R. BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III.

RACCOLTA
VILLAROSA
B
433
NAPOLI

Digitized by Google

fe

Digitized by Google

Digitized by Google

Pol. B. 433

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
cum Veterum omnium
COMMENTARIIS
et
Selectis recentiorum notis
NOVA EDITIO.

Inscripta
Viro Amplissimo
GVALTERO VALKENIER
I. V. I.
Reip. Amstelodamensis
Consuli & Senatori

BIBLIOTECA NAZIONALE NAPOLI

Ex Officina
ABRAHAMI COMMELINI
cIↃ IↃC XLVI.

Bibliothèque Nationale V.S.F.
MAROLLES

Digitized by Google

MAGNIFICO ET PRVDENTISSIMO VIRO

GVALTERO VALKENIRIO,

J. U. L.

REIPUBLICÆ

AMSTELREDAMENSIS

CONSULI,

Perpetua felicitas.

AMPLISSIME, PRVDENTISSIMEQVE VIR,

NOvam hanc editionem Vatis Mantuani, à me Tibi inſcribi, nemo mirabitur, ſed cuncti laudabunt, ac potiſſimùm, qui ſciunt, quantum Tibi debeant omnes communis Patriæ cauſſâ, & ego ſeorſim ratione domus noſtræ. Singularis namque amor Reipublicæ, & imprimis inclytæ huic Urbi comprobata Virtus, effecere, ut Sapientiſſimi Procerum cæteri, non digniorem alterum ſtatuerent, quàm Te, ad regundam ſecum civitatem. Certè ſi ullius nomen, Tuum ſaltem faſtos Conſulares non depretiabit: nec dubitavit eâ de re quiſquam, niſi qui ignorat ipſam Rempublicam, aut famam Tuam. Nos qui de ea certi, habemus merito, quod gratulemur, & illi, & nobis privatim: Reipublicæ, quod inter alios tantum moderatorem acceperit, nobis ob domeſticum regimen. Etenim parentes, digni Virtutum tuarum æſtimatores, non aliam ob cauſam, me liberorumque ſuorum cæteros, haud alterius curæ, quàm veſtræ committendos putavere, quia ab alio non melius innocentem poſſe regi ætatem crederent. Etenim tantas dotes quintum & viceſimum uſque ad annum, expertus, cum cogitarem vix ullum grati animi ſignum à me oſtenſum, è continenti rubore ſuffuſus ſum, tanquam minimè talis forem, qualem me eſſe oportoret.

Digitized by Google

teret. Unde repente pudor has cogitationes extorſit: Ergone æternum vivam ingratus? potuitne tantùm Virgilii anima, non in tantùm obſtricta, tanti facere ſuum Mæcenatem, & Aſinium Pollionem, liberoſque ejus, ob ſolam Auguſti commendationem? & ego non memor eſſe beneficii, diuturno adeò tempore mihi præſtiti? Quali flumine delendæ utar culpæ, ad quam vix oceanus ſufficiat? Ingenuè fateri cogor, me ruptâ verecundiâ, & omni pudore abjecto, cum novam hanc Virgilii editionem molirer, quamvis ſerò, non alteri, quàm vero Mæcenati meo, hoc eſt Tibi, addixiſſe; ratus auctoris momentum tanti apud te momenti allaturum, ut non altero deprecatore, quàm Marone indigeat, dignitatemque ipſius ſuppleturum meam oblivionem, & ignaviam. Gratus animus, quamvis tardè appareat, apud benevolos ſemper tamen æſtimatur. Hanc virtutem Tibi non propriam, is dubitet, qui mores neſciat Tuos. Mihi experimento comprobati ſunt. Accipe igitur Ampliſſimè Prudentiſſimeque Vir, & multis nominibus mihi obſervande, Deum Poëtarum, & Tibi ante amatum, nunc fore magis, tanquam feliciùs, ornatiùſque prodeuntem, ejus proelo, ac curâ, qui parentum te ſemper loco, ut debet, ſuſpiciet, coletque. Tua etenim collata in me merita effecere, ut obſequentiſſimus eſſe debeam, & verè agnoſcere: nihil niſi filii nomen deſiderari.

Vale Ampliſſime, Prudentiſſimeque Vir, ac diu vive Patriæ bono; & ut porrò amore tuo complectaris Virgilii, & tot ejus interpretum editorem, orat paratiſſimus ad cuncta ſervitia.

Cognatus tuus,

ABRAHAMUS COMMELINUS.

LVGDVNI BATAVORVM.
ANNO CIↃ IↃ C XCV.

Digitized by Google

ABRAHAMUS COMMELINUS

BENEVOLO

LECTORI

DUBLIVM VIRGILIVM MARONEM Poetarum esse omnium facilè principem, nullus unquam dubitavit. Sive enim subactum ingenium, sive judicium, sive variam ejus doctrinam, vel eloquentiam, adtendamus; divini fuisse animi hominem cum ALEXANDRO Imperatore (qui eum in sacrario suo inter Divos posuit) confiteri necesse habemus. Nec infelicior in recitando fuit, ita ut non immeritò, ipsi versos suos in Theatro referenti assurrectum sit à cunctis: atque (nisi veterum aliqui fallunt) à patre eloquentiæ, adhuc admodum juvenis, *Spes altera Romæ*, fuerit appellatus. Publicè etiam à prudentissimis audiebat, ΑΜΙΜΗΤΟΣ, ΑΜΩΜΗΤΟΣ, ΜΟΥΣΗΓΕΤΗΣ, tanquam frustra Musarum pultarentur fores ab iis, qui illo duce, & magistro, non uterentur. Unde non mirum, illum publicis in scholis, omnium eruditorum judicio, volvi revolvique, & pro norma totius Poeseos haberi. Adeo ut Græci non magis habeant, quod gratulentur sibi de HOMERO, quàm Latini de VIRGILIO suo. Hinc factum, ut & ambo suæ gentis dignos nacti fuerint æstimatores, & interpretes, atque toto adhuc orbe applaudente, habeant. Nec ut de eo edendo cogitarem aliud æquè me impulit, quam de tanto auctore omnium sæculorum consensus, & pereruditi viri, quem mox nominabo instigatio. Communicavi tamen consilium cum Clarissimis nostri ævi Viris, SALMASIO, VOSSIO,

Digitized by Google

BARLÆO, SCRIVERIO, BOXHORNIO, aliis, quorum nulli non fuere, qui non è continenti porrò impellerent eò inclinantem, ſimulque auctores fierent, interpretes potiùs adderem integros, quàm ſelecta ex iis quædam, quod plerunque fieri ſolet damno auctorum. Nec aliam ob cauſſam præſtantiſſimas quaſque editiones expreſſimus, ut in SERVIO Pariſienſem editionem P. DANIELIS, quam nobis mutuo dederat Nobiliſſ. ac Incomp. Vir CLAVDIVS SALMASIVS, multis à ſe locis propria manu emendatam; quæ ſic correcta textui inſeruimus. Uſi etiam ſumus exemplari Clar. D. NICOLAI HEINSII, qui varias è MSS^is lectiones annotârat. Adjecimus & notas è ſummis noſtri & ſuperioris ſæculi Viris, magno judicio excerptas, à Clariſſimo & Præſtantiſſimo Viro CORNELIO SCHREVELIO, Medicinæ Doctore, & Rectore publici Gymnaſii Lugdunenſis; cujus utili opera, quo feliciùs cuncta prodirent, in cæteris etiam uſi ſumus. Hæc neſcire te nolui, benigne lector, ut eidem SCHREVELIO faveas, melius meliuſque de veteribus mereri Scriptoribus paratiſſimo.

IN

Digitized by Google

IN NOVAM

P. VIRGILII MARONIS

Editionem,

CVRANTE DOCTISSIMO VIRO,

D. CORNELIO SCHREVELIO,

M. D. Gymnaſii Lugdunenſis Rectore
vigilantiſſimo.

Hoc eſt grandiloqui Carmen ſublime MARONIS.
Hæ voces Latii detinuere Deos.
Sceptra probant vatem; damnataque pagina flammis
Vivit, & AVGVSTI Cæſaris ore placet.
Iſta poëtarum norma eſt. tunc ſurgimus omnes,
Fimbria cum noſtra tangitur iſta manu.
Hic cunctos ſuper exſtat apex: hæc lambit Olympum
Gloria, nec ſeclis tot ſinit eſſe parem.
Poſteritas deſperat. amat, quem ſuſpicit unum,
Et radiis tanti ſideris orbis hebet.
Tu, SCHREVELI, reddis Soli ſua lumina, & illas
Cernere das flammæ fulgidiore faces.
Scena novum nuper per te Tarpeïa ſoccum
Induit, & nitidis veſtibus Afer iit.
Nunc tua magnanimum ÆNEAM ſolertia nobis
Vindicat, & Phrygius Dux ſine nube micat.
Cingitur Andinus non uno interprete vates:
Romaque jam melius Martia verba capit.
Debet Troja tibi, debet Sichæïa Dido.
Ipſe repurgato carmine Turnus ovat.
Sic Ducibus caſtriſque Ducum, frameiſque tubiſque,
Sic audent comites Regibus ire Scholæ.

CASP. BARLÆVS.

NOMI-

Digitized by Google

NOMINA EORVM EX QVIBVS NOTÆ VARIORVM DESVMPTÆ.

Rud. Agricola.
Alciatus.
Alexander Neapolitanus.
Arius.

Barthus.
Becanus.
Behotius.
Beroaldus.
Berſmannus.
Blondus.
Bocatius.
Briſſonius.
Brodæus.
Budæus.

Cæl. Rhodiginus.
Camerarius.
Canterus.
Capella,
Carrion.
Caſaubonus.
Carolus Stephanus.
Vinc. Chartarius.
Caſtalio.
Lud. de la Cerda,
Cenſorinus.
Claudianus.
Corradus.
Crinitus.
Crucius.

Delrius.
Donatus.
Durantius.

Egnatius.
Eraſmus.
Erythræus.

Fabricius.
Falckenburgius.
Farnabius.
Ptol. Flavius.
Floridus.
Fruterius.
Fulgentius.

Germanus.

Geſnerus.
Gifanius.
Gloſſ. MSS. Lugd.
Grapaldus.
Gyrald.

Hartungius.
Heraldus.
Hortenſius.

Ian. Gulielmius.
Iunius Philargyrius.
Adr. Iunius.

Kirchmann.

Lactantius.
Lambinus.
Leopardus.
Linacer.
Lipſius.
Loënſis.
Luiſinus.

Macrobius.
Magius.
Mancinellus.
Manilius.
Marcellinus.
Aldus Manutius.
Marlianus.
Melanchon.
Mercurialis.
Merula.
Meurſius.
Modeſtinus.
Modicius.
Modius.
Muretus.

Nannius.
Naſcimbæn.
Natalis Comes.

Onuphrius Panvinus.
Ortelius.

Palmerius.
Panvinius.
Parrhaſius.
Paſſeratius.
Petitus.
Philargyrius.
Pierius.
Bapt. Pius.
Ang. Politianus.
Iovian. Pontanus.
Pontanus.
Popma.

Rævardus.
Ramus.
Realinus.
Regulejus.
Regulus.
Robertellus.
Rufus.

Sabinus.
Salmaſius.
Scaliger.
Schegkius.
Scoppa.
Servius,
Sigonius.
Henr. Stephanus.
Stevechius.
Sulpitius.

Taubmannus.
Tiraquell.
Rob. Titius.
Torrentius.
Turnebus.
Tuſanus.

P. Victorius.
Velſerus.
Viperanus.
Lud. Vives.
Volaterranus.
Voſſius.
Vrſinus.

Willichius.

Xylander.

PVBLII

Digitized by Google

PVBLII VIRGILII MARONIS VITA.

PVBLIVS VIRGILIVS MARO Mantuanus, parentibus modicis fuit, ac præcipuè patre: quem quidam opificem figulum: plures, Magi cujuſdem viatoris initio mercenarium, mox ob induſtriam generum tradiderunt, egregiæque ſubſtantiæ, ſylvis coëmendis & apibus curandis auxiſſe reculam. Natus eſt Cn. Pompejo Magno, & M. Licinio Craſſo primùm Coss. Iduum Octobrium die, in pago qui Andes dicitur & abeſt à Mantua non procul. Prægnans mater ſomniavit enixam ſe laureum ramum, quem contracta terra coaluiſſe, & excreviſſe illico in ſpecie maturæ arboris refertæque variis pomis & floribus: ac ſequenti luce cum marito rus propinquum petens ex itinere divertit, atque in ſubjecta foſſa partu levata eſt. Ferunt infantem ut ſit editus, neque evagiſſe: & adeo miti vultu fuiſſe, ut haud dubiam ſpem proſperioris genituræ jam nim daret. Et acceſſit aliud præſagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperiis eodem ſtatim loco depacta, ita brevi convaluit tempore, ut multo antè ſatas populos adæquaviſſet: quæ arbor Virgilii ex eo dicta, atque etiam conſecrata eſt ſumma gravidarum ac fœtarum religione, & ſuſcipientium ibi & ſolventium vota. Initia ætatis Cremonæ egit uſque ad virilem togam, quam XVII. anno natali ſuo accepit, liſdem illis conſulibus iterum quibus erat natus. Evenitque ut eo ipſo die Lucretius poëta decederet. Sed Virgilius à Cremona Mediolanum, & inde paulo pòſt tranſiit in Urbem. Corpore & ſtatura fuit grandis, aquilo colore, facie ruſticana, valetudine varia: nam plerumque à ſtomacho & à faucibus ac dolore capitis laborabat: ſanguinem etiam ſæpe rejecit: cibi, vinique minimi. Libidinis in pueros pronior, quorum maximè dilixit Cebetem & Alexandrum: quem ſecunda Bucolicorum ecloga Alexim appellat, donatum ſibi ab Aſinio Pollione: utrunque non ineruditum, Cebetem verò & poetam Vulgatum eſt conſueſſe eum cum Plotia Alcria. Sed Aſconius Pedianus affirmat ipſam poſtea majorem natu narrare ſolitam invitatam quidem à Vario ad communionem ſui, verum pertinaciſſimè recuſaſſe. Cætera ſanè vitæ & ore & animo tam probum conſtat, ut Neapoli *parthenias* vulgò appellatus ſit: Ac, ſi quando Romæ (quò rariſſimè commeabat) viſeretur, in publico ſectantes, demonſtranteſque ſe, ſuffugere ſolitum in proximum tectum. Bona autem cujuſdam exulantis offerente Auguſto non ſuſtinuit accipere. Poſſedit prope centies ſeſtertiûm ex liberalitatibus amicorum. Habuitque domum Exquiliis juxta hortos Mecœnatis, quanquam ſecellû Campaniæ Siciliæque plurimum uteretur. Parentes jam grandis amiſit: ex quibus patrem captum oculis, & duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum jam adultum, cujus exitum ſub nomine Daphnidis deflet. Inter cætera ſtudia medicinæ quoque, ac maximè mathematicæ operam dedit. Egit & cauſam apud judices unam omninò, nec amplius quàm ſemel. Nam & in ſermone tardiſſimum ac penè indocto ſimilem fuiſſe Meliſſus tradidit

...ed by Google

didit. Poeticam puer adhuc auſpicatus in Baliſtam ludi magiſtrum ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, diſtichon fecit,

Monte ſub hoc lapidum tegitur Baliſta ſepultus:
Nocte die tutum carpe viator iter.

Deinde Catalecton, & Priapia, & Epigrammata, & diras, Item Cirim & Culicem cum eſſet annorum XVI. cujus materia talis eſt: Paſtor fatigatus æſtu, cum ſub arbore condormiſſet, & ſerpens ad eum proriperet, è palude culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit paſtori. At ille continuo culicem attrivit, & ſerpentem interemit: ac ſepulchrum culici ſtatuit, & diſtichon fecit,

Parve culex, pecudum cuſtos, tibi tale merenti
Funeris officium vitæ pro munere reddet.

Scripſit etiam (de qua ambigitur) Ætnam. Et mox cùm res Romanas inchoaſſet, offenſus materia, ad Bucolicam tranſiit: maximè ut Aſinium Pollionem, Alphenum Varium, & Cornelium Gallum celebraret: quia in diſtributione agrorum, qui poſt Philippenſem victoriam veteranis triumvirorum juſſu trans Padum dividebantur, indemnem ſe præſtitiſſent. Deinde Georgicam in honorem Mecœnatis qui ſibi mediocriter adhuc noto opem tuliſſet adverſus cujuſdam veterani violentiam: à quo in altercatione litis paulum abfuit quin occideretur. Noviſſimè autem Æneidem inchoavit. argumentum varium ac multiplex, & quaſi amborum Homeri carminum inſtar: Præterea nominibus ac rebus Græcis, Latinìſque commune, & in quo, quod maximè ſtudebat, Romanæ ſimul urbis & Auguſti origo contineretur. Cum Georgica ſcriberet, traditur cotidie meditatos mane plurimos verſus dictare ſolitus, ac per totum diem retractando ad pauciſſimos redigere: non abſurdè carmen ſe more urſæ parere dicens, & lambendo demum effingere. Æneida proſa prius oratione formatam, digeſtamque in XII. libros particulatim componere inſtituit, prout liberet quidque, & nihil in ordinem accipiens, ut ne quid impetum moraretur, quædam imperfecta tranſmiſit: alia leviſſimis verbis veluti fulſit, quæ per jocum protibicinibus interponi à ſe ajebat ad ſuſtinendum opus, donec ſolidæ columnæ advenirent. Bucolica triennio, Georgica VII. Æneida XI. perfecit annis. Bucolica eo ſucceſſu edidit ut in ſcenam quoque per cantores crebro pronunciarentur: Georgica, reverſo poſt Actiacam victoriam Auguſto, atque reficiendarum faucium cauſa. Atellæ commoranti. per continuum quatriduum legit, ſuſcipiente Mecœnate legendi vicem, quoties interpellaretur ipſe vocis offenſione. Pronuntiabat autem maxima cum ſuavitate, cum lenociniis miris, ut Seneca tradidit Iulium Montanum poëtam ſolitum dicere involaturum ſe Virgilio, ſi & vocem poſſet, & os, & hypocriſim. eoſdem enim verſus, ipſo pronuntiante, bene ſonare: ſine illo, inanes eſſe mutóſque. Æneidos vix dum cœptæ tanta extitit fama, ut Sextus Propertius non dubitaverit ſic prædicare,

Cedite Romani ſcriptores, cedite Graji:
Neſcio quid majus naſcitur Iliade.

Augu-

Digitized by Google

Auguſtus verò cum jam forte expeditione Cantabrica abeſſet: & ſupplicibus atque etiam minacibus per jocum literis efflagitaret, ut ſibi de Æneide, ut ipſius verba ſunt, vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret: Cui tamen multo poſt perfectáque demum materia tres omnino libros recitavit, ſecundum, quartum, ſextum. Sed hunc notabili Octaviæ adfectione: quæ cum recitationi intereſſet, ad illos de filio ſuo verſus, *Tu Marcellus eris*, defeciſſe fertur: atque ægrè focillata eſt. Recitavit & pluribus: ſed neque frequenter, & ea ferè de quibus ambigebat, quo magis judicium hominum experiretur. Erotem librarium & libertum ejus exactæ jam ſenectutis tradunt referre ſolitum, quondam eum in recitando duos dimidiatos verſus compleſſe ex tempore. Nam cùm hactenus haberet: *Miſenum Æolidem*, adjeciſſe, *quo non præſtantior alter*. Item huic, *Ære ciere viros*: ſimili calore jactatum ſubjunxiſſe, *Martemque accendere cantu*: ſtatimque ſibi imperaſſe ut utrunque volumini adſcriberet. Anno ætatis quinquageſimo ſecundo impoſiturus Æneidi ſummam manum ſtatuit in Græciam & in Aſiam ſecedere: triennióque continuo nihil amplius quam emendare, ut reliqua vita tantùm philoſophiæ vacaret. Sed cum ingreſſus iter Athenis occurriſſet Auguſto ab Oriente Romam revertenti, deſtinaretque non abſiſtere atque etiam una redire, dum Megara vicinum oppidum ferventiſſimo ſole cognoſcit, languorem nactus eſt, eumque non intermiſſa navigatione duxit, ita ut gravior aliquanto Brundiſium appelleret: ubi diebus paucis obiit decimo Cal. Octobris, Gn. Seſtio, Qu. Lucretio coſſ. Oſſa ejus Neapolim tranſlata ſunt, tumuloque condita, qui eſt via Puteolana intra lapidem ſecundum: In quo diſtichon fecit tale:

Mantua me genuit: Calabri rapuere: tenet nunc
Parthenope: cecini paſcua, rura, duces.

Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, fratrem ex alio patre: ex quarta Auguſtum: ex duodecima Mecœnatem: ex reliqua L. Varium, & Plocium Tuccam: qui ejus Æneidem poſt obitum, juſſu Cæſaris emendaverunt: qua de re Sulpitii Carthaginenſis extant hujuſmodi verſus,

Iuſſerat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius: Phrygium quæ canere ducem.
Tucca vetat, Variuſque ſimul: tu maxime Cæſar
Non ſinis: & Latiæ conſulis hiſtoriæ.
Infelix gemino cecidit prope Pergamon igni,
Et penè eſt alio Troja cremata rogo.

Egerat cum Vario prius quam Italia decederet, ut ſi quid ſibi accidiſſet Æneida combureret, & is facturum ſe pernegarat. Igitur in extrema valetudine aſſiduè ſcrinia deſideravit crematurus ipſe: Verum nemine offerente nihil quidem nominatim de ea cavit, cæterum eiſdem Vario ac ſimul Tuccæ ſcripta ſua ſub ea conditione legavit, ne quid ederent quod non à ſe editum eſſet. Edidit autem auctore Auguſto Varius: ſed ſummatim emendata: ut qui verſus etiam imperfectos, ſi qui erant, reliquerit.

Digitized by Google

liquerit quos multi mox ſupplere conati, non perinde valuerunt ob difficultatem; quod omnia ferè apud eum hemiſtichia abſoluto perfectoque ſint ſenſu præter illud, *Quem tibi jam Troja.* Niſus grammaticus audiſſe ſe à ſenioribus ajebat Varium duorum librorum ordinem commutaſſe: & qui nunc ſecundus ſit, in tertium locum tranſtuliſſe: etiam primi libri correxiſſe principium his verſibus demptis:

Ille ego qui ſylvas gracili modulatus avena
Carmina: & egreſſus ſylvis vicina coëgi,
Vt quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: At nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

Obtrectatores Virgilio nunquam defuerunt. nec mirum, nam nec Homero quidem. Prolatis Bucolicis innominatus quidam reſcripſit Anti-bucolica: duas modò eclogas ſed inſulſiſſimè ναυδίους, quarum prioris initium eſt,

Tityre ſi toga calda tibi eſt: quo tegmine fagi? Sequentis,
Dic mihi Damœta cujum pecus? anne Latinum?
Non, verum Ægonis. noſtri ſic rure loquuntur:

Alius recitante eo ex Georgicis, *Nudus ara, ſere nudus:* ſubjecit, *habebis frigora, febrem.*

Eſt & adverſus Æneida liber Carbilii pictoris, titulo Æneiomaſtix. M. Vipranius à Mecœnate eum ſuppoſitum appellabat novæ κακοζηλίας repertorem: non tumidæ, neque exilis, ſed ex communibus verbis atque ideò latentis. Herennius tantum vitia ejus, Perellius Fauſtinus furta contraxit. Sed & Qu. Octavi Aviti ἐμφυσήματα octo volumina, quos unde verſus tranſtulerit continent. Aſconius Pedianus libro quem contra obtrectatores Virgilii ſcripſit pauca admodum objecta ei proponit, eáque circa hiſtoriam ferè, & quod pleraque ab Homero ſumpſiſſet. Sed hoc ipſum crimen ſic defendere aſſuetum ait, Cur non illi quoq; eadem furta tentarent. Verum intellecturos facilius eſſe Herculi clavam, quàm Homero verſum ſubripere: & tamen deſtinaſſe ſecedere, ut omnia ad ſatietatem malevolorum decideret.

NVNC quoniam de auctore ſummatim diximus, de ipſo carmine jam dicendum eſt. quod bifariam tractari ſolet, id eſt ante opus, & in ipſo opere. Ante opus, titulus, cauſſa, intentio. Titulus in quo quæritur quid ſit. Cauſſa, unde ortum ſit: & quare hoc potiſſimum ſibi ad ſcribendum poëta præſumpſerit. Intentio, in qua cognoſcitur quid efficere conetur poëta. In ipſo opere ſane tria ſpectantur: Numerus, ordo, explanatio. Quamvis igitur multa ψευδεπιγραφῶς, id eſt falſa inſcriptione ſub alieno nomine ſint prolata, ut Thyeſtes tragœdia hujus poëtæ, quam Varius edidit ſuo nomine, alia hujuſmodi, tamen Bucolica liquidò Virgilii eſſe minime dubitandum eſt: præſertim cum ipſe poëta tanquam hoc metuens, principio hujus operis, & in alio carmine ſuum eſſe teſtatur, ſic dicendo: Carmina qui luſi paſtorum, audáxque juventi, Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi. Bucolica autem & dici & rectè dici vel hoc indicio probaſſe ſuffecerat: quòd eodem nomine apud Theocritum cenſeantur. Verum ratio quoque monſtranda eſt. Tria genera paſtorum ſunt, quæ dignitatem in Bucolicis habent: quorum minimi ſunt qui αἰπόλοι dicuntur à Græcis, à nobis caprarii. Paulo honoratiores μηλονόμοι ποιμένες. id eſt opiliones dicuntur: honoratiſſimi & maximi

Digitized by Google

maximi βουκόλοι, quos bubulcos dicimus. Vnde igitur magis decuit paſtorali carmini nomen imponi, niſi ab eo gradu qui ferè apud paſtores excellentiſſimus invenitur? Cauſſa dupliciter inſpici ſolet: ab origine carminis, & à voluntate ſcribentis. Originem autem Bucolici carminis alii ob aliam cauſſam ferunt. Sunt enim qui etiam à Lacedæmoniis paſtoribus Dianæ primum carmen hoc redditum dicant: cum eidem deæ propter bellum, quod toti Græciæ illo tempore Perſæ inferebant, exhiberi per virgines de more non poſſet. Alii ab Oreſte circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur, & redditum per ipſum atque paſtores; quo tempore de Scythia Taurica cum ſorore profugerat ſubrepto numinis ſimulacro, & celato in faſce lignorum. Vnde Faſcelinam Dianam perhibent nuncupatam: apud cujus aras Oreſtes per ſacerdotem ejuſdem numinis Iphigeniam ſororem ſuam à parricidio fuerat expiatus. Alii Apollini Nomio, paſtorali ſcilicet deo: qua tempeſtate Admeto boves paverat. Alii Libero Nympharum & Satyrorum, & id genus numinum principi, quibus placet ruſticum carmen. Alii Mercurio Daphnidis patri paſtorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipſum Poëtam. Alii in honorem Panos ſcribi putant peculiariter paſtoralis dei: & item Sileni, Sylvani, atque Faunorum. Quæ cum omnia dicantur, illud erit probabiliſſimum, Bucolicum carmen originem ducere à priſcis temporibus: quibus vita paſtoralis exercita erat: & ideò velut aurei ſeculi ſpeciem in hujuſmodi perſonarum ſimplicitate cognoſci. Et meritò Virgilium proceſſurum ad alia carmina, non aliunde cœpiſſe, niſi ab ea vita, quæ prima in terris fuit. Nam poſtea rura culta: & ad poſtremum pro cultis & feracibus terris bella ſuſcepta: quod videtur Virgilius in ipſo ordine operum ſuorum voluiſſe monſtrare, cum paſtores primo, deinde agricolas canit: & ad ultimum bellatores. Reſtat ut quæ cauſſa voluntatem attulerit Poëtæ Bucolica potiſſimum conſcribendi, conſiderare. Aut enim dulcedine carminis Theocriti, & ad imitationem ejus illectus eſt: aut ordinem temporum ſecutus eſt circa vitam humanam: quod ſuprà diximus. Aut cum tres modi ſint elocutionum: quos χαρακτῆρας Græci vocant, ἰσχνὸς qui tenuis: μέσος qui moderatus: ἁδρὸς qui validus intelligitur, credibile erit Virgilium qui in omni genere prævaleret, Bucolica ad primum, Georgica ad ſecundum, Æneidem ad tertium voluiſſe conferre. An ideò potius primò Bucolica ſcripſit, ut in ejuſmodi poëmate quod magis varium & paulò liberius quàm cætera, facultatem haberet captandæ Cæſaris indulgentiæ, repetendique agri, quem amiſerat, ob hanc cauſſam. Occiſo in Curia die tertio Iduum Martiarum, C. Cæſare, cum Auguſtum Cæſarem penè puerum ſibi veterani non abnuente Senatu ducem conſtituiſſent: exorto civili bello Cremonenſes cum cæteris ejuſdem ſtudii, adverſarios Auguſti Cæſaris adjuverunt. Vnde factum eſt, ut cum victor Auguſtus in eorum agros, veteranos deduci juſſiſſet, non ſufficiente agro Cremonenſium, Mantuani quoque, in quibus erat etiam Virgilius, maximam partem finium ſuorum perdidiſſent, eo quod vicini Cremonenſibus fuerant. Sed Virgilius merito carminum fretus, & amicitia quorundam potentium, Centurioni Arrio cùm obſiſtere auſus eſſet, ille ſtatim, ut miles, ad gladium manum admovit. Cumque ſe in fugam proripuiſſet Poëta, non prius finis perſequendi fuit, quàm ſe in fluvium Virgilius conjeciſſet, atque in alteram ripam enataviſſet. Sed poſteà per Mæcenatem & per Triumviros agris dividundis Varium & Pollionem, & Cornelium Gallum, famâ carminum commendatus Auguſto,

Digitized by

& agros recepit,& deinceps Imperatoris familiari amore perfruitus eſt. Intentio libri quam σκόπον Græci vocant,in imitatione Theocriti poëtæ conſtituitur:qui Siculus ac Syracuſanus fuit. Et eſt intentio etiam in laude Cæſaris, & principum cæterorum: per quos in ſedes ſuas atque agros rediit. Vnde effectus fineſque carminis & delectationem & utilitatem ſecundum præcepta perfecit. Quæri ſolet cur non ultrà quam decem Eclogas conſcripſerit: quod nequaquam mirandum videbitur ei qui conſideraverit varietatem ſcenarum paſtoralium,ultra hunc numerum non potuiſſe proferri: præſertim cum ipſe poëta circumſpectior Theocrito,ut ipſa res indicat,videatur metuere ne illa Ecloga quæ Pollioni inſcribitur, minus ruſtica judicetur: cum id ipſum præſtruit, dicens: *Sicelides Muſæ paulò majora canamus*: & item ſimiliter in aliis duabus facit. Illud tenendum eſſe prædicimus in Bucolicis Virgilii,neque nuſquam, neque ubique figuratè aliquid dici: hoc eſt per allegoriam. Vix enim propter laudem Cæſaris & amiſſos agros hæc Virgilio conceduntur:cum Theocritus ſimpliciter conſcripſerit, quem hic noſter conatur imitari. Sequitur id quod in ipſo carmine tractari ſolet: eſt numerus,ordo, explanatio. Numerus Eclogarum manifeſtus eſt. nam decem ſunt, ex quibus propriè Bucolicæ VII. eſſe creduntur:quod ex his excipiantur, Pollio,Silenus & Gallus. Prima igitur continet conqueſtionem publicam,privatam gratulationem de agro, & dicitur Tityrus. Secunda, amorem pueri: & dicitur Alexis. Tertia,certamen paſtorum:& dicitur Palæmon. Quarta, genethliacum:& dicitur Pollio. Quinta,epitaphium:& dicitur Daphnis. Sexta,Metamorphoſim:& dicitur Varius vel Silenus. Septima delectationem paſtorum: & dicitur Corydon. Octava, mores diverſorum ſexuum: & dicitur Damon vel Pharmaceutria. Nona propriam poëtæ conqueſtionem de amiſſo agro: & dicitur Mœris. Decima,deſyderium Gallì circa Polymniam Cytheridem, & dicitur Gallus.

Quod ad ordinem ſpectat, illud ſcire debemus in prima tantum & vltima Ecloga poëtam voluiſſe ordinem reſervare: quando in altera principium conſtituerit, ut in Georgicis ait, *Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi*: In altera oſtenderit finem: quippe cum dicat, *Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.* Verum inter ipſas Eclogas naturalem conſertùmque ordinem nullum eſſe certiſſimum eſt. Etſi ſunt qui dicant initium Bucolici carminis non *Tityre* eſſe: ſed, *Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu.* Supereſt explanatio, quam in ordinem digeremus cum prædixerimus, illud in primis tenendum eſſe, Bucolicum poëma uſque adeo ab heroico charactere diſtare, ut verſus quoque hujus carminis ſuas quaſdam cæſuras habeant, & ſuis legibus diſtinguantur. Nam cum tribus his probetur metrum,cæſura,ſcanſione,ædificatione: non erit Bucolicus verſus niſi in quo & primus pes partem orationis abſolverit, & tertius trochæus fuerit, & quartus pes dactylus magis quam ſpondeus partem orationis terminaverit, quintus & ſextus pes cum integris dictionibus fuerint à Theocrito ſæpe ſervati, quod tamen Virgilius victus operis difficultate neglexit:in ſolo principio incertum induſtria ſive caſu Bucolico verſu poſito. Nam *Tityre*, dactylus pes partem orationis abſolvit: *Tityre tu patulæ récubans*, tertium trochæum circa præpoſitionem, quamvis de compoſita dictione concluſit: *Tityre tu patulæ recubans ſub tegmine fagi*, quartum ſpondeum pro dactylo. cum partem orationis exhibuit, *tegmine fagi*, integrum comma perfecit. Cujus rei diligentiam licet in Theocriti multis verſibus admirari.

TE-

Digitized by Google

TESTIMONIA DE VIRGILIO ET EIVS SCRIPTIS.

OVIDII DE ÆNEIDE.

Tityrus & segetes, Æneïaque arma legentur,
Roma triumphati dum caput orbis erit.

EIVSDEM.

Et profugum Æneam altæ primordia Romæ,
Quo nullum Latio clarius extat opus.

EIVSDEM AD AVGVSTVM.

Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor
Contulit in Tyrios arma virumq́ toros.
Phyllidis hic idem, tenerneque Amaryllidis ignes
Bucolicis juvenis luserat ante modis.

SEX. AVRELII PROPERTII

Actia Virgilium custodis littora Phœbi,
Cæsaris & fortes dicere posse rates,
Qui nunc Æneæ Trojani suscitat arma,
Iactáque Lavinis mœnia littoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graji,
Nescio quid majus nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, & attritis Daphnin arundinibus:
Vtque decem possint corrumpere mala puellam,
Missus & impressis hœdus ab uberibus.
Felix, quì viles pomis mercaris amores,
Huic licet ingrate Tityrus ipse canat.
Felix, intactum Corydon qui tentat Alexin
Agricolæ domini carpere delicias.
Quamvis ille sua lassus requiescat avena,
Laudatur faciles inter Hamadryadas.
Tu canis Asirei veteris præcepta poëtæ,
Quo seges in campo, quo viret herba loco.
Tale facis carmen docta testudine, quale
Cynthius impositis temperat articulis.

VELLEIVS LIB. I. Princeps carminum Virgilius.

MARCELLINVS LIB. XV. & XIX. Excelsum, eminentissimum vatem, poëtam præclarum nominat.

MACROBIVS LIB. I. Somn. Scipion. Cap. 1. 2. & 7. Homericæ perfectionis per omnia imitator: nullius disciplinæ expers, & quem nullius disciplinæ error involvit. Et Saturnal. lib. c. 24. Hæc est Maronis gloria, ut nullius laudibus crescat, nullius vituperatione minuatur.

QVINTILIANVS LIB. X.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius auspicatissimum dederit exordium: omnium ejus generis poëtarum Græcorum nostrorumque illi haud dubie proximus. Vtar enim verbis iisdem, quæ ab Afro Domitio juvenis accepi; qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere, Secundus, inquit, est Virgilius, propior tamen primo, quam tertio. Et Hercle, ut illi naturæ cœlesti atque immortali cesserimus; ita curæ & diligentiæ, vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum. & quantum eminentioribus vincimur, fortasse æqualitate pensamus. Cæteri omnes longè sequuntur.

LIB. ANTHOLOG. V.

Καὶ φίλον Αὐσονίων λιγυδρόον ἴαχεν ἀηδόν
Πείσιον ἀθανάτης Βιργιλίου· ὃς νῦν Ῥώμης
Θυμῷ ἐμοὶ ἄλλον Ὅμηρον ἀοιδῇ πάντῃ ὁμοῖ.

STATIVS. PAP. THEB. XII.

Nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longè sequere, & vestigia semper adora.

D. HIERONYMVS. Virgilius alter apud nos Homerus.

D. AVGVSTINVS. Virgilium pueri legant, ut poëta magnus omniumque præclarissimus atque optimus, teneris imbibitus annis, non facile oblivione possit aboleri.

LACTANTIVS. Latinorum poëtarum primus Virgilius.

ALCIMI DE VIRGILIO ET HOMERO.

Mœonio vati qui par aut proximus esset,
Consultus Paean risit, & hæc cecinit.
Si potuit nasci quem tu sequereris, Homere,
Nascetur qui te posset, Homere, sequi.

Buco-

Digitized by Google

PROOEMIUM.
IN PVB. VIRGILII MARONIS BVCOLICA.

BVcolica, ut ferunt, dicta à cuſtodia boum, id eſt ἀπὸ τῶν βοῶν præcipua enim ſunt animalia apud ruſticos boves. hujus autem carminis origo varia eſt. Nam alii dicunt eo tempore, quo Xerxes Perſarum rex invaſit Græciam; cum omnes intra muros latérent, nec poſſent more ſolito Dianæ ſacra perſolvi: perveniſſe ad montes Laconas ruſticos, & in ejus honorem hymnos dixiſſe: Vnde natum carmen Bucolicum ætas poſterior eſtimavit. Alii dicunt Oreſtem, cum Dianæ Faſcelitidis ſimulachrum raptum ex Scythia adveheret, & ad Siciliam eſſet tempeſtate delatus; completo anno, Dianæ feſtum celebraſſe hymnis, collectis nautis ſuis, & aliquibus paſtoribus convocatis: & exinde permaniſſe apud ruſticos conſuetudinem. Alii non Dianæ, ſed Apollini Nomio conſecratum carmen volunt, quo tempore Admeti regis pavit Armenta. Alii ruſticis numinibus à paſtoribus dicatum hoc aſſeruntcarmen; ut Pani, Faunis, ac Satyris. & hic eſt hujus carminis titulus. Qualitas autem hæc eſt, ſcilicet humilis character. Tres enim ſunt characteres: humilis, medius, grandiloquus: quos omnes in hoc invenimus poëta. Nam in Æneide grandiloquum habet: in Georgicis medium: in Bucolicis humilem, pro qualitate negotiorum, & perſonarum. Nam perſonæ hic ruſticæ ſunt, ſimplicitate gaudentes; ſcilicet à quibus nihil altum debet requiri. Adhibetur autem ad carmen bucolicum, quód debet quarto pede terminare partem orationis. Qui pes ſi ſit dactylus, meliorem efficit verſum: ut *Nos patriæ fines, & dulcia*. Primus etiam pes ſecundum Donatum dactylus eſſe debet, & terminare partem orationis: ut *Tityre*. Quam legem Theocritus vehementer obſervat, Virgilius non adeo. Ille enim in paucis verſibus ab iſta ratione deviavit. hic eam in paucis ſequutus eſt. Terentianus cum de hoc metro doceret, *Plurimus hoc pollet Sicula tellurus alumnus*. Noſter tarus eo paſtor Maro. Intentio poëtæ hæc eſt; ut imitaretur Theocritum Syracuſanum meliorem Moſcho, & cæteris qui Bucolica ſcripſerunt: Vnde eſt, *Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu Noſtra nec*, &c. Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias Auguſto, vel aliis nobilibus, quorum favore amiſſum agrum recepit, In qua re tantum diſſentit à Theocrito, Ille enim ubique ſimplex eſt: hic neceſſitate compulſus aliquibus locis miſcet figuras, quas peritè plerumque etiam ex Theocriti verſibus facit: quos ab illo dictos conſtat eſſe ſimpliciter. hoc autem fit poëtica urbanitate. Sic Iuvenalis, *Aſtoris Aurunci ſpolium*. Nam Virgilii verſum de haſta dictum figurate ad ſpeculum tranſtulit. Et cauſſa ſcribendorum Bucolicorum hæc eſt. Cum poſt occiſum III. Iduum Martiarum die in ſenatu Cæſarem, Auguſtus ejus filius contra percuſſores patris, & Antonium civilia bella moviſſet, victoria potitus, Cremonenſium agros, qui eum non eum ſenſerant, militibus ſuis dedit: qui contra ſufficerent, etiam Mantuanorum juſſit diſtribui, non propter culpam, ſed propter vicinitatem. Vnde eſt, *Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ*. Perdito ergo agro Virgilius Romam venit, & potentium favore meruit, ut agrum ſuum ſolus receperit. Ad quem accipiendum profectus, ab Atio centurione, qui eum tenebat, penè eſt interemptus, niſi ſe præcipitaſſet in Mincium. Vnde eſt allegoricus, *Ipſe aries etiam nunc vellera ſiccat*. Poſtea ab Auguſto miſſis triumviris, & ipſi integer ager eſt redditus, & Mantuanis pro parte. Hinc eſt quod enim in prima Ecloga legimus recepiſſe agrum: poſtea eum querelantem invenimus: ut, *Audieras, & fama fuit: ſed carmina tantum Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum Chaonias dicunt aquila veniente columbas*. Nec numerus hic dubius eſt, nec ordo librorum. Quippe cum unus ſit liber, de eclogis tantum dubitant: quæ licèt decem ſint, incertum tamen eſt, quo ordine ſcriptæ ſint. Plerique duas certas volunt ipſius teſtimonio: ultimam, ut, *Extremum hunc*: & primam, ut in Georgicis, *Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi*. Alii primam illam volunt, *Prima Syracuſio dignata eſt ludere verſu*. Sed eſt ſciendum, VII. eclogas eſſe meras ruſticas: quas Theocritus X. habet, hic in tribus à bucolico carmine, ſed cum excuſatione diſceſſit; ut in genethliaco Saloninì, & in Sileni theologia: vel ut ex inſertis altioribus rebus poſſet placere: vel quia tot varietates implere non poterat. Poëtæ vitam in Æneide diximus. Operis explanatio, in ſequentibus comprobabitur. Sane ſciendum Virgilium XXVII. annorum ſcripſiſſe bucolica Vnde etiam ipſe in fine Georgicorum, *Audaxque inventa, Tityre te patulæ cecini ſub tegmine fagi*. Et dicit Donatus (quod etiam in poëtæ memoravimus vita, in ſcribendis carminibus naturalem ordinem ſecutum eſſe Virgilium. Primo enim paſtoralis fuit in montibus vita. poſt agriculturæ amor. inde bellorum cura ſucceſſit. Notandum quoque Bucolica, vel Georgica cum apud Græcos in fine habeant accentum: apud nos in tertia à fine habere. Nam ut in ultima ſit, latinitas vetat: ut in penultima non ſit, brevitatis efficit ratio. Etiam hoc ſciendum & perſonas hujus operis ex majori parte nomina de rebus ruſticis habere confícta, ut Melibœus ὅτι μέλει ἀνὴρ τῶν βοῶν, id eſt, quod curam gerit boum. Et Tityrus. Nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries major, qui gregem anteire conſueverit: ſicut etiam in comœdiis invenimus. Nam Pamphilus eſt totus amans: Glycerium, quaſi dulcis mulier. Philumena, amabilis. Perſonæ, ſicut ſupra dixi, ruſticæ ſunt, & ſimplicitate gaudentes. Vnde nihil in his Vrbanum, nihil declamatorium invenitur: ſed ex re ruſtica ſunt omnia, negotia, comparationes, & ſi qua ſunt alia. Hinc eſt quod annos à fructibus computat: ut, *poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas*. Hinc etiam illæ comparationes ſunt, *Nam neque me tantum venientis ſibilus auſtri, Nec percuſſa juvant fluctu tam littora, nec quæ Saxoſas inter decurrunt flumina valles*.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
BVCOLICA.
ECLOGA PRIMA.
TITYRVS.

MELIBOEVS. TITYRVS.

ME. TITYRE, *tu patulæ recubans ſub tegmine fagi,*
Sylveſtrem tenui muſam meditaris avena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in umbra,
Formoſam reſonare doces Amaryllida ſylvas.

MAVRI SERVII HONORATI GRAMMATICI
IN VIRGILII BVCOLICA COMMENTARIVS.

TITYRE TV PATVLÆ, &c. Introducitur paſtor quidam jacens ſub arbore ſecurus & otioſus dare operam cantilenæ: Alter vero qui cum gregibus ex ſuis pellitur finibus: qui cum Tityrum reſpexiſſet jacentem, ita exorſus eſt. ſub perſona Tityri Virgilius intelligitur; ſub Meliboei plebs Mantuana, vel Cornelius Gallus. Quod autem ſub fago dicitur jacere, Allegoria eſt honeſtiſſima: quaſi ſub arbore glandifera, quæ victus cauſſa fuit. Antea enim homines glandibus veſcebantur. Vnde etiam fagus dicta eſt ἀπὸ τοῦ φαγεῖν, id eſt à manducando. Hoc videtur dicere, Iaces ſub umbra fagi in agris tuis, tuas retinens poſſeſſiones, quibus aleris: ſicut glandibus antea mortales. A lite: ô Virgili ſub protectione Auguſti ſecurus quieſcis. PATVLÆ. patulum dicitur quod patet naturaliter, ut nares, arbor, crux. Pateus vero, eſt quod clauditur & aperitur, ut oſtium, & oculi.

SYLVESTREM MVSAM, Id eſt ruſticum carmen. TENVI AVENA. Culmo, ſtipula: unde ruſtici cantare conſueverunt. Dicendo autem tenui avena, humilis ſtyli genus latenter oſtendit: quo in bucolicis utitur. MEDITARIS. cantas, quaſi melitaris d pro l. poſita; ſic ſolium vel ſella, quaſi ſedda dicitur à ſedendo.

NOS PATRIÆ FINES LINQVIMVS. non voluntate, ſed vi Cæſaris & militum ejus compulſi, victo Antonio. ET DVLCIA ARVA. unicuique propria terra dulcis ſibi videtur, nec enim omnis res delectationem habens dulcis appellatur. Allegoricè voce utitur Mantuanorum, qui ſuis poſſeſſionibus expellebantur.

LENTVS. Id eſt, otioſus, ſive ſecurus. IN VMBRA. Allegorice ſub tutela Imp. Auguſti. ut, *Qui nunc lenti conſedimus arvo.*

RESONARE DOCES AMARYLLIDA SYLVAS, id eſt carmen tuum de amica Amaryllide compoſitum doces ſylvas ſonare. & melius eſt ut ſimpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volunt, Tu carmen de urbe Roma componis celebrandum omnibus gentibus. Plus enim ſtupet Meliboeus, ſi ille ita ſecurus eſt, ut tantum de ſuis amoribus cantet.

VARIORVM.

ECLOGA, derivatur ab ἐκ & λέγω. An quod hæc Bucolica è Theocriti Eidylliis excerpta ſunt? ut vult Turneb: 9. 1. Adverſar. cap. 22. An potius quod ex incondita turba eorum, quæ ſubito excidiſſent calore, ſelecta quædam & concinniora ἐκλογὰς appellare placuit? ut cenſet l. c. Scalig. Poët. cap. 1v. BARNAB.

Querelæ ſunt in hac Ecloga Paſtorum, de miſeria & calamitate bellorum; quibus commotis & graſſantibus fieret, ut veteres agrorum domini poſſeſſionibus paternis & avitis expellerentur. Ac ſi qui retinerent aliquid forte beneficio potentum, ii plane divino quodam numine conſervati viderentur. Neque dubium eſt, quin Auguſtus Cæſar in hac celebretur. Eſt autem poëma ἀμφιγαλικὸν: paſtores enim introducuntur duo ſenes; quorum alter exul patria cedit; alter benignitate & favore Cæſaris in ſuis agellis remanet: Ita fit res miſerabilior, cum ætatis hujus errores & exilia commemorantur, quæ erat quiete atque otio digniſſima. CAMERARIVS.

TITYRE. Tityrus apud Maronem calamo canit & ut paſtor; & quod *tityros* etiam calamus eſt, auctore Heſychio: & *tityrenus* tranaulus vel tibia calamina, quæ avena etiam dicitur. TVRNEB.

LENTVS. Servius otioſus interpretatur, diverſa ab ea ſignificatione ſequenti: *lenta inter viburna cupreſſi*, hoc eſt ἀμφιγαλικὸν. Et ab ea: *lentum diſtillat ab inguine virus*; quod viſcidum ſignificare videtur & γλισχρὸν, ut & Maro picem lentam dicit, unde & lenteſcere. GERMAN.

A O Me-

Digitized by Google

O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus: illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum,
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.
ME. *Non equidem invideo, miror magis: undique totis*
Vsque adeo turbatur agris. en ipse capellas
Protenus æger ago: hanc etiam vix Tityre duco.
Hic inter densas corylos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah, silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis (si mens non læva fuisset)
De cœlo tactas memini prædicere quercus.

SERVII.

Ô MELIBOE. Scilicet quid miraris? DEVS, id est Cæsar. HÆC OTIA, hanc securitatem vel fœlicitatem.

NAMQVE ERIT ILLE MIHI SEMPER DEVS Et iteratio ipsa exclusit adulationis colorem. SEMPER. Id est, & post mortem, & dum vivit. Alii imperatores post mortem in numerum referuntur deorum: Augustus templa vivus emeruit. Horatius, *Præsenti tibi maturos largimur honores. Iurandasque tuum per nomen ponimus aras.* Sic Lucanus de Nerone, Sed *nihil jam numen.* ILLIVS. Octavii Cæsaris.

IMBVET AGNVS. Imbuere, est proprie inchoare, & initiare. Nemo autem unam eandemque rem sæpe inchoat: sed constat sæpe pascua mutare pastores: sicut etiam in Georgicis legimus, *Itque per tua longa in deserta sine ullis Hospitiis, tantum campi jacet.* Vnde necesse est pastores totiens aras imbuere, quotiens mutaverint pascua. Invenimus etiam apud antiquiores, Imbuere, esse non inchoare, sed perfundere & madefacere. secundum quod, absolutus est sensus: ut sit, sæpe perfundet.

ERRARE. ideſt pasci. ut, Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

LVDERE. Scribere, ut Carmina, qui lusi pastorum. Horatius, *Posemus siquid vacui sub umbra Lusimus tecum.* CALAMO AGRESTI, Rustico stylo: sicut supra, tenui avena.

NON EQVIDEM INVIDEO. Excusat se, Ne frequens interrogatio fœlicitatis alienæ, ex invidia venire videatur: dicit se admirari potius, quam invidere.

VSQVE ADEO. In tantum. TVRBATVR AGRIS. Turbamur sine ulla discretione culpæ, vel meriti. Et invidiose tempora Augusti carpit latenter. Sanè vera lectio est turbatur, ut Servius dicit, ut sit impersonale, quod ad omnes pertinet generaliter. nam Mantuanorum fuerat communis expulsio. Si. n. turbamur legeris, videtur ad paucos referri.

PROTENVS. Porro tenus, id est longe à finibus. nam protenus per e, adverbium loci; per i, protinus adverbium temporis, id est statim. ÆGER. Et corpore & animo æger dicitur. ut, *Esto, ægram nulli quondam flexere mariti.* Sed ægrotus, corpore tantum. AGO autem, proprie: nam agi dicuntur pecora.

SPEM GREGIS. Id est marem & fœminam. reparatio enim gregis in sexu utroque consistit. AH SILICE IN NVDA. Ad hoc pertinet præmissa dolentis interjectio: nam solent herbas substernere parientibus, ut ipse in Georgicis dicit, *Et multa duram stipula filicumque manipli Sternere.* CONNIXA. Pro eo quod est enixa. id est partu soluta. nam hiatus caussa, mutavit præpositionem: sicut *secludite curas*; pro excludite.

LÆVA. Stulta, contraria. Et sensus hic est; perdituros nos quandoque agros, manifesto prædicebant signa: sed nos mentis imprudentia intelligere nequivimus.

DE COELO TACTAS MEMINI PRÆDICERE QVERCVS. Mire compositum augurium. Nam quercus, in tutela Iovis est: & hujus arboris fructu olim homines vescebantur. Per quercus ergo, agris per fulmen, ira Iovis: per iram Iovis, ira Cæsaris: per damnum arborum, damnum agrorum figurabatur. Hæc quercus ergo tacta, id est afflata leviter fulmine: ut Cicero, *Tactus est ille, qui hanc urbem condidit Romulus.* significabat motu imperatoris posse agros eorum perire, apud quos fulminatæ sunt arbores: nam agri caussa victus sunt, sicut olim quercus. Quod autem ait tactas: ostendit temporale fore damnum, quale patiuntur arbores leviter fulminatæ. Et bene prædicere, quasi præloqui & prædivinare: cum ita manifestum constet esse augurium.

VARIORVM.

SEMPER-DEVS. Placet Grammaticis hæc legi ἑνῶς, id est conjunctim, ut unum sit nomen. Sicut apud Terentium Semper-lenitas. CAMERARIVS.

DEVS. Solent latini scriptores vocem dei etiam iis tribuere, qui in re aliqua eximie, multumque supra cæteros excellunt. Item qui nobis ad salutem, libertatem, ad res denique magnas singulari ac divino auxilio fuerunt. Cic. i. de Orat. *te cum in dicendo semper putavi deum.* Terent. Adelph. *Laudarier te audit libenter: facio te apud illum, deum.* IACOB. PONTAN.

Sæpe

Digitized by Google

Sæpe ſiniſtra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iſte deus qui ſit, da Tityre nobis.

TI. *Vrbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi*
Stultus ego huic noſtræ ſimilem, quo ſæpe ſolemus
Paſtores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos ſimiles, ſic matribus hœdos
Noram: ſic parvis componere magna ſolebam.
Verum hæc tantum aliis inter caput extulit urbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

ME. *Et quæ tanta fuit Romam tibi cauſſa videndi?*

TI. *Libertas: quæ ſera, tamen reſpexit inertem,*

SERVII.

DA. Id eſt dic. Sic contra, *Accipe nunc Danaum inſidias*, id eſt audi.

VRBEM QVAM DICVNT ROMAM. Quæritur cur de Cæſare interrogatus, Romam deſcribat & aut ſimplicitate utitur ruſtica, ut ordinem narrationis plenè non teneat: ſed per longas ambages ad interrogata deſcendat. Aut certè, quia nullus qui continetur, eſt ſine ea re quæ continet, nec poteſt ulla perſona eſſe ſine loco. unde neceſſe habuit interrogatus de Cæſare, locum deſcribere, in quo eum viderat. Eſt autem longum Hyperbaton, *Vrbem quam dicunt Romam.* Hic illum vidi juvenem Melibœe. Roma ante Romulum fuit, & ab ea Romulus nomen adquiſivit, ſed de flava & candida Roma Æſculapii Filia novum nomen Latio facit, tantum conditricis nomine omnes Romani vocantur: Marinus Lupercorum poëta dixit.

STVLTVS EGO. Id eſt ruſticus, qui neſcivi judicare. NOSTRÆ. Mantuæ. Quo. Id eſt, ad quam. nam adverbium poſuit pro nomine. ut, *Genus unde Latinum*, id eſt à quo.

OVIVM TENEROS. Periphraſis agnorum. DEPELLERE. Id eſt à lacte removere:

SIC CANIBVS CATVLOS SIMILES. Vult urbem Romam non tantum magnitudine, ſed etiam genere differre à cæteris civitatibus; & eſſe velut quemdam alterum mundum, aut quoddam cælum, in quo Deum Cæſarem vidit. Qui enim comparat cani catulum, vel hœdum capellæ; magnitudinis facit, non generis differentiam. Qui autem dicit, leo major eſt cane: & generis facit, & magnitudinis differentiam, ſicut nunc de urbe Roma fecit. Putabam, inquit, ante ita Romam comparandam eſſe aliis civitatibus, ut ſolet hœdus capræ comparari. nam quamvis major eſſet, tamen eam civitatem eſſe dicebam. nunc vero probavi eam etiam genere diſtare: nam eſt ſedes deorum. Hoc autem eum dicere, ille comprobat verſus,

QVANTVM LENTA SOLENT INTER VIBVRNA CVPRESSI. Nam viburnum, brevisſimum eſt, ſemper virens & forma & genere à cupreſſo remota. Nam cupreſſus, arbor eſt maxima. Hoc autem genus argumentationis & apud Ariſt leſtum eſt, & apud Ciceronem. COMPONERE. Comparare.

ET QVÆ TANTA FVIT. Quæ tanta: ad magnum enim aliquid nimia neceſſitas venire compellit. Vnde quaſi miratur hominem ruſticum Romam videre potuiſſe.

LIBERTAS, Amor libertatis. etenim aliter dicit ſervus, libertatem cupio: aliter ingenuus. Ille enim carere vult ſervitute. hic habere liberam vitam, pro ſuo ſcilicet arbitrio agere: ſicut nunc Virgilius ſub perſona Tityri, dicit ſe amore libertatis Romam venire compulſum: & ideni latenter carpit ea tempora, quibus libertas non niſi in urbe Roma erat. Aut certè ſimpliciter intelligamus hoc loco Tityrum ſicut paſtorem locutum. Nam ubique eum Theocritus mercenarium inducit. Item Virgilius, *Tityre dum redeo (brevis eſt via) paſce capellas.* RESPEXIT INERTEM. Deſidem, ſeſe non requirentem. Nam culpat ſuam inertiam quod non antè Romam ierit, & ſit uſus puer libertate, qua uti cæpit proviectioris ætatis.

VARIORVM.

SINISTRA CORNIX. Quomodo fuit ſiniſtrum auſpicium infauſtum? Nam bona Latini ſiniſtra dicunt; & ut Cic. de Divinat. 2. *Quid habet augur, cur à dextra corvus, à ſiniſtra cornix faciat ratum?* vel hoc ad certam obſervationem avium referendum eſt, quarum aliæ ſiniſtræ; aliæ dextræ auſpicium facere crederentur. Abeſt hic verſus à multis codicibus, cum tamen eleganter additus & numeroſe factus eſſe videatur. CAMERAR.

VRBEM QVAM DICVNT ROMAM. Roma & ante Romulum fuit & ab ea ſibi Romulum nomen acquiſiviſſe, Marianus Lupercaliorum poëta ſic oſtendit. *Settæa flava & candida Roma Æſculapii filia Novum nomen Latio facit, Quod conditricis nomine ab ipſo omnes Romam vocant.* PHILARG.

ROMAM, &c. Ab Roma Æſculapii filia Romæ urbi nomen impoſitum tradiderunt, ut Marinus ſive Marianus Lupercaliorum poëta, cujus hi verſus, qui apud Servium leguntur, ita digerendi ſunt & concipiendi. *Roma ante Romulum fuit, Et ab ea nomen Romulus Adquiſivit ——. Sed dein flava & candida Roma Æſculapi filia Novum nomen Latio facit. Hanc conditricis nomine Ab ipſo omnes Romam vocant.* Hos eoſdem verſus refert Philargyrius. perperam. a. *Settæa flava & candida*, vir doctus qui verſus illos conſtituere voluit, legiſſe videtur. Nec. n. Roma filia Æſculapii, eadem fuit cum illa Settæa, captiva Trojana, quæ claſſem Æneæ incendit. SALMASIVS.

Candidior poſtquam tondenti barba cadebat:
Reſpexit tamen, & longo poſt tempore venit:
Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
Nec ſpes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis multa meis exiret victima ſeptis,
Pinguis & ingratæ premeretur caſeus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
ME. *Mirabar, quid mœſta deos Amarylli vocares:*
Cui pendere ſua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. ipſæ te Tityre pinus,
Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant.

SERVII.

CANDIDIOR POSTQVAM TONDENTI BARBA CADEBAT. Aut mutatio perſonæ eſt, ut quendam ruſticum accipiamus loquentem, non Virgilium, per ἀναγωγίαν. Nam ut diximus, XXVIII. annorum ſcripſit Bucolica: Aut certè eſt mutanda diſtinctio: ut ſit non barba candidior, ſed libertas. nam XXVIII. annorum barbam poteſt quivis mittere: ſed non tanam. Et bene candidior libertas: ut intelligamus etiam antè in libertate, ſed non tali fuiſſe Virgilium.

ET LONGO POST TEMPORE VENIT, Poſtquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit. Jungendum eſt hoc totum. nam duplici ratione tempus oſtendit, quo eum libertas aſpexerit: id eſt quando cœpit ſecare barbam, & relicta Galatea Amaryllidis amore detineri. ἀναγωγικῶς autem hoc dicit, Poſtquam relicta Mantua Romam me contuli. nam Galateam, Mantuam vult eſſe: Romam, Amaryllida. Et bene tempora, quaſi ruſticus, computat à barbæ ſectione. LONGO POST TEMPORE. Aut ἀχαϊσμὸς eſt. Antiqui enim, POST, ANTE, CIRCVM, etiam ablativo jungebant: quod hodie facere minime poſſumus: Aut longo-poſt, una eſt pars orationis; ut ſit ſenſus, Venit tempore longo-poſt: ſicut multo-minus, multo-magis, poſt-modo, Horatius, *Poſtmodo, quod mi obſit clare, multumque locuto.*

LONGO POST, ut poſtpoſita videatur eſſe præpoſitio, & in unitatem coacta.

FATEBOR ENIM. Hoc per parentheſim dictum eſt.

NEC SPES LIBERTATIS ERAT, NEC CVRA PECVLI. Nec ſperare poteram libertatem in oppreſſa civitate, nec habere curam patrimonii. Peculi autem aut antique dixit, quia omne patrimonium apud antiquos peculium dicebatur, à pecoribus; in quibus eorum conſtaba: univerſa ſubſtantia: unde etiam pecunia dicta eſt à peculio. aut certe & hoc ad morſum temporum pertinet. nam modo tantum ſervi peculium dicimus: ut invidioſe patrimonium ſuum dixerit peculium, ac ſi ſervus eſſet: quia ſe diu apud Mantuam ſervitſe memoravit. Sane peculi, pro peculii, per ſynæreſim dictum eſt.

EXIRET VICTIMA SEPTIS. Septa propriè ſunt loca in campo Martio incluſa tabulatis: in quibus ſtans Po. Ro. ſuffragia ferre conſueverat. Sed quoniam hæc ſepta, ſimilia ſunt ovilibus: duo hæc invicem pro ſe ponuntur: ut hoc loco ſepta pro ovilibus poſuit. Item Lucanus contra, *Et miſere macularunt ovilia Romæ.* Iuvenalis, *Antiquo quæ proxima ſurgit ovili.* Sane PINGVIS, melius ad victimam, quàm ad caſeum refertur.

INGRATÆ VRBI. Quia cum alimenta civitatibus præſtentur ex ruſticorum labore, & in his ruſtici etiam deridentur à civibus, & multa perdunt, & advectarum rerum pretia iniqua ſuſcipiunt.

AMARYLLI. Vocativus Græcus eſt, qui brevis eſt quotieſcunque nominativus in IS terminatur: ut Amaryllis, Pieris. Horatius, *Dulcem quæ ſtrepitum Pueri temperas.*

CVI. Id eſt in cujus honorem. SVA POMA. Id eſt ipſius arboris poma propria. QVID VOCARES. Hoc Virgilii perſonæ convenit. MOESTA AMARILLI. Quæ nemine lætabare poëta. CVI PENDERE. Id eſt tibi; quia laudari à te non meruerunt.

TITYRVS. Virgilius. PINVS, Roma vel Cæſar.

FONTES. Poëtæ, vel Senatores. ARBVSTA. Fructeta, ſcholaſtici vocabant.

VARIORVM.

POSTQVAM NOS AMARYLLIS, &c. Politianus auctor elegans & curioſus, dicit Romanam urbem triplici olim nomine inſignitam fuiſſe. Appellari enim vulgato nomine Romam, arcano Amaryllida, ſacro & rituali Florentiam, ſeu quod idem eſt, Anthuſam. venuſtiſſime igitur, cum puellæ ubique idem nomen ſit, ſub vocabulo virginis Romam indicavit. NANNIVS. lib. 6. Miſcell. cap. 1.

MIRABAR QVID MOESTA, &c. Id eſt, Mirabar haſtenus, quid cauſæ eſſet, quod puella tua Amaryllis, tam triſtis eſſet, tamque ſollicite deos invocaret: & cui præterea poma in hortis Mantuanis pendere patereris. Iam liquet: Tityrus nempe Romæ aberat: quem ipſæ etiam pinus, fontes & arbuſta cum deſiderio citabant. Atque hæc ſententia (ni fallor) haud paulo melior eſt, quam illorum, qui hic apoſtrophen ad urbem Romam comminiſcuntur. TAVBMANNVS.

TI. *Quid*

Digitized by Google

TI. *Quid facerem? neque ſervitio me exire licebat,*
Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos.
Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis
Bis ſenos cui noſtra dies altaria fumant.
Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti:
Paſcite, ut ante, boves pueri, ſubmittite tauros.
ME. *Fortunate ſenex, ergo tua rura manebunt:*
Et tibi magna ſatis; quamvis lapis omnia nudus,
Limoſoque palus obducat paſcua junco:
Non inſueta graveis tentabunt pabula fœtas;
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate ſenex, hic inter flumina nota,
Et fontes ſacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ ſemper vicino ab limite ſepes,
Hybleis apibus florem depaſta ſalicti,

SERVII.

SERVITIO. Ab ſervitio. Servitium eſt conditionis indicium. LICEBAT, Id eſt nec deeſſe officio poteram.

IVVENEM. Cæſarem dicit Octavianum Auguſtum. decreverat enim Senatus ne quis eum puerum diceret, ne majeſtas tanti imperii minueretur.

DIES. Id eſt principia menſium: vel Idus omnium menſium. FVMANT, Id eſt ſacrificant. RESPONSVM PRIMVS DEDIT. Id eſt permiſit libere vivere.

PRIMVS. Id eſt, ante quem nullus ſit.

PASCITE. Id eſt, ut ante eratis ô pueri, ſic & modo paſcite in pace. SVBMITTITE TAVROS. Id eſt, exercete terram & ſobolem.

FORTVNATE SENEX. Non ad ætatem Virgilii refert, ſed ad fortunatum futurum, præſago uſus eſt verbo. Nam apud Philoſophos, ſenes dicuntur, qui ſpem futuri temporis habent in victu.

ET TIBI MAGNA SATIS. Ordo eſt, Magna ſatis paſcua, ſubauditur erunt. QVAMVIS LAPIS. Quamvis mons ſit & lacus. Nam a monte uſque ad lacum, & inde uſque ad arborem quandam, fuerat terra ei donata.

PALVS. Id eſt æquor. OBDVCAT. Tegat. IVNCO. Fœno. LIMOSO. Flumine Mincii.

GRAVEIS. Fœtas: accuſativus Pluralis, quaſi graves, id eſt gravidas: ſcilicet non enixas.

CONTAGIA LÆDENT. Morbi vel peſtilentiæ corrumpent. unde contingit ut una aliquo morbo moriente, omnes idem morbus corruptas intetimat. Dicit ergo quod nec inſolita paſcua tentaturæ ſunt pecudes: nec ex alicujus infirmitate corrumpendæ.

HIC INTER FLVMINA. Inter Padum & Mincium, ubi nutritus es vel cognitus. NOTA. Ghara.

FONTES SACROS. Quia omnibus aquis nymphæ ſunt præſidentes. FRIGVS OPACVM. Quia æſtivo tempore ſub umbra ſit frigus. Opacum autem, utrum pro opacis locis, incertum eſt: an pro valde frigidum: Nam unum frigus eſt hyeme: alterum quo refrigeramur æſtate.

AB LIMITE. Limes, eſt agri terminus. SEPES ſubaudi, fiet.

HYBLÆIS. Hybla, vel Hyble oppidum eſt Siciliæ, quod nunc Magara dicitur: vel locus in Attica, ubi optimum mel naſcitur: & poſuit ſpeciem pro genere, DEPASTA FLOREM. Depaſtum florem habens. Hypallage. SALICTI. Virgulti genus, dictum eo quod ſalit & ſurgit cito.

VARIORVM.

NEC TAM PRÆSENTES ALIBI, &c. Innuit, velut viventem etiamnum Auguſtum deum, nec per apotheoſin deum factum: ut & Ovid. Triſt. 2. per Cæſarem jurans: *Per te præſentem conſpicuumque deum*: hoc eſt, φασὶν καὶ σὲ ἄοχθον ἥιον. Quemadmodum & Euandrum memorat Tacit. lib. 15. præſenti Herculi aram ſanumque dicaſſe, his verbis: *Magna ara, ſanumque, quæ præſenti Herculi Arcas Euander ſacraverat, exuſta: &c.* Licet tamen PRÆSENTES, propitios & faventes accipere. GERMAN.

BIS SENOS CVI NOSTRA, &c. In magna religione velut numinis potentiſſimi & præſentiſſimi dictum eſt. Nam menſtrua ſacra diis maximis celebrari ſolebant; atque ex erant feriæ religioſiſſimæ, cum ſolennibus & anniverſariis non ſatis eſſe putarent defungi ſacris: ſed memoriam cultus quot Calendis aut Idibus renovandam putarent: ea ſacra Græci vocant ἱσταμένα. TVRNEB.

NEC MALA VICINI PECORIS CONTAGIA, &c. Sic & κακῆς ὁμιλίας κ' ἀνὴς σάθρον κακόν. Senec. n. de ira lib. 3. ſumuntur, inquit, a converſantibus mores. ERASM. Adag.

SEPES DEPASTA FLOREM. Eſt Græcæ figuræ elocutio; ut in 2. Æneid. *Senſit medios delapſus in hoſtes.* Et Ovid. *Nudis humeris infuſa capillos.* Dicit ergo ſuſurrum apicularum depaſcentium ſaliſta, futurum in cauſa, ut ruſtico ibi prope condomiſcere libeat. GAMERAR.

Sæpe levi ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëria ceſſabit turtur ab ulmo.
TI. *Ante leves ergo paſcentur in æthere cervi,*
Et freta deſtituent nudos in littore piſces:
Ante, pererratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim:
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
ME. *At nos hinc alii ſitientes ibimus Afros;*
Pars Scythiam, & rapidum Cretæ veniemus Oaxem,

SERVII,

LEVI SVSVRRO. Dulci murmure. Hic vocat ruſticum ad dulcia, quæ ſunt in rebus quibus delectatur. SOMNVM INIRE. Id eſt dormire, vel carpere.

FRONDATOR. Id eſt ruſticus: vel quod animal frondibus veſcitur. Nam tria genera ſunt frondatorum, frondator, qui arbores amputat, & qui frondibus manipulos facit hyemis tempore animalibus ad paſtum offerendos; & qui manibus vitium folia avellit, quo ardor ſolis uvam maturiorem reddat. aut avis quæ in frondibus habitat, & his veſcitur. vel etiam palumbes quæ in frondibus nidificant. AD AVRAS. Id eſt in die.

RAVCÆ. Βαρυηχοῦσαι. PALVMBES. Columbæ, quas vulgus tetas vocat: & non dicuntur Latine: ſed multorum authoritas Latinum facit. Cicero in Elegeia, quæ Talemaſtis inſcribitur, *Iam mare Thyrrenum longe, penitusque palumbes Reliquit.*

GEMERE. Canere. proprie tamen dicitur de turture. TVRTVR, Et maſculino & fœminino genere invenitur: ut hic, *Aeria turtur ceſſabit.* Et Plaut. in Moſtel. Tu tibi iſtos habeas turtures. AB VLMO. Vlmus, lignum eſt ſub quo vinea fit.

IN ÆTHERE CERVI. Id eſt avium more ante cervi volabunt, & piſces ſine aqua vivent: hoc eſt, ante rerum natura mutabitur, quam nos Cæſarem poſſimus oblivi ſci.

FRETA, Maria, à fervore dicta. DESTITVENT, Id eſt derelinquent.

PERERRATIS, Luſtratis, vel errore confuſis. AMBORVM. Id eſt Germanorum & Parthorum. EXVL. Id eſt Parthus & Germanus, Cæſar ſcilicet, quo duce, Germanis & Parthis victis, milites Ararim Germaniæ flumen biberunt.

ILLIVS, Id eſt Auguſti Cæſaris. LABATVR, Reſpuatur, vel oblivioni tradatur. ARARIM, Arar fluvius Galliæ, fluens in flumen Rhodanum. TIGRIS. Armeniæ fluvius influens Perſicum ſinum. Itaque per Tigrim & Ararim vult diverſa loca inter ſe ſignificare. Dicit enim, prius Parthum ex Arare bibiturum, & Germanum ex Tigri, quam ſibi oblivionem futuram non amiſſi agri, Cæſaris beneficio.

SITIENTES IBIMVS AFROS. Tropus Synecdoche: ab Afris enim, Libyam quæ aqua indiget intelligi vult. Eſt enim calidiſſima regio & pene inhabitabilis.

SCYTHIAM. Regio ſeptentrionalis eſt frigidiſſima. ET RAPIDVM CRETÆ VENIEMVS OAXEM. Hoc eſt lutulentum: quod rapiat cretam. Creta terra alba dicitur. Nam Oaxis fluvius eſt Meſopotamiæ: qui velocitate ſua rapiens albam cretam, turbulentus efficitur. Vel Oaxis, fluvius Scythiæ in Creta inſula non eſt: ſed aqua, cretei coloris eſt. Oaxem Philiſthenes ait, Apollinis & Anthilenæ filium: hunc Oaxem, in Creta oppidum condidiſſe, quod ſuo nomine nominavit, ut Varro ait, *Quos magno Anchiale partus adducta dolore, Et geminis capiens Tellurem Oaxida palmis Sternere dicta.*

VARIORVM.

TVRTVR AB VLMO. Non hic aëriam turturem, ſed ulmum intelligit. SALMASIVS.

ANTE, PERERRATIS AMBORVM. F. E. &c. Apparet amborum hic eſſe, quod Græci ἀμφὶλεν dicunt; ut pererret Germanus Parthorum, Parthus Germanorum fines. TVRNEB.

GERMANIA TIGRIM. De Tigri Curtius l. 4. Nec ſane alius ad orientis plagam tam violentus invehitur: multorum torrentium, non aquas ſolum, ſed etiam ſaxa ſecum trahens. Itaque à celeritate qua defluit, Tigris nomen eſt inditum, quia Perſica lingua Tigrim ſagittam appellat.

SITIENTES AFROS. Δυσιδρῶς. Intelligit Xerolibyam: quam Catullus *Aridam* vertit: *noſter Defertam ſiti regionem.*

PARS SCYTHIAM, E. R. C. V. OAXEM. Male apud Servium ſcribitur OAXIDA. Quod verſus non patitur, licet locus ita appellatus ſit. OAXES igitur apud Poëtam fluvius eſt Scythiæ Orientalis, qui OAXVS aliis dicitur & OXVS. Senſus ita plane accipi poſtulat. Et RAPIDVM CRETÆ vocat, quia creta id eſt albo limo turbidus fluat. Meſopotamiæ fluvium Oaxem dicit eſſe Servius, ſed nugatur. Nullus enim in Meſopotamia fluvius hoc nomine. SALMASIVS.

Et

Digitized by Google

Et penitus toto diviſos orbe Britannos.
En unquam patrios longo poſt tempore fines,
Pauperis & tuguri congeſtum cæſpite culmen,
Poſt aliquot (mea regna) videns, mirabor, ariſtas?
Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quo diſcordia cives
Perduxit miſeros! en queis conſevimus agros!
Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites:
Ite meæ, fœlix quondam pecus, ite capellæ.
Non ego vos poſthac viridi projectus in antro,
Dumoſa pendere procul de rupe videbo.

SERVII.

PENITVS, id eſt omnino. DIVERSOS. Quia olim juncta fuit orbi terrarum Britannia. Eſt enim inſula ſita in Oceano ſeptentrionali: & à poëtis, alter orbis terrarum dicitur.

EN. Ecce. VNQVAM. Aliquando. En unquam, Virgilius alio loco dividit per interpoſitionem: ut infrà in ipſo libro, *En erit unquam ille dies?* quod ſignificat unquamne, Id eſt aliquando?

CÆSPITE. Id eſt terra cum propria herba evulſa. CVLMEN. Eo quod culmo, id eſt ſtipula regitur. Hic paſca ruſticanorum ætas habitabat: ideo culmina dicta ſunt tecta: quia veteres ædificia de culmo contegebant, id eſt paleis è meſſibus. TVGVRI, à tegendo dictum.

POST ALIQVOT ARISTAS, Poſt multa tempora, & quaſi ruſticus per ariſtas, numerat annos. MEA REGNA. Id eſt ubi dominatus ſum. Vel ſenem ſe dicit agros ſuos recepturum. ARISTAS. Gradatim dictum, ex tropo metalepſi. ut per ariſtas, meſſes: per meſſes, æſtates: per æſtates annos numeret.

IMPIVS MILES. Proprium militis epitheton. Iratus Melibœus impium militem dicit, ſeu quod agrum ſuum teneat: ſeu quod civile geſſerit bellum, qui pro Antonio arma portavit, qui bella civilia geſſit. Hic læſit Virgilius Octavianum Auguſtum, tamen ſecutus eſt veritatem. Dum miles portando arma, vicit alios, impius nocendo dictus eſt. NOVALIA. Id eſt, nova rura, quæ per ſingulos annos novantur per ſemina Vel etiam novalia dicuntur unde ſylva tollitur. HABEBIT. In ſpe ponitur.

EN QVO DISCORDIA. Ad quam miſeriam? INSERE, Sibimet ipſi imperat: & apoſtrophen facit ad ſeipſum, dolendo vel invidendo non habere ſe id quod Tityrus. PONE ORDINE VITES. Quia quadrato ordine vites ponuntur.

QVONDAM FOELIX PECVS. Quando manebat mihi hæreditas: vel quamdiu ego fœlix fui aliquando in finibus noſtris. hic videt ſe paſtor excluſum eſſe: & videt ſe non habere illud quo Tityrus utitur.

DVMOSA. Id eſt rigida, ſpinoſa. PENDERE. Quia cum paſcuntur, pendent.

VARIORVM.

DIVISOS ORBE BRITANNOS. Orbem vocabant olim terram continentem, quæ Oceano alluitur. Inſulæ Oceani, extra orbem dicuntur eſſe: non item inſulæ maris Mediterranei, ut Sicilia, Sardinia &c. Magna ergo calamitas, quæ propinqua migratione reparari non quibat. quærendæ erant Romanis civibus ſedes, extra orbem Romanum. VIVES.

POST ALIQVOT MEA REGNA, &c. Ruſtica annorum notatio: non ex Olympiadibus, ut apud Græcos: neque ex Conſulibus, ut apud Romanos: ſed ex temporum annuis qualitatibus, ſicut Claudianus inquit

Frugibus alternis, non Conſule, computat annum.

LVD. VIVES.

POST ALIQVOT MEA REGNA. Quod mihi eſt inſtar regni. Pro affectu enim poſſidentis intelligendum eſt. Ita aliàs etiam homines lepide jocantes ſuas poſſeſſiones REGNA vocare ſolent. Cic. 1. De Orator: *Niſi hic in tuo regno eſſemus non tuliſſem.* TVRNEB. lib. 1. 26.

IMPIVS HÆC TAM CVLTA. N. M. N. &c. Perite hæc diſtinxit. *Seges* proprie id eſt, quod aratum ſatum eſt, ἡ ἀροσίμη γῆ. *Novale*, quod aratione novatum eſt, necdum ſatum, ἡ νεάτη. Servius exponit Novalia, *nova rura, quæ per ſingulos annos novantur per ſemina.* Immo, arationibus. quamvis ne hoc quidem verum ſit: nec enim quotannis arantur novalia; ut nec quotannis ſeruntur: alternis quippe ceſſant. SALMASIVS.

NON EGO VOS P. V. P. IN ANTRO. Paſtor iſte non ita in antro cubat, tanquam in temporario diverticulo, ſed veluti in legitimo domicilio. Nam veteres in ſpeluncis ovilia ſua conſtituebant, quod ex Polyphemi moribus patet. Nec ſuffragium leve eſt à Græca lingua, quæ μάνδρα nunc pro ſtabulo, nunc pro antro uſurpatur. Fuiſſe autem hanc ſpeluncam Tityro pro domo, vel illud argumento eſt, quod ibi ſuum penum habuerit, cum ita ſubjungit.

Hæc tamen hic mecum poteris requieſcere nocte
Fronde ſuper viridi, ſunt nobis mitia poma, &c.

NANNIVS.

Car-

Carmina nulla canam : non, me paſcente capellæ
Florentem cythiſum, & ſalices carpetis amaras.
TI. *Hic tamen hanc mecum poteris requieſcere noctem*
Fronde ſuper viridi. ſunt nobis mitia poma,
Caſtaneæ molles, & preſſi copia lactis:
Et jam ſumma procul villarum culmina fumant,
Majoreſque cadunt altis de montibus umbræ.

SERVII.

CARMINA. Id eſt, quia non libet ruſtico canere carenti poſſeſſione.

CYTHISVM. Genus fruticis, vel herba, quæ naſcitur inter campos & ſylvas in Cythiſa civitate. AMARAS. Ad noſtrum ſaporem : nam capris dulces ſunt.

MITIA. Matura : quæ non remordent cum mordentur.

CASTANEÆ, Id eſt, mala antiquiora. MOLLES. id eſt maturæ. ET PRESSI, Emulcti, & in caſeum cogti.

FVMANT. Id eſt, ad veſperum cœna præparanda.

MAIORESQVE CADVNT, Duplicantur? Quia dum duplicantur umbræ, nox imminet.

VARIORVM.

VILLARVM CVLMINA, Primo non villa, ſed vella dicebant, quo nimirum veherent & unde veherent ruſtici res ſuas. Ita etiam veham, non viam nominabant propter veſturas. VARRO de re Ruſt. lib. 1. cap. 2.

MAIORESQVE CADVNT VMBRÆ. Deſcripcio veſperæ; quando decedente Sole creſcunt umbræ. quo autem ille propius ab occaſu abeſt, eo jaciuntur hæ longius. CAMERAR.

ECLOGA SECVNDA.

ALEXIS.

FORMOSVM paſtor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini: nec, quid ſperaret habebat.
Tantum inter denſas, umbroſa cacumina, fagos

SERVII.

FORMOSVM PASTOR CORYDON, Corydonis in perſona, Virgilius intelligitur: Cæſar Alexis in perſona inducitur. CORYDON, Fictum nomen eſt ab ave: quæ Corydalus dicitur. ARDEBAT ALEXIN, Impatienter diligebat. ALEXIN, Quem dicunt Alexandrum. fuit ſervus Aſinii Pollionis: quem Virgilius rogatus ad prandium, cum vidiſſet in miniſterio omnium pulcherrimum, dilexit: eumque dono accepit. Cæſarem quidam acceperunt formoſum in operibus & gloria. Alii puerum Cæſaris, quem ſi quis laudaſſet, gratam rem Cæſari feciſſet. Nam Virgilius dicitur in pueros habuiſſe amorem: nec enim turpiter eum diligebat. Alii Corydonem Aſinii Pollionis puerum adamarum à Virgilio ferunt: eumque à domino ipſi datum Corydonem à Virgilio ficto nomine nuncupari, ex eo genere avis, quæ Corydalus dicitur, dulce canens. Alexin vero puerum, quaſi ſine reſponſione ac ſuperbum. hunc autem dilectum fuiſſe Pollionis: & Virgilium gratum ſe futurum exiſtimaſſe, ſi eum laudaret, cujus forma Pollio delectabatur: qui eo tempore Tranſpadanam Italiæ partem tenebat, & agris præerat dividendis.

DELICIAS DOMINI. Hoc eſt, qui ſuo domino Cæſari, vel Pollioni in deliciis erat. NEC QVID SPERARET. Id eſt nec ſpem potiundi habebat.

TANTVM, tantummodo.

VARIORVM.

CORYDON PASTOR, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit, quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuumque amorem conciliandum, poſſunt pertinere: verum ubi ſe neque querelis, neque blanditiis, aut munuſculis quidquam proficere intelligit; tandem ad ſe rediens, dementiamque ſuam agnoſcens, ad intermiſſam rei familiaris curam ſibi ſtatuit revertendum: ut aſſueto labore, infelicis ſui amoris (qui fere ex otio naſci ſolet) tædium diſcutiat. HENRIC. STEPHANVS.

ARDEBAT ALEXIN. Ardeo nunc neutrum, nunc activum eſt poëtis, more Græcorum, quibus ἐράω utroque modo uſurpatur. GERMAN.

DELICIAS DOMINI. Hominem, qui nobis ſingulari oblectamento eſt, quoque ſolemus affici, & in quem propendere plurimum, magni cenſus ſcriptores delicias nominant, & in laude quoque hanc vocem ponunt. PONT.

Aſſidue

Digitized by Google

Assidue veniebat; ibi hæc incondita solus
Montibus & sylvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi; nihil mea carmina curas:
Nil nostri miserere; mori me denique cogis.
Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant;
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
Thestylis & rapido fessis messoribus æstu
Allia, serpyllumque herbas contundit olentes:
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius triste is Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.

SERVII.

ASSIDVE, Id est sæpius. INCONDITA, Incompositа: subito dicta, agrestia, vel insanæ mentis dicta verba, vel incondita, id est inconscripta: ut Sallustius in Iugurthino, *At illis quibus vires aderant ruere cunctis ad portas, incondita tenere.*

MONTIBVS, Qui amorem ei præstabant. IACTABAT, Id est fundebat incassum. INANI, Præ amore nihil sibi procurans: sed in absentem juvenem loquebatur.

CRVDELIS, Inexorabilis: qui non flecteris meo amore: nec te potiundum præbes. Vel allegoricῶs, Crudelis Cæsar, qui non flecteris meis scriptis, & non das ereptos agros. ALEXI, Id est Cæsar. MORI, Pro contemptu.

FRIGORA. Non aprica loca. ÆSTV, Æstiva. LACERTOS, Genus serpentis.

THESTYLIS, Nomen rusticæ mulieris: quæ messoribus æstu fatigatis, diversa genera herbarum contundens, pulmentarium his parat: Vel concubina Corydonis. Vel Thestylis, Id est, fictilis, rusticum nomen: ut ab eo quod ponat cibum rusticis. FESSIS, vel labore, vel æstu. Vel fessis, Id est ferventibus, vehementi ardore fatigatis, vel laboris instantia.

ALLIA, SERPYLLVMQVE, Herbas calidas, quæ æstum repellunt. Nam ut etiam Plinius dicit in naturali historia, *Omnis medicina, aut à contrario, aut à similibus queritur.* Vnde etiam calor potest aut frigore, aut alio calore depelli. Hinc est quod in ultima ecloga, cum amator remedium quærit ardori, dicit se iturum aut ad Scythiam, aut ad Æthiopiam. ut, *Æthiopum versemus oves sub sydere cancri.* quarum regionum altera est frigidissima, altera fervens calore. Sane serpillus herba est, quæ in græco aspirationem habet, quam græci ἔψιλον dicunt. In multis enim nominibus, quæ in græco aspirationem habent, nos pro aspiratione, S ponimus. Inde est quod pro herpillo, serpillum: pro ἕξ, sex: pro ἑπτὰ, septem. RAPIDO ÆSTV. Vehementi & ferventi. Fessis autem vel æstu, vel labore.

AT MECVM RAVCIS, TVA DVM VESTIGIA LVSTRO, &c. AT, Si per d fuerit, erit hyperbaton: ut sit, Dum tua lustro vestigia, ad me arbusta resonant, cum raucis cicadis. Sed melius est ut AT, conjunctio sit: & ita intelligamus, Thestylis herbas tritas messoribus parat: Verum mecum resonant arbusta, cum raucis cicadis.

TRISTES AMARYLLIDIS IRAS, Bene addit tristes. plerumque enim, ut ait Terentius, *amantium iræ, amoris redintegratio est*: ut veram iram ostenderet, & non fictam illam, quæ aliquid gratiæ habere consuevit. Vnde Horatius, *Vrit grata protervitas.*

SVPERBA FASTIDIA. Ex fastidio enim venit omnis superbia. NONNE MENALCAM. Tres dicitur amasse Virgilius, Alexandrum, quem donavit ei Pollio: & Cebetem puerum, tum Leria puella, quos à Mecœnate dicitur accepisse. Vnde volunt quidam per Amaryllida, Leriam: per Menalcam, Cebetem intelligi.

VARIORVM.

INCONDITA. Recte hoc Servius exposuit. Observavi tamen, incondita ea sæpe dici, quæ natura, non arte fiunt. NANNIVS. lib. 6. Miscell. cap. 3.

FESSIS MESS. ÆSTV, ALLIA, &c. Messores ideo allio, serpilloque vescuntur, quod venenis adversentur: nec in umbra dormientes à Serpentibus infestentur. Vel quia vim habent desiccandi humores, nimio aquæ potu in corpus diffusos. SCOPPA. Quod & Macer his versibus subindicat.

Nudor combustis serpentes effugat omnes,
Et quod vis animal infundens ore venenum;
Hoc ideo miscere cibis, messoribus est mos:
Vt si forte sopor fessos depresserit illos;
Vermibus à nocuis tuti requiescere possint.

RESONANT ARBVSTA CICADIS. E Cicadarum cantu, maximum æstum insinuat; perinde ac si diceret: at nunc meridiano tempore, Solis vapore omnia torrentur, quod arbusta cicadis resonantia demonstrant. Per æstum enim cicadæ vehementius canunt. ut 3. Georg.

Inde ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ.

PONTANVS.

Digitized by Google

O formoſe puer, nimium ne crede colori:
Alba liguſtra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Deſpectus tibi ſum, nec qui ſim quaeris, Alexi:
Quam dives pecoris nivei, quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ:
Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.
Canto quæ ſolitus, ſi quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.
Nec ſum adeo informis: nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare. non ego Daphnin

SERVII.

O FORMOSE PVER. Bene dicit Donatus ſuſpendendum O, & ſic dicendum, *Formoſe puer*: ut intelligamus per ironiam eum aliud voluiſſe dicere: ſed in haec verba, ne Alexin offenderet, amoris neceſſitate compulſum. NE CREDE. Ne confide. Salluſtius, *Vitiis ſuis credebant*, id eſt confidebant.

ALBA LIGVSTRA CADVNT. Et ruſtice & amatorie ex floribus fecit comparationem. Liguſtrum autem, flos eſt candidus, ſed viliſſimus. Vaccinia vero, ſunt violæ, quas purpurei coloris eſſe manifeſtum eſt: vel liguſtra flores papaverum ſunt, vel arborum.

QVAM DIVES NIVEI PECORIS. Tria ſunt quibus amatores poſſunt placere, Diviſiis, Pulchritudine, Cantilena. quibus omnibus ſe valere commemorat. Et multi ſecundum Homerum, qui ait νηὶ γάλα λευκὸν, legunt nivei quam lactis. Sed melius eſt, *Quam dives pecoris nivei.* Nam candidae oves, in ingenti ſunt pretio. Vnde in Georgicis legimus, *Continuoque greges villis lege mollibus albos.* Item alibi, *Mutare ſic niveo lanam, ſi credere dignum eſt.*

MILLE MEÆ SICVLIS ERRANT IN MONTIBVS AGNÆ. Theocritus, ἀλλ' ὅτε μοῦτο ἰὼν βόσκει χίλια βόσκα. ERRANT autem, cum ſecuritate paſcuntur. Et quod ait agnæ, & à ſexu & ab aetate laudavit: nam ex foeminco ſexu in pecoribus copioſior poſſeſſio provenit.

LAC MIHI NON ÆSTATE NOVVM, NON FRIGORE DEFIT. Multo melius quàm Theocritus: ille enim ait, τυρὸς δ' ὁ λάκτι μ' ἔτ' οὐ πάρ ἔτ' ἐν ὀνάρῃ δ' χλωροῦ ἄκρον. Sed quia caſeus ſervari poteſt, non mirum eſt ſi quovis tempore quis habeat caſeum. Hoc vero laudabile eſt, ſi quis habeat lac novum, id eſt coloſtrum, quod neutri generis eſt: nam foeminini eſſe penitus non poteſt. Sane hunc verſum male diſtinguens Virgiliomaſtix, vituperat: LAC MIHI NON ÆSTATE NOVVM, NON FRIGORE: DEFIT. Id eſt ſemper mihi deeſt.

AMPHION DIRCÆVS IN ACTÆO ARACYNTHO. Amphion & Zetus fratres fuerunt ex Iove & Antiopa: ſed Zetus, ruſticus fuit: Amphion vero muſicæ artis peritus. Sane Aracynthus, mons eſt Thebanus. Vnde actæo, littorali debemus accipere, (ut, *At procul in ſola ſecreta Troades acta*) non Athenienſi: licet Athenæ primo Actæ dictæ ſint. quanquam plerique, Actæo Aracyntho, Athenienſi accipiant, non quod Aracynthus apud Athenas eſt: ſed ut oſtendatur ruſtici imperitia. Nam Theocritus ad exprimendam ruſticam ſimplicitatem, multa aliter quàm res habeat, dicit. Hac ratione poteſt & Oaxis, Cretæ fluvius accipi: cum ſit, ut diximus, Scythiæ.

NEC SVM ADEO INFORMIS. Verecunde ſuam commemorat pulchritudinem. Sic Cicero in Caeliana. *Vt eum paeniteat non deformem eſſe natum.* Nam pulchetrimum voluit dicere. IN LITTORE VIDI, CVM PLACIDVM STARET VENTIS MARE. Negatur hoc per rerum naturam fieri poſſe: ſed Theocritum ſecutus eſt, qui hoc dicit de Cyclope, ἀλλ' ὁ μὲν ἐς πόντον ἐπεβήσετο, ὡς ὅτε γαλάνα. Sed illi eſt excuſatio, vel quia ingentem habet oculum Cyclops: vel quia filius Neptuni eſt. Vnde quia ait, in littore: volunt quidam in aqua à fluctibus derelicta, id eſt, in lacuna littoris eum ſe videre potuiſſe. quam rem illud excludit, *Cum placidum ventis ſtaret mare.* Sed ideo in mari imago non cernitur, quia non ſtat: quod ſi ſtet, non poteſt etiam nobis imaginem reddere.

NON EGO DAPHNIN. Daphnis filius fuit Mercurii, formoſiſſimus puer; qui primus dicitur paſtor fuiſſe.

VARIORVM.

VACCINIA NIGRA. Nonnulli vacinium exponunt arborem, quæ ad aucupia feratur: Hyacinthos plerique & baccas liguſtri. Ego veto vacinia mora agreſtia eſſe dico; quæ à rubo ſentis producta, ad tingendas ſervorum plebiſque veſtes olim legebantur. idque hoc ſenſu, *Alibi Lyguſtrorum flores cadunt, & eorum baccæ nigræ colliguntur*, ad aucupia nempe & inducendos colores. BROWAVS. lib. 4. c. 18.

ACTÆO ARACYNTHO. Affirmamus, Maronem Aracynthum montem Athenienſem intellexiſſe. Vibius enim ſequeſter ait: *Aracynthus mons eſt in Attica, quidam in Arcadia volunt.* Luctatius 4. Theb. Actaa regio dicitur Attica. Eſt etiam Aracynthus mons Acarnaniæ & Thebarum quoque, teſte Propertio lib. 4. el. SCOPPA.

QVVM PLACIDVM V. S. MARE. Mare hic pro omni aquarum congregatione (ſive fons ſit, ſive fluvius) poſitum eſt; & probabiliter pro lacu Mantuano. Sic littus etiam ſumitur pro quavis terra, quæ aquis alluitur. CÆL. RHODIGIN.

Iudice

Digitized by Google

Indice te metuam, si nunquam fallit imago.
O tantum libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere cervos,
Hœdorumque gregem viridi compellere hibisco.
Mecum una in sylvis imitabere Pana canendo.
Pan primum calamos cera conjungere plures
Instituit: Pan curat oves, ovimmque magistros.
Nec te pœniteat calamo triviſſe labellum:
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis

SERVII.

SI NVNQVAM FALLIT IMAGO. Nulla enim res ita decipit quemadmodum imago. Nam & in speculo contraria ostendit universa: & in aqua, remum integrum quasi fractum videmus. quod etiam Cicero in Tusculanis plenius docet. IVDICET TE MEVAM. Ac si diceret, Qui meam despicis pulchritudinem.

TIBI SORDIDA RVRA. Vtinam libeat tibi mecum habitare rura tibi sordida, id est quæ tu putas sordida. nam bis accipimus TIBI.

ATQVE HVMILES HABITARE CASAS. Sane melius, habito illam rem: quam, habito in illa re, dicimus. Nam etiam principalitas hujus verbi frequentativi, accusativum regit: ut, habeo illam rem. Inde fit, habito illam rem: non, in illa re: ut, habitare casas. CASAS. quæ mapalia dicuntur. FIGERE CERVOS. Aut furcas, quæ figuntur ad cassæ sustentationem: quæ dictæ sunt cervi, ad similitudinem cornuum cervinorum. Aut (quod melius est) figere cervos, id est venari & jaculari, intelligamus: ut magis ad voluptatem eum, quam ad laborem invitare videatur. VIRIDI HIBISCO. Ad hibiscum compellere, scilicet à lacte depulsos. Hibiscus autem, genus est herbæ: & sic dixit hibisco, ad hibiscum: ut, *It clamor cælo*, id est ad cælum.

IMITABERE PANA CANENDO. Exemplo meminis, in agris mecum poteris canere. Nam Pan, deus est rusticus, in naturæ similitudinem formatus. Vnde & Pan dictus est, id est omne. habet enim cornua in radiorum Solis, & cornuum Lunæ similitudinem. rubet ejus facies, ad ætheris imitationem. in pectore nebridem habet stellatam, ad stellarum imaginem. pars ejus inferior hispida est propter arbores, virgulta, feras. caprinos pedes habet, ut ostendat terræ soliditatem. fistulam septem calamorum habet, propter harmoniam cæli: in qua septem soni sunt, ut diximus in Æneide, *Septem discrimina vocum*: καλαμόποιμα habet, id est pedum, hoc est baculum recurvum propter annum, qui in se recurrit: quia hic totius naturæ deus est. Poëtis fingitur cum Amore luctatus: & ab eo victus: quia, ut legimus, *Omnia vincit amor.* Ergo Pan, secundum fabulas, amasse Syringam nympham dicitur: quam cum sequeretur, illa implorato Terræ auxilio, in calamum conversa est: quem Pan, ad solatium amoris incidit, & sibi fistulam fecit. Sane sciendum, Pana, pa, habere accentum. Græca enim monosyllaba quæ ad nos transeunt, crescunt in obliquis casibus: & in genitivo & dativo tantum singularibus, ultimæ syllabæ accentum dant, ut, Panos pani, Lyncos lynci. Plurales etiam isti duo habent accentum: licet ad nos transire non possint.

NEC TE POENITEAT CALAMO TRIVISSE LABELLVM. Non tibi parum videatur. Terentius. *At enim quamvis hoc opera fiat, pœnitet.* Id est parum videtur. Et notandum pœniteat triviſſe, præteritum pro præsenti positum, usurpative est: quod in defectivis licenter fit, ubi præsens non invenitur. Vt, *Quanquam animus meminisse horret.* LABELLVM. Parvum labrum. Hinc inanissimam quidam tentant facere discretionem: ut virorum labra, mulierum labia dicantur.

QVID NON FACIEBAT AMYNTAS? Quemadmodum mihi non obsequebatur? Et ex affectu alterius hunc cogat.

DISPARIBVS SEPTEM COMPACTA CICVTIS. Inæqualibus cannis. Nam & harmonia inæqualis est. Cicuta autem est spatium, quod est inter cannarum nodos. COMPACTA. Conjuncta. ut, *Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse.*

VARIORVM.

COMPELLERE HIBISCO. Poëtica Syntaxis, ut, *It clamor cælo*, pro ad hibiscum, & ad cælum. Est autem hibiscus vel hibiscum, herba non dissimilis malvæ, ut ait Theophrastus, sed folio major caulesque pilosior. Ecloga decima, videtur pro junco aut vimine accipi, *Et graciles sisellam texat hibisco.* RAMVS.

PAN PRIMVS CALAMOS. Pan, id est, Natura omnium rerum, inventor est fistulæ. Pan pastoralis deus: per cornu Solem significat & Lunam: per fistulam, septem planetas stellas: per pellem maculosam, cæli sidera: per cannam, ventos: per ungulas caprinas, soliditatem terræ. Villosus est, quia vestitis gaudet terra. Hic autem natus est Mercurio in arietem converso, & Penelope uxore Vlyssis. PHILARGYR.

SEPTEM COMPACTA CICVTIS. Vetus fistula septem compacta cicutis erat. Habebat autem unaquæq; cicuta sonum suum discrepantem ab aliis; ita ut septem calami, septem vocum discrimina redderent. Nam cum paris essent crassitudinis, vocum mutatio quærebatur, longitudine & brevitate. TVRNEB. Lib. 12. cap. 14.

Digitized by Google

Fiſtula, Damœtas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damœtas; invidit ſtultus Amyntas.
Prætereà duo, nec tuta mihi valle reperti
Capreoli, ſparſis etiam nunc pellibus albo,
Bina die ſiccant ovis ubera; quos tibi ſervo.
Iam pridem à me illos abducere Theſtylis orat;
Et faciet: quoniam ſordent tibi munera noſtra.
Huc ades ô formoſe puer: tibi lilia plenis
Ecce ferant Nymphæ calathis: tibi candida Nais,
Pallentes violas, & ſumma papavera carpens,
Narciſſum, & florem jungit bene olentis anethi.
Tum caſia, atque aliis intexens ſuavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha:
Ipſe ego cana legam tenera lanugine mala,

SERVII.

TE NVNC HABET ISTA SECVNDVM. Commendat munus: & ex eo quod ei hæreditarium datum eſt: & ex eo quod invidiam meruit. Nam res optimæ, & difficile donantur à vivis: & acceptæ, facile merentur invidiam.

NEC TVTA MIHI VALLE REPERTI CAPREOLI. Commendat à difficultate. Sic in primo, *Reliquias Troja ex ardente receptas.*

SPARSIS PELLIBVS ALBO. Qui habent adhuc maculas à prima ætate venientes. Acceſſu enim temporis, mutant colorem: & eorum maculæ, eſſe gratiæ minoris incipiunt. Ergo hoc dicit, Servo tibi capreolos, qui adhuc ſint pellibus albo ſparſis.

QVOS ETIAM NVNC TIBI SERVO. Id eſt quos adhuc tibi ſervo: licet roger à Theſtyli amica, quæ hos à me cupit abducere. SICCANT. Sugunt.

ORAT ABDVCERE. Orat ut abducat. figuratum eſt: ut, *donat habere*, id eſt, donat ut habeat.

ET FACIET. Noluit dicere, & faciam: ne quem amabat offenderet, ſi ſe velle alteri dare munus diceret, quod ei paraverat.

HVC ADES Ô FORMOSE PVER; TIBI LILIA PLENIS, &c. Tantum honoris habet puero, ut ei dicat etiam numina obſecutura. Sane calathus græcum eſt: nam latine quaſillum dicitur. Cicero in Philipp. lib. III. *At vero hujus domi inter quaſilla appendebatur aurum?*

CANDIDA NAIS. Vel pulchra, vel dea. Nam dii umbris contrarii ſunt, quas nigras eſſe conſtat. hinc eſt, *Candidum inſuetum miratur limen olympi.*

PALLENTES VIOLAS. Amantium tinctas colore. Horatius, *Et tinctus viola pallor amantium.* Vnde non præter affectionem amantis, eos flores nymphas dicit offerre, qui ſunt amantibus ſimiles. PAPAVERA CARPENS; NARCISSVM ET FLOREM BENE OLENTIS ANETHI. Sane Papaver, Narciſſus, Anethus, pulcherrimi pueri fuerunt: qui in flores ſuorum nominum verſi ſunt: quos ei offerendo, quaſi admonet, nequid etiam tale aliquid unquam ex amore pariatur.

TVM CASIA. Herba ſuaviſſimi odoris: ut ſequentia indicant: quam Græci caſiam dicunt. Et ſic dictum eſt, *Tum caſia atque alia intexens ſuavibus herbis*: ut in Salluſtio. *Leonem, atque alias feras.*

MOLLIA LVTEOLA PINGIT VACCINIA CALTHA, Mollia vaccinia pingit, id eſt componit, de caltha luteola. Nam niſi LVTEOLA ſeptimus ſit caſus, non ſtat verſus. Mollia autem, tactus pluma: ſcilicet. Hoc dicens, ex colorum diverſitate quærit ornatum.

CANA LEGAM TENERA LANVGINE MALA. Mala dicit cydonea, quæ lanuginis plena ſunt: ſed non præter obliquitatem. Nam in Æneide diximus, apud Cretenſes, infamiæ genus juvenibus fuerat, non amatos fuiſſe. Et verecunde rem inhoneſtam ſupprimit: quam Theocritus aperte commemorat.

VARIORVM.

SORDENT TIBI MVNERA NOSTRA. Sordere cuipiam dicitur, quod illi tanquam ſordidum diſplicet. PONTANVS.

SVMMA PAPAVERA. Papaver autem ſemper in honore fuiſſe apud Romanos, indicio eſt Tarquinius Superbus, qui legatis à filio miſſis, decutiendo papavera in horto altiſſima, ſanguinarium illud reſponſum facti ambage reddidit, PLINIVS. lib. 19. cap. 8.

TVM CASIA. Quid ſit, rixantur Medici. LVD. DE LA CERDA ſtatuit eſſe lavendulam.

LVTEOLA CALTHA. Quærunt Grammatici, quod hic coronamentum ſit caltha. Et convenit e Plinio lib. 21. cap. 6. eſſe violæ genus, quod tamen non perinde notum eſt. Ego reperi in antiquo Lexico, caltham eſſe buphthalmon, cujus luteum eſſe florem omnibus fere conſtat. TVRNEB. lib. 19. cap. 12.

Caſta-

Digitized by Google

Caſtaneaſque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: & honos erit huic quoque pomo.
Et vos, ô lauri, carpam, & te proxima myrte:
Sic poſitæ quoniam ſuaveis miſcetis odores.
Ruſticus es Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Ehew, quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, & liquidis immiſi fontibus apros.
Quem fugis ah demens? habitarunt dii quoque ſylvas,
Dardaniuſque Paris. Pallas quas condidit arces,
Ipſa colat: nobis placeant ante omnia ſylvæ.
Torva leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam:

SERVII.

GASTANEASQVE NVCES. Bene ſpeciem addidit: dicens caſtaneas. Nam *Nuces*, generaliter dicuntur omnia, tecta corio duriore: ut avellanæ, amygdalæ, juglandes, caſtaneæ; ſicut contra dicuntur poma, omnia molliora. MEA QVAS AMARYLLIS AMABAT Ne eas viles exiſtimes, quas Amaryllis eſt amare dignata, nam apud illam in ingenti fuerunt honore.

CEREA PRVNA. Aut cerei coloris: aut mollia. Horatius, *Cerea Telephi laudat brachia.* HONOS ERIT HVIC QVOQVE POMO. Si à te dilectum fuerit: ſicut caſtaneæ in honore fuerunt amatæ Amaryllidi.

O LAVRI, Licèt Horatius dixerit, *Depone ſub lauro mea*: melius tamen eſt juxta ſecundam formam inflectere: nam melius ſonat. PROXIMA MYRTE. Vel vicina lauro: vel ad odorem proxima: poteſt enim utrumque intelligi.

SIC POSITÆ QVONIAM SVAVES MISCETIS ODORES. Quoniam permiſtione veſtra ſuavem odorem creatis.

RVSTICVS ES CORYDON. Arguit ſe ſtultitiæ, quod eum ſe ſperet placare muneribus, qui poteſt habere meliora. nam ſupra ait, *Delicias domini.*

IOLAS. Vel dilectæ amatæ: vel ejus dominus.

EHEV QVID VOLVI MISERO MIHI! Quomodo eum diſcedere dicit, quem ſupra cum eo diximus non fuiſſe? Nam ait ſolus montibus & ſylvis: ſed ratione non caret. Epicurei enim dicunt (quod etiam Cicero tractat) geminam eſſe voluptatem: Vnam quæ percipitur: & alteram imaginariam, ſcilicet eam quæ naſcitur ex cogitatione. Vnde ita debemus accipere hunc verſum per cogitationem, illa imaginaria voluptate: qua & cernere & alloqui videbatur abſentem. Sed poſtquam objurgatione ſua in naturalem prudentiam eſt reverſus, caruit utique illa imaginaria voluptate, ubi nunc ſibi ſe obfuiſſe dicit per hanc ratiocinationem. *Ruſticus es Corydon: nec munera curat Alexis. Nec ſi muneribus certes, concedat Iolas.* FLORIBVS AVSTRVM. Quo facilius areſcunt.

FONTIBVS APROS. Qui puros fontes, cœnoſos efficiunt.

QVEM FVGIS AH DEMENS? Iterum per Phantaſiam quaſi ad præſentem loquitur: & quaſi illic diviſſet ſylvas, hic infert, HABITARVNT DII QVOQVE SYLVAS, DARDANIVSQVE PARIS. Et Paris habitavit ſylvas, qui de dearum pulchritudine judicavit.

PALLAS QVAS CONDIDIT ARCES, IPSA COLAT. Ideo dea arcium Minerva dicitur, quia de capite Iovis nata eſt: ſed quia dea eſt artium, & ingenii, ideo iſta finguntur. Nihil enim eſt excellentius ingenio: quippe quo reguntur univerſa.

TORVA LEÆNA LVPVM. Theocriti ſunt iſti verſus. Et bene ſe revocat ad ruſticas comparationes: pene enim fuerat lapſus, dicendo, PALLAS QVAS CONDIDIT ARCES. Læna autem dictum eſt, ſicut draæna. Et quod ait, TORVA LEÆNA LVPVM SEQVITVR: verum eſt: Nam neceſſe eſt, ut veniente lupo, adventus agnoſcatur leonis.

VARIORVM.

GASTANEASQ. NVCES. Non eſt obſcurum, nucem generatim de omnibus dici, quæ duro operimento teguntur: pomum autem de iis proprie, quæ molliorem & tenuiorem corticem habent. Sic Græcis κάρυα, & ἀκρόδρυα generaliter accipiuntur. κάρυα quidem ἀπὸ τῆ καρώσεως capitis gravedine quam concitant; ut nuces à nocendo Grammatici dicunt. GERMAN.

RVSTICVS ES CORYDON. Faſtidit. n. Vrbanus ruſticum, humilem potens; locuples munera ſordida & humilia. Et majorem habet animi concitationem converſio ſermonis ad ſe, tanquam ad alteram perſonam. LVD. VIVES.

FLORIBVS AVSTRVM. Vtpote, cujus aura calida & æſtuoſa ſtatim langueſcunt flores pulcherrimi. Papinius lib. 3. Syiv. *Pubenteſque roſæ primos moriuntur ad Auſtros.* TVRNER. lib. 12. cap. 7.

HABITARVNT DII QVOQVE, &c. Vitam ruſticam non eſſe fugiendam, exemplo heroum ac deorum monet. PONTAN.

TORVA LEÆNA &c. Hoc nomen licet veteres Latinum negent, auctoritate tamen valet. Dicebant enim leonem maſculum & feminam, ut Plautus in Vidularia: *Nam audivi feminam ego leonem ſemel parire.* Cic. de gloria lib. 11. ſic ait: *Statuerunt gloriæ leænæ.* Leam vero Varro ad Ciceronem dicit, lib. 111. *Sicut nocet panthera & lea.* PHILARGYR.

Digitized by Google

Florentem cytiſum ſequitur laſciva capella:
Te Corydon ô Alexi. TRAHIT *ſua quemque voluptas.*
Aſpice, aratra jugo referunt ſuſpenſa juvenci,
Et Sol creſcenteis decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor. QVIS *enim modus adſit amori?*
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi frondoſa vitis in ulmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget uſus,
Viminibus, mollique paras detexere junco?
Invenies alium, ſi te hic faſtidit Alexis.

SERVII.

CYTHISVS. Herba eſt. LASCIVA. Voluptuoſa & deſidioſa.

TE CORIDON Ô ALEXI. Donoa, antibacchius eſt: ſed o brevis ſit: quia vocalis vocalem ſequitur. ſic Homerus πλάγχθη ἰκνὶ πέλασσε ἰῇσι.

TRAHIT SVA QVEMQVE VOLVPTAS. Notabatur à Criticis, quod hanc ſententiam dederit ruſtico, ſupra bucolici carminis legem, aut poſſibilitatem.

ARATRA IVGO REFERVNT SVSPENSA IVVENCI. Horatius. *Videre feſſos vomerem verſum Boves, collo trahentes languido.* Et hoc vult dicere, Omnia excepto amore finiuntur.

ET SOL CRESCENTEIS DECEDENS DVPLICAT VMBRAS. Variavit: nam ait ſupra, *Majoreſque cadunt altis de montibus umbræ.* Duplicat autem, auget: Salluſtius, *Et Marius victus duplicaverat bellum.*

ME TAMEN VRIT AMOR. Cum jam calor ſit Solis exhauſtus.

QVÆ TE DEMENTIA CEPIT? Id eſt, cur amoribus vacas, cum multa ſint quæ debes in agro perficere?

SEMIPVTATA TIBI FRONDOSA VITIS IN VLMO EST. Plus eſt, quàm ſi imputata diceret. tolerabilius eſt enim non incipere aliquid, quàm incœpta deſerere. Hinc eſt illud in primo, *Mene incœpto deſiſtere victam?* Item in Georgicis, *Atque opere in medio deſixa reliquit aratra.* Sane geminam arguit negligentiam: & quod ſemiputata vitis ſit: & quod frondoſa ulmus: nam utrumque obeſt. Vnde eſt in Georgicis, *Bis vitibus ingrata umbra.* Et aut ſimpliciter intelligimus hunc locum, ut ſuam arguat negligentiam: Aut certe illud eſt, Non mirum me eſſe dementem, qui habeo vites ſemiputatas. Nam in ſacris dicitur quod corripiatur furore, qui ſacrificaverit de vino, quod eſt de vitibus imputatis.

QVIN TV. Quin immo, hortantis eſt. QVORVM INDIGET VSVS. Id eſt, quæ uſus ruſticus requirit. Sane & eget illa re, dicimus: ut eget ille Senatu: & eget illius rei. inde eſt indiget. Nam & hoc, utrique jungitur caſui.

DETEXERE. Perficere, finire, multum texere. nam DE, modo non minuentis eſt, ſed augentis,

INVENIES ALIVM, SI TE HIC FASTIDIT ALEXIS. Alium Alexim, alium puerum formoſiſſimum, qui te minime ſpernat. Et volunt quidam, in hoc loco eſſe allegoriam antiquam, in Auguſtum: ut intelligamus, Invenies alium imperatorem, ſi te Auguſtus contemnit pro agris rogantem. Sed melius ſimpliciter accipimus hunc locum. Nam nihil habet quod poſſit ad Cæſarem trahi: Illud vero paulo poſt, pene aperte dicetur in Auguſtum Cæſarem, *Quoniam ſors omnia verſat.*

VARIORVM.

MALO ME GALATEA PETIT &c. vid. Nannium Miſcell. 6. cap. 5.

QVIS ENIM MODVS ADSIT. A. Terent. Eunuch. *Here, quæ res in ſe neque conſilium, neque modum Habet ullum, eam conſilio regere non potes.*

SEMIPVTATA T. F. V. Frondoſa vitis, id eſt, de qua ſi quis biberit, inſanit. Sic varus: *Et frondoſam,* inquit, *ſemiputatam queritur vitem.* Aſper: *Tarditatem queritur,* inquit, *quia ſtatim poſt vindemiam putant vites.* vel *frondoſa vitis,* quia ajunt mente ſanos non haberi, qui ex ſemiputata vite bibunt vinum. PHILARGYR.

VIMINIBVS, MOLLIQVE PARAS, &c. Omnino huic loco, ille apud Tibull. lib. 2. reſpondere videtur: *Tunc ſiſcella levi detexta eſt vimine junci, Raraque per nexus eſt via facta ſero.* Nam uterque Poëta vas illud penſile innuere videtur, quo ruſtici ad exſiccandum caſeum utuntur, & per quod ſerum ſtillat & abſumitur, quod Græci τυρόπηγμα & ζαρὸν vocant, ὃ ἐξοπίζῃ ἄπνον. GERMAN.

ECLO-

Digitized by Google

ECLOGA TERTIA,

PALÆMON.

MENALCAS. DAMŒTAS. PALÆMON.

ME. DIc mihi Damœta, cujum pecus? an Melibœi?
DA. Non, verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.
ME. Infelix ô semper ovis pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur.
Hic alienus ovis custos bis mulget in hora:
Et succus pecori, & lac subducitur agnis.
DA. Parcius ista viris tamen objicienda memento.

SERVII.

DIC MIHI DAMŒTA. Transit in Eclogam plenam litigii, & pastoralium convitiorum. Qui enim Bucolica scribit, curare debet ante omnia, ne similes sibi sint eclogæ: quod etiam Virgilius fecit. Nam prima, habet vnius ortum: & alterius, qui de suo agro pellitur, conquestionem. Secunda, amantem exprimit rusticum. Hæc vero, lites habet & altercationem. Vnde etiam dramatico charactere scripta est. nam nusquam poëta loquitur: sed introductæ tantum personæ. Novimus autem tres esse characteres dicendi: Vnum exegematicum, in quo tantum poëta loquitur: ut est in comœdiis & tragœdiis. Tertium mistum, ut est in Æneide: nam & poëta illic, & introductæ personæ loquuntur. Hos autem omnes characteres in bucolico esse convenit carmine: sicut liber etiam iste demonstrat. Nam habet illum exegematicum, in quo tantum poëta loquitur: ut, *Sicelides Musæ, paulo majora canamus*. Habet mistum, ut, *Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem*. Nam etiam Gallum illic inducit loquentem. Habet dramaticum, ut in prima Ecloga: item in hac, quam miro ordine ex rebus communibus veniente composuit. Habet enim in ipso quasi primo occursu, lites & jurgia: Inde quæritur judex, quo præsente, habeant conflictum & disceptationem. Sequitur inde sententia, quæ universa concludit. CUIUM PECUS; Ab amaritudine cœpit. Nam dicendo, cujum pecus, ostendit eum esse mercenarium. Est autem Theocriti carmen, ἐπέ μοι ὦ ποιμὴν τίνος οἵ δέες; ἢ ῥα Φιλαίνου; οὐκ ἀλλ' Αἴσωνος. Cujum autem antique ait, vitans ἀμφιβολίαν, ne diceret cujus pecus: quod modo trium est generum. Antiqui dicebant sicut meus, mea, meum, sic cujus cuja cujum. Terentius, *Quid virgo, cuja est?*

NON, VERVM ÆGONIS. Amare etiam hæc rivalis ejus pecora esse dicit: & ut divitias illius ostendat: & dicat duras esse hujus partes, si quidem rivalis ejus, traditis ovibus, solus amicæ communis amoribus placet. MIHI TRADIDIT. Mox fidei commisit, & credidit.

INFELIX Ô SEMPER OVIS PECVS. Ordo est, ô infelix pecus semper ovis: id est semper futurum imbecille. NEÆRAM. Amicam communem suam & Menalcæ.

DVM FOVET: Dum amplectitur. PRÆFERAT ILLA, VERETVR. Ac si diceret, ideo timet ab illa discedere: quia scit me perferri, si ipse discessecit?

BIS MVLGET IN HORA. Quod vix per totum diem potest in ovibus fœcundis fieri. Nam pro laude in Georgicis posuit, bis ad diem mulgeri oves: dicens, *Quod surgente die mulsere, horisque diurnis, Nocte premunt: quod jam tenebris & sole cadente, Sub lucem exportant calathis.* Quid autem sit, Bis mulget in hora, ipse dicit,

ET SVCCVS PECORI, ET LAC SVBDVCITVR AGNIS. PARCIVS. Melius hic distinguitur: licet possit dici etiam, parcius ista. Sensus autem est, Noli valde hæc objicere, tamen scias viris fortibus obiiciendas rapinas. Ipse enim ait in nono, *Convectare juvat prædas, & vivere rapto.*

VARIORVM.

Menalcas & Damœtas pastores, mutuis primum inter se convitiis certant: mox intervenientе Palæmone judice, amœbæi carminis lege disceptant: ubi neuter vincitur; sed uterque alteri, Palæmonis sententia, exæquatur?

BIS MVLGET IN HORA. Hyperbole, quæ idonea est convitiis Mancipia. 2. præter solitum clam oves mulgebant, ut inde peculium augerent. A Græcis ejusmodi homines dicebantur ἀμολγοί, ὅτι τὸ ἀμέλγειν καὶ κλέπτειν τὰ ἀλλότρια ταὐτὸν ἦν. Ita à Rom. *Cardones* dicti, qui provincias P. R. spoliassent & bona civium quasi abliguriissent: & inde *Catillatio* grave opprobrium. SCALIGER ad Fest.

PARCIVS ISTA VIRIS. &c. Vir, nomen est sæpe dignitatis: refertur enim & ad virtutem, vimque animi aut corporis, ut Cic. 11. Philipp. *Virum illa causa desiderabat.* Itaque se virum dicit, quasi aliter homo nequam sit & non vir. LVD. VIVES.

Novi-

Novimus & qui te, transversa tuentibus hirci.
Et quo (sed faciles Nymphæ risere) sacello.
ME. *Tum credo, cum me arbustum videre Myconi,*
Atque mala vites incidere falce novellas.
DA. *Aut hîc ad veteres fagos, cum Daphnidis arcum*
Fregisti, & calamos: quæ tu perverse Menalca,
Et cum vidisti puero donata, dolebas:
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
ME. *Quid domini facient, audent cum talia fures?*
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lyciscâ?
Et cum clamarem, Quo nunc se proripit ille?
Tityre coge pecus: tu post carecta latebas.

SERVII.

NOVIMVS ET QVI TE. Subaudi corruperunt, quod suppressit verecunde: licet Theocritus aperte ipsam turpitudinem ponat & exprimat. ἦ ἀ μιμιὰ ἐτ' ἰμὲ κρυπλεται καὶ τὸ στεμφὺς ἀ πὸτ κυγκλίζυ.

SACELLO. Id est in loco sacro. nam diminutive dictum est, TRANSVERSA TVENTIBVS HIRCIS. Hircos, Idest capros, libidinosa constat esse animalia. Vnde Horatius, *Libidinosus immolabitur caper, & agna tempestatibus.* Quod etiam Plinius Secundus dicit, *Hirci si casu aliquos coëuntes vident, adeo indignantur, ut in eos pene impetum faciant.* Hinc est, *Transversa tuentibus hircis*, id est vestram turpitudinem indignantibus. Alii hoc improbant, & legunt hirquis. Hirqui autem sunt oculorum anguli, secundum Suetonium Tranquillum, in vitiis corporalibus; ut sit sensus, Novimus qui te corruperit hirquus transversa tuentibus: & est Hypallage, pro oculis in hirquos retortis; quam rem solet libido perficere. Vnde Iuvenalis, *Oculosque in fine trementes.* Persius. *Patrantis fractus ocello.* SED FACILES NYMPHÆ RISERE. Ideo (inquit) indulsêre Nymphæ, quia mites sunt & exorabiles. Sic in Georgicis, *Et faciles venerare Napæas.*

TVM CREDO. Et rustice & naturaliter respondet. non enim ante purgat objecta, sed alia objicit. Ita enim irati facere consueverunt, cum aut non potuerint aut noluerint objecta dissolvere.

MALA FALCE. Quia tu male uteris. Et dictum est ex affectu utentis. sicut, *Inutile ferrum Cingitur.* In hoc autem maximum nefas est, quod ait, *vites novellas.* Nam vetulæ & cum utilitate inciduntur. Fuerat autem capitale supplicium arbores alienas incidere. Et ARBVSTVM, quidam locum in quo arbores sunt, volunt accipere; sicut salictum.

ARCVM, ET CALAMOS. Nam habent arma pastores: ut in Georgicis docuit, *Armaque, Amyclæumque canem, Cressæque pharetras:*

PERVERSE MENALCA. Aut converse ad turpitudinem. aut intelligamus quendam fuisse Menalcam nobilem: ut istum perversum Menalcam dixerit, illius comparatione. Sic Sallust. *Scenus iste Romulus.*

ALIQVA NOCVISSES. Id est aliquatenus, aliqua ratione.

QVID DOMINI FACIENT, AVDENT CVM TALIA FVRES? Plerunque personæ suis nominibus exprimuntur; plerunque per officia designantur. ut si dicas, philosophus: nomen ipsum ponis. Si autem velis dicere, sapientiæ operam dans: personam exprimis per officium, sicut hoc loco fecit: Nam pro servo, furem posuit. Furta enim specialiter servorum sunt. Sic Plautus de servo, *Tu trium literarum homo, vituperas me?* Id est fur.

NON EGO TE VIDI. Manifestè eum furti arguit, dicendo, vidi.

EXCIPERE. Dolo capere: ut, *Excipit incautum insidiis.* LATRANTE LYCISCA? Lyciscæ sunt, vt etiam Plinius dicit, canes nati ex lupis & canibus, cum inter se forte miscentur.

PRORIPIT. Ingerit, immittit. ILLE. Fur.

TITYRE. Alius pastor. COGE. Id est, collige, & in unum redige. POST CARECTA LATEBAS. Loca caricis plena. Carex autem, herba est acuta, & durissima, spartho similis. Alibi, *Et carice pastus acuta.* Sane ut Servius dicit super hoc loco, superfluam volunt esse allegoriam, dicentes rem nusquam lectam de Virgilio. ajunt enim hoc, Varus tragœdiarum scriptor, habuit uxorem literatissimam: cum qua Virgilius adulterium solebat admittere: cui etiam dedit scriptam tragœdiam, quam illa marito dedit, tanquam à se scriptam. Hanc recitavit pro sua Varus: quam rem Virgilius dicit per allegoriam. nam tragœdiæ præmium caper fuerat: Horatius, *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.* Sed melius simpliciter accipimus. refutandæ enim sunt allegoriæ in bucolico certamine: nisi, ut supra diximus, ex aliqua agrorum perditorum necessitate descendunt. AN, pro ergo, ut Comminianus dicit.

VARIORVM.

TRANSVERSA TVENTIBVS HIRC. Legitur & *hirquis*, id est oculis, ac humilibus & languentibus oculis, non ignorante populo. PHILARG.

DA. *An*

Digitized by Google

DA. *An mihi cantando victus non redderet ille,*
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit, & mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.
ME. *Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera*
Iuncta fuit? non tu in triviis, indocte solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?
DA. *Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim*
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
ME. *De grege non ausim quicquam deponere tecum.*
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hœdos.
Verum id, quod multo tute ipse fatebere majus,

SERVII.

MEVS CAPER. Debitus, merito victoriæ.

REDDERE POSSE. Scilicet ne suo judicio videretur esse superatus.

CANTANDO TV ILLVM? Imperitus peritum.

CERA IVNCTA FVIT. Supra, *Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.*

IN TRIVIIS. Consuetudo enim fuerat, ut per trivia & quadrivia ulularent, & flebile quiddam in honorem Dianæ canerent rustici, ad reddendam Cereris imitationem, quæ raptam Proserpinam in triviis clamore requirebat. Novimus autem eandem esse Proserpinam, quam Dianam. sic in Æneide, *Nocturnisque Hecate trivvis ululata per urbes.*

MISERVM CARMEN. Triste, flebile, quale canunt stipulæ: & quod congruit ad imitationem matris orbatæ.

VIS ERGO INTER NOS. Aut nostri comparatione: aut quod melius est, nullo judice præsente. postea enim ex improviso Palæmon adveniet.

VICISSIM EXPERIAMVR. Id est amœbæo carmine. Amœbæum autem est, quoties ii qui canunt & æquali numero versuum utuntur, & ita se habet ipsa responsio, ut aut majus aut contrarium aliquid dicat, sicut hic sequentia indicabunt. EGO HANC VITVLAM, Subdistingue, ut ita intelligamus, ne eam vilem existimes.

BIS VENIT AD MVLCTRAM: BINOS ALIT VBERE FOETVS. Vt eam laudare ex fœtu, & ex ætate videatur. Male enim quidam quæstionem movent, dicentes, vitulam parvam esse: nec congruere ut eam jam enixam esse dicamus: sed debere nos juvencam subaudire; ut sit, *Ego hanc juvencam depono, vitulam ne forte recuses.* Nam & vitula, à viridiore ætate dicta est, sicut virgo: ut paulo post ipse dicturus est, *Si ad vitulam spectes, nihil est quod poculа laudes.* Item, *Et vitula tu dignus, & hic.* Vnde & juvencam subaudire non possumus: sed secundum superiorem sensum intelligamus. Vitula enim est nomen ætatis: non quod tantum ante partum vaccæ possideant. MVLCTRAM. Et fœmineo genere dicimus hæc mulctra: vas in quo mulgetur: & neutro, hoc mulctrale. Vnde est in Georgicis, *Implebunt mulctralia vaccæ.* Alii faciunt discretionem: ut sit mulctra, tempus quo mulgentur animalia: mulctrale, vas in quod mulgentur.

DEPONO. In sponsione colloco, sequestro. QVO PIGNORE. Qua sponsione, quia pignus sponsioni est.

DE GREGE NON AVSIM QVICQVAM DEPONERE TECVM. Supra enim eum aliena pascere dixit animalia: ut, *Dic mihi Damœta, cujum pecus?*

INIVSTA NOVERCA. Epitheton generale novercarum.

BISQVE DIE NVMERANT AMBO PECVS. Et dum vadit ad pascua: & dum inde revertitur.

ALTER ET HÆDOS. Male quidam privignum accipiunt. alter enim, de duobus dicimus, non de tribus: Vnde alter, de noverca intelligamus. Nec nos moveat quod ALTER dixit de fœmina: nam & in subauditione ponuntur ea quæ non possumus dicere & scimus: quia quoties hæc duo genera junguntur, masculinum præponderat fœminino.

VARIORVM.

NON TV IN TRIVIIS INDOCTE SOLEBAS. Nimium argute referre videtur ad contemtum; ut trivиale carmen Poëta eludat potius, quam ad ritum Cereris hymnorum & sacrorum. GERMAN.

BINOS ALIT VBERE, F. Si vitula est adhuc, quare *binos alit ubere fœtus?* sed, ut apud Terentium, virgo dicitur quæ peperit, ut in Adelphis, *Puer natus, nihil habet virgo.* Sic virgo quæ parit. ideo ad secundum partum virgo dicitur, postmodum mulier. hic post partum *vitula* dicitur pro vacca. PHILARGYRIVS.

Digitized by Google

(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: & quis fuit alter
Descripsit radio totum qui gentibus orbem?
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo.
DA. *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit;*

SERVII.

INSANIRE LIBET QVONIAM TIBI. Vel sub sponsione contendere; vel, quod melius est, carmina componere. Nam insani dicuntur poëtæ.

DIVINI OPVS ALCIMEDONTIS. Laus ab artifice. Cicero, *Polycleti esse dicebant.* POCVLA autem FAGINA, quasi rem maximam.

QVIBVS TORNO FACILIS. Donatus sic legit. Legitur tamen & torno facili: ad excludenda duo epitheta: quod est in latinitate vitiosum, si sit, lenta facilis vitis.

CORYMBOS. Vvas hederarum.

CONON. Dux fuit: cujus nomen dicit, quia in omnium ore versatur. nam philosophi tacent, quod non facile potest ad rusticum pervenire. & bene ea dicit philosophi, quæ ad rusticum pertinent: ut, *Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.*

RADIO. Id est virga philosophorum, qua geometræ lineas indicant. Inventa autem hæc est ars, tempore quo, Nilus plus æquo crescens, confudit terminos possessionum: ad quos innovandos adhibiti sunt philosophi, qui lineis divisérunt agros: inde geometria dicitur: cum non tantum terræ, sed & maris, & cœli, & aëris spatia metiri consueverit. Significat autem aut Aratum, aut Ptolemæum, aut Eudoxum.

NEC DVM ILLIS LABRA ADMOVI. Hypallage, pocula enim labris adhibemus: ut *Dare classibus austros.* Et tantam in eis dicit venerationem, ut necdum illis usus fuerit.

IDEM ALCIMEDON. Irrisio est facta iteratione verborum: & mire omnia in vituperationem trahit, quæ ille laudavit. ET NOBIS FECIT. Ac si diceret, Putas te solum habere pocula, cui enim Alcimedon non fecit? tu pro reverentia ea non tangis: ego ideo quia vilia esse existimo.

VARIORVM.

POCVLA F. FAGINA COELATVM. &c. Cælata proprie dicuntur vasa aurea vel argentea, in quibus signa vel sigilla intus aut extra eminentia expressa sunt; quæ sola cælo fieri, non torno possunt exigi. Quo magis miror Virgilium hic ita canere. Profecto vix ac ne vix quidem fieri potest: hoc enim ἀδύνατον, ut vitis & hederæ corymbi in poculo per tornum exprimi queant, vel imprimi. Et certe Theocritus non torno factus illud κισσύβιον dicit, sed γλυφάνῳ, id est cælo. Quare aliter poëtæ verba exponenda ac vulgo solent. Non ergo dicit torno, vel torni arte superadditam vitem illis poculis; sed præter tornum, quo facta erant illa pocula, insuper additam artificio cælaturæ, vitem; vel ex ipso ligno exsculptam, vel glutino adplicatam & adnexam; pocula ipsa torno facta: Ait enim, TORNO FACILI, quia nihil facilius tornatura. Parum itaque commendasset pocula sua, si torno tantum facta promisisset. Sed ad torni facilitatem, cæli labor additus. Hinc laborioси cælatores vulgo dicti. SALMASIVS.

DIFFVSOS HEDERA, &c. Legitur & ÆDERA, ab ædendo arboribus, & sine aspiratione dici debet. PHILARGYR.

DESCRIPSIT RADIO, &c. In quibus versibus exponendis mirari satis non possumus quantopere nugentur veteres. *Cononem*, ducem interpretatur Servius; quum de Samio astrologo sit capiendum. Scaliger versum illum poëtæ de Archimede exponit, & TOTVM ORBEM de periodo Archimedea, quam eandem cum Olympica putavit esse. Quæ interpretatio multis modis improbanda est. ORBIS quidem de certo annorum numero & conversione passim sumitur, & apud poëtam ipsum sæpe capitur, ut in 6. magni operis,

Donec longa dies perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem.

Orbes idem alibi absolute pro annis posuit:

Triginta magnis volvendis mensibus orbes
Imperio explebit,

Sed cum dicat poëta TOTVM ORBEM, aliquid fixum certumque & apud omnes constans significare voluit. Prorsus itaque placet, eos versus de Archimede exponendos esse, sed non eo sensu, quo voluit Scaliger. Quod Archimedis nomen versus ratio respueret, ideo illum sic circum locutus est. Et cum Cononе quidem eum conjunxit, cui & familiaris fuit, non tantum contemporaneus & iisdem artibus excellens. quæ altera animorum conjunctio est. TOTVM ergo ORBEM poëta de cælo dixit, ut alibi,

Nec dum orbem medium nox horna acta subibat.

Id est cælum medium. *Medium cæli orbem*, alio loco:

Sol medium cæli conscenderat igneus orbem.

Et *tener mundi orbis*, de cælo in Eclogis. Archimedes *totum orbem radio descripsit*, qui totum cælum descripsit, qui descriptus radio possit indicari. Nec enim hic *radius* dioptricum organum, sed radius mathematicus. Vide Cl. SALMASIVM. Exercitat. Plinian. ubi fusius illa tractat.

Et

Et molli circum eſt anſas amplexus acantho:
Orpheaque in medio poſuit, ſylvaſque ſequentes.
Necdum illis labra admovi, ſed condita ſervo.
Si ad vitulam ſpectes, nihil eſt quod pocula laudes.

ME. *Nunquam hodie effugies: veniam quocumque vocaris:*
Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palæmon.
Efficiam, poſthæc ne quemquam voce laceſſas.

DA. *Quin age, ſi quid habes: in me mora non erit ulla.*
Nec quemquam fugio. tantum vicine Palæmon,
Senſibus hæc imis (res eſt non parva) reponas.

PA. *Dicite: quandoquidem in molli conſedimus herba.*
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent ſylvæ, nunc formoſiſſimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde ſequère Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camœnæ.

DA. *Ab Iove principium Muſæ: Iovis omnia plena:*
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.

ME. *Et me Phœbus amat: Phœbo ſua ſemper apud me*

SERVII.

MOLLI ACANTHO. Genus eſt floris; quia ille dixerat, *lenta vitis.*

SYLVASQVE SEQVENTES. Non ſecutas: ſed quaſi adhuc ſequentes: ut peritiam artificis laudet.

NVNQVAM HODIE EFFVGIES. Ac ſi diceret, Ne contendas: excuſationes requiris: non quia æſtimas vilia pocula. VENIAM. Deſcendam.

AVDIAT HÆC TANTVM. Subaudi aliquis. TANTVM autem, quia ſuſpicatur eum victum non poſſe cedere, qui ita etiam ante certamen eſt contumax. VEL QVI. Quaſi requirentis eſt, cum ſubito venit Palæmon. Alii diſtinguunt: vel qui venit. Bene autem dubitat: ne eum ipſe immiſiſſe videatur, & ſit credibile quod ad ejus judicet gratiam. Hoc etiam Damœtas ſentiens, dicit,

NEC QVEMQVAM FVGIO. Id eſt conſentio ad eum judicem, quem tu eligis. VICINE PALÆMON. Benevolum reddit ex vicinitatis commemoratione. Terentius, *Vel virtus me tua, vel vicinitas, quod ego in propinqua parte amicitiæ puto.*

ET NVNC OMNIS AGER, NVNC OMNIS PARTVRIT ARBOS. Ipſe alibi, *Parturit almus ager.* Sane bene ſubdidit,

NVNC FRONDENT SYLVÆ, referens ad arbores ſteriles: nam PARTVRIVNT de pomiferis dicimus. Vult autem tempus exprimere, quo & deliciæ ſunt in agris, & ruſtici minus laborant: ut ſit duplex ad cantilenam invitatio.

ALTERNIS DICETIS. Quia quaſi iratus fuerat, quod Damœtæ prior locus dabatur: idcirco ait, *alternis dicetis.* In Amœbæo enim carmine difficilior pars reſpondentis eſt: qui non pro ſuo arbitrio aliquid dicit, ſed aut majorem aut contrariam format reſponſionem: ut diximus ſupra. CAMOENÆ. Muſæ, quibus à cantu nomen eſt inditum.

AB IOVE PRINCIPIVM MVSÆ. Vel Muſæ mecum ab Iove eſt principium: vel, O Muſæ, ſumamus ab Iove principium. Eſt autem Arati, qui ait, Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέ ποτ' ἄνδρες ἰῶμεν ἄρρητον· μεστοὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγορηί, μεστὰ δὲ θάλασσα, καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς πεπλήσμεθα πάντες. IOVIS OMNIA PLENA. Lucan. *Iuppiter eſt quodcunque vides, quocunque moveris.* Ipſe alibi, *Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus Mens agitat molem.* Ipſe enim eſt ſpiritus, ſine quo nihil movetur aut regitur. COLIT TERRAS, Amat. Cæterum ſuperior, colitur: non colit inferiorem. Sic alibi, *Vnam poſthabita coluiſſe Samo*, Id eſt amaſſe. Nec mirum ſi ruſticus ſumpſit ab Iove principium: quem amare terras conſtat, & habere carminum curam.

ET ME PHOEBVS AMAT. Aut ſimile eſt quod dicit, quia unicuique deus is quem colit, ſummus videtur: ut, *Summe deum ſancti cuſtos Soracte Apollo*: ut Apollinem exæquaverit Iovi. Aut certe ordo ſit talis, Me & Phœbus amat: ut & plus dicat, nec Iovi videatur Apollinem comparare.

VARIORVM.

MOLLI ACANTHO. Ita exlata eſſe pocula ait, ut anſas implicare videretur acanthus: in medio autem hiſtoriam Orphei expreſſam eſſe. MOLLEM Theocritus ὑγρὸν dixit, id eſt flexibilem. TAVRMANNVS.

Munera ſunt, lauri, & ſuave rubens hyacinthus.
DA. *Malo me Galatea petit laſciva puella,*
Et fugit ad ſalices, & ſe cupit ante videri.
ME. *At mihi ſeſe offert ultro, meus ignis, Amyntas:*
Notior ut jam ſit canibus non Delia noſtris.
DA. *Parta meæ Veneri ſunt munera: namque notavi*
Ipſe locum, aëriæ quo congeſſere palumbes.
ME. *Quod potui, puero, ſylveſtri ex arbore lecta*
Aurea mala decem miſi: cras altera mittam.
DA. *O quoties, & quæ nobis Galatea locuta eſt!*
Partem aliquam venti divûm referatis ad aures.
ME. *Quid prodeſt, quod me ipſe animo non ſpernis, Amynta,*
Si, dum tu ſectaris apros, ego retia ſervo?
DA. *Phyllida mitte mihi, meus eſt natalis, Iola:*
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito,

SERVII.

SVA MVNERA. Ipſi grata. Id eſt laurus & hyacinthus. Nam ſcimus & Daphnem Ladonis fluminis Arcadiæ filiam, dilectam ab Apolline, & Terræ miſeratione in laurum converſam. Et Hyacinthum amatum, tam à Borea, quam ab Apolline: qui cum magis Apollinis amore lætaretur: dum exerceretur diſco: ab irato Borea eodem diſco eſt interemptus, & mutatus in florem nominis ſui.

ANTE VIDERI. A me, antequam lateat. Horatius, *Nunc & latentis proditor intimo Gratus puellæ riſus ab angulo.*

OFFERT VLTRO. Iſte plus dicit lege Amœbæi carminis, DELIA NOSTRIS. Deliam alii amicam priorem volunt: alii Dianam, quæ eſt à Delo: & eſt canibus nota, per quos venamur, quaſi dea venationis. Nam ſi ad amicam referas, hoc dicit: Sic frequenter ad me Amyntas venit, ut canibus meis notior ſit, quam amica Delia.

PARTA. Præparata. MEÆ VENERI. Meæ amicæ.

AERIÆ. Aërii coloris. CONGESSERE. Nidificavere.

AVREA MALA DECEM MISI. Plus dicit. nam cum ille dixiſſet ſe eſſe miſſurum: iſte jam miſiſſe confirmat. Aurea autem, aurei coloris. Et volunt quidam hoc loco eſſe allegoriam ad Auguſtum de decem eclogis: quod ſuperfluum eſt. quæ enim neceſſitas hoc loco allegoriæ?

DIVVM REFERATIS AD AVRES. Ita, inquit, mecum dulce locuta eſt Galatea, ut deorum auditu ejus digna ſint verba.

ANIMO NON SPERNIS. Id eſt libentiſſime amas. Et eſt Liptotes figura. ſicut, *Munera nec ſperno.* Et multi hunc locum allegoricῶς accipiunt: ut videatur Auguſto dicere; Quid prodeſt, quia me diligis: ſi ad capiendos hoſtes pergens, in otio me relinquis? Dicitur enim Virgilium ſequi voluiſſe Auguſtum, contra Antonium ad actiaca bella properantem.

RETIA SERVO. Quæ res in venatione minus poſſidet voluptatis. AMYNTA. Vocativus græcus eſt. Et ſciendum, Græca nomina in *As* exeuntia, ſive creſcant ſive non creſcant in genitivo, vocativum in *A* mittere: ut Æneas, Ænea, ô Ænea: Pallas, Pallantis, ô Palla. ut, non hæc ô Palla dederas promiſſa parenti.

PHYLLIDA MITTE MIHI. Amicam communem, cauſſa natalis diei: in cujus tantum ſacrificio licebat voluptatibus operam dare. Nam in aliis ſacrificiis erat caſtitatis obſervatio: quod etiam ſequentia indicant, ubi dicit,

CVM FACIAM VITVLA PRO FRVGIBVS. Id eſt, cum pro frugibus ſacrificare cœpero, tu tantummodo venito. Sane NATALIS apud majores plenum nomen: poſteritas NATALIS DIES dicere cœpit. Nam cum Horatius dixerit, *Natalis grata numeras*: Iuvenalis ait, *Natali Corvine die mihi dulcior hæc lux.* CVM FACIAM VITVLA PRO FRVGIBVS, IPSE VENITO. Cum ſacrificavero. Et figurate, faciam vitula ait: ut faciam thure: ut faciam agna. Horat. *Seu poſcat agna, ſive malit hædo.* Dicitur autem hoc ſacrificium Ambarvale: quod arva ambiat victima. Sic & ipſa in Georgicis, *Terque novas circum felix eat hoſtia fruges.* Sicut amburbale, vel amburbium dicitur ſacrificium, quo urbem circuit, & ambit victima.

VARIORVM.

MALO ME GALATEA P. Malum ſiquidem Veneri ſacrum eſt. Briſſonius monet, in Veneris tutela mala à veteribus collocata, eorumque eſum in ſomniis, rei venereæ fruitionem portendere. ARTEMID. l. 1. c. 85.

QVO CONGESSERE PA. &c. Scilicet *nidamenta*, ut Plaut. Rud. act. 3. 6. loquitur. Vnde & *avium congeſtus* dicitur, cum ad nidum conſtruendum, feſtucas, floccos, herbas & talia congerunt. Ita συμφορεῖν Græci & συμφορηθῆναι ὄρνιθας dicunt, cum nidos conſtruunt. PIMONT.

AVREA MALA DECEM, &c. Quidam χρυσόμηλα id eſt Medica, ceu citrina mala intelligunt; alii cydonia. CAMERARIVS.

ME. *Phyl-*

Digitized by Google

ME. *Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit:*
Et longum formose vale, vale, inquit, Iola.
DA. *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,*
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.
ME. *Dulce satis humor, depulsis arbutus hœdis,*
Lenta salix fœto pecori: mihi solus Amyntas.
DA. *Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, Musam:*
Tierides vitulam lectori pascite vestro.
ME. *Pollio & ipse facit nova carmina, pascite taurum,*
Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
DA. *Qui te Pollio amat, veniat, quo te quoque gaudet:*
Mella fluant illi; ferat & rubus asper amomum.
ME. *Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi:*
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.
DA. *Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,*
Frigidus, ô pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

SERVII.

VALE, VALE, INQVIT IOLA. Hic pastor, aut habuit duo nomina (nam supra eum Menalcam dixit) aut certe Iolam eum, quasi pastorem optimum appellavit, à quodam pastore nobilissimo: sicut virum fortem plerunque Achillem: Adulterum, Parim vocamus. Sane LONGVM VALE ita ait, ut torvum clamat. pro adverbio nomen posuit. Vale, vale inquit, LE corripit sequens vocalis: ut, *Te Corydon ô Alexi.*

TRISTE. Tristis res.

DVLCE. Dulcis res. SATIS. Segetibus. DEPVLSIS. A lacte prohibitis. ut, *Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos.*

POLLIO AMAT NOSTRAM, QVAMVIS SIT RVSTICA MVSAM. Blanditur jam Pollioni patrono: quem tragœdiarum & historiarum scriptorem, Horatius fuisse testatur. Nam in secundo carminum, dicit de historiis, *Periculosæ plenum opus aleæ Tractas, et incedis per ignes suppositos cineri doloso.* Item paulo post, *Paulum severæ musa tragœdiæ Desit theatro.* Quem, carmen suum, licet rusticum, tamen amare confirmat.

PIERIDES VITVLAM LECTORI PASCITE VESTRO Id est, pascite ejus armenta, quia legit hoc carmen: vel vitulam ei nutrire pro præmio

POLLIO. Sane alii legunt Pollio, ut prima producatur: alii Polio. NOVA CARMINA. Magna, miranda. PASCITE TAVRVM. Hic auget: nam vitulam dixerat.

QVO TE QVOQVE GAVDET, Subaudi venisse; pervenerat autem ad consulatum post triumphum Dalmaticum. Nam vicerat Salonas, civitatem Dalmatiæ. Horatius, *Cui laurus æternos honores Dalmatico peperit triumpho.*

AMOMVM. Flos est Assyrius. ut Lucanus, *Vicina messis amomum.*

QVI BAVIVM NON ODIT. Pro pœna ei contingat, ut diligat Mevium pejorem poëtam: Nam Mevius & Bavius pessimi fuerunt poëtæ; inimici tam Horatio quàm Virgilio. Vnde Horatius, *Male sarta nævus exit aliâ, Fœtens olentem Mevium.* MVLGEAT HIRCOS. Faciat ea quæ contra naturam sunt.

FRAGA. Mora quæ in herbis nascuntur. Ideo dixit HVMI NASCENTIA.

LATET ANGVIS IN HERBA. Allegoria est: nam videtur hoc ad Mantuanos dicere, qui inter milites versabantur armatos: quos sicut anguis, mortem inferre posse, non dubium est.

VARIORVM.

MELLA FLVANT ILLI, &c. Cum Dametas, amicis Pollionis, optat mella fluere; nihil aliud vult, nisi ut copiosissima rerum omnium, quæ suavissimæ judicentur, ubertate diteſcant. PIERIVS. lib. 26.

QVI BAVIVM NON ODIT: AMET TVA CARMINA MÆVI. Duos sui temporis poëtas dicit pessimos, quorum carmina ob humilitatem abjecta sunt. Vult ergo notare qui sunt inimici Virgilii, qui Vavium, id est, pessimum poëtam, & Mævium, id est, pejorem poëtam, ut duplum habeant malum. Ex quibus Vavius curator fuit. de quo Domitius in *Cicuta* refert:

Omnia cum Vavio communia frater habebat,
Vnanimi fratres sicut habere solent.
Rura domum, nummos & denique omnia sic ajunt,
Corporibus geminis spiritus unus erat.
Sed postquam alterius mulier . . ! . .
Novit, deposuit alter amicitiam.

PHILARGYR.

ME. *Parcite oves nimium procedere: non bene ripæ*
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
DA. *Tityre pascentes à flumine reice capellas:*
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
ME. *Cogite oveis pueri: si lac præceperit, æstus,*
Vt nuper; frustra pressabimus ubera palmis.
DA. *Eheu, quam pingui macer est mihi taurus in arvo!*
Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro.
ME. *His certe neque amor caussa est: vix ossibus hærent:*
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
DA. *Dic, quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)*
Treis pateat cæli spatium non amplius ulnas.

SERVII.

NON BENE RIPÆ CREDITVR: IPSE ARIES ETIAM NVNC VELLERA SICCAT. Allegoria ad illud quod supra diximus, pertinet: quia post acceptos agros, ab Ario centurione pene est interemptus, nisi se præcipitasset in fluvium. PARCITE autem, prohibete. PROCEDERE: Id est servate ne procedant. ut *Gnatis parce tuis.*

TITYRE PASCENTES A FLVMINE REICE CAPELLAS. Id est, ô Mantua, noli modo velle aliquid agere de reperendis agris. Nam cum opportunum fuerit,

EGO OMNES LAVABO, id est purgabo apud Cæsarem, cum de Actiaco prælio reversus fuerit. Et bene, in fonte: ipse enim per amicos Cæsaris agrum meruerat recipere, tanquam per rivulos quosdam. nunc autem Mantuanis beneficium dicit se ab ipso Imperatore meriturum. REICE CAPELLAS. reice ea, procelensmaticus est pro dactylo: & sic est positus, ut *Genua labant.* Item, *arietat in portas.*

COGITE OVES. In ovilia colligite, ut *Tityre coge pecus.* PRÆCEPERIT. Præoccupaverit, nam naturale est, ut lac augeatur frigore, calore minuatur.

VIX OSSIBVS HÆRENT. Vix ossa eorum cohærent.

TENEROS OCVLVS MIHI FASCINAT AGNOS. Dicit caussam maciei; & per transitum, pulchrum se habere pecus significat, quod utique meruit fascinari.

ERIS MIHI MAGNVS APOLLO. Relicto certamine, sibi proponunt ænigmata. Bene autem ait, *Eris mihi Apollo*: quia in rebus incertis sola opus est divinatione.

TREIS PATEAT CÆLI SPATIVM NON AMPLIVS VLNAS. Vlna, proprie est spatium, in quantum utraque extenditur manus. Dicta ulna, ἀπὸ τῶν ὠλενῶν, id est à brachiis. unde & λακκώλενος ἄνθρ dicitur. licet Suetonius unum cubitum velit esse tantummodo. Sane hæc quæstio varie solvitur. Nam alii dicunt significare eum sepulchrum Cælii luxuriosi, qui venditis omnibus rebus & consumptis, tantummodo sibi spatium reservavit, quod sepulchro sufficeret, & voluisse eum errorem facere ex cœli & Cælii similitudine; ut sit, Dic mihi ubinam sepultus est Cælius, cujus tribus ulnis continetur sepulchrum? Alii vero volunt puteum significari, qui est in Syene parte Ægypti: quem ad hoc nimiæ altitudinis philosophi effoderunt, ut probarent locum illum esse solum, quem recto Sol intuitu irradiaret. Nam octavo Calend. Iul. die, quando in centro suo est Sol, lumine suo tam imam quoque illius putei, quam summam terram irradiat. Alii dicunt clypeum Ajacis trium ulnarum, in qua expressa cœli forma fuit. alii specum in Sicilia, per quod rapta est à Dite Proserpina; alii mundum in sacro Cereris. Sed neutrum horum convenit rustico. Vnde simpliciter intelligendus est cujuslibet loci puteus, in quem cum quis descenderit, tantum cœli conspicit spatium, quantum putei latitudo permiserit. Asconius Pædianus dicit se Virgilium dicentem audisse, in hoc loco se Grammaticis crucem fixisse, volens experiri quis eorum studiosior inveniretur; volens intelligi de Cælio Mantuano, ut supra dictum est.

VARIORVM.

PRÆCEPERIT. Præoccupaverit. Cic. 1. Offic. *Magni etiam ingenii est præcipere cogitatione futura.* Vel intercepent & exsiccarit. TAVBMANN.

EHEV QVAM PINGVI MACER, &c. Insectatio est adversarii: Miror, te, in tanta gratia procerum, in tanta eruditione & applausu omnium, tam macrum pecus pascere; tam habere rem tenuem. Vel miror, te, in tanta ingenii ubertate, tam tenue & exile carmen pangere: certo vel immodico tui met ipsius amore dementatus es; vel captus alterius amore, deliras. LVD. VIVES.

IN ARVO. Alii *Ervum* legunt. Ita ut *Ervum* hic non ὄροβος sit, ut vult Priscian. Sed ἔρυον, aptum saginandis bobus herba, qua & nunc Apulia abundare scribitur. Etiam Plinius & Columella *ervo pecus pinguescere* tradunt.

NESCIO QVIS TENEROS OCVLVS, &c. Notat Turnebus & à Plutarcho ὀφθαλμὸν βάσκανον dici: Et esse Fascinum Deum fascini aversorem, & ejusdem potestatis Deum Cuninum. Fascinum item certum est accipi pro remedio & amuleto invidiæ. Fascinus quoque Deus est Plinio, invidiæ medicus. GERMAN.

Versus 105, proxima pagina exponitur.

ME. *Dic,*

Digitized by Google

MEN. *Die quibus in terris inscripti nomina regum*
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.
PA. *Non nostrum inter vos tantas componere lites:*
Et vitula tu dignus, & hic: & quisquis amores
Aut metuet dulceis, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos pueri, sat prata biberunt.

SERVII.

DIC QVIBVS IN TERRIS INSCRIPTI NOMINA REGVM NASCANTVR FLORES. Quia solvere non potuit, ipse aliam objicit quæstionem: & captiose, quibus in terris dixit. Hyacinthus enim ubique nascitur, flos qui natus est primo de Hyacinthi sanguine, postea de Ajacis, sicut etiam Ovidius docet. Est autem quasi lilium rubrum, designans primam Hyacinthi literam. Regum autem nomina, non quoniam ipsi reges fuerunt, sed quia regum filii: ut, *Magnum regina sed enim miseratus amorem.* cum de Ariadne diceret Pasiphaes reginæ filia. Sane multi volunt nomina regum, pro nomine Regis positum; ut sit quemadmodum illud in Terentio, *Non perpeti meretricum contumelias*, cum de una loqueretur. Nam flos ille Hyacinthi tantum, & non Ajacis nomen retinet. Tamen sciendum ænigmata hæc, sicut fere omnia, carere aperta solutione.

PHYLLIDA SOLVS HABETO. Amicam communem. quod plus est, quam esse Apollinem. Nam esse Apollinem impossibile est, quod ille promiserat; hic vero, possibilia pollicetur.

NON. Hic distinguendum est, ut sit sensus, Officium judicis est ferre sententiam, non eorum qui inter se contendunt. Vnde male quidam totum jungunt, *Non nostrum inter vos tantas componere lites.* nam non negat se facturum esse quod facies: judicaturus enim est eos esse pares, dicens, *Et vitula, tu dignus, & hic.* COMPONERE. Finire. ut, *Ante diem clauso componet vesper olympo.* Id est finiet.

ET QVISQVIS AMORES. *Aut metuet dulces, aut experietur amaros.* Et tu, & hic digni estis vitula, & quicunque similis vestri est. Nam supra unus dixerat, *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, Arboribus ventos, nobis Amaryllidis iras.* Item alter, *Dulce satis humor, depulsis arbutus hœdis, Lenta salix satis pecori, mihi solus Amyntas.* Ad cujus amatoris similitudinem pertinet, *Aut metuet dulces.* Namque hic Menalcas, & amabat, & amabatur: sed tanquam prudens timebat, ne unquam posset amor ille dissolvi. Et contra Damœtas amaritudinem amoris expertus fuerat, ex amicæ Amaryllidis iracundia.

METVET DVLCES. Timebit pro dulcibus, ne eos amittat.

SAT PRATA BIBERVNT. Aut intelligimus hunc exisse, ut juberet pecori suis ut arva irrigarent; quod illis cantantibus factum est. aut, & revera dicit, *rivos claudite.* aut certe allegoricè hoc dicit. jam cantare definite: satiari enim audiendo sumus.

VARIORVM.

TRIS PATET CŒLI SPATIVM NON AMPLIVS VLNAS. Apud antiquos fuit altissimus puteus, in quem descendebant ad sacra celebranda: cujus putei orbis, id est, summus circulus, quo cognoscerent anni proventus, non amplius quam trium ulnarum habebat: cumque descendissent, non ampliorem cœli partem, quam puteus habuit, poterant videre: vel specus apud Ætnam in Sicilia angusto ore, profunda latitudine, per quem rapta Proserpina à Dite patre. vel *cœlum*, pro toto mundo. Alii *cœli spatium*, clypeum Achillis dicunt trium ulnarum, in quo expressa cœli forma fuerat. Aliter: in Sicilia janua spelunca, in qua Orcus Liberam rapuit. Aliter. Dicit Cornificius ab ipso Virgilio audisse, quod Cœlium Mantuanum quendam tetigit; qui consumptis omnibus facultatibus, nihil sibi reliquit nisi locum trium ulnarum ad sepulturam. Item Ovidius Nasso torificium, tantum cœlum patere videtur, quantum torificium patet. PHILARGYRIVS.

DIC QVIBVS IN TERRIS, &c. Olim, qui fundum venderet, sæpenumero locum sepulcri excipiebat, quo ipse posterique sui inferri possent. Ita fecerat Cœlius quidam Mantuanus; qui consumptis opibus suis, ac prædiis venditis, solum sepulturæ locum excepit, tribus ulnis hoc est duodecim pedibus latum. Hunc tetigit Virgilius eo ænigmate, quo crucem Grammaticis se fixisse, ipse professus est. Lepide ergo Poëta in ambiguo ejus *Cœli* quod à Cœlio est; & *Cœli* quod fit à cælo. *Cœli* autem pro *Cœlii* etiam in prosa veteres scripserunt. Cæteræ ergo interpretationes de orificio putei & clypeo Ajacis, &c. ineptæ & falsæ. SALMASIVS. Plinian. Exercit.

DIC QVIBVS IN. T. I. N. R. Præcedentem quæstionem quum Pastor hic solvere non potuisset; aliam ipse proponit æque difficilem, quam de industria obscuravit, dicendo REGES pro rege, poetarum more, & QVIBVS IN TERRIS. Quid mirum autem à Pastore, pastori hanc quæstionem pro inexplicabili propositam, quibus in terris nascantur flores inscripti regum nomina; quum hodie doctissimis herbariis, qui fabulam hanc & alias pleraque antiquitates tenent, ignotum esse sciam florem istum, qui nomen Ajacis foliis inscriptum præferat; aut αἰ αἰ notas luctus ex Hyacinthi nece impressas. Hi Hyacinthum, alii Narcissum esse credunt. Verum has omnes simul notas in nullo flore concurrentes invenire est, præterquam in nostro ac Romanorum veterum gladiolo, qui ἔνεις vel ἴριδες Dioscoridi dicitur. SALMASIVS. Exercit. Plinian.

ECLO-

ECLOGA QVARTA.

POLLIO.

SICELIDES *Muſæ, paulo majora canamus.*
Non omnes arbuſta juvant, humileſque myricæ.
Si canimus ſylvas, ſylvæ ſint conſule dignæ.
Vltima Cumæi venit jam carminis ætas:
Magnus ab integro ſeclorum naſcitur ordo.
Iam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna;
Iam nova progenies cælo demittitur alto.

SERVII.

SICELIDES MVSÆ PAVLO MAIORA CANAMVS. Aſinius Pollio ductor Germanici exercitus, cum poſt captas Salonas Dalmatiæ civitatem, primo meruiſſet lauream: poſt etiam conſulatum adeptus fuiſſet: eodem anno ſuſcepit filium: quem à capta civitate Saloninum vocavit, cui nunc Virgilius genethliacon dicit: quem conſtat natum riſiſſe ſtatim: quod parentibus omen eſt infeliciratis. nam ipſum puerum inter ipſa primordia, id eſt, nono die periiſſe manifeſtum eſt. SICELIDES MVSÆ. Sicelides autem græcum eſt. Nam Latine Sicilienſes facit, id eſt Theocritiæ. Nam Theocritus Syracuſanus fuit; quem in hoc opere Virgilius imitatur, ut diximus ſuprà. PAVLO MAIORA CANAMVS. Bene paulo dicit. nam licet hæc ecloga diſcedat à bucolico carmine: tamen inſerit aliqua apta ei operi: ergo non majora, ſed paulo majora.

MYRICÆ. Virgulta ſunt humilia & ſterilia, quod vulgo tamaritium dicitur.

SI CANIMVS SYLVAS, SYLVÆ SINT. C. D. Id eſt miſcetur illi.... honos ut dignæ ſint conſule, id eſt filio.... conſulis Aſinio Pollione.

VLTIMA CVMÆI VENIT IAM CARMINIS ÆTAS. Sibyllini, quæ Cumana fuit, & ſecula per metalla diviſit. dixit etiam quis quo ſeculo imperaret: & Solem ultimum, id eſt decimum voluit. Novimus autem eundem eſſe Apollinem. Vnde dicit, TVVS IAM REGNAT APOLLO. Dixit etiam, finitis omnibus ſeculis, rurſus eadem renovari: quam rem etiam philoſophi hac diſputatione colligunt, dicentes completo magno anno, omnia ſydera in ortus ſuos redire, & referri rurſus eodem motu. Quod ſi eſt idem ſyderum motus, neceſſe eſt ut omnia quæ fuerunt, habeant iterationem. Vniverſa enim ex aſtrorum motu pendêre manifeſtum eſt. Hoc ſecutus Virgilius, dicit reverti aurea ſecula, & iterari omnia quæ fuerunt.

AB INTEGRO. vel denuo, vel ab initio. *Cato* de ſuo conſulatu. Omnia ab integro paranda erant. SECLORVM. Synæreſis, pro ſeculorum; & ſeculum quidam centum annorum definiunt; quidam centum decem. Horatius *Certus undenos decies per annos.*

IAM REDIT ET VIRGO, Iuſtitia, quæ Erigone fuit, filia Themidis ut inter homines verſaretur, propter eorum ſcelera terras reliquit; quam ideo virginem dicunt, quod ſit incorrupta juſtitia. Et permiſcet laudes tam pueri Pollionis, quam Auguſti. Nam fœlicitas temporum, ad Imperatoris laudem pertinet. SATVRNIA REGNA. Aurea ſecula, quia Saturnus aureo ſeculo regnaſſe dicitur.

IAM NOVA PROGENIES CÆLO DEMITTITVR ALTO. Vt videantur homines non ex mortalibus nati, ſed ex numinibus, & quaſi cœlo lapſi. Et hinc conjicit fore aurea ſecula, quod Auguſtus imperat: vel quod talis eſt natus puer; vel quod conſul eſt Pollio, unde eſt, *te conſule inibit.*

VARIORVM.

SI CANIMVS SYLVAS, &c. CRINITVS, de honeſt. diſciplin. lib. 4. c. 5. Majorem hic ſubeſſe eruditionem ſenſumque remotiorem dicit, qui ex ipſis Romanorum legibus atque decretis elicitur. Nam ſylvarum curam inter officia Conſulum fuiſſe, teſtatur Suetonius in Cæſare. Huic & adſtipulatur Scaliger lib. 1. cap. 4. Turnebus ita ſimpliciter exponit, Si canimus bucolica, cantuſque paſtoritios, tale tamen ſit carmen; quod dignum ſit majeſtate Conſulis.

CVMÆI CARMINIS. Carmen, quod hic tribuitur Cumææ, alii dant Erythrææ. Aut igitur utraque idem cecinit; aut poëta quod hujus erat, adſcripſit alteri; quod ſolet. De Sybillarum nominibus, numero &c. Videatur Onuphrius, Panvinus, Rhodiginus, & Auguſtinus de Civitat. Dei lib. 18. cap. 23. TAVRMANNVS. Vel *Cumæi carminis*, id eſt Heſiodi, à patre Dio, qui Cumæus fuit. Heſiodus enim ſuis in libris mentionem facit quatuor ſeculorum. PROBVS.

IAM NOVA PROGENIES, &c. Vt videantur homines non ex mortalibus nati, ſed ex Numinibus, & quaſi cælo lapſi. TVRNEB. lib. 16. 13. de Stoicorum ſententia dictum cenſet, qui in [illegible] poſt deflagrationem cadere de cælo ſemina dicunt, quibus hominum inſtauretur genus: qua de re CICERO, 1. de Legib. & 1. de Nat. Deor.

Tu

Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deum vitam accipiet, divisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

SERVII.

QVO. Deest nascente. Nam hoc dicit, fave ei Lucina, cujus ortus secula immutabit, aureis scilicet ferrea.

CASTA FAVE LVCINA. Modo Lucinam Dianam accipimus. Sic Horatius, *Sive te Lucinam probas vocari, seu te genitus Iunonem*. Terentius, Iunonem dicit Lucinam: ut, *Iuno Lucina fer opem*, cum tamen ambæ unum sint. Sane hic Dianam, Lucinam non immerito designat. Prior enim genita parturienti matri Apollinem, tulisse auxilium dicitur: Nigidius de diis lib. IIII. *quidam deos & eorum genera temporibus & ætatibus, inter quos & Orpheus primum regnum Saturni, deinde Iovis, tum Neptuni, inde Plutonis: nonnulli etiam, ut magi aiunt, Apollinis fore regnum. In quo videndum est, ne ardorem (sive illa ecpyrosis appellanda est) dicant.* Quidam hoc loco, *Casta fave Lucina, tuus iam regnat Apollo*, Octaviam sororem Augusti significari, adfirmant. ipsumque Augustum Apollinem.

TVVS IAM REGNAT APOLLO. Vltimum sæculum ostendit, quod Sibylla, Solis esse meminerit: & tangit Augustum, cui simulachrum factum est cum Apollinis conjunctis insignibus.

INIBIT. Inchoabit, exordium accipiet: aureum scilicet sæculum, & ideo inibit, non iniit, quia consul designatus erat. Quidam Saloninum Pollionis filium accipiunt. Alii Asinium Gallum fratrem Salonini, qui prius natus est Pollione consule designato. Asconius Pedianus à Gallo audisse se refert, hanc eclogam in honorem ejus factam.

INCIPIENT MAGNI PROCEDERE MENSES. Illud tangit, quod Iulius & Augustus menses, in honorem Cæsaris & Augusti, acceperunt nomina. Nam antea Quintilis & Sextilis dicti sunt. Et hoc etiam trahit ad argumentum aurei sæculi. Possumus & *magni* pro pulchri accipere; id est aurei sæculi.

TE DVCE. Vel Auguste, vel Pollio, vel Salonine, id est auctore. SCELERIS VESTIGIA NOSTRI. Bene nullum vult esse præsentium temporum vitium: sed reliquias dicit esse superioris ætatis. Sic in Georgicis cum laudaret Augustum, & carperet tempora, dicens. *Vicinæ ruptis inter se legibus urbes, Arma ferunt: sævit toto Mars improbus orbe.* Intulit, *Fertur equis auriga, neque audit currus habenas*: ut ostenderet tantas esse reliquias præteritorum malorum, ut ne ab optimo quidem rectore sedari posse viderentur. Vestigia autem scelerum dicit bella civilia, quæ gessit Augustus contra Antonium apud Mutinam: contra L. Antonium, fratrem Antonii apud Perusium: contra Sextum Pompejum filium Pompei in freto Siciliensi: contra Brutum & Cassium in Thessalia: contra Antonium & Cleopatram, in Epiro apud Actium promontorium, juxta Leucaten.

IRRITA. Ad nihilum deducta vestigia; & non dicit, *Iam irrita solvent terras formidine*: sed, fient irrita, & solvent terras vimore. PERPETVA autem est longa. Immo, solvent perpetua formidine, id est, solvent formidine in perpetuum.

ILLE DEVM VITAM ACCIPIET. Sicut supra artificiose laudem confundit, ut possit esse communis. nam ad quemvis potest referri ILLE. vel ad Augustum, vel ad Saloninum.

PACATVMQVE REGET PATRIIS VIRTVTIBVS ORBEM. Vel Augustus Cæsaris, vel Saloninus, Pollionis virtute pacatum orbem tenebit. Ea mira laus utriusque est, & ejus qui pacavit, & qui pacatum tuetur. vel certe patriis illis, deest ab, id est ab illis.

VARIORVM.

TVVS IAM REGNAT APOLLO. TVRNEBVS lib. 16. cap. 13. de Augusto intelligendum negat, & sensum talem esse vult: fave Diana nascenti puero, qui carmine Sibyllæ prædictus est, cui vaticinationes inspiravit Apollo, ejusque præsagia nunc comprobata certaque, fidem merentur, & vigent.

MAGNI PROCEDERE MENSES. Non Iulius & Augustus, sed menses magni anni. Itaque non errabit, qui *magnum mensem* sæculum Chaldaicum vocaverit. Nam ut antea Poëta dixit, *Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo*; ibi, per *magnum ordinem sæclorum*, maximum annum intelligit, annorum civilium MCCCGXL, cujus anni mensis est CXX annorum, quod est sæculum. SCALIGER.

PROCEDERE. Nescio autem, an suo hoc verbo *procedere*, lateat quid ἐξοφικιστικοῦ; nempe, ut cum processu illo, qui magnis mensibus videtur convenire, fructum aliquem ex illis mensibus, & rerum in melius mutatione & convalescentia, Poëta mortalibus promittat, more Iurisconsultorum; quibus *dies procedere*, hoc est proficere dicuntur. Non ignoro autem Poëtam alibi simpliciter, ut hic fortasse accepisse: *Iamque dies alterque dies processit*. GERMAN.

Digitized by Google

At tibi prima, puer, nullo munuſcula cultu,
Errantes hederas paſſim cum baccare tellus,
Miſtaque ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ
Vbera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet: Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At ſimul heroum laudes, & facta parentis
Iam legere, & quæ ſit poteris cognoſcere virtus:
Molli paulatim flaveſcet campus ariſta,
Incultiſque rubens pendebit ſentibus uva:
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.
Pauca tamen ſuberunt priſcæ veſtigia fraudis,

SERVII.

AT TIBI PRIMA PVER NVLLO MVNVSCVLA CVLTV. Rhetorice digeſta laudatio, non enim improvide in principio univerſa conſumpſit: ſed paulatim fecit laudem cum ætate procedere. MVNVSCVLA. Bene in rebus minoris ætatis, uſus eſt diminutione; ut nullo cultu, id eſt inarata, ſed ſua ſponte nata.

ERRANTES HEDERAS PASSIM CVM BACCARE TELLVS. Paſſim vagantes. Vnde antiqui lyrici dixerunt, flexipedes hederas: quod hac atque illac vagantur. Mire autem puerum laudat ex ipſis muneribus. Nam hedera indicat futurum poëtam: ut, *Paſtores hedera naſcentem ornate poëtam*. Baccar vero, herba eſt quæ faſcinum depellit. ut *Baccare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro*. Per quod pulchrum indicat puerum.

RIDENTI ACANTHO. Læto, ſuavi, jucundo, fulgenti, ut, *videt æreato domus*: vel quod hians & patens naſcitur: & eſt herba quæ in Egypto invenitur. COLOCASIA. Hanc herbam videtur in honorem Auguſti creviſſe, quæ Romæ poſt devictam ab eo Ægyptum innotuit. & dicendo FVNDET abundantiam floris oſtendit.

IPSÆ LACTE DOMVM REFERENT. Quid enim eſt aptius infanti lacte? Et magna laus in hoc eſt, quod ait, *Ipſæ referent*, id eſt ſua ſponte.

NEC MAGNOS METVENT ARMENTA LEONES. Bona uſus eſt moderatione, dicens, Erunt quidem maligni leones: ſed minime armentis nocebunt.

BLANDOS. Iucundos ut puero. CVNABVLA. Lectuli in quibus infantes jacere conſueverint: vel loca in quibus naſcuntur, quaſi cynabula. Nam κύω, eſt Græce eniti.

ET FALLAX HERBA VENENI. Nomen cicutam dicit, quæ omnibus nota eſt: ſed illam ſardonicam, quæ apiaſtri ſimilis, homines decipit: vel aconita: ut, *Nec miſeros fallunt aconita legentes*.

ASSYRIVM VVLGO NASCETVR AMOMVM. Amomum herba eſt ſuaviſſimi odoris, quæ tantum in Aſſyria naſcitur. VVLGO. Paſſim, omnibus locis.

HEROVM LAVDES ET FACTA PARENTIS. Exegeſis ſi ſit, melior ſenſus eſt, Quæ erunt heroum laudes, tui parentis virtutes & bono ordine primo poëtas, deinde hiſtoricos, deinde philoſophos legendos dicit.

IAM LEGERE. Id eſt cum corperis imbui ſtudiis liberalibus. QVÆ SIT POTERIS COGNOSCERE VIRTVS. Acceſſu enim ætatis quanta ſit virtus agnoſcitur, & cujus gloriæ.

MOLLI. fertili.

INCVLTISQVE R. P. S. V. Id eſt ubique ſit uva.

ET DVRÆ QVERCVS SVDABVNT R. M. Id eſt quæ hodie roſcida, olim quercus ſudabunt.

FLAVESCET. Albeſcet. ARISTA. Seges inculta, quæ à nullo colitur.

RVBENS. Matura. SENTIBVS. Spinis, & aſperis fruteris.

SVDABVNT. Defluent. ROSCIDA MELLA. Id eſt Fragrantia.

SVBERVNT VESTIGIA. Id eſt erunt, ſed latenter: & bene. PRISCÆ FRAVDIS. Ad ſuorum temporum excuſationem: ſicut ſupra dictum eſt. Aut fraudem pro ſolertia poſuit.

VARIORVM.

CVM BACCARE. Plinius de Baccare: Baccar quoque radicis tantum odoratæ eſt, à quibuſdam nardum ruſticum appellatum. unguenta ex ea radice fieri ſolita apud antiquos, Ariſtophanes priſcæ comediæ poëta teſtis eſt. Vnde quidam errore falſo baccarida ea appellabant, SALMAS.

COLOCASIA. *Colocaſia* vocarunt Fabæ Ægyptiæ flores, cujus radicem κολοκασίαν proprie appellatam volunt. Eos flores ad coronas viendas commendat Nicander:

Σπυρίτας κυαμεῖς ἠ Αἰγύπτιον ὄφρα γεράσσῃς,
Ἄνθεα μὴ στεφάνης ἀνίης.

Athenæus floremfabæ Ægyptiæ στεφανωτικὸν fuiſſe indicat. SALMASIVS. Plinian. Exercit.

FALLAX HERBA. Fallax ideo, quoniam nonnulla fallunt nos ſua ſpecie, nec tam noxia videntur, quam ſunt. Aut certe, quia mortales iis fallaciter ad nocendum uruntur. PONTANVS.

Quæ

Digitized by Google

Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere ſulcos.
Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,
Cedet & ipſe mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non raſtros patietur humus, non vinea falcem:
Robuſtus quoque jam tauris juga ſolvet arator.
Nec varios diſcet mentiri lana colores:
Ipſe ſed in pratis aries jam ſuave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto.

SERVII.

QVÆ TENTARE TETHIN RATIBVS, QVÆ CINGERE MVRIS OPPIDA. A ſequentibus oſtendit præcedentia: quæ vitavit, quaſi laudi incongrua. Nam per navigationem oſtendit fore avaritiam, quæ homines navigare compellit. per muros, bella ſignificat. per agriculturam, famis oſtendit timorem.

ALTER ERIT TVM TIPHYS. Vel revera Tiphys, vel qualis Tiphys Argonautarum gubernator. Sane ſpecialia pro generalibus ponit. Nam per Tiphyn, quemcunque gubernatorem accipimus: per Argo, quancunque navem: per Trojam, quancunq; civitatem: per Achillem, quemcunque virum fortem. Videtur tamen hic locus dictus per περιφρασιν, id eſt per omnium rerum revolubilitatem, ex ſyderum ratione venientem, ut diximus ſupra. Sane fabula de hoc gubernatore talis eſt: Pelias cum accepiſſet reſponſum ab Apolline, fore ut ab eo, privaretur regno, & vita, qui altero pede nudo ei ſacrificanti occuriſſet: forte vidit Iaſonem nudo pede veniſſe, qui dum Iunonem tranſmutatam in anus ſpeciem, credens mortalem, petentem per vadum fluminis transferret, alteram ex caligis in limo amiſerat. Igitur Pelias metuens ex reſponſis facta, juſſit eum Colchos proficiſci ad petendam auream pellem arietis, qui Phrixum & Hellem Colchos pertulerat. qui fabricata navi, quam ab Argo fabricatore, Argo appellavit; contractaque juventute Græciæ, Tiphyn habuit gubernatorem. Sane quidam Argo à celeritate dictam volunt, unde verſo in Latinum verbo, argutos celeres dici. Socii vero Iaſonis Minyæ appellati ſunt; vel ab Argo hujus nominis Colchorum, vel quod multi ex quadam Minya nati Iaſoni ſe conjunxerint; vel quod Minya Iaſoninia terra auia fuerit: qui autem cum Iaſone profecti ſint, apud eos qui de fabulis ſcripſerunt, plenius invenitur.

HEROAS. Quidam à terra dictos volunt, quod terra ἥρως dicta ſit, unde initio nati creduntur homines, qui nomen à matre traxerunt.

TEFECERIT ÆTAS. Ætas hoc loco modum annorum ſignificat; ut, *ætas Lucinam poſtuloque pati hymenæos*: nam ſubdidit, *Deſinit ante decem poſt quatuor incipit annos*; alias pro tempore poſita, ut *veniet luſtris labentibus ætas.*

CEDET ET IPSE MARI VECTOR. Neceſſario; ſiquidem,

OMNIS FERET OMNIA TELLVS. Navigatio enim ex mercimonii ratione deſcendit. Sane vector, tam is qui vehitur, quam qui vehit dicitur; id eſt & nauta & mercator. MVTABIT MERCES, quia antiqui res rebus mutabant.

DISCET MENTIRI LANA COLORES. Cum enim tingitur, mentitur alienum colorem.

IPSE SED IN PRATIS A. I. S. R. M. I. C. M. V. L. Hoc in honorem vel laudem Auguſti refert. Traditur enim in libris Etruſcorum, ſi hoc animal miro & inſolito colore fuerit infectum, omnium rerum felicitatem imperatori portendi. IPSE autem quod addidit, non vacat: nam ſunt quædam pronomina, quæ addita nominibus faciunt dignitatem, ut, *ipſe modo Æneas & Turnus ego.* Sane in Numæ legibus cautum eſt, ut ſi quis imprudens occidiſſet hominem, pro capite occiſi & natis ejus, in cautione offerret arietem. Ergo hic bene videtur arieti dignitatem dare; dicendo *ipſe*; qui oblatus, homicidam crimine homicidii poſſit exſolvere. IAM. ſignificat modo.

MVRICE. Cochlea ſimilis conchiliis, vnde tingitur purpura. MVTABIT, Tinget, inficiet per naturam. LVTO CROCEO. Rubicundo colore, & eſt Hypallage, pro croco luteo. Nam crocum, lutei coloris eſt. Vnde & aluta pellis alba per naturam.

VARIORVM.

ALTER ERIT TVM TIPHYS. Tiphys gubernator navis Argus, qua Iaſon cum LIV delectis Græciæ heroibus, Colchos, ubi aureum illud vellus erat, navigavit. *Argo* autem dicta vel ab architecto; vel à celeritate. Sic Homerus καὶ ὠκὺς ἀργὼ, celeres dixit. Inde arguti, qui multum ac celeriter loquuntur. PROBVS.

MVTABIT MERCES. Nam antiqui res rebus mutabant, de quo & Ariſt. 1. Polit. TAVBMAN.

Sponte ſua ſandyx paſcentes veſtiet agnos.
Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis,
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Cara deûm ſoboles, magnum Iovis incrementum.
Aſpice convexo nutantem pondere mundum,
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum:
Aſpice, venturo lætentur ut omnia ſæclo.
O mihi tam longe maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & , quantum ſat erit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet, nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adſit:
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan deus, Arcadia mecum ſi judice certet;
Pan, etiam Arcadia dicat ſe judice victum.
Incipe parve puer riſu cognoſcere matrem:

SERVII.

SANDYX. Herba eſt, de qua ſandycinus tingitur color:

TALIA SECLA SVIS DIXERVNT CVRRITE FVSIS. Ordo eſt, Talia ſecula currite fuſis ſuis Parcæ dixerunt. CVRRITE. Volvite. Melius eſt currite; imperativum eſſe modum: ut ſit ſenſus, Dixerunt Parcæ concordes, ſuis fuſis, id eſt vaticinationibus, currite talia ſecla: hoc ordine & eventu veſtro eſſote.

STABILI. Hic immutabili & ſemper manenti. FATORVM NVMINE. Fata dicta à fando: quia quæ Parcæ dixerunt, hæc credebantur evenire mortalibus. Numine autem, id eſt poteſtate, divinatione, ac majeſtate. PARCÆ. Quæ & furiæ infernales; dictæ Parcæ, *καὶ ἀντίφρασιν*, quia nulli parcunt. CONCORDES STABILI FATORVM NVMINE PARCÆ. Nam & quod una dixerit, duæ ſequuntur: & fixa ſunt ſtatuta fatorum, Horatius, *Quod ſemel dictum, ſtabilisque rerum Terminus ſervet.*

IOVIS INCREMENTVM. Nutrimentum. & eſt vulgare, bucolico quod convenit carmini.

NVTANTEM MVNDVM. Nutat, præſentibus malis: ſicut poſt lætari illum dicit: lætus eſt, bonis futuris: & bene quaſi renaſcentem deſcribit. Sane Iovem merito puerorum dicunt incrementa curare, quia cum pueri togam virilem ſumpſerint, ad Capitolium eunt. Nam & in VIII. Ateanius in Numanum intendens ſagittam, Iovem magis invocavit, *Iupiter omnipotens audacibus annue cœptis.* CONVEXO, Curvo, inclinato.

TRACTVS. à magnitudine dictum accipitur; & bene per hæc omnia mundum diviſit.

OMIHI TAM LONGE MANEAT PARS VLTIMA VITÆ. Vtinam poſſim frui vita longiſſima; & habere tantum ſpiritum, quantus poſſit ſufficere ad tuæ virtutis commemorationem.

NON ME CARMINIBVS VINCET, NEC THRACIVS ORPHEVS. Genere ſtyli ſeſe Orpheo, vel Lino meliorem fore commemorat. Nam non ſibi arrogat: ſed hoc dicit, Tanta eſt materia tuæ laudis, ut etiam humile ingenium in ea re ſupra omnes poſſit excellere.

LINO. Linus vero cum nomen hominis dicimus, brevis eſt LI, Statius, *Medio Linus intertextus acantho.* Cum autem linum dicimus, filum ſignificantes, LI longa eſt; cum producatur apud Græcos. Linus Apollinis & Pſamatis filius, qui theologiam ſcribit.

CALLIOPEA. Græca deſinatio. ADSIT pro, faveat.

PAN ETIAM. Redit ad numina ruſtica: nam ſatis exceſſerat dicendo Linum poëtam, & Orpheum theologum.

ARCADIA IVDICE. Quæ ei favet, ubi colitur.

RISV COGNOSCERE MATREM. Alludit ad id quod factum eſt: & rem naturalem ait. Sicut enim majores ſe ſermone cognoſcunt: ita infantes, parentes riſu ſe indicant agnoſcere. Ergo hoc dicit, Incipe parentibus arridere: & eis ſpe ominis boni detrahere ſolicitudinem: ut ipſi tibi arrideant.

VARIORVM.

SANDYX. Heſychius Σάνδυκα eſſe fruticem qui cocco ſimilem colorem facit. Verus auctor Gloſſarum notat Sandycem eſſe, *herbam tincturæ aptam, quam vulgus varantiam vocat.* Hodie *Garantiam* dicit vulgus infectorum, qui colorem Rubiæ ſic appellat, quæ eſt Græcis ἐρυθρόδανον, ſed antiquis. Nam recentiores ἐρυθρόδανον appellant. Galenus Sandaracham & Sandycem factitiam eandem facit. SALMASIVS.

Matri

Digitized by Google

Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe parvo puer: cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

SERVII.

TVLERVNT. Alii, abſtulerint legunt; ut ſit, *Si riſerit, abſtulerint decem menſes matri tuæ longa faſtidia.* matri enim decem menſes attulerunt longa faſtidia. quia prægnantes ſolent faſtidia pati. DECEM MENSES. quia mares in decimo naſcuntur menſe, fœmina vero in nono.

CVI NON RISERE PARENTES, NEC DEVS HVNC MENSA, DEA NEC DIGNATA CVBILI EST. Sicut Vulcano contigit: qui cum deformis eſſet, & Iuno ei minime arriſiſſet: ab Iove eſt præcipitatus in inſulam Lemnum. Illic nutritus à Sinciis, cum Iovi fulmina fabricaſſet, non eſt admiſſus ad epulas deorum. Poſtea cum rogaret ut cum Minerva conjugium ſortiretur: ſpretus ab ea eſt. Vnde divinos honores non meruit: ad quos aut per convivium numinum, aut per conjunctionem venitur dearum. Hinc eſt, quod Iunoni in primo Æolus agit gratias; quod per ejus beneficium divinos honores meruit: ut, *Tu das epulis accumbere divûm.* Alii dicunt quod cum Vulcanus parentes ſuos diu quæreret, nec inveniret; ſedile fecit tale, ut cum eo qui ſediſſet ſurgere non poſſet; in quo cum adſediſſet Iuno, nec poſſet exſurgere; Vulcanus negavit ſe ſoluturum omnino, niſi prius parentes ſuos ſibi monſtraſſet, atque ita factum eſt ut in Deorum numerum reciperetur.

Sanè NEC DEVS HVNC MENSA. alii ita intelligunt, quaſi tam cito extinctus ſit, ut nec Veneri nec Libero potuerit operari. Proinde nobilibus pueris editis, in atrio domus Junoni lectus, Herculi menſa ponebatur. NON DEVS, Id eſt Iupiter. NEC DEA. Id eſt Minerva.

VARIORVM.

MATRI LONGA DECEM. Mirum pleriſque videtur, cur olim decimo menſe mulieres parerent, cum hodie nono ſoleant: ſed ita ſe res habet. Breviores erant veterum menſes, quam noſtri; cum ad Lunæ curſum eos meirentur, non Solis. TVRNEB. lib. 4. cap. 15.

QVI NON RISERE PARENTES. Significat periculum eſſe vitæ in puerili triſtitia; quod iis dii infantium tutelares non faveant. Nam naſcentibus putabant adeſſe, *mari*, Genium, qui eſt Deus menſæ; *fœmine*, Iunonem, quæ dea eſt cubilis. Qui ergo, inquit, non riſere ad parentes, nec Genius illum accepit menſâ, nec Dea cubili. SCALIGER. Vide & Quintilian. lib. 1. 7. & 9. 3. Turneb. lib. 16. 19. Pimpontium. Nannium &c. Pomp. Sabinus Vulcanum intelligi vult, cui parentes non arriſerunt, nec Iupiter dignatus eſt menſa, nec Pallas cubili, quod infauſtiſſimum ei fuit.

ECLOGA QVINTA.

DAPHNIS.

MENALCAS. MOPSVS.

ME. *VIr non Mopſe (boni quoniam convenimus ambo,*
Tu calamos inflare leves, ego dicere verſus)
Hic corylis mixtas inter conſedimus ulmos?
MO. *Tu major: tibi me eſt æquum parêre Menalca;*

SERVII.

MENALCAS, Virgilius hic intelligitur, qui obitum fratris ſui Flacci deflet: vel, ut alii volunt, interfectionem Cæſaris. MOPSVS vero Æmilius Macer Veronenſis Poëta, amicus Virgilii. CVR NON MOPSE, BONI. Inducuntur duo paſtores canere ad delectationem: Vnde & ſe laudantes ſibi invicem cedunt. BONI autem, docti. & figurate ait, ambo boni, id eſt,

TV CALAMOS INFLARE LEVEIS: calamos aut leves verſus, id eſt ſubtiles, ſed melius eſt calamos leves, ego dicere verſus, boni dicere, verſus; boni dicere autem græcum eſt, ita nos legimus: dicere ſane pro canere, ut, *Dianam tenere dicite virgines.* ponitur & pro nominare, ut *Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.*

HIC CORYLIS MIXTAS INTER CONSEDIMVS VLMOS? Ordo eſt, Cur non Mopſe hic conſedimus inter ulmos mixtas, Corylis ſcilicet, ut canamus. Sane INTER præpoſitio, quia poſt poſita eſt, mutavit accentum, ſicut CIRCVM.

TV MAIOR. Id eſt vel natu, vel merito.

VARIORVM.

TV MAIOR: TIBI ME, &c. Minorum eſt majores revereri: eorum auctoritati parêre: conſiliis obſequi: eos, in omni re honeſta, duces ſequi. PONTANVS.

Digitized by Google

Sive ſub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius ſuccedimus. aſpice ut antrum
Sylveſtris raris ſparſit labruſca racemis.
ME. *Montibus in noſtris ſolus tibi certet Amyntas.*
MO. *Quid, ſi idem certet Phœbum ſuperare canendo?*
ME. *Incipe Mopſe prior, ſi quos aut Phyllidis ignes,*
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: paſcentes ſervabit Tityrus hœdos.
MO. *Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi*
Carmina deſcripſi, & modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. *Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ,*

SERVII.

SIVE SVB INCERTAS ZEPHYRIS MOTANTIBVS VMBRAS. Dicit quidem verecunde ſe illi obtemperare debere: oſtendit tamen quid ſibi placeat. Nam ex ipſa laude antri, & ex arborum vituperatione; quarum incertas umbras eſſe dicit: oſtendit ſuam ſententiam eſſe meliorem. Incertæ autem umbræ ſunt, & ex Solis circuitu, & ex mobilitate ventorum; quod ipſe etiam dicit, Zephyris motantibus umbras. Sane ſuccedimus & dativo & accuſativo caſibus; ſecutus tam veterem, quam noſtram conſuetudinem, ſuo more jungit; ſive umbras ſuccedimus, ſive antro; cum alibi ſecutus tantum antiquos, dativo tantum ſuccedere junxerit; ac *noſtris ſuccede penatibus, & ſucceſſuque gemens ſtabulis*. Salluſtius tamen ſuccedere accuſativo junxit. Sed ubi prope ſignificat: *Cum murum hoſtium ſucceſſiſſet, pœnas dederat*: hoc eſt, cum prope murum acceſſiſſet. Succedere autem idem ſignificat, quod & ſubire, id eſt, penitus intrare.

LABRVSCA. Vitis agreſtis: quæ, quia in terræ marginibus naſcitur, labruſca dicitur, à labris & extremitatibus agrorum; vel quod ſapore acerbo, labra lædat.

MONTIBVS IN NOSTRIS. Ac ſi diceret, in noſtro territorio. TIBI CERTET. Vſurpatum eſt. nam hodie, certo tecum dicimus. AMYNTAS. Cornificius per ironiam dicitur.

QVID, SI IDEM CERTET PHOEBVM SVPERARE CANENDO? Offenſus comparatione inferioris, hoc dixit: licet non amarè Menalcas dixerit, *Solus tibi certet Amyntas*. quod tamen quia hic aſperè accepit; ille paulo poſt curat, dicens, *Lenta ſalix quantum pallenti cedit olivæ*.

PHYLLIDIS IGNES. Phyllis Sitonis filia, regina Thracum fuit. Hæc Demophoontem Theſei filium regem Athenienſium, redeuntem de Trojano prælio, dilexit, & in conjugium ſuum rogavit. ille ait ante ordinaturum ſe rem ſuam: & ſic ad ejus nuptias reverſurum. profectus itaque cum tardaret: Phyllis & doloris impulſu; quod ſe ſpretam credebat: laqueo vitam finivit, & converſa eſt in arborem amygdalum ſine foliis. Poſtea reverſus Demophoon, cognita re, ejus amplexus eſt truncum; qui, velut ſponſi ſentiret adventum, folia emiſit. Vnde etiam phylla ſunt dicta à Phyllide, quæ antea petala dicebantur. Sic Ovidius in Metamorphoſeôn libris.

AVT ALCONIS LAVDES. Hic Cretenſis ſagittarius fuit, comes Herculis; ita peritus ut ictus ejus non falleretur. namque poſitos, ſupra capite hominum annulos, trajiciebat; capillos ſpiculis ſagittarum rumpebat, ſagittas ſine ferro poſitis ex adverſo gladiorum lanceārumve mucronibus findebat; cujus cum filium draco invaſiſſet, tanta arte direxit ſagittam; ut, ea currens, in ſerpentis deficeret vulnere, nec tranſiret in filium. IVRGIA CODRI. Codrus dux Athenienſium fuit, qui orto bello inter Laconas & Athenienſes; cum reſpondiſſet oraculum, illos poſſe vincere, quorum dux ab hoſtibus fuiſſet occiſus; & hoſtes ſcientes à Codro abſtinerent, habitu humili profectus eſt ad hoſtium vicina tentoria: & illic jurgio eos in ſuam eædem inſtigavit, cum à nullo fuiſſet agnitus: & ſic locum fecit oraculo; nam Athenienſes eo prælio vicerunt.

CORTICE FAGI. Vbi enim debuit magis ruſticus ſcribere.

MODVLANS ALTERNA. Secundum rhythmum componens. Alterna autem, varia, propter muſicam: cujus ſonus varius invenitur, ex pedum diſſimilitudine. Significat autem cantaturum ſe epicedion & epitaphion. Nam epicedion eſt, quod dicitur cadavere nondum ſepulto. ut, *Extinctum nymphæ crudeli funere Daphnin*. Epitaphion autem, poſt completam ſepulturam dicitur; ut, *Daphnis ego in ſylvis hinc uſque ad ſidera notus*.

LENTA SALIX QVANTVM PALLENTI CEDIT OLIVÆ. Ruſticis utitur comparationibus. Salix autem viliſſima eſt arbor, olivæ comparatione.

VARIORVM.

MONTIBVS IN NOSTRIS. Ruſtice dixit, ἐν τοῖς ἡμετέροις, in his locis: in noſtra patria. plerunque enim in ſaltibus degebant paſtores: unde & *Saltuarii* dicti. TAVBMAN.

SOLVS TIBI CERTET. Græca loquendi figura, μόνος μόνῳ σοι, quam & Catullus imitatus eſt: *noli pugnare duobus*. Horatius non ſemel, ut Ode 1. lib. 1. *Luctantem Icariis fluctibus Africum*. & Ode 3. &c. PONTANVS.

Puni-

Digitized by Google

Puniceis humilis quantum ſalinnca roſetis:
Iudicio noſtro tantum tibi cedit Amyntas.
Mo. *Sed tu deſine plura puer: ſucceſſimus antro.*
Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coryli teſtes, & flumina Nymphis:
Cum complexa ſui corpus miſerabile nati,
Atque deos, atque aſtra vocat crudelia mater.
Non ulli paſtos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis attigit herbam.

SERVII.

SALIVNCA. Herbæ genus, quam orcitunicam vulgo vocant. ROSETIS. Vbi roſæ naſcuntur.

IVDICIO NOSTRO Ac ſi diceret, Quid alii ſentiant, videris; & bene ſatis fecit, in quo reprehenſus eſt, quod Mopſo Amyntam comparaſſet.

DESINE, Omitte, ut *Deſine Menalios*. Saluſtius, *Bellum, quibus poſſet conditionibus deſineret*.

EXTINCTVM NYMPHÆ CRVDELI FVNERE DAPHNIM. Multi dicunt, ſimpliciter deſleri hoc loco Daphnim quendam paſtorem; quem mater ſua compreſſa à Mercurio, & enixa abjecit; hunc Paſtores invenerunt inter lauros, Daphnim vocaverunt: quem Pan muſicam docuiſſe dicitur; qui cum & venationis & muſices peritiſſimus eſſet, adamatus à Nympha eſt; qui etiam jurejurando adſtrictus eſt, ne cum alia concumberet. Hic dum boves perſequitur, ad regiam pervenit; & ob pulchritudinem appetitus, cum regis filia conſuetudinem miſcuit; hoc cum Nympha reſciſſet, luminibus eum orbavit. Ille in auxilium patrem Mercurium invocavit; qui eum in cælum eripuit, & in eo loco fontem elicuit, qui Daphnis vocatur; apud quem quotannis Siculi ſacrificant. Alii dicunt ſignificari per allegoriam Gajum Iulium Cæſarem; qui in ſenatu à Caſſio & Bruto, viginti tribus vulneribus interemptus eſt. Vnde & CRVDELI FVNERE volunt dictum. Sed ſi de Gajo Cæſare dictum eſt; multi per matrem, Venerem accipiunt: per leones & tigres, populos quos ſubegit: per thiaſos, ſacra quæ Pontifex inſtituit: per formoſum pecus, populum Romanum. Alii volunt Quintilium Varum ſignificari, cognatum Virgilii, de quo Horatius, *Ergo Qui nullum perpetuus ſopor urget*. Tamen CRVDELI FVNERE, ad quemvis poteſt referri. Quidam dicunt Virgilium fratris ſui Flacci mortem deflere.

VOS CORYLI TESTES, ET FLVMINA NYMPHIS. Bene teſtimoniis utitur, in rebus incredibilibus. Nam fictum facile deorum perſona non recipit. Et bonis uſus eſt gradibus: *fleverunt Nymphæ*, quibus inſita eſt naturaliter pietas: homines, ad quos moris pervenit dolor: pecudes, quæ licet ratione careant, tamen non carent ſenſu. Feræ; crudelitate gaudentes. Quam rem rurſus quia incredibilis eſt, teſtimonio comprobat, dicens; *Hoc & montes loquuntur & ſylvæ*. Quod autem ait, *coryli & flumina*, vſurpatum eſt, nam teſtes flumina non dicimus. Quoniam quæ in *is* exeunt, neutrum in *e* mittunt, ut agilis agile. Sed nec hoc teſte, nec hæc teſtia poſſumus dicere. Vnde per diffinitionem debemus dicere, teſtes mihi ſunt; quæ res? coryli & flumina: Sic Horatius, *Teſtis Metaurum flumen*. Propert. 2. Eleg. 9. *Teſtes ſunt ſydera nobis*.

ATQVE DEOS ATQVE ASTRA VOCAT CRVDELIA. Per quæ hominum fata moveri, atque impleri, vel mutari putabant. *Quæ accelerarerunt Daphnidis mortem*.

CVM COMPLEXA SVI CORPVS MISERABILE NATI. Lugentium eſt, ut & corpori inhæreant.

NVLLA QVADRVPES. Hic & hæc quadrupes dicimus: ut ipſe alibi, *Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit*.

VARIORVM.

HVMILIS SALIVNCA. Eleganter ejus radix Orcitunica eſt appellata, quæ ſacci habet inſtar vel tunicæ. Et hæc veterum Latinorum *Salinnca*, eſt ipſiſſima montana nardus Græcorum, quæ ὑλακίτης ac ὀρείτης ab ipſis cognominata eſt. Quod autem vetus auctor Gloſſarii *ſalinncam* exponit κυνόποδα & ἀσεσόποδα prorſus fallitur. Hinc etiam *ſalinncam* pro roſa agreſti, quæ florem album ſuſtinet, acceperè; quæ dignitate multum infra roſam puniceam eſt. Et *ſalinncam* veſtibus interponi ſolitam odoris gratia, prodit Plinius libro XXI. cap. VII. SALMASIVS.

EXTINCTVM NYMPHÆ CRVDELI FVNERE DAPHNIM. Alii luctum Saloninι, nonnulli Flacci fratris ejus putant. Daphnis Mercurii filius, paſtor eximiæ formæ fuiſſe dicitur. Hic dilectus à Nympha Lyca, fidem dedit nullius ſe mulieris alterius concubitu uſurum; ſed fefellit. ob quod orbatus eſt luminibus; quod licet [illegible] luminibus & fiſtula ſolaretur, non tamen diu vixit. PHILARGYR.

NON VLLI FASTOS ILLIS, &c. Mire hic Virgilius antiquitatem expreſſit: Siquidem veteres in funere clariſſimorum virorum cibis abſtinebant, & jejuni mœrebant, quod feciſſe Romanos exſtincto C. Iulio, Poëta hic affirmat. Hanc itaque conſuetudinem antiquam Virgilius in brutis animalibus expreſſit, ut πάθος & miſerationem augeret. LVISINVS.

Daphni,

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, monteſque feri, ſylvæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit: Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis ut arboribus decori eſt, ut vitibus uvæ,
Vt gregibus tauri, ſegetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis: poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſæpe quibus mandavimus hordea ſulcis,
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis; inducite fontibus umbras

SERVII.

MONTESQVE FERI SYLVÆQVE LOQVVNTVR, Hyperbolicῶs dicit. Et notandum quod cum diceret ejus apotheoſin; è contra lætitiam rebus omnibus dat, quas nunc in mœrore fuiſſe memoravit.

DAPHNIS ET ARMENIAS CVRRV SVBIVNGERE TIGRES INSTITVIT, Hoc aperte ad Cæſarem pertinet: quem conſtat primum ſacra Liberi patris, tranſtuliſſe Romam. CVRRV. Pro currui.

THIASOS. Saltationes, choreas. Liberi id eſt liberalia. Sunt enim thiaſi cœtus virginum atque puerorum bacchantium, plangentibus Nymphis. Dicunt etiam thyaſos vel rectius thyrſos eſſe haſtas, variis ſertis indutas, quibus bacchæ mulieres in ſacris Liberi patris utebantur.

VITIS VT ARBORIBVS DECORI EST. Bene, ut paſtores ſimilitudines de rebus agreſtibus ſumunt. Locus Theocriti eſt.

TVIS. Sic tu es Romanis Cæſar, ſic paſtoribus Daphnis.

PALES. Dea pabulorum 2. dea paſtoralis. APOLLO. Hic Apollinem dicit νόμιον, id eſt paſtoralem. Nam Admeto regi pavit armenta. & hoc dicit, Nec pabula naſcuntur, nec pecora.

GRANDIA ORDEA. Vſurpative metri cauſſa dixit. nam triticum, vinum, hordeum, mel, numeri tantum ſingularis ſunt. Vnde plurali in proſa uti non poſſumus: vina tamen poſſumus dicere Ciceronis exemplo; qui ait in prætura, *Vina, cæteraque quæ in Aſia facile comparantur.* MANDAVIMVS. Commendavimus vel ſeminavimus. & recte dicitur reddituris.

INFELIX LOLIVM. Inutile, infœcundum. qui lolium manducant, cæciratem patiuntur. STERILES autem *avenas* ſecundum ſitum Italiæ dixit. Nam in Thracia fructuoſæ ſunt. Hæc autem dicit contingere, ut oſtendat terram quoque dolere Daphnidis mortem.

PVRPVREO NARCISSO. Duo ἐμπαλάξεις, & purpureo nunc ſpecioſo.

CARDVVS, ſpinæ genus. PALIVRVS. Herba aſperrima & ſpinoſa. vel ut quidam volunt, ſpina alba.

SPARGITE HVMVM FOLIIS. id eſt Implete. ut, *Spargitur & tellus lachrymis, ſpargunturque arma.* Et dicit ornandum eſſe locum ſepulchri, ex voluntate defuncti. INDVCITE FONTIBVS VMBRAS. Facite nemora circa fontes. & hoc ideo, quia, ut diximus, heroum animæ, habitant vel in fontibus, vel in nemoribus. ut *Lucis habitamus opacis, Riparumque toros, & prata recentia rivis Incolimus.*

VARIORVM.

THIASOS INDVCERE BACCHO. Thiaſos autem Grammatici ἀπὸ τῶ θεῖν δύειν deducunt. Non ſolum vero ad Bacchum pertinere conſtat thiaſos, ſed ad reliqua etiam numina; quod θιασώδεις ἡμέρας, feſta & tempora ovantia dicerentur; & θιασῶται loci conſvivales. GERMAN.

STERILES DOMINANTVR AVENÆ. Apud veteres Latinos *avenæ* nomen in frumenti vitio tantum eſt habita, nuſquam inter fruges computata. Inde eſt, quod nihil de ejus ſatione legitur apud auctores hujus linguæ, qui agriculturæ præcepta conſcripſerunt. Gloſſæ: *avena*, βρόμος. ſic tamen Græci proprie vocant frugiferam & ſativam, qualis noſtra eſt, non ſterilem ac ſponte provenientem, quæ iiſdem Græcis ἀγριόλοφος magis dicitur. Plinius *avenam* promiſcue ſolet vertere, tam ἀγριόλοφον quam βρόμον, quum tamen diverſa ſint. SALMASIVS.

PALIVRVS. *Paliurus* herba non eſt, ut Servius ait; ſed frutex arboreſcens. Nec παλίουρος Græcorum, ea eſt arbor quam *albam ſpinam* vulgo vocamus: ut ergo alias omittamus differentias, *Paliurus* fructum habet πλατυν, *alba ſpina* rotundum. Præterea in ſiliqua fructum gerit Paliurus. *Alba* enim *ſpina* veterum & noſtrum illa eſt, quam Plinius abſolute vocat *ſpinam*, Græcorum ὀξυάκανθος. SALMASIVS.

Paſtores

Digitized by Google

Paſtores : mandat fieri ſibi talia Daphnis.
Et tumulum facite; & tumulo ſuperaddite carmen:
DAPHNIS EGO IN SYLVIS, HINC VSQVE AD SYDERA NOTVS,
FORMOSI PECORIS CVSTOS, FORMOSIOR IPSE.

ME. *Tale tuum carmen nobis divine poëta,*
Quale ſopor feſſis in gramine: quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere rivo.
Nec calamis ſolum æquiparas, ſed voce magiſtrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi noſtra viciſſim
Dicemus: Daphninque tuum tollemus ad aſtra:
Daphnin ad aſtra feremus: amavit nos quoque Daphnis.

MO. *An quicquam nobis tali ſit munere majus?*
Et puer ipſe fuit cantari dignus: & iſta
Iam pridem Stimichon laudavit carmina nobis.

ME. *Candidus inſuetum miratur limen Olympi:*
Sub pedibuſque videt nubes, & ſydera Daphnis.

SERVII.

SVPERADDITE CARMEN. Duos verſus carmen vocavit : Nec mirum ; cum etiam de uno carmen dixerit : ut, *Et rem carmine ſigno. Æneas hæc de Danais victoribus arma.*

DAPHNIS EGO IN SYLVIS HINC VSQVE AD SYDERA NOTVS. In ſylvis notus ; & hinc vſque ad ſydera.

FORMOSI PECORIS CVSTOS, FORMOSIOR IPSE. Si ad Cæſarem referas, hoc dicit; Boni populi, optimus imperator.

TALE TVVM CARMEN. Laudant ſe invicem, ut diximus ſupra ; & tale, deeſt videtur, vel aliud quid.

QVALE SOPOR. Qualis res, ut *Dulce ſatis humor.* FESSIS. Fatigatis labore.

NEC CALAMIS SOLVM ÆQVIPARAS, SED VOCE MAGISTRVM. Videtur allegoria, quaſi ad Theocritum & Virgilium reſpicere: hinc eſt, *Tu nunc eris alter ab illo.* Fabula de Calamo talis eſt. veteres zephyro vento, unam ex horis conjugem adſignant; ex qua & Zephyro Carpon filium pulcherrimi corporis, editum dicunt ; quem cum Calamus Meandri fluvii filius, amaret ; à Carpo mutua vice etiam ipſe adamatus eſt: Sed Carpos cum in Meandrum fluvium cadens, eſſet extinctus; Calamus patrem propter hoc ſcelus averſatus, aufugit ; rogavitque Iovem, ut finem ſuis luctib. daret, ſibique mortem præſtaret ; ut amato poſt obitum jungeretur; quem miſeratione Iupiter ductus, in harundinales calamos verti juſſit; qui ſemper circa oras fluminum naſci ſolent ; Carpon vero in fructus rerum omnium vertit, ut ſemper renaſceretur.

ERIS ALTER AB ILLO. Id eſt, tu ſolus poſt illum, bucolicum carmen ſcribis.

QVOCVNQVE MODO. Prout poſſumus. Et dicit, ſe Daphnidis dicturum apotheoſin, ut,

DAPHNINQVE TVVM TOLLEMVS AD ASTRA. Tuum, id eſt quem tu diligis. *Tollemus ad aſtra*, quia ἀπὸ κοινοῦ ejus dicturus eſt.

AN QVICQVAM NOBIS TALI SIT MVNERE MAIVS. Si amicum laudaveris.

ET PVER IPSE FVIT C. D. Modo Daphnin intelligimus. nam Cæſar non puer occiſus eſt, ſed majoris ætatis.

IAM PRIDEM STIMICHON LAVDAVIT CARMINA NOBIS. Ac ſi diceret, ſcio eſſe optima quæ dicturus es : fruſtra ea verbis extenuas. quia ille ſupra verecunde dixerat, *Quocunque modo tibi noſtra viciſſim.* Quidam per Stimichonem, Mæcenatem accipiunt : nonnulli Stimichonem partem Theocriti dicunt.

CANDIDVS INSVETVM. Id eſt deus. Vnde etiam contra ; nigros, mortuos dicimus. Significat benignos & bonos ; ſicut è contra, malos nigros dicimus. Horatius, *Hic niger eſt, hunc tu Romane caveto.* Sæpe tamen candidum pro pulchro ponit, ut *candida Dido*, & *candida Maia.* INSVETVM MIRATVR LIMEN OLYMPI. quaſi novus Deus, & quibuſdam videtur per allegoriam Cæſarem dicere; qui primus divinos honores meruit, & divus appellatus eſt.

SVB PEDIBVSQVE VIDET NVBES ET SYDERA DAPHNIS. Meritum ejus oſtendit, qui ſummos circulos, & cœli ſecreta conſcendit. *Ergo alacres ſylvas & cætera rura voluptas.* Quæ ſuperius occupaverat mœror quod ad ſydera abiit ; nam ſupra ait, *Ipſa Pales agros, atque ipſe reliquit Apollo.*

VARIORVM.

CANDIDVS INSVETVM, &c. Quia alba ſemper læta & auſpicata fuerunt credita; hinc albos, deorum filios appellabant, ut ſcribit PLATO 5. de repub.

Ergo alacres ſylvas, & cætera rura voluptas,
Panaque, paſtoreſque tenet, Dryadaſque puellas.
Nec lupus inſidias pecori, nec retia cervis
Vlla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipſi lætitia voces ad ſydera jactant
Intonſi montes: ipſæ jam carmina rupes,
Ipſa ſonant arbuſta, Deus deus ille, Menalca.
Sis bonus ô felixque tuis. en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phœbo.
Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Crateraſque duos ſtatuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,

SERVII.

Antiqui autem ERGO pro *merito* dicebant, ſicut hic accipitur. Plautus in Perſa, *Satin' tu uſque valuiſti? haud probe: Ergo edepol palles.* Item in Milite, *Hiccine Achillis eſt, inquit, mihi, immo ejus frater inquam eſt: Ergo me caſtor pulcher.*

PANAQVE PASTORESQVE TENET. Id eſt, habet, moratur, amplectitur.

NEC RETIA CERVIS VLLA DOLVM MEDITANTVR. Adeo placet ſimplicitas Daphnidi; ut etiam ipſe dolus, qui voluptati antea fuerat, conquieſcat: ſcilicet venationis, & eſt Hyperbole.

INTONSI MONTES. Sylvoſi, incædui.

DEVS, DEVS ILLE MENALCA. Hoc conſonant, *Deus deus eſt Daphnis*, quaſi vox Sylvarum ſit. Et multi ſic diſtinguunt: *Ipſa arbuſta ſonant Deus*; & ſubjungunt, *deus ille Menalca*, ut ſit ſenſus: ſi enim rupes & arbuſta deum dicunt, deus eſt, ô Menalca.

SIS BONVS, Ô FELIXQVE TVIS. Paſtoribus, ſi Daphnin accipimus: ſi Cæſarem, bene ait tuis: ſuis enim percuſſoribus nocentiſſimus fuit. Nam Auguſtus ejus filius, omnes eſt perſecutus. FELIX *autem*, propitius: ut, *Sis felix, noſtrumque leves quæcunque laborem.* Item è contra Iuno, Quæ potuit infelix, Id eſt irata. Deos enim vel felices, vel infelices, ex rebus quas præſtant vocamus.

EN QVATVOR ARAS, ECCE DVAS TIBI DAPHNI, DVOQVE ALTARIA PHOEBO. Feci inquit aras quatuor: tibi ô Daphni duas; & duas aras Apollini, quæ ſint altaria. Novimus enim, aras diis eſſe ſuperis & inferis conſecratas: Altaria vero eſſe ſuperorum tantum deorum: quæ ab altitudine conſtat eſſe nominata. quæ nunc dat Apollini quaſi deo: Daphnidi vero, aras ponit. NAM licet eum dixerit deum; tamen mortalem fuiſſe manifeſtum eſt. Sane quæritur, cur duo altaria ſe poſiturum Apollini dicat; cum conſtet ſupernos deos impari gaudere numero: inferos vero pari. ut, *Numero deus impare gaudet.* Quod etiam pontificales indicant libri. Sed conſtat ſecundum Porphyrii librum, quem Solem appellavit; triplicem eſſe Apollinis poteſtatem: & eundem eſſe Solem apud ſuperos; Liberum patrem in terris; Apollinem apud inferos. Vnde etiam tria inſignia, circa ejus ſimulachrum videmus; *Lyram*, quæ nobis cæleſtis harmoniæ imaginem monſtrat: *Griphenæum*, quod & terrenum numen oſtendit: *Sagittas*, quibus infernus deus & noxius indicatur. Vnde & Apollo dictus eſt ἀπὸ τοῦ ἀπολλεῖν. Hinc etiam & Homerus Apollinem, tam peſtilentiæ dicit, quam ſaluris auctorem; Et Horatius ait, *condito mutis placidusque telo, Supplices audi pueros Apollo.* Vnde Virgilius rationis hujus peritus; per altaria, ſupernum numen oſtendit; per parem numerum, infernam indicat poteſtatem. Varro Diis ſuperis altaria; terreſtribus aras; inferis focos dicari adfirmat. Alii, altaria eminentia ararum & ipſa libamina, * ut, *pateriſque altaria libant.*

NOVO, vel recenti, vel primo tempore lactis incipiente expreſſum. BINA. Duo. QVOTANNIS. Singulis quibuſque annis.

DVO. veruſte dixit. ut ambo. *Nam ſæpe ſenex, ſpe carminis ambo luſerat.* Nam hodie hoc ſignificantius duos & ambos dicimus.

PINGVIS OLIVI. Quod Græci λιπάλοιον dicunt & olivi, & olei; nam & olea, & oliva dicitur. HILARANS. Participium eſt, ab eo quod eſt hilaro. Sane ſciendum nomen unde venit, hilaris, vel hilaris, à Græco deſcendere: nam ἱλαρὸς facit.

VARIORVM.

DEVS, DEVS ILLE. Repetitio illa, ſignificationem habet venerationis & affirmationis religioſæ, eſſe Deum Daphnidem. ideo & invocatio, & promiſſio cultus ſequitur, quæ eſt nuncupatio votorum. TAVBMANNVS.

SIS BONVS Ô FELIXQVE. Ἔφημα, ὄμμασι. Antiqui autem in publica & ſolenni precatione: *Quod fauſtum, bonum, felixque ſit.* GERMAN.

EN QVATVOR ARAS, ECCE DVAS, &c. Injecit mihi ſuſpicionem Euſtathius, qui βωμοὺς quidem dæmonibus, ἱερὰ δὲ autem heroibus tribuit; hic Poëtam aliquo diſcrimine, Daphnidi duas aras, altaria Phœbo nuncupantem: altaria ut βωμοὺς diis excepiſſe; aras autem generis appellatione comprehendiſſe. GERMAN.

Vina

Digitized by Google

Ante focum, si frigus erit: si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis, Arisia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cum solennia vota
Reddemus Nymphis, & cum lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit:
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ:
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
Vt Baccho, Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: damnabis tu quoque votis.
Mo. *Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?*
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,

SERVII.

ANTE FOCVM SI FRIGVS ERIT S. M. I. V. Non frigori calorem oppositi; sed messem, quæ est tempore caloris.

VINA NOVVM FVNDAM CALATHIS. Ordo est, vina fundens calathis, id est calicibus, quæ vina sint novum nectar; id est magna dulcedo. ARIVSIA AVTEM CHIA, à promontorio Chii insulæ Arisio; vel illud vina arvisia novum nectar, calathis fundam. Alii novum mustum intelligunt: vel merum, quale nunquam habuerit ut *Pollio & ipse facit nova carmina.*

LYCTIVS ÆGON. Cretensis: ut, Lyctius Idomeneus. à Lyctio urbe Cretæ.

SALTANTES SATYROS IMITABITVR ALPHESIBŒVS. Pastor quidam. Sane ut in religionibus saltaretur, hæc ratio est; quod nullam majores nostri partem coporis esse voluerunt, quæ non sentiret religionem. Nam cantus ad animam; saltatio, ad mobilitatem pertinet corporis.

SOLENNIA VOTA. Anniversaria sacra, quæ certis diebus celebrantur.

ET CVM LVSTRABIMVS AGROS. Sic supra, *Cum faciam vitula pro frugibus*, Lustrare, hic circuire, dicitur enim ambarvale sacrificium.

DVM IVGA MONTIS APER. Sicut, *In freta dum fluvii current semper*; & futurum & præteritum significat.

VT BACCHO CERERIQVE. Hæc enim duo sunt numina, quæ & rustici maxime colunt; & quorum nomina communia sunt, mortalibus cunctis. Sic in Georgicis, *Vestro si munere tellus Chaoniam pingui glandem mutavit arista.* Cererem propter aridos; Liberum propter humidos fructus. Itaque nunc Daphnim dicit colendum, propter pecudum proventus.

DAMNABIS TV QVOQVE VOTIS. Id est cum deus præstare aliqua hominibus cœperis, obnoxios tibi eos facies ad vota solvenda: quæ ante quam solvantur, obligatos & quasi damnatos homines tenent. Alii DAMNABIS. Alligabis, vel absolves: utrumque enim sensum habet verbum damno; vel DAMNABIS, reos voti facies.

REDDAM PRO CARMINE DONA? Ille cum supra tantum laudaverat: hic & laudat, & de munere etiam cogitat.

NAM NEQVE TANTVM. Quædam per comparationem laudata majorem emphasin habent, si negatio activa à parte orationis incipiat; ut *Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exit*; *nec sic immissis aurriga undantia lora.* SIBILVS AVSTRI. Hic sibilus dicitur res ipsa. Nam sibila ora, participialiter dictum est, pro sibilantia.

VARIORVM.

ANTE FOCVM SI FRIGVS, &c. Bina sacra singulis annis vovet; alterum hyeme, ad Lararium; alterum æstate sub umbra, ad aram cespititiam. TAVBMANNVS.

SALTANTES SATYROS. Apud veteres, nullæ unquam fuerunt celebratæ festivitates aut ceremoniæ citra saltationem. Et olim ipsi saltatores canebant & una saltabant: deinde, animadvertentes, continuo motu gravari anhelitum, & per hunc turbari cantilenam, visum est factu longe consultius, ut alii saltantibus succinerent. LVCIANVS, lib. περὶ ὀρχήσεως.

SOLEMNIA VOTA. Cænarum tria genera, unum solemne, aliud viaticum, seu adventitium, ut: *ad cenam vocant, adventum gratulantur.* & Geniale, quod Genio nostro indulgentes, melius vivimus. ut idem Terent. *Quod vix decenso suo, suum defraudans genium.* PHILARGYRIVS.

CVM ET LVSTRABIMVS AGROS. Ambarvalia sacra innuit. Lustrare autem non solum purgandi, καὶ τὸ περιαγίζειν, sed & circumeundi vim habet, ut hic. GERMAN.

DAMNABIS TV QVOQVE VOTIS. Id est obligabis, & quasi quadam necessitatis damnatione obnoxios reddes agricolas, ad vota solvenda: cum tu illis tanquam verum & præsens Numen adfueris: ut *Damnati* proprie hi dicantur, non qui vota tantum fecerint, sed qui etiam ab ipso Deo optata impetrarint; unde tunc votorum persolutionis se reos omnino factos, quasi ex Numinis parte voti concepti conditione adimpleta, maxime intelligerent. ERYTHRÆVS.

Digitized by Google

Nec percuſſa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſæ inter decurrunt flumina valles.

ME. *Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.*
Hæc nos, formoſum Corydon ardebat Alexim:
Hæc eadem docuit, cujum pecus? an Melibœi?

MO. *At tu ſume pedum, quod me cum ſæpe rogaret,*
Non tulit Antigenes; & erat tum dignus amari:
Formoſum paribus nodis, atque ære Menalca.

SERVII.

HAC TE NOS FRAGILI DONABIMVS ANTE CICVTA. Bene anticipat & offert munus, quod ille ſe facturum eſſe promiſerat. CICVTA. fiſtula, ut *ſeptem compacta cicutis:* & fiſtulæ qualitatem per principia eclogarum oſtendit; ut, *hæc nos, formoſum Corydon ardebat Alexim.*

SVMERE PEDVM. Virga incurva, vnde retinentur pecudum pedes.

NON TVLIT ANTIGENES ERAT TVM DIGNVS AMARI. Aut paſtorem quendam pulcherrimum dicit; aut Choraulam ſignificat, quem legimus admodum à Virgilio fuiſſe dilectum. non tulit autem, non impetravit. AMARI, pro qui amaretur.

FORMOSVM PARIBVS NODIS. Et ab arte & à natura laudavit, vel ab ære; ut ſi dicas, pulcher eſt equus ſella, pulcher frænis. PARIBVS NODIS, id eſt natura formoſum; hoc eſt pulchrum ære artificium: vel *paribus nodis*, id eſt, pari intervallo.

ECLOGA SEXTA.

SILENVS.

PRima Syracoſio dignata eſt ludere verſu
Noſtra, nec erubuit ſylvas habitare Thalia.
Cum canerem reges, & prælia, Cynthius aurem

SERVII.

PRIMA SYRACVSIO DIGNATA EST LVDERE VERSV. Character mixtus; nam & poëta præfatur, & cantare Silenus inducitur. SYRACVSIO, quia Theocritum præcipue ſequitur; quamvis multi alii bucolica ſcripſerint. LVDERE VERSV, ut ipſe ait, *Carmina, qui luſi paſtorum.* NOSTRA Romana, inquit, Muſa non erubuit ſe ſylvis ante committere, id eſt imitari Theocritum Syracuſanum, & bucolica ſcribere. Syracuſio græce ait: nam latine Syracuſanos dicimus, & ſic noſtra Romana: ut, *Te quoque litoribus noſtris.* DIGNATA EST vero ſic ait, quaſi loco ſuperiore. oſtendit ergo ſe primum poſt Theocritum, bucolica ſcripſiſſe.

SYLVAS HABITARE. Sicut, *Atque humiles habitare caſas.* THALIA. Muſa ſcilicet. & græce ait Θάλεια. nam latine Thaléa dicitur; ſicut Cytheria, Cytherea: ſed propter euphoniam, contempſit jus regulæ; & in græcitate permanſit.

CVM CANEREM REGES ET PRÆLIA. Cum canere vellem. Et ſignificat aut Æneidem, aut geſta regum Albanorum: quæ cœpta, omiſit; nominum aſperitate deterritus. Alii Scyllam eum ſcribere cœpiſſe dicunt; in quo libro Niſi & Minois regis Cretenſium bellum, deſcribebat; alii de bellis civilibus dicunt: alii de tragœdia Thieſtis. CYNTHIVS, Apollo à Cyntho monte Deli, in quo natus eſt.

VARIORVM.

SILENVM in hac Ecloga inducit, ebrium quidem illum, ut Bacchi educatorem decebat, ſed tamen peritè ſecundum Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem: idque in gratiam Quintilii vari: qui (teſte Donato) una cum Virgilio huic ſectæ ſub Sirone Philoſopho operam dedit. Cæterum, quoniam hæc bucolici carminis humilitati non ſatis conveniebant, ſtatim ab initio veniam precatur: neque ita multum argumento illi immoratus, ſtatim ad fabulas tranſit. STEPHANVS.

AVREM VELLIT. Id eſt vellendo aurem, admonuit: quod à monentibus fieri ſolet, conſecratis auribus Memoriæ. Vnde & in Anteſtatione, memoriæ cauſſa, actor auriculam imam tangebat anteſtati, cum hoc verbo, MEMENTO. quo hic Virgilius alluſit. LIPSIVS EPIST. Quæſt. lib. 4. 26.

Vellit,

Digitized by Google

Vellit, & admonuit: Paſtorem, Tytire, pingues
Paſcere oportet oves, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque ſuper tibi erunt, qui dicere laudes
Vare tuas cupiant, & triſtia condere bella)
Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam,
Non injuſſa cano: ſi quis tamen hæc quoque, ſi quis
Captus amore leget, te noſtræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla eſt,
Quam ſibi quæ Vari præſcripſit pagina nomen.
Pergite Pierides, Chromis & Mnaſylus in antro
Silenum pueri ſomno videre jacentem,

SERVII.

AVREM VELLIT Id eſt movit: alibi, *Poſteſque à cardine vellit æratos.* Aurem autem ideo, quia memoriæ conſecrata eſt; ut frons Genio; digiti Minervæ; genua Miſericordiæ. PINGVES, figurate pingues paſcere, id eſt paſcere ut pingueſcant.

DEDVCTVM DICERE CARMEN. Tenue. Tranſlatio à lana, quæ deducitur in tenuitatem, id eſt bucolicum. Sane, cum canerem reges & prælia, Et, *deductum dicere carmen*; quidam volunt hoc ſignificaſſe Virgilium, ſe quidem altiorem de bellis & regibus, ante bucolicum carmen elegiſſe materiam; ſed conſiderata ætatis & ingenii qualitate mutaſſe conſilium, & arripuiſſe opus mollius, quatenus vires ſuas, levioribus præludendo, ad altiora narranda, præpararet.

NVNC EGO. Ordo eſt: *Nunc ego agreſtem tenui, Meditabor arundine Muſam*, Id eſt carmen ruſticum ſcribam.

NAMQVE SVPER TIBI ERVNT. Superabundabunt tibi inquit, O Vare, qui ambiant tua facta deſcribere. Hic autem Varus Germanos vicerat, & exinde maximam fuerat & gloriam & pecuniam conſecutus: per quem Virgilius meruerat plurima. Alii Varum eum dicunt, qui in Germania cum tribus legionibus interiit, amiſſis ſignis, quæ poſtea Germanicus filius Druſiani, *fugatoque Aſinio Pollione, ob Auguſto Alfenum Varum legatum ſubſtitutum, qui tranſpadanæ provinciæ & agris dividendis præeſſet, * qui curavit ne ager, qui Virgilio reſtitutus fuerat, à veteranis auferretur.

TRISTIA CONDERE BELLA. Epitheton bellorum perpetuum. CONDERE, componere, ut è contrario incondita.

NON INIVSSA CANO. Vel ab Apolline, vel ab Auguſto, vel à Mecœnate. Sive, nihil altum mens inchoat; & hoc ideo, quia dixerat, *Aurem vellit*. HÆC QVOQVE. Licet vilia, ſicut Theocriti. Et hoc dicit, Si quis, licet ruſtica, legere fuerit iſta dignatus: tuas tamen in his laudes inveniet. Nam per myricas & nemora, bucolica ſignificat.

NEC PHOEBO GRATIOR VLLA EST. Nec enim pagina ulla Apollini eſt gratior, quam quæ Vari nomen geſtat in titulo. Quod ideo dicit, quia hanc eclogam conſtat in honorem Vari eſſe perſcriptam. Dicitur enim ingenti favore à Virgilio eſſe recitata: adeo ut cum eam poſtea Cytheris meretrix cantaſſet in theatro, quam in fine Lycoridem vocat, & ſpectaret Cicero: ſtupefactus, cujus eſſet cœpit requirere. & cum eum tandem aliquando agnoviſſet, dixiſſe dicitur, & ad ſuam & illius laudem, *Magnæ ſpes altera Romæ*. Quod iſte poſtea ad Aſcanium tranſtulit, ſicut commentatores loquuntur.

PERGITE PIERIDES. Hortatur Muſas ad referenda ea quæ Silenus cantaverat puetis. Nam vult exequi ſectam Epicuream, quam didicerat, tam Virgilius quam Varus, docente Sirone: & quaſi ſub perſona Sileni, Sironem inducit loquentem. Chromin autem & Mneſylum, ſe & Varum vult accipi. Quibus ideo conjungit puellam; ut oſtendat plenam ſectam Epicuream, quæ nihil ſine voluptate vult eſſe perfectum. Sane hoc de Sileno non dicitur fictum a Virgilio; ſed à Theopompo tranſlatum. Is enim apprehenſum Silenum à Midæ regis paſtoribus, dicit crapula madentem, & ex ea ſoporatum; illos dolo adgreſſos dormientem vinxiſſe; poſtea vinculis ſponte labentib. liberatum, de reb. naturalibus & antiquis Midæ interroganti, reſpondiſſe: quem alii Mercurii filium, alii Panos & Nymphæ, alii ex guttis cruoris Cæli natum eſſe dixerunt. CHROMIS ET MNASYLVS. Nomina ſatyrorum.

PVERI. Nonnulli, pueri, non abſurde putant dictum, quia Sileni priuſquam ſeneſcant, ſatyri ſunt: utrum ergo ætate pueros, an ut miniſtros & familiares ſolemus communiter pueros vocare?

VARIORVM.

PASTOREM TITYRE PINGVES, &c. Hujus notæ eſt, Spartam quam es nactus, orna. Et ne ſutor ultra crepidam. Hiſce enim temporibus, dum omnes omnia ſcire videri volumus, ideo res noſtræ ſurſum ac deorſum feruntur. PONTANVS.

NEC PHOEBO GRATIOR PAGINA. Quibus verbis non obſcure indicat Maro, hunc Varum bonarum artium, imprimiſque Poëtarum amicum & patronum haud vulgarem fuiſſe. PONTAN.

SILENVM PVERI. Apte perſonam Sileni inducit diſputantem, quem choro Liberi patris magiſtrum adhibent, qui choro modum adhibere poſſit: unde & joculariter illi ferula attributa. PHILARGYRIVS.

Inflatum heſterno venas, ut ſemper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapſa jacebant;
Et gravis attrita pendebat cantharus anſa,
Aggreſſi (nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) injiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Ægle;
Ægle Najadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me pueri: ſatis eſt potuiſſe videri.
Carmina, quæ vultis, cognoſcite: carmina vobis:
Huic aliud mercedis erit. ſimul incipit ipſe.
Tum vero in numerum, Faunoſque feraſque videres

SERVII.

INFLATVM VENAS, figuratè locutus eſt, & SEMPER, bene addidit, id eſt, conſuetudine vini, non interdum temulentum eſſe. IACCHO. Aut vino, aut Libero patre, qui etiam Iacchus vocatur: nam Bacchus à bacchatione, id eſt inſania dictus; unde & comites ejus Bacchæ. Alii à Bacche nympha, quæ cum Brome ſorore ſua eum nutriverat, in monte Nyſa, Anyſa nutrice.

SERTA PROCVL. Modo prope, id eſt juxta. Nam ideo intulit, TANTVM CAPITI DELAPSA: ut oſtenderet non longius provolutam coronam; ut eſt, *procul aëra ramo dependet.*

ATTRITA ANSA. Frequenti ſcilicet potu. PENDEBAT, manibus non emiſſa ſignificat.

ADGRESSI. Ordo eſt, Chromis & Mnaſylus adgreſſi Silenum, nam luſerant ambo ſpe carminis: & ſic pollicitatione. Item alius ordo, Adgreſſi ſpe carminis iniiciunt ipſis ex vincula ſertis. CARMINIS AMBO. Vetuſte, ut alibi, *Verum ubi ductores acie revocavere ambo*: &, *eminus ambo Imbraſidas:* ut, *trateraſque duo ſtatuam*: cum hodie ſub eadem ſignificatione, ambos & duos, dicamus.

IPSIS EX. Ex ipſis: ut *tranſtra per & remos*, id eſt, per tranſtra.

TIMIDIS. autem timentibus. Nam timidus eſt qui ſemper timet: Timens vero qui ad tempus formidat ex cauſſa. Aut revera timidis: quia pueris per ætatem naturaliter timor eſt inſitus, & timentibus nedum vincula injicerent, expergefieret. VIDENTI, pro vigilanti.

SANGVINEIS FRONTEM MORIS ETT. P. Multi ob hoc dictum putant, quod rubeus color deorum ſit; unde & triumphantes facie miniata, & in Capitolio Iupiter in quadriga miniata; & bene PINGIT, non inquinat, nam jam vigilantem dixerat. Sane fabula de moro talis eſt, Piramus & Thisbe fuere ut forma pares, ita amore conjuncti, quos vicinos, paries dividebat, quibus una præſtabat colloquium: cum amor creviſſet ad cupiditatem, placuit ut utriq; noctu extra domos procederent, locumque coëundi ſtatuerent ad arborem, quæ ante erat albis fructuoſa pomis: & cum prior veniſſet Thisbe ad locum, vidit leam; dum mortem fugit, veſtem reliquit, in qua veſte fera exercuit iram ſuam, cruoriſque feræ alicujus paulo ante reliquit veſtigia in pallio puellæ; qua veſte viſa Piramus cruentata, nunc ratus eſt interfectam eſſe Thisbem, & ob amorum ardorem ſe interfecit; ex quorum cruore dicitur arbor infecta, nam quæ ante gerebat poma alba, nunc ſanguinea. RIDENS, irridens. QVO, ad quam rem.

SOLVITE ME PVERI, quia putaverant eum corona ligari poſſe. SATIS EST POTVISSE VIDERI. Sufficit enim, quia potui à vobis, qui eſtis homines, videri. Quod ideo dicit, quia *ſpectris*, cum volunt tantum videntur; ut Fauni, Nymphæ, Silenus. Poteſt & aliter intelligi, *Solvite me*: Sufficit enim quod talis vobis viſus ſum, ut etiam ligari poſſim.

HVIC ALIVD MERCEDIS ERIT. Nymphæ minatur ſtuprum latenter: quod verecunde dixit Virgilius. Hæc autem omnia de Sileno à Theopompo in eo libro qui Taumaſia appellatur, conſcripta ſunt. Ipſe addidit ad commendationem.

IN NVMERVM LVDERE. Id eſt ſaltare ad modum rhythmi & cantilenæ. vel ad certam modulationem. FAVNOS. Fauni ab effatione dicti, quod voces de ſacris reddebant; quod in ſeptimo Æneidis plene habet.

VARIORVM.

SERTA PROCVL TANDEM. Serta ſcilicet tantummodo delapſa capiti procul jacebant, id eſt paulo ante delapſa. Vel ita ipſe jacebat ut perpotaverat, tantummodo ſerta delapſa erant de capite. CAMERARIVS. Puto eum dicere, procul à capite ebrii, & ſomno obruti jacuiſſe ſerta, quibus in compotationibus ſe redimire olim ſolebant: tantum tamen capiti fuiſſe delapſa, alioqui illæſa, non preſſa etiamſi procul jacebant. TVRNEB. lib. 13. cap. 4. PIMPONTIVS ita accipit, quaſi ſerta temulenti ſenis à capite ſolum delapſa ſint, non itidem à reliquo corpore, quod etiam ſenis redimitum erat.

Ludere;

Digitized by Google

Ludere; tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnassia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
Iamque novum terræ stupeant lucescere Solem:

SERVII.

LVDERE, id est illo cantante. MOTARE CACVMINA, montium vel arborum, quibus hoc genus saltationis adsignat; quia hoc genus saltationis vult esse in arboribus, cacuminum motu.

PARNASSIA RVPES. Mons est Thessaliæ Apollini consecratus.

RHODOPE ET ISMARVS. Montes Thraciæ, in quibus Orpheus consueverat canere. Et hoc dicit, Non tantum isti montes gaudent cantante Apolline vel Orpheo, quantum cantante Sileno lætatus est mundus. Namque etiam paulo post dicturus est, *Et invito processit vesper olympo.*

NAMQVE CANEBAT VTI MAGNVM PER INANE COACTA SEMINA. Variæ sunt Philosophorum opiniones de rerum origine. Nam alii dicunt omnia ex igne procreari, ut Anaxagoras. Alii ex humore, ut Thales Milesius. Vnde est, *Oceanumque patrem rerum.* Alii ex quatuor elementis; ut Empedocles: secundum quem ait Lucretius, *Ex imbri, terra, atq; anima nascuntur & igni.* Epicurei vero, quos nunc sequitur; nihil horum comprobant: sed dicunt duo esse rerum principia, corpus & inane. Omne enim quod est, aut continet, aut continetur. & corpus volunt esse atomos, id est quasdam minutissimas partes quæ ἄτομα, id est sectionem non recipiunt. Vnde & atomi dictæ sunt, quas Lucretius minutiores dicit esse illis corpusculis, quæ in infusis per fenestram radiis Solis videmus. dicit enim illas nec visum posse recipere. Inane vero dicunt spatium, in quo sunt atomi. De his itaque duobus principiis volunt ista quatuor procreari, ignem, aërem, aquam, terram: ex his cætera, ut illa duo elementa atomi & inane sint: hæc vero quatuor syntheta, id est composita ex illis duobus, præstent originem aliis omnibus rebus. Hac autem ratione comprobat, ex atomis & inani originem rerum esse: quod nihil est in rerum natura, quod non & corpus habeat, & recipiat sectionem; & quia recipit sectionem, indicet etiam inanitatem. Ergo VTI MAGNVM PER INANE COACTA SEMINA. Canebat inquit, mundi principium, id est quemadmodum collectæ & coactæ atomi per magnum inane, fuissent origo ignis, aëris, terrarum, & maris. nam *semina*, atomos dicit. Dicimus autem hæc atomus, & hæ atomi.

ANIMAQVE, id est aëris; Vnde & jam venti sunt.

LIQVIDI SIMVL IGNIS, puri, id est æthereï, quem Cicero ignitum liquorem dicit. Lucretius, *Devolat in terram liquidi color aureus ignis.* VT HIS EXORDIA, ex seminibus, hoc est atomis. PRIMIS, pro principiis, quæ enim Græci στοιχεῖα, nos principia appellamus.

OMNIA ET IPSE TENER MVNDI CONCREVERIT ORBIS. Ante orbis: & sic omnia quæ in orbe sunt. Nam mutato ordine ait, primo omnia: & sic orbis. TENER, Id est, recens factus. CONCREVERIT, Collectus, & informatus sit.

TVM DVRARE SOLVM, ET DISCLVDERE NEREA PONTO. Canebat etiam quemadmodum se durare cœperit solum, & mixtam sibi ante aquam sua contractione discludere. Sane SOLVM si nominativus est, DVRARE absolute accipiemus, & omnia quæ infra dicuntur ad solum & rerum terrestrium referentur. Si accusativus, ad mundi orbem cuncta pertinebunt.

ET RERVM PAVLATIM SVMERE FORMAS. Canebat etiam quemadmodum terra rerum sumpserit formam.

IAMQVE NOVVM TERRÆ STVPEANT LVCESCERE SOLEM. Canebat quemadmodum post hæc stupeant terræ, Solis ortum: Alii TERRÆ ad homines referunt, pro qui in terra sunt.

VARIORVM.

NAMQVE CANEBAT, VTI MAGNVM, &c. De origine mundi, rerumque principiis quam diversa senserint Philosophi, consulatur Plutarchus de placit. Philosoph. lib. 2. cap. 4. Arnobius lib. 2. Iosoph. antiquit. iud. cap. 2. &c.

LIQVIDI SIMVL IGNIS. Liquida dicuntur, quæ facilitate transluc ida ad crassitudinem sui visum admittunt, non turbida; nec obscura, nec ulla nubecula interpellata, quæ facile perrumpit aspectus; sic liquidæ gemmæ, & liquidus amnis. SALMASIVS.

TENER MVNDI ORBIS. Quia tum primo progenitus: sicut omnes res primo ortu suo molliriem quandam suam habebant: postea cum tempore firmitudinem suam nanciscuntur, & quodammodo adolescant. TVRNEB. lib. 24.

Altus

Altius atque cadant ſummotis nubibus imbres.
Incipiant ſylvæ cum primum ſurgere; cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſque refert volucres, furtumque Promethei.

SERVII.

ALTIVS ATQVE CADANT SVMMOTIS NVBIBVS IMBRES. Quemadmodum cadant imbres nubibus in altum levatis. Naturale enim eſt ut nubes cum cœperint Solis eſſe vicinæ, ejus calore ſolvantur in pluvias. Vnde in Georgicis ait, de ſignis ſerenitatis; *At nebulæ magis ima petunt.*

INCIPIANT SYLVÆ. Bonum ſane ſequutus eſt ordinem: ut poſt Solis & pluviarum commemorationem, diceret ortas ſylvas & animalia cuncta procreata. ANIMALIA. Animantia, τὰ ἔμψυχα.

HINC LAPIDES P. I. Quæſtio eſt hoc loco. Nam relictis prudentibus rebus de mundi origine: ſubito ad fabulas tranſitum fecit. Sed dicimus, aut exprimere eum voluiſſe ſectam Epicuri; quæ rebus ſeriis ſemper inſerit voluptates: aut fabulis plenis admirationis puerorum corda mulceri. Nam fabulæ, cauſſa delectationis inventæ ſunt: ut ipſe etiam in Georgicis docet, dicens, *Cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes.* Sane fabula talis eſt, Iupiter eum peroſum haberet, propter feritatem Gigantum, genus humanum, ſcilicet quod ex illorum ſanguine editi erant mortales; diluvio inundavit terras, omneſque homines necavit, exceptis Pyrrha & Deucalione, qui in monte Atho liberati ſunt; Sed hi ex reſponſo Themidis, ſaxis poſt tergum jactis, genus hominum reparaverunt; Et Pyrrha quidem reparavit fœminas; Deocalio mares. Alii dicunt Iovem Lycaoni, quod ei filium ſuum appoſuiſſet epulandum, ipſum quidem fulmine peremiſſe; feciſſe vero diluvium quo homines perirent, exceptis Pyrrha Epimethei filia, & Deocalione Promethei filio: qui Parnaſſi montis altitudine defenſi à diluvio ſunt, & hominum genus, ut ſupra dictum eſt, reparaverunt. Sunt qui dicant non ex illis lapidibus homines factos: ſed quia jacuiſſent, ſentibus atque fruticibus tecti, lapidibus excitatos. Quod autem dicit REGNA SATVRNIA, fabularum ordinem vertit. Nam quo tempore Saturnus regnavit, in terris non fuit diluvium: ſed ſub Ogige Rege Thebanorum. Secundum autem diluvium fuit ſub Deocalione & Pyrrha. Sane ſciendum & per diluvium, & per ecpyroſin ſignificari temporum mutationem. Alii Saturnia regna, pro Iovis accipiunt, cujus regno diluvium factum volunt ſub Deocalione & Pyrrha; non aureo ſeculo, quo Saturnus regnavit.

CAVCASEASQVE REFERT VOLVCRES, FVRTVMQVE PROMETHEI. Et hic fabulæ ordinem vertit, quæ talis eſt; Prometheus Iapeti & Clymenes filius, poſt factos à ſe homines, dicitur auxilio Minervæ cælum aſcendiſſe: & adhibita facula ad rotam Solis, ignem furatus: quem hominibus indicavit. Ob quam cauſam irati dii, duo mala immiſerunt terris, febres & morbos: ſicut & Sappho & Heſiodus memorant, Ἀλλὰ ἦ μυρία λυγρὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάλυνται, πλείη μὲν γὰρ γαῖα νούσων, πλείη δὲ θάλασσα. Quod tangit & Horatius dicens, *Poſt ignem æthereâ domo Subductum, macies & nova febrium Terris incubuit cohors.* Ipſum etiam Prometheum per Mercurium in monte Caucaſo religaverunt ad ſaxum: & adhibita eſt aquila, quæ ejus jecur exederet. Hæc autem omnia non ſine ratione finguntur. Nam Prometheus vir prudentiſſimus fuit. Vnde etiam Prometheus dictus eſt ἀπὸ τῆς προμηθείας, id eſt à providentia. Hic primus aſtrologiam Aſſyriis indicavit: quam reſidens in monte altiſſimo Caucaſo, nimia cura & ſolicitudine deprehenderat. Hic autem mons poſitus circa Aſſyrios, vicinus eſt pene ſyderibus. Vnde etiam majora aſtra demonſtrat, & diligenter eorum ortus occaſuſque ſignificat. Dicitur autem aquila cor ejus exedere, quod ἄχος eſt ſollicitudo: qua ille affectus, ſyderum omnes deprehenderat motus. Et hoc quia per prudentiam fecit, duce Mercurio; qui prudentiæ & rationis deus eſt, ad ſaxum dicitur eſſe religatus. Deprehendit præterea rationem fulminum eliciendorum, & hominibus indicavit: unde cæleſtem ignem dicitur eſſe furatus. nam quadam arte ab eodem monſtrata, ſupernus ignis eliciebatur: qui mortalibus profuit, donec eo bene uſi ſunt. Nam poſtea malo hominum uſu in perniciem eorum verſus eſt: ſicut in Livio lectum eſt de Tullo Hoſtilio, qui eo igni exuſtus eſt cum omnibus ſuis: Numa vero Pompilius impune eo uſus eſt, tantum in ſacris deorum. Hinc eſt quod igne rapto ab iratis numinibus morbi hominibus dicuntur immiſſi. Ergo ſecundum fabulam ὁ περιλογία eſt. nam prius fuit ut Prometheus crimen admitteret, poſt pateretur ſupplicia, qui tamen poſtea, præcepto Iovis occiſa per Herculem aquila, liberatus eſt. Alii hunc ferula ignem de cælo ſubripuiſſe ferunt, & ideo à Iove religatum ad Caucaſum, & volucri objectum; quem poſtea ab ipſo Iove reſolutum; quod eum monuiſſet à Tethide abſtinere, quod de ejus ſemine naſceretur, qui eum regno pelleret, ſicut ipſe Saturnum patrem, cui poſt ſacramentum, quod eum nunquam ſe ſoluturum juraverat, annulum de ipſis vinculis clauſo de monte Caucaſo lapide dedit, ad pœnæ præteritæ indicium.

VARIORVM.

HINC LAPIDES PYRRHÆ IACTOS SATVRNIA REGNA. Nunc cætera addit de hominum ortu promiſcue illa quidem, neque temporibus, neque modo diſtincta, nimirum ut penitus fabuloſa. CAMERARIVS.

CAVCASEASQVE REFERT VOLVCRES. Enallage numeri: nam una tantum fuit aquila. Vel dixit VOLVCRES, quod alii vulturem, alii aquilam fecerint. NAEVIVS.

Hii

His adjungit Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamassent: ut littus, Hyla Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prætides implerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus; quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas:

SERVII.

HIS ADIVNGIT HYLAM. Hylas Thiodamantis filius, ob speciem Herculi fuit cariſſimus; quem secutus navigantem cum Argonautis, in finibus Ionii juxta Mœsiam, apud fontem Calciamnis cum aquatum isset, à Nymphis raptus est, nec unquam potuit reperiri. Postea cum esset cognitum quod perisset in fonte, ei statuta sunt sacra, in quibus mos fuerat, ut ejus nomen clamaretur in fontibus. Ad quam imitationem nunc dicit,

VT LITTVS, HYLA HYLA, OMNE SONARET. Per transitum rem veram tetigit; tertio enim ab Ephebo puer, in monte comitantibus universis, nomen ejus clamabatur. Sane postrema syllaba LA brevis est. ideo quia vocalis vocalem sequitur. Nam omnis vocativus græcus à masculino veniens, A terminatus, longus est; ut Ænea, Hyla, Palla. Ordo tamen est, his adjungit quomodo Hylam nautæ clamassent in fonte relictum.

FORTVNATAM PASIPHAEN. Nota fabula est, Cretensium Reginam Minois uxorem, quæ tauri amore flagravit, & enixa Minotaurum crimen dementiæ suæ publicavit.

AMORE, quidam pro in amore accipiunt.

AH VIRGO INFELIX. Ad hoc attinet quod ait SOLATVR: ut quod amat taurum, fortunæ magis videatur esse, quam morum. Virgo autem (ut dictum est supra,) à viridiore ætate: nam jam mater fuerat Phædræ, Ariadnes, & Androgei. Calnus in Io, *Ah virgo infelix herbu pasceris amaru.* Quidam virgo, non quod virum illo tempore non haberet, sed quia talis ei pœna, jam virgini destinata sit intelligunt; ob iram scilicet Veneris quæ irata Soli, quod se, ut quidam volunt, Anchisæ, aut alii Marti conjunctam, prodidisset; sobolem ejus inhonestis amoribus subjecit; ut Circen, Medeam, Pasiphaen; & hoc dicitur, In illa commiserabili dementia feliciores fuisse, quæ se animalia credebant, quam Pasiphaen; quæ cum sciret se hominem, taurum sectabatur. QVÆ TE DEMENTIA CEPIT. Hic objurgari magis quam consolari videtur; an quia consolantis & hoc officium est, ut merentem strictim & objurget.

PRÆTIDES IMPLERVNT FALSIS MVGITIBVS AGROS. Prætides, Prœti, & Stenoboeæ, sive Antiopæ secundum Homerum filiæ fuerunt. Lysippe, Ipponoe, Cyrianassa. Hæ se cum prætulissent Iunoni in pulchritudine: vel ut quidam volunt, cum essent antistites; ausæ sunt vesti ejus aurum detractum in usum suum convertere: illa irata, hunc furorem earum immisit mentibus, ut putantes se vaccas in saltus abirent, & plerunque mugirent, & timerent aratra; quas Melampus Amythaonis filius, pacta mercede ut Cyrianassam uxorem cum parte regni acciperet, placata Iunone, infecto fonte, ubi solitæ erant bibere, purgavit, & in pristinum sensum reduxit.

COLLO TIMVISSET ARATRVM. Terent. *Syre tibi timuit.* LEVI, humana scilicet.

ILLE LATVS NIVEVM. Quis eam amare non intelligat? FVLTVS HYACINTHO. Apud veteres unusquisque eo super quod jacebat, FVLTVS dicebatur. Lucilius in tertio, *Et pulvino fultus:* Virgilius. *Atque harum effultus tergo stratisque jacebat velleribus.*

ILICE SVB NIGRA. Vel umbrosa, vel re vera nigra: nam talis est. PALLENTES RVMINAT HERBAS. Revomit, & denuo consumit. *atque iterum pasto pascitur ante cibo.* Sic Ovidius: Ruminatio autem dicta est à ruma eminente gutturis parte: per quam demissus cibus à certis revocatur animalibus. Pallentes autem vel aridas: vel quæ ventris calore propria viriditate carucrunt.

VARIORVM.

ILICE SVB NIGRA. Id est cujus folia etiam tum, quum maxime virent, nigra sunt, colore nempe obscuro ac nigro viridantia. SALMASIVS.

PALLENTES RVMINAT HERBAS. Vbi Grammatici inter pretantur, *vel aridas, vel quæ ventris calore, propria viriditate carucrunt.* adeo pallidum non est viride. sed errant illi, *pallentes herbæ* sunt χλωραὶ & viridantes. cum enim χλωρὸν & χλωρὸν utrumque significet, & quod pallet, & quod viret; alterum pro altero positum est poëtarum more. sed in oratore vel historico, pallidum pro viridi, non feram. SALMASIVS.

Aut aliquam in magno ſequitur grege. claudite nymphæ
Dictææ, nymphæ nemorum jam claudite ſaltus:
Si quà fortè ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia: forſitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Cortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëtontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum,
Aonas in montes ut duxerit una ſororum:
Vtque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Vt Linus hæc illi divino carmine paſtor,

SERVII.

AVT ALIQVAM IN MAGNO SEQVITVR GREGE. Aliquam, id eſt, vaccam. Ac ſi diceret, Habes aliquid ſpei: ſiquidem noveris amare quem diligis. Notandum autem GREGEM, eumde bobus dixiſſe; cum proprie ARMENTA dicamus. Licet grex ſit quorumlibet animalium congregatio. Sic Cicero in Philippicis, *Fudit apothecas, vendidit greges armentorum.* CLAVDITE NYMPHAE. Melius hoc à perſona Paſiphaæ dictum accipimus: ut dicat Silenus, hoc illam aliquando dixiſſe.

CLAVDITE SALTVS, ſcilicet ne latius evagetur, eoque minus poſſit inveſtigari.

SI QVA, pro ſi, vel ſi quo modo. DICTEA. Dictis mons in Creta, in quo Paſiphae amaſſe taurum dicitur.

ERRABVNDA BOVIS VESTIGIA. Illud expreſſit quod uno verbo Homerus ait, *ἑλίκωπες βόες*, hoc eſt vet. cod. flexibilibus, flexis pedibus incedentes. Et eſt participium, prope contra rationem figuratum: vel errabunda, errantia; ut ludibundus, ludens. Cicero, *Omnia ludibundus conficiens.* NOSTRIS. Et hic noſtris, ut Terentius in *ἑαυτὸν λυπρὸν ποιῶ*, *quomodo minimo periculo id demus adoleſcentulo*, id eſt des.

AD CORTYNIA, Bene ad Cortynia. Nam apud Gnoſon imperabat Minos ejus maritus. Vnde illuc taurum non vult venire: ſed ad Cortynon oppidum Cretæ, ubi aliquando fuerant Solis armenta.

TVM CANIT HESPERIDVM MIRATAM MALA PVELLAM. Mala, quibus acceptis à Venere, Hippomenes vicit Atalantam puellam Sciriam curſu potentem: quæ multos ſponſos ſuperatos occiderat: quod plenius in Æneide tertio libro memoravimus, ubi etiam de ipſis malis fabula relata eſt.

TVM PHAETONTIADAS. Clymenes & Solis filias: quæ dum extinctum fratrem flerent, converſæ ſunt in arbores, ut hoc loco dicit, in alnos: ut in decimo, in populos. ubi etiam plenius hæc dicta eſt fabula. Mira autem eſt canentis laus, ut quaſi non facta rem cantare: ſed ipſe eam cantando facere videatur. Sane ingenioſi hominis mentionem cum re, quæ animam non habet miſcuit: ſorores Phaëtontis ſuccina fleviſſe dicitur: Et quidam ALNOS poëtica conſuetudine, pro populis accipiunt. DVXERIT, produxerit. VNA SORORVM, una Muſarum.

VIRO, Gallo. AMARÆ CORTICIS. Alibi, ait, *Rapem de ſubere cortex*: quod magis ſequi debemus, ut maſculino utamur, & eſt epitheton naturale.

PERMESSI AD FLVMINA GALLVM. Helicon mons eſt Bœotiæ; quæ & Aonia dicitur. de hoc plurima cadunt flumina: inter quæ etiam Permeſſus, juxta quem dicit ambulantem Gallum ab una Muſa ad exteras eſſe deductum, & illic factum poëtam. Qui elegos ſcripſit, qui & à triumviris præpoſitus fuit ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Tranſpadana regione non dividebantur. Sane Aones originem ab eo loco ducunt, ubi nunc maritima Venetia eſt.

PHOEBI CHORVS, Id eſt Muſæ. ASSVRREXERIT, Id eſt honorem præbuerit. ut, *Tmolus aſſurgit, quibus & rex ipſe Phanæus.* Id eſt, cedit.

VT LINVS. Apollinis filius: quem ſupra memoravit. Ordo autem eſt, hæc illi ut Linus dixerit.

DIVINO CARMINE. id eſt vaticinans, qui divina canebat. PASTOR. Quæritur cur paſtor dixerit; niſi forte quod ſe poëta ſub paſtoris perſona inducit.

VARIORVM.

NYMPHÆ NEMORVM IAM CLAVDITE, &c. Videtur autem hic mihi, bona doctorum pace, ita hujus loci conſtituenda ſententia; ut hoc cum Servio in perſona Paſiphaës dictum accipiamus; Nymphas velut ad venandum, & taurum, cujus amore flagrabat, plagis retibuſque cingendum & capiendum concitantis; cum erro, vaguſque nimium huc illuc pro libidine, nec ſatis Paſiphaæ in amore obſequens ageretur; ferretur. GERMAN.

VTQVE VIRO PHOEBI CHORVS ASSVRREXERIT. Imitatione Homeri, qui in Hymno in Apollinem, deos omnes Phœbo ipſi aſſurgere cecinit. Forte etiam aſſurrectum dicit Maro, Gallo, à Poëtis, obviri amplitudinem & poëticæ peritiam: alludens, credo, ad Accium, qui in collegio Poëtarum Iul. Cæſari Straboni aſſurgere dedignatus eſt. ut VALER. MAX. l. 3. c. 7.

Floribus

Digitized by Google

Floribus, atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Muſæ,
Aſcræo quos antè ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,

SERVII.

ATQVE APIO, Apud antiquos in agone erat ſpecies coronæ de apio. Sed in Nemæo agone qui in honorem Archemori inſtitutus eſt; & volunt quidam hoc coronæ genus ad indicium mortis electum; aut quod humilis herba immaturum de Archemoro luctum oſtendat; aut quod ſupra hanc herbam reptans puer à ſerpente extinctus ſit. Sane in eo agone ſpeciatim apio coronantur poëtæ.

CALAMOS, pro fiſtula, ut *nec calamis ſolum aquiparat.*.

ASCRÆO QVOS ANTE SENI. Heſiodo, qui Aſcræus fuerat de vico Boëtiæ quem dicuntur Muſæ paſcentem pecus, raptum de monte Parnaſſo poëtam feciſſe munere calamorum. Cui etiam bis pueritiam de ſenectute præſtitiſſe dicuntur. Ideo ait, QVOS ANTE SENI.

GRYNÆI NEMORIS DICATVR ORIGO: miraculum Apollinis, qui ſerpentem ibi occidit. Grynæum nemus, eſt in finibus Ioniis, Apollini à Grino filia conſecratum: vel à Gryna Mœſiæ civitate; ubi eſt locus arboribus multis junco, gramine, floribuſque variis omni tempore veſtitus; abundans etiam fontibus, quæ civitas nomen accepit à Gryno Euripili filio; qui regnavit in Mœſia, qui adverſus Trojanos Græcis auxilium tulit. Eurypilus namque filius Telephi, Herculis, & Auges filii ex Aſtioche Laomedontis filia fuit, qui Grynum procreavit. Is cum patris occupaſſet imperium, & bello à finitimis temptaretur; Pergamum Neoptolemi & Andromaches filium ad auxilium de Epiro provocavit; à quo defenſus, victor duas urbes condidit; unam Pergamum de nomine Pergami; alteram Grynum ex reſponſo Apollinis. In hoc nemore Calchantem vites ſerentem quidam augur vicinus præteriens dixit errare: non enim fas eſſe novum vinum inde guſtare: At is opere abſoluto, vindemiaque facta; cum ad cænam vicinos, eumque ipſum augurem invitaſſet, protulit vinum; & cum diis libare in ſocum vellet, dixit ſe non ſolum potorum, ſed etiam Diis daturum & convivis; cui ille eadem quæ ante ei reſpondit: ob hoc deridens eam Calchas, adeo ridere cœpit; ut repente intercluſo ſpiritu poculum abjiceret. Varro ait *vincla detrahi ſolita*, id eſt compedes catenaſque & alia, qui intrarunt in Apollinis Grynæi lucum, & fixa arboribus: In quo luco aliquando Calchas & Mopſus dicuntur de peritia divinandi inter ſe habuiſſe certamen. Et cum de pomorum arboris cujuſdam contenderent numero, ſtetit gloria circa Mopſum: cujus rei dolore Calchas interiit. Hoc autem Euphorionis continent carmina, quæ Gallus tranſtulit in ſermonem latinum. Vnde eſt illud in fine, ubi Gallus loquitur, *Ibo & Calchidico, quæ ſunt mihi condita verſu Carmina.* Nam Calchis civitas eſt Eubœæ: de qua fuerat Euphorion. DICATVR, laudetur.

NEQVIS SIT LVCVS QVO SE PLVS IACTET APOLLO. Senſus hic eſt, Si tu Grynæum laudaveris nemus, in nullo ſe tantum Apollo jactabit. QVO SE PLVS IACTET. In quo plus glorietur Atalanta, Hippomenes, Gallus, Linus, Permeſſus, Phæontides, Melampus, Paſiphae, Prætides.

QVID LOQVAR AVT SCYLLAM NISI, QVAM FAMA SECVTA EST. Scyllæ duæ fuerunt. una Phorci & Cretheidos Nymphæ filia, pulcherrima: quam cum amaret Glaucus marinus deus, dum ipſe amaretur à Circe, & eam contemneret; illa iræta fontem in quo Scylla ſolebat ſe abluere, tinxit venenis: in quem cum deſcendiſſet puella, media ſui parte in feram mutata eſt. Hanc poſtea Glaucus fecit deam marinam: quæ claſſem Vlyſſis, & ſocios evertiſſe narratur. Quidam Scyllam hanc à Neptuno amatam dicunt, & per Amphitritem conjugem Neptuni, metuentem pellicis formam, venenis Circes in monſtrum marinum eſſe mutatam. Altera vero Scylla fuit, Niſi Megarenſium Regis filia: contra quos dum devictis jam Athenienſibus pugnaret Minos; propter filii Androgei interitum, quem Athenienſes & Megarenſes dolo necaverant: adamatus ab Scylla eſt Niſi filia: quæ ut hoſti poſſet placere, comam purpuream parentis abſciſſam ei obtulit: quam Niſus ita habuerat conſecratam, ut tamdiu regno potiretur, quamdiu illam habuiſſet intactam. Poſtea & Scylla à Minoe contempta; vel dolore quod contempta eſſet, vel quod quaſi parricida à Minoe ad puppim religata * tracta ſit, in avem Cirim converſa eſt: & Niſus extinctus, deorum miſeratione, in aquilam Piſcarien mutatus eſt; quæ aves hodie, ut ipſe in Georgicis dicit, flagrant inter ſe magna diſcordia. Modo ergo Virgilius aut poëtarum more miſcuit fabulas: & nomen poſuit pro nomine, ut diceret Scyllam Niſi, pro Phorci: ſicut alibi, Domitus Pollucis habenis Cyllarus: cum Caſtor, domitor equorum fuerit. Item, *Et manibus Progne pectus ſignata cruentis*, cum Philomelæ, non Prognes, abſciſſa ſit lingua. Aut certè ſit Hyſteron proteron: ut utriuſque fabulæ videatur facere commemorationem, ut intelligamus, *Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſecuta eſt, Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris, Dulichias vexaſſe rates.* Aut certe ut bis accipiendum eſt. *Quid loquar aut Scyllam Niſi, aut quam fama ſecuta eſt?* ut eſt illud in primo, *Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.*

Dulichias vexaſſe rates; & gurgite in alto,
Ah, timidos nautas canibus lacераſſe marinis:
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, que dona pararit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus ante
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?
Omnia que, Phebo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, juſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pulſæ referunt ad ſydera valles.
Cogere donec oves ſtabulis, numerumque referre
Iuſſit, & invito proceſſit veſper Olympo.

SERVII.

DVLICHIAS VEXASSE RATES. Ithacenſes à monte. Dulichium inſula eſt, ubi mons eſt Ithaeus: in qua fertur habitaſſe Vlyſſes: eoque & ipſe Dulichius, & Dulichias habuiſſe rates dicitur. *Vexaſſe rates* autem, per Tapinoſin dictum eſt. Nam non vexavit, ſed evertit. quod Probus vult hac ratione defendere: dicens VEXASSE venire ab eo quod eſt veho, veſto, vexo. ut vexaſſe ſit portaſſe, & ſine dubio pro arbitrio ſuo evertiſſe. *Vexaſſe* eſt enim vis quædam alieni arbitrii, non enim ſui potens eſt qui vehitur. Bene ergo inclinatum verbum eſt: nam qui fertur, & raptatur, & huc atque illuc diſtrahitur, VEXARI proprie dicitur; Cato in oratione de Acheis, *Cumque Annibal terram Italiam laceraret atque vexaret.* Cicero in Verrinis, *Sed ut à barbaris prædonibus vexata eſſet. Item; ablati, fana vexata, direpta urbes reperiuntur.*

AH TIMIDOS NAVTAS. Timidos nautas nonnulli pro timentes accipiunt, & bene *ab timidos*, ex dolentis perſona. TERI, pro Terei. nam per ſynæreſim dictum eſt: ſicut ſupra, Furtumque Promethi, pro Promethei. Tereus autem Rex Thracum fuit, qui cum Athenienſibus tuliſſet auxilium, ac Pandionis Athenarum regis filiam Prognen nomine duxiſſet uxorem; & poſt aliquantum tempus ab ea rogaretur, ut ſibi Philomelam ſororem ſuam videndam acciſſiret; profectus Athenas dum adducit puellam, eam vitiavit in itinere, & ei linguam, ne facinus indicaret, abſcidit; incluſamque in ſtabulis reliquit, mentitus conjugi eam periſſe naufragio. Sed Philomela rem in veſte, ſuo cruore deſcriptam miſit ſorori: quare cognita Progne Itym filium interemit, & patri epulandum adpoſuit. Alii Tereum finxiſſe ſocero dicunt Prognen uxorem mortuam, & petiſſe Philomelam in matrimonium, & hoc dolore compulſam Prognen occidiſſe filium, & epulandam patri appoſuiſſe: quos cum Tereus agnito ſcelere inſequeretur, omnes in aves mutati ſunt; Tereus in upupam; Itys in faſſam; progne in hirundinem; Philomela in luſciniam. quidam tamen eos navibus effugiſſe periculum, & ob celeritatem fugæ, aves appellatos volunt.

PHILOMELA DAPES. Atqui hoc Progne fecit: ſed aut abutitur nomine: aut illi imputat propter quam factum eſt: Et bene avis & hominis miſcuit mentionem. QVÆ DONA PARARIT. quod ſatiato Tereo, caput & pedes filii uxor intulerit.

QVO CVRSV. Licet volatum accipere debeamus, tamen DESERTA PETIERIT, poteſt ad hominem referri.

SVA TECTA SVPERVOLITAVERIT. Hoc ad avem pertinet.

MEDITANTE, canente.

EVROTAS. Fluvius Laconum, qui audita ab Apolline ſuas edocet lauros, quibus ejus plenæ ſunt ripæ. ibi namque templum Apollinis eſt, nam hunc fluvium Hyacinthi cauſa Apollo dicitur amaſſe. LAVROS vero multi pro vatibus accipiunt.

ILLE. Silenus. REFERVNT, vel ferunt, vel proferunt; quo verbo aliter in ſequenti verſu utitur.

COGERE DONEC OVES STABVLIS. Ordo eſt, cogere, donec oves ſtabulis veſper juſſit, & invito olympo proceſſit. REFERRE, recenſere.

ET INVITO PROCESSIT VESPER OLYMPO. Et ex eo quod dies invitus abſceſſit: & ex eo quod nimio audiendi deſiderio veſper exortus eſt, cantilenæ voluptas oſtenditur. Eſt etiam Solis laudatio, cujus lucis claritas tanta eſt, ut ea olympus lætetur.

VARIORVM.

QVID LOQVAR AVT SCYLLAM, &c. Alciatus, in libro παρέργων, exiſtimat, Virgilium naturam Famæ ſecutum, quæ plerumque mendax eſt, falſo hiſtoriam de Scylla tradidiſſe; atque ideo, quæ Scyllæ Phorci filiæ congruebant, Scyllæ Niſi attribuiſſe. Vide NANNIVM. lib. 6. cap. 6.

ECLO-

Digitized by Goo

ECLOGA SEPTIMA.

MELIBOEVS.

COR IDON. THYRSIS.

FORTE *sub arguta consederat ilice Daphnù,*
Compulerantque greges Corydon, & Thyrsis in unum;
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas:
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat: atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contra videt; Ocyus, inquit,
Huc ades ô Melibœe: caper tibi salvus, & hœdi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.

SERVII.

FORTE SVB ARGVTA CONSEDERAT ILICE DAPHNIS. Ecloga hæc pene tota Theocriti est: nam & ipsam transtulit, & multa ad eam congessit de aliis. ARGVTA autem modo canora, stridula. Alibi argutum, breve significat: ut, *Argutumque caput.* DAPHNIS. Divinum hunc inducit, quippe filium Mercurii, ut diximus supra. Nam hinc est quod paulo post dicturus est: *Caper tibi salvus & hœdi.* quasi divinus.

COMPVLERANTQVE. Compellere proprie est in unum locum, vel diversa, vel diversorum animalia cogere. Cicero in Pisone, *omnis pecoris compulso.*

FLORENTES ÆTATIBVS. hoc est ætate florente. ARCADES AMBO. Non revera Arcades: nam apud Mantuam res agitur: sed sic periti, ut eos Arcades putares. Nam & paulo post dicturus est, *Sola cantare periti Arcades.*

ET CANTARE PARES, ET RESPONDERE PARATI. Hoc est, qui possint etiam continuum carmen dicere. Nam hoc est cantare: ut, *Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin.* vel, *Candidus insuetum miratur lumen olympi.* Et Amœbæum referre; ut, *Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me Munera sunt lauri.* CANTARE AVTEM PARATI, pro parati ut cantarent & responderent; vel pares parati, quasi pariter parati.

HVC MIHI. Scilicet circa eam partem in qua Daphnis sedebat. DVM TENERAS DEFENDO A FRIGORE MYRTOS. Et varie hic locus exponitur. Nam alii simpliciter accipiunt, Dum myrtos tego, & tueor, ne eas frigus exurat. Alii quia æstatis illud fuisse asserunt tempus, dicunt; Defendo à frigore, tego contra frigus futurum. Alii dicunt, Dum defendo, id est, dum mihi ad defensaculum præparo myrtos à frigore, id est quæ sunt sine frigoribus. Solent enim pastores vendicare sibi loca aliqua propter frigus futurum.

VIR GREGIS. Abusive: nam tantum hominum est. Sic alibi, *Quem legêre virum.* Item Horatius, *Et olentis uxores mariti.* Acyrologia est. quod tamen ad Theocriti imitationem dictum est: qui ait, ὁ τράγος τῶν λιπαρῶν αἰγῶν ἄναξ.

ADES, alii pro imperativo accipiunt, cujus pronunciatio similis est indicativo. Terentius, *Adesdum paucis te volo.* CAPER TIBI SALVVS ET HOEDI. Aut quia in capro est spes hœdorum: aut intelligimus istum etiam hœdos perdidisse, sed nescire: quod tamen ille quasi divinus indicat. Potest tamen etiam scire, sed levius damnum majoris contemplatione contemnere.

ET SI QVID CESSARE POTES. Si tibi potes vel breve otium persuadere. Nam loquitur ad hominem amantem laboris. REQVIESCE SVB VMBRA. Mecum scilicet.

VARIORVM.

COMPVLERANTQVE GREGES. Festo est, *compescere*, id est pecus in eodem veluti Pascuo continere: ut *dispescere*, à pastione deducere, vel quasi in diversa pascere. TAVBMANN.

ARCADES AMBO. Poëta videtur passim præ cæteris à Musicæ studio Arcadas commendare, ea (ut puto) ratione, quod eos Arist. lib. Polit. sit auctor, non intra urbis mœnia coire & considere solitos, sed κατὰ κώμας habitasse, & sparsas domos per agros habuisse: unde & pecuariam fecisse, pascuis, pastionibusque operam dedisse consentaneum est: inde & studiis pastoralibus, musicæ, cantuique bucolico deditos fuisse eximie, verisimile est. GERMANVS.

TH. *Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis*
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
CO. *Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,*
Candidior cycnis, hedera formoſior alba:
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. *Immo ego Sardois videantibi amarior herbis,*
Horridior ruſco, projecta vilior alga;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.
Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
CO. *Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,*
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,

SERVII.

SINVM LACTIS. Sinum, genus eſt vaſis: quod cum ſignificamus, SI, producitur: cum vero gremium ſignificamus, SI corripimus. Varro de vita populi Romani, *aut galeolam, aut lepeſtam, aut ſinum dicebant*, Tria enim pro quibus nunc ceratoforon dicitur. Atta in Megalenſibus, *nempe ad menſam ubi ſermo de ſinu ſolet ſuboriri.* Sane notandum haberi conſiderationem divinarum perſonarum. Nam ille ſupra cum veneratione locutus eſt, apud numen ſeverum conſideratione, quod contra hic jocatur, quia loquitur apud numen, quod jocis gaudere manifeſtum eſt. PRIAPVS autem, deus Lampſacenus eſt Helleſponti, qui hortos tuetur. LIBA, placentas.

PRO TEMPORE. Pro neceſſitate, pro captu rei noſtræ, pro viribus quæ ſunt hoc tempore.

SI FOETVRA GREGEM SVPPLEVERIT. Si tot agnos habuero quot oves: hoc eſt enim gregem ſuppleri per fœturam, & Fœtura eſt proventus: ipſe fœtus vero quod naſcitur.

NERINE GALATHEA. Amica Corydonis nobilis; & hoc dicit, O amica quæ talis es, qualis Galatea fuit nympha, quam cum Polyphemus Cyclops adamaſſet, primum concubitum [illegible] precibus expetivit, mox vim adhibere conatus eſt; quem illa in mare ſe præcipitando effugit. Cyclops autem cum eam de mari non poſſet evocare; Acyn, quam Nympha diligebat, ictu petræ interemit; cujus emorem Galatea vertit in fluvium, qui ejus retinet nomen. Nerine autem patronymicum eſt græcum. Nam fœminina patronymica, aut in IAS exeunt, ut Peliades: aut in EIS, ut Atreis: aut in, NE, ut Nerine, Adraſtine. Alii pro Nereis accipiunt. THYMO MIHI DVLCIOR HYBLÆ. Vel odore thymi hyblæi, vel mellis hyblæi: ut à materia rem ipſam dixerit. Nam apibus, non hominibus dulcis eſt thymus.

HEDERA FORMOSIOR ALBA. Quia ſunt & nigræ hederæ: ut, *Aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.* Nigra autem, vel alba hedera, non ex foliis, ſed ex ligno cognoſcitur.

PRÆSEPIA. id eſt, cum poſſeſſores novi coperint aſſignatos poſſidere agros.

TVI CORYDONIS. Plenum affectus eſt: ut, *Siquis amate Tangit bonos animum.*

SARDOIS HERBIS. In Sardinia enim naſcitur quædam herba, ut Saluſtius dicit, apiaſtri ſimilis: quæ herba comeſa hominum rictus dolore contrahit, & quaſi ridentes interimit. Vnde vulgo σαρδόνιος γέλως.

HORRIDIOR. Spinoſior. RVSCO, virgulta brevia acutis foliis & pungentibus; vnde & in ſacris ſcopæ fieri ſolent. ALGA herba, quæ in mari naſcitur. LVX id eſt dies.

ITE DOMVM PASTI SI QVIS PVDOR, ITE IVVENCI. Quia ad paſcendum avidiſſimi ſunt. Ideo autem increpat tauros tarde redeuntes ad ſtabula; quia ſuperius dixit ille, tunc amicam ſuam venire debere, cum tauri ad præſepia fuiſſent reverſi.

MVSCOSI FONTES. Lanugine viridiore cooperti. SOMNO MOLLIOR. turpilius * lectus.

RARA ARBVTVS. Aut genus arboris frondibus raris, aut quomodo dicimus rarum hominem, pro egregio & bono.

VARIORVM.

PRIAPE CVSTOS HORTI. Agris & hortis cuſtodiendis Priapus è ligno fabrefactus præponebatur, ad fures ſcilicet & aves terrendas: quare propter illos, falcem aut fuſtem gerebat in dextera: propter has, arundinem in vertice. Horatius. *Ego ſorum aviumque Maxima formido.* PONTANVS.

SARDOIS HERBIS. Σαρδόνιος πόα, quam Latini ranunculum vocant: ſcelerata herba ab Apulejo dicitur. Ea juxta Dioſcoridem in cibo potuve ſumpta, mentis alienationem, & cum labiorum contractione, oriſque rictu, eas convulſiones facit, ut riſus ſpeciem præbeat: unde & riſus Sardonius in proverbium abiiſſe fertur. GERMAN.

Solſti-

Solſtitium pecori defendite: jam venit æſtas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. *Hic focus & tædæ pingues: hic plurimus ignis*
Semper; & aſſidua poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
CO. *Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ:*
Strata jacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma.
Omnia nunc rident: at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.
TH. *Aret ager: vitio moriens ſitit aëris herba:*
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit:
Iuppiter & læto deſcendet plurimus imbri.
CO. *Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho;*
Formoſæ myrtus Veneri; ſua laurea Phœbo.

SERVII.

DEFENDITE, prohibete, excludite. Horatius, *& igneam defendit æſtatem capellis uſque meis.* Duo ergo ſignificat, nam aliter patriam dicimus defendere, aliter hoſtes; ut, *hunc oro defende furorem.*

IAM VENIT ÆSTAS TORRIDA. Iam venit, jam appropinquat: non enim dicit æſtatem eſſe cum adhuc turgere gemmarum palmites dicat. Et bene tarde frondere vites commemorat in Venetia: quæ eſt provincia frigidior. TORRIDA, calore ſicca.

HIC FOCVS ET TÆDÆ PINGVES. Contraria iſte dicit. PINGVES autem tædas ait deſudantes picem. Nonnulli HINC legunt, ut ſit intellectus, quia in domo ſua ſemper ignis ſit, ideo ſubjectum, hinc tantum, ut eſt, *hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu.* hoc eſt, ex hac cauſa. Sane *hinc* alii propterea: alii, loci ſignificationem accipiunt.

SEMPER. Quantum ad hiemis ſpatium pertinet.

CVRAMVS, quidam timemus accipiunt.

NVMERVM LVPVS. Quia ſolam conſiderat lupus prædam; & ſubauditur, vel ovium, vel ſimilium. TORRENTIA FLVMINA RIPAS. Quæ aucta, riparum munimina ſperuunt; & totum proverbialiter dictum eſt.

STANT ET IVNIPERI. Modo, plenæ ſunt: alias, horrent. ut, *Stant lumina flamma.* Alias vero ſtant: ut, *Stant manibus aræ.* Verrius Flaccus, Iuniperum juvenem pirum dicit; vere autem Iuniperus eſt quaſi aculeis prædita, baccas ad piperis ſpeciem gerens. CASTANEÆ HIRSVTÆ. Adhuc intra ſuos echinos locatæ. PASSIM, abundanter.

RIDENT. Lætæ ſunt: ut, *Mixtaque ridenti colocaſia fundet acantho.* Horatius, *Ille terrarum mihi præter omnes Angulus ridet.*

MONTIBVS, è montibus. FLVMINA SICCA. ὑπερβολικῶς etiam juges aquas & perpetuo fluentes ſiccari conſpicias.

ARET AGER. Ordo eſt, aret ager & ſitit herba, moriens vitio aëris, id eſt peſtilentia corrupti aëris affligitur.

LIBER PAMPINEAS. Sane ſciendum, Virgilium pampinos nunquam cum genere dicere: ſed Varronem fœminino genere frequentius. INVIDIT COLLIBVS VMBRAS. Exiccatæ ſunt vites nimio æſtu, & folia amiſerunt. INVIDIT COLLIBVS VMBRAS. Vt, *Tene inquit miſerande puer, cum læta veniret, Invidit fortuna mihi?* Nam invideo tibi illam rem dicimus, ut, *invidet imperium.*

IVPITER ET LÆTO DESCENDET PLVRIMVS IMBRI. Sic alibi, *Conjugis in gremium læta deſcendit.* Aër enim in pluvias ſolvitur.

FORMOSÆ MYRTVS VENERI. Myrtum ideo dicatam Veneri volunt; quia cum à mari exiſſet, latuit in myrto, ne nuda conſpiceretur; vel quia fragilis eſt, ut amor inconſtans; vel quia jocundi odoris, ut, *ſic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.*

VARIORVM.

STANT ET IVNIPERI, &c. Stant arbores, id eſt vigent & illæſæ ſunt, cum fructus proferunt. Stare enim dixere, quod eſſet firmum ſalvumque. Sicut contra jacere, quod afflictum & everſum. CAMERARIVS.

SVA SVB ARBORE POMA. Id eſt, poma ſub arbore ſua quæque jacent. Itaque ſua dicitur auferendi caſu, nec tam ſua Virgilius, quam ſa ſcripſit: id autem pro ſua poni, ut & ſos pro ſuos, docet ex Ennio, Feſtus. CANTERVS. lib. 6. cap. 28.

IVPITER ET LÆTO DESCENDET P. I. Deſcendere Iovem in nubes, cum tonaret, fulminaret, plueret, credebant antiqui. Inde vocabatur καταβάτης, id eſt deſcenſor, quem Elicium Latini dicunt. Horat. Epod. Od. 13. *& imbres, Nivesque deducunt Iovem.* Nam Iupiter de cælo deducitur priſcorum ſuperſtitione & ſententia, cum in imbres deſcendat. TVRNEB. lib. 9. cap. 9.

Digitized by Google

Altius atque cadant ſummotis nubibus imbres.
Incipiant ſylvæ cum primum ſurgere; cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucaſeaſque refert volucres, furtumque Promethei.

SERVII.

ALTIVS ATQVE CADANT SVMMOTIS NVBIBVS IMBRES. Quemadmodum cadant imbres nubibus in altum levatis. Naturale enim eſt ut nubes cum cœperint Solis eſſe vicinæ, ejus calore ſolvantur in pluvias. Vnde in Georgicis ait, de ſignis ſerenitatis; *At nebulæ magis ima petunt.*

INCIPIANT SYLVÆ. Bonum ſane ſequutus eſt ordinem: ut poſt Solis & pluviarum commemorationem, diceret ortas ſylvas & animalia cuncta procreata. ANIMALIA. Animantia, τὰ ἔμψυχα.

HINC LAPIDES P. I. Quæſtio eſt hoc loco. Nam relictis prudentibus rebus de mundi origine: ſubito ad fabulas tranſitum fecit. Sed dicimus, aut exprimere eum voluiſſe ſectam Epicuri; quæ rebus ſeriis ſemper inſerit voluptates: aut fabulis plenis admirationis puerorum corda mulceri. Nam fabulæ, cauſſa delectationis inventæ ſunt: ut ipſe etiam in Georgicis docet, dicens, *Cætera quæ vacuas tenuiſſent carmina mentes.* Sane fabula talis eſt, Iupiter eum peroſum haberet, propter ferinatem Gigantum, genus humanum, ſcilicet quod ex illorum ſanguine editi erant mortales; diluvio inundavit terras, omneſque homines necavit, exceptis Pyrrha & Deucalione, qui in monte Atho liberati ſunt; Sed hi ex reſponſo Themidis, ſaxis poſt tergum jactis, genus hominum reparaverunt; Et Pyrrha quidem reparavit fœminas; Deocalio mares. Alii dicunt Iovem Lycaoni, quod ei filium ſuum appoſuiſſet epulandum, ipſum quidem fulmine peremiſſe; feciſſe vero diluvium quo homines perirent, exceptis Pyrrha Epimethei filia, & Deocalione Promethei filio: qui Parnaſſi montis altitudine defenſi à diluvio ſunt, & hominum genus, ut ſupra dictum eſt, reparaverunt. Sunt qui dicant non ex illis lapidibus homines factos: ſed quia jacuiſſent, ſentibus atque fruticibus tecti, lapidibus excitatos. Quod autem dicit REGNA SATVRNIA, fabularum ordinem vertit. Nam quo tempore Saturnus regnavit, in tertis non fuit diluvium: ſed ſub Ogige Rege Thebanorum. Secundum autem diluvium fuit ſub Deocalione & Pyrrha. Sane ſciendum & per diluvium, & per ecpyroſin ſignificari temporum mutationem. Alii Saturnia regna, pro Iovis accipiunt, cujus regno diluvium factum volunt ſub Deocalione & Pyrrha; non aureo ſeculo, quo Saturnus regnavit.

CAVCASEASQVE REFERT VOLVCRES, FVRTVMQVE PROMETHEI. Et hic fabulæ ordinem vertit, quæ talis eſt; Prometheus Iapeti & Clymenes filius, poſt factos à ſe homines, dicitur auxilio Minervæ cælum aſcendiſſe: & adhibita facula ad rotam Solis, ignem furatus: quem hominibus indicavit. Ob quam cauſam irati dii, duo mala immiſerunt terris, febres & morbos: ſicut & Sappho & Heſiodus memorant, Ἀλλὰ ϑ' μυρία λυγρὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάληται, πλείη μὲν ϑ' ἧ γαῖα νούσων, πλείη δὲ ϑάλασσα. Quod tangit & Horatius dicens, *Poſt ignem æthereæ domo Subductum, macies & nova febrium Terris incubuit cohors.* Ipſum etiam Prometheum per Mercurium in monte Caucaſo religaverunt ad ſaxum: & adhibita eſt aquila, quæ ejus jecur exederet. Hæc autem omnia non ſine ratione finguntur. Nam Prometheus vir prudentiſſimus fuit. Vnde étiam Prometheus dictus eſt ἀπὸ τῆς προνοίας, id eſt à providentia. Hic primus aſtrologiam Aſſyriis indicavit: quam reſidens in monte altiſſimo Caucaſo, nimia cura & ſolicitudine deprehenderat. Hic autem mons poſitus circa Aſſyrios, vicinus eſt pene ſyderibus. Vnde etiam majora aſtra demonſtrat, & diligenter eorum ortus occaſuſque ſignificat. Dicitur autem aquila cor ejus exedere, quod ἧπαρ eſt ſollicitudo: qua ille affectus, ſyderum omnes deprehenderat motus. Et hoc quia per prudentiam fecit, duce Mercurio; qui prudentiæ & rationis deus eſt, ad ſaxum dicitur eſſe religatus. Deprehendit præterea rationem fulminum eliciendorum, & hominibus indicavit: unde cæleſtem ignem dicitur eſſe furatus. nam quadam arte ab eodem monſtrata, ſupernus ignis eliciebatur: qui mortalibus profuit, donec eo bene uſi ſunt. Nam poſtea malo hominum uſu in perniciem eorum verſus eſt: ſicut in Livio lectum eſt de Tullo Hoſtilio, qui eo igni exuſtus eſt cum omnibus ſuis: Numa vero Pompilius impune eo uſus eſt, tantum in ſacris deorum. Hinc eſt quod igne rapto ab iratis numinibus morbi hominibus dicuntur immiſſi. Ergo ſecundum fabulam ὑστερολογία eſt. nam prius fuit ut Prometheus crimen admitteret, poſt pateretur ſupplicia, qui tamen poſtea, præcepto Iovis occiſa per Herculem aquila, liberatus eſt. Alii hunc ferùla ignem de cælo ſubripuiſſe ferunt, & ideo à Iove religatum ad Caucaſum, & volucri objectum; quem poſtea ab ipſo Iove reſolutum; quod eum monuiſſet à Tethide abſtinere, quod de ejus ſemine naſceretur, qui eum regno pelleret, ſicut ipſe Saturnum patrem, cui poſt ſacramentum, quod eum nunquam ſe ſoluturum juraverat, annulum de ipſis vinculis clauſo de monte Caucaſo lapide dedit, ad pœnæ præteritæ indicium.

VARIORVM.

HINC LAPIDES PYRRHÆ IACTOS SATVRNIA REGNA. Nunc cætera addit de hominum ortu promiſcue illa quidem, neque temporibus, neque modo diſtincta, nimirum ut penitus fabuloſa. CAMERARIVS.

CAVCASEASQVE REFERT VOLVCRES. Enallage numeri: nam una tantum fuit aquila. Vel dixit VOLVCRES, quod alii vulturem, alii aquilam fecerint. NANNIVS.

Hìs

Digitized by Google

His adjungit Hylam, nautæ quo fonte relictum
Clamassent: ut littus, Hyla Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit?
Prætides implerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus; quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas:

SERVII.

HIS ADIVNGIT HYLAM. Hylas Thiodamantis filius, ob speciem Herculi fuit carissimus; quem secutus navigantem cum Argonautis, in finibus Ionii juxta Mœsiam, apud fontem Calciamnis cum aquatum isset, à Nymphis raptus est, nec unquam potuit reperiri. Postea cum esset cognitum quod perisset in fonte, ei statuta sunt sacra, in quibus mos fuerat, ut ejus nomen clamaretur in fontibus. Ad quam imitationem nunc dicit,

VT LITTVS, HYLA HYLA, OMNE SONARET. Per transitum sem veram tetigit; tertio enim ab Ephebo puer, in monte comitantibus universis, nomen ejus clamabatur. Sane postrema syllaba LA brevis est. ideo quia vocalis vocalem sequitur. Nam omnis vocativus græcus à masculino veniens, A terminatus, longus est; ut Ænea, Hyla, Palla. Ordo tamen est, his adjungit quomodo Hylam nautæ clamassent in fonte relictum.

FORTVNATAM PASIPHAEN. Nota fabula est, Cretensium Reginam Minois uxorem, quæ tauri amore flagravit, & enixa Minotaurum crimen dementiæ suæ publicavit.

AMORE, quidam pro in amore accipiunt.

AH VIRGO INFELIX. Ad hoc attinet quod ait SOLATVR: ut quod amat taurum, fortunæ magis videatur esse, quam morum. Virgo autem (ut dictum est supra,) à viridiore ætate: nam jam mater fuerat Phædræ, Ariadnes, & Androgei. Caluus in Io, *Ah virgo infelix herbis pasceris amaris.* Quidam virgo, non quod virum illo tempore non haberet, sed quia talis ei pœna, jam virgini destinata sit intelligunt; ob iram scilicet Veneris quæ irata Soli, quod se, ut quidam volunt, Anchisæ, aut alii Marti conjunctam, prodidisset; sobolem ejus inhonestis amoribus subjecit; ut Circen, Medeam, Pasiphaen; & hoc dicitur, In illa commiserabili dementia feliciores fuisse, quæ se animalia credebant, quam Pasiphaen; quæ cum sciret se hominem, taurum sectabatur. QVÆ TE DEMENTIA CEPIT. Hic objurgari magis quam consolari videtur; an quia consolantis & hoc officium est, ut merentem strictim & objurget.

PROETIDES IMPLERVNT FALSIS MVGITIBVS AGROS. Prœtides, Prœti, & Stenoboeæ, sive Antiopæ secundum Homerum filiæ fuerunt. Lysippe, Ipponoe, Cyrianassa. Hæ se cum prætulissent Iunoni in pulchritudine: vel ut quidam volunt, cum essent antistites; ausæ sunt vesti ejus aurum detractum in usum suum convertere: illa irata, hunc furorem earum immisit mentibus, ut putantes se vaccas in saltus abirent, & plerunque mugirent, & timerent aratra; quas Melampus Amythaonis filius, pacta mercede ut Cyrianassam uxorem cum parte regni acciperet, placata Iunone, infecto fonte, ubi solitæ erant bibere, purgavit, & in pristinum sensum reduxit.

COLLO TIMVISSET ARATRVM. Terent. *Syre tibi timuit.* LEVI, humana scilicet.

ILLE LATVS NIVEVM. Quis eam amare non intelligat? FVLTVS HYACINTHO. Apud veteres unusquisque eo super quod jacebat, FVLTVS dicebatur. Lucilius in tertio, *Et pulvino fultus:* Virgilius. *Atque harum effultus tergo stratisque jacebas velleribus.*

ILICE SVB NIGRA. Vel umbrosa, vel re vera nigra: nam talis est. PALLENTES RVMINAT HERBAS. Revomit, & denuo consumit. *atque iterum pasto pascitur ante cibo.* Sic Ovidius: Ruminatio autem dicta est à ruma eminente gutturis parte: per quam demissus cibus à certis revocatur animalibus. Pallentes autem vel aridas: vel quæ ventris calore propria viriditate caruerunt.

VARIORVM.

ILICE SVB NIGRA. Id est cujus folia etiam tum, quum maxime virent, nigra sunt, colore nempe obscuro ac nigro viridantia. SALMASIVS.

PALLENTES RVMINAT HERBAS. Vbi Grammatici inter pretantur, *vel aridas, vel quæ ventris calore, propria viriditate caruerunt.* adeo pallidum non est viride. sed errant illi, *pallentes herbæ* sunt χλοεραὶ & viridantes. cum enim χλωρὸν & χλωρὸν utrumque significet, & quod pallet, & quod viret; alterum pro altero positum est poëtarum more. sed in oratore vel historico, pallidum pro viridi, non feram. SALMASIVS.

Aut aliquam in magno ſequitur grege. claudite nymphæ
Dictææ, nymphæ nemorum jam claudite ſaltus:
Si quà fortè ferant oculis ſeſe obvia noſtris
Errabunda bovis veſtigia: forſitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquæ ſtabula ad Cortynia vaccæ.
Tum canit Heſperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëtontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem Permeſſi ad flumina Gallum,
Aonas in montes ut duxerit una ſororum:
Vtque viro Phœbi chorus aſſurrexerit omnis:
Vt Linus hæc illi divino carmine paſtor,

SERVII.

AVT ALIQVAM IN MAGNO SEQVITVR GREGE. Aliquam, id eſt, vaccam. Ac ſi diceret, Habes aliquid ſpei: ſiquidem noveris amare quem diligis. Notandum autem GREGEM, cum de bobus dixiſſe; cum proprie ARMENTA dicamus. Licet grex ſit quorumlibet animalium congregatio. Sic Cicero in Philippicis, *Fudit apotheoas, cecidit greges armentorum.* CLAVDITE NYMPHÆ. Melius hoc à perſona Paſiphaæ dictum accipimus; ut dicat Silenus, hoc illam aliquando dixiſſe.

CLAVDITE SALTVS, ſcilicet ne latius evagetur, eoque minus poſſit inveſtigari.

SI QVA, pro ſi, vel ſi quo modo. DICTÆA. Dictis mons in Creta, in quo Paſiphae amaſſe taurum dicitur.

ERRABVNDA BOVIS VESTIGIA. Illud expreſſit quod uno verbo Homerus ait, ἑλίκωπες βόες, hoc eſt vet. cod. flexibilibus, flexis pedibus incedentes. Et eſt participium, prope contra rationem figuratum: vel errabunda, errantia; ut ludibundus, ludens. Cicero, *Omnia ludibundus conficiens.* NOSTRIS. Et hic noſtris, ut Terentius in ἑαυτὸν ἥκιστα προϊδών, *quomodo minimo periculo id demus adoleſcentulo*, id eſt des.

AD CORTYNIA, Bene ad Cortynia. Nam apud Gnoſon imperabat Minos ejus maritus. Vnde illuc taurum non vult venire: ſed ad Cortynon oppidum Cretæ, ubi aliquando fuerant Solis armenta.

TVM CANIT HESPERIDVM MIRATAM MALA PVELLAM. Mala, quibus acceptis à Venere, Hippomenes vicit Atalantam puellam Sciriam curſu potentem: quæ multos ſponſos ſuperatos occiderat: quod plenius in Æneide tertio libro memoravimus, ubi etiam de ipſis malis fabula relata eſt.

TVM PHAETONTIADAS. Clymenes & Solis filias: quæ dum extinctum fratrem fierent, converſæ ſunt in arbores, ut hoc loco dicit, in alnos: ut in decimo, in populos. ubi etiam plenius hæc dicta eſt fabula. Mira autem eſt canentis laus, ut quaſi non factam rem cantare: ſed ipſe eam cantando facere videatur. Sane ingenioſi hominis mentionem cum teque animam non habet miſcuit: ſorores Phaëtontis ſuccina fleviſſe dicitur: Et quidam ALNOS poëtica conſuetudine, pro populis accipiunt. DVXERIT, produxerit. VNA SORORVM, una Muſarum.

VIRO, Gallo. AMARÆ CORTICIS. Alibi, ait, *Rapens de ſubere cortex*: quod magis ſequi debemus, ut maſculino utamur, & eſt epitheton naturale.

PERMESSI AD FLVMINA GALLVM. Helicon mons eſt Bœotiæ; quæ & Aonia dicitur. de hoc plurima cadunt flumina: inter quæ etiam Permeſſus, juxta quem dicit ambulantem Gallum ab una Muſa ad exteras eſſe deductum, & illic factum poëtam. Qui elegos ſcripſit, qui & à triumviris præpoſitus fuit ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Tranſpadana regione non dividebantur. Sane Aones originem ab eo loco ducunt, ubi nunc maritima Venetia eſt.

PHOEBI CHORVS, Id eſt Muſæ. ASSVRREXERIT, Id eſt honorem præbuerit. ut, *Tmolus aſſurgit, quibus & rex ipſe Phlmeus.* Id eſt, cedit.

VTLINVS. Apollinis filius: quem ſupra memoravit. Ordo autem eſt, hæc illi ut Linus dixerit.

DIVINO CARMINE. id eſt vaticinans, qui divina canebat. PASTOR. Quæritur cur paſtor dixerit; niſi forte quo ſe poëta ſub paſtoris perſona inducit.

VARIORVM.

NYMPHÆ NEMORVM IAM CLAVDITE, &c. Videtur autem hic mihi, bona doctorum pace, ita hujus loci conſtituenda ſententia; ut hoc cum Servio in perſona Paſiphaës dictum accipiamus; Nymphas velut ad venandum, & taurum, cujus amore flagrabat, plagis retibuſque cingendum & capiendum concitantis; cum erro, vaguſque nimium huc illuc pro libidine, nec ſatis Paſiphaæ in amore obſequens ageretur; ferretur. GERMAN.

VTQVE VIRO PHOEBI CHORVS ASSVRREXERIT. Imitatione Homeri, qui in Hymno in Apollinem, deos omnes Phœbo ipſi aſſurgere cecinit. Forte etiam aſſurrectum dicit Maro, Gallo, à Poëtis, ob viri amplitudinem & poëticæ peritiam: alludens, credo, ad Accium, qui in collegio Poëtarum Iul. Cæſari Straboni aſſurgere dedignatus eſt. ut VALER. MAX. l. 3. c. 7.

Floribus

Digitized by Google

Floribus, atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Muſæ,
Aſcræo quos antè ſeni, quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynæi nemoris dicatur origo:
Ne quis ſit lucus, quo ſe plus jactet Apollo.
Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris,

SERVII.

ATQVE APIO, Apud antiquos in agone erat ſpecies coronæ de apio. Sed in Nemæo agone qui in honorem Archemori inſtitutus eſt; & volunt quidam hoc coronæ genus ad indicium mortis electum; aut quod humilis herba immaturum de Archemoro luctum oſtendat; aut quod ſupra hanc herbam reptans puer à ſerpente extinctus ſit. Sane in eo agone ſpeciatim apio coronantur poëtæ.

CALAMOS, pro fiſtula, ut *nec calamis ſolum æquiparat*..

ASCRÆO QVOS ANTE SENI. Heſiodo, qui Aſcræus fuerat de vico Boëtiæ quem dicuntur Muſæ paſcentem pecus, raptum de monte Parnaſſo poëtam feciſſe munere calamorum. Cui etiam bis pueritiam de ſenectute præſtitiſſe dicuntur. Ideo ait, QVOS ANTE SENI.

GRYNÆI NEMORIS DICATVR ORIGO: miraculum Apollinis, qui ſerpentem ibi occidit. Grynæum nemus, eſt in finibus Ioniis, Apollini à Grino filia conſecratum: vel à Gryna Mœſiæ civitate; ubi eſt locus arboribus multis junco, gramine, floribuſque variis omni tempore veſtitus; abundans etiam fontibus, quæ civitas nomen accepit à Gryno Euripili filio; qui regnavit in Mœſia, qui adverſus Trojanos Græcis auxilium tulit. Eurypilus namque filius Telephi, Herculis, & Auges filii ex Aſtioche Laomedontis filia fuit, qui Grynum procreavit. Is cum patris occupaſſet imperium, & bello à finitimis temptaretur; Pergamum Neoptolemi & Andromaches filium ad auxilium de Epiro provocavit; à quo defenſus, victor duas urbes condidit; unam Pergamum de nomine Pergami; alteram Grynum ex reſponſo Apollinis. In hoc nemore Calchantem vites ſerentem quidam augur vicinus prætereuns dixit errare: non enim fas eſſe novum vinum inde guſtare: At is opere abſoluto, vindemiaque facta; cum ad cænam vicinos, eumque ipſum augurem invitaſſet, protulit vinum; & cum diis libare in ſocum vellet, dixit ſe non ſolum potorum, ſed etiam Diis daturum & convivis; cui ille eadem quæ ante ei reſpondit: ob hoc deridens eum Calchas, adeo ridere cœpit; ut repente intercluſo ſpiritu poculum abjiceret. Varro ait *vincla detrahi ſolita*, id eſt compedes catenaſque &c. alia, qui intrarunt in Apollinis Grynæi lucum, & fixa arboribus: In quo luco aliquando Calchas & Mopſus dicuntur de peritia divinandi inter ſe habuiſſe certamen. Et cum de pomorum arboris cujuſdam contenderent numero, ſtetit gloria circa Mopſum: cujus rei dolore Calchas interiit. Hoc autem Euphorionis continent carmina, quæ Gallus tranſtulit in ſermonem latinum. Vnde eſt illud in fine, ubi Gallus loquitur, *Ibo & Calchidico, quæ ſunt mihi condita verſu Carmina*. Nam Calchis civitas eſt Euboeæ: de qua fuerat Euphorion. DICATVR, laudetur.

NEQVIS SIT LVCVS QVO SE PLVS IACTET APOLLO. ſenſus hic eſt, Si tu Grynæum laudaveris nemus, in nullo ſe tantum Apollo jactabit. QVO SE PLVS IACTET. In quo plus glorietur Atalanta, Hippomenes, Gallus, Linus, Permeſſus, Phæontides, Melampus, Paſiphae, Prœtides.

QVID LOQVAR AVT SCYLLAM NISI, QVAM FAMA SECVTA EST. Scyllæ duæ fuerunt. una Phorci & Cretheidos Nymphæ filia, pulcherrima: quam cum amaret Glaucus marinus deus, dum ipſe amaretur à Circe, & eam contemneret; illa irata fontem in quo Scylla ſolebat ſe abluere, tinxit venenis: in quem cum deſcendiſſet puella, media ſui parte in feram mutata eſt. Hanc poſtea Glaucus fecit deam marinam: quæ claſſem Vlyſſis, & ſocios evertiſſe narratur. Quidam Scyllam hanc à Neptuno amatam dicunt, & per Amphitritem conjugem Neptuni, metuentem pellicis formam, venenis Circes in monſtrum marinum eſſe mutatam. Altera vero Scylla fuit, Niſi Megarenſium Regis filia: contra quos dum devictis jam Athenienſibus pugnaret Minos; propter filii Androgei interitum, quem Athenienſes & Megarenſes dolo necaverant: adamatus ab Scylla eſt Niſi filia: quæ ut hoſti poſſet placere, comam purpuream parentis abſciſſam ei obtulit: quam Niſus ita habuerat conſecratam, ut tamdiu regno potiretur, quamdiu illam habuiſſet intactam. Poſtea & Scylla à Minoe contempta; vel dolore quod contempta eſſet, vel quod quaſi parricida à Minoe ad puppim religata * tracta ſit, in avem Cirim converſa eſt: & Niſus extinctus, deorum miſeratione, in aquilam Piſcatrem mutatus eſt; quæ aves hodie, ut ipſe in Georgicis dicit, flagrant inter ſe magna diſcordia. Modo ergo Virgilius aut poëtarum more miſcuit fabulas: & nomen poſuit pro nomine, ut diceret Scyllam Niſi, pro Phorci: ſicut alibi, Domitus Pollucis habenis Cyllarus; cum Caſtor, domitor equorum fuerit. Item, *Et manibus Progne pectus ſignata cruentis*; cum Philomelæ, non Prognes, abſciſſa ſit lingua. Aut certè ſit Hyſteron proteron: ut utriuſque fabulæ videatur facere commemorationem, ut intelligamus, *Quid loquar aut Scyllam Niſi? aut quam fama ſecuta eſt, Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris, Dulichias vexaſſe rates*. Aut certe ut bis accipiendum eſt. *Quid loquar aut Scyllam Niſi, aut quam fama ſecuta eſt?* ut eſt illud in primo, *Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.*

Dulichias vexaſſe rates: & gurgite in alto,
Ah, timidos nautas canibus lacераſſe marinis:
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo curſu deſerta petiverit, & quibus ante
Infelix ſua tecta ſupervolitaverit alis?
Omnia quæ, Thebo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, juſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pulſæ referunt ad ſydera valles.
Cogere donec oves ſtabulis, numerumque referre
Juſſit, & invito proceſſit veſper Olympo.

SERVII.

DVLICHIAS VEXASSE RATES. Ithacenſes à monte. Dulichium inſula eſt, ubi mons eſt Ithaeus: in qua fertur habitaſſe Vlyſſes: eoque & ipſe Dulichius, & Dulichias habuiſſe rates dicitur. *Vexaſſe rates* autem, per Tapinoſin dictum eſt. Nam non vexavit, ſed evertit. quod Probus vult hac ratione defendere: dicens VEXASSE venire ab eo quod eſt veho, veſto, vexo. ut vexaſſe ſit portaſſe, & ſine dubio pro arbitrio ſuo evertiſſe. *Vexaſſe* eſt enim vis quædam alieni arbitrii, non enim ſui potens eſt qui vehitur. Bene ergo inclinatum verbum eſt: nam qui fertur, & raptatur, & huc atque illuc diſtrahitur, VEXARI proprie dicitur; Cato in oratione de Acheis, *Cumque Annibal terram Italiam lacеraret atque vexaret.* Cicero in Verrinis, *Sed ne à barbaris prædonibus vexata eſſet. Item; ablati, fana vexata, direpta urbes reperiuntur.*

AH TIMIDOS NAVTAS. Timidos nautas nonnulli pro timentes accipiunt, & bene *ab timidos*, ex dolenſis perſona. TERI, pro Terei. nam per ſynæreſim dictum eſt: ſicut ſupra, Furtumque Promethi, pro Promethei. Tereus autem Rex Thracum fuit, qui cum Athenienſibus tuliſſet auxilium, ac Pandionis Athenarum regis filiam Prognen nomine duxiſſet uxorem; & poſt aliquantum tempus ab ea rogaretur, ut ſibi Philomelam ſororem ſuam videndam acceerſiret; profectus Athenas dum adducit puellam, eam viriavit in itinere, & ei linguam, ne facinus indicaret, abſcidit; incluſamque in ſtabulis reliquit, ementitus conjugi eam periſſe naufragio. Sed Philomela rem in veſte, ſuo cruore deſcriptam miſit ſorori: quare cognita Progne Itym filium interemit, & patri epulandum adpoſuit. Alii Tereum finxiſſe ſocero dicunt Prognen uxorem mortuam, & petiſſe Philomelam in matrimonium, & hoc dolore compulſam Prognen occidiſſe filium, & epulandam patri appoſuiſſe: quos cum Tereus agnito ſcelere inſequeretur, omnes in aves mutati ſunt; Tereus in upupam; Itys in faſſam; progne in hirundinem; Philomela in leſciniam. quidam tamen eos navibus effugiſſe periculum, & ob celeritatem fugæ, aves appellatos volunt.

PHILOMELA DAPES. Atqui hoc Progne fecit: ſed aut abutitur nomine: aut illi imputat propter quam factum eſt: Et bene avis & hominis miſcuit mentionem. QVÆ DONA PARARIT. quod ſatiato Tereo, caput & pedes filii uxor intulerit.

QVO CVRSV. Licet volatum accipere debeamus, tamen DESERTA PETIERIT, poteſt ad hominem referri.

SVA TECTA SVPERVOLITAVERIT. Hoc ad avem pertinet.

MEDITANTE, canente.

EVROTAS. Fluvius Laconum, qui audita ab Apolline ſuas edocet lauros, quibus ejus plenæ ſunt ripæ. ibi namque templum Apollinis eſt, nam hunc fluvium Hyacinthi cauſa Apollo dicitur amaſſe. LAVROS vero multi pro vatibus accipiunt.

ILLE. Silenus. REFERVNT, vel ferunt, vel proferunt; quo verbo aliter in ſequenti verſu utitur.

COGERE DONEC OVES STABVLIS. Ordo eſt, cogere, donec oves ſtabulis veſper juſſit, & invito olympo proceſſit. REFERRE, recenſere.

ET INVITO PROCESSIT VESPER OLYMPO. Et ex eo quod dies invitus abſceſſit: & ex eo quod nimio audiendi deſiderio veſper exortus eſt, cantilenæ voluptas oſtenditur. Eſt etiam Solis laudatio, cujus lucis claritas tanta eſt, ut ea olympus lætetur.

VARIORVM.

QVID LOQVAR AVT SCYLLAM, &c. Alciatus, in libro παρέργων, exiſtimat, Virgilium naturam Famæ ſecutum, quæ plerumque mendax eſt, falſo hiſtoriam de Scylla tradidiſſe; atque ideo, quæ Scyllæ Phorci filiæ congruebant, Scyllæ Niſi attribuiſſe. Vide NANNIVM. lib. 6. cap. 6.

ECLO-

Digitized by Google

ECLOGA SEPTIMA.

MELIBOEVS.

CORIDON. THYRSIS.

FORTE *sub arguta consederat ilice Daphnis,*
Compulerantque greges Corydon, & Thyrsis in unum;
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas:
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat: atque ego Daphnin
Aspicio: ille ubi me contra videt; Ocyus, inquit,
Huc ades ô Melibœe: caper tibi salvus, & hœdi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.

SERVII.

FORTE SVB ARGVTA CONSEDERAT ILICE DAPHNIS. Ecloga hæc pene tota Theocriti est: nam & ipsam transtulit, & multa ad eam congessit de aliis. ARGVTA autem modo canora, stridula. Alibi argutum, breve significat: ut, *Argutumque caput.* DAPHNIS. Divinum hunc inducit, quippe filium Mercurii, ut diximus supra. Nam hinc est quod paulo post dicturus est: *Caper tibi salvus & hœdi.* quasi divinus.

COMPVLERANTQVE. Compellere proprie est in unum locum, vel diversa, vel diversorum animalia cogere. Cicero in Pisone, *omne pecore compulso.*

FLORENTES ÆTATIBVS. hoc est ætate florente. ARCADES AMBO. Non revera Arcades: nam apud Mantuam res agitur: sed sic periti, ut eos Arcades putares. Nam & paulo post dicturus est, *Solis cantare periti Arcades.*

ET CANTARE PARES, ET RESPONDERE PARATI. Hoc est, qui possint etiam continuum carmen dicere. Nam hoc est cantare: ut, *Extinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin.* vel, *Candidus insuetum miratur lumen olympi.* Et Amœbæum referre; ut, *Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me Munera sunt lauri.* CANTARE AVTEM PARATI, pro parati ut cantarent & responderent; vel pares parati, quasi pariter parati.

HVC MIHI. Scilicet circa eam partem in qua Daphnis sedebat. DVM TENERAS DEFENDO A FRIGORE MYRTOS. Et varie hic locus exponitur. Nam alii simpliciter accipiunt, Dum myrtos rego, & tueor, ne eas frigus exurat. Alii quia æstatis illud fuisse asserunt tempus, dicunt; Defendo à frigore, rego contra frigus futurum. Alii dicunt, Dum defendo, id est, dum mihi ad defensaculum præparo myrtos à frigore, id est quæ sunt sine frigoribus. Solent enim pastores vendicare sibi loca aliqua propter frigus futurum.

VIR GREGIS. Abusive: nam tantum hominum est. Sic alibi, *Quem legere virum.* Item Horatius, *Et olentis uxores mariti.* Acyrologia est. quod tamen ad Theocriti imitationem dictum est: qui ait, ἆ τράγε τῶν λιπαρῶν αἰγῶν ἄνερ.

ADES, alii pro imperativo accipiunt, cujus pronunciatio similis est indicativo. Terentius, *Adesdum paucis te volo.* CAPER TIBI SALVVS ET HORDI. Aut quia in capro est spes hœdorum: aut intelligimus illum etiam hœdos perdidisse, sed nescire: quod tamen ille quasi divinus indicat. Potest tamen etiam scire, sed levius damnum majoris contemplatione contemnere.

ET SI QVID CESSARE POTES. Si tibi potes vel breve otium persuadere. Nam loquitur ad hominem amantem laboris. REQVIESCE SVB VMBRA. Mecum scilicet.

VARIORVM.

COMPVLERANTQVE GREGES. Festo est, *compescere*, id est pecus in eodem veluti Pascuo continere: ut *dispescere*, à pastione deducere, vel quasi in diversa pascere. TAVBMANN.

ARCADES AMBO. Poëta videtur passim præ cæteris à Musicæ studio Arcadas commendare, ea (ut puto) ratione, quod eos Arist. lib. Polit. sit auctor, non intra urbis mœnia coire & considere solitos, sed ἀγραύλους habitasse, & sparsas domos per agros habuisse: unde & pecuariam fecisse, pascuis pastionibusque operam dedisse consentaneum est: inde & studiis pastoralibus, musicæ, cantuique bucolico deditos fuisse eximie, verisimile est. GERMANVS.

Huc ipſi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque ſacra reſonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulſos à lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat, Corydon cum Thyrſide, magnum.
Poſthabui tamen illorum mea ſeria ludo.
Alternis igitur contendere verſibus ambo
Cœpere: alternos Muſæ meminiſſe volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrſis.
Co. *Nymphæ, noſter amor, Libethrides, aut mihi carmen,*
Quale meo Codro, concedite (proxima Phœbi
Verſibus ille facit) aut, ſi non poſſumus omnes,

SERVII.

HVC IPSI POTVM VENIENT PER PRATA IVVENCI. IPSI, Id eſt ſponte ſua. Et intelligimus iſtum præter capellarum gregem, juvencos habuiſſe peculiares. aut certe, IPSI referamus ad hœdos & caprum. ut, *Per prata juvenci.*

PRÆTEXIT, prætegit; ut, *Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris.*

MINCIVS. Fluvius. intelligamus Venetiam, quæ eſt haud longe à Mincio, cujus eſt delicias commemoraturus. Alii dicunt loca ipſa prata juvenci appellari. EQVE SACRA. Et de ſacra: ut, *Eque chao denſos divum enumerabat amores.* Id eſt à chao. Sacra autem quercus, aut ipſam quam vult intelligi, aut univerſum genus, quod & Jovis & olim fatidice.

NEQVE EGO ALCIPPEN NEC PHYLLIDA HABEBAM. Has duas intelligamus amicas eſſe cantantium. Nam hoc dicit, Nec Alcippen habebam, ut ille: nec Phyllida, ut alter. aut ut pleriq; putant, nomen villicæ.

CLAVDERET AGNOS. Ergo varium pecus habuit.

ET CERTAMEN ERAT CORYDON CVM THYRSIDE MAGNVM. Figurate locutus eſt, Magnum certamen, ille cum illo: ac ſi dicas, Magna contentio eſt cum Cicerone Virgilius. & videtur nominativum pro genitivo poſuiſſe, nam Corydonis facit.

POSTHABVI, poſtpoſui. MEA SERIA. Neceſſitatem capri inquirendi, vel hœdorum. LVDO, Cantilenæ. ut, *Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti.*

ALTERNIS IGITVR CONTENDERE VERSIBVS AMBO. Hoc eſt quod ait ſupra, *Et reſpondere parati.*

ALTERNOS MVSÆ MEMINISSE VOLEBANT. Si volebant: ſenſus eſt, Muſæ utriuſque meminerant: ut, *Amant alterna camœnæ.* Sed multi VOLEBAM legunt: ut ſit ſenſus, Optabam ô Muſæ meminiſſe alternos. id eſt, omnia quæ dixerunt, tenere. Nam & in fine dicturus eſt, *Hæc memini.*

REFEREBAT ORDINE. Amœbæi carminis lege, ut diximus ſupra.

NYMPHÆ NOSTER AMOR LIBETHRIDES. Libethros fons eſt, ubi coluntur Muſæ: à fonte Bœotiæ Libethro poëta, qui primus armoniam tradidit, & arcem Muſis conſecravit: Alii locum in quo Heſiodus natus eſt. Alii templum Libethridum Muſarum dicunt; quod à Pierio Apollinis filio conſecratum eſt; & ſic ait Libethrides, ac ſi diceret Hippocrenides, à fonte Hippocrene. Vt autem poëtæ invocent Nymphas (ſicut hoc loco: Item in fine, *Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem*) hæc ratio eſt, quod ſecundum Varronem, ipſæ ſint Nymphæ quæ & Muſæ; nam & in aqua conſiſtere dicuntur, quæ de fontibus manat, ſicut exiſtimaverunt, qui Camœnis fontem conſecrarunt: nam eis non vino, ſed aqua & lacte ſacrificari ſolet, nec immerito. Nam aquæ motus muſicen efficit: ut in hydraulis videmus. Sane ſciendum quod idem Varro tres tantum Muſas eſſe commemorat: Vnam quæ ex aquæ naſcitur motu; Alteram, quam aëris icti efficit ſonus; Tertiam quæ in aëra tantum voce conſiſtit. Et multi volunt in hac ecloga eſſe allegoriam, ut Daphnis ſit Cæſar, Corydon Virgilius: Thyrſis qui vincitur, Virgilii obtrectator; ſcilicet aut Bavius, aut Anſer, aut Mœvius, peſſimi poëtæ. CODRO. Codrus poëta ejuſdem temporis fuit, ut Valgius in Elegis ſuis refert.

PROXIMA PHOEBI. Subaudis carmina:

AVT SI NON POSSVMVS OMNES. Secundum illud dixit, *Non omnia poſſumus omnes.* Nam debuit dicere, Aut ſi ego non poſſum.

VARIORVM.

PRÆTEXIT MINCIVS. Id eſt Mincii ripæ prætexuntur arundinibus. TAVRMAN.

DEPVLSOS A LACTE. Vulgo ablactare dicunt. Agnos autem ſubmmos dicebant, qui ſub mammis eſſent, mamma ſiquidem rumis, ſive ruma dicebatur. VARRO lib. 2. cap. 3.

ET CERTAMEN ERAT. Deridet carminis paſtoralis certamen, μικροπρεπῶς. Et eſt λαβὴ, ut Scaliger notat, ἐριχυδοκορυφία, Corydon certamen, pro Corydoni.

Hic

Hic arguta ſacra pendebit fiſtula pinu.
TH. *Paſtores hedera creſcentem ornate poëtam*
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro.
Aut ſi ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
CO. *Setoſi caput hoc apri, tibi Delia, parvus,*
Et ramoſa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.

SERVII.

HIC ARGVTA. Iuxta quam frequenter canitur, ac per hoc loquaci, garrula. SACRA PINV. Matri deûm conſecrata. Sic ſupra *Sacra quercu*, ſcilicet Iovi dicata. & apoſtropham fecit, tanquam eam conſecret, & intellectus pendebit, fiſtula malo catalyſin facere, quam deterior eſſe.

PASTORES NASCENTEM POETAM. Verecunde locutus eſt, non jam poëtam dicens, ſed naſcentem. Sane hoc loco carmen exprimitur Amœbæum. Nam cum Corydon petiiſſet ut eſſet Codri ſimilis: hic ſe adeo Codrum ſuperare dicit, ut ſe in ejus invidiam poſſit movere. Hedera autem coronantur poëtæ, quaſi Libero conſecrati, qui & ut Bacchæ inſaniunt (Sic Horatius, *Vt male ſanus adſcripſit Satyris Faunisque poëtas*) vel quod ſemper virent hederæ, ſicut carmina æternitatem merentur.

RVMPANTVR VT ILIA. Sicut etiam in Æneide dictum eſt, hoc ile, & hæc ilia facit. Vnde Iuvenalis ait, *Vn frater ab ipſis Ilibus?* Nam Maryllus mimographus contempſit artem, ad jocum movendum: & parafito dixit, *Tu ut Hector ab Ilio nunquam recedis.* Sed, hoc dictum eſt per amaritudinem ruſticam.

VLTRA PLACITVM. Id eſt nimie. Irriſorie, Vltra quam placeo & mereor: quicquid autem vltra meritum laudatur, dicitur faſcinari. BACCARE. Herba eſt ad repellendum faſcinum.

MALA LINGVA. Faſcinatoria, nocendi ſcilicet ſtudio.

SETOSI CAPVT APRI Multi per duas e ſcribi volunt propter metrum. Sane deeſt conſecrat, ut Æneas hæc de Danais; & ſi apri, tanquam venatori; ſi capri, tanquam paſtor. PARVVS, vel humilis, vel pauper, vel minor ætate.

RAMOSA CORNVA. ut *cornibus arboreis*. MYCON. Vel ejus filius, vel patronus. VIVACIS CORNVA CERVI. Vt enim Plinius dicit in naturali hiſtoria, Cum ſe cervi gravatos ætate cognoverint eſſe, ſerpentes requirunt, & eos flatu ad ſe tractos, cum comederint, juveneſcunt & revertuntur rurſus in actum priorem; diu enim vivere dicuntur.

SI PROPRIVM HOC FVERIT. Quod ſupra petierat ſcilicet, ut talia carmina faceret, qualia Codrus effecerat. Proprium ſane veteres perpetuum; ſtabile, firmum. Terentius. *Ego deorum vitam eo propter ſempiternam eſſe arbitror, quod eorum voluptates propriæ ſunt*, id eſt firmæ & perpetuæ. Et in Formione, *curavi propriæ ut potirentur.* Et ipſe, *propriamque dicabo*; & *da propriam Thymbræe domum.* Si proprium, alii hunc Miconem alieni pecoris cuſtodem volunt, & ſic dicere; interim hoc tibi caput Delia dedico: ſi proprium hoc meum pecus fuerit, plus dabo, ideſt ſimulachrum faciam. LEVI, polito DE MARMORE TOTA. quia ſolent plerunque caput tantum, vel thoraca facere. Sane in libris ſacrorum refertur, ſacrum dici quod rite ſacratur, ut ædes, arex, ſimulachra, dona: Hic ergo cum dicit *levi de marmore tota Puniceo ſtabis ſuras evincta cothurno.* Eodem modo & de Priapo dictum debemus accipere. Hic etiam caput apri pro dono offertur, dona autem oblata numinibus tamdiu ſacra ſunt, & dona poſſunt dici, quamdiu non fuerint profanata.

SVRAS EVINCTA COTHVRNO. Ideo ſingulari uſus eſt numero, quia hoc genus calceamenti utrique aptum eſt pedi, ut in primo Æneidos, *Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.* EVINCTA, vel ſimpliciter, vel valde; ut, *eduramque pinum.*

VARIORVM.

HIC ARGVTA SACRA PEND. F. P. Nam qui artem gladiatoriam, aut aliam deſinebant, ejus inſtrumenta diis ſuſpendebant, ſacrabantque ipſius potiſſimum artis præſidibus, ut notat TVRNEB. lib. 6. cap. 9. Sic Horat. Od. 26. l. 3.

Nunc arma, defunctumque bello
Barbiton hic paries habebit,

Dicit igitur; ſi Codri excellentia eſt inimitabilis, Poëticæ nuntium remittam.

RVMPANTVR VT ILIA CODRO. Proverbialis hyperbole extremæ indignationis, id eſt ut invidia conficiantur, & pereat, ut Cic in Vatin. *ut aliquando iſti ilia, quæ ſunt inflata, rumpantur* TAVBMANNVS.

BACCARE FRONTEM CINGITE. Laudari interdum ab aliquibus antiqui metuebant, & eam laudem vim faſcini habere credebant. Vide Plin. lib. 7. cap. 2. Idcirco ab illis, à quibus id metuebant, addi præfiſcine, vel præfiſcini volebant, quod eſt ſine faſcino: ut teſtarentur adverbio, non ſe faſcinandi voluntate, ſed laudandi animo, ſine livore ullo, candideque loqui. Qui tamen laudabatur, ei laudationem nihil credebant nocituram, ſi quodam amuleto eſſet præmunitus, quale hic *Baccar* herba. PONTANVS.

TIBI DELIA PARVVS. Vel puer, vel pauper: ut Horatius, *Parvis properemus & ampli*, id eſt divites. PHILARGYRIVS.

TH. *Sinum*

TH. *Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis*
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem ſuppleverit, aureus eſto.
CO. *Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,*
Candidior cycnis, hedera formoſior alba:
Cum primum paſti repetent præſepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. *Immo ego Sardois videamtibi amarior herbis,*
Horridior ruſco, projecta vilior alga;
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno eſt.
Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.
CO. *Muſcoſi fontes, & ſomno mollior herba,*
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,

SERVII.

SINVM LACTIS. Sinum, genus eſt vaſis: quod cum ſignificamus, SI, producitur: cum vero gremium ſignificamus, SI corripimus. Varro de vita populi Romani, *aut galeolam, aut lepeſtam, aut ſinum dicebant*, Tria enim pro quibus nunc ceratoforon dicitur. Atta in Megalenſibus, *nempe ad menſam ubi ſermo de ſinus ſolet ſuboriri*. Sane notandum haberi conſiderationem divinarum perſonarum. Nam ille ſupra cum veneratione locutus eſt, apud numen ſeverum conſideratione, quod contra hic jocatur, quia loquitur apud numen, quod jocis gaudere manifeſtum eſt. PRIAPVS autem, deus Lampſacenus eſt Helleſponti, qui hortos tuetur. LIBA, placentas.

PRO TEMPORE. Pro neceſſitate, pro captu rei noſtræ, pro viribus quæ ſunt hoc tempore.

SI FOETVRA GREGEM SVPPLEVERIT. Si tot agnos habuero quot oves: hoc eſt enim gregem ſuppleri per fœturam, & Fœtura eſt proventus: ipſe fœtus vero quod naſcitur.

NERINE GALATHEA. Amica Corydonis nobilis; & hoc dicit, O amica quæ talis es, qualis Galatea fuit nympha, quam cum Polyphemus Cyclops adamaſſet, primum concubitum [illegible] precibus expetivit, mox vim adhibere conatus eſt; quem illa in mare ſe præcipitando effugit. Cyclops autem cum eam de mari non poſſet evocare; Acyn, quam Nympha diligebat, ictu petræ interemit; cujus emorem Galatea vertit in fluvium, qui ejus retinet nomen. Nerine autem patronymicum eſt græcum. Nam fœminina patronymica, aut in IAS exeunt, ut Peliades: aut in EIS, ut Atreis: aut in, NE, ut Nerine, Adraſtine. Alii pro Nereis accipiunt. THYMO MIHI DVLCIOR HYBLÆ. Vel odore thymi hyblæi, vel mellis hyblæi: ut à materia rem ipſam dixerit. Nam apibus, non hominibus dulcis eſt thymus.

HEDERA FORMOSIOR ALBA. Quia ſunt & nigræ hederæ: ut, *Aut hederæ pandunt veſtigia nigræ*. Nigra autem, vel alba hedera, non ex foliis, ſed ex ligno cognoſcitur.

PRÆSEPIA. id eſt, cum poſſeſſores novi ceperint aſſignatos poſſidere agros.

TVI CORYDONIS. Plenum affectus eſt: ut, *Si quis amate Tangit homes animum*.

SARDOIS HERBIS. In Sardinia enim naſcitur quædam herba, ut Saluſtius dicit, apiaſtri ſimilis: quæ herba comeſa hominum rictus dolore contrahit, & quaſi ridentes interimit. Vnde vulgo ἐπὶ τῶν γέλωτας.

HORRIDIOR. Spinoſior. RVSCO, virgulta brevia acutis foliis & pungentibus; vnde & in ſacris ſcopæ fieri ſolent. ALGA herba, quæ in mari naſcitur. LVX id eſt dies.

ITE DOMVM PASTI SI QVIS PVDOR, ITE IVVENCI. Quia ad paſcendum aviditſimi ſunt. Ideo autem increpat tauros tarde redeuntes ad ſtabula; quia ſuperius dixit ille, tunc amicam ſuam venire debere, cum tauri ad præſepia fuiſſent reverſi.

MVSCOSI FONTES. Lanugine viridiore cooperti. SOMNO MOLLIOR. turpilius * lectus.

RARA ARBVTVS. Aut genus arboris frondibus raris. aut quomodo dicimus rarum hominem, pro egregio & bono.

VARIORVM.

PRIAPE CVSTOS HORTI. Agris & hortis cuſtodiendis Priapus è ligno fabrefactus præponebatur, ad fures ſcilicet & aves terrendas: quare propter illos, falcem aut fuſtem gerebat in dexrera: propter has, arundinem in vertice. Horatius. *Ego furum avumque Maxima formido*. PONTANVS.

SARDOIS HERBIS. Σαρδόνιον πόα, quam Latini ranunculum vocant: ſcelerata herba ab Apulejo dicitur. Ea juxta Dioſcoridem in cibo potuve ſumpta, mentis alienationem, & cum labiorum contractione, oriſque rictu, eas convulſiones facit, ut riſus ſpeciem præbeat: unde & riſus Sardonius in proverbium abiiſſe fertur. GERMAN.

Solſti-

Digitized by Google

Solſtitium pecori defendite: jam venit æſtas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. *Hic focus & tædæ pingues: hic plurimus ignis*
Semper; & aſſidua poſtes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
CO. *Stant & juniperi, & caſtaneæ hirſutæ:*
Strata jacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma.
Omnia nunc rident: at ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas & flumina ſicca.
TH. *Aret ager: vitio moriens ſitit aëris herba:*
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu noſtræ nemus omne virebit:
Iuppiter & læto deſcendet plurimus imbri.
CO. *Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho;*
Formoſæ myrtus Veneri; ſua laurea Phœbo.

SERVII.

DEFENDITE, prohibete, excludite. Horatius, *& igneam defendit æſtatem capellis uſque meis.* Duo ergo ſignificat, nam aliter patriam dicimus defendere, aliter hoſtes; ut, *hunc ero defende furorem.*

IAM VENIT ÆSTAS TORRIDA. Iam venit, jam appropinquat: non enim dicit æſtatem eſſe cum adhuc turgere gemmarum palmites dicat. Et bene tarde frondere vites commemorat in Venetia: quæ eſt provincia frigidior. TORRIDA, calore ſicca.

HIC FOCVS ET TÆDÆ PINGVES. Contraria iſte dicit. PINGVES autem tædas ait defudantes picem. Nonnulli HINC legunt, ut ſit intellectus, quia in domo ſua ſemper ignis ſit, ideo ſubjectum, hinc tantum, ut eſt, *hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu.* hoc eſt, ex hac cauſa. Sane *hinc* alii propterea: alii, loci ſignificationem accipiunt.

SEMPER. Quantum ad hiemis ſpatium pertinet.

CVRAMVS, quidam timemus accipiunt.

NVMERVM LVPVS. Quia ſolam conſiderat lupus prædam; & ſubauditur, vel ovium, vel ſimilium. TORRENTIA FLVMINA RIPAS. Quæ aucta, riparum munimina ſpernunt; & totum proverbialiter dictum eſt.

STANT ET IVNIPERI. Modo, plenæ ſunt: alias, horrent. ut, *Stant lumina flamma.* Alias vero ſtant: ut, *Stant manibus æra.* Vertius Flaccus, Iuniperum juvenem pirum dicit; vere autem Iuniperus eſt quaſi aculeis prædita, baccas ad piperis ſpeciem gerens. CASTANEÆ HIRSVTÆ. Adhuc intra ſuos echinos locatæ. PASSIM, abundanter.

RIDENT. Lætæ ſunt: ut, *Mixtaque ridenti colocaſia fundet acantho.* Horatius, *Ille terrarum mihi præter omnes Angulus ridet.*

MONTIBVS, è montibus. FLVMINA SICCA. ὑπερβολικῶς etiam juges aquas & perpetuo fluentes ſiccari conſpicias.

ARET AGER. Ordo eſt, aret ager & ſitit herba, moriens vitio aëris, id eſt peſtilentia corrupti aëris affligitur.

LIBER PAMPINEAS. Sane ſciendum, Virgilium pampinos nunquam cum genere dicere: ſed Varronem fœminino genere frequentius. INVIDIT COLLIBVS VMBRAS. Exiccatæ ſunt vites nimio æſtu, & folia amiſerunt. INVIDIT COLLIBVS VMBRAS. Vt, *Tene inquit miſerande puer, cum læta veniret, Invidit fortuna mihi?* Nam invideo tibi illam rem dicimus, ut, *invidet imperium.*

IVPITER ET LÆTO DESCENDET PLVRIMVS IMBRI. Sic alibi, *Conjugis in gremium læta deſcendit.* Aër enim in pluvias ſolvitur.

FORMOSÆ MYRTVS VENERI. Myrtum ideo dicatam Veneri volunt; quia cum à mari exiſſet, latuit in myrto, ne nuda conſpiceretur; vel quia fragilis eſt, ut amor inconſtans; vel quia jocundi odoris, ut, *ſic poſitæ quoniam ſuaves miſcetis odores.*

VARIORVM.

STANT ET IVNIPERI, &c. Stant arbores, id eſt vigent & illæſæ ſunt, cum fructus proferunt. Stare enim dixere, quod eſſet firmum ſalvumque. Sicut contra jacere, quod afflictum & everſum. CAMERARIVS.

SVA SVB ARBORE POMA. Id eſt, poma ſub arbore ſua quæque jacent. Itaque ſua dicitur auferendi caſu, nec tam ſua Virgilius, quam ſa ſcripſit: id autem pro ſua poni, ut & ſos pro ſuos, docet ex Ennio, Feſtus. CANTERVS. lib. 6. cap. 28.

IVPITER ET LÆTO DESCENDET P. I. Deſcendere Iovem in nubes, cum tonaret, fulminaret, plueret, credebant antiqui. Inde vocabatur κατιβάτης, id eſt deſcenſor, quem Elicium Latini dicunt. Horat. Epod. Od. 13. *& imbres, Niveſque deducunt Iovem.* Nam Iupiter de cælo deducitur priſcorum ſuperſtitione & ſententia, cum in imbres deſcendat. TVRNEB. lib. 9. cap. 9.

Digitized by Google

Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
TH. *Fraxinus in ſylvis pulcherrima, pinus in hortis,*
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at ſi me, Lycida formoſe, reviſas,
Fraxinus in ſylvis cedet tibi, pinus in hortis.
ME. *Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrſin:*
Ex illo Corydon, Corydon eſt tempore nobis.

SERVII.

FRAXINVS IN SYLVIS PVLCHERRIMA. Bene ſingulis loca ſua conſignavit. FRAXINVS IN SYLVIS CEDET TIBI, PINVS IN HORTIS. Non ſic erunt pulchræ arbores in ſuis locis, id eſt ſibi aptis creatæ: ſicut tu, ſi ad me frequenter venire curaveris. FRAXINVS IN SYLVIS, & poſt,

POPVLVS, in fluviis in Vari, & Hebri, ut eſt nunc prius populus in fluviis; dein fraxinus in ſylvis in Hebri, * *Nec myrtus vincet Veneris, nec laurea Phœbi*, & ita adſerit, *illas dum Phyllis amabit.* Non tam neceſſarium fuit dicere corylos: perinde enim eſt, ac ſi dixiſſet, *Phyllis amat corylos, corylos dum Phyllis amabit.*

POPVLVS ALCIDÆ GRATISSIMA, quia ea velatus ab inferis rediit, quam Homerus ἀχλαΐνδεα dicit, ab Acheronte ad ſuperos tranſlata; quæ corona uſus duplici colore foliorum, geminos labores ſuperorum inferorumque teſtatus eſt. De hac ſane arbore fabula talis eſt: Leuce Oceani filia inter Nymphas pulcherrima fuit; hanc Pluton adamavit & ad inferos rapuit; quæ poſtquam apud eum completo vitæ ſuæ tempore mortua eſt; Pluton tam in amoris, quam in memoriæ ſolatium, in Elyſiis piorum campis, Leucen naſci arborem juſſit, ex qua, ſicut dictum eſt, Hercules ſe, revertens ab inferis, coronavit.

HÆC MEMINI. Et memini illam rem, & memini illius rei dicimus: ut, *Nec veterum memini, lætorve malorum.* Item, *Numeros memini.*

EX ILLO CORYDON, CORYDON EST TEMPORE NOBIS. Victor, nobilis ſupra omnes: quam rem quaſi ruſticus implere non potuit

ECLOGA OCTAVA,

PHARMACEVTRIA.

DAMON. ALPHESIBOEVS.

PASTORVM *Muſam Damonis, & Alphesibœi,*
Immemor herbarum quos eſt mirata juvenca.
Certanteis, quorum ſtupefactæ carmine lynces,

SERVII.

PASTORVM MVSAM DAMONIS. Apud Theocritum eſt una ecloga, quæ appellatur Φαρμακεύτρια: In qua inducitur mulier quædam ſacris quibuſdam pervertens mentem amatoris, à quo ſpernebatur: quam Virgilius tranſtulit ad hujus eclogæ ultimam partem. Prima enim ejus pars conqueſtionem ſolam habet, amatoris decepti: quem nubendo alteri, antiqua ſponſa fefellerat. MVSAM. Ergo cantilenam amorum, quos inter ſeſe cecinerunt.

IMMEMOR HERBARVM QVOS EST MIRATA IVVENCA. Qui cantilenæ ſuavitate coëgerunt etiam ea animalia obliviſci paſcuorum; quæ ſunt paſcendi avidiſſima. Nam ſupra ait, *Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci.*

STVPEFACTÆ CARMINE LYNCES. Animalia, tanquam Pantheræ in tutela Liberi; & paulatim ad augmenta procedit: dicens, Juvencæ oblitæ ſunt paſcuorum: ſtupuerunt feræ: flumina etiam ſenſu carentia, curſus proprios retardaverunt.

VARIORVM.

PASTORVM MVSAM, &c. Tacite hic eas vires ſibi in carmine aſſcribit, quas Orpheus habuit, neque id immerito. Nihil enim venuſtius aut eloquentius hac Ecloga in toto opere Bucolico. Nec imitatitiis rebus, ſed ſuis inventis minor eſt Theocrito. MANNIVS. lib. 6. Miſcell. cap. 10.

LYNCES. Has potiſſimum nominat, quod ſacræ ſint Baccho, qui idem & Phœbus. TAVBMANNVS.

Et

Digitized by Google

Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis muſam dicemus, & Alpheſiboei.
Tu mihi, ſeu magni ſuperas jam ſaxa Timavi;
Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium. tibi deſinet: accipe juſſis
Carmina cœpta tuis; atque hanc ſine tempora circum
Inter victrices hederam tibi ſerpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis deceſſerat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt:
Incumbens tereti Damon ſic cœpit olivæ.

SERVII.

REQVIERVNT FLVMINA CVRSVS. Curſus proprios retardaverunt, & quietos eſſe fecerunt. Sic Salluſtius, *Paululum requietis militibus.* Quieſco enim duplicem habet ſignificationem: & aliter dico, Quieſco ego: enim aliter: & aliter quieſco ſervum, id eſt quieſcere facio. Calvus in Io, *Sol quoque perpetuos meminit requieſcere curſus.*

DAMONIS MVSAM. Bene repetit, ne longum uperbaton ſenſum confunderet; ut in Georgicis repetit, *hoc pater ô Lenæ.*

TV MIHI, SEV MAGNI SVPERAS IAM SAXA TIMAVI. Vbi es ô Auguſte, ſive Venetiæ flumen tranſcendis (nam Timavus fluvius eſt Venetiæ vel Hiſtriæ.)

SIVE ORAM ILLYRICI LEGIS ÆQVORIS, EN ERIT VNQVAM, ILLE DIES, hoc eſt ſive per Illyricum navigas mare, Id eſt, per Dalmatiam: putas unquam erit tempus quo mihi liceat tua facta deſcribere? Putas.

EN ERIT. Ecce jam aderit. Nam EN unum optantis eſt. ut, *en erit ille dies*; aliud confirmantis; ut, *en erit ut liceat.*

SOLA SOPHOCLEO TVA CARMINA D. C. Ac ſi diceret, Quanquam impar ſit ingenium meum laudibus tuis. nam tuæ laudes merentur exprimi Sophocleo tantum cothurno. Sophocles autem Tragœdiographus fuit altiſonus. Alii ideo hoc de Pollione dictum volunt, quod & ipſe utriuſque linguæ Tragœdiarum ſcriptor fuit. COTHVRNVS autem calciamentum tragicum; cujus uſum quidam Sophoclem primum ſcenæ induliſſe volunt.

A TE PRINCIPIVM TIBI DESINET. Sic & Homerus, ἐκ σεῦ μὲν γὰρ ἄειδε, ἐμοὶ δ' ἄρξασθαι. Horatius, *Prima dicte mihi, ſumma dicenda camœna.* IVSSIS CARMINA COEPTA TVIS. Supra enim dixerat, *Non inuſſa cano,*

ATQVE HANC SINE TEMPORA CIRCVM INTER VICTRICES HEDERAM TIBI SERPERE LAVROS. Allegoricôs dicit. Debet etiam carmen meum florere inter tuos plures triumphos. Nam victores Imperatores, lauro: hedera coronantur Poëtæ. Verecunde autem ait SERPERE, hoc eſt humiliter procedere. Alii ideo lauri & hederæ ſimul mentionem factam accipiunt, quoniam Apollo carminum deus; idem Liber pater putatur. Quidam, ſicut dictum eſt, in Pollionem dictum trahunt; qui tunc Illyricum perebat expugnaturus Salonas, & inde ad orientem ad Antonium profecturus. Lauro autem triumphantes coronantur; hedera poëtæ: Pollio & Imperator eſt & poëta. Cur tamen triumphantes lauro coronentur, hæc ratio eſt; quoniam apud veteres à laude habuit nomen, nam laudum dicebant: vel hanc in manu habuit Iuppiter, quando Titanas vicit; vel quod ea arbore Præfecti militum, Fidenatibus victis ſe coronaſſent ſub Romulo; vel quod ſemper vireat. Hedera autem ideo coronantur poëtæ, quoniam poëtas ſæpe vino plurimo manifeſtum eſt uti; ſicut & de Ennio ait Horatius; & Lyrici omnes in ſuis carminibus loquuntur; & hæc herba nimium frigida eſt, & vini calorem temperat, nam ideo & capiti imponitur. Varro ait, Liberum patrem propter calorem vini, hedera coronatum. Idem Varro etiam Muſas ait hedera coronari.

FRIGIDA VIX COELO NOCTIS DECESSERAT VMBRA. Simul atque deceſſerat. Et bene oſtendit amatorem tota nocte vigilaſſe. Siquidem ortum luciferum primus aſpexit: & ad eum, quippe ut ad Veneris ſtellam, locutus eſt. μεσφορικῶς autem nox aut umbra, pro tenebris poſita.

CVM ROS GRATISSIMVS. Maſculini eſt generis, ſecundum quod etiam in Æneide ait, *Spargit rapida unguia rores Sanguineos.*

INCVMBENS, propter amorem non ſe ſuſtinens. TERETI. Teres eſt rotundum & oblongum, ut columna, arbor. Alii tereti olivæ, baculum de oliva accipiunt.

VARIORVM.

SOLA SOPHOCLEO, &c. Aſininam Pollionem intelligit Tragœdiarum ſcriptorem; aut Varium, cujus extat Thyeſtes tragœdia, omnibus Tragicis præferenda. PHILARGYR.

Digitized by Google

DA. *Naſcere, præque diem veniens age Luciſer almum:*
Conjugis indigno Niſæ deceptus amore
Dum queror, & divos (quanquam nil teſtibus illis
Profeci) extrema moriens tamen alloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Mænalus, argutumque nemus, pinoſque loquentes
Semper habet; ſemper paſtorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non paſſus inertes.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
Mopſo Niſa datur: quid non ſperemus amantes?
Iungentur jam gryphes equis: ævoque ſequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula dammæ.

SERVII.

NASCERE PRÆQVE DIEM, quia dixerat, *Frigida vix cœlo noctis decеſſerat umbra*, id eſt priuſquam nox occidit. PRÆQVE DIEM VENIENS. Ordo eſt, naſcere Lucifer prævenienſque diem almum age; ſic alibi, *Ducebatque diem*. Et hoc dicit, Naſcere dum queror conjugis Niſæ indigno amore deceptus, & moriens alloquor divos: quanquam nihil mihi profuerit, quod ſum eos ſæpe teſtatus. Quam rem ſecundum Epicureos ait, qui dicunt, *Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.*

CONIVGIS autem, non quæ erat, ſed quæ fore ſperabatur. Sic in quarto Æneidos, *Quos ego ſum toties jam dedignata maritos*. Alit, *indigno deceptus amore*, antique dictum accipiunt: *indigno* pro magno; ut indignas hyemes; vel impari, quia plus amabat, & minus amabatur: DECEPTVS, pro captus: Amore, aut in amore, aut ob amorem.

ET DIVOS QVANQVAM NIL TESTIBVS ILLIS PROFECI. Sic hoc dicit, tanquam jusjurandum inter eam & Nyſam interceſſerit.

EXTREMA MORIENS TAMEN ALLOQVOR HORA. Id eſt, paulo poſt moriturus. Sic in quarto, *Incubuitque thoro, dixitque noviſſima verba.*

INCIPE MÆNALIOS. Arcadicos. Nam Mænalus mons eſt Arcadiæ. Dicitur autem hic verſus intercalaris, qui frequenter poſt aliquantulos interponitur verſus: ſicut intercalares dies & menſes vocantur, qui interponuntur, ut ratio Lunæ Soliſque conveniat. Fecit autem hunc verſum ad imitationem Theocriti, qui frequenter dicit in Pharmaceutria: Ἄγε δίνυξ ἄλλα τὸ θεῖον ἰμὸν πόσιν ἐκ πάλας τὸν ἀνδρα, *O turbo maritum meum domum adducito.* ſicut hic in ſequentibus, *Ducite ab urbe domum mea carmina, ducite Daphnim.* MEA TIBIA. Mea muſa.

MÆNALVS. Ille mons. ARGVTVMQVE NEMVS. Garrulum, ſtridulum, ut, *Forte ſub arguta conſederat ilice Daphnis.* PINOSQVE LOQVENTES. Ideo hoc dicere auſus eſt, quia dicturus eſt,

SEMPER PASTORVM ILLE AVDIT AMORES. Sic etiam in prima ecloga, *Formoſam reſonare doces Amaryllida ſylvas.* Sic & in Æneide, *Dant ſonitum rauci per ſtagna loquentia cygni.*

PANAQVE QVI PRIMVS CALAMOS N.P.I. Pan Arcadiæ deus eſt. ut, *Pan dem Arcadiæ venit*, qui fiſtula canere primus invenit; quia calamos in uſum cantilenæ adducens inertes eſſe non paſſus eſt, id eſt otioſos, ſine arte: & NON PASSVS INERTES. deeſt eſſe.

MOPSO NISA DATVR. Honeſta turpiſſimo, pulchra deformi. QVID NON SPERAMVS AMANTES. Speremus pro timeamus; ut, *hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem*; vel quid non ſperemus perverſi accidere, cum hoc mihi acciderit. Difficile eſſe putamus, qui aliquid amamus, ut ea quæ amamus aſſequi poſſimus.

IVNGENTVR IAM GRYPHES EQVIS. Vtrum idem jugum ſubibunt? ut dicuntur jungi jumenta: an coitu jungentur? Griphes autem genus ferarum in Hyperboreis naſcitur montibus, omni parte leones ſunt, alis & facie aquilis ſimiles, equis vehementer infeſti, Apollini conſecrati. ÆVOQVE SEQVENTI. Acceſſu temporum non ſolum pulchræ deformibus nubent; ſed etiam contrariæ naturæ animalia jungentur. Notandum ſane ævum hic pro tempore, ut ipſe alibi, *Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas.* Saluſtius, *In quo longiſſimo ævo plura de bonis falſa in deterius compoſuit.* Alias ævum pro annis; ut, *vos ô quibus integer ævi ſanguis.*

CVM CANIBVS TIMIDI VENIENT AD POCVLA DAMÆ. alludit ad perſonas. Nam Mopſum quaſi canem, Niſam quaſi dammam vult. Et dammas maſculini generis poſuit. ut alibi, *Timidi damma, cervique fugaces.* Horatius, fœminino ait, *Superjecto pavida natarunt æquore damma.* Et hoc ne ὁμοιοτέλευτον faceret, dicendum timidi dammæ.

VARIORVM.

PRÆQVE DIEM. Πρώϊος: prævenies diem age, id eſt, ducito, ut 2. Æneid. *loquitur.* Vult ut ſtella Venus Solem quam primum adducat, qui cœlites præſentes habeat, quibus præſentibus ſponſalia erant inita. TAVBMAN.

MOPSO NISA DATVR. Schema proverbiale videtur, cum præter omnem ſpem res præclara contingit cuipiam indigno prorſus; ut nihil jam non poſſe ſperari vel à quovis appareat. PONTANVS.

Mopſe,

Mopſe, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge marite nuces; tibi deſerit Heſperus Oetam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, verſus.
O digno conjuncta viro, dum deſpicis omnes:
Dumque tibi eſt odio mea fiſtula, dumque capellæ,
Hirſutumque ſupercilium, prolixaque barba:
Nec curare deûm credis mortalia quemquam.

SERVII.

MOPSE NOVAS INCIDE FACES. Quæ ſolent præire nubentes puellas. Cornea ſane faces, quæ quaſi diutiſſime luceant; quas rapiunt tanquam vitæ præſidia. Namque his qui ſunt petiti diutius feruntur vixiſſe. Varro in Ætiis dicit ſponſas faces præire, quod antea non niſi nocte ducebantur ab ſponſis. Quas etiam ideo ait limen non tangere, ne à ſacrilegio inchoarent; ſi depoſituræ virginitatem, *calcent rem Veſtæ*, Id eſt numini caſtiſſimo conſecratam. Dicitur etiam ideo à novo marito nuces ſpargi debere; quod projectæ in terram tripudium ſolitiſſimum faciant, quod auſpicium ad reformandam * optimum eſt: vel ideo à pueris aſpergendas nuces cum ſtrepitu & convicio flagitari, ne quid nova nupta audiat adverſum, quo dies nuptiarum dirimatur. Quidam putant quod hæc eſca ad incitandam Venerem faciat. Sane fabula de nucis origine talis eſt: Dion rex Laconiæ fuit, qui habuit uxorem Inphiteam Prognai filiam; quæ cum Apollinem ſummo cultu & reverentia hoſpitio recepiſſet, ille remunerari volens circa ſe hoſpitum cultum, tribus filiabus eorum, quæ Orphe, Lyco, & Caroea appellatæ ſunt, divinationem conceſſit, adjecto ne proditrices numinum eſſe vellent; neve quærerent quod eſſet nefas ſcire. Poſt Liber pater adveniens, à Dione vel ejus uxore receptus hoſpitio eſt, qui cum amata à ſe Caroea coitum miſcuit: ſed cum inde ægre Liber profectus eſſet, cogente amoris impatientia denuo ad hoſpites redit, cauſam prætendens dedicandi fani, quod ei rex voverat; ſed Lyco & Orphe intellecto circa ſororem Caroëan Liberi amore, eam cuſtodire cœperunt, ne cum Libero ei eſſet copia coëundi; quas cum Liber pater moneret, terreretque ut ſaltim præcepta Apollinis cuſtodientes, pertinacem diligentiam compeſceerent, videretque ab his & ſororem acrius cuſtoditi, & ſuum ſecretum ſtudioſius inquiri, Orphen & Lico immiſſo furore ad Taygetam montem raptas in ſaxa convertit. Caroëam vero quam amaverat, in eodem monte in arborem ſui nominis vertit, quæ Latine nux dicitur; quod poſtea Diana ita factum Laconas docuit. Vnde templum Caruſatidi Dianæ à Laconibus conſecratum.

SPARGE MARITE NVCES. Idem Varro ſpargendarum nucum hanc dicit eſſe rationem, ut Iovis omine matrimonium celebretur, ut nupta matrona ſit, ſicut Iuno. Nam nuces in tutela ſunt Iovis. Vnde & juglandes vocantur, quaſi Iovis glandes. Nam illud vulgare eſt, ideo ſpargi nuces ut rapientibus pueris fiat ſtrepitus; ne puellæ vox virginitatem deponentis, poſſit audiri. Modo tamen ideo dicit, *Sparge marite nuces*, ut eum culparet infamiæ. Nam meritorii pueri, id eſt catamiti, quibus licenter utebantur antiqui, recedentes à turpi ſervitio, nuces ſpargebant, id eſt ludum pueritiæ: ut ſignificarent ſe puerilia cuncta jam ſpernere. Vnde & illud dictum eſt, TIBI DVCITVR VXOR. Id eſt ſub tuo nomine aliis ducitur: ut eam non ipſi, ſed aliis ſervituram ſignificet: ſcilicet ejus corruptoribus. TIBI DESERIT HESPERVS OETAM. Oeta mons Theſſaliæ: in quo Hercules exuſtus eſt volens, poſtquam ſe exuere non potuit tunica Neſſi Centauri cruore tincta; & poſt in cælum receptus eſt. De hoc monte ſtellæ videntur occidere, ſicut de Ida naſcitur, *Iamq; ugis ſumme ſurgebat Lucifer Idæ*. Et hoc dicit, tibi Heſperus deſerit: TIBI id eſt per te, nox advenit. In eodem monte Heſperus coli dicitur, qui Hymenæum ſpecioſum puerum ſe amaſſe dicitur; qui Hymenæus fertur in nuptiis Ariadnes, & Liberi patris vocem perdidiſſe cantando, ex cujus nomine nuptiæ dictæ ſunt.

O DIGNO CONIVNCTA VIRO. Iam inſultat puellæ. Ergo ſic pronunciandum ut habeat contemptum. DVM DESPICIS OMNES. Quoniam ipſo deſpicitur, putat omnes deſpici.

MEA FISTVLA. Cantilena. DVMQVE CAPELLÆ. Scilicet tibi dum ſunt odio.

HIRSVTVMQVE SVPERCILIVM. Vtrum natura, an quod tibi ita videtur? PROMISSAQVE BARBA. Per iucultum corporis oſtendit fortitudinem ſuam.

NEC CVRARE DEVM CREDIS MORTALIA QVENQVAM. Superbia tua damnata eſt turpi marito, dum credis nullum deorum curare mortalia oſtendit. * Quam rem ſecundum Stoicos dixit. Mortalia vero * ...

VARIORVM.

SPARGE MARITE NVCES. Nuces juglandes nuptialium feſcenninorum comites, quibus honor naturæ peculiaris, gemino proteſtæ operimento: pulvinati primum calycis, mox ligneæ putaminis: quæ cauſſa eas nuptiis religioſas fecerit tot modis fœtu munito: Quod veriſimilius, quam quia cadendo tripudium, ſonumque faciant. PLIN. lib. 15. cap. 22.

O DIGNO CONIVNCTA VIRO. In amore tria requiruntur, ut ſit formoſus, ut dives, ut bene cantans. PHILARGYRIVS.

HIRSVTVMQVE SVPERCILIVM. Supercilium nota eſt ſeveritatis, peculiaris ſenibus; quibus ſupercilium maxime nutritur, & plerunque adeo eſt hirſutum, ut tondendum ſit. Cauſam tradit Ariſtoteles, quia ſupercilia compagini oſſium appoſita ſunt, quæ ſeneſcente ætate laxantur, & ita plus humoris tranſmitti patiuntur, unde ſupercilia alimentum aſſatim impendatur. PIERIVS lib. 33.

Incipe Mœnalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris parvam te roſcida mala,
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimotum me jam ceperat annus:
Iam fragiles poteram à terra contingere ramos.
Vt vidi, ut perii, ut me malus abſtulit error!
Incipe Mœnalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc ſcio quid ſit amor: duris in cotibus illum
Iſmarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec noſtri generis puerum, nec ſanguinis edunt.
Incipe Mœnalios mecum, mea tibia, verſus.
Sævus amor docuit natorum ſanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater.

SERVII.

ROSCIDA MALA. Matutini roris humore perfuſa. Sane unde Melus græce traxerit nomen, fabula talis eſt: Melus quidam in Delo inſula ortus, relicta patria fugit ad inſulam Cyprum, in qua eo tempore Cinyras regnabat, habens filium Adonem: hic Melum ſociatum Adoni filio juſſit eſſe, cumque eum videret eſſe indolis bonæ, propinquam ſuam dicatam & ipſam Veneri, quæ Pelia dicebatur, Melo conjunxit: Ex quibus naſcitur Melus, quem propterea quod Venus Adonis amore teneretur, tanquam amati filium inter aras præcepit nutriri. Sed poſtquam Adonis apri ictu extinctus eſt, ſenex Melus cum dolorem mortis Adonis ferre non poſſet, laqueo ſe ad arborem ſuſpendens, vitam finit; ex cujus nomine Melus appellatus eſt. Pelia autem conjux ejus in ea arbore ſe adpendens, necata eſt. Venus miſericordia eorum mortis dicta, Adoni luctum continuum præſtitit; Melum in pomum ſui nominis vertit; Peliam conjugem ejus in columbam mutavit: Melum autem puerum, qui de Cinyræ genere ſolus ſupererat, cum adultum vidiſſet, collecta manu redire ad Delum præcepit. Qui cum ad inſulam perveniſſet, & rerum eſſet ibi potitus, Melon condidit civitatem: & cum primus oves tonderi, & veſtem de lanis fieri inſtituiſſet, meruit ut ejus nomine oves μῆλα vocarentur; Græce enim oves μῆλα appellantur.

DVX EGO VESTER ERAM. Aut dux vos præibam, aut capellas alloquitur. CVM MATRE LEGENTEM. Deeſt pronomen, & ideo vel hujus, vel puellæ matrem intelligere poſſumus.

ALTER AB VNDECIMO TVM MI IAM CEPERAT ANNVS. Id eſt tertius decimus. Alter enim de duobus dicimus. Et vult ſignificare jam ſe vicinum fuiſſe pubertati, quod de duodecimo anno procedere non poteſt. Bene cum annis jungit habitum corporis. Nam & in jure pubertas ex utroque colligitur.

VT VIDI, VT PERII. Vnum eſt temporis, aliud qualitatis. Nam hoc dicit, *Mox ut vidi*, quemadmodum vel qualiter perii. vel primum ut poſtquam, duo ſequentia pro admirandi ſignificatione poſita ſint. MALVS ERROR. Definitio amoris. Nam amor errare plerunque compellit.

NVNC SCIO QVID SIT AMOR. Vel quaſi jam juvenis, vel quaſi ſpretus. Gravior enim amor fit ex deſpectione, vel ex deſperatione. Terentius, *Peris: quanto minus ſpes eſt, tanto magis ama.*

ISMARVS, AVT RHODOPE. Montes ſunt aſperrimi, Iſmaros in Epyro; Rhodope in Thracia. Et pene vituperat ab origine. Item à geſtis: ut, *Sævus amor docuit.* Nam de extra circa deum vituperatio non cadit. EXTREMI GARAMANTES. Populi Africæ. EXTREMI autem, ſævi, quaſi à conſortio humanitatis remoti. ut, *Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis.*

NEC NOSTRI GENERIS PVERVM, NEC SANGVINIS EDVNT. Id eſt nihil habentem in ſe humanitatis. Nam non dicit, non mortalem. EDVNT. Pariunt, ut in ſeptimo. *Sub lumina edidit orae.*

SÆVVS AMOR DOCVIT NATORVM SANGVINE MATREM, &c. Quaſi novam artem inſinuavit, & infudit, & fabulam omnibus noram per tranſitum tetigit. Quis enim ignorat Medeam ab Iaſone contemptam, ſuos filios peremiſſe?

COMMACVLARE. Polluere. CRVDELIS TV QVOQVE MATER. Vtitur autem optima moderatione. Nam nec totum amori imputat, ne defendat parricidam: nec totum matri, ne amorem eximat culpæ: ſed & illam quæ paruit, & illum qui coëgit, incuſat. Alii hoc loco cum amore matrem Venerem culpari volunt: eam enim *crudelem*, quia permittit; illum autem *improbum*, qui ſupra modum noceat; ita ut ad parricidia quoque ſui violentia plures impulerit.

VARIORVM.

SÆVVS AMOR, &c. Multiplex Damonis affectus repræſentatur; qui cum quævis opprobria in Cupidinem conjiciat, atque illum magiſtrum fuiſſe Medeæ ad parricidium affirmet, tandem veluti dubius ſubſiſtens, ac propemodum convitium recantans, quaſi non totum illud ſcelus ſit Cupidinis, non enim niſi immani naturæ talia perſuaderi poſſe, culpam inter utrumque dividit, ac ipſam quoq; matrem crudelem pronuntiat. NANNIVS. l. 6. Miſcell. c. 7.

Cru-

Digitized by Google

Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc & oves ultro fugiat lupus: aurea duræ
Mala ferant quercus: narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cygnis ululæ: sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare: vivite sylvæ:
Præceps aërii specula de montis in undas
Deferar: extremum hoc munus morientis habeto.
Desine Mænalios, jam desine, tibia, versus.

SERVII.

IMPROBVS ILLE PVER CRVDELIS TV QVOQVE MATER. Non est superflua hæc verborum iteratio. Nam syllogismus est plenus, qui constat ex propositione, assumptione, & conclusione. Multi hic distinguunt, quia & intentio loquentis ab initio sic fuit; ut à sævitia amoris inciperet; in secundo loco accusaret matrem, ita tamen ut criminis ejus invidiam, crudelitati amoris adscriberet, & ideo geminandum ille *improbus ille puer*, *crudelis*, & distinguendum ita est, *crudelis tu quoque mater*. *Crudelis mater magis, an puer improbus*; & distingue & subjunge, *tu quoque mater*.

NVNC ET OVES VLTRO FVGIAT LVPVS. Optat omnia fieri contra naturam: AVREA, vel speciosa vel matura & aurei coloris; ut scilicet, quia illa pulcherrima turpissimo marito nupsit, quod bene contra naturam videbatur: cum esset ipsa honesta; consequens sit ut sint & alia contra naturam: ut fugiat lupus oves, ut ferant quercus aurea mala, & reliqua quæ dicit.

PINGVIA ELECTRA. Id est succinæ gemmæ. MYRICÆ. Genus arbusculæ vilissimæ humile, quam tamaricem vulgo dicunt.

CERTENT ET CYGNIS VLVLÆ. Aves ἀπὸ τοῦ ὀλολύζειν, id est à fletu, nominatæ. Quas vulgo vlucos vocant. SIT TITYRVS ORPHEVS. Vilissimus rusticus, *Orpheus* putetur in sylvis; inter delphinas *Arion*. Hic Arion Lesbius citharœdus optimus fuit: qui cum à Periandro rege Corinthiorum petisset, ut sibi liceret peregrare alias civitates; permissu ejus per multa oppida, collectis beneficio cantilenæ opibus, Corinthum petere cœpit; in cujus necem cum nautæ & servuli conjurassent, Apollo eum in somnis monuit; citharœdi habitu accepto canere citharâ, ut vitaret insidias, auxilium ei non defuturum promittens; in quem cum conjuratorum manus involasset, petit ab eis Arion, ut sibi citharâ canere liceret; quod cum ab illis permissum esset, ad ejus cantilenam convenere delphines: is ubi somnio fidem factam vidit, in mare se præcipitavit, & exceptus ab uno delphine, ad Taenarum Laconicæ promontorium provectus est; ibique ad memoriam casûm suorum in templo Apollinis, delphini signo insidentem se cum citharâ, posuit: Exinde Corinthum petit, & universa narravit: In tempore autem hoc etiam navis, in qua navigaverat cum insidiatoribus supervenit; quos cum Rex de Arione requisisset, illi eum mortuum mentirentur, produci Arionem jussit; * adhgi, sed Apollo, tam delphinum, quam citharam ob amorem Arionis, inter sydera collocavit.

DELPHINAS, NAS, ideo brevis est, quia græca declinatio est, sicut *Arcadas accensos monili*. Nam omnia græca nomina, quæ nominativo plurali ES terminantur, ut Arcades, Najades, delphines, accusativum pluralem corripiunt.

OMNIA VEL MEDIVM FIANT MARE. Medium fiat, id est, ut nihil sit nisi mare, hoc est diluvium fiat medium: optat enim confusionem elementorum. VIVITE SYLVÆ. valete. non enim bene optantis est, sed renuntiantis.

PRÆCEPS AERII SPECVLA, &c. Quidam hoc ideo dictum putant, quod apud Leucaten soliti erant se præcipitare; qui aut suos parentes invenire cupiebant, aut amari ab his desiderabant, quos amabant.

EXTREMVM HOC MVNVS MORIENTIS HABETO. Id est moriar in invidiam tuam. Nam amare ait MVNVS. Sic Mezentius, *Et hæc tibi porro Dona prius*: vel extremum hoc munus meum habeto, quod morior.

VARIORVM.

OMNIA VEL MEDIVM FIANT MARE, &c. Non dira vota concipit, ut omnia velit inundationibus perire; sed ut moriturus nihil ad se pertinere indicat, quicquid post fata sua sit eventurum. NANNIVS Miscell. lib. 6. cap. 9. Talis est forma illa apud Arist. lib. Meteor. 1. Hæc autem sunt, omnino animum despondentis, & alludentis ad ἐμὲ γαῖα καλύπτω, &c. & ad Leucadem petram; ex quo præcipitio ob res in amore adversas, amantes & in sinum Ambracium deturbantes, vitam abrumpebant. GERMANI.

Hæc

Hæc Damon: vos, quæ reſponderit Alpheſibœus,
Dicite Pierides. non omnia poſſumus omnes.
AL. *Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:*
Verbenaſque adole pingues, & maſcula thura;
Conjugis ut magicis ſanos avertere ſacris
Experiar ſenſus: nihil hic niſi carmina deſunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel cœlo poſſunt deducere Lunam:
Carminibus Circe ſocios mutavit Vlyſſei:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

SERVII.

HÆC DAMON. Deeſt dixit.

DICITE PIERIDES. Bene animos erigit auditorum: dicendo. Superiora uteunque dicta ſunt; ſequentia, nonniſi à numinibus poterunt explicari. Sane ita debemus accipere paſtores hos referre, quid aliquando in Arcadia audierint. Vnde & ſuperius ait, *Incipe Mœnalios mecum mea tibia verſus.* Id eſt Arcadicos. *Non omnia poſſumus omnes.* Sic Cicero, *Vinum ſuſtinere vix pauci poſſunt: utrumque nemo.*

EFFER AQVAM. Hic inducit mulierem ſacris quibuſdam pervertentem mentem amatoris, à quo ſperabatur. MOLLI VITTA. Lanea ſcilicet.

VERBENASQVE. Verbenæ dicuntur virgulta, quæ ſemper virent, jocundi odoris. Alii verbenas virgulta religioni apta. Alii proprie olivarum ramos. nam ideo & pingues ait; quamvis hoc & de palma & de lauro dici poſſit. Alii rorem marinum dicunt; omnia tamen hæc à viriditate, verbenæ appellantur.

ADOLE. Incende, ſed κατ' ἀντίφρασιν dicitur; nam adole eſt auge. PINGVES, florentes, virentes. MASCVLA THVRA, quæ in modum teſticulorum ſunt.

CONIVGIS. Apud Theocritum non conjugis, ſed alieni adoleſcentuli perſona ſubeſt, ſicut ſupra dictum eſt. SANOS SENSVS. Qui modo ſani ſunt, id eſt non amantes. Vnde è contra amantes inſanos vocamus. MAGICIS SACRIS, quibus alienantur animi quadam violentia, ab his qui eorum uſum habent. AVERTERE autem, à ſanitate mutare. aut avertere ait, pervertere, ut ſit mutata præpoſitio; aut certe in me convertere.

EXPERIAR. Conet, probem, incipiam. SENSVS, hoc eſt animum, ex quo ſenſus noſtri ſunt cerebri. NIHIL HIC. Figuratum eſt hic. DESVNT, quia abſunt. NIHIL HIC NISI CARMINA DESVNT. tanquam omnibus quæ imperaverat paratis, carmina ſola magica deeſſe dicit; nam hoc ſequitur, *Ducite ab urbe domum mea carmina.*

DVCITE. pro adducite. DAPHNIN. Hunc Daphnin pulcherrimum inter paſtores, & ephebum & ab omnibus amatum fœminis, ſicut ſupra dictum eſt, multi ſcriptores adſerunt; cujus mentionem Virgilius peritus antiquitatis, non incaſſum, locis plurimis facit. Hunc igitur, cum Nympha Nomia amaret, & ille eam ſperneret, & Chimeram potius ſequeretur; ab irata Nympha amatrice luminibus orbatus eſt, deinde in lapidem verſus; nam apud Cephalenitanum oppidum, ſaxum dicitur eſſe, quod formam hominis oſtendat. Alii hunc Daphnin Pipleam amaſſe dicunt; quam cum à prædonibus raptam Daphnis per totum orbem quæſiſſet, inveniſſetque in Phrygia apud Lytierſem regem ſervientem, qui hac lege in advenas ſæviebat, ut cum multos ſegetes haberet, peregrinos advenientes ſecum metere faceret, victoſque juberet occidi. Sed Hercules miſeratus Daphnidis, venit ad regem, & audita conditione certaminis, falcem ad metendum accepit, eaque regi caput amputavit: Ita Daphnin à periculo liberavit, & ei Pipleam, quam alii Italiam dicunt reddidit; quibus dotis nomine aulam quoque regiam condonavit, ferali ſopito metendi carmine.

CARMINA VEL CŒLO POSSVNT DEDVCERE LVNAM. Vel, id eſt etiam: ut, *Vel Priamo miſeranda manus.* Eſt autem argumentum a majore ad minus, Si hæc poſſunt facere carmina: cur non etiam facilia impleantur? quid enim facilius, quam ut Daphnis ex urbe rus redeat, ut civitatem deſerat ruſticus? Et bene potentiam carminum narrat, quæ pro ea vel fieri poſſint, vel facta ſint.

FRIGIDVS. Nocens: ut, *Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet.* CANTANDO. Dum ei incantatur. Nam gerundivus modus ab omni verbo ſimiliter procreatur. Vnde modo CANTANDO à paſſivo ait, cum ſupra activo dixerit; ut, *Cantando tu illum?* Tale eſt illud in Saluſtio, *Cum ipſe ad imperandum Triſidum vocaretur.* Id eſt, ei imperaretur. Sane veteres cantare de magico carmine dicebant; unde & excantare, eſt magicis carminibus obligare: Plautus in Bacchidibus, *Nam tu quidem cuivis excantare cor facile potes.*

VARIORVM.

VERBENASQVE ADOLE PINGVES. Maroni nihil aliud eſt, quam adde frutices, vel virgas & ramos pingues, ut flammam ignemque facile concipiant, quales ſunt pineæ, myrteæ, laureæ, oleagineæ virgæ. Nam verbenæ nomen in ſacris ita accipiebatur, ut non tantum herbam ſignificaret certam, ſed omnem frondem & ramum. PONTANVS.

MASCVLA THVRA. Maſculum thus primam bonitatis gloriam habere memorat Dioſcorid. lib. 1. cap. 74. Tum vox iſta, *Maſculus*, apud veteres non ſemper ſexum ſignificat; ſed interdum quicquid vegetum, ſolidum ac robuſtum eſt, maſculum dicitur.

Ducite

Digitized by Google

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primum triplici diverſa colore
Licia circumdo: terque hæc altaria circum
Effigiem duco: numero Deus impare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte Amarylli modo: & Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic dureſcit, & hæc ut cera liqueſcit,
Vno eodemque igni: ſic noſtro Daphnis amore:
Sparge molam, & fragiles incende bitumine lauros.

SERVII.

TERNA. tria. LICIA CIRCVMDO. Id eſt, tria alba, tria roſea, & tria nigra circumdo; & bene utitur liciis, quæ ita ſtamen implicant, ut hæc adulescentis mentem implicare contendit.

EFFIGIEM DVCO. ut, *Effigiemque thoro locat, haud ignara futuri.* Hoc faciunt malefici, hoc eſt effigiem amatoris circunferunt; unam ex limo; aliam ex luto; terriam ex cera. NVMERO DEVS IMPARE GAVDET. Aut quemcunque ſuperorum, juxta Pithagoreos; qui ternarium numerum perfectum ſummo Deo aſſignant, à quo initium, & medium, & finis eſt: aut revera Hecaten dicit, cujus triplex poteſtas eſſe perhibetur: Vnde eſt, *Tria virginis ora Dianæ.* quamvis omnium prope deorum poteſtas triplici ſigno oſtendatur; ut Iovis trifidum fulmen; Neptuni tridens; Plutonis canis triceps. Apollo idem Sol, idem Liber. vel quod omnia ternario numero continentur, ut Parcæ, Furiæ, Herculeſ etiam trinoctio conceptus. Muſæ ternæ: aut impari quemadmodumcumque: nam ſeptem chordæ, ſeptem planetæ, ſeptem dies nominibus deorum, ſeptem ſtellæ in Septentrione, & multa his ſimilia: & impar numerus immortalis, quia dividi integer non poteſt; par numerus mortalis, quia dividi poteſt; licet Varro dicat Pithagoreos putare imparem numerum habere finem, parem eſſe infinitum; ideo medendi cauſa multarumque rerum impares numeros ſervari. IMPARE, autem propter metrum ait. Nam ab hoc impari dicimus.

NECTE, conjunge, ut ita implicetur mens amatoris, ſicut implicantur & connectuntur illi colores invicem. TRIBVS NODIS. Ternos lanæ colores.

AMARYLLI. Hæc Amaryllis eſt quam Græci ἐράσμιον dicunt. VENERIS, DIC, VINCVLA NECTO. Anapæſticus eſt trimeter hypercatalectus. Hoc autem metrum eſt Cupidini conſecratum.

LIMVS VT HIC DVRESCIT. Se de limo facit, Daphnidem de cera. Fecerat illa duas imagines; alteram ex limo, qui ex igne fit durior: alteram ex cera quæ igne ſolvitur: ut videlicet mens amatoris ita dureſceret ad illam, quam tunc amabat: omneſque alias, ſicut ad ignem limus: & ad ſe ita molliretur & ſolveretur amore, ut cera ad ignem liqueſcit.

SIC NOSTRO DAPHNIS AMORE, dureſcat & liqueſcat: ut ſcilicet quam appetit deſerens, me potius amet.

SPARGE MOLAM. Far & ſalem. Hoc nomen de ſacris tractum eſt; far enim pium, id eſt mola caſta ſalſa (utrumque enim idem ſignificat.) ita fit: virgines Veſtales tres maximæ ex nonis Majis ad pridie Idus Majas, alternis diebus ſpicas adoreas in cornibus meſſuariis ponunt; eaſque ſpicas ipſæ virgines torrent, pinſunt, molunt, atque ita molitum condunt. Ex eo farre virgines ter in anno molam faciunt; Lupercalibus, Veſtalibus, Idibus Septembribus, adjecto ſale cocto, & ſale duro. Igitur quod in ſacris mola caſta dicitur, ideo Virgilius in quinto Æneidis *farre pio* enuntiavit: quid enim eſt pium niſi caſtum? quoniam piare eſt propitiare, quod accidere non poteſt niſi caſte inſervitum erit rebus ſacris. Hic autem dicendo *aſperge molam*, rem ipſam proprio nomine memoravit, unde in ſecundo Æneidis, & *ſalſæ fruges*, * & in quarto *ipſam molam*. INCENDE BITVMINE LAVROS. Id eſt lauros divino igne conſume. Nam bitumen ex fulmine dicitur procreari. Vnde juxta Babyloniam, quia frequentia cadunt fulmina, hac re lacus redundant: adeo ut inde fabricent muros. Et bene quod conglutinat & ardet, ad veneficium adſumitur; ut glutinetur & ardeat ad amorem maritus.

VARIORVM.

NECTE TRIBVS NODIS. Metrum anapæſticum in honorem Cupidinis dicitur conſecratum. PHILARGYRIVS.

LIMVS VT HIC DVRESCIT &c. Mulieres, quæ veneficiis, & magicis artibus utebantur, cereas, cretaceas, laneas imagines adhibebant. Cereas, ut is, quem amore ſui capi vellent, inſtar ceræ molleſceret: cretaceas, ne is ſe in alias mulieres obſirmaret atque obdureſceret tanquam creta: laneas, ut amore ſui inflammaretur, non aliter quam lana. RONTANVS.

FRAGILES INCENDE LAVROS. Fragiles lauros, credo, ex eo vocavit, quod inter urendum fragorem & crepitum edunt. Si quis tamen fragiles, quæ facile franguntur, vel ob ſiccitatem, vel gracilitatem, eſſe contendat pertinaciter, potius in partes me trahet ſuas, quam vapulem. TVRNEB. lib. 19. cap. 27.

Digitized by Google

Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, cum fessa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva
Perdita, nec fere meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, & se condere sylvis
Mœrim, sæpe animas imis excire sepulchris,
Atque satas alio vidi traducere messes.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras: rivoque fluenti,

SERVII.

IN DAPHNIDE LAVRVM. Aut Archaïsmos est, pro in Daphniden: aut intelligamus supra Daphnidis effigiem eam laurum incendere; propter similitudinem nominis.

BVCVLA. Bovis est diminutio. Sane BOS anomalum nomen est. Nam hic bos, & ô bos producit: sicut his bubus, & ab his bubus. Nam reliqui omnes casus brevem habent syllabam primam.

PROPTER. Iuxta. PERDITA. Amore consumpta.

SERÆ MEMINIT DECEDERE NOCTI. Id est tenebræ illam occupant.

NEC SIT MIHI CVRA MEDERI. Aut nolim ei magicis artibus subvenire: aut nolim cum ipso concumbere. ab utroque enim medicina amantibus venit, & mederi pro medendi.

PERFIDVS. Nunc scilicet perfidus.

LIMINE IN IPSO. In loco sacro, sicut supra diximus, Vestæ. Nam Terra ipsa dicitur, quæ & Vesta. Veneficium autem ita administratur, ut in limine ponantur ejus exuviæ, cui veneficium fit.

PONTO, in Ponto, & modo provinciam dicit hoc nomine; non mare. MIHI LECTA. Ordo est mihi dedit; non mihi lecta.

HIS EGO SÆPE LVPVM FIERI. Est enim opinio quosdam homines, artibus quibusdam in lupos mutari. SYLVIS, pro in sylvis.

ATQVE SATAS ALIO VIDI TRADVCERE MESSES. Magicis quibusdam artibus hoc fiebat. Unde est in XII. tabulis, *Neve alienam segetem pellexeris.* quod & Varro, & multi scriptores fieri deprehensum animadverterunt.

VARIORVM.

IN DAPHNIDE. Ἐν Δαφνίδι est, pro *in Daphnidem.* aut intelligamus, supra Daphnidis effigiem, eam laurum incendere, propter similitudinem nominis. vel ἐν τῇ Δαφνίδι, Daphnidis loco & nomine. TVRNEB. lib. 19. 27.

PIGNORA CARA SVI. Proprie *sui*, non *sua*. Nam *sua pignora* sunt, quæ quis de rebus suis dedit; *Sui pignora*, quibus ipsemet pignori est. NANNIVS.

HIS EGO SÆPE LVPVM FIERI &c. De fabula luporum, in homines conversorum, Plin. lib. 8. cap. 22. Lycanthropia vero est morbus melancholicus, quo qui afficiuntur λυκάνθρωποι dicuntur: lupos enim imitantur, in quos se conversos putant: noctu exilientes, & ad diem usque inter sepulchra diversantes: eorum præpallet facies, sitibundi, &c. RHODIGIN. lib. 14. cap. 45.

FER CINERES AMARYLLI FORAS. Purgamenta, quæ Græci περικαθάρματα appellant, quibus expiabatur noxa aliqua, mittebantur in profluentem: interdum & in mare, interdum in trivium; jaciebanturque ab aversis trans caput, nec respiciebant; ne eorum aspectu malum traherent: ea autem secum, sceleris & culpæ admissæ omnem noxam auferre credebant, & contagione quadam aliis tradere, si quis tangeret. Itaque erant ea purgamenta omnibus invisa; ut ea vel pede calcasse nefarium haberetur & inauspicatum, & mali alicujus præsagium. TVRNEB. l. 19. 22.

Trans-

Digitized by Google

Transque caput jace: ne respexeris. his ego Daphnin
Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.
Nescio, quid certe est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

SERVII.

NE RESPEXERIS. Nolunt enim se videri numina, nisi ex necessitate nimia. Vnde pro miraculo dictum est, *Alma parens confessa dearn.* quod non faceret, nisi in periculo filii.

NIHIL ILLE DEOS, NIL CARMINA CVRAT. satis est quod putat artem magicam nil valere. Quidam sic intelligunt, quamvis ille hæc omnia contemnat.

ASPICE. Hoc ab alia dici debet. CORRIPVIT TREMVLIS ALTARIA. *Tremulis*, crispantibus: altaria autem dicuntur, & quæ continent & quæ continentur ab eis; nunc vero, ipsa, quæ ponuntur.

SPONTE SVA, sine igne subito ex ipsis cineribus flamma emersit. Hoc uxori Ciceronis dicitur contigisse: cum peracto sacrificio libare vellet in cinerem, ex ipso cinere flamma surrexit; quæ flamma eodem anno Consulem futurum ostendit ejus maritum: sicut Cicero in suo testatur poëmate. BONVM SIT. Ideo optat, ut hoc signum bonum sit: quia ignis medius est, & qui possit etiam nocere.

NESCIO QVID CERTE EST. Hoc non jungendum superiori, est enim aliud prodigium. IN LIMINE LATRAT. In loco ubi amati vestes obruerat. canis enim latratus præ gaudio, domini demonstrat adventum.

IPSI SIBI SOMNIA FINGVNT. Omnia quæ supra dixerat de arte magica, destruit dicendo, hæc vera desiderantibus tantum videri: quod per proverbium est locutus.

VARIORVM.

NE RESPEXERIS. Callimachus, Saturnis legibus cautum inquit, ut qui deum invitum cernat, ingenti mercede cernat: ex quo fortasse isthuc à Virgilio dictum est, quod arbitratur POLITIANVS. cap. 80.

SPONTE SVA, DVM FERRE MOROR. Hunc ἀφυπερβὸν & auspicatum omen respexit Tibul. l. 4. ubi agit de sacris, quibus moventem in expeditionem Messalam erat prosecutus: *Letior elaxit structos super ignis acervos: Quin hortante deo magnis insistere rebus Incipe.* GERMANVS.

BONVM SIT. Antiqui *bonum sit*, & *bene sit* in ominando feliciter dicebant.

NESCIO, QVID CERTE EST. Nannius distinguit nota diastoles, Nescio, & *quid* pro aliquid accipit.

HYLAX IN LIMINE LATRAT. Quippe, ut scribit Lycophronis interpres, canis latratus carmina solvit omnino, καὶ τὰ φάσματα, sicut æris tinnitus quoque, aut ejusmodi quippiam: ideo & Hecatæ canis immolatur. RHODIGIN. lib. 2. cap. 6.

QVI AMANT, IPSI SIBI SOMNIA FINGVNT. Publius in Mimis. *Amans quod suspicatur, vigilans somniat.* Terent. Andr. *Nam ille somniat, qui vigilans voluit?* Aristoteles dixisse fertur, *Spes esse vigilantium somnia.* Est enim dictu mirum, quas non sibi imagines, rerumque species fingant apud animum, tanquam somnia scilicet, id est, quæ nihil sunt, qui aliquid vehementius speraut: & pascuntur hujusmodi simulachris mortales miseri. Sic etiam, qui in amorem præcipitarunt, varias, quamvis vigilantes, species, ut si dormirent, fabricantur, in quibus acquiescunt. Vide Chiliad. Adag. PONTANVS.

PARCITE AB VRBE. Non desine dixit, quia qui desinit, finem facit: qui parcit, suspendit id, quod agebat. PHILARGYR.

Digitized by Google

ECLOGA NONA.

MOERIS.

LYCIDAS. MOERIS.

LY. QUO te Mœri pedes? an, quo via ducit, in urbem?
MOE. O Lycida, vivi pervenimus, advena noſtri,
(Quod nunquam veriti ſumus ut poſſeſſor agelli
Diceret, Hæc mea ſunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi, triſtes; QUONIAM fors omnia verſat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus hœdos.

SERVII.

QUO TE MOERI PEDES? AN, QUO VIA DUCIT, IN URBEM. Hæc Ecloga dramatico charactere ſcripta eſt. Inducuntur enim duo paſtores coëuntes * in agro Mantuano: & hæc Ecloga continuum, ut Servius dicit, non habet carmen, ſed de diverſis locis Theocriti aliqua ad eam contulit. Sane hoc continet; Virgilius poſtquam pene occiſus eſt ab Ario centurione, Romam revertens, mandavit procuratoribus ſuis ut agros ſuos tuerentur, & ad præſens obſequerentur Ario. Ergo modo Mœris procurator ejus, ſecundum præceptum patroni, portat hœdos Mantuam: quos Ario offerat. Sequitur alter paſtor, & eum quo pergat interrogat: ille deflet ſuas miſerias; & hinc jam variæ præſtatur occaſio cantilenæ. QUO TE MOERI PEDES? Subaudis, ducunt, & Zeugma à poſterioribus. Quidam hunc ordinem tradunt, *Quo te Mœri pedes? an in urbem? quo iſta via ducit.* Sane alii ordinem hujus Eclogæ ita exponunt; cum immunitatem agrorum Virgilius impetraſſet, lis eſt exorta de finibus inter eum & eos qui in proximo agros acceperant; ex quibus Clodius quidam dixit, ſe omnem litem amputaturum, interfecto Virgilio; quem poëta ſtricto gladio ſe inſequentem fugit in tabernam carbonariam, & beneficio inſtitoris ex alia parte emiſſus, ſervatus eſt. Inducitur ergo Mœris familiaris Virgilii, referens Lycidæ periculum ſuum, & Menalcæ; quem nunc pro Virgilio debemus accipere.

VIVI PERVENIMVS. Id eſt diu vivendo ad iſta pervenimus. Et oſtendit plerumque obeſſe hominibus vitæ longinquitatem, quæ interdum cauſſa miſeriarum eſt. Senſus autem talis eſt, uſque eo nos vita longa produxit; ut audiremus dicentem migrate, hæc mea ſunt. Interpoſitum ſane eſt, quod numquam veriti ſumus. ADVENA NOSTRI, qui advenerit in noſtros agros, & aut Clodium, aut Arium ſignificat.

QUOD NVNQVAM VERITI SVMVS. Quia inopinata graviora ſunt mala. Unde ait Dido, *Hunc ego ſi potuì tantum ſperare dolorem, Et perferre ſoror potero.*

NUNC VICTI. Id eſt impotes. Nam quo modo victores dicimus voti compotes, qui quod volunt faciunt: ſic victos è contrario vocamus impotes, qui non poſſunt facere quod volunt. Cæterum quomodo victi ſunt Mantuani, qui nec bella geſſerunt. Et TRISTES ideo, quia dixit, NUNC VICTI. SORS OMNIA VERSAT. Id eſt, quæ inſtabilis eſt, & niſi hoc ad perſonam ruſticam redigas, aſpere contra Auguſtum dictum eſt: cujus fœlicitatem, ſicut omnia, dicit poſſe mutari.

ILLI, Id eſt Ario centurioni. QUOD NEC BENE VERTAT. Quæ res in perniciem vertatur ejus; id eſt malo omine hoc munus accipiat. Tractum autem hoc eſt, ab Hectore & Ajace. Nam Hector dedit Ajaci gladium: quo ſe Ajax poſtea interemit. Hector vero baltheum accepit ab Ajace: quo circa muros patriæ tractus eſt. Poſtea inde & illud comicum natum eſt, *Dii bene vertant quod agam.* Plerunque enim bona in pejus; mala mutantur in melius.

VARIORUM.

QUO TE PEDES DUCUNT. Quod genus loquendi dicitur de eo, qui non tam voluntate & conſilio, quam ſponte & impetu quodam ipſorum velut pedum incitatus aliquo pergit, nullo quaſi loco ſibi ab initio, quo eat conſtituto ac propoſito. Horat. Ode. 16. Epod. *Ire pedes quocunque ferunt.* LAMBINUS.

ADVENA. Externus ſcilicet & barbarus. Notandumque Mantuam fuiſſe Romanorum coloniam, atque ita aſperari injuriam, cum Romani ſuos Romanos ejiciant. NANNIUS.

HÆC MEA SUNT. Alludit ad ſolennem Vindicationis morem, de quo vide Not. Æneid. 10. v. 419. *Injecere manum Parcæ.* Ita qui ſervum vindicabat, injecta manu dicebat, HIC MEUS EST. Ovid. 1. Amor. 4. *Et dicam, MEA SUNT, injiciamque manus.* Conſule Briſſon. Form. lib. 5.

LY. *Certe*

Digitized by Google

Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Vsque ad aquam, & veteris jam fracta cacumina fagi.
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcam.
MOE. *Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum*
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacunque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.
LY. *Heu, cadit in quemquam tantum scelus! heu tua nobis*
Pene simul tecum solatia rapta Menalca!

SERVII.

SVBDVCERE CLIVO. Cicero, *Ex alto in campos dissolvi.* Alii sursum ducere intelligunt. Alii medium clivum accipiunt; ex quo superior pars subducitur in collem surgentem, inferior in subjectam planiciem molliter deponatur*: Vsque ad eum autem locum perticam militarem Octavius Musca porrexerat, limitator ab Augusto datus, id est, per quindecim millia passuum agri Mantuani; cum Cremonensis non sufficeret; offensus à Mantuanis, quod pecora ejus in agro publico aliquando clausissent. Alii *subducere* pro desinere accipiunt; nam permansit dicendo dimittere jugum, quasi hoc colles faciant, quod illis accidit per naturam: Alii agrum suum volunt descripsisse Virgilium, ut ostenderet ex utraque parte esse clivosum; ut cum ab una parte ad cacumen ascenderis, ab alia usque ad aquam descendas. Et quidam tales agros lapidosos dicunt, sicut ipse de suo ait, *Et tibi magna satis quamvis lapis omnia nudus.*

VSQVE AD AQVAM. Mincii fluminis scilicet.

OMNIA. Quæ supra dixit. Intelligamus autem, aut Virgilii tantum agrum: aut totius Mantuæ situm esse descriptum. Quod alii dicunt Virgilium ostendere voluisse, quod Mantuanis per iniquitatem Alpheni Vari qui agros divisit, præter palustria nihil relictum sit; sicut ex oratione Cornelii in Alphenum ostenditur, *cum jussus tria millia passus à muro in diversa relinquere, ne octingentos passus æqua, quæ circumdata est, admetireris, relinquisti.* * SERVASSE, Recuperasse. OMNIA CARMINIBVS VESTRVM SERVASSE MENALCAM. Id est vestrum Virgilium, cujus causa agri Mantuanis redditi sunt.

AVDIERAS ET FAMA FVIT. Benevolentiam quidem Augusti etiam fama vulgavit: sed eam belli Actiaci necessitas impedivit. SED CARMINA TANTVM NOSTRA VALENT LYCIDA TELA INTER MARTIA. Hoc etiam Cicero ait in Miloniana, *Silent enim leges inter arma.* Sensus tamen est, sed videlicet hoc tempore, id est, in hoc bello, poëmata nostra, non valde admittuntur; carmina autem nonnulli, quibus sibi Pollionem intercessorem apud Augustum conciliaverat, accipiunt; quo fugato, rursus de prædiis suis fuerat Virgilius expulsus.

CHAONIAS DICVNT AQVILA VENIENTE COLVMBAS. Minora enim auguria majoribus cedunt, nec ullarum sunt virium: licet priora sint. Chaonias autem Epiroticas. Nam in Epiro dicitur nemus fuisse: in quo responsa dabant columbæ. quod ideo fingitur, quia lingua Thessala Peliades & Columbæ, & Vaticinatrices vocantur. Herodotus hanc columbam de Ægypto venisse ait.

QVACVNQVE. Subaudi ratione. Et bene augurii peritiam dat ei, de quo supra ait; *Hunc ego sæpe lupum fieri, & se condere silvis Mœrim, sæpe animas imis exire sepulcris &c.* NOVAS LITES. Magnas, id est militaris jurgia. INCIDERE, pro decidere.

ANTE SINISTRA CAVA MONVISSET AB ILICE CORNIX. Ante siniſtra, indivise legendum. & dicendo monuisse, oscinem fuisse demonstrat. Sane hoc ad auguralem pertinet disciplinam. Augures enim designant spatia tuo: & eis dant nomina: ut prima pars dicatur antica, posterior postica: ut est dextra & siniſtra. Modo ergo, cornicem de nulla harum parte venisse dicit; sed ab antica ad siniſtram partem volasse: & in cava ilice consedisse: quæ res agrorum damnum significat. Ilex enim, glandifera arbor est: quæ quoniam vitiosa est, vitium possessionis ostendit fore per milites, clamore gaudentes & litibus, sicut cornix. Nam hæc avis & clamore lætatur: & alias frequenter invadit. Hoc ergo nunc dicit, augurio se esse admonitum; ut abstineret ab occursu litigiosi militis, qui retenturus fuerat possessionem.

TVVS MOERIS. Id est, Tuus amicus. IPSE MENALCAS, pro Virgilio, qui dum agros suos defendit, pene occisus est.

HEV CADIT IN QVENQVAM TANTVM SCELVS? Postquam audivit occidi potuisse Virgilium, quasi obstupuit, & hoc generaliter dicit, Potest in quenquam tantum nefas venire, ut Virgilium necare contendat?

PENE SIMVL TECVM SOLATIA RAPTA MENALCA? Cum suis enim solatiis periit poëta, qui necdum editis carminibus moritur. Virgilius autem illo tempore nondum aliquid scripserat. Et dicendo SOLATIA, latenter tempora carpit Augusti, quibus carmina non oblectamento fuerant, sed solatio: quod infelicium esse consuevit. vel tua solatia, tua carmina quibus consolamur.

Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret, aut viridi fontes induceret umbra?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas:
Et potum pastas age Tityre: & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.
MOE. *Immo hæc, quæ Varo nec dum perfecta canebat.*
Vare tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ)
Cantantes sublime ferent ad sydera cycni.
LY. *Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:*
Sic cythiso pastæ distentent ubera vaccæ:

SERVII.

QVIS HVMVM FLORENTIBVS HERBIS. Sic est dictum, ut, *Tunc Phaëtontiadas musco circumdat amara Corticis, atque solo proceras erigit alnos.*

SPARGERET. Id est, aspersam floribus caneret. FONTES INDVCERET VMBRA. Tegeret, cooperiret. VEL QVÆ SVBLEGI TACITVS TIBI CARMINA NVPER. Subaudiendum nesciente te sublegi, intercepi: & bene rusticæ affectioni reminiscî se illorum carminum fingit; quæ aliquando Virgilio, licet invito Romam eunti, abstulerat. nam SVBLEGI est furatus sum. Inde & sacrilegus dicitur, qui sacra legit, id est furatur. Plaurus in milite, *Quæ etiam nostrum hunc sermonem sublegerat.*

DELICIAS NOSTRAS. Id est communem amicam.

TITYRE DVM REDEO (BREVIS EST VIA) PASCE CAPELLAS. Theocriti sunt versus, ad verbum translati: sed tamen Virgilii negotium continentes. nam allegoricῶς imperat suis, ut rem tueantur: nec tamen audeant contra Arii præceptum venire. Sed hoc aut de ipso Virgilii carmine Lycidas retulit; aut, ut alii putant, conversus ad gregalem suum Tityrum dicit. Et bene dum promittunt se cantaturos, nihilominus dicunt. Sane quæritur, utrum in his tribus versibus perfectum carmen sit; an initium alterius carminis imperfecti ὕστερ᾽ ἰδίου τὸ φιλάνθρωπον ὁίονται τοὺς ποιητάς, καὶ πρὸ τοῦ τέλους ἄρχειν ἄλλου τέλους, καὶ τὸν ὁνόματι, ἢ λιβυκὸν κτέανον φυλάσσειν μὴ τὸ κρύπτειν. INTER AGENDVM. Dum agis. Et honesta locutio est; si dicamus inter cœnandum hoc sum locutus. Afranius, *Inter loquendum*: Ennius, *Inter ponendum.*

OCCVRSARE CAPRO. Ordo, occursare capro caveto.

IMMO, pro, vel. NEC DVM PERFECTA. Nimiæ familiaritatis est signum, quod ei recitabat carmen, necdum ad limam reductum. Dicit autem carmen, quod quasi cœperat in honorem Vari componere: & per transitum ponit diversa scedia.

VARE TVVM NOMEN. Ordo est, Vare tuum nomen sublime ferent ad sydera. SVPERET MODO MANTVA NOBIS. Superfit, reddatur. Et hoc dicit, Si nobis Mantua fuerit reddita, faciam ut te celebrent omnes poëtæ. Et bene affectione de patria, quasi dubium an superfutura sit.

MANTVA VÆ MISERÆ NIMIVM VICINA CREMONÆ. Bene ingemit Mantuanorum infelicitatem: quibus sola obfuit vicinitas Cremonensium. Nam Cassii, Bruti, & Antonii copias Cremonenses susceperant: quos etiam ipsos bene excusat, dicens miseræ Cremonæ; quæ etiam si vellet, minime tamen tantis copiis posset resistere. NIMIVM autem VICINA. Id est usque ad periculum. Nam ortis bellis civilibus inter Antonium & Augustum; Augustus victor, Cremonensium agros, quia pro Antonio senserant, dedit militibus suis; qui cum non sufficissent, his addidit agros Mantuanos: non propter civium culpam; sed propter vicinitatem.

CANTANTES CYGNI. Id est poëtæ. sic Horatius de Pindaro, *Multa Dyrcæum levat aura cygnum.* Sane blanditur Alfeno Varo, qui Pollione fugato, legatus Transpadanis præpositus est ab Augusto.

SIC TVA CYRNEAS FVGIANT EXAMINA TAXOS. Taxus venenata arbor est, quæ abundat in Corsica: hæc autem insula Græce Cyrne dicitur, à Cyrno Herculis filio. Vnde fecit hanc derivationem Cyrnæas taxos, id est Corsicanas: quibus pastæ apes, mella amarissima faciunt.

DISTENTENT VBERA. Plurimum lactis reportent.

VARIORVM.

FONTES INDVCERET VMBRA. Supra permutatione casuum dixit: *Induceite fontibus umbras:* nisi hic ad κονίαμα, & tectorium opus alluserit. Nimirum opere tectorio inermitare & illinere, Latini inducere dicunt; ut hic fontes veluti umbraculis κονιαλῶς, prætextos & inductos metaphorice intellexerit. GERMAN.

CANTANTES SVBLIME FERENT CYGNI. Horatius, dum se carminum suorum fama, immortalem apud omnes gentes futurum ostendere vult, fingit se in cygnum mutari, qui sublime volans, cantus edat suavissimos, quos vel ultimi terrarum populi exaudiant. PONTANVS.

Incipe

Digitized by Google

Incipe, ſiquid habes: & me fecere poëtam
Pierides: ſunt & mihi carmina: me quoque dicunt
Vatem paſtores: ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
MOE. *Id quidem ago, & tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,*
Si valeam meminiſſe: neque eſt ignobile carmen.
Huc ades, ô Galatea: quis eſt nam ludus in undis?
Hic ver purpureum: varios hic flumina circum
Fundit humus flores: hic candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: inſani feriant ſine littora fluctus.

SERVII.

ME QVOQVE DICVNT VATEM PASTORES. Magna verecundia ſuum meritum extenuat. Nec enim ait, probant, ſed dicunt: nec docti, ſed paſtores: quibus tamen ipſe non credo.

VARIO VIDEOR. Varius poëta fuit: de hoc Horatius, *Varius ducit molle atque facetum.* Item, *Scribêris Vario fortis, & hoſtium Victor.* Nam Varus dux fuit, cui ſupra blanditur. Qui nonnulla carmina ſcripſit. Nonnulli ſane Alfenum Varum volunt; qui licet Iuris conſultus & ſucceſſor Servii Sulpicii eſſet, etiam carmina aliqua compoſuiſſe dicitur; ſed hoc teſte Horatio falſumeſt, qui Varium poëtam laudat. NEC DICERE CINNA DIGNA. Etiam Cinna poëta optimus fuit, qui ſcripſit Smyrnam: quem libellum decem annis elimavit. quibus tamen Poëtis negat ſuum ingenium comparandum.

SED ARGVTOS INTER STREPERE ANSER OLORES. Argutos, canoros: ut, *Forte ſub arguta conſederat ilice cornix.* Et alludit ad Anſerem quendam Antonii Poëtam, qui ejus laudes ſcribebat: quem ob hoc per tranſitum carpſit. De hoc etiam Cicero in Philippicis dicit, *Ex agro Falerno anſeres depellantur*, ipſum enim agrum ei donarat Antonius. Et bene illos Poëtas optimos Cygnos dicit; ſe anſerem rudem & levis ingenii, nec debere aut poſſe ſe illos imitari. INTER STREPERE. Sane poteſt & compoſite, & ſeparatim proferri.

ID QVIDEM AGO. Id eſt, ut carmen in memoriam poſſit redire.

SI VALEAM MEMINISSE. Vt etiam in Æneide diximus; ideo iſta junxit tempora, quia defectivum eſt verbum memini. VALEAM autem, ſi poſſim; ut in Æneide, *quæ plurima fando Enumerare valeo.*

HVC ADES Ô GALATEA. Theocriti verſus ſunt, ἐξίλθοις γαλάθεια, καὶ ἐξιλθοῦσα λάθοις. quibus inducit Cyclopem uſum, cum in ſcopulo ſedens, amicam ſuam Galateam de fluctibus invitaret ad terras. Cyclops enim dicitur Nympham amaſſe Galateam; quæ cum Açin quendam paſtorem amaret, & Polyphemum ſperneret: ille iratus Acin necavit: qui poſtea Galateæ miſeratione in fontem mutatus eſt: qui hodieque ab Acine, Acinius dicitur, ab illius nominis derivatione. EST NAM LVDVS IN VNDIS? Ludus, voluptas; & ad majorem terrarum laudem, dicit nullam eſſe in mari voluptatem. nam hæc eſt plena laus, quæ etiam contrariarum rerum continet vituperationem; & ſuas laudes ex ſequentibus rebus dicit.

LENTÆ, flexibiles. VMBRACVLA. Cicero, *umbraculiſque ſylveſtribus.*

INSANI FLVCTVS. Id eſt magni: ut, *Quid tantum inſano juvat indulgere labori,*

VARIORVM.

ET ME FECERE POETAM. Quid hoc eſt? *Poëtam* ſe agnoſcit, nec tamen *vatem.* Cenſet Nannius imitatione Theocriti hoc factum: ubi idem paſtor nunc ſe abjicit, nunc ſe extollit, ut & modeſtiæ conſulat, & ſe tamen à contemptu vindicet. Alb. Gentilis hic diſputat, *Vatis* nomen dignius eſſe. Tacitus de Orat. *Quis Salyum noſtrum, egregium Poëtam, vel (ſi hoc honorificentius eſt) præclariſſimum vatem deducit, &c.* Sane hoc nomine Homerus, Ennius, Virgilius appellari fere ſolent. Et *vates* pro excellentiſſimo in qualibet etiam arte uſurpatur. TAVBMANNVS.

NEC DICERE CINNA DIGNA. Cinna Smyrnam ſcripſit, quam nonum poſt annum, ut Catullus ait, edidit. Id quod & Quintilianus ait. Vnde etiam Horatium in arte poëtica dicunt ad eum alluſiſſe, cum ait: *Nonumque prematur in annum.* Fuit autem liber obſcurus adeo, ut & nonnulli ejus ætatis Grammatici in eum ſcripſerint, magnamque ex ejus enarratione ſint gloriam conſecuti. Quod obſcurus fuerit, etiam Martialis oſtendit in illo verſu: *Iudice te melior Cinna Marone fuit.* PHILARGYR.

ARGVTOS INTER STREPERE ANSER, &c. Anſerem Phœbeam laurum pertinaciſſime fugere tradunt; quoniam foliorum ejus eſum ſibi exitialem intelligit. Quia enim natura calidus eſt, cibis delectatur liquidis & frigidis, laurus vero ignea eſt. Jam vero proverbium, *Anſer inter olores*, quadrabit in eos, qui indocti inter eruditos, ſtulti inter ſapientes garrire audent, & cum moleſtia obſtrepere. PIERIVS lib. 24.

LY. *Quid*

LY. *Quid, quæ te pura ſolum ſub nocte canentem*
Audieram? NVMEROS memini, ſi verba tenerem.
MOE. *Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?*
Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum:
Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus; & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Inſere Daphni pyros: carpent tua poma nepotes.
OMNIA fert ætas, animum quoque: ſæpe ego longos
Cantando puerum memini me condere Soles.
Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrin
Iam fugit ipſa: lupi Mœrin videre priores.

SERVII.

PVRA SVB NOCTE Serena:

NVMEROS MEMINI. Metra vel rhythmos, vel certe numeros verſuum.

SI VERBA TENEREM; hoc eſt, carmen non teneo.

DAPHNI, QVID ANTIQVOS, pro antiquorum. DAPHNI QVID ANTIQVOS SIGNORVM SVSPICIS ORTVS?

ECCE DIONÆI PROCESSIT CÆSARIS ASTRVM. Cum Auguſtus Cæſar patri ludos funebres celebraret, die medio ſtella apparuit: ille eam confirmavit parentis ſui eſſe. Vnde ſunt verſus iſti compoſiti. DIONÆI autem, longe repetitum eſt, à matre Veneris Dionæ. Sane aſtrum græce dixit; nam ſtellam debuit dicere. Bæbius Macer, circa horam octavam ſtellam ampliſſimam quaſi * lemniſcatis coronatam ortam dicit; quam quidam ad inluſtrandam gloriam Cæſaris juvenis, pertinere exiſtimabant. Ipſe animam patris ſui eſſe voluit, eique in Capitolio ſtatuam, ſuper caput auream ſtellam habentem, poſuit: Inſcriptum in baſi fuit, CÆSARI EMITHEO. Sed Vulcanius aruſpex in concionem dixit cometen eſſe, qui ſignificaret exitum noni ſeculi, & ingreſſum decimi; ſed quod invitis Diis ſecreta rerum pronunciaret, ſtatim ſe eſſe moriturum, & nondum finita oratione in ipſa concione concidit: Hoc etiam Auguſtus in libro ſecundo de memoria vitæ ſuæ complexus eſt; & hæc Mœris non ut ſua, ſed Virgilii refert, in honorem Auguſti compoſita.

QVO SEGETES GAVDERENT FRVGIBVS. Ad menſem alludit Iulium, qui dictus eſt in honorem Cæſaris: quo & uvæ & frumenta matureſcunt.

INSERE DAPHNI PYROS. Hoc in gratiam Auguſti, per cujus beneficium ſecurus de agris ſuis eſt. CARPENT TVA POMA NEPOTES. Ac ſi diceret, Nihil eſt quod poſſis timere. nam illud reſpicit quod ſupra invidioſe ait. *Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites: Ite meæ quondam felix pecus, ite capellæ: Non ego vos poſt hac viridi projectus in antro, Dumoſa de rupe procul pendere videbo.*

OMNIA FERT ÆTAS. Ideſt aufert. nam intelligimus eum ſubito obticuiſſe: nec quod cœperat implere potuiſſe. ANIMVM QVOQVE. Etiam memoriam.

LONGOS SOLES. Id eſt æſtivos dies finire; ut, *Tres adeo incertos cæca caligine Soles*, CONDERE. Finire, uſque ad occaſum ducere.

NVNC OBLITA. Aut omiſſa, vel figurate quorum ego oblitus ſum: Et oſtendit Mœrin nullum ſuum; ſed omnia Menalcæ carmina retuliſſe. VOX QVOQVE MOERIN IAM FVGIT IPSA. His verſibus oſtendit vigorem cantandi, quem prius habuerat, perdidiſſe; & per allegoriam obſeſſum malis animum, demonſtrat.

LVPI MOERIN VIDERE PRIORES. Hoc etiam Phyſici confirmant: quod vox detrahitur ei, quem primum viderit lupus. Vnde etiam proverbium hoc natum eſt, *Lupus eſt in fabula*: quotiens ſupervenit ille de quo loquimur, & nobis ſui præſentia amputat facultatem loquendi.

VARIORVM.

DAPHNI, QVID ANTIQVOS S. S. ORTVS. Non opus eſt dicit, ad arandum, ſerendum, metendum, obſervare poſthac veteres illos & conſuetos ortus atque obitus ſiderum: ſufficit pro illis omnibus, una ſtella Iulii Cæſaris: nec opus eſt, ut alia imploremus numina, præter numen fauſtum & propitium Auguſti, ſub quo procedunt nobis omnia feliciſſime. LVD. VIVES.

ECCE DIONÆI PROCESSIT CÆSARIS ASTRVM. Dionæum Cæſarem appellat, in gratiam Iuliæ familiæ; tum quod ea ad Iulum genus refert; tum quod Romani à Venere per Æneam originem ducunt. Alludit ergo ad imaginem Cæſaris, quæ cum fulminibus & radiis effingebatur, ſtella capiti ſuperaddita, quod poſt ejus mortem continuis diebus, ut tradit Sueronius, apparuiſſet, exiſtimata Cæſaris anima. Vnde Lucanus lib. 7.

Fulminibus manes, radiisque ornabit & aſtris,
Inque Deum templis jurabit Roma per umbras

GERMAN.

OMNIA FERT ÆTAS, ANIMVM QVOQVE. Inter mala, quæ incurrunt in ſeneſtam plurima, primum fere incurrit oblivio, ut ait Seneca. Et quoniam tempus aufert, ſecat, & demetit quodammodo omnia, ob id Saturno falx attributa eſt: qui Græce κρόνος, cui tempora ſubiiciuntur, quæ eodem vocabulo, una tantum mutata littera, efferuntur, κρόνος, χρόνος. PONTANVS.

55 Sed

Digitized by Google

Sed tamen iſta ſatis, referet tibi ſæpe Menalcas.
LY. *Cauſando noſtros in longum ducis amores:*
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet æquor: & omnes
(Aſpice) ventoſi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media eſt nobis via: namque ſepulchrum
Incipit apparere Bianoris: hic, ubi denſas
Agricolæ ſtringunt frondes, hic Mœri canamus:
Hic hœdos depone; tamen veniemus in urbem.
Aut, ſi nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes, licet uſque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te faſce levabo.
MOE. *Deſine plura puer: &, quod nunc inſtat, agamus.*
Carmina tum melius, cum venerit ipſe, canemus.

SERVII.

SATIS REFERET TIBI SÆPE MENALCAS. Ordo eſt, ſatis ſæpe.

CAVSANDO NOSTROS IN LONGVM DVCIS AMORES. Cauſas nectendo, differs noſtra deſideria.

TIBI SILET ÆQVOR. In tuam gratiam. Et hoc dicit, Vt poſſis canere, cuncta ſiluerunt. ÆQVOR. Spatium campi.

ASPICE VENTOSI CECIDERVNT MVRMVRIS AVRÆ. Frondes ſcilicet arborum, oſtendens vel ipſas auras quieviſſe, quibus nihil omnino moveatur. Quod quidem ex Theocrito ſumptum eſt. τὰ ἢ τὶν καλὰ πάντ' ἔπαιζε φαινὶ δ' ἄουρα πηχάζοισα.

BIANORIS. Hic eſt qui & Hocnus dictus eſt: de quo ait in decimo, *Fatidica Mantus & Thuſci filius Amnis.* Conditor Mantuæ dictus Bianor autem eſt: quaſi animo & corpore fortiſſimus, ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνδρίας.

STRINGVNT FRONDES. Amputant, decutiunt. Ipſe in Georgicis, *Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere.*

TAMEN VENIEMVS IN VRBEM. Etiam ſi paululum quieſcentes dederimus operam cantilenæ, & deeſt hodie.

NOX PLVVIAM NE COLLIGAT ANTE VEREMVR. Aër enim aut cum ortu Solis, aut cum occaſu mutatur frequenter: quod Æneide etiam ſæpius indicatur.

VSQVE EAMVS. Iupiter eamus, ſed CANTANTES: ita enim minorem itineris ſentiemus laborem.

HOC TE FASCE LEVABO. Si cantantes ierimus, hœdorum te onere ipſe relevabo. Nam faſcem aut onus. Sic in Georgicis, *Inuſto ſub faſce viam dum carpit.*

DESINE PLVRA PVER. Ac ſi diceret, Nimii deſiderii es. Et plura, deeſt dicere; ut eſſet, deſine plura dicere. QVOD NVNC INSTAT AGAMVS. Nos Centurionem placemus: nam cantare otioſorum eſt.

CVM VENERIT IPSE. Vel Virgilius, cujus adventu ſperabat ſecuritatem: vel ipſe Auguſtus, qui Actiacis bellis fuerat occupatus.

VARIORVM.

CAVSANDO NOSTROS IN LONGVM. Cauſare eſt cauſas afferre. Lucret. lib. 1. *Quamvis cauſando multa morentur.* Id eſt, multas cauſas afferendo. πολλὰ προφασιζόμενοι. *Cauſſari* enim eſt tueri ac defendere ſe cauſis prætexendis. PONTANVS.

NAMQVE SEPVLCHRVM BIANORIS. Veteres autem ſepulchra fere propter vias habebant: quo prætereuntes admonerent, & ſe fuiſſe, & illos eſſe mortales, ut Varro ait. Vnde & inſcriptiones plerumque ad viatores directæ. Vid. I. Kirchmann. de Funerib. Rom. lib. 2. 22.

AGRICOLÆ STRINGVNT FRONDES. *Stringere*, proprie eſt arcta & ſtricta manu, & per ramos decurrente, vel folia, vel corticem, vel fructum abſtrahere. hinc *Olea ſtrictiva* dicuntur ad differentiam *caducarum*. Camerarius *ſtringunt* interpretatur etiam *conſtringunt*: quaſi fuerit πεφρίκασι καὶ ſepimenti indicatio. TAVBMANNVS.

QVOD NVNC INSTAT, AGAMVS. Plaut. Trucul. *Sed hoc agamus, dum qua ventum eſt gratia.* Idem Capt. *Hoc agamus*, id eſt, agamus quod eſt in manibus, & quod inſtat. HOC AGE. proverbium eſt, cum jubemus quempiam attentum eſſe, ſen animo præſentem eſſe. PONTANVS.

Digitized by Google

E C L O G A D E C I M A.

G A L L V S.

EXTREMVM *hunc, Arethuſa, mihi concede laborem.*
Pauca meo Gallo, ſed quæ legat ipſa Lycoris,
Carmina ſunt dicenda. neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, cum fluctus ſubterlabêre Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat undam.
Incipe: ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent ſimæ virgulta capellæ.

S E R V I I.

GALLVS. Hic eſt Cajus Aſinius Gallus orator, Aſinii Pollionis filius, qui ante omnes primus Ægypti præfectus, fuit eximius poëta: nam & Euphorionem (ut ſupra diximus) tranſtulit in latinum ſermonem, & amorum ſuorum de Cytheride libros ſcripſit quatuor. Hic primum in amicos Auguſti Cæſaris fuit: poſtea cum veniſſet in ſuſpicionem, quod contra eum conjuraret, occiſus eſt. Fuit autem amicus Virgilii; adeo ut quartus Georgicorum à medio uſque ad finem ejus laudes teneret; quas poſtea jubente Auguſto in Ariſtæi fabulam commutavit. Hic autem Gallus amavit Cytheridem meretricem libertam Volumnii, quæ eo ſpreto, euntem Antonium ad Gallias eſt ſecuta: propter quod dolorem Galli nunc videtur conſolari Virgilius. Nec nos debet movere, quod cum mutaverit partem quarti Georgicorum, hanc eclogam ſic reliquit. Nam licet conſoletur in ea Gallum, tamen altius intuenti vituperatio eſt. nam & in Gallo impatientia turpis amoris oſtenditur: & aperte hic Antonius carpitur inimicus Auguſti, quem contra Romanum morem, Cytheris eſt in caſtra comitata.

EXTREMVM LABOREM. Non quod mihi laborioſum eſt (nam ſcribere, apud poëtas ludus eſt. ut, *Et ipſum Ludere quæ vellem calamo permiſit agreſti*) ſed rem tibi laborioſam, ſcilicet ut Nympha virginitate gaudens, præſtes de amoribus cantilenam. Vnde & rogat dicens, CONCEDE. Et verecunde pauca poſtulat, & eam adjurat etiam.

SIC TIBI CVM FLVCTVS SVBTERLABERE SICANOS. Per Arethuſam autem Muſam Siculam, id eſt bucolicum Theocritium invocat carmen. Sane Arethuſa ſecundum latinitatem in penultima habet accentum: ſecundum rationem græcam, in tertia à fine; ſic ut Creuſa, & Creuſa.

PAVCA MEO GALLO. Non ad cæterarum eclogarum comparationem: ſed pauca, quantum ad Galli pertinet ſcripta; quæ (ut ſupra diximus) de ſuo amore compoſuit. IPSA, quæ amata ſprevit amorem. LYCORIS, pro Cytheris, licet enim poëtis alia nomina pro aliis ponere.

SIC TIBI CVM FLVCTVS SVBTERLABERE SICANOS. Varia enim opinio eſt. Nam alii dicunt ad Arethuſam Nympham Siciliæ, Alpheum de Elide venire per maria: ſecundum quos alibi dixit, Alpheum fama eſt huc Elidis amnem, Occultas egiſſe vias ſubter mare. Alii dicunt ipſam Arethuſam jam in fontem mutatam Alpheum fugere, & de Elide ad Siciliam venire: quod nunc eſt ſecutus. Sane dicitur quodam tempore patera aurea in Arethuſa inventa, quam Olympionicæ in Alpheum miſerat; & cum Olympiæ hoſtiæ cæduntur, cruor earum *in Alpheum infuſus, in Arethuſam exit. SICANOS. Sicilia autem Sicania dicta, à Sicano terræ filio.

DORIS AMARA. Mater Nympharum eſt: quam pro mari poſuit. vel Doris Oceani filia, conjux Nerei.

SOLICITOS. ſolicitatos, plenos ſolicitudinis poſt Cytheridis abſceſſum, quam Lycoridem vocat. Fuerunt enim uno tempore nobiles meretrices tres: Cytheris, Origo, Arbuſcula. Horatius, *Exploſa Arbuſcula dixit.* Idem, *Vt quondam Marſeus amator Originis, illa Qui patrium mutat dotatum fundumque Laremque.*

SIMÆ. Græcum eſt nomen: Id eſt preſſis naribus. Vnde & ſimias dicimus: quod epitheton Theocritus dat præcipue apibus. Et dicens, *ſimæ virgulta capellæ.* Hic poëtam quaſi paſtorem poſuit, ὡς τὸν αἰ σμικὰ λειμωνίδι φίρβεον ἰσῶν κίδρα ἐς ἀδίνα μαλάκοις ἀνθεσι μίλιτος.

V A R I O R V M.

EXTREMVM LABOREM vocat, ultimi carminis Bucolici poëma. Ita Hercules apud Propert. lib. 4. 9. *noſtræ labor ultime clavæ.* TAVBMAN.

ARETHVSA. Quamquam Georg. 4. inter Nymphas Arethuſam nominat; tamen hic *Arethuſam* invocat tanquam Muſam Siculam; ob patriam, quam illa communem habuit cum Theocrito, cujus imitator, Virgilius. PONTAN.

CVM FLVCTVS SVBTERLABERE SICANOS. Sicanam Siciliam dictam docet Euſtathius, ab Iberorum colonia, à Sicano flumine in Siciliam deducta. Vnde & ab Homero & Herodoto promiſcue pro eadem Sicania & Sicilia uſurpatur. Diodorus tamen differentiam aliquam inter utramque obſervavit. GERMANVS.

Non

Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſylvæ.
Quæ nemora, aut qui vos ſaltus habuere puellæ
Najades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſſi vobis juga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe jacentem
Mænalus, & gelidi fleverunt ſaxa Lycæi.
Stant & oves circum, noſtri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poëta.
Et formoſus oves ad flumina pavit Adonis:

SERVII.

NON CANIMVS SVRDIS, RESPONDENT OMNIA SYLVÆ. Per Echo, Id eſt vocis imitationem nos conſolamur: & mira brevitate ſenſus hujus verſus explicatus eſt. QVÆ NEMORA. Hinc carmen videtur incipere, Eſt quædam Theocriti eclogа, in qua ſuos amores deflere Daphnis inducitur. vel ut alii, quidam paſtor Daphnin amore mortuum deflet. hujus omnem ordinem ad hanc eclogam tranſtulit.

SALTVS HABVERE PVELLÆ NAIADES. Nymphas ſimpliciter accipiamus. nam ſi proprie loqueretur, Oreades diceret. Najades enim, fontium: Oreades, montium Nymphæ ſunt. Sane quia diximus eaſdem Nymphas quas Muſas: videtur hoc dicere, quia ſi cum ipſo fuiſſent Muſæ; id eſt, ſi dediſſent operam ſcribendis carminibus: non incidiſſet in tantas amoris anguſtias. vel cur eum amantem Muſæ deſeruerint, cum propter ingenium, earum eſſet antiſtes.

INDIGNO. Vel meretricio, vel magno. Nam & Ennius ait, *Indignas turres*, Id eſt magnas. Alii *indigno*, non quia Cytheris pulchra non fuerit, ſed quia Gallus ab ea ſpretus ſit.

NAM NEQVE PARNASSI VOBIS IVGA, NAM N. P. Parnaſſus mons Bœotiæ, Pindus Theſſaliæ, ambo Apollini & Muſis conſecrati.

AONIA AGANIPPE. Nominativi ſunt ſingulares. Aganippe autem fons eſt Bœotiæ, quæ & Aonia dicitur. Aonia autem brevis fit NI: quia ſequitur vocalis vocalem. Callimachus Aganippem fontem eſſe dicit Permeſſi fluminis.

SOLA SVB RVPE, Deſerta. Mænalus autem & Lycæus montes Arcadiæ ſunt.

STANT ET OVES CIRCVM. Scilicet circa Gallum, ejus amorem ſtupentes. Senſus autem eſt, Sicut oves ô Galle circum te ſtare non pœnitet; ita nec te illarum pœniteat. nam etiam Adonis quondam ovium exſtitit paſtor. Et quod ait NOSTRI, miſcuit ſuam perſonam, ut frequenter facere conſuevit: nam erat integrum, *Tui nec paniteat illas*. Alii pœnitet, pudet accipiunt.

NEC TE POENITEAT PECORIS DIVINE POETA. Allegoricῶs hoc dicit, Nec tu erubeſcas bucolica ſcribere.

ADONIS. A habet accentum, quia græcum eſt nomen: tamen etiam Latine ſic dicimus. nam Adonis

nuſquam lectum eſt. Et de hoc fabula talis: In Cypro inſula regnavit Cinyras, habens filiam, Myrrham nomine; quæ Solis ira in amores incidit patris, cum quo etiam miniſterio nutricis concubuit: Namque nutrix Myrrhæ dixit Cinyræ, eſſe quandam puellam quæ ejus amore flagraret, & concubitum noſte in tenebris propter verecundiam expeteret virginalem: hoc, Cinyras, incitatus libidine, pollicitus eſt: cupiens deinde videre vultus puellæ, lumen juſſit inferri, viſamque filiam perſequi cum gladio cœpit, ut interficeret, quæ gravida de patre confugit in ſylvas, ibique mutata eſt in arborem nominis ſui; ſed infantem conceptum etiam in cortice retinuit, & poſtmodum dente apri exciſum emiſit in lucem; qui à Nymphis educatus, Adonis cognominatus eſt, quem quia Venus adamavit, Mars in aprum transfiguratus occidit, quem multi miſeratione Veneris in roſam converſum dicunt. Eſt etiam alter ordo hujus fabulæ; Ex Egypto Epivioſtaſterius & Yon fratres, ad inſulam Cyprum profecti ſunt, atque ibi ſortiti uxores, ex quorum genere Celes procreatus eſt; qui habuit Erinonam filiam; hæc cum eſſet æmula caſtitatis, & hoc à Minerva & Diana diligeretur, Veneri eſſe cœpit inviſa, quæ cum puellæ caſtitati inſidiaretur, in amorem ejus impulit Iovem, quem dolum poſtquam Iuno animadvertit, ut fraudem fraude ſuperaret; petit à Venere, ut in amorem puellæ Adonem inflammaret; quem poſteaquam nulla fraude ſollicitare in ejus amorem potuit, objectis quibuſdam nebulis, ipſum Adonem in penetrale Virginis produxit: Ita pudicitia puella per vim & fraudem caruit; ſed hanc Diana irata circa Ciſſeum fluvium in pavonem mutavit: Adonis vero ubi cognovit ſe amatam Iovis vitiaſſe; metuens, profugit in montis Caſſii ſylvas, ibique immixtus agreſtibus verſabatur; quem dolo Mercurii monte deductum, cum aper, quem fabulæ Martem loquuntur, vehementer urgeret, & ab Adone vinceretur; repente fulmen Iuppiter jecit & Adonem morti dedit: ſed cum Venus illuſum ſibi, & mortem amati Adonis ſæpe quereretur; Mercurius miſeratus imaginem Adonis, ut vivere crederetur, ad ſuos reduci fecit. Iuno autem à Iove petiit, ut Adonis, in lucis patriis, ævum degeret: tum Diana puellæ Erinomæ formam priſtinam reddidit, quæ tamen ex Adone Taleum filium procreavit, & cum viro permanſit.

Digitized by Google

Venit & upilio: tardi venere bubulci:
Vvidus hyberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant: tibi venit Apollo:
Galle quid inſanis? inquit. tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit & agreſti capitis Sylvanus honore;
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Et quis erit modus? inquit. amor non talia curat.
Nec lachrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cythiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille tamen; Cantabitis, Arcades, inquit,

SERVII.

VENIT ET VPILIO: Ovium cuſtos, & propter metrum ait upilio: nam opilio dicimus. & græco uſus eſt ſchemate: ſicut illi dicunt ὄφις, pro eo quod eſt ὄφη, & ὄνομις, pro eo quod eſt ὄνομος. TARDI VENERE SVBVLCI. Tardi, id eſt ſtulti. Terentius in ἑαυτὸν τιμωρουμένῳ. *Tardus es*, id eſt ſtultus. Nam porci cito ambulant. Alii pro fatigati accipiunt; quidam dicunt ideo tardi, quia porci nuſquam paſcuntur, niſi radicitus effodiant herbam. SVBVLCI autem paſtores porcorum.

VVIDVS HYBERNA VENIT DE GLANDE MENALCAS. Vvidus, pinguis. Et humidum eſt quod extrinſecus habet aliquid humoris: Vvidum vero quod intrinſecus, unde uvæ dicuntur. quod tamen plerunque confundunt poëtæ. hiberna autem de glande, de collectione glandis, quia per hiemem colligitur.

VENIT AMORISTE. Id eſt tam impatiens, tam turpis. Alii ſic intelligunt unde, quod non dignus illo atque ſuperet * faſtidiebatur.

GALLE QVID INSANIS. vult ſpem amoris deſperatione ſanare. TVA CVRA LYCORIS. Pene irriſorie dictum eſt TVA CVRA, id eſt pro qua tu ita ſolicitus es, te relinquit. Et bene cum alii interrogent, quaſi deus Apollo divinat.

PERQVE HORRIDA CASTRA SECVTA. Horrida ſemper: nunc propter bella civilia. Et ſubtiliter hic tangit Antonium, ut ſupra dictum eſt.

QVASSANS. Concutiens.

QVEM VIDIMVS IPSI. utrum quia præſentia numina agreſtium & ipſe & Fauni; an quia ſolent numina plerumque ſe ruſticis offerre. Vnde eſt, *Satis eſt potuiſſe videri.* Norandum ſane quod ea numina plerumque quæ amaverunt, dicit ad amatorem venire. Nam Apollo amavit Daphnin; Pan Syringam; Sylvanus Cupreſſum.

SANGVINEIS EBVLI BACCIS, MINIOQVE RVBENTEM. Ebulum, genus eſt herbæ ſambuco ſimile. MINIO autem ideo, quia facie rubra pingitur Pan, propter ætheris ſimilitudinem. Æther autem eſt Iupiter. Vnde etiam triumphantes habent omnia Iovis inſignia, ſceptrum, palmatam. Vnde ait Iuvenalis, *Intumuit Iovis.* Fac iem quoque de rubrica illinunt inſtar coloris æthèrei.

AMOR NON TALIA CVRAT. Quaſi expertus in Syringa loquitur.

TRISTIS AT ILLE TAMEN. Alii TAMEN ſuperioribus jungunt: ſed melius ut ſic legamus, *Tamen cantabitis*: ut ſit ſenſus, Licet ego duro amore conſumar, tamen erit ſolatium, quia meus amor erit veſtra cantilena quandoque. Videtur enim neque objurgationes, neque conſolationes recipere obſtinate moriturus; nihil enim ad dicta ab eis reſpondit.

VARIORVM.

VENIT ET VPILIO. Veteres *oves* appellarunt *Opes*: & hinc deductum *Opicerda* (ſtercus ovium) & *Opilio*: & in nominibus propriis *Opius*. Deinde vero, quia in multitudine pecorum, maxime ovium, antiqui illi divitias & cenſum, collocabant; ex eo *Opes* dictæ divitiæ; ita Græcis πολύμηλοι divites ſunt. MEVRSIVS.

TARDI VENERE BVBVLCI. Alii *Subulci*, legendum, aſſerunt. Potuit enim hoc adjunctum, quod *bubulcis* proprium, ſubmonere Servium & alios, *bubulci* hoc loco legendum eſſe non *ſubulci*, quibus tardis eſſe non licet, per porcorum celeritatem quos ſequuntur. Deinde etiam Æl. Donatus tria tantum paſtorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habeant, enumerat, *Bubulcos*, Opiliones & Caprarios. Quin & ille ipſe Theocriti verſus, quem hic noſter æmulatus eſt, nullam *ſubulci* mentionem habet. ERYTHRÆVS.

TVA CVRA LYCORIS. Id eſt amor; ut *Iamdudum ſaucia cura.* Hæc autem Lycoris, Cytheris appellata eſt. PHILARGYRIVS.

SANGVINEIS EBVLI BACCIS. Hunc verſum, Ruellius lib. de nat. ſtirp. citat; eo conſilio, ut doceat, *acinos* & *baccas* indifferenter nonnunquam confundi; etiamſi non indocti homines intereſſe hoc putent: quod *acini* inter minutiores fœtus herbarum, fruticum, arborumve, denſius enaſcantur: *baccæ* vero diſperſius & rarius: GERMANI

Montibus

Digitized by Google

Montibus hæc veſtris: ſoli cantare periti
Arcades. ô mihi tum quam molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores.
Atque utinam ex vobis unus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certe ſive mihi Phyllis, ſive eſſet Amyntas,
Seu quicunque furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigræ violæ ſunt, & vaccinia nigra)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite jaceret:
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes; hic mollia prata Lycori:
Hic nemus; hic ipſo tecum conſumerer ævo.
Nunc inſanus amor, duri me Martis in armis
Tela inter media, atque adverſos detinet hoſtes.
Tu procul à patria (nec ſit mihi credere) tantum
Alpinas ah dura nives, & frigora Rheni,
Me ſine ſola vides. ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.

SERVII.

ARCADES, Paſtores; & allegoricè oſtendit Virgilius, quantum ei præſtet, amorem ejus canendo. OSSA QVIESCANT. Hinc confirmat ſe eſſe moriturum.

OLIM. Futuri temporis eſt modo.

AVT CVSTOS GREGIS, AVT MATVRÆ VINITOR VVÆ. Ac ſi diceret, Quid mihi cum urbibus, ubi meretrices tam pulchræ ſunt, quam perfidæ? Vinitor autem, vel cuſtos, vel cultor vinearum.

SEV QVICVNQVE FVROR. Omnis enim amor plenus furoris eſt. QVID TVM SI FVSCVS AMYNTAS? quaſi ei objectum ſit, quod Amyntas fuſcus eſſet, ſic reſpondit; quid deinde ſi fuſcus eſt?

MECVM INTER SALICES. Videlicet, alteruter, vel quiſquis ille, vel ille fuerit.

HIC GELIDI FONTES HIC MOLLIA PRATA LYCORI. Ac ſi diceret, Quid te juvat inter frigora Gallicana demorari? & cum optaſſet aliud, iterum ad amatum rediit.

HIC IPSO ÆVO, id eſt flore ætatis.

NVNC INSANVS AMOR. Hinc uſque ad finem, amatoris inconſtantia exprimitur; cui electa diſplicent ſtatim.

TELA INTER MEDIA ATQVE ADVERSOS DETINET HOSTES. Ex affectu amantis ibi ſe eſſe putat, ubi amica eſt: ut ME, ſit meum animum.

NEC SIT MIHI CREDERE TANTVM. Tantum, quidam, tam longe abeſt ut nolim credere te tam longe abeſſe: vel certe ordo eſt, Tu tantum procul à civitate, quæ ſolebas ſolis urbibus frui. & per parentheſim dictum eſt, *nec ſit mihi credere*: id eſt quod utinam non credam. Hi autem omnes verſus Galli ſunt, de ipſius tranſlati carminibus. Terentius in ἀνυπερβλήτῳ, *miſerumque nimis credere eſt.*

AH DVRA. Quæ & amatorem ſpernis, & Gallicana potes frigora ſuſtinere.

ME SINE SOLA VIDES. Hinc eſt, *Sola domo moretur vacua.* nam meretrix ſola eſſe non poteſt. AH TE NE FRIGORA LÆDANT. Inconſtantem animum expreſſit, miſerantem & optantem.

TENERAS PLANTAS. Oſtendit illam pulchram.

VARIORVM.

MOLLITER OSSA QVIESCANT. Simile eſt quod ſepulchris inſcribebatur, ſit tibi terra levis, his litteris majuſculis S. T. T. L. Quod ad verbum pæne interdum Poëtæ uſurpant. Ovid.

Aſcaniuſque ſuos ſeluerter impleat annos,
Et patru Anchiſe molliter oſſa cubent.

Mart. *Sit tibi terra levis, mollique tegatur arena.* VRSINVS.

ATQVE VTINAM EX VOBIS. Ἀπροσδόκητα hoc dicit, utinam contentus mea ſorte vixiſſem vitam inhonoratam: reperiſſem enim in illa conditione amores congruentes. TAVBMANNVS.

NVNC INSANVS AMOR, &c. ME, id eſt animum meum; Amantium enim ſunt σωματοφθόρα, ψυχὴ ἔξω κεῖται. Et venuſte dixit Plato, *Amantis animum in proprio corpore mortuum, vivere in alieno.* Congruenter illud, *Animum amantis magis eſſe ubi amat, quam ubi animat.* PONTAN.

Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor avena.
Certum eſt, in ſylvis, inter ſpelæa ferarum
Malle pati, teneriſque meos incidere amores.
Arboribus: creſcent illæ: creſcetis amores.
Interea miſtis luſtrabo Mænala Nymphis:
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare ſaltus.
Iam mihi per rupes videor, lucoſque ſonantes
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula: tanquam hæc ſit noſtri medicina furoris;
Aut deus ille malis hominum miteſcere diſcat.
Iam neque Hamadryades rurſus, nec carmina nobis
Ipſa placent: ipſæ rurſus concedite ſylvæ.
Non illum noſtri poſſunt mutare labores:

SERVII.

IBO, ET CHALCIDICO QVÆ SVNT MIHI CONDITA VERSV CARMINA. &c. Euboea inſula eſt, in qua eſt Chalcis civitas: de qua fuit Euphorion, quem tranſtulit Gallus. Et hoc dicit, Ibo, & Theocritio ſtylo ſcribam carmina Euphorionis. Alii dicunt ideo magis per Chalcidem Theocritum ſignificari, quod de Calchide profecti ſint, qui Naxum in Sicilia condiderunt. Alii volunt ipſum Theocritum de Sicilia ad Chalcidem poſtea migraſſe. Circa hanc Chalcidem ille Euripus eſt, qui ſepties in uno die æſtu maris fluit ac reſluit: Sinus ipſe in quo ſupradicta loca conſtituta ſunt, Salæneus dicitur.

SPELÆA FERARVM. Græce ait, pro ſpeluncis.

CRESCENT ILLÆ. Quaſi ei iterum diſplicet, ne cum arboribus, ejus creſcant amores. Sane breviter dictus iſte totus ſenſus.

MISTIS LVSTRABO MÆNALA NYMPHIS. μεμιγμένοις, pro immixtus Nymphis. multis enim unus miſcetur.

PARTHENIOS CANIBVS CIRCVNDARE SALTVS. Parthenius mons eſt Arcadiæ, dictus à virginibus, id eſt διὰ τὸ παρθένων, quæ illic venari conſueverant: vel à Parthenio Iovis filio, Arcadis fratre; vel quod ibi virginitas Caliſtonis delibata ſit; vel quod Parthenix Lacedæmonii duce Palanto, ibi aliquando conſediſſent, priuſquam in Italiam navigarent, ac Tarentum conderent. VETABVNT FRIGORA. quaſi amore ardens loquitur.

TANQVAM HÆC SIT NOSTRI MEDICINA LABORIS. Iam quaſi ad ſe recurrit: & illud quod ſupra audiit, reſpicit, *Amor non talia curat.*

IAM NEQVE HAMADRYADES. Amantis animum expreſſit, cui quod ante placuit, ſtatim diſplicet. Nymphæ quæ cum arboribus & naſcuntur, & pereunt, διὰ τὸ ἅμα τοῖς δένδροις; qualis fuit illa quam Eryſichthon occidit: qui cum arborem incideret, & vox inde erupit, & ſanguis, ſicut docet Ovidius. Dryades vero ſunt quæ inter arbores habitant. Oreades quæ in montibus. Sane ab ovibus Nymphæ peribelides; à fluminibus Najades; à pratis Limoniadas; ab alimonia infantum Curotrofæ nominantur. Hoc autem ad ſuperiora pertinet, quia dixerat, *Miſtis luſtrabo Mænala Nymphis.* NEC CARMINA NOBIS IPSA PLACENT. Quia dixerat, *Carmina paſtoris Siculi modulabor avena.*

IPSÆ RVRSVS CONCEDITE SYLVÆ. Propter illud, *iam mihi per rupes videor, lucoſque ſonantes ire.* Concedite vero hic abite. ſupra aliter, *concede laborem.*

VARIORVM.

IBO ET CHALCIDICO QVÆ, &c. Id eſt carmina Euphorionis à me facta Latina, cantu Bucolico modulabor. H. STEPHANVS.

TENERISQVE MEOS INCIDERE, &c. Solebant priſci, non ſola deliciarum ſuarum nomina, ſed carmina etiam, de ſuis delitiis amatoria, in corticibus arborum exarare, cum etiam in parietibus. Ita Ovidius in Oenones epiſt.

Inciſæ ſervant à te mea nomina ſagi,
Et legor Oenone falce notata tua.
Et quantum truncis, tantum mea nomina creſcunt.
Creſcite, & in titulos ſurgite vitis meos.

De hoc more vide Ariſtophanis interpret. in Acharn. locum. item P. Victor. lib. 16. cap. 15. PONTANVS.

PARTHO TORQVERE CYDONIA CORNV. Luxurioſa magnificentia: ſiquidem ad arma unius ſagittarii inſtruenda, diverſarum gentium artificia contraxit. CYDONIA autem SPICVLA, ſunt Cretica. Nam Creticæ arundines imprimis idoneæ ad jacula ac ſagittas habitæ. TAVBMAN.

Nec

Nec ſi frigoribus mediis, Hebrumque bibamus,
Sithoniaſque nives hyemis ſubeamus aquoſæ;
Nec ſi, cum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.
Omnia vincit amor: & nos cedamus amori.
Hæc ſat erit divæ veſtrum cecinisſe poëtam,
Dum ſedet, & gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides: vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere novo viridis ſe ſubjicit alnus.
Surgamus: ſolet eſſe gravis cantantibus umbra.
Iuniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.
Ite domum ſaturæ, venit Heſperus, ite capellæ.

SERVII.

NEC SI FRIGORIBVS MEDIIS HEBRVMQVE BIBAMVS. Manifeſtius hoc dicit, amore ſe carere non poſſe: nec ſi Hebrum Thraciæ fluvium mediis frigoribus bibat: nec ſi æſtibus nimiis fuerit in ardenti provincia. Dicit autem hoc ſecundum Phyſicos, qui morbos aut à contrariis, aut à ſimilibus aſſerunt poſſe depelli. Sic Theocritus, *εἴτε σ' ἐὸν ἐν θέρεϊ κεφαλὰν μενεαίνω Βύβλον πὰρ πολιὰν τετραμμένος ὑγρὸν ἄρυτον ἢ ἐν χιόνος πυκιναῖσιν πὰρ αἰθέρα νιφάδεσσιν.*

SYTHONIASQVE NIVES. Sython eſt mons vel gens Thraciæ.

LIBER. Corticis pars interior.

VERSEMVS. Paſcamus, quoniam qui paſcit huc & illuc agit pecus; quod eſt verſare, ut eſt in Æneide. *tu currum deſerto in gramine verſas*; aut exerceamus & tractemus, ut in undecimo, *Conſilio verſare dolos ingreſſus*; & item, *ſeu verſare dolos, ſeu certa occumbere morti.*

OMNIA VINCIT AMOR, ET NOS CEDAMVS AMORI. Cuivis enim fatilius quam amori repugnatur, quod eleganter Plautus explicuit. *Qui amans egens ingreſſus eſt princeps in amoris viam, ſuperavit erumnas ſuas erumnas Herculis; nam cum Leone, cum excetra, cum apro Aetolico, cum avibus Stimphalicis, cum Anthæo med' eluctari malueram, quam cum amore.*

HÆC SAT ERIT. Iam ad Muſas loquitur.

GRACILI FISCELLAM TEXIT HIBISCO. Ac ſi diceret, Niſi hac re occupatus minime canerem. Allegoricῶs autem ſignificat ſe compoſuiſſe hunc libellum tenuiſſimo ſtylo.

QVANTVM VERE NOVO VIRIDIS SE SVBIICIT ALNVS. Vere novo, vel generaliter, vel ſibi novo: viridis autem pro tenera; & hoc dicit, Amo inquit Gallum, ſed latenter ſicut arbores creſcunt. Nam comparatio iſta hoc ſignificat: ſcilicet propter Cæſarem ſubjicitur rei, vel ſurſum jacit, vel ſubter jacit.

NOCENT ET FRVGIBVS VMBRÆ. Quanto magis hominibus? Vnde eſt in Georgicis, *Et rurſus opaca Falce premes umbram*; & item alibi, *aut umbra nocet.*

ITE DOMVM SATVRÆ, VENIT HESPERVS, ITE CAPELLÆ. Verecunde ſe capellarum dicit eſſe paſtorem, Id eſt, viliſſimorum animalium. nam bucolica ſcribens, debuit ſe dicere, boum eſſe paſtorem: ſed vitans arrogantiam, ultimum ſe voluit eſſe, non principem in ſcribendis Bucolicis: quamvis alii dicant, ideo eum etiam capellarum ſe memoraſſe paſtorem, quod apud nonnullos de capris propter abundantiam lactis vel fœtuum, major fructus putetur, ut ipſe ait, *Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis.* Et item, *Ergo minor eſt illis curæ mortalis egeſtas.*

VARIORVM.

VIRIDIS SE SVBIICIT ALNVS. Forſan *ſubicit* ita accipiendum, ut ſubmittit apud Lucretium lib. 1. *tibi ſuaves Dædala tellus, Submittit flores.* Et 2. Georg. & alibi, *Parnaſſ[illegible]urus Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.* [illegible]bicere, ſe ſurrigere & attollere ſignificare videtur. GERMAN.

SOLET ESSE GRAVIS CANTANTIBVS. De gravitate umbræ Iuniperi, & an noxia ſit varie diſputatum. Sunt etiam qui legant CVNCTANTIBVS, pro *cantantibus*, & talem inde ſenſum eliciunt: Surgendum à cantu; quod umbra adventantis noctis gravis ſit, atque adeo etiam Iuniperi, quæ alioqui grata: ſi ergo in noctem ſub ea cunctaris, &c. Vid. ROB. TITIVM. lib. 10. cap. 1.

P. VIR.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER PRIMVS.

AD MÆCENATEM.

VIRGILIVS in operibus ſuis diverſos ſecutus eſt poëtas: Homerum in Æneide: quem, licet longo intervallo, ſecutus eſt tamen. Theocritum in Bucolicis, à quo non longe abeſt: Heſiodum in his libris, quem penitus reliquit. Hic autem Heſiodus fuit de Aſcra civitate, qui ſcripſit ad fratrem ſuum Perſen, librum, quem appellavit ἔργα καὶ ἡμέρας, id eſt opera & dies. Hic autem liber continet, quemadmodum agri, & quibus temporibus ſint colendi: cujus titulum transferre noluit, ſicut Bucolicorum tranſtulit: ſicut in Æneide appellavit ad imitationem Odyſſeæ: tamen eum per periphraſim primo exprimit verſu; dicens, Indicabo quo opere, & quibus temporibus ager colendus ſit. Ingenti autem egit arte, ut potentiam nobis ſui indicaret ingenii, coarctando lata, & anguſtiora dilatando. Nam cum Homeri & Theocriti brevitate ſcripta collegerit: unum Heſiodi librum diviſit in quatuor. quod ratione non caret. nam omnis terra (ut etiam Varro docet) quadrifariam dividitur. Aut enim arvus eſt ager, id eſt ſationalis: aut conſitus, id eſt aptus arboribus: aut paſcuus, qui herbis tantum & animalibus vacat: aut florens, in quo ſunt horti apibus congruentes & floribus. Male autem quidam Georgicorum duos tantum eſſe aſſerunt libros: dicentes Georgicam eſſe, γῆς ἔργον, id eſt terræ operam: quam primi duo continent libri: neſcientes tertium & quartum licet Georgiam non habeant, tamen ad utilitatem ruſticam pertinere: nam & pecora & apes habere, ſtudii eſt ruſtici: licet poſſimus agriculturam etiam in his duobus ſequentibus invenire. Nam & farrago ſine cultura non naſcitur: & in hortis colendis non minorem, quam circa terras, conſtat eſſe laborem. Et hi libri, didaſcalici ſunt. Unde neceſſe eſt ut ad aliquem ſcribantur; nam præceptum & doctoris & diſcipuli perſonam requirit. Unde ad Mæcenatem ſcribit: ſicut Heſiodus ad Perſen, Lucretius ad Memmium. Sane agriculturæ hujus præcepta non ad omnes pertinent terras, ſed ad ſolum ſitum Italiæ, & præcipue Venetiæ, teſte ipſo Virgilio, qui ait, *Tibi res antiquæ laudis, & artis Ingredior;* cum de Italia diceret.

QVID

Digitized by Google

QUID *faciat lætas segetes: quo sydere terram*
Vertere Mæcenas; ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, quis cultus habendo
Sit pecori; atque apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, ô clarissima mundi
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum:

MAVRI SERVII HONORATI GRAMMATICI,
IN PRIMVM GEORGICON COMMENTARIVS.

QVID FACIAT LÆTAS SEGETES. Fertiles, fœcundas, id est, Quæ res terras pingues efficiat. segetem enim modo pro terra posuit: sic alibi, *Horresct strictis seges ensibus*. Pingues autem efficit terras: (ut paulo post dicturus est) cinis, intermissio arandi, incensio stipularum, stercoratio. Vnde etiam *lætas* ait. Nam fimus, qui per agros jacitur, vulgo lætamen vocatur. Sane QVID FACIAT non interrogat, sed pollicetur. QVO SYDERE TERRAM. Quo tempore: ex syderibus enim tempora colliguntur. Et sciendum quatuor primis versibus, textum sequentium quatuor librorum per ordinem contineri. Sane Sydus proprie est quod in se plures continet stellas, sed à poëtis confuse ponitur.

TERRAM VERTERE, περιφραστικῶς arare. VLMISQVE ADIVNGERE VITES. Subauditur, QVO SYDERE. & hoc secundum Italiæ situm locutus est: in qua vites altius elevantur. sic alibi, *Non eadem arboribus pendet vindemia nostris*. Hoc autem rustici maritare dicunt.

QVÆ CVRA BOVM, QVI CVLTVS HABENDO SIT PECORI. Aut in sequenti epexegesis est; hoc ut sit, *Quis cultus habendo sit pecori*: quod est, quæ cura boum. Aut certe κατ' ἐξοχὴν ait boves, & postea intulit cætera pecora: ut majus animal separaret à minoribus: sicut de hominibus facit; dicens, *Reliquias Danaum, atque immitis Achillis*. HABENDO autem, dum habentur, ut alibi. *Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo*: dativum ergo pro genitivo posuit, nam habendorum pecorum facit, sicut apium parcarum. Et CVLTVM, hic habitudinem corporis significat, alias ornatum. Sallustius, *Cultu corporis ornata egregio*. & Iugurth. *cultu quam maxime miserabili Romam venit*. alias ad animum referuntur. *Vt, queis neque mos, neque cultus erat*. Sallust. *Indocti inculticque vitam, sicuti peregrinantes transiere*.

QVANTA, quam magna. HABENDO PECORI. Hoc est ut habeatur pecus. EXPERIENTIA, vel usu nata doctrina. Hoc est ἡ πεῖρα, vel notitia. PARCIS. Servatricibus frugi, quæ mella custodiunt.

HINC CANERE INCIPIAM. pro dehinc, vel deinceps, non ergo ab apibus, sed quid faciat lætas segeres. VOS Ô CLARISSIMA MVNDI LVMINA, LIBER ET ALMA CERES. Stoici dicunt non esse nisi unum deum, & unam eandemque esse potestatem, quæ pro ratione officiorum nostrorum, variis nominibus appellatur. Vnde eundem Solem, eundem Liberum, eundem Apollinem vocant. Item Lunam, eandem Dianam, eandem Cererem, eandem Iunonem, eandem Proserpinam dicunt: secundum quos, pro Sole & Luna, Liberum & Cererem invocavit.

LVMINA. Numina fuit, sed emendavit ipse, quia postea ait. *Et vos agrestum præsentia numina Fauni*. LABENTEM, currentem, vel cito transeuntem. QVÆ DVCITIS ANNVM. Quorum cursu tempora computantur. Nam per Lunam, mensis: per Solem, annus ostenditur. Vel certe deducitis per duodecim sydera, aut ducitis, pro finitis; ut, *noctem custodis ducit*: & alibi, *hic noctem ludo ducunt*.

VARIORVM.

QVID FACIAT LÆTAS SEGETES. Prædivisione, quam Græci διαιρέσιον vocant, quid quoque libro præcipiat, significat: Hic enim rationem arvorum, cultibus agrestibus necessariam, ex syderum observatione, relaturum se promittit: secundo demonstraturum, quemadmodum vitibus ulmi maritentur, & quæ cum his olearum cura agi debeat: tertio, armentorum, pecorumque rationem; quarto apum indicaturum. PROBVS.

QVID FACIAT LÆTAS SEGETES. Videtur autem hic *lætas segetes* dixisse, ut Hom. Iliad. μ. πίειρα λαχοῦσι, καὶ ἀνδρῶν πίονα ἔργα: qui Homeri versus interpretationi Servianæ respondet. nam ille, *lætas* pingues explicat, & fimum lætamen accipit. Sæpe vero poëta πίονα ἔργα, pinguia culta transfert; & ut hic *lætas segetes*, sic alibi *Sata læta, boumque labores*. GERMANVS.

VLMISQVE ADIVNGERE VITES. Plinius lib. 14. cap. 1. *In Campano agro vites populo nubunt: maritasque complexæ, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato cursu scandentes, cacumina æquant*. Quæ vero arbores vitibus maritandæ, idem lib. 17. cap. 23. Cur autem maritentur vitibus arbores, rationem tradit VARRO de re rustic. lib. 1. cap. 8.

LABENTEM CÆLO QVÆ DVCITIS. Credo equidem hic poëtam ea forma ducere annum dicere, qua sæpe ducere diem, & *noctem ducentibus astris*: &, *Iamque rubis fulgebat Lucifer Idæ, Ducebatque diem*. Dare autem videtur ducendi anni partes Libero & Cereri, quod messe & vindemia, anni potissima tempora & vices distinguantur. GERMANVS.

Digitized by Google

Liber, & alma Ceres, veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſta,
Poculaque inventis Acheloïa miſcuit uvis:
Et vos agreſtum præſentia numina Fauni;
Ferte ſimul Faunique pedem, Dryadeſque puellæ:
Munera veſtra cano. tuque ô, cui prima frementem

SERVII.

ALMA CERES. Alma, ab alendo: Ceres à creando dicta. Quamvis Sabini Cererem, panem appelleut, Liberum, Lebaſium. dictum autem, quia Græce διὸς dicitur res divina: vel ſimul Liberum, & Cererem poſuit, quia eis templa ſimul poſita ſunt, & ludi ſimul eduntur. VESTRO SI MVNERE. Quoniam ſine cibo & potione vivere non poſſumus. vel munere, beneficio; ut, *munere victor amicæ*. Si autem hic pro, ſiquidem. Nam ſi modo confirmantis eſt. Terentius, *Non ſi rediret pater ei veniam daret?*

CHAONIAM PINGVI GLANDEM MVTAVIT ARISTA. Epiroticam. Quæ cur Chaonia dicta ſit, in tertio Æneidos plenius habes; & hic Epiroticam à loco in quo abundant glandes, quibus antea homines veſcebantur. vel quod ibi Quercus Iovi Dodoneo ſacrata, quæ hominibus reſponſa reddebat; ex hac cum fuiſſet exciſa, columbæ, quæ vaticinabantur, volaſſe dicuntur. Et modo ſpeciem pro genere poſuit. non enim aut in Epiro tantum glandes fuerunt: aut de ſolo Acheloo homines potare conſueverant. Pingui autem ariſta, modo pro frumento poſuit: & affectate ait pinguem ariſtam, cum proprie ariſta ab aridirate ſit dicta: glandem vero mutavit ariſta, ita ait, ut togam paludamento mutavit. ut, POCVLAQVE INVENTIS ACHELOIA MISCVIT VVIS. Achelous terræ fuiſſe filius dicitur, ut ſolet de his dici, quorum per antiquitatem latent parentes. Hic cum de Melpomene; vel ut quidam dicunt de Calliope Syrenas habens filias, amiſiſſet, & mœrore conficeretur, auxilium matris oravit, ut ſibi ſeni luctus remedium præſtaret, quæ miſerans filium, patefactis antris intra ſe obruit; cui poſtea ut perennem famam nominis daret, in Ætolica regione fluvium ejuſdem vocabuli naſci fecit; quem nonnulli de Pindo monte Theſſaliæ oriri aſſerunt. Circa hunc Staphylus Oenei paſtor, cum animadverteret ex capris unam eſſe pinguiſſimam, intellexit id pabuli libertate fieri; ſecutus itaque eandem, cum vidiſſet uvis veſci; admiratus, & novitatem, & dulcedinem, decerptum fructum protulit regi, qui eum liquorem expreſſiſſet, à ſuo nomine vocavit οἶνον, ab inventore Staphylem. Sed Hercules cum propter uxorem Dejaniram cum Acheloo contenderet, cornu ejus unum fregit, quod Græce κέρας dicitur: ſed hic Acheloum non præter rationem dixit: nam ſicut Orpheus docet, & Ariſtophanes comicus, & Ephorus hiſtoricus tradunt; Acheloum generaliter propter antiquitatem fluminis, omnem aquam veteres vocabant. Ergo quia ſpecialiter Achelous Græciæ fluvius eſt, aut ſpecies eſt pro genere: aut ſecundum antiquitatem eſt locutus.

ET VOS AGRESTVM PRÆSENTIA NVMINA FAVNI. Id eſt, propitia: ut, *Nec tam præſentes alibi cognoſcere divos.* quorum præſentia favor eſt. Et bene de diverſis rebus dicturus, diverſa invocat numina. Hoc enim & in ſacris fieri ſolebat, ut poſt ſpecialia ad eam rem, de qua agebatur invocata numina, omnes dii vel dex confuſe invocarentur. PRÆSENTIA NVMINA FAVNI. Præſentia, quoniam dicuntur uſque ad ea tempora, quibus fuit Faunus, qui dictus eſt à fando, viſa eſſe numina: Quidam Fatuos putant dictos ab eo quod frugibus faveant. Cincius & Caſſius ajunt ab Evandro Faunum deum appellatum; ideoque ædes ſacras, Faunas primo appellatas, poſtea fana dicta; & ex eo, qui futura præcinerent, Fanaticos dici.

FAVNIQVE PEDEM: Cum unus Faunus ſit, cur pluraliter poſuit? * ſeſe. Sed Varro ad Ciceronem ita ait: *Dii Latinorum ita*, ut Faunus & Fauna ſit per * ex verſibus quos vocant Saturnios, in ſilveſtribus locis ſolitos fari futura, atque inde Faunos dictos. FERTE SIMVL FAVNIQVE PEDEM. *Ferte*, aut ſimul venite: aut date carmini meo facilitatem, quod utique pedibus continetur: ut ſit, *Ferte pedem*, metricam præſtate rationem. DRYADESQVE PVELLÆ. Dryades à quercubus, quod jam ſupra dictum eſt.

VARIORVM.

LIBER ET ALMA CERES. Hoc loco vult intelligi Lunam, Cererem: à creando dictam; quia maturet fruges. Solem, Liberum, quia libere pervagetur per aëra, neque ei fulgor aliorum ſyderum lumina perſtringat: vel quia maturet vineas. PROBVS.

CHAONIAM PINGVI GLANDEM. Chaonia dicta glans, à Chaonia regione Epiri, in qua Dodonæi Iovis eſt oraculum, à loco dictum Dodone, ejus regionis. Itaque columbas exiſtimant etiam ab ea regione Chaonas dictas, & in oraculo fuiſſe vocales, & reſponſa dediſſe conſulentibus. Traditur etiam quercus arbor, ſubjecta tutelæ Iovis, fuiſſe æque vocalis, ut Dodone; & reſponſa dediſſe apud idem oraculum; quod teſtatur Virgilius, dicens: *Atque habitæ Graiis oracula quercus.* Vnde dici Chaoniam glandem, ipſe declarat, cum dicit: *Chaoniique patres glandes.* Appellata autem eſt ea regio, à Trojano Chaone, Chaonia, ut ipſe teſtatur: Chaoniamque omnem Trojano à Chaone dixit. PROBVS.

FERTE SIMVL FAVNIQVE PEDEM. Eundem Pana, eundem Inuum, eundem Faunum, quidam interpretantur: quod ei in Italia quidam annuum ſacrum celebrant; quidam menſtruum. Exiſtimatur autem Faunus fuiſſe rex Aboriginum, qui cives ſuos mitiorem vitam docuerit, ritu ferarum viventes: & primus loca certa nominibus, & ædificia quædam locoſque ſacraverit: à quo & Fana ſunt dicta: ipſe autem receptus in deorum numerum creditur. Itaq; etiam oraculum ejus in Albunea, Laurentinorum ſylva eſt. PROBVS.

Fudit

Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune: & cultor nemorum, cui pinguia Cæa
Tercentum nivei tondent dumeta juvenci.
Ipſe nemus linquens patrium, ſaltuſque Lycæi
Pan ovium cuſtos, tua ſi tibi Mænala curæ,
Adſis, ô Tegeæe, favens; oleæque Minerva

SERVII.

TVQVE O, CVI PRIMA FREMENTEM FVDIT EQVVM MAGNO, &c. Antiquiſſimi libri FVDIT AQVAM, plerique habuerunt. Quoniam Neptunus & fluminibus & fontibus, & omnibus aquis præeſt, ut ipſe docet; aut *præceps Neptuno immerſerit Eurus*, ſed melius EQVVM. Propter armenta. In Corn. equum in authentico aquam ipſius manu equum. Fabula talis eſt, Cum Neptunus & Minerva de Athenarum nomine contenderent, placuit diis ut ejus nomine civitas appellaretur, qui munus melius mortalibus obtuliſſet. Tunc Neptunus percuſſo littore equum animal bellis aptum produxit: Minerva, jacta haſta, olivam creavit: quæ res eſt melior comprobata, & pacis inſigne. Vt autem modo Neptunum invocet: cauſa ejus muneris facit, quia de equis eſt dicturus in tertio: alioquin incongruum eſt, ſi de agricultura locuturus, numen invocet maris. Equum autem à Neptuno progenitum alii scythium, alii Schironem, alii Arionem dicunt fuiſſe nominatum. Et ideo dicitur equum inveniſſe: quia velox eſt ejus numen, & mobile, ſicut mare. Vnde etiam Caſtor & Pollux, quia eorum velociſſimæ ſtellæ ſunt, equos in tutela habere dicuntur. Sane hunc equum cujuſcunque nominis, alii apud Arcadiam, alii in Theſſalia editum dicunt; in quo etiam, montem altiſſimum oſtendunt, ubi primum equus viſus ſit; in tantum ut ob hanc cauſſam à Theſſalis Neptuno equeſtre certamen memorent inſtitutum: unde ut apud Græcos ἵππιος ποσειδῶν, à nobis equeſter Neptunus. Alii hanc eandem de equo opinionem varie adſerunt: nam primum equum, & mox pullum equinum matre editum tradunt; quidam marem magis pullum initio editum volunt: nonnulli Saturno, cum ſuos devoraret, pro Neptuno, equum oblatum devorandum tradunt; Vnde Illyricos quotannis ritu ſacrorum equum ſolere aquis immergere: hoc autem ideo quod Saturnus humoris totius, & frigoris deus ſit.

PRIMA autem, multi pro olim accipiunt. ut, *Prima, quod ad Troiam pro charis geſſerat Argis.* Alii prima ideo quod poſt Scythium, Arionem genuit. Nonnulli vero ob hoc, CVI PRIMA FREMENTEM FVDIT AQVAM legunt, quod veteres murmura aquæ, fremitum dicebant: Ennius, *Ager oppletus imbrium fremitu.* Et denuo, *ratibuſque fremebat imber Neptuni*, Virgil. in XI. *Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.* Ergo prima aut proprium, quia & Pegaſo fontem in Bœotia icta ejus ungula fudit; aut *prima tellus*, id eſt littus. ut, *primaque vetant conſiſtere terra.*

ET CVLTOR NEMORVM, CVI PINGVIA CÆA. Ariſtæum invocat, id eſt Apollinis & Cyrenes filium; quem Heſiodus dicit Apollinem paſtoralem. Hic (ut etiam Salluſtius docet) poſt laniatum à canibus Actæonem filium, Thebas reliquit: & Cæam inſulam tenuit primo, adhuc hominibus vacuam: poſt ea relicta, cum Dædalo ad Sardiniam tranſitum fecit. Huic opinioni Pindarus refragatur, qui eum ait de Cæa inſula in Arcadiam migraſſe, ibique vitam coluiſſe. Nam apud Arcadas pro Iove colitur, quod primus oſtenderit, qualiter apes debeant reparari: ut ait poëta de hoc ipſo Ariſtæo, *Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri Pandere.* CVLTOR autem pro incola. Cæa vero inſula in Ægeo mari. DVMETA, frutices.

IPSE NEMVS LINQVENS PATRIVM, PAN OVIVM CVSTOS. Pindarus, Pana ex Penelope filium dicit, unde multi patrium pro paternum accipiunt, eo quod Pan non Arcas ſit, ſed Ithacheſius, ut à patre, non à patria vox hæc videatur detorta; quia in Arcadia genitus. SALTVSQVE LYCÆI. Montis Arcadiæ. PAN OVIVM CVSTOS. Ideo Lyceus Pan ovium cuſtos, quod lupos ab ovium gregibus depellat.

SI TIBI. Si quidem tibi, Mænala autem mons Arcadiæ: dictus ἀπὸ τῶν μήλων, id eſt ab ovibus quibus plenus eſt.

TEGÆE. Vocativus eſt, à derivatione Tegæi oppidi Arcadiæ, & Tegeus tribrachus eſt: Tegæus Pæan tertius. FAVENS, Pro volens & per hoc propitius, *Favere* enim veteres etiam velle dixerunt. Ennius, *Matrone mœros complent ſpectare faventes.* nonnunquam favere & pro tacere ponitur, ut idem in inris, * *ore faventes*: Et Virgilius in quinto, *Ore favete omnes.* OLEÆQVE MINERVA INVENTRIX. Eo tempore quo adverſum Neptunum de nomine civitatis contendit, quod jam ſupradictum eſt. cui fabulæ hoc additur, quod poſtquam Minerva inventa olea Neptunum vicerit; indigne ferens Aliſotheus Neptuni filius oleas cœpit excidere; cui, dum hoc facit, ferrum de manubrio decidit, & ei caput amputavit: Neptunus vero dolens filii ſui obitum, Martem homicidii cœpit arguere: inde effectum eſt ut Mars & Neptunus de hac re judicium apud Athenas experirentur; unde locus ubi Iudices ſederunt Arejos pagos, Iudices Athenienſium, Areopagitæ appellantur.

VARIORVM.

OLEÆQVE MINERVA INVENTRIX. Sunt qui dicant Athenis prolatam eſſe olivæ ramum à Minerva. Sunt qui putant olei humorem idcirco Minervæ convenire, quia nulli poſſit miſceri, incorruptus & integer, comparabilis virgini Deæ, quæ ex uno parente dicatur eſſe genita, quam ſapientiam interpretantur virtutem inviolabilem, ut Homerus. GLOSS. MSS. LVGD.

Inventrix: uncique puer monſtrator aratri:
Et teneram ab radice ferens, Sylvane, cupreſſum.
Dijque, deæque omnes, ſtudium quibus arva tueri,
Quique novas alitis nonnullo ſemine fruges:
Quique ſatis largum cælo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quæ ſint habitura deorum

SERVII.

VNCIQVE PVER MONSTRATOR ARATRI. Alii Triptolemum, alii Oſyrim volunt: quod magis verum eſt, ut dicit Propertius, vel Tibullus. Nam Triptolemus frumenta diviſit. Quod munus ei Ceres dedit propter humanitatem patris Icari; qui eam, cum Proſerpinam captam in conjugium à Plutone quæreret, in Attica ſuſcepit hoſpitio. Alii talem de hoc Triptolemo fabulam tradunt: Ceres cum Proſerpinam filiam quæreret ad Eleuſinum regem devenit, cujus uxor Cyntinia puerum Triptolemum pepererat, ſeque nutricem pueri amore ducta ſimulavit reginæ; ſed nutrix recepta cum vellet alumnum ſuum immortalem reddere, interdiu cum lacte divino alebat, noctu in ignem eum obruebat. Itaque præterquam ſolebant mortales, creſcebat: Id ſic fieri cum pater admiraretur, nocturno tempore obſervavit, cum Ceres vellet puerum in cinere & in igne abſcondere: Pater exclamavit, illa irata Eleuſinum exanimavit. Triptolemo alumno ſuo æternum beneficium dedit. Nam ad fruges portandas currum draconibus junxit; deditque ei, quibus ille vectus orbem terrarum frugibus obſeruit; quem poſtquam domum rediit cum Cephalus rex interficere voluiſſet, per cognita juſſa Cereris Triptolemo regnum tradidit; qui accepto regno oppidum conſtituit, & ex patris nomine Eleuſinum nominavit, Cererique ſacra primus inſtituit, quæ Τελετὰς, Græce dicuntur. Varro de ſcenicis originibus, vel in Scauro, Triptolemum dicit Nigidius fetæ barbaricæ ſub virginis + ſigno arator, quem Orona Ægytii vocant; quod Oron Oſyridis filium ab hoc educatum dicunt. Ergo Oſyris ſignificatur, ut, Philoſtephanus περὶ Διονύσου, vel Epimenides, qui poſtea Buzyges dictus eſt ſecundam Ariſtotelem.

ET TENERAM AB RADICE FERENS SYLVANE C. Sylvanus deus eſt ſylvarum. Hic amavit puerum *Cypariſſum* nomine, qui habebat manſuetiſſimam cervam. Hanc cum Sylvanus neſcius occidiſſet, puer eſt extinctus dolore; quem amator deus in cupreſſum arborem ejus nominis vertit, quam pro ſolatio portare dicitur. Sane in Bucolicis alium illi habitum dedit, *Venit et agreſti capitis Sylvanus honore.* quidam Sylvanum primum inſtituiſſe plantationes dicunt, ideo *tenera ab radice* poëtam dixiſſe. An *ab radice tenera*, quia cæſa cupreſſus dicitur non renaſci; idem invalida, an ab radice tenens?

DIIQVE DEÆQVE OMNES. Poſt ſpecialem invocationem, tranſit ad generalitatem: ne quod numen prætereat. More Pontificum, per quos ritu veteri in omnibus ſacris poſt ſpeciales deos, quos ad ipſum ſacrum quod fiebat, neceſſe erat invocari, generaliter omnia numina invocabantur. STVDIVM QVIBVS ARVA TVERI. Nomina hæc numinum in Indigitamentis inveniuntur, id eſt in libris pontificalibus: qui & nomina deorum & rationem ipſorum numinum continent: quæ etiam Varro dicit. Nam (ut ſupra diximus) nomina numinibus ex officiis conſtat impoſita. Verbi cauſa, ut ab occatione, deus Occator dicatur: à Sarritione, deus Sarritor: à ſtercoratione, Stercilinius: à ſatione, Sator. Fabius Pictor hos deos enumerat, quos invocat Flamen ſacrum Cereale faciens telluri & Cereri, Vervactorem, Reparatorem, Inporcitorem, Inſitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Meſſorem, Convectorem, Conditorem, Promitorem. TVERI, pro tuendi, aut tuendorum.

QVIQVE NOVAS ALITIS. Id eſt omnes qui hoc poteſtis. NONNVLLO SEMINE. Id eſt aliquo, & hoc dicit, Qui à nobis jacta ſemina veſtris ſeminibus alitis. Semina autem dicit deorum cæli temperiem, pluvias, teporem: Vel NONNVLLO SEMINE ab hominibus ſcilicet jacto; ut, *quippe ſolo naturæ ſubeſt.* Seu rorem. SATIS. Segetibus: ut, *Satæ lætæ, boumque labores.* *Largo* autem *cælo demittitis imbrem*; per hæc aquam & terram ſignificari vult.

TVQVE ADEO QVEM MOX QVÆ SINT HABITVRA DEORVM CONCILIA, INCERTVM EST. *Adeo* hic præcipue: quidam ADEO abundare putant antiqua figura, ut, *omne adeo genus in terris.* Et jam adulatio ad Auguſtum quem inter deos invocat. Nec totum tamen dandum eſt adulationi, ſed & veritati: nam cum omnes Imperatores poſt mortem ſint inter deos relati, Auguſtus vivus divinos honores emeruit. quod etiam Horat. teſtatur dicens, *Præſenti tibi maturos largimur honores: Iurandaſque tuum per nomen ponimus aras.* Vnde male quidam culpant Virgilium, dicentes eum aviditate laudandi citum interitum Auguſto optaſſe: cum ad rem, quæ tunc fiebat, reſpexerit. MOX, poſſumus tamen pro *poſt* accipere: Horatius, *Mox daturæ Progeniem vitioſiorem.* Id eſt poſtea. Poteſt & MOX ad vitæ humanæ brevitatem referri. Nam ipſe ait in decimo, *Phœbe dia (res ſi qua dia mortalibus ulla eſt) Viximus.* Sane ſciendum mire eum laudaſſe, quod ait, *Quem mox quæ ſint habitura deorum Concilia, incertum eſt.* Id eſt, nondum ſcimus quis deus eſſe velis. nam deum fieri maximum, eſt, in poteſtate habere, quis deus velis fieri: plus eſſe quam maximum conſtat.

VARIORVM.

VNCIQVE PVER MONSTRATOR ARATRI. Alii ad Triptolemum, alii ad Oſirin hunc locum referunt. Ego certe, ut malim Triptolemum innui à poëta, facit præcedens proxime verſus, *oleæque Minerva inventrix:* quod & Minerva Athenarum præſes & tutelaris Dea fuerit, & ubique Triptolemus Atticus fuiſſe canatur. Certe & poëtæ Græci, ſerendi arandique artem paſſim Triptolemo tribuunt. GERM.

25 Conci-

Concilia, incertum eſt: urbiſne inviſere Cæſar,
Terrarumque velis curam, & te maximus orbis
Authorem frugum, tempeſtatumque potentem
Accipiat; cingens materna tempora myrto:
An deus immenſi venias maris; ac tua nautæ
Numina ſola colant: tibi ſerviat ultima Thule,
Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis:
Anne novum tardis ſydus te menſibus addas:

SERVII.

VRBEIS NE INVISERE CÆSAR. Tradidit utrum velis terrarum, an maris, an cæli imperium poſſidere.

ET TE MAXIMVS ORBIS. Vtrumne, te pro Iove coli velis.

AVCTOREM FRVGVM. Qui frugibus & cæteris rebus originem præſtes. TEMPESTATVMQVE POTENTEM. Aut boparum tempeſtatum: ut, *Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas?* Aut tempeſtatum ait temporum: ſicut ubique Salluſtius.

MATERNA MYRTO. Quæ in honorem eſt Veneris, à qua Auguſtus originem ducit per Cajum Cæſarem.

AN DEVS I. V. M. Id eſt, an pro Nepruno coli te velis & immenſi maris, cujus menſura non poteſt comprehendi. VENIAS autem aliquanti pro ſis accipiunt, ac ſi Græce diceret ἦσθα, ſive ὑπάρχοις; ire veteres pro eſſe dicebant.

NVMINA SOLA COLANT. *Sola*, magna, præcipua, id eſt, ſupra alios deos marinos, quaſi melior ſit futurus, & Nepruno, & cæteris diis marinis. THVLE. Inſula eſt Oceani inter ſeptentrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam, juxta Orchadas & Hiberniam, in hac Thule cum Sol in Cancro eſt, dies continuus ſine noctibus eſſe dicitur. Præterea miracula de hac inſula feruntur; ſicut apud Græcos Cteſias & Diogenes, apud Latinos Sammonicus dicit.

TETHYS EMAT OMNIBVS VNDIS. Tethys eſt uxor Oceani, nympharum mater. Quod autem ait EMAT, ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo ſe maritus & uxor invicem emebant, ſicut habemus in jure. Tribus enim modis apud veteres nuptiæ fiebant: uſu; ſi verbi gratia, mulier anno uno cum viro, licetſine legibus, fuiſſet: farre, cum per Pontif. Max. & Dialem Flaminem per fruges & molam ſalſam conjungebantur, unde confarreatio appellabatur; ex quibus nuptiis patrimi & matrimi naſcebantur; coëmptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiæ locum, maritus in patris veniebat; ut ſi quis prior fuiſſet defunctus locum hæreditatis juſtum alteri faceret: & bene, SERVIAT, quia quæcunque in manum convenerat, omnia protinus quæ doti * dicebantur, marito ſerviant *, hanc Tethyn. Cic. in Timæo, *Salaciam dicit*; generum vero pro marito poſitum multi accipiunt, juxta Saffo quæ in lib. qui ſcribitur epithalami ait, χαῖρε νύμφα, χαῖρε νύμφα καὶ γαμβρὲ πολὺ μᾶλλον ἢ νύμφα. ſic & Pind. ἐκ τῆς ἐυθρόνου.

TARDIS SYDVS T. M. A. Ideſt æſtivis. Vel quia optat ut diu vivat; vel quia Virgo & Libra ὀψινώτερα, ideſt tarde orientia dicuntur. Et *Tardis*, an quia aureo ſæculo longiores dies dicuntur fuiſſe; an poſt multos tardoſque menſes, ut deus fiat, aut id: *Aut incipient magni procedere menſes*, per hunc *magni*.

VARIORVM.

ET TE MAXIMVS ORBIS. Id eſt totus; ut ipſe, *Quo maxima motu terra tremit*. GLOSS. MSS. LVGD.

AVCTOREM FRVGVM. Auctor ab augendo dictus; ut, *Tu ſanguinis ultimus auctor*. GLOSS. MSS. LVGD.

MATERNA TEMPORA MYRTO. Maternam myrtum pro Iulia gente dixit, quæ à Venere traditur oriunda. Veneris autem in honorem & in tutelam, myrtus fuit. MSS. Myrtus primum viſa fuit in Italia, in tumulo Elpenoris, qui erat Circeis. Tradunt, Romanos & Sabinos, inituros bellum, jacta myrto pacificatos fuiſſe: unde & loco, monumentum Veneris Cluacinæ menſit. cluere enim pugnare eſt. & in circo intimo vetus ara, ſub titulo Veneris myrteæ fuit. Hanc autem arborem Veneri conſecrant poëtæ, tum quod ſuccus expreſſus, oleumque ex ea explorati uſus habeatur in amatoriis, muliebribuſq; illecebris & delitiis, efficaciæque certæ in vegetandis, roborandis & adſtringendis etiam non nominandis fœminei corporis partibus. Cæterum innuere hic videtur Maro coronam myrteam; quæ & ovalis dicebatur. GERMAN. SABINVS.

VLTIMA THYLE. Inſula in Oceano vix paucis nota, quam idcirco nominavit, ut longum ei & magnum tribueret imperium. Alii putant civitatem in ultimis Hiſpaniæ. GLOSS. MSS. LVGD.

ANNE NOVVM SIDVS TARDIS. Significat Libram inter XII ſigna, qua æquinoctium autumnale conficit. Et eleganter, TARDIS, ait: quaſi futurum ſit, ut, Cæſar abierit in cælum, hominis vita tendatur. Vt in Bucolicis, *Et incipient magni procedere menſes*, MSS. Vel tardos vocat, ob horas, quibus Romani utebantur, καιρικὰς ſive Civiles: quæ Junio & Julio menſibus tardiſſimæ, adeoque longiſſimæ erant: unde & Martialis lib. XII. Epigr. 1. *æſtivam horam*, pro longa dixit: ut contra Plautus Pſeudolo, *hibernam* pro brevi. TAVBMANNVS.

Digitized by Google

Quà locus Erigonen inter, Chelasque sequentes
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cæli justa plus parte relinquit.
Quicquid eris (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Græcia campos;
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)

SERVII.

QVA LOCVS ERIGONEN I. C. S. Ægyptii duodecim esse asserunt signa. Chaldæi vero undecim. Nam scorpium & libram unum signum accipiunt. Chelæ enim scorpii libram faciunt. Item Chaldæi volunt æquales esse partes in omnibus signis; sed pro qualitate sui, aliud signum XX. aliud XXX. habere: cum Ægyptii tricenas esse partes in omnibus velint. Modo ergo secundum Chaldæos locutus est, dicens posse eum habere locum inter scorpium & virginem. nam Erigone ipsa est virgo. Sciendum deinde est voluisse majores in his signis esse deorum domicilia: ut Solis est Leo: Lunæ vero Cancer. Cæterorum vero quinque planetarum bina sunt signa: prout se ratio syderum sequitur. Nam primus circulus à terra, Lunæ est; secundus Mercurii; tertius Veneris; quartus Solis; quintus Martis, sextus Iovis; Saturni ultimus. Sed remotis Sole & Luna, quorum sunt domicilia Leo & Cancer: hi quinque ordine quo eorum sunt circuli, bina possident signa, unum à sequentibus, & unum à superioribus: ut Mercurii sint Virgo & Gemini: Veneris, Libra & Taurus: Martis, Scorpius & Aries: Iovis, Sagittarius & Pisces: Saturni, Capricornus & Aquarius. Vnde per hæc loca syderum, Augustum & fortem propter Scorpium, id est Martis domicilium: & justum propter Libram: & prudentem propter vicinam Virginem, id est Mercurii domicilium fore significat. Vel certe ideo inter Scorpionis brachia, quæ sunt Libra, & Erigonem, quæ est Virgo; quia Libra æquitas, Virgo Iustitia. Sane hæc Erygone Icari filia fuit, tantæ pietatis in patrem, ut cum eum vidisset mortuum, omni se luctu ac mœrore conficeret; ob quam rem misericordia deorum inter signa locum virginis, sub Iustitiæ vocabulo, jussa est obtinere. Chelas autem sequentes ideo ait, quia sicut dictum est ipsæ sunt Libra. Bene autem Augusto inter Virginem & Scorpium, id est inter justitiam & virtutem, locum tribuit. Nam Chelæ Scorpii brachia sunt; quæ sexaginta partes in cœlo sunt: solum fore significat.

PANDITVR IPSE TIBI. Ordo est, *Quæ locus ipse tibi panditur. Tibi* autem, in tuum honorem & gratiam. IPSE *autem*, ultro, sua sponte. IPSE TIBI. Hic distinguitur, nisi dixeris, *Ipse tibi tum brachia contrahit ardens Scorpius*, * bene optantis, verba maledictum comprehendisse videantur. IAM BRACHIA C. A. S. Ideo Augusto merito juxta Scorpium locum adsignat, quia sydus hoc supra Romam positum creditur. Varro tamen ait se legisse Empedotim. * cuidam Syracusano à quadam potestate divina morralem aspectum detersum; eumque inter cætera tres portas vidisse, tresque vias. Vnam ad signum Scorpionis, qua Hercules ad deos isse diceretur *: alteram per limitem, qui est inter Leonem & Cancrum: Tertiam esse inter Aquarium & Pisces: Argute itaque eam viam & sedem tribuit Augusto forti Imperatori, quam habuit deus fortis.

ARDENS SCORPIVS. Ardens ad illud refertur, quia Martis est domicilium: nam Scorpii tempus frigidum est, quippe cujus November mensis est. Vel ARDENS ad virus ejus, vel ad cupiditatem Augusti recipiendi. IVSTA PLVS PARTE. Secundum Chaldæos, qui Scorpium dicunt spatium duorum signorum tenere. Ergo & loci spatio te invitat.

QVICQVID ERIS. Ordo est, Quicquid eris, da facilem cursum. Cætera enim per parenthesin dicta sunt. NEC SPERENT TARTARA REGEM. Nec sperent dixit, quasi beneficium de quocunque venerit.

NEC TIBI REGNANDI VENIAT. &c. Allegoricè dicit illum nec debere mori velle, nec posse. Dira autem pro magna, vel vehemens.

QVAMVIS ELYSIOS M. G. C. Licet præferantur inferi à Græcis Poëtis.

NEC REPETITA SEQVI CVRET. Ceres cum raptam à Plutone Proserpinam filiam diu quæsisset: tandem aliquando eam esse apud inferos comperit: pro qua re cum Iovis imploraisset auxilium; ille respondit posse eam reverti si nil apud inferos gustavisset. Illa autem jam Punici mali in Elysio grana gustaverat: quam rem Ascalaphus Stygis filius prodidit. Vnde Proserpina ad superos remeare non potuit. Hinc ait Lucanus, *Quæ te desinent Ditmæ dapes.* Quam necessitatem modo Virgilius Proserpinæ tribuit voluntati. Sane Ceres à Iove postea meruisse dicitur, ut Proserpina sex esset cum matre mensibus, sex cum marito: quod ideo fingitur, quia Proserpina ipsa est quæ & Luna, quæ toto anno sex mensibus crescit, sex deficit: scilicet per singulos menses quindenis diebus: ut crescens apud superos, deficiens apud inferos esse videatur: & sequitur & PROSERPINA MATREM, ad admirationem Elysiorum posuit, quod matri prælati sunt.

VARIORVM.

ARDENS SCORPIVS. Hoc enim commune omnibus sideribus cæli. aut *ardens*, festinans parare locum Augusto. GLOSS. MSS. LVGD.

IAM BRACHIA CONTRAHIT. Id est, tibi relinquit locum Libræ. Vnde Poëta vetus: *Et libram, quam Cæsar habet.* Alluditur enim ad natalem Cæsaris Augusti principio Libræ, IX Calend. Octobr. SCALIGER in Manil.

Digitized by Google

Da facilem curſum, atque audacibus annue cœptis:
Ignaroſque viæ mecum miſeratus agreſtes,
Ingredere, & votis jam nunc aſſueſce vocari.
Vere novo, gelidus canis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro patris ſe gleba reſolvit,
Depreſſo incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & ſulco attritus ſplendeſcere vomer.

SERVII.

DA FACILEM CVRSVM. Meo ſcilicet poëmati. ATQVE AVDACIBVS A. C. Verecunde ſuas vires extenuat, & commendat operis difficultatem dicendo AVDACIBVS.

IGNAROSQVE VIÆ MECVM MISERATVS AGRESTES INGREDERE. Aut mecum viæ (id eſt rationis) aut artis ignaros miſeratus ruſticos juva; aut mecum ignaros intelligas: aut ruſticis ignaris fave mecum, id eſt quibus etiam ego his ſcriptis plurimum collaturus ſum: aut mecum ignaros agricolas miſerare: aut eis mecum fave.

ET VOTIS IAM NVNC ASSVESCE VOCARI. Id eſt vivus adhuc. Nam (ut diximus) Auguſtus vivus divinos honores meruit.

VERE NOVO GELIDVS CANIS CVM MONTIBVS HVMOR LIQVITVR. *Novum* multa ſignificat, nam & recens aliquid novum dicitur, ut ipſe ait, *Lac mihi non æſtate novum*, id eſt recens. novum dicitur & magnum, ut *Pollio & ipſe facit nova carmina*; modo autem Novum Ver ideo ait, quia anni initium menſis eſt Martius. Et ſciendum decem tantum menſes fuiſſe apud majores. Martium autem anni principium habere voluerunt, propter Martem ſuæ gentis auctorem, quod multis firmatur auctoribus. Nigidius in ſphæra Græcanica, novum annum æquinoctium Veruale memorat. Varro epiſtolicarum quæſtionum, *Inter menſem Februarium ou: tunc eſſet extremus, & inter calendas Martias quæ t. e erant primæ.* Atta, *annum novum voluerunt eſſe primum menſem Martium*. Et alibi, *Majores Martium primum habuerunt*. Aprilis vero dictus eſt, quaſi terras tepore aperiens. Majus à Maja. Junius à Iunone. quamquam alii à majoribus & junioribus hos duos menſes velint eſſe nominatos. Nam antea populus Rom. in centurias juniorum & ſeniorum diviſus fuerat. Reliqui jam à numero nominabantur, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December, & hi erant tantum decem menſes. Duo vero, propter rationem ſignorum anni, intercalabantur, qui poſtea à Iano & à Februo nominati ſunt. Februus autem eſt Ditis pater: cui eo menſe ſacrificabatur. Quintilis & Sextilis mutati ſunt poſtea in honorem Iulii Cæſaris & Auguſti. Vnde ſunt Iulius & Auguſtus. Sic Ovidius in Faſtis.

Ergo, VERE NOVO, & anni initio accipiamus, & prima parte Veris. Nam anni quatuor ſunt tempora diviſa in ternos menſes: qui ipſorum temporum talem faciunt diſcretionem: ut priore menſe Ver novum dicatur: ſecundo adultum: tertio, præceps. Sicut etiam Salluſtius dicit, *ubique nova æſtas, adulta præceps*. Sic Auctumnus novus, adultus, præceps. Item Hyems nova, adulta, præceps vel extrema. Vnde eſt, *Extrema ſub caſum hyemis*. Sane ſciendum Xenophontem ſcripſiſſe unum librum Oeconomicum: cujus pars ultima agriculturam continet: de qua parte, multa ad ſuum hoc opus Virgilius tranſtulit; ſicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorum, qui agriculturam continent. Nam primus præcepta habet quemadmodum debeat materfamilias domi agere: Secundus, quemadmodum foris paterfamilias. Illud quoque ſciendum eſt, in his libris non eſſe obſcuritatem in quæſtionibus, ſicut in Æneide; niſi in paucis admodum locis. Sed in hoc tantum eſſe difficultatem, ut res poſitas intelligamus: id eſt τὸ κεφάλαιον ſicut hæc prima quoque ejus præcepta ſignificant. Nam hoc dicit agrum fertilem, id eſt pinguem & herboſum, bis debere arari: ſemel verno tempore, ut & herbæ adhuc teneræ & ſine ſemine avellantur: & æſtatis calore, ut ſuperfluus humor ſiccetur, vel glebarum putreſiat durities: & ſemel Autumnali arandum cum ſeminibus. Agrum vero tenuem & ſterilem Autumnali tantum tempore arandum: ne ſi etiam Verno araveris, exiguus ejus humor ſiccetur æſtate. CANIS MONTIBVS. albis ex nive.

LIQVITVR. Liquor cum nomen eſt *Li* brevis eſt: cum ad verbum venerit, producitur: ut liquor, liqueris, liquitur: nam mutavit naturam: ſicut homo, humus, hu, brevis eſt: humanis producitur. Item uur, i producitur: iturus corripitur. LIQVITVR Autem, defluit, reſolvitur. ET ZEPHYRO PVTRIS SE GLEBA RESOLVIT. Quo tempore Favonii flatu arva laxantur, quæ fuerant præcluſa frigoribus. Ipſe alibi, *Rura gelu tunc claudit hyems*. Putres autem glebas, ſolubiles, quas tepor efficit & aratrum.

DEPRESSO INCIPIAT IAM TVM MIHI TAVRVS ARATRO INGEMERE. Aliud pendet ex alio: nam altius impreſſum aratrum boves cogit in gemitum: quod genus arationis, pingui convenit terræ: nam è contrario paulo poſt de infœcunda terra dicturus eſt; *Temus ſat erit ſuſpendere ſulco*. MIHI autem, aut vacat: Cicero, *Qui mihi accubantes in convivio*. Aut MIHI, id eſt ruſtico amanti terras. Et TAVRVM bovem fortiſſimum accipimus: nam tauri difficile ad aratra junguntur.

ATTRITVS SPLENDESCERE VOMER. Lucretius, *Occulto decreſcit vomer in arvo*. quod evenire frequenti aratione novimus, ut & ſplendidior fiat & teratur. Cato in oratione ad filium, *Vir bonus eſt, M. fili colendi peritus, cujus ferramenta ſplendent*. Dicimus autem & hic vomer, & hic vomis: ſed ab utroque, hujus vomeris facit.

Illa

Illa ſeges demum votis reſpondet avari
Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora ſenſit:
Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.
At prius ignotum ferro quam ſcindimus æquor,
Ventos, & varium cæli prædiſcere morem
Cura ſit: ac patrios cultuſque, habituſque locorum:
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt fœlicius uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque injuſſa vireſcunt

SERVII.

ILLA SEGES DEMVM. Seges modo terra, ut, *nec pecori opportuna ſeges.* DEMVM, noviſſime, vere, ſpecialiter. VOTIS RESPONDET. Immane quoti ait VOTIS. nam plerumque plus optamus, quam ſperamus poſſe contingere. RESPONDET, aut ſatis faciet, aut conſentiet: ut, *Dictis reſpondent cætera matris.* AVARI, id eſt, quamvis avari, & plus eſt quam ſi dixiſſet parci. Nigidius, *Quia qui parcior eſt, ſuo contentus eſt, quod avarus non facit.*

BIS QVÆ SOLEM, BIS FRIGORA SENSIT. Quæ bis & dierum calorem, & noctium ſenſerit frigora. Per quod duplicem oſtendit arationem, Vernalem & Autumnalem. nec enim ad tempora æſtatis vel hyemis referre poſſumus, quod ait, *Bis Solem, bis frigora*: quia non ſunt in Italia in uno anno duæ æſtates, & duæ hyemes: ſicut geometræ dicunt eſſe in quadam parte Indiæ, in inſula Taprobane. aut ſicut quidam dicunt, ideo bis, ut ſemel cum fructibus, ſemel vacua, Solem & frigus perpeſſa accipiamus.

IMMENSÆ. Infinitæ. RVPERVNT HORREA. Plus eſt quam ſi diceret, impleverunt; hoc eſt ut non habeat ubi reponat.

AC PRIVS IGNOTVM FERRO QVAM SCINDIMVS ÆQVOR. Id eſt ante quam faciamus vervactum. Si autem non immenſum, ſed ignotum legeris, nobis ignotum ſignificat. Æquor autem modo terram accipe, ab æqualitate dictum .... tam, ut, *Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto.* Vnde & matia, æquora dicunt.

VENTOS. Quia diverſis locis diverſi prævalent venti. Et hoc dicit, Debes ſcire, ager cui vento ſubjaceat. VARIVM CÆLI PRÆDISCERE MOREM. Id eſt aëris. Lucretius, *in hoc cælo qui dicitur aër.* Et hoc dicit, Debes etiam cæli qualitatem noſſe; utrum pluviis gaudeat, an tepore, vel frigore.

PATRIOS CVLTVSQVE, HABITVSQVE LOCORVM. Duas res dicit, Sciendum eſt, ager & quemadmodum à majoribus cultus ſit, & quid melius ferre conſueverit. nam habitus locorum, poſſibilitates vel naturas accipiamus. quas Græci τὰς ἕξεις dicunt. Alii patrios, naturales exponunt.

VENIVNT. Creſcunt. ut, *Et pulchro veniens in corpore virtus*; vel proveniunt.

ARBOREI FOETVS ALIBI. Id eſt poma. Et arboreum aliqui duobus modis .... accipiunt. Aliter enim in Æneide de telo, *ingens arboreum.* Cognificius, *ut folia quæ frugibus arboreis tegmina gignantur.* ATQVE INIVSSA VIRESCVNT GRAMINA. Bene injuſſa: nam frumenta ſtudio juſſa naſcuntur. Vnde eſt, *Atque imperat arvis.* Et nunc hic unum alibi deeſt, ut fiat, *Atque alibi injuſſa vireſcunt gramina.*

VARIORVM.

ILLA SEGES DEMVM VOTIS, &c. Dici vix poteſt quantopere Grammatici, in expoſitione horum verſuum hallucinati ſint. Verba ergo illa Virgilii ex Theophraſto explicanda ſunt. Vere novo invertendas primum glebas dicit. Hæc vulgaris colendi agri ratio; cujus primam arationem vere auſpicabantur, quæ & tertia aratione abſolvebatur. Sed illam addit feliciſſime demum perventuram ſegetem, quæ bis Solem & bis frigora ſenſerit, id eſt quæ quarto arata fuerit. Quæ tertio aratur tantum, & cujus prima aratio à vere incipit, haud poteſt frigora ſentire. Theophraſtus: ἡ τριπτιγασία ὁὐ τῇ πάλιν ἐπ' ἀμφοτέρας τὰς ὥρας, τῷ ψύχει, τῷ χειμῶνι, ἔστιν χειμαθῆ καὶ ἰλυσθῆ ἡ γῆ, πρῶτον καὶ ἐπὶ τῆς φυτείας ἐλίχθη. Hoc eſt quod dixit Virgilius, *frigora & Solem ſentire*, χειμαθῆναι καὶ ἰλυσθῆναι. Cap. vero 5. de arborum plantatione dixerat: Scrobes in quibus defodi oportet inſerendas arbores, anno ante præparari vult & aperiri, ut poſſint χειμασθῆναι καὶ ἰλυσθῆναι. idem omnino præcipit obſervandum in ſatione frugum, quod in plantarum inſitione. Ergo anno prius arandam eſſe tellurem oſtendit, quam ſeminibus jactis conſeratur. Terram itaque ſuſcitandam eſſe in vervactum docet, ſub exitum autumni, ut anno poſt ſub idem ferme tempus ſemina poſſit accipere, & interim annuo illo intervallo ſubinde mota & exercita, frigus hiemis ſentiat & calorem æſtatis; utrumque ad eundem ſcilicet finem, exterminandis ac putrefaciendis glebis. Ex his liquet terram eam quæ utrumque perpetiatur, ἢ χειμασθῆναι καὶ ἰλυσθῆναι, melius reſponſuram cultoris ſpei, quam quæ ἰλυσθῆναι tantum percipiat. Quod autem ait *bis frigora & bis Solem ſenſit*, id ita exponendum eſt. prima aratio hiberna, ſicut ultima, quæ ſationi adjuncta erat: his duabus hibernis arationibus bis frigora ſentiebat arvum, & bis Solem, verna & æſtiva. Sic quatuor arationibus ſubactum intelligendum eſt illud ſolum, quod bis frigora, & bis calorem perpeſſurum eſt. SALMASIVS.

Gramma.

Digitized by Google

Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores;
India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus
Caſtorea, Eliadum palmas Epeiros equarum?
Continuo has leges, æternaque fœdera certis
Impoſuit natura locis; quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus. ergo age, terræ
Pingue ſolum primis extemplo à menſibus anni
Fortes invertant tauri: glebaſque jacentes
Pulverulenta coquat maturis Solibus æſtas.

SERVII.

NONNE VIDES. Aut Mæcenati dicit, aut ruſtico & argumentatur; quaſi hoc dicens, Si una provincia ferre non poteſt omnia: quanto magis unus ager? VT TMOLVS. Mons Ciliciæ, in quo naſcitur crocum præcipue: nam loca commemorat, ubi plus provenit & melius aliquid. Nam crocum & in Africa naſcitur, ſed non tale, nec tantum, quantum, vel quale in Cilicia. Sed Tmolus eſt mons etiam Lydiæ, circa oppidum Sardis, qui diverſis floribus abundat, unde multi de Tmolo croceos odores ſimiles croco accipiunt; alii non dixiſſe eum crocum apud Tmolum naſci; ſed vinum Tmoleticum crocei odoris. nam & crocum in Cilicia apud Corycum naſci Salluſtius meminit.

INDIA MITTIT EBVR. Et in Africa fuerunt elephanti, ſed majores in India. Hinc eſt quod ait Terentius, *Elephantus quem Indicis præfecerat*, id eſt maximis. Et India mittit quaſi pendit. MOLLES SVA TVRA SABÆI? Sabæi populi ſunt juxta Syriam & Arabiam: dicti Sabæi ἀπὸ τῦ σέβεσθαι, quod apud eos tus naſcitur, quo deos placamus. Molles autem ideo ait, vel quod ſub aëre clementiore ſunt. (Nam ut ait Lucanus, *Quidquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur, emollit gentes clementia cœli*) aut certe quia Alexander Macedo dicitur obſcœnos omnes ab exercitu ſuo ſegregatos, illic condidiſſe. Sane tus modo ſine aſpiratione dicimus: nam antiqui thus dicebant, ἀπὸ τῦ θύειν. quod diis placuit: tura enim à tondendo dicta eſſe voluerunt, à glebis tunſis: cum quibus dicitur fluens de arboribus coaleſcere. Alii Sabæos Arabos . . . colonos Ægyptiorum ex effœminatis collectos ab ..... de Arabia illuc deductos; vel ideo molles, quod fœmineos cultus veſteſque gerunt.

AT CHALYBES NVDI FERRVM. Subauditur ubique mittunt. Chalybes populi ſunt apud quos naſcitur ferrum. Vnde abuſive dicitur chalybs, ipſa materies: ut, *Vulnificuſque chalybs*. Nudi autem, aut apud quos arbores non ſunt: aut vere nudi, propter ferri cædendi ſtudium. Nam legimus, *Brontesque Steropesque & nudus membra Pyragmon*. VIROSAQVE PONTVS CASTOREA. Fibri, canes ſunt Pontici: quorum teſtes apti ſunt medicaminibus, propter quos ubi ſe requiri ſenſerunt, eos ſecant. De his Cicero, *Redimunt ſe ea parte corporis propter quam maxime expetuntur*. Iuvenalis, *Qui ſe eunuchum ipſe facit, cupiens evadere damno Teſticuli*. Caſtores autem à caſtrando dicti ſunt. VIROSA autem aut fortia, aut certe venenata. Nam licet ſint multis remedio, tamen prægnantes eorum odore, abjiciunt & egerunt partum. Et viroſa dicta ab eo quod eſt virus. Alii fortia accipiunt, à viribus.

ELIADVM PALMAS EPIROS EQVARVM. Hypallage eſt: nam hæc dicit, Epirus creat equas optimas, quæ apud Elidem palmas merentur in Iovis Olympici curuli certamine. Sane Epiros Græce profertur: unde etiam è habet accentum. Nam ſi Latinum eſſet, Epirus, Epiri, Pi haberet, quia longa eſt. Nec mireris equas currere. nam, ut dicit Plinius, *velociores ſunt ideo, quod in curſu urinam faciunt.*

CONTINVO HAS LEGES. Iugiter, in æternum, ad perpetuum: ſicut ſequentia indicant. nam dicturus eſt, *Æternaque fœdera.*

DEVCALION VACVVM LAPIDES IACTAVIT IN ORBEM. Iam tranſit ad fabulam: & poëtice dicit, Iſta tum primum ſtatuta, quæ ab initio mundi conſtat fuiſſe.

VNDE HOMINES NATI DVRVM GENVS. Expreſſit τὸ αἴτιον, id eſt cauſativum. Nam & Græce populi λαοὶ dicuntur à lapidibus. λάες enim lapides dicuntur. ERGO AGE TERRÆ PINGVE SOLVM. Iam redit ad cauſſam.

PRIMIS EXTEMPLO A MENSIBVS ANNI. Hoc eſt quod dixit, *Vere novo*: extemplo, induxit, & poſuit.

PVLVERVLENTA COQVAT MATVRIS SOLIBVS ÆSTAS. Quæ glebas ſolvit in pulverem. Et reddit cauſſam cur hoc debeat fieri. MATVRIS autem SOLIBVS, id eſt, vehementer fervidis, magnis. Ipſius manu adjectum, *maturis Solibus.*

VARIORVM.

AT CHALYBES NVDI FERRVM. Gens in Ponto, quæ ferrum repetiſſe dicitur, & *nudi*, neceſſitate operis, ut *nudus membra Pyracmon*. PHILAR.

ELIADVM PALMAS EPEIROS EQ. Vnde & Ἐπειώτης & Ἠπειρώτης dicitur: non quod Epeirus palmifera ſit, ſed equorum ferax generoſorum, qui curuli certamine palmam mereri & reportare ſoleant, ſuffragante illo: *Et patriam Epeirum referat, fortesque Mycenas.* GERMAN.

Digitized by Google

Aut tenues fœtus vicię, triſtiſque lupini
Suſtuleris fragiles calamos, ſylvamque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, urit avenæ:
Vrunt letheo perfuſa papavera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne ſaturare ſimo pingui pudeat ſola, neve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fœtibus arva.
Nec nulla interea eſt inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam ſteriles incendere profuit agros,
Atque levem ſtipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt: ſive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exſudat inutilis humor:

SERVII.

AVT TENVES FOETVS VICIÆ. Mire ait tenues; nam vicia vix ad triplicem pervenit fructum, cum alia legumina proventum habeant fœliciſſimum & fertilem. Fœtus vero gi . . . vel fructus ut inſeritur vero fœtum. . . . TRISTISQVE LVPINI. Amari: cum in guſtu ſit amarum triſte. nam incoctus amarus eſt. Ennius. *Neque ill . . triſte querentat ſinapi*: nonnulli proprie calamos lupinorum, alas dici putant, ut Ælius, *Alæ ex lupino, ſurculi ſine foliis*. Cato in originibus, *Alæ ex lupino lupium*. . . tamen Varro de lingua Latina, alam culmum fabæ dicere. . . .

VRIT ENIM LINI CAMPVM SEGES. Bene excerpſit hæc tria, linum, avenas, papaver: & dicit poſt hæc, frumenta ſerenda non eſſe. nam licet manu legantur, & ſint inter legumina: viribus tamen frumentis exæquantur. Cœlius libro tertio ſeri avenam oſtendit; ſed videtur poëta velut interrogatus, cur linum & quæ ſequuntur dicit non ſeri debere; reſpondiſſe, urit enim: que, enim cauſalis conjunctio eſt.

LETHÆO PERFVSA PAPAVERA SOMNO. Plena oblivionis. Nam Ceres, Iove admonente, dicitur cibo papaveris, orbitatis oblita, (& re vera papaver gignit ſoporem) cum jam Proſerpinam raptam à Plutone ex inferno recipere non potuiſſet.

ALTERNIS FACILIS LABOR. Redit rurſus ad præceptum quod ſcit eſſe præcipuum, id eſt ad intermiſſionem. ALTERNIS. Intermiſſis: ſubaudi agris. FACILIS. Vtilis.

NE. Pro non. SATVRARE. Recreare & reparare. PINGVI FIMO. Vel humido, vel fertili. SOLA. Terras.

EFFOETOS PER AGROS. Continua fertilitate laſſatos: ſicut etiam frequenti partu effœta dicitur mulier. CINEREM IMMVNDVM. Ad diſcretionem illius quo utuntur puellæ: de quibus cineribus in Bucolicis, *Fer cineres Amaryllidi foras.*

MVTATIS FOETIBVS. Vt omni anno proferunt, ſed diverſa: nam eadem ferre ſemper non poſſunt, niſi intermittant. REQVIESCVNT FOETIBVS ARVA: Non etiam roborantur: quod intermiſſio efficit arationis; quam rem rurſus repetit dicendo.

NEC NVLLA INTEREA EST INARATÆ GRATIA TERRÆ, id eſt, maxima. Nam Liptotes figura eſt, id eſt maxima & præcipua: ut, *Munera nec ſperno*. INARATÆ. Non ſatæ; unde eſt illud, *Alternis idem tonſas ceſſare novales*. Alii inaratæ accipiunt, quæ eſt pabulo pecoribus.

INCENDERE PROFVIT AGROS. Non agros, ſed ea quæ in agris ſunt, id eſt ſtipulas vel quiſquilias: hoc eſt purgamenta terrarum, & alia inutilia concremare. Nam ut videmus, ſi in agris qui incendendi ſunt, deſint ſtipulæ; aliunde illuc nutrimenta portantur incendii. Alii non ſæpe profuit, ſed ſæpe incendere accipiunt.

ATQVE LEVEM STIPVLAM CREPITANTIBVS VRERE FLAMMIS. Ἐπίθετον poëtica, vel ſuperflua verbi repetitio. Nam ſtipula per ſe levitatem ſignificat. unde *levem ſtipulam* vocamus. CREPITANTIBVS vero, ſonantibus.

SIVE INDE OCCVLTAS VIRES. Inde, id eſt ex igni: occultas autem, arcana quadam ratione exlatas. In hoc autem ſenſu ſequitur Heracliti opinionem, qui dicit omnia ex igne procreari: quem nunc terris alimenta præbere commemorat.

VITIVM. Quod fœcunditatem impedit. EXVDAT INVTILIS HVMOR. Nove locutus eſt. Nam non ipſe humor, ſed terra deſudat; unde exudat pro exudatur accipimus. poteſt ergo exudare, & quod emittitur, & quod emittit, accipi.

VARIORVM.

LETHÆO SOMNO. Græco verbo uſus eſt, quod eſt oblivione. Somnus enim oblivionem facit. Sed Lethæus Infernalis fluvius dicitur; de quo qui bibunt, laborioſa hujus vitæ oblivi ſcuntur. GLOSS. MSS. LVGD.

NE SATVRARE FIMO PINGVI. Fimus, quo ſtercorantur agri, dicitur proprie lætamen; eo quod ſuo nutrimento læta faciat germina, reddatque pinguia arva & fœcunda. ISIDOR. lib. 17. c. 2.

Rurſus in obliquum verſo prorumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas
Agricolæ. hyberno lætiſſima pulvere farra,

SERVII.

RVRSVS IN OBLIQVVM VERSO PRORVMPIT ARATRO. Scilicet autumnali tempore, quo jam cum ſeminibus aratur. Nam hoc præcipit, ut cum denuo aramus, tunc per obliquum aratra ducamus. Nemo enim uno tempore bis arat.

EXERCETQVE FREQVENS. Quidam exercet pro tractat accipiunt; ut, *Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro.* Frequens autem pro frequenter. ATQVE IMPERAT ARVIS. Id eſt, ut tantum ferant, quantum ipſe deſiderat. Et hoc eſt quod ait ſupra, *Illa ſeges demum voto reſpondet avari Agricolæ.* Alii ne liberius ferant quæ volunt, ſed quod fuerit ſatum tradunt.

HVMIDA SOLSTITIA, ATQVE HYEMES ORATE SERENAS AGRICOLÆ. Bene ad votum ſe tranſtulit, neque enim ruſticus aliud poteſt hic facere niſi optare: nam duo ſunt ſolſtitia. Vnum æſtivum, octavo kalendarum Iuliarum die: quo tempore remeare Sol ad inferiores incipit circulos. Et aliud hyemale, octavo kalend. Ianuariarum die, quo tempore Sol altiores incipit circulos petere. Vnde hyemalis ſolſtitii dies minimus, ſicut æſtivi maximus invenitur. Videtur ergo contrarium eſſe quod dicit, Optate pluvias per ſolſtitia, & per hyemem, ſerenitatem: cum (ut diximus) unum æſtivum ſit, & aliud hyemale ſolſtitium. Sed ſciendum modo annum in quatuor partes eſſe diviſum: in duo ſolſtitia, & duo æquinoctia: unum vernale, & aliud autumnale. quæ Græci ἰσημερίας vocant. Sunt autem hæc octavo kalendarum Aprilium, & octavo kalendarum Octobrium die, qui annus olim in duas tantum partes dividebatur; hoc eſt in æſtivum, & in hyemale ſolſtitium, & in duo hemiſpheria. ut intelligamus omnia eum tempora voluiſſe complecti. Nam hoc dicit, Optandum ruſticis ut autumnali & hyemali tempore ſit ſerenitas: quę duo tempora pro uno habebantur, ſecundum hemicyclii rationem, ut diximus. Vernali vero, & æſtivo tempore, ut ſint pluviæ: quæ & ipſa duo tempora pro uno erant. Tamen ſi diligenter attendamus: poëtica licentia eſt uſus, ut pluralem numerum, pro ſingulari poneret. nam ſolſtitia pro ſolſtitio, & hyemes pro hyeme poſuit. dicit autem, Optanda hæc quæ per naturam non ſunt: quo poſſit utriuſq; temporis aſperitas mitigari: & æſtatis calor, pluviis: & frigus hyemis, ſerenitatis tepore. Sane quidam, *Humida ſolſtitia atque hyemes orate ſerenas*, accipiunt; hoc eſt ea ſolſtitia pro hyemali tantum ſolſtitio quæ humida hiberni temporis ratione eſſe neceſſe eſt: nam æſtatis ſolſtitia humida eſſe non poſſunt, ut ſub una ſignificatione dictum ſit, humida ſolſtitia atque hyemes; quod oſtendunt ſubſequentia, *hyberno lætiſſima pulvere farra*: neque enim aliquid de æſtatis ſolſtitio, vel tempore memoravit. Sed verior expoſitio hoc habet, *Humida ſolſtitia atque hyemes orate ſerenas Agricolæ*; non quod humida eſſe debeant, ſed humida ſolſtitia epitheton hyemis eſt; & modo hoc dicit, ſolſtitia illa quæ humida ſunt naturaliter, id eſt hiberna. ô Agricolæ, & hyemes ſerenas orate, niſi enim ſerenum cælum fuerit, nec ſeri poterit, nec arari, ut ipſe dixit in ſequenti; *hyberno lætiſſima pulvere farra.* Niſi enim ſerenum fuerit, pulvis è terra levari non poterit. Ergo hoc dicit, ſolſtitia hiberna, & non ſolum ſolſtitia, id eſt ſolſtitiorum ſola tempora, ſed omnes hyemes ſerenas optandas.

HYBERNO PVLVERE. Hyberna ſerenitate, eo quod nimia ſerenitas pulverem creat. Et eſt carmen ruſticorum antiquum, *Hyberno pulvere, verno luto, grandia farra Camille metes.* Camillus adoleſcens eſt.

VARIORVM.

RVRSVS IN OBLIQVVM VERSO PRORVMPIT ARATRO. De hac aratione Plin. lib. 18. cap. 19. *Omne arvum rectis ſulcis, mox & obliquis ſubigi debet.* Ibid. *Id demum recte ſubactum erit, ubi non intelligatur, utro vomer ierit.* TAVBMAN.

IMPERAT ARVIS. Credo ea forma dictum, qua à Columella lib. 3. *Nec provident futuro tempori, ſed quaſi plane in diem vivunt: ſic imperant vitibus, ut eas multis palmitibus onerent, &c.* GERMAN.

HVMIDA SOLSTITIA, ATQVE HYEMES. Ineptiverunt quidam dum ſe aſtrologos oſtentantes, dixerunt, duo eſſe ſolſtitia, & de utroque ſenſiſſe Virgilium; cum Poëta Solſtitium hic pro æſtate, cui hyems opponitur, uſurparit. Et apud bonos latinitatis auctores, Solſtitii nomen, Solſtitium æſtivum duntaxat ſignificat, eique bruma opponitur. Cic. lib. 2. de nat. deor. *Solis acceſſus, diſceſſuſque Solſtitiis, brumiſque cognoſcitur.* Cenſet ergo Poëta æſtatem pluviam, ac ſerenitatem hibernam multum habere emolumenti ad ſegetum ubertatem: ſic enim utriuſque temporis intemperies quaſi corrigitur: æſtivi quidem ſiccitas pluviarum irrigatione: Hyberni vero humiditas nimia, ætheris ſerenitate. Cumque æſtate matureſcunt fruges, omnino ad incrementum humectatione iis opus eſt, qua temperetur caloris æſtus: ne agris illo exinanitis areſcant fruges ipſæ, quarum cibus eſt imber: & calor terræ ἀναπνεόμενον frigoris aſtringentis ipſius poros, cohibitus, vires ſufficit radicibus frugum, quæ ſatæ ſunt præcedenti autumno. quibus etiam humidum a frigore ſimul diſtillans alimentum ſuppeditat. BERGMANNVS.

HYBERNO LÆTISSIMA PVLVERE FARRA. *Læta farra*, id eſt fœcundam ſegetem enaſci innuit, & hoc ruſticum vetuſque canticum, quod in libris antiquiſſimorum Carminum inveniri, & à Poëta hic ſpectari Macrob. annotat lib. v. cap. 20. *Hyberno pulvere, verno luto grandia farra, Camille, metes.* Eſt autem *Camillus*, (ut hoc obiter dicam) πᾶις ἀμφίθαλὴς, id eſt puer patrimus, matrimus. De quo Scalig. ad Catull. Carm. 1. TAVBMAN.

Lætus ager. nullo tantum se Mœsia cultu
Iactat: & ipsa suas mirantur Gargara messes.
Quid dicam, jacto qui semine cominus arva
Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenæ?
Deinde satis fluvium inducit, rivosque sequentes?
Et cum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam

SERVII.

LÆTVS AGER. Hyberno scilicet sereno. Quia ubi hoc contigerit, ne hæc quidem loca quæ fertilia sunt, id est Mœsia, & Gargara, quæ dicturus est in sequentibus, certent cum illo proventu. NVLLO TANTVM SE MOESIA CVLTV IACTAT. Constat quidem Mœsiam circa culturam esse diligentem: sed non ei cultus suus tantum prodest, quantum hyberna serenitas & humidum solstitium. Mœsia autem provincia est Thraciarum vicina Scythiæ. Mysia vero civitas Phrygiæ, haud longe à Troja: quam magis debemus accipere propter Gargara, montes Phrygios. Vnde apparet & in Asia esse regionem quæ Mœsia dicatur. Sane Gargara multi auctores Græci, sicut Serenus Sammonicus tradit, altitudinem Idæ montis, & per hoc abusive omnes summitates montium Gargara appellantes; se etiam Gargara civitatem in radicibus Idæ montis in provincia Mœsia Asiæ,* quam constat naturaliter uliginosam, & ob hoc frugum feracem; in tantum ut multi poëtæ Græci Gargara abusive pro cujusvis rei multitudine vel copia posuerint. Ergo potest & hic sensus esse, ut sit; cum ea sit anni temperies, & hyems serena sit, & solstitium humidum, fructus optime provenire, hæc autem adeo agris esse necessaria, ut sine his, ne illi quidem fecundissimi Mœsiæ agri responsuri sint opinioni fertilitatis, quæ de his habetur.

MOESIA CVLTV. Cultu autem ideo addidit, tanquam diceret omnis seges, quæ tempestivos humores habuerit, æquabit fecunditati arvorum Mœsiorum; quæ propterea quod non quærant solstitiales imbres, sed naturali & proprio humore lætentur, maximum & præcipuum cultum habeant, & ita uberes ibi fructus provenirent, ut fecunditatem agrorum suorum etiam Gargara ipsa mirentur.

ET MIRANTVR GARGARA MESSES. Phantasia est poëtica, rei inanimatæ sensum dare: sic alibi, *Miraturque novas frondes, & non sua poma.* Sane Rubellius, Blandus, & Quadrigarius historici dicunt Gargarum flumen vocari in finibus Thurinis.* fuisset oppidum mediocre, quod Garga nunc vicus est, quem Troes obscuri centum quinquaginta, ignoto & incerto duce insederunt; scilicet nomine à vertice Idæo translato, à quo civitas etiam in finibus Troicis Gargara appellatur.

QVID DICAM. Oratorium schema quædam recusare, quasi non sufficiat materiæ, deinde referre, & quid dicam, quemadmodum juvat arva qui insequitur. COMMINVS. Id est statim, sine intermissione. Non est ergo ex propinquo, qui significatus frequentissimus est in Cisalpina Gallia, vulgo enim dicunt, vado ad eum, sed comminus: unde Virgilius magis patriam consuetudinem videtur secutus. Veteres enim non in tempore, sed in loca comminus ponebant, id est juxta; ut est *comminus obtruncant ferro*, cui contrarium est eminus, id est longe.

INSEQVITVR. Prosequitur, & non sinit quiescere. RVIT. Evertit, dissipat. Nam modo agentis est. ut, *Vna Eurusque, Notusque ruunt.* nam aliter dictum est, *Ruit alto à culmine Troja.* MALE PINGVIS. Non pinguis, id est sterilis. nam *male*, apud Virgilium sæpe pro non significat, ut, *male sana sororem*,

DEINDE SATIS FLVVIVM INDVCIT, RIVOSQVE SEQVENTES. Post commemoratam generalem agriculturam, transit ad species & culturas venientes ex tempore. Nam arare, cinerem jacere, incendere æternum est: irrigare autem nonnisi nimiæ siccitatis est; sicut & siccare etiam aut ex magnis pluviis, aut ex fluminis eruptione compellimur.

SATIS. Segetibus, agris satis, id est seminatis: nam participium est. RIVOSQVE SEQVENTES. Iuges aut sequuturos, aut certe rivorum est epitheton; quia, qua duxerit sequuntur. EXVSTVS AGER MORIENTIBVS. &c. Scilicet æstatis calore.

MORIENTIBVS HERBIS. Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod crescit animam habere: Vnde est, *Atque interfice messes.*

ECCE. Id est ex improviso. SVPERCILIO autem, altitudine, summitate terrarum. Alii supercilia loca in obliquum delineata, quæ superne habeant alia fastigia ex accidenti dicunt. tramites autem sunt convalles, quæ de lateribus utrinque pervia limitant montes, quæ solent etiam saltus nuncupari. Sed hic tramitem nunc pro valle ac saltu accipere debemus, & pro supercilio, simpliciter edito loco; ut ὀφρύσκον, nam ideo ait clivosi.

VARIORVM.

MIRANTVR GARGARA MESSES. Est & alter sensus. Cum ea sit anni temperies, ut hyems serena sit, & solstitium humidum, fructus optime proveniunt. & adeo hæc esse agris necessaria, ut sine his nec Mysiæ quidem, nec Gargarorum agriculturæ feracitate laudabiles, responsuræ sint opinioni, quæ de eis habetur. Est autem Mysia regio Asiæ circa Ciliciam, frugum ferax, quæ, *nullo cultu tantum se jactat*, id est, gloriatur, quantum si veniat, *serena hyems, & solstitium humidum.* PHILARG.

Gargarus fœminino genere, auctore Eustathio, urbs est Troadis: Gargaron autem vel Gargara, Idæ est promontorium. GERMAN. Vide Macrobium lib. 5. cap. 20. ubi de hoc toto loco longe accuratius, verius, quam Servius, tractat. TAVBMAN.

Elicit

Digitized by Google

Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet; scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba;
Cum primum sulcos æquant sata? quique paludis
Collectum humorem bibula deducit arena?
Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit; & obducto late tenet omnia limo:
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
Nec tamen (hæc cum sint hominumque boumque labores
Versando terram experti) nihil improbus anser,

SERVII.

ELICIT. Ab eliciendo, & apud antiquos, hodieque in aliquibus provinciis Elyces appellantur sulci ampliores, ad siccandos agros ducti; unde Poëta ipso verbo uti voluit, nam & scrutatores vel repertores aquarum (aquilices dicuntur) barinulas dixerunt. RAVCVM PER LEVIA MVRMVR SAXA CIET. Non solum utilitati hanc rem dicit fore, sed etiam voluptati: murmur autem sonum aquæ. LEVIA vero lubrica, nitida, detrita.

SCATEBRIS. Ebullitionibus, quæ fiunt cum aqua in aliquas rimas defluxerit. Unde etiam vasa æstuantia scaturire dicuntur. unde vulgo vasa ubi calida solet fieri, scutræ appellantur. TEMPERAT. Rusticus scilicet.

QVID QVI NE GRAVIDIS PROCVMBAT ARISTIS. Gravidas aristas periphrastice pro spicis posuit. Dicimus autem & hic spicus, & hoc spicum. Cicero in Arato, *Spicum illustre ferens insigni corpore virgo.* Sed scire debemus in usu esse à masculino utrunque numerum: à neutro vero raro, & tantum singularem inveniri, nam plurali nusquam lectum est. ET QVID, id est, quid dicam quantum juvat arva. CVLMVS. Junctio spicarum.

LVXVRIEM SEGETVM. Bene luxuriem, ut ostendat rem superfluam, & nocituram nisi amputetur, officere, & bene luxuriem pascit non segetem. Sane luxuriem juxta antiquos multi dictum putant, cum luxuria dicatur.

CVM PRIMVM SVLCOS ÆQVANT SATA. Seminata, hoc est, cum adhuc herbæ sunt teneræ, id est cum operiunt sulcos herbæ, hoc est antequam cogantur in culmos, & per ista tempus ostendit. Sane hoc hemistychium Virgilii unum de invictis est. QVIQVE PALVDIS. Et hic, juvat arva, subaudiendum.

DEDVCIT. Siccat, detrahit. Sic paulo post, *Rivos deducere nulla Religio vetuit*, Id est siccare. BIBVLA ARENA. Quia omnis arena bibula est.

INCERTIS MENSIBVS. Inopportunis: incerti autem menses sunt veris & autumni. nam & hyemis certum est frigus, & æstatis certus est calor: quidam incertos menses pro quibuscunque qui adferant variam tempestatem accipiunt.

EXIT. Exire proprie dicuntur flumina cum abundant extra ripas, ut, *cum spumeus amnis Exit.* Veris vero & autumni nunc frigus, nunc calor est. OBDVCTO LATE TENET OMNIA LIMO. Superlito, superfuso. LATE. Valde ac multum, id est per plurimum spatium. TENET occupat, & operit.

VNDE. Ex quo, vel ob quam rem. TEPIDO HVMORE. Stanti, noxio, inutili. vel hoc est incertis mensibus; videtur enim de æstate dicere, tepido humore. LACVNÆ autem sunt fossæ, in quibus collecta aqua stare consuevit; id est quasi lacus minores.

NEC TAMEN HÆC CVM SINT HOMINVMQVE BOVMQVE LABORES. Ordo est, *Nec tamen nihil improbus anser, Strymoniæque grues & amarus mitiba fibris officiunt, aut umbra nocet.* Et hoc dicit, Licet hæc omnia quæ dixi, arando sint experti & hominum & boum labores: tamen sunt adhuc aliqua quæ obsunt, nisi provideris. ut aves absint, aut umbra arborum.

IMPROBVS ANSER. Insatiabilis, nulli probandus. Et dicit anseres agrestes.

VARIORVM.

ELICIT. *Elices* enim, auctore Festo, sulci sunt aquarii, per quos aqua collecta educitur è liris. Columella, *colliquias* etiam vocat, Martianus I C. *diverticula*: Græci χάνδρας. TAVERNAN.

LVXVRIEM SEGETVM. T. D. I. H. Inter vitia segetum luxuria est, cum onerata ferilitate porcumbunt: quæ castigatur dente pecoris in herba duntaxat: & depastæ quidem vel sæpius, nullam in spica injuriam sentiunt. PONTAN.

PALVDIS COLLECTVM HVMOREM. Paludis humorem, vocat aquam in agris collectam, vel naturali quadam soli uligine, vel pluvia copiosiore, ut aquarum collectio illa, quasi paludem efficiat. BERSMAN.

PRÆSERTIM INCERTIS, &c. *Incertos menses* vocat vernos, quibus abundant & exeunt flumina, ex regelatione nivium ut plurimum, quæ montibus descendunt. De autumni mensibus accipi non posse certum est, ut negatur ibi Servius. SALMASIVS.

120 *Stry-*

Strymoniæque grues, & amaris intyba fibris,
Officiunt; aut umbra nocet. Pater ipse, colendi
Haud facilem esse viam voluit; primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Iovem nulli subigebant arva coloni:
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,

SERVII.

STRYMONIÆQVE GRVES. Thraciæ, à fluvio vel lacu Strymone, qui sunt circa Amphipolim civitatem. ET AMARIS INTYBA FIBRIS. Donatus dicit, male quidam intybam avem quandam amari jecoris accipiunt. nam intyba dicit cicoreæ, quarum radices multæ & tenues ambiunt segetes & necant. Fibris autem abusive ait, quod radices intyborum hac atque illac decurrant, ut fibræ per jecur, id est venæ quædam ac nervi. Alii fibras proprie dicunt rei cujusque extremitates, sicut Cicero in Gabinium, *Fibræ cincinnorum madentes*: Et in Tusculanis, *Non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras evellere.* Vnde & jocineris extremæ partes fibræ à nonnullis appellantur. Bene ergo Virgilius intyborum, vel radicum, vel foliorum extremitates fibras dixit. Alii herbas adserunt, ut Nigidius commentario grammaticali φορβὰς, herbas. *Sed antea fibra dicta est, ut nunc etiam rustici dicunt.* Potest ergo hic fibris pro herbis accipi, quando ipsa intybus herbæ species est. AMARIS, nocentibus. Vt, *Hostis amare.*

AVT VMBRA NOCET. Vt, *nocent & frugibus umbræ.* VIAM. Rationem, μέθοδον.

MOVIT AGROS CVRIS ACVENS MORTALIA CORDA. Dicturus est Iovem fecisse multa, quæ possunt in vituperationem venire: & ea hoc colore defendit, quod dicat voluisse eum ingenium mortalibus ex necessitate præstare, ne torperent otio, quod ex rerum abundantia procreatur. Et movit agros, tanquam ipse colat agros, ut, *ille colit terras*; vel movit, id est jussit coli, ut est terram vertere, *curis* vero solicitudinibus. ACVENS. Exercens.

VETERNO. Pigritia, otio, quia plerunque otiosos solet hic morbus incessere, Plautus in Adelicto, *Opus facere nimio quam dormire mavolo, Veternum metuo.* Vetemus autem dicitur morbus intercutis, idrops, qui homines efficit pigros, & dicimus hic Intercus, hujus Intercutis.

ANTE IOVEM. Ante regnum Iovis. NVLLI. Vetuste pro non significat, Terentius in Hecyra, *Si non quæret, nullus dixero.* ut ipse alibi, *Nulla Venus non illi animum flexere.* Tale est *& nil mea carmina curas*, pro non curas. SVBIGEBANT, domabant. mollibant, ac per hoc colebant.

LIMITE, termino, ut, limes agro positus. NEC SIGNARE QVIDEM, signare, notare; propterea quod cum agri colonis dividerentur, fossa ducebatur ab Oriente ad Occidentem, quæ cardo nuncupabatur; & alia de Septentrione ad Meridiem, qui decimanus limes vocabatur: & alii minores erant in obliquum discreti, qui lineares appellabantur, & agros per centurias sive per jugera divisos coërcebant.

IPSA TELLVS. Ipsa, ultro, sponte sua, ut *Ipse lacte domum.* AVT PARTIRI. Dividere & designare. FAS. Id est, lex. IN MEDIVM QVÆRERANT. In commune, id est, in publico, ut ipse alibi, consulite in medium.

OMNIA LIBERIVS. quia supra ait, *Atque imperat armis.* Alii liberius, pro liberalius accipiunt. Bene. tunc enim libere cuncta sponte ferebat: nunc autem imperante alio per laborem culturæ serviunt. ILLE. Iupiter scilicet adeptus imperium. MALVM VIRVS. Bene ad discretionem epitheton addidit. Nam virus & bonum & malum est: sicut venenum: nam idem est. Venit autem à Græco: nam illi φάρμακον medium habent, idest bonum & malum. Sane VIRVS. hodie tres tantum habet casus: hoc virus, hoc virus, ô virus. Antiqui, hujus viri dicebant. Lucretius, *Tetri primordia viri.* Nonnunquam pro fœtore ponitur virus, ut apud Lucilium, *Anseris herbilis virus.* ADDIDIT aut abundat, aut addidit, quia habebant ante nonnihil veneni. ATRIS, modo noxiis, id est ad tenebras & mortem mittentibus.

VARIORVM.

AMARIS INTYBA FIBRIS. Metaphoricῶς, amaro succo. Fibras enim animalia habent, id est summæ jecoris partes. INTYBA, pluralis neutrius generis, singularis vero masculini; ut Lucius in V. Intybus herba * præterea pedibus pressus equinis. Item *Intyba* vena quædam pessima, & nervi amari terræ. Profecto dupliciter intyba nocere possunt; tum radicum fibris serpentium terramque defrugantium, & triticum augentium; tum anserum illecebris mire hoc olus expetentium. quam etiam crediderim caussam fuisse, cur post anseres, intuborum mentionem fecerit. GLOSS. MSS. LVGD. GERMAN.

VILEMQVE FASELVM. *Vilem* exponit Nonius *frequentem*: quod, quæ abundant, vilescant. Willichius distinguit *faselum* & *faseolum*. Illum ait cicerculæ genus esse; hunc herbam, cujus fructus dicantur δόλιχοι THEOPHRASTO, lib. 3. c. ult.

30 *Præda-*

Digitized by Google

Prædarique lupos jussit, Pontumque moveri;
Mellaque decussit foliis, ignemque removit;
Et passim rivis currentia vina repressit:
Vt varias usus meditando extunderet artes
Paulatim; & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensêre cavatas:
Navita tum stellis numeros, & nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.

SERVII.

PRÆDARIQVE LVPOS IVSSIT. Vtrum ut ipsi prædas faciant, an ut ipsi capiantur? PONTVMQVE MOVERI, ventis scilicet. Cicero, *Mare movetur ventis, ne putescat.*

MELLAQVE DECVSSIT FOLIIS, quia est opinio, fluxisse arboribus mella. IGNEMQVE REMOVIT. Non penitus sustulit, non extinxit, sed occuluit. Vnde est, *Quærit pars semina flammæ, Abstrusa in venis silicis.*

VT VARIAS VSVS. Vsus ἀπὸ τοῦ μίγνυμι, ut cum opus rebus esset, excogitarentur artes, per quas invenirentur. MEDITANDO, ab agente est, idest dum meditatur. EXTVNDERET. Studiose reperiret & coleret.

PAVLATIM. Epitheton artium est. PASSIM. Abundanter, ubique. RIVIS. Fluminibus. FRVMENTI HERBAM. Periphrasis segetis, ut, *nec graminis attigit herbam.* QVÆRERET, id est ipse usus, & quæreret, quasi adhuc quod non esset, id est quasi intus in sulcis quæreret.

ET SILICIS VENIS. Proprie dictum, Quadrigarius quarto, *Inter venas saxi, abstrusum, latentem & quasi divinitus absconditum*: Et hoc est quod dixit, *ignemque removit.* Sane absconditum dicitur, non absconsum, quia conditum facit, non consum.

ALNOS, arboris species, & per hoc lyntres fluviales ostendit. FLVVII, id est qui in fluviis navigant. SENSERE CAVATAS. Hoc est, quod ait paulatim.

NAVITA. Pro nauta: sicut Mavors pro Mars. NVMEROS ET NOMINA FECIT. Numeros, aut currendi modos, id est ortus & occasus: quod si est, quasi rem philosophorum prætermisit: nam tantum de nominibus dicit, ut plejadas, hyadas. Aut certe revera ait numeros: nam Hipparchus scripsit de signis: & commemoravit etiam, unumquodque signum quot claras, quot secundæ lucis, quot obscuras stellas habeat. secundum quod bene commemoratis signis, quasi notum, stellarum numerum prætermisit. Aut numeros, quia Septentrionem dicimus: Nomina fecit vero notamina, Plautus in Menechmis, *Iuventus fecit nomen Peniculo mihi.* Et in eo quod dicit nautam stellis numeros & nomina fecisse: significat necessitate quærendarum rerum; quæ ante sponte sua cunctis proveniebant, homines navigandi peritiam & studium reperisse: & ex eo quod sequitur, ut quod præcedit ostendat. Navigandi quippe peritiam, sequitur studium motus, & rationes syderum cognoscendi, propter tempestatem maris, & ventorum motus.

PLEIADAS. Signum est ante genua Tauri, quod Græci πλεῖον dicunt, id est * petimen. Quidam autem non omnium boum πλεῖον, sed eorum tantum, qui sunt ita ut Cyprii gibberes, sicut Aristoteles quoque refert, sed & gibber ipsum πλεῖον nominat; sed Plejades ortu suo primæ navigationis tempus ostendunt. Vnde Græce Plejades dicuntur ἀπὸ τοῦ πλεῖν: latine Vergiliæ, à verni temporis significatione, quo oriuntur. vel quod Pliones & Atlantis filiæ sint. Sunt autem septem. Taygete, Arcyone, Celænis, Sterope, Merope, Electra, quæ excisum filium dolens, lucere desiit: quidam Steropen volunt non apparere, velut erubescentem, quod sola è sororibus cum Sisypho mortali concubuerit. HYADAS. Hyades, signum est & in fronte Tauri, quod ortu suo efficit pluvias: unde stellæ ipsæ, Hyades vocantur ἀπὸ τοῦ ὑεῖν, quas Latini exinde Suculas appellaverunt. Alii hyadas, à porcis quos Græci ὗς dicunt; à nobis sues appellantur, non à pluviis, quas ὑάδας vocant, dictas accipiunt. nam ideo & suculas dici à suibus. Hæ sunt in fronte tauri, in formam Y litteræ. Vnde etiam Yadas dici volunt. Has alii septem, alii quinque dicunt his nominibus, Pytho, Synecho, Baccho, Cardie, Nisseis. CLARAMQVE LYCAONIS ARCTON. Elicem dicit, id est majorem Septentrionem: nam minor Cynosura dicitur. Lycaonis autem, subaudi filiam, ut Deiphobe Glauci. Lycaon enim rex Arcadiæ habuit filiam Callisto, quam cum vitiasset Iupiter, Iuno in ursam convertit: & postea Iuppiter miseratus in signum Septentrionis cœleste transtulit. CLARAM ergo, notam; ut, *tuus ô clarissime frater Pandare*; vel quia non, vel nunquam occidit, ideo claram; vel quia illic alia obscurior est.

VARIORVM.

ARGVTÆ LAMINA SERRÆ. Perdix discipulus Dædali, serræ usum primus invenit: cui magister invidens, quod melior in hoc fuisset inventus; ne plura inveniendo laudem ei infringeret, apud Athenas ex arce Minervæ eum præcipitavit. Gloss. MSS. LVGD.

M Tum

Tum laqueis captare feras, & fallere viſco,
Inventum; & magnos canibus circumdare ſaltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina ſerræ:
(Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum)
Tum variæ venere artes. LABOR omnia vincit
Improbus; & duris urgens in rebus egeſtas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit: cum jam glandes, atque arbuta ſacræ
Deficerent ſylvæ, & victum Dodona negaret.

SERVII.

TVM LAQVEIS CAPTARE FERAS, ET FALLERE VISCO INVENTVM. Captare, occupare, velle, & unus ſenſus eſt diviſus interpoſitione alterius. Nam LAQVEIS CAPTARE FERAS, ad venationem pertinet. ideſt illaqueare feras incurvatis arboribus: FALLERE VISCO, ad aucupium. Item ad venationem, ET MAGNOS CANIBVS CIRCVNDARE SALTVS. Male autem de aucupio quidam hoc reſpuunt, totum referentes ad venationem: & dicunt, FALLERE VISCO, pro viſceratione poſitum. Conſtat enim luparios carnibus tinctis veneno lupos necare. quod ideo non procedit, quia hoc viſcum hujus viſci facit, ſicut templum templi. unde eſt FALLERE VISCO. Viſcus vero id eſt caro, viſceris facit, ut pecus, pecoris. Et ſi de carne loquebatur, viſcere debuit dicere. Lucretius. *Permixtus viſcere ſanguen*. Item ipſe, *Viſcus gigni, ſanguenque creari*. Primo de nautis, & navigio invento: poſtea de venatione dixit: nunc de piſcatoribus loquitur. cuncta enim hæc neceſſitas invenit.

ATQVE ALIVS LATVM FVNDA IAM VERBERAT. Ordo eſt, jam alius & funda. Genus eſt retis dictum à fundendo, id eſt jaculum quod dicitur βόλος.

ALTA PETENS. Nonnulli alta petens ad maris piſcationem adplicant; ut prima pars, *funda jam verberat amnem*, fluminis piſcatio videatur. *Alta petens pelagoque alius trahit humida lina*, de mari dixerit. TRAHIT HVMIDA LINA. Verriculum ſignificat. Et trahit recte, quia hoc genus retis tragum vocatur.

FERRI RIGOR. Durities ferri, unde *enſes rigidi* fierent. Vnde & *rigidus homo* dicitur. ARGVTÆ SERRÆ. Stridulæ, ſonoræ, ut *arguto peſtine*. Et dicitur, Perdix, ſororis Dædali filius, inveniſſe circinum & ſerram. Lamina autem ſerræ, definitio.

SCINDEBANT FISSILE LIGNVM. Quod findi poteſt; aut ſcindendo fiſſile faciebant; aut ibi ſcindebant, ubi fiſſile erat.

TVM VARIÆ VENERE ARTES. Ex neceſſitate ſcilicet diverſarum rerum, quibus homines repreſſa ſpontanea cunctarum rerum origine, & terrarum fructificatione cœperunt egere. LABOR IMPROBVS. Vel magnus, vel nulli probabilis: nullus eſt enim amator laboris. vel indefeſſus, aſſiduus, ſine modo ſtamine.

ET DVRIS VRGENS IN REBVS EGESTAS. Prior eſt egeſtas, quam paupertas; paupertas enim honeſta eſſe poteſt. Egeſtas autem turpis eſt. Perſius: *Magiſter artis ingeniique largitor Venter, negatas artifex ſequi voces.*

PRIMA CERES FERRO MORTALES VERTERE TERRAM INSTITVIT. Prima Ceres omne agriculturæ genus hominibus indicavit. ſuperfluam enim quæſtionem movent commentarii, dicentes Oſyrim vel Triptolemum aratrum inveniſſe. nam aliud eſt unam rem invenire, & aliud omnem agriculturam docere: quod fecit Ceres. Nam ferrum dicendo, cuncta generaliter ruſticorum arma complectitur. Sane ſolum hoc nomen eſt in polyſyllabis, quod ultimam producat in nominativo, & eam in obliquis corripiat, ut Ceres, Cereris.

SACRÆ DEFICERENT SYLVÆ. Emphaſis eſt, id eſt etiam ſacræ: quarum ſterilitas cæterarum quoque ſignificat infœcunditatem. ARBVTA autem ſunt rubra poma ſylvarum; quæ Plinius unedones vocat: quod aſperitate ſua plura edi non poſſint. Sylvæ autem ſi nominativus pluralis eſt, figurata declinatio eſt, ſi ſingularis genitivus eſt, poſſeſſiva.

VICTVM DODONA NEGARET. Dodona civitas Epiri eſt, juxta quam nemus eſt Iovi ſacratum, & abundans glandibus ſemper, de cujus nemoris arboribus columbæ oracula petentibus dare conſuerant. & ideo κατ' ἐξοχὴν Dodonæ efficit mentionem. Quia dixit, *Chaoniam pingui glandem mutavit ariſta*: ſunt enim Chaones in Epiro, perinde ut Dodona. Et totum quod dicit hic, hoc eſt; Prius homines ut legimus paſti glandibus ſunt, nec aliud ad victum quærebant. Cum igitur jam deficerent glandes, & non ſolum quælibet ſylvæ, ſed etiam ſacræ victum hominibus negarent; & cum aliis ſylvis ipſa quoque Dodona civitas, quæ juxta ſe nemus Iovi conſecratum habebat, glandes uſibus humanis ſubtraheret. Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicavit.

VARIORVM.

LABOR IMPROBVS. Quidquid nimium eſt, & modum normamque excedit, IMPROBVM Latinis dictum eſt. ſic *improbum votum* pro arroganti, & captum ejus modulumque à quo voretur, ſupergreſſo. SALMASIVS.

150 *Mox*

Digitized by Google

Mox & frumentis labor additus; ut mala culmos
Eſſet rubigo, ſegniſque horreret in arvis
Carduus. intereunt ſegetes, ſubit aſpera ſylva,
Lappæque, tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium, & ſteriles dominantur avenæ.
Quod niſi & aſſiduis terram inſectabere raſtris,
Et ſonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votiſque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius fruſtra ſpectabis acervum:
Concuſſaque famem in ſylvis ſolabere quercu.
Dicendum, & quæ ſint duris agreſtibus arma;
Queis ſine nec potuere ſeri, nec ſurgere meſſes.

SERVII.

LABOR ADDITVS. Aut datus: ut nihil mali ante habuerint. aut revera additus: quia ante erat quidem labor, ſed tantum herbarum, intyborum: poſtea acceſſit rubiginis, carduorum. Labor autem quem Græci πόνον dicunt.

ESSET. Comeſſet, conſumeret: ut, *Eſt molli flamma medullas.* RVBIGO autem genus eſt vitii, quo culmi pereunt. Quod à ruſticanis calamitas dicitur. Hoc autem genus vitii, ex nebula naſci ſolet cum nigreſcunt & conſumunt frumenta. Inde & Rubigus deus, & ſacra ejus decimo kalend. Majas Rubiginalia appellantur. Sed hæc res abuſive rubigo dicitur. Nam proprie rubigo eſt (ut Varro dicit) vitium obſcœnæ libidinis, quod ulcus vocatur: id autem abundantia & ſuperfluitate humoris ſolet naſci, quæ Græce σπερμίασις dicitur. SEGNIS CARDVVS. Inutilis, infœcundus. HORRERET, abundaret, ut totum agrum impleret. SVBIT, ſuccedit loco intereuntium. ASPERA SYLVA. Notandum, etiam de herbis ſylvam dictam.

LAPPÆQVE. Species herbæ hirſutæ. TRIBVLIQVE. Genus * ſpinæ, quod donec viret mollia folia habet; ubi inaruerit aſperantur in ſpinas: Hos tribulos ſparſiſſe pugnaturus cum Romanis Hannibal dicitur, fugamque ſimulaſſe; quem cum Romani inſequerentur ignorantes, & fugere credentes, in hoc genus fraudis incurrerunt, & ab hoſtibus in prælium recurrentibus cæſi ſunt. INTERQVE NITENTIA CVLTA, quæ ideo coluntur ut niteant; aut quæ per cultum nitere debeant.

INFELIX LOLIVM. Infœcundum. contra, *Felicemque trahat limum.* STERILES AVENÆ. Ad diſcretionem earum quæ ſeruntur. Nam in multis provinciis etiam inter fructuum genera numerantur: dominantur vero, eminent, quia & validiores & altiores ſunt.

QVOD NISI ET ASSIDVIS TERRAM INSECTABERE RASTRIS. Iam non claudit, & hoc dicit. Niſi ſæpe ſarrieris: propter illud, *Et amaris intyba fibris Officiunt*: Niſi aves fugaveris: propter illud, *Improbus anſer, Strymoniæque grues*: Niſi falce amputaveris ramos: propter illud, *Aut umbra nocet*: Niſi votis invocaveris pluvias: propter, *Humida ſolſtitia, atque hyemes orate ſerenas*: ſine cauſa ingentes frumenti alieni acervos aſpicies. Per quod oſtendit ruſticum ſua inertia famem, non anni vitio, ſuſtinere. Sane ad illud rettulit, quod ſupra ait, *in medium quærebant*; at nunc ſibi quiſque, nec ad nos pertinet acervus alienus. INSECTABERE. Pro inſectatus fueris. Futurum indicativi pro futuro ſubjunctivi. RASTRIS. Sarculis.

TERRESIS. Pro terrueris.

PREMES VMBRAS. Coartabis & imminues, compeſces. VOTIS. Sacrificiis, precibus. VMBRAS. Id eſt ramos arborum incumbentes ſegetibus amputans. VOTISQVE VOCAVERIS IMBREM. Vt invoces fore tibi pluviam. ALTERIVS ACERVVM. Qui hæc accurate egerit. FRVSTRA SPECTABIS. In alio cernens, quod ipſe non habeas.

FAMEM SOLABERE. Ac ſi diceret, Ne glandibus quidem ſatiaberis; ſed tantum famem produces: quia dixerat, *Et victum Dodona negavit.*

DICENDVM ET QVÆ SINT DVRIS AGRESTIBVS ARMA. Quaſi magnum opus aggredior, ut, *nunc veneranda Pales.* DVRIS AGRESTIBVS. Quia in labore durant. ARMA. Id eſt, inſtrumenta: ut alibi, *Cerealiaque arma.*

QVEIS SINE. Sine quibus. SERI. Seminari. SVRGERE. Creſcere. VOMIS. Et ab eo quod eſt vomer, & ab eo quod eſt vomis, vomeris facit; ſed rationis eſt, ut vomer. nam vomis uſurpatum eſt. rarum enim eſt, ut in is exeuntia, RIS, in obliquis recipiant: ut cinis, pulvis. Talis eſt & in Græcis ratio: nam actin & actis dicunt, delphin & delphis, Eleuſin & Eleuſis: ſed verius in N deſinunt: quod in obliquis habent, & Actinos, Eleuſinos, Delphinos.

VARIORVM.

FALCE PREMES VMBRAS. Quia arbuſta ſeri ſolent. & *Premes*, pro compeſces. PHILARG.

DICENDVM ET QVÆ SINT, &c. Proponit deinceps enarrationem ſupellectilis ruſticæ, quænam ſint inſtrumenta operi faciundo neceſſaria, Græcis ἐργαλεῖα γεωργικὰ. Atque hæc eſt ſecundum vulgatam diſtributionem hujus libri pars tertia, tota διδασκαλικὴ, cum ſuperiores duæ magis videantur θεωρητικαὶ. Pleraque eorum, quæ hic referuntur, de ſecundo Heſiodi expreſſa ſunt. BERSMAN.

Vomis, & inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheæque, & iniquo pondere rastri:
Virgea præterea Celei, vilisque supellex,
Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.
Omnia quæ multo ante memor provisa repones:
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in sylvis magna vi flexa domatur

SERVII.

INFLEXI PRIMVM GRAVE ROBVR ARATRI. Vet. Cod. Periphrasticẽs aratrum, nam inflexi pro flexi posuit, quia IN abundat: grave autem robur, propter sulcos altius imprimendos, & grave robur est, cui vomer accommodatur.

TARDAQVE ELEVSINÆ MATRIS VOLVENTIA PLAVSTRA. Eleusin civitas est Atticæ provinciæ, haud longe ab Athenis: in qua cum regnaret Celeus, & Cererem filiam quærentem, liberalissime suscepisset hospitio, illa pro remuneratione ostendit ei omne genus agriculturæ: filium etiam ejus Triptolemum recens natum per noctem igne fovit; per diem divino lacte nutrivit: & eum alatis serpentibus superpositum, per totum orbem misit, ad usum frumentorum hominibus indicandum. Volventia autem plaustra, id est, volubilia: aut quærendum est, quid sit volventia plaustra Eleusinæ matris, id est, qualia ostendit Ceres apud Eleusina. aut certe, qualibus mater deûm colitur. nam ipsa est etiam Ceres, Romæ quoque sacra hujus de plaustris vehi consueverant: volventia autem quæ volvuntur, quod venit à volvo, non volvor.

TRIBVLAQVE. Genus vehiculi omni parte dentatum, unde feruntur frumenta, quo maxime in Africa utebantur. TRAHEÆQVE: Vel tabula est, ut quidam dicunt, quæ trahentibus bubus solet arex induci, ad pabulum colligendum; vel vehicula sine rotis, quas vulgo tragas dicunt, & causa metri in hoc nomine epenthesin fecit, ut navita, & Mavors, pro nauta, & Mars. INIQVO PONDERE RASTRI. Pro iniqui ponderis, id est magni: scilicet ut sine labore rustici, glebas possint infringere.

VIRGEA PRÆTEREA CELEI VILISQVE SVPELLEX. Id est vasa de vimine: qualia Ceres Celeo aliquando monstravit: ut qualos, corbes, & cætera. Vilis autem supellex quæ . . . nam de genistis, vel junco, vel alba vite solent fieri. Sane hæc, & corbis dicendum est fœminino genere, secundum Tullium, qui ait, in Settiana, *Messoria se corbe contexit.* SVPELLEX autem usurpatum est. nam artis est, hæc supellectilis. Genitivus enim aut par debet esse nominativo, aut una syllaba major, ut musa musæ: doctor doctoris. Si duabus majorem invenerimus, contra artem id esse manifestum est: ut anceps, præceps & pauca alia.

ARBVTEÆ CRATES. Ex arbuto factæ. ET MYSTICA VANNVS IACCHI. Id est cribrum areale. Legimus tamen & vallus * secundum Varronem hanc filicula Pollio myrta vallus, quod idem nihilominus significat. Mystica autem Iacchi ideo ait, quod Liberi patris sacra, ad purgationem animæ pertinebant: & sic homines ejus mysteriis purgabantur, sicut vannis frumenta purgantur. Hinc est quod dicitur Osiridis membra à Typhone dilaniata Isis cribro superposuisse. nam idem est Liber pater, in cujus mysteriis vannus est: quia ut diximus animas purgat. Vnde Liber ab eo quod liberet dictus, quem Orpheus à gigantibus dicit esse discerptum. Nonnulli Liberum patrem apud Græcos λικμήτην dici adserunt, vallus autem apud eos λικμὸς nuncupatur, ubi de more positus esse dicitur, postquam est utero matris editus. Alii mysticam sic accipiunt, ut vannum vas vimineum latum dicant, in quod ipsi optiti * capacitatem congerere rustici primitias frugum soleant, & Libero & Liberæ sacrum facere. Inde mystica.

OMNIA QVÆ MVLTO ANTE MEMOR. Bene non vult rusticum tunc quærere quæ dixit, dicturusve est cum jam opus sint.

SI TE DIGNA MANET D. G. R. Id est, si te capit dignitas ruris, vel agri colendi gloria.

VARIORVM.

VOMIS dicitur, quod trudendo vomat terram. GLOSS. MSS. LVGD.

TARDAQVE ELEVSINÆ MATRIS V. P: Imperiti ea *plostra* appellant. Sunt enim vehicula, quorum rotæ non sunt radiatæ; sed tympana cohærentia axi, & juncta cantho ferreo. axis autem cum rota volvitur: nam rotæ circa ejusdem cardinem adhibentur. Hoc vehiculum sacris Cereris arcanæ, quæ Eleusis appellatur, ab oppido Eleusine Attico; & id ducunt boves. FRVBVS.

TRAHEÆQVE. Traha autem vehiculum est à trahendo dictum. nam rotas non habet. GLOSS. MSS. LVGD.

CELEI. Celeus rex Eleusiniorum, apud quem Ceres hospitata dicitur filiam quærens: Hic primus propter usum ferendi, quem à Cerere Triptolemus filius ejus acceperat, excogitavit canistra, cistas, & his similia. Pierius monet in Cod. Rom. legi *mastica*, unde quidam interpres existimat vannum musteam, qua vina (quorum deus est Iacchus) percolantur: at nihil hic de vino agitur. PHILARG. RAMVS.

ET MYSTICA VANNVS IACCHI, *Vannus* est vas vimineum latum, in quod propter capacitatem rustici congerere frugum primitias solent, & Libero sacrum facere. Vnde MYSTICA dixit: est autem usus ejus, ut fabam vannat. PHILARGYR.

DIVINI RVRIS. Quod in deorum tutela est, eorumque numine propitio fœcundatur. BERSM.

170 *In*

Digitized by Google

In burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.
Huic à ſtirpe pedes temo protentus in octo;
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorſo.
Cæditur & tilia ante, jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus à tergo torqueat imos;
Et ſuſpenſa focis exploret robora fumus.
Poſſum multa tibi veterum præcepta referre;
Ni refugis, tenueſque piget cognoſcere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & cretа ſolidanda tenaci:

SERVII.

IN BVRIM, in curvaturam, nam buris eſt curvamentum aratri, dictum quaſi βοὸς ὄρχις, quod fit in ſimilitudinem caudæ bovis: Alii burim curvaturam temonis quæ ſupra eſt, & quod eſt infra * urvum dicunt, buris enim ut curvetur, ante igni domatur, * amburitur, unde & quæ naturaliter inveniuntur curvæ, ita dicuntur. Varro ait, *Totum burim indici ab urbe.* ANTE MEMOR PROVISA REPONES. Antequam agriculturam exerceas, ante præparabis hæc omnia, quæ in illius rei ſunt uſum neceſſaria. PROVISA. Id eſt præparata. REPONES. Recondes, & ſalva cuſtodies.

MANET. Expectat. DIVINI GLORIA RVRIS. Id eſt ſi tu gloriam divini ruris vis adipiſci: aut ſi id tibi conceſſum eſt cælitus, ut gloriam ruris habeas. DIVINI autem à diis conditi: vel quia terra, dea dicitur.

CONTINVO. Principio ſtatim, aut priuſquam agriculturam cœperis. VI. Virtute. DOMATVR. Vſui ſervire cogitur. FORMAM. Modum.

HVIC. Id eſt aratro ſcilicet. A STIRPE: Id eſt arboris, hoc eſt, *Nec non & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis*: alibi pro ipſa arbore, *Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum*. Vel alibi dicitur abitio. A radice, vel ima ſummitate. TEMO. Ad quem ligantur, vel junguntur boves. PEDES PROTENTVS IN OCTO. Subaudi aptatur.

BINÆ. Duæ, quibus latior ſulcus efficiat. DVPLICI APTANTVR DENTALIA DORSO. Dentale eſt lignum ad quod vomer includitur. DVPLICI autem DORSO dicitur, aut lato; ut, *At duplex agitur per lumbos ſpina*. aut re vera, DVPLICI, cujus utrunque eminet latus. Nam fere hujuſmodi ſunt omnes vomeres in Italia. Dentale vero eſt lignum, in quo vomer inducitur.

IVGO. Id eſt ad jugum. LEVIS. Ideo levis, ne boves laborent.

STIVA. Manica aratri qua regitur gubernaculum. Cicero in Scauriana, *Ab ſtiva ipſa mecum homines conloquebantur*. CVRRVS IMOS. Currus autem dixit, propter morem provinciæ ſuæ, in qua aratra habent rotas quibus juvantur.

A TERGO. Poſt tergum. TORQVEAT. Vertat.

SVSPENSA FOCIS EXPLORET ROBORA FVMVS. Probatæ enim ſoliditatis ſunt ligna, ſi in fumo minime rimas effecerint, namque ad exudandum fumum adhibita, ſi rimas faciunt & ſciſſuras, malæ ſunt & infirma. Totus autem hic locus de aratro Heſiodi eſt. τῆμος ἄρ' ὑλήεντα μεταχρόνιον ἄεσιν ἄρηι, ἅλωι μὲν τανύδηκτον ἐπήρτυε, ὄπασε δ' ἡμιόνους τε· ἄξονα δ' ἐκλέψαντα.

POSSVM MVLTA TIBI VETERVM. Doctrinam ſuam commendat, veterum autem, aut Heſiodi, qui primus de agricultura ſcripſit, aut aliorum antiquorum: tibi autem, id eſt ô Mecænas, inquit, vel ô agricola, hoc eſt enim tibi.

NI REFVGIS. Quia alibi ait, *ſordida rura*; vel quia poſt dicturus eſt de minoribus animalibus. TENVESQVE PIGET COGNOSCERE CVRAS. Tenues, modicas; & poteſt hoc ex affectu alterius dictum accipi. Niſi grave tibi ſit. TENVES. Leves. PIGET. Pigrum eſt.

AREA CVM PRIMIS. In primis. INGENTI ÆQVANDA CYLINDRO, ET VERTENDA, &c. Hæc per Hyſteron proteron poſuit, prius enim eſt ut manu terra vertatur: deinde ſolidetur glarea: poſtremo æquetur CYLINDRO, id eſt lapide tereti, in modum columnæ, qui à volubilitate nomen accepit. Sane area locus eſt vacuus, aut natura, aut ſtudio factus, ne quid inde edi naſcive poſſit, quaſi qui exaruerit. Cum primum autem, id eſt interea, quod maxime neceſſarium eſt, vel inter prima opera & officia.

VARIORVM.

IN BVRIM. *Buris* pars aratri curva, quæ ut curvari poſſit, ante præuritur. PHILARG.

TENVESQVE PIGET COGNOSCERE CVRAS. Res enim ruſticæ civilibus & bellicis collatæ, ſunt humiles ac tenues, nec ſatis dignæ, in quibus cognoſcendis viri ampliſſimi, qualis Mæcenas, ſtudium ponant; ideo dixit, NI PIGET. PONTANVS.

ET VERTENDA MANV. Ante vertenda manu, & ſic æquanda. *cum primis* autem, inter prima. PHILARGYR.

CRETA SOLIDANDA TENACI. Minime eſt, amurcam à Virgilio præteritam, cum tam firmum contra peſtes, quas exponit, remedium ſit, atque ab antiquis tantopere prædicatum. SOLIDANDA, pavienda eſt: CRETA TENACI, terræ argilloſæ, & tenaci. PONTANVS:

Digitized by Google

Ne ſubeant herbæ, neu pulvere victa fatiſcat.
Tum variæ illudunt peſtes: ſæpe exiguus mus
Sub terris poſuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inventuſque cavis bufo, & quæ plurima terræ
Monſtra ferunt: populatque ingentem farris acervum
Curgulio; atque inopi metuens formica ſenectæ.
Contemplator item, cum ſe nux plurima ſylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At ſi luxuria foliorum exuberat umbra,

SERVII.

SVPERANT. Succedant, enaſcantur. *κυλινδῶ* enim eſt verti. NEV PVLVERE VICTA FATISCAT. Hypallage eſt, pro ne victa fatiſcat in pulverem: id eſt, diſſolvatur, fatiſcat autem ſignificat ad fatim hiſcat.

TVM. Id eſt etiam. VARIÆ ILLVDVNT PESTES: Per ludum nocent, quaſi ludendo & ſine labore ſæviant. SÆPE EXIGVVS MVS. Nitela mus agreſtis robeus: cujus Cicero meminit in Seſtiana. Et quia hic Virgilius vilium animalium mentionem facit: inde præmiſit, *Ni refugu tenuesque piget cognoſcere curas.* Dicendo autem exiguus mus, multum ex ipſa deminutione nominis & numeri ſingularis enunciatione addidit dignitatis: riſus enim eſt quidam poëta, qui ait, *Prætextam in ciſta mures rofere Camilli.*

POSVITQVE DOMOS ATQVE HORREA FECIT. Vltra meritum rei locutus eſt.

AVT OCVLIS CAPTI FODERE CVBILIA TALPÆ. Hoc eſt oculis debiles & mutæ. cum enim talpæ cæci naſcantur, quomodo capti oculis? ille enim capti dicuntur, qui aliquando viderunt. Et mutavit genus: nam hæc talpa dicitur. ſicut etiam de damis fecit: ut, *Et timidi venient ad pocula damæ.*

INVENTVSQVE CAVIS BVFO. Inventus, pro qui invenitur. & CAVIS hic pro principali poſitum. Aliter enim, *Inſonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.* CAVIS. Cavernis & locis cavatis. BVFO. Rana terreſtris, nimiæ magnitudinis. MONSTRA. Id eſt, & alia purgamenta terrarum. POPVLATQVE, veteres populo, munero, aucupo, lucto dicebant; nos addita r littera pronunciamus. FERVNT. Gignunt. FARRIS. Frumenti. Et hic ſpeciale poſuit pro generali, nam non ſolum far, ſed etiam alias fruges & ſegetes, hæc monſtra, vel vermes populantur.

CVRGVLIO. Varro ait hoc nomen per Antiſtichon dictum, quaſi gurgulio, quoniam pene nihil eſt niſi guttur. INOPI METVENS FORMICA SENECTÆ. Senectus ſemper alienum requirit auxilium: nam inopi, non tantum ad formicam pertinet, ſed generale eſt ephitheton ſenectutis: vel ne inops in Senectute ſit, & hoc juxta opinionem poëticam dixit.

CONTEMPLATOR ITEM. Prognoſticon eſt anni futuri fertilis, vel infœcundi. CONTEMPLATOR autem imperativi modi tempus eſt: futurum pro præſenti, CONTEMPLARE, ut, alibi, *Contemplator aquas dulces.* Terentius, *Loquitor pauculo*, pro loquere, ita contemplare. NVX PLVRIMA. Id eſt longa, ſignificat autem amygdalum: ſed hoc Græcum eſt *τὸ ἀμύγδαλον*, *τῆ ἀμύγδαλε*. Et plurima, ſicut *plurima cervix*, & *qui plurimus urbi Imminet.* SYLVIS quidam pro arboribus accipiunt, ut, *pomaque & Alcinoi ſylvæ*; & alibi, *Sylvarumque alæ preſſos propaginis arcus.*

INDVIT IN FLOREM. Id eſt, Cum flos induet nucem, id eſt, veſtiet. In florem ſe effundet. Figurate hoc dixit. Et bene elegit arborem, quæ foliis prima veſtitur. RAMOS CVRVABIT OLENTES. Multitudine & denſitate foliorum. OLENTES autem odoriferos.

SI SVPERANT FOETVS. Id eſt, ſi flores in fructus vertuntur, & ſi ipſi creſcant & abundent. nam proprie SVPERANT, abundant eſt. PARITER FRVMENTA SEQVENTVR. Et frumenta copioſa provenient. PARITER hic pro ſimiliter antique dixit, ut Plautus in Aululari, *Pariter moratus, ut pater, ævuſque ejus fuit*, hoc eſt, *ὁμοίως*.

MAGNAQVE CVM MAGNO VENIET TRITVRA CALORE. Aut æſtus nimios futuros ſignificat, cum abundantia frugum. Aut certe per calorem, feſtinationem operis ſignificat: ut alibi, *Ferret opus.*

VMBRA, pro fronde, ut alibi, *Ingentem ſuſtinet umbram*: ut oſtendat eo anno, pro copia frugum, feſtinatam & ſtudioſam trituram futuram. LVXVRIA FOLIORVM EXVBERAT, Superabundat, & amplior eſt.

VARIORVM.

FATISCAT. *Fatiſcat*, ſolvatur. & *Pulvere*, pro ficcitate. PHILARGYR.

INDVET IN FLOREM. Cum flos induat nucem, id eſt, veſtiat: figurate hoc dixit. PHILAR.

SI SVPERANT FOETVS. Si ergo fructus plures fuerint quam folia, argumentum id erit fertiliſſimæ trituræ: ſin plura fuerint folia, ſignum ſterilitatis. PONTANVS.

Nequic-

Digitized by Google

Nequicquam pingueis palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca,
Grandior ut fœtus ſiliquis fallacibus eſſet,
Et quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, & multo ſpectata labore
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret: SIC omnia fatis
In pejus ruere, ac retro ſublapſa referri.
Non aliter, quam qui adverſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit; ſi brachia forte remiſit,

SERVII.

NEQVICQVAM PINGVES PALEÆ TERET AREA CVLMOS. Non pingues, id eſt ſine frugibus: ut alibi, *Nequicquam ſeros exercet noctua cantus*, id eſt non. Et notandum, paleam dictam numero ſingulari, contra artem. nam ea quæ ex pluribus conſtant, numeri ſunt tantum pluralis, ſecundum artem: ut cancelli, bigæ, ſcopæ: licet abutantur poëtæ. Pinguis ſane, & quamvis pinguis poteſt accipi; area vero pro in area.

SEMINA VIDI EQVIDEM MVLTOS MEDICARE SERENTES. Incipit dicere de medicandis leguminibus, quemadmodum & majora fiant, & modico igni ſolvantur. Bene autem ait: EQVIDEM, quod multi pro ego accipiunt, id eſt ego quidem, ut à præjudicio inchoaret. Nam hoc dicit, Equidem hæc vidi fieri: ſed ſic quoque legumina degenerant, niſi ſingulis quibuſque annis hoc fiat. Inde enim eſt, *Sic omnia fatis, In pejus ruere ac retro ſublapſa referri.* MEDICARE antique dixit, nam majores medico & medicor dicebant: ut populo & populor: quæ verba modo ab utraque ſignificatione tantum paſſivæ ſunt declinationis. Sed ut medicare diceret pro medicari, metri neceſſitas fecit. Sane medicor accuſativum regit, ut medicor illam rem: medeor vero illi rei dicimus: nam medeor illam rem, figuratum eſt. SERENTES, aut Saturos, aut ſerere volentes; ut, *& ternos Auſter cunctus*: vel SERANTES, ſerere incipientes.

ET NITRO PRIVS. Nitrum ex aqua in modum ſalis coäleſcit, & ad Solem liqueſcit: quod aptum eſt ad lavandum. ET NIGRA PERFVNDERE AMVRCA. Olei ſordibus, ſed his quæ præcedunt. nam ſordes quæ ſequuntur oleum, feces vocantur. Et amurca, per *c* ſcribitur, & per *g* pronuntiatur. ut *i* Gajus. *cn* Gneus. Et *perfundere*, pro vidi perfundentes.

GRANDIOR VT FOETVS. Ideſt, majora grana. SILIQVIS FALLACIBVS. Quæ fallere plerunque conſuêrunt. Interdum enim leguminum folliculi cum inanes ſint, majores videntur.

EXIGVO. Modico. PROPERATA MADERENT. Feſtinanter coquerentur. MADERENT vero antique, pro cocta eſſent & cito.

LECTA, ideſt cum labore electa. SPECTATA. Probata; ut, *Et rebus ſpectata juventus.*

DEGENERARE TAMEN. Cum ex bonis fuerint ſeminibus, mala effici & prava. Tamen in naſcendo degenerare; ut ſequatur, ſi lecta & probata degenerant; quid, ſi non legas? DEGENERARE TAMEN, κατὰ λόγον. nam cum non propoſuerit quam lecta & ſpectata, vel quamquam, vel licet, intulit tamen. NI VIS HVMANA. Poſſibilitas. Salluſtius, *Sed noſtra omnis vis in animo & corpore ſita eſt.* Aut certe multitudo. Tamen verius eſt, & melius quod ait, VIS quaſi violentia ſit in rebus, quæ contra naturam vertuntur in melius. Sic enim violentiam fieri naturæ, omnia in deterius commutantis. Et hoc eſt quod ait, *Labor omnia vincit Improbus.*

MANV LEGERET. Hinc quidam volunt dictum legumen.

SIC OMNIA FATIS IN PEIVS RVERE. Ab argumento adeo omnia in pejus quotidie recidunt. Ruere autem figurate, pro ruunt. AC RETRO SVBLAPSA REFERRI. pro ſublabi & referri; & videtur bis idem dixiſſe.

NON ALITER QVAM QVI ADVERSO FLVMINE LEMBVM. Oſtendere vult uſque ad perfectionem laborari debere, nec tantum laborem procedere, quantum levem remiſſionem in deterius cuncta deducere. ADVERSO FLVMINE. Contra vim & curſum fluminis. LEMBVM autem genus naviculæ admodum breve.

SVBIGIT. Aut rurſum agitat: ut, *Et corpora ſaltu Subigunt in equos.* Aut certe SVBIGIT, eſt urget, impellit.

VARIORVM.

PINGVES PALEA. Quidam legunt, *pingues palea*: Sed verior lectio, *pingues palea*, id eſt pingues culmos palea, non frumento. PHILARG.

MVLTOS MEDICARE. Pro medicamentis aſpergere: ut, *Senibus medicantur anhelis.* contra MEDICARI, pro mederi: *Sed non Dardanio medicari cuſpidis ictum, prævaluit.* Medicor enim antiqui dixerunt. GLOSS. MSS. LVGD.

PROPERATA MADERENT. Veteres madere pro coqui uſurpaſſe, multis exemplis doceri poſſet. Plaut. in Mœnechm. *Jam ego hæc madebunt faxo, nil morabitur.* Rurſum, *madida quæ mihi apposita.* id eſt cocta. PONTAN.

Atque

Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis,
Hædorumque dies servandi, & lucidus Anguis:
Quam, quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

SERVII.

ATQVE ILLVM IN PRÆCEPS. Atque, ideſt ſtatim. Alii quidam ſuperfluam conjunctionem volunt. Et hoc dicit. Ita omnia quæ terra profert, niſi continuum in eis ſtudium agricola exerceat; licet medicentur & grandia plerunque naſcantur, in pejus ruunt: & ſic feruntur, ſicut qui contra curſum fluminis & vim, navim agere vult; ſi aliquantulum manus & brachia remiſerit, & feſſus vel modice ab opere ceſſaverit, ſtatim agente vi fluminis & naturali curſu relabitur, nec poteſt ſurſum ire, ſed in præceps vadit. Nam proprie PRÆCEPS id ſignificat. PRÆCEPS PRONO RAPIT ALVEVS AMNI. ſenſus-comparatione finitus.

PRÆTEREA TAM SVNT ARCTVRI SYDERA NOBIS. Iam dicit aſtrologiam, ruſticum ita ut navigantem, noſſe debere: ut ſicut navigandi tempus & ventorum atque tempeſtatum motus ille ex ſyderum compoſitione cognoſcit: ita & iſte terram colendi congrua tempora, & caſus diverſos, vel caloris ſcilicet, vel frigoris, aut pluviarum ex ſtellis agnoſcat. ARCTVRVS autem ſtella eſt in ſigno Boote poſt Septentrionem: cujus ortus & occaſus tempeſtates graviſſimas faciunt. Vnde ait SYDERA, id eſt tempeſtates: Vt alibi, *Scit triſte Minervæ Sydus.*

HOEDORVMQVE DIES. Bene autem hœdos Arcturo junxit, qui & ipſi pluvias faciunt; & alibi, *pluvialibus hœdis.* SERVANDI. Obſervandi. Auriga ſignum eſt, haud longe à Septentrione, cujus pedem cum cornu tauri una ſtella conjungit: quem aurigam pater Mercurius inter ſydera locavit. Hic in manu ſiniſtra fert hœdos, in humeris capram Amaltheam, quæ aluiſſe dicitur Iovem, Hœdorum mater, quos quidam Iovis conlactaneos dicunt. Sane nonnulli hunc aurigam, Myrtilum, quem Pelops occidit, accipiunt; vel certe Erichthonium, qui natus eſt ex ſemine Vulcani; quod dum ſtuprum Minervæ inferre conatur, fudit in terram. Hoc quoque ſignum tam ortu, quam occaſu ſuo efficit tempeſtates. Bene autem ait DIES, quia & magnitudine ſui multis diebus oritur: & tempeſtas aut præcedit ſignum, aut ſequitur, aut cum eo eſt. Sane ſciendum omnes aſtrologos, pro ratione climatum diſſentire in ortu ſyderum: ſed ipſa diſſenſio ultra ſeptem dies non procedit: ſeptem enim ſunt ipſa climata. Hinc eſt quod Solem ad unumquodque ſignum, alii quintodecimo kalend. die dicunt venire: alii quartodecimo: alii infra uſque ad octavum. nec quiſquam procedit ulterius. LVCIDVS ANGVIS. Tres ſunt angues in cælo. unus qui inter ſeptentriones eſt: alter Ophiuchi: tertius Auſtralis, in quo ſunt Crater & Corvus, de quo nunc proprie ait anguis: nam ὕδρα dicitur Græce. Et ſcimus angues aquarum, terrarum ſerpentes. Hæc autem ſigna generaliter poſuit, non enim hæc tria tantum, ſed omnia præcipit obſervanda.

QVIBVS IN PATRIAM VENTOSA PER ÆQVORA VECTIS. Sic ab agricolis obſervanda ſigna eſſe dicit, ſicut ab his qui in periculoſiſſimis maris locis navigant. VENTOSA ÆQVORA. In quibus venti dominantur. VECTIS. His qui vehuntur vult ſignificare: quia latina locutio non habet præſens participium paſſivæ ſignificationis.

PONTVS ET OSTRIFERI FAVCES TENTANTVR ABYDI. Seſtos & Abydos civitates ſunt Helleſponti: quæ anguſto & periculoſo mari ſegregantur. In his anguſtiis Leander ad Ero natare conſueverat. Nam illa Seſtias, hic de Abydo fuit; qui cum frequenter ad amatricem amator nataret, tempeſtate obtutus interiit: cujus cum cadaver exanime ad litus, in quo Ero de turre expectare ſolebat, eſſet adpulſum; puella ſe præcipitavit in mare, & ita vitam finivit. Vnde elegit locum periculoſiorem: quem pro omni poneret pelago. Sane ſecundum artem hæc oſtrea, & hæ oſtreæ dicimus. Nullum enim habet latinitas nomen animalis, quod neutri ſit generis, ſicut Græce τὸ κῆτος, καὶ τὸ κήτη. Licet & Horatius dixerit, *Oſtrea Circeis, Miſeno oriuntur echini.* & Iuvenalis, *Grandia quæ mediis jam noctibus oſtrea mordet.* Quos tamen poſſumus Græce locutos accipere: ita enim dicunt τὸ ὄστρεον καὶ τὰ ὄστρεα. OSTRIFERI autem, quod ibi plurimum oſtreorum ſit. FAVCES vero anguſtiæ.

VARIORVM.

PRÆTEREA TAM SVNT ARCTVRI SIDERA. Diſtinguit Poëta deinceps tempora operum ruſticanorum, ut ſuo quæque fiant tempore. Quia autem illorum diſcrimina ab obſervatione ſiderum recte ſumuntur; ideo hanc partem aſtrologiæ, quæ tempora docet diſcernere, ac futuras præſcire tempeſtates, agricolis non minus quam nautis eſſe neceſſariam contendit. BERSMAN.

HOEDORVMQVE DIES SERVANDI. Hœdi, ſunt duæ ſtellæ parvæ in ſiniſtra Erichthonii, in cujus etiam ſiniſtro humero inſidet capra Amalthea, ſeu Adraſtea capella, quæ educavit Iovem cum hœdis; & ob hoc beneficium in ſyderibus ſacrata eſt: quorum ortum pluviæ ſequuntur. PROBVS. RAMVS.

ET LVCIDVS ANGVIS. Draco exiſtimatur, puellarum Heſperidum pomarii cuſtos, relatus inter ſidera, interſecare duos ſeptentriones: quæ omnia genera ſtellarum tempeſtatem ſignificant. Ait ergo, tam agreſtibus obſervanda eſſe cœleſtia ſigna, quam navigantibus; quia utriſque nocent tempeſtates. PROBVS.

Libra

Digitized by Google

Libra die, ſomnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci, atque umbris jam dividit orbem:
Exercete viri tauros, ſerite ordea campis,
Vſque ſub extremum Brumæ intractabilis imbrem.
Nec non & lini ſegetem, & Cereale papaver
Tempus humo tegere: & jamdudum incumbere aratris,
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis ſatio: tunc te quoque, Medica, putres

SERVII.

LIBRA DIE. Hic jam incipit diſputare de cognitione temporum ex ſyderibus. DIE. Non eſt Apocope, pro diei: ſed ſecundum antiquos regularis genitivus eſt. Nam ut ſæpe diximus obliqui caſus numeri ſingularis, nominativo plurali, majores non debent eſſe: quod verum eſſe Saluſtius probat, qui in proſa ait, *Dubitavit acie pars.* Hinc eſt & illud, *Currumque abſciſſa duorum Suſpendit capita.* Plautus in Amphitrione, *Neque nox quoquam concedit die*, pro diei. ſed modo dies diei dicimus. Vnde juxta præſentem uſum, die poſuit pro diei. SOMNIQVE. Id eſt noctis, nam ab officio temporis, ipſum tempus oſtendit. Dicit autem æquinoctium autumnale, quod fit Sole in libra poſito. Vernale enim æquinoctium in ariete efficit Sol poſitus; hoc autem dicit, frumenta ſerenda eſſe autumnali tempore: legumina vero uſque ad veris initium.

ET MEDIVM LVCI. Diei. ATQVE VMBRIS IAM D. O. Nocti. Quomodo Zodiacus circulus, qui æquinoctia duo facit; orbem dividit, & luci dixit partem cœli Septentrionalis, de quo ait, *Hic vertex nobis cœli ſublimis*; umbris vero, Auſtralem circulum, qui dicitur eſſe infimus & demerſus, de quo ait. *At illum ſub pedibus Styx atra videt, manesque profundi.* DIVIDIT ORBEM. Vt orbem videlicet cœli medium teneat Sol; medium Luna.

EXERCETE VIRI TAVROS. Id eſt cogite laborate. TAVROS autem, boves fortes accipe. SERITE ORDEA CAMPIS. Hordeum oſtendit in campeſtribus locis ſerendum, & hordea uſurpative ait: ſciendum tamen in his, tres tantum caſus uſurpari, hæc ordea, hæc ordea, ô ordea: ſicut vina, vina, vina: & mella, mella, mella. Sane reprehenſus Virgilius dicitur à Bavio & Mævio hoc verſu, *Hordea qui dixit, ſupereſt, ne tritica dicat.*

VSQVE SVB EXTREMVM BRVMÆ. Id eſt non uſque ad Brumæ finem, ſed circa. Nam bruma finitur VIII. Kalend. Ianuarii die: & iſte non uſque ad ipſum diem dicit ſerendum. INTRACTABILIS autem, propter frigus duræ & aſperæ; & bruma dicta à brevioribus diebus.

NEC NON ET LINI SEGETEM. Atqui ſupra ait, *Vrit enim lini campum ſeges*; quid igitur? ſuo tempore, non eo anno quo ceſſare debet. CEREALE PAPAVER. Vel quod eſt eſui, ſicut frumentum: vel quo Ceres uſa eſt ad oblivionem doloris. Nam ob raptum Proſerpinæ vigiliis guſtato eo acta eſt in ſoporem; vel quia Myconem Athenienſem dilexerit Ceres, & transfiguratum in papaverem tutelæ ſuæ juſſerit reſervari; vel quia pani aſpergatur.

TEMPVS, tunc ſcilicet eſt. IAM DVDVM. Quamprimum. Hoc dicit ſerendum eſſe eo tempore, non quo pluit, ſed quo imminent pluviæ. INCVMBERE ARATRIS. Inſiſtere arationi.

DVM SICCA TELLVRE LICET. Dum adhuc nondum pluit, ſed jam eſt vicinum. DVM NVBILA PENDENT. Dum pene jam videntur nubila pendere, & expectare ut effundant pluvias.

VERE FABIS. Contra rationem dictum, quia fruges omnes numeri ſingularis ſunt. SATIO. Sementis. Et declinatur ſicut navis. TVNC TE QVOQVE MEDICA PVTRES ACCIPIVNT SVLCI. Ad ipſam herbam Apoſtropham facit. Hæc autem à Medicis tranſlata eſt in Græciam; quo tempore eam Xerxes invaſerat: Hujus plena Venetia eſt: &, ut dicit Dionyſius, triſm foliorum eſt, ſemperque virens. Quod autem ait PVTRES SVLCI, naturam ipſius herbæ reſpicit. nam uno anno frequenter ſeritur. & ſexies aut amplius ſecatur, poſtea aliquot annis ſponte procreatur. quod etiam ſequens indicat verſus: nam dicendo,

VARIORVM.

LIBRA DIE SOMNIQVE. Æquinoctium autumnale deſcripſit. Somnus enim noctem ſignificat. Vernum æquinoctium fit in Ariete: autumnale in Libra. PROBVS.

PARES VBI FECERIT HORAS. Intellige ex æqualibus, de quibus dictum. In æquinoctiis enim, quia dies artificiales noctibus artificialibus ſunt æquales, ideo & horæ licet aliis diebus inæquales, tamen ſunt æquales inter ſe diurnæ nocturnis. RAMVS.

CEREALE PAPAVER. Cereale ait, quia in ſegete naſcitur. Turnebus docte notavit, Cereris ſimulachra, non ſolum papaver manu geſtare ſolita, ſed & Cereris antiſtitas, cum ſacrum Deæ eſſet, ex Callimacho, *μήθ' ὑπὸ χαλκὸν σίμβλοις καὶ μήκωνα.* ſed in eo videtur potius inſigne & ſymbolum Cereris explicari, quam geſtaminis cauſa. Non rejicienda itaque Mancinelli ſententia, Medicorum aſſenſu firmata, qui inter genera papaverum, hortenſe quoddam *θλασπίδιον* nominant, quod & panificiis accommodatiſſimum & ſaluberrimum commendant, *ἀπὸ τῆς θλάσεως* nomine ducto, quo vas ad ferendum panem ſignificatur. Eſt & *μηκώνη* inſula ſic dicta, quod ibi primum papaveris fructum Ceres invenerit. PROBVS. GERMANVS.

Digitized by Google

Accipiunt ſulci : & milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus, & adverſo cedens Canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem, robuſtaque farra
Exercebis humum, ſoliſque inſtabis ariſtis:

SERVII.

ET MILIO VENIT ANNVA CVRA, oſtendit Medicæ curam non eſſe annuam. Hæc autem herba vulgo dicitur Sylla. PVTRES, ſubacti, vel initio anni, id eſt vere, vel poſt annum: quidam enim Medicam poſt decennium ſeri dicunt. VENIT ANNVA CVRA. Vere ſcilicet.

CANDIDVS AVRATIS APERIT CVM CORNIBVS ANNVM TAVRVS. Quo tempore annum aperit candidus Taurus, qui eſt auratis cornibus. nam aperit cornibus, non procedit. non enim à capite aut à fronte, ſed à dorſo oritur, id eſt à medio ſui: unde incipit apparere, nam ea parte qua mutilatus eſt, oritur, non à fronte. APERIT autem ideo ait, aut quia Aprili menſe Sol in Tauro eſt, quo cuncta aperiuntur: & hoc melius. Sed aliud eſt aperire annum, aliud inchoare: nam nullus dubitat Martio menſe, ut ſupra diximus, annum inchoari. Aut certe aperit annum dixit; quia unumquodque ſignum poteſt inchoare annum, & finire: ut *aperit annum* dixerit, ſcilicet ſuum: nam & à Tauro uſq; ad Taurum, & à Geminis uſque ad Geminos, annus eſt.

AVERSO autem ASTRO, duplex lectio eſt: nam alii adverſo legunt, cum Cane enim naſcitur Sirius, qui eſt tertis adverſus, de quo legimus, *Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris Naſcitur.* ut, AVERSO ſit peſtifero, & contrario mortalibus. Si autem AVERSO legerimus, CVM ſubaudiamus neceſſe eſt; ut, *Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis:* id eſt cum vento. Vt ſit ſenſus, quo tempore etiam canis cedens, occidit cum averſo aſtro: id eſt cum Argo: quæ & ipſa media eſt, ſicut Taurus: & à puppi oritur. cui Canem conſtat eſſe conjunctum. ET CEDENS, aut locum dans, ut & Argo occidat. nam Canis occaſum & navis occaſus ſequitur; aut certe CEDENS Canis: non recedens, ſed incedens accipimus & ſe movens. Tempore enim quo in Tauro Sol eſt, etiam Canis ad ortum feſtinat. Quod autem ait OCCIDIT, ad aſpectum noſtrum retulit: nam ortus & occaſus duo ſunt. Vnus ἡλιακὸς, id eſt Solaris: & alter κοσμικὸς, id eſt mundanus. unde fit ut ea ſigna, quæ cum Sole oriuntur, à nobis non poſſint videri: & ea quæ videmus, quantum ad Solis rationem pertinet, videantur occidere: ſecundum quod nunc ait OCCIDIT CANIS. Nam canis paranatellon eſt Cancri: id eſt cum eo oritur. Cancer autem quo tempore Sol in Tauro eſt, poſt horam quartam diei oritur. Nam Taurus & Gemini binas horas tenent. Nigidius commentario *Sphæra Græcanica:* oritur enim Canicula cum Cancro, incolumen venit cum Geminis, occidit cum Tauro: ſic ergo fit, ut Canis nobis occidat. quantum autem ad Solis pertinet curſum, in ortu eſſe videatur. Secundum hanc rationem etiam paulo poſt dicturus eſt, *Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur.* Nam Eoas ait in ortu Heliaco poſitas: unde & *Tibi abſcondantur* intulit. Hunc Canem alii Icari putant patris Erigone, qui mortem patris filiæ nuntiavit: Alii hunc eſſe quondam cuſtodem Europæ, quem nulla fera poruit effugere; quique à vulpibus quondam liberaverit Thebas.

TRITICEAM IN MESSEM. Ad meſſem tritici, vel ſegetis. ROBVSTAQVE FARRA. Frumenta, quæ plus habent virium, quam legumina: quo tempore nobis Atlantides occidunt, ſunt ſerenda. Atlantides autem, licet ſeptem fuiſſe dicantur, ſex tamen ſicut ſupradictum eſt, videntur in cœlo; quæ Novembri menſe nobis incipiunt non videri. Cum enim Sol in Scorpione fuerit, oriente Scorpione, occidit Taurus, in quo Vergiliæ ſunt, id eſt ſexto Idus Novembris: Ergo Eoæ mane abſcondantur; non eſt enim Atlantidum epitheton Eoæ, ſed Eoæ, matutinæ; modo enim veſperæ, modo media nocte, modo mane oriuntur; unde & tibi abſcondantur, id eſt ſpectando nec occident. Alii ita exponunt, Eoas appellatas quaſi quæ ſemper mane oriantur. Ergo ante occidere Vergiliæ debent quam ſero ſit, quæ Vergiliæ alioquin ſunt Eoæ cum oriuntur, non cum occidunt. Has autem alii volunt, Iovis; alii Liberi nutrices; alii vero ipſas fuiſſe aſſerunt Heſperidas.

EXERCEBIS, pro exercueris. SOLISQVE INSTABIS ARISTIS. Non leguminibus, ſed ſolis ſegetibus. INSTARIS: pro inſtiteris. ARISTIS. Et hic ſicut ſupra, per ariſtas frumenta ſignificat.

VARIORVM.

CANDIDVS AVRATIS, &c. Hos verſus male explicant, nec melius legunt Grammatici. Servius ſic intelligit, ut dicat Sirium cum cane occidere, qui Sirius terris adverſus eſt. Nugæ. vera lectio eſt, quam ibidem ex aliis libris notat: *& averſo cedens canis occidit aſtro*, quam etiam haud recte exponit. *Si autem*, inquit, AVERSO *legerimus*, CVM *ſubaudiamus neceſſe eſt. ut ſit ſenſus, quo tempore etiam Canis cedens occidit cum averſo aſtro, id eſt, cum Argo.* Imo nihil neceſſe eſt, ut tale quid ſubaudiatur. Canis cedens averſo aſtro, id eſt Argo, occidit. Nam navis Argo inſtat & incumbit occidenti Cani. Cedit ergo Canis Argoæ navi, & locum dat inſequenti. Extremæ quippe caudæ canis, jungitur Argo averſa, *quia puppe trahitur, non recto curſu*, ut canit Germanicus. De occaſu canis loquitur Poëta, qui fit ante diem ſeptimum Kalendas Majas, Sole decimam Tauri partem obtinente, quo tempore *Robigalia* inſtituêre Romani, quia tunc fere ſegetes robigo occupat, ab occaſu illius ſideris, quod calidiſſimum eſt quando oritur, frigidiſſimum quum occidit. Plin. lib. 18. cap. 19. CL. SALMASIVS. Plinian. exercit.

Ante

Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur,
Gnoſiaque ardentis decedat ſtella Coronæ,
Debita quam ſulcis committas ſemina, quamque
Invita properes anni ſpem credere terræ.
Multi ante occaſum Majæ cœpere: ſed illos
Exſpectata ſeges vanis eluſit avenis.
Si vero viciamque ſeres, vilemque faſelum:
Nec Peluſiacæ curam aſpernabere lentis:
Haud obſcura cadens mittet tibi ſigna Bootes:
Incipe, & ad medias ſementem extende pruinas.

SERVII.

GNOSIAQVE ARDENTIS STELLÆ CORONÆ. Et hoc ad ſuperiora pertinet. Cum enim coronæ pars oritur, occidit Taurus in quo Vergiliæ ſunt. Decedat autem non pro occaſu dixit, ſed Soli cedat: quo in Scorpione poſito cum ortu ipſius oritur. Fabula vero de Corona talis eſt. Cum Liber pater Ariadnen Minois Cretæ filiam regis uxorem duceret: Vulcanus ei coronam obtulit, quam ille ad uxoris inſigne inter ſydera collocavit. Et ſtellam per poëticam licentiam dixit. cæterum ſex ſunt, quibus in cælo declaratur corona. Alii hanc fabulam ita adſerunt, Theſeum cum ad interimendum Minotaurum Cretam veniſſet, miſeratam ejus Ariadnen, auxilium ei ad occidendum filo ducto, Minotaurum præſtitiſſe; Theſeum vero Ariadnen utpote ſalutis auctorem ſecum avexiſſe; qui cum ad Naxum inſulam delati eſſent, Ariadnen ibi vel conſulto, vel neceſſitate, vel monitu Mercurii à Theſeo derelictam; quam cum Liber pater adamaſſet, coronam ei dempti pudoris, ſicut ſupradictum eſt, dicitur obtuliſſe, quam etiam inter ſydera poſtea collocavit. GNOSIA autem Cretica, ab urbe Cretæ, quæ Gnoſis dicitur. Et ſtella dicitur Cretica, quia ad laudem illius, quæ Cretici regis filia fuit, in cælo eſt poſita ipſa corona.

SVLCIS. Arationibus. COMMITTAS SEMINA. Quaſi cuſtodibus fidis.

INVITÆ TERRÆ. Quæ quaſi coacta ruſticorum labore, & non ſponte, fructus profert: alii, ſi non ſuo tempore ſeratur. ANNI SPEM. Vnde tu annum ſperes poſſe deducere.

ANTE OCCASVM MAIÆ. Ante occaſum Atlantidum. & hoc eſt quod ait, quam Atlantides abſcondantur. nam Maja una eſt de ipſis Atlantidibus.

VANIS. Vacuis. ELVSIT. Decepit.

SI VERO VICIAMQVE SERES. In quodam adeſpoto Græco ſic poſitum eſt, φακῆσιν καὶ φάσηλον ἔρεσσε, ἀμείνων ἢ μετὰ λῆκτῦρον δύσεως πάρος μίζας ἢ τριτάων. VILEMQVE FASELVM. plurimum, abundantem. nam omne quod abundat vile eſt; ut, *Vilibus aut onerat pomis.*

NEC PELVSIACÆ CVRAM ASPERNABERE LENTIS. Pelaſium unum eſt de ſeptem oſtiis Nili, ubi primum lens inventa dicitur; vel ubi optima naſcitur. Vnde καθ' ἐξοχὴν locutus eſt. ASPERNABERE autem, id eſt, contemnes. LENTIS. Ac ſi dicat, Etiam inter alia, lentem ſeras.

HAVD OBSCVRA. Non obſcura, hoc eſt clarè. MITTET TIBI SIGNA BOOTES. Si viciam, & faſelum, & lentem ſerere volueris; occidente Boote debes incipere. CADENS BOOTES. Occidens, Verno ſcilicet tempore. Tunc enim Bootes occidit. Quod autem ſubjicit,

INCIPE ET AD MEDIAS SEMENTEM EXTENDE PRVINAS. Omnia complexus eſt tempora: & Vernum ſcilicet, quo legumen ſeritur: & Autumnale, quo frumentum. Et multi volunt ita hanc partem aſtrologiæ libraſſe Virgilium, ut in omnibus utrunque tempus ſignificaret, vernale & autumnale. unde & ſupra bina ſigna memoravit. Tantum cum Cane: Atlantidas cum corona. Tamen nos, quantum ad neceſſitatem hujus loci pertinet, hæc dixiſſe ſufficiat: nam majoris prudentiæ eſt ad ſubtilem harum rerum ſcientiam pervenire: adeo ut ſequentem rationem zonarum Metrodorus philoſophus vix quinque expreſſerit libris; inſertis tam Aſtronomiæ quam Geometriæ partibus; ſine cujus lineis haud facile zonarum deprehenditur ratio. Idem etiam Metrodorus aſſerit fruſtra culpari à pleriſque Virgilium, quaſi ignarum aſtrologiæ: cum eum conſtet operis lege compulſum, ut quædam exponeret quæ obſcura videntur ideo, quia à naturali ordine ſunt remota. Vt autem omnia non diceret, ruſticarum perſonarum habuit conſiderationem, & ipſius eſt operis brevitate compulſus. AD MEDIAS PRVINAS. Hoc eſt quod ſupra ait, uſque ſub extremum brumæ. Medias autem pruinas abuſive ipſas hyemes poſuit; medium enim pro legitimo dixit.

VARIORVM.

ANTE TIBI EOÆ ATLANTIDES, &c. Id eſt, ante tibi Vergiliæ mane occidant, quam ſerere incipias. Vergiliæ autem juxta Columellam matutino occidunt ſexto Idus Novembris. Ibi mirifice nugatur Servius, ex illa diſtinctione non intellecta ab ipſo ἐπιτολὴν & κοσμικὴν, ortus occaſuſve. Vide SALMASIVM, Plinian. Exercit. pag. 724.

MVLTI ANTE OCCASVM, &c. Multi ante occaſum Vergiliarum ſementem fecerunt; ſed inanem meſſem ſuſtulerunt. Maja autem una eſt ex Vergiliis. PROBVS.

Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cælum Zonæ: quarum una coruſco
Semper Sole rubens, & torrida ſemper ab igni:
Quam circum extremæ dextra, lævaque trahuntur
Cærulea glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter, mediamque, duæ mortalibus ægris
Munere conceſſæ divum: & via ſecta per ambas,
Obliquus qua ſe ſignorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam, Riphæaſque arduus arces
Conſurgit; premitur Libyæ devexus in Auſtros.
Hic vertex nobis ſemper ſublimis: at illum

SERVII.

DIMENSVM PARTIBVS ORBEM. Annum diviſum in quatuor tempora. Et per duodecim ſigna, duodecim menſes accipimus.

PER DVODENA. *Multi* pro duodecim accipiunt; ut, *Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.* &, *ſeptenaque tela.* Alii quia quotannis per eadem ineat: duodena ergo, ſæpius duodecim ſigna.*

ZONÆ. Id eſt plagæ vel circuli, quorum primus Septentrionalis; vel, ut quidam volunt, Aquilonius. Zonæ, Circuli, qui cœlum ac terram, veluti Zonæ cingunt. Tranſlative, nam proprie Zonæ in terris, ſed pro parallelis, id eſt circulis poſuit. Septentrionalis, Aeſtivalis, Aequinoctialis, Brumalis, Auſtralis.

CORVSCO SEMPER SOLE RVBENS. *Coruſco*, ardenti, hoc eſt æquinoctiali, & bene à media cœpit, ut neceſſario extremas & habitabiles conceſſas mortalibus diceret. TORRIDA. Sicca, quod numquam Sol inde diſcedat.

QVAM CIRCVM EXTREMÆ. Bene extremæ addidit, id eſt Borios & Notios; ne eas, quæ circa igneam ſunt intelligeremus, quas conſtat eſſe temperatas vicinitate caloris & frigoris, quarum unam nos habitamus, alteram antipodes: ad quos hinc torrente Zona, hinc frigidis ire prohibemur. Antipodes autem dicuntur, quod contra nos poſiti ſunt contrariis veſtigiis. Terram enim dicunt undique cœlo & aëre cingi. Per has autem duas Zonas in obliquum vertitur ſignifer circulus, qui Solis continet curſum. Vnde etiam fit, ut duæ Zonæ frigidiſſimæ ſint, ad quas numquam accedit: una fervens, à qua pene numquam recedit: duæ temperatæ, ad quas viciſſim venit. TRAHVNTVR, pro extenduntur, aut ſine intermiſſione vertuntur.

CÆRVLEA, frigore ſcilicet, quia ipſe color convenit frigori.

DVÆ MORTALIBVS ÆGRIS. Sicut dictum eſt temperatæ ex calido medio, & frigidis extremis circulis.

PER AMBAS. Cum viret utramque temperatam, ipſa præpoſitio PER, pro INTER accipienda eſt.

QVA per quam.

MVNDVS VT AD SCYTHIAM. Iam hic definitio eſt noſtri climatis, id eſt noſtræ habitationis: quæ à Septentrione incipiens, in Auſtrali deſinit plaga. Riphæas autem arces, Scythiam dicit: cujus ſunt montes Riphæi. Quoniam Borius circulus totus ſupra terram eſt, ideoque ab *Arato*, hic apparens; ille item Auſtralis, vocatur obſcurus. Sane aliqui mundum pro cœlo accipiunt hoc loco, qui mundum, nomen volunt eſſe univerſæ naturæ.

CONSVRGIT, PREMITVR. Deeſt ita, ut ſit ad Scythiam conſurgit, ita premitur in Auſtros,* premitur, contra devexus in Indos, & fecerat ſupra Afros. LIBYÆ DEVEXVS IN AVSTROS, quoniam Notius circulus totus infra terram eſt, & premitur, quaſi deprimitur. ARDVVS. Exceſſus, ſummo vertice arctatus.

HIC VERTEX NOBIS SEMPER SVBLIMIS. Id eſt hæc pars mundi à nobis ſemper videtur, hoc eſt Scythiæ, quæ Septentrioni ſubjacet.

VARIORVM.

QVINQVE TENENT COELVM ZONÆ. Hi verſus, quibus Zonæ deſcribuntur à Marone, expreſſi ſunt ex Eratoſthene Cyrenæo, qui verſibus heroicis librum conſcripſit, cui Mercurio titulum indidit. PROBVS.

QVARVM VNA CORVSCO. Media plaga inter Tropicos conſtat gradibus 47. Sic Ovid. *Quarum quæ media eſt, non eſt habitabilis æſtu.* Atque hic error veterum fuit. Hodie enim temperies ibi ſummæ pernoſcitur, æquatis dierum caloribus cum frigoribus noctium: circa tropicos eſt ardentior regio. RAMVS.

MORTALIBVS ÆGRIS. Eo expreſſit Homericum ἀνθρώποις ἀρημένοις. Vterque porro vates ad innumeras miſerias & incommoda reſpicit, quibus omne hominum genus affligitur, citra diſcrimen jactatur. PONTANVS.

HIC VERTEX NOBIS SEMPER, &c. Vertices appellat Maro, quod circa illos vertatur, hoc eſt circumagatur, circumrotetur mundus ſive cælum, quod ſæpe mundi nomine intelligitur, quia pars dignior. MACROB. lib. 1. cap. 16.

Sub

Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi:
Maximus hic flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos; Oceani metuentes æquore tingi.
Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis Aurora, diemque reducit:
Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.

SERVII.

ATILLVM SVB PEDIBVS STYX ATRA VIDET. Id est, axem noticum, id est, australem, qui à nobis nunquam videtur: sicut Boreus, id est Septentrionalis semper videtur. Et sicut variæ philosophorum opiniones sunt: ita & hic varie loquitur. Nam alii dicunt à nobis abscedentem Solem ire ad Antipodas. Alii negant, & volunt illic tenebras esse perpetuas. Mire autem ait *Styx* quasi de inferis STYX ATRA VIDET, MANESQVE PROFVNDI, ut ostenderet illud quod dicunt philosophi, recedentes hinc animas & illic alia corpora sortiri. Vnde & Lucanus ait, *Regit idem spiritus artus Orbe alio.* Quod verisimile est, quia dicuntur animæ, aut igni, aut vento, aut aqua purgari: quod ut *fiat* necesse est, dum aut per frigidas plagas, aut igneam transeunt. Et licet alii hoc à Virgilio dictum per poëticam licentiam velint: tamen sciendum est eum poëticæ licentiæ inseruisse philosophiam.

MAXIMVS ANGVIS. Vel quia ipse cæteris est major, vel quia ad Scythiam, vel quia inter duas arctos. Sane hunc draconem quidam occisum, & inter sidera conlocatum à Minerva dicunt: Alii hunc esse quem Hercules custodientem mala aurea Hesperidum occidit. HIC, pro illic.

CIRCVM PERQVE DVAS. Et CIRCVM enim, est & per; nam per utramque labitur, id est, inter duas; majorem cauda tangens, alvo complectens minorem. IN MOREM FLVMINIS ARCTOS. Hesiodus πολεμοι ἰσοῖα ῥοωσιν.

OCEANI METVENTES ÆQVORE TINGI. Hoc refertur ad fabulam: Nam hæ duæ pelices Iunonis fuisse dicuntur: quas postquam Iuppiter in syderum retulit numerum, Iuno rogavit Tethin suam nutricem, ne unquam eas pateretur occidere. Vnde nunc metuentes dixit, scilicet nutricem Iunonis. Sunt autem hæ, Helice, & Cynosura; de Helice Lycaonis filia amata à Iove, & à Iunone in ursam mutata, supra dictum est. Cynosura quod caudam caninam habeat; hanc Fœnicem vocitatam quidam ferunt, Dianæ comitem, iraque ejus, quod gravida esset inventa, in ursam esse mutatam, atque ejusdem rursus misericordia syderibus insertam. Quidam prodidere has nymphas fuisse Cretenses, Iovis nutrices, & ob meritum consecratas; quæ ideo non occidunt, quia secundum clima nostri orbis Arctous circulus, in quo cardo conversionis, infra horizontem non venit. Nam reliqua signa dicuntur omni nocte in Oceano tingi.

ILLIC. In Australi, id est obscuro axe. Scilicet poëtæ: nam in rebus dubiis suam denegat fidem. INTEMESTA. Inastuosa, alta, densa, crassa, qualis est intempesta. Posse autem hoc fieri in aliqua parte mundi, ut pene sibi totum vindicet nox, probat Britannia: quæ lucis dives, vix quoddam spatium noctibus cedit. Aut intempesta silet, quia Epicurei dicunt, non ire Solem per alterum hemisphærium; sed semper his ab ortu colligi scintillas, & fieri orbem Solis.

OBTENTA. Obducta. Et obtenta sicut ostenta, ab eo quod est enim ostendor, veteres participium ostentus, non ostensus dicebant; ipse alibi *pretentaque Syrtibus arva*; Terentius in Eunucho, *An ego occasionem mihi ostentatam tam brevem.* Similiter & illud in Formione: *Neque me nunc domum reciperem, ni mihi esset spes ostentata huiusce habendæ.*

REDIT A NOBIS, Id est ad illos, & hoc secundum Stoicos, qui dicunt Solem vicissim per utrumque hemisphærium ire, & alternis noctem facere.

SERA prosero, ut, *Seramque dedit per membra quietem.* ACCENDIT LVMINA VESPER. Bene accendit lumina vesper, poëtice, ut ipse vesper accendat, non homines, & sæpe hac figura utitur. *Iam falcem arbusta reponunt.*

DIEMQVE REDVCIT. Vt quando discedit à nobis, & dies clauditur: tunc illic fit Aurora.

AFFLAVIT ANHELIS. Cursu anhelantibus. SERA. Nocti vicina. VESPER. Stella, quæ & Venus & lucifer dicitur. Nam Vesper eo quod quibusdam mensibus vespere: Lucifer autem dicitur, quod quibusdam mane oriatur.

VARIORVM.

SVB PEDIBVS. Sub Horizonte. Et alludit ad Antipodas. Antipodas autem esse, tam certum est, ut nemo nisi insensatus, dubitare ausit. TAVBMAN.

ILLIC VT PERHIBENT. Hic docet Turnebus lascivia quadam poëtam indulgere voluisse Epicureorum decretis; quibus Sol in occasu interire, & in ortu alius novusque renasci videbatur. GERMANVS.

ACCENDIT LVMINA VESPER. Alludit ad tempus illud, quod antiqui primam facem vocabant; quo lumina accendebantur, quodque concubium præcedebat. GERMANVS.

Hinc tempeſtates dubio prædiſcere cælo
Poſſumus; hinc meßiſque diem, tempuſque ſerendi:
Et quando inſidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere claſſes,
Aut tempeſtivam ſylvis evertere pinum.
Nec fruſtra ſignorum obitus ſpeculamur & ortus,
Temporibuſque parem diverſis quattuor annum.
Frigidus agricolam ſi quando continet imber,
Multa forent quæ mox cælo properanda ſereno,
Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtuſi dentem: cavat arbore lintres:

SERVII.

HINC TEMPESTATES. Id eſt ex hac cauſa, ex hac ratione aſtrologiæ. Ex hac temporum ſcientia vel ſyderum obſervatione. Et hoc contra Epicureos, qui dicunt acervum ſtellarum ſine cauſa eſſe. Et jam concluſio eſt: Nam hoc dicit, Non ſine cauſa intuemur ortus ſiderum & occaſus: hinc enim univerſa noſcuntur. DVBIO COELO. Id eſt, etiam dubio cœlo: Et bene DVBIO, nam idem alibi cœli fraudem dixit, quod nunc proſpera, nunc adverſa ingerit. PRÆDISCERE, prævidere.

MESSISQVE DIEM. Pro tempore. TEMPVSQVE SERENDI. Id eſt autumnale.

INFIDVM. Cui nullus poteſt, aut debet committere fidem. nam ſubito fallit hominem. MARMOR. Mare.

QVANDO ARMATAS DEDVCERE CLASSES. Id eſt quando ſit tempus ad agendum navale prælium. ARMATAS DEDVCERE CLASSES, aut quia in puppibus infigebant arma navigantes; *ut præfigere puppibus arma*; aut inſtructas armamentis ſuis.

TEMPESTIVAM PINVM. Opportunam, nam tempore importuno hæc cæſæ, arbores cito termites faciunt; Ita enim ligni vermes vocantur. nam hæc ſe etiam ruſticis Lunæ curſum obſervare dicuntur: melius enim arbores Luna decreſcente cæduntur.

NEC FRVSTRA SIGNORVM OBITVS. S. A. O. Perſeveravit contra Epicureos. OBITVS autem Occaſus.

TEMPORIBVSQVE PAREM D. Q. A. De rebus contrariis fecit declamationem, dicendo, parem ex diverſis, vel ſemper ſibi convenientem. Re vera enim nihil eſt tam contrarium inter ſe, quam æſtas & hyems: & tamen de his annus efficitur.

FRIGIDVS AGRICOLAM. Non generaliter frigidus, ſed quando frigidus fuerit, & quaſi titulus eſt, Agricolam nunquam vacuum eſſe debere. CONTINET. Vt non poſſit propter frigus & imbrem, agriculturam exercere. CONTINET autem, Detinet & impedit.

MVLTA FORENT QVÆ MOX COELO PROPERANDA &c. Ordo eſt; Multa maturare datur, quæ forent in ſerenitate properanda ſereno cœlo. Nam male quidam FORENT, eſſe temporis præſentis volunt; ut ſit ſenſus, Multa ſunt properanda, quæ maturare datur, mox cœlo ſereno. id eſt, in uſum cœli ſereni. Quod non eſt idoneum, licet re vera FORE, tantum ſemper futuri ſit temporis. nam foret, & præteritum & præſens & futurum complectitur. Salluſtius, *Ni virtus fideſque veſtra ſpectata mihi foret.* id eſt eſſet, Et ordo eſt, Multa maturare datur, & diligenter facere: quæ velis cœlo ſereno properanter facere, non diligenter poteris facere, dum feſtinas & tardius ad laborem redibis. Oportet ergo, ut dum domi reſides, ea quæ tibi præparare potes, & neceſſaria vides, parare ſtudeas: ut cum fuerit ſerenitas data, ſtatim ad laborem prodeas. Sane maturare, duas res ſignificat, aut in otio, & ſuo tempore facta maturata dicuntur; aut accelerata & ante tempus acta, quod hic ſignificat. Cato, *præpropere dicit eos, qui prima quæque ordine ſuo maturare tranſigunt; feſtinare autem illos, qui multa incipiunt: eaque adnectendo, nec terminando præpediant.* Aulus Gellius: *mature veluti celeriter dicimus.* Nigidius, *mature fieri quod neque cito, neque tarde fiat, quod hunc debet intelligi; quia poma, quæ neque acerba ſunt, neque putrida, matura dicuntur.*

PROCVDIT. Cudendo extenuat. Id eſt producit tundendo; & bene, quia præpoſuerat multa, enumerat ſingula.

VOMERIS OBTVSI. Hebetis, & obtuſum eſt quicquid ſine acumine eſt, vel calore: ut, *non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni.* & Antiqui tamen N litteram addebant, quod nos propter euphoniam in aliquibus detraximus, ut obtuſus: in aliquibus remanſit, ut tunſus. Obtuſi autem, reverberati & acumine carentis. DENTEM. Acumen. ARBORE. De arbore. LINTRES. Fluviatiles, naviculas. Sane non ſine ratione lintrium meminit, quia pleraque pars Venetiarum fluminibus abundans, lintribus exercet omne commercium, ut Ravenna, Altinum. Vbi & venatio, & aucupia, & agrorum cultura lintribus exercetur. Alii lintres, in quibus uva portatur, accipiunt.

VARIORVM.

TEMPESTIVAM PINVM. *Pinum* dicit, quia utile lignum navigiis. quaſvis tamen arbores intelligit: quæ intempeſtivius excifæ tarmites faciunt. Eſt autem *tarmes* Vitruvio, qui θρίψ Græcis, ligni vermiculus. TAVBMANNVS.

Aut

Aut pecori ſignum, aut numeros impreſſit acervis.
Exacuunt alij vallos, furcaſque bicornes;
Atque Amerina parant lentæ retinacula vitis.
Nunc facilis rubea texatur fiſcina virga:
Nunc torrete igni fruges: nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus,
Fas & jura ſinunt. rivos deducere nulla
Relligio vetuit: ſegeti prætendere ſepem:
Inſidias avibus moliri: incendere vepres:

SERVII.

AVT PECORI SIGNVM, AVT NVMEROS IMPRESSIT ACERVIS. Id eſt facit aut characteres, quibus pecora ſignantur: aut teſſeras quibus frumentorum numerus deſignatur. nam numeros pro litteris poſuit, quibus numeri continentur. Sed hoc non de æſtate, quæ ſignari vel fruges, vel animalia ſolent; ſed de hyeme, qua imber frigidus eſſe poteſt. Loquitur autem hoc, ſecundum ea quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur, ut dictum eſt.

AMERINA RETINACVLA. Virgas de quibus vites religantur. quæ virgæ abundant circa Amerinum oppidum Italiæ, cujus crebram in Roſciana facit Cicero mentionem. Alii genus ſalicis dicunt, diſpari colore à cætera ſalice: nam eſt rubra, & ad connectendum aptior; quia præter morem lenta eſt, quæ nunc quoque Amerina à ruſticis dicitur. LENTÆ autem flexuoſæ. Hic computat ea quæ quilibet domi poteſt facere, dum ab agricultura pluviis impeditur; aut nimium frigus terram conſtringit. cuncta enim utilia ſunt humano uſui quæ hic dicit, & quovis tempore poſſunt fieri.

EXACVVNT. Repurgant & reformant in altitudinem priſtinam. VALLOS. Foſſas, & muros de terra factos & glebis, qui fiunt in circuitu cohortium & vinearum: aut quibus aquæ ducuntur de locis aquoſis. Vallos, quos aliqui palos, Græci χάρακας. Homerus σκόλοπας. Ælius Gallus de verbis ad jus civile pertinentibus, vallos tegulas grandes, quæ ſupra collicias infimæ ponuntur appellat. Alii vallos hic quadridentes dicunt; nam vallos qui ſcolopes dicuntur, ante muros poni, ut, *Reſcindit vallum, & ſcalas in mania poſcit.* BICORNES. Duorum cornuum.

FACILIS. de qua facile aliquid fiat. Vnde faciles homines qui hac & illac cito ducuntur. Ergo Facilis, quæ cito legitur, vel ſolvatur. RVBEA VIRGA. Quæ abundat circa Rubos Italiæ oppidum. Horatius, *Inde Rubos ſatis pervenimus.* Id eſt ea virga, quæ apud Rubos plurima naſcitur. An à robo, cujus meminit, *ferat & robus aſper amomum.* FISCINA genus eſt vaſis, id eſt corbulæ brevis, quas perferunt qui arbuſta vindemiant. Lucilius in quinto, *Fiſcina ſallaci cumulo.* Nævius in Andromacha: *Quod te mi Gnate, quæſo ut in pectus tuum demittas, tamquam vindemiator in fiſcinam.* Plautus in Mercatore, *Vobiſcum habete cum porcis, cum fiſcina.*

NVNC TORRETE IGNI FRVGES N. F. S. præparate panem, quo utamini in ſerenitate, nec ea res impedimento ſit poſtea: multi tamen de cerro frugum genere dictum volunt. Nam far, minium, panicum, moli, niſi ante fuerint toſta, non poſſunt. Nam quod ait *ſaxo frangite*; poteſt accipi & pinſere, quod ſignificat pilo tundere, quia & vulgo cavatum ſaxum pilum dicimus; quæ omnia fieri oportet, propter facilitatem molendi. Multi uſterologiam putant, quia ante eſt molere, quam coquere. Nonnulli tradunt ruſticos ſolitos, ſi quando ad excudendas fruges eſſent imbribus impeditis ſpicas integras condere, & prout indiguiſſet uſus, hyeme torrere; quo facilius à gluma ſua ſeparatum triticum molerent. Alii non accipiunt Huſteron proteron, ſed modo hoc, modo illud facito, ut diverſa dixiſſe videatur.

QVIPPE ETIAM FESTIS QVÆDAM EXERCERE DIEBVS. Non mirum eſt ruſticum aliqua facere debere per pluvias, cum ſint quædam quæ facere poſſit etiam feſtis diebus. Sunt enim aliqua quæ ſi feſtis diebus fiant, ferias polluant: quapropter & Pontifices ſacrificaturi, præmittere calatores ſuos ſolent, ut ſicubi viderint opifices adſidentes opus ſuum, prohibeant; ne pro negotio ſuo, & ipſorum oculos, & cerimonias deûm attaminent; feriæ enim operæ deorum creditæ ſunt. Sane feriis terram ferro tangi nefas eſt; quia feriæ deorum cauſa inſtituuntur, feſti dies hominum quoque.

FAS ET IVRA SINVNT. Id eſt, divina humanaque jura permittunt. Nam ad religionem fas; jura pertinent ad homines. Et non ſine cauſa hoc dictum à Virgilio, gnaro totius ſacrorum ritus ponitur. religioſi enim eſſe dicuntur, qui faciendarum præmittendarumque rerum divinarum ſecundum morem civitatis delectum habent, nec ſe ſuperſtitionibus implicant. Cum ergo hic dicit, *Feſtis quædam exercere diebus Fas & jura ſinunt, & nulla relligio vetuit*: oſtendit multa quæ ad rem divinam pertinent: ex præcepto & poſſe fieri, & vitari, ab his ſcilicet, qui religioſi, ut ſupra dictum eſt, appellantur; quem morem Poëta agendo aliud ſubtiliter docuit.

RIVOS DEDVCERE NVLLA RELLIGIO VETVIT SEGETI PRÆTENDERE SEPEM, INSIDIAS AVIBVS MOLIRI, &c.

VARIORVM.

INSIDIAS AVIBVS MOLIRI. Non de aucupatione loquitur, ſed aves jubet à ſatis prohiberi, referens ad illud, *Nihil improbus auferæ &c.* GLOSS. MSS. LVGD.

Balan-

Balantumque gregem fluvio merſare ſalubri.
Sæpe oleo tardi coſtas agitator aſelli.
Vilibus aut onerat pomis: lapidemque revertens
Incuſum, aut atræ maſſam picis urbe reportat.
Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Fœlices operum. quintam fuge: pallidus Orcus,

SERVII.

DEDVCERE. Id eſt, ſiccare. Nam irrigare inducere eſt. ut, *Deinde ſatis fluvium inducit.* Sane ſciendum ſecundum Varronem contra religionem eſſe, vel ſi irrigentur agri, vel laventur animalia feſtis diebus. Nymphæ enim ſine piaculo non poſſunt moveri. Sed ſcimus neceſſitati religionem cedere: Vnde perite Virgilius ait,

BALANTVMQVE GREGEM FLVVIO MERSARE SALVBRI, id eſt, ſalutifero. Nam dicturus eſt in tertio ſcabie tentari animalia, niſi laventur. De irrigationevero nihil ad hunc pertinet locum, quia DEDVCERE, ut diximus, ſiccare ſignificat. Sed qui diſciplinas Pontificum interius agnoverunt, à die feſto ſine piaculo dicunt poſſe fieri, quæ ſupra terram ſunt; vel quæ omiſſa, nocent; vel quæ ad honorem deorum pertinent, & quidquid fieri ſine inſtitutione novi operis poteſt, ut rivorum inductionem ſic accipiamus, per foſſam vel pratum purgatum deducere, id eſt emittere; quoniam cautum in libris ſacris eſt, feriis denicalibus aquam in pratum ducere, niſi legitimam non licet; cæteris feriis omnes aquas licet deducere. Ergo hic, ut aliquibus videtur; deducere, purgare eſt, & ſordes emittere, quæ præcludant aquam; ideoque à Pontificibus, ut novum fieri non permittitur feriis, ita vetus purgari permittitur. Alii hoc ſecundum augurale jus dictum tradunt, quod etiam in bello obſervetur, ne novum negotium incipiatur. Ergo rivos deducere, non eſt novum negotium, & poteſt hoc illuc referri: *quique paludi collectum humorem, bibula deducit arena.* Sane quæ feriæ, à quo genere hominum; vel quibus diebus obſerventur; vel quæ feſtis diebus fieri permiſſa ſint, ſi quis ſcire deſiderat, libros pontificales legat.

VETVIT. prohibuit. PRÆTENDERE SEPEM. Circundare, & opponere. Et ſubaudi nulla religio vetuit.

INSIDIAS AVIBVS MOLIRI. Id eſt aucupia facere. INCENDERE VEPRES. Hoc etiam ſicut & priora, licet feſtis diebus agere.

BALANTVMQVE GREGEM, id eſt ovium. MERSARE. Frequenter mergere, propter ſcabiem. FLVVIO SALVBRI. Non eſt epitheton amnis, ſed ad factum refertur.

SÆPE OLEO. Et hic aut conjunctio eſſe debuit, ut eſt, *Illa Notos atque atra volans in nubila fugit*, pro & in Notos, ut eſſe, Sæpe aut oleo aut vilibus onerat pomis, & bene ruſticorum laudat induſtriam. COSTAS ASELLI. Aut re vera coſtas, aut clitellas. ut Horatius, *Hinc muli Capuæ clitellas tempore ponunt.* AGITATOR. Verberator. Dictus ab agendo, ac per hoc aſinarius dicitur.

VILIBVS POMIS. Abundantibus, quia vulgo naſcuntur: ut, *Vilemque faſelum.* LAPIDEMQVE REVERTENS INCVSVM. Molam manualem cudendo aſperatam, & bene verbum vulgare vitavit.

MASSAM PICIS VRBE REPORTAT. Aut qui oleum vel poma portaverat ad urbem; aut certè ideo ait: REPORTAT, quia pix in agris naſcitur, & in urbe diſtracta, in agrum à pleriſque reportatur. Varro dicit antiquos nundinas feriatis diebus agere inſtituiſſe; quo facilius commercii cauſa ad urbem ruſtici commearent; & bene per hæc omnia quæ ſuperius dixit, oſtendit ferias non pollui.

IPSA DIES ALIOS ALIO DEDIT ORDINE LVNA. Pleniſſime de lunæ diebus omnibus expreſſit Heſiodus, ἕκτῃ δ' ἐπὶ μηνὶ τιφυλαγμένῳ ἠδὲ καὶ ἕβδῃ μοῖραι τιφυσόμεναι τελεωτάτη μάνις ἀρίστη ἦμαρ τ' ἰνναλίου ἢ δ' ἑβδομάτῃ ἀπολοιγὸς quam rem breviter iſte prælibat. Sed eſt ita, quoque luna omnes dies felices dedit, ſed alios aliis rebus aptos. Inde ait felices; & hoc eſt ad opera ſumenda aptos felicibus operis. Alii felices pro fecundis accipiunt; ut, *felicemque trahit limum.* ALIO ORDINE. Hoc eſt, non omnes dies facit æquales; ſed diverſi ordinis & modi, cum ipſa ſit una & eadem.

FELICES OPERVM. Quibus feliciter poſſunt opera exerceri, vel ad opera ſumenda: vel certe FELICES, aptos felicibus operibus. QVINTAM FVGE. Vt quinta luna nullius operis initium ſumas. Dicitur enim hic numerus Minervæ eſſe conſecratus, quam ſterilem eſſe conſtat. Vnde etiam omnia ſterilia quinta luna nata eſſe dicuntur: ut, Orcus, Furiæ, Gigantes.

PALLIDVS ORCVS. Quia pallidos facit. nam ipſe niger eſt. Probus, *Orchus* legit. Cornutus verat aſpirationem addendam. Heſiod. Orcum quinta luna dicit natum. Celſus, ut Iuriſiurandi deum pallidum dictum, quia jurantes trepidatione palleſcunt. nam apud Orcum defunctæ animæ jurare dicuntur, ne quid ſuos, quos in vita reliquerunt, contra fata, adjuvent. ORCVS. Pluton, deus inferni.

VARIORVM.

IPSA DIES ALIOS, ALIO, &c. Certe hic Virgilius ſecutus Heſiodum, poſuit dierum fauſtorum & inauſpicatorum differimina; quæ partim ad ſuperſtitionem, partim ad cauſas naturales referri poſſunt, nata aliqua ex parte ex aſpectibus, quibus Luna intuetur Solem: ſicut Medicorum critici ſeptimus, decimus quartus, vigeſimus primus: nam quadrari aſpectus cient pugnam naturæ cum morbo: ſuperſtitione tamen invaluiſſe obſervationem apparet, nec eſſe certam rationem diſcriminis dierum apud Heſiodum, quod dicat aliis alios dies probari. GERMANVS.

Eume-

by Google

Eumenidesque satæ: tum partu terra nefando
Coeumque, Iapetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
Septima post decimam felix, & ponere vites,
Et prensos domitare boves, & licia telæ
Addere. nona fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere:
Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata
Tondentur; nocteis lentus non deficit humor.
Et quidam seros hyberni ad luminis ignes

SERVII.

EVMENIDES SATÆ, id est natæ, & ut sæpe dictum est, ἀπ' εὐφημισμοῦ, Eumenides vocantur. Quod non habent bonam voluntatem, id est mentem; sicut Parcæ, quia nulli parcant. NEFANDO. Sacrilego.

COEVM. Nomina sunt Gigantum. Per Coeum autem & Typhœum, & Iapetum, omnes gigantes intelligimus: quos quinta luna dicit esse natos.

ET CONIVRATOS CÆLVM RESCINDERE FRATRES. Othum & Ephialtem dicit, qui fuerunt filii Neptuni, & novem digitis singulis crescebant mensibus: qua freti altitudine cœlum voluerunt evertere: sed confixi sunt sagittis Apollinis & Dianæ.

PELIO OSSAM. Monti Thessaliæ. Pelio o longa est, sed fit brevis sequente vocali: ut, *sub Ilio alto*. OSSAM. Alium montem Thraciæ.

OLYMPVM. Tertium montem Macedoniæ: & tertium quasi majorem involvere ait.

PATER. Iuppiter. DISIECIT. Dejecit.

SEPTIMA POST DECIMAM FOELIX. Aut septimamdecimam dicit; aut hoc dicit, Fœlix quidem est septima, sed felicior decima: ut primum locum decimæ tribuat, quæ sit valde felix; secundum septimæ, quæ post decimæ fœlicitatem sit secunda: ut ea nulla sit felicior, excepta decima. Aut certe sicut quidam volunt, quartamdecimam dicit ut fœlix sit septima duplicata; id est, cujus numerus post decimam invenitur: quo die re vera melius vites ponimus.

DOMITARE BOVES. Instruere, quomodo possint ferre laborem arandi: & sciant ad jugum pariter incedere.

NONA FVGÆ MELIOR, CONTRARIA FVRTIS. Non ut quibusdam imperitis videtur, Virgilius aut fugam servis suadet, aut eis indicat dies quibus se à rapinis abstineant. Nam & fugam de profectione & cursu legimus: ut, *Simul arva fuga, simul æquora verrunt*; unde velocem equum fugacem dicimus: & fuga potest etiam honesta esse; ut si quis hostem, si quis imminentem tyrannum, si quis sævum judicem fugiat. CONTRARIA autem FVRTIS illuc spectat, ut domino sit spes inveniendi quod amiserit, & servus rapere aliquid aufugiens formidet.

ADEO. Valde. Terentius, *Adolescentem adeo nobilem*. MELIVS SE NOCTE DEDERE. Per noctem melius nostro obsequuntur labori. NOCTE autem non est adverbium, sed nomen, ablativique casus. adeo ut ei Horatius junxerit præpositionem: ut, *Ut jugulent homines surgunt de nocte latrones*. nam adverbium NOCTV facit, sicut DIV. Sallustius, *Die noctuque laborare, festinare*.

SOLE NOVO. Oriente die, & Sole adhuc recenti, necdum ferventi. IRRORAT. Illustrat. Aut simpliciter irrorat maturino enim tempore ros cadit. Et dicit hoc loco, & die & noctu insistendum labori. EOVS, Id est lucifer: de quo etiam Cinna in Smyrna sic ait, *Te matutinus flentem conspexit Eous, Et flentem paulo vidit post Hesperus idem.*

ARIDA PRATA. Iam matura.

TONDENTVR. Secantur. NOCTEIS. Accusativus pluralis. NON DEFICIT. Non deserit. Unde & qui deserunt exercitum ad hostes tranieuntes, desectores vocantur. SEROS IGNES, Nocturnos.

VARIORVM.

IMPONERE PELIO OSSAM. Synalæpha bis neglecta poterat videri inanem eorum conatum exprimere: quod & Fabricio visum est. Hunc autem locum I. Scaliger lib 5. c. 3. Poët. contra Græculorum & Criticorum subtilitatem defendit. TAVBMANNVS.

LICIA TELÆ ADDERE. Licium dicitur, quod utrinque stamina ligat: aliquando pro stamine ipso. Itaque hoc nunc dicitur, telæ texturam eo die felicem futuram. BERSMAN.

MVLTA ADEO GELIDA. Valde diligens divisio temporum: primo enim quatuor partes anni exsecutus est: deinde dies lunares: modo horas, in quas dies & nox dividitur. GLOSS. MSS. LVG.

Pervigilat, ferroque faces inſpicat acuto.
Interea longum cantu ſolata laborem
Arguto conjunx percurrit pectine telas:
Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem,
Et foliis undam tepidi deſpumat aheni.
At rubicunda Ceres medio ſuccciditur æſtu,
Et medio toſtæ æſtu terit area fruges.
Nudus ara, ſere nudus: hyems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,
Mutuaque inter ſe læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curaſque reſolvit:
Ceu preſſæ cum jam portum tetigere carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuere coronas:
Sed tamen & quernas glandes tunc ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,

SERVII.

FACES INSPICAT. Incidit ad ſpici & ariſtarum imaginem. ARGVTO: Sonoro, ſtridulo.

AVT DVLCIS MVSTI VVLCANO DECOQVIT HVMOREM. Hypermetrus verſus eſt: unde & ſequens à vocali inchoat. Bene autem ait, DECOQVIT HVMOREM, id eſt rem ſuperfluam: ſicut ſupra poſuit, *Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba.*

AHENI. Vaſis in quo coquitur vinum. Et TRIPIDVM dicitur: quia quod bullit, quaſi tremere videtur. AHENI. Exære facti.

CERES. Frumentum. MEDIO ÆSTV. Id eſt per diem, quando æſtus eſt.

NVDVS ARA, SERE NVDVS. Sic Heſiodus, γυμνὸν ἀρότρια, γυμνὸν δὲ βοώτια, γυμνὸν δὲ ἀμᾶσθαι. Id eſt, adeo ſereno cœlo ut veſtimentis non egeas. Sane quidam poſt hoc hæmyſtichium dicitur ſubſecutus, *Habebis frigore febres.* Nam non dicit nudum eſſe debere, quaſi aliter non oporteat aut poſſit: ſed ſub tanta ſerenitate dicit hæc agenda, ut & amictus poſſit contemni. HYEMS IGNAVA COLONO. Quæ ignavum reddit colonum.

PARTO. Parato. AGRICOLÆ PLERVNQVE FRVVNTVR. Dicit agricolas per hyemem his frui, quæ æſtate paraverint. PLERVNQVE autem dicit, quia dicturus eſt aliqua, quæ ruſticus etiam hyeme poſſit efficere.

GENIALIS HYEMS. Convivalis, voluptuoſa. Nam quotiens voluptati operam damus, indulgere dicimur Genio. Vnde è contrario habemus in Terentio, *Suum defraudans Genium.* Genium autem dicebant antiqui, naturalem deum uniuſcujuſque loci, vel rei, aut hominis. CVRASQVE RESOLVIT. Quieſcere facit à labore & curis.

PRESSÆ CARINÆ. Onerariæ. CVM IAM PORTVM TETIGERE. Dat comparationem de navigantibus: quod ſicut illi expleta jam navigatione, & poſitis in ſicco navibus lætantur, & epulis vacant: ſic etiam ruſtici finitis completiſque æſtivis laboribus, hyeme convivia celebrant, & à curis ſolvuntur.

IMPOSVERE CORONAS. Aut te vera coronas: aut ſpiras funium accipimus.

SED TAMEN ET QVERNAS GLANDES. Sunt aliquæ derivationes, ex uſu magis quam ex ratione venientes: ut quernus, ficulnus, ilignus, columnus; à corylo, ilice, ficu, quercu.

CRVENTA. Matura. CRVENTA autem ideo, quia matura, cruoris colorem imitantur.

PEDICAS. Laqueos, quibus pedes illaqueantur.

VARIORVM.

FACES INSPICAT. *Inſpicat*, findit in modum ſpicarum, cui multæ ſunt ariſtæ. PHILARGYRIVS.

DECOQVIT HVMOREM. Hic verſus longior eſt una ſyllaba, ſed ſine vitio, quoniam ſequens à vocali incipit. PHILARGYR.

ET FOLIIS VNDAM DESPVMAT. Ramo pampineo ſpumam aufert. Cum autem defrutum à defervendo ſit dictum, Willichius *deſpumat* interpretatur *defrutat*: quomodo Columella *vinum defrutare* dixit. TAVBMANNVS.

MVTVAQVE INTER SE. Hinc *mutuitare* Gellio, pro mutua convivia agitare, & ſe epulis mutuis accipere & alternis, ut placet Turnebo. GERMANVS.

CEV PRESSÆ CVM IAM PORTVM. Accipio autem PRESSAS, mercibus oneratas, ut Tibullus. *Preſſerat externa navita merce ratem.* GERMANVS. vel tempeſtate jactatæ, ſcopuliſque affixæ. RAMVS.

Auri-

Auritosque sequi lepores: tum figere damas,
Stupea torquentem Balearis verbera funde:
Cum nix alta jacet: glaciem cum flumina trudunt.
Quid tempestates autumni, & sydera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver?
Spicea jam campis cum messis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Sæpe ego, cum flavis messorem induceret arvis
Agricola, & fragili jam stringeret hordea culmo:
Omnia ventorum concurrere prælia vidi;
Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hyems culmumque levem, stipulasque volantes.
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris

SERVII.

AVRITOS LEPORES. Majores aures habentes. Horatius aliter ait, *Doctum & auritas fidibus canoris Ducere quercus.* Sensum audiendi habentes.

BALEARIS FVNDÆ. Hispanicæ: à Balearibus insulis Hispaniæ, ubi inventa est funda.

QVID TEMPESTATES AVTVMNI. Vemo & autumnali tempore fiunt tempestates, quando nec plena æstas est, nec plena hyems. Vnde medium & confine utriusque temporis ex conjunctione contrariarum rerum tempestates efficit. Sane sciendum ultimas partes tam autumni quam veris significare, quibus fiunt procellæ. quod de autumno, hic indicat versus, *Atque ubi jam breviorque dies, & mollior æstas:* de vere hic, *Spicea jam campis cum messis inhorruit.* Deinde ait, RVIT. Id est præcipitatur, in fine est. Et in hoc talis est sensus, Quid dicam quantum oporteat solicitum & studiosum esse agricolam tempore autumni & veris?

VIGILANDA VIRIS. Vigilanter providenda.

SPICEA IAM CAMPIS. Spicos de matutis frugibus abusive dicimus. Nam proprie est spicus, cum per culmi folliculum, id est extremum tumorem, aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent. INHORRVIT. Intremiscit.

FRVMENTA LACTENTIA. Adhuc tenuia, & lactis plena. Sane sciendum Varronem in libris divinarum rerum dicere, Lactantem deum esse, qui se infundit segetibus, & eas facit lactescere. Et sciendum inter lactantem & lactentem hoc interesse: quod Lactans est quæ lac præbet: Lactens cui lac præbetur.

FLAVIS. Maturis. ET FRAGILI CVLMO. id est quæ in fragili culmo erant. STRINGERET. Secaret. ut, *Hic ubi densas Agricolæ stringunt frondes.*

OMNIA VENTORVM CONCVRRERE. Inter se, ut, *Mutati transversa fremunt.*

SVBLIME EXPVLSAM ERVERENT. Per sublime portarent erutam segetem. TVRBINE NIGRO. Tempestate noxia. Horatius. *Hic niger est, hunc tu Romane caveto.*

CVLMVMQVE LEVEM. Culmus dicitur ipse calamus: stipulæ vero folia quæ ambiunt culmum.

AGMEN AQVARVM. Impetus: ut, *Leni fluit agmine Tybris.* Est autem hic Ecbasis poëtica ad describendam tempestatem.

VARIORVM.

BALEARIS FVNDÆ. Fundis nemo figit, sed intra insidias cogit, ubi inclusam feram jaculis petiit. ergo ὕστερον πρότερον est. BALEARES FVNDÆ, quia apud insulas Baleares fundarum usus repertus est, & *insula Baleares* primo Gymnesiæ dictæ: post vero cum à Græcis occupatæ sunt, quia cum lapidibus fundæ rotantes submoverent adversarios, qui eas incolebant, ἀπὸ τῶ βάλλειν, *Baleares* appellant. PHILARGYR.

IN VIRIDI STIPVLA. *Stipulæ* nomine pro culmo abutitur. *induceret arvis*, pro segetibus. PHILARGYRIVS.

QVÆ GRAVIDAM LATE SEGETEM. Eam procellam vel tempestatem innuit, quam per *vim tempestatis calamitosæ* significat jurisconsultus: cujus etiam in Verrem actione secunda meminit Cic. his verbis: Eademque vi & injuria, cum penitus pecunias maximas cogeres, per omnes partes provinciæ, te, tanquam aliquam calamitosam tempestatem pestemque pervasisse demonstro. GERMAN.

CÆLO V. AGMEN AQVARVM. Grammatici interpretantur *impetum*, sed AGMEN significat simpliciter fluentis aquæ motum. nam & *leni agmine fluere* dicitur fluvius. SALMASIVS.

Collectæ ex alto nubes : ruit arduus æther,
Et pluvia ingenti ſata læta, boumque labores
Diluit : implentur foſſæ, & cava flumina creſcunt
Cum ſonitu ; fervetque fretis ſpirantibus æquor.
Ipſe Pater, media nimborum in nocte, coruſca
Fulmina molitur dextra : quo maxima motu
Terra tremit : fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis ſtravit pavor : ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejecit. ingeminant Auſtri, & denſiſſimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens, cæli menſes, & ſydera ſerva;
Frigida Saturni ſeſe quo ſtella receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

SERVII.

COLLECTÆ EX ALTO NVBES. Ab Aquilone, qui utique de alto flat, id eſt à ſeptentrione : & tempeſtates graviſſimas facit. Nam Auſter humilis eſt. ut, *Mundus, ut ad Scythiam, Ripheaſque arduus arces Conſurgit ; premitur Libye devexus in Auſtros.* RVIT ARDVVS ÆTHER. Tonitribus percrepat. ut, Cœlique ruina.

CAVA FLVMINA; Profunda & alta. Lucanus. *Rutubamque cavum.*

FRETIS SPIRANTIBVS. In motu poſitis. Alibi, *Quæ vada non ſpirant, nec fracta remurmurat unda*

CORVSCA FVLMINA. Coruſcantia. ut, *Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.* MOLITVR. Agitat, & jacit.

TERRA TREMIT. Terræ motus efficitur. Vel tremit terra, Tremere videtur : & pavent hi qui terram colunt.

HVMILIS PAVOR. Qui humiles reddit, ut, Pallidus Orcus.

ILLE FLAGRANTI AVT ATHO, AVT RHODOPEN. Secundum Epicureos per tranſitum loquitur, qui dicunt fulmina non judicio deorum, ſed ex nubibus fieri. nam montes quid neceſſe fuerat fulminari? Athos autem mons eſt Græciæ, Rhodope mons Thraciæ.

AVT ALTA CERAVNIA. Montes ſunt Epiri, à crebris fulminibus dicti. Vnum enim fulmen quod colorat, aliud quod transfigit, aliud quod afflat : ut eſt, *Ex quo me divûm pater, atque hominum rex, Fulminis afflavit ventis.*

INGEMINANT AVSTRI. Repetunt ſuos flatus venti. PLANGIT. Reſonare facit. Alii legunt PLANGVNT : ut ſit, *nemora & littora plangunt*, id eſt reſonant.

HOC METVENS CÆLI MENSES, ET SYDERA SERVA. Id eſt duodecim ſigna quibus menſes cognoſcimus. SYDERA autem vel tempeſtates, vel planetarum motus. Sciendum autem (ut diximus) de planetis quinque, duos eſſe noxios, Martem & Saturnum: duos bonos, Jovem & Venerem : Mercurius vero talis eſt, qualis ille cui jungitur. Vnde etiam fingitur miniſter eſſe deorum : quod eorum obtemperat poteſtati. Hinc eſt quod dicit, QVOS IGNIS COELI CYLLENIVS ERRET IN ORBES. Id eſt utrum in ſeptentrionalem, an in Auſtralem partem inclinetur : aut cui planetarum cohæreat, ut qualitatem Mercurii ex illo poſſis agnoſcere. Cyllenius autem ignis propter ſtellam Mercurialem dicitur; quia in Cyllenо monte Arcadiæ dicitur natus eſſe Mercurius.

FRIGIDA SATVRNI SESE QVO STELLA RECEPTET. Id eſt nocens. ut, *Frigidus, ô pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.* Ideo autem hoc dicit, quia Saturnus deus pluviarum eſt. Vnde etiam ſenex fingitur : nam ſenes ſemper novimus eſſe gelidos. hic autem in Capricorno facit graviſſimas pluvias, & præcipue in Italia. Vnde & Horatius ait, *Seu tyrannus Heſperiæ Capricornus undæ.* ut in Scorpio grandines : item in alio fulmina : in alio ventos. Vnde præcipit nos ſcire debere, in quod ſe ſignum recipiat ſydus Saturni. Sane perite ait RECEPTET: ut ex frequentativo verbo nobis oſtenderet Saturnum bis ad unumquodque ſignum reverti : quod alii planetæ minime faciunt. Solus enim eſt qui & longius à Sole diſcedat, & bis ad unumquodque ſignum recurrat.

QVOS IGNIS COELI CYLLENIVS ERRET IN ORBES. Ordo eſt, in quos orbes cæli erret Cyllenius ignis. Et bene ERRET, nam planetæ vocantur ἀπὸ τῆς πλάνης, id eſt ab errore. nam interdum ad auſtrum, interdum ad ſeptentrionem, plerunque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur.

VARIORVM.

FRIGIDA SATVRNI STELLA. Satis cognitum eſt Saturni ſtellam frigidam eſſe ; & ideo apud Judæos Saturni die frigidos cibos eſſe. Frigida autem ſtella dicitur, quia ſit glacialis, peſtilens, atrox, permutabilis. GLOSS. MSS. LVGD.

In

Digitized by Google

In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hyemis, jam vere sereno.
Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina:
Tunc somni dulces, denseque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho:
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus, & socij comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.

SERVII.

IN PRIMIS VENERARE DEOS. Post hæc cognita, da præcipue operam sacrificiis, quibus tempestates, & pluviæ possint repelli. Et mire hoc statim subjunxit: quia occurrebat, quid prodest tempestates futuras videre? Et bene ait IN PRIMIS, præcipue, & ante omnia. nam alia neglecta possunt habere emendationem: tempestas adveniens, nisi ante prævideris, universa subvertit.

ANNVA SACRA REFER CERERI. Anniversaria magna, sicut in Æneide; *Annua quæ differre nefas*: Et Ambarvale sacrificium dicit. LÆTIS OPERATVS I. H. Aut dans operam conviviis: aut postquam opera cuncta compleveris.

EXTREMÆ SVB CASVM HYEMIS. Circa finem hyemis, antequam ver incipiat. IAM VERE S. Ver, pluviale tempus est: sed circa finem incipit esse serenum. Dicit ergo VERE SERENO, ut sit jam tunc & ver, & serenum.

TVNC AGNI PINGVES. Subaudi sunt; qui aut epulis, aut sacrificiis sunt apti. MOLLISSIMA VINA. Carentia asperitate, & defœcata.

DENSÆ IN MONTIBVS VMBRÆ. Quia tunc incipiunt arbores frondescere.

TIBI: In honorem tuum, & in tuam gratiam.

CVI TV LACTE FAVOS ET MITI DILVE BACCHO. Id est, Cui tu liba de lacte, melle & vino. Nam superfluum est quod quidam dicunt, contra religionem dixisse Virgilium, licere Cereri de vino sacrificare. Pontificales namque hoc non vetant libri. Quod autem ait Plautus in Aulularia, cujus ipsi utuntur exemplo, *Cererine nuptias Facturi estis? qui? quia temeti nihil allatum intelligo.* non est huic loco contrarium. nam aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare: in quibus re vera vinum adhiberi nefas erat, quæ Orci nuptiæ dicebantur; quas præsentia sui pontifices ingenti solennitate celebrabant. Alii hunc locum aliter accipiunt, ut MITI BACCHO, non sit septimus casus, sed dativus, & duo nomina intelligimus, Liberi & Cereris: nam supra quoque ait, *In primis venerare deos.* ut sit sensus, cui Cereri, & miti Baccho favos lacte dilue; id est eis sacrifica melle & vino permistis.

FOELIX HOSTIA. Id est fœcunda. Et dicit Ambarvale sacrificium: quod sæpe de porca fœcunda & gravida fieri consueverat. vel felicem dicit, cujus sacrificio & immolatione fœcunditas agrorum meretur.

OMNIS QVAM CHORVS. Chorus proprie est coævorum cantus atque saltatio.

CERERE CLAMORE VOCENT. Invocent, dari copiam frumentorum.

TORTA REDIMITVS TEMPORA QVERCV: Id est habens in memoria victum priorem, à quo Cereris revocatus est benignitate. Nam olim homines glandibus vescebantur.

DET MOTVS INCOMPOSITOS. Id est saltationem aptam religioni, nec ex ulla arte venientem. Sallustius, *in Catil. Saltare elegantius, quam necesse est probæ.* CARMINA DICAT. Hymnos.

VARIORVM.

ATQVE ANNVA MAGNÆ SACRA REFER CERERI. Unde mos natus Cereri sacra faciendi, aperit Diodorus lib. 5. cap. 2.

MAGNÆ CERERI, quia *Ceres*, quæ & *Tellus*, dicta est *Magna mater*, quod prima deorum & hominum sit genitrix & educatrix: & proinde *Ops* etiam nominata, ab ope præbenda: Homero etiam ζωοδώτειρα, *vitæ largitrix*. Vide Vinc. Chartarium de Imaginibus Deorum. TAVRMAN.

LÆTIS OPERATVS IN HERBIS. Operari & facere, pro sacrificandi verbo usurpant Latini, ut ἱερεύειν καὶ θύειν. Tibull. lib. 2. Eleg. 5. *Tunc operata deo proles discumbit in herba.* Horat. Ode 14. l. 3. *Vnico gaudens mulier marito, Prodeat justis operata divis.* Livius lib. 1. de Tulli regis exitu, *operatum ibi sacrum se abdidisse.* Alioqui operari proprie est opus facere, seu operam in aliqua re ponere. Æneid 3. *Connubiis, arvisque novis operata juventus.* PONTANVS.

TVNC AGNI PINGVES, &c. Plautus in Mænechm. Cereales cænas, vocat opimas & lautas, & multis ferculis oneratas; quod Cerealibus populariter solerent genio indulgere, id quod ex hoc loco facile intelligitur. TVRNEB. 15. 14.

igitized by Google

Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstusque, pluviasque, & agentes frigora ventos:
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret;
Quo signo caderent Austri: quid sæpe videntes
Agricolæ, propius stabulis armenta tenerent.
Continuo ventis surgentibus, aut freta Ponti
Incipiunt, agitata tumescere, & aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.
Iam sibi tum curvis male temperat unda carinis,
Cum medio celeres revolant ex æquore mergi.
Clamoremque ferunt ad littora; cumque marinæ
In sicco ludum fulicæ: notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbras
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe levem paleam, & frondes volitare caducas;

SERVIL.

MENSTRVA LVNA. Vnde & bene dicitur,

CADERENT AVSTRI. Desinerent venti. Ex hoc etiam loco prognostica sunt translata de Arato, pauca de multis.

VENTIS SVRGENTIBVS. Flare incipientibus. Vnde è contrario, Cum venti posuere, idest flare desierunt. AVT FRETA PONTI. Litora pelagi, quæ feriuntur fluctibus. Duo autem dicit naturalia. Futura enim tempestate, & ante ventum, fluctus movetur: & fragor auditur ex sylvis, arcana quadam ratione naturæ.

ARIDVS FRAGOR. Sonitus, qualis solet fieri ex aridis, cum franguntur, arboribus. Ergo ARIDVS, nimius. Omne enim quod aridum est, cum frangi cœperit, nimium efficit sonum. Fragor etiam à fractarum rerum nominatus est sonitu.

AVT RESONANTIA LONGE LITTORA MISCERI. δὶς τὸ αὐτό, id est bis idem dixit.

MISCERI autem, perturbari. ut, *Miscet agens telas.*

IAM SIBI TVM CVRVIS MALE TEMPERAT VNDA CARINIS. Scias, inquit in pelago esse gravissimam tempestatem cum mergi ad littora confugiunt. Poëtice autem ait: *Iam sibi tum unda male temperat curvis carinis*, Idest sibi non parcit, sed crescit in perniciem suam. nam in carinam scindendam consurgit.

CLAMOREMQVE FERVNT. Idest, si cum clamore revertuntur. nam plerunque plura dicit signa, è quibus unum non sufficit, sed omnia animadvertenda: ut, *Tum cornix plena pluviam vocat improba voce. Et sola in sicca secum spatiatur arena.*

MARINÆ FVLICÆ, Ad discretionem fluvialium.

ALTAM SVPRA VOLAT ARDEA NVBEM. Ardea dicta est quasi ardua: quæ cum altius volaverit, significat tempestatem. Lucanus, *Aut siccum quod Mergus amat: quodque ausa volare Ardea sublimis penna confisa natanti.*

PRÆCIPITES COELO LABI. Sequitur vulgi opinionem. non enim omnia prudenter à poëta dicenda sunt. Quod autem videmus è cœlo stellas quasi labi, ἀστέρωπα sunt ignis ætherii, quæ fiunt cum vehementior ventus altiora conscenderit; & traherè exinde aliquas particulas cœperit, quæ simulant casum stellarum. Nam stellæ cadere non possunt: quarum natura est ut stent semper. unde & stellæ vocantur. Sane sciendum est, ut ait Aratus, ab illa parte ventum flaturum, in quam ille ignis ceciderit.

VARIORVM.

ATQVE HÆC VT CERTIS POSSIMVS, &c. Ad prognostica tempestatum delabitur, quæ est quinta & extrema hujus libri pars. Et sunt quædam, non agricolis modo, verumetiam nautis & pastoribus familiaria. POMPANVS.

QVVMQVE MARINÆ FVLICÆ, &c. Græcos versus Arati expressit; & quæ Arato Αἴθυια ipse reddidit *fulicas*. qui Græco poëtæ ἠμαθὶς, vertit *ardeam*, sic ναυφοὶ, mergos vertit.

Aratus - - ἢ ὅτε καὶ θαλερὴ

Αἴθυια χερσαῖα πάσσεται) πλησίον ἐλθεῖν.

Ad verbum transtulit. ὅτε καὶ θαλερὴ αἴθυια, marinæ fulicæ. χερσαῖα πάσσεται) πλησίον ἐλθεῖν, in sicco ludunt. ὅτε χερσὶ πάσσεται, in sicco alis plaudere ac ludere, &c. SALMASIVS.

Aut

Aut ſumma nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis cum fulminat, & cum
Eurique, Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugêre grues: aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit ova,
Anguſtum formica terens iter; & bibit ingens
Arcus, & è paſtu decedens agmine magno
Corvorum increpuit denſis exercitus alis.
Iam varias pelagi volucres, & quæ Aſia circum

SERVII.

COLLVDERE PLVMAS. Moveri. Terentius, *Congrum iſtum maximum in aqua ſinito ludere.* Ideſt, moveri. Virgilius, *Ludere pandentes pueros.*

AT BOREÆ DE PARTE TRVCIS CVM FVLMINAT. Hoc vult dicere, Vbique ingentes efficit pluvias, ab iſtis ventis mota tempeſtas.

NVNQVAM IMPRVDENTIBVS IMBER OBFVIT. Alii IN vacare volunt; alii augentis habere ſignificationem: ut ſit, Nunquam imber obfuit valde prudentibus. quæ res valde non ſunt idoneæ. Vnde melius eſt ita intelligere, Nunquam imber obfuit non ante proviſus: tam clara ſui dat ſigna: ut IMPRVDENTIBVS, ignaris accipiamus: nam hoc dicit, Nunquam neſcienti nocet imber, quia ſe deſignat ante venturum. & ſcimus leviora eſſe mala, quæ ex opinione contingunt.

AERIÆ FVGERE GRVES. Aërii coloris; aut altum volantes. Dicit autem grues de vallibus fugere, non pluviam de vallibus ſurgere. AVT BVCVLA CÆLVM SVSPICIENS PATVLIS. Hic locus omnis de Varrone eſt. Ille enim ſic,

Tum liceat pelagi volucres, tardæque paludis
Cernere inexpleto ſtudio certare lavandi:
Et velut inſolitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
Et bos ſuſpiciens cælum, mirabile viſu)
Naribus æthrium patulis decerpſit odorem.
Nec tenuis formica cavis non evehit ova.

ET VETEREM IN LIMO RANÆ CECINERE QVERELAM. Fabula duplex eſt. Nam ut Ovidius dicit, Ceres cum Proſerpinam quæreret, ad relevandam ſitim acceſſit ad quendam fontem, tunc eam Lycii ruſtici à potu prohibere cœperunt: & conturbantes pedibus fontem, cum contra eam emitterent turpem naribus ſonum; illa irata eos convertit in ranas; quæ nunc quoque ad illius ſoni imitationem coaxant. Sed hoc non eſt valde aptum. Nam illa magis inſultatio fuerat, quam querela: & pœnam ſacrilegii juſte pertulerunt. Vnde magis Æſopus eſt ſequendus; qui dicit hoc, Cum Iuppiter omnibus animalibus reges daret: & ranis, ni fallor, colendum breviſſimum lignum dediſſet; illæ queſtæ & aſpernatæ ſunt eum, & tunc eis hydrum iratus dedit, qui veſcitur ranis.

BIBIT INGENS ARCVS. Sequitur iterum vulgi opinionem. CORVORVM EXERCITVS. Multitudo.

IAM VARIAS PELAGI VOLVCRES; ET QVÆ ASIA CIRCVM, &c. Hæc vera lectio: & ſenſus talis eſt, Iam varias pelagi volucres, & eas quæ circum prata rimantur in dulcibus ſtagnis Cayſtri, videas certatim largos humeris infundere rores. Nam ſi IAM VARIÆ legeris, ſenſus nulla ratione procedit: Cayſtrus autem Aſiæ fluvius eſt. Aſia vero, palus: Vnde fecit Aſia prata. Et de palude Aſia longa eſt. nam de provincia corripitur. ut, *Europa atque Aſia pulſus*, & eſt Homericus verſus, ἀείσω τὸν λειμῶνα περιῤῥεῖτα ἄμφιρύτοιο.

VARIORVM.

SVRGENTEM VALLIBVS IMIS. Attollentem ſe cum nebulis. Nebulæ enim aſſurgentes pluviam: humi quaſi reptantes, ſerenitatem inducere exiſtimantur. Hæ enim radiis ſolaribus paulo poſt diſſipantur: illæ vero ſublato tandem vapore, quem continent roridо, materiam pluviæ ſuppeditant. BERSMANNVS.

BIBIT INGENS ARCVS. Sic & Plautus: *Aere autem bibit arcus, plus credo hodie.* Credebat enim antiqua ſuperſtitio, arcum demiſſis in terram cornibus aquam haurire. Vnde & Vitruvius, Non minus aquæ vapores à fontibus ad nubes per arcus excitari. GERMANVS.

Dulci

Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,
Et ſola in ſicca ſecum ſpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penſa puellæ
Neſcivere hyemem: teſta cum ardente viderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.
Nec minus ex imbri Soles, & aperta ſerena
Proſpicere, & certis poteris cognoſcere ſignis.
Nam neque tum ſtellis acies obtuſa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia ſurgere Luna:
Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri.
Non tepidum ad Solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore ſolutos

SERVII.

RIMANTVR PRATA. Paſcuntur in pratis, cibum per terræ rimas requirentes. Nam rimari hinc tractum eſt à porcis, qui glandes rimantur de rimis terrarum.

ET STVDIO GESTIRE LAVANDI. Geſtire eſt lætitiam ſuam corporis habitu ſignificare. nam ut homines verbis lætitiam ſuam exprimunt, ita aves corporis geſticulatione. INCASSVM autem ideo ait, quia plumarum compoſitio aquam minime ad corpus admittit.

RAVCA PLVVIAM VOCAT IMPROBA VOCE. Rauca contra naturam ſuam. ET VOCAT Poëtice ait: non enim vocat, ſed denuntiat pluviam. Et notandum cornicem, & rauca voce, & ſolam, pluviam prædicere: Corvos vero ſerenum, & plures & voce tenui ac puriſſima contra naturam ſuam; ut, *Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces.*

TESTA CVM ARDENTE VIDERENT. Propter vilitatem noluit dicere lucernam, nec iterum lychnum: ſicut in heroico carmine. ut, *Dependent lychni.* Medius vero in his libris eſt ſtylus, ſicut diximus ſupra.

PVTRES CONCRESCERE FVNGOS. Nam ut dicit Plinius, cum aër humidus eſſe cœperit, favilla quę cum fumo ſolet egredi, prohibita aeris craſſitate in lucernis retidet, & quaſdam velut fungorum imitatur imagines.

NEC MINVS EX IMBRI SOLES. Id eſt ſerenitates. Et verſa vice dat prognoſtica, quibus agnoſcamus ex tempeſtivo cælo ſerenitatem futuram. APERTA SERENA. Aër enim denſatur nubilo, & rareſcit ſereno. ut, *Denſet erant quæ rara modo: & quæ denſa, relaxat.*

NEC FRATRIS RADIIS OBNOXIA SVRGERE LVNA. Obtuſa ſubaudi à ſuperioribus: nam hoc dicit, Nec tamen luna videtur obtuſa, quæ eſt radiis Solis obnoxia. nam ut dicunt Phyſici, ab eo accipit lumen.

TENVIA. Proceleuſmaticus eſt pro dactylo, quam rem quotieſcunque facit Virgilius, ſervat locum Synizeſi: ut, *tenuia.* Item & *Genua labant*: nubes tenues, pro velleribus accipiendæ.

DILECTÆ THETIDI HALCYONES. Ceyx filius Luciferi, habuit uxorem Halcyonem: à qua cum prohibitus eſſet ad conſulendum Apollinem de ſtatu regni, naufragio periit. Cujus corpus cum ad uxorem delatum fuiſſet, illa ſe præcipitavit in pelagus. Poſtea miſeratione Thetidis & Luciferi converſi ſunt ambo in aves marinas, quæ halcyones vocantur. Sane ſciendum eſt quod cum de muliere dicimus, hæc Halcyone facit: Cum de avibus, hic & hæc halcyon, hi & hæ halcyones. Illæ autem aves nidos faciunt in mari, media hyeme. Quibus diebus tanta eſt tranquillitas, ut penitus nihil in mari poſſit moveri. Inde etiam dies ipſi *Halcyonia* nominantur. NON ORE SOLVTOS. Scilicet manipulos. Alii *ſoluto ore* accipiunt, id eſt nimium patenti.

SVARIORVM.

ET APERTA SERENA. Serenitas, in eo quod ſerat cælum, id eſt aperiat, eleganter epitheton nominis & etymologiam oſtendit. ſerenum enim eſt dictum à ſerendo; id eſt aperiendo: ſic alibi Virgilius, *Et vaſtas aperit ſyrtes*, id eſt, reſeret. GLOSS. MSS. LVGD.

TENVIA NEC LANÆ PER CŒLVM, &c. Turnebus vult & velletum nomine apud poëtas etiam venire, *plumam.* Ego illi ſuffragatus, aidam etiam lanam, pro lanuginoſa conſiſtentia roſcida & velut grancoſa; quæ per auras nonnunquam natare & vagari cernitur, accipi. GERMANVS.

DILECTÆ HALCYONES. Hinc proverbium: & apud Plautum in Caſina: *Halcedonia ſunt circa forum*: pro ſumma tranquillitate. RAMVS.

Immundi

Digitized

Immundi meminere ſues jactare maniplos.
At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt.
Solis & occaſum ſervans, de culmine ſummo
Nequicquam ſeros exercet noctua cantus.
Apparet liquido ſublimis in aëre Niſus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa levem fugiens ſecat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno ſtridore per auras,
Inſequitur Niſus: qua ſe fert Niſus ad auras,
Illa levem fugiens raptim ſecat æthera pennis.
Tum liquidas corvi preſſo ter gutture voces,
Aut quater ingeminant: & ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti,
Inter ſe foliis ſtrepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulceſque reviſere nidos.
Haud equidem credo, quia ſit divinitus illis
Ingenium, aut RERVM *fato prudentia major:*
Verum ubi tempeſtas, & cœli mobilis humor

SERVII.

IMMVNDI autem, luto gaudentes. Horatius, *Et amica luto ſus.*

MAGIS IMA PETVNT. Deprimuntur ad valles.

NEQVICQVAM SEROS EXERCET NOCTVA CANTVS. Id eſt non. Perſius, *Nequicquam fundo ſuſpiret nummus in imo.* Item Virgilius, *Et ſummo clypei nequicquam umbone pependit.*

NOCTVA autem avis eſt lucifuga: quæ ſignificat pluviam ſi cecinerit poſt Solis occaſum. De hac autem talis eſt fabula. Nyctimene poſtquam cum patre concubuit, & agnovit facinus eſſe: in ſylvis ſe abdidit: & lucem refugit: ubi deorum voluntate converſa eſt in avem: quæ pro tanto facinore omnibus avibus eſt admirationi.

SVBLIMIS IN AERE NISVS. Niſus rex Megarenſium, pater Scyllæ, de quo plenius in Bucolicis diximus.

PŒNAS DAT. Adverſante ſibi patre. Scylla ejuſdem Niſi filia, quæ patri ſuo abſciſſam comam purpuream Minoi obtulit contra patrem pugnanti, & inde in avem converſa eſt: quas aves dicit nunc diſcordes nimis eſſe inter ſe.

FVGIENS. Patrem ſcilicet. AETHERA. Aërem.

ATROX. Crudelis & immitis. STRIDORE. Sonitu alarum.

TVM LIQVIDAS CORVI PRESSO TER GVTTVRE VOCES, &c. Plinius in naturali hiſtoria dicit corvos eſſe oblivioſos, & plerunque minime ad nidos ſuos reverti. ſed quadam ratione naturæ hæc congerunt ad ſuos nidos, quæ vermes poſſint creare: ex quibus relicti eorum pulli, aluntur interdum. Horum oblivionem probat etiam ex rebus, quas cum abſconderint, derelinquunt: quod etiam muſtelæ dicuntur efficere.

HAVD EQVIDEM CREDO. Proponit ſibi quæſtionem acerrimam, & de intima philoſophia: quam tamen tota facilitate diſſolvit. Nam quærit cur homines, quos conſtat eſſe prudentiores animalibus, per ſe non ſentiant qualitatem aëris futuram, ſed eam magis ex aliis animalibus colligant. Et hoc dicit, homines prudentiam habere naturalem; & ſuo judicio poſſe vel lætos eſſe, vel triſtes. quæ res in hæc animalia cadere minime poſſunt, quæ nihil ſuum habentia, naturam aëris ſequuntur: & pro ejus qualitate aut læta videntur aut triſtia: nec prædicere aëris naturam videntur; ſed eam vel proſperam, vel adverſam advenientem ſequuntur. Nos vero & læti inter nubila eſſe poſſumus, & in ſerenitate ſoliciti.

AVT RERVM FATO PRVDENTIA MAIOR. Id eſt non eſt illis divinitus conceſſum ingenium, nec prudentia, quæ eſt major rerum fato: Alibi, *Metus omnes, & inexorabile fatum Subiecit pedibus.*

VARIORVM.

SOLIS ET OCCASVM. Plinius: *Veſpertinum Noctuæ ſilentium, ſerenitatis eſt præſagium: contra garrulitas, pluviæ.* Cur autem Noctua ſive Νυκτικόραξ ſit lucifuga, vide apud Ovid. 2. Metamorph. TAVBMAN.

TVM LIQVIDAS CORVI PRESSO, &c. Eodem tropo, liquidum citharæ carmen, ab Horatio & Lucretio dicitur, more Græcorum; qui in eum ſenſum ὑγρὸν quoque accipiunt, hoc eſt, λιπαρὸν, ὁμαλὸν, lentum, flexile; ut unda, ignis, aër, liquidi epitheto ſæpe apud Maronem inſigniuntur. GERMAN.

Mutavere vias; & Iuppiter humidus Auſtris
Denſat, erant quæ rara modo, & quæ denſa, relaxat:
Vertuntur ſpecies animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris;
Et lætæ pecudes, & ovantes gutture corvi.
Si vero Solem ad rapidum, Lunaſque ſequentes
Ordine reſpicies; nunquam te craſtina fallet
Hora, nec inſidiis noctis capiere ſereno.
Luna revertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obſcuro comprenderit aëra cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.
At ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem,
Ventus erit: vento ſemper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto (namque is certiſſimus author)
Pura, nec obtuſis per cælum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & quæ naſcentur ab illo,
Exactum ad menſem, pluvia ventiſque carebunt:
Votaque ſervati ſolvent in littore nautæ

SERVII.

IVPPITER. Aër: ut Horatius, *Manet ſub Iove frigido Venator.*

AVIVM CONCENTVS. Commiſtus cantus, id eſt ſymphonia.

LÆTÆ PECVDES. Aëris ſerenitate gaudentes.

SOLEM AD RAPIDVM. Velocem. Et notandum, hæc ſigna magis fida & ſubtiliora eſſe, quæ ex Sole & Luna colligimus.

LVNASQVE SEQVENTES ORDINE RESPICIES. Non ordinem reſpicies, ſed ORDINE, id eſt rationabiliter Solem ſequentes. Luna enim Solis circulum ſequitur, licet ipſa ſit inferior. Donatus dicit LVNAS, noctes accipiendas: ſed male. non enim ſigna quæ dicturus eſt, ex nocte, ſed ex luna colligimus.

NVNQVAM TE CRASTINA FALLET HORA. Hyperbole eſt: ne hora quidem te decipiet.

NEC INSIDIIS NOCTIS CAPIERE, &c. Decipieris. Nam Aphæreſis eſt, & plerunque ſcimus nos decipi ſerenitate.

REVERTENTES CVM PRIMVM COLLIGIT IGNES. Cum incipit renaſci.

OBSCVRO CORNV. Non clare lucenti.

MAXIMVS AGRICOLIS PELAGOQVE PARABITVR IMBER. Id eſt ſi non habuerit pura cornua, & intra eam nigrum aërem videris, erit ubique pluvia: ſicut ſupra, *Omnia plena Rura natant foſſis, atque omnis navita ponto.*

SI VIRGINEVM SVFFVDERIT ORE RVBOREM. Si forinſecus habuerit ruborem. nam de interiori parte, INFVDERIT diceret.

AVREA, id eſt, pulchra; ut, *At non Venus aurea contra.* PHOEBE. Ideſt luna. Venit autem ab eo quod eſt Phœbus. Et ſciendum quædam propria nomina fœmininum ex ſe facere; neutrum autem nullas ut Phœbus, Phœbe: Iulius, Iulia: Tullius, Tullia, non ut appellativum, doctus, docta, doctum.

SIN ORTV QVARTO. Aratus tertiam dicit animadvertendam eſſe lunam: hic quartam, non illud improbans, ſed hoc magis probans. nam ad hoc pertinet, *Namque is certiſſimus author.*

EXACTVM AD MENSEM. Vſque ad menſis ultimam partem. Vnde & exacti menſes dicuntur, qui circa partum ſunt. Ipſe in ſequentibus, *Exactis gravida cum menſibus errant.*

VARIORVM.

ET OVANTES GVTTVRE CORVI. Crocitationibus crebris lætitiam ſuam ſignificantes. Ovantes, lætantes, ait Feſtus, ab eo clamore, quem faciunt redeuntes ex pugna victores milites, geminata O littera. Forſitan, dum ſe Io triumphe toties ingeminant. FESTVS, PONTANVS.

LVNA REVERTENTES CVM PRIMVM &c. Colligit ignes revertentes Luna, cum renaſcitur, ſeu renaſci incipit. Ad ejus ergo colorem jubet nos attendere. Et quadrat huc vulgatus verſiculus: *Pallida luna pluit; rubicunda flat; alba ſerenat.* PONTANVS.

VOTAQVE SERVATI SOLVENT. Illuſtratio ex adjunctis, quod tanta ſit futura ſerenitas, ut nautæ à tempeſtatibus liberi, marinis Dîis ſacra faciant. RAMVS.

Glauco,

Digitized by Google

Glauco, & Panopeæ, & Inoo Melicertæ.
Sol quoque & exoriens, & cum se condet in undas,
Signa dabit: Solem certissima signa sequentur,
Et quæ mane refert, & quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:
Suspecti tibi sint imbres. namque urget ab alto
Arboribusque, satisque Notus, pecorique siniſter.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi erumpent radii: aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, male tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso cum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis. nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros:
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni;

SERVII.

GLAVCO ET PANOPEÆ ET INOO MELICERTÆ. Glaucus piscator fuit de Anthedone civitate: qui cum captos pisces super herbam posuisset in littore: & illi recepto spiritu rursus mare petissent: sensit quarundam herbarum potentiam, quibus conversus est in numen marinum. Panopea autem est Nympha marina. INOO autem patronymicum est à matre Ino. Melicerta proprium numinis. Sane Ino & Melicerta filius, postquam sunt in numina commutati, Græce Palæmon & Leucothoe sunt appellati: Latine Portunus, & Mater Matuta. His ergo numinibus dicit mox sacrificaturos nautas in littore eis diebus quibus prædicta serenitas affuerit: eo quod sint in mari servati.

SOL QVOQVE ET EXORIENS, ET CVM SE CONDET IN VNDAS. Dicitur enim occidens Sol, se in mare tingere.

SIGNA DABIT. pluviarum, vel serenitatis. CERTISSIMA SIGNA. De quibus nemini sit necesse dubitare.

ET QVÆ MANE REFERT. Ortu diei. SVRGENTIBVS ASTRIS. Superveniente nocte.

MACVLIS VARIAVERIT ORTVM. Non clara & pura luce resplendens in ortu suo.

CONDITVS IN NVBEM. Id est si orbis ejus quasi concavus fuerit. quod ipse exprimit dicens, MEDIOQVE REFVGERIT ORBE. Autter.

VRGET, imminet & insistit. SATIS. Segetibus. NOTVS. Ventus. SINISTER. Noxius.

SVB LVCEM. Oriente luce. DENSA INTER NVBILA. Operto Sole nubibus.

DIVERSI ERVMPENT RADII. Abscondito Sole & operto diversi radii per nubem erumpent.

TITHONI CROCEVM LINQVENS AVRORA CVBILE. Tithonus frater Laomedontis regis, adamatus est ab Aurora. Cumque optasset prolixiorem vitam, conversus est in cicadam.

MALE DEFENDET PAMPINVS VVAS. Id est, non defendet. nam decussis pampinis etiam vim grandinis patitur.

EMENSO OLYMPO. Percurso & perlustrato cœlo, cum jam descendet ad occasum.

PROFVERIT MEMINISSE MAGIS. Ideo MAGIS, quia à Sole venientia vespertina signa, meliora sunt.

CÆRVLEVS PLVVIAM DENVNCIAT. Breviter collecta conclusio.

VARIORVM.

SOL QVOQVE ET EXORIENS. Nunc ea tempestatum prognostica persequitur, quæ à Sole vel Oriente vel Occidente capi possunt, de quibus multa Plinius lib. 18. cap. 35. Maronis prognostica ex Arateis dilatans. PONTANVS.

NASCENTEM MACVLIS VARIAVERIT. Signum est enim, Solem non prævalere nubi, ut dissolvat eam, aut consumat; ideoque pluviam sequi consentaneum est. Maculæ illæ à spissitudine & densitate existunt vaporum circa horizontem, qui prohibent, ne Sol clara luce in ortu suo resplendeat. BERSMAN.

TAM MVLTA IN TECTIS CREPITANS. De speculatoribus futuræ grandinis, qui essent publice huic rei præpositi, dicerenturque χαλαζοφυλάκες, vide senecam, Natural. lib. 4. cap. 6. PONTANVS.

Omnia tunc pariter vento, nimbisque videbis
Fervere. non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis;
Et claro sylvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemque, & operta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsare Romam,
Cum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt secula noctem.
Tempore quanquam illo tellus quoque, & æquora Ponti,
Obscœnique canes, importunæque volucres

SERVII.

OMNIA TVM PARITER VENTO. Id est, ubique & pluviæ & venti erunt. FERVERE. Æstuare & impleri. Cuncta hæc erunt in occasu consideranda. ME NOCTE. Gratiorem sensum fecit, interposita suæ personæ commemoratione. nam hoc dicit, nulli se suadere illa nocte navigare.

AT SI CVM REFERETQVE DIEM C. R. Hoc ad futuræ serenitatis pertinet signum. nam si de ipso die dicas, de quo præmisit, stultissimum est.

CLARO AQVILONE. Serenifico: quia est & nubilus, sicut fere omnes venti. Horatius, *Albus ut obscuro deterget nubila cœlo Sæpe Notus, neque parturit imbres perpetuos.*

DENIQVE QVID VESPER SERVS VEHAT. Conclusio est, quæ hoc continet, Signa quæ possumus ex stellis, vel ex ventis colligere; melius ex Sole colligimus. QVID COGITET HVMIDVS AVSTER. Id est in quam partem se flectat; utrum ad serenitatem, an ad pluvias, ut diximus supra.

SOLEM QVIS DICERE FALSVM AVDEAT. Id est fallacem. Sallustius. *Ambitio multos mortales falsos fieri coegit.* CÆCOS TVMVLTVS. Conjurationes & latentes insidias.

ILLE ETIAM EXTINCTO MISERATVS CÆSARE ROMAM. Bonum epilogi reperit locum: ut in Augusti gratiam defleat Cæsaris mortem. Constat autem occiso Cæsare in senatu, pridie Iduum Martiarum, Solis fuisse defectum, ab hora sexta usque ad noctem. quod quia multis protractum est horis, dicit in sequentibus, *Æternam timuerunt secula noctem.* FERRVGINE TEXIT. Ferrugo, est purpura nigrior, Hispana. Alibi, *Et ferrugine clarus Hibera.*

IMPIA SECVLA. Quibus fuerat Cæsar occisus. ÆTERNAM TIMVERVNT SECVLA NOCTEM. Propter diutinum, & prolixum Solis defectum. id est, timuerunt, ne semper ille defectus maneret.

TEMPORE QVANQVAM ILLO TELLVS. AC si diceret, quanquam illo tempore non solum Sol defecerit; sed etiam diversæ res, & elementa quasi fleverint Cæsaris mortem, & inaudita portenta fuerint; ut ex reliquorum comparatione, minus mirum videatur Solem defeciisse. ÆQVORA PONTI. Non sine causa addidit PONTI, quia sunt & campi æquora, ut, *Ac prius ignotum ferro quam scindimus æquor.*

IMPORTVNÆQVE VOLVCRES. In alienum tempus ruentes: ut stryges, aut bubones nocte gaudentes, per diem possent videri.

VARIORVM.

DENIQVE, QVID VESPER SERVS VEHAT. Satyram quandam suam sic M. Varro inscripsit, *Nescis quid vesper serus vehat.* Gellius lib. 13. cap. 12. Vsurpatur proverbio adversus nimium securos in rebus secundis. PONTANVS.

ILLE ETIAM EXTINCTO MISERATVS, &c. Scaliger constanter negat, ullam Solis eclipsim his versibus designari. Potius intelligitur (inquit) res prodigiosa, quæ circa Solem acciderit toto anno cædis Cæsaris. Plinius enim refert, *illum annum prodigiosum fuisse Soli pallore continuo & quodam quasi ejus defectu perpetuo*; quod non tacuit Tibullus:

Ipsum etiam Solem defectum lumine vidit
Iungere pallentes nubilus annus equos.

Neque aliter Ovidius, lib. xv. Metamorph.

- - - Solis quoque tristis imago
Lurida sollicitis præbebat lumina terris.

Sed, neque pridie Iduum, quod vult Servius, interfectus est Cæsar; neque pridie Idus, quibus interfectus, conjunctio Luminarium fuit. SCALIGER De Emendat. temp. lib. 5.

OBSCOENIQVE CANES. Mali ominis, ob latratus, luporum more abominabiles. *Obscenitas* omnis proprie. nempe quia obscœna omnia & fœda antiquis visa tristia & infausta: ut contra pura purgataque lœta & felicia. Hinc *obscœna dicta*, appellat Actius *δύσφημα*. TAVERNANVS.

Signa

Digitized by Google

Signa dabant, quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa:
Armorum sonitum toto Germania cælo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens; & simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque locutæ,
(Infandum) sistunt amnes, terræque dehiscunt:
Et mœstum illachrymat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vortice sylvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omneis
Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit: & alte
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non aliàs cælo ceciderunt plura sereno

SERVII.

VIDIMVS VNDANTEM RVPTIS FORNACIBVS ÆTNAM. Malum enim omen est, quoties Ætna, mons Siciliæ, non fumum sed flammarum egerit globos. & ut dicit Livius, *Tanta flamma ante mortem Cæsaris ex Ætna monte defluxit, ut non tantum vicinæ urbes, sed etiam Rhegina civitas afflaretur.* VNDANTEM autem, Undæ modo flammas evomentem.

LIQVEFACTA SAXA. Igne soluta. SONITVM TOTO GERMANIA COELO AVDIIT. Bene GERMANIA, quam vicerat Cæsar, ut eo occiso, in rebellionem videretur exurgere.

INSOLITIS TREMVERVNT MOTIBVS ALPES. Aut novis, id est nunquam antea in Alpibus factis. aut magnis & majoribus solito.

SVB OBSCVRVM NOCTIS. Circa noctis obscurum. PECVDESQVE LOCVTÆ, INFANDVM. Aut infanda verba protulerunt; aut hoc ipsum infandum fuit, quod sunt contra naturam locutæ.

ILLACHRYMAT TEMPLIS EBVR. Scilicet simulachrorum. ÆRAQVE SVDANT. Signa sunt laboris futuri.

INSANO. Magno. ut, *Quid tantum insano juvat indulgere labori?* Et sciendum flumina, cum supra modum crescunt; non tantum ad præsens inferre damnum, sed etiam alia futura significare.

FLVVIORVM REX ERIDANVS. Padum dicit. FLVVIORVM autem REX, per Italiam aut certe per totum orbem, secundum quod dicit Lucanus, qui ait cum de isto flumine loqueretur, *Non minor hic Nilo, si non per plana jacentis Ægypti Libycas Nilus stagnaret harenas. Non minor hic Istro, nisi quod, dum permeat orbem, Ister cæsuros in quælibet æquora fontes Accipit, & Scythicas exit non solus in undas.* Dicit ergo tantum tunc excrevisse Eridanum, ut etiam sylvas moveret, & everteret arbores.

TRISTIBVS EXTIS. Visceribus pecorum tristia portendentibus. FIBRÆ MINACES. Fibras dicit venas aliquas, quæ si forte apparerent in visceribus, malum omen erat, quæ nunc apparuere.

AVT PVTEIS MANARE CRVOR. Nec cessaverunt eodem tempore, aut fibræ minaces apparere, aut puteis manare cruor. ALTÆ VRBES. Magnæ.

NON ALIAS COELO CECIDERVNT PLVRA SERENO. Omen est in eo, & quin sereno cœlo missa sunt fulgura, & quod plura missa sunt.

VARIORVM.

PECVDESQVE LOCVTÆ, INFANDVM. De locutione pecudum vide Valerium lib. 1. cap. 6. de prodigiis. Augustinum lib. 3. de Civitate Dei. Plinium lib. 8. cap. 45. Est frequens in prodigiis priscorum, bovem locutum. Quo nuntiato, Senatum sub divo haberi solitum. FONTANVS.

ILLACHRYMAT TEMPLIS EBVR. Ita Apollinem Cumanum tempore Achaici belli contra Aristonicum, flevisse, prodidit Augustin. lib. 3. de Civitat. Dei, cap. 11. BERSMAN.

FLVVIORVM REX ERIDANVS. Vbi sit Eridanus multi errant, ipsum esse Rhodanum putant propter multitudinem. Thesias, hunc in Media esse; Charilus, in Germania, in quo flumine Edion exstinctus est. Ion, in Achaja. Sed Virgilium credibile est Padum significasse: cujus inundatio semper prodigiosa est existimata. quem *fluviorum regem* dixit, sive quod multa in se flumina currentia ex Alpibus recipit; sive, quia ipsius simulacrum in cælum sit receptum inter alia. GLOSS. MSS. LVGD.

Digitized by Google

Fulgura: nec diri toties arsere cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum vidêre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Æmi pinguescere campos.
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra rubigine pila:
Aut grævibus rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris.
Dii patrii Indigetes, & Romule, Vestaque mater,
Quæ Thuscum Tiberim, & Romana palatia servas:
Hunc saltem everso juvenem succurrere seclo
Ne prohibete. satis jam pridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus perjuria Troiæ.
Iampridem nobis cæli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum, atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multæ scelerum facies: non ullus aratro

SERVII.

DIRI COMETÆ. Criniti, & pessimi: quia sunt & boni. ut diximus in Aeneide, facti ex Iove, vel Venere. quam rem plenissime Avienus exequitur.

PARIBVS CONCVRRERE TELIS. Quia in civili bello Romani contra Romanos, eisdem & similibus telis armisque puguaverunt. Lucanus, *Pares aquilas, & pila minantia pilis.*

ITERVM VIDERE PHILIPPI. Civitas est Thessaliæ: in qua primo Cæsar & Pompejus; postea Augustus & Brutus cum Cassio dimicaverunt.

NEC FVIT INDIGNVM SVPERIS. Quasi exclamatio est ad deos.

EMATHIAM ET LATOS AEMI PINGVESCERE CAMPOS. Emathia Thessalia est, dicta ab Emathio rege. Æmus autem mons est Thessaliæ. PINGVESCERE vero aut fœcundos fieri ex humano cruore. aut PINGVESCERE dixit poëtice: quasi humana copora terra devorans, pinguis effici potuerit; sicut ex carniuŋ comixtione frequenter humana caro pinguescit.

INCVRVO. Una pars orationis est. SCABRA RVBIGINE. Aspera. unde & scabies dicitur à corporis asperitate.

GALEAS INANEIS. Concavas: ut, *Galeam ante pedes projecit inanem.* GRANDIA OSSA. Aut multa, aut ingentia: quasi antiquorum heroum.

DII PATRII INDIGETES, ET ROMVLE, VESTAQVE MATER. Patrii dii sunt qui præsunt singulis civitatibus: ut Minerva Athenis: Iuno Carthagini. INDIGETES autem, proprie sunt dii ex hominibus facti; quasi in diis agentes. Abusive autem omnes dii generaliter possunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egentes. Romulum autem ideo invocat, quia ipse jam inter deos colebatur. Et recte eum ad Augusti salutem invocat, quasi ex eo descendentis, & qui illius sit urbis imperator, quam Romulus condiderat.

VESTAQVE MATER, QVÆ THVSCVM TIBERIM, ET ROMANA PALATIA SERVAS. Poëtice. Nam verum nomen ejus numinis quod urbi Romæ præesset, sciri sacrorum lege prohibetur. quod ausus quidam tribunus plebis enuntiare, in crucem levatus est.

LAOMEDONTEÆ LVIMVS PERIVRIA TROIÆ. Excusat Augusti tempora, & eum dicit suis viribus non compensare damna reipub. quæ ex majorum vitiis descendisse confirmat. Horatius, *Neglegus immeritus nocituram postmodo natis, Te frandem committere.* ATQVE HOMINVM QVERITVR. Cum cælestes possis mereri.

VBI FAS VERSVM, ATQVE NEFAS. Apud homines scilicet, qui spernunt licita, appetentes illicita.

VARIORVM.

DII PATRII INDIGETES. Lamentationi precationem seu votum admiscet, pro salute & incolumitate Augusti Imperatoris, tum temporis & ætate florentis & imperio. Invocat autem Deos Romæ tutelares, ut ipsum pravis sæculi sui moribus medicinam adhibentem, & tempub. collapsam instaurantem, jubeant esse longævum. BERSMAN.

Dignus

Digitized by Google

Dignus honos: ſqualent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in enſem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinæ ruptis inter ſe legibus urbes
Arma ferunt: ſævit toto Mars impius orbe.
Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia; & fruſtra retinacula tendens,
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

SERVII.

SQVALENT ABDVCTIS ARVA COLONIS. Ad bella ſcilicet. ut, *Et latos vaſtant cultoribus agros.*

HINC MOVET EVPHRATES, ILLINC GERMANIA BELLVM. Vndique bellum movetur. EVPHRATES. namque Orientis eſt fluvius: Germania autem Occidentis provincia.

VICINÆ RVPTIS INTER SE LEGIBVS, &c. Et externa & civilia bella deſæviunt.

VT CVM CARCERIBVS. Hoc vult dicere, Res quidem publica habet optimum imperatorem: ſed tanta ſunt vitia temporum præteritorum, quæ in dies ſingulos aucta ſunt; quemadmodum in proceſſu equorum curſus augetur; ut ea, licet optimus rector, refrænare non poſſis: ſicut & auriga à ferventi curſu equos plerunque non poteſt revocare.

ADDVNT SE IN SPATIA. Id eſt currendo plus eorum curſus augetur.

NEQVE AVDIT CVRRVS HABENAS. Currus. Id eſt equi. Sane ſciendum tranſlationem hanc eſſe, non comparationem: quæ ſi ponatur in fine, vitioſum eſt.

VARIORVM.

HINC MOVET EVPHRATES ILLINC. Vndique moveri bellum ait, ab ortu & occaſu Solis. *Euphratis* autem mentione innuit Parthicum bellum, quod Antonius imperfectum reliquerat. Et Parthi quidem æmulatione imperii, Germani vero immanitate Romanis erant terribiles. TAVBMAN.

VT CVM CARCERIBVS SESE EFFVDERE QVADRIGÆ. Horat Satyr. 2. lib. 1. *Vt cum carceribus miſſos rapit ungula currus.* Carceres dicti, ubi coërcentur equi, ne inde exeant antequam à magiſtratu ſignum aurigantium factionibus miſſum, ad ſimilitudinem carceris, ubi coërcentur & cuſtodiuntur noxii. PONTANVS.

NEQVE AVDIT CVRRVS HABENAS. Notandum quod poëta librum in comparatione finierit, antitheton tertia, ubi in utraque voce ſit commutatio. Sic enim rectum ſit. *Fertur curru auriga, neque audimus equi habenas.* PHILARGYR. Servius autem, neſcio quam Rhetoricam & Logicam nobis oſtendit: *Sane ſciendum*, inquit, *tranſlationem hanc eſſe, non comparationem; quæ ſi ponatur in fine, vitioſum eſt.* Fallitur in utroque Servius. comparatio enim eſt, non tranſlatio: nec quia in fine eſt, ideo vitioſa eſt. Interdum enim res ſequitur, ſimile præcedit: ut quinta Ecloga, ut *Cereri Bacchoque tibi ſic vota quotannis Agricolæ faciunt.* Aliquando contra, ut bis in hoc libro: *Non aliter quam qui adverſo, &c.* Item, *Ceu preſſæ cum jam portum tetigere.* Qua de re poterat Quintilianus Servium monere, qui lib. 8. cap. 3. hunc Virgilii locum ſatis aperte explicat. RAMVS.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON
LIBER SECVNDVS.

HACTENVS *arvorum cultus, & ſydera cæli:*
Nunc te Bacche canam; nec non ſylveſtria tecum
Virgulta, & prolem tarde creſcentis olivæ.
Huc pater ô Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager: ſpumat plenis vindemia labris)
Huc pater ò Lenæe veni: nudataque muſto

SERVII.

HACTENVS ARVORVM CVLTVS, ET SYDERA COELI: NVNC TE BACCHE CANAM. Mire iteravit illum verſum, *Quid faciat lætas ſegetes, quo ſydere terram.* In hoc autem libro exequitur culturam agri conſiti, qui omnium arborum continet genera. Et ſciendum eſt Virgilium vites quoque arbores dicere. ut, *Nec ſecius omnis in unguem arboribus poſitis ſæclo via limite quadret.* & HACTENVS, ut multi volunt, una pars orationis eſt, & eſt adverbium ſignificans hucuſque. Alii duas partes volunt, pronomen & adverbium: ut ſit tenus hac: ſicut, Et *crurum tenus à mento palearia pendent.* ſed melius eſt unam partem accipere orationis, HACTENVS. SYDERA COELI. Pleonaſmos. nec enim alibi, quam in cœlo ſunt ſydera.

BACCHE. Inventorem pro vitibus poſuit, de quibus κατ' ἐξοχὴν in hoc libro loquitur; nam vites præcipuæ ſunt, licet & aliarum arborum faciat commemorationem. NEC NON SYLVESTRIA TECVM VIRGVLTA. Id eſt infœcundas arbores, quibus præcipue in Italia vites cohærent.

TARDÆ CRESCENTIS OLIVÆ. Res enim diu duratura tardius creſcit.

HVC PATER Ô LENÆE. Pater, licet generale ſit omnium deorum, tamen proprie Libero ſemper cohæret: nam Liber pater vocatur. LENÆVS autem ἀπὸ τοῦ ληοῦ id eſt à lacu. nam quod Donatus dicit ab eo, quod mentem leniat, non procedit: nec enim poteſt Græcum nomen, Latinam etymologiam recipere. TVIS HIC OMNIA PLENA MVNERIBVS. Tuis muneribus hic ſunt omnia plena: & ea ubique requiruntur.

PAMPINEO AVTVMNO. Cujus tempore vites foliis & fructibus plenæ ſunt: & ſub quo maturæ fiunt. ET PAMPINEO, pro pampinoſo dixit; ut nemus frondeum, pro frondoſum. TIBI FLORET AGER. In honorem tuum exultat & lætus eſt. Nam autumnali tempore revera florere non poteſt ager.

VINDEMIA. Cum vindemiam numero ſingulari dicimus, unius anni ſignificamus: cum plurali, multorum: ut meſſem, meſſes: hyemem hyemes. hæc enim ſemel tantum annis quibuſque contingunt. Multi tamen volunt VINDEMIAM eſſe totius orbis generaliter, VINDEMIAS ſingularum partium: ut plus ſignificet ſingularis, quam pluralis numerus. ſicut plus eſt cum dicimus, per terram pluit, quam per terras. tunc enim omne elementum per ſingularem numerum, non terras aliquas ſignificamus.

MVSTO. MVSTVM numero tantum ſingulari dicimus, ſicut & vinum: licet Ovidius abuſive dixerit MVSTA. Sed hoc ille plus fecit, quod & MVSTIS dixit: cum (ut diximus) de his nominibus tres caſus tantum uſurpari conſueverint.

VARIORVM.

NVNC TE BACCHE CANAM. Bacchi appellatione vites ſignificat, & tria proponit explicanda: de vitibus; de arboribus ſylveſtribus, iis nimirum, quæ vitibus ſunt uſui, ſubminiſtrando iis pedamenta, aut vinenla, aut ſimilem aliquam rei ruſticæ operam præſtando: denique de excolendis oleis. PONT.

HVC PATER Ô LENÆE. Pater nomen plerunque divinitatis eſt, ut hic; & Æneid. viij. *Tuque ô Tybri, tuo genitor cum flumine ſancto.* Nam de deo Tyberino hoc dicit. Et 3. Æneid. *Di pater augurium,* eodem ſenſu accipio: tametſi Macrobius exquiſitius quiddam, reconditumque magis affert. Et eſt dignitatis nomen, ut eodem libro,

Cum pater in ripa, gelidique ſub ætheris axe
Æneas triſti turbatus pectore bello. Et,
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta.

Sic & mater divinitatis eſt, ut Luna mater, mater Matuta: & dignitatis, ut, *caſtæ ducebant ſacra per urbem Pleumis matres in mollibus.* TVRNEB. l. 13. c. 8.

Tin-

Digitized by Google

Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia eſt natura creandis.
Namque, aliæ nullis hominum cogentibus, ipſæ
Sponte ſua veniunt, camposque, & flumina late
Curva tenent: ut molle ſiler, lentæque geniſtæ,
Populus, & glauca canentia fronde ſalicta.
Pars autem poſito ſurgunt de ſemine: ut altæ
Caſtaneæ, nemorumque Iovi quæ maxima frondet
Æſculus: atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſylva:
Vt ceraſis, ulmiſque: etiam Parnaſſia laurus
Parva ſub ingenti matris ſe ſubjicit umbra.
Hos natura modos primum dedit: his genus omne
Sylvarum, fruticumque viret, nemorumque ſacrorum.
Sunt alii, quos ipſe via ſibi repperit uſus.
Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum

SERVII.

PRINCIPIO ARBORIBVS. Creandarum arborum naturaliter ſunt tria genera. Aut enim ſua ſponte naſcuntur: aut ex ſeminibus fortuito jacentibus ſurgunt: aut ex radicibus pullulant. nam cætera uſus invenit, favente natura.

SPONTE SVA. SPONTE, modo nomen eſt: quia junctum eſt ei genus; quo caret ſemper adverbium. VENIVNT. Creſcunt: ut alibi, *Illic veniunt felicius uvæ.* CAMPOSQVE ET FLVMINA LATE CVRVA TENENT. Per tranſitum oſtendit in quibus locis arbores ſponte naſcantur, ſcilicet in humidis. Nam terra mater eſt rerum omnium, & ſeminum cunctorum creatrix.

VT MOLLE SILER. Arboris genus eſt. SILER. Et notandum genus neutrum de arbore: quod eſt admodum rarum.

GLAVCA CANENTIA FRONDE SALICTA. Locum ſalicum, pro ipſis arboribus poſuit. bene autem ait & GLAVCA, & CANENTIA: nam ſalix ab una parte alba eſt, ab altera viridis. Sane Carephaton eſt, GLAVCA CANENTIA.

PARS AVTEM POSITO &c. Quacunque ratione projecto, vel ab avibus, vel ab hominibus: ne incipiat eſſe induſtrix. Dicit quippe pleraſque arbores ex ſemine naſci, non ſtudio hominum jacto, ſed quocunque modo & eventu. PARS SVRGVNT. Pro ſurgit.

NEMORVMQVE IOVI, QVÆ MAXIMA, &c. Ordo eſt, Nemorumque maxima æſculus, quæ Iovi frondet; id eſt, quæ creſcit in Dodonæo nemore, quod erat Iovi conſecratum.

ATQVE HABITÆ GRAIIS ORACVLA QVERCVS. Nam in Dodonæo nemore arbores, dantes reſponſa, fuiſſe dicuntur. HABITÆ autem GRAIIS: vel quaſi non credens dixit, vel quaſi Italus, qui loca illa neſciret. vel revera quondam HABITÆ, quia illo jam tempore ſilebant.

PVLLVLAT AB RADICE. Mira in ſingulis proprietas. nam ait, *Sponte ſua veniunt, ſurgunt de ſemine*; pullulant ab radicibus.

VT CERASIS, VLMISQVE. Hæc ceraſus, his ceraſis facit. Sane Ceraſus civitas eſt Ponti, quam cum deleſſet Lucullus, genus hoc pomi inde advexit, & à civitate Ceraſum appellavit. Nam arbor ceraſus: pomum ceraſum dicitur. Hoc autem etiam ante Lucullum erat in Italia, ſed durum; & cornum appellabatur: quod poſtea mixto nomine, cornoceraſum dictum eſt. PARNASSIA LAVRVS. A Parnaſſo monte Apollini conſecrato.

HOS NATVRA MODOS PRIMVM DEDIT. Bene primum. Nam ut etiam ſupra diximus, favor naturæ fuit etiam ad alios inveniendos. contra naturam enim nihil hominum inventum valeret.

VIA SIBI REPPERIT VSVS. Ratione: ut, *Invenit, germana viam.*

HIC PLANTAS TENERO. Inter plantas & plantaria, hoc intereſt; quod plantæ raptæ ſunt de arboribus: Plantaria vero, quæ ex ſeminibus nata, cum radicibus & terra propria transferuntur: ut, *Et viva ſua plantaria terra.*

VARIORVM.

DIREPTIS CRVRA COTHVRNIS. Nam cothurnatus erat Bacchus. Et apud Tacitum lib. 11. *In celebrando vindemiæ ſimulacro, Solus Bacchum referens, edem vinclus erat, & cothurnos gerebat.* Cothurnis enim tragœdi calciabantur, qui in theatro dicturi erant, & alta intonantique voce cantaturi. Eſt ergo calciamentum in modum crepidarum, quo heroës utebantur: ſed tale, ut in dextro & lævo conveniat pede. Inde adagium in hominem inconſtantem & fidei lubricæ, *cothurno verſatilior.* ISIDORVS lib. 19. cap. 34.

Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidaſque ſudes, & acuto robore vallos.
Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin & , caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleægina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius; mutatamque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite, ô proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo:
Neu ſegnes jaceant terræ, juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ,

SERVII.

SVLCIS. Foſſis: ut, *Auſim vel tenuis vitem committere ſulco.* HIC STIRPES OBRVIT ARVO. Altius deponit validiores cum radicibus plantas.

QVADRIFIDASQVE SVDES. Ita robuſtas, ut poſſint in quatuor partes dividi. ET ACVTO ROBORE. Pro acuti roboris accipimus. Et bis idem eſt dictum. nam & valli, & ſudes idem ſunt.

SYLVARVMQVE ALIÆ PRESSOS PROPAGINIS. Propago præcipue vitibus congruit. unde apparet SYLVAS, cum etiam de vitibus dicere.

ET VIVA SVA PLANTARIA TERRA. Et alix ſylvarum expectant plantaria cum ſua terra viva, id eſt naturali. ut, *Vivoque ſedilia ſaxo*, id eſt naturali. Inde eſt, *Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem.*

QVIN ET CAVDICIBVS SECTIS. Caudicibus poſuit pro codicibus: ſicut caulem, pro colem: ſauricem, pro ſorice dicimus. Fit autem, quod nunc dicit de oliva & myrto: quarum ficci ſtipites ſecantur uſque ad medullam; & terræ infoſſi ex ſe arbores creant: quod ſine dubio mirum eſt.

TRVDITVR. Vrgente natura procreatur. E SICCO LIGNO. Ex arido. RADIX OLEAGINA. Derivatum ab olea.

IMPVNE VIDEMVS. Sine damno ſui. Et loquitur de inſitione. Sane inſitas arbores dicimus: inſertas vero cauſſas, aut fabulas.

LAPIDOSA CORNA. Dura. Alibi, *Lapidoſaque corna Dant rami.*

PROPRIOS GENERATIM. Generatim, per ſingula genera. Generaliter autem eſt ſimul omnia. γενικῶς καὶ ὁλικῶς.

SEGNES TERRÆ. Pigræ, inforcandæ. & docet poſſe induſtria etiam loca aſperrima, ad fertilitatem perduci. ISMARA. Montes Thraciæ.

OLEA MAGNVM VESTIRE TABVRNVM. Per hos montes, ſignificat etiam montuoſa & aſpera loca tendenda eſſe. TABVRNVS autem mons Campaniæ. VESTIRE vero, implere ſignificat.

TVQVE ADES MÆCENAS. Adeſto, & inceptum favorem omnibus libris impendito. nam ubique eum invocat.

O DECVS, O FAMÆ MERITO PARS MAXIMA NOSTRÆ. Horatius, *O & præſidium & dulce decus meum.*

VARIORVM.

QVIN ET CAVDICIBVS SECTIS. Caudex etiam codex veteribus. Quid proprie ſit caudex, quid truncus, & omnino de partibus arboris, conſulas licet Prædium ruſt. CAROLI STEPHANI. Quintus hic modus eſt procreandarum arborum, qui eſt ἐκ μίσχου, ut Theophraſtus loquitur: vel ut Plinius, *conjecto arboris trunco.* Genera autem hujuſmodi inſitionum tria recenſet Columella lib. 5. cap. 11. Vide & Varronem lib. 1. cap. 40. Item Plin. lib. 17. cap. 14.

TRVDITVR E SICCO RADIX OLEAGINA. Id eſt olea. Hic innuit, vallum, ſive palum oleagineum, βλαστικὸν εἶναι καὶ ἀμπέλους, hoc eſt, vim habere germinandi; etiamſi radicibus expers ſit: ſicut *ficulneum & vinaceum.* WILLICHIVS.

QVARE AGITE. Abſoluta Naturæ & Curæ ſive artis partitione, hortatur agricolas, ut generatim, id eſt, in ſingulis arborum generibus, propriam & cuique ſpeciei congruentem culturam ſervent, & loca ſterilia vinetis & olivetis frequentent. TAVERNARIVS.

Mæ-

Digitized by Google

Mecœnas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſylveſtrem animum, cultuque frequenti
In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Nec non & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.

SERVII.

PELAGOQVE VOLANS DA VELA PATENTI. Simplici generi carminis præſta favorem: ut VELA, favorem accipiamus. PATENS PELAGVS, carminis facilitatem. Hoc autem carmen facile eſſe, ipſe ſignificat dicens, & IN MANIBVS TERRÆ; hoc eſt in facili & in promptu res poſita eſt.

NON EGO CVNCTA MEIS AMPLECTI VERSIBVS OPTO. Id eſt, Non ſum univerſa dicturus: nec enim poſſum. quare & ſuam verecunde extennat poſſibilitatem; & Mecœnatis auribus, ex ſui carminis brevitate blanditur. Alii aliter accipiunt. Conſtat Mecœnatem fuiſſe literarum peritum, & plura compoſuiſſe carmina. nam etiam Auguſti Cæſaris geſta deſcripſit, quod teſtatur Horatius dicens, *Tuque pedeſtribus Dicis hiſtoriis prælia Cæſaris Mecœnas melius ductaque per vias Regum colla minacium.* ut hoc nunc dicat, INCEPTVM VNA DECVRRE LABOREM. ideſt, adeſto, & ſimul ſcribamus. licet enim quæ tu ſcribis, conſtet eſſe ingentia: meum autem carmen & breve ſit, & totum id explicare non poſſim; debes tamen favere minoribus: ut, PELAGOQVE VOLANS DA VELA PATENTI, ſit ingentia ſcribe. ET PRIMI LEGE LITTORIS ORAM. Fave minora ſcribenti. NON EGO CVNCTA MEIS. Lucretii verſus. ſed ille *aenea* vox ait, non *ferrea*.

PRIMI LEGE LITTORIS ORAM. LEGE, nauticus ſermo eſt, qui nunc & ad navigandum, & ad lectionem poteſt referri. Nam hoc dicit, faveto principio, vel humilitati carminis mei.

IN MANIBVS TERRÆ. Id eſt in facili & in promptu eſt terrarum deſcriptio. quod εὐχείρως Græci dicunt. NON HIC TE CARMINE FICTO, ATQVE PER AMBAGES ET LONGA EXORSA TENEBO. Id eſt ſimpliciter univerſa deſcribam: neque ut in Æneide, aliquibus figmentis, aut ullis utar ambagibus.

LONGA autem EXORSA, dicit procœmia longe repetita: quæ conſtat eſſe vitioſa.

SPONTE SVA, &c. Ad illud quod omiſerat redit, & exequitur qualitatem trium generum, quæ ſupra memoravit: arborum ſcilicet ſponte natarum, procreatarum ex ſemine, & earum quæ de radicibus pullulant.

INFOECVNDA QVIDEM. Fœtu carentia. & per tranſitum rem phyſicam tangit. nam ſemen ſalicis eſum, dicitur infœcunditatem mulieribus gignere. Et ſupra ait, *glauca canentia fronde ſalicta*. LÆTA ET FORTIA. Quaſi hoc in ipſis arboribus genus ſit fœcunditatis.

QVIPPE SOLO NATVRA SVBEST. Quid ut ſupra diximus, naturaliter rerum omnium mater eſt terra, & univerſa intra ſe continet ſemina. Hinc eſt, *Quippe ſolo natura ſubeſt*. Nam natura dicta eſt ab eo quod naſci aliquid faciat. Mire autem ait SVBEST. Ideſt, ineſt latenter: quia non apparet. Vnde Epicurei dicunt nihil eſſe, quod non habeat' originem ſui. Nam hoc eſt, *Gigni de nihilo nihil, in nihilum nil poſſe reverti*.

SCROBIBVS MANDET MVTATA SVBACTIS. Nos *ſcrobes* genere dicimus maſculino; licet Lucanus dixerit contra artem, *Exigua poſuit ſcrobe*.

EXVERINT SYLVESTREM ANIMVM. Naturalem aſperitatem & infœcunditatem.

ARTES. Fœcunditates, ex arte venientes.

HOC FACIET. id eſt erit fœcunda, ſi inde transferetur.

VRVNTQVE FERENTEM. Quæ ferre poteſt: ſi ei umbra non noceat.

Iam, quæ ſeminibus jactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus umbram:
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores:
Et turpeis avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus eſt labor impendendus, & omnes
Cogendæ in ſulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli naſcuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbroſa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Naſcitur, & caſus abies viſura marinos.
Inſeritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et ſteriles platani malos geſſere valentes,

SERVII.

POMAQVE DEGENERANT. Modo DEGENERANT, in pejus vertuntur: alias in melius. Poma vero arborum ex ſemine procreatarum dicit: quas conſtat, niſi tranſlatæ aut inſitæ fuerint; non reſpondere qualitati ſeminis ſui. FERT VVA RACEMOS, Vvam pro vite poſuit, id eſt fructum pro arbore. Sane racemus, botryonis eſt pars, & botryo Græcum eſt, & ſic uvam pro vite poſuit. ſicut Horatius, pro vino: nam ſic ait, *Cecubum & prelo domitam Caleno, Tu bibes uvam.*

COGENDÆ IN SVLCVM. In ordinem componendæ: aut certe arandæ. MVLTA MERCEDE. Multo labore. à ſequente, quod præcedit intellige.

SED TRVNCIS OLEÆ MELIVS. Quia ſupraſcit, *Tradidit è ſicco radix oleagina ligno*: Et jam redit ad eos modos, quos invenit induſtria. Dicendo autem MELIVS, oſtendit etiam alias arbores ex truncis poſſe creari. Sane olea eſt arbor ipſa: unde derivatio eſt oleum. Oliva vero fructus ipſe, unde olivum dicitur. Legimus tamen & olivam de arbore. ut, *Incumbens tereti Damon ſic cœpit olivæ.*

SOLIDO PAPHIÆ DE ROBORE MYRTVS. Sicut & olea. PAPHIÆ autem Veneriæ, à Papho, inſula, in qua Venus colitur. Huic autem myrtus conſecrata eſt; vel quod hæc arbor gaudet litoribus, & Venus de mari dicitur procreata: vel quod, ut Medicorum indicant libri, hæc arbor apta eſt mulierum neceſſitatibus plurimis.

PLANTIS ET DVRÆ CORYLI NASCVNTVR. Duras dixit, non ad lignum, ſed ad fructum ipſarum referens. alii EDVRÆ legunt, quaſi non duræ, ut paulo poſt, *Enodes trunci*: id eſt ſine nodis. ut E modo, minuentis, non augentis habeat ſignificationem. Sane coryli proprie dicuntur. nam avellanæ ab Avellano Campaniæ oppido, ubi abundant, nominatæ ſunt.

HERCVLEÆQVE ARBOS VMBROSA CORONÆ. Ipſe alibi, *Herculea bicolor cum populus umbra.*

CHAONIQVE PATRIS. Jovis Epirotici.

ARDVA PALMA. Aut alta, aut ad quam difficile pervenitur. CASVS ABIES VISVRA MARINOS. Eſt enim abietis ſpecies apta navibus, quam Sappinum vulgo vocant.

FORTV NVCIS ARBVTVS HORRIDA. Verſus dactylicus. nam male quidam horrens legunt. Horrida autem hiſpida. Et jam tranſit ad inſitionem, quæ duplex eſt. Nam aut inſitio dicitur, cum fiſſo trunco ſurculus fœcundæ arboris, ſterili inſeritur: aut oculorum impoſitio; cum inciſo cortice libro alligatur alieno, & arboris germen inſerimus.

ET STERILES PLATANI MALOS GESSERE VALENTES, &c. Dicit quid in quam arborem debeamus inſerere. In arbuto nucem; in platano malum; in fago caſtaneam; in orno pyrum. Sed caſtaneæ fagos eget expoſitione: non enim in caſtanea fertili, infœcunda fagus inſeritur: unde aut hypallage eſt, ut Caſtaneæ fagos, ſit pro fagi caſtaneas geſſere. aut eſt mutanda diſtinctio, ut ſit. *Et ſteriles platani malos geſſere valentes Caſtaneæ.* Hoc eſt infœcundæ arbores platani, fortes ramos caſtaneæ portaverunt.

VARIORVM.

IAM, QVÆ. *Iam* particula hic propterea ponitur, & tempus ſignificat, ut *jam tempus agi res.* PHILARGYRIVS.

SERIS FACTVRA NEPOTIBVS VMBRAM. Virgilius hic poëtice *nepotes* dixit; ut alibi etiam lacutus videtur, cum cecinit, *etiam Parnaſſia laurus, Parva ſub ingenti matris ſe ſubjecit umbra.* Rurſum, *Hic plantas tenero abſcindens de corpore matrum.* Tum mecum facit perantiquus liber meus, qui verbum illud *nepotibus*, exponit, radicibus: ita ut ex eo verſu ſenſus hic eliciatur; fatas ſemine arbores, non modo ipſas tardas venire; verum etiam ab ea arbore, abs terra pulli qui naſcuntur, ſero creſcere. VRSINVS.

ARDVA PALMA. Quia Hercules, cum ab inferis rediret, hanc primus arborem dicitur contemplatus eſſe, & ſe inde coronaſſe, conveniente colore arboris illi eventui, quo è tenebris in lucem commearet. PHILARG.

Caſta-

Digitized by Google

Caſtaneæ fagos; ornuſque incanuit albo
Flore pyri; glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus, inſerere, atque oculos imponere, ſimplex.
Nam qua ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cælum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cypariſſis.
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pauſia baccæ;
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ: nec ſurculus idem

SERVII.

FAGOS] ORNVSQVE INCANVIT ALBO FLORE PYRI. Secundum quam diſtinctionem fagos, licet brevis ſit GOS. Finalitatis tamen ratione producitur. Fagos enim incipit eſſe nominativus caſus Græcus ſingularis, non pluralis; noſtet Accuſativus. Alii neutrum probant: & ita accipiunt, *Caſtaneæ flore fagos incanuit: Pyri flore ornus incanuit*: ut ſimiliter fagos nominativus ſit Græcus.

NEC MODVS, INSERERE ATQVE OCVLOS IMPONERE, SIMPLEX. Aut, non eſt ſimplex aut fortuita ratio, ſed ea quæ ingenti labore colligitur. aut hoc dicit, Non eſt idem inſerere, quod & oculos imponere: quarum rerum diſcretionem hoc loco commemorat, ſicut nos diximus ſupra.

TRVDVNT. Propellunt, ejiciunt. TVNICAS. Id eſt arborum interiores libros.

HVC INCLVDVNT. Quia ait ex aliena arbore: & eſt mutatio. ideo non ait hic includunt, ſed HVC. Sic Cicero, *Includuntur in carcerem condemnati, utique qui illuc fuerant alunde deducti.* INOLESCERE. Concreſcere, *συμφύῆναι*.

MIRATVRQVE. NOVAS FRONDES ET NON SVA POMA. Ingens phantaſia. & ſane *Mirataque eſtque*, legendum eſt, ut ſtet verſus.

PRÆTEREA GENVS HAVD VNVM. Docet nunc etiam in ſingulis arborum ſpeciebus eſſe aliquam varietatem.

LOTOQVE. Lotos Nympha quædam fuit, quam cum amatam Priapus perſequeretur; illa deorum miſetatione in arborem converſa eſt, quæ vulgo ſiba ſyriaca dicitur.

VNAM IN FACIEM. in eandem ſimilitudinem.

ORCHITES à Græca etymologia, ſed obſcœna, id eſt à teſticulis qui ὄρχεις dicuntur. RADII. Olivæ ita à longinquitate nominatæ. AMARA PAVSIA BACCA. Oliva à paviendo dicta, ideſt tundendo. aliter enim ex ſe oleum non facit. AMARA autem BACCA viridi, ut alibi, *Floribus atque apibus crines ornatus amaro.* ideſt viridi. nam de pauſia viride oleum fit. unde contra dulce dicitur, non viride.

POMAQVE. Subaudi à ſuperioribus, non unam naſcuntur in faciem. ALCINOI SYLVÆ. id eſt pomiferæ arbores. nam Alcinous rex Phæacum fuit, diligens cultor horrorum. unde per ejus ſylvas, arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait, quod haberet καὶ ὄχνη ἐπ' ὄχνῃ γίγνεται, μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ σταφυλὴ σταφυλῇ, ἐπὶ δ' ἄμπελος ἄμπελον.

VARIORVM.

NEC MODVS INSERERE ATQVE OCVLOS. Ratio inſerendi duplex. Aut enim infiſſo trunco ſurculus fœcundæ arboris ſterili inſeritur; quæ *Inſitio* dicitur, ἐμφυτεία Græcis; aut inciſo cortice, alienæ arboris germen libro inſeritur, quæ *oculorum* dicitur *impoſitio*, Græcis ἐνοφθαλμισμὸς, id eſt *inoculatio*. De his omnibus videatur Plin. l. 17. 16. & 14. Columella lib. 5. 11. Palladius lib. 3. 17. TAVERNAN.

AVT RVRSVM. *Rurſum* non habet hic ſignificationem iterandi, ſed abundat. PHILARGYR.

PLANTÆ. *Plantæ* abutitur pro ſurculis. PHILARGYR.

LOTOQVE. Lotos arbor Africæ: unde & Panis & Vinum: & nomen etiam genti, ut *Lotophagi* appellentur. Eſt & herba hoc nomine in Ægypto, cujus grano itidem panis conficitur. Vid. Plin. lib. 13. c. 17. &c. Sed & Adagium, *Lotum guſtavit.* TAVERN.

Cruſtumiis, Syriſque pyris, gravibuſque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
Purpureæ, Preciæque: & quo te carmine dicam
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites firmiſſima vina:

SERVII.

CRVSTVMIIS. Cruſtumia pyra ſunt ex parte rubentia, ab oppido Cruſtumio nominata. SYRIISQVE PYRIS, GRAVIBVSQVE VOLEMIS. Id eſt magnis. Nam & volema ab eo quod volam impleant dicta ſunt. Vnde & involare dicimus.

NON EADEM ARBORIBVS PENDET VINDEMIA NOSTRIS. Id eſt vites quoque diverſæ ſunt. NOSTRIS autem, Italis. Et bene PENDET dixit, Nulla enim vitis in Italia eſt quæ non pendeat.

QVAM METHYMNÆO CARPIT DE PALMITE LESBOS. Lesbos inſula eſt, cujus civitas Methymna habet pretioſiſſimum vinum.

THASIÆ VITES. A Thaſo inſula nominata. MAREOTIDES ALBÆ. Ægyptiæ: Mareotis enim pars eſt Ægypti. & dicendo ALBÆ, oſtendit etiam eſſe purpureas, vel alterius coloris.

PINGVIBVS HÆ TERRIS HABILES, LEVIORIBVS ILLÆ. Pinguibus Thaſiæ, Levioribus Mareotides. Nam ordinem poſitum ſequimur, cum aperte aliquid non commemoratur.

PASSO PSYTHIA VTILIOR. Bene VTILIOR. ut oſtendat etiam de aliis uva poſſe paſſum fieri; ſed melius de Pſithia. Paſſum autem dicitur à patiendo. Nam decoquitur muſtum, & inde fit paſſum. hinc Defrutum dictum eſt quod defraudatur, & quaſi fraudem patitur. TENVISQVE LAGEOS. Lageos eſt, quæ Latine leporaria dicitur. *Tenuis* autem, penetrabilis. quæ cito deſcendit ad venas.

TENTATVRA PEDES. Terentius, *Neque pes neque mens ſuum ſatis officium facit.* OLIM autem adverbium eſt cujuslibet temporis.

PVRPVREÆ. Purpurei coloris. PRECIÆQVE. Hæ cito matureſcunt. unde & preciæ dictæ ſunt, quaſi præcoquæ: quod ante alias coquantur. QVO TE CARMINE DICAM RHETICA? Hanc uvam Caro præcipue laudat in libris, quos ſcripſit ad filium: contra Catullus eam vituperat, & dicit nulli rei aptam eſſe, miraturque cur eam laudaverit Caro. Sciens ergo utrumque Virgilius, medium tenuit; dicens. *Quo te carmine dicam Rhetica.*

NEC CELLIS IDEO CONTENDE FALERNIS: Licet ſis à Catone laudata, tamen vino te Campano præferre non debes. CELLIS autem Apothecis dicit. nam cellas vinarias dicimus. Et FALERNVS mons eſt Campaniæ, in quo optima vina naſcuntur.

SVNT ETIAM AMMINEÆ VITES FIRMISSIMA VINA. Amineum vinum dictum eſt, quaſi ſine minio, ideſt rubore, nam album eſt. Sane AMINEVM dici verſus probat, qui ſtare non poteſt, ſi, *Amineum* dixerimus.

VARIORVM.

CRVSTVMIIS. Pro Cruſtuminis. PHILARGYRIVS.

QVAM METHYMNÆO CARPIT DE PALMITE LESBOS. Lesbos eſt inſula Aſiæ, in ſinu Ægæo, conſpicua Troadi & Thraciæ; à Lesbe, filio Macharis, appellata: in qua eſt oppidum, quod appellatur Methymna, ex quo fuit Arion citharœdus. PROBVS.

SVNT ET MAREOTIDES ALBÆ. Mareotin conſtat lacum eſſe in Ægypto, item partem illam Libyæ, quę inter Cyrenaicam regionem & Ægyptum à Ptolomæo Marmarica appellatur. Eſt etiam Mareotis, pars Epiri, in qua vinum optimum naſcitur, unde *Mareotides uvæ dictæ*. Plinius Lybiæ partem, quæ eſt Ægypto contermina, *Mareotidem* appellat, à Mareotarum gente, quæ ibidem habitat, appellatam. Sunt tamen, qui *vites Mareoticas*, non Ægyptias, ſed Græcas, interpretentur, Columella lib. 3. cap. 2. GERMANVS.

ET QVO TE CARMINE DICAM RHETICA? Vt docte obſervavit Turnebus, Senecæ viſus eſt Poëta incertus laudandi & vituperandi. At Plinius ſecundum poſt Phalernum vinum, dediſſe locum Rhetico videtur. Rheti autem populi in Italiam uſque ſupra Veronam & Comum extenduntur. Vina autem Rhetica grata fuiſſe Auguſto, ſcribit Tranquillus. GERMANVS.

SVNT ETIAM AMMINEÆ VITES. Varie hic verſus legitur. Nam quidam ſunt, qui legunt SVNT ET AMINEÆ. Ego utrumque defendi poſſe video: hoc auctoritate Sereni, qui cap. 29. ſic ſcripſit, *Succus Amineæ vitis cum pane medetur*. Illud Auſonii Epiſt. 5. ſic ſcribentis, *Solus qui Chium miſcet & Ammineum*. TVRNEBVS. lib. XXIX. cap. XXVI.

AMINEOS. Ariſtoteles in Politicis hoc ſcribit, Theſſalios fuiſſe, qui ſuæ regionis vites in Italiam tranſtulerint, atque illis inde nomen impoſitum. PHILARG.

Tmolus

Tmolus & assurgit quibus, & ros ipse Phanæus,
Argitisque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fuere, aut totidem durare per annos.
Non ego te mensis, & dis accepta secundis,
Transierim Rhodia, & tumidis Bumaste racemis.
Sed neque quam multa species, nec nomina quæ sint,
Est numerus: neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere, quam multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alnè
Nascuntur; steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis lætissima. denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aspice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos:

SERVII.

TMOLVS ET ASSVRGIT QVIBVS ET REX IPSE PHANÆVS. Assurgit, Duplex est hoc loco expositio. nam alii volunt sine vitio in subauditione esse posita, quæ aperte dicere non possumus; ut sit, *quibus vinis assurgit*, id est cedit Tmolus & Phanæus. Quod si aperte dicatur, est utrunque vitiosum, tamen VINIS de Græco traxit: nam οἶνος dicunt. Pleraque autem subaudiri, quæ aperte non possumus dicere, & ipse alibi docet dicens; *Nec dextra erranti deus abfuit*. Et Sallustius qui ait, *Quis à Sertorio triplices insidiæ, per idoneos saltus positæ erant*. Prima autem & subaudiendum reliquit insidia: quod penitus dicere non possumus. Alii ad superiora referunt, ut QVIBVS, non ad vina referamus, sed ad vites: ut sit, quibus vitibus cedit Tmolus & Phanæus, montes vitibus consiti. Et est figura: qualis illa in Æneide, *Me puer Ascanius capitisque injuria cari: Quem regno Hesperiæ fraudo*: scilicet Ascanium, non, quem caput. Tmolus mons est Ciliciæ: Phanæus mons est in promontorio Chii: dictus à Phanæo rege. Vt autem ASSVRGIT, cedit sit, tractum est à sedentibus, qui in honorem alicujus, assurgere consueverunt. REX IPSE PHANÆVS. De Lucilio hoc tractum est, qui ait, Chios te dynasta, id est ὁ ἄναξ.

ARGITISQVE MINOR. Quantum ad solam pertinet speciem.

MENSIS ET DIIS ACCEPTA SECVNDIS. Grata sacrificiis & mensis secundis. pomorum scilicet.

BVMASTE. Vve in mammæ bovis similitudinem.

SED NEQVE QVAM MVLTÆ SPECIES &c. Scis apud diversos lecta esse innumerabilia vitium genera; quibus offensus ait, Colligere tanta vitium genera, nec utile est, nec possibile. Qui enim conatur universa cognoscere, debet etiam impossibilia scire, ut est arenarum vel fluctuum numerus.

NEC VERO TERRÆ FERRE OMNES OMNIA POSSVNT. Aut generale est, sicut ait in primo, *Et quid quæque ferat regio*: aut ad superiora pertinet, ut sit sensus talis; Non prodest nosse cuncta vitium genera: nec omnia procreantur in omnibus terris.

CRASSIS PALVDIBVS. Lutosis naturaliter.

LITTORA MYRTETIS LÆTISSIMA. Locum posuit pro ipsis arboribus; sicut salictum pro salicibus. nam myrretum est locus: arbor vero ipsa myrtus vocatur.

DENIQVE APERTOS BACCHVS AMAT COLLES. Hinc est quod vites amant montium laxiora.

ASPICE ET EXTREMIS. Intuere etiam extremum orbem cum suis cultoribus domitum: nam subaudimus CVM. Et per transitum majestatem Romani laudat imperii.

EOASQVE DOMOS ARABVM. Arabia, Panchaja, Sabæorum gens est, apud quam tus nascitur. ut, *Solis est turea virga Sabæi*. Item, *Totaque turiferis Panchaja pinguis arenis*. Plautus *Arabico ture*.

PICTOSQVE GELONOS. Stigmata habentes: populi Scythiæ. ut, *Picique Agathyrsi*.

VARIORVM.

MENSIS. *Mensis*, quæ post inferuntur, per quod significat & esui & potui bona. PHILARG.

DIIS ACCEPTA SECVNDIS. *Dis secunda* intelligit, hoc est, propitiis. PHILARG.

REFERT. Aut interest, aut prodest. PHILAR.

LIBYCI. Ipse, *Litus arenosum Libyæ*, dixit. PHILARGYRIVS.

Divisa

Diviſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert ebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius ullum,

SERVII.

DIVISÆ ARBORIBVS PATRIÆ. Regionis, ut, *Italiam quæro patriam.* SOLA INDIA NIGRVM FERT HEBENVM. Atqui & in Ægypto naſcitur; ſed Indiam, omnem plagam Æthiopix accipimus. Sane & hæc hebenus, & hoc hebenum dicitur: hic neutro uſus eſt, Lucanus vero ait, *Hebenus Mareotica paſtos. Non operit poſtes.* Hebenus autem arbor eſt, quæ cæſa dureſcit in lapidem.

BALSAMAQVE. *Que* vacat. ut alibi, *Dixitque, & prælia voce diremit.* Sane BALSAMVM eſt arbor ipſa: Opobalſamum, ſuccus collectus ex arbore: nam ὀπὸς dicitur ſuccus: τὸ ξύλον lignum ipſius arboris. Probatio autem opobalſami, ut dicit Plinius, hæc eſt; *Si contra ſolem feratur & corruptum non ſit, manum ferentis exurit.* SEMPER FRONDENTIS ACANTHI. Acanthus arbor eſt in Ægypto ſemper frondens, ut oliva, laurus. Acanthus dicta, quia ſpinis eſt plena. Abundat hac etiam Circina inſula.

VELLERAQVE VT FOLIIS DEPECTANT TENVIA SERES? Apud Indos, & Seres, ſunt quidam in arboribus vermes, & bombyces apellantur; qui in aranearum morem tenuiſſima fila deducunt. Vnde eſt ſericum: nam lanam arboream non poſſumus accipere, quia ubique procreatur.

OCEANO PROPIOR GERIT INDIA LVCOS. Hæc enim habet arbores magnas, quæ eſt juxta Oceanum. hinc eſt, *Extremi ſinus orbis.* DEPECTANT. Decerpant. ſed alii DEPECTAT legunt. quod ſi eſt: Seres, poſſitit pro Ser: ſicut trabes pro trabs. Sic Lucanus, *Subjuga jam Seres, jam barbarus iſſet Araxes.*

NON TARDA. Id eſt frenuiſſima. nam Liprotes figura eſt. MEDIA FERT TRISTES SVCCOS. Di, ſine ſibilo proferenda eſt: Græcum enim nomen eſt, & Media provincia eſt. TRISTES SVCCOS, Amaros. ut, *Triſteſque lupini.* TARDVMQVE SAPOREM FELICIS MALI. Apud Medos naſcitur quædam arbor, ferens mala, quæ medica vocatur: quam per periphraſin oſtendit, ejus ſupprimens nomen. hanc plerique citrum volunt; quod negat Apuleſus in libris quos de arboribus ſcripſit; & docet longe aliud genus arboris eſſe. TARDVM autem SAPOREM dicit, vix intelligibilem, quod illi ad carnem mediam citri referunt. Nam prima & interior facile ſuum oſtendit ſaporem.

FELICIS MALI. Secundum eos qui dicunt, citrum fœcundum: nam hæc arbor, id eſt citri, omni pene tempore plena eſt pomis; quæ in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore ſunt poſita. Aut certe FELICIS, ſalubris. Nulla enim efficacior res eſt ad venena pellenda.

VARIORVM.

BACCAS FRONDENTIS ACANTHI. Servius ACANTHON, *proſpina Ægyptia nigra accepit*, & dicit, *hæc Cercinam inſulam abundare.* Non Ægyptia ſpina abundat Cercinna, ſed Loto arbore. Nam Cercinna prætenta eſt initio Syrtis majoris, in qua Lotos multa. Quod ſi & poëta ipſe *Acanthon* eo loco pro ſpinoſo Loti genere, vel paliuro Africana ſumpſit? Nam inter arbores peregrinas recenſet, BACCHAS S. FROND. ACANTHI. Atqui in Acantho ſive ſpina Ægyptia nullæ proprie baccæ, ſed ſiliquæ grandes, quæ *baccæ* appellari non poſſunt. SALMASIVS.

MOLLI CANENTIA LANA. Pimpontius, liniferas arbores notari putat, quæ byſſum ferunt, linum auro contra carum. Sed docet Lipſius, *Byſſum* è terra gigni, ut linum: & imperite à multis confundi *Byſſina, Bombycina & Serica:* Cum *Byſſina* veſtis ſit è lino: *Bombycina* è verme; *Serica* ex arborum lana confecta. TAVERMANNVS.

GERIT. Pro habet, ut alibi, *Virginis os, habitumque gerens.* PHILARG.

AERA. *Aëra arboris*, nunc pro cacumine: aut aërem eum dicit, qui circa cacumen eſt. PHILAR.

MEDIA FERT TRISTES SVCCOS. Pars Parthorum Media eſt appellata, à Medo, filio Medeæ & Ægei, ut exiſtimat Varro: qui quatuor libros de Argonautis edidit. Arbor autem, quæ deſcribitur à Virgilio, naſcitur quidem & in Italia; ſed non eſt ejuſdem effectus, cujus in Media, & appellatur Rododaphne. Cydonium ergo malum, quod Cotoneum Medici accipiunt, videtur ejuſdem pene cum hoc Medico, quodcunque ſit, eſſe efficacix. namque uſurpatum à veteribus ex Plutarcho conſtare videtur ad halitus commendationem & gratiam conciliandam, hoc indicio, quod juberet Solon, ſponſam conſuetudinem cum ſponſo accubitumque auſpicari malo Cydonio recens ab ea vorato. PAOLVS. GERMAN.

Pocula

Digitized by Google

Pocula si quando sæve infecere noverca,
Miscuerunt que herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro:
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fovent illo: & senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra;
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem

SERVII.

SÆVÆ NOVERCÆ. Aut hæ quæ sævæ sunt: aut epitheton est omnium novercarum.

NON INNOXPA VERBA. Liptotes. id est nocentissima. Et est augmentum, quasi parum putent venena miscere, nisi etiam magicos cantus addiderint.

MEMBRIS AGIT ATRA VENENA. Radices, nuces, lupini, citrum, apium prosunt contra futuram, non contra jam acceptum venenum. Vnde etiam antiquitus ante ullas alias epulas, hæc solebant mensis apponi. apparet ergo non eum de citro loqui in præsenti, cum dicit MEMBRIS AGIT ATRA VENENA. Iam data.

FACIEMQVE SIMILLIMA LAVRO. Figura Ciceronis, qui ait in Cæsarianis, *Sed simillimum deo judico.* Sane etiam hæc probat citrum non esse: nam citri arbor & multum non potest crescere, & multo habet folia majora quam laurus.

ALIVM LATE IACTARET ODOREM. Et infinitum emittit suum odorem, & longe alium quam laurus.

FLOS APPRIMA TENAX. Apprima, id est maxime. Et est nomen pro adverbio. sicut, *Et pede terram Crebra ferit*, pro crebro. ANIMAS. δύσπνοιαν. Id est pulmonis vitiosum anhelitum; quod exprimit subdens, *Senibus medicantur anhelis.* OLENTIA ORA. Putentia, id est δυσώδιας oris: Notandum sane huic uni tantum arbori incubuisse Virgilium, & expressisse ubi sit, qualis sit, cujus potestatis sit; sicut in quarto de herba amello, quod qui de arboribus aut herbis scripserunt, in omnibus exequuntur.

SED NEQVE MEDORVM SYLVÆ. Iam incipit laus Italiæ, quam exequitur secundum præcepta Rhetorica. Nam dicit eam & habere bona omnia, & carere malis universis.

GANGES. Indiæ fluvius, per quem provincia significatur. HERMVS. Lydiæ fluvius, arenas aureas trahens.

LAVDIBVS ITALIÆ CERTENT. Figurate. nam certo tecum dicimus. BACTRA. Regio juxta Assyrios: unde & populi Bactriani dicuntur.

PANCHAIA. Arabia, ut diximus supra.

NON TAVRI SPIRANTES NARIBVS IGNEM. Quales fuerunt in Colchide civitate Scythiæ. nam hoc habet fabula; Iason Colchos profectus ad tollendum vellus aureum, quod dicaverat Marti Phryxus, fretus Medeæ auxilio: & pervigilem draconem occidit, & ejus dentes sevit, junctis tauris ignem afflantibus; unde nati sunt armati, qui primum fecerunt impetum in Iasonem frustra: postea mutuis vulneribus conciderunt. has autem conditiones OEta rex proposuerat; cui Apollo responderat, tandiu eum fuisse regnaturum, quandiu illud vellus fuisset in templo.

VARIORVM.

FLOS APPRIMA TENAX. De flore Medicæ arboris, non satis diligenter Poëta noster locutus est. Duo namque in ea sunt genera florum, valde inter se discrepantia. Alterum namque illorum sterile & infœcundum est, quod Theophrastus vocat ἄγονον. Neque enim inde unquam pomum existit; cum principio careat: videturque ipsum ornatus tantum gratia à natura in ea stirpe creatum. Alterum vero fœcundum, γόνιμον ab eodem appellatum, contrarium multis partibus illius. Qui sane flos firmus est & stabilis. Quare recte vocatus est TENAX à Poëta: quod epitheton illi alteri nullo modo quadrat. Quare miror Athenæum, Macrobium, cæterosque, qui de hoc sedulo quæsiverunt, ac multa undique testimonia citarunt, ut probarent, quod ostendere volebant, *Malum Medicam esse citrium*, hoc firmo argumento usos non esse. VICTORIVS.

OLENTIA. *Olentia*, & ad animas est referendum, & subaudiendum male olentia. Sic Plaurus in Milite glorioso: *Tum in Apulis non sum natus, non sum animata.* PHILARG.

ANHELIS. *Anhelis* autem illis qui anhelant, deficiunt. PHILARG.

PANCHAIA. Regio Arabiæ, ubi & templum Triphyli Iovis. Ipse alibi: *Panchaïs adolescunt arboribus aræ.* PHILARG.

TAVRI. *Tauri* autem hi sunt, quos ignem flantes Æetæ imperio Iason junxit, unguento usus, quod ei Medea dederat. PHILARG.

Digitized by Google

Invertêre, ſatis immanis dentibus hydri:
Nec galeis, denſisque virûm ſeges horruit haſtis.
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Maſſicus humor
Implevere: tenent oleæque, armentaque læta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert:
Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima; ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus æſtas:
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres abſunt, & ſæva leonum
Semina: nec miſeros fallunt aconita legentes:

SERVII.

SEGES HORRVIT. Non placuit. Seges autem quia de ſemine.

GRAVIDÆ FRVGES. Largæ, abundantes. MASSICVS HVMOR, Vinum Campanum à Maſſico monte Campaniæ.

HINC ALBI CLITVMNE GREGES. Vocativus eſt Clitumne. Clitumnus autem fluvius eſt in Mevania; quæ pars eſt Vmbriæ partis Tuſciæ, de quo fluvio, ut dicit Plinius in hiſtoria naturali, animalia quæ potaverint, albos fœtus ereant.

MAXIMA TAVRVS VICTIMA. Quia triumphantes de albis tauris ſacrificabant.

PERFVSI FLVMINE SACRO. Fluento. Perfuſi autem tauri qui ante triumphantes uſque ad templa ducebantur. Aut certe PERFVSI GREGES intelligamus: quod ad equos triumphales poteſt referri.

DVXERE TRIVMPHOS. Si equi, duxerunt: ſi boves, deduxerunt.

HIC VER ASSIDVVM. Verna temperies: nam ver aſſiduum eſſe non poteſt. Horatius, *Ver ubi longum tepidaſque præbet Iuppiter umbras.*

BIS GRAVIDÆ FECVDES. Verum eſt, unde enim in Bucolicis, *Lac mihi non æſtate novum, non frigore deſit.* BIS POMIS VTILIS ARBOS. Biferæ ſunt arbores.

AT RABIDÆ TIGRES ABSVNT. Malum Armeniæ. ET SÆVA LEONVM SEMINA. Malum Libyæ.

SEMINA. Genera. Et eſt Lucretii ſermo. Nam quod ait SÆVA, aut cruenta accipimus, aut revera ſæva ſemina. Vt enim dicit Plinius, *Animalia hæc quæ ſunt cum acutu unguibus, frequenter parere non poſſunt: vitiantur enim intrinſecus ſe moventibus pullis.* NEC MISEROS FALLVNT ACONITA LEGENTES. Mira arte uſus eſt, ut excuſaret rem quam negare non potuit. Nam aconita naſcuntur in Italia; ſed non ea obeſſe dicit, quia ſunt omnibus nota. Hæc autem herba dicitur nata eſſe de ſpumis Cerberi, quo tempore eum Hercules ab inferis traxit. Quæ quia in ſaxis & cotibus naſcitur, aconitum dicitur, ἀπὸ τῆς ἀκόνης, id eſt à cote: & dicimus τὸ ἀκόνιτον, καὶ τὸ ἀκώνιτον.

VARIORVM.

SEGES HORRVIT. Vt factum eſt in Colchide. & hic eſt Hydrus, quem Cadmus in Bœotia occidiſſe fertur; cujus dentes ipſe partim ibidem ſevit; partim Æetes in Colchide: ex quibus utrique ſeges armatorum hominum nata eſt. PHILARG.

HVMOR. Vinum à montibus Falernis, qui *Maſſici* dicuntur. PHILARG.

CLITVMNE. *Clitumnus* amnis eſt, Vmbriam à Tuſcia dividens, ſignificat autem boves Mevanienſes, qui ſunt alibi. PHILARG.

HINC ALBI CLITVMNE GREGES. Hujus fluminis Deum docuit Turnebus Iovem Clitumnum dici, ex Vibio Sequeſtr. Clitumnus Vmbriæ, ubi Iupiter eodem nomine eſt. Et Plin. *Adjacet templum priſcum & religioſum. Stat Clitumnus ipſe amictus ornatuſque prætexta: præſens numen, atque etiam fatidicum indicat ſortes.* GERMAN.

MAXIMA TAVRVS VICTIMA. *Victimæ* de majoribus animalibus dicebantur, hoc eſt, armentis, etiam ſi lactentes eſſent. *Hoſtiæ*, de minoribus, etiamſi opimæ καὶ τίλεσιν. Inter victimas, taurus præſtabat: inter hoſtias, ovis: ut docet SCALIGER, contra Feſtum.

FLVMINE Clitumnus & deus, & lacus in finibus Spoletinorum, ex quo bibentia pecora alba fiunt. PHILARG.

FALLVNT ACONITA LEGENTES, Solinus tradit ab Aconeportu in Ponto, Aconita nominata. Herbam eandem Hecateidem alibi appellat; quod vis ejus primum ab Hecate deprenſa ſit. Sunt qui hic Aconita uſurpaſſe generaliter Maronem credant, reſpiciente ad fallaces alias herbas & plantas, & potiſſimum venenum arboris Sabææ, tam thureæ virgæ ſimilis, ut plerumque legentes fallat, de quo Lucanus. lib. 9.

Non tam veloci corrumpunt pocula letho;
Stipite quæ diro virgæ mentita Sabæas,
Toxica ſatilegi carpunt matura Sabæi.

GERMAN.

Nec

Nec rapit immenſos orbes per humum; neque tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis;
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare quod ſupra memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra?
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Iulia qua ponto longe ſonat unda refuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis?

SERVII.

NEQVE TANTO SQVAMEVS. Sunt quidem ſerpentes in Italia, ſed non tales quales in Ægypto, aut in Africa. IN SPIRAM autem, in collectionem volubilitatis: quod eſt à funibus tractum.

ADDE TOT EGREGIAS VRBES. Laudat Italiam à civitatibus, quas & plures habet & maximas, & opportuniſſime collocatas.

FLVMINAQVE ANTIQVOS SVBTER LABENTIA MVROS. Quod laudat etiam Cicero in libris de repub.

AN MARE QVOD SVPRA. Id eſt Adriaticum. QVODQVE ALLVIT INFRA. Id eſt Tyrrhenum.

TE LARI MAXIME. Larius eſt lacus vicinus Alpibus, qui juxta Catonem in Originibus, per ſexaginta extenditur millia. Et Larius Lari vocativus facit, ſicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri.

FLVCTIBVS ET FREMITV ASSVRGENS BENACE MARINO? Benacus lacus eſt Italiæ, qui magnitudine ſui, tempeſtates imitatur marinas. ASSVRGENS autem vocativus eſt caſus, ut ſit, *Memorem & te, o Benace aſſurgens*, id eſt tumeſcens fremitu marino. Aut certe Antiptoſis ſit, pro aſſurgentem.

AN MEMOREM PORTVS? LVCRINOQVE ADDITA CLAVSTRA? In Bajano ſinu Campaniæ, contra Puteolanam civitatem lacus ſunt duo, Avernus, & Lucrinus: qui olim propter copiam piſcium vectigalia magna præſtabant. Sed cum maris impetus plerunque irrumpens exinde piſces excluderet, & redemptores gravia damna paterentur, ſupplicaverunt ſenatus: & protectus C. Iulius Cæſar, ductis brachiis excluſit partem maris: quæ antea infeſta eſſe conſueverat, reliquitque breve ſpatium per Avernum, qua & piſcium poſſet copia intrare, & fluctus non eſſent moleſti. quod opus, Iulium dictum eſt. ſed hic ambitioſe undam Iuliam appellavit frementem contra moles à Iulio oppoſitas.

INDIGNATVM MAGNIS STRIDORIBVS ÆQVOR. A ſolita excluſum licentia, & indignationem ſuam, ſtridoribus prodens.

VARIORVM.

TE LARI MAXIME, TEQVE FLVCTIBVS, &c. Vterque lacus eſt in Italia. Larius Vmbros tangit, & pervenit uſque Commum. Benacus eſt, ex quo Mincius flumen oritur, quod præterfluit Mantuam. PROBVS.

TE LARI. *Larius* lacus in Gallia eſt Ciſalpina, non amplius centum viginti ſtadiorum circuitu patens. Benacus in eadem regione, mille & ducentorum PHILARG.

ASSVRGENS. *Aſſurgens* hic, pro aſſurgentem. Pendet enim ex verbo *memorem*. PHILARG.

LVCRINOQVE ADDITA CLAVSTRA. Hunc Lucrinum lacum, & Bajas ipſas, totumque littoris illius tractum, ab amœnitate & nitore, molles dici à Poëtis conſtat; quia in eo ſeceſſu molleſcere & effœminari delitiis & otio, capti homines illecebris loci, viderentur. Voce Martial. Epigr. lib. 10. *In Lucrino lota Salmacis vena.* Non quod Salmacis, quæ eſt in Caria, Lucrino adjungi poſſit; ſed hyperbolice Martialis ad exprimendas lacus veneres & amœnitates, dixit in eo Salmacin ipſam laviſſe, qui fons ab evirandi effœminandiq; facultate, abunde ab Ovidio celebratus eſt. GERMAN.

INDIGNATVM. Agrippa in ſecundo vitæ ſuæ dicit, excogitaſſe ſe, ut ex Lucrino lacu portum faceret. Verum hujus gloria Auguſto ceſſit. *Indignatum* autem ideo dixit, quia quo tempore in Lucrinum lacum mare immiſſum eſt, deinde terra effoſſa, contigit inter ipſum Lucrinum & Avernum, ut duo lacus miſcerentur. & tanta tempeſtas orta eſt, ut prodigii loco habita ſit, ac nuntiatum ſit ſimulacrum Averni ſudaſſe. Propter quod Pontifices ibi piacularia ſacra fecerunt. PHILARG.

IVLIA. *Iulia unda*, ſignificat portum Puteolanum. PHILARG.

IVLIA VNDA. Per prolepſim poſitum eſt, ut loca prius laudet, quam illum, qui ea fecit, ut laudes inveniant auctorem, id eſt, Auguſtum. PHILARG.

TYRRHENVSQVE FRETIS IMMITTITVR ÆSTVS AVERNIS. *Æſtus Averni* ideo dixit; quoniam per Lucrinum lacum mare Tyrrhenum influit in Avernum. PHILARG.

Depoſuit ſulcis: hic ſtirpes obruit arvo,
Quadrifidaſque ſudes, & acuto robore vallos.
Sylvarumque aliæ preſſos propaginis arcus
Expectant, & viva ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ: ſummumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin &, caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur è ſicco radix oleagina ligno.
Et ſæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius; mutatamque inſita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidoſa rubeſcere corna.
Quare agite, ô proprios generatim diſcite cultus,
Agricolæ, fructuſque feros mollite colendo:
Neu ſegnes jaceant terræ, juvat Iſmara Baccho
Conſerere, atque olea magnum veſtire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, ô famæ merito pars maxima noſtræ,

SERVII.

SVLCIS. Foſſis: ut, *Auſim vel tenui vitem committere ſulco.* HIC STIRPES OBRVIT ARVO. Altius deponit validiores cum radicibus plantas.

QVADRIFIDASQVE SVDES. Ita robuſtas, ut poſſint in quatuor partes dividi. ET ACVTO ROBORE. Pro acuti roboris accipimus. Et bis idem eſt dictum. nam & valli, & ſudes idem ſunt.

SYLVARVMQVE ALIÆ PRESSOS PROPAGINIS. Propago præcipue vitibus congruit. unde apparet SYLVAS, eum etiam de vitibus dicere.

ET VIVA SVA PLANTARIA TERRA. Et aliæ ſylvarum expectant plantaria cum ſua terra viva, id eſt naturali. ut, *Vivoque ſedilia ſaxo*, id eſt naturali. Inde eſt, *Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem.*

QVIN ET CAVDICIBVS SECTIS. Caudicibus poſuit pro codicibus: ſicut caulem, pro colem: fauricem, pro ſorice dicimus. Fit autem, quod nunc dicit de oliva & myrto: quarum ficci ſtipites ſecantur uſque ad medullam; & terræ infoſſi ex ſe arbores creant: quod ſine dubio mirum eſt.

TRVDITVR. Vrgente natura procreatur. E SICCO LIGNO. Ex arido. RADIX OLEAGINA. Derivatum ab olea.

IMPVNE VIDEMVS. Sine damno ſui. Et loquitur de inſitione. Sane inſitas arbores dicimus: inſertas vero cauſſas, aut fabulas.

LAPIDOSA CORNA. Dura. Alibi, *Lapidoſaque corna Dant rami.*

PROPRIOS GENERATIM. Generatim, per ſingula genera. Generaliter autem eſt ſimul omnia. ἡμῶς καὶ ὑμᾶς.

SEGNES TERRÆ. Pigræ, infœcundæ. & docet poſſe induſtria etiam loca aſperrima, ad fertilitatem perduci. ISMARA. Montes Thraciæ.

OLEA MAGNVM VESTIRE TABVRNVM. Per hos montes, ſignificat etiam montuoſa & aſpera loca tendenda eſſe. TABVRNVS autem mons Campaniæ. VESTIRE vero, implere ſignificat.

TVQVE ADES MÆCORNAS. Adeſto, & inceptum favorem omnibus libris impendito. nam ubique eum invocat.

O DECVS, O FAMÆ MERITO PARS MAXIMA NOSTRÆ. Horatius, *O & præſidium & dulce decus meum.*

VARIORVM.

QVIN ET CAVDICIBVS SECTIS. Caudex etiam codex veteribus. Quid proprie ſit caudex, quid truncus, & omnino de partibus arboris, conſulas licet Prædium ruſt. CAROLI STEPHANI. Quintus hic modus eſt procreandarum arborum, qui eſt ἐξ ἐλάας ἐλαίᾳ ἐμφυτεύειν εἰς μηκώνα, ut Theophraſtus loquitur: vel ut Plinius, *confecto arboris trunco.* Genera autem hujuſmodi inſitionum tria recenſet Columella lib. 5. cap. 11. Vide & Varronem lib. 1. cap. 40. Item Plin. lib. 17. cap. 14.

TRVDITVR E SICCO RADIX OLEAGINA. Id eſt olea. Hic innuit, vallum, ſive palum oleagineum, βλαστικὸν εἶναι καὶ ἀφίζωσιν, hoc eſt, vim habere germinandi; etiamſi radicibus expers ſit: ſicut *ficulneum & vinaceum.* WILLICHIVS.

QVARE AGITE. Abſoluta Naturæ & Curæ ſive artis partitione, hortatur agricolas, ut generatim, id eſt, in ſingulis arborum generibus, propriam & cuique ſpeciei congruentem culturam ſervent, & loca ſterilia vinetis & olivetis frequentent. TAVRMANNVS.

Mæ

Mecœnas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti verſibus opto:
Non, mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum,
Ferrea vox. ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ: non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorſa tenebo.
Sponte ſua quæ ſe tollunt in luminis auras,
Infœcunda quidem, ſed læta & fortia ſurgunt.
Quippe ſolo natura ſubeſt: tamen hæc quoque ſi quis
Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſylveſtrem animum, cultuque frequenti
In quaſcunque voces artes, haud tarda ſequentur.
Nec non & ſterilis quæ ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros:
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.

SERVII.

PELAGOQVE VOLANS DA VELA PATENTI. Simplici generi carminis præſta favorem: ut VELA, favorem accipiamus. PATENS PELAGVS, carminis facilitatem. Hoc autem carmen facile eſſe, ipſe ſignificat dicens, & IN MANIBVS TERRÆ: hoc eſt in facili & in promptu res poſita eſt.

NON EGO CVNCTA MEIS AMPLECTI VERSIBVS OPTO. Id eſt, Non ſum univerſa dicturus: nec enim poſſum. quare & ſuam verecunde extenuat poſſibilitatem; & Mecœnatis auribus, ex ſui carminis brevitate blanditur. Alii aliter accipiunt. Conſtat Mecœnatem fuiſſe literarum peritum, & plura compoſuiſſe carmina. nam etiam Auguſti Cæſaris geſta deſcripſit, quod teſtatur Horatius dicens, *Tuque pedeſtribus Dices hiſtoriis prælia Cæſaris Mecœnas melius ductaque per vias Regum colla minacium.* ut hoc nunc dicat, INCEPTVM VNA DECVRRE LABOREM. ideſt, adeſto, & ſimul ſcribamus. licet enim quæ tu ſcribis, conſtet eſſe ingentia: meum autem carmen & breve ſit, & totum id explicare non poſſim; debes tamen favere minoribus: ut, PELAGOQVE VOLANS DA VELA PATENTI, ſit ingentia ſcribe. ET PRIMI LEGE LITTORIS ORAM. Fave minora ſcribenti. NON EGO CVNCTA MEIS. Lucretii verſus. ſed ille *aenea* vox ait, non *ferrea*.

PRIMI LEGE LITTORIS ORAM. LEGE, nauticus ſermo eſt, qui nunc & ad navigandum, & ad lectionem poteſt referri. Nam hoc dicit, faveto principio, vel humilitati carminis mei.

IN MANIBVS TERRÆ. Id eſt in facili & in promptu eſt terrarum deſcriptio. quod ἐπίδειξιν Græci dicunt. NON HIC TE CARMINE FICTO, ATQVE PER AMBAGES ET LONGA EXORSA TENEBO. Id eſt ſimpliciter univerſa deſcribam: neque ut in Æneide, aliquibus figmentis, aut ullis utar ambagibus.

LONGA autem EXORSA, dicit procœmia longe repetita: quæ conſtat eſſe vitioſa.

SPONTE SVA, &c. Ad illud quod omiſerat redit, & exequitur qualitatem trium generum, quæ ſupra memoravit: arborum ſcilicet ſponte natarum, procreatarum ex ſemine, & earum quæ de radicibus pullulant.

INFOECVNDA QVIDEM. Fœtu carentia. & per tranſitum rem phyſicam tangit. nam ſemen ſalicis eſum, dicitur infœcunditatem mulieribus gignere. Et ſupra ait, *glauca canentia fronde ſalicta*. LÆTA ET FORTIA. Quaſi hoc in ipſis arboribus genus ſit fœcunditatis.

QVIPPE SOLO NATVRA SVBEST. Quia ut ſupra diximus, naturaliter rerum omnium mater eſt terra, & univerſa intra ſe continet ſemina. Hinc eſt, *Quippe ſolo natura ſubeſt*. Nam natura dicta eſt ab eo quod naſci aliquid faciat. Mire autem ait SVBEST. Ideſt, ineſt latenter: quia non apparet. Vnde Epicurei dicunt nihil eſſe, quod non habeat' originem ſui. Nam hoc eſt, *Gigni de nihilo nihil, in nihilum nil poſſe reverti.*

SCROBIBVS MANDET MVTATA SVBACTIS. Nos *ſcrobes* genere dicimus maſculino; licet Lucanus dixerit contra artem, *Exigua poſuit ſcrobe.*

EXVERINT SYLVESTREM ANIMVM. Naturalem aſperitatem & infœcunditatem.

ARTES. Fœcunditates, ex arte venientes.

HOC FACIET. id eſt erit fœcunda, ſi inde transferetur.

VRVNTQVE FERENTEM. Quæ ferre poteſt ſi ei umbra non noceat.

Digitized by Google

Iam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram:
Pomaque degenerant succos oblita priores:
Et turpes avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.
Inseritur vero ex fœtu nucis arbutus horrida:
Et steriles platani malos gessere valentes,

SERVII.

POMAQVE DEGENERANT. Modo DEGENERANT, in pejus vertuntur: alias in melius. Poma vero arborum ex semine procreatarum dicit: quas constat, nisi translatæ aut insitæ fuerint; non respondere qualitati seminis sui. FERT VVA RACEMOS, Vvam pro vite posuit, id est fructum pro arbore. Sane racemus, botryonis est pars, & botryo Græcum est, & sic uvam pro vite posuit. sicut Horatius, pro vino: nam sic ait, *Cecubum & prelo domitam Caleno, Tu bibes uvam.*

COGENDÆ IN SVLCVM. In ordinem componendæ: aut certe arandæ. MVLTA MERCEDE. Multo labore. à sequente, quod præcedit intellige.

SED TRVNCIS OLEÆ MELIVS. Quia supraait, *Tradimur è sicco radix oleagina ligno*: Et jam redit ad eos modos, quos invenit industria. Dicendo autem MELIVS, ostendit etiam alias arbores ex truncis posse creari. Sane olea est arbor ipsa: unde derivatio est oleum. Oliva vero fructus ipse, unde olivum dicitur. Legimus tamen & olivam de arbore. ut, *Incumbens teretis Damon sic cœpit olivæ.*

SOLIDO PAPHIÆ DE ROBORE MYRTVS. Sicut & olea. PAPHIÆ autem Veneriæ, à Paphio, insula, in qua Venus colitur. Huic autem myrtus consecrata est; vel quod hæc arbor gaudet litoribus, & Venus, de mari dicitur procreata: vel quod, ut Medicorum indicant libri, hæc arbor apta est mulierum necessitatibus plurimis.

PLANTIS ET DVRÆ CORYLI NASCVNTVR. Duras dixit, non ad lignum, sed ad fructum ipsarum referens. alii EDVRÆ legunt, quasi non duræ, ut paulo post, *Evades trunci*: id est sine nodis. in E modo, minuentis, non augentis habeat significationem. Sane coryli proprie dicuntur. nam avellanæ ab Avellano Campaniæ oppido, ubi abundant, nominatæ sunt.

HERCVLEÆQVE ARBOS VMBROSA CORONÆ. Ipse alibi, *Herculea bicolor cum populus umbra.*

CHAONIQVE PATRIS. Iovis Epirotici.

ARDVA PALMA. Aut alta, aut ad quem difficile pervenitur. CASVS ABIES VISVRA MARINOS. Est enim abietis species apta navibus, quam Sappinum vulgo vocant.

FORTV NVCIS ARBVTVS HORRIDA. Versus dactylicus, nam male quidam horrens legunt. Horrida autem hispida. Et jam transit ad insitionem, quæ duplex est. Nam aut insitio dicitur, cum fisso trunco surculus fœcundæ arboris, sterili inseritur: aut oculorum impositio; cum inciso cortice libro alligatur alieno, & arboris germen inserimus.

ET STERILES PLATANI MALOS GESSERE VALENTES, &c. Dicit quid in quam arborem debeamus inserere. In arbuto nucem; in platano malum; in fago castaneam; in orno pyrum. Sed castaneæ fagos eget expositione: non enim in castanea fertili, infœcunda fagus inseritur: unde aut hypallage est, ut Castaneæ fagos, sit pro fagi castaneas gessere. aut est mutanda distinctio, ut sit. *Et steriles platani malos gessere valentes Castaneæ.* Hoc est infœcundæ arbores platani, fortes ramos castaneæ portaverunt.

VARIORVM.

IAM, QVÆ. *Iam* particula hic propterea ponitur, & tempus significat, ut *jam tempus agi res.* PHILARGYRIVS.

SERIS FACTVRA NEPOTIBVS VMBRAM. Virgilius hic poëtice *nepotes* dixit; ut alibi etiam locutus videtur, cum cecinit, *etiam Parnassia laurus, Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.* Rursum, *Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum.* Tum mecum facit pervetustus liber meus, qui verbum illud *nepotibus*, exponit, radicibus: ita ut ex eo versu sensus hic eliciatur; fatas semine arbores, non modo ipsas tardas venire; verum etiam ab ea arbore, abs terra pulli qui nascuntur, sero crescere. VBSINVS.

ARDVA PALMA. Quia Hercules, cum ab inferis rediret, hanc primus arborem dicitur contemplatus esse, & se inde coronasse, conveniente colore arboris illi eventui, quo è tenebris in lucem commearit. PHILARG.

Casta-

by Google

Caſtaneæ fagos; ornuſque incanuit albo
Flore pyri; glandemque ſues fregere ſub ulmis.
Nec modus, inſerere, atque oculos imponere, ſimplex.
Nam quæ ſe medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc alienæ ex arbore germen
Includunt, udoque docent inoleſcere libro.
Aut vurſum enodes truncl reſecantur, & alte
Finditur in ſolidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cælum ramis felicibus arbos,
Miraturque novæ frondes, & non ſua poma.
Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec ſalici, lotoque, nec Idæis cypariſſis.
Nec pingues unam in faciem naſcuntur olivæ,
Orchites, & radii, & amara pauſia baccæ:
Pomaque, & Alcinoi ſylvæ: nec ſurculus idem

SERVII.

FAGOS] ORNVSQVE INCANVIT ALBO FLORE PYRI. Secundum quam diſtinctionem fagos, licet brevis ſit GOS. Finalitaris tamen ratione producitur. Fagos enim incipit eſſe nominativus caſus Græcus ſingularis, non pluralis; noſtet Accuſativus. Alii neutrum probant: & ita accipiunt, *Caſtaneæ flore fagos incanuit: Pyri flore ornus incanuit*: ut ſimil iter fagos nominativus ſit Græcus.

NEC MODVS, INSERERE ATQVE OCVLOS IMPONERE, SIMPLEX. Aut, non eſt ſimplex aut fortuita ratio, ſed ea quæ ingenti labore colli gitur. aut hoc dicit, Non eſt idem inſerere, quoci & oculos impoñere: quarum rerum diſcretionem hoc loco commemorat, ſicut nos diximus ſuprà.

TRVDVNT. Propellunt ejiciunt. TVNICAS. Id eſt arborum interiores libros.

HVC INCLVDVNT. Quia ait ex aliena arbore: & eſt mutatio. ideo non ait hic includunt, ſed HVC. Sic Cicero, *Includuntur in carcerem condemnati, utique qui illuc fuerant alunde deducti.* INOLESCERE. Concreſcere, *συμφύεσθαι*.

MIRATVRQVE NOVAS FRONDES ET NON SVA POMA. Ingens phantaſia. & ſane *Mirata eſque*, legendum eſt, ut ſtet verſus.

PRÆTEREA GENVS HAVD VNVM. Docet nunc etiam in ſingulis arborum ſpeciebus eſſe aliquam varietatem.

LOTOQVE. Lotos Nympha quædam fuit, quam cum amatam Priapus perſequeretur; illa deorum miſeratione in arborem converſa eſt, quæ vulgo faba ſyriaca dicitur.

VNAM IN FACIEM. in eandem ſimilitudinem.

ORCHITES à Græca etymologia, ſed obſcœna, id eſt à teſticulis qui ὄρχεις dicuntur. RADII. Oli-

væ ita à longinquitate nominatæ. AMARÆ PAVSIA BACCÆ. Oliva à paviendo dicta, ideſt tundendo. aliter enim ex ſe oleum non facit. AMARA autem BACCA viridi, ut alibi, *Floribus atque apis errores ornatus amaro.* ideſt viridi. nam de pauſia viride oleum fit. unde contra dulce dicitur, non viride.

POMAQVE. Subaudi à ſuperioribus, non unam naſcuntur in faciem. ALCINOI SYLVÆ. id eſt pomiferæ arbores. nam Alcinous rex Phæacum fuit, diligens cultor hortorum. unde per ejus ſylvas, arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait, quod haberet ἠμὶ ἔχνα ἴσ' ὄχνῃ γίγνεσκε, μῆλα δ' ἐπὶ μήλῳ, αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλὴ, σῦκα δ' ἐπὶ σύκῳ.

VARIORVM.

NEC MODVS INSERERE ATQVE OCVLOS. Ratio inſerendi duplex. Aut enim inciſſo trunco ſurculus fœcundæ arboris ſterili inſeritur; quæ *Inſitio* dicitur, ἐγκεντρισμὸς Græcis: aut inciſo cortice, alienæ arboris germen libro inſeritur, quæ *oculorum* dicitur *impoſitio*, Græcis ἐνοφθαλμισμὸς, id eſt *inoculatio*. De his omnibus videatur Plin. l. 17. c. 16. & 14. Columella lib. 5. 11. Palladius lib. 3. c. TAVBMAN.

AVT RVRSVM. *Rurſum* non habet hic ſignificationem iterandi, ſed abundat. PHILARGYR.

PLANTÆ. *Plantæ* abutitur pro ſurculis. PHILARGYR.

LOTOQVE. Lotos arbor Africæ: unde & Panis & Vinum: & nomen etiam genti, ut *Lotophagi* appellentur. Eſt & herba hoc nomine in Ægypto, cujus grano itidem panis conficitur. Vid. Plin. lib. 13. c. 17. &c. Sed & Adagium, *Lotum guſtavit.* TAVBM.

Cruſtumiis, Syriſque pyris, gravibuſque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thaſiæ vites, ſunt & Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ.
Et paſſo Pſythia utilior, tenuiſque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam,
Purpureæ, Preciæque: & quo te carmine dicam
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt etiam Ammineæ vites firmiſſima vina:

SERVII.

CRVSTVMIIS. Cruſtumia pyra ſunt ex parte rubentia, ab oppido Cruſtumio nominata. SYRIISQVE PYRIS, GRAVIBVSQVE VOLEMIS. Id eſt magnis. Nam & volema ab eo quod volam impleant dicta ſunt. Vnde & involare dicimus.

NON EADEM ARBORIBVS PENDET VINDEMIA NOSTRIS. Id eſt vites quoque diverſæ ſunt. NOSTRIS autem, Italis. Et bene PENDET dixit, Nulla enim vitis in Italia eſt quæ non pendeat.

QVAM METHYMNÆO CARPIT DE PALMITE LESBOS. Lesbos inſula eſt, cujus civitas Methymna habet pretioſiſſimum vinum.

THASIÆ VITES. A Thaſo inſula nominatæ. MAREOTIDES ALBÆ. Ægyptiæ: Mareotis enim pars eſt Ægypti. & dicendo ALBÆ, oſtendit etiam eſſe purpureas, vel alterius coloris.

PINGVIBVS HÆ TERRIS HABILES, LEVIORIBVS ILLÆ. Pinguibus Thaſiæ, Levioribus Mareotides. Nam ordinem poſitum ſequimur, cum aperte aliquid non commemoratur.

PASSO PSYTHIA VTILIOR. Bene VTILIOR. ut oſtendat etiam de aliis uva poſſe paſſum fieri; ſed melius de Pſithia. Paſſum autem dicitur à patiendo. Nam decoquitur muſtum, & inde fit paſſum. hinc Defrutum dictum eſt quod defraudatur, & quaſi fraudem patitur. TENVISQVE LAGEOS. Lageos eſt, quæ Latine leporaria dicitur. *Tenuis* autem, penetrabilis. quæ citò deſcendit ad venas.

TENTATVRA PEDES. Terentius, *Neque pes neque mens ſuum ſatis officium facit.* OLIM autem adverbium eſt cujuſlibet temporis.

PVRPVREÆ. Purpurei coloris. PRECIÆQVE. Hæ citò matureſcunt. unde & preciæ dictæ ſunt, quaſi præcoquæ: quod ante alias coquantur. QVO TE CARMINE DICAM RHETICA? Hanc uvam Cato præcipuè laudat in libris, quos ſcripſit ad filium: contra Catullus eam vituperat, & dicit nulli rei aptam eſſe, miraturque cur eam laudaverit Cato. Sciens ergo utrumque Virgilius, medium tenuit; dicens. *Quo te carmine dicam Rhetica.*

NEC CELLIS IDEO CONTENDE FALERNIS: Licet ſis à Catone laudata, tamen vino te Campano præferre non debes. CELLIS autem Apothecis dicit. nam cellas vinarias dicimus. Et FALERNVS mons eſt Campaniæ, in quo optima vina naſcuntur.

SVNT ETIAM AMMINEÆ VITES FIRMISSIMA VINA. Amineum vinum dictum eſt, quaſi ſine minio, ideſt rubore, nam album eſt. Sane AMINEVM dici verſus probat, qui ſtare non poteſt, ſi, *Aminneum* dixerimus.

VARIORVM.

CRVSTVMIIS. Pro Cruſtuminis. PHILARGYRIVS.

QVAM METHYMNÆO CARPIT DE PALMITE LESBOS. Lesbos eſt inſula Aſiæ, in ſinu Ægæo, conſpicua Troadi & Thraciæ; à Lesbe, filio Macharis, appellata: in qua eſt oppidum, quod appellatur Methymna, ex quo fuit Arion citharœdus. PROBVS.

SVNT ET MAREOTIDES ALBÆ. Mareotin conſtat lacum eſſe in Ægypto, item partem illam Libyæ, quę inter Cyrenaicam regionem & Ægyptum à Ptolomæo Marmarica appellatur. Eſt etiam Mareotis, pars Epiri, in qua vinum optimum naſcitur, unde *Mareotides uvæ dictæ*. Plinius Lybiæ partem, quæ eſt Ægypto contermina, *Mareotidem* appellat, à Mareotarum gente, quæ ibidem habitat, appellatam. Sunt tamen, qui *vites Mareoticas*, non Ægyptias, ſed Græcas, interpretentur, Columella lib. 3. cap. 2. GERMANVS.

ET QVO TE CARMINE DICAM RHETICA? Vt doctè obſervavit Turnebus, Senecæ viſus eſt Poëta incertus laudandi & vituperandi. At Plinius ſecundum poſt Phalernum vinum, dediſſe locum Rhetico videtur. Rheti autem populi in Italiam uſque ſupra Veronam & Comum extenduntur. Vina autem Rhetica grata fuiſſe Auguſto, ſcribit Tranquillus. GERMANVS.

SVNT ETIAM AMMINEÆ VITES. Varie hic verſus legitur. Nam quidam ſunt, qui legunt SVNT ET AMINEÆ. Ego utrumque defendi poſſe video: hoc auctoritate Sereni, qui cap. 29. ſic ſcripſit, *Succus Aminea vitis cum pane medetur.* Illud Auſonii Epiſt. 5. ſic ſcribentis, *Solus qui Chium miſcet & Amminæum.* TVRNEBVS. lib. XXIX. cap. XXVI.

AMINEOS. Ariſtoteles in Politicis hoc ſcribit, Theſſalios fuiſſe, qui ſuæ regionis vites in Italiam tranſtulerint, atque illis inde nomen impoſitum. PHILARG.

Tmolus

Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus,
Argitisque minor: cui non certaverit ulla,
Aut tantum fuere, aut totidem durare per annos.
Non ego te mensis, & dis accepta secundis,
Transierim Rhodia, & tumidis Bumaste racemis.
Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint,
Est numerus: neque enim numero comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere, quam multa Zephyro turbentur arena:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad littora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur; steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis lætissima. denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aspice & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos:

SERVIL

TMOLVS ET ASSVRGIT QVIBVS ET REX IPSE PHANÆVS. Assurgit, Duplex est hoc loco expositio. nam alii volunt sine vitio in subauditione esse posita, quæ aperte dicere non possumus; ut sit, *quibus vinis assurgit*, id est cedit Tmolus & Phanæus. Quod si aperte dicatur, est utrunque vitiosum, tamen VINIS de Græco traxit: nam οἶνος dicunt. Pleraque autem subaudiri, quæ aperte non possumus dicere, & ipse alibi docet dicens; *Nec dextra erranti deus abfuit*. Et Sallustius qui ait, *Quis à Sertorio triplices insidiæ, per idoneos saltus positæ erant*. Prima autem & subaudiendum reliquit insidias: quod penitus dicere non possumus. Alii ad superiora referunt, ut QVIBVS, non ad vina referamus, sed ad vites: ut sit, quibus vitibus cedit Tmolus & Phanæus, montes vitibus consiti. Et est figura; qualis illa in Æneide, *Me puer Ascanius capitisque injuria cluet: Quem regno Hesperiæ fraudo*: scilicet Ascanium, non, quem caput. Tmolus mons est Ciliciæ: Phanæus mons est in promontorio Chii; dictus à Phanæo rege. Vt autem ASSVRGIT, cedit sit, tractum est à sedentibus, qui in honorem alicujus, assurgere consueverunt. REX IPSE PHANÆVS. De Lucillio hoc tractum est, qui ait, Chios te dynasta, id est regio.

ARGITISQVE MINOR. Quantum ad solam pertinet speciem.

MENSIS ET DIIS ACCEPTA SECVNDIS. Grata sacrificiis & mensis secundis. pomorum scilicet.

BVMASTE. Vve in mammæ bovis similitudinem.

SED NEQVE QVAM MVLTÆ SPECIES &c. Scit apud diversos lecta esse innumerabilia vitium genera; quibus offensus ait, Colligere tanta vitium genera, nec utile est, nec possibile. Qui enim conatur universa cognoscere, debet etiam impossibilia scire, ut est arenarum vel fluctuum numerus.

NEC VERO TERRÆ FERRE OMNES OMNIA POSSVNT. Aut generale est, sicut ait in primo, *Et quid quæque ferat regio*: aut ad superiora pertinet, ut sit sensus talis; Non prodest nosse cuncta vitium genera: nec omnia procreantur in omnibus terris.

CRASSIS PALVDIBVS. Luxosis naturaliter.

LITTORA MYRTETIS LÆTISSIMA. Locum posuit pro ipsis arboribus; sicut salictum pro salicibus. nam myrtetum est locus: arbor vero ipsa myrtus vocatur.

DENIQVE APERTOS BACCHVS AMAT COLLES. Hinc est quod vites amant montium laxiora.

ASPICE ET EXTREMIS. Intuere etiam extremum orbem cum suis cultoribus domitum: nam subaudimus CVM. Et per transitum majestatem Romani laudat imperii.

EOASQVE DOMOS ARABVM. Arabia, Panchaja, Sabæorum gens est, apud quam tus nascitur. ut, *Solus est turea virga Sabæus*. Item, *Totaque turiferis Panchaja pinguis arenis*. Plautus *Arabico ture*.

PICTOSQVE GELONOS. Stigmata habentes: populi Scythiæ. ut, *Picti que Agathyrsi*.

VARIORVM.

MENSIS. *Mensis*, quæ post inferuntur, per quod significat & esui & potui bona. PHILARG.

DIIS ACCEPTA SECVNDIS. *Diis secundis* intelligit, hoc est, propitiis. PHILARG.

REFERT. Aut interest, aut prodest. PHILAR.

LIBYCI. Ipse, *Litus arenosum Libyæ*, dixit. PHILARGYRIVS.

Divisa

Digitized by Google

Diviſæ arboribus patriæ: ſola India nigrum
Fert ebenum: ſolis eſt thurea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno,
Balſamaque, & baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Æthiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi ſinus orbis? ubi aëra vincere ſummum
Arboris haud ullæ jactu potuere ſagittæ:
Et gens illa quidem ſumptis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos, tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non præſentius ullum,

SERVII.

DIVISÆ ARBORIBVS PATRIÆ. Regionis, ut, *Italiam quæro patriam.* SOLA INDIA NIGRVM FERT HEBENVM. Atqui & in Ægypto naſcitur; ſed Indiam, omnem plagam Æthiopiæ accipimus. Sane & hæc hebenus, & hoc hebenum dicitur: hic neutro uſus eſt, Lucanus vero ait, *Hebenus Mareotica vaſtos. Non operit poſtes.* Hebenus autem arbor eſt, quæ cæſa dureſcit in lapidem.

BALSAMAQVE. *Que* vacat. ut alibi, *Dixitque, & prælia voce diremit.* Sane BALSAMVM eſt arbor ipſa: Opobalſamum, ſuccus collectus ex arbore: nam ὀπὸς dicitur ſuccus: τὸ ξύλον lignum ipſius arboris. Probatio autem opobalſami, ut dicit Plinius, hæc eſt; *Si contra ſolem feratur & corruptum non ſit, manum ferentis exurit.* SEMPER FRONDENTIS ACANTHI. Acanthus arbor eſt in Ægypto ſemper frondens, ut oliva, laurus. Acanthus dicta, quia ſpinis eſt plena. Abundat hac etiam Circina inſula.

VELLERAQVE VT FOLIIS DEPECTANT TENVIA SERES? Apud Indos, & Seres, ſunt quidam in arboribus vermes, & bombyces apellantur; qui in aranearum morem tenuiſſima fila deducunt. Vnde eſt ſericum: nam lanam arboream non poſſumus accipere, quia ubique procreatur.

OCEANO PROPIOR GERIT INDIA LVCOS. Hæc enim habet arbores magnas, quæ eſt juxta Oceanum. hinc eſt, *Extremi ſinus orbis.* DEPECTANT. Decerpant. ſed alii DEPECTAT legunt. quod ſi eſt: Seres, poſſit pro Ser: ſicut trabes pro trabs. Sic Lucanus, *Sub inga jam Seres, jam barbarus iſſet Araxes.*

NON TARDA. Id eſt ſtrenuiſſima. nam Liprotes figura eſt. MEDIA FERT TRISTES SVCCOS. Di, ſine ſibilo proferenda eſt: Græcum enim nomen eſt, & Media provincia eſt. TRISTES SVCCOS, Amaros. ut, *Triſteſque lupini.* TARDVMQVE SAPOREM FELICIS MALI. Apud Medos naſcitur quædam arbor, ferens mala, quæ medica vocatur: quam per periphraſin oſtendit, ejus ſupprimens nomen. hanc plerique citrum volunt; quod negat Apulejus in libris quos de arboribus ſcripſit: & docet longe aliud genus arboris eſſe. TARDVM autem SAPOREM dicit, vix intelligibilem, quod illi ad carnem mediam citri referunt. Nam prima & intetior facile ſuum oſtendit ſaporem.

FELICIS MALI. Secundum eos qui dicunt, citrum fœcundum: nam hæc arbor, id eſt citri, omni pene tempore plena eſt pomis; quæ in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore ſunt poſita. Aut certe FELICIS, ſalubris. Nulla enim efficacior res eſt ad venena pellenda.

VARIORVM.

BACCAS FRONDENTIS ACANTHI. Servius ACANTHON, *proſpina Ægyptia nigra accepit*, & dicit, *hac Cercinam inſulam abundare.* Non Ægyptia ſpina abundat Cercinna, ſed Loto arbore. Nam Cercinna prætenta eſt initio Syrtis majoris, in qua Lotos multa. Quod ſi & poëta ipſe *Acanthon* eo loco pro ſpinoſo Loti genere, vel paliuro Africana ſumpſit? Nam inter arbores peregrinas recenſet, BACCHAS S. FROND. ACANTHI. Atqui in Acantho ſive ſpina Ægyptia nullæ proprie baccæ, ſed ſiliquæ grandes, quæ *bacca* appellari non poſſunt. SALMASIVS.

MOLLI CANENTIA LANA. Pimpontius, liniferas arbores notari putat, quæ byſſum ferunt, linum auro contra carum. Sed docet Lipſius, *Byſſum* è terra gigni, ut linum: & imperite à multis confundi *Byſſina, Bombycina & Serica:* Cum *Byſſina* veſtis ſit è lino: *Bombycina* è verme; *Serica* ex arborum lana confecta. TAVBMANNVS.

GERIT. Pro habet, ut alibi, *Virginis os, habitumque gerens.* PHILARG.

AERA. *Æra arboris*, nunc pro cacumine: aut aërem eum dicit, qui circa cacumen eſt. PHILAR.

MEDIA FERT TRISTES SVCCOS. Pars Parthorum Media eſt appellata, à Medo, filio Medex & Ægzi, ut exiſtimat Varro: qui quatuor libros de Argonautis edidit. Arbor autem, quæ deſcribitur à Virgilio, naſcitur quidem & in Italia; ſed non eſt ejuſdem effectus, cujus in Media, & appellatur Rododaphne. Cydonium ergo malum, quod Cotoneum Medici accipiunt, videtur ejuſdem pene cum hoc Medico, quodcunque ſit, eſſe efficacix. namque uſurpatum à veteribus ex Plutarcho conſtare videtur ad halitus commendationem & gratiam conciliandam, hoc indicio, quod juberet Solon, ſponſam conſuetudinem cum ſponſo accubitumque auſpicari malo Cydonio recens ab ea vorato. PRO-BVS. GERMAN.

Pocula

Digitized by Google

Pocula si quando sæve infecere noverca,
Miscuerunt que herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit; ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos; faciemque simillima lauro:
Et, si non altum late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos apprima tenax: animas, & olentia Medi
Ora fovent illo; & senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum sylvæ, ditissima terra;
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.
Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem

SERVII.

SÆVÆ NOVERCÆ. Aut hæ quæ sævæ sunt: aut epitheton est omnium novercarum.

NON INNOXIA VERBA. Liptotes. id est nocentissima. Et est augmentum, quasi parum putent venena miscere, nisi etiam magicos cantus addiderint.

MEMBRIS AGIT ATRA VENENA. Radices, nuces, lupini, citrum, apium prosunt contra futuram, non contra jam acceptum venenum. Vnde etiam antiquitus ante ullas alias epulas, hæc solebant mensis apponi. apparet ergo non eum de citro loqui in præsenti, cum dicit MEMBRIS AGIT ATRA VENENA. Iam data.

FACIEMQVE SIMILLIMA LAVRO. Figura Ciceronis, qui ait in Cæsarianis, *Sed simillimum deo judico.* Sane etiam hæc probat citrum non esse: nam citri arbor & multum non potest crescere, & multo habet folia majora quam laurus.

ALIVM LATE IACTARET ODOREM. Et infinitum emittit suum odorem, & longe alium quam laurus.

FLOS APPRIMA TENAX. Apprima, id est maxime. Et est nomen pro adverbio. sicut, *Et pede terram Crebra ferit*, pro crebro. ANIMAS. ἀσθματικούς, Id est pulmonis vitiosum anhelitum; quod exprimit subdens, *Senibus medicantur anhelis.* OLENTIA ORA. Putentia, id est ὀσμώδεις oris: Notandum sane huic uni tantum arbori incubuisse Virgilium, & expressisse ubi sit, qualis sit, cujus potestatis sit; sicut in quarto de herba amello, quod qui de arboribus aut herbis scripserunt, in omnibus exequuntur.

SED NEQVE MEDORVM SYLVÆ. Iam incipit laus Italiæ, quam exequitur secundum præcepta Rhetorica. Nam dicit eam & habere bona omnia, & carere malis universis.

GANGES. Indiæ fluvius, per quem provincia significatur. HERMVS. Lydiæ fluvius, arenas aureas trahens.

LAVDIBVS ITALIÆ CERTENT. Figurate. nam certo tecum dicimus. BACTRA. Regio juxta Assyrios: unde & populi Bactriani dicuntur.

PANCHAIA. Arabia, ut diximus supra.

NON TAVRI SPIRANTES NARIBVS IGNEM. Quales fuerunt in Colchide civitate Scythiæ. nam hoc habet fabula; Iason Colchos profectus ad tollendum vellus aureum, quod dicaverat Marti Phryxus, fretus Medeæ auxilio: & pervigilem draconem occidit, & ejus dentes sevit, junctis tauris ignem afflantibus; unde nati sunt armati, qui primum fecerunt impetum in Iasonem frustra: postea mutuis vulneribus conciderunt. has autem conditiones OEta rex proposuerat; cui Apollo responderat, tandiu eum fuisse regnaturum, quandiu illud vellus fuisset in templo.

VARIORVM.

FLOS APPRIMA TENAX. De flore Medeæ arboris, non satis diligenter Poëta noster locutus est. Duo namque in ea sunt genera florum, valde inter se discrepantia. Alterum namque illorum sterile & infœcundum est, quod Theophrastus vocat ἄγονον. Neque enim inde unquam pomum existit; cum principio careat: videturque ipsum ornatus tantum gratia à natura in ea stirpe creatum. Alterum vero fœcundum, γόνιμον ab eodem appellatum, contrarium multis partibus illius. Qui sane flos firmus est & stabilis. Quare recte vocatus est TENAX à Poëta: quod epitheton illi alteri nullo modo quadrat. Quare miror Athenæum, Macrobium, cæteroscque, qui de hoc sedulo quæsiverunt, ac multa undique testimonia citarunt, ut probarent, quod ostendere volebant, *Malum Medicam esse citrium*, hoc firmo argumento usos non esse. VICTORIVS.

OLENTIA. *Olentia*, & ad animas est referendum, & subaudiendum male olentia. sic Plautus in Milite glorioso: *Tum in Apulis non sum natus, non sum animata.* PHILARG.

ANHELIS. *Anhelis* autem illis qui anhelant, deficiunt. PHILARG.

PANCHAIA. Regio Arabiæ, ubi & templum Triphyli Iovis. Ipse alibi: *Panchaïs adolescent virgnbus ara.* PHILARG.

TAVRI. *Tauri* autem hi sunt, quos ignem flantes Æetæ imperio Iason junxit, unguento usus, quod ei Medea dederat. PHILARG.

Digitized by Google

Nec rapit immenſos orbes per humum; neque tanto
Squameus in ſpiram tractu ſe colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem:
Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis;
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros.
An mare quod ſupra memorem, quodque alluit infra?
Anne lacus tantos? te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra?
Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor,
Iulia qua ponto longe ſonat unda refuſo,
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis?

SERVII.

NEQVE TANTO SQVAMEVS. Sunt quidem ſerpentes in Italia, ſed non tales quales in Ægypto, aut in Africa. IN SPIRAM autem, in collectionem volubilitatis: quod eſt à funibus tractum.

ADDE TOT EGREGIAS VRBES. Laudat Italiam à civitatibus, quas & plures habet & maximas, & opportuniſſime collocatas.

FLVMINAQVE ANTIQVOS SVBTER LABENTIA MVROS. Quod laudat etiam Cicero in libris de repub.

AN MARE QVOD SVPRA. Id eſt Adriaticum. QVODQVE ALLVIT INFRA. Id eſt Tyrrhenum.

TE LARI MAXIME. Larius eſt lacus vicinus Alpibus, qui juxta Catonem in Originibus, per ſexaginta extenditur millia. Et Larius Lari vocativus facit, ſicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri.

FLVCTIBVS ET FREMITV ASSVRGENS BENACE MARINO? Benacus lacus eſt Italiæ, qui magnitudine ſui, tempeſtates imitatur marinas. ASSVRGENS autem vocativus eſt caſus, ut ſit, *Memorem & te, o Benace aſſurgens*, id eſt tumeſcens fremitu marino. Aut certe Antiptoſis ſit, pro aſſurgentem.

AN MEMOREM PORTVS? LVCRINOQVE ADDITA CLAVSTRA? In Bajano ſinu Campaniæ, contra Puteolanam civitatem lacus ſunt duo, Avernus, & Lucrinus: qui olim propter copiam piſcium vectigalia magna præſtabant. Sed cum maris impetus plerunque irrumpens exinde piſces excluderet, & redemptores gravia damna paterentur, ſupplicaverunt ſenatus: & protectus C. Iulius Cæſar, ductis brachiis excluſit partem maris: quæ antea infeſta eſſe conſueverat, reliquitque breve ſpatium per Avernum, qua & piſcium poſſet copia intrare, & fluctus non eſſent moleſti. quod opus, Iulium dictum eſt. ſed hic ambitioſe undam Iuliam appellavit frementem contra moles à Iulio oppoſitas.

INDIGNATVM MAGNIS STRIDORIBVS ÆQVOR. A ſolita excluſum licentia, & indignationem ſuam, ſtridoribus prodens.

VARIORVM.

TE LARI MAXIME, TEQVE FLVCTIBVS, &c. Vterque lacus eſt in Italia. Larius Vmbros tangit, & pervenit uſque Commum. Benacus eſt, ex quo Mincius flumen oritur, quod præterfluit Mantuam. PROBVS.

TE LARI. *Larius* lacus in Gallia eſt Ciſalpina, non amplius centum viginti ſtadiorum circuitu patens. Benacus in eadem regione, millæ & ducentorum PHILARG.

ASSVRGENS. *Aſſurgens* hic, pro aſſurgentem. Pendet enim ex verbo *memorem*. PHILARG.

LVCRINOQVE ADDITA CLAVSTRA. Hunc Lucrinum lacum, & Bajas ipſas, totumque littoris illius tractum, ab amœnitate & nitore, molles dici à Poëtis conſtat; quia in eo receſſu molleſcere & effœminari delitiis & otio, capti homines illecebris loci, viderentur. Voce Martial. Epigr. lib. 10. *In Lucrino lota Salmacis vena*. Non quod Salmacis, quæ eſt in Caria, Lucrino adjungi poſſit; ſed hyperbolice Martialis ad exprimendas lacus veneres & amœnitates, dixit in eo Salmacin ipſam laviſſe, qui fons ab evirandi effœminandiq; facultate, abunde ab Ovidio celebratus eſt. GERMAN.

INDIGNATVM. Agrippa in ſecundo vitæ ſuæ dicit, excogitaſſe ſe, ut ex Lucrino lacu portum faceret. Verum hujus gloria Auguſto ceſſit. *Indignatum* autem ideo dixit, quia quo tempore in Lucrinum lacum mare immiſſum eſt, deinde terra effoſſa, contigit inter ipſum Lucrinum & Avernum, ut duo lacus miſcerentur. & tanta tempeſtas orta eſt, ut prodigii loco habita ſit, ac nuntiatum ſit ſimulacrum Averni ſudaſſe. Propter quod Pontifices ibi piacularia ſacra fecerunt. PHILARG.

IVLIA. *Iulia unda*, ſignificat portum Puteolanum. PHILARG.

IVLIA VNDA. Per prolepſim poſitum eſt, ut loca prius laudet, quam illum, qui ea fecit, ut laudes inveniant auctorem, id eſt, Auguſtum. PHILARG.

TYRRHENVSQVE FRETIS IMMITTITVR ÆSTVS AVERNIS. *Æſtus Averni* ideo dixit; quoniam per Lucrinum lacum mare Tyrrhenum influit in Avernum. PHILARG.

Digitized by Google

Hæc eadem argenti rivos, æriſque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marſos, pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit: hæc Decios, Marios, magnoſque Camillos;
Scipiadas duros bello: & te maxime Cæſar;
Qui nunc extremis Aſiæ jam victor in oris
Imbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve magna parens frugum Saturnia tellus;
Magna virûm: tibi res antiquæ laudis, & artis
Ingredior, ſanctos auſus recludere fonteis;
Aſcræumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingentis; quæ robora cuique,
Quis color, & quæ ſit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terræ, colleſque maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumoſis calculus arvis;

SERVII.

AVRO PLVRIMA FLVXIT. Copioſior fuit, in rem pretioſiorem.

ASSVETVMQVE MALO LIGVREM. Id eſt labori. VOLSCOSQVE VERVTOS. Italiæ populi ſunt.

EXTVLIT HÆC DECIOS. Creavit. Decii autem duo fuerunt, quorum unus bello Italico; alter Gallico ſe devovere pro repub. MARIOS. Marii multi fuerunt; quorum unus ſepties fuit conſul. CAMILLOS. Abuſive. Nam unus fuit qui à Gallis ſublata ſigna revocavit.

SCIPIADAS. Pro Scipionibus dixit: ſicut Amazonidum pro Amazonum alibi poſuit. Scipiones autem duo fuerunt, avus & nepos: quorum unus, leges victæ Carthagini impoſuit; alter eandem diruit. Hæc autem omnia plenius in ſexto memoravimus.

IMBELLEM AVERTIS. Id eſt avertendo reddis imbellem. ROMANIS autem ARCIBVS, Romanis urbibus, à Romano imperio.

MAGNA VIRVM. Virorum fortium. Iam concludit, laudans à viris, à fertilitate rerum, à Saturni imperio. TIBI RES ANTIQVÆ LAVDIS ET ARTIS INGREDIOR. In tuam utilitatem ſcribo carmen Georgicon. Antiquæ autem laudis, vel magnæ, vel quod apud majores in ingenti honore fuerat agricultura.

ASCRÆVM CARMEN. Heſiodicum. Nam Heſiodus de civitate Aſcra fuit.

NVNC LOCVS ARVORVM INGENIIS. Naturis. Tempus eſt inquit naturam agrorum deſcribere. Et multi hoc loco culpant Virgilium, quod in unum coegit quatuor librorum propoſitionem. Nam & de arvo, & de conſito, & de paſcuo, & de floreo iſto in loco commemorat. quod ideo non eſt reprehendendum; quia non ea laxe exequitur; ſed carptim & breviter tranſit; quæ latius explanat in ſingulis.

QVÆ ROBORA CVIQVE. Quæ ſit poſſibilitas uniuſcujuſque.

QVIS COLOR. Quæ ſpecies. quomodo dicimus, quo colore ille recitavit: licet breviter etiam ſit dicturus de colore terrarum.

DIFFICILES PRIMVM. Pene ſteriles, parum creantes. MALIGNI. Infœcundi, quia malignum veteres infœcundum dicebant, ut ipſe alibi. *Quale per incertam lunam, ſub luce maligna, Eſt iter in ſylvis.*

TENVIS VBI ARGILLA. Sine humore, quia eſt & pinguis. CALCVLVS. Lapis brevis terræ admixtus. Dictus calculus, quod ſine moleſtia ſui brevitate calcetur.

VARIORVM.

GENTEMQVE SABELLAM. Hi ſunt autem qui olim Auſones dicebantur. de Sabellis Varro in Agemodo ſic ait. *Terra cultura cauſa attributa olim particulatim hominibus, ut Etruria Tuſcis, Samnium Sabellis.* PHILARG.

MALO. Pro labore. Sic etiam è contrario laborem pro malo ſolet ponere. ut ibi: *Ille dies primus lethi, primuſque laborum Cauſa fuit.* PHILARG.

VOLSCOSQVE VERVTOS. Quod verutis pugnent. PHILARG.

EXTREMIS ASIÆ IAM VICTOR IN ORIS. Alii hæc de Indis Parthiſque: alii de Ægypto, ubi tum Auguſtus in Antonium bellum movebat: alii de Arabia, itemque Æthiopia intelligunt. TAVRINVS.

AVERTIS. *Avertis* & imbellem facis, aut *imbellem* victum jam, nec bellantem. Cæterum quid grande ſi imbellem avertis? PHILARG.

Palladia

Digitized by Google

Palladia gaudent ſylva vivacis oliva.
Indicio eſt tractu ſurgens oleaſter eodem
Plurimus; & ſtrati baccis ſylveſtribus ager.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta;
Quique frequens herbis, & fertilis ubere campus:
Qualem ſæpe cava montis convalle ſolemus
Deſpicere; huc ſummis liquuntur rupibus amnes:
Felicemque trahunt limum: quique editus Auſtro,
Et filicem curvis inviſam paſcit aratris:
Hic tibi prævalidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ,
Hic latticis; qualem pateris libamus, & auro,
Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis ſtudium, vituloſque tueri,
Aut fœtus ovium, aut urenteis culta capellas:
Saltus, & ſaturi petito longinqua Tarenti;
Et qualem infelix amiſit Mantua campum,
Paſcentem niveos herboſo flumine cygnos.

SERVII.

VIVACIS OLIVÆ. Diu viventis. hinc ſupra, *Tarde creſcentis olivæ*. Res enim diu duratura, tarde creſcat neceſſe eſt. TRACTV. Plaga, regione.

DVLCIQVE VLIGINE LÆTA. Vligo proprie eſt naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens. bene autem DVLCI addidit, ad diſcretionem amaræ. Vliginoſus ergo ager eſt, ſemper uvidus. nam uvidus dicitur, qui aliquando ſiccatur.

FELICEM LIMVM. Terrarum ſcilicet, Id eſt fertilem. nam fluminum limus eſt noxius. HVC. Illuc.

ET FILICEM CVRVIS INVISAM. Radices enim ejus ſibi invicem ſunt nexæ, & avulſæ renaſcuntur. OLIM. Quovis tempore.

PATERIS ET AVRO. Pateris aureis. ἀπὸ τοῦ δύο. ut, *Molemque & montes.*

PINGVIS TYRRHENVS. Victimarum ſcilicet carnibus. INFLAVIT EBVR. Tibiarum quibus in aurem ſacerdotis cani ſolebat.

LANCIBVS PANDIS. Aut patulis, aut extorum pondere incurvatis. FVMANTIA REDDIMVS EXTA. Sacerdotum uſus eſt verbo. Reddi enim dicebantur exta, cum probata & elixa, ara ſuperponebantur.

AVT VRENTIS CVLTA CAPELLAS. Omne enim quod momorderint, urunt. unde eſt, *Et admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.*

SATVRI TARENTI. Aut fœcundi, aut quod eſt juxta oppidum Saturum. Tarentum enim & Saturum vicinæ ſunt Calabriæ civitates. Horatius. *Me Saturiana rectari rura caballo.*

VARIORVM.

PINGVIS. Plautus in Aulularia: *Tibi dabitur pinguior tibicina, quæ propter aſſidua ſacrificia pinguefcit.* PHILARG.

VLIGINE. *Vligo* dicitur naturalis terræ humor. PHILARG.

INFLAVIT CVM PINGVIS EBVR TYRRHENVS. Intelligit eburneam tibiam, qua in ſacris ejuſmodi epulis utebatur tibicen. Dicitur *pinguis*, vel victimarum carnibus, ut Servius exponit: vel, quod Muſica barbara, non ſit ſubtilis; vel, quod flatu buccæ tumeant: vel quod Tyrrheni ſeu Etruſci, quorum inventum eſt tuba, natura pingues ſint; unde & Carullus, *Aut porcus Umber, aut obeſus Etruſcus.* TAVBMAN.

REDDIMVS. Quia debentur. PHILARGYRIVS.

PANDIS. Cavis. ut ipſe alibi: *& pandas ratibus poſuere carinas.* PHILARG.

SIN ARMENTA. Quare de armentis dicit, cum terrius liber ad pecudes diviſus ſit? Solvitur ſic: Varietatis cauſa, ne uniformis narratio eſſet. *Nunc & armenta.* Non de his dicit, ſed de terra, quæ utiliſſit armentis. Aut enim poſuit quæ nutriant, & ſic quæ nutrit. PHILARG.

ET SATVRI PETITO LONGINQVA TARENTI. Tarentum, oppidum in Italia, quod condiderunt Parthenidæ, hoc eſt exules Lacedæmoniorum, duce Phalanto. *In* finibus autem Tarentinorum eſt locus, quem Saturium vocant: unde etiam in 7. mentionem facit paludis Saturæ. PROBVS.

Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis.
Aut unde iratus sylvam devexit arator:
Et nemora evertit multos ignava per annos;
Antiquasque domos avium, cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis:
At rudis enituit impulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias, roremque ministrat.
Et tophus scaber, & nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras:
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres,
Et bibit humorem, & cum vult, ex se ipsa remittit:
Quæque suo viridi semper se gramine vestit;
Nec scabie, & salsa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos:
Illa ferax oleæ est: illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.

SERVII.

LIQVIDI FONTES. Puri, sine pestilentia.

ET QVANTVM LONGIS. Vt in Æneide diximus; hoc dicit Varro fuisse in Rosulano agro, postquam Velinus siccatus est lacus: ubi longam perticam magnitudo superabat herbarum.

AVT VNDE IRATVS. In fœcunditate diuturna.

ANTIQVASQVE DOMOS. Aut re vera antiquas, aut charas. Sallustius, *Tantum antiquitatis cuique maioribus pro Italica gente fuit.* Est autem ecbasis in illa descriptione.

IEIVNA GLAREA. Sicca & sterilis terra.

CASIAS ROREMQVE. Casia, & Rosmarinus, apibus aptæ sunt herbæ.

TOPHVS SCABER. Lapis asperrimus. Vnde & scabies dicitur ab asperitate. NIGRIS. Nocentibus.

NEGANT. Nicander & Solinus, qui de his rebus scripserunt.

QVÆ TENVEM EXHALAT NEBVLAM. Dicit agrum omnium rerum feracem. Quatuor enim genera agrorum imitatur, qui solus potest quod illi quatuor: sicut sequentia indicant. FVMOSQVE VOLVCRES. Quasi fumos: scilicet ex humore.

SVO GRAMINE. Naturali scilicet non coacto.

NEC SCABIE, ET SALSA LÆDIT RVBIGINE FERRVM. Proprie. Nam rubigo quasi scabies ferri est.

VARIORVM

PINGVIS. Fertilis, quia regio ejus herbosa est. Alii dicunt agrum, in quo condita est Tarentus. *Saturnum* vocari. PHILARG.

ET CVI PVTRE SOLVM (NAMQVE HOC IMITAMVR. A.) Locus hic indicat studium nostrum subigendi glebas. Terram enim illam dicit optimam frumentis, *cui putre solum*: conemur ergo terram solutam purremque reddere & cum hoc præstiterimus, recte nostro officio functi videbimur, atque ubertatem frugum expectare poterimus. terra ergo, quæ vi sua, sponteque habet, quod nos arte laboreque nostro illi affermus, idonea esse percipitur. VICTORIVS.

RORem. *Rorem* quem *marinum* vocant, dicit & est humile virgultum, quod in exilibus agris nascitur. PHILARG.

DVLCEM. Ordo est, *æque dulcem*, hoc est, tam dulcem. PHILARG.

Talem

Digitized by Google

Talem dives arat Capua, & vicina Veſevo
Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.
Nunc, quo quamque modo poſſis cognoſcere, dicam.
Rara ſit, an ſupra morem ſi denſa, requiras:
Altera frumentis, quoniam favet, altera Baccho:
Denſa magis Cereri, rariſſima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis; alteque jubebis
In ſolido puteum demitti, omnemque repones
Rurſus humum, & pedibus ſummas æquabis arenas.
Si deerunt; rarum, pecorique & vitibus almis
Aptius uber erit: ſin in ſua poſſe negabunt
Ire loca, & ſcrobibus ſuperabit terra repletis,
Spiſſus ager: glebas cunctantes, craſſaque terga
Expecta, & validis terram proſcinde juvencis.
Salſa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec manſueſcit arando:
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſervat)
Tale dabit ſpecimen. tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque prælorum fumoſis deripe tectis.
Huc ager ille malus, dulceſque à fontibus undæ
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis

SERVII.

DIVES CAPVA, ideo dives, quia talem arat. VESEVO. Veſevus mons eſt Liguriæ, ſub alpibus poſitus. nam Campaniæ Veſuvius dicitur: pro quo multi Veſevum eſſe poſitum volunt.

ET VACVIS CLANIVS NON ÆQVVS ACERRIS. Acerre civitas eſt Campaniæ, haud longe à Neapoli: quam Clanius præterfluit fluvius: cujus frequens inundatio eam exhaurit. Vnde ait VACVIS, id eſt, infrequentibus.

SVPRA MOREM. Abundanter, plus æquo. Illi autem verſus incomparabiles ſunt: tantam habent ſine aliqua periſſologia repetitionem.

DENSA MAGIS CERERI. Bene addidit magis: nam hoc vult oſtendere quid ubi melius naſcitur. poteſt enim & frumentum in rara, & vinum in denſa, ſed non feliciter naſci.

CAPIES. Eligens. ut, *Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.*

IN SOLIDO. Ne ager ſit concavus.

APTIVS VBER ERIT. Aptior ubertas & fertilitas.

GLEBAS CVNCTANTES. Validas, graves, magnas: ut, *Avulſaque refringit Cunctantem.* EXPECTA. Proba. ut *& rebus ſpectata juventus.*

NEC MANSVESCIT ARANDO. Dum aratur. alibi de arboribus ita, *Exuerint ſylveſtrem animum.*

SVA NOMINA. Propriam generoſitatem. ut, *Et nos aliquod nomenque decusque Geſſimus.*

SPECIMEN. Dignam probationem. SPISSO VIMINE. Spiſſi viminis.

QVALOS COLAQVE PRÆLORVM. Qualos, per quos vinum defluit: qui & ipſi à colando dicti ſunt. Præla autem trabes ſunt, quibus uva jam calcata premitur.

ELVCTABITVR. Cum mora egredietur.

VARIORVM.

VESEVO. Campaniæ mons Veſevus. PHILARG.

ORA. Et hoc emendavit ipſe, qui *Nolam* poſuerat. Nam poſtea offenſus à Nolanis, qui eidem aquam negaverant, *ora* pro *Nola* poſuit. PHILARG.

SVPRA MOREM. Ordo eſt: Si requiras rara ſit, an ſupra morem denſa. & *Supra morem* hic pro valde eſt poſitum, hoc eſt ſupra modum, ſupra juſtum. PHILARG.

CAPIES OCVLIS. id eſt, eliges, ut, *Nunc terras ordine longo.* PHILARG.

SALSA. Hyperbaton, id eſt, *ſalſa tellus.* PHIL.

SVA NOMINA. De vino vero & fructibus proprie *Nomen* dicebatur: unde Cato, *Ne vinum nomen perdat.* Ita vinum *perdere* etiam *Notam* dicitur, cum aut acuit, aut alio quovis caſu alteratur. Nam dicebatur *Nota vini.* Horat. 1. Serm. 10. *Cui nota ſi commiſta Falerni* eſt. Hinc translatio, *Homines de meliore nota*, Ciceroni, vide Scalig. ad Ætnam. TAVRM.

TALE DABIT SPECIMEN. Specimen pro argumento. PHILARG.

245 *Sci-*

Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At ſapor indicium faciet manifeſtus, & ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.
Pinguis item quæ ſit tellus, hoc denique pacto
Diſcimus: haud unquam manibus jactata fatiſcit,
Sed picis in morem ad digitos lenteſcit habendo.
Humida majores herbas alit, ipſaque juſto
Lætior: ah, nimium ne ſit mihi fertilis illa:
Neu ſe prævalidam primis oſtendat ariſtis.
Quæ gravis eſt, ipſo tacitam ſe pondere prodit:
Queque levis. promptum eſt oculis prædiſcere nigram,
Et quiſquis color: at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt: piceæ tantum, taxique nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt veſtigia nigræ.
His animadverſis, terram multo ante memento
Excoquere, & magnos ſcrobibus concidere montes.
Ante ſupinatas Aquiloni oſtendere glebas,
Quam lætum infodias vitis genus, optima putri
Arva ſolo: id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robuſtus jugera foſſor.
At ſi quos haud ulla viros vigilantia fugit:

SERVII.

AMAROR. Amaritudo. & eſt ſermo Lucretii: & vera lectio ipſa eſt. Nam multi AMARO legunt: ut ſit, Senſu amaro.

HABENDO. Dum habetur. LENTESCIT. Cohæret.

IVSTO LÆTIOR. Vltra modum, plus quam oportet.

AH NIMIVM NE SIT MIHI FERTILIS ILLA. Ne herbæ plus æquo creſcentes ſpem adimant frumentorum. Vnde ait in primo, *Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba.*

PRIMIS ARISTIS. Herbis ſurgentibus, quarum luxuries futuris frugibus nocet: quas culmi tenues ferre non poſſunt.

ET QVISQVIS COLOR. Vera lectio hæc eſt. nam male quidam, ET QVIS CVIQVE legunt, excludentes AT: ut ſit, *Et quis cuique color, ſceleratum exquirere frigus, Difficile eſt.* Alii *colos* legunt, ut excluſo s, fiat Synalœpha: & ſcandamus ita, *Et quis cuique col' at ſceleratum*: ut ſic ſit, quemadmodum, *Inter ſe coiſſe viros & decernere ferro.* quod non procedit. Tunc enim R in S mutatur, cum longa opus eſt ſyllaba; ut color, colos; labor, labos; honor & honos. hic autem non ſolum longam non facit ſyllabam, ſed etiam excluditur S cum ſuperiore vocali. unde legendum eſt *quiſquis color* quod nec obſcuritatem affert, nec fidem derogat lectioni. SCELERATVM. Nocens, omnia exurens.

HEDERÆ PANDVNT VESTIGIA NIGRÆ. Hederæ indicant frigus. nam VESTIGIA appellavit indicia. NIGRÆ autem, ad albarum diſcretionem, ut, *Hedera formoſior alba.*

HIS ANIMADVERSIS. Ideſt, agri qualitate deprehenſa. TERRAM MVLTO ANTE MEMENTO EXCOQVERE. Hoc dicit, non eſſe eo anno ponendas vites, quo fodiuntur ſcrobes: ſed poſt annum. ut calore, frigore, & labore ruſtici, poſſit terra putrefieri.

INFODIAS. Obruas. ET LABEFACTA MOVENS. Hypallage. movens & labefaciens.

VARIORVM.

AD DIGITOS. pro inter digitos. PHILARG.

NIGRÆ. Id eſt frigidæ terræ argumenta demonſtrat. PHILARG.

ARVA SOLO. Senſus: optima arva ſunt, ſi putreſcit ſolum. & quia rem difficilem videbatur præcepiſſe, adjecit: *Et id venti curant gelidæque pruinæ.* Propter quod docuit nos oportere, ut Solibus & pruinis coquatur. Ipſe alibi: *ut cui putre ſolum: namque hoc imitamur arando.* PHILARG.

LABEFACTA. Nota figuram. movendo labefaciens, aut movens & labefaciens. PHILARG.

Ante

Digitized by Google

Ante locum ſimilem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus ſeges, & quo mox digeſta feratur:
Mutata ignorent ſubito ne ſemina matrem.
Quin etiam cæli regionem in cortice ſignant:
Vt, quo quæque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit; quæ terga obverterit axi,
Reſtituant. adeo in teneris conſueſcere multum eſt.
Collibus, an plano melius ſit ponere vites,
Quære prius. ſi pinguis agros metabere campi,
Denſa ſere: in denſo non ſegnior ubere Bacchus.
Sin tumulis acclive ſolum, colleſque ſupinos,
Indulge ordinibus: nec ſecius omnis in unguem
Arboribus poſitis ſecto via limite quadret.
Vt ſæpe ingenti bello cum longa cohorteis
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus; nec dum horrida miſcent
Prælia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum:
Non animum modo uti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas

SERVII.

ANTE LOCVM SIMILEM EXQVIRVNT. Dicit, in tranſlatione arborum ſimilem terram eſſe requirendam.

ARBORIBVS SEGES. Quia de ſeminario loquitur arborum, bene *ſegetem* appellavit. DIGESTA. Id eſt, ordinata. ut, *Digerit in numerum, atque antro ſeclusa relinquit.*

MATREM. Terram. ut, *Antiquam exquirite matrem.*

QVA TERGA OBVERTERIT AXI. Septentrioni. Nam Græce ἄρκτος dicitur.

COLLIBVS AN PLANO MELIVS SIT PONERE VITEM, QVÆRE. Atqui ſupra ait, *Denique apertos Bacchus amat colles*: ſed etiam in vallibus poni poſſe vites ſuperius indicavit. ut, *Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes Sufficiet Baccho vites.* Vnde modo utrumque complectitur, & dicit quemadmodum in plano, quemadmodum in collibus vites ponere debemus.

METABERE. Eliges. & longe alia ſignificatio eſt, *Metor metaris* (unde Lucanus, *Heſperios audax veniam metator in agros*) & alia, METIOR METIRIS. Illud enim metatus ſum: hoc meſſus ſum facit; ut, *meſſum de pollice florem.*

DENSA, Pro denſe. ut, *Et pede terram Crebra ferit*, pro crebro.

INDVLGE ORDINIBVS. Da operam: ut, *Indulgent vino.* & eos effice largiores. Nam de plano ait, *Denſa ſere.* IN VNGVEM. Ad perfectionem? Et eſt tranſlatio à marmorariis, qui juncturas unguibus probant. Horatius, *Ad unguem Factus homo.*

ARBORIBVS POSITIS. Vitibus ordinatis. SECTO LIMITE. Ducto. Vnde & ſectæ philoſophorum dicuntur, ideſt, ductus. QVADRET. Conſentiat, congruat. Tranſlatio à quadris lapidibus, qui ſibi invicem bene conveniunt.

FLVCTVAT. Splendet. NVMERIS. Ordinationibus.

PASCAT PROSPECTVS. Delectet: ut, *Atque animum picturæ paſcit inani.*

VARIORVM.

ANTE LOCVM SIMILEM EXQVIRE. Dicit in tranſlatione arborum ſimilem terram eſſe requirendam, &c. PHILARG.

DIGESTA FERATVR. Antiſtrophe, id eſt tranſlata digeratur. PHILARG.

AXI. id eſt ſeptentrionali. PHILAR.

INDVLGE ORDINIBVS. Da ſpatia: *Nec ſecius*, minus. PHILARG.

OMNIA SINT PARIBVS NVMERIS, &c. Hoc refertur ad ſuperius illud, *Indulge ordinibus.* Vt autem hic Poëta confert & committit arborum ordines cum militaribus; Cyrus quoque de hortorum ſuorum & arborum diſtributione & Λοχία glorians, ordines ſuos vocabat, alludens ad militiam. GERMAN.

Terra; neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan & scrobibus quæ sint fastigia, quæras:
Ausim vel tenui vitem committere sulco.
Altius, ac penitus terræ defigitur arbos,
Æsculus in primis: quæ quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multosque per annos
Multa virûm volvens durando secula vincit.
Tum fortes late ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corylum sere: neve flagella
Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas.
(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ sylvestres insere truncos.

SERVII.

FORSITAN ET SCROBIBVS QVÆ SINT FASTIGIA, QVÆRAS. Vt etiam supra diximus, scrobes sunt masculini generis: nam Cicero in OEconomicis sic dicit: & Plautus ait, *Sexagenos scrobes.* Minor autem est Lucani & Gracchi auctoritas. Nam Lucanus ait, *Exiguas posuit scrobe.* Gracchus, *Abunde fossa scrobis est.* quod exemplum in Terentiano est. QVÆ SINT FASTIGIA QVÆRAS. Fastigium & summæ & imæ partis possumus dicere: sicut altum & mare & cælum dicimus. Hinc est, *Cælumque profundum.* Cum & puteus sit profundus.

AVSIM. Ausus sim, audebo. SVLCO. Id est fossæ.

ÆSCVLVS IN PRIMIS. Arbor est glandifera, quæ licet ab æsu dicta sit, tamen per æ scribitur; sicut & cælatum, licet à cælo cælas habeat derivationem.

NON FLABRA. Hoc nomen tantum pluralem recipit numerum. ab eo vero quod est flamina, flamen possumus dicere: licet sit vitandum propter aliam significationem. Nam dicitur flamen Dialis, flamen Martialis.

NEVE INTER VITES CORYLVM SERE. Radices enim ejus nocent viribus. NEVE FLAGELLA SVMMA PETE. Flagella dicuntur summæ arborum partes; ab eo quod ventorum crebros sustinent flatus.

TANTVS AMOR TERRÆ. Sic diligenter à rusticis agere est colendus. FERRO LÆDE RETVSO. Retuso, obtuso, quo vites quassantur potius, quam putantur.

NEVE OLEÆ SYLVESTRES INSERE TRVNCOS. Non quod non prosit, sed ut etiam ipse dicit, propter casum incendii.

VARIORVM.

FASTIGIA. Infimas altitudines dixit. PHILARGYR.

SCROBIBVS. Pro humillima scrobe posuit, ut, *Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum, Deposuit sulcis.* & rursus: *Omnibus est labor impendendus, & omnes cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.* PHILARG.

VITEM TENVI COMMITTERE SVLCO. Hic videtur Maro vitem ab arbore distinguere; ut qui altius arborem statuat defigendam, vitem tenui sulco committat, arbori maritandam. Certe Vlpianus sub tit. arb. furt. cæs. l. vitem, vitem arboris appellatione complectitur: quamvis inter rei rusticæ scriptores sint qui fruticem & θάμνον maluerint vitem, quam arborem nuncupari; quod per se, ad justam arboris magnitudinem non assurgat. GERMAN.

FLABRA. Producta prima syllaba legendum. PHILARG.

CORYLOS. Antipharmacon esse ajunt, quod infra manifestum facit, dicendo: *In venabus torrebimus exta colurno*, scilicet ut hostia nocens, eo virgulto coquatur, quod vitibus nocet. PHILARG.

SVMMAS DEFRINGE EX ARBORE PLANTAS. Sic & Iurisconsulti, defringendi vocabulum retinuerunt inter eos, qui quadam juris solennitate, in locis consitis, surculum defringebant vindiciarum loco, vi quadam festucaria in causis possessionis, & judiciis recuperatoriis. TVRNEBVS.

PLANTAS. Sagittas dicit, id est sarmentum de summa parte præcisum. PHILARG.

RETVSO. Quare *retuso*? solvitur, quoniam hebes ferrum vulnerat magis, quam secat. PHILARGYR.

Nam

Digitized by Google

Nam ſæpe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm ſub cortice tectus
Robora comprendit, frondeſque elapſus in altas,
Ingentem cœlo ſonitum dedit: inde ſecutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & ruit atram
Ad cœlum picea craſſus caligine nubem:
Præſertim ſi tempeſtas à vertice ſylvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi; non à ſtirpe valent, cæſæque reverti
Poſſunt, atque ima ſimiles revireſcere terra:
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat author,
Tellurem Borea rigidam ſpirante movere.
Rura gelu tum claudit hyems: nec ſemine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis ſatio eſt, cum vere rubenti
Candida venit avis longis inviſa colubris;
Prima vel autumni ſub frigora, cum rapidus Sol
Nondum hyemem contingit equis: jam præterit æſtas;
Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis:

SERVII.

INCAVTIS PASTORIBVS. Negligentibus, circa alia occupatis.

ET RVIT ATRAM. Egerit, emittit, & ruere facit. Nam modo RVIT agentis eſt.

A VERTICE. Ab Aquilone. ut, *Hic vertex nobis ſemper ſublimis.*

FERENS. Flans. ut, *Fieret vento mora ne qua ferenti.* HOC VBI. Subaudi contigerit. SVPERAT. Supereſt. ut, *Quid puer Aſcanius, ſuperatne?*

NEC TIBI TAM PRVDENS QVISQVAM. Dicit quo tempore vites ponendæ ſint: & probat tolerabiliter autumno, melius verno. nam dicturus, *Ver adeo frondi nemorum, ver utile ſylvis.*

CONCRETAM RADICEM. Ante enim quaſi gutta quædam eſt ex terra & humore procreata, quæ poſtea tenditur in radicem. VERE RVBENTI. Floribus ſplendido.

CANDIDA VENIT AVIS. Iuvenalis, *Serpente ciconia pullos Nutrit.*

VARIORVM.

PRÆSERTIM SI TEMPESTAS A VERTICE. Negat Victorius Servii ſententiam defendi poſſe; ut, *à vertice*, ab Aquilone accipiamus: ſed potius pro eo, quod eſt à ſuperiore cæli parte, vel ſtirpium cacuminibus & flagellis. quod Græcis ἀπ' ἄκρων. GERMAN.

HOC VBI. Quidam diſtinguunt, *hoc ubi non.* & erit ſenſus: ubi olex in oleaſtrum inſitæ non fuerint, etiam ſi incendio conflagrarint, exuſtæ à trunco reviviſcent, & caſæ reverti poſſunt, *atque ima ſimiles revireſcere terra.* Inſitæ autem cum ſumme perierint, oleaſtri truncus remanet. PHILARG.

MOVERE. Non arari prohibet: neque enim hic de arvis loquitur, ſed ſcrobes fieri vetat. PHILARG.

NEC SEMINE IACTO. Syllepſis per adſumptionem caſus. Nam ex ablativo, id eſt, ſemine, aſſumendus nominativus, hoc eſt, ſemen. & erit ſic: nec ſemine jacto patitur. ſemen radicem terræ affigere. PHILARG.

CONCRETAM. Concreta vero utrunque. *concreverit* autem, commixtam dixit: & *jacto hoc ſemine*, id eſt depoſito. PHILARG.

CANDIDA VENIT AVIS LONGIS. I. C. Periphraſis eſt ciconiæ, ex ſuis adjunctis. Huic autem avi honos ſerpentium exitio tantus, ut in Theſſalia capitale fuerit, occidiſſe. Plinius. lib. 10. cap. 23. Iam Petronius Arbiter iſtis epithetis afficit.

Ciconia etiam grata, peregrino hoſpita;
Pietate cultrix, graciſpes, crotaliſtria;
Avis exſul hyemis, tituli tepidi temporis, &c.

VER ADEO FRONDI NEMORVM. Digreſſio in veris laudem, ex variis ejus adjunctis, quod tum concipiunt plantæ, aves, pecudes, fruges, vites. *Eſt enim ver* (ut Theophraſtus ait, de cauſſis plantarum lib. 1. cap. 14.) *tempus omnium vivaciſſimum, fœcundiſſimumque, utpote quod humidum calidumque natura ſit.* RAMVS.

ADEO. Abundat. VTILE. Bis ſubaudiendum. PH.

Vere tument terræ, & genitalia ſemina poſcunt.
Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Conjugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commiſtus corpore, fœtus.
Avia tum reſonant avibus virgulta canoris:
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva ſinus: ſuperat tener omnibus humor:
Inque novos Soles audent ſe gramina tuto
Credere: nec metuit ſurgentes pampinus Auſtros,
Aut actum cælo magnis Aquilonibus imbrem:

SERVII.

VERE TVMENT TERRÆ. Aſper ſimpliciter accipit, ut terræ nominativus ſit pluralis. Donatus vero terræ genitivum vult eſſe ſingularem: ut ſit ſenſus mutata diſtinctione, *Vere tument ſylvæ*, ſcilicet à ſuperioribus; *terræ & genitalia ſemina poſcunt.* Id eſt tument ſylvæ, & genitalia ſemina terrarum requirunt. Sed melius Aſperum ſequimur: ut GENITALIA SEMINA, quæ nos jacimus intelligamus; non quæ ex terra ſylvæ ſuſcipiunt. Genitalia autem dicimus ſemina, quibus aliquid procreatur & gignitur. TVMENT. Suſpenduntur.

PATER OMNIPOTENS FOECVNDIS. Interdum pro aëre Iuno, & pro æthere Iuppiter accipitur. Aliquoties & pro aëre, & pro æthere Iupiter. Iunó vero pro terra & aqua: ſicut hoc loco intelligimus. Nam æther non habet pluvias, unde æthereum pro Iove accipimus: cui tribuuntur aër & æther: quæ duo mixta terræ & humori univerſa procreant. Dicit autem verno tempore eſſe pluvias, quibus cuncta naſcuntur. unde *fœcundis imbribus* dixit: quibus terra fœcundatur.

MAGNO COMMIXTVS CORPORE FOETVS. Pro corpori. ut, *Hæret pede pes.* Item alibi, *Et magno ſe corpore miſcet.* Licet poſſimus accipere, Commixtus terræ magno ſub corpore, id eſt ætherio.

CERTIS DIEBVS. Statutis, legitimis, à natura arcana quadam ratione diſpoſitis: ut tractat Lucretius, qui dicit rationem hanc ex ætherio calore deſcendere.

ALMVS AGER: Ab eo quod nos alat. ZEPHYRI. Favonii. alibi, *Et Zephyro putris ſe gleba reſolvit.* Horatius. *Solvitur acris hyems, grata vice veris & Favoni.* NOVOS SOLES. Dies vernales.

NEC METVIT SVRGENTES PAMPINVS AVSTROS. Varie. Nam ſupra ait, *Audent ſe gramina tuto Credere.*

VARIORVM.

VERE TVMENT TERRÆ. Quaſi impatienti ſibidine ſeminis concipiendi turgeant. A virginibus ducta metaphora, quarum plena pubertate habitus vitro maturus eſt, toto corpore velut tumeſcente: præſertim peſtore ac mammis. Vnde & *tumida virginitas* eleganter à Papinio lib. 2. Thebaid: dicitur. TVRNEB. Ab hac ergo verna parte Mathematici augurato annum inchoant; quam Ægypti more, & Romani Veneri genitrici, ut generationis antiſtitæ, feriis, conſecrationibuſque dicarunt: cui per exempla, majorumque ritus & præcepta Epicuri, Lucretius opus ſuum præcipua invocatione & præfatione nuncupavit. GERMAN.

TVM PATER OMNIPOTENS FOECVNDIS, I. Æ. Videtur hic ex diſciplina Stoica locutus, & Chryſippi præſertim; qui fuſionem illam puriſſimi ætheris per ſingulas res, Deum eſſe cenſuit, fatalem neceſſitatem, & futurorum omnium certiſſimam providentiam, qui ratione homines, animalia ſenſu afficiat, terram ſeminibus impleat; quibus innumerabiles ſtirpium naſcentium formæ propagentur & in lucem erumpant, ſpiritu illo ætbereo excitatis: unde & *ζωογόνος αἰθὴρ* nominarunt. Sunt & quibus non incommode Poëta videtur per Ætherem, Iovem innuere, qui quinto corpori & cælo præeſt, & veris tempore rerum regenerationem & renovationem inſtaurare & auſpicari videtur; tum cum aërem ipſum calefacit, & cum uxore ἱερὸς γάμος, hoc eſt, aëre committitur: iiſdemque caloribus terra quoque vicinitate provocari ad conceptionem & partum apparet, ut fruges genus omne ſummittere incipiat. GERMAN.

CORPORE. *Corpore* aut ſuo, aut terræ. ſic *terra* pro corpori: PHILARG.

CERTIS. *Certa* pro his, neque aliis ullis. PHILARG.

LAXANT. Exprimere voluit naturam lactis animalium. Nam *laxant arva ſinus* dicens, partum ſignificat: deinde ſtatim humorem ſuperare quo alat fetus, intulit. PHILARG.

GRAMINA. Celſus ait *germina* reliquiſſe Virgilium. loquitur enim de omnium arborum fetu. Vnde male quidem *gramina* legunt. An ideo non metuit, quia non ſurgunt? quod magis placet. PHILARG.

NEC METVIT. Quomodo non metuit, ſi ſurgunt? ſolvitur: Neque ſurgentes metuit, ſed ne ſurgant. Hoc dixit: non metuit, ne tempeſtate opprimatur. PHILARG.

335 *Sed*

Digitized by Google

Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
Cum primum lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis:
Immissæque feræ sylvis, & sydera cælo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque, caloremque
Inter; & exciperet cæli indulgentia terras.
Quod supersit, quæcunque premes virgulta per agros
Spærge fimo pingui, & multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum; aut squalenteis infode conchas.
Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit

SERVII.

TRVDIT. Propellit, effundit in folia.

NON ALIOS PRIMA. Hoc secundum licentiam poëticam dixit. nam falsum est. Constat enim post factum mundum ex qualitate cursus Solis tempora esse divisa.

TENOREM. Ductum, hic continuationem.

VER ILLVD ERAT. Absoluta elocutio: quicquid illud fuit, ver fuit.

HYBERNIS FLATIBVS. Asperis, sævis.

VIRVMQVE FERREA PROGENIES. Procreata ex lapidibus ad laborem. Alibi, *Vnde homines nati durum genus.*

IMMISSÆQVE FERÆ SYLVIS. Hunc ordinem propter Arcadas tenuit; qui se Proselenos esse asserunt, id est ante lunam natos: quod & Cicero in Fundaniana commemorat: & Statius qui ait, *Arcades astris, lunaque priores.*

HVNC LABOREM. Vel frigoris, vel caloris.

QVIES. Tranquillitas. Et est veris definitio, *Cæli indulgentia.*

QVOD SVPEREST. Non quod deest, sed quod sequitur. PREMES. Demerges, infodies. QVÆCVNQVE VIRGVLTA. Sive de plantariis, sive de arboribus.

LAPIDEM BIBVLVM. Qui arenarius vocatur.

AVT SQVALENTES INFODE CONCHAS. Conchæ autem propter admittenda spiramina infodiuntur. Lapis vero arenarius, & propter spiramina, & propter hauriendum humorem, si forte nimius fuerit. SQVALENTES. Sordidas.

VARIORVM.

NON ALIOS PRIMA. Si crescit, deficit. In quo videtur secutus Epicurum, qui ait: *Omnia quæ orta occidunt; & aucta senescunt.* Varro autem in Satura quæ scribitur de salute: *Sic mundum haud natum esse, neque mori.* Plato autem non natum, at mori: Metrodorus autem, neque natum, neque mori. Zenon ex hoc mundo quamvis aliqua intereant, tamen ipsum perpetuo manere, quia inhæreant ei elementa, è quibus generantur materiæ, ut dixit crescere quidem, sed ad interitum non pervenire, manentibus elementis, à quibus revalescant. PHILARG.

VER ILLVD ERAT. Quomodo dicunt homines diem festum agere magnum orbem, potest & zodiacum circulum dicere, qui faciat divisionem temporum: quod si est, *agebat*, pro circumagebat, accipiendum erit, orbis. PHILARG.

PARCEBANT. Hic *parcebant* pro abstinebant. PHILARG.

FERREA. quia creditum est primo homines à terra natos, à qua humo homines existimabant dictos. PHILARG.

IMMISSÆQVE. Pro innatæ: neque enim alio immissæ sunt. PHILARG.

INDVLGENTIA. Et nove *indulgentia* dixit. Veteres enim indulgitatem dicebant. ut Cœlius in VII. *Consuetudine uxoris, indulgitate liberum.* PHILARG.

TERRAS. Id est, fetus terræ. PHILARG.

AVT LAPIDEM BIBVLVM. *Lapidem* autem *bibulum*, hic non lapidis epitheton est, sed ex lapide beneficium, id est per quem terra humorem possit ad radices vitis admittere. INFODE. Verbum *infode*, venit ab eo quod est fodio fodis fodit. Vnde Plautus in Rudente: *Lutosus multo, multam terram confode.* & *infode conchas*, circa radices scilicet. PHILARG.

INTER. Id est interveniret: Fuit autem prior lectio, *frigusque calorque.* ut Plautus: *Neque frigus neque calor metuo neque ventum neque grandinem.* Aliter hypermetrus versus erit. PHILARGYRIVS.

Halitus, atque animos tollent ſata. jamque reperti,
Qui ſaxo ſuper, atque ingentis pondere teſtæ
Vrgerent: hoc, effuſos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca ſiti findit Canis æſtifer arva.
Seminibus poſitis, ſupereſt deducere terram,
Sæpius ad capita, & duros jactare bidentes:
Aut preſſo exercere ſolum ſub vomere, & ipſa
Flectere luctantes inter vineta juvencos:
Tum leves calamos, & raſæ haſtilia virgæ,
Fraxineaſque apiare ſudes, furcaſque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Aſſueſcant, ſummaſque ſequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adoleſcit frondibus ætas,
Parcendum teneris; & dum ſe lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immiſſus habenis,
Ipſa acie falcis nondum tentanda, ſed uncis
Carpenda manibus frondes, interque legendæ.
Inde ubi jam validis amplexa ſtirpibus ulmos
Exierint, tunc ſtringe comas, tunc brachia tonde:
Ante reformidant ferrum: tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos compeſce fluentes.

SERVII.

ANIMOS TOLLENT. Sument ab his rebus magnanimitatem. IAMQVE REPERTI. Scilicet diligentiores.

EFFVSOS MVNIMEN AD IMBRES, Contra nimias pluvias.

HIVLCA. Nimiis caloribus fiſſa.

AD CAPITA. Poſitarum ſcilicet vitium. IACTARE AVTEM BIDENTES. Hoc ad comminuendas pertinet glebas. Dicit autem circumfodiendum eſſe: & ad ipſa capita plantarum terram adducendam, & ſæpius ideo, quia & vento & imbribus à capite terra deſcendit.

FLECTERE LVCTANTES. Cum quadam moderatione ducere; ne tenera adhuc virgulta concutiant.

LEVES CALAMOS. Nitidos. Dicit autem & cannas & virgas radendas; ne ex corticibus rubigo, adverſa vitibus, poſſit creari.

SEQVI TABVLATA. Tabulata ſunt rami effuſiores & in plana tendentes, non in altiora creſcentes.

ADOLESCIT. Creſcit. PER PVRVM. Per aërem, quaſi inanem.

IPSA ACIE FALCIS NONDVM TENTANDA. Si ACIES, ſenſus hic eſt, Teneris adhuc vitibus, non eſt falcis ACIES neceſſaria. ſi ACIE, ſubandimus virgulta: ut ſit, Ipſa virgulta nondum falcis acie tentanda ſunt.

STIRPIBVS. Solidioribus palmitibus, id eſt truncis.

VARIORVM.

IAMQVE REPERTI. Et, IAM, hic pro propterea ponitur, & utrum ſaxo & teſta: an illud ſenſit teſtam cavam, ſuperiorem lapidem? hoc enim fit. PHILARG.

SATA. *Sata* autem dicit virgulta quæ preſſeris. & hoc bis repetitum: non enim duo ſunt, ſed unum iteratum, ac ſi diceret: hoc monimentum contra imbres & æſtus. PHILARG.

SEMINIBVS. Iterum *ſeminibus* pro arboribus accipi oportet. &, *ſupereſt*, ſequens eſt. PHILARGYRIVS.

SÆPIVS AD CAPITA. *Capita vitium* ſtirpes ſunt & radices, quibus tanquam ore alimentum attrahunt. Quo ſenſu Plato forte, *hominem*, arborem inverſam, dixit. TVRNEB. lib. 13. cap. ult.

TABVLATA. Nunc *tabulata* dici diſpoſitionem ramorum, per quos vitis uſque ad ſummum aſcendit. & eſt relatio facta ad omnes, in quibus extractiones ſingulæ, tabulata dicuntur. PHILARG.

STIRPIBVS. Hic radicibus. Alii *ſtirpem* pro ipſa materie vitium poſitum volunt, ut idem alibi *& arboreſo ſignata in ſtirpe cicatrix*. PHILARGYRIVS.

SEPES. Inſuper etiam pecus prohibendum. PHILARG.

Texen-

Digitized by Google

Texendæ ſepes etiam, & pecus omne tenendum eſt:
Præcipue dum frons tenera, imprudenſque laborum:
Cui, ſuper indignas hyemes Solemque potentem,
Sylveſtres uri aſſidue, capreæque ſequaces
Illudunt: paſcenda ovi, vidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens ſcopulis arentibus æſtas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorſo ſignata in ſtirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi:
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Theſeidæ poſuere; atque inter pocula læti

SERVII.

TEXENDÆ SEPES ETIAM. Alii hic diſtinguunt; alii ſeparant texendæ, ſepes etiam & pecus omne tenendum.

FRONS TENERA: Frondis vera lectio eſt. Lucretius, *Frondiferaſque domos avium.* Apud antiquiores enim ſingularis nominativus erat frondis: hodie vero & à fronte & à fronde unus eſt, nominativus frons; ſicut etiam lens a lente, & à lende capitis breviore pediculo.

SOLEMQVE POTENTEM. Intolerabilem, gravem. INDIGNAS autem HYEMES. Sævas.

SYLVESTRES VRI. Id eſt boves agreſtes, qui in Pirenæo monte naſcuntur inter Gallias & Hiſpanias poſito. Sunt autem exceptis elephantis, majores animalibus cæteris. dicti VRI, ἀπὸ τῶν ὀρῶν, id eſt à montibus. CAPREÆQVE SEQVACES. Id eſt perſecutrices; ſeu quod vites perſequantur; ut, *Malaque ſequacibus undis.*

INCVMBENS SCOPVLIS. Etiam ſaxa caloribus penetrans.

ADMORSO. Participium eſt, ac ſi diceret abroſo.

NON ALIAM OB CVLPAM. Victimæ numinibus, aut per ſimilitudinem, aut per contrarietatem immolantur. Per ſimilitudinem, ut nigrum pecus, Plutoni. Per contrarietatem, ut porca, quæ obeſt frugibus, Cereri: & Caper, qui obeſt vitibus, Libero. Item capra Æſculapio, qui eſt deus ſalutis: quum capra nunquam ſine febre ſit. ARIS autem OMNIBVS non ſine cauſſa dixit. Nam cum numinibus cæteris varie pro qualitate regionum ſacrificetur, ut Veneri Paphiæ tantum de ture: unde eſt, *Haud equidem tali me dignor honore.* Genitrici vero, Id eſt, Romanæ, etiam de victimis: Libero ubique caper immolatur; quia vites, quæ in honore ipſius fuerant, ab eo comeſtæ ſunt. Iratus Liber pater eum occidi fecit, & ei tolli utrem, in quo mitti vinum fecit pro ejus vindicta.

VETERES INEVNT PROSCENIA LVDI. Primi ludi theatrales ex liberalibus nati ſunt: Ideo ait, *veteres ludi.* PROSCENIA autem ſunt pulpita ante ſcenam, in quibus ludicra exercentur.

PAGOS ET COMPITA CIRCVM. Id eſt, per quadrivia, quæ compita appellantur, ab eo quod multæ viæ in unam confluant. & villas, quæ pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur, id eſt à fontibus, circa quos villæ conſueverant condi. unde & pagani dicti ſunt, quaſi ex uno fonte potantes. COMPITA autem ſunt, unde ludi compitalitii vocantur.

THESIDÆ. Athenienſes, qui primi ludos inſtituere liberales.

VARIORVM.

DENTIS, ET ADMORSO SIGNATA. Capræ non ſolum Baccho & Æſculapio; verum & Minervæ immolari ſunt ſolitæ, auctore Plinio l. 8. c. 47. quod ejus morſus arboribus exitialis eſſet, olivam lambendo quoque ſterilem faceret. Porro dicunt & rei ruſticæ ſcriptores, vulnus à capra plantæ inflictum aut lethale eſſe, aut certe conduci & coaleſcere nunquam poſſe, ſed indelebili ſe ſuo ſtigmate & cicatrice ſemper prodere. GERMAN.

NON ALIAM OB CVLPAM BACCHO CAPER. Poſtquam mortale animalium genus, cepit carne veſci: ex his quæ frugibus nocerent, vel aliquos læderent fructus, prima exiſtimarunt hoſtiæ fuiſſe, ſus: ſecunda caper. ille, quia terram roſtro, protrudendo ſemen erueret: hic, quia vitem læſerit. PROBVS.

PROSCENIA. *Proſcenium* proculdubio pulpitum dicit. *veteres ludi*, Dionyſia: antiquiſſimi enim quos ruſtici confecta vindemia faciebant. PHIL.

INGENTES Quidam legunt *ingenia*: ut ſit, præmia poſuerunt ingeniis. Dabatur autem hircus præmii nomine. unde hoc genus poëmatis tragœdiam volunt dictam. PHIL.

COMPITA. Vt relatio placet, locus ex pluribus partibus in ſe, vel in eaſdem partes ex ſe via, atque itinere dirigens; ſive is cum ara, ſive ſine ara, ſive ſub tecto, ſive ſub dio ſit; ubi pagani agreſtes buccina convocati, ſolent certa inire conſilia. hinc & lares compitalitii, & feriæ compitalitiæ. PHIL.

THESIDÆ POSVERE. Ideo quia primi Athenienſes Liberalia ſtatuerunt. Theſidæ dicti à rege Theſeo. PHILARG.

Molli-

Mollibus in pratis unctos ſaliere per utres.
Nec non Auſonii, Troja gens miſſa, coloni
Verſibus incomptis ludunt, riſuque ſoluto;
Oraque corticibus ſumunt horrenda cavatis:
Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fœtu:
Complentur valleſque cavæ, ſaltuſque profundi,
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum.

SERVII.

MOLLIBVS IN PRATIS VNCTOS SALIERE PER VTRES. Vnctos vel oleo vel lexivia. IN PRATIS autem ideo, ne læderentur cadentes. VTRES vero fiebant ad inſultationem etiam mortuorum caprorum, ne quid ex his eſſet quod non ſentiret injuriam. SALIERE. Secundum artem locutus eſt. Nam Salio ſalui dicebant: unde & Cicero ait, in Miloniana. *Cum hic de rheda rejecta penula deſiluiſſet.* Sic etiam ab eo quod eſt CANO, non cecini, ſed canui dicebant; unde Salluſtius, *Cornua occanuerunt.*

NEC NON AVSONII TROIA GENS. Hoc eſt, etiam Romani hæc ſacra celebrant & canunt. nam hoc eſt VERSIBVS INCOMPTIS LVDVNT. Id eſt carminibus Saturnio metro compoſitis. quod ad rhythmum ſolum vulgares componere conſueverunt. Horatius, *Libertaſque recurrentes accepta per annos Luſit amabiliter.*

RISVQVE SOLVTO. Id eſt cachinno.

ORAQVE CORTICIBVS SVMVNT. Quia neceſſe erat pro ratione ſacrorum aliqua ludicra & turpia fieri, quibus poſſet populo riſus moveri: quia ea excercebant propter verecundiæ remedium, hoc adhibuerunt, ne agnoſcerentur, ut perſonas factas de arborum corticibus ſumerent.

ET TE BACCHE VOCANT. Hymnos in tuum canunt honorem.

TIBIQVE OSCILLA. Mollia, penſilia. ut, *Pilentis matres in mollibus.* OSCILLORVM autem variæ ſunt opiniones. Nam alii hanc aſſerunt fabulam; Icarius Athenienſis pater Erigones, quum acceptum à Libero patre vinum, mortalibus indixaret; occiſus eſt à ruſticis: qui cum plus æquo potaſſent, inebriati venenum ſe accepiſſe crediderant. hujus canis eſt reverſus ad Erygonem filiam, quæ cum ejus comitata veſtigia perveniſſet ad patris cadaver, laqueo vitam finivit. Hæc deorum voluntate inter aſtra relata eſt, quam vocant virginem. Canis quoque ille eſt inter ſydera collocatus. ſed poſt aliquantum tempus, Athenienſibus morbus immiſſus eſt talis; ut eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum; reſpondiſque oraculum ſedari poſſe peſtilentiam illam, ſi Erigonis, & Icarii cadavera requirerentur: quæ cum diu quæſita nuſquam invenirentur, ad oſtendendam ſuam devotionem Athenienſes, ut etiam in alieno ea quærere viderentur elemento, ſuſpenderunt de arboribus funem: ad quem ſe tenentes homines, hac atque illac, agitabantur; ut quaſi etiam per aërem illorum cadavera quærere viderentur. Sed quum inde plerique caderent, inventum eſt ut formas, ad oris ſui ſimilitudinem facerent, & eas pro ſe ſuſpenſas moverent. Vnde & oſcilla dicta ſunt ab eo, quod in his cillerentur, id eſt moverentur ora. nam cillere eſt movere: unde & furcillæ dictæ ſunt, quibus frumenta cillentur. Alii dicunt oſcilla membra eſſe virilia de floribus facta, quæ ſuſpendebantur, per intercolumnia: ita ut in ea homines acceptis clauſis perſonis impingerent, & ea ore cillerent, id eſt moverent ad riſum populo commovendum. & hoc in Orpheo lectum eſt. Prudentioribus tamen aliud placet, qui dicunt ſacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere. omnis autem purgatio aut per aquam fit, aut per ignem, aut per aërem: ſicut & in ſexto ait, *Alia panduntur inanes Suſpenſa ad ventos; aliis ſub gurgite vaſto, Infectum eluitur ſcelus; aut exuritur igni.* Vt nunc per oſcilla genus purgationis, videlicet aëris, quod eſt maximum intelligamus: Nam primum aquæ eſt, ſecundum eſt ignis, tertium aëris.

HINC OMNIS LARGO PVBESCIT VINEA FORTV. Poſt hæc ſacra celebrata.

VARIORVM.

VNCTOS SALIERE PER VTRES. τοὺς ἀσκώλιασμούς, feſta erant Athenis, quibus in medio theatri ſuper utres, id eſt, ἀσκοὺς, inflatos obunctoſque uno tantum ſaltabant pede, ut delabentes riſum excitarent, idque in Honorem Bacchi: unde ἀσκωλιάζειν Græci hunc ludum, Latini cernuare dicunt. Illis porro ludis uſurpabantur caprini utres, tanquam hircis tergore ſuo, Baccho deroſa vite pœnas dantibus. GERMANVS.

OSCILLA EX ALTA SVSPENDVNT. Hoc genus luſus per ſex Latinarum feriarum dies celebrabatur, in memoriam & imaginem vitæ humanæ, in qua altiſſima dejiciuntur, infima in altum efferuntur; idque ad memoriam redintegrandam initio acceptæ vitæ illis diebus: per oſcillationem, motus cunarum; per lactatam potionem, lactis alimentum veteribus ſignificantibus. GERMAN.

MOLLIA. *Mollia* hic pro mobilia. & videtur Virgilius opinionem illorum ſequi, qui in honorem Liberi patris putant oſcilla ſuſpendi, quod ejus ſit pendulus fructus. OSCILLA. *Oſcilla* autem dicta, ſive quoniam capita & ora hoſtiarum in ſummis perticis figebantur, ſive quia hunc luſum Oſci dicuntur frequenter exercuiſſe, & per Italiam ſparſiſſe. PHILARGYR.

Ergo

Digitized by Goog

Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lanceſque, & liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.
Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter:
Cui nunquam exhauſti ſatis eſt. namque omne quotannis
Terque quaterque ſolum ſcindendum, glebaque verſis
Æternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus, redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.
Et jam olim ſeras poſuit cum vinea frondes,
Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem:
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, & curvo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem attondens, fingitque putando.

SERVII.

ERGO RITE SVVM BACCHO DICEMVS HONOREM. Iuſte igitur Liberi celebrabimus ſacra. HONESTVM. Pulchrum.

CARMINIBVS PATRIIS. Id eſt Romana lingua. pleraque enim ſacra, pro gentium qualitate: pleraque ſecundum ſuum ritum coluntur. nam hymni Libero apud Græcos græca, apud Latinos latina voce dicuntur. Hymni vero matris deûm ubique propriam, id eſt Græcam linguam requirunt.

STABIT SACER. Placebit. Tunc enim eſt aptum ſacrificium, cum dedicatum animal victimæ patiens invenitur. unde & alibi ſic ait, *Et ſtatuam ante aras auratæ fronte juvencum.* Id eſt placere faciam. Contra Lucanus, *Diſcuſſa fugit ab ara Taurus.* SACER autem, execrabilis: ut, *Auri ſacra fames.*

IN VERVBVS TORREBIMVS EXTA COLVRNIS. Quia ſicut etiam caper eſt inimicus vitibus, ita eis nocet & corylus. Vnde & ait ſupra, *Neve inter vites corylum ſere.*

EST ETIAM ILLE LABOR. Iam paulatim rendit ad vitium vituperationem, dicens & infinitum eſſe earum laborem; ut, *Cui nunquam exhauſti ſatis eſt.* & incertum fructum; ut, *Et jam maturis metuendus Iupiter imbris.* & ipſum etiam fructum pernicioſum: ut, *Bacchus & ad culpam cauſſas dedit.*

EXHAVSTI SATIS EST. Exhauſtionis, finitionis. quod quia aſperum viſum eſt, ſe ad figuram tranſtulit, & ait EXHAVSTI. ut, *Servantiſſimus æqui*: pro æquitatis. OMNE SOLVM. Continens, ſcilicet vites.

ÆTERNVM. Semper, perpetuo. Et abſolute locutus eſt. LEVANDVM FRONDE NEMVS. Relevandum, ſpoliandum. Omne autem nemus dicit & arborum & vitium. Vnde paulo poſt dicturus eſt, *Bis vitibus ingrata umbra.*

LABOR ACTVS IN ORBEM. Id eſt in anni circulum labor ſe invicem ſequitur ruſticorum.

OLIM. Quandoque. Significat autem finale tempus autumni. SERAS FRONDES. Sero cadentes. Tarde enim ſpoliantur vites frondibus.

FRIGIDVS ET SYLVIS AQVILO DECVSSIT HONOREM. Varronis hic verſus eſt.

ACER. Non quilibet: ſed acer & diligens. CVRAS VENIENTEM EXTENDIT I. A. Quaſi in tempore alieno præmeditatur futurum laborem.

ET CVRVO SATVRNI DENTE. Id eſt falce, quæ eſt in ejus tutela. Nam Saturnus dicitur patri Cœlo virilia falce amputaſſe, quæ in mare cadentia Venerem creaverunt: quod ideo fingitur; quia niſi humor de cœlo in terras deſcenderit, nihil creatur. Alii Saturnum deum eſſe temporum dicunt; quæ ſicut falx, in ſe recurrunt. Alii vero dicunt Saturnum in progreſſu nihil nocere: cum retrogradus eſt, eſſe periculoſum. Ideoque eum habere falcem in tutela; quod & ipſa protenta nihil valet: retro acta vero, quicquid ei occurrerit ſecat. RELICTAM. Scilicet à ſe paulo ante deſertam.

FINGITQVE PVTANDO. Componit. ut, *Fingitque premendo.*

VARIORVM.

ERGO. *Ergo*, veteres pro merito dicebant. Hinc Plautus in Milite glorioſo: *Hiccine Achilles eſt, mquit mihi, immo ejus frater, ergo mecaſtor pulcer eſt.* & erit ſenſus. Merito, inquit, ſacra faciemus ei, cujus beneficio vineta proveniunt. PHILAR.

ET DVCTVS CORNV, STABIT SACER. Improbant enim Aruſpices hoſtiam, quæ admota altaribus reluctatur. PHILARGYR. Vtrumque verbum ſolenne, & Pontificale eſt: Nam victima *ducebatur*, non trahebatur. Statius 4. Theb. *gregum pulcherrima cervix ducitur.* Et tunc aptum ſacrificium erat, cum animal dedicatum victimæ *ſtaret*, & non reluctaretur. BRISSON. Formul lib. 1.

LEVANDVM. Hic putandum. PHILARG.

SERAS. Vetulas, aridas. PHILARG.

RELICTAM. *Reſictam*, neglectam, non putatam. PHILARG.

Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto:
Postremus metito. bis vitibus ingruit umbra:
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
Durus uterque labor. laudato ingentia rura,
Exiguum colito. nec non etiam aspera ruſci
Vimina per ſylvam, & ripis fluvialis arundo
Caditur, inculiique exercet cura ſalicti.
Iam vinctæ vites: jam falcem arbuſta reponunt:
Iam canit extremos effœtus vinitor antes.

SERVII.

PRIMVS HVMVM FODITO. Hoc eſt ad laborem primum te eſſe convenit, ultimum ad fructus legendos. Vinum enim factum de uvis immaturis cito acescit: & hoc loco ineſt vitium vituperatio, quarum fructus aut immaturi collecti depereunt: aut ſi earum fuerit expectata maturitas, nihilominus pereunt. Nam dicturus eſt, *Et jam maturum metuendus Jupiter uvis.*

ET VALLOS PRIMVS SVB TECTA REFERTO. Vitium ſuſtentacula, quæ in nonnullis locis, in tecta portantur; ne imbribus depereant cito.

METITO. Vindemiato. Et per hoc dicit maturam uvam debere colligi. BIS VITIBVS INGRVIT VMBRA. Vitis & arboris, ut dempta folia Solem admittant, quo poſſint uvæ matureſcere.

BIS SEGETEM DENSIS OBDVCVNT SENTIBVS HERBÆ. Semel autumnali, ſemel vernali tempore.

DVRVS VTERQVE LABOR. Et vellendarum herbarum, & frondium ſecandarum. LAVDATO INGENTIA RVRA, EXIGVVM COLITO. Hoc etiam Cato ait in libris ad filium de agricultura: quod ideo dictum eſt, vel quia majores, agros incultos rura dicebant, id eſt ſylvas, & pascua: agrum vero, qui colebatur: ut intelligamus, Laudato ingentes ſylvas, colito agrum minorem. vel, quod melius eſt, quia ait in primo, *Æternum idem tonſas ceſſare novales, Et ſegnem patiere ſitu dureſcere campum:* quod fieri non poteſt niſi fuerint ſpatia majora terrarum. nam & Cato, ut diximus, & Cicero in OEconomicis, ob hoc laudant prædia latifundia; vel quod, ut dicit Donatus, etiam non culta præſtant aliquid domino.

RVSCI. Ruſcum virgultum eſt, unde vites ligantur. Et commemorat labores, qui licet circa alia, tamen pro vitibus exercentur.

INCVLTIQVE EXERCET CVRA SALICTI. Quaſi cum indignatione ait, Cauſſa vitium, cura nos etiam ſponte naſcentium rerum fatigat.

FALCEM ARBVSTA REPONVNT. Putatæ ſunt, nec falcem requirunt.

IAM CANIT EXTREMOS EFFORTVS, &c. Melius eſt *Effœtus* legere, quam *effictos*: ut quidam legunt. ET ANTES alii extremos vinearum ordines accipiunt: alii macerias quibus vineta clauduntur: quæ maceriæ fiunt de aſſis, id eſt ſiccis lapidibus, unde aſſæ tibiæ dicuntur, quibus canitur ſine chori voce. Dicuntur autem ANTES à lapidibus eminentioribus, qui interponuntur ad maceriam ſuſtinendam: nam proprie antes ſunt eminentes lapides, vel columnæ ultimæ, quibus fabrica ſuſtinetur. & appellantur antes ἀπὸ τῶν ἀνθηκῶν: ad quam etymologiam, etiam extremos ordines vinearum poſſumus trahere, qui ante ſtant. Hoc autem dicit, Iam cantat ruſticus labore finito: tamen deeſſe non poteſt quod exercere circa culturam vitium debeat.

VARIORVM.

PRIMVS. Per hoc intelligendum, primus puta, & inutiles palos ſub tecta referto, pro quibus novos poſueris. PHILARG.

POSTREMVS METITO. Metere tam ad vites, quam ad ſegetes refertur: ut apud Græcos ἀμᾶν & ἀμᾶσθαι, non modo θερίζειν, ſed & omnes fructus reſpicit. Sic & vindemia, & vindemiare ad aliorum fructuum, quam uvæ collectionem pertinet: unde Plinius, *prima meſſis vindemia melior*: & Columella, *Mox vere tranſacto ſequitur meſſis vindemia.* GERM.

EXIGVVM COLITO. Videtur Poëta velle populares ſuos ad priſtinam naſcentis urbis revocare frugalitatem & moderationem; cum ſcilicet poſt exactos reges, ſeptena civibus ſingulis jugera tantum aſſignata ſufficerent, ut refert Plinius. GERMAN.

IAM CANIT EXTREMOS E. V. ANTES. Inepta Grammaticorum natio, quia Virgilius EXTREMOS ANTES dixit, ipſi interpretantur Antes, *extremos ordines vinearum.* Ita Feſti Epitomator. Servio *ultimæ columnæ quibus fabrica ſuſtinetur.* Philargyrio, *extremæ quadrarum partes.* Nugæ. Si Antes propria ſua notione extremitatem deſignaret, fruſtra ſummus Poëta, EXTREMOS ANTES dixiſſet; quod non ἐπιθετικῶς ab eo poſitum, ſed rei ſignandæ. Vt extremi ſunt Antes in vineis; ita & primi ac medii. Laſſus & effœtus vinitor in extremis Antibus, qui in primis adhuc vegetus & integer, utpote laborare tum incipiens, quum in extremis vineæ ordinibus, labore jam fractus ſit. ANTES igitur ſunt ordines cujuſcunque rei anteriores & qui frontem ſpectant; Atque inde dicti. Gloſſæ veteres recte *Antes, τὰς ἀκρωτηρίας.* SALMASIVS.

ANTES. Cato de re militari: *Pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus ducas.* ſunt autem extremæ quadrarum partes. PHILARG.

Solli-

Digitized by Google

Sollicitanda tamen tellus, pulviſque movendus:
Et jam maturis metuendus Iuppiter uvis.
Contra, non ulla eſt oleis cultura: neque illæ
Procurvam expectant falcem, raſtroſque tenaces,
Cum ſemel hæſerunt arvis, auraſque tulerunt.
Ipſa ſatis tellus, cum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & placitam paci, nutritor, olivam.
Poma quoque, ut primum truncos ſenſere valentes,
Et vires habuere ſuas, ad ſydera raptim
Vi propria nituntur, opiſque haud indiga noſtræ.
Nec minus interea fœtu nemus omne gravescit,
Sanguineiſque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cythiſi, tedas ſylva alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni, & lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere, atque impendere curam?
Quid majora ſequar? ſalices, humileſque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbram

SERVII.

FVLVISQVE MOVENDVS. Genus ipſum culturæ pulveratio vocatur; quo imminutæ glebæ vitibus applicantur.

MATVRIS METVENDVS IVPPITER VVIS. Aër, more ſuo, cujus varietas plerunque laborem decipit ruſticorum. Et tacite videtur admonere, quod in primo aperte dixit, ſacrificiis tempeſtates eſſe pellendas.

NON VLLA. Id eſt nulla, alii NON NVLLA legunt, id eſt aliqua: non ut in vitibus nimia.

PROCVRVAM EXPECTANT FALCEM. Vt putentur: quod tamen ad curam refertur anniverſariam. nam neceſſe eſt, licet tarde, olivam putari. RASTROSQVE TENACES. Ad fodiendum ſcilicet. Quia cum trahitur raſtrum per agros, omnem ſpurcitiam ſecum colligere videtur. Negligentiam autem ferunt oleæ quum jam cœperunt eſſe valentiores: nam adhuc parvæ, nimiam curam requirunt.

AVRASQVE TVLERVNT. Ferre auras, proprie eſt aſſueſcere aëris varietati; quæ obeſt rebus teneris nimium.

IPSA SATIS TELLVS. Hoc dicit, Aratum olivetum & oleis prodeſt, & exinde frumenta gignuntur.

SVFFICIT HVMOREM. Scilicet ſubminiſtrat arboribus. GRAVIDAS CVM VOMERE FRVGES. CVM abundat: nam hoc dicit, Subminiſtra fruges vomere, id eſt per vomerem. Ennius, *Effudit voces proprio cum pectore ſancto*, id eſt proprio pectore. Nam CVM, vacat. Vrbanus tamen ſic accipit, GRAVIDAS CVM VOMERE, id eſt ſtatim poſt arationem.

HOC. Hac re. NVTRITOR autem, pro *nutri*nam pro activi imperativo præſenti, paſſivum futurum poſuit.

ET VIRES HABVERE SVAS. Quia tenera virgulta ſolent religari fuſtibus validioribus; ſicut ſupra ait de vitibus, *viribus editi quarum & contemnere ventos*.

FOETV NEMVS OMNE GRAVESCIT. FOETV id eſt utilitate: nam omnis utilitas fœtus eſt. illuc autem tendit laus iſta ſylvarum, ut & probet non mirum eſſe ſi & poma & olivæ ſine ulla cultura præbeantur; & creſcat vitium vituperatio, circa quas tantus impenditur labor.

AVIARIA. Secreta nemorum, quæ aves frequentant. BACCAS autem SANGVINEAS, accipimus poma ſylveſtria.

TONDENTVR CYTHISI. Virgulta, à Cytho inſula, ubi abundant, nominata.

AVT ILLÆ. Id eſt ſalices aut geniſtæ. Multi tamen & *tiliæ* legunt; ut tria dixerit, ſalices, tilias, & geniſtas.

VARIORVM.

EXPECTANT. Subaudiendum, talis cultura. Cæterum & oliveta coluntur. & quod ait, *nec curvam expectent falcem*, extrinſecus ſubaudiendum omni anno, quia & ipſa ex intervallo radi ſolent. PHILARGYRIVS.

QVID MAIORA. Quomodo majora, ſi ſalices plus ſunt humiles, quam myricæ? ſolvitur. Hic ſenſus eſt, & hæc ſubdiſtinctio. Quid majora ſequar? & tranſit etiam illa, quæ putes eſſe contemnenda. multum poſſunt, & ſalices, & myricæ, ſive geneſtæ, prodeſſe. PHILARG.

Sufficiunt: ſæpemque ſatù, & pabula melli.
Et juvat undantem buxo ſpectare Cytorum;
Narycięque picis lucos: juvat arva videre,
Non raſtris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipſæ Caucaſeo ſteriles in vertice ſylvæ,
Quas animoſi Eurì aſſidue franguntque, feruntque,
Dant alios aliæ fœtus: dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedroſque, cupreſſoſque:
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolæ, & pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fœcundæ, frondibus ulmi.
At myrtus validis haſtilibus, & bona bello
Cornus: Ityræos taxi curvantur in arcus.
Nec tiliæ leves, aut torno raſile buxum,
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto:
Nec non & torrentem undam levis innatat alnus
Miſſa Pado; nec non & apes examina condunt
Corticibuſque cavis, vitioſæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheïa dona tulerunt?

SERVII.

VNDANTEM BVXO SPECTARE CYTORVM. Montem Macedoniæ, in quo abundat buxus: quæ vento mota, æſtus imitatur undarum.

NARICIÆQVE PICIS. A loco in quo abundant pices.

NON VLLI OBNOXIA CVRÆ. Non debitricia, nihil labori noſtro debentia.

IPSÆ CAVCASEO. Caucaſus mons eſt Scythiæ, poſitus hic pro quibuſlibet aſperrimis montibus. Steriles autem ait ſylvas, comparatione pomiferarum arborum.

HINC. De ſylvis ſcilicet: nam de cupreſſo efficit rotas nullius aut radios. TRIVERE. Tornavere, compoſuere de torno. TYMPANA. Tecta vehiculorum. PANDAS. Curvas.

VIMINIBVS SALICES FOECVNDÆ. Legitur & FOECVNDÆ FRONDIBVS VLMI. AT MYRTVS VALIDIS HASTILIBVS. Alibi, *Et paſtoralem præfixa cuſpide myrtum.*

ET BONA BELLO CORNVS. Apta eſt enim etiam cornus haſtilibus.

ITYRÆOS TAXI CVRVANTVR IN ARCVS. Ityræos, hoc eſt in arcuum Ityræorum ſimilitudinem. ITYRÆOS autem dicit, *Parthicos.*

NEC TILIÆ LEVES, AVT TORNO RASILE BVXVM. Ordo eſt, Nec non tiliæ leves aut raſile buxum, torno formam accipiunt. NEC NON dicit, hoc eſt etiam.

MISSA PADO, pro in Padum. Species eſt pro genere.

VITIOSÆQVE ILICIS ALVEO. Curioſus. Vult autem probare etiam putres arbores habere aliquam utilitatem. Sane pro *alveo*, per Synæreſim *alvo* dicimus.

QVID MEMORANDVM ÆQVE. Quid ſimiliter laudandum. TVLERVNT. Dona Liberi: ſicut ſylvæ multa ſponte procreantes. Alii ET QVÆ legunt; ut ſit ſenſus, Quid dicendum eſt quæ tulerunt, ipſa etiam dona Baccheja. ut hoc dicat, Parum eſt quod vites tantum laborem requirunt, etiam munera earum cauſſas præſtant furoris.

VARIORVM.

VNDANTEM. Fluctuantem. PHIL.

VNDANTEM BVXO SPECTARE CYTORVM. Cytorus mons eſt aut civitas, aliis quidem Paphlagoniæ, aliis Ponti, buxo abundans. Vnde & Catullo Carm. 4. buxifer dicitur. Vide & Plin. lib 16. cap. 16. VNDANTEM ait, quia vento agitata, æſtus undarum imitatur. TAVRMAN.

NARICIÆ. Naricæ; ut hic: *Naricii poſuerunt mœnia Locri.* PHIL.

OBNOXIA. Egentia. PHIL.

ROTIS. Rotas ex ſolidis tabulis factas, tympana appellavit; & agricolæ neceſſaria diſtinguunt. PHIL.

ITYRÆOS IN ARCVS. Id eſt præſtantiſſimos: quales ſunt Ityræi gentis Parthicæ. *Probus, Iturcos* populos Scythiæ facit; manifeſto errore. legendum enim Syriæ, ut annotat SCALIGER ad Varron.

BVXVM. Signum, non arborem dixit. Quamvis Ennii exemplo, & arborem potuerit dicere neutro genere. Ille enim ſic in ſeptimo: *Longique cupreſſi Stant retiſu ſolis & amaro corpore buxum.* PHIL.

455 Bac-

Digitized by Google

Bacchus & ad culpam cauſſas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtumque Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O FORTVNATOS *nimium, ſua ſi bona norint,*
Agricolas; quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum juſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit ædibus undam,
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Illuſaſque auro veſtes, Ephyreiaque æra:
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno;

SERVII.

ILLE FVRENTES CENTAVROS. Atqui in Æneide ait, *Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit.* Sed hoc ſolvit Horatius dicens, *Nec ſe Mars melius cum Marte confundet Thyoneus.* Nam re vera licet irarum cauſſas Mars habuerit, Lapithæ tamen & Centauri in furorem ſunt ebrietate compulſi. Deinde hoc loco Centauros ait in furorem actos à Libero, non Lapithas.

MAGNO HYLÆVM LAPITHIS CRATERE MINANTEM. Bonum ſchema, ita enim pinguntur, quaſi poculis bella tractantes.

O FORTVNATOS NIMIVM, SVA SI BONA NORINT, AGRICOLAS. Non eſt abruptus tranſitus ad laudem vitæ ruſticæ: nam ad ſuperiora pertinet. poſt vituperationem quippe vini, iſta quaſi conſolatio eſt: per quam oſtenditur quantas voluptates ruſticis, natura præſtiterit. Quod autem FORTVNATOS NIMIVM ait; non ad fortunam, ſed ad fortunæ pertinet quantitatem: nam hoc dicit, Quantum in re eſt, maximas eis natura præſtitit voluptates: quas ſi noſſent, eſſent non fortunati, ſicut nunc ſunt, ſed nimium fortunati.

PROCVL DISCORDIBVS ARMIS. Longe à civitatibus, plenis jurgio & rapinis.

IVSTISSIMA TELLVS. Proprie. nam ſi juſtus eſt, qui quod acceperit reddit; terra utique juſtiſſima eſt, quæ majore fœnore ſemina accepta reſtituit.

SI NON INGENTEM FORIBVS DOMVS ALTA SVPERBIS. Vt etiam in laudem fecit Italiæ; non ſolum vitam laudat ruſticam, ſed etiam contrariam, id eſt, urbanam, vituperat. Nam iſta quæ de urbibus dicit, opinabilia ſunt bona, non vera, ſicut ruſtica. Multum enim intereſt inter verum & opinatum malum, ſeu bonum; Vnde Juvenalis, *Pauci dignoſcere poſſunt Vera bona.*

INHIANT. Habere deſiderant. Et dicimus inhio illam rem. PVLCHRA TESTVDINE. Id eſt Indica: unde poſtes ornabantur, vel lectuli. Lucanus, *Foribus teſtudinis Indi Terga ſedent fulvo maculas diſtincta ſmaragdo.*

ILLVSAQVE AVRO VESTES. In quibus artifex ludens, auro aliqua depinxerat. Male autem quidam incluſas legunt. EPHYREAQVE ÆRA. Corinthia, quæ laudat etiam Cicero. Nam Ephyme eſt Corinthus.

ALBA NEC ASSYRIO FVCATVR LANA VENENO. Aſſyrii, populi ſunt adjacentes Syriæ; apud quos primum uſus inventus eſt purpuræ. VENENO. Colore.

VARIORVM.

RHOETVMQVE. Turnebus lib. 19. cap. 18. putat integrius hic & apud Horat. Ode XIX. lib. 2. & alibi ſcribi RHOECVM, auctore Æliano, in cujus Hiſtor. lib. 13. legitur ῥοῖκον. Vide Palæphatum, Hyginum cap. 33. & 62. Diodorum lib. 4. cap. 8. TAVBMAN.

PHOLVMQVE. Hic quæſtio eſt, cur Pholum inter Centauros interfectum dicat, quem Hercules etiam hoſpitem habuerit, nec dum infeſtaverit, ſed peremptis Centauris, cum ſagittas ejus Pholus miraretur, una earum ſupra pedem ipſius cecidit, & ei lethalis fuit. Inter Lapithas autem, & Centauros bellum fuit propter Hippodamiam, ſive Deianiram: & cum ad rapiendam virginem inſolentes Centauri fuiſſent, à Lapithis ſunt attriti. PHIL.

IVSTISSIMA TELLVS. *Iuſtiſſima tellus* quomodo, ſi alibi dicit: *Cæumque Iapetumque creat ſævumque Typhoëm?* ſolvitur. Ideo *juſtiſſima*, quia cum decimis reddit fructus, quod eſt magnæ juſtitiæ. PHIL.

INHIANT. *Inhiant*, mirantur, & ſubaudiendum ſalutantes. PHIL.

MANE SALVTANTVM TOTIS VOMIT ÆDIBVS. Salutatores innuit, quos Communes amicos Roma vocavit, qui ſportæ cauſa divitum obeuntes limina, matutinum paſſim AVE portabant. Vnde & Martial lib. 1. Epigr. *Et matutinum portat ineptus ave.* GERMAN.

TOTIS VOMIT ÆDIBVS. Pulchre & antique. Hinc & *Vomitoria* in Spectaculis dicebantur, unde homines glomeratim ingredientes, in ſedilia ſe fundebant. Vide MACROB. lib. 6. Saturnal. c. 4.

FVCATVR LANA VENENO. *Venenum*, ut docent etiam Iuriſconſulti, ambiguæ ſignificationis eſt vocabulum; ut malo & bono diſtingui debeat, ut Græcis φάρμακον. quod etiam βοφὴ & βάμμα eſt; ut hic *venenum*, pro colore & tinctu. GERM.

Nec caſia liquidi corrumpitur uſus olivi.
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Dives opum variarum: at latis otia fundis,
Speluncæ, vivique lacus, at frigida Tempe,
Mugituſque boum, molleſque ſub arbore ſomni
Non abſunt: illic ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, parvoque aſſueta juventus:
Sacra deûm, ſanctique patres: extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Muſæ,
Quarum ſacra fero ingenti perculſus amore,
Accipiant; cælique vias, & ſydera monſtrent:

SERVII.

NEC CASIA LIQVIDI CORRVMPITVR VSVS OLIVI. Caſia eſt herba, de qua fit unguentum. Mire autem ait, Vſus olivi corrumpitur. nam oleum generalem uſum habet, quod cum in unguentum fuerit corruptum, uni rei tantum eſſe aptum incipit.

ET NESCIA FALLERE VITA. Aut quia innocentes ſunt; aut quoniam immobilis eſt ſtatus vitæ eorum. Vrbanorum enim fortuna, aut inſidiis, aut proſcriptione variatur.

LATIS OTIA FVNDIS. Fundus dicitur ab eo quod ſit rerum omnium fundamentum.

SPELVNCÆ VIVIQVE LACVS. Id eſt bona naturalia, non ſicut in urbibus labore quæſita. vnde Iuvenalis, *Et ſpeluncas diſſimiles veris.* FRIGIDA TEMPE. Tempe proprie ſunt loca amœna Theſſaliæ. Abuſive cujuſvis loci amœnitas.

MOLLESQVE SVB ARBORE SOMNI. μαλακοὶ δ' ὑπὸ δένδρεσιν ὕπνοι.

ILLIC SALTVS. Venationes, quæ penitus in urbibus non ſunt. LVSTRA FERARVM. Bene ferarum addidit, quoniam ſunt in urbibus luſtra meretricum. PARVOQVE ASSVETA. Id eſt non ut urbana, quæ eſt ſegnis & prodiga.

SACRA DEVM, SANCTIQVE PATRES. Duo dicit, Sacra deorum ſancta apud illos ſunt, ſancti etiam parentes.

EXTREMA PER ILLOS IVSTITIA EXCEDENS TERRIS VESTIGIA FECIT. Hoc Aratus dicit; Iuſtitiam primo & in urbibus, poſtea in agris tantum fuiſſe: ubi eam inducit loquentem, cur abſcedat e terris.

ME VERO. Diu quæſitum eſt, utrum philoſophiæ, an ruſticitatis eſſet vita fœlicior. unde nunc dicit primam eſſe philoſophiam: poſt ipſam, ruſticam vitam. Suam autem perſonam pro quocunque ponit. ſic paulo poſt, *Rura mihi placeant*: pro cuilibet. Sic in primo, *Non illa quiſquam me nocte per altum Ire juvat.* In tertio, *Ne mihi tunc molles ſub divo carpere ſomnos.* Et hoc eſt quod dicit Horatius in arte poëtica, *Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis author.*

QVARVM SACRA FERO. Poëta enim, quaſi Muſarum ſacerdos eſt.

CÆLIQVE VIAS. Aut artes: ut, *Inveni germana viam.* Aut certe circulos, quibus ſydera continentur.

VARIORVM.

NEC CASIA LIQVIDI CORRVMPITVR V.O. Omnia unguenta fiunt mixto olivo. Et recte dixit *corrumpitur*: quicquid enim definit illud eſſe quod fuit, *corrumpi* dicitur. Et mixtiones illæ, quæ fiunt a myrepſis & pictoribus, ſunt φθοραί. Tum notum eſt, magnum luxus inſtrumentum fuiſſe, quotidianas veterum unctiones. TAVERNANVS.

SACRA. *Sacrum* dici volunt, quod fit cum religione. *ſanctum*, quod cum amore. PHILARG.

ME VERO PRIMVM DVLCES MVSÆ. Sic Horat. Ode. 1. lib. 1. ſe beatiſſimum fore pronuntiat, ſi Lyrici nomen adipiſcatur, cum in ſtudio Poëtico ſummas habeat voluptates ſuas. PONTAN.

PRIMVM. primum & ante omnia. ut, *Primus ibi ante omnes.* PHILARG.

QVARVM SACRA FERO. Scilicet ſe Muſarum ſacerdotem profitetur, & in Muſarum ſacris curandis potiſſimas partes ſuſtinere: alludens ad ſacra Deorum ſolennia, in quibus magiſtri & reges, fercula ipſa, ciſtas & κεφάλια geſtabant: ut ex illo, *Sacra Dionææ matri Diviſque ferebam Auſpiciis cæptorum operum*, conſtat: ut & præfuiſſe Cereris myſteriis matronas nobiliſſimas quaſque, nemini non notum eſt. GERMAN.

INGENTI PERCVLSVS AMORE. Ita quidem multi legunt: ſed longe rectius PERCVSSVS. Lucretius. *Percuſſit thyrſo laudis ſpes magna meum cor.* Græci quoque ἀνάρθρους γυναικὰς dicunt eum, qui mulierem quampiam deperit. Muret. in Catull. Dicitur autem μανιοπληγής, qui percitus eſt, & attonitus furore Muſarum. Et transfertur ad eos, qui ſua poëmata ſic amant, quemadmodum parentes ſuos liberos. PONTANVS.

SIDERA. Verum ea quæ cum cælo feruntur infixa; an vaga, quæ contraria cœlo curſus conficiunt. An omnes cœli viæ notæ ſunt. A ſiniſtra auſtri, ſeptentriones à dextra. Quod vulgo dicunt, laborat luna. Hinc Varro in *Cynoſore*: *Eclypſis quando ſit, cur luna laboret. & ſi hoc ridicule credunt, dicant, quid laborant.* PHILARG.

Defe-

Defectus Solis varios, Lunæque labores:
Vnde tremor terris: qua vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis; rursusque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis:
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, sylvasque inglorius. ô, ubi campi,
Sperchiusque, & virginibus bacchata Lacænis

SERVII.

DEFECTVS SOLIS VARIOS. Atqui uno modo tantum Sol deficere nobis videtur, tunc scilicet cum luna plena è regione ejus obstiterit radiis, & eos nobis fecerit non videri. Vnde varios accipimus defectus; non quia varia ratione contingant (nam rario una est, ut diximus) sed quia vel variis temporibus fiunt, vel varie: interdum enim duobus, interdum quatuor, interdum pluribus deficit digitis. LVNÆQVE LABORES. Vel errores, quia non recta incedit: vel defectus, qui contingunt Lunæ; quotiens terræ altitudo interveniens radiis Solis, eam illuminari non patitur, à quibus dicitur lumen accipere.

VNDE TREMOR TERRIS. Variæ sunt opiniones. Alii dicunt ventum esse in concavis terræ, qui motus etiam terram movet. Sallustius. *Venti per cavas terræ ciuri.* Lucanus, *Quærentem erumpere ventum Credidit.* Alii aquam dicunt genitalem sub terris moveri, & simul eas concutere, sicut vas aquæ: ut dicit Lucretius. Alii σφοῤῥωσιν terram volunt, cujus plerunque latentes ruinæ, supposita cuncta concutiunt.

QVA VI MARIA ALTA TVMESCANT OBICIBVS RVPTIS. Alii sic accipiunt, quod ruptis obicibus, id est Calpe & Atlante montibus Hispaniæ & Mauritaniæ, Oceanus eruperit, & ista fecerit maria: quod non procedit. Si enim hoc esset, non diceret tumescant, sed tumuerunt; quum eruperunt Oceani maria. unde æstuaria Oceani accipimus; qui per Gallias & Hispanias in infinitum erumpit contempta lege ripatum, ad quas rursus recurrit. Cujus rei opiniones Lucanus in primo commemorat dicens, *Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet, Destinatque ferens an sydere mota secundo Tethyos, unda vagæ lunaribus æstuat horis: Hammiger an Titan, ut alentes hauriat undas. Erigat Oceanum, fluctusque ad sydera tollat.*

QVID TANTVM OCEANO PROPERENT SE TINGERE SOLES HYBERNI. Circulorum hoc efficit ratio, ut etiam in Aëneide diximus.

TARDIS MORA NOCTIBVS. Tarde venientibus, id est æstivis.

SIN HAS NE POSSIM NATVRÆ ACCEDERE PARTES. Physicæ philosophiæ, unde sunt illa quæ dixit.

FRIGIDVS OBSTITERIT CIRCVM PRÆCORDIA SANGVIS. Secundum physicos, quî dicunt stultos homines esse frigidioris sanguinis; prudentes, calidi. Vnde & senes, in quibus jam friget; & pueri in quibus necdum calet, minus sapiunt.

INGLORIVS. Comparatione philosophiæ. sic in Aeneide, *Et inutas agitare inglorius artes.* Non quod nulla gloria medicinæ est; sed quod minor, quam divinitatis & augurandi, quæ ei Apollo obtulerat munera. ut, *Augurium cytharamque dedit, celeresque sagittas.*

SPERCHIVSQVE. Fluvius Thessaliæ.

VARIORVM.

DEFECTVS. Varios defectus secundum Epicurum, qui ait: non unam causam pronuntiandam, qua Sol deficere videtur, sed varias. Potest enim fieri, ut extinguatur, ut longius recedat, ut aliquod eum corpus abscondat. PHILARG.

LVNÆQVE LABORES, *Lunæ* autem *labores* dicit, cum dimittit lumen. PHILARG.

TARDIS. *Tardis noctibus*, id est tarde venientibus, id est æstivis. PHILARG.

HYBERNI. Celsus Oceanum significari ait, qui æstu suo diffidit terram inter Mauritaniam, & Hispaniam. ut hoc sit, *obicibus ruptis.* Causa autem brevium dierum est, quod signa hyemalia transversa oriantur, atque occidant. causa longorum dierum, quod æstiva recta oriantur, & occidant. PHILARG.

FRIGIDVS OBSTITERIT CIRCVM PRÆCORDIA SANGVIS. Hic respexisse videtur, ad illum Arist. locum de animalibus; quo docet, omnium prudentissimum esse hominem; quod tenuissimum, purissimum & calidissimum habeat sanguinem eum, qui circa cor versatur & relidet: cum & causam sanguinem constituat eorum, quæ ad mores attinent & ad sensum, ut materiam ipsum sanguinem omnium, cum alimentum sit quidem materia, sanguis autem postremum alimentum, qui & magnas efficiat diversitates & momenta, calidus vel frigidus, purus vel turbidus. Respicit ergo eorum opinionem, qui in sanguine prudentiæ ponebant partes. GERMAN.

VIRGINIBVS BACCHATA LACÆNIS. Vbi bacchatæ sunt. & non hæc optat, sed talia. Bacchi enim orgia in montibus celebrari solebant à furiosis Bacchis; quæ à Spartanis, quorum mons erat Taygeta, Βακχαῖναι, appellabantur. PHILARG.

Tay-

Taygeta: ô, qui me gelidis in vallibus Hæmi
Siſtat, & ingenti ramorum protegat umbra.
Felix, qui potuit rerum cognoſcere cauſſas:
Atque metus omneis, & inexorabile fatum
Subiecit pedibus, ſtrepitumque Acherontis avari.
Fortunatus & ille, deos qui novit agreſtes,
Panaque, Sylvanumque ſenem, Nymphaſque ſorores.
Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit, & infidos agitans diſcordia fratres,
Aut conjurato deſcendens Dacus ab Iſtro:
Non res Romane, perituraque regna: neque ille

SERVII.

TAYGETA. Mons Laconum Libero & Baccho ſacratus. HÆMI. Montis Theſſaliæ: in quo etiam ſunt Tempe.

FELIX QVI POTVIT RERVM COGNOSCERE CAVSSAS. Repetitio eſt ſuperioris coloris: nam hoc dicit, Et ruſtici felices ſunt; & qui tribuunt operam philoſophiæ. RERVM CAVSSAS. Id eſt phyſicam philoſophiam.

INEXORABILE FATVM. Alibi, *Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.*

SVBIECIT PEDIBVS. Calcavit. FATVM. Ex fato venientia. ACHERONTIS AVARI. Omnem mundum in mortem trahentis.

DEOS QVI NOVIT AGRESTES. Qui abſtinet civicis malis; & aut rura habitat, aut cum ſuis numinibus rura deſcripſit.

NYMPHASQVE SORORES. Non Fanis vel Sylvani: ſed inter ſe ſorores: ut, Atrides fratres: inter ſe ſcilicet.

POPVLI FASCES. Honores qui à populo præſtantur. Proprie autem locutus eſt, ut faſces populi, regum purpuram diceret.

INFIDOS AGITANS DISCORDIA FRATRES. Diſcordiam poſuit pro avaritia. Ab eo quod præcedit id quod ſequitur. *Infidos autem fratres* ideo ait, quod avaritiæ cauſſa diſſentiunt.

AVT CONIVRATO DESCENDENS DACVS AB ISTRO. Id eſt non eum ſolicitat conjuratio Barbarorum.

ISTER autem, fluvius eſt Scythiæ. NON RES ROMANÆ, PERITVRAQVE REGNA. Regna ſcilicet Barbarorum. Nam duo dicit; Ruſticum, nec Romanum imperium movet, id eſt ad ambitum cogit: nec barbarorum regna peritura. Non enim Romano maledixit imperio, licet hoc alii dictum velint ex generali venire ſententia, quod omnis magnitudo imperii periculis ſubiacet. unde etiam Iuvenalis ait, *Ad generum Cereris ſine cæde & ſanguine pauci Deſcendunt reges, & ſicca morte tyranni.*

VARIORVM.

QVI ME. Qui, pro aliquis: & ſubaudiendum deus. PHILARG.

GELIDIS IN VALLIBVS HÆMI. Alii *Æmi* legunt. Mons eſt Thraciæ, cæteros ejus ſpatii, magnitudine ac ſublimitate ſuperans, mediamque Thraciam dividens. Strabo lib. 7. Plin. lib. 4. cap. 11. RAMVS.

SVBIECIT PEDIBVS. Quia Philoſophiæ cognitione, & mortis metum, & inferos quibus voluptas humana inquinaretur, domari & tolli credebant. Ita Lucret. lib. 3.

Et metus ille foras præceps Acherontis agendus,
Funditus, humanam qui vitam turbat, &c.

PER STREPITVM, intelligit opinionem formidoloſam, quæ vulgo eſt, de Acheronte. PHILARG. TVRNEB. lib. 21. 10.

STREPITVMQVE ACHERONTIS AVARI. Fortaſſe Acherontem avarum ea ratione dixit, ut *ſummanus Pluto*, Plauto dicitur, quaſi manium ſummus; qui omnes avariſſime in ſuum theſaurum rapit: unde ſummanare, pro avide rapere & furari ſummani more. Nimirum & Πλούτωνα vocant ἀπὸ τοῦ πάντας πλουτεῖν. unde & Cicero de natura Deor. *Terrena vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt; qui dives, ut apud Græcos πλούτων, quod recidant omnia in terras, & oriantur è terris.* Videtur autem hic poëta doctus, ſecutus Sironis præceptoris diſciplinam, alludere ad illud Lucretianum, *Et metus ille foras præceps Acherontis agendus.* GERMAN.

NYMPHASQVE SORORES. Dryades, Hamadryades, Oreſtiades, Limoniades, Najades, ſylvarum, montium, pratorum, aquarum: quæ ſunt ſibi inter ſe ſorores. RAMVS.

DESCENDENS DACVS AB ISTRO. Auſidius Modeſtus legiſſe ſe affirmabat, hunc morem eſſe Dacorum; ut cum ad bella proficiſcerentur, non prius rem capeſſerent, quam de Iſtro certum modum hauſtum ore, in modum ſacri vini, jurarent non ſe ad patriæ ſedem regreſſuros, niſi hoſtibus cæſis. & idcirco Virgilium familiari ſibi hypallage uſum dixiſſe, *Iſtrum conjuratum*, apud quem Daci conjurare conſueverunt. PHIL.

DACI autem, ut ait Strabo, in diverſum ad Germaniam & Iſtri fontes vergunt. Philipp. Melanchthon, *Dacos* fuiſſe cenſet, quos nunc Septemcaſtrenſes appellamus, & vicinas gentes, quæ ſæpius contra Romanos conjurarunt: & victæ tandem fuere à Domitiano. *Daciam* Pompon. Sabinus *Walachiam* interpretatur. ISTER vero, *Danubius* eſt; qui & *Ister* Ovidio. TAVBMAN.

Aut

Aut dolvit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit; nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum: penetrant aulas, & limina regum.
Hic petit excidiis urbem, miserosque penates,
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet attonitus Rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos, geminatur enim plebisque patrumque,
Corripuit. gaudent perfusi sanguine fratrum:
Exilioque domos, & dulcia limina mutant,

SERVII.

AVT DOLVIT MISERANS INOPEM, AVT INVIDIT HABENTI. Cicero in Tusculanorum quinto libro hoc tractat; dicens, in quem cadit una mentis perturbatio, posse in eum omnes cadere: sicut potest omni virtute pollere, cui virtus una contigerit. unde nunc Virgilius noluit rustico assignare misericordiam; ne ei daret etiam cæteras animi passiones, quas novimus & à bonis, & à malis rebus venire. A bonis opinatis duas: unam præsentis temporis, ut gaudium: & unam futuri, ut spem. A malis similiter duas: unam præsentis, ut dolorem: & unam futuri, ut metum. quas passiones esse animi non dubium est. unde & ipse ait in sexto, *Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.* Sallustius etiam in Catilinæ bello ait, *Omnes homines, qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. nam animus haud facile verum providet, ubi illa officiunt.* Ergo aut secundum Ciceronis tractatum hoc dixit: aut quod absolutius est; intelligamus ideo rusticum paupertatem non dolere, quod eam malum esse non credit; sed munus deorum. Lucanus de paupertate, *Et munera nondum Intellecta deûm.* Est & aliud quod possumus accipere; ideo rusticum nec bonis, nec malis alienis moveri, quia ejus non interest; quippe qui ab urbibus est remotus.

FERREA IVRA. Dura, inexorabilia, immutabilia.

INSANVMQVE FORVM. Litigiosum. POPVLI TABVLARIA. Vbi actus publici continentur. Significat autem templum Saturni, in quo & ærarium fuerat, & ubi reponebantur acta, quæ susceptis liberis faciebant parentes. Iuvenalis, *Tollis enim, & titulis actorum aspergere gaudes, Argumenta viri.*

CÆCA FRETA. Subito in tempestatem surgentia.

PENETRANT AVLAS ET LIMINA REGVM. Profitentur satellitium. Limina autem ait interiorem familiaritatem. sic Turnus, *Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.* PETIT EXCIDIIS VRBEM. Incertum, alienam; an suam.

GEMMA BIBAT. Gemmeo poculo, non gemmato. SARRANO DORMIAT OSTRO. Tyria purpura: quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur; à pisce quodam, qui illic abundat: quem lingua sua Sar appellant. Iuvenalis, *Aut picta sarrana ferentem Ex humeris aulæa toga.*

HIC STVPET ATTONITVS ROSTRIS. Scilicet, ut concionetur.

PER CVNEOS, GEMINATVR ENIM PLEBISQVE PATRVMQVE CORRIPVIT. Ordo est, Corripuit enim hunc geminatus per cuneos plausus, & plebis & patrum.

EXILIOQVE DOMOS. Voluntario scilicet propter avaritiam.

VARIORVM.

AVT DOLVIT. Non crudelem rusticum inducit, qui inopis non misereatur; sed qui sciens paupertatem malum non esse, pauperis non doleat sortem: & ideo adjecit, *aut invidit habenti*, quia non invidet, sciens divitias bonas non esse. PHIL.

FERREA IVRA. Quia veniam dare non norit. PHILARG.

TABVLARIA. Negotia publica, & rationes populi quæ in tabulis scribuntur, unde tabularia dicta. VIDIT: expertus est; ut, *illic flexos vidit Cyclopas Vlyxes.* In *tabulario* ergo, instrumenta, literæ, tabulæque publicæ continebantur. *Tablinum* autem privatarum ædium erat, ut ex Cicerone cognoscitur. PHILARG. GERMAN.

HVNC PLAVSVS HIANTEM. Sensus: hic audet concionari, & in rostris conventum populi, favoremque miratur. PHILARG.

PER CVNEOS. Vel à forma ipsa cunei primas; vel à similitudine cunei militaris, hoc est, pedirum globi in cunei formam redacti. cunei dicti sunt loca in theatro, id est graduum ordines, in quibus vulgus spectatorum stabat inter sedentium subsellia: unde Iuvenalis, *cuneis an habent subsellia totis Quod securus ames?* GERMAN.

GEMINATVR ENIM. *Geminatus* legit Turnebus; qui & hunc versum vult respondere illis Horat. *Letum theatris ter crepuit sonum*: & alibi, *Certet tergeminus tollere honoribus*: quos ad theatralem populi plausum refert. GERMAN.

Atque alio patriam quærunt ſub Sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor: hinc patriam, parvoſque nepotes
Suſtinet: hinc armenta boum, meritoſque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fœtu pecorum, aut Cereale mergite culmi,
Proventuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems, teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande ſues læti redeunt, dant arbuta ſylvæ:
Et varios ponit fœtus autumnus, & alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea pendent dulces circum oſcula nati,
Caſta pudicitiam ſervat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt: pingueſque in gramine læto,
Inter ſe adverſis luctantur cornibus hœdi.
Ipſe dies agitat feſtos: fuſuſque per herbam,
Ignis ubi in medio, & ſocii cratera coronant:
Te libans Lenæe vocat; pecoriſque magiſtris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporaque agreſti nudant prædura paleſtra.

SERVII.

ALIO SVB SOLE. Sub alio climate.

HINC ANNI LABOR. Ex agricultura habet totius anni ſubſtantiam. HINC PATRIAM. Donatus villam intelligit, non revera patriam.

MERITOSQVE IVVENCOS. Sui conſortes laboris.

NEC REQVIES. Id eſt nunquam poteſt ruſticus omni parte deſtitui. CEREALIS MERGITE CVLMI. Manipulos ſpicarum, mergites dicimus.

SICYONIA BACCA TRAPETIS. Oliva, à civitate Laconiæ Sicyone, ubi abundant olea. TRAPETIS autem, molis olivaribus. Et declinatur trapetum, ſicut templum. Terentianus, *Quos ſuper inſidens trapetos ſigna gyrus temperat.* Quod metrum aptum eſt olivam terentibus.

ARBVTA. Poma ſylveſtria.

DVLCES CIRCVM OSCVLA NATI. Contra illud, *Exclusoque domos & dulcia limina mutant.*

CASTA PVDICITIAM SERVAT DOMVS. Non ut in urbibus impudica.

IPSE DIES AGITAT. ſuſpendendum. & ſic inferendum *feſtos.* nam hoc dicit, omnes dies ſic habet, ut feſtos putes. Alii dicunt, feſtos dies cum religione concelebrant.

AGRESTI PALÆSTRA. Ruſtica luctatione. Paleſtra autem dicta eſt, vel ἀπὸ τῆ πάλης, id eſt à luctatione: vel ἀπὸ τῆ πάλλειν, hoc eſt à motu urnam ducti ſorte luctantur.

VARIORVM.

ALIO SVB SOLE IACENTEM. Quia ortus & occaſus dierum, & noctium, aliarumque id genus rerum diverſa eſt in diverſis locis ratio. Horatius Ode 16. lib. 2. *Quid terras alio calentes Sole mutamus?* Idem, *calum mutare* dixit. PONTANVS.

REQVIES. Nec requieſcit, nec intervallum eſt. PHILARG.

MERGITE. *Mergites* faſces culmorum ſpicas habentium, quas metentes brachiis ſiniſtris complectuntur. quidam cavos dicunt. PHIL.

SICYONIA BACCA. Quoniam oleum Sicyonium magno in pretio eſt. *Sicyon*, urbs Peloponneſi. *trapetum* autem, molis lapideis, ubi oliva molitur. PHILARG.

COQVITVR. Familiaris eſt figura pro coquitur, ut miteſcat. PHIL.

FESTOS. Non cum feſti venerint, ſed omnes dies, quaſi feſtos agit, id eſt lætos. PHIL.

IGNIS VBI. In medio *ubi ignis*, & proprie *coronantur*, uſque ad coronam ſummam implentur.

CERTAMINA PONIT IN VLMO. Hic poëta Græce locutus videtur: quandoquidem Græci ἀθλα πίθυν dicunt, & πιθοστόλια. unde & ἀθλοθέτης & ἀθλοθεσία, quamvis nonnunquam confundantur. Supra, *præmia Troëzenia poſuere.* Eadem ſignificatione uſurpavit Iuriſconſultus l. liberto de ann. leget. *Certamina*, inquit, *ſub nomine ipſius celebrarentur.* GERMAN.

Hanc

Digitized by Google

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, & frater. sic fortis Hetruria crevit:
Scilicet, & rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis:
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari classica; nec dum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

SERVII.

SIC FORTIS HETRVRIA CREVIT. Secundum historiam. nam constat, Tuscos usque ad fretum Siculum omnia possedisse.

ANTE ETIAM SCEPTRVM DICTÆI REGIS. Antequam regnaret Iuppiter, qui est in Dictæo monte Cretensi nutritus.

IMPIA QVAM CÆSIS GENS EST EPVLATA IVVENCIS. Arati est hoc, qui dicit quod majores bovem comesse nefas putabant.

NEC DVM IMPOSITOS DVRIS. Iuvenalis, *Nescierant primi gladios excudere fabri.*

ET IAM TEMPVS EQVVM FVMANTIA SOLVERE COLLA. Allegoricẽs hoc dicit, Debemus fatigato ingenio parcere, & facere finem carmini. Sane non est comparatio, sed translatio: sicut & in primi fine diximus. Et plerique volunt, ideo eum dixisse hoc loco carmini Georgico finem se esse facturum, quod duo sequentes libri, pastorales sunt, non Georgici; ut etiam in prima hujus carminis parte memoravimus;

VARIORVM.

HANC VITAM. id est, aureum seculum. PHILARGYR.

HANC OLIM VETERES VITAM C. S. Cicero in Cat. Major. *In agris tunc erant Senatores: siquidem aranti L. Quintio Cincinnato nuntiatum est, eum Dictatorem esse dictum; & à villa in Senatum arcessebatur Curius, &c.* Plinius lib. 18. 3. *Ipsorum hinc manibus Imperatorum colebantur agri gaudente terra vomere laureato & triumphali aratore.* TAVBMAN.

COLVERE SABINI. Sabini, ut quidam existimavere à religione & deorum cultu *Sevini* appellati. Plin. lib. 3. cap. 12. RAMVS.

ETRVRIA. Maximum enim imperium Etruscorum in Italia fuit, ut ait Livius, ab Alpibus usque ad fretum Siculum. Vnde totum mare, quod à dextra Italici litoris est, Tyrrhenum dicitur. Hoc Varro doctius dividit in provincias marinas. PHIL.

SEPTEMQVE VNA SIBI MVRO C. D. ARCES. Repetitur autem versus sexto Æneidos: *Septemque una sibi muro circumdabit arces.* Montes autem sunt, Capitolinus, Aventinus, Cælius, Exquilinus, Viminalis, Quirinalis, Palatinus. Varro septimontium etiam nominat diem, à septem montibus, in quibus Roma erat sita: cujus item meminit Plutarch. ὁ ῥωμαϊ. rationem reddens, cur curando illo die & celebrando, juncto curru Romani non uterentur. RAMVS. GERMAN.

IMPIA QVAM CÆSIS GENS EST. S. I. Varro lib. 2. cap. 5, Bos; socius hominum in rustico opere, & Cereris minister, ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, ut capite sanxerint, si quis occidisset. Prometheus vero primus bovem occidit. Plin. lib. 7. cap. 56.

INFLARI CLASSICA. Indicatur seculum ferreum, quo bella ceperint, inventis etiam ensibus. Tibull. lib. 1. Eleg. 1. *Martia cui somnos classica pulsa fugent.* PONTANVS.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON

LIBER TERTIVS.

TE quoque magna Pales, & te memorande canemus
Pastor ab Amphryso: vos Sylvæ, amnesque Lycæi.
Cætera, quæ vacuas tenuissent carmina mentes,
Omnia jam vulgata. quis aut Eurysthea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?

SERVII.

TE QVOQVE MAGNA PALES. Invocat deam pabuli, dicturus de animalibus: sicut de frumentis dicturus & vitibus, Cererem invocavit & Liberum. Sane non est mirandum esse usum eum proœmio; sicut est usus in primo. nam aliud quodammodo inchoaturus est carmen, pastorale scilicet, post completum Georgicum. deinde etiam si unum sit, scimus concessum esse scribentibus, ut iteratione proœmii, legentium interdum reficiant laborem. Nam & Livius frequenter innovat principia. Vt, *Incensa à Gallis urbe. ut Completis consulibus.* Et Cicero, in Verrinis qui in frumentaria conciliavit auditorum animos, iteratione principii. ut; *Omnes qui alterum iudicant.* PALES autem ut diximus, dea est pabuli: quam alii Vestam; alii matrem deum vocant. hanc Virgilius genere fœminino appellat. Alii, inter quos Varro, masculino genere, ut, *hic Pales.* Huic sacra solvuntur XI. Kalendas Majas die, quæ Palilia vocantur.

PASTOR AB AMPHRYSO. Amphrysus fluvius Thessaliæ, apud quem Apollo spoliatus divinitate, ob occisos Cyclopas, Admeto regi pavisse armenta dicitur. unde eum nunc invocat, qui Nomius vocatur, vel ἀπὸ τ῀ νομῆς id est à pascuis: vel ἀπὸ τ῀ νόμου, id est à lege chordarum. SYLVÆ AMNESQVE LYCÆI: κατ' ἐξοχὴν montem Arcadiæ posuit: vel quia pecorosa; vel quia Pan illic est rusticum numen.

CÆTERA, QVÆ VACVAS TENVISSENT CARMINA MENTES. Hoc est, fabulæ, quæ delectationi esse poterant, & occupare mentes curis solutas, jam descriptæ à multis in omnium ore versantur.

QVIS AVT EVRYSTHEA DVRVM? Eurystheus rex fuit Græciæ, Persei genus; qui Iunonis instinctu imperabat Herculi, ut varia monstra superaret, quibus posset perire. unde eum durum appellavit; qui potuit ad complendum odium novercale sufficere.

AVT ILLAVDATI NESCIT BVSIRIDIS ARAS? Busiris rex fuit Ægypti: qui cum susceptos hospites immolaret, ab Hercule interemptus est, quum etiam eum voluisset occidere. hujus laudes scripsit Isocrates: unde *illaudati*, participium est pro nomine: ut sit illaudabilis, non qui laudatus non sit, sed qui laudari non meruit: ut est illud in septimo Aeneidos, *Dives inaccessos ubi Solis filia lucos.* Pro inaccessibiles: non ad quos nullus accessit, sed ad quos nullus accedere debeat.

VARIORVM.

TE QVOQVE MAGNA PALES. Sunt viri docti, qui mirentur in hoc opere, quod præcepta rei pecuariæ doctrinamque præ se fert, Virgilium oblitum instituti, nihil omnino, quod ad cultum curamque suilli pecoris pertineat, expediviſſe; cum à Varrone & Columella porcorum pastiones, saginationesq; magno studio commendatæ fuerint. Poëtam consulto hanc partem prætermisisse credo; quod non quo reliquum pecus, suillum pari studio & labore haberi soleat, vel in gratiam Romanorum, Iuliæque familiæ ad Venerem genus refereptis, religione aliqua, belluæque abominatione, Veneri Adonidis nece, & Cereri, rostri injuria invisissimæ, utrique Deæ, Romæ præcipuo honore habitæ, silentio, data opera, docendi hanc particulam, præteriisse. GERMANVS.

MAGNA PALES. Hinc Palilia. Sunt qui Parilia legant, eaque non à Pale Dea, sed quod eo tempore omnia fata, arboresque & herbæ parturiant pariantque. Sed *Pales* deus, alius est à *Pale* dea: quod nos docet locus iste Arnobii lib. 3 adversus gentes: *Cæsius & ipse assequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Iovialem, ac Palem, sed non illam fœminam, quam vulgaritas accepit, sed masculini nescio quem generis, ministrum Iovis, ac villicum.* Quæ verba aperte ostendunt de Pale, Iovis villico, loqui Varronem: quod Servius non animadvertit. GERMAN. VOSSIVS.

Cui

Digitized by Google

Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos
Hippodamèque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit)
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumæas referam tibi Mantua palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.

SERVII.

CVI NON DICTVS HYLAS PVER. Id est à quo. Horatius, *Scribêris Vario fortis & hostium*, Pro à Vario. Hylas autem socius Herculis fuit, qui aquatum profectus, raptus est à Nymphis in Mysia. LATONIA DELOS. In qua Latona enixa est Apollinem & Dianam; quam insulam ante vagam Apollo, ut in tertio legimus, *Mycone celsa Gyaroque revinxit:* ubi fabulam plenius diximus, stabilem fecit.

HIPPODAMEQVE. Græca quæ in η exeunt, plerunque ipsum η in IA solvunt: ut, Hippodamé Hippodamia: Penelope Penelopia. Fabula talis est, Hippodame filia fuit OEnomai regis Elidis & Pisæum: hic equos habuit velocissimos, utpote ventorum flatu creatos, qui procos filiæ multos necavit: sub hac conditione provocatos ad currule certamen, ut aut victus traderet filiam, aut victor necaret. Postea cum Pelopem amasset Hippodamia, corrupit Myrtilum aurigam patris, primi coitus pactione: qui factis cereis axibus, quum victore Pelope à puella promissum poscceret præmium, ab ejus marito præcipitatus in mare est, cui nomen imposuit. nam ab eo Myrtoum dicitur pelagus.

HVMEROQVE PELOPS INSIGNIS EBVRNO. Tantalus pater Pelopis, volens deorum tentare divinitatem, invitatis eis, filium suum epulandum apposuit: à quo omnes dii abstinuerunt, exceptâ Cerere, quæ brachium ejus consumpsit. Postea punito Tantalo, cum dii voluissent ejus filium revocare ab inferis, Ceres ei ebumeum brachium restituit. Quod ideo fingitur, quia Ceres ipsa est terra, quæ corpora universa consumit, ossa tantum reservans.

ACER EQVIS. Victor etiam OEnomai. VIA. Ratio incunda. ME QVOQVE POSSIM. Sicut se alii sustulerunt carminis merito.

VICTOR. Effector propositi: Sic paulo post, *Illi victor ego.*

PRIMVS EGO IN PATRIAM. Ideo primus, quod ante illum nullus Mantuanus poëta fuit. aut quia nullus exinde talis emersit. MODO. Tantummodo.

AONIO VERTICE. Bœotio. Eliconia ipsa est Bœotia, in qua est Elicon mons, Musis dicatus.

IDVMÆAS PALMAS. Abundantes, quantæ sunt apud Idumen civitatem Phœnicis. Lucanus, *Et arbusto palmarum dives Idume.*

IN MEDIO MIHI CÆSAR ERIT, TEMPLVMQVE TENEBIT. Id est, ipsi templum dabo. Et verbo usus est pontificali. Nam qui templum dicabat, postem tenens, dare se dicebat numini, quod ab alio necesse fuerat jam teneri, & ab humano jure discedere. Quod autem dicit, IN MEDIO MIHI, ejus templum fore significat. nam semper ei sacratus numini locus est, cujus simulachrum in medio collocatur: alia enim ad ornatum tantum pertinent.

VARIORVM.

CVI NON DICTVS HYLAS PVER? Hylas Thejodamantis filius, Dryopum regis; quorum gens subjecta Parnasso fuit: qui, patre interfecto, Herculem secutus, studio ejus virtutis ardens. Cum ex comitatu Argonautarum in Mysiam Hercules recessisset, ad materiam quærendam remi, quem fractum volebat reficere; & Hylas, ad hauriendam aquam, Ascanii fluminis urnam extulisset: dum accedit ad ripam adamatus à Nymphis est. Propter hunc Hercules comites deseruit, nec secutus est Iasonem, ut refert Apollonius in Argonautis. PROBVS.

QVA ME POSSIM TOLLERE HVMO. Horat: Ode 2. lib. 3. *Catus vulgares & udam Spernit humum fugiente penna.* Quia humus demissa est, & in infimo jacet, & pedibus feritur; ideo humilia nominamus, quæ nullo in honore, quæ contempta & abjecta sunt. Idem humi jacere, est despici: nihili fieri. Ergo *tollere se humo*, erit nomen sibi parare, in hominum notitiam pervenire. PONTANVS.

AONIO. Bœotio, quod ibi primi Aones fuerunt. PHILARG.

IDVMÆI. Gens est Syriæ. Quidam *Idumæas palmas*, ab Iduma, quæ est urbs Lydiæ, palmarum ferax, dictas volunt. Plerique Idumam syriæ Iudææ civitatem credunt. PHILARG.

MVSAS. Helicon mons est Musis dicatus. PHILARG.

ET VIRIDI IN CAMPO. Hic est campus, de quo ait: *Et qualem infelix amisit Mantua campum.* PHILARG.

IN MEDIO MIHI CÆSAR. Locus medius apud Romanos honoratior, ut semper apud hunc poëtam observare est. GERMANVS.

TENEBIT. Pro possidebit. *Compos voti* autem pro lætus animi. PHILARG.

Illi victor ego, & Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens, lucosque Molorchi,
Cursibus, & crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse caput tonsæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. jam nunc solennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos:
Vel scena ut versis discedat frontibus: utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro, solidoque elephanto
Gangaridûm factam, victorisque arma Quirini:

SERVII.

TYRIO CONSPECTVS I. A. In habitu pontificis: cujus se officium dicit in templi consecratione sumpturum.

CENTVM QVADRIIVGOS AGITABO AD FLVMINA. Id est unius diei exhibebo Circenses: quia ut Varro dicit in libris de gente populi Romani, olim XXV. missus fiebant: sed vigesimusquintus dicebatur xtrarius.; eo quod de collatione populi exhibebatur. qui desiit esse, postquam conferendæ pecuniæ est consuetudo sublata: unde hodieque permansit, ut ultimus missus, appelletur xtrarius. Ergo *centum currus* secundum antiquitatem dixit, sicut etiam *ad flumina*. Olim enim in littore fluminis Circenses agitabantur: in altero latere positis gladiis, ut ab utraque parte esset ignaviæ præsens periculum. unde & Circenses dicti sunt, quia exhibebantur in circuitu ensibus positis: licet alii à circumeundo dicant Circenses vocati. CVNCTA MIHI. In honorem meum. Et hoc dicit, Ex aliis agonibus ad me certatura Græcorum multitudo conveniet. Per *Alpheum* autem, Iovis Olympici agonem significat. Nam *Alpheus* fluvius est Elidis, quæ civitas juxta Pisas est, in qua colitur Olympicus Iuppiter. LVCOSQVE MOLORCHI. Id est sylvam Nemeam, in qua celebratur Agon in honorem Archemori. Molorchus autem pastor fuit, qui Herculem venientem ad occidendum Nemeum leonem, suscepit hospitio.

CRVDO CÆSTV. Duro. ut, *Seu crudo fidit pugnam committere cæstu*. TONSÆ OLIVÆ. Minutis foliis compositæ: ut, *Tonsisque ferunt mantelia villis*. Habiturum se autem coronam tonsilem dicit.

VEL SCENA VT VERSIS. Apud majores, theatri gradus tantum fuerunt. Nam scena de lignis tantum ad tempus fiebat; unde hodieque permansit consuetudo, ut componantur pegmata, à ludorum theatralium editoribus. Scena autem quæ fiebat, aut versilis erat, aut ductilis. Versilis tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam convertebatur, & aliam picturæ faciem ostendebat. Ductilis tunc, cum erectis tabulatis hac atque illac species picturæ nudabatur interior. Unde perite utrunque tetigit; dicens, VERSIS DISCEDAT FRONTIBVS: singula singulis complectens sermonibus. Quod Varro, & Sueronius commemorant.

PVRPVREA INTEXTI TOLLANT AVLÆA BRITANNI. Hoc secundum historiam est locutus. Nam Augustus postquam vicit Britanniam, plurimos de captivis quos adduxerat, donavit ad officia theatralia: dedit etiam aulæa, id est velamina, in quibus depinxerat victorias suas; & quemadmodum Britanni ab eo donati, eadem vela portarent: quæ re vera portare consueverant. quam rem mire expressit ambiguitate, dicens INTEXTI TOLLANT. Nam in velis ipsi erant picti, qui eadem vela portabant. Aulæa autem dicta sunt, ab aula Attali; in qua primum inventa sunt vela ingentia, postquam is populum Romanum scripsit hæredem.

SOLIDO ELEPHANTO. Ebore integro, non fictili. GANGARIDVM. Gangaridæ populi sunt inter Indos & Assyrios, habitantes circa Gangem fluvium; unde etiam Gangaridæ dicti sunt. Hos devicit Augustus. unde est, *Imbellem avertis Romanis arcibus Indum*. Gangaridûm vero pro Gangaridarum posuit; quia hic Gangarida facit. Quod autem ait, VICTORISQVE ARMA QVIRINI. Non est contrarium, nam ut etiam in primo Æneidos diximus; Suetonius Tranquillus hoc de Augusto commemorat, *Quodam tempore tres partes populo consentiente senatu obtulisse ei tria nomina: Quirini, Augusti, Cæsaris: Ille ne unum eligendo, alios offenderet partes; primo Quirinus est dictus: inde Cæsar: post in nomine permansit Augusti*. Unde eum Virgilius omnibus istis appellat nominibus. Nam Quirinum, Romulum accipere non possumus; quia Gangaridas penitus ignoravit.

VARIORVM.

ALPHEVM. *Alpheus* fluvius Elidis. Eos autem ludos accipimus per Alphæum, qui olim Pythici dicebantur, vel Olympici, qui quinto quoque anno celebrabantur. PHIL.

LINQVENS, Participium instantis pro præterito. PHIL.

LVDOSQVE MOLORCHI. Per *ludos Molorchi* accipimus eos, qui Nemei, ubi Molorchus rex, qui Herculem ad Nemeum leonem tendentem recepit hospitio. PHIL.

TONSÆ. Compositum ut Cicero: *Cum galeatrice tonsa*. PHIL.

VEL SCENA VT VERSIS. Videtur innuere exostram, quæ machina sit lignea, qua quæ intus geruntur & fiunt, versatione tocanum spectatoribus nudantur & ostenduntur. GERMAN.

Atque

Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentes ære columnas.
Addam urbes Asiæ domitas, pulsumque Niphatem,
Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis.
Et duo rapta manu diverso ex hoste trophæa,
Bisque triumphatas utroque ab littore gentes.
Stabunt & Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Iove gentis
Nomina; Trosque parens, & Trojæ Cynthius author.
Invidia infelix furias, amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues,
Immanemque rotam, & non exsuperabile saxum.

SERVII.

VNDANTEM BELLO. Quasi non undas, sed bella portantem: propter Antonii & Cleopatræ gravissimum prælium. MAGNVMQVE FLVENTEM. Magne. ut, *Terramque repente Clamat.*

AC NAVALI SVRGENTES ÆRE COLVMNAS. Augustus victor totius Ægypti, quam Cæsar pro parte superaverat, multa de navali certamine sustulit rostra; quibus conflatis quatuor effecit columnas, quæ postea à Domitiano in capitolio sunt locatæ: quas hodieque conspicimus. unde ait, *Navali surgentes ære columnas.* Nam rostratas Duillius Cæsar posuit, victis Pœnis navali certamine: è quibus unam in rostris; alteram ante circum videmus à parte januarum.

NIPHATEM. Niphates & fluvius est & mons: ut, *Et Cimini cum monte lacum.* Per Niphatem autem, populos juxta habitantes accipimus. Nam nec fluvius, nec mons unquam potest pelli.

FIDENTEMQVE FVGA PARTHVM. Tunc enim melius jaculantur sagittas.

RAPTA TROPHÆA. Raptim & sine labore quæsita. DIVERSO autem EX HOSTE, Orientis & Occidentis accipimus. Vnde ait, *Utroque ab littore*: Orientis, propter Gangaridarum: Occidentis, propter Britannorum triumphum.

STABVNT ET PARII LAPIDES SPIRANTIA SIGNA. In templo Cæsaris majorum statuas ejus dicit se esse positurum, quas commendat & à pretioso marmore, & ab arte; dicens, *Spirantia signa.* sic alibi, *Vivos ducent de marmore vultus.* Item, *Parisve lapis circundatur auro.*

ASSARACI PROLES, DEMISSÆQVE AB IOVE GENTIS NOMINA. Ponam, inquit, eorum statuas, qui à Iove usque ad Assaracum, & ab Assaraco usque ad Augustum originem ducunt. Assaracus autem avus Anchisæ, pater Capis fuit.

TROSQVE PARENS. Trojanorum rex, Ganymedis pater; à quo Troja nominata est. TROIÆ CYNTHIVS AVTHOR. Vel Appollinem dicit, propter muros; vel Cynthium regem Trojæ, quem in Troicis suis Nero commemorat.

INVIDIA INFELIX. Quæ invidentes efficit infelices. Dicit autem se talia scripturum vel facturum, ut magnitudine sui mereantur invidiam: ipsam tamen invidiam nihil esse nocituram, timore pœnarum. AMNEMQVE SEVERVM. Tristem. Contra Terentius, *Tristis severitas mœst in vultu, atque in verbis fides.*

TORTOSQVE IXIONIS ANGVES. Quibus religatus ad rotam est, postquam illicitos Junonis petivit amplexus.

ET NON EXVPERABILE SAXVM. Quod contra montem Sisyphus volvit. ET NON EXVPERABILE dixit, non quod superari non potest, sed quod superari non valet summum montis cacumen.

VARIORVM.

COLVMNAS. *Columnas* dicit, quæ in honorem Augusti & Agrippæ rostratæ constitutæ sunt. PHIL.

ET DVO RAPTA MANV. Non est otiosa hæc adjectio MANV. Innuit siquidem Poëta, non hoc bellum gestum auspiciis Imperatoris, sed eum præsentem & *συμπολεμοῦντα* huic bello prælioque præfuisse, quasi socium consortemque periculi: ut infra de Ascanio, *fortemque manu fudisse Numanum.* GERMANVS.

RAPTA. Dicendo *rapta*, celeritatem victoriæ ostendit. PHIL.

VTROQVE AB LITORE. *Utroque* autem *ab litore*, id est Oceani orientalis, & occidentalis, ut sit de Ægypto & Cantabris. vel de India, & Britannia. PHIL.

STABVNT ET PARII LAPIDES. Paros, insula est Cyclas, in Ægæo mari; in qua mons est Marpessos, unde marmor exciditur candidum, ut ipse Virgil. in VI. *Marpesiam cautem* vocat. PRONVS.

AB IOVE. Ex Iove & Electra Atlantis filia nascitur Dardanus: ex quo Erichthonius, cujus Tros, cujus Assaracus, cujus Laomedon, & Capis. & Laomedontis Priamus, ejus Hector, & ceteri. At Capis, Anchises: cujus Æneas, cujus Iulus, a quo Iulia gens stemmate descendit ad Cæsarem. Alii sic: per Assaracum Trojanos dicit. Nam Assaracus avus Anchisæ. Ennius: *Assaraco natus Capys optimus ipsum ex se Anchisen generat.* ergo Assaraci familia usque ad Augustum pervenit. PHIL.

CYNTHIVS. Apollo, à Cynthio Deli monte. & utrum, quia ex oraculo ejus condita est Troja, an quia muros ipse ædificavit, dictus Trojæ auctor? PHIL.

Interea

Digitized by Google

Interea Dryadum ſylvas, ſaltuſque ſequamur
Intactos, tua Mecænas haud mollia juſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat: en age ſegneis
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithæron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum,
Et vox aſſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.
Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos,

SERVII.

INTERREA DRYADVM SYLVAS. Donec laudandi Cæſaris tempus adveniat, interim georgica ſcribo. *Intactos* autem ait *ſaltus*, quod ante ipſum nullus latine carmen georgicum ſcripſit.

TE SINE NIL ALTVM MENS INCHOAT. Ac ſi diceret, Non meo ingenio, ſed tuo fretus imperio, ad hoc carmen accedi.

VOCAT INGENTI CLAMORE CITHÆRON. Hortantur nos ad ſcribendum illi montes, qui animalibus ſunt referti. *Citharon* autem pars eſt Parnaſſi.

TAYGETIQVE CANES. Id eſt Lacones: nam Taygeta civitas eſt Laconiæ. Et hoc ideo quia dictum eſt, *Nec tibi cura canum fuerit poſtrema.* DOMITRIXQVE EPIDAVRVS EQVORVM. Epiri civitas eſt equis nobilis.

VOX INGEMINATA REMVGIT. Duplicata per Echo. Alibi, *Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſylvæ.* MOX TAMEN. Id eſt poſtquam georgica conſcripſero. *Et ardenteis pugnas* legendum eſt: nam male quidam ardentis Cæſaris accipiunt: ut is communis ſit ſyllaba.

TITHONI PRIMA QVOT ABEST AB ORIGINE CÆSAR. Id eſt tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni ſunt à te uſque ad mundi principium. Et modo Tithonum pro Sole poſuit, id eſt pro Titane. Nam Tithonus frater Laomedontis fuit, quem prælian'em Aurora dilexit, & rapuit; à quo uſque ad Cæſarem non valde multum tempus eſt.

SEV QVIS OLYMPIACÆ. Dicturus eſt de armentis & gregibus. Armenta autem ſunt equorum & boum, quod hæc animalia apta ſunt armis: ut, ſcutis, boum coria, equi prælio. Greges vero capellarum & ovium ſunt. ipſe paulo poſt, *Hæc ſatis armentis, ſuperat pars altera curæ, Lanigeros agitare greges hirſutaſque capellas.* HÆC TAMEN. Id eſt armenta & greges. Sciendum quod plerunque confundit authoritas. OLYMPIACÆ MIRATVS PRÆMIA PALMÆ. Studioſus curulis certaminis, quod geritur apud Piſas in honorem Iovis Olympici.

VARIORVM.

INTERREA DRYADVM SYLVAS. Dryades creditæ ſunt fuiſſe Nymphæ, quæ cum arboribus & naſcerentur & interirent. Plura Natalis Comes l. 5. cap. 11. Dryades & Hamadryades, ait Gyrald. Syntag. 5. Nymphæ ſylveſtres, ἀπὸ τῆς δρυὸς nuncupatæ, quod generale nomen arborum eſt, & ſpeciale quercus; unde & Querquerelanæ Nymphæ, ait Feſtus, præſidentes querceto vireſcenti. PONTANVS.

VOCAT INGENTI CLAMORE CITHÆRON. Citharon, mons eſt Bacchiæ: ibi arcana Liberi patris ſacra celebrantur tertio quoque anno, quæ Trieterica dicuntur. Exiſtimatur autem Liber eſſe cum Muſis: & ideo ex hedera, fronde ejus, corona poëtis datur. Nunc ideo vocari ſe ejus ſacris vult accipi, quod & de viribus præceperit. PROBVS.

TAYGETIQVE CANES. *Taygetus* mons Laconiæ. PHIL.

EPIDAVRVS. Civitas Peloponneſi, Aſclepio ſacrata. *Epidaurus* tamen à Ptolomæo in Peloponneſo conſtituitur: & à Plinio lib. 4. cap. 5. in Achaja, ita ut plures urbes cognomines ei fuiſſe veriſimile ſit. PHILARG. RAMVS.

DOMITRIXQVE EPIDAVRVS EQVORVM. Hæc civitas Illyrii, nobilis Æſculapii tutela, & aurea eburnaque ejus ſtatua, à Thraſymede Pario ſculpta, vel certe abſoluta, pallio quidem (ut Euſebius deſcripſit) amicta, & baculo ſinuoſo ſerpentis nexu involuto innixa. Huic, ut Minervæ, nocturna ſacra quoque dicant. GERMAN.

CÆSARIS. Hic diſtingue, ut Æneadas ſignificaſſe videatur, quia una Actiaca pugna Octaviani Cæſaris fuit. PHIL.

TITHONI. Ab infinito infinitum, quia Tithoni origo non poteſt comprehendi. & ſatis in Cæſarem blande. Servius hic Tithonum pro Titane Sole accipit: ſed neſcio, an uſquam apud poëtas Græcos, aut Latinos ea metonomaſia reperiatur: cum & ſententia hujus loci optime conſtatura ſit, ſi referamus originem Tithoni Phrygis, ad Dardanum ipſum vel Iovem τοῦ ἐπόχου, in gratiam Iuliæ familiæ per Æneam & Creuſam à Iove, Dardano, & Tithono ex ordine oriundæ. PHILARG. GERMAN.

SEV QVIS OLYMPIACÆ MIRATVS. Sive quis ſtudio equorum alendorum teneatur, ob victorias Olympiacas, quod ἱπποτροφεῖν dicebatur. Victoria autem curulis certaminis in ludis Olympicis erat omnium nobiliſſima. De origine vero ludorum Olympicorum legendus Pauſanias lib. 5. TVRNEBVS. lib. 22. cap. 13.

Corpora

Digitized by Google

Corpora præcipue matrum legat. optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ ſub cornibus aures.
Nec mihi diſpliceat maculis inſignis & albo:
Aut juga detrectans, interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior: quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.
Ætas Lucinam, juſtoſque pati Hymenæos
Deſinit ante decem, poſt quattuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum læta juventus,
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optima quæque dies miſeris mortalibus ævi

SERVII.

CORPORA PRÆCIPVE MATRVM LEGAT. Magis matrum; per quod oſtenditur etiam patrum corpora eſſe requirenda. TORVÆ FORMA BOVIS. Paulo poſt, *& faciem tauro propior*, id eſt, tauro ſimilis. TORVÆ. Terribilis.

TVRPE CAPVT. Magnum. ut, *Turpes paſcit ſub gurgite phocas.* PLVRIMA CERVIX. Longa. ut, *Quum ſe nux plurima ſylvis, induet in florem.*

CRVRVM TENVS. Vſque ad cruta. Et modo TENVS adverbium eſt: nam ſi eſſet præpoſitio, ablativo cohæreret. PALEARIA autem ſunt pelles dependentes è gurture.

ET CAMVRIS HIRTÆ SVB CORNIBVS AVRES. Id eſt curvis. unde & *camere* appellantur. Præcipit autem aures, & magnas & hirſutas eſſe debere.

NEC MIHI DISPLICEAT. Liptotes figura eſt, id eſt valde placeat. ut, *Munera nec ſperno.*

FACIEM TAVRO PROPIOR. Imaginem, ſimilitudinem totam.

LVCINAM IVSTOSQVE PATI HYMENÆOS. Hyſteron proteron eſt: Ante enim eſt Hymenæus, poſt Lucina conſequitur. Item Hyſteron proteron eſt, *Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos.* Ante enim incipit, ſic deſinit.

CÆTERA. Ætas ſcilicet, quæ eſt vel ante quartum, vel poſt decimum annum. Et bene oſtendit per hæc tempora, poſſe quidem armentis, ſed inutilem provenire fœturam.

SVPERAT GREGIBVS DVM LÆTA IVVENTVS. Dum ſuppetit. Et dicit juvenili ætate eas debere concumbere; quia citò deficiunt, & quia tempora meliora depereunt.

PECVARIA. Ab eo quod eſt pecuare venit: nam pecua, ut ait in Pompejana Cicero, ab eo quod eſt pecu venit: ut genu genus.

SVFFICE PROLEM. Subminiſtra. Vnde etiam ſuffectos conſules dicimus.

MISERIS MORTALIBVS ÆVI PRIMA FVGIT. Iſta ſententia non ſolum ad animalia pertinet, ſed generaliter ad omnia.

VARIORVM.

TVRPE CAPVT. *Turpe* autem *caput*, amplum, atque magnum, ac per hoc terribile. PHIL.

CRVRVM TENVS. Hic autem *crurum tenus*, genitivo ſuo appoſuit, alibi ablativo, ut, *pube tenus.* Modeſtus, *tenus* pro fine accipit. Salluſtius: *Pene inguinum ingrediuntur mare.* PHIL.

PALEARIA. Vnde & palea, quæ collum amplectuntur: & ea pars annuli, quæ gemmam cohibet, propter ſimilitudinem palea dicitur. Cicero de officiis III. *Cum paleam ejus annuli ad palmam converteret, à nullo videbatur.* PHIL.

CAMVRIS. *Camuri* boves ſunt qui converſa introrſus cornua habent, quibus contrarii patuli, qui cornua diverſa habent. Lævi, quorum cornua terram ſpectant. his contrarii Licini, qui cornua ſurſum verſum reflexa habent. PHIL.

ALBO. Divisè, pro albis maculis. An potius abſolute *albi* dixit, perinde ac ſi diceret albitatem. ut eſt illud: *Sparſis etiam nunc pellibus albo.* PHIL.

LVCINAM. *Lucina* dicta luno, eo quod lucem naſcentibus præſtare dicatur. Sic. Terentius: *Iuno Lucina fer opem, ſerva me obſecro.* Ex *Lucina* partus, ex Hymenæo concubitus accipimus. PROBVS. PHILARG.

PECVARIA. Non loca, ſed ipſa pecora dixit. ut alibi idem uſurpavit *æſtiva*, pro pecoribus quæ in æſtivis aguntur. *Nec ſingula morbi Corpora corripiunt, ſed tota æſtiva repente.* PHIL.

OPTIMA QVÆQVE DIES MISERIS MORTALI; &c. Hos verſus expendit Seneca, & divinitus illuſtrat Epiſtol. 108. quem omnino vide. TAVBMAN.

Digitized by Google

Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus
Et labor, & durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis.
Semper enim refice: ac, ne post amissa requiras,
Ante veni, & sobolem armento sortire quotannis.
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modo, quos in spem statuis submittere gentis,
Praecipuum jam inde à teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit;
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti:
Nec vanos horret strepitus (illi ardua cervix,
Argutumque caput; brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo) tum, signa sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,

SERVII.

SVBEVNT MORBI, TRISTISQVE SENECTVS. Naturalem ordinem tenuit; dicens, advenire morbum, senectutem, mortem.

INCLEMENTIA. Inexorabilitas & duritia.

SEMPER ENIM REFICE. Vacat ENIM. Sane dicit ante subueniendum esse; ut antequam pereant, reparentur armenta.

SOBOLEM ARMENTO SORTIRE QVOTANNIS. Substitue, submini stra. Et est verbum judiciorum: nam subsortiti dicuntur judices, qui occupatorum funguntur officio.

EST IDEM DELECTVS EQVINO. Vt habeant matres optimas. IN SPEM STATVES SVBMITTERE GENTIS. Id est quosvis admissarios fieri. Notanda sane exquisita varietas: nam in bobus matres ante descripsit: in equis admissarios ante commemorat.

ALTIVS INGREDITVR. Cum exultatione quadam incedit. MOLLIA CRVRA REPONIT. Ennius de gruibus dicit, *Perque fabam repunt, & mollia crura reponunt.*

PRIMVS ET IRE VIAM. Matris praeire vestigia. IGNOTO PONTI. Per quem nunquam transierat. ARGVTVM. Breve.

LVXVRIATQVE TORIS ANIMOSVM PECTVS. Nodosum & eminens pulpis.

SPADICES. Quos phœniciatos vocant pressos, myrteos. GLAVCI autem sunt felineis oculis, id est quodam splendore perfusis. COLOR DETERRIMVS ALBIS, ET GILVO. Atqui alibi ait, *Qui candore nives anteirent.* Sed aliud est candidum esse, id est quadam nitenti luce perfusum: aliud album, quod pallori constat esse vicinum.

GILVVS autem, melinus est color. Multi autem ita legunt, ALBIS ET GILVO: ut non album & gilvum: sed albogilvum vituperet, quod falsum est. quod si singuli colores vituperandi sunt, quanto magis mixtus uterque? id est albogilvus.

TREMIT ARTVS. Figurate. pro artubus tremit.

VARIORVM.

SORTIRE. Quasi subsortire, & subjice. An potius pro elige & junge, ut uxorem sortiri dicimus. PHILARG.

ARGVTVMQVE CAPVT. Argutum aliquando est, quicquid habet συμμετρίαν τινα, & elegantiam: nugatur enim hic Servius. PONTANVS.

SPADICES, GLAVCIQVE. Palmae cujus jam deficit color, colorem dicit. Siculi enim palmam, quam Graeci phœnica appellant, vocant spadica. Spadix verocolor est, quem Leucopyrum vocant: hoc est albus & fuscus. Glaucus autem color, viridis. PROBVS.

GLAVCIQVE. *Glaucus* autem caeruleus est color, id est subviridis albo mixtus, & quasi clarus. Nam ille sine dubio displiceat, qui ex albo & gilvo constat, ut sit unum albo & gilvo. Alioqui repugnant illi, *Qui candore nives anteirent, cursibus auras*: &, *bigis it Turnus in albis.* PHILARG.

ET GILVO. Et *Gilvo spadi* & fœnicius est, quales sunt fructus palmarum, neque satis diluti coloris, neque nimium pressi. Gilvus color, aliis buxeus est, aliis flavus qui ex viridi, fuso & albo concretus est. Gellius, gilvum vult esse medium, inter nigrum & album. Mancinellus ex Plinio, melinum, album interpretatur, à Melo insula. PHIL. GERM.

85 Col-

Digitized by Google

Collectumque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At duplex agitur per lumbos spina: cavatque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus, & quorum Graii meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit: abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem sentor, frustraque laborem
Ingratum trahit: & si quando ad prælia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. ergo animos, ævumque notabis

SERVII.

VOLVIT SVB NARIBVS IGNEM. Platu indicat magnanimitatem suam.

DVPLEX SPINA. Aut revera duplex, aut lata. ut, *Duplicem gemmis auroque coronam.* Item, *Et duplici aptantur dentalia dorso.*

AMYCLÆI DOMITVS POLLVCIS HABENIS CYLLARVS. Atqui Castor equorum domitor fuit: sed fratrem pro fratre posuit poëtica licentia. ut, *Quas illi Philomela dapes*, pro Progne. Item, *Revocato à sanguine Teucri*, pro Dardani. Aut certe ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter, & Polluces & Castores vocantur. nam & ludi, & templum stellæ Castorum vocantur.

MARTIS EQVI. ἵππους τῆς Φόβου. ET MAGNI CVRRVS ACHILLIS. Pro equis: hi sunt Baliarchus & Xanthus.

CONIVGIS ADVENTV PERNIX SATVRNVS. Dum cum amata Philyra Saturnus coiret, Ops ejus uxor advenit: cujus præsentiam veritus, se in equum convertit, qualem potuit numen imitari. exinde natus est Chiron, dimidia parte homo, dimidia equus. Sane OPS cum de uxore Saturni dicimus, O corripitur, ut ops opis. cum vero de Nympha dicimus, OPIS longa est O. ut, *Opis ad æthereum penna sufertur Olympum.* PERNIX autem ad equum refertur: nam Saturni stella tardissima est.

PELION. Montem Thessaliæ, in quo Chiron habitavit.

HVNC QVOQVE. Licet bonum & tot signis probatum. MORBO GRAVIS, AVT IAM SEGNIOR. Duo sunt quibus minuuntur corporis vires: senectus, & morbus. unde mire utrumque complexus est.

ABDE DOMO. In domo. nam si adverbialiter vellet loqui, domi diceret. Tale est illud in quarto, *Non Lybiæ non ante Tyro.* NEC TVRPI IGNOSCE SENECTÆ. Cicero in Catone majore, & laudat & vituperat senectutem: unde dupliciter hunc locum intelligimus: aut, *Nec ignosce turpi senectæ:* aut, *Non turpi senectæ ignosce.* id est abde & ignosce senectæ, quæ turpis non est: quia per naturam venit.

AD PRÆLIA VENTVM EST. Alibi, *nocturnaque bella.*

ANIMOS ÆVVMQVE NOTABIS. Præcipue ante omnia ætatem & magnanimitatem requires. POST CÆTERA. Id est parentes & studium.

VARIORVM.

AMYCLÆI. *Amycle*, civitas Laconiæ. Xanthum autem dicit & Cyllarum equos, quos Neptunus Junoni dedit. illa Castori & Polluci, ut poëtæ Græculi fabulantur. PHILARG.

GRAII MEMINERE POETÆ. Nomine Græcorum poëtarum maximè Homerum capimus, quem præteritum à Virgilio in omni parte operum suorum; cum præsertim Orphei, Musæi, Hesiodi & Theocriti meminerit, satis admirari non possum. Atqui cum multa ab his quos nominavi, mutuatus sit; Homerus tamen Mantuanus non immerito à quibusdam appellatus est, qui Homerum fere totum Æneide sua expresserit. VRSINVS.

PERNIX. *Pernix* autem ad equum refertur. Nam tardissimus est Saturnus. PHIL.

SATVRNVS. Saturnus cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, & cum ea coiret, adventante uxore, se in equum, illam in equam convertit: atque ita uterque opprobrium effugerunt. Hinc natus est Chiron centaurus. Quidam Philyram in florem conversam esse dicunt, vel in arborem, unde liber philyrinus, quo coronæ illigantur. PHILARGYR.

SI QVANDO. Bene, *si quando*, quia senex raro. PHILARG.

PRÆLIA. Pro coitu dixit. PHIL.

Præcipue; hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, que gloria palmæ.
Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
Cum spes arrectæ juvenum, exultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis.
Iamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur; humescunt spumis, flatuque sequentum.
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.
Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithæ, gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis

SERVII.

ET QVIS CVIQVE DOLOR VICTO: QVÆ GLORIA PALMÆ. Vult probare, moveri equos vel amissione, vel acquisitione victoriæ. nam eo tendit sequens iste decursus. Vnde est paulo post, *Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.* Lucanus, *Quantum clamore juvatur Eleus sonipes.*

EFFVSI CARCERE CVRRVS. Vsurpative pro carceribus; qui ab arcendo dicti sunt. Nam carcer est custodia noxiorum.

IVVENVM. Aurigarum, vel spectantium. HAVRIT. Ferit; ut, *Latus haurit apertum.*

VERBERE TORTO. Frequenti scilicet iteratione.

FERVIDVS AXIS. Alibi, *Frenaque fervente sque rotas.* Nam tam rotæ, quam axis cursu calescunt.

PRIMVS ERICHTHONIVS. Vulcanus impetrato à Iove Minervæ coniugio; illa reluctante, effectum libidinis projecit in terram: inde natus est puer draconteis pedibus, qui appellatus est Erichthonius; quasi de terra & lite procreatus. Nam ἔρις, est lis, & χθὼν terra. Hic ad tegendam pedum fœditatem, junctis equis usus est curru, quo tegeret sui corporis turpitudinem.

RAPIDVS. Velox. VICTOR. Sui propositi effector.

FRENA PELETRONII. Peletronium oppidum est Thessaliæ, ubi primum domandorum equorum repertus est usus. Nam cum quidam Thessalus rex bobus Oestro exagitatis satellites suos ad eos revocandos ire jussisset, illique cursu non sufficerent, ascenderunt equos, & eorum velocitate boves secuti, eos stimulis ad tecta revocarunt. Sed hi visi, aut cum irent velociter, aut cum eorum equi circa flumen Peneon potarent, capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt: ut Centauri esse crederentur. qui dicti sunt Centauri ἀπὸ τοῦ κεντεῖν τοὺς ταύρους. Alii dicunt Centaurorum fabulam esse confictam, ad exprimendam humanæ vitæ velocitatem; quia equum constat esse velocissimum. Bene autem PELETRONII addidit: quia sunt & alii Lapithæ.

EQVITEM. Equum pro equo, rectorem posuit.

VARIORVM.

HINC ALIAS ARTES. *Artes* hic virtutes. & *prolem parentum* nove posuit. est enim proprie liberarum. ut, *Geminam partu dabit Ilia prolem.* PHILARGYRIVS.

ERICHTHONIVS. Varro in libro qui Admirabilium inscribitur, Erichthonium ait primum equos quattuor junxisse ludis, qui Panathenæa appellantur. de hoc Erichthonio alibi satis dictum, qui anguinis pedibus fuisse memoratur. PHIL.

FRENA PELETHRONII. *Pelethronios Lapithas* ideo appellavit, quia sunt Thessali. Pelethronium antrum est, ubi Achillen Chiron erudivit. Alii Pelethronium regem Lapitharum volunt. Plinius & Solinus non ad Lapithas Pelethronios, qui Pelethronium montem Thessaliæ incolebant, ubi & cognomine est oppidum; sed ad Pelethronium proprium viri nomen, qui primus frenis equos domuerit, referunt. PHILARG. TVRNEB.

GYROSQVE DEDERE. Pro docuere. aliter enim frena dedere, & aliter gyros. & est syllepsis, cum aliquid assumitur, quod dictum supra non est. PHILARG.

EQVITEM. Hic *Equitem* sine dubio equum dicit, maxime cum inferat, *insultare solo.* Ennius annalium VII. *Denique vi magna quadrupes eques atque elephanti, Proveniunt sese.* PHIL.

SVB ARMIS. Id est insident armato. PHILARGYRIVS.

Insul-

Digitized by Google

Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor: æque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem:
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis, instant sub tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem legêre ducem, & pecori dixere maritum:
Pubentesque secant herbas; fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeant supereſſe labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent:
Sæpe etiam cursu quatiunt, & Sole fatigant,

SERVII.

GRESSVS GLOMERARE SVPERBOS. Ut cum disciplina incedat.

QUAMVIS SÆPE FVGA VERSOS. Ordo est, Quamvis sit sæpe victor; quamvis nobili genere procreatus, tamen à magistris est ætas magnanimitasque requirenda: quæ si non fuerint, illa nihil prosunt.

NEPTVNIQVE IPSA DEDVCAT ORIGINE GENTEM. Ab equo Neptuni, qui natus est tridentis percussione.

HIS ANIMADVERSIS, Moribus & ætate deprehensis. INSTANT sub tempus, Coëundi scilicet: quo eis cura major adhibeatur.

DENSO DISTENDERE PINGVI. Non laxo. quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt. vnde ait, *Denso pingui*: id est viribus pleno. Sane PINGVE est generis neutri: & ita in omnibus idoneis invenitur. Nam nec pinguedo, nec pinguetudo latinum est.

PVBENTESQVE SECANT HERBAS. Adultas, maturiores: quibus robur acquiritur. BLANDO LABORI. Periphrasis est coitus.

IEIVNIA. Infirmitatem venientem ex inedia.

IAM NOTA VOLVPTAS SOLLICITAT. Dicendo *nota*, per transitum tetigit rem ab aliis diligenter expressam. Nam equæ pullæ cum primum coëunt, si macræ sunt, & debilitantur, & debiles creant: post primum autem partum, tenues esse debent.

FRONDESQVE NEGANT ET FONTIBVS ARCENT. Contra illud, *Herentesque secant herbas, fluviosque ministrant.*

VARIORVM.

ÆQVVS VTERQVE LABOR. Durus uterque labor, & sub jugum mittere, & sub femur. PHILARGYRIVS.

NEPTVNIQVE. Neptunus etiam parens quorundam equorum fertur, ut Pegasi ex Medusa, & Arionis ex Cerere, cujus seminium Adrastus habuit. PHILARG.

DENSO DISTENDERE PINGVI. Absolute posuit, ut est illud Lucretianum: *Hic fesse pecudes pingui.* Plin. lib. 8. cap. 50. *Omni pinguedine detracta, in olla caro decoquitur.* Varro lib. 3. de re Rustica: *Et lux pinguetudini inimica.* Errat igitur hic Servius, qui pinguedinem & pinguetudinem Latina non esse docet. PHIL. RAMVS.

DIXERE MARITVM. Pro designavere. Cic. de Republ. sic: *Dictatore L. Quinctio dicto,* sed & Horatius: *Quem Venus arbitrum dicit bibendi*, pro designat. PHIL.

BLANDO. Mire *blandum laborem* coitum dixit, quod sit cum voluptate. PHIL.

NE BLANDO NEQVEANT SVPERESSE LABORI. Blandum laborem ἀφηγημένως appellat initum, sive admissuram. Et admittere equum, vel taurum dicimus, ad equam vel vaccam implendam. Admissarius equus est ἀναβάτης; nam & ἀναβαίνειν dicunt, ut Latini supervenire, salire. BVDÆVS IN Pandect.

REFERAT. Non enim potest unus equus duas patrias habere. &, *referat*, sicut ibi positum: *Et salsa occultum referat in lacte saporem.* &, *quæ te tantum ore referret.* PHIL.

IEIVNIA. *Jejunia*, pro macie. PHIL.

IPSA AVTEM MACIE TENVAT ARMENTA. ut: *Frondesque negant: & frondibus arcent.* PHIL.

PRIMOS. *Primos concubitus*, anni redeuntis accipiendum: alioquin contrarius videbitur, cum infert, *Jam nota voluptas.* ergo primos poëtice, pro primum. Quidam notam voluptatem, non coitum, sed desiderium accipi volunt. PHIL.

Cum graviter tunſis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali arvo, & ſulcos oblimet inertes:
Sed rapiat ſitiens Venerem, interiuſque recondat.
Rurſus, cura patrum cadere, & ſuccedere matrum
Incipit; exactis gravidæ cum menſibus errant.
Non illas gravibus quiſquam juga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, & acri
Carpere prata fuga, fluvioſque innare rapaces.
Saltibus in vacuis paſcant, & plena ſecundum
Flumina: muſcus ubi, & viridiſſima gramine ripa,
Speluncæque tegant, & ſaxea procubet umbra.
Eſt lucos Silari circa, ilicibuſque virentem
Plurimus Alburnum volitans (cui nomen aſilo

SERVII.

CVM GRAVITER. Hoc eſt die medio. Hoc autem ad exprimendum diei tempus eſt poſitum: non quod equæ æſtatis tempore coëant. NIMIO NE LVXV. Nimio, pingui. Et bene rem turpem aperte à Lucretio tractatam vitavit tranſlationibus, quas omnes ab agricultura traxit.

LVXV. Propter luxuriem ſegetum.

GENITALI ARVO. Pro muliebri folliculo, quam ſcilicet vulvam vocant, ut etiam Plinius docet; nam folliculus ante dicebatur. SVLCOS OBLIMET INERTES. Claudit meatus. Et hoc ſimiliter per tranſlationem dixit. nam legimus ſupra, *Et obducto late tenet omnia limo.*

EXACTIS GRAVIDÆ CVM MENSIBVS ERRANT. Vicinis partui. tunc enim diligentius tractandæ ſunt, ne abigant.

SALTV SVPERARE VIAM. Quod ſolet fieri cum paſcunt pedibus impeditis.

VACVIS. Magnis. PLENA FLVMINA. Ne inclinentur ad potum.

EST LVCOS SILARI CIRCA ILICIBVSQVE VIRENTEM &c. Ordo talis eſt, Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ & Alburnum ejus montem, eſt plurimus volitans: ac ſi diceret, eſt multa muſca.

VOLITANS autem modo nomen eſt, non participium.

VARIORVM.

TVNSIS. Quæ tunduntur. non enim cum tunſæ ſunt, ſed cum tunduntur. Ne graviter tunſis, graviter gemat. & *tuſis* ſine *n* littera legendum. PHIL.

OBLIMET, inducatur: *ne oblimet*, pro obturet, & obcludat. *Sibi, ne limet*, temperet. Horatius. *Rem patris oblimare malum eſt undecunque.* PHILARGYRIVS.

SITIENS VENEREM. Quare *ſitiens?* ſolvit quæſtionem. Alii dictum volunt *ſitiens* libidinis plenæ. PHIL.

RVRSVS, hic contra ſignificat. PHIL.

RVRSVS CVRA PATRVM CADERE, ET SVCCEDERE MATRVM. Prægnantibus major eſt adhibenda cura, largoque paſcuo firmandæ: nec aliquot menſibus a conceptu exercendæ, nec in anguſto clauſoque continendæ: neque frigori, aut fluminibus tranandis committendæ. Nam hæc omnia incommoda fœtum abigunt. PONT.

NON ILLAS GRAVIBVS. *Gravibus* aut epitheton eſt plauſtrorum, aut gravibus onuſtis dixit. Sed poëtice plauſtris juga ducere, non jugis plauſtra. PHIL.

INNARE RAPACES. Hoc dicit: innatant fluvios, ſed non rapaces. Nam infra ait: *ſaltibus &c.* PHIL.

SALTIBVS. His *ſaltibus*. Aliter ſupra, *Nec ſaltus ſuperare viam ſit paſſus. vacuis* autem *ſaltibus*, ſine matitis dixit. Saltus iſte loco Nonius campi ſpatium interpretatur. Alioqui ſaltus ſunt loca vaſta, & ſylveſtria, ubi arbores exiliunt in altum, Iſidor. lib. 16. cap. 8. Quidam cenſent ex eo dictum ſaltum, quod in eo feræ ac pecudes ſaliant. PHILARG. PONTAN.

SAXEA PROCVBET. Nove *ſaxea umbra*, quæ ſaxis fiat, & *procubet*, protendatur. PHIL.

SILARI. Ordo: plurimum volitans circa lucos Silari, Alburnumque virentem ilicibus. volitans abſolute. *Silarus & Alburnus* in Lucania ſunt montes. PHIL.

ASILO. Nigidius de animalibus: *Aſilus eſt muſca varia tabanus, bubus maxime nocens. Hic apud Græcos primo myops vocabatur: poſtea magnitudine incommodi æſtrum appellarunt.* & hoc eſt quod ait, *æſtrum Graii vertere vocantes.* Non de Latino in Græcum, ſed de Græco in ſuam linguam, quæ prior fuit. PHIL.

Roma-

Digitized by Google

Romanum eſt, œſtron Graii vertere vocantes)
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſylvis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther
Concuſſus, ſylvæque, & ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribiles exercuit iras
Inachiæ Iunæ peſtem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis fervoribus acrior inſtat)
Arcebis gravido pecori: armentaque paſcas
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.
Poſt partum, cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſervare ſacris, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera paſcuntur virides armenta per herbas.
Tu quos ad ſtudium, atque uſum formabis agreſtem,

SERVII.

OESTRVM GRAII VERTERE VOCANTES. Vertere ex ſoni ſimilitudine, Onomatopœiam fecere. Non enim poſſumus accipere, ex latina lingua mutavere, cum conſtet Græcam primam fuiſſe. OEſtrum autem Græcum eſt: Latine aſylus, vulgo tabanus vocatur. CVI NOMEN ASILO. ut, *Cui Remulo cognomen erat.*

SICCI TANAGRI. Non multum valentis. Tanager autem fluvius eſt Lucaniæ: & SICCI ad tempus æſtatis relatum eſt. Eſt enim torrens hyeme. Et hoc dicit, armentorum mugitu cuncta reſonare.

HOC QVONDAM MONSTRO. Argumentatur ab exemplo; dicens, œſtro contra pellicem ſe defendiſſe Iunonem. Nota autem eſt fabula: Io Inachi filiam à Iove Iunonis adventu converſam eſſe in vaccam, cui Iuno immiſit œſtrum: quo toto orbe fatigata tandem aliquando venit ad Ægyptum, & illic in Iſim converſa eſt. Tranſit autem per mare anguſtum, quod Boſphoron appellatum eſt, nunc Helleſpontum nominatur.

PESTEM MEDITATA IVVENCÆ. Vel quam peſtem ante excogitaverat: vel *meditata*, inferens & exercens accipiamus. Horatius, *Horrendamque cultus Diluviem meditatur agris*, id eſt, infert, exercet. Nam & in ipſa meditatione exercitium eſt.

HVNC QVOQVE. Id eſt etiam hoc malum remove. FERVORIBVS ACRIOR INSTAT. Tunc eſt acrior. Et dicendo tempus, oſtendit quemadmodum poſſit evitari.

GRAVIDO PECORI. A gravido pecore. Nam arceo à te dicimus. SOLE RECENS ORTO. Statim Saluſtius, *Coria recens detracta velut glutine adoleſcebant.*

IN VITVLOS. Modo generaliter & de equis & de bobus accipimus. NOTAS. Characteres.

PECORI HABENDO SVBMITTERE. Admiſſarios facere.

ET CAMPVM HORRENTEM FRACTIS INVERTERE GLEBIS. Eballis poëtica. Sufficerat enim, *Aut ſcindere terram.*

CÆTERA PASCVNTVR: Per hoc intelligimus illa omnia, quæ dixit animalia domi eſſe ſervanda.

TV QVOS AD STVDIVM. Locus de bobus domandis.

VARIORVM.

OESTRVM GRAII VERTERE. Quomodo Graji vertêre, cum omnia, quæ Latina ſunt, à Græca ratione deſcendant? ſolvis quæſtionem: Græci cum myopem primo dixerint, diſplicuit nomen: quia proprium non erat. OEſtrum dixerunt, hoc eſt, quia furiam œſtrum vocant. Dividit enim furia armenta, cum ab ea ſtimulantur. Latine vero hoc animal tabanus dicitur. PHIL.

FVRIT. Poëtice convertit. Nam tum furor boum ſit, ætherem ait furere. PHIL.

SICCI. Quare ſicci, cum ripam dixerit? oſtendit hanc non eſſe fluvium, ſed rivum. ut alibi: *Et arentem Xanthi cognomine rivum.* PHIL.

IVVENCÆ. Ionem dicit Inachi filiam, quam in bovem converſam œſtro percuſſiſſe dicitur. Illa ſe in mare præcipitavit, quod Ionium vocaverunt: & Iſis dicitur, quaſi ſola Dea. Hoc enim Ægyptiis placet. PHIL.

HABENDO. Id quod habetur. Lucilius in XXV. *Nonnunquam dabit ipſa ætas quod poſſis habendo.* PHIL.

AVT ARIS SERVARE SACRIS. *Sacra pecudes* ſunt aris deſtinatæ. Nam & equum in ſacris publicis Romæ immolatum, auctor eſt Plin. lib. 28. cap. 9.

TV QVOS AD STVDIVM, ATQVE VSVM, &c. De domitura boum, lege Columel. lib. 6. cap. 2.

CÆTERA. *Cætera*, quæ non inuruntur. PHILARGYRIVS.

Iam

Digitized by Google

Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi;
Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis ætas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis è torquibus aptos
Iunge pares, & coge gradum conferre iuvencos.
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere fagina axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ, non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fœtæ
More patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulces consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Iovis in luco currus agitare volantes:

SERVII.

VIAMQVE INSISTE DOMANDI: Institue autem domandi.

CIRCLOS. Circus est principale, vnde fit circulus, & per syncopam circlus: sicut periculum & periclum, seculum & seclum. GRADVM CONFERRE. Pariter incedere.

ROTÆ INANES. Sine pondere.

TEMO ÆREVS. Fortis: sic in quinto, *Aerea quem obliquum rota transiit.* Item Horatius, *Inclusam Danaen turris ænea.*

PVBI INDOMITÆ. Hoc ad iuvencos tantum pertinet. Nam de equis contra dicturus est. ut, *Namque ante domandum Ingentes tollent animos.*

VESCAS FRONDES. Siccas & teneras. Nam vescum hoc est proprie. unde & telæ aranearum vescæ vocantur.

FRVMENTA MANV. Eis etiam farraginem dabis.

PRÆLABI FLVMINA PISÆ. Quia ut supra diximus, circa ripas fluminum, agitabatur curule certamen.

VARIORVM.

DVM MOBILIS ÆTAS. *Mobilis*, flexilis: & est duplex lectio. Potest enim & sic legi: *Iuvenum dum mobilis ætas.* Videtur Maro τὸ ἀκίνητον & κινητικὸν ætati tribuisse vigenti; quod animatum ab inanimi maxime discernatur motu & sensu: & quo corpus mobilius sit, hoc & vividum magis videatur, quia veteres Philosophi statuerint eximie familiarem esse animo motum. PHILAG. GERMAN.

IPSIS E TORQVIBVS APTOS. *Aptos*, unitos aut connexos. est enim apta jungi. PHIL.

INDOMITÆ. Verum dum quosdam domas, interea indomitis hæc præstabis; an antequam domes, interea? PHIL.

VESCAS. *Vescas*, teneras & exiles. Nam *vescum* apud antiquos significabat macrum, & quasi quod escam non reciperet. Afranius in Sororibus, *Ah puer est vescus, imbecillus viribus.* Sed vide ne *vescas*, appetibiles dixerit. Lucretius certe pro edace posuit, ut, *vesco sale saxa peresa.* PHILARG.

FETÆ. *Fetæ* nostro more. neque enim mulgeri nisi enixæ possunt. Antiqui autem *fetum* pro gravido solent ponere. ut Varro Atacinus: *Feta ferus Libyæ.* & ipse Virg. *Scandit fatalis machina muros Feta armis.* PHIL.

MORE PATRVM. *More patrum* sic intellige, ut dixerit mulgeri. Nec implebunt mulctralia more patrum, qui lac magis reservabant fetibus. alioquin accusabitur ob avaritiam eorum, qui sibi omne lac mulgebant. Legitur & *mulgaria*, ut Valgius ait: *Sed nos ante casum tepidi mulgaria lactis, & sinuti vimi cessamus ponere Bacchi.* PHIL.

SIN AD BELLA MAGIS STVDIVM. Dixit breviter de iis, quæ in domitura & cura juvencorum agrestium observari convenit. Nunc ad pullos equorum transit, quos laboribus bellicis, ludisque Circensibus, aut sacris certaminibus præparare cupimus. PONTANVS.

ALPHEA FLVMINA PISÆ. Elidis amnem vocat Alpheum Eclog. x. quoniam alluit urbem Elim, Pisæ & Olympiæ vicinam. ubi ludi exercentur Olympici. Quod sequitur de agitatione curruum in luco Iovis, qui eodem loco erat sacer Iovi, cui etiam ipsi ludi, eandem cum priore versu sententiam continet. PONTANVS.

Primus

Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & ſtabulo frenos audire ſonantes.
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus, & plauſæ ſonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulſus ab ubere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inſcius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta acceſſerit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibuſque ſonare
Compoſitis, ſinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti ſimilis: tum curſibus auras
Provocet; ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix ſumma veſtigia ponat arena.
Qualis Hyperboreis Aquilo cum denſus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila; tum ſegetes altæ, campique natantes
Lenibus horreſcunt flabris: ſummæque ſonorem
Dant ſylvæ, longique urgent ad littora fluctus.
Ille volat, ſimul arva fuga, ſimul æquora verrens.
Hic vel ad Elei metas, & maxima campi

SERVII.

INQVE VICEM. Frenorum ſcilicet, ne adhuc tenera ora lædantur.

ETIAM INSCIVS ÆVI. Nondum habens ab annis fiduciam.

VBI QVARTA ACCESSERIT ÆTAS. Quartus annus. Nam ætatem plerunque generaliter dicimus pro anno, pro triginta, pro centum, pro quovis tempore. SITQVE LABORANTI SIMILIS. Præparetur ad futurum laborem.

QVALIS HYPERBOREIS. Hyperborei montes ſunt Scythiæ: ſic dicti, quod ſupra, id eſt ultra eos flat Boreas. Dicit autem, ſic currat equus, ut ventus.

ARIDA autem NVBILA, ſine pluviis. DIFFERT. Diſſipat.

HORRESCVNT. Contremiſcunt. Perſius, *Scis comitem horridulum trita donare lacerna.* Id eſt trementem.

ILLE VOLAT. Scilicet ventus. ÆQVORA, campum planum æquor appellat. VERRENS. Trahens.

AD ELEI METAS. Id eſt fines Circi. Elis autem civitas Arcadiæ, in qua agebatur curule certamen. & eſt ſpecies pro genere.

VARIORVM.

ET STABVLO FRÆNOS AVDIRE. De hac domitura Varro lib. 2. c. 7. Neque prius biennio confecto à lacte removendum: eoſque cum ſtent cum matribus, interdum tractandum: ne, cum ſint diſjuncti, exterreantur. Eademque cauſſa ibi frænos ſuſpendendum, ut equuli conſueſcant & videre eorum faciem, & è motu audire crepitus. RAMVS.

PLAVSÆ SONITVM CERVICIS. Sonum autem illum ex colliſione manuum, & palpationem in equis, vocant Græci κοπτικὸν & κοπτίζειν. Lege quæ in hunc locum ex Xenophonte de re equeſtri ab Vrſino deſumuntur. PONTANVS.

PRIMO. Non *primo ubere*, ſed *iamprimo*, quaſi unum lege: ut ſit *Iam primo audeat depulſus ab ubere matris.* PHIL.

INQVE VICEM. Celſus, *inque vicem*, ſic intelligit, ut ſit nonnunquam ſine capiſtris. vel, ut ſit in utraque parte ductus facilis. PHIL.

ETIAM. Etiam, pro adhuc. PHIL.

SITQVE LABORANTI SIMILIS. Hoc eſt, non vere laboret, ne tædium capiat. Ac, *per aperta volans*, currens. PHILARG.

VIX SVMMA VESTIGIA PONAT ARENA. Alludere videri poteſt ad Ladan, Alexandri curſorem, qui pendentibus veſtigiis vix arenam ſignabat: cujus Solinus meminit, & Catullus & Martial. l. 10.

Habeas licebit alterum pedem Lade,
Inepte fruſtra ligneo curres pede.

GERMAN.

AQVILO DENSVS. Denſus Aquilo, ut quem conſtet denſare & conſtringere; ut Auſtrum laxare & reſolvere. Vide Ariſt. Meteor. GERMANVS.

ELEI CAMPI. Maximi ex omnibus, quod ſint pedum ſeptingentorum, cum alii minus. PHIL.

Sudabit ſpatia, & ſpumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere jam domitis ſinito. namque ante domandum
Ingentes tollent animos: prenſique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires induſtria firmat,
Quam Venerem, & cæci ſtimulos avertere amoris:
Sive boum, ſive eſt cui gratior uſus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata:
Aut intus clauſos ſatura ad præſepia ſervant.
Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Fœmina: nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ.
Dulcibus illa quidem illecebris, & ſæpe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantes.
Paſcitur in magna ſylva formoſa juvenca:
Illi alternantes multa vi prælia miſcent
Vulneribus crebris: lavit ater corpora ſanguis:
Verſaque in obnixos urgentur cornua vaſto
Cum gemitu: reboant ſylvæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes una ſtabulare: ſed alter

SERVII.

SEPTIMAS AGET ORE CRVENTAS. Quod eſt ſignum equi fortiſſimi, ſi velut rubras egerit ſpumas.

BELGICA ESSEDA. Gallicana vehicula. Nam Belgæ civitas eſt Galliæ, in qua hujuſcemodi vehiculi repertus eſt uſus. MOLLI COLLO. Domito. ut, *Mollia colla reflectunt.*

DVRIS PARERE LVPATIS. Frenis aſperrimis. Dicta autem lupata à lupinis dentibus, qui inæquales ſunt, unde etiam eorum morſus vehementer obeſt.

CÆCI AMORIS. Latentis Cupidinis. RELEGANT. Removent. FLVMINA LATA. Ne natatus ſit facilis.

VIDENDO. Dum videtur. Gerundi modus à paſſivo.

IN MAGNA SYLVA. Alii Sila legunt: ut ſit mons Lucaniæ, quod modo nulla neceſſitas cogit: ut in Æneide, *Ac velut ingens Sila ſub monte Taburno.* Vbi utrumque ſpeciale eſt.

REBOANT SYLVÆ. Reſultant, remugiunt. Eſt autem Græcum verbum. nam apud Latinos nullum verbum eſt quod ante *o* finalem, habeat *o*: excepto INCHOO: quod tamen majores aliter ſcribebant; aſpirationem interponentes duabus vocalibus, & dicebant incoho. tria enim habebant nomina in quibus *r* literam ſequeretur aſpiratio; ſepulchrum, orchus, pulcher: è quibus pulcher tantum hodie recipit aſpirationem.

VARIORVM.

BELGICA. *Belgica*, Gallica. PHIL.

ESSEDA. *Eſſeda* autem vehiculi, vel currus genus, quo ſoliti ſunt pugnare Galli. Cæſar teſtis eſt libro ad Ciceronem III. *Multa millia equitum atque eſſedariorum habet.* Hinc & gladiatores eſſedarii dicuntur, qui curru certant. PHIL.

MOLLI. *Molli* autem mobili dixit, ut, *Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.* PHIL.

NAMQVE ANTE DOMANDVM. Antequam domueris. Nec opus, ut novam regulam condas, & paſſive interpreteris. RAMVS.

DVRIS PARERE LVPATIS. Lupata ſunt fræna, quæ & lupi vocantur, à λύκος quod Græcis eſt ferrum quoddam fræni: atque hinc λυκοστόμοι equi præferoces & adtractandum difficiles. Ovid. 4. Triſt. Eleg. 6. ex parte, totum frænum ſignificavit *duros accepit ore lupos.* FONTANVS.

LAVIT ATER. Hoc ab illa declinatione deſcendit: lavo, lavis, lavit. Fervo, fervis, fervit. PHIL.

VERSAQVE. *Verſa*, infeſta. Plautus in Caſina: *Neceſſe eſt perſis gladiis depugnarier*, id eſt infeſtis. PHIL.

225 *Victus*

Digitized by Google

Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
Et stabula aspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, & inter
Dura jacet pernix instrato saxa cubili:
Frondibus hirsutis, & carice pastus acuta:
Et tentat sese, atque iratus in cornua discit
Arboris obnixus trunco: ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur, viresque receptæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem.
Fluctus ut in medio cœpit cum albescere Ponto,
Longius, ex altoque sinum trahit: utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque, ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes pictæque volucres,
In furias, ignemque ruunt: amor omnibus idem.

SERVII.

EXVLAT. Extra suum solum habitat.

ASPECTANS. Cicero de Catilina, *Retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem, quam è suis sanctibus ereptam esse luget.*

VIRES EXERCET. Ab incultu robur acquirit.

PERNIX. Modo perseverans. Horatius. *Pernicis uxor Apuli.* Pernix autem perseverans, a pernitendo tractum est.

CARICE ACVTA. Herba durissima. OBLITVM. Iam securum ex ante acta victoria.

IMMANE. Adverbium est. FLVCTVS VT IN MEDIO. Sic paulatim taurus moveatur ad prælia.

AMOR OMNIBVS. Id est in unoquoque genere unus est amor, id est similis; ut pura in lupis unus est amor, id est similis. Item in equis, & aliis omnibus pro qualitate sui generis. ficut alibi ait, *Sopor suus occupat artus.* id est ipsis aptus. Nam in omnibus animalibus non est amor unus atque idem; sed in singulis generibus, pro qualitate naturæ.

VARIORVM.

PLAGASQVE SVPERBI. Sic positum, ut, *& vulnere tardus Ulyxi.* PHIL.

ET STABVLA ADSPECTANS REGNIS. Affectum eundem animi (quod animadverterunt etiam veteres Grammatici) tribuit Virgilius tauro, qui victus in pugna pellitur suis sedibus, quem affectum Cicero in L. Catilina extitisse dicit, cum ejectus ab ipso ex urbe fuit: utrique enim dolorem, quem animo tunc sentiebant, & quam inviti inde abirent, signo quodam demonstrarunt. PONTANVS.

PERNIX. Legunt & *pernox*. sed *pernix* melius, id est pertinax. PHIL.

INSTRATO SAXA CVBILI. Nota figura, non satis. PHIL.

VENTOSQVE LACESSIT ICTIBVS. Videtur hic mihi gladiatorium verbum *Ventilare* circumscribere, & repræsentare. *Ventilare* siquidem gladiatores dicuntur, cum ante pugnam gladiis motis & lusoriis ictibus aërem ferientes, proludunt ad certamen. Vnde & Seneca lib. 21. epist. 118. *Quam stultum est, cum signum pugnæ acceperis, ventilare.* GERMAN.

ET SPARSA AD PVGNAM PROLVDIT ARENA. Et Græcis ἀγωνίσματα, proludia pugnæ dicuntur, ut excursiones ad prælium lacessendum: quod verbum & ad forum tractum est. GERMAN.

OBLITVM. *Oblitum*, quasi exercitationum & virium, quem securitas & amor corruperit, adeo ut nec crederet hostem esse rediturum. PHIL.

FLVCTVS VT IN MEDIO CEPIT CVM ALBESCERE. Fluctus albicantis ratio ab Arist. redditur probl. ultim. sect. sectionis. mare enim pro ventorum qualitate varios colores reddit. GERMAN.

OMNE ADEO GENVS IN TERRIS, &c. In unoquoq; genere suus furor & stimuli sunt amoris, quibus ad libidinem concitentur. De quo Arist. lib. 6. 18. Hist. animal. Locum etiam hunc Maronianum, quasi commentario quodam exponit Phædra Senecæ in Hippolyto, Act. 1. Totus etiam qui sequitur Chorus de imperio Cupidinis in Deos, homines atque bestias differit. Puto Senec. hoc in argumento facundiam suam ostendere voluisse. PONT.

Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis: nec funera vulgo
Tam multa informes urſi ſtragemque dedere.
Per ſylvas tum ſævus aper, tum peſſima tigris
Heu male tum Libyæ ſolis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, ſi tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virûm, nec verbera ſæva,
Non ſcopuli, rupeſque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos unda torquentia montes:
Ipſe ruit, denteſque Sabellicus exacuit ſus,
Et pede proſubigit terram: fricat arbore coſtas,
Atque hinc, atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui verſat in oſſibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat cæca ſerus freta: quem ſuper ingens
Porta tonat cæli: & ſcopulis illiſa reclamant

SERVII.

CATVLORVM OBLITA. Vi ſcilicet nimii amoris. LEÆNA autem Græcum eſt, ſicut dracæna. nam nos hic & hæc leo dicimus (lea namque uſurpatum eſt) quia in o exeuntia, maſculina, fœminina ex ſe non faciunt. ut fullo, latro, leo.

INFORMES VRSI. Vel magni: vel qui tempore quo naſcuntur, forma carent. dicitur enim quædam caro naſci, quam mater lambendo in membra componit.

SOLIS. Deſertis. LIBYÆ autem IN AGRIS, Serpentibus plenis.

TOTA TREMOR PERTENTET EQVORVM CORPORA. Signatis ſermonibus utitur, ad vim exaggerandam; dicens & *tota corpora*, & *pertentet*, id eſt penitus tentet: cum dicat levem odorem equarum.

NOTAS ODOR ATTVLIT AVRAS. Hypallage eſt, pro aura odorem apportaverint notum.

FRENA VIRVM, pro virorum fortium.

RVPESQVE CAVÆ, ATQVE OBIECTA RETARDANT. Ad illud ſuperius reſpicit, Poſt montem oppoſitum, & trans flumina lata.

SABELLICVS EXACVIT SVS. Sabinus: & eſt ſpecies pro genere. Dicit autem ſuem domeſticum, quem cicurem vocant. nam de apris ſupra ait, *Tum ſævus aper*: hoc enim vult probare non tantum feras, ſed & manſueta animalia amore in furorem moveri.

PROSVBIGIT. Fodit, & pedibus impellit alternis. quod pugnaturi ſues facere conſueverunt, ad acquirendum robur. Vnde etiam latera & coſtas tegentes, durant ea in futura certamina.

HINC ATQVE ILLINC. Et à pedum motu, & ab attritione coſtarum.

QVID IVVENIS. Ne forte occurreret, illa animalia carere ratione; dicit etiam gravius homines in amore moveri. Fabula talis eſt: Leander Abydenus & Hero Seſtias fuerunt invicem ſe amantes. Sed Leander ad Heronem natatu ire conſueverat, per fretum Helleſponticum; quod Seſton & Abydon civitates interfluit. Cum igitur juvenis oppreſſi tempeſtate cadaver, ad puellam delatum fuiſſet, illa ſe præcipitavit è turri.

PORTA TONAT CÆLI. Aër nubibus plenus, per quem iter in cælum eſt.

VARIORVM.

TAM MVLTA INFORMES VRSI. Quamvis ſint hodie, qui receptam perſuaſionem, & multorum hiſtoricorum fidem & aſſeverationem, experientiæ contrariæ uſu convellant, negentque informem ita carneam molem ab Vrſa nixu egeri, ut aut molam muliebrem pene referat, quod in artus mater lambendo effingat. GERMAN.

FLVMINA, CORREPTOS, VNDA TORQVENTIA MONTES appellavit & eſt ordo, flumina torquentia unda correptos montes. PHILARGYRIVS.

ET PEDE PROSVBIGIT TERRAM. Non intelligendum eos hoc facere ad acquirendum robur, quamvis ſtudio & exercitatione vires creſcant: ſed ſignificare voluit, ipſos lutum facere; in quo, cum ſæpe ſe volutarint, tandem exareſcere; & ſic durius tergum, cutemque impenetrabiliorem reddunt: qui alter modus eſt, quo ſe armant, & quaſi loricam induunt. Neque hæc de ſue manſueto, ut Servius, intelligenda. VICTORIVS.

IVVENIS. Leandri nomen occultavit, quia cognita erat fabula. PHIL.

Æquora

Digitized by Google

Æquora: nec miſeri poſſunt revocare parentes,
Nec moritura ſuper crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, & genus acre luporum,
Atque canum? quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Silicet ante omnes furor eſt inſignis equarum,
Et mentem Venus ipſa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra abſumpſere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, tranſque ſonantem
Aſcanium: ſuperant montes, & flumina tranant:
Continuoque avidis ubi ſubdita flamma medullis,
Vere magis (quia vere calor redit oſſibus) illæ
Ore omnes verſæ in Zephyrum ſtant rupibus altis,
Exceptantque leves auras: & ſæpe ſine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & ſcopulos, & depreſſas convalles

SERVII.

NEC MISERI POSSVNT REVOCARE PARENTES. Hoc eſt amor parentum.

IMBELLES. Licet imbelles, tamen moventur in pugnam.

FVROR INSIGNIS. Notabilis & præcipuus.

GLAVCI POTNIADES MALIS MEMBRA ABSVMPSERE QVADRIGÆ. Potnia civitas eſt, de qua fuit Glaucus: qui cum ſacra Veneris ſperneret, illa irata, equabus ejus immiſit furorem, quibus trahebatur ad currum, & eum morſibus dilacerave-runt. Ordo autem talis eſt, Quo tempore Glauci membra malis abſumpſerunt Potniades quadrigæ. Hoc autem ideo fingitur, quod eis furorem Venus immiſerit, quia dilaniatus eſt Glaucus, effrenatis ni-mia cupiditate equabus, quum eas cohiberet à cur-ru, ut eſſent velociores.

TRANS GARGARA TRANSQVE SONANTEM ASCANIVM. Gargara pro quibuſlibet mon-tibus, ſicut Aſcanium pro quibuſlibet fluminibus poſuit: quod etiam ſequentia indicant.

SVPERANT MONTES, ET FLVMINA TRANANT. Hoc etiam Varro dicit, *in Hiſpania ulteriore verno tempore equas nimio ardore commotas, contra frigidiores ventos ora pateſacere ad ſedandum calorem, & eas exinde concipere & edere pullos, licet veloces, diu tamen minime duraturos. Nam brevis admodum vitæ ſunt.*

EXCEPTANT. Frequenter excipiunt.

VARIORVM.

CRVDELI FVNERE VIRGO. Ita hic virgo, quemadmodum ibi de Paſiphaë: *Ah virgo infelix.* PHILARG.

QVID LYNCES. Lynces, quas & Æneid. 1. *maculoſas* dixit, currum Bacchi trahunt: quarumque urina glaciatur in gemmam, quæ lyncurium dicitur: Plinius lib. 8. cap. 38.

ET GENVS ACRE LVPORVM. Amor lupo-rum non amplius quam dies duodecim durat. Caudæ autem lupi vulgo creditur ineſſe amatorium virus exiguo in villo: eumque, cum capiatur, abjici: nec idem polliere, niſi viventi direptum. PLIN. lib. 8. c. 22.

GLAVCI. Glaucus Siſyphi filius, cum ad mimi-cum certamen quadrigam duceret, adplicuit ad vi-cum Bœotiæ, & equas potum ad fontem ſacrum per ignorantiam duxit. unde qui bibiſſent, in furorem agi ſolebant. Itaque illum equæ furore exagitante in ipſo certamine curru effudiſſe, ac morſibus lania-ſe dicuntur. PHILARG.

GLAVCI POTNIADES MALIS MEMBRA. Potnia, oppidum Magneſiæ equis celebre. Magne-ſia autem Theſſaliæ annexa eſt, quæ & ipſa equorum præſtantia claruit. Vnde & Lucillius, *An equam te acrem atque animoſam Theſſalam, ut indomitam fre-nis ſubigam ante domemque?* Sunt qui dicant Glau-cum equas ſuas pro pabulo carni humanæ aſſuefe-ciſſe, ut avidius hoſtem appeterent: tandem humani alimenti penuria in Glaucum dominum ſuum, eas morſus vertiſſe. GERMANVS.

ASCANIVM. *Aſcanius* amnis eſt Myſiæ. ſed quia in Aſia eſt. PHIL.

GARGARA. De Gargaris ſupra dictum: *& ipſæ ſuas mirantur Gargara meſſes.* PHIL.

ORE OMNES VERSÆ IN ZEPHYRVM. *In*, pro contra. In fœtura res incredibilis eſt in Hi-ſpania, ſed eſt vera; quod in Luſitania ad Oceanum, in ea regione, ubi eſt oppidum Olyſippo, monte Ta-gro, quædam è vento concipiunt certo tempore equæ; ut hic gallinæ quoque ſolent, quarum ova *zephyria* appellant: ſed ex his equis qui nati pulli, non plus triennium vivunt. VARRO lib. 2. de re ruſt. cap. 1. PHIL.

EXCEPTANTQVE. Frequentativum fecit ab excipiendo, hoc eſt crebro excipiunt. PHIL.

ET SÆPE SINE VLLIS CONIVGIIS. Hoc etiam Varro. PHIL.

Digitized by Google

Diffugiunt, non Enni tuos, neque Solis ad ortus,
In Boream, Caurumque, aut unde nigerrimus Auſter
Naſcitur, & pluvio contriſtat frigore cælum.
Hinc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum diſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſæpe malæ legere novercæ,
Miſcuerunique herbas, & non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc ſatis armentis: ſuperat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtaſque capellas:
Hic labor: hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quam ſit, & angustis hunc addere rebus honorem:
Sed me Parnaſſi, deſerta per ardua dulcis

SERVII.

CAVRVM. Pro Corum, ſicut ſautex pro ſorex, caulis pro colis.

HINC DEMVM HIPPOMANES. Scit lectum eſſe apud Heſiodum herbam eſſe quandam quæ hippomanes vocatur, quaſi ἵππου μανία, ſi enim eam comederint equi, furorem patiuntur. Vnde nunc adjecit, *Vero quod nomine dicunt.* Nam vult illam herbam abuſive hippomanes dictam; quod poſſint equi furere & alia quacunque ratione. Re vera autem hippomanes dicit eſſe virus, defluens ex equarum inguinibus, quo tempore feruntur amoris furore. ut ſit hippomanes, virus natum ἀπὸ τῆ μανίας τῆ ἵππου.

LENTVM VIRVS. Viſcidum. MISCVERVNTQVE HERBAS, ET NON INNOXIA VERBA. Exprimit augmenta malitiæ novercarum, quæ virus herbis & cantibus herbarum armant venena.

SINGVLA DVM CAPTI CIRCVMVECTAMVR AMORE. Dum ſpeciatim ſingula deſcribimus.

SVPERAT. pro ſupereſt. LANIGEROS AGITARE GREGES. Lucretius contra: *Bucerique greges.* AGITARE, aut curare, aut paſcere.

HIRTASQVE CAPELLAS. Id eſt ſetoſas: ut, *Hirſutumque ſupercilium.* HIC LABOR, HINC LAVDEM. Ad tuenda imbecilliora animalia.

ET ANGVSTIS HVNC ADDERE REBVS HONOREM. Humilem materiam alto ſermone decorare. Sic illud in quarto eſt, *In tenui labor, at tenuis non gloria.*

SED ME PARNASSI DESERTA PER ARDVA. Per Parnaſſi ardua, Elicouem & Citeronem montes Muſis dicatos ſignificat. & hoc dicit, ſcribendi amor rapit me ad opus arduum, & à nullo ante deſcriptum. Quod per periphraſim & allegoriam poëticam indicat.

VARIORVM.

HINC DEMVM. Ordo: Hinc virus lentum ab inguine diſtillat, quod vero nomine Hippomanes dicunt paſtores: vero nomine, quoniam Theocritus herbam dicit naſci in Arcadia, qua guſtata equæ in libidinem ardeſcunt. & Theophraſtus, caruncu-lam in fronte equini pulli: quæ ad veneficia & amatoria facere exiſtimarunt. PHIL.

HIPPOMANES. ἀπὸ τῆ ἵππου μανίας, id eſt ab equæ inſania, defluens ex equarum inguinibus, quo tempore virus natum ἀπὸ τῆ μανίας τῆς ἵππου. PHIL.

, VERO QVOD NOMINE. Hippomanes etiam vocarunt virus quod effluit ab inguine equarum, quando in venerem incitantur, non tantum id tuberculum quod innatum fronti pulli equini de ventre afferunt, & à matribus ſtatim præroditur. Vtrumque ad veneficia & amatoria facere exiſtimarunt. *Vero*, inquit, Philargyrius *nomine, quoniam Theocritus herbam dicit naſci in Arcadia, qua guſtata equæ in libidinem ardeſcunt.* Servius, *vult illam herbam abuſive Hippomanes dictam.* Quæ ridicula ſunt, & Grammaticis tanti nominis indigna. Vero ergo nomine, ait, poëta Hippomanes illud dictum, quia equas ad furorem incitat. Lapſus eſt etiam memoria Servius, qui Heſiodum pro Theocrito appellavit. peſſime vero uterque Grammaticus mentem Theocriti percepit; qui ἵππου μανίας illud φύλτρον ideo dictum produnt, quod eo guſtato equi in libidinem & furorem incitati ardeſcerent. Hic non eſt verborum Theocriti ſenſus. μανίας ἔχει τινὶ non dicitur, qui alicujus rei guſtu, vel hauſtu ad inſaniam adigitur; ſed qui rei ejus, cujus cupiens eſt, quocunque modo potiundæ ardore inſanit. Igitur μαινόμενοι ἵππου ἐπὶ φύλτρα ἵππου, non qui herba ea guſtata furorem patiuntur; ſed qui guſtandæ inſano ardore perciti feruntur; ideoque veluti furentes ad eam herbam toto impetu decurrunt. Plura hac de re SALMASIVS, Plinian. Exercitat.

QVOD SAEPE MALÆ LEGERE NOVERCÆ. Hic autem, non odii, ſed inceſti amoris cauſſa, illas legere hippomanes, & miſcere herbas cum cantionibus magicis, ait. PONT.

Raptat

Digitized by Google

Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum
Caſtaliam molli divertitur orbita clivo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore ſonandum;
Incipiens, ſtabulis edico in mollibus herbam
Carpere oves, dum mox frondoſa reducitur æſtas.
Et multa duram ſtipula, filicumque manipliſ
Sternere ſubter humum: glacies ne frigida ledat
Molle pecus, ſcabiemque ferat, turpeſque podagras.
Poſt hinc digreſſus, jubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, & fluvios præbere recentes:
Et ſtabula à ventis hyberno opponere Soli
Ad medium converſa diem; cum frigidus olim
Jam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno.
Hæc quoque non cura nobis leviore tuenda;
Nec minor uſus erit, quamvis Mileſia magno

SERVII.

IVGIS. Per juga. QVA NVLLA PRIORVM. Diſpono ire ad fontem Caſtaliam, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam ſuam. Ordo autem eſt; Qua nulla priorum orbita Caſtaliam divertitur.

MOLLI CLIVO. Id eſt facili itinere & deſcenſione. Hic autem locus totus de Lucretio tranſlatus eſt.

NVNC VENERANDA PALES. Id eſt Deapabuli invocanda nunc maxime.

STABVLIS IN MOLLIBVS. Clementioribus, & aëris temperati. vel propter plagam auſtralem, vel propter ſuppoſitas herbas animalibus.

FRONDOSA REDVCITVR ÆSTAS. Donec vernum tempus adveniat. Nam, ut etiam in primo diximus, ver & æſtas, ſicut etiam hyems & autumnus, unum fuerunt ſecundum rationem hemiſpherii.

TVRPESQVE PODAGRAS. Reſpexit ad curam, quæ ſine pannis & medicaminibus ſordidis non fit.

POST HINC. Cum hoc feceris. & POST HINC, annum vacat: ſicut, *Primus ibi ante omnes.*

FLVVIOS PRÆBERE RECENTES. Id eſt aquam ſtatim hauſtam. Nam ſi pigram potaverint, ſtatim contrahunt morbum.

STABVLA A VENTIS. Figurate, ſcilicet ventos non perferentia. HYBERNO SOLI. Contra plagam meridianam, per quam Sol currit per hyemem: quod explanat dicens. *Ad medium converſa diem.*

EXTREMO ANNO. Menſe Ianuario, qui eſt penultimus. Nam ut etiam in primo diximus, *Vt primis extemplo à menſibus anni*: à Martio menſe inchoabat annus apud majores. Ergo EXTREMO ANNO, Extrema parte anni.

HÆC QVOQVE NON CVRA: Cum de capellis loquitur, figurate neutro uſus eſt genere. Nam integrum erat, HÆC QVOQVE NON CVRA NOBIS LEVIORE TVENDA! Sane perite: quoniam ſcit planam eſſe ovium utilitatem, eam præterit, & exaggerat meritum capellarum; ut dictis in lucem promat, rem per ſe minus patentem.

MILESIA VELLERA. Lanæ pretioſiſſimæ. nam Miletus civitas eſt Aſiæ, ubi tinguntur lanæ optimæ. Ipſe in quarto, *Mileſia vellera nymphæ Carpebant.* Cicero in Verrem, *Quid à Mileſiis lanæ ſuſtulerit.*

VARIORVM.

CASTALIAM MOLLI, &c. Caſtalius fons eſt Delphis, in Apollinis oraculo. qui abluit ipſam aram dei: dictus à Caſtalo, Delphici Apollinis filio, nepote Neptuni. Apollo autem dicitur Muſigetes. PROBVS.

IN MOLLIBVS. Nunc tepidis, ut dicimus, *mollis hyems.* PHIL.

DVM MOX. Celſus *dum mox*, pro donec interpretatur. ſed ut puto, *mox*, abundat. PHIL.

SVBTER. Ad pecora reſpicit, ut ſint ſtramenta, quibus incubent. PHIL.

EXTREMO. Hic *extremum annum* ſub Aquarii ſidere collocat. ut quia primus naſcentis anni dies ab urbe condita Kal. Martiis fuit, inde Februariis ultimus anni haberetur. Aquarium autem multi Ganymedem volunt. PHILARG.

HÆ QVOQVE. Id eſt capellæ. Legitur & *hæc*. Veteribus enim mos fuit, ut neutra femininis jungerentur. Vnde Terentius: *Tua nihil refert utrum fecerit.* & in Eunucho: *Hæc adornant ut la vent.* nam integrum erat, *hæ quoque non cura nobis leviore tuenda, ſane, &c.* PHIL.

QVAMVIS MILESIA MAGNO. Fuere Mileſii deliciis, luxuque notabiles, ex eoque proverbium Græce fertur: ἔσηε τὶ μιλήσια, μὴ ἐνθάδε, hoc eſt, domi, non hic Mileſia: in eos videlicet, qui domeſticum luxum celebrant, ubi minus probatur. POLITIAN. cap. 16.

Vellera

Digitized by Google

Vellera mutentur, Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſoboles, hinc largi copia lactis:
Quam magis exhauſto ſpumaverit ubere mulctra,
Læta magis preſſis manabunt ubera mammis.
Nec minus interea barbas, incanaque menta
Cyniphii tondent hirci, ſetaſque comantes
Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.
Paſcuntur vero ſylvas, & ſumma Lycæi,
Horrentesque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipſæ memores redeunt in tecta; ſuoſque
Ducunt, & gravido ſuperant vix ubere limen.
Ergo omni ſtudio glaciem, ventoſque nivales,
Quo minus eſt illis curæ mortalis egeſtas,
Averies: victumque feres, & virgea lætus
Pabula: nec tota claudes fœnilia bruma.
At vero Zephyris cum læta vocantibus æſtas,
In ſaltus utrumque gregem, atque in paſcua mittes:

SERVII.

MAGNIS autem MVTENTVR. Ingenti pretio comparentur. Nam apud majores omne mercimonium in permutatione conſtabat: quod & Cajus Homerico confirmat exemplo. TYRIOS INCOCTA RVBORES. Figurate: quæ coquendo Tyrium traxit ruborem, id eſt migravit in purpuram.

DENSIOR HINC SOBOLES. Binos enim pariunt capellæ plerunque.

BARBAS. Sic de quadrupedibus. Nam hominum barbam vocamus. *Inculta* autem dicit nimium cana.

CYNIPHII HIRCI. Libyes à fluvio Cinyphe.

MISERIS NAVTIS. Qui frequenter patiuntur pericula. In uſum autem caſtrorum ideo dixit, & quia de ciliciis poliuntur loricæ, & teguntur tabulata turrium; ne jactis facibus ignis poſſit adhærere. Et bene laudat capellas, dicens ciliciorum uſum & in mari, & in terra prodeſſe mortalibus: hoc eſt in duobus elementis conceſſis hominibus.

PASCVNTVR SYLVAS. Et paſco & paſcor illam rem dicimus, & paſcuntur pro depaſcuntur. SVMMA LYCÆI. Montis Arcadiæ. & eſt ſpecies pro genere.

SVOSQVE DVCVNT. Educunt fœtus proprios & enutriunt. unde & educatos dicimus.

QVO MINOR EST ILLIS C. Ordo eſt, Igitur omni ſtudio averte ab eis ventos, & glaciem, quæ egeſtas mortalis, ideſt neceſſitas mortalitatis minor eſt illis curæ: hoc eſt minus ad ipſarum pertinet curam, nam hoc dicit, Quanto illæ ſibi adeſſe non poſſunt, tanto eis à te impendenda eſt major diligentia.

AT VERO ZEPHYRIS CVM LÆTA V. Æ. Subaudi advenerit. Dicit autem ver quo flare Zephyrus incipiunt in primo, *Et Zephyro patris ſe gleba reſolvit.*

VARIORVM.

VELLERA MVTENTVR TYRIOS &c. Opponuntur hæc τοῖς ψυχεβαφῆσι. Notandum enim ψυχεβαφῆ purpuram appellari, quæ frigida tantum aqua intingitur non jure decocti, quæ in fervente jure non coquitur. VELLERA autem à vellendo dicta. PHILARG. SALMAS.

LÆTA MAGIS PRESSIS MANABANT FLVMINA MAMMIS. Nota *mammas* pecudum dici. legitur & *ubera*. PHIL.

CYNIPHII TONDENT HIRCI. Cinyps oppidum eſt, & flumen Africæ regionis Garamantum. Apud eos hirci villoſiſſimi naſcuntur, quos tondent ad cilicia, quibus nautæ utuntur. PROBVS.

CINYPII. Gætuli, à Cinypho flumine Gætuliæ id eſt Libyæ. Tondent autem paſtores, ut ſit genitivus ſingularis *Cinyſii hirci*. PHIL.

CASTRORVM. In uſum caſtrorum, quod inde *tomenta* fiant, itemque cilicia, quæ Celſus ait retuliſſe Varronem, ideo ſic appellari, quod uſus eorum in Cilicia ortus ſit. PHIL.

PASCVNTVR. Pro depaſcuntur. PHIL.

MORTALIS. *Mortalis*, mortifera intelligenda. PHIL.

QVO MINOR EST. Pro quo minus eſt. ut ſit ſenſus: Quo minus eſt illis curæ mortifera egeſtas, ſi diligens circa eas fueris, neceſſitas mortalitatis minor eſt. PHIL.

NEC TOTA CLAVDES. Id eſt, præbebis tota bruma fenum. PHIL.

FOENILIA BRVMA. *Fenilia*, ſicut & palearia, dicuntur tecta in villa aut domo ruſtica, ſub quibus fœnum & paleæ reponuntur. *Tabulatum* appellant Varro & Columella ſæpius; unde reponere fœnum in tabulato, apud eoſdem. PONTANVS

Luci-

Digitized by Google

Luciferi primo cum ſydere, frigida rura
Carpamus: dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt.
Inde, ubi quarta ſitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ;
Ad puteos, aut alta greges ad ſtagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam;
Æſtibus at mediis umbroſam exquirere vallem:
Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos; aut ſicubi nigrum
Ilicibus crebris ſacra nemus accubet umbra.
Tum tenues dare rurſus aquas, & paſcere rurſus
Solò ad occaſum, cum frigidus aëra Veſper
Temperat, & ſaltus reficit iam roſcida Luna:
Littoraque Alcyonem reſonant, & acanthida dumi.
Quid tibi paſtores Libyæ, quid paſcua verſu
Proſequar, & raris habitata mapalia tectis?

SERVII.

FRIGIDA RURA CARPAMUS. Id eſt carpere cogamus animalia. Et mane paſci oves præcipit ſecundum morem ſuæ provinciæ. Nam in aliquibus locis morbum contrahunt, niſi jam ſiccato rore paſcantur.

DUM GRAMINA CANENT. Nocturnis & matutinis lucentes roribus herbæ.

QUERULÆ CICADÆ. Canoræ. Horatius, *Sub cantu querulæ deſpice tibiæ.* Aut certe QUERULÆ dicitur propter illam fabulam, quod Titonus maritus Auroræ, poſt optatam longiſſimam vitam, diu vivendo in cicadam dicitur eſſe converſus. RUMPENT ARBUSTA. Nimio clamore. Iuvenalis, *Et aſſiduo ruptæ lectore columnæ.* Perſius, *Fundor, ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas.*

ILIGNIS CANALIBUS. Factis ex Ilice. Sane canalis melius genere fœminino, quam maſculino proferimus.

SICUBI MAGNA IOVIS ANTIQUO ROBORE QUERCUS. Quia omnis quercus Iovi eſt conſecrata. Quod autem dicit *Iovis quercus*, & *Ilicibus crebris ſacra nemus accubat umbra*: Non revera conſecratos lucos dicit nos petere debere: ſed ita denſos, quales ſunt illi quos religio defendit. Unde apparet *quercum Iovis*, & *ſacram umbram*, generalia eſſe, non ſpecialia epitheta: nam ut diximus, & omnis quercus Iovi eſt conſecrata, & omnis lucus Dianæ.

TENUES AQUAS. Epitheton eſt aquarum. Alibi, *Aut in aquas tenues dilapſus abibit.*

AERA VESPER TEMPERAT. Refrigerat æſtatis calorem. REFICIT. Recreat. LUNA. Nox.

LITTORAQUE HALCYONEM RESONANT, ET ACANTHIDA DUMI. Quo tempore reſonat per littora Halcyon avis; cujus fabulam in primo memoravimus. Per DUMOS vero Acanthidis, quam alii luſciniam eſſe volunt; alii vero carduelem, quæ ſpinis & carduis paſcitur. ut inde etiam apud Græcos ἀκανθὶς dicta ſit, ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, id eſt ſpinis, quibus paſcitur.

QUID TIBI PASTORES LIBYÆ. Dicit pro qualitate provinciarum diverſa eſſe genera paſtionum.

SINE VLLIS HOSPITIIS. Sine ullis ſtabulis.

VARIORUM.

RUMPENT. *Rumpent*, complebunt. ut, *Illius immenſæ ruperunt horrea meſſes.* aut, in conſuetudine eſt, *rumpunt*, ſive vehementer clamant. & *exallacmenos* dixit, & arbuſta rumpent cantu ſuo. PHILARGYRIUS.

TENUES. Id eſt parvas, cui contrarium illud, & *pingui flumine Nilus.* PHIL.

SOLIS AD OCCASUM. Intellige tempus occidentis Solis, non autem plagam occiduam. *Nam*, ut Varro ait, *ita paſcere pecus oportet, ut adverſo Sole agat. caput enim ovis maxime molle eſt.* RAMUS

ET SALTUS REFICIT IAM ROSCIDA LUNA. Non hic per *Lunam* noctem accipio. Non enim omnes noctes uno tenore, eandem vim roris gignunt. Luna namque ſilente, ros non multus deſcendit: contra autem in plenilunio, magna copia ipſius funditur. Sequitur ergo non rem ipſam tantum, quam notam illi fuiſſe veriſimile eſt, ſed Alemanis nobilis Poëtæ ſententiam, indicaſſe; qui *rorem*, Iovis ac Lunæ filium eſſe cecinit. VICTORIUS.

MAPALIA TECTIS. *Mapalia* caſæ Mautorum, qui in eremo habitare dicuntur. ſicut illud Lucani: *Surgere congeſto non culta mapalia culmo.* PHIL.

RARIS. *Raris*, quia non junguntur, & diſtantibus locis ſiunt. PHIL.

Sæpe diem, noctemque, & totum ex ordine menſem
Paſcitur, itque pecus longa in deſerta ſine ullis
Hoſpitiis: tantum campi jacet. omnia ſecum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaque, Amycleumque canem, Creſſamque pharetram:
Non ſecus, ac patriis acer Romanus in armis,
Injuſto ſub faſce viam cum carpit, & hoſti
Ante expectatum poſitis ſtat in agmine caſtris.
At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,
Turbidus & torquens flaventes Iſter arenas:
Quaque redit medium Rhodope porrecta ſub axem.
Illic clauſa tenent ſtabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu late, ſeptemque aſſurgit in ulnas.
Semper hyems, ſemper ſpirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentеis haud unquam diſcutit umbras:

SERVII.

ARMENTARIVS. Abuſive. nam de gregibus loquitur. TECTVMQVE LAREMQVE. Tentoria more militum: ac ſi caſam diceret.

AMYCLÆVMQVE CANEM. Laconicum. Et eſt ſpecies pro genere. Amycla autem civitas eſt Laconiæ: unde eſt, *Amyclas domitus Pollucis habenis Cyllarus.*

PATRIIS ACER ROMANVS IN ARMIS. Generaliter ſibi conceſſis: ac ſi diceret Martiis.

INIVSTO SVB FASCE. Sub magno onere. ut, *Ego hoc te faſce levabo.* Magnum autem onus dicit propter arma, alimenta, veſtitum.

ANTE EXPECTATVM. Dictotritius, antequam ejus expectetur adventus. Et eſt una pars orationis: hoc eſt adverbium. STAT. Obſtat. nam Aphæreſis eſt.

AT NON QVA SCYTHIÆ GENTES. Subaudi talis eſt paſtio. MÆOTICAQVE. Mæotis palus, eſt Scythiæ frigore congelaſcens.

ISTER fluvius Scythiæ, qui & Danubius nominatur.

QVAQVE REDIT MEDIVM RHODOPE PORRECTA SVB AXEM. Qua Rhodope mons Thraciæ protentus in orientalem plagam, Gammaides in ſeptentrionalem reflectitur. Nam ideo ait, REDIT SVB AXEM. Nam axis eſt ſeptentrio: qui Græce ἄρκτος nominatur.

INFORMIS. Nivis ſuperfuſione, carens varietate formarum, nulliſque agnoſcenda limitibus.

SEPTEMQVE ASSVRGIT IN VLNAS. Creſcit in ſeptem ulnas. Vlna autem, ut diximus, ſecundum alios, utriuſq; manus extenſio eſt: ſecundum alios, cubitus: quod magis verum eſt. quia Græce ὠλένη dicitur cubitus; unde eſt ἑπτάπηχυς ὕμν.

PALLENTES HAVD VNQVAM. Nunquam nubes diſſolvit. Nam pallentes umbræ ſunt, non ex nocte, ſed ex nubibus factæ.

VARIORVM.

OMNIA. *Omnia ſecum Armentarius Afer agit tectumque laremque.* quomodo tectum & larem bajulat paſtor? ſolvitur. *tectum* dicit tentorium, unde tectum faciat. nunc *larem*, deos dicit penates, id eſt ignem, unde focum faciat. PHIL.

ARMAQVE. Reprehenditur hic, quod Gætulis ſagittas, non lanceas dederit. PHIL.

AMYCLÆVMQVE. *Amyclæum* non Laconicum, ſed pro bono cane accipiendum. item *Creſſamque pharetram*, pro bonam. PHIL.

INIVSTO SVB FASCE. Merito itaque hinc *faſcis iniuſtus* à poëta dicitur, & repetitur à Vegetio lib. 1. quando & tyrones 60. librarum pondus geſtare, atque iter militari gradu facere, id eſt XX. millia paſſuum, quinque horarum ſpatio abſolvere cogebantur; quo in expeditionibus deinde facilius annonam & arma portarent. PONTANVS.

ANTE EXSPECTATVM. Certe hoſtem de improviſo opprimere, ut is non prius hoſtem adeſſe, quam ſe captum intelligat, non minima pars eſt artis imperatoriæ; & in celeritate plerumque res ſita eſt. Natum enim illud Iulii Cæſaris: VENI, VIDI, VICI. PONTAN.

ANTE EXPECTATVM. Id eſt ante expectationem, & prius quam expectaretur, & ante quam putetur venire potuiſſe. PHILARG.

HOSTI. *Hoſti ſtat*, figurate, pro contra hoſtem ſtat. PHIL.

REDIT. Num addita præpoſitione, ut ſolet, proit, redit, quod ibi flectatur in ſinum, & quaſi redire videatur. Hinc annotandum vetuſte *axem* pro ſeptentrione poſitum. PHIL.

Nec

Digitized by Google

Nec cum invectus equis altum petit æthera; nec cum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.
Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbes:
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.
Æraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Indutæ; cæduntque securibus humida vina:
Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ;
Stiriaque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aëre ningit.
Intereunt pecudes: stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum: confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pennæ:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem,
Obvius obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cadunt, & magno læti clamore reportant.

SERVII.

CŌNCRESCVNT SVBITÆ CVRRENTI IN FLVMINE CRVSTÆ. Aquæ congelascunt fluentes. Notandum sane, quia cum hæc crusta dicimus fœminino genere, lapidis, aut ligni, aut gelu partem significamus. Cum vero crustum dicimus, edulium aliquod significamus, partem panis vel placentæ. Ipse in septimo, *Orbem fatalis crusti*. Horatius. *Dant crustula blandi Doctores*. Iuvenalis. *Nos colaphum incutimus lambenti crustula servo*

HOSPITA PLAVSTRIS. Facilis. Vnde & hospitalis homo dicitur, hospiti apte serviens.

ÆRAQVE DISSILIVNT VVLGO. Passim crepant. nam tam nimio frigore, quam calore æra rumpuntur. Persius, *Findit infantes statuas*. VESTESQVE RIGESCVNT. Durantur, ut frangi potius quam scindi posse videantur.

CÆDVNTQVE SECVRIBVS HVMIDA VINA. Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum: nam illic non nascitur, sicut paulo post ipse docet, dicens; | *Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis*. Sane volunt physici vinum non gelari: unde hoc loco aut Hyperbole est: Aut quia dixit HVMIDA, aquæ mista intelligamus: Ita enim gelari dicuntur.

TOTÆ SOLIDAM IN GLACIEM VERTERE LACVNÆ. Fossæ ad siccandos agros paratæ, cum alibi tantum incrustentur, illic usque ad imum congelantur.

STIRIAQVE IMPEXIS. Stiria, id est gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus stilla. Inde est distillat, & stillicidium. Sensus autem duplex est. Nam aut hoc dicit, De impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis & arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

NON SECIVS. Non segnius quam inchoaverit.

PRVINIS. Abusive nivibus. nam pruina est matutini temporis frigus.

CONFERTO AGMINE CERVI. Conjuncto. Cervi enim congregatione gratulantur.

MOLE NOVA. Nivium magnitudine.

CASSIBVS. Id est retibus. Hinc est quod & incassum dicimus, id est sine caussa, quasi sine cassibus: sine quibus venatio est inanis.

GRAVITERQVE RVDENTES. RV enim more suo corripuit. ut in septimo. *Et sera sub nocte rudentum*. Persius producit, *Fundor ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas*.

VARIORVM.

STIRIAQVE. Stillicidium congelatum, *Stiriam* dicit. PHIL.

AERE. *Toto Aëre*, id est, à terris ad cœlum. PHILARG.

PVNICEÆVE AGITANT PAVIDOS FORMIDINE PENNÆ. Seneca lib. 3. de Ira, Quod accidere vides animalibus mutis, idem in homine deprehendes, frivolis turbantur & imanibus. Taurum color rubicundus excitat: ad umbram aspis exsurgit: ursos leonesque mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad minima. Porro & cervos rubræ pennæ aspectu terreri, Ausonius comprobat his versibus:

An cum fratre vagos dumeta per avia cervos
Circumdas maculis, & multa indagine pennæ?

Vt & Ovid. Metamorphos. xv.

Nec formidatis cervos includite pennis. PENT.

Ipſi in defoſſis ſpecubus, ſecura ſub alta
Otia agunt terra; congeſtaque robora, totaſque
Advolvère focis ulmos, ignique dedère.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento, atque acidis imitantur vitea ſorbis.
Talis Hyperboreo Septem ſubjecta trioni
Gens effrena virum Riphæo tunditur Euro:
Et pecudum fulvis velantur corpora ſetis.
Si tibi lanicium curæ; primum aſpera ſylva,
Lappæque, tribulique abſint: fuge pabula læta:
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem (quamvis aries ſit candidus ipſe)
Nigra ſubeſt udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum, plenoque alium circumſpice campo.

SERVII.

SPECVBVS. Artis fuerat ſpecibus dicere: quia quarta declinatio in dativo & ablativo pluralibus, u in i vertit: & ita facit dativum pluralem, ut ab hoc fluctu, his fluctibus. ſed quia pinguius ſonat & melius, ſpecubus dicimus. unum tamen nomen eſt quod aliter non dicimus, ut tribubus: nam tribibus nemo dicit.

HIC NOCTEM LVDO DVCVNT. Quaſi perpetuitatem noctis ſub terris locati ludo concelebrant.

FERMENTO ATQVE ACIDIS IMITANTVR VITEA SORBIS. Potionis genus eſt quod cerviſia nuncupatur. & conſequens eſt ut vinum per naturam calidum, in provincia frigida non poſſit creari.

SEPTEM SVBIECTA TRIONI. Tmeſis, pro ſeptentrioni.

GENS EFFRENA VIRVM. Saeva, rectorem recuſans. RIPHÆO EVRO. Scythico vento. Riphæi autem montes Scythiæ, ut diximus, à perpetuo ventorum flatu nominati. Nam ῥιφὴ, Græce impetus & ὁρμὴ dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν.

PECVDVM FVLVIS VELANTVR CORPORA SETIS. Rhenonibus. Nam ut Salluſtius dicit in hiſtoriis, *Veſtes de pellibus Rhenones vocantur.*

SI TIBI LANICIVM CVRÆ. Et hæc lana dicimus, & hoc lanicium: ſicut fuga & effugium. Quod autem dicit oves lanæ cauſſa non debere pingueſcere, phyſicum eſt. Omne enim pingue animal caret pilis: quod hirſutum efficit macies.

LAPPÆQVE TRIBVLIQVE. A quibus rebus lana deterpitur.

CONTINVO, pro perpetuo: ſemper hoc enim fieri debet. VILLIS LEGE MOLLIBVS ALBOS. Lana enim alba pretiotior eſt, quippe ſuſceptura alium quemlibet colorem. Quod autem hic per tranſitum tangit, in aliis plenius legitur; maritum pecoris, & cornu, & ungulis, & palato album eſſe debere. Alioquin licet ſit candidus lanis, conſtat ex eo pullos nigros creari.

ARIES SIT CANDIDVS IPSE. Bene addidit, IPSE, quaſi qui aut dominus gregis eſt; aut qui antea pro damno capitali dari conſueverat. Nam apud majores, homicidii pœna, noxius arietis damno luebat: quod in Regum legibus legitur.

PVLLIS. Nigris. VDO PALATO. Semper humido. Alibi, *Et udâ voce iter.* REIICE, REII: aut quaſi monoſyllabum produxit licenter; aut ut ſupra diximus, quia cum faciat rejeci, i. pro duplici habetur, & REII efficit longam. Ideo & in aliis modis præſumit ſibi productionem.

VARIORVM.

FERMENTO ATQVE ACIDIS, &c. De potionum generibus è frumento, ſcripſit eruditum cap. xij. lib. 2. Adr. Iunius. De quatuor ſorbi generibus Plin. lib. 16. cap. xxj. Oſiris, ſi qua regio vitibus inepta eſſet, docuit ex hordeo potum fieri, haud multum virtute guſtuque, vino inferiorem. DIODOR. lib. 1. cap. 2.

TRIONI. Id eſt ſeptentrioni ſubjecta & Hyperboreo, propterea quia regio, quæ ſeptentrioni ſubjacet, Hyperborea vocatur, ab eo quod ſtatus Boreæ excedat. PHIL.

EVRO. *Euro* pro vento accipere debemus. PHILARGYR.

RIPHÆA. *Riphæi montes* ſunt in eodem tractu. PHILARG.

SI TIBI LANICIVM CVRÆ. De cura Lanitii, hoc eſt, tam lanæ, quam lanati pecoris; id enim eſt *Lanitium*, autore Turneb. lib. 15 21. Arnobius: Lanitia curent veſtra numeroſis fœtibus multiplicari. Plin. lib. 6. 17. Seres, *lanitio ſylvarum nobiles.* De re ipſa vide Columell. lib. 7. 3. TAVRMANN.

LAPPÆQVE. Quia læta paſcua, ſolocem lanam faciant, hoc eſt minutam, duram, atque hirſutam. PHILARG.

CONTINVOQVE. *Continuo* pro perpetuo, ſemper enim hoc fieri debet. PHILARG.

Munere

Digitized by Google

Munere sic niveo lanæ (si credere dignum est)
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, Cythisum lotosque frequentes
Ipse manu, salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt;
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere, horisque diurnis,
Nocte premunt: quod jam tenebris, & Sole cadente,
Sub lucem exportant calathis (adit oppida pastor)
Aut parco sale contingunt, hyemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una
Veloces Spartæ catulos, acremque Molossum
Pasce sero pingui: nunquam custodibus illis

SERVII.

MVNERE SIC NIVEO LANÆ. Mutat fabulam Nam non Pan, sed Endymion amasse dicitur Lunam: qui spretus pavit pecora candidissima, & sic eam in suos illexit amplexus: cujus rei mysticæ, volunt quandam secretam esse rationem. SI CREDERE DIGNVM EST. Tantum de luna sacrilegium.

SALSASQVE FERAT PRÆSEPIBVS HERBAS. Et ut multum potantes, reddant plurimum lactis: & ipsum lac non sit fatuum; sed habeat salis occultum saporem, id est vix intelligibilem & non statim apparentem.

EXCRETOS. Validiores. FERRATIS CAPISTRIS. Id est duris.

NOCTE PREMVNT. Cogunt in caseos.

CALATHIS. Vasis æreis; in quibus lac vel recens caseus in urbe distrahitur.

AVT PARCO SALE. Aut modico sale: aut re vera parco, id est servatore: quia omne in quod mittitur servat. Nam & homo frugi, parcus vocatur. Aut certe pareo, dixit pro parce, ut sit nomen pro adverbio.

NEC TIBI CVRA CANVM FVERIT. Liptotes, pro magna tibi cura sit canum. POSTREMA. Vilis.

VELOCES SPARTÆ CATVLOS, pro Spartanos. VNA, hoc est cum pecore. In Laconicis velocitas; in Molossis fortitudo laudatur. Sparta autem Laconiæ est civitas. Molossia civitas Epiri,

PASCE SERO PINGVI. Aqua lactis, quæ pingues efficit canes.

VARIORVM.

MVNERE SIC NIVEO LANÆ. Pan Mercurii filius, cum Lunam concupiisset, & haberet optimum pecus: poscente ea partem pecoris pro concubitu, dicitur pollicitus, & duas partes fecisse gregum, quarum alteram candidiorem, sed lanæ crassioris. Lunam, deceptam candore, deterius pecus abduxisse, ut Poëta significat. PROBVS.

FEFELLIT. Cepit & fefellit. & bene, *si credere dignum est*, quia dicturus erat impia in Deam. fabula sic est: Pan cum Lunæ amore flagraret, ut illi formosus videretur, niveis velleribus se circumdedit, atque ita eam ad rem veneream illexit. Hujus opinionis auctor est Nicander, nec poterat esse nisi Græcus. PHILARG.

AT CVI LACTIS AMOR. Alia porro est ratio pascendarum oviumque caprarumque, è quibus lactis, aut casei copiam habere volumus. Has enim pinguiori cibo alimus, & cythisos, lotosque præbemus, & herbas sale conditas præsepibus imponimus. PONTAN.

CYTHISVS. Arbor à Cythiso insula, ubi multa nascitur, dicta. PHIL.

LOTOSQVE. *Lotos* arbor pyro similis, utraque pecori bona. PHIL.

EXCRETOS. Id est separatos, aut qui excreverint, id est valde creverint. PHIL.

SVB LVCEM EXPORTANT CALATHIS. Enallage numerorum hunc locum corrupit: sed una litterula mutata, germanam Virgilii lectionem effeceris, (ut pro *exportant*, lege *exportans*) tollas etiam parenthesin, quæ necessaria non est. *Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor.* SCALIGER. in Catull.

AVT PARCO SALE CONTINGVNT. Tangere veteres pro tingere, imbuere, linere, aspergere, etiam dixerunt. Lucret. lib. 1. *Contingunt mellis dulci, flavoque liquore.* Rursum, *voci contacta colore.* TVRNEB. lib. 15. c. 17.

NEC TIBI CVRA CANVM, &c. Canis speciei triplex est; Villaticus, pecuarius & venaticus. Unum genus adversus hominum insidias eligitur, & id villam, quæque juncta sunt villæ, custodit: at alterum propellendis injuriis hominum ac ferarum; & id observat domi fabula, foris pecora pascentis. Tertium venandi gratia comparatur. COLVMELLA.

Squamea convolvens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus alvum:
Qui, dum amnes nili rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terra, ac pluvialibus auſtris,
Stagna colit; ripiſque habitans, hic piſcibus atram
Improbus ingluviem, raniſque loquacibus explet.
Poſtquam exhauſta palus, terræque ardore dehiſcunt,
Exilit in ſiccum; & flammantia lumina torquens
Sævit agris, aſperque ſiti, atque exterritus æſtu.
Ne mihi tum molles ſub divo carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat jaciſſe per herbas:
Cum poſitis novus exuviis, nitiduſque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Morborum quoque te cauſas, & ſigna docebo.
Turpis oves tentat ſcabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum perſedit, & horrida cano
Bruma gelu: vel cum tonſis illotus adhæſit
Sudor, & hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magiſtri
Perfundunt, udiſque aries in gurgite villis

SERVII.

SQVAMEA CONVOLVENS SVBLATO PECTORE TERGA. Id eſt erectus: quod ad expreſſionem generis ſerpentis poſuit: Alii enim repunt toto corpore. Alii eriguntur corporis parte. Lucanus, *Et contentus iter cauda ſulcare parias.*

VDIS VERE. Alibi, *Cum tuit imbriferum ver.*

IMPROBVS. Inſatiabilis. INGLVVIEM. Ventris capacitatem. RANIS LOQVACIBVS. Clamoſis. Loquacibus ideo, quia ex hominibus factæ ſunt, ut dicit Ovidius.

ASPERQVE SITI. Salluſt. *Quod genus, ſitis magis quam alia re accenditur.*

MIHI. Cuicunque. ut, *Non illa quiſquam me nocte per altum Ire.*

NITIDVSQVE IVVENTA. Pelle enim depoſita redit ad ætatem priorem.

CATVLOS. Abuſive dixit. Nam catuli proprie ſunt canum.

MORBORVM QVOQVE TE CAVSAS, ET SIGNA DOCEBO. Tria dicit, ſigna, morborum cauſſas, & remedia: ſed non ſervat legitimum ordinem. Nam poſt remedia morborum, ſigna commemorat.

TVRPIS SCABIES. Quæ aſperum & turpe efficiet corpus. ET ALTIVS AD VIVVM PERSEDIT. Medullas & oſſa penetravit.

ILLOTVS ADHÆSIT SVDOR. Lotus vel lautus dicimus. inde eſt & lautum eo. Nam illud ab Horatio ſatis licenter dictum eſt, *Aſt ubi me ſeſſum Sol acrior ire lavatum Admonuit.*

DVLCIBVS FLVVIIS. Salſa enim aqua magis pruriginem creat.

VDISQVE ARIES IN GVRGITE VILLIS MERSATVR. Muſimonem dicit ducem gregis, quem ita & Varro commemorat. huic autem partem aliquam lanæ, paſtores ſolent relinquere. unde ait *udis villis.* Nam ſemper oves tonſæ lavantur.

VARIORVM.

RVMPVNTVR. Vt ſupra, implentur, aut prorumpunt. PHIL.

IMPROBVS. Hic avidus. PHIL.

INGLVVIEM. Varro ad Ciceronem in lib. 23. *Ingluvies*, inquit, *ſunt tori circa gulam qui propter pinguedinem ſunt, atque interjectas habent rugas.* Sed nunc pro gula poſitum. PHIL.

CVM POSITIS NOVVS EXVVIIS. Ovid. *Anguibus exuitur tenui cum pelle ſenectus.* De iſta porro ſerpentum renovatione, PLINIVS lib 8. cap. 27.

LINGVIS MICAT ORE TRISVLCIS. Nihil aliud eſt, quam linguam ſubinde moticando exertare. GERMAN.

VEPRES. *Vepres* in maſculino genere. At Lucretius fœminino dixit: ut, *Illorum ſpolia vepres volucantibus aucias.* PHIL.

Mer-

Digitized by Google

Merſatur, miſſuſque ſecundo deſinit amni:
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, vivaque ſulfra,
Ideaſque pices, & pingueis unguine ceras,
Scillamque, helleboroſque graves, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum eſt,
Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Ulceris os, alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor
Abnegat, & meliora deos ſedet omnia poſcens.
Quin etiam ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Cum furit, atque artus depaſcitur arida febris;
Profuit incenſos æſtus avertere; & inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltæ quo more ſolent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,

SERVII.

SECVNDO AMNI. Defluenti, cum aqua ſcilicet.

TRISTI AMVRCA. Amaris olei ſordibus. Hoc autem remedium eſt contra ſordes, ſcabiem, & contra læſum vepribus corpus.

VIVAQVE SVLPHVRA. dactylicus verſus, quod in fine dactylum habeat.

IDÆASQVE PICES. Liquidas, quæ in Ida Phrygiæ monte naſcuntur.

SCYLLAMQVE, HELLEBOROS. Genera herbarum ſunt.

PRÆSENS FORTVNA. Efficax, utilis, profutura. Et dicit incidendum eſſe vulnus, ſi medicaminibus emolliri minime potuerit.

SVMMVM VLCERIS OS. Ergo tunc ſecandum eſt, cum os habuerit.

ET MELIORA DEOS SEDET OMNIA. Majores enim expugnantes religionem, torum in experientia collocabant. Salluſtius, *Non votis neque ſupplicis muliebribus deorum auxilia comparantur: vigilando, laborando, proſpere omnia cedunt: ubi ſocordiæ tete atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores; irati infeſtique ſunt.*

ARTVS DEPASCITVR. Et paſco & paſcor illam rem dicimus. ARIDA FEBRIS: Quæ arida efficit corpora. Tamen ſciendum, febrem licet à fervore dicta ſit, eſſe etiam frigidam. unde modo ad diaſtolen ait aridam.

INCENSOS ÆSTVS. Id eſt febrem. INTER IMA FERIRE PEDIS SALIENTEM. Id eſt mobilem. Dicit autem illam venam eſſe feriendam quæ ſupra ungulam eſt animalis; tam lata quam mobilis

BISALTÆ QVO MORE. Populi Scytharum: qui fugientes, equorum ſanguine aluntur, lacte permixto.

CVM FVGIT. Vel re vera fugit: vel pergit celeriter.

VARIORVM.

ET SPVMAS MISCENT ARGENTI. Lithargyra vulgo. Nam quod Plin. ſpumæ argenti tribuit, id lithargyro Dioſcorides. Verum hodie auri lithargyrum in officinis, ſed apud veteres χρυσῖτις vocabatur, cui eſt color flavus. At cui albus, lithargyrum argenti, vulgo rectius ἀργυρῖτις nominatur. WILLICHIVS.

VNGVINE. Omnis ſuccus, quo ungi poteſt, *unguen* dicitur. PHIL.

SCYLLAMQVE, HELLEBOROSQVE. Vulgus cum Varrone ſquillam vocat. Nobiliſſima bulborum medicamini præcipue nata, aceroq; exacuendo. De tribus ejus generibus conſule CAROL. STEPHAN. in Horto. Genus herbæ, quod in limitibus agrorum pomitur in Africa. PHIL.

HELLEBOROSQVE. Herba quæ & radicla dicitur, quæ animalibus prodeſt. PHIL.

AD VVLNERA. Bene *ad vulnera*, pro ad facienda vulnera. PHIL.

ET MELIORA DEOS SEDET O. F. Elegantèr hoc verbo uſus eſt, pro remiſſo eſſe animo, atque otioſe agere, unde deſes & deſidia. Hinc verbum hoc etiam in luctu uſitatum, de iis qui mortuis feriebantur: Tib. lib. 3. Eleg. 7. *Illius ad tumulum ſuguam, ſupplexque ſedebo.* Virg. IX. *Luco tum forte parentis Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.* TORRENTIVS. De verbo *ſedere* dicta quædam ſunt, & non vulgarem quandam ejus notionem oſtendi in illud Æneid. 12. verſ. 15. *ſedeant ſpectentq; Latini.* quæ quidem omnia ad hunc, ſimileſque locos accommodanda. Tum legendum OMINA, pro OMNIA, contra vulgatos codices. CANTERVS lib. 1. c. 8.

GISALTÆ. Gens Thraciæ. PHIL.

CVM FVGIT. *Fugit* non hoſtem, ſed quia vivit ſic, ut mutet locos. PHIL.

Et

Digitized by Google

Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſæpius umbræ
Videris, aut ſummas carpentem ignavius herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, & ſeræ ſolam decedere nocti:
Continuo culpam ferro compeſce prius, quam
Dira per incautum ſerpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum peſtes: nec ſingula morbi
Corpora corripiunt: ſed tota æſtiva repente,
Spemque gregemque ſimul, cunctamque ab origine gentem.
Tum ſciat, aërias Alpes, & Norica ſi quis
Caſtella in tumulis, & Iapidis arva Timavi,
Nunc quoque poſt tanto videat, deſertaque regna
Paſtorum, & longe ſaltus, lateque vacantes.
Hic quondam morbo cœli, miſeranda coorta eſt
Tempeſtas, totoque autumni incanduit æſtu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:

SERVII.

CARPENTEM IGNAVIVS. Negligentius, ſine aviditate.

CVLPAM FERRO COMPESCE. Atqui habere morbum culpa non eſt. ſed hoc dicit, occidendo eam, tuam culpam compeſce, id eſt vita crimen in quod potes incidere; ſi, dum uni parcis, fuerit totus grex ejus contagione corruptus.

INCAVTVM VVLGVS. Quod ſe morboſi pecoris contagione abſtinere non novit.

TOTA ÆSTIVA. Loca poſuit pro animalibus. Æſtiva autem ſunt loca umbroſa, in quibus per æſtatem pecora vitant Solis calorem. Statius. *Et umbroſi patuere æſtiva Lycæi.* SPEMQVE GREGEMQVE SIMVL. Agnos cum marribus.

TVNC SCIAT, AERIAS ALPES ET NORICA SI QVIS. Senſus hic eſt. Si quis eſt qui ſciat iſta loca, qualia tunc fuerunt, cum pecoribus erant referta; nunc quoque ea vacantia videat: licet pluſimum à peſtilentia fluxerit tempus.

AERIAS ALPES. Id eſt Galliam. Et dicendo aërias, verbum expreſſit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes alpes vocantur. NORICA SI QVIS. Noricum pars eſt Illyrici.

ET IAPIDIS ARMA TIMAVI. Id eſt Venetiam. Nam Iapidia pars eſt Venetiæ dicta ab Iapido oppido. Salluſtius, *Primam modo Iapidiam ingreſſus.* Hujus eſt fluvius Timavus. Vnde male quidam *Iapigæ* legunt, cum Iapigia ſit Apulia.

HIC QVONDAM MORBO CÆLI, MISERANDA COORTA EST. Deſcribit peſtilentiam Venetiæ, Galliæ, Illyrici. nam quodam tempore cum Nilus plus æquo excreviſſet, & diu permanſiſſet in campis; ex aqua fluminis & calore provinciæ diverſa, & plurima in limo animalia ſunt creata; quæ recedente in alveos ſuos Nilo, & integra & quæ ſemiplena fuerant, putrefacta ſunt: exinde corrupto aëre nata peſtilentia eſt; quam Auſter flans primo ex Ægypto ad Atticam provinciam pepulit. Mox inde in tractum Venetiæ & Illyrici, uſque quaque univerſa vaſtavit. Hanc autem peſtilentiam ordine quo diximus pleniſſime Lucretius eſt executus.

MISERANDA TEMPESTAS. Peſſima, ferens rem dignam miſeratione.

TOTOQVE AVTVMNI INCANDVIT ÆSTV. Exarſit prima autumni parte, quæ ſemper gravem efficit peſtilentiam. Vt autem autumnus abundet morbis, facit confinium frigori & caloris; quod licet etiam vernum tempus habeat, caret morbo: quia tunc corpora præcedenti durata ſunt frigore; quæ autumnus corrumpit, laxoria inveniens poſt æſtatis calorem.

VARIORVM.

INCAVTVM. Quod ſibi præcavere non poſſit. ut eſt apud Salluſtium: *Repente incautos agros invaſit*, id eſt; quibus præcautum ſecurum non eſt. ut eſta *Incautum, patriaſque obtruncat ad aras.* PHILARGYRIVS.

AERIAS. Morbo cœli, quia corruptus aër, morbi cauſa eſt: ut ipſe *corrupto cœli tractu.* PHIL.

NORICA. Id eſt Gallica. & dicendo aërias, verbum è verbo expreſſit. Nam Gallorum lingua alti montes, Alpes vocantur. PHIL.

ET IAPIDIS ARVA TIMAVI. Iapis nomen proprium Ætoli, qui in agro Venero, oppidum de ſuo nomine condidit: unde regio illa, ubi Timavus fluvius eſt, nomen accepit. PONTANVS.

Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis, miseros adduxerat artus;
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
Sæpe in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris:
Nec responsa potest consultus reddere vates:
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc letis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit ægros
Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.

SERVII.

CORRVPITQVE LACVS, INFECIT PABVLA TABO. Ordinem secutus est, quem & Lucretius tenuit & Sallustius: Primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta.

NEC VIA MORTIS ERAT SIMPLEX. Nec moriebantur ex usu, id est secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait, *Ne simplici quidem morte moriebantur.*

IGNEA VENIS OMNIBVS ACTA SITIS. Fervidus calor: ab eo quod præcedit, id quod sequitur.

FLVIDVS LIQVOR. Humor sordidus. OSSA. Etiam ossa. Et per Hyperbolem, totum hominem significat.

IN HONORE DEVM MEDIO. In sacrificiis: ut, *Haud equidem tali me dignor honore.*

LANEA. Id est victima. Nam non stat versus si lanea vitta dixeris.

MACTAVERAT ANTE SACERDOS. Ejus scilicet mortem præveniens.

ARDENT ALTARIA FIBRIS. Quia ut dicit Plinius Secundus, *Morbosa cœra non coquitur.* Inde ab hac causa, quia morbus universa confuderit.

NEC RESPONSA POTEST CONSVLTVS REDDERE VATES. Colligi enim nisi ex sana victima, futura non possunt.

SVPPOSITI TINGVNTVR SANGVINE CVLTRI. Sic & in sexto, *Supponunt alii cultros*, Id. est jugulant hostias. Dicendo autem SVPPOSITI feriendi genus ostendit. Nam interdum ab inferiori parte; interdum desuper feriebantur.

SVMMAQVE IEIVNA SANIE INFVSCATVR ARENA. Signatis usus est verbis, nimiumque librariis.

VVLGO. Vbique, passim & catervatim. IN HERBIS autem HERBIS ideo, ne eos fame periisse putaremus.

HINC CANIBVS BLANDIS: Canibus rabies ex pestilentia nascitur. QVATIT ÆGROS TVSSIS ANHELA SVES. Proprie. nam tussis commovet corpora.

ET FAVCIBVS ANGIT OBESIS. Tumentibus. Angit autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus, qui occupat fauces. Plautus, *Vellem me in anginam verti, ut hinc anicula fauces præoccuparem.*

VARIORVM.

TABO. Abutitur pro pestilentia. PHIL.

NEC VIA MORTIS ERAT SIMPLEX. Ipsum mortis genus erat cum multis malis conjunctum, & ita minime simplex. PONTANVS.

ABDVXERAT. Prd contraxerat. PHIL.

RVRSVS. Hic *Rursus* positum pro contra, ut supra: *Rursus cura patrum cadere, & succedere matrum Incipit.* PHIL.

CVNCTANTES. Dubitantes sacerdotes, animal quod ad sacrificium ducebatur. PHIL.

INDE NEQVE IMPOSITIS ARDENT. Cur negatur cremari posse, qui veneno interempti sunt, Plin. lib. 11. cap. 37. an eadem ratione peste infecta cremari non possint, considerato. Lucretius certe, in Attica pestilentia ait peste extinctos, non humatos, sed crematos esse. RAMVS.

IEIVNA SANIE. *Jejuna sanie*, sicca & exigua. PH.

HINC CANIBVS BLANDIS. Per canes blandos forsitan catulos Melitæos significat, qui nobilibus fœminis erant in deliciis, vel generatim de canibus accipiendum, quo genere animalium, nihil blandius, nec dominorum amantius. PONT.

La-

Digitized by Google

Labitur infelix ſtudiorum atque immemor herbæ
Victor equus: fontesque avertitur, & pede terram
Crebra ferit: demiſſæ aures: incertus ibidem
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Hæc ante exitium primis dant ſigna diebus:
Sin in proceſſu cœpit crudeſcere morbus;
Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis; imaque longo
Ilia ſingultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenæos: ea viſa ſalus morientibus una.
Mox erat hoc ipſum exitio; furitſque refecti
Ardebant: ipſique ſuos, jam morte ſub ægra
(Dii meliora piis, erroremque hoſtibus illum)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, & miſtum ſpumis vomit ore cruorem,

SERVII.

CREBRA FERIT. Crebro: nomen pro adverbio. INCERTVS IBIDEM SVDOR. Irrationabilis, ſine labore, cujus cauſſa non apparet.

MORITVRIS, FRIGIDVS. Frigidus ſudor, mortis futuræ ſignum eſt, & moriturus frigore plenus eſt.

TRACTANTI DVRA RESISTIT. Frigida eſt, nec cohæret digitis.

COEPIT CRVDESCERE MORBVS. Validior fieri; ut, *Deiecta crudeſcit pugna Camilla*: & jam dat ſigna morbi validioris.

OBSESSAS FAVCES. Id eſt clauſas. ASPERA LINGVA. Scilicet nimia ſiccitate.

PROFVIT INSERTO LATICES INFVNDERE CORNV. Non ſemper, ſed aliquando. nam hoc ſolum eſt quod morbo liberat, aut commovet in furorem.

MOX ERAT HOC IPSVM EXITIO. Quod ſaluti eſſe putabatur. Et hoc eſt quod paulo poſt dictum eſt, *Queſitaque nocent artes*. FVRIISQVE REFECTI. Quia languentia corpora in vires quodammodo excitat furor, & facit ea in exitium convaleſcere.

DII MELIORA PIIS. Per parentheſin in execrationem hoſtium, hanc torquet inſaniam.

FVMANS SVB VOMERE TAVRVS. Per hoc oſtendit etiam fortes tauros, repente morbo concidere. Nemo enim peſtilentem ad aratra ducit juvencum.

VARIORVM.

HERBÆ. Pro herbarum, ut ipſe: *Immemor herbarum quas eſt mirata juvenca.* & rurſum, *Carpit enim vires paulatim, uritque videndo Femina, nec nemorum patitur meminiſſe, nec herbæ.* ergo hic, vel amore, vel miraculo carminis oblivionem herbæ factum dicit; ita illi occupatione morbi. quidam volunt ideo dictum, *ſtudiorum atque immemor herbæ*, quod antiqui in prati certamina exhibere conſueverunt. Reliqua Grammatici legunt. PHILARGYRIVS.

ATTRACTVS AB ALTO SPIRITVS. Sic Horat. Ode xv. lib. 1. *Sublimem attrahitum* dixit, qui videlicet multo extrinſecus hauſto aëre, & ita dilatatis & diductis pulmonibus exſpiratur, & qui ex alto imoque pectore ducitur: quod accidere ſolet in magno corporis labore & longo curſu. LAMBINVS in Horat.

TENDVNT. Pro tenduntur: aut tendunt ſe, aut equi tendunt. PHIL.

DII MELIORA PIIS. Non tam optandi, quam abominandi & averſandi formula eſt, *Dii meliora*. Cicero Philipp. VIII. *Ergo habet Antonius quod ſuis polliceatur, nos nunquid tale habemus? dii meliora*. Vide BRISSON. Formular. lib. 1.

ERROREMQVE HOSTIBVS ILLVM. *Errorem* hic pro furore poſuit. Non poſſum receptam lectionem mutare, ut quidam, qui non *errorem*, ſed *ardorem* volunt: nam error pro furore uſurpatur à Marone, ut ſupra: *Malus abſtulit error*. Sæpe etiam noſter Poëta, & Lucret. *errorem* pro noxa & infortunio accipit. GERMAN. PHIL.

NVDIS. Vt foeditatem exprimeret, adjecit *nudis*. PHILARG.

Extremoſque ciet gemitus. it triſtis arator,
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum;
Atque opere in medio deſixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata movere animum, non qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos ſtupor urget inertes,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertiſſe graves? atqui non Maſſica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repoſtæ:
Frondibus, & victu paſcuntur ſimplicis herbæ.
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina, nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis

SERVII.

EXTREMOSQVE CIET GEMITVS. Vltimum gemuit. Sane CIET, modo DAT ſignificat; ſicut in tertio de Andromache, *Lachrymaſque ciebat*. cum ciere proprie ſit alteri aliquid commovere.

FRATERNA MORTE IVVENCVM. Conſortis interitu. Et ex effectu dictum eſt ruſtici.

MOVERE ANIMVM. In ſuum deſiderium illicere.

PVRIOR ELECTRO CAMPVM PETIT AMNIS. Nam ſicut electrum defæcatius eſt metallis omnibus; ita & currens aqua cæteris purior.

AD TERRAMQVE FLVIT. Lucanus, *Feſſumque caput ſe ferre recuſat.*

QVID LABOR, AVT BENEFACTA IVVANT? Si neutrum mortem repellit; nec corporis exercitium; nec mentis religio. Nam ſi generalis eſt ſententia, ſecundum Epicureos contra religionem eſt: ſi autem tantum ad bovem refertur, hoc dicit; Quid ei prodeſt labore ſuo aluiſſe mortales?

ATQVI NON MASSICA BACCHI MVNERA. Vina pretioſa à Maſſico monte Campaniæ. Et per tranſitum tangit illa, quæ dicunt phyſici; morbos venire ex cibi & potus nimietate; vel mutatione, ex nimiis vigiliis & multa ſollicitudine. Dicuntque etiam ſine his naſci ægritudinem. nam in animalibus cum nihil horum ſit, tamen ægritudines cernimus.

EPVLÆ REPOSTÆ. Aut abundantes, aut variæ.

SIMPLICIS HERBÆ. Propter varietates epularum dixit ſimplicis herbæ.

NEC SOMNOS ABRVMPIT CVRA SALVBRES. Ex cura enim nimia, vigiliæ procreantur.

VARIORVM.

TRISTIS ARATOR. Morte juvenci *triſtem* dixit agricolam. PHIL.

ABIVNGENS FRATERNA MORTE IVVENCVM. *Abiungere*, & *jungere* equos aut boves, contraria ſunt. *Interjungere* equos eſt, cum itinere, aut labore fit pauſa, & disjuncti a curru, reficiuntur ſuo pabulo, ut fit plerunque ad meridianum tempus. PONTANVS.

NON VMBRÆ ALTORVM. Congruit locus ille Lucretii Lib. 2. *Non teneræ ſalices, atque herbæ rore vigentes, Fluminaq; ulla queunt ſummis labentia ripis Oblectare animum, ſubitamq; avertere curam.* GERM.

PVRIOR ELECTRO CAMPVM PETIT. ὑπερφυὴς amnis limpidiſſimi. *Electrum* autem alii *metallum* intelligunt, quæ eſt auri argentique mixtura: de quo Æneid. 8. verſ. 403. Alii *ſuccinum*, quod reſina eſt arborum odoratarum: de quo Eclog. 8.

Pinguia corticibus ſudent Electra myricæ.

Vide Hadrian. Iunium in *Succinum*. TAVRMAN.

ELECTRO. Quod à nobis ſuccinum appellatur, *electrum* vocant Græci. PHIL.

VRGET INERTES. Id eſt urget, & inertes facit. PHIL.

AD TERRAMQVE FLVIT. Hunc geſtum mœroris ſignum Homerus in Xantho Hectoris equo mortem domino prædicente obſervavit Iliad. T. ſub finem. GERMAN.

NON ILLIS EPVLÆ NOCVERE REPOSTÆ. Docet Poëta corpora omnia compoſita non poſſe non corrumpi tandem & deficere; nec ſola, ut humana intemperantia diſſolvi, ſed ſuapte natura fatiſcere. *Simplicem* autem *herbam* oppoſuiſſe videtur τῇ ποικίλῃ τροφῇ, in quam cauſſam intemperantiæ & morborum confert. GERMAN.

SOMNOS. Manifeſtum eſt à Cydippe Argivæ Iunonis ſacerdote hoc tractum: quæ cum, boves deeſſent, filios ſuos Cleobin & Bitonem plauſtro ſubjunxit, & ſic ad templum deducta eſt, quod fas non erat illam venire ſine plauſtro. Nam apparet ad ſacra Iunonis boves in illis regionibus defuiſſe, in quibus peſtilentiam fuiſſe demonſtrat. PHIL.

Qui-

Quæſitas ad ſacra boves Iunonis, & urtis
Impariibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo ægre raſtris terram rimantur, & ipſis
Vngubus infodiunt fruges: monteſque per altos
Contenta cervice trahunt ſtridentia plauſtra.
Non lupus inſidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat, timidi damæ, cervique fugaces,
Nunc interque canes, & circum tecta vagantur.
Iam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curvis fruſtra defenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquamis aſtantibus hydri.
Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ
Præcipites alta vitam ſub nube relinquunt.

SERVII.

ET VRIS IMPARIBVS DVCTOS ALTA. Bobus agreſtibus, & ipſis inæqualibus. Nam uri, agreſtes boves ſunt, ut diximus ſupra. Et hoc poëtice dicit. Cæterum veritas hæc eſt, Quum mos eſſet ſacerdotem Argivam junctis bobus ire ad templa Iunonis, & ſolenni die boves non inveſtirentur (peſtilentia enim quæ per Atticam tranſierat, univerſa conſumpſerat) duo ſacerdotis filii Cleobis & Bito; matrem ſubeuntes jugo, ad templa duxere. Tum Iuno probans eorum religionem, obtulit matri ut quod vellet poſceret filiis: illa pia reſponſione ait, ut quod ſciret dea utile mortalibus, ipſa præſtaret. Altero itaque die ſacerdotis filii juvenes, reperti ſunt mortui. Ex quo probatum eſt nihil eſſe morte præſtantius. quod Herodotus apud Græcos pleniſſime commemorat in prima hiſtoria.

DONARIA. Donaria proprie loca ſunt in quibus dona reponuntur deorum. Abuſive templa. Nam ita & pulvinaria pro templis ponimus; quum ſint proprie lectuli, qui ſterni in templis, ſupervenientibus pleriſque conſuerunt.

ÆGRE. Difficulter. RIMANTVR. In rimas agunt.

IPSIS VNGVIBVS. Hyperbolicõs, Id eſt manibus. NOCTVRNVS OBAMBVLAT. Inſidiatur. Quod autem ait nocturnus, figurate rem temporis, ad perſonam tranſtulit.

CVRA DOMAT. Id eſt peſtilentia. TIMIDI DAMÆ. Mutavit genus, ut vitaret ἀμοιοτέλευτον. Horatius, *Et ſuperſecto pavida natarunt æquore damæ.* Dicendo damas & cervos errare cum canibus; duo oſtendit, & hos timoris, & illos ferocitatis eſſe oblitos.

FVGIVNT IN FLVMINA PHOCÆ. Quaſi timentes marinam peſtilentiam.

IPSIS AVRIBVS. Suis quodammodo, quæ alarum velocitate ſupergredi poterant aërem peſtilentem

VARIORVM.

VRIS IMPARIBVS DVCTOS, &c. *Vris imparibus*, ſecundum Servium, ſibi inæqualibus: nimirum quod penuria & pecoris internecione illud ſæculum non modo non ciçuribus & manſuetis bobus, ſed feris, agreſtibus, iiſque imparibus, & obviis ad veſturas uti cogeretur. Veteres quippe, ut & noſtræ ætatis homines, non ſolum in opere ruſtico faciendo, ex armento veterina paria delectu conjungebant & comparabant; ſed inter urbanas delitias, in carpentis, veſtabulis, triumphantiumque curribus ad venuſtatem idem quoque obſervabant: ut & Iuriſconſultus jugum, parque mulorum ex æqualitate commendat, & altero jugalium ſublato, aut oblæſo, propter imparitatem depretiati jugi damnum, mulctamque majoris æſtimavit. Supra; *Iunge pares & coge gradum conſerre juvencos.* GERMAN.

IMPARIBVS. *Imparibus* autem non ſimile jugum ferentibus, cum alter major eſſet, alter minor. PHILARG.

TIMIDI DAMÆ, CERVIQVE FVGACES. Eclog. 8.

Cum canibus timidi venient ad pocula dame.

Seneca Oedipo.

Non lupos cervi metuunt rapaces:
Ceſſat iratı fremitus leonis,
Nulla villoſis feritas in urſis.

Cervi fugaces ſunt, quia timidi. Quia & homini ſæpe pedibus timor addidit alas. PONTANVS.

FVGIVNT IN FLVMINA PHOCÆ. Vituli marini ſunt, qui ſpirant & dormiunt in terra, ut ſcribit Plin. lib. 9. c. 7. quod etiam 4. Georg. dicitur. *Sternunt ſe ſomno diverſo in littore phocæ.*

Digitized by Google

Præterea, nec jam mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes: cessêre magistri;
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Sævit & in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, morbos agit ante metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentesque sonant ripæ, collesque supini.
Iamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus: nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma;
Nec tondere quidem morbo, illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt attingere putres.
Verum etiam invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ; atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde morantí
Tempore, contactos artus sacer ignis edebat.

SERVII.

REPERT. Prodest. PHILLYRIDES CHIRON. Medicinæ inventor, Saturni & Phillyræ filius.

AMYTHAONIVSQVE MELAMPVS. Amythonis filius καθαρτής, Id est purgator. Nam Prœtidas ipse purgavit lustrationibus quas invenerat. Hoc dicit, convalescente morbo, nec medicinam prodesse, nec religionem.

ARENTESQVE SONANT RIPÆ. Vult pestilentiam etiam elementa sentire. sic in tertio, *Arebant herbæ, & victum seges ægra negabat.* Nam segetem pro terra posuit.

NAM NEQVE ERAT CORIIS VSVS. Quippe morbo putrefactis. NEC VISCERA QVISQVAM AVT VNDIS ABOLERE POTEST. Nec lavari nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem, qui non ablui potest: quoniam omne possidet corpus. Item igni superposita, aut durescit: nam non coquitur.

ARDENTES PAPVLÆ. Id est carbunculi. IMMVNDVS SVDOR. Morbus pedicularis, qui est φθειριασις.

SACER IGNIS. Quem Græci ἱερὸν πῦρ vocant.

VARIORVM.

REPERT. Prodest. PHIL.

CHIRON. Moraliter. Quoniam mali homines aut ad medicos, aut ad divinos confugiunt, ut aut ope humana, aut divina adjuventur: ideo Chironem pro medico, Melampodem pro divino posuit. Alii hunc expiationes scientem dicunt. Chiron autem Saturni & Philyræ filius fuit, adeo medicinæ peritus, ut etiam Æsculapium docuisse dicatur. PHILARGYRIVS.

PALLIDA TISIPHONE. *Tisiphonem* hic, non unam Furiarum debemus accipere, sed pestilentiam, cui eleganter poëta hoc nomen dedit. PHIL.

AGIT ANTE. Id est ante se. PHIL.

SACER IGNIS EDEBAT. Seneca Oedipo, *Oculique, rigent, & sacer ignis pascitur artus.* Sacrum ignem, sacrum morbum falso interpretatur Servius. Sacer enim morbus, est morbus caducus seu Herculeus. At sacer ignis vulgo dicitur ignis S. Antonii, & insanabilis est, de quo COLVMELLA. lib. 7. cap. 5. Proprie tamen Erysipelas est. Hic vero pro peste si cui libet accipi potest. WILLICHIVS.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER QVARTVS.

PROTINVS *aërii mellis cælestia* **dona**
Exequar. hanc etiam Mæcenas aspice **partem.**
Admiranda tibi levium spectacula **rerum,**
Magnanimosque duces, totiusque ordine **gentis**
Mores, & studia, & populos, & prælia **dicam.**
In tenui labor: at tenuis non gloria; si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus *Apollo.*
Principio sedes apibus, statioque **petenda,**
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves, hœdique petulci

SERVII.

PROTINVS AERII MELLIS COELESTIA DONA EXEQVAR. Rhetorice dicturus de minoribus rebus, magna promittit; ut & levem materiam sublevet; & attentum faciat auditorem. Sane perite, quoniam scit breve esse opus hoc de apibus, & intra pancos versus posse consumi: usus est translationibus ad dilatandam materiam; dicens, apes habere reges, prætoria, urbes & populos. Sane sciendum, ut supra diximus, ultimam partem hujus libri esse mutatam. nam laudes Galli habuit locus ille, qui nude Orphei continet fabulam; quæ inserta est, postquam irato Augusto Gallus occisus est. PROTINVS. Deinceps, Exinde. Floreum agrum EXEQVAR, sicut sum cæteros executus. AERII MELLIS. Nam mel ex rore colligitur, qui utique ex aëre defluit. unde est, CÆLESTIA DONA. Id est munus deorum. Ante enim mel inveniebatur in foliis. ut, *Mellaque decussit foliis.*

HANC ETIAM. Sicut superiores.

ADMIRANDA TIBI LEVIVM SPECTACVLA RERVM. Audies ex levibus rebus digna stupore esse in apibus, proceres & tanta certamina.

MORES. Quia castæ sunt; ut, *Illum adeo placuisse apibus mirabere morem.* ET STVDIA, ut, *Tantus amor florum & generandi gloria mellis.* ET POPVLOS. Vt, *bina regum facies, Ita corpora plebis.* PRÆLIA DICAM. ut, *Erumpunt portis, concurritur æthere in alto.*

INTENVI LABOR: AT TENVIS NON GLORIA. Comparatio est laboris, quod magnam dat gloriam si fuerit materia exilis ornata.

NVMINA LÆVA. Prospera; ut alibi, *Intonuit lævum.* AVDITQVE VOCATVS APOLLO. Aut quasi poëtam Apollinem invocat: aut quasi deum pastoralem. Nam Apollo Nomius dicitur.

PRINCIPIO SEDES. Dicit, ubi alvearia ponenda sint: in qua re satis perite, & ea quæ abesse debent, ne noceant apibus: & ea quæ adesse, ut possint prodesse, commemorat. Sane quoniam supra ait, *Magnanimosque duces*: ideo intulit modo, *Sedes, statioque.* quam translationem diligenter reservat.

HÆDIQVE PETVLCI. Lascivi, exultantes. Et petulci dicti ab appetendo. unde & meretrices petulcas dicimus.

VARIORVM.

PROTINVS AERII MELLIS. Quidam dicunt mel in aëre nasci: quidam apes colligere, quo tempore in Ida Iupiter nutriebatur, tum primum ex aëre fluxisse, eoque ipsum alitum. Nam, ut ait Cornelius Celsus, apes ex floribus ceras faciunt: ex rore matutino mel. Vide Arist. lib. 5. cap. 22. Plin. lib. XI. cap. 12. 14. PROBVS. PHILARG.

LÆVA. Læva hic in bono posuit. ut, *intonuit lævum.* alibi autem in malo ponit, cum dicit:

Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.

PHILARGYRIVS.

VOCATVS. Pro invocatus. vel quia poëta in tutela ejus sunt: vel quia pater est Aristæi, qui primus invenit, unde apes fieri possent. PHIL.

SEDES. κατ' ἐξοχὴν *sedes statione petenda*, intelligendum etiam, si aliud à sedendo, aliud à stando dicitur. PHIL.

Flo-

Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropesque, aliæque volucres,
Et manibus Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes, & stagna virentia musco
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster obumbret.
Vt cum prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus;
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices, & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas

SERVII.

PICTI TERGA. Picta terga habentes. PINGVIBVS A STABVLIS. Plenis: sicut inanes res, tenues nominamus è contrario.

MEROPESQVE ALIÆQVE VOLVCRES. Dicendo, *Aliæque volucres*, ostendit etiam aves esse meropes. Sunt autem virides, & vocantur apiastræ: quia apes comedunt.

ET MANIBVS PROGNE PECTVS SIGNATA CRVENTIS. Nomen posuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem versa est: pro qua Prognem, vel quasi sororem posuit; vel quasi eam quæ fuerat illius sceleris causa. Nam ipsa Tereum miserat ad ducendam sororem.

DVLCEM NIDIS IMMITIBVS ESCAM. Id est crudelibus pullis, qui apum morte nutriuntur.

ET TENVIS FVGIENS PER GRAMINA RIVVS. Suspendendum est TENVIS, ne incipiant esse duo epitheta; quod apud Latinos constat esse vitiosum.

VERE SVO. Sibi grato & aptissimo.

DECEDERE RIPA CALORI. Vt æstus possint aquarum vicinitate vitare.

IN MEDIVM. Ordo est, In medium transversas salices, & grandia conjice saxa.

PONTIBVS VT CREBRIS. Veluti pontibus: nam non sunt pontes.

VARIORVM.

FLORIBVS INSVLTENT. Hic lasciviam ludibundi pecoris expressit, quod σκιρτᾶν Græcis dicuntur: interdum nimiò luxu ἐκβακχίζει. Forsan autem & ideo abesse jubentur, quod eæ quidem haligu suo flores inficiant: ab ovium autem lanis, se apes difficile explicent, ut Plin. lib. 11. cap. 18. GERMAN.

MEROPESQVE. *Meropes* rustici barbaros appellant, & *alia*, id est, cetera. Vide Plin. lib. 10. cap. 33. & Aristot. IX. histor. cap. 40. PHILARGYRIVS.

IMMITIBVS. *Immitibus nidis* temporale epitheton est. ideo enim *immitibus*, quia apibus vescantur. PHIL.

ADSINT. Præsentes sint. PHIL.

VT CVM PRIMA. *Prima* hic, pro primum; nomen, pro adverbio. PHILARG.

VERE SVO. Apes quiescunt & latent à Vergiliarum occasu, nec ante fabas florentes exeunt ad opera & labores. Aristot. lib. Hist. VIII. cap. 14. & Plin. lib. XI. cap. 6. RAMVS.

LVDETQVE FAVIS. In mellificio primum fundamentum est Commosis, crusta nigra saporis amari: secundum, Pissoceros, picantium modo ceu dilutior: tertium Propolis, crassioris jam materiæ, nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum: quartum favus, qui fingitur multiplicatus è cera. Erithacæ vel sandaraca, vel cerinthus, apum cibus, dum operantur, amari saporis, quo favi extremi inter se conglutinantur. Vide Aristot. 9. hist. cap. 40. Varronem lib. 3. cap. 16. Plinius lib. XI. cap. 7. RAMVS.

IN MEDIVM. *In medium*, non ad humorem retulit, sed absolute dixit. & *inertem* hic pro odioso posuit, ut in Bucolicis, *Libertas quæ sera tamen respexit inertem*. quæ vox ponitur & pro ignavo: *Spumantemq; dari pecora inter inertia votu Optat aprum*, & pro eo quod sine arte fit: ut apud Lucilium in XIII. *ut perhibetur iners ars in quo non est nulla*. PHILARGYRIVS.

Pan-

Digitized by Google

Pandere ad æſtivum Solem, ſi forte morantes
Sparſerit, aut præceps Neptuno immerſerit Eurus.
Hæc circum Caſiæ virides, & olentia late
Serpylla, & graviter ſpirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. nam frigore mella
Cogit hyems, eademque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda: neque ille
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque & floribus oras
Explent, collectumque hæc ipſa ad munera gluten,
Et viſco, & Phrygiæ ſervant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effoſſis (ſi vera eſt fama) latebris,
Sub terra fodêre larem: penituſque repertæ
Pumicibuſque cavis, exeſæque arboris antro.
Tu tamen & levi rimoſa cubilia limo
Vnge fovens circum, & raras ſuperinjice frondes.
Neu propius tectis taxum ſine, neve rubentes

SERVII.

SI FORTE MORANTES. Tarde remeantes ex paſcuis. NEPTVNO IMMERSERIT. Deum pro aquis poſuit.

GRAVITER SPIRANTIS COPIA THYMBRÆ. Genus eſt herbæ abundantis in Phrygia. GRAVITER autem modo bene, & multum ſignificat: alias male: ut, *Aut ubi odor gravis.* Item *Grave olentis Averni.*

VIOLARIA. Loca in quibus naſcuntur violæ.

VTRAQVE VIS APIBVS PARITER METVENDA. Tam caloris quam frigoris. Quod licet utrunque æquali modo metuendum ſit, tamen diſſimiliter nocet. Nam calore liquefacta defluunt mella. quæ ſi fuerint frigore condurata, conſtrictas apes interimunt.

SPIRAMENTA. Exitus alibi, *Sevi ſpiracula Ditis.* FVCOQVE. Genus eſt herbæ, unde tinguntur veſtes. Fucum autem & flores pro cera poſuit, quam ex his colligunt rebus.

HÆC IPSA AD MVNERA. Ad officia coangustandarum cavernarum.

ET VISCO ET PHRYGIÆ SERVANT PICE LENTIVS IDÆ. Ordo eſt, Servant gluten, quod eſt lentius, & viſco, & Phrygiæ Idæ pice. SERVANT autem mire ait: nam pilas quaſdam in alveariis faciunt, de quibus poſtea cerea tecta componunt.

SI VERA EST FAMA. Si credendum eſt apes poſſe terras effodere.

E LEVI RIMOSA CVBILIA LIMO. Alii ET LEVI legunt. Vnus tamen ſenſus eſt. Nam hoc dicit; Quod illæ nimio labore perficiunt, tu è levi unge rimoſa cubilia circumfovens limo, etiam raras frondes ſuperimiice. Quod ideo fit, ne vel limus crepet, vel cavernæ aut Sole penetrentur, aut frigore.

TAXVM SINE. Venenatam arborem. Ipſe in bucolicis, *Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.* Mel enim peſſimum exinde gignitur.

VARIORVM.

COPIA THYMBRÆ FLOREAT. Sarrietam vulgus vocat: cui Columella lib. IX. cap. 4. tribuit ſecundam à thymo laudem. RAMVS.

IRRIGVVMQVE. Qui irrigat, alias qui irrigatur. PHIL.

FVCOQVE. *Fucus* eſt genus ceræ, qua pro glutine abuntur. Græci propolim vocant. Alii ſic: *fuco* pro medicamento poſuit. Plautus in Penulo: *Vitia corporis fuco occulunt.* Sed vide ne de galbano dicat, quod ſeparatim ſolent præparare, propter remedia quibus adverſus animalia utuntur ſibi infeſta. Vnde ipſe alibi adverſus colubros hoc dicit adhiberi. PHILARG.

ORAS. *Oras* autem alveariorum. PHILARGYRIVS.

GLVTEN. Hic *gluten*. Salluſtius autem, *hic glutino adoleſcebat.* PHIL.

MVNERA. *Munera*, utrum officia, an quod illis munera conferas, & alveos earum communias. PHILARG.

LENTIVS. Tenacius. PHIL.

PROPIVS. Vt, *propius ſtabulis armenta tenerent.* & alibi: *Vota metu duplicant matres, propinſque periculi. Hic amor.* PHILARG.

Vre foco cancros, altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulſu
Saxa ſonant, vociſque offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, ubi pulſam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cœlumque æſtiva luce recluſit:
Illæ continuo ſaltus, ſylvaſque peragrant,
Purpureoſque metunt flores, & flumina libant
Summa leves. hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem, nidoſque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emiſſum caveis ad ſidera cœli
Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen,
Obſcuramque trahi vento mirabere nubem;
Contemplator: aquas dulceis, & frondea ſemper
Tecta petunt: huc tu juſſos aſperge ſapores,
Trita meliphylla, & cerinthæ ignobile gramen:

SERVII.

RVBENTES CANCROS. Odore enim ipſo pereunt. Rubentes autem cum uruntur :non quia per naturam ſint huius coloris. ALTÆ NEV CREDE PALVDI. Ne facile mergantur.

VOCISQVE OFFENSA. Reſonat Echo repercuſſa : quam apes vehementer horrere manifeſtum eſt.

PVLSAM HYEMEM SOL AVREVS EGIT. Secundum Phyſicos: qui dicunt quo tempore hic hyems eſt, æſtatem eſſe ſub terris : & verſa vice, cum hic æſtas,illic hyemem. Quod etiam Lucretius exequitur, & trahit in argumentum putealem aquam, quæ æſtate frigidiſſima eſt: hyeme vero calidiſſima.

METVNT FLORES. Secant. Vnde & meſſores dicti ſunt. Sane meto, metis, facit præteritum perfectum meſſui.

HINC. Ex floribus ſcilicet,ex quibus primo mel, mox pullos efficiunt. NESCIO QVA DVLCEDINE LÆTÆ. Quadam arcana ratione naturæ.

MELLA TENACIA FIGVNT. Quia cum inverſi ſunt favi, mel tamen inde non funditur. Vnde ait TENACIA. quæ in reſupinatis favis cohærent.

CAVEIS. Alvearibus. ÆSTATEM LIQVIDAM SVSPEXERIS AGMEN. Per ver ſerenum.

CONTEMPLATOR. Pro intuere. nam tempus futurum pro præſenti poſuit ab imperativo modo. AQVAS DVLCEIS, ET FRONDEA SEMPER. Propter hoc ait ſupra, *Et tenuis fugiens per gramina rivus, Palmaque veſtibulum.*

TRITA MELIPHYLLA. Varro hanc herbam apiaſtrum dicit, in primo libro operis ruſtici. CERINTHÆ IGNOBILE GRAMEN. Vile, ubique naſcens.

VARIORVM.

VRE FOCO CANCROS. Ariſt. ix. Hiſt. cap. 40. Mundiſſimum omnium hoc animal; oderunt non ſolum fœdos odores, ſed etiam unguentorum delicias: ex quo fit, ut homines his delibutos percutiant. Vide & Varronem lib. 3. cap. 16. RAMVS.

ODOR COENI GRAVIS. Ordo eſt: odor gravis, quia & levis dicitur. ut Salluſtius: *Apud Cordueno amomum & alia leves odores gignuntur.* PHIL.

IMAGO. Quæ Græce Ἠχώ, Latine *imago* dicitur. Cic. Tuſc. III. *reſonat tanquam imago.* hic autem ſonus facit eas fugere. PHIL.

EGIT. Pro perſequitur. PHIL.

LIBANT. Deguſtant. alibi, defundunt: ut, *pateras libare Iovi.* PHIL.

MELLA TENACIA FINGVNT. Mel non ipſas facere apes, ſed rorem candentem deferre, argumento eſt, quod uno aut altero die cellas melle repletas inveniunt apiarii. Item, autumno mel, poſteaquam detractum eſt, non reparatur; cum tamen illo etiam tempore flores proveniant. RAMVS.

NARE. Provolare. ut Ennius in primo: *Transnavit vita per tenera caligine aurae.* proprietas tamen vocis aptior eſt natantibus, quam volantibus. PHILARG.

MELISPHYLLA. *Meliſphylla* herba eſt, quam ut ait Varro, alii apiaſtrum, alii melinem appellant. PHILARG.

CERINTHE. *Cerinthe* à Cerintho urbe Bœotiæ, in qua plurima naſcitur. Herba eſt, perpaucis etiam eruditis cognita: *cujus flores* (auctore Geſnero) *cæruli & pallidi ſunt, folia punctis quibuſdam notata, &c.* Vide & Plinium lib. 21. cap. 12. & Theophraſt. lib. 6. cap. 7. hiſt. plant. Melanchron leviter ſuſpicabatur, *lilium convallium* eſſe. TAVSMANNVS. PHILARGYRIVS.

IGNOBILE. *Ignobile* autem non omnibus notum: *ignobile gramen*, vile, ubique naſcens. PHILARGYRIVS.

Tum

Tinnitusque cie, & matris quate cymbala circum.
Ipsæ considunt meditatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint (nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet longe præscisscere. namque morantes
Martius ille æris rauci canor increpat, & vox
Auditur, fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter se coëunt, pennisque coruscant;
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem, atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactæ sudum, camposque patentes,
Erumpunt portis, concurritur: æthere in alto
Fit sonitus; magnum mistæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt. non densior aëre grando,

SERVII.

MATRIS CYMBALA. Quæ in ejus tutela sunt, ideo quod similia sunt hemicyclis cæli, quibus cingitur tetra, quæ est mater deorum.

MORE SVO. Naturali ratione, cujus causa non redditur. Quis enim novit cur æris sono redeant in alvearia? licet ipse paulo post dicit, *Crepitantiaque æra secuta, Dictæo cæli regem pavere sub antro.*

INCESSIT. Ingruit, invasit. Alibi, *Incessi muros, ignes ad tecta volare.* Et incessit regibus, figuratum est: nam incessit reges dicimus.

TREPIDANTIA BELLO CORDA. Alacritate pugnandi: non timore. Alibi, *Exultantiaque haurit corda pavor pulsans.*

MORANTES. Tarde incedentes. FRACTOS. Collisos.

TREPIDÆ COEVNT. Festinant inter se in alveatibus. PENNISQVE CORVSCANT. Quemadmodum scuta milites commovent.

VOCANT CLAMORIBVS HOSTEM. Provocant.

VER NACTÆ SVDVM. Serenum post pluvias. ut, *Per sudum rutilare vident.* CAMPOSQVE PATENTES. Ideſt per aëtem purum & liquidum, non nubibus clausum: & ita aër, campus est apum, ut mare navium, hominum solum. Ipse in quinto, *Subtrahiturque solum.*

GLOMERANTVR IN ORBEM. More bellantium. NON DENSIOR AERE GRANDO. In aliis enim bellis victi tantum pereunt: in certamine vero apum, etiam victrices. Nam dicturus est, *Animasque in vulnere ponunt.*

VARIORVM.

MATRIS QVATE CYMBALA. Quidam ad Rhea partum referunt, Idæos Dactylos, & sonum, qui ad avertendum Iovis vagitum, ne proderetur Saturno, in sacris mysteriis repræsentabatur. Cymbala vero, non tantum Cybeles sacris & Isidis, ut Hesychius demonstrat, sed & Bacchi orgiis adhibebantur. Vnde Propert. lib. 3. *Cymbala Thebanæ concrepuere Deo.* GERMAN.

TINNITVSQVE CIE, ET MATRIS QVATE, &c. Plin. lib. 11. c. 20. Gaudent plausu atque tinnitu æris, eoque convocantur: quo manifestum, auditus quoque inesse sensum. Arist. tamen, Histor. lib. 9. cap. 40. hac de re ambigit, dicens: Gaudere etiam plausu atque sonitu apes videntur. Quapropter tinnitu æris, aut fictilis, convocari eas in alvum ajunt. Quamquam incertum est an audiant, & voluptate ne, an formidine id faciant. PONTAN.

SIN AVTEM AD PVGNAM EXIERINT. Longior solito parenthesis. est enim ordo: sin autem ad pugnam exierint, motus animorum, *atque hæc certamina tanta Pulveris exigui jactu compressa quiescent.* PHIL.

AVDITVR, FRACTOS SONITVS IMITATA. Innuit fragorem & stridorem æreum tubarum, qui refringi & rumpi magis, quam edi videtur: quem murmur tumultuantium apum quodammodo imitatur. Non autem in hanc sententiam *fractos sonos* accepit Tacit. lib. 14. Annal. sed pro mollibus usurpavit. GERMAN.

CORVSCANT. Splendent. PHIL.

IPSA AD PRÆTORIA DENSÆ. Castrense vocabulum ad apum tumultum transtulit. Est enim in expeditione Prætorium, ubi præfectus exercitus præsidet, & jus dicit; ut in urbe ubi Prætor. Hinc ex sententia Columellæ & Palladii prætoria in rusticis prædiis ampla ædificia accipiuntur. GERMAN.

SVDVM. *Sudum* est serenum subhumidum. proprie autem *sudum* pars serena inter nubes, quasi semiudum. PHIL.

Digitized by Google

Nec de concuſſa tantum pluet ilice glandis:
Ipſi per medias acies, inſignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore verſant,
Vſque adeo obnixi non cedere; dum gravis aut hos,
Aut hos verſa fuga victor dare terga coegit.
Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambos:
Deterior qui viſus, eum, ne prodigus obſit,
Dede neci: melior vacua ſine regnet in aula.
Alter erit maculis auro ſqualentibus ardens:
(Nam duo ſunt genera) hic melior, inſignis & ore,
Et rutilis clarus ſquamis: ille horridus alter
Deſidia, latamque trahens inglorius alvum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis.
Namque aliæ turpes horrent; ceu pulvere ab alto
Cum venit, & terram ſicco ſpuit ore viator
Aridus: elucent aliæ, & fulgore coruſcant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.

SERVII.

TANTVM PLVIT ILICE GLANDIS. Erit nominativus hæc glans.

INGENTES ANIMOS. Statius. *Maior in exiguo regnabat corpore virtus.* Homerus, μικρὸς μὲν ἔην θεὸς ἀλλὰ μαχητής.

PVLVERIS EXIGVI IACTV. Quia cum pulverem viderint, ſperant tempeſtatem futuram, quæ eis plurimum nocet.

DETERIOR QVI VISVS. Pejor à malo dicitur: deterior à meliore. PRODIGVS. Non mella conficiens, ſed mella conſumens. Ideo autem regem ſolum præcipit occidendum, quia eo amiſſo, ſuus diſſipatur exercitus. Nam, *Vt binæ regum facies, ita & corpora plebis.*

SQVALENTIBVS. Splendentibus: quod à ſquamis venit. ut, *Squamis auroque trilicem.* Nam ſi à ſqualore eſt, ſordidum ſignificat; ut, *Squallentem barbam.*

TERRAM SICCO SPVIT ORE VIATOR. Aut in terram: aut re vera terram, propter pulverem.

PARIBVS LITA CORPORA GVTTIS. Similibus, id eſt aureis habentes diſtincta corpora: Nam lita, eſt illita, diſtincta.

VARIORVM.

INGENTES ANIMOS ANGVSTO IN PECTORE. Videtur Maro reſpicere ad cauſam Phyſicam, qua magnitudo & anguſtia animi, proportione cordis diſcernuntur, ea ratione, ut ab Ariſtot. magno, amploque cordis ſpatio prædita animalia meticuloſa cenſeantur. GERMAN.

AMBOS. Legitur & *ambo*: Revocare autem apes vel laſte, vel aqua mulſa Plinius dicit. PHILARGYRIVS.

DETERIOR. Modo quare deterior, ſi ille ſervatur, qui malus eſt? ſolvitur. deterior minus bonus. ut,

Triſtior & lachrymis oculos ſuffuſa nitentes.

PHILARG.

VACVA. Hic ad æmulum refertur, ut *Sola domo mœret vacua*, in qua maritus non erat. PHILARGYRIVS.

ALTER ERIT MACVLIS AVRO, &c. Hæc ex Ariſtotele interpretata notat Columella lib. 9. c. 3. quem vide lib. 5. Hiſt. animal. cap. 21. TAVRMAN.

LATAMQVE TRAHENS INGLORIVS ALVVM. Nimirum & priſci Imperatores in habendo delectu, nimium obeſo ventre militem rejiciebant. Sed nec generoſis apibus alvus protenſior convenire videtur, cum compreſſiore & graciliore corpore gens apum genuina eſſe ſoleat. GERMAN.

BINÆ REGVM FACIES. Faciem totius corporis formam poſuit prudens antiquitas. Vt ab aſpectu ſpecies, à fingendo figura; ita à facturæ corporis facies. Plaut. Pœnulo. *Sed earum nutrix quæ ſit facie, mihi expedi: ſtatura mea magna, corpore aquilo, ipſa eſt.* NONIVS.

TERRAM SICCO SPVIT ORE. Terræ hujus formam aliquando repræſentavit his verbis, de veneficiis agens Petronius, *Turbatum ſpato pulverem medio ſuſtulit digito, frontemque repugnantis ſignavit.* GERMAN.

LITA. Ordo eſt: ardentes auro corpora, & paribus guttis lita. PHIL.

Digitized by Google

Hæc potior ſoboles: hinc cæli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum Bacchi domitura ſaporem.
At cum incerta volant, cæloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, & frigida tecta relinquunt;
Inſtabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe: non illis quiſquam cunctantibus altum
Ire iter, aut caſtris audebit vellere ſigna.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et cuſtos furum, atque avium, cum falce ſaligna
Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.
Ipſe thymum, pinoſque ferens de montibus altis,
Tecta ſerat late circum, cui talia curæ:
Ipſe labore manum duro terat; ipſe feraces

SERVII.

POTIOR SOBOLES. Ad mella ſcilicet procreanda. CŒLI TEMPORE CERTO. Et cum oriuntur Pleiades, & cum occidunt: id eſt verno & autumno.

DVLCIA MELLA. Non eſt ſuperfluum epitheton. Nam ideo ait dulcia, quia etiam ſunt amara, ut Corſicana; ſicut in bucolicis diximus.

LIQVIDA. Defæcata, ſine ſordibus: non quæ fluunt, nam mala ſunt. DVRVM BACCHI DOMITVRA SAPOREM. Apta muſto. Bene autem ait durum ſaporem: quia majores vina aſperrima, mellis dulcedine temperabant.

FRIGIDA TECTA. Melle vacua, inoperoſa. contra, FERVET OPVS. è contra Terentius: *Nimirum hic homines frigent.*

INSTABILES ANIMOS. Suadentes inanem vagandi licentiam.

QVISQVAM. Subaudi militum: aut certe quiſquam de exercitu.

ALTVM IRE ITER. Aut ludendo in altum volare, aut in bella procedere, alias non audebit.

CROCEIS FLORIBVS HORTI. Tam odoris optimi quam coloris: non enim dicit illic crocum ſolum eſſe debere.

FALCE SALIGNA. Facta de ſalice: quaſi in ſimulachro ligneo.

HELLESPONTIACI SERVET TVTELA PRIAPI. Non dicit Priapum illic eſſe debere, ſed præcipit tales eſſe hortos: ut mereantur deum habere cuſtodem. Hic autem Priapus fuit de Lampſaco civitate Helleſponti: de qua pulſus propter virilis membri magnitudinem, poſt in numerum deorum receptus, meruit numen eſſe hortorum. De hoc Horatius, *Nam furtis dextra coërcet, Obſcœnoque ruber porrectus ab inguine palus: Aſt importunas volucres in vertice arundo Terræ fixa.* Dicitur autem præeſſe hortis propter eorum fœcunditatem. nam cum alia terra ſemel creet aliquid, horti nunquam ſine fructu ſunt.

IPSE THYMVM. Diligens ruſticus, & cultor horrorum.

IRRIGET IMBRES. Id eſt aquas. Iuvenalis, *In tenues plantas facili diffunditur hauſtu.*

VARRONIS.

COELI. Vt, *cœli menſes & ſidera ſerva*: & inde, *ubi quarta ſitim cœli collegerit hora*. PHIL.

TV REGIBVS ALAS ERIPE. Columella cap. 10. Nam veluti quadam compede retinebimus erronem ducem detractis alis: qui fugæ deſtitutus præſidio, finem regni non audet excedere: propter quod ne ditionis quidem ſuæ populo permittit longius evagari.

GRAECIS. Ipſe alibi: *ſertiſque recumbit alant.* Id eſt olent. PHILARG.

CVSTOS FVRVM. Hic *cuſtos* pro obſervator & prohibitor. & alibi: *Hortorum cuſtos cum falce ſaligna, &c.* PHIL.

HELLESPONTIACI. Quoniam in Lampſaco civitate Helleſponti nutritus eſt. Hunc Liberi & Veneris filium, hortis, & vineis cuſtodem datum ajunt. PHILARG.

IPSE THYMVM PINOSQVE, &c. Ibi Philargyrius: *legitur & tinos. eſt autem laurus ſylveſtris cæruleæ baccæ.* utrum pinos an tinos laurum eſſe vult ſylveſtrem? de tino capiendum. Plinius lib. 15. cap. ult. de lauro: *poſtea acceſſere genera: tinum hanc ſylveſtrem laurum aliqui intelligunt, nemorilli ſui generis arborem: differt color: eſt enim cæruleæ baccæ.* Primum igitur de Græcorum Chamæpitye accipiunt, verum multa video quæ obſtent. Chamæpityn Græcorum, Latine *pinum* vocari, nemo veterum tradidit. *Pinos* ergo nec de pinis arboribus, nec de Chamæpitye, nec de pityuſa exponere licet. *Pinus* Latine dicitur de arbore tantum. ſi de alia arbore aut frutice dicta eſt, quæ non pinei generis, epitheto aliquo, aut productione nominis, aut alia denique nota diſtingui oportuit. SALMASIVS.

Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam ſub fine laborum
Vela trahamus, & terris feſtinem advertere proram:
Forſitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem: biferique roſaria Peſti:
Quoque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio ripæ; tortuſque per herbam
Creſceret in ventrem cucumis: nec ſera comantem
Narciſſum, aut flexi tacuiſſem vimen acanthi,
Pallentesque hederas, & amantes littora myrtos.
Namque ſub OEbaliæ memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galeſus,
Corycium vidiſſe ſenem: cui panca relicti

SERVII.

VELA TRAHAM: ET TERRIS FESTINEM ADVERTERE PROAM. Illam allegoriam reſpicit, qua eſt uſus in primo; *Ades, & primi lege littoris oram.* Item, *Pelagoque volans da vela patenti.*

PINGVES HORTOS. Fœcundos. BIFERIQVE ROSARIA PESTI. Peſtum oppidum eſt Calabriæ, in quo uno anno bis naſcitur roſa.

CRESCERET IN VENTREM CVCVMIS. In curvaturam. Ideo autem ſic qui per herbam. nam rectus creſcit ſi pendeat. Sane hic cucumis, hujus cucumis declinatur; ſicut agilis, ſecundum idoneos. Nam neoterici hujus cucumeris dixerunt: ſicut pulvis pulveris. NEC SERA COMANTEM NARCISSVM. Sero flores habentem.

OEBALIÆ TVRRIBVS ALTIS. OEbalia ipſa eſt Laconia: unde de Caſtore & Pollnce ait Statius, *OEbalidæ fratres.*

GALESVS vero fluvius eſt Calabriæ, qui juxta civitatem labitur Tarentinam, in qua ſe hortos optimos vidiſſe commemorat. OEbaliæ autem turres ait quas condiderant hi, qui de OEbalia venerant. Nam ut etiam in tertio Æneidos diximus. Lacones diu bello attriti ab Athenienſibus, & inopiam timentes virorum, præceperunt ut virgines eorum, cum quibuſcunque concumberent. quo facto cum poſt victoriam juvenes de incertis parentibus nati erubeſcerent originem ſuam (nam & Partheniæ appellabantur) duce Phalanto octavo ab Hercule navigiis profecti, venerunt ad oppidum Calabriæ; quod Taras Neptuni filius condiderat: & id auctum habitaverunt.

CORYCIVM VIDISSE SENEM. A *Cilicia*: Corycos enim civitas eſt Ciliciæ, in qua antrum illud famoſum pene ab omnibus celebratum. Et per tranſitum tangit hiſtoriam memoratam a Suetonio. Pompejus enim victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria agros donavit. Vnde Lucanus, *An melius figent piratæ magne coloni.* Male autem quidam CHRYCIVM proprium aſſerunt eſſe nomen, cum ſit appellativum ejus qui more Corycio, hortos excoluit. Quod etiam Plinii teſtimonio comprobatur.

VIDISSE SENEM. Ordo eſt, Memini vidiſſe. dicimus autem & meminì videre. Terentius, *Memini videre, quo equior ſum Pamphilo, ſi ſe illam in ſomnis.* RELICTI. Deſerti atque contempti. Quis enim agrum non ſperneret nulli rei aptum, non vitibus, non frumentis vel paſcuis?

VARIORVM.

IRRIGET. Irrigare ergo duobus modis dicimus: ut, *irriguo nihil eſt elutius horto*: & *irriguumque bibant violaria fontem.* PHIL.

IMBRES. Quomodo imbres irriget, cum terra aqua irrigetur? ſolvitur. bene dixit, Irrigat enim qui mittit, & cui mittit. alibi: *At Venus Aſcanio placidam per membra quietem Irrigat.* PHIL.

PÆSTVM. *Paſtum* civitas Lucaniæ. Hæc civitas Poſidonia dicitur: & eſt in agro Salentino, colonia Tarentinorum. PHILARG.

AVT FLEXI. *Flexi* pro flexibilis. PHIL.

VIMEN. *Vimen* pro caule poſitum. PHIL.

OEBALIÆ. *OEbaliam* arcem Tarentinam dicit à Lacedæmonio OEbalo, longe petito *epitheto*, quia Lacedæmonii duce Phalanto Tarentum condidemnt oppidum, quod præterfluit Galeſus flumen. Pompejus cum oppugnaret piratas, remigibus eorum promiſit agros, ſi viciſſet eorum adjutorio. Quorum proditione victor, Tarentinorum agros veteranis diviſit: & quicquid deterrimum fuit, remigibus dedit. PHIL. PROBVS.

QVA NIGER HVMECTAT GALESVS. Non videtur competere Galeſo, ut niger dicatur: nam à γάλα γάλακτος lacte, derivatur; quod contrarium eſt nigro. Ideo penitus affirmat SCOPPA. 2. 8. *piger*, & non *niger* legendum eſſe, eo magis, quod accolæ tradunt, inſtar lacus parum currentis eſſe, quo fœminæ pannos lavant. Verum *Nigrum* Turnebus profundum interpretatur. Quid ſi autem *nigrum Galeſum* dixit, ut nemus nigrum, lucum opacum & umbroſum dicimus. ut & Propert. *Tu cave umbroſi ſubter ſpineta Galeſi.* GERMAN.

CORYCIVM. *Corycium*, Cilicium à monte & civitate Ciliciæ Coryco. Alii *Corycium* non natione ſed peritia, quod hæc gens ſtudioſe hortos colat. & ſic dictum eſt, ut *Arcades ambo*. Certe civitas illa Ciliciæ Corycos, inſignis antro Corycio. PHIL. GERM.

Ingera

Ingera rura erant. nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens, vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis: seraque revertens
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno carpere poma,
Et cum tristis hyems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frenaret aquarum:
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi.
Æstatem increpitans seram, Zephyrosque morantes.
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & spumantia cogere pressis
Mella favis: illi tiliæ, atque uberrima pinus:
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pyrum, & spinos jam prruna ferentes,

SERVII.

RARVM HOLVS. Id est pantile. VESCVMQVE PAPAVER. Quo vescimur. Nam est aliud lethæum, quo non utimur. nam vescas salicum frondes aliter dictum est.

REGVM ÆQVABAT OPES ANIMIS. Bene animis, non potestate: quia regum more cibis non comparatis utebatur.

FRIGORE SAXA RVMPERET. Vnus est enim, ut diximus, effectus & caloris & frigoris. GLACIE CVRSVS FRENARET AQVARVM. Mira varietas. Nam superaait, *Concrescunt subita currentia in flumine crusta.*

ÆSTATEM INCREPITANS SERAM. Tarde venientem, quum ille jam ejus carperet fructus.

ERGO APIBVS FOETIS IDEM, ATQVE EXAMINE MVLTO. Ne sine causa hortos descripsisse videretur.

ILLI TILIÆ ATQVE VBERRIMA PINVS. Illi, uberrima scilicet: Nam per naturam & tiliæ & pinus steriles esse dicuntur.

SERAS. Majores: quod nimiæ difficultatis est. IN VERSVM. In ordinem. ut, *Triplices pubes quam Dardana versa Impellunt.* DISTVLIT. Transtulit. Nam mutavit præpositionem.

EDVRAM. Nimium duram, validam. ET SPINOSIAM PRVNA FERENTES. Prunorum arbor vocatur spinus, genere masculino. Nam sentes, has spinas dicimus.

VARIORVM.

OPORTVNA SEGES. *Seges* pro terra. PHILARG.

RARVM. Pro præcipuo & summo. PHILAR.

VESCVM. *Vescum* tria significat, minutum, edule, multum. PHIL.

DAPIBVS INEMPTIS. Sibi in horto suo natis, nullo pretio comparatis. Hor. Ode 2. de vita rust.

Et horna dulci vina promens dolio,
Dapes inemptas apparat.

Et 2. Sat. 2. *Non pisces urbe petitos, sed pullo atq; haedo.* PONTAN.

CARPERE POMA. Pro carpebat, infinitum pro indicativo. PHIL.

FETVS. Non sic dixit quasi pariantur, sed quasi studiose examinare parantibus. PHILARG.

VBERRIMA PINVS. Hic duplicem fuisse scripturam ipsius Virgilii manu annotat Philargyrius, *pinus & tinus*, his verbis: *ipsius autem manu duplex fuit scriptura, pinus & tinus: uberrima hic pro plurima: fructum enim nullum fert tinus, sed multa semina facit.* ita distinguendum. per *semina* intelligit baccas cæruleas. Vir magnus, qui pinum ibi Chamæpityn esse contendit, non est audiendus: in Culice vero, & apud Columellam, cum de pinu arbore minime conveniat intelligi; nec alia sit pinus, de qua locus capi possit, necessario *tinus* reponi debet. lauri sylvestris genus est, ideo semper virens, & minor lauro, ut sylvestria omnia urbanis fere minora, sic frutex magis quam arbor, SALMAS. in Plinian. Exerc.

DISTVLIT. In diversum locum tulit, quasi disposuit & *seras*, hic, vetulas & magnas. Sallustius in XII *serum bellum in angustiis fore*, pro magnum. PHIL.

EDVRAM. E præpositio adimit significationem, & adjicit. Hic ergo *eduram*, nimium duram, &c. PHILARG.

Iam-

Digitized by Google

Iamque miniſtrantem platanum potantibus umbram.
Verum hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis
Prætereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus, quas Iupiter ipſe
Addidit, expediam: pro qua mercede canoros
Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ,
Dictæo cæli regem pavere ſub antro.
Solæ communes natos, conſortia tecta
Vrbis habent, magniſque agitant ſub legibus ævum:
Et patriam ſolæ, & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æſtate laborem
Experiuntur, & in medium quæſita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, & fœdere pacto
Exercentur agris: pars intra ſepta domorum

SERVII.

SPATIIS INIQVIS. Anguſtis. ut, *Spatioque ſubit Sergeſtus iniquo.* Et dicit ſe carminis brevitate conſtrictum, hortos plenius non poſſe deſcribere.

ALIIS. Gargilium Martialem ſignificat.

NATVRAS APIBVS QVAS IVPPITER IPSE ADDIDIT. Naturas pro moribus poſuit. Addidit autem, aut dedit: aut revera addidit. Neceſſe enim eſt, eas etiam ante habuiſſe mores aliquos proprios.

PRO QVA MERCEDE CANOROS. Ordo eſt, *Expediam naturas apum: quæ canoros Curetum ſonitus crepitantiaque æra ſecuta, Dictæum cæli regem pavere ſub antro.* PRO QVA MERCEDE. Id eſt gratia vel labore.

SOLÆ COMMVNES NATOS, CONSORTIA TECTA VRBIS HABENT. Nam ut etiam Donatus dicit, tragicum eſt, & ultra carmen Georgicum ſi accipiamus, pro qua mercede, exclamationem eſſe: ut ſit, pro quanta hoc mercede fecerunt? ſcilicet ut Iovem alerent: quem Ops Saturni uxor Curetibus, Coribantibus, & Idæis dactylis cuſtodiendum dedit, in monte Cretæ Dictæo: ne eum Saturnus conſumeret, ut filios omnes ſolebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, ut diximus, temporum deus eſt, quæ in ſe revolvuntur in æternum. Tunc itaque apes æris ſecutæ ſonum, Iovem melle aluiſſe dicuntur: pro qua re eis poſtea præſtitit Iuppiter, ut haberent liberos ſine ullo concubitu.

SOLÆ COMMVNES NATOS. Plato in libris quos περὶ πολιτείας ſcripſit, dicit amori reipublicæ eſſe nihil præponendum. Omnes præterea & uxores & liberos, ita nos tanquam communes habere debere: ut charitas ſit non libido confuſa. Quod præceptum dicit nullum præter apes ſervare potuiſſe.

MAGNIS LEGIBVS. Id eſt æternis, nunquam mutabilibus. Iiſdem enim legibus ſemper uruntur: nec eas, ut homines, ſæpe commutant.

NOVERE PENATES. Chariſſima habent. ut, *Hic inter flumina nota*, id eſt chara.

IN MEDIVM QVÆSITA REPONVNT. Quæſita & parta in commune conſervant. Ipſe alibi, *In medium quærebant.*

VICTV. Victui. FOEDERE PACTO, ut viciſſim in alvearibus, vel in agris laborent.

VARIORVM.

IAMQVE MINISTRANTEM PLATANVM POTANTIBVS, &c. Non temere Maro Platanum potoribus conciliat: quandoquidem auctoribus Plinio & Macrobio, Platani vino exhilarantur & aluntur: adeo ut Hortenſius petierit à Cicerone diem actionis commutari, quod eſſet eo die iturus in Tuſculanum ad platanos ſuas vino irrigandas. Nempe & reſpexiſſe arboris naturæ habitum poëta videtur, quæ in modum tecti ab antiquis concamerari ſolebat, qualem celebrat Martial. lib. 9. Epigrammat.

Ædibus in mediis totos amplexa penates,
Stat platanus denſis Cæſariana comis.

GERMAN.

NVNC AGE NATVRAS APVM. De moribus & ingenio Apum. Quod ne quis nimium miretur, addit Iovis id peculiare donum aut mercedem potius eſſe, ut cujus nutrices in ſpecu Dictæo extiterint, ut ait Columell. lib 9. cap. 2. TAVBMAN.

CREPITANTIAQVE ÆRA SECVTÆ. Æris vim multa in priſcis monumentis atteſtari videntur. Omnino ſi quidem pleraque ænea ad rem divinam adhiberi ſolita, pluſcula indicio ſunt, & in his maxime ſacris, quibus delinire aliquos aut devovere, aut denique exigere morbos volebant, quod ſignificare hic videtur poëta. RHODIGIN. lib. 29. cap. 6.

DICTÆO. Sed & hoc poëticum eſt. PHIL.

NAMQVE ALIÆ VICTV INVIGILANT. Id eſt victui. ut, *victui invigilant pueri.* Sic Ariſt. Hiſt. lib. 9. cap. 40. Partiuntur inter ſe opera, ut aliæ flores convehant, aliæ exſtruant, aliæ poliant favos & dirigant, aliæ mella, aliæ erithacam, aliæ importent aquam ad cellas, & mella temperent, aliæ munus externum ſuboant. PHIL. RAMVS.

Narciſſ

Digitized by Google

Narciſſi lachrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suſpendunt ceras: alias, ſpem gentis, adultos
Educunt fœtus: alias puriſſima mella
Stipant, & liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti:
Inque vicem ſpeculantur aquas, & nubila cœli:
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes, fulmina maſſis
Cum properant, alii taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque: alii ſtridentia tingunt
Æra lacu: gemit impoſitis incudibus Ætna.
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter (ſi parva licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque ſuo: grandævis oppida curæ:
Et munire favos, & Dædala fingere tecta.
At feſſæ multa referunt ſe nocte minores,

SERVII.

NARCISSI LACHRYMAM. Narciſſi humorem. Quod autem ait Narciſſi lachrymam, alluſit ad fabulam: quia ut diximus, de puero eſt converſus in florem.

PRIMA FAVIS PONVNT FVNDAMINA. Græce κηρωπλάθες locant, duriore cera, quæ vix ferro poteſt frangi; quam colligunt de gummi arborum, & raſis lapidibus. unde paulo poſt dicit, *Sæpe etiam duris errando in ſcrobibus alas attriuere.* TENACES CERAS. Mella retinentes.

ADVLTOS EDVCVNT FOETVS. Educendo adultos faciunt.

CECIDIT CVSTODIA SORTI. Ex ſorte. Nam adverbium eſt, quod traxit à militia. Legimus enim, *Partibus æquabat æſtu, aut ſorte trahebat.*

AC VELVTI LENTIS CYCLOPES FVLMINA. Comparatio ad feſtinationem pertinens ſolam.

INNVMERVM. in ordinem. INNATVS. Inſitus. VRGET. Premit.

CECROPIAS. Id eſt Athenienſes, à rege Cecrope Atticæ, ubi optima mella naſcuntur.

GRANDÆVIS OPPIDA CVRÆ. Sicut ſenes muros tuentes, nec in bella prorumpunt.

DÆDALA TECTA. Ingenioſa. ut, *Dædala Circe.*

VARIORVM.

INQVE VICEM. Diviſit: nam ordo eſt; invicemque, & *aquas*, hic, pluvias. PHIL.

PVCVS. *Fucus* eſt ſimilis apibus, eo quod fit apibus nocens, quod cum ipſe nihil gignat, aliena conſumit. Plin. in lib. hiſtoriæ naturalis, quaſi imperfectas apes dicit, & habere aculeum negat. PHILARGYRIVS.

PECVS. *Pecus* autem veruſte, quia omnia animalia pecora dicebant. PHILARG.

FERVET OPVS. Iuxta declinationem ſæpe dictam, fervo fervis fervit. Hinc eſt, *ferrere Leucatem.* PHILARG.

FRAGRANTIA. Id eſt redolentia, aut *thymo fragrantia.* PHIL.

FVLMINA. *Fulmina properant*, veruſte ait; ut, Plautus, *Properat prandium.* & Ennius: *Feſtinant diem.* PHILARG.

TAVRINIS FOLLIBVS. Plautus: *Quam folles taurini habent, cum liqueſcunt petræ ferrum ubi ſit.* PHILARGYR.

FORCIPE. Compoſitum nomen ex formo & capiendum. *Formum* enim veteres calidum dixerunt. PHIL.

INNATVS. Id eſt inſitus. Ideo autem Athenienſes, quod illic mel optimum gignitur. PHILARGYRIVS.

CECROPIAS. *Cecropias* hic Atticas, quia Cecrops in Attica regnavit. PHILARG.

QVAMQVE SVO. Recte, ut labore ſuo quærant, non aliena diripiant. PHILARG.

Crura thymo plene: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos:
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora. rursus, eadem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras, & limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero à stabulis pluvia impendente recedunt
Longius, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circum tuta sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant, & sæpe lapillos,
Vt cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis natos & suavibus herbis
Ore legunt; ipsæ regem, parvosque Quirites

SERVII.

CROCVMQVE RVBENTEM. Sallustius in historiis ait, *In qua crocum gignitur.* genere neutro secundum artem usus est: hic poëtice masculino, referens ad puerum, qui in hunc florem dicitur esse conversus.

FERRVGINEOS HYACINTHOS. Ferruginei, id est nigri colotis.

CORPORA CVRANT. Se reficiunt, ut, *Fessique & equos & corpora curant.* Sane curare corpus, si de hominibus dicimus, & cibo & lavacro intelligimus, vel alterutro: si de apibus, tantum cibo accipimus.

SOPOR SVVS. Ipsis aptus. nam ideo *suus*, quia altum desinunt pro natura mellis, ut ipse alibi: *melle soporatis frugibus offam.* Sed melius, *suus*, pro exiguitate corpusculi sui.

AVT CREDVNT COELO. Scilicet suos volatus.

AQVANTVR. Aquam hauriunt ex vicino.

INSTABILES. Fluctuantes, id est jactante fluctu, stabiles ne sint.

CONCVBITV. Pro concubitui. Nam indulgeo illi dicimus. NEC CORPORA SEGNES IN VENEREM SOLVVNT. Id est, in libidinem non resolvuntur. Persius, *Ille in Venerem putris.* NIXIBVS. Partubus, à nitendo. Vnde & enixa dicimus.

VARIORVM.

FERRVGINEOS. Cæruleos dicit. Ipse enim dixerat: *sunt & vaccinia nigra.* qui enim Græce hyacinthus, Latine vaccinium dicitur. PHILARG.

MVSSANT. Hic murmurant. quæ vox ponitur & in tacendi significatione, ut apud Ennium in XVII. *Non possunt mussare boni, qui factam labore enixi militiam peperere.* Interdum & pro dubitare: ut, *mussat rex ipse Latinus, Quos generos vocet. Mussant* autem, murmurant. Ennius in X. sic ait: *Aspectabat virtutem legionis, sive spectans si mussaret, dubitaretque denique causa pugnandi fieret, aut duri labores.* PHIL.

ADVENTANTIBVS EVRIS. Sunt enim & frigore & flatu apibus infesti. Horat. 10. Epod.

Niger undentes Eurus inverso mari
Fractosque remos differat. TAVBMAN.

ILLVM ADEO PLACVISSE. *De procreatione Apum*: super qua audiatur Aristot. lib. 3. Generat. cap. 10. & lib. 5. Histor. Animal. cap. 21. & 22. & lib. 9. 40. & Plinius lib. 11. cap. 16.

CONCVBITV. Dativus casus est, ut supra, *vicis invigilant.* PHIL.

VERVM IPSÆ FOLIIS, &c. Materiam generandarum apum in foliis & herbis latere noluit ait. Quæ quidem quæstio & subtilis est, & varie agitata. TAVBMAN.

FOLIIS. Apes, ut Plinius ait, gallinarum more incubant, & vermiculos creant. Sed rectius videtur, & ne hoc quidem sciant, sicut concubitus nesciunt. PHILARG.

QVIRITES. Audaciter *Quirites*, cum proprie Romani sint. PHILARG.

Suffi-

Sufficiunt, aulaſque, & cerea regna refingunt.
Sæpe etiam, duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam ſub faſce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamvis anguſtus terminus ævi.
Excipiat: (neque enim plus ſeptima ducitur æſtas)
At genus immortale manet: multoſque per annos
Stat fortuna domus, & avi numerantur avorum.
Præterea regem non ſic Ægyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes
Obſervant. rege incolumi, mens omnibus una eſt:
Amiſſo, rupere fidem: conſtructaque mella
Diripuere ipſæ, & crates ſolvere favorum.
Ille operum cuſtos, illum admirantur, & omnes
Circumſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes:
Et ſæpe attollunt humeris, & corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.

SERVII.

REFIGVNT. Figunt. SVB FASCE. Sub onere. ut, *Injuſto ſub faſce viam*, dicit Cicero.

TANTVS AMOR FLORVM. supra de equis, *Tantus amor laudum, tanta eſt victoria cura.*

AT GENVS IMMORTALE MANET. Genus manet, ſcilicet per ſucceſſionem.

DOMVS. Familia. ut, *Da propriam Tymbræe domum.*

MEDVS HYDASPES. Fluvius Mediæ. De his autem gentibus Saluſtius dicit, *Adeo illis ingenita eſt ſanctitas regis nomine.* Quas tamen apes dicit amore circa regem ſuperare Virgilius.

OBSERVANT. Venerantur. Alias obſervare eſt callide advertere. Terentius, *Obſervas ſilum, quid agat, quid cum illo conſilii capiat.* MENS OMNIBVS VNA EST. Id eſt concordanter operantur & vivunt.

DIRIPVERE IPSÆ. Quæ etiam ipſæ animam, colligendo melle, impendere conſueverunt. ut, *Vtroque animam ſub faſce dederunt.*

STIPANTQVE FREQVENTES. Quaſi quodam ſatellitio ambiunt.

SÆPE ATTOLLVNT HVMERIS. Ætate ſcilicet feſſum.

PVLCHRAM MORTEM. Glorioſam: quippe quæ pro rege ſuſcipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more; qui ut in Saluſtio legimus, ſe regibus devovent, & poſt eos vitam refutant.

PARIORVM.

REFIGVNT. Id eſt ſufficiunt, ut *ſuffectus* dicitur *magiſtratus.* PHIL.

IMMORTALE. Ideo *Immortale genus.* & alibi *at* poteſt abundare conjunctio. eſt enim ordo: ergo ipſas quamvis anguſtus terminus, qui excipiat, genus immortale manet. PHILARG.

PRÆTEREA REGEM NON SIC ÆGYPTVS. Ægyptii ſacerdotes, cum populum regi ſuo obtemperatiſſimum hieroglyphice vellent innuere, apem effingebant, ſeu examen potius. Mira ſane quæ produntur de ſtudio & amore apum erga regem ſuum. Vid. Plin. lib. 11. & 17. PONTANVS.

PARTHORVM. His autem gentibus ait Saluſtius, adeo ingenita eſt ſanctitas religionis: quas gentes tamen apes dicit amore circa regem ſuperare Virgilius. PHIL.

HYDASPES. Apud omnes ſatis conſtat *Hydaſpen* flumen Indiæ eſſe, non Mediæ. ſed poteſt videri poëta Hydaſpen Medum dixiſſe, jure belli, quod Medi duce Alexandro, vicerint Porum Indorum regem, & in ſuam redegerint poteſtatem. Oritur autem Hydaſpes ex Caucaſo, & miſcetur Indo. PHILARGYRIVS.

OBSERVANT: REGE INCOLVMI. Cauſam vero tantæ obſervantiæ Ariſt. refert non ad ullam regiæ majeſtatis reverentiam, ſed ad phyſicam prolis rationem; quod illum tanquam marem, non tanquam ducem ſequantur. Sic enim ait lib. 13. de Generatione cap. 10. *Recte etiam reges intus manent, immunes omni negotio neceſſario, quaſi nati ad ſobolis procreationem. Magnitudine item præſtant, quaſi ad ſobolem generandam corpus eorum ſit inſtitutum. Quin & ſequi ſuos reges, ut faciunt, conſentaneum rationi, qua generationem apum à regibus proficiſci ſtatuimus.* RAMVS.

AMISSO RVPERE FIDEM. Alludit haud dubie ad morem Perſarum, qui regis intereunte fato, octo dies permiſſa licentia judiciis, legibuſque ſoluti & deſtituti, incerto rerum ordine jactabantur, ut ſuffecto in demortui locum novo rege, quantum in unius, regiſque perſona momentum poſitum eſſet, prioris recentiſque mali ſenſu, & reminiſcentia, populus cognoſceret. GERMAN.

His quidam ſignis atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
Ætherios dixere. Deum namque ire per omnes
Terraſque, tractuſque maris, cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenueis naſcentem arceſſere vitas.
Scilicet huc reddi deinde, ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed viva volare
Syderis in numerum atque alto ſuccedere cælo.
Si quando ſedem auguſtam, ſervataque mella
Theſauris relines; prius hauſtus ſparſus aquarum,
Ore fove, fumoſque manu prætende ſequaces.

SERVII.

HIS QVIDAM SIGNIS ATQVE HÆC EXEMPLA SECVTI. Locum hunc plenius eſt executus in ſexto, quem hoc loco breviter colligit; ut probet etiam apes partem habere divinitatis. Namque omnia animalia ex quatuor elementis & divino ſpiritu conſtare manifeſtum eſt. Trahunt enim à terra carnem, ab aqua humorem, ab aëre anhelitum, ab igne fervorem, à divino ſpiritu ingenium. Quod quia eſt in apibus ſicut etiam in hominibus (namque metuunt, cupiunt, dolent, gaudent: quæ probantur ex his quæ faciunt: dimicant enim, colligunt flores, providentpluvias) fateamur neceſſe eſt, etiam apes partem habere divinitatis. Vt autem hoc exemplis, id eſt rebus ſimilibus comprobaret, Lucretium ſecutus eſt: qui dicit ea quæ per ſe probare non poſſumus, à ſimilibus comprobanda: ventumque docet eſſe corporalem, non quod eum tenere vel cernere poſſimus, ſed quod ejus ſimilis æquæ effectus eſt, quam corporalem eſſe manifeſtum eſt.

HAVSTVS ÆTHEREOS. Divinos ſpiritus. DEVM NAMQVE IRE PER OMNES. Ipſe in ſexto, *talem ac terras campoſque lequentes Spiritus intus alit.* Lucanus, *Iuppiter eſt quodcunque vides, quocunque moveris.*

HINC PECVDES. Hinc, id eſt ex deo, ex divino ſpiritu ſumunt omnia: cum naſci cœperint, vitam: cæterum corpus ex quatuor elementis eſt, ut diximus.

SCILICET HVC REDDI. Sine dubio etiam cuncta diſſolvi & redire rurſus in originem ſuam neceſſe eſt.

LOCVM MORTI. Id eſt perditioni. Nihil eſt enim quod petire funditus poſſit, cum ſit τὸ πᾶν, id eſt omne in quod redeunt univerſa reſoluta. Res autem hæc quæ mors vocatur, non eſt mors: quippe quæ nihil perire facit, ſed reſolutio. Vnde mire pleriſque bene interitus dicta eſt, quaſi interveniens, & miſtarum rerum connexionem reſolvens. Lucretius: *Continuo hoc mors eſt illius, quod fuit ante connexo.*

SI QVANDO SEDEM AVGVSTAM. Id eſt alveatia. Et proprie Auguſtum eſt rectum, augurio conſecratum. Abuſive nobile, quaſi majeſtatis plenum.

THESAVRIS. Id eſt repoſitionibus: ac ſi diceret apothecis. SPARSVS. Spargens. Participium eſt pro participio.

ORE FOVE. Ipſo hauſtu ſcilicet. Et hoc dicit, Spargendo aquam imitare pluviam. Alii *Ore fave* legunt, ut ſit tace. etiam ipſe in quinto, *Ore fauete omnes.* Horatius. *Fauete linguis.*

FVMOSQVE MANV PRÆTENDE. Fumum etiam præfer. Quibus rebus cum territæ illæ diſceſſerint, impune poteris mella colligere. FVMOS SEQVACES. Quippe apum perſecutores. ut, *Maleaque ſequacibus undis.*

VARIORVM.

SECVTI. Pythagoræ ſectam verſat, quam & Stoici ſequuntur. & quidam accuſant, quod cum ſit Epicureus, alienam ſectam uſurpare videatur. ſed ego puto ſimpliciter referri ſententias philoſophorum. Neque enim ſtatim Epicurus debet videri, ſi libertate poëtica ait:

Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope ſtudiis florentem. PHILARG.

PECVDES. More ſuo *pecudes* & *armenta* diviſit, ut alibi: *Nec cura boum, qui cultus habendo ſit pecori.* PHIL.

VITAS. Id eſt animas. PHIL.

HVC REDDI. *Huc*, id eſt, unde ſumptæ ſunt animæ. PHIL.

OMNIA. Per omnes. PHIL.

NEC MORTI. *Nec morti* eſſe locum, pro, nec moti. PHIL.

SIDERIS. *Sideris*, pro, ſiderum. PHIL.

IN NVMERVM. *In numerum*, id eſt in modum. *Et alto ſuccedere cælo*, ut ipſa ſidera. PHIL.

SEDEM. Aliter *ſedem relines*, aliter mella. & utrum relines theſauros, an relines ſervata in theſauris, id eſt alvearia? PHIL.

ORE FAVE. Cum religione ac ſilentio accede. in XVI. Ennius: *Hic inſidiantes vigilant, partim requieſcunt tecti quiddam ſub ſcuto ore favente.* ponitur eadem vox & pro velle, apud Ennium in XIII. *Matrone melos complent ſpectare favente*, id eſt volente. PHIL.

FVMOSQVE MANV. Quia odores malos oderunt: Ideo, *prius hauſtus ſparſus aquarum.* PHIL.

Bis gravidos cogunt fœtus, duo tempora messis;
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, & Oceani spretos pede reppulit amnes;
Aut eadem sydus fugiens ubi piscis aquosi,
Tristior hybernas cœlo descendit in undas.
Illis ira modum supra est: laesaque venenum
Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hyemem, parcesque futuro,
Contusosque animos, & res miserabere fractas:
Aut suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis:
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus;
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis,
Aut durum timæ genus, aut invisa Minervæ

SERVII.

BIS GRAVIDOS COGVNT FOETVS. Gemina est fœcunditas mellis. DVO TEMPORA MESSIS. Id est fructus. Iuvenalis, *Veram deprendere messem Si libet*

TAYGETE SIMVL OS. Taygete una est de Plejadibus septem. ut autem etiam supra diximus, bis mel præcipit colligendum, orientibus Plejadibus, id est vere: item quum occidunt, autumnali scilicet tempore.

OCEANI AMNES. Homeri est, πᾶς ὠκεανὸς ῥέει. Amnes autem bene ait, quia in morem fluminis ejus fluenta reditura prorumpunt.

AVT EADEM SYDVS. Australem piscem significat, qui Aquarii undam ore suscipit. Vnde & AQVOSI addidit. Tunc enim piscis hic oritur, quo tempore Plejades occidunt.

TRISTIOR. Vel propter occasum, vel propter propinquantem jam hyemis asperitatem.

ILLIS IRA MODVM SVPRA EST. Excedunt modum. nam cum suo interitu irascuntur.

SPICVLA CÆCA. Brevia, quæ possunt latere. IN VVLNERE PONVNT. Non suo, sed à se illato. & Amphibolicè dictum est, ut cum Turni injuria matrem admonuit, quam inferebat: Item Sallustius, *Inferre validiorem*. scilicet quam inferebant validiores.

PARCES FVTVRO. Scilicet tempore.

CONTVSOS ANIMOS. Confractos. RES MISERABERE FRACTAS. Id est afflictas.

SVFFIRE THYMO. Id est fumigare: ut exinde inimica illis animalia fugiant. CERASQVE RECIDERE INANES, dum sine melle sunt ceræ. hoc dicit, si nihil habuerint in alvearibus, vel te tollente, vel exedentibus pravis animalibus, apibus minutatim incisam ceram ministra. Stelliones vero & cætera, thymi fumo ab eis repelle.

IGNOTVS. Ignobilis, vel ex improviso veniens.

ADEDIT. Consumpsit.

LVCIFVGIS BLATTIS. Per noctem vagantibus.

IMMVNISQVE FVCVS. A labore scilicet: ventri tantum indulgens.

IMPARIBVS ARMIS. Inæquali consilio. Namapes laborantes consumit. Alibi, *Et quærere conscius arma*. Id est consilium.

VARIORVM.

PETVS. *Flores* emendatum fuit. & bene gravidos flores, quod ex his omnia generant. PHIL.

ILLIS IRA MODVM SVPRA EST. De ira apum cavenda in mellatione, Plin. cap. 18. Est in exemplis, equos ab iis occisos. Necant vel maxima animalia ictu sui aculei. *Iracundissimæ, & pro capite corporis pugnacissimæ sunt apes*, inquit Seneca lib. 1. de Clementia, cap. 19. PONTANVS.

DVRAM. Id est gravem. PHIL.

PARCES. Id est parces alimento illius futuro. PHILARG.

STELLIO. Auctor est Plinius, stellionem animal esse generi humano valde noxium; quo mulieres quoque uti soleant ad veneficium, quia homini plurimum invidet: quodque, cum natura pellem suam homini ad morbi comitialis depulsionem & remedium commodam & salutarem intelligat, eam detractam prorsus voret, ne suo frui beneficio queat homo. Ab hoc stellione, & variis ejus interfinctionibus, juris interpretes stellionatus crimen & nomen deducunt. GERMAN.

IMMVNISQVE SEDENS, &c. *Immunem* putat Festus accipi pro eo, qui munere non fungitur, & pro improbo, quod nimirum inertes homines sæpe in malum proclives sint, vel vitiosus & piger. PHILARG. GERM.

IMPARIBVS. Qui validiores sunt; quam sint apes. PHILARG.

In foribus laxos ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas:
Complebuntque foros, & floribus horrea texent.
Si vero (quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit) triſti languebunt corpora morbo:
Quod jam non dubiis poteris cognoſcere ſignis.
Continuo eſt ægris alius color: horrida vultum
Deformat macies: tum copora luce carentum
Exportant tectis, & triſtia funera ducunt:
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clauſis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame & contracto frigore pigræ.
Tum ſonus auditur gravior, tractimque ſuſurrant:
Frigidus ut quondam ſylvis immurmurat Auſter;
Vt mare ſollicitum ſtridet refluentibus undis,
Æſtuat ut clauſis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam Galbaneos ſuadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, & feſſas ad pabula nota vocantem.
Proderit & tonſum gallæ admiſcere ſaporem,

SERVII.

FORIBVS SVSPENDIT ARANEA CASSES. Virgilius quidem confundit: tamen ſciendum majores, animal ipſum maſculino genere appelaſſe, hic araneus: retia vero quæ faciunt, fœminino. INVISA MINERVÆ. Ideo ait Minervæ inviſa, quod ab ea in hoc animal puella Lydia commutata eſt, cum deam lanificio provocaſſet inferior.

VITA TVLIT. Vitæ longitudo, morborum creatrix. Sic in Bucolicis, *O Lycida vivi pervenimus.*

ALIVS COLOR. Id eſt pallidus. quia dixit ſupra, *Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.*

FVNERA DVCVNT. Cum exequiali ſcilicet pompa. Et *ducere*, proprie funerum eſt. Perſius, *Nerco jam tertia ducitur uxor.*

PEDIBVS CONNEXÆ. Hinc multi dictas apes volunt, quod ſe pedibus invicem tenent: licet crebrior ſit illa opinio, quod ſine pedibus primo eſſe dicuntur. ut, *Truncæ pedum primo.*

TRACTIM. Sine intermiſſione, jugiter.

FRIGIDVS VT QVONDAM SYLVIS IMMVRMVRAT AVSTER. Tres comparationes ſingulis impletæ verſiculis de Homero tranſlatæ ſunt; quas ille binis verſibus poſuit.

HIC IAM GALBANEOS. Id eſt cum hic proceſſerit morbus, galbanus incendenda eſt; non ut ſupra dixit, thymus. mel etiam in alvearia, medicatum tamen inferendum: non ut ſupra cetæ inanes.

GALLÆ SAPOREM. Multi pilas cypariſſi accipiunt. *Eſt etiam flos in pratis.* Plene hanc herbam, ut etiam ſupra arborem fœlicis mali exequitur. Nam dicit ubi creetur, qualis ſit, quid poſſit.

VARIORVM.

IN FORIBVS LAXOS, &c. Mars devicta Thracia, dicitur Minervæ donaſſe regiam puellam ex captivis, nomine Arachnem: quæ ſubtilitate operis lanificii, negavit cedere Minervæ: ob hoc in araneam converſa eſt, & Græce ἀράχνη vocatur. PROS.

HORREA. Spatia alveariorum. PHIL.

VITA TVLIT. Longa parentheſis uſque ad illum verſum: *Hic jam Galbaneos ſuadebo incendere odores.* PHIL.

INTVS CLAVSIS. Vt in luctu homines ſolent. PHIL.

TRACTIMQVE SVSVRRANT. Servius exponit ſine intermiſſione: alii apud Plautum pro lente accipiunt. Erythræus quoque docet Nonium pro diutine, & longo tractu interpretari. Ego certe aſſentiri ſolicitor Nonio Maronis Lucretiique auſpiciis, qui *flammarum longos tractus*, in ſuo quiſque poemate uſurpent; & eo verbo, continuitatem, συνέχειαν & conſequentiam innuere videantur: Ita & Maro apes *ſuſurrare tractim*, hoc eſt conſertim, muſſitationibus & ſuſurris per omnes examinis & alvei ordines ductis & communicatis. GERMAN.

CANALIBVS. Varro Divinarum lib. VI. *canales eas deſpexit.* * Templa fœminino genere *canales* dixit. PHIL.

Aren-

Arenteſque roſas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel pſythia paſſos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, & grave olentia centaurea.
Eſt etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolæ; facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de cæſpite ſylvam:
Aureus ipſe, ſed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ ſublucet purpura nigræ.
Sæpe deûm nexis ornatæ torquibus aræ:
Aſper in ore ſapor: tonſis in vallibus illum
Paſtores, & curvâ legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis appone caniſtris.
Sed ſi quem proles ſubito defecerit omnis,
Nec genus unde novæ ſtirpis revocetur, habebit:
Tempus & Arcadii memoranda inventa magiſtri
Pandere, quoque modo cæſis jam ſæpe juvencis
Inſyncerus apes tulerit cruor. altius omnem

SERVII.

AVREVS IPSE. Flos ſcilicet. VIOLÆ SVBLVCET PVRPVRA NIGRÆ. Mire ait ſublucet: ut oſtendat purpurei coloris folia, quodam virore eſſe perfuſa.

TONSIS IN VALLIBVS ILLVM. Non ſylveſtris. Vnde eſt contra, *Intonſi montes.*

PROPE FLVMINA MELLÆ. Mella fluvius Galliæ eſt, juxta quem herba hæc plurima naſcitur. Vnde & Amello dicitur; ſicut etiam populi habitantes juxta Lemannum fluvium, Alemani dicuntur. Lucanus, *Deſerere cavo tentoria fixa Lemanno.*

SED SI QVEM PROLES SVBITO DEFECERIT OMNIS. Miro uſus eſt ordine. Nam primo ait, quemadmodum animalia apibus inimica pellenda ſint: deinde quibus medicaminibus morbo poſſit carere. nunc dicit penitus amiſſæ, qua poſſint ratione reparari. TEMPVS. Subaudi eſt nunc. ARCADII MAGISTRI. Ariſtæi.

CÆSIS IVVENCIS. Verberibus occiſis. Bono autem ſermone uſus eſt: nam cædi interdum occidi; interdum verberari ſignificat.

INSYNCERVS CRVOR. Vitiatus, corruptus. Nam ideo verberantur, ut ex putrefacto cruore vermes creentur, unde apes ſint.

VARIORVM.

GRAVEOLENTIA CENTAVREA. Lucret. lib. 4. *& triſtia centaurea.* quippe *quæ ſuo*, ut addit, *acrem de corpore odorem Exſpirant.* Eſt autem hoc herbæ genus à Chirone centauro repertum: unde & χειρώνειον & κενταύρειον nominatur: eſtque majus & minus; quorum hoc & *fel terræ* & *febrifuga* appellatur: de quibus Galenus. TAVBMAN.

EST ETIAM FLOS CVI NOMEN AMELLO. Apiaſtri ſive meliſſophylli flore olim etiam coronari ſolitæ deorum aræ, Virgilius hoc loco indicat. Amellum enim hic eſt μελισσόφυλλον. Gloſſæ: Amellum, μελίφυλλον. quem florem ita deſcribit: his tribus verſibus

Aureus ipſe, ſed in foliis. &c.

Florem vocat, apices illos croceos vel aureos, qui in medio ſunt calice; folia vero calicem ipſum, qui purpureus eſt. Sic Ovidius de Narciſſo:

Croceum pro corpore florem
Inveniunt, foliis medium cingentibus albis. Sylvamque hic pro frutice accipit, ſed frutex *pro ſylva* vel nemore, nunquam legitur. SALMAS.

DE CÆSITE. Non de terra, ſed de radice. PHIL.

VIOLÆ NIGRÆ. Quæ violas nigras imitantur. TAVBMAN.

PROPE FLVMINA MELLÆ. *Mella* amnis in Gallia Ciſalpina, vicinus Brixiæ, oritur ex monte Brenno. Tum Melas multorum fluviorum nomen eſt. Mygdonii Melæ meminit Ovid. lib. 2. Meram. Plin. lib. 5. cap. 27. Melani alium memorat, qui Ciliciam à Pamphylia diſterminat. Sed & Statius à Parnaſſo alium in Bœotia deducit, Minervæ ſacrum, quod olivis ejus ripæ ſint veſtitæ: *Palladiuſque Melas Hecateia gurgite nutrit Flumina.* Hujus fluminis aquas, oves nigras facere dixit Plin. PHILARG. GERMAN.

MAGISTRI. Ariſtæum dicit Apollinis & Cyrenes filium, qui primus invenit, quemadmodum apes poſſint reparari. PHIL.

TVLERIT. Pro genuerit, ut alibi: *Si duo præterea tales Idæa tulliſſet Terra viros.* PHIL.

Expe-

Expediam; prima repetens ab origine famam.
Nam, qua Pellæi gens fortunata Canopi
Incolit effuso ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura phaſelis,
Quaque pharetratæ vicinia Perſidis urget,
Et viridem Ægyptum nigra fœcundat arena,
Et diverſa ruens ſeptem diſcurrit in ora,
Vſque coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte ſalutem.
Exiguus primum, atque ipſos contractus ad uſus
Eligitur locus: hunc anguſtique imbrice tecti,
Parietibuſque premunt arctis; & quatuor addunt,
Quatuor à ventis obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus bima curvans jam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & ſpiritus oris
Multa reluctanti obſtruitur: plagiſque peremptо
Tunſa per integram ſolvuntur viſcera pellem.

SERVII.

ALTIVS OMNEM EXPEDIAM. Contra in Æneide, *ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.* Sane ſciendum Plinium dicere de bobus apes; de equis crabrones; de mulis fucos; de aſinis veſpas procreari.

PELLÆI CANOPI. Canopus civitas eſt juxta Alexandriam, quam Alexander condidit inſtar chlamydis ſuæ: qui fuit de civitate Macedoniæ, quæ Appella nominatur. Canopus autem dicta eſt quaſi canobus, à Canobo Menelai gubernatore illic ſepulto.

PHASELIS. Brevibus naviculis, quibus utuntur cum ſtagnaverit Nilus.

NIGRA FOECVNDAT ARENA. Novum enim ſemper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Vnde & Nilus dictus eſt quaſi νειλεῖν, id eſt trahens. Nam antea Nilus latine Melo dicebatur.

IACIT SALVTEM: jacit pro habet, & ponit apum reparandarum ſalutem. Cicero, *Iacta ſunt fundamenta deſenſionis meæ.*

IPSOS CONTRACTVS. Ad ſuſtinendum tantum & coarctandum bovis cadaver.

ANGVSTIQVE IMBRICE TECTI. Licet & hic imbrex lectum ſit, melius tamen ſecundum Plautum, hæc imbrex dicimus: Namque ait, *Fregiſti imbrices meas, dum te dignam ſectaris ſimiam.*

OBLIQVA LVCE FENESTRAS. Quæ ex obliquo lumen infundunt, ut in horreis cernimus.

MVLTA RELVCTANTI. Pro Multum, nomen eſt pro adverbio.

SOLVVNTVR VISCERA PELLEM. Liquefiunt & putrefiunt.

VARIORVM.

PELLÆI. *Pellæi Canopi* ideo dixit, quoniam Macedones Alexandriam condidêre. eſt autem Macedoniæ civitas Pella, patria Alexandri, à qua dicta Alexandria eſt. à qua urbe XII millia paſſuum diſtans vicus eſt, Canopus à Canopo Menelai gubernatore ita appellatus. Longo autem epitheto *Pellæi Canopi* ſic uſus eſt, ut alibi: *Tyrios & Agenoris urbem, & Aſſaraci domum*. Romam. PHIL.

PICTIS PHASELIS. Horat. 14. lib. 1. *Nil pictis timidus navita puppibus Fidit.* Naves enim pictura illuſtrare ſolebant antiqui, & Græci πεπαλαγμένας νῆας dicunt. *Phaſelus* autem genus navis à ſimilitudine ſeu ſpecie illa leguminis, ad cujus imitationem fit. PONTANVS.

VSQVE COLORATIS. Terentius: *Ex Æthiopia uſque hæc eſt.* Salluſtius item: *Quem trans ſtagnum omnis uſque ad flumen.* hic ergo, *uſque*, è loco. ut ipſe: *Italiam longe proſpexit ab uſque Pachyno.* PHILARG.

COLORATIS DEVEXVS AB INDIS. Simulacra reliquis fluminibus ex lapide candido fieri ſolebant, ut undarum nitorem exprimerent: Nilo vero ex nigro, ut Pauſanias ait; propterea quod ex Æthiopia delabitur, ut hic dicitur, ſic enim licet interpretari *coloratos Indos*. Et ipſe fluvius à nigrore, Melonis olim cognomentum habuit. Vnde Catull. cum ait æquora colorare. PONTANVS.

OMNIS IN HAC CERTAM, &c. *Iacit*, id eſt ponit, collocat, quia jactis & congeſtis lapidibus eriguntur & ſtruuntur fundamenta: & mœnia jaci quoque ipſa & duci dicuntur. ſic *iaci agger*, qui materia congeſta erigitur. At foſſa duci; non jaci rectè diceretur. SALMASIVS.

QVATTVOR. *Quatuor* eos accipiendum, quos Homerus notavit Eurum, Zephyrum, Boream, Notum. omnes autem venti præter enchorios, id eſt, regionales, ſunt duodecim: Subſolanus, Eurus, Fœnix, Notus, Libonotus, Zephyrus, Argeſtes, Thracias, Aparctias, Boreas, Circius. PHILARG.

Sic

Sic poſitum in clauſo linquunt, & ramea coſtis
Subjiciunt fragmenta, thymum, caſiaſque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Æſtuat, & viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & ſtridentia pinnis,
Miſcentur, tenuemque magis, magis aëra carpunt:
Donec, ut æſtivis effuſus nubibus imber,
Erupêre; aut ut nervo pulſante ſagittæ,
Prima leves ineunt ſi quando prælia Parthi.
Quis deus hanc, Muſæ, quis nobis extudit artem?
Vnde nova ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtæus fugiens Peneïa Tempe,
Amiſſis (ut fama) apibus, morboque, fameque,
Triſtis ad extremi ſacrum caput aſtitit amnis,
Multa querens: atque hac affatus voce parentem;
Mater Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus

SERVII.

RAMEA FRAGMENTA. De ramis fracta, id eſt fragmina ramorum. Dicimus & hic ramus, & hoc ramale. Perſius, *Vt ramale vetus.* CASIASQVE RECENTES. Statim carptas.

ZEPHYRIS PRIMVM IMPELLENTIBVS VNDAS. Incipiente unda, vult hoc ſub occaſum hyemis fieri.

TENERIS TEPEFACTVS IN OSSIBVS HVMOR. Vtpote bimi vituli, in quo plurimum ferventis eſt ſanguinis.

VISENDA MODIS ANIMALIA MIRIS. Et quod ex cadavere naſcuntur animalia, & quod apes ex vermibus procreantur.

TRVNCA PEDVM. Id eſt ſine pedibus. Et bene addidit *primo*. Nam poſtea, tam pinnas, quam pedes accipiunt.

PINNIS MISCENTVR. Inter ſe pinnarum levitate conveniunt.

EXTVDIT. Studioſe repperit. INGRESSVS. Exordia. NOVA EXPERIENTIA. Nullo docente, ars per uſum reperta.

PASTOR. Ariſtæus. Filius fuit Apollinis & Cyrenes filiæ Penei fluminis Theſſaliæ: qui cum Eurydicen Nymphain uxorem Orphei vitiare voluiſſet, & illa fugiens à ſerpente fuiſſet occiſa; Nympharum iracundia cunctis animalibus perditis funditus, & cunctis apibus, matris auxilium petiit.

EXTREMI AMNIS. Id eſt ſummi, unde naſcitur. & ſic dicimus, *Proh ſupreme Iupiter*, id eſt ſumme.

MATER CYRENE, MATER. Invidioſum eſt, nomine parentes vocare. Vnde paulo poſt, *Et te, crudelem nomine dicit.* Sic in duodecimo in deſperatione ait; *Ruitque implorans nomine Turnum.* GVRGITIS HVIVS. Id eſt Penei fluminis.

VARIORVM.

FRAGMENTA. Id eſt, poſteaquam ſubjecerunt ramea fragmenta. PHIL.

LEVES INEVNT. *Leves* nunc ad armaturam. PHILARG.

EXIVDIT. Id eſt, unde ſagacitas hominum hos ingreſſus cepit. PHIL.

PASTOR ARISTÆVS FVGIENS PENEIA TEMPE. Peneus eſt Theſſaliæ flumen, quod in Pindo monte ejuſdem terræ oritur. *Tempe* autem ſunt loca frigida, opaca, frondoſa, copioſa fontibus vel fluminibus. hoc commune omnium ejuſmodi locorum eſt. Et idcirco additum *Peneia Tempe*, quia poterant & alia intelligi: dicitur quidem & in eis locis præcipue, ubi Peneus oritur, ut in 1. Ovid. metamorph. refert, dicens: *Eſt nemus Æmoniæ, præruptа quod undique claudit Sylva, vocant Tempe: per quæ Peneus ab imo Effuſus Pindo, ſpumoſis volvitur undis.* Inſula Carpatho dicta, quæ exiſtimatur objecta Peneo. PRISCVS.

EXTREMI. Extremum caput ſic dixit, ut, *Tu ſanguinis ultimus auctor*, id eſt primus. Fontium enim & fluviorum capita, ſunt origines & principia ipſorum, unde primum erumpunt & manant. Hic autem caput amnis eſt, quo in mare influit, quod alioqui appellatur oſtium. Cur *ſacrum* dicat *caput*, declarat Seneca epiſt. 41. *Magnorum*, inquit, *fluviorum capita veneramur: & ſubita amnis eruptio aras habet.* PHIL. PONT.

Ima tenes: quid me præclara ſtirpe deorum,
(Si modo, quem perhibes, pater eſt Thymbræus Apollo)
Inviſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me cœlum ſperare jubebas?
En etiam hunc ipſum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum cuſtodia ſolers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, & ipſa manu fœlices erue ſylvas:
Fer ſtabulis inimicum ignem; atque interfice meſſes.
Vre ſata, & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ ſi te ceperunt tædia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit. eam circum Mileſia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque:
Cæſariem effuſæ nitidam per candida colla:
Neſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippe, & flava Lycoriæ, (altera virgo;
Altera tum primos Lucinæ experta labores)
Clioque, & Beroe ſoror, Oceanitides ambæ,

SERVII.

INVISVM FATIS GENVISTI. Si natus ex diis, inviſus eſt fatis. Sic in primo Æneidos, *Nos tua progenies cœli quibus annuis arcem.* Item, *Quæ te nate dea per tanta pericula caſus Inſequitur?*

VITÆ MORTALIS HONOREM. Bene honorem ait, quia arare, animalia paſcere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit ruſticitas. Alibi, *Non ullus Aratro Dignus honos.*

CVSTODIA SOLERS. Diligens & perita induſtria.

TE MATRE RELINQVO. Ac ſi diceret. Sub ea perdo uſum laboris, ſub qua augere debueram.

FOELICES. Fertiles. FER. Infer. INTERFICE MESSES. Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta creſcentia. Vnde & alibi, *Aret ager vitio moriens.*

IN VITES. Contra vites. MOLIRE BIPENNEM. Vt eas ſuccidas.

TÆDIA LAVDIS. Tædium eſt angor mentis & animi, non corporis invaletudo.

SONITVM THALAMO SVB FLVMINIS ALTI. Cur non etiam vocem audivit? Scilicet quia in ima fluminis parte erat, lanificiis occupata.

MILESIA VELLERA NYMPHÆ. Pretioſa. Cicero, *Nam quid à Mileſiis lanis publicè abſtulerit?*

HYALI SATVRO FVCATA COLORE. Vitreo, viridi, Nymphis apto. SATVRO autem, largo, abundanti: aut certe Tarentino, ab oppido Satureo. juxta Tarentum enim ſunt baphia, in quibus tingitur lana.

DRYMÓQVE, XANTHOQVE. Hæ ſunt, ut multi volunt, de quibus ait Iuno, *Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ.* Sed magis poëtice conficta nomina accipiamus. Sane mira varietate uſus eſt: nam ne continuatio nominum poſſet creare faſtidium; in aliis habitum; in aliis commemorat virginitatem; in aliis pulchritudinem.

VARIORVM.

PATER EST THYMBRÆVS APOLLO. Dii cognomenta à locis in quibus coluntur, ſæpe accipiunt. Locus prope Trojam à copia herbæ thymbræ dictus eſt Thymbra: ibi templum Apollini dedicatum: inde Thymbræus dictus. PONTANVS.

PECVDVM CVSTODIA SOLERS. Non ſolum quadrupedes, ſed alia, quoque animalia, dicere pecudes, auctore Virgilio poſſumus. Sic 1. Æneid. *Ignavum fucos pecus.* Lucret. lib. 1. *Muteque natantes ſqua migerum pecudes.* NONIVS.

RELINQVO. *Relinquo* pro amitto. PHIL.

HYALI. *Hyalis*, pro hyalino. PHILARG.

SATVRO. Id eſt vineo colore, & Saturo, ebrio, ac per hoc preſſo colore, ut in conſuetudine dicimus, *meracius ſaturi, quæ purius & meracius lucent.* alibi: *Saturo*, Tarentino, quia ibi ager Saturus ſit, dicitur. Ipſe alibi: *& Saturi petito longinqua Tarenti.* Et non placet, ut aquatiles lanificæ Tarentinùm purpuram carpant. PHIL. Hoc ideo, quoniam diis marinis, ut cæruleus & glaucus, ſic vitreus color tribuitur. Et Horat. *vitream Circen* dixit, ut maritimam deam, aut maris accolam. TVRNEB. lib. 9. cap. 3.

Digitized by Google

Amba auro, pictis incinctæ pellibus ambæ,
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deïopea:
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta,
Atque Chao densos divûm numerabat amores,
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi; vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda,
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lachrymans, & te crudelem nomine dicit.
Huic perculsa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos: fas illi limina divûm
Tangere, ait: simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret. at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Iamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes,

SERVII.

PICTIS INCINCTÆ PELLIBVS AMBÆ. Nebridas habentes. sed hic venatricum est habitus: quem ideo Nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas. ut, *Et tandem positis velox Arethusa sagittis.* Notanda autem est figura honestissima facta ex repetitione sermonis. ut, OCEANITIDES AMBÆ, AMBÆ AVRO, PICTIS INCINCTÆ PELLIBVS AMBÆ.

CVRAM INANEM. Definitio est amoris.

VVLCANI MARTISQVE DOLOS. Secundum Donatum hic est distinguendum: ut DOLOS ad Vulcanum: FVRTA DVLCIA, id est adulterium, referamus ad Martem: Scimus enim quod Sole indicante, Mars cum Venere deprehensus est, & per artem Vulcani est religatus catenis.

ATQVE CHAO. Et à Chao narrabat crebros amores deorum.

SVMMA FLAVVM CAPVT EXTVLIT VNDA. Mire per transitum veritatem tetigit. Namque Arethusæ fons dulcia fluenta inter medios habet fluctus.

CYRENE SOROR. Propter similitudinem potestatis, ait soror. Nam Cyrene, Thessaliæ: Arethusa veto de Elide. TVA MAXIMA CVRA. Quem plurimum diligis.

PENEI GENITORIS AD VNDAM. Aut tui genitoris, aut honoris est. ut, *Tibri pater.*

NOVA FORMIDINE MATER. Magna. ut, *Pollio & ipse facit nova carmina.*

FAS ILLI LIMINA DIVVM TANGERE. Vtroque enim deo parente nascebatur. ideo fas tangere ait.

SPELVNCISQVE LACVS CLAVSOS. Mirans, per omnia subaudimus. Lacus autem dicit fontium & fluviorum receptacula. Hæc autem non sunt per poëticam licentiam dicta, sed ex Ægyptiis tracta sunt sacris: nam certis diebus in sacris Nili, pueri de sacris parentibus nati, à sacerdotibus Nymphis dabantur: qui cum adolevissent, redditi narrabant lucos esse sub terris, & immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Vnde est illud secundum Thaleta, *Oceanumque patrem rerum.*

VARIORVM.

ET TANDEM. Id est tandem virginitate depositâ. PHIL.

VITREISQVE SEDILIBVS. Ergo vellera similia esse debent, ubi perlucidus & cæruleus est color. PHIL.

DIVERSA LOCIS. Pro diversis locis. PHIL.

PHASIMQVE. *Phasis* amnis in Colchide. PHILARG.

Ibat, & ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diverſa locis, Phaſimque, Lycumque:
Et caput, unde altus primum ſe erumpit Enipeus:
Vnde pater Tyberinus, & unde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſuſque Caïcus,
Et gemina auratus taurino cornua vultu
Eridanus; quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior influit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Perventum; & nati fletus cognovit inanes
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonſiſque ferunt mantilia villis.
Pars epulis onerant menſas, & plena reponunt

SERVII.

PHASIMQVE. Fluvius Colchidis. LVCVMQVE. Fluvius Aſiæ.

ENIPEVS. Theſſaliæ fluvius. PATER TYBERINVS. Tybetis & Anio Italiæ ſunt fluvii.

SAXOSVMQVE SONANS HYPANIS. Ponti fluvius. Et ſaxoſum legendum eſt, non ſaxoſus, ne ſint duo epitheta: quod apud Latinos vitioſum eſt. MYSVSQVE CAICVS. Qui per Myſiam labitur.

ERIDANVS. Fluvius Italiæ, qui & Padus vocatur.

PVRPVREVM autem, nigrum ex altitudine accipimus. Nam Padus non in Rubrum mare, ſed juxta Ravennam in Adriaticum cadit. Et purpureum Græcum eſt epitheton: mare rubrum etiam dixit Homerus, εἰς ἅλα πορφύρεον. Vnde apparet Victorinum hoc loco erraſſe; qui purpureum mare rubrum eſſe dixit, quod eſt juxta Indiam.

FLETVS INANES. His enim movebantur rebus, quarum erat facilis reparatio; ideo *inanes* dixit.

DANT ORDINE FONTES. Rite ſecundum ordinem epularum. MANTILIA. Quibus manus tergantur. PLENA REPONVNT POCVLA. Iterant, ſæpe offerunt.

VARIORVM.

SVB MAGNA LABENTIA TERRA. Alludit ad opinionem Phyſicorum, de fluviorum exortu: cum quidam eorum, ſubterraneis meatibus multa paſſuum millia dicantur ferri, priuſquam erumpant. De qua Ariſt. Meteor. lib. 1. cap. 16. TAVRMAN.

LYCVMQVE. *Lycus* in Syria. PHILARG.

PRIMVM SE ERVMPIT ENIPEVS. Fluvius eſt Peloponneſus, in Alpheum influens, alius ab Eviſeo Theſſalo fluvio, qui ab Orthry monte decurrens, ſuſcipit Apidanum ex Pharſelis delatum, ut docet Euſtathius. GERMAN.

SAXOSVMQVE SONANS. Alias, *Saxoſuſque ſonans*, non ut duo intelligendum, ſaxoſus & ſonans, ſed ob ſaxa ſonans. Id eſt aſperum & vehementem ſonum edens. PHILARGYRIVS. RAMVS.

HYPANIS. *Hypanis* Scythiæ amnis. Vel fluvius Sarmatiæ, quadraginta millia paſſuum ſapore dulciſſimo profluens: deinde Exampæus fonticulus illi admiſtus amarum facit. Vitruvius lib. 8. cap. 3. *Caycus*, Myſiæ fluvius. PHIL. RAMVS.

TAVRINO CORNVA VVLTV ERIDANVS. *Eridanus* Galliæ Ciſalpinæ qui & padus dicitur. Et ideo *taurino vultu*; quia ejus ſonus, ut tauri mugitus: & ripæ flexuoſæ ſunt, ut cornu. Ea enim eſt fluviorum natura, ut angues lapſu imitentur, obliquaſque reddant ripas. Ovid. 1. Metamorph. *Fluminaque obliquos cinxit declivia ripas.* Vnde qui præeſſe fluminibus exiſtimati ſunt dii, cornuti fingebantur propter ripas, alveorumque curvitates, flexuſque ad cornuum bovinorum ſimilitudinem. Quare hic Virgilius Eridano cornua & taurinum vultum tribuit. PROBVS. PHIL. PONTAN.

AVRATVS CORNVA. Ductum epitheton è cæleſti ejus imagine. Eridanus enim triginta quatuor ſtellis inſignitum ſidus in cælo eſt. PONTAN.

IN MARE PVRPVREVM. Cæruleum. Etiam Homer. ἅλα πορφύρεον. Intelligit autem mare Adriaticum, in quod Padus quinque oſtiis ſe exonerat, triginta ſecum flumina deferens. TAVRMAN.

PVRPVREVM. Altum, & per hoc nigrum tropice, legitur & *mſluit*. PHIL.

INANES. *Inanes* pro levibus, & quibus ſuccurri poſſet. PHIL.

MANTILIA VILLIS. Hujus ſingulare *Mantelum*. Plautus in Captivis *Nec hi Sycophantis nec fucu ullum mantelum obviam eſt.* Lucilius autem *mantela* dicit mappas: *Mantela, merumque.* Sciendum eſt ex veriloqua nominis notatione *Mantelam* eſſe telam, vel linteum quo manus extergentur. nam *mantela* proprie dicebatur; poſtea generis enallage & *mantelum* dictum eſt, & *mantele*. Ad hunc ſſum igitur & in hoc ſignificatu ſumebatur apud veteres *mantele*, Græce χειρόμακτρον. ſic accipienda ſunt mantelia apud Virgilium, ut hic & alibi. lib. 1. Æneid. 706. PHIL. SALMASIVS.

Pocula:

Digitized by Google

Pocula: Panchæis adoleſcunt ignibus aræ.
Et mater, Cape Mæonii carcheſia Bacchi:
Oceano libemus, ait. ſimul ipſa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphaſque ſorores,
Centum quæ ſylvas, centum quæ flumina ſervant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tecti ſubjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa.
Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piſcibus æquor,
Et junctо bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reviſit
Pallenen: hunc & Nymphæ veneramur, & ipſe
Grandævus Nereus. novit namque omnia vates,
Quæ ſint, quæ fuerint quæ mox ventura trahantur.

SERVII.

PANCHÆIS ADOLESCVNT IGNIBVS ARÆ. Id eſt ture, Arabicis odoribus. Adoleſcunt autem pro incenduntur. κατ' ἀντιφρασιν ponitur.

MÆONII BACCHI. Lidii vini. CARCHESIA autem poculorum ſunt genera.

OCEANO LIBEMVS AIT. Quaſi Nympha Oceano ſacrificat.

OCEANVMQVE PATREM. Secundum Thaletа, ut ſupra diximus.

CENTVM QVÆ SYLVAS, CENTVM QVÆ FLVMINA SERVANT. Aut ducentas eſſe dicit: aut finitus eſt numerus pro infinito.

PERFVDIT NECTARE VESTEM. Id eſt in ignem vinum puriſſimum fudit: poſt quod quia magis flamma convaluit, bonum omen oſtendit.

EST IN CARPATHIO NEPTVNI GVRGITE VATES. Carpathos, inſula contra Ægyptum, à qua vicinum pelagus Carpathium appellatum eſt. Hic aliquando regnavit Proteus, relicta Pallene civitate Theſſaliæ; ad quam tamen reverſus eſt poſtea: quod oſtendit hoc loco; dicens, *Patriamque reviſit Pallenen.*

MAGNVM QVI PISCIBVS ÆQVOR. Equi enim marini prima parte equi ſunt, poſtrema reſolvuntur in piſces.

QVÆ SINT, QVÆ FVERINT. ut Homerus, ὅσσα τ' ἐόντα πρό τ' ἐοντα μετ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.

VARIORVM.

ADOLESCVNT. Hic vim habet frequentationis, & *Panchæis adoleſcunt*, id eſt Panchaicis odoribus incenduntur aræ. PHIL.

BACCHI. Quæ Baccho, id eſt, vino impleri ſolent, ceterum Nymphis libari vino Pontifices negant. & ſane mox interdictum evidenter apparuit, cum ait: *Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam.* PHIL.

MÆONII. Quæ nunc Lydia, olim *Mæonia* vocabatur. In hac regione mons eſt Tmolus, ferax bonivini. PHIL.

LIBEMVS. Sacrificemus. PHILARG.

SORORES. Sorores, aut inter ſe, aut ſuas. PHILARG.

OCEANVMQVE. Secundum Phyſicos dixit, qui aiunt omnium rerum elementum aquam eſſe: in quibus Thales primus. PHIL.

SERVANT. Pro incolunt, & obtinent: ut ipſe alibi: *Servantem ripas alta non vidit in herba.* PHIL.

VESTAM. Pro igni, & videtur ſuperius de aqua ſenſiſſe, non de vino. PHIL.

CARPATHIO. Ægyptio. *Carpathos* enim inſula eſt Ægypti vel ut Pompejus dicit, inſula Rhodiorum. Alii ſic: *Carpathium* mare inter Rhodum & Alexandriam, quod abeſſe dicitur à Carpatho inſula, ut Lucilius. *Carpathium Mare tranſvectus, canabis Rhodi.* PHIL.

PISCIBVS. Eoſdem & piſces & equos dicit. PHILARG.

EMATHIA. *Emathia*, id eſt Macedoniæ propterea meminit hoc loco, quia contermina eſt Thraciæ. Alii ſic: Pallene inſula ſecundum Thermodontem, dicta à Palla Sithonis filia, quæ nunc Cherſoneſus vocatur. hac Proteus quondam propter Buſiridis crudelitatem relicta, Ægyptum petiit. PHIL.

PALLENEN. Hoc ideo dixit, quia Proteus antequam in Ægyptum commigraret, Thraciæ fuit incola, ubi habuit uxorem Coronem: filios Telegonum, & Polygonum, qui cum advenas luctari ſecum adigerent, & excruciarent; ad poſtremum victi & interempti ab Hercule animum patris perculerunt. Quapropter cum tædio præſentium rerum, vellet ſolum vertere, Neptunus illic ſuper mare ſpecum fecit, per quam in Ægyptum commeaſſe dicitur. Pallene autem eſt Cherſoneſus in Thracia, cujus in faucibus Corone eſt oppidum, ab uxore Protei cognominatum. PHILARG.

Digitized by Google

Quippe ita Neptuno viſum eſt; immania cujus
Armenta, & turpes paſcit ſub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi cauſam, eventuſque ſecundet.
Nam ſine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes: vim duram, & vincula capto
Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipſa ego te, medios cum Sol accenderit æſtus,
Cum ſitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra eſt,
In ſecreta ſenis ducam, quo feſſus ab undis
Se recipit: facile ut ſomno aggrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus, vinciſque tenebis:
Tum variæ illudent ſpecies, atque ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris,
Squamoſuſque draco, & fulva cervice leæna:
Aut acrem flammæ ſonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed quanto ille magis formas ſe vertet in omneis,
Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina ſomno.

SERVII.

ITA NEPTVNO. Vbi deeſt ratio, ſic loquitur. Nam ita & in tertio dixit, *Sic viſum ſuperis.* quum præmiſiſſet immeritam.

ARMENTA ET TVRPES PHOCAS. Magnas. ut, *Cui turpe caput.* Phocæ ſunt boves marini.

EXPEDIAT MORBI CAVSAM, EVENTVSQVE SECVNDET. Duo enim iſta requiruntur in oraculis, cauſa mali, & remedium.

SINE VI NON VLLA DABIT PRÆCEPTA. Ne eum ſperaret poſſe precibus flecti.

DOLI CIRCVM HÆC DEMVM. Circa vincula noviſſime ejus deſinent doli, id eſt formarum varietates: cujus figmentum phyſicam volunt eſſe rationem: nam homo habet in ſe libidinem, ſtultitiam, ferocitatem, dolum: quæ dum in eo vigent; pars illa quæ vicina divinitati, id eſt prudentia non apparet: quæ tunc poteſt ſuas vires tenere, cum fuerint illa religata; id eſt cum quis caruerit omnibus vitiis. Vnde ſacerdotem hunc dicit poſſe vaticinari, & ſuſcipere divinitatem; cum religata in eo fuerint ignea cupiditas, ſilveſtris aſperitas, lapſuſque animi aquarum mobilitati ſimilis.

MEDIOS CVM SOL ACCENDERIT ÆSTVS. Fere enim numina tunc videntur. Lucanus, *Medio cum Phœbus in axe eſt, Aut cælum nox atra tenet: tunc ipſe ſacerdos Acceſſum dominum timet deprendere lucis.*

IN SECRETA S. D. Fere omnes dii marini ſenes ſunt. Albent enim eorum capita ſpumis aquarum.

ATRA TIGRIS. Id eſt ſæva. TANTO NATE MAGIS. Alii legunt, Tantum nate magis.

VARIORVM.

TVRPES. Hic truces: ut, *Cui turpe caput.* vel potius enormes. PHILARG.

PRÆCEPTA. Reſponſa. PHIL.

FRANGENTVR INANES. *Circum hæc*, ſecundum hæc, id eſt cum quis caruerit omnibus vitiis. & *inanes doli*, non quia inanes ſunt, ſed inanes eos facies, ſi adhibueris vim. PHIL.

SE RECIPIT. Proteum dicit. PHIL.

TVM VARIÆ ILLVDENT SPECIES. Id eſt facies. Fuit Proteus rex Ægypti: de quo Diodorus lib. 2. ſic ait. Cum Ægyptus rege careret, ex dignioribus quidam in regem aſſumptus eſt, quem Ægyptii Cetea, Græci Proteum appellant; qui Iliaci belli tempore extitit. Hunc artium peritum fuiſſe tradunt, & in varias ſe formas vertere ſolitum; ut nunc animal, quandoque arbor aut ignis, aut quid aliud videretur. Conſuetudo autem regibus Ægyptiis cauſam hujuſmodi tranſmutationes fingendi præbuit. Nam Ægyptiis mos erat regibus, aut leonis, aut tauri, aut draconis priorem partem in capite ferre, inſignia principatus. Hæc tum ad decorem ſpectabant atque ornatum; tum ſtuporem ac ſuperſtitionem quandam aſpicientibus injiciebant. Vſurpatur & Protei nomen in proverbium, Πρωτέως πολυμορφότερος vide Adagia Eraſmi. RAMVS.

415 *Hæc*

Hæc ait: & liquidum ambroſiæ diffudit odorem,
Quo totum nati corpus perduxit. at illi
Dulcis compoſitis ſpiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos:
Deprenſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi.
Hic juvenem in latebris averſum à lumine Nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura receſſit.
Iam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat: arebant herbæ, & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat. eum vaſti circum gens humida Ponti
Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt ſe ſomno diverſo in littore Phocæ.
Ipſe (velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper ubi è paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditiſque lupos acuunt balatibus agni)
Conſedit ſcopulo medius, numerumque recenſet.

SERVII.

LIQVIDVM AMBROSIÆ DIFFVDIT ODOREM. Vnxit eum, quo poſſet eſſe videndi nnminis capax.

HABILIS. Vegetabilis. SPECVS INGENS. In ſingulari numero hoc ſpecus, in plurali hi ſpecus dicimus. DEPRENSIS. Periclitantibus.

TEGIT. Tegere conſuevit. Nam tunc illic non erat. OBICE. Obiectione. Et melius hic obex, quam hæc obex dicimus.

AVERSVM A LVMINE. Paululum obliquum à lumine. Et ſciendum Proteum temporalem ſuſcipere divinitatem; alioquin potuit Ariſtæum cognoſcere latitantem.

IAM RAPIDVS. Hic diſtinguendum propter duo epithera. SIRIVS autem, ſtella eſt in ore Canis, per quam nimios æſtus accipimus. SITIENTES INDOS. Populos ſubſolanos.

CAVA FLVMINA. Alta. Lucanus, *Et ſtruere cavo tentoria fixa Lemanno.*

VARIORVM.

PERDVXIT. Prius unxit. PHILARG.

DEPRENSIS. *Olim*, pro aliquando: & *deprehenſis*, verbum proprie nauticum, cum tempeſtate occupantur. ſic alibi: *Argolicove mari deprenſus.* PHILARG.

NEBVLIS OBSCVRA RECESSIT. Magis placet, *Nebulis obſcura reſiſtit*. Reſiſtit, inquam, ſui conſilii eventum exſpectatura: nam ſi abiiſſet longius, quid ad fallendum latendumve, Proteo dormiente, nebula opus erat? Statim autem, poſt ſermonem vatis, filium ſuum præſens conſolatur. FABRICIVS.

SIRIVS. Stella in ore canis. Hac oriente maximi calores, & ex his graves morbi: ideoque Romæ omnibus annis ſacrum Canarium fit per publicos ſacerdotes. PHILARG.

ORBEM. *Medium orbem* ideo dixit, quoniam in medio mundo terra eſt, & in hac omnis aqua, quam ſidera in alimentum trahunt, maxime meridiano tempore, quo ardentiſſimus Sol eſt. PHILARGYRIVS.

ARDEBAT. Id eſt, ſiccabat. PHIL.

HAVSERAT. Hic pro tenuerat. ut ibi: *Simul hauſit dextera.* Alii ſic. ordo: Torrens Syrius Indos ardebat. *Syrius* enim à poëtis pro Sole ponitur: ab aliquo eorum, canicula intelligitur. PHIL.

HAVSERAT. Id eſt, invaſerat. PHIL.

CVM PROTEVS CONSVETA PETENS E FLVCTIBVS ANTRA. Proteus deus maris, ſolitus ſe in omnes figuras convertere. PROBVS.

VESPER. Non *Veſper*, ſed paſtores tempore ejus admoniti. PHIL.

Cujus

Cujus Ariſtæo, quoniam eſt oblata facultas;
Vix defeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. ille ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In ſeſe redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te juvenum confidentiſſime, noſtras
Juſſit adire domos? quidve hinc petis? inquit. at ille:
Scis Proteu, ſcis Ipſe: neque eſt te fallere cuiquam.
Sed tu deſine velle. deûm præcepta ſecuti
Venimus huc, lapſis quæſitum oracula rebus.
Tantum effatus. ad hæc vates vi denique multa
Ardentes oculos intorſit lumine glauco,
Et graviter frendens ſic fatis ora reſolvit:
Non te nullius exercent numinis iræ:
Magna lues commiſſa: tibi has miſerabilis Orpheus
Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata reſiſtant)
Suſcitat: & rapta graviter pro conjuge ſævit.

SERVII.

VIX DEFESSA SENEM PASSUS COMPONERE MEMBRA. Aviditatem exprimit tenere cupientis. Vnde eum contra matris præceptum, cito in Proteum impetum feciſſe dicit; per quod incontinentes animos hominum docet poeta.

HOMINIS ORE. Humana ſcilicet voce.

NAM QVIS TE IVVENEM CONFIDENTISSIME NOSTRAS. Id eſt quiſnam. Hodie enim NAM particula poſtponitur, antea præponebatur. Terentius in Phormione. *Nam quæ eſt hæc anus à fratre egreſſa meo?*

PROTEV, vocativus Græcus eſt, ut Orpheu. FALLERE CVIQVAM. Alii quicquam legunt. Hoc autem dicit, Quum omnia noveris, deſine adventus mei cauſſam velle cognoſcere.

DEVM PRÆCEPTA. Propter matrem hoc poſuit nomen.

GRAVITER FRENDENS. Cum ingenti tumultu.

NON TE NVLLIVS. Id eſt non humilis, ſed magni.

MAGNA LVES COMMISSA TIBI. Id eſt magnorum ſcelerum eſt iſta perſolutio. Et alii ita diſtinguunt, ut ſit, à te commiſſa. Alii TIBI HAS MISERABILIS ORPHEVS. Non humile autem numen dicit. Tiſiphonem, id eſt mortis ultricem. nam ideo Tiſiphone dicta eſt, quaſi cui cura eſt τῶν φόνων, id eſt mortis ultio.

HAVDQVAQVAM OB MERITVM. Id eſt non tales quales mereris. Nam ejus uxori cauſa mortis fuiſti. Inferret autem digna ſupplicia, niſi fata prohiberent: quibus faventibus ita numinum minora infert, licet majora non poſſit.

VARIORVM.

QVONIAM. *Quoniam*, pro poſtquam, Pacuvius: *Quoniam ille interit, imperium Calefo tranſmiſſum eſt.* PHIL.

FALLACIA. Legitur & *Pellacia*, id eſt fraus: ut, *pellacu Vlyxi*. Lucretius: *Subdola cum ridet penitus pellacia ponti.* PHILARG.

NOSTRAS. Ordo: quis nam confidentiſſime pro audaciſſime. *confidentiam* enim veteres pro impudenti audacia dicebant, ut Terentius: *o ingentem confidentiam!* PHILARG.

IVVENEM. *Iuvenem* Ariſtæum. PHIL.

VI DENIQVE. hoc loco ſuſcipit numen. PHILARGYRIVS.

GRAVITER FRENDENS. Grandem ſonitum dentibus reddens, & aliter. hoc eſt, affata proferenda. PHILARG.

NON TE NVLLIVS. Bene dixit, *non te nullius*. Hæc enim numina non humilis ſunt, ſed magni. & ſignificat Tiſiphonem: id eſt mortis ultricem. Nam ideo Tiſiphone dicta eſt, quaſi ultrix mortis ultio, quæ dicitur Græce τιμφόνη. & aliter. Aſper, *non nullius*, inquit, id eſt non levis numinis. ſignificat autem Nympharum non, ut quidam volunt, Orphei manium. PHIL.

MAGNA LVES. Id eſt magnum ſcelus. PHIL.

Illa

Digitized by Google

Illa quidem dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella,
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montes: flerunt Rhodopeïæ arces,
Altaque Pangæa, & Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithyia.
Ipse cava solans ægrum testudine amorem,
Te dulcis conjux, te solo in littore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, manesque adiit, regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum:

SERVII.

MORITVRA PVELLA. Merito non vidit: quippe moritura.

SERVANTEM RIPAS. Tenentem. ut, *Tantas servabat filia sedes.*

AT CHORVS ÆQVALIS DRYADVM. Ergo & Eurydice Dryas: & bono compendio ejus prætermisit interitum. SVPREMOS MONTES. Summos. ut, *Proh supreme Juppiter.*

RHODOPEIÆ ARCES, ÆLTAQVE PANGÆA. Rhodope mons est Thraciæ sicut Pangæa.

RHESI MAVORTIA TELLVS. Quam postea Rhesus tenuit. & est Prolepsis ex persona poëtæ. Quo enim tempore Orpheus fuit, Rhesus necdum regnabat in Thracia.

HÆBRVS. Fluvius Thraciæ gelidissimus. ACTIAS ORITHYIA. Atheniensis Nympha, quam Boreas in suum matrimonium rapuit.

CAVA TESTVDINE. Periphrasis citharæ, cujus usus repertus est hoc modo. Quum regrediens Nilus in suos meatus, varia in terris reliquisset animalia, relicta etiam testudo est: quæ cum putrefacta esset, & nervi ejus remansissent extenti intra corium, percussa à Mercurio sonitum dedit: ex cujus imitatione cithara est composita. ÆGRVM AMOREM. Mœstum, deceptum.

SOLO IN LITTORE. Deserto, in quo sine uxore morabatur.

TÆNARIAS ETIAM FAVCES. Tænarus Laconiæ promontorium est, circa finem Maleæ; ubi inferorum dicitur esse descensus.

MANESQVE ADIIT REGEMQVE TREMENDVM. Hæc omnia ad laudem pertinent citharæ, qua fretus ista superavit.

NESCIAQVE HVMANIS. Ad exitum futuræ rei respexit, non ad principium. Nam primo meruit Eurydicen.

EREBI DE SEDIBVS IMIS. De interioribus tenebris inferorum.

VARIORVM.

SERVANTEM. *Servantem*, hic, obtinentem PHIL.

ALTAQVE PANGÆA, ET RHESI MAVORTIA TELLVS. Pangæus mons est Rhodope, Thraciæ. *Rhesi tellus*, Thracia, quæ prius dicta est Aria, ab Areo rege, patre Thracis & Edoniæ, à quo Thracia dicta est. Er quædam gens est Edriæ; Latine autem interpretatur *ensa*. Martia sive *Mavortia*. Mavors autem dicitur, magna vertens deus. PROBVS.

PANGÆA. *Pangæa* Thraciæ montes. PHIL.

RHESI. *Rhesus* dux Thracum. & est prolepsis. quia Rheso Orpheus antiquior est. Ideirco autem Thracia *Mavortia* tellus dicitur. Rhesus dux Thracum, quia in divisione terræ Marti cessit. PHIL.

ACTIAS. *Actias* ideo dicta, quod Athenensis fuit. quidam volunt Atticen primo vocitatam Actiacen, quia sit litoralis. PHIL.

ORITHYA. *Orithya* Erechthei & Praxitelis filia, ab Aquilone in Thraciam rapta Zethum & Calain filios edidit. PHIL.

TÆNARIAS. In Tænaro enim promontorio Laconiæ, demonstratur alta quædam vorago, per quam emersisse Hercules ab inferis dicitur, cum duceret Cerberum. PHIL.

AT CANTV COMMOTÆ EREBI. Fingit Orphei musica captos manes: idque partium inductione prosequitur. Tota autem hæc Orphei musica ad politicam scientiam ab Horatio in Arte poëtica refertur. RAMVS.

SIMVLACRAQVE LVCE CARENTVM. Lucret. 3. cum sæpe figuras Contuimur miras, simulacraque luce carentum. GERMAN.

Quam multa in ſylvis avium ſe millia condunt,
Veſper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardâque palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.
Quin ipſæ ſtupuere domus, atqui intima Lethi
Tartara, cæruleoſque implexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionei vento rota conſtitit orbis.
Iamque pedem referens, caſus evaſerat omneis,
Redditaque Eurydice ſuperas veniebat ad auras,
Pone ſequens (namque hanc dederat Proſerpina legem)
Cum ſubita incautum dementia cepit amantem:
Ignoſcenda quidem, ſcirent ſi ignoſcere Manes.
Reſtitit: Eurydicenque ſuam jam luce ſub ipſa
Immemor, heu, victuſque animi reſpexit. ibi omnis
Effuſus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera: terque fragor ſtagnis auditus Avernis.
Illa, Quis & me, inquit, miſeram, & te perdidit Orpheu?

SERVII.

IMPLEXÆ. Involutæ, implicitæ, ἐμπεπλεγμέναι. IXIONEI VENTO ROTA CONSTITIT. Deeſt CVM. & hoc dicit, cum vento ſuo rota conſtitit: id eſt cum cauſa volubilitatis quievit.

INCAVTVM AMANTEM. Epitheton amantis eſt.

IGNOSCENDA QVIDEM SCIRENT SI IGNOSCERE MANES. Participium ſine verbi origine. non enim facit ignoſcor, ſicut nec triumphor, regnor.

EVRIDICENQVE SVAM IAM. Alii legunt, *Iam luce ſub ipſa.*

VICTVSQVE ANIMI. Sic hoc loco dixit, *O præſtans animi.* RESPEXIT. Id eſt commiſit in legem ſibi datam.

IBI OMNIS EFFVSVS. Id eſt functus & fruſtratus. TYRANNI. Id eſt Plutonis.

TERQVE FRAGOR STAGNIS AVDITVS AVERNIS. Quaſi exultarent vmbræ reditum Eurydices. Lucanus dicit in Orpheo ſtrepitum factum redeunte Eurydice, ob hoc, quia *gaudent à Luce relictam Eurydicen, iterum ſperantes Orphæa manes.*

VARIORVM.

DEFORMIS ARVNDO. Etiam Propert. lib. 2. 28. calamos arundineſque ad ripam Stygis collocat.

Iam licet & Stygias ſedeat ſub arundine remex.

ubi cymbam Charontis intelligunt: cum antiquitus ex arundine navigia conficerentur. Plin. lib. 7. 2. & 56. TAVBMAN.

COCYTI. *Cocytus* fluvius inferorum. & aliter: *Cocytus* amnis apud inferos, ex Styge profluens, ἀπὸ τοῦ κωκύειν, quod eſt gemere & flere. PHIL.

INNABILIS. Interpretes admonent negative accipiendum, non in ea ſignificatione, qua Æneid. 6. *Bis Stygios innare lacus.* Et Horat. *Cocytum etiam languido flumine* dixit; ut & Maro, *recurſus Languentis pelagi:* quamvis ſint, qui hic *Inamabilis* malint, ut Græcorum τὸ ἀνήνορον reſpondeat, & Stygi quadret, cujus ſequente verſu fit mentio, quæ præ ſe fert τὸ στυγνὸν καὶ ἀνήνορον. GERMAN.

CÆRVLEOSQVE IMPLEXÆ CRINES. Sunt qui hic IMPEXÆ malint, auctoritate & cognatione illius apud Tibull. *Tiſiphoneque impexa feros pro crinibus angues*: & Maronis lib. 7. de Aventino: *Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis, Terribili impexum ſeta cum dentibus albis Indutus caput.* GER.

STYX. Palus apud inferos. PHIL.

TENVITQVE. Id eſt, tacuit. PHIL.

VENTO. *Vento* pro adventu ſignificat, ut ſit ſeptimus caſus: aut *vento* verbum gerundi eſt. nam intelligi debet adventu. fit enim gerundi ſic: ventum, ventu. Ipſe alibi: *& pacem Romano ab rege petendum.* Quidam ſic: *vento*, audiendum, conſtentem. ut eſt illud: *Cum placidum ventis ſtaret mare.* PHIL.

485 *Iam-*

Digitized by Google

Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Iamque vale: feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu, non tua, palmas.
Dixit: & ex oculis subito, ceu fumus, in auras
Commistus tenues, fugit diversa: neque illum
Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere praterea, vidit: nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manes, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine menses,
Rupe sub aëria, deserti ad Strymonis undam
Flevisse, & gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.
Qualis populea mærens Philomela sub umbra
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen

SERVII.

ITERVM CRVDELIA RETRO FATA VOCANT. Ovidius: *Bis rapitur, vixitque semel.*

NATANTIA LVMINA. In mortem reducta.

INVALIDAS PALMAS. In umbræ tenuitatem redactas. HEV NON TVA. Quia supra dixit, Eurydicenque suam jam.

FVGIT DIVERSA. Id est per diversa.

PRÆTEREA. Postea. ut, *Et quisquam numen Iunonis adoret Praterea?*

AMPLIVS OBIECTAM PASSVS TRANSIRE PALVDEM. Mysticum est. Dicitur enim bis eandem umbram evocari non licere.

EX ORDINE. Sine intermissione.

DESERTI. Asperi, inculti. STRYMON autem fluvius est Thraciæ, circa quem ad extinguendum amoris morabatur calorem. HÆC, id est talia, qualia ipse commemorat.

AGENTEM CARMINE QVERCVS. Id est moventem.

PHILOMELA. Pro quavis ave. Nam species est pro genere.

FLET NOCTEM. Iugi nocte, continuo fletu.

VARIORVM.

PRÆTEREA. Præterea, ultra. PHIL.

PORTITOR ORCI. Definitio est Charontis: de quo sexto Æneid.

Portitor has horrendus aquas & flumina tranat,
Horribili squalore Charon.

Orcus, est fluvius Thessaliæ, influens in Peneum, sed olei instar supernatans, brevique spatio abdicatus, ut Homer scribit 2. Iliad. RAMVS.

SEPTEM ILLVM TOTOS, &c. Hebræi, ut & Ægyptii, septem pro pluribus, item pro re pluries reperita ponunt. *Redde vicinis nostris septuplum in sinum eorum.* Chrysostomus actione in Iudæos 5. ait septenarium numerum in divinis literis infinitæ multitudinis signum habere. Et ita forte hoc Virgilianum accipiendum; ut & alibi, *immania septem terga boum*, & alia pleraque. PIERIVS. lib. 36.

AERIA. Quæ sit vicina astris. Strymon autem amnis est, finiens Thraciam, sed hic pro Hebro positus. PHIL.

QVALIS POPVLEA MOERENS PHILOMELA. Fortasse alludit ad id, quod Thraces perhibent (teste Pausania) luscinias, quæ circa Orphei sepulchrum nidos haberent, vocaliores esse cæteris. De cantu autem Luscinie, Plinius ambitiose philosophatur, lib. 10. 29. Variant autem in fabula Philomelæ poëtæ: nempe alii Philomelam in hirundinem versam volunt, & Prognen in luscinam aëdonem: alii contra. Certe quicquid ad Terei tragicam fabulam pertinere potest, id exsequitur diffusius Eustathius in Odyss. v. Sunt, qui ductoà natura & more aviculæ hujus argumento, negent Philomelam pro luscinia accipi debere, Cum hic Philomelæ in orbitate lugubris næniæ partes tribuat Maro, quæ ab ovorum incubatu canendi finem facere experientia cognoscatur. GERMAN.

PHILOMELA. Luscinia. PHIL.

Integrat, & mœſtis late loca queſtibus implet.
Nulla venus, nullique animum flexere Hymenæi:
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem.
Arvaque Ripheïs nunquam vidnata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens: ſpretæ Ciconum quo munere matres,
Inter ſacra deûm, nocturnaque orgia Bacchi,
Diſcerptum latos juvenem ſparſere per agros.
Tum quoque marmorea caput à cervice revulſum,
Gurgite cum medio portans OEagrius Hebrus
Volveret: Eurydicen vox ipſa & frigida lingua,
Ah miſeram Eurydicen, anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & ſe jactu dedit æquor in altum:
Quaque dedit, ſpumantem undam ſub vertice torſit.
At non Cyrene: namque ultro affata timentem,
Nate, licet triſteïs animo deponere curas.
Hæc omnis morbi cauſa: hinc miſerabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium miſêre apibus. tu munera ſupplex

SERVII.

TANAIMQVE NIVALEM. Fluvium Scythiæ.

NVNQVAM VIDVATA PRVINIS. Semper nivibus plena.

QVO MVNERE MATRES. Nuptiali ſcilicet. CICONES autem Thraces mulieres ſunt, quæ ab Orpheo ſpretæ, diſcerpſere eum per Liberi ſacra ſimulata.

MARMOREA CAPVT A CERVICE REVVLSVM. Id eſt pulchra. Sane alludit ad id quod dicit Ovidius, quia cum caput ejus ad ripam delatum mordere voluiſſet, eſt converſus in lapidem.

OEAGRIVS HEBRVS. OEagrius fluvius eſt, pater Orphei: de quo Hebrus naſcitur, unde eum appellavit OEagrium.

HÆC PROTEVS. Subaudi dixit.

AT NON CYRENE. Deeſt territa eſt: quod ex ſequentibus datur intelligi.

VARIORVM.

INTEGRAT. Renovat. PHIL.

TANAIMQVE. *Tanais* fluvius, qui dividit Aſiam ab Europa, eſt autem Scythiæ. PHIL.

CICONVM. *Cicones* gens Thraciæ, à Cicone Apollinis filio dicta. Orpheus autem quoniam poſt obitum Eurydices omnes feminas faſtidit, tranſlato in pueros amore, diſcerptus eſt. Aſper, *quo munere*, ob quam rem, vult accipi. poteſt &, *Spreta quo munere*, id eſt matrimonii. PHIL.

NOCTVRNAQVE ORGIA. Quia ſacra ejus noſte celebrantur: ex quo Nyctelius eſt cognominatus. PHIL.

CAPVT A CERVICE REVVLSVM. Conſtat caput Orphei in Hebrum projectum, & fluctus in Lesbum inſulam detuliſſe. Hebrus autem fluvius in Thracia eſt, qui ex fontibus Rhodopes manans perlabitur. Dictus ab Hebro Borea fratre, quem nunc *OEagrum* dicit, ab OEagro rege Thraciæ Orphei patre. PHIL.

SVB VERTICE TORSIT. Malo ego contra receptam lectionem, *ſub vortice*, legere: tum quod convolutio illa vorticoſa, quæ in aquis inſcribitur ex projecto, convenientius *ſuper vertice* hominis undis inſilientis, utpote in aquæ ſuperficie, committi dici poteſt, quam *ſub vertice*: tum quod talium ex turbine & vertigine gyrorum aquas leviter ſtringentium meminit Ariſt. lib. de ſomn. Hoc Virgilii loco, non incommode hujuſmodi *Sirtes*, & undarum contortionibus reſpondente: niſi quis ad conſervandam lectionem aliam, & *ſub vertice* velit Proteum præcipitem & σεαυτόν in mare, ſe ipſum deturbaſſe, ut ſupra: *Præceps aërii ſpecula de montis in undas Deferor*: quod ne ſic quidem convenire mihi ſatis videtur, etiam ſi ſe in caput Proteus devolviſſet. Sic & Lucretius lib. 1. de ventis & fluminibus: *ruuntque Impetibus crebris, interdum vortice torto corripiunt, rapideq; rotanti turbine portant*: Qui verſus meam lectionem adjuvare noſcuntur. GERMANVS.

535 *Tende*

Digitized by Google

Tende; petens pacem, & faciles venerare Napæas.
Namque dabunt veniam votis, iraſque remittent.
Sed modus orandi qui ſit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depaſcunt ſumma Lycæi,
Delige, & intactæ totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alte ad delubra dearum
Conſtitue, & ſacrum jugulis demitte cruorem;
Corporaque ipſa boum frondoſo deſere luco:
Poſt, ubi nona ſuos Aurora oſtenderit ortus,
Inferias Orphei lethæa papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes:
Placatam Euridicen vitula venerabere cæſa.
Haud mora: continuo matris præcepta faceſſit;
Ad delubra venit: monſtratas excitat aras:
Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem cervice juvencas.
Poſt, ubi nona ſuos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque reviſit.
Hic vero ſubitum, ac dictu mirabile, monſtrum

SERVII.

PACEM PETENS. Beneficium, benevolentiam. FACILES NAPÆAS. Exorabiles nymphas, ad ignoſcendum paratas. Sane ſciendum, eaſdem eſſe Napæas, quæ & Dryades ſunt. Nam ſupra ait, *At choros æquales Dryadum.*

INTACTA CERVICE. Indomita. Et dicit animalium ſacrificium eſſe faciendum, ut non tantum occidantur hoſtiæ.

ORPHEI. Dativus Græcus eſt. LETHÆA PAPAVERA MITTES. Agreſtia.

PLACATAM EVRYDICEN VITVLA VENERABERE CÆSA. Hypallage, pro veneratam placabis.

PRÆCEPTA FACESSIT. Facit: frequentativum eſt pro principali. Aut certe ideo FACESSIT, quia plures hoſtias immolavit.

SVBITVM AC DICTV MIRABILE MONSTRVM. Res enim hæc ex improviſo venit, ut apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum ſane quia ex hoc eventu illa ars inventa eſt, quam ſupra memoravit: & melior facta per induſtriam.

PRIORVM.

TENDE, PACEM PETENS. Pacem & veniam à diis petere, ſolenne fuit. Cic. in Fontejo. *Illi in bellis gerendis à diis immortalibus pacem ac veniam petunt.* Vide BRISSONII Form. lib. 1.

NAPÆAS. *Napeas* nemorum Nymphas. *νάπος* enim Græce dicunt *nemora*. & *facilis* hic pro placabiles. PHIL.

DELVBRA. Ad templa, PHIL.

DEMITTE CRVOREM. Id eſt ſacrifica modo. PH.

INFERIAS ORPHEI. Vt irarum obliviſcatur. PHIL.

VITVLA VENERABERE CÆSA. Omnes divini cultus ſpecies, *venerandi* verbum quadam communione complectitur: cujus officium proprie diis impendi teſtantur cuilibet obvii Ciceronis loci. lib. 1. & 3. de nat. Deor. Plura BRISSON. Form. l. 1.

MATRIS PRÆCEPTA FACESSIT. Servius *faceſſit*, frequentativum eſſe ait. Verum alia mens Nonii Marcellii, uti & Donati in Phorm. Act. 4. ſc. 3. Vterque enim *faceſſo* ſimpliciter exponit *facio*. Meo tamen judicio *faceſſo* hic ſignificat ſtudioſe facio ac exequor: quod indicant illa verba, *Haud mora*; & *Continuo*. VOSSIVS.

QVATVOR EXIMIOS PRÆSTANTI CORPORE. Macrob. Saturn. lib. 3. cap. 5. Eximii inquit, in ſacrificiis vocabulum, non poëticum epitheton, ſed ſacerdotale nomen eſt: Veracius enim in Pontificalibus quæſtionibus docet, eximias dictas hoſtias, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur à grege; vel quod eximia ſpecie quaſi Numinibus offerendæ eligantur: animalia nempe mutila, imperfecta, ſacrificiis inepta habebantur. GERMAN.

INFERIAS ORPHEI. Lucret. lib. 6. *Manibus divis inferias mittunt.* *Inferiæ* autem ab inferendo conſtat dictas ex ipſo Virgilio: *Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte.* GERM.

Aſpiciunt: liquefacta boum per viſcera, toto
Stridere apes utero, & ruptis effervere coſtis,
Immenſaſque trahi nubes; jamque arbore ſumma
Conſluere, & lentis uvam demittere ramis.
Hæc ſuper arvorum cultu, pecorumque canebam,
Et ſuper arboribus: Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura; viamque affectat Olympo.
Illo VIRGILIVM *me tempore dulcis alebat*
Parthenope, ſtudiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui luſi paſtorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini ſub tegmine fagi.

SERVII.

STRIDERE APES VTERO, ET RVPTIS EFFERVERE COSTIS. Hæc verba & ſecundæ ſunt conjugationis & tertiæ: nunc tantum tertiæ.

VVAM DEMITTERE RAMIS. In morem uvæ. id eſt botryonis defluere: quod Græci βότρυδον dicunt.

HÆC SVPER ARVORVM CVLTV. Primum librum per hoc ſignificat: *per pecora* autem, tertium & quartum, quia & apes pecora ſunt. *Per arbores*, ſecundum. Et hoc dicit: *Hæc ego*, Id eſt Georgica ſcripſi dum Cæſar in oriente pugnaret.

EVPHRATEN. Orientis fluvium. FVLMINAT. Fortiter facit. VICTORQVE VOLENTEIS PER POPVLOS. Vnum virtutis eſt, aliud juſtitiæ. Nam vincere virtutis eſt: juſtitiæ vero, non invitis, ſed volentibus imperare.

VIAMQVE AFFECTAT OLYMPO. Præparat ſibi divinos honores. PARTHENOPE. Id eſt Neapolis, quæ primo ex corpore unius Syrenis illic ſepultæ Parthenope eſt appellata. STVDIIS FLORENTEM IGNOBILIS OCI. Id eſt artis poëticæ, quam ocium appellavit ignobile, ne quid de ſe videretur arrogans dicere.

CARMINA QVI LVSI PASTORVM. Qui etiam Bucolica ſcripſi. AVDAXQVE IVVENTA. Ætate juvenili. Nam ut diximus ſupra, vigînti octo annorum bucolica ſcripſit. Et bene breviter à ſe ſcriptarum rerum executus eſt titulum.

VARIORVM.

EVPHRATEN. *Euphrates* flumen, quod dividit Meſopotamiam à Syria & Cappadocia. PHIL.

AFFECTAT. *Affectat* pro intendit. ut apud Plautum: *ut me deponas vino, eam affectas viam.* & apud Terentium: *Nam diſciplina eſt, eiſdem munerarier ancillas, qui ad dominas affectant viam.* PHIL.

PARTHENOPE. Lutatius lib. IIII. dicit, Cumanos incolas à parentibus digreſſos, Parthenopen urbem condidiſſe, dictam à Parthenope Sirena, cujus corpus etiam poſtquam ob locorum ubertatem, amœnitatemque magis cœptum ſit frequentari, veritos ne Cymæam deſererent, iniſſe conſilium Parthenopem diruendi. poſt etiam peſtilentia affectos, ex reſponſo oraculi urbem reſtituiſſe, ſacraque Parthenopes cum magna religione ſuſcepiſſe, nomen autem Neapoli ob recentem reſtitutionem impoſuiſſe. PHIL.

AVDAXQVE. Quidam *audax* propterea dictum volunt, quod in duabus eclogis quæ ſunt in Bucolicis, occulte invectus ſit in Auguſtum propter agros. &, *carmina luſi*, figurate. PHIL.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER PRIMVS.

ILLE EGO, *qui quondam gracili modulatus avena*
Carmen, & egreſſus ſylvis, vicina coëgi,
Vt quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis. At nunc horrentia Martis

„ IN Secundo Libro aliquos verſus præpoſuerat, quos conſtat eſſe detractos; quos inveniemus cum pervenerimus ad locum de quo detracti ſunt. Titulus eſt ÆNEIS, derivativum nomen ab Ænea, ut à Theſeo Theſis: Sic Juvenalis *vexatus toties rauci Theſeide Codri.* Qualitas carminis patet, Nam eſt metrum Heroicum & actus mixtus, ubi & Poëta loquitur, & alios inducit loquentes. Eſt autem heroicum, quod conſtat ex divinis humaniſque perſonis, continens vera cum fictis. Nam Æneam ad Italiam veniſſe manifeſtum eſt. Venerem vero locutam eſſe cum Iove, miſſumve Mercurium, conſtat eſſe compoſitum. Eſt autem Stylus grandiloquus, qui conſtat alto ſermone, magniſque ſententiis.

Scimus enim tria eſſe genera dicendi, Humile, Medium, Grandiloquum. Intentio Virgilii hæc eſt, Homerum imitari & Auguſtum laudare à parentibus; namq; eſt filius Atiæ quæ nata eſt de Julia ſorore Cæſaris: Julius autem Cæſar ab Jule filio Æneæ originem ducit, ut confirmat ipſe Virgilius dicens, *A magno demiſſum nomen Iulo.*

De numero librorum nulla hic quæſtio eſt, licet in aliis inveniatur Auctoribus. Nam Plautum alii dicunt ſcripſiſſe fabulas XXI, alii XL. alii C. Ordo quoque manifeſtus eſt, licet quidam ſuperflue dicant Secundum Primum eſſe, Tertium Secundum, Primum Tertium: ideo quia primo Ilium concidit, poſt erravit Æneas, inde ad Didonia regna pervenit, neſcientes hanc eſſe artem Poëticam, ut à mediis incipientes per narrationem ad prima redeamus, & nonnunquam futura præoccupemus, ut per vaticinationem: quod & Horatius ſic præcipit in Arte poëtica: *Vt jam nunc dicat, jam nunc debentia dici, Pleraque differat & præſens in tempus omittat.* Unde conſtat perite feciſſe Virgilium. Sola ſupereſt explanatio, quæ in ſequenti expoſitione probabitur: Hæc quantum ad Æneidem pertinet dixiſſe ſufficiat: Nam Bucolicorum & Georgicorum alia ratio eſt. Sciendum præterea eſt, quod ſicut nunc dicturi thema proponimus; ita veteres incipiebant carmina, titulo carminis ſui, ut puta, *Arma virumque cano.* Lucanus, *Bella per Emathios.* Statius, *Fraternas acies alternaque regna profanis.* SERVIVS FVLD.

Quidam exiſtimant, quatuor hoſce verſus Æneidi quaſi antecambulones, à Virgilio neque factos, neque majeſtate hujus operis dignos: tamen haud ſcio an tanti ea debeant æſtimari, ob quæ vel Servii, Donatique judicia reſcindantur. Varus autem & Tucca, quibus Æneida corrigendam dederat Auguſtus, quam recte fecerint, quod verſus iſtos detraxerint, judicent qui plus Tuccæ & Vari, quam Maronis tribuunt judicio. Sane Scaliger lib. 5. cap. ult. Poët. clare profiretur; eos, qui hæc carmina ſuſtulere, ſuam facere Æneida, non Maronis. TAVSMANNVS.

ARMA,

5 ARMA, *virumque cano, Troiæ qui primus ab oris*

SERVII.

» ARMA VIRVMQVE, &c. Multi varie disse-
» runt, cur ab armis Virgilius ceperit, omnes tamen
» in hoc assentire manifestum est: Cum enim constet
» aliunde eum sumpsisse principium, sicut in præmissa
» narratione monstratum est, intelligamus tamen per
» *arma* bellum significasse, & est tropus Meronymia.
Nam arma quibus in bello utimur, pro bello posuit. Sic toga qua in pace utimur, pro pace ponitur: ut Cicero, *Cedant arma togæ*, id est bellum paci.

ARMA VIRVMQVE. Figura usitata est, ut non eo ordine respondeamus, quo proposuimus. Nam prius de erroribus Æneæ dixit: post de bello. Hac autem figura etiam in prosa utimur. Sic Cicero in Verrinis, *Nam sine ullo sumptu nostro corium, tunicæ, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros* » *vestivit, aluit, armavit*. Nonnulli autem yperbaton » putant, ut sit sensus talis, *Arma virumque cano, ge-* » *nus unde Latinum Albanique patres atque alta mœ-* » *nia Romæ*: mox illa revoces, *Troiæ, qui primus* » *ab oris*. Sic enim causa operis declaratur, cur agen- » tibus fatis in Latium venerit.

» Alii ideo Arma hoc loco proprie dicta accipiunt; » primo, quod fuerint victricia; secundo quod divina; » tertio quod semper armis virum subjungit, ut, *Arma* » *virumque ferens*; & *arma acri facienda viro*; & est » poëticum principium professivum, *Arma virumque* » *cano*. Invocativum, *Musa mihi causas memora*. Nar- » rativum, *Urbs antiqua fuit*: & professivum quatuor » modis sumsit, à Duce, *Arma virumque cano*: ab itine- » re, *Troiæ qui primus ab oris*. A bello, *Multa quoque* » *& bello passus*: à generis successu, *Genus unde Lati-* » *num*. VIRVM. Non dicit quem: sed circumstantiis ostendit [illegible]neam. & bene addit post *arma* virum, quia *arma* possunt & aliarum artium instrumenta dici, ut *Cerealiaque arma*. CANO Polysemus sermo est. Tria enim significat. Aliquando laudo; ut, *Regemque canebant*. Aliquando divino, ut, *Ipsa canas oro*. Aliquando canto, ut in hoc loco. Nam proprie canto significat, quia cantanda sunt carmina.

TROIÆ. Troja regio est Asiæ, Ilium civitas est Troiæ. Plerunque tamen usurpant poëtæ, & pro civitate, vel regionem, vel provinciam ponunt. Iuvenalis, *Et flammis Asiam ferroque cadentem*. Probus ait Trojam, Grajos & Ajax, non debere per unam r scribi.

QVI PRIMVS. Primus non ante quem nemo, sed post quem nullus, vel hic primus princeps, vel optimus. Quærunt multi cur Æneam primum ad Italiam venisse dixerit, cum paulo post dixerit Antenorem ante adventum Æneæ fundasse civitatem. Constat quidem, sed habita temporum ratione peritissime dixit Virgilius. Namque illo tempore quo Æneas ad Italiam venit, finis erat Italiæ usque ad Rubiconem fluvium. Cujus rei meminit Lucanus, *Et Gallica certus Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis*. Vnde apparet Antenorem non ad Italiam venisse, sed ad Galliam Cisalpinam, in qua Venetia est. Postea vero promotis usque ad Alpes Italiæ finibus, novitas creavit errorem.

Plerique tamen quæstionem hanc volunt ex sequentibus solvi; ut videatur ob hoc addidisse Virgilius ad *Lavina Littora*, ne significaret Antenorem. Melior tamen est superior expositio. *Primus* ergo » non ante quem nemo, sed post quem nullus; ut, » *Tuque ô cui prima furenti Fundit equum, magno* » *tellus percussa tridenti*. Et, *Hic mihi responsum pri-* » *mus dedit*: vel laudative primus; ut, *Primus qui le-* » *gibus urbem fundabit, Curibus parvis*. »

AB ORIS. Speciem pro genere. nam oras terras generaliter debemus accipere, sane præpositionem mutavit, nam *ex oris* melius potuit dicere.

DONATI.

Proponit & dividit, & sese commendat, quod neque ludicra, neque turpia, sed spectata elegerit.

ARMA. Scutum & reliqua quæ Æneæ fabricavit Vulcanus. VIRVM. non sexus, sed excellentiæ. Ergo *virum* qui talia arma, & tam pulchra & habere & gerere potuerit, qui Romani imperii auctor esse meruerit: qui Iunonis inimicitias, & reliquorum deorum factiones superaverit: qui tot adversa mari perpessus; tolerando transmiserit. Nec erravit, si primo rem, deinde personam posuit. Nam Sallustius nulla metri necessitate coactus, primo rem: deinde populo Romano personam posuit. Vergilius in propositione liberam orandi habuit licentiam, Exequendi vero alium ordinem tenuit.

CANO ARMA ET VIRVM. Sed armorum descriptionem primo propositam sequenti disputationi reservavit.

TROIÆ. altera cum propositione divisio, ut ostendat quid Æneas fatali ratione compulsus, & quid extra fatum perpessus sit. Fati enim fuit, ut relicta Troja Italiam peteret. Ergo crimine desertæ patriæ absolvitur. Non potuit enim defendi, quæ fato interitura erat: sed neque pœna fuit quod sit Asia pulsus, sed gloria. Nam minori detrimento affectus, majus est emolumentum consecutus, scilicet ut Ro. imperium conderet. Non ergo malo fatorum patriam perdidit, sed, ne ab ea deineretur Æneas, qui imperio Ro. constituendo dignus auctor parabatur.

VARIORVM.

ARMA VIRVMQVE CANO. Præclare atque optime summam totius Æneidis explicavit. Nam VIRVM, errores Æneæ, qui sex prioribus libris continentur. ARMA, res ab eo gestas designant; quod reliquorum materia est. NASCIMBÆN.

ARMA VIRVMQVE CANO. Hæc propositio complectitur utrumque Homeri poëma; alterum, quod Iliad. α. est Μῆνιν ἄειδε θεά, &c. alterum est Odyss. α. Ἄνδρα μοι ἔννεπε, &c. Consulatur Quintil. lib. 11. c. 8. Rud. Agricol. lib. 3. c. 5. HARTVNG.

TROIÆ QVI PRIMVS AB ORIS. Fædo & ridiculo in errore sunt, qui Virgilium existimant nomen Æneæ consulto hoc initio tacuisse: quia turpe censeret laudare proditorem patriæ. Quid ergo? de ejus laudibus tot libros facere, cum toto opere cum tantis præconiis nominare honestum fuit? ÆNEIS utique ab Æneæ deflectitur: qui nisi vir pius ac probus ante fuisset habitus à Romanis & Græcis, potuisset ipse operis index lectorem statim offendere. Hoc itaque statuendum, ornatius, jucundius & copiosius, cum attentione lectorum, rem cum circumscriptione exprimi, quam si aperte nominaretur. MEDIC.

Ita-

Italiam, fato profugus, Lavinaque venit
Littora: multum ille & terris jactatus, & alto,

SERVII.

ITALIAM. Ars quidem hoc exigit, ut nominibus provinciarum præpositionem addamus, civitatum nunquam: Tamen plerumque hoc perverso ordine lectum est. Nam ecce hoc loco detraxit provinciæ præpositionem, dicens *Italiam venit*, pro ad Italiam. Tullius in Verrinis, *Ea die Verres ad Messanam venit*, pro Messanam venit. Sed hic schema nuncupatur. Sane sciendum est usurpari ab authoribus, ut vel addant, vel detrahant præpositiones. Namque ait Virgilius, *Sylvis te Tyrrhene feras*. Pro in sylvis. Vt ergo illic loco detraxit præpositionem, sic hic provinciæ: & est figura. Italia autem pars Europæ est. Italus enim rex Siculorum profectus à Sicilia; venit ad loca quæ sunt juxta Tyberim, & ex nomine suo appellavit Italiam. Ibi autem habitasse Siculos ubi est Laurolavinium, manifestum est: sicut ipse alio loco dicit, *Siculi veteresque Sicani*. Item, *Et gentes venere Sicanæ Sæpius*. Sane Italiam ī contra naturam producta est, cum sit natura brevis. In hoc vero nomine ī contra naturam producitur.

FATO PROFVGVS. Fatum ad utrumque pertinet, & quod fugit, & quod ad Italiam venit. Et bene addidit FATO, ne videatur aut causa criminis patriam deseruisse, aut novi imperii cupiditate.

PROFVGVS, vagus, id est porro fugatus ab Ilio, qui & extorris dicitur. Profugus autem proprie dicitur, qui procul à sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Multi tamen ita definiunt, ut profugos eos dicant, qui exclusi necessitate de suis sedibus adhuc vagantur: & simul atque invenerint sedes, non dicantur profugi, sed exules. Sed utrunque falsum est. Nam & Profugus lectum est, qui jam sedes locavit: ut in Lucano, *Profugique à gente vetusta Gallorum Celtæ miscentes nomen Iberis*. Et exul qui adhuc vagatur. Vt in Salustio, *Qui nullo certo exilio vagabantur; adeo exilium est ipsa vagatio.* Quidam hic *Profugus* participium volunt. Sane non ocioſe fato profugum dicit Æneam, verum ex disciplina Hetruscorum, est enim in libro qui inscribitur Terræ ruris Hetruriæ scriptum vocibus Tagæ, *Eum qui genus à perjuro duceret fato exterrem & profugum esse debere*. Porro à Laomedonte perjuro genus ducit Æneas, siquidem alibi ait, *Iamprudem sanguine nostro Laomedontea luimus perjuria Troja*.

LAVINAQVE VENIT LITTORA. Hæc civitas tria habuit nomina: Nam primum Lavinium dicta est à Lavinio Latini fratre. Postea Laurentum à lauro inventa à Latino; dum adepto imperio post mortem fratris civitatem augeret. Post Lavinium à Lavinia uxore Æneæ. Ergo Lavina legendum est, non Lavinia, quia post adventum Æneæ dictum est Lavinium. Ergo aut Lavinum debuit dicere, sicut dixit, aut Laurentum. quamvis quidam superfluo esse Prolepsim velint. Sane bene addidit Lavina, ut ostenderet ad quam partem Italiæ venisset Æneas; quia & multi alii eo tempore ad Italiam venerant; ut Capys qui Capuam: Polytes qui Polytorium condiderunt.

LITTORA. Laurolavinium constat VIII. milibus à mari remotum. Nec nos debet fallere, quia dixit *Lavina littora*. Litus enim dicitur terra quoque mari vicina: sicut ipse Virgilius in quarto, *Cui litus arandum*. quum per naturam litus arari non possit. Ergo sciendum litus & terram dici posse. Fabius Maximus Annalium primo: *Tum Æneas ægre patiebatur in eum devenisse agrum, macerrimum littoriosissimumque*. Ergo scire debemus litus posse terram dici.

MVLTVM ILLE. Collisio est. & ILLE hoc loco abundat. Est enim interposita particula propter metri necessitatem, ut stet versus. nam si detrahas ILLE, stat sensus. QVI sane PRIMVS enim ad omnia possumus trahere. Sic alio loco, *Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra*. Est autem Archaismos. aut certe *ille*, quia hæc particula more antiquo, aut nobilitati, aut magnitudini debatur; ut, *At velut ille cavum & Saucius ille*.

ET TERRIS IACTATVS. Fatigatus est enim apud Thraciam monstro illo quo de tumulo Polydori sanguis emanavit: apud Cretam pestilentia: apud Strophadas insulas Harpiis: tempestate vero & in primo, & in tertio. Iactamur autem in maris fluctibus, fatigamur in terris. & bene dudum elementorum mala uno sermone conclusit.

ALTO, mari modo, quia navigans Scyllam & Polyphemum effugit, perditus etiam est Orontes, amissus Palinurus & Misenus. *Altum* tamen sciendum est, quod & superiorem; ut, *Maia genitum demittit ab alto*, & inferiorem altitudinem significat. Namque mensuræ nomen est altitudo.

DONATI.

LAVINA LITTORA. cum alii ante Æneam in Italiam venerint, ille tamen Primus venit ad eam partem, ubi deinde fuerant *littora Lavina*: & primus fato venit, cum alii casu venissent, ergo fato perdidit patriam: FATO EXCLVSVS. Fato pervenit in littora Lavina.

MVLTVM ILLE TERRIS IACTATVS ET ALTO. Alia cum propositione divisio est. Scribit enim quæ mari, quæ terra sit passus.

VARIORVM.

FATO PROFVGVS. Hac voce Æneam crimine absolvit proditæ civitatis, aut non defensæ. quæ enim fato & sanctione divina intereunt, nec debent, nec possunt defensari. Simul monstrat, exilium ipsius, non pœnam, sed gloriam fuisse, ut qui Imperio Romano conditor pararetur. *Fato* igitur fait, non merito. TAVERNAN.

LAVINAQVE VENIT LITTORA. De hac ἀναλήψει & anticipatione historiæ, ex persona poëtæ, legatur Agellius lib. 10. cap. 16. Opinione enim Donati & Diomedis, hoc loci nomen nondum erat, cum Æneas venit ad Italiam. Alii tamen Poëtam veritatem secutum volunt. Sed nec Servius Danielis prolepsim agnoscit. Qua de re accurate disputat ERYTHRÆVS.

LITTORA: MVLTVM ILLE, &c. Fabius lib. 11. cap. 3. Plenus autem, canorus & numerosus versus est, collisione statim repercussa. HARTVNG.

Vi ſuperum, ſævæ memorem Iunonis ob iram.
Multa quoque & bello paſſus, dum conderet urbem,

SERVII.

VI SVPERVM. Violentia deorum, ſecundum Homerum qui dicit à Iunone rogatos eſſe deos in odium Trojanorum: quod & Virgilius tetigit dicens, *Vos quoque Pergameæ jam fas eſt parcere genti, Diique, Deaque omnes.* Latenter autem defendit hac ratione Trojanos, quod non ſuo merito eos inſequebantur numina, ſed Iunonis impulſu. multi VI SVPERVM, poſſe accipi dicunt Irim, Æolum, Iuturnam, Iunonem; ſed melius indicant, vi quam ſuperi habent.

SÆVÆ. Cum à juvando dicta ſit Iuno, quærunt multi cur eam dixerit ſævam: & putant temporale eſſe epitheton, quaſi ſævam circa Trojanos: neſcientes quod *ſævam* dicebant veteres *magnam*, ut Ennius, *Induta fuit ſæva ſtola*, Id eſt, magna. Item Virgilius quum ubique pium inducat Æneam ait, *Maternis ſævus in armis Æneas*, id eſt magnus.

MEMOREM IVNONIS OB IRAM. Conſtat multa in authoribus inveniri per contrarium ſignificantia, pro activis paſſiva. ut, *Piſtis bellantur Amazones armis*, pro bellant. Pro paſſivis activa. ut, *Populatque ingentem farris acervum*: pro populatur. Et hæc varietas, vel potius contrarietas invenitur etiam in aliis partibus orationis; ut ſit adverbium pro adverbio, ut eſt, *Hoc tunc pater ignipotens cælo deſcendit ab alto*, pro hùc. Et in participio. ut, *Et qua vehitur Abas*, pro vehebatur. Et in nomine: ut, *Memorem Iunonis ob iram.* non quod meminerat, ſed quod in memoria erat. De his autem hæc tantum quæ lecta ſunt poſita ſunt, nec ad eorum exemplum alia formata. Sane memor apud veteres non tantum dicebatur ὁ μνήμων, ſed & ὁ μνήμων. Et hoc per confuſionem verbi & nominis. Nam memorem eſt verbi ſignificatio, cum nunc ſit nomen.

MVLTA QVOQVE ET BELLO PASSVS. Hoc ad poſteriores VI. pertinet libros. QVOQVE ET. Duas conjunctiones ſeparatas naturaliter nemo conjungit. ſed hoc plerunque à poëtis cauſa metri fit. Ergo hic una vacat: ſicut alio loco, *Dixitque: & prælia voce diremit.* Saluſt. *Tyrannumque & Cinnam.* BELLO PASSVS. Contra Turnum quod geſſit.

DVM CONDERET VRBEM. Tres hic ſunt ſignificationes. Aut enim Trojam dicit, quam ut primum venit in Italiam, fecit Æneas. de qua ait, *Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.* Et alio loco Mercurius, *Nec te Troja capit.* Trojam autem dici quam primum fecit Æneas, & Livius in primo, & Cato in originibus teſtantur. Dum enim hæc fierent, ab agreſtibus ob vulneratum regium cervum, mota ſunt bella. Aut Laurolavinium. Et ſignificat DVM, donec. tandiu enim dimicavit, quandiu tempus faciendæ civitatis veniret; id eſt donec Turnus occumberet. Aut Romam. Et eſt ſenſus, modo dum conderet urbem: aut Trojam, aut Laurolavinium, aut Romam.

DONATI.

VI SVPERVM. Vis eſt cum fit aliquid contra leges, id eſt, contra fatum. Vt autem oſtendat nihil tale de ſuperis meruiſſe Æneam; addit,

SÆVÆ MEM. IVNONIS OB IRAM. Ergo non propter culpam Æneæ fecerunt ſuperi, ſed ut obſequerentur Iunoni, tanquam omnium reginæ. Purgatur igitur Aeneas, & deformatur Iuno adverſaria.

SÆVÆ. id eſt, crudelis, quæ proſequatur innocentem, & qui Deorum omnium, atque ipſius cultor ſit. Onerat etiam eam quod inimicitias, nulla Æneæ culpa ſuſceptas, diutiſſime tenaciterque retineret: cum ne id quidem, etiam ſi juſtæ ſunt inimicitiæ, facere probis conveniat. Hoc latius in V. *Iunonis gravis ira, nec exaturabile pectus: Quam nec longa dies nec pietas mitigat ulla.*

DVM CONDERET VRBEM. Exaggerat, quod Æneam bello appetiſſet, cum conderet urbem, & deos imperio publico profuturos inferret. Quod ſi obtinuiſſet Iuno, nec Latinum genus, nec Albani principes, nec Ro. Imperium fuiſſet futurum, nec Cæſar imperii Ro. culmen habiturus. Indoluit enim cum *moliri jam tecta videt, jam fidere terræ*, & bellum per furiam excitavit. Propoſitione autem iſta non ſolum quæ dicturus ſit oſtendit, ſed multiformi ratione diviſionis utitur: Commendat carmen, Æneam à culpa liberat, Iunonem multa variaque invidia obruit, Caput carminis ab invocatione Muſæ aggreditur, cui, niſi lectoris inſtruendi cauſa, thema præmiſiſſet, laboris gratiam perdidiſſet, cum quid lecturus eſſet neſciret. Quod ſi cuncta non implevit, morti immaturæ attribuendum eſt: Nam, *Albanique patres atque alta mœnia Roma*, non ſcripſit.

VARIORVM.

SÆVÆ MEMOREM IVNONIS OB IRAM. *Memorem iram* dixit, ut Æſchilus in Agamemn. μῆνιν μνήμονα. Nimirum Deos, heroas, regesque ſerius iram coquere canunt poëtæ. Et Sophocles in Ajace, ait, Θυμὸν ὀδὶ γῆρας. unde dictum iram tardiſſime ſeneſcere. GERMAN. Iunonem ergo vitio crudelitatis aſpergit, ingenti cum indignationis affectu: indignatur enim Poëta Æneam virum innocentem & pium, à Diis, præſertim à Iunone tam acerbe atque inſidioſe tractari: nam quod IRAM MEMOREM ait, nimiam ulciſcendi cupiditatem deſignat: quæ quia iratis jucunda eſſe ſolet, eorum mentibus etiam firmius hæret. NASCIMBEN.

MVLTA QVOQVE ET BELLO PASSVS. Exaggerat Æneæ incommoda: qui non ſolum navigando, verum etiam belligerando, multa paſſus eſt. Occulte etiam commiſerationis affectum movere videtur, per locum communem ex falſa ſpe feliciratis futuræ. nam hoc innuere videtur Poeta doctiſſimus, Æneam in mari fluctibus agitatum, in terris peſtilentia & fame vexatum. Poſtremo cum ſedes quietas ſibi, ſociisque invenire putaret, tunc bello tetrimo, graviſſimisque laboribus ac periculis fuiſſe vexatum. NASCIMBÆN.

MVLTA QVOQVE. Veteres ſæpe gemmabant Conjunctiones: ut hic, *quoque &*: Comici, *quoque etiam.* Cicero de Amicitia; *Quamvis licet excellas.* Vide FORMAM, De uſu antiquar. locut. lib. 2. cap. 10.

10 *Inferretque deos Latio: genus unde Latinum,*
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.

SERVII.

INFERRETQVE DEOS LATIO. Latium duplex eſt, unum à Tyberi uſque ad Fundos: Aliud » inde, uſque ad Vulturnium. Denique ipſe dixit, *Ve-* » *terſque Latini*, ideo quia ſcit eſſe etiam novos, id eſt à fundis uſque ad Vulturnium. Latium autem di- » ctum eſt, quod illic Saturnus latuerit. Saufejus La- » tium dictum ait; quod ibi latuerunt incolæ, qui quo- » niam in cavis montium vel occultis, cavendes ſibi à » feris bellnis, vel à valentioribus, vel à tempeſtatibus » habitaverunt, Caſſei vocati ſunt, quos poſteri Abo- » rigines nominaverunt, quoniam aliis ortos eſſe re » cognoſcebant, ex quibus, Latinos etiam dictos.

INFERRETQVE DEOS, penates, vel ſuam genituram. LATIO. Hoc eſt in Latium. Et eſt figura uſitata apud Virgil. Quod enim per accuſativum cum præpoſitione dicimus; ille per dativum ponit ſine præpoſitione. ſicut alibi. *It clamor cœlo*, » pro in cœlum. Deos vero utrum Penates: ut, *talibus attonitus, viſis & voce Deorum?* An ſe & Aſca- » nium & poſteros ſuos de quibus dictum eſt, *Dum ge-* » *nitæ & genitare Deos.*

GENVS VNDE LATINVM. Si jam fuerunt Larini, & jam Latium dicebatur, contrarium eſt quod dicit Latinos ab Ænea originem ducere Prima eſt jucunda abſolutio, ut VNDE non referas ad perſonam, ſed ad locum. Namque VNDE adverbium eſt de loco, non deductio à perſona. Tamen Cato in originibus dicit hoc, cujus authoritatem Saluſt. ſequitur in bello Catilinæ, *Primum Italos quoſdam qui appellantur Aborigines. Hos poſtea adventu Æneæ Phrygibus nuctos, Latinos uno nomine nuncupatos.* Ergo deſcendunt Latini non tantum à Trojanis, ſed etiam ab Aboriginibus.

Eſt autem vera expoſitio hæc, Novimus quod victi victorum nomen accipiunt. potuit ergo victore Ænea perire nomen Latinum. Sed volens ſibi favorem Latii conciliare, nomen Latinum non ſolum illis non ſuſtulit, ſed etiam Trojanis impoſuit.

Merito ergo illi tribuit quod in ipſo fuerat, ut poſſet perire. unde & ipſe inducit in XII. libro rogantem Iunonem ne pereat nomen Latinum. Item in execratione Didonis legimus, *Nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ Tradiderit.* Iniqua enim pax eſt in qua » nomen amittit ille qui vincit. ſed veteres, VNDE » etiam ad perſonam adplicabant, ita ut omne genus » ad omnem numerum jungerent: ut hoc loco, *Genus* » *unde Latinum*, maſculino generi & numero ſingu- » lari junxit; alibi genus femininum & numerum plu- » ralem referret: *Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus* » *amnibus unde eſt*; ſicut HINC particulam ſumſit lo- » co adverbii Terentius, cum vetuſte ad perſonam » tranſtulerit, *Sed eccum Syrum incedere video, hunc* » *jam ſcibo, quid ſiet.*

ALBANIQVE PATRES. Albam ab Aſcanio conditam conſtat: ſed à quo incertum, utrum à Creüſa an Laviniæ filio: de qua re Livius dubitat. Hanc autem cum evertiſſet Tullus Hoſtilius, omnes nobiles familias Romam tranſtulit. Et ſciendum bene hunc ordinem ſervare Virgilium, ut ante dicat Latium, inde Albam, poſt Romam. quod & hoc loco fecit: & in v. *Priſcos docuit celebrare Latinos.* Et deinde, *Albam docuere ſuos, nunc maxima porro* *Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem.* Item in VII. *Mos erat Heſperio in Latio quem protinus urbes* *Albanæ coluere ſacrum: nunc maxima rerum Roma* *colit.*

ALTÆ MOENIA ROMÆ. Aut propter gloriam, aut propter ædificia ingentia: aut quia in montibus collocata eſt.

VARIORVM.

INFERRETQVE DEOS LATIO. Conſtat vero ex Valerio lib. I. cap. 8. Penates deos Æneam Troja advectos Lavinii collocaſſe, inde ab Aſcanio filio ejus Albam, quam ipſe condiderat, tralatos, priſtinum ſacrarium repetiſſe: & quia id humana manu factum exiſtimari poterat, relatos Albam, voluntatem ſuam altero tranſitu ſignificaſſe. GERMANVS.

GENVS VNDE LATINVM. Latini, à Latio dicti ſunt: non autem à Latino Aboriginum rege, qui poſt Trojæ Excidium Æneam & Trojanos hoſpitio excepit. nam Orpheus, unus Argonautarum, quorum filii ad Trojam militarunt, Latinorum finibus ſcribit Argo navim appulſam: quo apparet, ab ipſa terra, non à regibus, nomen genti factum. HORTENSIVS.

GENVS VNDE. Inaniter contendunt Grammatici, quo referri debeat vox VNDE; an ad *Latium*, an ad *Æneam*; qui Latinos populos, ut inquit, Juſtinus, condidit. Sed ad utrumque recte referri poteſt: nam in Latio conditi ſunt, & nuncupati Latini, qui prius Aborigines dicebantur. NASCIMB.

ALBANIQVE PATRES. Saluſtius prooemio Catilin. *Vrbem Romanam, ſicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, qui Æneâ duce profugi, ſedibus incertis vagabantur, cumque his Aborigines, genus hominum agreſte*, &c. Sed reges potiſſimum intelligit, qui per Romulum & Remum quaſi patres Romanorum fuerunt. Livius bellum inter Romanos & Albanos tractans, ait, ſibi illud bello civili ſimillimum videri, quod eſſet prope inter parentes natoſque Trojanam utranque prolem; cum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum ſtirpe regum oriundi Romani eſſent. CORRADVS.

ATQVE ALTÆ MOENIA ROMÆ. Vel ipſos Romanos, vel urbis conditores, vel ipſius urbis conditionem dicit ab Æneæ poſteritate principium duxiſſe. HORTENSIVS.

ALTÆ ROMÆ. Alta quidam dici Roma poteſt propter colles in quibus ſita eſt: At Naſcimbæn. perpetuum ait urbium epitheton, exemplo Horatii. I. Carmin. 16.

—— & altis urbibus ultima
Stetere cauſa cur perirent
Fundítus.

Periti certe viri eſt, non dicam deſcribere, ſed capere & credere, qualis ea Roma fuit, cui PAR eſt nihil, & nihil SECVNDVM. TAVBMAN.

Musa mihi causas memora; quo numine læso,
Quidve dolens regina deûm, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit: tantæne animis cœlestibus iræ?

SERVII.

MVSA MIHI CAVSAS MEMORA. MIHI, longa hic; alibi brevis; ut *Mihique hæc edissere vera roganti.* Sane in tres partes Poëtæ dividunt carmen suum, proponunt, invocant, narrant. Plerumque tamen duas res faciunt, & ipsam propositionem miscent invocationi, quod in utroque opere Homerus fecit; namque hoc melius est. Lucanus tamen ipsum ordinem vertit, primo enim proposuit, inde narravit, postea invocavit: ut est, *Nec si te pectore vates Accipio.* Sane observandum est, ut non in omnibus numen aliquod invocetur, nisi cum aliquid ultra humanam possibilitatem requirimus. Hinc in arte poëtica Horatius, *Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.*

Bene ergo invocat Virgilius: non enim poterat per se iram numinis nosse. Item in nono libro nisi adderet, *Iuno vires animumque ministrat*: quis crederet Turnum evasisse de castris? Et hic MVSA non addidit, *μῆνιν ἄειδε θεά*, sed, *Musa mihi causas memora*, pro adesto & memores. Sane Musas multi VIIII. multi VIII. multi VII. dixerunt. His Numa ædiculam æneam brevem fecerat; quam postea de cœlo tactam & in æde honoris & virtutis conlocatam Fulvius Nobilior in ædem Herculis transtulit, unde ædis Herculis Musarum appellatur.

Has alii Virgines perhibent, nam ideo eis & porcam sacrificari ajunt, quod multum pariat: alii eis etiam filios dant Orpheum, Linum, Sirenas. Alii has octo, ut Athenis visuntur; alii quatuor dicunt. Alias Beotias, alias Articas, alias Siculas. has Musas Siculus Epicharmus non multas, sed *ἐμπνεούσας* dicit.

QVO NVMINE LÆSO. *Quo*, in quo, in qua causa. Et est septimus casus, & communis elocutio. Dicimus enim, quo te læsi: est & alia expositio. namque Iuno multa habet numina. est Curitis, quæ utitur curru, & hasta. ut, *Hic illius arma, Hic currus fuit.* Est & Lucina, quæ partubus præest, ut Terentius, *Iuno Lucina fer opem.* Est regina. ut, *Quæ divum incedo regina.* Sunt & alia ejus *numina.* Merito ergo dubitat quod ejus læserit numen Æneas. Alii tamen dicunt separandum esse; ut de odio Iunonis non dubitet, quærat autem quod aliud numen est læsum.

QVO NVMINE. Ideo trahitur in ambiguitatem, & requirit in quo Iunonis numen læsit Æneas, quia in ipsum certa non erant odia, sed in gentem, propter causas paulo post dicendas. Alii numen voluntatem accipiunt.

LÆSIT autem dicendo, ipso verbo ostendit etiam si fuisset, levissimam culpam fuisse. Non enim dixit violato aut injuriam passo.

QVIDVE DOLENS. Bene Philosophice dubitavit. Dicunt enim quidam ad deos nihil pertinere.

TOT VOLVERE CASVS. Id est casibus volvi. Et est figura Hypallage: quæ fit quotiescunque per contrarium verba intelliguntur. Sic alibi, *Dare classibus austros*: cum ventis naves demus, non navibus ventos. Item, *Animumque labantem Impulit*, hoc est impellendo fecit labantem.

INSIGNEM PIETATE VIRVM. Quia patrem & deos penates de incendio Trojæ liberavit. Et hic ostendit merito se invocasse Musam. Nam si justus est Æneas, cur odio deorum laborat?

TANTÆNE ANIMIS COELESTIBVS IRÆ? Hic jam non de qualitate iracundiæ quærit, sed de quantitate. Nimia etenim ira est, quæ pietatis non habet considerationem. & hoc quidem secundum Stoicos dicit: sed miratur cur tantum. Nam Epicurei dicunt deos humana penitus non curare.

TANTÆNE. Quasi exclamatio est mirantis. Cum ex ipsa narratione sententiam trahentes, nostram personam interponimus; ut, *Tantone placuit concurrere motu.* Nonnulli TANTÆNE legunt, ut interrogatio sit potius, quam exclamatio. Responsio Musæ vel dea. ANIMIS COELESTIBVS. Diis superis. nam apud inferos esse iram constat, ubi sunt furiæ. animis vero τοῖς ὀργῆς.

DONATI.

MVSA. Ab invocatione Musæ quod erat scripturus, incœpit: quam, cum dea sit, nihil latere oportet, Interrogat ergo, ut cum nulla in Ænea culpa inveniatur, confirmet Iunonis sævitiam.

INSIGNEM PIETATE. Id est, deorum cultorem & spectatæ vitæ. Quid ergo delinquenti fecisset, cum ita insectetur innoxium? Ergo collige. nam cum irascendi causa non sit, & non satiati innumeris tormentis & gravissimis casibus, probat illam esse sævam. His dictis instruit homines ad bonam vivendi rationem. bonum enim virum justus dolor moverat, & tamen non sit in ultione immoderatus, nec justas iras diutius retineat. Unde Sallust. *Et injuria accepta ignoscere, quam prosequi malebant.*

TANTÆNE ANIMIS CŒLESTIBVS IRÆ. Admiratur hoc poëta, cum Dii lenes esse soleant & misericordes, quod reprehendatur in eis; quod in hominibus displicet. Post invocationem autem in adjumentum carminis, & in favorem susceptæ suæ operis positam, causas enumerat, quibus lector in initio adverrat, & Iunonem sævam, & deos malo studio Iunonis motos, & Aeneam non sua culpa hæc esse passum.

VARIORVM.

QVO NVMINE LÆSO. Veteres suorum incommodorum causas diis attribuebant, quos sibi infestos, & suo aliquo merito & nova læsos opinabantur: ex qua opinione hoc dixit Poëta. TVRNEBVS. lib. 18. 32.

TANTÆNE ANIMIS COELESTIBVS, &c. Huic simile illud Homeri Odyss. α. τίπτε οἱ ὧδε νεμεσσήθη Ζεύς. HART.

Urbs

Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni
Carthago, Italiam contra; Tyberinaque longe
Ostia, diues opum, studiisque asperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma;

SERVII.

VRBS. Vrbs dicitur ab orbe: quod antiquæ civitates in orbem fiebant: vel ab Vrbo parte aratri, quo muri designabantur. & ANTIQVA autem, & FVIT bene dixit: namque & ante DCC. annos urbis Romæ condita erat: & eam deleverat Scipio Æmilius ante Æmilianus. quæ autem nunc est, postea à Romanis est condita: unde ANTIQVAM accipe & ad comparationem istius quæ nunc est, & Romæ antiquioremn. ANTIQVA. id est nobilis. FVIT pro erat. TYRII TENVERE COLONI. Deest QVAM, vel ut alii volunt HANC. Amant namque antiqui per Epexegesin dicere, quod nos interposito pronomine exprimimus. *Est locus*, ut alibi, *Hesperiam Græci cognomine dicunt*, deest *quem*. Coloni » dicuntur cultores advenæ; & hos de Tyro constat » venisse qui Carthaginem condiderunt.

» Sane veteres Colonias ita definiunt. Colonia est cœtus eorum hominum qui universi deducti sunt in lo» cum certum ædificiis munitum, quem certo jure ob» tinerent. Alii; Coloniæ est quæ Græce ἀποικία » vocatur. Dicta autem est à colendo, est autem pars » civium aut sociorum missa, ubi Reipub. habeant ex » consensu suæ civitatis, aut publico ejus populi, unde » profecta est consilio. Hæ autem coloniæ sunt, quæ ex » consensu publico, non ex secessione sunt conditæ.

ITALIAM CONTRA. Constat tria latera habere Italiam, superi maris, inferi, & alpium. unde tollens caussam erroris adjecit, Contra Tyberina, » id est ostia, quæ in infero mari sunt. Ostiam vero » ideo veteres consecratam esse voluerunt sicut Tybe» rim, ut si quid bello navali ageretur, id auspicato » fieret ex maritima & effata urbe, ut ubique conjun» ctum Auspici: ut Tiberis cum colonia esset. Aut » certe ideo ITALIAM CONTRA, quasi de æmula » dictum accipiamus, ut non tantum situ, quantum & » animis contra.

» LONGE. Porro, valde. Salustius, *Longe alia mi» hi mens est patres conscripti*, aut certe maxime vel » præcipue, ut sit Carthago præcipue posita contra » Tybetina ostia. Cic: pro Rabirio, *Et cum universo » Pop. Romano, tum vero Equestri ordine longe clarissi» mus.* TIBERINA autem pro Tiberis dixit. Quidam sane ita volunt jungi, non longe ostia, sed longe dives valde.

DIVES OPVM. Modo tantum dives dicimus, antiqui adjungebant cujus rei; ut, *Dives æquum dives pictas vestis & auri*: jungentes tantum genitivo casui.

STVDIISQVE ASPERRIMA BELLI. Caussam ostendit mirabilem, dicens hos esse & bellicosos & divites; quum otiosa sit semper opulentia. Iure ergo hanc diligit Iuno, & vult orbis regna sortiri. Quæ res odia ejus in Trojanos exagitat, & bene » STVDIIS non studio, quia tertio rebellavit contra populum Romanum.

FERTVR. Dicitur. Et ingenti arte Virgilius utitur, ne rebus fabulosis aperte utatur, licentia poëtarum, quasi opinionem sequitur: & per transitum poëtico utitur more. vel certe *fertur*, creditur; *magis* pro valde.

POSTHABITA. Non contempta: sed in secundis habita. Namque in superiore versu dixit *magis*, ut etiam loco originali servetur affectio. COLVISSE SAMO. Deest etiam, ut esset posthabita etiam Samo, ut Iuvenalis, *Et Samia genitrix quæ delectatur arena*. COLVISSE autem, quia veteres colere dicebant, etiam cum major minorem diligeret; ut, *Ille colit terras*. Plautus in Pœnulo, *Inter quas gentes colui aliquot hominum*.

HIC ILLIVS ARMA. Figura creberrima, adverbium pro adverbio posuit, præsentis loci pro absentis. debuit enim dicere *illic arma*. ARMA. Instructam armis Iunonem alio loco testatur ipse: ut, *Parva accincta vocat*.

DONATI.

VRBS ANTIQVA FVIT. Primam Iunonis odiorum causam dicit, quæ Aeneam insectatur: quoniam ab eo gens oriunda erat, quæ imperium, quod ipsa Carthagini servari cupiebat, præreptura esset. Volebat ergo si posset illum extingui. igitur hæc sola causa satis erat ad odia excitanda. Verum aliæ quoque enumerantur: ut, cum sint procul à culpa Æneæ, & ipse purgetur, & Iunonis factio iniquissima cognoscatur. Laudatur multipliciter Carthago: ut ostendatur, illa Ro. imperium opprimere potuisse, maxime annitente Iunone.

ANTIQVA. non magna, ut multi dicunt, sed prælixi temporis: ut annositate corroborata, imperium Ro. nascens, longævis viribus premeret.

COLONI. ut præter incolas etiam aucta sit colonis.

ITALIAM CONTRA. Latus est à situ.

DIVES, à fortuna. STVDIISQVE, à natura & à moribus. Ergo omnis erat occasio Iunonis favor, locorum proximitas, substantia rei familiaris, bellatorum numerus, fiducia naturalis: & innatum studium dimicandi.

POSTHABITA. Tanta obstinatione contra Romanum imperium nitebatur pro Carthaginis opibus: ut omnibus terris & ipsi solo genitali illam præposuerit: & insignia sui numinis, & quicquid potuit in eà collocaverit.

VARIORVM.

TYRII TENVERE COLONI. *Colonos*, cultores advenas, recte quidem interpretatur Servius: ego tamen *Colonos*, non simpliciter *cultores* hic accipiendos censeo; sed respectu coloniæ, quasi in coloniam deductos, ut Græci ἀποίκους. GERMANVS.

ITALIAM CONTRA. Macrob. lib. 5. cap. 2.

HIC ILLIVS. Linacer l. 6. de Emall. generis. Hic

Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Trojano à sanguine ductam
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem belloque superbum,
Venturum excidio Libyæ: sic volvere Parcas.

SERVII.

CVRRVS. Aut vere currum, quo secundum Homerum in bello utitur: aut thensam significat, qua deorum simulachra portantur. Thensa autem cum aspiratione scribitur, θέα ἀπὸ τοῦ θεῖν, id est à re divina. Aut certe illud, *currus*, quod ait *Duchus alta ad donaria currus*. Habere enim Iunonem Currus certum est. Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur, *Iuno curulis tuo curru clypeoque tuere meos curia vernulas sanc.*

HIC ILLIVS ARMA, HIC CVRRVS FVIT. Quotiescunque nomina singularis & pluralis numeri connectuntur, respondemus viciniori: ut ecce hoc loco, currui, non armis respondit. Eadem & in diversis generibus est observatio; ut magis vicino sive masculinum sit, sive fœmininum respondeamus, ut puta vir & mulier magna ad me venit. Si autem plurali numero velimus uti, ad masculinum transeamus necesse est. ut vir & mulier magni ad me venerunt. Sane *fuit* pro fuerat. GENTIBVS. Pro gentium, dativum pro genitivo.

SI QVA FATA SINANT. *Qua* vacat, & est ornatus causa positum. ut ubique gentium, locorum, terrarum, & reliqua: ut, *Dixitque & prelia voce dimit.*

IAM TVM. Ex quo constituta est à Tyriis colonis. TENDITQVE FOVETQVE. Tanquam imbecillam. Figurate dixit. Non jam regnum fovet, sed rendit, & fovet, ut regnum esse possit. Et bene *Tendit*, tanquam contra verum; *fovet* autem tanquam imbecillam, adversus Trojanorum conatus.

PROGENIEM. vel Romanos, vel ut quidam volunt scipionem, qui Carthaginem diruit. DVCI. Ductum iri: infinitivi modi verbum à passivo, tempus præsens pro futuro, verbum pro verbo.

AVDIERAT. A Iove, aut à Fatis. Non enim omnia habent divinandi facultatem numina: denique ne ipse quidem Apollo sua sponte divinat. ut est, *Que Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit.* Et perite AVDIERAT. In Ennio enim inducitur Iuppiter promittens Romanis excidium Carthaginis. Ergo bene audierat quasi de incertis rebus, ut & timeret, & speraret omnia pro sua voluntate posse mutari.

TYRIAS ARCES. Carthaginem dicit, quam Tyrii condiderunt. Arces dictæ ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur, hoc est prohibentur. Et *arces* genus teli, quod hujus ministerio sagittæ arceant hostem, Sane per confusionem Verbi & nominis dictum est, nam *arces* est verbum arceo arces, cum non sit nomen. OLIM. *Quandoque*. Tria enim tempora significat: Præterirum, ut, *olim arbos, nunc artifex manus ære decoro Inclusit.* Præsens, ut, *Tumidu quod flatibus olim Tunditur.* Futurum, ut, *Nunc olim quocunque dabunt se tempore vites.*

HINC POPVLVM LATE REGEM. Scilicet à Romanis. Laudat autem eorum imperium, dicendo *populum regem*. LATE REGEM. Pro late regnaturum. Nomen pro participio. quidam hic democratias intelligunt, Et *Hinc populum late regem belloque superbum &c.* In Probi adjuncta sunt, & adnotandum h. duo si eximantur nihilominus sensus erit integer. Sed Virgilius amat aliud agens exire in laudes Pop. Romani. SVPERBVM, Id est nobilem; ut, *Cecidistique superbum Ilium*, eminens, gloriosum. VENTVRVM EXCIDIO. Ad excidium, ut Idem v. t. ad. a. n. LIBYÆ. Carthaginis. Et provinciam pro civitate posuit. Dicta autem Libya quod inde Libs flat, hoc est Africus, aut ut Varro ait, quasi λιβυὶς egens pluviæ Sic Salustius, *Cœlo terraque penuria aquarum*. VOLVERE PARCAS. A filo traxit volvere, aut à libro, una enim loquitur, altera scribit, tertia fila deducit. Et dictæ sunt ἀμοίρογαι: quod minime parcant, sicut lucus à non lucendo, bellum à nulla re bella. Nomina Parcarum, CLOTHO, Lachesis, Atropos.

DONATI.

VERTERET. Eam habet significationem; ut nihil post excidium supersit. unde alibi, *quæ te genitor sententia vertit*, id est penitus ita immutaverit, ut nihil in illo pietatis relictum sit. Item, & *omnis imo vertit Neptunia Troja.*

VARIORVM.

PROGENIEM SED ENIM. &c. Floridum vide lib. 2. cap. 22 succis. lect. PROGENIEM DVCI, pro ducendam, vel ductum iri. Enallage temporis. vide Linacr. lib. 6. H.

VENTVRVM EXCIDIO LIBYÆ. Censet Modicius cap. 13. *Excidio* hic non significare rerum antecedentium finem, vel effectum: sed causam rerum, quæ secutæ sunt. Nam propter excidium Carthaginis, Romani facti sunt orbis terrarum principes. Accipiamus igitur *venturum*, id est futurum: ut significetur non mutatio loci, sed fortunæ ac dignitatis incrementum. *Excidio*, propter excidium, non ad excidium: ut sit sensus verissimus & elegantissimus. Audierat à sanguine Trojano ductum iri progeniem, populum scilicet Romanum oriturum; qui aliquando everteret Carthaginem. Deinde propter eam victoriam, sive propter excidium Carthaginis, fieret late imperitans, & bello nobilis, omnibusque superior. Nam ut quivis Romanæ historiæ vel parum peritus novit, Romani graviores hostes, quam Carthaginenses nunquam habuerunt, à quibus ad extremum periculum sunt deducti. PONTANVS.

Id

Id metuens, veteriſque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis geſſerat Argis:
Nec dum etiam cauſſæ irarum, ſævique dolores
Exciderant animo: manet alta mente repoſtum
Iudicium Paridis, ſpretæque injuria formæ,

SERVII.

ID METVENS. Bis idem, Archaïſmos ſane: de futuro enim timor eſt: Odium, de præteritis: Metuebat ergo Carthagini; Odium autem habebat propter cauſas ſequentes. & eſt de utroque exemplum, *Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni: Aut metus acer erat.* VETERIS BELLI. Quantum ad Virgilium pertinet, antiqui. ſi ad Iunonem referas, diu, per decennium geſti. Sane tunc ad perſonam referendum eſt, quum ipſa loquitur: quod ſi nulla perſona ſit, ad poëtam refertur. Nunc ergo VETERIS, ex perſona poëtæ intelligendum eſt. ſic ipſe alibi, *Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum, Flagrantesque dei vultus.* Partem ad ſe retulit, partem ad Tyrios qui deam eſſe nesciebant.

SATVRNIA. Antonomaſia eſt, non epitheton: quæ fit quotiens pro proprio nomine, ponitur quod poteſt eſſe cum proprio nomine, & epitheton dici. Saturnia autem nomen quaſi ad crudelitatem aptum poſuit. Virgilius enim ubicunque Iovi vel Iunoni Saturni nomen adjungit, cauſas eis crudelitatis adnectit. ut, *Nec Saturnius hæc oculis pater aſpicit æquis*, alibi, *Et germana Iovis Saturnique altera proles: tantos volvis ſub pectore fluctus.*

PRIMA. Atqui Hercules prior contra Trojanos pugnavit: unde modo PRIMA, princeps accipienda eſt. Nam plerunque poëta ſignificationem nominis dat participiis: vel è contra: ut, *Volventibus annis.* Significat enim volubilibus. hac licentia & in hoc nomine uſus eſt, ut PRIMA pro principe poneret. PRIMA, inter primos, alii pro olim; Alii prima ſimpliciter, poſtea enim alii Dii intereſſe experunt. Alii prima non ordine, ſed voluntate, aliter *primuſque Machaon*, ibi in primis intelligitur.

AD TROIAM. Ad & apud, accuſativæ ſunt præpoſitiones. Sed APVD ſemper in loco ſignificat, AD & in loco, & ad locum. In loco: ut, *Ad quem tum Iuno ſupplex his vocibus uſa eſt.* Et Cicero, *Decem fiſcos ad ſenatorem quendam relictos.* Item, *Ad Marcum Leccam te habitare velle dixiſti.* CHARIS ARGIS. Illic enim eam coli omnibus notum eſt. Argos autem in numero ſingulari generis neutri eſt: ut Horatius, *Aptum dicet equis Argos diteſque Mycenas.* In plurali vero maſculini, ut hi Argi. Cæterum derivatio nominis Argivos facit, non Argos.

NECDVM ETIAM. Adverbium. Quaſi antehac. CAVSA. Nunc de præteritis loquitur: Nonnulli tamen pro cauſſa & dolore dictum accipiunt. SÆVI autem dolores, quod ſævire faciant. ALTA MENTE. Secreta, recondita. REPOSTVM autem ſyncopa eſt. unam enim de medio ſyllabam tulit. Sed cum omnes ſermones aut integri ſint, aut pathos habeant: hi qui pathos habent, ita ut lecti ſunt debeas poni, quod etiam Maro facit: nam REPOSTVS ET PORGITE de Ennio tranſtulit, integris autem & ipſis utimur, & eorum exemplo aliis.

IVDICIVM PARIDIS. Nota fabula eſt, de malo aureo, Paridem pro Venere contra Iunonem Minervamque judicaſſe de forma: & bene judicium Paridis, non favor, ne revera videatur offenſa. Sic enim agit Poëta, ut & Iuno cauſas iraſcendi habeat, & tamen in Ænea nulla ſit culpa.

SPRETÆQVE INIVRIA FORMÆ. Epexegeſis eſt. Hoc enim fuit judicium Paridis: VI QVÆ particula vacet, ut alibi: *Dixitque, & prælia voce diremit.* Licet nonnulli ſeparent, dicentes aliud eſſe. Nunquam enim conjunctio ponitur, niſi inter duas res. Et SPRETÆ FORMÆ referunt ad Antigonam Laomedontis filiam, quam à Iunone propter formæ arrogantiam in ciconiam conſtat eſſe converſam.

DONATI.

ID METVENS. Vt firmet primam fuiſſe principalem cauſam, incipit dicere alias. Timet ergo, ne Trojani ab excidio liberati, vel vires adverſus Græcos reparent: vel in Italia conſiſtentes, Carthaginis officiant. Artificioſe deinde aliam cauſam addit, iudicium Paridis: & unam iniuriam facit duplicem, ſcilicet quod offenſa ſit in eo judicio, quod minori ſit poſtpoſita, & quod ſit ſpreta forma ſua, quia in pomo ſcriptum erat: *Pulchriori detur.* Hoc maxime vexat mulieres. Hanc igitur partem facit Vergil. Cum dicit: *Manet alta mente repoſtum judicium Paridis, ſpretæque iniuria formæ*, ut non tantum iraſcatur quod victa eſt, quantum quod forma ſua ſit ſpreta. *Manet* ergo, ad omnia pertinet. *Repoſtum* autem, ad judicium Paridis. *Iudicium.* Scilicet corruptum, libidinis præmio. *Paridis*, ut convicium ſit, non hominis nomen, ſcilicet abiecti, venalis, vulgaris & inhonesti. Falluntur autem qui referunt, iniuria formæ ad Antigonem: Vnde addit, *& genus invisum*: ut ad principalem cauſam gentis, æſtus reduceret Ganymedis, qui turpiter amatus eſt à Iove. Eſt autem fœdum hoc loco aliquid intelligere de Zodiaco, in quo Ganymedes dicitur collocatus, ne infames inter ſancta ſydera ſint collocati, & ſentiamus id quod poëta non dixit. Ostendit omnes has cauſas eſſe alienas ab Ænea, atque ut poſterius dictas oſtenderet, incidentes ait.

VARIORVM.

IVDICIVM PARIDIS. Convitium eſt. quaſi dicat, Iudicium hominis venalis corruptum libidinis præmio. Negavit Macrob. lib. 5. uſquam ab Homero de Paridis judicio factam mentionem: quod ex Iliad. ultim. refellit Pimpontius. Videatur Tryphodorus, & Fulgent. TAVSMAN.

Et

Et genus inviſum, & rapti Ganymedis honores.
His accenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum, atque immitis Achilli,
Arcebat longe Latio, multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

SERVII.

ET GENVS INVISVM. Propter Dardanum Electræ pellicis filium, à quo origo Trojana eſt. RAPTI: Stuprati, corrupti, ut eſt, *Rapta Garamantyde Nympha. Et raptas ſine more Sabinas.* Vel Rapta raptoris mortem vel nuptias optet, vel certe quod ad cælum raptus ſit à Iove per aquilam. Vt, *Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis.* GANYMEDIS HONORES. Trois, regis Trojanorum filii. HONORES autem dixit, vel propter miniſterium poculorum, ad quod receptus eſt, remota Hebe filia Iunonis, quæ Iovi bibere miniſtrabat. vel ob hoc, quod inter ſydera collocatus, aquarii nomen accepit. Ergo iraſcitur Iuno quod non ob hoc tantum raptus ſit, ut divinos honores conſequeretur, ut pocula miniſtraret, ſed quod violatus ſit ut divinos honores conſequeretur, aut honores propter formam, ut, *Et lætos oculis afflarat honores.* Sane hic Ganymedes Latine Catamitus dicitur: Licet Theodatus, qui Iliacas res perſcripſit, hunc fuiſſe Belim dicat & Laomedonti prædixiſſe, tum perituram & civitatem & regnum Trojanorum, cum de monte Meotio ſponte fuiſſet ſaxum delapſum, quod cum eveniſſet poſtea Ilium eſt direptum.

HIS ACCENSA SVPER &c. Super his, aut ſuper metum quem de Carthagine habuit, his quoque accenſa.

TROAS. Bona œconomia oſtendit totum genus Trojanorum inviſum fuiſſe Iunoni, quia illaturus eſt, Minervam ob unius hominis delictum, etiam eos quos amaverat perdidiſſe. RELIQVIAS. Vt ſtet verſus geminavit L. Nam in proſa reliquias dicimus. Reliquias autem Danaum dupliciter, & à Trojanis, & à Græcis dici poſſunt, ut, *Et noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.* ATQVE IMMITIS ACHILLI. Bene ſecundum Homerum ſegregavit ducem à populo. ſic Æneas in ſecundo poſt omnium caſum, Priami ſeparavit interitum, ut, *Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras.* Immitem autem dixit etiam circa extinctum Hectorem crudelem. Aut ideo intulit Achillem præcipue, quod Æneas cum Achille congreſſus ſit, & ut in 5. ait, Neptuni beneficio liberatus. Sane Achilli, propter ἀφαιρετικῶς detraxit litteram, quæ plerunque pro ſibilo habetur; non ſolum neceſſitatis, ſed etiam euphoniæ cauſſa. Nam alibi ipſe ait, *Nec equus aſpirat Achilli*, ut Saluſtius, *A principio urbis, ad bellum Perſi Macedonicum.* detrahitur autem ſ, tertiæ declinationis genitivo. Sane apud Sygeum Achillis ſtatua fuiſſe dicitur, quæ in ima, id eſt extima auris parte elenchum more fœmineo habuerit. Hic apud Cretam inſulam Remptus vocatus eſt, ut veteres authores tradunt.

ARCEBAT. Prohibebat. aliquando ſignificat, & continet. Ennius, *Qui fulmine claro Omnia per ſonitus arcet.* id eſt continet.

ACTI FATIS. Si fatis, nulla Iunonis invidia eſt, ſi odio Iunonis, quomodo acti fatis? Sed hoc ipſum Iunonis odium fatale eſt. laborat enim Virgilius, nil Trojanorum meritis, ſed omnia fatis aſcribere. Eſt & alter ſenſus: nam *fatum* voluntatem legimus. ut, *fatis Iunonis iniquæ*, id eſt voluntate, ut hic intelligamus agebantur fatis Iunonis id eſt voluntate. Vel *fatis* pro malis; ut, *Natæ Iliacæ exercite fatis.* MARIA OMNIA CIRCVM. In fine accentum ponimus contra morem Latinum: ſed corruptio hoc facit. namque præpoſitio poſtpoſita, corrupta eſt ſine ambio.

MOLIS. Difficultatis. In ſequentibus propriè, *Miratur molem Æneæ magalia quondam.* ROMANAM CONDERE GENTEM. Latenter oſtendit hinc odium Iunonis Æneam perculiſſe, quod Romanæ gentis author exiſtebat.

DONATI.

HIS ACCENSA SVPER. id eſt, ſuper illam, quæ fuit ob excidium Carthaginis. IACTATOS ÆQVORE. hæc omnia ad exprimendam Iunonis iniquitatem pertinent, ut oſtendat excidium Carthaginis ſolam cauſam fuiſſe, ne ipſa miſereretur, nec deſereret intentionem ſuam; quæ cognoſcens, non poſſe expugnare fata, cupiebat ſaltem illos arcere, quos ad plenum ſuperare non poterat. Non miſerebatur igitur, ut jactatos toto æquore, & eos qui ex infinito numero ad paucos redacti eſſent, quos è manibus ſæviſſimorum hoſtium fortuna ſervaverat, inſidiis aſſiduis obtereret.

RELIQVIAS DANAVM. Magna crudelitas quę nullis cladibus ſatiari poterat. Laus autem Æneæ magna, quod de ſolis reliquiis Trojanorum, imperium Romanum condere potuerit. Ergo ni fata obſtitiſſent, patriam integris opibus defendiſſet, cum in aliena terra imperium condiderit.

ACTI FATIS. Id eſt, ipſi qui fatis agebantur, in Italia errabant Iunonis inimicitiis.

TANTÆ MOLIS. Non fiunt ſine magno labore magna. Laudatur autem Æneas, qui nullo labore, nulla diuturnitate erroris, deſiſtebat ab incepto.

VARIORVM.

GANYMEDIS HONORES. Macrob. lib. 5. cap. 16. HART.

TANTÆ MOLIS ERAT, &c. Epiphonema conſtans ecphoneſi, in difficultatem condendi primordia populi Rom. Vid. Rhodigin. lib. 28. cap. 7. Scalig. lib. 3. 26. notat ejuſmodi Epiphonemata, maximam præ ſe ferre efficaciam. TAVBMAN.

Vix

Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant læti, & ſpumas ſalis ære ruebant:
Cum Iuno æternum ſervans ſub pectore vulnus,
Hæc ſecum: Mene incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere regem!

SERVII.

VIX. Hoc loco mox & ſtatim ſignificat. E CONSPECTV. Vt adhuc de Sicilia poſſint videri. & ut Homerus omiſit initia belli Trojani, ſic hic non ab initio cepit erroris.

LÆTI. vel alacres, vel veloces. ut, *Et latus Eoïs Eurus equis*, vel feſtinantes; ut, *Et virgea lætus Pabula*, & alibi, *Et armari pubem portiſque moveri Lætus in arma jubet*, id eſt feſtina cum intentione. Vel re vera læti: quamquam incongruum ſit, poſt Anchiſæ mortem. ſed & interitus ſenum minus doletur, & magis lætos intelligendum eſt, ut ſit cauſa majoris iracundiæ. ſic enim & in ſeptimo iraſcitur; ubi *lætum Æneam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno*. vel Læti, ἐυφρανθέντες. ut *Omnisque juventus Læta f.* SALIS, Maris, ſecundum Homerum. Salem autem quo utimur, ſingulari numero tantum dicimus: quum jocos ſignificamus, pluralem numerum tantum ponimus, ut Lucanus. *Non ſoliti luſere ſales.* Aliquando urbanitatem ſingulari numero tantum dicimus: Vt Terentius, *Qui habet ſalem, quod in te eſt*, id eſt quæ res in te eſt. Maſculini enim generis eſt, non neutri: & neutra triptota ſunt, nec ab hoc accuſativo nominativus eſſe poteſt hoc ſale.

SVB PECTORE, pro in pectore. VVLNVS. De præterito dolorem dixit: de futuro metum. Ad utrumque VVLNVS retulit.

HÆC SECVM. Subaudimus locuta eſt, deeſt enim hoc. Et hoc fictum eſt, ut ſuperius diximus. unde enim hoc ſciret poëta? Bene autem impatientiam doloris oſtendit detrahendo ei ſolatia. Quia vehementer affectus eſt ſine conſcio, ut, *Et caſum inſontis mecum indignabar amici. Et crudelis ſecum fata Lyci.* Et in quarto ſolam inducit Didonem, *En quid ago?* è contrario *Qui cum partiri curas.* MENE, Ne, non vacat: ſignificat autem ergo, & eſt conjunctio rationalis. INCEPTO DESISTERE. Tolerabilius enim non inchoare, quam incepta deſerere. Vt Terentius; *Verum ſi inceptas, neque pertendas naviter.* ET MENE ſic habet Emphaſim, ut, *Aſt ego quæ divum incedo regina.* VICTAM, ut in VII. *vincor ab Æneæ*, Et victam ſe pronuntiat, velut victam; alii iratam tradunt.

NEC POSSE ITALIA TEVCRORVM AVERTERE REGEM. Et detraxit more ſuo præpoſitionem provinciæ. Non enim dixit, de Italia, ſed Italia.

TEVCRORVM. Quia Teucer & Scamandrus Creta profecti Trojam *venerunt*, qui à Dardano hoſpitio accepti de advenis cives facti, quia Batiam Teucri filiam Dardanus ſibi junxit, & populares ſuos ſocero cognomines fecit.

AVERTERE. Id eſt perpetuum regem, hoc eſt nihil amiſit, rex eſt, & mire Æneam noluit nominare. Honorantur enim minores à majoribus ſi ſuo nomine fuerint nominati. ut, *Æolo namque tibi. contra* contumelia eſt, ſi majores à minoribus ſuo nomine nominentur; ut, *Iunonis gravis ira*, Et, *Pacem te poſcimus omnes Turne*, non enim dixit Trojanos, ſed unum hominem Trojanum.

DONATI.

VIX E CONSPECTV. A ſeptimo anno incipit narrationem: ut priora reſervet ad convivium Didonis.

VELA DABANT LÆTI. Vtrunque temperat. Nam læti erant quod eſſent propinqui Italiæ: Sed morte Anchiſæ, contriſtati vix erant læti.

CVM IVNO ÆTER. SERVANS. Advertens Iuno Trojanos de proximitate Italiæ laborare, recrudeſcebat vulnus. Et excluſa ab inventione nocendi, & à loco & tempore, ſic ſuos dolores intimis ſenſibus enumerat: *Mene.* componit ſumma arte quales habere debuerit cogitationes, carens inventione ad nocendum: & inducto qualitatis ſtatu per exempla aliena inventa conſilia enumerat. Et comparat perſonam ſuam cum perſona Minervæ, & Trojanorum, & Græcorum, & inimicitiarum cauſas.

MENE. Emphaſim habet pronomen, & magnum dicendi pondus, quod infra aperuit, cum dicit: *Aſt ego quæ divum incedo regina, Iovisque Et ſoror & conjunx.* INCEPTO DESISTERE VICTAM. Incepta ſunt animorum deſtinationes. Saluſt. *Nam talia incepta non conſultorem vertiſſent rerum peſtem factura.* Dolet igitur intentionem ſuam ſine effectu defeciſſe, nec ſupereſſe nocendi conſilium, vel tempus. Et quia bonorum eſt, incepta deſerere, ſi aut prece flectantur, aut ſponte ignoſcant; oſtendit utranque occaſionem perdidiſſe, & incidiſſe in ludibrium; ut ſcilicet ſuperata diſcederet.

REGEM. id eſt, ſi perdere non potui, debui ſuperare Teucrorum regem. ITALIA. id eſt, ab Italia. Sic alibi, *bellum ingens gerat Italia*: ergo ſi non poterat perdere, ſaltem disjungere ab Italia: & ſi omnes non perirent, ſaltem id obtineret juxta unum Æneam, cujus ſtirpi deberi ſciebat imperium Ro.

VARIORVM.

VIX E CONSPECTV. Ianua narrationis, quam ducit à cataſtrophe errorum Ænex: idque exemplo Homeri, qui eam legem primus poëtis tulit: quamque Ariſtoteles in Poëtic. tenendam cenſuit. Atque hanc OEconomiam luculenter Horat. in arte poët. commendat. Macrob. lib. 5. cap. 2. HARTVNG.

SPVMAS SALIS ÆRE RVEBANT. Hoc de roſtratis navibus Turnebus intellexit; & mare roſtra navium, quæ ærata erant, ſecabant: unde, *Quot primi arate ſteterant ad littora prora.* à Marone dictum. GERMAN.

ÆRE RVEBANT. Laz. Bayfius in libell. de re navali: & Ianus Parrhaſius in Claudian. HART.

Digitized by Google

Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?
Ipsa Iovis rapidum jaculata è nubibus ignem,

SERVII.

QVIPPE VETOR FATIS. Revera inquit fata me prohibent. ergo Iuno ignorat vim fatorum. Sed hoc non possumus dicere, quia superius lectum est, *& quæ fata foment*. Et, *Progeniem sed enim Troianus à sanguine ducit Audierat*. Hoc ergo est, omnes res hominum aut ex nostra voluntate descendunt, ut puta sedere, surgere: aut ex fati necessitate, ut puta nasci, mori: aut ex deorum voluntate, ut puta navigare, vel honoribus frui. Nunc de navigatione agitur: & bene invidiose, quasi etiam hujus rei potestatem ei possint fata detrahere. Est & alter latens sensus, ut speret se regina contra exulum fata posse aliquid, si Minerva numen inferius valuit contra fata victorum.

PALLASNE. Minerva ἀπὸ τοῦ παλλεῖν τὸ δόρυ, id est ab hastæ concussione: vel quod Pallantem Giganta occiderit. Sane opportune hic Ajacis naufragium ad exemplum affert. *Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit*. NE autem Conjunctio expletiva videtur an aliter? EXVRERE. Exuri dicitur, de quo nihil superest, ut *quod memorem excisas Erycino ne labore classes*. CLASSEM. Ad invidiam posuit, ut pro una navi classem dicat. sic Venus, *Navibus infandum amissis*: quum Orontes solus periisset. aut re vera unam navem significat, ut Horat. *Me vel extremos Numidarum in agros classe releget*. Classis enim dicta est ἀπὸ τῆς κλάσεως, id est à lignis. unde & calones dicuntur milites, qui ligna deportant, & κλασσόφορα.

ARGIVVM. Quasi & illud contra fata. Et Argivum pro Argivorum, videtur accusativi singularis species pro genitivo plurali. Et bene Argivum quos ipsa Iuno amat, ut supra, *Pro charis gessérat Argis*. POTVIT. Ad illud refertur quod superius dixit, *Nec posse Italia Teucr*. Et invidiose potentiam Minervæ exaggerat, quæ uno tempore potuit & exurere & submergere.

VNIVS OB NOXAM. In istis sermonibus unius, illius, ipsius, media syllaba naturaliter producitur: sed cum opus est corripitur hac excusatione: nam quotiens vocalem longam vocalis sequitur, priori vires detrahit, ut est, *Insulæ Ionio in magno*. Et, *Sub Ilio alto*. Et ob hoc mutat accentum. in Latino enim sermone cum penultima corripitur, antepenultima habet accentum, ut hoc loco, VNIVS OB NOXAM. Et contra, *Navibus infandum amissis unius ob iram Prodimur*.

NOXAM. Pro noxiam. Et hoc interest inter noxam & noxiam, quod noxia culpa est, id est peccatum: Noxa autem pœna. Quidam noxa quæ nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt. Sane latenter tangit Historiam. dicitur Minerva tantum obvitiatam Cassandram in templo suo, solius Ajacis pœna non fuisse contenta, ut postea per oraculum de ejus regno quotannis unam nobilem puellam jusserit Ilium sibi ad sacrificium mitti; & quod est *amplius*, de ea tribu, de qua Ajax fuerat; sicut *Annæus Placidus* refert. ET FVRIAS. Amorem. ut in Bucolicis, *Seu quoscunque furor*. Alii sic accipiunt quod illum in furore deliquisse dicat, Trojanos scientes. OILEI. Oilei non vacat. Nam & duo Ajaces fuerunt: & ambo furierunt. Sed ira armorum Telamonius, hic amore quo Cassandram in templo Minervæ capto Ilio stupravit. Et est Græca figura si dicamus Æneas Anchisæ, & subaudiamus filius. Hac autem figura utimur circa patres, & maritos tantum. ut Virgilius, *Deiphobe Glauci*, id est filia. Hectoris Andromache, id est uxor. Sane hic Ajax Oilei *filius*. à multis historicis Græcis, tertiam manum dicitur post tergum habuisse; quod ideo est fictum, quia sic celeriter utebatur in prælio manibus, ut tertiam habere putaretur.

IPSA. Bene ipsa: dulcis est enim propria manu quæsita vindicta. Vnde plus dolet Iuno alienis se viribus niti, ut Æoli: vel inferorum, sicut ipsa, *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo*. RAPIDVM. Velocem: ut est, Quum rapidus Sol nondum hyemem contingit equis, Iam præterit æstas. Item, *Rapidæve potentia Solis*. Sed cum Varro Divinarum V. quatuor Diis fulmina adsignet, inter quod & Minervæ, quæritur cur Minerva Iovis fulmen miserit? Antiqui Iovis solius putaverunt esse fulmen, nec id unum esse, ut testantur Hetrusci libri de fulguratura, in quibus duodecim genera fulminum scripta sunt. ita, ut Iovis, Iunonis, Minervæ, sic quoque aliorum. nam de Iunonis fulmine Accius ait, *Præservido fulgere ardor injectus Iunonis dextra ingens incidit*. Quare non potuit Minervam misisse fulmen suum? sed nonnulli dicunt habere quidem Minervam, ut Iovem & Iunonem fulmen, sed non tantum valere, ut vindictam suam possit implere, nisi usa esset Iovis fulmine: unde merito queritur Iuno, Minervam, cum de numero minorum sit qui fulmen habeant, usam tamen Iovis fulmine.

IACVLATA. In libris Ethruscorum lectum est, jactus, fulminum manubias dici: & certa esse numina possidentia fulminum jactus. Inter quos etiam Minerva est, sicut supra dictum est, cavendum ergo ne confusione hoc aliis numinibus demus: ET IACVLATA pro jaculans, participium passivum, pro activo posuit. E NVBIBVS. Secundum physicos, qui dicunt collisione nubium fulmen creari. Et indignatur Iuno, quod cum nubes suæ sint, pariter eis Minerva, ac Iovis fulmine usa sit, cum sibi neutrum possit.

DONATI.

QVIPPE VETOR FATIS. Ergo magis debuit vetari Minerva, fatis Græcorum. PALLASNE. Quæ non esset tanti meriti, aut potestatis. EXVRERE CLASSEM. Comparatio pœnarum. Minerva potuit naves Græcorum, & ipsos exurere; ego unum ab Italia arcere non potui. EXVRERE. urere est aliquid lædere incendio: exurere est penitus abolere incendio. Confirmat autem poëta soli Æneæ deberi imperium, cum de ipso solo laboret Iuno.

Di-

Disjectique rates, evertitque æquora ventis:
Illum expirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ divum incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos

SERVII.

» DISIECITQVE. Quidam volunt fulminum » genera quatuor esse. Vnum quod dicitur disjiciens, » idemque fragosum, alterum transigens, tertium » corripiens, quartum infigens. quas omnes species » more suo in unius fulguris descriptione attigit, di- » cens primum, DISIECIT QVE RATES. Secun- » dum, ILLVM EXPIRANTEM. tertium, TVR- » BINE CORRIPVIT. quartum, SCOPVLOQVE » INFIXIT ACVTO. RATES. Abusive, naves: » nam proprie rates sunt connexæ invicem trabes. » Varro ad Ciceronem, *Ratis, dicta navis longa pro- » pter remos. quod hi supra aquam sublati dextra & si- » nistra duas rates efficere videntur.* Ratis enim unde » hoc translatum, ubi plures mali vel trabes juncti » aqua ducuntur. Hinc naviculæ cum remis ratiariæ » dicuntur.

ILLVM. Authorem scilicet criminis. EXPI- RANTEM FLAMMAS. Non animam dicit flam- mas, sed cum anima fulminis flammas vomentem. Et ut superius pleno nomini adjecit *opum*, id est *di- ves opum*: sic hic verbo. cum enim plenum sit EX- PIRAT, addidit FLAMMAS. ut alio loco, ANI- MAS. ut, *Confixi expirant animas*: alii expirantem » anhelantem accipiunt. Probus & tempore legit, ut » ipse *Liquefacto tempora plumbo*. Sed qui legunt pe- » ctore, de Accio translatum affirmant, qui ait in Cly- » temnestra de Ajace. *In pectore fulmen inchoatum, » flammam ostentabat lævo.* Qui *tempore* legunt de » typica historia tractum dicunt. Nam Ardeæ in tem- » plo Castoris & Pollucis in Læva intrantibus post fo- » res Cepaneos pictus est, fulmen per utraque tempo- » ra trajectus, & singulare nomen pro plurali. Totius » autem Italiæ curiosissimum fuisse Virgilium, multi- » fariam apparet.

TVRBINE. Volubilitate ventorum. SCOPV- LO. Saxo eminenti. Scopulus autem à speculando dictus: aut à tegumento navium, ἀπὸ τοῦ σκεπάζειν. Contigerunt autem ista circa Caphareum montem Euboeæ. INFIXIT. Cornutus ait, inflixit verius, ut sit vehementius.

AST EGO. Nunc comparat singula. Et ne leve esset quod dixerat, EGO, addidit. DIVVM RE- GINA. DIVVM, Pro Divorum. sic Salust. *Vos autem*, hoc est populus Romanus. DIVVM pro Di- vorum, sicut Argivum. INCEDO. Incedere proprie est nobilium personarum. Hoc est cum aliqua digni- tate ambulare: ut I. Æn. *Regina ad templum forma » pulcherrima Dido-Incessit.* Et, *aut aculeo incedit me- » lior.* Sallustius, *Incedunt per ora vestra magnifici.*

JOVISQVE ET SOROR ET CONIVX. Phy- sici Jovem ætherem, id est ignem volunt intelligi; Junonem vero aërem, & quoniam tenuitate paria sunt, dixerunt esse germana. Sed quoniam Juno hoc » est aër, subjectus est igni: Id est jure superposito ele- mento maxime * tradinum est. Jovem autem à juvando « dixerunt. nulla enim res sic fovet omnia quomodo calor. TOT ANNOS. Pro tot annis. Licenter in istis locutionibus, & accusativo utimur & ablati- vo. Dicimus enim & tota nocte legi: & totam no- ctem legi. Honestior tamen elocutio est per accusa- tivum. Sane tot annos continuationem significat, « tot annis intervallum. «

DONATI.

DISIECITQVE RATES. Ne si alicui confi- gisset evadere, haberet navigandi subsidium. Eve- titque æquora ventis. Alieno usa est imperio. Nam Jovis fulmen arripuit, & Neptuni imperium. Habuit enim potestatem in ventos, qui alieno subjecti sunt imperio.

ILLVM. Emphasim pronomen habet: quasi te- merarium, inconsideratum, sacrilegum, prophanum, qui in templo deæ virginis ante aras in conspe- ctu numinis, regiam sacerdotem intactam violavit.

ILLVM EXPIRANTEM. Illa propter unum, plurimos perdidit: ego à plurimis offensa, unum ab Italia arcere non possum. Et quod augeat dolorem, ostendit Minervam minorem deam Jovis fulmine uti potuisse: & in pœna delicti defendit authorem. Si ergo ille iniuste gravissimum pertulit supplicium, multo magis ejus socii. Defendit autem culpam in amorem rejiciens, & utitur veniali fatu. Factum enim quod manifestum est non purgatur, nisi dica- tur, non erat suæ mentis, nec sui consilii Ajax, sed furore amoris trahebatur. Nam quicquid fit per Pa- thos, non ascribitur homini.

PECTORE. Quo vulnus omnino letale esset.

TVRBINE CORRIPVIT. Nam aliter infigi non poterat, & ostendit vim iræ in tanto impulsu.

INFIXIT SCOPVLO. ne ad litus deveniens saltem sepulturam acquireret.

AST EGO QVÆ DIVVM INCEDO REGINA ET C. Declarat quid sit illud: *Ast ego*, scilicet quę omni genere rerum Minervam supero. Sum enim regina: sum soror & coniunx Jovis. Vnde deberem ab eo qui frater est & maritus omnia impetrare. *Vno cum gente tot annos bella gero*, cum Minerva uno ictu potuerit.

VARIORVM.

AST EGO QVÆ DIVVM INCEDO REGINA. Proprie autem dixit, *Incedo*: judicabant enim vete- res Junonem insigni quadam majestate incessus pro- cedere. Hinc & Athenæus, ἀγαθὸν βαδίζει, id est *Junonis incessu ambulat*; pro gravitate quadam & magnificentia incessus dixit. ut & Propert. l. 2. *mer- dit vel Jove digna soror*. TVRNEB. l. 13. c. 16.

ET SOROR ET CONIVX. Macrob. lib. 1. c. 17. HARTVNG.

Bella gero. & quisquam numen Iunonis adoret
Præterea, aut supplex aris imponat honorem?
Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliam venit. Hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

SERVII.

» ET QVISQVAM. Non Trojanorum, sed omnium » generaliter. IVNONIS, pro meum, nomen pro » pronomine.

PRÆTEREA. Postea. ut, *Præterea vidit nec portitor orci Amplius objectam passu transire paludem.*

» SVPPLEX ARIS IMPONAT. Breviter utrum- » que dixit, aut enim suscipiuntur vota precibus, aut » honore redduntur, & ostendere vult, non solum non tibi supplicandum, sed nec simplici veneratione dignam futuram.

TALIA FLAMMATO. Quod superius intermiserat, nunc reddit. nam dixerat superius. HÆC SECVM: & modo, secum VOLVTANS, id est cogitans. Multi sane talia volutans, talia revolutans accipiunt.

NIMBORVM. Nimbi enim ventos significant: plerunque nubes vel pluvias. ergo prout locus fuerit, » intelligamus. Proprie tamen nimbi dicuntur repen- » tinæ & præcipites pluviæ; nam pluvias vocamus len- » tas & juges. Et figurate PATRIAM LOCA, unum » enim varietas ipsa significat. LOCA FOETA. Nunc plena, veluti est, *Fœta armis*. Sciendum est etiam fœtam dici & gravidam, & partu liberatam. ut, *Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro*. Enixam eam fuisse, lac quod pueris præbebatur, ostendit. Item fœtam, gravidam; ut est, *Non insueta graves tentabunt pabula fœtas*. Ergo quia fœta medius sermo est, bene hoc loco epitheta duo discrevit; dicens, *Graves fœtas*: ut bonum facinus, & malum facinus dicimus, & bonum venenum & malum venenum. AVSTRIS. Figura est celebrata apud Virgilium: & est species pro genere. Legerat apud Ennium, FVRENTIBVS VENTIS. sed quasi asperum fugit, & posuit AVSTRIS, pro ventis.

ÆOLIAM VENIT. ut Italiam fato. *Pro in Æoliam*. Novem autem insulæ quæ sunt circa fretum *Siciliæ* vocantur Æoliæ ab Æolo rege Siciliæ, licet propria nomina habeant. unde Virgilius ait, Æoliam Liparem. Poëtæ quidem fingunt » hunc regem esse ventorum, Ippotæ sive Iovis sive » Nepturi filium, qui cum immineret bellum, quo » Tyrrenus Lypari frater, Peloponessum vastare pro- » posuisset, missus ab Agamemnone ut freta tueretur, » pervenit ad Lyparum, qui supra dictas insulas rege- » bat imperio; factaque amicitia, Cyanam filiam ejus » in matrimonium sumpsit, & Strongulam insulam, » in qua maneret accepit. Varro autem dicit hunc in- » sularum regem fuisse, ex quarum nebulis & fumo Vulcaniæ insulæ prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos sua potestate retinere.

ÆOLIAM VENIT. In Æoliam detraxit. HIC. Illic, ut superius, *Hic illius arma, hic currus fuit.*

VASTO ANTRO. Physica ratione hoc fingit poëta. naturale enim est ut loca concava plena sint ventis. Sane *vasto* pro desolato veteres ponebant, Ennius Ifigenia: *Quæ nunc abs te vidua & vasta virgines sunt.* Ponebant & pro magno Clodius commentariorum *vasta, inania, magna*.

LVCTANTEIS. Elaborantes egredi, vel inter se sævientes. SONORAS. Graves sonis. Et est tempestatis epitheton. Ordo autem talis est, Æolus ventos & tempestates sonoras vasto antro premit. Quidam sonoras semper strepentes tradunt; ut, *fluminibusque sonoris*, nam *sonorum* est quidquid sine intermissione sonum servat; *senans* vero quod ad tempus auditur. Male autem quidam accipiunt *sonoras* pro *sonantes*, cum sit proprium *sonoras*, ut Ἠχήεντα τε καὶ ἠχούσας. Aliud enim est ἠχήεντα & sonantes *.

DONATI.

PRÆTEREA. In medio posuit, & bis est repetendum.

FLAMMATO. superius dicit accensa: sed plus est flammato pectore, ut ostendat quantum accreverit ira, ex comparatione Minervæ. Nocendi autem consilium, de Minervæ exemplo cœpit; præsertim cum Trojanos videret navigantes.

Nimborum in patriam. Habet rationem personæ, non reginæ, sed iratæ, quæ occasionem nolit omittere loci & temporis. Nam si rationem reginæ haberet, mitteret aliquem qui Æolo juberet. Sed quia mandata, nisi ipsa adesset, poterant aut negligentius agi, aut differri, & sic præteriret nocendi occasio, omisit personam reginæ. Et sic monet poëta per nos ipsos agendum quod rectius curari volumus, & inferiori personæ exhibendum honorem, si illa indigemus. Nam gratatur sibi à potiore esse delatum. Cætera significant ventos cavis terræ orici.

VARIORVM.

PRÆTEREA. His locus descriptus est è 4. Iliad. Homeri. Cæterum maximopere præstat, hic etiam cognoscere, quæ Iul. Scaliger, de tota hac oratione commentatus est. lib. 3. c. 23.

ARIS IMPONAT HONOREM. Victimam sacrificium. Illud observandum, voce hac *honorem*, frequenter usum fuisse, ad augendam dictionis majestatem, ut hic. Item alibi, *Divum templis indicit honorem*. PONTANVS.

NIMBORVM IN PATRIAM. Homerus Odyss. 8. in principio. Ovid. lib. 11. & 14. HART.

ÆOLIAM VENIT. De insulis Æoliis, & imperio Æoli, vide si placet Dionysium in descript. orbis. Etiam Diodor. lib. 5. cap. 3. & Strabon. lib. 6. & Gyraldum Syntagm. 5. PONTANVS.

Impe-

Digitized by Google

Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremunt. celſa ſedet Aeolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras.
Ni faciat: maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,
Hoc metuens, molemque & montes inſuper altos
Impoſuit: regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas.

SERVII.

AC VINCLIS ET. Tranſlatio eſt per poëticam licentiam facta. Carcer autem eſt undecunque prohibemur exire, dictus quaſi arcer ab arcendo. Locum autem in quo ſervantur noxii, carcerem dicimus numero tantum ſingulari: unde vero erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tantum plurali: licet plerunque uſurpet poëta, ut eſt, *Ruuntque effuſi carcere currus.* alii vinclis carceris tradunt. ut, *Quam ferro exciſam crebriſque bipennibus inſtant.*

ILLI INDIGNANTES. Hic aperte oſtendit quid ſit luctantes. MAGNO CVM MVRMVRE MONTIS. Non circum montis clauſtra, ſed cum magno montis murmure fremebant. & eſt major ſenſus; ſic fremebant, ut etiam antra poſſent ſonare. Sic dixit Pacuvius *Murmur maris*, quia ventos murmur ſequitur, ut ipſe alibi, *Magno miſceri murmure Pontum.* CVM MVRMVRE. Fremebant, quod ventos murmur ſequitur, nam & murmur maris dicitur.

CIRCVM FREMVNT. Quidam hoc loco fremunt, id eſt imperia recuſant intelligunt, ut à Coſſ. in Annalium Secundo, &c. *Ne quis regnum occuparet, ſi plebs noſtra fremere imperia cœpiſſet*, id eſt recuſare. Ita & hic oſtendit ventos imperia recuſantes. Nonnunquam *fremere*, velle ſignificat, ut, *arma amens fremit.* CELSA ARCE. Secundum quod ſuperius diximus. Venti enim melius deprehenduntur ex alto. SEDET. Non otiatur, ſed curat. SEDET enim apud Antiquos, conſiderat ſignificabat. ut eſt, *ipſe Turnus ſacrata valle ſedebat.*

MOLLITQVE ANIMOS. Id eſt Ventos ἀπὸ τῶν ἀνέμων. veluti eſt, *Quantum ignes animæque valent.* & Horatius, *Impellunt animæ lintea Thraciæ.* MOLLIT autem ideo dixit, ut per tranſitum oſtenderet, & vitia naturæ nulla ratione mutari, ſed mitigari aliquatenus poſſe.

MARIA AC TERRAS COELVMQVE PROFVNDVM. Atqui quatuor elementa ſunt: terra, aqua, aër, æther. Sed hoc loco rite prætermiſit æthera: quia venti non turbant ſuperiora, ut ait Lucanus. *Pacem ſumma tenent.* ſed aut terras, aut maria, aut aërem. Nam COELVM hoc loco pro aëre poſuit. ut Lucretius, *In hoc cœlo quæ dicitur* AER. Profundum autem & ſublime dicitur, & in p. ut ſupremum altum. *Pro ſupreme Jupiter*, poſtremum poteſt & ad maria & ad terras referri; quidam *profundum*, in profundum accipiunt; alii pro funditus: & ſicut hic profundum in altitudinem, ſic alibi faſtigia de infima parte: *Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.*

FERANT. Auferant. Et eſt aphæreſis. RAPIDI. Veloces, ut ſupra. VERRANTQVE. Verrere eſt trahere: à rete, quod everriculum dicitur. Eſt autem principalitas verbi verro verris, præteritum verſi: unde eſt participium verſus, hinc alibi, *Et verſa pulvis inſcribitur haſta*, id eſt tracta. Sed archaiſmos, nam noſtra omnis vis in animo & corpore ſita eſt.

SPELVNCIS ATRIS. Vel tenebroſis, vel magnis.

HOC METVENS. Providens, cavens aut timens. Ergo Iuppiter timet: non ſibi, ſed elementis; ne turbentur eruptione ventorum. ut ſi bellorum tempore dicas virum fortem timere, non ſibi, ſed liberis ſuis.

MOLEMQVE ET MONTES. Id eſt molem montis. Et eſt figura endyadis, cum una res in duas dividitur, metri cauſa interpoſita conjunctione. ut alio loco, *Pateris libamus et auro*: id eſt pateris aureis.

FOEDERE. Modo lege: alias pace, quod fit inter dimicantes. FOEDVS autem dictum vel à fœcialibus, qui olim fœdales dicebantur, id eſt ſacerdotes, per quos fiunt fœdera: vel à porca fœde, hoc eſt lapidibus cæſa. ut ipſe: *Et cæſa jungebant fœdera porca.*

ET PREMERE ET LAXAS SCIRET DARE, &c. Permanſit in tranſlatione. *ut vinclis & carcere frenat.* juſſus autem ob hoc poſuit, quia ſuo nihil facit imperio. Nam tolle hoc, & major eſt omnibus diis: ſi ad ejus voluntatem poſſint elementa confundi, ut ipſe Æolus, *Mihi juſſa capeſcere fas eſt.* Simul ventorum oſtenditur vis, quibus parum fuit ſuperponi montem, niſi & regem acciperent, qui ipſe quoque alieno pareret imperio. Alii IVSSVS ita intelligunt, non cum juberetur, tunc hoc faceret, alioquin Iunoni obſequi non poſſet; ſed ita adminiſtrare, ut etiam juſſus erat ſecundum deſiderium temporum.

VARIORVM.

IMPERIO PREMIT, AC VINCLIS, &c. De duplici ventorum origine, vide quæ ſcribuntur à Nannio lib. 7. cap. 1.

IMPERIO PREMIT. Homerus Odyſſ. κ. Αἰόλῳ ἐμπέδησε, δαΐφρονι θυμὸν ἔχοντι. HARTVNG.

Adquem tum Iuno ſupplex his vocibus uſa eſt,
Æole (namque tibi divûm pater, atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,

SERVII.

AD QVEM. Apud quem. ÆOLE. Rhetoricum eſt in omni petitione hoc obſervare. ut poſſit præſtare qui petitur; ut ſit petitio juſta, nec plus aut minus quam debeat petat; ut ſit poſſibilitas; ut res juſta ſit quæ petitur: ut habeat modum petitio; ut ſequatur remuneratio. Et ſciendum, ſecundum hunc ordinem omnes petitiones formare Virgilium, ut in hoc loco poſſibilitas eſt, *Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento.* Juſta petitio eſt, *Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.* Omne enim quod contra inimicos petimus, juſtum eſt. Modus eſt petitionis, *Incute vim ventis, Et diſſice corpora ponto.* Remuneratio. *Sunt mihi bis ſeptem præſtanti. Æole incute vim ventis.* Ordo ipſe eſt, & eſt figura parentheſis.

Inter parentheſim & eclipſim hoc intereſt; quod parentheſis eſt quotiens remota de medio ſententia integer perdurat ſermo. Plenum namque eſt, *Æole incute vim ventis.* Item, *Æneas rapidum ad naves præmittit Achatem.* Eclipſis autem eſt quotiens remotis interpoſitis, deeſt aliquid; ut eſt, *Quos ego?* deeſt enim affligam.

ÆOLE. Sane Antiqui quotiens à minoribus beneficium petebant, à nomine incipiebant, & erat honoratius ſi nomen ipſius ante præferrent. DIVVM PATER ATQVE HOMINVM REX. Iupiter, & eſt Periphraſis, id eſt circumlocutio. *Pater* autem Virgilio ad eminentiam ponitur; ut, *pater Æneas, & pater Apenninus.*

ET MVLCERE DEDIT FLVCTVS ET TOLLERE VENTO. Aliud pendet ex alio: Nam qui poteſt mulcere, poteſt & tollere id eſt erigere in tempeſtatem: mulcere autem *deliuire.* Hinc mulſum quod dulcedine animos noſtros permulceat; alii *mulcere*, mitigare, mollire vel fovere.

GENS. Sermo hic, & nationem ſignificat, & familiam; ſed nunc ad utrunque poteſt referri. nam aut ad familiam Æneæ, aut ad Trojanam gentem refertur. TYRRHENVM. Tyrrhenum mare dictum eſt, vel quod Tuſciam alluit, id eſt Tyrrheniam. Tyrrhenus enim cum fratre Lydo regnum ea indulgentia tenuit, ut ingens frequentia populi his contingeret, quæ cauſa ſummam rerum fecit inopiam, nullo patriam relinquente, aut volente peregrinari, quia tanta bonitas erat in regibus; conſilium igitur habuerunt ut partiti turbam quam alere non poterant, alternis diebus abſtinerent à cibis, luſibuſque vacarent, atque hac laſcivia excogitaverunt, talorum teſſerarumque jactus, pilæque luſum, & tibiæ modulationem, & concentum ſymphoniæ tubarumque, quibus advocati cives, facilius tolerarent jejunium. Noviſſime tamen quia vincebat neceſſitas, nec ulla conſilia famem relevarent: ſortiti ſunt uter ex fratribus cum parte populi abiret, in quas ſors terras deciſſet: cum Tyrrhenus ſorte juſſus diſcederet in mari, quod Tyrrhenum ab eo vocatur, periit. Cujus filius Tuſcus cum populo evaſit in regionem Tuſciam, quæ ab eo nomen accepit. Vel certe à Tyrrhenis nautis, qui ſe in hoc mare præcipitaverunt. Namque hoc habet fabula: Dormientem in litore Liberum patrem puerum, nautas abſtuliſſe Tyrrhenos, qui quum eſſet expergefactus in navi, quo duceretur interrogavit; reſponderunt illi, quo vellet. Liber ait, Ad Naxum inſulam ſibi ſacratam. At illi cæperunt alio vela deflectere, quamobrem iratum numen Tigres ſibi ſacratas juſſit videri, quo terrore ſe illi præcipites dantes, mari nomen dederunt. Alii dicunt quod ſtuprum Libero patri inferre temptaverint, ac propterea hoc perrulerint.

MIHI NAVIGAT. Id eſt in meum dolorem. NAVIGAT ÆQVOR. Figura Græca eſt. Nos enim dicimus, per æquor navigat. Similiter etiam alio loco, *Terram, mare, ſydera juro*: cum Latinitas exigat, ut addatur præpoſitio *per.* Et non vacat, quod TYRRHENVM addidit; videtur enim dicere jam eis Italiam eſſe vicinam.

DONATI.

SVPPLEX. Non quia ſupplicantis verba ſit locuta, ſed quia venit.

ÆOLE. omnia in hac oratione ſociata ſunt ſummo artificio. Incipit à nomine, quod nec Iunonem humilem facit, & Æolo gratum eſt. Oſtendit enim ſe illi benevolam cum norit nomen. Et ipſe lætatur ſe potiori notum, perindeque acceptum atque charum. Ergo caprat benevolentiam Iuno: Facit item attentum, cum idem conjiciat Æolus officium ſuum Iunoni eſſe neceſſarium, cum ſubtiliter intelleXiſſet, habere in ventos pleniſſimam poteſtatem. DIVVM PATER. Ne arrogantem faceret Iunonem, ſi dixiſſet maritus & frater, ut ſupra, cum locuta eſt ſecum: ergo hic ſatius fuit id intelligi poſſe, quam dici. Ne autem prolixior eſſet futura oratio; ipſa occulte ſibi præponit, quam excuſationis cauſam potuiſſet Æolus opponere, & illis reſpondet ne ulterius accedi poſſit, & ne negaret Æolus ventos eſſe in poteſtate ſua, prævenit oſtendens plenam illum à Iove in eos habere poteſtatem.

GENS INIM. Hic non nominavit Æneam, ne reſponderet Æolus, non audeo in nepotem Iovis, à quo imperium ſumpſi. Speciale igitur ſubtraxit, generale poſuit. INIMICA. non dicit ſe genti inimicam, ſed gentem ſibi, quaſi inferiores potiorem provocent. quæ res etiam Æolo indignationem movet, ut Iunoni auxilietur. MIHI. reginæ & Iovis ſorori & conjugi, quod ne arrogans videretur, ſubtraxit. TYRRHENVM. quod facilius concitatur & Italiæ vicinius eſt.

VARIORVM.

ÆOLE NAMQVE TIBI. Eraſmus in lib. Conſcribendarum Epiſt. hujus orationis diligens interpres. H.

DIVVM PATER ATQVE &c. Homerus Odyſſ. a. πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Macrob. lib 5. cap. 4. H.

Ilium

Ilium in Italiam portans, victosque penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes,
Aut age diversas, & disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deïopejam

SERVII.

ILIVM IN ITALIAM PORTANS. Id est res Ilienses. Et invidiose dicit Ilium, quasi ipsam cernat civitatem, quum Trojanos aspexerit. Et bene *Ilium*, hoc est quam fata stare noluerint. VICTOSQVE PENATES. A Græcis. Tacite occurrit quæstioni, portat quidem & deos: sed *victos*, id est contemnendos, ne facere contra invictos noller.

INCVTE VIM VENTIS. Duplex sensus est: INCVTE enim, injice significat. VENTIS dativus est casus. hoc est parva est eorum; etiam tu eis » da magnam vim. si autem fac, septimus casus est. & erit sensus, fac vim Trojanis per ventos. hoc est » per ventos vim in Trojanos incute. Ennius, *Dictis Romanis flectis iram.* SVBMERSASQVE OBRVE PVPPES. Ordo est in sensu confusus: ante enim est ut obruantur fluctibus, & sic submergantur; id est obrue ut submergas. Tota autem Junonis petitio in sequentibus explanatur.

AVT AGE DIVERSOS. Hoc est disperge illos » per diversa, ne ad Italiam veniant. duobus enim ge» neribus deletur exercitus, aut internecione, aut di» sperfione. ET DISIICE CORPORA. Hic mutavit conjunctionem, nam dicendum erat, Aut disjice corpora. CORPORA PONTO. Tam virorum quam navium: ut ipse alio loco; quum de navibus loqueretur, *Et toto descendit corpore pestis.* Sciendum sane est autem hanc esse petitionis, ut minora impetrare cupientes, majora poscamus: quod etiam nunc Juno facit. scit namque se fatis obstare non posse, sed hoc agit, ut eos arceat ab Italia.

SVNT MIHI BIS SEPTEM. Non sine ratione dicitur Juno Nymphas sua potestate retinere, ipsa est enim aër: de quo nubes creantur. ut est, *Atque in nubem cogitur aër.* Ex nubibus aquæ: quas Nymphas esse non est dubium. Ideo autem Nymphas Æolo pollicetur, quia ventorum rex est, qui aquæ motu creantur. Bene ergo ei jungitur origo ventorum. Sane notant Virgilium Critici, qui marito promittit uxorem: quod excusat regia licentia, ut Sallust. *Denas alii, alii plures habent, sed reges eo amplius.* Vel certe quod ex priore conjuge improbos » filios Æolus habuerit; vel quod hæc quam promit» tit immortalis est. Alii volunt Junonem per iram » oblitam, Æolum uxorem & filios habere; quod » exinde asserunt, quia Æolus ad hæc nihil ei respon» derit; & bene Juno sic pollicetur, quasi Æolo benefi» cium ante non concesserit. E contra Æolus, non ad » præsens, sed ad præteritum respondit, *Tu mihi quodcunque hoc regni est.* PRÆSTANTI CORPORE NYMPHÆ. Bene etiam laudat istas, ut major sit in Dejopeja pulchritudinis gloria. Laudabilius est enim superare laudatos, ut ipse ad majorem Æneæ gloriam laudat & Turnum. Harum autem quatuordecim nomina, ut quidam volunt, in Georgicis invenimus. *Præstanti autem corpore*, pro præstantia corporis, ablativum pro genitivo. QVARVM QVE FORMA. Dicimus & per se quarum quæ pulcherrima, & plus omavit inferendo forma pulcherrima.

DONATI.

ILIVM. Id est, omnes opes suas si amisisset, non esset facultas recuperandi. Ne autem excusaret Æolus, deorum causam addidit. VICTOSQVE PENATES. Nam quamvis dii sint, tamen quia victi, contemnendi.

INCVTE VIM VENTIS. Expressit pathos, propter quod non explicat rem ordine. Dixit ergo quæ cupiebat, sed propter perturbationem sine ordine.

AVT AGE DIVERSOS. Vt si non posset provenire primum, proveniant secundum; quoniam sparsi nec quicquam audere, nec ad Italiam pervenire poterant.

SVNT MIHI. Addidit munus, ut explicetur ardor cupiditatis ejus. Et ex obliquo pulsat Veneris munus in Paridem, qui dedit mulierem, quæ non erat in potestate sua. Vnde contra Juno hic dicit. *Sunt mihi.* nec poterat Helena esse propria uxor, nec inde creari legitima soboles: ergo acute dixit: *Sunt mihi.* Et, *Connubio jungam stabili, propriamque dicabo, &c.* quarum rerum nulla fuit in Helena. Non erat Veneris, ergo non potuit dare stabilem, nec legitime collocare.

VARIORVM.

AVT AGE DIVERSAS. In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota DIVERSOS legitur, virili genere, ut de Trojanis intelligatur. PLARIVS.

SVNT MIHI BIS SEPTEM PRÆSTANTI CORPORE NYMPHÆ. Remuneratio, quam alii argumentum ab utili; alii à jucundo appellant, quam recte videant alii. hoc satis inter doctos constat, aliam ornandi, aliam argumentandi esse rationem; quod ignorantes imperiti, ornamenta orationis sæpe numero argumenta esse putant: est ergo hæc simplex beneficii compensatio, quæ in omnibus fere peritoriis orationibus adhiberi solet. NASCIMBÆN.

BIS SEPTEM. Sed & illud quæri solet, cur Nymphæ Junoni à Virgilio tribuantur quatuordecim: quidam Physicis rationibus innixi, quatuordecim Nymphas Junoni assignari putant, propter quatuordecim effectus, qui ex aëre fiunt. NASCIMBÆN.

PRÆSTANTI CORPORE. Nam corpus præstans esse dicitur, quod magnum & pulchrum est, cum pulchritudo nisi magno in corpore non sit: pulchritudo (inquit Aristot. in 3. Ethic.) in magno corpore consistit: parvi vero formosi quidem sunt, sed non pulchri.

Commi-

Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo:
Omneis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor: mihi juſſa capeſſere fas eſt.

SERVII.

CONNVBIO IVNGAM. S. Deeſt eam, & connubium eſt jus legitimi matrimonii. Et bene CONNVBIO IVNGAM dicit, ut hanc ab aliis ſegregaret, quæ à regibus ſine lege habentur. ſolent enim reges inter plures uni præcipuum dare nomen uxoris. Et connubio, NV brevem poſuit cum naturaliter longa ſit. *Nubo* enim unde habet originem, longa eſt. Sed eſt tropus Syſtole; qui fit quotiens longa corripitur ſyllaba, metri cauſa. Ipſe alio loco longam poſuit, ut eſt, *Hectoris Andromache Pyrrhin connubia ſervas?* Item, *Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra Reppulit.* Et, *Per connubia noſtra.* Et, *Numadumque petam connubia ſupplex.* Sciendum tamen eſt, quia plerunque in compoſitione vel derivatione principalitatis corrumpitur natura. *Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.* Multa in unum contulit verſum, quæ Iuno promittit. Dicendo enim CONNVBIO, oſtendit legitimum. Dicendo STABILI, longam promittit concordiam. id eſt quæ divortio careat. Dicendo PROPRIAM, adulterii removet ſuſpitionem. Quod autem adjecit DICABO, obſequentem eam foro demonſtrat. In uſu enim eſt ut dicamus; ſacerdos dicatus eſt numini, hoc eſt ad obſequium datus eſt.

Alii *dicabo*, dabo accipiunt. Terent. *Jam hanc operam tibi dico.* id eſt do; ſicuti ab eo quod eſt dico participium à paſſivo dictus facit; ut eſt, *Ivnoni inferiæ dictæ ſacer*; quamvis alibi lectum ſit, *templo ſibi ferre dicatæ.* Propriam dicabo autem deeſt, tibi, eam. PROPRIAM autem poſſumus, vel firmam, vel perpetuam accipere, ut ſi proprium hoc fuerit. Terentius, *Nihilne eſſe cuiquam proprium.* Et alibi, *quod voluptates eorum propriæ ſunt.* Et, *Da propriam Tirynthiæ domum.*

OMNES ANNOS. Bene quia Dea eſt, non enim uſque ad ſenectutem. MERITIS. Præſtitis. ut alibi, *Nec te regina negabo Promeritam.* id eſt præſtitiſſe. Et alterum pendet ex altero: meritum enim non niſi ex præſtantis beneficio deſcendit.

PVLCHRA PROLE. Bene poſtremum addidit propter quod matrimonium contrahitur, pulcherrimos filios. Et mire hoc Iuno Lucina promittit, quasi non ob libidinem offerat, Notanda tamen figura, frequenter enim hac utitur, nam quod nos per genitivum ſingularem dicimus, antiqui per ſeptimum dicebant. ut hoc loco, *parentem pulchra prole*, id eſt pulchræ prolis. Et ſimpliciter intelligendum eſt: errant namque qui dicunt ideo PVLCHRA dixiſſe, propter Canacem & Macareum in ſe invicem turpiſſimos fratres. illi enim alterius Æoli filii fuerunt.

ÆOLVS HÆC. Deeſt dixit. quod ex poſterioribus intelligitur, ut ſupra notavimus. REGINA. Inferioris perſonæ reverentia eſt, majorem meritis appellare, non nomine. Contra, majoris eſt minorem nomine tantum vocare. qui ordo non niſi per indignationem corrumpitur: ut in duodecimo, Sages in extremis rebus, Turnum, non regem vocat: ut, *Rutuique implorans nomine Turnum.* Et alibi de Ariſtæo, *Et te crudelem nomine dicit.* OPTES. Optare non tantum eligere ſignificat; ut alibi, *Optavitque locum Regno*; Sed etiam velle, ut hoc loco, *quid optes*, quid velis. Lucilius in VI. *Quod ipſum facere optes?* id eſt velis: Alii *quid optes*, quid petas. Sane ſervavit ordinem. Nam qui promittit ſtatim à primo polliceri debet, poſt ſi qua vult addat; ut auditor expectatione non pendeat.

EXPLORARE. Deliberare. Superius namque multa popoſcerat Iuno: Hoc ergo dicit, Tuum eſt deliberare quid velis, aut certe aperire vel penſare, quale ſit deſiderium: Alii explorare Iovis animum; aut certe *explorare*, explanare, aut certe ſtatuere an æquum ſit quod petis, tuus enim hic labor eſt. MIHI IVSSA CAPESSERE FAS EST. CAPESSERE, eſt ſæpe capere: figura eſt liptotes, quod ſit quotieſcunque minus dicimus & plus ſignificamus per contrarium intelligentes. ut hoc loco, nam cum dicit non ſe poſſe implere quæ Iuno præcipiat, nefas tamen putat non implere præcepta. Item alibi, *Munera nec ſperno*, id eſt libenter accipio. E contrario autem nefas mihi facere non juſſa. Hoc ſecundum ea quæ aliter dicuntur, aliter audiuntur, dictum eſt. MIHI. Sane ultima ſyllaba produci debet; quia hoc caſu omnia vel nomina vel pronomina, vel participia in ultima ſyllaba produci debent. CAPESSERE autem eſt ſæpe capere.

DONATI.

PVLCHRA FACIAT TE PROLE, &c. Nam ex legitimo & ſtabili connubio hæc proles ſperanda. Extollit etiam munus, primum à numero bis ſeptem, deinde à qualitate. PRÆSTANTI CORPORE. Omnes enim pulchræ ſunt: quod difficile eſt. Ipſa autem omnium pulcherrima. in Paride autem non erant talia: quia ex adulterio non poteſt dici pater, nec legitima eſt proles, ergo non pulchra. Nam pulchritudinem hanc non in corpore ponit, ſed in honeſtate natalium. ſic alibi: *Naſcetur pulchra Troianus origine Cæſar.* Oſtendit autem poëta, debere nos dare ea quæ magna ſunt apud nos: ut voto potiamur.

ÆOLVS HÆC CONTRA. non contra voluntatem Iunonis, ſed contra verba. non enim ad præmia reſpondet, ne videatur moveri libidine, ut Paris. Reddit benevolam, cum dicit diſcernendo officia: Tuum eſt jubere, meum complere juſſa.

FAS EST, licebit facere, etiam ſi illicita juſſeris. Reſpondet contra, veluti ſi dicat: etiam ſi victi non ſint penates, licebit facere: Nam cum, qui poteſtatem habet, jubet, illicita fiunt licita inferiori. Vel dixit contra, quia Iuno dixit illum habere imperium à Iove, hic reſpondet habere ab ipſa Iunone: & ut videatur memor beneficiorum addit. *Tu ſceptra Iovemque.*

Tu mihi, quodcunque hoc regni, tu ſceptra, Iovemque
Concilias; tu das epulis accumbere divûm,
Nimborumque facis, tempeſtatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque à ſedibus imis

SERVII.

TV MIHI Q. H. REGNI. Hoc ad illud reſpondet, *Namque tibi divum pater atque hominum rex.* Redit ad phyſicam rationem. nam motus aëris, id eſt Iunonis, ventos creat, quibus Æolus præeſt. Dicendo autem, QVOD CVNQVE aut verecunde ait, ne videatur arrogans. aut quia ipſe rex ſub alieno imperio eſt, aut latenter pene jocatur poeta. quis enim poteſt ventos, id eſt rem inanem tenere. QVODCVNQVE ergo, quod *clauſo regnorum carcere regno*, nec in mea manu eſt, niſi juſſo ventos emittere.

IOVEMQVE CONCILIAS. Hiſteroproteron in ſenſu. non enim Iuppiter concilatur Æolo: ſed Æolus Iovi, quaſi ſuperiori. Conciliantur autem novi, reconciliantur antiqui. TV DAS EPVLIS ACCVMBERE DIVVM. Hoc eſt deum me facis. duplici enim ratione divinos honores meremur, deorum conjugio, & convivio deorum. unde in Bucolicis legimus, *Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.* Sane EPVLIS ACCVMBERE, ſecundum temporis conſuetudinem dixit, nam olim ſedentes veſcebantur, ſicut ipſe meminit, *Gramineque viros locat ipſe ſedili.* &, *perpetuus ſolitis patres conſidere menſis*: & apud Homerum ſedentes Dii epulantur.

NIMBORVMQVE, nubium. ut, *& Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.*

HÆC VBI DICTA. Et ab Iunone & ab Æolo. Et, *dicta*, ſi nomen eſt, dedit; ſi participium deeſt ſunt. vel, *hæc ubi dicta*, pro poſtquam, adverbium locale pro temporali. CAVVM. Ordo eſt, Converſa cuſpide cavum montem in latus impulit. Et alibi, *In latus inque feri curvam compagibus alvum Contorſit.* Alii *in latus* pro latus accipiunt. Ennius, *Nam me gravis impetus Orci Percuſit in latus*: & bene *in latus* quaſi in rem quæ facile cedit ictui.

AGMINE. Vel impetu, vel multitudine. nam *Agmen* polyſemus ſermo eſt. nam impetum ſignificat. ut, *Illi agmine certo Laocoonta petunt.* Multitudinem, ut hoc; *Vocat agmina ſæva ſororum.* Sed mirum cur *agmina* dixerit cum tres ſint, niſi forte etiam impetum voluit ſimul deſignare. Et jam exercitum incedentem *agmen* vocamus.

QVA DATA: Et in xi. *Coeant in fœdera dextræ Qua datur.* QVA ergo, quoniam: vel *qua data*, ad votum ventorum videtur rettuliſſe. PORTA. Omnis exitus porta dicitur, qua poteſt vel importari vel exportari aliquid; aut ideo *porta*, quia agmine dixerat. Nam *porta* proprie aut urbis, aut caſtrorum eſt. TVRBINE. Vi ventorum. Et ſciendum eſt, quod quando appellativum eſt, turbinis facit: ſi autem ſit nomen proprium, turbonis facit: Horatius, *Turbonis in armis.*

INCVBVERE MARI. Tria dicit elementa turbata, *Terras turbine perflant. Incubuere mari*, & rurſum, *Intonuere poli.* His ergo enumeratis recte adiecit, *Intentant omnia mortem.*

DONATI.

TV MIHI QVOD. Vult eſſe Iunonis, quod Iuno illum à Iove accepiſſe memoravit.

DAS EPVLIS. Superius, beneficium humanitatis accumulatur, ſi convivium cum potiore miſceatur. Tertio, ſi cum potioribus plurimis, quarto ſi inferior perſona non ſedeat, ut fieri ſolet, ſed accumbat: poſuit in fine hoc, quod deſideras tuum eſt. Perſonarum igitur in utraque oratione rationem habuit, ſcilicet Iunonis, Æoli, Trojanorum, penatium victorum: Veneris, Helenæ, Paridis, & Dejopejæ. Item loci, propter mobilitatem Thyrreni maris & proximitatem Italiæ. item temporis: nam Iuno breviter oravit, & Æolus brevius reſpondit, ne longitudine tempus nocendi ſubtraheretur.

HÆC VBI. Poſt utriuſque orationem, cœpit Æolus juſſa complere. Emiſit plurimos ac contrarios ventos: ut confligentibus inter ſe fluctibus, regendis navibus conſilium non ſuppeteret, & deficiente induſtria, facilius mergerentur, & merſis navibus corpora disjicerentur: & ut complerentur juſſa Iunonis, acceſſit ad violentiam maris, aliorum quoque elementorum perturbatio; nam nox eripuit cælum ac lucem, ut eſſet eadem facies maris & terræ, ne contra mala conſilium ſuſcipi poſſet; neve ſcirent gubernatores in quam partem niterentur. Mittebantur tonitrua & fulgura, ut multiplici metu Trojani deſperantes, nihil aliud quam mortem expectarent.

VARIORVM.

TV MIHI QVODCVNQVE HOC REGNI, &c. Diligenter hic obſervandum, ſapienter poëtam feciſſe, ut Æolus Iunonis beneficia recenſeret, quæ Iuno ipſa tacuerat. Nam perſonæ graves atque magnanimæ quę in alios contulerint, libentius audiunt, quam ut ipſæ narrent aliis. ARIST. 3. Ethic.

HÆC VBI DICTA, &c. Proverbium, *Qui conturbat omnia.* Quintil. lib. 8. cap. 4. HART.

CAVVM CONVERSA CVSPIDE MONTEM, &c. Impulſio montis in latus, ſæviſſimæ ac certiſſimæ tempeſtatis futuræ eſt indicium. Et quod *Cavum montem* dicit, phyſicam rationem attingit, quoniam concava loca ventis facile replentur: unde & terræmotus quandoque fiunt. NASCIMBÆN.

Vna Eurusque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad littora fluctus.
Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes cælumque, diemque
Teucrorum ex oculis: Ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther:
Præsentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ solvuntur frigore membra;

SERVII.

VNA EVRVSQVE, NOTVSQVE ET AFRICVS. Bene hos modo tres ventos inferiores tantum » nominavit, quia sedibus mare jure commovent, » Zephyrum & Aquilonem tacuit: Zephyrum qui ad » Italiam ducit, Aquilonem qui desuper flat. ideo » Homerus de eo φησὶ βορέην ἀιθρηγενέτην μέγα κῦμα κυλίνδει. RVVNT autem, modo eruunt. PROCELLIS. Procella est vis ventorum cum pluvia, dicta procella quod omnia percellat, hoc est moveat.

INSEQVITVR CLAMORQVE VIRVM. Sequitur, quia præcesserat ventorum sonus, quem & ipsum clamorem possumus dicere. STRIDORQVE RVDENTVM. Proprie enim in funibus stridor est. » Pacuvius in Teucro, *Armamentum stridor & rudentum sibilus.*

ERIPIVNT SVBITO. N. Accius in Clytemnestra, *Deûm regnator nocte cæca cælum è conspectu abstulit.*

TEVCRORVM EX OCVLIS. Bene *Teucrorum*, quibus tempestas immissa erat. Nunquam enim totum cœlum tegitur nubibus, sed illa pars contra quam flaverint venti. Diem autem eripi, ad videntum oculos retulit, non ad naturam. NOX INCVBAT. Nox dicta quia oculis noceat. INCVBAT ideo dixit, quod alienum tempus invasit. Nam *incubare* proprie dicitur per vim rem alienam tenere. Aut » certe *nox incubat*, ut nihil intervalli esset inter tenebras & mare, aut tempestates, ut in Georgic. *Ipse pater media nimborum in nocte coruscat Fulmina molitur dextra.*

POLI. Axes, id est extremæ partes cœli. Duo enim sunt Notios & Borios, à quibus totum cœlum contonuisse significat. ÆTHER. Ætherem hic pro aëre posuit. nubes enim unde & fulmina, aëris sunt, non ætheris: & frequenter Virgilius duo ista confundit.

INTENTANT. Minantur, ingerunt. OMNIA autem, ad superiora retulit.

EXTEMPLO. Illico, statim. Et est augurum sermo. Templum enim dicitur locus manu designatus in aëre, post quem factum illico captantur auguria. ÆNEÆ. Servavit τὸ σχῆμα, ut Æneam ultimum territum dicat. FRIGORE. Timore. Et est reciproca » trantlatio: Nam & timor pro frigore, & frigus pro » timore ponitur: ut in Terentio, *Vxorem tuam pavitare ajunt: non timere, sed laborare frigoribus.* utrumque enim in unum exitum cadit, sicut & de calore & frigore, urere dicimus. ut est, *Aut Boreæ penetrabile frigus adurat.* Nam & Græci φρίκην dicunt quæ sunt timenda, ut Homerus δέος μοι ὧδε φρεσὶ θυμὸν ἐνείκαν. Livius in Odissia. *Igitur demum Vlixi cor fixit pra pavore.* Reprehenditur sane hoc loco Virgilius, quod improprie hos versus Homeri transtulerit ἐμοὶ τότ' ὀδυσσῆϊ λύθε γούνατα καὶ φίλον ἦτορ ἰχθύσι δ' ἔμπεσε πᾶσι μεταλλήξας θυμηδές. Nam frigore soluta membra longe aliud est, quam λύθε γούνατα. ET DVPLICES TENDENS AD SIDERA PALMAS. Molle, cum illud magis altum, & heroicæ personæ πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν. Præterea quis interdiu manus ad sydera tollit; aut quis ad cælum manum tendens, non aliud precatur potius quam dicit. O TERQVE QVATERQVE BEATI. Et ille intra se, ne exaudiant socii, & timidiores despondeant animo: hic vero vociferatur.

DONATI.

EXTEMPLO ÆNEÆ. Exprimit quale & animi & corporis senserit pathos. FRIGORE. non pro timore posuit: nam derogaretur ejus virtuti, ergo frigus dixit proprie quod oriebatur, non ex casu evidentissimæ mortis, sed ex tot adversis, quæ corporis calorem extinxerant: quia cruciabatur animus viri fortis, qui maluisset glorioßus in campo occumbere, quam ignobiliter in fluctibus interire.

VARIORVM.

VNA EVRVSQVE NOTVSQVE, &c. Homerus Odyss. 1. Σπὸ δ' ἴαχε τε νότος τε δύσις τε, ζέφυρός τε δυσαὴς, & βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων. H.

CÆLVMQVE DIEMQVE. Homerus Odyss. 5. νέφεσσι κάλυψε γαῖάν ὁμοῦ & πόντον. HART.

PONTO NOX INCVBAT. Odyss. 9. ἠέρα δ' ἠγάγετο νύξ. HARTVNG.

INTENTANT OMNIA MORTEM. Macrob. lib. 5. cap. 3. HARTVNG.

EXTEMPLO ÆNEÆ. Odyss. 8. λύθε γούνατα καὶ φίλον ἦτορ. Vide Floridum lib. 2. cap 10. succis. lectionum. HARTVNG.

EXTEMPLO ÆNEÆ SOLVVNTVR, &c. *Extemplo* est continuo inquit Varro de Ling. lat. lib. 6. Est autem verbum sacrorum, sicut *Ilicet* judiciorum. Vt enim hoc dimisso senatu; sic & illud sacrificio patrato à præcone pronuntiabatur: quo significabatur, ut exirent ex templo. Quod quia cito fiebat, inde pro cito, & propere sumi cœptum est. SCALIG.

Inge-

Digitized by Google

Ingemit, & duplices tendens ad ſydera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum, Trojæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere: ô Danaûm fortiſſime gentis
Tydide; mene Iliacis occumbere campis

SERVII.

IMGEMIT. Non propter mortem. ſequitur enim, *O terque quaterque beati.* ſed propter mortis genus. grave eſt enim ſecundum Homerum, perire naufragio, quia anima ignea eſt: & extingui videtur in mari, id eſt elemento contrario. ut, *igneus eſt ollis vigor.* DVPLICES. Duas ſecundum antiquum morem. nam duplices, duas dicebant, ut hoc loco, & binos, duos: & utroſque pro utrunque. ut Cicero, *Binos habebam, jubes promi utroſque.* Item Salluſtius cum de duobus loqueretur. *Hi utrique ad urbem imperatores erant.* PALMAS, manus explicitas.

TALIA VOCE REFERT. Profert, RE abundat; alibi *refert*, reſpondet, ut initio 4. Æneid. *Anna refert*; in conſuetudine, ſic dicimus, *ille mihi retulit.*

O TERQVE QVATERQVE. Hoc eſt ſæpius. Finitus numerus pro infinito. & ſic erupit in vocem cum dolore τρὶς μακάρες Δαναοὶ καὶ τετράκις οἳ τότ' ὄλεσσε. Et hoc principium quidam acephalon dicunt, cum intelligi debeat multa eum intra ſe cogitaſſe, poſtremo in hæc erupiſſe.

QVIS. Quis & quibus unum ſignificant: ſecundum artem enim ſic dicimus. Ab eo quod eſt à QVI: bus mittit: ab eo quod eſt à QVO, in is mittit. ſed à tertia declinatione in uſu ſunt dativus & ablativus plurales; licet antiqui omnibus uſi ſunt caſibus. Cato in originibus ait, *Si ques ſunt populi.* Et declinavit ques quium: ut puppes puppium. MORIENS ALTIS. Propter Pergama, quæ altiſſima fuerunt: ex quibus omnia alta ædificia, *Pergama* vocantur, ſicut Æſchylus dicit.

OPPETERE. Ore terram petere, id eſt mori, exſpirare, vel occumbere. Poſſumus autem ſic uti hoc ſermone, & ut per ſe plenus ſit, & recipiat adjectionem. Ergo dicimus & oppetit, & mortem oppetit, ſicut & expirat, & animam expirat.

FORTISSIME GENTIS. Atqui in artibus legimus ſuperlativum gradum non niſi genitivo plurali jungi. conſtat quidem: ſed gens nomen eſt enuntione ſingulare, intellectu plurale. Bene ergo junxit: in gente enim plures ſunt. ut alibi, *Ipſe doctiſſimus agri Phœnicum.* non enim unus eſt ager Phœnicum. Item Saluſtius, *Romani generis diſertiſſimus.* aut ſuperlativo pro comparativo uſus videtur, quaſi fortiſſimis comparandus; non, ut vulgo creditur, præferendus. cur Diomedem fortiſſimum dixerit, cum poſt Achillem & Ajacem ipſe ſit tertius. unde etiam Saluſtius ait, *Primum Græcorum Achillem.* Multi dicunt ideo *fortiſſimum*, quia juxta Homerum & Venerem vulneravit & Martem. Alii ad gentem referunt, quod Achilles Theſſalus fuit, Ajax Græcus, Diomedes Danaus. Multi ad excuſationem Æneæ volunt fortiſſimum dictum: à quo conſtat eſſe ſuperatum, ut, Iuvenalis: vel *quod Tydides percuſſit pondere coxam Æneæ.*

TYDIDE. Vocativus Græcus, ſi enim latine diceret, Tydida debuit ponere. Omnia enim patronymica quæ in DES exeunt, apud Latinos primæ declinationis ſunt; ut, *Sævus ubi Æacida telo jacet Hector.* Tydides Diomedes Tydei & Deiphyles Adraſti filiæ filius, qui poſt captum Ilium ad Italiam venit, quod plenius in XI. lib. habes. Eo tempore ſtatua cum in templo Apollinis Delphici ſtaret, vi quadam divina ad Corcyram migravit, viſa eſt muros Corcyreorum defendere: Nam ejus comminatione hoſtibus fugatis, Corcyra bello exempta eſt.

DONATI.

OTERQVE QVATERQVE. Id eſt multifariam.

QVEIS ANTE ORA. De Polyte, ex iis quæ in 2. dicuntur, intelligemus: qui cæde Pyrrhi in conſpectu patris occubuit. ALTIS. Id eſt integra ad huc civitate. Ipſe enim Æneas non Trojam altam, ſed campos ubi Troja fuit reliquit, & in fluctib. periclitatus eſt.

O DANAVM FORTISSIME GENT. ex illo, ad aliud raptus eſt: exiſtimans ſe infelicem, qui & hunc exitum vitæ ſortiatur, & ignobili morte periturus ſit.

MENE ILIACIS. ex his ſe infelicem exiſtimans, qui hunc exitum vitæ non habuerit, ſed vir fortis in pelago eſſet moriturus. Non potuit autem explere orationem interveniente fluctu. Eſſet autem vitium poëtæ: ſi finitis querelis fluctus interveniſſet: ſemper ergo imperfectas reliquit querelas, ut: *Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur.* Et alibi: *Talia fundebat lachrymans.*

VARIORVM.

DVPLICES TENDENS AD SYDERA. Heroes manibus in cælum ſublatis Iovem, cæteroſque deos cæleſtes precabantur: Marinos, ad mare projectis: Manes & inferos, terra percuſſa. PONTANVS.

OTERQVE QVATERQVE. Homer. τρὶς μάκαρες καὶ τετράκις. Cæl. lib. 22. cap. 12. HART.

OTERQVE QVATERQVE BEATI. &c. Homerus, mortem in aquis, interitum animæ exiſtimavit. Hinc Achilles lib. 21. Iliad. talem mortem λάβρακα appellat, hoc eſt indignam & perniciosam. Adeoque ea res vulgo credita fuit, ut milites apud Syneſium, ne naufragio perirent, ſtatuerint ſibi necem ſua manu conſciſcere, ut heroicam & animæ nequaquam exitialem. Non ergo mirum ſi Virgilius ſuo Æneæ gemitum attribuerit. NANNIVS.

TYDIDE. Alluditur ad conflictationem cum Diomede, quæ exſtat Iliad. 6. HARTVNG.

Non potuisse? tuaque animam hanc effundere dextra
Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens aquilone procella,
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora avertit & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.

SERVII.

NON POTVISSE. Quasi semper voluerit. ANIMAM HANC. Quasi cum dolore hanc animam dixit; acsi diceret infelicem, quæ ad laborem nata est. EFFVNDERE. Secundum eos qui dicunt sanguinem esse animam: ut ipse, *Purpuream vomit ille animam.* Nam alio loco licet alias aliorum opinionem sequitur, qui dicunt spiritum esse animam. ut est, *Atque in ventos vita recessit.*

SÆVVS. Magnus, vel fortis, vel bellicosus; ut est, *Et sævum Æneam agnovit Turnus in armis.* Vel adversus hostes *sævus*, & est epitheton ad tempus. Nam incongruum erat ab Æneа *sævum Hectorem* dici: aut *sævus*, quod adversum Antenorem & Æneam & Helenum sentiens, Elenam non permisesit reddi. Ideo *Sævus Hector*, quia Æneas pius. Quod autem ait ÆACIDÆ TELO, vult ostendere feliciorem Hectorem, cui contigerit ab Achille perire quod ipse optaverit ei congressus, sicut in 5. Neptunus Veneri loquitur. Et bene legit cum quibus periisse debuerit, ipse enim & fortis est & numinum proles: certe ergo his jungitur in quibus talia fuerunt.

SARPEDON. Et in ultima syllaba, & in penultima possumus accentum ponere. Nam Homerus & Sarpedonis declinavit & Sarpedontis: unde & varius accentus est. Nam si Sarpedonis dicas, antepenultima habet accentum; si Sarpedontis penultima. Sed Sarpedontis usurpavit. Naturalis autem declinatio est, Sarpedonis, ut Memnon Memnonis, Sinon Sinonis. Si autem genitivum in dontis miserit, à circumflexo venit: qui est in ultima syllaba nominativi, ut Demophõn. Demophontis, Lycaon Lycaontis: sic ergo & Sarpedontis. Est autem Sarpedon, Jovis & Laodamiæ filius ut alio, *Quem occidit una Sarpedon mea progenies*, occisus à Patroclo Menœcii filio, armis Achillis indutos; hujus interitum Iuppiter prosecutus dicitur imbre sanguineo. SIMOIS. Nomen hoc integrum ad nos transiit, unde suo accentu proferatur. Nam si esset latinum in anteponultima haberet accentum, quia secunda à fine brevis. Sane bene feciisse videtur Simois mentionem, ut ibi videatur pati se optavisse, ubi genitus est, ut alibi: *Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchisæ Alma venus Phrygia genuit Simoenti ad undam.* hic flumen Trojæ est. SUB VNDIS. Et sub undis legimus, & sub undas. Sed si sub undas, CORREPTA intellige: si sub undis, VOLVIT. Varia ergo distinctio est. CORREPTA. Rapta.

FORTIA CORPORA, Id est virorum fortium, nulla enim est in mortuis fortitudo.

TALIA IACTANTI. Inaniter loquenti: ut alibi, *Atque irrita vergia jactat.* &, *Voces dum jactat inanes.* AQVILONE. Ab Aquilone. Ecce hic reddit ventum quem transierat, & à generali tempestate ad speciem transit.

ADVERSA. Contraria. quia ad Italiam navigantibus Aquilo contrarius est.

FRANGVNTVR REMI. Vel gubernacula: vel, quod verius est, remi. Antiqui enim velis remisque navigabant. Et hoc de navi Æneæ, an de omnibus dixit? TVM PRORAM AVERTIT. Alii PRORA legi tradunt, ut sit, AVERTIT pro avertitur.

Est est figura celeberrima. potest namque pro activi verbi significatione passivum poni: ut est, *Et pictis bellantur Amazones armis*, pro bellant. Nec nos debet movere quod bellor non facit, natura enim hoc prohibuit verbum componere. Et invenitur ubi activum ponitur, ut est averit pro avertitur. &, *Insinuat pavor*, pro insinuatur. &, *Nox humida cœlo Præcipitat*, pro præcipitatur. Sed hæc verba tantummodo pro se invicem ponuntur, quæ & activa esse possunt & passiva; ut est averto & avertor, præcipito & præcipitor. Ergo non possumus dicere, quod quidam antigraphus, declinationes activi verbi & passivi pro se invicem poni. Nam & neutralis verbi declinatio activa est, & communis deponentisve passiva: & aliud est esse activum verbum, & aliud habere activi verbi declinationem.

DAT LATVS Inclinatur. CVMVLO. Exuberante fluctu, id est altitudine, cum cumulo. PRÆRVPTVS. In altum levatus.

DONATI.

IACTANTI. Adhuc loquenti intervenit vis fluctus, nec permisit explicare felices, qui in Troja perierunt: se infelicem, qui in fluctibus sit periturus.

VARIORVM.

TVAQVE ANIMAM HANC EFFVNDERE? Hac iteratione affectum commiserationis amplificat. EFFVNDERE autem dicit, Critiam & Empedoclem secutus, qui animam sanguinem esse putabant. ita IX. Æneid. *purpuream vomit ille animam.* TAVBMAN.

VBI TOT SIMOIS. Iliad. μ. ἢ ὅμιλος ἔσκε πολὺς βοάζειν ἐπιφάλιος πρὸ πύργου ἐόντι Η.

FORTIA CORPORA VOLVIT. Iliad. φ. πολλὰ δὲ τεύχεα καλὰ δαϊκταμένων ἀνδρῶν πλῶεν κατὰ ῥόον. HART.

PRÆRVPTVS AQVÆ MONS. Apoll. lib. 2. κῦμα λάπτει ὑπὸ πόντῳ ἴσον. HART.

Digitized by Google

Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit: furit æstus arenis.
Treis Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa, vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, Aras
Dorsum immane mari summo. treis Eurus ab alto
In Brevia, & Syrteis urget (miserabile visu)

SERVII.

HI. Pro, Illi, vel alii; & bene dicticõs, *hi* pro illis vel aliis. DEHISCENS. Valde hiscens. DE enim augentis est, ut in Terentio, *Deamo te Syre.*

APERIT. Ostendit, ut Sallustius, *Caput aperire solitus*, id est nudare, ostendere. sic alibi, *Visa aperire procul montes*: sane aliter hic aperit, aliter ostium aperit.

ARENIS. Et ab arenis, & cum arenis. id est vel ab imo movebatur mare, vel cum ipsis arenis, ut in tempestate solet.

TRES. Latinum est. Genitivus enim pluralis quotiens in IVM exit, accusativum pluralem in is mittit, ut puppium puppis. Quotiens in VM exit, in ES mittit. ut patrum patres. SAXA LATENTIA. Modo propter tempestatem; vel ut quidam tradunt, tranquillo mari, nam quemadmodum latent quæ nomen habent. hæc autem sunt saxa inter Africam, Siciliam & Sardiniam, & Italiam, quæ saxa ideo Itali aras vocant, quod ibi Afri & Romani fœdus iecerunt, & fines imperii sui illic esse voluerunt; unde etiam Dido, *Littora littoribus contraria, fluctibus undas Imprecor.* Quæ ara, à Sisenna, propitiæ vocantur. alii dicunt Græcos hæc saxa βώμους appellare. Quidam insulam fuisse hunc locum tradunt, quæ subito pessumierit, in cujus reliquias saxa hæc extare, in quibus ajunt Pœnorum Sacerdotes rem divinam facere solitos. Has aras alii Nepe. v. sicut Claudius Quadrigarius 1 Annalium: *Apud aras quæ vocabantur Neptuniæ.* Varro de ora maritima lib. 1. *Ut faciunt ii qui ab Sardinia Siciliam, aut contra petunt. Nam si utramque ex conspectu amiserunt, sciunt periculose se navigare, ac verentur in pelago latente insulam, quem locum vocant aras.* TORQUET. Iacit, immittit, ut, *Torquet aquosam hyemem.* Inde & torquet, jacit dicimus. Alibi. Torqueat, deflectit; ut, *Torquet medios nox humida curros.* Alibi regit & frenat: ut, *Concha tuo, qui bella pater sub numine torques*: Alibi sustinet & fert, *Axem humero torquet stellis fulgentibus aptum.*

SAXA VOCANT ITALI MEDIIS QVÆ IN FLVCTIBVS ARAS. Ordo est, quæ saxa latentia id mediis fluctibus, Itali aras vocant. pro quibus hunc ordinem esse ait, *Tres Notus abreptas medius fluctibus in saxa latentia torquet*: Alii *medius fluctibus aras legunt*, ut sit ordo, *Saxa vocant Itali aras, quæ medius fluctibus*, ut desit SVNT. Italos autem aliqui non qui in Italia nati sunt, sed qui Latine loquantur, accipiunt.

DORSVM IMMANE. Eminens, vel altum, secundum Homerum, vel certe eminens planities, aut superficies durior: aut sic ait hic Poëta *dorsum* de saxo, sicut Homerus Νῶτα θαλάσσης: sicut alibi ipse: *Dorso dum pandet inquo.* Quidam immane pro malo accipiunt positum, propter naufragia quæ ibi solent fieri. nam manum bonum dicunt, ergo quod bono contrarium immane. Non enim potest pro magno accipi; Alibi, *Posuit quæ immania templa*, quia non facile apparent hæc saxa, nisi cum mare ventis movetur. *Dorsum* autem hoc loco non absurde ait, quia Græce aræ ipsæ ἴτεα νῶτα dicuntur, ut Sinnius Capito tradidit, secundum Homerum. MARI SVMMO. Vel in summo, vel in placido.

IN BREVIA ET SYRTES. Id est in brevia Syrtium: quo modo, *Molemque & montes.* BREVIA autem dicit vadosa, per quæ possumus vadere. VADIS. Vadis; ἀπὸ βραχέος. Varro de ora maritima lib. 1. *Si ab aqua summa non alte est terra, dicatur vadus*, & multi sic legunt: *Inlisitque vadis atque aggere cingit harenæ.* Et *syrtes*, syrtium sinus duo sunt pares natura, impares magnitudine, ut Sallustius dicit.

DONATI.

HI SVMMO IN FLVCTV. Fluctibus vario motu venientibus: aliæ erigebantur tumore fluctuum, aliæ deprimebantur.

AB ALTO. peritus locorum: Eurum dixit ducere in syrtes ab alto, id est, à pelago. Aliter enim non posset, cum flatus habeat ab orientis partibus, in quibus sunt syrtes, eo navigia cogere unde potuit revocare. Sex igitur naves alienatæ sunt à cæteris, una turbata premitur ubi erat Æneas. Nunc casus octavæ, describitur.

VARIORVM.

TRES NOTVS ABREPTAS. De industria confusa est rerum ac verborum collocatio: cum ad navium confusionem, tum ad periculorum difficultatem indicandam. TAVBMANNVS.

SAXA VOCANT ITALI MEDIIS IN FLVCTIBVS ARAS. Aras fuisse novem propitias admonet Turnebus, inter Sardiniam & Africam celebres, isto ibi inter Afros & Romanos fœdere: de quibus Lucanus, *angustus aris Victoris Libyco pulsatur in æquore saxum Tarpeis.* Quo quidem e loco saxa illa magna religione & veneratione fuisse culta colligitur. *Aras* vocarunt Itali hosce scopulos, quod cum ad aras seu in templis fœdera soleant ferire, hi scopuli Romanis & Carthaginensibus pro aris fuerint. TVRNEB. GERMAN.

ARAS. Mixtura verborum. Quintil. lib. 8. cap. 2. HARTVNG.

IN BREVIA. Quæ Latini *brevia* nominant, vadosa quædam in mari spatia, ea Græce βραχεῖαι. Cælius. l. 4. c. 15. Brodæus lib. 6. cap. 24. HART. PONTAN.

Illiditque vadis, atque aggere cingit arena.
Vnam, qua Lycios, fidumque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens à vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister
Volvitur in caput: ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto:
Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.

SERVII.

LYCIOS. Hi Trojæ ad auxilium venerant, qui mortuo rege Pandaro Æneam secuti sunt; unde & in secundo ait, *Comitum affluxisse novorum.* FIDVM. Fidelem: utrumque nomen idem significat, quamvis quidam velint fidum amicum, fidelem servum dici. & sic pronuntiandum, ut dolorem afferat talis socii amissio.

IPSIVS ANTE OCVLOS. Ad majorem dolorem unde alibi, *Quæque ipse miserrima vidi.* Item, *Qui nati coram me cernere letum Fecisti.* INGENS FONTVS. Vnda. Et est tropus Synecdoche. A VERTICE autem. Aut à puppi quæ vertex navis est: aut ab Aquilone vento, qui flat à mundi vertice, à septentrione: ut ipse alibi, *Hic vertex nobis semper sublimis.* quidam verticem hic procellam accipiunt.

IN PVPPIM. Pro puppim, addidit præpositionem. PRONVS. πρόνως: nonnulli sane pronum adverbialiter legunt. MAGISTER. Leucaspis: ut in sexto libro, *Leucaspim, & Lycia ductorem classis Orontem.*

TER. Sæpius: finitus numerus pro infinito. *crebro* enim fluctus facit Aquilo, ut Sallustius, *Crebritate fluctuum ut Aquilo solet.* vel certe quod Græci περινοστοῦσι appellant: ut Sallustius *triplici fluctu.* IBIDEM. Ibidem & ubinam multi dubitant ubi debeat esse accentus, quia ubi & ibi naturaliter breves sunt: sed ratione finalitatis plerunque producuntur in versu: nescientes hanc esse rationem, quia pronuntiationis caussa contra usum latinum syllabis ultimis, quibus particulæ adjunguntur, accentus tribuitur: ut musaque, illene, hujusce. sic ergo & ibidem.

TORQVET AGENS CIRCVM. In gyrum circumagit. VORTEX. Vortex dicitur circumacta in se unda, & quæ quasi sorbere videatur. quod de Charybdi legitur, *Æque imo barathri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus.* de quo ait Sallust. *Charybdis mare verticulosum.*

APPARENT. Aliud est parere, & aliud apparere. Parere enim est obedire; ut, *Paret amor dictis.* Apparere autem, videri: ut, *Apparet liquido sublimis in aëre Nisus.* Et hæc observatio diligenter custodiri debet; licet eam authores metri caussa, vel clausulæ plerunque corrumpant. RARI. Vel propter maris magnitudinem, vel quia una perierat navis. vel *rari* de multis, ut ostendat statim alios plures periisse; & quomodo apparent, *si Ponto nox incubat atra?* aut quia, *Crebris micat ignibus æther*, aut quia ante ipsius oculos hoc evenit. NANTES. Prima verbi propositio, no nas nat. unde est, *Nare per æstatem liquidam*, prima syllaba naturaliter longa est: licet NATARE, NA brevis in eadem significatione. IN GVRGITE VASTO. Tapinosis est rei magnæ humilis expositio. Prudentior tamen Virgilius humilitatem sermonis epitheto sublevat, ut hoc loco, nam addidit VASTO. Item cum de equo loqueretur, ait, *Cavernas ingentes.*

ARMA VIRVM. Bene addidit *virum.* id est virorum. Arma enim dicuntur cunctarum artium instrumenta: ut, *Cerealiaque arma.* Item, *Colligere arma jubet.* Item & alio loco. *Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma.* TROIA. Differentia in hoc sermone est, & in sensu, & in syllabis. Nam cum provinciam dicimus (nam Troja provincia, Ilium ipsa civitas) & principale nomen est, brevis est TRO. quando autem non est principale & derivatio est, longa est TRO. ut, *Trojus Æneas.*

GAZA. Persicus sermo est, & significat divitias, unde Gaza urbs in Palæstina dicitur, quod in ea Cambyses rex Persarum cum Ægyptis bellum inferret, divitias suas condidit, est autem generis fœminini: ut, *Gaza lætus agrestis.* Quæritur tamen à multis, quemadmodum potuit aurum natare, nescientibus Gaza, id est opes dici omne quod possidemus, aut certe hyperbole tempestatis, ut etiam ponderosa ferri potuerint. PER VNDAS. Per quidam nolunt, Et TROIA possessivum, s. i. a. c. e. f. s. e. o. i. p.

DONATI.

IN PVPPIM FERIT. hos specialiter cum eorum nominibus ponit, qui in iis potiores navigabant & uno casu ferebantur.

APPARENT RARI NANTES. ut compleatur id: *Submersasque obruit puppes.* periit ergo amicus, & fidus, & in ejus conspectu. Excusatur igitur Orontes, qui non imprudentia, sed vi tempestatis perierit.

VARIORVM.

INGENS A VERTICE PONTVS IN PVPPIM. Mitor Servium illum accusativum, *unam*, in constructione verborum non respexisse. Pontum scilicet unam navem à vertice in puppim ferire. Describit autem Virgilius, mirabilem subvertionem navis, & quæ vix unquam nisi in sævissimis tempestatibus contingere solet, undas scilicet subiara in altum prora navem in puppim statuisse; adeo ut gubernator cum pedes illi in altum tollerentur, pronus in caput necessario excideret. NANNIVS.

EXCVTITVR PRONVSQVE MAGISTER. Odyss. μ. Hom. ἀλλ' ἄρ' ὑπερθορὼν ἰκριόφι κρατὸς ἔπεσκε. HARTVNG.

Lam

Iam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, & qua grandævus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure Pontum,
Emissamque hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disiectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis, & iræ.

SERVII.

IAM VALIDAM, &c. Zeugma est ab inferioribus. VICIT HYEMS; Quod fit & à superioribus & à medio, plerunque & ad utrunque respondet: ut, *Trojugena interpres divum qui numina Phœbi, Qui tripodas Clarii lauros, qui sydera sentis.* Ecce hoc loco SENTIS, & ante dicta & sequentia concludit. ILIONEI. Antiptosis est, pro genitivo enim dativum posuit: nam constat hujusmodi nomina Græca dativum singularem in ei mittere, ut Orphæ. nam illa solutio, at Orphei separatim dicimus, nec modo Ilionei possumus dicere strictum esse genitivum, ut ipse sit qui & dativus. quod etsi forte contingat, non regula mutatur, sed Antiptosis fit, qua plerunque utuntur Poëtæ, ut, *urbem quam statuo vestra est*, pro urbs: Item *Hæret pede pes*: pro pedi.

VECTVS. Qua vehebatur significat. Et pro præsenti participio, quod non habemus, præteritum posuit. In latino enim sermone à passivo verbo præsens participium non est, neque ab activo præteritum. sed quod uno sermone non possumus explicare, aut circumlocutione ostendimus: aut participium pro participio ponimus, sed usurpative; ut hoc loco factum est.

ABAS. Abantes aliquot tradunt, hic unus Æneæ comes; Alter quem in Troja Diomedes occidit; Tertius est Argivus, cujus tertio lib. clypeum Apollini consecrasse dicit Æneam.

VICIT HYEMS. Hyems duas res significat: aut tempus, aut vim venti per quam oritur tempestas. Ergo pro loco intelligendum. Accius: *Vide æstu nauta huc hyeme delati.* Sic & Varro. LAXIS. Pro laxatis, nomen pro participio.

ACCIPIVNT IMBREM. Imber dicitur humor omnis, veteres enim omnem aquam imbrem dicebant: ut Lucretius, *Ex igni, terra, & anima nascuntur & imbri.* id est humore. Ennius imbrem pro aqua marina, *Ratibusque fremebat Imber Neptuni.* FATISCVNT. Abundanter aperiuntur. Fatim enim abundanter dicimus, unde & adfatim. Hiscere autem aperire, verbum frequentativum ab hiare.

EMISSAM HYEMEM. Hic apertius tempestatem declarat ex Græco: Nam & illi χειμῶνα tempestatem dicunt, & bene veteres nostri hyemem anni dicebant, ne tempestas posset intelligi. IMIS. Bene in imo voluit esse Neptunum, ut jam factam cognosceret tempestatem, non incipientem vetaret.

STAGNA. Stagnum dicitur aqua stans: sed nunc profunda maris significat, ab eo quod non nisi nimia tempestate turbantur. Ergo Stagna & Imis vadis refusa, aliud pendet ex alio: quia immobilis aqua in imo maris tantummodo est, quam tunc ab imo motu dicit esse turbatam. GRAVITER COMMOTVS. Oportune Neptunum ait commotum, cum maria turbantur, quia plerunque Poëtæ Neptunum pro mari ponunt. ET ALTO PROS. Aut e mari erigens caput, aut mari providens. Quidam alto cælo accipiunt, quia ait, *Iam cælum terramque.*

PLACIDVM CAPVT. Quærunt multi quemadmodum placidum caput, si graviter commotus? quasi non potuerit fieri ut irascereturventis, propitius esset Trojanis. epitheta enim alia naturalia sunt, alia ad tempus: & *placidum*, ut naturale Neptuni est, ita graviter ad tempus, ob factam tempestatem. Vno autem epitheto habitum futuræ orationis ostendit: ut alibi uno sermone, *Tunc quassans caput.*

DISIECTAM ÆNEÆ TOTO V. Æ. C. Hic ostendit Æolum omnia Iunonis præcepta complesse. *Nam submersasque obrue puppes*, in Oronte is sororumque ejus interitu: *Aut age diversas, & dissice corpora Ponto. Dispectam æneæ toto videt æquore classem.*

COELIQVE RVINA. Id est tonitribus, quorum sonus similis est ruinis.

NEC LATVERE DOLI FRATREM IVNONIS, ET IRÆ. Aut doli Iunonis: aut fratrem Iunonis. gemina ergo distinctio est, quod & ipsa Saturni est filia.

DONATI.

OMNES ACCIPIVNT. Id est, una omnium causa ac similis fortuna fuit. Sed Neptuni datur occasio, ne penitus Iunonis jussa implerentur.

NEC LATVERE. Fratrem, sororis studia non latebant. Ergo vocatis ventis, orationem habuit patheticam, utpote commoti animi, abscisam, id est, nec continuam nec compositam: fuit brevis, quia subvenientis in hoc casu non erat multa loqui.

VARIORVM.

PARS DVCERE MVROS, &c. sic *fossas ducere*, quod Græci περιβόλους dicunt. SALMAS.

135 Em-

Eurum ad ſe Zephyrumque vocat: dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri?
Iam cœlum terramque, meo ſine numine, venti
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego; ſed motos præſtat componere fluctus.
Poſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro;

SERVII.

EVRVM AD SE ZEPHYRVMQVE VOCAT. Per hos omnes intelligendi ſunt. Iſti enim ſunt cardinales. AD SE autem & hic ait. Cur tamen *Zephyrus*, qui ad Italiam ducit, quem Poëta ſupra tacuit nunc vocatur; ira in hoc Neptuni exprimitur, ſi eriam eum objurgat, qui non adfuerit.

GENERIS FIDVCIA VESTRI. Aſcræus unus de Titanibus, qui contra deos arma ſumpſerunt, cum Aurora concubuit: unde nati ſunt venti ſecundum Heſiodum. Et hoc loco fiduciam pro confidentia poſuit; quum fiducia in bonis rebus, confidentia in malis ſit.

IAM COELVM TERRAMQVE. Aut ordo eſt: Auſi eſtis ſine meo numine tantas moles tollere, & cœlum terraſque turbare? aut certe illud eſt, quod tria hæc numina, licet diviſa imperia teneant, videntur tamen invicem regni totius habere poteſtatem: ſicut & ipſa elementa quæ retinent, phyſica inter ſe quadam ratione junguntur. Sic in Georg. *Temporibuſque parem diverſis quattuor annum*. Ipſorum etiam nominum ſcepera ſignificant. Iuppiter enim trifido utitur fulmine. Pluton, cerbero: Neptunus, tridente. Multi enim quærunt cur modo Neptunus de alienis conqueratur elementis. Aut certe *terram* pro mari poſuit, ab eo quod continet, id quod continetur; quia ipſe dicitur Ἐνοσίχθων & ἐνοσίγαιος, id eſt movens terram: & *cælum* pro aëre. Conſtat enim terram cum aqua in aëre libratam. MEO SINE NVMINE. Hoc eſt, *& laxas ſciret dare iuſſu habenas*. NVMINE VENTI. Diſtingue *Numine*, ut *Venti*, convitium ſit.

QVOS EGO. Deficit hoc loco ſermo. Et congrue; nam qui iraſcitur perturbatæ mentis eſt. Subauditur *quos ego ulciſcar*; ergo ἀποσιώπησις eſt; hoc eſt ut ad alium ſenſum tranſeat, ideo abruptum & pendentem reliquit. & neceſſario poſt tale ſchema, SED, conjunctionem ſequi ut, *Quamquam ô*, ſed: Terent. *Quem ego ſi ſenſero? ſed quid opus eſt verbis.* SED MOTOS PRÆSTAT COMPONERE FLVCTVS. Prudenter agit, plus eſt enim innocentibus ſuccurrere, quam nocentium delicta punire. PRÆSTAT. Melius eſt. ut, *Præſtat Trinacris metas luſtrare Pachyni*. Et notandus ſermo. nam & per ſe plenus eſt, & tam accuſativo jungitur, quam ſeptimo. Dicimus enim & præſtat illum, & præſtat illo. *Commiſſa* autem hic, pro peccatis.

POST MIHI NON SIMILI POENA COMMISSA LVETIS. Aut *non ſimili pœna*, id eſt & non ea qua Trojanos affeciſtis. aut certe MIHI NON SIMILI, id eſt vehementer irato: aut pro non impune poſt hac; nunc enim nullam pœnam ſentiunt, niſi forte objurgationis. LVETIS. Perſolvetis. Et hic ſermo à pecunia deſcendit. antiquorum enim pœnæ omnes pecuniariæ fuerunt.

MATVRATE FVGAM. Cum maturitate, id eſt cum tranquillitate diſcedite. Quo modo dicimus, *Matura iracundiam tuam*, id eſt mitiga, permitioſum enim Trojanis eſt ſi maturent fugam, hoc eſt ſi accelerent. Ergo *fugam* hic tantum diſceſſum accipiendum.

DONATI.

TANTANE. Hoc genus inveſtionis non habet principium, & crimen exaggerat: oſtendens illos non tantum ſuam, ſed hæreditariam ſectari temeritatem: quod vitium, quia naturale eſt, non poteſt emendari. Sunt enim venti à gigantib. qui bellum diis inferre auſi ſunt, ſed pœnas dedere Oſtendit igitur eorum eſſe crimen quod admiſerant: eſſe etiam originale ſanguinis.

GENERIS. non maculant filios paterna ſcelera: polluuntur tamen ſi illa ſectantur.

IAM CÆLVM. obſcura breviſque oratio, & quia iratus erat & ad ſuccurrendum properabat. DENIQUE tranſit ab aliorum elementorum iniuria, à quibus erat alienum, & venit ad propriam. MEO. quaſi dicat, me contempto. VENTI. objecte pronunciandum, ut convitium ſit, non nomen.

TANTAS MOLES. mira probatio criminis, ut non ſolum afferat verbis, ſed & ipſis aſpectibus ſubdet.

QVOS EGO. duo pronomina cum pondere maximo. QVOS. ſcilicet ſceleratos & ex peſſimis ortos: & quæ ſimiliter intelligi poſſunt. EGO. ſcilicet imperator loci, & de potioribus diis. Non ulciſcitur, ſed non dimittit eos ſine metu futuræ pœnæ, ne ſe invalidum demonſtraret.

SED MOTOS PRÆSTAT. addit cauſam dilatæ pœnæ.

POST MIHI. ſi quid deinceps auſi fueritis, re, non verbis puniam.

MATVRATE. celerius remeate. REGI. mittit & regi convitia, deformans regni ipſius poteſtatem, & perſonam: aſſerens non habere regnum, ſed ſaxa: non aulam, ſed eſſe cuſtodem carceris.

VARIORVM.

IAM COELVM. Proverb. *Cœlum terræ miſcere*. Et Florid. lib. 2. cap. 11. HARTVNG.

MATVRATE FVGAM. Macrobius lib. 6. c. 8. Floridus lib. 2. cap. 11. ſuccif. lectionum. HARTVNG.

Non

Digitized by Google

Non illi imperium pelagi, ſævumque tridentem,
Sed mihi ſorte datum, tenet ille immania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos: illa ſe jactet in aula
Æolus, & clauſo ventorum carcere, regnet.
Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat,
Collectaſque fugat nubes, Solemque reducit.
Cymothoë ſimul, & Triton adnixus acuto
Detrudunt naves ſcopulo: levat ipſe tridenti,

SERVII.

SÆVVM. Vel magnum & potentem, ut ſuperius: vel vere ſævum in ventos, quia minatur. TRIDENTEM. Ideo *Tridens* Neptuno aſſignatur, quia mare à quibuſdam dicitur tertia pars mundi; vel quia tria genera aquarum ſunt, maris, fluminum, fluviorum: quibus omnibus Neptunum præeſſe nonnulli dicunt.

SED MIHI SORTE DATVM. Sorte ideo ait, quia Iuppiter & Neptunus & Dis pater, Saturni & Opis filii, cum de mundi poſſeſſione certamen iniſſent, placuit ut imperium ſorte dividerent; ita effectum eſt ut cœlum Iuppiter; maria Neptunus; Dis pater inferos ſortirentur. SORTE. Ac ſi diceret, potuiſſe ſe etiam cœlum tenere; nec ſine ſuo arbitrio poſſe quemquam in ſuo regno habere poteſtatem: Æolum vero beneficio etiam carceris regna meruiſſe. IMMANIA. Aſpera: Manum enim antiqui bonum dicebant: unde & mane dicitur. Quod enim melius? unde per Antiphraſim manes vocati, quod non ſint boni.

VESTRAS EVRE DOMOS. Iraſcentium eſt uti proprio nomine, ut Terentius, *Egote in noſtrum Dave dedam.* Aut quaſi contra principem tempeſtatis iraſcitur: quem primum conſtat egreſſum. quia ſupra, *Vna Euruſque Notuſque ruunt.* Quod autem dicit SAXA IMMANIA, VESTRAS DOMOS. de Pſeudolo Plauti tranſlatum eſt, ubi ait; *Ni ſi forte carcerem tu aliquando effregiſti veſtram domum.* Et figurate *ſaxa* domos: vario enim ſignificatu idem oſtenditur. IACTET, pro glorietur: veluti, *Nullo tantum ſe Mæſia cultu Iactet*, & hoc ex accidenti ſumptum. quoniam qui ſunt in aliqua re glorioſiſſima, motu quodam & inceſſu corpus ſuum jactant. AVLA. Irriſio eſt: quia ſequitur, CARCERE. & nihil tam contrarium ſi ſimpliciter intelligamus.

CLAVSO. Quia ventos emittere non ipſius poteſtatis eſt, ſed jubentis. & hoc eſt *fœdere certo*, &, *Dare veſſim habenas.* VENTORVM. Non otioſe ſed per exprobrationem, poterat enim dicere veſtro, ſed ut ſupra. *Meo ſine numine venti.* CARCERE REGERE. Licet carcer, tamen regnum eſt Æoli: hæc enim pro affectu poſſidentis intelligenda ſunt: ut alibi quum de rure loqueretur, *Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas.* Et bene regnum Æoli cuſtodiam carceris dixit.

DICTO CITIVS. Non antequam diceret: dixit enim Sic ait. ſed citius quam dici poteſt. PLACAT. Sub poetica licentia phyſicam quoque tangit rationem. Mare enim dicitur eſſe Neptunus: quem ſuperius dixit graviter commotum, quia tempeſtas erat. nunc ait PLACAT, quia jam ſedari cœperant maria.

COLLECTAS. Aut nunc collegit ac fugavit; aut ante à ventis collectas fugavit, id eſt reſolvit. Colligere enim nubes dicitur cælum; ut, *Aut, ſi nox pluviam ne colligat ante veremur.* SOLEMQVE REDVCIT, per *Solem* ſerenitas intelligenda, quod ſuperius dixit, *Eripiunt ſubito nubes cœlumque diemque.* Quis enim ignorat diem conſtare per Solem, & conſequens erat, ut fugatis nubibus Sol rediret.

CYMOTHOE. Nomina deorum marinorum plerumque de cauſſis ſunt ficta ab elementis, quæ numina dici voluere majores: ut, *Cymothoe*, id eſt curſus fluctuum, κῦμα & θοὴ & κῶμα. TRITON. Similis Deus marinus, Neptuni & Salatiæ filius deæ marinæ, ab aqua ſalſa dictæ. ADNIXVS. Antiquum eſt, ut connixus, quibus hodie non utimur. Dicimus enim adniſus & conniſus. ſed multa alia uſus contra antiquitatem vindicavit. Illi enim parſi dicebant, nos peperci. Item nos dicimus ſuſcepi; illi dicebant ſuccepi, ut *Succeptique ignem ſolum.* ADNIXVS. Zeugma eſt, adnixi enim debuit dicere; ut paulo poſt, *Haud aliter, puppeſque tuæ pubeſque tuorum.* Aut portum tenet: Ergo *adnixus* ad Tritonem tantum pertinet, qui Cymothoen juvat; aliis non videtur zeugma eſſe, quod *adnixus* non connixus. Ordo tamen eſt, Cymothoe ſimul ac Triton acuto detrudunt naves ſcopulo, ab aris, in quas *tris Notus abreptas in ſaxa latentia torquet.* LEVAT. Leves ac navigabiles facit: ut, *Noſtrumque leves quæcunque laborem.* Alii *levat*, laxat; ut, *atque arta levari Vincla jubet Priamus.* TRIDENTI, autem pro Tridente, dativum pro ablativo.

DONATI.

DICTO CITIVS. Effectus ſtatim apparet obiurgationis & dilatæ pœnæ: ut dicto citius placidum fiat mare, & omnium elementorum removet injuriam.

VARIORVM.

ILLA SE JACTET IN AVLA. Cœlius l. 12. cap. 5. Æoli habitationem non abſurde vocaſſe aulam notat Rhodigin. lib. 12. cap. 5. HARTVNG.

DICTO CITIVS. Proverb. *Simul dictum ac factum.* HARTVNG.

TRITON. De hoc vide Theoc. in Europa, Heſiodum in Theogonia, Ovid. lib. 1. Metamorph. HARTVNG.

Digitized by Google

Et vastas aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo cum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Iamque faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum, pietate gravem, ac meritis, si forte virum quem
Conspexere; silent, arrectisque auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam

SERVII.

APERIT. Ideo quia arenarum congerie impediente, præclusæ ad navigandum erant. Cæterum bis idem. Ergo immisso in eas mari aptas ad navigandum fecit. Sic Sallust. *Sed ubi tempore anni, mare classibus patefactum est.* TEMPERAT. Tranquillum facit. ATQVE ROTIS. Bene non morator in descriptione currus, ut citius liberetur Æneas. At in 5. ubi nullum periculum est, plenius & latius & placantem maria Neptunum. Sic etiam in orationibus facit, quas pro causis vel extendit, vel contrahit, ut in Secundo libro, quoniam imminet periculum, uno versu ait, *Quo res summa loco Panthu? quam prendimus arcem?* APERIT, ostendit. TEMPERAT. tranquillat, serenat.

PERLABITVR VNDAS. Figura est, Quod enim nos modo dicimus per præpositionem nomini copulatam sequente verbo; antiqui verso ordine præpositionem detractam nomini, jungebant verbo; ita tamen ut esset una pars orationis, & faciebant honestam elocutionem. Nos dicimus PER VNDAS LABITVR: illi dicebant PERLABITVR VNDAS. Item, per forum curro, & percurro forum. Notandum plane quod plerunque suum regit casum, plerunque ad ablativum transit.

AC VELVTI MAGNO IN POPVLO. Virgilius tempestati, populi motum comparat. Tullius populo tempestatem; pro Milone, *Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum.* Ita & Homerus seditioni tempestatem κινήσῃ δ' ἀγορὴ, ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης. ideo autem MAGNO addidit, quia ubi frequens est populus, ibi & crebra seditio. ut quidam *populum* totam civitatem, *vulgum* vero plebem significari putant, sæpe autem ut fieri solet.

SEDITIO. Seditio est sicut Cic. ait, in de R. P. *publica dissensio civium.* Quod seorsum eunt alii ad alios, seditio dicitur. ANIMIS IGNOBILE VVLGVS. Id est stultum: ut contra nobilem, animum prudentium dicimus. ideo autem paulo post ait, *Arrectis auribus.* Sumsit translationem ab animalibus, quæ utique stultiora sunt. VVLGVS autem masculi & neutri invenitur, sed generis neutri hoc loco; alibi masculini, ut, *In vulgum ambiguas.* Et hoc est artis, ut masculino utamur; quia omnia nomina latina in *us* exeuntia, si neutrius generis fuerint, tertiæ declinationis sunt, ut pecus pecoris: si secundæ autem fuerint declinationis, masculina sunt. vulgi ergo facit non vulgeris, ut docti, clari, boni. usurpatum tamen est ut neutrum genus sit propter unum Græcum nomen, id est pelagus. Cum enim pelagi faciat, neutri tamen est generis.

IAMQVE FACES ET SAXA VOLANT. Multi non *volant*, sed *volunt* invenisse se dicunt. Sed Cornutus, *verendum est, ne præposterum sit faces velle, & sic saxa cum alibi maturius, & ex ordine dictum sit. Arma velit poscatque simul, rapiatque juventus.* FVROR ARMA MINISTRAT: Sic alibi, *Rumenti telum ira facit.* Sane summa velocitate sensus explicitus.

GRAVEM. Venerabilem: unde & contemptibiles, leves dicimus. vel pietate gravem, cujus illis authoritas ob pietatem est gravis: & bene servat circa hunc rhetoricam diffinitionem, cui dat & justitiam & peritiam dicendi: ut, *Tum pietate gravem*; & *Ille regit dictis animos.* Orator enim ita diffinitur, *Vir bonus, dicendi peritus.*

ARRECTIS AVRIBVS. Translatio à mutis animalibus, quibus aures mobiles sunt. An aures pro audiendi sensu posuit, secutus Terentium, qui ait, *Arrige aures Pamphile.*

DONATI.

AC VELVTI. hac comparatione datur occasio, ut ostendat cujus meriti & gravitatis debet esse, qui in civitate sua princeps est. Nam cum ventum est ad furorem, si virum præstantem meritis audiunt, ejus dictis acquiescunt.

SEDITIO. Vt populus furens, motus gravitate viri quievit, sic mare autoritate rectoris quievit.

VARIORVM.

TVM PIETATE GRAVEM. Oratoris insignis descriptio; quem virum bonum, dicendi peritum voluit esse Quintil. lib. 12. cap. 1. H.

CONSPEXERE SILENT. Hom. Odyss. θ. αἱ δὲ ἰδὼν ἐν πρώτοισι λάβεν εὐρεῖαν ἀγυιάν. H.

ARRECTIS AVRIBVS. Proverb. Arrectis auribus. H.

ILLE REGIT DICTIS ANIMOS. Bene *regit*, ψυχαγωγεῖ, qui effectus est Eloquentiæ. Nam & Aristoteles *Eloquentiam Sapientiæ vinclam, humanæ vitæ rectricem* nominat: Euripides *Regnum*: Ennius *Hexanimam.* Vide Valer. Maxim. lib. 8. cap. 8. TAVBMAN.

Pro-

Digitized by Google

Prospiciens genitor, cæloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Lybiæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus; insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cælum scopuli: quorum sub vertice late

SERVII.

GENITOR. Venerabilis: ut, *Tybri pater.* Ergo hoc nomen & ad verum patrem pertinet, & ad honorem refertur. Sane veteres omnes Deos patres dicebant. CÆLOQVE INVECTVS APERTO. Non per cœlum vectus, sed cœlo jam sereno, vectus per maria.

FLECTIT. Quidam *flectit*, pro regit accipiunt, ut interdum *Torquet* in eodem significatu ponit, *quæ numine torques.* CVRRV. Non ut quidam putant, pro currui posuit, nec est Apocope: sed ratio artis antiquæ, quia omnis nominativus pluralis regit genitivum singularem, & isosyllabus esse debet, ut hæ musæ, hujus musæ: hi docti, hujus docti. Item à genitivo singulari dativus regitur singularis, ut isosyllabus sit: ut hujus docti, huic docto. Inde ergo est, *Curruque abscissa duorum Suspendit capita.* Et, *Libra die.* ne si diei feciſſet, major esset nominativo plurali. SECVNDO. Trojanis obsequenti: Et tractus est sermo à sequentibus servis, id est pedissequis. Vnde & secundam fortunam dicimus, quod secundum nos est, id est prope nos, à sequendo.

DEFESSI ÆNEADÆ. Nunc Trojani, aliquando Romani: ut, *Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.* PROXIMA LITORA. Quia post periculum non eligitur litus, sed quodcunque occurrerit occupatur. CVRSV. Aut secundum quod superius diximus, *Proxima cursu*, id est cursui. Aut contendunt cursu petere. Et est septimus casus. ut hic cursu de navibus, ita alibi iter: *Vnde iter Italiam*; & in 5. *Certus iter.* Saltationes etiam navium dicebant, quod est animalibus terrestribus proprium.

VERTVNTVR. Scilicet à proposito itinere: hoc est ab Italia.

EST IN SECESSV LONGO. Topothesia est, id est fictus secundum poëticam licentiam locus. Ne autem videatur penitus à veritate discedere, Hispaniensis Carthaginis portum putatur descripsisse. Cæterum hunc locum nusquam in Africa esse constat, nec incongrue propter nominis similitudinem posuit. Nam Topographia est rei veræ descriptio. SECESSV. Sinu secreto. LOCVS autem, Subaudis quem; ut superius, *Vrbs antiqua fuit.* Et sciendum est, quoties præmittimus nomen cujuslibet generis, & interposito pronomine sequitur nomen alterius generis: melius illud pronomen, proprii nominis genus sequitur, ut Sallustius, *Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur.* Ecce proprio junxit, non appellativo. Tullianum enim proprium nomen est: carcer, appellativum. Si autem utraque nomina appellativa fuerint, licenter cui volumus respondemus. INSVLA PORTVM EFFICIT. Hoc enim solummodo portus quod illi insula ante posita est. Quem locum subaudimus, vel in quo insula portum efficit.

INQVE SINVS SCINDIT SESE VNDA REDVCTOS. Dividit se unda in sinus reductos, id est replicabiles. *Inque sinus* autem antiqua est locutio. Sic ipse alibi, *Inque salutatum linquo.* Cajus Memmius de Triumpho Lucull. IIII. *Inque luxuriosissimus Asiæ opidis consedisse.* & mox; *Inque Gallograciam redierunt.* GEMINI. Pares, similes: alioqui & duos significat. MINANTVR. Eminent: ut, *Minasque murorum Ingentes.* Item, *Illa usque minatur*, Et ira est, ut quæ eminent minari videantur.

SVB VERTICE. Circa radices montis, quæ ad rectam lineam suspiciunt cacumen, id est verticem.

DONATI.

CÆLO APERTO. Qua dixerat, *eripiunt subito nubes cælum.* liberavit igitur à tempestate Trojanos Neptunus, sed eventus aliud attulit. Nam illos in Lybiam terram Junonis inimicæ detulit. Ergo in casum deteriorem devecti sunt.

DEFESSI. Licet fessi, nitebantur tamen proximam terram attingere, ne interea aliquis casus emergeret.

CONTENDVNT. Ostendit cursus difficultatem, quem fessi complere nitebantur, maxime, quia in aqua difficilior gressus est properantibus cursum.

EST IN SECESSV. Loci hæc descriptio negotio necessaria est. Placiditas enim fuerat pelagi procuranda, propter corruptas naves: Hanc vero præbebat objectus laterum: secretum vero proficiebat, quia cavendum erat propter regiones incognitas, & hoc dabat longitudo secessus: Nympharum domus, aquarum copiam præstabat. Sunt & defensacula adversus Solem, antrum & nemus. Tantaque erat opportunitas loci, ut naves anchoris non essent tenendæ.

AB ALTO. à mari: Mira igitur brevitas, quæ contineat omnia necessaria. cum autem locus contineatur quatuor partibus, ponit duo latera, & ingressum; quartam deinde partem posuit.

VARIORVM.

EST IN SECESSV, &c. Topothesia, quæ videtur translata ex Homeri Odyss. v. Φόρκυνος δ' λιμὴν ἐντὸς λιμένος. Macrob. lib. 5. cap. 3. Similis Odyss. κ. quoque, &c. HARTVNG.

Æquora tuta silent. tum sylvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo;
Nympharum domus. hic fessas non vincula naves
Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi, optata potiuntur Troës arena,
Et sale tabentes artus in littore ponunt.

SERVII.

ÆQVORA TVTA SILENT. Tempestate defensa, ideo silent. TVM SYLVIS SCENA CORVSCIS. Sylvis coruscis: hoc est sylvarum coruscarum, id est crispantium. ut, Iuvenalis, *Longa coruscat Sarraco veniente abies*. Et posuit septimum pro genitivo, ut superius: *Pulchra prole*. CORVSCIS. Tremulis, vel umbrantibus accipiunt.

SCENA. Inumbratio. Et dicta scena ἀπὸ τῆς σκιᾶς· apud antiquos enim theatri scena parietem non habuit: sed de frondibus umbracula quærebant. Scena autem pars theatri adversa spectantibus, in qua sunt regia. DESVPER. Pro, supra, præpositione contra rationem adjecta.

HORRENTI. Horror plerunque ad odium pertinet: plerunque ad venerationem, ut hoc loco. sic Lucanus, *Arboribus suus horror inest*. ATRVM NEMVS. Tropus est; per atrum enim nigrum ostendit, per nigrum umbrosum: per umbrosum, densum, id est frondibus plenum.

VIVO. Naturali: ut, *Vivo prætervehor hostia saxo*.

NYMPHARVM DOMVS. Aut verum dicit, & est historia: aut ad laudem pertinet loci. Talis inquit locus est, ut domus credatur esse Nympharum.

HIC, pro illic more suo. ANCHORA MORSV. » supra Anchora dens ferreus est, ex Græca Etymo» logia, quod quasi hominis manus comprehendat » scopulos, vel arenas. Nam manus Grace χὴρ dici» tur. Hoc nomen cum in Græco, unde originem ducit, » aspirationem non habeat, in latino aspiratur: quod » est contrarium. nam magis Græcorum est aspiratio. Sed hoc in paucis nominibus invenitur. MORSV autem de anchoris bene dixit: cum alio loco inveniamus, *Tum dente tenaci Anchora fundabat naves*.

HVC SEPTEM ÆNEAS COLLECTIS NAVIBVS OMNI. » Quidam volunt hoc loco quæstionem nasci; Si favet Neptunus Trojanis, cur cum » omnibus navibus ad Africam non pervenit Æneas. » Sed Neptunus postquam sensit tempestatem commo» tam, potuit de periculo liberare Trojanos: ante » facta vero mutare non potuit. Nam & Orontis navem cum omnibus sociis ejus constat periisse, & » simul libri œconomia periret, si Æneas cum omnibus navibus pervenisset. volunt autem septem naves ita interim colligi, ut una Æneas, ut tres de » saxis à Cymothoe & Tritone, tres de Syrtibus, Neptuno Syrtes navigabiles facientes, liberatæ sint; reliquæ tantum dispersæ sunt, quas paulo post legimus ad Africæ litus adpulsas. Novam tamen rem Nævius bello Punico dicit, unam navem habuisse Æneam, quam Mercurius fecerit.

TELLVRIS AMORE. Cujuscunque terræ post pericula. unde & superius dixit, *Quæ proxima littora cursu Contendant*. Et paulo post infert; *Optata potiuntur Troes arena*. Nam revera hæc optata non erat eis qui ad Italiam festinant. Et *Arena* aut pro terra posita est; aut & arena grata potuit esse post mare. *Tellurem* autem pro terra posuit, quum *Tellurem* ipsam deam dicamus: *Terram* elementum; ut plerunque Vulcanum pro igne ponimus; Cererem pro frumento; Liberum pro vino.

ARENA. Quæritur, habeat necne nomen hoc aspirationem. & Varro sic diffinit, *Si ab ariditate dicitur, non habet: si ab hærendo, ut in fabricis videmus, habet*. melior tamen est superior etymologia.

SALE TABENTIS. Supra. * i. multa, aut madefactos aspergine, aut qui apud sententiam laborayerint. Nam supra ait. *Omnes accipiunt inimicum imbrem*. Sane marina aqua dicitur exesse & exenuare ut cætera, sic corpus humanum. IN LITORE. Pro in litus, ut 8. Æneid. *Arma sub adversa ponit radiantia quercu*, pro sub adversam quercum.

DONATI.

FRONTE SVB ADVERSA. Semper autem loca sic poëta describit: ut ingrediens. Sic facit Sallust. quæ omnia mutabuntur, si ut recedens scribat. Addit autem descriptioni duos altos scopulos, ut sit. Vnde latus prospectus in pelagus appareat ad inquirendas naves ab Æ nea separatas: Opacitas autem, ut minus ab externis conspiciatur, facit.

SEPTEM. Una, in qua ipse erat, tres de saxis, tres de syrtibus ereptæ.

OPTATA. quia contrariam perturbatione pelagi viderant, cum navigia ad imum usque deprimerentur.

TABENTES SALE. à contrario sal enim conservat. Sed inventus est casus, ut tabescat sale, quod servari convenit. A qua enim maris quamvis salsa, admittit corruptionem.

VARIORVM.

ALLIGAT ANCHORA MORSV Hom. Od. 9. ἐὶς ἀγκύρας ἐνέρεισε. HART.

Ac

Ac primum silicis scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque aridâ circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam undis, Cerealiaque arma
Expediunt, fessi rerum: frugesque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.

SERVII.

ACPRIMVM SILICIS SCINTILLAM EXCVDIT ACHATES. Bene adjecit speciem, quia in lapidibus certis, invenitur ignis. EXCVDIT, feriendo elicit? quia cudere est ferire. unde & incus dicitur: quod illic aliquid cudamus, id est feriamus. ACHATES. Allusit ad nomen. Nam achates lapidis species est. Bene ipsum dicit ignem excussisse. unde etiam Achatem ejus comitem dixit. Lectum est in naturali historia Plinii, quod si quis hunc lapidem in annulo habuerit ad custodiam ejus proficit, & gratior esse videatur.

SVCCEPIT. Pro suscepit: ut supra dictum est. NVTRIMENTA. Cic. de Oratore. *Et quis deducta hujus nutrimenta eloquentia ipsa se postea coloravit.* RAPVITQVE IN FOMITE FLAMMAM. Pene soloecophanes est. nam cum mutationem verbi significet, ablativo usus est: sed hoc solvit, antiqua circa communes præpositiones licentia, ut est, *Conditus in nubem*: contra. Et, *nota conduntur in alvo.* Item, *Seva sedens super arma.* Et: *Gemina super arbore sidunt.* Cicero, *Quod ille in caput ab hostium duce acceperat.* Item, *Et si fortes fuerint in eo*, supra* quoniam nemo &c. *sit ausus defendere.* Aut RAPVIT, raptim fecit flammam in fomite. i. celeriter. Et mire *Rapuit*, opus est enim velocitate ad tale ministerium. Sane fomites sunt assulæ, quæ ab arboribus cadunt, quando inciduntur, quod foveant ignem. Clodius scribit, Commentariorum III. *Se fomenta talea excisa ex arboribus* *. Item alio loco, *Assula ambustæ, ligna excavata à fungis nomine excepto.*

CEREREM. Metonymia pro frumento. CORRVPTAM VNDIS. Vndis emollitam. CEREALIAQVE ARMA. Fugiens vilia, ad generalitatem transiit, *Arma* enim generaliter omnium rerum instrumenta dicuntur; ubi reponuntur, armaria dicta sunt: Ergo hic propter carminis dignitatem refugiens vilia, rem vilem quæ ad omnia instrumenta pertinent, i. arma, propter carminis dignitatem: & rem vilem auxit honestate sermonis: ut alibi, ne lucernam diceret; ait, *Testa cum ardente videret Scintillare oleum.* Et sciendum est judice Euphonia dici Cerealia, vel Gerialia: Typhœa, vel Typhoja: Cæsareanus vel Cæsarianus. In his ergo licentia derivationis est.

EXPEDIVNT. Nigidius de hominum naturalibus IIII. *Omnium enim artium materia inventa circa quam versetur, ferramenta, vasa, instrumentum, armamenta quæ s. q. primum comparat, per quæ opera sua efficere possit.* FESSI R. Hoc est penuria fatigati, id est esurientes, quod fere labores fames subsequitur. Et FESSVS generale est: dicimus enim fessus animo: incertus consilii. ut, *Ter fessus valle resedit.* & fessus corpore, quod magis est proprium. Et fessus rerum à fortuna venientium, ut hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant: sed aut ad augmentum, aut ad diminutionem, aut ad discretionem poni solent. FRVGES. Generaliter omnes fruges dicuntur: & errant qui discernunt frumenta à frugibus. Nam Cic. ait, *Olei & frugum minutarum.* quum de leguminibus diceret, ut ostenderet etiam frumenta fruges vocari. Frugum autem nomen tractum est à frumine, id est eminente sub mento gutturis parte. RECEPTAS. Liberatas de periculo: ut, *Medioque ex hoste recepit*, id est liberavit.

ET TORRERE PARANT FLAMMIS. ET FRANGERE SAXO. Multi Hysteroproteron putant, non respicientes superiora: quia dixit undis Cererem esse corruptam, quam necesse fuerat ante siccari. Qui tamen contra hoc, illo utuntur exemplo, *Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.* Et volunt etiam hic Hysteron proteron esse, quod falsum est. Nam & hodie siccariante fruges, & sic frangi videmus. Et quia apud majores nostros molarum usus non erat; frumenta torrebant, & ea in pilas missa pinsebant: & hoc erat genus molendi. unde & pinsores dicti sunt, qui nunc pistores vocantur. Pinsere autem dici Persius probat, ut, *A tergo quem nulla circumsa pinsit.* Quidam ne ὕστερον πρότερον fit, Alios torrere, alios frangere accipiunt. Accius Troadibus. *Nocturnam saxo fruges franges torridas.* Sane his versibus *Tum Cererem corruptam undis. Et, torrere parant flammis & frangere saxo*, jus Pontificum latenter attingit. Flamines autem farinam fermentatam contingere non licebat. Cum autem dicit, *Cererem corruptam undis, et torrere parant & frangere saxo*; quid aliud ostendit, quam mox eos sine frumento panem coxisse, qui omnes fruges corruptas protulerant. non autem expectasse eos fermentum, docet illo versu. *Tum victus revocant vires.*

DONATI.

ACHATES. ignem fieri curabat, ut madidas fruges torreret, ut sic siccatæ frangi possent. Non ergo est præposttera ordinatio. neque dixit coquere, sed torrere. Nam meminerat dixisse: *Omnes accipiunt inimicum imbrem.* Reliqui igitur seipsos curabant, Æneas autem anxius de salute sociorum, labori non pepercit, sed altitudinem scopuli ascendit. Non ergo tantum pertinet ad prospectum descriptæ altitudo scopuli, quantum ad laudem Æneæ: qui aut non prospexit vim pelagi, aut de refectione corporis non curavit: & ut salutem sociorum procuraret, nullo victus labore, tantam altitudinem ascendit.

VARIORVM.

CEREALIAQVE ARMA. Quintil. lib. 8. c. 6. HARTVNG.

Æneas ſcopulum interea conſcendit, & omnem
Proſpectum late pelago petit: Anthea, ſi quæ
Iactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn; aut celſis in puppibus arma Caïci.
Navim in conſpectu nullam, treis littore cervos
Proſpicit errantes: hos tota armenta ſequuntur
A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.

SERVII.

ÆNEAS. Merita perſonarum vilibus officiis intereſſe non debent: quod bene obſervat ubique Virgil. vt in hoc loco. Item in ſexto cum diverſis officiis Trojanos diceret occupatos: ait, *At pius Æneas arces quibus altus Apollo Præſidet.* Niſi cum cauſſa pietatis intervenit, ut ad ſepeliendum ſocios miſcendo ſe operi hortatur, *Nec non Æneas opera inter talia primus Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis.* SCOPVLVM. Id eſt ſpeculam. Et quando ſpeculationem ſignificamus, generis eſt fœminini: ut, *Specula Muſenus ab alta.* Speculum autem in quo nos intuemur, generis eſt neutri, ut Iuvenalis, *Speculum civilis farcina belli.*

LATE PETIT. In quantum poteſt. PELAGO. In pelagus, ut, *Inferretque deos Latio.* ANTEA SI QVA. Ordo eſt, Aſcendit ſcopulum requiſiturus Antea, Capyn, Caicum, ſi quem videat. Et eſt uſus hoc genere locutionis, quo etiam Terentius, qui dixit, *Quod plerique omnes.* Atque nihil tam contrarium: Omnes enim generale eſt. Plerique ſpeciale. Ordo ergo eſt: *Quod omnes faciunt adoleſcentuli, ut animum ad aliquod ſtudium adiungant, plerique equos alere, plerique canes.* Aut certe QVEM vacat, ut ſuperius diximus, iſtas frequenter vacare particulas. ut ipſe Virg. *Rhebe diu, res ſi qua diu mortalibus ulla eſt.* nemo dicit ſiqua ulla, ſed ſi ulla. Vacat ergo QVA. Item in Lucillio, *Ecquem Pamphilum quæro.* QVEM vacat. nam de uno loquebatur. Ergo *ſi quem videat*, pro *ſi videat*, poſuit; cui contrarium ponebant veteres NVLLVM: Si quem vidiſti; nullum vidi, pro non vidi. Sane legitur & *ſi qua*, ut ſit ſi qua ratione.

PHRYGIAS. Trojanas: Troja enim Phrygia provincia eſt. Et veriſimile eſt, Æneam de omni illa Provincia ſocios habere potuiſſe. Secundo enim ait *undique convenere, animis opibuſque paratis.* dicta autem ab Æſopi filia Frigia nomine. BIREMES. Naves habentes remorum ordinem geminum: ut alibi, *Triplici pubes quam Dardana verſu Impulit.* Quidam tamen biremes ad ſuum tempus volunt dixiſſe Virgilium, negantes Trojis temporibus biremes fuiſſe. Varro enim ait, poſt aliquot annos inventas biremes.

IN PVPPIBVS A. C. Quia navigantium militum eſt in puppibus arma religare. Fiebatque ſigni gratia: aut *Arma* pro navalibus armamentis; ut, *Colligere arma jubet:* & alibi, *Pacem orare manu, præfigere puppibus arma.*

ERRANTES. Paſcentes: ut alibi, *Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.* re vera enim dum paſcuntur, vagantur. Et in ſeptimo de cervo, *Errabat ſylvis.*

CERVOS. Cervi dicti ſunt ἀπὸ τῶ κερατῶν, i. à cornibus. Sciendum etiam Latina nomina, Græcam plerunque etymologiam recipere. Sed cervi non ſunt in ea parte Africæ, id eſt in provincia nunc proconſulari, ad quam venit Æneas. Aut fictus ergo eſt ſecundum poëticum morem: aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus ubique omnia naſcebantur: ut ipſe, *Omnis feret omnia tellus.* aut poſſunt tunc fuiſſe; Sed, ut multis aliis locis variæ mutationes factæ, licet quidam *cervos* pro quacunque fera dictos accipiunt: quia poſt ait, *Implentur veteris Bacchi pinguiſque ferinæ.* Nam male quidam eos de vicinis inſulis transfretaſſe tradunt, & ideo *errantes* quod in ignotis locis eſſent. PROSPICIT ERRANTES. Paſcentes. ut, *Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.* re vera enim dum paſcuntur, vagantur.

TOTA. Inter totum & omne hoc intereſt; quod totum dicimus unjus corporis plenitudinem: omne de univerſis dicimus; ut puta, Totum auditorium habet ſcholaſticos, hoc eſt, plenum eſt audi orium ſcholaſticis. omne auditorium habet ſcholaſticos, id eſt omnia auditoria. Vſurpant tamen poëtæ & iſta confundunt; ut hoc loco TOTA pro omnibus poſuit: & contra pro toto, omnem poſuit: ut eſt, *Omnemque reverti per Troiam.* Statius, *Et totos in pœnam ordine nepotes*, id eſt omnes. Plerique derivationem ducunt ab eo quod eſt tot, totus: ut ab eo quod eſt quot, quotus. ſed illud notandum, quod in derivatione mutat plerunque naturam: nam cum TOT naturaliter brevis ſit, TOTVS producitur: quotus vero ſecundum originem ſuam brevis *permanet.* ARMENTA. Videtur nove de cervis dixiſſe, cum *armenta* proprie boum ſint, vel equorum, vel exterorum quibus in armis utimur.

AGMEN. Agmen proprie dicitur ordinata multitudo, ut eſt ambulantis exercitus. neque enim in uno loco ſtans, agmen vocatur: aut ſi inventum fuerit, uſurpatum eſt: unde bene adjecit LONGVM, ut incedentium oſtenderet ſignificationem.

DONATI.

PROSPICIT. Bis accipe: ut navem nullam proſpicit, ſed tamen proſpicit cervos.

VARIORVM.

SCOPVLVM INTEREA CONSCENDIT. Homer. Odyſſ. κ. Σκοπιὴν ἐς πᾶν πολύστονον ἀνέβαινε. HARTVNG.

SEQVVNTVR A TERGO. Quidam diſpungunt τὸ *ſequuntur*: quod qui ſequitur, neceſſario *à tergo* ſequatur. Sed hic pleonaſmus frequens eſt. CONRAD.

Conſti-

Digitized by Google

Conſtitit hic, arcumque manu, celereſque ſagittas
Corripuit; fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductoreſque ipſos primum, capita alta ferentes,
Cornibus arboreis ſternit: tum vulgus, & omnem
Miſcet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius abſiſtit, quam ſeptem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & ſocios partitur in omneis.
Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Aceſtes,

SERVII.

CONSTITIT. *Con* ſecundum naturam brevis eſt ſemper, excepto quum f litera, vel ſ ſequitur: tunc enim tantum producitur, ſicut in ſyllaba, inſula, infula. HIC. Pro, Tunc, aut pro Ibi.

CORRIPVIT. Aut de pharetra *Corripuit*: ut eſt, *Corripit hic ſubita trepidus formidine ferrum.* Aut corripit ab Achate & quomodo ab Achate quem apud ignem occupatum dixit, ſed eum ſecutum eſſe per ſilentium intelligamus: ut illo loco, *Ni iam præmiſſus Achates aſſoret.* Item, *Nunc repeto, Anchiſes fatorum arcana reliquit*, GEREBAT. Aut tunc: aut quę gerere conſueverat.

CORNIBVS ARBOREIS. Aut ſubaudi *cum*, ut illo loco, *Atque Ixiones vento rota conſtitit orbis*, i. cum vento. Aut certe ſecundum ſupradictam figuram. CORNIBVS ARBOREIS, pro Cornuum arborearum: Melius tamen eſt, ut. CVM ſubaudiamus. TVM VVLGVS. Bene VVLGVS, ductoribus interemptis. Ennius, Avium vulgus & haſtarum, id eſt multitudinem & haſtarum & avium.

MISCET. Perturbat, circumagit, inſequitur. FRONDEA pro frondoſa poſuit. Sæpe enim dum varietati declinationis ſtudent poëtæ, mutant proprietatem: nam frondeum eſt totum de frondibus, ut torus. Frondoſus vero eſt locus qui frondes habet: licet enim locus, qui frondes habet, abundet frondibus; non tamen eſt de frondibus torus, ut ſaxoſus, ſaxeus. TVRBAM. Multitudinem, Cicero in Verrinis. *Videt in turba Verrem.* Plautus in Amphitruone, *Deinde utroque Imperatores in medium exeunt extra turbam ordinum.* QVAM SEPTEM. Bene definivit numerum: neceſſitatis enim eſt hæc venatio, non voluptatis, in qua plura requiruntur. Nec enim conveniebat ſociis divertis modis laborantibus, voluptati operam dare. VICTOR. Hoc loco propoſiti effector: ut eſt, *Atque rotis inſiſtere victor.*

FVNDAT HVMI. Per humum. Et eſt adverbialiter poſitum: ut, *Humi natus*, id eſt per humum. CVM NAVIBVS. Cacepharon in ſermone: quod fit ſi particulam CVM, N litera ſequatur. Notandum ſane eſt quod non omnia perſequitur, neque enim indicat quo delati ſint cervi.

HINC. Pro inde vel poſt. Abutitur enim adverbiis, more ſuo. PARTITVR. Salluſtius ait, *Provincias inter ſe partiverant.* Nam & partio & partior dicimus.

VINA BONVS QVÆ DEINDE CADIS ONERARAT ACESTES. Ordo eſt, Deinde vina heros dividit, quæ bonus Aceſtes Trinacrio litore cadis oneravit, & abeuntibus dederat. BONVS autem hic largus vel liberalis. Sane etiam Æneam bonum pro laude appellat, ut in v. *Unos bonus Æneas dictis ſolatur amicis.* Bonum etiam pro forti dicit Saluſt. *Sane bonis ea tempeſtate contra pericula & ambitionem.* Item Catilinæ * *Sed libertatem quam nemo bonus niſi cum anima ſimul amittit.* DEINDE. Una ſyllaba tollitur metri cauſa.

DONATI.

GEREBAT. Vel tunc præſens: vel portabat Æneas tela, quæ Achates intentus igni excitando reliquerat. Non vidit naves, ſed eventus oſtendit cervos, quæ res non ad venandi voluptatem, ſed ad victus neceſſitatem recepta eſt. Septem ergo majores ſtravit, in quibus alimoniæ major eſſet copia; multos deinde parvulos interemit. Reprehendunt autem temerarii, quod poëta dixit: *A tergo ſequuntur.* Error eſt interpretantium. Nam tres cervos errantes in littore ſequebantur, alii per valles à tergo paſcebantur. Ita ergo legitur: proſpicit treis cervos & hos ſequuntur tota armenta, à tergo vero torum agmen paſcitur. Ergo illi errabant, hi paſcebantur. Neque enim omnes errabant, aut omnes paſcebantur, ſed alii erant ſubjecti oculis ejus, alii fuerant poſt ipſum. Similis autem verſus eſt, *Theſtylis & rapido feſſis meſſoribus æſtu*, hoc eſt, & Theſtylis. Item, *Puppibus & lætis nauta impoſuere coronas.* id eſt, & puppibus. Ipſi quoque numeri, gregum diverſitatem ſignificant. De errantibus enim pluraliter dixit, de paſcentibus vero ait, *A tergo, & longum per valles paſcitur agmen.* Ergo in littore poſitos, pluraliter dixit: In vallibus vero paſcitur agmen. Huc accedit, quod qui paſcitur non errat, & qui errat non paſcitur.

HINC PORTVM PETIT. Peracta cervorum ſtrage, qua Trojanis ſatis ſit, remeat ad naves.

BONVS. Bonus civis, & bonus largitor.

CADIS. Prætermiſſo cadorum numero, oſtenditur vini copia. ONERARAT. Oſtenditur non quantum voluerit largitor datum, ſed quantum Trojani ferre potuerint.

VARIORVM.

FIDVS ACHATES. Ad Homericam poëſim hoc accommodatur; ut enim ille Vlyſſi Palladem individuum comitem fingit: ita hic Achatem Æneæ. ἄχος enim curam & ſollicitudinem ſignificat. H.

NEC PRIVS ABSISTIT. Homerus Odyſſ. γ. de capris ἄυπνῳ φρεσὶν ἔπλετο θυμός, ἠὲ μεγαίρων ἀλλήλοισι μάχας. HART.

Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, & dictis mœrentia pectora mulcet:
O ſocii (neque enim ignari ſumus ante malorum)
O paſſi graviora, dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penituſque ſonantes
Acceſtis ſcopulos: vos & Cyclopea ſaxa
Experti: revocate animos, mœſtumque timorem

SERVII.

TRINACRIO, Græcum eſt quod tria ἄκρα habeat. i. promontoria, Lilybæum, Pachynnum, Pelorum. Latine autem Triquetra dicitur. Sane Philoſtephanus ἀφὶ τῶν νήσων, ſine R litera Trinaciam appellat, ἀπὸ τριῶν ἀκρῶν αὐτῆς ἐπωνύμως. HEROS. Vir fortis, ſemideus, plus ab homine habens, ut ait Heſiodus. DICTIS MOERENTIA. Bene ante epulas & hortatur ſocios & ſolatur.

O SOCII. Ordo eſt, O ſocii revocare animos. Bene autem ſocios dixit, ut ſe eis exæquaret. Quidam *ſocios* pro remiges accipiunt, ſed illi ſocii navales appellantur. IGNARI. Immemores. Et eſt Acyrologia. Ignarus enim eſt qui ignorat: immemor vero qui oblitus eſt. ANTE MALORVM. ἐφ'ὶν. id eſt antiquorum malorum: ut alibi, *Celi ſuper labentia ſigna*. Et totus hic locus de Nævio belli Punici lib. tranſlatus eſt. O PASSI GRA. Arte magna utitur. vult enim eos meminiſſe graviſſimorum, ut præſentia facilius tolerent. Et bene graviora dicit eſſe tranſacta, ut de præſenti eos naufragio conſoletur, & ut futura oſtendat eſſe leviora. HIS QVOQVE. Scilicet ſicut & gravioribus.

VOS. Vos certe eſtis. SCYLLÆAM. Exempla pro negotiorum qualitate ſumere debemus: ut hoc loco, in marinis periculis ponit peractæ tempeſtatis exempla. RABIEM autem ſecundum antiquos dictam nonnulli adſerunt; nam rabiam dici adfirmant.

PENITVSQVE SONANTES A. SCO. Id eſt valde ſonantes, aut *valde acceſſiſtis*. i. juxta. Et bene ai: *acceſſiſtis*. non enim paſſi ſunt hæc pericula, ſed his fuere vicini.

ACCESTIS autem pro acceſſiſtis, dictum per ſyncopen, quæ fit cum de media parte verbi, ſyllaba ſubducitur. CYCLOPEA. Aut quæ Cyclops in Vlyſſem jecit: aut etiam Siciliam dicit, quæ pluribus locis ſaxoſa promontoria habet, ibique Cyclopes habitaverunt, ut ipſe. *Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgo*. Aut Ætnam accipit, quæ propria Cyclopum fuit: nam & ipſe in tertio ait, *Nocte illa tecti ſylvis immania monſtra Perferimus*. Quidam tamen hæc ſaxa inter Catanam & Tauroenium, in modum metarum ſitu naturali dicunt eſſe, quæ Cyclopea appellantur, quorum medium, & eminentiſſimum Galate dicitur.

REVOCATE ANIMOS. quos remiſiſtis reſumite, hoc eſt animo præſenti eſtote. MOESTVMQVE TIMOREM. Quod mœſtos & ſollicitos faciat: ut, mors pallida, & triſtis ſenectus.

DONATI.

ABEVNTIB. Præter id quod manentibus dederat.

DICTIS. Non poterant in maximo mœrore cibum capere, ergo adhibenda conſolatio erat, verum à perſona aliena à mœrore, ſed hæc in ſolitudine non reperiebatur: hanc igitur ſubit Æneas, qui animi præſtantia mœrorem vincere poterat. Hic ita ſe gerit, ut neque ſe ſatis triſtem oſtenderet, ne à conſolatione illos dejiceret, neque omnino à doloribus immunem, ne in ſua cauſa omnino alienus videretur. MVLCET. Nam graviſſime inflictus mœror, penitus removeri non poterat; ſumpto aut cibo & vino, more humani ingenii ſperatur, animorum ventura relaxatio. Si autem hæc conſolatio ab alieno ſit, poſſit reſponderi Terentianum illud: *Tu ſi hic ſis, aliter ſentias*. Cum autem à ſocio malorum, poteſt attente audiri.

O SOCII. Scilicet laborum. Mira arte loquitur. Notat enim odioſum illud eſſe laborantibus, Vtpote cujus cauſa univerſi trahebantur per tot & tam diuturnas calamitates. Ponit ergo præmium: *ô ſocii laborum*, qui nil ſine me paſſi eſtis: ergo debetis audire quæ dicam. IGNARI. Mira conſolatio. Nam cum odioſa ſit infortuniorum dura commemoratio, exulcerans eorum corda qui paſſi ſunt, adjungit poëta commemorationi comparationem, ut dicta ipſa potius medicinæ ſint, quam exulcerationi. Nam enumeratio præteritorum malorum ac graviorum, oſtendit ferenda eſſe præſentia. Addit & ſuſtinendi conſuetudinem nutriviſſe patientiam.

GRAVIORA. Vt in commodorum noviras gravius perverit, ſic ferendi conſuetudo quicquid acciderit facilius tolerat. DABIT DEVS FINEM. ultro reſpondit, ſi quærerent: quando hæc mala invenient finem? & poſt comparationem gravat præterita, & levat præſentia: & à generali ad ſpecialem rationem venit.

SCYLLÆAM. In mari Siculo eſt locus horrendis ſaxis obſeſſus, non autem mulier uſque ad pubem humani corporis, inferius vero canibus armata.

ACCESTIS. Oſtendit fortunæ ſuffragio ex intima ſaxorum parte liberatos.

VARIORVM.

O SOCII NEQVE ENIM IGNARI. Proverb. *Neque ignari ſumus*. Hom. Odyſſ. μ. Macrob. l. 5. c. 11. Ἦ φίλοι ἦ μάλα πού τι κακῶν ἀδαήμονες εἰμέν. HARTVNG.

Mittite

Mittite. forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curisque ingentibus æger
Spem vultu simulat; premit altum corde dolorem.

SERVII.

MITTITE, pro Omittite. Et bene qui præmiserat *revocate*, addit *mittite*. Est autem tropus Aphæresis, quomodo temnere pro contemnere. FORSAN. Forsis, forsitan, forte, fortasse, fors; ut, » *Fors & vota facit.* &, *Forsitan & Priami fuerint quæ* » *fata requiras.* Sed omnia hæc unum significant: & » varie pro metri ratione ponuntur. Dicitur tamen & » fortasse, ut Terent. *Tu fortasse quæ hic facta sunt nescis.* OLIM. Temporis futuri modo. MEMINISSE. Memini & genitivum regit & accusativum. Dicimus enim & memini malorum, & memini mala, & justa ratione: nam memoriæ oblivio contraria est. Et obliviscor similiter & genitivum regit & accusativum, ut Tullius Cicero, *Obliviscere cædis, atque incendiorum.* & *Obliviscor injurias tuas ô Clodi.* IVVABIT. Sicut, Num priorum meminisse juvat, & multi » juvabit, non delectabit, sed usus erit, tradunt; est » autem futuri temporis. Sane hujus verbi præteritum perfectum anomalum est. nam cum primæ conjugationis verba tempore perfecto, aut in AVI exeant, ut armavi: aut in VI solutam, ut tonui: hoc verbum » juvit, neque juvavi, neque juvivi, sed juvi. ut, » Lucanus, *Iuvit sumpta ducem, nevit dimissa potestas.* » PER VARIOS CASVS. Argumentum per com- » parationem, & bene dicendo casus, & discrimina » præterita attenuat, neque enim ait pericula. RE- » RVM autem potest salvo sensu omitti. SEDES VBI. Non vacat quod adjecit *quietas*, habuit enim sedes in Thracia, sed portentosas: & in Creta, sed pestilentes; & ideo non quietas. FATA autem quidam hic Deorum responsa accipiunt.

ILLIC FAS REGNA RESVRGERE TROIÆ. Figura est etiam ante dicta, qua per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim *illic fas*, ostendit alibi nefas, ut occurreret cogitationi sociorum, ne fatigati tot malis quascunque requirerent sedes; quod etiam in quinto factum est, navibus in- » censis. Bene autem regna Trojæ dixit, non Trojam » quam amiserant. DVRATE. Duri estote ad sustinendos labores. Sic Horat. *Vix durare possunt imperosum æquor.* VOSMET. Met, παραλογῶς est. Sciendum autem has particulas met, piam, te, ut egomet, quispiam, tute, & similia, ornatus caussa poni. Sunt autem adverbia. quicquid enim ab illis septem recesserit partibus, abverbium sit necesse est. Item quemadmodum probamus adverbia esse, quia dicimus docte facio, docte feci, docte feciti; & mutato verbo remanet abverbium: ergo sic & in istis particulis invenimus. ut egomet, nosmet, ut mutatis casibus, vel personis eadem permaneant, adverbia sine dubio sunt. Nulla enim hoc alia pars rationis admittit. Notandum sane quod hæ particulæ plerunque naturam suam habent non syllabarum. Nam cum TE & MET longæ sint, tutemet dactylus invenitur, nec possumus harum partium naturam discutere, quia sub regulis non sunt.

VOCE REFERT. Pleonasmos est, qui fit quotiens adduntur superflua. ut, alibi, *Vocemque his auribus hausi.* Terentius, *His oculis egomet vidi.* CVRIS. Cura dicta quod cor urat. denique paulo post ait, *Premit altum corde dolorem.* AEGER. Æger est & tristis, & male valens. ægrotus autem sive ægrotans, tantum male valens.

SPEM. Lætitiam ut, *spem fronte serenat*, ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Nam spem lætitia sequitur: spes in vultu non videtur, sed lætitia. Hæc autem figura & versa vice fit: ut intelligamus ab eo quod sequitur, id quod præcedit. ut, *Meritaque expectent præmia palmæ.* Palmam pro virtute posuit, quæ primum meretur, & palmam post accipit.

DONATI.

FORSAN & HÆC. Delectabit nos cum ad prospera venerimus, etiam hæc inter mala enumerare.

OLIM. Tria tempora significat: præteritum, præsens, & futurum.

FATA. Ergo parendum est. Nam illis obsisti non potest.

ILLIC FAS. Et evadendi & perveniendi spem pollicetur, & asserit Italiam solam esse quæ digna sit, in qua Trojæ imperium resurgat.

DVRATE. Quando per mala ad bona transeundum est, spe bonorum toleranda sunt adversa: præsertim ubi spondetur per brevissimum tempus otium sempiternum.

CVRISQVE INGENTIB. ÆGER. Persuasoris erat ut metum dissimularet, cum spem persuadere tentaret, & regis erat afferre consolationem; utrunque ergo præstitit, neque oportebat illum in sua causa sine cura esse.

VARIORVM.

FORSAN ET HÆC OLIM, &c. Cic. Epist. Fam. 5. *Habet præteriti doloris secura recordatio delectationem.* Item, 2. de Finib. *Jucunda est malorum præteritorum memoria.*

TALIA VOCE REFERT. Non est pleonasmus, *voce refert*, ut interpretes somniant: sed hoc dicit poëta doctissimus: hæc voce quidem proferebat Æneas, sed aliud in corde gerebat. Propterea subdit, *premit altum corde dolorem.* NASCIMBÆN.

PREMIT ALTVM CORDE. Proverb. *Vera fronte.* Et φανεροπροσωπῶν. HART.

Illi se prædæ accingunt, dapibusque futuris:
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars infrusta secant, verubusque trementia figunt:
Littore ahena locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinæ.

SERVII.

PRÆDÆ. Ad prædam. ut, *Inferretque deos Latio.* ACCINGVNT. Studiose parant. ut alibi, *Accingunt operi.* Accinctos autem industrios dicimus. ut Horatius, *Altum ac nos præcincti sumus.* Sicut contra negligentes, discinctos vocamus. ut, *Discinctos Mulciber Afros.* DAPIBVSQVE FVTVRIS. Ambitiose dixit, quod sint cervi, dapes futuræ.

» TERGORA. Tergus tergoris. Vnde & tergora
» corium significat. tergum vero tergi, ut templum
» templi: & significat dorsum. ut Sallustius, *Scdices quia tergo abstinetur.* Sed hoc à veteribus confundebatur; ut, *Taurino quantum possent circumdare tergo.*
» Item in IX *Ingerit hastas in tergum.* Quidam mox
» detracta coria *pelles*, diu subacta autem & jam medicata coria appellanda tradunt. VISCERA NVDANT. Viscera non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est. ut, In Albano Latinis visceratio dabatur, id est caro. Est autem nominativus hoc viscus, hujus visceris: ut Lucretius, *Viscus gignı sanguenque creari.* Sanguen autem ideo dixit, quia sanguinis facit, ut carmen carminis. Si enim sanguis diceret, par esset nominativus genitivo, ut anguis, pinguis.

» PARS IN FRVSTA SECANT. Figurate; ut,
» *pars grandia trudunt.* VERVBVS. Nomen de his quæ numero singulari indeclinabilia sunt, ut veru, cornu, genu. TREMENTIA, Palpitantia adhuc. LITORE. Pro in litore. AHENA LOCANT. Quibus utebantur non ad elixandas carnes, sed ad se lavandos. Heroicis enim temporibus carne non vescebantur elixa. Huic autem nomini, majores aspirationem dabant, nam ahena dicebant. Sane aëna absolute dixit, sicut Græce χάλκια. ut, *Costa undantis aëni*, &, *aëna undantis flaminis.* quidam autem aënum speciem vasis; non utique aëneæ tradunt. ut, Nevius, aëneus, plumbeus.

TVM VICTV. Tum, id est vel postquam se laverunt; vel postquam cibum paraverunt. VICTV. Cibo. unde & convictores dicimus. ut Horatius, *Non quia sum tibi Mecænas convictor.* Nam convivæ,
» à convivio dicuntur. REVOCANT VIRES. Bene
» cibo dixit vires reductas, quia supra dixerat, *Fessi rerum*, hoc est fame & labore fatigati. FVSI. Polysemus sermo est. significat autem discumbentes
» ut hoc loco, & fugatos & occisos. Sane juxta tem-
» poris sui morem hoc loco discumbentes inducit.
» Namolim sedentes vesci consueverant, ut ipse me-
» minit. *Grammeoque viros locat ipse sedili*: Et, *Per-*
» *petuo solisi patres consedere mensis.*

IMPLENTVR. Impleor duos casus regit genitivum: dicimus enim impleor illius rei, ut Cicero, *Squaloris plenus ac pulveris.* Et Terentius, *Plenus vinarum sum.* Et impleor illa re, ut hoc loco. & alibi, *Plenamque sagittis Threiciis.* Et Iuvenalis, *Lectica Mathonis Plena ipso.* FERINA. Feras dicimus, aut quod omni corpore feruntur; aut quod naturali utuntur libertate, & pro desiderio suo feruntur. Sane veteres prope omnes quadrupedes *feras* dicebant, ut, *Inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.* Et, *Armentalis equæ mammis & lacte ferino.*

DONATI.

ILLI. Ostenditur quid potuerit consolatio. Nam nisi mœror sublatus fuisset, refectionem aliquam non quæsissent.

TERGORA DIRIPIVNT. Dividitur per officia procuratio epularum: neque deliciosæ dapes, aut irritamenta gulæ erant jis paranda, qui naufragio & inedia laboraverunt. TERGORA. Eodem tempore alii detrahebant coria, alii antequam tota corpora apparerent, resecabant partes: & ut plenam properationem ostendat, addit:

VERVBVS TREMENTIA FIGVNT. Hoc est, in quibus adhuc aliquid spiritus teneretur.

AHENA. Aquam imponebant igni, ut elixam facerent carnem. Hanc coquendis visceribus celeritatem præstant. Denique epulis paratis, vires labore & fame perditas, revocant.

FVSIQVE PER HERBAM. Adeo adversariorum obliti erant, ut fusi per herbam, plus sibi ingererent, quam refectio postulabat. Hoc autem præstitit persuasio consulti regis.

FERINA. Per se suavis caro est hæc: sed additur pinguedo, ut suavior animos appetentium irritet. Vino autem accesserat gratia à tempore, qualitate, & quantitate. Nam & vetus, & optimum, & abundans fuerat; hinc dixit: *Implentur veteris Bacchi.*

VARIORVM.

ILLI SE PRÆDÆ ACCINGVNT. Vide I. C. Scaliger. lib. 3. cap. 12. Patris familias est dare penum; familiæ vero operas. Hoc quoque observetur, decere Poëtam in nulla descriptione, quam vilis etiam rei sit, vel ab Arte, vel à Natura latum unguem discedere. TAVBMAN.

TERGORA DIRIPIVNT COSTIS. Detipiunt, quidam malunt legere: in his Turneb. lib. 12. c. 12. ut sit, corium detrahunt. Et quemadmodum apud Horat. Ode 9. lib. 1. *Pignusque dereptum lacertis.* Sic nonnulli censent legendum apud Tibullum l. 1. Eleg. 2. *Sertaque de sanctis deripuisse focis*, non diripuisse. PONTANVS.

VERVBVSQVE TREMENTIA FIGVNT. Homer. Odyss. γ. ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἐπειρον. H.

PINGVISQVE FERINÆ. Ita dicimus suilla, bubula, caprina, ut subaudiatur caro. PONT.

220 *Post-*

Digitized by Google

Postquam exempta fames epulis, mensaque remota,
Amissos longo socios sermone requirunt:
Spemque, metumque inter dubii: seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit: & crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat, cum Iuppiter æthere summo

SERVII.

POSTQVAM EXEMPTA FAMES. Caute in mœstitia, cibis famem exemptam dicit, id est fugatam, non ad affluentiam quæsitam. Homerus αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἧσθ.

MENSÆQVE REMOTÆ. Quia apud majores, ipsas apponebant mensas pro discis. unde est, *Et mensæ grata secundæ*. Duas enim habebant mensas: unam carnis, alteram pomorum. Sane aliquando inducit luxuriosas epulas. *Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ.* AMISSOS. Non re vera, sed ut illo tempore putabant.

SPEMQ. METVMQVE. Spes bonorum, metus malorum; & ideo subjunxit, *seu vivere credant, Sive extrema pati.* Et hoc loco *seu*, pro utrumne. Et quidam commodius distingui putant, *spemque metumq; inter*, & sic subjungunt, *Dubii seu vivere credant.*

EXAVDIRE VOCATOS. Aut subaudimus deos, & quasi conquestio est, quod non flectuntur precibus. Aut quod illi mortui sint, aut à pereuntibus vocatos, non exaudire. Aut certe hoc dicit, Non solum periisse eos, sed nec sepulturam habere id quam vocentur. Novimus enim quod mortuorum umbræ ad sepulchra vocabantur; ut est, *Manesque vocabat Hectoreum ad tumulum*, Et est figura, ab eo quod præcedit, id quod sequitur, quia post facta sepulchra manes vocantur. ut in tertio, *Animamque sepulcro condimus, & magna supremum voce ciemus.* Post nomen enim defuncti tertio vocatum, dicebatur vale, vale, vale: Aut certe in ea parte fuit, ut nec vocati exaudiant, quia fuit & alius mos, ut eos qui in aliena terra periissent vocarent, ut est, *Et magna manes ter voce vocavi.*

PRÆCIPVE PIVS. Præter omnes quasi pius.

ACRIS. Fortis, alias velocis. Quidam *acrem*, in unam quamque rem vegetum ac nimium tradunt.

ORONTI. Pro Orontis. ut, *Immitis Achilli.* vitavit ἀμφιέλισσαν.

NVNC AMYCI. In Quinto hujus meminit: nam Amycus & Lycus cum Oronte videntur periisse.

SECVM. Propter socios, ut supra. *Spem vultu simulat.*

FORTEMQVE GYAN, FORT, &c. ut merito requirantur ac desiderentur.

ET IAM FINIS ERAT. Vel epularum, vel famis, vel malorum. Ex quo Iupiter in cælo ita constitit ut Lybiam respiceret; vel certe finis fabularum vel diei. sequitur namque paulo post, *Æneas per noctem plurima volvens.* Et sciendum est Virgilium non semper dicere ortum vel occasum diei, sed aut intellectui relinquere, ut hoc loco: aut negotiis tempora significare. est autem poëtica ἀφασικωτάτη, non omnia exprimens. unde ait Horatius in arte poëtica, *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.* Quamvis plerique de translatione Græcitatis hoc asserant dictum. Homerus sane ista contemnens, tempora universa describit. CVM IVPPITER ÆTHERE SVMMO DESPICIENS. OEconomiam istam secundum mathesin videtur ordinasse Virgilius. Nam Iupiter in altitudine sua positus cum Venere, significatur quod per mulierem aliquam, fœlicitas possit evenire. Ergo quoniam Æneas in partem regni admitteretur à Didone per occasionem conjugii, idcirco hæc poëta præmisit. Sane & illud animadvertendum, quod peritissime dixit, tristiorem Venerem fuisse cum Iove; ex quo significat exitum uxoris infelicem futurum: nam se utique Dido interemit. Quod autem Mercurium facit à Iove defluentem ad occasum descendere, id est ad ima terrarum: ostendit amicitias quidem fore, sed minime diuturno tempore permanere. Illud etiam Mathematici dicunt, Venere in Virgine posita misericordem fœminam nasci; atque ideo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis, Venerem occurrisse filio: quod & misericordem postea reginam probavit Æneas, & in venatione cum ea permissus est.

SVMMO Qui summus; & proprium & perpetuum ætheri Epitheton dedit, quia omnibus superior est.

DONATI.

POSTQVAM EXEMPTA FAMES. Fame & lassitudine oppressos, nullius cura tangebat; refectis vero venit in mentem recordatio sociorum, quorum cum de morte incerti essent, erant inter spem vitæ, & metum mortis. Æneę autem major ponitur virtus, qui nec cibum sumpsit, nec dissimulare à perditis potuit, nec eorum curam posuit, qui nec superesse poterant.

SECVM. nam apud alios, *spem vultu simulat.*

FINIS. Epularum, vel fabularum, vel lucis.

VARIORVM.

POSTQVAM EXEMPTA FAMES. Proverb. *Non interpellandus famelicus.* Homer. Odyss. α. αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἧσθ. HART.

NEC IAM EXAVDIRE VOCATOS. Ad antiquam consuetudinem respicit, & mortuos significat. Nam quos desiderabant, & amiserant, antequam discederent è loco, sæpius vocare soliti erant. PONTANVS.

EXAVDIRE VOCATOS. Tangitur ritus qui apud Theocrit. in Hyla, & Pindarum Ode 3. Pythiorum, & Homerum Odyss. 9. Amissi enim ter vocari consueverunt. HART.

IVPITER ÆTHERE SVMMO. Gellius l. 1. c. 12. H.

Digitized by Google

Despiciens mare velivolum, terrasque jacentes,
Littoraque & latos populos, sic vertice cæli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum talem jactantem pectore curas
Tristior, & lachrymis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus: O, qui res hominumque, deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,

SERVII.

DESPICIENS. Deorsum aspiciens, sicut suspiciens, sursum aspiciens. Notandum sane quia si despiciens dixerimus, diligenter inquirens significamus, sicut deduco & diduco. Nam deduco est prosequor: diduco vero, divido. VELIVOLVM. Duas res significat, & quod velis volatur, ut hoc loco: & quod velis volat, ut Ennius, *Naves velivolas.* qui & proprie dixit. Et est reciproca metaphora navium & avium. Legimus enim, *Et velorum pandimus alas*: & contra de apibus, *Nare per æstatem liquidam*: quum natatus navium sit, alæ vero avium. Et sciendum est esse reciprocas translationes & partis unius. IACENTES. Aut in longum expositas, aut proprium epitheton est terrarum. nam cum cætera elementa mobilia sunt, sola terra stabilis est, unde & bruta dicitur. alibi, *tantum campo jacet.*

LATOS POPVLOS. Quum populos numero plurali dicimus, urbes significamus: quum vero populum, unius multitudinem civitatis intelligimus. SIC. Quid est sic? id est, ut ista conspiceret. ET LIBYÆ DEFIXIT LVMINA REGNIS. Proœconomia, id est dispositio carminis. Vituperabile enim fuerat si ex abrupto transitum faceret, quod in nono fecit. *Atque ea diversa penitus dum parte geruntur.* quæ res tamen excusatur uno sermone. *Atque ea*, id est eo tempore, quod solum est interpositum. Nunc vero bene transiit, quod inducit Iovem, & de rebus humanis cogitantem, & Africam respicientem, ad quam venere Trojani. Unde honestus color est, ut Venus adeat Iovem, timens ne Romana fata Carthagini concedat: felix enim eventus sequitur loca quæ respexerit Iuppiter: unde in secundo ait, *Aspice nos hoc tantum.* Et alibi, *Atque oculos Rutulorum reiecit arvis.* ubi erat futura victoria. TALES. De rebus humanis. IACTANTEM PECTORE CVRAS. Nunc secundum Stoicos loquitur, qui deos dicunt humana curare. interdum secundum Epicureos, poëtica utens licentia. TRISTIOR. Comparativum posuit pro positivo. Sic Sallust. *Ipsum mare Ponticum dulcius quam cætera.* An modo tristior cum & ante, propter Æneam soleret tristis esse, Tristior nunc Venus diceretur. OCVLOS SVFFVSA NITENTES. Nitidos oculos lachrymis perfusos habens. Et est figura, quæ fit, quotiens participio præteriti temporis à passivo, jungimus casum accusativum; ut, Dejectus animum, mœsta vultum. Dicendo autem NITENTES, expressit etiam nimiam in lachrymis pulchritudinem; sicut de Euryalo, *Lachrymæque decoræ.*

O QVI RES HOMINVMQVE, &c. Graviter cœpit. Non enim ait ô genitor, & est tota orationis intentio, injuste vexari à Iunone Trojanos.

ÆTERNIS REGIS IMP. Hæc commemoratio potentiæ Iovis, quasi ad invidiam posita est; hoc est, qui omne potes, contra te flecteris, & superflue volunt quidam REGIS ad deos referri, TERRES ad homines: nescientes majoris esse potestatis; idem posse circa deos, quod circa homines. ET FVLMINE TERRES. Non sine causa adjecit TERRES. Est enim fulmen quod terreat, est quod afflet, est quod puniat, cujus rei late patet significatio. Poëtarum autem consuetudo est, proprie semper, cum Iovem nominarunt & fulmen adjungere: ut, *Audiat hæc genitor qui fœdera fulmine sancit.* Et ante, *Genitor cum fulmine torques.*

DONATI.

DESPICIENS. Iuppiter ex alto actus hominum considerabat, Venus autem arrepta occasione eum alloquitur.

TRISTIOR. Quam antea. LACHRYMIS. Ille est maximus dolor, qui ante vocis exortum, lachrimis præcedentibus, nunciatur.

TALES. Res plena subtili arte, ubi non personarum solum, sed rerum habetur ratio. Loquitur Venus ad Iovem: si privata filia, ad patrem: si publica, inferior dea apud summum deorum. Vicit autem quod publicum fuit. Concitat subtilem invidiam: quod Iuppiter, cujus sit juste curare, quid dii, quid homines agant, omiserit verum in Æneam judicium, & innoxium tot tormentis dissimulans vexari sinat. Præponitur ergo publica persona & subnectitur privata. Apud enim patrem non potuit conqueri de diis, sed apud deorum regem. Diis autem applicavit: *æternis regis imperiis.* Et hominib. *fulmine terres.*

ÆTERNIS. Ergo non sunt contemnenda, veluti ea quæ ad tempus sunt, quasi dicat, non veniunt dii contra fata.

VARIORVM.

TERRASQVE IACENTES. Proprie & erudite. Ex elementis enim sola terra stabilis est: unde & *bruta* & *mœrs* à Lucretio & Horat. dicitur. Aut *jacentes* dixit, inferius positas, seu in longum porrectas. TAVBMAN.

TRISTIOR ET LACHRYMIS. Affectus habitu prodire solet. Vide apud Macrob. lib. 4. cap. 1. HARTVNG.

O QVI RES HOMINVMQVE. De hac oratione Veneris, Macrob. lib. 6. cap. 2. Sumpta autem illi videtur ex Nevii primo lib. belli Punici. HART.

Quid

by Google

Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?

SERVII.

MEVS, Subaudi filius, quasi per me tibi conjunctus, & sic subaudis filium, ut Ajacis Oilei. INTE. Modo contra te: alibi ERO significat: ut, *quietum Accepit in Teucros animum*, id est pro Teucris. QVID TROES POTVERE? Hoc est, qui Grajis pares non fuerunt, in te aliquid possunt. Et est Argumentum ab impossibili. ut alibi, *Non ea vis animo.* & est validius quam à voluntate. plus enim est non posse, quam nolle. TROES autem, nominativus erit Tros. Et hæc breviter scienda regula est, quia omnia monosyllaba Græca, quæ in Latinum sermonem transeunt, tertiæ declinationis sunt, & tam Latine, quam Græce declinari possunt. ut Tros Trois & Troos, Pan Panis & Panos. ut, *Arcadici dictum Panos de more Licæi.*

OB ITALIAM. Ne ad Italiam perveniant, toto orbe pelluntur. Atqui in Africa sunt. sed si diligenter requiras, etiam inde pelluntur: ait namque, *Hospitio prohibemur arenæ.* Sane multi, OB ITALIAM Juxta Italiam antiquo more dictum accipiunt. ut sit, pars orbis clauditur quæ circa Italiam est, *ob* enim veteres pro juxta ponebant. Plautus in Milite. *Nunc scio mihi ob oculos caliginem obsistisse*; potest etiam *ob*, ante intelligi, aut *ob*, propter: Terentius. *Quod nam ob factum*: aut *ob*, circum, ut, *Turni se pestis ob ora*, quasi circa Italiam errent, & in eam pervenire non possint, significat *ob* & contra, ut, *obstat & obloquitur.*

CERTE HINC ROMANOS. Atqui nusquam hoc legimus, sed per silentium intelligimus, ut superius de *Iunone* audierat. OLIM FORE. aut *olim fore*, & futuri temporis est, aut olim pollicitus. VOLVENTIBVS. Volubilibus. Et est participium pro nomine. Volvens enim est qui volvit: volubilis autem qui volvitur habiliter. Anni autem volvuntur, non volvunt. ut est, *Atque in se sua per vestigia volvitur annus.* Alii quod deficit lingua Latina participio præsenti passivo, præsens activum positum volunt; ut, *volventia plaustra*, & *siliqua quassante legumen*: quæ quassetur.

FORE. Futuros esse. Et est de verbis defectivis. REVOCATO. Dicendo REVOCATO, ostendit Italiam, unde Dardanus fuerat. A SANGVINE TEVCRI. Teucrum pro Dardano posuit. Dardanus enim de Italia profectus est; Teucer de Creta: Et hic usurpavit. solent poëtæ nomina de vicinis provinciis, vel personis usurpare. ut, *Domitus Pollucis habenis Cyllarus*, quum Castor equorum domitor fuerit. Item, *Et manibus Progne pectus signata cruentum*, pro Philomela. Item Didonem dicit Sidoniam, quum sit Tyria, à loci vicinitate. Item, *Quid loquar aut Scillam Nisi?* quum Phorci fuerit. Et sciendum inter fabulam & argumentum, hoc est historiam, hoc interesse: quod fabula est dicta res contra naturam, sive facta, sive non facta, ut de Pasiphae. Historia est Argumentum quicquid secundum naturam dicitur, sive factum, sive non factum. ut de Phædra.

OMNI DITIONE. Melius DITIONI, quam OMNIS: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.

POLLICITVS. Pollicemur sponte, rogati promittimus. QVÆ TE GENITOR SENTENTIA VERTIT? QVÆ *Pro cujus* * aut qualis, & Verecunde agit Venus. Nec enim conveniebat, ut aperte contra uxorem ageret apud maritum. unde & similiter respondet Iupiter, *Neque me sententia vertit.*

DONATI.

QVID. Freta innocentia Trojanorum, quærit nomen delicti, quo non invento: constet eos immeritos pati. ÆNEAS. speciale ponit nomen, atque inde transit ad genus. INTE. Regem, deorum & hominum, qui omnia habes in potestate, & avum suum promissorem novi imperii: quem omnes dii suspiciunt, & homines fulmine territi venerantur. NEVS. Scilicet filius, tuus nepos. TANTVM. Bis repetes: quid tantum Æneas, & quid tantum Troes?

TANTVM. Tam magnum, tam immane.

CVNCTVS. Ad id redigitur, ut nec alibi stare, nec in Italiam venire possit. Ergo restat, ut in fluctib. semper exagitetur.

POLLICITVS. Convenit ex veteris promissi, imo pollicitationis fide. Turpe enim est decedere de fide, turpissimum cuivis mutare sententiam. Quid ergo tanto deo, præsertim ubi filiæ nepotisque vertatur incommodum? GENITOR. ponit post publicam personam, patrem: ut appareat neutram illarum decere perfidia traduci. Multum etiam valet hæc persona in promissis, quæ non liberis solum, verum & posteris sint profutura.

VERTIT. Cum vas vertitur, omne quod habet effunditur. Ergo ostendit quod Iupiter inimica persuasione ita sit versus, ut nihil pietatis sit in eo relictum, quam integram filiæ præstare debuit.

QVÆ SENTENTIA. quasi dicat, quis te potior est, qui te possit vertere? Hoc equidem dissimulandum est damnum, si quid amissum est, alterius commodi ratione pensatur. Vnde compensatio dicitur, veluti si in altera lance damno posito, in altera commodum par aut majus ponatur.

VARIORVM.

VOLVENTIBVS ANNIS. Homerus ἑξομηνιαίοις ἐπιτελλομένοις. HART.

Hoc equidem occasum Trojæ, tristeisque ruinas
Solabar: fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem das finem, rex magne, laborum!
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, & fontem superare Timavi:

SERVII.

HOC. Hactenus, propter hoc quod sciret Æneæ socios imperaturos.

FATIS CONTRARIA FATA. Virum fatis bonis in præsentibus. REPENDENS. Compensans. Et est translatio à pecuniis.

EADEM. Similis qualis ab initio fuit: ut ostendat nec longitudinem temporis prodesse Trojanis.

FINEM. Ac si diceret, non regnum requirimus, sed finem laborum.

ANTENOR POTVIT. Capto Ilio Menelaus memor se & Vlyxen, beneficio Antenoris servatos, cum repetentes Helenam ab eo essent suscepti, ac pene à Paride aliisque juvenibus interempti essent; parem gratiam reddens inviolatum dimisit; qui cum uxore Theano & filiis Helicaone & Polidamante, ceterisque sociis in Illyricum pervenit, & bello exceptus ab *Enganeis & rege Veleso*, victor urbem Patavium condidit: id enim responsi acceperat, eo loco condere urbem, quo sagittis avem petisset, ideo ex avis petitæ auspicio, Patavium nominatum. Hi autem duo Trojam prodidisse dicuntur secundum Livium: quod & Virgilius per transitum tangit, *Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis*. Non sine causa Antenoris posuit exemplum, quum multi evaserint Trojanorum periculum: ut Capys, qui Campaniam tenuit; Helenus qui Macedoniam. ut alii qui Sardiniam secundum Salustium. sed propter hoc ne forte illud occurreret, jure hunc vexat, tanquam proditorem patriæ.

Elegit ergo similem personam: Et excusat Horat. dicens, *Ardentem sine fraude Trojam*. hoc est sine proditione, quæ quidem excusatio non vacat. nemo enim excusat nisi rem plenam suspicionis. Sisenna tamen dicit solum Antenorem prodidisse: quem si velimus sequi, augemus exemplum. Si regnat proditor, cur pius vagatur? Antenor autem ob hoc creditur Græcis patriam prodidisse, quia sicut superius dictum est, & auctor reddendæ Helenæ, & legatos ob hoc venientes suscipiebat, & Vlyxem mendici habitu agnitum, non prodidit. POTVIT. Plus est quod dixit potuit, non meruit. ELAPSVS. Invidiose noluit dicere dimissus, sed *Elapsus*. ACHIVIS, ab Achæo & Pithia.*

ILLYRICOS PENETRARE SINVS. Antenor non Illyricum, non Liburniam, sed Venetiam tenuit. ideo autem Virgilius dicit, *Illyricos sinus*, quod inde venit quidam Henetus rex, qui Venetiam tenuit; à cujus nomine Henetiam dictam, posteri Venetiam nominaverunt. TVTVS. Ideo tutus, quia Rhetii Vindelici ipsi sunt Liburni, sævissimi admodum populi, contra quos missus est Drusus. Hi autem ab Amazonibus originem ducunt, ut etiam Horatius dicit, *Quibus mos unde ductus, per omne tempus Amazonia securi dextras obarmet, quærere distulit.* hoc ergo nunc ad augmentum pertinet, quod tutus est, etiam inter sævos populos erat.

FONTEM TIMAVI. Amant poëtæ rem unius sermonis, circumlocutionibus dicere, ut pro Troja, dicant urbem Trojanam, pro Buthrotio, Aream Buthrori, sic & modo pro Timavo, ait fontem Timavi. Et paulo post, urbem Patavi, id est, Patavium. SVPERARE. Nauticus sermo, Lucilius: *Promontorium remis superamus Minervæ.*

DONATI.

OCCASVM TROIÆ. Ostendit rem maximam periisse. Casus enim parvæ rei est, vel personæ inferioris: Occasus divinæ rei, vel personæ superioris. Nam solem lunamque occidere, & viros præclaros occidisse dicimus.

REPENDENS. Comparans & exæquans mala fata bonis.

NVNC EADEM. Id est, non solum non inveniunt bona, sed manent mala.

QVEM DAS FINEM. Qui Iuppiter potest postulata complere, & potuit efficere, ne aliquando occiderent. Potest & sic intelligi. Quem das finem, id est, quando Trojani venient in Italiam, aut quando carebunt his malis?

ANTENOR POTVIT. Comparatione à minore ad majus, exaggerat mœrorem: Antenor ergo alienus à necessitudine tua, homo humilis & depressus, manus hostium potuit effugere.

ILLYRICOS PENETRARE. Voluit demonstrare difficultatem perveniendi, & ad hostiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis posterius annexis. *Penetrare* enim est penitus intrare, *& sinus* sunt recessus terrarum penitus remotarum, quibus clausis non potuisset evadere, si pericula extitissent. Et miro verbo usa est, *transire*, quod est sine molestia vel impedimento quovis pervenire. Et quia fontem superare, difficultatem non demonstrat, addit: *Vnde per ora novem*, &c. ut commemoret tantæ illum fontem virtutis non esse, ut per novem illius ora tutus transierit.

VARIORVM.

QVEM FINEM REX MAGNE: Gellius. lib. 13. cap. 19. HARTVNG.

ORA NOVEM VASTO: Cælius lib. 22. cap. 8. HARTVNG.

Vnde

Digitized by Google

Vnde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem Pataui, sedesque locavit
Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit
Troja: nunc placida compostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, cæli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis, unius ob iram

SERVII.

VNDE PER ORA NOVEM. Multi septem esse dicunt. quod si incerta fides est, finitus est numerus pro infinito. VASTO CVM MVRMVRE MONTIS. Tanta vi exit in mare, ut etiam vicinus mons personet. superius, *Illis indignantes magno cum murmure montis Circumclaustra fremunt.* ET PER ORA TIMAVI. Vsque ad initium fontis, hoc est, usque ad montem: Timavus autem in Histria est, inter Aquileiam & Tergistum.

MARE. It quasi proruptum mare. Amat poëta rem historiæ carmini suo conjungere. Varro autem dicit hunc fluvium *mare* ab incolis nominari. PRORVPTVM. Aut idem effusum fluens. Et melius *proruptum*, quam præruptum. Bene autem definit, quid est largus fons, solutum mare. PELAGO. Aquarum abundantia. PREMIT. Populatur, vastat. Sane multi, *It mare proruptum*, Et, *Pelago premit arva sonanti*, hoc intelligi volunt: quod tanta est in illis locis accessa, quæ dicitur mare, ut per ora Timavi, id est usque ad initium fontis, mare ascendat. unde ait, *It mare proruptum & pelago premit arva*, id est aqua maris premat arva, hoc est litora vicina cooperiat. Constat autem & in illo loco accessa maris usque ad montem pervenire, & per omne litus Venetiarum mare certis horis & accedere per infinitum, & recedere. Timavus autem in Histria est, inter Aquileiam & Tergestum.

HIC. pro illic. TAMEN id est etiam in loco difficili. VRBEM PATAVI. Hoc est Patavium. a. d. u. à post vocem. quasi Patavium, vel ἀπὸ τοῦ πίτνω, quod captato augurio dicitur condita, vel quod avem telo petisse dicitur, & eo loco condidisse civitatem. Alii à palude Patina, quæ vicina civitati fuisse dicitur, Patavium dictam putant. Sane Patavi minorem nominativo genitivum fecit, cum genitivus nunquam pauciores syllabas nominativo suo habere debeat, Patavium enim Patavii facit. SEDESQVE LOCAVIT. Ex votis suis facit invidiam, dicens id concessum Antenori, quod ipsa desiderat.

ET GENTI NOMEN DEDIT. Hoc est, quod ne victori quidem concederetur Æneæ: quod scimus à Iunone esse profectum. Sicut in xii ait, *Nunc Troas fieri jubeas Teucrosque vocari*: Et Iupiter ait: *Commixti corpore tantum*: contra quæ oblique loquitur, propter considerationem mariti. Hi autem primis temporibus ab Antenore dicti sunt Antenoridæ. ipsum vero quidam dicunt Hectora se appellasse, aut certe *nomen* nobilitatem, vel dignitatem, ut, *Et nos aliquod nomenque decusque*. ARMAQVE FIXIT. Quasi non necessaria consecravit. *Figere* enim consecrare hic debemus accipere; ut, *Postibus adversis figo*. & hoc significat, securus est; quia solent missi militia sive gladiatura, quibuslibet templis arma suspendere. ut Horatius, *Vejanus armis Herculis ad postem fixis*. COMPOSTVS. pro compositus. Syncope est. detraxit enim de medio syllabam, ut: *Et pocula porgite dextris*.

NOSTVA PROGENIES. Sic loquitur quasi una sit de Trojanis. Nam aliter sensus non procedit, aut quasi patiatur & ipsa, quod & filius, & bene.

TVA PROGENIES, propter Antenorem. Est autem Epexegesis. ut, *Ast ego quæ divum incedo regina*. ANNVIS. Licet ipsa dea sit, tamen sub persona Æneæ se posuit: bene autem ANNVIS. Quia nutu semper promittit aliquid Iuppiter. ut, *Annuit & totum nutu tremefecit Olympum*.

NAVIBVS AMISSIS. Cur cum una navis perierit, ait *navibus*: aut invidiose dixit & exaggerat, aut quia adhuc aliæ desunt, aut quia eas periisse non ignorat Æneas. INFANDVM. Pro infande posuit, ut in VI. *Miserum septima quotannis*, Item, *Torvumque repente Clamat*. pro torve. Est est figura, quæ fit quotiens nomen pro adverbio ponitur, magis autem poëtica est: in prosa aut rara, aut nunquam. tamen hoc loco INFANDVM, potest esse etiam interiectio dolentis. VNIVS. Cautius, quam si dixisset Iunonis, & hic *unius* produxit penultimam.

DONATI.

VASTO CVM MVRMVRE MONTIS. Vt fons solo vocabulo, revera sui abundantia in terris pelagi faciem ostenderet. Repete ergo, potuit hostis evadere, potuit penetrare: si ille potuit superare fontes Timavi. Hic, scilicet in regionibus hostilib. & per omnes difficultates. Ergo unum adverbium & pronomen grave pondus dolori adiecit. Ille minoris dignitatis, cur tantum felicitatis adeptus est, ut tutus transierit, tutus pervenerit, tutus urbem suis condiderit, tutus nomine Trojano vocitari indigenas fecerit, tutus arma Trojana, id est, victa, in eorum partibus fixerit? quos non constat victores fuisse.

NOS. transit ad comparationem. TVA PROGENIES. Interpretatio est. *Tua*, qui deos & homines in potestate habes, apud quem privilegium primi gradus habere debemus: dum spe promissorum ducimur, naves amisimus, & promissam Italiam tenere non possumus.

VNIVS OB IRAM. optime ad finem orationis reservavit, ne si inter initia dixisset, offensus Iuppiter sororis & conjugis injuria alienaretur: nec etiam nomen Iunonis posuit, ut sine offensa ad iniuriarum numerum perveniret.

Pro-

Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator, atque deorum,
Vultu, quo cœlum, tempestatesque serenat,
Oscula libavit natæ. dehinc talia fatur:

SERVII.

PRODIMVR. Multa quidem hic sermo significat, sed modo porro damur: scilicet ab Italia prohibemur. Et sciendum est, omnium authorum esse consuetudinem, ut res dubie positas planius in sequentibus dicant. ut hoc loco sequitur. ATQVE ITALIS LONGE DISJUNGIMUR ORIS. &c. *Longe*, maxime: non enim longe erant ab Italia cum tempestate dissecti sunt.

HIC. Id est talis. ut, *Hunc ego Euryale aspicio*, id est talem. PIETATIS. Superius in te committere ait, ut peccato Æneam & Trojanos excusset. Hic plus addit, non solum eos non esse malos, sed etiam pios esse. HONOS. Cum secundum artem dicamus honor, arbor, lepor: plerunque poëtæ r in s mutant caussa metri. *Os* enim longa est. *Or* brevis. hoc quidem habet ratio: sed hic sine metri necessitate honos dixit. Item Salustius pene ubique *labos* posuit, quem nulla necessitas coëgit. Melius tamen est servire regulæ. SIC NOS IN SCEPTRA R. Reponis in sceptra, aut ad imperia reservas. SIC. Hoc est per naufragia. Aut certe antiqua licentia communium præpositionum. REPONIS. id est restituis in regna quæ amisimus.

OLLI. Modo tunc, propter sequentia. pronomen enim cum nomine, non debet poni, sed pro ipso nomine & nullius dicit, illi natæ. * Alias tamen, OLLI, illi significat. ut, *Olli dura quies oculos, & ferreus urget somnus*. SVBRIDENS. Lætum ostendit Iovem, & talem qualis esse solet quum facit serenum. Risus enim ex lætitia oritur. Poëtarum enim est: elementorum habitum dare numinibus; ut supra de Neptuno dictum est. SERENAT. Ennius, *Jupiter hic risit, tempestatesque serenæ Reserunt omnes risu Jovis omnipotentis.* Aut cæteri sit intelligens * Iunonis dolor oblique accusari à Venere; ut est, *Quæ te genitor sententia vertit:* Et, *Vnus ob iram prodimur*; sicut alibi, *Atque dolis risit Cytherea repertis.*

VVLTV QVO CÆLVM. Ostendit sicut dictum est, cur subtiserit Iupiter. Hoc verbum de his est, quæ carent prima positione: quod fit in his quæ in nostra non sunt potestate, ut tono, fulmino, pluo. hæc enim non possumus dicere, nisi forte persona inducatur ejus, qui potest. ut fit, tale aliquod Iupiter dicat.

OSCVLA LIBAVIT NATÆ. Leviter tetigit. Et sciendum osculum, religionis esse; suavium voluptatis. quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto suavium dicant. Sane multi nolunt ita intelligi, ut summum osculum filiæ dederit, id est non pressum, sed summa labella contingens: Sed ita ajunt, Tum hilarus Iupiter vultus natæ libavit, id est contigit; scilicet ut nos solemus cum blandimentis quibusdam sinistram maxillam contingere liberorum, ac deinde ad os nostrum dextram referre. Ergo *libavit* merito; quia partem vultus non totos contigerat; ut *oscula* dixerit quasi minora & teneriora filiæ ora; ut ora diminutive oscula, nam ora vultus dici: ut, *inventique ora tenebant*; & *Sic ora ferebat*: Ipse diminutive *oscula* dixit minores & teneros vultus: *Summaque per galeam delabens oscula fatur.*

DONATI.

OLLI SVBRISIT. Vt Venus lachrymis, antequam loqueretur, significavit dolorem in ernum, & quid dicturus esset: sic Iupiter statim debuit hilaritate vultus & osculo, & prima parte orationis demere angorem filiæ, nec oportuit eam circuitione deferri. SVBRISIT. risu utitur, ut eam exhilararet: sed *subrisit*, ut majestatem servaret ex modestia. Nam fatorum hominum & deorum turpis erat plenus risus. *Subrisit*, ut partem daret Trojanorum casibus, partem reservaret illis, quæ erat promissurus.

VVLTV QVO CÆLVM. Tali qualem habet cum elementa tranquillat.

OSCVLA. Signum optimum, cum benevolentiam suam osculo publicat. DEHINC. Ostendit signa ista non frustra fuisse præmissa, quæ Veneris metum levarent.

VARIORVM.

PRODIMVR. Cum contemptu & stomacho dictum PRODIMVR; & habet vim concitandi Iovem adversus Iunonem, quo nihil est optatius Veneri. Et astute id servavit ad finem, ne si forte hoc ægre tulisset Iupiter, illius animum initio orationis à se alienaret. NASCIMBÆN.

PRODIMVR. Ambiguum est, vel enim est, expellimur, quasi porro damur, ut sequentia ostendunt: vel proditione, velut hostibus tradimur: quod in filia irata ferri potest. CONRAD.

HIC PIETATIS HONOS? SIC NOS &c. Occupato gravissimis argumentis Ioris animo, Venus apertis, quod ajunt, tibiis, in querelam prorumpit, & ita vehementer exæstuans, nimis indulgenter loquitur, & omne prorsus iracundiæ atque odii virus effundit. NASCIMBÆN.

SIC NOS IN SCEPTRA REPONIS? Id est, in promissum regnum restituis? Respicit ad id quod antea objecerat, in fatis fuisse, ut Dardani reliquiæ in Italiam aliquando reportarentur. Habet ipsa clausula ironiam: quasi dicat, nequaquam Æneam in jus regni Italici reponis. HORTENSIVS.

VVLTV QVO CÆLVM, &c. Exhibens talem vultum filiæ, qualem habet, cum omnia elementa tranquillat. *Rodente deo, omnia rident*; ut contra. TAVRM.

OSCVLA LIBAVIT NATÆ. Id est, parva ora leviter tetigit: Conradus, & H. Stephanus. Osculum enim hic στόμα est, non φίλημα; & significatum tenet primitivi. Ita Ovid. 1. Metamor. Fab. 13.

Videt igne micantes
Sideribus similes oculos: videt oscula.

TAVBMANNVS.

Parce

Parce metu Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem, & promissa Lavini
Mœnia, sublimemque feres ad sydera cœli
Magnanimum Æneam: neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim, quando hæc te cura remordet;
Longius & volvens fatorum arcana movebo)

SERVII.

PARCE METV. Quotiens in caussis arguimur, ante nos purgare debemus; & sic ad actionem descendere, quod & hoc loco Iupiter facit. ante enim objecta purgat, & sic venit ad promissionem. Et est PARCE METV elocutio usualis, id est dimitte metum: quomodo dicimus parce verbis, parce injuriis. alii *metu* pro metui accipiunt, ablativum pro dativo; aut certe ideo metum aufert, ut animo securiore possit audire: ut alibi, *Solvite corde metum Teucri.* CYTHEREA. Omnia quæ apud Græcos αι' diphthongum habent; apud Latinos in ε productum convertuntur. Κυθήρεια, Cytherea: Αἰνείας, Æneas, Μήδεια, Medea. Omnia autem quæ dicit Iupiter, ad solutionem pertinent antedictorum. Ideo autem nunc dicit, *Parce metu*: quia superius dixerat TRISTIOR. MANENT IMMOTA. Quid dixerat, *Quæ te genitor sententia vertit?* Et simul per transitum dogma Stoicorum ostendit, nulla ratione posse fata mutari. Sane servat & hic ordinem sicut in templi oratione, ut statim promittat quod præstaturus est, ne auditor sit expectatione suspensus. TVORVM. Trojanorum, vel Romanorum.

FATA TIBI. Non propter te. Fati enim immobilis ratio est. sed aut vacat TIBI. ut, *Qui mihi accubantes in convivio.* Aut certe tuta sunt tibi fata, non tamen propter te. CERNES VRBEM. Aut Romam significat, quia cum proprietatem detrahimus, quod magnum est significamus, ut si dicas legi Oratorem, nec addas quem, intelligo Ciceronem: Et ne longa sit expectatio, adjecit: *Et promissa Lavini Mœnia*, aut certe detrahe ET sicut multi, & Epexegesim facis. CERNES VRBEM. Id est promissa Lavini mœnia. Videtur autem figurate dictum *urbem* & *mœnia*, quia diversis idem significavit.

SVBLIMEMQVE FERES AD SYDERA CŒLI. Æneas enim post errores VII. annorum, cum ad Italiam perveniisset, & sicut historia habet cognito quod Veneris filius, Troja profugus fatis juvantibus ad Italiam veniisset, & ab Latino susceptus esset, filiam ejus Laviniam duxit uxorem, quo dolore Turnus rex Rutulorum, qui ante Laviniam sperabat uxorem, & Latino & Æneæ bellum indixit; sed primo prælio Latinus est interemptus; secundo vero Æneas Turnum occidit. Ipse vero ut quidam dicunt, cum Mezentium; ut quidam vero Mesapum fugeret, in Numicum fluvium cecidit; ut vero Livius refert in cœlum raptus est, cujus corpus cum victis à se Rutilis & Mezentio, Ascanius requisitum non invenisset, in Deorum numerum credidit relatum. Itaque ei templum condidit & Iovem indigetem appellavit. Bene autem addidit FERES, ut gratius esset quod per ipsam fieret.

MAGNANIMVM. Magnus & parvus, quoniam mensuræ sunt, ad animum, non nisi μεγαλοψύχων adhibentur. Et bene hoc addidit, quasi dicat, quem tu miserum dicis, nos magnanimum, summum. NEQVE ME SENTENTIA V. Ad illud. *Quæ te genitor sententia vertit.*

HIC. Id est Æneas. Et est ordo, Hic bellum ingens geret Italia. Alii *Hic* pro post hæc quæ dixi accipiunt; ut sit loci adverbium, pro temporis. TIBI FABOR ENIM. Hoc loco excusat quæstionem futuram, quasi Veneri dolenti, quæ vera sunt dicat. Et ideo *Tibi*, quod multi alii, id est tibi soli. Nam aliter loquitur cunctis præsentibus Diis: dicet enim in decimo, *Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.* QVANDO. Siquidem, quoniam. REMORDET. Sollicitat. Terentius, *Par pari refero, quod eam remordeat.*

ARCANA. Secreta. Vnde & arca & arx dicta; quasi res secreta, à qua omnes arceantur.

DONATI.

PARCE. Si solum hoc dixisset, abunde sufficerat ad demulcendum animum. Reddit enim securam, & nihil immutatum esse demonstrat. Dat autem huic poëta personam regis, non patris. De futuris enim non nisi deus loquitur. Ergo *Cytherea* dixit & non filia: & *tuorum*, & non nostrorum.

MANENT TIBI FATA. Hoc sat erat, sed ut satiaret quod asserebat, addidit *immota*. Deinde enumerat specialiter quod generalitate clauserat. Respondet etiam querimoniis Veneris. Nam cum illa dixisset: *Cunctus ob Italiam* &c. hic dicit, *Cernes urbem.* Et ad id: *Cœli quibus annuis arcem*, ponitur, *Magnanimum Æneam sublimem feres ad sydera cœli.* Vt autem apertiorem faceret generalitatem, addit fatorum dispositionem. Tangit autem gesta, ab Ænea ad Cæsarem usque, & tempora Cæsaris: quæ scribenda cum proposuisset, morte præventus, non implevit: brevi igitur oratione securam facit Venerem, longo deinde ordine futura explicat. Non enim otiose audisset Venus, quæ pertinerent ad gaudium, nisi prius amotus esset metus. Sic Terentius. *Vbi inveniam Pamphilum ut metum in quo nunc est adimam: atque expleam animum gaudio?*

FABOR. Arcana fatorum, quæ nulli fas est nosse, commendat sensibus filiæ, & se illicite facere demonstrat, ut cognoscat illi benevolum studium patris. TIBI. quia filia es, quia sollicita, nolo te vexari angoribus, tu docta tuorum fata lætaberis.

VARIORVM.

PARCE METV. Iupiter primo per partes diluit ac purgat objecta: deinde descendit ad promissionem. Linacer lib. 6. Antiptosis est. HARTVNG.

Bellum ingens geret Italia; populoſque feroces
Contundet, moreſque viris, & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas,
Ternaque tranſierint Rutulis hyberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)

SERVII.

ITALIA. In Italia, & detraxit præpoſitionem more ſuo. ut alibi, *Non Libyæ, non ante Tyro diſſectus Hiarbas.* Id eſt in Tyro. nam ſi adverbialiter vellet, Tyri diceret. POPVLOSQVE FEROCES CONTVNDET. Incongruum fuerat in conſolatione, dolenti bella prædicere: ob hoc ergo etiam victoriam pollicetur.

MORESQVE VIRIS ET MOENIA PONET. Hyſteroproteron in ſenſu. ante enim civitas, poſt jura conduntur. Læges autem, etiam mores dici non dubium eſt.

» TERTIA DVM LATIO. Rhetorice, ne breve » eſſet ſi triennium diceret, tempora diviſit in ſpe» cies. Ordo autem longiſſimus, nam aliter non proce» dit, *ſublimemque feres ad ſydera cæli Magnanimum* » *Æneam*. Et, *Tertia dum Latio regnantem viderit æſtas*. » Ergo videtur ſic tacite mortem Æneæ ſignificaſſe. DVM autem pro donec, ut, *dum conderet urbem*, id eſt donec. quidam ideo bis annos ternos memoraſſe tradunt, ut tres annos ſolum Æneam regnaturum ſignificaret; quod cum Latino, alios tres annos regnaſſe dicitur.

ATPVER ASCANIVS. Prudenter exitum Æneæ & oſtendit, & tacuit, dicendo filium poſt» ea regnaturum. Aut quia major cura Veneri de » nepote: ut in x. *Liceat ſupereſſe nepotem*. Et ite» rum ibi: *Hunc tegere*. CVI NVNC COGNOMEN IVLO ADDITVR. Licet ſuperius hiſtoria ſit narrata, tamen etiam ſecundum Catonis hiſtoriam hoc habet fides, Æneam cum patre ad Italiam veniſſe, & propter invaſos agros, contra Latinum Turnumque pugnaſſe; in quo prœlio periit Latinus. Turnum poſtea ad Mezentium confugiſſe, ejuſque frerum auxilio bella renovaſſe, quibus Æneas Turnuſque pariter rapti ſunt. Migraſſe poſtea in Aſcanium & Mezentium bella, ſed eos ſingulari certa» mine dimicaſſe. Et occiſo Mezentio, Aſcanium, ſic» ut I. Cæſar ſcribit, Iulum cæptum vocari, vel » quaſi Iuloni, id eſt ſagittandi peritum, vel à prima » barbæ lanugine, quam ἴουλον Græci dicunt, quæ tempore victoriæ naſcebatur. Sciendum eſt autem hunc primo Aſcanium dictum à Phrygiæ flumine Aſcanio. ut, *Tranſque ſonantem Aſcanium*. Deinde Ilum dictum à rege Ilo; unde & Ilium. Poſtea Iulum, occiſo Mezentio. de quibus nominibus hoc loco dicit. num ideo ait, AT PVER ASCANIVS CVI NVNC COGNOMEN IVLO ADDITVR, ILVS ERAT. Ab hac autem hiſtoria ita diſcedit Virgilius, ut aliquibus locis oſtendat, non ſe per ignorantiam, ſed per artem poëticam hoc feciſſe. ut illo loco, *Quo magis Italia mecum lætere reperta*. ecce ἀμφιβολικῶς dixit: oſtendit tamen Anchiſem ad Italiam pervenisse.

Sic autem omnia contra hanc hiſtoriam ficta ſunt, ut illud ubi dicitur Æneam vidiſſe Carthaginem; cum conſtet eam LXX. annos ante urbem Romam conditam. Inter excidium vero Trojæ & ortum urbis Romæ, anni invenjuntur CCCLX. COGNOMEN IVLO. Si proprie loqueretur, agnomen diceret, non cognomen, ſed magis ad familiam reſpexit: quia omnis gens Iulia inde originem ducit. Dicimus autem & nomen mihi eſt Cicero: ut, *Hecyra eſt huic nomen fabulæ*. &, Ciceronis, ut Saluſt. *Cui nomen oblivionis condiderant*. & Ciceroni: ut, *cui Romulo cognomen erat*. & Ciceronem: ut, *Æneadaſque meo nomen de nomine fingo*. Melius tamen eſt dativo uti.

ILVS ERAT. Deeſt qui: debuit autem dicere *qui Ilus erat*. ILIA. Pro Ilienſibus, ut Plautus: *Hector Ilus*, pro Ilienſis. Et Amphytruo, *Natus Argis* » *ex Argo patre*, id eſt Argivo. »

DONATI.

BELLVM. proponit curam belli, ſed bona ventura promittit, mortem autem Æneæ, quod erat triſte, ſubticet.

AT PVER. Oſtendit, quod optabile eſt Æneæ, non externum, ſed filium ſucceſſurum, eo feliciorem, quod non triennio, ut ipſe, ſed triginta annos ſit regnaturus.

VARIORVM.

BELLVM INGENS GERET ITALIA; POPVLOSQVE FEROCES, &c. Infelix vaticinium felici præſagio mitigat: nam quia in conſolatione, bellorum mentionem facere alienum videbatur, ideo ſtatim victoriæ felicitatem prædicit, non abſque ingenti commendatione virtutis illius. NASCIMBÆNIVS.

TERTIA DVM LATIO REGNANTEM. V. Æ. Hic ordo eſt. Ponet mores & mœnia, dum tertia æſtas viderit regnantem; id eſt illo triennio, quo regnabit, leges dabit & urbem ædificabit. Sane Æneas, ut Eutropius ait, quum tres annos poſt obitum Latini regnaſſet, quarto & ipſe anno poſt bellum moritur. CORRAD.

AT PVER ASCANIVS CVI NVNC COGNOMEN IVLO. Iulus antiquitus cognomen Iulorum fuit, cum ante Aſcanii Æneæ filii fuiſſet, à quo Iulia gens orta eſt: Et ut Servius ait, *occiſo Mezentio, Aſcanium Iulum cæptum vocari, à prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ naſcebatur*. Sunt enim proprie juli teneræ illæ lanugines, quæ in arboribus flores antecedunt, ut in ficu groſſuli. Vnde per Metaphoram dicuntur juli teneræ illæ lanugines, quæ in juvenum genis primæ enaſcuntur. ONVPH. PANVINIVS.

Triginta

Triginta magnos volvendis menſibus orbes
Imperio explebit, regnumque à ſede Lavini
Transferet, & longam multa vi muniet Albam.
Hic jam tercentum totos regnabitur annos

SERVII.

TRIGINTA, Quod XXX tantum annos regnavit. Vel quod Cato ait, XXX *annis repletis eum Albam condidiſſe.* MAGNOS ORBES. Tria ſunt genera annorum: aut enim lunaris annus eſt XXX. dierum, aut ſolſtitialis, XII. menſium: aut ſecundum Tullium magnus, qui tenet XII. millia nongentos quinquaginta quatuor annos, ut in Hortenſio, *Et horum annorum, quos in Faſtis habemus, magnus* XII. *millia* nongentos LIV. annos complectitur. Hoc ergo loco MAGNVM dicit comparatione lunaris anni, qui eſt XXX. dierum. ut alibi, *Interea magnum Sol circumvolvitur annum.* Annus autem dictus quaſi anus, unde annulus, quod in ſe redeat; ut eſt, *Atque in ſe ſua per veſtigia volvitur annus.* Vel ἀπὸ μέρους, id eſt ab innovatione. VOLVENDIS. Volubilibus, vel quia volvuntur, ut ſupra.

A SEDE LAVINI TRANSFERET. Verum eſt: vitans enim novercalem invidiam, quod timore Aſcanii Lavinia poſt Æneæ mortem ad Tyrum paternum paſtorem, gravida confugit ad ſylvas: » Nam ibi etiam Sylvium peperiſſe dicitur, deſeruit » Lavinium & Albam condidit: ab omine porcæ albæ, » vel prolixitate collis, ad quam cum de Lavinio Dii » penates tranſlati, nocte proxima Lavinium rediſ- » ſent, atque eos denuo Albam Aſcanius tranſtuliſſet, » & illi iterum rediſſent, Lavinium eos manere paſſus » eſt, datis qui ſacris præeſſent, agroque eis aſſignato, » quo ſe alerent. VI. Modo virtute τὸ δυνάμει, alibi » τὸ βίαι, ut eſt, *Auro vi poſtitur*, alias pro magna copia. Cicero in Deorum natura, *Infinitamque vim* » *marmoris.* Salluſt. *Magna vi hominum convenerat* » *agris pulſa, aut civitate exacta*: & eſt ſermo diverſa » ſignificans, pro ut ſe locus obtulerit.

HIC IAM. Si autem hic jam, in hoc ſcilicet loco, præterea. TERCENTVM. Quomodo CCC. annos dicit, cum eam quadringentis conſtet ſub Albanis regibus regnaſſe? ſed cum præſcriptione hoc dicit, tercentum enim uſque ad ortum urbis Romæ accipiamus: Ait enim, *Donec regina ſacerdos Marte gravis:* Et conſtat in regno Romuli & Numæ, & Tulli Oſtilii, qui evertit Albam, centum annos quibus pariter Roma & Alba regnaverunt, eſſe conſumptos. TOTOS: Id eſt » ſine fine, ſine intermiſſione. REGNABITVR. » Impersonalibus uſus eſt, quia de multis dicit: Vt, » *uſque adeo turbatur agris.* GENTE SVÂ HECT. » Id eſt Trojana. Sed quidam reprehendunt, quod *He-* » *ctorea* & non Æneja; mos eſt poëtis nomina ex vici- » nis uſurpare, quia conjunctus genere Hectori Aſca- » nius, ut eſt, & *Et pater Æneas & avunculus excitat* » *Hector.* Alii tradunt cum Hectoris progenies nulla » in Italia fuerit, ideo *Sub Hectorea* poſitum, ut ſigni- » ficaret ſub forti; ut in Quinto; *Hectoreis ſocii.* Sed & » aliis rebus alia dant nomina, ut pios Æneadas ap- » pellari, ut timidos Phrygas, ut nobiles Dardanidas, ut perjutos Laomedontiadas. Cæterum ubi veram » originem ſignificat domus Aſſaraci ponit: Ex quo » Capys, ex Capy Anchiſes, ex Anchiſe Æneas.

DONATI.

HIC IAM TERCENTVM. Poſt triennium Æneæ. XXX. Aſcanio, & CCC. Hectoreæ genti dantur.

VARIORVM.

TRIGINTA MAGNOS VOLVENDIS MENSIBVS ORBES. Sapienter tacendo, Æneæ tamen obitum innuit, cum ejus filium Aſcanium poſtea regnaturum prædicat. NASCIMBÆN.

VOLVENDIS MENSIBVS. Macrob. lib. 2. cap. 11.

VOLVENDIS MENSIBVS. Philoſophorum opinionem ſequitur de tempore: nam duo tantum admittunt Philoſophi tempora, præteritum & futurum: præſens vero eſſe negant ullum: nam in eo quod præſens dicimus, ſi quid jam aliqua ex parte confectum eſt, præteritum eſt: ſi quid mox perficiendum, futurum eſt. Quamobrem Poëta *annis volventibus* dixit: quod enim volvitur, non ſtat: quod non ſtat, præſens dici non poteſt. NASCIMBÆN.

ORBES, id eſt annos. Phœnices annum ſignificantes, draconem fingebant in orbem reductum, atque ore caudam tenentem. TAVBMAN.

ORBES. In codice Longobardico non ORBES, ſed ANNOS ſcriptum inveni, quam puto fuiſſe paraphraſin. Niſi quis magnum annum Solarem velit appellare, Lunaris anni ratione habita: eaque, de cauſſa interjectum eſſe, VOLVENDIS MENSIBVS, ut deſtinctio appareret. ORBES tamen docti omnes, ut caſtiorem lectionem admittunt. PIERIVS.

REGNVMQVE A SEDE LAVINI. De regno ab ſede Lavinii Albam tranſlato, vide Varronem libro quarto de ling. latina. Tum Dionyſium Halicarnaſſ. in 2. antiq. & Livium in 1. ab Vrb. PONTANVS.

LONGAM MVLTA VI MVNIET ALBAM. Prodigium de ſimulachris penatium, Lavinium repetentium, etiam ſecundo, lege apud Dionyſium lib. 1.

HIC IAM TERCENTVM TOTOS REGNABITVR ANNOS. Arnobius lib. 2. longe plures annos numerat. Quot, inquit, apud Albam regnatum eſt annis quadringentis, & prope bis denis. Sed cur Poëta hunc numerum maluerit *tercentum*, vide CORRAD. De numero tricenûm annorum nulla eſt inter ſcriptores diſcrepantia. Supra hos alii plures, alii pauciores ponunt. Quod quidem Virgilius minime ignoravit. Sed eos vel tanquam minoris momenti ſciens prætermiſit; vel rotundo numero carmen rotundius facere voluit. PONTAN.

Digitized by Google

Gente ſub Hectorea: donec regina ſacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:

SERVII.

DONEC REGINA SACERDOS. Hiſtoria hoc habet: Amulius & Numitor fratres fuerunt filii Procæ. Amulius autem fratrem pepulit regno & filium ejus necavit: filiam quoque ejus Iliam, Veſtæ ſacerdotem fecit, ut ſpem ſobolis auferret, à qua ſe puniri poſſe cognoverat. Hæc cum peteret aquas ad ſacra, repentino occurſu lupi turbata, refugit in ſpeluncam; in qua à Marte compreſſa eſt, unde nati ſunt Remus & Romulus. Sed Amulius timens ne de ſtirpe fratris Numitoris aliquid procreatum adoleviſſet avum forſitan vindicaret, pueros cum matre præcipitari juſſit in Tyberim: hanc, ut quidam dicunt, Iliam ſibi Anien fecit uxorem: ut alii, inter quos Horatius, Tyberis, unde ait, *Vxorius amnis*. Pueri vero expoſiti ad vicinam ripam delati ſunt, ad quos vagientes lupa de vicinis montibus venit & ubera præſtitit; ſed cum eos Fauſtus paſtor ejus loci animadvertiſſet nutriti à fera: & picum parramque circumvolitare; ſuſpicatus divinæ originis ſobolem, ad Accam Laurentiam uxorem, quæ ante meretrix fuerat, pueros detulit, quæ ſuſceptos aluit. Hi poſtea avum ſuum Numitorem occiſo Amulio revocarunt in regna: quibus dum cum alio anguſtum Albæ videretur imperium, receſſerunt: & captatis auguriis urbem condiderunt. Sed Remus prior ſex vultures vidit; Romus poſtea XII. quæ res bellum creavit, in quo extinctus eſt *Remus*, & à Romi nomine Romani appellati. Vt autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti genere factum eſt, quod gaudet diminutione. Sed quod à lupa alti dicuntur; fabulæ hoc ad celandam autorum Romani generis turpitudinem fingunt. nec incongrue: nam meretrices lupas vocamus: unde & lupanaria. Et conſtat hoc animal in tutela eſſe Martis. Sed de origine & conditore urbis, diverſa à diverſis traduntur. Clinias refert Telemachi filiam Romen nomine, Æneæ nuptam fuiſſe, ex cujus vocabulo Romam appellatam * * * dicit Latinum ex Vlixe & Circe editum de nomine ſororis ſuæ mortuæ Romen civitatem appellaſſe. Adejus adſerit Romam ante adventum Evandri diu Valentiam vocitatam.

Sed poſt Græco nomine Romen vocitatam. Alii à filia Evandri ita dictam; alii à fatidica quæ prædixiſſet Evandro, his eum locis oportere conſidere. Heraclides ait Romen nobilem captivam Trojanam huc appuliſſe, & tædio maris ſuaſiſſe ſedem, ex cujus nomine urbem vocatam. Eratoſthenes, Aſcanii Æneæ filii Romulum parentem urbis refert. Nævius & Ennius, Æneæ ex filia nepotem Romulum conditorem urbis tradunt. Sybilla ita dicit, *Postquam Pœnus mœnia*. REGINA regis filia abuſive dicit more poëtico. ut alibi, *Magnum regnæ ſed enim miſeratus amorem*; id eſt regis filiæ Paſiphaes. SACERDOS. Quia ab Amulio Veſtæ virgo eſſe juſſa eſt, ne ei propter edendam ſobolem facultas eſſet viro jungi. MARTE GRAVIS. Gravida. ut, *Non injecta graves tentabunt pabula fœtas*.

INDE. Poſt, vel deinde, vel tunc, adverbium loci pro temporis. FVLVO TEGMINE. Id eſt pelle lupæ; qua utebatur more paſtorum. ſed hoc multi reprehendunt cur nutricis tegmine uſus ſit, qui gemina ratione refutantur: vel falſitate fabulæ, vel exemplo Iovis, qui capræ nutricis uritur pelle. unde Græce αἰγίοχος appellatur. Sane tegmine multi antique dictum aſſerunt, quia tegumentum dici debere affirmant. LÆTVS. Virtute alacer. vel quia avo regnum reddiderat; vel quia ipſe novam urbem & novum condebat imperium.

ROMVLVS. Bene Romulum ſolum ait, diſſimulans de parricidio. EXCIPIET GENTEM. Remo ſcilicet interempto, poſt cujus mortem natam conſtat peſtilentiam. unde conſulta oracula dixerunt, placandos eſſe manes fratris extincti; ob quam rem ſella curulis cum ſceptro & corona, & cæteris regni inſignibus ſemper juxta ſancientem aliquid Romulum ponebatur, ut pariter imperare videretur. unde eſt, *Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt*.

ROMANOSQVE SVO DE NOMINE. Perite: non ait Romam, ſed Romanos. Vrbis enim illius verum nomen, nemo vel in ſacris enuntiat. Denique tribunus plebis quidam Valerius Soranus, ut ait Varro & multi alii, quia hoc nomen auſus enuntiare, ut quidam dicunt, raptus à Senatu, & in crucem levatus eſt: ut alii, metu ſupplicii fugit, & in Sicilia comprehenſus à Prætore, præcepto Senatus occiſus eſt. Hoc autem urbis nomen, ne Hyginus quoque, quum de ſitu urbis loqueretur, expreſſit.

NEC METAS RERVM, NEC TEMPORA PONO. *Metas*, ad terras retulit: *Tempora*, ad annos. Lavinio enim triennium, Albæ trecentos ſtatuit, Romanis tribuit æternitatem, quia ſubjunxit *Imperium ſine fine dedi*. QVIN. Quinetiam. Minus enim eſt ETIAM. Nam plenum eſt, *quinetiam*. ut, *Quinetiam hybernio motus Iove classem*.

DONATI.

REGINA. Quæ quamvis geminos pariat: adunum Romulum imperium perventurum oſtendit, & parricidium occultat, & Romanos à Romo appellatum iri: qui tanta ſint felicitate regnaturi, ut nullis alterorum regum terminis claudantur.

VARIORVM.

ROMVLVS EXCIPIET GENTEM. *Excipiet*, ut quaſi rurſus excitet gentem Hectoream, tunc pene cadentem & deficientem, Numitore jam ſene & orbo: quippe cujus filium Lauſum Amulius interfecerat. CONRAD.

Impe-

Digitized

Imperium ſine fine dedi. quin aſpera Iuno,
Quæ mare nunc terraſque metu, cœlumque fatigat,
Conſilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum: veniet luſtris labentibus ætas,
Cum domus Aſſaraci Phthiam, claraſque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchra Trojanus origine Cæſar;
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris:

SERVII.

ASPERA IVNO. Vel quam tu *aſperam* dicis, vel certe ut & ego fateor & tolerabilius hoc Iupiter dicit.

QVÆ MARE NVNC TERR. Q. M. C. Q. F. Metum ſcilicet quem de Carthagine habet; ut ſupra, *Id metuens*; vel metu quo Trojanos ferret & *Venerem*. Nam dicit, *Parce metu Cytherea*. MARE autem TERRAS C. Q. F. alibi oſtendit dicendo. *Abſumpta in Teucros vires cœlique mariſque*. FATIGAT vero pro exercet, ſollicitat, commovet.

CONSILIA IN MELIVS R. εἰς τὸ χρεῖττον. Et eſt latinior elocutio. Salluſt. * *At mutandum modo in melius ſervitium*: quia bello Punico ſecundo, ut ait Ennius, placata Iuno experit favere Romanis. MECVMQVE FOVEBIT. id eſt eadem quæ ego ſentiens, eadem quæ ego volens; vel ut quidam volunt, metum in Capitolio conſtituta.

GENTEMQVE TOGATAM. Bene gentem, quia & ſexus omnis & condicio toga utebatur: ſed ſervi nec colobia, nec calceos habebant. Togas etiam fœminas habuiſſe, cycladum & recini uſus oſtendit. Recinus autem dicitur, quod poſt tergum rejicitur, quod vulgo Mavorte dicunt.

SIC PLACITVM. Vel fatis, vel mihi. nam impersonale eſt. LVSTRIS. Quinquenniis. Et bene Olympiadibus computat tempora; quod magis ad Iovem pertinet; quia nondum erant vel Roma, vel conſules. Luſtrum autem dictum, quod poſt quinquennium unaquæque civitas luſtrabatur. Vnde Romæ ambil uſtrum, quod non licebat, niſi ambos Cenſores poſt quinquennium luſtrare civitatem. ÆTAS. Iuxta veteres ætas, hic pro tempore poſita eſt; alibi pro modo annorum; ut, *Eſt, ubi jam firmata virum te fecerit ætas*; & *Ætas Lucinam juſtoſque pati hymenæos*.

DOMVS ASSARACI. Trojani, id eſt familia Trojana. id eſt à parte totum. Nam Aſſaracus Capyn genuit, Capys Anchiſem: unde Æneas author Romani generis: ex quibus Nummius qui Achajam vicit. PHTHIAM. Achillis patriam. ut, *ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivum*. MYCENAS. Agamemnonis patriam, ut, *Agamemnoniaſque Mycenas*.

NASCETVR. Ad illud reſpondet, *Certe hinc Romanos*. Et omnis poëtæ intentio, ut in qualitate carminis diximus, ad laudem tendit Auguſti: ſicut & in Sexti catalogo, & in clypei deſcriptione. Hæc autem Iovis allocutio, partim objecta purgat, partim aliqua pollicetur. PVLCHRA. Alluſit propter Venerem. TROIANVS. Ac ſi diceret, etiam Cæſar Trojanus eſt. CÆSAR. Hic eſt qui dicitur Gajus Iulius Cæſar. & Gajus prænomen eſt, Iulius ab Iulo: Cæſar vel quod cæſo matris ventre natus eſt, vel quod avus ejus in Africa manu propria occidit elephantem, qui Cæſar dicitur Pœnorum lingua. Hic ſane Gajus Iulius Cæſar, quatuor & ſexaginta victis Galliarum civitatibus, cum à Senatu petiſſet Conſulatum & triumphum, nec impetraſſet adverſante Gn. Pompejo Magno, ejuſque amicis, qui Cæſaris proceſſibus invidebant, bellum civile geſſit in Farſalia. quo Pompejus victus Alexandriæ occiditur. Cæſar Romam compoſitis rebus, & Alexandria debellata reverſus, in Curia Pompejana à Caſſio & Bruto, aliiſque Pompejanis occiſus eſt. Cujus hæres Auguſtus, cum intraſſet urbem, coëgit à Senatu interfectores Cæſaris, parricidas & hoſtes judicari, eumque in Deorum numerum referri, & Divum appellari.

IMPERIVM OCEANO, FAMAM QVI TERMINET ASTRIS. Aut ad laudem dictum eſt, aut certe eſt ſecundum hiſtoriam. Re vera enim & Britannos qui in Oceano ſunt, vicit: & poſt mortem ejus, cum ludi funebres ab Auguſto ejus adoptivo filio darentur, ejus ſtella medio die viſa eſt. unde eſt, *Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum*. A MAGNO. Sicut Alexander, ſicut Pompejus. Græci enim omne magnificum *Magnum*, ut, Mater magna, & Dii magni.

DONATI.

ASPERA IVNO. Aperte ponit, quod Venus, *nimis ob iram*, dixit. Ergo tantam felicitatem pollicetur, ut acerrima inimica, poſito odio, amica futura ſit.

CVM DOMVS ASSARACI. Extremus cumulus lætitiæ, ut qui ad tempus victores erant, iis, quos vicerant, ſervituri eſſent: quod plus eſt quam Antenorem inter victores populos conſediſſe: & per medios Achivos prolapſum eſſe. Verum quia hæc in honorem Cæſaris ſcribebat, aperuit, quod in poſterioribus fuiſſet ſcripturus, niſi mors prævenſſet. Nam poſt mortem Turni ſequebantur triginta ac trecentum annorum geſta, ac deinceps uſque ad Cæſaris tempora facta. Et Cæſarem ita amplificaturum Romanum imperium, ut nihil relinqueret, quod non ſe ab illo ſubactum fateretur.

PVLCHRA. Optima & honeſta, ut non corporis ſit, ſed originis.

IMPERIVM OCEANO. Proverb. *Quanta vix cælo capi poſſit*. HARI.

Iulius à magno demiſſum nomen Iülo.
Hunc tu olim cælo, ſpoliis Orientis onuſtum,
Accipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.
Aſpera tum poſitis mitescent ſæcula bellis.
Cana fides, & Veſta, Remo cum fratre Quirinus,

SERVII.

OLIM. Modo futuri eſt temporis. CÆLO. In cœlum. SPOLIIS ORIENTIS. Victo Pharnace Mithridatis filio, qui re vera fuit in oriente. Cæterum Ægyptus in qua Ptolemæum vicit, in auſtrali eſt plaga. HONUSTUM. Inter honuſtum & oneratum hoc intereſt; quod Oneratus eſt qualicunque preſſus pondere: Honuſtus vero cui onus ipſum honori eſt, ut ſi quis ſpolia hoſtium ferat. Sed onerarus aſpirationem non habet, quia ab onero venit: honuſtus vero quia ab honore venit, retinet aſpirationem. alii *honeſtum* legunt. Veteres enim *honeſtum* pro ſpecioſo ponebant; ut, *Dardanius caput ecce puer deteſtus honeſtum.*

ACCIPIES SECURA. Quare ſecura, aut quia nunc ſollicita; Aut quia Cæſar poſt mortem meruit atam, faſtigium, Flaminem, ut Cicero in Philippicis. HIC QUOQUE. Potest intelligi ſicut ego, ſicut tu, ſicut Romulus: ſed melius ſicut Æneas, de quo ſuperius ait; *Sublimemque feres ad ſydera cœli Magnanimum Æneam.* QUOQUE autem, ſemper ad ſimilitudinem ponitur: ut, *Tu quoque littoribus noſtris.* VOTIS. Vel ad vota, vel, *votis vocabitur.*

ASPERA TUM. Id eſt Cæſare conſecrato, quum Auguſtus regnare cœperit, clauſo Iani templo, pax erit per orbem, qui quoniam * claudebatur. Conſtat autem templum hoc ter eſſe clauſum. Primum regnante Numa: item, poſt bellum Punicum ſecundum: tertio poſt bella Actiaca, quæ confecit Auguſtus; quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exteras pertinet gentes: ſed bella flagravere civilia, quod & ipſe per tranſitum tangit; dicens, FUROR IMPIUS INTUS. Hujus autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia eſt: alii dicunt Romulo contra Sabinos pugnante, quum in eo eſſet ut vinceretur, calidam aquam ex eodem loco erupiſſe, quæ fugavit exercitum Sabinorum.

Hinc ergo tractum morem, ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat conſtitutum, ad ſpem priſtini auxilii. Alii dicunt Tatium & Romulum facto fœdere, hoc templum ædificaſſe; unde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi ut oſtendat duorum regum coitionem: vel quod ad bellum ituri debent de pace cogitare. Eſt alia melior ratio, quod ad prælium ituri, optent reverſionem. CANA FIDES ET VESTA. Subaudi, erit. *Canam* autem *fidem* dixit, vel quod in canis hominibus invenitur: vel quod ei albo panno involuta manu ſacrificabatur, per quod oſtenditur fidem debere eſſe ſecretam. unde Horatius, *Et albo rara fides colitur velataque panno,* Veſtam vero Religionem: quia nullum ſacrificium ſine igne eſt, ut & ipſa, & Ianus in omnibus ſacrificiis invocantur. VESTA autem dicta vel ἀπὸ τοῦ ἑστάναι: ut diganimos ſit adjecta. ſicut er, ver: eneus, Venetus. vel quod variis veſtita ſit rebus. Ipſa enim eſſe dicitur terra, quam ignem habere non dubium eſt: ut ex Ætna, Vulcanoque & aliis locis ardentibus, datur intelligi.

REMO CUM FRATRE QUIRINUS IURA DABUNT. Hic diſſimulat de parricidio quod & jungit eos, & quia non Romulum, ſed Quirinum appellat, ut non potuerit parricidium facere, qui meruit Deus fieri. an ſicut multi intelligere volunt, ut ſuperius dictum eſt, quia poſt peſtilentiam ad placandos fratris manes, geminis omnibus uſus eſt Romulus. unde ait, *Iura dabunt*, Et *Viden' ut gemina ſtent vertice criſtæ?* Sed hoc eſſe non poteſt, quia aut iteratio eſt antedictorum, aut ordo præpoſterus, ſi poſt dictum Cæſarem, Romulum repetit.

Conſtat præterea Iani templum ſit non fuit, ſi tamen fuerit, patuiſſe ſub Romulo: quia bellis nunquam vacavit. Alii volunt per hoc Romanos intelligi. Verumtamen hoc habet ratio; Quirinum Auguſtum eſſe, Remum vero pro Agrippa poſitum, qui filiam Auguſti, duxit uxorem: & cum eo pariter bellum tractavit. unde eſt, *Parte alia tonantis Agrippa ſecundus.* Nam adulans populus Romanus Octaviano, tria ei obtulit nomina: utrum vellet Quirinus, an Cæſar, an Auguſtus vocari. Ille ne unum eligendo partem læderet, quæ aliud offerre cupiebat, diverſo tempore omnibus uſus eſt. Et primo Quirinus dictus eſt, inde Cæſar, poſtea quod & obtinuit Auguſtus, ſicut Suetonius probat, & in Georgicis oſtendit Virgilius.

Nam cum de Gangaridum victoria diceret, qui juxta Gangem ſunt, quique ab Auguſto victi ſunt: ait, *Victoriſque arma Quirini.* Vt autem pro Agrippa Remum poneret, poetico uſus eſt more. nam nomen ex vicino ſumſit. Hoc ergo dicit, Cum cœperit Iulius Cæſar cœlum tenere parratis omnibus bellis, jura dabunt Auguſtus & Agrippa.

Romulus autem *Quirinus* ideo dictus, vel quod haſta utebatur, quæ Sabinorum lingua *curis* dicitur, Haſta enim, id eſt curis, telum eſt cum longiore ferro: unde & ſecuris quaſi ſemicuris. vel à κύριος, qui Græce rex dicitur: Conſtat autem Græcos fuiſſe Romanos, vel certe propter generis nobilitatem. Mars enim cum ſævit, Gradivus dicitur: cum tranquillus eſt, Quirinus. Denique in urbe duo ejus templa ſunt: unum Quirini intra urbem, quaſi cuſtodis & tranquilli: aliud in Appia via extra urbem prope portam, quaſi bellatoris vel Gradivi.

DONATI.

IULIUS. Cæſar trahens nomen demiſſumi, tantum autem domiturum omnes gentes, ut exiſtentibus triumphis ejus, pax dehinc & fides perpetua permaneat.

VARIORUM.

CANA FIDES: Quod alba lana involutis manibus coleretur. GERMAN.

Iura

Digitized by Google

Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ. Furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait, & Maia genitum demittit ab alto,
Vt terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces

SERVII.

DIRÆ. Cum apertæ sunt, hoc est abominandæ, alias *Diræ*, magnæ. *An sua cuique Deus fit dira cupido.* Et, *Iam tum religio pavidos terrebat agrestes. Dira locis*; Et, *dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ.* COMPAGIBVS. Ambages & compages antiqui tantum dicebant: posteritas admisit ut dicatur etiam compago: sed non quia varius esse potest nominativus, debet etiam declinatio mutari. quemadmodum nec in istis nominibus, arbor arbos, vomer vomis: nam & vomeris & arboris tantum facit. Ergo compages compagis, quoniam compago usurpatum est: compaginis autem nemo penitus dicit.

BELLI PORTÆ Iani gemini, quæ bello aperiebantur, pace claudebantur. Ideo autem Ianus belli tempore patefiebat, ut ejusdem conspectus per bellum pateret, in cujus potestate esset exitus reditusque; id enim ipsa significat ejus effigies præbentis sequentibus & redeuntibus ducem: Hunc autem olim Numa Pompilius fecit, cujus portas regni tempore clausit. FVROR IMPIVS INTVS. Vt superius diximus, propter bella civilia, quæ gesta sunt contra Brutum & Cassium ab Augusto in Philippicis: contra Sextum Pompejum in Sicilia. aut sicut quidam tradunt, *Furor impius intus*, non in æde Iani sed in alia. In foro Augusti introëuntibus ad sinistram fuit bellum pictum & furor sedens super arma devinctus eo habitu, quo poëta dixit.

SÆVA SEDENS SVPER ARMA. Secundum antiquam licentiam.

Sciendum tamen hodie IN, & SVB, tantum communes esse præpositiones. cæterum SVPER & SVBTER jam accusativæ sunt, sicut CLAM & POST, quæ antea communes fuerunt: nunc in his mutata natura est. Ergo *super* pro supra, & nunc hæc præpositio accusativo servit, ubi vero *de* significat, ablativo. AHENIS NODIS. Non centum nodis, sed catenis, quas circunlocutione significavit; quia sunt catenæ nodi plures. Quidam ÆNEIS pro ferreis tradunt, ut 7. Æn. *micat æreus ensis*: & 5 Æn. *Ærea quem obliquum rota transiit.*

ET MAIA GENITVM. Mercurium. Et est Periphrasis. Cicero in libro de deorum natura, plures esse dicit Mercurios: sed in deorum ratione, fabulæ sequendæ sunt. nam veritas ignoratur. Simul allusit poëta, quia per caduceatores, id est internuntios, pax solet fieri. vel quod Deo opus erat: ut hostes Pœni auctori Romani nominis placarentur Æneæ. Quidam sane quatuor Mercurios dicunt: Vnum Iovis & Majæ filium; Alterum Cœti & Diei: Tertium Liberi & Proserpinæ: Quartum Cyllenis, à quo Argus occisus est, quem ipsum ob hanc causam Græcia profugum, Ægyptiis literas demonstrasse perhibent.

VT TERRÆ. Propter illud quod sequitur, *Hospitio prohibemur arenæ.* PATEANT. Propter illud; *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.*

DONATI.

IVRA DABVNT. Id est, leges Romuli perdurabunt. Et denique cessura omnia mala, felicitate Cæsaris dixit, furorem scilicet & bellandi necessitatem.

HÆC AIT, & MAIA. Expositâ futurorum promissione, provideri securitas debuit, ne naufragi in terris alienis, & in quibus inimica regnabat Iuno, aliquam violentiam paterentur. Procuratur autem Trojanis securitas per duos; quorum alter affinis est. Nam Maja Mercurii mater, Trojanorum generi nectebatur. Debuit ergo ad effectus implendos, talis mitti persona, quæ præceptorum autoritate, duplicatione deducta, celerius maturaret, alarum juvante subsidio.

NOVÆ. quia novitas regni cuncta habet suspecta: ut ipse, *Res dura & regni novitas, me talia cogunt moliri* Vel lege: ut, Terræ Carthaginis, & novitas ædificiorum pateat Teucris. Solus autem Iuppiter ministro Mercurio potuit præstare, ut inimicos suos Carthago susciperet. Sed quia omnia cum celeritate erant agenda, quam brevi sermone est amplexus. *Terras* autem dixit, ne in regionibus Carthaginis, aut in littoribus à gentibus vexarentur. NOVAS ARCES. Etiam, sic accipimus, ne Carthaginem incogniti venientes adversa paterentur.

VARIORVM.

IVRA DABVNT. Ἀναγρεκῶς autem ætatis felicitatem exaggerat, ut Augusti Cæsaris fortunam, felicitatemque ostendat, quem ea ætate regnaturum vaticinatur, qua fides, justitia, paxq, coli ceperit. N.

BELLI PORTÆ. Alexandr. Neapolitanum lege lib. 2. cap. 15. HART.

SÆVA SEDENS SVPER ARMA, ET CENTVM &c. Videtur alludere ad simulacrum Martis in Sparta vincti, & catenis hinc inde constricti, manubiisque & spoliis insidentis. Docet antea & appositissime Turnebus, Maronem his versibus adumbrasse bellum ab Apelle pictum, restrictis post tergum manibus; quod eam tabulam Augustus in suo foro dicasset, quam ab Alexandro triumphante prælatam prius, auctor est Plinius. GERMAN.

ET MAIA GENITVM. Non absque ratione à Poëta fictum est, Mercurium in tanta rerum periculorumque difficultate Carthaginem à Iove mitti: nam sub Mercurii persona Oratoris virtus occulte designatur: qui præsidio ingenii, orationisque facultate, populum in improbos inflammare, & in bonos incitatum, mitigare; denique omnes hominum affectus dicendo, vel concitare, vel sedare possit. NAS.

Hospi-

Hoſpitio Teucris: ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus aſtitit oris:
Et jam juſſa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo: inprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemque benignam.
At pius Æneas, per noctem, plurima volvens,

SERVII.

HOSPITIO. Ad hoſpitium. Nonnulli ſane patent, pacatæ ſint accipiunt: ut Salluſt. *Simul immanis hominum vis multis è locis, invaſere patentes tum, & pacis modo effuſas.* Hic enim habitus pacis; Et in Catilina, *Cuncta maria terræque patebant.* Sic enim contra, cum dicitur, *Clauſa omnia*; bellum ſignificatur: ut ipſe, *Quæ mœnia clauſis Ferrum acuant portis.* NE FATI NESCIA DIDO. Non ſui, Nam ſi ſciret exitum ſuum, multo magis vetaret. ſed FATI dixit, voluntatis Iovis. ut eſt, *Fatu Iunonis iniquæ.* Aut certe fati Trojanorum, qui non ſponte, ſed neceſſario ad Africam venerant: quod utique ignorabat Dido. Illo enim tempore invadendarum terrarum cauſſa fuerat navigatio, ut Saluſtius meminit: facili tum mutatione ſedium: quod etiam excuſant Trojani, *Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus.* Ergo hoc agitur, ut diſcat Dido eos ad Italiam tendere. Quomodo ergo ſe jungit Æneæ; Sed furoris illud eſt, non conſilii. Nam nec ſacerdotibus hæc dicentibus credidit. Unde eſt, *Quid vota furentem. Quid delubra juvant?*

VOLAT ILLE PER AERA. Similis hic feſtinatio Mercurii eſt, ut ſupra Neptuni, in Quarto; *Et talaria nectit, Et virgam capit*, & plus moratur.

REMIGIO ALARVM. Tranſlatio reciproca, nam alibi, *velorum pandimus alas.* CITVS. pro citò, adverbium temporis, in nomen deflexum. Et bene hoc de Mercurio. Cum enim alia ſigna tarde ad ortus ſuos recurrant, Mercurius decimooctavo die in ortu ſuo invenitur. POENI, φοίνικες eſt quaſi phœni.

VOLENTE DEO. Mercurio, vel Iove. IN PRIMIS. Præcipue.

IN TEVCROS. Pro in Teucris. alibi *in Teucros*, adverſum Teucros. ut, *Abſumptæ in Teucros vires.*

AT PIVS ÆNEAS .... * filium Æneas ſacrorum omnium docetur, ex cujus perſona latenter quæ ad ceremonias veteres pertinent ſæpe monſtrantur. Hic ergo Deus, apicis, quod inſigne flaminum fuit, de quo loco ſuo in Quarto libro dictum eſt. Vult ostendere igitur flamini extra medium pomerium poſt Solis occaſum apicem ponere non licere. Æneas ergo hic ad Carthaginis litus adpulſus, oſtenditur ſine apice fuiſſe, id eſt nudo capite. Nam cum ait, *At pius Æneas per noctem plurima volvens, ut primum*: &c. Manifeſte longius ab urbe intelligitur; unde animadvertendum eſt extra pomerium fuiſſe. Nam in ſubſequentibus oſtenditur, eum extra pomerium fuiſſe, cum ait Venus, *Et qua te ducit via dirige greſſum*: nam & augurium ei in finibus pomerii oſtenſum eſt, quod & ipſum Æneam reſpondentem ſignatius declarat ſine apice fuiſſe, timentem enim ne pia- « culum incurreret, ſi cum Solis occaſum nudo capite, « id eſt ſine apice, inveniret; ita loquentem fecit; *Et* « *vacet annales noſtrorum audire laborem, Ante diem* « *clauſo componet veſper Olympo*; Verebatur enim Solis « occaſum. Nudo autem capite ibi fuiſſe oſtenditur; « ubi ait, *Reſtitit Æneas claraque in luce reſulſit.* * *Os* « *humeroſque deo ſimilis. namque ipſa decoram cæſa-* « *riem, &c.* Neque enim *Cæſariem* dicere debuiſſet, « niſi quia nudo capite incedebat Æneas. Sed hæc « Virgilio, & his ſimilia ſufficiunt ad indicandum « omnium diſciplinarum ſcientiam narrantem aliud « ponere, neque propoſitum habet talia plenius exe- « qui. PER NOCTEM. Decet enim pro cunctis regem « eſſe ſollicitum. Et bene *per noctem*, ne à ſociis, quos « ipſe conſolatus erat, videretur per diem mœrens.

DONATI.

REMIGIO ALARVM. Aliter enim volare non potuiſſet.

ET IAMIVSSA. Fructum executionis impletæ poſuit. PONVNT FEROCIA CORDA. Natura ferox in lenitatem mutatur.

VOLENTE DEO. Nam niſi dei, id eſt, Iovis, vel Mercurii juſſus interceſſiſſet, natura ferox immutari non potuiſſet. Et quia reginæ partes in ſecundo loco poſuit, correxit dicendo, *In primis.* Nam ipſa fuit lenienda, quæ vel incitare illos poſſet, vel violentia comprimere. Et quoniam fieri non poterat, ut eodem temporis puncto ferocitatem ponerent, & amarent, libravit verba, & non dixit *amant*, ſed *ponunt corda ferocia.*

AT PIVS ÆNEAS. Interpoſita narrationi fuerant verba Veneris & Iovis in luctu Trojanorum. nunc ad narrationem redit eo, unde digreſſus fuerat ſcilicet. *Et jam finis erat.*

VARIORVM.

VOLAT ILLE PER AERA MAGNVM. Notetur numerorum celeritas. Quippe in obeundis legationibus laudatur maturitas. Aut etiam Planetæ velocitatis rationem habuit. TAVBMAN.

AERA MAGNVM. Homer. Odyſſ. 9. ἀέρα βαθὺν dixit. HARTVNG.

VOLENTE DEO. Mercurio, qui Punicæ genti præeſt. Vid. Scalig. lib. 3. cap. 25.

PER NOCTEM PLVRIMA VOLVENS. Quippe Nox εὔφρων dicta eſt, tanquam prudentiſſima dea, laudaturque illud tritum, εὖ νυκτὶ βουλή. Itemque Hom. Iliad. β. ἀ ἀγὴ πανύχιος δέδυ βουληφόρος ἀνήρ, &c. HARTVNG.

Vt

Vt primum lux alma data eſt, exire, locoſque
Explorare novos, quas vento acceſſerit oras;
Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, ferane:
Quærere conſtituit, ſoctiſque exacta referre.
Claſſem in convexo nemorum, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſam circum, atque horrentibus umbris,
Occulit: ipſe uno graditur comitatus Achate;
Bina manu late criſpans haſtilia ferro.

SERVII.

ALMA. Lux alma dicta quod alat univerſa: unde *alma Ceres*, quod nos alat. Nam phyſici dicunt omnia per diem creſcere. quomodo igitur Virgilius ait, *Exigua tantum gelidus ros nocte reponet*? ſed hoc pro miraculo poſitum eſt: & amplius ſentit. LOCOS. Et locos & loca dicimus, cum in numero ſingulari locus tantum dicamus. Simile eſt & jocus, nam & joca & jocos. ut Saluſtius in Iugurth. *Joca atque ſeria cum humillimis exercere*. Et, Cic. *Quam multa joca ſolent eſſe in epiſtolis*. Et, *Tum juvenes agitare jocos*.

QVAS VENTO ACCESS. ORAS. Sine præpoſitione, Salluſt. *Genua patrum advolvuntur* Superius dictum figuram fieri, cum præpoſitio detracta nomini, verbo copulatur, & plerunque eam ſuam retinere naturam, plerunque convertere. Hoc igitur ſciendum eſt, quod cum caſum ſuum retinet, Hyſterologia eſt, ut hoc loco: quum autem mutat, figura eſt, ut, *Cumarum adlabitur oris*. Oris enim pro oras poſuit. Plerunque etiam ſuperfluas ponunt præpoſitiones.

QVI TENEANT. Iure dubitat, cum omnia cernat inculta: Ordo eſt. *Qui teneant, hominesne ferane*. Media per parentheſin dicta ſunt. EXACTA. Exquiſita. Et oſtendit providum regem per ſe curantem commoda ſociorum.

IN CONVEXO NEMORVM. Proœconomia eſt ad cauſſam pertinens. Non enim tenebitur ab Afris, ut Ilionei, & qui cum ipſo ſupervenerant. CONVEXO autem, curvo: unde etiam convexum cœlum dicitur. Sane ſubaudimus LOCO, ut alibi, *Caſtrorum & campi medio*, id eſt ſpatio. Nemorum autem modo ſylva: Intereſt autem inter nemus & ſylvam & lucum; lucus enim eſt arborum multitudo cum religione, nemus vero compoſita multitudo arborum, ſylva diffuſa & inculta. SVB RVPE CAVATA. Periphraſis eſt ſpeluncæ.

ARBORIBVS, ATQVE HORRENTIBVS VMBRIS. Vmbris arborum, quo modo, *Molemque & montes*. aut certe arboribus & umbris ſpeluncæ. & bene oſtendit omnia curvis adlata navibus non.... quæ venerant cum Æneæ, Claſſem autem occulit & clauſit. OCCVLIT. Pro occuluit, id eſt abſcondit & clauſit.

COMITATVS ACHATE. Bene oſtendit Æneam eſſe fortiſſimum, nec quidquam timere; dicendo, *uno graditur comitatus Achate*, & dictum eſt quæri cur Achates Æneæ ſit comes. varia quidem dicuntur, melius tamen hoc fingitur, ut tractum nomen ſit à Græca etymologia, ἀχθος enim dicitur ſolicitudo, quæ regum ſemper eſt comes.

BINA. Si ad utrunque referas, bene dixit *binas*: ſi ad Æneam tantum, antiquus mos eſt, ut ſupra diximus, *bina* pro duobus poſuit: ſicut interdum duplices. LATO FERRO. Id eſt lati ferri: ut, *Pulchra prole*.

DONATI.

EXACTA. Propoſuerat plura in maſculino & feminino, hæc autem ut complecteretur, poſuit neutrum.

CLASSEM IN CONVEXO. Exiturus cum ſolo Achate, nec omnino inermis fuit, ut temerarius: nec omnino armatus, ut timidus: cum ſolis igitur inquit haſtilibus, & uno ſocio. In ſolitudinem enim iturus, debebat eſſe expeditus, propter requiſitionem celerem & maturum redirum: ac omnia circumſpectus, ſocios omni cautela occultat. Cui rei inſeruit deſcriptionem poſuit. *Claſſem in convexo nemorum, &c.* Quanta ergo diligentia fuit, qui non antea profectus, quam ſociorum ſaluti conſuluiſſet: & cum uno ad incertum pergit. Additur aliud ad laudem à loco, tempore, & perſona. Nam cum ſeſe fœmina, ad fallendum compoſita, ſola in ſylva obtuliſſet, motus libidine non eſt, quamvis virginitas, pulchritudo, & veſtitus accenderent. Accedebat ad caſtitatem, congeries calamitatum, quæ etiam libidinoſos coërcet. Vnde Terentius. *Nulla adeo ex re iſtud fit, niſi ex nimio ocio*. Debuit Venus offerre loquendi fiduciam, ne improbum videretur, quod cum virgine, quum ſola tunc eſſe putaretur, miſceret colloquium. Sed & ad fallendum quoque pertinebat, ut non ſolum ſpecie, ſed etiam ſermone imprudentes traduceret, & ad interrogandi neceſſitatem venire poſſet.

VARIORVM.

HOMINESNE FERÆ. Homer. Odyſſ. 3. Ἦε σφεῖς ἄγχιοι, ἦε φιλόξεινοι. HART.

COMITATVS ACHATE. Proverb. *Duobus ſimul euntibus*. HARTVNG.

MANV CRISPANS HASTILIA. Apollonius lib. β. λαιῇ δ' ἀργύφεον νώμῳ βίεν. HART.

CRISPANS HASTILIA FERRO. Criſpare Maroni eſt, quod Homero πάλλειν. Alio loco *corruſcare* dixit, *adeoque moras, haſtamque coruſcat*. TVRNEB. lib. 23. cap. 14.

Cui mater media ſeſe tulit obvia ſylva;
Virginis os habitumque gerens, & virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threïſſa fatigat
Harpalice, volucremque fuga prævertitur Hebrum.
Namque humeris, de more, habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comas diffundere ventis:
Nuda genu, nodoque ſinus collecta fluenteis.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,

SERVII.

MEDIA SESE TVLIT OBVIA. Quam Græci ὕλην vocant; poëtæ nominant ſylvam, id eſt elementorum congeriem, unde cuncta procreantur. Et multi volunt Æneam horoſcopum in Virgine, ibi etiam Venerem habuiſſe. Bene ergo in media ſylva virginis habitu ei Venerem poëta facit occurrere: quia, ut ſupra diximus, Venere in Virgine conſtituta, & miſericordes procreantur fœminæ, & viri per mulieres felices ſunt futuri, ut probamus in Æ nea, quoniam Miſericordia Didonis ſervatur.

VIRGINIS OS HABITVMQVE GERENS. Vultum & amictum. Habitus apud veteres dicebatur, tam corporis, quam eorum quæ præter corpus ſunt: & bene gerens, non habens, quod geri putantur aliena.

SPARTANÆ. Lacænæ. Sparta enim civitas eſt Laconiæ, ubi ſunt puellæ venatrices. Redditur autem cauſa cur virgo ſit in ſylvis, ſcilicet propter venatum. THREISSA. Thracia. & eſt ſolutio: nam Threſſa facit, ſicut, *Creſſa genus Pholoe*. Veniunt autem ab eo quod eſt Cres, Thres. Vt autem Creïſſa non faciat, illud eſt, quia Creſſa per s ſimpliciter ſcribitur, nec poteſt recipere ſolutionem. Threïſſa autem ei diphtongon habet, unde & reſolvitur. FATIGAT. Suo ſcilicet curſu. Sane quidam *fatigat* pro fatigavit accipiunt, præſens pro præterito, ſicut & prævertitur pro prævertit eſt.

HARPALICE quidam à patre Arpalico, qui rex Amymoniorum Thraciæ gentis fuit, ita nutritam dicunt, ut ipſe Camillam à Metabo facit. Hæc, patre propter ferociam à civibus pulſo, ac poſtea occiſo fugit in ſylvas, & venatibus latrociniiſque vivendo ita efferata eſt; & hujus velocitatis & exercitii facta eſt, ut ſubito ad vicina ſtabula coacta inopia decurreret, & rapto pecorum fœtu inſequentes etiam equites in celeritate vitaret; ſed quodam tempore poſitis ad inſidias cervorum plagis, capta & occiſa eſt; cujus mortem nobilitavit eorum exitus qui eam occiderunt: ſtatim enim in vicinia orta contentio eſt, cujus fuiſſet hædus quem Harpalice rapuerat, ita ut gravi certamine non ſine plurimis mortibus dimicaretur. Poſtea conſuetudo ſervata eſt, ut ad tumulum virginis populi convenirent, & propter expiationem per imaginem pugnæ concurrerent. Quidam hujus patrem à Getis, ut alii volunt à Mirmidonibus captum, collecta multitudine aſſerunt liberaſſe celerius, quam de fœminis oredi poteſt. Vnde & flumina dicitur celeritate tranſire. VOLVCREMQVE HEBRVM. Multum quidem laudis flumini epitheto addidit, ſed falſum eſt, nam eſt quietiſſimus etiam cum per hyemem creſcit. Eſt autem in Thracia ante muros Cypſalæ * ſatis de locis ſuperis Thraciæ veniens, dictus autem ab Hebro, Hemi & Rhodopes filio. PRÆVERTITVR. Id eſt tranſit. Dicimus autem & prævertit & prævertitur, nova ratione. Nam paſſiva declinatione utimur in activa ſignificatione, ut hoc loco. *Cum ipſi præimus enim tunc prævertimur*. Cum autem activa declinatio eſt, paſſivam habet ſignificationem, ut, *ille me prævertit*. Alii prævertitur ſic poſitum volunt, ut *Bellantur Amazones armis*, pro prævertit & bellant.

NAMQVE. ut oſtendatur eſſe venatrix. DE MORE Venantum. HABILEM. Aptum ſexui. Vnuſquiſque enim arcum habet pro viribus ſuis. VENATRIX. Similis venatrici, id eſt quaſi venatrix, ut, *At medias inter cædes exultat Amazon*. COMAS DIFFVNDERE. Vt diffunderetur. Græca autem figura eſt. Sic alibi, *Argenti magnum dat ferre talentum*. Et, *Tu das epulis accumbere Divum*; unde, *Da bibere* uſus invenit, quod facere non debemus, ne duo verba jungamus, niſi in poemate.

NVDA GENV. Nudum genu habens. ut ſi dicas; bonus animum. & eſt Græca figura: ſed non ea, quam diximus fieri per participium præteriti temporis, & caſum accuſativum. hæc enim per nomen fit, quamvis ad unam ſignificationem recurrant. SINVS COLLECTA. Vt, *Oculos ſuffuſa nitentes*.

AC PRIOR. Paulo poſt ſequitur, HEVS, INQVIT. Heus adverbium vocantis eſt; alias interjectio dolentis eſt. ut, *Heus etiam menſas conſumimus*, *Inquit Iulus*.

VIDISTIS. Plerumque duo diverſa in unum exitum cadunt, licet contraria ſignificent, ut hoc loco; *Vidiſtis* enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Æ neæ reſponſione colligitur. ERRANTEM. Inveſtigantem; quia venatores cum veſtigant, quaſi videntur errare. SORORVM. Non tanquam nota ſit illis ſoror, ſed ut eſt in conſuetudine.

DONATI.

MONSTRATE. Interrogatio eſt breviſſima, quæ tamen neceſſaria ad fallendum continet. dixitque & ſigna veſtitus, & habitum expreſſit. Brevius autem reſpondet Æneas, nec tamen à propoſitis aberrat.

Succin-

Digitized by Google

Succinctam pharetra, & maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus. At Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi, neque viſa ſororum.
O, quam te memorem virgo! namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat. ô, dea, certe:
An Phœbi ſoror, an Nympharum ſanguinis una?
Sis fœlix, noſtrumque leves quæcunque laborem:
Et quo ſub cælo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas: ignari hominumque locorumque

SERVII.

SVCCINCTAM. Inſtructam. vel, ut alii dicunt, in cingulo habentem pharetram. MACVLOSÆ LYNCIS. Epitheta tribus modis ponuntur, aut laudandi, aut demonſtrandi, aut vituperandi, hic *maculoſæ* demonſtrandi eſt. Lyncus rex Scythiæ fuit, qui miſſum à Cerere Triptolemum, ut hominibus frumenta monſtraret; ſuſceptum hoſpitio, ut in ſe inventi frumenti gloria tanta migraret, interimere cogitavit. ob quam rem irata Ceres eum convertit in lyncem feram varii coloris, ut ipſe variæ mentis extiterat. Erit autem nominativus hæc lynx. ut Pan, Tros, quæ in genitivo una ſyllaba creſcunt.

SPVMANTIS, id eſt ſpumoſi, participium loco nominis poſitum. CVRSVM CLAMORE PREMENTEM. Inſequentem. Vt ipſe alibi. *Ingentem clamore premes ad retia cervum.*

ORSVS. Incœpit. alias finit. ut, *Sic Iuppiter orſus.* Sed illic proprie poſuit, & hic uſurpatum eſt. Præteritum enim eſt participium.

AVDITA NEQVE VISA. Hinc probatur quia ſuperius hoc interrogaverat *Venus.* Sane quidam *Audita*, ad illud reſponſum, *Clamore prementem*: ad vidiſtis *ſi quam*; Neque viſa reſponderit.

O QVAM TE. Quæ dea ſit dubitat, nam deam eſſe confidit: ô, dubitativa, alias *optativa*, ut, *adſis ô Tegeæe favens.*

NEC VOX HOMINEM SONAT. Græca figura eſt. O DEA CERTE. Hic ô diſtinguendum, ut poſt inferat, *dea certe*: confirmans opinionem ſuam, & eſt concluſio ſyllogyſmi, qui conſtat ex propoſitione, adſumptione, concluſione. nam ſi nec vox, nec vultus mortales ſunt, reſtat, ut dea ſit.

AN PHOEBI SOROR. Diana: quæ eſt venatrix. Bene autem ſuſpicatur pro loco & qualitate habitus perſonæque. perite autem poëta dicendo, *An Phœbi ſoror*, videtur de nomine Apollinis dubitare. Conſtat enim hunc Deum à diverſis gentibus vel civitatibus, diverſis nominibus appellari, ſecundum genera beneficiorum, quæ vario divinitatis genere præſtare conſuevit: Cui Deo ſagittas datas volunt, quia ut vis morbi ita hoc telum ſit occultum. Hunc tamen Deum & ad *liberum* cuſtodiam, & ad divinitatem, & ad medicinam, & ad res urbanas, quæ placidæ ſunt, & ad bella pertinere longinqua, cui laurum ideo conſecratam, quia hæc arbor ſuffimentis purgationibusque adhibeatur; ut oſtendatur nullum, templum ejus niſi purum ingredi debere. Cautum enim eſt ne Sacerdos, ejus domum ingrediatur, in qua ante quintam diem funus fuerit. Quidam tamen AN pro *ſive* antrique dictum volunt: nonnulli conjunctionem mutatam adſerunt, pro *Aut Phœbi, aut Nympharum ſanguinis una.* Alii autem conjunctionem disjunctivam volunt, ut Salluſt. *Perrexere in Hiſpaniam an Sardiniam.* AN NYMPHARVM SANGVINIS, Id eſt Generis.

SIS FOELIX. Propitia. hoc eſt, felicitatem præſtes, vel fœlix mihi. Fœlix enim dicitur & qui habet fœlicitatem, & qui facit eſſe fœlicem. ut in Bucolicis, *Sis bonus ô felixque tuis.* Vnde & contra Iuno in VII. dicit, *Quæ potui infelix*, id eſt adverſa Trojanis. LEVES. Levem facias. ut, *Levat ipſe tridenti.* QVÆCVNQVE. Sed Diana, ſeu Nympha. QVO SVB CAELO. Aut ſub qua parte cœli, aut ſecundum Epicureos, qui plures eſſe volunt cœlos, ut Cicero in Hortenſio.

TANDEM. Hoc loco vacat *Tandem* enim, dum, gentium, locorum, terrarum ſignificatio poſita, ad ornatum pertinet: Aut *tandem* doceas quia vix hoc quoque contigit: aut *tandem* pro expletiva particula eſt.

HOMINVMQVE, LOCORVMQVE. Hypermetrus verſus: unam enim plus habet ſyllabam. qui quotiens fit debet ſequens verſus à vocali incipere: ut hoc loco. item, *Omnia Mercurio ſimilis vocemque coloremque, Et crines flavos.* Niſi forteſſis fiat in fine vocalium collifio. ut eſt, *Nec cura pecoris.* Hic enim non eſt neceſſe ut ſequens verſus à vocali incipiat.

DONATI.

O QVAM TE. Completo reſponſo, explicat ſetiem æſtimationis, quam de ea habuit.

O DEA. cum hoc pronunciatum ſit, ſequatur *Certe, an Phœbi ſoror.*

QVÆCVNQVE. ſive Diana ſive Nympha. Hic autem Æneæ datur ſcientia religionum, non enim poſſet aliquid divinum intelligere in hominis forma, niſi quia pollebat omni ſcientia ſacrorum.

VARIORVM.

LYNCIS. Proverb. *Lyncis perſpicacia.* HARTVNGIVS.

NEC VOX HOMINEM SONAT. Γυναικὸς οὐ θνητοῦ ἔπος τόδε γε φθέγξεται οὐδὲ βροτοῦ ἔοικε. Odyſſ. ζ. HARTVNG.

Erramus, vento huc, vastis & fluctibus acti:
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tunc Venus: Haud equidem tali me dignor honore:
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,

SERVII.

HOSTIA DEXTRA. Hostiæ dicuntur sacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hostem pergunt. Victimæ vero, sacrificia quæ post victoriam fiunt. Sed hæc licenter confundit authoritas.

EQVIDEM. Nunc, ego quidem significat, alias expletiva particula est. TALI ME DIGNOR HONORE. Id est sacrificio. Et aut vult se probare non numen, sed virginem Tyriam: aut ideo non amplectitur sacrificium, ut diutius lateat: aut certe quia Paphiæ Veneri quæ Cypri colitur, ture tantum sacrificatur & floribus. qui ait, *Vbi templum illi centumque Sabæo Thure calent aræ sertisque recentibus halant.* DIGNOR. Dignam me judico. ut, *Conjugio Anchisa Veneris dignare superbo*, id est digne habite. PVRPVREO. Aut pulchro, aut rutilati, aut rosei coloris.

SVRAS VINCIRE COTHVRNO. Cothurni sunt calceamenta ejusmodi venatoria, crura quoque vincientia: quorum quivis utrique aptus est pedi. Ideo & numero usus est singulari.

PVNICA REGNA VIDES. Ad illud, *Et quo sub cælo tandem.* Et quidam *Vides*, pro visurus es accipiunt. Nam quemadmodum in media sylva urbem videt & Tyrios! Hic attentum facit Æneam. TYRIOS. Nil interest utrum Tyrios an Sidonios dicat. ut dictum est enim nomina de vicino mutuantur.

ET AGENORIS VRBEM. Quam fecerunt Agenoridæ. Agenor autem Neptuni filius rex Libyæ & Phœnicis: de cujus genere Dido originem duxit. Et sic dictum est ut, *Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris*; id est ad Cumas quas fecerunt hi qui de Chalcide venerant, civitate Euboeæ.

SED FINES LIBYCI. Antedictam terram nunc aperte regionem ostendit, dicendo LIBYCOS FINES. Tirii enim & alibi esse potuerunt. INTRACTABILE. Insuperabile, asperum, sævum. Ergo amovit suspicionem, ne putaret se in Tyrum venisse.

DIDO. Dido vero nomine Elissa ante dicta est, sed post interitum à Pœnis Dido appellata, id est virago Punica lingua, quod cum à suis civibus cogeretur, cuidam de Afris regibus nubere, & prioris mariti amore teneretur; forti se animo, & interfecerit, & in pyram injecerit, quam se ad expiandos prioris mariti manes extruxisse fingebat.

DONATI.

MVLTA HOSTIA. cogebat non ad interrogata respondere, quia & ipsa ignorantes cupiebat instruere. Sed primo, non primis, sed novissimis occurrit. nam si oblationem sacrificii in extremo positam, tacendo acceptasset, confirmasset se deam, quod conjurare festinat. TALI. Nam si honorificentiam mereor, talis erit, quæ homini præstanda, non deo exhibenda sit.

VIRGINIBVS TYRIIS. Quia Venus suspicari poterat, quibus signis illi deam se putarent. Idcirco illa conatur avertere. Habitus enim, quo me deam suspicamini, non meus est, inquit, sed omnium Tyriarum virginum, quæ in his regionibus sunt. Ergo patrius mos pharetram & cothurnos præbet. Hoc autem facile poterat illa persuadere, quia Æneas se regiones ac homines ignorare dixerat.

PVNICA REGNA VIDES. Brevis & concinna narratio. non enim debuit Æneas sub incerto diutius teneri. & ipsa idem volebat. Respondet autem eo ordine quo interrogatur. Ille enim, *quo sub cælo, &c.* Hæc *Punica regna*, & designato loco dicit personas, *Tyrios* inquit, & addit superioris conditoris nomen.

FINES LYBICI. Illic enim occurente pelago, Africæ termini clauduntur. INSVPERABILE. Meminerat enim poëta ex persona sua dixisse: *Sævitiæque asperrima belli.* Nec est hic repetitio ejusdem rei: quoniam & dici necesse fuit, & ex alterius persona, dictum est.

IMPERIVM DIDO. Mira brevitas, sed quæ multa complectatur. Præteritum enim & præsens ponit, & quæ vocaretur, & quid ageret, quæ illic imperabat. Compendii vero causa fuit, ne interrogando, respondendoque longum fieret, quod mature debuit fieri.

VARIORVM.

MVLTA TIBI ANTE ARAS CADET, &c. Notetur voti formula: & præterea *cadendi* verbum: quomodo & Græci usurpant suum πίπτειν & πεσεῖν. TAVBMANNVS.

TVNC VENVS. Facta sacrificii mentione, Venus opinionem divinitatis refellens, primum non primis, sed novissimis respondet: eumque virgo, non dea sit, sacrificio se dignam esse negat. NASCIMBÆN.

HAVD EQVIDEM TALI ME DIGNOR HONORE. Recusatio non tantum est summissionis, ut appareat, sed etiam cujusdam mysterii: Non enim Veneri sanguine, sed floribus & thure sacrificabatur; unde sequitur: *Vbi templum illi, centumque Sabæo thure calent aræ, sertisque recentibus halant.* Proinde & Horat. Ode 19. lib. 1. bene ei verbenas, cespitem & thura promittit. NANNIVS. lib. 3. cap. 8.

COTHVRNO. Proverb. *Cothurno versutior.* H.

PVNICA REGNA. Proverb. *Punica fides.* H.

345 Ger-

Digitized by Google

Germanum fugiens. longa eſt injuria, longæ
Ambages: ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditiſſimus agri
Phœnicum, & magno miſeræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primiſque jugarat
Ominibus: ſed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion; ſcelere ante alios immanior omneis.
Quos inter medius venit furor: ille Sichæum

SERVII.

GERMANVM FVGIENS. Hoc loco quaſi ſtupuit Æneas. de Germani enim appellatione fuerat facta major invidia, unde auditoris eviditati præſcribit Venus; dicens *longam eſſe injuriam*, id eſt cauſſam: ab eo quod ſequitur, id quod præcedit; ut ſupra, *Spem vultu ſimulat*. LONGA EST INIVRIA. Longa narratio injuriæ.

LONGÆ AMBAGES. Id eſt circuitus. Hoc eſt ambages narrationis. FASTIGIA. Summæ partes ædificiorum dicuntur, ſed modo Primordia. Quia ſcit longam eſſe hiſtoriam Carthaginis, ut Saluſtius, *Sed de Carthagine ſilere melius puto, quam parum dicere.*

HVIC CONIVX SICHÆVS ERAT. Quotiens poëta aſpera invenit nomina, vel in metro non ſtantia, aut mutat ea, aut de his aliquid mutilat. Nam Sichæus, Sicharbas dictus eſt. Belus Didonis pater Methres. Carthago à Cartha ut lectum eſt, quod invenitur in hiſtoria Pœnorum, & in Livio. Sane Sichæus, SI brevis eſt per naturam: ſed hoc loco Ectaſin fecit, ea licentia quæ eſt in propriis nominibus. licet enim in quavis proprii nominis parte ſyllabæ mutare naturam: quod & in appellativis evenit, ſi tamen de propriis originem ducant, ut, *Sicanio prætenta ſino*: quia venit à Sicano rege Siciliæ. DITISSIMVS AGRI. Veteres addebant cujus rei dives.

MISERÆ. Dativus eſt, non adverbium.

CVI PATER I. D. Argumentum amoris.

OMINIBVS, vel proſperis & ſecundis auguriis, vel primariis, ut aliis verbis repetierit, *Cui pater intactam dederat*. OMINIBVS autem ſecundum Romanos locutus eſt, qui nil niſi captatis faciebant auguriis, & præcipue nuptias. Lucanus, *Contentique auſpice Bruto*. Iuvenalis, *Venit cum ſignatoribus auſpex*. TYRI. Adverbium eſt.

SCELERE ANTE ALIOS IMMANIOR OMNEIS, QVOS INTER MEDIVS VENIT FVROR. Iunge totum: nam aliter non procedit, ſi ſegreges, Quos inter medius venit furor: quia multi *Immanior* ad furorem, non ad Pygmalionem referunt, cum ipſe dicat, Licet ſimulatas, fuiſſe tamen amicitias: ſimul namque ſacrificabant: ac ſi diceret, Sceleratior Atreo & Thyeſte, vel Eteocle, & Polynice. Ordo eſt. Inter quos medios.

ILLE SICHÆVM SI, hoc loco ſecundum naturam poſuit.

DONATI.

GERMANVM FVGIENS. potuit enim quæri, qua cauſa impulſa fuerit, ut relicta patria mulier, quod difficile eſt, longinqua ſectaretur. LONGA EST INIVRIA. Hoc addit: quia incredibile fuerat tantam interveniſſe cauſam, quæ cogeret germanam dura ſectari, relinquentem eum, quem amare debebat.

SED SVMMA SEQVAR. Artificioſa narratio. Nam multa prætermiſſuram ſimulat, ut ſpe brevitatis attentius audiretur.

HVIC CONIVNX. Amoris inter conjuges honeſtas inſerit cauſas. Amabat, inquit, hominem ſecuta judicium patris, & divitem, & probum.

DITISSIMVS AGRI. Imitatur peſſima natura opulentia.

ET MAGNO MISERÆ DILECTVS AMORE. Hic gravatur factum, ut cariſſimum ſorori virum necarit.

CVI PATER. Vt contra judicium patris fecerit.

INTACTAM. Multum enim differt inter affectum virginis, & ejus quæ ſecundo nupſit.

PRIMIS. Nullis aliis, ſed ſolis.

SED REGNA TYRI. Ex quo intelligitur habuiſſe ſpem faciendi, & factum defendendi, quia rex.

IMMANIOR SCELERE. Non eſt intelligendum, quod furor medius inter Sichæum & Pygmalionem venit. Nam ſic defendi poſſet Pygmalionis factum, ſi non voluntate, ſed furore peccavit, & furens fuiſſet Sichæus, ergo pares. Quapropter ita pronunciandum: ut Sichæus fuerit innoxius, Pygmalion vero omnib. aliis ſceleratior, quos in facinus impulit furor. Ergo alii, ſi in crimina inciderunt, furor incauſa fuit aut inſania, aut animi dolor, & poſſunt habere veniam facti. Pygmalion vero aliorum comparatione ſceleratior oſtenditur: quia voluntate, non caſu, aut neceſſitate ſcelus admiſit.

ILLE. De quo nihil tale ſperabatur. *Ille*, quem nulla urgebat inopia, qui germanam viro privare, non debebat, qui affinem ſervare debuit, qui contra naturæ religionem faceret, contra judicium patris, rupto humanitatis & affinitatis vinculo, ante aras etiam, ut ſceleri ſacrilegium adderet.

VARIORVM.

PRIMISQVE IVGARAT OMINIBVS. Solebant olim omina captare in nuptiis: itaque prima omina, primas nuptias intelligit. Cic. lib. 1. de divinat. Cum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonio collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis captandi cauſa, quod fieri more veterum ſolebat. TVRNEBVS. lib. 10. cap. 11.

Impius ante aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat; securus amorum
Germanæ: factumque diu cælavit, & ægram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis; ora modis attollens pallida mirîs:
Crudelis aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit: cæcumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet;

SERVII.

IMPIVS ANTE ARAS. Probavit impium, quia ante aras. Singula pronuntiant. CLAM. Quidam ad sororem referri putant.

SECVRVS AMORVM GERMANÆ. Aut contemnens, id est negligens non curans amorem sororis. ut, *Securi pelagi atque mei*, id est contemptores. Aut certe securus erat de amore germanæ circa maritum nimio; ob quem se post mortem Sichæi interimere posse credebatur. nec enim sequitur, ut occiso Sichæo ipse statim potiretur auri, nisi etiam Dido periret. AMORES autem plurali numero ad voluptatem pertinent. ut x. Æn. *Securus amorum, Qui juvenum tibi semper erant.* Singulari etiam ad religionem.

ÆGRAM. Mœstam, anxiam.

MVLTA MALVS SIMVLANS VANA SPE LVSIT AMANTEM. quia dicebat absentem, quem constabat occisum. Atqui, hic nimia Pygmalionis ostenditur malitia, quæ etiam amantem fefellit. VANA SPE. Quia dicebat, eum reverti. LVSIT. Decepit.

IN SOMNIS. Si ab eo quod est somnium, Synæresis est: ut peculi pro peculii. Si autem à somno venit, in somnis, id est dum somnos caperet. IMAGO, τὸ εἴδωλον.

CRVDELIS ARAS. Epitheton hoc de caussa est, nam aræ pix sunt.

NVDAVIT, Indicavit. unde è contra in sexto habemus, *Et vulnera dira tegentem.* hoc est celantem. Quid enim tegeret undique truncatus? RETEXIT. Ecce hic planius quid sit *nudavit* ostendit. Et utrum ad præteritum hoc refertur, an ut quibusdam videtur, quod ipsam Didonem putabat occidere, sed incertum; nam & ideo fugam suadere visus est.

TVM CELERARE FVGAM. Celeriter abire, ut dicimus cursum celero. SVADET. Secundum naturam duæ sunt syllabæ, sed multi trisyllabum putant: quod etiam si inveniatur, solutio dicenda est: quo modo dicimus æna & ahena. Hoc autem solum *hujusmodi* verbum in Latino invenitur. RECLVDIT. Ad opinionem somni recludere videtur, ut, *Æternumque adytis effert penetralibus ignem.*

DONATI.

ANTE ARAS. occidit propter solam avaritiam. Cum rex nulla inopia urgeretur, occidit innoxium: incautum sororis virum. Ergo virtute oratoria unum admissum, quantis potest criminum generibus aggravat poëta, & partes communis loci ingressus, quam late discussit, non omissa brevitate quæ Æneæ necessaria erat, propter tot calamitates festinanti.

ANTE ARAS. Id est, diis spectantibus, quos humana cæde funestare non debuit.

CÆCVS AMORE. Vnam causam ponit à vitio naturæ profectam: sed cui alia crimina adnectuntur. Nam Salust. ait. *Avaritia fidem, probitatem, cæteraque bonas artes subvertit: pro iis superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere edocuit.* Avaritiæ ergo comes crudelitas, perfidiaque conjuncta. Non enim potest voto potiri, nisi ad id per scelus venerit. Habemus exempla apud poëtam; hic Pygmalionis. In 3. Polymnestoris. In 6. qui auro patriam prodiderat. Nihil autem in prima narrationis parte frustra positum est.

AVRI CÆCVS. à cupiditate enim impeditus non consideravit, ubi, quid, cur, & in quem faceret.

CLAM. Gravat factum. Nullus enim clam facit, nisi illicitum esse sciat. Vel *Clam*, ne si palam, innocens defendi posset. Ergo *clam*, ut lateret autor. Quis enim crederet sororis virum, innoxium, amabilem, nullis intervenientibus inimicitiis ab eo cæsum?

FACTVM CELAVIT. Duplici de causa. Prima, ne manifesta cæde ad autorem aliqua via iretur. Secunda, ne re patefacta, potiendi auri occasione privaretur.

IPSA SED IN SOMNIS. Quoniam neque suspicio in Pygmalionem duci propter affinitatem poterat, nec testis extabat, posita est imago. INHVMATI. Vnde augetur crudelitas, quod cæsum sepultura privaverit.

PALLENTIA. Vt jam illum cæsum intelligat, additur: *Crudelis aras*, hoc per verba. *Trajecta*, hoc per visum nudatur.

CÆCVMQVE DOMVS. strictim ponit, quæ supra diffusius dicta fuerant. Suadet autem fugam, quoniam neque ulcisci valet, neque apud scelleratum tuta esse potest.

VARIORVM.

SECVRVS AMORVM GERMANÆ. Pygmalionem fuisse securum dicit amorum germanæ, id est contemptorem, solutum metu, ne pro amore odium consequeretur. Scalig. Poët. lib. 4. cap. 16. Amorum hic intellige Sichæi, quibus Dido in Sichæum erat inflammata, cui maritus erat charissimus, & quem amabat ex medullis.

Anxi-

Digitized by Google

Auxiliumque viæ, veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido, sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naveis quæ forte paratæ,
Corripiunt, oneranturque auro: portantur avari
Pygmalionis opes pelago: Dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam;

SERVII.

THESAVROS. Hoc nomen, H non habet sicut Atlas, Toas, Abas, Pallas: licet in obliquis casibus inveniatur. sicut nec formosus, quia derivativum est à forma: ut à specie speciosus, ab odio odiosus, velut à genere generosus, ut à scelere sceleros us. IGNOTVM ARGENTI PONDVS ET AVRI. Aut quod ignorabat Dido; vel ad magnitudinem pertinet, id est tantum quantum nullus unquam novit.

HIS COMMOTA. Id est, Supradictis.

CONVENIVNT QVIBVS AVT ODIVM CRVDELE TYRANNI, AVT METVS ACER ERAT. Oderant læsi, Metuebant lædendi, hoc est, qui timebant ne læderentur. unde est illud in IIII. *Quos Sidonia vix urbe revelli.* quia non voluntate, sed aut odio, aut timore convenerant. ODIVM CRVDELE TYRANNI. Id est crudelis tyranni, & figura est Hypallage: nam in tyrannum, justum odium est.

PARATÆ. Id est erant: Sed sciendum quod etiam tangit historiam. Moris enim erat, ut de pecunia publica Phœnices misso à rege auro, de peregrinis frumenta coëmerent. Dido autem à Pygmalione ad hunc usum paratas naves abstulerat; quam cum fugientem à fratre missi sequerentur, aurum illa præcipitavit in mare, qua re visa, sequentes reversi sunt. licet alio ordine etiam historia ista narretur.

PORTANTVR AVARI PYGMAL. &c. Quas Pygmalion jam suas putabat, unde est in IV. *Vita virum.* Quæ enim avaro major pœna, quam pecuniam, propter quam deliquerat, perdere. Remove hoc, & falsum est, *Vita virum.*

DEVENERE LOCOS. Minus est AD. SVRGENTEM. Erigentem sc. ut, *Surgentem in cornua cervum.*

NOVÆ CARTHAGINIS. Carthago est lingua Pœnorum nova civitas, ut docet Livius.

MŒNIA QVE SOLVM FACTI DE NOMINE BYRSAM. Dido appulsa ad Libyam, cum ab Hiarba pelleretur, periit callide ut emeret tantum terræ, quantum posset corium bovis tenere. tum corium in fila propemodum sectum tetendit, occupavitque modum stadia XX. quam rem leniter tangit Virgilius. & non tegere, sed circundare. FACTI DE NOMINE. De causse qualitate significat, quia βύρσα Græce corium dicitur, dicendo ergo *circundare*, offendit corrigiam de corio factam.

DONATI.

AVXILIVMQVE VIÆ. Proposita fuga, addit facilitatem in tanta thesaurorum copia.

ODIVM. Eorum, qui nonnullis viribus potuissent resistere.

METVS. Eorum, qui aliquid crudelitatis expectarent. Ergo alii favebant Didoni, ne ille occupato auro fieret fortior: alii propter metum, quibus ferebat occasio, ut carerent sæviss imi hominis dominatione. PARATÆ. Si enim aliquid innovassent, in navigiis data esset aperta suspicio.

ONERANTQVE AVRO. Aurum omne & argentum jusserat tolli Sichæus: Sed illi, quia major navium copia ad omne tollendum opus fuisset, id tulerunt quod naves capere possent. Ergo *auro*, quod pretiosius est, & non argento. *Onerant*, ut plus etiam, quam naves ferre possent, impositum esse videatur. Quanta ergo fuit thesaurorum copia, cum relicto argento, ne totum quidem aurum naves ferre possent?

AVRI PYGMALIONIS. Omne illuc tendit, ut probetur quod dictum est. Sed quo modo Pygmalionis? Quia illas suas futuras animo conceperat, propter quod sibi ereptas, inique ferret.

DVX FOEMINA. Ad insultationem Pygmalionis dictum, ut ea duce fœmina perdiderit, quæ assecuturum se putabat.

DEVENERE LOCOS. Ordina sic; *Devenere locos, mercatique solum ubi nunc ingentia cernes mœnia.* Nam ædificium instituri non potuit, nisi prius emto solo.

VARIORVM.

THESAVROS. IGNOTVM AVRI. Etymologia. θησαυρὸς ἀπὸ τοῦ ἄνω ῥεῖν. HART.

FOEMINA FACTI. Proverb. *Mulier imperator.* HARTVNG.

FACTI DE NOMINE BYRSAM. Conjunxit Virgilius hæc duo nomina, Carthaginem & Byrsam, ut res vicinas. Βύρσα enim Græce corium, Carthago à cartha deduci videtur, utrobique vocabulo ex taurino tergo derivato: postea tamen diversa significata accepere. Byrsa enim, teste Strabone lib. 17. Carthaginis arx est, ut Athenis Acropolis, Thebis Cadmeia. Cartha go autem universa urbs est, quæ à Stephano & πασῶν πόλις, & Cadmeia & Onussa dicitur NANNIVS.

Tan-

Taurino quantum poſſent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut veniſtis ab oriſt
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suſpirans, imoque trahens à pectore vocem:
O dea, ſi prima repetens ab origine, pergam,
Et vacet annales noſtrorum audire laborum:
Ante diem clauſo componet Veſper Olympo.

SERVII.

TERGO. Pro tergore.

SED VOS QVI TANDEM? Vacat hoc loco *tandem*. Velut ante videtur expletiva conjunctio; ut eſt, *Et quo ſub cælo tandem*. alii *tandem* pro tamen accipiunt. QVOVE TENETIS ITER. Naſonis interrogatio, qui eſtis? unde? vel quo *itur*? Sicut ipſe in VIII. licet mutato ordine, *Quo tenditis inquit? Qui genus? unde domo?*

IMOQVE TRAHENS A PECTORE VOCEM. Deeſt dixit. Quoties longe reſpondet, Parentheſis eſt. quoties nuſquam, Eclipſis eſt, ut hoc loco.

O DEA. Perſeverat in opinione ſua: ita tamen ut & illius orationi aliquando concedat. Nam paulo poſt ait, *Si veſtras forte per aures Troja nomen iit.* Aut certe illud eſt quod ſuperius dixerat, *An nympharum ſanguinis una.* quæ non omnia ſciunt: nam & moriuntur ſecundum Ariſtotelem, ut Fauni, Paneſque. AB ORIGINE. A raptu Helenæ. PERGAM. Perſeverem, hoc eſt univerſa dicam.

ANNALES. Inter hiſtoriam & annales hoc intereſt; *Hiſtoria* eſt eorum temporum quæ vel videmus, vel videre potuimus, dicta ἀπὸ τοῦ ἱστῆσθαι, id eſt, videre. *Annales* vero ſunt eorum annorum, quos ætas noſtra non novit, unde Livius ex annalibus & hiſtoria conflat. Sed confunduntur licenter, ut hoc loco pro hiſtoria dixit annales. Ita autem annales conficiebantur, tabulam dealbatam quotannis Pontifex Maximus habuit, in qua præſcriptis Conſulum nominibus & aliorum magiſtratuum digna memoratu notare conſueverat, domi militiæque terra marique geſta per ſingulos dies. Cujus diligentiæ annuos commentarios in octoginta libros veteres retulerunt; eoſque à Pontificibus Maximis, à quibus fiebant, Annales maximos appellarunt; unde quidam ideo dictum ab Ænea annales ajunt, quod & ipſe religioſus fit, & à Poëta tum Pontifex inducatur.

CLAVSO. More poëtico, qui dicunt cœlum per noctem claudi, per diem aperiri. unde eſt, *Porta tonat cæli. & Conſidunt tectis bipatentibus.* COMPONET. Finiet. ut, *Oblato gaudens componi fœdere bellum.* Et, *Non noſtrum inter vos tantas componere lites:* Alibi pro diſponere, *Nec componere opes notant:* Alibi pro conjungere, ut, *Componens manibuſque manus*: Alibi pro comparare: ut, *Sic parvis componere magna ſolebam.* Alibi pro fundare: ut, *Nunc placida compoſtus pace quieſcit.* VESPER. Proprie eſt ſtella. cum autem veſperi dicimus, adverbium temporis eſt. Modo ſane utrumvis accipe. Sciendum tamen eſt quod omnia nomina, quæ de Græcis in os exeunt & ad nos tranſeunt, apud nos aut in VS tantum exeunt, ut Delos Delus: aut in ER, ut ἀγρὸς ager: aut in utrumque, ut Evandros Evandrus, Evander.

DONATI.

TAVRINO QVANTVM. Alii dicunt pecuniam tunc ex corio bubulo fuiſſe, & pecuniam dictam quod ex pecore originem duceret: tantumque fuiſſe in precio loci, quantum bovis corium conficere potuiſſet. Alii fraudem emptoris ponunt, qui tantum mercatus ſit, quantum corio bovis poſſit circundari. At venditor nihil tale ſuſpicans, arbitratus eſt tantum dediſſe, quantum integrum corium poſſet occupare. Emptores vero in tenuem corrigiam illud ſecantes, pluſquam deberent occupantes, ſed fabuloſa ſunt omnia. nam ſi attendatur magnitudo urbis, & quanta à Vergilio deſcribatur, non poterat niſi latioribus locis condi: licet poëta hoc credibile faciat dicendo, facti de nomine Byrſa: quod & lingua græca, unde fuit Dido, & punica, id eſt, ipſius regionis, in qua res eſt geſta, corium ſignificat.

SED VOS. Mira brevitas interrogantis, nec fraude caret. Nam conatur oſtendere, ſe non eſſe deam, ſed non fallit Æneam. Nam cum magna animi laceratione reſpondet.

O DEA. Duo dicit impedire. Vnum, quia non vacat. Alterum, quia brevitas temporis narrationem expleri non patitur. Properat redire ad ſuos, à quibus in locis deſertis noctu ſeparati non debuit. Benevolam autem facit & honorificam, cum *deam* appellat: & attentam quum multitudinem calamitatum ſuarum proponit: & non tamen omnes ſe dicturum. Reſpondet ad omnia, ſed non ordine. Primo enim reſpondet ſecundæ: *Quibus aut veniſtis ab oris.* Et quamvis narratione totius diei non poſſe expleri calamitates dixerit, tamen brevitate miranda, labores omnium concluſit annorum. Nam dicendo: *nos Troja antiqua*, primam temporis partem poſuit. Dum autem *diverſa per æquora vectos.* mediam: & *, forte ſua Lybicis*, ponit poſtremam, & ſimul oſtendit, quod violentia fluctuum illuc appulerit. & quia cum dea putabat ſe loqui, commendat perſonam ſuam dicendo, *Raptos qui ex hoſte penates*, &c.

VARIORVM.

ANTE DIEM CLAVSO COMPONET VESPER, &c. De die tanquam mortuo locutus eſt; nam mortui dicuntur componi. Horat. Sat. 9. lib. 1. *Omnes compoſui felices, nunc ego reſto.* Et noſter de Antenore, *nunc placida compoſtus pace quieſcit.* TVRNEBVS. lib. 10. cap. 11.

Nos

Digitized by Google

Nos Troja antiqua (si vestras forte per aures
Troja nomen iit) diversa per æquora vectos,
Forte sua Libycis tempestas appulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste penates
Classe veho mecum, fama super æthera notus.
Italiam quæro patriam, & genus ab Iove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor;

SERVII.

TROIA ANTIQVA. Nobili, venerabili. more suo alibi. *Terra antiqua*, id est nobilis: aut certe cara, & hoc ideo, quia dixit, *quibus aut venistis ab oris*. SI VESTRAS FORTE PER A. Cum apud Deam sciat se loqui, cur ait, *Si vestras per aures*: & FORTE hic, aliqua ratione.

FORTE SVA. Casu suo, id est quo solet. FORTE autem nomen est, à nominativo FORS, ut Terentius, *Fors fuat pol*, ipse alibi: *Quoniam fors omnia versat*. LIBYCIS. Iam scivit, audivit enim, Sed fines libyci. APPVLIT ORIS. Figura supra dicta.

SVM PIVS ÆNEAS. Non est hoc loco arrogantia, sed indicium. Nam scientibus aliquid de se dicere, arrogantiæ est: ignotis, indicium. Aut certe heroum secutus est morem, quibus quam mentiri turpe fuerat, tam vera reticere. Denique Vlysses in Homero ait suam famam usque ad cœlum venisse: unde & iste, *Fama super æthera notus*. Aut certe vetuste pietatem pro religione posuit. Salust. in Catil. *Verum illi delubra Deum pietate, domus suas gloria decorabant*. Plautus in Pseudolo, *Non potest pietate obsisti, seve ut res sunt cætera, Deos quidem quos maxime est æquum metuere, eos minime facit*. Sane *pius* potest esse & purus, & innocens, & omni carens scelere. Piare enim antiqui purgare dicebant; inde etiam piamina, quibus expurgant homines, & qui purgati non sunt impii. RAPTOS QVI EX HOST. P. Hoc est sum pius, Optima autem elocutio est: plusque significat de pluralitate ad singularitatem transire: ut venor multis canibus, & multo cane, ut Horatius, *Aut trudit hinc acru & hinc multo cane apros in obstantes plagas*. Sane de diis penatibus licet varias opiniones secutus sit Virgilius, omnes tamen diversis locis complexus est. Nam alii, ut Nigidius & Labeo, Deos penates Æneæ Neptunum & Apollinem tradunt, quorum mentio fit, *Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo*. Varro Deos Penates quædam figilla lignea, vel marmorea ab Æneæ in Italiam dicit esse advecta, cujus rei Virgilius meminit. *Effigies sacra divum, Phrygiique Penates, Quos mecum à Troja mediisque ex ignibus Vrbis Extuleram*. Idem Varro hos deos Dardanum ex Samo Tracia in Phrygiam, de Phrygia Æneam in Italiam memorat portavisse. Alii autem ut Caïlius Hemina dicunt deos Penates ex Samo Tracia appellatos, θεοὺς μεγάλους, θεοὺς δυναμέις, θεοὺς χρηστούς. Quorum diversis in locis ita meminit, *Natoque penatibus & magnis Dis*: hoc est θεοῖς μεγάλοις. Et iterum, *Junonis magnæ primum domumque potentem*, τὴν δυναμέιν. Et *bona Iuno*, τὴν χρηστὴν. Ecce ergo diversis locis omnia tria complexus, quæ omnia locis suis dicentur.

ITALIAM QVÆRO. Hoc loco distinguendum est: nam si ad hoc junxeris PATRIAM, non procedit. Patria enim civitas in provincia esse potest: non tamen ut ipsa provincia patria sit. licet in Sallustio legitur, *Hispaniam sibi antiquam patriam esse*: sed illic ad laudem pertinet, non ad veritatem. Tria ergo dicit, Provinciam quæro, hoc est Italiam: patriam hoc est Corinthum Tusciæ civitatem, unde Dardanus fuit: alibi de ipsa Italia Æneas, *Hic domus, hæc patria est*. vel sic distinguitur, *Italiam quæro patriam & genus ab Iove summo*; ut mihi sit Italia patria, Iovis genus efficit propter Dardanum, id est genus ab Iove: Ideo quia ex Electra & Iove Dardanus Iasiusque nati sunt. Dardanus autem author est Trojæ. Bene ad tria interrogata respondet; qui esset, unde venisset, quo tenderet.

PHRYGIVM ÆQVOR. Id est Hellespontum. CONSCENDI. Bene conscendi secundum physicos, qui dicunt terram inferiorem esse aqua, quia omne quod continetur, supra illud est quod continet.

DONATI.

FAMA. Medie posuit: nec dixit, qua fama. Nam & multi mala fama nori sunt: sed qua fama intelligat, ponit; quum se religione in deos fama super æthera notum dicit. Cum enim laboribus meis essem notus toti orbi, fama nominis mei, sine fine decurrens, ad cœlum venit.

ITALIAM QVÆRO. ad id, *Quove tenetis iter?* & ornaturus genus adjit, quod non quæsitum fuerat.

ET GENVS AB IOVE SVMMO & MATRE DEA. Libenter auditur, quod gratias agat matri, quasi absenti:

VARIORVM.

TROIÆ NOMEN IIT. Notat I. C. Scaliger lib. 4. cap. 16. verbum *iit* & *it*, mirum quantum placuisse Virgilio: quemadmodum & Conjunctionem *ut*. Exempla ibi videas. TAVBMAN.

DIVERSA PER ÆQVORA VECTOS. Movet commiserationem ex perpetuitate diversorum laborum. NASCIMBEN.

SVM PIVS ÆNEAS. Non temere suas laudes effudit: est enim & pietas & fortitudo. *Ex hoste rapuisse* virtutis est: *vehere*, constantiæ: *classe*, prudentiæ militaris. Putidi vero Grammatici, cum accusant Virgilium illius laudis; *Fama super æthera notus*: damnare prius Homerum debuere: τοῦ μὲν καλοῦ ἄρχειν ἴσον. TAVBMAN.

Digitized by Google

Matre dea monſtrante viam, data fata ſecutus:
Vix ſeptem convulſæ undis, Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro;
Europa atque Aſia pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus, medio ſic interfata dolore eſt:
Quiſquis es, haud (credo) invisus cœleſtibus, auras

SERVII.

MATRE DEA MONSTRANTE VIAM. Hoc loco per tranſitum tangit hiſtoriam, quam per legem artis poëticæ aperte non poteſt ponere. Nam Varro in ſecundo rerum divinarum dicit, *Ex quo de Troia eſt egreſſus Æneas, Veneris enim per diem quotidie ſtellam vidiſſe, donec ad agrum Laurentum veniret, in quo eam non vidit ulterius: qua re cognovit terras eſſe fatales.* Vnde Virgilius hoc loco, *Matre dea monſtrante viam.* Et, *Eripe nate fugam*; Et, *Nuſquam abero & tutum patrio te limine ſiſtam*: Et, *Deſcendo ac ducente deo*: Et, *Iamque jugis ſumma ſurgebat lucifer Idæ.* quam ſtellam Veneris eſſe ipſe Virgilius latenter oſtendit. *Qualis ubi Oceani perfuſus Lucifer unda, Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignes.* Quod autem diximus eum poëtica arte prohiberi, ne aperte ponat hiſtoriam certum eſt. Lucanus namque ideo in numero poëtarum eſſe non meruit, quia videtur hiſtoriam compoſuiſſe, non poëma. DATA FATA SECVTVS. Scilicet à Iove.

CONVVLSÆ. Aut convulſæ undis, EVROQVE. Aut convulſæque undis Euroque. Convulſæ autem ideo quia habes ſupra, *Laxis laterum compagibus.*

IGNOTVS. Deeſt, QVASI. Nam contrarium eſt quod dixit, *Fama ſuper æthera notus.* Facit autem hoc frequenter Virgilius, ut hanc particulam ſubtrahat: ut, *Medias inter cædes exultat Amazon*, quaſi Amazon. nam Volſca fuit. PERAGRO. PER habet accentum. nam A longa eſt, ſed non ſolida poſitione. muta enim & liquida quoties ponuntur, metrum levant, non accentum.

EVROPA ATQVE ASIA PVLSVS. Aut orbem in tres partes diviſit, & abſolutum eſt, quia in Africa poſitus, quæ orbis pars tertia eſt. aut ſi Europam tantum & Aſiam intelligamus, ut Africa in Europa ſit. Invidioſe locutus eſt; ut ſupra Venus, *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.* quaſi cum indignatione dicat, per Trojam Aſia careo: per Italiam Europa. Denique non paſſa Venus, ejus interrupit querelas. Sane Europa Agenoris filia, à qua pars orbis nominata eſt.

DOLORE EST. Aut narrantis Æneæ, aut certe ſuo dolore. Æquum enim eſt malis filii etiam ipſam moveri.

QVISQVIS ES. Pleraque per conceſſionem ſic tradit poëta, ut augmentum faciat: ſicut hoc loco. *Audierat Venus, Sum pius Æneas, fama ſuper æthera notus* dicit tamen QVISQVIS ES: hoc eſt etiamſi hæc in te non ſint, hinc tamen conſtat te eſſe felicem, quod veniſti Carthaginem. Item in ſecundo, *Quiſquis es, amiſſos hinc jam obliviſcere Graios*: hoc eſt qualibet ratione contra nos bella ſuſceperis. HAVD CREDO INVISVS CORI ESTIBVS. Liptotes figura per contrarium ſignificans, id eſt credo te eſſe cariſſimum ſuperis: ut alibi, *Munera nec ſperno ſupra, Mihi miſſa capeſſere fas eſt.* CÆLESTIBVS * ſecundum Pythagoram & Platonem dixit, qui confirmant vivos eſſe ſuperis charos, mortuos vero inferis. Vnde & Virgilius de Pallante, *Et nil jam cœleſtibus ullis Debentem.* Item contra, *Vos ô mihi manes Eſte boni, quoniam ſuperis averſa voluntas.*

DONATI.

DATA FATA. Ergo non voluntario à patria diſceſſerat. Sic præteritum ſtrictim tangit, & in præſenti immoratur, ut majorem moveat miſericordiam.

BIS DENIS. Oſtendit magnum numerum. Sunt autem, ſi dolentis animum excutere volumus, ſeparatim ſingula cogitanda.

VIX. Oſtendit quanta difficultate evaſerit.

IGNOTVS. Summa in humanis miſeria, in alienis terris nullius habere notitiam; angetur etiam ſi ſit egens. Nam ſi non egeret, non eſſet cujuſquam ei notitia neceſſaria. Ad hæc duo mala, ignotus & egens: additur tertium, ſolitudo, ut nihil ad victum ſuppeteret, nec inveniretur qui daret.

EVROPA ATQVE ASIA. Tacuit de Africa, quia in ipſa erat. Venus autem ſermonem interrupit, vel quia norat cuncta, vel quia non libenter audiebat, vel quia maturandum, quoniam ante noctem via monſtranda erat.

QVISQVIS ES. Adhuc veluti cum ignoto loquitur. HAVD. Equidem oportet te diis charum eſſe, quoniam Carthaginem veneris. Hæc verba omnium ſpondebant effectum, de quibus conqueſtus erat. Nam & noticiam ſui & celebritatem & humanitatem pollicetur.

VARIORVM.

DATA FATA SECVTVS. Ad refellendum patriæ proditionis ſuſpicionem: quod non ſponte, ſed diis ita volentibus patria ceſſerit. Huic etiam ſuſpicioni ex ſua perſona Maro ſtatim ab initio Æneidos occurrit, per illud, *fato profugus.* NASCIMBAN.

NEC PLVRA QVERENTEM PASSA. Quatuor de cauſſis diutius conqueri Æneam Venus non ſinit. Quia noverat omnia, quæ erant illi moleſta: quia commotis auditorum animis oratoria in conqueſtione immorari non oportet: quia mater erat, & conſulendum erat filii dolori & calamitati. REGVL.

SIC INTERFATA DOLORE EST. Hujus verbi ſtructura, meruit à peritioribus etiam non negligi. Non ſolum enim, hoc verbum, Accuſandi caſui junxit Livius lib. 36. hac ſententia, *Dicere exorſos Conſul interfatus*: ſed & Plin. epiſt. 13. *Et quem interfari nefas eſſet*, hoc eſt, interpellare & interrumpere loquentem. GERMAN.

Vitales

Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſemque relatam
Nuntio, & in tutum verſis Aquilonibus actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Aſpice bis ſenos lætantes agmine cycnos,

SERVII.

AVRAS VITALES CARPIS, quibus vivimus. Nil eſt enim aliud vita quam reciprocus ſpiritus: unde & Iupiter, quo conſtant omnia, ζεὺς vocatur, ἀπὸ τοῦ ζῆν, id eſt vita. CARPIS. Accipis modo. ut, *Et placidam carpebant membra quietem.* TYRIAM. Carthaginem à Colonis. ADVENERIS VRBEM. Hyſterologia, hoc eſt ad urbem veneris. PERGE MODO. Tantummodo: hoc eſt, hæc tibi ſola ſit cura: nam liberatæ ſunt naves.

PERGE. Imperativus modus, ut, *Per cineres Amaryllidis oras.*

REDVCES. Reduces proprie dicuntur, qui pericula evadunt: ſicut infra, *Vt reduces illi ludunt*: ſcilicet poſt periculum inlatum ab aquila.

VERSIS AQVILONIBVS. Aut ſpeciem pro genere poſuit, hoc eſt mutatis ventis; aut quia poſtquam ad Africam iter verterunt; adverſus ante Aquilo, cœpit eſſe proſperior.

NI FRVSTRA AVGVRIVM VANI DOCVERE PARENTES. Hoc ad confirmandum errorem Æneæ dixiſſe crederetur, & eſt argumentum ad fallaciam, ne intelligat Deam. Quod autem dicit VANI PARENTES, aut hypallage eſt, id eſt vanum augurium: ut, *Dare claſſibus auſtros*, & *Ibant obſcuri ſola ſub nocte*; pro, ipſi ſoli per obſcuram noctem. Aut certe vani parentes, qui res falſas & inanes docent. Et per hoc plerunque decipere oſtendit auguria. Multi volunt ad nimium hoc amorem parentum referri; qui teneritudine *affectus*, etiam ſuperflua liberos docent. Quidam *vani*, mendaces tradunt. Salluſt. in Iugurtha, *Ego quidem vellem & hæc quæ ſcribo, & illa quæ antea in Senatu quæſtus ſum, vana forent potius, quam miſeria mea fidem verbis faceret.* Terentius in Phormione, ubi adoleſcens Lenonem mendacii arguit, *Non te pudet vanitatis?*

BIS SENOS CYCNOS. Cycnos navibus comparat, aquilam tempeſtati. In auguriis autem conſideranda ſunt non ſolum aves, ſed etiam volatus, ut in præpetibus: & cantus, ut in oſcinibus: quia nec omnes, nec omnibus dant auguria. ut columbæ non niſi regibus dant; quia nunquam ſingulæ volant, ſicut rex nunquam ſolus incedit. Vnde eſt in ſexto, *Maternas agnovit aves*, per tranſitum oſtendit regis augurium. Item cycni nullis dant, niſi nautis: ſicut lectum eſt in ἱστοροῦσι, *Cycnus in auguriis nautis gratiſſimus augur. Hunc optant ſemper quia nunquam mergitur undis.* Cygnos tamen habere divinationem etiam Cic. in Tuſculan. lib. 1. docet. Vt Cygni qui non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quod ab eo divinationem habere videantur. LÆTANTES. poſt periculum. AGMINE. Volatu, impetu. Agmen autem apud Virgilium, cujuſlibet rei impetus: ut, *Illi agmine certo.* Et, *Vocat agmina ſæva ſororum.*

DONATI.

PERGE. Hortatur ne redeat ad ſuos, ut propoſuerat, ſed eat Carthaginem.

NAMQVE TIBI. Demit ſollicitudinem de ſociis, ſalutem illorum augurio nuncians.

NI FRVSTRA, &c. ordina ſic: ni vani fuere parentes, id eſt, majores noſtri, & fruſtra nos docuerunt.

BIS SENOS. Numero navium coæquantur, quas Æneas putabat oppreſſas.

VARIORVM.

ASPICE BIS SENOS, &c. Confirmatio ab augurio præſenti. Apud veteres tantum auguriis tributum fuit, ut de iis diſciplinam peculiarem fecerint, redegerintque in artem & augurum collegium inſtituerint. Dividebant autem Manticen in tria genera, εἰς ἐνθουσιασμὸν, ἀφαιρεσιασμὸν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ὀνειράτων μαντικὸν: quibus additur & igniſpicium, cujus inventor extitit Amphiaraus, ut auſpiciorum Tireſias Thebanus. Cæterum augurium ex avibus rationem, quorum hic fit mentio, invenit Caras quidam; unde à quibuſdam Carria dicuntur. μαντικὴν δὲ ἀπὸ τῶν ὀνειράτων, referunt ad Amphyctyonem. Auſpicium, Delphum quendam invenille produnt. In auguriis, aliæ aves inauſpicatæ credebantur, aliæ auſpicatæ. Inter inauſpicatas præcipuæ habebantur, corvus lævus, cornix, bubo. Inter auſpicatas præcipuus habebatur noctuæ volatus, γλαυκὸς ἴπτασθαι). Gruum in mediterranea, fuga: olorum cantus & volatus. Eſt autem immortale odium aquilæ cum cygnis, & bellum perpetuum. quare erudite inde poëta ducit augurium. In auguriis & numeri ratio habebatur; ut par, abſolutus; maxime vero duodenarius haberetur. A Chaldæis hæc ars ad Græcos profecta eſt omnium primum: apud quos in ea claruerunt, Mopſus, Calchas & Amphiaraus. A Græcis ad Hetruſcos demigravit; ac poſtremo ad Latinum nomen. Apud Romanos longe omnium augurum clariſſimus fuit Actius Navius; à quo auguriorum & auſpiciorum ſuperſtitio in tantum firmata fuit, tantaque authoritas ex deſciſſa cultro tonſorio cote ei habita, ut nihil publice forisve actum ſit, niſi conſultis avibus, hoc eſt auſpicato fieret. HORTENSIVS.

Digitized by Google

Ætheria quos lapſa plaga Iovis ales aperto
Turbabat cælo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Vt reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere:
Haud aliter puppeſque tuæ, pubeſque tuorum,
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, & qua te ducit via dirige greſſum.

SERVII.

ÆTHEREA. Æther altior eſt aëre, vicinus cælo: ἀπὸ τοῦ αἴθειν, id eſt ardere. IOVIS A. Aquila quæ in tutela Iovis eſt: quia dicitur dimicanti ei contra Gigantes fulmina miniſtraſſe: quod ideo fingitur, quia per naturam nimii eſt caloris; adeo ut etiam ova quibus ſuperſidit, poſſit coquere, niſi admovear Actiten lapidem frigidiſſimum, ut teſtatur Lucanus. *Fata tepefacta ſub alite ſaxa.* Aut quia nec aquila, nec laurus dicitur fulminari. ideo Iovis ales aquila; Iovis coronam lauream accepimus, & qui triumphant lauro coronantur. Sane aliter proprie dicuntur aves, quæ volatu auſpicia faciunt, Buteo, Sanqualis, Immuſculus, Aquila, Vulturius. Sane de aquila eſt & alia fabula. apud Græcos legitur puerum quendam terra editum admodum pulchrum membris omnibus fuiſſe, qui ἀετὸς ſit vocatus, hic cum Iupiter propter patrem Saturnum qui ſuos filios devorabat in Creta inſula, in Idæo antro nutriretur; primo in obſequium Iovis ſe dedit, poſt vero cum adoleviſſet Iupiter & patrem regno pepuliſſet, Iuno permota forma pueri, velut pellicatus dolore: eum in avem vertit, quæ ab ipſo ἀετὸς Græce dicitur, à nobis Aquila, propter aquilum colorem, qui ater eſt; quam avem Iupiter ſibi inhærere præcepit & fulmina geſtare: per hanc etiam Ganymedes cum amaretur à Iove dicitur raptus, quos Iuppiter inter ſydera collocavit. Et quia aquilæ hæc eſt natura, ut Solem recto lumine ſpectet, ſignum quoque aquilæ, quod in cælo eſt, orientem ſemper Solem videtur adtendere. Alii dicunt ab hac avi Iovem raptum & ad latebras Creteuſes perlatum, cum à Saturno ubique quæreretur. Ipſum etiam Iovi, cum adverſus Titanas bellum gereret, obvolaſſe in augurium, ac ſtatim victoriam conſecutum, & ideo inter ſydera collocatam.

ORDINE. Nonnulli pro ſerie accipiunt. Nam ET COETV CINXERE POLVM, ad ordinem retuliſſe, quamvis quidam quærant, quomodo ordine, cum mox, cœtu, dicat

CAPERE. Eligere: ut, *Ante locum capies oculis.* DESPECTARE. Id eſt electas jam intentius deſpicere.

STRIDENTIBVS ALIS. Signum augurii eſt.

COETV. Dicit Plinius Secundus in naturali hiſtoria, omnes aves colli longioris, aut recto ordine volare, ut pondus capitis præcedentis cauda ſuſtineat: unde & prima plerumque deficiens, relicto loco incipit eſſe poſtrema: aut in cœtu ut ſe omnes invicem portent. neque enim hujuſmodi aves * ſemel ad inferiora deſcendunt, ſed paulatim per reflexos in gyrum volatus. Hoc autem volatu imitantur literas quaſdam: unde Lucanus. *Et turbata perit diſperſis littera pennis.* CANTVSQVE DEDERE. Alluſit ad nauras. multi tamen aſſerunt cygnos inter augurales aves non inveniri, neque auguralibus commentariis eorum nomen illatum. Sed in libris reconditis lectum eſſe, poſſe quamlibet avem auſpicium atteſtari, maxime quia non poſcatur. Hoc enim intereſt inter augurium & auſpicium, quod augurium & petitur & certis avibus oſtenditur; auſpicium quælibet avi demonſtratur & non petitur: Quod ipſum tamen ſpecies augurii eſt. Sed Virgilius amat ſecretiora dicere, nam totum nomen augurum executus eſt proprietate verborum. Alites enim oſtendit eum ait, *ſtridentibus alis*: Oſcines cum dicit, *Et cœtu cinxere polum cantuſque dedere.* Hoc idem & de columbis fecit: Nam & hæ inter augurales aves dicuntur non inveniri, & tamen ex his augurium & poſtulari facit & oſtendit, ut, *Eſte duces o ſi qua via eſt; curſumque per aëras Dirigite in lucos.*

PVBESQVE TVÆ PVBESQVE TVORVM. Tropus ſynecdoche, à parte totum ſignificat. ut Terentius, *O lepidum caput, id eſt lepidus homo.* Pubes autem flos juventutis.

OSTIA. Proprie dicuntur exitus fluviorum: ſed modo abuſus eſt: quia plerunque oſtia ipſa pro portu ſunt.

PERGE MODO. Exportatum ad facilitatem rei ducit. VIA. pro hæc via & videtur demonſtrare.

DONATI.

ÆTHEREA QVOS. Vt cygni poſt perturbationem, illatam ab aquila, liberati, ſuo ordine læti volantes, terram captam petunt: ſic tui à tempeſtate erepti, tuti ſunt.

ET QVA TE VIA. Ne ille diceret, non novi iter.

VARIORVM.

APERTO COELO. Id eſt ſereno. nam augurio vitium additur, ſi tonet tantum; vitium & calamitas, ſi tonet, grandinet & fulminet ſimul, teſte DONAT. ad Terent.

AVT CAPERE, AVT CAPTAS, &c. *Capere* eſt deſignare, non prorſus prendere, quum adhuc deſpiciant captas: nam ſi jam deſcendiſſent & terras cepiſſent, qui deſpicerent? Atque hoc etiam verbum videtur augurale fuiſſe, quum Livius lib. 1. dicat, *proſpecta ex arce, agrumque capto* PANTAN.

Dixit:

Digitized by Google

Dixit: & avertens roſea cervice refulſit;
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere: pedes veſtis defluxit ad imos,
Et vera inceſſu patuit dea. Ille, ubi matrem
Agnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:
Quid natum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus! cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire, & reddere voces!
Talibus incuſat, greſſumque ad mœnia tendit.

SERVII.

AVERTENS. SE ſubaudi, hoc eſt cum averteretur: ut, *Tum proram avertit.* ROSEA. Id eſt pulchra.

AMBROSIÆQVE COMÆ. Aut ambroſia, unguento deorum oblitæ, divinum odorem ſpiravere: & eſt hypallage, ut ſit divinæ comæ ambroſiæ odore ſpiravere; aut certe abuſive dixit, divinæ comæ.

SPIRAVERE. Exhalavere. VESTIS DEFLVXIT. Quia dixit ſupra, *Sinus collecta fluenteis.*

INCESSV. Hoc verbum apud Virgil. ſæpe pro honore ponitur; ut, *Aſt ego quæ divum incedo regina.* & *Forma pulcherrima Dido inceſſit.* VERA. Bene vera, de qua ante dubitabatur. MATREM AGNOVIT. Nunc matrem cognoſcit: Nam deam eſſe ſuperius dixerat.

FVGIENTEM. Celeriter abſcedentem. ut alibi, *Ad terram ſugit.* VOCE. pro oratione.

QVID TOTIENS. Sæpe: & aut τὸ συνηθὲς intelligimus ſæpe eum eſſe deluſum. aut certe ſecundum ipſum Virgilium, qui ait in ſecundo; *Cum mihi ſe non ante oculis tam clara videndam Obtulit.* Multi tamen volunt in hoc ipſo loco ſæpe eum eſſe deceptum: ut in habitu, quia virginem, quia venatricem, quia Tyriam, in interrogatione, in reſponſione, in auguriis, vel totiens crudelis, quotiens fallis & diſſimulas. TV QVOQVE. Sicut Iuno, cæterique dei, qui Trojanis inimici, quos & in ſecundo libro oſtendit; ubi ait, *Inimicaque Troiæ Numina magna deum.*

CVR DEXTRÆ IVNGERE DEXTRAM. Majorum enim hæc fuerat ſalutatio: cujus rei τὸ αἴτιον, id eſt cauſſam Varro, Callimachum ſecutus, expoſuit: aſſerens omnem eorum honorem dexteratum conſtitiſſe virtute: ob quam rem, hac ſe venerabantur corporis parte.

VERAS AVDIRE ET REDDERE VOCES? Ideo quia virginem ſe dixerat. Sunt multæ reciprocæ elocutiones: ut hoc loco. ſunt multæ unius partis utrique ſufficientes: ut, tenemur amicitiis: ridiculum enim eſt ſi addas, mutuis: cum AMICITIIS utrumque ſignificet, ſicut Fronto teſtatur. Item ſunt elocutiones, quarum una pars plena eſt: quæ ſi convertantur, habent aliquid ſuperfluum: ut in Saluſtio, *In tugurio mulieris ancillæ.* bene addidit ancillæ. At ſi dicas, in tugurio ancillæ mulieris: erit ſuperfluum MVLIERIS. Ancilla enim & conditionem oſtendit, & ſexum. Item, *Res erat præteritis mota ſolis.* hoc ſufficerat, male ergo addidit: *Ignorabatur à cæteris.* Quod ſi convertas, nil eſſe ſuperfluum invenitur.

TALIBVS INCVSAT. Redarguit. Incuſare proprie eſt ſuperiorem arguere: ut in Terentio patet ad filium, *Quid me incuſas Clitipho?* Accuſare vero, vel parem vel inferiorem: ut in eodem ad maritum uxor, *Me miſeram, quæ nunc quam ob cauſſam accuſer neſcio.* Et hoc proprietatis eſt: licet uſus male iſta corrumpat. Sciendum tamen eſt Terentium, propter ſolam proprietatem omnibus comicis eſſe præpoſitum: quibus eſt, quantum ad cætera ſpectat, inferior.

DONATI.

ET VERA INCESSV PATVIT D. Completis quæ voluit, dimiſit lætum & inſtructum, & plurimis ſignis ſe manifeſtavit, & ſplendore, & odore, & defluxu veſtis.

AMBROSIAQVE COMÆ. Sic ejus comæ ſe effuderant, ut putarentur Ambroſia: qua mulieres in unguentis ad nitorem perfruuntur.

VOCE. Quando gradiendo vel currendo non potuit.

QVID? Incuſatio non contumelioſa, ſed ex affectu & religione procedens: Ergo mater nomen tuum confiteri noluiſti, & quaſi aliena locuta mecum maternis verbis, miſerias meas non levaſti, nec ſemel hoc feciſti, ſed ſæpe. Conſtat enim inter ipſos multa & varia fuiſſe colloquia, in quibus ille vultu, habitu, & colloquio matris, falſus eſt. Debuit autem incuſatio ad abeuntem non eſſe longior, quam ut celeriter ad fugientis aures pervenire poſſet.

VARIORVM.

DIVINVM ODOREM. Ut pleraque alia in poëtis, è veterum de diis opinione explicandum eſt, quos credebant ſuaviſſimum odorem ſpirare. Ovid. Faſt. *Manſit odor: poſſes ſcire, fuiſſe deam.* TVRN. l. 30. c. 39.

ET VERA INCESSV PATVIT DEA. Quare Virgilius dixerit, Venerem veram inceſſu paruiſſe Deam, non omnibus notum eſt. Antiquiſſima quæque deorum ſimulachra, quod obſervarunt viri magni, erant τὰς πόδας συμβεβηκότα. Ditique ipſi non gradiuntur, ſed fluunt: ut docet Calaſiris ſacrorum Ægyptiorum Antiſtes apud Heliodorum lib iij. Ex hac doctrina hauſit Virgilius, qui Deam agnoſci facit τῷ βαδίσματι, inceſſu, ὁμοίως ἀποῤῥεούσης πως τοῦ σώματος τὸ σχῆμα, ὡς ἀληθῶς ἐφίλει. PATITVR.

At Venus obſcuro gradientes aëre ſepſit;
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Molirive moram, aut veniendi poſcere cauſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas: ubi templum illi, centumque Sabæo
Thure calent aræ, ſertiſque recentibus halant.
Corripuere viam interea, qua ſemita monſtrat.
Iamque aſcendebant collem, qui plurimus urbi
Imminet, adverſaſque aſpectat deſuper arces.

SERVII.

ATVENVS. Ordo eſt, At Venus dea. OBSCVRO AERE. Id eſt nebula, cujus definitio eſt.

CIRCVM DEA FVDIT. Figura eſt Tmeſis: quæ fit, cum ſecto ſermone aliquid interponimus: ut alibi, *Septem ſubjectis trioni*. Sed hoc tolerabile in ſermone compoſito: cæterum in ſimplici, nimis eſt: quod tamen faciebat antiquitas: ut, *Saxo cere comminuit brum*.

CERNERE. Cauſa cur fecerit. Ex hoc enim, pendent cætera quæ ſequuntur.

MOLIRI. Hic pro ſtruere & per hoc facere, ut infra, *Molirique arcem*. AVT VENIENDI POSCERE CAVSAS. Scilicet ne ſæpe narrando crebrum patiatur dolorem. Vnde melius ad Æneam refertur, *Medio ſic interfata dolore eſt*. *Poſcere* autem nunc inquirere, alias petere, & præponitur magis accuſativo caſui, dicimus enim poſco magiſtrum lectionem, non à magiſtro poſco.

IPSA PAPHVM. Civitatem Cypri, & non ſine ratione eſt, quod in decimo libro plura ſibi loca grata, vel ſacrata commemoret, hic ad Paphum ſolam abiiſſe dicatur; quia Varro & plures referunt in hoc tantum templo Veneris quibuſve maximis in circuitu pluviis, nunquam impluere. Ibi enim adorabatur. SVBLIMIS. Divino inceſſu. Id eſt ſublimiter, nomen pro adverbio.

LÆTA. Vel proprium Veneris epitheton, vel *læta*, quia tectum nebula filium in tuto habebat; vel quod inſulam ſuam reperat; vel ideo Paphum reviſit læta, quia ſerenis læta congruunt, & neceſſe eſt, ut læta ſit Venus, ubi ſemper ſerenum eſt; quippe ubi pluere nunquam dicatur. SABÆO. Arabico. Arabiæ autem tres ſunt, Inferior, Petrodes, Eudemon: in qua ſunt populi Sabæi; ſed hi montes, inter quos ſunt Libanum & Antelibanum, dicuntur: Apud hos igitur Sabæos naſcitur thus. Dicti autem Sabæi ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, id eſt venerari; quod deos per ipſorum thura veneramur.

TVRE CALENT ARÆ SERTISQVE RECENTIBVS HALANT. Ecce unde ſupra dixit, *Haud equidem tali me dignor honore*. quia Æneas hoſtias obtulerat, quarum hic mentio non fuit. SERTISQVE RECENTIBVS. Sertum & ſerta, cum nihil adjicitur, dicimus: ut hoc loco: Item alibi expreſſius. ut, *Serta procul tantum capiti delapſa jacebant*. Si autem ſertos dixero, addo FLORES. Si ſertas: addo CORONAS: ut Lucanus, *Accipiunt ſertas nardo florente coronas*. Et hoc in multis nominibus obſervandum eſt; ut genus ex adjectione formetur: qua detracta, in neutrum cadat neceſſe eſt; ut piſcinalis locus, piſcinalis cella, piſcinale. Sagmarius mulus, ſagmaria mula, ſagmarium. Quod autem dicit RECENTIBVS, laus eſt loci, qui ſemper flore veſtitur. Vt omni tempore Veneris flores præſto eſſe videantur. HALANT, pro olent.

CORRIPVERE VIAM. Deeſt, *At illi corripuere viam*. Officium eundi celeriter arripuerunt. Nec enim corripitur via.

QVI PLVRIMVS. Ex maxima parte urbi imminens, vel, *qui plurimus*, Id eſt longus: ut ipſe alio loco, *Cui plurima cervix*. Item, *Cum ſe nux plurima*, id eſt amygdala: longa namque eſt.

ASPECTAT. Eſt ornatus cum animantur res, & id eſt cum rei inſenſibili datur ſenſus. Vnde eſt illud in quarto de Atlante. Item Saluſtius, *Lyciæ Piſidiæque agros deſpectantem*. ARCES. Civitates, à parte totum.

DONATI.

OBSCVRO AERE. Non ſatis fuit verbis inſtruxiſſe filium, licet ſciret omnia eadem compoſuiſſe Mercurium: ſed quatuor de cauſis texit, ne viderentur, ne tangerentur, ne interrogationibus variis detinerentur, vel veniendi cauſas quærentes, eos qui ante noctem venire debebant, detinerent.

VARIORVM.

IPSA PAPHVM SVBLIMIS ABIT. Paphus, urbs Cypri, in qua templum habuit, centum aris per indigenas advenaſque (ut Tacitus ait) inclytum. Quem quidem numerum non ex amplificationis licentia, ſed hiſtoriæ fide, certoque & pleno numero Statius accepiſſe videtur, lib. 5. Thebaid.

Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.

Homerus tamen unam tantum aram memorat, videatur Tacitus lib. 2. Hiſtoriar. ſtatim in principio, & TVRRES. lib. 26. cap. 30.

CORRIPVERE VIAM INTEREA. Dixit alibi Virg. *Corripuere ſpatium*. Suetou. Tiberio. c. 34. *impenſas corripuit*, pro imminuit, & contraxit. Ita correptas ſyllabas vocant Grammatici, quod breves cum ſint, citius pronuncientur. TORRENTIVS.

425 *Mi-*

Digitized by Google

Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, & ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus ſubvolvere ſaxa:
Pars optare locum tecto, & concludere ſulco.
Iura, magiſtratuſque legunt, ſanctumque ſenatum.
Hic portus alii effodiunt: hic alta theatri
Fundamenta locant alti; immaneſque columnas

SERVII.

MIRATVR MOLEM ÆNEAS. Hoc ad ipſum refertur. MAGALIA QVONDAM, Ad poëtam. Nec enim hoc novit Æneas. Magalia vero antiſtœchon eſt. Nam debuit magaria dicere: quia magar, non magal, Pœnorum lingua villam ſignificat. Cato originum primo, *Magalia ædificia quaſi coortes rotundas dicunt*. alii magalia caſas Pœnorum paſtorales dicunt. de his Salluſt. *quæ magalia ſunt circumjecta civitati ſuburbana ædificia magalia*. Et alibi Caſſius Hemina docet, ita Sinvegiæ* magalia addenda, murumque circumeant.

MIRATVR PORTAS & VIAS M. Q. Miratur non ſimpliciter dictum volunt, quoniam prudentes Etruſcæ diſciplinæ, ajunt, apud conditores Etruſcarum urbium non putaras juſtas urbes fuiſſe, in quibus non tres portæ eſſent dedicatæ & votivæ, & tot templa Iovis, Iunonis, Minervæ: Bene ergo miratur Æneas, ubi fuerunt magalia, illic eſſe legitimam civitatem, nam portas & vias videbat, & mox Templum Iunoni ingens: ET STRATA VIARVM. Primi enim Pœni vias lapidibus ſtraviſſe dicuntur.

INSTANT ARDENTES TYRII. Multum feſtinantes. Vt, *Iuvenum manus emicat ardens*; & *Ardet abire fugæ*, & *Laocoon ardens*. Sic enim dicit quotiens properantem vult oſtendere. Alii ardentes ingenioſos dicunt. Nam per contrarium ſegnem, id eſt ſine igni, carentem ingenio dicimus: unde & à Græco venit catus, id eſt ingenioſus, ἀπὸ τοῦ ϝαθέω.

DVCERE MVROS. Exædificare, hoc eſt conſtruere, in longitudinem producere, proprie enim cum ædificantur muri, duci dicuntur. Salluſt. hiſt. 2. *Murum ab angulo dextri lateris, ad paludem haud procul remotam duxit*.

MOLIRIQVE ARCEM. Molibus factis extollere: quod eſt extruere; huic contrarium eſt demoliri. ET MANIBVS SVBVOLVERE SAXA. Cur manibus, an quia adhuc machinæ non erant, feſtinationem referre voluit.

OPTARE. Eligere: ut, *Tuus ô regina quid optes, Explorare labor*. Et 3. Æn. *Optavitque locum regno*. TECTO. Ad tectum, nota figura. SVLCO. Foſſa. Civitas enim, non domus, circundatur ſulco: Ergo ſulco, foſſa fundamentorum: Alibi, *Auſim vel tenui vitem committere ſulco*.

IVRA LEGVNT. Eligunt; vel loca ubi jura dicantur, aut magiſtratus creentur. Et bene poſt conditam civitatem addidit jura, & magiſtratus ſanctumque ſenatum. Legitur apud quoſdam, Brutum eos qui ſe in ejiciendis regibus juviſſent, lectos in conſilium, eum ordinem ſenatum appellatum, quod una ſenſiſſent: quod patritii eſſent Patres conſcriptos; alii patres à plebe in conſilium ſenatus ſeparatos tradunt, ac conſcriptos, qui poſt à Servio Tullio è plebe electi ſunt. Alii ſenatum à ſenectute hominum quibus* allecti erant dictum volunt, quia apud Græcos γερουσία appellatur. Sanctum autem ideo, quia Senatus, Sanctiſſimus ordo dicitur.

PORTVS EFFODIVNT. Vt portus ſcilicet faciant. Et vere ait, nam Carthaginienſes cothona foſſa utuntur, non naturali portu.

ALTA THEATRI FVNDAMENTA. Hinc futura magnitudo cognoſcitur. quod alta fundamenta ait, bene autem poſt res publicas privataſque neceſſarias, mentionem fecit theatri, aut quia Græcis urbs conditur, qui ſæpe ſpectaculis gaudent, aut ut apud quoſdam fuit in genere muſicæ ſcientiæ.

DONATI.

MIRATVR. Ponit generaliter, quod omnes viæ & portæ fervebant, & ſtrepitus agentium perſonabant.

INSTANT. Itur jam per ſpecies, laudantur autem quod non inviti agebant.

PARS DVCERE. Primo curabant quæ adverſus hoſtes fuerant neceſſaria.

LOCVM TECTO. Tecto privata ædificia curabantur.

IVRA. Diſponit leges & honores curiales.

PORTVS. Et hoc ad ſalutis ſubſidium. ALTA THEATRI. poſt ea quæ ad ſalutem & honorem pertinent, proſpicit voluptatibus propter ſcenas, quod non fit, niſi in ociosa civitate: quod Æneæ erat neceſſarium.

COLVMNAS. Vt non ſolum theatri geſta, verum aſpectus operis juvaret. Ponit apum comparationem, quæ & induſtria, & labore, & æquitate operis, & concordia excellentes ſunt: & quæ fucos, animal non ſolum iners, verumetiam vorax à ſedibus pellant.

VARIORVM.

PARS OPTARE LOCVM TECTO. Scribendum putant nonnulli *aptare*, ex antiquis codicibus: ſed inepte. Eſt enim verbum militare *optio*. Cum enim locus peteretur à principe, dicebatur optari. Sic 3. Æneid. *Optavitque locum regno*. Optare ergo proprie eſt eligere & conſiderare. PONTANVS.

Rupi-

Digitized by Google

Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes æſtate nova per florea rura
Exercet ſub Sole labor: cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci diſtendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum: aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præſepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia ſurgunt,

SERVII.

COLVMNAS DECORA ALTA. Figurate columnas decora alta: diverſis enim ſignificationibus, idem dixit, & ab eo quod eſt decus corripitur decoris.

QVALIS APES. Ordo eſt. Qualis labor æſtate nova, id eſt incipiente jam vere novo. Tertiæ declinationis genitivus pluralis & in IVM & in VM exit: ſed tunc pro noſtro arbitrio cum nominativus ſingularis fuerit N & S terminatus: ut amans & amantum, & amantium dicimus. Cum autem nominativus ſingularis ER & VR fuerit terminatus, tantum in VM exit. ut pater patrum, murmur murmurum. Reliqua vero nomina authoritate firmamus: ut apis apum, vel apium. Sane fabula de apibus talis eſt. Apud Iſthmum anus quædam nomine Melitta fuit: Hanc Ceres ſacrorum ſuorum cum ſecreta docuiſſet, interminata eſt ne cui ea quæ didiciſſet aperiret, Sed cum ad eam mulieres acceſſiſſent, ut ab ea primo blandimentis, poſt precibus & præmiis elicerent, ut ſibi à Cerere commiſſa patefaceret, atque in ſilentio perduraret, ab eiſdem iratis mulieribus diſcerpta eſt: quam rem, Ceres immiſſa tam ſupra dictis feminis, quam populo ejus regionis, peſtilentia ulta eſt; de corpore vero Meliſſæ apes naſci fecit. Latine autem meliſſa apis dicitur. ÆSTATE NOVA. Incipiente. ut, *Vere novo.* Et bene nova, quia eſt æſtas & adulta & præceps ſecundum Saluſtium. FLOREA. Florida: ut, *Nemora inter frondea*; aut florentia, nec non de flore erant facta, ut floream coronam dicimus. RVRA. Græce ἄγρας dicuntur. Aphæreſis ergo ſermonem facit Latinum.

EXERCET. Fatigat: ut, *Nate Iliacis exercite fatis.* Et ſubjecit quibus rebus exercitæ fatigentur. Hoc autem participium ab exercitu, id eſt militum multitudine, declinatione diſcernimus. Nam nomen quartæ, participium ſecundæ declinationis eſt; ut viſus hujus viſi vel viſus, paſſus paſſi vel paſſus, auditus auditi vel auditus. SVB SOLE. In Sole: ut, *Nimique ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo.* vel quamdiu Sol eſt. CVM GENTIS FOETVS. Ad laudem apum hoc pertinet. Et bene *gentis fœtus*, quia non ſingulæ de ſingulis naſcuntur, ſed omnes ex omnibus: Et per hoc melius in Georgicis intelligitur.

EDVCVNT, producunt, quod adhuc adoleſcant, & adulti fiant, non adoleverint. ut adultos dicimus minores, & hoc ſic dixit, ut, *Imbellem avertis Romanos arcibus Indum.* LIQVENTIA. Defecata, ſine ſordibus: ut, *Nec tantum dulcia, quantum & liquida*, id eſt pura: nam dura mella conſtat eſſe meliora.

STIPANT. Denſant: tranſlatio eſt à navibus, in quibus ſtipula interponitur vaſis, quam ſtupam dicunt. DISTENDVNT. Impient: ut; *Et denſo diſtendere pingue.* NECTARE. Melle: abuſus propter ſuavitatis ſimilitudinem. CELLAS. Et hic abuſus eſt, ut favorum cavernas *cellas* vocaret, vel alvearia, ut alibi theſauros. Traxit autem à reponendi ſimilitudine: vel à celando, unde cellam appellaverunt. AGMINE. Nunc impetu.

IGNAVVM. Inutile, non aptum induſtriæ. Nam induſtrios navos dicimus. FVCOS. Secundum Plinium apium multa ſunt genera. Proprie tamen apes dicuntur de bobus ortæ: fuci, de equis: crabrones, de mulis: veſpæ, de aſinis. Fucus autem eſt ſecundum Æmilium Macrum, major ape, crabrone minor. PECVS. Pecus dicimus, omne quod humana lingua & effigie caret, id eſt à paſcendo. Vnde Horatius: *Omne cum Proteus pecus egit altos viſere montes.* Plautus, *Clurinum pecus ſimiam dixit.* PRÆSEPIBVS. Alveariis. Et eſt tranſlatio: quæ fit quoties, vel deeſt verborum proprietas, vel vitatur iteratio.

FERVET, Concelebratur: ut contra, FAIGET, ceſſat dicimus. Terentius, *Nimirum hic hominem frigent.* REDOLENT. Quidam olere res, vel malas vel bonas; redolere tantum bonas tradunt. FRAGRANTIA. Quotiens incendium ſignificatur; quod ſtatu alitur, per *i* dicimus, quotiens odor, qui fracta ſpecie major eſt, per *y* dicimus. Sciendum ſane nil in hac vacare comparatione. Nam Panorum operi, apum labor: cuſtodiæ litorum adverſus alienigenas, fucorum comparatur expulſio.

O FORTVNATI. Expreſſit Æneæ deſiderium, hoc eſt qui jam faciunt quod & ipſe deſiderat. QVORVM IAM MOENIA S. Laus vel ab ipſa re ſumitur quæ laudatur.

DONATI.

O FORTVNATI. Non invidet alienæ felicitati, ſed proſequitur laude, & quando ſcilicet ego ad hanc felicitatem perveniam?

VARIORVM.

QVALIS APES. Comparationis genus, quæ ἐπιμερὴς dicitur, & mire quadrans huic negotio. Sunt autem verſus prope omnes huc tranſlati è 4 Georg. TAVBMAN.

Æneas

Digitized by Google

Æneas alt, & faſtigia ſuſpicit urbis.
Infert ſe ſeptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miſceique viris, neque cernitur ulli.
Lucus in urbe fuit media, lætiſſimus umbra;
Quo primum jactati undis, & turbine Pœni
Effodere loco ſignum, quod regia Iuno
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, facilem victu per ſæcula gentem.

SERVII.

FASTIGIA. Nunc operis ſummitates; alibi ima ſignificant: ut, *Forſitan & ſcrobibus, quæ ſint faſtigia queras.* SVSPICIT. Miratur: ut è contrario, deſpicit, contemnit ſignificat.

MIRABILE DICTV. Ob hoc quod ſequitur „ quia mixtus cunctis latebat. poteſt tamen & hoc ſu- „ periori & inferiori ſenſu addi.

PER MEDIOS. Figura eſt: nam plenum fuerat, mediis ſe infert. MISCETQVE. Deeſt, ſe. NEQVE CERNITVR VLLI. Id eſt, neque ab ullo cernitur. Eſt eſt Græcum ἐσὶ ἰδεῖν, ut eſt illud, *Scriberis Vario.* id eſt ſcribet te Varius.

LVCVS. Vbicunque Virgilius lucum ponit, ſequitur etiam conſecratio; ut, *Luco tum forte parentis Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.* Vnde in ſexto. *Nulli certa domus: lucis habitamus opacis.* Dicuntur enim heroum animæ lucos tenere. & mox „ ſequitur, *Hic templum Iunoni ingens.* Lucus autem „ dicitur, quod non luceat: non quod ſint ibi, lumina, cauſſa religionis, ut quidam volunt. IN VRBE FVIT MEDIA. Nunc jam in media. LÆTISSIMVS VMBRA. Aut ſeptimus caſus eſt: aut ſecundum Probum genitivus; ut ſit *lætiſſimus umbræ:* ſicut Saluſtius, *Frugum pabulique lætus ager.*

QVO PRIMVM. Hoc eſt ſimul ac venerunt. nec enim ſecundo ad Africam ventum eſt. vel ordo eſt quo primum loco.

EFFODERE LOCO SIGNVM. Hiſtoria hoc habet, quam more ſuo Virgilius per tranſitum hic tangit. Dido fratrem fugiens, cum tranſiret per quandam inſulam Iunonis, accepit oraculum, & ſacerdotem ejus ſecum abſtulit: cum ei parum crederet promittenti Carthaginis ſedes: quo cum veniſſent, ſacerdos elegit locum faciendæ urbis; quo effoſſo, inventum eſt caput bovis, quod cum diſplicuiſſet (quia bos ſemper ſubjugatus) alio loco effoſſo, caput equi inventum placuit: quia hoc animal licet ſubjugetur, bellicoſum tamen eſt, & vincit, & plerunque concordat; ut ipſe oſtendit pleniſſime in illo loco, *Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur: Sed tamen idem olim curru ſuccedere ſueti Quadrupedes, & frena ſuo concordia ferre: Spes eſt pacis, ait.* Illic ergo Iunoni templa fecerunt. Vnde & bellicoſa eſt Carthago per equi „ nomen; & fertilis per bovis. Sane *fodere* eſt tantum „ ſollicitare terram, *effodere* hoc ipſum faciendo ali- „ quid eruere & invenire, cui contrarium eſt *infodere:* Ordo autem eſt: *Lucus in urbe media lætiſſimus umbra,* quo loco jactati Pœni undis & turbine effodere caput æris equi, quia regia Iuno ſignum monſtraverat. QVOD REGIA. Regina.

MONSTRARAT. ut dictum eſt tangit hiſtoriam. Monſtro dederat. ACRIS EQVI. Epithetum magis aptum equis; ut canibus blandis, qui natura blandi ſunt.

ET FACILEM VICTV. Propter bovem: ſicut dictum eſt. *Facilem* autem, copioſam, divitem, „ Terentius, *Quam vos facillime agitis.* „

DONATI.

QVO PRIMVM. ut ſupra per cygnos demonſtrata fuerat feliciras, ſic nunc per Pœnos, qui tempeſtate vexati, huc incolumes venerunt, & fundamenta fodientes, caput equi cum inveniſſent, ſignum habuerunt, quod in bellicis copiis eſſent futuri copioſi

VARIORVM.

FASTIGIA SVSPICIT VRBIS. Summitates miratur. Atque è verbo *ſuſpicit*, colligitur, Æneam jam colle deſcendiſſe. TAVBMAN.

LVCVS IN VRBE FVIT. τοπικῶς. Et ubicunque Virgil. *lucum* ponit, ſequitur conſecratio: ut initio in Æneid. Dicuntur enim heroum animæ lucos tenere: unde 6. Æneid. *Nulli certa domus; lucis habitamus opacis.* TAVBMAN.

EFFODERE LOCO SIGNVM. More ſuo per tranſitum tangit hiſtoriam Poëta; quam habet Iuſtinus, & Cæl. Rhodigin. lib. 18. cap. 38. Atque ut *ſignum*, ſive portentum illud, quod indicio Iunonis, è loco faciendæ urbis effoderat Dido, explicet, addit, *caput acris equi.* Equum vero belli omen habere, docetur 3. Æneid. *Bello armantur equi*, &c. Et videtur Cælio alludi ad nomen veius Carthaginis, quo dicta eſt Caccabe; quod illarum gentium lingua *equinum caput* indicat. TAVBMAN.

MONSTRARAT. Vt quæ urbem illam tuendam, totoque pectore fovendam ſtatuerat, ut dictum antea. *Monſtrarat* autem, non monſtro dederat, ut interpreres, ſed ſimpliciter accipe, pro docuerat. Cic. ad Tyron. *Tu iſtic ſi quid librarii mea manu non intelligent, monſtrabis.* NASCIMBÆN.

FACILEM VICTV. Id eſt fertilem. Alludit ad alterum prodigium. Nam initio caput bubulum reperiebatur: quod auſpicium quidem fructuoſæ terræ, ſed laborioſæ & ſubjugatæ fuit: itaque illud alterum quæſitum & inventum præ iſto placuit. Vt ita Carthago fertilis ſit per omen *Bovis*; bellicoſa, per *Equi*. Alii *facilem victu* active capiunt, pro ad vincendum; quaſi fortem & multis victoriis pollentem. TAVBMAN.

Digitized by Google

Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat : donis opulentum , & numine divæ:
Ærea cui gradibus surgebant limina , nexæque
Ære trabes : foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primum in luco nova res oblata , timorem
Lenit : hîc primum Æneas sperare salutem

SERVII.

» HIC TEMPLVM IVNONI. Superius dictum » est , quod Virgilius ubique lucos consecratos velit » accipi , unde tanquam in luco sacro inducit Dido- » nem Iunoni templum construere , morem autem » Romanum veterem tangit : Antiqui enim ædes sa- » eras ita * templa faciebant , ut prius per Augures lu- » cus liberaretur , effaretur que : tum demum à Ponti- » ficibus consecraretur, ac post ibidem sacra ediceren- » tur. Erant autem templa in quibus auspicato & pu- » blice res administraretur & Senatus haberi posset, » erant * tantum sacra. Hic ergo & sacrum templum » quod in luco , id est in loco sacro , conditur docet. » Et in templo administrari Rempub. subsequenti- » bus versibus indicat. *Iura dabat legesque viris , ope- » rumque laborem Partibus æquabat iustis , aut sorte » trahebat*. Alibi tantum sacra esse templa , alia omnia » ubi agi * posse locis suis monstrabitur. SIDONIA. Licet Sidon civitas sit Phœniciæ, tamen hic pro Ty- » ria posuit. Sane quidam oportune hic Sidoniam vo- » luntpositam,ut ostenderet locupletem,Sidonii enim » locupletes habiti sunt ; ut, *Sidoniasque ostentat* » *opes*.

DONIS OPVLENTVM ET NVMINE DIVÆ. Aut simulacrum quoque aureum fuit , & numen pro simulacro posuit. Vt, *Media inter numina divum*. Hinc Cicero , *Sese iam ne deos quidem , ad quos confugerent, habere*. Hic ostendere vult plenum esse præsentia numinis templum , aut certe venerabile numine.

ÆREA. Ærea ideo , vel quod æs magis in usu veteres habebant : vel quod religioni magis apta est hæc materies. Denique flamen Dialis æreis cultris » tondebatur, aut quia vocalius cæteris metallis , aut » quia Medici quædam vulnera curant , aut dicit quia » veteres magis ære usi sunt: aut ærea secula significan- » tur. Nam ut Hesiodus dicit , Tempore quo hæc gesta sunt , æreum seculum fuit. FORIBVS. Fores pro- prie dicuntur quæ foras aperiuntur , sicut apud vete- res fuit.

» NEXÆQVE ÆRE TRABES. Multi *nixæ* le- » gunt non *nexæ* , juxta Varronem qui ait, *Trisulcæ fo- » res , pessulis librata delusere , graves atque innixæ » in cardinum tardos turbines*. Quidam trabes æneas » putant ipsum templum χαλκοῖον significari. Versus » sane ipse ypermetros est. Valvæ autem sunt (ut dicit Varro) *quæ revolvuntur & se velant*. Ianua autem est primus domus ingressus : dicta , quia Iano consecra- tum est omne principium. Cæterum intra januam, ostia vocantur generaliter ; sive valvæ sint , sive fo- res : quamvis usus ista corruperit. CARDO. Dictus est quasi cor januæ , quo movetur. STRIDEBAT AHENIS. Ad sua retulit tempora Virgilius. Cau- tum enim fuerat , post prodirum hostibus à Tarpeia virgine Capitolium ; ut ærei cardines fierent , quo stridor posset aperta ostia omnibus indicare.

HOC PRIMVM IN LVCO. Secuta sunt enim & alia quæ detraxere formidinem. TIMOREM. Multi quærunt cur post visam matrem quicquam timue- tit. Quod tamen alii sic abusive solvunt ; ut dicant ne tum quidem Æneam, Venerem, quam viderat, esse credidisse : cujus ut ipse putabat agnitæ nulla verba perceperat. Sed vera solutio hæc est , Venus nil de Afrorum moribus, unde nunc formidat Æneas : sed de classe liberata dixerat filio, vel quia non in totum « Æneas matris fiducia confirmandus est , ne quid su- « persit magnanimitati & laudibus viri fortis. Scien- « dum tamen est , in Virgilio , interdum validiora esse objecta purgatis : vel contra , ut hoc loco.

LENIIT. Quartæ conjugationis tempus præteri- tum perfectum vel in *vi* junctum exit ; vel sublata digammo , in *ii* pro nostro arbitrio : ut lenivi , leniit: audivi , audii. Sane cum in *vi* exit , penultima lon- ga est : & ipsa accentum retinet ; cum vero in ii , pe- nultima brevis est , & perdit accentum : quia , ut supra dictum est , *Vmus ob noxam* : quoties vocalis vocalem sequitur , detrahit longitudinem præceden- ti : sed hoc in metro , ubi necessitas cogit. Nam in prosa & naturam suam & accentum retentat. Nunc ergo LENIIT , tertia à fine habet accentum : quia penultima brevis est. Sane plerunque accentum suum retinet sermo corruptus : ut Mercuri , Domiti, Ovidi : tertia à fine debuit habere accentum , quia penultima brevis est : sed constat hæc nomina apo- copen pertulisse : nam apud majores erat idem voca- tivus qui & nominativus ; ut hic Mercurius , ô Mer- curius. unde CV licet brevis sit , etiam post apoco- pen , suum servat accentum.

DONATI.

HIC. Oportuit enim deam in eo loco habere ho- nestissimam sedem , in quo virtutem suæ majestatis ostenderat. Et cum nondum perfectum esset , tanta reverentia colebatur , ut donis copiosum esset , & dea ipsa præsens esse crederetur.

HOC PRIMVM. Propositionis genus est. dictu- rus est enim quid viderit, unde aliquid sperarit, unde sit lenitus metus. nam totus eradi non potuit.

NOVA. vel contra spem, cum paulo ante vidisset omnia deserta : vel, *nova* : quia videbat Trojana cer- tamina depicta.

VARIORVM:

ÆREA CVI GRADIBVS. Alludit ad decre- tum, quo post proditum à Tarpeia Capitolium , cau- tum fuit , ut cardines portarum , ex ære fierent : ut cum aperiretur , striderent. TAVBMAN.

Aussus

Auſus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo,
Reginam opperiens: dum quæ fortuna ſit urbi,
Artificumque manus inter ſe, operumque laborem
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem:
Atridas, Priamumque, & ſævum ambobus Achillem.
Conſtitit, & lachrymans, Quis jam locus (inquit) Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus: ſunt hic etiam ſua præmia laudi;

SERVII.

AVSVS. Bene auſus: quia inter incerta ſatis audacter ſalus ſperatur. AFFLICTIS. De afflictis. nec enim eſſe ſeptimus caſus poteſt. CONFIDERE. Fido & confido dativum regit: ut, *Et fidere nocti.* Sane optima figura eſt, quæ nunquam à principalitate diſcedit: ut, *Atque humiles habitare caſas*: accuſativo junxit, quia habeo domum dicimus, unde eſt habito frequentativum.

SVB TEMPLO. Hoc eſt in templo: ut ſupra, *Exercet ſub Sole labor*, id eſt in Sole.

REGINAM OPPERIENS. Expectans, aut quam intelligebat eſſe venturam ex artificum feſtinatione: aut certe videndæ reginæ occaſionem requirens. QVÆ FORTVNA SIT VRBI. Fœlicitas. » QVÆ, hic admirandi ſignificatus eſt.

ARTIFICVMQVE MANVS INTER SE. » Hoc eſt habebat artificum comparationes. INTER » SE autem certantium, aut aliquid tale.

EX ORDINE. Prout fuerunt. hoc loco oſtendit omnem pugnam eſſe depictam: ſed hæc tantum dicit, quæ aut Diomedes geſſit, aut Achilles: per » quod excuſatur Æneas, ſi eſt à fortibus victus. Sane » pugna eſt temporale certamen, Idem & prælium ſignificat; bellum autem univerſi temporis dicitur, » ut Punicum, Mithridaticum. Salluſtius, *Ita ſperat » pugnam illam pro omni bello futuram.* Livius: *ni Pyrrhus unicus pugnandi artifex, magiſque in prælio » quam bello bonus.*

FAMA TOTVM VVLGATA PER ORBEM. Quia Europa intulit, Aſia paſſa eſt, Africa jam depingit.

ATRIDAS. Atrei filios, Agamemnonem, & Menelaum: ſed uſurpatum eſt: nam Pliſthenis filii fuerunt. SÆVVM AMBOBVS ACHILLEM. Atqui tres dixit; ſed Atridas pro uno accipe, quos » unius partis conſtat fuiſſe. An *ambobus*, Agame» mnoni tantum & Priamo; an ambobus exercitibus » Græcis, propter ſuam de Briſeide injuriam, Trojanis » propter Helenam, & *ambobus* pro utriſque arte tunc»

PLENA LABORIS. Plenus genitivo melius jungitur: ut Terentius, *Plenus rimarum ſum.* Plautus, *dedecoris plenior.*

EN PRIAMVS. Laus picturæ eſt, per quam non imago, ſed ipſe prope oſtenditur Priamus.

SVNT HIC ETIAM SVA PRÆMIA. Et ſupra diximus, Omnis Æneæ ſollicitudo de moribus Afrorum erat: quam nunc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miſeratione tanguntur. SVA. Id eſt congrua. ut, *Struerentque ſuis altaria donis.* LAVDI. Virtuti: ut, *Primam merui qui laude coronam.*

DONATI.

NAMQVE. Reddit rationem, quid ſit quod leniebat metum, & ſpem inopinatam promittebat.

REGINAM OPPERIENS. Non levibus picturis tenebatur, ſed quod neceſſarium erat, reginam operiebatur. ergo ad ſui excuſationem hoc dixit. Circumſpectabat etiam, veluti & ipſe novam urbem conditurus, ut adverteret quanto id labore conſtaret.

ARTIFICVMQVE MANVS. Ita omnes pariter una gratia & una ſubtilitate certabant, ut intuens nullum aliis præferre potuiſſet. Deſcripta autem magnitudine & fortitudine, tranſit ad ornatum picturæ.

SÆVVM. comparationis ſpecies, ut ſit, ſævior fuit Achilles Agamemnone & Menelao.

CONSTITIT. Mente dolebat de adverſis ſuis, imperiique Trojani calamitatibus: & de ſuorum interitu factas eſſe fabulas, quas loquerentur, & oblectationis cauſa pingerent. Sic tamen ea dolenda protulit, ut partes etiam conſolationis inferret: *Feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.* Nam calamitas citat commiſerationem.

EN, non tantum demonſtrantis eſt, verum etiam dolentis; quaſi dicat, ecce, ad quam infelicitatem perductus eſt Priamus? exponit jam ſuos dolores, quos ex perſona potentiſſimi regis, ſenis, & ſoceri ſumebat. SVNT HIC ETIAM SVA PRÆMIA LAVDI. & hæc propoſitio. dicturus eſt enim, quæ laudanda & quæ dolenda.

VARIORVM.

ATRIDAS, PRIAMVMQVE. Senèca Epiſt. 105. ſe legiſſe hoc loco *Atridem*, non *Atridas* oſtendit. Et ſic legendum tam locutio, tum res ipſa docet. Nam ſi tres, Agamemnonem, Priamum & Menelaum proponat, quo pacto poſtea dicit, & *ſævum ambobus Achillem?* Nec Achilles Menelao ſævus fuit, ſed Agamemnoni, quem confodere voluit 1. Iliad. Quam vero Priamo ſævus fuerit, occiſo ejus filio Hectore, notum eſt. Donatus vero *ſævum ambobus*, ſpeciem comparationis facit: ut ſit; ſævior fuit Achilles Agamemnone & Menelao. CORRAD.

Digitized by Google

Sunt lachryme rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama ſalutem.
Sic ait; atque animum pictura paſcit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graji, premeret Trojana juventus:
Hac Phryges, inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Agnoſcit lachrymans: primo quæ prodita ſomno,
Tydides multa vaſtabat cæde cruentus:

SERVII.

MORTALIA. Adverſa: quibus conſtat ſubjacere mortales. Alii mortales caſus accipiunt, ut abſolute τὰ ἀνανθρώπινα.

SOLVE METVS. Collectio eſt. Nam ubi virtus præmia, adverſa miſerationem merentur: rite formido deponitur. FERET. Pro adferet. Et hic reddidit, *Hoc primum in luco, nova res oblata, timorem Lenit.*

PICTVRA PASCIT INANI. Epitheton eſt picturæ: aut quia caret corporum, quæ imitatur, ſimilitudine: aut quia nullius eſt utilitatis. ſed tantum delectat; nam apud veteres ἀνθρωπόψυχα ſeu ψυδάνθρωπα dicta eſt. PASCIT autem delectat, ut non animum modo * uti paſcat proſpectus inanem; vel ut quidam volunt, ad ſtupentis animum retulit, qui vel inanibus commovebatur.

MVLTA GEMENS. πολλὰ στένων.

LARGOQVE HVMECTAT FLVMINE VULTVM. Tapinoſis eſt, quod dixit *Humectat. largo* nam *flumine*, eſt fluore, id eſt fluxu ipſo.

PERGAMA CIRCVM. Abuſive. non enim circa Pergama, hoc eſt arcem: ſed circa Ilium bella gerebantur.

TROIANA IVVENTVS. Definitio eſt Hectoris: ut, *Catilluſque, acerque Coras, Argiva juventus.* Et re vera ſic pene ubique Homerus ponit; ut Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus.

HAC PHRYGES. Bene ubique Virgilius, pro negotii qualitate dat Trojanis & nomina. nam timidos Phrygas vocat: ut hoc loco. Item, *O vere Phrygiæ*: neque enim Phryges. Dardanidas generoſos: ut, *Dardanidæ magni genus alto à ſanguine divum.* Laomedontiadas perfidos: ut, *Nondum Laomedonteæ ſenſus perjuria gentis.* Troas fortes: ut, *Troes agunt, princeps turmas inducit Aſylas.* Hectoreos quoque fortes: ut, *Nunc nunc inſurgite remis Hectorei ſocii.* CRISTATVS ACHILLES. Secundum Homerum, qui dicit in Achillis criſtis, terribile quiddam fuiſſe. Criſtatus autem participium eſt, derivatur à genere feminino.

NEC PROCVL HINC RHESI. Rheſus rex Thraciæ, Martis, ut alii Hebii, vel Strymonis & Euterpes Muſæ filius fuit: qui cum ad Trojæ veniſſet auxilia, clauſiſque jam portis tentoria locaviſſet in littore, Dolone prodente, qui miſſus fuerat ſpeculatum: à Diomede & Vlyxe eſt interfectus, qui & ipſi ſpeculatum venerant: abductique ſunt equi quibus pendebant fata Trojana, ut ſi pabulo Trojano uſi eſſent, vel è Xantho Trojæ fluvio bibiſſent, Troja perire non poſſet.

PRIMO SOMNO. Prima parte noctis: ut, *Libræ die ſommique pares ubi fecerit horas.* aut primo ſomno, ut graviorem oſtenderet ſomnum. Aut prima nocte, quia in Troja Rheſus non fuerat.

TYDIDES. Id eſt Diomedes. Et bene Vlyſſem exlat propter Æneam, ut ſupra diximus: aut quia ſecundum Homerum occidente Diomede cadavera Vlyſſes trahebat.

DONATI.

MORTALIA. Quæcunque adverſa mortalibus acciderint.

MVLTA GEMENS, &c. Propoſitio. monſtrat quæ res in pictura animum reficiat, & quæ dolorem afferat: utrumque tamen animum conſiderantis ducebat ad lachrymas.

NAMQVE VIDEBAT. oſtendit unde lætitiam caperet, ſcilicet, hac fugerent Graji; & unde dolorem, ſcilicet hac Phryges.

TENTORIA. Vt oſtendat plures fuiſſe mactatos. Non enim ſolus in tentoriis fuiſſet.

VARIORVM.

SVNT LACHRYMÆ RERVM. *Lachrymas rerum*, calamitatum, & rerum adverſarum lachrymas vocat. Sic ſupra, *ſeſſi rerum*, id eſt fatigati naufragii calamitate, & tempeſtatis jactatione. TVRNEB. lib. 12. cap. 12.

CVRRV CRISTATVS ACHILLES. Ex Polybio docet Lypſius de Milit. Rom. lib. 3. dialog. 5. duplicem uſum criſtarum; ſive quod vir major, & animo quoque creſcit: ſive quod hoſti terrorem magis præbet. utrumque verum. & neſcio quo naturæ ductu ubique terrarum fere bellatores hoc affectant. Et hinc inſignia illa familiarum tam varia, queis ſuperbimus. Romani ſibi in iis valde placebant. Primi auctores rei Cares, teſtibus Herodoto, Strabone, Plinio. PONTAN.

NIVEIS TENTORIA VELIS. Vegetius, Tertull. Plinius & alii papiliones vocant, à ſimilitudine volatilis, cui illuc nominis. Fiebant è velis tenſis. Quydam è tabulis contextis. Fuerunt & alia tentoria ſcortea. Sed enucleatiſſime, ut ſolet & pleniſſime de tentoriis agit *Lipſius de Milit. Rom. lib. 5. dial. 5.* PONT.

Arden-

Digitized by Google

Ardentesque avertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troïlus armis;
Infœlix puer, atque impar congressus Achilli;
Fertur equis, curruque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen. huic cervixque, comæque trahuntur
Per terram, & versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant,

SERVII.

ARDENTES. Et candidos significat, & veloces: ut, *Pernicibus ignea plantis.* si ignea, velox est, sine dubio & ardens.

XANTHVM. fluvium Trojæ.

PARTE ALIA FVGIENS AMISSIS TROILVS ARMIS. Parte alia scilicet templi, & veritas quidem hoc habet: Troili amore Achillem ductum, palumbes ei quibus ille delectabatur, objecisse: quas cum vellet tenere, captus ab Achille, in ejus amplexibus periit. Sed hoc quasi indignum heroo carmine, mutavit poëta. FVGIENS. Fugere volens, accepto jam vulnere. AMISSIS ARMIS. Aut ætatis imbecillitate, vel vulneris dolore.

INFOELIX. Multi hoc loco distinguunt. & subjungunt *puer*, atque *impar congressus Achilli*, ut ex eo imparem ostendat quod puer, sed tamen etiam si jungas PVER, unus est sensus. ATQVE IMPAR. Ac si diceret, etiam si puer non esset. CONGRESSVS ACHILLI. Congredior tibi, antiqui dicebant: sicut pugno tibi, dimico tibi. Hodie dicimus congredior tecum, dimico tecum.

FERTVR. Trahitur. CVRRV. Curribus falcatis usos esse majores, & Livius & Sallustius docent, poterunt ergo & simplicibus. RESVPINVS. Quia hastam trahebat. Sed intelligitur Achillis hasta transisse per pectus, & à parte qua ferrum est à tergo trahi. INANI. Sine rectore: nam corpus hærebat.

LORA TENENS TAMEN. Quamquam mortuus.

VERSA. Tracta, ut Plautus, *Inveniam omnia versa*, strata aut unctaque * omnia. Venit autem ab eo quod est vertor. INSCRIBITVR. Dilaceratur: ut Plautus, *Corpus tuum virgis ulmeis inscribam.* HASTA. Hostili scilicet, quam transfixus trahebat.

INTERREA. Cum Diomedes auxilio Minervæ plurimos Trojanorum fudisset, Elenus Priami filius vates, monuit, ut Minervæ numen exoraretur: & cum precibus dex ponerent vestem quam regina speciosissimam habebat, id est peplum, (unde post Minervæ palla, peplum appellata est:) Dea tamen memor judicii Paridis, Trojanis infesta permanlit. Interea autem & satis oportune à matribus festinatur ad templum: ut alibi, *Nec non ad templum summasque ad Palladis arces.* & mire in * pectore temporali adverbio usus est, quam vis non possit. NON ÆQVÆ. Iniquæ, infestæ, Litotes figura est; ut alibi, *Et vacuis Clanius non æquus acervis.*

PASSIS. Participium est ab eo quod est pandor. ideo autem non facit pansus: quia plerunque N, quod in prima verbi positione invenitur, in præteriti participio non est: de qua re euphonia judicat. ut ab eo quod est tundor & tunsus facit: ut, *Tunsæ pectora palmis.* Et tusus: ut, *Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.* Sciendum tamen est, licet alia euphoniæ causa varientur, vel in generibus, vel in numeris: nactus tamen & passus, N penitus nunquam accipere. PEPLVMQVE FEREBANT. Peplum proprie est palla picta fœminea, Minervæ consecrata: ut Plautus, *Nunquam ad civitatem venio, nisi cum infertur peplum.* Hodie multi abutuntur hoc nomine.

DONATI.

PRIVS QVAM PABVLA, &c. Voluit ostendere celerem exitum & finem ejus.

INFELIX. Quia puer, & impar ei congressus est, quem juvenis superare non potuisset. Est autem descriptio ejus qui supinus ferebatur.

PEPLVM. Genus vestis pertinentis ad ritum secretorum Minervæ. Alii scutum modicum dicunt.

VARIORVM.

INFELIX PVER: Mirantur docti, cur Troilus vocetur *puer*: cum teste Bocatio & Hygino, unus fuerit è maximis Priami natorum: atque inter auctores conveniat, res Trojanas, post casum Hectoris, virtute Troili præcipue ad juras fuisse. Quippe qui in uno prælio sedecim Græcorum principes sua manu interfecit. Cumque illi clamarent, occiso jam Hectore, parum tibi metuendum: Diomedes & Ulysses contra occlamant, Troilum non minus ferocem, quam ipsum Hectorem. TAVERMAN.

PVLVIS INSCRIBITVR HASTA. Vocem *inscribitur*, Servius exponit, laceratur. Quis unquam audivit, pulverem lacerari? sed scribere fuit, quod scalpere, vel sulcare. Ferreo namque stylo ceratas tabulas, elementorum notis sulcabant. Hoc patet in Nubibus Aristophanis. SCAL. Poët. l. 4. c. 16.

CRINIBVS ILIADES PASSIS. Alludit ad morem Romanum, quo constat in luctu fœminas solutis fuisse comis; ut apud Græcos tonsis. Vide Plutarch. *ἐν συμποσ.* GERMAN.

PEPLVMQVE FEREBAT. Notat Turnebus antiquos dubiis aut deploratis rebus, cum ad preces aramque Deorum confugerent, signa Deorum vestibus etiam ornare solitos: ut *peplum* hic Dex oblatum à Troadibus accipiat, non eo induras matronas ara fecisse. GERMAN.

Suppliciter triſtes, & tunſæ pectora palmis.
Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros:
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Vt ſpolia, ut currus, utque ipſum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conſpexit inermes.

SERVII.

SVPPLICITER TRISTES. Vt decet rogantes, hoc eſt rogantes cum triſtitia. Et bene addidit SVPPLICITER: quia & per iracundiam, & per gravitatem, & per religionem, & per dolorem triſtes ſumus. TVNSÆ PECTORA. Vt *oculos ſuffuſa.*

» AVERSA. Irata ſignificat. nec enim poterat ſe » convertere ſimulachrum, ſic alibi, *Talia dicentem* » *jam dudum averſa tuetur.* Si tuetur, quomodo aver- » ſa; niſi iratam intelligas? Ergo ad animum refertur.

TER CIRCVM ILIACOS. hoc ad Æneam referendum eſt qui ſciebat. Sed apud authores multa ad ſenſum, non ad aſpectum poſſunt referri. Tertio enim tractum intelligere poſſumus, non in pictura conſpicere. unde eſt & illud, *Mulcere alternos & corpora fingere lingua.* Tale erat in pictura corpus, ut in eo appareret frequentis raptationis injuria. Sane hujus rei ordo eſt talis; Patroclus cum iratum Achillen, propter Breſeiden ſublatam, ut adverſum Trojanos pugnaret, exorare non poſſet; perit ab eo arma quæ Peleo Vulcanus fecerat, quibus indutus dum Achilles crederetur: fugatis Trojanis plurimos interemit, ipſe vero ab Hectore occiſus eſt; quo dolore Achilles compulſus, impetratis per matrem à Vulcano armis, Hectorem prælio ſuperatum peremit, ejuſque corpus ad currum religatum, circa muros Ilii traxit, quod poſt placatus auro... *repenſum* Priamo reddidit. RAPTAVERAT. Frequentativa bene uſus eſt: per quam oſtendit quod per numerum dixerat.

EXANIMVM. Exanimus & exanimis dicimus: ſicut unianimus & unianimis, inermus & inermis. Ergo pro noſtro arbitrio, aut ſecundæ declinationis erunt, aut tertiæ. ſed tertiæ, ablativum ſingularem in i mittunt: quia communis ſunt generis. Exanimis autem eſt mortuus, ut hic indicat locus: Exanimatus vero, timens: ut, *Exanimata ſequens impingeret agmina muris.* VENDEBAT. Ingenti arte utitur verbis. Nam hoc loco quia pingi potuit, præſens tempus poſuit: ſuperius, quia pingi non potuit, ſed referri, perfecto executus eſt tempore; dicendo raptaverat, non raptabat:

TVM VERO INGENTEM GEMITVM. Iam enim ſuperius eum lachrymaſſe dixerat: hoc ergo addidit viſum Hectoris corpus, ut etiam graviter ge- » meret, non ergo tum primum, ſed tum maxime.

VT CVRRVS. Quo tractus eſt. AMICI. Plus eſt quam ſi Hectoris diceret; ut alibi, *Parvumque patri tendebat Iulum*: cum potuerit dicere mihi.

MANVS INERMES. Aut ſine inſignibus regiis, ſceptro. aut ſupplices: ut, *Dextras tendamus inermes.* Quod tractum eſt de hiſtoria, qui enim victi ſe dedunt, inermes ſupplicant. Aut re vera inermes tunc. Contra Pyrrhum enim proceſſit armatus. Sane per tranſitum hiſtoriam tetigit: quia conſtat Priamum, cum ad ſupplicandum tentorium Achillis fuiſſet ingreſſus, dormientem Achillem excitaviſſe: ut pro filii corpore rogaret eum, cum eum potuiſſet occidere: licet hoc Homerus propter Achillis turpitudinem ſupprimat.

DONATI.

OCVLOS AVERSA TENEBAT. Quod faciunt irati, ne videant quod oderunt: Achillis autem actio non ſolum dolorem conſiderantis, ſed etiam crudelitatem agentis exprimit, & avaritiam. Non enim odium ultra mortem procedere debet.

TER. Augetur crudelitas, quod non ſemel, & quod circa eos muros, quos defenderat. Gemuit ergo primo fortunam tanti viri, deinde, quod de eo triumphus actus eſt, & quod pejus erat, ſub ipſis mœnibus, ut civitas defenſorem ſuum in ea calamitate cerneret. Trahebatur ergo extinctus, ante eos » muros, quos tanta fortitudine defenderat, & totiens » circum ducebatur, ne quis ab ea cognitione ſubtraheretur: tantaque fuit immanitas, ut patri orbitatem ſuam venderet: Eſt autem pro dolore in pronunciando extollendum Hectoris nomen, & Achillis deprimendum. Quis enim mortuum vendidit niſi impius? Quis in regno poſitus, ideoque dives, aurum deſiderat, niſi avarus? Ergo impius & avarus Achilles.

TVM VERO. Ex hoc oſtendit, aliquot animi doloribus progreſſis, hunc majorem eſſe. Nam dixerat: *Conſtitit & lachrymans.* item, *multa gemens.* Item, *agnoſcit lachrymans.* Hic autem addit: *Ingentem gemitum dat pectore ab imo*, multiplici acerbitate percuſſus. Vidit enim ſpolia erepta viro forti, & civi optimo. Amici etiam corpus.

EN PRIAMVS. In ejus nomine latiſſimum dedit intelligendi tractum, ſcilicet, qui fuerit gravioris ætatis, poteſtatis regiæ, & diu felix. Dolebat in eo, ſocerum ſuum, & tot perditorum patrem atque avum eo redactum, ut in ſumma orbitate hoſtem rogare cogeretur, ſine regiis inſignibus. Nam qui rogatum venerat, omnibus inferiorem ſe monſtrare debebat.

VARIORVM.

OCVLOS AVERSA TENEBAT. Ne intelligas, ſimulacrum Palladis ſeſe vertiſſe: nihil enim vult aliud *averſa*, quam aſpernans, renuens, indignans preces illas matronarum. Hor. Ode 10. Epod. *Et illa non virilis ejulatus, Preces & adverſum ad Iovem.* POMPANVS.

Se

Digitized by Google

Se quoque principibus permiſtum agnovit Achivis,
Eoaſque acies, & nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exerta cingula mamma
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in uno:
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Inceſſit, magna juvenum ſtipante caterva.

SERVII.

SE QVOQVE PRINCIPIBVS PERMISTVM AGNOVIT ACHIVIS. Aut latenter proditionem tangit, ut ſupra dictum eſt, licet excuſetur ab ipſo in 2. *Iliaci cineres & flamma extrema meorum, &c.* aut virtutem ejus vult oſtendere. nimiæ enim fortitudinis eſt, inter hoſtium tela verſari: ut Saluſtius, *Catilina longe à ſuis inter hoſtilia cadavera repertus eſt.* Cornutus tamen dicit verſu iſto, *Vadimus immiſti Danais*, hoc eſſe ſolvendum.

EOAS. E naturaliter longa eſt: fit tamen brevis interdum, quod eam vocalis ſequitur: ut, *Primo ſurgebat Eoo.* NIGRI MEMNONIS ARMA. Quia Tithonus frater Laomedontis raptus ab Aurora filium ſuum Memnonem ex ipſa progenitum inlectus dono votis aureæ, Priamo ad Trojæ miſit auxilium, qui congreſſus cum Achille, ab eo eſt interemptus, cujus mortem mater Aurora hodieque matutino rore fiere dicitur. NIGRI autem dixit, Æthiopis: unde, *prima conſurgit Aurora.* ARMA. Vulcania. ut ille indicat verſus, *Te potuit lachrymis Tithonia flectere conjux.*

DVCIT AMAZONIDVM. Hoc eſt quod ſupra dicit, *Videt Iliacas ex ordine pugnas.* Homerus enim hæc omnia tacuit, quæ facta ſunt poſt Hectoris mortem. Amazonidum autem deſivatio eſt pro principalitate: ſicut, *Scipiadæ duros bello*, pro Scipionibus. Sane Amazones dictæ ſunt, quaſi ἅμα ζωσαι; quod ſimul vivant ſine viris: vel quod unam mammam exuſtam habent, quaſi ἀπὸ μαζοῦ. Has autem jam non eſſe conſtat, utpote extinctas, partim ab Hercule, partim ab Achille. LVNATIS PELTIS. Scutis breviſſimis in modum Lunæ jam mediæ. Lunatis autem primitivum à fœminino genere derivatur.

PENTHESILEA FVRENS. Martis & Otretes filia fuit, quam Achilles cum adverſum ſe pugnantem peremiſſet, poſt mortem ejus adamavit, eamque honorifice ſepelivit. DVCIT autem & ARDET. ad laudem picturæ pertinet. Furentem ideo dixit, quia ſororem ſuam in venatione confixit, ſimulans ſe cervam ferire. Sed hoc per tranſitum tangit: nam hic furor bellicus intelligitur: aut furens, quia majora viribus audebat.

AVREA. Amphibolon eſt hoc loco, utrum ipſa aurea, an aurea cingula. Sciendum tamen, plerunque amphiboliam metri ratione diſſolvi: ut, *aurea compoſuit ſponda Dido*: Aurea enim ſi ad ſpondam referas, non ſtat verſus. SVBNECTENS. Subnexa habens. EXERTA. Nudatæ: nudant enim quam aduſſerint mammam.

VIRGO. Et ſexum oſtendit & ætatem, plus enim dixit, quam ſi fœminam diceret: figuram tamen Græcam facit.

DVM STVPET. Abſolute, aut dum hoc ſtupet. OBTVTV. Aſpectu. IN VNO. In unoquoque: hoc eſt ſingula mirabatur.

FORMA PVLCHERRIMA. ut, Pulchra prole.

INCESSIT. ut, *Incedunt pueri*, ſed hic ſupervenit. STIPANTE CATERVA. Ad hoc tantum ſequens pertinet comparatio, quam multi vituperant comparationem hanc, neſcientes exempla, vel parabolas, vel comparationes adſumptas, non ſemper uſquequaque congruere, ſed interdum omni parte, interdum aliqua convenire.

DONATI.

SE QVOQVE. Honorificum fuerat conferros hoſtes non timuiſſe.

HÆC DVM. Non ſola hæc fuerant picta, ſed adventus reginæ interrupit, ne reliqua conſiderare poſſet. Eſt autem una res quadripartito poſita breviſſime dicta. Nam ut eſt ſummi oratoris res breves late differere, ita & latitudinem coërcere.

REGINA AD TEMPLVM. & quia regina, id eſt, procuratrix negotii publici, & quia ad templum accedebat meretur excuſationem, quod publice mulier juvenis ſe viris admiſceret. Religio ergo & neceſſitas impulit, ut templi opera inſpiceret, & ad maturandum artifices cogeret.

VARIORVM.

SE QVOQVE PRINCIPIBVS PERMISTVM. Indicat, Æneam non poſt principia, ut miles ille Thraſo, ſed in media acie, inter utriuſque exercitus principes verſatum fuiſſe; vel potius, ſe altius in hoſtium cuneos immerſiſſe longe ſummotum à ſuis. MANNIVS.

DVCIT AMAZONIDVM, &c. De origine & facinoribus Amazonum multa Diodor. lib. 2. cap. 11. & lib. 3. cap. 4. Herodotus. lib. 4. Juſtinus lib. 2. Oroſius lib. 1. cap. 15.

LVNATIS PELTIS. Quid inter parmam, clypeum, ſcutum, peltam, ancile, diſcriminis, diſputat Aldus Manutius, de rebus per epiſt. quæſitis l. 1. c. 6.

Quales

Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros: quam mille secutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero: gradienſque deas ſupereminet omneis.
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi, regniſque futuris.
Tum foribus divæ, media teſtudine templi,

SERVII.

EVROTÆ RIPIS. Fluvii Laconiæ. CYNTHI. Cynthus mons Deli, in quo natam Dianam conſtat. „ Sane Dianam veteres ideo melius producebant, quia „ ſub divo Dea ſit venandi gratia.

EXERCET DIANA CHOROS. Hoc non ad comparationem pertinet: ſed eſt poëticæ deſcriptionis evagatio; quod chori nec perſonis hic, nec locis congruunt. Saltantium enim & cantantium dicuntur. MILLE. Finitus numerus pro infinito. nam de Nympharum numero varia eſt opinio.

OREADES. Nymphæ montium Oreades dicuntur: ſylvarum, Dryades: quæ cum ſylvis naſcuntur, Amadryades: fontium, Napeæ, vel Najades: maris vero Nereïdes.

TACITVM, pro tacite! Major enim eſt taciturnitatis affectus: ut ſupra, *Hæc ſecum*. Sic Terentius, „ *Ut mecum tacita gaudeam*. Ergo *tacitum* pro tacite; „ ut, *Tacitumque obſedit limen amatæ*, aut tacita gaudet. PERTENTANT. Modo vehementer tentant. Alibi, leviter: ut, *Blanda viciſſim Gaudia pertentant mentem*. Sunt enim multa quæ pro locis intelliguntur, ut impotens, & ſatis & minus, & nihil potens ſignificat. INSTANT OPERI. Zeugma eſt ad ſequentia pertinens.

„ REGNISQVE FVTVRIS. Regnaturæ Carthagini, urbe ergo jam ipſa * nam regnabat.

TVM FORIBVS DIVÆ. Inſtans præcipue foribus: & hoc loco diſtinguendum eſt. Magno enim ſtudio & labore templorum fores fiebant, quas quibuſdam inſignibant hiſtoriis: ut, *In foribus lethum Androgeo*. Item, *in foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto*. quamvis quidam jungant. TVM FORIBVS DIVÆ MEDIA TESTVDINE TEMPLI: Vt unum intelligas tectum templi, & fores. quod ſi eſt, ſub medio tecto ſunt fores. Sed prima melior expoſitio eſt. TESTVDINE. Ca- „ mera incurva vel fornicata, quæ ſecundum eos qui „ ſcripſerunt de ratione templorum, ideo ſic fit, ut ſimulacro cœli imaginem reddat, quod conſtat eſſe convexum. Quidam tradunt, apud veteres omnia „ templa in modum teſtudinis facta. At vero ſequenti „ ætate divinis ſimulachris poſitis nihilominus in tem- „ plis factas eſſe teſtudines, quod Varro ait, ut ſepa- „ ratum eſſet ubi religio adminiſtraretur. Bene ergo „ cum de templo loqueretur, addidit ei *teſtudinem*. „ Item Varro de Lingua Latina ad Ciceronem, *In ædi- „ bus locus patulus relinquebatur ſub divo, qui erat reli- „ ctus, & contectus erat appellabatur teſtudo*. Cicer. in „ Bruto. *Commentantem ut * quidam teſtudinem locum „ in parte atri volunt adverſum venientibus*. Alii hunc ordinem volunt. Tum foribus divæ templi reſedit, media ſcutorum teſtudine, quod ſepta armis erat. hoc genus fabricæ ab animalis ſimilitudine, quæ « teſtudo vocatur, captum eſt: de qua fabula talis eſt. « Virgo quædam nomine Chelone, linguæ impotens « fuit; verum cum Jupiter Junonem ſibi nuptiis jun- « geret, præcepit Mercurio, ut omnes Deos vel homi- « nes, atque omnia animalia ad nuptias convocaret: « ſed omnibus, quos Mercurius monuerat, convenien- « tibus, ſola Chelone intidens & derogans nuptiis, « nectens moras, adeſſe contempſit. Quam cum « Mercurius non veniſſe notaviſſet; denuo deſcendit « ad terras, & ædes Chelonis ſupra fluvium poſitas « præcipitavit in fluvium, ipſamque Chelonem in ani- « mal ſui nominis vertit, quam nos Latine teſtudinem « dicimus. Fecitque ut pro pœna dorſo tectum, velut « damnum ſuum, prona portaret; unde incurvatis ædi- « ficiis hoc nomen impoſitum eſt. «

DONATI.

LATONÆ TACITVM. Occaſione comparationis expreſſit poëta, quam læti ſint parentes ſucceſſibus filiorum.

INSTANS. Vna cura teſtabatur religionem perficiendi templi, altera imperantis juſtitiam oſtendebat. LÆTA. ex ſucceſſu rerum.

TVM FORIBVS DIVÆ. Niſi ordinato ſenſu quæreretur intellectus, non poterit comprehendi. Erit ſatis incertum, quid poëta deſcripſerit. Neſciret quippe lector ubi ſederit Dido, & ubi armis ſepta ſit. Ordinamus ergo ſic: Tum foribus divæ ſepta armis media teſtudine templi, ſocioque alte ſubnixa reſedit: quomodo eſt judiciorum omnium conſuetudo. Ducuntur judices uſque ad fores ſecretarii, ibidemque officium remanet. Illi vero ingreſſi ſolium aſcendunt, & ſedent. Omnes igitur qui progredientem comitabantur reginam, inermes erant, & armati ante fores remanſerunt. Illa ingreſſa, ubi ad mediam teſtudinem, id eſt, ad mediam aram pervenit, aſcendit ſolum, & alte ſedit.

VARIORVM.

QVALIS IN EVROTÆ RIPIS. Comparatione explicat formam Didonis, imitatione Homeri Odyſſ. 6. Quem locum Critici lancinant atque exagitant, quaſi improſpere hoſce verſus tranſtulerit Virgilius: ut videre eſt, apud Agell. lib. 9. cap. 9. Contra vero I. C. Scaliger lib. 5. cap. 3. Poët. accuratiſſime per omnes partes eoſdem examinat, atque argumentis convincit, hos quidem à magiſtro, illos à diſcipulo eſſe confectos. TAVBMAN.

510 *Septa*

Digitized by Google

Septa armis, solioque alte subnixa, resedit.
Iura dabat, legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat:
Cum subito Æneas concursu accedere magno
Anthea, Sergestumque videt, fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias advexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates:
Lætitiaque, metuque avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cava speculantur amictæ,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant;
Quid veniant. cunctis nam lecti navibus ibant

SERVII.

SEPTA ARMIS. Satellitum scilicet, vel ut quidam volunt pro armatis, ut, *Fixa armis*. SOLIO. Solium proprie est armarium uno ligno factum, in quo uno reges sedebant propter tutelam corporis sui: dictum quasi solidum. Modo jam abusive sellam regalem dicimus. ALTE. Alto sulta suggestu. Acsi diceret in tribunali. SUBNIXA. Pro subnisa: ut supra dictum est. alii pro innixam accipiunt.

IURA DABAT, LEGESQUE. Ius generale est: nam Lex, juris est species. Non est ergo iteratio: & bene *dabat*, Primi enim Locri scriptis usi sunt legibus; nam superior ætas contenta fuit moribus * autem ad Didonis pertinet laudem, & separatim enuntiandum est, ut sit major admiratio.

SORTE TRAHEBAT. Proprie locutus est. trahuntur enim sortes, hoc est educuntur. Et bene tam regnantis, quam ædificantis urbem, implere ostendit officium.

CONCURSU ACCEDERE MAGNO. Cum magna Afrorum multitudine, & hoc est quod formidat Æneas, incertus, qua eos mente comitentur.

DISPULERAT. Segregaverat. Et magna est inter DI & DIS differentia, ut supra dictum est. PENITUS. Longe à regina remotos: quæ res etiam insolentes custodes litorum facit.

OBSTUPUIT. Et ad admirationem, & ad timorem hic pertinet sermo, quod dicendo præoccupat. PERCULSUS ad utrumque pertinet.

LÆTITIAQUE METUQUE Lætitia, propter socios liberatos: metu, propter concursum. vel quod incerti erant de voluntate Didonis. AVIDI CONIUNGERE. Ut conjungerent, vel ad conjungendum avidi.

ARDEBANT. Cupiebant: ut, *Formosum pastor Corydon ardebat Alexin*. ARDEO autem & accusativum regit & ablativum. RES INCOGNITA. Id est qua affectione populus conveniret.

DISSIMULANT. Dissimulamus nota: Simulamus ignota: ut Sallustius, *Simulator ac dissimulator*

QUÆ FORTUNA. Utrum prospera, an adversa. & sic ostenditur unde sit metus.

CUNCTIS NAM LECTI NAVIBUS IBANT. Bene addidit LECTI, ne penitus omnes intelligeres. Sane *cuncti*, non idem significat quod omnes; Cicero sæpe ait, *Cunctis atque omnes*, quia omnes non statim sunt cuncti, nisi iidem simul sint juncti. Nonnulli tamen lectis navibus legunt. Quod si sit, hypallage est: & illuc sensus recurrit. Et sciendum plerumque, ut hoc loco, addi aliquid generalitati, & fieri specialitatem: ut est, si dicas, Omnes scholastici laborant, generalitas est. Si addas isti, fit specialitas: ut Sallustius, *Transgressos omnes recepit mons Ballea*. prudenter addidit transgressos.

DONATI.

IURA DABAT. meritum reginæ. Non enim tot viri fœminæ paruissent, nisi quia egregiæ in ea virtutes essent. Sed specialiter ponit: *Iura dabat, legesque viris*. Quod non est exponendum, imperabat; sed constituebat jura. Præcipua ergo laus cum scriberet leges & jura: quia acquiescebant viri justis fœminæ. Cum autem à publicis consultis ad operam veniebat, ostendebat æquitatem suam, & in consulendo prudentiam.

PARTIBUS ÆQUABAT IUSTIS, &c. Quæ æstimatione justitiæ æquari poterant, distribuebat. Quæ autem natura sua ad plenum æquari non poterant, sortis judicio dabat, ut qui gravius onus subiret fortunam suam, non reginam accusaret.

ANTEA SERGESTUMQUE. Est adimpletum, quod mater de salvis sociis dixerat.

DISSIMULANT. Consilium prudentiæ, ut eventum rei spectarent.

QUÆ FORTUNA. Quam evaserant & quam essent accepturi.

CUNCTI. non absolute. Nam cum venissent, lecti non omnes venerant, sed cuncti, qui venerant.

VARIORUM.

IURA DABAT, LEGESQUE VIRIS. Quod in templo jus dicit, videtur poëta ad morem Romanorum respicere; ut enim Gellius lib. 14. cap. 7. ex Varrone refert, non licuit senatusconsultum facere, nisi in loco per augures constituto, quod templum appellaretur. CONRAD.

Iuſtitiaque dedit gentes frenare ſuperbas:
Troës te miſeri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos à navibus ignes;
Parce pio generi, & propius res aſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graji cognomine dicunt:

SERVII.

IVSTITIA. Bene conſideravit ſexum. Nec enim virtute dicere poterat. FRENARE. Non Carthaginenſium, ſed circumiacentium barbarorum; & bene *Frenare*, quia contra, Et *Numida infrenis cui gens.*

TROES TE MISERI. Tacitis occurrit quæſtionibus: ne ad populationem veniſſe videantur, & videtur aliud ad dignitatem, aliud ad miſerationem protuliſſe. VENTIS MARIA OMNIA VECTI. Per maria: & eſt contra illud, ſicut dictum eſt, cur ad Africam venerint.

PARCE PIO GENERI. Quotiens invidioſæ ſunt præſentes perſonæ, rhetoricum eſt, ad alias confugere: ut hoc loco confugit ad genus. ET PROPIVS. Id eſt vicinius, ut tanquam victi accipiantur: nec tales omnes credantur, qualis Paris fuit in Sparta expugnatione, raptuque Helenæ. nam hoc veritas rei habet: non voluntate Helenam ſecutam, ſed raptam expugnata urbe: unde & recipi meruit à marito. Tangit autem hoc latenter Virgilius illo loco: *Me duce Dardanus Spartam expugnavit adulter.* Ergo bene non nos, ſed res noſtras dixit.

POPVLARE. quia apud Veteres hæc erat maxime cauſa navigandi. Sane antiqui & populo & populor dicebant: unde eſt POPVLARE: &, *Populatque ingentem farris acervum Curculio.* Nunc tamen paſſiva tantum utimur declinatione. quidam *populare*, pro ad populandum vel populatum accipiunt. VERTERE. Pro avertere.

NON EA VIS ANIMO. Argumentum ab impoſſibili; ſicut dictum eſt. ut, *Quid Troës potuere?* vis autem eſt poſſibilitas, hoc eſt nec volumus, nec poſſumus.

EST LOCVS. Comparatione orbis totius, Italia locus eſt. Nam provincia, locus non poteſt dici, & deeſt *quam*, vel quem locum, ſicut ibi, *Urbs antiqua fuit.* Aut ideo locus, ut oſtendat parvo poſſe eſſe contentos. HESPERIAM. Heſperiæ ſunt duæ: una quæ Hiſpania dicitur, altera quæ eſt in Italia. quæ hac ratione diſcernuntur: aut enim Heſperiam ſolam dicis, & ſignificas Italiam: aut addis ultimam, & ſignificas Hiſpaniam, quæ in occidentis eſt fine: ut Horatius, *Qui nunc Heſperia ſoſpes ab ultima.* Et hæc eſt vera Heſperia, ab Heſpero dicta, ſtella occidentali. Cæterum Italia, HESPERIA dicitur à fratre Atlantis, qui pulſus a Germano, Italiam tenuit: eique nomen priſtinæ regionis impoſuit, ut Hyginus docet. GRAII COGNOMINE DICVNT. Bene Graji ut & ipſa cognoſcat, ſicut in Octavo, *Eleſtra (ut Graji perhibent) Atlantide creuit.*

DONATI.

TROES TE MISERI. Collecta ratione principiorum, quibus mores incolarum vituperat, & reginam laudat, purgat Trojanos ne violentiam juſte paſſi eſſe videantur. Ergo quam cito, & quam evidenter expreſſit perſonam & fortunam. MISERI. Per hoc oſtendit, miſeros nihil audere poſſe, vel potuiſſe contra Didonem. VENTIS VECTI. Ergo non ſponte venerant.

PROHIBE. Simili brevitate ſummam petitionis ponit juſtam, & ſine præſtantis detrimento, quibus vel duriſſimus flectatur. Poſita autem ſunt tria, ne incenderentur naves: voluntatem, & neceſſitatem abeundi; & caſu veniſſe.

PIO GENERI. Reus erit qui pio nocebit: & major noſtra eſt pietas, quod illam natura ſanguinis ducti, non conſtricti lege, ſervamus. PROPIVS RES ASPICE. Tertia petitio generalis: ut quicquid ad commodum noſtrum ſpectat præſtes. Quam rem honeſtius non ponendo, per ſpecies amplexus eſt.

EST LOCVS. Et locorum & hominum Carthaginis plena deformatio, ſed non aperta. Dicit ergo tendebamus in Italiam fertilem terram, & potentem fortibus viris, & bonis. Itaque non veniſſemus ad ſolitudines has, & ad feros homines, niſi tempeſtate coacti. Ergo non eſt ſtudium in nobis violentiæ inferendæ. Deſcriptio autem naufragii movet miſericordiam. Et cum omnia violentiæ, quæ objici poſſent, purgarit, retorquet invidiam in calumniantes, uſus anticategoria. Dicit enim non nos fecimus, ſed tui in innoxios violenti fuerunt.

VARIORVM.

IVSTITIAQVE DEDIT. Laudat illam à juſtitia & prudentia ſimul: gentes enim feras & ſuperbas legibus retinere, nemo ſine prudentia poteſt. Quoniam vero prudentia abſque juſtitia exiſtere poteſt; juſtitiæ potiſſimum mentionem facit, ut in ea utramque virtutem eſſe oſtendat: prudentiam quidem, quia tam feras nationes ſub legum ſeveritate continet: juſtitiam vero, quia illarum ſuperbiam ac feritatem puniendo reprimit atque mollit. NASCIMBÆN.

PROPIVS RES ASPICE. Id eſt vicinius & amicius tanquam deæ nos reſpice ac defende. Nam Eclog. 1. *præſentes deos*, intelligit propitios. Et RESPICERE, interdum opem ferre ſignificat: ex quo Romanis culta eſt Fortuna reſpiciens. TAVBMANNVS.

Terra antiqua, potens armis atque ubere glebæ!
OEnotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Hunc cursus fuit:
Cum subito assurgens fluctu, nimbosus Orion
In vada cæca tulit, penitusque procacibus Austris,
Perque undas, superante salo, perque invia saxa

SERVII.

ANTIQVA. Nobilis: nec enim nova esse potest, licet primam terram suam esse dicant Athenienses.
» POTENS ARMIS. Dicendo *potens armis*, Trojanos laudavit, ut ostenderet non se bellicorum timere provinciam. VBERE GLEBÆ. Vber proprie est fœcunditas. Et bene Italiæ virtutem fœcunditatemque collaudat: ne Africam petisse videantur.

OENOTRII COLVERE VIRI. Deest QVAM. OEnotria autem dicta est, vel à vino optimo, quod in Italia nascitur: vel, ut Varro dicit, ab *OEnotro, rege Sabinorum.* Alii partem Italiæ: OEnotrium tradunt ex Arcadia in Italiam venisse cum
» Pelasgis, & eam sibi cognominem fecisse. FAMA. Subaudimus, est. MINORES. Majores & minores, quotiens de genere dicimus, numeri sunt tantum pluralis.

ITALIAM. Italus rex Siciliæ ad eam partem venit, in qua regnavit Turnus; quam à suo nomine appellavit Italiam. Vnde est, *Fines super usque Sicanos.* Non usque ad Siciliam (nec enim poterat fieri) sed usque ad ea loca quæ tenuerunt Sicani,
» id est Siculi à Sicano Itali fratre. Alii *Italiam*
» à bubus quibus est Italia fertilis, quia Græci boves
» Italos, nos vitulos dicimus: Alii à rege Ligurum
» Italo; alii à Corcyreo; alii à Veneris filio rege Lu-
» canorum; alii à quodam Augure, qui cum Siculis
» in hæc loca venerit, quamque his regionem inau-
» guraverit * plures alare renat in pote desatura. Mi-
» nois regis Cretensium filiam Italiam dictam.
» HVC CVRSVS FVIT. Vel iste cursus, vel pro
» illuc; Et cursus verbum nauticum est, ut alibi, *Hunc*
» *cursum Iliacas vento tenuisse carinas.*
» CVM SVBITO. Si subito fluctu, nomen est;
» si per se subito, adverbium. ADSVRGENS FLVCT.
» NIMB. Orion rex, cum filios non haberet, à Iove,
» Neptuno & Mercurio, vel ut quidam tradunt, non à
» Neptuno, sed Marte, quos hospitio susceperat hor-
tantibus, petit ut sibi filios darent: illi, intra co-
zium immolati sibi bovis urina facta, præceperunt ut completis maternis mensibus solveretur. Quo facto inventus est puer: cui nomen ab urina impositum, ut ὠρίων diceretur. Quod Dorica lingua commutatum est: ut ω diphthongus in ο verteretur. Quod autem plerumque prima syllaba brevis invenitur & hoc loco; cum sit natura longa, Græcæ rationis est. Nam detractio fit υ literæ, & ρ remanet brevis: quo modo ὦρια τὰ σιτάρια, pro ὄρια: & πούλυς, pro πολύς. Et hoc quia aut ω est naturaliter longa, aut ω diphthongus. Cæterum si sit in proprio nomine dichronos, ut omnes Latinæ sunt: propriorum nominum abutemur licentia, ut in artibus lectum est.

Hic vero ORION postea venator factus, velut trium parentum viribus fisus, cum Dianæ vim vellet inferre, ut Horatius dicit, ejus sagittis: ut Lucanus, immisso scorpione occisus est; sed deorum miseratione inter sydera relatus, signum famosum tempestatibus fecerunt. Verisimilius autem est à scorpione interemptum: oriente enim uno, alter occidit. Hoc signum ibi est, ubi hyades circa frontem tauri. Sane ipse Orion magnitudine sua multis oritur diebus, & ideo ejus etiam apud peritos est incerta tempestas. unde dictum est, ASSVRGENS, ad excusationem non prævisæ tempestatis. Et multi superfluo quærunt, cur ortus commemoretur Orionis; cum sit à Iunone immissa tempestas. Sed Ilioneus ista non novit, quæ à poëta supra dicta sunt, per Musam, ut diximus, cognita. Et constat numina, nisi inventa occasione, nocere non posse. Quod in omni suo opere Virgilius diligenter observat. Bene autem *nimbosus*, quia & ortu suo & occasu tempestates commovet; sicut ait Horatius, *Quo tristis Orion cadit.* & quia hoc signum ibi est ubi * sicles circa frontem tauri.

IN VADA CÆCA. Incognita, latentia. PROCACIBVS AVSTRIS. Perseverantibus. Et procax proprie petax est. Nam procare est petere. Vnde & proci petitores dicuntur. Alii *procacibus*, impudentibus tradunt.

PERQVE VNDAS SVPERANTE SALO. Elevato mari, & in undas diviso, ut solet in tempestate. SALO venit ab eo quod est salum, sali. Nam sale tabentes, ab eo quod est, hic sal salis. PERQVE INVIA SAXA. Invia, id est aspera, immania. Vnde & paulo post Dido, *Quæ vis immanibus applicat oris?* Non enim suos vituperat: sed naturam littoris culpat. HVC PAVCI. Vult intelligi, ut quidam tradunt supersesse & alios qui sunt... futuri vindices, si isti fuerint læsi; nam hoc est quod ait:

VARIORVM.

OENOTRII COLVERE VIRI. Quidam libri, quos castigatiores puto, non *OEnotrii coluere viri*, sed OEnotri trisyllabos legunt, ut ω in dictione Græca incolumis maneat. OEnotria autem dicta fuit ab OEnotro Lycaonis filio, qui ex Arcadia huc commigravit, eumque quintum numerant ab Ægæo & Phoroneo, qui primi in Peloponneso regnum obtinuerunt. Nonnulli hunc eundem, & Noë, & Ianum fuisse existimant, idque ex linguarum etymologiis deducunt. NAMATIVS, lib. 7. cap. 7.

Dispu-

Dispulit: huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quaeve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae:
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum & mortalia temnitis arma;
At sperate deos memores fandi, atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis:

SERVII.

DISPVLIT. Dispersit. ADNAVIMVS ORIS. Elegit verbum aptum naufragio, ad eliciendam misericordiam: quamvis & de navibus *natat* lectum sit: ut, *Natat multa carina. Adnavimus*, adnatavimus, per syncopen. Quo tiens syllaba de medio subtrahitur; & bene *adnavimus*, quasi vix & oportune.

QVOD GENVS HOC HOMINVM? Rhetorice vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad tertium se confert personam. QVÆVE HVNC TAM BARB. M. P. P. Bene mores accusat terræ, ut inhumanitas patris potius esse videatur.

HOSPITIO PROHIBEMVR ARENÆ. Vt alibi, *Littusque rogamus innocuum*: Litus enim jure gentium commune omnibus fuit, & occupantis fiebat ejus esse possessio. Cic. in Rosciana. *Nam quid est tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus exactis*, unde ostenduntur crudeles, qui etiam à communibus prohibeant.

CIENT. Id est movent. Et bene *ciunt* & vetant, permanet in certa persona, ne eos in hoc barbaros & immites appellare videatur. Sane in principio modestius, hic jam commotius.

PRIMA TERRA. Litore, ut alibi: *Tuque ô cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridenti.*

MORTALIA ARMA. Mortalem possibilitatem. Sane per arma, etiam consilia significantur: ut, *Quærere conscius arma*. TEMNITIS autem, pro contemnitis, per aphæresin dictum, quæ est cum prima verbi syllaba detrahitur. Alii mortalia arma pro humanitate accipiunt. Sed terret hoc loco latenter, propter Siciliam. Nam & paulo post ait, *Sunt & Siculis regionibus urbes*. cum unam habeant, in qua Acestes regnat: sed ad terrorem, urbes dixit.

AT SPERATE DEOS. Abusive, timete: ut alibi, *Hunc ego si potui tantum sperare dolorem*. Cum speremus bona, timeamus adversa. veteres tamen *sperare* dicebant Deorum auxilio co... Plautus in Milite, *Deos sperabo, teque postremo tamen*. In Casina, *Diis sum fretus, Deos speravimus*. Sane oportune post blanda principia ista ponuntur. prodest enim nonnunquam subtiliter objurgare, quem roges. MEMORES FANDI ATQVE NEFANDI. Id est, justitiæ & injustitiæ. Et bene *memores*: quia etiamsi non statim puniant crimina, sunt tamen memores. ut Horatius, *Raro antecedentem scelestum deseruit pede pœna claudo*: & dicendo *fandi atque nefandi*, significat, pro ut meriti fueritis.

REX ERAT ÆNEAS N. Bene medio verbo usus est *Erat*; nam si *fuit* dixisset, fiduciam habuisse videretur. QVO IVSTIOR ALTER NEC PIETATE FVIT. Multum interest inter justitiam & pietatem. Nam pietas pars justitiæ est; sicut severitas. Nunc ergo hoc dicit qua parte sit justus, id est pietate. Et bene duo laudat in Ænea: pietatem, quam à Didone impetrare contendit: & virtutem qua vult eum timeri. & certe quoniam & beneficium referre potest & vindicare.

BELLO MAIOR ET. A. Non est iteratio: nam bellum & consilium habet. Hoc est scientia rei militaris. Arma autem tantum in ipso actu sunt, id est viribus dimicandi, ut aliud animi, aliud corporis sit.

DONATI.

PAVCI. Et misericordiam captat, & suspicionem violentiæ removet.

QVOD GENVS. Sub querelis & accusatione Tyriorum, suam tenet laudem: nam qui alienos mores graviter reprehendit, ab iis se alienum demonstrat. Adeo autem displicent mores, ut nomen non inveniat. Omnes enim feros immanitate vicerunt Tyrii.

QVÆVE HVNC TAM BARBARA. Cujus regionis est tam sæva barbaries, quam est tua. Nomen ergo, quo eos appellaret, non invenit. Exemplum non reperit, quod erat gravius. Potuissent enim defendi similitudine alterius gentis.

HOSPITIO HARENÆ. Quid ergo facerent, si humano more tectorum peteremus hospitium?

BELLA CIENT. Non patiuntur, sed inferunt: nec leviter prohibent, sed bellantium more utuntur armis. PRIMA TERRA. Vel, quæ prima naufragos coperat post naufragium, & captat misericordiam. Vel, *prima*, id est, littus, quæ terra prima est è mari egressis: ut socient illud, *hospitio prohibemur harenæ*. Cum autem de Tyriis, conqueritur: etiam de Didone, quæ illos regit. Deinde relicta hac subtilitate, aperte Didonem taxat, cum dicit: *Temnitis & sperate*. Et non, temnunt & sperant.

REX. In hoc virtutes animi laudat, scilicet justitiam & pietatem: & corporis, scilicet fortitudinem, quæ est in exercitatione bellandi. Vult enim pro benefactis consimilem vicem promittere, quæ est à justitia & pietate; & pro injuria ultionem, quæ est à fortitudine.

VARIORVM.

PROHIBEMVR. Proverb. Terra quidem non profuit. HART.

BELLA CIENT. I. C. Scaliger lib. 4. cap. 16. docet, *Ciere* verbum grave esse; ut & *Moliri*. TAVRINVS.

Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Aetheria, nec adhuc crudelibus occubat umbris,
Non metus: officio nec te certasse priorem
Pœniteat. sunt & Siculis regionibus urbes,
Armaque, Trojanoque à sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et sylvis aptare trabes, & stringere remos.
Si datur Italiam, sociis & rege recepto,

SERVII.

QVEM SI FATA VIRVM 9. Vnum sensum in tres partes divisit; & potuit reprehendi idem dixisse, nisi ostenderet eum libenter voto suo immorari, tale est illud, *Si numina vestra Incolumem Pallanta mihi si fata reservant.* SI VESCITVR AVRA. Vescor verbum inchoativum est, sine præterito tempore, & quod à se nascitur: Vescor illa re dicimus, ut alibi, *Vescitur Æneas simul & Troiana juventus Perpetui tergo bovis & lustralibus extis.* Nec nos decipiat quod dicit Plinius, ut elocutiones ex similibus formemus. Nam ecce, comedo illam rem dicimus: nec tamen vescor illam rem. Et ipse dicit, non usquequaque hoc esse servandum. Sane hic *vescitur*, pro fruitur posuit.

ÆTHEREA AVRA. Quia animam aëre, corpus cibo, potione & cæteris diligenter nuttimus.

NON METVS. Hoc loco distinguendum est. Cujus autem rei, ex sequentibus probat. Nam vult eam non timere: ne inaniter præstet. Alii non metus officio legunt, & hunc sensum dicunt; non metuo pro officio nostro, id est, non timeo, ne non sit unde satisfaciam officio, ac parem gratiam reddam.

OFFICIO NEC TE CERTASSE PRIOREM POENITEAT. Nec tibi parum videatur prima beneficia præstitisse: quum possis majora recipere. Nam POENITEAT, parum videatur est: ut Terentius in Heautontimorumeno, *At enim quantum hoc operis fiat pœnitet.* Hoc est parum videtur. Sane, *Certasse*, provocasse accipiunt, ut Terentius, *Beneficiis si certasset.* Beneficium autem est, quod Græci τὸ εὐεργετεῖν appellant. Cicero de Marcello, *Nolo igitur in conservando bono viro defatigari, non cupiditate prefertim aliqua, aut pravitate lapsis, sed opinione officii falsa fortasse, certe non improba.* SVNT ET SICVLIS REGION. VRB. Id est gratiam reddere possumus, arma latenter minatur.

TROIANOQVE A SANG. C. A. Bene Troiano, ut necesse habeat, si passi fuerint injuriam vindicare, quod in principio bene tacuit. De Aceste autem fabula talis est: Cum Laomedon promissam murorum mercedem Neptuno & Apollini denegasset: Neptunus iratus, Trojæ immisit cetos, per quos vicina littoris vastabantur. Vnde Apollo consultus, cum & ipse iraſceretur; contraria respondit dicens, Objiciendas puellas nobiles bellux. Quod cum sæpe fieret, & Laomedontis Hesiona jam esset ad scopulum, orta seditione, religata; nonnulli parentes peregre mittere filias, quam domi perdere maluerunt, nam alii avehendas mercatoribus tradiderunt, timens Ippoteus vel Ipsostratus filiam Egestam, impositam navi misit quo fors tulisset. Et hæc ad Siciliam delata à Crimiso fluvio, quem Crinisum Virgilius poëtica licentia vocat, converso in ursum, ut alii in canem, compressa edidit Egestum, quem Virgilius Acestem vocat, qui ex matris nomine civitatem Trojanis condidit: quæ ante Egesta, post Segesta dicta est.

QVASSATAM VENTIS. Quamvis sit justa petitio, tamen prope invidiose ostendit, quam sit res, quam petit, exigua. SVBDVCERE. In terram ducere, hoc est subductam curare. Deducere autem, in mari ducere: ut, *Deducunt naves socii.*

APTARE. Aptas eligere, legitur & optare; sed utrumque eligere significat, vel *aptare*, adjungere, vel affigere, ut, *Stellis ardentibus aptum.* STRINGERE REMOS. Aut defrondare: ut agricolæ stringunt frondes: aut *Fractos stringere remos*, id est religare, quia supra dixerat, *Frangunter remi.*

SOCIIS, ET REGE RECEPTO. Syllepsis est per numeros: ut, *Hic illius arma, Hic currus fuit.*

DONATI.

QVEM SI FATA VIRVM. Quam pulchre variando (idem si vivit) tripliciter profert. Magnam autem arte parva petit, & magnam remunerationem promittit, & audientem terret. Nam cum demonstramus posse multum prodesse, intelligitur asse rete posse & multum nocere, si res exigat: hoc modo, si Æneas vivit, nihil nobis est metuendum: sin contra, habemus Acestem regem, magnum, & opulentum viris, armis, divitiis. His ergo proponit spem, & ingerit metum.

QVASSATAM VENTIS. Ingerit summam petitionis, non onerosam dari scilicet, ut liceat in sylvis resarcire convulsas naves: ut possint, si vivat Æneas, in Italiam tendere: sin autem non vivat, in Siciliam.

VARIORVM.

OFFICIO NEC TE CERTASSE. Spem injicit amplissimæ remunerationis. tale illud VII. Æneid. *Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.* Et ne forte propter incertam Æneæ incolumitatem, regina consilii sui rationem mutet; subdit. *Sunt & Siculis regionibus.* quibus verbis declarat, eam (utcunque res ceciderit) magnum ex suo beneficio fructum esse laturam. NASCIMBÆN.

SVBDVCERE. *Subducere* est quod Cæsar, *ad terram detrahere* dixit. *Deducere* est *in mare mittere.* TAVBMAN.

Ten-

Digitized by G

Tendere, ut Italiam læti, Latiumque petamus.
Sin absumta salus, & te, pater optime, Teucrum,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iuli:
At freta Sicaniæ saltem, sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus: cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa, profatur:
Solvite corde metum Teucri: secludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

SERVII.

SIN ABSVMPTA SALVS. Hoc est si periit Æneas, qui vel Trojanorum salus est. PATER OPTIME. Mira laus, cum & patrem & optimum dicit.

NEC SPES IAM RESTAT IVLI. Bene de Ascanio spem dicit, propter ætatem. ut, *Ascanium surgentem, & Spes surgentis Iuli.* Sane & hic tribus immoratur quæ meruit, ut supra in voto.

AT FRETA SICANIÆ. Bene recessuros se dicunt. FRETA autem quia freto à Sicilia dividitur Italia. Sane quidam à Fervore dici putant, & Sicanos quidam ἀπὸ τοῦ ξηροῦ tradunt, quia ex Hiberia profugos de nomine fluminis Sicoris, quem reliquerant Sicani, nominasse. SEDESQVE PARATAS. Propter Acestis cognationem.

REGEM. Aut qui nunc rex est: aut qui etiam noster futurus est.

TALIBVS ILIONEVS. Aut subaudis loquebatur: aut ex posterioribus *fremebat* intelligis. ORE FREMEBANT. Hoc est consentiebant, aut probantes Ilionei dicta, aut rogantes Didonem. & bene ORE. quia & armis possumus fremere.

TVM BREVITER DIDO. Atqui non breviter loquitur: sed breve & longum, parvum & magnum, perfectum nihil habent: sed per comparationem intelliguntur: ut supra de provincia. Est locus, orbis (ut diximus) comparatione. Item hoc loco BREVITER, id est minus quam Ilioneus. Et notandum regum esse breviloquium, accedit etiam fœminarum verecundia, unde utrumque dedit Didoni. VVLTVM DEMISSA. Nota figura est, ut, *Oculos suffusa nitentes.* dicendo autem *Vultum demissa*, aliud genus officii adjecit.

SOLVITE CORDE METVM TEVCRI. Sicut supra Iovis oratio, partim objecta purgat: partim petita promittit. nam in Æoli oratione statim promittit. Sciendum sane, quia cum petuntur vel promittuntur aliqua, à validissimis inchoandum est: ut hoc loco. Præcipue qui pollicetur statim debet promittere, deinde si qua vult subjungere, ne exspectatione suspensus decipiatur auditor. Et est genus argumenti à necessario. SECLVDITE CVRAS. Iteratio est ad augmentum benevolentiæ. hoc est ad confirmandum supplicium animum. SECLVDITE. Pro excludite: quod fit, aut propter hiatum, aut propter suavitatem: ut, *Ab silice in arida connixa reliquit.* pro, enixa.

RES DVRA. Ac si diceret, hoc est, quiddam metuo: formidabat vicinos barbaros, & fratris adventum. quæ propter novitatem personarum, adventum generaliter dicens reliquum, oportebat ex aliqua parte enuntiari domus calamitatem, vel ideo res dura, quod fœmina est. ET REGNI NOVITAS. Quæ semper habet timorem.

MOLIRI. Bene non facere, sed molirí: ut territis sit, non crudelitatis.

DONATI.

SI TE PATER. Ex apostrophe captat commiserationem Didonis.

BREVITER. Potest intelligi propter personam locuturæ mulieris, & sermonem facturæ ad viros incognitos. VVLTVM DEMISSA. Non solum propter verecundiam muliebrem, verumetiam propter objecta: & eo magis erubescebat, quod nec barbara fuit. Artificiose autem non negat quæ manifesta sunt, sed purgat.

SOLVITE. Paucis securos reddit, ut cætera libentius audiant.

REGNI NOVITAS. Errant qui rem duram, & novitatem regni unum putant. Nam rem duram, interitum mariti, & metum fratris intelligit, ne regnum adhuc infirmum invaderet: sed nec expressit, ne narrando, quod Teucros lædebat, vulnus antiquum refricaret, & scelus domus suæ detegeret. Consuluit etiam poëta negocio suo, ne quod per Venerem narraverat, iterum ponat.

COGVNT. Exprimit quæ fecisset, esse à sua natura aliena, ut custodia littorum non ad inferendam injuriam, quod conqueritur Ilioneus, sed ad propulsandam posita videatur.

VARIORVM.

CVNCTI SIMVL ORE FREMEBANT. Alludit ad morem cum Græcorum, tum etiam Romanorum; apud quos res publice approbari solebant strepitu, plausuque populari. *Fremebant* ergo, id est murmurantes approbabant. NASCIMBÆN.

Quia;

Quis genus Æneadum, quis Troja neſciat urbem?
Virtuteſque, viroſque, & tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni:
Nec tam averſus equos Tyria Sol jungit ab urbe.
Seu vos Heſperiam magnam, Saturniaque arva,
Sive Erycis fines, regemque optatis Aceſten:
Auxilio tutos dimittam, opibuſque juvabo.
Vultis & his mecum pariter conſidere regnis?

SERVII.

QVIS GENVS ÆNEADVM. Satis propere dixit Æneadas: quanquam ab Ilioneo audierit, Rex erat Æneas nobis. Nec hæc in opere inemendato, miranda ſunt. Quamvis alii prolepſim velint eſſe. QVIS TROIÆ NESCIAT VRBEM? Aut Ilium dicit, quod in Troja; aut Trojæ urbem; ut urbem Patavi, urbem Buthroti.

INCENDIA BELLI. Aut vocat ardorem ſimpliciter belli, quia ſemper diluvio & incendio comparatur bellum: ut, *In ſegetem velut cum flamma furentibus auſtris Incidit*: *aut rapidus montano flumine Torrens.* & alibi, *Sevis effuſa Mycenis Tempeſtas ierat.* Aut poteſt ſubtilius dictum accipi, quod Ilium conflagravit incendio.

NON OBTVSA ADEO. Multum, vel valde, ut in Terentio, *Adoleſcentem adeo nobilem.* Et, *Si adeo digna res eſt, ubi tu nervos intendas tuos.* Aut enim adeo ut tu dicis, ut Trojanorum famam ignoremus. OBTVSA vero non ſtulta, id eſt crudelia, ut merito Sol equos ſuos ab iſta urbe divertat.

NEC TAM AVERSVS EQVOS TYRIA SOL IVNGIT AB VRBE. Hoc eſt non in alio orbe habitamus. Sed fabula hoc habet. Atreum & Thyeſtem germanos, cum in diſſenſione ſibi nocere non poſſent: in ſimulatam gratiam rediiſſe: qua occaſione, Thyeſtes cum fratris uxore concubuit; ob quam cauſam Atreus fratris filium adpoſuit epulandum: quæ Sol ne videndo polluereturs radios ſuos ab ea civitate detorſit. Sed veritatis hoc eſt: Atreum apud Mycenas primum Solis eclypſim inveniſſe, cui invidens frater, ab urbe diceſſit tempore quo ejus probata ſunt dicta.

SEV VOS HESPERIAM MAGNAM. μεγάλην enim Ἑσπερίαν appellata eſt Italia, quia à Tarento uſque ad Cumas omnes civitates Græci condiderunt.

SIVE ERYCIS FINES. Eryx Veneris & Butæ filius, ut quidam Neptuni, fuit: qui præpotens viribus, advenas ceſtibus provocabat, victoſque perimebat; hic ab Hercule occiſus eſt, monti ex ſepultura ſua nomen impoſuit. In quo matri fecerat templum: quod Æneas aſcribit poëta dicens, *Tum virgina aſtyris Erycino in vertice, ſedes Fundatur Veneri.* In hoc autem monte dicitur etiam Anchiſes ſepultus: licet ſecundum Catonem ad Italiam venerit. Ergo Erycis fines, id eſt Siciliam.

AVXILIO TVTOS D. Non ſine ordine Poëta inducit Didonem, & credentem ignotis, & tam facile tanta promittentem; ſi enim bene advertatur de illo loco pendet, *Inprimis regina quietum Accipit in Teucros animum mentemque benignam.* VVLTIS ET HIS MECVM P. Deeſt, vel ſi.

DONATI.

QVID GENVS. Oſtendit benevolentiam, ut credatur vera dixiſſe. Vt turbatos, congruæ honorificentiæ ratione componeret: Novimus inquit virtutes veſtras, & adverſam Trojæ fortunam: quæ cum dicit, humanitatis ſpem præbet. Facile enim his ſuccurritur, quorum adverſa nota ſunt.

NON OBTVSA ADEO. Non ſunt corda noſtra ab humanitate aliena, nec ſic vivimus, ut Solis æquitas à nobis avertat curſus ſuos, propter facinus quod videat.

SEV VOS HESPERIAM. Proſequitur ſummam beneficiorum ſuorum: propoſitis reſpondet, ut quocunque ire voluerint, auxilio proſequatur.

VVLTIS. Ecce plena benevolentia, ut in ſocietatem regni eos vocet, qui omnia deſperarint.

VARIORVM.

VIRTVTESQVE VIROSQVE. ἐν ἀρετῇ ἀνδρῶν. pro virtutes virorum.

NON OBTVSA ADEO. Alluditur ad proverb. *Non uſque adeo cornea fibra.* HAR.

NON OBTVSA ADEO GESTAMVS PECTORA. Non ita craſſa nobis ſunt ingenia: nec adeo obtuſi & hebetes ignarique ſumus. Obtuſiores enim putantur eſſe, qui longius ab aura Solis & tepore incolunt: ut populi ſeptentrionales. Quod annotarunt Corradus & Turneb. lib. 18. cap. 32. Quibus aſſentiuntur hodie docti fere omnes. Philoſophi certe gentium mores & ſtudia ubique temperie plagarum & Sole metiuntur. Ita & Lucanus:

Quicquid ad Eoas tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cæli.

Quamvis hæc Philoſophorum ſententia vellicari poſſit. TAVEMAN.

SEV VOS HESPERIAM MAGNAM. Dido, ſummam hic beneficiorum ſuorum proponit, & cum Trojanis officiorum pollicitatione ac beneficentia cerrat. *Heſperiam* vero *magnam* dixit, ad differentiam Hiſpaniæ, quæ itidem Heſperia nominatur. neque ratione quantitatis, nam major eſt Hiſpania duabus Italiis, ſed cauſa dignitatis, maxime propter urbem Romam. HASCIMBÆN.

MECVM PARITER CONSIDERE. Omnes ad habitandum ſedes capere. Profugi enim in quas terras migrant, conſidere dicuntur. TAVEMAN.

Vrbem

Digitized by Google

Vrbem quam ſtatuo, veſtra eſt: ſubducite naveis.
Tros, Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur.
Atque utinam rex ipſe Noto compulſus eodem
Afforet Æneas. equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ luſtrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus ſylvis, aut urbibus errat.
His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Æneam compellat Achates.
Nate dea, quæ nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides, claſſem, ſocioſque receptos.

SERVII.

VRBEM QVAM STATVO VESTRA EST. Multi Antiptoſin volunt, accuſativum pro nominativo, ut ſit urbs quam ſtatuo, quæ ſi ſic intelligamus, QVAM nihilominus ſequitur: & ſyleplis fit, per caſus mutationem. Debuit enim dicere, urbs quæ ſtatuitur veſtra eſt. Melius ergo eſt VVLTIS bis intelligere, ut ſit, vultis regnis conſidere? vultis Vrbem quam ſtatuo? veſtra eſt. ut eſt, *Ernet ille Argos Agamemnoniaſque Mycenas, Ipſumque Æacidem*: ſubaudis *ille*. Alter enim Pyrrhum vicit: alter Mycenas. Quamvis hoc Schema de antiquioribus ſumptum poſſimus accipere; ait enim Cato in legem Voconiam, *Agrum quem vir habet tollitur*. Et Terent. *Eunuchum quem dediſti nobis, quas turbas dedit.* AGETVR. Rogetur.

ATQVE VTINAM. Dicendo utinam & humanitatem ſuam oſtendit, & Æneæ ſe cupidam. NOTO COMPVLSVS EODEM. Aut quovis vento: aut revera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra enim Ilioneus; *In vada cæca tulit, penituſque procacibus auſtris*. EODEM. o naturaliter longa eſt: ſed ſi corripiatur, metri eſt, ut, *Steteruntque comæ*.

AFFORET. Adveniat, temporis eſt futuri. EQVIDEM. In Virgilio, ego quidem ubique ſignificat, ſed in aliis & pro *quidem* tantum ponitur: ut Tullius, *Ego quidem cæteras tempeſtates*. Item Perſius. *Non equidem hoc dubites amborum fœdere certo Conſentire dies*. CERTOS. Veloces: qui cito inveniant, aut fideles. Vtrunque enim hoc loco ſignificat. Contrario, incertos pro tardis: Saluſtius, *Et ouere turrium incertis navibus*. Aliquando & firmos: ut, Idem, *Apud latera certos locaverat*. ut Virgilius, *Tam certa tuliſtis Pectora*. Et aliquando deliberati judicii, ut, *Certus iter*. LIBYÆ LVSTRARE. κατ' ἐναντίωσιν. Nam Dido Libyæ regna non retinet, ſed ut oſtendat voluntatem, ait, libenter ſe miſiſſe, qui Æneam quærerent. EIECTVS. Naufragus: ut, *Ejectum littore egentem*.

ANIMVM ARRECTI. Nota figura eſt. IAMDVDVM. Et cito, vel quamprimum ſignificat, ut, *Jamdudum ſumite pœnas*. & *olim*: ut hoc loco.

SVRGIT. Oritur. Eſt tranſlatio corporis ad animum: ut alibi; *Stetit conferre manum Æneæ*.

OMNIA CLASSEM SOCIOSQVE RECEPTOS. Sylepſis per numeros. RECEPTOS. De-

maris periculo liberatos; ut, *Frugeſque receptas*. vel à Didone, nam & ab ea timuerant, ut ſupra ait, *Lætitiaque metuque*.

DONATI.

VESTRA EST. Auget ſtudium benevolentiæ, offerens plenam facultatem poſſidendæ urbis. Lege autem ne ſit error: Quam ſtatuo urbem veſtra eſt.

TROS TYRIVSQVE. Mirè temperavit, dicens, Trojanos cum incolis uno futuros affectu, ut honorifica juxta hoſpites, non illos poſtponeret. Neve rurſus dejiciens ſuos, qui ex Tyro illam ſecuti erant, inter populos inimicitias excitaret.

ATQVE VTINAM. Quia viderat Trojanos anxios de rege, optat adventum, & offert inquiſitionis auxilium, & ut ſatiaret oblati beneficii gratiam, addit: *Libyæ luſtrare extrema jubebo*. Et in hoc loco oſtendit Virgil. non ſolum Carthaginem, ſed multas alias civitates eſſe ſub Didone.

HIS ANIMVM. Cum jam omnia tuta eſſe exploraſſent, ſtatuunt ſe offerre, ne illis inquirendi negotium aſſumat.

NATE DEA. Quia inferior, non proprio nomine appellat, ſed honorifico. Et quamvis prior loquatur, nihil jubet aut conſulit. Sic enim Æneæ prudentia inferior fuiſſet, & ille arrogans, ſed interrogat tanquam prudentiorem.

OMNIA TVTA VIDES. Ne prolixitate moram afferret, quam breviter omnia tranſit.

VARIORVM.

VRBEM QVAM STATVO, VESTRA EST. Sic interdum loqui ſolent boni ſcriptores, & maxime Poëtæ & Epici, & Comici, ut antecedens priore loco poſitum, ejuſdem caſus ſit ad relativum. Plena ergo & perfecta charitas (de humana loquor) hæc eſt, ut quod cujuſque proprium eſt, commune fiat, juxta illud Euripidis, τὰ τῶν φίλων κοινὰ. Hic autem Poëta reginam vaticinantem facit, Carthaginem Romanis ceſſuram, qui à Trojanis originem duxerunt. NASCIMBÆN.

TROS, TYRIVSQVE. Proverbialis veſticulus, inſigniſque. HARTVNG.

Digitized by Google

Vnus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſe
Submerſum: dictis reſpondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cum circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, & in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit:
Os, humeroſque Deo ſimilis: namque ipſa decoram
Cæſariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariuſve lapis circumdatur auro.

SERVII.

VNVS ABEST. Orontem ſignificat. QVEM VIDIMVS IPSI SVBMERSVM. Quod ante doloris fuerat: ut, *ipſum ante oculos*: nunc conſolationis eſt, cum cernit omnes incolumes.

DICTIS RESPONDENT CÆTERA MATRIS. Modo congruunt: quia dixerat ſupra, *Namque tibi reduces ſocios*. Alibi *reſpondet*, reſpicit: ut, *Reſpondet Gnoſia tellus.*

SCINDIT SE NVBES. Nubes tantum dicimus, non nubs: licet dicamus trabs trabes: ſtirps & ſtirpes, prex & preces, plebs plebes. Sed de his tantum quæ legibus ſunt ponenda. Non enim ſunt artis iſta, ſed uſurpationis: qua metri cauſa utuntur poëtæ, ut vel minuant, vel augeant nominativum. Inde eſt & ſupellex ſupellectilis. ET IN ÆTHERA PVRGAT. A. Quia aër collectus nubes fecit. ut, *Atque in nubem cogitur aer*, quæ puriore vento diſſolvitur in aërem.

RESTITIT ÆNEAS. Abſcedente ſcilicet nube. CLARAQVE IN LVCE REFVLSIT. Laus eſt nimiæ pulchritudinis, cui nec lucis claritas derogavit.

OS, HVMEROSQVE DEO SIMILIS. Similes humeros habens deo. Et eſt Græca figura: ut diximus ſupra. IPSA. Aut quod ſequitur, *Nato genitrix*. aut certe ipſa, id eſt pulchritudinis dea.

DECORAM CÆSARIEM. A cædendo dicta cæſaries. Ergo tantum virorum eſt. Quod autem dicit decoram, vult etiam in Æneа naturalem fuiſſe pulchritudinem: ne ſi totum tribuat Veneri, nihil Æneæ ſit reliquum. vel contra, nihil relinquatur matris favori: quod ſequens melius indicat comparatio. ut Horatius, *Fortes creantur fortibus*. Magna arte nec eruditioni aliquid, nec natalibus derogat. IVVENTÆ. Iuventus eſt multitudo juvenum. Iuventas dea ipſa: ſicut Libertas. Iuventa vero, ætas. ſed hæc à poëtis confunduntur plerunque.

PVRPVREVM. Pulchrum, ut Horatius, *Purpureis ales oloribus*. LÆTOS HONORES. Non terribiles, ut eſſe in viris fortibus ſolent.

MANVS. Vel artificis: vel ars ipſa. ADDVNT. Bene addunt, quia & ipſa materies habet naturalem pulchritudinem. EBORI DECVS. Ebur, à barro dictum, id eſt elephanto. ut Horatius, *Quid ſibi vis mulier nigro digniſſima barro?* Sane naturam hujus nominis, nec derivatio, nec obliqui caſus reſervant. Et eboris enim & eburneus facit, non eburis: ſicut murmuris.

PARIVSVE LAPIS. Lapis Lydius nomine, qui apud Parum naſcitur & candidiſſimus eſt, ut in ſeq. x. *Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum.*

DONATI.

SCINDIT SE NVBES. Non ipſi ex nube progreſſi ſunt, ſed nubes diſceſſit: ut oſtendatur rerum natura commodis Æneæ inſervire. Ergo tam diu fuit tectus quamdiu opus fuit, deinde diſceſſit nubes.

CLARAQVE. Dicit Æneam ſplendore ſuo, lucem diei feciſſe meliorem.

CONSTITIT. Ut dictum eſt, ſed pulchrior quam fuit. Nam hoc curavit mater propter Iunonia auſpicia. Comparat auro & argento, quæ cum per ſe ſplendeant, arte tamen meliora fiunt. Comparat deo, quia nepos Iovis eſt, & Veneris filius, & Cæſaris perinde affinis, quem omni occaſione poëta laudat. Virorum autem forma & ſplendor corporis junguntur fortitudini. Pulchritudo enim ſola plurimorum obfuit famæ.

NAMQVE IPSA DECORAM. Ad pulchritudinem pertinet. HVMEROS. Ad fortitudinem.

VARIORVM.

SCINDIT SE NVBES. Id eſt nebula. Videtur enim Poëta ὁμίχλην potius, quam νέφος deſcribere: ſi rata eſt differentia inter *Nubem* & *nebulam*, quam Ariſt. 1. Meteor. facit.

ET IN ÆTHERA PVRGAT APERTVM. *Apertum* Nonius interpretatur, purum, ſerenumque. I. C. Scaliger lib. 5. cap. 3. appellat hoc additamentum divinum: ubi totum hunc locum cum altero Odyſſ. 7. & 23. componit, atque adeò præponit: ut & illum præcedentem, ubi Venus Æneam à Punica perfidia tegit: *At Venus obſcuro gradientes*, &c. TAVBMANNVS.

NAMQVE IPSA DECORAM CÆSARIEM. Locum hunc totum de pulchritudine Æneæ Poëta ſumpſit quidem ex Hom. Odyſſ. 3. At noſter fortaſſe melius: qui ne effœminata quædam in Æneа pulchritudo extitiſſe videretur, *Cæſariem decoram* dixit, quod militare verbum eſt, non κόμας, hoc eſt criſpos capillos, quod puſilli atque effœminati animi ſignum eſt. NASCIMBÆN.

Tum

Tum ſic reginam alloquitur, cunctiſque repente
Improviſus, ait: Coram, quem quæritis, adſum
Trojus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
Quæ nos reliquias Danaûm, terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Vrbe, domo ſocias: Grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quicquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.

SERVII.

TVM SIC. Quid eſt ſic? Et ſui gratia præpotens, & matris auxilio.

» IMPROVISVS. Bene, quia majora nobis & pulchtiora ſolent videri non paulatim aliqua, ſed ſubito » ſtupenda conſpicere. CORAM QVEM QVÆRITIS ADSVM. Hoc loco diſtinguendum. Nam ſi » unum eſſet, Adeſt diceret, non adſum. Nonnulli ad perſonam, ut coram viro: Palam ad omnes referri volunt; ut, palam omnibus. Varro, *Coram de præſentibus nobis, palam de abſentibus dicit.* Sane coram, quidam adverbium putant, quia non ſubſequitur caſus: quidam præpoſitionem loquentis, non caſibus ſervientem.

» ERIPTVS. Liberatus, & utitur Poëta familia» rius hoc verbo. *Eripe me his invicte malis.* Et, *Eripui fateor letho me.*

O SOLA. Propter Polymneſtoris factum: qui fide violata, defecit ad Græcos. ERIPTVS. Liberatus. MISERATA. Et miſeror & miſereor unum ſignificant: ſed miſeror accuſativum regit, ut hoc loco. Item; *Nec miſeratus amantem eſt.* Miſereor genitivum. Vnde eſt, *Miſerere animi non digna ferentis.* & facit participium miſeritus.

QVÆ NOS RELIQVIAS DANAVM. Pro Danaorum. Si Trojanos ſignificat, ſimpliciter intelligit: ſi ad ſe refert: quod Achillem evaſit favore Neptuni. TERRÆQVE MARISQVE. *Terræ*; propter Cretenſem peſtilentiam. *Maris*; propter Orontis interitum.

OMNIBVS EXHAVSTOS. Sic Veteres dicebant clade hauſi, id eſt perculi. OMNIVM EGENOS. Eget, honeſtius genitivo jungitur, quam ablativo; cui jungit Cicero, ut, *Eget ille ſenatu.* Item » contra Virgilius, *Quorum indiget uſus.* Quidam » autem egenos pro egentes dictum tradunt, nomen » pro participio.

VRBE, DOMO SOCIAS. Hoc eſt publico & privato dignaris hoſpitio.

NON OPIS EST NOSTRÆ DIDO. Opis, id eſt poſſibilitatis. Et ſecundum Attejum Philologum, *Opes numero tantum plurales, divitias ſignificant.* ut, *Trojanas ut opes.* Numero vero tantum ſingulari, auxilium. Terentius, *Juno Lucina fer opem: ſerva me obſecro.* Ab utroque poſſibilitatem.

NEC QVICQVID VBIQVE EST. Meminit hiſtoriæ. multi enim poſt excidium Trojæ, orbis diverſa tenuerunt: ut Helenus Epirum: Antenor Venetiam: alii Sardiniam ſecundum Saluſtium: alii vicina Syrtibus loca, ſecundum Lucanum: *Portuſque quietos, Oſtendit Libyæ Phrygio placuiſſe magiſtro.*

DONATI.

TVNC SIC. Debuit loqui prior, ut & ſe indicaret, & ageret gratias, & ut oſtenderet ſe affuiſſe.

CORAM. Vno verſu omnibus reſpondet, ut properaret ad gratias agendas.

O SOLA INFANDOS. Summa arte loquitur, & habet rationem loci, temporis, & perſonæ. Loquebatur Carthagine, urbe inimica, propter Iunonem, & in templo ipſius, apud eam quæ ſummam teneret imperii: & eo tempore quo poſt naufragium terras cupiebat. Ergo nihil de Iunonis factione conqueſtus eſt, gratias agit, nullum culpans. SOLA. Laudat factum, quod ſit ſine exemplo, & occulte miratur inventam ibi requiem, unde periculum fuiſſet timendum: cauſas adventus, quia Ilioneus dixerat, prætexit.

QVÆ NOS RELIQVIAS DANAVM. Reliquias terræ, reliquias maris. Danaum, quia infiniti perierant & urbs ceciderat. TERRÆ. Propter peſtem Cretenſem, qua multi perierant. MARIS. Quia naufragio Orontes perierat.

VRBE DOMO. Currit per amplificationem extollens præſtitum in majus, ut non ſolum in hoſpitium ſuſcepti ſint, ſed etiam in ſocietatis fœdera vocati.

CASIBVS EXHAVSTOS. Oſtendit inopiam non eſſe originalem, quaſi abjectæ perſonæ, ſed fortunæ violentia proveniſſe. Docet quæ ſint curanda in laudibus. Nam imparem ſe in reciprocis beneficiis, ut debuit, demonſtrat. Invenit tamen in hoc occaſionem à laudis officio non alienam. Qua multitudinem quoque Trojanorum laudaret, qui per orbem ſparſi, exigui in numero Carthagine erant.

VARIORVM.

CORAM QVEM QVÆRITIS. Homer. Odyſſ. ζ. ἐχ' ἐγὼς οὗτος ἀνὴρ πλάζομαι ὃς τινα οἶσθα. HARTVNG.

O SOLA INFANDOS TROIÆ, &c. Oratio generis Demonſtrativi. Cujus artificium diſce ex Rud. Agricola. Sed cur *ſola?* Cum πρωτεῖα νίκης, Venus paſſim, Apollo 6. Æneid. Helenus 3. item Aceſtes atque alii miſerati ſint. Reſpondetur: Illi fuerunt aut dii, aut propinqui. Dido autem *ſola*, inter mortales & alienos. TAVB.

Dii tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant. quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Lustrabunt convexa, polus dum sydera pascet:
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus, amicum

SERVII.

SI QVA PIOS RESPECTANT NVMINA. Si quidem: Vt Horatius, *Si tamen impia non tangenda rates transiliunt vada.* Nec enim congruit optare dubitantem. Aut certe ad se retulit: qui cum pius esset, tot laborabat incommodis. aut certe *quæ*, aut *quid* addidit; erat enim integrum, Si pios numina respiciunt, & justitia usquam est.

SI QVID VSQVAM IVSTITIÆ EST. Si valet apud homines justitia. ET MENS SIBI CONSCIA RECTI. Secundum Stoicos, qui dicunt ipsam virtutem esse pro præmio: etiam si nulla sint præmia.

FERANT. Adferant vel tribuant. QVÆ TE TAM LÆTA TVLERVNT SECVLA? Alibi, *Nati melioribus annis.* Fœlicitas enim temporum, ex nascentium meritis comprobatur. ut è contrario Terent. *Hoccine seculum, ò scelera, ò genera sacrilega!* Et digna laus regibus, ut bono tempore nati esse dicantur.

QVI TANTI TALEM GENVERE PARENTES? Secundum artem rhetoricam, parentes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul sciendum omnia hoc loco laudis præcepta servata. Nam & à parentibus laudat: ut, *Qui tanti talem genuere parentes.* Et ab ipsa: ut, *Vrbe domo socias.* Et à futuro: ut, *Nomenque tuum, laudesque manebunt.* *Talem* autem, tam justam, tam piam.

INFRETA. Abusive modo maria. Nam proprie fretum, mare naturaliter mobile: ab undarum fervore dictum. DVM MONTIBVS VMBRÆ LVSTRABVNT CONVEXA. Alii hoc loco distinguunt: & dicunt, quandiu inclinata in montibus latera umbræ pro Solis flexu circumibunt; ut, *Lustrat Aventini montem.* Aut *lustrabunt*, inumbrabunt. Vnde lustra & ferarum cubilia, & lupanaria per contrarium dicimus: quia parum illustrantur.

Alii autem *convexa sydera* volunt, id est pendentia: ut, *Et cæli convexa per auras*, id est suspensa. Planetasque intelligunt: quia non sunt fixi, sed in aëre feruntur. Alii *sydera convexa* nobis imminentia, vel quæ per convexum polum pascuntur, vel, quæ per convexum dispositæ exhalatione terræ ali credantur. Quamvis Phylici, pasci aquis marinis sydera, id est ignes cælestes dicant, secundum quos Lucanus ait, *Atque undæ plusquam quod disgregat aër.* Quidam radios Solis pasci asserunt humore terreno. POLVS autem cælum dixit.

HONOS. Honor & honos quæritur quia nominativus pluralis, *res*, terminatus, singularem in *or* mittit, ut amores amor, honores honor, exceptis monosyllabis, ut flos, nos, vos.

QVÆ ME CVNQVE VOCANT TERRÆ. Id est ubicunque terrarum habitavero. Est autem Tmesis, Quæcunque.

DONATI.

DII TIBI Quoniam beneficiis tuis singularibus, & in æternum præferendis, humana vox respondere non potest, Dii pro nobis quæ mereris exolvant.

QVÆ TE TAM LÆTA, &c. Quasi dicat, cur tu sola talis, & non alii similes his sæculis nati sunt? ut supra: *O sola infandos.* & occulte innuit sæculorum esse, ut aut boni, aut mali nascantur. Quærit igitur sæcula, quibus Dido talis potuit nasci, quia per totum orbem jactati Trojani, solam benevolam & liberalem illam invenerunt.

QVI TANTI. Quia nascendi ratio pet parentes provenit. Horum est felicitas, si præcipuos suscipiant liberos. Quærunt sæcula, quærunt parentes, Dido sola in toto orbe justissima memoratur: ut quod summum est, etiam totum suum sit, nec habeat parem.

DII TIBI. Ne omnem reciprocam vicem referendæ gratiæ omittat, deos rogat, ut quod ipse non potest, illi præstent. quod autem ipse potest, non tacebit.

IN FRETA. Ostendit omnium rerum finem futurum, cum illius honos non stabit. Simile illud: *Dum domus Æneæ Capitolio immobile saxum Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.*

QVÆ ME. Subtiliter se, nec cessaturum dixit, nec est pollicitus habiturum, ne Didonem læderet urbis societatem offerendo. Ingenium enim mulierum semper variat: ut, cum velis nolint: cum nolis velint: ergo temperavit utrunque. AMICVM. Quod probavit amici absentis causam defendendo.

VARIORVM.

DVM MONTIBVS VMBRÆ LVSTRABVNT. Omnino eruditioribus placet, ut post dictionem *convexa*, distinguatur, sitque sensus: dum umbræ lustrabunt ea, quæ sunt convexa in montibus, montium sc. ambitus: nam tuberositas illa convexa in montibus umbram efficit. MASCIMBAN.

POLVS DVM SIDERA PASCET. Censent Stoici, sidera, cum ignea sint & ferventis naturæ, pasci humore. Quare aliqui PALVS legunt, non polus. Sed nihil censeo esse causæ, cur hic novitatis studiosi simus. Nam cum cælum verset astra tanquam palantia & errantia, & tanquam alimentum sequentia dum volvuntur; fit perinde, ut tanquam pastor ea pascere videatur. Cælius lib. 2. cap. 23. & Cic. Tuscul. 1. TVRNEB. lib. 5. cap. 5.

615 Illos

Ilioneã petit dextra, lævaque Sereſtum:
Poſt alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido,
Caſu deinde viri tanto, & ſic ore locuta eſt:
Quis te, nate deâ, per tanta pericula caſus
Inſequitur? Quæ vis immanibus applicat oris?
Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchiſæ,
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, nova regna petentem,

SERVII.

ILIONEA. Penultimam natura brevem, licentia, qua in nominibus propriis, omnis ſyllabæ poſtremæ communes, produxit.

OBSTVPVIT. Animo perculſa eſt: quod jam futuri amoris eſt ſignum. PRIMO ASPECTV. Id eſt pulchritudine. SIDONIA, pro Tiria, à vicinitate.

CASV DEINDE. Id eſt miſeratione. ET SIC ORE LOCVTA EST. Pleonaſmos. Vt, *Vocemque his auribus hauſi.*

QVIS TE NATE DEA. Quis, qualis. Admirantis enim eſt, non interrogantis. ut, *Quis globus ô cives!* Non enim interrogat ille qui nuntiat: Hoc autem Dido, ut poſt indicat, ex Teucri narratione cognovit.

QVÆ VIS. Qualis. IMMANIBVS ORIS. Vt » Saluſtius, *Mare ſævum, id eſt importuoſum.* Non ergo » de ſuo regno ait, ſed illas oras ſignificat, quas Ilio» neus ait, *per invia ſaxa diſpulit.* ADPLICAT. Secundum præſentem uſum, per *d* prima ſyllaba: ſecundum antiquam autem orthographiam, quæ prapositionum literam conſonam, in vicinam mutabat, per *p*: ſecundum vero Euphoniam, per *a* tantum. Præpoſitio enim cum ad compoſitionem tranſierit, aut vim ſuam retinet, ut *Imico*: aut mutat ultimam literam, ut *Sufficio*: aut perdit, ut *Cœmo*.

» TVNE ILLE ÆNEAS. Et hoc admirativum, » non interrogativum. Ille autem honoris eſt; ut, *ſic* » *Jupiter ille monebat*: vel tunc ille videtur beneficium Veneris admirari in eo quem adamatura eſt. » DARDANIO ANCHISE. Bene Anchiſe autem, » cum multis enim Venus concubuit. Sed ſciendum » Anchiſem, ut fabula loquitur, paſtorem fuiſſe, & cum eo amato Venerem concubuiſſe. Vnde Æneas circa Simoin fluvium natus eſt. Deæ enim vel Nymphæ enituntur circa fluvios, vel nemora: quod cum jactaret Anchiſes, affiatus eſt fulmine, oculoque privatus eſt.

TEVCRVM SIDONA VENIRE. Quidam memini venire, pro memini veniſſe accipiunt. Hiſtoria tamen hoc habet, Herculem cum Colchos iret, perdito Hyla, qui aquatum profectus, ut fabula loquitur, à Nymphis adamatus, raptus eſt; ut veritas habet, lapſus in fontem altiſſimum necatus, & poſt peragratam Myſiam, navibus Trojam venit. A cujus portu, cum eum Laomedon arceret, occiſus eſt: & ejus filia Heſiona belli jure ſublata, comiti Telamoni tradita eſt: qui primus aſcenderat murum, unde Teucer natus eſt. Nam Ajacem, ex alia conſtat eſſe procreatum. Tunc Hercules, Priamum quoque redemptum à vicinis hoſtibus, in paterno regno locavit. Vnde & Priamus dictus eſt, ἀπὸ τῆ πρίασθαι, emo.

Cæterum quæ de liberata dicunt Heſiona, conſtat eſſe fabuloſa. Sed Teucer, cum Troja everſa ſine fratre eſſet reverſus, qui ſe furore, propter perdita Achillis arma, interemerat; vel, ut alii, quia non defenderat Ajacis fratris interitum, vel quia oſſa fratris non retuliſſet, ut nonnulli, quod Theomiſſam concubinam, vel ejus fratris filium Turiſacen à cœna * ad avum Telamona de Troja ſecum non reduxerit, quia ille alia navi vectus, felicius navigaverat, Salamina pulſus à patre, Sidonam venit: ex qua Dido cuncta cognovit.

DONATI.

OBSTVPVIT. Viſa ejus forma, & eum caſum ejus vehementer miraretur, quomodo liberari potuerit, & ad ipſam, nulli viſus, pervenire.

QVIS TE NATE DEA? Ex his verbis oſtendit aliquam ſui generis notitiam habere, & quamvis hoc apud Æneam poſſit eſſe mirabile: ait indigne illum pati, ut dea genitus, tempeſtate ad regiones ſævas delatus ſit. PER TANTA PERICVLA. Miratur pericula in eo, quem potentia numinis tueri debuit.

ATQVE EQVIDEM. Exponit quomodo hæc ſcierit.

VARIORVM.

DARDANIO ANCHISÆ. Homerus Iliad. β. τὸν δ' Ἀγχίσῃ τέκε δῖα Ἀφροδίτη ἰδὴς ἐν κνημοῖσι Φρυγῶν ἐρατεινῇσιν. HART.

GENVIT SIMOENTIS AD VNDAM. Ripas multas fluviorum orſus heroici non pauci inſignes fecerunt; ſicut & Homeri natales Meletis ripam, unde Meleſigenes poëta dictus fuit, quemadmodum Heroum multorum incerta origo ad auctores fluvios paſſim à poëtis & hiſtoriographis relata eſt. Gignere autem proprie patris, ut parere matris. ut tamen γονῆς & τοκῆς Græcis confunduntur; ita & Latinis, cum utrique parentes τοκεῖς & γονεῖς dicantur promiſcue. GERMAN.

Auxilio Beli. genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo caſus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regeſque Pelaſgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum à ſtirpe volebat.
Quare agite ô tectis juvenes ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam, hac demum voluit conſiſtere terra.
Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat: ſimul Æneam in regia ducit
Tecta: ſimul divûm templis indicit honorem.

S E R V I I.

GENITOR TVM BELVS. Quidam alium patrem Meliſſæ dicunt. OPIMAM. Pro opulentam nonnulli ſaccipiunt. VASTABAT CYPRVM. Quam ſubactam, conceſſit Teucro: ex reſponſo Apollinis illuc perrexerat, ut in ea conlocaret imperium, qui eam civitatem Salaminam ex nomine patriæ ibi condidit; licet alii dicant ab ipſo Teucro Cypri ſuperatos incolas, & ſic conditam civitatem; unde *Auxilio Beli* accipi poteſt, etiam Teucro auxilium à Belo ad occupationem Inſulæ præſtitum.

DITIONE. Poteſtate, omnis enim poteſtas dictis conſtat, id eſt imperio, & quærendus nominativus hujus nominis, ſed de hac re hiſtoria longe aliud continet.

CASVS. Hoc loco, ruinæ, ut, *Ceciditque ſuperbum Ilium.* non fortunæ intelligendus eſt caſus.

PELASGI. A Pelaſgo Iovis & Lariſſæ filio.

IPSE HOSTIS TEVCROS. Trojanorum laudis exaggeratio: qui etiam ab hoſte laudantur, & quidam hoſtis ſingularem, quidam pluralem legunt. LAVDE, pro virtute accipiunt; ut, *Primam meruit qui laude coronam.* FEREBAT. Laudabat, præferebat.

TEVCRORVM A STIRPE VOLEBAT. Propter genus maternum: ut ſupra dictum eſt. Et plus eſt quod dixit *volebat*, quaſi materno gaudens, refutaret genus paternum. Sane *ſtirpe*, cum de origine dicimus, generis feminini eſt; ut, *Heu ſtirpem inviſam*: cum de ligno maſculini, *Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum.*

TECTIS SVCCEDITE NOSTRIS. Ad convivium erat. Nam jam ſupra dixit, *Vrbe, domo ſocias.* dicitur autem & tecta ſuccedere; ut, *Succedit-que gemens ſtabulis*; &, *Tecto adſuetus coluber ſuccedere.*

ME QVOQVE. Quemadmodum vos. SIMILIS FORTVNA. Scilicet adverſa. DEMVM. Poſtea.

NON IGNARA MALI, MISERIS SVCCVRRERE DISCO. Quare non diſco? Quia non ſum ignara. Bis enim intelligimus *non*, ut ſupra diximus: ſic Saluſtius, *Segnior, neque minus gravis & multiplex cura.*

SIMVL ÆNEAM IN REGIA DVCIT TECTA. Et hoc quod ſequitur, videtur auſpicium nuptiarum.

SIMVL DIVVM TEMPLIS I. H. Apud majores noſtros mos fuit, ut magiſtratus poſt res ſerias quæ conſulto peragebantur in fine actus adderent, *Diis honorem dico*, vel alio modo, *hinc ad Deos.* quod Poëta amator antiquitatis ſubtiliter docet; infert enim Didonem, poſt habitum cum Æneа colloquium & junctam hoſpitalitatem. *Quare agite ô tectis Iuvenes ſuccedite noſtris.* ut ſupra, *urbem quam ſtatui, veſtra eſt*: Et, *Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur*; poſt actum publicum Diis ſacra juſſiſſe: nam ſubjungit, *ſimul Æneam in regia ducit Tecta: ſimul Divum templis indicit honorem:* Id eſt, juſſit fieri ſupplicationes. Et bene *Indicit*, quia Trojani inopinato venerant. Feriæ aut legitimæ ſunt, aut indictæ. Indici autem dicuntur; quia paupertas majorum ex collatione ſacrificabat. Et iterum *Indicta ſacrificia* dicebantur, quæ ſubito ad præſens tempus indicebantur. aut certe de bonis damnatorum. Vnde & ſupplicia, dicuntur ſupplicationes, quæ ſunt de bonis ſupplicia paſſorum. Saluſtius, *In ſupplicis deorum magnifici.* Hinc etiam ſacrum & venerabile & execrandum intelligimus: quia ſacræ res de bonis execrandorum fiebant, dicebantur ſacra & honoraria, quod utrumque hoc loco complexus videtur.

D O N A T I.

QVARE. Scilicet, cum videatis vos non eſſe incognitos, & morem eſſe familiæ meæ, ut venientes excipiat, ut Teucer à patre ſuſceptus eſt.

ME QVOQVE. Quam nunc videtis felicem, aliquando fortuna depreſſit, ut non pudeat calamitatum, quæ ſunt æquo animo ferendæ. Et quoniam non præſentibus ſolum conſulendum erat, mittit ad abſentes munera. Laudat à magnitudine, quod tauri: & à numero, quod viginti. Si enim boves dixiſſet, imminuiſſet gratiam.

V A R I O R V M.

ME QVOQVE PER MVLTOS. Proverb. *Conciliant homines mala.* Cælius lib: 25. cap. 2. Cic. pro Mur. *Hoc natura affert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti ſumus, ingrediuntur.* HARIVNG.

Nec

Digitized by Google

Nec minus interea ſociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pingueis centum cum matribus agnos;
Munera, letitiamque dei.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cælataque in auro
Fortia facta patrum: ſeries longiſſima rerum,

SERVII.

TERGA SVVM. Non declinatio, n litteram hoc loco geminat: ſed ratio nominis in quo eſt *n*; ſicut & *rum* mittit genitivum pluralem, non per declinationem, ſed quia eſt in nomine *r*, ut patrum. Alituum vero ubi legimus, epenthesis eſt: ſicut Mavortis, vel induperatoris. Nam alitum facit, vel Martis, aut imperatoris.

MVNERA, LÆTITIAMQVE DEI. Id eſt, Liberi patris: ac per hoc vinum: aut certe, ut multi legunt, *Letitiamque die*, id eſt diei. Nonnulli Dii legunt, ſicut veteres famis fami. Plautus in mercatore, *Quia aut nocti, aut dii, aut Soli, aut Lunæ.* Sane quidam hunc verſum intelligi non putant poſſe, ut eſt ille. *Quem tibi jam Troja.*

SPLENDIDA INSTRVITVR. Pro inſtruitur, ut ſplendida ſit. LVXV. Modo abundantia: alibi luxuria. Et notandum, quia affluentiam ubique exteris gentibus dat; Romanis frugalitatem, qui & duobus cibis tantum utebantur, & in atriis edebant ſedentes. Vnde Iuvenalis, *Quis ſercula ſeptem Secreto cenavit avus?* Et Virgilius, *Perpetuus ſolitis patres conſidere menſis.* MEDIISTECTIS. Iuxta cottidianam conſuetudinem, ait, *mediis*, & ſi dicamus in media domo ſua ſedens turbatus eſt.

LABORATÆ VESTES. Labore perfectæ, ut *Laborataſque premunt ad pectora ceras.* Et eſt ſermo in compendium coactus: ſicut, *Rapuitque in fomite flammam*, id eſt raptim fecit. Et ſane veſtes non illas dicit quibus induimur, ſed ſtragulas ſupra quas diſcumbitur; Sic enim dicebantur veſtes ſtragulæ. OSTROQVE SVPERBO. Claro, pretioſo: id eſt per ſe ſuperbo, aut quia ſuperbos faciat.

INGENS ARGENTVM MENSIS. Aut ſubaudis exponunt: aut menſas argenteas accipe. CÆLATAQVE IN AVRO. Inſculpta tamen hoc nomen in principali aliam habet naturam: in derivatione mutat. Nam CORLVM eſt, unde operantur argentarii: quod producitur naturaliter. Sed in derivatione mutatur: diphthongus namque eſt, *cælataque in auro.*

FORTIA FACTA. Veteres enim in conviviis ſolebant fortia parentum facta narrare, quæ hic etiam inſculpta dicit. Et hic reſolvit Poëta illud quod reprehenditur, cur in templo Iunonis, non Troianorum & Græcorum facta depinxerit; ſcilicet quod ſuorum res preriioſiore materia ſignatas habuerit: quæ ibi etiam ſculptæ erant, mos enim erat veterum. SERIES. Ordo connexus.

DONATI.

PINGVES. Et ergo pingues erant, & ducenta oſtendit capita.

MVNERA LÆTITIAMQVE DEI. Vinum, quod ſufficeret omnibus.

AD LITTORA. Scilicet ad illos, quos reliquerat Æneas: & ad illos quos Ilioneus.

AT DOMVS. Oſtendit, quod cum hoſpites recepimus, domus pro eorum meritis eſt componenda. Ergo cum accipiendus eſſet Æneas, tantus vir, domum regali luxu per ſe ſplendidam, tamen additis multis repentinis ornavit: ergo legendum; *Domus ſplendida regali luxu*: & interjecta mora dicamus, *Inſtruitur.* INTERIOR. Quia interim in exteriorem partem Trojanos induxerat: interior melius ſolito ornabatur.

MEDIISTECTIS. Nam cum multa turba eſſet accipienda, alibi tot triclinia ſterni non poterant.

CONVIVIA. Omnia convivia vehementer ſplendebant, ſed fuit in apparatu diverſitas, propter diſtantiam perſonarum. Nam hoſpites cum regina recepti ſunt in oſtro ſuperbo. Tyrii vero tanquam minoris dignitatis, in veſtibus pictis, ut in textu videbis

ARGENTVM MENSIS. Adiecit menſis, ut oſtenderet eſcarium argentum, ne putaretur in ea ſpecie eſſe, quæ longe eſſet ab uſu menſarum. Eſt multiplex argenti laudatio. Nam fuit magnum, inſignitum auro, & miro artificio, ut ars cum ipſius precio certaret. Sculptura autem geſta majorum continebat, quorum contemplatione meruit longiſſimum tempus conſervari.

VARIORVM.

HORRENTIA CENTVM TERGA SVVM. Id eſt centum ſues. *Horrentia* autem, (non ut putant) ſale aut ſetis, ſed ingentia; quorum aſpectus poſſet horrorem incutere. Intelligit autem *hecatomben*, quam qui navigarant, vel navigaturi erant, faciebant. CORRAD. TAVBMAN.

MVNERA LÆTITIAMQVE. Gellius l. 9. c. 14.

MVNERA LÆTITIAMQVE DEI. Mittit hæc omnia, ut Neptuno ſacrificent: quæ res munera lætitiamque *Dei*, id eſt Neptuno afferat. CORRAD.

MEDIISQVE PARANT CONVIVIA. Triclinia enim in media cænatione ſtrata erant; ut miniſtris liberrimus locus relinqueretur. Ita 3. Æneid. *Adsis o mediæ, &c.* CORRAD.

Per-

Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naveis præmittit Achatem:
Ascanio ferat hæc, ipsumque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet: pallam signis, auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho:

SERVII.

PER TOT DVCTA VIROS. A Belo, primo rege Assyriorum: ut, *Ab antiquo duranti a cunnama Belo.* A Belo usque ad Belum, patrem Didonis: qui & ipse Assyrius fuit, quamvis alio nomine pater Didonis fuisse dicatur; sed hic ait, *Quam Belus, & omnes à Belo soluti*: cum inter patrem & filiam medius nullus existat: & regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua Hel dicitur. Vnde & Helois. Ergo addita digammo, & in fine facta derivatione, à Sole regi nomen imposuit.

ÆNEAS. Sequitur, *Rapidum ad naves.* Cætera per parenthesim dicta sunt.

RAPIDVM AD NAVES PRÆMITTIT ACHATEM. Non præmittit (nec enim ipse sequitur) sed prærapidum: quod ex affectu patris, id est, ejus qui mittit intelligendum est, non ex Achatis velocitate. Et sic prærapidum dixit, quomodo Terentius, *Perpaucos quam paucos.* Hoc est perquam paucos volo. Perpaucos enim, per se plenum est jurantis adverbium: cui præpositio separatim nunquam cohæret.

FERAT. Afferat, nuntiet: ut, *Feret hæc aliquam tibi fama salutem.*

STAT. Modo est. ut, *Grajo stant nomine dicta.* alias horret; ut, *stant lumina flamma.* & *Stabat acuta silex.* Item plenum est: ut, *Iam pulvere cælum Stare vident.* Item positum est: ut, *Stant manibus aræ.* Item placet: ut, *Stat, conferre manum.* Pro loco ergo hic intelligendus est termo. ILIACIS ERIPTA RVINIS. Commendat ex loci difficultate: ut, *Nec tuta mihi valle reperti.* Item ex longinquitate, ut, *Iliacis erepta ruinis*; ut Terentius, *Ex Æthiopia est usque ancilla hæc.*

ERIPTA. Ostendit valdè pretiosa, quæ meruerunt ex ruinis civitatis eripi. Laborat autem Poëta hoc sermone probare ab Æneâ non esse proditam patriam, si ornatus Helenæ ex incendio eripuit, bellorum casu, quam cum Antenore Trojam prodidisse manifestum est, non pro præmio proditionis accipit.

PALLAM RIGENTEM. Duram propter aurum, sicut & novas vestes videmus. Significat autem tunicæ pallium: quod secundum Varronem palla dicta est, ab irrugatione, & mobilitate: quæ est circa finem hujusmodi vestium, ἀπὸ τοῦ πάλλειν. SIGNIS AVROQVE. Signis aureis, ut, *Molemque & montes.*

ET CIRCVMTEXTVM VELAMEN. Cycladem significat. ACANTHO. Herba, Acantho, i. flexibili virgulto: In cujus imitationem arte vestis ornatur, Varro ita refert, *Ctesias ait in India esse arbores, quæ lanam ferant, Item Epicadus in Sicilia, quarum floribus cum dempti sunt aculei ex his implicitis mulieres multiplicem conficere vestem*; hinc vestimenta acanthina appellata.

DONATI.

PRÆMITTIT. Non quia esset secuturus: nec intelligitur, prærapidum mittit, sed præmittit, id est, ante prandium mittit, ut maturius videret filium, & ut afferrentur munera, quæ Didoni dare volens inter epulandum commodissime dabantur. Major enim erat futura convivii voluptas, & præsentia Ascanii, & oblatione munerum.

OMNIS IN ASCANIO. Nam reliquæ curæ jam semotæ erant.

MVNERA. Hæc convivium gratius facturæ erant, & poterant ostendere, quanta urbis fuisset felicitas. ERIPTA. De magnis & plurimis, crede magnis & plurimis, credendum est meliora rapuisse

VARIORVM.

PALLAM SIGNIS AVROQVE RIGENTEM. Alludit forsan ad rectam tunicam, quæ ὀρθὴ ἐσθὴς. & ita erat contexta, ut velut rigens staret: qua novæ nuptæ induebantur: quamque liberis parentes ominis caussa conficiendam curabant. GERMAN.

PALLAM SIGNIS AVROQVE RIGENTEM. *Signis auroque* dictum est figura ἓν διὰ δυοῖν, pro signis aureis. signa aurea sunt clavi. Græcis etiam σημεῖα. SALMASIVS.

ET CIRCVM TEXTVM CROCEO, &c. Notabis hic, sive Servii, sive alterius Grammatici, non levem errorem: qui hunc versum de vestibus acanthinis interpretatur, quod caret ratione. *Acanthina Vestimenta* tota ex lanugine florum acanthii texta erant; *velamen croceo acantho circumtextum*, apud poëtam, tunica est per extremitatem oræ infimæ limbum habens croceum, ad instar acanthi flexibilis virgulti. immo ἄκανθον Græci etiam vocavere hujusmodi limbos vestium. SALMASIVS.

ET CIRCVMTEXTVM CROCEO, &c. Cycladem intelligit. nam Cyclas inde dicta est, quod limbum in circuitu haberet ad oram extremam adsutum. limbum enim κύκλον Græci vocant. hinc κυκλὰς tunica quæ limbum haberet. Acanthus vero hic est purpura quæ circumit extremam vestis oram. SALMASIVS.

Orna-

Digitized by Google

Ornatus Argivæ Helenæ: quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconcessosque Hymenæos,
Extulerat; matris Ledæ mirabile donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxima natarum Priami, colloque monile
Baccatum, & duplicem gemmis auroque coronam.

SERVII.

ORNATVS ARGIVÆ HELENÆ; QVOS ILLA MYCENIS. Hic quoque commendatio muneris à persona, quæ & in fuga magnificecerit. ARGIVÆ autem à vicinitate dixit Argivæ. Et paulo post Mycenis: cum Spartana fuerit, quæ civitas est in Laconia. Nam legimus, *Me duce Dardanium Spartam expugnavit adulter.* Et vide jam omen infœlicitatis futuræ: cum adulteræ suscipit munera.

PERGAMA CVM PETERET. Eo tempore quo à Paride sollicitata est Helena Venere faciente, quæ ei in præmium pro victoria quam de malo aureo acceperat, alienum matrimonium concilians, sicut nota fabula omnibus traditum est, quamvis vera historia hoc habere dicatur, non sollicitatam à Paride Helenam, sed cum non ei consentiret, ut absente eo tempore Menelao, sponte eum sequeretur ad Trojam, expugnata civitate, vi à Paride sublatam: Vnde factum est, ut Paris, timore ne qui eum sequerentur, non recto itinere properaret ad patriam, sed diverteret ad Ægyptum, & ad regem Proteum veniret; qui cum esset sacrificus, & agnovisset alienam uxorem à Paride raptam, duci eam dicitur subtraxisse, & nescio quibus disciplinis phantasma in similitudinem Helenæ formatum Paridi dedisse, quod in 2. plenius invenies.

INCONCESSOSQVE HYMENÆOS. Et fato & legibus. Hymenæus autem, ut alii dicunt, deus est nuptiarum. Vt alii, quidam juvenis fuit, qui die nuptiarum oppressus ruina est. Vnde expiationis causa nominatur in nuptiis, sed falsum est. Nam vitari debuit magis nomen extincti. Sed hoc habet veritas: Hymenæus quidam apud Athenas, inter bella sævissima virgines liberavit: quam ob causam nubentes ejus invocant numen, quasi liberatoris virginitatis. Hinc etiam apud Romanos Talasio invocatur. Cum enim in rapta Sabinarum, Plebejus quidam raptam pulcherrimam duceret: ne ei auferretur ab aliis, Talasionis eam ducis nobilis esse simulavit: cujus nomine fuit puellæ tuta virginitas.

EXTVLERAT. Secum exportaverat.

MATRIS LEDÆ MIRABILE DONVM. Vel quod ipsa filiæ: Vel quod ei Jupiter dederat.

PRÆTEREA SCEPTRVM, ILIONE. Bene offert munera, apta personis: sicut etiam Latino, in septimo. ILIONE QVOD GESSERAT OLIM. Quia etiam feminæ sceptro utebantur. Gesserat autem, ut, *hoc Priami gestamen erat*: & quæritur utrum hoc sceptrum de Thracia, an de Troja sublatum: quidam Æneæ ab Iliona datum dicunt; sed quamvis apta nupturæ reginæ sint munera, tamen futurorum malorum continere omen videntur.

MAXIMA NATARVM PRIAMI. Quia ante etiam fœminæ regnabant: præsertim primogenitæ, unde est, *Maxima*. Hæc autem uxor Polymnestoris fuit, quæ post captum Ilium, ejecta à viro, manu sua interiit. COLLOQVE MONILE. Ornamentum gutturis: quod & segmentum dicunt: ut Iuvenalis, *Segmenta & longos habitus*. Licet segmentatas vestes dicamus: ut ipse, *Et segmentatis dormisset parvula cunis*.

BACCATVM. Ornatum margaritis. Dicimus autem & hæc margarita, & hoc margaritum, & hæc margaris, quod Græcum est; quo modo Nais. Sane multi separant gemmam & margaritam; ut Cicero, *Nullam gemmam aut margaritam*. & gemmas volunt dici diversi coloris: margaritas vero albas: vel gemmas integras, margaritas pertusas.

DVPLICEM GEMMIS AVROQVE CORONAM. Duplicem, aut latam: ut, *Duplici aptantur dentalia dorso*. Item, *aut duplex agitur per lumbos spina*. Aut re vera, duplicem gemmis & auro: Sane immiscet Romanam consuetudinem, coronis enim feminæ utebantur.

DONATI.

ARGIVÆ HEL. Hanc adeo formosam fuisse dicunt, ut ejus forma, redacto maximo peritissimorum pictorum in unum numero, propositis etiam formosissimarum mulierum nudis coporibus pingi nequiverit: ergo quæcunque erat formosa, ab ea appellabatur Helena. Sed Virgil. *Argivæ* dixit, ut de illa sola intelligeretur.

EXTVLERAT. Nam cum esset regis uxor & locupletissima, & iret ad Trojam, has ut præcipuas secum abstulit, non rediturum se sperans, propter admissum adulterium: propterea addidit inconcessos Hymenæos. LEDÆ MIRABILE. Vt tam pulchra, nisi à matre, domari non potuisset: & cum donarentur mirabatos esse qui viderent. Adduxit autem, ut his uteretur quoties adultera formosior videri volebat. Ergo superabant formam, quæ pingi non potuit, pulchrioremque reddebant.

MAXIMA. Solent enim religiosi parentes, quæ habent optima, filiis deferre majoribus.

BACCATVM. Neque hæc dissimilia esse debebant, quæ optimus pater & ditissimus, maximæ filiæ dederat.

VARIORVM.

INCONCESSOSQVE HYMENÆOS. Adulterii definitio.

BACCATVM. Grapaldus pere). lib. 2. cap. 5.

DVPLICEM GEMMIS. Suspicatur Turneb. lib. 29. 4. *Duplicem* coronam, ab antiquis *nuptialem* dici, ad differentiam *Virginalis*, quæ simplex forte fuit. Pimpontius censet alludi hic ad coronas gemmis contextas, quæ Chrysostomo λιθογέμματοι στέφανοι. TAVB M.

Hæc celerans, iter ad naveis tendebat Achates.
At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia; ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilingues:
Urit atrox Juno, & sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:

SERVII.

HÆC CELERANS. Celeriter facere cupiens. AT CYTHEREA. Ab insula quæ numero tantum plurali dicitur: ut, *Sunt alta Cythera.* NOVAS ARTES. Ars *τὸ μίσον* est: unde sine epitheto male ponitur. Veteres autem *artes* pro dolis ponebant, Et Terent. in Heautont. *Quendam offendi ibi mulierem, Eius noctem orantem: hac arte tractabat virum.* Item in Phormione, *Artificem probum*: nam & Græci dolos, technas dicunt, ut in 2. *Perjurique arte Sinonis.* ut bonas artes, malasque artes dicamus.

FACIEM MVTATVS. Nota figura est. Quod autem addidit & *ora*, perissologia est.

DONISQVE FVRENTEM INCENDAT REGINAM. Incendat & furere faciat; ut, *Animumque labantem Impulit.* Implicet proprie ait: Impliciti enim morbo dicuntur, nam & amor morbus.

QVIPPE DOMVM TIMET AMBIGVAM, modo incertam. In qua habitat mutabilis fœmina: ut, *Varium & mutabile semper Fœmina.* Item Iuno in quarto, *Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.* Alias, *ambiguam*, pro gemina duplicique accipitur: ut, *Agnovit prolem ambiguam.* TYRIOSQVE BILINGVES. Fallaces. Nec enim ad linguam retulit, sed ad mentem.

ATROX. Primo quantum ad Venerem pertinet, sæva; non quia ita de ea poëta judicet. SVB NOCTEM CVRA RECVRSAT. Circa noctem. Et sciendum quia cum tempus significatur, SVB, præpositio accusativo coheret: ut, *Aut ubi sub lucem, densa inter nubila sese Diversi rumpunt radii.* Et bene SVB NOCTEM CVRA REC. Quia vehementiores curæ vel circa noctem, vel per noctem sunt. RECVRSAT autem, Recurrit & revertitur, quasi semper in mensem venit.

ERGO HIS ALIGERVM DICTIS AFFATVR AMOREM. *Aligerum.* Compositum à Poëta nomen: Sane Latini deum ipsum Cupidinem vocant: eo quod facit amorem. Sed hic imitatus est Græcos: qui uno nomine utrumque significant. Nam Amorem dixit deum: sed discrevit epitheto. Sane nomen hoc, ratione non caret. Nam & quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer pingitur: ut, *Inter quæ curam Clymene narrabat inanem.* Id est amorem. Item, quia imperfectus est in amentibus sermo, sicut in puero: ut, *Incepit effari, mediaque in voce resistit.* Alatus autem ideo, quia amantibus nec levius aliquid, nec mutabilius invenitur; ut in ipsa probatur Didone. Nam de ejus interitu cogitat, cujus paulo ante amore deperibat; ut, *Non portus, arreptum divellere corpus.* Sagittas vero ideo gestare dicitur, quia & ipsæ incertæ velocesque sunt. Et hæc ratio pene in omnibus aliis numinibus, pro potestatum qualitate formatur.

DONATI.

HÆC CELERANS. Laudat hominis diligentiam. AT CYTHEREA. Id est, dum hæc gererentur. Necessaria metuentis Veneris deliberatione, cujus æstus augebat consideratio loci, temporis, & personæ, erant ab Achate perficienda jussa. Et periculosum erat credere nepotem eidem periculo, in quo erat Æneas: ne tota simul progenies interiret. Nam quamvis Trojani essent humane susceptí, metuebatur tamen, fallax natura Tyriorum & stimulus Junonis: ne ipsa opportunitatem loci, & occasionem temporis nacta, terra opprimeret, quos mari extinguere non poterat. Artes ergo novæ, id est, consilia elaborata exquiruntur, ut Ascanius non pergeret, & tamen Achates jussa faceret. Fallit ergo omnes, & profert Æneæ amorem, sibi concilians Didonem: Nam neque Æneas iratæ resistere potuisset exigua substantia, neque convulsis navibus & in hyeme effugere.

VARIORVM.

HÆC CELERANS. Id est, festinans hæc celeriter peragere: ut verbum per ellipsim subaudias: nisi quis absoluto verbo accusandi casum adjungere malit, cui ego non magnopere refragabor. HORTENS.

DONISQVE FVRENTEM INCENDAT REGINAM. Figurata locutio est: id est incendat, & furere faciat: nondum enim accensa erat, sed adventu Cupidinis flagrare cepit amore Æneæ. Quod vero Poëta ait; DONIS, naturæ muliebris rationem habuit; quæ facile donis capitur: unde de Eriphyle legitur, quod monilis sibi oblati pulchritudine allecta, viri sui salutem prodidit. Cic. NASCIMBÆN.

ATQVE OSSIBVS IMPLICET IGNEM. Ut molestiam quam fieri potest maximam exhibeat: nam qui ossibus inhæret dolor, gravius torquere solet: nove autem dictum videtur, *Implicare ignem ossibus*, pro inferre, seu injicere amorem ossibus. NASCIMBÆN.

TYRIOS BILINGVES. *διγλώττους, δολίους*, fallaces & subdolos. Et potest allusum videri ad duplicem linguam, qua Pœni utebantur, Tyriam & Lybycam. Et tales qui sunt, plerunque habentur veteratores. Iam *Punica fides*, & *Phœnicum pacta*, Proverbio locum fecere. Vide TVRNEB. lib. 20. c. 24.

Nate,

Nate, meæ vires, mea magna potentia, ſolus
Nate, patris ſummi qui tela Typhoëa temnis,
Ad te confugio, & ſupplex tua numina poſco.
Frater ut Æneas pelago tuus, omnia circum
Littora jactetur, odiis Iunonis iniquæ,
Nota tibi: & noſtro doluiſti ſæpe dolore.

SERVII.

NATE MEÆ VIRES. Aut quia Veneria voluptas exerceri ſine amore non poteſt: aut ſecundum Simonidem, qui dicit Cupidinem ex Venere tantum eſſe progenitum. Quanquam alii dicant, ex ipſa & Marte: alii ex ipſa & Vulcano: alii vero Chai & primæ rerum naturæ eum eſſe filium velint. Sane & hic perſuaſoriam agit, ſicut ſuperius, ubi Iuno ad Æolum loquitur. *Æole namque tibi* ſed ibi, quia dea cum homine loquebatur, principio opus non fuit: hic vero principio uſus eſt, quia Dea cum Deo loquitur, ad benevolentiam comparandam. NATE, ab indulgentiſſimo nomine cauſa amoris, MEA MAGNA POTENT. Quid poſſit facere. QVI TELA TYPH. TEMN. Pro quo, FRATER VT ÆN. PELAGO TVVS. contra quem, ODIIS IVN. INIQ. Nam quod dicit Frater tuus, non filius meus, oſtendit ei etiam profuturum qui rogatur. Nam ex eo genere eſt illud, *Et noſtro doluiſti ſæpe dolore.* Quæritur cauſa, HVNC PHOENISSA TENET D. Timor ipſius, ET VEREOR QVO SE IVN. V. Rem ipſam, QVOCIRCA CAP. A. D. Modus. QVA FACERE ID. P. Quamdiu, NOCTEM NON AMPL. V. An difficile ſit, ET NOTOS PVERI P. I. V. Quomodo, VT CVM TE GREMIO A. L. D. Subito amabit, OCCVLTVM INSERERE SIG. P. Q. V. Nihil promiſit, quid enim promitteret Deo? SOLVS, NATE, Id eſt ſolus qui Iovis contemnis fulmina, quæ diis cæteris ſolent eſſe terrori.

PATRIS SVMMI. Nunc quidem de Iove proprie dixit. Sciendum tamen pro qualitate rerum vel perſonarum, ſummum deum dici, vel patrem. Nam ſummum unuſquiſque putat eſſe eum, quem colit: ut, *Summe deum ſancti cuſtos Soracte Apollo.* TYPHOEA. Multi Typhoja legunt: ut cerealia, & cerealea. *Typhœa* autem dixit, non quibus Typhoeus uſus, ſed quibus Iupiter in Typhoeum: epitheton, ab ſpoliis, id eſt virtute & victoria poſuit. ut Scipio Africanus & Metellus Creticus. TEMNIS. Aphæreſis, pro contemnis. Hac autem laude hoc dicit, facile eum poſſe Iunonem contemnere, qui Iovem contemnit.

AD TE CONFVGIO. Perſonarum ratio facit laudis augmentum. TVA NVMINA. Poſſibilitatem. & notandum eſt unum deum plura habere numina; ut ſupra dictum eſt de Iunone.

FRATER VT ÆNEAS. Conciliatio à qualitate perſonæ, VT autem, eſt quemadmodum: quod in pronuntiatione extenditur, quando temporis non eſt.

IACTETVR QVE. Vacat QVE. ODIIS IVNONIS INIQVÆ. Iuſta cauſſa petitionis oſtenditur. Odium autem, in nomine breve eſt, in verbo vero longum, ut Odit. Quemadmodum liquor, LI brevis eſt: liquitur longa.

NOTA TIBI. Græca figura eſt: ut Terentius, *Mira vero militi quæ placeant.* ET NOSTRO DOLVISTI SÆPE DOLORE. Noſtro autem, eo quo & ego: aut doluiſti, ideo quia me dolentem vidiſti; ut doleo illa re.

DONATI.

NATE. Breviter omnia conſilia ſua exprimit, & quomodo fieri poſſit oſtendit: & honeſtum facile, & neceſſarium demonſtrat. MEÆ VIRES. Vendicat ſibi neceſſitudo parentum, quicquid liberi poſſunt. Et docet inter filios & parentes tale debere eſſe volendi & nolendi ſtudium, ut, in multis licet corporibus voluntas una & neceſſitudinis vinculum indiſtinctum, integrumque perduret.

TELA TYPHOEA. Facile oſtendit eſſe quod petit. Qui enim potuit Iovis fulmen contemnere, facilius poterit fœminæ mentem poſſidere. Ergo ita dixit, ne ille excuſaret propter Iunonem. Fecit autem benevolum filium dicendo, *nate.* Item, quod potior eſſet Iove, & eſſet potentia ſua.

AD TE. Quaſi dicat: Non eſt, qui tantum aut debeat, aut poſſit. SVPPLEX. Admonuit pietatis, ut filium: rogavit, ut Deum. Quid igitur acceſſit oneris, cum eſt rogatus ab ea, quæ auctoritate parentis jubere poterat?

FRATER VT ÆNEAS. Fecit benevolum & attentum: nunc facit docilem ſubjuncta narratione totius negotii. Dixit frater tuus, ut appareat operam non in extraneo ponendam, ſed in fratre eſſe neceſſariam. Ergo honeſtum & pium: ut frater prò fratre laboret, præſertim in cauſa ſalutis. Adjungit labores, ut moveat commiſerationem: & oſtendit injuſte pati, & deformat perſonam adverſariæ, quæ proſequatur innoxium.

NOTA TIBI. Hoc ad laudem Cupidinis pertinet. Maximum enim crimen eſſet ejus, ſi fratris periculum neſciret. DOLVISTI. Si præterea doluit, debet cavere ne rurſus dolenda ſuccedant.

VARIORVM.

FRATER VT ÆNEAS, NOTA TIBI. Enallage Homeri. Vide Linacr. l. 6. c. de Enallage. HART.

ODIIS IVNONIS INIQVÆ. Ne majora, quam revera ſunt, dicere videatur, teſtem ipſummet Cupidinem citat, inquiens: NOTA TIBI. Et quod multo majus eſt, etiam addit: ET NOSTRO DOLVISTI SÆPE DOLORE. Quibus ex verbis apparet, tantas fuiſſe Æneæ calamitates, & incommoda, ut ea ſæpius matrem & agnatos ad dolorem excitaverint. NASCIMBÆN.

Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus: & vereor quo ſe Iunonia vertant
Hoſpitia: haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor: ne quo ſe numine mutet;
Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id poſſit, noſtram nunc accipe mentem.
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat; mea maxima cura,
Dona ferens, pelago & flammis reſtantia Trojæ.

SERVII.

PHOENISSA. De Phœnice. TENET. Moratur. BLANDIS VOCIBVS. Ideo dixit *blandis*, ut oſtenderet Didonem facile amore incendi poſſe, quæ ante jam blanda eſt quam amet.

QVOS SE IVNONIA VERTANT HOSPITIA. *Quo*: in quam partem. Iunonia autem hoſpitia, Carthaginem dicit: ubi habitabat Iuno; ut, *Hic illius arma*. Aut certe hoc ipſum vereor, quod Æneæ Carthago in hoſpitium patuit; ut eſt, *Timeo Danaos & dona ferentes*.

HAVD TANTO CESSABIT CARDINE RERVM. Aut *tantum*; dixit, ne in tantum quidem: hoc eſt brevi occaſione ceſſabit. Aut ſimpliciter intelligendum, Non poterit in tanta rerum opportunitate ceſſare: ut ſit de proverbio tractum, quod dicitur; *Res in cardine eſt*, hoc eſt in articulo. Quidam ſic intelligunt; cum in incerto ſtatu res ſunt, *in cardine* eſſe dicuntur, & tranſlatione verbi à janua tractam volunt, quæ motu cardinis hac atque illac impelli poteſt.

QVOCIRCA. Quapropter. MEDITOR. Mente pertracto.

NE QVO SE NVMINE MVTET. *Quo*, vel vacat, vel pronomen eſt. Et bene ſupprimit numen Junonis, ne ejus frequenti commemoratione, Cupidinem terreat: Magis enim vult eum intelligere, quam audire Iunonem: aut certe adverbium eſt: ut ſit, Timeo ne ſe numine Dido, aliquam commutet in partem.

MECVM. Id eſt cum officio Veneris; vel mecum per meos amores me adnitente. Nec poteſt intelligi quemadmodum ego. Aliter enim à matre Æneas, aliter amatur à Didone.

QVO. Id eſt quomodo. ACCITV. Audi: ut, *Accipe nunc Danaum*; ut contra, *Da*, dic: ut, *Da Tirynthe nobis. Da, non indebita poſco?* MENTEM. Diſpoſitionem, conſilium.

ACCITV. Evocatione, & eſt quartæ declinationis.

VRBEM SIDONIAM. Quam tenent Sidonii. MEA MAXIMA CVRA. Et Æneas cura eſt; ſed Aſcanius maxima: *Cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debentur*: & ubique Aſcanius maxima cura Veneris introducitur: ut, *Veneris nati ſtrictiſſima cura*. Item, *Hunc tegere, & divæ valeam ſubducere pugnæ*.

DONA RESTANTIA. Quæ reſtiterunt, ſuperfuerunteque, & ante Pelagus poſuit, cum poſt Trojæ everſionem navigaverit Æneas.

DONATI.

DIDO TENET. Oſtendit facilitatem petitionis. Nam ſi amore jam Æneæ affecta eſt, non eſt opus initio amoris, in quo magna eſt difficultas, ſed augmento. Deſideratur autem augmentum, quia timetur Iuno: à qua amor talis poſſet abrumpi: ergo opus erat tali amore, qui non poſſet abrumpi à Iunone.

CARDINE. Hic fidem facit, cum fores claudantur: & tribuit firmitatem. ergo dixit: *Tanto ceſſabit cardine rerum*. Erat enim in poteſtate abſolvere amorem, quem voluntate ſuſceperat: ſed divinitus impactus, non potuit humano arburio ſummoveri. Aſſerit ergo neceſſarium remedium, quo omnis illa factio ſuccumbat.

MECVM. Tanto amore amet, quanto mater amat filium: cujus amor nullius violentia numinis valet abrumpi.

CAPERE ANTE DOLIS. Oſtendit melius eſſe ventura propulſare, quam jis quæ venerunt remedia quærere.

PVER IRE PARAT. Oſtendit in commutatione formæ, ætatis commutationem non fore difficilem. MAXIMA CVRA. Nolebat mittere Aſcanium, ne duorum ſollicitudine frangeretur: vel, ne is mitteretur, qui exoriente tumultu, ſibi per ætatem cavere non poſſet.

VARIORVM.

IVNONIA VERTANT HOSPITIA. Id eſt, Punica, ideoque omnia ſuſpecta. *Iunonia* enim *hoſpitia* ex eo dicta, quod Carthago Iunoni dicata eſſet, quæ *Iunonia* quoque vocata eſt. TVRNEB. l. 18. c. 32.

HAVD TANTO CESSABIT CARDINE R. Id eſt in tanta occaſione rei faciendæ haud ceſſabit, ibi Servius notat dici *rem in cardine eſſe*, quum in articulo eſt. Ergo cardo ipſum punctum eſt ac momentum occaſionis & oportunitatis, quæ niſi rapiatur, effluit ſtatim. SALMASIVS.

CARDINE RERVM. Proverb. Res eſt in cardine. HARTVNG.

ET CINGERE FLAMMA REGINAM. Vox militaris, *Cingere flamma*, & metaphorica, ab obſeſſis igne ferroque urbibus, φλογὶ ἀμφιβάλλειν, ita 6. Æneid. *& mœnia cingere flamma*. GERMAN.

Hunc

Digitized by Google

Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium ſacrata ſede recondam:
Ne qua ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius, noctem non amplius unam,
Falle dolo, & notos pueri puer induc vultus:
Vt, cum te gremio accipiet lætiſſima Dido,
Regales inter menſas, laticemque Lyæum:
Cum dabit amplexus, atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret Amor dictis charæ genitricis: & alas
Exuit, & greſſis gaudens incedit Iüli.

SERVII.

SOPITVM SOMNO. Vnum quidem eſt ſopor & ſomnus: ſed modo *ſopitum*, irrigatum intelligimus. CYTHERA. Sicut dictum eſt genere neutro pluraliter, ut alibi, *Eſt alta Cythera.*

IDALIVM. Cypri nemus eſt, in quo oppidum breve; ut paulo poſt, *Idalia lucos.* Item, *Idaliumque nemus.* SACRATA SEDE. Vel templi, vel oppidi.

NE QVA SCIRE DOLOS. Qua vacat, ut frequenter diximus. MEDIVS. Importunus, incongruus.

TV FACIEM ILLIVS. Faciem pro vultu poſuit. Nullus enim poteſt faciem alterius accipere: ſed vultum, qui pro mentis qualitate formatur. Vnde infra eſt, *Et notos pueri puer, induc vultus*: aut certe quia difficile numini non eſt, ut in faciem muterur alterius. Sane *illius* in Georgicis corripuit; ut, *Illius immenſæ.* NOCTEM NON AMPLIVS VNAM. Vt ſupra diximus, artis poëticæ eſt, non omnia dicere. Vnde nunc permiſit *Noctem unam.* Nec enim dicturus eſt, aut abſceſſum Cupidinis, aut adventum Aſcanii.

PVERI PVER. Argumentum à facili. LÆTISSIMA DIDO. Non eſt epitheton perpetuum; id eſt cum læta eſſe experit.

REGALES INTER MENSAS. Epulas intemperantes, in quibus caſtitas rara eſt: & facilis amoris occaſio. unde eſt illud Terentii, *Sine Cerere & Libero friget Venus.* LATICEMQVE LYÆVM: Latex proprie aqua eſt, ab eo quod intra terræ venas lateat: ſed & vinum latet intra uvam. Vnde nunc dixit laticem. Lyæum autem pro Lyæium figurate; ponens principalitatem, pro derivatione.

OCCVLTVM INSPIRES IGNEM. Diffinitio amoris eſt, ignis occultus. VENENO. Venenum dictum, quia per venas eat; ideo poſt ait, *languemque bibebat amorem.*

PARET AMOR DICTIS. Vt ſupra, pro Cupidine amorem poſuit. Sane notandum, quod interdum, ubi inducit minorem feſtinantem parere, majori reſpondentem non facit; ut hoc loco Cupidinem, ut in IV. *Ille Patris magni parere parabat Imperio.* Et in VII. *Exin Gorgonem Alecto infecta veneno.*

ET ALAS EXVIT. Hoc eſt depoſuit. Laus ingens Aſcanii per tranſitum. Siquidem alis tantum depoſitis Aſcanius fuit.

DONATI.

HVNC EGO. Ne diceret Cupido, quid fiet de Aſcanio, ſi ibo? SOPITVM. Nam illa ætas multum profundeque dormit. Ergo erit ſat temporis ad capiendos mulieris animos. Deſignat etiam tempus & locum amoribus aptum.

NOCTEM VNAM. Erat ſpatium breve, ſed erat properandum, ne longi temporis opera eſſet neceſſaria: quia Aſcanius longiori ſomno teneri non potuit.

PARET. Non reſpondet quid enim perſonæ matris, vel maxime in tali cauſa reſponderet: & tempus facta, non fabulas exigebat: ergo ſe officioſum matri præſtat.

GAVDENS. Vel, ut filium exprimeret ad patrem euntem: vel, quia plena voluntate, juſſa matris implebat.

VARIORVM.

FACIEM ILLIVS FALLE DOLO. Videtur hic *fallere faciem* dixiſſe, ut Sophocles in Philoctete. μορφὴν δολῶν. Hic ſiquidem fallere faciem eſt, ὑποκρίνεσθαι mentiri, & ſimulare. Non quod Aſcanii facies immutata ſit: ſed quod ab alio repræſentata. GERMAN.

REGALES INTER MENSAS. Facile amor conciliatur inter epulas & pocula. Sine Cerere &c. Bacchо friget Venus. PONT.

LATICEMQVE LYÆVM. Exponit Linacer, aliique *Lyæum*. Quid ſi dicas eſſe Græciſmum: id eſt, Laticem Lyæi, pro humorem, ſuccum? veluti illud, νὶ ἐκ σπήους, Odyſſ. β. HART.

OCCVLTVM INSPIRES IGNEM. Per definitionem locutus fuiſſe videtur: nam occultus ignis amor eſt, ac veneni inſtar; cujus natura eſt ſenſim diffundi per venas, indeque præcordia petere. Hæ ſunt igitur amoris proprietates duæ, quæ egregie Poëta deſignavit in 4. Æneid. cum ait:

At regina gravi jamdudum ſaucia cura
Vulnus alit Venis & cæco carpitur igni.

NASCIMB.

At Venus Æoanto placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.
Iamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cum venit, aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locavit.

SERVII.

PLACIDAM PER MEMBRA QVIETEM. Aut epitheton est quietis: aut ideo *placidam* dixit, quia est quies, quæ potest etiam somniorum terrore turbari.

IRRIGAT. Infundit, proprie quia somnus sic pingitur, quasi cornu infundat. FOTVM. Sublatum, complexum.

AMARACVS. Hic puer regius unguentarius fuit, qui casu lapsus dum ferret unguenta, majorem ex confusione odorem creavit. Vnde optima unguenta, amaracina dicuntur. Hic postea in herbam sampsuchum dicitur versus, quam nunc amaracum dixit.

IAMQVE IBAT. Cum vix Venus ista dixisset. Sane neque festinantibus personis, neque minoribus est respondendi facultas; ut hoc loco Cupidini: ut, Mercurio supra, item in quarto, ut in septimo, Furiæ.

CVM VENIT. Aut pro cum venerit ait. ut Cvm sit adverbium temporis, pro *dum*. Nec enim potest conjunctivi modi particula, jungi indicativo. Sane sciendum, malo errore, *cum*, & *dum* à Romanis esse confusa. AVLÆIS. Velis pictis, quæ ideo aulæa dicta sunt; quod primum in aula Attali regis Asiæ, qui populum Romanum scripsit hæredem, inventa sunt. Ideo autem etiam in domibus tendebantur aulæa, ut imitatio tentoriorum fieret: sub quibus bellantes semper habitavere majores. Vnde & in thalamis hoc fieri hodie conspicimus.

Varro tamen dicit vela solere suspendi ad excipiendum pulverem: quia usus cameræ ignorabatur. Vnde Horatius, *Interea suspensa gravis aulæa ramis*
In patinam fecere, trahentia pulveris atri,
Quantum non Aquilo Campanis excitat agris. Sciendum sane Græca nomina in α exeuntia, cum derivationem faciunt, α in αι diphthongum convertere, ut αὐλή, aulæa, ἰδὰ idæa, αἴτνα, ætnæa. SVPERBIS. Nobilibus. ut, *Cecidit quæ superbum Ilium.*

AVREA. Si Dido aurea, pulchram significat: & est nominativus. Si sponda, septimus quidem est: sed synæresis fit, & spondeus est. SPONDA. Antiqui stibadia non habebant: sed stratis tribus lectis epulabantur. Vnde & triclinium sterni dicitur: sic Cicero, *Sterni triclinia & in foro jubebat.* Vnde apparet errare eos, qui triclinium dicunt ipsam basilicam, vel cœnationem. MEDIAMQVE LOCAVIT. Collocavit. Ipse enim apud majores domini fuerat locus; ut aperte Sallustius docet, *Igitur discubuere. Sertorius inferior in medio; supra L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in summo Antonius; infra scriba Sertorii Versius. Alter scriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & dominum Petronam.*

DONATI.

AT VENVS. Natura puerorum tangitur, qui securius & diu dormiunt, si etiam accedant alia oblectamenta: ut secessus, flores, & odores, & mollicies, opacitasque umbrarum.

DVCE ACHATE. Ergo hunc fallebat, & lætus portabat dona: quia non frangebatur onere munerum, nec tædio viarum.

CVM VENIT. Executus est jussa mature: quia prævenit convivium, & venit cum jam discumberent in aptissimo tempore.

MEDIAM. Nam is locus potior apud veteres fuit. Nam Sallustius: Ita Sertorii convivium describit, ut ipsum, quia potior fuit, collocasset in medio.

VARIORVM.

MOLLIS AMARACVS. Proverb. *Nihil Sui cum amaraco.* HART.

VBI MOLLIS AMARACVS ILLVM, &c. Scalig. lib. 4. *Amaracus aspirans*, est quod supra dixit, *fertisque recentibus halant.* Omnia enim odorifera Veneri dicata sunt. Est autem Amaracus herba, quam & *Sampsuchum*, & vulgo *majoranam* dicunt: ex qua conficitur *unguentum amaracinum*, quod Plinius lib. 12. cap. 1. inter nobilissima recenset: quod peculiari quadam natura inimicum est suillo generi, adeo ut illi propemodum venenum sit. Testatur id Lucretius lib. 6.

Denique amaracinum fugiat sus, & timet omne
Vnguentum: nam setigeris subus acre venenum est.

Neque pejus ullum animal odit Venus, quam Suem: ob interfectum Adonin. TAVRMAN.

AVREA COMPOSVIT SPONDA. Lecti latere, id est tabula, quæ lecti latus sustinet, quam vel hodie spondam vocamus, & quidem lecti, in quo dormimus. Sed & lecti dicitur, in quo comedentes accumbebant, qui sternebatur pro dignitate personarum. Vnde hic aurea sponda, id est stragula veste aurea cooperta. Cælius, l. 27. c. 25. CONRAD.

MEDIAMQVE LOCAVIT. In lecto, qui medius esset, accubuit: ne quis credat Æneam, & alium quempiam in eodem etiam lecto sic accubuisse, ut Dido media esset. Nam mulieres in eodem lecto non accumbebant cum viris, nisi mariti, aut amatores essent. CONRAD.

Iam

Digitized by Google

Iam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt, ſtratoque ſuper decumbitur oſtro.
Dant manibus famuli lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis:
Quinquaginta intus famulæ; quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, & flammis adolere penates:
Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri,
Qui dapibus menſas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrii per limina læta frequentes

SERVII.

IAM PATER ÆNEAS. Religioſus: quia pater proprie omnium deorum epitheton eſt, ut Virgilius oſtendit.

OSTRO. Pro purpura poſuit, unde & tingitur.

DANT MANIBVS FAMVLI LYMPHAS. Humilis character, qui ἠθικὸν dicitur. Vilia enim deſcribuntur. CERERemque. Hic panem, alibi triticum: ut, *Tum Cererem corruptam undis*. EXPEDIVNT. Proferunt. TONSISque FERVNT MANTILIA VILLIS. Vel minutis: vel compoſitis, ut, *tonſa coma, preſſa corona* * *eſt*. Conſtat enim majores, mappas habuiſſe villoſas, quibus etiam in ſacris utebantur; ſicut in Georgicis, *Manibus liquidos dant ordine fontes Germanæ tonſiſque ferunt mantilia villis*. de ſupplicaturis enim hoc dixit. *mantilia* vero à tergendis manibus dicta; & eſt nominativus mantile, quo modo *torale*. Quod autem legimus, *Ne turpe toral*, apocope eſt.

QVINQVAGINTA INTVS FAMVLÆ. Hoc eſt multæ. ORDINE LONGO. Id eſt diſpoſitione ſecundum Tullium: qui in OEconomicis dicit, quid ubi ponendum ſit. Nec enim debent univerſa confundi. CVRA PENVM STRVERE. Inter penum & cellarium hoc intereſt; quod cellarium eſt paucorum dierum: unde & in cella dicitur importatum frumentum. Penus vero, temporis longi. Sane dicimus, & hic & hæc & hoc penus; ſed à maſculino & fœminino genere quarta eſt declinatio, à neutro tertia, quo modo eſt pecus pecoris. Vnde Horatius, *Portet frumenta penuſque*. Maſculino vero genere Plautus, *Niſi mihi annus penus datur*. Fœminino Lucilius poſuit, *Vxori legata penus*. Quartæ autem declinationis, Perſius docet: ut, *In locupleti penu defenſis pinguibus umbris*.

STRVERE. Ordinare, componere. Vnde & Structores, dicuntur ferculorum compoſitores. ET FLAMMIS ADOLERE PENATES. Ideſt, Colere. Sed adolere, proprie augere. In ſacris ADOLERE per bonum ὄμεν dicitur. Nam in aris non adolentur aliqua, ſed cremantur & conſumuntur; quia veteres in focis ſacrificabant, ut ipſe alibi, *Hortar amare focos*.

TOTIDEMQVE PARES ÆTATE MINISTRI. Non numerus: ſed ætatis qualitas habet admirationem.

QVI DAPIBVS. Quidam dapes negum volunt eſſe, Epulas privatorum. ONERENT autem, poteſt & abundantiam retuliſſe, & de veterum more dixit, quibus cum accubuiſſent, omnis cœna ſemel adponebatur. Et quidam volunt hoc ſecundum veterem cæremoniarum ritum adverti debere, quod Flamini diali menſa inanis non adponebatur; nam cum dicit, *Qui dapibus menſas onerent & pocula ponant*: Et alibi, *Et vina reponite menſis*, quid aliud oſtendit, quam menſam vacuam non antepoſitam Æneæ, quem ubique omnia ſacerdotia inducit habuiſſe. ET POCVLA PONANT. Similiter more antiquo dixit, quia veteribus non in manus dabantur pocula, ſed menſis apponebantur, ut hodie apud plures; pocula in caniſtris argenteis apponuntur, quæ caniſtra ſiccaria dicuntur.

DONATI.

IAM PATER ÆNEAS. Diſcernitur ipſe & Trojani ſedibus purpureis.

DANT. Deſcribit familiæ ordinem. CANISTRIS. Mos apud veteres fertur fuiſſe, ut panis non argenteis, ſed vimineis vaſculis inferretur.

LONGO ORDINE. Vbi fuerant quinquaginta, ad quarum curam pertinebat procuratio cellarii, & deorum penatum cultus; illas ſine dubio viciſſitudo longo ordine rangebat.

CENTVM ALIÆ. Eleganter atque breviter divitias expreſſit, laudavitque. Voluit enim demonſtrare, ducentos, & ſexum, & ætatem diſcernere. Numerus autem non eſt res magna in rege, ſed partiras ætatis, quæ oſtendit quanta ſibi ſervorum eſſet multitudo: ex qua ducenti pari ætate eligi potuerint digni, qui curarent ſupra dicta.

NEC NON. Supra oſtrum Trojani, qui magis eſſent honorandi, ſederunt: Tyrii vero in veſtibus pictis.

VARIORVM.

FLAMMIS ADOLERE PENATES. Cum de penu & cibis Poëta loquatur, abſurdum omnino mihi videtur, de ſacrificiis deorum penarium hunc locum intelligendum eſſe: nam quid ſacra cum epulis & culina? Potius de cibis curandis condiendiſque intelligendum: nihilque aliud ſit *flammis adolere penates*, quam coquinam facere & cibos in foco condire atq; componere. Nam turpe fuiſſet omnino ac præter rationem inſtitutumque priſcorum, coquos aut alius generis ſervos Diis Penatibus ſacra feciſſe: quibus ſupremæ dignitatis homines in familiis ſacrificare ſolebant. Cato in lib. de re ruſt. c. 2. hoc ſacrificandi Laribus negotium patrifamilias tribuit. NASCIMB.

Con-

Convenere, & toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ: mirantur Iulum,
Flagrantesque dei vultus, simulataque verba,
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infælix, pesti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phœnissa: & puero pariter donisque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falsi implevit genitoris amorem:
Reginam petit. hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret: & interdum gremio fovet, inscia Dido
Insideat quantus miseræ deus. at memor ille

SERVII.

TORIS PICTIS. Pro in toris pictis; & torus dictus est, quia veteres super herbam torram, vel sedebant, vel discumbebant: ut V. Æneid. *Viridante toro consederat herba.* IVSSI DISCVMBERE. De regiis satellitibus dixit, qui utique subjecti erant imperio, nec tantum quod hospites fuerant; » discumbere autem juxta consuetudinem suorum » temporum dixit, quia olim sedentes vescebantur; » ut ipse alibi, *Graminеoque viros locat ipse sedili*, &, » *perpetuum solitis patres considere mensis.*

MIRANTVR DONA ÆNEÆ. Hoc ad Tyrios retulit. MIRANTVR IVLVM. Quem putabant Iulum.

FLAGRANTESQVE DEI VVLTVS. Ardentes divinitate. Hoc ad poëtam refertur. SIMVLATAQVE VERBA. Composita in Ascanii similitudinem. Et hoc ex persona poëtæ accipiendum.

PRÆCIPVE INFOELIX, Propter casum futurum, ut probant sequentia: PESTI DEVOTA FVTVRÆ. Ideo ergo infœlix, PESTI autem vel amori, vel malo. DEVOTA vero de oratione Augusti translata est locutio, quem habuit in laudatione funeris Marcelli; cum diceret illum immaturæ morti devotum fuisse.

EXPLERI MENTEM NEQVIT. Græca figura est. TVENDO. Dum intuetur. Et omnis gerundii modus, tam ab agentis, quam à patientis significatione similiter profertur. ut, *Cantando tu illum*, id est dum cantas. Et, *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis*; Id est, dum ei cantatur.

ILLE VBI. Postquam, ut Horatius, *Nos ubi decidimus*. Hoc est postquam. Nam si loci esset, Quo diceret. Ergo ubi interdum adverbium loci est, interdum temporis.

ET MAGNVM. Arduum. Difficile est enim imitari verum filii affectum. FALSI GENITORIS. Non veri, pro eo qui fallebatur; ut sit, implevit amorem ejus quem decipiebat simulando, eum esse patrem suum, & est magis absolutum participium, nam illic nomen est. *Falsi Simoentis ad undam.*

REGINAM PETIT. Non simpliciter dixit, petit. Nam *petere*, proprie est insidiari.

GREMIO FOVET. Sustinet: ut, *Et fœtum gremio.*

INSIDET. In sinu sedeat, legitur tamen & insidat * ut quidam volunt insidias faciat. AT MEMOR ILLE MATRIS. Hoc est præceptorum matris.

DONATI.

MIRANTVR. Per hoc ostenditur, regina quanquam ditissima & ditissimi viri uxor fuisset, talia nunquam habuisse, cum hæc ipsa & sui Tyrii mirentur. Alius intellectus est: Mirantur dona Æneæ, id est, mirantur talia Æneam vel habere, vel donare potuisse. Mirantur ergo substantiam animi largientis.

ARDESCITQVE TVENDO. Contrarium posuit. Nam considerationi intenta, fastidium incurrere debuit.

FALSI. Magnares, ut etiam pater deceptus sit.

INSIDET QVANTVS. Tanto libentius imprudens complectebatur, quantum nesciebat qualem deum amplecteretur. INFELIX. Quia benignum animum exhibebat, quem deberet inimicum exhibere, cum ex eo pararetur sibi mors.

VARIORVM.

FLAGANTESQVE DEI VVLTVS. Qui scilicet faces atque incendia amoris præ se ferrent. Sic Cicero pro Cælio, *flagrantiam oculorum*: qui nempe amoris æstum atq; incendium intuendo emitterent. *Dei* dicit ex sua persona; non enim Tyrii sciebant esse deum, hoc est Cupidinem. PONTANVS.

PALLAMQVE ET PICTVM, &c. Rursus munera recensет, non omnia, sed pulchriora: hoc autem velamen quod paulo ante circumtextum dixerat, nunc pictum esse dicit, & cycladem intelligit; quod genus est vestis muliebris, tenuissima, explicabilis & spatiosa, quæ instar veli, quod totum corpus circumdabat, facta erat. à κάλλω, id est circumdo dicta. N.

ARDESCITQVE TVENDO. Id est incenditur amoris flamma. Nam ὀφθαλμοὶ γάρ τε ἔρωτος τὸ ἔδος. Quippe Amor habitat in oculis. Et in Bucolic. *Vt vidi, ut perii.* Quia ergo oculi amoris illices sunt, animi sedem in his putavere. Quare & Poëtæ *Cupidinem* ibi excubantem, suaque jacula inde mittentem finxerunt. TAVB.

Matth

Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum
Incipit, & vivo tentat prevertere amore
Iam pridem resides animos, desuetaque corda.

SERVII.

ACIDALIÆ. Acidalia Venus dicitur; vel quia injicit curas, quas Græci ἀκηδίας dicunt, vel certe à fonte Acidalio: quia est in Orchomeno Bœotiæ civitate: in quo se Gratiæ abluunt, quas Veneri constat esse sacratas. Ipsius enim & Liberi filiæ sunt, nec immerito. Gratiæ enim per horum fere numinum munera conciliantur. Ideo autem nudæ sunt, quod gratiæ sine fuco esse debent. Ideo connexæ; quia insolubiles esse gratias decet. Horatius, *Segnesque nodum solvere Gratiæ.*

Quod vero una aversa pingitur, duæ nos respicientes, hæc ratio est: quia profecta à nobis gratia, duplex solet reverti. unde est supra, *Nec te certasse priorem Pœniteat.*

Sane Veneri, multa nomina pro locis vel causis, dicuntur imposita. Nam Venerem vocari quidam propter promptam veniam dicunt; alii Suadam appellant, quod ipsa conciliatio Suada sit: dicitur etiam obsequens Venus, quam Fabius Gurges post peractum bellum Samniticum, ideo hoc nomine consecravit, quod sibi fuerit obsecuta; hanc Itali Postvotam dicunt; dicta est etiam Equestris Venus; dicta & Cloacina, quia veteres Cloare pugnare dixerunt; dicitur & Myrica & Myrtea, & Purpurissa & Erycina, quam Æneas secum advexit: dicitur & Salacia, quæ proprie meretricum Dea appellata est à veteribus; & Lubentina, quæ libentiam mentibus novam præstat; quamvis alii hanc Lubiam dicant, quod eo numine consilia in medullas labantur: Alii Mimnerniam, vel Meminiam dicunt, quod meminerit omnium. Est & verticordia & militaris Venus. Est & Limenesia, quæ portubus præest, ipsa & Victima & Netrix ex Cæsaris somnio sacrata. Est & Venus calva, ob hanc causam; quod cum Galli Capitolium obsiderent, & deessent funes Romanis ad tormenta facienda: Prima Domitia crinem suum, post cæteræ matronæ imitatæ eam, execuerunt; unde facta tormenta, & post bellum statua Veneri hoc nomine collocata est; licet alii calvam Venerem, quasi puram tradant; alii calvam quod corda amantium calviat, id est, fallat, atque eludat.

Quidam dicunt porrigine olim capillos cecidisse fœminis, & Ancum Regem suæ uxori statuam Calvam posuisse, quod constitit piaculo, nam mox omnibus fœminis capilli renati sunt; unde institutum ut Calva Venus coleretur. Apud Cyprios Venus in modum umbilici, vel ut quidam volunt, metæ colitur. Apud Ephesios Venerem Automatem dixerunt, vel Epidetiam. Ratio autem eorum nominum talis est. Melibœus & Alexis amore se mutuo dilexerunt, & juramento se adstrinxerunt, ut cum tempus nuptiarum veniissent sibimet jungerentur: sed cum virginem parentes sui alii despondissent, & hoc Alexis vidisset, spontaneum subiit exilium. Virgo autem ipso nuptiarum die, semet de tecto præcipitavit; quæ cum illæsa decidisset, in fugam conversa pervenit ad littus, ibique scapham ascendit, ex qua sponte funes soluti esse dicuntur; voluntate itaque Deorum perfecta est, ubi amator morabatur, quam cum ille, parans cum sodalibus convivium, suscepisset, pro ipso rei eventu, templum constituit: Quod ergo sponte fuissent soluti, Automatæ Veneri nomen sacravit; quodque cum epulas pararet, virgo ei aquis fuisset advecta, Epidæti sacrum dicavit.

ABOLERE SICHÆVM INCIPIT. Ordo naturalis. prius enim est evellere inhærentia: & post nova inferre. sic Terentius, *Vt metum in quo nunc est adimam, atque expleam animum gaudio.* VIVO AMORE. Aut vivi hominis, aut certe vehementi. PRÆVERTERE. Præoccupare: propter Junonem sine dubio.

RESIDES. Pigros ad amandum, inertes. Juraverat enim nulli se esse nupturam. Resides sane milites otiosi & pigres dicuntur: ut VI. Æneid. *Resideque movebit Tullus in arma viros.* Unde contra instantes dicimus industrios.

DONATI.

ABOLERE, Prius enim debebat removere amorem pristini viri, & paulatim: quia cum vehementer hæreret, non poterat uno impulsu dimoveri. Idcirco autem Didonem castam, divitem, pulchram, deceptam inducit per Cupidinem, ut non solum Didonis, verumetiam Æneæ existimationem ostenderet, ne illum ignobilis fœmina, projecti pudoris, sponte amasse, aut provocata muneribus videatur, aut ille malis submersus in numeris, de amoribus sollicite cogitasse.

VARIORVM.

AT MEMOR ILLE MATRIS ACIDALIÆ. Memor Cupido præceptorum matris, paulatim ex animo Didonis, imaginem Sichæi delet, ac penitus eradit: ac pro illo amore pigro, inerti, mortuo, alium sufficit, juvenilem, vehementem, vividum, flagrantem, in Æneam scilicet. Hoc eam prævertit, id est præoccupat, ne quid Æneæ Junonis machinatio, si quid tanto cardine rerum inceptaverit, nocere queat. PONTANVS.

PAVLATIM ABOLERE SICHÆVM. Vt nemo repente fit bonus, ita nec malus: gradus sunt vitiorum, quemadmodum & virtutum. Vt igitur τὸ ἔρως ferveatur, paulatim, non subito debet Cupido ex animo Didonis Sichæi delere memoriam, propter illud in 4. Æneid.

Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat, &c.

Arbitror autem ad excusationem utriusque dolum Cupidinis induci, ne Æneas præter decorum sapientis hominis, & Dido incautius, quam probam mulierem decet, hanc amorem inchoasse videat. NASCIMB. REGVLVS.

VIVO TENTAT PRÆVERTERE AMORE. Vivido ac vehementi amore inertes & pigros ad amandum animos tentat præoccupare, Junonem scilicet præveniendo. Æneid. 6.

— — — residesque movebit
Rursus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. Alio modo 2. Æneid. *arma desueta.*

Poſtquam prima quies epulis, menſæque remotæ,
Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant.
Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque poposcit,
Implevitque mero pateram; quam Belus, & omnes

SERVII.

QVIES EPVLIS. Propter regalem affluentiam. Contra ſupra, vbi de neceſſitate loquitur; *Poſtquam exempta fames epulis.* MENSÆQVE REMOTÆ. Licet ſub extranea perſona, Romanorum tamen exequitur morem, apud quos duæ menſæ erant: una epularum, altera poculorum; nam ideo ſequitur CRATERAS. Et Græcum eſt, ab eo quod eſt, hic crater. Nam Latine, hæc craterа dicitur. Vnde Perſius, *Si tibi crateras argenti incluſaque multo Auro dona feram.*

ET VINA CORONANT. Vina pro poculis poſuit, & eſt tropus ſynecdoche; ut Cererem dicimus, pro frumento. Sic Plautus, *Vinum precemur: namque hic deus præſens adeſt. Coronant* autem eſt, aut implent uſque ad marginem; aut quia antiqui coronabant pocula, & ſic bibebant. Vnde eſt, *Magnum cratera corona Induit, implevitque mero.*

FIT STREPITVS TECTIS. Id eſt ad tecta; ut, *It clamor cœlo.* Legitur autem & *It ſtrepitus.*

ATRIA. Vt ſupra dictum eſt, tangitque morem Romanorum. Nam ut ait Cato, & in atrio & duobus ferculis epulabantur antiqui. Vnde ait Iuvenalis, *Quis fercula ſeptem Secreto cœnavit avus?* Ibi & pecunias habebant; Vnde qui honoratiores erant, liminum cuſtodes adhibebantur: ut, *Quis Dardanio Anchiſiæ Armiger ante fuit, fidusque ad limina cuſtos.*

Ibi & culina erat: unde & atrium dictum eſt, quod atrum erat ex fumo. Alii dicunt, Atria Etruriæ civitatem fuiſſe, quæ domos amplis veſtibulis habebat; quæ cum Romani imitarentur, atria appellaverunt: Alii *atria* magnas ſedes & capaciſſimas diſtas tradunt, unde atria licinia, & atrium libertatis. LYCHNI. Græco ſermone uſus eſt. A lychno enim lucerna dicta eſt; unde & brevis eſt LIS; ut Iuvenalis, *Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.* Horatius, *Vngor olivo, Non quo fundatus immundus nacta lucernas.* Si enim à luce diceretur, non ſtaret verſus.

LAQVEARIBVS. Principaliter lacus dicitur: ut Lucillius: *Reſultant ædeſque lacuſque.* Diminutio lacunar facit. Horat. *Nec mea renidet in domo lacunar.* Inde fit alia diminutio lacunarium, & per Antiſtichon laquearium facit: Legitur & lacuaribus. Cicero Tuſculanarum, *Tecta cælatis, lacuatis.*

NOCTEM VINCVNT. Luminis eſt exaggeratio. EVNALIA. Quæ ſunt intra cæram: dicta a funibus, quos ante uſum papyri, cæra circundatos habuere majores. Vnde & funera dicuntur. Alii funalia appellarunt, quod in circumdula lucet, quos Græci κηρύκια vocant: Varro de vita p. 1. Facibus aut candela ſimplici aut ex eo funiculo facto, cujus veſtigia quod ubi ea figebant appellarunt funalia: nonnulli apud veteres candelabra dicta tradunt, quæ in capitibus uncinos haberent, quibus affigi ſolebant; vel candelaber, vel funes pice delibuti; quæ interdum erant minora, ut geſtari manu & præferri Magiſtratibus à cœna remeantibus poſſent.

HIC. Tunc. ergo adverbium temporis eſt.

QVAM BELVS. Primus rex Aſſyriorum: ut ſupra dictum eſt: quos conſtat Saturnum, quem eundem & Solem dicunt, Iunonemque coluiſſe: quæ numina etiam apud Afros poſtea culta ſunt. Vnde & lingua Punica Baldeus dicitur. Apud Aſſyrios autem Bel dicitur, quadam ſacrorum ratione & Saturnus & Sol. Alii hunc Belum Saturni temporibus regnaſſe, ejuſdemque Dei hoſpitem fuiſſe tradunt.

DONATI.

POSTQVAM PRIMA QVIES. Convivii prolixi mos deſcribitur, nam confectis epulis ſtudium bibendi proſequuntur.

FVNALIA. Faces ex funibus procreatæ.

GRAVEM. Laudat à pondere & à materia, deinde quod eo majores Didonis uſi ſint, & durante mero tranſierit ad Didonem.

VARIORVM.

POSTQVAM PRIMA QVIES E. Non declarant hîc Grammatici, quare *primam* dixerit *quietem*: quia repetebant potationes: ut in 4. *Inſtauratque diem donis*: ſic hoc loco, *epulis*. Secundas menſas diis ſtatuebant; ut apud Horatium SCALIGER l. 4. c. 16.

CRATERAS MAGNAS STATVVNT ET V. C. Hic mos Græcorum erat, ut remotis epulis potationem inſtituerent majoribus poculis, & hoſpites hoſpitio acceptos ad potandum hortarentur. Id teſtatur in 3. Verrinar. M. Tullius his verbis. *Fit ſermo inter eos & invitatio, ut Græco more biberetur: hoſpes hortatur, poſcunt majoribus poculis.* Quem morem Germani hodieque obſervant. TVRNEB. l. 12. c. 13. VICTOR. lib. 2. cap. 1. κρατὴρ enim dictus eſt quaſi κιρνητὴρ, quod veteres è cornu bibere ſolerent. inde factum verbum κίρνημι, miſcere ſeu temperare vinum. Statuebant autem tres crateras antiqui Græci in cœna: primam Mercurio, alteram Gratiis, tertiam Iovi Servatori, quem Διὶ σωτῆρι vocabant. Sed & earum una poſt epulas, menſis remotis ſtatuebatur ad libationem & invitationem. PONTAN. TAVBMAN.

ET VINA CORONANT. Id eſt vinum coronis floreis ornant; aſſentiente alio Virgilii loco: *At pater Anchiſes magnum cratera corona Induit; implevitque mero*: quamvis interpretes Græci ἐπιστεφανοῦσθαι exponant, ad ſummam coronam & marginem implent. TVRNEB.

A Belo

Digitized by Google

A Belo ſolliti : tum facta ſilentia tectis.
Iuppiter (hoſpitibus nam te dare jura loquuntur)
Hunc lætum Tyriiſque diem, Trojaque profectis
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores.
Adſit lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, & in menſa laticum libavit honorem:
Primaque libato ſummo tenus attigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans : ille impiger hauſit

SERVII.

TVM FACTA SILENTIA TECTIS. Mos erat apud veteres, ut lumini incenſo ſilentium præberetur, ut optativam ſibi laudem loquendo nullus averteret, * Apud Romanos etiam cœna edita, ſublatiſque menſis primis, ſilentium fieri ſolebat, quoad ea, quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur & ignem, darentur, ac puer Deos propitios nunciaſſet, ut, *Dis honor haberetur*, tacendoque res * cum interceſſit inter cœnandum, Græci quoque σιωπὰς, σιωπονίας dicunt.

HOSPITIBVS NAM TE DARE IVRA LOQVVNTVR. Scilicet exemplo Lycaonis: qui cum hoſpites ſuſceptos necaret, à ſuſcepto Iove, poſtquam ei epulas humanas appoſuit, verſus in lupum; oſtendit hoſpitii jura non eſſe violanda. Græci τὴν ξένιον Δία appellant.

TYRIISQVE DIEM. Atqui nox erat, ſed per diem accipimus & noctem, & quidam volunt maſculini generis diem bonum ſignificare, fœminini, malum. TROIAQVE PROFECTIS. Bene noluit profugis dicere.

ESSE VELIS. Secundum Hetruſcam diſciplinam locutus eſt. Sic enim dicunt, *volens, propitiuſque ſis.*

ADSIT LÆTITIÆ BACCHVS DATOR. Alii *adſis* legunt. Secundum quos Bacchus, aut antiptoſis eſt, aut antiquus vocativus. ut, *Socer arma Latinus habeto.* DATOR. Bene autem addidit dator lætitiæ: quia eſt & dator furoris. ET BONA IVNO. Aut propitia, id eſt non irata Trojanis; ut, *Sis bonus ô felixque tuis.* Aut magis bona. cœleſtis eſt enim & inferna: ut, *Iunonis infernæ dictus ſacer.*
» aut ſicut ſupra dictum eſt χρήσιν, quod eſt bona,
» quam inter penates Trojani habuiſſe dicuntur.
» CŒTVM. Modo convivium, & bono verbo ad
» dignitatem duorum in uno populorum uſus eſt.
LATICVM LIBAVIT HONOREM. More
» ſacrorum. Diis enim hoſpitalibus & Iovi in menſa libabatur. & tangit ritum Romanorum, qui paniceas, ſacrataſque menſas habebant, in quas libabant: ut eſt, *Heus etiam menſas conſumimus, inquit Iulus.*
LIBATO SVMMO TENVS ATTIGIT ORE. Vſque ad labra. Et verecundiam reginæ oſtendit: & morem Romanum. Nam apud majores noſtros feminæ non utebantur vino, niſi ſacrorum cauſſa certis diebus.
» TVM BITIÆ. Per tranſitum, Pœnorum ducum
» nomina introducit. Nam Bitias claſſis Punicæ fuit præfectus: ut docet Livius. IOPAS vero unus de procis Didonis: ut Punica teſtatur hiſtoria. Servavit autem τὸ σχῆμα, quare non Æneæ dedit, ne aut contumelioſum videretur, aut petulans.

DONATI.

FACTA SILENTIA. Rem enim divinam actura ſilentium induxit.

IVPPITER. Rogat Iovem, & ejus virtutem narrat, ut oſtendat pleno voto Trojanos excepiſſe, cum initam ſocietatem teſtimonio hoſpitalis Iovis confirmet. Cum autem ipſa eſſet Sydonia, quaſi mortis ſuæ præſagio, Tyriorum ſolum & Trojanorum meminit: & merito diei meminit, quo confirmabat ſocietatem per ſacra & convivium. Triſte autem fuit, tenebras nominare, vel noctem, vel maxime, quia continuationem diei nocti conjunxerat, & nondum itum erat ad requiem.

NOSTROSQVE HVIVS. Sic factum: ut etiam nunc duret de actibus Didonis fabula.

BACCHVS. Vinum, ſine quo lætitia in conviviis eſſe non poteſt. Nam ſi alibi eſt Bacchus, & ad culpam cauſas dedit: id non vini vitium eſt, ſed hominis vino uti neſcientis. BONA IVNO. Nam norat illam inimicam Trojanis: ergo ut ſit bona & benevola.

TYRII. Ne eſſet aliqua incolarum adverſus peregrinos æmulatio.

IN MENSA. In convivis enim, cum hujuſmodi honorificentia numinibus exhiberur, pro ara, menſa ſuccedit.

PRIMA. Vel quia ipſa libabat, vel quia potior omnibus fuit, utpote regina. SVMMO TENVS. Summis labris, ut religionis & non vini cupidam demonſtraret.

INCREPITANS. Clara voce exhortans. Hunc autem elegit, quia ſciebat vini eſſe amatorem: unde ſequitur, *ille impiger hauſit.*

VARIORVM.

IVPITER HOSPITIBVS NAM TE DARE IVRA, &c. Deus hoſpitalis dicitur, quaſi præſes & vindex hoſpitii; ſub quo nomine apud antiquos magna religione colebatur. Fuit item antiqui moris, teſſeram dari hoſpitibus dimidiatam, quam quicunque attuliſſet ad hoſpitem, continuo agnoſci poſſet, & hoſpitio accipi tanquam verus amicus & hoſpes. Hoc autem jus neceſſitudinis ad poſteros tranſibat. PONTANVS.

Spumantem pateram, & pleno se proluit auro:
Post alii proceres. cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores;

SERVII.

INCREPITANS. Inclamans: ut, *Æstatem increpitans seram.* Aut certe arguens familiariter segnitiem tarde accipientis, cum esset avidus in bibendo. Nam sequitur, *ille impiger*, melius tamen accipimus clara voce hortatum: ut Plautus, *Neque ego ad mensam publicas res clamo, neque leges crepo;* & Horatius, *Quis post vina gravem militiam, aut pauperiem crepat?* HAVSIT. Modo accepit: nec possumus intelligere bibit, cum hoc sequatur.

ET PLENO SE PROLVIT AVRO. PROLVIT. Bibendo profudit. Alibi vidit: ut, *Hausit cælum mentemque recepit.* Alibi audivit: ut, *Vocemque his auribus hausi.* Alibi vulnerat: ut, *Latus hausit apertum.* Et multa alia pro loco significat.

POST ALII PROCERES. Ergo & Bitias unus est de proceribus. Nam Exoche sine similitudine nunquam fit. Sane proceres de his est, quæ nominativum in usu non habent: ut supra, *Et victor ditione tenebat.* Nam nec hoc in usu habet nominativum: licet in compositione dicamus conditio. PROCERES autem ideo secundum Varronem, principes civitatis dicuntur: quia eminent in ea, sicut in ædificiis maruli quidam, hoc est, *Capita trabium quæ proceres nominantur.* CRINITVS IOPAS. Aut puerum intellige: aut imitabatur Apollinis formam, cujus fuerat etiam artis imitator.

DOCVIT QVÆ MAXIMVS ATLAS. QVÆ legendum est, non QVEM. Id est, quæ ipse scit, quæ ipse modulatus est. Nec enim illum docuit, qui fuit temporibus Didonis. Hic Atlas Iapeti filius in Africa natus dicitur: hic quod annum in tempora diviserit, & primus stellarum cursus, vel circulorum, vel siderum transitum, naturasque descripserit, cælum dictus est sustinere; quia nepotem suum Mercurium & Herculem docuisse dicitur; unde & Hercules cælum ab Atlante susceptum sustinuisse narratur, propter cœli scientiam traditam. Constat enim Herculem philosophum fuisse. Et est ratio, cur omnia illa monstra vicisse dicatur. Sane Atlas Græcum est, sicut & Nilus. Nam Ennius dicit Nilum Melonem vocari: Atlantem vero Telamonem.

HIC CANIT. Bene philosophica introducitur cantilena, in convivio reginæ adhuc castæ: contra, inter Nymphas ubi solæ feminæ erant, ait, *Vulcani Martisque dolos & dulcia furta.* ERRANTEM LVNAM. Quia ἀλιγόδης, id est obliquo incedit cursu, non recto, ut Sol: scilicet ne incidat in centrum terræ, & frequenter patiatur eclypsim. Vicinus enim est ejus circulus terræ. SOLISQVE LABORES. Canit per omnia intelligimus. Sane septem sunt Planetæ, Sol, Luna, Mars, Mercurius, Iupiter, Venus, Saturnus. Sed quinque & contra mundum feruntur, & cum mundo quandoque retrogradi sunt: Sol vero & Luna semper contra mundum. Ideo dixit, Solis labores. Laborat enim, nitens contra motus sphæræ volubilitatem. Nec nos debet Homerus movere, qui ait, ἥλιον ἀκάμαντα. Non enim eum dixit non laborare, sed laborem non sentire. amat sane ubique Solem & Lunam jungere.

DONATI.

ET PLENO SE PROLVIT. Et pateram inquit vacuam fecit: & cum avide biberet, & tantum infunderet, quantum fauces transmittere non possent, perfudit etiam so.

POST. Intellige, ritum executi sunt post acta convivia: post consecrationem fœderum. Ludorum autem fit descriptio, quibus reges per voluptatem ad producendum potationem utuntur. Ludi autem Didonis nihil turpe factu, nihil obscœnum dictu habuerunt. Nam Citharæ artem inter honestas numerari constat, per hanc Orpheus plurimum potuit; hanc graves & prudentes amant, hanc diligunt Musæ, quibus tradentibus in usum hominum venit; hæc in agonibus, id est, in sacris certaminibus coronatur. Ars ergo honesta, convivium quoque non dissimile.

VARIORVM.

CRINITVS. Forte κομητόν Græcum expressit. HART.

CITHARA CRINITVS IOPAS. Proverb. *Non est laudandus, ne in cæna quidem.* Homerus celebrat φόρμιγγα & ἀοιδόν: illum, Odyss. α. hunc, θ. HARTVNG.

CITHARA PERSONAT. Sane locus iste ex Homero sumptus est Iliad. α. ubi in Deorum convivio, Apollo lyra personat, & una cum Musis alternis vocibus canit: sane Musicen antiquis illis temporibus tanto in honore ac veneratione fuisse Fab. Quintilianus affirmat, ut iidem musici & vates & sapientes judicarentur. Contra vero, si quis Musices ignarus fuisset & invitatus ad cæcendum (ut olim Themistocles) is per jocum, ut Plutarchus in Symposiis auctor est, accepto ramo laureo ac myrteo, ad eum canere cogebatur: unde in proverbium abiit, *canere ad myrtum*: de imperitis & infacundis. NASCIMBÆN.

ERRANTEM LVNAM. Quintil. lib. 1. cap. 16. Cæterum per labores Solis, intellige epitheton, quo Calaber Solem describit, ἄκαμαντα. Idem ferme secundo habetur Georgic. *defectus Solis, Lunæque labores.* Cælius, lib. 7. cap. 1. HARTVNG.

HIC CANIT ERRANTEM LVNAM. Vel Ioppam, & *hic* pro is positum est, ut Carisius sentit: vel ut alium intelligit: ut Ioppas Astronomica tantum cecinerit, alius vero Physica. Recte ne an secus faciant, qui Musicos adhibent in convivio, ex Platone & Xenophonte, disputat Muret. lib. cap. 15. NASCIMBÆN. PONTAN.

Vnde

Digitized by Google

Vnde hominum genus, & pecudes; unde imber, & ignes:
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hyberni; vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausum Tyrii, Troësque sequuntur.
Nec non & vario noctem sermone trahebat
Infœlix Dido; longumque bibebat amorem;

SERVII.

VNDE HOMINVM GENVS. Si fabulam respicis, à Prometheo intellige: vel à Deucalione & Pyrrha. Si autem veritatem requiris, varia est opinio philosophorum. Alii de humore: alii de igne: alii de atomis: alii de quatuor elementis. PECVDES. Pro omnibus posuit.

VNDE IMBER. Scilicet de nubibus fit, secundum Lucretium de terræ situ nascuntur, qui nebulas creat: quæ cum altius elevatæ fuerint, aut Solis calore resolutæ, aut vi ventorum compressæ, mittunt leves pluvias, vel exprimunt concitatiores. ET IGNES. Scilicet ex nubium collisione. Nam omnium rerum collisio, ignem creat: ut in lapidibus cernimus: vel attritu rotarum, vel in sylvis arborum.

ARCTVRVM. Stella est post caudam majoris Vrsæ, posita in signo Bootæ. Vnde arcturus dicta est, quasi ἄρκτου οὖρος. hanc quidam agere Arcton dicunt, quia arceram veteres vehiculum vocabant. Hæc autem, ut fabulæ loquuntur, Callisto fuit, comes Dianæ, quam Iuppiter mutatus in Dianam, stupravit; ex qua natus est filius nomine Arcas. Cætera in 1. lib. Georg. plenius narrata sunt. PLVVIASQVE HYADAS. Hyades, stellæ sunt in fronte Tauri: quæ quotiens nascuntur, pluvias creant. Vnde Græce Hyades ἀπὸ τοῦ ὕειν dictæ sunt: Latine suculæ à succo. Sic ergo ait, *Pluviasque hyadas*: ut, *Plemmyrium undosum*. Alii hyadas ab υ littera dicunt; vel ἀπὸ τοῦ ὑός id est sue: in cujus formatæ sunt faciem. Nam ideo eas quidam suculas, sues scilicet diei tradunt. Has quidam Vergilias dicunt, quod vere florido oriantur. Hæ autem fuerunt, ut alii dicunt, Atlantis filiæ: ut alii, Liberi nutrices, quæ se in pelagus furore præcipitaverunt. Alii Erechthei filias pro patria se morti obtulisse ajunt, quas Priadas vocant, quod Prionis filiæ esse dicantur: quidam Hyadas, ab Hyante fratre, quem inventum extinctum usque ad mortem doluerunt, dictas putant. GEMINOSQVE TRIONES. Septemtriones, id est Helicem, & Cinosuram. Et proprie triones sunt boves aratorii, qui terram terunt. Non ergo incongruè dixit Triones: quia septem triones à nonnullis plaustra dicuntur.

QVID TANTVM OCEANO PROPERENT SE TINGERE SOLES HYBERNI. Quid, quam ob causam properent. Hemisphærii hoc facit ratio: quia hyeme Sol breviore utitur circulo. TINGERE SOLES. Demergere. Soles vero pro diebus posuit, ut, *Tres adeo incertos cæca caligine Soles Erramus.*

VEL QVÆ TARDIS MORA NOCTIBVS OBSTAT. Tardis, non longis sed æstivis, id est tarde venientibus. VEL enim disjunctiva est conjunctio: nec patitur bis eandem rem dici. ergo hoc dicit quæ causa est longorum. TARDIS. Non longis, caussa ergo longorum dierum ratio similiter hemisphærii est.

INGEMINANT PLAVSVM TYRII, TROESQVE SEQVVNTVR. Imitantur, & bono est usus ordine, ut prius plauderent cives. Nec enim poterant aliter audere *peregrini*, qui exspectabant, ut noscerent morem. Vnde & supra, *Et vos ô cultum Tyrii celebrate faventes.*

NEC NON ET VARIO. Arte poëtica utitur, ut præmittat aliquid, quo sequens liber videatur esse conjunctus: quod in omnibus servat.

LONGVM. Hic per maturum: aut qui non erat nisi ipsius morte finiendus. BIBEBAT AMOREM. Allusit ad convivium. Sic Anacreon ἐμπίνων.

VARIORVM.

PLVVIASQVE HYADAS. Vnde Ovid. 5. Fastor.:

Navita quas Hyadas Graivis ab imbre vocat.

Certe adjectione epitheti videtur Maro quibusdam non abs re ignorantiam eorum perstrinxisse, qui *Suculas* Latine *Hyadas* verterunt: tanquam ἀπὸ τοῦ ὑός, non ὕειν, dicerentur, cum Tirone Ciceronis liberto faciens, qui, ut docet Gellius lib. 13. cap. 9. eam absurditatem ipse quoque notavit: quam qui levare volunt, *suculas* contendunt vocatas, quod propter pluvias quas afferunt, luto gaudere ut sues videantur. Sunt & qui *Hyadas* ab Hyante fratre Atlantis ex Æthra filio deducant: unde & Atlantides; quæ cum fratris desiderio implacabili & luctu tabescerent, in septem stellas deorum miseratione conversæ fuerunt. GERMAN.

PROPERENT SE TINGERE SOLES. Sunt Lucretii lib. 5. elegantes hujus argumenti versus.

Crescere iterumque dies licet, & tabescere noctes,
Et minui luces, cum sumant augmina nocles:
Aut quia Sol idem sub terras atque supreme,
Imparibus curvis anfractibus exiguis oras
Partis, et in partes non æquas dividit orbem;
Cetera.

Dierum itaque noctiumque inæqualitatis rationem Physiologi & Mathematici, in positum sphæræ rectæ vel obliquæ, conferunt; ut ex Proclo aliisque constat. GERMAN.

LONGVMQVE BIBEBAT, &c. Corradus, *magnum* interpretatur. Nonius *pernitiosum*. H. Stephanus, *longum*, adverbialiter accipit. De industria autem verbum bibere usurpavit in compotatione: tanquam reliqui vinum bibissent, Dido Amorem. TANEMAN.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa:
Nunc quibus Auroræ venisſet filius armis.
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.
Immo age, & à prima dic hoſpes origine nobis,
Inſidias (inquit) Danaûm, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos. nam te jam ſeptima portat,
Omnibus errantem terris, & fluctibus, æſtas.

SERVII.

SVPER PRIAMO. De Priamo. Nam ejus præpoſitionis officio fungitur, pro qua ponitur, ut ſupra; *Et ſub noctem cura recurſat*, i.e. circa noctem: Et ſciendum, quod cum tempus ſignificatur, SVB præpoſitio accuſativo hæret ſemper. ROGITANS. Scilicet quo modo ſit venditus rex, vel qui eum poſt decennale bellum exitus tulerit.

AVRORÆ FILIVS ARM. Quia etiam ei fecerat arma Vulcanus, qui cum auxilium Trojanis ferret, apud Trojam occiſus eſt. Hic in tanto honore apud ſuos ſocios fuit, ut poſt ejus mortem, cum eum nimium deflerent, miſeratione Deorum in aves converſi dicantur, & quotannis venire ad tumulum ejus, & ibi lamentatione & fletibus ſe dilacerare, donec aliquantæ ibidem moriantur.

QVALES DIOMEDIS EQVI. Non debemus eos equos intelligere, quos Æneas ſuſtulit: nec enim congruit, ſed de his interrogat, quos ſuſtulit Rhœſo. Quales autem dixit: ac ſi diceret, anne ſic feroces, ut illi à quibus ducebant originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos, qui humanis carnibus veſcebantur. Hos Hercules abduxit, de quibus dicuntur ſupra memorati equi originem ducere. aut ideo *quales* qui potuerint eſſe, ita divini, ut inter fatalia Trojana numerarentur: nam ideo & ſupra *ardentes* ait.

IMMO AGE. Vidit ſpecialia cito poſſe finiri: & contulit ſe ad generalitatem. ET A PRIMA DIC HOSPES ORIGINE NOBIS. Id eſt à raptu Helenæ. Quod quidem Dido cupit: ſed excuſat Æneas. Et dicit ruinam ſe Trojæ breviter eſſe dicturum, habita ratione temporis. ut, *Suadentque cadentia ſydera ſomnos.*

INSIDIAS DANAVM. Hoc ad favorem Trojanorum, ne videantur eſſe ſuperati virtute, & laudandum quod *inſidias* tantum dixerit, non & captum Ilium; nam & ipſe Æneas, *Accipe nunc Danaum inſidias.* CASVSQVE TVORVM. Vt eventu Trojæ corruerit: non fati neceſſitate.

ERRORESQVE TVOS. Et reſponſio hunc ordinem ſequitur. Nam primo dicit Trojæ ruinam: poſt errores ſuos. SEPTIMA ÆSTAS. Per æſtates, annos intellige. Nam ſic ante Olympiadas computabant. Septem autem eſſe annos Dido cognovit ex Teucro.

VARIORVM.

MVLTA SVPER PRIAMO ROGITANS, &c. Protrahendi ſermonis occaſionem quærit, ut diutius præſentia Æneæ perfrui poſſit. Eſt autem hic color rhetoricus ἀναδίπλωσις: nam verbi in principio poſiti, in fine verſus eſt repetitio. NASCIMBÆN.

NVNC QVIBVS AVRORÆ VENISSET F. A. &c. τὸ περίεργον mulieris propter amorem inſanientis: nam multa inaniter quærit, non quanta virtute, aut rei militaris peritia fuerit Memnon, ſed quibus armis venerit: non qualis quantuſque fuerit Diomedes, ſed qualis illius extiterint equi quos humano ſemine genitos, humanis carnibus veſci audierat. NASCIMBÆN.

A PRIMA DIC ORIGINE. Scilicet inſidiarum; ut patet ex contextu; non à raptu Helenæ. TAVBMAN.

NAM TE IAM SEPTIMA PORTAT, &c. Multa de ſeptima æſtate CVRRAD. quæ otioſum lectorem poſtulant. Super iſta eadem lege Modicum cap. 5. PVNTAN.

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS

LIBER SECVNDVS.

CONTICVERE *omnes, intentique ora tenebant:*
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto:
Infandum, regina jubes renovare dolorem,
Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai: queque ipſe miſerrima vidi,

SERVII.

CONTICVERE OMNES. Quia ſupra dixit, *Fit ſtrepitus tecto.* CONTICVERE autem, pro conticuerunt: metri cauſſa, vel ratione clauſularum. Nec eſt, ut quidam dicunt, dualis numerus: qui apud Latinos nunquam penitus invenitur. Et bene OMNES *addidit.* Poterant enim ſimul quidam, ſed non omnes, tacere. INTENTIQVE ORA TENEBANT. Id eſt ora intuebantur loquentis; aut immobiles vultus habebant. ut, *Tenuatque inhians tria Cerberus ora*, id eſt immobilia habebant: aut intenti tenebant, ut ſit figura, & intelligamus, *intenta habebant.* ut Terentius, *Nam Andriæ illa id erat nomen, teneo.* Ideo autem hoc addidit: quia poteſt quis tacere, nec advertere.

INDE. Aphæreſis eſt, pro deinde. vel ut quidam volunt *Tunc.* TORO AB ALTO. Summus enim ſemper eſt pontificalis locus. Non licebat enim ſupra regem ſacrificulum quemquam accumbere. Cum enim dicit de Didone: *Aurea compoſuit Sponda mediamque locavit*: Oſtendit illam regali, non ſacerdotali loco diſcubuiſſe. Æneas autem ubique quaſi ſacratus inducitur. *Torus* autem ab herbis tortis dictus eſt; & videtur hic oſtendiſſe, *Oſtroque ſuperbo.* Et *Aulæis jam ſe regina ſuperbis*, ut aulam ſignificaret. AB ALTO vero pro ex alto, mutavit præpoſitionem. PATER ÆNEAS. Hoc honoris nomen eſt. ORSVS. Hic cœpit, alibi finivit: ut, *ſic Iuppiter orſus.*

INFANDVM. Quia viro forti victum ſe dicere, & doloris eſt, & pudoris. IVBES. Vis: ut, *Iubeo Chremetem.* Nam aliter hoc verbum, Ænea perſona, non recipit. RENOVARE. Retexere, iterare.

TROIANAS VT OPES. VT autem quemadmodum. Sic Horatius, *Aut pinguis Phrygiæ, Mygdonias opes.* ET LAMENTABILE REGNVM. Id eſt, magnum, quaſi dignum multa lamentatione: ut, *His multum fleti ad ſuperos.* DANAI. Dicti à Danao rege. Nam Græci proprie ſunt Theſſali à Græco rege.

MISERRIMA VIDI. Eſt enim pœna & in atrocitate ſpectaculi, ut, *in Ætnæos vidit Cyclopas Vlyſſes.* & Vidi ego duo de numero.

DONATI.

CONTICVERE. Quia dixerat: *Fit ſtrepitus tectis: & cythara crinitus Iopas Perſonat aurata, & ingeminant plauſum Tyrii.* Conticuere partim, propter ejus honorificentiam: partim, quia mens hominum cupida eſt audiendi novas res, & regina indixerat ſilentium. INTENTI. Deſiderio inducebantur audiendi.

INFANDVM. Quoniam graviſſima erant in convivio lætiſſimo narranda, non aliena mala, ſed ſua narrabat.

TROIANAS. Quaſi dicat, magnas.

DANAI. Abjecte legendum, quaſi imbelles.

VARIORVM.

CONTICVERE OMNES. Hic liber, qui Ἄλωσιν Ilii deſcribit, ex iis eſt, qui præcipuam palmam mereri judicati, atque ipſi Auguſto à Poëta recitati ſunt. Narrat Agellius, lib. 2. cap. 3. Hunc librum viginti aureis emptum eſſe. Ex Piſandro pleraque hujus libri à Poëta ſunt deſumpta: de qua re Macrob. lib. 5. cap. 2. Initium narrationis hic in ſecundo, eſt apud Homerum Odyſſ. 9. HARTVNG. TAVERNAN.

INTENTIQVE ORA TENEBANT. Homer. ἀκλὶ ἐχέοντο σιωπῇ. Odyſſ. 6. Et Iliad. 3. aliaſque. HARTVNG.

INDE TORO ÆNEAS ORSVS AB ALTO. Vrſinus exiſtimat *altum torum* dixiſſe Virgilium, tori ſummum locum, in quo diſcumberet Æneas, quod is locus eſſet dignior tertio, qui Achati aſſignatus erat: nam medius locus, in quo ſe Dido locaverat, ita dignior cæteris erat, ut poſt eum primus, deinde tertius numeraretur. Vnde Plautus videtur in Sticho dixiſſe, *Haud poſtulo equidem in medio lectulo accumbere: Scis tu me eſſe imi ſubſellii virum.* In imo autem ſolebant paraſiti accumbere. Vide Lipſium, Antiquar: lect. lib. 3. cap. 1. PONTANVS.

Et

Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Vlissei,
Temperet à lachrymis? & jam nox humida cœlo
Præcipitat, suadentque cadentia sydera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem:
Quanquam animus meminisse horret, luctuque refugit,

SERVII.

PARS MAGNA FVI. Propter conjugem amissam. Et hoc se commendat: ut paulo post, *Aut quid ne versa vidi crudelius urbe?* FANDO. Dum ipse dicit. alibi dum dicitur: ut, *Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures.* Quia gerundii modus est: quidam per infinitivum modum dictum accipiunt.

MYRMIDONVM. Myrmidones sunt Achillis socii. A Rege Myrmidone dicti, Iovis & Eurimedontis filio. DOLOPES, Pyrrhi: quos ut quidam volunt, de Festo insula, duxit ad Trojam: Dicti autem Myrmidones propter hanc causam: Æacus Iovis & Æginæ filius, cum vellet matris suæ perpetuam memoriam permanere; insulam in qua regnabat à nomine ejus Æginam appellavit: hoc indignata Iuno, pestilentia cives ejus omnes absumpsit; quod cum vidisset.... petit à Iove, ut Formicæ, id est mirmices, quas casu animadverterat plures, in homines & suos socios verterentur. Qui statim mutati in homines, Myrmidones appellati sunt: Sed hoc fabula est; Nam Eratosthenes dicit, Myrmidonas à rege Myrmidone Iovis & Eurymedonæ filio: sine amat hos exercitus jungere; Nam & post ait, *Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.* AVT DVRI MILES VLYSSI. Duri, non laborioſi, sed crudelis: ut, *quem dat tua conjux dura.* Nam Virgilius pro negotiorum qualitate dat epitheta: quum Homerus eadem etiam in contrariis servet. Sensus autem est, Sine lachrymis hæc nec à quovis hostium dicerentur. Illud autem quod Asinius Pollio dixit, caret ratione, de Achemenide dictum Miles Vlyssi. Myrmidonas vero & Dolopas præsentes esse acceptos ab Heleno. Si sic enim dicit, frangitur dignitas. Sane quædam si singulariter proferuntur, interdum gratiora sunt, ut, *Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.* Vlyxi autem vetus genitivus est; ut, *Atque inimitis Achilli.* TEMPERET. Abstineat. PRÆCIPITAT. Præcipitatur. Verbum pro verbo ut dictum est, & duas causas prætendit, quibus dicit non posse universa narrari, Dolorem & tempus. CADENTIA SYDERA. Aut epitheton est syderum, quæ semper & oriuntur & occidunt: aut certe majorem partem noctis dicit esse transactam, per *sydera* autem noctem significat, quæ somnos suadet. CASVS COGNOSCERE. Cognoscendorum casuum, est autem Græca figura. Casus autem fortuna, pericula: Nam si mortem dixisset nostrorum debuit dicere. Et breviter præscribit: quia Dido dixerat, *à prima die hospes origine nobis.* Ergo non ad Didonis voluntatem, sed narrantis officium. Et quibusdam histerologia videtur; Prius enim est, ut Trojæ laborem, post Æneæ casus agnoscat. SVPREMVM. Postremum, ultimum dicit, Eversionem enim Trojæ tantum, omissis superioribus, narrat.

QVANQVAM ANIMVS MEMINISSE HORRET. Quanquam, melius præsenti jungitur tempori: ut, Quanquam scio, quanquam lego. Quod autem dixit, *meminisse horret*, defectivi verbi ratio est. Nec enim potuit dicere meminere. Et in his quæ corrupta sunt naturaliter, ut odi, novi, cœpi, memini: & omnia tempora quæ inveniuntur, & suo & aliorum funguntur officio: ut, *Memini videre, quo æquior sum Pamphilo*, præteritum est: Et, *Memini, me turribus altis Corycium vidisse senem.* Quod si fit & in verbis integris: ut, *Iuvat evasisse tot urbes*: quanto magis in corruptis? REFVGIT. Propter metrum, pro præsenti præteritum posuit.

DONATI.

PARS MAGNA. Quia perdidit regnum: Vidit miserandam Priami & Polytæ mortem. Amisit uxorem, & denique patrem. Certe neque Dido deberet audire, quod mala sua fleret.

QVIS TALIA. Quæris me narrare, quæ etiam hostis si audiret, non abstineret à lachrymis. Ibi enim fuit unus ex Græcis Achemenides, quem fleturum dixit.

NOX HVMIDA COELO PRÆCIPITAT, &c. *nox præcipitat*, pro præcipitatur: Sed lege, *Nox humida cœlo Præcipitat somnos, suadetque cadentia sydera.* NOX HVMIDA COELO PRÆCIPITAT. Hoc voluit dicere. Iam media nox assumpta est: siquidem aura humida jam cepit, & sydera in occasum labuntur. hæc enim non sunt nisi maxima parte noctis transacta.

VARIORVM.

MYRMIDONVM. Proverb. Hostis miseraturus si videret: & vel hosti miserandus, Macrob. lib. 5. cap. 5. & 2. HART.

ET IAM NOX HVMIDA COELO PRÆCIPITAT. significat majorem noctis partem esse transactam. sic *præceps æstas*, quæ prope exacta est. & *ver præceps*, quod finem spectat. Ita quippe hæc quatuor anni tempora distinguebant, ut primo quidem mense, *novum* ver, *nova* æstas, *novus* autumnus, & *nova* hyems diceretur: secundo *adulta*: tertio præceps. SALMAS.

ET IAM NOX HVMIDA COELO P. Turnebus lib. 6. c. 21. notat cadere sydera diluculo, albescente cælo, exortu auroræ, exacta fere nocte: ut & illo loco intelligendum contendit. *primisque cadentibus astris.* GERMAN.

Inci-

Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum, divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas.

SERVII.

„ INCIPIAM. Deest, tamen. quia cum præponi-
„ tur quamquam, necesse est subjungi tamen. FRA-
„ CTI BELLO. Bene defendit causam suorum, quod
„ in bello non impares fuerint. Duplex ergo est in hoc
„ libro intentio, ne vel Trojæ, quod victa est; vel
„ Æneæ turpe videatur esse quod fugit. Sane amat in
„ adversis hoc verbo uti, ut *Fracta vires*, & *Frangi-*
„ *mur heu fatis inquit*. FATISQVE REPVLSI.
„ Oraculis: ut est, *Cum virgo poscere fata* (secundum
„ Plautum) tribus, vita scilicet Troili, & si Palla-
„ dium mansisset in Troja, integro sepulchro Laome-
dontis, quod in Scæa porta fuit: ut in Bacchidibus
Compendia lectum est. Secundum alios vero, plu-
ribus: ut de Æaci gente aliquis interesset. Vnde Pyr-
rhus admodum puer evocatus ad bellum est, ut
Rhœsi equi tollerentur à Græcis: ut Herculis interes-
sent sagittæ: quas misit Philoctetes, quibus Paris
peremptus est.

DVCTORES. Sonantius est quam duces; ut, *regnatorem Asiæ*: quod heroum exigit carmen. LA-
BENTIBVS. Velocibus cursu; ut, *Labere nympha polo*, & *Labere pennis*. Cursu enim lapsus celerior est. INSTAR. Nomen est indeclinabile, licet Pro-
bus instaris declinaverit, ut nectaris. & caret præ-
positione, ut peregre: quamvis Serenus Lyricus ad instar dixerit.

INSTAR autem est ad similitudinem. Vnde non restaurata, sed instaurata dicuntur ædificia ad
„ antiquam similitudinem facta. EQVVM. De hoc
„ equo varie in historiis dictum; ut enim Higinus &
Tubeto dicunt: machinamentum bellicum fuit, quod equus appellatur, ut aries & testudo, quibus muri vel discuti, vel subrui solent: unde est, *Aut hæc in nostros fabricata est machina muros*. Vt alii, porta quam eis Antenor aperuit, equum habuit pictum:
„ Nonnulli signum equi datum, ut internoscerent
„ Græci suos, vel hostes. A quibusdam dicitur facta
„ proditione prædictum, ne quis eas domos violaret,
„ quarum ante januam equus esset depictus: unde &
„ Antenoris & exterorum agnitæ sunt. Aut quia E-
questri prælio victa est Troja. Aut à monte Hip-
pio, post quem se absconderant Græci. Vnde &
„ alludit: *Instar montis equum*: ut, *Pelago credas in-*
„ *sulare revulsas Cycladas*. Aut revera hoc fuit, quod
„ Virgilius sequitur: sed melius machinamenti genus accipimus. PALLADIS ARTE. Aut ingeniose, aut dolose: ac si diceret consilio iratæ deæ: quæ fuit inimica Trojanis.

„ ÆDIFICANT. Translatio. Ædificari enim ha-
„ bitacula hominum dicimus. Nam ideo hic de equo
„ ædificant, qui erat homines recepturus, vel pro-
pter magnitudinem. ut Cicero, *Navem tibi ædifi-*
catam esse Messanæ. Item INTEXVNT. Quia na-
ves dicuntur texi: nam ubi naves fiunt textrinum vocatur. Vt ipse, *Bis denas Italo texamus robore naves*. ABIETE COSTAS. Non sine ratione Virgilius hoc loco abietem commemorat. Item acerem & pinum paulo post. Nam fulminata abies, interitum dominæ significat: & Troja per fœminam periit. Acer vero in tutela Stuporis est: & viso equo stupuere Trojani. ut, *Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ*. Pinus in tutela quidem est matris deum: sed & fraudum & insidiarum: quia ejus poma cadentia per fraudem interimunt: & hic equus plenus insidiarum est. ABIETE. Solutio spondxi, nunc in proceleusmaticum, alias in dactylum; ut, *Arma virum tabulæque & Troia gaza per undas*: alias in anapestum, ut, *Fluviorum rex Eridanus*. Sciendum autem Virgilium servasse sibi ubique in solutione ista, execusationem synalœphæ: quod alii contemnunt.

DONATI.

INCIPIAM. In hoc principio narrationis, loci, temporis, & personarum memor est Æneas. Ergo proposita retinet: sed ostendit esse prolixa & multa, nec tempori, nec loco, nec personis congrua: sed quia cupiebat id regina, cujus voluntas pro ratione esset, recurrit ad brevitatem: ut neque ipse multa dura narrando dolores incurreret, nec Didonem multum vigilare cogeret. Hoc loco docet, quod quamvis omnis narratio brevis esse debeat, tamen illa brevissima, cum propria mala narrantur, nisi necessitas cogat: ergo contra erit, cum narrantur bona. Nam prospera & referre juvat, & exigunt audientem.

FRACTI BELLO. Subtilis narratio hominis victi, & ejus qui patriæ adesse nequiverit. Cujus auxilium, Didoni omnia metuenti videri debeat necessarium: quod in spem certam venire non potuit, nisi Æneas prius personam suam justa defensione purgaret, quod ab occasione temporis & personæ sumit: Non nos strenui, sed imbelles vicerunt. Argumentum ergo à persona.

FRACTI BELLO. Nullus bello frangitur, nisi imbellis, & nisi fortis sit, qui resistit. A tempore, *tot jam labentibus annis*. Nam tamdiu restitimus, quamdiu fata imperium stare consenserunt.

INSTAR MONTIS. Fracti bello se ad insidias converterunt.

PALLADIS. Quo possent ab insidiarum suspicione abduci.

EQVVM. Maximæ insidiæ. Nam quod abscondere non potuerunt, specie religionis contexerunt.

VARIORVM.

FRACTI BELLO, Tryphiodorus. ἐλὴ μὲν δικέλλαις κυλινδομένῳ λυγοβάμονι ἡμιμαλὶς πλάσσας φύσιν ἀκόμητον· ἐσὺν τρισὶ καὶ δεκάδεσσι, σύμπαντα δόλον ἐλὼν φωτῶν δόμῳ ἐν κατέκηεν. HART.

INSTAR MONTIS EQVVM. Cælius lib. 29. cap. 25. Floridus lib. 2. cap. 20. ἢ δὲ καὶ βύλητος ἠϊθέοις ὑπόεργος· ἐπιὼν τρόπις ἴχθυσι ἄγκαλλεν, πελώριον ἵππον ἐποίει. HART.

Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc dilecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri; penitusque cavernas
Ingenteis, uterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant:

SERVII.

VOTVM. Oblatum. Nam participium est, id est, voviſſe pro reditu. EA FAMA VAGATVR. Hoc est pro reditu, fama tamen fuit non & simulationis: Nam incipiunt & insidiæ patefactæ esse. Bene ergo excusat, ne reus sit conscientiæ. Accius in Deiphobo inscriptum dicit: MINERVÆ DONVM ARMIPOTENTES DANAI ABEVNTES DICANT.

HVC. Pro illuc in equum, vel in hanc rem. DELECTA CORPORA. Delectorum virorum. VIRVM. Pro virorum, qua figura & in prosa utimur. Dicit sane Plinius in naturali historia, sic in neutro faciendum esse, scilicet propter casuum similitudinem, nisi forte nimia metri necessitas cogat. SORTITI. Contraria sunt delectus & sors. Sed intelligimus quidem plures electos, sorte tamen ex ipsis ductos, qui includerentur. FVRTIM. Num à plebe, hoc est nullo sciente, id est latenter. Nam & *furtim* ideo dicitur, quod magis per tenebras admittatur: unde fures quoniam quasi per furvum tempus, hoc est nigrum, aliquid subripiunt.

CÆCO LATERI. Pro cæcis lateribus. Et notandum aliter dici, cæcum hominem non videntem, aliter cæcum latus, absconsurum & obscuraturum.

INGENTEIS. Nonnulli omnia loca concava cavernas dictas à veteribus adserunt; ut, *Et umbrosæ penitus patuere cavernæ*: Alii fustes curvos navium, quibus extrinsecus tabulæ adfiguntur, cavernas appellarunt. Vnde quia naves texi dicuntur, & cavernæ navium sint; permansit in metaphora navium, ut *intexunt* diceret & *cavernas*. Alii quodcunque in arcum formatum est, quod flexum & in altitudine curvatum ad sedem deducitur, cavernam dici tradunt. Sane dicendo ingentes, epitheto levavit tapinosim. VTERVMQVE. Vterus est mulierum: nam prægnantis proprie est, quem modo ideo dixit, quia dicturus est, *fœta armis*. Alvus, est quo defluunt sordes: ut Salustius, *Simulans sibi alvum purgari*. Venter qui videtur. Iuvenalis, *Montani quoque venter adest abdomine pinguis*. Sane & in Tragœdia de hoc equo * *cupiunga* legitur, hanc ergo hic uterum dixit. ARMATO MILITE. Ex hoste scilicet, & singularem numerum pro plurali posuit. ut, *Vltro Inachias venisset ad urbes Dardanus*, pro Dardani; & alibi pluralem pro singulari; ut, *Desiste manum committere Teucris*, cum solus esset Æneas.

TENEDOS. Insula est contra Ilium, quæ ante Leucophrys dicta est. Nam Tennes Gysis, infamatus à Noverca, quod cum ea voluisset concumbere, cultoribus vacuam tenuit, unde Tenedos dicta est. Alii dicunt, quod se propter supra dictam causam, ex ipsa insula in mare præcipitaverit; hujus soror Hemithea fuisse dicitur. Ideo ergo ait *notissima fama*. Sic Cicero in Verrinis, *Tenem ipsum, cujus & nomine Tenedos nominatur*.

INSVLA DIVES OPVM. Hic genitivo jungit. Statius, quod ratum est, & ablativo, *Vt saxis ostrove dives & auro*. PRIAMI DVM REGNA M. Qui & ipse à Græcis est.

DONATI.

DELECTA. Non ergo plebeja: & est ad excusationem Trojanorum. Elegerunt ex ducibus plurimos: & quoniam periculosa non possunt sponte appeti, sors dedit ex pluribus fortibus quos equus caperet. Ostendit autem poëta, paucorum periculo providendum omnibus, neque debere homines refugere mortem, pro salute patriæ.

CAVERNAS. Loca quæ præter uterum cava essent: ut circa armos, & collum, & ilia.

EST IN CONSPECTV. Locus est, qui hostiles insidias facile celaret. In conspectu erat, sed insula, quo non facilis esset transitus, & mare interjectum, occultabat insidias.

VARIORVM.

VOTVM PRO REDITV SIMVLANT. Hinc levis emergit Græcorum deturpatio ab impietate: qui per speciem religionis insidias moliuntur: hinc in proverbium abiit ἴππος δόλος, seu δουράτεος, de insidiis quibuslibet occultis. NASCIMBÆN.

ARMATO MILITE COMPLENT. αὐλὴ ἐπὶ πλευρᾶς ἁρμονίᾳ ἵππου φέρουσι λόχον πλατύστολον ἀχαιῶν. HART.

EST IN CONSPECTV TENEDOS. Tennus Cygni filius, Neptuni nepos fuit. Ejus ephebi jam, & ut Græci dicunt ἀνδρόμιδος deliderio tacta noverca Philonome, seu ut alii vocant Peribœa, sermonem cum eo de stupro contulit. Rejecta & repudiata, insimulavit eum apud patrem, eodem plane modo, quo Hippolytum Phædra. Credulus parens, inclusum in capsam quandam filium projecit in mare. Tulit opem Neptunus innocenti nepoti, delataque est capsa ad insulam Leucophryn: quam cum incolæ aperuissent, non tantum Tenno regnum detulerunt: sed etiam de nomine ipsius insulam Tenedon nominarunt, quin & mortuum pro deo coluerunt. MVRET. lib. 1. cap. 12.

TENEDOS. Sita autem media est inter tria maria, Ægeum, Hellespontum, & Sinum nigrum à promontorio Sigeo LXXV. stadiis. Hinc & τριὰς id est Trivium nonnullis appellata. In ea Melicerta humanis infantum hostiis colebatur. Multisque proverbiis locum fecit: *Homo Tenedius*, in aspectu formidabilem, &c. TAVBMAN.

Nunc

Nunc tantum ſinus, & ſtatio male fida carinis:
Huc ſe provecti deſerto in littore condunt,
Nos abiiſſe rati, & vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu:
Panduntur portæ. juvat ire, & Dorica caſtra,
Deſertoſque videre locos, littuſque relictum.
Hic Dolopum manus, hic ſævus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus, hic acies certare ſolebant.
Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ;
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari:

SERVII.

SINVS. Reductus littoris receſſus. STATIO. Statio ubi ad tempus ſtant naves: Portus vero ubi hyemant. MALE FIDA. Periculoſa ſcopulis; vel à Græcis. Aut minus fida propter periculum naviũm: quia ſtatio eſt, quam plagiam dicunt: aut certe fida Græcis. MALE, In noſtram perniciem. ut Lucanus de Syrtibus, *Sic male deſervit.* Et hanc ſignificationem raro invenimus. Sane male fidus non infidus, ſed minus fidus intelligitur. MALE enim minutionem habet, non negationem.

» DESERTO. Vel ab his, qui Trojanæ partis » erant: aut certe ideo deſerto, ut facilius latere poſ» ſint. CONDVNT. Pro abſcondunt.

» ABIISSE. Periiſſe. Abiiſſe dicimus & periiſſe; » ſed propter metrum epentheſis facta eſt. MYCE» NAS. A parte totum, id eſt Græcia.

OMNIS TEVCRIA. Subaudi gens: Et abſoluta eſt elocutio. SOLVIT. Quaſi ante ærumnis victi eſſent.

PANDVNTVR PORTÆ. Signum pacis eſt: ut Saluſtius, *Aperta porta, repleta arva cultoribus.* » ut clauſis portis ſignum belli eſt: *Quæ mœnia clauſis* » *Ferrum acuant portis.* IVVAT IRE autem, exire, » aut ire longius. DORICA CASTRA. Mala eſt compoſitio, ab ea ſyllaba incipere, qua ſuperior finitus eſt ſermo. Plerunque & cacephaton facit, ut hoc loco. Sane Dorus, Neptuni filius fuit: unde Dori originem ducunt.

» LITTVSQVE RELICTVM. Quod noſtrum » fuerat.

» HIC. Pro Illic, & totum hoc ita accipiendum. TENDEBAT. Tentoria habebat. ut, *Et latis tendebat in arvis.* SÆVVS ACHILLES. Propter Hectorem. Et talis ubique inducendus eſt: ut Horatius, *Ira negat ſibi nata.*

CLASSIBVS HIC LOCVS. Magis ad equites debemus referre: *ut & ortine claſſes.* Vnde & » claſſica dicuntur. HIC ACIES. Hic exercitus. *Hinc* » *geminas nunc flectle acies.* Legitur & acie. Nam po» teſt utrumque.

PARS. Figurate, ut, *Pars ib frufta ſecant.* INNVPTÆ. Quæ nunquam nubit. Nam virgo poteſt & nubere. DONVM. ἀμφιβόλιον, non quod ipſa dedit, ſed quod ei oblatum eſt. EXITIALE. Quantum ad Trojanos.

PRIMVSQVE THYMOETES. Vt Euphorion dicit, *Priamus ex Arisba filium vatem ſuſcepit.* Qui cum dixiſſet quadam die naſci puerum, per quem Troja poſſet corruere: pepererunt ſimul & Thymœtiæ uxor & Hecuba, quæ Priami legitima erat. Sed Priamus Thymœtiæ filium uxoremque juſſit occidi. Inde ergo nunc dicit, ſive dolo: quia habuit juſtam cauſam proditionis. Alii volunt DOLO, « Scilicet Græcorum, quo omnes decepti ſunt. «

ARCE LOCARI. Velut tutamen, & non in- « caſſum arcis Trojanæ prope multis locis mentio fit. « In hac enim arce hujuſmodi ſaxum fuiſſe dicitur, « quod abs alio contritum, ſanguinem emitteret, at- « que Helenam ad incitandos in ſe amatores ſæpe ex « hoc ſaxo lapillis uti fuiſſe ſolitam. «

DONATI.

MALE FIDA. Ergo credendum illos enavigaſſe.
NOS ABIISSE. Cum & littus reliquiſſent, & malefida eſſet ſtatio, non mirum ſi crediderunt abiiſſe.

ERGO OMNIS. Mortalitas plena monſtratur. Vbi enim creditum eſt bellum amotum, ſolutus eſt longi temporis luctus.

VARIORVM.

NVNC TANTVM SINVS, ET STATIO, &c. Vnde locus miſericordiæ deduci poteſt ab inſtabilitate & commutatione fortunæ. NASCIMBÆN.

PANDVNTVR PORTÆ. Αἴνλιον δ' ἐξίφαρτον πυλέων πολεμοῖο ἰχῆας, πᾶσι δ' ἐπαῖξαι τε καὶ ἐκ πόδιον ἀορχίαθ'. TRYPHIODORVS.

DORICA CASTRA. *Doris* media eſt inter Theſſaliam, & olim & Helladen, quaſi totius Græciæ umbilicus, ad montem Parnaſſum. Vide Scalig. l. 2. c. 32.

HIC DOLOPVM MANVS. Quintilianus lib. 9. cap. 2. Sermo ſine perſona. HARTVNG.

CLASSIBVS HIC LOCVS. Claſſes Iſidor. lib. 9. & Turneb. lib. 26. cap. 22. de exercitu pedeſtri potius, quam de navibus exaudiunt. Claſſes enim dictæ propter diviſionem, qui poſtea manipuli dicti ſunt. PONTAN.

PARS STVPET INNVPTÆ. Νῆμας ἄιολον ἴσαν ἐπιάμενοι ἀμφιχυθῆναι. HART.

Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, & quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaûm inſidias, ſuſpectaque dona
Precipitare jubent, ſubjectiſque urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
SCINDITVR *incertum ſtudia in contraria vulgus.*
Primus ibi ante omneis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce:

SERVII.

SIC FATA FEREBANT. Ve etiam cives contra patriam ſentirent.

AT CAPYS. Quidam: non pater Anchiſæ. Et bene nec ſe, nec patrem huic conſilio dicit interfuiſſe, per quod interitus patriæ imminebat. Quanquam Æneas quaſi obtrectator Priami, non adſit, ut Homerus dicit: Anchiſes vero propter ætatem, ut docet Theocritus. Alii hunc Capim affinem Æneæ tradunt, & ideo ei ab Æneæ dari recti conſilii principium. Hic eſt qui Capuam condidit; ſed hoc poſt multa ſecula claruit. Nam his temporibus, quibus Cæſar occidi habuit, Capuæ juvenæ æneæ, dicitur inſcriptum fuiſſe, iiſdem temporibus, unum de genere conditoris periturum.

PELAGO. Pro in Pelagus. DANAVM INSIDIAS. Bene qui ſuadet ut præcipitetur, non dicit donum Minervæ, ſed Danaum inſidias & ſuſpecta dona.

SVBIECTISQVE VRERE FLAMMIS. *Que*, copulativa conjunctio eſt, aut disjunctiva: quomodo ergo per *aut* adjunxit; cum non utrumque; ſed alterutrum fieri poterat quod ſuadebatur. Boëtarum eſt, partem pro parte ponere: ut torvum pro torve, & volventibus pro volubilibus. Ergo conjunctionem pro conjunctione poſuit: ut, *Saxum ingens volvunt alii, radiſque retarunt*, id eſt QVE, pro VEL. Nam ſonantius viſum eſt. Antiqua tamen exemplaria VE habere inveniuntur; VE enim proprium ſignificatum habet, utinterdum pro *vel* accipiatur.

TEREBRARE. Quidam aperire ac ſcindere accipiunt: alii terebrare ſimpliciter accipiunt. quia adjecit tentare; & hic oſtenditur adverſa ſententia, non enim ab omnibus ereduntur inſidiæ.

INCERTVM. Inſtabile: unde eſt, STVDIA IN CONTRARIA. Incertum ergo aut temporale eſt, aut perpetuum epitheton vulgi. Sane VVLGVS tam maſculini generis eſt, quam neutri: quia in VS exeuntia neutra, in RIS mittunt genitivum: excepto pelagus: quod in hoc nomine creavit exorem.

ANTE OMNES. Aut Periſſologia eſt, quaſi dixiſſet, PRIMVS. Aut ANTE OMNES, id eſt videntibus omnibus.

LAOCOON. Omnia in ON exeuntia, tertiæ ſunt declinationis: ut Laocoontis, Demophoontis, Hippocoontis. ARDENS. Omnis affectus tribus rebus oſtenditur, vultu, voce, gestu; ſicut hic fatus, dixerat, primum iram & commotionem animi, quæ vultu oſtenditur, dedit; dein celeritatem corporis: inde vocis magnitudinem.

DONATI.

AT CAPYS. Sententia Thymœtæ ſuſpitioſe tracta eſt: Capys autem ſententia non nunc melior, ſed poſt factum cognita eſt.

SCINDITVR. Nam cum totum ſuſpitionibus ageretur, nihil potuit recte firmari.

PRIMVS IBI. Non erat Laocoon inter ambigentes, ſed deſcendit ab arce excitus contrarietate ſententiarum, & cupiebat prævenire, ne quid in pernitiem Reip. decerneretur.

ARDENS. Vel ingenio vigilans, aut vehementer pro ſtatu publico commotus.

VARIORVM.

SIVE DOLO. Cauſſam hortationis facit ambiguam, & veriſimiliter narrat. Priamus enim Thymœtis uxorem cum fœtu occiderat, ſine cauſſa. Potuit igitur conſcius technæ Græcorum, per ſpeciem boni conſilii hortari ad inducendum equum, armatis refertum, ut ita ſe de Priamo ulciſceretur. HORTENSIVS.

SVBIECTIS VRERE FLAMMIS. Macrob. lib. 5, cap. 5. HARTNG.

AVT TEREBRARE CAVAS. Καὶ ἄκρῳ σὺν θυμῷ βαλὲ, εἴμβε δ' ἀλλήλοιϲι ἐπὶ κληῖδαϲ ἄγηλαι ἥλου, ἢ ἀμφιθύμοιϲι λαγόϲιϲι πλήκτρα. H.

SCINDITVR INCERTVM. Τοῖϲ' ἄκριϲϲ πολὺϲ ἀγόρευε πάρϲι ἀμφ' αὐτὸν, ἐρίζων δ' οὐκ ἤιδησαν βουλάϲ. Homer. Odyſſ. 6.

PRIMVS IBI ANTE OMNES. Errat hic Servius, qui futili quadam diſtinctione hunc locum conatur exponere. *Primus* ergo, tanquam dux & imperator: *ante omnes*, anterior omnibus, quibus aſſociatus erat. Huic rei fidem faciunt antiqui codices nonnulli, in quibus legere eſt, *ante alios*. Alterum igitur dignitatis eſt, alterum ordinis. NASCIMBAN.

LAOCOON ARDENS. Tryphiodorus, Caſſandræ hæc verba tribuit. προτέρη πόρϲαι ἐμεῖο κυνὸϲ δ' χάλκεον, κοιλοφόρῳ ἀνίηϲ μηκάδι, φωνῇ ἐπιπάλοιϲιν τῦτυ ἀκάμαϲον ἴπποιϲ ἄγγελοϲ ἀνομένοιϲ, &c. HART.

Et procul, O miseri, quæ tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulysses?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi:
Aut aliquis latet error. Equo ne credite Teucri.
Quicquid id eſt, timeo Danaos & dona ferentes.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam
In latus, inque feri curvam compagibus alvum
Contorſit. ſtetit illa tremens, uteroque recuſſo

SERVII.

PROCUL. Quidam hoc loco *procul*, unde primum exaudiri potuit tradunt: alii juxta volunt, ut, *Serta procul.* O MISERI. Bene hoc cœpit, quia non erant ſuadenti utilia creditури.

QUÆ TANTA INSANIA? Quia inſanorum eſt, contra ſe ſentire, aut *inſania*, dementia.

CREDITIS AVECTOS HOSTES, Vehementius eſt, quam ſi dixiſſet non navigaverunt. DONA CARERE DOLIS DANAUM? Ordo eſt, Dona Danaum: non dolis Danaum. Non enim quæcunque ſunt dona, Danaum ſunt. SIC NOTUS ULYSSES? Quod ut ait Homerus, verberatus voluntate: & ſub habitu mendici Trojam ingreſſus, exploravit univerſa: Hic ſane Ulyxes filius Laërtæ, Penelopæ maritus fuit; qui filios habuit Telemachum ex Penelope, ex Circe vero Telegonum; à quo etiam inſcio, cum ipſe patrem quæreret occiſus eſt. Huic Ulyxi primus Nicomachus pictor pileo caput texiſſe fertur. Hujus poſt Ilienſe bellum errores, Homerus notos omnibus fecit. De hoc quoque aliæ fabulæ narrantur. Nam cum Italiam poſt errores fuiſſet reverſus, inveniſſe Pana fertur in penatibus ſuis, qui dicitur ex Penelope & procis omnibus natus, ſicut ipſum nomen Pan videtur declarare: quamquam alii hunc de Mercurio, qui in hircum mutatus cum Penelope concubuerat, natum ferunt. Sed Ulyxes, poſteaquam deformem puerum vidit, fugiſſe dicitur in errores; necatur autem vel ſenectute, vel Telegonii filii manu; aculeo marinæ belluæ extinctus. Dicitur enim cum continuo fugeret, à Minerva in equum mutatus. LIGNO. Merito, quaſi diſſuaſor, affectavit Tapinoſim dicens *ligno*, non ſimulacro. Infirmare enim vult fictam eorum religionem, ut paulo poſt, *Ducendum ad ſedes ſimulacrum.* Nam in ſuaſione vel diſſuaſione, tam ſenſus, quam verba conſiderantur.

VENTURAQUE DESUPER URBI. Oppreſſura civitatem.

ERROR. Dolus, ut, *Et inextricabilis error.* Et eſt figura ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Diſtinguendum ſane error: & ſic dicendum, EQUO NE CREDITE TEUCRI. Item, QUICQUID ID EST, TIMEO. Hoc enim melius eſt.

HASTAM IN ALVUM CONTORSIT. Quidam deeſſe putant aliquid, ut ſit ſenſus, Inclinans ſe in latus, ad ictum vehementiorem contorſit haſtam: Nam ſi latus equi accipias, contrarium erit, quod ſubjunxit *Alvum feri.*

LATUS. Quidam inter ventrem & latus percuſſum intelligunt: multi ita volunt intelligi *In latus.* FERI. Quadrupedis, ab eo quod toto corpore feratur; ut, *pellebatque ferum.* CURVAM ALVUM. Plautus maſculino genere protulit, quo non utimur. Percuſſum ſane intelligimus inter ventrem & latera.

UTERO RECUSSO. Pro concuſſo: præpoſitio, pro præpoſitione.

DONATI.

ET PROCUL. niſi arderet, verba donec adventaret, diſtuliſſet. O MISERI. Invectio ardentis animi, non contumelioſa in cives, ſed pro ſtatu publico neceſſaria. MISERI. qui ea quærunt quibus efficiantur miſeri.

AVECTOS. Qui per tot annos bellum geſſerunt.

AUT ULLA. quaſi dicat. Creditis id tutum quod reliquerint hoſtes, aut aliud quippiam, quod benevolentiæ ſimulationem afferat?

DANAUM. Quaſi callidorum & verſutorum. ULYSSES. quaſi, ſi non eſſent doloſi, ab hoc magiſtro addiſcere potuerunt.

HOC. Oportebat oſtendere, ſi in contraria jam raptos, avertere à propoſito volebat. ergo notiſſima fraude unius univerſam gentem vituperat.

EQUO. Quia originem ducit à fraudulentis hoſtibus, qui tunc maxime timendi ſunt, cum benevolentiam ſimulant.

SIC FATUS. non verbis ſolum, ſed re voluit affirmare ſententiam.

VARIORUM.

DONA CARERE DOLIS; Proverb. Hoſtium munera, non munera. Sophocles in Ajace. ἐχθρῶν δῶρα οὐ δῶρα, κοὐκ ὀνήσιμα. HART.

TIMEO DANAOS ET DONA FERENTES. Merito Laocoon timet dona Danaum, quoniam juxta proverbium, Hoſtium munera non munera, ἐχθρῶν δῶρα οὐ δῶρα. Crediderunt igitur priſci, vel maxime obſervanda munera, à quibus, quo animo mitterentur: propterea quod quæ darentur ab iis, qui nobis male cuperent, exitio plerunque fuiſſe conſtaret. ADAG. Chiliad.

Insonuere cavæ, gemitumque dedere caverna.
Et si fata deum, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum,
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,

SERVII.

CAVÆ CAVERNÆ. Græca figura: ut vitam vivere, mortem mori.

FATA DEVM. Fata modo participium est; hoc est quæ Dii loquuntur: ut Statius, *Et vocem fata sequuntur.* LÆVA. Modo contraria. Et sciendum *lævum* cum de humanis rebus, esse contrarium: cum autem de cœlestibus, prosperum; ut, *Intonuit lævum*; quia sinistra numinum, dextra sunt intuentibus.

FOEDARE. Dilacerare. Fœdum enim tam apud Virgilium, quam apud Sallustium non turpe significat, sed crudele: ut, *Sanguine fœdantem quos ipse sacraverat ignes.* Sallustius, *Fœdi oculi.* Alii *fœdare* secundum Græcos accipiunt. Quid enim fœdius quam duces Græcorum latentes deprehendi. *Latebras* autem amarè dixit. STARES. Si stares legeris, maneret sequitur: propter ἀμφοτερόδεξον. Et est apostropha.

ECCE MANVS. Hæc particula prope rem gestam ante oculos lectoris inducit. Sane sæpe dictum est, Virgilium inventa occasione mentionem juris pontificalis facere in quacunque persona. Antiquis itaque cæremoniis cautum erat, ne vinctus flaminiam introiret, si introisset solverentur vinclaque per impluvium effunderentur, inque viam publicam ejicerentur. Flaminia autem domus Flaminis dicitur, sicut regia regis domus, quod hic de Sinone rem Flaminis à rege factam debemus accipere. Ipse vero *primus manicas atque arcta levari Vincla jubet Priamus*, quod factum sub divo illo versu ostendit. *Sustulit exutas vinclis ad sydera palmas.* Et, *Vos æterni ignes*, id est sydera, quod utique incongrue dictum videtur, nisi sub dio Sinonem stantem hæc dixisse accipiamus. Ideo autem Iuvenem dicendo nomen suspendit, quo gravior narratio fieret, sed ordine suo referentur quæ gesta sunt.

MANVS REVINCTVM. Vt, *Oculos suffusa.*

TRAHEBANT. Cum festinatione adducebant, ut *Conventus trahit in medios.* Et modo TRAHEBANT ad ducentium desiderium pertinet: non quod venitur Sinon, namque contrarium esset, *Qui se ignotum venientibus ultro.*

QVI SE. Alii QVIS SE, Quibus se legunt. Ipsum autem generis masculini, quia usurpatum est ipse.

HOC IPSVM. Vel ut caperetur; vel quia Græci simulabant. Ipsum autem per M, non per D, quia usurpatum est ipsud: & est naturale ipsus: ut, *Ipsus nisi Davus.* Dicimus ergo, ipsus ipsa ipsum, ut doctus docta doctum. VT STRVERET. Vel astrueret, vel inchoatum à Græcis perficeret, hoc est confirmaret præjacta dolorum femina, quod ipse exposuit *Trojamq; aperiret Achivis. Struere* autem respexit ad superiora, ut, *Ædificant.* FIDENS ANIMI. Vt, *O præstans animis juvenis.* Et est nomen. Nam defuit esse participium, quia genitivo cohæret, & potest recipere comparationem. Sane veteres fiduciam interdum pro crimine & audacia ponebant; ut Sallustius ita *fiducia quam argumentis purgatiores dimittuntur.* & Virgilius, *Nam quis te juvenum confidentissime.* IN VTRVNQVE. *In*, modo ad significat: alibi pro contra, ut etiam supra dictum. Sane sequenti versu exposuit, quid est, *In utrumque paratus.*

DONATI.

FATA. Deorum voluntatem accipere debemus, quasi dicat: Nisi dii avertissent intentionem nostram, statim insidias has cognovissemus.

NVNC. sicuti stetisti ante has insidias.

ECCE. Semper ponit ecce, Vergilius, ubi significat aliquod malum repentinum: dum igitur illa disputant, aliud intervenit, quod ab equi tentatu averteret. Primus autem adventus effecit, ut res in præsentia omitteretur: simulata deinde oratio, penitus religione nos astrinxit, ne Minervæ dona fœdaremus, accedente maxime violatoris morte. ECCE. Rem improvisam exoriri ostendit, quæ magis movet, præsertim cum assint signa nocentis.

QVI SE. Consilium Sinonis fuit prævenire, ne equi fraudes averterentur.

HOC IPSVM. paratus etiam mortem subire. nam non fit facinus magnum, sine magno periculo.

VARIORVM.

FOEDARE LATEBRAS. *Fœdare* videtur apud idoneos scriptores eandem habere vim, quam vulnerare, lacerare, concidere. Æneid. 3. *Obscœnas pelagi ferro fœdare volucres.* PONTAN.

ECCE. Repentini & improvisi mali vocula. HARTVNGIVS.

MANIBVS POST TERGA. Tryphiodorus. μετὰ δὲ πλαγὰς ἰκέσια γυῖα χαλκὸς. Tale etiam Zopyro traditur apud Herodotum lib. 3. Ἀποξήρανε γὰρ ἐκεῖνος τὸν ἵππον τὸ αἰδοῖον καὶ τὰς χεῖρας. HART.

Sen

Seu verſare dolos, ſeu certæ occumbere morti.
Vndique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.
Namque, ut conſpectu in medio turbatus inermis
Conſtitit, atque oculis Phrygia agmina circumſpexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt

SERVII.

VERSARE DOLOS. Dolo evertere: & ſubaudi Trojanos: aut DOLOS VERSARE, hoc eſt exercere; hinc verſutus, quod facile ſe ad ea quæ uſus poſcit vertit. Plautus, *Verſatior es quam rota figularis.* OCCVMBERE MORTI. Novæ locutionis figura & penitus remota. Ennius, *Vt vos, veſtri liberi defendant, pro veſtra vita morti occumbant.*

VISENDI. Frequentativum eſt viſo, ut Faceſſo, licet rarum ſit, nam in *To* exeunt frequentativa.

CIRCVMFVSA RVIT. Figura ἀπὸ κοινοῦ. Ruit primo & ſic circumfuſa eſt. CERTANTQVE. Cum ſupra, *Iuventus ruit* dixerit, ſubjunxit, *certant* quod figuratum eſt, quia juventus enuntiatione ſingulare eſt, intellectu plurale. ILLVDERE CAPTO. Et illudo tibi, dicimus: vt hoc loco: & illudo te; ut, *In verbis virtutem illude ſuperbis*: & illudo in te. Simile eſt inſulto tibi & te. Quidam inludere per ludum ac jocum ſævire injuriam alicujus intelligunt. Vt *Silveſtres uri aſſidue capræque ſequaces.* CAPTO autem, quod ita Trojani putabant.

ACCIPE. Audi, da, dic; ut, *Qui ſit da Tytire nobis.* INSIDIAS. Servavit ordinem reſpondendo ad illud quod regina dixerat *Inſidias* inquit, Danaum. CRIMINE AB VNO. Hoc eſt cauſa; ut, *Crimen amor veſtrum.* Ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Si enim ſimpliciter intellexeris CRIMINE: de negotio ad perſonam vitioſum tranſitum facit. Alii ſic legunt: Danaum inſidias & crimen.

TVRBATVS. Quaſi turbatus: ut, *Evultat Amazon*, quaſi *Amazon*. Et hoc ad fidem faciendam. non enim turbatus, ſupra enim ait, *Seu verſare dolos, ſeu certa occumbere morti.* INERMIS. Quidam ſupplex accipiunt, ut, *Tendentemque manus Priamum conſpexit inermes.* HEV. modo una eſt ſyllaba: ſed interdum propter metrum, duæ fiunt: *Ehen quam pingui macer eſt mihi taurus in arvo.* Sicut prendit & prehendit; & ſecundum Plinium multa ſunt talia.

TELLVS ET ÆQVORA. Bene conciliat miſericordiam, de communibus duobus excluſus elementis, quia Græci tenebant maria; Trojani terras: Sane quod deflet ideo ei prima brevis datur oratio, & eſt controverſiæ ſchema. Nam principium ſatis docte ſumptum eſt: hac enim exclamatione & miſeriæ auctu benevolum ſibi judicem fecit, querelæ autem novitate attentum, quis enim non cuperet audire quo pacto idem homo & Græcis & Trojanis eſſet inviſus: denique ſubjecit, *Quo gemitu converſi animi, compreſſus et omnis Impetus hortamur fari etc.* Habet ergo benevolentiam & attentionem, ingreſſus deinde cauſam, quia timebat ne perſona Græci ſuſpecta eſſet, quaſi hoſtis, hoc fatetur primum & ex ſequentibus ſanat, *Neque me Argolica de gente negabo, Hoc primum.* Subjungit fabulam, ex qua ſibi fidem paret dicturus de equo, de Palamede autem & Iphigenia ad Trojanos nil pertinet, de quibus vera incipit & in falſa definit, facile enim quæ ſequentur credibilia ſunt, cum prima recognoſcuntur, quæ per ſingula loca vel verſus facilius poterimus advertere. Sane TELLVS, VS longa eſt: & pauca ſunt quæ VS producunt; ut ſenectus, juventus, ſalus, virtus, palus, ſervitus, incus tus, rus, mus, pus: tunc ſcilicet quum genitivus in TIS vel in RIS exit. Et habet penultimam longam. Ideo autem TIS & RIS dicta ſunt: quia palus, licet paludis longa ſit LV, brevis tamen nonnunquam invenitur, quia in DIS exit genitivus: ut Horatius, *Sterliſque din palus apraque remis.* ÆQVORA. Maria. Alibi *campos*: ut, *Ac primi ignotum ferro quam ſcindimus æquor.* Dictum enim eſt ab æqualitate.

DONATI.

VNDIQVE ENIM. Expreſſit hominum morem: quis enim non cupiat hoſtem ſuum captum videre, & viſo illudere?

ACCIPE. Deſtruit Græcorum perſonam omni occaſione, & defendit ſuam. Nam totam rem in deorum adverſum ſtudium revocat: ut oſtendat, Græcos tum inſidiis, tum deorum injuſto favore victoriam obtinuiſſe.

VARIORVM.

SEV VERSARE DOLOS. Ad proverbium videtur alludere; aut manenti vincendum aut moriendum. NASCIMBÆN.

ET CRIMINE AB VNO DISCE OMNES. Omnes Græcos ex uno deturpat, & in odium rapit. Ita quoque Terent. in Phorm. de ſervis. *Vnum cognoru, omnes noru.* Hinc illud adagium à Suida relatum, ἐξ ἑνὸς τοὺς πάντας ὄφρα, ex uno ſpecta omnes. *Crimine ab uno* interpretatur Scalig. F. Conjectan. in Varron. de ling. lat. lib. 6. ab uno reo: ut ſit *crimen* pro reo, ſeu crimini obnoxio; quemadmodum apud Catull. lupum, lupanar de meretrice. Et apud Lucillium, *carcer vix carcere dignus.* Apud Terent. ſcelus, pro ſcelerato. PONT.

QVÆ ME ÆQVORA POSSVNT, Quintilianus lib. 9. cap. 2. HART.

Acci-

Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus, insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
Impetus: hortamur fari; quo sanguine cretus,
Quidve ferat, memoret: quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo,
Hoc primum: nec, si misérum fortuna Sinonem

SERVII.

DENIQVE. Aut vacat sicut *gentium*: aut novissime significat. INSVPER IPSE. Et insuper ipsi, »quos pro merito meo minime deceat sævos esse, hoc »est quibus sum præstaturus salutem.

INFENSI. Infensus proprie est plusquam inimicus ab inimico major. POENAS CVM SANGVINE POSCVNT. Id est tormenta & mortem. Potest enim aliud esse sine alio.

»CONVERSI ANIMI. Bene, quia dixerat, *Et »super ipsi Dardanidæ infensi*, ut ostenderet eos »cum advenienti inludere certarent, audito ejus gemi»tu, ad miserationem esse conversos.

»IMPETVS. Qui in Sinonis ferebatur interitum.

»HORTAMVR. Bene, non jubemus utpote miserantes. QVO SANGVINE CRETVS. Quibus sit parentibus natus. Nam Græcum esse constabat.

FERAT. Adferat, id est nunciet. MEMORET QVÆ SIT FIDVCIA CAPTO. Aut dicat quæ sit in captivo fiducia; ut audeat dicere, *Insuper ipsi*. aut certe MEMORET, est meminerit: ut significet, meminerit per veriloquium vitæ esse fiduciam. Vnde & responsio talis est, FATEBOR VERA. Alii MEMOREM legunt, ut sit sensus, Hortabamur ad loquendum memorem: hoc est qui di»ligenter factionis suæ meminerat. veluti, memor sit, »quid in captivo victori liceat, vel, *Quid ve ferat me»moret*, id est, quid adferat, dicat, ut simpliciter »accipiatur quod sequitur; quid illud sit, quod illi »fiduciam apud hostes capto pariat, ut putet à Tro»janis sibi esse parcendum.

FVERINT QVÆCVNQVE. Id est quicunque me sequitur eventus. Sive miseratus vitam concede»re volueris, sive non. Est autem parenthesis & respi»cit ad illud, *Memoret quæ sit fiducia capto*. Suspen»dendum ergo Rex. Sane QVODCVNQVE vetu»sta voce mortem significari Lucilius docet in XII. »*Hunc si quid pueru nobis me & fratre fuisset*, Hoc est, »si mors me vel fratrem oppressisset. Ergo, ut qui»dam volunt, urbane animum hominis mortem con»temnentis ostendit. Vera, inquit, ut & falsa quæ po»stea dicturus est, vera credantur, ideo primo à ve»ris cepit. Ordo autem est, fatebor cuncta vera, *Ne»que me Argolica de gente negabo*, quod sciebant »Trojani confessus est, ut ei de cæteris crederetur. »HOC PRIMVM. Hoc maximum est vel principale »apud me verum dicere, vel hoc primum fatebor sub»audis. *Nec si me misérum fortuna Sinonem Finxit.* «quidam ita intelligunt, si me fortuna ad hanc mi«seriem perducere potuit, non valebit etiam stultum «facere, ut putem me mentiendo proficere. Sane «Autolycus quidam fuit fur, qui se varias formabat «in species. hic habuit liberos, Sisyphum, vnde na«tus est Sinon: & Autolycum vnde Vlyxes. Conso«brini ergo. Nec immerito Virgilius Sinoni dat & fallaciam, & proditionis officium: ne multum dis«cedat à fabula: quia secundum Euphorionem Vly«xes hoc fecit. Sinonem autem melius ait quam si me dixisset. Solet enim & in nomine quædam esse Emphasis, ut est, *Et quisquam numen Junonis adoret*. FINXIT. Composuit, formavit. Vt, *Et corpora fingere lingua*. Et sciendum quod omnis Sinonis oratio, diasyrtica est. Nam & negotium exprimit: & Trojanorum insultat stultitiæ.

DONATI.

QVO GEMITV. Bonitatem Trojanorum ostendit, qui pro supplicio ultimo, quod sperabat, solo gemitu ejus, pro pœna contenti sunt.

HORTAMVR FARI. Vim propositionis habet, & tria proponit, ad quæ Sinonem respondere conveniret.

CVNCTA. Promittit omnia vera dicturum: qui nulla in parte fuerat veritatem retracturus.

TIBI REX. Assumit fiduciam confitendi apud eum, qui & cognoscendi & ignoscendi facultatem haberet. Commendat autem se, quod vera polliceatur: & quod regem appellat, captat benevolentiam.

FATEBOR. Aliud est quam *referam*. *Referimus*, cum dicimus aliquid simplex: & potest proferri sine tormentorum metu. *Fatemur* autem, cum prodimus id, quod sit contrarium confitenti, & possit tormentis exprimi è pectore negantis: & repete bis, fatebor cuncta, & fatebor quodcunque erit.

ARGOLICA DE GENTE. Ad id *quo sanguine cretus*. Græcus sum. Ac si dicat hostis sum.

NEC SI MISERVM FORTVNA SINONEM, &c. potuit eripere mihi fortuna priorem felicitatem, at non poterit me mendacem fingere. Hoc argumento persuasit, ut Trojani crederent reliqua: & ne videatur incredibile, quod ipse solus ex omnibus græcis remanserit, ad hanc partem ducit ex alto principium, & narrat rem omnibus notam, & magnæ ex parte veram: qua exposita, subjungit falsa.

Finxit

Digitized by Google

Finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget.
Fando aliquid, si forte tuas pervenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere nec: nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regnumque vigebat

SERVII.

FINXIT VANVM. Fallacem. Et vanus est, qui etiam sine utilitate mentitur: MENDAX, qui tantum ad decipiendum. Vanus vero stultus apud Idoneos invenitur: ut Iuvenalis, *Sic libitum est vano, qui nos distinxit Othoni.*

FANDO ALIQVID SI FORTE TVAS PERVENIT AD AVRES. Dum dicitur. Et utitur bona arte mendacii, ut præmittat vera, & sic falsa subjungat. Nam quod de Palamede dicit, verum est: quod de se subjungit, falsum. Et sciendum ex hac historia, partem dici, partem supprimi, partem intelligentibus relinqui. Nam Palamedes, ut Apollonius dicit: septimo gradu à Belo originem ducens, quum delectum militum per Græciam ageret; simulantem insaniam Vlyxem duxit invitum. Quum enim ille junctis dissimilis naturæ animalibus salem sereret, filium ei Palamedes opposuit. Quo viso Vlyxes aratra suspendit: & ad bellum ductus, habuit justam causam doloris. Postea quum Vlysses frumentatum missus, ad Thraciam nil advexisset, à Palamede est vehementer increpatus. Et quum diceret adeo non esse negligentiam suam, ut ne ipse quidem si pergeret, quicquam posset advehere: profectus Palamedes, infinita frumenta devexit. qua invidia Vlysses auctis inimicitiis, fictam epistolam Priami nomine, ad Palamedem (per quam agebat gratias proditionis, & commemorabat secretum auri pondus esse transmissum) dedit captivo: & eum in itinere jussit occidi. Hæc inventa, more militiæ, regi oblata est & lecta, principibus convocatis. Tunc Vlyxes quum se Palamedi adesse simularet; ait, Si verum esse creditis, in tentorio ejus aurum quæratur. Quo facto, invento auro quod ipse per noctem corruptis servis absconderat; Palamedes lapidibus interemptus est. Hunc autem constat fuisse prudentem. Nam & tabulam ipse invenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus, ut Varro testatur. Secundum quosdam ipse reperit literas. Quæ res si forte sit dubia, tamen certum est θ.φ.χ. ab hoc inventas cum aspiratione.

INCLYTA GLORIA. Propter delectum & frumenta.

FALSA SVB PRODITIONE. Sub falso crimine proditionis. Et rem notam per transitum dicit. Vnde & paulo post, *Haud ignota loquor.* quanquam ibi possit intelligi, haud ignota nobis: sed forte etiam ad vos potuit pervenire. Sciendum sane factum hoc vere, & Trojanos scisse. Sed Sinon callide quasi ignorantibus quæ vera sunt, dicit: ut fidem sequentibus faciat. PELASGI. A Pelasgo terræ filio, qui in Arcadia genitus dicitur, ut Hesiodus tradit.

INFANDO INDICIO. Propter aurum clam suppositum. Indicio autem, delatione. QVIA BELLA VETABAT. Iam hoc falsum est: sed dicitur ad Sinonis commendationem, nam aliam ob causam Palamedes periit. Et bene ad captandam circa amicos ejus miseriem, adjungitur qui pacis auctor fuit. CASSVM. Privatum, vacuum & cassum est quasi quassum & nihil continens; nam & vas quassum quod humorem in se non continet, & est vacuum; unde & retia casses, qui multum in se vacui habeant. Sane vult Sinon suadere, vere fugisse Græcos, si Palamedem lugere potuerunt.

ILLI ME COMITEM. Oratorie se commendat. ILLI. Id est qui bella vetabat, & bene comitem non militem, quem ejus inimici velut subparem insequerentur. ET CONSANGVINITATE PROPINQVVM. Excusatio à necessitudine, sed hoc totum falsum est.

PAVPER. Excusatio à fortuna, hæc enim fuerat causa militandi, ut Terentius, *Quum hinc egens profugiet aliquo militatum.* PRIMIS ANNIS. Aut adolescentiæ, aut belli. & est excusatio, quia patri parendum necessario fuit. ideo autem misit.

DVM STABAT REGNO INCOLVMIS. Quia & ipse unus de regibus fuit. Et bene addidit dignitatem ejus quem fingebat propinquum, ut ei justa causa fuerit indignationis adversus Vlyxem.

DONATI.

PALAMEDIS. Eadem dicit quæ Servius de Palamede.

VARIORVM.

NEC SI MISERVM FINXIT, VANVM ETIAM. Mire sibi populum conciliat, tum per commiserationem ex sua calamitate, tum etiam per simulatam quandam simplicitatem. Nam & vultu & verbis, & gemitu id efficit, ut simplex sincerus, apertus ac verax esse videatur. Sumpsit autem ex Attio, ut sentit Macrob. lib. 6. cap. 1. Nam ille sic,

Nam si à me regnum fortuna atque opes
Eripere quivit, at virtutem nequivit.

NASCIMBÆN.

LVGENT. Sic Horat.

Virtutem incolumen odimus, Sublatam oculis quærimus invidi.

Conſiliis; & nos aliquod nomenque, decuſque
Geſſimus. Invidia poſtquam pellacis Vlyſſei,
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris;
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens, & me, fors ſi qua tuliſſet,
Si patrios unquam remeaſſem victor ad Argos;
Promiſi ultorem, & verbis odia aſpera movi.
Hinc mihi prima mali labes; hinc ſemper Vlyſſes
Criminibus terrere novis; hinc ſpargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conſcius arma.

SERVII.

ET NOS. Pluralis pro ſingulari, ut Saluſtius, *Nos in tanta doctiſſimorum copia*: An *nos*, ſe & patrem dixit, id eſt ut Palamedes. * NOMEN. Gloriam vel nobilitatem, ut alii accipiunt, ut, *Cui genus & quondam nomen natoque fuiſſent*. INVIDIA. Propter advectum frumentum.

PELLACIS. Per blanditias decipientis. Pellicere enim eſt per blanditias elicere.

CONCESSIT. Pro deceſſit.

AFFLICTVS. Suſpendendum ne videatur affectum ſe dicere, quia in tenebris vitam trahebat, ſed quia amicum perdiderit. VITAM IN TEN. Ideo lugentibus inimica lux eſt, quia caruerunt ea, hi quos dolent, ideo tenebras petunt, & atra veſte amiciuntur & capita velantur, ut videantur cum defunctis agere imitantes tenebris inferorum faciem.

INSONTIS AMICI. Duo poſuit, & inſontis, & amici, & plus eſt quod amicum dixit, quam propinquum. MECVM INDIGNABAR. Quomodo ergo *Nec tacui demens*? Intelligimus iſtum quaſi tacuiſſe primo: poſt impatientia doloris erupiſſe in vocem, aut quod interim non vindicarem amici inſontis interitum.

FORS SI QVA. Bene ſi qua: quia eſt & bona & mala.

TVLISSET. Nonnulli pro retuliſſet intelligunt.

SI PATRIOS VNQVAM REMEASSEM VICTOR AD ARGOS. Bene dubitat, ut oſtendat propter Palamedem omnes ſibi Græcos inimicos fuiſſe. VICTOR autem, ut quidam volunt voti compos, ut eſt, *quam ſeptem ingentia victor*, aliter dictum potuit non bene à Trojanis accipi. ARGOS. Argi ab Argo dicti, quem cuſtodem vaccæ, in quam Io fuerat commutata, Mercurius occidit.

PROMISI. Pro minatus ſum, per contrarium dixit: quia minamur mala: promittimus bona. Sic autem Horatius contra, *Æquo vultus erat multa & præclara minanti*, id eſt promittentis; & promiſi ultorem, deeſt futurum.

HINC MIHI PRIMA MALI LABES. Pro hac cauſa, vel propter hoc, & eſt adverbium locale pro conjunctione cauſali. Quia ſecuta ſunt poſtea oraculum, & adſcita Calchantis factio; *adſcita* ſane dicitur adſumpta. LABES vero ruinam ſignificat, à lapſu.

CRIMINIBVS. Cauſis, ut, *Et crimine ab uno*? NOVIS. aut magnis, aut, quæ nullus ſperaſſet, aut aliis atque aliis. SPARGERE VOCES. ut, Cicero. *Spargere venena didicerunt*.

AMBIGVAS. Dubias aut ſuſpicionum aut criminum plenas, ne ſi aperte ageret, accuſatio eſſe videretur. CONSCIVS. Aut peracti ſceleris, & de nece Palamedis; aut dolorum ſuorum: ut in tertio, *Oblitusve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto*; aut certe ſciens hunc meum animum. ARMA. Modo fraudes, vel dolos. Nam arma ſunt inſtrumenta cujuſlibet rei. Vnde inſidiantis fraudes arma nominavit. Alii arma pro opibus vel auxiliis accipiunt, alii arma conſilium, alii occaſionem, nonnulli inſidias intelligunt: Quidam *conſcius arma*, hypallagen putant, pro conſcientia arma; ut, *Et quondam patriis ad Troiam miſſus in armis*, Et, *Arma deoſque parant comites*, Et, *Alia arma Latinus*.

DONATI.

ET NOS ALIQVOD. De præterita ejus florenti fortuna, & de præſenti miſeria, ſibi comparat benevolentiam. Commendat etiam Palamedis memoriam dicendo, *quia bella vetabat*, ut amico viventi præſtarent, quod defuncto non poterant.

SVPERIS CONCESSIT AB ORIS. Non dixit mortuus eſt: ne ejus memoria, digna poſt hominum finem vivere, minoraretur.

VITAM IN TENEBRIS. Vt illi, qui cupiunt mori, & non vivere.

VARIORVM.

PELLACIS VLYSSI. Pellicere autem Feſto, in fraudem inducere: & ei lax fraus eſt. Vt autem hic pellax, à Græcis παλίμπλακτος, & δολομήτης dicitur. Cæterum quamquam Grammatici omnes *pellaciam* & *pellacem*, à pelliciendo deducant; ego tamen malo a *pellando* verbo exoleto, à compoſita appello, interpello, compello; quod non vocare, aut ſimpliciter nominare, ſed blandius ſollicitare ſignificabat. GERMAN.

IN VVLGVM AMBIGVAS. *Vulgus*, in maſculino genere vetuſtum eſt; figuratum nunc. HARTVNGIVS.

Digitized by Google

Nec requievit enim, donec Calchante ministro.
Sed quid ego hæc autem nequicquam ingrata revolvo?
Quidve moror? si omnes uno ordine habetis Achivos,
Idque audire sat est; jamdudum sumite pœnas:
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus scitari, & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum, artisque Pelasgæ.
Prosequitur pavitans, & ficto pectore fatur.

SERVII.

NEC REQVIEVIT ENIM. Aut vacat ENIM: aut pendet sensus, ut & posterior. DONEC CALCHANTE MINISTRO. Arte enim agit, ut semiplena dicendo cogat interrogare, & avidius audire Trojanos. CALCHANTE MINISTRO. *Me destinat ara*, intelligitur: Et mire ministro, quasi † non exuerit à te responsuro.

SED QVID EGO. Aposiopesis est. Et bene retic- euit ne taderet illos tam longæ orationis; nihil ad se pertinentis, nisi studium audiendi intermissione renovasset. AVTEM. Hoc abundat. INGRATA. Nec vobis placitura, nec mihi gratiam conciliantia, quorum jam non libenter memini.

QVIDVE MOROR? Vestram scilicet festinationem vel mortem. OMNES. Et eos qui prodesse disponunt. VNO ORDINE. Vno reatu. Et est de antiqua tractum scientia: quia in ordine dicebantur causæ propter multitudinem; vel tumultum festinantium: quum erat annus litium. Iuvenalis, *Expectandus erit qui lites inchoet annus.*

IDQVE AVDIRE SAT EST. Me Graium esse.
IAMDVDVM. Modo, quamprimum, scilicet ut satisfaciatis Græcis qui me oderunt, & dicendo mortem suam gratam esse Græcis, & Trojanorum benevolentiam conciliat, & ut sibi reliqua credantur extorquet.

HOC ITHACVS. Pro Ithacensis, principale pro derivativo. VELIT, ET MAGNO MERCENTVR ATRIDÆ. Callide hoc dicto impetrat vitam, asserens mortem suam illorum hostibus esse placituram. Ideo autem dicit MERCENTVR, quia sacrorum est, ut fugiens victima ubicunque inventa fuerit, occidatur: ne piaculum committatur. Ergo Sinon, qui victima fuerat, quippe qui propter reditum sacrificio fuerat destinatus, nec possent Græci nisi vel empta morte Sinonis ad patriam redire, jure, & votis, & præmio Græcorum interimitur. MAGNO MERCENTVR, id est pretio, ut, *Turno tempus erit magno quum optaverit emptum Intactum Palanta.*

ARDEMVS SCITARI. Festinamus inquirere. Et ecce quo proficit Aposiopesim ante feciſſe. QVÆRERE CAVSAS. Cur à Græcis ejus optaretur interitus.

IGNARI. Aut nescientes, aut imprudentes. ARTISQVE PELASGÆ. Ars † μίσος est; Ideo adjecit *Pelasgæ*, hoc est malæ; prosequitur mire ut ab initio cœperat. PAVITANS. Quasi Pavitans, hoc est fimulans se pavere. Et non tam propter mortem: Nam erit illi contrarium, *Iamdudum sumite pœnas.* sed ut videretur cum timore, civium suorum consilia vel secreta patefacere.

FICTO PECTORE. Pectus pro vero posuit. Nam nunquam fingitur pectus.

DONATI.

QVIDVE MOROR. Cur differo pœnas meas, post relationis beneficium continuo morituras? Vlysses enim omne malum videbitur intulisse, qui me quolibet peccato quærebat occidere.

IDQVE AVDIRE SAT EST. Vbi ad cardinem venit, in quo mendaciorum consistit affectus, negavit se dicturum, ne ultro omnia referendo, daret suspicionem falsitatis: ait igitur, cum sciat se periturum, melius esse, ne secreta Græcorum prodat. Neque enim propter unum hominem, debeo omnes meos prodere.

TVM VERO. Hoc consilium nostram cupiditatem audiendi accendit.

IGNARI. Nam nostra simplici natura pendentes Græcos, illum vera dicere putabamus. Sed illi omnes sunt dolosi, unde sociavit illud: *& crimine ab uno disce omnes.*

VARIORVM.

DONEC CALCHANTE MINISTRO. Tacuit verba, *me destinat ara.* Nam etsi contentione & acrimonia vocis, dolos, fraudesque Vlyssis proferre ceperat, tamen cum ad finem pervenisset, ut ejus impietatem ostenderet, tanto indignationis ardore deflagravit, ut perficere orationem non valeret: id causa fuit reticentiæ; non quod Servius ait, ut interrogare & avidius Trojanos audire cogat. NASCIMBÆN.

MINISTRO. Cicero diceret, administro: hac enim voce utitur etiam in malo. In Verrem, *Timarchides erat administer cupiditatum Verris.* Et pro Quintio, *Administri & satellites Sex. Nævii.* PONT.

SI OMNES VNO ORDINE HABETIS ACHIVOS. Id est si omnes Græcos eodem loco & numero ducitis & pro hostibus habetis. Vel si vanos & perfidos ex uno Vlysse Græcos omnes judicatis. ut suspicionem doli, per occupationem dissimulanter deprecetur. TVRNEB. lib. 6. cap. 21. HORTENSIVS.

HOC ITHACVS VELIT. Floridus l. 2. c. 22. Linacer lib. 6. Quintilianus lib. 9. cap. 3. Præsens pro præterito. HARTVNG.

HOC ITHACVS VELIT. Ex Homero profluxit, Iliad. ϰ. Et astute, ut vitam impetret, factum vituperat, per communem indignationis locum ex voluntate adversariorum. TVRNEB. lib. 6. cap. 21.

Sæpe fugam Danai Troja cupiere relicta
Moliri, & longo fessi discedere bello:
Fecissentque utinam, sæpe illos aspera Ponti
Intercluſit hyems, & terruit Auſter euntes.
Præcipue cum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto ſonuerunt æthere nimbi.
Suſpensi Eurypylum ſcitatum oracula Phœbi
Mittimus: iſque adytis hæc triſtia dicta reportat.
Sanguine placaſtis ventos, & virgine cæſa,

SERVII.

SÆPE FVGAM DANAI. Hoc ſecundum Homerum verum eſt, apud quem ſuadet Agamemnon Græcis, relicto bello fugere, & ut oſtendat propter bellum fugere, ait *cupiere*, non voluere.

MOLIRI. Parare. Et hoc verbo difficultatem rei oſtendit. LONGO. Decennali. FESSI BELLO. Favorem ſibi conciliat, dicendo fatigatos eſſe Græcos virtute Trojanorum.

FECISSENTQVE VTINAM. Nec enim hic ara deſtinaretur. Et eſt ſignificatio optandi à præterito tempore. PONTI HYEMS. Bene addidit PONTI: quia eſt & temporis.

EVNTES. Ire cupientes: ut, *Quum canerem reges & prælia*: id eſt cum canere vellem, & à Græcis figura eſt; ubi ſtatuiſſe aliquid pro inchoatione haberentur.

PRÆCIPVE. Contra illud ne diceretur numina non eſſe placata. Et bene aliud agens, equi mentionem introduxit. TRABIBVS ACERNIS. Speciem pro genere poſuit, id eſt pro quocunque ligno. Nam variat ligni genera in hoc equo, ut, *Abiete conſtat*, & *pinea clauſtra*, ita hic *acernus*.

ÆTHERE. Ætherem pro aëre poſuit poëtica licentia.

SVSPENSI. Solliciti: ut, *Noſtroque in limine pendens*. quia nec tempeſtas poſt dona murabatur. Aut ad Nimbos refertur, diſtinctione mutata, ut diſtinguamus, *nimbi ſuſpenſi*. SCITATVM, participium pro participio eſt, id eſt ſcitaturum. Alii SCITATVM legunt, id eſt inquiſitum. ORACVLA. Ad templa de quibus dantur oracula; alibi *oracula*, reſponſa; ut, *Lapſis quæſitum oracula rebus*; & *Quin adeas vatem precibuſque oracula poſcas*.

ADYTIS. Adytus, eſt locus templi ſecretior: ad quem nulli eſt aditus niſi ſacerdoti. TRISTIA DICTA REPORTAT. Renunciat. More ſuo breviter habitum futuræ orationis oſtendit.

SANGVINE PLACASTIS VENTOS ET VIRGINE CÆSA. Cum primum Hic diſtinguendum eſt: quia & ſemel ad Trojam ventum eſt: & ante quam ad eam veniretur, de Iphigenia eſt ſacrificatum, cujus fabula talis eſt: Quum Græci ad Aulidem veniſſent, Agamemnon Dianæ cervam cum venatur occidit, ignarus. Vnde dea irata, flatus ventorum qui ad Trojam ducebant ſuſpendit; ob quam rem, cum nec navigare poſſent, nec peſtilentiam ſuſtinerent, conſulta per Calchantem oracula dixerunt; Agamemnonio ſanguine, hoc eſt immolata Iphigenia placandam Dianam. Cum ergo ab Vlyſſe per nuptiarum ſimulationem, qui Iphigeniam Achilli jungendam fingebat, adducta Iphigenia, in eo eſſet ut immolaretur, numinis miſeratione ſublata eſt: cervaque ſuppoſita, & tranſlata ad Tauricam regionem, regi Thoanti tradita eſt. Sacerdos facta Dictynnæ, vel ut quidam volunt, Orthiæ Dianæ. Cum ſecundum ſtatutam conſuetudinem humano ſanguine numen placaret, agnovit fratrem Oreſtem: qui accepto oraculo, curandi furoris cauſſa, cum amico Pylade, à cujus patre, Strofio nomine fuerat nutritus, Colchos petierat: & cum his occiſo Thoante, ſimulacrum ſuſtulit, abſconditum faſce lignorum. Vnde & Faſcelis dicitur: non tantum à face, cum qua pingitur, propter quod & Lucifera dicitur: & Aritiam detulit.

Sed cum poſtea Romanis ſacrorum crudelitas diſpliceret (quanquam ſervi immolarentur) ad Lacænas eſt Diana tranſlata: ubi ſacrificii conſuetudo, adoleſcentulorum verberibus ſervatur: qui vocabantur Homonicæ: quia aris ſuperpoſiti contendebant, qui plura verbera ſuſtineret. Oreſtis vero oſſa, ab Aritia Romam tranſlata ſunt: & condita ante templum Saturni, quod eſt ante clivum Capitolini, juxta Concordiæ templum. VIRGINE CÆSA. Non vere: ſed ut videbatur. Et ſciendum, in ſacris ſimulata pro veris accipi. Vnde quum de animalibus quæ difficile inveniuntur, eſt ſacrificandum: de pane vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur. Hinc eſt etiam illud, *Sparſerat & latices ſimulatos fontis Averni*. Nam & in templo Iſidis aqua ſparſa de Nilo eſſe dicebatur.

DONATI.

PAVITANS. Aut pavorem ſimulans, aut pavitans ne lingua titubante, in curſu inſidiarum, detectio naſceretur, quam ipſe videbat in tuto eſſe.

SÆPE FVGAM. Cum hoc falſum eſſet, parat cauſam, quæ ſit credibile, ſcilicet bello feſſos.

FECISSENTQVE VTINAM. Recte optare ſimulat: nam Trojanos placabat, & ſibi commiſerationem captabat.

SÆPE ILLOS ASPERA. Non conſilium facto, ſed eventus voluntati defuit.

SANGVINE. Verum dicit de Iphigenia, falſum addit de præcepto Apollinis. miſcet ergo vera, ut credantur falſa.

Cum

Cum primum Iliacas Danaï veniſtis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. Vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obſtupuere animi, gelidaſque per ima cucurrit
Oſſa tremor; cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ ſint ea numina Divûm
Flagitat, & mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſua quemquam, aut opponere morti.

SERVII.

„ ILIACAS DANAI VENISTIS AD ORAS. „ Figuratum, Cum primum venire velletis. Sane hoc „ de Ifigenia verum eſt.

„ SANGVINE QVÆRENDI REDITVS. Hoc „ falſum eſt, & bene Oraculorum naturam ſervat, ut à „ re ipſa ſemper incipiant, ut alibi, *Dardanidæ duri*, „ dicendo enim Dardanidæ, oſtendit quæ loca petere „ debeant. ANIMAQVE LITANDVM ARGO- „ LICA. Quia occurrebat occidi poſſe captivum: „ Ergo ideo addidit *Argolica*, ne non eſſet triſte ora- „ culum. Videtur ſane peritia juris Pontificalis ani- „ malis hoſtiæ mentionem feciſſe, cum dicit, *Ani- „ maque litandum Argolica*, nam & animam dixit, „ & litare verbo pontificali uſus * ſacrificiis deos „ placare.

„ OBSTVPVERE ANIMI. Omnes enim credi- „ derunt ſe perire poſſe, antequam unus eſſet delectus.

„ CVI FATA PARENT. Cui præparent mortem. „ FATA, id eſt reſponſa. Sunt qui ita dividant, *cui „ fata parent vitam, quem poſcat Apollo*, ut moriatur.

HIC. Pro tunc. VATEM. Nunc divinum, alias poëtam; *Tu vatem, tu Diva mone*. Alias ſacerdotem: ut, *Et aurea vati Caſſida*. MAGNO TVMVLTV. Ad factionem tegendam.

PROTRAHIT. Quaſi nolentem. NVMINA DIVVM. Pro oraculis poſuit: Id eſt, ut ambiguitatem oraculorum interpretetur. Quæritur enim non „ quid dicant, nam planum, ſed quid debeat im- „ molari.

FLAGITAT. invidioſe poſcit; unde & quod flagitatione dignum eſt, flagitium dicitur. MIHI. Multi poſterioribus, multi primis jungunt * ad orani, eſt unus tamen ſenſus, & quidem graviter pronuntiandum tradunt. *Mihi*, hoc eſt Sinoni. MVLTI CRVDELE CANEBANT. Multi, bis intelligendum, id eſt multi videbant taciti, multi etiam dicebant: ne ſit contrarium, canebant taciti. „ quamvis multi ſic exponant, qui mihi amici erant „ dicebant, qui inimici tacebant, ut provenirent quæ „ præſentiebant.

BIS QVINOS SILET ILLE DIES: Dicimus „ &, *bis quinis ſilet diebus*: Scilicet autoritatis quæ- „ rendæ gratia, ut ſit ἀξιοπίστως ejus, qui invitus di- „ ceret. TECTVS. Aut multitudini ſe ſubtrahens; Aut tegens conſilium ſuum: Aut cautus ne intelligeretur.

PRODERE. Bene prodere, me enim dicturus, „ quem ſciebat. OPPONERE. Objicere, deſtinare. „

DONATI.

ARGOLICA. ne credatur potuiſſe litari alienigena: nec quærenda erat virgo, cum exercitus feminis careret.

VVLGIQVÆ VOX. Cum enim generaliter proposuiſſet, quia res incerta erat, unuſquiſque timebat ſibi. Excuſat autem Calchantem, qui falſa dixerit. nam oſtendit vim eſſe paſſum. removet à ſe odium: quia Græci aſſenſere de eo, non quoniam odiſſent, ſed ut ipſi interitu, qui incertus erat, liberarentur.

VARIORVM.

ANIMAQVE LITANDVM ARGOLICA. *Litare* hic ſignificanter dixit; quod eſt facto ſacrificio Numen placare, auctore Macrobio lib. 3 cap. 5. Veteres etiam eo verbo uſi ſunt, cum grata acceptaque diis immortalibus ſacra fuiſſe intelligerent. Non enim omnes *litant*, qui ſacrificant. Hinc Leno Comicus in Pœnulo, act. 2.

Sex agnos immolavi, nec tamen potui litare.

Argolica autem dixit ἀντιφραστικῶς, occurrens objectioni, potuiſſe captivum è Trojans occidi; atque hoc modo triſtius etiam oraculum fuerit. TVRNEB. lib. 18. cap 20.

OBSTVPVERE ANIMI, &c. πάθος, ſubitique pavoris deſcriptio. Et callide ſane ait, omnes timuiſſe: ne ſi ſolum ſe timuiſſe diceret, ſolus inter cæteros dignus videretur, qui propter ſcelera aliqua ſacrificio, tanquam piacularis hoſtia traderetur, homo ſacer videlicet. PONTANVS.

CVI FATA PARENT, QVEM POSCAT APOLLO. Quidam hic παυτολογίαν eſſe volunt; id eſt, eandem per diverſa verba ſententiam: attamen non longe à vero (ut opinor) aberrabit, qui alterum ad fatum Sinonis: alterum ad Apollinis voluntatem referet: igitur cui fata Sinonis videlicet, parent mortem: quaſi fatum eſſet Sinoni, ut hoc mortis genere periret. MASCIMBÆN.

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compoſito rumpit vocem, & me deſtinat arę.
Aſſenſere omnes, & quæ ſibi quiſque timebat,
Vnius in miſeri exitium converſa tulere.
Iamque dies infanda aderat; mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in ulva

SERVII.

VIX TANDEM. Aut junge, & vacat TANDEM. Aut ſepara, & eſt aggeratio ex ſynonymis; ut, *Abiit, exceſſit, evaſit, erupit.* Et eſt ordo, vix tandem rumpit vocem.

COMPOSITO. Ex pacto. RVMPIT VOCEM. Hoc eſt erumpit in vocem, & dictum eſt per contrarium. Nam ſilentium rumpere, eſt loqui: ut, *Quid me alta ſilentia cogis Rumpere?* Vocem vero rumpere, eſt tacere. Sed aliqua interdum ſimpliciter, interdum per contrarium intelliguntur.

ET QVÆ SIBI QVISQVE TIMEBAT. Ideo hoc addidit, quia dixerat, *Aſſenſere omnes*: ne videretur fuiſſe cunctis ſuæ gentis inviſus. aut adſenſere omnes, ad provocandum in ſe Trojanorum miſericordiam dicit, cum eorum hoſtes omnes ad crudelitatem conſenſiſſe adſerat. Eſt autem figuratius ſi legatur, *timebant.*

MIHI. Multi poſterioribus, multi prioribus jungunt. Vnus tamen eſt ſenſus. PARARI. Infinitus modus pro indicativo, hoc eſt pro parabant: & eſt figura propria hiſtoriographorum: ut Saluſtius, *Equitare, jaculari, curſu cum æqualibus certare*: Vt poëtarum proprium eſt, *Nuda genu*, &, *Torvam clamat.* Quod autem ait Cicero, *Bellicum canit*: non eſt figura, ſed ſermo naturalis. Eſt enim ſoni nomen. quidam ſine *parari*, pro parabantur accipiunt, & ad omnia *hoc* ſubaudiunt.* aut certe intelligendum eſt ligatum ante tempus ſacrificii. Nam conſuetudo illa, quæ ſupra ſcripta eſt, in ipſo tempore ſacrificiorum erat.

SALSÆ FRVGES. Sal & far, quod dicitur mola ſalſa: qua & frons victimæ, & foci aſpergebantur, & cultri. Fiebant autem de horna fruge, & horno ſale. ut Horatius, *Et horna fruge.* VITTÆ. Quibus victimæ coronabantur.

LETHO. Non ſacrificio: & eſt hyſteroproteron, prius enim erat ut vincula rumperet, & ſic fugeret. VINCVLA RVPI. Atqui ſolutæ ſunt hoſtiæ. Nam piaculum eſt in ſacrificio aliquid eſſe religatum. Vnde eſt, *Vnum exuta pedem vinclis in veſte recincta.* Item. *Vittaſque reſolvit Sacrati capitis.* Ergo vincula religionis intellige. ut, *Et vinclis innaret Lelia ruptis*, ſcilicet fœderis. Nec enim obſides unquam obligantur.* Ante enim ligabantur: ut Iuvenalis, *Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia funem.*

LIMOSOQVE LACV. Vt verisimilem fugam faciat, circumſtantiis utitur. Notandum ſane Virgilium ſub aliorum perſona cauſſam exequi nobilium; ut hoc loco Marii. Item paulo poſt Pompeii; ut, *jacet ingens littore truncus.* PER NOCTEM OBSCVRVS. Bona elocutio eſt, rem temporis ad perſonam transferre: ut, *Matutinus venit.* VLVA. Herba paluſtris. Sane in arte rhetorica, omnem narrationem cum rei partibus dicunt convenire debere loco, tempore, materia, cauſa, perſona. Hic ad ſingula reſpondetur, nam Perſona Vlyxis ponitur ad fallendum aptiſſima. Cauſa quia timeret ne ultro eſſet Palamedis. Tempus ad nocendum aptiſſimum, cum ſibi quiſque timeret. Modus agendi, *Bis quinos ſilet ille dies.* Materia, *Salſæ fruges & circum tempora vittæ.* Locus, *Per noctem obſcurus in ulva Delitui.*

DONATI.

ERIPVI, &c. Non culpam criminis, ſed innocens crudeliſſimam mortem, ne ea gauderet inimicus: & ne quis quærat quomodo potuerit fugere, addit, *vincula rupi.*

LIMOSOQVE LACV. Limus enim & lacus ſuffragabantur, ne poſſent inſequentes intrare. Poſuit & noctem, nam tenebræ adjuvabant.

IN VLVA. Timiditatem maximam ſimulat: ut cum in loco eſſet, ad quem nulli eſſet aditus, tamen in eo quæreret latebras. *Vlvam* dicunt rem, quam vulgus budam vocat: ſed nihil intereſt quæ ſpecies ſit herbæ, modo illum occultare poſſet.

VARIORVM.

COMPOSITO RVMPIT VOCEM. Græcum & Demoſthenicum, *μέγιστον φωνὴν*. HART.

ET QVÆ SIBI QVISQVE TIMEBAT. Nimirum & vicarios interdum Latini dicunt, qui in vicem aliorum exitio devoventur, ut ipſi ſuo capite procurent & luant ea, quæ aliis, aut civitati impendebant mala: ut ex carmine devotionis docet Turnebus; quod eſt: *Eoſque ego vicarios pro me, fide, magiſtratuque hoc, & populo Romano, exercitibus, legionibusque noſtris do, devoveo.* Tale quid & apud Tacitum lib.1. ubi de legionibus agit, quæ in ſeditioſos ſuſpectæ & ipſæ rerum novarum ſatis aſpere decreverunt: *Et gaudebat* (inquit Tacitus) *miles cædibus, tanquam ſemet abſolveret.* GERMAN.

ET SALSÆ FRVGES. Molarum deſcriptio. Vide Neapolitanum Alexandrum lib.2.cap.12. H.

LIMOSOQVE LACV. Floridus lib.1. cap. 10. Gellius lib.12.cap.1. HARTVNG.

VLVAM. Lib.3. Georg. *Vlvamque paluſtrem.* Ovid.lib.4. *Hæc ſteriles ulvæ*, & infra lib.8. ἄλοφον mea opinione Græcis. Floridus lib.1.cap.10. Taxatur autem Caji Marii fuga. HARTVNG.

Deli-

Digitized by Google

Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulceis natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, siqua est, quæ restat adhuc mortalibus usquam

SERVII.

SI FORTE DEDISSENT. Medium se præbet. Nam nec negat, nec confirmat eos navigasse: neque eis demat securitatem: aut quod supra dixit, falsum sit non posse navigare Græcos, nisi homine immolato: Id est quia jam scire non poterat quid facturi essent cum ipse fugisset, ut Trojanorum sit quicquid elegerint: & artis est, in argumentorum angustia, incertis uti sermonibus.

ANTIQVAM. Caram. Et bene commemorat liberos & parentem: ut ostendat, se non deseruisse ut vilem, sed mortis fugisse terrorem. Et bene ignotos finxit sibi liberos & parentem, ut major miseratio ex pluribus nasceretur. Quidam sane non *dulces*, sed *duplices* legerunt, quia *dulces* lene esset & commune epitheton liberorum.

QVOS ILLI. De quibus illi. FORS AD POENAS. Forte & pœnas. Alii jungunt fors; &, ut sit forsitan. Et bene elicit misericordiam: ostenditque, non se habere causam redeundi post mortem suorum, ne eum Trojani non reciperent suspicantes ad suos quandoque redituruin.

EFFVGIA. Pro fuga, dicimus & effugium; sicut lana & lanitium. ut, *Si tibi lanitium cura.* Hinc est æquitas & æquum. Sed hic dicendo effugia, verbo sacrorum & ad causam apto usus est. Nam hostia quæ ad aras adducta est immolanda, si casu effugeret, effugia vocari vetere more solet, in cujus locum quæ suppositа fuerat, succidanea, si gravida fuerat forna dicitur, quæ sterilis autem est taurea appellatur, unde ludi Taurei dicti, qui ex libris fatalibus à rege Tarquinio Superbo instituti sunt, propterea quod omnis partus mulierum male cedebat. Alii ludos Taureos, à Sabinis propter pestilentiam institutos dicunt, ut lues publica in has hostias verteretur. CVLPAM HANC. Vel quod fugi, vel quod me defensorem Palamedis dixeram. PIABVNT. Expiabunt: & *Ἀφαίρεσις* est. Nam plerunq; & impiare significat. Hic tamen piabant bene addidit, quia nisi per sanguinem diis accepta hostia non est, quod merito ex persona Sinonis inducitur, quia fatetur sacra per suam fugam fuisse violata, & vult etiam beneficiis sibi debitores esse Trojanos, * quod interim Græci obligati sunt.

QVOD TE PER SVPEROS. Propter quod, & infinita narratione subjungit Epilogos neque * n. q. non putaret credituros argumenta subjicere debuit: Sane per hujusmodi preces ostendere vult vera se dicere. CONSCIA NVMINA VERI. Bene medium tenuit: Nam ea numina invocans, quæ sunt conscia numina veritatis, quia & Pontifices dicunt, singulis actibus proprios deos præesse. Hos Varro certos deos appellat.

PER, SI QVA EST. Aut diasyrtice ridet, aut certe hoc ait; si aliqua est fides, quam cum sibi no adscribit, facit uti nec esse credatur. RESTAT. Superest. VSQVAM. Quia apud Græcos dicit fidem esse corruptam.

DONATI.

VELA DARENT. Vt ostendat suos plus, quam Trojanos timuisse.

NEC MIHI. Ponit consultationem quam in lucu habuit. Hinc enim nisi navigarent, erat periculum vitæ: si navigassent, privabar *antiqua*, id est, magna patria. Vel *antiqua*, id est, cujus affectum diuturnitas temporis accumulaverat, & filiorum, & parentum: & singula singulis dedit. *Patriam antiquam* dixit, *natos dulces*, *expectatum patrem*, in quibus rebus occurrunt pejora, quod Græci illos essent occisuri propter suam fugam piandam, quod erat necessarium. Hæc autem omnia dicta sunt, ut faceret verisimilia quæ fingebat.

PER SVPEROS. Quos non laret veritas.

PER, SIQVA EST, QVÆ RESTAT. Sciebat apud se non esse fidem, unde arbitrabatur apud nullos esse. Et cum persona sua esset odiosa, quia hostis, movet misericordiam à suis calamitatibus. Priamus autem ut omnia vera eliceret, deposita regiâ auctoritate, ut amicus cum hoste locutus est.

VARIORVM.

NEC MIHI IAM PATRIAM ANTIQVAM. Turneb. lib. 12. cap. 5. existimat, *antiquam patriam* vocari *pristinam*, cujus solum quis verterit, & cujus amiserit jus: qui se in aliam velut dicarit, priore deserta. Est enim (inquit) *antiqua patria*, à qua demigratum vel à colonis, vel exulibus, vel transfugis. Sic Tyrus Didonis *antiqua patria* dicitur. 4. Æneid. ibidemque, & *Troja antiqua maneres*: erat enim eversa, & alias quærebat sedes Æneas. TAVBMAN.

NEC MIHI IAM PATRIAM. Lege I. Parrhasium in Claud. HAETVNG.

AD POENAS OB NOSTRA REPOSCENT EFFVGIA. Videtur hic Poeta respexisse antiqui juris Romanorum & Græcorum consuetudinem; quæ obtinuerat, ut civium liberi tanquam Reipub. oppignorati, & dati obsides paterna luerent & præstarent delicta; tum ut cura liberorum & metu coërcerentur, & in officio continerentur patres: tum ne privata, ob editum in patres exemplum offensa ulcerato & alienato à patria animo, liberi in res novas propensiores laberentur. Cujus rei sunt apud Iurisconsultos monumenta quædam & reliquiæ. GER.

Inte-

Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum: miſerere animi non digna ferentis.
His lachrymis vitam damus, & miſereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas atque arcta levari
Vincla jubet Priamus: dictiſque ita fatur amicis:
Quiſquis es, amiſſos hinc jam obliviſcere Grajos:
Noſter eris, mihique hæc ediſſere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi ſtatuere? quis author?
Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina belli?
Dixerat. ille dolis inſtructus & arte Pelaſga,
Suſtulit exutas vinclis ad ſydera palmas.

SERVII.

INTEMERATA. Incorrupta vel integra. alii tamen volunt intemerata de libris ſacris commutatis literis eſſe præſumptum; timaram enim fidem, id eſt ſanctam appellabant, ut ſit ſenſus, oro per fidem vehementer ſanctam ſi tamen eſt uſquam penes homines. ORO. Ordo eſt, Quod te oro per ſuperos.

LABORVM. Periculorum, malorum. MISERERE. Quidam pro miſereare accipiunt.

MISERESCIMVS VLTRO. Aut per ſe plenum: aut cohæret ſequentibus: quia non poteſt primis. Dicimus enim aut illiam rem miſeror, aut illius rei miſereor; non illis. Quidam, miſereſcimus pro miſereſcimur, genus inchoativum volunt, ut horreo horreſco, gelo gelaſco, aliter lenteſco inchoativum nullo præcedente verbo: neque enim eſt lento ut ſit lenteſco. VLTRO. non eſt ſponte (nam rogaverat Sinon) ſed inſuper. Et venit ab eo quod eſt ultra: quia plus quam rogaverat, præſtiterunt.

ARCTA VINCLA, pro vincula per ſyncopem dictum. Aut epexegeſis manicarum eſt: aut utrunque habuit.

QVISQVIS ES. Licet hoſtis ſis. Et verba ſunt, ut habemus in Livio, imperatoris transfugam recipientis in fidem: *Quiſquis es, noſter eris.* Item, *Vigilaſne deum gens*: verba ſunt, quibus pontifex maximus utitur in pulvinaribus: quia variam ſcientiam ſuo inſerit carmini.

AMISSOS OBLIVISCERE. Vt obliviſcor injurias tuas Clodia * dn..n. & amiſſorum obliviſcere. Et *obliviſcere* quidam pro contemne, vel neglige, ut oblitus fatorum. HINC IAM. Aut ex hoc tempore, aut ex hac oratione, qua tibi ſalutem in tuto polliceor: aut ex eo quod te dicis Vlyxis factione laboraſſe.

EDISSERE VERA. Hic diſtinguendum. Vera enim audire deſiderat. Ediſſere autem, ordine cuncta narra; unde qui plane loquuntur diſſertores fiunt & diſerti vocantur. Sane hoc ab illo Priamus exigit, quod ipſe ei ſtatim obtulit. *Cuncta equidem tibi Rex.*

QVO MOLEM. Quam ob cauſſam, in quem uſum; & ad hoc reſpondet Sinon, Neu recipi portis. Et eſt color, qui in conjecturali ſtatu ſæpe requiritur. hunc tamen equum quidam longum centum viginti, latum triginta fuiſſe tradunt, cujus cauda, genua, oculi moventur. QVIS AVTHOR? Ad hoc reſpondet, *Calchas attollere juſſit.*

QVIDVE PETVNT? Quid deſiderant? utique placetur Minerva. QVÆ RELLIGIO? Quæ conſecratio. MACHINA BELLI. Ecce ſubtiliter ſecutus eſt hiſtoriam, machinamenti bellici mentionem facit, & ſervat dignitatem regiam. Breviter enim reges interrogant, non ut minores, quos plus loqui neceſſe eſt.

DOLIS ET ARTE. Vnam rem ſecundo dixit: quia ars τ' μήτις eſt, ſicut ſupra diximus. ADSYDERA. Ad locum ſyderum, vel quia ſemper ſunt ſydera, ſed Solis ſplendore vincuntur.

DONATI.

NOSTER ERIS. Aperta benevolentia, cum recipiat eum pro cive. MIHI. Scilicet regi, qui poſſem tormentis inquirere veritatem, & ſimpliciter quæro vel *Mihi*, qui te ſervavi, & in meorum numerum recepi.

QVO MOLEM. Breviſſima propoſitio, ſed perfecta. Quæſitum eſt cur equus eſſet factus, cur tantæ magnitudinis, quo autore: utrum religionis, an belli cauſa.

ILLE DOLIS. Quaſi dicat, natura ſua, & arte Pelaſga, id eſt, mandatis ſuorum: & oſtendit nullum græcum carere dolis.

VARIORVM.

HIS LACHRYMIS VITAM DAMVS. Trojanos à pietate, & clementia commendat: quos vel hoſtium calamitates movent. Occulte tamen ex perſona Poëtæ Trojanorum levitas ac imprudentia notatur; quod hoſti, præſertim Græco, tam facile crediderint. NASCIMBÆN.

QVISQVIS ES AMISSOS. Ξῶν τι μνησικάκημα τοιοῦτο ἐποίησε τοῖς Ἕλλησι, πάρεστι ἴσως ἀφυγιάζειν γὰρ ἀνάγκαιον ὕβρεσιν ἀχαιῶν ἄμει δ' ἀμύτηρ φίλος ἔσται. ἀλλ' ἄγε, ἢ σὺ μοι εἶπε τί τοι τόδε δῶρον τελέσσω ἴσως. HART.

MIHIQVE HÆC EDISSERE. Hoc verbum *ediſſero*, etſi Donato in Terent. hominis eſt ſcrupuloſe aliquid interrogantis. Tamen hic (ut mihi videtur) animi eſt ſimpliciter interrogantis, ut ordine, quod ſcire velit, intelligat. NASCIMBÆN.

Vos

Vos æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ, enſeſque nefandi,
Quos fugi, vittæque deûm, quas hoſtia geſſi:
Fas mihi Grajorum ſacrata reſolvere jura,
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promiſſis maneas, ſervataque ſerves
Troja fidem: ſi vera feram, ſi magna rependam.

SERVII.

ÆTERNI IGNES. Aut aratum, quas fugit: ut exſecratio ſit propter poſteriora. VOS ARÆ. Aut certe Solem & Lunam ſignificat. Exſecratio autem eſt adverſorum deprecatio: Iusjurandum vero, optare proſpera. NON VIOLABILE. Quod Græci ἀξίορκον dicuntur.

TESTOR. Modo juro. Alibi teſtificor: ut, *Teſtor in occaſu veſtro.* VESTRVM NVMEN. Quia ſecundum Philoſophos dicuntur ſydera elementa eſſe, & habere propriàs poteſtates. ENSESQVE NEFANDI. Invidioſe ad pluralem tranſit numerum. Terentius, *Non perpeti meretricum contumelias.* VITTÆQVE DEVM. Aut qui habentur in honore deorum, aut quas habent ſimulachra vittas; & multi hic diſtinguunt, & ſic ſubjungunt, *deûm quas hoſtia geſſi.* QVAS HOSTIA GESSI. Conſuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem tranſiret, prius ſe abdicaret ab ea in qua fuerat, & ſic ab alia reciperetur, quod hic oſtendit, dicit enim Sinon jure jam ſe Trojanorum civem eſſe, quia apud Græcos hoſtia fuerit, adeo nec pro homine, nec pro cive habitus ſit. *Geſſi* autem *pene*, non enim vere geſſerat: ſed quantum ad græcos pertineret, qui eum immolaturi fuerant, dixit.

HOSTIA vero victima eſt dicta, quod dii per illam hoſtientur, id eſt æqui & propitii reddantur, unde hoſtimentum æquationem.

FAS MIHI. Subaudis ſit. Et bene à diis petit veniam: ne videatur proditor. Nam & hæc quæ dicturus eſt tacuit, antequam audiret; *Noſter erit.* Si enim voluntate proderet, ſequebatur quod ait Cicero, *Nemo unquam ſapiens proditori credendum putavit.* Aut fas mihi ideo, quia non licet ſolvere ſacramentum militare adverſariis vel hoſtibus, ideo dixit, liceat arcana dicere, & cum oſtenderit ſe rem dicere quam non licet ei facilius credetur. SACRATA RESOLVERE IVRA. Vt non incidat in ſacramenti pœnam: nam miles legibus ſacramentorum rogabatur; ut exiens ad bellum juraret, ſe nihil contra Rempublicam facturum. Militiæ tria ſunt genera. Plerunque enim evocati dicuntur: & non ſunt milites, ſed pro milite. Vnde Saluſtius, *Non quis miles nove pro milite.* Item, *Ab his omnes evocatos in Centuriones.* Plerunque tumultuarii, hoc eſt qui ad unum militant bellum. Plerunque ſacramento rogati: quia poſt electionem in rempublicam jurant, ſicut dictum eſt: Et hi ſunt qui habent plenam militiam. Nam & viginti quinque annis tenentur. Hæc tria genera tangit Virgilius: Sacramenti, hoc loco. Tumultuarii, *Simul omne tumultu Conjurat trepido Latium.* Evocationis, *Mittitur & magno Venulus Diomedis ad urbem.*

FAS ODISSE VIROS. Vt ſupra dictum eſt, omnia Diaſyrtice loquitur. Nam & ad Græcos poſſunt, & ad Trojanos referri. Et ODISSE. Hic præſentis temporis, quod non facit odere. ATQVE OMNIA FERRE SVB AVRAS. Hinc videtur ſubtiliter non ſe implicare periurio, ipſe enim lectos hoſtes produxit ex equo, *Et pinea furtim laxas clauſtra Sinon.* Et hoc vult credi contra Græcos dicere, cum pro ipſis dicat. SI QVA TEGVNT. Vel callide occultant, vel propterea quia latent in equo.

SI QVA TEGVNT. Callide occultant. NEC LEGIBVS VLLIS. Ii Græcorum: propter *Noſter erit.* ſi Trojanorum, quia Græcus. Alii ita: nullis naturæ legibus quibus fas non eſt patriam prodere, & volunt hoc eſſe, *Sacrata reſolvere jura.*

TV MODO. Pro tantummodo. PROMISSIS. pro in miſſis.

SERVES TROIA FIDEM. Magnificentius quam ſi diceret *Troiani*; quia quod rex promittit, videtur reſpublica polliceri. VERA FERAM. Pro dicam. MAGNA REPENDAM. Magna præmia reſolvam pro mea impunitate: & videtur duo promittere Trojanis; primo veriloquium, deinde ſalutem ex ſuorum proditione. Alii volunt dubium eſſe, Vobis feram, Græcis rependam.

DONATI.

VOS ÆTERNI. Iurávit, ſed ſubtiliter. Nam Trojanos fallit, & non prodit arcana ſuorum. Adhibuit jusjurandum, quia non videbatur veriſimile, illum ſuorum ſecreta ſine tormentis prodere. Teſtatus eſt igitur, non propter narrationis veritatem, ſed propter licentiam, quaſi proditionis.

FAS MIHI GRAIORVM. Quaſi jam ipſe græcus non eſſet: vel, illi ejus ſocii non fuiſſent. & liceat eos odiſſe, qui cives mei eſſe noluerunt.

TENAOR PATRIÆ. Plus eſt voluntate quam legibus retineri. Alterum eſt ex ſtudio puræ mentis, alterum ex neceſſitate.

TV MODO. Pro tu Troja, conſervatori tuo fidem ſerva.

REPENDAM. Quaſi dicat, tantum recipſat quantum dederit, id eſt, ut ſalutem mereatur, ſalutis autor.

Omnis spes Danaûm, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit, impius ex quo
Tydides, sed enim scelerumque inventor Ulysses,
Fatale aggressi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summa custodibus arcis,

SERVII.

OMNIS SPES DANAVM. More suo à veris incipit. Nam & favet Minerva Græcis: & constabat raptum esse Palladium. TYDIDES SED ENIM. Hysteroproteron est; Sed enim ex quo impius Tydides. Hysterologia, unius sermonis: ut, *Transtra per & remos.*

IMPIVS. Propter numina vulnerata. EX QVO autem, vel die vel facto.

SCELERVMQVE INVENTOR VLYSSES. Propter se & propter Palamedem factione occisum.

FATALE. Τὸ *fatum* est. Nam & quod custodit, & quod interimit pro loco intelligitur. AVELLERE. Ostendit invitum numen esse sublatum.

PALLADIVM. Helenus apud Anisbam captus à Græcis est: & indicavit coactus fata Trojana: in quibus etiam de Palladio. Vnde dicitur à Pyrrho regna meruisse: quanquam præstiterit Pyrrho, ut non ea die qua Græci exteri navigaret, dicens omnes Græcos (quod & contigit) naufragio esse perituros. Alii dicunt Helenum non captum, sed dolore, quod post mortem Paridis, Helena, judicio Priami, non sibi, sed Deiphobo esset adjudicata, in Idam montem fugisse, atque exinde monente Calchante productum de Palladio pro odio prodidisse, tunc Diomedes & Vlyxes, ut alii dicunt, caniculis: ut alii, cloacis ascenderunt arcem: & occisis custodibus sustulere simulacrum: Qui cum reverterentur ad naves; Vlyxes, ut sui tantum operis videretur effector, voluit sequens occidere Diomedem, cujus ille constum cum ad umbram Lunæ notasset, religatum præ se usque ad castra Græcorum egit. Ideo autem hoc negotium his potissimum datur, quia cultores fuerunt Minervæ.

Hoc quum postea Diomedes haberet ut quidam dicunt (quod & Virgilius ex parte tangit: & Varro plenissime dicit) credens sibi non esse aptum, propter sua pericula, quibus nunquam caruturum responsis cognoverat, nisi Trojanis Palladium reddidisset, transeunti per Calabriam Æneæ offerre conatus est. Sed ille velato capite sacrificans cum revertisset, Nautes quidam accepit simulachrum. Vnde Minervæ sacra non Iulia gens habuit, sed Nautiorum. Hinc est in quinto, *Vnum Tritonia Pallas Quem docuit.* Quanquam alii dicant simulachrum hoc à Trojanis fuisse absconditum, intra extructum parietem, postquam agnoverunt Trojam esse perituram: quod postea bello Mithridatico, dicitur Fimbria quidam Romanus inventum indicasse: quod Romam constat advectum. Et quum responsum fuisset illic imperium fore, ubi & Palladium: adhibito Mamurio fabro, multa similia facta sunt.

Veruntamen agnoscitur, hastæ oculorumque mobilitate. Vnde est, *Vix positum castris simulacrum arsere comæ Luminibus flammæ.* vel, *Hastamque trementem.* Sed ab una tantum sacerdote videbatur; ut Lucanus, *Trojanam cui fas soli vidisse Minervam.* Dicunt sane alii unum simulacrum cœlo lapsum, quod nubibus*adfectum & in ponte depositum apud Athenas tantum dicunt fuisse, unde & γεφυρίσις dicta est. Ex qua etiam causa Pontifices nuncupatos volunt: quamvis quidam Pontifices à ponte sublicio, qui primus Tybri impositus est appellatos tradunt, sicut Saliorum carmina loquuntur. Sed hoc Athenienſe Palladium à veteribus Trojanis Ilium translatum. Alii duo volunt, hoc de quo diximus, & illud Athenienſe. Alii cum ab Ilo Ilium conderetur, hoc Trojanum cœlo lapsum dicunt: Alii à Dardano de Samo-Thracia, Trojam translatum: Alii multa fuisse Palladia, sed hoc à Diomede & Vlyxe furto ablatum tradunt.

DONATI.

OMNIS SPES. Respondet ultimæ parti, ut fallendi promptior pateret occasio, & primo unius criminis invidiam, pluribus criminibus accumulat in Vlysse: & ostendit Minervam graviter iratam sacrilegis

INVENTOR SCELERVM. Qui nunquam invenit, quod probari potuisset.

FATALE AGGRESSI SAC. In singulis singula sunt genera sacrilegii. FATALE. In quo staret fatum Græcorum. Dixerat enim *Palladis auxilio.* AVELLERE. Vt cum sacrilegio esset crimen violentiæ.

PALLADIVM. Cum pondere pronunciandum. In ipso enim nomine magnitudo numinis exprimitur. Quod vero de Mamurio dicunt quidam, nusquam de Palladio legitur, sed de Ancili cœlitus delapso, de quo suo loco dicemus. CÆSIS. ad sacrilegium accedit homicidium, cum illi, humanitatis causa, & numinis veneratione, ne levi quidem injuria, contingi debebant. Augetur homicidium exmerito personarum, quia *custodes*: neque essent electi custodes, nisi probatæ vitæ. Vide autem exaggerationem criminis: Aggressi sunt templum sacratum, quod ingredi quemquam sine veneratione nefas esset. Custodes cæsi, & usque ad ipsum simulachrum gradatim ventum. Visum nefariorum oculis, & pollutis humano sanguine manibus tactum: neque solum corpus, sed & vultus & virginales vittas, quas in capite gestabat, incestare sunt ausi.

VARIORVM.

INVENTOR VLYS. Pro *Ulyssem commentum.* H.

PALLADIVM CÆSIS. Palladium Æneas, sive Nautes, à Diomede ad Salentinos portus præteriens accepit. Servatum id fuit Lavinii, inde Albæ, ut Imperii pignus: postremo Romam translatum est, & Vestæ templo asservatum; quo incenso L. Metellus Pontifex Max. vix cum sui periculo eripuit. Palladii meminit Lucanus l. 9. in persona Cæsaris. GERM.

Corri-

Corripuere ſacram effigiem, manibuſque cruentis
Virgineas auſi diva contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm, fracta vires, averſa dea mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum, arſere coruſca
Luminibus flammæ arrectis, ſalſuſque per artus
Sudor iit: terque ipſa ſolo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens, haſtamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:

SERVII.

» SACRAM EFFIGIEM. Quaſi de cæſo ſapſum. » Et tres ſimul res dixit quare numen iraſceretur, » quod Antiſtites cæſi, quod tolleretur, quod cruen» tis manibus.

» EX ILLO. Facto, vel tempore. FLVERE. De» labi, & eſt ἀπὸ μέρους, nam ideo addidit *retro*. Salu» ſtius contra, *Rebus ſupra vota fluentibus.*

AVERSA DEÆ MENS. Propter illud, *Manibuſque cruentis.*

» TRITONIA. aut * q. inter nubilis διὰ τὸ * ἔρως, id eſt timore. aut à Tritone amne Bœotiæ, aut à Tritonide palude Africæ; juxta quam nata dicitur, ſecundum Lucanum, *Et ſe dilecta Tritonida dixit ab unda.* Aut quaſi terribilis διὰ τὸ τρέω, ideſt timere. Sane Tritonia Antonomaſium eſt, id eſt vice nominis ponitur: quia proprium eſt Minervæ. Nam epitheta ſunt, quæ variis poſſunt, vel rebus, vel perſonis apponi. Et hæc caute obſervanda ſunt, ſicut & propria nomina: quæ plerunque ex appellativis ſunt: ut eſt victor, vel fœlix. VIX. Modo mox ſignificat. CASTRIS. pro in caſtris.

SIMVLACRVM. Inter conſecratas res, id eſt æ» des æreas, etiam ſimulachra accipiunt, quod in Bu» colicis ſcriptum eſt. Hic ergo ipſo nomine ſimula» cri, conſecrationem ejus oſtendit; quis enim igno» rat Palladium ſimulachrum Minervæ eſſe. Quam » autem ſacrum fuerit hinc docet, quod ait: *Nec du» biis ea ſigna dedit Tritonia monſtris: Vix poſitum ca» ſtris ſimulacrum*, & reliqua. ut appareat & loco mo» tum, *vim* tamen conſecrationis habuiſſe. ARSERE. Subaudimus Cum; ut ſit, cum arſere. CORVSCÆ. Coruſcum alias fulgens, alias tremulum eſt.

LVMINIBVS FLAMMÆ ARRECTIS. Hypallage eſt, lumina enim arſere flammis. SALSVS » SVDOR. Bene addidit ſalſus, ut ſignificaret laborem futurum, vel certe indicium commoti numinis fuiſſe dicitur: ne forte alter in ſimulacro quilibet humor intelligeretur. Probo ſane diſplicet *Salſus ſudor*, & ſupervacue poſitum videtur. Hoc autem Ennius de Lamis dixit.

EMICVIT. Exiluit. Quaſi quæ conſiſtebat invita, locumque damnaret. PARMAMQVE FERENS, HASTAMQVE TREMENTEM. His enim ſignis Palladium à cæteris diſcernebatur, quod ſupra dictum eſt.

TENTANDA ÆQVORA. Si vel fugere poſſ iram Minervæ poſſint.

DONATI.

EX ILLO FLVERE. Nam ſupra dixerat, *Palladis auxilio ſemper ſtetit.* Cum ergo irata eſſet, cœpit fluere.

AVERSA. Duorum ſceleratorum commiſſo, omnibus irata eſt.

VIX POSITVM. Signa ſunt quibus oſtendit iram. Primum, flammæ in oculis inanimatis. Secundum ſignum, Sudor, qui non poteſt ex ſimulachro fluere, niſi portendat malum. Idem dicas de motu ſimulachri.

PARMAMQVE FERENS HASTAMQVE TREMENTEM. Manifeſtum ſignum ſe hoſtem profiteri deam.

VARIORVM.

CORRIPVERE SACRAM EFFIGIEM. Expolitione rem variat, ornatque orationem: nam modo *Palladium*; modo *ſacram effigiem*; interdum etiam *ſimulacrum* dicit. NASCIMBEN.

MANIBVSQVE CRVENTIS. Alius communis locus indignationis, ad ſceleris atrocitatem amplificandam: quo eorum temeritatem ac impietatem notat.

VIRGINEAS AVSI DIVÆ CONTINGERE VITTAS. Nam & eas diverſas à matronalibus fuiſſe certum eſt. Alludit autem Poëta ad Romanas virginaleſque vittas, quas illico nuptæ maritalibus vittis mutabant, ducto à Græcia more: unde Propert. 4. *Mox ubi jam facibus ceſſit pratexta maritis, Vincla ſuæ accepias altera vitta comæ.* GERMAN.

VITTAS. Bayſium pete lib. de re veſt. cap. 20. Alexandr. lib. 5. cap. 12, Macrobium lib. 3. cap. 4. Turneb. lib. 23. cap. 5. HARTVNG.

EX ILLO FLVERE, AC RETRO. Pœnam ex peccato deſcribit: moverque commiſerationem ex deſperatione Græcorum victoriæ. *Ex illo* autem Græci ἐκ τοῦ, ἐξ. Homer. Iliad. 8. NASCIMB.

SVBLAPSA REFERRI. Linacer lib. 6. conſulatur. H.

SOLO EMICVIT. Ita ut ſimulacrum conſtiterit velut in pedes arrectum, & novo motu excitatum: quod prodigioſum eſſe, augurum docebat diſciplina. GERMAN.

Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis; numenque reducant,
Quod pelago, & curvis secum advexere carinis.
Et nunc quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites; pelagoque remenso,
Improvisi aderunt. ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuere; nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloque educere jussit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit,
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,

SERVII.

ARGIS. Adverbium in loco est. Quod autem ait, *Omina ni repetant*, respexit Romanum morem. Nam si egressi male pugnassent, revertebantur ad » capranda rursus auguria. Item in constituendo ta- » bernaculo, si primum vitio captum esset, secundum » eligebatur, quod si & secundum vitio captum esset, » ad primum reverti mos erat: Tabernacula autem eli- » gebantur ad capranda auspicia. Sed hoc servatum à » ducibus Romanis donec ab his in Italia pugnarum » est, propter vicinitatem, postquam vero ministe- » rium longius prolatum est, ne dux ab exercitu diu- » tius abesset, si Romam ad renovanda auspicia de lon- » ginquo revertisset, constitutum ut unius locus de » captivo agro Romanus fieret in ea provincia in qua » bellabatur, ad quem si renovari opus esset auspicia, » Dux rediret. NVMENQVE REDVCANT. Aut » pro Palladio posuit numen, ut, *media inter numina* » *divum*, aut Numen, Minervam dixit. REDVCANT. » Placent, reconcilient.

QVOD PELAGO. Id est Palladium.

» VENTO PETIERE MYCENAS. Hic osten- » ditur Illos navigasse *. ARMA DEOSQVE PA- » RANT COMITES. Ingenti arte de futuro solliciti » facit, ut videatur periculum denunciando, secre- » ta Argivorum prodere, quatenus præsentem firmet » securitatem, ut eos faciat incautos.

» IMPROVISI ADERVNT. Sicut & factum est. » Et artificiose, neque enim mentitur & tamen deci- » pit. Nam verum metum falso metu abegit, & dum » reversuros timent, non timeant * ne non abierint. DIGERIT OMINA. Interpretatur numinis commotionem; vel futuri ordinem pandit, id est oraculorum; vel ordinat, & disponit.

» HANC PRO PALLADIO MONITI, PRO » NVMINE LÆSO. Respondet ad interrogationem, » *Quo modem hanc immanis equi statuêre.*

» NEFAS QVÆ TRISTE PIARET. Contaminati Palladii scilicet; *Piaret* autem, expiaret. » IMMENSAM CALCHAS ATTOL. Hoc est, Quis » author, quæ machina belli.

» NEV RECIPI PORTIS, AVT DVCI IN- » MOENIA POSSIT. Cum equi magnitudo neces- « saria ad recipiendos milites fuerit, inducendi equi « desperationem facit, ut magis injiciat cupiditatem « inducendi.

ANTIQVA SVB RELIGIONE. Id est loco « Palladii secundum antiquam religionem, id est fa- « vore pristino tutelam colenti populo præstare. Con- « stat enim apud Trojanos, principe loco Minervam « cultam.

NAM SI VESTRA MANVS, Quia occurrebat « exurendum esse equum, si intro ferri, vel prodesse « non poterat.

VIOLASSET. Pro violaverit. DONA MI- « NERVÆ. Quæ Minervæ data sunt. Et minatur oc- « culte, ne quis equum tentare audeat.

DONATI.

ARMA. Quasi dicat hoc contra Trojanos, ut reliqua faciat verisimilia.

VARIORVM.

OMINA NI REPETANT. *Omina* legendum, non *omnia* docet Canterus lib. 1. c. 8. in quo plurimis cum Virgilii, tum aliorum poëtarum productis in medium exemplis, manifeste demonstrat, hanc vocem sæpius perverse, elemento videlicet transposito, in aliam migrasse. Monet item sic legendum Turnob. lib. 6. c. 21. & interpretatur *auspicia*. Legimus enim frequenter duces è Provincia & exercitu, auspiciorum repetendorum caussa, Romam advolasse. PONTAN.

OMINA NI REPETANT ARGIS. Redauspicare, ut redauspicari veteres dicebant. Sed & ut Virgilius, *repetere auspicia* Livius dixit. GERMAN.

NE RECIPI PORTIS. Ne igitur dex beneficio aliquo potiri, aut cultu antiquæ religionis sublevari possent, equum tantæ magnitudine fabricandum jussit Calchas, ne portis civitatis recipi posset. N.

NAM SI VESTRA MANVS, &c. εἰ γὰρ ἤδη ἐμπέσοι ἀνδρῶν εἰς χεῖρα ἕρκεα, ἥσσονες ἂν ἐλῶν πόλιν υἷες ἀχαιῶν. ἀλλ' μὲν ἀγὼν ἄγαλμα λάβῃ, πάσαν ἀθλῶν φάλαγξ). HART.

Tum

Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio, Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis,
Credita res; captique dolis, lachrymisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miseris, multoque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon ductus Neptuno sorte sacerdos,

SERVII.

» QVOD DII PRIVS OMEN IN IPSVM. Adeo » se ostendit favere Trojanis, ut nomen etiam Græcorum exueretur: IPSVM autem Calchantem accipimus. Nam quasi Trojanus detestatur, quæ in illos ominose dicta sunt.

ASCENDISSET. pro ascenderit. Vt, *Scandit fatalis machina muros.*

VLTRO. Statim, mox. ASIAM. Asiaticos: ut, *Latio dare terga sequaci.* Nam & paulo post, *Vrbem Troiam*, pro civibus posuit. PELOPEIA. Argiva Pelope. Vnde & Peloponnesus. NOSTROS NEPOTES. Vtique Græcos posteros, an Dialyrtice, quasi Trojanus loquitur?

» TALIBVS INSIDIIS. Bene insidiis, ut ostendat non se virtute, sed insidiis esse superatos. Nam » ideo subjecit, *Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles, Non anni*, &c. PERIVRI. Quia dixit, *Vos aterni ignes*: & perjurii in verbo non habet. Nam pejero dicimus. Corrupta natura præpositionis, quæ res facit errorem; ut aliqui male dicant pejuros.

CREDITA RES. Fides habita, aut commissa respublica. CAPTIQVE DOLIS. Sicut dictum est, virtuti non cedit. Dolis dicit Trojam esse superatam. non quod Trojanis victos esse turpe non fuerit: sed quod Græcis turpius vicisse per dolos. COACTIS. Id est expressis: ut Terentius, *Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit.*

» QVOS NEQVE TYDIDES, NEC LARIS- » SÆVS ACHILLES. Bene utrique honorem virtutis dat à quibus victus est. LARISSÆVS ACHILLES. A vicinitate. Nam Phthius fuit. Vtraque » tamen Thessaliæ civitas est: Lariſſa autem à Nympha » Lariſſa est appellata ex qua Neptunus creavit Pelago » & Phtion. Achillem autem, Homerum secutus, » Phtiarem non dicit, quem perhibent peregrinantem » apud Phtiam, quod nullius esset humanitate susceptus, tali silentio inhospitalem damnasse civitatem.

HIC. Tunc. MAIVS MISERIS MVLTOQVE. Vt, *Et sole saxa sonabant.* Et, *Casum Cassandræ canebat.* Nam apud veteres à similibus incipere vitiosum non erat. Et notandum, quia, ut supra diximus, agit ne videatur vel Troja cessisse viribus: vel Æneas voluntate fugisse. Hanc autem rem ostendit, ex accidentibus dolos Græcorum esse firmatos, cum dicit etiam deos adversum Trojam feciſe. «

LAOCOON DVCTVS NEPTVNO. Vt Euphorion dicit, post adventum Græcorum sacerdos Neptuni, lapidibus occisus est: quia sacrificiis eorum non vetavit adventum. Post abscedentibus Græcis, quum vellent sacrificare Neptuno; Laocoon Thymbræi Apollinis sacerdos sorte ductus est; ut solet fieri quum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulachrum numinis cum Antiopa sua uxore coëundo. Et ob hoc immissis draconibus, cum suis filiis interemptus est. Historia quidem hoc habet. Sed poëta interpretatur ad Trojanorum excusationem, qui hoc ignorantes decepti sunt. Alii dicunt quod post contemptum semel à Laomedonte Neptunum, » certus ejus Sacerdos apud Trojam non fuit, unde pu- « tatur Neptunus etiam inimicus fuisse Trojanis, & « quod * illi meruerit in Sacerdote monstrare, quod « ipse alibi ostendit, dicens: *Cuperem cum vertere ab imo « Structa meis manibus, perjuræ mœnia Troiæ.* quod « autem ad arcem ierunt serpentes; vel ad templum « Minervæ; aut quod & ipsa inimica Trojanis fuit; aut « signum fuit peritura, civitatis. Sane Bachilides de « Laocoonte & uxore ejus, vel de serpentibus à Cà- « ledonis insulis venientibus atque in homines con- « versis dicit. SORTE DVCTVS. Sic Salustius, *Sorte ductos justi necat.*

DONATI.

CAPTI DOLIS, LACHRIMISQVE. Non poterat objici Trojanis, cur ita credulî fuissent, quia juravit, & quia lacrhymas veras credidimus esse. Ergo non virtute, non numero hominum, non diuturnitate belli, sed insidiis victi sumus.

HIC ALIVD MAIVS. Nam vehementer dolos poterat confirmare hoc monstrum.

SORTE. In qua fuerat arbitrium divinum. Ergo debuit, nisi fuisset futurum exitium publicum, servare sacerdotem divina voluntate ductum: & non arbitrio humano mactantem taurum ingentem, id est, excellentem hostiam.

VARIORVM.

QVOD DII PRIVS, &c. Proverb. *Vates secum auferat*; Et, *In suum ipsius caput.* HART.

Digitized by Google

Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad littora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus arrecta, jubeque
Sanguineæ exuperant undas: pars cætera Pontum
Pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
Fit sonitus spumante salo: jamque arva tenebant,
Ardentesque oculos suffecti sanguine & igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

SERVII.

SOLENNES ARAS. Anniversario sacrificio religiosas. Dicimus autem & sacrificium solenne, & aras solennes: ut, *apricum*, & hominem & locum: ut, *Aprici meminisse senes*, Persius. Contra Horatius, *Cur apricum oderit campum.* quidam dicunt, quod continuo quinquennio, sacrum eidem deo quotannis fuerit restauratum solemne diei, sive publicum fuerit, sive privatum. TAVRVM INGENTEM. Non præter rationem est hoc loco *ingentem*: alibi, *Iam cornu petat.* In victimis enim ista requiruntur. MACTABAT. Scilicet, ut Græcis mala naufragio provenirent. Quid autem sit mactare in quarto libro innuimus: *Mactat lectas de more bidentes.* Sane sciendum rite Neptuno & Apollini tauros immolandos: Nam Iovi non licere; ideo & in 3. libro prodigium dicit secutum.

ECCE AVTEM. Cum ex improviso vult aliquid ostendere, *Ecce* ponit, ut *Ecce autem, telis Panthus.* sicut Cic. *Ecce autem repente ebrio Cleomene esurientibus cæteris.* GEMINI. Duo, & similes. Gemini autem proprie sunt duo fratres simul nati. A TENEDO. Ideo quod significarent naves inde venturas. TRANQVILLA PER ALTA, Absolute dixit.

HORRESCO REFERENS. Etiam referens, quod tum vidissem. IMMENSIS ORBIBVS. Pro immensorum orbium. ANGVES. Angues, aquarum sunt: Serpentes terrarum: Dracones templorum, ut in hoc indicat loco. *Angues tranquilla per alta.* Paulo post in terra. *Serpens amplexus.* Item, *Delubra ad summa dracones.* Sed hæc significatio plerunque confunditur. Horum sane draconum nomina Sophocles in Laocoonte dicit.

PELAGO. Per pelagus.

IVBÆ. Aut cristæ, aut barbæ. Iubæ autem proprie equorum sunt. Plautus in Amphitruone, *Angues jubati.* SANGVINEÆ. sanguinei coloris.

PONE. Post, semper in loco, nunquam in tempore. LEGIT. Transit: ut, *Littoraque Epiri legimus.* SINVAT. Curvat, flectit in sinus. Vt à fluctu fluctuat, sic in Georg. *sinuatque alterna volumina crurum.*

FIT SONITVS. Vt ostenderet serpentum magnitudinem, quorum in lapsu fluctus movebantur, quia ait, *tranquilla per alta.* SALO. Dicimus & Salum, unde est Salo: & sal salis; ut, *Et sale tabentes artus in littore ponunt.* IAMQVE ARVA TENEBANT. Hic *arva* pro littore posuit: Nam *arva* sunt quæ Græcis *ἄρουρα* *sunt dicunt, & bene, celeritas demonstrata est.

SVFFECTI. Pro infecti; ut connixa, pro enixa, vel certe inferiorem oculorum partem habentes infectam, & est figura, *oculos suffectis*: Id est suffecti oculi, & suffusos oculos habentes.

SIBILA. Id est sibilantia. Nam participium est. Cum enim nomen est, sibilus dicimus. ut, *Nam neque me tantum venientis sibilus austri.* VIBRANTIBVS. Mobilibus. Quia nullum animal tanta celeritate linguam movet; adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit. Hos dracones Limachus, Curiffin & Peribœam dicit: filios vero Laocoontis, Ethronem & Melanthum Thessandrus dic

DONATI.

ECCE AVTEM. Per hoc significabatur hostes venturos à Tenedo. *Ecce*, semper ponitur, ubi res horrenda & repentina significatur. Festinatio autem, & oculi ardentes, & linguæ mobilitas demonstrabant alicui illos letalem interitum.

VARIORVM.

SOLENNES TAVRVM. Gellius lib. 13 cap. 25. Macrob. lib. 5. cap. 10. Homer. Odyss. ζ. Iliados λ. HARTVNG.

TAVRVM INGENTEM. In victimis enim ista requiruntur, ut certis Numinibus certæ ætatis animalia mactentur. Macrob. l. 3. Satsn. c. 6. TAVBM.

MACTABAT AD ARAS. *Aras* illas *solennes*, in littore fuisse suspicor. Nam & neptuno apud Homerum in littore sacra facit Nestor, & deo marino littoralia sacra videntur convenire, & prodigiosæ anguium narrationi, hoc quoque consentaneum erit. TVRNEB. 22. cap. 22.

IVBÆQVE SANGVINEÆ EXVPERANT. Iubæ, sunt cristæ in capitibus anguium micantes: unde Valer. Flaccus lib. 8. *Iamque altæ cecidere jubæ.* Et auctor ad Herenn. *Iste quotidie per forum medium, tanquam jubatus draco serpit.* & apud Plautum Non. in Angues, *Iubatos angues* eodem sensu accipit. GERMAN.

SANGVINEÆ EXVPERANT. Hom. Iliad. 2. εἰσ' ὑφὰν μέγα σῆμα, ὑπὲρ πολυφόρβην ἀρούρην. Et Ovid. lib. 12. HARTVNG.

Diffu-

Digitized by Google

Diffugimus visu exangues: illi agmine certo
Laocoonta petunt; & primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite, & cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atroque veneno;
Clamores simul horrendos ad sydera tollit:
Quales mugitus, fugit cum saucius aram
Taurus, & incertam excussit cervice securim.

SERVII.

EXANGVES. Timentes; nam ideo timentes palescunt, quia ante exsangues fiunt. AGMINE CERTO. Itinere, impetu: ut, *Lenis fluit agmine Tybris*; vel tractu corporis, ut, *extremaque agmine cauda.*

» LAOCOONTA. Exsi à filiis ejus incipiunt, Laocoonta petunt.

» IMPLICAT. Hoc ad molliciem infantum corporis dixit. DEPASCITVR. Vt diximus supra, & pasco & pascor unius significationis sunt: ut, *Atque artus depascitur arida febris.*

SPIRIS. Nodis. Vnde & bases columnarum, spirulæ dicuntur. Nam proprie spiræ sunt volubilitas funium. Inde & posteriora serpentium, *spira* dicuntur; quæ sic involvuntur in girum, ut funes.

SQVAMEA. Pro squamosa: ut frondea pro frondosa, & est figuratum: *Squamea terga collo circumdati.*

SIMVL. Modo adverbium temporis est, significat enim eo tempore; Et est ordo, simul manibus » tendit divellere nodos. *Simul clamores horrendos ad* » *sydera tollit, Perfusus* [illegible] *vittas, atroque veneno.* » Et vide genus mortis [illegible]m ad supplicium procu» ratum. TENDIT. Contendit.

PERFVSVS VITTAS. Perfusas vittas habens, & est interpositus versus. Nam potest tolli salvo sensu. SANIE, pro sanguine, nam sanies corruptus sanguis. ATROQVE VENENO. Vt pallida mors: vel tristis senectus.

QVALES MVGITVS TOLLIT. Facta autem comparatio est propter sacerdotis personam.

INCERTAM. Dubie inlisam: quæ non haberet mortis effectum, inde & excussit.

DONATI.

AGMINE. Agmen dicitur actus serpentum. Cursus enim & iter, pedum est, quibus carent serpentes.

LAOCOONTA. Exprimitur deorum impietas. Sacerdos enim in ipso sacrificio petitur, sed primo in ejus conspectu filii crudelissime interficiuntur, parvuli & insontes. Cætera serpentum descriptio crudelitatem designat.

QVALES MVGITVS. Allusit ad taurum, quia sacrificabatur taurus.

TOLLIT. Bis accipe: tollit Laocoon, tollit taurus.

VARIORVM.

ILLI AGMINE CERTO. Vim, impetumque anguium in Laocoonta, ejusq; filios [illegible] describit: unde varius commiserationis affectus ex circumstantiis moveri videtur; primum à sanguinis conjunctione: deinde à numero, ætate, à modo. NASCIMBEN.

BIS MEDIVM AMPLEXI, BIS, &c. Repetitio hæc vim augendæ commiserationis habere videtur: estque locus ex Arato sumptus;

Hic pressu duplici palmarum continet anguem:
Atque suo ipse manet religatus corpore toto.
Namq; virum medium serpens sub pectore cingit:
Atque oculos urget pedibus, pectusque nepai.

Homer. Iliad. 12. [illegible] &c. HART. NASC.

QVALES MVGITVS. Macrob. lib. 5. cap. 13. Homerus Iliad. 9. & Macrob. lib. 3. c. 4. [illegible]. H.

FVGIT CVM SAVCIVS ARAM, &c. Observavit Turnebus piacularia auspicia à veteribus appellata, quæ sacrificantibus tristia portendebant: ut, si hostia ab ara profugisset, aut mugitum percussa dedisset, aut in aliam corporis partem, quam oporteret, decidisset. GERMAN.

TAVRVS, ET INCERTAM EXCVSSIT, &c. Ex antiquitatis monumentis Taurobolium & Criobolium accipit Turnebus sacrificia taurorum & arietum, quod cum immolantur, dejiciantur clava vel securi, deinde prostrata suppositis cultris jugulata à victimariis fuisse. Florus lib. 3. Nec gladio, sed ut victimas, securi percutiunt. Vide Brissom. Formul. lib. 1. Hanc autem comparationem cum Homerica contendit Macrob. lib. 3. cap. 14. sed accuratius Scaliger. lib. 3. cap. 3. Poet. GERMAN.

At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſævaque petunt Tritonidis arcem:
Sub pedibuſque deæ, clypeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor; & ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt; ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, & tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulachrum, orandaque divæ
Numina conclamant.

SERVII.

LAPSV. Labi proprie ſerpentum eſt. DELVBRA. Delubrum dicitur, quod uno tecto plura complectitur numina, quia uno tecto diluitur: ut Capitolium in quo eſt Minerva, Iupiter, Iuno. Alii ut Cincius, delubrum eſſe locum ante templum, ubi aqua currit, à diluendo. Eſt autem ſynecdoche, id eſt à parte totum. Varro autem Rerum divinarum lib. 7. Delubrum eſſe dicit, aut ubi plura numina ſub uno tecto ſunt, ut Capitolium, aut ubi præter ædem area ſit adſumpta deum cauſa, ut in circo Flaminio Iovi Statori, aut in quo loco dei dicatum ſit ſimulachrum, ut in quo figunt candelam candelabrum appellant, ſic in quo deum ponant, delubrum dicunt. Ergo hic cum dicit, *delubra ad ſumma dracones*, ut eſſet manifeſtatum, ſubtexuit, *dei ſimulachrum*, adjecit enim, *Sævaque petunt Tritonidis arcem*, nec prætermiſit quin dei nomen adderet dicens, *Sub pedibuſq; deæ Clypeiq; ſub orbe teguntur*; ne ſine ratione debiti nomen intuliſſe videretur. Maſſurius Sabinus, delubrum effigies à delibratione corticis, nam antiqui felicium arborum ramos, cortice detracto, in effigies deorum formabant, unde Græci ξόανα dicunt. Alii delubrum dicunt templum, ab eo quod nulli junctum ædificio pluvia diluatur.

SÆVÆQVE. Fortis aut nobilis, aut ad tempus epitheton additum, aut *ſæva* circa Trojanos.

SVB PEDIBVSQVE DEÆ. Scilicet majoris ſimulachri: quod à cunctis videtur. Nam quod colitur, & breve eſt & latet: ſicut palladium fuerat. Non ergo contrarium eſt, quod poſt raptum Palladium intulit dex. Sane hoc loco, *Sub*, particulam, ſecundo repetendo, utrique caſui junxit. Accuſativo cum proprie ſignificavit, ut ſit, *prope pedes deæ, & ſub orbe clypei teguntur*, ablativo, id eſt infra orbem: ut, *Sæpe ſub immotis præſepibus*.

NOVVS. Aut magnus, ut, *Pollio & ipſe facit nova carmina*; aut repentinus, aut novi generis, id eſt qualis nunquam antea. CVNCTIS. Quia ante interemptum Laocoonta dixit timuiſſe niſi eos qui viderant angues, poſt ejus interitum cunctos dixit, qui Sacerdotem extinctum cognoviſſent.

INSINVAT autem, inſinuatur. Clodius ſcriba commentariorum, *Inſinuem intro eam penitus*. SCELVS. Supplicium: ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. EXPENDISSE, tractum eſt à pecunia. Nam apud majores, pecuniarias pœnas conſtat fuiſſe, cum adhuc rudi ære pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam de jure uſurpatum eſt. An quia utriuſque rei debitor reus dicitur, quis ante hunc *expendiſſe* pro luiſſe?

SACRVM ROBVR. Non ut ſupra lignum: Et notandum quot nominibus hunc equum appellet, lignum, machinam, monſtrum, dolum, pinea clauſtra, donum, molem, equum, ſacrum robur.

TERGO. Quare *tergo*, cum dixerit in latus & in alvum? Ergo *tergo* quaſi per ſignificationem equi accipiamus. quidam *tergo* quaſi à tergo ſuo accipiunt. tum quia Laocoon manu reducta à tergo ſuo, jecerit telum: ut eſt, *Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure*. SCELERATAM. Pro ipſe ſceleratus: ut, *Telumque imbelle*, & eſt Hypallage.

SEDES. Per hoc oſtendit domum Minervæ. ORANDA. Placanda. CONCLAMANT. Vna ſcilicet voce, & bene de peritura civitate, *conclamant*, dixit, quia ſemper res perditæ *conclamatæ* dicuntur.

DONATI.

ATGEMINI. Non inertia ſua decepti ſunt à Sinone, ſed iniquo deorum ſtudio, præſertim Minervæ. Petitus eſt Laocoon, qui equum vulneraverat; & dracones ad ſimulacrum deæ refugerant.

TVM VERO. Tum magis. Nam ſupra dixerat, *horreſco referens*.

ET SCELVS. Nam ex hac conjectura argumentum ducebant.

DVCENDVM AD SEDES. Eadem omnium, ex æde Laocoontis, fuit ſententia, & concordi voce clamabant.

VARIORVM.

DELVBRA AD SVMMA DRACONES. Sunt qui tradunt, non Laocoonta, ſed filium ejus ſolum, à ſerpentibus afflato veneno interemptum: neque vero littore, ſed in Apollinis Thymbræi templo; atque id præſentiſſimum capiendæ urbis omen fuiſſe. Sed neque à Tenedo quidem, verum proximis Calidonis inſulis delapſos annaviſſe. HVRTENSIVS.

NOVVS INSINVAT PAVOR. *Novus pavor*, eſt magnus, vel inſolitus. *Inſinuare* à ſinu verbum, eſt velut in ſinum immittere. PONTANVS.

SCELERATAM INTORSERIT HASTAM. Quæ excidii urbis cauſſa fuit, ideo *ſceleratam* vocat: ut porta ſcelerata Romæ, unde Fabii infelici omine exierunt. Et eſt alluſio ni fallor, ad haſtam ſceleratam quæ ante urbium expugnationem ab imperatoribus olim in conſpectu hoſtium poni ſolebat, quæ illarum excidium ſignificabat. NASCIMBÆN.

Divi-

Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt. scandit fatalis machina muros,
Fœta armis: circum pueri, innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.
O patria, ô divûm domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum. quater ipso in limine portæ
Subsistit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore,

SERVII.

MVROS. Superpositos Scææ portæ. Nam sequitur, *Quater ipse in limine portæ*. MOENIA PANDIMVS VRBIS. Non est iteratio. Nam dicit, patefacta porta vel diruta, interiora civitatis esse nudata, ergo mœnia cætera urbis tecta, ut ædes, vel ædes accipiendum. ACCINGVNT OMNES. Pro accinguntur, vel accingunt pro præparant se ad opus. Terentius Phormione, *Accingere.*

INTENDVNT. Inligant: ut, *Intenditque locum sertis.* SCANDIT. Transcendit propria magnitudine, vel propter aggerem quem ruina fecerat mari. FATALIS. Mortifera. MVROS. Ruinas murorum dirutorum.

FOETA. Nunc plena, ut in Bucolicis, *Tentabunt pabula fœtas.* alias enixa jam; ut, *Fecerat & viridi fœtam.* PVERI CIRCVM INNVPTÆQVE. More Romano, patrimi & matrimi.

SACRA CANVNT. Hymnos dicunt. GAVDENT. Quidam hic *gaudent*, pro optant intelligunt, ut, *Veniat quo te quoque gaudet.*

MINANS. Vel eminens; ut, *Minæque murorum ingentes*; Vel minitans.

O PATRIA. Versus Ennianus. Sane exclamatio eo pertinet, quod tanta fuerit vis consecrationis in porta Trojana, ut etiam post prophanationem, ab ingressu hostes veraret. Nam novimus integro sepulchro Laomedontis, quod super portam Scæam fuerat, tuta fuisse fata Trojana. DIVVM DOMVS. Vel quod ejus muros Apollo & Neptunus fabricaverunt, ubi etiam Minerva per Palladium culta est: vel propter Ganymedem, Dardanum, Tythonum.

INCLYTA BELLO. Quia superavit Mysiam totam.

QVATER. Sæpius. IN LIMINE PORTÆ. Hic portam pro ipso aditu posuit; nam quod ait *limine*, manifestum est portæ, nam pars superior diruta est, necessario remanente limine, quod in ima parte, id est in solo, positum erat.

ATQVE VTERO SONITVM QVATER ARMA DEDERE. Ostendere vult, non in totum à diis desertos esse Trojanos, quippe quos sono equi dicit esse commonitos, ne Dido ab his animum averteret, quos videbat à suis numinibus derelictos: sed hoc dicit, monuerunt nos dii, sed nos non intelleximus. Et bene addidit, *sonitum arma dedere*, ne ei objiceretur non potuisse fieri, ut plena armis machina sonum non redderet.

INSTAMVS TAMEN. Subaudiendum, quanquam sonitum dederint, tamen instamus. IMMEMORES. Improvidi: vel non memores oraculorum. Vel immemores, dementes; quoniam memoria in mente consistit. Sane si peritiam Virgilii diligenter intendas: secundum disciplinam carminis Romani, quo, ex urbibus hostium deos ante evocare solebant, hoc dixit: erant enim inter cætera carminis verba hæc: *Eique populo civitatique metum, formidinem, oblivionem injiciatis.* Unde bene intulit, *immemores, cæcique furore*, tanquam qui deos * prodiderant.

DONATI.

DIVIDIMVS MVROS. Plena describitur Trojanorum dementia. Nam quo tempore bellum nec positum fuerat, nec sopitum, muros dividebant.

OMNES. Ne quis à nefario opere abesset. FERIBVSQVE ROTARVM. Quærebatur celeritas, ut quamprimum immitteretur interitus.

VARIORVM.

DIVIDIMVS MVROS, ET MOENIA PANDIMVS. Non credo ex abundanti *muros & mœnia* eodem spiritu à Marone contexta: nam etsi hæ duæ voces confundantur interdum, tamen *muros* proprie pro ambitu lapideo accipio, urbem cogente: *mœnia* autem à muniendo & mœniendo dicta, non tantum urbis esse, sed etiam munitionum, castrorum, & aliorum ædificiorum. Nec ad copiam *dividere* & *pandere* conjunxit Maro; cum *pandere* non simpliciter aperire, ut *dividere* significare videatur; sed amplius aliquid, & forte etiam ædificiorum moles complanare, & majore hiatu patefacere: ut supra: *Panduntur portæ.* GERMAN.

FERIBVSQVE ROTARVM. κύκλοι δίκτυμνοι ποδῶν ὑπέβησαν ἑκάστῳ ἁρμάτῳ πολίται. H.

ET STVPEA VINCVLA COLLO. ἀλλ' ἄγε δὴ στυφέλοιο ἀμφιβάλωμεν ἱμάντας ἵππου σὺν πολέμῳ μεγάλῳ. HART.

SACRA CANVNT, FVNEMQVE. Πολλοὶ δ' ἐλίσσοντο σὺν ἠχῇ καὶ κόμπῳ ὁμάρτῃ. HART.

A Tenedo, tacita per amica silentia Lunæ,
Littora nota petens: flammas cum regia puppis
Extulerat, fatisque deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cavo se robore promunt
Tisandrus, Sthenelusque duces, & dirus Ulysses,
Demissum lapsi per funem: Athamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epëus.

SERVII.

TACITÆ LVNÆ. Aut more poëtico noctem significat, cujus tempore tacetur, quoniam nocte silentium est, ut, *Cum tacet omnis ager*: aut physica ratione dixit: Nam circuli septem sunt, Saturni, Iovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunæ. Et primus, hoc est Saturni, vehementer sonat: reliqui secundum ordinem minus, sicut auditus in cithara. Ergo tacita luna est, cujus circulus terræ vicinus immobili, minus sonat aliorum comparatione. Aut certe *tacitæ*, serenæ: ut, *Sydera cuncta notat tacito labentia cælo*; vel ipsi taciti; ut, *Tacitumque obsedit limen amatæ*. AMICA. Sibi grata. Et sciendum septima luna captam esse Trojam, cujus simulacrum apud Argos est, quod relata victoria constitutum est, ab imagine ejus, quæ tunc erat, dividuo orbis modo. Hinc est quod dicit: *Oblati per lunam*. & alibi, *Per cæcam noctem*.

LITTORA NOTA: Id est, quæ paulo ante reliquerant. FLAMMAS CVM REGIA PVPPIS. More militiæ: ut, *Dat clarum è puppi signum*. Et hic intelligendum est, Helenam Agamemnoni vel Græcis signum dedisse veniendi, sublata face: Agamemnonem contra signum Sinoni dedisse aperiendi equi, ut in sexto. *Flammam media ipsa tenebat, & summa Danaos ex arce vocabat*. Est autem tropus: per puppem, navem: per navem, eos qui in navi sunt, significat.

FATIS INIQVIS. Voluntate numinum. nam illis propitia, sed in nos iniqua: ut Lucanus, *Non ille favore Numinis ingentes superûm protectus abiit*.

REDDIT. Quasi debitos, vel creditos: ut, *Reddidimus his primum terris*. Sic Horatius, *Navis quæ tibi creditum debes Virgilium, finibus Atticis reddas incolumem precor*. CAVO ROBORE. Equi, Epexegesis.

THESSANDRVS. Polynicis & Argiæ filius. STHENELVS. Capanei & Evadnes. VLYSSES. Laërtæ & Anticliæ filius.

ATHAMAS. Demophoontis filius, Perrechiæ nepos. THOAS. Andremonis filius.

NEOPTOLEMVS. Quia ad bellum ductus est puer; Pyrrhus vero à capillorum qualitate vocitatus est; Achillis & Deidamiæ filius, Pelei & Thetidis nepos ex parte: ex matre vero Lycomedis regis Scyriæ insulæ. PRIMVSQVE MACHAON. Hic Machaon filius Æsculapii fuit, cujus frater Podalirius *Primus* autem, princeps, id est inter primos, aut ante primus: Aut numeri sui nam per ternos distinxit. MENELAVS. Atrei filius frater Agamemnonis, propter quem bella gerebantur. EPEVS. Panopei filius.

DONATI.

TACITÆ PER AMICA. Nullum est scriptoris vitium, quod nunc dicat *silentia lunæ*, & supra meminerit tenebrarum. Nam elegerunt eam noctem, quæ partim tenebrosa, occultaret insidias: partim adveniente luna, illustris esset, ut sine errore venirent. Ergo & noticia littoris, & luna suffragabatur.

FLAMMAS. Quo signo adventum Græcorum cognoscens Sinon rem perageret.

REDDIT. Usus est bono verbo, nam quos occultandos tenebris acceperat, reddit aëri.

VLYSSES. Et ipse dux intelligitur.

VARIORVM.

AMICA SILENTIA LVNÆ. Politianus capite 10. Miscellan. & Theocrit. in Pharmaceut. ἄνυχα δαίμων, tacita dea, id est Luna. HART.

PER AMICA SILENTIA LVNÆ. Luna silet, cum est in coitu, interprete Plinio. Inter omnes vero convenit, utilissime in coitu ejus sterni: quem diem alii interlunium, alii silentis lunæ appellant. Sequor tamen hic potius Turnebi sententiam, qui hic *Lunæ silentia*, ad noctis taciturnitatem refert, non ad interlunium: cum de lucente Luna Poëta intellexerit. Politianus Miscell. 100. Lunam silentem accipit pro minime tum lucente: non quod per Lunæ coitum tota nox illunis fuisset; sed Lunam quidem non luxisse, quum illi à Tenedo sub vesperam navigarent; sed cepisse lucere, cum jam urbem occupassent. Verum Ios. Scalig. de Emendat. Temp. clarissimis argumentis probat, Ilion captum esse in plenilunio, sine veris, paulo ante solstitium, anno mundi 2767. ubi & hariolationes Politiani super hunc locum rejicit. GERMAN. TAVRM.

CAVO SE ROBORE PROMVNT. Hom. Od. θ. κοῖλον ἄδην. HART.

LAPSI PER FVNEM. Emphasis. Quintil. lib. 8. cap. 3. HART.

EPÆVS. Homer. Odyss. θ. Theocritus in Securi, & Pausanias in Corinthiacis. Tryphiodor. de isto fabro. HART.

Invadunt urbem somno vinoque sepultam.
Cæduntur vigiles: portisque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus:
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo

SERVII.

„ VRBEM, Id est cives. SOMNO VINOQVE. „ Ostendere vult nihil magnum à Græcis factum quod „ obtinuerint civitatem. SOMNO autem, quia nox „ erat, VINO quia festus dies.

CÆDVNTVR VIGILES. Non actus nomen „ est; sed officii. modo enim vigiles intelligendum, „ non qui vigilarent, sed qui solebant exercere vigi- „ lias, aut certe vigiles quos fefellit Sinon equum „ servantes, & bene ostendit timiditatem Græcorum, „ qui paucitate timentes eos primos occiderunt; „ quod exteros poterant excitare: aut vigiles porta- „ rum; nam paulo post, *Vix primi prælia tentant, Portarum vigiles.* PATENTIBVS, pro patefactis.

CONSCIA. Conjurata. Bene autem in insidiis conscientiam nominavit.

TEMPVS ERAT QVO PRIMA QVIES. Hoc loco noctis describit initium. Alibi totam noctem: ut, *Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem Corpora per terras.* Descriptiones sane pro rerum qualitate, vel protenduntur, vel corripiuntur. Illo enim loco protensio ad invidiam pertinet Didonis, aut vigiliarum. Sunt autem solidæ noctis partes secundum Varronem hæ, vesperæ, concubium, intempesta nox, gallicinium, lucifer. Diei: mane, ortus, meridies, occasus. De crepusculo vero, quod est dubia lux (nam creperum, dubium est) quæritur. Et licet utrique tempori possit jungi, usus tamen, ut matutino jungamus, obtinuit: licet Lucanus dixerit, „ *Longa repercusso nituere crepuscula Phœbo.* ÆGRIS. „ Quantum ad divina, tardis.

„ DONO DIVVM. Quidam donum voluntate dicunt venire, munus ex officio. Donaria vero loca in „ templis, in quibus dona ponuntur. SERPIT. Latenter membris infunditur.

IN SOMNIS. Aut per somnos: aut si in somnis legeris, erit synæresis. ECCE. Hac particula utimur, quotiens aliquid repentinum volumus indicare: ergo *Ecce*, subito est: ut, *Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.*

VISVS ADESSE. Bene visus: quia somnia videntur tantum, non sunt naturaliter vera. Quod autem paulo post dicit, *Effer penetralibus ignem*: confirmantis est. Nam illud verum fuisse contendit.

RAPTATVS. Frequentativo utitur, ut supra, Id est tractus. BIGIS. Secundum artem dixit: quæ exigit, ut quæ de pluribus constant, plurali tantum dicantur: ut bigas, quadrigas, mappas. Sed hæc plerunque corrumpit authoritas; ut Horatius, *Ne sordida mappa.* Item Statius, *Rorifera gelidum tentaverat æra biga.*

TRAIECTVS LORA. Trajecta lora habens: ut, *Nuda genu.*

HEI MIHI. Ennii versus. Et totum jungendum, ne doloris distinctione frigescat.

DONATI.

INVADVNT. Ordo est, *Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnes Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt*, deinde *invadunt urbem, somno vinoque sepultam.* Ne sit vitium, ut primum invadant urbem, & postea recipiant socios per portam. Primo enim patefactus est equus, deinde vigiles occisi, & postremo per urbem sparsi sunt: & potuerunt cives latêre, qui duplici malo essent affecti, vino & profundo somno.

PRIMA QVIES. Excusatur Æneas, si somnum ea hora capiebat, qua omnia animantia reficit somnus: cujus initia tantum ponderis habent, & tanta vi mentes opprimunt, ut omni cura submota, altius soporentur. Et cum munus deorum sit somnus, ad refectionem nobis datum, crimen non est, si concesso tempore dormiatur.

VISVS ADESSE. Ostendit poëta non veras, sed verisimiles imagines videri, cum dormientibus offeruntur. Ex mœrore autem & squalore imaginis, etiam si nihil verbis nunciasset, conjectura colligeretur funesta portendere.

VARIORVM.

CÆDVNTVR VIGILES. Qui scilicet equum servabant; non urbis: nam paulo post:

—— —— *vix primi prælia tentant*
Portarum vigiles. TAVRM.

PRIMA QVIES. Quintilianus lib. 8. cap. 6. HARTVNG.

PEDES TRAIECTVS. Homer. Iliad. χ. ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδὲν τέτρηνε τένοντε ἐς σφυρὸν ἐκ πτέρνης διὰ δ' ἱμάντε ἐρύσσε. HART.

HEI MIHI QVALIS ERAT. Macrob. lib. 5. cap. 5. Iliad. κ. ὦ πόποι, ἦ μάλα δὴ μελαναίτιος ἀμφιφάασθαι ἶλος, ἢ ἴσγι, &c. HART.

275 He-

Digitized by Google

Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios. ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces:
O lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi aspicimus? quæ causſa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,

SERVII.

EXVVIAS INDVTVS ACHILLIS. Hoc est arma, quæ occiso Patroclo ademit, quæ Vulcanus Peleo fecerat. Celavit autem mortem Patrocli ad laudis augmentum. *Indutus* autem accusativo jungitur, ut hoc loco; sed magis septimo casu, quo nunc utimur, ut in decimo, *Prædonis corpore raptis Indutus spoliis.* Exuvias autem tantum plurali dicimus numero.

PHRYGIOS IGNES. Flammas Trojanas, quibus Protesilai navis incensa est. Constat enim naves Græcorum, flammis oppugnatas ab Hectore. PVPPIBVS. Pro in puppes.

SQVALLENTEM. Modo sordidam, alibi lucentem: ut x. Æneid. *per tunicam squallentem auro.* BARBAM. Singulari numero hominum, plurali vero quadrupedum dicimus. Vnde dubitatur de quibus dixerit, *Stiriaque impexis induruit horrida barbis.* ET CONCRETOS SANGVINE CRINES. Non sine ratione etiam hoc de crinibus dolet Æneas, quia illis maxime Hector commendabatur, adeo ut etiam tonsura ab eo nomen acceperit, sicut Græci poëtæ docent.

VVLNERA ILLA GERENS, &c. Aut *gerens*, velut iniqua proferens, & ostentans quæ à Græcis pugnans pro patria susceperat, aut quia ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum, omnes tela jecerunt more majorum. Vnde est, *bis sexta thoraca petitum, Perfossumque locis.* Propter duodecim populos Tusciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Vnde est, *Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.*

VLTRO. Quia ratio exigebat, ut loqueretur ille qui venerat. COMPELLARE. Adloqui.

O LVX DARDANIÆ. Quasi dies noster, per quem ceni eramus de luce, id est de vita, tanquam occiso Hectore omnes se extinctos credant. SPES O FIDISSIMA. Bene per contrarium. Spes enim semper incerta; in Hectore fidissima.

EXPECTATE. Antiptosis est: pro expectatus.
VTTE. Ordo est *Vt fessi aspicimus*, id est,* qua fessi-

INDIONA. Aut te indigna, aut crudelia. SERENOS. Hilares, antiqui & è contrario tristes, nubilos dicebant.

FOEDAVIT. Cruentavit, ut, *Sanguine fœdantem.* Et bene permansit in translatione, quia supra dixerat, *O lux.* Ideo & serenos, ideo & fœdavit. Nam Salust. de nubibus, *Fœdavere lumen.*

ILLE NIHIL. Scilicet ad interrogata. Pleraque enim verba ex negotiis accipiunt significationem. VANA. Falsa.

GEMITVS. Nec enim parvus dolor est, viro forti fortem virum fugam suadere. Et notandum omnes suasoriæ partes hoc loco contineri.

DONATI.

VIDEBAR. Et hic ostendit imagines non esse veras.

OLVX. Errorem describit dormientis, ut quod optime norat, quasi nescius, interrogaret.

VARIORVM.

EXVVIAS INDVTVS. Homerus Iliad. ε. εἵν' ἄμυδις κλυτὰ τεύχεα πηλείδαο. HART.

IACVLATVS PVPPIBVS. Homerus Iliad. π. μὴ δὴ πυρὸς αἰθομένοιο νῆας ἐπιπρήσωσι. HART.

O LVX DARDANIÆ, SPES O. Benevolentiam colligit ex commendatione virtutis Hectoris: quem *lucem & spem*, hoc est splendorem & salutem Trojanorum appellat: tantam enim ex effectu virtutis existimationem sibi comparaverat Hector, ut in eo uno omnis spes civitatis niteretur. NASCIMB.

FOEDAVIT VVLTVS. Ita paulo post: *sanguine fœdantem.* Et bene mansit in metaphora: quia prius dixerat, *O lux*; ideo & *serenos vultus*: ideo & *fœdavit*: nam de nubibus Salust. *Fœdavere lumen.* TAVBMAN.

ILLE NIHIL: NEC ME, &c. Defectio orationis. Rei præcipiti attemperavit orationis figuram. Caussa additur quare nihil responderit Hector, quia interrogatio vana erat & otiosa prorsus tum, cum patria periret. HORTENSIVS.

Heu fuge nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat patriæ, Priamoque datum. si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troja penates:
Hos cape fatorum comites; his mœnia quære,
Magna pererrato statues quæ denique Ponto.

SERVII.

FVGE NATE DEA. Propositio est. ERIPE FLAMMIS. Vtile. HIS autem ἀνάλυσις. An ne „ cessarium, *Hostis habet muros*: An honestum, *Sacra „ suosque tibi commendat Troia penates.*

„ A CVLMINE. Vel à dignitate sua, vel vere *culmine*, id est à tectis suis, & ideo culmina dicta sunt „ tecta, quia veteres de culmo ædificia contegebant.

„ SAT PATRIÆ, PRIAMOQVE DATVM. „ Ecce & hoc honestum, nam contra fata venire constat neminem posse. Ergo, *Sat patriæ Priamoque datum*, vel regnasse; vel sat pro patria est Priamo militasse. ETIAM. Multi distinguunt, ut sit adhuc: „ ut, *Etiam currus, etiam arma tenentem.* Intelligunt „ enim eum ostendere voluisse, Trojam voluntate divina, certo tempore esse defensam, & nunc si salutem tenere per fata potuisset, ipsius quoque dextera „ potuisse defendi. Sed melius est, *etiam hac*: ut & particeps gloriæ sit Æneas, & Hector arrogantiam „ vitet. Quidam *etiam*, pro denique vel postremo accipiunt. TIBI. Merito tibi, quod religiosus es „ & pius. COMMENDAT TROIA PENATES. „ Ecce iterum à necessario, nam sacrilegium est non „ liberare commendatos penates. Et non *Ego* sed *Troja*, ut videatur patriæ præstare quod fugiat.

SACRA SVOSQVE TIBI COMMENDAT TROIA PENATES. Necessarium. Nam sacrilegium est, non liberare commendatos penates.

FATORVM COMITES. Caterum à possibili, quia occurrebat, *Hostis habet muros*. dat ei comites „ deos, & scite ait *fatorum*, ne Æneas diceret, quo „ mihi eos comites? HIS MOENIA QVÆRE. Hoc „ est, *dum conderet urbem inferretque deos*. multi *quære*, „ distinguunt, & sic subjungunt, *Magna pererrato „ statues quæ denique Ponto.* Non enim magna mœnia „ inventurum promittit, sed magna facturum. Nam & „ dii penates in 3. ita monent, *Tu mœnia magnis magna para.*

PERERRATO. Vna pars orationis. Hoc autem verbo ostendit erroris longinquitatem.

DONATI.

HEV FVGE. Viro forti fugam suadet, quam non suaderet, si superesset aliquid, cui posset subveniri: Mox subnectit causam, quæ omnem vim desperationis continet. HEV FVGE. Incipit recte à doloris signo. Dolebat enim, quod qui debebat hortari ad auxilium, fugam suaderet viro forti: & quod sic interierit tota res, ut nihil superesset, quod auxilio fulciri posset.

HOSTIS HABET MVROS. Secunda desperatio. Muros scilicet, quibus se tutari potuissent. RVIT ALTO A CVLMINE TROIA. Tertia desperatio, id est, concidit jam, cui potestas subvenerat.

SAT PATRIÆ PRIAMOQVE DATVM. Vt Priamo venisse interitum denotaret. SI PERGAMA DEXTRA. Quasi dicat contra tantam vim, nihil valere humanam virtutem: & probat, quæ si possent defendi, defensa fuissent hac scilicet mea dextra.

SACRA SVOSQVE TIBI COMMENDAT. Non est ergo flagitium quod fugiat, cum patria suos deos fuga liberandos velit. Nimium etiam religiosum probare voluit, cum ipsis religionibus conservandis sit aptissimus, aut etiam diis potiorem. Nullus enim commendatur inferiori. De his diis meminit in themate: *Inferretque deos latio.* Omni ergo culpa vacat fugiturus, si fugam suadet imago viri fortis: & patria concedit fugam, & deorum sacrorumque societas.

FATORVM COMITES. Adjuvabunt tua fata, cum tui comites fuerint. Quid enim potuit Æneas, si dii ipsi non potuerunt?

MAGNA. Quia magni sunt dii. Et proponit spem futuri temporis, ut sit toleratio præsentis calamitatis. PERERRATO PONTO. Vt ostenderet se vera insinuare, prædixit prospera, & his laboriosa addidit.

VARIORVM.

HEV FVGE NATE DEA. Εἰδωλοποιία est, id est simulacri effictio: Hectori enim mortuo sermonem tribuit: ubi præcipue habetur ratio temporis: nam brevitati temporis, brevitatem orationis accommodat: non enim in tanto, tamque imminenti periculo, longiori opus erat oratione: iis tamen partibus constare videtur, quæ ad persuadendum facere solent, utilitate, honestate, necessitate, facultate. Initio signum doloris habet, *Heu*, quod ad excitandum, & terrendum Æneam plurimum valet: in reliquis etiam partibus tota pathetica est. NASCIMBÆN.

HOSTIS HABET MVROS. Difficilem primum, quia hostes ingressi jam sunt; deinde etiam desperatam esse urbis defentionem indicat, quia *à culmine* jam *ruit*. Et innuit fato Trojam perire. Vnde colligitur honesta fugiendi causa: constat siquidem adversus fata neminem quidquam posse. NASC.

HIS MOENIA QVÆRE. Lavinium Alii Romam sceusent innui, quia addiderit, *Magna*; & alludi ad Monarchiam Augusti. TAVBMAN.

Sic

Digitized by Google

Sic ait, & manibus vittas, Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverſo interea miſcentur mœnia luctu,
Et magis atque magis (quamquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus, arboribuſque obtecta receſſit)
Clareſcunt ſonitus, armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, & ſummi faſtigia tecti
Aſcenſu ſupero, atque arrectis auribus aſto.
In ſegetem veluti cum flamma furentibus Auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens

SERVII.

ÆSTAM. Deam ignis, quæ ut ſupra dictum eſt, Terra eſt. Quæ in medio mundo librata. niſi aſtet, & ignem intra ſe habeat, Alii de igne divino hoc volunt dictum; quod è vi ſua ſtet, inde Veſtam, ſed in primo libro dictum quos deos penates ab Æneа advectos diverſorum opinio tradiderit; quod etiam ſingulis locis, ubi de penatibus varias opiniones poëta ſecutus dixerit, notatum invenitur. Hic ergo quæritur, utrum Veſta de numero penatium ſit, an comes eorum accipiatur, quod cum Conſules & Prætores, ſive Dictator, abeunte magiſtratu, Lavini ſacra penatibus ſimul & Veſtæ faciunt. Vnde Virgil. cum præmiſiſſet, *Sacra ſuoſque tibi commendat Troja penates.* adjecerit. *Et manibus vittas Veſtamque potentem*: Sed *potentem* poteſt ad illud accipi θεὸν δυνατὸν, ſicut vocari penates dictum eſt. Nonnulli tamen penates eſſe dixerunt, per quos ſpiramus & corpus habemus, & animi rationes poſſidemus. Eos autem eſſe Iovem æthera medium, Iunonem imum aëra cum terra, ſummum ætheris cacumen Minervam, quos, Demarathi Corinthii filius Samothraciis religionibus myſtice imbutus, uno templo & ſub eodem tecto conjunxit. His addidit & Mercurium, ſermonum deum. Hos Virgilius θεὸν μεγάλων, ut, *Iunonis magnæ primum prece numen adorat.* θεὸν δυνατὸν, ut, *Dominamque potentem*: θεὸν ἀγαθὸν, ut, *Et bona Iuno*, quæ propter admonitionem locis ſuis notata ſunt.

ÆTERNVMQVE ADYTIS EFFERT PENETRALIBVS IGNEM. Quod in templo Veſtæ ignis æternus eſt, Ecce ipſe expoſuit, quid eſt Veſta. DIVERSO INTERREA. Hæc eſt proœconomia. Ait enim Æneam non fuiſſe proditorem, ſed propter longinquitatem domus, & tarde bella cognoviſſe, & facilius evitaſſe diſcrimen.

MAGIS ATQVE MAGIS. Iteratione ſermonis fecit augmentum, ac ſi diceret magis ac plus: ſed propter metrum non potuit. ſic etiam & in diminutione, velut ſi dicat: *& minus atque minus*, & *ut* pro utcunque.

ANCHISÆ DOMVS. Satis religioſe locis omnibus quamdiu vivit Anchiſes, ei univerſa concedit: ut alio loco, *Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.* ARBORIBVSQVE OBTECTA. Laus domus. RECESSIT. A frequentia ſe removit; & eſt ſpecioſa tranſlatio, quotiens rei mobilis ad immobilem, vel è contra transfertur officium.

INGRVIT. Invadit: ut, *Ingruit Æneas Italis, & prælia miſcet.*

EXCVTIOR SOMNO. Vt appareat terroris eſſe, non ſatietatis. clamoribus & ſonitu interruptus eſt, ut non ipſe ſomnum excuteret, ſed ſomnus ipſum.

ARRECTIS AVRIBVS. Tranſlatio ab animalibus, quæ ad omnem ſonum erigunt aures.

CVM FLAMMA FVRENTIBVS AVSTRIS. Vbique bene vis aquæ & ignis bello comparatur, quia utriuſque rei prope unus effectus eſt.

RAPIDVS. Quare rapidus? Quia montano flumine fluxit, ut, *Largoque lumeſtat flumine vultum.*

TORRENS. Fluvius qui æſtate ſiccatur; unde & nomen accepit, cui Græci per contrarium dedere vocabulum. Nam χείμαρρον dixerunt, à tempore quo creſcit: ſicut æquinoctium *iſημερία.*

DONATI.

EXCVTIOR. Non dixit expergiſcor, quod eſſet aut ex ſatietate ſomni, aut ex animi tranquillitate. Quies ergo dormientis abrupta eſt. ET SVMMI FASTIGIA TECTI, &c. Vt poſſet vel videndo per flammas, vel audiendo cuncta percipere.

VARIORVM.

ANCHISÆ DOMVS ARBORIBVS OBT. Alludit ad Romanorum procerum luxum & delitias, qui etiam in urbe lucos in domibus habebant: unde Tibull. 3.

Et nemora in domibus ſacros imitantia lucos,
Auraſque trabes, marmoreumque ſolum.

Ex decoro autem Poëta magnifice Auguſtalem domum Anchiſæ tribuit, qualis δεσποτικὸς οἶκος Græci, & ἀλσαύλους principum ædes, à privatorum domibus diſtinctas & ſecretas, quas Latini *inſulas.* Et de his videatur Lipſius in admirandis lib. 3. cap. 14. GERMAN.

ARBORIBVSQVE OBTECTA. Removetur proditionis ſuſpicio à ſitu. HART.

IN SEGETEM. Homerus Iliad. β. Macrob. l. 5. cap. 15. ὕστε πῦρ ἀίδηλον, &c. HART.

Ster-

Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores;
Præcipitesque trahit sylvas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiæ. jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Vulcano superante, domus: jam proximus ardet
Vcalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur, clamorque virum, clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor, iraque mentem

SERVII.

BOVM LABORES. Vt alibi* *nec tamen cum hæc sint hominum deumque labores.*

PRÆCIPITESQVE TRAHIT SYLVAS. Hoc speciale fluvii est: supra dicta vero etiam ignis. INSCIVS. Non ignarus. Nam videt, qui non valde sit causarum peritus, id est simplex, ἄπειρος.

SAXI DE VERTICE. Pro montis. Contra in sexto, montem pro saxo posuit; ut, *Prensantemque uncis manibus capita aspera montis.*

MANIFESTA FIDES. Non somnii, ut quidam volunt, sed fraudis Græcorum. Nam & hoc sequitur, DANAVMQVE PATESCVNT INSIDIÆ. Quamvis alii hoc ad Laocoontis interitum, alii ad responsa Cassandræ applicassent. IAM DEIPHOBI. Quia ipse post mortem Paridis Helenam duxit uxorem. Vnde ei graviter Græcos constat esse iratos, de quo plenius in sexto narratur.

PROXIMVS ARDET VCALEGON. Proximus Deiphobo, rem domus ad personam transtulit, & est τὸ αἴτιον, hoc est causativum, ideo enim ardet, quia proximus est: ut, *Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ.* Bene ergo proximam Deiphobo domum dicit invasam, apud quem Helena fuerat: Secundum Vcalegonem posuit, quem juxta Homerum in consiliis & amicitia constat Priami fuisse.

SIGÆA. Duo sunt Trojæ promontoria, Rœtheum & Sigæum; quod dictum est propter Herculis taciturnitatem, qui prohibitus hospitio Laomedontis simulavit abscessum, & inde contra Trojam per silentium venit, quod σιγὴ. FRETA LATA RELVCENT. Incendii magnitudinem voluit significare: non hoc quidem describere. *Lata* autem ideo, quia se angustiæ Pontici oris illic dilatant.

CLAMORQVE VIRVM. Sive qui cædebantur, sive qui cædebant. CLANGOR. Græcorum est. Nam κλαγγὴ dicitur. Illud sane sciendum est, quia morem tetigit expugnationis. Plerunque enim ad tubam evertunt civitates: sicut Albam Tullus Hostilius jussit everti.

AMENS: Qui nec somniis credidi; nec rebus aspectis. Quamvis quidam sic exponant, Capio non manibus interim sed animo, nam intentio erat: ergo capio, placet mihi sumere. SAT RATIONIS. Quoniam amens, ideo nec sat rationis, aut ostendere vult primam ei cogitationem fuisse de patria, sed subveniendi ei armis nullam fuisse rationem, ardente jam patria, quomodo enim incensam civitatem defenderet?

BELLO. Ad bellum. CONCVRRERE IN ARCEM. Quod inde facile possit pugnari * hostibus.

FVROR, IRAQVE MENTEM PRÆCIPITANT. Potest quidem specialiter accipi, id est mentem meam furor & ira præcipitaverunt: sed melius est generaliter: Non mirum est me arma cepisse sine ratione: furor enim & ira mentem præcipitant.

DONATI.

IAM DEIPHOBI. Narratis quæ audierat, ponit quæ videbat.

EXORITVR CLAMORQVE VIRVM. Eo pertinet, quia dixit: *Tum vero manifesta fides &c.* Quantus autem fuit affectus Æneæ: qui nec somnio Hectoris admonitus, neque manifesta captivitate urbis deterritus, arma cepit?

AMENS. Omnibus adversis, mente turbata, non in fugam, sed in arma convertitur. Et quærit manum sociorum, quibus arcem, amissis jam mœnibus defendat.

FVROR IRAQVE. Optime posuit. Quicquid enim præcipitanter urgetur, non quo animus voluerit, sed in eam partem cadit, in qua ruinæ pondus adduxerit.

VARIORVM.

IAM PROXIMVS ARDET. Proverb. *Tua res agitur.* HART.

PROXIMVS ARDET VCALEGON. Id est Vcalegontis domus. Est autem in nomine significatio hominis incuriosi & res suas negligentis, ab οὐκ ἀλέγων. MANNIVS.

VCALEGON. Iliad. 2. Homer. Et Erasmus in copiis, lib. 1. c. 22. ἤνπερ πῦρ ἀίδηλον, ὅς ὅτε χέρσῳ ἐμπέσῃσι πνοιαὶ, &c. HART.

EXORITVR CLAMORQVE VIRVM, CLANGORQVE. Rem ordine describit: & si clamor Græcorum est (ut mihi quidem videtur, quia subdit, *clangorque tubarum*) allusio est ad militarem cum Græcorum, tum etiam Romanorum consuetudinem, qui ut magis hostem terrerent, clamores horrendos attollebant. NASCIMB.

Pre-

Digitized by Google

Præcipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus Otriades, arcis Pœbique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit:
Venit summa dies & ineluctabile tempus

SERVII.

» SVCCVRRIT. Ratio viri fortis, quid enim aliud » à bono cive & forti amissæ patriæ possit impendi, & » SVCCVRRIT, In animum venit.

» ELAPSVS. Verbum aptum his, qui vix evaserunt. » PANTHVS OTHRIADES. Eversо Ilio ab Hercule, & » occiso Laomedonte, Priamus judicans vitio potius » loci, quam ira deum calamitatem accidisse patriæ, » misit Delphos filium Antenoris scitaturum, an » eversum Ilium fas esset hisdem erigi fundamentis. » Erat eo tempore Apollinis Delphici sacerdos Pan- » thus Othriadis filius miranda pulchritudine, hunc » filius Antenoris, ut dicitur, amore captus, rapuit, » & Ilium perduxit, cujus injuriam Priamus volens » honore pensare, sacerdotem eum Apollinis fecit, ut » quo honore insignis apud suos fuerat, eo apud alios » non esset inferior.

ARCIS PHOEBIQVE SACERDOS. Aut subrogatum intelligimus: aut quod melius est, morem Romanum tangit. In Capitolio enim omnium deorum simulachra colebantur. Vt sit illius Apolli- » nis sacerdos, qui in arce colebatur. Ideo addidit » alterius, id est arcis quasi arcani, quia ipsum esse di- » cunt urbium conditorem. aut ARCIS Minervæ ac- cipiamus.

SACRA MANV. Omnino verum, quod Hector dixerat, *Sacra suosque tibi commendat Troia penates.* VICTOSQVE DEOS. Qui egebant sacerdotis auxilio. Simul & Æneæ excusatur abscessus.

» IPSE TRAHIT. Id est qui numina liberat, in- » ter pietatem religionemque districtus: Et est septi- ma syllepsis. *Trahit* enim, licet ad nepotem perti- neat, tamen & superiora concludit. CVRSV. Le- gitur & cursum. AD LIMINA. Æneæ & religio laudatur, & virtus.

» QVO RES SVMMA LOCO PANTHV? Res- » publica, id est universus status quo loco positus. & » bene civis utilis, de Repub. primum sollicitus est, » sed hoc totum admirantis est, non interrogantis, & » *Panthu* vocativus est Græcus. QVAM PRENDI- MVS ARCEM? Cum tu eam relinquas. Non enim » plures erant arces. Vnde admirantis est. *Prendimus* » autem, occupamus. Et notanda simul orationis » brevitas, quæ in pericula congruit.

GEMITV. Vt ostendat luctuosam rem se esse dicturum.

SVMMA DIES. Vltima, aut suprema, ut *supreme Iupiter*. dies autem si fœminino genere ponatur, tem- » pus significat: ut, *Quam nec longa dies*: si masculino » vero ipsum diem. Et de masculino genere tria obser- » vanda sunt: in qualitate, numero, adverbio. In qua- litate, serenus si dies, non serena. Numero, *Bu qui-* « *nos silet ille dies, non Bu quinas*: Adverbio, hoc die, « non hac die. Cæterum diecula nihil præjudicat, « quia multa diminutiva recedunt à nominibus primæ « positionis, ut scutum, scutella: canis, canicula: ra- « na, ranunculus. INELVCTABILE. Quod nemo « eluctari possit ut effugiat, cum decem annis luctati « simus. «

DONATI.

PVLCHRVMQ. MORI. Noverat spes victoriæ, sed armatus magis quam inermis, pulchram mortem ignominiosæ vitæ præponebat.

ECCE AVTEM. Adventu Panthi spem conceptam arcis defendendæ amittit. At ille non metu hostili deterritus erat, ut non ferret secum quicquid deorum in arce colebatur. Portabat enim sacra, & deos victos, ut ostenderet humanum auxilium adversus eam vim non fuisse necessarium, cui ipsi quoque dii resistere pro se non potuerant.

AMENS. A turis exclusus, ad intuta fugiens, ostendebat plenam amentiam.

QVO RES SVMMA. Interrogatio brevis, pro ratione temporis sumpta. Quæsita etiam pro persona fugientis, & pro ejus, qui licet adversa maturarent, tamen scire cupiebat. *Summa*, rerum est bonorum & malorum. Concinna diffinitio, qua celerius exprimi possint adversa, vel prospera.

QVAM PRENDIMVS ARCEM. Arx est secunda defensio, ut evictis muris ipsa succedat. Recte ergo quæsitum, *quam prendimus arcem?* Intelligebat enim ex fuga Panthi arcem captam, neque aliam præterea esse.

VIX EA FATVS. Prædicanda artificiosa subtilitas poëtæ in respondendo. Iisdem enim verbis, & eadem brevitate, & instruxit insciam, & quæ summa esset rerum, perdocuit. Ille enim: *Quo res summa loco Panthu?* Hic: *Venit summa dies & ineluctabile tempus*, quod luctando superari non potest.

VARIORVM.

PVLCHRVMQVE MORI SVCCVRRIT. Homer. Iliad. *ν.* ἐ ἐυπλοκάμοιο ἀρηιφίλοιο ἔβη πάϊς υἱὸς ἀρίφρων. HARTVNG.

ARCIS PHOEBIQVE. Si arcis, in qua Pallas colebatur, quomodo *Phœbi sacerdos?* Respondemus, alio etiam deos in arce coli solitos: sicut Romæ in Capitolio, quod Iovis erat, omnes dii colebantur. NASCIMB.

VENIT SVMMA DIES. Erasmus in copiis lib. 1. cap. 3. HART.

Dardaniæ: fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum: ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit: incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus astans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet
Insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam venêre Mycenis.
Obsedêre alii telis angusta viarum

SERVII.

» DARDANIÆ. Trojæ. aut à Dardano Iovis & » Electræ filio, quem quidam ab Arcadia profectum » veniſſe ad Phrygiam volunt: Alii de Samothracia ad » memorata loca veniſſe dicunt, qui ex nomine ſuo » Dardanos populares appellavit: qui ex Samothracia » Trojam penates dicitur detuliſſe, quos poſt ſecum » Æneas ad Italiam vexit: Nam & Samothraces ho- » rum Penatium Antiſtites ſuos vocabant, qui poſtea » à Romanis Salii appellari ſunt, hi enim ſacra pena- » tium curabant; quos tamen penates, alii Apolli- » nem & Neptunum volunt, alii Aſtatas eſſe, & in » regia poſitos tradunt. Tuſci penates Cererem, & Pa- lem, & Fortunam dicunt, aut certe ſecundum Sal- luſtium, *A rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tenuit.*

FERVS IVPPITER. Summæ neceſſitatis eſt, quoniam cum eſſet ſacerdos, in convitia ruit deo- rum: quod ſervat Virgilius ne unquam tradat Æneæ. FERVS. Invidioſe dictum eſt, & ad tempus epi- theton. Nam Iuppiter æquus eſt omnibus; ut, *Rex Iuppiter omnibus idem.* Hinc & paulo poſt, *Ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma*, Hoc eſt, qui æqualis eſſe conſuevit.

ARGOS TRANSTVLIT. Quaſi dicat, qui de- fendas quod Iuppiter tranſtulit.

ARDVVS. Incultus, ut, *Illi arduæ cervix*, & ideo *Dimiſſum lapſi per funem.* MEDIIS IN MOENIBVS. Vbi arx fuerat. ASTANS. Pro ſtans: & eſt Prothelis.

» FVNDIT EQVVS. Homerus ἴππος ἐύξοος. » Et ad voluntatem & ad multitudinem, & ſonora, » quaſi adhuc deſcendant.

VICTOR. Propoſiti effector: ut, *Rapi- duſque rotis inſiſtere victor.* MISCET. Scilicet cædibus.

» INSVLTANS. Non dicit illis Græcos inſultare, » ſed Sinonem, qui illis muros patefecerat dolis; & » *inſultare* eſt in alienum dolorem gaudere, *exultare* vero gaudere. BIPATENTIBVS ADSVNT. » Quia geminæ ſunt portæ. Et quidam bipatentibus » præſumptum accipiunt, quia, *bi*, particula non præ- » ponitur, neque verbis, neque participiis Nemo enim » Bipateo & bipatens, ſed præponitur appellationibus, » ut bipennis.

MILLIA. Subaudi tot, & eſt ἀνακόλουθον. Nam » dixit quot, cum non præmiſerit tot. Et ita vel au- » gendi gratia, vel perturbatus dicit, tantos eſſe Græ- » cos, quanti olim venerint, quaſi nemo perierit de- » cennali bello. VNQVAM. Pro quondam.

ANGVSTA VIARVM. Anguſtas vias, id eſt vicos, ut, *Strata viarum.*

DONATI.

DARDANIÆ, FVIMVS. Periit quicquid apud nos erat.

INGENS GLORIA TEVCRORVM. Periit quicquid apud nos floruit.

FERVS. Nam in adverſis etiam deos male tracta- mus. FERVS. Quia omnibus ad Græcos traductis, nihil nobis reliqui fecit. ARGOS. Non ad Argos, id eſt Græcos, ſed in eam urbem.

DOMINANTVR. Non pugnant, ſed ardente urbe, ſecuri de victoria, dominantur.

FVNDIT. Nam quamvis jam fudiſſet, tamen ex perturbatione animi, adhuc equum fundere armatos putabat.

INSVLTANS. Refert gratias, nam interventu ejus, Trojani certabant illudere capto. PORTIS BIPATENTIBVS. Oſtendit unam portam, quæ ingredientibus atque egredientibus in muris præpa- rata fuerat: alteram, quæ dirutis muris fuerat patefa- cta, ut equi moles immenſa poſſet induci. Per has portas dixerat poëta immiſſos hoſtes: ut, *omnes acci- piunt ſocios, atque agmina conſciis jungunt.* Verum Panthus eadem ratione adhuc immitti dicit.

OBSEDERE. Cauſa ponitur cur Æneas & Pan- thus fugere non poſſent.

VARIORVM.

FVIMVS TROES. Πάθος à fortunæ commu- tatione, quaſi amplius non ſint, omniſque Troja- norum ſit extincta ſalus: & queritur Trojanos à ſub- limi fortuna ad extremam calamitatem eſſe redactos. NASCIMB.

OMNIA IVPITER ARGOS TRANSTV- LIT. His verbis præter evocationem, de qua infra, etiam vim devotionis, in qua præcipue Iupiter invo- catur, Virgilium voluiſſe oſtendere, affirmat Ma- crob. lib. 3. c. 9. Vrbes autem exercituſque ſic devo- vebantur, numinibus evocatis: & Ductores, Impe- ratoreſque ſoli devovere poterant. POMTAN.

DANAI DOMINANTVR. Macrob. lib. 5. c. 2. Copioſum dicendi genus. HARTVNG.

FVIMVS TROES. Proverb. pete: *Fuimus Troës.* HARTVNG.

FERVS OMNIA IVPITER. Macrob. l. 3. c. 9. HARTVNG.

MILLIA QVOT. Ἀνακόλουθον, neque enim præ- miſſum dicitur.

Oppo-

Oppoſiti: ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte reſiſtunt.
Talibus Otriadæ dictis, & numine divum
In flammas & in arma feror: quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblati per Lunam, Hypaniſque, Dymaſque,
Et lateri adglomerant noſtro: juveniſque Choræbus
Mygdonides, illis qui ad Trojam forte diebus
Venerat; inſano Caſſandræ incenſus amore:
Et gener auxilium Priamo, Phrygibuſque ferebat.

SERVII.

STAT. Aut horret: ut, *Stant lumina flamma:* Aut ſtat, adſtantibus in medio armatis tenetur. FERRI ACIES. Bene addidit ferri, quia homonymum eſt *aciei*, & multa ſignificat, ut exercitus, ferri, oculorum.

STRICTA. Nuda. Vnde & diſtringere dicimus. VIX. Modo ægre. PRIMI. Vel in primo introitu collocati, vel periculo primi.

CÆCO MARTE. Aut confuſa pugna; aut nocturna: aut epitheton Martis eſt, cujus exitus ſemper incertus eſt. Aut quia excantur animæ & agmina pugnantium.

OTRIADÆ. Patronymici genitivus; nam Panthus Otriadis filius fuit. NVMINE DIVVM. Subaudis *tali*, hoc eſt mala injiciente deſideria. Nam paulo poſt ait: *Vadimus immixti Danais, haud numine noſtro.* Cum ergo hoc eſſet, tamen omiſſo conſilio, *in flammas, & in arma feror.*

ERIENYS. Impatientia animi hoc loco, quæ in furorem impellit.

FREMITVS. Perturbatio. ET SVBLATVS. Et, unde ſublatus.

ADDVNT SE SOCIOS. Non dixit quæro ſocios, ſed *addunt ſe*, ut ipſe ab illis videatur eſſe quæſitus.

OBLATI PER LVNAM. Aguiti per Lunæ ſplendorem.

ADGLOMERANT. Adglomerantur; ut, *Nox humida cœlo Præcipitat.* CHOROEBVS MYGDONIDES. Hic filius Mygdones & Anaximenæ fuit. Ergo patronymicum. Nam ſi gentis eſſet, Mygdonius diceretur. Nullius enim gentis nomen in DES exit? Hunc autem Choræbum ſtultum inducit Euphorion, quem & Virgilius ſequitur: Dans ei, *Dolus an virtus quis in hoſte requirat?* Quum ſit turpis dolo quæſita victoria.

ILLIS AD TROIAM. Deeſt qui.

INSANO AMORE. Aut perpetuum Epitheton amoris eſt, ut, *Nunc inſanus amor*, aut *inſano*, magno, ut *Inſano juvat indulgere labori.* aut *inſano*, quia belli tempore amabat Choræbus.

ET GENER. Gener dicitur & qui eſt, & qui eſſe vult; ut hic indicat locus, vel certe ſecundum ſpem illius, Neque enim jam, nam ideo ſubjunxit *ſponſæ*: Sic dicitur etiam maritus, Nam inde eſt, *Quos ego ſim totiens jam dedignata maritos.*

DONATI:

NVMINE DIVVM. Nam ſic ſum accenſus verbis Panthi, quaſi deorum numine ſim afflatus.

CLAMOR. Ergo ibi major erat cædes, unde mors facilior.

ADDVNT SE SOCIOS. Ne narratio multorum nominum, ex ſimilitudine fiat odioſa, mirifice diſtinguit interpoſitione verborum: ſed ordina, *Addunt ſe ſocios & lateri adglomerant noſtro, oblati per lunam Ripheus, Iphitus, Hypanis, Dymas, & Coræbus per lunam.* Nam principium hujus noctis luna caruit, ſequentia habuerunt.

VARIORVM.

PARATA NECI. Active, ad necem aliis parandam. SCALIG. lib. 4. cap. 16. VIX PRIMI PRÆLIA TENTANT. Hæc tum apertam commiſerationis vim habent, tum occultam etiam Æneæ commendationem retinent à magnitudine animi: cui licet horrenda ac vehementer fugienda referantur, tamen intrepidus, ut fortem virum decet, prælium ciet, ac ſtrenue dimicat. NASCIMB.

ET CÆCO MARTE RESISTVNT. Ancipiti prælio: ad Trojanorum laudem: quorum etſi mira paucitas adverſus plurimos pugnabat, ira tamen egregie atque audaces dimicabat, ut prælium ſæpe dubium, ancepſque victoria eſſet. NASCIMB.

IN FLAMMAS ET IN ARMA FEROR. Olim cum bellum exitiale noſtri majores ſignificabant, *ferro flammaque rem geri* dicebant. Cicer. in Orat. pro Flacco. NASCIMB.

QVO TRISTIS ERINNYS. *Triſtis* autem *Erinnys* furorem bellicum ſignificat, non *animi impatientiam*, ut perperam ſentiunt interpretes: ſic Lucanus in 4. furorem civilis belli *Erinnym civilem* appellat. NASCIMB.

CHORÆBVS. Proverb. *Choræbo ſtultior.* H.

INSANO CASSANDRÆ. Macrob. lib. 5. c. 5. Homer. Iliad. Β. ἦτοι ὁ πρώτοισι ἰδυίησιν εἶδος ἀρίστη Καλλιπάρῃ Ἀιθίδι. Simile eſt de Rhæſo in Euripide. HARTVNG.

Infœlix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prælia vidi;
Incipio ſuper his: Iuvenes, fortiſſima fruſtra,
Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi; quæ ſit rebus fortuna videtis.
Exceſſere omnes, adytis ariſque relictis
Dii, quibus imperium hoc ſteterat: ſuccurritis urbi
Incenſæ: moriamur, & in media arma ruamus.
VNA SALVS victis nullam ſperare ſalutem.
Sic animis juvenum furor additus. inde, lupi ceu

SERVII.

INFELIX! Quem mox manebat interitus, vel infelix cauſæ ſuæ, vel qui ſponſam non audierit. PRÆCEPTA. Propter illud, *Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris.* FVRENTIS. Vaticinantis.

INCIPIO SVPER HIS. His incipio, id eſt verbis. SVPER autem, Inſuper: quia jam audebant, unde paulo poſt, *Furor additus.* IVVENES FORTISSIMA FRVSTRA. Ordo talis eſt, Iuvenes fortiſſima pectora, fruſtra ſuccurritis urbi incenſæ; quia exceſſerunt omnes dii. Vnde ſi vobis cupido certe eſt me ſequi audentem extrema. MORIAMVR, ET IN MEDIA ARMA RVAMVS. Alii ſequi, pro ſequendi accipiunt. Obſcuritatem autem facit hoc loco & ſyncheſis, id eſt hyperbati longa confuſio, & eſt falſa lectio. Nam multi AVDIENDI legunt, multi AVDENTIS. Sed neutrum procedit. Ergo AVDENTEM legendum eſt, & iſta ſententia ſyncheſis eſt, Id eſt hyperbati longa confuſio.

EXCESSERE. Quia ante expugnationem evocabantur ab hoſtibus numina, propter vitanda ſacrilegia. Inde eſt quod Romani celatum eſſe voluerunt, in cujus dei tutela Vrbs Roma ſit, & jure Pontificum cautum eſt, ne ſuis nominibus dii Romani appellarentur, ne exaugurari poſſint. Et in Capitolio fuit clypeus conſecratus cui ſcriptum erat, *Genio urbis Romæ ſive mas ſive fœmina.* Et Pontifices ita precabantur, *Iupiter optime maxime, ſive quo alio nomine te appellari voluerus.* Nam & ipſe ait, *Sequimur te ſancte deorum, quiſquis es.*

QVIBVS. & Subaudis auxiliantibus vel per quos ſtetit.

MORIAMVR ET IN MEDIA ARMA RVAMVS. ὕστερον πρότερον. Nam ante eſt in arma ruere & ſic mori. Bene tamen *moriamur*, opportuniore loco poſuit, ante enim dixerat. *Quæ ſit rebus fortuna videtis.*

VNA SALVS VICTIS, NVLLAM SPERARE SALVTEM. Plerumque deſperatione robur augetur, ut Statius. *Et ubi dat vires nimius timor.* Item, *Scimus mortem captivitatis eſſe remedium.* Hoc ergo ſuadet, ut aut deſperatione vincant; aut vitetur morte captivitas. SALVS. Nunc remedium.

LVPI CEV. Ad ferocitatem pertinet. Ordo talis eſt, ceu lupi, & eſt hoc dictum ab exemplo. Sane apud veteres lupus promiſcuum erat; ut Ennius, *Lupus femina facta repente.* Et bene belli negotium cum lupo comparavit, qui eſt in tutela Martis dei bellici.

DONATI.

IVVENES. Ordo eſt: *juvenes fortiſſima pectora, Quæ ſit rebus fortuna videtis. Exceſſere omnes adytis, ariſque relictis Dii, quibus imperium hoc ſteterat, fruſtra ſuccurritis urbi incenſæ. Si vobis audendi extrema Cupido, eamus & moriamur, & in media arma ruamus. Vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem.* Ergo juvenes fortes eſtis, & prompti: ſed auxilium veſtrum incenſæ urbi quid proderit? ſed una eſt ſalus victis, ſi ſalutem quam tueri non poſſunt, deſperando contemnant.

INDE LVPI CEV. Mira comparatio. Lupus enim improbus & ſævus eſt, & in prædam intentus, præſertim cum catulos habet: cui quidem aptiſſimæ tenebræ ſunt ad complendas inſidias: ſic & nos, auxilio unico noctis, in hoſtes ferebamur.

VARIORVM.

EXCESSERE OMNES ADYTIS, &c. Hos verſus Servius & Macrob. referendos cenſuerunt ad veterem quandam Romanorum conſuetudinem, qui cum obſiderent urbem hoſtium, eamque capi poſſe confiderent, certo carmine evocabant tutelares illius deos: quod aut aliter urbem capi non poſſe crederent: aut etiam ſi poſſet, nefas exiſtimarent, deos habere captivos. Ego vero ſalvo aliorum judicio hanc veriorem & ſimpliciorem puto. ea nocte qua capta Troja eſt viſos eſſe deos Æneæ, exeuntes è templis, & ſimulacra ſua aſportantes. MVRETVS.

EXCESSERE OMNES ADYTIS. Hi verſus ſapere videntur priſcorum ritus & ſuperſtitionem; qui in urbium obſidione, ne προμαχεῖν viderentur, antequam machinas ullas muris admoverent, conceptis carminibus deos tutelares φυλακτήρας mitigare & evocare ſolebant. Vide autem de ſacrorum evocatione, & qualiter olim fieri ſit ſolita, Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 8. GRÆM.

LVPI CEV. Hom. Iliad. δ. λυκοὶ ὡς ἀλκάλεες ἐπίπτυσσον. Et π. Iliad. οἵ δὲ λυκοὶ ὡς ἀμφιφάγοι.

Rapta-

Raptores atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem; mediæque tenemus
Vrbis iter. nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lachrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, & religiosa deorum
Limina. nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
QVONDAM etiam victis redit in præcordia virtus;

SERVII.

RAPTORES. Ab actu. ATRA IN NEBVLA. Ab occasione: vel certe nocti comparavit. IMPROBA VENTRIS. A necessitate, & sane duplici; una, *Quos improba ventris Exegit cæcos rabies*; altera, *Catulique relicti Faucibus expectant*.

EXEGIT: Exclusit, de latebris scilicet: ut Terentius, *Spectanda an exigenda sint vobis prius.* CATVLI. Hoc ad liberos & conjuges pertinet. Sane *catuli*, non solum canum sed & serpentum, ut, *Catulos tectis, aut ova reponit.* Plautus etiam suum, *Et ego te conculcabo ut sues catulos suos.* RELICTI. Deserti & destituti; ut, *Cui pauca relicti jugera ruris.*

FAVCIBVS EXPECTANT SICCIS. Nimia cupiditate aperiuntur.

MEDIÆQVE TENEMVS VRBIS ITER. Hoc ad audaciam pertinet, & contra ubi de timore agit: *Namque avia cursu Dum sequor & nota excedo regione viarum.*

CAVA VMBRA. Bonum epitheton. Naturale enim est, ut obscurum sit omne concavum; vel cava, inanis, & hinc apparet occidisse jam lunam. Nam ideo & Androgeos falsus est.

QVIS. Etiam Græcorum: ut, *Quis talia fando.* Et bene interrupta narratione exclamavit, ut affectum moveret. LACHRYMIS ÆQVARE LABORES? Hypallage, pro, laboribus æquare lachrymas; ut, *Dare classibus austros.*

VRBS ANTIQVA. Vel nobilis: vel quia duobus millibus octingentis annis regnasse firmatur: & quod est *antiqua* ipse subjunxit, *Multos dominata per annos.* Sane hoc dolentis est, non narrantis.

STERNVNTVR INERTIA PASSIM. Aut non repugnantia; ut, *pecora inter inertia votis Optat aprum.* Aut inertia dum occiduntur; ut, *Imbellem avertis Romanis arcibus Indum*: hoc est avertendo ostendis imbellem. RELIGIOSA. aut per somnum inertia. *Religiosa.* Gradatim ascendit, vias, domos, templa, videtur enim & de diis invidiam facere, qui templa sua violari cadaveribus passi sunt. Sane *religiosus*, & homo dicitur attentus ad religionem, & locus qui divinum cultum & venerationem meretur. Ergo *religiosa*, religionis plena. Significat etiam metum. Religio enim scribi debet propter metri necessitatem.

FORNAS DANT. Moriuntur indigne: hoc enim proprie significat. ut, *Heu nimium virgo, numquam crudele luisti Supplicium.* Item, *Nunc pavent Teucrique suo det sanguine pœnas.*

QVONDAM. Hic præteriti temporis est. REDIT IN PRÆCORDIA VIRTVS. Atqui ait Horatius, *Nec vera virtus cum semel excidit, curat reponi deterioribus.* Sed sententiæ non semper generales sunt, sed interdum pro negotiorum qualitate formantur.

DONATI.

QVIS CLADEM ILLIVS NOCTIS? Vt supra, *quis talia fando Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Vlyssi.*

VRBS ANTIQVA. Dolet quod perierit patria. ANTIQVAM. Nobilem & maximi meriti veteres posuerunt. Comparat ergo tempus, quod felicitas tot annorum unius noctis spatio absumpta est. Ergo cum perdita gemeret, vehementer movebat, tam longum spatium una nocte absumptum. Adjecit miseranda: quorum alia significabant indignitatem rerum, alia crudelitatem hostium, alia sacrilegia in deos. Indignitatem, quod cæsi opplerent vias, quod proprias domos, quod per templa, quod pertinet ad sacrilegium. Ergo eo processerunt Trojanorum mala, ut qui hostiarum sanguine deos placare consueverant, ii suo cruore eorum templa fœdarent.

NEC SOLI. Excusantur Trojani: hoc tamen ad victoriam non poterat esse, sed erat ad solatium.

VARIORVM.

FAVCIBVS EXSPECTANT. Cælius lib. 27. cap. 18. HARTVNG.

VRBIS ITER. Macrobius lib. 5. cap. 5. Iliad. κ. βῆν ῥίμφα θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν. Et Iliad. μ. βῆν ῥίμφα θοὰς ἐπὶ νῆας ἰοειδέας, ἠδ' ἐπὶ δῆριν ἔσαν κρατερήν. HART.

VRBS ANTIQVA RVIT. Exemplum brevicatis. Erasmum in Copiis pete. HART.

Ignaroſque loci paſſim, & formidine captos
Sternimus: aſpirat primo fortuna labori.
Atque hîc exultans ſucceſſu, animiſque Chorœbus,
O ſocii, quâ prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clypeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus. dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clypeique inſigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat enſem.
Hoc Riphæus, hoc ipſe Dymas, omniſque juventus
Læta facit: ſpoliis ſe quiſque recentibus armat.

SERVII.

IGNAROSQVE LOCI. Palantes, & his circumſtantiis oſtendit, à paucis plures potuiſſe ſuperari: Ordo eſt, paſſim ſternimus.

ASPIRAT. Favet; ut, *Adſpirant aura in noctem.* Vnde & favor, aura dicitur: ut, *Gaudens popularibus auris.* PRIMO. Quæ poſtea non fuit.

SVCCESSV EXVLTANS. Fœlicitate: quod eſt ſtultitiæ.

QVA PRIMA INQVIT FORTVNA. Non quæ prima, ſed qua primum. Eſt autem hypallage; ut, *Ibant obſcuri ſola ſub nocte*: pro ipſi ſoli. Quæ ſit non ornatus cauſſa: ut, *Pars in fruſta ſecant*: ſed neceſſitatis. FORTVNA. Bene fortuna, neque enim conſilio Androgeos occiſus eſt. SALVTIS. Efficax adhortatio.

DEXTRA. Vel fortuna dextra, auctrix, propitia: ut læva, contraria: aut dextra, ad manum referendum.

CLYPEOS. Scuta majora quibus latemus, ἀπὸ τῆς κλίσεως τὸ σῶζειν. INSIGNIA. Arma omnia.

DOLVS AN VIRTVS QVIS IN HOSTE REQVIRAT? Videtur deeſſe aliquid, ut pura, Dolus an virtus in bello proficiat, quis in hoſte requirat?

ARMA. Subdiſtingue, ut ſit quaſi interrogantis: Vt reſponſio, *Dabunt ipſi.* COMANTEM. Aut criſtatam, quia de caudis animalium habebant criſtas, ut, *Criſtaque hirſutus equina.* Aut comas habentem, ut Statius; *Non ego in terga comantis Abantiadæ.*

ANDROGEI. Modo Latine declinavit, alibi Græce, *Letum Androgeo.* INSIGNE DECORVM. Ornamentum decorum. Non enim ſunt duo epitheta, quod apud Latinos vitioſum eſt. Fecit hoc tamen Virgilius in paucis verſibus, qui tamen emendati ſunt; ut, *Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis.* cum ante FACILIS fuerit. Sane clypei inſigne ἐπίσημα, pro clypeo.

INDVITVR. Quia multa inerant in ſcuto lora, quibus manum inſerebant; ut, *Clypeoque ſiniſtram Inſertabam aptans.* ACCOMMODAT. Mire accommodat ut ignorares quorum eſſet.

HOC IPSA. Multi hic diſtinguunt, & ad Æneam referunt. & ideo ſubjungit, *Cum ſpoliis ſe quiſque recentibus armat.* Alii, *Hoc ipſe Dymas*, diſtinguunt, ut ignotis perſonis addita dignitas videatur, ut eſt, Quos Imbraſius ipſe nutrierat, & repetitum. HOC, emphaſis properantium non figura (* vel rei) epanalepſis à quibuſdam traditur.

LÆTA. Quod eſt εὐφημεῖν.

DONATI.

RECENTIBVS. Quia nuper erant detracta mactatis.

VARIORVM.

IGNAROSQVE LOCI. Oſtendit his adjunctis, à paucis plures potuiſſe ſperari, quia videlicet, qua irent, qua non irent, neſciebant, nocte præſertim: & inde eos timor invadebat. Cum timidis autem, locorumque ignaris ſecure pugnatur. PONTANVS.

CHOROEBVS. Exemplum juvenilis temeritatis. Vide Ianum Parrhaſium, in Claudianum interpretem, diligentiſſime. HARTVNG.

DOLVS AN VIRTVS QVIS IN HOSTE. Dolo vincere hoſtes, laudabile ſit nec ne, viderint alii. Equidem ſi de laude ipſe certarem, dolis minus uterer: cum de vita & ſalute dimicatur, dicerem cum poëta, dolus an virtus, quis in hoſte requirat? Ageſilaus ille Lacedæmonius ſentiebat, fœdus frangere impium eſſe: hoſtem vero dolo vincere, non juſtum modo, ſed etiam honeſtum & jucundum. Ac quoniam etiam hoſtes ipſe dolis innituntur, malo nodo (ut eſt in proverbio) malus cuneus. Et quidem iſta duo militis officia eſſe putantur, aut inſidias facere, aut manu cum hoſte confligere. VIPERANVS. lib. de rege & regno cap. 19.

DOLVS AN VIRTVS IN. Proverb. *Si Leonina pellis non ſatis eſt, aſſumenda vulpina.*

SIC FATVS. Chorœbus conſilium ſuum primus exequitur: ut non ſolum verbis, ſed re ipſa etiam ſocios hortari videatur. Nam in hujuſmodi negotiis facta magis, quam oratio movere ſolet. Id effectus comprobavit: omnes enim adducti exemplo ejus, ad dolos inſidiaſque ſe accingunt. NASCIMBANIVS.

Vadi-

Vadimus immissi Danaûm, haud numine nostro:
Multaque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus: multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad naveis, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo:
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis.
Ecce, trahebatur passis Priamëia virgo
Crinibus à templo Cassandra, adytisque Minervæ,
Ad cælum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.

ARCEBANT. Continebant vel prohibebant.

SERVII.

IMMISTI. Vacat IN, ut solet frequenter. HAVD NVMINE NOSTRO. Aut diis contrariis. Hoc est haud nostro, non nobis utili. Et ideo paulo post, *Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis*: ut est, *Nec dis texere Lupentium Æneæ veniente sui*: Aut in scutis Græcorum Neptunus, Trojanorum fuerat Minerva depicta.

CONGRESSI PRÆLIA. Bellum est totum tempus, ut Jugurthinum, Punicum, Macedonicum. Pugna unius diei. Prælium pars pugnæ.

CONSERIMVS. Id est adversa fronte pugnavimus, ne forte nulla virtus videretur Trojanorum, si dolo pugnassent.

FIDA PETVNT. Sibi scilicet. FORMIDINE IVRVI. Epitheton timoris. sic Salust. *Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deservit.*

CONDVNTVR IN ALVO. Nondum eunt, sed cum esse cœperint. Vnde & ablativo usus est, non accusativo, ut, *Conditus in nubem*. Tale est hoc, quale illud, Includuntur in carcere: & includuntur in carcerem.

HEV NIHIL INVITIS FAS QVEMQVAM FIDERE DIVIS. Generalis quidem sententia est, sed hoc loco congrua, sequitur enim & Cassandræ captivitas fidentis sacerdotio, & præcesserat armorum mutatio, quæ nunc deprehenditur, alioquin vitiosa est, cum discrepat à specialitate, est autem catasceue, non potuisse eos vincere, quamvis fortiter dimicarent. ECCE TRAHEBATVR. Bene dissimulavit de stupro Cassandræ.

PASSIS. Vt quidam volunt sacris, quæ sic vaticinari soleret, ut si diceret sacris. PRIAMEIA. Patronymicum quidem est, sed species possessivi. Priameis vero tantum patronymicum est, sicut Priamides. Et bene virgo non filia.

ADYTISQVE. Ostendit illam sacerdotem esse: non enim accedunt ad adyta, nisi religiosi sacerdotes. & περιφραστικῶς, quasi non sufficeret à templo, addidit *adytis*.

TENDENS ARDENTIA LVMINA. Quod est manuum, oculis dedit. Solent enim homines in magnis molibus manus ad cœlum tendere. FRVSTRA. Secundum Epicureos: & est separatum.

DONATI.

DIFFVGIVNT ALII. Nam qui non penitus turbati erant, fugiebant ad littora: qui autem erant amentes, timore scandebant rursus equum.

HEV NIHIL. Favebat nobis noster dolus, sed inefficax redditur. Nequicquam enim humana industria adversus dei voluntatem molitur, quod ostenditur in Cassandra. Sed singula notentur verba.

ECCE. Id est dum bene ac prospere nostra certamina procederent, repente apparuit, quod multipliei indignitate & scelere, nostros actus turbaret. Trahebatur per publicum, quam paterno merito, ac suo, non nisi cum honestis quidem officiis multorum decuit efferri.

CRINIBVS. Quod fuit virginalis verecundiæ factum profecto inimicum: *Trahebatur virgo*, virorum plurimorum manibus. *Trahebatur sacerdos*, manibus impiorum. *Trahebatur à templo*, & ab ipsius dex penetralibus rapta, & manibus post terga constrictis: & quamvis hæc perferret, tendebat tamen ad cælum oculos, cum non posset manus, quod faciebat frustra. Quærebat enim in cælo ultores deos, quibus adversantibus imperium ceciderat: & eos, quorum cum domos esset Ilium, templis suis prodesse noluerunt aut non potuerunt. Collige ergo perpetrata primum in Cassandram crimina: quod *regalis*, quod *virgo*, quod *passis crinibus*, quos habuit ad ornatum, quod *per publicum*, quod *vincta*, quod *à plurimis*. In Deos vero, quod *à templo*, quod *sacerdos*, quod à conspectibus dex. Horum alterum affinitatis causa, alterum regionis, quia antistes esset deorum, movere debebat Æneam. Non tulit etiam Coræbus, & reliqui illi morituræ succurrunt. Hinc error armorum, qui ante juvabat, nocere cepit. Nam à suis, putati Græci, telis, id est, lapidibus & similibus cædebantur.

VARIORVM.

DEMITTIMVS ORCO. Homerus Iliad. α. πολλὰς ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν. HART.

ECCE TRAHEBATVR. Macrob. l. 4. c. 5. & ex habitu. HART.

Non

Digitized by Google

Non tulit hanc ſpeciem furiata mente Chorœbus,
Et ſeſe medium injecit periturus in agmen.
Conſequimur cuncti, & denſis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine, telis
Noſtrorum obruimur: oriturque miſerrima cædes,
Armorum facie, & Grajarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu, atque erepta virginis ira,
Vndique collecti invadunt: acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adverſi rupto ceu quondam turbine venti
Conſligunt, Zephyruſque, Notuſque, & lætus Eois
Eurus equis: ſtridunt ſylvæ, ſævitque tridenti,

SERVII.

HANC SPECIEM. Injuriæ faciem, quod Sacerdos, quod ab adytis, quod relicta, quod paſſis crinibus trahebatur. Cic. Philip. 2. *Ponite itaque ante* » *oculos P.C. miſeram quidem illam & flebilem ſpeciem,* » *ſed ad inſtandos noſtros animos neceſſariam.* Sane *ſpecies*, medium eſt, Et mala enim & bona eſt. FVRIATA. Furiatus qui furit ex cauſſa; Furioſus vero » eſt, à quo furor nunquam recedit, & eſt figura Græca » μανὶς & φρὴν. Quidam ſane participium FVRIATA, à verbo figurato apud Horatium *furiare*. ſic » fortunare, ſic ſcelerare. SESE. ἑαυτὸν.

PERITVRVS. Melior ſenſus eſt, ſi ad dimicantis referatur affectum: ſicut de Tarchonte, de quo dixit; *Et medios fertur moriturus in hoſtes*: Quum » vicerit. & bene Chorœbum non ſuadentem, pugnan- » dum potius fuerat, * quam loquendum. DENSIS. » Cataſceuæ, merito ſuperati ſunt à pluribus.

CVLMINE. Tecto: quod ante culmis regebatur. ORITVR. Quaſi aliud initium calamitatis. »

CÆDES. Non prælium. MISERRIMA autem, quia inter cives.

FACIE. Veritate. IVBARVM. Pro criſtarum, quæ de caudis fiebant: ut eſt, *Criſtaque hirſutus equina.*

TVM DANAI. Ordo eſt, Vndique collecti invadunt. EREPTÆ. Σχήματι ἀλογίας. Non enim dicit à Trojanis ſublatam, qui intelligendum reliquit.

ACERRIMVS AIAX. Oileus ſine dubio; quia » Telamonius judicio ſuperatus, jam ſe peremerat. In- » certum eſt ergo quando ab Ajace vitiata ſit Caſſan- » dra, quod, ſicut dicitur, in templo Minervæ factum » eſt, conſtat poſt ſtuprum Caſſandram protractam.

GEMINI ATRIDÆ. Pro duo: habet excuſationem, quia fratres ſunt propter ſimilitudinem: Nam numeri eſſe non poteſt: GEMINI enim ſunt proprie ſimul nati. EXERCITVS OMNIS. Bene excuſat propter victi pudorem: ut, *Obruimur numero.*

ADVERSI. Contrario flantes.

EOIS EVRVS EQVIS. Ab Eois equis: unde equi Solis oriuntur. Nam Eurus ab oriente flat. Sciendum ſane, quod cum Eous a naturaliter longum habeat; metri neceſſitate correptum eſt, propter ſequentem vocalem. Rarum autem eſt. Nam nec proprium nomen eſt, ut *Diana*: nec ſermo compoſitus, ut, *Sudibuſve præuſtis.*

STRIDVNT SYLVÆ. Excurſus poëticus: qui ultra tres verſus fieri non debet, ne ſit vitioſiſſimum. STRIDVNT. Quidam antique declinatum tradunt; ut ſit prima verbi poſitio, Strido, ſtridis, ſtridit, Et » faciat ſtridimus, ſtriditis, ſtridunt, non ſtrident. » nos autem, ſtrident dicimus, à ſtrideo ſtrides. »

DONATI.

TVM DANAI. Compendium adhibet, ut non tantum ereptam virginem diceret, verum etiam multos hoſtes ob eam rem occiſos: & connexuit præcipuorum nomina, & aliorum numerum generaliter poſuit.

VARIORVM.

NON TVLIT HANC SPECIEM. Hinc colligi poteſt, quanta ſit vis amoris, vel conjugii potius: quod vir neglecta morte, ut ſponſam ſuam ex Græcorum ſervitute eripiat, in confertiſſimos hoſtes periturus ruit: unde ingens elicitur commiſerationis affectus; tum ex adverſa Chorœbi fortuna; tum ex inſperato ipſius dolore, quem ex repentino & miſerando Caſſandræ ſponſæ ſuæ caſu contraxerat. NASC.

ET SESE MEDIVM INIECIT MORITVRVS IN AGMEN. Alludere videtur ad militarem Roman. morem: quorum Imperatores inclinata jam acie interdum diis, manibuſque pro totius exercitus, Populique Rom. ſalute ſe devoventes, in hoſtium copias ruebant morituri. Livius lib. 8. Quod vero ait INIECIT. difficultatem deſignat penetrandi in confertiſſimos hoſtes. NASCIMBÆN.

ARMORVM FACIE, &c. Excuſatur civium in cives crudeliſſimum factum, ignorantiæ merito. hos enim, armorum hoſtilium facies, non voluntas propria in ſcelus impulerat. D.

QVONDAM TVRBINE VENTI. Macrobius lib. 5. c. 13. Iliad. 9. ὡς πνέοντε δύο νότοι ἐριαύχε ἰάονέ τε βορέης τε καὶ ζέφυρος. HART.

Spumeus, atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, si quis obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitaque tela
Agnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero: primusque Choræbus
Penelei dextra divæ armipotentis ad aram
Procumbit: cadit & Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum. pereunt Hypanisque Dymasque,
Confixi à sociis. nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,

SERVII.

SPVMEVS. Pro spumosus. Vt frondea, pro frondosa. ATQVE IMO. Abminal est * id est ab imo. Ab imis est. ILLI. Propter illud, *Hic primum ex alto.*

OBSCVRA NOCTE PER VMBRAM. Per umbram noctis obscuræ: ut, *Molemque & montes.*

FVDIMVS. Modo fugavimus. Nam sequitur, *totaque agitavimus urbe.*

TOTAQVE. Per totam. AGITAVIMVS VRBE. Alibi interemimus.

MENTITAQVE TELA. Hoc est, quæ nos Græcos esse mentiebantur; ut solet, sensum dedit rei inanimatæ: Non enim illi poterant tela mentiri.

SONO DISCORDIA. Sono discrepantia. SIGNANT. Designant; aut per vocem, aut per symbolum, quo utebatur exercitus.

ILICET. Confestim, mox: sed apud veteres significabat, actum est. Olim enim Iudex, si dare finem agendis rebus voluisset, per præconem dicebat *Ilicet*; hoc est ire licet: id est acta & finita res est.
» Terent. In adelph. *Eu tibi rescivit omnem rem, id*
» *nunc clamat Ilicet.* Idem in Eunucho, *Actum est,*
» *ilicet, periisti.* NVMERO. Ne videantur virtute
» superati. DIVÆ ARMIPOTENTIS. Bene Minervam Trojanis expressit iratam, cum etiam eum petisse dicat, qui Sacerdotem liberare tentaverat.

DIVÆ. Minervæ. IVSTISSIMVS. Iustum, secundum leges aliqua ratione constructum: æquum, juxta naturam accipiunt. VNVS. Non solus, sed præcipuus.

ÆQVI. Pro æquitatis. Et est optima figura à fœminino genere, in neutrum transire.

» DIIS ALITER VISVM. Aut illum non esse
» justissimum, an aliter visum; sic enim periit ut in-
» justus: Et bene in ingenti indignatione Ænex,
» tamen nihil sacrilegum datur.

CONFIXI A SOCIIS PEREVNT. Pro perierunt. PANTHV. Vocativus Græcus est.

ILIACI CINERES. Naturale est jurare per id quod charum quis habuit: & excusatur (ut supra diximus) fuga. Ergo fuit necessarium jusjurandum. "
EXTREMA. Num ideo *Extrema meorum*, quia " existimet nihil ex ea superesse.

DONATI.

ILLI ETIAM. Alia calamitas, ut ab hostibus cognosceremur, qui acrius etiam quam cæteri hostes movebantur, quia se deceptos viderant.

ILICET. Vbicumque ponitur *ilicet*, extrema omnia occidere vel occidisse significatur. Corœbus denique, primus insidiarum autor, primus interficitur, & ante ipsius Minervæ aram occubuit, propter cujus sacerdotem defendendam eramus collecti.

IVSTISSIMVS VNVS. Perierunt innoxii, & sceleratis jus vincendi datum est.

VISVM. Vbi ponitur hoc, non justum judicium, sed pravæ voluntatis studium & libido, significatur.

CONFIXI A SOCIIS. Augetur commiseratio. Interfici enim durum est, sed durius à suis interfici. Et exaggeratur quod dixerat: *Heu nihil invitis fas quenquam fidere divis.*

NEC TE TVA PLVRIMA PANTHV FATAS TEXIT. Id est, servavit. In fine deos tantum fuisse à Trojanis alienos ait: ut etiam Panthus occumberet vir pius, gravis, religiosus, cum ipsis etiam insignibus sacerdotis.

ILIACI CINERES. Quia videbat vel crimini, vel esse posse dedecori, quod tot tantisque cadentibus evaserit, jurandi religionem ultro ante objectum, quod metuebat, opposuit. Habet enim majorem fidem, si ante quam exigatur, offertur. Habet & bonæ conscientiæ firmum testimonium, non extorta, sed oblata purgatio.

VARIORVM.

DIIS ALITER VISVM. Cum Deo quisque fiet & videt, ὅτου γὰρ θεὸς πρὸς ἡδονὴν καὶ εὐπραξίαν). Rerum humanarum subita est mutatio. Neque in nobis situm est, ut res sint vel secundæ vel adversæ: sed ut Deo visum est, ita prosperis attollimur vel adversis dejicimur. HORTENSIVS.

TEXIT? pro protexit. TAVBM.

Testor

Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec ullas
Vitaviſſe vices Danaûm: &, ſi fata fuiſſent,
Vt caderem, meruiſſe manu. divellimur inde,
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus æve
Iam gravior, Pelias & vulnere Tardus Vlyſſei.
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, cetera nuſquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaoſque ad tecta ruentes
Cernimus, obſeſſumque acta teſtudine limen.
Hærent parietibus ſcalæ, poſteſque ſub ipſos
Nituntur gradibus; clypeoſque ad tela ſiniſtris
Protecti objiciunt, prenſant faſtigia dextris.
Dardanidæ contra, turres ac tecta domorum

SERVII.

TESTOR. Teſtificor: & deeſt vos. VICES. Pugnas: quia per viciſſitudinem pugnabatur; ut Saluſtius docet. Legimus etiam pœnas, vices dici. Horatius, *Viceſque ſuperbæ Te maneant ipſum.* Sed de bello uſurpatum eſt. Nullum enim prælium careret periculo, ergo vices periculi.

MERVISSE. Id eſt fortiter dimicaſſe. Hi enim merentur occidi. Bene autem evaſiſſe fatis imputat. » Cum tam ſenex, quam debilis Iphitus & Pelias, evaſerint occiſis juvenibus. DIVELLIMVR. Sic » dixit, quaſi accuſet, quod non perierit.

VVLNERE VLYSSI. Quia illi Vlyxes inflixerat.

PROTINVS. Servavit ordinem, ut primo de » patria, poſt de rege curaverit. Protinus hic ſtatim. » Alibi porro tenus. CLAMORE. &c. Bellico. VO» CATI. Clamorem ſecuti. INGENTEM PVGNAM. Merito, quippe in domo regia, ubi aut caput Reipub. erat, aut de qua maior ſpes erat prædæ.

FORENT. Pro eſſent. MORERENTVR. Non pugnarent, ut ſupra, *Oriturque miſerrima cædes.*

ACTA TESTVDINE. Applicata; vel quæ agebatur.

» HÆRENT PARIETIBVS. Quod illæ quæ fe» runtur ad pugnam clavos habeant vel uncos & fi» gantur, ideo hærent.

POSTESQVE SVB IPSOS. Si circa portam, ſub poſtibus: ſi circa feneſtras, circa poſtes.

NITVNTVR. Pro nitebantur. AD TELA. Contra tela; & hoc verum eſt, nam ſi ad tela, ſiniſtris manibus ſimul tenent tela & ſcutum, cum ſe tegunt.

TECTA. Culmina. Tecta participium eſt. Aut » eandem rem bis *dixit*. Quamvis legatur, & *tota domorum*. Veteres hæc domus ut merito ablativus, ò, » terminatus, genitivum pluralem in rum mitteret, » ut bono, bonorum; ſed mutata poſtea declinatio » eſt, ut hujus domus faceret, quod cum ita evenerit, » ut ablativus in u terminaretur, genitivum pluralem » per u geminat, ut ab hoc fructu fructuum, ita & domuum. Nam & Iuven. *Viſcera magnarum domuum*, » ait. Nos tamen de antiqua declinatione præſumimus, » ut ab hac domo, harum domorum dicamus.

DONATI.

ET SI FATA FVISSENT VT CAD. Quaſi dicat, ſi fata permiſiſſent interitum meum.

MERVISSE MANV. Id eſt, ita ſine aliquo reſpectu meæ ſalutis pugnavi, ut meruerim ab hoſtibus interimi.

DIVELLIMVR. Inviti, neceſſitate adacti impellimur abire: oſtendit autem meruiſſe manu mori, cum prius cum paucis, nunc vero ſolus pugnaret.

CLAMORE. Non ſpecialiter ab aliquo, ſed clamore pugnantium, quo indicatur opus eſſe auxilio, ad defendendam regiam: apud quam acrius pugnabatur propter gloriam, & prædam.

SCALÆ. Non ſolum quia in plurali declinantur, ſed quia plures eſſent.

VARIORVM.

VITAVISSE VICES. *Vices*, vulnera ſignificant & cædes: ut quemadmodum vel percuſſerat, vel interfecerat, idem pateretur. Vbi igitur ab Argivis tantundem fiebat operis ad pugnandum, & Æneas ſe induebat. Scalig. lib. 4. cap. 16. TAVBMAN.

POSTESQVE SVB IPSOS NITVNTVR GRADIBVS. Magno ſcilicet conatu aſcendunt gradibus ſcalarum quas admoverant. In edito ergo januam fuiſſe indicat, gradibuſque ad eam aliquot aſcendi ſolitum, quod hodieque fieri videmus in optimatum ædibus, regiiſque Principum. TVRNEB. lib. 12. cap. 9.

TARDVS VLYSSI. Aulus Gellius legatur, libro 9. cap. 12. HART.

TESTVDINE. Vegetius lib. 4. cap. 14. HART.

PARIETIBVS. Lagarus verſiculus: legendum ſeu metiendum tribus ſyllabis. HART.

Digitized by Google

Culmina convellunt: his se (quando ultima cernunt)
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt. alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxiliumque levare vivos, vimque addere victis.
Limen erat, caecaque fores & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, & avo puerum Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis; unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.

SERVII.

HIS. Propter quæ pugnabant. Sic Lucanus, *In »» pugnam fregere rates*. Vel *His*, hujusmodi. QVANDO. Quatenus, quoniam.

»» EXTREMA MORTE. Hoc est ruina civitatis. DECORA. Ab eo quod est decus; ut pecus.

OBSEDERE. Nunc pro præsidio tenebant: ut sequentia indicant. HAS SERVANT. Alii adservant, AGMINE DENSO.

INSTAVRATI ANIMI. Hic ostenditur eos superius defecisse: quod supra non dixit.

LEVARE. Iuvare. VIMQVE. virtutem: ut Sallustius, *Sed nostra omnis vis in animo & corpore est*. VICTIS. Qui vincebantur: ut, *Et qua vellus Abas*. hoc est sine vincendi spe laborantibus.

LIMEN ERAT. Contra illud, obsessis foribus quomodo ingressus sit: & dicit per posticum, quod generis est neutri: ut, Horatius, *Atria servantem postico falle clientem*. Nam si generis fœminini legeris *postica*, augurale est: ut, antica, postica. COECÆ. Non omnibus notæ. VSVS. Verbum juris: via, actus, usus. Has Græci *ἀνδρῶνας* appellant.

»» TECTORVM INTER SE PRIAMI. Per quod »» iter ad utramque domum Priami commeabatur, ut »» appareat duas domos fuisse, alteram regiam Priami, alteram Hectoris, inter quas illi aditus. POSTESQVE RELICTI. Relictum spatium cum domus ædificaretur, ubi ostium fieret. Aut relicti ab hostibus, id »» est, quos hostes non obsederant.

»» INFELIX. Non cum regna manebant, sed ad præsens retulit tempus. DVM. Donec: & absolutus est sensus. Alii tamen CVM legunt: sed CVM MANEBANT, quomodo dicimus; cum constet MANEBANT, modum esse indicativum? Hoc vero sciendum est, quia quando conjunctivus est, necesse est aliquid jungi, aut subaudiri: ut, cum venirem, vidi illum. Si autem *Cum veniebam* dicamus; aut modus pro modo est, hoc est indicativus pro conjunctivo; aut etiam CVM non erit conjunctio, sed adverbium temporis: & significat tempore quo veniebam.

ANDROMACHE. Notum est omnibus hanc de «« gente Eetionis, fuisse uxorem Hectoris, matrem «« Astianactis, de qua plenius omnia in 3. lib. narran- «« tur. FERRE INCOMITATA. Vt & ad soceros «« iter sæpius, & non quæreret exequia famulorum. ««

AD SOCEROS. Quare ad soceros, cum socer & socrus dicantur; sed meliori sexui respondit: id est masculino. ASTYANACTA. Hunc quidam ab Vlyxe; alii à Menelao absente Pyrrho, raptum & præcipitem datum ferunt: Fatis enim prædictum fuerat, puerum, si supervixisset, ultorem patriæ & parentum futurum. TRAHEBAT. Quasi puerum: ut, *Parvumque nepotem Ipse trahit*.

EVADO. E, vacat, ut, *emortuus*. Sane minus est, HAC. id est hac evado.

IACTABANT. Spargebant, quasi nil profutura.

DONATI.

HIS SE. Ad excusationem, quare pulchra destruerent.

VARIORVM.

QVANDO VLTIMA CERNVNT. Parenthesin interponit ad misericordiam exaggerandam à desperatione salutis: & ad causam destructionis regiæ per occupationem objectionis reddendam: nam occurrebat, cur turres & propugnacula domus dissolverent, si alio telorum genere uti possent. NASC.

CORCÆQVE FORES. ψευδόθυρα, & ψευδοθύρια describit. Est enim *pseudothyrum* (qua voce & Cic. 4. Verrinâ utitur) latens janua, quæ à præteuntibus non animadvertitur. Vide NANNIVM, Miscell. lib. 7. cap. 11.

AD SVMMI FASTIGIA. *Fastigia* sunt, quæ perfecto demum ædificio ab ædificatoribus solent imponi. Hinc paræmia, *summum fastigium imponere*, pro eo quod est, rem omnibus suis partibus absolvere. HORTENS.

460 TVM

Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm ſolitæ naves, & Achaïca caſtra:
Aggreſſi ferro circum, quâ ſumma labantes
Iuncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimuſque: ea lapſa repente ruinam
Cum ſonitu trahit, & Danaûm ſuper agmina late
Incidit. aſt alii ſubeunt: nec ſaxa, nec ullum
Telorum interea ceſſat genus.
Veſtibulum ante ipſum, primoque in limine Pyrrhus
Exultat, telis & luce coruſcus ahena.
Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina paſtus,

SERVII.

IN PRÆCIPITI. In alto: unde quis poteſt præceps dari. Sequitur enim, ſub aſtra.

EDVCTAM. Extructam. SOLITÆ NAVES. Participium eſt ſine verbi origine. Soleo enim neutrale eſt: quod caret præterito.

ACHAICA CASTRA. Videtur alios Danaos; alios Achaïcos dixiſſe. CASTRA. Vbi exercitus ſit, caſtra dicuntur. Vnde eſt, *Nos caſtra movemus*: ut, *Velorum pandimus alas.*

SVMMA. Extrema. ut, ſupremum, ſummum dicimus: ut, *Pro ſupreme Iuppiter!* LABANTES. Faciles ad reſolutionem. Et eſt ordo: *Turrim convellimus, impulimuſque.*

TABVLATA DABANT. Quidam dabant pro faciebant intelligunt; ut, *Ingentem lato dedit ore feneſtram.* Olim ſane domus de tabulis fiebant, unde hodie in ædificiis ſurgentibus, primum & ſecundum tabulatum dicimus; ſummum autem eſt quod tectum ſuſtinet.

» IMPVLIMVSQVE. Quidam norant quod non » ſit expreſſum, ubi ſtantes ſummum tectum impule- » rint. REPENTE. Ne provideri aut vitari poſſit. » AST ALII SVBEVNT. Hic oſtendit priores » periiſſe.

TELORVM INTEREA CESSAT GENVS. Bene addidit GENVS. Telum enim dicitur ſecundum Græcam etymologiam ἀπὸ τῆ πάλλειν, id eſt, quicquid longe jaci poteſt: quanquam legimus de gladio; *At non hoc telum quod vi mea dextera verſat*; & ſequitur, *Dixit, & ſublatum conſurgit in enſem.* Sed telum illo loco à longitudine dictum eſt, ut, *muſtelum* dicimus.

VESTIBVLVM. Veſtibulum eſt prima janua. Dictum vel quia januam veſtiat: ut dicimus cameram duabus ſuſtentatam columnis: vel quoniam Veſtæ conſecratum eſt. Vnde nubentes puellæ limen non tangunt. Lucanus, *Tranſlataque vetat contingere limina planta.* Singula enim domus, ſacrata ſunt diis: ut Culina, diis penatibus: Maceries, quæ ambit do- » mum, Herculi Iovi. Ante videtur Veſtibulum & Li- » men pro una re dixiſſe. PYRRHVS. A colore comæ dictus: qui Latine byrrus dicitur, ita & Saluſtius criſpus.

LVCE AHENA. pro luce aheni; ut 4. Georg. *Saxea procubet umbra.*

IN LVCEM COLVBER. Deeſt proceſſit. Sed colubrum nonnulli promiſcuum nomen tradunt, quod ut ſonantius fieret finxit maſculinum, ut diceret coluber: nam ut alii, promiſcuum eſt. MALA GRAMINA PASTVS. Venenatis herbis, Id eſt pro malis graminibus. PASTVS. Legimus *& ſylva paſtus arundinea.* Sed ſciendum eſt, quia licet hoc in uſu ſit, rarum tamen eſt apud antiquos: PASTVS autem, pro qui paſcebatur: quia ut ſupra dictum eſt, in hac ratione Latinitas deficit.

DONATI.

PRIMOQVE IN LIMINE PYRRHVS. Ferocem naturam hujus oſtendit, & qui plenæ victoriæ fiduciam ceperet.

QVALIS VBI. Deſcripturus hoſtem naturæ ferum, ætate inſolentem, ſucceſſu ſuperbum: & ipſe Æneas hoſtilem animum in adverſarium gerens, hinc animali illum comparandum putavit. Sæviebat ut ſerpens, qui vomit venena, qui neſcit aliquando miſereri: qui captat tempora, quibus procedat aut lateat. Hac igitur comparatione Pyrrhum deformat. Nam ut ſerpens non in virtute, ſed veneno confidit: ita huic non arma, ſed inſidiæ ad victoriam profuerunt: nec unquam in prœliis viſus eſt, niſi cum alienis dolis procurata eſt victoria.

VARIORVM.

TVRRIM IN PRÆCIPITI. Aulus Gellius, lib. 10. c. 19. HART.

IVNCTVRAS TABVLATA. Homerus Iliad. μ. παγαχίζεσ δόμοιο πύργου. HART.

VESTIBVLVM ANTE IPSVM. Aulus Gellius lib. 2. cap. 3. HART.

LVCE CORVSCVS AHENA. Macrob. lib. 5. cap. 12. Homer. Iliad. γ. σὺν χαλκείῃ κορύθῃ λαμπηγερέϊ. HART.

MALA GRAMINA PASTVS. Homer. Iliad. χ. βεβρωκὼς πολὺ φάρμακον ὃν τε θάμιστα. Etiam l. 7. Virgil. *Potentes herbas.* Celius lib. 6. c. 12.

Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitus novus exuviis nitidusque juventa,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga
Arduus ad Solem, & linguis micat ore triſulcis.
Una ingens Periphas, & equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon: una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipſe inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque à cardine vellit
Æratos: jamque exciſa trabe, firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore feneſtram.
Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt,
Apparent Priami & veterum penetralia regum;
Armatoſque vident ſtantes in limine primo.
At domus interior gemitu miſeroque tumultu

SERVII.

TVMIDVM. Qui ſemper iraſcatur. BRVMA. Id eſt hyems. Dicta autem bruma, quaſi βραχὺς ἡμέρας, id eſt brevis dies. Eſt autem, ut hic locus indicat, generis fœminini, numeri ſingularis.

EXVVIIS. Bene corium quo ſerpens exuitur, *exuvias* dixit. NITIDVSQVE IVVENTA. Novus; conſtat enim ſerpentes innovari virtute, pelle depoſita.

LVBRICA TERGA. Lubricum dicitur & quod labitur, dum tenetur, ut piſcis, ſerpens: & locus in quo labimur. ut, *Nam ſeſe oppoſuit Salio per lubrica ſurgens.*

PERIPHAS. Ultima accentum non habet, ne fœmininum ſit: nec tertia à fine, quia noviſſima longa eſt: Ergo RI habebit accentum. AGITATOR. Auriga, ſecundum uſum communem.

ARMIGER AVTOMEDON. Pyrrhi armiger. Nam Achillis auriga fuit. SCYRIA PVBES. A Scyro inſula, una de Cycladibus: in qua fuit Lycomedes pater Didamiæ; quam Achilles commendatus ibi à matre Thetide vitiavit, unde Pyrrhus natus eſt. quamvis alii, volente Lycomede Deidamiam Achilli datam in matrimonium dicunt.

SVCCEDVNT TECTO. Pro ſub tectum cedunt. Et eſt figura: quia mutatus eſt caſus.

DVRA. Validа limina, id eſt firmiter clauſa. Ideoq; non aperit, ſed perrumpit. BIPENNI. Ecce nomen quod ſervavit antiquitatem: quia veteres pennas dicebant, non pinnas.

VELLIT. Non dejecit. Nam ſequitur paulo poſt, LABAT ARIETE CREBRO. Sed movet, ut, *Cynthius aurem Vellit & admonuit.* Vel certe vellere vult, ut, *Ipſumque trahunt in mœnia regem.* Nam quare facit feneſtram?

FENESTRAM? Epitheto, ut ſolet, *auxit tapinoſim*, in dicendo *lato ore.* DEDIT autem, id eſt fecit, ut Terentius, *Ingas turbas dedit.*

PATESCVNT. Aperiuntur, ac per hoc videntur.

PENETRALIA. Ideo domorum ſecreta dicta, ab eo quod eſt penitus, aut à Penatibus.

ARMATOSQVE VIDENT STANTES IN. Vt ſupra, *Strictis mucronibus imas Obſedere fores.* Sic enim datur virtus ubique Trojanis.

AT DOMVS INTERIOR. De Albano excidio tranſlatus eſt locus. TVMVLTV. Tumultus dictus, quaſi timor multus. Vnde alia bella dicta ſunt; ut Italicus, Gallicus tumultus. Bene autem addidit MISERO, quia eſt etiam terribilis.

DONATI.

DVRA LIMINA. Quæ facile ſuperari non poſſent. Poteſt tamen videri dixiſſe *duram bipennem*, id eſt, idoneam, qua frangere potuerit firmitatem æratorum poſtium. Alluſit autem de oſtio ad feneſtram: ſed debuit dicere cavernam factam in oſtio, per quam non ingrederetur, ſed videret interiora. Ergo videbantur intus armati. Intercepta autem ſpe, clauſa ante domus, patuit. Plangebant fœminæ & ſummis ululatibus prodebant hoſtibus ſuam formidinem, qua augebatur illis ſpes. Ergo, *Inſtat vi patria Pyrrhus.* Quis enim non provocaretur audiendo talia? Deſcriptio autem regiæ, auget nobilitatem & amplitudinem fœlicitatemque Priami.

VETERVM REGVM. Vt oſtenderet regnum Priamo à majoribus ſuis proveniſſe. Quantus autem dolor, ut una nocte concideret, quod per infinitos reges, multis etiam ſeculis ſervatum fuerat?

VARIORVM.

AGITATOR ACHILLES. Græcum expreſſit epitheton, ἱππόδαμος. Odyſſ. γ.

AVTOMEDON. Vide Iliad. π. & ρ. de Automedonte. HART.

DEDIT ORE FENESTRAM. Alludit ad Proverb. *Pateſacere feneſtram.* HART.

Miſce-

Digitized by Google

Miſcetur; penitusque cavæ plangoribus ædes
Fœmineis ululant: ferit aurea ſydera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent poſtes, atque oſcula figunt.
Inſtat vi patria Pyrrhus: nec clauſtra, nec ipſi
Cuſtodes ſufferre valent. labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi; rumpunt aditus, primoſque trucidant
Immiſſi Danai, & late loca milite complent.
Non ſic aggeribus ruptis cum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſque per omneis,
Cum ſtabulis armenta trahit. vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſque in limine Atridas:

SERVII.

MISCETVR. Perturbatur. ut, *Nec quiſquam ereptas acies ex agmine tanto Miſceri potet.* CAVÆ ÆDES. Tecta camerata. Ædem autem numero ſingulari, de templo tantum dicimus: plurali, & de domibus, & de templis. Si aliter invenies, uſurpatur.

FERIT CLAMOR. Secundum philoſophos, qui dicunt vocem corpus eſſe. ideo dixit *ferit*, nam & fluvius habet mugitum res incorporalis. Bene ergo FERIT AVREA SYDERA. Multi ad laquearia referunt, quod ſtultum eſt.

PAVIDÆ. Pavidus eſt ſemper pavens: Timens, ex cauſſa: ut furiatus & furioſus. Modo pro paventibus, pavidas poſuit. MATRES. Honoris nomen. ERRANT. Confuſio, Conſilio.

AMPLEXÆQVE TENENT POSTES. Apollonii locus, in quo inducitur Medea patrio * Æetæ relinquens domum, ita facere. VI PATRIA. Secundum fidem generis ſui: ut, *Stirpis Achilleæ faſtus.* Item de Hercule, *Salve vera Iovis proles.*

CARDINE. A cardine. PRIMOS. Quos dixit ſtrictis mucronibus.

NON SIC AGGERIBVS RVPTIS. Vult oſtendere gravius vaſtatam Trojam, quam agri fluviorum eruptione vaſtantur. Et ſciendum comparationes, aut pares eſſe, aut minores, aut ſimiles; at contra in ſimilitudine negatur comparatio ultro, ut hoc loco vel illo. *Non tam præcipites, bijugo certamine campum Corripuere.* Contrarium eſt, *Si parva licet componere magnis.* SPVMEVS. Pro ſpumoſus.

EXIIT. Dicimus & exivit. Sed v ſubtrahit Virgilius, ut brevem faciat ſequentem vocalem. Et proprie plena flumina, cum extra alveum ſuum creſcunt, exire dicuntur, ut, *Præſertim incertis ſi menſibus amnis Abundans Exit.*

CVMVLO. Augmento: Exuberante fluctu, ut, *Cumulo præruptus aquæ mons.*

VIDI IPSE FVRENTEM. Vt, *Neque ipſe miſerrima vidi.* Et hic *vidi*, pro admiratione poſuit, at vero *Vidi Hecubam*, pro admiratione. Sane VIDI IPSE, hac particula addita miſeriorem ſe oſtendit, cujus ante oculos caſus patriæ ſuorumque fortuna conſtituerat.

GEMINOSQVE IN LIMINE ATRIDAS. Poteſt ſubaudiri furentes.

DONATI.

NEC IPSI CVSTODES. Vigiles, de quibus dixerat, *Imas obſedere fores.* Poſſumus etiam *cuſtodes*, ipſos poſtes intelligere, quoniam *cuſtodes* à cuſtodiendo appellantur. Cum igitur omnia deficerent, *fit via vi. Vis* inquit januam patefecit: *Vis* aditum ad interiora tenenda recluſit.

VARIORVM.

CAVÆ ÆDES. Per cavas ædes, cavædium intelligit, quod poſt atrium erat, explicaturque à Varrone lib. 4. & Vitruvio lib. 6. cap. 3. TVRNEBVS lib. 12. cap. 5.

FERIT AVREA SIDERA. Homerus Iliad. β. αὐτὰρ ὑπὲρ δ' ἀχαιοὶ ἴαχον. H.

AMPLEXÆQVE TENENT POSTES, &c. Hoc ut opinor è Romanorum moribus dictum eſt, qui religionis aliquid liminibus & poſtibus tribuebant. Amplectuntur ergo poſtes & oſculantur, eorum religione ſe tutos fore, & immunes ab hoſtium injuria exiſtimantes. Turnob. lib. 12. cap. 5. Idem, alibi lib. 36. cap 23. Hoc faciunt, inquit, mulieres, quæ ſe in captivitatem abreptum iri ſuſpicantur. Qui enim domum ſic deſerebant in perpetuum, limina ſalutare ſolebant. Quod & Charinus adoleſcens, apud Plautum Mercatore facit, alio proficiſci in perpetuum deliberans, murato domicilio, verſoque ſolo. *Limen ſuperum & inferum ſalve, ſimul autem vale,*
Hunc hodie poſtremum extollo mea domo atria pedem.
PONTANVS.

FIT VIA VI. Παρήχησις figura. HART.

AGGERIBVS RVPTIS. Macr. l. 5. c. 5. Iliad. 5. ὅσσ' ἐπὶ χαλκὸν ἀμοιβὸν ἀνὴρ ἀνδρὸς ἀκόντιζε ἰόντος. HARTVNG.

Vidi

Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine fœdantem quos ipſe ſacraverat ignes.
Quinquaginta illi thalami, (ſpes tanta nepotum)
Barbarico poſtes auro, ſpoliiſque ſuperbi,
Procubuere. tenent Danai qua deficit ignis.
Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras.
Vrbis ubi captæ caſum, convulſaque vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hoſtem:

SERVII.

CENTVMQVE NVRVS. Aut finitus eſt numerus pro infinito ὑπερβολικῶς. Aut certe ideo *centum*, quia Barbarorum fuerat non ſingulas habere, ſed plures conjuges. Aut illud dicit plures fœminas: ut Lucanus, *Cultus geſtare decoros Vxnuribus rapuere mares.* Hoc eſt fœminas. Aut novas nuptas, ut ætatis hoc nomen ſit, non adfinitatis. Aut centum per aras: licet incongruum ſit, quia ſequitur, *Hæc ara tuebitur omnes:* & unus per centum aras occidi non poterat. Eſt autem hæc plena affectu & dolore repetitio. FOEDANTEM. Cruentantem. Salluſtius in 1. *Cum ara & alia dii ſacra, ſupplicum ſanguine fœdarentur.* Et Terent. In Eunuch. *Proh deum atque hominum fidem, facinus fœdum, ô infelicem adoleſcentem.* QVOS IPSE SACRAVERAT IGNES. Vt, *Et religioſa deorum Limina.* Per quod oſtenditur latentes, nihil prodeſſe religionem.

QVINQVAGINTA ILLI THALAMI. Illi celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expreſſit numerum. Poteſt enim unus thalamus, plures habere conjuges: & eſt zeugma; Quinquaginta thalami procubuere.

ET POSTES SVPERBI AVRO BARBARICO. Id eſt, aut multo ait cultu barbaro, quia Barbari copiæ magis quam elegantiæ ſtudent: aut à Barbaris capto, aut vere barbaro, id eſt Frigio, quia πᾶς μὲν ἅλλος βάρβαρος. Nam & Homerus Phrygas barbaros appellat. Et Virgilius, *Barbara tegmina crurum.* Aut vere Barbarico: quia πλουσίως τὸ βαρβάρων. Aut cultu barbaro, aut Barbaris apto. SPES TANTA NEPOTVM. Aut nepotes ſignificant, qui eſſent futuri magnæ ſpei, aut connubia de quibus ſperabantur tanti nepotes, ut, *Modo namque gemellos Spem gregis.* SPOLIIS SVPERBI. Hoc fuit moris antiqui: ut ipſe in ſeptimo, *Captivi pendent currus, curvæque ſecures.* TENENT DANAI QVA DEFICIT IGNIS. Ignis potuit deficere, Danai non potuerunt.

FORSITAN ET PRIAMI FVERINT QVÆ FATA REQVIRAS. Bene de Priamo obtulit narrationem, quia breviter perſtrinxerat, *Priamumque per aras Sanguine fœdantem quos ipſe ſacraverat ignes.* Et bono uſus eſt ordine: ut ante reipublicæ, poſt regis, inde privati, hoc eſt ſua fata narraret: hoc eſt illud, *Multa ſuper Priamo rogitans ſuper Hectore multa.* De morte autem Priami lectum eſt. Alii dicunt quod à Pyrrho in domo quidem ſua captus eſt: ſed ad tumulum Achillis occiſus tractuſque eſt juxta Sigæum promontorium. Nam in Rhœteo Ajax ſepultus eſt: tunc ejus caput conto fixum circumtulit. Alii vero quod juxta Herczi Jovis aram extinctus ſit, dicunt. Vnde Lucanus, *Hercæas, monſtrator ait, non reſpicis aras?* Et hanc opinionem plene Virgilius ſequitur. Licet etiam illam præliber; ut ſuo indicavimus loco.

VRBIS VBI CAPTÆ CASVM. Bene omnia collegit & captam & dirutam, & incenſam.

MEDIVM IN PENETRALIBVS H. Hypallage eſt, hoc eſt, in mediis penetralibus. Si autem MEDIIS dixeris, non ſtat verſus, niſi excluſo s: ut, *Inter ſe coiſſe viros & decernere ferro.* Et bene Priamum niſi in extremis armat periculis, ut magis incitet hoſtem in necem ſuam, qua poſſit captivitatem vitare, quam ut defendat aliquid. Sane *penetralia* proprie Deorum dicuntur, nonnumquam etiam imæ, & interiores partes privatarum domorum vocantur, unde & Penum dicimus locum ubi conduntur, quæ ad vitam ſunt neceſſaria. Hic autem videtur opportunius *penetralia* de domo regis diciſſe; quoniam Reges proprie ſuggeſtum imitantur deorum.

DONATI.

VIDI HECVBAM, CENTVMQVE NVRVS. Reſpondet ad id: *Quæque ipſe miſerrima vidi.* Fuit ergo ædis eorum hominum ſpectator, quos venerat defenſurus.

QVA DEFICIT IGNIS. Omnia occupaverat ignis, ſed cum rebus conſumptis ignis extinguatur, Danai occupabant ea loca, in quibus non dixit, non fuit ignis, ſed jam deficiebat.

SVPERBI. Ornatu artis & materiæ.

FORSITAN & PRIAMI. Bono compendio utitur, ut ultro ſuggerat, quod interrogari poterat: Debebat enim eo tempore, quod omnibus quietem deſtinaverat, uti brevitate. Exponit igitur, quomodo ſanguine aras fœdaverat.

VRBIS VBI CAPTÆ. Cum jam nihil eſſet reliqui de urbe regiaque ſua, nullaque omnino ſpes reſtaret, ſtatuit ſapiens & forti animo rex, quacunque morte captivitatem fugere.

VARIORVM.

QVINQVAGINTA ILLI THALAMI. Propter quinquaginta liberos quos habuit: ex quorum conjugio ſperabat ſibi copioſam ſubolem nepotum. Vide Hyginum cap. 90.

FORSITAN ET PRIAMI FVERINT. Inſigne ſpectaculum fortunæ proponitur. Idem in Priamo apud Homerum Iliados. *n.*

Arma

zed by Google

Arma diu ſenior deſuета trementibus ævo
Circumdat nequicquam humeris, & inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtes.
Ædibus in mediis, nudoque ſub æthere axe,
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra complexa penates.
Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, & divûm amplexæ ſimulachra tenebant.
Ipſum autem ſumptis Priamum juvenilibus armis
Vt vidit: Quæ mens tam dira, miſerrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis

SERVII.

ARMA DESVETA. Ab hominis conſuetudine, ſenſum ad arma tranſtulit. Quia jam pugnare deſierant. TREMENTIBVS ÆVO. Non timore.

CIRCVNDAT. Non apte ſibi cohærere facit: ſed potius oneri ſumit. INVTILE FERRVM. Ipſe inutilis. Ferrum enim de his eſt, quæ ex conjunctis ſumunt epitheta: ut venenum.

ÆDIBVS IN MEDIIS. Omne ædificium ædes dicuntur, ſed Varro locum, quatuor angulis concluſum, *ædem* docet vocari debere. Idem Rerum Divinarum libro ſexto intulit, Ideo loca ſacra civitates habere voluiſſe, ne per continua ædificia incendio prolaberentur, & ut eſſent quo confugerent pleriique cum familia ſua in periculis, quod etiam in Comediis à ſervis timentibus legimus factum. Hoc Virgilius hoc loco ſubtiliter tangit, cum dicit, *Ædibus in mediis nudoque ſub æthere axe Ingens ara fuit*: &c. Ex nomine enim penatium & aræ, intelligitur loci ſacri veneratio, ut non immerito illuc confugerit Regina cum ſuis, nam ſubjunxit, *Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum Præcipites*, &c. Vnde apparet veram conſuetudinem fuiſſe fugiendi à periclitantibus ad ararum præſidium.

NVDOQVE SVB ÆTHERIS AXE. Hoc eſt ſub divo quod impluvium dicitur. Axis autem eſt aut Septentrio, aut pars Septentrionis, aut ſpiritus quo mundus movetur; ut *Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum*, ſicut docet & Lucanus.

VETERRIMA. Vſurpatum eſt. Ergo, ut ſupra diximus; hoc tantum uti neceſſe ſit, & comparativum non habet, ſicut deterior poſitivum. LAVRVS. Daphni filia Ladonis fluvii Arcadiæ terræ fuit, quæ aſpernata viro jungi, ſemper venatibus operam dabat. Hanc cum Apollo adamaſſet, & eam ut comprimeret inſequeretur: illa à Terra matre petit auxilium, quæ recepta à matre eſt, nec multo poſt in locum ejus, arborem lauri naſci *

COMPLEXA PENATES. Penates ſunt omnes dii, qui domi coluntur.

NEQVICQVAM. Aut ſecundum Epicureos, qui dicunt deos nihil curare, aut propter vim bellicam, ALTARIA. Superorum & aræ ſunt, & altaria: Inferorum, tantum aræ. Ara autem dicitur à precibus, quas Græci ἀρὰς dicunt: ut unde contra imprecatio ἐναντίον dicitur.

PRÆCIPITES. Feſtinæ propter tempeſtatem: & bene ATRA Addidit, quia eſt & clara; ut, *Vnde hæc tam clara repente Tempeſtas.*

DIRA. Modo proprie. Dira enim eſt deorum ira. Ergo quæ mens infuſa ex deorum ira.

TELIS. Armis. RVIS. Aut feſtinas, aut incedis ſeniliter.

DONATI.

ARMA CAPIT. Non ut peteret victoriam, ſed ut in armis poſitus viriliter occumberet. Ponit autem & hominem & arma inutilia, quoniam ipſe ſenex jam diu arma non ſumpſerat. Vnde illa rubigine contabuerant, & inutilia reddita erant.

HIS TELIS. Autorem mortis quærit, non amentia, ſed ſapientia, ut morte captivitatem fugiat. Ergo ſapientiſſimus poëta, decorum in hoc rege ſervavit. Dedit & convenientem naturam mulieri, & reginæ, & uxori.

VARIORVM.

ÆDIBVS IN MEDIIS, &c. Turnebus docet deſcribi hic à Poëta Iovis Hercei aram, quę in mediis ædibus in impluvio erat ſub dio, Græcorum more: & in ea ara ad quam Priamus occiſus eſt, ſacratum fuiſſe æternum & pervigilem ignem, ex eo verſu; *Sanguine fœdantem quos ipſe ſacraverat ignes.* Paſſeratius vero obſervavit ὑπαίθριον hic deſignari Iovi ſacrum; de quo Vitruvius lib. 1. *Iovi, Fulguri, Cælo, Soli, Lunæ, ædificia hypæthra conſtituuntur.* GERM.

DIVVM AMPLEXÆ SIMVLACRA TENEBANT. Hoc Æſchylo eſt βρέτεσιν ἵζειν. Solebant enim in magno diſcrimine & metu deſperationeque ſalutis, amplecti deorum ſimulachra, ut eorum fide tuti eſſent. Aras quoque tangebant, ut Virgil. lib. 6. *Talibus orabat dictis, arasque tenebat.* TVRNEB.

Tempus eget: non ſi ipſe meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omneis:
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe, & ſacra longævum in ſede locavit.
Ecce autem elapſus Pyrrhi de cæde Polites,
Vnus natorum Priami, per tela, per hoſtes,
Porticibus longis fugit, & vacua atria luſtrat
Saucius: illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus
Inſequitur, jam jamque manu tenet, & premit haſta.
Vt tandem ante oculos evaſit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum ſanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi, pro ſcelere, (exclamat,) pro talibus auſis,
Dii (ſi qua eſt cælo pietas, quæ talia curet)
Perſolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letbum

SERVII.

NON SI IPSE MEVS. Mire, *meus*, ut matris exprimeretur affectio. Et ſubaudis poſſet defendere. *Aut moriere ſimul.* Vt religio, aut pariter omnes ſervet, aut ſimul moriantur omnes.

ORE EFFATA. Abundat, ORE: eſt autem pleonaſmus. VACVA. Magna, quæ difficile complentur. An *vacua* quia in unum ad aras omnes confugerant, an *vacua* jam ſine defenſoribus. INFESTO VVLNERE. Bonum ſchema, vulnus pro telo. An vulnus quod inflixit; an quod infligeret. PREMIT. Vrget; ut, *apri curſum clamore prementem*: alibi Interfecit: Vel opprimit; ut, *Armigerumque premit.* VT TANDEM ANTE OCVLOS. Hoc ideo deſcribitur, ut & contra propoſitum Priamus incitetur. EVASIT. Pervenit. VITAM CVM SANGVINE FVDIT. Modo eos ſequitur, qui ſanguinem ſedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipſum ſanguinem vitam volunt: ut, *Purpureamque vomit ille animam.* poteſt tamen καὶ τὸ σκυπτόμενον intelligi item vulneratum Polyten. HIC. Id eſt tunc. MEDIA. Manifeſta, aut certe poteſt ſecundum conſuetudinem dictum, neque enim eſt mors prima, media, poſtrema, & poteſt referri vel ad Politen. NON TAMEN ABSTINVIT, NEC VOCI, &c. Bene Priamo animoſitatem regiam dedit, ut mori honeſte velit.

AT TIBI PRO SCELERE EXCLAMAT. Ordo eſt atque * dii perſolvant grates dignas. AVSIS. Quidam proprie ſumptum tradunt, nec poſſe in proſa dici.

SIQVA EST. Vel ſecundum Epicureos, vel deſperat: quia impune ante aras conſpicit cædem. CVRET. Vleiſcatur.

GRATES. Prout res fuerit, vel in bonis, vel in malis dicuntur, ſicut præmia.

CORAM. Adverbium temporis modo eſt: quia verbo cohæret: ut, *Coram quem quæritis adſum*: & coram ad perſonam certam refertur; palam ad omnes. ME CERNERE. De ſpectaculo queritur, non de morte. Quia jure belli Polyten Pyrrhus occiderat, ſed cur ante oculos patris. FORDASTI. Crudeles impioſque feciſti.

DONATI.

RECEPIT. Quam imbecillis eſſet ex eo apparet, quod mulier anus, eum ab incepto ad ſe vocavit.

ECCE AVTEM ELAPSVS. Voluit mori Priamus, vetuit uxor: et caſus attulit ſibi quod cupiebat.

HIC PRIAMVS. Voluit fortuna, ut mors Polytæ eſſet in conſpectu ſuo, ut inde ſua mors oriretur.

DII. Scilicet præſentes, ad quorum ſe ſuffragium contulerat: & ſi eſt in cælo aliqua pietas, quæ nefaria commiſſa vindicet.

QVI NATI. Non culpat Pyrrhum, quod occiderit, ſed quod cædem in conſpectum paternum reſervaverit. Nam ſtulte reprehenderet, quod jure belli licebat.

VARIORVM.

HÆC ARA TVEBITVR OMNES. Solent poëtæ, rebus bello, aut urbis captivitate deſperatis, perfugium miſeris dare in ſacra & templa. Cic. pro Roſcio Comœdo, *Sicut in aram confugit ad hujus domum.* Terent. *Nemo te accuſat Syre; ne tu aram tibi, aut deprecatorem paravit.* PONTAN.

PERSOLVANT GRATES DIGNAS. Prov. *Oedipi exſecratio.* HARTVNG.

Feciſti

Digitized by Google

Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles,
Talis in hoste fuit Priamo: sed jura fidemque
Supplicis erubuit; corpusque exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
Conjecit: rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequicquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, & nuntius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati,

SERVII.

FVNERE. Cadavere: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. FVNVS. Enim est jam ardens cadaver. Quod dum portatur, exsequias dicimus: crematum jam, reliquias: conditum jam, sepultum.

» AT NON ILLE SATVM. Tribus generibus parentes objicimus filiis, cum bonos eos negamus, æquales ut hoc loco: cum malos objicimus, ut, *Laomedontiade*; item cum non solum bonos adimimus, sed insuper malos objicimus, ut, *Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor.*

IN HOSTE PRIAMO. Aut Archaismos est. aut *in hoste*: id est cum hostem gereret, cum ipse hostis esset. Hic Priamo nomen positum, sensum validiorem fecit, hoc est Priamo qui tunc fui, quasi jam esse desierit, id est quem operæprecium fuit occidere. IVRA FIDEMQVE. Quia quod Homerus mutat, dicitur duce Mercurio Priamus ingressus Achillis tentoria, excitatum rogasse, quem dormientem potuisset occidere. IVRA, vero, quia rex rogabat. FIDEM. Quia supplex. Quidam *jura fidemque* ita intelligunt, *Jura* quod Hectorem reddidit, *Fidem*, Quod me in mea regna remisit.

SEPVLCHRO. Pro ad sepulchrum. REMISIT. Comitatus usque ad Trojam est, & mire *in mea regna remisit*, cum potuisset per me mea regna capere.

IMBELLE. Ipse imbellis; ut *Inutile ferrum.*

RAVCO ÆRE. Ad scutum retulit. PROTINVS REPVLSVM. Statim prohibitum.

NEQVICQVAM. Non, Sic Persius. *Nequicquam fundo suspiret nummus in imo.* Sane quidam, *nequicquam umbone pependit*, hunc sensum volunt, telum repulsum ne summatim quidem hærere potuit, ut penderet. alii unam eandemque rem bis dictam volunt, & superfluum putant. ET SVMMO CLYPEI NEQVICQVAM. &c. Eandem rem bis dixit; cum præcessisset, *Rauco quod protinus ære repulsum:* quod idem est, *Et summo clypei nequicquam umbone pependit.* & nihil attinuisse dici putant. *Summo clypei nequicquam* v. p. Tanquam non omnino necesse esset, ut de summo clypei penderet, & potuisse dici, nec de clypeo pependit: Sed duplicationem narrationis per *, ἐπαναστροφὴν excusat.

REFERES ERGO HÆC. Sarcasmos est, locus cum amaritudine. Vt, *En agros, & quam bello Trojane petisti Hesperiam.* Asticismos autem, est urbanitas sine iracundia: ut, *Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.*

DEGENEREM. Non respondentem moribus patris. HÆC DICENS. Ostendit simul dum dicere fecisse. ALTARIA AD IPSA. Vnde sperabat auxilium, aut quia Achilles in templo occisus est, & ex similitudine vindicta ..... TREMANTEM. Non formidine, sed ætate.

DONATI.

AT NON ILLE. Conatur privare eum omni gloria, & nobili genere, quod non sit filius Achillis: quod probat, quod in se non servaverit jura, quæ servaverat Achilles.

REDDIDIT CORPVS. quod injuste retinuisset. Sola enim anima debetur hosti: corpus autem, quoniam in nullius est potestate, dimittitur sepulturæ. Reddidit ergo, quoniam contra humanitatis jura id tenebat.

SIC FATVS. Est desiderium manifestum mortis, quod post contumeliam etiam armis juvenem senex provocet.

TELVM IMBELLE. Confirmat, quod dixit, *Inutile ferrum.* SINE ICTV. Probat quod dixit, humeris trementibus ævo.

PEPENDIT. Stulte dicunt non posse pendere, quod repellitur.

VARIORVM.

HIC PRIAMVS QVAMQVAM IN MEDIAM MORTE. Virgilius hic inducit Priamum execrantem Neoptolemum, ob atrox ipsius immiteque factum; & accusat hostem, non tam quod filium necarit, sed quod *ante oculos suos eum obtruncarit*, contemeraveritque aspectum patrium cæde filii: neque enim major ullius dolor patri inuri potest, quam spectante ipso, filium necare: multo namque magis homines movent, quæ fieri vident, quam quæ facta audiunt. VICTORIVS.

Digitized by Google

Implicuitque comam læva, dextraque coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incenſam, & prolapſa videntem
Pergama; tot quondam populis, terriſque ſuperbum
Regnatorem Aſiæ. jacet ingens littore truncus,
Avulſumque humeris caput; & ſine nomine corpus.
At me tum primum ſævus circumſtetit horror.
Obſtupui: ſubiit chari genitoris imago:
Vt regem æquævum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: ſubiit deſerta Crëuſa,
Et direpta domus, & parvi caſus Iüli.
Reſpicio, & quæ ſit circum me copia luſtro.

SERVII.

DEXTRAQVE CORVSCVM EXTVLIT. Coruſcum, ſi ornatum gemmis caput regis acceperis; ſenſus talis eſt, Sublato capite gladium in vaginam recondit, quæ lateri ſemper cohæret. Si vero coruſcum gladium vis intelligere: lateri Priami infixum accipe: & κατὰ τὸ σπαθώμενον: poſtea caput eſſe ſublatum.

» HÆC FINIS. Vt dies, ſi tempus longum ſignificat, generis fœminini eſt, & omnia Latina nomina, inanima, ſimplicia, à verbo non venientia NIS Syllaba terminata, maſculina ſunt. Inanima, propter canis: ſimplicia, propter bipennis: à verbo non venientia, propter finis. Ergo clunis Iuvenalis bene dixit *Tremulo deſcendunt clune puellæ.* Horat. Male, *Quod pulchra clunes.* HIC. Talis. ut » *Hunc ego te Euryale aſpicio?* SORTE. Fatali neceſſi» tate. Vel forte fortuna, ut, *Viere ſorte tua*, & qui» dam, *exitus ſorte*, pro ſortis tradunt, ablativum pro » genitivo.

TROIAM INCENSAM. Pro Ilium.

PERGAMA. Proprie Trojanæ arces ſunt; unde κατ' ἐξοχὴν arces omnes *Pergama* dicuntur: ut Poëtam dicimus, & intelligimus Virgilium. SVPERBVM. Nobilem.

REGNATOREM ASIÆ. Quia imperaverat & Phrygiæ & Mygdoniæ. IACET INGENS LITO» RE TRVNCVS. LITORE. Pompeji tangit hiſto» riam, cum *ingens*, dixit, non magnus. Quod autem » dicit LITTORE, illud ut ſupra diximus reſpicit, quod in Pacuvii tragœdia continetur, Priami corpus ad litus tractum. aut *littus* pro ſolo accipiamus; aut, *Littoraque & latos populos.* Aut ideo LITTORE, ut oſtendat littus jam eſſe ubi fuerat Troja, ut, *Et campos ubi Troja fuit.* Quod autem Donatus dicit, *Littus*, locum eſſe ante aras à litando dictum, vel quod limo illud ſpatium deſignatur, oratione caret. Nam à litando, LI brevis eſt, & ſtare non poteſt verſus.

AVVLSVMQVE HVM. CAPVT. Hoc eſt quod κατὰ τὸ σπαθώμενον accipi debet, hoc enim claris & fortibus viris fieri ſolebat, ut, *Quin ipſa arrectis viſu mirabile in haſtis Præfigunt capita.* SINE NOMINE. Sine agnitione, aut dignitate, aut ſimpliciter ſine nomine, à capite enim quis nomen ducit.

SÆVVS HORROR. Quia eſt & bonus: ut, *Lætuſque per artus Horror iit.* Eſt & amoris, ut Terent. *Totus Parmeno tremo horreoque, poſtquam aſpexi hanc.*

ÆQVÆVVM. Amabiliter locutus eſt; plus enim eſt æquævum, quam longævum.

VITAM EXHALANTEM. Secundum eos, qui volunt animam eſſe ventum: ut, *Atque in ventos vita receſſit.* DIREPTA. Pro diripienda: participium pro participio.

CASVS. Aut interitus, aut captivitas.

COPIA. De exercitu dixit numero ſingulari, ut Salluſtius * *Con Sertorio neque rumper.* & an Levi copiam avibus: Cum copias de exercitu numero plurali dicamus. Copia vero aliarum rerum ſit.

VARIORVM.

HÆC FINIS PRIAMI FATORVM. Durum & abſonum fuiſſet, & quod aures reſpuiſſet, *Hic finis.* Sicut illud contra ſuavius facias, ſi mutes: *quem dat finem rex magne laborum?* GELLIVS lib. 13. cap. 19.

IACET INGENS LITTORE. Vtramque opinionem tuetur poëta, & eorum qui Priamum ad Herczi Iovis aram cæſum affirmant & eorum qui eum è regia in Sigæum promontorium, ubi Achillis ſepulchrum erat, à Pyrrho raptatum & obtruncatum ferunt. Sed communis opinio tenet, Priamum in templo Iovis Hercæi occiſum. HORTENS.

VITAM EXHALANTEM. Alludit ad ſententiam eam, quam perſtrinxit ſub perſona Cebetis ad Socratem Plato in Phædon. eo loco quo multos in eo errore verſari dicit ut credant, ita animam ab hominibus efflari, ut tanquam fumus dilabatur & diſſipetur. Quamvis autem Poëta vulnere & violento fato Priamum oppreſſum canat, tamen quia ſenum mors, quæ μάρανσις Ariſtoteli dicitur, ἄλυπος, & pene ſine ſenſu doloris committitur, exhalatio & vitæ exſpiratio dicitur. GERMAN.

565 De-

Digitized by Google

Deſeruere omnes defeſſi, & corpora ſaltu
Ad terram miſêre, aut ignibus ægra dedêre.
Iamque adeo ſuper unus eram; cum limina Veſtæ
Servantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida aſpicio. dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos everſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deſerti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira, cadentem
Vlciſci patriam, & ſceleratas ſumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriaſque Mycenas
Aſpiciet? partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natoſque videbit,
Iliadum turba & Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine littus?
Non ita. namque etſi nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem:
Extinxiſſe nefas tamen, & ſumpſiſſe merentis
Laudabor pœnas: animumque expleſſe juvabit

SERVII.

DESERVERE OMNES. Defeſſi dolore, vos non accuſationis, ſic enim ſe purgat ut alios non culpet: dicendo autem *deſeſſi*, etiam illos excuſat, à quibus deſertus eſt.

IGNIBVS ÆGRA DEDERE. Poſt hunc verſum, hi verſus fuerunt, quos Tucca & Varus obliti ſunt, *Iamque adeo ſuper unus eram*, &c. verſus enim refert * uſque illum, *Talia jactabam*, &c. In quibus hæ variæ lectiones, *Permetuens Troja* m: s: Præmetuens T. *aruinviſa* m: s: Argis inviſa. *Regina triumpho* m: s: Regnata Triumpho. *Sudavit ſanguine* m: s: Sudarit ſang. *Nec habet victoria*. m: s: Habet hæc victoria. *Sumſiſſe merentis* m: s: Sumſiſſe merentes. *Vltricis flamme*. m: s: Vltricis famæ. *Mente ferebar*. Mente loquebar.

LIMINA VESTÆ. Cum enim neque apud Trojanos, neque Græcos illi locus eſſe videretur, non mirum fuit, ſi ad aram & aſylum confugerit. TAVRMANNVS.

EXARSERE IGNES ANIMO. Ignes, id eſt ira, quæ eſt ſanguinis ardor circa cor. Cum autem *Ira* ſit animi perturbatio, modo alio plebejus, alio nobilis iraſcitur: aliter è vulgo quiſpiam, aliter ſapiens. Et multis etiam in locis apud Virgil. Æneam ira accenſum cernimus, ſed varie: aliter enim hic iraſcitur, pro patriæ, domuſque ſuæ dignitate, ac ſalute; aliter in xii. ob amici atque hoſpitis mortem.

---- *furiis accenſus & ira*
Terribilis. Vide Scaliger lib. 3. cap. 9. TAVRM.

PHRYGIIS COMITATA MINISTRIS. Alludit ad Romanorum morem, quibus familiari in uſu erat ſervitium operaque Phrygiorum mancipiorum, ut inter cæterarum gentium delicatiſſimorum & peritiſſimorum; unde & Phrygiones: & in paræmiam abiit, *Phryx flagris emendatur*. GERMAN.

NAMQVE ETSI NVLLVM NOMEN, &c. Non quærit igitur Æneas aut nomen, aut laudem; ſed luſtitiam; ut ſuorum deleat ignominiam. Quis enim patiatur affines ſuas, fœminas primarias premi ſervitio impudicæ mulieris? Igitur rectè interpretatur factum ſuum ſic: *Extinxiſſe nefas*. Nullius enim non intereſt nefas tollere. Vir enim juſtus nullum malum ſupereſſe pati debet. Scalig. lib. 3. cap. 11.

VARIORVM.

IAMQVE ADEO SVPER VNVS ERAM, &c. Sunt qui ſequentes xxij verſus omittant, ut à Tucca & Varo, quos Æneida juſſu Auguſti emendaſſe conſtans fama eſt, rejectos. Cum, quia turpe ſit viro forti fœminæ iraſci: tum, quia his contraria dicuntur 6. Æneid. verſ. 510. *Omnia Deiphobo ſolviſti*. Eos vero Poëtæ germanos eſſe ſolidiſſimis evincunt argumentis, Nic. Erythræus, NASCIMBÆNIVS, & SCALIGER lib. 3. cap. 11. & 12. & 23.

Vltricis flammæ, & cineres satiasse meorum.
Talia jactabam, & furiata mente ferebar:
Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Cælicolis, & quanta solet: dextraque prehensum
Continuit; roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? superet conjunxne Creüsa,
Ascaniusque puer? quos omnes undique Græjæ
Circum errant acies: & , ni mea cura resistat,
Iam flammæ tulerint, inimicus & hauserit ensis.

SERVII.

CVM MIHI SE. Ordo est, cum mihi se videndam oculis obtulit, non ante tam clara.

IN LVCE. In nimbo, qui cum numinibus semper est. CONFESSA DEAM. Divino habitu, quia in primo venatricis habitu, se obtulerat. QVALIS & QVANTA. Qualitas & quantitas hoc loco ad pulchritudinem pertinet.

DEXTRAQVE PREHENSVM. Ea corporis parte, qua Helenæ ictum minabatur; quæ in templo Vestæ stabat ornata. Vt enim dictum est versus illos qui superius notati sunt, hinc constat esse sublatos, nec immerito. Nam & turpe est viro forti contra fœminam irasci: & contrarium est Helenam in domo Priami fuisse, illi rei, quæ in sexto dicitur: quia in domo inventa est Deiphobi, postquam ex summa arce vocaverat Græcos. Hinc autem versus esse sublatos, Veneris verba declarant; dicentis, *Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ.* Sane quidam *Invisa* figurate dictum putant. Adferunt enim ad Trojam Helenam non venisse, id est non visam à Trojanis, quia cum eam rapuit Paris, ad Ægyptum profectus dicitur mutato itineris cursu, ne à Græcis forsan insequentibus comprehenderetur, ibiá Protheo receptus hospicio; sed cum Helena Protheo suam narrasset injuriam, ab eo retenta est, tum sine ea Paris venit ad Trojam. Græci autem putantes quod occultaretur à Trojanis & nollent sibi eam reddere, deleverunt Trojam frustra, cum Trojani vere dicerent se Helenam non vidisse. Alii dicunt à Protheo quidem Paridi Helenam sublatam, & quibusdam disciplinis fantasma in similitudinem Helenæ Paridi datum, quod etiam Homerum voluit tetigisse subtiliter, ubi Æneas à Neptuno * apposita nube liberatur.

ROSEO. Pulchro. quidam reprehendunt non convenisse in ruina & exitio civitatis, Venerem roseo ore loqui cum filio, ignorantes hoc epitheton Veneris esse perpetuum. INSVPER. Quod continuerat cum.

INDOMITAS. Magnas nunc &c. * & quis, non nulli admirantis volunt esse, non interroganti.

QVID FVRIS? Aut quia furor est virum fortem ruere in mulieris interitum. Aut quid furis, cum extinctos socios vides velle pugnare: & bono verbo usus est, virum fortem à prælio revocans; NOSTRI CVRA. Et hoc loco, ut solet, unam se de Æneæ familia facit. Vt, *Vnus ob iram prodimur.* Nostri autem & vestri genitivi plurales sunt antiqui, & ex Græcis convenientes, sicut singulares sunt *mis* & *tis.* Non est possessivum: sed à Nos venit ut dicimus, Nostri causa facit, hoc est nostrum.

SVPERET. Supervivat, supersit.

ASCANIVSQVE PVER. Filius: ut, *Teque puerque tuus.* Horatius, *Puerosque Ledæ.* & est Græcum, nam παῖδας dicunt. Interdum tamen etiam ad ætatem refertur.

CIRCVM ERRANT. Mire quasi quærentes tanquam prope sint & adhuc * sua opera sua non avertant.

HAVSERIT ENSIS. Aut percusserit: ut, *Latus haurit apertum.* Aut voraverit.

VARIORVM.

CINERES SATIASSE MEORVM. Pietatis tamen nomine laudabor, qui cæsorum civium manes & umbras sanguine hostium expieverim. TAVRINANVS.

NATE QVIS INDOMITAS. Oratio Veneris est partim objurgatoria, minime tamen contumeliosa; partim exhortatoria: versatur in genere deliberativo, haberque fere omnes suasionis partes, illisque etiam affectibus constat, qui Patheticæ orationi convenire videntur: breves continet sententias, crebras interrogationes: caret tamen abrupto illo & concitato principio, quo patheticæ orationes uti solent: id quod arte & consilio factum est: ne videatur mater iræ potius affectu, quam materno officio adducta ad filium accedere commonendum: propterea NATE ait: quæ vox insigne quoddam non odii, neque iracundiæ; sed materni amoris indicium affert. NASCIMB.

Non

Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
Culpatusve Paris: divûm inclementia divûm
Has evertit opes, sternitque à culmine Trojam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortalem hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu nequa parentis
Iussa time, neu præceptis parère recusa)
Hic, ubi disjectas moles, avulsaque saxis
Saxa vides, mistoque undantem pulvere fumum:

SERVII.

TYNDARIDIS. Atqui Iovis est, non Tyndarei filia. Sed sic dicimus Tyndaridis de Helena, ut de Hercule Amphytrioniades. Nam de Iove & Leda nati sunt Pollux & Helena: de Tyndareo & Leda Castor, qui solus mortalis fuit. Vnde Virgilius in sexto, *Si fratrem Pollux alterna morte redemit.* qui immortalitatem suam cum fratre partitus est. Helenam vero immortalem fuisse indicat tempus. Nam constat fratres ejus cum Argonautis fuisse, Argonautarum autem filii Thebano Eteoclis & Polinicis bello dimicaverunt. Item illorum filii contra Trojam bella gesserunt. Ergo si immortalis Helena non fuisset, tot sine dubio seculis durare non posset. Hanc autem legimus primo à Theseo raptam: & in Ægypto commendatam Protheo alia fabula à Paride raptam, & cum ad Ægyptum cum ea isset à Protheo cognito raptu, subtractam Paridi dicit. FACIES INVISA. Pulchritudo Helenæ odiosa, id est Helena. & est Græcum; ut, *vis Herculea*: hoc est Hercules. Ostendit autem naturæ culpam, non esse hominibus adscribendam LACÆNÆ. A provincia Laconica. Et notandum, derivationem minorem esse à principalitate, quod rarum est.

CVLPATVSVE PARIS. Criminosus, reus. Divinam inclementiam latenter hic Venus * suam purgat invidiæ, dicendo Trojam deorum conspiratione subverti. poterat enim ei objici quod nisi ipsa rapiendi Helenam Paridi author fuisset, Troja non fuisset eversa.

ASPICE. De Homero tractum, qui inducit Minervam præstantem ista Diomedi & bene subdistinguit, quia non solum dicitur, sed etiam manu significatur. NAMQVE OMNEM. Ordo est, Omnem tibi nubem eripiam, quæ humida circum caligat, & mortaleis hebetat visus tuenti. Dicitur autem nebula orta de terris obesse nostris obtutibus. Vnde aquila, quia supra nebulam est, plus videt. Est etiam theologica ratio: quia ignorantes usum Venerium, videre dicuntur & numina. Vnde nunc merito post Veneris abscessum numina vidisse dicitur Æneas. OBDVCTA. Superducta. TVENTI. Modo videnti: alias defendenti.

NEQVA PARENTIS IVSSA TIME. Pro NE & hæc particula, imperativo jungitur modo: sed interdum præsenti tempori, interdum futuro; prout aliquid volumus ad præsens, vel ad futurum referri: potest sane hoc præceptum, & ad generalitatem, & ad specialitatem referri. IVSSA TIME Veretur enim ne imperanti sibi fugam non obtemperet.

SAXIS SAXA. Dicendo *saxis saxa*, renovavit narrandi magnitudinem. VNDANTEM. Aut abundantem, aut quia in modum undarum attollitur: ut, *Quæ plurimus undam Fumus agit.*

VARIORVM.

NON TIBI TYNDARIDIS FACIES. Observandum, recte ac decore à Poëta, Veneri, Paridis & Helenæ patrocinium tribui, cujus opera & beneficio conjuncti erant. Prudenter itaque ambos culpæ eximit, eam in Deos & fata transmovens. Et ne vana coarguatur, confirmat verba sua testimonio præsentis rei: ac gradatione quadam paulatim ad summa pervenit. HORTENSIVS.

DIVVM INCLEMENTIA DIVVM. Ita in libris antiquis, & iis castigatioribus legitur;

—— divûm inclementia divûm,
Has evertit opes.

Quæ διόπτωσις καὶ ἀνάφορα venustissima est, & maximam vim habet. Eamque lectionem Terentianus interpres aperte asserit, teste etiam Fabricio. Pro illo priore *divum*, multa antiqua exemplaria legunt *Sed enim*: quædam etiam *verum*. Laetetur autem Venus se purgat invidiæ; dicendo, Trojam conspiratione deorum subverti. Poterat enim ei objici quod nisi ipsa rapiendæ Helenæ Paridi author fuisset, Troja non fuisset eversa. TAVBMAN.

ASPICE, NAMQVE OMNEM, QVÆ NVNC OBDVCTA, &c. Ἀναλογῶς. Sensus autem est: aspice; quanto cum iræ impetu ea nunc diruant dii, quæ olim propitii muniendæ urbis gratia condiderunt: Neptunus mœnia: Pallas arcem; Iuno portas: Mutuatus hunc locum est ab Homero Iliad. 5. Vbi Pallas Minerva Diomedi in pugna nubem oculis detrahit, quo divos ab hominibus dignoscat. NASCIMB. HORTENS.

NAMQVE OMNEM. Eo usque pendet *nubem eripiam*. Auferam, inquit, abs te ignorantiam, quæ natura in omnibus hominibus est: quæ oculos tuos perstringit, & quasi nubem offundit, quo minus, quæ ex deo sunt, perspicere possis. NASCIMB.

VNDANTEM PVLVERE FVMVM. Nam ex ruina lateriorum, pulvis seu fumus, sive ad undarum speciem, in aërem erigitur. ut Æneid. 8.

— qua plurimus undam
Fumus agit.

TAVBMAN.

610 Nè-

Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque à sedibus urbem
Eruit. Hic Iuno Scæas sævissima portas
Prima tenet, sociumque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
Iam summas arces Tritonia (respice) Pallas
Insedit, nimbo effulgens & Gorgone sæva.
Ipse pater Danais, animos, viresque secundas
Sufficit, ipse deos in Dardana suscitat arma.

SERVIL.

NEPTVNVS MVROS. Hoc autem habet fabula, quod Neptunus cum Apolline, Trojæ, fabricati sint muros. Sed constat Laomedontem supradictis diis certam vovisse pecuniam, ad sacra facienda: quam imminentibus Mus vel Mysiis transtulit ad murorum fabricam. Vnde dii & fecisse muros, & offensi esse dicuntur. Simul notandum, quod deos facit opera sua evertere, ut Portas Iunonem, quarum dea est. Nam & portam luminis nascentibus præbet. ut, *Iuno Lucina fer opem.* Arces, Minervam: legimus enim, *Pallas quæ condidit arces.* Neptunum, muros: ipsi enim fundamenta sunt consecrata, cujus & moventur arbitrio. Vnde ἐνοσίχθων dicitur, hoc est terram movens æquæ concussione; sicut terræ motus continent opiniones. Ergo cum Neptunus infestus indicatur, Apollo tamen etiam post piaculum Trojanis favet, quia eum propter Chrysis sacerdotis filiam offenderant Græci.

TRIDENTI. Omnia in NS exeuntia, aut participia sunt, aut nomina. Sed si participia sunt, ablativum & in I & in E mittunt pro nostro arbitrio: Iuvenalis, *Nec ardenti decoxit aheno.* Contra, *Semperque ardente camino.* Si vero nomina fuerint, omnimodo in E exeunt. Si autem eadem sint & nomina & participia, ut amans: cum nomina fuerint, omnino in E mittunt: quum participia, licenter utimur. Ergo quia tridens nomen est, tridente debuit dicere. Sed novitatem affectavit, nulla cogente necessitate. Sane in nominibus quæ & propria esse possunt, & appellativa, ut liberalis, fœlix, Iuvenalis, ablativus à proprio, in E exit: ab appellativo, in I. QVATIT. Concutit, commovet.

IVNO SCÆAS SÆVISSIMA PORTAS. Quidam ideo Iunonem has portas tenuisse accipiunt; quia eam fatorum arbitrium volunt, & fatum fuit ad exitium Trojæ, per has portas equum introduci. quia ipsa est Curritis, & sub hoc nomine interest bellis. Nam ideo, *Hic illius arma, hic currus fuit.* ACCINCTA enim, ferro armata, ut, *Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.*

IAM. Præterea: ut, *Iamque feminibus jactis se sustulit arbos.* ARCES. Ordinem tenuit, primum muros, deinde portas, post arces, à muris enim in arcem convertendus est totus impetus. Ob hoc autem arces Minervæ dantur, quod ipsa sit inventrix ædificiorum: ut, *Pallas quas condidit arces. i. e.* Et quia summa quæque possidet sapientia. Præterea in capite esse dicitur, idcirco creditur patris Iovis capite generata. TRITONIA PALLAS. Duo antonomasia sunt sine proprio nomine. Et est nimiæ iracundiæ, cum dicitur: Quanquam irata sit Græcis, nequaquam tamen Trojanis parcere. licet in historia lectum sit vehementius iratam Minervam, quod post victoriam ei sacrificare noluerint; ut Horat. *Quum Pallas usta vertit iram ab Ilio, in impiam Ajacis ratem.* RESPICE. Dicendo *respice*, ostendit vere jam caliginem ab oculis ejus esse sublatam.

INSEDIT. Adeo irata ut ante sacerdotem ibi Cassandram defenderet. NIMBO EFFVLGENS. Nube divina, est enim fulgidum lumen, quo deorum capita cinguntur, sic etiam pingi solet. Alii nimbum clavum transversum in veste existimant: Alii *limbum* legunt, *Vt Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo*: & est pars vestis extrema, quæ insuta dicitur: ut Horatius, *Quarum pulsata talos tegit insuta veste.* GORGONE SÆVA. Aut etiam per sævam Gorgonem fulgens, aut ipsa sæva terrore Gorgonis. Sane Gorgones tres fuisse dicuntur, Stehmo, Euriale, Medusa; quarum aspectus intuentes vertebat in lapides; hæ autem miræ pulchritudinis fuisse dicuntur: & quisquis eas vidisset, stupore defigebatur. Ideo fictum est, quia in lapides mutarentur. Sed alia fabula refert Medusam miræ parsimoniæ virginem fuisse, & ob hoc accepta Minervæ, quæ compressa à Neptuno Pegasum equum dicitur edidisse, quod postea quam Minerva cognovit, ejus caput dicitur amputasse & suo affixisse pectori, eique tribuisse vim, ut quidquid vidisset mutaret in saxum.

IPSA PATER. Qui omnibus unus esse consuevit: ut, *Rex Iuppiter omnibus idem.* Et bene honesta Æneæ causa fugiendi est. VIRESQVE SECVNDAS. Quia fuerunt & in Trojanis: sed non prosperæ.

SVFFICIT. Subministrat, suggerit.

DONATI.

NEPTVNVS. Cum deos inimicos Trojanis enumerasset, ponit Iovem. Ipse pater, quasi, qui cum vos contra alios, cum & majoris sit potestatis, defendere debuit, supprimat, hujus destituti auxilio cum litis, cedendum est vobis.

VARIORVM.

FERRO ACCINCTA. Non dixit *cincta*: maluit elisionem sic mox *evicta* potius, quam *victa*. Magnus enim in ea voce sonus; sicut *astreclare, adservare*, &c. Scalig. lib. 4. cap. 16.

620 Nus-

Digitized by Google

Eripe nate fugam, finemque impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat; & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna deûm.
Tum vero omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti Neptunia Troja.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum,
Cum ferro accisam, crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, supremum
Congemuit, traxitque jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter & hostes.

SERVII.

ERIPE. Accelera, raptim fac. Vel, *eripe te fuga.* NVSQVAM ABERO. Bona œconomia. Nam si tenent Danai, qua deficit ignis: necessarium est præsidium numinis. ut Horatius, *Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.* LIMINE SISTAM. In limine; ut, *Sylvis te Tyrrhene feras agitare putasti.*

» SPISSIS NOCTIS SE CONDIDIT VMBRIS. » Abscessu enim plerumque numina demonstrantur » fuisse, cum subito apparere desierint.

APPARENT DIRÆ FACIES. Secundum matheſim, post abscessum Veneris dicit apparuisse numina: cujus præsentes radii intervenientes anæreticos temperant. vel quia diræ appellantur, quæ sunt » in ministerio Iovis, quando morbos aut lethum, aut » bellum hominibus molitur, quia in 12 ait, *Dicuntur* » *gemina pestis, cognomine Diræ.*

» NVMINA MAGNA DEVM. Quia Iovem, Iu» nonem, Neptunum & Minervam dixerat.

TVM VERO. Quia ante & ab Hectore audierat, & per se viderat everti Trojam, sed non omnem, sin» gulas enim res viderat; ut, *jam proximus ardet Ucalegon.* vel Tum vero, quando & divisi sunt sævien» tes, & ex imo verti, quia superiori excidio, quando » ab Hercule expugnata est, nec omne Ilium concide» rat, nec ex imo fuerat Troja subversa, per hæc ergo » fit certior causa fugiendi.

» ORNVM. P.... Oceani filia à Sarpedone Ilii » filio adamata est, quem cum * veni sprevisset, fa» ciente Venere, Iasonem tunc ad Colchos euntem in» efficaciter adamavit, quo absente * ad Iuchi confice» retur in hanc arborem dicitur commutata.

FERRO ET BIPENNIBVS. ἐν ἀλλ' ἀνεῦ. ERVERE. Pro dejicere; & est Acyrologia. VSQVE. Tam diu. MINATVR, aut eminet; ut, *Minæque Murorum*: Aut movetur.

TREMEFACTA COMAM. Solita figura. CO» MAM autem, pro ramis, per illam metaphoram ton» dentur Critici.

VVLNERIBVS. Pro ictibus. IVGIS. Cacuminibus montium. RVINAM. Aliarum scilicet arborum.

AC DVCENTE DEO. Secundum eos, qui dicunt utriusque sexus participationem habere numina. Nam Calvus, *Pollentemque deum Venerem.* Item Virgilius, *Nec dextræ errantis deus abfuit*: quum aut Iuno fuerit, aut Alecto. Est etiam in Cypro simulacrum barbatæ Veneris, corpore & veste muliebri cum sceptro & natura virili, quod ἀφρόδιτον vocant, cui viri in veste muliebri, mulieres in virili veste sacrificant, quamquam veteres *Deum* pro magno numine dicebant. Sallust. *Ut tanta mutatio non sine deo videretur.*

DONATI.

ERIPE NATE FVGAM. Quia sciebat non facile posse persuaderi fugam Æneæ, ideirco dixerat: *Tu ne qua parentis jussa time, neu præceptis parere recusa.* Quapropter cedendum erat, cum qui potest omnia, & favere debebat, contrarius esset.

NVSQVAM ABERO. Nam sine suo auxilio, cum esset in flammis, telisque hostilibus circumdatus, quomodo fugere potuisset?

VARIORVM.

ERIPE NATE FVGAM. Conclusio est, quæ suasionem habet ab utili. & notandum, fugam Æneæ non prius persuaderi posse, quam urbem penitus excisam videat: aliter enim honestam sibi dari fugiendi causam non putat. unde occulta deducitur Æneæ commendatio ab animi magnitudine. MASCIM.

NVSQVAM ABERO. Προλαμβάνει suam filio operam pollicetur: etenim objicere potuisset Æneas, quo me feram? cum hinc flammæ, illinc hostes me premant? itaque suæ incolumitatis sit securus. Sane optima œconomia est, ut, ubi desunt humanæ vires, ibi auxilium deorum interponatur. NASCIM.

AC VELVTI SVMMIS. Macrob. lib. 5. c. 11. Homerus Iliad. ν. & ο. Macrobius libro 6. cap. 11. ἔστασαν πλήθοντες ἐπ' ἀκρεμόνεσσι θαμειῇ πίπτουσι χθονὶ φύλλα πίλνατο. HART.

Expedior: dant tela locum, flammæque recedunt.
At ubi jam patriæ perventum ad limina ſedis,
Antiquaſque domos, genitor (quem tollere in altos
Optabam primum montes, primumque petebam)
Abnegat excisa vitam producere Troja,
Exiliumque pati. Vos ô quibus integer ævi
Sanguis, ait, ſolidæque ſuo ſtant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me ſi cœlicolæ voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſervaſſent ſedes. ſatis una ſuperque
Vidimus excidia, & captæ ſuperavimus urbi.

SERVII.

» DANT TELA LOCVM, FLAMMÆQVE RECEDVNT. Illi reddidit, *Flammam inter & hoſtes expedior*, hic eſt hiatus.

ANTIQVASQVE DOMOS. *Clarat*, ambitioſe dixit.

PRIMVM. Præcipuum. Vel *primum* ante filium & uxorem. Sed Varro rerum humanarum, ait permiſſum à Græcis Æneæ ut evaderet, & quod carum putaret auferret, illum patrem liberaſſe, cum illi quibus ſimilis optio eſſet data, aurum & argentum abſtuliſſent. Sed Æneæ propter admirationem irerum à Græcis conceſſum ut quod vellet auferret, ille ut ſimile quod laudatum fuerat faceret, deos penates abſtuliſſe, tunc ei à Græcis conceſſum, ut & quos vellet ſecum & ſua omnia liberaret; quod poëta Veneris præſidio præſtitum dicit Æneæ. PETEBAM. Pro adpetebam & optabam.

VITAM PRODVCERE. Figurate vitam productarum.

EXILIVM. Dictum quaſi extra ſolum. VOS O. Obliqua oratio eſt. Nam aperte quidem hoc agit, ut relinquatur: latenter vero aliud, id eſt voluntatem fugiendi. per quod nimia Æneæ oſtenditur pietas: qui nec juſtis cauſſis movetur, ut patrem relinquat. » Sane rhetorica ſuaſio eſt, deliberatur enim de ipſa re » utrum fugiendum ſit, & ejus partes ita ponuntur, ut » ſi qui diſſuadent an ſupervivendum patriæ, quod ideo aperte non dixit, ne cæteros à fuga dehortari videretur; ſed ait, *vos fugite qui poteſtis*: à tempore, » *Satis una ſuperque*: an invitis diis, *Iampridem inviſus dis & inutilis annos Demoror*: Sic quidem & illud colligitur an debilis patriæ ſuperare debeat. INTEGER ÆVI.

SANGVIS. Plenam ætatem ſignificat ex ſanguine, qui non eſt integer niſi in juvenibus. Nam dicunt phyſici minui ſanguinem per ætatem. Unde & » in ſenibus tremor eſt. Sane ævum hic ad annos re» ferre debemus, cum alibi tempus ſignificet, ut *Æve*» *que ſequenti*, & *Tantum ævi longinqua valet mutare* » *vetuſtas*. SVO ROBORE, ſine alterius auxilio, quo » egebat Anchiſes. Et duas res dicit, & juvenes eſtis & » ſani, quorum utrumque mihi deeſt. STANT. Perſtant ſolidæque ſunt. AGITATE. Diſponite, cogitate. Salluſt. *Traditur fugam in Oceani longinqua* » *agitaviſſe.*

COELICOLÆ. Ad quos noſtra pertinet vita: ut, *Haud credo inviſus cœleſtibus auras Vitales carpo, &, Nos juvenem exanimum: & nil jam cœleſtibus ullis Debentem.* Et, *Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo.* Anima enim, cœli pars eſt: corpus vero umbra inferorum. Adeo ergo non poſuit generale deorum nomen: & addidit *Cœlicolæ*, ne crederentur inferni dii, qui datores vitæ non ſunt.

SATIS SVPERQVE. Ad augmentum. SVPERQVE addit. Eſt autem Tmeſis. Sane ſciendum eſt, eſſe aliqua quæ augmentum non recipiunt, nec minus ſignificent: ut ſatis, perfectus. Nam quæritur utrum perfectior poſſit facere: ne incipiat. SATIS PERFECTVS minus ſignificare.

VNA EXCIDIA. Sub Laomedonte ab Hercole. Sed emphatice dixit *excidia*. SVPERAVIMVS. Supervixímus.

DONATI.

FLAMMAM INTER & HOSTES EXPEDIOR. Debuit hoc præſtare Venus, & quia mater, & quia dixerat: *Nuſquam abero.*

ME SI CÆLICOLÆ. Aperta conjectura, me inviſum ſuperis.

SATIS VNA. Scelus eſt patriam vidiſſe, & dolor immenſus, quod adhuc poſt ejus interitum vivimus, & adhuc de vivendo cogitamus.

VARIORVM.

AST VBI IAM PATRIÆ PERVENTVM, &c. Tranſitio eſt ad domeſticam tragœdiam: & primum quidem ad pietatem erga parentem Anchiſen, quem humeris ſuis urbe efferre cupiebat. HORTENS.

EXCISA VITAM PRODVCERE TROIA, *Excuſſa* malo legere, cum excidium ab exſcindo manare ratio moduli oſtendat: unde & Maro *excindere urbem*. GERMAN.

VOS O QVIBVS INTEGER Æ. S. Explicat Victorius lib. XXV. Variar. c. 21. Obſervanda etiam eſt iteratio illa, Vos, Vos, quæ non ad cultum & venuſtatem, ut alibi ſæpius, ſed ad neceſſitatem celeriter fugiendi demonſtrandam poſita eſt. NASCIMB.

SATIS VNA SVPERQVE. Hæc vox mea quidem ſententia, commiſerationem auget: nam plenum erat dixiſſe SATIS. NASCIMB.

Sic

Sic ô, sic positum affati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam: miserebitur hostis;
Exuviasque petet. Facilis jactura sepulchri est.
Iampridem invisus divûm, & inutilis annos
Demoror, ex quo me divûm pater, atque hominum rex
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lachrymis, conjuxque Crëusa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque, & sedibus hæret in jisdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.

SERVII.

SIC O, SIC POSITVM AFFATI DISCEDITE CORPVS. Sensus talis est, Præstate mihi vos funebre solatium: hoc est adfamini me. ut dici mortuis solet, Vale, vale, vale. Nam ideo, *positum*, & *corpus* dixit. MORTEM autem ego manu hostis inveniam. Nam hic ordo est, Ego inveniam mortem manu hostis: ille miserebitur & petet exuvias. MISEREBITVR HOSTIS. Affectu ejus qui cupiebat interimi dixit: ut eum hostis quasi miserarus occideret. Sic Inix mater Euryali; *Aut tu summe pater divûm miserere, tuoque Invisum hoc detrude caput sub tartara telo, Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.* &, *Vos ô potius misereſcite venti.* Alii sic exponunt *& Miserebitur*, id est, quod illi hostili animo fecerint, ego misericordiæ loco ducam.

EXVVIASQVE PETET. Quasi objectio, Sed spoliatum linquet cadaver: & responsio, FACILIS IACTVRA SEPVLCHRI. Aut secundum Epicureos, qui dicunt nil supereſſe post mortem: aut facilis contemptibilis & levis sapienti viro, ut sit jactura dispendium: Aut hoc dicit, Facilis sepulturæ jactura est, quam potest ruina præstare.

INVTILIS. Ideo quia debilis fuisse dicitur post fulmen. ANNOS DEMOROR. Quasi festinantes, diu vivendo detineo.

FVLMINIS AFFLAVIT VENTIS, ET CONTIGIT IGNI. Tria sunt fulminum genera: est quod afflat, quod incendit, quod findit. De hoc autem siluit. Fulminatus est autem Anchises; quia se cum Venere concubuisse jactabat. Sane afflatitii tactique dicuntur capti membris, ut *Tractus etiam ille qui hanc urbem condidit Romulus.* AFFLAVIT VENTIS. Bene dixit, quia scit non jaci fulmina, nisi cum flatu ventorum, ut in VII. *Tres imbres torti radios*, & sequentia. Sane de fulminibus hoc scriptum in reconditis invenitur, quod si quem principem civitatis, vel regem fulmen afflaverit & supervixerit, posteros ejus nobiles futuros & æternæ gloriæ. Fabula sane talis est. Cum inter æquales exultaret Anchises, gloriatus traditur de concubitu Veneris, quod cum Iovi Venus questa esset, emeruit ut in Anchisem fulmina mitterentur, sed Venus eum cum fulmine posse vidisset interimi, miserata juvenem; in aliam partem detorsit: Anchises tamen afflatus igne cœlesti, semper debilis vixit.

NOS CONTRA. Præpositiones, vel adverbia in A exeuntia, modo producunt ultimam literam, excepto *puta*, & *ita*: quia apud Ennium & Pacuvium brevia sunt. Hinc est quod etiam numerorum nomina indeclinabilia producuntur: ut, *Triginta magnos volvendis mensibus orbes.* Ea vero quæ declinantur, brevia sunt secundum rationem nominum in A exeuntium. EFFVSI LACHRYMIS. Pro effusi in lachrymas.

OMNISQVE DOMVS. Modo familia, alias domicilium: interdum re vera domum.

FATOQVE VRGENTI. Simile est ut currentem incitare, præcipitantem impellere.

RVRSVS IN ARMA FEROR. Quasi quodam doloris impetu, quod pater liberari non acquieſceret.

DONATI.

CORPVS. Non dixit vivum hominem, sed corpus scilicet ejus, qui non vivendi, sed moriendi cupidus esset.

IPSE MANV MORTEM. Respondet quæ possunt objici.

FIXVS. Immobilis sententia.

NOS CONTRA. Quia fuga esset salus petenda, & sine ipso fuga non erat, orabamus, ne universam domum, dum negat se fugiturum, perderet. Ergo omnia ex illius voluntate pendebant.

VARIORVM.

MISEREBITVR HOSTIS. Proverb. *Vel hostis miserandus.* HARTVNG.

EXVVIASQVE PETET. Non est objectio, ut Servius ariolatur; verum hinc quidem exoriri potest objectio. igitur insepultus abjici, & honore sepulchri carere non curas? cui statim ipse αὐτοκατάκριτος occurrit, *Facilis jactura sepulchri.* Fortasse ad Cynicorum sectam alludit: qui se projici inhumatos non curabant. Cic. in I. Tusc. quæst. NASCIMBÆN.

FVLMINIS AFFLAVIT VENTIS, &c. Id est ambussit. Nam quæ igne contacta sunt in corpore, *Ambusta* Plinius vocat. SALMAS.

Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuosque juvat: patet isti janua letho.
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignes
Eripis, ut medio hostem in penetralibus, utque
Ascanium, patremque meum, juxtaque Creusam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danaïs, sinite instaurata revisam

SERVII.

» NAM QVOD CONSILIVM. Quasi vetuerit » regina audito. *Mortemque miserrimus opto*, sic respon- » deret Æneas, *Nam quod consilium, aut quæ jam for-* » *tuna dabatur.* MORTEM OPTO. Contra fatorum vim: & matris auxilium.

MENE. Probatæ pietatis filium. Nam pronomina habent vim suam, nonnunquam & emphasim: ut, *Cantando tu illum?* Sane, mene efferre pedem genitor & cætera, Rhetorice per deliberationem tractantur, an Æneæ relicto patre fugiendum sit. POSSE. Plus est quam velle.

NEFAS. Scelus. EXCIDIT. Bene excusat patrem, dicendo excidit; & ipsam temperat objurgationem.

» PERITVRÆ. Bene perituræ dixit non perditæ, » quia adhuc posse videatur evadere per suam & An- » chisæ fugam; ideo amet addere tanquam magnam » portionem exilio Trojæ genus Anchisæ conjungeret.

» IVVAT. Delectat. Quasi malum illi voluptati sit. PATET ISTI. Apocope est, pro istic. Pronomen enim esse non potest: quia non præcedit nomen.

MVLTO PRIAMI DE SANGVINE. Quasi bis sanguinem fuderit Priamus, quia & filium ejus Pyrrhus occiderit. *

NATVM ANTE ORA PATRIS. His rebus terret eum, qui non potest mortem timere. OBTRVNCAT. Obtruncare consuevit. HOC. Ideo. QVOD. Propter quod.

ARMA VIRI FERTE ARMA. Notant hoc Critici, quia sæpius armari aliquos dicit, cum exarmatos nusquam ostendat: qui nesciunt non omnia à poëta (ut supra diximus) dici debere. Nam & diem describit, nocte non præmissa. Superfluo enim dicuntur ea quæ necesse est fieri. Quis enim domum » ingressus, non arma deponat. Vel quia ad aufe- » rendum patrem arma deposuerat, vel quia armis » Græcorum fuerat armatus. VOCAT LVX VLTI- » MA VICTOS. Id est victis moriendum est.

» REDDITE ME DANAIS. Vel quibus me » eripuit mater, vel tanquam quærentibus & invenire cupientibus, & bene *Reddite* quasi retineatur, nam » ideo ait *sinite*. INSTAVRATA. Renovata. quod » verbum & de feriis & de scenis solebat apud veteres » usurpari.

DONATI.

MENE. Invidiosa dictio, sed quæ plena esset pietatis, & ex affectu religioso profecta. Habet autem gravissimum pondus in pronominibus, Me & Tene? Scilicet filium tuum, cujus pietatem, officia, religionemque optime comprobasti. Te? qui sis pater meus, & probe noris quid patres liberis, ac patribus liberi debeant. Te? Qui senectute & morbo gravis sis, & quem ita relinquere sit scelus hoc tempore, & hoc loco, ubi hostes sint & flamma. Potuisti ergo loqui, quod me faceret parricidam?

SI NIHIL. Artificiosa oratio: nam esset causa interitus omnium: & exemplo ostendit affuturum, qui filium, nepotemque in suo conspectu interimat, cum jam ea crudelitate usus in Polyte sit: qui nunquam patrem interemturus sit, nisi prius exso filio.

HOC ERAT ALMA PARENS. Ostendit materna beneficia converti in perniciem.

CERNAM. Ad omnia pertinet, & propterea non semel accipiendum est.

ARMA VIRI, FERTE. Conabatur flectere patrem in suam sententiam, cum filii periculum cerneret.

VOCAT LVX VLTIMA VICTOS. Vt intelligat non sumi arma ad salutem, sed ad mortem: nec inde aliud sperari, quam aliquam ultionem.

VARIORVM.

PATRIO EXCIDIT ORE? Illud ex ore, seu ex lingua nobis excidere dicitur, quod inconsulte profertur, ac nobis pene invitis, ex ore nostro labi videtur. In hac pene tota contentione, Euripidem in Troad. imitatus est. NASCIMB.

OBTRVNCAT AD ARAS. Ianus Parrhasius, in Claudianum, meminit hujus loci. HART.

Pfalia

Digitized by Google

Prælia: nunquam omnes hodie morlemur inulti.
Hic ferro accingor rursus: clypeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem complexa pedes in limine conjux
Hærebat, parvumque patri tendebat Iülum:
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta, relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cum subitum, dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, mœstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iüli

SERVII.

» NVNQVAM. Pro non; Vt, *Nunquam hodie effugies.*

» INSERTABAM. Cunctationem ostendit hoc » verbo ejus qui nec ire ad prælium velit, nec domum » relinquere, sic & *Ferebam*, dixit. PATRI. Melius » patri, quam mihi.

TENDEBAT. Offerebat: sed non manibus eum gestans.

SI PERITVRVS ABIS. Argutum dilemma, id est complexio: quæ adversarium ab utraque parte concludit.

EXPERTVS. Quidam participium præteriti temporis, sed vim præsentis habere volunt, quia præsens deficit.

TVTARE DOMVM. Hoc est cui defensori relinquimur, si tu deseris. CVI PARVVS IVLVS. Interrogantis est: & simul epitetho commendat ætatem.

CONIVX QVONDAM TVA DICTA RELINQVOR? Quondam, aut aliquando significat: quasi nunc uxor non sit, quæ relinquitur. Aut *quondam* semper significat; ut in Georgicis, *Quod quondam in stipulis magnus sine viribus ignis.* Et est sensus, quam semper conjugem nominasti. Haberi enim quærvis » poterat: nominari non nisi nobilis. Et bene ex ductu » literarum quod eventurum timet, quasi jam contigerit defle[illegible]se autem ideo ultimam facit, quod ipsa » loquitur, [illegible]ersam autem ætatem pueri, senis, & fœminæ, ad miserationem commovendam videtur objicere.

SVBITVM. Pro subito, adverbium est ordinis » secundum veteres. ORITVR. Oriuntur divina * ut » Sol ideo & quia dicuntur *oriuntur.*

MANVS INTER. Mutavit accentum præpositio postposita. Sane INTER plerumque præponitur. Sed raro apud Virgilium; ut, *Hunc inter fluvio Tyberinus amœno.* Bona autem œconomia ad Iülum venit, dicens eum fuisse inter manus parentum. *Inter manus* autem: hoc est inter amplexus. Non enim possumus eum illo tempore portatum dicere; quem & mox pedibus patris comitem fuisse, & post septem annos bella tractasse. MIRABILE MONSTRVM. Τὸ μίνυρ est: & à monstrando. Id est monendo dicitur. Et refertur ad præsens, ejus significatio. Prodigium vero est quod in longum tempus dirigit significationem.

LEVIS. Pro leviter.

DONATI.

HIC FERRO ACCINGOR. Quoniam ne his quidem dictis motus erat.

PATRI. Non dixit, mihi, sed patri: ut si maritum non flecteret, saltem patrium affectum moveret.

QVONDAM TVA. Nam si discedam, non potero esse deinceps tua.

VOCIFERANS. Non solum verbis, verum etiam gemitu ostendens.

CVM SVBITO. Talis est locus iste, qualis est. *Talia jactanti stridens aquilone procella.* Item, *Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur*, &c. Item *Talia fundebat lacrymans, longoque ciebat incassum fletus.* Nam incerta & insperata innectit, non expectans verbosum finem. MIRABILE. Nam fiebant multa contra naturam, ut flamma, quæ tangebat, ac non uteret.

VARIORVM.

CLYPEOQVE SINISTRAM INSERTABAM. Hunc versum explanat Cælius Rhodiginus lib. x. cap. 4. ubi docet, illud scuti lorum, annuli vice, inter quod & ipsum scutum, insertamus manum, *Insertorium* dici. TAVBMAN.

ECCE AVTEM COMPLEXA PEDES. Πάθος ab habitu uxoris, & ætate pueri: de quo Macrobius lib. 4. cap. 3. Et est muta persuasio, quæ non verbis fit, sed rebus. Plus enim quandoque spectacula movent, quam verba. TAVBMAN.

ECCE LEVIS. Prodigium exortum describit: quod Ascanium regem futurum portendebat. NASCIMBÆN.

Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises, oculos ad sydera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos, hoc tantum: & si pietate meremur,
Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.
Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
Intonuit lævum, & de cœlo lapsa per umbras

SERVII.

FVNDERE LVMEN APEX. Proprie dicitur in summo flaminis pileo virga lanata: hoc est in cujus extremitate modica lana est: quod primum constat apud Albam Ascanium statuisse. Modo autem summitatem pilei intelligimus. Tangit namque, ut frequenter diximus, latenter historiam. Item hoc quoque igni, ad Servium Tullum pertinet. Nam quum Tarquinius cepisset Oriculanam civitatem: ex captiva quadam in domo ejus natus est Servius Tullus Hostilius; qui cum obdormisset, caput ejus subito flamma corripuit. Quam cum vellent restinguere; Tanaquil regis uxor augurtiorum perita, intelligens augurium, prohibuit. Flamma puerum cum somno deseruit. Vnde intellexit eum clarum fore usque ad ultimam vitam. Sane perite lucem dixit, non ut in septimo, *Tum flumida lumine fulvo*. Nam & illic splendor quidem est: sed cum fumo, qui semper causa lachrymarum est. In Ascanio autem solus ostenditur splendor. Suetonius tria genera pileorum dixit. quibus sacerdotes utuntur, apicem, tutulum, galerum. Sed apicem pileum sutile, circa medium virga eminente: tutulum pileum lanatum metæ figuræ: galerum pileum ex pelle hostiæ cæsæ.

CIRCVM TEMPORA PASCI. Pasci, crescere: ut, *Sacrum tibi pascere crinem*. Sunt autem hic infiniti pro indicativis.

SANCTOS RESTINGVERE. Religiosos: Non quos tunc sacros sciebant: sed quos mox probaturi sunt. Et bene *fontibus* non aquis. *Sanctos* vero ut venerabilius fieret, sane *Sanctum* est interdum non idem quod sacrum, neque idem quod religiosum, interdum non aliud quam sacrum, hic ergo *sanctos* sacros accipiemus, quippe quo loco auspicia fierent, sicut ex Anchisæ persona ostenditur, cum dicit, *Oculos ad sydera lætus Extulit*: &, *Da deinde pater auxilium atque omina firma*. Aliter *sanctum* accipi per singula loca dicitur.

AT PATER ANCHISES. Et hic & alibi Anchisen divinandi peritum inducit. OCVLOS AD SYDERA. Contra opinionem Theocriti, qui eum cœcatum fuisse commemorat.

ET CŒLO PALMAS CVM VOCE TETENDIT. Fugæ defensio est, ut videatur non solum utilis & necessaria, sed & honesta, quoniam divina suadebant: nam & ideo inducitur noluisse, ut quod vincitur & consentit argumentum voluntatis divinæ sit.

SI FLECTERIS. Aut secundum Stoicos locutus est, qui fati asserunt necessitatem: aut secundum Epicureos, qui dicunt deos non curare mortalia.

ASPICE NOS. Quia intuentes dii juvant. Nam de Iove in x. libro sic ait, cum in Africa esset Æneas. *Et Libyæ defixit lumina regnis*. Et contra, *Dryas solo fixos oculos aversa tenebat*. Aut secundum Mathematicos, quod quidquid Iupiter irradiaverit felix facit: unde est, *Atque oculos Rutulorum reconcit arvis*.

ATQVE HÆC OMINA FIRMA. Secundum Romanum morem petit, ut visa firmentur. Non enim unum augurium vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia sint posteriora, solvuntur priora. Vnde est, *Quantum Chaonias aquila veniente columbas*. Nam aquila sine dubio columbis plus potest.

FATVS ERAT. Proprietatem disciplinæ secutus, quod Augurum effata dicuntur.

INTONVIT LÆVVM. Sinistrum, prosperum: quia cœleste est. Sinistrum autem à sinendo, quantum ad augurio pertinet: quod nos agere aliquid sinat; unde alibi, *Si quem numina læva sinant*. Sed hoc loco pontificalis inducitur disciplina. Nam ostendit Anchisen cum vellet fugam filii sequi, omine quod de Ascanii* pro capite auspicii se obtulisse diis commorum, petisse de cœlo confirmationem, subjungit enim, *Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore Intonuit lævum*: Prosperum quia sereno cœlo sive audita, sive visa fuerint, quod hic utrumque ostendit, *Subitoque fragore Intonuit lævum*, quod ad auditum scilicet pertinet. Iterum adjunxit quod ad visum pertinet. Et *de cœlo lapsa per umbras Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit*. Hoc autem auspicium cum de cœlo sit, verbo Augurum *maximum* appellatur. Sinistras autem partes Septentrionales esse Augurum disciplina consentit, & ideo ex ipsa parte significatiora esse fulmina; quoniam altiora & viciniora domicilio Iovis.

VARIORVM.

HÆC OMINA FIRMA. Omen unum atque augurium, non videbatur Romanis satis habere ad persuadendum fidei. Profude ad confirmationem prioris auguril, secundum poscere solebant. PONTAN.

Stella

Digitized by Google

Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere sylva,
Signantemque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras;
Affaturque deos, & sanctum sydus adorat.
Jam jam nullâ mora est: sequor, & qua ducitis, adsum.
Dii patrii servate domum, servate nepotem.
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troja est.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso.
Dixerat ille; & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiusque æstus incendia volvunt.

SERVII.

MULTA CUM LUCE CUCURRIT. Nunc theologicam rationem sequitur, quæ asserit flammarum, quos cernimus tractus, nimbum esse descendentis numinis. Alibi physicam: ut, *Vento impendente videbis, Flammarum longos à tergo albescere tractus.* FACEM DUCENS. Lumen, quod utique ex facibus nascitur.

SUPER LABENTEM. Quidam hoc verbum unam partem orationis esse tradunt.

IDÆA CLARAM SE CONDERE SYLVA. Stellæ hujus cursus, significat Trojanos conglobatos ad domum Æneæ Idam petere. Quod dicit, MULTA CUM LUCE: Ostendit claros. Quod SIGNANTEMQUE VIAS. Scintillas quasdam dicit relictas, quæ ostendunt remansuros in diversis partibus socios. Quod, LONGO LIMITE. Ostendit errorem. Quod, SULCUS dicit, significat *longum maris æquor arandum.* Quod ait, SULFURE FUMANT: divini ignis odor ostenditur. Fulgura enim odor sulphuris sequitur. Ex fumo autem mors Anchisæ cognoscitur, sicut ejus oratio sequens indicat, *Et tenuis fugit ex fumus in auras.*

» CEDO EQUIDEM. Quasi dicat licet me sciam » moriturum, & bene quod divinarit Anchises, totum » ei conceditur. Quidam *summam*, bellum quod in Ita» lia futurum erat, significari tradunt.

VICTUS GENITOR. Quasi pertinax & à pristino proposito recedens. SE TOLLIT AD AURAS. Verbum augurum: qui visis auspiciis, surgebant ex templo; unde ex templo.

» AFFATURQUE DEOS. Agit diis gratias, vel » certe invocat, *Iamjam nulla mora est*, &, *Cedo equi» dem*, ostendit eum Æneæ dictis consensisse.

» DII PATRII SERVATE DOMUM S.N. Hic » ostendit Anchisen ea quæ optabat per impetrationem » augurii meruisse.

» AUGURIUM enim, est exquisita deorum vo» luntas per consultationem avium, aut signorum. peri» te ergo signum de cœlo *augurium* dixit, ideo & ad» jecit *servate domum*, id est genus, familiam. *Servate » nepotem*, à quo certus * Romanam prolem propaga» turum iri. VESTROQUE IN NUMINE TRO» IA EST. In vobis ea omnia habeo: propter illud, *Hæc » mihi servassent sedes.* alii ita exponunt, Augurium nu» menque vestrum efficiat, ne putem Trojam periisse.

CEDO. *Cedere* proprie dicitur qui contra sen» tentiam suam alteri consentit: ut, *Cedamus Phœbo.* » COMES IRE RECUSO. Tantum ad solatium » itineris, quoniam prope moriturus; ut in sexto Æ» neas: *Ille meum comitatus iter.* Vult enim Virgilius » etiam Æneæ concedere patris peritiam.

DIXERAT ILLE. Hic distinguendum. Alii & *ignis*, sed malæ. ET IAM. Dum negat, dubia ostenduntur auspicia.

» PROPIUSQUE. Quamvis secreta domus sit. » Propter illud, *Arboribusque obtecta recessit.* & ordo » est: Incendia propius volvunt æstus, id est calorem. Unde etiam æstas dicitur, à calore.

DONATI.

PATER ANCHISES: Apud quem cælestium rerum scientia erat.

VIX. EA FATUS ERAT. Ostenditur ex hoc magnum Anchisæ meritum.

SEQUOR ET QUA DUCITIS ADSUM. Primum est ducere, secundum sequi; sed ordinato sensu corrigitur, ut sit, *qua me ducitis sequor.*

VESTRUM HOC AUGURIUM. Quia vestrum est augurium, vestrum est tueri quod agimus.

CEDO. Scilicet potioribus.

VARIORUM.

STELLA FACEM DUCENS. Beroaldus in Servium § 20.

MULTA CUM LUCE CUCURRIT. Alludit ad Græcorum appellationem, qui hujusmodi stellas Διόσκορους appellant. Cæterum lucem capit hic locus è Plinio lib. 2. cap. 26. ubi ejusmodi sive *lampades*, sive *bolides* describuntur. Et potest fieri, ut sit alusum ad stellam, quæ à nece Iulii Cæsaris septem diebus perpetuis fulsit, auctore Suetonio. Vide Ios. Scalig. lib. 1. Manilii. TAUBMAN.

Ergo

Ergo age, chare pater, cervici imponere noſtræ
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit.
Quo res cunque cadent, unum & commune periculum,
Vna ſalus ambobus erit: mihi parvus Iulus
Sit comes, & longe ſervet veſtigia conjux.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus, templumque vetuſtum
Deſertæ Cereris, juxtaque antiqua cupreſſus,
Religione patrum multos ſervata per annos.
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu genitor cape ſacra manu, patrioſque penates:
Me bello è tanto digreſſum & cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.

SERVII.

ERGO AGE. Quia conſentiſti, & ignis propinquat. AGE autem, non eſt modo verbum imperantis, ſed adverbium hortantis: adeo ut plerunque *Age*, facite dicamus, & ſingularem numerum copulemus plurali. CERVICI. Cervix, cum numero ſingulari dicitur, collum ſignificat: ſi plurali utamur, ſuperbiam oſtendimus; ut in Verrinis Cicero, *Frangere cervices.*

AMBOBVS ERIT. Ad filium & ad patrem poteſt referri. melius ad patrem: quia de Aſcanio poſt loquetur.

ET LONGE SERVET VESTIGIA. *Longe*, valde: ut, *Tyberinaque longe Oſtia.* Nam *longe* non poteſt, quia ſequitur, *Pone ſubit conjux.* Et bene ire ſingulos facit. Scit enim multitudinem facile poſſe comprehendi. SERVET autem, cuſtodiat: ut, *Et » tantas ſervabat filia ſedes.* vel *longè* ideo, ut ſit pro» œconomia quod errare potuerit. FAMVLI. Vnde » familia.

VRBE EGRESSIS. Hic ablativo junxit, ut Horat. *Egreſſum magna me accepit Aſtuia Roma.* Saluſt. Acculativo. Vt, *Raro egreſſa fines ſuos.* Ergo utrumq; dicimus. TVMVLVS. modo terra tumens: alias ſepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus utitur præceptis. diverſa ſigna dat, quia ſcit timoris comitem eſſe oblivionem. TEMPLVMQVE VETVSTVM DESERTÆ CERERIS. Bene Cereris fanum ante urbem eſſe facit, quæ dea ruſticorum eſt. Et liberat Æneas & Cereris templum, & veluſtum elegit, ad quod nec viris erat aditus, ſicut hoſtes putabant. Nam Æneas ſcit ante eſſe profanatum: propter quod, nec prædæ ſpe Græci poterant duci.

DESERTÆ CERERIS. Vtrum à ſacerdote, qui in ſexto extinctus inducitur: ut, *Cereriſque ſacrum Polybetem.* An *deſertæ* belli tempore, propter decennalem obſidionem. An *deſertæ* à filia; ut, *Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem.*

RELLIGIONE PATRVM. Timore. & eſt recipocum. Sic Terentius, *Nam mihi nil eſſe, religio eſt dicere*, id eſt metus. Item Virgilus contra: *Multoſque metu ſervata per annos.* Connexa enim ſunt metus, & religio. Vt Statius, *Primus in orbe deos fecit timor.* ANTIQVA CVPRESSVS. Ad vetuſtatem retulit. Cupreſſum autem funebrem arborem bene ante templum dex lugentis induxit. EX DIVERSO. Vt non ſit ſuſpicio Græcis.

CAPE SACRA MANV. Non eſt dantis, ſed hortantis, ut tollat: quia ſequitur, *Me bello è tanto digreſſum & cæde recenti Attrectare nefas.* Scit enim Græcos ex pollutione Palladii piaculum commiſiſſe.

FLVMINE VIVO. Perenni, quia jugiter aqua fluens viva vocatur. Sane, *Cape ſacra manu patrioſque penates: Me bello, &c.* pro abluam. VIVO autem, ſicut dictum eſt, ſemper fluenti id eſt naturali: ut, *Vivoque ſedilia ſaxo.* eſt autem augurale verbum.

DONATI.

ERGO AGE. Nam cum impetraſſem paternum aſſenſum, quod difficillimum fuit, arripui ſubitam occaſionem: & omnibus difficultatibus quas objicere potuiſſet Anchiſes, occurrit. Nam ſe illum ſenem & impeditum lacturum pollicetur, & omnia communia ipſis futura oſtendit, quia nuſquam illum deſeret: & ne quærat, quid de filio & de uxore faciat, juvabo, inquit, filium auxilio dextræ, & uxor veſtigia mea ſectabitur. Quod vero ait, *Ipſe Iulus ſit comes & longe ſervet veſtigia conjux*, fuit conſilium, ut tutior fieret fuga. Nam ſi plures fuiſſent congregati, non facile latuiſſent.

VARIORVM.

TEMPLVM DESERTÆ CERERIS. Credo equidem hoc templum Cereri conſecratum, reſpiciente nuncupatione raptum Proſerpinæ, & ſpoliatam & orbatam filia matrem à Dite, & ita deſertam à cariſſima Virgine, quam ad inferos uſque ſecuta requiſiverit. Quam ſententiam adjuvat ἱμείων vel ἱμείνη templum in Peloponeſo Cereri & Proſerpinæ ſacrum aſyli vice, quod quaſi ἱμείων, vel ἱμείνη Grammatici quidam dictum volunt. GERMAN.

Hæc

Hæc fatus, latos humeros, ſubjectaque colla
Veſte ſuper, fulvique inſternor pelle leonis:
Succedoque oneri. dextræ ſe parvus Iülus
Implicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis.
Pone ſubit conjux. ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, ſonus excitat omnis
Suſpenſum, & pariter comitique, onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evaſiſſe viam; ſubito cum creber ad aures
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitorque per umbram
Proſpiciens, Nate exclamat, fuge nate: propinquant:
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Hic mihi neſcio quod trepido male numen amicum

SERVII.

LATOS HVMEROS. Aut more Heroum ſe laudat: aut certe ſternendo latos facit. Vel *latos*, ſufficientes veſturæ. Vult enim oſtendere totum ſe ad onus præbuiſſe, & ideo *humeros*, non humerum.

INSTERNOR. Eleganter tanquam onus laturus, ut de animalibus.

SVCCEDOQVE ONERI. Figura eſt, ut *Succedunt muro, & flammas ad culmina jactant.*

IMPLICVIT. Puerilem expreſſit timorem, ne manu excidat patris. SEQVITVRQ. PATREM, &c. Bene de præſente puero, qui ut putabatur inter manus reginæ erat poſitus, expreſſit adfectum.

PONE. Poſt; ſed loco tantum non & tempori adjungitur, & eſt adverbium. Atque ideo ultima ſyllaba habet accentum. SVBIT. Sequitur. OPACA LOCORVM. Quia dixit, *Arboribuſque obtecta receſſit.* Eſt autem elocutio: ut, *Strata viarum.* Alii *per opaca* * caſu accipiendum putant; vel *opaca*, obſcura. alibi *opacum*, amœnum.

ET ME QVEM IVDVM. Naturalia plus timet. Quaſi & vir fortis & pius non timet bellicum timorem; ſed naturalem: propterea quia ſequitur, COMITIQVE, ONERIQVE TIMENTEM.

GLOMERATI EX AGMINE. Propter illud, *Undique collecti invadunt.*

NVNC OMNES TERRENT AVRÆ. Hic oſtendit etiam fortes viros pro ratione temporis & cauſarum, & debere, & decere metuere. SONVS EXCITAT OMNIS. Conſternat.

SVSPENSVM. Sollicitum. COMITIQVE. Quidam *comes*, pro comitibus accipi volunt. Nam & pro Creuſa eum timere putant intelligi, & ſingulariter dictum, ut equitem & peditem de multitudine dicimus.

SVBITO CVM. Hyſterologia eſt. NATE. Hæc ſingula pronuntianda ſunt: quia perturbaris, jugis non datur ſermo; nec gaudentibus, nec dolentibus. quidam adfectioſe diſtinguunt.

PROPINQVANT. Non dicit qui: propter ſequentem de Corybantibus œconomiam. CERNO. Nonnulli quæruntex cujus perſona *cerno* dictum ſit. Sed altius intuentes, Æneæ dant. Vt ipſe hunc verſum diciſſe videatur.

NESCIO QVOD TREPIDO. Excuſatio eſt conjugis longius derelictæ. Et bene *neſcio*. Quod ait, quia hoc poſtea à ſimulachro uxoris agnoſcit. MALE AMICVM. Non cum utilitate mea favens uxori, quæ in numerum miniſtrarum Matris deum relata eſt. Vel *male amicum*, iratum: ut, *Statio male fida carinis.*

DONATI.

IMPLICVIT. Exprimit cauſam & factum: nam puer patris fugientis æquare paſſus non poterat. Exprimit etiam laborem ſuum, quod in tanta celeritate patrem ferret, filium traheret.

VARIORVM.

PELLE LEONIS. Alexander lib. 6. cap. 26; *Geſtare Heroës pelles leonum, ad incutiendum terrorem.* HARTVNG.

OMNES TERRENT AVRÆ. Sophocles: τὰ φόβου πάντα ψοφεῖ. λ. HART.

ÆRA CERNO. Cum eſſet cæcus Anchiſes, hunc verſum, Æneæ critici tribuere maluerunt. Sed quamvis cæcus, ita ut in conſuetudine ſolemnis, potuit Anchiſes loqui. Nam obliti ſui, plerunque cæci ea dicunt, quæ videntium ſunt: pavorque mentem ita conſternarat ejus, ut ſe putaret videre, quod metuebat. TVRNEB. lib. xxvj. cap. 23.

MALE NVMEN AMICVM: *Numen male amicum eſt*, quod uno tempore adverſa proſperis miſcet. *Amicum* hic dici non potuit, quia non ſervavit univerſos: *Inimicum* non potuit, quia præſtitit beneficium, ut plures ſervarentur. TAVBMANN.

Confuſam eripuit mentem. namque avia curſu
Dum ſequor, & nota exceda regione viarum;
Heu miſero conjux fatone erepta Crëuſa
Subſtitit, erravitne via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum: nec poſt oculis eſt reddita noſtris.
Nec prius amiſſam reſpexi, animumque reflexi,
Quam tumulum antiquæ Cereris, ſedemque ſacratam
Venimus. hic demum, collectis omnibus, una
Defuit, & comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incuſavi amens hominumque deorumque?
Aut quid in everſa vidi crudelius urbe?
Aſcanium, Anchiſemque patrem, Teucroſque penates
Commendo ſociis, & curva valle recondo.
Ipſe urbem repeto, cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renovare omneis, omnemque reverti
Per Trojam, & rurſus caput objectare periclis.
Principio muros, obſcuraque limina portæ,

SERVII.

MENTEM. Memoriam: quod paulo poſt ait, *Nec prius amiſſam reſpexi.*

FATONE ERREPTA CREVSA. Ordo eſt: *Fatone erepta Creuſa, Subſtitiſne, erraviſne via.* Non enim dubitat fato eſſe ſublatam: cum audierit, *Non hæc ſine numine divum Eveniunt.*

NEC POST OCVLIS EST REDDITA NOSTRIS. Conſtat. Nam umbram ejus vidit tantummodo. Alioquin mentiebatur dicendo, non vidi.

HIC DEMVM. Hic una defuit; Aliter vitium eſt. Hoc enim dicere debuit. VNA. Id eſt ſola: & videtur improprie de neceſſaria perſona *una* dixiſſe, quæ non ſic debet numerari, quaſi numero defuerit, ſed quaſi affectus dolentis; *Sola* enim de multis intelligitur.

COMITES. Vtrum natum & virum, an ſeparatim alios, an famulos dixit. NATVMQVE. Qui per ætatem, matrem deſiderare debuerat. VIRVMQVE. Videtur excuſaſſe oblivionem ſuam, & culpam ad deos retuliſſe. DEORVMQVE. Hypermetrus verſus eſt; ideo ne ſi deum per genitivum pluralem diceret, ὁμοιοτέλευτον faceret. Dicendo autem, *Quem non incuſavi amens hominumque deorumque*, dat ſibi amentiam, quia in furore incuſavit deos etiam, quod nunquam: cum enim dixit *quem*, non intelligimus etiam deos.

VIDI CRVDELIVS. Bene ſe commendat futurus maritus, qui apud fœminam ſic oſtendit priorem ſe amaſſe uxorem.

VRBEM REPETO. Qui repeto, pro repetere accipiunt. FVLGENTIBVS ARMIS. Licet intempeſtive *fulgentibus* dixerit, tamen poteſt ſignificaſſe ſcutum & galeam, quibus ſolis carebat, patrem portans & filium ducens.

VALLE RECONDO. Hic jam oſtenditur nimia multitudo.

STAT CASVS. Placet; ut, *Stat quidquid acerbum eſt, Morte pati.*

OBSCVRA LIMINA. Aut per noctem obſcura: aut certe poſticum, LIMINA ſignificat.

DONATI.

MALE AMICVM. Amicum non poteſt dici, quia non ſervavit univerſos. Nec rurſus inimicum, quia præſtitit inimicum.

IPSE VRBEM. Oſtendit affectum puri matrimonii.

VARIORVM.

FATONE ERREPTA CREVSA. Non caſu dixit, ſed *fato*; ex opinione Stoicorum; qui aſſerunt fatorum ſtatura ſervari. unde eſt illud ex x. Æneid.

Stat ſua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus eſt vitæ.

Epicurei vero calibus omnia tribuunt: quo reſpexiſſe videtur Poëta in 4. cum ait:

Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, &c. NASCIMBÆN.

NATVMQVE VIRVMQVE FEFELLIT. Latuit. λαθεῖν Græcis eſt latere, pro quo fallere Latini ſæpe. Horat.

Non vixit male, qui vixit, morienſque fefellit.

Vel ſpem fefellit comitum, & gnati, & viri. PONT.

PRINCIPIO MVROS, &c. Qua diligentia uxorem quæſierit, planum facit: loca quæ adierit, ut de illa inveſtigaret enumerat; & in illis recenſendis varios renovat commiſerationis affectus. NASCIMBÆN.

Qua

Qua greſſum exuleram, repeto, & veſtigia retro
Obſervata ſequor per noctem, & lumine luſtro.
Horror ubique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum, ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero. irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax, ſumma ad faſtigia vento
Volvitur: exuperant flammæ, furit æſtus ad auras.
Procedo ad Priami ſedes, arcemque reviſo.
Et jam porticibus vacuis, Junonis aſylo,
Cuſtodes lecti Phœnix & dirus Vlyſſes,
Prædam adſervabant: huc undique Troïa gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque deorum,
Crateresque auro ſolidi, captivaque veſtis
Congeritur: pueri & pavidæ longo ordine matres
Stant circum.

SERVII.

QVA. Pro unde. RETRO OBSERVATA SEQVOR. Relego retro & proſequor mea veſtigia.

LVMINE LVSTRO. Oculos circumfero, non enim facem ferre poterat, quia proderetur.

IPSA SILENTIA. Ipſa quæ terrere non debent, præcipue inter hoſtes. Sed ut diximus, naturalibus tantum cedit.

SI FORTE PEDEM, SI FORTE. Iteratione auxit dubitationem.

IRRVERANT DANAI. Quos Venus ante prohibuerat. Vnde eſt, *Et ni mea cura reſiſtat.*

ILICET. Confeſtim. Hic ſignificat quod ILICO: Sed metri ratione variantur. SVMMA AD FASTIGIA VENTO. Qui urget flammas; ut, *Veluti cum flamma furentibus auſtris.* FASTIGIA. Modo de ſummitate proprie dixit: alibi de imo; ut eſt, *Forſitan & ſcrobibus quæ ſint faſtigia quæras.* Inde eſt, *Cœlumque profundum*: cujus porro fundus eſt: cum de imo fundus, de ſummo faſtigium dicatur.

PRIAMI. Patris ejus. ARCEM. Ne vel illuc confugiſſet.

VACVIS. Magnis, quippe illic erant omnia. » Alii *vacuis*, pro vacuatis intelligunt, ut ſit nomen pro » participio; aut *vacuis* à nobis, aut certe *vacuis*, latis.

IVNONIS ASYLO. Templo: unde nullus poſſit ad ſupplicium extrahi. Dictum aſylum, quaſi aſyrum. » Alii, aſylum ideo dictum, quod nullus inde tolle» retur, id eſt quod σύλασθαι, hoc eſt abripi nullus » inde poterat, vel quod fugienti illuc ſpolia non de» traherentur: σύλαι enim Græce aut furta, aut ſpolia » dicuntur. Hoc autem non eſt in omnibus templis, niſi quibus conſecrationis lege conceſſum eſt. Primo autem apud Athenienſes ſtatutum eſt ab Herculis filiis, quos inſequebantur ii, qui erant à patre oppreſſi: ſicut docet in duodecimo Statius. Hoc aſylum etiam Romulus imitatus eſt. Vnde eſt, *Quem Romulus acer* » *aſylum Rettulit.* Non ſtatuit. Quem locum deus Lucoris, ſicut Piſo ait, curare dicitur. Sunt quidam qui dicunt, ideo Græcos in templo Iunonis, quod Aſylum erat, prædam convexiſſe, vel captivos concluſiſſe, quod ibi cædem fieri non liceret, & ideo fœminas & pueros clauſos, quod imbellis eſſet ætas & ſexus, quibus etiam hoſtes parcere conſueverunt.

PHOENIX. Achillis magiſter.

HVC. Pro illuc.

GAZA. Cenſus, Perſarum lingua: & eſt numeri ſingularis tantum.

MENSÆQVE DEORVM. Poſtquam exceſſere omnes adytis.

CRATERESQVE AVRO SOLIDI. Qui ſunt vel inaurati, vel laminis tecti, vel incruſtati. CAPTIVAQVE VESTIS. Pro captivorum, & eſt nota elocutio.

LONGO ORDINE. Longa multitudine, ut in ſexto; *Vnde omnes longo ordine poſſet*: quum non dicat per ordinem. Non enim ordo erat in multitudine.

VARIORVM.

HORROR VBIQVE. Πάλιν. nihil erat in urbe, quod animis hominum terrorem non incuteret.

SIMVL IPSA SILENTIA TERRENT. ἀντιβολικῶς timorem ſuum auget: cum tamen non ſibi, ſed uxori timeat: ita quoque antea de patre ſe territum fuiſſe dixerat. NASCIMB.

ILICET IGNIS EDAX. Vide Ioach: Camerarium, problemat: x. Decur. 4.

PROCEDO AD PRIAMI. Alii legunt, *Protinus ad Priami ſedes.* In Longobardico exemplari eſt, *Procedo, & Priami ſedes, &c.* Et ita habetur in Mediceo, & in Porcio, & aliquot aliis antiquis. Quam lectionem etiam Tib. Donatus agnoſcit. Ait enim, *Procedo*, hoc eſt progredior, vel ulterius accedo. *Et Priami ſedes arcemque reviſo*: ne illa ad domum patris ſui, aut ad munitum aliquem locum ſe contuliſſet. PIERIVS.

Auſus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mæſtuſque Creüſam
Nequicquam ingeminans, iterumque, iterumque vocavi.
Quærenti, & tectis urbis ſine fine furenti,
Infælix ſimulachrum, atque ipſius umbra Creüſæ
Viſa mihi ante oculos, & nota major imago.
Obſtupui, ſteteruntque comæ, & vox faucibus hæſit.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum inſano juvat indulgere labori,
O dulcis conjux? non hæc ſine numine divûm
Eveniunt: nec te hinc comitem aſportare Creüſam
Fas: haud ille ſinit ſuperi regnator Olympi.
Longa tibi exilia, & vaſtum maris æquor arandum.
Ad terram Heſperiam venies; ubi Lydius arva

SERVII.

» AVSVS. Quod inter hoſtes. VOCES IACTARE. Quæ contraria ſunt latere cupienti. & hic oſtendit, & ſe fato evaſiſſe, & fato conjugem perdidiſſe, » ſed inquirendi officium ad *vocem* tranſtulit, propter noctem: ibi enim voce opus eſt, ubi viſus non ſuppetit. *voces* vero, quia, *Iterumque iterumque vocavi.*

TECTIS. Per tecta. Antiptoſis.

INFELIX SIMVLACRVM. Mihi, non ſibi: ut, *Quæ potui infelix?* Per *ſimulacrum* autem apotheoſin oſtendit: quia ſimulachra deorum ſunt: umbræ, in» ferorum. ſicut Vlyxes in Homero apud inferos um» bram Herculis cernit, qui poſt mortem umbræ infe» ros, animæque cœlum petunt.

MAIOR IMAGO. Quia umbra major eſt cor» pore. Et per hoc mortuam vult oſtendere, aut ex ho» mine deam factam.

» STETERVNTQVE COMÆ. Præ horrore.

TVM SIC AFFARI. Infinitus modus pro indicativo, & hic verſus in pleriſque dicitur non fuiſſe. QVID TANTVM. Conſolatio eſt. ſequitur etiam divinatio, quæ animis liberatis corpore conceditur. Vnde etiam morientibus datur. Vt, *Nec longum lætabere: te quoque fata Proſpectant* paria. * Acron » Mezentio poſt, atque aut eadem m. at.

» INSANO. Hic ſine ratione, aut certe *Magno*: ut, » *Inſani ferunt ſine littora fluctus.* INDVLGERE. Vel permittere, vel, Operam dare; ut, *indulgent vino.*

SINE NVMINE DIVVM. Sine fati neceſſitate: ut enim Statius dicit, *Fata ſunt quæ dii fantur.* EVANIVNT: NEC TE HINC COMITEM ASPORTARE CREVSAM. Hic verſus ſcanſione caret » ſi non convertatur, ut per eclyſes aut ſynalœphas » ſcandatur ita, *Eveniunt: nec te hinc comitem aſportare* » *Creuſam*: unde multi AS ſyllabam detrahunt, ſic » tamen vix fide ſervata ſcanditur, converſio; ut, *Nec te hinc comitem aſportare*, & poteſt ſcandi per ſynalœpham. Aliter, nec eclipſim, nec hiatum, nec ſynalœpham recipit.

FAS. Pro fato. Quia ſequitur *Regnumque Jo-* *regia conjux parta* tibi. CREVSAM. Quia Latina declinatio eſt, erit Latinus accentus. ILLE. Superfluum hoc loco pronomen. OLYMPI. Cur in penultima accentus ſit, manifeſta eſt ratio apud Latinos: quanquam Græci diſcretionem volunt per accentum facere montis & cœli, quod ſuperfluum eſt.

LONGA TIBI EXILIA. Subaudiendum obeunda. ARANDVM. Quia legimus, *Subtrahiturque ſolem*: non immerito dixit nunc ARANDVM. HESPERIAM. Sequenti epitheto Italiam ab Hiſpania ſegregavit; quæ & ipſa Heſperia dicitur. Et viderur » per derivationem etiam errori finem dediſſe. »

VARIORVM.

AVSVS QVIN ETIAM. Nihil intentatum reliquiſſe oſtendit: qui in ſummo etiam ſalutis periculo vocem effundit, ut amiſſam uxorem inveniret: movet commiſerationem ab animi ſui affictione. & à triſti ac infauſto rei eventu, quod hæc omnia tanto cum periculo fruſtra tentarit. NASCIMB.

NEC TE HINC COMITEM, &c. Digladiantur inter ſe Grammatici & eruditi homines ſuper hoc verſu, qui ita in vulgaris exemplaribus legitur: *Eveniunt: nec te comitem hinc aſportare Creuſam.* Vitioſe profecto. Cui alii demunt locale adverbium *hinc*, ne uno pede redundet: quidam vero *portare* legunt, ut ad numerum cadat: nonnulli, *hinc aſportare*, legendum mordicus defendunt, verſumque eſſe pentametrum choriambicum hypercataletticum aſſerunt: denique in hoc omnes periti convenire videntur, verſum hunc exlegem eſſe. Verum ego ab imperito librario verba tranſpoſita eſſe judico: & ſi ita legeris, *Nec te hinc comitem aſportare Creuſam*, verſus ſuum numerum & pedes habebit, & omnis illa frivola Grammaticorum diſputatio corruet. NASC.

LONGA TIBI EXILIA. Mariti exilia opponit ſuæ felicitati, quod è rebus humanis ſublata ſit. Illius exilia exaggerat ab incommodis & imminentibus periculis. Et ne denuntiatione illa percelleretur, adverſitatibus adjungit res ſecundas. HORTENS.

Inter

Digitized by Google

Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque & regia conjux
Parta tibi: lachrymas dilectæ pelle Creüsæ.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Aspiciam, aut Grajis servitum matribus ibo,
Dardanis, & divæ Veneris nurus:
Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.
Iamque vale, & nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lachrymantem, & multa volentem
Dicere, deseruit, tenuesque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra compressa manus effugit imago;
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.

SERVII.

VBI LYDIVS. Qui per Tybri[illegible] Ideo sic dictus à fratre Tyrrheni; Tusci enim à Lydis originem ducunt. Nam Lydus & Tyrrhenus duo fratres; quum eos provincia una non ferret, in sortem miserunt, ut divisis copiis, proficisceretur unus ad novas sedes quærendas: profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos vocavit. LYDIA autem dicta est, in qua frater remanserat. Vnde nunc traxit, ut Lydium diceret. THVSCI autem, à frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est θύειν. Constat namque illic à Tage aruspicinam repertam; ut Lucanus meminit, *Sed conditor artis Finxerit ista Tages.* Apud Tuscos etiam togæ usus est, nam hoc habitu in Lydia Iovis simulachrum fuisse dicitur.

LENI AGMINE. Leni impetu, vel fluore: & multis rebus hoc nomen adjungitur.

REGNVMQVE ET REGIA. Cur ergo Æneas horum non meminit, & confidit in Thracia & aliis locis.

PARTA. An parata, an adquisita armis? LACHRYMAS DILECTÆ PELLE CREVSÆ. Melius ad posteriora referimus; ut dicat, *Noli flere*: nec enim captiva sum. Male enim plerique dicunt, quia habes uxorem paratam.

SERVITVM. Vt serviam. Verbum finitum & modus gerundi est.

DARDANIS. Laus à majoribus. NVRVS. Laus à cognatione. Sane hunc versum quidam ita supplevit, *& tua conjux.*

HIS ORIS. In quibus colitur plus quam in Creta.

IAMQVE VALE. Recedentis significatio est. Vnde & mortuis dicitur, ut, *Salve maxime Patris Æternumque vale.* NATI SERVA COMMVNIS AMOREM. Quasi mater sollicita quod dixerat eum aliam habiturum uxorem. Bene ergo propter futuram novercam commendatur Ascanius.

MANVS EFFVGIT IMAGO. Quasi imago, quæ non tenetur. Naturale enim est ut non possit teneri. Nam in septimo quod ait, *Da dextram misero*; auxilium significat.

PAR LEVIBVS VENTIS. Puris & non vehementibus. SIMILLIMA SOMNO] Pro somno: Sic Cicero, *Simillimum deo judico.* Nam genitivo plurali, debuit jungi superlativus.

DONATI.

DARDANIS. Laus communis à genere. VENERIS NVRVS. Laus propria ipsius. Sum ergo liberata ab hominum infimorum servitute, & ei deæ collocata, ex qua se ortos omnes dii gloriantur, & habitabo in locis originalibus. Magna ergo consolatio, qui uxorem nec captivam, nec occisam invenit, sed derentam voluntate ejus deæ, qua nulla est potior.

NATI COMMVNIS. Nam & illo poterit levare uxoris amissionem: & etiam admonet propter novercæ suspicionem, ut magis indulgeat filio. Ac propterea hoc novissimum collocavit, ut magis pectori infixum, relinqueret. Non tamen apertius hoc dixit, ne si aliter sentire videretur, recessuri animum læderet.

HÆC VBI DICTA. Ingratum facinus fuisset, nisi demonstrasset, & plura se fuisse dicturum, & ad illius dicta responsurum, ac diutius eam retenturum, nisi ipsa decessisset.

TER CONATVS. Demonstrat proprie volentem amplecti, quod corporale non fuerat. CONATVS. Ibi enim ponitur conatus, ubi effectus sequitur.

VARIORVM.

SED ME MAGNA DEVM, &c. Non Græcorum, sed magnæ matris servitio detineam. Vult autem innuere, se jam fatis concessisse: nam Cybele Ops & Terra dicta est, quæ omnium est mater. NAS.

NATI SERVA COMMVNIS AMOREM. Ita Propert. lib. 4. Eleg. ult. sub persona Cornelix ad Paulum:

Nunc tibi commendo communia pignora, natos:
Hæc cura & cineres spirat ut ista meos.
Fingere maternis vicibus, pater, &c.

Vide BRISSON. Formul. lib. 7.

PAR LEVIBVS VENTIS. Macrobius lib. 5. cap. 7. & lib. 5. cap. 5. Infrà lib. 7. Homer. Odyss. λ. τρὶς μὲν ἐφορμήθην ἐλάειν τό μοι θυμὸς ἄνωγε, τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν. HART.

Sic demum ſocios conſumpta nocte reviſo.
Atque hic ingentem comitum affluxiſſe novorum
Invenio admirans numerum: matreſque, viroſque,
Collectam exilio pubem, miſerabile vulgus.
Vndique convenere, animis opibuſque paratis;
In quaſcunque velim pelago deducere terras.
Famque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum: nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, & ſublato montem genitore petivi.

SERVII.

SIC DEMVM. Noviſſime.

» INVENIO ADMIRANS. Quum inveniſſem, » admiratus ſum. Vel admiratus ſum tantos evadere » potuiſſe. Sane adamat poëta ea quæ legit, diverſo » modo proferre. Nævius belli Punici primo de An- » chiſa & Æneа fugientibus hæc ait, *Eorum ſectam ſe- » quuntur multi mortales.* Ecce hoc * eſt, *Invenio ad- » mirans numerum.* Multi alii è Troja ſtrenui viri, » ecce hi ſunt animis parati, ubi foras cum auro illic » exibant: Ecce & opibus inſtructi.

EXILIO. Ad exilium alii. Donatus contra metrum ſenſit, dicens EX ILIO, quaſi de Ilio. Nam I longa eſt. MISERABILE VVLGVS. Magnum eſt quod addidit *vulgus*. ſic Statius, *Vnde hoc examen, & una tot miſera.*

» VNDIQVE CONVENERE. Videtur hoc loco » tanquam omnium conſenſu regnum ad Æneam eſſe » delatum.

» ANIMIS OPIBVSQVE PARATI. Et vo- » lebant & poterant, vel fortes pariter & divites. DE- » DVCERE TERRAS. Iuxta morem Romanum de- » duci coloniæ dicebantur. Bene ergo de Æneа dixit » *Deducere*, quod eis civitatem conditurus erat.

» IAMQVE IVGIS SVMMÆ SVRGEBAT » LVCIFER IDÆ. Vt Trojanis videtur. Sic » alibi: *Tibi deſerit Heſperus OEtam.* Secundum per- » ſuaſionem eorum, qui circa montes habitant, illic » enim vel occidere, vel oriri putant ſydera; unde » videri vel incipiunt, vel deſinunt. Hoc eſt autem » quod ei Venus promiſit: *Nunquam abero*: Varro enim » ait hanc ſtellam Luciferi, quæ Veneris dicitur, ab » Æneа donec ad Laurentum agrum veniret, ſemper » viſam, & poſtquam pervenit, videre deſiiſſe. Vade » & perveniſſe ſe agnovit. Bene autem poëta diligen- « » tia ſua dierum horis, hic quæ aguntur accommodat: « » ut hoc loco quod de patria cum patre & filio diſce- « » dit Æneas, ait *ſurgebat*. «

DVCEBATQVE DIEM. Quia Lucifer lucis eſt prævius. OPIS. Ferendi auxilii. Vel ad cæteros liberandos, non fuiſſent occiſi, vel ad eruendam « de captivitate patriam, quia dicit, *Danaique obſeſſa* « *tenebant Limina portarum*. vel CESSI. Hoc eſt tantis « difficultatibus vel malis; & proprie *cedere* dicuntur, qui patriam relinquunt. Vt oſtendit in IX. Idam « ſignificat. «

SVBLATO GENITORE. Vbique inventa op- « portunitate pietatem ſuam erga patrem vult oſten- « dere. MONTEM. Hoc eſt, Idam. «

VARIORVM.

ATQVE HIC INGENTEM. Floridus lib. 1. cap. 7. HARTVNG.

IAMQVE IVGIS SVMMÆ. Cælius libro 24. & 13. cap. 12. videndus. HARTVNG.

NEC SPES OPIS VLLA DABATVR. Movet commiſerationem ex deſperatione ſalutis civitatis: cujus tuendæ ac ſervandæ omnis erat ſublata ſpes. NASCIMB.

CESSI, ET SVBLATO MONTEM, &c. Occulta laus ſapientiæ. Tempori ſeſe Æneas accommodat, non reſiſtit, ubi majus ſalutis periculum imminet, quam ſpes ulla victoriæ ſeſe oſtendat. Sapientis eſt inquit Cicero, *tempori cedere*, id eſt neceſſitati parere. chorus apud Euripid. in Troad. monet Hecubam, ut fortunæ cedat, & naviget κατὰ πρῴρην, καὶ ὑφ' ἱστίοις. NASCIMB.

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER TERTIVS.

POstquam res Asiæ, Priamique evertere gentem
Immeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troja:
Diversa exilia, & desertas quærere terras,
Augariis agimur divûm: classemque sub ipsa

SERVII.

POSTQVAM RES ASIÆ, PRIAMIQVE EVERTERE GENTEM. Secundum interrogationem Didonis post insidias Græcorum, & casus suorum, proprios errores exequitur, quos pertulit antequam ad Africam perveniret: ordine, ut supra diximus, commutato. Nam rectum operis initium est, *Fractis bello, fatisque repulsi.* Fuga autem ejus hæc est, relinquens Ilium, Idam tenuit. Inde Antandrum civitatem: juxta quam fabricatis navigiis tenuit Thraciam, in qua Ænum constituit, ut multi putant. Mox prodigiis territus, Delum tenuit. Illic accepto augurio, errore patris prætervectus Cycladas, venit ad Cretam: ubi cum pestilentia laboraret à diis penatibus monitus, ad Strophadas devectus est insulas. Inde prætervectus maritima Græciæ, apud Epirum susceptus est Heleni hospitio. Vnde profectus Calabriam tenuit: & illinc statim territus adventu Diomedis, abscessit; navigavitque usque ad Scyllam, & Charybdim, quæ sunt Ænææ vicinæ. Vnde vento pulsus, circumita maxima parte Siciliæ, Drepanum venit. Vbi secundum Virgilium, perdidit patrem. Inde (ut est in primo) ad Didonis regna pervenit.

POSTQVAM. Hæc particula connectendis adjungitur rebus: ut, *Postquam altos tetigit fluctus.* Sic enim dictis sequentia copulantur. RES. Quamvis multa prout locus exegerit significet; modo tamen imperium, aut RES hic pro universo statu Asiæ. Bene autem ASIÆ, quasi orbis tertiæ partis. Nam Phrygia in Asia est: Ilium in Phrygia minore. PRIAMIQVE EVERTERE GENTEM. Non est iteratio. Nam potuit aliud sine alio fieri, ut vel Phrygia tota everteretur; vel solum Ilium periisset.

GENTEM IMMERITAM. Bene gentem. Nam Laomedontis, & Paridis culpa, universa gens perire non debuit. VISVM SVPERIS. Vt ipse ait, Neptunum, Iunonem, Minervam vidisse se eversores Trojæ: Laus Ilii est, quod non nisi dii potuerunt subvertere. Quotiescunque autem ratio, vel judicium non apparet, SICVT SVM, interponitur: ut Horatius, *Sic visum Veneri*; Cum amorem ostenderet non esse pulchritudinis. Et bene accusatio in deos habet quandam veneration[illegible]em, alioquin sacrilegium est.

SVPERBVM ILIVM. Nobile. *Ilium* autem Virgilius, neutro tantum genere declinat. Horatius etiam fœminino, ut, *Non semel Ilios vexata.* Sane modo *Ilium* proprie de civitate dixit. Nam regio Troja est: quamvis interdum pro civitate provinciam ponat: ut, *Et campos ubi Troja fuit.* HVMO FVMAT NEPTVNIA TROIA. *Humo*, ab humo id est funditus: ut significet patriæ suæ solum quoque arsisse. FVMAT. Sane quæritur quomodo dixerit CECIDIT, & FVMAT. Sed aut per licentiam poëticam, tempus pro tempore posuit: ut, *Meminisse horret, luctuque refugit.* Aut certe naturam rerum expressit. Nam *ruina* fit brevi, *fumus* vero longo permanet tempore.

NEPTVNIA TROIA. Bene & subtiliter etiam diis invidiam commovet, ut ea cecidisse dicat quæ putabantur deorum. Sane fabula talis est, Laomedon rex Trojanorum sollicitus pro opibus suis petito Apollinis & Neptuno, ut Ilium cingerent muris, mercede promissa; quo impetrato, quæ diis promiserat denegavit. Sed Neptunus iratus, ceros, id est belluas marinas immisit; quod malum Trojani passi sunt, nec filiarum quas bellua consumebat, donec apertiore responso Hesiona Laomedontis filia monstro exponeretur, quam Hercules Troja eversa liberavit, & amico suo Telamoni dedit uxorem. Sane Laomedonte occiso, Priamo Phrygiæ donavit imperium. NEPTVNIA autem TROIA, quia Neptunus & Apollo eam cinxit muris, sicut prædiximus.

DIVERSA EXILIA. Multi ad illud referunt, *Magnum quæ sparsa per orbem.* Constat namque diversas partes orbis tenuisse Trojanos, ut Helenus & Antenor: Sed melius est ut specialiter hoc Æneæ daret, qui compulsus augurtiis est, diversas terras, hoc est in diversa regione positas, quærere. ideo, *Incerti quo fata ferant.* DESERTAS. A Dardano accipe. Nam ubique uberes esse legimus: aut *desertas*, ut quidam volunt, quas & tenuimus & deseruimus; ut Cretam & Thraciam.

AVGVRIIS AGIMVR DIVVM. Pro ostentis, id est, Ex flamma, quæ tempora Ascanii pasta est, cursu stellæ: Creusæ admonitione, quæ dixit, *Ad terram Hesperiam venies.*

Antan-

Digitized by Google

Antandro & Phrygiæ molimur montibus Idæ,
Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur:
Contrahimuſque viros. vix prima inceperat æſtas,
Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.
Littora tum patriæ lachrymans, portuſque relinquo,
Et campos ubi Troja fuit, feror exul in altum
Cum ſociis, natoque, penatibus, & magnis diis.

SERVII.

SVB IPSA ANTANDRO. Iuxta Antandrum. Eſt autem civitas Phrygiæ, dicta Antandros, vel quod de Andro inſula eam condiderunt coloni, quaſi ἀντὶ ἀνδρῶν: vel quia Græci venientes per Thraciam, ceperunt Polydorum: pro cujus pretio hanc accepere civitatem, quæ ex facto nomen accepit. Antandros, id eſt propter virum data. Ferur tamen quod poſt acceptum pretium à Græcis oppidus ſit lapidibus: Quamvis huic opinioni Virgilius non conſentiat. Nonnulli aſſerunt Antandron inſulam eſſe vicinam Trojanis regionibus, ab hac populos Medos coactos loci anguſtia ad vicina littora profectos, civitatem Antandron ex nomine patriæ condidiſſe. Alii à Polymeſtore occiſum dicunt poſt everſam Trojam, & in mari præcipitatum. Cujus quum mater Hecuba agnoviſſet cadaver: cum captiva duceretur, flendo in canem converſa eſt, cum ſe præcipitare vellet in mare. Quod ideo fingitur, quia nimio dolore inaniter Græcis convitiabatur. PHRYGIÆ IDÆ. Ad diſcretionem Cretenſis. MOLIMVR. Fabricamus, paramus. Et bene petit loca, in quibus & lateret, & navigia præpararet.

INCERTI. Quia quiſquis navigat, licet mente deſtinet locum, quo tamen feratur, incertus eſt. Ergo non ignari, quibus dictum erat ut Italiam peterent; ſed incerti ubinam eſſet Italia. QVO FATA FERANT. Quia nec in Thracia permanſit, nec in Creta. VBI SISTERE DETVR. Propter diuturnum errorem, & quia ſicut dictum eſt, ad multa delatus loca eſt; aut propter dubietatem oraculorum, certum enim erat nos à Troja debere proficiſci, incertum tamen ubi eſſet conſiſtendum.

CONTRAHIMVSQVE VIROS. Colligimus. Eos ſcilicet, qui ad auxilium veneraut. Vnde eſt, *Vnam quæ Lycios fidumque vehebat Orontem.* Item, *Et fratres Lycia miſſos & Apollinis agris.* VIX. Mox: ut, *Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læti.* PRIMA ÆSTAS. Vt prima pars æſtatis, quia eſt ea adulta & præceps. Aut vernum tempus dicit, quamvis Paleſatus tradat capto Ilio Æneam poſt triennium navigaſſe, & hæc conjunctio velocitatem videtur oſtendere.

ET PATER ANCHISES. Vt agendarum rerum authoritatem aſſignet Anchiſæ. Et ut diximus, τὸ σχῆμα ſervat, ut pater jubeat.

LITTORA TVM PATRIÆ LACHRYMANS. Amat Poëta quæ legit, immutata aliqua parte vel perſonis, ipſis verbis proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ & Anchiſæ cum lachrymis, illum relinquentes his verbis, *Amborum uxores noctu Troade exibant, capitibus opertis, flentes ambæ abeuntes lacrymis cum multis.* Hoc iſte Æneam eodem in tempore ejuſdem rei cauſa inducit feciſſe, cum dicit, *Littora tum patriæ lacrymans portuſque relinquo*, & multi tradunt hoc in primo dictum, *Troja qui primus ab oris.*

CAMPOS VBI TROIA FVIT. Hoc eſt, quod ait, *omnis humo fumat Neptunia Troja.*

PENATIBVS & MAGNIS DIIS. Alii deos magnos cœlum ac terram putant, ac per hoc Iovem & Iunonem. dii penates à Samothracia ſublati, ab Ænea in Italiam advecti ſunt; unde Samothraces cognati Romanorum eſſe dicuntur, quos inter cætera ideo *magnos* appellant, quod de Lavinio tranſlati Romam, bis in locum ſuum redierint; quod Imperatores in provincias ituri, apud eos primum immolabant; quod eorum nomina nemo ſciat; quod præſentes * ſentiantur. Nam cum ambæ virgines in templo deorum Lavini ſimul dormirent: ea quæ minus caſta erat fulmine exanimata, alteram nihil ſenſiſſe, quos inmani,* penitus in cultu habent, quos niſi ſacerdoti videre fas nulli ſit; qui ideo penates appellantur, quod in penetralibus ædium cæli ſedeant; nam & ipſum penetral penus dicitur, ut hodie quoque penus Vestæ claudi, vel aperiri dicitur. EXVL. Quaſi trans ſolum miſſus, aut extra ſolum vagus.

CVM SOCIIS, NATOQVE, PENATIBVS, ET MAGNIS DIIS. Duo humana poſuit, & duo divina: patris non fit mentio, quia ſecundum Virgilium ad Italiam non venit. PENATIBVS, ET MAGNIS DIIS. Varro unum eſſe dicit, *Penates & magnos deos.* Nam & in baſi ſcribebatur, MAGNIS DIIS. Poteſt tamen hoc & pro honore dici. Nam & dii magni ſunt, Iuppiter, Iuno, Minerva, Mercurius: qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurum Lavinium. Vnde apparet non eſſe unum. Idem Varro & alii complures *magnos deos* affirmant ſimulachra duo virilia, Caſtoris & Pollucis, in Samothracia ante portum ſita, quibus naufragio liberati vota ſolvebant.

DONATI.

VIX. Nam fugitivi maturum tempus expectare non poſſunt, & quia definita loca non habuimus, navigavimus quo fata ducebant.

LITTORA. Nam patria perierat, & commuto terram, locum ſtabilem & certum, & ſequor incerta maris.

ET CAMPOS. Non ſine ſummo dolore videt latitudinem camporum, in qua mœnia diruta jacebant. Et tria poſuit, quæ per naturam ſuam non potuerunt perire: *luctus, portum, campum.*

CVM SOCIIS NATOQVE PENATIBVS, ET MAGNIS DIIS. Tacuit patrem, quia jam eum nominaverat.

Terra

Digitized by Google

Terra procul vastis colitur Mavortia campis:
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo:
Hospitium antiquum Trojæ, sociique penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Æneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionæa matri, diviſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum; ſuperoque nitentem

SERVII.

TERRA PROCVL. Procul eſt quaſi porro ab oculis. Vnde poteſt & ſatis longe ſignificare: & non valde. Hic tamen pro non valde longe, ponitur: Brevis eſt enim Helleſponti tranſitus. VASTIS. vaſtatis, & per hoc deſertis aut magnis.

THRACES ARANT. Figurate, nam minus eſt QVAM. ACRI. Sævo & cruento. LYCVRGO. Lycurgus vero, ut alii dicunt cum indignaretur Liberum ab omnibus gentibus coli, ut primum eum Thraciæ fines cum ſocio comitatu introiiſſe cognovit, comprehenſas Baccas ejus flagellis verberavit, ipſum vero inſequi, ut occideret cœpit. Sed poſtquam ſe Liber fugiens, ut evaderet præcipitavit in mare, & Athen.. * nympha exceptus liberatus eſt. LYCVRGVS autem hic filius Dryantis, rex gentis Biſtonum fuit: qui ut habet fabula dum contemnens Liberum patrem, vites manu ſua ſemper abſcinderet, immiſſo à Libero furore, ipſe ſibi crura ſuccidit. Revera autem abſtemius fuit: quos conſtat acrioris eſſe naturæ, quod etiam de Demoſthene dictum eſt. REGNATA. Participium eſt ſine origine verbi.

HOSPITIVM ANTIQVVM. Aut carum: aut re vera antiquum. Nam tanta inter ipſos familiaritas fuit, ut Ilione filia Priami, Polymneſtori nuberet Thracum regi. SOCIIQVE PENATES. Vel propter ſupra dictam conjunctionem Iliones & Polymneſtoris; vel quia cum omni hæreditate majorum, diviſerant etiam deos penates, Dardanus & Iaſius fratres; quorum alter Thraciam, alter Phrygiam incoluit occupatam.

DVM FORTVNA FVIT. Scilicet bona: & ſimul oſtendit fidem cum fœlicitate deficere. Sane ſciendum, quod quotieſcunque fortunam ſolam dicimus, fœlicitatem intelligi. Vnde & fortunatos tantum felices: & infortunatos ſolos infelices vocamus. LITTORE CVRVO. Perpetuum epitheton littorum eſt. Nam quod in ſexto ait, *Tunc ſe ad Cajetæ, recto fert littore portum*: Significat eum ita navigaſſe, ut non linqueret littus. PRIMA LOCO. Quia apud Cretam alia fecit. Modo autem Æneum ſignificat. ut Saluſtius, *Ænum & Maroneam: viamque militarem.* Quanquam Homerus dicat inde auxilia ad Trojam veniſſe. Ergo jam fuerat. Euphorion, & Callimachus hoc dicunt etiam, quod *Ænum dicatur à ſocio Vlyſſis illic ſepulto eo tempore, quo miſſus eſt ad frumenta portanda.* FATIS INIQVIS. Bene quid ſit futurum præoccupat.

ÆNEADAS. Ecce nec Virgilius Ænum dicit. Æneadas autem hic ſecundum accuſativum nomen derivatum aliter juxta nominativum.

SACRA DIONÆÆ MATRI. Veneri, à matre Dione ſecundum Homerum. Et bene diſpenſat, ut ſi adverſa navigatio ſequatur, Dionæam Venerem dicat, ut hoc loco: ſi proſpera, de mari eam dicat eſſe procreatam; ut, *Vnde genus ducit.* Hæc autem in quantum poteſt, reſervat.

AVSPICIBVS COEPTORVM OPERVM. Iovi, qui arcis deus eſt: Apollini, propter auguria: Libero, cauſa libertatis. Nam dii alii ſi invocentur, ad privatam pertinent cauſam. Vnde de Didone legimus, *Iunonis ante omnes cui vincla jugalia curæ*, propter nuptias. quamvis enim reipublicæ utilitas ſimularetur, erat tamen ſpecialis cauſſa Didonis. Similiter & hic Æneas ſacrificat Veneri. Quod autem de Libero diximus, hæc cauſa eſt: ut ſignum ſit liberæ civitatis. Nam apud majores aut ſtipendiariæ erant, aut fœderatæ, aut liberæ. Sed in liberis civitatibus ſimulachrum Marſiæ erat, qui in tutela Liberi patris eſt. Sed auſpicia omnium rerum ſunt; auguria certarum: auſpicari enim cuivis, etiam peregre licet; augurium agere, niſi in patriis ſedibus non licet. Peritiſſime ergo Virgilius veteris conſuetudinis meminit, cum facit Æneam, quia peregre, id eſt in Thracia agit, auſpicantem, id eſt, *Auſpicibus cœptorum operum.*

DONATI.

TERRA PROCVL. Optime ignoranti Didoni terram exponit: in qua ſitus loci, & incolarum perſona, & opportunitas, cum propter propinquitatem laborem longioris itineris levaret: & propter fertilitatem indigentibus poſſet opitulari. Quoniam autem Thraces amiſerant Lycurgum regem, videbatur, quod nullus adverſarius venientes prohibere poſſet. Firmabat autem ſpem religio fœderis, diuturnitate temporis roborata.

FERROR. Nam non ſuo conſilio venit.

FATIS INIQVIS. Hoc exitus rerum, non initia docuerunt.

SACRA. Primo invocabam auxilium maternum, deinde aliorum deorum, qui auſpicio novorum fundamentorum eſſent neceſſarii.

VARIORVM.

TERRA PROCVL VASTIS. Ex Euripide expreſſum. Turneb. XI. cap. 19. Notat autem Servius, *Procul*, hic ſignificare *propè*. Vel *Procul* dixit, ut rationem migrantium, nec in patriam unquam redeuntium habuerit: quibus etiam propinqua videntur longinqua. NASCIMB.

SACRA DIONÆÆ. Macrob. lib. 3. c. 3. Saturn.

Digitized by Google

Cælicolûm regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, & denſis haſtilibus horrida myrtus.
Acceſſi, viridemque ab humo convellere ſylvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras:
Horrendum, & dictu video mirabile monſtrum.
Nam, quæ prima ſolo ruptis radicibus arbos
Vellitur, huic atro liquuntur ſanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror

SERVII.

MACTABAM IN LITTORE TAVRVM. Contra rationem, Iovi taurum ſacrificat: adeo ut hinc putetur ſubſecutum eſſe prodigium. Vbique enim Iovi juvencum legimus immolatum; ut, *Statuam ante aras auratâ fronte juvencum, lam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.* Item Iuvenalis, *Qui vexat naſcendi robora cornu.* Nam in victimis etiam ætas eſt conſideranda.

FORTE FVIT IVXTA TVMVLVS. Excuſat dicendo *Forte fuit*, quod juxta eum locum ſacrificaverit: TVMVLVS autem dicendo, uno ſermone, & collem & ſepulchrum fuiſſe ſignificat. Poteſt enim tumulus & ſine ſepulchro, interpretatione collis interdum accipi. Nam & terræ congeſtio ſuper oſſa, tumulus dicitur. Sane apparatus mortuorum funus dici ſolet; exſtructio lignorum rogus; ſubjectio ignis pira; crematio cadaveris buſtum; locus uſtrina; operis exſtructio ſepulchrum; nomen inſcriptum monumentum. QVO SVMMO. In quo ſummo. CORNEA VIRGVLTA & MYRTVS. Bene legit, haſtis apta virgulta. Nam legimus, *Et bona bello cornus.* Et alibi, *ac myrtus validis haſtilibus.* Ergo ſi telis fuerat confixus, merito illic hæc coáluere virgulta. Cornus autem declinatur ut ficus, ſi arbor ſit. Nam cornu animalis, indeclinabile eſt: licet genitivum uſurparit Lucanus: ut, *Cornus tibi cura ſiniſtri Lentule.* Sic Cicero in Arato, *Hujus genus*: pro genu.

VIRGVLTA. Copioſe virgulta, haſtilia, ſylvam, ramos, arborem, vimen, corticem, ſtipitem, ſegetem, jacula. HORRIDA MYRTVS. Horrida ad loci faciem retulit, nam ad arboris naturam vel certe umbroſam. MYRTVS. Sane de myrto fabula talis eſt. Hæc Myrtus ex fama de plebe antiquorum nata, Græco vocabulo Myrene vocitata eſt, forma pulcherrima: hanc cum quidam popularium dives & nobilis adamaſſet, à parentibus ejus poſtulavit uxorem. Interea latrones urbem occupaverunt, quam cum depopulantur, Myrenem fratribus ejus occiſis captivam duxerunt, & in latebris condiderunt, donec alia loca vaſtarent: Sed hæc Myrene inventa occaſione fugit, & ad cives reverſa eſt: Gratulati cives, eam ſacerdotem Veneris eſſe juſſerunt; quæ cum ſacra celebraret, unum de latronibus per quos abrepta fuerat in plebe cognovit, eumque comprehenſum in medium vulgus extraxit. Latro pœnis adactus, omnia quæ intendebantur confeſſus eſt, ſocios quoque ubinam eſſent prodidit. Sed juvenis qui eam ante amaverat & petierat ſibi conjugem, ad inveſtigandos latrones ſibi negotium depoposcit; quos cum inventos cepiſſet & præmium poſceret, data ei poteſtas eſt à populo, ut virginem quam amaverat in matrimonium duceret: ob quam rem irata Venus, illum mori fecit; virginem autem in Myrtum arborem vertit, eique quod ſacerdos fuiſſet, præſtitit ut perpetuo, & ſuavi odore gauderet.

ACCESSI. Non ad cornum, ſed ad myrtum, quæ inter verbenas eſt. Et bene matri ſacrificaturus aras coronat ex myrto. SYLVAM. Sicut dictum eſt, bene variat, ut nunc ſylvam, nunc vimina, nunc virgulta, nunc arborem dicat.

RAMIS TEGEREM. Excuſatio à voluntate.

MONSTRVM. Bene monſtrum: nam ſtatim quid eſſet apparuit, & hoc proprietatis eſt: abuſione tamen plerunque corrumpitur.

ATRO. Hic pro corrupto ſanguine. LIQVVNTVR. LI in verbo producitur, ut hoc loco. In nomine vero corripitur, ut liquor.

TABO. Corrupto ſanguine.

VARIORVM.

MACTABAM. *Mactare* proprie valet, magis augere, ornare, honorare. M. Tullius apud Nonium. Ferunt laudibus, mactant honoribus. Itaque non ſolum ita loquimur, mactare diis hoſtiam, id eſt immolare: ſed & mactare deos, pro eo, quod eſt ſacrificiis deos honorare, ſeu placare. M. Tullius in Varin. cum puerorum extis deos mactare ſoleas: Ex quo mactare malo, & infortunio, damno. Terentius. LAMBIN.

QVO CORNEA SVMMO VIRGVLTA. Hoc mihi è conſuetudine doctiſſimus Poëta finxiſſe videtur: qui tumulis & buſtis cum alia virgulta, tum myrtum imponere ſolebant, quod Victorius notavit lib. 16. cap. 1. Verius ſit tamen, hoc finxiſſe Maronem, quod è corno & myrto haſtas facerent antiqui, quibus ait confixum Polydorum fuiſſe. TVRNEB. lib. 4. cap. 22.

DENSIS HASTILIBVS HORRIDA MYRTVS. Myrtum etiam ſepulcralem fuiſſe conſtat ex hoc loco, & Theophraſti: qui auctor eſt, primo viſam in tumulo Elpenoris ſocii Vlyſſis: & illo in Culice: *myrtus veteris non meſcia fati*: ubi alludit Poëta ad myrtum in Veliterno conſpicuæ magnitudinis ab Africano ſatam, non ita procul à ſpecu quodam; ubi draco Manibus Scipionis ſervandis præfectus dicebatur. GERMANVS.

Mem-

Digitized by Google

Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum convellere vimen
Insequor, & caussas penitus tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestes,
Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis,
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nixu
Aggredior, genibusque adversæ obluctor arenæ;
(Eloquar, an sileam?) gemitus lachrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures:
Quid miserum Ænea laceras? jam parce sepulto,

SERVII.

MEMBRA QVATIT. Causa pendet ex causa. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus frigus gignit. GELIDVSQVE COIT. Physice loquitur & rationabiliter, nam hinc & pallor nascitur, cum se ad præcordia fugiens contrahit sanguis.

LENTVM VIMEN. Molle & flexuosum. Vnde & qui incurvi sunt per senectutem.

TENTARE LATENTES. Miraculum enim est ex arbore sanguinem fluere.

MVLTA MOVENS ANIMO. Non dicit quæ, sed ex sequentibus intelligimus. Cogitabam, inquit, ne forte bellum immineret quod sanguinem vidissem, ne lucum Nympharum violassem, ne forte sanguis ex nymphis esset. Hamadryades namque cum arboribus & nascuntur, & pereunt. Vnde plerunque cæsa arbore sanguis emanat. Nam Ovidius ait, quum Erisichton arborem incideret, primo sanguis effluxit: post ululatus secutus est. Inde Statius, *Nec amplexa dimittunt robora nymphæ.* Item, Cogitabam ne forte ex terra Martis jure sanguis effueret. Nam quod dicit hæc se veneratum esse numina, illas constat præcessisse cogitationes.

GRADIVVMQVE PATREM. *Gradivum*: exilientem in prælia: quod in bellantibus fit, necesse est. Aut gravem deum patrem: aut ideo, quia apud Pontifices, Mars pater dicitur. Alii *gradivum*, quod gradum inferant, qui pugnant: aut quod impigre gradiantur. Alii à gratitudine quod huc & illuc gradiatur; unde Martem communem dici: Nonnulli eundem Solem & Vulcanum dicunt: Sed Vulcanum generis esse omnis principem, Martem vero Romani tantum stirpis auctorem. Alii gradivum, quia nunquam equester, aut à gradu dictum. GETICIS. Thraciis. Getæ autem populi sunt Mœsiæ: quæ quia lata est, multas continet gentes.

RITE SECVNDARENT. Recte prosperos facerent. VISVS. Provisa posuit. Tunc enim masculino utimur genere, cum de his loquimur, quibus videmus: ut si dicas, Nubecula obest visibus meis. Si autem neutro utamur, ea quæ videntur significamus: ut si hoc loco diceret, *Rite secundarent visa*, quod propter metrum non potuit. OMEN QVE LEVARENT. Bonum ac leve facerent. Id est in bonum converterent.

OBLVCTOR. Acrius nitentem ostendit.

ELOQVAR, AN SILEAM? Parenthesis ad miraculum posita. Qua magnitudinem monstri ostendit, & bene, auditorem adtentum vult facere.

GEMITVS LACHRYMABILIS. Potest enim esse etiam irascentis. Et *lacrymabilis* cum lacrymis, an dignus lacrymis.

IMO AVDITVR TVMVLO. Ex imo tumulo, ut longe vox cum quodam defectu sonans, auditu ipso miserabilior videtur. AVDITVR. Vetus codex habet auditus. VOX REDDITA. Pro data. Redditur enim quicquid ad nos per alterum transit, quanquam hic etiam hoc possit intelligi. Nam ad eum vox missa per tumulum est.

DONATI.

GEMITVS. Moraliter primo gemitus, deinde voces auditæ sunt.

QVIS MISERVM ÆNEA. Artificiosa res. si enim Æneas loqueretur, diceret feci, & absoluta qualitate sese defenderet, quia nescius fecerat: sed Poëta eum inducit defensorem, qui accusator esse debuit. Ideoque acerbitatem latius extendit, & ex uno crimine multa posse exoriri evidenter ostendit; sed instruit, & non arguit. Primum crimen est, sepulchrum violatum: & hoc ratione loci, temporis, & personarum. Addit miseriam, quæ sublevatione & non oppressione digna est.

ÆNEA. Ex nomine proprio apparet, notum cum noto loqui.

VARIORVM.

IAM PARCE SEPVLTO. Lex erat xij. tab. *Defunctis injuria ne afficiantur: deorum manium jura sancta sunto.* Ex Solonis sanctionibus, *Ne in vita defunctos convitia jaciantur; ne quis sepulchra deleat, aut violet etiam, &c.* Violatoribus sepulchrorum supplicia erant proposita ex Pauli I. C. sententia: humilioribus, capitis mulctatio: honestioribus, in insulam deportatio, relegatio, aut in metallum damnatio. FONTAN.

Parce pias ſcelerare manus. non me tibi Troja
Externum tulit: haud cruor hic de ſtipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus avarum.
Nam Polydorus ego: hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, & jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntque comæ, & vox faucibus hæſit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infœlix Priamus furtim mandarat alendum

SERVII.

LACERAS. Per membra diſcindis. Nam lacerare eſt ſæpius vulnerare. PARCE. Id eſt parce tibi: Vel ſepulto parce, cui vivo nemo pepercit. SERVLTO. Modo mortuo vel jacenti ſignificat. Nam ſepultus eſt quaſi ſine pulſu. Non enim hunc ſepultum poſſumus dicere, cujus ſepultura non ſit rite perfecta: ſed forruita eſt obrutus terra.

PIAS. Bene etiam ille qui læditur excuſat Æneam: quod pietatis grande teſtimonium eſt. *Pias* autem propter penates de excidio liberatos, aut quia ſacrificabat. SCELERARE. Polluere: nomen tamen fecit ſine verbi origine, non enim dicitur ſcelero.

EXTERNVM TVLIT. Ordo eſt, Troja me tibi tulit, & bene *tulit*, hoc eſt educavit, non externum. Nam & civis Æneæ fuerat & cognatus. Et cito ſe & Trojanum eſſe, & ad finem oſtendit.

HAVD CRVOR HIC DE STIPITE MANAT. Mire quaſi oſtendens cruorem ſuum de ſtipite. De ligno ait; nam ſtipes vere eſt lignum ſectum ſiccum.

CRVDELES TERRAS. Id eſt crudelium & avarorum. Ex moribus enim cultorum, terræ laudantur vel vituperantur: ut, *Devenere locos lætos*.

POLYDORVS EGO. Sive EGO diſtinguas. ſive EGO HIC: ſubaudias SVM neceſſe eſt. Et quaſi dicticæs, id eſt Polydorus ſum, non ſtipes.

TELORVM SEGES. Multitudo. Plautus Aululatia, *Stimulorum ſeges*. Sane putatur non veriſimile jaculis conjectis puerum occiſum; nam repugnat cum illo, *Polydorum obtruncat*, nam emiſiſſe radices jacula mirum eſt, niſi monſtruoſum ſit. INCREVIT. Reviruit. Traxit autem hoc de hiſtoria Romana. Nam Romulus capto augurio, haſtam de Aventino monte in Palatinum jecit: quæ fixa fronduit.

VERO. Adfirmative. ANCIPITI. Duplici, quod & ſanguinem viderat, vel ancipiti formidine, una quod ſepulchrum læſerat, altera quod metuere cœperat I.... * ipſum.

HVNC POLYDORVM. Licet de Polydoro ſuperius ſit relatum, tamen propter varietatem rei neceſſe eſt repeti. Priamus cum videret longa obſidione res ſuas in ultimo conſtitutas, filium parvulum Polydorum, Polymneſtori regi Thraciæ genero ſuo per Ilionam filiam cum magno auri pondere nutriendum commendavit; qui victa Troja, auri cupiditate impulſus, Polydorum obrutum telis occidit.

INFOELIX. Aut qui jam infœlix eſſe cœperat: aut cui etiam proviſa nocuerunt. Aut infelix, quia ſuperſtes liberis fuit: aut quia illi perfidia non ab hoſtibus tantum eſt. MANDARAT. Aphæreſis eſt, ſive dixeris commendarat, ſive amandarat: Et mandarat eſt amoris; amandarat vero odii eſt; & amandare eſt ſub ſpecie legationis aliquem relegare. FVRTIM. Ne Græci ſcirent.

DONATI.

PIAS MANVS. Cur parce, ſi jam patrata res fuerat? Quia quod ignorans fecerat, merebatur veniam. Non autem mereretur, quod deinde eſſet facturus. Sic: *Si mihi parces te crimine ſolves*. NON ME TIBI TROIA. Peccares enim in hominem, in miſerum, in defunctum, in civem, in tuum. Ergo, non tulit me tibi Troja exterum, id eſt non ſolum civem, ſed affinem: frater enim Creüſæ erat.

DE STIPITE MANAT. Perſonarum & temporis poſuerat partes, nunc ponit loci.

CRVDELES TERRAS. Demonſtrat hoc eſſe vitium terræ parentis, ut per hoc omnes eodem vitio laborare ſignificaret. Ergo & ab aliis poterat eandem injuriam expectare, atque etiam ſi turus permaniſſet, pium inter impios verſari.

FVGE FVGE. Ex duplicatione verbi, neceſſitatem oſtendit fugiendi.

TVM VERO. Quia ſupra dixerat: *Mihi frigidus horror membra quatit*. Nam ad illum horrorem, qui fuit ex ſanguine, accedens vox lamentabilis Polydori mentem in hebetudinem convertit, & vox in ſilentium tranſit.

HVNC Ea ratione miſit Priamus, ut eum ſe in ſummis periculis cerneret, ſaltem poſteritas ſua in hoc filio remaneret, & auri vim magnam dedit, ut eſſet quo viveret: & ex ſe naturam Polymneſtoris conjectans, tutum filium apud veterem amicum credidit. Infelix ergo, qui dum filium in tuto collocare putat, eum perdidit. Ergo Priamus nec incautus, nec imprudens nec in filii cauſa indiligens fuiſſe demonſtratur. Dederat enim vicino, affini, amico veteri: dederat cum divitiis, dederat regi.

VARIORVM.

HIC CONFIXVM FERREA TEXIT SEGES. In eo diſſentit ab Euripide Maro, quod ſcribit Polydorum jaculis multis confoſſum fuiſſe, quæ & in ſepulcri agmine viridanti fruticata ſint. Contra Euripides, eum ab hoſpite & educatore Polymneſtore cæſum clam & in mare projectum fuiſſe. TVRNEB. lib. 11. cap. 6.

Threi-

Digitized by Google

Threïcio regi: cum jam diffideret armis
Dardanïa, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QVID NON mortalia pectora cogis
Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra deûm refero: & , quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra;

SERVII.

THREICIO REGI. Auxit ex provincia crudelitatem, ex qua fuerunt Diomedes: Qui equos habebat, qui humanis carnibus vescebantur. Lycurgus ob injuriam Liberi patris punitus. Tereus qui Philomelæ sorori uxoris, post inlatum stuprum linguam abscidit. *Threicio* autem pro Thracio, ut supra pro Thracia Threïssa. Nam solutio est Ionicæ linguæ. Cum enim sit Θρηϊκὸς: Iones dicunt θρὶκὸς: cujus solutio facit Threicius, vel Threïssa.

CINGIQVE VRBEM OBSIDIONE VIDERET. Inter ipsa principia obsidionis, nam postea jam minime poterat.

ILLE VT OPES FRACTÆ ET FORTVNA. Bene utrunque innexuit, sæpe enim alterum sine altero valet, aut opes, aut fortuna. ILLE VT. Vel postquam, vel tantum quod deest statim, ut sit Ille statim ut. FORTVNA. Melior scilicet.

RES AGAMEMNONIAS. Hoc est imperium vel partes Agamemnonis. VICTRICIA. Omnia nomina à verbo venientia, cum in IX exeunt; masculina sunt, ut victor; cum in TRIX fœminina sunt, ut victrix. Neutra vero non faciunt, nisi tantum ex numero plurali. Vnde est victricia.

FAS OMNE. Et cognationis, & juris hospitii. OBTRVNCAT. Pro occidit. Nam obtruncare, proprie est capite cædere.

VI. Violentia. POTITVR autem verbum de his est quæ permiscent conjugationes: cum enim sit tertiæ, infinitum modum à quarta facit, ut potiri. QVID NON MORTALIA PECTORA COGIS. Ad quod flagitium homines non compellis, dete standi auri cupiditas.

AVRI SACRA FAMES. Sacra, execrabilis: Alii *sacra* devota accipiunt, unde & ver sacrum. Alii *sacrum* pro scelestum, vel sacrilegum. Tractus est autem sermo ex more Gallorum: Nam Massilienses quotiens pestilentia laborabant, unus se ex pauperibus offerebat alendus anno integro publicis & puioribus cibis. Hic postea ornatus verbenis & vestibus sacris, circumducebatur per totam civitatem cum execrationibus, ut in ipsum recciderent mala totius civitatis, & sic projiciebatur. Hoc autem in Petronio lectum est. Sane sciendum latenter Æneam hoc agere, ut Trojanos Didoni ex infœlicitatis similitudine commendet. Nam & ejus marito, auri causa intulit necem.

PROCERES. Qui processerunt ante alios. PRIMVMQVE PARENTEM. Bene *primum*, id est ante proceres.

MONSTRA DEVM. Quæ ostenderant. & modo mala, nam medium est, quia interdum dicuntur & bona.

OMNIBVS IDEM ANIMVS. Idem, plus est quam si diceret similis. Est unus animus aut idem consilium, & hoc juxta disciplinam auguralem dixit, quæ appellatur consentio; sicut in libro secundo dictum est. SCELERATA TERRA. Pro sceleratorum, ut supra, *Captiva vestis.*

DONATI.

ILLE. Scilicet qui speraretur humanus, cujus fidei commissus fuerat, qui dives, qui ex plurimis delectus, qui susceperat innocentem amici filium: notatur hic persona scilicet avara. Item locus. Nam mare interpositum erat, inter se & Trojam. Item tempus, scilicet in quo perierat imperium, ut non timeret ultionem. Ostendit præterea Poëta in rebus adversis, ne amicis quidem fidendum. Damnat avaritiam, tanquam quæ ad omnia scelera impellat.

PRIMVMQVE PARENTEM. Qui judicare de monstris posset: & ad proceres, quia quod facto opus esset, debuit omnium diffiniri sententia.

IDEM. Solet decerni quod majori parti placet. sed hic tam manifestum scelus fuit, ut omnes fugiendum censerent inde, ubi per scelus fuerat soluta amicitia, quæ fœdere devincta erat. non ergo utile illic morari, nec religiosum, cum sanguine pueri pollutus esset locus.

VARIORVM.

POLYDORVM. Exemplum violati hospitii memorabile. HARTVNG.

OBTRVNCAT. Proverb. *Nefasti dies.* HARTVNGIVS.

QVID NON MORTALIA. ἀποστροφὴ; de quo, & loco, Quintil. lib. 9. cap. 3. & 2. cap. HART.

AVRI SACRA FAMES. Sumptum ab homine sacro. Homo enim sacer is est, quem populus judicavit ob maleficium, neque fas est eum immolari: sed qui eum occidit, parricidii non damnatur. Ex quo quivis homo malus atque improbus *sacer* appellari solet; Festus. Et Turpilius in Demetrio. *Etiamne irrides pessime & sacerrume?* Plautus Mostell. *Perdidi patrem, unus ille servus est sacerrumus.* PONT.

Linquere pollutum hoſpitium, & dare claſſibus Auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus, & ingens
Aggeritur tumulo tellus: ſtant manibus aræ,
Cæruleis mœſta vittis, atraque cupreſſo;
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras, animamque ſepulchro

SERVII.

CLASSIBVS AVSTROS. Hypallage eſt. nam claſſes auſtris damus.

INSTAVRAMVS FVNVS. Modo ſepulchrum, quod virgulta à vellendo diruerat. Nam proprie funus eſt incenſum cadaver.

AGGERITVR TVMVLO TELLVS. Vt oſtenderet verum tumulum, ne forte aliquis alius illud errore violaret. STANT. Poſitæ ſunt. MANIBVS. Manes ſunt illo tempore animæ, quo de aliis recedentes corporibus, necdum in alia tranſierunt. Sunt autem noxiæ, & dicuntur ☞ Antiphraſim. Nam manum bonum eſt, unde & mane dictum eſt. Similiter etiam Eumenidas dicimus, parcas, bellum, lucum. Alii Manes à manando dictos intelligunt. Nam Manibus plena ſunt loca inter lunarem & terrenum circulum, unde & defluunt. Quidam Manes, deos infernos tradunt. Quidam alios Manes, alios deos infernos dicunt: plurimi deos cœleſtes ut vivorum, ita Manes mortuorum tradiderunt. Alii Manes nocturnos eſſe ejus ſpatii quod inter cœlum terramque eſt, & ideo humoris qui noctu cadit poteſtatem habere; unde mane quoq; ab iiſdem Manibus dictum.

CERVLEIS VITTIS. Caro ait, depoſita veſte purpurea, fœminas uſas cerulea cum lugerent. Veteres ſane ceruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem ceruleæ in acerbo funere præcipue filiorumfamilias adhiberi ſolebant, ſicut hic; nam Polydori funus ut pote adhuc pueri, acerbum eſt, & quia ejus ætatis erat, ut filiusfamilias adhuc eſſe potuiſſet. MOESTÆ AEÆ. Cicero pro Murena, *Imaginem Lugentem.*

ATRAQVE CVPRESSO. Nigra, funeſta. Nam inferis conſecrata eſt, quia cæſa nunquam revireſcit. Fabula autem de cupreſſo talis eſt, cum haberet in deliciis Cyparitſus puer cervum, & ipſe ab Apolline diligeretur, imprudens cervum ſuum jaculo occidit, eumque dum luget neglecta conſolatione Apollinis, dolore conſumptus eſt; cujus ut exſtaret memoria in luctuoſam arborem, id eſt cupreſſum mutatus eſt, quæ defunctis adhibetur. Moris autem Romani fuerat ramum cupreſſi ante domum funeſtam poni, ne quiſquam pontifex per ignorantiam polluereturingreſſus. Hinc Horatius: *Nec te prater invisam cupreſſum ulla brevem dominum ſequetur.* Atra autem, quod atratos lares ſignificet.

CRINEM DE MORE. Aut de more gentis, ut etiam in Ægypto eſt. Aut certe de more plangentium

INFERIMVS. Inferias damus proprie. TEPIDO LACTE. Statim mulcto. CYMBIA. Pocula in modum cymbæ facta.

SANGVINIS SACRI. De victimis ſumpti. Ideo autem lactis & ſanguinis mentio facta eſt, quia adfirmantur animæ lacte & ſanguine delectari. Varro quoque dicit mulieres in Exſequiis & luctu ideo ſolitas ora lacerare, ut ſanguine oſtenſo inferis ſatisfaciant; quare etiam inſtitutum eſt, ut apud ſepulchra & victimæ cædantur. Apud veteres, etiam homines interficiebantur; ſed mortuo Iunio Bruto, cum multæ gentes ad ejus funus captivos miſiſſent; nepos illius, eos qui miſſi erant, inter ſe compoſuit, & ſic pugnaverunt, & quod muneri miſſi erant, inde munus appellatum: Sed quoniam ſumptuoſum erat & crudele, victimas vel homines interficere; ſanguinei coloris cœpta eſt veſtis mortuis injici, ut & ipſe teſtatur VI. Æneid. *Purpureaſque ſuper veſtes velamina nota*: & V. Æneid. *Purpureoſque jacet flores.* Alii ſanguinis inferendi ad adoſcendas defunctorum animas illa ratione conſuetudinem tradunt, ut quod amiſerunt videantur accipere. Sanguis enim velut animæ poſſeſſio eſt, unde exſanguines mortui dicuntur. Nam & Homerus in Necromantia non prius facit loqui animas, niſi ſanguine guſtato. Alii lac & ſanguinem ab hoc accipiunt, quod una res nutrit, alia nutriatur.

VARIORVM.

DARE CLASSIBVS AVSTROS. Hypallage eſt. HART.

ERGO INSTAVRAMVS. Id eſt, ad priſtinam ſimilitudinem reficimus: nam virgultorum evulſione dirutum fuerat. Quidam funebrem pompam interpretantur; & quæ ſequuntur, ad exequiarum apparatum referunt. ut ſit hic intellectus, quia male funeratus erat Polydorus, de integro eum funeramus, & ſolenni more juſta ei perſolvimus. De gentium diverſarum atque etiam Romanorum ritibus in curandis condendiſque defunctorum corporibus, conſulas licet Alex. Neapol. lib. 3. cap. 2. NASC. PONTAN.

INSTAVRAMVS POLYDORO. Alexander lib. 3. cap. 2. Blondus lib. 2. HART.

CRINEM DE MORE. Delrius in Senecæ Troad.

INFERIMVS TEPIDO. De animis hominum circa ſepulchra corporum ſuorum errantibus, & eadem incolentibus, multa cognitu perjucunda & perutilia ex optimis ſcriptoribus collegit Magius lib. 4. cap. 12.

INFERIMVS TEPIDO. Macrob. lib. 3. cap. 21. Saturn. Hinc *Inferiæ* dictæ, teſte Arnobio, Turneb. lib. 23. cap. 28. a. Et lib. 4. cap. 22. c.

ANIMAMQVE SEPVLCHRO CONDIMVS. Turneb. lib. 4. cap. 22. c. H. Magius lib. 4. Miſcell. cap. 12.

Condi-

Digitized by Google

Condimus, & magna ſupremum voce ciemus.
Inde ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant marta, & lenis crepitans vocat Auſter in altum:
Deducunt ſocii naves, & littora complent:
Provehimur portu, terræque urbeſque recedunt.

SERVII.

ANIMAMQVE SEPVLCHRO CONDIMVS. Bene animam lacte & ſanguine ad tumulum dicit elicitam. Lacte namque corpus nutritur poſt animæ conjunctionem: & anima ſine ſanguine nunquam eſt, quo effuſo recedit. Legimus præterea in ſexto, inſepultorum animas vagas eſſe: & hinc conſtat non legitime ſepultum fuiſſe: Rite ergo reddita legitima ſepultura, redit anima ad quietem ſepulchri, quam Stoici herciſcundi, id eſt medium ſecuti, tam diu durari dicunt, quam diu durat & corpus. Vnde Ægyptii periti ſapientiæ, condita diutius reſervant cadavera; ſcilicet ut anima multo tempore perduret, & corpori ſit obnoxia, nec cito ad alia tranſeat. Romani contra faciebant, comburentes cadavera, ut ſtatim anima in generalitatem, id eſt in ſuam rediret naturam. Dicit ergo nunc ſacrificiis quibuſdam elicitam animam, & ſepulchro conditam, obnoxiamque factam corpori: quod ante horrebat, quaſi per vim extorta. Ideo autem Stoicos medium ſequi diximus: quia Plato perpetuam dicit animam, & ad diverſa corpora tranſitum facere ſtatim pro meritis vitæ prioris. Pythagoras vero, non μετεμψύχωσιν, ſed παλιγγενεσίαν eſſe dicit: hoc eſt redire, ſed poſt tempus.

SVPREMVM. Non eſt nomen, ſed adverbium: ut, *Torvum clamat.* CIEMVS. Eſt autem hoc loco quod dicimus more ſolenni, id eſt tertio vale: nos te ordine quo natura permiſerit, cuncti ſequemur. Quidam dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur; ut in VI. *Et magna manes ter voce vocavi.*

FIDES PELAGO. Hoc eſt ubi fidem pelago habere cœpimus, nos tuto navigaturos,

LENIS CREPITANS AVSTER. Duo epitheta poſuit vitioſe, ut diximus ſupra. Fecit autem hoc improprie in decem verſibus. AVSTER autem, quivis ventus. Nam ad Thraciam Aquilone navigatur; *lenis* autem ideo quia ſuperius ait, *vix prima inceperat æſtas*, & lenes venti per æſtatem ſunt.

DEDVCVNT. Proprie, ut è contratio ſubducunt.

TERRAQVE VRBESQVE RECEDVNT. Phyſicam rem dicit: hoc enim navigantibus videtur, quaſi ab his terra diſcedat. Item aliter, Iuno, cum vidiſſet Latonam à Iove adamatam, juravit eam non parituram in terris: Iuppiter mutavit eam in coturnicem, quæ Græce ὄρτυξ appellatur, & monſtravit ut veniret Delon, quæ illis temporibus circa omnia littora ferebatur ventis. Poſt partum * vero Latonæ quod Dianam & Apollinem peperit, Ortygia dicta eſt, quæ ante Delos nominabatur, & poſtea Delos cum eam Apollo revinxiſſet Gyaro & Myconi altiſſimis montibus.

DONATI.

CONDIMVS. Erant placandi manes ſæpe, præſertim illius qui civis & affinis & regis filius erat: & qui recte monuerat Trojanos, ut ſceleratam terram relinquerent. Docet autem Poëta, quæ poſſint curare, quod male ſint geſta, eſſe curanda.

DEDVCVNT. Quas miſeri ſubduxerant.

VARIORVM.

MAGNA SVPREMVM VOCE. Mos appellandi Manes. TVRNEB. lib. 22. cap. 10. Voces ſupremæ in funeratione *Salve, vale*, ut Græcis χαῖρε, ἄλε. A vocando autem & ciendo mortuos κλῆσις & κλητίζειν Græcos dixiſſe conſtat ex Plutarcho. In funebribus exrimoniis ſolemne fuit, omnibus rite peractis, & cadavere rogo impoſito, mortuum proprio nomine ter inclamare: fortaſſis quod ad nihil æque atque ad proprium nomen expergiſci ſoleamus: ad quod ſi vitalis aliquis calor adhuc incluſus lateret, vitæ ſignum aliquod ederetur. Quod ſi ne tum quidem ſe proderet ſpiritus vitalis, de eo conclamatum dicebatur. GERMAN. HORTENS.

INDE VBI PRIMA FIDES PELAGO. Videtur reſpicere illam navigationem, quæ auctoribus claſſicis prima dicitur, quæ poſt ſævitiam hyemis vel tempeſtatis navigantibus aperiebatur: quam Græci πρῶτον πλοῦν, ad Δήλιον referentes dicebant. GERMAN.

INDE VBI PRIMA FIDES PELAGO. Hanc locutionem de mari pacato, notat & Scalig. lib. 4. cap. 16. Poët. Solvunt è Thracia & deferuntur in Delum. *Primum fidem* vocat tranquillitatem cæli ac maris, qua citra periculum vela dare poterant. HORTENS.

ET LENIS CREPITANS VOCAT. Duo epitheta inquit Servius poſuit vitioſe. Sed H. Stephanus negat, participium *crepitans*, pro epitheto habendum; cum perinde accipi queat, ac ſi dictum eſſet, lenis Auſter vocat crepitando, vel crepitu ſuo. Deinde affirmat Vett. libros habere *lene crepitans*: quod & Fabricius obſervat: ut *lene* ſit adverbium, & producatur Græcorum, immo & Latinorum ratione. TAVBMAN.

NAVES ET LITTORA COMPLENT. Hyſteron proteron. Prius complebant littora, quam ingrederentur, Inde deducebant è littore. HORTENSIVS.

TERRAQVE VRBESQVE RECEDVNT. Brodæus lib. 5. cap. 36.

Sacra

Sacra mari colitur medio, gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens oras & littora circum
Errantem, Mycone celsa Gyaroque revinxit,
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror: hæc fessos tuto placidissima portu

SERVII.

SACRA MARI COLITVR MEDIO. Ordo est, In mari medio Ægæo colitur tellus sacra Neptuno, Nereidum matri, id est Doridi gratissima. Fabula autem talis est. Post vitiatam Latonam, Iupiter cum etiam ejus sororem Asteriam vitiare vellet; illa optavit à diis, ut in avem verteretur; versaque in coturnicem est. Et cum vellet maria transfretare, quod coturnicum est: adflata à Iove, & in lapidem conversa, diu sub fluctibus latuit. Postea supplicante Iovi Latona, elevata est super aquas: hæc primo Nepruno & Doridi fuit consecrata. Postea cum Iuno gravidam, Pythone immisso, Latonam insequeretur, terris omnibus expulsa Latona, tandem applicante se littoribus sorore, suscepta est: & illic Dianam primo, post Apollinem peperit. Qui statim occiso Pythone, ultus est matris injuriam. Sane nata Diana, parturienti Apollinem matri dicitur præbuisse obstetricis officium.

Vnde cum Diana sit virgo, tamen à parturientibus invocatur: hæc namque est Diana, Iuno, Proserpina. Nata igitur duo numina terram sibi naturalem errare non passa sunt, sed eam duabus insulis religaverunt. Veritas vero longe alia est: Nam hæc insula cum tetræ motu laboraret (qui fit sub terris latentibus ventis, sicut Lucanus, *Quærentem erumpere ventum Credidit*) Oraculo Apollinis, terræ motu caruit. Nam præcepit ne illic mortuus sepeliretur, ut in Vulcano: & jussit quædam sacrificia fieri: postea è Mycone & Gyaro vicinis insulis populi venerunt, qui eam tenuerunt, quod etiam Virgilius latenter ostendit. Quod autem diximus Dianam, primo natam, rationis est. Nam constat primam noctem fuisse: cujus instrumentum est Luna, id est Diana: post diem, quem Sol efficit, qui est Apollo. Vt autem Delos primo Ortygia diceretur, factum est à Coturnice, quæ græce ὄρτυξ dicitur. Delos autem, quia diu latuit, & postea apparuit. Nam δῆλον Græci, manifestum dicunt. Vel quod verius est, quia cum ubique Apollinis responsa obscura sint, manifesta illic dantur oracula. Delos autem civitas dicitur & insula. Vnde interdum recipit præpositionem. SACRA MARI. Sane sacrum dicitur, quod rite sacratur Deo, ut ædes, aræ, simulacra, dona. Hic igitur ædium sacrum, etsi non aperte, attamen ejusdem ritus meminit, cum de insula loqueretur, in qua præterquam ut sacra dixerat, id est sacrata, gratiam quoque posuit non solum Doridi matri Nereidum, quæ traduntur deæ maris; sed Neptuno etiam addidit dominatori videlicet omnium in mari deorum. TELLVS. Major dignitas est *tellus*, quam si dixisset *insula*.

NEREIDVM MATRI. Doridi, quinquaginta nympharum matri, conjugi Nerei. NEPTVNO ÆGÆO. Quia in Ægæo mari hæc insula posita est. Sane inter Ellespontum & Adriaticum mare, omne illud Ægæum appellatur; quod nomen à patre Thesei Ægæo rege Athenienſium traxit, qui in mari se præcipitavit; sperans mortem filii. Cum enim in labyrintho Minotaurus esset inclusus, & quotannis ex nobilitate Athenienſium, septem pueri vel puellæ ad vescendum Minotauro mitterentur, tandem dolor Theseum subiit. Profectus itaque est ad Minotaurum perimendum, placuitq; cum patre, ut si illud monstrum vicisset, vela candida navibus daret; si forte à Minotauro fuisset oppressus, navigium cum atris velis rediret. Sed cum extinxisset Minotaurum, oblitus non cum candidis sed cum nigris velis reverti cœpit; & patri in specula constituto, triste sui interitus signum dedit, qui extinctum filium credens se præcipitavit in mare, unde Ægæum pelagus appellatum est.

PIVS ARCITENENS. Apollo est. Bene *pius*, aut qui ultus est matrem de Titycone, de Niobe, de Pitone: aut quia patriam stabilivit errantem. Legitur & *prius*.

MYCONE GYARO REVINCT. Quidam per historiam dictum putant, nam inter Myconem & Gyarum, Syrum unam de Cicladibus esse dicunt: unde fuit Ferecides philosophus. Alii nullum auctorem alium esse adserunt, qui Delon ab Apolline religatam dicat. Constat enim eam ante evagare, & propter Latonæ partum restitisse. Alii hanc insulam inter Myconem & Gyarum humilem esse dicunt, ut his quasi vinculis contineatur. REVINXIT autem, putant num retraxit.

COLI DEDIT. A vicinis scilicet populis. VENTOS CONTEMNERE. Propter terræ motum.

DONATI.

SACRA. Vt ostenderet vittas & laurum non esse signa lætitiæ, quæ tristitiæ Trojanorum non conveniebat, sed sacerdotii. Magna autem exempla posuit malæ bonæque amicitiæ: Polymnestorem & Anium, quæ nos ad bonum hortentur, & à malo revocent.

VARIORVM.

NEPTVNO ÆGÆO. Cur sic dictus. Turneb. 3. cap. 10.

QVAM PIVS ARCITENENS. *Pius* autem hic dicitur Apollo: vel quia occiso Pythone serpente, ultus est Latonæ matris injuriam: vel quia non passus est Delum, terram sibi naralem, diutius errare, sed Myconi & Gyaro insulis eam religavit. Hodie tamen sejunctam conspici tradunt. TAVB.

ARCITENENS. Homerus: ἀργυρότοξος & ἑκηβόλος; & ἰοχέαιρα. Macrob. l. 6. c. 4. Saturn. H.

CONTEMNERE VENTOS. Proverb. *Non moverida movere*. HARTVNG.

Acci-

Digitized by Google

Accipit: egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbique ſacerdos,
Vittis & ſacra redimitus tempora lauro,
Occurrit: veterem Anchiſen agnoſcit amicum:
Iungimus hoſpitio dextras, & tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto:
Da propriam Thymbræe domum, da mœnia feſſis,

SERVII.

APOLLINIS VRBEM. Delon: & eſt definitio. Ejuſdem nominis & urbs, & inſula Delos dicitur.

REX ANIVS. Anius autem rex Deli, Apollinis ſacerdos, cum trium filiarum eſſet parens, ne unius tantum Dei eſſet totas * auxilio filia numini Liberi patris devovit, qui parem ei gratiam reddens, effecit, ut quidquid una adtigiſſet verteretur in fruges, altera in vinum, tertia in oleum; id cum comperiſſet Agamemnon dux Argivorum, cum mille navibus oppugnaturus iret Trojam; miſit qui eas accerſerent, ut poſſet alere Græciæ exercitum. quæ cum vinctæ tenerentur, invocaverunt Liberum patrem, quas ille in columbas vertit, & ita vincula fecit effugere: unde hodieque Deli columbas violare nefas eſt: hunc tamen Anium, Paſefatus etiam propinquum tradit Anchiſæ. Alii dicunt hujus Anii filiam occulte, ab Æneа ſtupratam, edidiſſe filium nomine An.*

REX ET SACERDOS. Hic Anius Apollinis filius, rex Deli & ſacerdos fuit, qui habuit filium Andron nomine: unde Andros inſula appellata eſt, ad quem Anchiſes ante Troicum bellum conſultum venerat; an Salaminam peteret comes Priamo, unde & agnoſcitur. Sane majorum hæc erat conſuetudo, ut rex eſſet etiam ſacerdos, vel pontifex. Vnde hodieque imperatores, dicimus pontifices.

VITTIS ET LAVRO. Vittæ, ſacerdotis ſunt: laurus vero etiam imperatoris victoris.

ANCHISEN AMICVM. Ἐξ τὸ συνηθέστατον intelligimus: Nam quomodo fuerint amici, palam poëta non dicit.

HOSPITIO. Licet Probus quærit, quid ſit *Iungimus hoſpitio dextras*; tamen caſus ſeptimus eſt, id eſt jure hoſpitalitatis. Nam ad hoſpitium non poteſt intelligi: quia jam amicus fuit; aut ſicut quidam tradunt, jungimus dextras, & hoſpitio tecta ſubimus.

TEMPLA DEI. Hoc juxta augurii genus quod ſtativum dicitur retulit, in quo conſiderantur, quo in loco auguria peragi debeant. Nam ideo ait, *Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto*, & ſubjunxit. QVOVE IRE IVBES. Et exinde. DA PATER AVGVRIVM. Sane quæritur cur ſaxum vetuſtum dixerit. Sed traditur à plurimis, inter quos etiam Epafus vir peritiſſimus refert, Delphis quodam tempore evenille, ut templum religioſum ante & intactum, ſpoliatum incenſumque ſit; ac poſt multas Corinthii urbes ſingulaſque proximas terræ motu hauſtas; Delon neque antea, neque poſtea hoc incommodo vexatam, ſicut Tuthrodes, quod etiam Cicero in prætura Verrinarum ita ait, *Tantaque vis horum religionum eſt, & ſemper fuit, ut me Perſa quidem cum bellum totum Aſia diu hominibuſque indixiſſent, & mille navium claſſem Delum appulſſent, quicquam conarentur, aut violare, aut adtingere.* Non mirum ergo ſi aut ad tempora poëta reſpondit, aut ad priſtina; ut pote quod religio nunquam omnino vexata illo ſuo antiquo & vetuſto ſaxo colebatur; vel *vetuſto*, religioſo: Et quod VENERABAR ait, oſtendit ſe precarum. DA PROPRIAM. Da, die, indica; Apollo enim non dandi, ſed dicendi habet poteſtatem. Quæritur etiam cur Æneas cum Delum veniſſet, nullis prius hoſtiis cæſis, ſtatim à precibus cœperit: quia tradunt multi, inter quos & Varro; eſſe aras tam Apollinis, quam filii ejus non tantum Deli, ſed in plurimis locis apud quas hoſtiæ non cædantur; ſed conſuetudo ſit deum ſolemni tantum prece venerari: quod autem ait, Neptuno & Apollini tauris poſtea ſacrificatum, apud alias aras hoc factum accipi oportet.

PROPRIAM. Perpetuam, ſtabilem, firmam; ut, *Propriamque dicabo.* Et bene poſt experimentum malæ conditæ civitatis, perpetuas poſtulat ſedes. THYMBRÆE. Thymbræus Apollo dicitur à loco Trojæ, id eſt agro vicino pleno Thymbra, quæ Satureja dicitur; & bene Deli poſitus, *Thymbræum* appellat, quem in Troja adſueverat colere in agro, in quo ejus & nemus eſt, & templum: ubi à Paride Achilles occiſus eſt. Vnde fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo *Thymbræus*, ut Delius: nam numina à locis frequenter nomen accipiunt. Alii *Tymbræum* locum in Delo conſecratum Apollini tradunt. Sane quia Græce τύμβρα facit: in derivatione υ in diphthongum mutat: ut αἴτνα Ætnæus, δίρκη, Dircæus. DOMVM. Familiam: ut; *Domus tenet à quo Sergia nomen.*

DONATI.

OCCVRRIT. Magna benevolentia, ut rex & ſacerdos non expectaverit peregrinos ad ſe venire, ſed ultro occurrerit. VETEREM AMICVM. Quaſi dicat: illum talem tunc habuit amicum, qualem habebat ſtante Trojanorum felicitate: neque ſecutus eſt fortunam, ut Polymneſtor, & tantum habuit amicum quantus fuit, non quantus veniebat.

PROPRIAM. Nam incerti hactenus vagabantur, ut, *Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur.* Eſt autem precatio brevis, & quæ omnia contineat. nam petit & movet commiſerationem.

VARIORVM.

REX ANIVS. De Anio Dionyſius Halicarn. Turneb. lib. 4. cap. 22.

THYMBRÆE DOMVM. Macrob. lib. 1. cap. 17.

Et genus, & manſuram urbem; ſerva altera Troja
Pergama, reliquias Danaûm atque immitis Achillei.
Quem ſequimur? quove ire jubes? ubi ponere ſedes?
Da pater augurium, atque animis illabere noſtris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia viſa repente,
Liminaque, lauruſque dei; totuſque moveri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.

SERVII.

MANSVRAM. Perpetuam. Duo ponit epitheta, & urbem & perpetuitatem. Manſuram autem ideo, vel propter Trojam: vel propter eam, quam in Thracia condidit. SERVA ALTERA. Non quia prima ſervavit: ſed quia ſervare voluit, ut Homerus dicit.

ACHILLI. Sic veteres declinabant.

QVEM SEQVIMVR? Quia Cadmus oraculo Apollinis bovem ſecutus, in Hyantheo Boëtiam condidit. Veteres enim oraculis ſigna quibus civitatem conderent accipiebant.

DA PATER. Pater religionis, ut ſupra diximus, nomen eſt. Nam & hominibus datur: ut, *Inde toro pater Æneas.* & montibus, ut, *pater Apenninus.* & fluminibus, ut, *Tybri pater.* numinibus etiam: ut, *Quidve pater Neptune paras.* Item, *Ipſe pater Danais animos viresque ſecundas Sufficit.* Item, *Odit & ipſe pater Pluton.*

AVGVRIVM. Modo oraculum: ſed uſurpative. Augurium enim eſt, exquiſita deorum voluntas per conſultationem avium aut ſignorum; quod tunc peti debet, cum id quod animo agitamus, per augurium à diis volumus impetratum; ut in hoc loco Æneas, poſtquam omnia quæ volvebat animo petit; ait, *Da pater augurium*, & eſt ſpecies iſta augurii quæ legum dictio appellatur: legum dictio autem eſt, cum condictio ipſius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quale conditione augurium peracturus ſit, quod hic facit exſequens formas petitionis verſibus ſupradictis; tunc enim quaſi legitimo jure legem adſcribit, *Da pater augurium.*

ANIMIS ILLABERE NOSTRIS. Quia Apollinis reſponſa ſemper obſcura ſunt, vera tamen. Vnde cum intelligentia oraculum poſtulat.

TREMERE OMNIA. In conſequentibus quid ſit *omnia* docuit, dicendo, *Luminaque laurusque dei.* & hoc augurium juxta auguralem diſciplinam dictum eſt, quod appellatur tripudium ſonubium, id eſt, a ſono ad quod pertinet, ſi arbor ſponte radicibus cadat, ſi terra tremat, quod hic Æneæ factum oſtendit, antequam voce divina reſponſa perciperet. VISA REPENTE. Stoicos & Academicos ſequutus eſt, qui dicunt ea quæ contra naturam ſunt, non fieri, ſed fieri videri. Vnde magica ars eſt excluſa omnis: ſicut Plinius Secundus docet in naturali hiſtoria.

LIMINAQVE. QVE brevis, eſt pro longa poſita: quæ hac ratione defenditur: aut quia omnia monoſyllaba ad arſim non pertinent, & his licenter uti poſſumus. Aut certe, quia omne μόριον, id eſt particula quæ ſui ſubſtantiam non habet, membrum putatur ſuperioris orationis, quod ſi eſt: *luminaque*, quaſi una pars orationis eſt: & poteſt QVE finalitatis ratione, vel produci, vel corripi.

LAVRVSQVE DEI. Aut ideo ſingulariter, quia in Delo Inſula laurus Apollini conſecrata eſt; aut lucum dicit, aut quia traditur Latonam, dum Laurus amplexam, Dianam & Appollinem enixam. Fabula ſane de Lauro talis eſt, Daphnis Penei, vel ut alii dicunt Latonis filia, ab Apolline adamata eſt; à qua cum precibus & promiſſis non potuiſſet Apollo, ut ſecum concumberet, impetrare; vim ei adhibere conatus eſt, eamque eam inſequeretur, & illa fugiens defeciſſet laſſata, terræ imploravit auxilium, quam terra hiatu facto recepit, & pro ea arborem edidit, quæ Græce nomen ſuum retinuit, Latine Laurus dicitur; ſed Apollo eam etiam mutatam ita dilexit, ut adſcriberet efficeretque, ut propter virginitatem ſervatam ſemper viteret. MOVERI. Quia opinio eſt ſub adventu deorum moveri templa.

MONS. Cynthus. Vnde Cynthius Apollo. CORTINA. Locus unde oraculum datur. Dicitur autem *Cortina*, vel quod Apollinis tripos corio Pythonis tectus eſt: vel quod certa illinc reſponſa funduntur, quaſi certina, vel (quod eſt verius) quod cor illic vatis tenetur. Nam caverna quidem in templo Apollinis fuit, ad quam Phœbus rapta vaticinabatur; ut Lucan. oſtendit. Alii *cortinam* quaſi ortinam tradunt; quod inde vox oriatur. RECLVSIS. Nunc apertis: alias denuo cluſis.

DONATI.

DA. Id eſt, oſtende. *da pater augurium.* Paterno animo infunde animis noſtris aperta & perſpicua oracula. Vſus eſt autem imperativo *da* & *illabere*, quod eſt deprecantis ex fiducia Apollinem, qui Trojanis favebat.

VARIORVM.

ATQVE ANIMIS ILLABERE NOSTRIS. Vt tuam plane aſſequi poſſimus mentem. Nam Apollinis oraculum etſi verum eſt, latet tamen propter obliqua & tortuoſa reſponſa, quæ illius reddebant vates: quo facilius imponerent conſulentibus. Ideo λοξίας dictus eſt. Vide Macrob. lib. 1. cap. 17. Attamen plenius hic aliquid intelligendum puto: nam cum ait, *animis illabere noſtris*, divinitatem, ac vaticinandi poteſtatem ab eo petere videtur. NASCIMBEN.

TREMERE OMNIA VISA. Hæc Deum præſentem eſſe indicio erant. Et tum vera reddebantur Oracula: ſicut eo abſente, falſa. De quo Turneb. lib. 4. cap. 22.

Sub-

Digitized by Google

Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Dardanidæ duri, quæ vos à stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.
Hæc Phœbus: mistoque ingens exorta tumultu
Lætitia, cuncti quæ sint ea mœnia quærunt:
Quo Phœbus vocet errantes, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite ô proceres, ait, & spes discite vestras.

SERVII.

SVMMISSI. Vtrum corpore an animâ? an quia supplices rogamus, an quod verum est, *Inclinati*? Et sciendum pro qualitate numinum, orantes interdum ima, interdum summa respicere. Nam potestates aliæ cœlestes sunt, aliæ terrenæ, aliæ permixtæ. Vnde nunc Appollinem deprecantes, terram petunt. Ipse enim est & Sol, & Liber pater, qui inferos petiit. ut Horat. *Te vidit insomnis Cerberus*. PETIMVS TERRAM. Bene ergo terram petunt, unde ad eos responsa perveniunt: & quia Apollo etiam inferis notus est.

DARDANIDÆ. Vt diximus, obscura quidem, sed vera sunt omnia Nam dicendo DARDANIDÆ, ostendit Italiam, unde Dardanus fuit. quod si Cretam significaret, Teucridæ diceret. DVRI. Vel futurum ostendit laborem: vel eorum arguit insipientiam, qui intellecturi non fuerant. STIRPE. Hoc verbo Trójanis factus est terror. Sane stirps, genere fœminino originem significat; ut *Heu stirpem invisam*. Masculino, arborem: ut, *Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum*. Sed Horatius contra regulam nititur: ut, *Stirpesque raptas & pecus & domos*.

PRIMA TELLVS. Italia, unde Dardanus venit. Teucer enim de Creta post venit. VBERE LÆTO. Quod est Italiæ proprium: ut alibi, *Atque ubere glebæ*.

MATREM. Matrem autem, terram Apollo significat. Tractum autem est de historia: nam Brutus & filii Tarquinii, cum oraculum Delphici Apollinis peterent; responsum est, eius imperium fore, qui primus matrem reversus oscularetur. quod solus Brutus agnoscens de navi egressus, simulans casum, osculatus est terram: unde & potitus imperio est. EXQVIRITE. Dicens exquirite, ostendit difficultatem.

HIC. Pro illic. DOMVS ÆNEÆ. Ad illud respicit, *Da propriam Thymbræe domum*.

NATI NATORVM. Propter illud, *Mansuram urbem*. Nam oraculum semper ad petita respondet. Sane hic versus Homeri est, quem & ipse Orpheo fustulit. Item, Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem sequenti versu hoc ostendit, dicendo, *Hæc Phœbus*.

TVMVLTVS. Quia dixit, *Exquirite*.

LÆTITIA. Propter promissam imperii æternitatem: finis enim auspicii in demonstratione comprehensus, dedit petentibus lætitiæ optandam gratulationem.

VOCET. Aut revocet, aut hortetur.

MONVMENTA VIRORVM. Historias.

SPES DISCITE VESTRAS. Aut quasi senex loquitur: aut quia (ut supra diximus) scit se esse moriturum. Vbique enim sciens futurorum inducitur.

DONATI.

CVNCTI QVÆ SINT EA MOENIA QVÆRVNT. Post ejusmodi responsum, quo solum continebatur incertum, ut constaret, quæ esset illa regio ad quam tendere deberent, læti quidem fuerunt omnes, quod optata cognovissent, sed universi quærebant nomen loci. Antiqua enim memoria fuit, quam posteriores ævi homines ignorabant: Quam cum nemo nosset, Anchises, qui longe cæteris scientia & annis præstabat, revoluta priscorum familia, expositionem responsi, audacter est ingressus.

VARIORVM.

PRIMA TVLIT TELLVS. Turneb. libro 7. cap. 9.

ANTIQVAM MATREM. Vno verbo Euripides μητέρα γῆν dixit, id est terram. ita Lucret. lib. 2.

Flumorum guttas mater quam terra recepit,
Fœta parit fruges, &c.
Quapropter merito maternum nomen adepta est.

Intelligit autem Italiam, unde Dardanus, author gentis Trojanæ, primum in Troadem commigravit. Teucer vero de Creta post venit. Videmus igitur, in quantum errorem unius verbi negligentia Anchisen ex affectu & tædio peregrinationis Oraculum interpretantem conjecerit. De quo etiam Macrobius l. 7. c. 7. in Somn. Scipionis. TAVRMAN.

NATI NATORVM. Macrob. lib. 5. cap. 3. Homerus Iliad. 5. Proverb. *Nati natorum*: Κυνὸς τοῦ μετόπισθε γενεὴ καὶ γείνατο παῖδας. HART.

Creta Iovis magni medio jacet insula ponto,
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna.
Maximus unde pater (si rite audita recordor)

SERVII.

CRETA. Dardanus Iovis filius & Electræ, profectus de Corytho civitate Tusciæ, primus venit ad Trojam: & illic parva ædificia collocavit. Post cujus obitum Teucer venit ex Creta, & invenit Dardani socios habitantes in vallibus, qui constituit arces & mœnia. Modo ergo errat Anchises: nec respiciens adventum Dardani, oraculum Cretam significare credit. Argumentatur ex hisque solent ab advenis fieri. Ida, inquit, illic est: quæ in Troja ad similitudinem dicta: ut, *Effigiem Xanthi Troiamque videtis, Quam vestræ fecere manus.* Item sacrorum similitudo: quam apud majores nefas erat petere. Vnde Æneas in duodecimo, *Sacra deosque dabo, socer arma Latinus habeto.*

IOVIS MAGNI. Quia illic dicitur nutritus esse: quod (ut Sallustius dicit) ideo fingitur, quia *Primos Cretenses constat invenisse religionem.* Sane nati Iovis fabula hæc est, Saturnus postquam à Themide oraculo comperit à filio se posse regno depelli, natos ex Rhea uxore filios devorabat, quæ natum Iovem, pulchritudine delectata, Nymphis commendavit in monte Cretæ Dictæo: ubi eum aluerunt apes. Pro quo involutum lapidem glutiendum Saturno dedit, quem cum Saturnus fraude cognita, vehementius quæreret. Et adhibiti sunt Curetes & Corybantes, qui tinnitu æris, id est, lusus excogitato genere, ut eum clypeis æreis inter se currerent & prohiberent auditi pueri vagitum, unde ipsi sunt matris deûm ministri: sed nonnulli eosdem Curetes & Corybantes dicunt. Vt autem fingatur Saturnus filios suos comesse, ratio hæc est: quia dicitur deus esse æternitatis & seculorum. Secula autem annos ex se natos in se revolvunt. unde Græce κρόνος quasi χρόνος, id est tempus dicitur.

MEDIO PONTO. Potest quidem intelligi secundum Sallustium, longe à continenti. sed altior est hoc loco poëtæ intuitus. Nam apud Chorographos legimus, quæ insula in quo sit mari: ut Sardinia in Africo; Delos in Ægeo: & de aliis omnibus. De Creta omnes dubitant in quo sit mari. Nam parte Libycum, parte Ægyptium, parte Achaicum, parte Ionium respicit. Ergo medio ponto, ac si dici possit medio pontorum: quod Latinitas non recipit.

MONS IDÆVS VBI. Idæus derivativum est pro principali: & est Ἴδη Idæus, ut Αἴτνη Ætnæus.

CVNABVLA GENTIS. Nutrimenta. Nam ubi jacent infantes, cunæ vocantur. Et latenter dat gloriam Trojanis, dicens eos à diis originem ducere. Vnde est, *Ab Iove principium generis.* Ibi enim & de Dardano, & de Teucro intelligimus, quasi Iovis cives.

VRBES HABITANT. Non dicit QVI. sed intelligimus Cretenses, aut certe habitant pro habitantur: ut, *Insinuat pavor.* Et primo quidem centum habuit civitates: unde Hecatompolis dicta est. post viginti quatuor. inde ut dicitur duas, Gnosson & Hierapidnam. Quamvis Livius plures à Metello expugnatas dicat. VBERRIMA REGNA. Hic decipitur, qui audit, *Vbere glebæ.*

MAXIMVS VNDE PATER. Fallitur. Nam antiquior dicitur Dardanus. Alii *maximus*, antiquissimus tradunt; per *patris* autem appellationem, majorum cognationem ostendit. SI RITE AVDITA RECORDOR. In dubitatione excusat errorem.

DONATI.

CENTVM VRBES. Exponit quod dixit *jacet*: & ostendit magnitudine & ubertate præcipuum regnum, ut & intimet quod dixit, *gentis Incunabula nostræ*, ponit Teucrum.

MAXIMVS. Vbi deest nomen consanguinitatis, dicimus majores & patres. Ergo *maximus*, est pater ipsorum majorum.

VARIORVM.

CRETA IOVIS MAGNI MEDIO, &c. Chorographia, à dignitate, partibus, origine gentis Trojanæ, & opibus. Creta, hodie Candia vulgo, sed à candore, utroque nomine appellatur: major Cypro, minor Sicilia & Sardinia, sed fertilitate omnibus par. Ab ortu alluit mare Carpathium, ab occasu Ionium, à septentrione Ægæum, à meridie Africum. Insula hæc multis famigerata fuit fabulis, adventu Europæ, Pasiphaës, & Ariadnæ amoribus, Minotauri feritate fatoque, Dædali operibus & fuga: maxime tamen eo, quod ibi sepulti Iovis pæne clarum vestigium, sepulchrum est, cui nomen ejus inscriptum esse accolæ ostendunt. Quamvis multæ sint nationes, quæ Iovem apud se natum glorientur, constantior & verior sententia est, in Creta natum & educatum: quam ob caussam poëta ejus insulam, natalem scilicet vocavit. Hinc etiam rex Dictæus, Idæus, ab illius insulæ montibus cognominatur. Cic. Tusc. 1. Eam insulam descripserunt Strabo lib. x. Solinus cap. 17. Mela lib. 2. cap. 7. HORTENS. PONTAN.

MEDIO IACET INSVLA PONTO. A loci oportunitate: quod undique mari clausa ab hostium impetu tuta est: nisi exponas *Medio*; id est ambiguo, nam quo in mari jaceat, Solino teste, non satis probari potest: attamen medio ponto de omnibus insulis dicitur: nam mari undique cinguntur: ita paulo ante de Delo:

Sacra mari colitur medio gratissima ponto.

NASCIMBÆN.

MAXIMVS VNDE PATER. A descriptione transit ad argumenta, quibus colligit, eam terram esse, quam petendam obscuris ambagibus moneat Phœbus, hoc est quod inde oriundi sint Trojani. HORTENS.

Ten-

Teucrus Rhœteas primum eſt advectus ad oras,
Optavitque locum regno. nondum Ilium & arces
Pergameæ ſteterant, habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubiêre leones.

SERVII.

TEVCRVS. De hoc fabula duplex eſt, nam & de parentibus ejus dupliciter traditur. Alii enim Cureras & Idæ nymphæ. Alii, inter quos & Trogus, Scamandri filium tradunt, qui Scamander cum Creta frugum inopia laboraret, cum parte tertia populi ad exteras ſedes quærendas profectus eſt, ab Apolline monitus, ibi eum habiturum ſedes, ubi noctu à terrigenis oppugnatus eſſet. cum ad Frigiam veniſſet & caſtra poſuiſſet, noctu mures, arcuum nervos & labramenta armorum, adroſerunt. Scamander bos interpretatus hoſtes eſſe terrigenas, in Idæ montis radicibus ædificia collocavit, qui cum adverſus Bebrycas finitimos bellum gereret, victor in Xantho flumine lapſus non comparuit qui poſt à Cretenſibus in honorem regis ſui, Scamander appellatus eſt, filioque ejus Teucro regnum traditum, qui cives è ſuo nomine Teucros appellavit; qui poſt à rege Troo Trojani dicti ſunt, & templum Apollini conſtituit, quem Sminthium appellavit. Cretenſes enim murem Sminthicem dicunt. Alii non Scamandrum, ſed Teucrum ipſum ſub conditione ſupradicti oraculi profectum Creta dicunt, & civitatem & templum condidiſſe, & Sminthos mures vocari à Frigibus. Tradunt præterea nonnulli Dardanum, à Teucro in Frigia inventum, filiam ſuam ei ſociaſſe, & Dardanum populares ſuos ſocero cognomines feciſſe. Quidam Teucrum Dardani filiam uxorem duxiſſe tradunt, & ideo Teucros appellatos: Trojanos autem à Troo Rege.

RHÆTEAS. Rhœteum promontorium Troados, licet alii *Retias* legunt, propter Retiam Ritonis filiam. Et amat Virgilius declinationes Græcas, ſalva reverentia, in Latinas convertere, et Græcam diphthongum in e longum mutans: ut *aivéas* Æneas, *μήδεια* Medea, *βοῖλειον* Rhœteum.

OPTAVITQ. Elegit: ut, *Pars optare locum tecto.*

HABITABANT. Hi ſunt qui cum Dardano venerant.

HINC. Id eſt de Creta, unde venerat Teucer.

MATER CVLTRIX CYBELI. Mater proprie, cultrix autem Cybeli, id eſt, Montis Phrygiæ, in quo colitur, à quo Cybele dicta eſt. Alii dicunt Cybelum ſacerdotem ejus primum fuiſſe in Phrygia, & ab eo Cybelem dictum. Nonnulli CVLTRIX Cybele legunt. ut ſit quaſi Cybeleia. Alii Cybele, *διὰ τὴν κυβείαν τῆς κεφαλῆς*, id eſt à capitis rotatione, quod proprium eſt ejus ſacerdotum.

CORYBANTIAQVE ÆRA. Corybantes dæmones, miniſtri matris deûm. Quos dicit Corybantes quaſi *δυσμενεῖς*, qui totum ſciant. Ærea autem cymbala Corybantibus Iaſonis filiis, quibus vagitum Jovis celaverunt, quos quidam Corybantes dictos tradunt, *ἀπὸ τοῦ κόρης*, Corybas enim Proſerpinæ quæ κόρη dicitur, Græce ſine patre natus. Alii Corybantes ab ære appellatos, quod apud Cyprum mons ſit æris ferax, quem Cypri eorium vocant.

IDÆVMQVE NEMVS. Vt oſtenderet Idæum montem, qui ſit in Troja: de Cretæ Ida cognomen indeptum. FIDA SILENTIA SACRIS. Hinc inquit, inventum eſt ſervare ſacris fidele ſilentium.

ET IVNCTI CVRRVM DOMINÆ SVBIERE LEONES. Dominas deas dicunt: ut alibi, *Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.* Sane dominam proprie matrem deûm dici, Varro & cæteri affirmant: nam & ibi Proſerpinam ideo à Virgilio dominam appellatam, quod ipſa terra eſſe dicatur, ſicut & mater deûm. Sane fabula talis eſt, Schyros civitas eſt, exinde fuit virgo Atlantes Cyrinei filia præpotens curſu: adeo ut cum reſponſum accepiſſet, ſe poſt nuptias, ut quidam volunt, interituram; ut quidam vero, in naturam aliam commutandam ſponſos provocatos, ac victos occideret. Poſtea Hippomenes Venerem, ut ſibi in eo certamine adeſſet rogavit: à qua cum accepiſſet de horto Heſperidum tria mala aurea, provocavit puellam ad curſum, & cum ſe videret poſſe ſuperari, ſingula cœpit jacere.

Tunc Atlante cupiditate colligendorum malorum retenta, ſuperata eſt. Sed Hippomenes potitus victoria, cum gratiam Veneri, vel oblitus eſſet, vel negloxiſſet referre, impulſu ejus, in luco matris deûm, amoris impatientia, cum victa concubuit. Vnde irata dea in leones eos convertit, & ſuo curru ſubjugavit; & præcepit ne ſecum unquam leones coirent. Nam & Plinius in naturali hiſtoria dicit leonem cum parda libenter, & pardum cum lœna concumbere.

Ideo autem mater deûm curru vehi dicitur: quia ipſa eſt terra, quæ pendet in aëre. Ideo ſuſtinetur roris, quia mundus rotatur, & volubilis eſt. Ideo et ſubjugantur leones, ut oſtendatur maternam pietatem totum poſſe ſuperare. Ideo Corybantes ejus miniſtri cum ſtrictis gladiis eſſe finguntur, ut ſignificetur omnes pro terra ſua debere pugnare. Quod autem turritam geſtat coronam: oſtendit ſuperpoſitas terræ eſſe civitates, quas inſignitas turribus conſtat. Hanc eandem Eram appellari, hoc eſt dominam tradunt. Alii ipſorum leonum dominam à Virgilio dictam arbitrantur.

DONATI.

HINC MATER CYBELE. Ab obſervatione ſacrorum, arguit eos eſſe majores ſuos.

VARIORVM.

NONDVM ILIVM. Homer. Iliad. v. expreſſit. Tzetz. lib. 4. cap. 22.

CORYB. ÆRA. Proverb. Vide, *κορυβαντιᾶν*

Ergo agite, & divûm ducunt quà juſſa, ſequamur:
Placemus ventos & Gnoſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu, (modo Iuppiter adſit)
Tertia lux claſſem Cretæis ſiſtet in oris.
Sic fatus meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo:
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris fœlicibus albam.
Fama volat, pulſum regnis ceſſiſſe paternis

SERVII.

DIVVM DVCVNT. Et neceſſarium poſuit, & honeſtum.

GNOSIA REGNA. Cretenſia, à Gnoſo civitate ejus, & eſt argumentum à poſſibili.

NEC LONGO DISTANT CVRSV. A Delo ſcilicet, eſt argumentum à facili. MODO IVPPITER ADSIT. Aut aër: ac ſi diceret, tantummodo ſit ſerenum. ut Horatius, *Manet ſub Iove frigido venator Tenera conjugis immemor.* Aut quia Iupiter præeſt inſulæ Cretæ quam petebant: aut quia ventos proſperos Iupiter præſtat.

TERTIA LVX. Hoc quidam juxta ſpeciem auguralem poſitum tradunt, quæ appellatur condictio, id eſt denunciatio, cum denunciatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adſit: quod Anchiſes poſt impetrationem augurii, & Apollinis reſponſum, ſuadens in Cretam eundum, oſtendit conditionem in tertium diem, addit enim: *Modo Iuppiter adſit*, hoc & pro civitate dicitur. CRETÆIS. Quia κρήτη: ideo Cretæus, ut Æneis.

MERITOS HONORES. Vnicuique aptos. *Taurum* figurate dixit: varietas enim ipſa idem ſignificat. Ratio enim victimarum, ſit pro qualitate numinum. Nam aut hæ immolantur, quæ obſunt eorum muneribus, ut porcus Cereri; quia obeſt frugibus: hircus Libero, quia viribus nocet. Aut certe à ſimilitudine, ut inferis nigras pecudes, ſuperis albas immolent: item tempeſtati atras, candidas ſerenitati. Sane hic oſtendit dicendo meritos rite Neptuno & Apollini tauros.

TAVRVM NEPTVNO. Propter futuram navigationem. PVLCHER APOLLO. Propter oraculum datum. Sane hoc loco Virgilius ſequutus veterum opinionem, Neptunum tantum & Apollinem nominavit; dicuntur enim hi dii penates fuiſſe, quos ſecum advexit Æneas, quamvis diverſis locis alias opiniones aliorum ſecutus poëta de diis penatibus diverſa dixerit; & quidam *pulcher Apollo* epitheton datum Apollini reprehendunt, *pulchros* enim à veteribus exſoletos dictos, nam & apud Lucilium Apollo *pulcher* dici non vult.

NIGRAM HYEMI PECVDEM, ZEPHYRIS FOELICIBVS ALBAM. Bono uſus eſt ordine, ut prius averteret mala, ſic conciliaret optanda. Fruſtra enim profutura poſcuntur adverſis ſequentibus: Nam & Romani veteres, Diis aſperioribus ſacrificabant, ne nocerent.

PVLSVM REGNIS CESSISSE PATERNIS. Non dicit quare. Sed talis hiſtoria eſt, Idomeneus de ſemine Deucalionis natus, Cretenſium rex, cum poſt everſam Trojam reverteretur, in tempeſtate devovit diis ſacrificaturum, ſed de re, quæ primum occurriſſet. Contigit ut filius ejus primum occurreret: quem quum immolaſſet; ut alii vero immolare voluiſſet: & poſt orta eſſet peſtilentia, à civibus pulſus eſt regno; Sallentinum Calabriæ promontorium tenuit, juxta quod condidit civitatem: unde eſt, *Et Sallentinos obſedit milite campos Lyctius Idomeneus.* Relatio ergo hiſtoriæ ad injiciendum Trojanis Cretam eundi deſiderium pertinet: & re vera aliter ad hoſtis provinciam ire non poterat.

DONATI.

DIVVM DVCVNT QVA IVSSA SEQVAMVR. Nam non amplius ſunt incerti quo fata ferant.

PLACEMVS VENTOS. Non quia tunc eſſent aſperi, ſed ut deinceps illis proſperis utantur. Facit autem rem facilem à brevitate navigationis.

IVPPITER. Temerarium enim eſt polliceri aliquid de futuro, cujus ſumus incerti, niſi deus faveat.

MERITOS. Convenientes. Neptuno, propter ingruentem navigationem. Apollini, propter acceptum oraculum.

FAMA VOLAT. Opportunitatem convenientem oblatam oſtendit. Favebat ergo Trojanis locus, quia ſecundum Anchiſen, fata Cretam portendebant. Item tempus, quia regnum vacabat, erantque domus paratæ, ne eſſent cum magno labore ædificandæ.

VARIORVM.

TAVRVM NEPTVNO. *Tauros* Neptunum quidam vocatum tradiderunt, vel propter undarum ſonum, quæ boum inſtar mugiunt; vel quia Neptunus taurina induebatur galea: vel quia ita eum Bxotii vocitabant à tauri ſacrificio, quod illi erat inſtitutum, de quo hic Maro. PIERIVS. lib. 3. Verum & illud notatu dignum, quod Neptuno, tametſi ex cæleſtibus diis unus eſt, quibus alba conveniunt, ſicuti inferis nigra, tamen nigrum taurum mactare conſuevit antiquitas. Docet Homeri interpres l. 3. Odyſſ. *Taurum* quidem immolari ob maris violentiam; *nigrum* vero, propter eum, qui ex profunditate fit, aquæ colorem. NASCIMB.

Ido-

Digitized by Google

Idomenea ducem, deſertaque littora Cretæ,
Hoſte vacare domos, ſedeſque aſtare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus:
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donyſum,
Olearon, niveamque Paron, ſparſaſque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur ſocii, Cretam proavoſque petamus.
Proſequitur ſurgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.

SERVII.

IDOMENEA. Hujus nominis penultima ſyllaba natura brevis, contra regulam producta eſt. Sed quia quinque Græcæ linguæ ſunt, Æolica, Ionica, Dorica, Attica, Communis: hinc fit ut in uno nomine varietas inveniatur: ut ecce in Idomeneos Communis lingua facit genitivum ἰδομενῆος; Dorica, ἰδομενῆος; Attica ἰδομένους; Ionica ἰδομενῆος. Vnde eſt hic in verſu accuſativus, ſicut & Ilionea.

HOSTE. Multi hic diſtinguunt. ASTARE. Eſſe ſub hoc tunc ſignificat quando de his loquimur quæ cadere non poſſunt; ut ſi dicas terras aſtare. Et oſtendere vult ſe non temere credidiſſe.

ORTYGIÆ. De hac plenius ſupra dictum eſt.

PELAGOQVE VOLAMVS. Quia ut alibi, *Mare velivolum.*

BACCHATAMQVE IVGIS NAXON. Aut vitibus conſitam: aut celebratam Bacchis: aut ubi Bacchus ex Indis, vel ut quidam volunt, poſt devictos Gigantes egit triumphum. Nam ut ſupra diximus, ipſi conſecrata eſt, quæ & Dia dicitur. Bacchatam ergo in qua bacchatus ſit Liber; aut ideo gratam Baccho, quod ibi cum relicta Atheſiona duc* libentiſſime concubuerit, cui etiam coronam donavit, quæ poſtea inter ſidera collocata. VIRIDEMQVE DONYSAM. Vel à colore marmoris Lacedæmonii, vel ſylveſtrem.

OLEARON. Nam adjecit epitheton cauſſa varietatis. NIVEAMQVE PARON. Vnde candidum marmor; ut, *Pariuſve lapis circundatur auro.*

SPARSASQVE PER ÆQVOR CYCLADAS. Et hæ quas dixit, Cyclades ſunt: Vnde minus eſt & ALIAS. Sparſæ autem, quia nullo ordine continentur, ut Stœchades: quæ ἀπὸ τῆς στοίχου dictæ ſunt: Rectæ enim ſunt. Cyclades vero non ideo dicuntur, quia in rotunditate ſunt, ſed quod longo ordine eas circumire neceſſe eſt. Alii Sparadas, nomine Cycladum dictas tradunt, quod ſparſæ ſunt.

LEGIMVS. Præterimus: ut, *Littoraque Epiri legimus.* Tractus autem ſermo à nautis, quod funem legendo, id eſt colligendo, aſpera loca prætereunt.

FRETA CONCITA TERRIS. Vel propter promontoria: vel quod naturale eſt, ut concitatiora ſint maria vicinitate terrarum: quas conſtat anhelitum quendam ex ſe emittere. Vnde in quinto navigaturus Æneas, Eryci ſacrificat.

CRETAM PROAVOSQVE. Sane proavos appellando, cognationem declarat. Celeumaticum eſt hoc hemiſtichium. Et bene metro Celeumatis uſus eſt, id eſt Anapæſtico trimetro hypercataletto. Celeuma autem quaſi præceptum. Vnde Saluſtius, *Impediebant moſſa nautarum.*

SVRGENS. Flans; ut, *Et flando ſurgentes demovet auſtros.* Et contra, non flans, ponens & reſidens dicitur: ut, *Cum venti poſuere, omnemque repente reſedit Flatus.*

ET TANDEM. Ad deſiderium pertinet: nam ſequitur. *Ergo avidus muros.* CVRETVM. Hi Curetes primi cultores Cretæ eſſe dicuntur. Alii tradunt Curetes & Corybantes matris deûm miniſtros, cuſtodes, ſicut dictum eſt, pueri Iovis ed plurimas res maxime uſus hominibus extitiſſe. ADRABIMVR. Oſtendit proſperam navigationem fuiſſe.

DONATI.

VOLAMVS. Oſtendit ex proſpera navigatione, quantum valuerint obſequia ſacrificiorum.

SPARSASQVE. Poſt ſpecialia tranſit ad generalitatem. Nam cum diciſſet nomina aliquarum inſularum, addit, *crebris legimus freta concita terris:* quia nec cognitionem habere Æneas omnium vocabulorum potuit, & odioſum fuit relationem ipſam facere longiorem. LEGERE autem eſt nauticum verbum, cum colligunt funes, cum pelagi prolixa tranſmittunt: & pertinet ad omnes inſulas, & ad freta pertinent.

CLAMOR. Vel morem nautarum expreſſit, vel eorum gaudium, qui ſuffragantibus ventis proſpera ſperabant. VARIO CERTAMINE. Nam varia officia ſunt, & omnia cum certamine & labore.

TANDEM. Non prolixæ navigationis fuit, ſed cupiditatis navigantium. Nam cupienti omnia tarda ſunt, etſi ſummopere properentur.

VARIORVM.

IDOMENEA DVCEM. Homerus Odyſſ. μ. & ν. Iliad. β. legatur. HARTVNG.

BACCHATAMQVE IVGIS NAXON. Vide Ianum Parrhaſium. HARTVNG.

OLEARON, NIVEAMQVE PARON. Oliaron ex Stephano & Strabone legendum. Ovid. 7. Metamorph.

At non Oliaros, Didymeque, & Tenos, & Andros.

Ergo

Digitized by Google

Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco; & lætam cognomine gentem;
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Iamque fere ſicco ſubductæ littore puppes:
Connubiis, arviſque novis operata juventus:
Iura, domoſque dabam: ſubito cum tabida membris
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque, ſatiſque lues, & lethifer annus.

SERVII.

ERGO AVIDVS MVROS. Ordo eſt, Avidus urbis optatæ muros molior; non, avidus molior.

PERGAMEAMQVE VOCO. Zeugma à ſuperioribus, hoc eſt urbem. Legitur ſane in libris antiquioribus. Æneam vere Cretam tempeſtate delatum locum Trojam nomine Pergamum appellaviſſe. Alii dicunt, Pergamum in Creta conditam à Trojanis captivis, qui ex claſſe Agamemnonis illo erant delati, ibique putant Æneam quendam generis auctorem, Ilio incolumi, cum eo ad ſacrum Apollinis veniſſe, & gravidam hoſpitis filiam feciſſe; ex qua ortus eodem nomine Æneas, claſſem Agamemnonis eſt adgreſſus hyeme disjectam; cui ſe feruntur junxiſſe hi, qui Cretam ſeceſſerant deſerto Agamemnone; unde loco nomen Pergamum ab illo conditum, quod obtinuiſſe deſertores feruntur, juxta Cydoniam: quod poëtam latenter attigiſſe debemus accipere. GENTEM. Sociorum multitudinem. LAETAM. Propter Pergama reſtituta.

AMARE FOCOS. Sacrificia celebrare. Quidam focos lares, & per hoc domicilia tradunt. Ergo *focos* pro penates poſuit. At è contrario, penates pro ocis, ut *Flammis adolere penates*. Sane Varro rerum divinarum, refert inter ſacratas aras, focos quoque ſacrari ſolere; ut in Capitolio Jovi, Junoni, Minervæ, nec minus in plurimis urbibus oppidiſque, & id tam publicè, quam privatim ſolere fieri; focum autem dictum à fovi, ut coli: nam ab eo quod ibi ignis colatur, nec licere vel privata, vel publica ſacra ſine foco fieri, quod hic oſtendit poëta, focorum enim commemoratione, inſtantium ſacrificiorum mentio inducitur: quod ita eſſe multis locis docetur. Quidam aras ſuperorum deorum volunt eſſe, Medioximorum, id eſt marinorum focos, Inferorum vero mundos. ARCEMQVE ATTOLLERE. Poëtica periphraſis, id eſt domos ædificare. Nam arx eſt locus in civitate munitus.

FERE. re, longa eſt. SICCO SVBDVCTÆ LITTORE PVPPES. In ſiccum ſubductæ littus.

OPERATA IVVENTVS. Perfecit ſacrificia propter connubia, & novas ſedes: quia apud veteres, neque uxor duci, neque ager arari ſine ſacrificiis peractis poterat. ut alibi, *Letus operatus in herbis*. Item Juvenalis, *Et matutinus operatur feſta lucernis*. SVBITO CVM. Id eſt cum ſubito.

CORRVPTO COELI TRACTV. Hic eſt ordo peſtilentiæ, ut Lucretius docet, primo aëris corruptio; poſt aquarum & terræ; mox animalium. Notandum ſane Appolline offenſo peſtilentiam creari ſemper: quod etiam Homerus oſtendit, cum eum armatum inducit ſagittis. Vnde & Apollo dicitur ſecundum aliquos ἀπὸ τοῦ ἀπαλλᾶν. Contra ſi cytharam teneat, mitis eſt. Vnde Horatius, *Condito mixta placidoque telo Supplices audi pueros Apollo*. MISERANDA. Metonymia, quæ miſeranda facit.

ARBORIBVSQVE SATISQVE LVES. Quidam dicunt diverſis numinibus, vel bene vel male faciendi poteſtatem dicatam; ut Veneri conjugia; Cereri divortia; Junoni procreationem liberorum: ſterilitatem horum, tam Saturno quam Lunæ, hanc enim ſicut Saturnum orbandi poteſtatem habere.

DONATI.

AVIDVS. Non avarus, ſed quaſi ocii cupidus.

FOCOS. Vt haberent cum laribus novis affectus.

ARCEMQVE. Quæ præcipue amavit in Troja, hæc reparare cupiebat.

SICCO. Nam udum etiam eſt littus.

CONNVBIIS ARVISQVE. Quæ res oſtendebat magnam fiduciam manendi.

IVRA DOMOSQVE. Leges vivendi & domos: aut ipſarum domorum jura, id eſt, dominos à legibus deputans. SVBITO CVM TABIDA MEMBRIS. Securis ac diſpoſitis omnibus, ſubita peſtilentia coorta eſt ex aëris corruptione, non hominibus ſolum, ſed & arboribus, & ſatis, victus cauſa. ſupra enim dixerat: *Arvis operata juventus*. Languore autem corporis, letum effugere non poterat.

VARIORVM.

HORTOR AMARE FOCOS. Etſi *focus* pro ſacrificio quandoque ponatur; quia nullum fere ſacrificium abſque igne fiat: tamen pro privata cujuſque domo frequentius accipi ſolet. Sic Cicero focos patrios, pro patriis ædibus poſuit in Orat. pro Roſcio Amerin. & pugnare pro aris & focis multis in locis ab eo dictum eſt. Cum igitur Æneas urbem deſignaſſet, eique nomine impoſito, muros paraſſet, illa duo tantum deeſſe videbantur, ut civitas privatorum ædibus repleretur, & arce munitior eſſet: nam ſacra antequam urbem conderet, καὶ τὸ πανώπλιον ab eo perfecta fuiſſe intelligendum eſt: cum veteres illi nihil præſertim magnum prius unquam facerent, quam ſacrificaſſent. Hortatur ergo ut *focos ament*, hoc eſt, ut quiſque ſibi domicilium paret, arcem ſtruant, uxores ducant, liberis operam dent, rem denique familiarem conſtituant. NASCIMBAN-

Digitized by Google

Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere Syrius agros:
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraculum Ortygiæ, Phœbumque, remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem ſeſſis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quo vertere curſus.
Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat:
Effigies ſacræ divûm, Phrygiique Penates,
Quos mecum à Troja, mediſque ex ignibus urbis

SERVII.

AVT ÆGRA TRAHEBANT. Duo mala ſignificat, aut mortem, aut ægritudinem prolixam. *Ægra* autem ægrota: & bene addidit *corpora*, quia & animus æger poteſt eſſe. LINQVEBANT DVLCES ANIMAS. Item alibi, *Et cum frigida mors anima ſeduxerit artus.* Quare anima dicitur relinqui, & non magis relinquere? Secundum eos ſcilicet, qui dicunt animam eſſe perpetuam: & ad diverſa corpora tranſitum facere: quod ſi eſt, bene dicimus nos animas linquere, quorum nihil præter corpus eſt. Nam anima perpetuitatis eſt. Vnde Palinurus in ſexto, *Nunc me fluctus habet*: hoc eſt corpus, quod ſolum meum eſt. Aut certè ſimpliciter animæ eos linquebant, quia morientibus maxime dulces videntur, Terent. *Animam relinquam potius quam illum deſeram.*

EXVRERE SYRIVS AGROS. Syrius ſtella eſt in ore canis poſita: quæ annis omnibus oritur circa octavum Kalendas Iulii: quæ orta, plerunque peſtilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus: Interdum innoxia naſcitur. hinc eſt, *Et in totum regnaret Syrius annum.* Item ſupra, *& lethifer annus.* Tunc autem peſtilentiam creat, ſi in hanc tem etiam cæterorum conſentiat curſus aſtrorum. Sane canicula in cujus ore eſt, tantum generis fœminini eſt: cum ſit CANIS communis generis, unde hoc naſcitur. Nam in diminutione mutavit genus. STERILES EXVRERE AGROS. Exurendo ſteriles reddere.

SEGES ÆGRA. Seges interdum terram ſignificat: ut Horatius, *Hæc ſeges ingratos tulit, & feret omnibus annis.* Interdum frumentum: ut, *Quid faciat lætas ſegetes.* Hoc loco utrumque poteſt intelligi.

HORTATVR PATER IRE MARI. Bene filium mittit, quia erroris cauſa pater fuerat. VENIAMQVE PRECARI. Et beneficium: ut, *Orantes veniam.* & re vera veniam erroris Anchiſæ, qui oraculum male interpretatus eſt.

LABORVM TENTARE AVXILIVM. Laborum, periculorum, ut, *Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum.* Temptari autem laborum auxilium propter peſtilentiam dixit: & quidam auxilium diſtinguunt; ut ſequatur, *Iubeat quo vertere curſus.*

VERTERE CVRSVS. Propter ſedes ait.

EFFIGIES SACRÆ DIVVM, PHRYGIIQ. PENATES. ἐν ἀλλ. ἀνάθ. Varro ſane rerum humanarum ſecundo ait; Æneam deos penates in Italiam reduxiſſe, quædam lignea vel lapidea ſigilla, quod evidenter exprimit dicendo; *Effigies ſacræ divûm, Phrygiique penates.* Quamvis alio loco alias opiniones ſecutus diverſa dixerit. Sane hos deos Dardanum ex Samothracia in Frygiam, Æneam vero in Italiam ex Frygia tranſtuliſſe, idem Varro teſtatur: quos quidam dicunt, ideo inductos à poëta monere per ſomnum: monitu nam eorum per quietem juſſum cum Latino fœdus feciſſe: eorum etiam monitu Latinum Æneæ ſe conjunxiſſe, eoſdem tradit viſos aliquotiens in ſomnis quid fieri vellent imperaſſe, eaque noſtros publice curaſſe majores.

MEDIISQVE EX IGNIBVS VRBIS EXTVLERAM. Hoc quibuſdam videtur ad majeſtatem potius deorum referendum, quam ad jactantiam virtutis Æneæ; & ſignificantius erit, ſi quæ non legeris intelligas.

DONATI.

LINQVEBANT. Ex principali malo hæc proveniebant: aut moriebantur homines, aut corporibus tabe diſſolutis trahebant miſerabilem vitam.

EXVRERE SYRIVS. Ergo qui ſpem evadendi habebant fame perituri videbantur, cum Syrius exurendo omnia ſterilia redderet.

RVRSVS. Pater, qui prudentia alios præibat, primus ſenſit aliquid factum contra præcepta Apollinis.

NOX ERAT. Virtutes animi ſui & meritum, gratia deorum commendat: & oſtendit, quod cæteris dormientibus, ipſe acriter rebus publicis invigilaret.

VARIORVM.

LINQVEBANT DVLCES ANIMAS. Movet commiſerationem, ex peſſimo rei eventu: quod alii fatis concedebant; alii vero graviter ægrotabant. NASCIMB.

EXVRERE SYRIVS AGROS. De Syrio ſtella, Had. Iunius Animadverſ. lib. 1. cap. 5.

EFFIGIES SACRÆ DIVVM. Ex Dionyſio explicat Turneb. lib. 4. cap. 22.

Digitized by Google

Extuleram; viſi ante oculos aſtare jacenti
In ſomnis, multo manifeſti lumine, qua ſe
Plena per inſertas fundebat luna feneſtras.
Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incenſa, tuaque arma ſecuti:
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus æquor:
Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ ſedes: non hæc tibi littora ſuaſit,

SERVII.

VISI ASTARE. Non adſtabant: ſed videbantur. Vnde & viſa dicuntur: non enim ſunt, ſed videntur.

IN SOMNIS. Multi hic diſtinguunt, & volunt unam partem eſſe orationis, id eſt vigilantes. Nam quemadmodum videbat Lunam infuſam feneſtris. Multi *ſomnus* dicunt, & poſterioribus jungunt, unde & *viſi*, ſed corpus poſt ſomno vinci volunt, mentem vero vigilare & meminiſſe omnium: ideo etiam dormiens de Luna ſcire potuit. Sane in ſomnis colliſio eſt, quomodo peculi pro peculii. MVLTO LVMINE. Cum nimbo ſuo: qui circa deos ſolet videri.

INSERTAS. Aut clatratas: aut non ſeratas; ut ſit quaſi inſeratas, id eſt non clauſas: & dictum, quomodo *Aſperoſque molares*, pro aſperos: compoſtus pro compoſitus: vixet pro viviſſet: vel *inſertas feneſtras*, quaſi lumine ſuo Luna inſeruerat, ab inſerendo, quod ſe per rimas inſereret. FVNDEBAT. Scilicet abundans lumen.

TVM SIC ADFARI. Hic verſus in multis non invenitur.

ORTYGIAM. Ad Ortygiam: more ſuo detraxit præpoſitionem, ut paulo poſt; Cretæ pro in Creta. Sane quibuſdam viſum eſt rarum auxilium deorum penatum; Cur enim ante peſtilentiam non monuerunt mutandas ſedes? ideo aliquibus videtur ſomnium fuiſſe appetitum. CANIT. Propriè quia oraculum.

EN Quaſi demonſtrantis eſt, ut fidem faciat, ne ſomnium putetur, ut paulo poſt, *haud dubitanda refer.*

DARDANIA. Derivativum nomen à conſtitutore, & ſciendum regionem pro civitate poſitam. TVAQVE ARMA SECVTI. Ac ſi diceret, tuas partes vel imperium; ut, *Socer arma Latinus habeto.*

SVB TE. Sub tuo jure agentes. PERMENSI. Evecti. ut eſt contra, *Pelagoque remenſo.* Multi autem permenſi ſine n legunt, à verbo permedior. Hic verſus variaſſe dicitur.

IDEM Nos ſcilicet qui te ſimus ſecuti. VENTVROS. Plus eſt quam ſi diciſſet futuros. Nam quaſi eos jam eſſe ſignificat. IN ASTRA NEPOTES. Significat Cajum Iulium Cæſarem, qui primus inter deos relatus eſt. Et bene IN ASTRA: cujus ſydus apparuit: ut, *Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum.*

VRBI. κατ' ἐξοχὴν Romæ: ut ſupra diximus. MAGNIS. Id eſt nepotibus: & bonum ornatum à ſermonis fecit ſimilitudine: magnis vero dixit, vel penatibus, ut *Magnus dies*: vel nepotibus; ſed ad exhortationem Æneæ pertinet, *magna para*, dicendo.

FVGÆ. Profectionis. Dicens autem fugæ, videtur crimen proditionis excuſare.

MVTANDÆ SEDES. Argumentum à neceſſitate. Simul arguitur error Anchiſæ. SVASIT. Deeſt capere.

DONATI.

QVA SE PLENA. Voluit demonſtrare, quomodo in nocte videre potuit, ſcilicet per radios Lunæ.

TVNC SIC. Ne ulterius recurrentibus curis frangeret.

QVOD TIBI DELATO. Ne geminetur labor redeundo, Apollo facit; ut hæc referentibus nobis, hic audias, quæ apud eum eſſes auditurus. Magnus ergo numinis favor: non rogatur, & favet. Non navigas, neque domo egrederis, & dei juſſa famulantibus diis, ad tuas aures veniunt.

NOS TE. Ad hominem errore jam à patre imbutum debuit mitti perſona, cujus autoritate ac meritis, etiam incredibilia credi poſſint. Dii ergo penates hujuſcemodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Artis eſt igitur excludere antè follicitudinem primam, & liberato angoribus animo, alterius navigationis labores ingerere. AC MONSTRARIT. Non eas ſedes oſtendiſſe Apollinem deſcribit, nec eum monſtraſſe locum.

VARIORVM.

PER INSERTAS FVNDEBAT LVNA FENESTRAS. *Inſertas* interpretor, quæ ædibus inſertæ & interpoſitæ erant, ut apud Lucret. *Cum Solis lumina, cumque Inſerti infundunt radii per opaca domorum.* Inſerti enim radii ſunt, qui per domos inſeruntur, & in eas ſubeunt, Soliſque lumina ſpargunt. Turneb. lib. 4. cap. 22. Germanus, *Inſertas* accipit pro trajectis & penetratis: ut pellucida corpora à lumine tranſmitti ſolent, aut corporibus luminoſis. FONTAN.

Delius,

Digitized by Google

Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Grajî cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere gleba.
OEnotrii colnere viri: nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ sedes: hinc Dardanus ortus,
Jasiusque pater, genus à quo Principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Corytum, terrasque require

SERVII.

DELIVS. Ordo autem est, Delius Apollo. CRETÆ. Non sic dicitur Cretæ, quemadmodum Romæ: neque enim bene, sicut dictum est, sine præpositione Insulæ ponuntur, nisi hæ tantum quæ ejusdem nominis civitates habent.

EST LOCVS. Vt ante diximus totius orbis comparatione. HESPERIAM. Deest QVAM. COGNOMINE. Ab Hespero Hispaniæ rege: vel stella, quam intuentur, petentes Italiam.

ANTIQVA. Nobilis, ut jam dictum est.

OENOTRII. Dicti, vel à rege ejusdem nominis, vel à vino. Italis enim primus vitem ostendit Saturnus: ut in septimo legimus, *Vitisator curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex.*

ITALIAM DIXISSE. Bene omnia Italiæ nomina in unum contulit, propter errorem Æneæ.

PROPRIÆ SEDES. Perpetuæ: quia infirmas & in Creta & in Thracia condidit. HINC DARDANVS ORTVS, IASIVSQ. PATER. Iasius & Dardanus fratres fuerunt Iovis & Electræ filii: vel ut quidam volunt, Dardanum de Iove, Iasium de Corito procreatum; de cujus nomine & mons & oppidum nomen accepit: postea Iasium dicitur Dardanus occidisse. Hi tamen fratres cum ex Etruria proposuissent sedes exteras petere, profecti: & Dardanus quidem contracta in Troja juventute, Dardaniam urbem condidit, à qua Trojanorum origo crevit. Iasius autem Samothraciam cepit, & ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt utrumque ex Corytho Iovis filio procreatos, & sicut dictum est, relicta Italia profectos; sed Iasium Samothraciam imperio tenuisse; Dardanum vero in Frygiam perveniſſe, ibique auxilio fuisse Teucro Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque ejus duxisse in matrimonium, & post mortem soceri regnum adeptum, Dardaniam Trojanam regionem ab suo nomine appellasse. Græci & Varro humanarum rerum, Dardanum non ex Italia, sed de Arcadia urbe Pheneo oriundum dicunt: alii Cretensem: alii circa Trojam & Idam natum. Sane per patris appellationem cognationem .... *

A QVO PRINCIPE NOSTRVM. Non ab Iasio, sed à Dardano: nam anteriori respondit. Quod autem dicit, A quo principe genus nostrum est: potest tamen & generaliter intelligi, id est unde originem ducimus, ut Deos penates, quasi Trojanos intelligas: & ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris qui appellantur, *De diis quibus origo animalis est*: in quibus ait esse quædam sacra, quibus animæ humanæ verrantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant. Hi autem sunt dii penates & viales.

LÆTVS. Id est omissa tristitia quam de sociis habebat amissis; vel quia ei designatus evidenter fuerat locus, ad quem sine errore & pergere, & pervenire deberet.

HAVD DVBITANDA REFER. Ideo dicunt si forte non crederet, quod per somnium vidit. Aut quia dubitaverant ex consilio Anchisæ: aut ne propter somnium non crederent: aut quia non dubie, ut Apollo noverunt. CORITVM. Designant civitatem ne erraret, & partem provinciæ, ne alter error procreetur, ex magnitudine locorum. Quidam autem de Corytho hanc fabulam tradunt: Dardanus cum equestri prælio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset, propter quam resistens, & in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; tum ob rem feliciter gestam, oppidum ubi galeam amiserat condidit; cui Corytho nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur; vel Corythum montem in quo Corythus sepultus est. Alii Corythum à Corytho Paridis & Oenones filio conditam ferunt.

DONATI.

HINC DARDANVS ORTVS. Ostendit, cum Apollo dixit: *Quæ vos à stirpe parentum Prima tulit tellus*, non de Creta & Teucro: sed de Italia & Dardano esse intelligendum.

LONGÆVO. Occulte corripit ipsum senem; de origine suorum non debuisse falli.

SVRGE AGE. Ostenditur per somnum hoc vidisse, quamvis aliqui exponant *insomnus*, id est, vigilans.

IVPITER. Qui Cretæ peculiaris amator est.

VARIORVM.

HAVD DVBITANDA. Ne propter somnium non crederet. *Haud dubitandum*, ab auctoribus pro certo, minimeque ambiguo poni consuetum est. Apud Claudian. in 7. Panegyrii reconditum ac minime vulgarem ejus usum observare licet.

Visa etiam medio populus mirantibus audax
Stella die, dubitanda nihil, &c.

Vbi *dubitanda nihil*, pro non parva, aut exigua accipitur: siquidem exilia, quæque oculorum aciem prope subterfugiunt, præ nimia exilitate dubitationem nobis afferre solent. IVNIVS lib. 1. c. 7.

Digitized by Google

Ausoniæ: Dictæa negat tibi Iuppiter arva.
Talibus attonitus visu ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio é stratis corpus, tendoque supinas
Ad cælum cum voce manus: & munera libo
Intemerata foci. perfecto lætus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.

SERVII.

AVSONIAS. Appellata Auſonia ab Auſonio Vlyxis & Calypſis filio: & primo pars, poſtea omnis Italia nominata. DICTÆA. Dictæus mons eſt in Creta, ubi herba Dictamnos naſcitur; quæ admota vulneribus, ferrum inhærens ſolet expellere, qui mons dictus eſt à Nympha Dicte, quæ ibi colitur, quam cum minus * rex amaret, & inſequeretur per loca avia, illa ſe amore caſtitatis præcipitem dedit, & excepta piſcatorum retibus invita reducta eſt, à qua rex abſtinuit, & nomine ejus Dictæa loca appellari juſſit, in hoc monte dicitur altus Iupiter: ut, *Dicteo cæli regem pavêre ſub antro.* NEGAT TIBI IVPPITER ARVA. Ex definito. Et bene Iuppiter: quaſi ipſe qui Cretenſibus præeſt.

TALIBVS ATTONITVS VISIS. Hoc eſt, talibus deorum vultibus, propter *Viſi ante oculos adſtare.* Vnde ſequitur, *Et voce deorum.* Nam & voce ſe dicit attonitum & viſis. *Attonitus* vero eſt ſtupefactus. Nam proprie attonitus dicitur, cui caſus vicini fulminis & ſonitus tonitruum dant ſtuporem.

NEC SOPOR ILLVD ERAT. Soluta elocutio.

VELATAS COMAS. Vittatas: ut, *Victoris velatum auro vittiſque juvencum.* Aut coronatas; ut, *Velat materna tempora myrto.* Nam diù qui erant apud Laurum Lavinium, non habebant velatum caput.

MANABAT. Fluebat. Hinc & lapis manalis quem trahebant Pontifices, quoties ſiccitas erat.

CORRIPIO E STRATIS CORPVS. Ne ſatietate videatur reliquiſſe ſomnum. Et ſciendum, quia quotiens ex abrupto ſomnus aufugerit, ſignificat omen infelix: ut ecce hoc loco tempeſtas ſequitur. Item in ſecundo, *Excutior ſomno*: & ſtatim ſequitur civitatis excidium: nec ſine ratione. Nam ſi ſomnus munus deorum eſt: ut, *Et dono divûm gratiſſima ſerpit*: non ſine infœlicitatis ſignificatione ex abrupto deorum munus abſcedit. TENDOQVE SVPINAS AD COELVM CVM VOCE MANVS. Honeſta elocutio, cum uno ſermone reſpondemus duobus: ut, *Interea feſſos ventus cum Sole reliquit.* Ad cœlum autem ideo, quia dii penates, & Iovis & Apollinis fecerunt mentionem.

INTAMERATA. Rite perfecta: ut ſi feniter fundendum vinum eſt, aut mola injicienda, fiant ut ratio exigit ſacrificii: aliter ſi fiant, temerata, ac turbata ſunt ſacra: unde Helenus, *Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet.* Item in octavo; *Audax quos rumpere Pallas Sacra vetat, raptoque volat.* FOCIS. Et hic ſicut ſuperius dictum eſt, oſtendit cum aris etiam focos ſolere numinibus conſecrari: ſed hic Ideo *focis*, non aris, quia privatum ſacrificium ſequitur, nam penatibus ſacrificat. PERFECTO HONORE. Peracto ſacrificio: qui eſt honor deorum. Et bene ordinem ſervat, ut ante ſacrificet, quam ſomnium narraret.

DONATI.

ATTONITVS. Duo erant miranda: & deos videre, & optata loquentes audire.

NEC SOPOR. Non enim pleno ſomno viderat, aut audiverat. nam nec plenè vigilabat, nec plenè dormiebat.

GELIDVS SVDOR. Et hoc confirmat, deos vidiſſe Æneam.

CORRIPIO E STRATIS. Oſtendit prope vigilantem. Nam poſuiſſet expergefactus ſum, ſi dormiſſet. Exprimit autem feſtinantem.

MVNERA. Quæ ſunt vinum & thus.

CERTVM. Quia primæ interpretationis vitio reddebatur incertus. Oſtendit autem Poëta divinas admonitiones referendas non eſſe, niſi primo patri ſacrorum: & precis obſequia ſunt, ut proſperentur quæ bona ſunt, quæ autem mala vertantur in melius. Deceptus autem fuerat Anchiſes: quia memoria Dardani antiquior erat quam Teucri, & propterea obſcurior. Apollo autem cum dixiſſet *antiquam*: oſtendit fuiſſe recentiorem. norat enim & primam eſſe, & ſecundam.

VARIORVM.

TALIBVS ATTONITVS VISIS. Cælius libro ſexto, capite quinto. HARTVNG.

VELATASQVE COMAS. Velatas comas exponi recte video, *vittatas*: ut & *velatis manibus* eſt apud Plaut. Amphit. id eſt, cum velamentis & vittis. Et velamenta apud Livium, ſupplicum vittæ ſunt. *velati* auctore Scaligero dicebantur, qui caput cinctum licio laneo habebant. TVRNEB. lib. 4. c. 22.

TVM GELIDVS SVDOR. Sudoris frigidi rationem, docet Cælius Rhodig. lib. 6. cap. 4. & 5.

ANCHISEM FACIO CERTVM. Poëtice: pro, certiorem. Vide Floridum lib. 1. c. 2. ſuccisivarum lect. HARTVNG.

Agno-

Digitized by Google

Agnovit prolem ambiguam, geminosque parentes,
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat:
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare)
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ; cælum undique, & undique pontus:

SERVII.

AMBIGVAM. Non incertam, sed modo dupliceem: ut in sequentibus probat, dicens, *Gemmeosque parentes.* Ergo *geminos* hic duos, ut *gemini Atridæ.*

SEQVE NOVO. Adventu scilicet Teucri. VETERVM LOCORVM. Id est Italiæ; deest sane ESSE, ut sit deceptum esse. Sane novo errore veterum locorum: Aut per contrarietatem sermonum declaravit: aut NOVO pro magno posuit.

EXERCITE. Fatigate, exercitate: nam exercitatus, peritus significat: ut expertus & expers. nam expertum rerum si dixero, significo peritum: si expertem, ignarum.

CASVS CASSANDRA CANEBAT. Hæc compositio jam vitiosa est, quæ majoribus placuit: ut, *Anchisen agnovit amicum.* Et, *Sale saxa sonabant.* Et bene Cassandræ iuserunt testimonium, quæ divinationem ab Apolline acceperat.

PORTENDERE. Significari debito portendere: Minus est deberi, ut in septimo, *Portendi generum.*

REGNA VOCARE. Satis proprie, unde in octavo; *Expellate solo Laurenti arvisque Latinis.*

TEVCROS CREDERET. Scilicet propter longitudinem spatii.

TVNC VATES CASSANDRA MOVERET. Bene TVNC, quia jam probavit. Et duo argumenta posuit, quibus purgavit errorem.

CEDAMVS PHOEBO. A necessario & utili scilicet. Cujus instinctu dii penates profuturas dixerunt: ut, *Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.* MELIORA SEQVAMVR. Potest bis subaudiri MELIORA: Meliora moniti, aut meliora sequamur.

CVNCTI. Hoc est cuncti adsentimur, nam *cuncti profecti*, pugnat cum paucis relictis.

OVANTES. Alacres, non utique gaudentes.

HANC QVOQVE. Quemadmodum Trojam & Thraciam: & cum dolore dictum accipe, *Hanc quoque deserimus.* SEDEM. Expressit enim miseriam sotius sedis relictæ.

CAVA TRABE. Navium periphrasis optima. CVRRIMVS AQVOR. Sicut, *Tyrrhenum navigat æquor.*

DONATI.

FATIS ILIACIS. Non proprio fato laborabat. Excusans igitur laborem irritæ navigationis ad Cretam, *Fatis*, adnectit: ut invidiam qua afficiebatur, quod illi frustra laborassent, purget excusatione, cum factum negari non posset.

SOLA MIHI. Vni enim Cassandræ credendum non fuit. deinde non videbatur verisimile, tam longinquas sedes esse petendas.

DICTIS. Vel Apollinis, vel Anchisæ. OVANTES. Propter ereptum laborem iterum in Delum enavigandi, & propter magnam spem propositam. Est autem hæc descriptio navigationis, in qua eadem res sæpius dicitur, diversa & splendida compositione verborum. Tempestas autem egregie descripta est, cum uno pulsu omnia simul elementa turbantur. In hoc & initium posuit: ut, *Cærulens supra caput astitit imber.* Et augmentum: ut, *noctem hyememque ferens.* Et quæ solent consequi ex huiusce modi rebus: ut, *Inhorruit unda tenebris*, & *Continuo volvunt fluctus mare*, & reliqua, quæ maximam ostendunt violentiam, ut quamvis multum laborarent, tamen à cursu detorti, quo volebant non pervenirent.

VARIORVM.

SEDEM. Græcam vocem ἕδρα exprimit, Hesiod. lib. 2. Apollonius lib. 3. HARTVNG.

CASVS CASSANDRA C. Turneb. l. 7. c. 15.

CAVA, TRABE CVRRIMVS. Tropus synecdoche, pro navi. HARTVNG.

POSTQVAM ALTVM, &c. Alia tempestas ex XIV. Odyss. Macrob. lib. 5. c. 3. & 6. Saturnal.

APPARENT TERRÆ. Macrob. lib. 5. c. 6. & 7. Homer. Odyss. μ. Φαίνεται γαῖαν, ἀπ' ἤερὶ, ἠδὲ θάλασσαν. HARTVNG.

Digitized by Google

Proluvies, uncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo cuſtode per herbam.
Irruimus ferro, & divos, ipſumque vocamus
In prædam partemque Jovem. tunc littore curvo
Extruimuſque toros, dapibuſque epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyjæ, & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.

SERVII.

PROLVVIES. Sordis effuſio. Et vitavit ne diceret ſtercus; & per hoc nimiam edacitatem oſtendit; & quidam volunt proluvies cum ſtercus ventris ſignificet, à Virgilio hoc loco figuram ventris ſignificatam; Ergo quaſi annoſum & panticoſum ventrem. Aliquando proluvies ſola effuſio. Terentius, *Quod proluvium, quæ hæc eſt ſubita largitas*: Aliquando pro aquis multis ponitur. VNCÆQVE MANVS. Pro unguibus manus poſuit: hoc eſt γαμψώνυχες.

FAME. Veluti fame. Nam abundare dicit armenta. Aut revera FAME, quam eis inferebat non inopia, ſed avaritia. Alii fami præſides eſſe tradunt; quia & Fineo propterea adpoſitæ ſunt, & Trojanos ab epulis prohibent, & his tantum famem prænuntiant, & ipſæ ſunt famis pallidæ.

DELATI. Quod neceſſitatis eſt. Nam voluntate aliquo non deferimur, ſed venimus.

LÆTA. Pinguia, nam in animalibus in quibus cognoſci non poteſt ſenſus, lætitiam pingue corpus oſtendit: nonnumquam, ut in hominibus. PASSIM CAMPIS. Ulyxis ſocii boves Solis occidiſſe inducuntur, Virgilius credibilius finxit,

CAPRIGENVMQVE PECVS. Satis nove, & affectate. NVLLO CVSTODE. Deeſt *cum*. PER HERBAM. Ordo eſt, non per herbam, ſed per campos in herbis videmus armenta.

IPSVMQVE VOCAMVS. IPSVM, id eſt regem deorum, aut certe prædatorem; hoc eſt, cui de præda deberur aliquid. Nam Romani moris fuit, ut bella geſturi, de parte prædæ aliquid numinibus polliceretur: adeo ut Romæ fuerit unum templum Jovis prædatoris: non quod prædæ præeſt, ſed quod ei aliquid ex præda debeatur. Vel quod hic Deus juſtitiæ præeſt. Ergo cum eum invocant, teſtantur ſe nihil mali facere, cum ſine cuſtode interimunt armenta.

IN PARTEM PRÆDAMQVE. In partem ſcilicet prædæ.

DAPIBVSQVE EPVLAMVR. Dapes, deorum ſunt. Epulæ, hominum. Bene ergo utrumque poſuit: nam & ſacrificiis & conviviis operam tribuunt. OPIMIS. Pinguibus.

SVBITÆ. Pro ſubito, adverbium in nomen deflexum. LAPSV. Celeritate: ut ſupra. ADSVNT. Velocitatem oſtendit. HARPYIÆ. Vi Græca diphthongus eſt. Nam Latina eſſe non poteſt; quia ne v quidem habemus.

CLANGORIBVS ALAS. Deeſt CVM: ut ſit, alas quatiebant cum clangoribus: ut, *Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis*, id eſt cum vento. Aliter Acyrologia eſt, ſi CLANGOREM dixit alarum ſonitum. Plautus in Querulo de anſeribus, *Cuncti alas quatiunt diris cum clangoribus.*

CONTACTVQVE OMNIA FOEDANT. Subaudiendum quæ relinquebant.

TVM. Præterea: deeſt ERAT, vel AVDIEBATVR: & tria mala ipſarum poſuit, vocem, tactum, odorem, ſed ſane hic verſus qui circumductus eſt talis auditus, *Reſonant magnis ſtridoribus alæ.*

DONATI.

PROLVVIES. Nihil in inteſtinis morari patiuntur, ſed ſtatim effundunt. Ergo non ſolum non ſatiabantur, ſed ſemper fameſcebant. Indeque erat pallor.

ECCE LÆTA BOVM. Omnia convenerant, quibus illa invadere cuperemus: Diverſitas generis animalium, abundantia, pinguedo ex copia herbarum.

ET DIVOS. Vt quod fiebat illicitum, eſſet nobis commune cum diis.

TVNC LITTORE CVRVO. Tacuit de apparatu epularum, quem deſcripſit in primo de cervis. Ibi enim nulla neceſſitas exigebat brevitatem: hic autem quia propoſuerat, *Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem*, & propter noctis tempus, in quo auditores quærebant quietem, erat properandum.

EXTRVIMVS. In primo dixit: *Fuſique per herbam*, quia laſſitudine & fame naufragi urgebantur. hinc dicit: *Extruimuſque toros*, quia in magna copia herbarum, non fuit magnum, congeries cespitum ſtruere, quibus diſcumbi poſſet: & magna properandi ad epulas neceſſitas urgeret.

AT SVBITÆ. Res omnino abominabilis, inſultus improviſus: ſonitus alarum: unde metus, contactus fœdus, odor tetet fugiendas faciebat.

Rurſum

Digitized by Google

Rursum in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum, atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli, cœcisque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis:
Polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora; dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & nova prælia tentant,

SERVII.

RVRSVM. Ad illud solum pertinet, *Instruimus mensas*: Nam ante in speluncis non fuerant. Et sciendum hanc particulam interdum sic poni, ut iteratum aliquid significet: ut si dicas, *Veni ad te mane, rursum veni.* Interdum sine iteratione est: ut, *fui apud te, rursum veni*: non ideo dicis RVRSVM, quia etiam primo venisti, sed quia illic fuisti. CAVATA. Pro cava, nam cavatum proprie manu factum dicimus.

ARISQVE REPONIMVS IGNEM. Ecce quod dixit, *In partem prædamque Iovem.* Sane sciendum iterationem hanc fieri secundum ritum sacrorum. nam displicuisse prima ex prodigiis indicatur. Sunt autem hæ animales hostiæ, quæ tantum immolantur, & caro sacerdotibus proficit. Alibi tantum sanguinem in aras fundi significat: ut, *Sanguinis & sacri pateras.* Alibi partem corporis: ut, *Extaque salsos Porriciam in fluctus.* Alibi integras victimas; ut, *Et solida imponit taurorum viscera flammis.*

EX DIVERSO COELI. Vt ex secreto montium: subaudis *loco.*

TVRBA SONANS. Imperium ostendit. nam de tribus loquitur. Et alludit ad furias de quibus ait alibi, *Vocat agmina sæva sororum.* Ergo turba, tanquam turba, quare *turba* cum tres dixerit? quia apud Græcos qui dualem numerum habent, pluralis numerus à tribus incipit. Ergo bene turba quasi plures; vel turba propter tumultum & strepitum alarum. Alii tradunt ideo turbam, quod plures, non tres tantum Harpyiæ sint. Alii quod eis cum Furiis consortium; unde, *Vobis furiarum ego maxima.* Alii eas etiam Parcas esse, unde & divinatio ei data est.

PRÆDAM PEDIBVS CIRCVMVOLAT VNCIS. Aut circum prædam dixit volat uncis pedibus: aut intra volam interiorem manus amplectitur prædam. Vnde & involare dicimus, intra volam tenere. Vnde & pira quædam volema dicuntur, eo quod volam impleant.

POLLVIT. Contigit, & pollutum sacrificium contactum dicitur; & hoc est, *Contactuque omnia fœdant Immundo.*

DIRA. Sabini & Vmbri quæ nos mala, dira appellant.

ACIVSSI. Hic jussi, utrum verbum an participium sit; id est, utrum illi jussi sint, an ego jussi?

TECTOSQ. PER HERBAM DISPONVNT. Hoc est disponunt & rectos faciunt. Sicut & scuta condendo latere faciunt.

SIGNVM. Vtique militare. MISENVS. Bene Misenum dicit tubicinem. Ipse est enim qui filius fuisse Æoli dicitur: unde ait, *Misenum Æolidem*: quia constat sonum omnem ex vento creari.

NOVA. Mira. ut, *Pollio & ipse facit nova carmina.* Nam novum non est, cujus extat exemplum: Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas: ut Statius, *Et æriſonum Stimphalon.* Aut NOVA ideo; quia vulnerari non poterant. OBSCOENAS. Obscœnæ sunt aves, quæ canendo adversa significant: ut paulo post, *Infelix vates.*

DONATI.

RVRSVM. Antrum & rami, volatum Harpyiarum impedire credi poterant. Ibi igitur securiores dapes & sacrificium restaurarunt, sed frustra. Nam per insperatas cœli partes ad occultas latebras venerunt, & cibum rapuerunt, & quicquid reliquerant, ore polluerunt. Ergo deficiente industria, fuit necessitas ut ad vim recurreremus.

CVM DIRA GENTE. Excusat crimen violentiæ, quam Celæno, facient pro causa sua, plenissimè exequitur.

IVSSI. Verbum est, non participium.

DISPONVNT ENSES. Brevissima fuit narratio, in qua solum videt, & bellum esse gerendum, & propterea arma capiunt. AT ILLI. Quanquam non jusserat, industria sua capta arma occultarunt? Sapientibus enim locutus fuerat.

VARIORVM.

TVRBA SONANS PRÆDAM. Floridus in hunc locum, de Iuris interpretibus. HART.

Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco; & lætam cognomine gentem,
Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.
Iamque fere ſicco ſubductæ littore puppes:
Connubiis, arviſque novis operata juventus;
Iura, domoſque dabam: ſubito cum tabida membris
Corrupto cœli tractu, miſerandaque venit
Arboribuſque, ſatiſque lues, & lethifer annus.

SERVII.

ERGO AVIDVS MVROS. Ordo eſt, Avidus urbis optatæ muros molior; non, avidus molior.

PERGAMEAMQVE VOCO. Zeugma à ſuperioribus, hoc eſt urbem. Legitur ſane in libris antiquioribus, Æneam vere Cretam tempeſtate delatum locum Trojam nomine Pergamum appellaviſſe. Alii dicunt, Pergamum in Creta conditam à Trojanis captivis, qui ex claſſe Agamemnonis illo erant delati, ibique putant Æneam quendam generis auctorem, Ilio incolumi, cum eo ad ſacrum Apollinis veniſſe, & gravidam hoſpitis filiam feciſſe; ex qua ortus eodem nomine Æneas, claſſem Agamemnonis eſt adgreſſus hyeme disjectam; cui ſe feruntur junxiſſe hi, qui Cretam ſeceſſerant deſerto Agamemnone; unde loco nomen Pergamum ab illo conditum, quod obtinuiſſe deſertores feruntur, juxta Cydoniam: quod poëtam latenter attigiſſe debemus accipere. GENTEM. Sociorum multitudinem. LÆTAM. Propter Pergama reſtituta.

AMARE FOCOS. Sacrificia celebrare. Quidam focos lares, & per hoc domicilia tradunt. Ergo *foci* pro penates poſuit. At è contrario, penates pro ocis, ut *Flammis adolere penates.* Sane Varro rerum divinarum, refert inter ſacratas aras, focos quoque ſacrari ſolere; ut in Capitolio Iovi, Iunoni, Minervæ, nec minus in plurimis urbibus oppidiſque, & id tam publicè, quam privatim ſolere fieri; focum autem dictum à fovi, ut coli: nam ab eo quod ibi ignis colatur, nec licere vel privata, vel publica ſacra ſine foco fieri, quod hic oſtendit poëta, focorum enim commemoratione, inſtantium ſacrificiorum mentio inducitur: quod ita eſſe multis locis docetur. Quidam aras ſuperorum deorum volunt eſſe, Medioximorum, id eſt marinorum focos, Inferorum vero mundos. ARCEMQVE ATTOLLERE. Poëtica periphraſis, id eſt domos ædificare. Nam arx eſt locus in civitate munitus.

FERE. *re*, longa eſt. SICCO SVBDVCTÆ LITTORE PVPPES. In ſiccum ſubductæ littus.

OPERATA IVVENTVS. Perfecit ſacrificia propter connubia, & novas ſedes: quia apud veteres, neque uxor duci, neque ager aratri line ſacrificiis peractis poterat. ut alibi, *Letus operatus in herbis.* Item Iuvenalis, *Et matutinus operatur feſta lucernis.* SVBITO CVM. Id eſt cum ſubito.

CORRVPTO COELI TRACTV. Hic eſt ordo peſtilentiæ, ut Lucretius docet, primo æris corruptio; poſt aquarum & terræ; mox animalium. Notandum ſane Appolline offenſo peſtilentiam creari ſemper: quod etiam Homerus oſtendit, cum eum armatum inducit ſagittis. Vnde & Apollo dicitur, ſecundum aliquos ἀπὸ τοῦ βάλλειν. Contra ſi cytharam teneat, mitis eſt. Vnde Horatius, *Condito mitis placidusque telo Supplices audi pueros Apollo.* MISERANDA. Metonymia, quæ miſeranda facit.

ARBORIBVSQVE SATISQVE LVES. Quidam dicunt diverſis numinibus, vel bene vel male faciendi poteſtatem dicatam; ut Veneri conjugia; Ceteri divortia; Iunoni procreationem liberorum: ſterilitatem horum, tam Saturno quam Lunæ, hanc enim ſicut Saturnum orbandi poteſtatem habere.

DONATI.

AVIDVS. Non avarus, ſed quaſi ocii cupidus.

FOCOS. Vt haberent cum laribus novis affectus.

ARCEMQVE. Quæ præcipue amavit in Troja, hanc reparare cupiebat.

SICCO. Nam udum etiam eſt littus.

CONNVBIIS ARVISQVE. Quæ res oſtendebat magnam fiduciam manendi.

IVRA DOMOSQVE. Leges vivendi & domos: aut ipſarum domorum jura, id eſt, dominos à legibus deputans. SVBITO CVM TABIDA MEMBRIS. Securis ac diſpoſitis omnibus, ſubita peſtilentia coorta eſt ex aëris corruptione, non hominibus ſolum, ſed & arboribus, & ſatis, victus cauſa. ſupra enim dixerat: *Arva operata juventus.* Languore autem corporis, letum effugere non poterat.

VARIORVM.

HORTOR AMARE FOCOS. Etſi *focus* pro ſacrificio quandoque ponatur; quia nullum fere ſacrificium abſque igne fiat: tamen pro privata cujuſque domo frequentius accipi ſolet. Sic Cicero focos patrios, pro patriis ædibus poſuit in Orat. pro Roſcio Amerin. & pugnare pro aris & focis multis in locis ab eo dictum eſt. Cum igitur Æneas urbem deſignaſſet, eique nomine impoſito, muros paraſſet, illa duo tantum deeſſe videbantur, ut civitas privatorum ædibus repleretur, & arce munitior eſſet: nam ſacra antequam urbem conderet, καὶ τὸ σπονδύλιον ab eo perfecta fuiſſe intelligendum eſt: cum veteres illi nihil præſertim magnum prius unquam facerent, quam ſacrificaſſent. Hortatur ergo ut *focos ament*, hoc eſt, ut quiſque ſibi domicilium paret, arcem ſtruant, uxores ducant, liberis operam dent, rem denique familiarem conſtituant. NASCIMBAN.

140 *Lan-*

Digitized by Google

Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant
Corpora: tum ſteriles exurere Syrius agros:
Arebant herbæ, & victum ſeges ægra negabat.
Rurſus ad oraculum Ortygiæ, Phœbumque, remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quem feſſis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quo vertere curſus.
Nox erat, & terris animalia ſomnus habebat:
Effigies ſacræ divûm, Phrygiique Penates,
Quos mecum à Troja, mediſque ex ignibus urbis

SERVII.

AVT ÆGRA TRAHEBANT. Duo mala ſignificat, aut mortem, aut ægritudinem prolixam. *Ægra* autem ægrota: & bene addidit *corpora*, quia & animus æger poteſt eſſe. LINQVEBANT DVLCEIS ANIMAS. Item alibi, *Et cum frigida mors animæ ſeduxerit artus.* Quare anima dicitur relinqui, & non magis relinquere? Secundum eos ſcilicet, qui dicunt animam eſſe perpetuam: & ad diverſa corpora tranſitum facere: quod ſi eſt, bene dicimus nos animas linquere, quorum nihil præter corpus eſt. Nam anima perpetuitatis eſt. Vnde Palinurus in ſexto, *Nunc me fluctus habet*: hoc eſt corpus, quod ſolum meum eſt. Aut certè ſimpliciter animæ eos linquebant, quia morientibus maxime dulces videntur, Terent. *Animam relinquam potius quam illum deſeram.*

EXVRERE SYRIVS AGROS. Syrius ſtella eſt in ore canis poſita: quæ annis omnibus oritur circa octavum Kalendas Iulii: quæ orta, plerunque peſtilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus: Interdum innoxia naſcitur. hinc eſt, *Et in totum regnaret Syrius annum.* Item ſupra, *& lethifer annus.* Tunc autem peſtilentiam creat, ſi in hanc rem etiam cæterorum conſentiat curſus aſtrorum. Sane canicula in cujus ore eſt, tantum generis fœminini eſt: cum ſit CANIS communis generis, unde hoc naſcitur. Nam in diminutione mutavit genus. STERILES EXVRERE AGROS. Exurendo ſteriles reddere.

SEGES ÆGRA. Seges interdum terram ſignificat: ut Horatius, *Hæc ſeges ingratos tulit, & feret omnibus annis.* Interdum frumentum: ut, *Quid faciat lætas ſegetes.* Hoc loco utrunque poteſt intelligi.

HORTATVR PATER IRE MARI. Bene filium mittit, quia erroris cauſa pater fuerat. VENIAMQVE PRECARI. Et beneficium: ut, *Orantes veniam.* & re vera veniam erroris Anchiſæ, qui oraculum male interpretatus eſt.

LABORVM TENTARE AVXILIVM. Laborum, periculorum, ut, *Non tamen ulla magis præſens fortuna laborum.* Temptari autem laborum auxilium propter peſtilentiam dixit: & quidam auxilium diſtinguunt; ut ſequatur, *Iubeat quo vertere curſus.*

VERTERE CVRSVS. Propter ſedes ait.

EFFIGIES SACRA DIVVM, PHRYGII PENATES. ἐν ἀλλ θεῶν. Varro ſane rerum humanarum ſecundo ait; Æneam deos penates in Italiam reduxiſſe, quædam lignea vel lapidea ſigilla, quod evidenter exprimit dicendo; *Effigies ſacra divûm, Phrygiique penates.* Quamvis alio loco alias opiniones ſecutus diverſa dixerit. Sane hos deos Dardanum ex Samothracia in Frygiam, Æneam vero in Italiam ex Frygia tranſtuliſſe, idem Varro teſtatur: quos quidam dicunt, ideo inductos à poëta monere per ſomnum: monitu nam eorum per quietem juſſum cum Latino fœdus feciſſe: eorum etiam monitu Latinum Æneæ ſe conjunxiſſe, eoſdem tradit viſos aliquoties in ſomnis quid fieri vellent imperaſſe, eaque noſtros publice curaſſe majores.

MEDIISQVE EX IGNIBVS VRBIS EXTVLERAM. Hoc quibuſdam videtur ad majeſtatem potius deorum referendum, quam ad jactantiam virtutis Æneæ; & ſignificantius erit, ſi quæ non legeris intelligas.

DONATI.

LINQVEBANT. Ex principali malo hæc proveniebant: aut moriebantur homines, aut corporibus tabe diſſolutis trahebant miſerabilem vitam.

EXVRERE SYRIVS. Ergo qui ſpem evadendi habebant fame perituri videbantur, cum Syrius exurendo omnia ſterilia redderet.

RVRSVS. Pater, qui prudentia alios præibat, primus ſenſit aliquid factum contra præcepta Apollinis.

NOX ERAT. Virtutes animi ſui & meritum, gratia deorum commendat: & oſtendit, quod cæteris dormientibus, ipſe acriter rebus publicis invigilaret.

VARIORVM.

LINQVEBANT DVLCES ANIMAS. Movet commiſerationem, ex peſſimo rei eventu: quod alii fatis concedebant; alii vero graviter ægrotabant. NASCIMB.

EXVRERE SYRIVS AGROS. De Syrio ſtella, Had. Iunius Animadverſ. lib. 1. cap. 5.

EFFIGIES SACRÆ DIVVM. Ex Dionyſio explicat Turneb. lib. 4. cap. 22.

Digitized by Google

Extuleram; visi ante oculos astare jacenti
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti:
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor;
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus: tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suasit,

SERVII.

VISI ASTARE. Non adstabant: sed videbantur. Vnde & visa dicuntur: non enim sunt, sed videntur.

IN SOMNIS. Multi hic distinguunt, & volunt unam partem esse orationis, id est vigilantes. Nam quemadmodum videbat Lunam infusam fenestris. Multi *somnus* dicunt, & posterioribus jungunt, unde & *visi*, sed corpus post somno vinci volunt, mentem vero vigilare & meminisse omnium: ideo etiam dormiens de Luna scire potuit. Sane in somnis collisio est, quomodo peculi pro peculii. MVLTO LVMINE. Cum nimbo suo: qui circa deos solet videri.

INSERTAS. Aut clatratas: aut non seratas; ut sit quasi inseratas, id est non clausas: & dictum, quomodo *Asperosque molares*, pro asperos: compostus pro compositus: vixet pro vixisset: vel *insertas fenestras*, quasi lumine suo Luna inseruerat, ab inserendo, quod se per rimas insereret. FVNDEBAT. Scilicet abundans lumen.

TVM SIC ADFARI. Hic versus in multis non invenitur.

ORTYGIAM. Ad Ortygiam: more suo detraxit præpositionem, ut paulo post; Cretæ pro in Creta. Sane quibusdam visum est rarum auxilium deorum penatum; Cur enim ante pestilentiam non monuerunt mutandas sedes? ideo aliquibus videtur somnium fuisse appetitum. CANIT. Proprie quia oraculum.

EN Quasi demonstrantis est, ut fidem faciat, ne somnium putetur, ut paulo post, *haud dubitanda refer.*

DARDANIA. Derivativum nomen à constitutore, & sciendum regionem pro civitate positam. TVAQVE ARMA SECVTI. Ac si diceret, tuas partes vel imperium; ut, *Socer arma Latinus habeto.*

SVB TE. Sub tuo jure agentes. PERMENSI. Evecti, ut est contra, *Pelagoque remenso.* Multi autem permensi sine n legunt, à verbo permedior. Hic versus varialse dicitur.

IDEM Nos scilicet qui te sumus secuti. VENTVROS. Plus est quam si dixisset futuros. Nam quasi eos jam esse significat. IN ASTRA NEPOTES. Significat Cajum Iulium Cæsarem, qui primus inter deos relatus est. Et bene IN ASTRA: cujus sydus apparuit: ut, *Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.*

VRBI. κατ' ἐξοχὴν Romæ: ut supra diximus. MAGNIS. Id est nepotibus: & bonum ornatum à sermonis fecit similitudine: magnis vero dixit, vel penatibus, ut *Magnus deus*: vel nepotibus; sed ad exhortationem Æneæ pertinet, *magna para*, dicendo.

FVGÆ. Profectionis. Dicens autem fugæ, videtur crimen proditionis excusare.

MVTANDÆ SEDES. Argumentum à necessitate. Simul arguitur error Anchisæ. SVASIT. Deest capere.

DONATI.

QVA SE PLENA. Voluit demonstrare, quomodo in nocte videre potuit, scilicet per radios Lunæ.

TVNC SIC. Ne ulterius recurrentibus curis frangeret.

QVOD TIBI DELATO. Ne geminetur labor redeundo, Apollo facit; ut hæc referentibus nobis, hic audias, quæ apud eum esses auditurus. Magnus ergo numinis favor: non rogatur, & favet. Non navigas, neque domo egrederis, & dei jussa famulantibus diis, ad tuas aures veniunt.

NOS TE. Ad hominem errore jam à patre imbutum debuit mitti persona, cujus autoritate ac meritis, etiam incredibilia credi possint. Dii ergo penates hujuscemodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Artis est igitur excludere antè sollicitudinem primam, & liberato angoribus animo, alterius navigationis labores ingerere. AC MONSTRARIT. Non eas sedes ostendisse Apollinem describit, nec eum monstrasse locum.

VARIORVM.

PER INSERTAS FVNDEBAT LVNA FENESTRAS. *Insertas* interpretor, quæ ædibus insertæ & interpositæ erant, ut apud Lucret. *Cum Solis lumina, cumque Inserti infundunt radii per opaca domorum.* Inserti enim radii sunt, qui per domos inseruntur, & in eas subeunt, Solisque lumina spargunt. Turneb. lib. 4. cap. 22. Germanus, *Insertas* accipit pro trajectis & penetratis: ut pellucida corpora à lumine transmitti solent, aut corporibus luminosis. PONTAN.

Delius,

Digitized by Google

Delius, aut Cretæ jussit considere Apollo.
Est locus, Hesperiam Graji cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere gleba.
OEnotrii coluere viri: nunc fama minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hæ nobis propriæ sedes: hinc Dardanus ortus,
Jasiusque pater, genus à quo Principe nostrum.
Surge age, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. Corythum, terrasque require

SERVII.

DELIVS. Ordo autem est, Delius Apollo. CRETA. Non sic dicitur Cretæ, quemadmodum Romæ: neque enim bene, sicut dictum est, sine præpositione Insulæ ponuntur, nisi hæ tantum quæ ejusdem nominis civitates habent.

EST LOCVS. Vt ante diximus totius orbis comparatione. HESPERIAM. Deest QVAM. COGNOMINE. Ab Hespero Hispaniæ rege: vel stella, quam intuentur, petentes Italiam.

ANTIQVA. Nobilis, ut jam dictum est.

OENOTRII. Dicti, vel à rege ejusdem nominis, vel à vino. Italis enim primus vitem ostendit Saturnus: ut in septimo legimus, *Vitisator curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex.*

ITALIAM DIXISSE. Bene omnia Italiæ nomina in unum contulit, propter errorem Æneæ.

PROPRIÆ SEDES. Perpetuæ: quia infirmas & in Creta & in Thracia condidit. HINC DARDANVS ORTVS, IASIVSQ. PATER. Iasius & Dardanus fratres fuerunt Iovis & Electræ filii: vel ut quidam volunt, Dardanum de Iove, Iasium de Corito procreatum; de cujus nomine & mons & oppidum nomen accepit: postea Iasium dicitur Dardanus occidisse. Hi tamen fratres cum ex Etruria proposuissent sedes exteras petere, profecti: & Dardanus quidem contracta in Troja juventute, Dardaniam urbem condidit, à qua Trojanorum origo crevit. Iasius autem Samothraciam cepit, & ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt utrumque ex Corytho Iovis filio procreatos, & sicut dictum est, relicta Italia profectos; sed Iasium Samothraciam imperio tenuisse; Dardanum vero in Frygiam pervenisse, ibique auxilio fuisse Teucro Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque ejus duxisse in matrimonium, & post mortem soceri regnum adeptum, Dardaniam Trojanam regionem ab suo nomine appellasse. Græci & Varro humanarum rerum, Dardanum non ex Italia, sed de Arcadia urbe Pheneo oriundum dicunt: alii Cretensem: alii circa Trojam & Idam natum. Sane per patris appellationem cognationem .... *

A QVO PRINCIPE NOSTRVM. Non ab Iasio, sed à Dardano: nam anteriori respondit. Quod autem dicit, A quo principe genus nostrum est: potest tamen & generaliter intelligi, id est unde originem ducimus, ut Deos penates, quasi Trojanos intelligas: & ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris qui appellantur, *De diis quibus origo animalis est*: in quibus ait esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant. Hi autem sunt dii penates & viales.

LÆTVS. Id est omissa tristitia quam de sociis habebat amissis; vel quia ei designatus evidenter fuerat locus, ad quem sine errore & pergere, & pervenire deberet.

HAVD DVBITANDA REFER. Ideo dicunt si forte non crederet, quod per somnium vidit. Aut quia dubitaverant ex consilio Anchisæ: aut ne propter somnium non crederent: aut quia non dubie, ut Apollo noverunt. CORYTVM. Designant civitatem ne erraret, & partem provinciæ, ne alter error procreetur, ex magnitudine locorum. Quidam autem de Corytho hanc fabulam tradunt: Dardanus cum equestri prælio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset, propter quam rebistens, & in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; cum ob rem feliciter gestam, oppidum ubi galeam amiserat condidit; cui Corytho nomen indidit, eo quod Græce Coris galea dicitur; vel Corythum montem in quo Corythus sepultus est. Alii Corythum à Corytho Paridis & Oenones filio conditam ferunt.

DONATI.

HINC DARDANVS ORTVS. Ostendit, cum Apollo dixit: *Quæ vos à stirpe parentum Prima tulit tellus*, non de Creta & Teucro: sed de Italia & Dardano esse intelligendum.

LONGÆVO. Occulte corripit ipsum senem; de origine suorum non debuisse falli.

SVRGE AGE. Ostenditur per somnum hoc vidisse, quamvis aliqui exponant *insomnus*, id est, vigilans.

IVPPITER. Qui Cretæ peculiaris amator est.

VARIORVM.

HAVD DVBITANDA. Ne propter somnium non crederet. *Haud dubitandum*, ab auctoribus pro certo, minimeque ambiguo poni consuetum est. Apud Claudian. in 7. Panegyrii reconditum ac minime vulgatem ejus usum observare licet.

Visa etiam medio populus mirantibus audax
Stella die, dubitanda nihil, &c.

Vbi *dubitanda nihil*, pro non parva, aut exigua accipitur: siquidem exilia, quæque oculorum aciem prope subterfugiunt, præ nimia exilitate dubitationem nobis afferre solent. IVNIVS lib. 1. c. 7.

Digitized by Google

Auſoniæ: Dictæa negat tibi Iuppiter arva.
Talibus attonitus viſu ac voce deorum,
(Nec ſopor illud erat, ſed coram agnoſcere vultus,
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Corripio é ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cælum cum voce manus: & munera libo
Intemerata focis. perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando.

SERVII.

AVSONIAS. Appellata Auſonia ab Auſonio Vlyxis & Calypſis filio: & primo pars, poſtea omnis Italia nominata. DICTÆA. Dictæus mons eſt in Creta, ubi herba Dictamnos naſcitur; quæ admota vulneribus, ferrum inhærens ſolet expellere, qui mons dictus eſt à Nympha Dicte, quæ ibi colitur, quam cum minus * rex amaret, & inſequeretur per loca avia, illa ſe amore caſtitatis præcipitem dedit, & excepta piſcatorum retibus invita reducta eſt, à qua rex abſtinuit, & nomine ejus Dictæa loca appellari juſſit, in hoc monte dicitur altus Iupiter: ut, *Dictæo cæli regem pavêre ſub antro.* NEGAT TIBI IVPPITER ARVA. Ex definito. Et bene Iuppiter: quaſi ipſe qui Cretenſibus præeſt.

TALIBVS ATTONITVS VISIS. Hoc eſt, talibus deorum vultibus, propter *Viſi ante oculos aſtare.* Vnde ſequitur, *Et voce deorum.* Nam & voce ſe dicit attonitum & viſis. *Attonitus* vero eſt ſtupefactus. Nam proprie attonitus dicitur, cui caſus vicini fulminis & ſonitus tonitruum dant ſtuporem.

NEC SOPOR ILLVD ERAT. Soluta elocutio.

VELATAS COMAS. Vittatas: ut, *Victoris velatum auro vittiſque juvencum.* Aut coronatas; ut, *Velat materna tempora myrto.* Nam dii qui erant apud Laurum Lavinium, non habebant velatum caput.

MANABAT. Fluebat. Hinc & lapis manalis quem trahebant Pontifices, quoties ficcitas erat.

CORRIPIO E STRATIS CORPVS. Ne ſatietate videatur reliquiſſe ſomnum. Et ſciendum, quia quotiens ex abrupto ſomnus aufugerit, ſignificat omen infelix: ut ecce hoc loco tempeſtas ſequitur. Item in ſecundo, *Excutior ſomno*: & ſtatim ſequitur civitatis excidium: nec ſine ratione. Nam ſi ſomnus munus deorum eſt: ut, *Et dono divum gratiſſima ſerpit*: non ſine infœlicitatis ſignificatione ex abrupto deorum munus abſcedit. TENDOQVE SVPINAS AD COELVM CVM VOCE MANVS. Honeſta elocutio, cum uno ſermone reſpondemus duobus: ut, *Interea feſſos ventus cum Sole reliquit.* Ad cœlum autem ideo, quia dii penates, & Iovis & Apollinis fecerunt mentionem.

INTEMERATA. Rite perfecta: ut ſi feniter fundendum vinum eſt, aut mola injicienda, ſic fiant ut ratio exigit ſacrificii: aliter ſi fiant, temerata, ac turbata ſunt ſacra: unde Helenus, *Nequa inter ſanctos ignes in honore deorum Hoſtilis facies occurrat, & omnia turbet.* Item in octavo; *Audax quos rumpere Pallas Sacra vetat, raptoque volat.* POCIS. Et hic ſicut ſuperius dictum eſt, oſtendit cum aris etiam focos ſolere numinibus conſecrari: ſed hic Ideo *focis*, non aris, quia privatum ſacrificium ſequitur, nam penatibus ſacrificat. PERFECTO HONORE. Peracto ſacrificio; qui eſt honor deorum. Et bene ordinem ſervat, ut ante ſacrificet, quam ſomnium narraret.

DONATI.

ATTONITVS. Duo erant miranda: & deos videre, & optata loquentes audire.

NEC SOPOR. Non enim pleno ſomno viderat, aut audiverat. nam nec plenè vigilabat, nec plenè dormiebat.

GELIDVS SVDOR. Et hoc confirmat, deos vidiſſe Æneam.

CORRIPIO E STRATIS. Oſtendit prope vigilantem. Nam poſuiſſet expergefactus ſum, ſi dormiſſet. Exprimit autem feſtinantem.

MVNERA. Quæ ſunt vinum & thus.

CERTVM. Quia primæ interpretationis vitio reddebatur incertus. Oſtendit autem Poëta divinas admonitiones referendas non eſſe, niſi primo patri ſacrorum: & precis obſequia ſunt, ut proſperentur quæ bona ſunt, quæ autem mala vertantur in melius. Deceptus autem fuerat Anchiſes: quia memoria Dardani antiquior erat quam Teucri, & propterea obſcurior. Apollo autem cum diciſſet *antiquam*: oſtendit fuiſſe recentiorem. norat enim & primam eſſe, & ſecundam.

VARIORVM.

TALIBVS ATTONITVS VISIS. Calius libro ſexto, capite quinto. HARTVNG.

VELATASQVE COMAS. Velatas comas exponi recte video, *vittatas*: ut & *velatus manibus* eſt apud Plaut. Amphit. id eſt, cum velamentis & vittis. Et velamenta apud Livium, ſupplicum vittæ ſunt. *velati* auctore Scaligero dicebantur, qui caput cinctum licio laneo habebant. TVRNEB. lib. 4. c. 22.

TVM GELIDVS SVDOR. Sudoris frigidi rationem, docet Cælius Rhodig. lib. 6. cap. 4. & 5.

ANCHISEM FACIO CERTVM. Poëtice: pro, certiorem. Vide Floridum lib. 1. c. 2. ſuccisivarum lect. HARTVNG.

Agno-

Digitized by

Agnovit prolem ambiguam, geminosque parentes,
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat:
(Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare)
Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait, & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Apparent terræ; cælum undique, & undique pontus:

SERVII.

AMBIGVAM. Non incertam, sed modo duplicem: ut in sequentibus probat, dicens, *Geminosque parentes.* Ergo *geminos* hic duos, ut *gemini Atridæ.*

SEQVE NOVO. Adventu scilicet Teucri. VETERVM LOCORVM. Id est Italiæ; deest sane ESSE, ut sit deceptum esse. Sane novo errore veterum locorum: Aut per contrarietatem sermonum declaravit: aut NOVO pro magno posuit.

EXERCITE. Fatigate, exercitate: nam exercitatus, peritus significat: ut expertus & expers. nam expertum rerum si dixero, significo peritum: si expertem, ignarum.

CASVS CASSANDRA CANEBAT. Hæc compositio jam vitiosa est, quæ majoribus placuit: ut, *Anchisen agnovit amicum.* Et, *Sate saxa sonabant.* Et bene Cassandræ inseruit testimonium, quæ divinationem ab Apolline acceperat.

PORTENDERE. Significati debito portendere: Minus est deberi, ut in septimo, *Portendi generum.*

REGNA VOCARE. Satis proprie, unde in octavo; *Expectate solo Laurenti arvisque Latinis.*

TEVCROS CREDERET. Scilicet propter longitudinem spatii.

TVNC VATES CASSANDRA MOVERET. Bene TVNC, quia jam probavit. Et duo argumenta posuit, quibus purgavit errorem.

CEDAMVS PHOEBO. A necessario & utili scilicet. Cujus instinctu dii penates profuturas dixerunt: ut, *Hic canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.* MELIORA SEQVAMVR. Potest bis subaudiri MELIORA: Meliora moniti, aut meliora sequamur.

CVNCTI. Hoc est cuncti adsentimur, nam *cuncti profecti*, pugnat cum paucis relictis.

OVANTES. Alacres, non utique gaudentes.

HANC QVOQVE. Quemadmodum Trojam & Thraciam: & cum dolore dictum accipe, *Hanc quoque deserimus.* SEDEM. Expressit enim miseriam totius sedis relictæ.

CAVA TRABE. Navium periphrasis optima. CVRRIMVS ÆQVOR. Sicut, *Tyrrhenum navigas æquor.*

DONATI.

FATIS ILIACIS. Non proprio fato laborabat. Excusans igitur laborem irritæ navigationis ad Cretam, *Fatis*, adnectit: ut invidiam qua afficiebatur, quod illi frustra laborassent, purget excusatione, cum factum negari non posset.

SOLA MIHI. Vni enim Cassandræ credendum non fuit. deinde non videbatur verisimile, tam longinquas sedes esse petendas.

DICTIS. Vel Apollinis, vel Anchisæ. OVANTES. Propter ereptum laborem iterum in Delum navigandi, & propter magnam spem propositam. Est autem hæc descriptio navigationis, in qua eadem res sæpius dicitur, diversa & splendida compositione verborum. Tempestas autem egregie descripta est, cum uno pulsu omnia simul elementa turbantur. In hoc & initium posuit: ut, *Cæruleus supra caput astitit imber.* Et augmentum: ut, *noctem hyememque ferens.* Et quæ solent consequi ex huiusce modi rebus: ut, *Inhorruit unda tenebris*, &c: *Continuo volvunt fluctus mare*, & reliqua, quæ maximam ostendunt violentiam, ut quamvis multum laborarent, tamen à cursu detorti, quo volebant non pervenirent.

VARIORVM.

SEDEM. Græcam vocem ἕδρα exprimit, Hesiod. lib. 2. Apollonius lib. 3. HARTVNG.

CASVS CASSANDRA C. Turneb. l. 7. c. 19.

CAVA, TRABE CVRRIMVS. Tropus synecdoche, pro navi. HARTVNG.

POSTQVAM ALTVM, &c. Alia tempestas ex XIV. Odyss. Macrob. lib. 5. c. 3. & 6. Saturnal.

APPARENT TERRÆ. Macrob. lib. 5. c. 6. & 7. Homer. Odyss. μ. Φαίνεται γαῖαι, ἀπ' ἄκροις, ἠδὲ μάλιστα. HARTVNG.

Digitized by Google

Tum mihi cærulens ſupra caput aſtitit imber,
Noctem, hyememque ferens, & inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque ſurgunt
Æquora: diſperſi jactamur gurgite vaſto.
Involvêre diem nimbi, & nox humida cælum
Abſtulit: ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, & cæcis erramus in undis.
Ipſe diem noctemque negat diſcernere cælo,
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in unda.
Tres adeo incertos cæca caligine Soles
Erramus pelago, totidem ſine ſydere noctes.
Quarto terra die primum ſe attollere tandem
Viſa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt, remis inſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, & cærula verrunt.

SERVII.

SVPRA CAPVT. Capitalis, perniciosus.

NOCTEM, HYEMEMQVE. Pluviamque cum obscuritate. Hyemem autem Græce dixit, nam χειμὼν etiam tempestas dicitur à Græcis. FERENS. Adferens. INHORRVIT VNDA TENEBRIS. Horridior est facta per tenebras.

MAGNA ÆQVORA. Aut epitheton est, ut surgant æquora quæ magna sunt; ut *Magna æquora*, magni fluctus.

GVRGITE VASTO. Epitheto auxit Tapinosim.

INVOLVERE DIEM. Aspectum ademerunt.

NIMBI. Nubes. NOX HVMIDA. Nubes caliginosæ. EXCVTIMVR CVRSV. A proposito itinere avertimur. CÆCIS IN VNDIS. Incertis: quia sydera non apparebant, id quæ * non videntur.

IPSE. Hoc est, navigandi peritus. Hoc enim significat emphasis pronominis. NEGAT DISCERNERE COELO. Figurate, ut 2. Æneid. *Excisſa vitam producere Troia.*

VIÆ. Mari dedit, quod proprium terræ est; ut alibi sulcari ait, unde & terra æquor. PALINVRVS. Hic Iasii filius gubernator Æneæ fuit; qui, Æneæ de Sicilia ad Italiam veniente, præcipitatus in mare; nomen in Lucania monti celebri dedit.

INCERTOS SOLES. Bene INCERTOS, quia quantavis sit obscuritas, tamen noctis est manifesta discretio. Vnde superflua quæstio est eorum, qui dicunt tres dies quomodo transisse scierunt, si noctem à die discernere non poterant? Ergo *incertos* obscuros dixit; ut VI. Æneid. *Qualem per incertam lunam.*

CÆCA CALIGINE. Cacephaton in sermone.

ERRAMVS PELAGO TOTIDEM SINE SYDERE NOCTES. *Hinc Pelopis gentes male æquiſonantia ſaxa, Circumſtant parteque unde terræque minantur, Pulſamur ſævis & circumſiſtimur undis:* Hi versus circumducti inventi dicuntur, & extra paginam in mundo.

ATTOLLERE VISA. Visa naturaliter dixit; Quotiens enim propinquamus littoribus: & exurgere terra videtur, & fumum emittere. APERIRE. Ostendere: ut Salustius, *Caput aperire solitum.* VOLVERE FVMVM. Pro aperiuntur montes ac fumus volvitur.

REMIS INSVRGIMVS. Cum remos, ane * remos, id est exurgentes fortius remittamus.

DONAT. I.

IPSE. Maximum habet intellectum, id est, qui peritissimus esset gubernator, qui viam in fluctibus observatione syderum norat. Descriptis autem omnibus quæ orta tempestate perpessi erant, ut finem ostendat, addit.

VELA CADVNT. Verum contraria videntur, quod cum dixerit: *Ipſe diem noctemque negat diſcernere cælo*, deinde addat: *Tres adeo incertos cæca caligine Soles.* Quomodo enim hæc scire potuit, si nulla erat distinctio noctis & diei? Sed respondet, voluisse Poëtam obscuritatem aëris nimis satiare. Nam qui fieri potuit sic accidere tenebras, ut inter ipsas & veram noctem, nihil interesset? Vel intelligit dierum & noctium numerum distinxisse crebris coruscationibus, quæ vel stellas vel Solem ostendere potuerunt.

VARIORVM.

CÆRVLEVS IMBER. Id est ater, more Græcorum, qui κυάνεον pro cæruleo & nigro usurpant. TVRNEB. l. 14. c. 4.

ABRVPTIS NVBIBVS, &c. Lambinus & Gifanius, è MSS. & Vett. editis probant ABRVPTI legendum esse. Et notat Turneb. l. 5. c. 27. eodem modo Græcos πῦρ ἀπορρηγνύειν dicere, id est ignem abscissum: quod fulmen nubes dividat ac rumpat. TAVERNAN.

Serva-

Digitized by Google

Servatum ex undis Strophadum me littora primum
Accipiunt. Strophades Græjo stant nomine dictæ
Insulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyjæque colunt aliæ, Phineïa postquam
Clausa domus, mensæque metu liquêre priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla
Pestis, & ira deûm, Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris

SERVII.

SERVATVM EX VNDIS. Ac si diceret, de periculis in graviora se pervenisse discrimina. STROPHADVM ME LITTORA: Fineus Agenoris filius Thracum rex; vel ut quidam volunt Arcadiæ, Cleobulam Aquilonis & Orythiæ filiam, habuit uxorem, & ex ea duos filios, quibus superduxit novercam: quos noverca ad patrem tanquam stupri adfectores detulit, ob quam rem eos Fineus cœcavit: quare irati dii, vel ut quidam volunt, Aquilo, Veneno propter nepotum injuriam, eum cœcavit: & ad Pelagias insulas detulit; adposuitque Harpyias, quæ cum ei diu cibos abriperent, somnosque inquietarent; hic Iasonem cum Argonautis, propter vellus aureum Colchos petentem, suscepit in hospitio: cui etiam ductorem propter Simpligiadas petras dedit. Hoc ergo beneficio inlecti Argonautæ, cum ei gratiam vellent inferre, Zethum & Calain filios Boreæ & Orithyæ, alatos juvenes, ad fugandas Harpyias miserunt: quas cum strictis gladiis persequerentur, pulsæ de Arcadia pervenerunt ad insulas quæ appellantur Plotæ. Et cum ulterius vellent tendere, ab Iride admoniti ut desisterent à Iovis canibus, & suos converterent volatus: quorum conversio, strophe, nomen insulis dedit. Quod Apollonius plenissime exequitur. Vt autem canes Iovis dicerentur, hæc ratio est: quia ipsæ furiæ esse dicuntur: unde etiam epulas prohibentur abripere, quod est furiarum; ut, *& manibus prohibent contingere mensas.* Vnde & avari finguntur furias pati: qui abstinent partis. Item ipsas furias esse paulo post ipse testatur dicens; *Vobis furiarum ego maxima pando.* Furias autem canes dici, & Lucanus docet, dicens; *Stygiasque canes in luce superna Distinuam.* Et in sexto Virgilius, *Visæque canes ululare per umbram, Adventante dea.* Sane apud inferos furiæ dicuntur, & canes: apud superos diræ & aves: ut ipse in XII. ostendit. In medio vero, Harpyiæ dicuntur. Vnde duplex in his effigies invenitur: &c, has Virgilius tres dicit, quarum nomina sunt Ællo, Ocypete, Celæno. Apollonius duas dixit, quem in XIII Virgilius sequitur. ut, *Sunt gemina pestes.* Quidam autem dicunt, hunc Fineum ob divinitatem à Thracibus regem cooptatum, consilia divina prodidisse: & obcœcatum adpositis Harpyjis.

STANT Sunt.

IONIO IN MAGNO. In magno mari Ionio. Et sciendum Ionium sinum esse immensum ab Ionia usque ad Siciliam: & hujus partes esse Adriaticum, & Achaicum, Epiroticum. Maria enim vel à provinciis, vel ab insulis, vel à civitatibus nomen accipiunt. Bene ergo IN MARNO, quasi etiam in quo alia maria sunt. Quidam sane Ionium ab Io Inachi filia dictum volunt, quod amata hoc mare tranaverit; quod in VII. ubi de scuto Turni loquitur, plenius invenies. Nonnulli Ionium ab Ionio rege, qui in insula quæ ante Illyricum jacet regnaverat, dictum tradunt.

HARPYIÆQVE COLVNT ALIÆ. Ergo & Celæno Harpyja. Has Hesiodus dicit Thaumantis & Electræ filias, quas sicut dictum est, quidam furias putant, cum furiarum mater, secundum Hesiodum Terra, secundum Æschilum Nox sit. PHINEIA: Versio Græca est.

MENSASQVE METV. Hoc est sicut dictum est, pulsæ à Zetho & Calai.

NEC SÆVIOR VLLA PESTIS, ET IRA DEVM STYGIIS SESE EXTVLIT VNDIS. Vt pœna in Statio. * Et non dicit has de inferis esse natas, sed pejores esse omnibus inde procreatis.

VIRGINEI VOLVCRVM VVLTVS. Si subdistinguas virginei, major erit admiratio.

FOEDISSIMA. Hic turpis, ut Terentius in Eunucho, *Nunc heu videtur fœdus, quia aliam non habet.* Alibi fœdum eruentum, ut, *Sanguine fœdantem: & fœdatisque ora Galesi.*

DONATI.

SERVATVM EX VNDIS. Non perseveravit mala fortuna, sed nec in totum prospera provenit. Nam in littus fertile venerunt, quod fuisset felicissimum, nisi harpyis esset occupatum.

TRISTIVS HAVD. Non potest ab inferis tristius quicquam excitari, quam Harpyiæ.

VIRGINEI VVLTVS. Non esset hoc monstrosum, si cætera essent similia.

VARIORVM.

DIRA CELENO. Euripides in Tauris videndus. HARTVNG.

INSVLÆ IONIO. Diphthongus Græco more accipitur, sequenti vocali in diversis dictionibus. HARTVNG.

VIRGINEI VVLTVS. Somatopœja est. HART.

PHINEIA POSTQVAM. Quo tempore & quam ob rem Strophades ab Harpyis coli ceperint, inditium facit: caussamque struit de fabula Phinei regis Arcadiæ, quam describit Apollonius lib. II. Argonaut. NASCIMB.

VIRGINEI VVLTVS. Celius lib. 16. cap. 17. lect. antiq.

Pro-

Prolvvies, uncæque manus, & pallida ſemper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo cuſtode per herbam.
Irruimus ferro, & divos, ipſumque vocamus
In prædam partemque Jovem. tunc littore curvo
Extruimuſque toros, dapibuſque epulamur opimis.
At ſubita horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas:
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.

SERVII.

PROLVVIES. Sordis effuſio. Et vitavit ne diceret ſtercus; & per hoc nimiam edacitatem oſtendit; & quidam volunt proluvies cum ſtercus ventris ſignificet, à Virgilio hoc loco figuram ventris ſignificatam; Ergo quaſi annoſum & panticoſum ventrem. Aliquando proluvies ſola effuſio. Terentius, *Quod proluvium, quæ hæc eſt ſubita largitas*: Aliquando pro aquis multis ponitur. VNCÆQVE MANVS. Pro unguibus manus poſuit: hoc eſt γαμψώνυχες.

FAME. Veluti fame. Nam abundare dicit armenta. Aut revera FAME, quam eis inferebat non inopia, ſed avaritia. Alii fami præſides eſſe tradunt; quia & Fineo propterea adpoſitæ ſunt, & Trojanos ab epulis prohibent, & his tantum famem præmuntiant, & ipſæ ſunt famis pallidæ.

DELATI. Quod neceſſitatis eſt. Nam voluntate aliquo non deferimur, ſed venimus.

LÆTA. Pinguia. nam in animalibus in quibus cognoſci non poteſt ſenſus, lætitiam pingue corpus oſtendit: nomen ens, ut in hominibus. PASSIM CAMPIS. Ulyxis ſocii boves Solis occidiſſe inducuntur, Virgilius credibilius finxit,

CAPRIGENVMQVE PECVS. Satis nove, & affectate. NVLLO CVSTODE. Deeſt *cum*. PER HERBAM. Ordo eſt, non per herbam, ſed per campos in herbis videmus armenta.

IPSVMQVE VOCAMVS. IPSVM, id eſt regem deorum, aut certe prædatorem; hoc eſt, cui de præda deberur aliquid. Nam Romani moris fuit, ut bella geſturi, de parte prædæ aliquid numinibus polliceretur: adeo ut Romæ fuerit unum templum Jovis prædatoris: non quod prædæ præeſt, ſed quod ei aliquid ex præda debeatur. Vel quod hic Deus juſtitiæ præeſt. Ergo cum eum invocant, teſtantur ſe nihil mali facere, cum ſine cuſtode interimunt armenta.

IN PARTEM PRÆDAMQVE. In partem ſcilicet prædæ.

DAPIBVSQVE EPVLAMVR. Dapes, deorum ſunt. Epulæ, hominum. Bene ergo utrumque poſuit: nam & ſacrificiis & conviviis operam tribuunt. OPIMIS. Pinguibus.

SVBITA. Pro ſubito, adverbium in nomen deflexum. LAPSV. Celeritate: ut ſupra. ADSVNT. Velocitatem oſtendit. HARPYIÆ. Vi Græca diphthongus eſt. Nam Latina eſſe non poteſt: quia ne *v* quidem habemus.

CLANGORIBVS ALAS. Deeſt CVM: ut ſit, alas quatiebant cum clangoribus: ut, *Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis*, id eſt cum vento. Aliter Acyrologia eſt, ſi CLANGOREM dixit alarum ſonitum. Plautus in Querulo de anſeribus, *Concli alas quatiunt dirum cum clangorem.*

CONTACTVQVE OMNIA FOEDANT. Subaudiendum quæ relinquebant.

TVM. Præterea: deeſt ERAT, vel AVDIEBATVR: & tria mala ipſarum poſuit, vocem, tactum, odorem, ſed ſane hic verſus quì circumductus eſt talis auditur, *Reſonant magnis ſtridoribus alæ.*

DONATI.

PROLVVIES. Nihil in inteſtinis morari patiuntur, ſed ſtatim effundunt. Ergo non ſolum non ſatiabantur, ſed ſemper fameſcebant. Indeque erat pallor.

ECCE LÆTA BOVM. Omnia convenerant, quibus illa invadere cuperemus: Diverſitas generis animalium, abundantia, pinguedo ex copia herbarum.

ET DIVOS. Vt quod fiebat illicitum, eſſet nobis commune cum diis.

TVNC LITTORE CVRVO. Tacuit de apparatu epularum, quem deſcripſit in primo de cervis. Ibi enim nulla neceſſitas exigebat breviratem: hic autem quia propoſuerat, *Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem*, & propter noctis tempus, in quo auditores quærebant quietem, erat properandum.

EXTRVIMVS. In primo dixit: *Fuſique per herbam*, quia laſſitudine & fame naufragi urgebantur. hinc dicit: *Extruimuſque toros*, quia in magna copia herbarum, non fuit magnum, congeries cespitum ſtruere, quibus diſcumbi poſſet: & magna properandi ad epulas neceſſitas urgeret.

AT SVBITÆ. Res omnino abominabilis, inſultus improviſus: ſonitus alarum: unde metus, contactus fœdus, odor teter fugiendas faciebat.

Rurſum

Digitized by Google

Rursum in secessu longo, sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum, atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso cœli, cœcisque latebris,
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis:
Polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo, ubi delapsæ sonitum per curva dedêre
Littora; dat signum specula Misenus ab alta
Ære cavo: invadunt socii, & nova prælia tentant,

SERVII.

RVRSVM. Ad illud solum pertinet, *Instruimus mensas*: Nam ante in speluncis non fuerant. Et sciendum hanc particulam interdum sic poni, ut iteratum aliquid significet: ut si dicas, *Veni ad te mane, rursum veni.* Interdum sine iteratione est: ut, *fui apud te, rursum veni*: non ideo dicis RVRSVM, quia etiam primo venisti, sed quia illic fuisti. CAVATA. Pro cava, nam cavatum proprie manu factum dicimus.

ARISQVE REPONIMVS IGNEM. Ecce quod dixit, *In partem prædamque Iovem.* Sane sciendum iterationem hanc fieri secundum ritum sacrorum. nam displicuisse prima ex prodigiis indicatur. Sunt autem hæ animales hostiæ, quæ tantum immolantur, & caro sacerdotibus proficit. Alibi tantum sanguinem in aras fundi significat: ut, *Sanguinis & sacri pateras.* Alibi partem corporis: ut, *Extaque salsos Porriciam in fluctus.* Alibi integras victimas; ut, *Et solida imponit taurorum viscera flammis.*

EX DIVERSO COELI. Vt ex secreto montium: subaudis *loco.*

TVRBA SONANS. Imperium ostendit. nam de tribus loquitur. Et alludit ad furias de quibus ait alibi, *Vocat agmina sæva sororum.* Ergo turba, tanquam turba; quare *turba* cum tres dixerit? quia apud Græcos qui dualem numerum habent, pluralis numerus à tribus incipit. Ergo bene turba quasi plures; vel turba propter tumultum & strepitum alarum. Alii tradunt ideo turbam, quod plures, non tres tantum Harpyiæ sint. Alii quod eis cum Furiis consortium; unde, *Vobis furiarum ego maxima.* Alii eas etiam Parcas esse, unde & divinatio ei data est.

PRÆDAM PEDIBVS CIRCVMVOLAT VNCIS. Aut circum prædam dixit volat uncis pedibus: aut intra volam interiorem manus amplectitur prædam. Vnde & involare dicimus, intra volam tenere. Vnde & pira quædam volema dicuntur, eo quod volam impleant.

POLLVIT. Contigit, & pollutum sacrificium contactum dicitur; & hoc est, *Contactuque omnia fœdant Immunda.*

DIRA. Sabini & Vmbri quæ nos mala, dira appellant.

ACIVSSI. Hic jussi, utrum verbum an participium sit; id est, utrum illi jussi sint, an ego jussi?

TECTOSQ. PER HERBAM DISPONVNT. Hoc est disponunt & tectos faciunt. Sicut & scuta condendo latere faciunt.

SIGNVM. Vtique militare. MISENVS. Bene Misenum dicit tubicinem. Ipse est enim qui filius fuisse Æoli dicitur: unde ait, *Misenum Æolidem*; quia constat sonum omnem ex vento creari.

NOVA. Mira. ut, *Pollio & ipse facit nova carmina.* Nam novum non est, cujus extat exemplum: Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas: ut Statius, *Et æriſonum Stimphalon.* Aut NOVA ideo; quia vulnerari non poterant. OBSCOENAS. Obscœnæ sunt aves, quæ canendo adversa significant: ut paulo post, *Infelix vates.*

DONATI.

RVRSVM. Antrum & rami, volatum Harpyiarum impedire credi poterant. Ibi igitur securiores dapes & sacrificium restaurarunt, sed frustra. Nam per insperatas cœli partes ad occultas latebras venerunt, & cibum rapuerunt, & quicquid reliquerant, ore polluerunt. Ergo deficiente industria, fuit necessitas ut ad vim recurre remus.

CVM DIRA GENTE. Excusat crimen violentiæ, quam Celæno, faciens pro causa sua, plenissimè exequitur.

IVSSI. Verbum est, non participium.

DISPONVNT ENSES. Brevissima fuit narratio, in qua solum videt, & bellum esse gerendum, & propterea arma capiunt. AT ILLI. Quanquam non jusserat, industria sua capta arma occultarunt: Sapientibus enim locutus fuerat.

VARIORVM.

TVRBA SONANS PRÆDAM. Floridus in hunc locum, de Iuris interpretibus. HART.

Digitized by Google

Obſcœnas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt: celerique fuga ſub ſydera lapſæ,
Semeſam prædam, & veſtigia fœda relinquunt.
Vna in præcelſa conſedit rupe Celæno,
Infœlix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum, ſtratiſque juvencis,
Laomedontiade, bellumne inferre paratis?
Et patrio inſontes Harpyjas pellere regno?

SERVII.

PELAGI VOLVCRES. Quia dicuntur Ponti & Terræ filiæ: unde in inſulis habitant, partem terrarum, partem maris tenentes. Alii dicunt eas Neptuni filias: qui fere prodigiorum omnium pater eſt, nec immerito. Nam ſecundum Mileſium Thaletem, omnia ex humore procreantur: unde eſt, *Oceanumque patrem rerum.* Hinc fit, ut quotienſcunque deſunt parentes, redeatur in generalitatem. Sic & peregrinos, Neptuni filios dicimus; quorum ignoramus parentes. Quidam *Pelagi* adverbialiter accipiunt, ut belli, ut domi, propterea quod res in Inſula geritur. Alii vero dicunt, Harpyjas eſſe filias Thaumantis & Electræ. FOEDARE. Cruentare. Ennius: *Ferro ſædati jacent.*

VIM PLVMIS VLLAM. Naturale enim eſt, ut eludat ictum plumarum levitas. Vnde & addidit *Plumis.* Nam quod alii dicunt ideo eas fuiſſe invulnerabiles, quia de Styge erant natæ; non probatur.

SEMESAM. Semicomeſam.

VESTIGIA. Vel pedum ſignæ: vel indicium ſordium, quibus epulas diſcedentes polluebant.

INFOELIX VATES. Nuntia infœlicitatis: ut Homerus μαντὶς ἀμύμων. Hoc eſt nobis infœlix, ut, *Si ſis felix*, id eſt nobis, & videtur hic auſpicii genus inducere ſecundum augures, quod de diris colligitur; quorum unum genus eſt quod ex ſignis colligitur, quo nunc utimur. Diram autem eſſe Harpyjam duplici modo memorat, & oſcinis & alitis: etenim cum facit loquentem oſcinem, auſpicium expungitur, dirum tamen quod futuram famem denuntiat; nam ipſe ait, *Sive deæ, ſeu ſint diræ obſcœnæque volucres*, Et, *Quam vos diræ famem.* Verum cum ait, *Pinnis ablata refugit*; ab alite auſpicium factum docuit: aliter enim certa genera avium ab auguribus appellantur, quæ pinnis vel volatu omnia poſſunt facere; quæ ſi fuerint proſperæ, præpetes; ſi adverſæ inhibæ dicuntur; quod etiam in XII. ſignificat, cum dicit, *Alitis in parvæ ſubito collecta figuram*, ubi vere diram vult videri. RVMPIT VOCEM. Cum indignatione loquitur: ut, *Quid me alta ſilentia cogis Rumpere?* Et notandum (ut ſupra diximus) *Rumpit vocem*: Cum hoc de ſilentio melius dicatur fieri: An *rumpit*, quia tantum humanam habens faciem, contra naturam ſui corporis loquitur?

BELLVM ETIAM PRO CÆDE BOVM STRATISQVE IVVENCIS. Iteratum eſt ad augendum invidiam; ut, *Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemque ſuperbum.* Aut num ætates boum voluit comprehendere?

LAOMEDONTIADÆ. Perfidi: à rege natum opprobrium, qui deos fefellit. Sane alibi indifferenter hoc nomen ex perſona poëtæ ponitur; ut, *Laomedontius heros*, *Laomedontia pubes.*

BELLVMNE. Neceſſario iteravit, ut verbum in quo culpa conſiſtit. PATRIO REGNO. Aut Neptunio; aut ſicut alii dicunt, quia Thaumas pater earum ex Electra Ponti & Terræ filius fuit. Alii *patrio*, proprio accipiunt; ut, *Et patrios cultuſque locorum*, id eſt proprios, non quos patriam agri habeant: Aut ut alii quoniam Neptuni filiæ fuerunt.

DONATI.

PRÆCELSA RVPE. Quia viderat parari vehementiam belli.

BELLVM. Invectio, quam non oportuit habere principia. fuit enim iraſcentis. Fuit brevis invectio, ſed omnia continet. Nam aſſeruit perſonam ſuam innoxiam, deformavit adverſam, appellando *Laomedontiadas.* Dixit cauſam: Iuvencos ſtratos, & propoſuit invaſionis crimen. Dixit criminis augmentum: ut, poſt violentiam in armenta, etiam de expugnatione dominarum cogitaverint. Dixit inſontes, dixit factum. Non tamen factum fuit, ſed pro facto tenet, quod facere cogitarunt. Nam, invadere greges, armare juventutem, eo tendit, ut reperirent alienum imperium, non male quæſitum, ſed relictum à parentibus. Vitio autem eſt, quod diu expectent quod metuant.

VARIORVM.

FERRO FOEDARE VOLVCRES. De verbo *fœdare*, Palmerius pag. 756. Tom. IV. Lampad. critic.

BELLVM ETIAM, &c. Exordium abruptum & cum indignitate expoſtulans de injuria & damno acceptis. Propoſitio eſt vim feciſtis quod pecus alienum ferro invaſiſtis: inſuper & bellum nobis feciſtis: & quod indignius, regno patrio nos pellere affectatis. Minatur tamen ultionem; & ne vanæ putentur minæ, auctoritate Iovis & Apollinis eas firmat. TAVBMAN.

BELLVMNE ITERVM. Iteratio magnam objurgationis vim habet, tacitreque minas etiam ſecum trahit. MASCIM.

ET PATRIO. Dicit *Regno*; non *terra*: ſic enim efficacius erat & magniloquentius, auctore Scaligero lib. 4. 16.

Acci-

Digitized by Google

Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit.
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis,
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis, precibusque jubent exposcere pacem;
Sive deæ, seu sint diræ, obscœnæque volucres.

SERVII.

ACCIPITE ERGO. Quia nos bellis appetistis ac si diceret, ut futuram famem jam nunc possitis timere.

QVÆ PHOEBO PATER OMNIPOTENS. Tribuit authoritatem, ne possint à se dicta quasi ab irata conficta contemni. Simul notandum, Apollinem quæ dicit, ab Jove cognoscere. PHOEBVS APOLLO. Purus, impollutus: & est Apollinis fixum antonomasivum: quod alii dari non potest. Nam sunt & alia communia; ut, *Pater omnipotens.*

FVRIARVM MAXIMA. Adeo ipsæ sunt furiæ, ut & unum epitheton habeant, & cultus consentiant. Nam sit de Tisiphone, *Furiarum maxima juxta Accubat*: & *manibus prohibet contingere mensas.* quod etiam hæ faciunt, & inferentes Trojanis famem & prænuntiantes. Alii dicunt ideo adsumpsisse sibi furiæ nomen harpyjam, ut terreat.

ITALIAM CVRSV PETITIS. Ex his quæ norunt, fidem dicendis accommodat. Id est, ex hoc mihi fidem habebitis futurorum, si præcedentia vera sunt.

DATAM. Fatis concessam.

QVAM VOS DIRA FAMES. Vt Varro in secundo divinarum dixit, *oraculum hoc à Dodonæo Jove apud Epicurum acceperunt*: quod modo dixisse fingit Harpyjas. sed ramen colorate tangit historiam dicendo, *Quæ Phœbo pater omnipotens.* NOSTRÆQVE INIVRIA CÆDIS. Quidam injuriam, pro vindictam accipiunt, & Harpyja ista mentitur. Nam imminens Trojanis est fames fatalis.

AMBESAS. Vndique esas, hoc est rotundas. Majores enim nostri has mensas habebant in honore deorum: panicias scilicet.

REFVGIT. Non metu (nec enim minantibus convenit) sed ne posset rogatu placari.

GELIDVS DIRIGVIT. Id est gelidus factus, diriguit.

NEC IAM AMPLIVS ARMIS. Subaudi ubi sunt. Nec enim potest esse ab inferioribus zeugma: quod plerunque fit, ut & per omnia unus sermo sufficiat: ut, *Trojugena interpres divûm*: qui *Numinis Phœbi, qui Tripodas Clarii lauros, qui sydera sentis.* per omnia SENTIS, intelligis. Plerunque aliud subauditur: ut hoc loco. Item, *Discet puer virtutem ex me, verumque laborem. Fortunam ex alio*: Subaudis *opta.* Nam fortuna non discitur.

SED VOTIS PRECIBVSQVE. Duplici ratione placantur numina: aut votis, aut precibus. Vnde est, *Junonis magnæ primum prece numen adora.* Item, *Junoni cane vota libens.* IVBENT. Volunt: ut, *Infandum regina jubes renovare dolorem.* Terentius, *Jubeo Chremetem.* SIVE DEÆ. Quia divinant.

OBSCOENÆQVE VOLVCRES. Quia in his ventris cernebant proluviem. Bene autem etiam si aves sunt, eas dicit placandas, propter pessima omina.

DONATI

FIGITE. Id est, quæ infixa vos vulnerent. dat autem orationi authoritatem, cum veluti ex præcepto Jovis illa dicere demonstret, & Apollinis jussu: & sibi aliquam tribuit potestatem, cum dicit: *Furiarum maxima.* Nam propter hoc digna videtur, propter quam tristia nunciarentur.

ITALIAM. Hæc posuit, ut ex iis faceret fidem sequentibus.

SED NON ANTE DATAM. Ostendit quod necessitati famis, non licito remedio, sed sacrilegio essent subventuri. Nam mensas dicit, quæ ex frumento confectæ, diis penatibus consecrantur. Et ne hoc genus pœnæ ab ultione Harpyjarum discretum videatur: addit. *Nostræque injuria cædis.*

CECIDERE. Qui spe prosperorum fuerant in sublime producti.

SIVE DEÆ. Quasi dicat, non erat respiciendum an deæ essent, an monstruosæ volucres: dummodo fierent ea, quibus imminentia mala removeri possent.

VARIORVM.

HÆC MEA FIGITE DICTA. Homerus: σὺ δ' εἰσὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι. HART.

AMBESAS SVBIGAT MENSAS. Vide infra lib. 7. de hac fame. HARTVNG.

Digitized by Google

At pater Anchiſes paſſis de littore palmis
Numina magna vocat, meritoſque indicit honores:
Dii prohibete minas; dii talem avertite caſum,
Et placidi ſervate pios. tum littore funem
Diripere, excuſſoſque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus ſpumantibus undis,
Qua curſum ventuſque gubernatorque vocabant.
Iam medio apparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, & Neritos ardua ſaxis:
Effugimus ſcopulos Ithacæ, Laërtia regna;
Et terram altricem ſævi execramur Vlyſſis.
Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis,

SERVII.

PASSIS. Apertis, ſolutis. NVMINA MAGNA. Hoc eſt Iovem, Minervam, & Mercurium; ut, *Penatibus & magnis diis.* Ita autem invocat, ut magna dicat. MERITOS. Congruos, id eſt expiatorios. unde ſequitur, *Dii prohibete minas.* INDICIT. Sacrorum verbo uſus eſt, nam ſupplicationes & dies feſti Indici dicebantur.

DII PROHIBETE MINAS. Hoc per ſpeciem auguralem quæ invocatio appellatur, nonnulli dictum putant. Invocatio autem eſt precatio uti avertantur mala, cujus rei cauſa id ſacrificium augurale peragitur, & hic de auſpicio Harpyjarum invocatione ſuſcepta. AVERTITE CASVM. Bene etiam ſi contingat, caſum credit eſſe, ultionem: Aut certe ideo *caſum*, ne ſi fatalis averti non poſſit. Caſum autem, id eſt periculum; nihil eſt enim fame gravius, quod ait poſtea, *obſcænamque famem, quæ prima pericula vito.* Saluſtius, *Sin vis obſiſtat, ferro quam fame æquius perituros.* SERVATE PIOS. Propter facta ſacrificia. Merito ergo ſervate nos qui pii ſumus, ut, initio VII. Æneid. *Quæ ne monſtra pii paterentur talia Troes:*

VENTVSQVE GVBERNATORQVE VOCABANT. Honeſtius hac elocutione per pluralem utimur numerum, licet poſſit ſingularis eſſe.

IAM MEDIO APPARET FLVCTV. Iuxta morem cotidianum, dixit *medio*; ut ſi dicamus, in medio mari naufragium fecit, cum interdum non longe a littore contingit. NEMOROSA ZACYNTHOS. Hæ omnes inſulæ Græciæ ſunt, quas Homerum ſecutus, mutatis tantum conjunctionibus de Græco in Latinum tranſtulit: Nemoroſa autem ὑλήεσσα ζάκυνθος commemorat. SAMEQVE. Cephaleniæ civitas eſt iſta: nam Samos in Aſia eſt. NERITOS. Mons Ithacæ.

EFFVGIMVS. Celeriter traximus. LAERTIA REGNA. Inſigniter cum præmiſerit ſcopulos: ut, *Immania ſaxa, Veſtras Eure domos.*

LEVCATÆ NIMBOSA CACVMINA MONTIS. Leucata eſt mons altiſſimus prope peninſula, in promontorio Epiri, juxta Ambraciam ſinum & civitatem: quam Auguſtus Nicopolin appellavit, victis illic Antonio & Cleopatra. Ibi & templum Actiaco Apollini conſtituit, & ludos Actiacos. Vnde nunc Virgilius, in honorem Auguſti, quæ ipſe fecit, dat ejus origini. Nam Æneam illic dicit ludos celebraſſe: ut alibi inducit Æneam templum promittentem Apollini, quod feciſſe conſtat Auguſtum: ut, *Tum Phœbo & triviæ ſolido de marmore templum Conſtituam.* Sane de hoc Leucate amatores ſe in mare, ad excludendum amorem, præcipitare dicebantur. NIMBOSA CACVMINA. Semper enim quamvis aliis cœli partibus ſerenis, Leucatis montis cacumen nubibus tectum eſt.

DONATI.

OBSCOENAS. Aliqui putant dici obſcœnum ex ob & cœnum: & cœnum dici à Græco κοινόν, id eſt, ſordidum reddo: unde nos dicimus in Quinto. Ergo per OE diphthongon ſcribendum eſſet. Alii volunt ex ob & cano: & tunc careret diphthongo. Varro tamen ait ex ob & ſcæna: & ſic haberet diphthongon æ. Alii dicunt obſcœnos dici ab Oſcis, qui eſſent populi malis moribus.

AT PATER ANCHISES. Huic ſemper dat partes conſiliorum & ſcientiam factorum. ſic in flamma Aſcanii, ſic in piaculo Polydori. Ergo & hic omiſſo errore aliorum, non rogat Harpyjam, quam conſtat eſſe monſtruoſam, & quæ aliorum juſſiones pertuliſſe profitetur, ſed magna numina. Ipſa enim placanda fuerant, à quibus diri nuncii eſſet origo.

MERITOS. Pro magnitudine petitionis convenientes: vel *meritos* ſecundum interiorem ſacrorum ſcientiam.

DII PROHIBETE. Poterant hæc eſſe vera & non vera: hocque cognoſcebat Anchiſes, quod ex verbis ſuis apparet. Nam cum dicit *Dii prohibete minas*, oſtendit nihil fuiſſe diſpoſitum: ſed prohibete inquit, minas, ne oriretur favor divinus.

AVERTITE CASVM. Vt ſi vere eſſet caſus ejuſmodi, qui potuiſſet exiſtere, averteretur. Ergo ſingula ſingulis dedit. Supra dixit *prohibete*: hic *avertite*, ut prohiberetur naſci quod non erat: Averteretur autem, quod credebatur ingruere.

VARIORVM.

DII PROHIBETE MINAS. Quibus verbis uterentur antiqui in malis deprecandis & averſandis. BRISSON. Formular. lib. 1.

Et

Digitized by Google

Et formidatus nautis aperitur Apollo:
Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus urbi;
Anchora de prora jacitur, stant littore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Iovi, votisque incendimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras

SERVII.

ET FORMIDATVS NAVTIS. Aut quod loeus hostilis: Aut propter asperitatem locorum, quia saxosa sunt: aut, ut quidam volunt, quia moris erat aliquem ei de nauris immolari, ac per hoc qui formidaretur. APERITVR APOLLO. Nauticum verbum, quotiens cedente eo quo impeditur aspectus aliquid patescit; ut, *Portusque patescit Iam propior.*

HVNC PETIMVS. Occurrebat, Cur formidatum petistis? Ideo addidit FESSI. Vel quia hyemis imminebat adventus: nam ideo & parvæ urbi successit, quia terra erat hostilis; aut ideo hostili terræ, quia erat parva. PARVÆ VRBI. Ambraciæ scilicet: Parvæ autem in adulationem Augusti dictum, nam hanc Augustus diruit primo, quod ei bello Actiaco fuisset inimica. Parva ergo, quam parvam fecerat Cæsar, sed postea instauravit, & appellavit Nicopolin.

INSPERATA TELLVRE. An quia saxosa loca, an quia per medios hostes navigaverant, an quia tempestate, an quia cum Græca natione? TELLVRE POTITI. Potior & illa re dicimus, & illius rei: sed per septimum casum in usu est, per genitivum figurate ponitur. Salustius, *Vt prius quam legatos conveniret, Adherbalis potiretur.* Legimus & per accusativum: sed uti non possumus. Terentius, *Patriam potitur commodam.*

LVSTRAMVRQVE IOVI. Aut lustramur, id est purgamur, ut Iovi sacra faciamus. Aut dubium est utrum faciendis, an solvendis votis: Aut certe lustramur Iovi, id est expiamur. Piaculum enim commissum fuerat tauro in Thracia immolato, ut diximus supra, & licet multa fuissent secuta sacrificia: intelligebatur tamen adhuc numen iratum, non desinentibus malis. Sciendum sane moris fuisse, ut piaculo commisso ludi celebrarentur. Nam cum Romani iracundia Matris deûm laborarent, & eam nec sacrificiis, nec ludis placare possent: quidam senex statutis ludis Circensibus salvavit: quæ sola causa fuit placationis. Vnde & natum proverbium est, *Omina secunda, saltat senex.* Quamvis hæc ex alio ordine & alia ex causa narretur historia. * aut lustramur Iovi, quia supra dixerat: *Ipsumque vocamus, In partem prædamque Iovem*, & postea pœna Harpyiarum secuta est. Ergo quoniam non ad justum sacrificium Iovem invocaverint, ideo illi piaculum solvunt, hoc est enim diis lustrari, offensa eorum liberare. Sane *lustramur* apto verbo usus est, mentionem ludorum facturus, horum enim certaminum sacra celebratio, *lustrum* vocatur: lustrato enim populo, dii placantur. VOTISQVE INCENDIMVS ARAS. Id est vota facientes. Dubitatur vero utrum Iovis aras an Veneris dixerit: Varro enim templum Veneri ab Æneа conditum, ubi nunc Leucatem dicit; quamvis Menander & Turpilius comici à Phaone Lesbio id templum conditum dicunt, qui cum esset navicularius, solitus à Lesbo in continentem proximos quosque mercede transvehere, Venerem mutatam in navis formam gratis travexit, quapropter ab ea donatus unguenti alabastro, cum se in dies inditum ungeret, fœminas in sui amorem trahebat, in queis fuit una quæ de monte Leucate cum potiri ejus nequiret abjecisse se dicitur, unde nunc auctumare se quotannis solent, qui de eo monte jaciunt in pelagus; quidam id fieri propter Leucaten puerum dicunt, quem cum Apollo vellet rapere, in mare se projecit, montemque cognominem sibi fecit.

ACTIA LITTORA. Vt supra diximus, propter Augustum hoc dicit, qui illic ludos statuit & agone, devicto Antonio & Cleopatra.

PATRIAS PALÆSTRAS. Palæstræ usus primus apud Athenienses repertus est. Trojani autem propter Dardanum & Teucrum, etiam ab Atheniensibus originem ducunt. Vnde & Minerva m colunt. Hinc est in secundo, *Nec populum antiqua sub religione tueri.* Antiqua scilicet ab Atheniensibus tradita. ILIACIS ergo, Atheniensibus: unde Ilienses didicerunt. Nam & Vestam ideo Trojani colunt, quia eadem terra est; terrigenas autem Atheniensis nemo dubitat.

DONATI.

FORMIDATVS. Non fugerunt, quia fessi indigebant refectione: & fuit occasio, ut ludos celebrarent in honorem ejus Dei, cui tantum debebant. Ergo non luxus fuit causa ludorum egentibus & peregrinantibus, sed gratulatio servatæ salutis.

VARIORVM.

HVNC PETIMVS FESSI. Trojani longa navigatione fessi; quieti refectionique se tradere usque adeo cupiebant, ut ne periculosissimum quidem locum adire verentur, modo fessis corporibus suis laxamenti aliquid præbere possent. HASCIMB.

ANCHORA DE PRORA IACITVR. Vide Floridum lib. 1. successivarum lectionum, cap. 3. HARTVNG.

INCENDIMVS ARAS. Proverb. *Secunda senex saltat.* HARTVNG.

ACTIAQVE ILIACIS. Ovid. lib. 13. legatur. HARTVNG.

ILIACIS LVDIS. Eo ritu, quo apud Ilium celebrari solebant: vel quales florente Ilio exercere solebamus. NASCIMB.

Nudati ſocii. juvat evaſiſſe tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuiſſe per hoſtes.
Interea magnum Sol circumvolvitur annum,
285 *Et glacialis hyems Aquilonibus aſperat undas.*
Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus adverſis figo, & rem carmine ſigno:
ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.

SERVII.

FVGAM VENISSE. Fœliciter navigaſſe. Nam *tenere* eſt implere; ut, *Ni tenuere curſum certum eſt dare lintea retro*: id eſt impleant. Et poteſt intelligi ſecundum communem ſenſum, ob hoc eos lustratos, id eſt expiatos, ob hoc ſacrificaſſe, & ludos celebraſſe: quia hoſtiles terras proſpera navigatione tranſierant.

MAGNVM SOL CIRCVMVOLVITVR ANNVM. *Magnum*, ne putemus lunare eſſe propterea dixit: Antiqui enim tempora ſideribus computabant, & dixerunt primo lunarem annum triginta dierum. Vnde invenitur in aliquibus vita nongentorum annorum, ſcilicet lunarium. Poſtea ſolſtitialis annus repertus eſt: qui XII. continet menſes. Mox majore cura magnum annum eſſe voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum. & hoc fit, ut diximus, ſecundum Ciceronis Horrenſium, poſt annos XII. (millia) nongentos quinquaginta quatuor, ſolſtitiales ſcilicet. Bene ergo nunc *magnum* addidit: ne lunarem intelligeremus. Bene Solis nomen, ne quia dixerat magnum, illum VII. planetarum acciperemus: de quo varia & à Metone, & ab Eudoxo, & à Ptolomæo, & ab ipſo Tullio. Nam in libris de deorum natura tria millia annorum dicit magnum annum tenere. Poſſumus tamen accipere Trojanos ibi annum duodecim menſium feciſſe.

ÆRE CAVO CLYPEVM. Æris cavi: ut, *Pulchra prole*. Clypeum hic maſculino, at neutro alibi, *Clypeum ſuperintonat ingens* MAGNI GESTAMEN ABANTIS. Hunc Abantem poſſumus intelligere cum Androgeo apud Trojam occiſum; ut, *Mutemus clypeos*. Sed Virgilius amans, inventa occaſione, recondita quæque ſummatim & antiquam contingere fabulam, de Abante dixit, Abans namque Lyncei Hypermneſtræ filius viribus præſtans, cum vicinas civitates ſubverriſſet, magnuſque terror univerſis eſſet, diem ſupremum obiit: populi autem quos ille devicerat, regno ejus infeſti, manu facta urbem dirupturi muros ſubiere; cumque in eo eſſent, ut jam civitatis potirentur, ſenex quidam Juvenem egregiæ formæ ſecutum in publico excidio notavit in foro, cumque ex eo quæriſſet, cur patriæ non ſuccurreret, & reſpondit quod arma non haberet; tunc ſenex ei Abantis arma conſecrata demonſtrat, hortatuſque ut eis uteretur: quibus tunc ſumptis juvenis properat in aciem. Hoſtes vero viſo Abantis clypeo fugerunt. Quidam ſane Abantem inventorem clypei ferunt, ſed hoc nomen in penultima ſyllaba habet accentum.

POSTIBVS ADVERSIS FIGO. Proprie figi enim dona dicuntur: ut, *Sacra ad faſtigia fixit*: & ſciendum inter ſacratas res etiam dona eſſe, ſicut in libris ſacrorum invenitur, quæ tamdiu dona dici poſſunt, quamdiu non profanentur. Rite ergo dicendo, *Æneas hæc de Danais victoribus arma*, oſtendit clypeum quem dono obtulerat conſecratum. Sciendum tamen hunc clypeum ab Æneæ apud Samothracian in templo conſecratum, quod poëta per tranſitum tetigit. REM CARMINE SIGNO. Rem, votum, id eſt voluntatem. Carmine autem, epigrammate. Et ſciendum carmen dici quicquid pedibus continetur. Nam & hic unum verſum, carmen dixit; & in Bucolicis duo, ut, *tumulo ſuperaddite carmen, Daphnis ego in ſylvis hinc uſque ad ſidera notus, Formoſi pecoris cuſtos, formoſior ipſe.*

DE DANAIS VICTORIBVS. Initio eſt, ut, *Victoreſque cadunt Danai*. Subaudis autem ARMA. Conſecravit, vel poſuit. Sane hic *arma* clypeum ſolum dicunt, ut, *At Lauſum ſocii exanimum ſuper arma ferebant.*

DONATI.

MAGNVM. Deeſt *per*.

ÆNEAS HÆC. Brevis titulus uberem continet latitudinem. *Æneas poſuit, Æneas ſcripſit*. Nam fuit memorabile ad illa eum loca venire potuiſſe: tutumque fuiſſe, ubi erat periculum manifeſtum; habuiſſe arma ſublata victoribus, & in ipſorum ſedibus oſtentationis cauſa poſuiſſe quoq; epigramma, quod & ſuam gloriam teſtaretur, & illorum qui victores receſſerant ludibria: fecitque fortunæ beneficio, ut apud victores arma ipſis erepta publice locatet.

VARIORVM.

NVDATI SOCII. Gymnica hæc fuiſſe certamina demonſtrat: quibus nudi homines, ac oleo, ſeu ceromate perunctí luctabantur; eumque uſum palæſtræ Athenienſes primi docuerunt, indeque Trojani acceperunt. NASCIMB.

ÆNEAS HÆC DE DANAIS. Hoſtilis irriſio eſt, & inſultatio, qua Græcorum deprimitur virtus, & Trojanorum animus excollitur: Porro trophæis olim inſcriptiones apponebantur, Æneas apud Virgil. Æneid. 11. trophæum Mezentio ab eo erectum tali carmine inſcripſit.

hæc ſunt ſpolia, & de rege ſuperbo
Primitiæ, manibuſque meis Mezentius hic eſt.
NASCIMB.

MAGNVM SOL CIRCVMVOLVITVR. Macrobius lib. 1. c. 14. HARTUNG.

Lin-

Digitized by Google

Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus ærias Phæacum abscondimus arces,
Littoraque Epiri legimus; portuque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum, Graias regnare per urbes,
Conjugio Æacida Pyrrhi sceptrisque potitum;
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes & littora linquens.
Solemnes tum forte dapes, & tristia dona,

SERVII.

LINQVARE TVM PORTVS. Id est, post insultationem carminis necessario statim fugit.

AERIAS ARCES. Id est altas. PHÆACVM. Corcyram insulam dicit, sitam contra Epirum & *Veteremum*, ubi regnavit Alcinous, quam incoluerunt Phæaces. ABSCONDIMVS. Nauticus sermo est, & mira bene usus est caleritate; ut, ante absconditam quam visam insulam diceret.

PORTVQVE SVBIMVS CHAONIO. Vt, *Subeunt muros*. Nam si Chaonios legeris, non Chaonio, difficilis est scansio, non exclusa *s*.

BVTHROTI VRBEM. Id est Buthrocium, ut, *Fontem Timavi*. Hæc autem civitas est in Epiro, cujus pars est Chaonia: quæ ante Molossia dicta est, posita est autem in saxo quod mari cingitur, in quo fons hujus naturæ esse perhibetur, ut cum mare quietum fuerit, crescat; cum vero fluctibus attollitur, decrescat.

INCREDIBILIS RERVM FAMA. Incredibilium rerum fama. Et bene non credidit. Vnde & postea interrogat, *Pyrrhin' connubia servas?*

PATRIO MARITO. Atqui Thebana fuit de Thebis Frigiis: sed aut provinciam pro patria posuit, ut, *Italiam quæro patriam*. Item, Sallustius, *Hispaniam sibi patriam esse*. Aut certe secundum jus locutus est: quia uxor, viri domicilium sequitur. Iuncta ergo Hectori, facta Troiana est. Nam & *cessisse*, de jure est. Cedi enim hæreditas dicitur, ergo merito dicta est Heleno civi nupsisse. CESSISSE MARITO. Sic ait, ut diximus, ex hæreditate paterna illud mihi cessit. Consuetudinis sanè regiæ fuit, ut legitimam uxorem non habentes, aliquam licet captivam, tamen pro legitima haberent: adeo ut liberi ex ipsa nati succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit: & ex ea filium Molossum suscepit. Postea cum vellet Hermionem Menelai & Helenæ filiam, Oresti jam ante desponsam, ducere uxorem; Orestis insidiis, in templo Delphici Apollinis occisus est. Verum moriens præcepit, ut Andromache (quæ apud eum conjugis locum tenuerat) Heleno cederet (quæ peperit Molossum prius Pyrrho) propter supradictum beneficium, quo eum à navigatione, cæteris Græcis navigantibus, quos tanquam vates sciebat tempestate perituros, prohibuerat. Inde factum est, ut teneret Helenus regnum privigni, qui successerat patri: à quo Molossia dicta est pars Epiri quam sicut dictum est Helenus postea à fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, Chaoniam nominavit: quasi ad solatium fratris extincti, quamvis de hoc nomine etiam aliæ causæ apud diversos aliàs inveniantur.

PROGREDIOR PORTV, CLASSES, ET LITTORA LINQVENS. Hysteroproteron in sensu: ante enim linquitur littus, & sic à portu proceditur. Sane securitatem verbo ostendit; dicens, *Classes & littora linquens*, quippe cum regnum civium teneret. aliter in primo, *Exire locosque explorare novos*. Notandum sane finitum esse versum participio: quod raro apud Latinos est, apud Græcos vitiosissimum.

SOLEMNES. Non festas, sed legitimas, anniversarias. TRISTIA DONA. Acerba, tale est illud, *Quem semper acerbum, Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.*

DONATI.

PRIAMIDEM HELENVM. Mira res à persona, quod frater Paridis victus regnaret inter victores. A loco, ut Trojanus in Græcia. A numero, ut non per unam urbem, sed per plures. A fortuna, ut regnaret potitus Pyrrhi conjugio ac sceptro. Ergo incredibile uxorem, Pyrrhi eversoris Trojæ, hominem ex Priami genere habere. & cum Pyrrhus vita cessisset, Andromachen iterum patrio marito cessisse. Ergo obstupuit Æneas potius, quam miratus sit.

VARIORVM.

ABSCONDIMVS ARCES. Præterimus; ita enim usu venit, ut quæ navigando præterimus, abscondi atque evanescere videantur. Lucanus in tertio:

tectumque cacumen
Nubibus, & dubios eruit vanescere montes.

NASCIMB.

Ante

Ante urbem in luco, falsi Simöentis ad undam,
Libabat cineri Andromache, Manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lachrymis sacraverat aras.
Vt me conspexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monstris
Diriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius affers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lachrymasque effudit, & omnem
Implevit clamore locum. vix pauca furenti

SERVII.

IN LVCO. Lucum (ut supra diximus) nunquam ponit sine religione. Nam in ipsis habitant manes piorum, qui lares viales sunt: unde in sexto, *Nulli certa domus: lucis habitamus opacis.* Et in v. *Tumuloque sacerdos, Ac lucus late sacer additur Anchisæ*; & hic lucus, qui ad reddenda solennia Hectori & Astyanacti fuerat dicatus.

FALSI. Simulati.

LIBABAT CINERI. Non dixit cujus, sed exin latius intelligitur. MANESQVE VOCABAT. Sacrificiis inani sepulturæ conciliabat manes Hectoreos: & bene in luco, ut diximus supra.

AD TVMVLVM. Id est cenotaphion. VIRIDI CESPITE. Herboso.

GEMINAS. Vnam marito, alteram filio. Aut certe illud respicit: nam inferi, pari gaudent numero. ut, *Ecce duas tibi Daphni.* Superi vero impari: ut, *numero Deus impare gaudet*; vel geminas Diti patri & Proserpinæ; aut quia elatæ mortuorum aræ, deorum altaria dicuntur; ut, *En quatuor aras, Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phœbo.* Quamvis hoc frequenter poëta ipse confundat.

LACHRYMIS SACRAVERAT. Hoc tantum, ut causam lachrymarum haberet.

MONSTRIS. Rebus scilicet insperatis, & hoc ad Andromachen refertur, quæ putat monstrum: aut certe monstris, quod tunc advenerat Æneas, cum illa Manes invocaret, & eum crederet esse defunctum.

DIRIGVIT VISV IN MEDIO. Dum me cernit obstupuit, aut antequam nos manifestius videret. CALOR OSSA RELIQVIT. Id est extimuit: ut, *Solvuntur frigore membra.*

VERANE TE FACIES. Ordo est, O nate dea affersne te mihi vera facies, verus nuntius & opportunum principium fœminæ, quam incertam timor fecerat. VERVS MIHI NVNTIVS ADFERS. Quidam sic exponunt, prout adferris, id est vivus mihi nuntiaris.

VIVISNE? Et secundum muliebrem adfectum, sicut supra dictum est, interrogat, & bene suspicatur. Nam & inferis sacrificat, & in luco, in quo habitant manes.

HECTOR VBI EST? DIXIT, LACHRYMASQVE EFFVDIT. Hoc ad Æneæ pertinet gloriam, ut ab Hectore nunquam discessisse videatur. Sensit autem hoc, sic umbræ videntur in sacris: cur non eorum magis quibus sacrificatur? DIXIT, LACHRYMASQVE EFFVDIT. Bene postquam ad mentionem Hectoris ventum est, tacuit & flevit.

FVRENTI. Insolabiliter & impatienter dolenti.

DONATI.

MONSTRIS. Monstrum fuit, ut quo tempore manibus parentaret, Æneas appareret, ut & ipse mortuus putari posset.

CALOR OSSA RELIQVIT. Nam turbata mente recedit calor. Est autem sapiens consilium Poëtæ, tractantis personam mulieris, solventis inferias mortuo, & illius amorem retinentis. Ex confusione autem mentis, quia perfecte videre non potuit, incidit in errorem, ne esset mortuus. Prior vidit mulier, prior loquitur Æneæ, verecundia intemerata reservatur.

VERANE TE FACIES. Et quia armatus, & quia in die, in qua non solent videri mortui, apparuit, existimavit vivum. Ex occasione autem loci & parentationis causa, putabat mortuum.

LACHRYMASQVE EFFVDIT. Hæc omnia provenerunt ex mariti recordatione. Nec debuit de alio quam de mortuo, in tanto dolore quærere.

PAVCA. Vel quia plura turbatus non possem: vel quia ipsa ex dolore non fuisset plura auditura.

VARIORVM.

FALSI SIMOENTIS. Qui nomine tantum referret Simoenta Troadis fluvium. De quo Victorius lib. 5. cap. 3.

VIRIDI CESPITE. Horat. lib. 1. Odâ 19. Alexand. lib. 4. cap. 17. Cornelius Tacitus lib. 1. HARTVNG.

VERANE TE FACIES. Solebat vetustas credere, certis temporibus anni, terram patere, ac tum manes libere vagari. Putat ergo Hectoris umbram in comitatu Æneæ esse, ut socii quondam charissimi. Vide P. NANNIVM Miscell. lib. 2. cap. 1.

Sub-

Digitized by Google

Subjicio, & raris turbatus vocibus hiſco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco:
Ne dubita: nam vera vides.
Heu quis te caſus, dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna ſatis fortuna reviſit?
Hectoris, Andromache, Pyrrhin' connubia ſervas?
Defecit vultum; & demiſſa voce locuta eſt:
O fœlix una ante alias Priameia virgo,

SERVII.

TVRBATVS. Lugente ſcilicet Andromache: Cato ait, *Verba tertiato & quartato quempiam dicere præmetu.* HISCO. Hiſcere eſt hiare, nec loqui poſſe. Vel *hiſco* hic, loquor.

VIVO EQVIDEM. Hoc enim ethos legendum eſt: Ac ſi diceret, & tamen vita eſt infœliciter vivere.

NAM VERA VIDES. Propter illud, *verane te facies?*

HEV. Disjungendum ab interrogatione, ut ſeparatim luctuoſa vox audiatur. CASVS. Hic eventus; ut, *Tot caſibus actos.* Alibi periculum. DEIECTAM CONIVGE TANTO. Dapnas, per comparationem virorum factum. EXCIPIT. Signate locutus eſt, quia dejectam dixerat, excipiuntur enim quæ cadunt.

DIGNA. Congrua & priori conveniens.

HECTORIS ANDROMACHE. Si Andromache: ſequentibus junge: ſi Andromachen, ſuperioribus. Sed cum ſupra Heleno nuptam dixerit, cur hic Hectoris dixit; ſed ipſe quæſtionem ſolvit, dicendo *incredibilis.* CONNVBIA SERVAS. Tenes: ut, *Et nunc ſervat honos ſedem tuus oſſaque nomen.* Aut certe omiſ* ut, *ſervantem ripas.* Aut quia audierat nuptam Heleno. SERVAS. Pro ſervaſti. Conſuetudinis regiæ fuit: ut legitimam uxorem non habentes, aliquam licet captivam, tamen pro legitima haberent, adeo ut liberi ex ipſa nati ſuccederent. Pyrrhus hanc quaſi legitimam habuit, & ex ea filium Moloſſum ſuſcepit. Poſtea cum vellet Hermionem Menelai & Helenæ filiam, Oreſti jam ante deſponſatam, ducere uxorem, Oreſtis inſidiis, in templo Delphici Apollinis occiſus eſt. Verum moriens præcepit ut Andromache, quæ apud eum conjugis locum tenuerat, Heleno daretur: propter ſupradictum beneficium, quo eum à navigatione prohibuerat. Inde factum eſt, ut teneret regnum privigni, qui ſucceſſerat patri; à quo Moloſſia dicta eſt pars Epiri, quam Helenus poſtea à fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidiſſe, Chaoniam nominavit: quaſi ad ſolatium fratris extincti.

DEIECIT VVLTVM. Decenter, quia de concubitu admonita eſt. DEMISSA. Humili, tenui; & verecunde, quia de Pyrrho dictura eſt.

O FOELIX. Bene nec ad interrogata reſpondit & virginitatem laudat, & mortem: ut oſtendat invitam Pyrrhi pertuliſſe connubium: & eſſe ſuperſtitem ſuis miſeriis. PRIAMEIA VIRGO. Quia notum eſt nomen, omiſit. VNA ANTE ALIAS. Ideo felicior, quia virgo extincta eſt. Et *alias* hic abſolute junxit; ut, *filia ante alias.* Jungitur tamen & comparativo; ut, *Scelere ante alios immanior:* & ſuperlativo: ut, *ipſe ante alios pulcherrimus omnes.*

DONATI.

HEV. Et ipſe incipit à gemitu propter Hectoris recordationem.

HECTORIS ANDROMACHE. Cum laude hæc duo nomina extollenda ſunt. PYRRHI. Cum depreſſione, quoniam hoſtis erat: & patris Achillis, qui Hectorem occiderat, memoria, fuerat odioſa.

DEIECIT VVLTVM. Mota pudore: & quoniam factum negare non poterat, ſummiſſæ vocis purgatione defendit.

OFELIX. Ex comparatione oſtendit, miſerrimam eſſe felicem, comparatione ſui quæ pudorem amiſerit, quando mors in illa excluſit violentiam pudoris: & cum illam ſolam felicem dicit, non ſe ſolam oſtendit in cauſa turpi. VIRGO. Ergo periit ſalva caſtitate.

VARIORVM.

ET RARIS VOCIBVS HISCO. Ita Seneca in Controverſ. *Semeſa & tenui atque eliſa jejunio voce, ut vix exaudiri poſſet.* *Semeſa* enim vox ſingultantis eſt, & qui ſua ipſius verba fere devorat. Ejuſmodi ſemeſam & terrore eliſam vocem hic intelligas. Singulis autem propoſitis ſtrictiſſime reſpondet Æneas, fortunæque ſuæ miſerias breviſſima inſinuatione deſignat. TAVBMAN.

VITAMQ. EXTREMA PER OMNIA DVCO. Movet commiſerationem per locum communem ex ſua calamitate; quaſi dicerit, ego quidem vivo, ſed vita mihi acerba eſt. NASCIMB.

HEV QVIS TE CASVS. Pathetica exclamatio in exactam & præſentem fortunam. Viciſſim interrogando materiam ſuppeditat narrandi caſus ſuos & conditionem præſentem. HORTENSIVS.

HECTORIS ANDROMACHE, PYRRHIN'. Hæc tria nomina emphaſin habent: ſed illa duo cum laude extollenda, Hectoris Andromache: Pyrrhi vero nomen cum turpitudine deprimendum eſt: tanquam virtute, atque genere longe inferior fuerit Hectore, nec ſatis dignus qui tam nobili fœmina, tantique viri uxore potiretur. Vel quia Priami ipſe eadem fecit, ejuſque filius eſt, qui Hectorem necavit. NASCIMB.

Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis
Iuſſa mori: quæ ſortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile.
Nos patria incenſa diverſa per æquora vectæ,
Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemque ſuperbum,
Servitio enixæ tulimus: qui deinde ſecutus
Ledæam Hermionem, Lacedæmonioſque Hymenæos,
Me famulam, famuloque Heleno tranſmiſit habendam.

SERVII.

HOSTILEM AD TVMVLVM. Quia grande eſt mortis ſolatium, præmiſſus hoſtis interitus. Fabula talis eſt, Achilles dum circa muros Trojæ bellum gereret, Polyxenam viſam adamavit: & conditione pacis in matrimonium poſtulavit. Alii dicunt, quod cum ad redimendum corpus Hectoris ab Achille, etiam ipſa cum patre veniſſet, adamata eſt. Quam cum Trojani fraude promiſiſſent, Paris poſt Tymbræi Apollinis ſimulacrum latuit, & venientem Achillem ad fœdus, miſſa vulneravit ſagitta. Tunc Achilles moriens petiit, ut devicta Troja ad ejus ſepulchrum Polyxena immolaretur: quod Pyrrhus implevit. Et alius ordo fabulæ hujus. Cum Græci victores in patriam vellent reverti, è tumulo Achillis vox dicitur audita, querentis, quod ſibi ſoli de præda nihil impertiviſſent. De qua re conſultus Calchas, cecinit Polyxenam Priami filiam, quam vivus Achilles dilexerat, ejus debere manibus immolari; quæ cum admota tumulo Achillis occidenda eſſet, manu Pyrrhi æquanimiter mortem dicitur ſuſcepiſſe: Invenitur enim apud quoſdam, quod etiam ipſa Achillem amaverit, & ea neſciente, Achilles fraude & inſidiis ſit peremptus. TROIÆ SVB MOENIBVS ALTIS. Solatium dedit mortuæ, quod licet ad hoſtilem tumulum, ſed in ore patriæ perierit; unde duplex felicitas, quod & virgo, & in patria meruerit interire.

IVSSA MORI. Bene hoc ex præcepto Achillis, quam ad tumulum ſuum juſſit occidi. SORTITVS. Quia captivi & præda inter victores ſorte dividebantur; ut eſt, *Et prædæ ducere ſortem.*

NEC VICTORIS HERI TETIGIT CAPTIVA CVBILE. Singula habent emphaſim ſuam. Nam parum erat dominum dicere, niſi & victoris adderet factum. Merito ergo felix, quæ ſola morte tot pœnas refugit. TETIGIT CAPTIVA CVBILE. Tetigit, non cum fiducia conjugali ſecure aſcendit, ſed ut ſolent captivæ dominorum toros paventes leviter contingere; & *cubile* dixit non lectulum genialem.

DIVERSA PER ÆQVORA VECTÆ. Tanquam parum fuerat patriam incenſam.

STIRPIS ACHILLEÆ. Cum magno dolore dictum ACHILLEÆ. Quia ab eo Hector occiſus eſt, & idem bis dixit. FASTVS. Superbiam: & eſt quartæ declinationis. Nam liber qui dierum habet computationem, ſecundæ declinationis eſt. Unde erravit Lucanus dicendo, *Nec mensa Eudoxi vincatur faſtibus annus.*

SERVITIO ENIXÆ TVLIMVS. Hoc eſt pertulimus, donec in ſervitio poſitæ eniteremur. Fabula autem eſt, ut prædiximus. Et bene plurali utitur numero, ad excuſandum pudorem. LEDÆAM HERMIONEM. Id eſt, Ledæ neptem, Tyndarei uxoris, quam Iuppiter in Cygnum mutatus gravidam fecit, quæ ovum peperiſſe dicitur, unde nati ſunt Helena, Caſtor & Pollux.

LACEDÆMONIOSQVE HYMENÆOS. Cum ingemi felle: ac ſi diceret, Infœlices maritis ſemper: ut Paridi, ut Deiphobo.

TRANSMISIT HAB. Herili voluntate, non lege conjugii: vel quia inter captivos matrimonio fides non ſtabat: unde & HABENDAM dixit, & *tranſmiſit*: quia alii tradidit, quidam permiſit accipiunt.

DONATI.

AD TVMVLVM. Et non ad cubile: unde nulla voluptas potuit pervenire ad mortuum

HERI. Ut qui inimicus fuerat, eſſet dominus. CVBILE. Non ad honeſtatem, ſed ad ludibrium eſt invita perducta.

CAPTIVA CVBILE. Noviſſime poſuit, qua maxime premebatur, cauſam.

NOS PATRIA. Concluſa comparationis parte, qua ſe purgavit, redit ad ſe & opponit ſua his, quæ evenerant Caſſandræ. Illa enim incolumem patriam reliquit. NOS INCENSA Illius funus ſolum patrium tenet. Nos per diverſa maria ſumus tractæ, pertulimus natum ex Achille, qui nulla miſeratione movebatur.

SVPERBVM. Ex victoria ſervitium autem nimis ponderoſum fuiſſe ex eo oſtendit, quod dixit *tulimus & nixæ.*

QVI DEINDE. Oſtendit neceſſitate Pyrrho, neceſſitate etiam Heleno fuiſſe conjunctam.

VARIORVM.

QVÆ SORTITVS NON PERTVLIT. Quæ victori, more militiæ, per ſortem non ceſſit. Hoc autem [illegible] à majori & minori, præter Quintilian. lib. 6. cap. 3. expendit Macrob. lib. 4. c. 6. TAVB.

SERVITIO ENIXÆ. G. Fabricius, ENIXÆ, inquit, Adverbium eſt, ſervitutis gravitatem exprimens (quomodo & Donatus voluit) Quod ſi nomen velimus, *Enixa*, interpretandum erit, ſubjugatæ & labore exercitæ: ut Nonius duobus locis exponit. Servii expoſitio minus placet. TAVBMAN.

LACEDÆMONIOSQVE HYMENÆOS. Expoſitio, id eſt Hermiones Laconicæ nuptias. TAVB.

Aſt

Digitized by Google

Aſt illum, erepta magno inflammatus amore
Conjugis, & ſcelerum furiis agitatus Oreſtes,
Excipit incautum, patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi, regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,

SERVII.

ERIPTÆ CONIVGIS. Hanc Hermionen quidam dicunt cum Oreſti eſſet deſponſata, poſt à Menelao, apud Trojam admirante virtutem Pyrrhi, eam promiſſam. Alii dicunt à Menelao quidem apud Ilium Pyrrho deſponſatam, ſed à Tyndaro Oreſti, morante apud Trojam Pyrrho, ut quidam promiſſam, ut quidam conjunctam tradunt: quam cum Pyrrhus conſiſus voluntate Menelai, armatus multitudine rapuiſſet, ab Oreſte inſidiis interfectus eſt. Si ergo Oreſtes eam vxorem non duxerat, cur conjugis poſuit? Sic ergo intelligendum eſt, quam ſperabat conjugem; ut in ſecundo, *Et gener auxilium*, cum adhuc ſponſus eſſet.

SCELERVM FVRIIS. Matricidii ſcilicet. Oreſtes enim Agamemnonis filius, cum interfecto patre à Clytemneſtra conjuge & adultero Ægiſto ipſe ſubtractus periculo eſſet, apud Stroficum patrem Pyladis educatus eſt: Qui cum adoleviſſet cum amico Pylade, tam Ægiſtum, quam matrem peremit; ob quam cauſam furiis agitatus eſt, nec ante furore liberatus, quam perveniſſet in Tauricam regionem, ubi ſoror ejus Iphigenia ſubducta à Diana, apud Aulidem ſacrificio templo Dianæ præerat, & more gentis, dex hoſpites immolabat. Ibi cum ad aras pertractus eſſet, ut tanquam hoſpes occideretur, agnitus à ſorore, ſubtractus eſt morti: poſt, accepto reſponſo, ſublato Dianæ ſimulacro, ſororem reduxit in Atticam; ubi in honorem conſervati numinis, Tauropolin appellavit. AGITATVS. Stimulatus. Cicero in Roſciana, *Agitari & perterreri furiarum tedis ardentibus.*

EXCIPIT. Dolo interficit, ut VI. Æneid. *Æmulus exceptum Triton.* PATRIAS ARAS. Alii Achilleas intelligunt, ubi ille adorabat Apollinem, aut quod ibi Achilles occiſus ſit, aut, quod hiſtoria loquitur, Pyrrhus occiſo patre in templo Apollinis Tymbræi, reverſus ad patriam, in numinis inſultationem, in templo ejus Delphico aras patri conſtituit, & illic ei cœpit ſacrificare: neque enim aut Pyrrhus, aut Apollo Delphis oriundi ſunt. Alii patrias Apollineas volunt à Patris Achajæ civitate, in qua Patrius Apollo colitur. Nec debemus quærere cur non Delphicas dixerit, quia epitheta in alieno negotio plerumque alia ponuntur, ut in quarto, *Italiam magnam Grinæus Apollo, Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes*: cum à Delio eum tantum conſtet accepiſſe reſponſum. Sunt qui dicunt ab Æſculapio aras Apollini ſtatutas, patrias nominatas. Alii in templo Apollinis aram fuiſſe inſcriptam, ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ: Ab hoc quod Icadios Apollinis, & Nymphæ Lyciæ filius, cum in adultam ætatem veniſſet, primo regionem in qua natus erat à matre Lyciam nominavit; deinde in ea urbem quoque Apollini condidit, ſortes & cortinam conſecravit, & ut illum patrem eſſe teſtaretur, Patora cognominavit. Inde cum Italiam peteret, naufragio vexatus Delphini tergo exceptus dicitur, ac prope Parnaſſum montem delatus, patri Apollini templum conſtituiſſe, & à Delphino locum Delphos appellaſſe: aras deinde Apollini tanquam patri conſecraſſe, quas ferunt vulgo patrias dictas. Hinc ergo & Delphinum ajunt inter ſacrata Apollinis receptum, cujus rei veſtigium eſt, quod hodieque quindecim virorum cortinis Delphinus in ſummo honore ponitur, & pridie quam ſacrificium faciunt, velus ſymbolum, Delphinus circumfertur, ob hoc ſcilicet, quia quindecim viri librorum Sibyllinorum ſunt antiſtites. Sibylla autem Apollinis vates & Delphinus Apollini ſacer eſt. Invenitur tamen apud Cornificium Longum, Iapydem & Icadium profectos à Creta in diverſas regiones veniſſe; Iapydem ad Italiam; Icadium vero duce Delphino ad montem Parnaſſum, & à duce Delphos cognominaſſe, & in memoriam gentis, ex qua profectus erat, ſubjacentes campos Criſæos vel Cretæos appellaſſe, aras conſtituiſſe.

REDDITA. More veteri pro data accipiendum, re ergo abundat. Ennius in Annalibus, *Vt Ilia reddita nuptum.* Et alibi, *Iſque dies poſt aut Marcus quam regna recepit.* Et pro accepta, ut REDDITA. Quod Heleno debebatur imperium. CESSIT PARS HELENO. Per privignum, ut diximus.

CHAONIOS COGNOMINE CAMPOS. Epirum campos non habere omnibus notum eſt, ſed conſtat ibi olim regem nomine Campum fuiſſe, ejuſque poſteros Campylid * dictos & Epirum Campaniamque vocatam, ſicut Alexarchus hiſtoricus Græcus & Ariſtonicus referunt. Varro filiam Campi Campaniam dictam, unde provinciæ nomen; poſt vero, ſicut dictum eſt, Caoniam ab Heleno appellatam, qui fratrem ſuum Caonem, vel ut alii dicunt comitem, dum venaretur occiderat. Alii filiam Campi Ceſtriam ab Heleno ductam uxorem, & de nomine ſoceri Campos: de nomine Chaone, Chaonas dixiſſe.

VARIORVM.

EXCIEIT INCAVTVM. Quod I. Æneid. dixerat, *Incautum ſuperat*: Scaliger lib. 4. cap. 16. Iun. Philarg. ad iij. Georg. verſ. 491. *Incautum*, quaſi incuſtoditum eſt: ut illud Saluſtii, *Repente incautos agros invaſit*, id eſt, quibus præcautum non eſt. TAVEMAN.

PATRIAS OBTRVNCAT AD ARAS. Pyrrhus ad patrias aras necatus dicitur, quia eodem modo, eodemque fato (ut in primo libro Pauſanias ſcriptum reliquit) id eſt ad aras Apollinis utrique necari contigit. Vnde colligi poteſt, *Delphico gladio perire*, de iis dici poſſe, qui eodem fato, eodemque vindice pereunt. NASCIMB.

Chaoniamque omnem Trojano à Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superatne & vescitur aura?
Quem tibi jam Troja.
Ecquæ jam puero est amissæ cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles,
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lachrymans, longosque ciebat.
Incassum fletus: cum sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus affert;
Agnoscitque suos, lætusque ad mœnia ducit:
Et multum lachrymas verba inter singula fundit.

SERVII.

TROIANO A CHAONE. Vel fratre Heleni, vel ut alii volunt hunc Chaonem, licet superius causa hujus nominis dicta videatur, tamen quidam dicunt hunc Chaonem pro omnium incolumitate, cum pestilentia laborarent socii Heleni, ex responso immolandum se obtulisse, unde in honorem ejus Epirum quæ Campania dicebatur, Chaoniam nominavit Helenus, & hoc fuit quando navigaverunt à Troja cum Pyrrho. Alii dicunt, quod cum Pyrrho ab Ilio navigaret & tempestate jactarentur, Dianæ unum è Trojanis amicum Heleni voviſſe, ut si illi periculum evasissent, se pro eorum incolumitate interimeret, qui se postquam illi evaserunt sicut promisit, occidit: Vnde factum est, ut ejus nomine Helenus adeptus regnum, Epirum Chaoniam nominaret.

DIXIT. Nominavit, ut, *Fluvium cognomine Tybrim Diximus.* &, *Italiam dixisse ducis de nomine gentem.*

PERGAMAQVE. Pergama legendum, non, ut plerique PERGAMEAM; qui per imperitiam etiam contra metrum sentiunt. Decipiuntur autem cum utrunque derivativum volunt: cum sit PERGAMA principale.

QVI CVRSVM VENTI. Servat hunc ordinem, ut à sui persona incipiens, mox quærat alienam; ut, *Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris.* Et hoc totum cum admiratione dictum est. QVI VENTI, id est tam prosperi. QVÆ FATA. Tam nobis fœlicia.

QVIS DEVS? Qui præstitit, ut te videre possemus. Tale est & illud Æneæ ad Didonem adulatorium, *Hunc me digressum vestrum deus appulit oris.* IGNARVM. Aliud disponentem.

PVER ASCANIVS. Filius, quia Græci παῖδας etiam filios dicunt SVPERATNE. Vivit. Sane nove dictum est, & caret exemplo, ut pauca in Virgilio. Alii dicunt SVPERAT, superstes est: sed Superstes præsentem significat: ut Cicero in Muræniana, *Suis utriusque superstitibus*, id est præsentibus.

QVEM TIBI IAM TROIA. Hemistichium: nec in sensu plenum. Sunt autem duo talia: ut hoc, *Concessere deum*: quem quidam ira complevit, *Concessere deum profugus nova mœnia Teucris.*

AMISSÆ CVRA PARENTIS. Si parentis Creusæ accipis, occurrit illud: Vnde sciebat eam periisse? Et alii dicunt potuisse hoc vel Heleno divinante cognosci; vel Æneа requirente per Trojam: ut, *Implevi clamore vias.* Sed utrunque viribus caret. Parentem ergo patriam accipiamus: ut, Tullius, *Si tibi patria, quæ communis omnium parens est.* Et est sensus, Doletne perditam patriam?

ANIMOSQVE VIRILES. Atqui supra dixerat, PVER: sed animos viriles ait parentum consideratione. Inde & in nono de ipso, *Ante annos animumque gerens curamque virilem.*

AVVNCVLVS. Quidam avunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.

INCASSVM FLETVS. Et longos, & incassum bene addidit, ut fœmineos monstraret adfectus:

ET MVLTVM LACRYMAS. Ordo est, Lachrymas multum fundit inter verba singula. Nam si LACHRYMANS dixeris, quid fundit? Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro quinto, Acestæ.

VARIORVM.

SED TIBI QVI CVRSVM. Perorata suarum calamitatum, nec non vicissitudinis fortunæ suæ narratione, causam adventus Trojanorum exquirit, non per simplicem interrogationem, sed affectibus plenam. NASCIMB.

AMISSÆ CVRA PARENTIS. Quidam *amissæ*, legendum esse contendunt: ob id, quia hæ voces, *parens & homo*, quia in communi sexu intelliguntur, tamen virili genere semper dicuntur: de Creusa ergo, non de patria intelligendum est; nec enim *parens* absolute pro patria unquam lectum est; sed *sanctissima partus patria*, apud Cic. ad Att. NASCIMB.

Pro-

Digitized by Google

Procedo, & parvam Trojam, simulataque magnis
Pergama, & arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies, alterque dies processit, & auræ
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.

SERVII.

PARVAM TROIAM SIMVLATAQVE MAGNIS PERGAMA. Multi putant Æneam de ea venisse ad Epirum & ibi hæc loca per licentiam poëticam esse conficta: Varro Epiri se fuisse dicit, & omnia loca hisdem dici nominibus quæ poëta commemorat se vidisse, unde apparet hæc non esse fabulosa. Ideus etiam Varro Trojam Epiri ab Æneæ, sive à comitibus ejus Byopator nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam expectasse socioisque ejus castra in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore Trojana appellantur, unde apparet divinum Poëtam aliud agentem, verum semper attingere.

ARENTEM. Pro aridum. Participium vice nominis.

AGNOSCO Aut cognomine agnosco, nam ea cognoscimus quæ jampridem vidimus: aut certe quia reparatam audierat Trojam. ut, *Hic incredibilis rerum fama occupat aures.* SCÆÆQVE AMPLECTOR LIMINA PORTÆ. Scæa porta dicta est, non à pugnis ante se factis scævis, id est malis: (Nam & ante sic dicta est) nec ab itinere ingressus scævo, id est, sinistro, quod ingressi non recto eunt itinere, sed sinistro. Sed à cadavere Laomedontis, hoc est Scenomate, quod in ejus fuerat superliminio. Tamen hanc portam ex nece Achillis scæam appellatam volunt. AMPLECTOR. Pro teneo. Quasi ad Trojam venisset: ut, *Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.*

TEVCRI. Pro Teuciadæ. IN AMPLIS. Quod est regiæ magnitudinis.

ACCIPIEBAT. Pascebat. ut Terentius, *Accipit homo malum nemo neque prolixius.*

AVLAI. Pro aulæ, & est Diæresis de Græca ratione veniens: quorum AI diphthongus resoluta, apud nos duas syllabas facit: Aula autem proprie dicitur quæ concluditur *porticibus* quatuor, unde superius porticibus dixit.

IMPOSITIS AVRO DAPIBVS. Id est, cum impositas auro dapes haberet.

PROCESSIT. Exactus est. AVRÆ VELA VOCANT. Hypallage est pro auras vocant.

CARBASVS. Vitium aliorum qui navigabant, an ipsorum, & utrum tumide, an tumidus auster; ut *pallidus orcus?* Carbasus autem genus lini est: quod abusive plerunque pro velo ponitur. Sane in numero singulari hæc carbasus dicimus; in plurali hæc carbasa.

DONATI

PARVAM TROIAM. In omnibus istis versibus, ne minuat magnitudinem Trojæ patriæ, ostendit hanc non tantam esse, sed similem. nam dixit parvam Trojam, & simulata Pergama, arentemque rivum Xanthi.

NEC NON & TEVCRI. Æneam, Anchisen & Ascanium duxit in suam domum: Reliquos hospitia per civitatem acceperunt.

ACCIPIEBAT. Pascebat. aliter enim non in amplis porticibus, sed in amplas porticus dicendum fuerat.

IAMQVE DIES. Argumentum benignitatis, cum non unius sed plurium dierum sit hospitium.

VARIORVM.

PROCEDO ET PARVAM TROIAM, SIMVLATAQVE MAGNIS. Expressit hic Poëta veterem ritum Græcorum, quibus usitatum erat, cum in coloniam mitterentur, aut aliquo casu patriam relinquere cogerentur, ex nominibus loca illa appellare, quibus vocabantur patriæ ipsius loca: atque ita acrem illum amorem patriæ consolarentur: vel id dignitati natalis soli, reverentiæque dabant. VICTORIVS.

ARENTEM XANTHI COGNOMINE RIVVM. Xanthum eundem cum Scamandro multi auctores, & ipse Aristoteles prodiderunt. *Arentem* autem hic vocat, non quod simulatione Andromachæ brevis Xanthus, suppositia imagine ibi loci, ubi sacra fiebant Hectoris manibus, esset, quemadmodum *Simulata magnis Pergama*: sed quod Xanthus & Scamander, magis aquationi & oblectationi, quam navigationi accommodati essent, ut ex illo superiore, *Xanthumque bibissent.* GERMAN.

AMPLECTOR LIMINA. Et posles deorum, & portarum limina amplecti solebant, qui exulatum ibant, aut peregrinatum, diu abfuturi domo. Idem etiam reduces osculari & amplecti ea solebant. Flaccus lib. Argonaut. *patriæque amplector limina portæ.* Quod & faciebant in patriæ imagine & assimulatione, ut hic vides, & in coloniis. TVRNEB. lib. 22. cap. 28.

LIMINA PORTÆ. Proverb. Δόμοι ἔισω. HARTVNG.

AVLAI IN MEDIO LIBABANT. Petrus Crinitus libro decimo octavo cap. 2. de honesta disciplina.

Digitized by Google

His vatem aggredior dictis, ac talia quæso:
Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ:
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare repostas:
Sola novum dictuque nefas Harpyja Celæno

SERVII.

TROIVGENA. Ac si diceret, generosè: ut alibi, *Dardanidæ magni genus alto a sanguine divum.* Sciendum tamen, sicut veteres auctores adfirmant, peritissimos auguriorum & Æneam, & plurimos fuisse Trojanos. Nonnulli tamen dicunt à Marsya rege missos a Phrygia, regnante Fauno; qui disciplinam auguriorum Italis ostenderent. Ergo *Trojugena* sine dubio auguriorum & divinationis peritus est*. INTERPRES. Vaticinator: Qui mentem deorum mortalibus publicas. Sed quia interpres generale nomen est, currit per species. Nam, ut ait Cicero, *Omnis divinandi peritia in duas partes dividitur.* Nam aut furor est, ut in vaticinantibus: aut ars, ut in aruspicibus, fulguritis, sive fulguratoribus, auguribus. Et omnia ista ex se pendent, licet propriis finibus contineantur: unde Virgilius omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: ut hoc loco Heleno. Item alibi, Asilæ in decimo, *Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent, Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes.* Varro autem quatuor genera divinationum dicit, terram, aërem, aquam, ignem, geomantis, aëromantis, pyromantis, hydromantis. Virgilius tria genera complexus est, per lauros geomantis; per sydera pyromantis; per præpetes aëromantis. DIVVM QVI NVMINA. Potest & interpres divum distingui. Sane per omnia Zeugma est ab inferioribus SENTIS. QVI NVMINA SENTIS. Qui suspicis numen, & futura prædicis.

QVI TRIPODAS SENTIS. Tripodes mensæ fuerunt in templo Delphici Apollinis, quibus superpositæ Phœbades vaticinabantur. Vel quod in eodem templo tripos est, cum ossibus & dentibus Pythii serpentis. CLARII LAVROS. Et hic QVI SENTIS subaudis, & Clarium oppidum est in finibus Colophoniorum, ubi Apollo colitur: unde Apollo Clarius: Sane quæritur: utrum CLARII geminata sit I: & sciendum aliter non procedere. Nam CLA brevis est: ut Statius, *Nec clarias hac luce fores Didymeaque quisquam.* Per *lauros* autem, oraculum intelligimus. QVI SYDERA SENTIS. Quibus peritus Astrologiæ.

ET VOLVCRVM LINGVAS. Qui es augur oscinum. ET PRÆPETIS OMINA PENNÆ. Præpetes sunt quæ secundo auspicio ante eum volant qui auspicatur: Aves autem, aut oscines, quæ volatu augurium significant cum sunt prospera. sed præpetes aut superiora tenent, & præpetes vocantur: aut inferiora, & dicuntur inferæ: præpetes autem ideo quia omnes aves priora petunt volantes.

FARE AGE. Hortantis est AGE, id est dic celeriter. Et est ordo, *Trojugena fare age quæ prima pericula vito, Quidve sequens tantos possim superare labores.* Cætera per parenthesim dicta sunt.

NAMQVE OMNEM CVRSVM. Hypallage est: nam non omnem cursum prospera dixit religio: sed omnis religio dixit prosperum cursum.

CVNCTI DIVI. Quia quicquid audivit à diversis, ad Iovem recurrit: ut diximus supra; ut, *Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prædixit.* NVMINE autem, oraculo significat.

REPOSTAS. Πάρος, pro repositas, id est longè positas, remotas.

NOVVM. Magnum, more suo.

DONATI.

TROIVGENA. Plurimum dat ei generi, ex quo fuit etiam ipse qui laudabat. INTERPRES. Quid felicius quam nosse quid velint dii, & dignum esse, per quem loquatur in hominibus?

TRIPODAS. Trium pedum sunt. Alio nomine cortina appellatur. est autem laus plena: nam cum sint diversa vatum genera, & vix singula vaticinationis, in singulis reperiantur, ipse erat in omnibus versatus. est color rhetoricus, repetitio.

FARE AGE. Non jubet, sed hortatur. prodigia autem dicuntur quibus nunciantur adversa. Poscit inde remedium quo adversa tolleret, aut posset fugere.

VARIORVM.

QVI NVMINA PHOEBI. Helenum in divinandi peritia perfectum vult intelligi poëta. licet ipsum Cicero auguriis tantum divinasse dicat: ut Cassandram mentis incitatione & furore: quod notat TVRNEB. lib. 5. cap. 22.

CLARII LAVROS. Id est oracula. Vates enim δαφνηφόροι & laurivori. Tibullus lib. 2. eleg. 5.

Vera cano, sic usque sacras innoxia lauros
Vescar.

Eandem & Apollini sacram esse: eandem & divinationis esse symbolum: Lauri item foliis somniorum veritatem conciliari, & alia docet Cælius Rhodig. lib. 5. cap. 7. & Plin. lib. 15. cap. 30.

ET VOLVCRVM LINGVAS. Quanta superstitione veteres auspicia coluerint, quæ aves omnino sæ & inauspicatæ haberentur, docet Crinit. lib. 21. cap. 15. De generibus vero auspiciorum, & quibus ea verbis peragerentur, consulito Brissonium, lib. 1. pag. 122. & 124.

Pro-

Prodigium canit, & tristeis denuntiat iras,
Obscœnamque famem) quæ prima pericula vito.
Quidve sequens tantos possim superare labores.
Hic Helenus, casis primum de more juvencis,
Exorat pacem divûm: vittasque resolvit
Sacrati capitis: meque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit:
Atque hæc deinde canit divino ex ore Sacerdos:
Nate dea (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex

SERVII.

PRODIGIVM CANIT. Prodigium, portentum & monstrum, modico fine discernuntur: sed confuse pro se plerunque ponuntur. Varro sane hæc ita definit; ostentum, quod aliquid hominibus ostendit: Portentum quod aliquid futurum portendit; prodigium, quod porro dirigit; miraculum, quod mirum est monstrum, quod monet. TRISTEIS IRAS. Deorum scilicet, propter injurias suas. OBSCOENAMQVE FAMEM. Aut quæ homines etiam ad obscœna compellit: ut, *Male fœda fames.* Aut certe quam obscœna avis prædixerat. QVÆ PRIMA PERICVLA VITO, QVIDVE SEQVENS TANTOS POSSIM SVPERARE LABORES. Quid observans. Duo petit, quemadmodum aut periculis careat: aut quibus consiliis par esse laboribus possit: Et totum hoc per interrogationem legendum est. TANTOS. Quantos Harpyja prædixerat.

DE MORE. Sacrificantum.

EXORAT PACEM DIVVM. Aut de sacrificantum more requirit utrum tempus consulendi esset. (Nam & hoc vehementer quæritur: ut in sexto, *Cum virgo poscere fata Tempus ait*) Aut, quod melius est, de sacrificantium more, ante nefas expiat ab Harpyja prædictum: & sic venit ad vaticinationem. Vt autem hic expiatam famem intelligamus, sequens efficit locus: ut, *Alerune vocatus Apollo*: cum constat, nisi in hoc intellexeris loco, famis causa nusquam invocatum esse Apollinis numen. Dubitationem autem in hoc loco, EXORAT, facit. nam ORARE, est petere; EXORARE, impetrare. Ergo impetrat pacem, aut ad inquirendum tempus, aut ad mitigandum famis periculum. VITTASQVE RESOLVIT. In ratione sacrorum par est & animæ & corporis causa. Nam plerunque quæ non possunt circa animam fieri, fiunt circa corpus: ut solvere, vel ligare quo possit anima, quod per se non potest ex cognatione sentire. inde est, *Vinum exuta pedem vinclis in veste recincta.* Bene ergo Helenus cuncta corporis solvit: ne qua parte animo religato ad numen accedat.

SACRATI CAPITIS. Diis & vaticinationibus dicati.

MVLTO NVMINE. Multa veneratione numinis. SVSPENSVM. Si SVSPENSVS, ipse numinis plenus. Si SVSPENSVM me; solliciturn & attentum.

DEINDE CANIT. Post peracta solennia.

NATE DEA. Ordo est, *Nate dea pauca tibi expediam dictu: prohibent nam cætera Parcæ Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno.* Omnia, inquit, vates novit: sed non omnia permittitur dicere, fatis prohibentibus: etiam ex his quæ novit multa vetat dicere Iuno Saturnia. MAIORIBVS. Cœlestibus, propter syderis cursum: cujus fuit explanatio per Creusam. Ergo majora sunt quibus præter tripudium auspicari jus sit, neque precario adhibetur; sicut hoc loco nullum deum precatur Æneas, ut his versibus: *Nam te majoribus ire per altum Auspiciis manifesta fides:* Auspiciis quia auspicia majora, aut majoribus dicuntur, quibus augurium avium aliarumque rerum eripitur; ut puta si parra vel picus auspicium, & deinde contrarium aquila dederit, auspicium aquilæ prævalet. Ergo quia notum est esse apud augures auspiciorum gradus plures, & augur loquitur augriorum perita, ideo majoribus auspiciis dixit. Auspicium autem est volatus avium, qui indicat agendum, vel omittendum esse, quod quis cœpit; dictum ab ave inspicienda, quasi avispicium. PER ALTVM Per limitem fortunæ superioris.

DONATI.

MANV. Quod est aptum signum benevolentiæ? SVSPENSVM. Aut numinis veneratione turbatum: aut inde suspensum, ne magis contraria quam optaret, audiret.

DIVINO. Quia divina canit.

NAM. Cum sit conjunctio rationalis, non debet prima constitui, ergo lege: *Nate dea majoribus te ire per altum auspiciis manifesta fides, &c, nam sic fata deûm rex sortitur, &c.*

VARIORVM.

VITTASQVE RESOLVIT SACRATI CAPITIS. Qui deos venerabantur, operto erant capite; cujus ritus rationem multis verbis reddit Plutarchus, Quæst. Rom. Quæst. 10. ubi etiam causa aperitur, cur illud potentioribus obviam facti, nudarent. PONTANVS.

MAIORIBVS AVSPICIIS. Cœlesti ductu: nam sunt ex avibus, & sunt ex cœlo auspicia. NASC.

IRE PER ALTVM. Maria navigare optimis auspiciis. quasi dixit navigationem illius optimum finem habituram. NASCIMB.

Sorti-

Sortitur, volvitque vices, ut vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quo tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis: prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque ignare paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æaeque insula Circes;

SERVII.

SORTITVR. Disponit, ordinat. Id est sorte decernit, vel sortitione distribuit. Bene adiusit quasi Apollinis sacerdos: cujus propriæ sunt sortes, id est responsa divina. VOLVITQVE VICES. Definitio fari, secundum Tullium, qui ait, *Fatum est connexio rerum per æternitatem, se invicem tenens, quæ suo ordine & lege sic variatur; ita tamen ut ipsa varietas habeat æternitatem.* Et hic *vices*, vicissitudines, alibi pericula: ut, *Vitavisse vices Danaum.* PAVCA TIBI È MVLTIS. Duo dicit esse dicturum, quemadmodum possit tuto navigare: & quibus signis Italiæ regna cognoscat.

HOSPITA ÆQVORA. Vicina, nihil enim nobis hospitio esse vicinius constat.

AVSONIO PORTV. Vt in Ausonia, quasi in portu & in littore conquiescat.

PROHIBENT NAM CÆTERA SCIRE. Hoc distinguendum. Et est sensus, *Cætera te scire non sinunt fata.* Helenum vero Iuno prohibet dicere etiam quæ audire poteras. & vacat QVE, ut solet frequenter.

Male autem sentiunt, qui distinguunt *scire Helenum*: cum legerimus in Lucano, *Venit ætas omnis in unam Congeriem: miseramque premunt tot sæcula pectus.* Item alibi, *Nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.* Et adeo repletus numine novit omnia sacerdos, ut refrenetur ad certa dicenda. nam dicendo, *Helenum farique vetat Saturnia Iuno*; ostendit præmissum ad Æneam pertinere, aliter suum non interponeret nomen. Prohibet autem scire mortem patris ad augendum inopinatum dolorem, tempestatem ab Æolo immissam: amorem Didonis, in quo & gaudium quidem est: quod improvisum, vile creditur. Et si sciret Æneas se de Africa exiturum, non facile Didonis consentiret amoribus. Novimus autem hoc Iunonem agere, ut si possit fieri, regnum Italiæ Libycas averteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur; ut, *Nec vates Helenus cum multa horrenda moneret, Hos mihi prædixit luctus.*

IGNARE. Pro ignarus, casus pro casu: dicit autem ignarum fati. Persius, *Censorenive tuum vel quod Trabeate salutat.*

LONGA PROCVL. Non situ, quam pene videri: sed necessitate fatali. Significat autem difficilem circuitum.

VIA INVIA. Æneæ scilicet. TRINACRIA. Quæ Latine Triquetra dicitur, quam multi Trinaciam dicunt. Sub hac differentia, ut quotiescunque Sicilia significatur, Trinacria totum per r dicatur; quotiens Sicula per unam r; ut, *Trinacia cernitur Ætna.* LENTANDVS. Aut lente tibi navigandum: nam totam Siciliam circumiit: aut lentandus tibi remus est, id est flectendus: unde lentum vimen dicimus, flexibile. Et quidam *lentandus* novo verbum fictum putant; sed in Annalibus legitur, *Confricati, oleo lentati, paratique ad arma*, à verbo lentor.

INFERNIQVE LACVS. Lucrinum & Avernum dicit: inter quos est spelunca, per quam ad inferos descendebatur, unde eos dixit infernos. ÆÆQVE INSVLA CIRCES. Qui nunc Circeejus mons à Circe dicitur. aliquando, ut Varro dicit, insula fuit nondum siccatis paludibus, quæ eam dividebant à continenti. ÆÆA autem dicta ab aspernantium voce, propter celebratas illic corporum mutationes: unde est, *Inaccessos ubi Solis filia lucos.* ÆÆÆ autem tres sunt diphthongi: nam genitivus est ab Æa. Quidam Æa pro Eoia, id est orientalis, quæ Solis filia traditur, accipiunt. Alii non Circe Æa, sed insula quæ & Æa.

DONATI.

PAVCA. Multa in structionis causa fuerant referenda, sed ne id fiat, dii prohibent me scire, & Iuno aliqua referre non patitur: tamen dicam quæ possunt esse in earum potestate. deinde narrat, quod quamvis Italia proxima sit, tamen longo circuitu ambienda est Sicilia.

VARIORVM.

NAM CÆTERA PARCÆ SCIRE HELENVM. Numina siquidem minora à superioribus numinibus discere dicuntur responsa danda mortalibus. Vnde Martialis assentatus Domitiano lib. 5.

Seu tua veridicæ discunt responsa sorores.

Antium respiciens, ubi colebatur fortuna sub duarum sororum imagine, ut auctor Macrob. in Saturn. GERMAN.

Quam

Quam tuta possis urbem componere terra,
Signa tibi dicam; tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam,
Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros;
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Grajis.

SERVII.

QVAM TVTA POSSIS VRBEM COMPONERE TERRA. Ante cuncta lustrabis, quam possis urbem tuta terra componere. *Tuta* autem, propter Thraciæ & Cretæ discrimina.

SIGNA TIBI DICAM. Deest ERGO: Et notandum quia non eo ordine quo præmiserat, dicit. Ante enim dicit de civitate condenda: sic de tuta navigatione.

SECRETI AD FLVMINIS VNDAM. Id est Tyberini. LITTOREIS. Littus dicitur quicquid juxta aquam est: unde ripam fluminis littus vocavit.

SVS. Naturaliter longa est; licet in genitivo corripiatur: ut bos, pes, res, spes. De hac autem sue alii dicunt secundum Virgilium, quod in Italia inventa sit. Alii quod secum eam more navigantium Trojani portaverint: & oraculo cognoverint ibi esse condendam civitatem, ubi sus illa post fugam fuisset inventa. Dicitur ergo in Campaniam fugisse: & inventam in Lauro Lavinio: à qua Ascanius post Albæ nomen imposuit.

TRIGINTA CAPITVM FŒTVS ENIXA. Prodigiale est hoc, quo significatur triginta annis regnaturus Ascanius.

ALBI CIRCVM VBERA NATI. Varro dicit etiam hoc signi fuisse, quod cum etiam alterius coloris porci, in fœtu hujus porcæ fuerint, albi tantummodo circa ubera sint reperti.

IS LOCVS VRBIS ERIT. Id est, in ipsa regione: nam & Lavinium & Alba longe à littore sunt. REQVIES. Errorum scilicet, alioquin bello conflictatus est.

HORRESCE. Pro horrueris. VIAM. Id est rationem: & non dicit quam, quia etiam profutura est fames: ut, *Hæc erat illa fames: hunc nos suprema monebat, Exitiis posituræ modum.*

ADERITQVE VOCATVS APOLLO. Nunc vocatus, quia ut supra diximus, expiatorium fecit sacrificium.

HAS AVTEM TERRAS. Quasi ostendentis est: nec enim Calabria ab Epiro longo distat spatio.

NOSTRI ÆQVORIS. Epirotici, quo Calabriæ littus adluitur.

MALIS GRAIIS. Aut à persona Æneæ epithe-

ton est, aut ad discretionem malorum, id est bonorum: à multis sane amphibolia putatur, potest enim aut catholicon esse epitheton Grais; vel eis habitantibus Grais qui mali sunt, ut est. III. Georg. *Illud sæpe male legere noverca.*

DONATI.

SIGNA VBI DICAM. Commendat quod fuerat dicturus, ut ostenderet id magnum esse & verum: deinde dat signa fluminis, dat porcæ, dat numerum fœtus, dat colorem. quod si est præter naturam porcam edere. XXX. multa persæpe, quæ bonum aut malum portenderent, evenerunt præter naturam, ut ignis ex capite Ascanii mitis & innoxius, ut in Polidori sepulchro sanguis ex viminibus; ut vox humana ex pecudibus.

NEC TV MENSARVM. Ostendit futuram famem, sed non nociturum.

MALIS. Vt Æneam absterreat, qui per multas urbes Græcas transierit: & etiam ipse, qui captivus fuisset, hostium personam deformare debebat.

VARIORVM.

SIGNA TIBI DICAM. Homer. Iliad. ψ. τῶν δ' τις ἰφθίμω μετὰ Δρίοπος, ἠδὲ σὺ λάσι. HART.

SIGNA TIBI DICAM. Signa quædam recenset futuri Trojanorum domicilii in Italia. Signum dat Tybris fluminis, porcæ, numeri porcorum & coloris. quo prodigio condicturum urbem nomine Albam, ibique regnaturum triginta annis Ascanium significabatur. NASCIMB.

NEC TV MENSARVM MORSVS. Adimit timorem, spemque dat futuræ quietis & felicitatis. de industria vero rem asperam ac perpessu duram, duris asperisque exprimit verbis. Observandum autem hic non dari Trojanis securitatem evitandæ famis, alioquin contrarium esset illi: *Heus etiam mensas consumimus, inquit, Iule.* Sed hoc ait, licet consumptus sit mensas, ob id tamen nihil esse quod spem futuræ felicitatis amittat: quia omnia illi prospere ac feliciter eventura sint. NASCIMB.

CVM TIBI SOLLICITO. Florid. l. 1. c. 10. H.
PROXIMA, QVÆ NOSTRI. Cæl. l. 7. c. 9. H.

Hic & Naryciì posuerunt mœnia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin ubi transmissa steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in littore solvet:
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Nequa inter sanctos ignes in honore deorum

SERVII.

HIC ET NARYCII POSVERVNT MOENIA LOCRI. Socii Ajacis Oilei fuerunt, Epizephyri & Ozolei: sed post tempestatem montis Capharei, Epizephyri tenuerunt Brutios: & hos nunc dicit. Ozolei vero tenuerunt Pentapolim: inde est: *Lybicove habitantes littore Locros*. Quinetiam de Ozoleis legitur, quod delati Tinneiam ulterius accesserint, & civitatem condiderint, quæ nunc Vzalis dicitur. Narycii autem à loco dicti sunt provinciæ suæ. Ozolei, à putore paludis vicinæ. Alii Narycios Opuntios eosdem & Epicnemydas dicunt, namque prius Narix, Opus postea dicta, eadem autem & Epicnimimia vocatur. Est enim Cnemis promontorium, in quo Opuntii Locri positi sunt, à quibus originem trahunt qui in Italia sunt, & appellantur Epizephyrei, quod Zephyrum promontorium vocatur à Græcis, in quo sunt conditi Locri, qui in Græcia sunt. Hi vero qui juxta Delphos colunt, Ozolei nuncupantur, sive à fœtore draconis quem Apollo interemit, seu quod uxores eorum Veneris ira, viris suis fuerint fœditate tetri odoris invisæ, qui autem Libyam delati sunt Nasamones appellantur, ut Cornelius Tacitus refert, otiundi à Narycis, quod ibi invenies: ubi ait *Lybicove habitantes littore Locros*.

SALLENTINOS OBSEDIT MILITE CAMPOS. Sallentinum promontorium Italiæ est inter Calabriam & Brutios. Nam ut ait Sallustius, *Omnis Italia coacta in angustias, funditur inter duo promontoria, Brutium & Sallentinum*.

LYCTIVS IDOMENEVS. A Lyctо Cretæ civitate, unde propter supradictam pulsus est caussam. Ad Italiam venisse, ac post dicitur in Asiam profectus decessisse. Alii hunc egressum consedisse apud Apollinem Clarium tradunt.

DVCIS MELIBOEI PHILOCTETÆ. A Melibœa civitate Thessaliæ, de qua fuit. *Melibœi* ergo dixit pro Melibœnsis.

SVBNIXA PETILIA MVRO. Clypeus cincta muro modico: ut, *Cremonque medentem Subnexus rapto potitur*. PETILIA dicta vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι, id est volare: quod captato augurio est condita: vel quod post relictum Ilium, quo ducebatur à Græcis, eam petivit civitatem. Petilia sane numeri est singularis. Multi ita intelligunt non Philoctetæ Petilia, sed Philoctetæ muro; nam ait Cato, à Philoctete condita jampridem civitate, murum tantum factum. Alii *subnixam* ideo accipiunt, quia imposita est excelso muro, ut Cœlius historicus ait. Philoctetes autem fuit Pœantis filius, Herculis comes: quem Hercules cum ignem sibi in Œta monte componeret, petiit ne alicui sui corporis reliquias indicaret. De qua re eum jurare compulit: & ei pro munere dedit sagittas hydræ felle tinctas. Postea Trojano bello responsum est, sagittis Herculis opus esse ad Trojæ expugnationem. Inventus itaque Philoctetes, qui cum negaret primo se scire ubi esset Hercules: tandem confessus est mortuum esse. Inde cum acriter ad indicandum sepulchrum ejus cogeretur, & primo negaret, pede locum percussit, ne loqueretur: juraverat enim nolle dicere. Postea pergens ad bellum cum exerceretur, sagittæ unius casu vulneratus est pedem, quo percusserat tumulum. Ergo cum putorem insanabilis vulneris Græci ferre non possent, diu quidem eum pro oraculi necessitate sustinuerunt: ductum tandem apud Lemnum sublatis reliquerunt sagittis. Hic postea horrore sui vulneris, ad patriam redire neglexit: sed sibi parvam Petiliam in Calabriæ partibus fecit: Alii eum adductum à Græcis ad occidendum sagittis Paridem dicunt, quia etiam Paridis mors, inter fatalia dicitur fuisse Trojana.

TRANSMISSI. Quidam *transmissa* legunt, ut sit præpositio; trans autem adverbium, ut sit transtulit. IN LITTORE. In Italia scilicet.

PVRPVREO VELARE COMAS. Subaudis cura, aut memento: aut certe quod est melius, VELARE imperativus sit, non infinitivus.

IN HONORE. In sacrificio. HOSTILIS FACIES OCCVRRAT. Quidam Vlyxen dicunt, alii Diomeden.

VARIORVM.

PHILOCTETÆ SVBNIXA PETILIA. Petilia est Lucanorum metropolis, quam Philoctetes à Melibœa profugus ædificavit, Samnites muniverunt. Martial. Epigr. lib. 12. *Tu, Sparse mœnia sta, nec potes scire, Petilianus delicatus in regnes.* quamvis alii referant ad domum Petilii, quæ in summo Janiculo erat. GERMAN.

QVIN VBI TRANSMISSA STATERINT. *Transmittere* interdum absolutè ponitur pro transire. Cic. ad Q. Fratrem lib. 2 *eosdem eabant nuntiare te prima navigatione transmissurum*: quandoque vero *trans* adjungitur, ut hoc in loco. NASCIM.

PVRPVREO VELARE COMAS. Hujus ritus retinentissimum fuisse Numam certum est: unde etiam posteri in re divina caput velabant, præterquam Saturno, cui inter sacrificandum caput aperiebant. GERMAN.

Hosti-

Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:
Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, & anguſti rareſcent clauſtra Pelori:
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge littus & undas.
Hæc loca, vi quondam, & vaſta convulſa ruina,
(TANTVM ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt; cum protinus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, & undis
Heſperium Siculo latus abſcidit, arvaque & urbes
Litore diductas anguſto interluit æſtu.

SERVII.

ET OMINA TVRBET. Sacrificii ordinem rumpat, quod eſt piaculum. Significat autem, ut dictum eſt, Diomedem, qui cum multis caſibus adfligeretur, Palladium, quod apud ipſum erat, Trojanis oraculo juſſus eſt reddere: quod cum vellet implere, Æneam invenit ſacrificantem: qui, ut ſupra diximus, ſacrificii ordinem non rupit: & Palladium Nautes accepit. Vnde Nautiorum familia Minervæ ſacra ſervabat. Sane ſciendum, ſacrificantes diis omnibus, capita velare conſuetos, ob hoc ne ſe inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio eſſe videretur. Et Herculi in templo ſuo, quia & ipſe capite operto eſt. vel quia hæ arx ante advenrum Æneæ; à Iunone vel Evandro conſecratæ ſint. Sane quidam dicunt ab Heleno Diomedem ſuppreſſum, ſed intelligendum eſt de induſtria factum, ne terror injiceretur Æneæ.

HAC CASTI. Pii: ut, *Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen.* IN RELLIGIONE. In obſervatione perpetua. NEPOTES. Appellando *nepotes*, gradus futuræ cognationis oſtendit.

AST VBI. Pro poſtquam, Et eſt temporis adverbium. DIGRESSVM. A littore Calabriæ.

ANGVSTI RARESCENT CLAVSTRA PELORI. Quia à continenti, id eſt à columna uſque ad Faron tribus millibus diſtat. RARESCENT autem ideo, quia venientibus de Ionio propter curvaturam littorum clauſtra videntur anguſtiæ, quæ paulatim propinquantibus aperiri videntur.

PELORI. Promontorium Siciliæ eſt ſecundum Saluſtium, dictum à gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per regis ignorantiam, cum ſe ejus dolo propter anguſtias freti crederet eſſe deceptum, veniens de Perilia: quanquam legerimus, etiam ante Pelorum dictum.

LÆVA TIBI TELLVS. Venientis perſonam reſpexit. Nam de Ionio navigantes, ſi fretum petant, dextrum teneant littus neceſſe eſt: ſin alias, ſiniſtrum.

ÆQVORA CIRCVITV. Totam enim tranſiturus eſt Siciliam.

HÆC LOCA. Vt etiam Saluſtius dicit, Italiæ Siciliam conjunctam conſtat fuiſſe: ſed medium ſpatium, aut per humilitatem obrutum eſt: aut per anguſtiam, ſciſſum. Vt autem curvum ſit, facit natura mollioris Italiæ, in quam aſperitas & altitudo Siciliæ æſtum relidit. QVONDAM. Tria tenet tempora, ſicut OLIM. Præſentis, ut, *Quondam etiam victis redit in præcordia virtus*, præteritum; ut, *Quondam Creta fertur Labyrinthus in alta*. futurum, *Nec Romula quondam Vllo ſe tantum tellus jactabit alumno.* TANTVM ÆVI LONGINQVA VALET. Parentheſis. Nam ordo eſt: Hæc loca vi quondam diſſiluiſſe ferunt. ÆVI. Ævum pro tempore poſuit: ut, *Æveque ſequenti.* Alibi pro annis, ut, *Vos ô quibus integer ævi Sanguis eſt.*

DISSILVISSE FERVNT. Hinc apparet bene dictum, *Vinclos ſaluere per utres.* Nam ut diſſilui: ſic ſalui facit. Cicero in Miloniana, *Cum hic de rheda rejecta penula diſſiluiſſet.* Eſt enim poſitio ſalio, ſalis, ſalui. Item in compoſitione diſſilio, diſſilui. CVM PROTINVS. Continue: & modo adverbium loci eſt; alibi temporis eſt, ut, *Protinus aerias Phaeacum aſcendimus arces.*

FORET. Ab infinitivo eſt: ſed modo præteritum ſignificat tempus, quod raſum eſt: ſæpius enim futurum ſignificat. VENIT MEDIO. In medium: ut, *It clamor cœlo.*

DONATI.

LÆVA TIBI. Advertendum eſt, quod tendentibus ad Italiam dicitur lævum latus & dextrum: cæterum redeuntibus ſiniſtrum fit, quod fuerat dextrum.

HÆC LOCA. Hujus loci deſcriptionem cum omni cautela proſequitur. Dicit enim veterum ſequi opinionem, facitque veriſimile: quia vetuſtate temporis multi ſitus locorum murati ſunt.

VARIORVM.

ET OMINA TVRBET. Quamvis Fabritius & German. aliique probent OMINA: tamen Naſcimbænius omni vi legendum contendit OMNIA. Et *hoſtilem* illam *faciem*, non de Diomede (ut Servius & alii) ſed de quovis hoſte interpretatur. TAVR.

HÆC LOCA VI QVONDAM. Proverb. *Charybdim vitans incidi in Scyllam.* Homerus, Odyſſ. μ. Floridus lib. 1. cap. 17. HARTVNG.

TANTVM ÆVI. Epiphonema eſt, ad vim longinquitatis temporis extollendam: nam temporis longitudine multi locorum ſitus immutati fuere. N.

Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque & urbes
Littore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, levum implacata Charybdis
Obsidet; atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, & sydera verberat unda.
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris,
Ora exertantem, & navem in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema, immani corpore Pristis,

SERVII.

HESPERIVM SICVLO LATVS ABSCIDIT. Hypallage est. Nam minora à majoribus segregantur: sed contra dixit. ABSCIDIT. Propter metrum sci corripit per poëticum morem.

INTERLVIT. Interlabitur, pontus scilicet. ÆSTV. Æstum poëtæ maris angustis * artati ideo appellant, quod ibi commotione reciproci cursus, mare videatur æstuare.

DEXTRVM SCYLLA LATVS, LÆVVM IMPLACATA CHARYBDIS. De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia est: Charybdis in Sicilia. Scylla autem ipsa Phorci & Cretidis Nymphæ filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quem Circe diligebat. is, quoniam pronior in Scyllam fuerat, irata Circe, fontem in quo illa consueverat se abluere, corrupit venenis: in quem illa cum descendisset, pube tenus in varias mutata est formas. Horrens itaque suam deformitatem, se præcipitavit in maria. Alii à Glauco cum sperneretur à Scylla rogatam Circen, & jam ita ut legatur mutatam dicunt. Alii à Neptuno amatam cum illa Glaucum amaret rivalitatis dolore in hoc monstrum mutatam. Homerus hanc dicit immortale monstrum fuisse. Salustius saxum esse dicit, simile formæ celebratæ procul visentibus. Canes vero & lupi ob hoc ex ea nati esse finguntur: quia ipsa loca plena sunt monstris marinis, & saxorum asperitas illic imitatur latratus. Sane alia Scylla fuit de qua in Bucolicis plenius dictum est. Legimus etjam, *Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.* Si ergo PLANGVNT dicimus, & LATRANT non incongrue posuit. CHARYBDIS autem in Siciliæ parte posita, fœmina fuit voracissima, ex Neptuno & Terra genita, quæ quia boves Herculis rapuit, fulminata à Iove est, & in mare præcipitata. Vnde naturam pristinam servat. Nam sorbet universa quæ prehendit: & secundum Salustium ea circa Tauromenitanum egerit litus. De hac Cicero in Philippicis, ait, *Charybdis quæ si fuit animal, fuit unum in Philippeis.*

OBSIDET. Ad transeuntium insidias. BARATHRI. Barathrum est immensæ altitudinis nomen. Vnde sequitur, *Sorbet in abruptum*: quod Græce βάραθρον dicitur. TER GVRGITE VASTO. Aut ter pro sæpe posuit, finitum pro infinito; aut ter, uno die.

ALTERNOS. Singulos, non omnes simul, ut 11. Aneid. *Vix hostem alterni si congrediamur habemus*; aut *alternos* vicissim, quia accipit ut vomat; rursus vomit, ut accipiat.

COHIBET SPELVNCA. Hypallage in sensu: nam ipsa se tenet intra speluncam secundum fabulam.

TRAHENTEM. Salustius, *Quod forte in lata naufragia sorbens gurgitibus occultis: milia sexaginta Tauromenitana ad littora traxit.* Ergo & sorbet, & trahit, & detrahit, Salustio.

PRIMA. Nominativus est pluralis à neutro, & est Græca figura, τὰ πρῶτα ἄνθρωπος.

PVBE TENVS. Tenus præpositio ablativa quidem est, sed figurate etiam genitivo cohæret: ut, *Et crurum tenus à mento palearia pendent.* Sane gaudet postpositione. PISTRIX. Si navem intelligas, pristis hujus pristis facit: si de belua, hæc pistrix, hujus pistricis facit.

DONATI.

TER GVRGITE VASTO SORBET. Vtrumque pernicioſum navigantibus, aut cum ſorbet navigium, aut cum eructat & excutit.

SCYLLAM. Hanc ut monſtrum more Poëtarum deſcribit, ſcilicet pube tenus, id eſt, uſque ad inguina facie humana eſt: pro pedibus autem habere ſævorum animalium genus, luporum ſcilicet feritate armatum. Eligit autem animalium naturam, quæ inſatiabilia ſunt. Cæterum locus eſt in mari, ſaxa habens latentia, cujus natura ſit, ut de longinquis partibus navigia trahat, & contineat aſperitate ſaxorum; & retenta comminuat.

VARIORVM.

TER GVRGITE VASTOS. Non numerum ſed vehementiam fluctuum notat. nam compertum eſt bis tantum in die fieri. Secutus eſt autem Homerum, quem Strabo primus excuſat. TAVBMAN.

ET SYDERA VERBERAT. ὑπερβολικῶς vim Charybdis extollit, & profecto in altum, quos profundiſſima voragine abſorbuerat, fluctus emittit, ita ut naturam Charybdis Virgilius melius etiam quam Homerus, expreſſiſſe videatur. NASCIMB.

PRIMA HOMINIS FACIES. Cælium lib. 14. cap. 3. lege. HARTVNG.

Delphi-

Delphinum caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos & circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, siqua est Heleno prudentia vati,
Siqua fides, animum si veris implet Apollo:
Vnum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
Prædicam, & repetens iterumque iterumque monebo.
Junonis magnæ primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis: sic denique victor
Trinacria fines Italos mittère relicta.
Huc ubi delatus, Cumæam accesseris urbem,

SERVII.

COMMISSA LVPORVM. Conjuncta & coagmentata: ipsa scilicet. ut, *Portam quæ ducis imperio commissa recludunt.* Et figurate locutus est: ut, *Oculos suffusa.* Est autem hæc elocutio postremum, unde est πῶν ἐχεμῦθος commissa erat luporum utero caudas delphinum, id est commissas habebat. Et quidam volunt *commissa* dici, quæ diu exesa junguntur. PRÆSTAT. Melius est.

CESSANTEM. Morantem: quod sequentia indicant, *Longos & circumflectere cursus.* Terentius, *Si abis uspiam, aut ubi si cesses.* Sed alibi, *Quid illic natus cessat cum Syra.*

INFORMEM. Hic, quæ confusæ sit formæ. Alibi deformem: *nec sum adeo informis.* Alibi Monstrum ut, *Monstrum informe ingens*, quod humanam excedat formam.

CÆRVLEIS CANIBVS. Variavit nunc canes dicendo, cum supra dixit lupos.

PRÆTERREA. Hinc ostenditur cuncta scire Helenum, & jam infensam Junonem: sed prohiberi dicere, ut diximus supra. HELENO PRVDENTIA VATI. In homine prudentia est: in vatibus fides. SI VERIS IMPLET APOLLO. Id est, si veris implet oraculis: ut Lucanus, *Atque hominem tota sibi dicere possit Pectore.*

IVNONIS MAGNÆ. Id est supernæ: nam legimus, *Junonis infernæ dictus sacer.* PRECE NVMEN ADORA.

IVNONI CANE VOTA LIBENS. Cane autem de historia est, nam & bello Punico matrimi & patrimi cantaverunt Junoni, & bene tria posuit, quæ ad religionem pertinent, prece, votis donis.

DOMINAM. Hic abusive dominam Junonem appellavit, cum proprium hoc nomen matris deum sit.

VICTOR. Propositi tui effector: ut, *Ille victor ego, & Tyrio conspectus in auro.*

CVMÆAM VRBEM. Eubœa insula est: de cujus civitate Calchide, incolæ profecti sunt ad novas sedes quærendas: & haud longe à Baiis (qui locus à socio Vlyssis Bajo illic sepulto nomen accepit) invenerunt vacuum littus, ubi visa muliere gravida civitatem condiderunt: quæ res fœcundam ostendebat fore rempub. & eam Cumas vocaverunt: sive ab ἰγνάσιν id est prægnante: sive ἀπὸ τῆς κυμάτων, id est ab undis. Nam κύματα dicuntur. υ autem Latini in u vertunt: ut byrria, burria. Cymæam autem urbem, sicut Bathroti arcem, fontem Timavi.

DONATI.

PRÆSTAT METAS. Propositis utriusque lateris malis, indicat eundum qua Charybdis est, malum levius, & labores subire longioris cursus, quam compendio navigare per Scyllam.

SEMEL. Quia iterum videri, cum perieris non potes.

PRÆTERREA Dicturus rem magnam, & ad Æneæ salutem inprimis pertinentem, commendat altis sensibus tenaciter retinendam. PRVDENTIA. Quod ad eum pertinet, cum nondum numine percitus sit.

FIDES. Hoc pertinet ad personam vatis.

PRÆQVE OMNIBVS. Pro commodo omnium desideriorum.

IVNONIS MAGNÆ. Ostendit Poëta majoris potentiæ inimicos obsequendo potius, quam resistendo posse superari. Quapropter precibus & donis placandam admonet Junonem, ut possit in Italiam venire.

VARIORVM.

PRECE NVMEN ADORA. Receptissimus & velut solennis deos adorantium mos fuit, eminus stantes manum porrigere, eamque sta im reverenter ad os suum referre & suaviari. Vnde Latinis censeo formatum verbum *adorandi*, quia scilicet manus ad ora admoverent. LIPSIVS Elect 2. cap. 26.

IVNONI CANE VOTA LIBENS. Tribus hisce coluntur maximè dii, precibus, votis, donis. Illud *libens* putant quidam eruditi insinuate formulam antiquam dedicationum, LIB. MER. prò, libens merito. Cum vota dicantur suscipi, concipi, nuncupari, fieri, cur eum jubet vota canere? nisi quia ad morem respicit deos precandi carminibus. PONTANVS.

Digitized by Google

Divinoſque lacus, & Averna ſonantia ſylvis:
Inſanam vatem aſpicies; quæ rupe ſub ima
Fata canit, foliisque notas, & nomina mandat.
Quæcunque in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſeclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis cum cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit janua frondes:
Nunquam deinde cavo volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odêre Sibyllæ.
Hic tibi, nequa morâ fuerint diſpendia tanti:
Quamvis increpitent ſocii, & vi curſus in altum
Vela vocent, poſſisque ſinus implere ſecundos:

SERVII.

DIVINOSQVE LACVS. Conſecratos, Avernum & Lucrinum. Avernus autem, in plurali numero Averna facit: ut tartarus, tartara. unde &, *Averna ſonantia ſylvis.* Sane hic lacus ante ſylvarum denſitate ſic ambiebatur, ut exhalans inde per anguſtias, aquæ ſulphureæ odor graviſſimus ſupervolantes aves necaret. Vnde & Avernus dictus eſt, quaſi ἄορνος: quam rem Auguſtus Cæſar intelligens, dejectis ſylvis, ex peſtilentibus, amœna reddidit loca.

INSANAM VATEM. Alii MAGNAM dicunt: quia duo genera vaticinandi ſunt, aut ſimplex, ut Heleni; aut per furorem, ut Sibyllæ: Quia vates à vi mentis appellatos, Varro auctor eſt: ſed melius deo plenam, & vaticinatricem intelligimus: A Græcorum tractum etymologia, qui μάντεις, ἀπὸ τῆς μανίας appellaverunt: nam ſupra ſenſus humanos intelligentia, furor & inſania dicitur, teſte Cicerone de Divinatione: *Huic præſtantiſſimæ rei nomen, noſtri à divis; Græci, ut Plato interpretatur, à furore dixerunt; prorſus furoris divinationem Sibyllinis maxime verſibus contineri arbitrati;* Vnde adhuc qui inſpirati ſolent, fatuari dicuntur. Virgilius: *Magnam cui mentem animumque Delius inſpirat vates.* SVB IMA. In ima: ut, *Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo:* &, *Exercet ſub ſole labor.*

FATA CANIT: FOLIISQVE NOTAS ET NOMINA MANDAT. Tribus modis ait futura prædicta: aut voce, aut ſcriptura, aut ſignis, id eſt quibuſdam notis, ut in obeliſcis Romæ videmus: vel, ut alii dicunt, notis litterarum: ut per unam litteram ſignificet aliquid. In foliis autem palmarum Sibyllam ſcribere ſolere, teſtatur Varro.

FOLIIS. Palmæ. NOTAS. Literas. NOMINA. Verba. CARMINA VIRGO. Quævis reſponſa verſibus ſcribebantur. Virgo vero Phemonoe dicta eſt. nam Sibylla appellativum eſt nomen: adeo ut Varro quot Sibyllæ fuerint, ſcripſerit. Sibylla autem dicitur omnis puella, cujus pectus numen recipit: nam Æoli σίους dicunt deos: βουλὰς autem ſententia: ergo εὐβούλους quaſi σιοβούλους dixerunt. Inde eſt, *Magnam cui mentem animumque Delius inſpirat vates.* Sane ſciendum omnia reſponſa Sibyllæ plus minuſve centum contineri ſermonibus. Vnde Virgilius ait, *Quo lati ducunt adita centum, oſtia centum: Vnde ruunt totidem voces reſponſa Sibyllæ.* DIGERIT. Ordinat, diſponit.

IN NVMERVM. In ordinem, ut continuatio carminum fiat; unde eſt, *Numeros memini ſi verba tenerem.* SECLVSA. Pro incluſa: præpoſitio pro præpoſitione.

CARDINE VERSO. Aperta janua, per Periphraſim.

TVRBAVIT IANVA FRONDES. Non janua: ſed ventus qui per januam ingreditur.

SITVS. Poſitiones & ordines: alibi *ſitu*, vetuſtate: ut, *En ego victa ſitu:* alibi ſqualore, *Per loca ſenta ſitu.*

INCONSVLTI. Inſcii rerum, ignari, ſine conſilio. Sine reſponſo, quibus conſultum non eſſet; ut inconſultos, incautos dicimus, qui ſine conſilio aliquid adgrediuntur.

NEQVA MORÆ. Nequa pro non, aut nulla, id eſt nullum damnum te ex mora feciſſe credideris.

VELA VOCENT. Valde nove.

DONATI.

INSANAM. Plenam numinis. Morem dixit Sibyllæ, & in quo loco ſit, & quo ordine ſingulorum deſideriis reſpondeat. Scribit in foliis, ordinat, & dimittit, homines in illis fatura legunt. Sed ſi vento perturbatur ordo foliorum, ponunt conſulta, & dubii remanent qui venerant conſulturi.

VARIORVM.

INSANAM VATEM ASPICIES. Proverb. *Folium Sibyllæ.* HARTVNG.

REVOCARE SITVS. στίχους: verſus in ordinem & numerum digerere. TAVBMAN.

Quin

Digitized by Google

Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas:
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri.
Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto
Imperat ad naves ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetas,

SERVII.

ORACVLA. Fata, responsa.

IPSA CANAT. Ne te mittat ad ea quæ in foliis notat. VOLENS. Quæ velle habet. Nam volutura, propter asperitatem sermonis noluit dicere. Aut *volens*, quia cogi non potest si nolit, ut in sacrificiis: *Vti volsus propitiusque.*

ILLA TIBI ITALIÆ POPVLOS. Bene hæc ad Sibyllam distulit, quia ipse de cursu tantum interrogatus est, & quia *bella* terribile nomen intulerat, statim evadendi spem adjecit, *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem.*

VENERATA. Quam tu veneratus sis, vel venerata pro te deos, id est, rogatis pro te diis.

HÆC SVNT, QVÆ NOSTRA LICEAT TE VOCE MONERI. Bene cum præscriptione, ne falsidicus vel minus peritus postea putaretur.

AMICO EST. Poëta divinus peritiam suam inventa occasione semper ostendit, *effatus* ergo verbo augurali usus est, quia scit loca sacra, id est ab auguribus inaugurata, *effata* dici: Ergo religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere: *Quæ postquam vates sic ore est fatus amico.* Effatio dicta ex prolocutione quod ubique loquimur, famur.

GRAVIA. Vtrum aurea, an quibus non totis aureis addito auro pondus accesserit? & GRAVIA, A, finalitatis ratione producitur: sed satis aspere. Nam in nullam desinit consonantem: ut, *Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.* Et, *At tibi Thymbre caput Evandrius abstulit ensis.* ELEPHANTO. Pro ebore posuit, Græce dixit.

STIPAT. Densat. Vnde stipatores dicuntur, qui in navibus componunt. à stipa.

DODONÆOS. id est, Epiroticos. A civitate Epiri Dodona laudavit: à regione, ut vasa Corinthia: quidam dicunt ita, ubi æs optime fusum, sicut & apud Corinthum, vel Dodoneos, quales sunt in templo Dodonei Iovis; hæc autem regio in finibus Ætolorum est, ubi Iovi & Veneri templum à veteribus fuerat consecratum. Circa hoc templum quercus immanis fuisse dicitur, ex cujus radicibus fons manabat, qui suo murmure instinctu deorum diversis oracula reddebat: quæ murmura, anus Pelias nomine interpretata hominibus differebat. Sed cum hic ordo oraculorum per multa tempora stetisset, ab Arce latrone Illyrio excidi quercus præcepta est. Vnde factum est ut postea fatidica murmura cessaverint. Narratur & aliter fabula. Iuppiter quondam Hebæ filiæ tribuit duas columbas humanam vocem edentes, quarum altera provolavit in Dodonæ glandiferam sylvam Epiri, ibique consedit in arbore altissima, præcepitque ei qui tum eam succidebat, ut ab sacrata quercu ferrum sacrilegum submoveret: ibi oraculum Iovis constitutum est, in quo sunt vasa ænea, quæ uno tactu universa solebant sonare. Altera autem columba pervenit in Libyam, & ibi consedit super caput arietis, præcepitque ut Iovis Ammonis oraculum constitueretur.

LEBETAS. Ollas æreas. Græce dixit: Zemas enim vulgare est, non latinum.

DONATI.

ILLA TIBI. Edicet illa, quæ ego prohibeor aperire, quæ bella sint ventura, & quomodo singulos labores vel tolerando transeas, vel superando compescas.

VADE AGE & INGENTEM. Quædam prædicit ut vates, quædam admonuit ut amicus, cellantibus partibus variis.

STIPAT. Largitorem præcipuum indicat, qui tantum donasset argenti, quantum naves nisi stipatæ, capere non possent.

VARIORVM.

IPSA CANAT. Ne omnino scribat in palmarum foliis: nam ea res periculum inanis operæ habitura esset. HORT.

ILLA TIBI ITALIÆ POPVLOS. Causa ab utili: Illa tibi mores & ingenium gentis, cum qua tibi negotium erit, edisseret: compendio ostender, quæ bella cum quibus populis erunt gerenda. Postremo viam tibi monstrabit, quæ pericula & res dubias declines: qua ratione in perplexa fortuna animum infractum habeas, & bene speres. HORT.

SECTOQVE ELEPHANTO. Hom. Odyss. 18. & 19. ἐρετὴν ἐλεφάντεον. Plinium lege lib. 8. c. 10. & lib. 16. c. 43. HART.

INGENS ARGENTVM. Calius lib. 19. c. 11.

LEBETAS. Proverb. *Dodonæum æs.* HART.

Loricam

Digitized by Google

Loricam conſertam hamis, auroque trilicem,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comanteis,
Arma Neoptolemi. ſunt & ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.
Interea claſſem velis aptare jubebat
Anchiſes, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
Conjugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc arripe velis:
Et tamen hanc Pelago præterlabare neceſſe eſt:

SERVII.

HAMIS AVROQVE. Hamis aureis, per Endyadim. Hamis autem catenis, vel circulis ſignificat, TRILICEM. Trino nexu intextam.

ET CONVM INSIGNIS GALEÆ, CRISTASQVE COMANTEIS. Proprie, ſicut dictum eſt, Græcorum erant, ut, *Deinde comantem Androgei galeam*, & eſt participium *comantes* notum, non enim eſt verbum como.

DVCES. Itineris ſcilicet equorum, vel quos vulgo agaſones vocamus, ut, *Effunditque ducem*: alii duces itinerum accipiunt. CONVM, autem, à parte totum: nam *conus* eſt curvatura, quæ in galea prominet: ſuper quam criſtæ ſunt. *Cos* tamen appellationem ſciendum à Græco tractum.

SVA DONA PARENTI. Id eſt, Anchiſæ: SVA autem, congrua meritis, apta ætati.

REMIGIVM SVPPLET. Bene verbo militiæ uſus eſt, ut ſupplementum diceret: nam multos in Creta perdiderat.

VELIS APTARE IVBEBAT. Subaudis ſocios, à ſuperioribus, & bene ſervat τὸ ἀρχαῖον, ut ubique Anchiſen inducat in navigationem; ut, *Et pater Anchiſes dare ſatis vela jubebat.*

FERENTI. Pro ſecundo flanti, vel cum flare cœpiſſet.

ANCHISA. Bene cum Veneri libidinem non objicit, dicendo conjugium, majorem honorem Anchiſæ tribuit. Anchiſa autem vocativus hic non eſt latinus, nam brevis eſſet A, ut Catilina. Græcus eſt ergo, de quo valde apud eos quæritur, quemadmodum exeat ab his nominibus, quæ in ES mittunt nominativum. Nam Tydides Tydide facit: ut, *Danaum fortiſſime gentis Tydide.* Atrides cum ſit ſimile, Atrida facit: ut Horatius, *Nequis humaſſe velit Æacem Atrida vetas Cur*; Tale eſt ergo Anchiſa. Sane apud Latinos horum nominum cauſa manifeſta eſt: nam nominativus ipſe in A mutatur, & recipit Latinam declinationem: ut, Atrides Atrida; Scythes Scytha. DIGNATE. Digne habite, digne judicate. Nam modo non agentis habet, ſed patientis imaginem: unde eſt in primo, *Haud equidem tali me dignor honore.*

CVRA DEVM, id eſt, Amor. ut alibi, *Veneris juſtiſſima cura.* BIS PERGAMEIS ERREPTÆ RVINIS. Probavit curam deorum. Et ſciendum rhetorica eſſe argumenta, quæ à contrariis laudant. Quod enim Anchiſes infœlicitatis putavit; ut, *Satis una ſuperque Vidimus excidia*: hoc iſte argumento convertit in laudem. BIS autem, propter Herculem & Græcos, qui expugnavere Trojanos.

ECCE TIBI. Aut vacat TIBI: ut in Tullio, *Qui mihi accubantes in convivio.* Aut certe altius dictum eſt TIBI: ac ſi diceret, qui Italiæ hanc tantum viſurus eſt partem, non etiam eam quam Æneæ fata promittunt; aut certe TIBI, id eſt quod ad te attinet, nam ita veteres ponebant, ut Terentius in Adelphis, *En tibi autem: quid eſt, lupus in fabula*: & cur ut Æneæ non dicit, aut ſufficere putat quæ illi vaticinatus eſt, ut retineat illa: aut ambobus dicit ad unum loquendo.

PRÆTERLABARE NECESSE EST. Præternaviges, & bene poſitum, *neceſſe eſt*, ne fatigato, longæ navigationis denunciatio dura videretur.

DONATI.

LORICAM. Et dona quæ augeant ſuas opes dat, & ea quibus ſe ab hoſte tutetur, & omnia cum decoro: & dicit arma fuiſſe illius qui Trojam vicerat, ut ſit inſultatio, arma victum ferre victoris.

SVA. Ætati convenientia.

SOCIOS. Nullum indonatum reliquit, dans quæ competebant viris fortibus.

DIGNATE. Quaſi, qui dignus ſit inventus qui filiæ Jovis jungeretur.

BIS PERGAMEIS. Oſtendit, quod ſit cura Deûm qui cum debilis eſſet, liberatus tamen ſit periculis patriæ, in qua perierunt viri fortes.

VARIORVM.

CRISTASQVE COMANTES. Vide Lipſium de Militia Rom. lib. 3. Dialog. 5.

BIS PERGAMEIS. ERREPTÆ. De Troja bis captâ, Ovid. lib. 11. Homer. Iliad. 1. Ἰλίου ἐξαλάπαξε πόλιν. de Hercule loquens. Euripides in Andromache. Sophocles in calce Philocteres. HART.

Auſo-

Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, ô fælix nati pietate. quid ultra
Provehor, & fando ſurgentes demoror Auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert pictas auri ſubtegmine veſtes,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem: nec cedit honori;
Textilibuſque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, & longum Andromaches teſtentur amorem
Conjugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorum,

SERVII.

AVSONIÆ. Italiæ, à Rege Auſonio. ARRIPE. Invade. Illic enim eſt ſacrificaturus. Et tamen μόνος λόγος eſt, non enim præmiſit, quanquam vicina ſit. QVAM PANDIT APOLLO. Laurolavinæ agrum ſignificat: ad quem venturus eſt.

VADE, AIT. Bis hæc eſt in Virgilio iteratio; ut in hoc loco. Nam cum ſupra *compellat* dixerit, intulit modo AIT. Item in quinto cum præmiſerit, *Fidam ſic fatur ad aurem*: ſubjecit rurſus: *Et ſeſe oſtendat in armis. Dic ait.* O FORTIX NATI PIETATE. Latenter oſtendit mortem futuram. Non enim ait felicem vitæ longinquitate, vel adventu ad Italiam: ſed tantum nati pietate: quaſi qui poterit exequiarum munus implere.

PROVEHOR. Sermone progredior: ut oſtendunt ſequentia. DEMOROR AVSTROS. Id eſt vos demoror, quo minus ventis utamini.

SVPREMO. Vltimo: poſtquam eorum deſperabat aſpectum.

PICTVRATAS. Participium ſine verbi origine; vel à fœminino genere derivatum, pro pictas, id eſt picturâ decoratas. AVRI SVBTEGMINE. Id eſt filo, quod intra ſtamen currit: quod Perſius tramam dixit, *Mihi trama figuræ Eſt reliqua: aſt illis tramat omento popa venter.* Nam male quidam ſubtegmen ſtamen accipiunt, quum ſtamen de auro eſſe non poſſit.

ET PHRYGIAM ASCANIO CHLAMYDEM. Aut acu pictam. Hujus enim artis peritos, Phrygiones dicimus ſecundum Pautum. In Phrygia enim inventa eſt hæc ars. Aut ob hoc addidit Phrygiam, quaſi per quam patriæ memoria retineretur. NEC CEDIT HONORI. Id eſt tanta dat munera, quanta merebatur Aſcanius: hoc enim honoris eſt non cedere, parem eſſe meritis accipientis. Scaurus HONORE legit: & intelligit, honore non cedit Heleno, qui patri ejus vel avo donaverit multa.

TEXTILIBVS. Sibi congruis. Quid enim magis conveniebat donare mulierem?

ACCIPE ET HÆC. Aut intelligimus ante à ſe aliqua fuiſſe donata: aut certe ſecundum jus locutus eſt. Omnia enim quæ vel avus, vel pater acceperat, ad Aſcanium hæreditatis jure deveniunt. An ET HÆC, Præter illa quæ Helenus tibi dedit? MONVMENTA. Memoria. Monumenta autem à mentis admonitione ſunt dicta.

LONGVM AMOREM. Et de præterito & de futuro, ut agnoſcas quantum te vel amaverim, vel amatura ſim. Poteſt & pro diu accipi.

CONIVGIS HECTOREÆ. Dictum eſt hoc, habita ratione perſonæ, cum qua loquebatur: ac ſi diceret uxoris avunculi tui. EXTREMA TVORVM. Vt quæ Ilio extulit. vel ſicut ſupra, *Digreſſu mœſta ſupremo.*

DONATI.

NEC CEDIT HONORI. Duo notat in Chlamyde: & quod eſſet ſibi ſolatio, quia eſſet de originalibus terris: & quod conveniret honori Aſcanii. nam digna fuit qua uteretur. Tali etiam dignus Aſcanius, qui tantam rem applicaret uſibus ſuis. Sunt enim quidam abjecti, qui utuntur veſtibus ſibi non convenientibus: ſunt rurſus adeo excellentes, ut cum ſuis veſtibus pari honore contendant. Laudavit autem ſolam Chlamydem, cætera generaliter dixit.

ONERAT. Vt in Heleno dixit, *ſtrpatque carinæ.* Ille vir fortis donat aurum, argentum, arma viro forti. Hæc mulier donat puero textilia. Ergo habuit rationem perſonarum. Hæc etiam duo genera munerum ponit: Chlamydem auri ſubtegmine variatam, quæ eſſet ex antiquis. Item alia munera quæ non eſſent tanti precii, ſed ſuis manibus. Vnde cum hæc offerret, dixit: *accipe & hæc*, præter Chlamydem & prædicta: ut alterum haberet precium, alterum amoris religionem & dantis affinis affectum. Ergo ſi non valent dona, valeat perſona Andromaches, tui avunculi uxoris.

VARIORVM.

VADE AIT, O FELIX. Clauſula, à valedicendi formula. Et obiter ſenem laudat à pietate filii. HORTENS.

AVRI SVBSTEGMINE VESTES. *Subtemine* alii: item alii *ſubſtemine* legunt, quod poſterius mihi probatur, quia *ſtamen* & *ſubſtemen* ſapere Græcam derivationem videntur, ἀπὸ τοῦ στήμονος καὶ ὑποστήμονος. GERMAN.

NEC CEDIT HONORI. Scaurus & Pomponius legunt, *nec cedit honore*: & intelligunt honore non cedit Heleno, qui patri ejus, vel avo multa donaverit. Phraſis hujus dignitatem notat Scalig. lib. 4. c. 16. *Nec cedit honori*, id eſt, ſi non ſuperat, ſaltem æquat. TAVERNAM.

Digitized by Google

O mihi ſola mei ſuper Aſtyanactis imago.
Sic oculos, ſic ille manus, ſic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubeſceret ævo.
Hos ego digrediens lachrymis affabar obortis;
Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum,
Arva neque Auſoniæ, ſemper cedentia retro,
Quærenda: effigiem Xanthi, Trojamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus: melioribus opto
Auſpiciis, & quæ fuerit minus obvia Græjis.
Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arva

SERVII.

O MIHI SOLA MEI SVPER ASTYANACTIS IMAGO. Super, id eſt valde, vehementer, expreſſe: hoc eſt, valde mihi es imago Aſtyanactis. quo ſermone etiam Homerus in ſimili utitur ſignificatione; vel deeſt VT *ſitque ſupereſt*, id eſt, reſtet, ut in octavo: *Neque enim fuga jam ſuper ulla periculi eſt.* Fabula autem de Aſtyanacte iſta eſt: Superato Ilio cum Græci ad patriam redituri contrariis flatibus prohiberentur, Calchas cecinit dejiciendum ex muris Aſtyanacta, Hectoris & Andromachæ filium, eo quòd ſi adoleviſſet, fortior patre futurus, vindicaturus eſſet patris interitum. Hunc Ulyxes occultatum à matre, cum inveniſſet præcipitavit è muro, & ita Græci Troja profecti ſunt.

PVBESCERET ÆVO. Vt etiam in ſecundo diximus, proœconomia eſt; ut veriſimile ſit, Aſcanium in octavo potuiſſe jam bella tractare.

DIGREDIENS. Pro cum digrederer, participium pro verbo modi conjunctivi.

VIVITE FORTES. Vivite modo, bene optantis eſt: ut in Bucolicis malè dicentis: *Vivite ſilvæ*, id eſt perite. Simile eſt & valete: ut Terentius, *Valeant, qui inter nos diſſidium volunt.* Sunt autem hæc per contrarium inventa maledicta, ut ſit quaſi amara veneratio. Illud quæritur utrum vive, an vivas, id eſt, utrum per imperativum dicere debeamus; & conſtat dici melius per optativum. Optari enim poſſunt, non imperari, vel bona, vel adverſa. quod autem invenimus per imperativum, uſurpatum eſt. FORTVNA PERACTA IAM SVA. Id eſt dura, propria Trojanorum: ut, *Hæc Trojana tenus fuerit fortuna ſecuta.* PERACTA. Proſtrata.

ARANDVM. Findendum, ut, *Longa ſulcant vada ſalſa carina*, ſulcus enim proprie aratri eſt.

SEMPER CEDENTIA RETRO. ut, *Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.*

QVAM VESTRÆ FECERE MANVS. Quod eſt dulcius.

ET QVÆ FVERIT MINVS OBVIA GRAIIS. Id eſt quæ nullum patiatur excidium. Alii FVERINT legunt: & volunt eſſe maledictum in Græcos, ut ad auſpicia referas: quod non procedit. Nec enim de hoc agebatur. *Obvia* autem obnoxia, inimica, contraria.

SI QVANDO TYBRIN. Fluvium: pro quo regem ipſum poſuit Tybrin, qui in hunc cecidit fluvium, & nomen dedit. Nam antea Albula dicebatur: ut oſtendit in ſeptimo Virgilius. Alii volunt non Tybrin cecidiſſe: ſed Tyberinum regem Albanorum: à quo Tyberis dictus eſt. Vt autem Tybris dicatur, hæc ratio eſt; Quodam tempore Syracuſani victores Athenienſium, ceperunt Syracuſis ingentem hoſtium multitudinem, & eam cæſis montibus fecerunt addere munimenta civitati. Tunc auctis muris etiam foſſa intrinſecus facta eſt: quæ flumine admiſſo, repleta munitiorem redderet civitatem. Hanc igitur foſſam per hoſtium pœnam, & injuriam factam, Ybrin vocaverunt, ἀπὸ τοῦ ὕβρεως. Poſtea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt partem, ubi nunc Roma eſt, uſque Rutulos & Ardeam. Vnde eſt, *Fines ſuper uſque Sicanos.* & Albulam fluvium ad imaginem foſſæ Syracuſanæ Tybrin vocaverunt, quaſi ὕβρεως: ut, EFFIGIEM XANTHI TROIAMQVE VIDETIS. Circa Syracuſas autem eſſe Ybrin foſſam nomine, Theocritus meminit.

DONATI.

LACHRYMIS AFFABAR. Non poterat ab iis, qui & cives, & in ſe liberales eſſent, ſine lachrymis diſcedere.

VIVITE FELICES. Feliciter vivere dicit, manere ociоſum in eodem loco, & adverſa fortunæ ulterius non timere. Sibi autem omnia contraria eſſe oſtendit.

CEDENTIA RETRO. Impoſſibilia dicit, ſed per illa ſuum tædium exprimit, qui tot annos laborioſe periculoſeque navigans, nondum veniebat quo pervenire cupiebat.

VARIORVM.

SIC OCVLOS, SIC ILLE MANVS. Macrobius lib. 5. cap. 6. Homer. Odyſſ. ἡ. κεῖνα τοῖσδε παῖδος ἐοικότα δὲ τε χεῖρε, ὀφθαλμώ τε βολαί, κεφαλὴ δ' ἐφύπερθε ἑ κεῖτο). Cælius lib. 29. cap. 24. HARTVNG.

ARVA NEQVE AVSONIÆ. Floridus in libello de Iutis interpretibus. HARTVNG.

Intra-

Intraro, gentique meæ data mœnia cernam:
Cognataſque urbes olim, populoſque propinquos
Epiro, Heſperia quibus idem Dardanus author,
Atque idem caſus, unam faciemus utramque
Trojam animis: maneat noſtros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:
Vnde iter Italiam, curſuſque breviſſimus undis.
Sol ruit interea & montes umbrantur opaci.
Sternimus optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos, paſſimque in littore ſicco
Corpora curamus: feſſos ſopor irrigat artus.
Nec dum orbem medium nox horis acta ſubibat;
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sydera cuncta notat tacito labentia cœlo:

SERVII.

GENTIQVE MEÆ. Bene genti ſuæ dicit, non ſibi: Scit enim Aſcanio regna deberi victa fatiſque incenſa. DATA MOENIA CERNAM, COGNATASQVE VRBES OLIM. Quandoque, & per omnia CERNAM ſubaudis. Senſus autem talis eſt, Si potuero ad Italiam pervenire, & regna conſtituere, & dividere urbes, & populos tibi cognatos. Nam & Æneas & Helenus, à Dardanio orginem ducunt: Ergo hoc dicit, Quoniam & ab uno originem ducimus; & iiſdem caſibus ſubjacuimus.

TROIAM VTRAMQ. Id eſt quam & tu feciſti, & ego facturus ſum, jungamus, & faciamus unam: ſed ANIMIS, hoc eſt fœdere & affectione: quoniam revera eas natura non finit jungi. Quamvis quidam dubitant utrum genere, an loci proximitate propinquos dixerit. Sane quoniam occurrebat humanæ brevitas vitæ, bene ſubjunxit, MANEAT NOSTROS EA CVRA NEPOTES. Diſtinguendum autem *populoſque propinquos Epiro*: & ſequentibus oſtendit quomodo. HESPERIA. Id eſt quibus populis author eſt Dardanus. Heſperia autem ἐν πτώσει, (nam Græce dixit) & eſt de loco adverbium, *Dardanus Heſperiam tenuit.* Figura enim nonnunquam pulchra eſt, ſi elocutio imperfecta ſit? ut, Cicero in Verrinis, *Qui Verrem Romulia.* non addit, *tribu*: COGNATAS VERO VRBES. Quidam in honorem Auguſti dictum accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cavit in fœdere civitatis ipſius, ut cognati obſervarentur à Romanis.

PROVEHIMVR PELAGO. Id eſt Buthrotio derelicto. VICINA CERAVNIA IVXTA. Ceraunia montes Epyri à crebris fulminibus propter altitudinem nominati. Vnde Horatius expreſſius dixit, *Acroceraunia*, propter altitudinem & fulminum jactus.

CVRSVSQVE BREVISSIMVS. Adeo ut medio noctis ſpatio tranſfretaverit.

OPTATÆ TELLVRIS. Quæ à navigantibus ſemper optatur.

SORTITI REMOS. Quia remigium ſuppletum erat. Et *ſortiti*, per ſortem diviſi ad officia remigandi, qui eſſet proreta, quis pedem teneret. PASSIM. Prout quis voluit. LITTORE SICCO. Ad diſcretionem illius quod aqua alluitur.

HORIS ACTA. Per horas decurrens. SVBIBAT. Bene ſubibat, poſt ſextam enim horam deſcendit.

AVRIBVS AERA CAPTAT. Naturale enim eſt, ut à qua parte flaturus eſt ventus, ad eam auris admota frigidior fiat.

SYDERA CVNCTA NOTAT. Ideo cuncta, quia in prognoſticis legitur non ſufficere unum ſignum ad explorandam futuram ſerenitatem. NOTAT autem, ut Tullius, *Notat & deſignat oculis*, id eſt diligenter intuetur. TACITO CŒLO. Aut noctumo, per quod tacetur: aut ipſe tacitus: aut certe ad homines retulit. Nam licet æternus ſit axium ſonus, tamen à nobis non auditur. Ergo quantum ad nos, tacitum dixit. LABENTIA. Curſu ſcilicet mundi, neque enim ventis feruntur, ſicut de planetis dicitur: Ergo *labentia*, tanquam labentia, nunquam enim loco moventur.

VARIORVM.

COGNATAS VRBES OLIM, &c. Senſus eſt: *Cognataſque urbes*, duas ſcilicet Trojas: *populoſque propinquos*, alterum ſcilicet ab Heſperia, alterum ab Epiro: *quibus idem Dardanus auctor, Atque idem caſus*, eadem calamitas fuit; olim faciemus Trojam unam animis; *maneat noſtros ea cura nepotes*, quod factum fuit: quia Buthrotii colonia deducta, cives Romani fuerunt. MODICVS c. 30.

POPVLOSQVE PROPINQVOS. Nannius Miſcell. 7. cap. 12.

HAVD SEGNIS. Hunc locum ita tranſtulit Virg. ut Homero ſuperior videatur. Macrob. l. 5. c. 11.

Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Orionа.
Postquam cuncta videt cælo constare sereno;
Dat clarum è puppi signum: nos castra movemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis aurora fugatis:
Cum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratêra corona
Induit, implevitque mero: divosque vocavit
Stans celsa in puppi.
Dii, maris & terræ tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.

SERVII.

ARCTVRVM. Stella est post ursum in Bootæ signo.

ARMATVMQVE AVRO CIRCVMSPICIT ORIONA. Bene armatum auro, quia & balteus ejus & gladius, clarissimis fingitur stellis. Sic Lucanus, *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Et sciendum non hoc eum intueri, ut cernat signa quæ omnibus patent: sed explorare stellarum vigorem, quo futura indicatur serenitas: ut in Georgicis, *Nam neque tunc stellis acies obtusa videtur.* Ipsum autem Orionem etiam tempestates significare si fuerit obscurus, alibi ostendit: *Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion.* Si autem quærebat quasi non orta, nequaquam procedit: cum etiam Septentriones dixerit, qui semper videntur, PLVVIASQVE HYADAS. Id est pluviosas. Sallustius, *Consedit in valle virgulta nemorosaque*, virgulta pro virgultosa. Quidam autem arcturum, vel pluvias hyadas accipiunt, quia non utraque uno tempore oriuntur; quod si ita est, erit QVE pro VE. TRIONES. Id est Septentriones. duos, id est Cynosuram & Hellicen. Varro autem ait, boves triones dici, & hæc signa etiam plaustra dicuntur, quæ bobus necessario trahi solent, ut Græci ἄρκτους ἁμαξάς. CIRCVMSPICIT ORIONA. Aut quærit cernere, aut diu contemplatur.

COELO CONSTARE SERENO. Id est omnia videt habere cœlum, quæ significant sereinitatem. *Constare* autem, suppetere: ut Iuvenalis: *Quis ferat uxorem, cui constant omnia?*

CLARVM SIGNVM. Faculam elevavit: ut, *Flammas cum regia puppis Extulerat.* CASTRA MOVEMVS. Castra sunt ubi miles steterit. Modo tamen classem significat, quia & castra nautica dicuntur. Dicta autem *castra*, quasi casta: Vel quod illic castraretur libido. Nam nunquam his intererat mulier.

TENTAMVS QVE VIAM. Id est naves producimus. PANDIMVS ALAS. Contos intendimus.

HVMILEMQVE VIDEMVS ITALIAM. Aut naturam provinciæ ostendit: quod verum est in illo transitu: ut Sallustius, *Italia plana ac mollis.* Aut rem physicam exprimit: quia omne quod continetur, altius est ab eo quod continet. Aut quia procul visentibus, terra humilis semper videtur: ut Lucanus. *Et dubios cernit vanescere montes.* CONCLAMAT. valde, aut sæpius clamat. ITALIAM. Tautologia usus est ad exprimendum affectum navigantum.

SALVTANT. Quidam pro adorant tradunt, ut deos salutare.

CORONA INDVIT. Aut usque ad summum implevit: aut revera coronavit. MERO. Hic vino: alias merum quod nihil admixtum habet.

DII MARIS. Per quod navigo. TERRÆ. Ad quam iturus sum. TEMPESTATVM. Ventorum, auratum, temporum, serenitatis: ut, *Vnde hæc tam clara repente Tempestas?* Nam multa significat.

VENTO Septimus casus. SPIRATE. Et ad ventum pertinet, & ad favorem: ut, *Adspirat primo fortuna labori.*

DONATI.

HVMILEM ITALIAM. Non est Italia humilis, sed quia etiam alta navigantibus, cum longe apparent, videntur humilia.

VARIORVM.

ARMATVMQVE AVRO. Cur autem *auro armatum* dicat Virgilius, alii aliud afferunt. Ego suspicor id dici, quia ejus sidus per auram apparuerit clarissimum & fulgentissimum. Firmat hoc Varro: *Aurora dicitur ante* Solis ortum: ab eo, quod ab igne Solis tum aureo aër aurescit. TAVBMAN.

DAT CLARVM E PVPPI SIGNVM. Non faculam elevatam, ut Servius: sed vocale signum, intellige strepitum tubæ, quo excitarentur dormientes, qui muto signo excitari non fuissent. NASC.

Cre-

Digitized by Google

Crebreſcunt optatæ auræ, portuſque pateſcit
Iam propior, templumque apparet in arce Minervæ.
Vela legunt ſocii, & proras ad littora torquent.
Portus ab Eoo fluctu curvatus in arcum:
Objectæ ſalſa ſpumant aſpergine cautes:
Ipſe latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli: refugitque à littore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidit
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchiſes: Bellum ô terra hoſpita portas:

SERVII.

CREBRESCVNT OPTATÆ AVRÆ. Sonant. Magnum hic Anchiſæ oſtenditur meritum. PATESCIT. Propinquantibus, ut, *Et anguſti rarefcunt clauſtra Pelori.*

APPARET IN ARCE MINERVÆ. Hic dubium eſt utrum Minervæ templum, an in arce Minervæ debeamus accipere. Sane Calabria ante Meſſapia vocata eſt; hoc autem templum Idomenæus condidiſſe dicitur, quod etiam Caſtrum vocatur.

EOO. Euroo, Ab eo quod eſt Eurous fluctus, ablativum Euroo per derivationem debemus accipere. CVRVATVS IN ARCVM. In arcus ſimilitudinem: ut, *Exciſum Euboica latus ingens rupis in antrum*, id eſt in antri ſimilitudinem. Sic de Ponto Saluſtius, *Vnde hoc tulit colorem, nam ſpeciem efficit Scythici arcus.* IPSE LATET. Revera procul intuentibus. Vnde eſt, *Portuſque pateſcit.* Nam ſecundum Donatum, LATE PATET, non ſtat verſus.

TVRRITI SCOPVLI. In modum, in ſimilitudinem turrium, ut, *Hinc atque hinc vaſtæ rupes geminique minantur In cælum ſcopuli.* REFVGITQVE A LITTORE TEMPLVM. Ædificia vicina litoribus longe intuenti videntur in mari, quæ accedentibus quaſi recedere & retro ſe agere putantur: vel quia ſitum eſt in colle, qui ſenſim creſcit à litore. Ideo dixit REFVGIT. Tale eſt, *Terræque urbeſque recedunt.*

PRIMVM. Aut quale nunquam antea viderat: aut antequam aliud videret, aut certe quia ſequitur porcæ albæ omen. Alii vero tondentes primum campum volunt, id eſt primam partem campi. Sane figurate *Equos omen*, diverſa enim ſignificatione id omen dixit. Sed multi de libris augurum tractum tradunt: Iuge id enim dicitur augurium, quod ex junctis jumentis fiat. Obſervatur enim ne prodituro magiſtratui disjunctis bobus plauſtrum obviam veniat: quod Virgilius oblique ad equos tranſtulit, quos cum ſolutos vidiſſet Anchiſes, quem augurorum peritum fuiſſe non dubium eſt, ait, *bellum ô terra hoſpita portas, Bello armantur.* Dicendo armenta, oblique intelligit boves quos vitaverat dicere, & ne plauſtrum nominaret ait *currus*, cum autem dicit *Iugo*, veram ſignificationem *Iugetis* facit. Sed quia in libris Etruſcis invenitur etiam equos bona auſpicia dare, Subjunxit, *Spes eſt pacis*, ait.

CANDORE NIVALI. Pro candoris nivalis, ablativum pro genitivo: & hoc ad victoriæ omen pertinet. Simul notandum, Anchiſen omnem habere divinandi peritiam. Hinc eſt illud, *Divinique oſſa parentis.*

TERRA HOSPITA. Vſurpative HOSPITA dixit: quæ enim in ES exeunt, communia eſſe poſſunt. Nam fœmininum in A non mittunt. Lucanus, *Hoſpes in externis audivit curia tectis.* Nec mirum, abuſum eſſe Virgilium: quum & Plautus paupera dixerit: ab eo quod eſt hic & hæc pauper, ut, *Pauperque ſenatus.* Item, *Pauperque domus, nec nota potentum Munera.*

DONATI.

CREBRESCVNT. Apparet petitionis fructus.
FERTE VIAM FACILEM. Præbete facilem viam.
IN ARCE. In altitudine.
LEGVNT. Verbum nautis familiare: nam funes & vela cum colligunt, vel aliqua loca cum tranſeunt, *legere* appellant.
AVRA. Naturaliter dixit. Aura enim naſcitur cum primum exoritur lux, quam ſupra induxit naſcentem.
PORTVS. Ab oriente, qua fluctibus portus infeſtari poterat, magnas natura objecit cautes. Ergo latet portus: quia fluctus illum reperire nequeunt. CAVTES autem ſunt in formam brachiorum.
REFVGIT. conſtituris in portu nou apparet templum, quia obſtant ſcopuli.
HIC PRIMVM. Honeſta elocutio paſcentes campum, & non paſcentes herbam in campo: & cum dicit quibus herbis paſcerentur, oſtendit ſola gramina illic fuiſſe.
CANDORE NIVALI. Oſtendit & equos, & niveos, & conſtitutos in magna ubertate.

VARIORVM.

QVATVOR EQVOS, TONDENTES CAMPVM. Hoc è veterum religione dixit, equos conſecratos, vagos eſſe dimiſſos: quæ enim animalia ſacrabant diis, ea è manu dimittebant, mancipioque ſuo abjudicabant, ac ea ſuo jure, libertatique reddebant, quæ & ζῶα ἄφετα à Græcis ideo vocabantur. Equos enim conſecratos Minervæ puto fuiſſe quatuor hos, currum velut quadrigum Minervæ aliquando ſubituros, aut etiam ſimulantes. TVRNEB. lib. 2. cap 27.

Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frena jugo concordia ferre:
Spes est pacis, ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit ovantes:
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu:
Præceptisque Heleni dederat quæ maxima, rite
Junoni Argivæ jussos adolemur honores.
Haud mora, continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum:
Grajugenumque domos, suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti

SERVII.

BELLO ARMANTVR EQVI. Hic bello dativus est, & ratiocinationis est. ARMENTA. Armenta dicta sunt quasi apta armis. Nam & equi intersunt præliis: boves armant ex coriis.

SED TAMEN. Anacoluthon; Nam QVAMQVAM non præmisit. OLIM. Infiniti temporis. CVRRV. Pro currui, dativus vetus.

SPES EST PACIS, AIT. Ostendit latenter vincere posse Trojanos, dicendo supra, *Curru succedere sueti.* Et, *Jugo sueti.* & cum præmisisset de bello, post ait de pace, ut id magis remaneret in mentibus.

PALLADIS ARMISONÆ. Bene post belli omen, armorum deam precatur: quanquam hoc quoque templum visum ad omen pertineat.

PHRYGIO VELAMVR AMICTV. Sicut dictum est propter visum vel Diomeden, vel Vlyxen, quando ei Palladium redditum est.

DEDERAT QVÆ MAXIMA. Vel propter caput velandum, vel ad illud pertinet, quod ait, *Præque omnibus unum Pradicam*, hoc est ut supplicet Junoni. RITE. Recte, secundum ritum: unde sequitur, *Perfectis ordine votis.*

IVNONI ARGIVÆ. Id est magnæ: ut, *Junonis magnæ ant inimicæ Trojanis.*

HAVD MORA CONTINVO. Vnum de his sermonibus vacat.

VELATARVM. Quia antennæ involutæ sunt velo; id est velatæ, & est versus Spondazon.

GRAIVGENVMQVE DOMOS. Sic est dictum, quemadmodum Trojugena. Et sciendum sacrificii tantum causa eos tetigisse Calabriam: ubi dicuntur accepisse Palladium, sicut dictum est à Diomede, vel Vlyxe, nec immerito dubitatur. Vt enim in secundo legimus, ambo rapuerant. *Domos* autem ideo quod Helenus, *Cuncta malis habitantur mœnia Grajis.*

HERCVLEI (SI VERA EST FAMA) TARENTI. Fabula talis est, Lacones & Athenienses diu inter se bella tractarunt: cum utraque pars affligeretur, Lacones quibus juventus deerat, præceperunt ut virgines cum quibuscunque concumberent. Quo factum est, ut cum post sedata bella juventus incertis parentibus nata, & patriam erubesceret, & sibi esset opprobrio (nam Parthenias dicebantur) accepto duce Phalanto octavo ab Hercule profecti sunt: delatique ad breve oppidum Calabriæ, quod Taras Neptuni filius fabricaverat, id auxerunt: & prisco nomine appellarunt Tarentum. Bene ergo nunc Herculei Tarenti. Est & alius fabulæ ordo: Lacedæmonii cum adversus Messenios bellum haberent, solis senibus relictis, omnem juventutem eduxerunt, juraveruntque se non ante reversuros quam Messeniam expugnassent. Sed cum victores reversi essent, vidissentque multitudinem juvenum, qui ex servorum & dominarum virginum concubitu, ut quidam volunt, sine ullo discrimine nuptiarum nati erant, servos patibulis suffixerunt, filios strangulavere, nepotes fugaverunt: Sed alii dicunt, timentes ne qua ex illis discordia nasceretur, pueros qui ex virginibus nati erant Parthenias vocaverunt, & Phalantum eis Ducem constituerunt. Sed hi cum venissent in Italiam, à quodam sepulchro, cui inscriptum erat Tarx nomen, urbem conditam Tarentum dixerunt. Hoc autem oppidum, post multos annos excidii Iliensis, conditum quidam dicunt. Alii dicunt, quod sicut supra memoratum, nepotibus Lacedæmoniorum fugatis à nomine ducis Tarx Herculis filii, Tarentum dictum. Quidam Tarentum ante Satyrium dictum tradunt, & ab Herculis filio Tarento post Tarentum dictum. Alii Herculeum appellatum volunt, quia Heraclidæ Lacedæmoniorum reges. Bene ergo, si vera est fama, aut quia Taras condiderat, auxerat Phalantus, aut ab Herculis filio conditum sit Tarentum, in quo molles & luxuriosi nascuntur, & hæc consuetudo Poëtæ est, ut ubi de incertis dubitat, famam faciat auctorem.

DONATI.

BELLO ARMANTVR EQVI. Non quia equo Troja perierit, ut quidam ridicule dicunt, sed doctrina sua equos ostendere bella dixit.

PALLADIS ARMISONÆ. Ad alia signa belli, accedit templum armatæ Palladis, quam meritò orat, ut prosperum faceret, si quid adversi imminueret, & ovantes dimitteret, quos ovantes acceperat.

ANTE ARAS. Vt ostendat præter preces etiam munera fuisse, dicit aras fuisse in navi quæ non erant, ut demonstret aram dici posse, ubicunque sacrificetur.

Cerni-

Digitized by Google

Cernitur: attollit se diva Lacinia contra,
Cauloniſque arces, & navifragum Scylaceum.
Tum procul è fluctu Trinacria cernitur Ætna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractaſque ad littora voces:
Exultantque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes: nimirum hæc illa Charybdis,
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.
Eripite ô ſocii, pariterque inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt: primuſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas:
Lævam cuncta cohors remis, ventiſque petivit.
Tollimur in cœlum curvato gurgite, & iidem
Subducta ad Manes imos deſcendimus unda.

SERVII.

ATTOLLIT SE. Quia adpropinquantibus, aut recedere montes videntur, aut ſurgere. DIVA LACINIA CONTRA. Iunonis Lacinix templum, ſecundum quoſdam, à rege conditore dictum: ſecundum alios à latrone Lacino, quem illic Hercules occidit: & loco expiato Iunoni templum conſtituit. Alii à promontorio Lacinio, quod Iunoni Thetis dono dederat, quod ante Troicum bellum collatitia pecunia reges populique fecerunt. Quidam dicunt templum hoc Iunonis, à Lacinio rege appellatum, cui dabat ſuperbiam mater Cyrene & Hercules fugatus, namque eum poſt Geſſonem extinctum de Hiſpanis revertentem hoſpitio dicitur recipere noluiſſe, & in titulum repulſionis ejus, templum Iunoni tanquam novercæ, cujus odio Hercules laborabat, condidiſſe: In hoc templo illud miraculi fuiſſe dicitur, ut ſi quis ferro in tegula templi, ipſius nomen incideret, tamdiu illa ſcriptura maneret, quamdiu is homo viveret, qui illud ſcripſiſſet.

CAVLONISQVE ARCES. Caulon mons eſt Calabriæ: Horatius, *Et amicus Caulon fertilis Baccho*: In quo oppidum fuit à Locris conditum, quod ſecundum Yginum, qui ſcripſit de ſitu urbium Italicarum, olim non eſt. Alii à Caulo Clitæ Amazonis filio conditum tradunt. NAVIFRAGVM SCYLAEVM. Periculoſum navibus. Dictum Scylacæum, aut à taſtu, vel à periculi ſimilitudine. Nam inde Scylla longe eſt. Alii dicunt Vlyxen poſt naufragium in Italia de navium fragmentis civitatem ſibi feciſſe, quam Navifragum Scylacæum nominavit. Alii ab Athenienſibus qui cum Mneſtheo duce venerant, & à Libya redierant, conditum tradunt.

ET GEMITVM INGENTEM PELAGI. Videtur delatus primo ad fretum: poſtea ad Ætnam reverſus. FRACTAS. Nimias: ut, *Fractos ſonitus imitata tubarum.* Vel *fractas*, cum fragore venientes. RVDENTEM. Si rudentem proram, id eſt, ſtridentem & ſonantem in tempeſtate: ut eſt, *Et ſera ſub nocte rudentum.*

ÆSTV MISCENTVR ARENÆ. Deſcripſit loca Charybdi vicina: quod eſſe credidit ex periculi magnitudine.

MIMIRVM. Niſi fallor. ILLA. Hoc pronomine & in venerativa, & in vituperativa ſignificatione, veteres utebantur, ut hic, *Illa*, id eſt periculoſa, deteſtabilis. Venerative autem: ut, *Sic pater ille deûm faciat.*

HÆC SAXA HORRENDA CANEBAT. Retulit ſe ad hiſtoriam. Nam pro SCYLLA, ſaxa dixit horrenda.

ERIPITE. De periculis, & deeſt nos.

LÆVAS AD VNDAS. De Ionio venientibus; aliter non procedit.

CVNCTA COHORS. Quia ſuperius dixit, *Nos caſtra movemus.*

GVRGITE. Pro fluctu. AD MANES IMOS. Poëtica hyperbole.

DONATI.

SOCIOS. Nam commune ubi periculum eſt, omnibus laborandum eſt.

VARIORVM.

DIVA LACINIA. Ni eſt templum Iunonis Laciniæ, hoc eſt, quæ in oppido Lacinio, quod hodie *Caput columnarum* appellant, colebatur; quo in loco & urbis & templi veſtigia adhuc apparere, tradit N.

CAVLONISQVE ARCES. Stephanus author eſt, Cauloniam oppidum *Aulonem* quondam eſſe dictum, nec aliter Horat. 2. Ode 6. & Martial. lib. 13. Epigr. 125. TAVBMAN.

NAVIFRAGVM SCYLACÆVM. Hanc lectionem defendit Turnebus, adductus hac auctoritate Papinii, Thebaid. lib. 5.

Proram navifragæ avidam concurrere ſaxis,

quod eum vocum Maronianarum imitatorem familiarem exiſtimet. Alii aliter hic legunt; ut & Scaliger, quem vide lib. 2. cap. 31. Poët. GERMAN.

REMIS VENTISQVE. Proverb. *Remis ventiſque.* HARTVNG.

Tor

Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedere:
Ter ſpumam eliſam, & rorantia vidimus aſtra.
Interea feſſos ventus cum Sole reliquit;
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab acceſſu ventorum immotus, & ingens
Ipſe; ſed horrificis juxta tonat Ætna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favilla;
Attollitque globos flammarum, & ſydera lambit:
Interdum ſcopulos avulſaque viſcera montis
Erigit eructans, liquefactaque ſaxa ſub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæſtuat imo.
Fama eſt, Enceladi ſemuſtum fulmine corpus

SERVII.

SCOPVLI CLAMOREM. De hiſtoria, ut ſupra diximus, hoc traxit. Vndæ etenim illiſæ concavis ſaxis imitantur latratus.

ELISAM. Excluſam, expreſſam: ut, *Eliſos oculos & ſiccum ſanguine guttur.* RORANTIA ASTRA. Eum ſcilicet locum in quo aſtra ſunt, per diem non videbant. *Rorantia* autem pro irrorata, id eſt quæ irrorabantur: à qua hac ſignificatione, non eſt apud Latinos participium. Sane hyperbole eſt.

VENTVS CVM SOLE. Ventorum enim mutationem neceſſe eſt fieri vel oriente Sole, vel occidente.

IGNARIQVE VIÆ, CYCLOPVM ALLABIMVR ORIS. Vt, *Servatum ex undis, Strophadum me littora primum Accipiunt*, ſimilis enim eſt ſenſus. CYCLOPVM. *clo* habet accentum, quia Latina declinatio eſt in accuſativo: quia Græce poſuit Cyclopas, *cy* habet accentum: ſi Cyclópes, *clo* habet accentum.

AB ACCESSV. Id eſt in acceſſu.

TONAT ÆTNA RVINIS. Senſus eſt, portus quidam ſecuros nos faciebat, deeſt enim, *quidem*, ſed Ætna terrebat, & cauſa hujus intendii ſecundum Ætnam Virgilii hæc eſt: Sunt terræ deſudantes ſulphur, ut pene totus tractus Campaniæ, ubi eſt Veſuvius & Gaurus montes: quod indicat odor aquarum calentium. Item, novimus ex aquæ motu ventum creari. Eſſe etiam concavas terras Ætnam conſtat: ab ea parte qua Eurus vel Africus flant, habere ſpeluncas & plenas ſulphuris, & uſque ad mare deductas. Hæ ſpeluncæ recipientes in ſe fluctus, ventum creant: qui agitatus ignem gignit ex ſulphure. Vnde eſt quod videtur incendium. Hoc autem verum eſſe illa comprobat ratio: quia & aliis flantibus ventis, nihil ex ſe mittit, & pro modo flatuum Euri, vel Africi, interdum fumum, interdum favillas, nonnunquam vomit incendia: quod & hoc loco oſtendit: nam effectum indicat, ſupprimit cauſas.

PRORVMPIT AD ÆTHERA NVBEM. Id eſt vomit & fundit; & eſt nova locutio, nec enim poſſumus dicere prorumpo illam rem, potuit enim recte dici, *nubes prorumpit.* Sane tota hæc deſcriptio poëtica eſt.

CANDENTE FAVILLA. Id eſt ſcintillis: & bona periphraſi. Nam favilla deſerta igni ſcintilla. Quamvis ſæpe viderimus de Ætna ſicut nigrum fumum, ita & candidum & pinguem manare.

VISCERA MONTIS. Id eſt partes. ſic autem dixit viſcera, quemadmodum terræ oſſa dicuntur.

ERVCTANS. Ructo, tuctas tantum facit: ſicut Cicero, *Eructant ſermonibus ſuis eadem bonorum.* Virgilius, *Atque omnem Cocyto eructat arenam.* Horatius uſurpavit, *Hæc dum ſublimes verſus eructatur.* LIQVEFACTAQVE SAXA. Putria, decocta in modum calcis.

FVNDO IMO. Ab imo: & reddit cauſam latenter. Inde enim ventus ex aqua natus erumpit.

FAMA EST. Bene fabuloſam rem dicturus excuſat. Nam re vera niſi quæ de gigantibus legimus, fabuloſa acceperimus, ratio non procedit. Nam cum in Phlegra Theſſaliæ loco pugnaſſe dicantur, quemadmodum eſt in Sicilia Enceladus: Othus in Creta ſecundum Saluſtium, unde Othii campi: Typhœus in Campania, ut, *Inanime Iovis imperio impoſita Typhœo*: Sed Varro dicit in diluvio aliquos ad montes confugiſſe cum utenſilibus: qui laceſſiti poſtea bello ab his, qui de aliis venichant montibus, facile ex locis ſuperioribus vicerunt. unde fictum eſt, ut dii ſuperiores dicerentur: Inferiores vero, terrigenæ. Et quia de humilibus ad ſumma reptabant, dicti ſunt pro pedibus habuiſſe ſerpentes. SEMVSTVM. Pro ſemiuſtum, Et ſciendum ſic poni, quaſi ſemianimis ſit Enceladus: unde eſt, *Motat latus.* Simul ponitur ſecundum fabulam cauſſa, quaſi ex fulmine ſit illic natum incendium.

DONATI.

FAMA EST. Rectè inducit Aeneam iis quæ fabuloſa erant dicentem: fama eſt, ne ſe authorem rerum impoſſibilium faciat.

Vrgeri

Digitized by Google

Vrgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam exspirare caminis:
Et, fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in sylvis immania monstra
Perferimus, nec quæ sonitum det caussa videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus æthra
Syderea polus: obscuro sed nubila cœlo,
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jamque dies primo surgebat Eôo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Cum subito è sylvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu
Procedit, supplexque manus ad littora tendit.

SERVII.

CAMINIS. Fornacibus Græce dixit.

MOTAT. Movet. Nam si MVTAT legeris, dat refectionem labori. *Motat* frequenter movet, quamvis alii *mutat* accipiunt, ut est: *Et terram ambiens cuntes.*

NOCTEM ILLAM. Melius per accusativum dixit.

VIDIMVS. Mente vel oculis.

NAM NEQVE ERANT ASTRORVM IGNES. Bene *ignes*, quia de Ætna loquebatur, ut magis flammæ ejus manifestæ fierent cœlo lucente. IN NIMBO. Proprie nimbus est qui deorum vel imperantium capita quasi clara nebula ambire fingitur.

ÆTHRA SYDEREA POLVS. Per æthram sydeream, hoc est per splendorem ætheris. Sane *æther* est ipsum elementum, *æthra* vero splendor ætheris. Sciendum est Homerum & ætherem & aërem communis generis dicere: quod de aëre nos non possumus dicere. De æthere, æthra factum est. Et secundum rationem istam potest & æther & æthra unum esse; ut nunc sit pro æthere sydereo.

NOX INTEMPESTA. Media. Hoc est nimium obscura. *Intempesta*, dicta est nox media. Intempestiva, Inactuosa, carens actibus, per quod tempora dignoscimus. Ait enim Lucretius, quia per se tempus non intelligitur nisi per actus humanos. Medium autem noctis tempus actu caret. Ergo INTEMPESTA, inactuosa, quasi sine tempore: hoc est sine actu, per quem dignoscitur tempus. Vnde est, *intempestivæ venustæ*, id est ἀκαίρους. Ergo *intempesta* dicitur: quia caret tempore. Sane noctis septem tempora ponuntur, Crepusculum, quod & Vesper: Fax, quo lumina incenduntur: Conubium, quo nos quieti damus: Intempesta, id est media: Gallicinium, quo galli cantant: Conticinium, post cantum gallorum: Silentium, Aurora vel crepusculum Matutinum, tempus quod ante Solem est. TENEBAT. Quasi cursum ejus densitate sui nimbi inhiberet.

HVMENTEMQVE. Hic participium positum est verbo carens, ergo *humentem* pro humidam, quoniam noctu ros cadit. AVRORA POLO DIMOVERAT VMBRAM Hysteroproteron in sensu. Ante enim aurora est, sic dies. Vmbram vero, quia nox umbra terræ dicitur.

CVM SVBITO E SYLVIS. Arguitur in hac Achæmenidis descriptione Virgilius, negligentiæ Homericæ narrationis: Vlyxes enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venit, quemadmodum ergo Æneas post septimum annum, quam à Troja profectus est, socium Vlyxis invenit, præsertim cum eum tribus mensibus in regione Cyclopum dicat moratum, & mox Æneas de Sicilia ad Africam venisse dicatur. SVPREMA. Pro plurima.

NOVA FORMA VIRI. Bene formam dixit, non hominem, & est periphrasis pro ignotus vir. *Nova* autem fugienda, alitet alibi. *Qua novus hic nostris*, id est, insperatus: Idem, *Subitoque novum consurgere bellum*, id est, detestandum. Item. *Vere novo*, id est, incipiente: Item, *quo lacte novo*, id est recenti: Item, *Comitum adfluxisse novorum*, hoc est ignotorum.

CVLTV. Pro habitu.

DONATI.

IGNOTI NOVA. Non idem, ignoti & nova forma. Nam *nova forma* pertinet ad id quod infrà de cultu & ejus sordibus dicetur: *Ignoti* autem, quem revera nescissent.

VARIORVM.

IGNOTI NOVA FORMA VIRI. Quasi ab homine fera in belluam deformati, quemque hominem fuisse neges, sed tantum hominis speciem, larvam & imitationem, ut infra: *forma magnorum ululare. luporum*: quod ficti simulatique lupi essent. GERMAN.

Reſpicimus: dira illuvies, immiſſaque barba,
Conſertum tegmen ſpinis: at cætera Grajus,
Et quondam patriis ad Trojam miſſus in armis.
Iſque ubi Dardanios habitus, & Troïa vidit
Arma procul; paulum aſpectu conterritus hæſit,
Continuitque gradum: mox ſeſe ad littora præceps
Cum fletu, precibuſque tulit: Per ſydera teſtor,
Per ſuperos, atque hoc cœli ſpirabile numen:
Tollite me Teucri; quaſcumque abducite terras.
Hoc ſat erit: ſcio me Danais è claſſibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiſſe Penates.
Pro quo, ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri,
Spargite me in fluctus, vaſtoque immergite Ponto.
Si pereo, manibus hominum, periſſe juvabit.

SERVII.

ILLVVIES DIRA. Sordes terræ. IMMISSAQVE BARBA. Quidam barbam majorem, luctus indicium à Virgilio poſitum reprehendunt, cum Heroes non fuerint ſoliti tondere barbam. An *immiſſam*, neglectam & impexam accipimus?

CONSERTVM TEGMEN SPINIS. Inligatum ſpinis. Hinc eſt in Terentio, *Video quendam ſertum.* AT CÆTERA GRAIVS. Habet enim unaquæque gens inceſſum, & vocem propriam. Sane cætera Grajus, Græca locutio eſt, ut Saluſt. *Sanctus alia.*

AD TROIAM MISSVS. Aut ex ſequenti ejus confeſſione hoc didicit: aut Græcum eſſe colligitur ex trepidatione: ut Terentius, *Neſcio quid peccati portat hæc purgatio.*

HÆSIT. Dubitavit. SESE. Pronomen compoſitum, nam *ſeſe* duo pronomina ſunt.

PRÆCEPS. Sine reſpectu ſalutis, ſcilicet poſtquam Cyclopum graviora cogitavit pericula. Sane brevis ei quaſi timenti, prima datur oratio.

TESTOR. Quæſo, obteſtor.

SPIRABILE. Vitale, quo ſpiramus: & eſt ſermo Ciceronis, quanquam ille ſpiritabile dixerit in libris de deorum natura.

QVASCVNQVE. Quo erat non cogitat, eorum comparatione quæ fugit. HOC SAT ERIT. Vitaſſe Cyclopas.

SCIO. Modo confiteor. E CLASSIBVS. Ex equitibus modo, ut eſt, Et, *Ordine claſſes*, id eſt equites.

PETIISSE. Cauſſa metri addidit ſyllabam: ut, *Nos abiiſſe rati.*

TANTA EST. Ut non poſſit fortunæ præſentis qualitate molliri.

SPARGITE. Hoc eſt diſlacerate: & quia nec brevius, nec celerius aliud fieri poteſt, nova brevitate uſus eſt.

HOMINVM MANIBVS, PERIISSE IVVABIT. Oblique loquitur. Nam vult oſtendere hominum hanc non eſſe crudelitatem.

DONATI.

RESPICIMVS. Quia non audiebatur vox rogantis. IMMISSA. Vltra modum grandis.

CONSERTVM. Concinnatum ſpinis non enim textum erat ſpinis, ſed ſpinis fruſta pannorum continentibus, conſertum illius fuerat tegmen.

AD TROIAM. Gratum Trojanis, quod talem viderent inimicum.

MOX. Vbi metum vicit neceſſitas.

PER SYDERA TESTOR. Cum procul eſſet, ſe geſtu ſupplicem exhibuit, mox propinquus factus, preces adhibuit & lachrymas: confitetur originem, ut miſericordiam capiat.

SPARGITE. In partes ſcilicet diviſim, quod ne fieret, crudelitas facti deſcripta eſt.

SI PEREO. Oſtendit male vivere. nam ſi perendixit, & non, cum periero.

VARIORVM.

AT CÆTERA GRAIVS. Figurata locutio, pro quantum ad cætera: hoc eſt ex reliquo habitu ſatis conſtabat, illum eſſe Graium. NASCIMB.

CONSERTVM TEGMEN SPINES. Furneb. lib. 22. cap. 12.

PER SIDERA TESTOR. Oratio Achæmenidis deprecatoria, non viram ſalutemque precatur (nam ſe Græcum eſſe fatetur) ſed tantum ut de eo loco tollatur, ne aut ferarum dentibus dilanietur, aut à Cyclopibus devoretur: ex obteſtatione precationis exordium ſumit: unde oritur commiſerationis affectus, qui ad Trojanorum benevolentiam conciliandam plurimum valet. NASCIMB.

ATQVE HOC COELE SPIRABILE NVMEN. Vel quo vivimus & ſpiramus, vel quod vitam in ſe & ſpiritum habet. Cic. 1. Tuſcul. *illam vero fundituſ eviciamus individuorum corporum levium & rotundorum concurſionem fortuitam, quam Democritus conciliatricem & ſpirabilem eſſe voluit*: intelligit autem vel Solem vel æthera. NASCIMB.

Dixerat:

Digitized by Google

Dixerat: & genua amplexus, genibusque volutans
Hærebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchisæ, haud multa moratus,
Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat.
Ille hæc, depositâ tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infœlicis Ulyssei,
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna) profectus.

SERVII.

GENVA AMPLEXVS. Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut autem Memoriæ. Hinc est *Cynthius aurem Vellit, & admonuit.* Frontem, Genio. Vnde venerantes deum, tangimus frontem. Dextram, Fidei. Vnde paulo post, *Atque animum præsenti pignore firmat.* Genua, Misericordiæ: unde hæc tangunt rogantes. Sane sicut frequenter dictum est, etiam hic ostenditur subtiliter Anchisen & Æneam, tam Pontificatus, quam Flaminii Iuris & peritos, & præsules fuisse. Iure autem Pontificali, si quis Flamini pedes, vel genua fuisset amplexus, verberari non licebat: hoc eo præcipiebatur, ne esset ullum præpedimentum religionis, quominus secundis numinibus inserviretur; aut esset importunitas in profanis locis aliquantisper morandi. Quod hic diligenter exsequi videtur de Achæmenide, qui post preces habitas genua amplexus, genibus volutans hærebat, in quo more, vel præpetimenti * verbum procul dubio est, tum quod & ipse genibus volutabat, vel quod genua amplexus etiam religione habebatur, quo in loco satis non fuit nulla verbera adhibita, nisi etiam fides data esset, qua securitas confirmaretur venix concessæ illis verbibus: *Ipse pater dextram Anchisæ haud multa moratus, Dat juveni, atque animum præsenti pignore firmat:* Neque enim oportebat tardius immorari profanis cognitionibus, cum precatio cælestium deorum interposita, daret curam observandæ religionis: dixerat enim, *Per sydera testor, Per superos atque hoc cæli spirabile numen*, eaque propter, addidit, *Haud multa moratus*, ut celeritas concessionis piaculum nullum posset admittere. Ipsum Achæmeniden hinc possumus æstimare, magis verbera timuisse, quam mortem, propter confessionem: ut diceret, *Spargite me in fluctus vastoque immergite ponto. Si pereo manibus hominum periisse juvabit.* Denique post hæc addidit, *Ille hæc depositâ tandem formidine fatur.*

QVI SIT, FARI. Per omnia subaudis, HORTAMVR.

QVI SIT autem, hoc est quis Græcorum sit, id est, cujus filius sit, ut etiam respondet. Nam jam se dixerat Græcum.

AGITET FORTVNA, FATERI. Hortamur fateri, quæ eum fortuna vexet: ut, *Agitataque numina Trojæ.*

HAVD MVLTA MORATVS. Nimiæ benignitatis est, non exspectare plurimas preces.

PRÆSENTI PIGNORE FIRMAT. Quod ad hoc tempus poterat dari, id est, manuum conjunctione, qua firmabantur amicitiæ: ut, *Cur dextræ jungere dextram Non datur? Et, Jungimus hospitio dextras.*

SVM PATRIA EX ITHACA. Circumstantias omnes exsequitur: loci, personæ, temporum: & licet rhetorice agit hic Achæmenides quæ dicit: ut, tollatur, pauca sunt, neque enim quicquam illi nocet, nisi quod Græcus. Cætera quæ dicit ut fugiant, tantum narrationem rei gestæ habent. Plane cum auctu, ut sit major causa misericordiæ, nisi forte hoc etiam putamus ad recipiendum valere, quod aliquod beneficium prædicendo de Cyclope significat dari, nam infra ait, *Recepto supplice sic merito.*

INFOELICIS VLYSSI. Quoniam apud hostes loquitur, quærit favorem ejus vituperatione, quem scit odio esse Trojanis. PAVPERE. Nam, ut etiam de Sinone diximus, apud majores hæc fuerat causa militiæ; & bene utitur statu veniali, per excusationem paupertatis. Vt conciliet hostium animos, quasi necessitate adversus eos dimicaverit.

FORTVNA. Pristina, paupertatis scilicet, & perseverat, ut invitus feciſſe videatur.

DONATI.

ET GENVA AMPLEXVS. Ad preces adhibet obsequium corporis.

FARI. Fari & fateri differunt. nam *fari* est simpliciter aliquid referre: *fateri* autem est, ex necessitate, quæ secreto contingunt, publicare.

VARIORVM.

IPSE PATER DEXTRAM. Dextra in fide porrigitur. unde illud: *En dextra fidesque.* Eustath. Il. α. docet, solitos esse veteres per amicitiam *carpere manus* mutuo, non volam apprehendere. TAVERNAN.

ET GENVA AMPLEXVS. Ex Homero Iliad. ϛ. deque hoc supplicandi ritu, Had. Iunius lib 2. cap. 9. Animadv.

NOMINE ACHÆMENIDES. Fabric. & MSS. legit, *nomen Achæmenides.* Porro Nannius lib. 7. Misc. legendum contendit *Agamemnides* vel Agamenides: quod sic dictus sit ab eventu, quod nimirum diu manserit in spelunca Polyphemi: ad quod Maro ipse videatur alludere. *Hic me dum trepid. &c.*

Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere: domus ſanie dapibuſque cruentis,
Intus opaca, ingens: ipſe arduus, altaque pulſat
Sidera, (Dii talem terris avertite peſtem)
Nec viſu facilis, nec dictu affabilis ulli;
Viſceribus miſerorum, & ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora noſtro
Prenſa manu magna, medio reſupinus in antro,
Frangeret ad ſaxum, ſanieque aſperſa natarent
Limina: vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud impune quidem, nec talia paſſus Vlyſſes,
Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus,
Cervicem inflexam poſuit, jacuitque per antrum

SERVII.

TREPIDI. Feſtini.

IMMEMORES SOCII. Immemores, dum trepidi: ut per timorem, non per odium relictus fuiſſe videatur. Nam & cauſam ſubjungit timoris, Cyclopis deſcriptione. Ergo *immemores*, timentes.

DOMVS SANIE. Deeſt horrida.

NEC VISV FACILIS. Cujus poſſit etiam aſpectus inferre formidinem. NEC DICTV AFFABILIS. Sermone non explicabilis. bene rem exaggeravit poſt deſcriptionem.

VISCERIBVS. Viſcera proprie carnes ſunt. SANGVINE ATRO. Hoc eſt ſanie.

VIDI EGOMET DVO. Homerus quatuor dicit: ergo aut diſſentit ab eo, ut etiam in temporibus. Nam ante ad Siciliam Æneas, quam Vlyxes veniſſe dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidiſſe: quot autem occiderit, ignorare, per timorem. Alii duo ſimul dicunt, non enim duo ſola addidit.

RESVPINVS. Magnitudo virtutis oſtenditur. Quod una manu, quod frangeret, & velut exprimeret elidentem non in terram, ſed ad ſaxum ſublimitus quatientem. EXPERSA. Hæc fuit vera lectio, id eſt madefacta. Nam ſi ASPERSA dixeris, id eſt inrorata, Tapinoſis & Hyperbole junguntur.

FLVENTIA TABO. Pro fluenti tabo.

TEPIDI. Melius tepidi, quaſi adhuc vivi: quam trepidi, id eſt trementes: ne ſit iteratio.

VLYSSES. A ſolo nomine emphaſim fecit. Vnde eſt quod ſequitur, *Oblituſve ſui eſt*. Aliquanti tamen juxta veteres oblitus; id eſt negligens dictum tradunt. Et eſt laus quod & in adverſis conſtans, vel quem nemo impune læſiſſet * vel qui dolo etiam fortiores ſæpe viciſſet.

ITHACVS, Ithacenſis.

SEPVLTVS. Stratus jacens.

IACVITQVE PER ANTRVM. Hoc verbum de Varrone mutuatus eſt, qui ait. *In lecto temulentos jacere, ſobrios eubare conſueſcere.*

DONATI.

OBLITVSVE SVI. Omnes nos vehementer turbati ſumus: ſolus Vlyſſes natura callidus & uſu & ingenio inſtructus, tantæ crudelitatis viſu deterritus non eſt: nec eſt *oblitus ſui*, id eſt, non perdidit ſuam induſtriam.

NAM SIMVL EXPLETVS. Omnia ſigna ponit belluæ occaſionem ad eædem præbentis. Dederat autem conſilium Vlyſſes, ut unicum illi oculum excæcarent: ſed hoc periculoſum fuit quamvis dormiret ſepultus. ergo precati ſunt numina. Et quoniam non idem periculum erat omnibus, varias corporis partes tenentibus, eas inter ſe ſortiti ſunt.

VARIORVM.

HIC ME DVM TREPIDI. Haſtenus genus ſuum, nomen & nomen patriæ profeſſus eſt; jam vero ad fortunæ ſuæ conditionem exponendam accedit; quam veriſimilem facit ex navigatione Vlyſſis in Trinacriam. NASCIMS.

SANIE DAPIBVSQVE. Macrob. lib. 6. c. 1. Saturnal.

ALTVS ALTAQVE. Homerus una voce ὑψηφερὴς. HARTVNG.

VIDI EGOMET DVO. Græcum eſt, pro *duos*. & infra libro undecimo: *Si duo præterea tales Idæa tulisſet*. Homer. Odyſſ. 9. σωλὴν δύο μοίρῃσι ἄνα εὐρύοπας πολὺ χαίνῃ. Macrob. lib. 5. c. 13. HART.

OBLITVSQVE SVI EST ITHACVS. Cæl. lib. 10. c. 15. HARTVNG.

CERVICEM INFLEXAM POSVIT. ἦ καὶ ἀναπλήτης κεῖτο ὕπτιος. Homer. Odyſſ. 9. HART.

Immen-

Digitized by Google

Immenſum, ſaniem eructans, ac fruſta cruento
Per ſommum commiſta mero: nos magna precati
Numina, ſortitique vices, una undique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto,
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat;
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite ô miſeri, fugite, atque à littore funem
Rumpite.
Nam qualis quantuſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat:
Centum alii curva hæc habitant ad littora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam Lunæ ſe cornua lumine complent,
Cum vitam in ſylvis, inter deſerta ferarum
Luſtra domoſque traho; vaſtoſque ab rupe Cyclopas

SERVII.

IMMENSVS. Etiam immenſus ad Polyphemi magnitudinem pertinet: quaſi in tanto antro jacuerit. ERVCTANS. Cicero, *Eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum.* FRVSTA. Cicero in Philippicis, *Fruſtis eſculentis vinum redolentibus.*

SORTITIQVE VICES. Vel partes membrorum, vel qui quo loca ſtaret. VNDIQVE. Pro indiviſo. CIRCVM FVNDIMVR. Secundum Homerum, qui dicit alios eum tenuiſſe, alios obcæcaſſe oculum. ACVTO. Fuſte obuſto. Nam ſecundum iſtum ſenſum multi TEREBRAMVS legunt: alii TENEBRAMVS. Telo autem acuto poteſt & ſimpliciter accipi.

SOLVM SVB FRONTE. Pro in fronte latebat. Multi Polyphemum dicunt unum habuiſſe oculum, alii duos, alii tres: ſed totum fabuloſum eſt. Nam hic vir prudentiſſimus fuit: & ob hoc oculum in capite habuiſſe dicitur: id eſt juxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Vlyxes eum prudentia ſuperavit: ob quod eum cæcaſſe fingitur. LATEBAT. Dormienti ſcilicet. Nam male ſentit Donatus dicens, *Late patebat*, contra metrum. Item dicit capillis tegebatur: aut latebat corporis comparatione. Alii *latebat*, ſubjectum erat fronti, & intra frontem receſſerat tradunt. Abſolutus tamen eſt prior ſenſus.

ARGOLICI CLYPEI, AVT PHOEBÆ LAMPADIS INSTAR. Vnum magnitudinis eſt, quia Græcorum clypei rotundi, ut Cato originum ait: Aliud ſplendoris. Phœbæ autem derivatio eſt vel à Luna, vel à Sole.

SED FVGITE. Occurrebat, Si cæcus eſt, cur timetur? Subjungitur non unum eſſe, ſed plures. & bene ſuam ad monendum gratiam facit, quod illos ultro facere neceſſe erat. repetitio autem *fugite* neceſſaria, ut alibi, *Hinc fugite crudeles terræ, fugite littus avarum.* O MISERI. Aut blandientis paſſim cuia eſt, ut in Terentio, *O miſera.* Aut re vera MISERI: qui delati ſunt ad Cyclopas.

RVMPITE. Vt feſtinantes, non ſolvite, ſed rumpite, ut, *Feſtinate fugam tortoſque incidite funes.*

QVALIS QVANTVSQVE. Vnum morum eſt, aliud corporis.

CENTVM ALII. Id eſt tales & tanti. CVRVA HÆC HABITANT AD LITTORA VVLGO. Ne tantum in montibus eſſe putarentur.

VVLGO. Paſſim. INFANDI CYCLOPES. Inaffabiles, ut ſupra, *Nec viſu facilis, nec dictu affabilis ulli.*

TERTIA IAM LVNÆ. Bene in deſertis lôtis ex Lunæ ratione colligit tempora. SE COMPLENT. Ideo autem, quia ſuum non habet lumen, ſed accipit à Sole. Et bene auxit miſericordiam à tempore.

VITAM IN SYLVIS. Miſericordia captatur à loco.

DESERTA FERARVM. Propter feras deſerta. LVSTRA. Cubilia. Vnde etiam lupanaria luſtra dicimus: ubi habitant lupæ, id eſt meretrices: dictæ ab obſcœnitatis & odoris ſimilitudine. Cicero, *Vino luſtriſque confectus.*

VARIORVM.

SANIEM ERVCTANS Homer. Odyſſ. 9. φλεβὸς ἐξέρευγε μέλαν οἶνον ψαύοντα ἀνδράσιν, ὁ δ' ἱρὸν ἔγχος εἰνοσιφύλλου. HART.

TELO LVMEN TEREBRAMVS. Hom. Od. 9. δολιχόβλῳ, ὃς ἔπι πᾶσι μέσσῳ μέτωπον ἔχεν ἐνὶ ὀφθαλμὸν ἔκηλον, HART.

SED FVGITE, O MISERI. Floridus lib. 2. cap. 23. HART.

Proſpicio, ſonitumque pedum vocemque tremiſco.
Victum infœlicem, baccas, lapidoſaque corna
Dant rami, & vulſis paſcunt radicibus herbæ.
Omnia colluſtrans, hanc primum ad littora claſſem
Conſpexi venientem: huic me, quæcunque fuiſſet,
Addixi: ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque abſumite leto.
Vix ea fatus erat, ſummo cum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, & littora nota petentem.
Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum,
Trunca manum pinus regit, & veſtigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves, ea ſola voluptas,
Solamenque mali: de collo fiſtula pendet.
Poſtquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit;
Luminis effoſſi fluidum lavit inde cruorem,

SERVII.

SONITVMQVE PEDVM. Ordo figuratus, cum traho, cum proſpicio

BACCAS. Generale eſt, id eſt fructus arborum agreſtium. LAPIDOSA CORNA. Lapidoſa, dura: an quod in ſaxis naſcantur? Ipſa arbor cornus dicitur: pomum vero cornum; inde corna: ut templum, templa.

ADDIXI. Signato verbo exprimit deſperationem.

VOS ANIMAM HANC POTIVS. Oblique loquitur, ut ſupra: Reprehenſio enim crudelitatis eſt, Qui rogat ſalutem, ſi ipſe condemnat.

VIX EA FATVS ERAT. Ad probationis gratiam pertinet, quod ea quæ Achæmenides adfirmaverat, ſtatim adprobavere Trojani.

MOLE. Molitione, agitatione.

LITTORA NOTA PETENTEM. Nota ante oculorum amiſſionem poteſt accipi. Sic Statius in nono, *Sequitur tamen improbus hoſtem, Quæ meminit.*

INFORME. Ultra formam. INGENS. Poteſt & ſuperioribus & ſequentibus jungi, ut ſit ingens lumen.

TRVNCA MANVM PINVS REGIT. Cujus cæcitatem manu pinus regit.

SOLAMENQVE MALI. Solatium. hinc Quintilianus dixit, *Magnum ſolatium cæcitatis eſt habere rem videntis.*

POSTQVAM ALTOS TETIGIT FLVCTVS, ET AD ÆQVORA VENIT. Hyperbaton in ſenſu: ut, *Progreſſi ſubeunt lucos, fluviumque relinquunt.* aut Hyſteroproteron. Primum enim debuerat dicere, venit ad æquora, deinde, tetigit fluctus.

FLVIDVM. Propter ὑστεροπρότερον, fluentem noluit dicere. quod autem dicunt phyſici de effoſſo oculo ſanguinem nunquam fluere, verum quidem eſt: ſed ſupra non effoſſum hujus oculum, ſed terebratum legimus. Vnde cum conſtat necdum fuiſſe curatum. INDE. Aut de fluctibus, aut de ſpatio oculi.

DONATI.

ADDIXI. Hoc conſilio ad vos veni, melius eſſe manibus hominum perire quam Cyclopum.

NOTA. Exponendum fuit, quomodo cæcus venire potuerit? quia noverat, antequam obcæcaretur.

TRVNCA MANVM PINVS. Tota arbor erat pro baculo.

EA SOLA VOLVPTAS. Voluptatem ex animalibus habuit, cum videbat: cæcus autem, ſolamen capiebat.

LAVIT CRVOREM. Adhuc enim inflicta cæcitas nova putabatur: cum adhuc funderet ſanguinem.

VARIORVM.

ADDIXI. Signato verbo deſperationem exprimit, ut inquit Servius, nimirum ad vocabulum juris, & unum ex tribus prætoris alludens, quod rem licitatione adjudicare ſonat, ἀποφαίνειν. à qua forenſi ſignificatione tranſlatitiè etiam de aliis dicitur, ut in diſciplina augurandi aves dicuntur *addicere*, quando firmant & ratum augurium faciunt. Livius Fabio auſpicanti, aves ſemel atque iterum non addixere. Et *addicere opus alicui*, hoc eſt redemptori locare faciendum: & *addicta ſententia* apud Cicer. vendita: unde & *addicle* adverbium, & *addictio* ἀπόφασις. GERMAN.

DE COLLO FISTVLA PENDET. Nec Donatus agnoſcit hæc verba, nec Servius, nec in veteribus libris apparent, & præcedentis verſus ac hemiſtichii elegantiam tollunt. Meminerunt ejus fiſtulæ Ovidius & Theocritus, tacet omnino Homerus. Quare Turnebum lib 28. cap. 15. tam turpiter deceptum miror. PONTAN.

Denti-

Dentibus infrendens gemitu: graditurque per æquor
Iam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito, tacitique incidere funem:
Verrimus, & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo:
Clamorem immensum tollit; quo Pontus & omnes
Intremuere undæ, penitusque exterrita tellus
Italiæ, curvisque immugit Ætna cavernis.
At genus è sylvis Cyclôpum, & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & littora complent.

SERVII.

GEMITV. Cum gemitu.

IAM MEDIVM. Altum quam litus, vel plusquam litus, id est unde altum incipit; vel sic altum, ut medium putares. Nam & in quinto sic dixit, *Interea medium Æneas jam classe tenebat, Certus iter:* cum adhuc mœnia respiceret. FLVCTV. Legitur & fluctus.

TREPIDI. Festini: ut, *Ne trepidate meas Teucri defendere naves.* Item, *Accepit trepidos: ac Nisum dicere jussit.* CELERARE. Infinitivum, pro pronuntiativo. RECEPTO. Aut in societatem accepto, aut de periculo liberato, ut, *Frugesque receptas, & Medioque ex hoste recepi.*

SIC MERITO. Quia omnia ejus probaverant dicta, ac si diceret, non fallacem, ut Sinonem. Sane quibusdam videtur incongruum Achæmenidis nusquam alibi factam mentionem, cum eum hic & salutem merito impetrasse, & ut reciperetur à fugientibus dicat.

AD SONITVM VOCIS. Remorum sonitum, vocem dixit. Vox enim est omne quod sonat: sic alibi, *Fractaque ad littora voces.* Nam de hominibus non dixit: quia supra est, *Tacitique incidere funem.* VESTIGIA TORSIT. Bene uno sermone ostendit eum revertentem jam audisse sonum remigii.

DEXTRAM AFFECTARE. Dextram intendere, & injicere scilicet sic ut possit navem tenere. Terentius, *Ad dominam qui adfectant viam*, id est intendunt. Nam si DEXTRA legeris, ut sit DEXTRA CONTINGERE, caret exemplo. *Adfectare* autem quidam dicunt, hoc esse pronum animum habere ad faciendum quid occupandumque: Alii *adfectare*, si dextras legas pro adfectandi accipiunt, ut sit verbi infinitivi modo pro participio.

NEC POTIS. Id est nec potis est. *Potis* autem nomen est, & declinatur potis, potis, pori, potem, potis, à pote, & nomen esse docet ratio comparationis. Nam in superlativo potissimus facit, cui si detraxeris *simus*, invenies nominis positionem, ut acerrimus, acer, fortis. Sic autem ut diximus declinari, compositio ostendit. Nam hujus impotis, compotis, impotem, compotem facit, quod in simplici difficile invenis: per compositionem agnoscis facilius.

IMMENSVM. Magnum, & dictum quod mensura comprehendi non possit.

EXTERRITA TELLVS. Poëtica hyperbole.

CVRVIS CAVERNIS. Echo enim in concavis locis est.

AT GENVS. Figurate, at *genus complent*; ut, *Hic manus ob patriam pugnando.*

EXCITVM. A verbo cio, cis, cit. RVIT. Festinanter venit, ut, *Ruuntque effusi carcere currus.*

DONATI.

GRADITVRQVE PER ÆQVOR. Immensæ proceritatis expressio, gradiebatur in medio mari ut in terra: neque profundi maris latus ejus unda tangebat.

TACITI. Cessante remorum strepitu, & cantilena nautarum: sine qua remi operari non possunt.

SENSIT. Quod non videbat, auribus percepit. nam quamvis silentium adhiberetur, non potuit penitus vacua strepitu esse navigatio.

VARIORVM.

NEC DVM FLVCTVS LATERA ARDVA TINXIT. Ἀπροσδόκητον iterum corporis Polyphemi magnitudinem extollit; cujus ardua latera ne profundi quidem maris unda tingere poterat. NASCIMBÆN.

DEXTRAM AFFECTARE POTESTAS. *Affectare dextram*, est magno affectu atque aviditate manum intendere seu injicere, ut navim apprehendat. Sic & affectare viam ad aliquid dicimus. Terent. Phormion. *Hi gladiatorio animo ad me affectant viam.* NASCIMBÆN.

DEXTRAM AFFECTARE. Suspicor gladiatorum vel arenæ vocabulum esse GERMAN.

LITTORA COMPLENT. Admirabili brevitate multitudinem Cyclopum expressit. TAVSM.

Cer-

Digitized by Google

Cernimus aſtantes nequicquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentes,
Concilium horrendum: quales cum vertice celſo
Aëriæ quercus, aut conifera cypariſſi
Conſtiterant, ſylva alta Iovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela ſecundis.
Contra, juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter utramque viam lethi diſcrimine parvo,
Ni teneant curſus: certum eſt dare linea retro.
Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori

SERVII.

NEQVICQVAM LVMINE TORVO. Quia nocere non poterant.

ÆTNÆOS FRATRES. Aut ſimiles, aut feritate germanos, aut ejuſdem patriæ vel terræ, tanquam matris. Nam non ſunt Polyphemi fratres: quem Neptuni filium Homerus dicit. Vnde eo occœcato Vlyxes pertulit tempeſtatem, qui ad eum venit derelicta Calypſo, cum qua decem annis fuerat. Vnde, ut ſupra diximus, Virgilii dictis diſſentit temporum ratio.

COELO. Pro in cœlum. CONIFERÆ. Conum ſubſtinentes, & *Conus* dicitur fructus cupreſſi, & ipſa κωνοειδὴς eſt. Nam à rotundirate in acumen levatur. CYPARISSI. Cypariſſus Telephi filius fuit, amarus ab Apolline: vel ut alii, à Sylvano, qui cum elaſſatus æſtu ſub quadam arbore ſomnum caperet, ſubito ſtrepitu excitatus, cervum quem in deliciis habebat feram credens, per ignorantiam, miſſo telo occidiſſet, cum fletu nimio & abſtinentia cibi ac potionis tabeſceret, à miſericordia deorum in arborem cupreſſum converſus eſt, aptam & conſecratam lachrymis & luctibus. Alii hunc Cypariſſum Cretenſem puerum pulcherrimum & caſtiſſimum fuiſſe, quem quidam ab Apolline, nonnulli à Zephyro amatum volunt; qui cum caſtitatem ſuam incorruptam tenere cuperet, relicta Creta ad Orontem fluvium, & montem Caſſum, dicitur perveniſſe: atque ibi in Cypreſſum arborem commutatus, quæ arbor ideo mortuis conſecratur, quod cæſa ſemel neſcit renaſci.

CONSTITERANT. Metri cauſa *conſiſtunt*. SYLVA ALTA IOVIS, LVCVSVE DIANÆ. IOVIS, propter quercum: DIANÆ, propter cupreſſum: Ipſa enim eſt etiam Proſerpina. Ergo cupreſſi quaſi infernæ, vel quia ſucciſæ non renaſcuntur; vel quia apud Atticos funeſtæ domus, hujus fronde velantur. *Immane* autem quod ait etiam vertice celſo, & lucus qui propter religionem intactis arboribus & magis creſcunt, diu permanent.

EXCVTERE. Num expedire?

NI TENEANT CVRSVS. Antiqui NI pro NE ponebant, qua particula plenus eſt Plautus, *Ni male, ni ſtulte ſis*. Senſus ergo talis eſt, Timor cogebat ut quocunque navigaremus, & ventum ſequeremur, non judicium: ſed occurrebat præceptum Heleni vitare Scyllam & Charybdim: Quare placuit *Ni curſus teneant*, hoc eſt agantur & impleantur inter utramque viam modico mortis interſtitio, id eſt Scyllæ & Charybdis. RETRO DARE LINTEA. Quod dum cogitamus, proſperior nobis flare cœpit Boreas. Nonnulli Scyllam & Charybdim inter diſtinguunt. ut ſit ordo: *Inter Scyllam & Charybdin utramque viam lati diſcrimine parvo Ni teneant curſus certum eſt dare lintea retro*. Alius ordo eſt, *Contra juſſa monent Heleni ne inter Scyllam & Charybdin curſum teneam*.

PELORI. Sicilia Græcis ideo Trinacria dicitur, quod tres extremitates quas Græci ἄκρας vocant, in mare videtur extendere, Pachynum quod in Aryciam vertit, Lilybæum quod Africam ſpectat, Pelorum quod in Tyrrhenum mare procedit. Sed anguſta ab ſede ideo agitur, quia eminus videntibus eum locum, Italia & Sicilia terra continens putatur, nec niſi ad vicinum accedentibus videtur.

DONATI.

VENTIS SECVNDIS. Id eſt, ſequi quocunque venti ferrent. nam omnes venti ſecundi ſunt, ſi quo impellant eamus. Eſt ergo ſenſus: modo Cyclopas fugeremus, non curabamus quocunque navigaremus. Quod erat contra juſſa Heleni, qui vetabat illos temere navigare: ſed diligenter vitare Charybdim & Scyllam: ſed iſtorum malorum metu turbati, decrevimus ut velociſſimè tranſiremus.

VARIORVM.

ÆTNÆOS FRATRES. Alluſiſſe videtur ad Græcam vocem ἀτρεμῶν., quæ magnum & immanem ſignificat. Turneb. lib. 24. c. 10. GERMAN.

PRÆCIPITES METVS AGIT. Duplex πάθος à timore, & periculo. nam metu cogebantur eo *rudentes excutere*, id eſt eo vela intendere, quo ipſi vento impellebantur: ſed periculum ingens erat, ne in Scyllam & Charybdim inciderent: cujus pericula vitanda eſſe Helenus vates eos admonuerat. N.

INTER VTRAMQVE VIAM. Virtutis iter figurate depingitur. HART.

NI TENEANT CVRSVS. *Ni*, pro *ne*. Turneb. lib. 17. cap. 11. antiqua literas affines inter ſe commutandi licentia: de quo Auſ. Popma De uſu antiq. locut.

Miſſus

Miſſus adeſt: vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſque ſinus, Tapſumque jacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Littora Achæmenides, comes infœlicis Vlyſſi.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra
Plemmyrium undoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare; qui nunc,
Ore Arethuſa tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci juſſi veneramur; & inde
Exſupero præpingue ſolum ſtagnantis Elori.
Hinc altæ cautes, projectaque ſaxa Pachyni

SERVII.

MISSVS ADEST. Favore ſcilicet numinum: quia Anchiſes optaverat dicens, *Ferte viam vento facilem, & ſpirate ſecundi*; vel *miſſus* juxta qualitatem locorum, ita enim in illis anguſtiis & faucibus maris arrari & conglobare ſpiritus fieri dicitur, ut ad illum locum tantummodo miſſus videatur. VIVO PRÆTERVEHOR OSTIA SAXO. Pro vivi ſaxi, ablativum pro genitivo, vel viva ſaxa habentia: oſtia vero aut littora ſunt, aut exitus fluminis in mare, aut introitus portus.

PANTAGIÆ. Hic fluvius Siciliæ cum plenus flueret, implebat ſonitu pene totam Siciliam. Vnde & Pantagias dictus eſt, quaſi ubique ſonans. Hic poſtea cum Cereri quærenti filiam obſtreperet: tacere juſſus eſt numinis voluntate. MEGAROSQVE SINVS. Megara oppidum eſt juxta Syracuſas. TAPSVMQVE IACENTEM. Thapſus inſula non longe à Syracuſis, plana, pene fluctibus par. TALIA MONSTRABAT. Quia occurrebat. Vnde hæc loca ſcire potuiſti?

RELEGENS. Renavigans. Vt, *Et primi legit littoris oram.* ERRATA. Participium ſine verbi origine. Non enim facit error. RETRORSVS. Quaſi à fine ad caput retexens.

INFOELICIS VLYSSI. Epitheton ad implendum verſum poſitum more Græco ſine reſpectu negotii. Nam Æneas incongrue infœlicem Vlyxen dicit, niſi forte quaſi pius etiam hoſtis miſereretur, cum ſimiles errores & ipſe patiatur: & notandum concluſam de Achæmenide mentionem.

PRÆTENTA. Antepoſita. IACET. Sita eſt, ut, *Medio jacet Inſula ponto.* CONTRA PLEMMYRIVM VNDOSVM. Quidam inſulam, quidam fluvium putant dici. Sane verbum de verbo expreſſit. Hoc eſt enim undoſum, quod Plemmyrium. Sinus Syracuſanus in quo Ortygia, cujus hic neceſſarie meminit; nondum enim erant conditæ Syracuſæ, *undoſum* vero, quod uſque illuc veſtigio æſtuantis Charybdis dicitur pervenire.

ORTYGIAM. Hæc tantum Ortygia dicitur, Apollinis vero etiam Delos. Et bene addidit *Priores*, ut hæc quæ nunc eſt ſemper appellata ſit Ortygia, hæc vero prioribus tantum. FAMA EST HVC EVLIDIS AMNEM. Elis & Piſæ civitates ſunt Arcadiæ, in qua eſt fons ingens, qui ex ſe duos alveos creat, Alpheum & Arethuſam. Vnde fit, ut fingantur conjungi in exitu, quos origo conjungit. Arethuſam autem etiam in Elide eſſe teſtatur Virgilius, dicens, *Sic tibi cum fluctus ſubter labere Sicanos.* Hæc ſecundum fabulas venatrix fuit, quæ dum ſe in Alpheo poſt laborem ablueret, ab eo adamata eſt. In ſpeciem avis alpheos cognoſſet latere, * & jam ſic eam mutatam proſequi cœpit, quæ eum diu fugiens deorum miſeratione in fontem ſui nominis verſa ad Siciliam per ſecretos meatus venit. Quam Alpheus illuc uſque perſequutus, fonti ejus ſe miſcet: quod tali argumento probatur, nam cum equi, diebus feſtis, Olympii Jovis, certantes in eo amne diluuntur, ſtercus equorum ex eo amne etiam in Arethuſa recognoſcitur. Patera etiam quam in Alpheum quidam Olympionices miſerat, in Arethuſa inventa dicitur. Hanc autem venatricem fuiſſe, quod etiam Virgilius oſtendit, *Et tandem poſitis velox Arethuſa ſagittis.* Quidam autem Arethuſam non de Elide ad Siciliam venire, ſed in Sicilia naſci volunt & venienti fluvio occurrere. ALPHEVM. Quia Græce ἀλφεὸς facit: ut ἀινείας Æneas, μήδεια Medea. ORE. Fonte vivo: bene de fluvio, ut 1. Æneid. *Vnde per ora novem.*

IVSSI NVMINA MAGNA LOCI. Vel ab Achæmenide admoniti, vel Anchiſe, vel ab oraculis, & quæritur, quæ numina, vel quare non dixerit, & utrum Alpheum, an Arethuſam intelligi voluerit. *juſſi* ergo, admoniti.

STAGNANTIS ELORI. Fluvii qui ad imitationem Nili effunditur campis. Sed Græci ſtagna Elide dicunt, unde ait, *Stagnantis Elori.* PROIECTA. Prorecta & tenta, ut, *Prorecto dum pede læva.*

PACHYNI. Promontorium eſt auſtrum ſpectans. Vnde & Pachynum dictum ab aëris craſſitudine. nam παχὺς eſt pinguis & craſſus.

VARIORVM.

PROIECTAQVE SAXA. *Projecta*, ſi, ſecundum conſuetudinem dicatur, intelligitur objecta: ſi ſecundum veteres, *projecta*, porro jacta, prominentia. GERMAN.

Radimus: & fatis nunquam conceſſa movent
Apparet Camerina procul, campique Geloi,
Immaniſque Gela, fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Agragas oſtentat maxima longe
Mœnia; magnanimum quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis palmoſa Selinus,
Et vada dura lego ſaxis Lilybëia cœcis.
Hinc Drepani me portus & illætabilis ora
Accipit. hîc, pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu genitorem, omnis curæ, caſuſque levamen,
Amitto Anchiſen: hic me pater optime, feſſum
Deſeris, heu, tantis nequicquam erepte periclis.

SERVII.

RADIMVS. Propter ſaxa latentia. *Radimus* autem, nimium adjuncti præterimus, ut v. Aeneid. *Radit iter lævum interior.*

CAMERINA PROCVL. Palus eſt juxta, ejuſdem nominis oppidum: de qua, quodam tempore cum ſiccata peſtilentiam creaſſet, conſultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent: reſpondit μὴ κινεῖν κακὸν κακόν. quo contempto exſiccaverunt paludem: & ſedata peſtilentia, per eam partem ingreſſis hoſtibus pœnas dederunt. Sed hoc reſponſum Ænex temporibus ignotum fuit. Ergo non obſervavit poëta, ſed ad præſens tempus locutus eſt.

IMMANISQVE GELA. Civitas à fluvio nominata: ſicut etiam campi Geloi.

AGRAGAS. Mons eſt muro cinctus, in cujus ſumma parte oppidum eſt. Vnde & Cicero ait, *Ad mare intra mœnia ante oppidum expectabat.* De Verre.

MAGNANIMVM QVONDAM GENERATOR EQVORVM. Secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad agones Græciæ mittebant, qui inde victores revertebantur. Legimus etiam aliud, cum in Cappadocia greges equorum periſſent, Delphici Apollinis reſponſo adduxerunt equos de Agrigento: & reparavere meliores. Quidam autem dicunt Heronem Agrigentinum, vel ut alii ferunt, Dionyſium tyrannum Siciliæ, equos ad agonem Elidis olympicum duxiſſe, & omnes viciſſe.

PALMOSA SELINIS. Civitas eſt juxta Lilybæum, abundans palmis quibus veſcuntur, & apio: an *palmoſa* ab equis nobilibus?

SAXIS LILYBIA COECIS. Vere dixit, nam litus Lilybetanum natura liberum ſaxis, quaſi de induſtria conſtructum eſt. Sane notandum omnium trium promontoriorum Siciliæ factam mentionem, ut, *Ecce autem Boreas anguſta à ſede Pelori.* Et, *Proveſtaque ſaxa Pachyni*, & hic modo, *Saxa Lilybeia cœca.*

DREPANI PORTVS. Drepanum civitas eſt ante pedem montis Erycis trans Lilybæum: dicta vel propter curvaturam littoris, in quo ſita eſt; vel quod Saturnus poſt amputata virilia Cœlo patri illuc falcem projecit, quæ drepanos dicitur Græce: quod verſimile putatur propter vicinitatem Erycis conſeverati Veneri, quæ dicitur nata ex Cœli cruore, & ſpuma maris. Quidam *Drepana* dictum volunt à falce Cereris, quam ibi, cum filiam ſuam Proſerpinam quæreret, amiſit. Cato Plurialiter hæc Drepana dicit.

ILLÆTABILIS. Propter patris amiſſionem.

ACTIS. Tranſactis, vel quomodo menſibus actis.

FESSVM DESERIS. Vt ſupra diximus ſecundum Virgilium. Nam Cato eum in originibus ad Italiam veniſſe docet, unde etiam in ſexto illud amphibolon eſt, *Quo magis Italia mecum lætère reperta.* Nam & poſt Latinum Turnumque & Amatam dicitur exceſſiſſe. Sed *bene* hic ſubtrahitur, ne parum decoro amori interſit. Quæritur ſane cur ſine ulla deſcriptione funeris patris præterierit? aut quia in v. dicturus eſt, & bis eadem dicere vitaverit; aut quia, ſicut dictum eſt, Anchiſes ad Italiam cum filio pervenit.

DONATI.

LONGE. Quia excelſus eſt mons.

SAXIS CÆCIS. Quæ natæ ſubaquanea appellant.

ILLÆTABILIS. Expreſſit plenam mortalitatem. nam ſi quando aliqua infortunia accidunt, nos in dolore poſiti locis attribuimus, quaſi nobis aliquid infixerint. ergo hic Drepanitano loco applicat, quod fato acciderat.

AMITTO ANCHISEN. Dolet periſſe in portu, qui tot maris pericula evaſiſſet. nec dixit mortuum, ſed deſeriſſe filium. Veteres enim egregios viros non mortuos, ſed per commutationem locorum translatos putabant.

HEV TANTIS. Tantus fuit dolor, ut etiam apud Didonem poſitus, quaſi cum eo præſente loqueretur. TANTIS. Ad generalitatem tranſit, ne ſi ſpecialiter enumeraret, longior fieret. dolebat autem vehementer, quod infinitis caſibus liberatus, ad Italiam pervenire non potuiſſet. Diffinit ergo Poëta quam vim habeat apud filium incolumitas patris, cum dicit: *Omnis curæ caſuſque levamen.*

Nec

Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus unus
Fata renarrabat divûm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

SERVII.

NEC VATES HELENVS. Quia dixerat, *Prohibent nam cætera parcæ Scire Helenum.*

NON DIRA CELÆNO. Quæ vel irata debuit adversa nuntiare. Et bona pietate mortem patris graviorem dicit esse, quam famem.

HIC LABOR EXTREMVS. Aut apud Drepanum. Aut *extremus*, sævissimus, quia statim tempestati sacratus est. Et bene de ipsa tempestate tacuit, quia *Ilioneus* supra dixerat: *Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion In vada cæca tulit.*

DEVS APPVLIT ORIS. Tulit voluntate sua, bene se commendat Didoni, dicens se ad eam deorum voluntate venisse. sane non dixit quis deus, ut alibi, *Dabit deus his quoque finem.* VNVS. Non interpellante regina interrogationibus. FATA DIVVM. Quæ dii hominibus tribuunt.

RENARRABAT. Aut vacat RE, ut, *Confieri possit.* Aut apparet Æneam ante de suis casibus cum Didone confuse locutum, & ideo hic addidit *Renarrabat*, quasi quæ dixerat antea, nunc ex ordine referebat, quod notat in primo: *Immo age & a prima dic hospes origine nobis.* Sane in secundi principio duo sunt versus ex persona poëtæ, sicut hic tres, & similis est finis initio.

CONTICVIT TANDEM. Vt, *Conticuere omnes.* TANDEM. Diuturnitatem narrantis expressit. Notandum sane quia controversiarum more epilogos dedit sex istis prioribus libris: quos & esse bioticos voluit. Nam singulis res singulas dedit, ut primo omina: secundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto festivitatem, sexto scientiam. Epilogos autem sic variavit, ut in primo miseratio esset Didonis, in secundo mors Creusæ; in tertio Anchisæ. in quarto Didonis, in quinto Marcelli. in sexto Marcelli citum defiet interitum.

DONATI.

NEC HELENVS. Cum multa horrenda prædiceret: nec Celæno, cum multa optaret maledicta. ergo nec amicus prædixit, nec inimica. Tacuit autem de tempestate Siciliensi, ne bis repeteret quod dictum fuerat ab Ilioneo.

INTENTIS OMNIBVS. Adhuc intentis: ut ostenderet Aeneam libenter auditum. Intenti fuerant, cum incœpit: intenti, cum finiret. OMNIBVS. Ostendit nullum illic fuisse, qui non adhuc desideraret audire.

TANDEM. Ad ipsum pertinet, qui casus suos enarrabat invitissimam auditores adhuc intenti erant.

VARIORVM.

NEC VATES HELENVS. Hoc vehementer patheticum est à minori. Macrobius lib. 4. cap. 6. Saturnal.

HINC ME DIGRESSVM. Macrob. lib. 5. c. 2. HARTVNG.

VESTRIS DEVS APPVLIT ORIS. Didonis animum confirmat, illiusque benevolentiam & gratiam sibi conciliat ex eventu rei, cum se ad eam deorum voluntate accessisse significat. Et addit uno versu quod jam copiose descripserat. Macrob. lib. 5. cap. 2. Saturn. NASCIMB.

SIC PATER ÆNEAS. Conclusio est per enumerationem ex persona Poëtæ: quam Græci ἐπιλογὴν vocant. breviter enim repetit capita rerum, quæ in secundo & tertio libro latius fusiusque tractaret. NASCIMB.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER QVARTVS.

AT regina, gravi jamdudum ſaucia cura,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multuſque recurſat

SERVII.

APollonius Argonautica ſcripſit, ubi inducit amantem Medeam. Inde totus hic liber tranſlatus eſt de tertio Apollonii. Eſt autem pene totus in affectione, licet in fine pathos habeat, ubi abſceſſus Æneæ gignit dolorem. Sane totus eſt in conſiliis & ſubtilitatibus. Nam pene comicum ſtilum habet: nec mirum, ubi de amore tractatur. Iunctus quoque eſt ſuperioribus: quod artis eſſe frequenter diximus. Nam ex abrupto vitioſus eſt tranſitus: licet ſtulte quidam dicant hunc tertio non eſſe conjunctum, (in illo enim navigationum pericula, in hoc amores exſequitur) non videntes optimam conjunctionem. Cum enim tertium ſic clauſerit, *Facloque hic fine quievit*: Intulit, AT REGINA GRAVI IAMDVDVM SAVCIA CVRA. Item paulo poſt, NEC PLACIDAM MEMBRIS DAT CVRA QVIETEM. Nam cum Æneam quieviſſe dixerit, ſatis congrue ſubjunxit: ut ſomno amans careret. Alii ſubitum tranſitum factum tradunt, quia non oſtendit convivium diſſolutum, ſed hoc ſubtiliter fecit, quia etiam alia convivia eam habuiſſe deſcribit. *Poſt ubi digreſſi lumenque obſcura viciſſim.* Sane bene REGINA, quia contra dignitatem amor ſuſceptus gravior eſſe ſolet. Ex hoc enim nomine, & pudoris & deliberationis naſcitur cauſa, & præcipue potiundi difficultas. Videtur & poſt amiſſam caſtitatem etiam juſtus interitus. IAMDVDVM. Aut nimium & vehementer: ut Terentius, *Iamdudum te amat: Iamdudum illi facile fit quod doleat.* Aut *iamdudum*, id eſt à quo tempore vidit Æneam. Legimus enim, *Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido.* Aut ex quo narrare cœpit Æneas, aut ex quo intervenit Cupido. SAVCIA. Hinc ſubjunxit,

VVLNVS ALIT. Curam paſcit. Et bene adjudit ad Cupidinis tela, ut paulo poſt ad Faculam, ut, ET CÆCO CARPITVR IGNI. Nam ſagittarum vulnus, eſt facis incendium. CVRA. Amore intolerabili quem ferre non poſſet, ut, *Meque hos abſolvite curis.* Cura ergo ab eo quod cor urat, ut, *Veneris juſtiſſima cura.* Item, *Mea maxima cura.* Sane per confuſionem verbi & nominis dictum eſt, nam cura eſt & verbum, ut cura cures: cum non eſt nomen. VENIS. Quia per venas amor currit ut ſanguis, nam in ſanguine, anima, in anima amor eſt, aut ſicut venenum dictum, ut, *Fallaſque veneno.* Item, *Longumque bibebat amorem.* Nam venenum ideo dicitur, quia per venas currit. CÆCO CARPITVR IGNI. Non quod non cernat, ſed quod non cernatur: vel quod Dido amorem ſuum vult occultare ſi poſſit, ideo *cæco*, & ait Virgilius, ut inventas frangat declamationes: ut hoc loco rem dixit ſine declamatione. Vnde Ovidius, *Quoque magis tegitur, tanto magis æſtuat ignis.* *Cæco* ergo *igni* poſſumus ut validiore accipere, cujus hæc natura eſt, ut compreſſus magis convaleſcat. *Carpitur* autem, paulatim conſumitur, ut, *Carpit enim vires paulatim.* Sane *igni* pro igne dativus pro ablativo.

MVLTA VIRI VIRTVS ANIMO. Bene mediam ſe facit præbere Didonem, inter regalem pudorem & amoris impulſum. Simulat enim ſe virtutem mirari, cujus pulchritudine commovetur. *Multa* autem *virtus*, figurate dixit. Nam ad numerum tranſtulit quod eſt quantitatis, aut *multa* pro magna. RECVRSAT. Frequentativo uſus eſt verbo in frequenti amantis cogitatione.

DONATI.

AT REGINA. Enarratis omnibus, ad quietem ſeceſſit Æneas: Dido autem intolerabili cura, mora recordatione loquentis & ſecreto incendio, torrebatur.

MVLTA VIRI VIRTVS. Erant enim & corporis: quia multos labores pertulerat. erant animi: quod erat deorum cultor. Amator patriæ, parentis, uxoris. Quapropter, etiam ſublato amore conflato à Cupidine, cur non amaret virum domi, foriſque præſtantem? bello ſtrenuum, in pace religioſum, neceſſarium ſibi viduæ deſtitutæ? condenti civitatem neceſſarium contra Pigmaleonem? Forma autem corporis, cæteris animi virtutibus afferebat decus accedebat nobilitas generis, erat enim Veneris filius, Cupidinis frater, nepos Iovis.

VARIORVM.

AT REGINA GRAVI. Hic totus liber non modo Apollonii tertium de Medeæ amoribus imitatur, ſed omnino repræſentat. Macrob. l. 5. c. 17. Saturn. Ovid. l. 2. Triſtium. de laude hujus libri. Conferenda cum hoc libro Epiſtola Didonis ad Æneam apud Ovid. Allegoricus ſenſus hujus libri explicatur à Cælio lib. 7. c. 1. Explicatur & hic liber à Turnebo per totum lib. 15. cap. 8. & lib. 19. cap. 17. &c.

Gentis

Gentis honos: hærent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Cum sic unanimem alloquitur male sana sororem:
Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?

SERVII.

GENTIS. Non Æneæ, ut sit velut excusatio, sed à numinibus Dardani, aut Veneris. INFIXI PECTORE VVLTVS, VERBAQVE. Vultus, inquit & verba hærent, virtus & honos gentis recursat, quia superiora vehementiora sunt ad amorem. *Infixi* autem ut alibi, *Illum absens absentem auditque videtque*, *Pectore* vero pro pectori.

NEC PLACIDAM MEMBRIS DAT CVRA QVIETEM. Aut penitus quiete caruit, ut PLACIDA epitheton sit quietis: aut habuit quidem quietem, sed non placidam, id est turbatam somniis, unde & ipsa paulo post, *Quæ me suspensam insomnia terrent*;

POSTERA PHOEBEA LVSTRABAT LAMPADE T. Circumlocutio orientis diei. Secundum enim & tertium librum Æneas per noctem in convivio Didonis narraverat: licet, ut supra diximus, Virgilius ista quæ per naturam necesse est fieri, plerumque contemnat. LVSTRABAT. Aut inlustrabat: aut re vera *lustrabat*, id est purgabat. Nam nox quodammodo polluit mundum, vel circumibat, ut, *Lustrat Aventini montem.*

HVMENTEM VMBRAM. Quia nox omnis humida est, ut, *Noctis lentus non deficit humor.* Et nihil interest utrum umbram an noctem dicat. Nox enim, umbra terræ est, ut supra *Involvens umbra magna terramque polumque.* Ergo umentem pro humidam, quia umens est quod facit umidum, unde bene *humentem* posuit. Est etiam Hysteroproteron in sensu. Prius est enim ut Aurora umbram dimoveat, post phœbea lampas lustret terras.

CVM SIC VNANIMEM. De re pudenda loquutura parum fuerat sororem eligere, nisi etiam unanimem. Dicimus autem & unanimus & unanimis, sicut inermis. MALE SANA. Non plene sana, amore vitiata. Male enim aliquoties non, sæpe etiam minus significat, non, ut *Statio male fida carinæ*; minus, ut male sanus, sicut ve, ut vecors, & vesanus. Quanquam *male* significet & Perniciose: ut Lucanus, *Sic male deservit.* Et quidam malesana volunt usen legere, nec esse compositum verbum, quia composita unum plerumque corrumpant necesse est, ut malesuada.

ANNA SOROR. Cujus filiæ fuerint Anna & Dido, Nævius dixit, & bene vocabulo necessitudinis blanditur, ut libentet Didonis audiat confessionem, Sed suspense & pedetemptim pudore resistente incipit. INSOMNIA TERRENT? Legitur, Et TERRET & TERRENT. Sed si TERRET legerimus, INSOMNIA erit vigilia. Hoc enim majores inter vigilias, & ea quæ videmus insomniis interesse voluerunt: ut insomnia generis fœminini, numeri singularis, vigiliam significaret. Insomnia vero generis neutri, numeri pluralis, ea quæ per somnium videmus: ut, *Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.* Sciendum igitur quia si TERRET dixerimus, antiqua erit elocutio. Insomnia enim licet & Pacuvius & Ennius frequenter dixerint, Plinius tamen exclusit, & de usu removit. Sed ambiguitatem lectionis hæc res fecit, quod non ex aperto vigilasse dixit, sed habuisse quietem implacidam, id est somniis interruptam, ut intelligamus eam & in somniis territam: & propter terrorem insomniorum vigilias quoque perpessam.

QVIS. Nonnulli pro aliquis accipiunt, vel qualis. NOVVS. Magnus: ut, *Pollio & ipse facit novi carmina.* Quasi antea nunquam, ut, Terentius. *Nova figura.* SVCCESSIT SEDIBVS. Vt, *Succedoque oneri*, &, *Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.*

DONATI.

FIXI. Figi ea dicuntur quæ facile avelli non possunt: & hæret quod non potest reparari. VVLTVS. Ad corporis laudem: verba autem ad animum referas.

QVIETEM. diversa res est somnus & amor. Ergo Æneas quiescebat: Dido inquieta erat.

ANNA SOROR. Elegit sororem & unanimem, cui turpiorem amorem confiteretur. neque tamen apertè, sed per insinuationem longo verborum circulo confessa est. QVÆ ME SVSPENSAM INSOMNIA TERRENT? Patior insomnia, dum considero nihil esse in hospite, quod præferri non debeat.

QVIS NOVVS. Nova in illo sunt omnia, tam in corpore quàm in animo, neque unquam in alio visa: & hæc dicuntur pro amantis animo.

VARIORVM.

MALE SANA. Hoc epitheton, iis qui amant, dant poëtæ latini, imitatione Græcorum, qui amantes κακῶς φρονοῦντας sæpe dicunt. GERMAN.

ANNA SOROR. Oratio generis suasorii, qua deliberat Dido, utrum se amori dedat, nec ne. Et vide quam omnia suspense & veluti ex insidiis pudore resistente, loquatur. Vt non sine causa I. Cæs. Scaliger, lib. 5. cap. 6. Poët; hæc divina appellarit. TAVBM.

QVÆ ME SVSPENSAM INSOMNIA: Macrob. lib. 1. cap. 3. de somnio Scip.

QVIS NOVVS HIC HOSPES. Cum stupore admiratur virtutis magnitudinem hospitis, in his verbis summa laus Æneæ. NASCIUS.

Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore, & armis!
Credo equidem (nec vana fides) genus eſſe deorum.
DEGENERES animos timor arguit. heu quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum, immotumque ſederet,
Nec cui me vinclo vellem ſociare jugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertæſum thalami tedæque fuiſſet;
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.

SERVII.

QVEM SESE ORE FERENS? Cum eum ob virturem laudet, addendo tamen os, nec pulchritudinem denegaverit. Ore autem ferens, utrum oratione, an vultu dubium eſt: Vt. *Obſtupuit primo aſpectu Sidonia Dido*: Item, *Namque ipſa decoram Cæſariem nato genitrix lumenque juventæ.* FORTI PECTORE, ET ARMIS? Vt etiam ab Ilioneo audietur, dicente: *Ego veſtior ... Nec pietate fuit, nec bello major & armis.* Sane ſubaudis EST. Et bene virtutis commemoratio excuſat ſupra dictam pulchritudinis laudem. Pectora autem ſuſpendere non bis idem dicit, pectore ad patientiam, armis ad fortitudinem.

CREDO EQVIDEM GENVS ESSE DEORVM. Ego quidem credo. Nec enim VANA FIDES eſt, id eſt falſa. Nam DEGENERES ANIMOS ARGVIT TIMOR, id eſt, probat, oſtendit. Et bono ordine amari facit Æneam ab ea de qua ait, *Jura dabat legeſque viris.* Primo virtute & factis, deinde generis nobilitate, inde oratione, poſt pulchritudine, & ſingula ſingulis reddit. QVIBVS ILLE. Pro quantis. HEV. Per hæc amoris impulſus oſtenditur. Et hoc ad miſerationem pertinet.

IACTATVS FATIS. Caſibus: ut, *Quis tenate dea per tanta pericula caſus Inſequitur?* Et eſt Hyſterologia, nam prius eſt, ut bella exhauſerit, poſt fatis jactatus ſit. QVÆ BELLA. Quanta, pronomen pro nomine. EXHAVSTA. Finita, terminata: quod nimiæ virtutis eſt. Nam inchoare bella, quorumlibet eſt: vincere vel finire, paucorum.

FIXVM, IMMOTVMQVE SEDERET. Cogi ſe optat, quæ ſic negat. *Immotum* autem pro immobile, participium vim nominis habens. SEDERET. Placeret, ut, *Et ſedet hoc animo.*

NEC CVI. Deeſt viro. VINCLO IVGALI. Synæreſis eſt, pro vinculo. Iugali autem propter jugum, quod in matrimonio ponebatur conjugendis. Vnde & Iuno jugalis dicitur. Quidam jugali accipiunt pro conjugali per ἀφαίρεσιν dictum, quæ fit cum de prima parte verbi ſyllaba detrahitur.

PRIMVS AMOR. Id eſt maritus. DECEPTAM MORTE FEFELLIT. Figurate dixit, morte ſua decepit me, & fefellit.

PERTÆSVM THALAMI, TEDÆQVE FVISSET. Pertæſus participium eſt ſine verbi origine: & regit genitivum, ut hoc loco. Nam genitivus eſt ſingularis.

HVIC VNI FORSAN POTVI SVCCVMBERE CVLPÆ. Bene forſan, quaſi adhuc dubitet. Singula pronuntianda ſunt, nam Ingenti dicta ſunt libra, quibus confeſſioni deſiderii ſui quandam injicit refrenationem. CVLPÆ. Bene culpæ potius quam amori, & hoc propter antiquum rituin, quo reppellebantur à ſacerdotio. Id eſt fortunam mulicbrem non coronabant bis nuptæ.

DONATI.

QVEM SESE ORE FERENS. Quàm gratum, quàm jucundum eſt, quàm viro forti conveniens: quod tacet, quod loquitur, quod movetur. Laudatur etiam Æneas hic, quod non amavit ut vulgaris & turpis, ſed amatus eſt, non tamen ab ea, quæ eſſet pudoris abjecti, ſed etiam petita conſilio Veneris & Cupidinis fraude.

HEV. Incipit ſenſim confiteri quod amet, quod doleat caſus ejus.

SI MIHI NON. Adeò illum probat, ut illum judicet dignum matrimonio ſuo, niſi priori conjugio ſit decepta.

VARIORVM.

BELLA EXHAVSTA. Id eſt finita. Nam inchoare bellum, cujuſvis eſt: vincere & finire paucorum. TAVB.

PRIMVS AMOR DECEPTAM. Poſtquam ſpe perpetui amoris, interfecto marito, fruſtrata ſum. SCALIG. lib. 4. cap. 16.

HVIC VNI FORSAN POTVI S. C. Hic Servius, propter antiquum ritum, quo repellebantur à ſacerdotio bis nuptæ. Certe & nunc quoque jure Pontificio, qui ſecundo nupſit, aut viduæ matrimonio ſe addixit, omnibus exuitur clericorum privilegiis, nec ad ſacerdotii dignitatem admittitur. Valerius lib. 2. Olim quæ uno matrimonio contentæ fuerant, corona pudicitiæ honorabantur: multorum matrimoniorum experientiam, legitimæ cujuſdam intemperantiæ ſignum credentes: ubi Valer. legitimam intemperantiam vocat ſecundas nuptias: cui & Martial. accinuit: *Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege eſt: Offendor macha ſimplicitate minus.* GERMAN.

HVIC SVCCVMBERE CVLPÆ. Calius l. 2. cap. 24. de digamia locus. HARTVNG.

Anna

Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos fraterna cæde penates;
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Impulit: agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam:
Ante pudor quam te violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, servetque sepulchro.

SERVII.

FATEBOR ENIM. Bene uno sermone & culpam expressit & necessitatem. Fateri enim & coactorum est & culpabilium. Sed hic videtur per oblationem confessionis levius crimen efficere. MISERI POST FATA SICHÆI. Aut muliebriter dixit MISERI; aut mortui, secundum Ciceronem qui in Tusculanis miseros, mortuos vocat, aut certe ob hoc MISERI, cujus jam oblivisci tur, aut *miseri* sic occisi.

SPARSOS FRATERNA CÆDE PENATES. Si Didonis, dispersos post fugam intelligimus: si fratris, polluros cruore. *Fraterna* autem *cede*, quam frater admiserit.

INFLEXIT. Quia supra ait, *Fixum immotumque sederet*. Inflexit, a proposito rigido declinavit. Et bene per gradus crevit, primum *inflexit*, ut fixos ostenderet, quæ fixa sunt enim, quoniam avelli non possunt, flectuntur, deinde impulit labantem, ea enim impelluntur quæ prona sunt ad cadendum. LABANTEM IMPULIT, id est impulit, & labare facit. Non enim lababat, quia ante immobilis fuerat. Cavendum sane, ne *labentem* contra metrum legamus. Nam LA longa est, ut, *Labere nympha polo*.

AGNOSCO. Participium agnotus, non agnitus. Sallustius, *Nec inhermos ex prælio viros quenquam agnoturum*. VETERIS VESTIGIA FLAMMÆ. Bene in honestam rem, sub honesta specie confitetur, dicens se agnoscere maritalis conjugii ardorem. Hoc est quo mariti diligi solent, nam erat meretricium dicere, in amorem Aenex incidi.

SED MIHI VEL TELLVS OPTEM PRIVS IMA DEHISCAT. Callide, ac si diceret posse se conjungi Æneæ, si mors secuta non fuerit, & bene in vestigio revocavit. OPTEM. Pro velim.

PALLENTES VMBRAS HEREBO. Id est in Herebo, alii HEREBI legunt. aut Herebo, ad Herebum: ut, *It clamor cœlo*. Et perseveravit in atroci imprecatione, nam non sufficit, *Adigat me fulmine ad umbras*, dixisse; adjecit, *Pallentes umbras Herebo, noctemque profundam, Ante pudor quam te violem*. Pudor, pro pudicitia abutimur, & bene *violo* quia pudor sacrosancte custodiendus est.

AVT TVA IVRA RESOLVAM. Propter illud. *Vinclo jugali*.

ILLE MEOS PRIMVS QVI ME SIBI IVNXIT. Desideria & voluptates secum abstulit moriens. AMBRES. Quibus amare possim, & bene videtur moram posuisse cum dicit, *Primus qui me sibi junxit amores*.

SERVETQVE SEPVLCHRO. Id est & defunctus servet, & qui in sepulchro est, ut, *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis*. Sed modo pro mortuo accipiamus. Sane ceremoniis veterum, Flaminicam nisi unum virum habere non licet, quod hic ex persona Didonis exsequitur, dolentis stuprum admissum in amore Æneæ, quod supradictis versibus probavit. *Ille meos primus*, &c. nec Flamini aliam ducere licebat uxorem, nisi post mortem Flaminicæ uxoris, quod expeditur, quia post mortem Didonis Lavinium duxit, & quod subrepta vel retenta Creusa ex ipsius quoque confessione & prædicatione regia parata fuerit, quod nullum piaculum fore denuntiatur.

DONATI.

SED MIHI VEL TELLVS. Confessa de amore, melius pro Venere sibi mortem dicit.

ILLE PRIMVS. Ostendit sorori viam necessitatis persuasionis: ut quod erat amoris impulsu facturæ, hortatu alieno magis facere videtur. ait enim: semel nupsi. habeat ille, quamvis mortuus, pudoris mei pignus. qui mihi florem virginitatis eripuit: & secum habeat, ac suo sepulchro conservet, & sic obliquè dicit: Quid dubitem nubere, cum alterius nuptias sepultus ille non videat, nec sentire possit? sufficiat illi, quod præcipuum habuit, virginitatis mex decus tulisse: relinquat viduam necessitatibus suis inservire. & si sentit, fidem debitam illi mors substulit, quæ novitatem quandam procuravit. Vis major urget, & intolerabilis cogit. Impunè secundi conjugii fortuna suscipitur: & si aliquid manes sentire potest, impunè peccatur.

VARIORVM.

VEL TELLVS PRIVS, ANTE, &c. *Prius* & *ante* particulas geminavit non necessario; cum altera satis esset ad sententiam. ita quoque Homerus ἐφὶ interdum geminare solet. TVRN. lib. 26. c. 5.

TELLVS IMA DEHISCAT. Proverb. *Terra mihi dehiscat*. Homerus Iliad. ϑ. μὴ πρίν γαῖα ἐφύσῃ χθών. HART.

Sic

Sic effata, sinum lachrymis implevit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua mœrens carpêre juventa?
Nec dulces natos, Veneris nec præmia noris?
Id cinerem aut manes credis curare sepultos?
Esto: ægram nulli quondam flexere mariti;

SERVII.

SINVM LACHRYMIS IMPLEVIT OBORTIS. Sinus dicimus orbes oculorum, id est palpebras, quæ à palpitatione dictæ sunt. Nam semper moventur. Implevit autem ideo, quia lachrymæ plerunque se intra oculos tenent. Et bene præmisit excusationem his lachrymis commemoratione prioris mariti, quasi propter maritum fleret, cum amore cogente lachrymaret.

ANNA REFERT. Mire videtur intellexisse Anna quod sibi suaderi vellet Dido, & est rhetorica suasio, omni parte plena: Nam & purgat objecta, & ostendit utilitatem, & à timore persuadet. Et usus est apto causæ principio, nam cum aliquid propter nos petimus, benevolum nobis eum qui audit facere debemus, cum in aliena causa sententiam dicimus, nos illi benevolos debemus ostendere, ut habeatur dictis fides; postquam igitur dicendo, *O luce magis dilecta sorori*, ostendit nihil sibi sorore esse carius; Summam rei ponit, an nuptiæ faciendæ sint, *Solane perpetua mœrens carpere juventa*. Inde partes rei à persona Didonis, an quia maritum perdiderit, alium accipere debeat, *Id cinerem aut manes credis curare sepultos*. Aeneam, *Placitone etiam pugnabis amori?* à loco. *Nec venit in mentem quorum consederis arvis*: à timore, *Quid bella Tyro surgentia dicam Germanique minas?* à causa & utilitate, *Quam tu urbem soror hanc cernes*. à modo, *Indulge hospitio, causasque innecte morandi*; an etiam id dii fieri velint per conjecturam, *Dis equidem auspicibus reor & Junone secunda*. O LVCE MAGIS DILECTA. Quæ diligatur adhuc, an magis quam lux dilecta? aut dilectior luce. Nam antiqui frequenter pro comparativo jungebant particulam MAGIS. Tale & illud est, *Nate mihi vita quondam, dum vita manebat Chare magis*. Terentius, *Nihil videtur mundius, nec magis compositum, nec magis elegans*. SORORI. Bene Anna dilecta respondit sorori, quia & Dido sic cœpit, *Anna soror*. Ergo per nomen necessitudinis ostendit, se quæ sunt utilia persuadere, ut alibi, *Parvumque patri tendebat Iulum*.

SOLANE PERPETVA: Id est solane mœrens in omne, carperis juventa perpetua, ergo continua juventa, aut pro juventute accipiendum; nam Iuventa dea illius ætatis est; Iuventas ætas ipsa juvenilis; Iuventus juvenum multitudo.

NEC DVLCES NATOS. Propter liberos, quæ fuit causa secundi matrimonii: ut Iuvenalis, *Sed placet Vrsidio lex Iulia, tollere dulcem Cogitat heredem*. Et hysterologia est, nam per Veneris præmia proveniunt nati. Alii male jungunt natos Veneris, Æneam & Cupidinem. Alii ἁπλῶς & σκληρῶς dicunt. VENERIS NEC PRÆMIA. Id est voluptates. Homerus, τὰ τῆς δίης ἀφροδίτης. Et volunt quidam ἴ, ἀλλὰ διὸς εἶναι.

ID CINEREM AVT MANES CREDIS CVRARE SEPVLTOS? Distribuit illud, *Ille habeat secum servetque sepulchro*, quia marito juraverat: ut, *Non servata fides cineri promissa Sichæo*. Et bene extenuat dicendo non *animam*: sed *cineres* & *manes sepultos*: Dicit autem secundum Epicureos, qui animam cum corpore dicunt perire.

ESTO. Adverbium concedentis, Græcum. FLEXERE MARITI. Non qui erant, sed qui esse cupiebant. Alii intelligunt ægram mariti, ut sit genitivus singularis, id est tristem propter maritum. Vel *ægram* ad morbum animi referas, id est ut stultitiam judicet in juventa ætate nuptiis abstinere. *Æger* enim animo dicitur, ægrotus corpore.

DONATI.

LACHRYMAS. Quas effundebat vel recordatione veteris mariti: vel quod cogatur id facere, quod animo respuente damnaverat. OBORTIS. Subitò coortis. sic enim fit quando dolore animi funduntur: contra in Sinone, *Lachrymisque coactis*.

O LVCE MAGIS DILECTA SORORI. Ostendit causam meri consilii fuisse, cum ex amore loquatur: & deinde aggreditur destruere causas, propter quas ipsa negaverat secundas nuptias.

NEC DVLCES NATOS. Honestam causam proponit, ne libidinis, sed liberorum creandorum cautam illam hortari videatur.

ID CINEREM. Id est hic, cui deferre contendis nescit honorificentiam tuam. Cum anima enim sensus morientis extinguitur, totum interit perditque obsequium, quisquis illud non homini, sed cineri prorogare contendit.

ESTO: AGRAM. Cum adhuc esses ægra ex recenti dolore, nulli flexerunt te: nunc non repugnabis placido amori.

VARIORVM.

SINVM LACHRYMIS IMPLEVIT. Sinus hic pro concavitate oculorum, Turnebus accipit; alii pro vestibus. Certe Græci quoque κόλπους, tam pro concavitate illa, quæ est inter brachiorum & pectoris complexum, quam pro vestibus ipsis accipiunt: in quem sensum si consentiemus, uberiores amantis reginæ lachrymarum fluxus videbuntur, quam si Turnebi sequemur sententiam. GERMAN.

ESTO? ÆGRAM, &c. σκληρότητα occurrit objecto, nullis unquam conditionibus flecti potuisse, ut alicui nuberet; quod per concessionem confirmat: ejusque rei occultam assignat causam, ex illius voluntate deductam, quia non placuerunt proci. N.

Non

Non Libyæ, non ante Tyro deſpectus Iarbas,
Ductoreſque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitone etiam pugnabis amori?
Non venit in mentem, quorum conſederis arvis?
Hinc Getulæ urbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infreni cinguntur, & inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi: quid bella Tyro ſurgentia dicam,

SERVII

NON ANTE TYRO. Aut in Tyro, ac ſi diceret Tyri. aut certe τυρίῳ id eſt de Tyro: ut, *Dardanus Heſperia.* Quidam autem Libyæ mariti Lybiſtero mariti Tyrij exponunt. * DESPECTVS IARBAS. Rex Lybiæ, qui Didonem re vera voluit ducere uxorem. Et ut habet hiſtoria, cum hæc negaret, Carthagini intulit bellum: cujus timore cum cogeretur à civibus, petiit ut ante placaret manes mariti prioris: exædificata igitur pyra ſe in ignem præcipitavit: ob quam rem Dido, id eſt virago, quæ virile aliquid fecit, appellata eſt. Nam Eliſſa proprie dicta eſt.

DVCTORESQVE ALII. Ergo & Iarbas ductor. Alii autem qualis Iarbas. QVOS AFRICA TERRA. Derivationes frequenter majores ſunt à principalitate: interdum pares inveniuntur: raro minores. Vnde ſupra Lacæna notandum diximus. TRIVMPHIS DIVES. Id eſt bellicoſa. Et quidam dicunt Afros nunquam triumphaſſe. Plinius autem ſecundo hiſtoriæ naturalis, & Pompejus Trogus Afros dicunt pompam triumphi primos inveniſſe, quam ſibi Romani poſtea vindicaverunt. Livius autem Andronicus refert eos de Romanis ſæpius triumphaſſe, ſuaſque porticus Romanis ſpoliis adornaſſe, merito ergo *dives triumphis.*

PLACITONE ETIAM PVGNABIS AMORI? Ac ſi diceret, jure contempſiſti eos qui diſplicebant: nunquid etiam placito amori repugnabis? Et eſt Græcum, pugno tibi. Nam nos pugno tecum dicimus; & placito alii volunt vel univerſis hominibus, id eſt conjugali amori, vel legibus dictum.

HINC GETVLÆ VRBES. Ad terrorem VRBES poſuit. Nam in mapalibus habitabant. GENVS INSVPERABILE BELLO. Vt, *Quos nulla fatigant Prælia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.* INFRENI. Aut ſævi, & feroces, ut ipſe contrario, *Hi frenum acceptre*: aut quia equis ſine freno utuntur.

CINGVNT. Non adjuncti ſunt, ſed *Cingunt* quaſi circundant, ut, *cingique urbem obſidione videret.* INHOSPITA. Barbara, aſpera, & fictum *inhoſpita*, cum *inhoſpes* non dicatur.

DESERTA SITI REGIO. Inhabitabilis vel raritate aquæ. Dicit autem Xerolibyen, quæ eſt inter Tripolin & Pentapolin. Et bene terret dicens juxta eſſe aut bellicoſas gentes, aut deſerta loca, unde non ſperatur auxilium. LATEQVE FVRENTES BARCÆI. Hi longe ſunt à Carthagine. Vnde addidit, *Late furentes.* Hi ſecundum Titia, num in chorographia Phœnicem navali quondam vicere certamine. *Barce* autem civitas eſt vel forum Pentapolcos, quæ hodie Ptolemais dicitur. Nam Cyrene & Barce reginæ fuerunt: quæ ſingulis dederunt civitatibus nomina. Sed hoc per prolepſin dictum. eſt.

BELLA TYRO SVRGENTIA. Neceſſario ad perſuadendum præſenti tempore uſus eſt.

DONATI.

HINC GETVLÆ VRBES. Exprimit quod obſcurè dixit: *quorum conſederis arvis.* Poſt autem multa neceſſaria, quæ ſuperius poſuit, addit faciendi neceſſitatem, ſingula cum metu diſcurrens. dicit ergo: Non conſideras te peregrinam, & in locis peregrinis te imperium velle fundare, & omnia initia, præſertim imperii, habere laborem durum? Quod fœmina & ſola pares urbem fundare, cum innumeræ gentes poſſint te magno numero urbium infeſtare, quæ viribus & ferocitate valent?

INSVPERABILE ET INFRE. Invincibiles oſtendit. Infreni, qui ſuis legibus viventes, nollent alieno imperio ſubjugari. INHOSPITA. Non quod non ſuſcipiat hoſpites, ſed quam inhumanitatis cauſa omnis formidet adveniens, vel oderit peregrinus. CINGVNT. Hoc ipſum *Cingunt*, habet magnam vim. nam cingere eſt ambire, ut infiniti monſtrentur inimici undique: ne per illos, ne ve etiam per deſerta fugere poſſis.

VARIORVM.

TYRO DESPECTVS IARBAS. Id eſt contemptus à Tyro, & per denominationem à te Tyria muliere. Servius Iarbam facit Tyrium, quem conſtat Afrum fuiſſe. Turneb. lib. 23. cap. 3. Sic igitur intelligendus eſt locus: Ægram & lugentem propter Sichæum à fratre trucidatum, nulli quondam flexere ante mariti Tyro, pro Tyri vel in Tyro. Hic puncto periodum termino & alteram incipio. Deſpectus eſt à te Iarbas, & deſpecti ductores alii, &c. MODICVS, cap. 31.

PVGNABIS AMORI. Græciſmus: μάχεσθαι τινί. HART.

ET NVMIDÆ INFRENI. Aut ſævi: aut qui ob effrenatam audaciam, nec moribus, nec legibus, nec imperio cujuſvis regebantur. Strabo vero notat Numidas Maſſyloſque equos habere, quos virga, non freno gubernent. TAVBMAN.

LATE FVRENTES BARCÆI. Notat Turneb: l. 22. c. 26. Barcæos & Cyrenæos olim in Africa plurimum potuiſſe.

Germanique minas?
Dis equidem auſpicibus reor, & Iunone ſecunda,
Huc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas.
Quam tu urbem ſoror hanc cernes! quæ ſurgere regna
Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis:
Punica ſe quantis attollet gloria rebus!
Tu modo poſce deos veniam, ſacriſque litatis,
Indulge hoſpitio, cauſaſque innecte morandi:
Dum pelago deſævit hyems, & aquoſus Orion,
Quaſſateque rates, & non tractabile cælum.
His dictis incenſum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiæ menti, ſolvitque pudorem.

SERVII.

GERMANIQVE MINAS. Propter aurum quod ei (ſicut in primo diximus) tulerat. ET MINAS pro ipſis periculis poſuit, ut ex præcedentibus ſequentia accipiamus.

DIIS EQVIDEM AVSPICIBVS. Hoc dicit, dii qui ſunt auſpices matrimonii, Æneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis fiebant auguriis: ut, *Contentique auſpice Bruto.* Varro de pudicitia. *Auſpices in nuptiis appellatos ab auſpiciis quæ ab marito & nova nupta per hos auſpices captabantur in nuptiis.* IVNONE SECVNDA. Aut quæ præeſt conjugiis, quæ pronuba appellatur; quamvis & ipſa in libris Augurum præeſſe dicatur auſpiciis: aut quia Carthaginem fovet.

HVC CVRSVM ILIACAS VENTO. Mire cum alio iter haberent, huc delati ſunt, & ideo addidit *vento.* TENVISSE. Perfeciſſe, impleſſe:

QVAM. Qualem vel quantam. pronomen pro nomine. VRBEM SOROR HANC CERNES. Mire pro voluntate ſororis, ut ſi quis avaro ſuadeat ſpem pecuniæ faciens.

CONIVGIO TALI. Id eſt viri fortis. quod ideo non dicit, quia ſcit à Didone prædictum, & bene in ultimo conjugium poſuit, propter quod univerſa prædicta ſunt.

VENIAM. Aut beneficium & benevolentiam, aut re vera veniam perjurii ſcilicet: ut, *Non cineri ſervata fides promiſſa Sichæo.* TV MODO. Protantummodo. SACRISQVE LITATIS. Diis litatis debuit dicere. Non enim ſacra, ſed deos ſacris litamus, id eſt placamus. Ergo nove dixit.

INDVLGE Da operam: ut, *Indulgent vino, & veritum craterum abenis.*

DVM PELAGO DESÆVIT HYEMS. Enumerat quas moras cauſſas poſſit innectere. AQVOSVS ORION. Id eſt dum occidit Orion; quoniam & oriens & occidens tempeſtates commovet; & bene Orion opponitur, quia & Ilioneus dixerat, *Cum ſubito adſurgens fluctu nimboſus Orion.* O cotripuit ratione ſupradicta.

QVASSATAQVE RATES. Hoc ad illud *Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem.* NON TRACTABILE. Aſperum, intractabile. Sub quo tractari nihil poſſit.

INCENSVM INFLAMMAVIT. Horatius ait, *Oleum adde camino.* Alii non *incenſum*, ſed *in* per ſe legunt, ut ſit Terentianum, *Inpendio magis animus gaudebat mihi.*

SPEMQVE DEDIT DVBIÆ MENTI. Dubitativa enim fuerat Didonis oratio, dicendo: *Si non pertæſum thalami, tedæque fuiſſet.* Ergo jam non ambiget de qua dubitabat, ſed ſine reſpectu pudoris palam agit. SOLVITQVE PVDOREM. Propter vincula caſtitatis, & ad illud reſpondet, *Aute pudor quam te violo, aut tua jura reſolvo.*

DONATI.

GERMANI MINAS. Hoc ut validiſſimum poſuit: quaſi iſtis addatur, qui mare obſidebit ne fugere poſſis. Poſtremo illi hunc cogitandum proponit, cui imperium ſit relictura, ſi careat liberis.

DIIS EQVIDEM. Poterat timere Dido Iunonem hoc non placere: ſed conjecturaliter removet Anna. ait enim: ſi nollent dii nobis conjungi Trojanos, nunquam illi noſtra littora tetigiſſent. & credit Iunonem procuraſſe, ut Trojani à patria pellerentur, ut huic regno faverent.

QVAM TV VRBEM. Si ſola tantum regnum paraſti, quid facies Trojanis adjuta? ergo favorem deorum ſacrificiis conciliа.

INDVLGE HOSPITIO. Id eſt, illorum peregrinationem uberius fove, ne deficientibus rebus Trojani recedere cogantur. CAVSASQVE INNECTE MORANDI. Prætende cauſas quæ illos à navigatione arceant.

INCENSVM INFLAMMAVIT. Bis repetit ſcilicet animum incenſum amore, inflammavit amore. Nam data ſpe commodi, ex his quæ profutura dicebat, adeo dubitationem removit, ut omnis verecundia & pudor ceſſerit.

VARIORVM.

SACRISQVE LITATIS. Inter ſacrificare & litare hoc intereſt, quod illud eſt veniam petere: hoc propitiare & votum impetrare, ut ait, MONAVS.

Prin-

Digitized by Google

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo:

SERVII.

DELVBRA ADEVNT. Iuxta illud dictum sororis: *Tu modo posce deos veniam.* Delubrum autem dictum, aut, ut supra diximus, propter lacum in quo manus abluuntur, vel propter tectum conjunctum, quia una opera abluitur, aut certe simulachrum delubrum dicimus, à libro, hoc est raso ligno factum, quod Græce ξόανον dicitur. Sane in secundo libro de singulis speciebus delubri juxta Varronem relatum est, in quibus est species delubri talis, ut præter ædem area sit adsumpta deùm causa, id est spatia relinquantur juxta aras ministerii causa, ad sacrificia peragenda. Hujus moris hic meminisse eum accipere debemus, *Principio delubra adeunt*, atque quia delubra quasi solum nomen sine dei significatu posuerat, voluit per aras expungere divini nominis causam, licet in continuatione non tam dei fecerit mentionem, quam propria deorum nomina intulerit, & quidem cum sacrificationis gratia illis verbis, *Legiferæ Cereri*, &c. usque, *regalia curæ*, nec non arx licet oblique attamen manifeste it * *Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras*, quid enim est *spatiatur*, quam spatio lati loci obambulat. *Adeunt* autem proprie dixit, ad majores enim qui accedit, ait soanori signum. * PACEMQVE. Benevolentiam, ut si sine pace tua atque invito numine. PER ARAS EXQVIRVNT. Vel apud aras, ut, *It hasta Tago per tempus utrumque*: *Exquirunt* autem, id est sacrificando explorant, an dii vellent huic rei consentire. Dicendo autem PER ARAS, aruspicalem artem ostendit: unde est, *Spirantia consulit exta.* Duo enim genera hostiarum sunt, unum in quo voluntas dei per exta exquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur; unde etiam aruspices animales hostias appellant. sed de exploranda voluntate divina hic expressit dicendo, *Spirantia consulit exta.* Animalis vero hostiæ speciem ostendit, ubi Entellum facit Eryci taurum mactantem V. Æneid dicens, *Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persolvo.*

MACTANT. Verbum sacrarum, cara euphemismon, dictum, quasi magis auctum, unde & magmentum dicebant, quasi majus augmentum. Olim enim hostiæ immolatæ dicebantur mola salsa tactæ: cum vero ictæ & aliquid ex illis in aram datum, mactatæ dicebantur per laudationem, per boni ominis significationem, ut adolere, nam *Mactare* est proprie magis augere. LECTAS BIDENTES. Non vacat LECTAS. Moris enim fuerat, ut ad sacrificia eligerentur oves, quibus nihil deesset: ut in sexto, *Nunc grege de intacto septem mactare juvencos.* BIDENTES autem dictæ sunt, quasi biennes: quia neque minores, neque majores licebat hostias dare. Sunt etiam in ovibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent: nec in omnibus, sed in his quæ sunt aptæ sacrificiis inveniuntur.

LEGIFERÆ CERERI. Leges enim ipsa dicitur inveniisse. Nam & sacra ipsius *Thesmophoria*, id est legum latio vocatur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inventum frumentum à Cerere, passim homines sine lege vagabantur: quæ feriras interrupta est invento usu frumentorum, postquam ex agrorum discretione nata sunt jura. *Thesmophoria* autem vocantur legumlario; an quia in æde Cereris ære incisæ positæ leges fuerunt. PHOEBOQVE, Qui præest auspiciis, quibus urbes reguntur. PATRIQVE LYÆO. Qui, ut supra diximus, apte urbibus libertatis est deus. Vnde etiam Marsyas minister ejus per civitates in foro positus libertatis indicium est: qui erecta manu tectatur nihil urbi deesse. Et communis hoc habet sensus, Sacrificabat, inquit, primo numinibus, quæ urbi præsunt, quasi nuptura pro utilitate reipublicæ. Deinde Iunoni, cui curæ sunt nuptiæ. Alii dicunt hos deos quos commemoravit nuptiis esse contrarios, Cererem que propter raptum filiæ nuptias exsecratam, vel ex quo Iovi nupta prælata Iunone repudiata est, nam cum Eleusine Cereris sacrum sit, ædes Iunonis clauditur: item, Cum Iunoni Eleusine fit, templum Cereris clauditur, nec sacerdoti Iunonis licet gustare unde Cereri sit libatum. Et Romæ cum Cereris sacra fiunt, observatur, ne quis parrem aut filiam nominet quod fructus matrimonii per liberos constet. Apollinem & Liberum contrarios nuptiis dicunt, quod ille expers uxoris vulgari amore sit usus; iste inter Bacchas non fida connubia sed stupra exerceat, nec nisi raptam conjugem habere potuerit; malè ergo invocat hos Dido, quæ sibi nuptias optat Æneæ, sed sicut prosperis diis ut juvent, ita adversis ne obsint sacrificandum est; ut, *Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus album*: Alii dicunt favere nuptiis Cererem, quod prima nupserit Iovi & condendis urbibus præsit, ut Calvus docet: *Et leges sanctas docuit, & casta jugavit Corpora connubiis, & magnas condidit urbes.* Nam ideo & arari sulco clauditur civitas, vel quod eandem terram volunt, & in eadem urbes exstructas. Similiter & Liber propter Marsyam sicut supra dictum est meritò: & Apollo, nam & in arce coli solet, & muros Trojanis instituit. Iure ergo in nova urbe his sacra fiunt: Iunoni duplici causa, quia & Carthagini præest, & matrimonia dat. Est etiam altior sensus: Nam facturi aliquid, antè adversos placamus deos: & sic propitios invocamus: ut, *Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus album.* Ergo modo nuptura placat ante Cererem: quæ propter raptum filiæ, nuptias exsecratur: Apollinem, qui expers uxoris est: Liberum, qui nisi rapram conjugem habere non potuit: & sic Iunonem conciliat.

DONATI.

LEGIFERÆ. Quia populorum consensus nisi legibus retineri non possit. PHOEBO. Vt in futurum prosperiora perficeret, quæ optabantur. LIBERO. Vt præstaret lætitiam sempiternam.

VARIORVM.

BIDENTES. Macrob. lib. 3. cap. 12. HART.

Iunoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipſa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deûm pingues ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis: pecudumque reclusis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.
HEV *vatum ignaræ mentes: quid vota furentem,*
Quid delubra juvant? eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit ſub pectore vulnus.

SERVII.

CVI VINCLA IVGALIA CVRÆ. Quia eſt & Curetis, & matrona, & regina. Hanc Varro pronubam dicit, unde & Æolo nuptias pollicetur, & Æneæ & Didoni coëuntibus adeſt, cum dicit *Prima & Tellus & pronuba Iuno*; & in ſeptimo ubi contra votum ſuum Laviniam promiſſam vidit Æneas, ait, & *Bellona manet te pronuba*, hoc eſt non ego quæ ſoleo.

CANDENTIS. Candidæ: participium eſt pro nomine. MEDIA INTER CORNVA FVNDIT. Non eſt ſacrificium, ſed hoſtiæ exploratio, utrum apta ſit.

ANTE ORA DEVM. Ante ſimulacra. PINGVES. Plenas vel ſanguine delibutas, ut: *Pecudumque cruore Pingue ſolum.* SPATIATVR AD ARAS. Matronæ enim ſacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quaſi cum quodam geſtu: unde Salluſtius, *Saltare elegantius quam neceſſe eſt probæ.* Quidam genus ſacrificii appellant, quo veteres cum aras circumirent, & rurſus cum reverterentur, & deinde conſiſterent dicebant minuſculum ſacrum. An hoc ad impatientiam amoris referendum eſt, quo jactata Dido, loco ſtare non poterat, juxta illud, *Vritur infelix Dido totâque vagatur Vrbe furens.*

INSTAVRATQVE DIEM DONIS. Muneribus, quæ aut diis offerebat: aut donabat Tyriis vel Trojanis. *Inſtaurat* autem ideo, quia jam ſupra ſacrificaverat: ut, *Simul Æneam in regia ducit Tecta, ſimul divum templis indicit honorem.* Sanè quidam *donis*, ſacrificiis volunt, nam & templa donaria abuſive dicuntur, ut eſt, *Ducſos alta ad donaria currus.*

INHIANS. Intenta per ſolicitudinem. SPIRANTIA. Id eſt Palpitantia: quaſi adhuc viva. CONSVLIT EXTA. Proprie dixit, Aruſpices enim exta conſulere dicuntur cum inſpiciunt. Exta ſingularem non habent, ut arma.

HEV VATVM IGNARÆ MENTES. Non ſacerdotes vituperat, quaſi neſcios futurorum, ſed vim amantis exprimit: & inde vituperat ſacerdotes, *Ignara* ergo amoris reginæ, qui admonuerunt non creditura ii. Quia illæ alias cauſas litationis prætendebant, & ideo vota non perficiebant: Nam omnia futura à ſacerdotibus prædicta eſſe, ſequens indicat locus: ut, *Multaque preterea vatum prædicta priorum.*

EST. Verbum indeclinabile. Nam frequenter deficit. Eſt autem hujus poſito edo, es, eſt. Invenimus (ſed quod abolitum eſt) & Edo, edis, edit. Vnde eſt Edere, & Comedere, quod hodie dicimus. Nam ab eo quod eſt Es, eſſe & comeſſe facit: quo tempore etiam pro præſenti utimur, ut volo eſſe. Nam in defectivis tempora pro temporibus ponimus: ut odi, novi, memini: odiſſe, noſſe, meminiſſe: etiam pro præſenti ponuntur. non odire, novire, meminere, nec enim poſſumus dicere. MOLLIS FLAMMA. Vtrum mollis flamma, an mollis medullas.

TACITVM. Tacendum & pudore plenum. De quo tacuerit etiam nunc apud alios, an apud Æneam *tacitum*, quia ſorori jam confeſſa eſt. VIVIT. Nonnulli hoc loco *vivit* pro veſcitur dictum accipiunt. SVB PECTORE VVLNVS. Vt, *Vulnus alit venis.*

DONATI.

IVNONI. Quia conjugiorum tenet pleniſſimam poteſtatem.

IPSA TENENS. Alii alia faciebant: ipſa ſacerdotis munere fungebatur.

PINGVES. Pecorum corporibus oneratas.

SPACIATVR. Eundi & redeundi vices crebras procurabat.

INSTAVRAT. Sæpius hoc faciebat, ut produceret diem, volens diutius habere præſentem, quem amabat.

HAV VATVM. Id eſt, fiebant ab imprudentibus ſacra, nullis amorum neceſſitatibus profutura. fiebant ab iis, qui ſibi veluti vaticinandi ſententiam vendicabant: & cum aliud ageretur non intelligebant Didonis ardorem. Profutura vero arbitrabantur iis, quæ interveniente ignoratione, neſcirent. Qui enim, quæ ſolvebantur diis vota, prodeſſe poterant amanti, cum ardor jam immoderata incendia dediſſet?

VARIORVM.

CANDENTIS VACCÆ MEDIA INTER CORNVA. Mos veteribus fuit, uti capitibus ſtantium ſub ictu, cultroque victimarum, vinum infunderetur. PONTAN.

INSTAVRATQVE DIEM, Macrob. lib. 1. c. 11. HARTVNG.

* PECTORIBVS INHIANS. Vt exploraret, utrum dii vellent huic matrimonio aſſentiri. Hoc ſacrificii genus haruſpicina dicebatur, in qua deorum voluntas per exta, hoc eſt, per hoſtiarum inteſtina exquirebatur. NASCIMBÆN.

PECTORIBVS INHIANS. Alexander lib. 5. cap. 22. HARTVNG.

Vri-

Digitized by Google

Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis conjecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum,
Nescius: illa fuga silvas, saltusque peragrat
Dictæos; hæret lateri lethalis arundo.
Nunc media Æneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam:
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem labente die convivia quærit:
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.

SERVII.

VAGATVR. Potest accipi *vagatur* dum opera ostendit Æneæ.

VRBE FVRENS. Furor enim est amor, in quo nihil stabile. Vnde & Cupido puer inducitur, quasi instabilis & infans, qui non potest fari. Vnde est, *Incipit effari, mediaque in voce resistit.* QVALIS CONIECTA CERVA SAGITTA. Satis congrua comparatio: Singula enim singulis, cervam Didoni, sagittam amori; pastorem Æneæ, nemora urbi, ictum lethalem amori mortifero comparavit.

INCAVTAM. Nomen perituris accommodatum, ut, *Fallit te incautum pietas tua*, & *Excipit incautum Triton.* CRESSIA. Cretensia. Nam Græce Cres, unde & Cretes & Cressia, & latine Cretensis facit, unde & Cretensia.

AGENS TELIS. Vrgens, persequens.

NESCIVS. Aut nescius quod fuerit, aut ignoratus & latens: non qui cervam nesciret. Et rara sunt verba, quæ per contrarium significant. Nam vector cum sit proprie qui vehit, invenimus etiam eum vectorem dici, qui vehitur: ut Lucanus, *Vectoris patiens tumidum supernatat amnem.* Tale est formidolosus, cum sit timidus, & timendum significat. Cum enim exigat ratio, ut nomina verbalia agentis habeant significationem, pro passiva significatione plerunque ponuntur. Quidam *nescius* ad Æneam referunt, qui nescit amore suo vulneratam regiam. FVGA. Cursu: ut, *Simul arva fuga, simul æquora verris.* Nam intelligere non possumus fugam, cum dicat *peragrat.* PERAGRARE enim est circumire inquirendo.

DICTÆOS. Cretenses. Cervæ vulneratæ dictamum quærunt, qua gustata feræ vulneribus tela depellunt: ut in duodecimo legimus, *Non illa feris incognita capreis Gramina.* LETHALIS ARVNDO. Propter futurum omen Didonis. & admiranda copia loquendi, lethalis arundo, sagitta, volatile ferrum.

SIDONIAS. Pygmalionis, vel Sichæi. Quod supra ait, *Avari Pygmalionis opes, & Ignotum argenti pondus & auri*, & hoc additum propter illud, *Omnibus exhaustos jam casibus omnium egenos.* VRBEMQVE PARATAM. Paratam ad illud pertinet, quod Æneas propter civitatem navigat. Et omnia ei ostendit Dido quibus possit inducere, & *paratam* ideo ut sit impendium quærentibus sedes. Sed alii movent quæstionem quomodo PARATAM, cum paulo post inferat, *Pendent opera interrupta, minæque murorum*; sed PARATVM potest dici, cui etiam paululum superest: unde est, *Minæque murorum ingentes.* Nam ideo alibi, *Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi.*

INCIPIT EFFARI, MEDIAQVE IN VOCE RESISTIT. Sic Horatius, *Cur secunda parum decoro inter verba cadit lingua silentio?*

LABENTE DIE. Ad convivia retulit, peringratum est quia in usu non erant prandia: ut Iuvenalis, *Exul ab æclava Marius bibit.*

DEMENS. Quia ea quæ noverat, audire cupiebat.

NARRANTIS AB ORE. Vt eum intueretur, & hoc loco per omnia amantis affectus exprimitur.

DONATI.

TOTAQVE VAGATVR VRBE FVRENS. Cum omnia frustra agerentur, ex nimio amore, nullo in loco consistere poterat, & vaganti totius civitatis spacium non sufficiebat.

QVALIS. Didonem Cervæ, sylvas civitati: mobilitatem Cervæ, Didonis discursibus: sagittam pastoris, sagittæ Cupidinis comparat.

SIDONIAS OPES. Ne sua præsentia superflua videretur. Et ostendebat urbem paratam, ut à navigandi cupiditate avocaret.

INCIPIT EFFARI. Præcidebat contextum verborum, ut loquendi spacia proferret in longum.

ILIACOS. Consumptis omnibus inventionibus, redibat ad ea quæ prius erant narrata, misere illum detinere cupiebat.

VARIORVM.

QVAM PROCVL INCAVTVM. Macrobius lib 5. cap. 6. Iliad. λ. ἀμφ' Ἴλαφοι κίρναι βεβλημένοι ἰῷ τ' ἰῷ λ' ἀνὶς ἰὸν ἀπὸ νήεσσι νέονται. HART.

Poſt, ubi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentque cadentia ſydera ſomnos:
Sola domo mœret vacua, ſtratiſque relictis
Incubat: illum abſens abſentem auditque, videtque.
Aut gremio Aſcanium genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.
Non cœptæ aſſurgunt turres: non arma juventus
Exercet, portuſve, aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Chara Iovis conjux, [illegible] famam obſtare furori;

SERVII.

OBSCVRA LVNA. Id eſt nox. Nam nihil tam contrarium Lunæ eſt, quam obſcuritas. Aut ideo nox *obſcura Lunæ*, quia nec ſemper, nec eadem hora oritur. VICISSIM autem ideo, quia per diem Sol lucet, illa per noctem: ergo apparens diurnum lumen, id eſt Solis reprimit: An ipſa Luna ſuum lumen reprimit occidens & ſe obſcurans.

SOLA. Sine eo quem amabat. Nam regina ſola eſſe non poterat. Eſt autem Plauti, qui inducit inter multos amatorem poſitum dicentem quod ſolus ſit. Vt ipſe alibi, *Me ſine ſola vides*: quam conſtabat Antonii caſtra comitatam, ſed *Sola* ſine amatore ſuo. MOERET. Si diphthongum habeat, ut hoc loco triſtis eſt, ſignificat: aliter militat, ut *meret parvo*. Sane meretur aliud eſt. VACVA. Aut ſine Æneа & Trojanis, aut magna, ut, *Vacua atria circum Intenti ludo*. RELICTIS. Poteſt intelligi ab Æneа.

INCVBAT. Quaſi invita. ABSÉNS ABSENTEM. Vnum ſufficeret. Sic, *Et fratrem ne deſere frater*. Terentius, *Præſens præſentem erripi, abduci ab oculis*.

IMAGINE CAPTA. Ob amati ſimilitudinem.

INFANDVM. Iuxta judicium reginæ ut illa ſentiebat, vult enim eam culpæ eximere, alii *infandum*, quia falli non poteſt accipium, hoc eſt ipſam libidinem in cujus vicem nihil ſubponi poteſt.

NON COEPTÆ ADSVRGVNT TVRRES. Contra illud *Pars ducere muros*. NON ARMA IVVENTVS EXERCET. Aut in armis ſe exercet, aut ſic dixit quemadmodum illud, *Ferrum exercebant*.

PORTVSVE. Quod ſupra 1. Æneid. *Hic portus alii effodiunt*. PROPVGNACVLA. Quibus porro pugnatur.

INTERRVPTA. Cœpta & omiſſa. MINÆ. Eminentiæ murorum: quas pinnas dicunt, hinc & eminere dicimus, ut in primo Æneid. *Geminique minantur*. quidam *minæque ad* interrupta opera referunt atque imperfecta ſunt, ſic videantur ruinam minantur.

ÆQVATAQVE MACHINA CŒLO. Expoſuit quid ſint minæ murorum ingentes.

SIMVL. Poſtquam. TALI. Quali utitur infelix Dido, PESTE. Amore, incendio: ut *Toto deſcendit corpore peſtis*.

NEC FAMAM OBSTARE FVRORI. Honeſtam ſcilicet. Nam Φήμην eſt. FVRORI. Iam non amori.

DONATI.

ILLVM ABSENS. Tantum fallebatur amantis animus, ut abſentem videre & audire ſibi videretur.

NON COEPTÆ. Mirifice mortalium expreſſa eſt. Nam cum multa mala in amore inſint, illud præcipuum quod negociorum omnium oblivionem inducit. Eadem enim Dido quæ inſtabat operi regniſque furoris, nunc omnia omittit: & cum omiſerit, Tyrii quoque qui inſtabant ardentes, omnia nunc deſerunt. Vnde oſtenditur rectorem complere omnia, cum inſiſtit: cum vero contra agit, omnia frigeſcere.

QVAM SIMVL AGGREDITVR. Per hoc oſtendit aliquid invidioſe ſe eſſe dicturam. Tractatus Veneris magnus atque aſſurus cernitur.

VARIORVM.

STRATISQVE RELICTIS INCVBAT. Ea vis videtur mihi hujus vocabuli, ut Didonem ſignificet more perſonarum, quæ animi ægritudine ſomnos ægre capiant, & lecto in hanc illamque partem inquieti jactantur, interdum aſſurgere quoque è ſtratis, & cubito, toroque, dum conſiſtere mente corporeque nequit, incumbere: ut infra *Incubuitque toro, &c.* *Stratis* autem *relictis*, ut videatur Dido inſtabilis mentis habitu & ſtatu relictum lectum paulo poſt repetere, & in eum ſe rejicere ac revolvere, id eſt eidem loco rurſus incumbere. GERMAN.

ILLVM ABSENS ABSENTEM AVD. Non inſcite dictum, neſcio à quo, amantium animos ibi magis eſſe ubi amant, quam ubi animant. Omnia illorum verba, vultus geſtus, habitus inceſſus, motus omnis ſemper animis obverſantur. FONTAN.

MINÆQ. MVRORVM. Hic minæ ſignificant partes illas murorum, in quibus ſunt propugnatores, hoſtibuſque minantur, quasi ad emiſſionem telorum fenestratæ ſunt, ἀπὸ τῶν ἐμινῶν ſeu à Græcis vocantur.

Talibus

Digitized by Google

Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem, & ſpolia ampla refertis,
Tuque, puerque tuus. magnum & memorabile nomen,
Vna dolo divûm ſi fœmina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactoſque Hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petiſti.
Ardet amans Dido, traxitque per oſſa furorem,
Communem hunc ergo populum, paribuſque regamus

SERVII.

ADGREDITVR. Cum callidítate loquitur. Et quaſi ex præparato, vel ex inſidiis, ut alibi IIII. Georg. *Facile ut ſomno adgrediare jacentem.* SATVRNIA. Vbi nocituram Iunonem poëta vult oſtendere *Saturniam* dicit, ſcit enim Saturni ſtellam nocendi facultatem habere, ut alibi: *Irim de cælo miſit Saturnia Iuno*: & *Saturnique altera proles Irarum tantos volvit &c.* Vbi autem propitiare eam promittit, ait, *Iunonis magnæ.* & iterum, *Adſit lætitiæ Bacchus dator & bona Iuno.*

EGREGIAM VERO LAVDEM. Ironia eſt, inter quam & confeſſionem ſola intereſt pronuntiatio. Ironia autem eſt, cum aliud verba, aliud continet ſenſus. Sane hujus verbi initium tractum eſt, quia proprie, egregium dicebatur, quaſi in grege ampliſſimum, quod emineret ex grege. Singula autem hic pronuncianda ſunt, & memorandum in ſingulis verbis habentes in ſingula invidiam. SPOLIA AMPLA REFERTIS TVO. Tranſlatio rei militaris, referre enim ſpolia victores ex victis dicuntur.

PVER. Filius, παῖς puer eſt, Græce dixit. Vt Horatius, *Puerosque Ledæ.*

FOEMINA. Bene fœmina qualis mortalis opponitur, ut, *Mixta deo mulier*, pro mortali intelligendum eſt. DVORVM EST. Bene ceſſit maſculino fœmininum.

ADEO. Multum, valde: ut Terentius, *Adoleſcentem adeo nobilem.* VERITAM TE MOENIA NOSTRA. Propter illud, *Haud tanto ceſſabit cardine rerum.* MOENIA NOSTRA. Iunonis hoſpitium. Nam legimus, *Quæ ſe Iunonia vertant Hoſpitia*, & *Noſtra* Græce dixit.

MODVS. Finis. Iuvenalis, *Nulla quippe modo miliesima ſurgit Pagina.* SED QVIS ERIT. Archaiſmos. AVT QVO NVNC CERTAMINE TANTO? Quo nunc, Aut quo, aut ad quam rem, aut quid opus eſt tanto certamine? Aut figurate quo tibi hoc, id eſt quo nunc certamen tantum, aut quis modus erit in tanto certamine, aut quouſque, ut uſque extrinſecus accipiamus.

QVIN POTIVS. Pro, Cur non. PACEM ÆTERNAM. Non inducias temporales. PACTOSQVE HYMENÆOS. Licet fabula de Hymenæo in primo libro enarrata ſit breviter, tamen plenior talis eſt: Hymenæus Athenienſis adeo pulcher fuit, ut adoleſcens, puella putaretur: Is cum unam virginem nobilem ipſe mediocriter ortus adamaſſet, ejuſque nuptias deſperaret, quod unum poterat, ſequendo puellam, amori ſatisfaciebat: Sed cum Athenienſium nobiliſſimæ virgines Eleuſinæ Cereri ſacra facerent, ſubito adventu pyratarum raptæ ſunt, inter quas etiam Hymenæus, qui illò amatam fuerat ſecutus, tanquam puella raptus eſt. Sed cum pyratæ prædam per maria longa portaſſent, in deſertam regionem delati, ac fatigati ſomno ſe dederunt; quos cum univerſos occidiſſet Hymenæus, relictis ibi virginibus Athenas reverſus eſt, petiitque à civibus, ut ſi virgines quæ raptæ fuerant reduxiſſet, dilectæ nuptias impetraret; quas cum reduxiſſet, optatam in matrimonium virginem meruit, quod conjugium quia felix fuerat, placuit omnibus Athenienſibus, omnibus nuptiis Hymenæi nomen intereſſe: Eſt etiam alia ratio vocabuli: Nam Ymen quædam membrana quaſi virginalis puellæ eſſe dicitur, qua rupta quia deſinat eſſe virgo, Hymenæi nuptiæ dictæ.

HABES TOTA QVOD MENTE PETISTI. Propter illud, *Noſtram nunc accipe mentem.*

ARDET AMANS DIDO. Plus dixit hæc quam Venus imperaverat, illa enim dixerat: *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore*, hæc dixit, *Ardet.* & TRAXIT FVROREM; traxit autem dixit, ut ſpiritum trahere dicimus.

COMMVNEM HVNC ERGO POPVLVM. Vtrum ad ſolum Carthaginenſem retulit, quem velit ſibi communem eſſe cum Venere; an utrumque, id eſt Tyrios & Trojanos.

VARIORVM.

TALIBVS AGGREDITVR. Hoc verbo futuræ orationis habitus oſtenditur, dolo videlicet & inſidiis plenæ. Eſt enim *aggredi* interdum doloſe & inſidioſe, hoc eſt decipiendi cauſa quempiam adire. Terent. Phorm. *Satin aſſute aggrediminí.* NASCIMB.

EGREGIAM VERO LAVDEM. Ironia. *Vero*, *Enim*, *Scilicet*, *Videlicet*, voces ſunt appoſitæ ironiæ: *Iſte* contemptui. HART.

TOTA QVOD MENTE, &c. Proverbialis verſiculus, ad concludendum aptiſſimus. HART.

Auſi-

Auſpiciis: liceat Phrygio ſervire marito,
Dotaleiſque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (ſenſit enim ſimulata mente locutam,
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur.
Sed fatis incerta feror, ſi Iuppiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem, Trojaque profectis,
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.

SERVII.

PARIBVSQVE REGAMVS AVSPICIIS. Æquali poteſtate. & ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Et dictum eſt à comitiis, in quibus iiſdem auſpiciis creati, licet non ſimul crearentur, parem tamen habebant honorem, propter eadem auſpicia. Vnde & conſules pares ſunt, cum neceſſe eſſet ut unus prior crearetur. PHRYGIO SERVIRE MARITO. Eloquenter, Emphaticῶs: ac ſi diceret *exuli*. Nonnulli autem per fallaciam Iunonis dictum accipiunt.

LICEAT. Id eſt non neceſſe ſit, ſed in voluntate ſit Didonis ſi velit, ut ſupra, *Paribus auſpiciis*, non imperio. Poteſt enim imperium par non eſſe cum auſpicium par ſit. Alii invidioſe dictum volunt, liceat Phrygio marito, id eſt qui victus eſt, non dixit *nubere*, ſed *ſervire*. Quidam ſervire dubitant utrum Didonem, an Tyrios dixerit. Sane hic coëmptionis ſpeciem tangit. Coëmptio enim eſt ubi libra atque æs adhibetur, & mulier atque vir in ſe quaſi emptionem faciunt, quod ante jam in primo Georgicorum, *Teque ſibi generum Thetys emat omnibus undis*. Quoniam coëmptione facta mulier in poteſtatem viri cedit, atque ita ſuſtinet conditionem, liberalis ſervitutis, * ait enim, *Liceat Phrygio ſervire marito*, & in lib. 1. Geor. *Tibi ſerviat ultima Thyle*, quoque omnis iſte mos coëmptionis, & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conventio dicitur: ſubjunxit, *Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ*; quid eſt enim aliud *dextræ*, quam in manum convenire, quæ conventio eo ritu perficitur, ut aqua & igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur, quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus Flaminem & Flaminicam Jure Pontificio in matrimonium neceſſe eſt convenire. Sciendum tamen in hac conventione Æneæ atque Didonis, ubique Virgilium in perſona Æneæ Flaminem, in Didonis Flaminicam, præſentare.

DOTALES TYRIOS. Regiam ſpectavit perſonam. PERMITTERE DEXTRÆ. Quaſi per manus conjunctionem ſecundum jus locutus eſt.

OLLI. Aut illi, aut tunc. Cætera per parentheſim dicta ſunt. Ordo enim eſt, Olli ſic contra eſt ingreſſa Venus. SIMVLATA MENTE. Hoc eſt talibus aggreditur.

QVO. Pro, ut, Pronomen pro conjunctione cauſali. LIBYCAS AVERTERET ORAS. Abſolutior hæc quidem eſt elocutio: ſed verior & magis figurata illa, *Libycas averteret oras*. Nam plerumque trahitur Schema, ut, aliquo ituri non ad locum, ſed de loco ponamus ſignificationem: ut ſi dicas, De Campania abeo in Tuſciam, *abeo* honeſtius eſt quam ſi dixeris *eo*. Nec hoc tantum hoc loco facit, ſed pluribus. Hinc eſt enim, *Reparare impoſſa abibis?*

INGRESSA VENVS. Calliditatis eſt, ut ſupra, habet enim hæc vox inſidiarum ſignificationem. QVIS TALIA DEMENS. Deeſt *niſi*, ut niſi demens.

AVT TECVM MALIT CONTENDERE BELLO? Non dixit poſſit, quod autem addidit.

SI MODO QVOD MEMORAS. Oblique dum conſentit, docet fieri non poſſe. FORTVNA SEQVATVR. Aut ſubauditur fortuna proſpera, aut hoc ad caſum pertinet.

FATIS INCERTA FEROR. Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: caſum, fata, voluntatem deorum. Alii ſic exponunt, quia ſcio fatis aliud videri, ideo de Iovis voluntate nunc dubito. Ergo *fatu* propter fata. Sane oratorie & blanditur & pugnat, ſed non palam, dicendo incertam ſe eſſe de voluntate fatorum.

AVT FOEDERA IVNGI. SI FOEDERA, per ſe plenum eſt: ſi FOEDERE, ad populos pertinet.

DONATI.

TVÆ. Quaſi indigæ. TYRII. Invidioſe, quaſi potentiſſimi.

QVO REGNVM. Senſit non potuiſſe fieri, ut tam graves, tamque diuturnas inimicitias, ſic ſubito deponeret. Noverat enim quid Æneæ deberetur, quo magis nitebatur id avertere.

SIC CONTRA. Melius viſum eſt dolos dolis excludere, veluti approbatis per diſſimulationem præſentibus, ne deteriorem viam inquireret atrox inimica, ſi contrariam ſe oſtenderet Venus.

QVIS TALIA DEMENS. Hæc vox quaſi conſentientis eſt.

SED FATIS INCERTA FEROR. Non fuit incerta: ſed ita poſuit, ut neque reniti videretur, & tamen non poſſe fieri ſubdole demonſtraret. SI IVPITER. Sciebat non poſſe fieri, ſed noluit oſtendere ſe nolle: ſed ad Iovem eam demiſit, ut ab eo ſciret non poſſe fieri. Nam virorum ſecreta facile intelligunt uxores.

Tu conjux; tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar. Tum sic excepit regia Iuno:
Mecum erit iste labor, nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas, unaque miserrima Dido,
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commista grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, saltusque indagine cinguni,
Desuper infundam, tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem

SERVII.

TV CONIVX. Dicendo conjux, ostendit eam non posse ignorare, impossibile esse quod petit. TIBI FAS ANIMVM TENTARE PRÆCANDO. Sic Æolus, *Tuus ô regina quid optes Explorare labor.*

PERGE, SEQVAR. Per te incipiet. Bene aliud agens, aliud ostendit. Ante enim est Iunonis officium ex matrimonio: sic usus venerius. Vnde paulo post, *Adero, & tua si mihi certa voluntas.* TVM. Quidam ordinis esse volunt, *tunc* temporis. EXCEPIT. Subsecuta est: & potest *excepit*, pro insidiose respondit, accipi; ut, *Æmulus exceptum Triton*, &, *Excipit incautum.*

ISTE LABOR. Scilicet explorationis à Iove. Quod dixerat si Iuppiter unum. QVOD INSTAT. Quod fieri volo.

CONFIERI. CON abundat: ut, *Fata renarrabat divum cursusque docebat.* Quamvis veteres indifferenter *confieri* dicebant. PAVCIS ADVERTE. Id est animum adverte, parte pro toto usus est. Et aut adverte paucis, aut paucis docebo. MISERRIMA DIDO. Aut ex persona miserantis dictum, dolet enim insidiis circuuventam, aut *miserrima* quæ perdiderit castitatem.

NEMVS. Pro sylvis & montibus. VBI. Hoc loco, pro *Cum.*

TITAN. Sol, unus enim de Titanibus Yperionis filius contra Iovem non fecit. RETEXERIT ORBEM. Quem nox tegebat. Ergo inluminaverit, huic contrarium, *Quotiens lumentibus umbris Nox operat terras.*

NIGRANTEM. Nigrum: participium pro nomine, sine verbo, & quæritur quis prius *nigrantem* dixerit.

ALÆ. Equites: ob hoc alæ dicti, quia tegunt pedites, alarum vice. INDAGINE. Ferarum inquisitione. Et quidam cum vestigatoribus alatorum mentionem inductam accipiunt. Nam indaginem vestigatorem ipsum tradunt. Alias vero alatores, qui dextrà & sinistra plagarum sublata voce prohibent feras exire. TREPIDANT vero hoc loco, *sensim* accipiunt, non ut alibi festinant, ut, *Hic me dum trepidi*: quia saltus non cursu, sed sensim cinguntur. Quidam trepidant ab equis, qui hodieque trepidare dicuntur, appellari putant. Cato, *Sedere non potest in equo trepidante.* DESVPER INFVNDAM. Quia aër est Iuno. Bene ergo hic se facturam dicit, quod habet in potestate.

NOCTE OPACA. Nubium caligine. OMNE CIEBO. Pro totum. Omne enim, numeri est: *totum*, quantitatis.

VARIORVM.

TV CONIVX. Argumentatur à facultate & ab honesto: quasi dixerit: Tu hoc facile scire & honeste etiam à Iove petere potes, quia illi uxor es: quibus verbis occulte significatur licere interdum uxori à viro, magna etiam rogando impetrare. NASCIMB.

MECVM ERIT ISTE LABOR. Transigendi negotii provinciam recipit, quod tamen fatis adversantibus non transiget. Quare ad consilium utriusque alteri jungendi, nullis nuptiarum auspiciis, nullis legitimis cærimoniis se vertit, si quid etiam contra vetitum possit proficere. Sed Venus consilium ridet, ut doli plenum & vaferrimæ simulationis. HORTENS.

CONFIERI POSSIT. *Confieri*, pro confici, casta elocutio est; neque *con*, ut scribit Servius, in hoc verbo abundat: quin potius, sicut pleniore intellectu *conficio*, quam facio dicimus; cum confectæ res proprie dicantur non nisi magnæ atque arduæ, quæ perfectæ sunt: ita *confieri* hoc loco positum de re magni momenti. ERYTHRÆVS.

VEI PRIMVS CRASTINVS. Hypallage: pro, *ut primum crastinus.* HARTVNG.

DVM TREPIDANT ALÆ. *Trepidant*, festinant. *Alas* vero venatorum intellige, qui in dextra siniſtraque saltus parte, tanquam in corpore avis alæ locati, apertam feris planitiem ad excurrendum relinquebant. Xenophon de venatione, Venatorum quatuor genera esse dicit: *Investigatorum*, qui animalium vestigia investigant: *Indicatorum*, qui latibula noverunt: *Insidiatorum*, qui insidias & cassès animalibus parant: *Alatorum* vero, qui equo succussanti, sensimque insultanti animalia terrent, ne aliorsum quam per medias tendiculas fugam arripiant. SCOPPA lib. 1. Collect. c. 23. PONTAN.

Digitized by Google

Devenient: adero, &, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit, non adversata petenti,
Annuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit:
It portis jubare exorto delecta juventus;
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, & odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Pœnorum expectant; ostroque insignis & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.

SERVII.

TVA SI MIHI CERTA VOLVNTAS. Id est, si etiam tuum subsequatur officium. Quia Iuno conjugium, Venus causa conjunctionis fit. Igitur Iuno nil se posse adnuntiat, nisi voluntas Veneris adfuerit. CERTA autem firma, quia promiserat.

CONNVBIO. Hoc Veneri contrarium est, & hic est dolus quem intellectura est & risura. IVNO naturaliter longa est, ab eo quod est nubere: ut, *Connubia nostra Reppulit*: sed modo metri causa corripuit.

HIC HYMENÆVS ERIT. Id est? hæ erunt nuptiæ. Sane de Hymenæo licet superius dictum sit, tamen sunt etiam aliæ opiniones: nam alii hunc Veneris & Liberi filium dicunt primum nuptiis prospere usum, ob quod in nuptiis vocatur, unde nuptiale carmen Hymenæus. Alii nuptiarum inventorem tradunt, & ideo carminibus decorari, quod exemplum ab eo proditum ubique servatur. Cornelius Balbus Hymenæum ait Magnetis filium, mulier artis peritum, pulchritudine muliebri, dum nuptias Liberi patris & Alteæ religiosis cantibus celebrat, expirasse, propter quod ei talis honor nuptiis adtributus est, ut celebratio nominis ejus nuptiarum jungendarum perpetuum nomen esset. NON ADVERSATA. Legitur & AVERSATA.

REPERTIS. Vel compertis vel deprehensis. Cur autem dolis repertis risit, qui altius intelligunt sic tradunt, hoc est quos jampridem compererat, cum Ilium obpugnaretur.

IVBARE EXORTO. Nato Lucifero. Nam proprie jubar Lucifer dicitur, quod jubas lucis effundit. Vnde etiam quicquid splendet, *jubar* dicitur, ut argenti, gemmarum. Est autem Lucifer interdum Iovis. Nam & antiqui *jubar*, quasi juvar dicebant. Plerunque Veneris stella. Vnde Veneris dicta est: ut, *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.* Alii *jubar* Solem, alii splendorem siderum dicunt. Sane modo Hysteroproteron est in sensu. Nam *Lucifer jubar est.* Iubar enim præcedit Auroram: & facit hoc jubar, hujus jubaris.

RETIA RARA, PLAGÆ. Multi dividunt, ut sic retia rara, majora: plagas vero, minora intelligant. Alii plagas per definitionem accipiunt: ut intelligant quæ sunt retia rara, plagæ. Sane sciendum proprie *plagas* dici funes illos quibus retia tenduntur circa imam & summam partem. Ergo, *Retia, rara, plagæ, lato venabula ferro*, subauditur portantur, aut Zeugma est, *ruunt*. LATO VENABVLA FERRO. Lati ferri, *venabula* autem ob hoc dicta, quia apta venatui, quasi excipiabula.

MASSYLI. Massyliorum gens est haud longe à Mauritania: & Massyli legendum per unum *l* litteram, ne non fiet versus. Sy enim longa est: ut, *Hic mihi Massyla gentis monstrata sacerdos.* ET ODORA CANVM VIS. Plus enim est quam si diceret, multitudo. Vt Sallustius, *Qua tempestate ex ponto vis piscium erupit.* Ergo *vis* aut ad multitudinem, aut ad naturam retulit. ODORA autem, non olens sed odorem inveniens, ergo improprie dixit. Nam odorum est, quod ex se odorem emittit, non quod odorem sequitur: ut Statius, *Et odoro vulnere pugna.* Sic est, *Et inter odoratum lauri nemus*, pro odorum. Nam odoratum est quod aliunde odorem accipit, ut odoratum templum. Tria ergo sunt: *odorum*, quod per se olet: *odoratum*, quod aliunde odorem accipit, ut odoratum templum: *Odori sequens*, quod odorem sequitur, sicut modo de canibus debuit hic dicere.

CVNCTANTEM. Morantem. atqui amantis ad eum quem amabat debuit festinare: sed pathos naturale superat: ut mulierem & reginam ostendat, ut Terentius, *Dum moliuntur, dum comantur, annus est.* Deinde hæc morabatur jam studio placendi. Hic enim inducitur veste, armis, auro, vel purpura comptior, cum supra naturalis pulchritudinis gloria contenta sit, ut, *Regina ad templum forma pulcherrima Dido.* AD LIMINA. Ante, vel apud. PRIMI. Principes, ut, *ima omnes juvenum primi*, & bene reginæ officio *primi* adsunt, quia de plebe digerat: *It portis jubare exorto delecta juventus.* Et, *Massylique ruunt equites.*

STAT SONIPES. Adest, præsens est. Nam si STAT simpliciter acceperis, vituperatio est. Quia legimus, *Stare loco nescit.* Denique sequentia dictum hoc explanant: ut, *Ac frena ferox spumantia mandit.* SPVMANTIA. Spumas vomentia; ut naufragum mare, quod naufragos facit.

VARIORVM.

STAT SONIPES. Plenum carmen & sonorum: quale illud Homeri, Odyss. α. βοεὴ δ' μέγα πᾶσιν ἐπὶ τῶν δμῳῶν ἔχεν ἀνδρῶν. HARTVNG.

Tandem

Digitized by Google

Tandem progreditur magna ſtipante caterva;
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non & Phrygii comites, & lætus Iülus;
Incedunt: ipſe ante alios pulcherrimus omneis
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xanthique fluenta

SERVII.

TANDEM. Hoc ad illud redditum, *Reginam thalamo cunctantem.*

SIDONIAM PICTO CHLAMYDEM CIRCVNDATA LIMBO. Veteri ceremoniarum jure præceptum eſt: ut, *Flamen venenato operta ſit. Operta* autem cum dicitur Pallium ſignificatur, *Venenatum* autem infectum, quod ipſe ait in Bucolicis: *Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno*, hic vero cum dicit Sidoniam, oſtendit Tyriam & purpuream dederat infectam, chlamydem autem Pallium eſſe quis dubitet. Præterea Flaminicam habere præcipitur arculum, ricam, venenatum, fibulam, de Venenato dictum eſt. Arculum vero eſt virga ex malo Punico incurvata, quæ fit quaſi corona, & ima ſummaque inter ſe alligatur vinculo laneo albo, quam in ſacrificiis certis regina in capite habebat: Flaminica autem dialis omni ſacrificatione uti debebat. Virgilius ergo propter nominum & intellectus difficultatem aliter omnia comprehendit, nam Pallio chlamydem, pro venenato, id eſt infecto, Sidoniam. Arculum vero & fibulam ex auro factam commemorat, dicendo, *Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum*, quod in arculum poteſt referri, nam de fibula manifeſtum eſt cum ait: *Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.* Subnectit autem quid aliud eſt, quam ſurſum nectit, ac per hoc ſuccinctum facit? Veſtem vero poſſumus ricam accipere, quia rica genus eſt veſtis. Sciendum ſane ſicut ſupra dictum, ubique Didonem Flaminicam oſtendi. LIMBO. Limbus eſt, ut ſupra dictum eſt, faſcia quæ ambit extremitatem veſtium, ſecundum antiquum ritum: ut, *Victors chlamydem auratam quam plurima circum Purpura.*

CVI PHARETRA EX AVRO. Deeſt *erat*, & amat Poëta iterare voces, vel pretioſas, vel neceſſarias, vel optabiles: Preciosas, ut *Æ*. Æneid. *Ærea cui gradibus ſurgebant limina.* 7. Æneid. *Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent*: Neceſſarias item, 7. Æneid. *Ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes.* Optabiles ita. *Humilemque videmus Italiam.* CRINES NODANTVR IN AVRVM. Veluti retiolum dicit, quod colligit comas, quæ Græce κρυβία dicitur.

IPSE ANTE ALIOS. Quia amabatur, & ideo ei da: pulchritudinem: licet Ascanio magis congruat. PVLCHERRIMVS. Ex animo Didonis, hoc enim ei videbatur; alibi epitheta Æneæ dat, cum religioſum oſtendit, dicit pium, cum fortem magnanimum.

VBI. Hoc eſt cum. HYBERNAM LYCIAM. Non aſperam, ſed aptam hyemare cupientibus. Sic enim ſe habet natura regionis: Sed bene aliud agens, aliud oſtendit. Nam conſtat Apollinem ſex menſibus hyemis apud Pataram Lyciæ civitatem dare reſponſa (unde Patharæus Apollo dicitur) & ſex menſibus æſtivis apud Delum. Ergo Hybernam, utrum quod ibi hyemare ſoleat, an frigidam, an hyemem temperatam, an quam hyberno tempore deſerere ſoleat. XANTHIQVE FLVENTA. *Que*, pro *vel* poſuit. Hoc enim dicit, vel cum Xanthum, vel cum Lyciam relinquit, ut eſt, *Suſpectaque dona Præcipitare jubet, ſubjectiſque urere flammis.*

DONATI.

LIMBO. Limbus regibus deputatur & diis: qui eorum caput candido orbe circundat.

CVI PHARETRA. Totum quod habuit aut aurum fuit, aut purpura, ut placeret.

QVALIS. Vt Æneæ pulchritudo præferri cæteris poſſet, deficientibus humanis ad divinam comparationem acceſſit: & quia Didonem Dianæ comparaverat, hunc comparat Apollini.

VARIORVM.

SIDONIAM PICTO CHLAMYDEM C. &c. Non temere hic Didonem fingit chlamydem gerentem, tanquam tegmen viatoris. Qui enim peregrinabantur, uti ea conſueſſe, ut pote ad injurias cæli depellendas apta. Et ut Pollux in *Onomaſtico* dicit, uſui chlamydem eſſe poſſe, ſiniſtra manu implicatam, cum feræ in aliquem inſiliunt, aut quis pugnam cum illis capeſſit. Et ut Pacuvius apud Varronem loquitur; *chlamyde clupeat brachium*; tanquam uſum præbeat clypei amictus hic; evitarique illo poſſint tela ictuſque qui inferuntur. VICTORIVS.

CRINES NODANTVR. Manilius lib. 5. *Torſos inſtuctum ponere crines*, id eſt diffundere, aut quaſi undantes facere. TVRNEB. l. 4. c. 19.

AVREA PVRPVREAM. Explicat Victorius lib. XXXII. cap. 12. & lib. 4. cap. 19.

QVALIS VBI HYBERNAM. Sumptum ex Apollonii lib. 1. Turneb. lib. 3. cap. 2.

QVALIS, VBI HYBERNAM. Apollonius libro primo: unde hæc comparatio, haud dubie tranſſumpta: οἷον δὲ πάτην ἰοχέαιρα θεὸν ἐκέκαστο δῆλον ἰὼν ἀγαθῆλον, ἢ κλάρον, ἢ ὄγε πυθὼ, ἢ λυκίην ἐυρεῖαν, ἐπὶ ξάνθοιο ῥέεθρα. HART.

Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,
Inſtauratque choros: miſtique altaria circum
Cretesque, Dryopesque fremunt, pictique Agathyrſi:
Ipſe jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela ſonant humeris. haud illo ſegnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montes atque invia luſtra:
Ecce, feræ ſaxi dejecta vertice capræ
Decurrêre jugis: alia de parte, patentes
Tranſmittunt curſu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montēſque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri

SERVII.

DESERIT. Reliquit, ut, *Deſertoſque videre locos littuſque relictum.* DELVM MATERNAM. Quæ Latonam fugientem, dracone Pitone inſequente, ſuſcepit. Et hoc ideo quia ſicut dictum eſt, ſex menſibus æſtivis apud Delum reſponſa dat. INVISIT. Repetit, per quod oſtendit relicta Delo ad Lyciam tranſire. APOLLO. Apollini Æneam vel propter ſagittas, quibus in venatu utebatur, comparat: vel certe propter futurum infœlix matrimonium. ut enim ſupra diximus, nuptiis eſt hoc numen infenſum. Vel Apollini Æneam, ut in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum nuptiæ eſſe non poſſunt.

CHOROS. Sacra. CRETES. Ab eo quod eſt Cres.

DRYOPESQVE. Populi ſunt juxta Parnaſum: ut, *Dryopumque trahens Eraſinus Ariſtas.* Eraſinus vero fluvius eſt. Hi populi ab Hercule victi Apollini donati eſſe dicuntur. PICTIQVE AGATHYRSI. Populi ſunt Scythiæ, colentes Apollinem Hyperboreum, cujus logia, id eſt reſponſa, feruntur. *Picti* autem non ſtigmata habentes: ſicut gens in Britannia, ſed pulchri, hoc eſt cyanea coma placentes. Hos Meliſſus ad Homero Achabas appellari ait, qui propter ſcientiam ſagittarum Apollini ſunt gregales, ſicut Cretes.

CYNTHI. Mons eſt Deli Cynthos. FLVENTEM. Unguentatum, odoribus abundantem, aut prolixum & effuſum, ut τὸν ἀπεριττόμενον ſignificet.

FRONDE PREMIT. Id eſt comprehenſo crine efficit ne fluat. FINGENS. Componens. IMPLICAT AVRO. Non frontem, ſed crinem qui eſt illi retrorſum in nodum collectus.

TELA SONANT. ut in nono, *Pharetramque fuga ſenſere ſonantem.* HVMERIS vero, aut in humeris, aut ex humeris. HAVT ILLO SEGNIOR. Id eſt, non illo deformior. Nam plerunque virtus & pulchritudo per ſe invicem componuntur. Hinc eſt, *Satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus.* Nam Herculi ſatis incongrua eſt pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinices fabula de muliere interrogat, *Quid nam fortis eſt?* Id eſt pulchra.

EGREGIO. Præclaro: Et ſic dicimus quaſi extra gregem.

LVSTRA. Latibula ferarum vel luporum: unde & lupanaria meretricum, luſtra dicuntur.

ECCE Adverbium demonſtrationis eſt, ut oſtenderet velociter factum, & bene hac particula utitur, facit enim nos ita intentos, ut quæ dicuntur putemus videre. Ita enim capreæ ſuſpenſionis ſuper ſaxa currunt, ut putes cadere illas cum exiliunt. FERÆ CAPRÆ. Hoc eſt capreæ. Et bene aptat deſcriptionem ad ſpecies: ut *cervis* campos, *capreis* ſaxa permittat. SAXI. Pro montis, ut, *Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.* FERÆ CAPRÆ. Quas Græci αἰγάγρους vocant.

DECVRRERE. Bene præterito uſus eſt tempore, ad exprimendam nimiam celeritatem. Oſtendit enim jam factum. Sanè decurrêre juxta analogiam dixit, non ut imperiti putant *decurrerunt.*

TRANSMITTVNT. Celeriter tranſeunt: præcipue tranſmittere eſt de loco ad locum tranſitio.

PVLVERVLENTA. Num cervorum pulverulenta agmina, quæ pulverem faciunt, ut, *Pulverulenta coquat maturis ſolibus æſtas* GLOMERANT. Pro involvunt. Alias pro in unum contrahunt, ut, *Quem circum glomerati hoſtes*, vel glomeratim eunt.

VARIORVM.

DELVM MATERN. Cælius lib. 3. c. 3. Turneb. lib. 19. cap. 29. & lib. 24. cap. 26

INSTAVRATQVE CHOROS. In Delo ſacrum nullum obibant abſque ſaltatione & Muſica. Prodibant autem puerorum chori, tibiis ac cithara præcinentibus; è quibus ſelecti peritiſſimus quiſque ſaltabant. Eorum item cantilenæ à ſaltationis uſu dicebantur ἐμμελῆ. PONTAN.

CRETESQVE FREMVNT. Turneb. lib. 24. cap. 26. & lib 30. cap. 39. morem explicat.

PICTIQVE AGATHYRSI. Cælius lib. 5. c. 3. Cur autem picti. Solinus habet cap. 25. HART.

Gaudet

Digitized by Google

Gaudet equo; jamque hos cursu, jam præterit illos:
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno miscerì murmure cœlum
Incipit: insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petière: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Deveniunt: prima & Tellus & pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes & conscius æther

SERVII.

GAVDET EQVO. Gaudet quod acrem equum habeat, & velocem. IAMQVE HOS CVRSV. Id est modo: ut, *Iam eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.* Et bene puerilem ostendit animum, qui per mobilitatem frequenter optat timenda.

PECORA INTER INERTIA VOTIS. Bene per contemptum pecora, cum ea sint pecora, quæ non sylvestri, sed humano usui aluntur. *Inertia* autem pro ignavis & innocuis posuit, & hoc ad capras & cervos retulit, ut in Georgicis, *Inbelles dant prælia cervi.* Nam *iners* proprie quid sit Lucilius declarat, *Vt perhibetur iners ars in quo non erit usus.*

MONTE LEONEM. Per transitum tangit historiam. Nam Ascanius præter Iulum & Ilum quæ habuit nomina, etiam Dardanus & Leontodamus dictus est, ad exstinctorum fratrum solatium. Ideo nunc eum dicit optare adventum leonis. paulo post, Dardaniusque nepos Veneris. Constat etiam Æneam Dardanum dictum, ut ostendit Virgilius, *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.* Item, Ilioneus, *Hinc Dardanus ortus*, Hic repetit. Nam lateriter illud nomen ostendit.

COMMISTA GRANDINE NIMBVS. Secundum Iunonis promissa, *Hic ego nigrantem commista grandine nimbum.* Et bene etiam *grando* dicitur: quia poterat nimbus contemni facilius. Murmur autem cœli ad infaustum omen pertinet, quia tonitru dirimuntur auspicia.

NEPOS VENERIS. Quidam indecenter dictum volunt, ut, Venus avia sit.

DE MONTIBVS AMNES. Ne vel investigare possint Tyrii reginam.

DEVENIVNT. Bene supprimit rem pudendam, sic Terentius, *Quid tum fatue? fateor.* PRIMA ET TELLVS. Satis perite loquitur. Nam secundum Etruscam disciplinam nihil tam incongruum nubentibus, quam motus terræ vel cœli dicitur. Quidam sane, Tellurem præesse nuptiis tradunt, nam & in auspiciis nuptiarum vocatur, cui etiam virgines, vel cum ire ad domum mariti cœperint, vel jam ibi positæ diversis nominibus, vel ritu sacrificant. ET PRONVBA IVNO. Quæ nubentibus præest. Iunonem autem dedisse signa per tempestatem constat & pluvias, quæ de aëre fiunt. Varro pronubam dixit, quæ ante nupserit, neque uni tantum nupta est; ideoque auspices deliguntur ad nuptias.

FVLSERE IGNES. Vt dei nuptiales. Varro dicit, *Aqua & ignis mariti uxores ducebant.* Vnde hodieque & faces prælucent: & aqua petita per fœlicissimum puerum aliquem, aut puellam de puro fonte, interest nuptiis, de qua nubentibus solebant pedes lavari. Alii *fulsere* pro malo omine positum volunt. Cum enim ait *fulsisse ignes*, infaustum connubium videtur ostendere, quia actio perimitur cum de cœlo servatum est, & bene hoc totum ad Iunonem refertur, quia acer esse dicitur, Vnde aquas cum ignibus dedit.

VARIORVM.

INTEREA MAGNO MISCERI, &c. Fiunt ea, quæ Iuno futura prædixerat, movetur cælum, tonitrua concrepant, nimbi funduntur, de summis montium verticibus amnes præcipitantur plurimi. Deserta venandi voluptate, fugiunt omnes, & diversa occupant tecta: Diversa ideo, quod dispersæ rusticæ domus tantam multitudinem adunatam capere non poterant. Vel quod unusquisque usus in tanta necessitate compendio, non pulchrum suffugium tecti, sed proximum quærebat. DONATVS.

SPELVNCAM DIDO. Hujus antri meminit & Ovid. in Epistola Didonis:

Illa dies nocuit, qua nos declive sub antrum
Cærulus subitis, impulit imber aquæ.

Vide Iac. Nic. Loensem lib. 9. Epiph. c. 23.

PRIMA ET TELLVS. Infra lib. 7. Tellus prima deorum: *Primamque deorum Tellurem.* Platonem in Timæo. Cælium lib. 1. cap. 4. lege. HART.

ET TELLVS, ET PRONVBA IVNO D. IL. Non temere est quod signorum & prodigiorum in nuptiis mentionem facit. Nam superstitiosa illa priscorum natio, cum in aliis, tum in conjugiis, vel maxime omina observabat: unde illud, *primusque ingarat Ominibus.* Et nuptiis auspices adhibebantur. TVRNEB. lib. 3. cap. 14. Nescio an Nannio assentiendum sit, qui hic *Iunonem* pro Terra accipit: quia Tellurem Poëta præmiserit & Iunonem subjunxerit, idque cum pronubæ epitheto, quod Terræ convenire non videtur. GERMAN.

FVLSERE IGNES. Pet. Nannius Misc. l. 7. c. 14.

Connubii, ſummoque ululârunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus lethi, primuſque malorum
Cauſſa fuit. neque enim ſpecie famæve movetur;
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes:
FAMA, *malum qua non aliud velocius ullum:*
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox ſeſe attollit in auras:
Ingreditur que ſolo, & caput inter nubila condit.
Illam terræ parens, ira irritata deorum,

SERVII.

VLVLARVNT. Bene elegit medium ſermonem. Nam ait Lucanus, *Non tu lætis ululare triumphis.* In luctu autem ululare non dubium eſt. Et ideo medium elegit ſermonem, quia poſt nuptias mors conſecuta eſt. Nonnulli ita accipiunt, quod *ululare* veteres etiam in ſacris dicebant, ex Græca conſuetudine. Ergo ululârunt Nymphæ, quaſi nuptiarum ſacra celebrarunt. Græci autem ἀλαλαγμοὺς appellant, nam & primam congreſſionem ἀλαλαγὴν dicunt, quod Virgilius oſtendit, *magnoque ululante tumultu.*

SPECIE FAMAVE MOVETVR. *Species* rerum Didonis præſentium eſt, quod quaſi aſpicitur: *fama* autem rerum abſentium. Hoc ergo dicit, Non eam movet, nec præſens deformitas, quod non in thalamo, ſed in ſpelunca concubuerat: ſed nec futura mox fama. Alii *famæ* accipiunt facta qualitate, aut reſpectu honeſtatis τοῦ περὶ αὐτὴν. adeo illam nec Tyriorum pudebat videntium talia, nec aliarum gentium quæ audiebant. Ergo *fama* deeſt *mala*.

MEDITATVR. Exercet: ſic Horatius, *Et horridam cultis diluviem meditatur agris.* Nec incongrue dictum. Actus enim eſt in ipſa meditatione. Nam exercitium meditatio eſt. Sciendum tamen eſt hoc hodie in uſu non eſſe.

PRÆTEXIT. Prætegit. CVLPAM. Vt ſupra, *Succumbere culpæ.*

FAMA MALVM QVO. Diffinitio eſt, ut QVO ex præcedenti pendeat nomine: quanquam alii QVA legant. Sane QVO niſi diffinitio ſit, legi non poteſt: nec enim procedit, ut ordo ſit. Fama quo non aliud malum eſt velocius.

MOBILITATE VIGET. Dat ei συμπάθειαν: & laudat à contrario. Cum enim omnia labore minuantur, hæc creſcit. Sane *viget* quidam pro vigeſcit accipiunt.

METV PRIMO. Non primo metu ſed primum, quod initio cautius loquatur, id eſt in principio: cum enim quis veretur ne auctor is ſit, quod audit continet; at ubi ſit vulgatum, paſſim loquitur, & modo *Primo* adverbium eſt, non nomen. ATTOLLIT IN AVRAS. Sumpta licentia quæ minuebatur timore.

INGREDITVRQVE SOLO ET CAPVT INTER NVBILA CONDIT. Hoc vult oſtendere: nec humili eam fortunæ parcere, nec ſuperiori. Vel quia famæ incertus auctor.

TERRA PARENS. Generalis eſt rerum omnium parens Tellus. IRA INRITATA DEORVM. Amphibolon eſt, utrum ita ſua propter extinctos gigantes: an ira deorum inritata, quæ exſtinxerat gigantes. Vel ideo ira deorum, quod in eam fulmina & grandines de cœlo cadunt.

VARIORVM.

FVLSERE IGNES, ET SVMMO VLVLARVNT VERTICE. In fulmine autem omen eſſe nuptiarum, multis teſtimoniis probari poteſt. ut ex Claudiano lib 2. de raptu Proſerpinæ. Ad ritus ergo nuptiales pertinet, *Summoque ululârunt cyc.* Moris enim fuit, ut puellæ ante thalamos, ubi novi nupti inerant, veſperi uſque ad mediam noctem concinerent, quæ carmina κοιμιδιακὰ, hoc eſt ſomni conciliatoria vocabantur. Fiebat autem id, ne quid foris audiretur quod intus fieret. Rurſus alia ab iiſdem canebantur carmina matutina, quæ ἐξεγερτικὰ hoc eſt excitatoria nuncupantur. *Vlulare* vero, luctus & lætitiæ vocabulum eſt, unde Lucanus, *Et lætis ululare triumphis.* Quamobrem Virgilius in incerto reliquit, lugubriter an feſtiviter concinuerint, naturam prodigiorum ſequens, in utramque partem dubia ſignificatione replicatilem. NANNIVS. Miſcell. 7. cap. 14.

ILLE DIES. Muret. lib. 1. Var. cap. 16.

FAMA MALVM. Græciſmus: pro eo quod eſt, fama aliquid mali, vel aliquod malum. Græci enim ſubaudiunt τὶ ἐστί. Euripides in Supplicibus: σφαλερὸν ἐν μάχαις ἄναξ, &c. Homer. Iliad. 4. De contentione, quæ Maro de fama. Macrob. lib. 5. c. 13. HARTVNG.

MOBILITATE VIGET. Proverb *Ex minimis initiis maximum.* Hom. Iliad. 4. τὸ δ' ὀλίγον μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη. Macrobius lib. 5. cap. 3. & 13. HARTVNG.

MOX SE ATTOLLIT. Turneb. lib. 29. cap. 6.

CAPVT INTER NVBILA CONDIT. Quia famæ caput, id eſt auctor rumorum fere incertus eſt. Et dixit *nubila*, non cælum: quia ad nubes uſque pervenire à terra clamor poteſt. PONTAN.

Extre-

Digitized by Google

Extremam (ut perhibent) Cœo, Enceladoque ſororem
Progenuit ; pedibus celerem, & pernicibus alis:
Monſtrum horrendum, ingens: cui, quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit aures.
Nocte volat cœli medio, terræque per umbram,
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno:
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat urbes:
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos ſermone replebat,
Gaudens, & partter facta, atque infecta canebat:

SERVII.

EXTREMAM. Aut poſt omnes gigantes, quæ ideo ad deorum ultionem nata eſt (nam per ipſam eorum crimina vulgata ſunt) aut certe EXTREMAM, peſſimam. Omnes enim qui de medicina tractant dicunt naturale eſſe, ut inutiliores ſint qui naſcuntur ultimi. Famam ergo inducit ultam eſſe fratres, quia ipſa deorum delicta vulgavit. VT PERHIBENT. Quotieſcunque fabuloſum aliquid dicit, ſolet inferre, *Fama eſt.* Mire ergo modo cum de ipſa fama loqueretur, ait, *Vt perhibent.* COEO ENCELADOQVE. Iſti Gigantes fuerunt inter alios, qui Iovem ſuperpoſitis montibus regno cœleſti detrudere conati, fulminibus ſunt deleti, & bene elegit ex fratribus maximos, ex quibus exiſtimaretur.

PEDIBVS CELEREM ET PERNICIBVS ALIS. Convertit rerum epithera. Nam pernix pedum eſt: ut, *Pernicibus igneæ plantis*: Celeritas pinnarum eſt: ut, *Celerique fuga ſub ſidera lapſæ.* Aut certe intentio deſcribentis eſt, ſupervacuum eſt enim alas habenti pedum pernicitas, aut ſic intelligit pedibus celerem, & alis velocibus.

MONSTRVM. Bene vituperavit famam ex accidentibus perſonæ per parentes, alas & fratres, * & quod eam deſcribit non eſt narratio, ſed argumentatio, quidni monſtrum, quæ hujus naturæ ſit ut quot plumas, tot oculos, tot linguas, tot aures & cætera. QVOT SVNT CORPORE PLVMÆ. Non ipſius, ſed in omnium corporibus. Nam exaggeratio eſt: ac ſi diceret, quot ſunt arenæ.

OCVLI SVBTER. Adverbium eſt: ac ſi diceret, non ſub plumis, ſed ſub ipſa: & mire *ſubter*, quaſi quæ non videatur, & omnia videt, & reliqua. MIRABILE DICTV. Sic exclamavit Poëta, quaſi minus admirationis haberet ipſa deſcriptio.

TOT LINGVÆ. Infinitus eſt numerus. Nam re vera quot ſunt homines, in quibus eſt fama, tot ora habent, quot ſunt & hominum. TOTIDEM ORA SONANT. Aliud viſu, hoc eſt ORA, aliud auditu, hoc eſt ſonant.

NOCTE VOLAT. Bene naturalem rem dixit. Denique quanto celarum eſt aliquid, tanto magis quæritur: & ſine dubio incipiens fama ſemper obſcura eſt: quæ divulgata conquieſcit. Vnde ait, *Luce ſedet cuſtos.* COELI MEDIO. Abſolute, quia inter cœlum terramque medium eſt.

TERRÆQVE PER VMBRAM. Noctem, umbram terræ eſſe nuſquam ſignificavit apertius.

STRIDENS. Poteſt & ad oris ſonum, & ad volatum referri. DVLCI DECLINAT LVMINA SOMNO. Qui eſt omnibus animalibus dulcis; & SOMNO, utrum ablativo an dativo. Melius interpreteris quaſi non ſuccumbit illi.

LVCE SEDET. Id eſt per diem, aut ut lux cepit, & bene nocturna illi & diurna officia dat, ne dulci ſomno capiatur. CVSTOS. Speculatrix. Ne quid eam præteriret, non quæ cuſtodiat aut ſervet. SVMMI CVLMINE TECTI. Per domos nobilium propter res pravas.

TVRRIBVS AVT ALTIS. Per domos regum, propter reſpublicas. VRBES. Populos. Id eſt plebeios. Et oſtendere vult famæ linguis neminem exceptum qui non exagitari poſſit.

TENAX. In omnibus perſeverans: Tam enunciandis falſis rebus, quam in veris.

HÆC TVM. Vel fama talis, vel hæc facta. POPVLOS. Vtrum generaliter, an Tyrios & Trojanos tantum?

GAVDENS. Propter inventam materiam. Et quidam non temporale famæ epitheton GAVDENS, eſſe volunt, ſed generale, ut multiplici ſermone gaudeat, quo tunc populos implebat. FACTA ATQVE INFECTA. Sicut ſequentia indicant. Et eſt quaſi proverbiale, nam hoc eſt, *Tam ficti pravique tenax quam nuncia veri.*

VARIORVM.

MONSTRVM HORRENDVM INGENS. Non abſque ratione tria hæc famæ tribuiſſe videtur. nam primo ob id *monſtrum* appellari videtur, quod nulla vi unquam ſuperari poteſt: imo ut quiſque maximè eam conatur opprimere, ita maxime ſe attollit, majorque fit. *Horrendum* eſt, quia cum magna quædam & inopinata nobis annuntiantur, ſi bona ſunt ſtupeſcimus, ſi triſtia, horrore perfundimur. *Ingens* vero, quia paulo ante dixerat, *Et caput inter nubila condit.* NASCIMB.

HÆC TVM MVLTIPLICI. Revertitur ab excurſu. HARTVNG.

Veniſſe

Veniſſe Æneam Trojano à ſanguine cretum,
Cui ſe pulchra viro dignetur jungere Dido.
Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fovere;
Regnorum immemores, turpique cupidine captos.
Hæc paſſim dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem curſus detorquet Iarbam,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone ſatus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Iovi centum, latis immania regnis,
Centum aras poſuit; vigilemque ſacraverat ignem,

SERVII.

VENISSE ÆNEAM. Hæc facta ſunt.

VIRO. Marito, ut, *Virgregu ipſe caper.* DIGNETVR. Libravit ſermonem, quaſi perſonæ ſuperioris.

HYEMEM INTER SE LVXV, QVAM LONGA FOVERE. Id eſt nunc hyemem inter ſe fovere luxu, in quantum longa eſt ipſa hyems. Sic in VIII. *Tybris ea fluvium, quam longa eſt, nocte tumentem Lenit.* Quam longa eſt ipſa nox. Veteres *fovere* pro diu incolere & inhabitare dixerunt, ut ipſe alibi, *Fovet humum.*

REGNORVM IMMEMORES. Hoc fingit. Nam & illi curæ eſt Carthago, & Æneæ Italia. An quia quod una patitur, duobus aſſignat. CVPIDINE. Veteres immoderatum amorem dicebant: Afranius Neteria. *Alius eſt amor, alius Cupido, amant ſapientes, cupiunt cæteri.* Plautus cum diſtinctione poſuit, *Cupidon te conficit, anne amor?* Quod intelligitur vehementer illam amare vel impatienter. Ipſe alibi Initio Curcul. *Quo Venus Cupidoque imperat, ſuadet amor*, dicendo imperat violentiam oſtendit, *ſuadet* addendo, moderationem ſignificat.

DEA FOEDA. Crudelis, impia, quod alibi interpretatur, *Eidem impia fama furenti Detulit.* IN ORA. Palam, ut antequam audiant loquantur, & proprie *ora.* Terentius, *In ore eſt omni populo.*

IARBAM. Filium Iovis Hammonis, Liber, vel ut alii dicunt Hercules cum Indos peteret, & per deſerta Libyæ, hoc eſt per Xerolibyam exercitum duceret, fatigatus ſiti, Iovis patris ſui imploravit auxilium, cui ille arietem oſtendit, quem ſecutus ille pervenit ad locum quendam in quo aries terram pede ſuo ſcalpſit, è quo loco fons manavit. Vnde factum eſt, ut Iovi Hammoni ab harenis dicto lingua Libyca, templum cum ſimulacro cum cornibus arietinis conſtitueretur; quod ideo fingitur, quia ſatis ejus ſunt involuta reſponſa. Aut quia Libyæ Iſammone arietem appellant. * Alii hunc Hammonem in luco natum ubi ſola ovis fuerat, à finitimis inventum dicunt, creditumque ex Iove & ove natum, appellatum Hammonem ab harena, quia ibi tale ſolum eſt. Alii inter Cyrenas atque Carthaginem locum tradunt fuiſſe, in quo paſtores puerum arietinis cornibus inſignem, in harena ſedentem ac vaticinantem deprehenderunt. Hic ſublatus tacebat, repoſitus loquebatur; mox cum à conſpectu hominum ſubito receſſiſſet, creditus eſt deus, unde Iovem ideo ibi colere cœperunt, nomine Hammonem, quod in harena fuerat viſus.

AGGERAT IRAS. Super eas quas habebat ex contemptu.

RAPTA. Stuprata, ut, *Rapti Ganymedis honores.* Et rapta raptoris mortem, vel nuptias optet. GARAMANTIDE NYMPHA. Et proprium poteſt eſſe, & gentile. Nam Garamantes ſunt juxta Libyam. A Garamante filio Apollinis.

CENTVM Finitus numerus pro infinito. Sane in primo Æneidis qui mos ſit templorum conſtituendorum relatum eſt, quæ aut tantum ſacra ſunt, aut ibi etiam reſpublica adminiſtrari auſpicato poteſt. Hic ergo templa tantum ſacra declarat, cum ſubjungit, *Centum aras poſuit, vigilemque ſacraverat ignem, Excubias divum æternas pecudumque cruore,* quibus ſcilicet & ſacratio ageretur, & nihil de publicis rebus actum aliqua narratione ſubjungit. Alii templum dicunt non ſolum quod poteſt claudi, verum etiam quod palis aut haſtis, aut aliqua tali re & lineis aut loris, aut ſimili reſeptum eſt, quod & factum eſt. Amplius uno exitu in eo eſſe non oportet, cum ibi ſis cubiturus auſpicans.

ARAS POSVIT. Per præteritum perfectum intulit. SACRAVERAT. Per præteritum pluſquam perfectum. At è contrario *Multa vaſtabat cæde, &, Ardenteſque avertit.* Alibi ſimile ſchema per tempora. *Ipſe oratores ad me, &c. cum ſceptro miſit, mandat, &c. &, Maclat binas de more bidentes Vinaque fundebat pateris.* VIGILEM IGNEM. Vtrum ad quem vigiliæ agebantur, an perpetuum?

VARIORVM.

TEMPLA IOVI CENTVM. Numerum templorum ut reor, amplificavit. Obiter autem ſignificavit, Iarbam conditorem templi Iovis Ammonis fuiſſe, quod Garamantas oraculo nobile erat. TVRNEB. lib. 24 cap. 26.

CENTVM ARAS POSVIT. Neſcio hic, an per centum aras [illegible] innuat: quorum mentionem facit Iulianus ad Sarapionem elegantiſſima epiſtola. Vt, ut ſit, locus hic ſaltem admonebit, centenarium antiquis myſticum viſum: nec hic pro indefinito accipiendum, ut interpretes. GERMANVS.

Excu-

Digitized by Google

Excubias divûm æternas; pecudumque cruore
Pingue ſolum, & variis florentia limina ſertis.
Iſque amens animi, & rumore accenſus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina divûm,
Multa Iovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis.
Iuppiter omnipotens cui nunc Mauruſia pictis
Gens epulata toris, Lenæum libat honorem;
Aſpicis hæc? an te genitor, cum fulmina torques,
Nequicquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miſcent?

SERVII.

EXCVBIAS DIVVM ÆTERNAS. Diffinitio eſt æterni ignis. Quid eſt ignis pervigilis? excubiæ deorum. Quod ſignificat ſine intermiſſione fieri ſacrificia, atque excubare per diem & noctem ut dicimus, cotidie in officio eſſe. Non ergo apud quas dii excubant, ſed quæ diis excubantur. Et ſciendum non vacare ratione, ut in aliquibus templis ſit ignis pervigil. Nam poteſtates aut terrenæ ſunt, aut aëriæ: ſed quia æther ignis eſt, ideo in ætheriarum poteſtatum templis ignis eſt, ut reddatur eis imago ſui elementi. Eſt autem in templo Iovis, quia æther eſt Minervæ, quæ ſupra ætherem eſt. Vnde patris de capite procreata eſſe dicitur.

VARIIS FLORENTIA SERTIS. Aliis atque aliis, ac ſic perpetuo tempore.

ISQVE AMENS ANIMI. Et amator & barbarus & amens animi, ut, *Sævit inops animi.* Sane amens animi nominativum pro genitivo poſuit, num ergo amentis animi? AMARO. Quod audierat ſibi prælatum Æneam. *amaro*: Aſpero; ut, *Hoſtis amare quid increpitas?*

MEDIA INTER NVMINA DIVVM. Ac ſi diceret, & diis teſtibus: ut Saluſtius, *Quæ medius fidius vera licet mecum recognoſcas.* Id eſt ſis dictis medius Fidius, id eſt Διὸς υἱὸς, Iovis filius, id eſt Hercules. Medium dixit teſtem. Sane multi *Munera* legunt, hoc eſt in media precatione deorum: & eſt invidioſius, ſi inter munera quæ ipſe ſacraverat.

MANIBVS SVPINIS. Iuxta rationem, Nam inferos demiſſis ad terram manibus invocamus, ut Homerus inducit Alteam matrem Meleagri manibus in longum porrectis, ut ipſe alibi, *Paſſis de littore palmis*: Cœleſtes levatis ad cœlum, ut modo, & alibi: *Duplices tendens adſidera palmas.* SVPPLEX ORASSE. Hæc adlocutio conqueſtionem habet, *oraſſe*, autem dixiſſe. Vnde oratores dicti: nam rogare non procedit, quia conqueritur magis.

IVPPITER OMNIPOTENS. Epitheta quæ commemorationem potentiæ habent, interdum exprobrationis vim obtinent, ut hoc loco. MAVRVSIA. Maura, nam protentio eſt nunc, Cœlius, *Mauruſii qui juxta Oceanum colant.*

NVNC EPVLATA. Pro epulans participium, & bene dixit. Dum in epulis eſt. Quaſi celebranti bus ejus ſacra tanta injuria acciderit. Officia enim in deos, licet æternam habeant gratiam, & ſpectent tam præteritum quam futurum, tamen in præſenti plus valent. Semper autem propter hoſpitalitatem Iovi libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei ſacrificatur. LENÆVM. Bacchicum. Nam Liber Lenæus dicitur, quia incubus præeſt, id eſt λὶν ἐπὶ ληνοῖς. Nec poteſt dici Lenæus à mentis delinimento, cum ſit à Græco tractum, Ex calcatorio λὶν ἐπὶ ληνῶ, hoc eſt lacu.

ASPICIS HÆC. Id eſt talia, Et hoc ſentit, itane talia aſpicis, nec vindicas? FVLMINA TORQVES. Vel intorques, vel gubernas.

NEQVICQVAM HORREMVS. Quia non judicio hæc facis. Quia non punis malos, & ſupervacua HORREMVS, Aut quia exiſtimamus ea non emitti manu tua. An nequicquam pro non? ut ſit, *Tu fulmina non torques.* COECIQVE IGNES. Non quia non videntur: ſed quorum origo non apparet. An quorum rationem ignorantes timemus. Alii enim de ventis dicunt fieri: alii de nubibus: alii de aëre fulmen: Iuvenalis, *Non quaſi fortuito, nec ventorum rabie, ſed iratus cadat in terras & vindicet ignis.* INNVBIBVS. Ac ſi diceret, non ex te fiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio.

TERRIFICANT ANIMOS ET INANIA MVRMVRA MISCENT. Latenter ſecundum Epicureos locutus eſt.

DONATI.

MEDIA INTER NVMINA. Quaſi dicat, diis teſtibus.

IVPITER OMNIPOTENS. Si hæc vides, cur non punis? ſi non vides, non es dignus ut colaris.

VARIORVM.

EXCVBIAS DIVVM ÆTERNAS. Hoc autem loco, quamvis *excubiæ* ad ignem ἀένναον referantur, tamen non dubium eſt antiquos deorum ſuorum ſacra vigiliis excubiiſque excoluiſſe & peregiſſe. GERMAN.

ISQVE AMENS ANIMI. Scaliger libro 4. cap. 16.

GENS EPVLATA. Homer. Odyſſ. α. ἀλλ' ὁ μὲν ἀθανάτοισι μετέπλω τηλόθ' ἐόντας. HARTVNG.

Fœmina, quæ noſtris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio poſuit, cui littus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra
Reppulit, ac dominum Æneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu,
Mæonia mentum mitra, crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis

SERVII.

FOEMINA. Invidia ſexus contemptu inferioris, & jam incipit ſpecialis conqueſtio. Eſt autem ordo, fœmina errans, quæ in noſtris finibus urbem poſuit. Et eſt exaggeratio: primum quod pretio, deinde exiguam, dein certis legibus.

PRETIO. Vt oſtendat eam nec meruiſſe per gratiam, nec invaſiſſe virtute. Et ſi vendidit, quid conqueritur? Scilicet aut de fraude facta per corium, aut ex nuptiarum promiſſione. Aut exiguam pretio, pro exigui pretii. LITTVS. Non ait agros ſed *litus*, terram mari vicinam, ut ſupra diximus. Modo etiam infertilem ſibi, & anguſtam vult oſtendere, hoc eſt talem illi dedimus terram, quæ nulli eſſet neceſſaria, qua tamen contenta fuit. ARANDVM. Videtur illud attingere moris antiqui, quod cum conderetur nova civitas tauro & vacca, ita ut vacca eſſet interior, à magiſtratu muri deſignarentur. Nam ideo ad exaugurandas vel diruendas civitates aratrum adhibitum, ut eodem ritu quo condita ſubvertatur: Horatius, *Imprimetque muris hoſtile aratrum.*

LOCI LEGES DEDIMVS. Aut quam tributariam fecimus: aut cui ideo civitatem conceſſimus, ut in noſtrum veniret matrimonium, ut juſta ira ſit. CONNVBIA. *Hic* NV produxit, cum alibi corripuerit, ut, *Connubio jungam ſtabili.* NOSTRA. Pro MEA, nobilium eſt autem hic ſermo. Sic Numanus, *En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.* Saluſtius, *Nos in tanta doctiſſimorum hominum copia.*

DOMINVM. Vt ſuperius, *Liceat Phrygio ſervire marito.* eſt autem de jure quaſi per coëmptionem. Vel *dominum* maritum, ut alibi *dominam* uxorem, *Hi dominam ducis*, & eſt quaſi vehemens accuſatio, me maritum reſpuit, & Æneam non virum, ſed dominum recepit. PARIS. Similis Paridi: & injuria à perſona. Probroſis enim nominibus veteres convicia dicebant, ut Salluſtius, *Tyrannumque & Cinnam maxima voce appellans.* Bene autem *Paris*, quaſi qui ſuſtulit alii matrimonium pactum: ſic Juvenalis, *Et calvo ſerviret Roma Neroni.*

SEMIVIRO COMITATV. ut, *O vere Phrygiæ*, neque enim *Phryges*, id eſt effœminati: Et bene non ſolum regi, ſed & ſociis convicium facit. Sane quidam tradunt jure hoc in Frigas dictum, ab ipſis enim ferunt cœpiſſe ſtupra puerorum.

MOEONIA MITRA. Lydia: nam utebantur & Phryges & Lydii. MITRA. Hoc eſt incurvo pileo: de quo pendebat etiam beccharum tegimen. Sane quibus effœminatio crimini dabatur, etiam *mitra* eis adſcribebatur: multa enim lectio *mitras* proprie meretricum eſſe docet. Ergo ex habitus qualitate mutuatur invidiam, cum enim non jam effœminatum, velut meretricem appellat, quod eſt inimici non mulieris tantum, ſed etiam meretricem vocare, cum ſicut ſupradictum eſt, alios infecterur dicens: *O vere Frigiæ*, neque enim Friges. CRINEMQVE MADENTEM SVBNIXVS. Crinem unguentatum, ſubnixum & ſubligarum habens. Aut *ſubnixus*, fiducia elatus.

RAPTO POTITVR. Stupro fruitur. Nam proprie raptus eſt inlicitus coitus. Nec enim hic rapuerat.

DONATI.

FOEMINA. Quaſi abjecti ſexus: unde magis dolendum. Sic Terent. *Tu inquam mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.* ERRANS. Exul, peregrina, & fine urbe.

CONNVBIA NOSTRA. A facto & perſona facit comparationem. NOSTRA. Quaſi dicat, tanti viri: & dolet quod ſuum connubium reppulit. id eſt, ſe maritum: & accepit Æneam exulem, non maritum, ſed dominum: quem deinde ab habitu vituperat.

SEMIVIRO. Duos proferunt ſexus, ſed dimidiatos, ut neque viri neque fœminæ ſint: qua conjectura probet infames eſſe.

NOS MVNERA. Quaſi dicat incaſſum ſacrificamus, cum non tuis cultoribus: ſed alienigenis prodes.

VARIORVM.

FOEMINA QVÆ NOSTRIS ERRANS, &c. Male audiebant apud veteres peregrinæ. Hinc eſt quod Medea apud Ennium Corinthiis matronis perſuadere conatur, ne ſibi illæ vitio verterent, quod procul abeſſet à patria. NASCIMBÆN.

MÆONIA MITRA SVBNIXVS. Immo, SVBNEXVS potius ſcribendum Verus auctor apud Athenæum, τὰς μιτύρας ὑπὸ τὸν μέντον *mentum & barbam ſubnexi.* nam ſub mento religabatur: hinc pileos epiſcopales, hodieque *mitras* dicimus. Mitra, pileus, cucullus, galerus, palliolum, capitis tegmina erant, ut reapſe haud multum diverſa, ſic nomine plerumque ab auctoribus confundi ſolita. SALMAS.

RAPTO POTITVR. A paucis Grammaticis obſervata eſt vis & uſus hujus verbi apud Juriſconſultos, qui longe ab hujus loci uſurpatione & paſſim obvia, deflexa locutione *potiri hoſtium* dixerunt, pro ab hoſtibus capi & captum eſſe. Qua forma & Plaut. in Captiv. *Potitus hoſtium eſt.* ſicut prius in Amphitr. *Pater potivit ſervitutem*, pro Servum reddidit me, qui liber fuerim. GERMAN.

Quippe

Digitized by Google

Quippe tuis ferimus, famemque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens: oculosque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.
Tum sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Vade age nate, voca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit urbes,
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Grajumque ideo bis vindicat armis:

SERVII.

TEMPLIS QVIPPE TVIS. Ac si diceret, Non mirum si hæc patimur te colentes. Sic supra ad irrisionem dictum, *Iuppiter omnipotens*: ac si diceret, tu es qui potes omnia. FOVEMVS INANEM. Aut quia frustra te credimus mundi esse rectorem: aut quia me tuum filium esse confido. *Fovemus* autem auxiliamur, quasi rem per se infirmam.

ORANTEM. Pernoctantem non precantem, ut supra dictum est, *Talibus orabat Iuno*. ARASQVE TENENTEM. Veteres *ăsus* dicebant, postea immutata littera s in r, aras dixerunt, sicut Valesios Valerios, Fusios Furios: Quod Varro libro quinto Rerum divinarum apud Macrob. sat. 3. 2. plenius narrat. Necesse enim erat à sacrificantibus teneri, quod si non fieret, diis sacrificatio grata non esset, quod plenius intelligi voluit gratum hoc esse numinibus, subjungendo, *Arasque tenentem Audiit omnipotens*.

OCVLOSQVE AD MOENIA TORSIT. Vt inde pellat Æneam: nec videatur esse contrarium, quia turbantur omnia Iove in Africa respiciente: Nam utrumque à turpi liberat fama.

OBLITOS FAMÆ MELIORIS AMANTES. Oblitos & eos dicimus qui aliquid negligunt, vel quibus aliquod excidit, ut hoc loco, & id quod de memoria excidit. Sed figurate, ut, *Nunc oblita mihi tot carmina*. FAMÆ autem MELIORIS. Hoc est, *Neque enim specie famave movetur*.

VADE AGE NATE. Singulis verbis & jubentis, ut *vade*, & hortantis ut, *age*, & blandientis, ut *nate*, expressit adfectum. VOCA ZEPHYROS. Aut quibus Æneas naviget: unde est, *Nec Zephyros audis spirare secundos*. aut quia vehebant Mercurium: ut, *Ventosque fecabat*. Item, *Rapido pariter cum flamine portant*.

DARDANIVMQVE DVCEM. Ordo est, Dardaniumque ducem adloquere. TYRIA CARTHAGINE. Quasi homini iratus, civitati epitheton patrium dedit. Carthagine autem pro Carthagini: & pro adverbio in loco, de loco posuit: sic Horatius, *Romæ Tybur amem, ventosus Tybure Romam*. pro Tyburi.

EXPECTAT. Moratur, deterit tempus. NON RESPICIT VRBES. Non cogitat cum illum necesse sit ad Italiam navigare. CELERES. Pro celer, vel celeriter.

NON ILLVM NOBIS. καὶ τὸ σπανιόβρον non intelligimus. PVLCHERRIMA. Epitheton perpetuum, nec ad præsens negotium pertinens.

GRAIVMQVE IDEO BIS VINDICAT ARMIS. Alii dicunt bis, semel à Diomedis singulari certamine: in quo à Diomede percussus est saxo. Iuvenalis, *Vel quo Tydides percussit pondere coxam Æneæ*. Iterum in excidio: alii dicunt sicut legimus, *Descendo ac ducente deo*, &, *Hoc erat alma parens*. Alii dicunt propter Diomedis & Achillis certamina singularia contra Æneam. Sed quando cum Achille dimicavit, à Neptuno liberatus est. Quando cum Diomede, à Venere; potest tamen quod pro Venere fit, à Venere factum videri. Sic enim Iuno imputat Veneri, quod pro ea factum est, dicens: *Potes in totidem classes convertere Nymphas*. Potest etiam & alter esse sensus. Nam Troja antea ab Hercule, qui & ipse Græcus fuit, capta est: ut intelligamus jam tunc Æneam natum fuisse. Nec enim multum temporis fuit: cum constet Priamo tunc ab Hercule imperium traditum. VINDICAT autem, pro vindicavit, & quædam ideo præsenti præterita tempore ponuntur, ad majorem significationem figurandam, ut, *Vel qualis equos Threissa fatigat*, 1. Georg. *Cæumque Iapetumque creat*, ut è contrario præteritum tempus ad exprimendam celeritatem, ut, *Suras incluserat auro*, &, *Exit ad cælum ramis felicibus arbos*. & *vindicat*, eripit, ut, *Qui in libertatem vindicat*, id est eripit servituti.

VARIORVM.

ARASQVE TENENTEM. De consuetudine aras tenendi & amplectendi inter precandum, locos auctorum producit BRISSON. Formular: lib. 1. pag 40.

VOCA ZEPHYROS. Ex Odyss. 5. sumptum est. HARTVNG.

GRAIVMQVE IDEO BIS VINDICAT A. Semel ex Diomedis, iterum ex Achillis manibus vindicavit. Sensus ergo hoc habet, eum non idcirco bis ex Græcorum armis ereptum, ut otio voluptatique se dedat, sed ut ea, quibus ad altum gloriæ, immortalitatisque fastigium evehi potest, prosequatur: feroces Italiæ populos domet, surgentiaque imperia sua ingenti virtute compescat. NASCIMBÆN.

Digitized by Google

Sed fore, qui gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lavinia respicit arva?
Naviget. hæc summa est; hic nostri nuntius esto.
Dixerat: ille patris magni parere parabat
Imperio: & primum pedibus talaria nectit
Aurea: quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

SERVII

GRAVIDAM IMPERIIS. Quasi parituram imperia, vel unde multi imperatores possunt creari: ut, *Hinc populum late regem.* Ideo autem *gravida* ablativo jungitur: quia etiam gravis illa re dicimus. Vnde est hujus origo sermonis. Sic Plautus in Amphytrione: *Vxor tua non puero, sed peste gravis est.* Alii hunc ordinem volunt, sed fore qui Italiam gravidam bello frementem imperiis regerer. BELLOQVE FREMENTEM. Exceptis temporibus quibus à Latino regebatur: ut, *Longa populos in pace regebat.* Nam aliis bellicosa fuit Italia.

ALTO. Illustri, nobili.

PRODERET. Modo protenderet, & propagaret. Propago autem si genus significet, PRO brevis est: ut, *sit Romana potens Itala virtute propago.* Si de arbore dicas, pro longa est: ut, *Flexos propaginis arcus, Exspectent.* Prodere sane significat & occulta detegere, unde proditores dicti, & decipere vel perdere: ut, *Vnius ob iram Prodimur*: & est in infinitum hæc glossula polysemos. Plautus, *Nam, illud quod dat perdit, & illi prodit vitam ad miseriam*, cum de paupere loqueretur.

SVPER SVA LAVDE. Id est pro sua laude: & Græcum est schema. sic enim Demosthenes, ὑπὲρ τῆς τῶν στεφάνων, Id est, pro corona. MOLITVR. Præparat, exercet.

ASCANIONE. Propter illud quod frequenter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autem hoc asserit Poëta, ut laudando Iülum, Cæsarem laudet: quod ab eo originem ducit: ut, *Iulius à magno demissum nomen Iulo.* ROMANAS INVIDET ARCES. Honestior elocutio est, si addamus quam rem invidemus, ut, *Liber pampineas invidit collibus umbras.*

INIMICA IN GENTE. Præoccupat quasi præscius, nam nondum inimica est.

NEC PROLEM AVSONIAM. Vt in sexto, *Nunc age Dardaniam prolem quæ deinde sequatur Gloria.* Vel quia de Lavinia Silvium habuit.

HÆC SVMMA EST. Id est mei præcepti collectio. Hoc est rorum propter quod mitteris, ut, *In summa, non Maurus erat, nec Sarmata, nec Thrax.*

HIC NOSTRI NVNTIVS. Pro talis, *Manibusque meis Mezentius hic est*, &, *Hunc ego te Euryale aspicio*, pro talem.

PARERE PARABAT. Non respondit quasi numen inferius; sed dictis obtemperat. Vt, *Pares amor dictis cara genitricis.*

TALARIA NECTIT. Mercurius ideo dicitur habere pennas, quia citius ab omnibus planetis in ortum suum recurrit, Vnde & velox & errans inducitur: ut, *Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.*

VARIORVM.

SED FORE QVI GRAVIDAM. Occulta laus Æneæ à prudentia: non enim nisi prudentibus atque sapientibus maximarum rerum administratio committi solet. Italiam itidem commendat Poëta à peritia & studio rei militaris: ut quæ multos Imperatores ad bella gerenda parere possit: propterea subdit; BELLOQVE FREMENTEM, acrem, ferocemque bello ac tractandis armis propemodum natam. NASCIMB.

SI NVLLA ACCENDIT TANTARVM GLORIA. Objurgatio à demissione animi; quam tamen hypothetica dictione mitigat. Si animo est, inquit, ita demisso, ut gloriam (cui maxime debet) nominisque immortalitatem contemnat, suam filio salutem ne defraudet. NASC.

ASCANIONE PATER. Explicat Turneb. lib. 10. cap. 7.

AVT QVA SPE INIMICA IN GENTE. Imprudentiæ arguit; qui non videat ex hostibus nihil esse sperandum boni. apposite vero fit ex persona Iovis præoccupatio prædivinantis, Carthaginem fore sanguini Trojano inimicam. NASC.

ILLE PATRIS MAGNI. Ex Homer. Macrob. lib. 5. cap. 6. Saturnal.

TALARIA NECTIT. Proverb. *Talaria nectere.* Hom. Odyss. 1. πατρὶ ἰδέσθαι καὶ πάλιν ἀμφὶ πόδεσσιν ἑέσθαι. HART.

RAPIDO PARITER CVM FLVMINE. Brodæus lib. 3. Miscell. cap. 31.

Tum

Digitized by Google

Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentes: alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimitque, & lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila, jamque volans apicem, & latera ardua cernit
Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit:

SERVII.

TVM VIRGAM CAPIT. Id est caduceum: quod primo Apollo habuit, & donavit Mercurio accepta ab eodem lyra sibi tradita. Sic Horatius, *Fraternaque humero lyra.* Hujus autem virgæ hæc est ratio, Mercurius & orationis deus dicitur, & interpres deorum. Vnde virga serpentes dividit, id est venena. Nam serpentes ideo introrsum spectantia capita habent, ut significent inter se legatos colloqui & convenire debere, quia bellantes interpretum oratione sedantur. Vnde secundum Livium legati pacis, caduceatores dicuntur. Sicut enim per fecialem à fedære bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. Quibus caduceis duo mala adduntur, unum Solis, aliud Lunæ. Sane in ipsis serpentibus hæc opinio est, Mercurius hæc tam fera animalia concordat, nos quoque concordare debere certum est. ἱμὰς autem Græce dicitur, ἀπὸ τοῦ ἱμείρειν. Latine interpres. Sane caduceum postea inventum dicitur, virga vero insigne potestatis est, nam ideo ea & magistratus utuntur, dicta quod vi regat, hac & vates plerùnque utuntur, unde & Circe videtur homines mutasse, ut, *Aurea percussum virga.* Et hodieque tam athletarum, quam gladiatorum certamina virga dirimuntur, & præfecti gentium Mauranum cum fiunt, virgam accipiunt & gestant. ANIMAS. Pro umbris: secundum poëticum morem. Animæ enim in cœlo sunt: ut, *Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis.* Hujus autem rei ratio alterius est scientiæ.

LVMINA MORTE RESIGNAT. Claudit, perturbat. Et est aliud quod Physici dicunt, pupillas quas in oculis videmus, morituros ante triduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio. Hoc ergo dicit, RESIGNAT hoc est aufert signa luminibus. Id est signorum quibus quæque noscuntur intellectum tollit. Cicero *resignare*, pro auferre, in Orat. pro Archia ait. *Quandiu incolumis post damnationis calamitatem, omnem tabularum fidem resignasset.* Hoc est abstulisset. Alii tradunt resignare vetuste ita dictum, ut nos *adsignare* dicimus pro damno, ut est apud Catonem in Lucium Furium, *De æqua quod attinet ad salinatores ærarios, cui cura vectigalium resignat*, & Idem in oratione, *Ne spolia figerentur nisi de hoste capta, sed cum ubi ii dimissi sunt revertantur resignatis vectigalibus.*

AGIT VENTOS. Non vocat aut transit, nam sequitur, *& turbida tranat*, an ergo ducit atque moderatur, ut, *Mulcentem tigris & agentem*, unde & pædagogos dicimus: an excludit ac pellit, ut, *At membris agit ætra venena*: An sequitur, ut, *Palantes Troas agebas?* An ante se agit, ne reflectant, ut *equos agit*, quia illis defertur? nam dixit, *Rapido pariter cum flumine portant.* An *agit*, in actu est: Salustius: *Inter certamina donationis aut libertatis agit.* TRANAT. Transvolat: ut, *Nare per æstatem liquidam suspexerat agmen.*

APICEM ET LATERA. Bene ei quæ sunt hominis dat. Nam & humeros, barbam, mentum, senem dicit. Hic autem Athlas rex fuit, qui habuit, sicut quidam volunt, juxta Æthiopas pomarium, in quo mala aurea nascebantur, quæ Hesperides & insomnis Draco custodiebant. hic cum audisset à Themide antiquissima dearum vate, cavendum esse à Iovis filio qui ea poma quandoque sublaturus esset, & timorem nullum susciperet, audito quod Perseus Iovis esset filius, suscipere eum hospitio noluit, à quo in montem conversus est, viso Gorgonis capite. Vt autem in primo diximus, peritus astrologiæ fuit. Nam & syderum cursum deprehendisse dicitur, & Herculem docuisse. Sane Latine Atlas Telamon dicitur, sicut Nilus Melo.

ATLANTIS. Ætheris & Diei filius, cui pœnæ gratia cœlum impositum dicitur, quod, ut quidam volunt, cum Titanibus steterit. DVRI. Laborioši, & merito qui cœlum sustinet, unde ait *fulcit*, hoc est sustinet, propter altitudinem, nam *altus* est nimis.

VARIORVM.

TVM VIRGAM CAPIT. Caduceum. Virgula divina in proverbium abiit, quoties id quod optamus, citra humanam operam, sed quasi divinitus nobis contingere volumus significare Cic. 1. de offic. *Quid si nobis omnia quæ ad victum cultumque pertinent, virgula, ut aiunt, divina suppeditarentur?* Antiquitas enim, ut in annulis, ita in virgis quoque ferendis, credidit aliquam fatalem ac ceu magicam potentiam inesse, qua prodigiosa multa edebantur. Lege & Beroaldum in 10. lib. Apulei, de Asino aureo. HORTENS.

TVM VIRGAM CAPIT. Homerus Odyss. ε. τὸ δ' ἀνδρῶν ἐνόμησε θέλγει καὶ ὀφθαλμοὺς ἰανύσσει. H.

LVMINA MORTE RESIGNAT. Norandus hujus vocis varius & multiplex apud auctores usus: nam & contraria usurpatur significatione: aliquando pro aperire, claudere, abrogare, reddere. Ita etiam militi resignatum dicitur, quando ob delictum, Tribuni jussu denegatur stipendium. Sane contra Servium Turnebus lib. 24. cap. 26. *resignare* hic aperire interpretatur: ex Romana consuetudine, qua mortuis in rogo oculi aperiebantur, qui domi ante clausi fuerant, Plinii testimonio. Vid. & Iac. Loensem lib. 3. Epihyl. cap. 4. Ioh. Castalio cap. 46. Var. refellit. TVRNEB. GELLAN.

IAMQVE VOLANS. Turneb. lib. 25. cap. 6.

ATLANTIS DVRI. Homer. Odyss. α. πείρατα πάντα ἰδὼς βυθοῦ ἠδὲ κίονες αὐτοὶ. HART.

Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulsatur & imbri.
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit: avi simili, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos, humilis volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter, cælumque volabat;
Littus arenosum Libyæ, ventosque secabat.
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

SERVII.

ATLANTIS CINCTVM. Repetitio cum emendatione & actu.

NIX, nivis facit: sed verbum ninguit non hinc venit; sed ab eo quod est hæc ninguis, & hæ ningues. Lucretius, *Albas effundere ningues*. Ninguit autem prima persona caret, & secunda: quia non est in nostro arbitrio. Fabula autem talis est, Nilus Callirhoen Oceani filiam amabat. ex his nata puella nomine Chione, quam cum rure vitam agentem Iuppiter à Mercurio tolli, & nubibus misceri præcepit, unde factum est, ut nives quæ cadunt Græce χίονες appellantur, quæ tamen nives repræsentantes virgines & vitam priorem, montibus magis inhærent. Ideo autem calentes nives fata exurunt, ut ostendant puellam injuriam quam pertulit à rustico vindicare.

PRÆCIPITANT. ut, *Nox humida cœlo Præcipitat*, præcipitantur. SENIS. Aut propter ætatem: aut adlusit ad nives: ut, *Gelidus canus cum montibus humor Liquitur*. RIGET. Aut frigida est, aut recta est: Vnde & *rigorem* dicimus directionem. Inde est, *Vestesque rigescunt*, &, *Diriguere oculi*.

PARIBVS ALIS. Leni volatu, ut, *Dixit & in cœlum paribus se sustulit alis*. NITENS. Quidam pro volans accipiunt, & est participium à verbo *nitor*. CYLLENIVS. Aut ab avia: unde paulo post, *Cyllenia proles*. Aut à Cylleno Arcadiæ monte, ubi dicitur esse nutritus.

TOTO CORPORE. Vno impetu excussus. Sic Lucanus, *Nec se tellure cadaver Paulatim per membra levat, terraque repulsum est Erectumque semel*.

AVI SIMILIS. Incongruum heroico credidit carmini, si mergum diceret, vel ut quidam volunt, fulicam: ut alibi iconiam per Periphrasim posuit: *Candida venit avis longis invisa colubris*. Sic est, *Et testa cum ardente viderent Scintillare oleum*. Sane fabula de mergo talis est: Isacus quidam puer Nympha Alexi prædives, aliam ejusdem fontis Nympham amabat, quæ cum insequentem amatorem fugeret, ad quoddam specu delata, calcato serpente interempta est, quod postquam amator vidit, in mare se præcipitavit, cujus cum membra ferrentur fluctibus, miseratione deorum in avem mergum mutatus est, quia semper mergi fluctibus gaudent.

PISCOSOS. Piculentos, causa cur volet. HVMILIS. Humiliter, & tractum est ab humo, ut, *Quæ neque humo possim Tollere humo*.

LITTVS ARENOSVM LIBYÆ. Bene arenosum addidit. Nam in Libya erat: sed non in arenosa. Mauritania enim aspera & sylvestris est. VENTOSQVE SECABAT. Quia omnis avis in ventum volat, ut, *Illa notos atque atra volans in nubila fugit*.

MATERNO AB AVO. Per Majam Atlantis filiam.

DONATI.

AVO MATERNO. Ab Athlante monte: in quem Athlantem patrem Majæ convertit Perseus.

VARIORVM.

ATLANTIS. Vocem Atlantis repetit, quasi rei admirandæ magnitudinis mentionem faciens.

PINIFERVM CAPVT. Iam vero non quasi montem, sed quasi hominem effingit; humani corporis partes recenset, caput, humeros, mentum, barbam, in quibus recensendis, eo tamen artificio utitur, ut rei utriusque, hoc est, montis hominisque significationem afferre videatur: nam & piniferum caput, & humeros nive infusos, tum flumina à mento fluentia, & barbam glacie rigentem dicit: quibus verbis facile Poëta declarat, se in hac Atlantis descriptione, non hominem, sed montem, qui hominis nomen sortitus fuerit, artificiose describere. HASCIUS.

PRÆCEPS SE CORPORE AD. Odyss. ε. Ἤμενος αὐτὰρ ἐπὶ κῦμα λάβρον ἁλὸς ἔφθη ἰοειδὲς. HART.

AVI SIMILIS, QVÆ CIRCVM. &c. Quamvis Mergum hic ambitu verborum à Marone significari velit Servius, λάρον omnino ex Homero accipiendum constat; tum quod hæc descriptio illi convenit; tum quod sacrum esse Mercurio certum est, ut docet Eustath. in α. Iliad. Nam etsi sint qui λάρον ad stupidum hominem transtulerint, Comici tamen pro furace usurpant, quod ea avis sit voracis & rapacis naturæ. GERMAN.

AVI SIMILIS, QVÆ CIRCVM, &c. Quintilian. lib. 8. cap. de ornatu. & Pet. Nannius Miscell. 7. cap. 16.

Vt

Digitized by Google

Vt primum alatis tetigit magalia plantis;
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus jaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.

SERVII.

ALATIS. Participium verbo carens. MAGALIA. Afrorum casas, & mapalia: idem significant. sed magalia, MA, producitur: mapalia vero corripitur: ut, *Et rarus habitata mapalia tellus.*

STELLATVS IASPIDE FVLVA. Gajus Memmius de triumpho Lucilli, *Syriaci calceoli gemmarum stellati coloribus.* Participium sine verbo. *Iaspide* autem *fulva*, pro viridi: ut, *Fulvaque caput nectentur oliva.* Dicit etiam Plinius in naturali historia, multa esse jaspidum genera; in quibus etiam *fulvum* commemorat. Hoc & Dydimus & Nicander affirmant. Alii tradunt *Iaspidem* in smaragdam transire.

ENSIS ERAT. *Ensem* pro vagina posuit. Et multi jaspidem volunt ad gratiam pertinere. Alii ad salutis custodiam plurimum posse: Ergo necessaria Æneæ in rebus trepidis, qui inter ignotas & bilingues devenerat gentes. Traditur etiam hanc gemmam concionantibus necessariam, nam Graecchus ea dicitur in concione sæpe usus, & hic Æneas quasi regni particeps, in publico velut in concione, à Mercurio corripitur. Bene ergo hic ei habitus datur. Ne enim Tyrii aut ut profugum aspernarentur, aut obedire, ut advenæ nollent. Sane bene describit luxuriantis ensem: aliter 8. Æneid. *Fatiferumque ensem*, &, *Ensem Quem Dauno ignipotens.* Hic capulum aut vaginam, at in illis ferrum. Sed peritus poëta cum amatoris luxuriantis vaginam describit, alias etiam inseruit rationes, cur *Iaspidem* dixerit.

LÆNA. Genus vestis. Est autem proprie toga duplex amictus auguralis. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati. Quidam tradunt bene filio Veneris habitum *læna* datum, quia hunc sibi amictum genus Veneris vindicavit, unde populi Lænates propter hunc habitum, qui se de Veneris genere ortos volebant. Alii inventorem hujus vestis ab hac ipsa veste *Lenatem* appellatum tradunt. Quidam muliebrem vestem quasi amatori aptam volunt. Quidam Pontificalem ritum hoc loco expositum putant. Veteri enim religione Pontificum præcipiebatur inaugurato Flamini, vestem quæ *Læna* dicebatur, à Flaminica texi oportere: quam vestem cultro quæ *secespita* appellabatur uti debere. *Secespita* autem est culter oblongus ferreus, manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum argento, auroque, fixo clavis æneis, quo Flaminicæ virgines Pontificesque ad sacrificia utuntur, eaque jam sacra est. Appellatur autem *secespita* à secando.

Hic ergo Virgilius in Æneæ quem sacratum intelligere vult, omnia supradicta latenter amplexus est. Nam inaugurationis meminit, cum dicit, *Paribus autem Cyllenius alis*, & *Avi simile*, & *Volat æquora juxta*, ostendit enim Æneam auspicato, & à Carthagine jussum abire. Togam autem duplicem, quam purpuream debere esse non dubium est, hoc versu declarat, *Tyrioque ardebat murice læna.* *Secespita* autem quoniam gratum non erat ipsius nominis facere mentionem, ita meminit, *Stellatus jaspide fulva Ensis erat.* Ensem ergo pro cultro longiore debemus accipere, stellatum autem pro acutis uncis vinctum. *Iaspidem* autem ideo intulit, ne totus à rege discedere videretur, cui propositum est, veterum cæremoniarum ritum, aliud agens contingere.

DEMISSA EX HVMERIS. Ex qualitate amictus ornatum amatoris expressit. DIVES QVÆ MVNERA DIDO. Non addidit cujus rei dives, ut alibi, *Dives opum variarum*, & *Dives equûm, dives picta vestis & auri.* Sane hoc loco docuit Flamini à Flaminica fieri vestem oportere, cujus lanam ipsa per se & nere debeat & texere: Non enim dixit, fieri jusserat aut miserat, quod ad expositionem nominis pertinet.

ET TENVI TELAS DISCREVERAT AVRO. Ostendit ipsius manibus textam.

VARIORVM.

ÆNEAM FVNDANTEM ARCES. Huic vero similis est locus apud Apollonium 4. Argonaut. ubi Thetis à Iunone ad Argonautas missa, eos disco & sagittis oblectantes reperit: quos hortatur, ut Iunonis præceptis audientes solvant è littore. NASCIMBÆNIVS.

ATQVE ILLI STELLATVS ENSIS ERAT. Descriptio rei à materia & qualitate. STELLATVM vocat, quasi stellis lucentem, aut stellarum in modum fulgentem; aut certe stellulis ex Iaspide lapide confectis mire splendescentem. Iaspis vero lapis est pretiosus, cujus descriptio exstat apud Plin. lib. 37. cap. 8. Hanc autem urere dicit & sæpe transfucere, gestanti miram gratiam conciliare. HVRTENS.

STELLATVS. Contra Servium Turnebus libro 26. cap. 5.

IASPIDE. Plin. lib. 37. cap. 9. HART.

MVRICE. Plin. lib. 9. cap. 25. HART.

ARDEBAT LÆNA. Hanc inquit lænam Æneæ usibus ipsa confecerat Dido, ut amorem erga illum ostenderet suum, & divitias suas. Tantum purpuræ & auri habebat, & ita fulgebat, ut eam ardere putares. NASCIMB. TVRNEBVS. lib. 26. cap. 5.

DIVES QVÆ MVNERA DIDO. Horum meminit infra lib. 11.

Tum geminas vestes, ostroque auroque rigentes
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat.

Con-

Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis alta
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exstruis, heu regni, rerumque oblite tuarum.
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cælum, & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iüli
Respice: cui regnum Italiæ, Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus,
Mortales visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

SERVII.

INVADIT. Habitum futuræ orationis ostendit. Et notandum non eum tantum nuntii, sed etiam caducearoris, id est oratoris officio fungi. Nam & persuadet & nuntiat. TV NVNC. Tu invectio est; & *nunc*, id est, hoc tempore quo tibi navigandum, vel pro tua spe laborandum est. ALTA. Quam altam vis fieri.

LOCAS. Pro collocas, vel jacis. VXORIVS. Nimium uxori deditus, vel serviens, ut Horatius, *Vxorius amnis.*

EXTRVIS. A struice, Plautus in Menechmis, *Tantas struices concinnat patinarias.* Nævius nominativo singulari, *Struix malorum.* HEV REGNI. Hic increpat ut misereatur. IPSE. Dat dictis authoritatem: ut, *Quæ Phrygio pater omnipotens.* Et, *Imperio Iovis huc venio.*

CLARO DEMITTIT OLYMPO. Olympus quasi ololampus dictus est: sive mons sit Macedoniæ qui dicitur esse diversorium deorum; sive cœlum. Vnde addidit CLARO: ut, *Plemmyrium undosum.* Accentus sane Græcus tunc potest esse, si sit Græca declinatio, ὄλυμπος ὀλύμπου. Nam Latine Olympi.

REGNATOR COELVM ET TERRAS. Omnem mundum. TORQVET. Vtrum quia mundus volubilis est? an *Torquet*, regit, sustinet? ut, *Cuncta tuo qui bella pater sub nomine torques.* NVMINE autem est, aut nutu, aut potestate.

HÆC. Quæ dicturus est. Nam supradicta ex se dixerat. QVID STRVIS. Vtrum ædificas, an moliris? an incipis machinari.

QVA SPE LIBYCIS TERIS OTIA TERRIS? Terra totum orbem significat, terræ autem partes sunt. TERIS. Per negligentiam tempora consumis, & est verbum ad ignaviam positum: Sallustius, *Ibi triennio frustra trito.* Et cum Iuppiter dixerit, *Inimica in gente moraris*, adhuc non dixit quæ non esset intellecturus Æneas. DESENTVR. Honestius plurali numero respondit.

SVRGENTEM. Crescentem: ut, *Surgentem cornua cervum.* Item, *Surgentemque nova Carthagine arcem.*

CYLLENIVS. Antonomasticum est pro proprio, ORE Oratione.

MORTALES VISVS. Aut oculis se Æneæ subtulit: aut humanam reliquit effigiem, quam sumpserat, ut ab Æneа possit videri: quod melius est. MEDIO SERMONE. Atqui exsequutus est omnia quæ Iuppiter dixerat: sed sermo est consensio orationis, & confabulatio duorum vel plurium. Medius ergo sermo est, cum persona cum qua quis loquitur, non respondet, ut nunc fecit Æneas.

DONATI.

INVADIT. Invectivam futuram esse hoc verbum ostendit, & ex hoc acri habitu Mercurii ostendit, qualis debuit esse Iupiter. TV NVNC, Objurgatio est potius quam invectio. nam commune sibi facit hoc damnum, & dolet decipi speciem ipsius & filii, quod non faceret, si accusatori animum gereret.

PVLCHRAM VXORIVS VRBEM. Stulti est aliena curare, sua negligere.

IPSE DEVM. Hujus personæ autoritate graviorem facit suam objurgationem: & ut major sit metus, potestatem ipsius describit. Vtrumque autem damnat, & quod sublevet inimicorum opes, & quod in re agenda ocium sibi proponat: quoniam negligentis est & incauti. Addit, ne per eum pereat quod Ascanio debetur, quod, nisi per ipsum, præstari non potest.

MEDIO SERMONE. Quia non expectavit responsum, quod erat dimidium sermonis, qui oritur inter duos.

VARIORVM.

IPSE DEVM TIBI ME, &c. Sufficerat indicasse à quo esset missus: sed cum notum esset quantum Iupiter posset, adjecit injiciendi majoris metus caussa potestates ejus, & quod ille celerius omnia perferri jussisset, ostendens ex eo mandata maturius debere compleri. DONATVS.

At

At vero Æneas aſpectu obmutuit amens,
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
Ardet abire fuga, dulceſque relinquere terras:
Attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? & quæ prima exordia ſumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Cloanthum:
Claſſem aptent taciti, ſocioſque ad littora cogant:
Arma parent; & quæ ſit rebus cauſa novandis,
Diſſimulent: ſeſe interea, quando optima Dido

SERVII.

ASPECTV. Numinis ſcilicet, ut, *Ipſe deum manifeſto lumine vidi, Intrantem muros.*

ARRECTÆQVE HORRORE COMÆ. Subaudi, SVNT.

DVLCESQVE RELINQVERE TERRAS. Deeſt QVANQVAM. Per quod intelligi vult Æneam amo, unde eſt, *Invitus regina tuo de littore ceſſi*, ut non videatur ingratus, deorum excuſatur imperio: ſic ipſe in ſexto, *Sed me juſſa dêum.*

ATTONITVS TANTO MONITV. Proprie juxta quem deus miſſus à Iove ſtetit, à quo & fulmina jaciuntur, quæ attonitos faciunt; *Attonitus* enim eſt proprie juxta quem fulmen cadit.

HEV QVID AGAT? Vt ſolet, perſonis de quibus loquitur adfectum commodavit: ut nono Æneidos: *Heu quid agat, qua vi juvenem, quibus audeat armis Eripere?* AMBIRE. Blanditiis vel ſubdole circumvenire. Et ambio illam rem dicimus: ut *Nec connubiis ambire Latinum.* Salluſtius: *Ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit.* Significat & *rogare*, Salluſtius in Iugurth. *Quos ego audio ambire, ſatigare vos ſingulos.* Dicebatur, & ambio illum, pro rogo illum; Salluſtius, in primo, *Idem fecere Octavius & Quintus Cæpio ſine gravi cujuſquam expectatione, neque ſane ambiti publice*, hoc eſt neque valde rogati. *Ambitores* etiam dicuntur, qui ut honores conſequantur diſcurrendo & rogando ſuffragia adquirunt.

EXORDIA. Orationem, vel hic pro initiis; ſed exordium in duo dividitur: in principium & orationem, ſicut in Rhetoricis legimus.

ALTERNANTI. Varia mente tractanti. Et per hoc oſtenditur cogitaſſe etiam amorem: ſed prætuliſſe voluntatem deorum. VISA EST. Ideo viſa eſt pro neceſſitate deorum.

CLASSEM APTENT. Deeſt præcipit: & *aptent*, modo parent, alibi adnectere. *Sed hæc lento mos eſt aptare flagello.* TACITI. Pro tacite ſine ſtrepitu celantes conſilia. SOCIOS AD LITTORA COGANT. Ad votum, ſubaudiendum taciti.

ARMA PARENT. Contra imperium iratæ ſorori reginæ. QVÆ REBVS SIT CAVSA NOVANDIS. Salluſtius, *Quæ cauſa fuerat novandis rebus.* Non quæ cauſa novandarum rerum dicimus.

QVANDO. Non eſt temporis: ſed ſignificat ſiquidem: & eſt conjunctio rationalis. Sane quando, DO brevis eſt naturaliter: ſic Serenus, *Quando flagella ligas, ita liga.* Virgilius uſurpat, *Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arva.*

DONATI.

ATQVE ANIMVM NVNC HVC. In tam ambigua conſultatione prævaluit in religioſo viro divinum præceptum.

VARIORVM.

ASPECTV OBMVTVIT AMENS. Terror infelicis conſcientiæ, amentiam parit, adimit defenſionis rationem, efficitque animi perturbationem, quam à ſignis externis & accidentibus notat. HIC AMENS, ut & ſæpe, eſt conſternatus & attonitus, quod evenire ſolet horrore, pavoreque perculſis. Lucret. lib. 6. *Ne trepides cæli diviſis partibus amens*, id eſt, ex metu non compos mentis ne ſis. Turneb. lib. 24. cap. 26. HORTENS.

ARDET ABIRE FVGA. Quod hominis perſuaſione fieri non poterat, ut Æneas dulces, jucundaſque ſibi terras relinqueret; id Mercurii, vel Iovis potius oratione perficitur. Hac ergo in re laude dignus Æneas, qui ſemel admonitus, dictis paret; nec quod appetitus ſuggerit, verum quod ei ratio præſcribit, Deorumque voluntas jubet, exequitur. NASC.

ATQVE ANIMVM NVNC HVC CELEREM, &c. Diuturnam hanc fuiſſe deliberandi rationem deſignat: ſic enim prudentes homines facere ſolent, ut diutiſſime deliberent, juxta illud Auguſti Cæſaris σπεῦδε βραδέως, *feſtina lente*, quod vero ait, *animum celerem*, Æneam ingenio promptum eſſe declarat: vel animi naturam deſignare voluit; qui tantæ celeritatis eſt, ut ne tum quidem, ut auctor eſt Cicero, cum ſopitus eſt, conquieſcat. Vid. Turneb. lib. 21. cap. 29. NASCIMB.

Digitized by Google

Neſciat, & tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, & quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſant.
At regina dolos (QVIS *fallere poſſit amantem?)*
Præſenſit, motuſque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
Detulit, armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamque incenſa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant Trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum

SERVII.

OPTIMA DIDO. Pro adhuc optima.

TEMPTATVRVM ADITVS. Vt illam adeat: ut, *Sola viri molles aditus, & tempora noras.* QVÆ MOLLISSIMA FANDI. Cato: *Quæ molliſſimum eſt adoriuntur.* Et ubique *temptaturum* ſubaudis.

QVIS REBVS DEXTER MODVS. Quis ſit optimus rebus eventus. Vt, *Et nos & tua dexter adi pede ſacra ſecundo*, id eſt bonus, ac per hoc propitius, ut, Lævum pro malo, *Et lævo contriſtat lumine cælum: Modus* autem terminus. OCYVS. Velocius: & nota quod habeat adverbium, & nomen illius non facile reperiatur.

LÆTI. Alacres, feſtini. FACESSVNT. Modo frequentativum eſt, ut in Georgicis, *Matris præcepta faceſſit.* Alias diſcedit ſignificat, ut, Et Terentius, *Hoc hinc faceſſat, tu moleſtus ne ſies.*

QVIS FALLERE POSSIT AMANTEM. Quamvis de Didone loquatur, generalem ſententiam poſuit.

PRÆSENSIT. Ac ſi diceret, ante quam ille moliretur: & nimia in hoc vis amantis exprimitur.

OMNIA TVTA TIMENS. Id eſt etiam tuta, nedum illa quæ timebat: & eſt exaggeratio. EADEM FAMA. Quæ & Iarbæ nuntiaverat. Et ideo *impia*, quia ſupra, *Fama malum.* FVRENTI. Aut amanti, aut detulit ut faceret furentem.

CVRSVMQVE PARARI. Modo navigationem: ut alibi, *Ni teneant curſus.*

INOPS ANIMI. Sine animo, ſine conſilio.

BACCHATVR. Furit more Bacchantum. Et bene uno ſermone præoccupavit futuram comparationem. COMMOTIS EXCITA SACRIS. Verba antiqua uſum tradunt; moveri enim ſacra dicebantur cum ſolemnibus diebus aperiebantur templa inſtaurandi ſacrificii cauſa, cujus rei Plautus in Pſeudolo meminit, *Scisti profecto mea ſi commoviſſem ſacra, quo pacto & quantas ſoleam turbas dare.* Hoc vulgo apertiones appellant: Quidam dicunt: Commotis ſacris ideo dixit, quia in ſacrorum renovatione commovebantur ſimulacra: unde Horatius, *Non ego te candide Baſſareu invitum quatiam.*

THYAS. Bacchæ, nam ſicut à Baccho Bacchæ, ſic & à Thyoneo Thyades dicuntur. Quidam ἀπὸ τοῦ θύειν, quod eſt inſane currere, dictas volunt. TRIETERICA. Triennalia. Liberi enim ſacra tertio quoque anno innovabantur. Sane ſciendum ORGIA, apud Græcos dici ſacra omnia, ſicut apud Latinos cæremoniæ dicuntur. Sed jam abuſive ſacra Liberi, *orgia* vocantur: vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id eſt à furore; vel ἀπὸ τῶν ὀρῶν, ex ſylvis.

NOCTVRNVSQVE. Nocte celebratus, unde ipſa ſacra *Nyctelia* dicebantur: quæ populus Romanus excluſit cauſa turpitudinis. CITHÆRON. Mons eſt circa Thebas Bœotias, ex quo, clamor veluti numinis Bacchas vocabat.

DISSIMVLARE ETIAM. Hic quaſi reus Æneas à Didone accuſatur. Ingrati ergo diſſimulare quaſi ab actu criminis cæpit, nam qui diſſimulat aliquotiens cogitat, & quaſi non ſit dubium cum proficiſcendo Didonem lædat Æneas; ita incipit diſſimulare, id eſt non tantum proficiſci, quod eſt per ſe malum, ſed ut me falleres. Satis artificioſa adlocutio eſt. Nam interdum ſubtiliter, & ſibi conſulit ſub facie utilitatis Æneæ, & nunc iræ, nunc ſupplex agit. Diſſimulare autem adeo, ac ſi diceret, ita rem pudendam cogitas, ut eam fateri nolis. Supra enim dixerat, *Quæ rebus ſit cauſa novandis D ſimulent.* Poſt illud inducit quod dictum eſt, primum accepiſti beneficium, *Nec te data dextera quondam*, reliqua per ſingula loca aperientur. PERFIDE. Muliebre verbum, hoc enim frequenter utitur. *Solam nam perfidus ille Te colere*: & alibi, *Has olim exuvias miſe perfidus ille reliquit.*

VARIORVM.

PERFIDE TANTVM. Apollon. lib. 4. & 3. Vnde videntur iſtæ querimoniæ eſſe petitæ. HART.

Poſſe

Digitized by Google

Posse nefas? tacituſque mea decedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno molirïs ſydere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum
Crudelis! quid ſi non arva aliena, domoſque
Ignotas peteres, & Troja antiqua maneret?
Troja per undoſum peteretur claſſibus æquor?
Mene fugis? per ego has lachrymas, dextramque tuam te,
(Quando aliud mihi jam miſeræ nihil ipſa reliqui)
Per connubia noſtra, per inceptos Hymenæos;

SERVII.

NEFAS. Bene amans ejus quem amabat conſilium profectionis, *nefas* dixit. MEA DECEDERE TERRA. Dicendo *mea*, ſtultum oſtendit qui putavit quod amanti poſſit abripere.

DATA DEXTERA. Fœdus amicitiarum.

NEC MORITVRA TENET. Secundus locus accuſationis eſt, magis enim augere injuriam non potuit quam ſi ſe oſtenderet.

QVINETIAM. Immo etiam, ſed inſuper, ſed forte difficile eſt quod peto, immo quod tu facis, *Quinetiam hyberno* VSQVE *ire per altum*. HYBERNO SYDERE. Non hyeme, ſed hyemali ſydere: aut propter quod ait ſupra. *Dum pelago deſævit hyems, & aquoſus Orion.* Ergo aut pro tempore: ut, *Quo ſydere terram Vertere Mecœnas.* aut re vera ſydere, propter Orionem. Et bene tempeſtatis eum admonet, qui naufragus venerat, & hoc agit quaſi non ſua cauſa eum remanere velit, ſed etiam utilitatis Æneæ. MOLIRIS. Aut moves, aut paras.

MEDIIS AQVILONIBVS. Media hyeme, ut per *Aquilones* hyemem ſignificet, aut quod *Aquilones* ex Africa navigantibus adverſi ſunt. PER ALTVM. Exacerbavit ſententiam per *altum* dicendo, quamvis notum eſſet Æneam per altum navigaturum.

CRVDELIS. Etiam in te odio mei. ſic Lucanus de Cæſare, *Sævitia eſt voluiſſe mori.* ARVA ALIENA. Blande quaſi hæc jam tua ſunt. DOMOSQVE IGNOTAS. Ac ſi diceret, Carthago jam tibi nota eſt: & ne hoc reſponderet Æneas. Aliena ſint arva. Ideo adjecit, *Domoſque Ignotas peteres.* Sed æquum eſt te hic eſſe & non in tuo regno: *Quid ſi non arva aliena domoſque Ignotas peteres?*

TROIA ANTIQVA MANERET. Vel nobilis, vel illa tua patria quam doles amiſſam: & deeſt *Si*, & quaſi per interrogationem, intelligendum eſt, Etiamſi Troja ſtaret, per hyemem Troja peteretur.

MENE FVGIS? Adhuc aperte non vult imputare beneficia: ſicut paulo poſt facit irata. Et eſt intellectus, fac non eſſe undoſum æquor, æquum eſt ut me fugias, & paulatim deſcendit ad preces, nam ſequitur: *Per ego has lacrymas dextramque tuam te*, vel per amicitiam, vel per virtutem, & bene virum fortem per dextram adjurat.

NIHIL IPSA. Non pudorem, non regnum. Et eſt ſenſus, Si enim aliquid ſperares, retinere te poſſem, ſed contemnis me, quia tibi ab initio cuncta conceſſi.

PER EGO HAS LACHRYMAS. Hæc & vicem epilogi poſſunt obtinere, contra illud vero, me dii expellunt, modo nihil potuit dicere, non enim audierat hoc, ſed poſtea reſpondit, *Scilicet is ſuperus labor eſt, ea cura quietos Sollicitat.* Sed hic rurſus redit ad exprobrationem beneficii. *Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni Odere: infenſi Tyrii, te propter eundem.* Hic aut inconſtantiam amantis expreſſit, aut quia in cauſa nihil potentius erat, unde capit ibi deſiit.

INCEPTOS HYMENÆOS. Qui novitate ſunt dulces, & bis idem dixit.

VARIORVM.

TACITVSQVE MEA DECEDERE TERRA: *ἐμφατικὸν* eſt ſuperioris non abſque ingenti criminis amplificatione: nam ſingula pene verba *ἐμφασιν* habent. TACITVS, quaſi proditor, vel ſaltem ingratus. MEA TERRA, quaſi diceret, unde tot in te profecta ſunt beneficia: vel arguit eum imprudentiæ; qui non viderit, ipſa nolente, nequaquam fieri poſſe, ut Carthagine decedat. NASCIMBÆN.

NEC MORITVRA TENET. Crudelitatis vitium; quodque maximum erat, poſtremo loco reſervavit, ut ſuæ cædis mentionem faceret, ex cujus commemoratione ingentem movet commiſerationem, amplificatque ex genere, non enim ſimpliciter dixit *moritura*, ſed addidit, *crudelis funere.* NASCIMB.

QVIN ETIAM HYBERNO. Expreſſit Ovid. in Epiſtola Didonis ad Æneam: *Quo fugis? obſtat hyems, &c.*

QVIN ETIAM HYBERNO &c. Amplificat à tempore facinus Æneæ, & occulte ſibi conſulit per ſpeciem utilitatis illius. NASC.

PER EGO HAS LACHRYMAS. Vt Latini in jurejurando plerunque inter præpoſitionem & ejus caſum aliquid interponunt; item & Græci, qui Latinis exemplo fuerunt. TVRNEB. lib. 19. cap. 17. & lib. 24. cap. 26.

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum; miſerere domus labentis, & iſtam
Oro (ſi quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadumque tyranni
Odere; infenſi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, & qua ſola ſydera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deſeris, hoſpes?
Hoc ſolum nomen quoniam de conjuge reſtat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat? aut captam ducat Getûlus Iarbas?
Saltem ſiqua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſoboles, ſiquis mihi parvulus aula

SERVII.

DVLCE MEVM. Tetigit rem inhoneſtam. Sic Terentius, *Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.* Alii non accipiunt de re veneréa, *Dulce meum*, ſed ita, Si ea quæ in te contuli grata fuerunt & dulcia: Alii pro, *Si ego tibi quicquam dulcis fui*, vel quia amantes, amores ſuos dulcia ſua dicunt, id eſt ſi talis in te fui ut mererer quam tu diceres *tuum dulce*.

EXVE MENTEM. Rejice à te propoſitum mei relinquendi.

TE PROPTER. Hoc eſt propter te. LIBYCÆ GENTES. Redit ad enumerationem beneficiorum, & hanc cum auctu explicat, dicendo inimicas gentes factas, dum illis præponitur. TYRANNI. Nihil intererat apud majores inter regem & tyrannum: ut, *Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.*

TE PROPTER EVNDEM. Bene ſervavit rem cauſæ neceſſariam. Et ſunt qui hic diſtinguunt, ut ſequatur, *Extinctus pudor.*

EXTINCTVS PVDOR. Magna indignatio, meminit enim ſe dixiſſe: *Ante pudor quam te violo.*

FAMA PRIOR. Quæ melior fuit ſine dubio: Non poſterior turpis. CVI ME MORIBVNDAM. Hoc eſt quod ſupra, *Nec moritura tenet crudeli funere Dido*; ſed ibi invidioſe, hic per miſerationem. DESERIS. ſubdiſtinguendum, dubitat enim quo eum nomine potiſſimum appellet. HOSPES. Non dixit marite, id eſt, quia non vis dici marite. Æneas enim & hoſpes fuerat, & maritus: ſed modo maritum ſe negat, hoſpitem confitetur. Vnde nunc Dido hoc dixit, *Cui me deſeris hoſpes?*

HOC SOLVM NOMEN QVONIAM DE CONIVGE RESTAT. Hoc eſt, ſupereſt. Alii RESTAT intelligunt reſiſtit, id eſt contrarium tibi eſt Nonnulli dicunt, *Hoc ſolum nomen quoniam ſupereſt*, *ut te conjugem* dicam. Dicitur autem ingenti adfectu hos verſus pronuntiaſſe, cum privatim paucis præſentibus recitaret Auguſto. Nam recitavit voce optima primum, tertium, & quartum.

QVID MOROR. Vtrum quid in hac terra moror, an quid in vita moror?

SALTEM. Vel hoc eſt autem ſermo tractus à captivis, qui cum frequentius ab hoſtibus capta-

tur, dicebant, *Sublatis omnibus, ſalutem concede.* Inde per Synæreſim hic natus eſt ſermo; ut in contemptu rerum multarum petituri aliquid, *ſaltem* dicamus: Quaſi quod negari minime debeat, cum extremum aliquid petitur, inde neceſſitate additur *ſaltem*, veluti ſalutem poſtremo poſcentes, vel ſalutem ſi aliter non poteſt. Et hic oſtendere vult Didonem, ut eſt mos inconſtantibus animis, præ amore id agere invidioſe; quaſi à legitimo marito deſeratur: quis enim ignorat matrimonia liberorum ſuſcipiendorum gratia iniri? Ait enim, *Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet Ante fugam ſoboles.* Dixerat enim, *Miſerere domus labentis*, id eſt futuri generis. Alii hoc à ſorore natum volunt, quæ dixit: *Nec dulces natos Veneris nec præmia norit.*

SI QVA MIHI DE TE, & SI QVIS MIHI PARVVLVS. *Qua* & *quis ſi* addita putantur, nam integrum eſt. Si ſuſcepta fuiſſet ante fugam ſoboles, & mihi parvulus aula Luderet Æneas.

ANTE FVGAM SOBOLES. Et amatorie & amare. Nam hæc fugam dicit: quam ille nominat profectionem. Amor autem ex filii deſiderio comprobatur. SI QVIS MIHI. Bene iterat MIHI: & ſecundum jus loquitur. Nam ubi non eſt juſtum matrimonium, liberi matrem ſequuntur.

DONATI.

ANTE FVGAM. Fugam dicit: nam non vult honeſtare rem, ſi dicat diſceſſum.

VARIORVM.

MISERERE DOMVS LABENTIS. Movet commiſerationem ex imminenti domus ſuæ calamitate: non enim pro ſe orat, ſed pro domo; cujus ipſum quoque participem fecerat: cauſamque addit miſerendi, *labentis*; diſtracto enim conjugio, domus diſſolvitur & dilabitur. Turneb. lib. 20. cap. 5.

ET ORO. Concluſio eſt hujus obſecratoriæ partis: quam per varios commiſerationis affectus, longo verborum tractu, quod Græci ἐπιμονὴν vocant, huc uſque diſtulit. NASCIMB.

CVI ME MORIBVNDAM D. Haſtenus præterita enumeravit incommoda, jam vero ad futura recenſenda, per locum miſericordiæ communem, ſeſe accingit. NASCIMB.

Inde-

Luderet Æneas, qui te tantum ore referret:
Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.
Dixerat. ille Iovis monitis immota tenebat
Lumina, & obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam regina negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elissæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. nec ego hanc abscondere furto

SERVII.

QVI TANTVM ORE REFERRET. Aut sic dixit, quasi amatrix: ut supra de Ascanio, *Infandum si possit fallere amorem.* Aut illud dicit, Optarem filium similem vultui, non moribus tuis.

IOVIS MONITIS. Bene præscribit, ne ei det impietatem. Sane & hæc monita dicimus: ut, *Carmentis nympha monita*, & *deus author Apollo*, & hos monitus, ut Persius, *Hos pueri monitus patres infundere lippos.*

IMMOTA TENEBAT LVMINA. Physicum enim est, ut qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate noscamus. Ergo modo vult ostendere Æneam à proposito non esse deviatum. CVRAM. Vel simpliciter accipe, vel amorem.

EGO TE, QVÆ PLVRIMA FANDO. Controversia est plena, in qua expurgat objecta, removens à se crimen ingrati: & veniali utitur statu, profectionem suam retorquens in voluntatem deorum: Habet etiam finem, nam purgat objectam fugam, nomine profectionis.

PROMERITAM. Præstitisse, & bene egisse: & est sermo de his qui per contrarium magis lucent. Terentius, *Ita me velim amet promerentem pater*, id est bene agentem. Et congruit, ut præstet qui bene agit, contra commeritus, quia aliquid delinquit, ut alibi ipse Terentius, *Quid commerui aut peccavi pater?* Id est quid male egi? & est sensus, quantacunque enumerare potueris in me tua beneficia conlata, eorum tibi debere gratiam non repugno.

MEMINISSE PIGEBIT ELISÆ. Memini & illius rei dicimus, ut hoc loco: & memini illam rem: ut, *Numeros memini, si verba tenerem.* Elyssa autem Didonis, quæ appellata est lingua Punica virago, cum se in pyram sponte misisset, fingens placare manes prioris mariti, cum nubere se velle barbæ mentiretur.

DVM MEMOR IPSE MEI, DVM SPIRITVS HOS REGET ARTVS. Hic versus superioribus jungendus, ut sit sensus, tandiu beneficiis tuis obligatus ero, quandiu vixero; Et bene hoc de futuro dixit, & congrue. Nam *Piget* ad futurum spectat. *pudet* ad præteritum, & licet pene sit una significatio: tamen dicimus, Piget me illud facere & feciſſe. Vnde interdum præcipue à Salustio simul ponuntur.

PRO RE PAVCA LOQVAR. Remoto ingrati crimine descendit ad causam. & proprie, id est si rei magnitudinem cogites, pauca. NEC EGO HANC. Profectionem scilicet subaudis. Nam posteriori non potest jungi, ne sit confessio. Et hoc est quod reddidit, *Dissimulare etiam sperasti.*

DONATI.

ILLE IOVIS. Confundebatur pudore, utpote qui ingrati, qui fallacis, qui fugitivi infamiam subiret contra institutum suum. Sed solum Iovem sibi ante oculos ponebat, quod efficiebat, ut vir alioquin mitis & humanus, quamvis moveretur officiis Didonis, tamen à proposito non discederet. Recte autem dixit *monitis* potius quam jussis: quia non solum imperium eum movebat, sed ea quæ imperabat, quæ ad regnum Italicum acquirendum pertinebant, & ne Carthaginem suo imperio inimicam futuram foveret.

NVNQVAM REGINA NEGABO. Palam habet beneficia accepta, sed necessitate impulsum & non voluntate, ostenditur se illi non obsequi. Breviter autem purgavit quæ objiciebantur, ne multiloquio tempus tereret: & ingratitudinis vitium primo confutat, ut secundum artem incipiat à validioribus adversariorum objectis.

NEQVE HANC ABSCONDERE FVRTO. Probat quod non fugam, sed navigationem paravit: quia non venerat ut matrimonium conficeret, quod probat quod nullis solitis cæremoniis conjugium celebratum sit.

VARIORVM.

IMMOTA TENEBAT LVMINA. Non ideo siccos habet oculos Æneas, quia consuetudine stupri commoveri turpe ducat: sed ut poëta dicit, *Iovis monitu*, cui ita parebat, ut tamen cum affectu suo luctaretur. Erupisset utique in lachrymas vir pius nisi illum major quædam causa & religio continuissent. PONTANVS.

NEC EGO HANC ABSCONDERE FVRTO. Speciem habet propositionis, quod non fugam, sed profectionem pararit. Quam statim subsequitur ratio quædam; Cur fugerem, cum nulla extiterit inter nos matrimonii conjunctio? Non enim veneram ut te uxorem ducerem, neque id etiam feci: siquidem nullis solitis cæremoniis hoc conjugium, si ita appellandum, celebratum est. NASCIMB.

ELISÆ. Nomen proprium. nam Dido nomen est fortunæ & calamitatis, à terrore nomen habens. δεῖδω enim, Timeo est. Exemplum igitur horribile insani amoris. HART.

Speravi (ne finge) fugam; nec conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, & ſponte mea componere curas:
Vrbem Trojanam primum, dulceſque meorum
Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerem;
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo,

SERVII.

PRÆTENDI TÆDAS. Probat non eſſe matrimonium. Quia illa dixerat: *Per connubia noſtra*, & eſt quaſi ſtatus fines latens, Quid ſi ſit legitimæ nuptiæ, * & hic Æneam inducit agentem nullo ſe matrimonii jure poſſe conſtringi, qui neque confarreatione Didoni conjunctus fuerat, ut Flamini ac Flaminiæ convenit, ait enim, *Nec conjugis unquam Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni*, & Tædas quidem quantum ad ignem pertinet, per quem mos confarreationis firmabatur, dixit; ſcilicet ne aut legitime jugatam contra fas reliquiſſe videretur, aut fœdus id eſt fidem rupiſſe perpetuæ caſtimoniæ, quia cum fuiſſent juncti, ſcirent tonuiſſe, quæ res dirimit confarreationes. Dixerat enim Iuno, *Et totum cœlum omne cubo*, & paulo poſt, *Inſequitur commixta grandine nimbus.* QVÆ TANDEM AVSONIA. Hoc ad illud pertinet, *Quid ſi non arva aliena domoſque Ignotas peterres?*

AVT HÆC IN FOEDERA VENI. Id eſt matrimonii: & jungendum eſt ſuperiori, aut certe ad poſteriora pertinet: & hoc dicit, Non ad hoc veni, ut hic morarer: ſicut & nunc probat dicens, *Me ſi fata meis paterentur ducere vitam*, & dixit in 1. *Quæ me cunque vocant terræ.* Ergo veni, conſenſi, hoc eſt, Non ad hæc conſenſi fœdera: ut, Cum vellem diſcedere, non liceret.

MEIS AVSPICIIS. Argumentum à neceſſitate, & auſpiciis ideo, quia majores omnia auſpicato gerebant. Ergo *auſpiciis*, diſpotitionibus. Poteſt & *auſpiciis* dixiſſe ominibus, quia in Iure Augurali *Auſpicium* dicitur, quod non petentibus nobis ad ea quæ in animo habemus jure ominis offertur: vult enim oſtendere Æneam ſemper animo voluiſſe ominibus, ut quæ mente agitaret offerrentur auſpicio, atque augurio firmarentur: unde ſi bene advertas ſingula hic illi loco in tertio ad ſingula redduntur; nam quod ibi imprecatione, ibi ubi augurio petit ea quæ negaverat firmari, hic in reputatione comprehendit. Ibi enim dixit: *Serva altera Trojæ Pergama*, hic, *Vrbem Trojanam primum*, ibi, *Reliquias Danaum atque immitis Achilli*, hic, *Dulceſque meorum Reliquias colerem*, ibi *Manſuram urbem*, hic, *Tecta alta manerent*, ibi, *Vbi ponere ſedes*, hic, *Recidiva manu poſuiſſem Pergama victis*: ibi, *Quove ire jubes*, hic, *Italiam magnam Grynæus Apollo.* Ibi, *Da pater augurium*: hic, *Me ſi fata meis paterentur ducere vitam.* Alii *auſpiciis* poteſtate, ut, *patribuſque regamus Auſpicia*, vel quæ animo ac mente agitaretur de quibus conſulturi eſſent.

SPONTE MEA. Modo nomen eſt. Nam & genus & caſum habet. Sic & mane cum ei & genus & caſus additur, nomen eſt: ut, *Dum mane novum, dum gramina canent.* Sic eſt, *Forte ſua Libycis tempeſtas appulit oris.* Alias adverbia ſunt. Verum autem dicit non ſua ſponte. Nam ſupra legimus, *Hos cape fatorum comites.* Item, *Diverſas quærere terras Auguriis agimur divum.*

PRIMVM. Id eſt hoc vellem præcipue.

RECIDIVA. Poſt caſum reſtituta. Alii *recidivum* proprie dicunt, quod exciſum denuo naſcitur.

GRINÆVS APOLLO. Clazomenæ civitas eſt Aſiæ. Vnde Horatius. *Dives agebat Clazomenis.* Iuxta hanc nemus eſt Grynæum: ubi Apollo colitur. Qui traditur ibi Grynem Amazonam ſtupraſſe Tymbreæ domum: * licet in Delo acceperit oraculum. Hic tamen ſingula commemorat quibus ſe offendat coactum voluiſſe abſcedere. ITALIAM. Neceſſaria repetitio Italiæ, quia ibi ei dicebatur imperium, & ipſa eſt cauſa navigandi.

DONATI.

SED NVNC ITALIAM. Facit rem veriſimilem: nam nullus ab ocio ad negotium, niſi invitus accedit.

VARIORVM.

ME SI FATA MEIS AVSPICIIS. Paulo aliter uſurpavit vocem *auſpicia*, quam cum aliquem ſuis auſpiciis geſſiſſe bellum dicimus. Nam hic *mea auſpicia* dicit, quæ quod volo pollicentur, neque voluntati meæ refragantur, proinde pro voluntate poſuit. TVRNEB. lib. 24. cap. 26. & lib. 26. cap. 5. & lib. 7. cap. 12.

FATA MEIS. Proverb. *Mea hoſpitia.* HART.

ET SPONTE MEA COMPONERE. Hinc homo ſuæ ſpontis Celſo dicitur, qui more ſuo vivit & ut libet, ac nullo vitæ inſtituto adſtrictus, ὁ μὴ πρὸς τῇ τύχῃ τοῦ βίου ἐπιτήδειος. CELSVS. lib. 1. cap. 1.

ET RECIDIVA MANV. &c. Turnebus accipit pro iis quæ redeant & revertantur, ut Tertullianus Annum redeuntem, *recidivum* appellavit. Turneb. lib. 29. cap. 24. GERMAN.

GRYNÆVS APOLLO. Pauſanias in Atticis pag. 15. Profectionem excuſat, quam in oraculum Apollinis rejicit: remque veriſimilem facit à loco; iteratione utitur; quæ cum magnum pondus habet, tum etiam vim quaſi aſſerendæ veritatis habere videtur. NASCIMB.

Italiam

Digitized by Google

Italiam Lycie jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. Si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis:
Quæ tandem Ausonia Teucros considere terra
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque injuria chari.
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divûm, Iove missus ab ipso,

SERVII.

LYCIÆ SORTES. Nec hinc accepit responsum: sed sic dixit *Lycia*, ac si diceret Apollinex. IVSSERE. Bene quæ contemni non possunt. CAPESSERE. Occupare, & ideo frequentativo verbo usus est, quia multas se dicit super hoc sortes accepisse; quidam *capessere* pro ire accipiunt, ut Titinius, *Lucius domum se capessit.*

HIC AMOR, HÆC PATRIA EST. Eo inquit desiderio Italiæ per voluntatem deorum, circa Italiam teneor, quo possim circa Troiam. & ad illud spectat quod dixit, *Troja per undosum peteretur classibus æquor.* An quia Dido dixerat etiam illud, *Nec te noster amor*: & potest hoc verbum interdum per confusionem verbi, & nominis poni, ut amor amaris, & hic amor hujus amoris.

SI TE CARTHAGINIS ARCES PHOENISSAM. Et tu externo regno delectaris. Sensus enim est, si tu ex Phenice veniens Carthaginem in Africa habere potuisti, quæ invidia est, ut propriam sedem possint habere Trojani? & multum ponderis habet sensus cum Epitheta ista, Phœnissam & Teucros, ponit.

ASPECTVS DETINET VRBIS. Potest pro delectat accipi, ut VIII Æn. *Capiturque Locis.* Sane quidam in novis & emendatis libris, pro *detinet*, demeret, inventum adserunt, nam & Ciceronem in prima Philippicarum, ita ajunt dixisse, *Putasne eum immortalitatem mereri voluisse?* Alii sic, eo quod est mereor, mereris, meret.

ET NOS FAS. Nobis fas dicimus: sed hoc loco non est jungenda elocutio, ne sit vitium. Nam legimus, *Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura.* Sed hoc dicit, fas est etiam nos extera regna requirere.

ME PATRIS ANCHISÆ. Quasi adhuc responsis non crederet, addidit patris admonitionem.

NOX OPERIT TERRAS. A verisimili, ideo tempus posuit. QVOTIENS autem, Per unamquamque noctem. ASTRA IGNEA SVRGVNT. Vnam rem bis dixit, *Astra* autem *ignea* à sapientibus dicuntur.

INSOMNIS. More suo pro in somniis. TVRBIDA. Id est, prius me admonuit, post negligentiam etiam terruit, *Turbida*, terribilis: quod & umbræ convenit, & parentis auctoritati. Aut *turbida* pro turbata & sollicitata, ut ipse vt Æneid. *Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent.* Nam & Æneas sic respondit, *Tua me genitor tua tristis imago.*

ME PVER ASCANIVS. Amor Ascanii scilicet admonet: & bene, & patrem, & filium posuit: ut ille increpando, hic dum videtur, urgeret. Sed hæc ad necessitatem profectionis adjecit.

QVEM. Longe repetiit, & quem non ad caput, sed ad Ascanium retulit, & licet excusetur tamen συλλογραφὶς est.

INTERPRES DIVVM. Hermes: expressit verbum de verbo. Sed hic *Interpres* pro nuntio posuit. & ne forte fingere putaretur, addidit, *Testor utrumque caput*, deinde multa cum adfirmatione hoc agit; dicendo, *Ipse deum manifesto in lumine vidi.* Non ab alio dictum, & *lumine*, non in tenebris, non per quietem, omnia tamen hæc per translationem aguntur. AB IPSO. Id est magno: ut supra, *Ipse deum tibi me claro demittit Olympo.*

DONATI.

HIC AMOR: HÆC PATRIA EST. Si te cœpit amor novæ patriæ, non ægre feras quod ego quoque novæ patriæ amore capiar.

ET NOS. Quemadmodum & te.

VARIORVM.

LYCIÆ SORTES. Apud antiquos dabantur etiam oracula sortibus, lege in Alciati pareg. lib 5. cap. 22.

CAPESSERE SORTES. Proverb. *Naves amissa convitiis.* HARTVNG.

ME PATRIS ANCHISÆ QVOTIENS. Similem, inquit, objurgationi video in somniis, per quietem patrem meum, & instantem ut Italiam petam: nec id semel, sed noctibus singulis. Toties ille adest & sua me præsentia, auctoritatis plena horrore quodam perfundit, & ex officio paternæ pietatis me de itinere à principio instituto ad finem perducendo admonet. DONATVS.

CAPITIS CHARI. Periphrasis blanda & urbana: φιλοφρονικῶς. Turneb. libro vigesimosexto cap. 5. HARTVNG.

Testor

(Teſtor utrumque caput) celeres mandata per auras
Detulit. ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine, meque tuis incendere, teque querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tactis, & ſic accenſa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus author,
Perfide; ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcaneque admorunt ubera tigres.

SERVII.

VTRVMQVE CAPVT. Aut meum & tuum, aut Iovis & Mercurii: aut Anchiſæ & Aſcanii. Alii volunt Æneæ & Aſcanii imagine numinis eſſe deceptum. CELERES MANDATA PER AVRAS. Sicut ſupra, *Celeres defer mea dicta per auras.*

MANIFESTO IN LVMINE. Aut claro: aut in nimbo, cujus majus eſt lumen. Sic Lucanus. *Poſtquam ſe lumine vero Miſcuit.* Et fingenda ſunt hæc, ut habeant admirationis venerabilem fidem.

HIS AVRIBVS HAVSI. Accepi: & eſt Pleonaſmos. *Hauſit* enim pro percipit ponebant veteres, & ideo qua potiſſimum parte ſenſus percipient adjungunt, ſimul hoc animo hauri, & *Hauriat hunc oculis ignem.* Probus enim ait, *Nemo hauſit vocem.*

INCENDERE. Exagitare. QVERELLIS. Querellis *l* litteram metri addidit, nam querela dicitur, quia querulus facit hoc modo, & loquela, & ſuadela.

SEQVOR. vt, *Italiam ſequimur fugientem*, & oratione ibi finivit, ubi vis argumenti conſtitit.

TALIA DICENTEM. Bene, non poſtquam dixit. IAMDVDVM. Ab initio orationis. AVERSA. Id eſt irata: Averſa ergo ad animum referendum eſt, nam incipit eſſe contrarium *adverſa tuetur*, ut eſt, *Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat.* LVMINIBVS TACITIS. Pro ipſa tacita: ut, *Tacitumque obſedit limen amatæ*, hoc eſt ipſa tacita. Sequitur autem invectio, quæ ſemper ſtatu caret. Sane *tacitis* participium paſſivum pro activo. Quidam *tacitis* epitheton oculorum volunt. Alii *tacitis*, ſiccis præ iracundia.

NEC TIBI DIVA PARENS. Non eſt ſola in Æneam objecta vituperatio, ſed etiam in ſe dijurgatio, quia dixerat, *Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.* Vnde nunc dicit, *Generis nec Dardanus auctor.* Et ſtudet illud deſtruere, *Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchiſæ*, & nominando *Venerem* & *Dardanum*, & maternam & paternam generoſitatem deſtruit.

PERFIDE. Amantum verbo eum increpat. Sic ſupra, *Diſſimulare etiam ſperaſti perfide.*

CAVCASVS. Mons Scythiæ inhoſpitalis. Sane quidam abſurde putant *Caucaſum* & tigres à Didone memoratas, quia nec Didoni perturbatæ venire in mentem Caucaſus potuit: nec tigres juxta eum cognitæ Hyrcanæ: nam quod ait genuit Caucaſus, elaboravit dicendo *genuit* incredibilius facere de monte maſculini generis; ſed hic imitatur Græcos, qui magis proprie Γλαυκὴ ἡ ἐν πόντῳ θάλασσα, quod hic ad propria nomina tranſtulit. HYRCANÆQVE TIGRES. Arabicæ, nam Hyrcania ſylva eſt Arabiæ. Et notandum relictis mediis comparationibus, eum augmenta feciſſe, nam poſt deos, non homines, ſed ſaxa intulit.

DONATI.

ASTRA IGNEA. Facit veriſimile ex ipſo tempore, in quo ſomnus capitur.

MANIFESTO IN LVMINE. Confirmatio rei, ne credat eſſe deceptum: & interponit jusjurandum utriuſque ſcilicet, Iovis qui miſit, & Mercurii qui miſſus eſt.

DESINE. Quia cognoviſti juſtas diſceſſus cauſas.

IAMDVDVM. Ex quo incepit loqui, quæ ſibi non placerent: qua conſideratione incenſa fuerat.

TOTVMQVE PERERRAT. Iraſcentis ſignum: ut cum totum nolit viſum, totum tamen oculis errantibus cernat.

NEC TIBI DIVA PARENS. Vbi vidit illum non flecti precibus, vertit ſe ad convitia, ut ſaltem animo ſuo morem gerat. Eſt autem animorum maxima commutatio. nam cum amaret, dixit: *Genus credo eſſe deorum.*

DVRIS TE CAVTIBVS. Quia aſper es, & ab humanitate alienus.

VERA TYGRES. Propter quod hominum manſuetudinem neſcis. oſtendit autem per alimoniam lactis, mores pueris infundi, quod & Ciceroni placet: qui in educatione oratoris jubet præcipuas adhiberi mulieres, cum per obſequia uberum, natura ex alia in aliam mutetur.

VARIORVM.

TESTOR VTRVMQVE CAPVT. Græci per caput alterius jurabant. Vid. Briſſon. lib. 2. form.

NEC TIBI DIVA, &c. Macr. lib. 5. c. 11. Sat.

Nam

Digitized by Google

Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lachrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
Quæ quibus ante feram? jamjam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
NUSQUAM *tuta fides, ejectum littore egentem*
Excepi, & regni demens in parte locavi:

SERVII.

QUID DISSIMULO? Tacitæ quæstioni occurrit, ne quis ejus nimiam iracundiam reprehenderet, dicens Æneam posse mitigari fortasse precibus.

QUÆ ME AD MAJORA RESERVO. Aut ad majores scilicet injurias, aut ad superiora pertinent, quia & maledixit.

NUM FLETU INGEMUIT. Nam hoc est, *generis nec Dardanus auctor.* NUM LUMINA FLEXIT. Hoc est, *genuit Caucasus*, vel ad illud pertinet, *Ille Iovis monitis immota tenebat Lumina.*

MISERATUS AMANTEM. Hoc est, *Hyrcanæque admorunt ubera tigres*, & miseratus accusativum regit, ut hoc loco: misereor genitivum: ut, *Miserere animis non digna ferenti.* Et bene avertit ab eo sermonem, & non dixit, *Ingemuisti*, num flexisti, aut miseratus es: ut: *Hic alienus oves custos.* Non dixit tum illi es & miseratus * hoc est *Nec tibi diva parens;*

QUÆ QUIBUS ANTE FERAM. Amphibologia est, quid prius, quid posterius dicam. Quod fieri solet ubi omnia & paria, & magna sunt. Sane *anteferam*, non est dividendum, ut præferam. NEC MAXIMA IUNO. Aut in Iunonem maledictum est, ut eam non esse *maximam* dicat, sicut etiam Iovem, nam convicium est quod eum *Saturnium* dicit: hoc est nocentem. Aut certe jungitur: ut: *Nec Iuno aspicit, nec Iuppiter*, ut se dementem dicat, quod regina ejectum & egentem in partem regni receperit aut certe *maxima Iuno* quæ solet amare Carthaginem, vel quæ nuptias dedit, quod optaverat Dido.

NEC SATURNIUS. Ut supradictum est, ubicunque infestos vult ostendere: vel Iunonem vel Iovem *Saturnios* appellat, ut, *Veteriſque memor Saturnia belli*, &, *Saturnique altera proles Iranum tantos volvit sub pectore fluctus*, & Iovem ideo *Saturnium* modo appellat, quia Æneam à Carthagine præcipit abscedere.

NUSQUAM TUTA FIDES. Hoc est, nec apud rem, nec apud hominem. Terentius, *Quid credas, aut cui credas?* Et declamavit per contrarium. Nam omnis fides tuta est. Cujus hæc proprie virtus est, ut tuta sit, hic ait, *Nusquam tuta.* EJECTUM. Naufragum. Legimus enim, *Hinc paucí vestris adnavimus oris*, & est separandum *ejectum.* LITORE EGENTEM. Id est egentem littoris: ut, *Hospitio prohibemur arenæ*, vel si jungas *ejectum litore*, pro in litus, ut, *Inferretque deos Latio*, pro in Latium, & in tribus modis hæc elocutio profertur. Egeo hanc rem Plautus in Menech. *Linum lanam præbeo, neque quicquam egeo.* Egeo hujus rei, *Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret*, & egeo hac re, ut, *litore egentem.*

EXCEPI. Ad illud respondet, *Ejectum littore egentem.* REGNI IN PARTE. ut, *Ac dominum Æneam in regna recepit*, quod Iarbas conqueritur, & est invidiosum, quando optantem, vel litoris egentem, in regni partem recepi. Mire autem recordatione beneficiorum iracundia accenditur. Sane etiam hic mentio ceremoniarum inducitur. Mos enim apud veteres fuit Flamini ac Flaminicæ, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas jugatas ovili pelle superinjecta poni, ejus ovis quæ hostia fuisset, & ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione Flamen ac Flaminica residerent, quod Dido meminit cum queritur, se ab Æneа contra jus nexus maritalis deseri, his verbis: *Regni demens in parte locavi.* Locata enim uxor dicitur, quod simul cum eo sedeat dum confarreatur.

DONATI.

NUM FLETU INGEMUIT NOSTRO? NUM LUMINA FLEXIT. Ostendit non esse in Æneа, quæ in bono viro esse solent. Tria autem hæc sunt per quæ homo miseratione motus esse videtur: gemitus, lachrymæ, oculorum flexio.

IUNO. Quæ, vel quia deorum sit regina, vel à se colatur patriam ulcisci debebat, vel quia inimica esset Trojanis.

VARIORUM.

NAM QUID DISSIMULO. ἐπιφώνημα tacitæ quæstioni occurrit, ne forte quis inferat Æneam posse vel precibus, vel alia aliqua ratione mitigari.

NUM FLETU INGEMUIT NOSTRO? Quæstionem solvit & ab effectu Æneam crudelem esse probat: qui, ipsa lugente, ne ingemuit quidem, aut ullum pietatis ac misericordiæ erga illam signum ostendit, perinde quasi sensibus omnibus careret. NASCIMB.

NUSQUAM TUTA FIDES. Id est non tutum est, quemquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri cum tanta in hominibus perfidia & ingrati animi perversitas & pravitas reperiatur. Nam Æneas, de quo tam bene merita sum, in me ingratus est, & ingrato tamen animo prætexit deorum imperium, perfidiæ latebram quærens, cum simulet se deorum jussis cogi: id enim est, *Nunc Lyciæ sortes, nunc & Iove missus ab ipso.* TURNEB. lib. 26. cap. 5.

Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu furiis incensa feror. nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Iove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est; ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas:

SERVII.

AMISSAM CLASSEM. Subaudis RENOVAVI. Ad illud respondit, *Quassatam ventis liceat subducere classem.* SOCIOSQVE A MORTE REDVXI. Scilicet quos hospitio ejectos excepi, quibus classem reparavi.

HEV FVRIIS INCENSA FEROR. Aut quod necesse habeo exprobrare beneficia, Terentius, *Insanire occipiunt homines & injuria.* Quia multa erat in deos loquutura: & bona præmittitur excusatio. Nam numina non credere curare mortalia, & ab his beneficium sperare, furoris est. Subjungit enim, *Si quid pia numina possunt.*

NVNC LYCIÆ SORTES, NVNC & IOVE MISSVS AB IPSO. Irrisio est honesta satis: cum his verbis fit quibus laus promissa est: ut, *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, Necdum illis labra admovi, sed condita servo.* Scimus autem Æneam superius hæc verba dixisse. *Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.* *Lyciæ* autem *sortes*, Apollinem Licium appellat, sive de Lycio quem vicit, & victoriæ suæ testimonium hoc nomen induit; sive quod est λευκὸς à candore, idem enim & Sol creditur, sive quod trans figuratus est in lupum cum Cirene concubuit, & inde eadem provincia Lycia vocata; sive quod in lupi habitu Thelcanos occiderit; sive quod lupus ei primus post interemptum Pythonem, ex eo loco qui appellatur Tempe aurum attulit, sive quod pastoralis deus lupos interemerit, & est alia fabula cur Lycia vocata sit regio. Diana harum regionum gaudebat venatu, sed quodam tempore tanta vis luporum se ibi infudit, ut omnes feras eorum incursus absumeret: cum ergo omnis oblectatio deæ quæ de venatione veniebat, extinctis cæteris animalibus defecisset, Apollo* ob hanc rem consecratum est.

Est alia de hoc fabula, Denaus trahens ab Ægypto originem, cum videret ira Neptuni vindictam sumentis, quod adversum se de condendis Athenis Hisagus fluvius pro Minerva judicasset, uti siccitatibus solum, filiam Amymonem ad aquam inquirendam proficisci jubet, quæ cum vidisset repertum fontem, hiatu terræ receptum exaruisse, ad patrem detulit: quo ille prodigio commotus, oraculum Apollinis adit, cui Apollo respondit, ut profectus ubi invenisset taurum & lupum inter se pugnantes, spectaret exitum pugnæ, & si taurus vicisset, Neptuno templa constitueret: si vero lupus, Apollini delubrum sacraret. Sed cum Danaus lupum videret vicisse, Apollini Lycio templum dedit: in hujus autem Lyciæ regione Patara sacer olim lucus Apollini fuit, ubi Apollo responsa dedit, unde etiam Patareus appellatus est. NVNC IOVE MISSVS AB IPSO. Sicut supra ab ipso magno: Et bene NVNC sæpius posuit ad irrisionem, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curaverunt subvenire.

HORRIDA IVSSA. Et hoc per irrisionem quasi plena venerationis, vel quæ tu timeas.

QVIETOS SOLLICITAT. Cicero in libris de deorum natura, triplicem de diis dicit esse opinionem, deos non esse: cujus rei auctor apud Athenas exustus est. Esse, & nihil curare: ut Epicurei. Esse, & curare, ut Stoici: secundum quos paulo post, *Si quid pia numina possunt.* Nam modo secundum Epicureos ait, *Ea cura quietos.* Quidam superos deos Mercurium, Apollinem, & Iovem accipiunt; quietos vero infernos, quia Æneas dixerat, *Me patris Anchisæ*: Sollicitat vero sollicitos habet. Terent. *Ego quia non redit filius, quæ cogito & quibus nunc sollicitor rebus.*

REFELLO. Vel retardo, vel falsa esse convinco: *refello* enim ab eo quod est fallo venit.

I, SEQVERE ITALIAM VENTIS. Satis artificiosa prohibitio, quæ fit per concessionem: quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permiscenda sunt aliqua quæ velent latenter, ut, *Ventis, per undas*, nomina terribilia, & *sequere* quasi fugientem. Sic Terentius, *Profundat, perdat, pereat: nihil ad me attinet.* Ergo hic cum eum videtur dimittere admonendo periculi retinet. Sane multi Italiam distinguunt, ut sequatur, *Ventis pete regna per undas.*

DONATI.

AMISSAM CLASSEM. Quasi contra me fecit: nam sine illa navigare non posset. REDVXI. De classe dicamus solum reduxi classem: de sociis vero, reduxi socios à morte.

NVNC. Quasi dicat nunc cum vult abire: sed cur non antea, cum opera mea egeret?

VARIORVM.

HEV FVRIIS, INCENSA FEROR. Cum desint plura exprobranda, exclamat per indignationem. Et quia culpam fugæ, si qua esset, in deos Æneas transferebat, hunc Dido cum conetur refellere argumentis, neque valeat, mimesi ludit. HORTENS.

SCILICET SVPERIS. ἐφυπικῶς. & confutat ad hunc modum: die Götter tragen freilich viel dar nach! sie haben sonst nichts zuschaffen! HART.

EA CVRA QVIETOS. Quieti dii sunt, id est, immortales, nullisque calamitatibus obnoxii. Hom. ἥσυχα ζώοντες dixit, Odyss. δ. & alias. Estque argumentum à pugnantibus. HARTVNG.

Spero

Spero equidem mediis (si quid pia numina possunt)
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et cum frigida mors animā seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero: dabis improbe pœnas:
Audiam, & hæc Manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
Ægra fugit: seque ex oculis avertit & aufert,
Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem
Dicere. suscipiunt famulæ, collapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

SERVII.

SPERO EQVIDEM. Videtur eadem quodammodo repetere, & de tempestate & de beneficiis suis vehementius. MEDIIS SCOPVLIS. Aut manifestis, ut, *Medioque ex hoste recepi.* aut illa saxa dixit, quæ sunt inter Africam & Sardiniam, atque Siciliam.

HAVSVRVM. Luiturum, daturum. DIDO. Potest & vocativus esse, & accusativus, ut & ô Dido, & hanc Dido.

SEQVAR ATRIS IGNIBVS. Alii furiarum facibus dicunt: hoc est, *Invocatas tibi immittam diras.* Alii sociorum facibus dicunt, ut paulo post, *Ferte citi flammas.* Melius tamen est ut secundum Vrbanum accipiamus, *Atris ignibus*, rogalibus, qui visi tempestatem significant, ut Æneæ (sicut in quinto legimus) contigit. Hoc ergo quod factum est dicit, id est occidam me, & rogalibus te persequar flammis. ABSENS. Mortua: vel de suis dicit hominibus, ut paulo post, *Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.* ABSENS autem, id est inferias. Atris autem rogalibus, id est, nigris quæ dum dicit ignium meminit, & debuit abiens conjungere, ut esset *quamquam absens.*

ANIMA SEDVXERIT ARTVS. Hypallage enim pro animam artubus seduxerit. Aut certe *anima*, pro ab anima, & est mortis periphrasis. Quid enim est mors, quam separatio animæ à corpore?

OMNIBVS VMBRA LOCIS ADERO: DABIS IMPROBE PŒNAS. Dicunt Physici biothanatorum animas non recipi in originem suam, nisi vagantes legitimum tempus fati compleverint: quod poëtæ ad sepulturam transferunt: ut, *Centum errant annos.* Hoc ergo nunc dicit Dido, Occisura me ante diem sum: vaganti mihi dabis pœnas. Nam te persequar & adero quandiu erravero semper. si autem fuero recepta in originem, pœnas tuas audiam, quas videre non potero. Hic ergo sensus est, si tempestatem evaseris flammarum rogalium, umbra mea te persequetur. si & hanc evaseris, vel recepta audiam famam suppliciorum tuorum.

MEDIVM SERMONEM. Propter hoc quod sequitur, *Multa metu cunctantem, & multa volentem Dicere.* Vt supra, *Mortales visus medio sermone reliquit.* Sane multi DICTIS, participium, non appellationem volunt, hoc est, cum hæc dicta essent.

LINQVENS. Multi pro derelinquens Æneam, alii pro deficiens accipi volunt more antiquo, sicut delinquere pro deficere: Cælius historiarum, *Delinquere frumentum Sardiniam hostes tenere,* Tubero, *Nam delinquit aut superet aliquid tibi*, Id est, deficiat aut superet. Gellius Annalium, *Deliquium Solis, & delinquionem dicit*: Quod Virgilius, *Defectus Solis varios*: Nam in hoc ipso loco sequitur.

SVSCIPIVNT FAMVLÆ. Eam subaudi. THALAMO. Dativus casus.

VARIORVM.

SPERO EQVIDEM MEDIIS. Æneæ pessimo ominatus, conjectura ex ejus crudelitate, & ex Deorum justitia deducta. ubi etiam observanda est animi, furentis inconstantia, cum modo Deos mortalia curare neget, modo id etiam affirmet. NASCIMB.

SVPPLICIA HAVSVRVM. Nic. Erythræus, *hæsurum*; quæ lectio mihi non displicet ob insolentiam *sæpius hausurum*, pro *hausturum*. GERMAN.

HAVSVRVM. Contra analogiam, pro, *hausturum*: nisi corruptum est. per quam scite & apposite, cum de navigatione verba faciat: *hausurum*, id est luiturum supplicia, dixit. HART.

SEQVAR ATRIS IGNIBVS. De facibus furiarum hoc intelligendum, quas ei, ut scelerato minatur. Eas Cicero, conscientiarum stimulos, angores & cruciatus animi ob maleficia interpretatur. P.

ET CVM FRIGIDA MORS ANIMA. S. A. De illo plane mortis genere intelligendum est, quo corpus ab anima sejungitur: nam datur & animæ separatio à corpore, juxta Platonis sententiam: ad cujus opinionem hic procul dubio alluisse videtur. NAS.

OMNIBVS VMBRA LOCIS. Censebantur mortuorum manes infesti quibusdam vivis esse, à quibus illi in vita læsi fuissent, & eos pœnis exagitare. Sic Ovid. in Ibin:

Tunc quoque fatorum veniam memor umbra tuorum,
Insequar & vultus ossea forma tuos.

TVRNEB. 22. 1. Ioh. Brodæus lib. 5. Misc. cap. XI.

OMNIBVS VMBRA LOCIS. Cælius lib. 17. cap. 16. HART.

AVRAS ÆGRA FVGIT. Quæ exanimatur, nec respirat. Qui enim respirat, aura fruitur: qui non respirat, aura & aëre nihil utitur, nec vescitur. TVRNEB. lib. 26. cap. 5.

At pius Æneas, quamquam lentre dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore:
Iussa tamen divûm exequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, & littore celsas
Deducunt toto naves: natat uncta carina:
Frondentesque ferunt remos, & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.
Migrantes cernat, totaque ex urbe ruentes:
Ac velut ingentem formicæ farris acervum
Cum populant, hyemis memores, tectoque reponunt,
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas

SERVII.

AT PIVS ÆNEAS. Ordo est, at pius Æneas jussa divum exequitur. Bene autem excusat Æneam *pium* dicendo, cum ei & gemitus dat, & ostendit solatia dolenti velle præstare, & probat religiosum, cum deorum præceptis paret.

ANIMVM LABEFACTVS. Pro animum labefactum habens. AMORE. Num Didonis quo illa flagraret?

TVM VERO TEVCRI. Regis scilicet præsentia. sic in nono, *Tum vero incumbunt*, urget præsentia Turni. LITORE. De litore. VNCTA. Pice delibuta.

FRONDENTESQVE FERVNT. Non qui erant, sed quia esse potuerant: ut, *Quos ego sim totiens jam dedignata maritos.*

FVGÆ STVDIO: Celeris profectionis: ut, *Ille volans simul arva fuga, simul æquora verrit.* INFABRICATA. Bene expressa est festinatio navigare cupientum:

CERNAS. Honesta figura, si rem tertiæ personæ in secundam referas: hoc est, *si quis cernat.*

FORMICÆ. Ad studium respicit hæc comparatio hoc loco, non ad personas: & notandum cautelam exprimi per hanc comparationem. Horatius, *Parvula nam exemplo est magni formica laboris.* Iuvenalis, *Formica tandem quædam exparere magistra.* Sane formica dicta est ab eo quod ore micas ferat. De qua fabula talis est: In Attica regione quædam puella Mirmix nomine fuit, Minervæ ob castimoniam & solertiam dilecta, quæ postea hoc modo Minervæ in se odium concitavit. Namque cum vidisset Minerva Cererem segetes invenisse, volens ipsa ostendere Atticis, quo expeditius segetes parerent, aratrum dicitur invenisse, quod cum manu ageret, & Mirmix ei adhæreret, aulæ est occulte aratri stivam subripere, & apud homines se jactare infructuosum esse Cereris munus, nisi suo uterentur invento, quo terra aratro resoluta expeditius ederet fructus, quod cum proditum ægre tulisset Minerva, Mirmicem illam virginem in formicam convertit, eamque ut proditricem adversam frumentis, quæ semper insequitur & subripit, esse præcepit, quæ res cum Iovi miserationem movisset, excogitavit quemadmodum formicæ honorem daret. Nam cum Æacum filium suum ex Egina susceptum Thessalis imponeret regem, & agros ipsos videret hominibus indigere, formicas colligi in unum jussit, easque in homines commutavit, unde Mirmidones appellati sunt. FARRIS. Solum nomen est quod r geminet in genitivo. Monadicon est ergo, sicut Sol. Item cor cordis, solum in *dis* mittit genitivum. Item *s* geminata assis. & hæc carent exemplis.

CVM POPVLANT. Antique dixit. Nam hoc verbum apud veteres activum fuit, nunc tantum deponens est. Et bene rei parvæ per metaphoram sublimiratem dedit, ut non videatur de formicis, sed de exercitu loqui. HYEMIS MEMORES. Hoc est caute, in adventum hyemis, Horatius, *Qui simul inversum contristat aquarius annum, Non usquam prorsus.* TECTO, sive tecto, id est cavernis.

IT NIGRVM CAMPIS AGMEN: ut, *It portis jubare exorto delecta juventus*, Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Acilius est usus de Indis.

VARIORVM.

AT PIVS ÆNEAS, QVANQVAM LENITA. &c. Pietas commendatur Æneæ, sed ejus magis extollitur animi prudentia atque fortitudo: qui in rebus illis, quæ sensus (ut ita dicam) titillant, ita se gerit, ea constantia est, ut minime succumbat, sed illis potius imperare videatur. NASCIMB.

DIVVM EXSEQVITVR. Æneas, rationis simulachrum; Dido, affectuum. HART.

TVM VERO TEVCRI INCVMBVNT. Diligentiam, celeritatemque Trojanorum in curandis parandisq; quæ ad navigationem faciunt, Poëta describit.

MIGRANTES CERNAS. Inter narrandum subinde, Homerico more, ad aliquem dirigit sermonem, id quod Macrobio pro memorabili habetur, l. 5. cap. 14. HARTVNG.

IT NIGRVM CAMPIS AGMEN. Rei humilitatem magnitudine verborum extollit: videtur enim eum ait; *It nigrum campis agmen*, non de formicis, sed de militum turmis agere. Sic in 4. Georg. cum de apibus loquatur, rem verbis mirum in modum effert. NASCIMB.

Con-

Digitized by Google

Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus? cum littora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Miscerí ante oculos tantis clamoribus æquor?
IMPROBE *amor, quid non mortalia pectora cogis?*
Ire iterum in lachrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum, frustra moritura, relinquat.

SERVII.

CALLE ANGVSTO. Callis est semita tenuior callo pecorum præ durata. Vnde & callum & callidos dicimus. *Semita* est semis via: unde & semita dicta est. *Via* id est actus dimidius: qua potest ire vehiculum. Nam actus duo carpenta capit propter euntium & venientium vehiculorum occursum. GRANDIA TRVDVNT. Quæ portare non possunt.

MORAS. Tardas, morantes, quia solent resistere. SEMITA FERVET. Aptum verbum festinationi, ut è contrario frigidum, tardum.

QVIS TIBI TVNC DIDO CERNENTI. Totum hoc magna prosphonesi dictum est, plus enim est in re, quam in verbis, quamvis enim totum dictum non sit: tamen & cogitatur & capitur ab auditore; hæc est enim magna emphasis quæ perpetuam personam complectitur. Terentius, *Quid illi tandem credis fore animi misero, qui eum illa consuevit?*

FERVERE LATE. Infinitus hic à tertia est conjugatione, id est à fervo fervis. Secundæ conjugationis verba, perdito *e*, quod habent ante *o*, in tertiam migrant: ut ferveo fervo, fulgeo fulgo. Hinc est, *Fervere Leucaten: auroque effulgere fluctus.* Sic etiam Horatius, *Vade, vale, cave ne titubes, mandataque frangas.* Nam cave, *e* longa est, nec vocalis sequitur, ut in Virgilio, *Vale vale inquit Iola.* sed dicimus tertiæ esse conjugationis imperativum, ut cavo cavis: Hinc etiam Catullus cavere dixit.

ARCE EX SVMMA. Regium enim fuit habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Esquiliis domum haberet altissimam, invidiæ causa complanavit. Item Augustus post Actiacum bellum palatium ex suo præcepto ædificatum, cum esset domus privata, donavit reipublicæ.

TANTIS CLAMORIBVS. Nautarum scilicet vocibus. MISCERI. Pro tepleri, aut commoveri.

IMPROBE AMOR. Exclamatio à poëta contra amorem. & hoc est quod Horatius dicit, *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis author.* Tale est & illud in tertio, *Auri sacra fames*: id est cupiditas. Nam & illic amoris est increpatio, qui secundum philosophos omnium generalis est rerum. Hinc est quod apud inferos Eriphula inter amantes commemoratur, quæ monile concupierat.

IRE ITERVM IN LACHRYMAS. Hinc est amoris improbitas, quæ cogit lachrymis rogare dudum superbam. Est autem speciosa eloquutio, *Pergit in lachrymas.* PRECANDO. Cantando modo *do*, naturaliter brevis est: sic Terentianus, *Vt vitæ dubias varios renovando dolores.* Plerunque tamen à Virgilio producitur: ut, *Cantando tu illum? Et Cantando rumpitur anguis.*

SVMMITTERE AMORI ANIMOS. Quidam pro iras accipiunt, ut animosus dicitur pro iracundus, &, *Supplex animos summittere amori*, id est supplices preces adhibere, quæ erat amore victæ. *Summittere autem amori* ac si diceret, non Æneæ, aut certe Æneam amorem vocavit, ubique tamen subaudiendum, cogitur.

NEQVID INEXPERTVM FRVSTRA. Rogabat, inquit, non spe impetrandi: sed ne esset quod sibi possit imputare, si non rogasset: quanquam frustra rogaret. Id est ne derelinqueret medium aliquod intemptatum, & hoc frustra quia moritura erat, Terentius, *Omnia experiri certum est priusquam pereo.* & FRVSTRA ex judicio positæ dictum est. Sic Sallustius, *Falso queritur de natura sua genus humanum*: ut supra, *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis author.*

VARIORVM.

FERVERE LATE. Enallage conjugationis tertiæ, pro secunda accepta. HART.

IMPROBE AMOR. Exclamatio in amorem. Turneb. lib. 22. cap. 12.

QVID NON MORTALIA. Supra lib. 3. de avaritia, carmen est hic de amore? Vtrobique autem deterret nos Poëta. non dissimilis Homeri illa iteratio: *πάλαμ᾽ ὀλ᾽ ἀνδρίστι μελέσθαι.* Iliad. ζ. Et Od. κ. *μνῆσ᾽ ὀλ᾽ ἀνδρίστι μελέσθαι.* HART.

COGITVR ET SVPPLEX. Mirum verbum. Liber enim nullus amans est, neque suus, sed sibi alienus. ideirco addit odiosum verbum SVPPLEX: item quod minime decet hominem sui compotem, *Animum submittere Amori*, id est videre & commodum & decorum; utrumque agnoscere, utrumque negligere. SCALIG. lib. 3. cap. 19.

Anna, vides totō properari littore circum:
Vndique convenere: vocat jam carbasus aurat:
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre soror, potero: miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi. solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri molles aditus & tempora norat.
I soror, atque hostem supplex affare superbum:
Non ego cum Danais Trojanam exscindere gentem
Aulide juravi, classemve ad Pergama misi:
Nec patrii Anchisæ cineres Manesve revelli.

SERVII.

ANNA. Prope invidiosè, quia ipsa nuptias suas suaserat. VIDES. Quasi diceret ipsa tibi credidi, & est major vis affirmantis cum dicit *vides*, petitio autem hæc etiam deliberationis modum à quibusdam putatur tenere. PROPERARI LITTORE CIRCVM. Vtrum circunspicis, an circum totum litus? & est ordo, *Anna i soror atque hostem supplex adfare superbum.* Circum non est præpositio, sed adverbium loci: Nam postposita præpositio & accentum mutavit, & suas perdidit vires. *Properari* autem impersonale est.

VNDIQVE. Bene non addidit *Qui*, intelligitur.

ET LÆTI NAVTÆ. Id est aut minime timentes. Aut adeo non necessitate, nec jussu abeant, sed volentes: & hoc ad spem retinendi, aut ad indignationem commovendam dictum est. Et sicut supra prope ad invidiam Annæ loquitur, ut est alibi: *Tu prima furentem. His germana malis*: Probus sane sic adnotavit, *Si Hunc, versum omitteret melius fecisset.*

CORONAS. Multi funium coronas accipi volunt, qui solent quotiens navigatur in modum coronarum componi, nam fugientes quemadmodum naves coronabant?

SI POTVI autem, pro potuissem: & sic dictum est, ut, *Omnia præceps, atque animo mecum ante peregi.* Ac si diceret, nihil mihi novum contigit. SPERARE DOLOREM. Pro timere: & est Acyrologia superflua dictio. Nam speramus bona, timemus adversa. Hoc autem dicit, Si scirem abiturum Æneam, non tantum diligerem: si non dilexissem, minus dolerem.

HOC TAMEN VNVM. Vel hoc solum. MIHI. Pro me exsequere. id est pro mea causa.

COLERE. Pro colebat vel colit, infinitus pro indicativo. CREDERE. Credit vel credebat, id est, committebat.

MOLLES ADITVS. Faciles: ut: *Et quæ mollissima fandi Tempora.*

ATQVE. Conjunctio complexiva est, & disjunctiva cum dicimus, aliter atque aliter debuit fecit; est & expletiva, *Atque illum in præceps prono trahit alveus amni.* HOSTEM SVPERBVM. Postquam ex aperto denegavit se Carthagini esse mansurum, & reddit causas ob quas suppliciter adloquatur, quod *& hostis & superbus*, quasi dicat, æquo animo patiamur nos supplices esse, quoniam incidimus hostem superbum. nonnulli autem juxta veteres *hostem* pro hospite dictum accipiunt: Plautus in Curculione, *Si statuo condictus cum hoste intercedit dies.* Idem in Cistellaria: *datum est hostimentum, opera pro pecunia.* Nec enim vere hostem diceret, quem revocare cupiebat. Ipsa enim ait *hospes*. *Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat*: Herodotus, Persas qui erant Græcorum hostes, ξένους à Lacedemoniis appellatos refert. Inde nostri, *hostes* pro hospitibus dixerunt, nam inimici perduelles dicebantur.

AVLIDE IVRAVI. Aulis insula est in Ægeo mari, in qua conjurarunt Græci se non ante reversuros ad patriam, quam Troja caperetur. *Aulide* autem, aut in Aulide, aut pro Aulidi. AD PERGAMA. In Pergama: id est contra Pergama.

ANCHISÆ CINERES, MANESVE REVELLI. Ad hoc autem quod dicitur ex oraculo feciisse Diomedes, & secum ejus ossa portasse: quæ postea reddidit Æneæ, cum multa adversa perferret. Hinc est, *Salvete recepti. Ne quicquam cuveres.* Sciendum sane Varronem dicere, Diomedem eruta Anchisæ ossa filio reddidisse: Catonem autem affirmare quod Anchises ad Italiam venerit: tanta est inter ipsos varietas, & historiarum confusio. REVELLI. Non revulsi. Nam velli & revelli dicimus: vulsus vero & revulsus usurpatum est tantum in participiis contra naturam.

VARIORVM.

PVPPIBVS ET LÆTI NAVTÆ I. C. Ex antiquorum ritu dictum est. Tum lætitiæ securitatisque animi signum est coronare naves: id enim facere solebant nautæ, cum præsertim aliquo migrarent, ubi se aliquid boni consecuturos sperarent. TVRNEB. lib. 26 cap. 5. NASCIMB.

HVNC EGO SI POTVI. Hic locus est valde idoneus ad pathos movendum, & dicitur præter spem. Hunc Virg. frequenter exercuit. Macrob. l. 4. cap. 6. Saturnal.

NEC PATRIS ANCHISÆ. Violare sepulchra nefas. Turneb. lib. 14. cap. 21.

Cur

Cur mea dicta negat duras demittere in aures?
Quo ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet facilemque fugam, ventosque ferentes.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto; requiem, spatiumque furori;
Cum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)
Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinquam.
Talibus orabat: talesque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.

SERVII.

CVR MEA DICTA NEGAT. Non interrogat, sed queritur; quidam revelli jungunt, ita ut sequatur *Cur mea dicta negat.*

QVO RVIT. Properat, sine respectu salutis. Nam hoc dicit, quod peto, etiam ipsi prodest, amoris scilicet impatientia. EXTREMVM HOC MISERÆ DET M. A. A qualitate beneficii dictum.

FACILEMQVE FVGAM. Permanet in eodem sensu, ut dicat petitionem suam etiam Æneæ prodesse. FERENTES. Bene flantes, propitios, prosperos.

ANTIQVVM. Aut primum, aut earum, ut nihil antiquius habuit, dicimus: aut antiquatum & irritum. QVOD PRODIDIT. Quod decepit. Et bene, ad disruptionem enim conjugii immutata voluntas sufficit. Quidam *prodidit*, pro perdidit accipiunt, ut, *Vnius ob iram Prodimur.*

PVLCHRO VT LATIO CAREAT. Quod illi pulchrum videtur. Sic est illud, *O tantum libeat mecum tibi sordida rura*: quæ tibi sic videntur. RELINQVAT. Negligat.

TEMPVS INANE PETO. Id est sine matrimonio, sine officio coëundi. Nam sine beneficio, non procedit, cum spatium petat & requiem. Aut quasi non magnam rem, vel quo vacuus & ociosus est, cum illi tempus inane est. REQVIEM SPATIVMQVE FVRORI. Vt possim habere spacium, quo amori finem imponam.

DVM MEA ME VICTAM. Mea fortuna, id est aversa: ut, *Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.* Ex statu in quo est, *fortunam* dixit. DOCEAT autem DOLERE illud est, quia non habet in adversis patientiam, nisi quid dolere consuevit. Hoc ergo petit, ut ei præstetur tempus, per quod discat adversa perferre.

ORO VENIAM. Beneficium: juxta morem antiquum: ut, *Orantes veniam.* Terent. in Hecyra: *Mi gnate, da veniam hanc mihi, reduc illam.* MISERERE SORORIS. Genitivum tantum tegit.

QVAM MIHI CVM DEDERIS CVMVLATAM MORTE RELINQVAM. Sensus est, Quod beneficium cum mihi cumulatum dederis, sola morte derelinquam: & hinc intellectus est melior, quod sorori loquitur: Nam male quidam legunt, *Quam mihi cum dederis*, id est Æneas, *cumulata morte relinquam*: & volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, mea morte cumulabo, & sic relinquam: ut amantes dicere consueverunt, ut, *Præceps aerii specula de montis in undas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto.* Nam si eam odio habet Æneas, restat ut ejus morte lætetur. Hoc sorori quoque potest dicere, quæ credit eam ex amore concitatam, id loqui, nec tamen facere, sed eloquutio non procedit. Nemo enim dicit *veniam cumulata*, sed cumulatam. Alii ita intellegunt, reddam illi gratiam, occidam illum, nam alibi ait, *Non potuit abreptum divellere corpus.* Sed hoc totum sorori dicit. An perplexe loquuta est, ut solent loqui mali aliquid molientes? *Cumulatam* autem *veniam*, nunquid solidam & plenam, & cui nihil desit debemus accipere?

TALIBVS ORABAT. Aut simpliciter accipiendum Loquebatur, aut orabat, ideo quoniam preces inmixtæ erant: aliter IIII. Æn. *Multa Iovem manibus supplex orasse supinis.* Alibi pro oravit: *Talibus orabat Iuno.* FLETVS. Pro verbis, id est verba debilia.

FERTQVE REFERTQVE. Non ab Ænea, qui nihil dicit: sed à Didone fert & refert, id est iterum portat. Nam subjunxit: *Sed nullis ille movetur Fletibus*: mite autem fletibus repetit.

VOCES VLLAS TRACTABILIS AVDIT. Cur mitis & placidus & tractabilis non audit? Quasi mirum est: excusat & recusat dicendo.

VARIORVM.

VENTOSQVE FAVENTES. Intelligit secundos. Græcumque est, ἐυδρόμους. HART.

QVI RVIT. Quasi dicat præter rationem, præterque necessitatem. NASC.

TEMPVS INANE PETO. Notat Scal. l. 3. c. 57.

QVAM MIHI CVM DEDERIS, &c. Servius, aliique interpretes hic distinguendum putant, *Quam mihi cum dederis cumulatam.* Sed male. Distinguendum ergo ut distinximus in textu. & sensus est, si mihi hanc veniam dederis, non moriar prius, quam tibi cumulatissime satisfaciam. NASC. Turneb. lib. 20. c. 21.

Fata

Digitized by Google

Fata obſtant, placidaſque viri deus obſtruit aures.
Ac veluti annoſam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ, nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant: it ſtridor, & alte
Conſternunt terram, concuſſo ſtipite, frondes:
Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud ſecus aſſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas:
Mens immota manet, lachrymæ volvuntur inanes.
Tum vero infœlix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat:
Vidit, turicremis cum dona imponeret aris,

SERVII.

FATA OBSTANT, PLACIDASQVE VIRI DEVS OBSTRVIT AVRES. Aut certe *voces tractabilis* accipe, aut alias tractabilis. FATA OBSTANT. Excuſat Æneam, cum eum ne ingratus videatur, non duritia mentis facit immobilem, ſed voluntate divina. DEVS. Iuppiter ſcilicet, unde & ſupra Dido ait, *Saturnius*, vel certe Mercurius. OBSTRVIT. Obcludit ἐμφαλωᾶς.

ALPINI BOREÆ. Flantes de Alpibus: quæ Gallorum lingua, alti montes vocantur. Et ſpeciem pro genere poſuit, nam *Alpinum Boream* pro quocunque vento dixit, vel quia potentiores montani ſunt venti. NVNC HINC, NVNC ILLINC. Sicut Æneas ab Anna & Didone.

IT STRIDOR. Ad dolorem Æneæ pertinet; de quo ait, *Magno perſentit pectore curas.* ALTE. Aut jugiter, diu, aut ex alto cadentes.

CONSTERNVNT. Implent, cumulant, ut, *Strata jacent paſſim ſua quæque ſub arbore poma.* FRONDES. Sicut lachrymæ Æneæ. Stipes autem media pars eſt arboris quæ ramos ſuſtinet.

HÆRET SCOPVLIS. Sicut ille in conſilio perſeverat.

TANTVM RADICE IN TARTARA. Secundum phyſicos, qui dicunt parem eſſe altitudinem radicum & arborum.

TVNDITVR. Sæpe pulſatur. Terentius, *Tundendo atque odio effecit ſenex*, & ipſe alibi, *Rhipæo tunditur Euro.* MAGNO PERSENTIT PECTORE. Quamvis magno, ſentit curas, ſed eas forti pectore patitur: *Curas* poteſt Didonis, poteſt & ſuas.

MENS IMMOTA MANET. Ad illud refertur, *Ipſa hæret ſcopulis.* LACHRYMÆ INANES. Quia mens immota manet: & utrum *inanes*, quæ Didoni nihil proſint? quidam tamen *lachrymas inanes* vel Æneæ, vel Didonis, vel Annæ, vel hominum accipiunt.

TVM VERO. Poſt deſperationem. EXTERRITA. Atqui in fine ait, *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat.* Fatis ergo aut malis ſuis, aut à verbo For, Faris. *Fatis*, id eſt reſponſis Æneæ: *Exterrita* autem præcipitata, turbata.

MORTEM ORAT. Pro deſiderat: ut, *Mortemque miſerrimus opto.* aut certe ideo *orat*, quia conſecrata fuit: nec mori poterat, niſi ſoluta conſecratione. COELI CONVEXA. Incurva cœli.

QVO MAGIS INCEPTVM PERAGAT. Id eſt, mortem ſibi inferat. LVCEMQVE RELINQVAT. Ad illud, *Tædet cœli convexa tueri.*

TVRICREMIS. Id eſt creamantibus thura, nomen mire compoſitum, & hoc genus ominis Didoni factum, de augurali diſciplina tranſlatum eſt, quæ diris obſervatur. *Dira* enim, deorum ira eſt, quæ duplici modo colligitur, ut ex ſignis, aut quocunque modo, quacunque ex parte, quodque in illo factum tempore traditur, ex ſignis hic oſtenditur: dicens enim, *Vidit turicremis*, uſque, *nigreſcere ſacros*, non ſolum adverſa petitionibus inveniri, verumetiam mortem denunciari, nam præmiſit: *Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat.* Item, tumulis Sichæi exaudiri voces & verba vocantis, quod aſperius fuit, ut mariti defuncti vox audiretur è tumulo, quod erat dirum ad ſe vocantis. Sunt & de avibus dira auſpicia, quod hic ſubjunxit dicendo, *Solaque culminibus ferali carmine bubo Sæpe queri*, in quo ſatis non fuit diram avem bubonem nominatam, niſi adjeciſſet *Ferali carmine*, & *Sæpe queri*, & ut non utique canendi uſus ſignificaretur, ſed fletus, vice querelarum.

VARIORVM.

ALPINI BOREÆ. Locus explicatur à Ioanne Parrhaſio, & Cælio libro 15. c. 6. Macrob. ejuſdem mentionem facit, lib. 5. cap. 6. Homer. Iliad. 12. ὡς ὅτε δὴ δρῦς ἔρινεὸς ἀψινέφελος, αἴτ' ἄνεμος μιμνει κραὶ ὄμβρος ἅπασα πέλῃ μέζων μεγάλως. H.

LACHRYMÆ VOLVVNTVR INANES Forte illud vult, quod Homer. Odyſſ. κ. ἀλλ' ἀ γὰς ἦς σκιὴ εἰδώλῳ μορφήσιν. HARTVNG.

(Hor-

Digitized by Google

(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcœnum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & feſta fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri; nox cum terras obſcura teneret:

SERVII.

HORRENDVM DICTV. Quanto magis viſu. quod Didoni contigit.

IN OBSCOENVM SE VERTERE. Hoc eſt, *Latices nigreſcere ſacros*; & quidam Nigreſcere & vertere, ideo incertum tempus poſitum volunt, ut oſtendant non vere vertiſſe ſe, quod contra naturam eſt, ſed verti à Didone vitâ; ut, *Viſaque canes ululare per umbram*; non ululaſſe ergo, ſed fieri viſum: *Obſcœnum* autem, mali ominis, ut 1. Æneid. *Obſcœnas pelagi volucres.*

HOC VISVM NVLLI. Hoc quod viderat, nulli dixit. Quid eſt *nulli?* ne ſorori quidem, cui fuerat de amore confeſſa: & forte ideo ſororem celavit, ne & ipſa ſe perimeret; poſt queritur, *Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tuliſſet.*

CONIVGIS ANTIQVI. Aut prioris, aut chari. Lucilius, *Concilio antiquo ſapiens vir ſolus fuiſti*: antiquus ergo eſt, qui præcedit eum qui præſens eſt. MIRO QVOD HONORE COLEBAT. Exhibendo ea mortuo quæ circa vivos ſolent fieri. Ritum veri & venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templa enim velamentis religioſa monſtrantur, & moris fuerat, ut nubentes puellæ, ſimul cum veniſſent ad limen mariti, poſtes ante quam ingrederentur, propter auſpicium caſtitatis ornarent laneis vittis. Vnde ait, *Velleribus niveis*, & oleo unguerent, unde uxores dictæ ſunt; quaſi unxores. Bene ergo Dido, cum templum marito extrueret veluti devota viro, quippe poſt quem nuptura non eſſet, ad conciliandum amorem, officia ritus maritalis adfixerat, ut morem inſtauraret uxorum. Nam ait poſt, cum in pœnitentia inducitur à Poëta: *Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.* Hi tamen qui de nuptiis ſcripſiſſe dicuntur, tradunt cum nova nupta in domum mariti ducitur, ſolere poſtes vnguine lupino obliniri, quod hujus feræ & unguen & membra multis rebus remedio ſunt. Alii hoc Romuli dicunt temporibus inſtitutum, quod Romulus & Remus lupino lacte nutriti ſunt. Dicitur etiam Lupam in concilio multorum ejuſdem generis ſociari marito, atque amiſſo eo nulli alteri poſt jungi, quod ipſe ſubjecit, *expertem ſine crimine vitam Degere more feræ*, id eſt Lupæ: hæc ergo ideo à nove nuptis fiebant, ut ſciret puella ſe domum religioſam ingredi, ſimul lanam ferens, lanificium promittebat.

FESTA FRONDE. Divina, tanquam numen coleret. Sane hoc loco latenter, quam ſupra diximus, tangit hiſtoriam. Nam ſi amabat Æneam, utique non coleret extinctum maritum.

VISA VIRI. Vt, *viſaque canes ululare per umbram*: Terentius, *Audire vocem viſa ſum modo mihi.* Non enim erant vera, ut ſupra. NOX CVM TERRAS. Vt augeret terrorem, tempus adjecit, a veriſimili.

VARIORVM.

FVSAQVE IN OBSCOENVM. Quod quidem monſtrum, quia ſola inter ſacrificandum obſervarat, nulli indicare voluit, ſed ne ſorori quidem, omnium conſiliorum alioqui participi: nam id ἰμφαλικῶς, Particula, *ipſi*, ſignat. HORTENS.

PRÆTEREA FVIT IN TECTIS. Alterum deſcribit portentum, unde major etiam horror, quam ex vino illo nigreſcente, naſci poterat: magis enim vox mortui hominis terret, quam vini in colorem ſanguinis converſio. hunc locum ita imitatus eſt Ovid. in Epiſt. Didonis ad Æneid.

Eſt mihi marmorea ſacratus in æde Sichæus,
Oppoſitæ frondes, velleraque alba tegunt.
Hinc ego me ſenſi noto quater ore citari:
Ipſe ſono tenui, dixit, Eliſa, venit.

Quibus ex verbis ſatis liquet, hoc templum Sichæo Herculis ſacerdoti dicatum, in eoque ipſius Sichæi ſtatuam fuiſſe. Morem explicat Turneb. lib. 24. c. 26. NASCIMB.

VELLERIBVS NIVEIS ET FESTA FRONDE REVINCT. Servius locum hunc longe aliter intelligit, ac intelligendum puto. Dicit enim, moris fuiſſe *ut nubentes puellæ ſimul ac veniſſent ad limen mariti, poſtes ornarent laneis vittis*; unde poëta ait, *velleribus niveis.* Verum hoc faciebat nova nupta, non conjunx, aliquamdiu matrimonio inveterata, nec niſi ſemel fiebat. Iam Dido maritum, non ſponſum colebat. Cæterum omnes dii ſtemmatis ſolebant coli. Eſt autem *Stemma*, teſte Sophoclis interprete, *lana ramo circum voluta*, quam rem Virgilius periphraſticæs extulit. Deorum autem ſimulacra hujuſmodi ſtemmatis integi ſolere, apud Iulium Obſequentem invenias, ubi inter prodigia refertur, ea ſtatuis decidiſſe. In lectiſtemio, inquit, Iovis, terræmotu deorum capita ſe converterunt, lana cum integumentis, quæ Iovi erat appoſita, decidit. NANNIVS Miſcell. 7. cap. 16.

NOX CVM TERRA, OBSCVRA, &c. Tempus hoc manibus atque umbris valde oportunum eſt: vel ideo fictum eſt noctu vocari Didonem à conjuge, quod lucem moriendo deſertura eſſet, quaſi ad tenebras & ipſe vocaretur. NASCIMB.

zed by Google

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant. agit ipse furentem
In somnis ferus Æneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, & Tyrios deserta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:

SERVII.

SOLA BVBO. *Sola*, quærendum quod dixerit, utrum ἐμφατικῶς, an pro solis, id est desertis; ubi enim sederit & cecinerit solitudinem significat: secundum auguralem disciplinam volunt greges avium minus significare: & juxta hanc avem si alia sederit, malum quod imminet creditur evanescere; ut, *Et sola in sicca secum spatiatur arena.* Sane bubo si cujus ædes insederit, & vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto sudem ad tectum detulerit, incendium ædibus portendere. Ergo hic SOLA utrum quod alia avis non sedebat in culmine, an *sola*, quia nihil deferebat, ut mortis signum esset.

In hanc autem avem conversus est Ascalaphus Acherontis, vel, ut quidam volunt, Stygis filius ira Cereris cum Proserpinam prodidisset, malum granatum de pomario Ditis gustaviste, quod plenius in primo initio Georgicorum dictum est, ubi est, *Nec repetita sequi.* Sane SOLA contra genus posuit. Lucanus, *Et lætæ vrantur aves bubone sinistro.* Item Ovidius, *Infandus bubo.* Et est in usu. Sed Virgilius mutavit, referens ad avem. Plerumque enim genus, relicta specialitate, à generali sumimus: ut si dicas *bona turdus*, referendo ad avem. Item si dicamus prima est *a*, id est littera; cum *a* sit neutri generis. FERALI CARMINE. Bene autem addidit: Non enim omni modo malum est bubonis omen. Sed cum canit omnimodo malum est, quia aut fletum imitatur, aut gemitum: tacens autem ostendit felicitatem. Omnes enim aves oscines malæ, præpetes bonæ sunt; vel è contra, malæ præpetes, oscines bonæ sunt.

SÆPE QVERI. Quidam propterea *queri* positum volunt, quod doleat de Ascalapho se in avem mutatum, ut, *Veterem in limo rana cecinere querelam.* PRIORVM. Legitur & PIORVM. Sed priorum illud spectat, *Heu vatum ignare mentes quid vota furentem*: quod superius expositum. Sed PIORVM religiosorum, casorum.

HORRIFICANT. Horrorem incutiunt.

IN SOMNIS FERVS ÆNEAS. Non est epitheton *ferus*, sed fantasia, talem enim illum imaginabatur, qualem timebat; & *in somnis* pro insomniis, id est vigiliis. SEMPERQVE RELINQVI. Per omnes noctes navigare videbatur Æneas, quasi eam semper relinqueret.

LONGAM VIAM. Nonnulli inferorum accipiunt. INCOMITATA. Quod ferale, id est mortiferum omnibus; & præcipue regibus qui nunquam soli sunt.

IRE VIAM. Veteri more juxta jus, ut, *ite viam, redite viam*, & alibi, *Primus & ire viam.* TYRIOS DESERTA QVÆRERE TERRA. Bona affectio, solent enim qui deficiunt suos desiderare, ut dulcius moriantur.

AGMINA PENTHEVS. Aut impetus: aut secundum quosdam quia habitus earum & sibila serpentium faciem agminis præbent, vel quia plures furiæ putantur, vel quia furiosis pro tribus plures videntur, & bene *videt agmina*, expressit furentem, cum ait *Videt*, non existimat, sed putat se videre: Pentheum autem furuisse traditur secundum Pacuvii tragœdiam, de quo fabula talis est: Pentheus Echionis & Agaues filius, Thebanorum rex, cum indignaretur ex matertera sua Semele genitum Liberum patrem coli tanquam deum, ut primum comperit eum in Citherone monte esse, misit satellites, qui eum vinctum ad se perducerent, qui cum ipsum non invenissent, unum ex comitibus ejus Acoëten captum ad Pentheum perduxerunt, hic cum de eo graviorem pœnam constitueret, jussit eum interim claudi vinctum: eumque sponte sua & carceris fores apertæ essent, & vincula Acoëti excidissent, miratus Pentheus expectaturus sacra Liberi patris Citherona petit, quem visum Bacchæ discerpserunt. Prima autem Agave mater, ejus amputasse caput dicitur, feram esse existimans, aut secundum Vrbanum, agmina serpentum. Pentheus furuit etiam ipse secundum Pacuvii tragœdiam.

SOLEM GEMINVM. Tragice dixit, imitatus Euripidem. DVPLICES THEBAS. Civitas in Bœotia à Cadmo & Zetho & Amphione constituta, in qua OEdipus Laii filius cum matre concubuit, ex qua Eteocles & Polinices, qui se propter regnum invicem peremerunt.

VARIORVM.

FERALI CARMINE BVBO. *Ferali carmine* dicit, quasi funebri. Quia enim veteribus mors dicebatur Fera, hinc omnia quæ ad mortuos manesque pertinebant, vocabant *feralia*. TVRNEB. lib. 14. cap. 22.

AGIT IPSE FVRENTEM. Agere hoc loco est insequi, agitare, nullam requiem permittere. PONTANVS.

GEMINVM ET DVPLICES. Proverb. *Tria vides è duobus.* HART.

Aut

Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cum fugit, ultriceſque sedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias, evicta dolore,
Decrevitque mori: tempus secum ipsa, modumque
Exigit, & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inveni germana viam (gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta, solemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus est, ubi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.

SERVII.

AGAMEMNONIVS SCENIS AGITATVS ORESTES. Hunc Oresten Electra soror ejus post occisum ab Ægisto dolo Clytemnestræ matris Agamemnonem subtraxit, quem Strophio alendum dedit. Eum cum filio Pylade educatum in adultam produxit ætatem, qui ut primum de scelere matris ac morte patris agnovit, venit Micenas, & adjuvantibus amico Pylade & sorore Electra, Clytemnestram matrem cum adultero Ægisto occidit, ob quam rem aliquandiu furiis agentibus insaniit. Sane *Agamemnonius* non est patronymicon, nam Agamemnonides facere debuit. Ergo sicut, *Agamemnoniæque phalanges*. SCENIS AGITATVS. Famosus, celebratus tragœdiis. Qualiter à Græcis in scena inducitur. *Agitatus* autem, aut quia furiis agitatus, aut quia multæ sunt de eo tragœdiæ: quasi frequenter actus.

ARMATAM MATREM. Causam ipsam furoris. CVM FVGIT. Ad eum, credidit veritatem.*

SEDENT IN LIMINE DIRÆ. A Pacuvio Oreſtes inducitur Pyladis admonitu, propter vitandas furias, ingressus Apollinis templum: unde cum vellet exire, invadebatur à furiis. Hinc ergo est, *Sedent in limine diræ*. Alii dicunt, quod cum absolutus in templo Minervæ, de judicio exiret à furiis correptus est.

CONCEPIT FVRIAS. Furore completa est, & quidam *furorem* pro bono & innocenti motu accipiunt, furias semper pro malo: Concepit ergo furorem postquam amori dolor immixtus est.

TEMPVS SECVM IPSA MODVMQVE. *Tempus* id est quando, *modum* id est quomodo, & qua morte.

EXIGIT. Ad certum redigit, ut solent ponderata vires & ad exactum redige, ergo definit.*

CONSILIVM VVLTV TEGIT. Vt, *spem vultu simulat*. VIAM. Rationem, remedium. Ita enim antiqui dicebant, ut ipse alibi, *Aut tu, si qua via est*.

GRATARE. Gratulare, suscipe gaudium pro sorore. Sic enim dicimus, grator tibi honorem meum. Et bene à gratulatione incipit, quæ vult suum dissimulare consilium.

REDDAT. Reconciliet. EVM. Æneam: quem, ut notum, noluit dicere. EO ME SOLVAT AMANTEM. Mori disponens, duo mentitur, vel ut se solvat, vel ut alliget Æneam.

OCEANI FINEM IVXTA. Finem Oceani nullus novit, sed initium: quod & ipsum potest finis videri aliunde sumpto principio. Et longinquitate argumentatur: Terentius, *Ex Æthiopia est usque hæc*.

ÆTHIOPVM. Æthiopiæ duæ sunt, una circa ortum Solis, altera circa Oceanum in Mauritania, quam nunc dicit. Et dicta Æthiopia à colore populorum, quos solis vicinitas torret. Græce enim αἴθειν torrere, & aspectus dicitur. ATLAS. Nullum nomen Græcum in *as* terminatur.

AXEM. Nunc pro cœlo, non enim in axe sunt stellæ. TORQVET. Sustinet, portat. STELLIS APTVM. Satis perite loquitur. Nam APTVM. conjunctum dicit, ἀπὸ τοῦ ἅπτειν, non insignitum stellis. AXIS enim non habet stellas, qui est medius inter septentriones. Vnde & Græce ἄξων dicitur. Septentriones autem non occidere, axis vicinitas facit, non quia in axe sunt. Ergo *bene aptum*, conligatum: Cicero in Timæo, *Hæc ex conjunctione cœlum ita aptum est*, id est constrictum & complexum. Item in Oratore, *Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere*.

VARIORVM.

VLTRICESQVE SEDENT IN LIMINE. Quia apud Æschylum in Eumenidibus templum Apollinis non ingrediuntur Furiæ; sed Orestem in limine exspectant. Nam earum ingressu religio fanum violata fuisset. TVRNEB. lib. 26. cap. 6.

AXEM HVMERO TORQVET. Fabula inde ficta est, quod Atlas omnium primus Solis & Lunæ cursus, siderumque omnium motus, ortus & occasus certa quadam moveri lege deprehendisse creditus est, eaque diligenter observata, mortalium usui promulgasse. PIERIVS. lib. 49.

STELLIS ARDENTIBVS APTVM. *Aptum*, hoc est compactum & compositum. *Apere* enim antiquum vocabulum *colligare* sonat: Lucret. *Sic nobis non erimus, cum corporis animai Discidium fuerit, quibus è summus uniter apti*. GERM.

Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos; epulasque draconi
Quæ dabat, & sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, soporiferumque papaver.
Hæc se carminibus promittit solvere mentes
Quas velit; ast alias duras immittere curas:
Sistere aquam fluviis, & vertere sydera retro.

SERVII.

HINC MIHI MASSYLÆ GENTIS MONSTRATA. Prædicta. Quæ est oriunda Massyla, aliquando horti Hesperidum sacerdos, nunc habitans circa Atlantem. Nam aliter non procedit. Massyla enim Mediterranea est: Berenice civitas Libyæ, unde haud longe sunt horti Hesperidum. Atlas veromons maximus in Mauritania est. Quidam tamen hos hortos circa Syrtes positos tradunt.

HESPERIDVM TEMPLI CVSTOS. Hesperides Atlantis filiæ Nymphæ, secundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri consecrata, quæ Hercules missus ab Eurystheo, occiso pervigili dracone, sustulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellæ, quarum greges rufam lanam habentes abegit Hercules, occiso eorum custode. Vnde mala fingitur sustulisse: hoc est oves, quæ Græce μῆλα dicuntur. unde μηλοτόρος, dicitur pastor. Propter ruborem autem lanæ, quæ similis auro est, existimasse eos qui audierant mala aurea in Africa nasci.

Est & alia fabula, cum nuptiæ Iunonis celebrarentur, omnesque Dii in honorem ejus conferrent munera, Terra in extremis regionibus edidit arborem poma aurea ferentem, hæc cum decerperent Hesperides Atlantis, sive Hesperi filiæ, custodes ejusdem arboris Iuno offensa munus spoliari suum, in metum earum misit Draconem insomnem, qui omnibus noctibus diebusque custodiret ramos, hoc postmodum ab Hercule interempto, qui ab Eurystheo ad hoc missus fuerat, mala sublata sunt. Hesiodus has Hesperidas Eglem, Aretusam, & Hesperusam Noctis filias, ultra Oceanum mala aurea habuisse dicit. Bene ergo Virgilius, Has ad Oceanum & Solis occasum esse dicit. EPVLASQVE DRACONI. Esperus rex traditur pretiosissimas oves habuisse, quarum pastor vocabatur Dracon, cui præbebant epulas regis filiæ, sed quia Græce oves μῆλα dicuntur, ex dubio nomine fabula composita est.

SACROS RAMOS. Vel Veneri, vel Iunoni dicatos.

SOPORIFERVMQVE PAPAVER. Incongrue videtur positum, ut soporifera species, pervigili detur draconi. Sed dicimus variam vim præbere victuum diversa à diversis animalibus. Nam salices amaræ hominibus sunt, dulces capellis: ut, *Et salices carpetis amaras*, scilicet hominibus. Item cicutæ, secundum Lucretium hominibus venenosæ sunt, cum pingues reddant capellas. Ergo & *papaver* cum det hominibus somnum, draconi adimit. Forsitan & est ergo excusatio. Potest tamen melior esse sensus, si *Servabat in arbore ramos*: plena sit distinctio, sequentia vero sic accipiamus, Hæc se promittit carminibus curas solvere. SPARGENS HVMIDA MELLA, SOPORIFERVMQVE PAPAVER. Id est miscens: ut supra dictum est ex Cicerone, *Et spargere venena didicerunt*. Nec incongrue ad amaritudinem amoris, mel adhibet: ad oblivionem, papaver.

SOLVERE. Cura liberare. DVRAS CVRAS. Bene duras affectu quo ipsa passa est.

SISTERE AQVAM FLVVIIS, ET VERTERE SYDERA RETRO. Quanto magis poterit Æneam ab incepto revocare? Vel in amorem immittere, aut mihi auferre. VERTERE SYDERA RETRO. Verum ut videtur etiam in cœlo potestatem habere, an etiam fata posse mutare, quæ secundum Mathematicos sideribus gubernantur: & multi *sydera* hic planetas accipiunt, quia reliqua cœlo adfixa sunt.

VARIORVM.

HINC MIHI MASSYLÆ &c. Negatur hic Servius. Massyli populi Mauritaniæ, aut haud longe à Mauritania. Hortos Hesperidum major pars in Mauritania statuit ad Oceanum, circa Lixon; alii etiam circa Atlantem Mauritaniæ montem. nam Hesperidas quidam Hespéri filias faciunt; quidam Atlantis ex Hesperide uxore. Nihil prohibet igitur sacerdotem illam templi Hesperidum & Massyla oriundam fuisse, & circa Atlantem habitasse, etiam tum quum templi custos esset. Nam aperte Virgilius circa Atlantem collocat Hesperidum hortos, non circa Berenicen Libyæ Pentapolitanæ oppidum. SALMASIVS.

SPARGENS HVMIDA MELLA, SOPORIFERVMQVE PAPAVER. Locus hic negotium facessit Servio, & magnopere illum torquet. Non videtur enim cibus accommodatus pervigili serpenti, custodique aureorum pomorum; quia papaver somnum inducit: sumpto enim illo parum recte munere suo fungi posset. Ita ergo scrupulum hunc evelli posse confido. Vt cum fera admodum truculentaque esset bestia, sine periculo ali, & curari non potuisse: quare oportebat savam illius naturam mollire. eodem itaque tempore cibaria, quibus in vita eum retineret, custos templi præparavit, ac sibi consuluit: miscuit ergo, infuditque cibis illis papaver, ut asperum ingenium serpentis mitigaret; nec tamen profundus somnus inducebatur: mel vero, idem hoc suo humore præstitit: aut suavitatem addens cibo, faciebat ut libentius devoraret. Vel epulis papaver miscebat, ut somno brevi & levi recreatus, integrior ad pristinam custodiam reverteretur, quod & verius reor. TVRNEB. lib. 29. cap. 6. & lib. 28. cap. 45.

No-

Nocturnoſque ciet Manes, mugire videbis
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos.
Teſtor chara deos, & te germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam accingier arteis.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, exuviaſque omneis, lectumque jugalem,
Quo perit, ſuperimponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monſtratque ſacerdos.
Hæc effata ſilet: pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna novis prætexere funera ſacris
Germanam credit: nec tantos mente furores,

SERVII.

NOCTVRNOSQVE. Vtrum quia in nocte ſunt, an quia per noctem evocantur, an noctu. ut Cicero, *Nocturnus canibus dilaniandum*: Et, MANES. quod ad inferos manent, id eſt abeant.

SVB PEDIBVS TERRAM, ET DESC. Hæc non ſic adfingit quaſi ad amorem extinguendum opus ſint, ſed difficiliora adſignat, ut facilius de opprimendo amore credat. MVGIRE VIDEBIS. Id eſt, videbit quis: ut, *Migrantes cernas.*

MAGICAS INVITAM. Pro ad magicas, aut magicas adgredi invitam; quia cum multa ſacra Romani ſuſciperent, ſemper *magica* damnarunt. Probroſa enim ars habita eſt, ideo excuſat. ACCINGIER. Præparari. Accingier autem, ut ad infinitum modum ER addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo ultima ſit longa, addita ER ſyllaba brevis fit; ut hic & in reliquis.

TV SECRETA. Sine arbitris, & eſt bona elocutio, rem loci vel temporis, ad perſonam transferre: ut nocturnus venit, ſecretus fecit. PYRAM. Sub ſpecie ſacrificii, præparat mortis exequias.

ET ARMA. Gladium dicit abuſive. Nam ait paulo poſt, *Enſemque relictum.* Proprie enim ARMA ſunt quæ armos tegunt. Hoc eſt ſcutum quod Græcis ἄλσος ἔπλον dicitur, cum cætera ſua nomina habeant, unde ipſe ait, *At Lauſum ſocii exanimem ſuper arma ferebant.* Sed hic ideo generaliter arma nominavit, ne inventione ſolius gladii conſilium proderetur.

IMPIVS. Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum eſt de Homero, qui dicit gladium Ajaci datum ab Hectore, & Hectori ab Ajace balteum, quæ eis exitio fuerunt. nam alter tractus eſt balteo: alter ſe donato telo interemit. EXVVIAS. Veſtes Ænex: quem hoſtem dixerat ſupra, *I ſoror: atque hoſtem ſupplex adfare ſuperbum.* Item, *Dulces exuviæ.* LECTVMQVE IVGALEM. Eleganter etiam in morte, perſeverat in amore, & quatenus poteſt Ænex ſe conjungit, ſi uno igne cum ejus concremetur exuviis.

QVO PERII. Propter extinctum pudorem. ABOLERE NEFANDI. A memoria tollere, ut, *Paulatim abolere Sichæum.*

IVBET MONSTRATQVE SACERDOS, Et juvat συμφέρει, hoc eſt, & voluntas mihi eſt, & ſacerdos hoc præcipit. *Quæ* autem, pro enim, poſuit.

HÆC EFFATA SILET. Subitum ſilentium, imperfectam orationem ex perturbatione mentis oſtendit. PALLOR SIMVL OCCVPAT ORA. Scilicet ex conſcientia cogitatæ mortis.

NOVIS. Pro uſitatis. PRÆTEXERE autem, Prævelare, abſcondere. Et eſt antiſtrophe. funeribus nova ſacra prætexere. Ergo hoc dicit, Anna non arbitratur ſub obtentu ſacrificiorum pompam funeri præparari.

TANTOS FVRORES. Quantos cogitabat Dido.

PARIORVM.

NOCTVRNOSQVE CIET MANES. Ita Tibullus.

Hæc cantu ſolitique ſolum, manesque ſepulchris
Elicit & tepido devocat oſſa rogo.

Ciere autem manes eſt evocando movere: voce enim utebantur magæ ad eliciendos è ſepulchris manes, ita quoque in Pharmaceutria legitur: *animas imis excire ſepulchris.* NASCIMB.

TESTOR CHARA DEOS. Excuſat ſe à neceſſitate, utque non ex animi ſententia, ſed quia neceſſitas incumbit, hac nunc arte uſam fuiſſe probet. Deos teſtatur & ipſius ſororis caput: occulte vero deteſtationem innuit Romanorum: qui cum multa varii generis ſacra arteſque multiplices ſuſcepiſſent; magicam ſemper artem neglexerunt, & velut profanam deteſtati fuerunt. NASC.

NON TAMEN ANNA NOVIS &c. Quidvis potius ſuſpicabatur Anna, quam ſororem meditari ſibi necem, eamque ſub iſtis inſolitis ſacris celare & contegere. Nec graviore in ægritudine futuram diſceſſu Ænex putabat, quam extincto Sichæo fuiſſe. HORTENSIVS.

IMPIVS Non quia gladium furenti reliquerat, ut Servius ſentit: non enim ideo reliquerat illud Æneas, ut eo in ſuam necem abuteretur Dido: unde illud eſt paulo infra, *enſemque recudit Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.* Sed *impium*, omnis pietatis expertem vocat: qui eam in medio furoris æſtu relinquendam cogitat. NASCIMB.

Concipit, aut graviora timet, quam morte Sichæi.
Ergo jussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, tædis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, & fronde coronat
Funerea: super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum: & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.

SERVII.

GRAVIORA TIMET, QVAM MORTE SICHÆI. Aut QVAM detrahimus: & stat eloquutio: aut subaudimus, GRAVIORA timet posse contingere, hoc est, vel quæ fecit, vel passa est Dido.

AT REGINA PYRA. Notatus est hic versus: vitiosa est enim elocutio, quæ habet exitus similes: licet sit casuum dissimilitudo.

INTENDITQVE LOCVM SERTIS. Et intendit & inligat: ut, *Et stupea vincula collo Intendunt.* & est Hypallage, est enim *Intendit serta per locum.* Hoc est aut à pariete in parietem ligat, quod est extensis sertis locum replet, quasi serta per locum tendit.

FVNEREA. Romani moris fuit, propter cæremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat, ut potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum, rem divinam facturus introeat, & quasi attaminatus suscepta peragere non possit; hinc ergo *funerea cupresso*: Nam etiam supradicta ligna ad funus pertinent: ut, *Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex.*

EFFIGIEMQVE TORO LOCAT. Imaginem scilicet Æneæ, quia solent Magi effigies eorum facere propter quos carmen instituunt, ut in Bucolicis, *Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit.* & Eclog. 8. *Terque hæc altaria circum Effigiem duco*: Horatius, *Linea effigies erat, altera cerea.* Et bene exprimitur amoris adfectus, quod etiam in morte amati imagini volebat esse conjuncta, ut paulo post, *Natumque patremque Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.* HAVD IGNARA FVTVRI. Memor suæ dispositionis.

STANT ARÆ CIRCVM. Aut sunt, aut circumstant. CRINES EFFVSA. Crines effusos habens, ut, *picti scenta Labici.* SACERDOS. Quæritur à quibusdam, quæ sit hæc sacerdos, quia illam ipsam accipi volunt, quæ supra, dicta est, tanquam ficta à Didone. Ergo hanc adhibitam ad tempus hujus officii sacerdotem volunt. TERCENTVM TONAT ORE DEOS. Non tercentum deos: sed tonat tertio centum nomina Hecates: unde & Hecates dicta est Hecaton, id est centum potestates habens. *Tonat* autem perite dixit. Aliquibus enim sacris imitabantur tonitrua. Sed præcipue in Ecatæ: aut TONAT clara voce & cum fiducia invocat. EREBVM. Inferorum profunditatem.

TERGEMINAMQVE HECATEN. Quidam *Ecaten* dictam esse tradunt, quod eadem & Diana sit & Proserpina, ἀπὸ τῆ ἑκηβόλου; vel quod Apollinis soror sit, qui est ἑκηβόλος, & secundum Hesiodum Hecate & Titanis & Asteriæ filia est, Dianæ & Iovis & Latonæ: Persephone Iovis & Cereris, quam genealogiam posteriores confuderunt. TRIA VIRGINIS ORA DIANÆ. Iteratio est ejusdem rei, Lunæ, Dianæ, Proserpinæ. Et cum super terras est creditur esse Luna, cum in [illegible] Diana, cum sub terris Proserpina: Quibusdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam C, sequens tanquam ☽... tanquam O. Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Ecaten appellant, ideo quia uni deæ tres adsignant potestates, nascendi, valendi, moriendi; & quidem nascendi Lucinam deam esse dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten, ob quam triplicem potestatem, triformem eam triplicemque finxerunt, cujus in triviis templa ideo struxerunt.

VARIORVM.

INTENDITQVE LOCVM SERTIS. Circumligat coronas ex floribus per locum, honoris, sacrorum & decoris gratia. Præter serta, etiam frondes cupressinas addiderat, quæ pyris mortuorum ornandorum adhibebantur. Necis igitur suæ conscia, parat quæ cum suo corpore cremari volebat. NASC.

EFFIGIEM THORO LOCAT. In sacris illis Stygiis, quæ ad amorem pertinebant, aut effigies cerea, similis ei quem devovebant, ponebatur, quo modo hoc loco exponendum est, contra opinionem Servii: aut laminæ in ejusdem similitudinem effictæ. Vide I. SCALIG: in Geirin Virg.

TERCENTVM TONAT. Parrhasius, hujus loci interpres. HART.

TRIA VIRGINIS ORA DIANÆ. Quia ut admonet Turnebus pingi fingique triformis solebat, & tribus animalium nominibus vocari gaudebat. Sunt & qui *tergeminæ Hecates*, ejusque trini oris rationem referant ad causam Physicam, quod Luna tertio tantum die ab ortu & reditu suo appareat, jamque tertiana generatione absoluta. Ipse etiam Dianæ frater Apollo à triplici potestate, secundum Porphyrium, apud Superos Solem dici, in terris Liberum Patrem, apud inferos Apollinem. GERMAN.

Spar-

Digitized by Google

Sparserat & latices simulatos fontis Averni:
Falcibus & messæ ad Lunam quæruntur aheneis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni:
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et matri præreptus amor.
Ipsa mola, manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, & conscia fati

SERVII.

SIMULATOS FONTIS AVERNI. In sacris, ut supra diximus, quæ exhiberi non poterant, simulabantur: & erant pro veris. Bene autem de Averno, per quem descensus ad inferos dicitur.

FALCIBVS ET MESSÆ AD LVNAM QVÆRVNTVR AHENIS. Quia herbæ aut secundum rationem Lunæ tolluntur, aut in quas despumaverit Luna: sicut Lucanus, *Donec subpositas prapus despumet in herbas.* Nec omnes eodem modo. Vnde perite & ahenis falcibus dixit: quia aliæ velluntur, aliæ inciduntur, & ad Lunam, non ad noctem, sed ad Lunæ observationem.

PVBENTES HERBÆ. Ideo quia aliæ siccæ, aliæ viridiores leguntur. Et sciendum inter homines & herbas esse reciprocam relationem. Sic enim pubentem herbam dicimus, quemadmodum florem ætatis. NIGRI CVM LACTE VENENI. *Nigri*, aut noxii: quia nigri fiunt homines post venenum. Aut certe illud est: quia sunt herbæ nigri lactis, id est succi. Dicunt autem per periphrasin agreste papaver significari.

ET MATRI PRÆREPTVS AMOR. Plinius dicit in naturali historia, pullos equinos habere in fronte quandam carnem, quam eis statim natis adimit mater: quam si quis forte præripuerit, odit pullum, & lac ei denegat. Iuvenalis, *Cui totam tremulis frontem Cæsonia pullis Infudit.* Et merito suspicantur amorem creari ex carne: sine qua mater non alit ex se creatum. Theocritus, Ippomanes virgulti genus dicit. IPSA MOLA. Id est farre & sale: quam molam salsam à molendo appellant. Ordo autem est, ipsa Dido mola, & piis manibus, id est puris, deos testatur. Et bene IPSA, quia supra de sacerdote erat locuta.

VNVM EXVTA PEDEM. Quia id agitur, ut & ista solvatur, & implicetur Æneas. Solent enim & resolutoria sacrificia ab aruspicibus fieri, & Iunonis Lucinæ sacra non licet accedere, nisi solutis nodis. IN VESTE RECINCTA. Quia ut supra diximus, in sacris nil solet esse præligatum, præcipue ejus quæ amore vult solvi. Sane Flaminicæ non licebat, nequecalceos, neque soleas morticinas habere. *Morticinæ* autem dicuntur, quæ de pecudibus sua sponte mortuis fiebant: neque supra genu succinctam esse, quod hic vult tangere, *Vnum exuta pedem vinclis in veste recincta*: non sublata sed summissa, nam sic est dictum *recincta*, ut resoluta, ut remissa.

TESTATVR MORITVRA DEOS. Quidam hic testatur, pro obtestatur accipiunt. CONSCIA FATI SIDERA. Id est planetas, in quibus fatorum ratio continetur. An conscia fati sui testatur sidera, ut constantia ejus appareat mori volentis: ergo *fati* sui, id est mortis.

VARIORVM.

SPARSERAT ET LATICES. Macrob. lib. 5. cap. 1. Turneb. lib. 3. c. 10. & lib. 14. cap. 9. & lib. 16. cap. 12. Brodæus lib. 4. Miscell.

FALCIBVS ET MESSÆ AD LVNAM. Sunt qui putent non superflue dictum à Poëta, sed mythice & secundum Acherontiorum sacrorum ritus: quod herbæ religiosius & purius æneis falcibus inciderentur quam ferreis: quod æs vi occulta minus quam ferrum corrumpat, vulneribus minus noxium sit, sed & purgandi φαρμακώδη ἰδιότητα & detergendi habeat, ut docet Plutarch. Et ad lumen Lunæ lectas herbas efficaciores veneficiis credebant; quod Lunam veneficiis præesse censerent, & herbas sua quadam spuma & saliva inficere. TVRNEB. lib. 6. cap. 10. GERMAN.

PVBENTES HERBÆ. *Pubentes herbæ*, non sunt adultæ, ut vulgo accipi intelligo; sed lanosæ, lanuginosæ, villosæ: talia enim folia tribuit dictamno Dioscorides. TVRNEB. lib 26. cap. 5.

LACTE VENENI. Macrobius lib. 5. cap. 19. Cælius lib. 10. cap. 50. HART.

QVÆRITVR ET NASCENTIS EQVI &c. Videbatur quibusdam non tam Poëta Hippomanes & philtrum conquirere debuisse, quam amoris amoletum: cum institutum hic Didûs sit amorem excutere & abolere. Docet tamen Turneb. l. 15. c. 8 nihil admisisse Maronem in arte; cum Hippomanes hic pareatur, ut igni mandatum amorem penitus amoliatur & deleat: cum non nisi ex arte adhibitum ad amoris conciliationem prodesse possit. Sunt tamen qui alia ratione Maroni hac in parte succurrant; scilicet ut Dido Annæ fidem faciat id se agere velle, ut aut amore exolveretur; aut ab Ænea tedam aretur: ut constat liquido ex præcedentibus, & illo, *Invenit germana viam* &c. G[illegible]

ET MATRI PRÆREPTVS AMOR. Si quis præreptum habeat illud *σαρκίον* ex fronte pulli revulsum, ubera ei matrem denegare. Vnde præreptum matri amorem vocat. SALMASIVS.

PRÆREPTVS AMOR. Hippomanes intelligit. Vide Plinium libro octavo, capite quadragesimo secundo: Theocritum in Pharmaceutriâ. HART.

IN VESTE RECINCTA. Turneb. l. 6. c. 10 [illegible]. Crucius in Ovidium lib. 1. Metamorph. vers. 381.

Syde-

Sydera: tum, ſi quod non æquo fœdere amantes
Curæ Numen habet, juſtumque, memorque precatur.
Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſylvæque, & ſæva quierant
Æquora, cum medio volvuntur ſydera lapſu,
Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infœlix animi Phœniſſa, nec unquam
Solvitur in ſomnos, oculiſve aut pectore noctem
Accipit, ingeminant curæ, rurſuſque reſurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æſtu.
Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En quid agam? rurſuſne procos irriſa priores

SERVII.

SI QVOD NON ÆQVO FOEDERE AMANTES CVRÆ NVMEN HABET. Ordo eſt: Tunc numen precatur, ſi quod curæ habet amantes non æquo fœdere. SI QVOD autem, bene dubitat utrum & ita malæ res habeant præpoſitas poteſtates. Nam & amatoribus præeſſe dicuntur Ἔρως, Ἀντέρως, Λύτερως; nonnulli Nemeſin ſignificari putant: nonnulli Ἀντέρωτα invocabant, contrarium Cupidini qui amores reſolvit: aut certe cui curæ eſt iniquus amor, ſcilicet ut implicet non amantem. Hic etiam Athenis coli dicitur.

IVSTVMQVE MEMORQVE. *Juſtum* ad judicandum, ut expugnetur qui eſt cauſſa diſcordiæ. *Memor* ſimul ad vindicandum: & *memor* ideo neutro genere, quia numen dixerit.

NOX ERAT. Protenditur iſta deſcriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.

SYLVÆQVE. Secundum eos qui dicunt omnia quæ creſcunt, animalia eſſe.

ÆQVORA. Elementa etiam animalia eſſe voluerunt. Vnde eſt in ſeptimo, *Æquora mulcebant cantu.* MEDIO VOLVVNTVR SYDERA LAPSV. Noctem deſcribit per ſydera, hoc eſt cum medium curſum tenent ſydera quæ orta ſunt.

TACET AGER. Ea quæ in agris ſunt.

PICTÆQVE VOLVCRES. Vno verbo multos & varios colores avium demonſtravit, pictura enim ex multis coloribus conſtat.

AC NON INFELIX ANIMI. Antitheſis, ut, *At non qua Scythiæ gentes*: figuratius eſt *animi*, quam ſi animo diceret, ut, *O præſtans animi juvenis.*

OCVLISVE AVT PECTORE NOCTEM ACCIPIT. Quia poteſt aliud eſſe ſine alio, ut ſi quis dormiens mente turbetur.

RESVRGENS SÆVIT AMOR. Gravior enim eſt cum reſurgit: & eſt ſententia quaſi generalis.

ADEO. Scilicet furuit: ut in hoc propoſito permaneret vitandæ ſine dubio lucis. INSISTIT SECVMQVE ITA CORDE VOLVTAT. Aut inſiſtit volutare, aut inſiſtit propoſito moriendi: Plautus tamen ita ait, *Hanc ſermonem inſtiti.*

EN QVID AGAM? En, ecce, & quaſi demonſtrantis particula eſt, per quam intelligimus eam multa cogitaſſe, & ſic prorupiſſe, *ecce quid actura ſum?* Eſt autem comicum principium: nec incongrue amatrici datum. Sic Terentius, *Quid igitur faciam?* Nam hæc conjunctio multa eam cogitaſſe ſignificat.

RVRSVS. Duo ſignificat, frequenter, iterum: raro viciſſim, id eſt mutuo, ut hoc loco. Alii hoc loco *rurſus* pro ſimiliter accipiunt: ut ſit, ergo ego ſimiliter rogabo eos, ſicut me illi antea rogaverunt.

VARIORVM.

NON ÆQVO FOEDERE, &c. Formulam hanc à Iure mutuatus eſt Maro, quæ & apud Oratores, Hiſtoricos & Iuriſconſultos paſſim uſurpata occurrit: Eſt autem inter locos alios inſignis æqui fœderis expreſſio à Proculo facta, l. Non dubito. De capt. & poſtlim. his verbis; *Sive æquo fœdere in amicitiam venit, ſive fœdere comprehenſum eſt, ut is populus alterius populi majeſtatem comiter conſervaret.* Hoc enim adjicitur, ut intelligatur alterum populum ſuperiorem eſſe, non ut intelligatur alterum non eſſe liberum. GERMAN.

SÆVA QVIERANT ÆQVORA. Mare dormire dicitur. Turneb. libro 21. cap. 4. & libro 26. cap. 5. Cur noctu maria quieſcant, Ioach. Camerarius problemat. 3. Dec. 4. pag. 127. Tom. IV. Lampad.

RVRSVSNE PROCOS INRISA. Pathos, per addubitationem. Macrobius libro quarto c. 6. Saturnal.

Expe-

Digitized by Google

Experiar? Numidumque petam connubia ſupplex,
Quos ego ſum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſes, atque ultima Teucrûm
Juſſa ſequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
Et bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) ſinet, ratibuſque ſuperbis
Irriſam accipiet? neſcis heu perdita, nec dum
Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? ſola fuga nautas comitabor ovantes?
An Tyriis, omnique manu ſtipata meorum
Inſequar? & quos Sidonia vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.
Tu lachrymis evicta meis, tu prima furentem

DONATI.

NVMIDVMQVE PETAM. Invidiâ à perſonis: *petam* mulier & regina Numidas, id eſt vagos.

MARITOS. Furoros ſcilicet. Eſt autem eloquutio, dedignor illam rem.

ILIACAS IGITVR CLASSES. Sic intulit, quaſi ſi illud non fecerit, hoc neceſſario conſequatur. VLTIMA IVSSA. *Ultima*, deterrima, an ſuperba, & Aut intelligimus Æneam ei obtuliſſe navigandi facultatem. aut TEVCRVM IVSSA. Alii κέλευσμα, unde jubere κελεύειν dicitur Græce: Non quæ ipſius fuerant, ſed quæ eis à Jove juſſa ſunt, ut, *Naviget, hæc ſumma eſt.*

QVIANE. Re vera: & eſt una pars orationis. BENE. Pro qualitatis adverbio intelligendum eſt. STAT. Permanet.

QVIS ME AVTEM FAC VELLE SINET) Ordo eſt, Fac me autem velle, quis ſinet? RATIBVSQVE SVPERBIS. Vel magnis & altis, vel in quibus ſuperbi navigaturi ſunt, hoc eſt quæ me tanto contemptu deſeruit.

IRRISAM. Alii inviſam. Quæ ſic contemni & relinqui mereor.

LAOMEDONTEÆ. Nunc fraudulentæ.

NAVTAS. Non Troianos. Nam injurioſe dixit *nautas*, id eſt aſſuetos laboribus. OVANTEIS. Lætantes. abuſive: nam proprie ovatio eſt minor triumphus. Qui enim ovationem meretur, & uno equo utitur, & à plebeis, vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, & de ovibus ſacrificat: unde & ovatio dicta. qui autem triumphat, albis equis utitur quatuor, & ſenatu præeunte in Capitolio de tauris ſacrificat. Et bene duo diverſa poſuit. FVGA & ovanteis, ut gravius eſſet cum his qui ovarent ire fugientem.

INSEQVAR. Alii inferat, ut, *Infert ſe ſeptus nebula.* VIX VRBE REVELLI. Aut mox: id eſt paulo ante. ut, *Vix è conſpectu Siculæ telluris in altum Vela dabamus lætı.* Aut re vera *vix*, ut diximus ſupra. Nam nulla ratione dimitterent patriam, niſi eos aut odium Pygmalionis coëgiſſet, aut timor: ut, *Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat.*

QVIN MORERE. Quin, immo. & bene omnis ejus intentio tendit ad mortem. Nam ſi procos rogare turpe eſt, ſolam ſequi impoſſibile & inhoneſtum, Tyrios trahere difficile, ſola mors ſupereſt. FERROQVE AVERTE DOLOREM. Hoc ſecundum eos dixit; qui cum aliquid impulſu animi conſtituerint, voluntaris ſuæ rationem addere conantur. Ergo & hic quaſi rationem adprobat, quod furore paulo ante decreverat.

TV LACHRYMIS EVICTA MEIS. Bene totum ei imputat, ſed cum excuſatione, quæ Æneæ nuptias ſuaſit: & *victa lachrymis*, ut, *Sinum lachrymis implevit obortis Anna refert.* TV PRIMA FVRENTEM. Alii hoc dividunt: licet alii jungant: & volunt hunc eſſe ſenſum, Vrbanus hoc dividit. Tu perſuaſiſti ut nuberem victa lachrymis meis: tu etjam nunc me his oneras malis. nam me olim occidiſſem, niſi te deſerere formidarem.

VARIORVM.

NVMIDVMQVE PETAM CONNVBIA. Alii *Nomadum.* Singula pene verba ἐμφατικῶς habent: petam mulier, & regina? indecorum enim eſt fœminam virum petere, multo magis reginam. Tum quos petam? Numidas, barbaros. NASCIMB.

VLTIMA IVSSA. Non diſplicet, ut per μετάληψιν hoc intelligendum ſit: hoc eſt, ut idem ſit cum ſuperiore, & paſſive (ut ita dicam) capiatur IVSSA. hoc enim modo idem erit ſequi juſſa Trojanis à Jove data, atque claſſes Iliacas ſequi. & eſt alluſio ad illud, *Naviget hæc ſumma eſt.* NASC.

QVIS ME AVTEM (FAC VELLE) Dicit, ſi Trojanos ſequi voluero, ipſi me, (quæ in illis eſt ſuperbia) non accipient, quod ab effectu probavit: deinde ſi voluerint, meque acceperint, illi tandem fidem prodituri ſunt, quod confirmat exemplo Laomedontis. NASCIMB.

His germana malis oneras, atque obijcis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere, more feræ? tales nec tangere curas
Non ſervata fides cineri promiſſa Sichæo.
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Æneas celſa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus jam rite paratis.
Huic ſe forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt,
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ.
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec quæ circumſtent te deinde pericula, cernis
Demens? nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?

SERVII.

OBIICIS HOSTI. OB naturaliter brevis eſt, ſicut & re & *ad*: ſed plerunque producuntur hac ratione, Objcio, rejcio, adjuro, habent vocalem ſequentem, quæ per declinationem poteſt in conſonantis formam tranſire: ut objeci, rejeci. Ergo antequam tranſeat, interdum, fungitur officio conſonantis, & præcedentem longam facit. HOSTI. Adventum referendum.

NON LICVIT. Quia aliud volebat, & aliud factum eſt, ſicut ſolent dicere quibus aliter conata ſuccedunt. THALAMI EXPERTEM. Non omnino, ſed poſt Sichæum. SINE CRIMINE. Vt ſupra, *potuis ſubcumbere culpæ.*

MORE FERÆ. Plinius in naturali hiſtoria dicit, *Lynces poſt amiſſos conjuges alios non ineunt.* Multi FERÆ adverbium volunt, ut ſit ſenſus: more ſcilicet quo jam viduitatem ferre conſueverat. *Crimen* autem bene: ut ſupra, *Potuis ſuccumbere culpæ.*

SICHÆO pro Sichæo: vel promiſſa Sichæo non ſervata cineri.

PECTORE QVESTVS. Id eſt pectus queſtibus. CERTVS EVNDI. Indubitabiliter profecturus.

CARPEBAT SOMNOS. Hoc eſt quod & paulo poſt culpat Mercurius dicens, *Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?* Sed excuſatur his rebus: nam & certus eundi fuerat, & rite cuncta præparaverat: aut certe præœconomia eſt, ut poſſit videre Mercurium. RITE. Recte & ex ordine compoſitis, & diligenter: vinum ſtrennum non ante facit requieſcere, quam rite omnia paraviſſet.

FORMA DEI. Bene non deus, ſed forma. Raro enim numina ſicut ſunt, poſſunt videri. Vnde & ſequitur, *Vultu redeuntis eodem.* Nam licet REDEVNTIS dicat, id eſt ejus qui poſſit agnoſci: tamen non FACIEM dicit: ſed VVLTVM, qui poteſt ſæpe mutari. EODEM. O, ſemper longum eſt: quia EODEM ablativus eſt: EADEM autem & producit & corripit. nam & nominativus eſt, ut eadem mulier fecit: & ablativus, ut eadem faciente muliere.

VISA MONERE EST. Et VISA bene: quia non re vera.

OMNIA MERCVRIO SIMILIS. Aliud enim eſt idem eſſe, aliud ſimile eſſe: ergo nunc eſt certus Æneas. Et à toto tranſit ad partes, ut omnia magna, pes etiam. VOCEMQ. Duo ἐφυπερβατὰ, & eſt verſus hypermetrus: *Vocem* autem ideo, quia orationis eſt deus. Horatius, *Mercuri facunde.* COLOREMQVE; ET CRINES FLAVOS. Ideo & pennitus & flavus Mercurius introducitur, quia ſatis victus eſt Soli præter cæteros ſtellas.

ET MEMBRA DECORA IVVENTÆ. Quia paleſtræ deus eſt. Horatius, *Catus & decoræ more paleſtræ. Juventæ* autem ætatis, à juventa. Sane figura eſt, Similis membra, vocem, colorem.

CIRCVMSTANT. Pro circumſtaturæ ſint.

DEMENS. Improbat ejus vitium, qui nec videat, nec audiat. ZEPHYROS. Pro quocunque vento. Carthagine enim non Zephyro, ſed Auſtro navigari ſolet.

VARIORVM.

NON LICVIT THALAMI EXPERTEM. Perſtat in ſui reprehenſione, quod infauſte nuptias repetiverit, non ſervata conjugi Sichæo fide, cum lepida admodum ſimilitudine à feris deducta. non licuit, inquit, degere vitam more feræ thalami expertem? quaſi diceret, licuit, ſed miſera, prius non animadverti. Hæc tamen reginæ verba, Fab. Quintiliano auctore, ἐμφατικὰ occultam habere videntur: nam ira de matrimonio, nuptiiſque queritur, ut eo illius affectus erumpere videatur, abſque matrimonio vivere, non hominum, ſed ferarum vitam eſſe. quod vero numero unitatis, FERÆ dixit, ad ſingularem quandam feram procul dubio alludiſſe videtur, quæ conjuge amiſſo, nulli jungitur amplius, attamen quod Plinius apud Servium de Lyncibus refert, nuſquam apud Plinium me legiſſe memini. NASC.

TALES NEC TANGERE CVRAS. Aut novum eſt, *tangere curas*, aut revera figuratum, pro tangi cunis, ἀπὸ μέρους.

Illa

Digitized by Google

Illa dolos, dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, variisque animum fluctuat æſtu.
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Iam mare turbari trabibus, ſævaſque videbis
Collucere faces, iam fervere littora flammis,
Si te hic attigerit terris Aurora morantem.
Eja age rumpe moras, varium & mutabile ſemper
Fœmina. Sic fatus, nocti ſe immiſcuit atræ,
Tum vero Æneas ſubitis exterritus umbris,
Corripit è ſomno corpus, ſocioſque fatigat.
Præcipites vigilate viri, & conſidite tranſtris:
Solvite vela citi, deus æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam, tortoſque incidere funes,
Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te ſancte deorum

SERVII.

NEFAS IN PECTORE VERSAT. Hoc ideo poſuit, ne Æneas non timeret amatricem, nam ideo addidit *Certa mori*. Item, *Varium & mutabile ſemper Fœmina*. Et eſt dubitatio quos dolos, vel quod nefas, an ſibi nefas, quia ſua manu peritura erat: an ſorori dolos, quibus eam fallebat, utrumque in Æneam, ut poſtea ait, *Non potui abreptum divellere corpus* & cætera, nam omnia, ſicut dictum eſt, ſequens verſus confirmat. *Certa mori*, ut ſibi mortem excogitet, in Æneam iras moliatur. & *Certa* figurate: Certo ut moriatur.

CERTA MORI. Hoc fidem fecit poſſe fieri quod metuendum prædicabat.

PRÆCEPS. Feſtinus. PRÆCIPITARE. Pro præcipitandi.

TRABIBVS. Vel navibus, vel remis, ut, *Vaſtumque cava trabe currimus æquor*.

COLLVCERE FACES. Propter, *Ferte citi flammas*, vel funes. FERVERE. A verbo fervo, fervis, fervit.

EIA AGE. Hoc loco per παρέγερσιν orationem implevit, nam eandem rem ſecundo dixit, cum *heja*, ſæpe age ſignificet. VARIVM ET MVTABILE SEMPER. Hæc, ſicut ſupra dictum eſt, objectio eſt, ſed amat.

NOCTI SE IMMISCVIT ATRÆ. Hoc ad viſum ſomniantis referendum eſt, id eſt in noctem ſe miſcuit: & *noctem* pro tenebris poſuit, per quod apparet eum in claro lumine fuiſſe cum loqueretur. VMBRIS. Vt ſupra, *Forma dei*, vel, *umbris* terroribus.

CORRIPIT. Omen futuræ tempeſtatis.

PRÆCIPITES. Vt ſupra Mercurius, *Non fugis hinc præceps?* Sane nonnulli ita diſtinguunt, *Socioſque fatigat præcipites*, ut adlocutio hinc videatur incipere, *Vigilate viri & conſidite tranſtris*, & eſt uſitata figura, fatigat & præcipites facit. FATIGAT. Cum clamore increpat, ut, *Vndique collecti coeunt Martemque fatigant*. VIRI. Habet hæc commemoratio multum adhortationis, ut alibi, *feſtinate viri*. TRANSTRIS. Pro in tranſtris. CITI. Celeres.

FESTINARE FVGAM. Antique ut, *Tum juſſa Sibyllæ, Haud mora feſtinant*. INCIDERE FVNES. Hoc ad rem feſtinantis pertinet, id eſt non ſolvere, ſed incidere.

ECCE ITERVM STIMVLAT. Fantaſia eſt ad ſociorum terrorem. ſic in ſexto, *Deus ecce deus*. An iterum qui prius advenerat, cum ait, *Tu nunc Carthaginis altæ*. SANCTE DEORVM. Emphaſis, quaſi adhuc præſens deus urgeat navigare, & aut diſtinguendum *ſancte*: aut *ſancte deorum* ſecundum Ennium dixit, *Reſpondit Iunoni Saturnia ſancta dearum*.

VARIORVM.

NON FVGIS HINC PRÆCEPS. Quid agendum ſit, monet ab utili & ab oportuno: item à neceſſario, quod per vocem hanc *præceps* & *præcipitare* deſignari videtur. quaſi dixerit, non tantum opus eſſe fuga; verum etiam præcipiti fuga; cauſamque ſubnectit à ſigno. *Iam mare turbari trabibus*, &c. N.

VARIVM ET MVTABILE SEMPER. Ejuſdem rationis eſt oratio, cum illa ſuprà: *Fama malum*. HART.

SOCIOSQVE FATIGAT. *Fatigare* pro increpare ſumitur, & *boves fatigare* apud eundem, pro ſtimulis increpare & agitare.

— *Veraſque juvencum*
Terga fatigamus haſta.

Hinc *fatigare* aliquem, pro laceſſere & mordere. quod poſtea *fatigare* abſolute dixerunt. SALMAS.

FESTINARE FVGAM. Fugiendi magnam neceſſitatem oſtendit, cum non fugere, ſed fugam feſtinare dixerit. Et ne forte breve aliquod ad fugiendum ſpatium ſibi datum iri putent, quanta hæc debeat eſſe celeritas planum facit, ſubjungens, tortoſque incidite funes. NASCIMB.

SANCTE DEORVM. Græciſmus: θεῶν ἅγιε. HARTVNG.

Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis, ô placidusque juves, & sydera cœlo
Dextrâ feras. Dixit, vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque ruuntque:
Littora deserere: latet sub classibus æquor.
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras,
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina è speculis, ut primum albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis,

SERVII.

QVISQVIS ES. Atqui supra dixit, *Omnia Mercurio similis.* Sed sciendum est secundum Tullium in libro de deorum natura tres esse Mercurios: superum, terrenum, & inferum. Ergo quisquis es, aut quicunque de tribus. Quamvis alii nec unius potestatis, nec unius nominis, nec unius vultus volunt esse Mercurium. Aut quia deorum vera nomina nemo novit: aut certe ad Iovem spectat, id est quisquis es qui præcipis: ut in nono, *Quisquis in arma voces*: cum Irim vidisset, id est quicunque Irim misisti. Plane illud occurrit quod ait, *Deus æthere missus ab alto*: ubi & Iovem complectitur, & superum Mercurium. Sed potest & hoc loco, ut diximus, quasi fantasiam facere propter socios, & QVISQVIS ES ideo dicere: quia licet viderit, non tamen re vera novit esse Mercurium: Vnde ait supra, *Et formam & vultum & visa monere est.* Vel QVISQVIS ES, secundum Pontificum morem qui sic precantur, *Iupiter omnipotens*, vel quo alio nomine appellari volueris. Nonnulli tamen quatuor Mercurios tradunt, unum cœli & diei filium, amatorem Proserpinæ; alterum Liberi patris & Proserpinæ filium: tertium Iovis & Majæ, quartum Cyllenii filium cujus mater non proditura quo arcu clam occisa est, * qui hoc metu in Ægyptum profugit, & ibi inveniſſe primum disciplinam litterarum & numerum dicitur, qui lingua Ægyptiorum appellatur, de cujus nomine etiam mensis dictus est. ITERVM PARERE VS. Qui jam semel paruerant præparatione navigiorum.

ET SYDERA CORRO DEXTRA FERAS. *Dextra* prosperum, & *sydera* hoc est ventos, qui ex ortu syderum, aut mites & prosperi, aut turbulenti & adversi sunt: sic in Georgicis, *Præterea tam sunt arcturi sydera nobis.* Nec enim *sydera* dicit re vera, cum arcturus una sit stella. Ergo *dextra sydera*, ventos vel tempora.

FVLMINEVM. Quidam fulgentem accipiunt.

STRICTOQVE. Videtur ab una re stricto, cum dixerit, *vaginaque eripit ensem.*

IDEM. Pro eo quod est unus, ut, *Rex Iupiter omnibus idem.* RAPIVNTQVE. Num anchoras? RVVNTQVE. Ipsi ruunt, id est cum impetu festinant.

LITTORA DESERERE. Mira descriptio festinationis.

TORQVENT SPVMAS. Ita enim remus agitur, ut fluctus torqueatur.

PRIMA AVRORA. Designatio temporis est, non diei descriptio: unde infert, *Ut primum albescere lucem vidit.* Sic in duodecimo, *Quum primum crastina cœlo Puniceis invecta rotis Aurora rubebat.* Et bene hanc primum inducit vidisse crepusculum quæ quasi amatrix tota vigilaverat nocte. Sic in Bucolicis de amatore, *Nascere, præque diem veniens age Lucifer almum.* NOVO LVMINE. Aut secundum Epicureos qui stulte Solem de atomis dicunt constare, & cum die nasci, cum die perire.

TITHONI CVRILE. Tithonus frater Laomedontis fuit: hunc Aurora adamatum in cœlum levavit, quem longinquitas vitæ in cicadam convertit. Horatius; *Longa Tithonum minuit senectus.*

SPECVLIS. Quas utique in sua regia habuit. ALBESCERE LVCEM. Hypallage est. Luce enim albescunt omnia, non lux albescit.

ÆQVATIS VELIS. Feliciter plenis, sine motu aliquo: ut VI. Æneid. *Æquate spirant auræ*, & hoc ad dolorem pertinet reginæ.

VARIORVM.

TITHONI CROCEVM. Hom. Iliad. ἠὼς κροκόπεπλος ἀνὰ πρόσθεν ἀρούρας. Infra lib. 9. *Et jam prima novo linquens Aurora cubile.* Macrob. lib. 5. cap. 6. & 9. HART.

ALBESCERE LVCEM. Ego (pace Servii aliorumque interpretum dixerim) nullam hic approbo ἀναπληρωσιν. Sed arbitror Poëtam ad auroræ formam alluſisse: quæ, ut videre est, in roseæ colore albicat, sicuti in igne flamma albescit: quare & ab antiquis Poëtis, rosea seu rosida interdum appellatur, & candida & pallida. Lucret. lib. 5. NASC.

SENSIT ET ÆQVATIS VELIS &c. Cum enim æqualiter tenduntur dextra & sinistra vela, tum prospera navigatio est: æquatas quippe & secundas auras spirare signum est. unde apud eundem: ÆQVATÆ SPIRANT AVRÆ. Hinc & *pariare vela* dicuntur navigantes, qui paribus & æquis velis secundo flatu cursum tenet. Auctor vetus apud Macrobium lib. 1. *Pestanum & Vibonensem sinum pedibus æquis transmisimus.* id est æquis velis vel æqualiter tensis. SALMASIVS.

Lit-

Littoraque & vacuos ſenſit ſine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,
Flaventeſque abſciſſa comas: Proh Iuppiter, ibit
Hic, ait, & noſtris illuſerit advena regnis?
Non arma expedient? totaque ex urbe ſequentur?
Diripientque rates alii navalibus? ite:
Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi ſum? quæ mentem inſania mutat?
Infelix Dido nunc te fata impia tangunt.
Tum decuit, cum ſceptra dabas. en dextra, fideſque,
Quem ſecum patrios ajunt portare Penates;
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem.
Non potui abreptum divellere corpus, & undis
Spargere? non ſocios, non ipſum abſumere ferro
Aſcanium? patriſque epulandum apponere menſis?
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna. fuiſſet.

SERVII.

VACVOS SENSIT SINE REMIGE PORTVS. Poteſt ὕστερον πρότερον eſſe, ut prius ſentire debuerit.

PECTVS PERCVSSA. Pectus percuſſum habens.

PROH IVPPITER. Aut iraſcentis exclamatio eſt, ut in Terentio, *Pro ſupreme Iuppiter.* Aut certe teſtatur Iovem, quem Æneas invocavit adventu: ut, *Iuppiter hoſpitibus, nam te dare iura loquuntur.*

IBIT ET ILLVSERIT. Ibit & inludet, tempus pro tempore; & ſic dixit ut, *Certantque inludere capto.*

NON ARMA EXPEDIENT? Furentis hæc verba ſunt, ut ipſa paulo poſt, *Quæ mentem inſania mutat?* Nam hæc à ſana non procedunt, ut imperet abſentibus, *Ferte tela:* cum ſola ſit. TOTAQVE EX VRBE SEQVENTVR. Magna emphaſis quod ait *tota*.

NAVALIBVS. De navalibus, ubi ſtant naves.

AVT VBI SVM. Nunquid in cœtu ſum?

QVAE MENTEM INSANIA. Bene ei ex parte furentis data eſt oratio, *date vela*, ex parte retinentis mentem. CVM SCEPTRA. ut, *Vultu ſi his mecum pariter conſidere regnis*, & alibi, *At dominum Æneam in regna recepit.* FIDESQVE. Subaudiendum EN etiam in ſequentibus. aut certe, hic eſt quem dicunt portare deos. Sane EN nominativo melius jungitur: ut, *En Priamus.*

QVEM SECVM PATRIOS. Quidam in utroque verſu per quem legunt, ut ſit vetus figura per eclipſin, ubi ſunt qui ajunt patrios penates portaſſe, & parentem humeris ſubiiſſe. Sane hic *ſubiiſſe* juxta præſentem verſum accuſativo junxit, cum alibi antique dativo uſus ſit, ut, *Subeant luco*, &, *Muroque ſubibant.*

CONFECTVM. Vt è contrario, *integer ævi.*

NON POTVI ABREPTVM. Hoc eſt non mihi ſubveniam, cur non poterat in ſuo regno?

IPSVM ASCANIVM. Aut qui eſt cauſa navigationis: ut, *Quem regno Heſperiæ fraude & fatalibus arvis*, aut ad patris dolorem: ut, *Quis nati coram me cernere letum Peciſti.* EPVLANDVM APPONERE. Quod fecit Progne occiſo Ity filio, propter ſtuprum ſororis.

VARIORVM.

TERQVE QVATERQVE MANV. Franc. Floridus Subſec. lib. 2. cap. 20. Ita Græci τρὶς καὶ τετράκις τε. forſan ob numeri ſeptenarii perfectionem. TAVBMAN.

FLAVENTESQVE ABSCISSA COMAS. Notatio inſignis luctus. HART.

ET NOSTRIS ILLVSERIT. Eleganter ex contemptu Æneæ auget injuriam ſuam. Macr. l. 4. cap. 3. Saturn.

FERTE CITI FLAMMAS, Apollon. libro quarto, cap. 20. τῶν μὲν ἐπιφλέξαι, &c. Similis in Phœniſſis Euripidis nocendi impetus: Ἴτω μοι πῦρ ἴτω ξὺν φάσγανα, ζεύγνυθ' ἅρματα, &c. HART.

TVM DECVIT, CVM SCEPTRA D. ἔπρεπεν: hoc eſt, tum decuit eum bello perſequi, & finibus arcere, cum eum in regnum reciperes, ejuſque jus cum nominis tui immortali dedecore illi traderes; quare & opulentiſſimos Africæ reges tibi inimicos reddidiſti. HORTENS.

NON POTVI ABREPTVM. Sua erga Trojanos beneficia recenſet, & recenſendo per congeriem amplificat ex incommodis, quibus eos ſi voluiſſet, afficere potuiſſet.

EPVLANDVM APPONERE. Alluditur ad dirum Prognes facinus; quod deſcriptum apud Ovid. lib. 6. ſeu ad Atrei & Thyeſtis odium. HART.

Quem metui moriturа? faces in caſtra tuliſſem,
Impleſſemque foros flammis, natumque, patremque,
Cum genere exſtinxem, memet ſuper ipſa dediſſem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia luſtras,
Tuque harum interpres curarum, & conſcia Iuno,
Nocturniſque Hecate triviis ululata per urbes:
Et dirа ultrices, & dii morientis Eliſæ:
Accipite hæc, meritumque malis avertite numen,
Et noſtras audite preces. ſi tangere portus

SERVII.

IN CASTRA TVLISSEM. Claſſes dixit caſtra: ut, *Nos caſtra movemus.* nam ſequitur, *Impleſſemque foros flammis.* FOROS. Tabulata navium: ab eo quod inceſſus ferant: & eſt generis maſculini, numeri tantum pluralis.

CVM GENERE EXTINXEM. Vtrum omne genus, an morte Æneæ & Aſcanii: & eſt Syncope. Quoniam illis extinctis interitura gens omnis eſſet, & *extinxem* pro extinxiſſem. MEMET SVPER IPSA DEDISSEM. Satis amatorie: Sane *ſeſe* cum dicimus ultima ſyllaba producitur, Virgilius, *Seſeque in bella remittant*, at vero cum proferimus *memet* & *tute* ultimæ breves ſunt: Lucretius, utrumque ſimul, *Tutemet à nobis ytu quæris tempore vatum.* Quas particulas volunt nonnulli ſignificare quiddam, ut ſit memet meipſum, tute tuipſe: Alii autem quod magis ſequendum eſt, excrementa comici leporis exiſtimant, nam Terentius dicit, *Tutemet mirabere*, id eſt tu.

SOL. Iam utitur imprecationibus, hoc eſt devotionibus: unde & devotor & devotrix dicitur, qui imprecatur. Non autem *Terrarum flammis*, ſed Opera terrarum. Et bene invocat *Solem*, cum ſupra per numen Liberi ſacrificavit.

INTERPRES CVRARVM. Aut quas patior, id eſt mearum curarum: aut generaliter curarum conjugalium interpres, hoc eſt media & conciliatrix. Cicero, *Quique interpretes in corrumpendis judiciis ſolent eſſe.* Alii *Interpres*, teſtis, judex, arbitra accipiunt. Sane *Interpres* quid ſit ſecundum veteres ipſe expoſuit, dicendo *conſcia*: veteres enim Interpretem conſcium & auctorem dicebant: Plautus in milite. *Quæ mihi conditio nova & luculentior offertur per te interpretem.* Idem in Cuculione, *Quod te præſente hic egit teque interprete.* CONSCIA IVNO. Siluit rem turpem: ſic ſupra, *Et pronuba Iuno.*

NOCTVRNIS. Non triviis nocturnis, ſed per nocturnum tempus. Sacra enim Ecatæ in triviis frequentantur per noctem. Ideo autem Ecaten invocat, quaſi quæ tanti matrimonium fecerit, ut ſpemeret matrem. VLVLATA PER VRBES. Proſerpinam raptam à Dite patre, cum Ceres cum incenſis faculis per orbem terrarum requireret, per trivia eam vel quadrivia vocabat clamoribus. Vnde permanſit in ejus ſacris, ut certis diebus per compita à matronis exerceatur ululatus: ſicut in Iſidis ſacris, ubi eſt imitatio inventi Oſyridis, quem dilaniatum à Tiſiphone ejus fratre uxor Iſis per totum orbem requiſiſſe narratur. Iuvenalis, *Plangentis populi curris deriſor Anubis.* Ecaten autem cauſa invocat ultionis. Vnde etiam furias vocat: ſed uſurpative modo *diras* dixit. Nam *Diræ* in cœlo, ut, *Dicuntur geminæ peſtes cognomine Diræ*: Furiæ in terris, Eumenides apud infetos. unde & tres eſſe dicuntur: ſed hæc nomina confundunt poëtæ. *Vlulata* autem pro ululatu quæſita, & eſt participium ſine verbo, ut regnata. Vltrix vero, Tiſiphone. Nam Græce τίνις dicitur ultio.

DII MORIENTIS ELISÆ. Aut manes dicit: unde eſt, *Vos ô mihi manes Eſte boni: quoniam ſuperis averſa voluntas* Aut certe anæreticos dicit animoria, id eſt Martem & Saturnum, qui interciduæ vitæ rationem: ſi radiis ſuis ortum genituræ pulſaverint. Horatius, *Te Iovis impio tutela Saturno refulgens Eripuit: volucreſque fati tardavit alas.* Et bene *tardavit*, quia neceſſitas fati impediri poteſt, non penitus eludi. Sic Virgilius, *Nec fata vetabant Stare, decemque alios Priamum ſuperеſſe per annos.* Quidam hoc quod dicit, *Dii morientis Eliſæ*, ſecundum eos tradunt, qui dicunt habere nos ſingulos deos noſtros, ut, *Nec dii texere Cupencum, Æneæ veniente ſui.*

ACCIPITE HÆC. Audite. MERITVMQVE MALIS AVERTITE NVMEN. Quod mali moriantur.

AVDITE PRECES. Imprecationes dicit. Nam non ſunt preces, ut paulo poſt, *Imprecor armis armis.*

VARIORVM.

MEMET SVPER IPSA DEDISSEM. Reſpicere forte videri Poëta poſſit Althæam fabulam, quæ cum incenſo fatali toro filium Meleagrum conſumpſiſſet, in ejus rogum, ſera remorſa pœnitentia, ſe præcipitem dedit; ut videre eſt apud Euſtath. GERMAN.

HECATE, TRIVIIS VLVLATA. Lege Pharmaceutriam Theocriti hac de re. & Turneb. lib. 15. cap 8. HART.

MERITVMQVE MALIS AVERTITE NVMEN. Subdura, ut mihi quidem videtur, locutio eſt, nec admodum Poëtæ familiaris: quare legendum putem ADVERTITE: ita enim rectius ſententia procedit: nam quæ Trojanis imprecatur mala, velle videtur à Diis fieri rata, atque inevitabilia: ergo ait advertite in malos Trojanos, *numen* ſcilicet, quod ipſi merentur. NASCIMB.

In-

Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt:
Et ſi fata Iovis poſcunt; hic terminus hæret:
At bello audacis populi vexatus, & armis,
Finibus extorris, complexu avulſus Iuli,
Auxilium imploret, videatque indigna ſuorum
Funera: nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.
Tum vos ô Tyrii ſtirpem & genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique hæc mittite noſtro
Munera: nullus amor populis, nec fœdera ſunto.

SERVII.

INFANDVM CAPVT. Etiam in imprecatione nomen ejus deteſtatur. ADNARE. Verbum familiare naufragio. Vt in primo, *Hoc pauci veſtris adnavimus oris*, id eſt per tempeſtatem devenimus. Et ſic ei futura prædicit. Quemadmodum Homerus qui morituros divinantes frequenter inducit.

FATA IOVIS. Fata, dicta, id eſt, Iovis voluntas: hic ergo participium eſt, non nomen. TERMINVS HÆRET. Si hoc eſt immutabile.

AVDACIS POPVLI. Id eſt Rutulorum, ſicut ſemper inducuntur. Alibi, *Audacis Rutuli ad muros*. Et quidam volunt *audacem* apud Virgilium dici fortem, quem fortuna non ſequitur, ut *Audax quas rumpere Pallas*, & alibi, *At non audaci ceſſit fiducia Turno*. VEXATVS. Hoc loco graviter vaſtatus.

FINIBVS EXTORRIS. Extra ſuas terras remotus. Sicut extra ſolum exul; & ſignificat quando Evandri & Tarchontis petivit auxilium. COMPLEXV AVLSVS IVLI. Qui ſcit quam ſit charus patri Aſcanius. AVXILIVM IMPLORET. Sicut dictum eſt ab Evandro & Tuſcis.

INDIGNA SVORVM FVNERA. Aut indignorum, aut crudelia & magna, ſicut veteres dicebant: *Suorum* autem Pallantis dicit & exterorum.

PACIS INIQVÆ. Vt ſupra diximus, propter perditam linguam, habitum, nomen: quæ ſolet victor imponere, ſicut in XII. poſtulat Iuno.

SED CADAT ANTE DIEM. Cato dicit juxta Laurolavinium cum Æneæ ſocii prædas agerent, prælium commiſſum: in quo Latinus occiſus eſt, fugit Turnus. & Mezentii auxilio comparato renovavit prælium, qui quidem victus eſt ab Ænea, Æneas autem in ipſo prælio non comparuit. Aſcanius vero poſtea Mezentium interemit. Alii dicunt quod Æneas victor cum ſacrificaret ſuper Numicum fluvium lapſus eſt, & ejus nec cadaver apparuit: inde dicit, MEDIAQVE INHVMATVS ARENA. Poſtea dictus eſt inter deos receptus. Quidam eum cum adverſum Aborigines pugnaret, exanimem dicunt repertum. ANTE DIEM autem, ante fati neceſſitatem: & bene quod paſſura eſt, optat Æneæ, ut ipſe, *Sed miſera ante diem*: Media, ignota.

HÆC PRECOR. Id eſt, ſicut dictum eſt, imprecor. CVM SANGVINE FVNDO. Quaſi imprecationes ipſas ſuo conſecraret cruore.

TVM VOS O TYRII. Non ſunt mandata: ſed imprecationes, ut diſſentiant omnibus rebus, ſicut & factum eſt. Nam ſi mandata ſunt, quomodo genus futurum;

EXERCETE ODIIS. Id eſt fatigate.

POPVLIS. Aut populorum aut populis, ut Afris quoque. NEC FOEDERA SVNTO. Sunto pro ſunt & ſint: quia rupta ſunt tertio. SVNTO autem id eſt ſint: & fit propter metrum addita *o* tertiæ perſonæ numeri pluralis indicativi modi, ut amanto ament, docento doceant, legunto legant, nutriunto nutriant. Alii dicunt verbo cum juris uſum propter odia hæreditaria.

VARIORVM.

INFANDVM CAPVT. Macrob. lib. 5. cap. 11. Homer. Odyſſ. 9. ἀλλ' εἰ μὲν δὴ σῇσι φίλῃς ἐνὶ δώμασι νοστεῖ ἔκτοθί γ', &c. εἶπον ὄψεσθαι φαεσίμβροτον ἦμαρ. HART.

HIC TERMINVS HÆRET. Id eſt, hoc immutabile eſt, nec aliter evenire poteſt, ratum eſt. Ille igitur terminus hæret, cui rei cujuſque temporis ſpatium ita circumſcriptum eſt atque definitum quadam velut meta, ut ultra propagari ejus diuturnitas non poſſit. TVRNEB. l. 18. c. 6. & 25. c. 1. & l. 29. c. 6.

HANC VOCEM EXTREMAM CVM SANGVINE F. Quaſi nece ſua imprecationes obſignare velit: quod vero dicit, *cum ſanguine fundo*, ad Empedoclis & Critiæ opinionem alludit; qui animam ſanguinem eſſe putarunt. Ariſt. primo de anima. Cic. in primo Tuſculanar. quæſt. NASCIMB.

TVM VOS O TYRII. Ad Tyrios ſermonem convertit quos monet, ut futurum etiam genus Trojanorum, eorum poſteros Romanos capitalibus odiis, & implacabilibus inimicitiis proſequantur. Has ſibi inferias, hæc munera ſuis manibus fore acceptiſſima. Et ſine dubio ad tria bella Punica reſpexit vates, & ad fœdus tertium perfidiſſime ruptum. NASC.

EXERCETE ODIIS. Alluditur ad bella Punica his. HART.

Ex-

Digitized by Google

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.
Nunc olim, quocunque dabunt se tempore vires.
Littora littoribus contraria, fluctibus undæ
Imprecor, arma armis, pugnent ipsique nepotes.
Hæc ait, & partes animum versabat in omneis,
Invisam quærens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
(Namque suam patria antiqua cinis ater habebat)
Annam chara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lympha,
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat.
Sic veniat, tuque ipsa pia tege tempora vitta.

SERVII.

EXORIARE. Exoriatur: & ostendit Annibalem. EX OSSIBVS. Secundum Anaxagoram qui Homœomeriam dicit, id est omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis: id est ex ossibus, sanguine & medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius, *Nunc ad Anaxagoræ veniamus Homœomeriam.* Sane Punici ex ossibus dicunt oriri posteros, quos nos ex sanguine: An quia post longum tempus nascetur Annibal, ideo ex ossibus posuit?

FACE DARDANIOS. Incendiis urbium Italarum. FERROQVE. Exercituum cædibus. SEQVARE. Prosequere.

NVNC OLIM. Modo, *Olim* futuri temporis & quidam separant pronunciantes, ut sit modo, *olim*, postea: quasi dicat, vel nunc, vel olim. QVOCVNQVE DABVNT SE TEMPORE VIRES. Quia quotiescunque voluerint Pœni bella renovare, ideo ait, *Pugnent ipsique nepotesque.*

LITTORIBVS CONTRARIA. Aut quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Aut potest propter bella navalia accipi inter Romanos & Afros gesta.

FLVCTIBVS VNDAS IMPRECOR. Propter illud quod in fœderibus similiter cautum erat: ut, Corsica esset media inter Romanos & Carthaginenses. PVGNENT IPSIQVE NEPOTES. Potest & ad civile bellum referri.

BREVITER. Festinatione mortis: simul nectit caussam morarum, & ipsi, & sorori. BARCEN. Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit.

PATRIA ANTIQVA. Hoc est Tyros, quæ ante ejus patria fuit. HVC SISTE. Huc adduc: ut, *Et cum grege sistet ad aram.* Hinc & sistatur dicimus, id est adducatur. Nam stare aliud est. Nec aliter possumus dicere: quam sta illic, siste huc. Fallit autem plerosque verbi similitudo: quia dicimus sto & sisto, cum diversa significent.

SPARGERE LYMPHA. Sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua: ut, *Spargens rore levi,* & *ramo felicis olivæ*: superis abluebantur: ut, *Donec me flumine vivo Abluero.* Modo autem inferis sacrificat: ut, *Sacra Iovi Stygio.*

MONSTRATA. Vel quæ ipsa monstravi, vel quæ sacerdos. PIACVLA. Purgationes, alias sacrilegia aut sacrificia. SIC VENIAT. Quemadmodum præceptum est, ne prætermitteret aut præcederet.

TEGE. Corona, ut & ipsa tardaret. SACRA. Sacrum est quod ad deos pertinet, profanum quod ad homines.

DONATI.

EXORIARE ALIQVIS. Aliqui de Hannibale volunt intelligere: sed melius est, ut sit hoc perturbatæ personæ, quæ nesciat se impossibilia postulare: quod sequentia indicant, cum postulet, & littora & undas inter se discordare.

PVGNENT IPSIQVE NEPOTES. Hoc dixit possibile: nam & furentes quandoque, quod rectum est, sentiunt.

TVM BREVITER. Nam hoc conveniebat, quæ quamprimum mori cuperet.

HVC SISTE, Huc instanter adhuc. CHARA. Blanditur ut impetret per blandimenta, quod illa propter ingravescentem ætatem poterat reculare. Elegit personam quæ tarde pergeret: & cum mora remearet, ut sibi longiusculum ad mortem parrandam spacium daretur. & propter hoc dixit *siste*, & non mitte.

DIC CORPVS. Et hoc ad moram innectendam pertinet.

ET PECVDES. Et hoc similiter.

VARIORVM.

NAMQVE SVAM PATRIA ANTIQVA. De Patria antiqua, Turneb. lib. 12. cap. 5.

ANNAM, CHARA MIHI. Macrob. lib. 3. capite primo lege. HART.

DIC CORPVS PROPERET. De his sacris Macrob. lib. 3. cap. 1. Saturnal.

Per-

Digitized by

Sacra Iovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, finemque imponere curis,
Dardanique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. illa gradum ſtudio celerabat anili.
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculiſque trementes
Interfuſa genas, & pallida morte futura;
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conſcendit furibunda rogos; enſemque recludit
Dardanium, non hos quæſitum munus in uſus.
Hic poſtquam Iliacas veſtes, notumque cubile
Conſpexit, paulum lachrymis & mente morata,
Incubuitque toro, dixitque noviſſima verba:
Dulces exuviæ dum fata deuſque ſinebant,
Accipite hanc animam, meque hiſ exolvite curis.

SERVII.

IOVI STYGIO. Hoc eſt Plutoni. Et ſciendum Stoicos dicere unum eſſe deum, cujus nomina variantur pro actibus & officiis. Vnde etiam duplicis ſexus numina eſſe dicuntur: ut cum in actu ſunt, mares ſint: fœminæ cum patiendi habent naturam: unde eſt, *Conjugis in gremium lætæ deſcendit.* Ab actibus autem vocantur: ut Iupiter juvans pater. Mercurius, quod mercibus præeſt. Liber, à libertate. Sic ergo & modo Iovem Stygium dicit, inferis ſacrificaturæ: ut alibi, *Iunonis infernæ dictus ſacer.* Hinc eſt Iovis oratio, *Celicolæ mea membra dei quos noſtra poteſtas Offuciis diviſa facit.* QVÆ RITE INCEPTA PARAVI. Ordo eſt, Sacra quæ paravi, animus eſt rite perficere.

PERFICERE EST ANIMVS. Mire, quamdiu enim Æneas præſens erat, non omnino deſperans trahebat exitium. CVRIS. Vtrum amoribus an rei ſuſceptæ?

DARDANIIQVE ROGVM CAPITIS: In quo ejus imago fuerat, & bene ſuum rogum, illius dicit, ne ſuſpicionem faciat. PERMITTERE FLAMMÆ. Incendere.

STVDIO ANILI. Aut pro ætatis poſſibilitate: aut pro induſtria, qua utuntur aniculæ. Aut voluntate obſequendi. Alii *celebrabat* legunt, quia antiqui hoc verbum in velocitate ponebant. Actius, *Celeri gradu greſſum adceleraſſe decet.*

AT TREPIDA. Feſtina. Nam moritura nihil timebat. Ideo autem feſtina, id eſt occaſione vix data. COEPTIS IMMANIBVS EFFERA. Fera, nimis fera, furiata ſævis cogitationibus.

SANGVINEAM ACIEM. More ſuo oſtendit eam furentem vultu, geſtu, voce.

MACVLISQVE TREMENTES INTERFVSA GENAS. Hoc eſt trementes genas interfuſas habens maculis. PALLIDA MORTE FVTVRA. Aut pallidior, quam ſolent omnes eſſe poſt mortem: aut *pallida*, omine mortis futuræ. Aut *pallida*, conſcientia mortis futuræ.

FVRIBVNDA. Furenti ſimilis. Sane quidam volunt Virgilium ubique Didonis, tamquam Flaminicæ facere mentionem: apud veteres autem Flaminicam ſcalas plus tribus gradibus niſi Græcas ſcandere non licebat, ne ulla pars pedum ejus crurumve ſubter conſpiceretur, eoque nec pluribus gradibus, ſed tribus, ut aſcenſu duplicis niſus non paterentur extolli veſtem, aut nudari crura, nam ideo & Græcæ ſcalæ dicuntur: quia ita fabricantur, ut omni exparte compagine tabularum clauſæ ſint, ne aſpectum ad corporis aliquam partem admittant. Et ſciendum ſi quid ceremoniis non fuerit obſervatum piaculum admitti: Hic autem piaculum admittitur: quod ipſa Dido ait: *Sacra Iovi Stygio quæ rite incepta paravi:* nam & ſupra ait, *Magicas invitam accingier artes.* Hoc vero loco plenius eam Flaminicæ ritum exceſſiſſe declarat, ubi de gradibus loquitur dicens, *Interiora domus*. &c. neque enim poteſt eſſe altum, quod tribus tantum gradibus conſcenditur: unde apparet plures gradus tribus fuiſſe, quod plenius de Anna ſubjunxit. *Sic effata gradus evaſerat altos.*

NON HOS QVÆSITVM MVNVS IN VSVS. Quem Æneas non ad hunc uſum reliquerat: & ut ſupra diximus, ſecundum Homerum vertitur munus in perniciem. Tale eſt in Bucolicis, *Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hœdos.*

CVRIS. Cubandi locum dixit. ET MENTE. Conſilio.

DEVSQVE SINEBANT. Aut Iupiter qui Æneam abſcedere compulit: aut amor, aut neceſſitas fati.

VARIORVM.

QVÆ RITE INCEPTA. De Iove Stygio Turnebus lib. 13. cap. 14. & lib. 21. cap 22.

DVLCES EXVVIÆ. Victorius lib. 5. Var. cap. 14. Macrob. lib. 4. cap. 6. Saturn.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem præclaram statui, mea mœnia vidi:
Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi.
Felix, heu nimium felix, si littora tantum,
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit: & os impressa toro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. sic! sic juvat ire sub umbras.

SERVII.

VIXI. Excusat vitæ abruptionem: quia dicit Plato magna pœna adfici animas eorum, qui vitam ante tempus reliquerunt. ET QVEM DEDERAT CVRSVM FORTVNA, PEREGI. Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur: *Natura*, cui ultra centum & viginti solstitiales annos concessum non est. *Fato*, cui nonaginta anni, hoc est tres Saturni cursus exitium creant: nisi forte aliarum stellarum benignitas etiam tertium ejus superet cursum. *Fortuna*, id est casu, qui ad omnia pertinet quæ extrinsecus sunt, ut ad ruinam, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dixit *Fortuna*: Cicero in Philippicis, *Multa nobis imminere videbantur præter naturam, præterque fatum*: id est gladii Antonii ex casu.

MAGNA. Cogitatione eorum qui me non viderunt, sed factis cognoverunt. SVB TERRAS IBIT IMAGO. Bene imaginem dixit fortunæ. Valde enim quæritur apud philosophos, quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constamus: *Anima* quæ superna est, & originem suam petit: *Corpore*, quod in terra deficit: *Vmbra*, quam Lucretius sic definivit, *Spoliatus lumine aëris*. Ergo umbra ll ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo: nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulachrum, quod ad nostri corporis effigiem fictum, inferos petit: & est spectes corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus. Hinc in sexto, *Corpora viva nefas Stygia vehere carina*. Hanc autem rem etiam Homerus requirit, simulachro Herculis apud inferos viso. Et sciendum simulachra hæc esse etiam eorum qui per apotheosin dii facti sunt. Vnde aut visi esse apud inferos; aut illuc descendisse dicuntur. Horatius de Libero, *Te vidit insons Cerberus aureo cornu decorum*. Sciendum tamen abuti poëtas, & confuse vel simulachrum, vel umbras dicere.

VRBEM PRÆCLARAM STATVI. Non est contrarium illi loco, *Pendent opera interrupta*, quia illud ex persona poëtæ suprædictum est. Nam licet paululum aliquid superesset: quantum ad ipsam pertinet, fecerat: ut, *Vrbemque paratam*. Item paulo post, *Vrbemque tuam*, & re vera civitati quid superest factis muris, templo, portu, theatro, foro, senatu, quibus adjunguntur etiam privatæ ædes, ut, *Pars optare locum tecto, et concludere sulco*. MEA MOENIA VIDI. A me facta: & pertinet ad effectum: ut, *Quæ manus vestræ fecere manus*.

VLTA VIRVM. Puniendo ejus interfectorem. Nam ideo addidit, *Pœnas inimico à fratre recepi*. & re vera nulli avaro major est pœna, quam amittere pecuniam propter quam commiserat scelus. Bene autem *recepi*, quasi debitas. Vel quod partem maximam civium sollicitavi. Ergo hoc dicit, Feci illud: & illud, felix nimium fuissem, si tantum Æneas Carthaginem non venisset. Alii hæc quasi per interrogationem volunt accipi: ut nihil dicat esse perfectum, Nunquid urbem statui? Nunquid ultra sum virum? Nunquid à fratre pœnas recepi? Felix tamen fuissem, si vel hoc tantum contingeret, ut Carthaginem non veniret Æneas. Sed & hanc varietatem gignit hic sermo TANTVM, quem alii, tantummodo interpretantur. Nam ad utrumque admittitur. tamen melior est sensus superior, quem nonnulli sic exponunt propter *Pendent opera interrupta*: ut ordo sit, Vrbem præclaram, & mea mœnia statui, vidi: hoc est vidi dum statuerentur.

OS IMPRESSA TORO. Applicito ore ad lectulum, vel *os* faciem: aut quasi amatrix, ut, *Strataque relicta incubat*. aut certe quasi peritura insensibili rei dat sensum: & sic ad lectulum loquitur, ut ad hastam Turnus, *Te Turni nunc dextra gerit*. Mezentius ad equum, *Rhebe diu res si qua diu mortalibus ulla est*.

SIC? SIC. Quasi interrogatio & responsio. Et placet sic inultam perire, vel hoc genere mortis, & hoc eam se loco intelligimus percussisse. Vnde alii dicunt verba esse ferientis. Alii ita distinguunt, *Sed moriamur ait*, & sic post adjiciunt, *Sic juvat ire sub umbras*, ut dubitaverit an inulta deberet mori: deinde ultionis difficultatem circumspiciens dixerit, *Sic juvat ire sub umbras*.

DONATI.

MORIAMVR. In plurali dixit: vel quia sic frequenter usurpamus, ut de uno dicamus, nos: vel quia & reliquiæ erant perituræ.

VARIORVM.

ET NVNC MAGNA MEI. Cælius lib. 17. c. 16. & lib. 9. cap. 41. Phocylides: μεγάλη γὰρ ἐν βροτοῖσιν ἀνθρώποις ἀρετὴ ἀνήρ. Cur MAGNA. Ex Ennio & Lucretio, Turneb. lib. 22. c. 26. & lib. 26. cap. 23. HARTVNG.

FELIX, HEV NIMIVM FELIX. Ex Catullo Macrob. lib. 6. cap. 1. Sat.

SED MORIAMVR. Attende horrendam luctationis & affectuum. Initium abruptum facit pathos, Macrob. lib. 4. c. 2. Saturn. HARTVNG.

Han-

Digitized by Google

Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & noſtræ ſecum ferat omina mortis.
Dixerat, atque illam media inter talia ferro
Collapſam aſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſaſque manus. It clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt; reſonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quam ſi immiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Vnguibus ora ſoror fœdans, & pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud germana fuit? me fraude petebat
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes araque parabant?

SERVII.

HAVRIAT HVNC OCVLIS IGNEM. Aut videat omina tempeſtatis futuræ? quia navigantibus malum omen eſt, ſi rogalis flamma videatur: aut certe ſatisfaciat ſuæ crudelitati. AB ALTO. A mari.

DARDANVS. Pro Dardanius, Plautus. *Natus Argus ex Argo patre*: vel quod ipſe Æneas ante Dardanus dictus eſt. ET NOSTRÆ SECVM FERAT OMINA MORTIS. Vt Æneas quoque per vim maturius obeat; & bene infauſta omina imprecatur ei, qui ad novi regni auſpicia properat.

INTER TALIA. Per talia: ut, *Hunc inter fluvio Tyberinus amœno.*

CONLAPSAM ASPICIVNT. Non induxit occidentem ſe, ſed oſtendit occiſam, & hoc Tragico fecit exemplo, apud quos non videtur quemadmodum fit cædes, ſed facta narratur.

SPARSASQVE MANVS. Aut perfuſas ſanguine: aut morte reſolutas.

FOEMINEO VLVLATV. Proprio fœminarum. Horatius, *Et illanon virilis ejulatio.*

ANTIQVA TYROS. Vel nobilem dicit: vel illud oſtendit, quia Carthago ante Byrſa, poſt Tyros dicta eſt, poſt Carthago à Cartha oppido. Vnde fuit Dido inter Tyron & Berithon.

AVDIIT EXANIMIS. Id eſt, territa. Nam ut diximus, exanimatus mortuus eſt.

ORA SOROR FOEDANS. Cruentans, ut, *Sanguine fœdantem.*

NOMINE CLAMAT. Aut Didonem vocat: ut ſupra diximus, Pœnorum lingua viraginem. Nam Eliſa dicta eſt. Sed virago eſt vocata cum ſe in ignem præcipitavit. Aut *nomine clamat*, nominat: ſicut & Homerus dicit ὀνομάζειν ſexies nominabat. Aut certe vero nomine, ut ſolent dolentes: ut, *Hunc ego te Euryale aſpicio.* Item, *Mater Cyrene mater.* Hinc & ibi ait, *Et te crudelem nomine dicit.* Et multi quærunt, quomodo procedat hoc, cum ejus nomen nuſquam ſequatur. Sed tractum eſt à jure, ubi dicitur nihil intereſſe utrum quis unum filium habens, dicat; *Fili heres eſto*: an, *Tite heres eſto.* Ergo dicendo, *Hoc illud germana fuit?* quaſi nomen dixit. Sane ſciendum bene eum perturbatæ, integrum non dediſſe ſermonem.

HOC ILLVD GERMANA FVIT. Allocutio per conqueſtionem. HOC ROGVS ISTE MIHI. Alludit ad hiſtoriam.

DONATI.

HAVRIAT. Pars ultionis erit, ſi hoſtis abiens rogi flammas aſpiciat, & triſtis ominibus naviget.

ATQVE ILLAM. Oſtendit celeritatem in Didone, ut nemo ictum viderit, ſed illam cadentem aſpexerunt.

NOMINE. At qui non dixit Dido, ſed germana. Sed duplex eſt nobis nomen: alterum naturæ & ſanguinis quo conjunctæ perſonæ appellantur: ut mater, pater, frater, ſoror, & ſimilia. alterum quod imponitur ab extraneis: ergo ſoror, ſororem nomine ſanguinis appellare debuit: unde dixit germana.

VARIORVM.

HAVRIAT HVNC OCVLIS, Videat omina tempeſtatis futuræ, hunc rogalem ignem. Aut certe ſatisfaciat ſuæ crudelitati. De locutione videatur Scalig. lib. 4. cap. 16.

NON ALITER QVAM SI, &c. Eleganti ſimilitudine commiſerationis affectum exaggerat. Nam hoc ſignificare videtur, non minorem fuiſſe luctum ex unius morte, quam ſi tota urbs ruiſſet. Et alludere videtur ad Carthaginis direptionem, duce Scipione Æmiliano. NASC.

RVAT HOSTIBVS OMNIS CARTHAGO. Macrob. lib. 4. cap. 6. HARTVNG.

Quid primum deſerta quèrar? comitemne ſororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocaſſes;
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisſet.
His etiam ſtruxi manibus, patrioſque vocavi
Voce deos: ſic te ut poſita crudelis abeſſem?
Extinxti te, meque, ſoror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. date vulnera lymphis
Abluam, & extremus ſiquis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata, gradus evaſerat altos,
Semianimemque ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa graves oculos conata attollere; rurſus
Deficit, infixum ſtridet ſub pectore vulnus.
Ter ſeſe attollens, cubitoque innixa, levavit:
Ter revoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſivit cælo lucem, ingemuitque reperta.

SERVII.

QVID PRIMVM DESERTA QVERAR? Conqueritur cur relicta ſit; nec ad par exitium convocata.

COMITEMNE SOROREM SPREVISTI? Deeſt, Illudne quod ſpreviſti comitem ſororem? & ſemiplene loquitur. TVLISSET. Abſtuliſſet.

STRVXI MANIBVS. Quaſi ſceleris contaminata, & quaſi ipſa interitum ſororis adjuverit. *Struxi manibus*, ſubaudis ROGOS. PATRIOS DEOS. Saturnum & Iunonem.

POSITA. Exanimata. Statius, *Poſituſque beata Morte pater.* CRVDELIS. Illum crudelem dicit, quod ſit dubium tu an ego.

EXTINXTI TE MEQVE SOROR. Varro ait non Didonem, ſed Annam amore Æneæ impulſam ſe ſupra rogum interemiſſe. POPVLVMQVE PATRESQVE VRBEMQVE TVAM. Patres id eſt Senatum, Vrbem tuam quam extruxiſti, & quidam hoc loco volunt treis partes politiæ comprehenſas, populi, optimatium, regiæ poteſtatis: Cato enim ait de tribus iſtis partibus ordinatam fuiſſe Carthaginem.

AMPLEXA FOVEBAT. Bene non fovit, ſed *fovebat*, ut id diu factum oſtenderet.

DATE LYMPHIS. Date lymphas, ut vulnera abluam, hoc eſt date aquam: aut *date*, id eſt permittite. Lavare autem cadavera ſatis proximis concedebatur. Vnde queritur mater Euryali: *nec vulnera lævi Veſte tegens.* Sane in ſacris pura veſtis appellatur, quæ neque funeſta ſit, neque maculam habeat ex homine mortuo. Id hoc loco comprehenſum accipi poteſt, cum Dido inducitur habuiſſe crinem ſacratum, quo videlicet abſciſſo poſſit ſine cruciatu mori: prius tamen voluit ablui cruorem, cum ait, *date vulnera lymphis Abluam.* Plenius tamen infra ait, *Semianimemque ſinu germanam*, uſque, *veſte cruorem*, ut tanquam in veſte pura legitimo ſumptu morte data haberetur, * quod quæ ſacratum crinem habuerit vitæ fuerit immorata; nam ſubjecit apte ex perſona Iridis: *Hunc ego diti Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.*

ORE LEGAM. Muliebriter, tanquam poſſit animam ſororis excipere, & in ſe transferre. Sic Cicero in Verrinis, *Vt extremum filiorum ſpiritum ore excipere liceret.*

GRADVS EVASERAT ALTOS. Id eſt aſcenderat, aut rogis ſcilicet, quæ pro qualitate fortunarum fiebant. Vnde in ſexto ait, *Cæloque educere certant.* Aut quia lecti antiquorum alti erant, & gradibus aſcendebantur, quibus ſuperatis Anna amplectitur ſororem.

CRVORES. Exprimebat, vel alluebat, ut, *Vulnera ſiccabat lymphis.* An ſuam veſtem vulnere Didonis infectam uſurpavit. Nam nec ſanguines dicimus numero plurali, nec cruores. SICCABAT autem, exprimebat.

SVB PECTORE. Per tranſitum dictus vulneris locus.

TER REVOLVTA TORO EST. Aut ſæpius: aut Promanteuſis. ERRANTIBVS. Vicinitate mortis propter tria bella Punica, præſagium propter bella Carthaginis.

INGEMVITQVE REPERTAM. Atqui dixit, *inviſam quærens quam primum abrumpere lucem*, ſed oſtendit morientes ſua improbare deſideria: ut in ſexto, *Quam vellent æthere in alto Nunc & pauperiem & duros perferre labores.*

VARIORVM.

QVID PRIMVM DESERTA. Facit pathos addubitatio, Macrobius libro quarto capite ſexto Saturn.

INGEMVITQVE REPERTAM. MSS. ut & Donatus & Servius REPERTAM: quod eſt repetiſſe.

Tum

Tum Iuno omnipotens longum miſerata dolorem,
Difficileſque obitus, Irim demiſit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexoſque reſolveret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat;

SERVII.

TVM IVNO OMNIPOTENS. Aut pronuba aut inferna.

DIFFICILESQVE OBITVS. Quia ſupererat vita ei, quæ caſu non aut fato aut natura moriebatur: ut, *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat*: id eſt naturali. IRIM DEMISIT OLYMPO. Vt & ſupra diximus, trahit hoc de Alceſte Euripidis, qui inducit Mercurium ei comam ſecantem: quia fato peribat mariti. Alii dicunt Euripidem, Orcum in ſcenam induxiſſe, gladium ferentem quo crinem Alceſti abſcindat. Euripidem hoc à Pœnia antiquo tragico mutuatum. Sane ſciendum hoc ideo nunc fieri, quia certis conſecrationibus ſolebant homines facere, ut muniti eſſent adverſus fortunæ impetus. Nec poterant mori, niſi exauctorati illa conſecratione. Vnde circa Didonem iſta ſervantur.

NAM QVIA NEC FATO. Cum dicat Virgilius, *Stat ſua cuique dies*, quomodo hoc dicit? *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat*, *Sed miſera ante diem*. Nam ſi fato vivimus, quid agunt merita? ſi penſamur meritis, quæ vis fati? quomodo hic & fatum admittit & meritum? Deinde cum dixerit, *Stat ſua cuique dies*, quomodo dicit ante diem? Harum rerum ratio ſic redditur: Sunt & fata quæ dicuntur denunciativa, ſunt alia quæ condicionalia vocantur. Denunciativa ſunt quæ omnimodo eventura deferunt, ut verbi gratia Pompejus ter triumphaturus eſt. Hoc illi fata dederunt, ut ubicunque terrarum fuerit ter triumphet: non poteſt aliter evenire, & ideo fatum quod hoc denunciat, *denunciativum* vocatur: *Condicionale* vero hujuſmodi eſt, Pompejus ſi poſt Pharſalicum bellum Ægypti litus attigerit, ferro peribit, hic non omnimodo neceſſe erat ut videret Ægyptum, ſed ſi caſus illum ad aliam regionem forte duxiſſet evaſerat.

Sic & apud Homerum Achilles, refert matrem deam ſibi dixiſſe, ut ſi bello Trojano ſe ſubtraheret, & reducem patriæ daret, alta ſenecta viveret, ſed inglorius: Si vero apud Trojam pugnando perſeveraret, adeptus magnam gloriam primævus obeumberet. Vides igitur conditionem fati ſub duplici eventus exſpectatione pendere. Achilli enim dies ſtatuta erat, qua domum repetens ſenex periret, ſed quia bellum non reliquit, obiit quidem ante diem fato ſtatutum, ſed nec tum ſine fato, quia de gemina fati auctoritate veniebat utraque condicio. Sic & Didoni decretum fuerat ut Vrbem præclaram ſtatueret, ulciſceretur virum, pœnas de parricidio fratris exigeret. Pervenerat autem ad ſeram mortem ſine ulla felicitatis offenſa, Si Trojana claſſis ad litus Africæ non veniret, qua portum Carthaginis ingreſſa, nec continuaretur viterius reginæ nota felicitas, nec expectaretur ad mortem dies illa ſera quæ fuerat conſtituta.

Hæc ſciens Maro, inducit ipſam Didonem in extremis ſuis iſta dicentem, *Vrbem præclaram ſtatui, mea mœnia vidi, Vlta virum, pœnas inimico à fratre recepi, Felix heu nimium felix ſi littora tantum, Nunquam Dardaniæ tetigiſſent noſtra carinæ*. Sic & Vulcanus reſpondens Venerі armaті filium poſtulanti, conditionale fatum adſerit fuiſſe Trojanis, ut ſi Æneas cœleſtibus armis fuiſſet armatus, annos X. ultra quam fletit Troja duraret, nec Priamus ante idem tempus periret: quo præſidio prætermiſſo præparandæ Trojanæ incolumitatis extincta conditio eſt, & hoc eſt, quod ait, *Similis ſi cura fuiſſet*, & quod dicit, *Fas nobis*, &c. hoc eſt per fata licuiſſet: Si enim nefas eſt obviare fatis, fas eſt omne quod permittente fatorum lege præſtatur. Ergo ſenſus hic eſt, Cura quæ tibi nunc eſt, Si ſtante Troja fuiſſet, armari filium tuum mihi per fata licuiſſet, propter rationem ſcilicet conditionalis fati & vitam Priami, & regna Trojæ tam Iuppiter quam fata ſervaſſent, cum hoc decreti conditio contineret.

Ergo *ſtat ſua cuique dies* aut denunciativo fato & mutationem omnino non recipit; aut condicionali & ſi eventum alterum caſus adtulerit, non inſpecta die acceleratur interitus: quod ergo dixit, *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat*, nolo illum putes univerſa confundere: Illi enim dicuntur non fato perire ſed merito, qui maxima in deos, & non ignoſcenda committunt, ut Salmoneus, ut contemptor divum Mezentius, ut Tytius, ut Ixion, quos ſi fato dixeris oppetiſſe pugnaveris, nam qui excedunt delinquendi modum ipſi ſibi pœnam ſanciunt, quam ſi fatis imputandam putaveris, excuſas peremptorum reatum; hoc eſt ergo quod dicit, *Nam quia nec fato*, id eſt denunciativo, *merita nec morte*, id eſt nullo immani crimine commiſſo. *Sed miſera ante diem*, hoc eſt uno de condicionalibus fatis ſtatuto: Si Trojanæ claſſis non contigiſſet adventus.

DONATI.

NEC FATO NEC MORTE MERITA. Non ſecundum inſtitutum naturæ, quod fatis attribuitur, difficilis enim mors eſt, cum non conſenſu naturæ ſpiritus redditur, ſed vi extorquetur.

VARIORVM.

NAM, QVIA NEC FATO, M. N. M. P. &c. Aliud eſt Græcis ὁσὸν ἄωρος, aliud ὁσὸν μοίρας ἥκειν: ὁσὸν ἄωρος dicitur de iis qui obeunt in juventute; ὁσὸν μοίρας de illis, qui violento exitu decedunt. Tum opinio multorum, non receptos inferis, qui funere acerbo præreptі eſſent, quos Ἄωρους vocabant: nec eos, qui violento genere mortis erepti forent, quos βιαιοθανάτους appellabant: nec illos, qui ſepulturæ honore caruiſſent. Aoros quidem tamdiu in ſuperis errare & vagari credebant, donec in morte reliquum tempus exegiſſent quod in vita non impleverant. *Aiunt enim & immatura morte prævenias animas, eo uſque vagari iſtic donec reliquatio compleatur ætatis, qua cum pervexiſſent, ſi non intempeſtive obiiſſet.*

Sed miſera ante diem, ſubitoque accenſa furore,
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cælum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo Sole colores,
Devolat, & ſupra caput aſtitit. Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, & dextra crinem ſecat: omnis & una
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

SERVII.

SED MISERA ANTE DIEM. Non eſt contrarium, quod dicit in decimo, *Stat ſua cuique dies.* Nam ut ſæpe diximus, ſecundum ſectas loquitur: & hoc ſecundum alios, illud ſecundum alios dictum eſt. Quanquam grammaticæ reſponſiones poſſunt ſufficere, *Omnia vincit amor: & nos cedamus amori.* FVROR. Quia pudica in amorem devenerat.

FLAVVM CRINEM. Matronis nunquam flava coma dabatur, ſed nigra, unde Juvenalis, Satyr. 6. *Sed nigro flavum crinem abſcondente galero.* Huic ergo datur quaſi turpi. AVT FLAVVM, quia in Catone legitur de matronarum crinibus, *Flavo cinere nitidabant ut rutile eſſent.*

CAPVT DAMNAVERAT. Nondum eam morti deſtinaverat, poteſt accipi, *Stygioque caput damnaverat orco*: ut Didonem voto liberaret quod ſemper omnes optant, ut ſine cruciatu moriantur; nam ſubjunxit, *Hunc ego diti Sacrum juſſa fero teque iſto corpore ſolvo*, id eſt libero, vel illud ab orco nondum liberaverat, cum illa devotum crinem adhuc retinens, inter reos eſſet. Ergo cujuſcunque debiti, id eſt reatus damnatio finem facit. DAMNARE autem eſt damno adficere, id eſt debito liberare. Ideo & cum vota ſuſcipimus, rei voti dicimur donec conſequamur beneficium, & donec condemnemur, id eſt promiſſa ſolvamus, ut, *Damnabis tu quoque votis.* Et bene poëta non ait, illam damnaverat, ſed caput ipſum unde crinis fuerat auferendus.

IRIS ROSCIDA, Quia cum nubibus ſit pluvialibus, quæ rore non carent. ADVERSO SOLE. Sane naturalem rem expreſſit. Iris enim niſi è regione Solis non fit, cui ille varios colores dat: quia aqua tenuis, aër lucidus, & nubes caligantes inradiante iſto varios creant colores.

SACRVM IVSSA FERO. Euripides Alceſtin Diti ſacratum habuiſſe crinem dicit, quod Poëta tranſtulit ad Didonem. CORPORE SOLVO. Id eſt animam tuam, quia ait ſupra, *Nexoſque reſolveret artus.*

OMNIS ET VNA. Uno impetu effuſa eſt vita, id eſt anima. DILAPSVS CALOR. Secundum eos qui dicunt animam calorem eſſe, qua recedente corpus friget: ut, *Corpuſque lavant frigentia & ungunt.*

IN VENTOS VITA RECESSIT. Ideſt anima, ut in quarto Georgicorum, *Illicoque ſibi tenues naſcentem accerſere vitas.* Et dicendo *in ventos*, aut eos ſequitur qui animam aërem dicunt, hoc eſt in materiam ſuam redire, aut certe eos qui dicunt animam perire cum corpore: ut intelligamus evanuit, in ventos receſſit: ut in nono, *Sed omne [illegible] diſcerpunt, & nubibus irrita donant.*

DONATI.

ANTE DIEM. Ante tempus quod natura potuit afferre.

SOLVO. Omnia quibus vita conſtat ſibi invicem nexa ſunt: ſed cum reſoluta fuerint, atque à ſeſe receſſerint, tunc mors ſequitur.

VARIORVM.

Idem Tertullianus de inſepultis hoc quoq; traditum creditumque, ait: *Creditum eſt inſepultos non ante ad inferos redigi, quam juſta receperint.* Utrumque ergo in Didone Poëta expreſſit, & [illegible] ſimul & [illegible] petiiſſe indicat. SED QVIA NEC FATO, [illegible]. SED MISERA ANTE DIEM, [illegible]. Tertium addidit: MERITA NEC MORTE. Innocentem & nullo crimine commiſſo manus ſibi attuliſſe ſignificat. Nam plerique aut propter crimina ſua ſupplicio publice afficiuntur; aut ipſi ſibi lethum conſciſcunt metu gravioris pœnæ, quam ſe meruiſſe conſcii ſunt. Ex eo genere [illegible] non fuiſſe Didonem oſtendit. Hæc ſimpliciſſima illius loci expoſitio. Servius multa involvit, quæ nec evolvit & longe à ſcopo aberrat. Turneb. lib. XIII. 19. SALMAS.

NONDVM ILLI FLAVVM. P. Fabula ex Euripide. Macrob. lib. 5. cap. 19. Saturn. Turneb. lib. 19. cap. 17. Muretus lib. 4. cap. 16. Canterus lib. 4. cap. 20. De flavo crine, Junius de coma, cap. 19.

PROSERPINA VERTICE, &c. Hic ritus exſtat apud Macrobium, lib. 5. cap. 7. Euripides in Alceſte, & Oreſte, & Tauris. Homerus Iliad. Ψ. Ovidius lib. 3. Metamorph. *Et ſectos ſecum impoſuêre capillos.* HARTVNG.

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER QVINTVS.

INTEREA *medium Æneas jam classe tenebat*
Certus iter, fluctuſque atros Aquilone ſecabat,
Mœnia reſpiciens, quæ jam infœlicis Eliſæ
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Cauſa latet: duri magno ſed amore dolores

SERVII.

INTERREA. Dum fletur aut ſepelitur Dido, & hoc ſermone librum, ut ſolet, ſuperioribus junxit: cujus pars major ex Homero ſumpta. Nam omnia quæ hic commemorat, exhibentur circa tumulum Patrocli: niſi quod illic curule exercetur, hic navale certamen. Sane intelligendum non potuiſſe fieri, ut una nec plena die Æneas ad Siciliam perveniret. Vnde accipiendum eſt, ſicut ſupra legimus, quod circa ortum lucis navigavit: ut, *Regnis è ſpeculis ut primum albeſcere lucem Vidit, & æquatis claſſem procedere velis.* Ergo tota die dum ſe Dido interemit, dum fletur, paululum proviſtus eſt leniter ſpirantibus ventis: & flammas rogi circa veſperam vidit, quo tempore & per naturam ignem videre potuit, & per priſtinum morem quo per diem cadavera non incendebantur. Deinde tota navigans nocte & alterius diei parte ad Siciliam venit. MEDIVM. Aut medium eſt quicquid à principio recedit, & necdum finem ſortitur: aut *medium*, ſic altum ut medium putares: ut, *Graduturque per æquor Jam medium.* Nam vere *medium* ſequenti indicat loco: *Vt pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla Occurrit tellus.* Sane ſpeciem pro genere poſuit, nam mare ſignificat maria. TENEBAT. Nautico uſus eſt verbo, ut *Iliacas vento tenuiſſe carinas.* Et, *Ne teneant curſus.*

CERTVS. Aut indubitabiliter pergens, id eſt itineris ſui certus, aut certus Æneas, id eſt ſollers, ſtrenuus, velox: ut, *Equidem per littora certos Dimittam.* ATROS AQVILONE. Quos nuper flans Aquilo atros effecerat: ut, *Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.* Nam ex Africa venientibus Auſter ſecundus eſt, Aquilo adverſus; ergo hoc dicit quod fluctus, qui atri eſſe conſuerunt Aquilonis flatu qui ante flaverat ſecundo flatu, ſecarit Æneas ſurgente Zephyro, ut Mercutius, *Nec Zephyros audis ſpirare ſecundos.* Sed novimus tempeſtatis hanc eſſe naturam, ut reliquias venti teneat, etiam in alterius flatu. Sicut Lucanus, *Vt quoties eſtus, Zephyris furiiſque repugnat, Hinc abeunt fluctus, illuc mare.* Atros autem ſecundum Plinium dicit, qui ait in naturali hiſtoria, non eſſe maris certum colorem: ſed pro qualitate ventorum mutari: & aut flavum eſſe, aut lutulentum, aut atrum.

COLLVCENT FLAMMIS. Lucent undique. In honorem enim regum cum facibus procedebatur à populo. Vnde ait de Pallante, *Lucet via longo Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.* Poſtea etiam funebres loculos proferre cœperunt. Vnde eſt etiam in ſexto, *Vel quæ Tyberim videbis Funera:* quum de Marcello ædili diceret, filio ſororis Auguſti, in cujus honorem hoc factum eſt. QVÆ TANTVM. In quantitate eſt admiratio. Sane ſciendum Varronem dicere Æneam ab Anna amatum: & licet (ut ſupra diximus) plurimum tempus interſit, lectum tamen eſt.

CAVSA LATET: DVRI MAGNO SED AMORE DOLORES POLLVTO. *Duri dolores*, impiæ mentes eſt: ſed expoſitio talis eſt, Ignorabant quidem cauſam Trojani, conjecturis tamen propius accedebant. Nam duri dolores magno amore polluto, id eſt læſo: & notæ fœminarum furor docebat Trojanos perriſte augurium, ſcilicet ut crederent Didonem ſe interemiſſe. Multi dicunt, DVCVNT, dilacerant; ut ad ſupra dictas duas cauſas tertia accedat. Percellebant, inquit, animos Trojanorum, quod naſcebantur duri dolores amore polluto: quod notus erat fœminæ furor: quod ignem rogi videbant, id eſt omen navigantibus triſte. Vt PER TRISTE, valde triſte ſit. Sed ſi ſic intellexerimus, tertio dicto congruit tantum, non etiam ſuperioribus: nec enim Trojani navigantes jam poterant de amore, aut de furore Didonis eſſe ſolliciti.

DONATI.

ATROS AQVILONE. At qui non eſt aptus ex Africa in Italiam navigantibus: ſed vel poſuit ſpeciem pro genere: vel navigabat Aquilone, quia ex ſecundo Jovis præcepto ſtatuerat, Carthaginem relinquere, quocunque ferrent venti, ut etiam Aquilone flante, enavigaret quo illi ferrent.

VARIORVM.

Hunc librum Turneb. explicat integris capitibus, lib. 14. cap. 4. & lib. 26. cap. 17.

FLVCTVSQVE ATROS. Turneb. lib. 26. cap. 28. Mercur. lib. 3. Var. cap. 13.

Polluto,

Polluto, notumque furens quid fœmina poſſit;
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique, & undique cælum:
Olli cæruleus ſupra caput aſtitit imber,
Noctem hyememque ferens, & inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta,
Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve pater Neptune paras? ſic deinde locutus,
Colligere arma jubet, validiſque incumbere remis:
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Ænea, non ſi mihi Iupiter author

SERVII.

TRISTE PER AVGVRIVM. Quidam augurium pro conjectura accipiunt; ſed in quarto libro relatum eſt duplici modo diras fieri, aut in ſignis, aut quocunq; modo, aut quacunq; parte. Sed de ſignis diram fieri, in tertio de arpyiis & in quarto de Didone ſignificatum eſt: nunc quocunque modo diram fieri ſic oſtenditur; cum facit Æneam ex Africa navigantem flammam è rogo Didonis adtendere, dixit enim, *Quæ tantum accenderit ignem Cauſa latet*, uſque, *pectora ducunt*. Cum enim dat ubique Æneæ auguriorum peritiam, oſtendit ſciſſe eum etiam hæc ſigna inter diras referri *, quod verum fuiſſe declarat ſecuta tempeſtas. TEVCRORVM PECTORA DVCVNT. Sicut dictum eſt propter viſas flammas rogales quæ malum navigantibus omen efficiunt, & Trojani auguriorum periti ſunt, nam neque ad Italiam veniunt, & mox naves incendio amittunt.

RATES. Pro navibus abuſive poſuit.

OCCVRRIT TELLVS. Iocunde occurrit: è contrario, *Terræque urbeſque recedunt*. MARIA VNDIQVE ET VNDIQVE COELVM. Ecce veſe nunc eſt medium mare.

OLLI. Aut tunc: aut illi. SVPRA CAPVT. Periculoſus, inevitabilis, mortifer. Nec enim ſimpliciter dictum eſt, cum omnis imber ſuper caput ſit.

NOCTEM. Tenebras, hyemem, tempeſtatem: Græci enim χειμῶνα, & non ſolum anni tempus, ſed & tempeſtatem ſignificant. INHORRVIT VNDA TENEBRIS. Hoc eſt & noctis, & nubium.

IPSE GVBERNATOR. ἐμφατικῶς hoc eſt qui debuit eſſe ſolatio. PVPPI AB ALTA. Subaudis, HÆC AIT.

QVIA NAM. Id eſt cur. & eſt interrogantis adverbium, quo uſus eſt bis, hic, & in decimo, *Cælicolæ magni quianam ſententia vobis Verſa retro?* NIMBI. Pro nubes.

COLLIGERE ARMA IVBET. Vela contrahere, non penitus deponere. Nam dicit, *Obliquatque ſinus in ventum.*

OBLIQVATQVE SINVS IN VENTVM. Contra eam partem qua venti flabant, & eleganter per totum, gubernatorem oſtendit ante omnia tentare, quam ad confeſſionem deſcendat.

MAGNANIME ÆNEA. Fortiſſime, & eſt epitheton ſumptum ex tempore, hoc eſt qui non conſternaris: Sic in quarto ubi nuptias facturus eſt, ait: *ipſe ante alios pulcherrimus omnes*. IVPPITER AVCTOR. Aut noſtræ navigationis, aut ſecundum uſum loquutus eſt: nec ſi hujus rei auctorem ſe Iuppiter faciat. Et multi quærunt quomodo auctor Iuppiter, cum Apollini dicat, *Tot maria intravi duce te*. Sed legimus, *Quæ Phœbo pater omnipotens*: ſed nunc ſpecialiter navigantibus ex Aphrica auctor eſt Iuppiter.

DONATI.

OCCVRRIT. Impatientiam cupientis gratulari ſignificat.

VARIORVM.

PELAGVS TENVERE RATES. Vbi altum tenuere procul à littore proveſtæ: id enim *pelagus* eſt. argumento ſunt piſces pelagii, qui opponuntur littoralibus. TVRNEB. lib. 14. cap. 4.

CÆRVLEVS SVPER CAPVT IMBER. Crediderim hic *cæruleum* Græcorum more, pro atro poni, ἀπὸ συνηθείας ἐπ' ὀφρύων τιθέντων κυανέων. Id eſt, cæruleis ſuperciliis, quod valet nigris, conſenſu Græcorum Grammaticorum. TVRNEB. lib. 15. cap. 4.

IPSE GVBERNATOR PALINVRVS. ἐμφατικῶς IPSE, optimus, omniumque peritiſſimus gubernator. Nec ab re pronomen *ipſe*, additum eſt, quod ἔμφασιν habet; cum ſcilicet ad magnitudinem tempeſtatis exaggerandam, tum ad navigationis deſperationem apertius declarandam. Nam ubi de re quapiam aliquis ipſius peritiſſimus deſperat, ibi alius imperitior ſperare non debet. NASCIMB.

COLLIGERE ARMA IVBET. Contrahere vela & breviari. Imitatione Græca dixit, quibus ὅπλα etiam armamenta ſunt & vela, ut notat Turneb. lib. 19. cap. 29.

OBLIQVATQVE SINVS. *Obliquare ſinus*, eſt velum obliquum tendere; quod fecit neceſſario Palinurus, cum tranſverſum venti flarent: ſequitur enim, mutati tranſverſa fremunt. Turneb. lib. 14. cap. 4.

Spon-

Digitized by Google

Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſa fremunt, & veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. ſuperat quoniam fortuna ſequamur:
Quoque vocat, vertamus iter. nec littora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſque Sicanos:
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.
Tum pius Æneas: Equidem ſit poſcere ventos
Iamdudum, & fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. an ſic mihi gratior ulla,
Quoque magis feſſas optem dimittere naveis,

SERVII.

HOC COELO. Hoc eſt aëre. *In hoc cælo qui dicitur aër.* Sicut Lucretius poſuit.

MVTATI TRANSVERSA FREMVNT. Id eſt, hinc atque hinc, quod ex tranſverſo; Varro de ora maritima: *Nihil enim venti, ut docti dixerunt; niſi aër multus fluens tranſverſus.* Eſt autem adverbium factum de nomine: ut, *Conflatur & amnis Rauca ſonans.* Item, *Et pede terram crebra ferit.* Nomen & adverbium plerunque in ſe tranſeunt: ut, *Torvumque repente clamat*, id eſt torve. Item adverbium in nomen: ut, *Dum mane novum*: & accepta declinatione factum eſt nomen. Sic Perſius, *Iam cras heſternum, heu conſumpſimus, ecce aliud cras.* Sed nomen cum adverbium eſſe cœperit, fit indeclinabile: adverbium cum nomen eſſe cœperit, declinatur. Vnde ait Plautus, *A mani uſq; ad veſperum.* A mani autem propter terraptoton dixit. Cum enim in alienum jus tranſeunt hæ partes, non ſuis, ſed earum ad quas tranſierint, utuntur poteſtatibus, in declinatione duntaxat. Nam temporum ſuorum rationem reſervant: ut hoc loco TRANSVERSA, cum adverbium ſit, A tamen brevis eſt: quia venit ex nomine, licet duæ conſonantes ſequantur, cum ſciamus A terminata adverbia longa eſſe, ut paulo poſt, *Et fruſtra cerno te tendere contra.* ET VESPERE AB ATRO. Id eſt ab occidente nubibus confuſo, hoc eſt quo tendimus: nec enim ſine ratione poſt generalitatem addidit ſpeciem. Quidam autem ideo *atro* dicunt, quia ubi dies occidens, atra omnia facit, id eſt noctem.

IN NVBEM COGITVR AER. Nubes enim, aëris denſitas facit: ut, *Denſat, erant quæ rara modo, & quæ denſa relaxat*: Contrario, *Scindit ſe nubes & in ethera purgat apertum.*

NEC NOS OBNITI CONTRA. οὐτ' ἀντῖν. Sufficiebat enim aut obniti, aut contra niti. TENDERE. Pro contendere Aphæreſis eſt. TANTVM. Aut quantum adverſa tempeſtas valet, aut TANTVM pro in tantum, ut, *Quid tantum inſano juvat indulgere labori.*

SVFFICIMVS. Hic ſimpliciter, alibi ſubminiſtrare ſignificat: ut, *Sufficit humorem, gravidas cum vomere fruges.* SEQVAMVR. Fortunam ſcilicet.

QVOQVE VOCAT VERTAMVS ITER. Videtur bis idem dixiſſe. NEC LITTORA LONGE, A facili, & deeſt *eſſe.*

FIDA. Propter Aceſtis affinitatem. FRATERNA ERYCIS. Propter Erycem Butæ & Veneris filium: ſecundum alios, Neptuni & Venetis regem Siciliæ, unum, ſicut dicitur de numero Argonautarum. SICANOS. Corripuit SI, alibi producit: ut, *Sicanio prætenta ſinu.*

RITE MEMOR SERVATA REMETIOR ASTRA. Si rite remetior aſtra, paulo ante ſervata: ſcilicet ante tempeſtatem. Colligit autem vicinitatem ex ratione curſus, qui á peritis, horis colligitur, quas indicant aſtra.

IAMDVDVM. Non tantum heroicum eſt quod dant Æneæ gubernandi ſcientiam: ſed etiam ad procœconomiam pertinet. Dicturus enim eſt, *Et ipſe ratem nocturnus rector in undis.* FRVSTRA CERNO TE TENDERE CONTRA. Ad illud reſpondit. *Nec nos obniti contra, nec tendere tantum Sufficimus:*

FLECTE VIAM. Ex re mira nata declamatio. In terra enim à via deflectimus nos: in mari ipſam deflectimus viam. Non ergo velorum viam, ſed per vela ipſius curſus viam dixit: *Flecte* autem ſignificat muta, ut, Pacuvius, *Quæ meum veniens flexit ſententia pectus*, & hic ad illud reſpondit, *Quoque vocat vertamus iter.*

FESSAS NAVES. Pro nos feſſos. Vel FESSAS, quaſſas, nec ad plenam refectas. DIMITTERE. Pro immittere.

VARIORVM.

SVPERAT QVONIAM FORTVNA SEQVAMVR. Fortunam. vel *ſequamur* pro obſequamur: ut modo *tendere*, pro contendere. In rebus agendis ſi major vis interveniat, hanc conſentiendo potius quam reluctando vincamus, & æquum cenſeamus, ut homini placeat, quicquid placuit Deo. Macrob. lib. 5. cap. 16. Saturn. TAVR.

REMETIOR ASTRA. Venuſte *remetior* dixit, ut qui alias etiam aſtra menſus fuerat, ad Aſtrologorum morem alludens, qui numeris, argumentis, nec non inſtrumentis aſtra metiuntur. NASCIMB.

SIC POSCERE V. Pro velle. Brodæus lib. 9. Miſc. 20.

Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri: fertur cita gurgite classis,
Et tandem lætæ notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum, sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus in jaculis, & pelle Libystidis ursæ:
Troia Crinisо conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentum,
Gratatur reduces, & gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

SERVII.

DARDANIVM ACESTEN. Vt & supra diximus, Hippotes filiam suam Egestam ne ad ceros religaretur, superposuit naviculæ, & misit quo fors tulisset. Qua delata ad Siciliam, Crinisus fluvius concubuit cum ea conversus in canem, unde Acestes natus est. Vel, ut quibusdam videtur, Egestus: hujus rei ut esset indicium, nummum effigie canis percussum Siculi habuerunt. Alii dicunt Laomedontem regem Trojanorum cum graviter cives sui ab eo ceto, id est bellua marina infestarentur, propterea quod mercedem Neptuno ob fabricatos muros negasset, ad templum Jovis Ammonis scitatum misisse de mali remedio vel fine, cui cum esset responsum, ut filiam suam Hesionam bellux offerret, & hoc à civibus facere cogeretur. fore respondit si ante eorum filias bellux objecisset: quo facto cum plures puellæ à ceto absumptæ essent, plerique parentes filias in longinqua miserunt, ex quibus una Troja, nomine Ægesta * delata in Sicilia est, & Crinisо, sicut dictum est, compressa, edidit Acesten.

Alii dicunt Laomedontem cum ficut narratum est, propter filiam suam seditionem à civibus pertulisset, unum de Trojanis auctorem seditionis occidisse, filiasque ejus mercatoribus exponendas dedisse, à quibus illæ in Sicilia prope Crinisum amnem relictæ sunt, quarum ille una in canem conversus compressa *quidam dicunt Ægestam reversam in matrimonium à Capye ductam ex quibus Anchisen natum. SERVAT. Hic tenet: ut, *Tantas servabat filia sedes.* vel certe *servat*, habet.

GREMIO COMPLECTITVR OSSA. Quasi de matre dixit, & quæritur cur hoc Palinurus, cum ad Siciliam suaderet, *divertere* non dixerit, nisi forte quod luctus Æneam noluerit admonere propter quod ante Æneas causa mortis paternæ Siciliam omni inlætabilem dixerit.

SECVNDI ZEPHYRI. Quomodo tempestas est, sed post conversionem navigii secundi.

ET TANDEM. Vacans particula est TANDEM: ut, *Et quo sub cælo tandem*: nam cur tandem cum dicat, *Fertur cita gurgite classis*: aut *tandem*, ideo quia navigantibus etiam cita navigatio tarda videtur, aut tandem periculis liberati. LÆTI. Qui in tempore tempestate caruissent. NOTÆ. Notæ harenæ ad notam hatenam, & utrum *notæ*, dulci? an quia jam ibi fuerant? ut, *Vix è conspectu Siculæ telluris in altum.*

EXCELSO. Vtrum *ἀνθρ.* an *ex celso* pro excelso. MIRATVS. Is qui mirabatur: aut certe miratus occurrit. Et bene temperato usus est verbo, ne videretur, aut quasi inhospitalis dolere, aut exultare voti nescius Trojanorum.

HORRIDVS. Terribilis. IN IACVLIS. In hastis, Ennius, *Levesque sequuntur in hastis.* LIBYSTIDIS VRSÆ. Aut re vera ursæ; aut feræ Africanæ, id est leonis aut pardi.

NON IMMEMOR. Liptotes figura.

GRATATVR. Quidam *gratatur* non gratulatur, sed lætatur accipiunt, ut quod ad Trojanorum votum pertinet doluerit * ad Siciliam reversos, quod ad suum animum gauderet. Pacuvius in Hermiona, Hoc verbum posuit: *Ibo, atque dicam frequentes ut eant gratatum hospiti.* Accius Pelopidis, *Nec tibi me in hac re gratari decet*, quidam tamen reprehendunt quod penitus non dederit verba Acesti gratulanti. REDVCES. Salvos alibi, *Vt reduces illis ludunt.* GAZA AGRESTI. Opibus rusticanis. Nam *gaza* omnis fructus est.

DONATI.

ET PELLE. Refert habitum paternum. erat enim natus ex fluvio: & fluvii pene nudi, sine ambitione vestium pinguntur.

AGRESTI. Sunt epulæ de quibus ait in Bucolicis: *Sunt nobis mitia poma, Castaneæ molles & pressi copia lacti.* His addere possumus ova & herbas.

VARIORVM.

ET PATRIS ANCHISÆ. Ex Lucretio Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturn.

ADVENTVM, SOCIASQVE RATES. Ex more Romanorum: qui fœdera & amoris charitate sibi conjunctos, *socios* appellabant. NASCIM.

ET PELLE LIBYSTIDIS Lipsius Elect. lib. 2. cap. 4. vult hic Virgilium intellexisse, pellem non ursinam, sed leoninam; quoniam ursus Numidicus, seu ursa Libyca veteres Romani dixerint, pro leone, sicut pantheras, mures Africanos, &c. PONTAN.

Poste-

Digitized by Google

Postera cum primo stellas oriente fugarat
Clara dies: socios in cœtum littore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, genus alto à sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terræ, mœstasque sacravimus aras.
Iamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc ego Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, & urbe Mycenæ:

SERVII.

STELLAS FVGARAT. Poëtice dixit. Nam si *stellæ* ab stando dictæ sunt, quia non fugantur. Semper enim fixæ sunt præter planetas. Et est indicativus modus pro conjunctivo cum fugasset tempestates.

CLARA DIES. Ad comparationem.

ADVOCAT ÆNEAS. Advocata enim proprie concio dicitur. DARDANIDÆ MAGNI. Frequenter, ut diximus, ad opus suum Virgilius aliqua ex historia derivat. Nam sic omnia inducit, quasi divini honores solvantur Anchisæ, quod constat Iulio Cæsari tribuisse Augustum. Et bene dicit, *Genus alto à sanguine divum.* nam per tacitam œconomiam ostendit debere Anchisen generis sui honorem mereri. Vnde est, *Diu genite & genitore deos.*

A SANGVINE DIVVM. Divum & deorum indifferenter plerunque ponit poëta: quanquam sit discretio, ut *deos* perpetuos dicimus: *divos* ex hominibus factos, quasi qui diem obierint. Vnde *divos* etiam imperatores vocamus. Sed Varro & Atterius contra sentiunt, dicentes *divos* perpetuos: *deos*, qui propter sui consecrationem timentur, ut sunt dii manes, quod tangit in duodecimo dicens, *Diva deam stagnis, quæ fluminibusque sonoris Præsidet.*

ANNVVS ORBIS. Quia mensis in sese recurrunt, & annum faciunt. Vnde & annulus quasi annuus dictus. Sic alibi, *Atque in se sua per vestigia volvitur annus.*

DIVINI. Aut laus est: ut, *Divini opus Alchimedontis.* Aut re vera *divini*, nam ait, *Genitor mihi talia namque, Nunc repeto, Anchises, fatorum arcana reliquit.* Multa enim antiqua lectio, Anchisen futurorum scientem concelebrat. aut *Divini*, id est dei, quia apud Romanos defunctorum parentes Dei à filiis vocabantur.

MOESTAS ARAS. Aut ipsi mœsti, aut medium se præbet. Nam & hominem fuisse novit, & vult eum ex consecratione numen effectum. Nam mœstas aras ad hominem pertinet; id est diis manibus consecratas. Et quod paulo post dicit, *Altaria linquit*: vult esse divinitatis post apotheosin, posteaquam deus confirmatus est. Vnde est, *Et adytis*: quæ templorum sunt. & *Successit tumulo*: quod est hominis.

NISI FALLOR. Non quasi nescius dixit: sed propter anni confusionem, quæ erat apud majores. Nam ante Cæsarem qui nobis anni rationem composuit, quam hodieque servamus, intercalabantur dies: ut etiam in Verrinis legimus, scilicet Lunæ non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus: post Hipparchus: deinde Ptolomæus. ad ultimum Cæsar deprehendit. ACERBVM. Propter perditum patrem.

HONORATVM. Quia deus effectus est. SIC DII VOLVISTIS. Vt in tertio, *Visum superis.* Semper enim de diis salva veneratione conqueritur: Sane subaudiendum *extrinsecus.*

GETVLIS AGEREM SI SYRTIBVS. Si in Getulis Syrtibus agerem, id est essem. Et bene aut désertos, aut hostiles commemorat locos. Sane multis modis hoc loco ludos fieri debere dicit, à necessitate. *Hunc ego Getulis*, &c. ab opportunitate, *Nunc ultro ad cineres ipsius.* Vt & præmiis invitet, *Bina boum vobis Troja* &c. deinde genera certaminum, *Quive pedum cursu valet*, &c. & orationem auspicato concludit, dicendo, *Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.* EXVL. Extra solum suum.

ARGOLICOVE MARI. Ionio & Adriatico.

DEPRENSVS. Occupatus, & proprie navigantium est: ut *Deprensis olim statio tutissima nautis.* VRBE MYCENÆ. Græce dixit. Vnde singularem numerum posuit. Mycenæ autem sicut Thebæ. Iuvenalis, *Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis.* Vt sit Mycene Mycenes: ut Agaue Agaues. Potest exinde Latinam fecisse declinationem: numerum posuit pro numero, Mycenæ autem, Mycena hujus Mycenæ: ut Fidena, & est Periphrasis Vrbe Mycenæ, id est Mycenis: ut, *Vrbem Patavi.*

VARIORVM.

ANNVVS EXACTIS COMPLETVR. Alludere videtur Poëta ad ritus Græcorum, in Italiam quoque derivatos, circa honorationem parentum, quos lib. de leg. 2. exequitur Plato; edicens, non tantum viventibus parentibus meritos reddi honores. & ut prima & antiquissima nomina persolvi; sed & mortuis rite justa rependi, & annuis libationibus eorum memoriam renovari: quas etiam in hunc diem pie imitari videmur anniversariis sacris, placamentis & cenotaphiis. GERMAN.

Annua vota tamen, ſolenneiſque ordine pompas
Exequerer, ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad Æneæ ipſius & oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine divûm
Adſumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agitè, & cuncti lætum celebremus honorem:
Poſcamus ventos, atque hæc mea ſacra quotannis
Vrbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Aceſtes
Dat numero capita in naveis: adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem,

SERVII.

ANNVA VOTA TAMEN SOLENNEISQVE. Hæc quaſi numini. Et vota nove funebre ſacrificium dixit, id eſt ludos funebres, cum vota rerum ſecundarum ſint.

SVIS DONIS. Congruis, aut certe debitis. Sunt enim tantum ſuperorum: munera ſunt inferorum: ut in Bucolicis, *Phœbo ſua ſemper apud me Munera ſunt lauri, & ſuave rubens hyacinthus.* Paris autem altari quæ ſuperorum deorum ſunt, & hoc ideo quia Anchiſes jam deus eſt. NVNC VLTRO. Argumentum à minore ad majus. Vltro autem, aut ultra, id eſt inſuper, hoc eſt amplius numina præſtiterunt. aut ultro, id eſt ſponte ſua, non optantibus, vel volentibus nobis. Vult enim ob hoc tempeſtatem ortam, non ut ab Italia depellerentur: ſed ut ſacra renovarentur Anchiſæ.

SINE NVMINE DIVVM. Sine voluntate & ſine auctoritate.

INTRAMVS. Pro intravimus.

CELEBREMVS HONOREM. Quomodo lætum honorem? an pro nos læti? & *honorem* dixit non exſequias. Nam & ventos quaſi à numine vult petere. Et eum deum ubique memorat cum in ſubſequentibus etiam vino libarit, aut quod mortuis non licebat.

POSCAMVS VENTOS. Vtrum tum, id eſt tum Deinde petamus ventos, & utrum à diis, an ab Anchiſe quem deum per templa commemorat.

POSITA. Conſtituta: ut, *Et poſuere in montibus urbem Pallantis proavi de nomine Pallanteum.* Dicit autem, Petamus etiam hoc, ut velit nos ſibi ſacra perſolvere, & bene ſacra tanquam de deo, & urbe poſita, hoc eſt non quaſi exules & vagi.

IN NAVEIS. Per naveis. IN enim multa ſignificat, ut diximus ſupra.

QVOS COLIT HOSTES ACESTES. Non ait Siculos, Sed quos Aceſtes incolit.

SI NONA DIEM MORTALIBVS ALMVM. Aut pro confirmativa poſita eſt, ut, *Veſtro ſi munere tellus*, ut ſit *ſi*, pro *cum*, id eſt cum venerit, aut *Si* pro dubitativa eſt, ut accipiamus almum, ſerenum, id eſt Si dederit diem ſerenum, & talem, qualis ludis aptus eſt. Ergo non de die qui certus eſt dubitat: ſed de ſerenitate. Vnde paulo poſt, *Serena jam luce.* Et ſciendum: quia apud majores ubi quis fuiſſet extinctus, ad domum ſuam referebatur. Vnde eſt, *Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulchro*, & illic ſeptem erat diebus, octavo incendebatur, nono ſepelicbatur. Vnde Horatius, *Novendiales diſſipare pulveres.* Vnde etiam ludi qui in honorem mortuorum celebrabantur *novendiales* dicuntur. Sciendum quia etiam domi ſuæ ſepeliebantur: unde orta eſt conſuetudo, ut dii penates colantur in domibus. Nonnulli tamen Si, pro quando accipiunt.

DONATI.

NONA DIES. Præſcripſit tempus ludorum, ſi tantum aëris temperies eſſet: & id ipſum nec nimis propinquum, ut poſſet præparari celebritas: nec nimis longinquum, ne haberet diutinæ expectationis tædium. ALMVM. Tranquillum debemus accipere. Edixit autem ludos non impudicos, ut Mimi ſunt, ſed fortes & quibus virtutes in homine accenduntur.

VARIORVM.

VRBE VELIT POSITA. Turneb.lib.26. c.17.

SI NONA DIEM, &c. Erant ſacra novendialia, Græcis ἐνάτα, quibus ſepulchro reliquiæ ſolebant condi: dabantque operam ut moles tum ſepulchri perfecta eſſet. Illo quoque die claris viris, ac pueris dabantur ludi funebres. Ea de cauſſa novendiales diſſipare pulveres dixit amarè, Horat. Ode 17. Epod. quod quo die religioſe ſolebant coli mortui, ſacris & ludis, venefica impie & ſcelerate eorum cineres ſolita eſſet diſſipare, & eorum buſta violare, qui juſtis perfectis conſecrati videbantur. Vid. Turneb. lib.24. cap.27. Tum & novenarius numerus Poëtis religioſus eſt, à quo Nundinæ & Trinundinus dies, & præſertim ab Homero obſervatus, ut in illud Iliad. 6. εἰνὰ δὲ σφιν κέρνας βοάων ἱερεύς. GERM.

Pri-

Digitized by Google

Prima cite Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax:
Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis;
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu:
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, & cingite tempora ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto:

SERVII.

PRIMA. Revera *prima*. Nam cætera non eo quo dicit editurus est ordine. Ergo πρωτολαβὼν.

QVIQVE PEDVM. Id est hinc, vel inde. VIRIBVS AVDAX. Hoc ad omnia pertinet. Et potest non subdistingui, quamvis quidam luctationem accipiant, quod non reddidit.

AVT IACVLO INCEDIT MELIOR, LEVIBVSQVE SAGITTIS. Id est jactu velocium sagittarum: ut vacet VE. Sic ista junxit in nono, *Insidias jaculo & longe fallente sagitta*. Id est jaculo longe fallentis sagittæ. Nam non exhibuit jaculatores. Aut notandum quod jaculatores promisit, nec exhibuit. MELIOR. Comparativum pro absoluto, sed in usu jam, & pro absolutis accipiuntur.

CRVDO CÆSTV. Aut crudeli, aut duro. Ut sit simpliciter dictum quod ex corio duro sint cæstus, aut per diphthongon, pugilum arma significat. habet etiam pluralem numerum, & est quartæ formæ. Nam cestus cesti numeri tantum singularis, sine diphthongo, balteum Veneris significat.

PRÆMIA PALMÆ. Id est virtutis: à præcedenti, id quod sequitur.

ORE FAVETE. Apto sermone usus est, & sacrificio & ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est, quod etiam præco magistratu sacrificante dicebat, favete linguis, favete vocibus, hoc est bona omina habete, aut tacete: In ludis quoque necessarius favor est, quem propter plausum futuris spectatoribus dicit. Favet autem ore quis per taciturnitatem. Horatius posuit, *Favete linguis carmina non prius audita musarum Sacerdos*. CINGITE TEMPORA RAMIS. Ex Romano more. Nam festis ludis omnis ætas coronata spectabat, quod ostendit per Æneam, Acestem, Ascanium: per quos omnem demonstrat ætatem.

MATERNA MYRTO. Vel quasi filius, vel quasi Veneris sacrificaturus marito. Et quia dixerit *ramis* superius, ipse reddidit cum dicit *myrto*. Vnde autem myrtus Veneri dicata est? Fabula autem talis est, Myrrha Cinyræ filia cum adamasset patrem, & ejus se stupro nocturnis horis captam ebrietate paterna subjecisset, gravidâque eadem esset facta, prodito incesto cum patrem insequentem se stricto gladio fugeret, in arborem versa est: quæ cum infantem quem intra uterum habuerat etiam in cortice retineret, percussa, ut quidam volunt à patris gladio, ut quidam ab apro, parvulum edidit, quem educatum Nymphæ Adonem appellaverunt; hunc Venus vehementissime dilexit, & cum ira Martis ab apro esset occisus, sanguinem ejus vertit in florem, qui nunquam vento decuti dicitur; Arborem quoque myrtum ex qua puer natus fuerat, cutelæ suæ adscripsit: quamvis alii dicant ideo myrtum Veneri dicatam, quia cum è mari exisset ne nuda conspiceretur, conlatuit in myrto, vel quia fragilis est arbor ipsa, ut amor inconstans, vel quia jucundi odoris, ut, *Sic positæ quoniam suaveis miscetis odores*. Eclog. 2.

DONATI.

SPECTET. Vel videat, vel speret. MERITÆ. Præmonet quod recto judicio attribuetur palma.

ORE FAVETE. In sacris hoc significat inducere silentium. Hic vero admonet, ut lætis clamoribus favorem accommodent.

VARIORVM.

PONAM CERTAMINA. Ita & Græci dicunt ἆθλα τιθέναι & τιμητέα: unde & ἀγωνοθέται certaminum designatores, & βραβεῖα, qui præmia certaminis statuunt. TAVBMAN.

CRVDO COMMITTERE CÆSTV. Erant autem *cæstus*, lora, quibus pugilum brachia & manus innectebantur: ut si qui hodie pugillatu decertare vellent, chirotecis manus munirent, quo & firmiorem ictum inferrent, neque manum læderent, & sine poena sustinerent adversarii petitionem. *Cæstus* ex eo vocatus, quod lora illa suta essent; quasi sit κεστὸς ἱμὰς, id est sutile lorum. Turneb. lib. 14. c. 4. Scalig. lib. 1. cap. 12. Poët.

ORE FAVETE OMNES. Propert. 4. *Sacra facit vates, sint ora faventia sacris*. Hoc verbum non ut plerique existimant à favore trahitur, sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente. GERMAN.

MATERNA TEMPORA MYRTO. Non est, quod quisquam præter decorum Myrtum Augusto à Marone attributum putet, ut Cypriam, imbellem, nec satis Imperatoriam arborem, quam Veneri quidem Æneadum genitrici sacram constet, ex Plinio lib. 15. Quin & Myrtus bellicis quoque rebus se inseruit. Est enim Plinius auctor, Posthumium Tubertum in Consulatu (qui primus omnium ovans ingressus urbem est, quoniam rem leniter sine cruore gesserat) myrto Veneris victricis coronatum incessisse, optabilemque arborem etiam hostibus fecisse: hinc postea ovantium coronam fuisse. Cæterum *maternam Myrtum* dixit, in gratiam Iuliæ familiæ, quæ à Venere originem duxit, ut & venustum, hoc est εὐμορφόδενδρον, & felicem Augustum favorabiliter augurerut: quod etiam epitheton & cognomentum affectasse Syllam, Plutarchus est auctor. GERMAN.

Hoc Helymus facit, hoc avi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius; ſequitur quos cætera pubes.
Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi; duo lacte novo; duo ſanguine ſacro;
Purpureoſque jacit flores, ac talia fatur:
Salve ſancte parens: iterum, ſalvete, recepti
Nequicquam cineres, animæque umbræque paternæ.

SERVII.

HOC ELYMVS FACIT. Princeps Trojanorum, qui dicitur in Sicilia condidiſſe civitates Aſcam, Entellam, Segeſtam. Alii dicunt eum poſt inceſum Ilium, cum Aceſte in Siciliam veniſſe, eique participem fuiſſe. Alii Anchiſæ nothum filium tradunt habuiſſe Helymum regem in Sicilia genitum. Erycis fratrem fuiſſe dicunt. * ÆVI MATVRVS. Honeſtius quam ſi ævo maturo diceret, vel certe, ævi maturi.

SEQVITVR. Imitatur, ut, *Victriciaque arma ſequutus.*

RITE. Secundum ritum ſacrificii, quod exigebat, ut libaret de mero aut Baccho, id eſt puro. CARCHESIA. Genus poculorum eſt. Dicitur autem & ſummitas mali, per quam funes trajiciunt.

HVMI. Terræ. LACTE NOVO. Aut ſtatim mulcto: aut poſt fœtum, quod coloſtrum dicitur neutro genere. Umbræ autem ſanguine & lacte ſatiantur, unde fœminæ quæ mortuos perſequuntur ubera tundunt, ut lac exprimant. Cuncti autem ſe lacerant, ut ſanguinem effundant. SANGVINE SACRO. Victimarum: ut diximus ſupra. Et notandum quia partim quaſi mortuo pari numero ſacrificat: partim impari, quaſi deo: ut, *Cedit quinas de more bidentes.* Nam legimus, *Numero deus impare gaudet.*

PVRPVREOSQVE IACIT FLORES. Ad ſanguinis imitationem, in quo eſt ſedes animæ. Sic in ſexto, *Purpureos ſpargam flores.* Item, *Purpureaſque ſuper veſtes velamina nota.* ſcilicet, ut ſedis ſuæ cognoſcat imitationem.

SALVE SANCTE PARENS. *Salve & Vale* ſecundum Varronem in logiſtoricis ſynonyma ſunt. Unde his & in ſalutatione utimur, & in execrationibus: ut, *Valeant qui inter nos diſſidium volunt.* Unde etiam hæc mortuis dicimus: non quod eis optemus ſalutem, in quibus nulla eſſe poteſt: ſed ut ſignificemus nos ſic digredi, ut oſtendamus eos nunquam in noſtram communionem eſſe venturos. Et hoc verbum *Salve*, apud auctores bonos ter enunciatum invenitur, *Salve Salve reſalve ter.* ITERVM. Pro ſecundo, hic diſtinguendum: nam quo tempore ſepelivit eum, dixit ſine dubio *ſalve & vale.* RECEPTI NEQVICQVAM CINERES. Cineres pro ipſo patre poſuit: ac ſi diceret, ſalve pater de Trojæ periculis liberate. *Nequicquam* autem ſine cauſa, propter quod ſequitur, *Non licuit fines Italos fataliaque arva.* Alii ad hiſtoriam ſupradictam referunt diſtinctione mutata, ut dicant, Recepti iterum cineres, ſemel ex Troja, ſemel à Diomede: qui dicitur oſſa ejus eruta cum Palladio reddidiſſe Æneæ.

NEQVICQVAM autem ſecundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum corpore. ANIMÆQVE, VMBRÆQVE PATERNÆ. Vocativus pluralis eſt. Nam Plato, & Ariſtoteles & omnes periti dicunt in homine quatuor eſſe animas: Unam *intellectualem*, per quam & cogitare, & judicare poſſumus. Alteram eſſe *ſenſualem*: ut in mutis animalibus, in quibus eſt ſenſus & timoris & gaudii. Eſſe etiam *vitalem*, ut in vermibus, qui tantum moventur. Eſſe etiam quartam infra omnes, quæ phyſice vocatur *naturalitas*: ut eſt in herbis & in arboribus, quæ etiam motu carent, vitam tamen habent. Nam & naſcuntur, & creſcunt, & pereunt. Inde eſt, *Atque interſice meſſes.* His rebus colligitur hominem harum omnium animarum eſſe participem. Unde & Saluſtius ait, *Alterum nobis cum dis, alterum cum bellua commune eſt.* De umbris autem facilis eſt probatio. Nam ſi quatuor ſunt animæ, ſequitur ut tot ſint umbræ: ut ſi quis inter duas ſtet lucernas, geminam umbram creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius aſſerit: ſed non tantum veritati ſtudet, quam ſectæ Epicureæ. Alii iſta fugientes, dicunt animæ & umbræ genitivum eſſe ſingularem: ut ſit, cineres umbræ & animæ paternæ, quod non valde probandum eſt. Nec enim umbra, aut anima cineres habet.

DONATI.

HOC HELYMVS. Aceſtes & Aſcanius, quia omni ætati congruebat.

ITERVM. Nam primo ſalutaverat, cum ſepeliit.

SANCTE. Ut ſignificet inter deos receptum: nam in ſecundo libro, quia vivus erat, & ab eo minime divelli volebat, non *ſancte* dixit, ſed chare.

ANIMÆ VMBRÆQVE. Caſus genitivus eſt in ſingulari.

VARIORVM.

PVRPVREOSQVE IACIT FLORES. Fuit mos antiquus, floribus aſpergendi tumulos. Sueton. in Auguſt. cap. 18. *Per idem tempus conditorium & corpus Alexandri cum prolatum è penetrali ſubveciſſet oculis, corona aurea impoſita, ac floribus aſperſis veneratus eſt.* Plin. lib. 21. cap. 3. Poſſem & Græcos hac de re citare auctores, ſed de re ſatis nota jam dicta ſufficiant. Illud peculiare Græcis, quod apii coronas ſepulchris imponebant: unde *apio indigere* dicebant eos, qui periculoſe ægrotabant. Plin. lib. 20. cap. 11. PUNIAN.

Non

Digitized by Google

Non licuit finem Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium (quicunque est) quærere Tybrim.
Dixerat hæc; adytis cum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit;
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso Sole colores.
Obstupuit visu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras & levia pocula serpens,
Libavitque dapes; rursusque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores;
Incertus geniumne loci, famulumne parentis

SERVII.

QVICVNQVE EST. Aut quia adhuc eum nusquam vidit, aut tædio longæ navigationis hoc dicit.

ADITVS AB IMIS. Ecce, Sicut dictum est, ubi tanquam de deo loquitur; templorum enim & deorum adita dicimus. LVBRICVS ANGVIS. Labilis, alias locum dicit: ut, *Per lubrica surgens*. Alii hoc secundum Platonem dictum volunt, qui ait animas per septem circulos ad corpora penetrare. SEPTEM INGENS GYROS. Loci genium per magnitudinem vult probare. Nullus enim sine genio locus est: qui per anguem plerunque ostenditur. Persius, *Pinge duos angues: pueri (sacer est locus) extra Meiite*. Sane hunc locum de Homero sumpsit, qui induxit Græcos apud Aulidem omen futuri decennalis belli ex serpente collegisse: qui etiam matrem consumpsit novem pullis comesis. Ita ergo nunc etiam Ænex omen sui erroris ostenditur septem gyris. Nam septimus ei annus est finis erroris: & est optimum figmentum. Annus enim secundum Ægyptios indicabatur ante inventas literas picto dracone caudam suam mordente: quia in se recurrit. GYROS. Nomen legimus: verbum exinde non invenimus.

AMPLEXVS PLACIDE. Hoc est molliter, quiete repens, nec dixit corripuit, sed *amplexus* est.

CÆRVLEÆ CVI TERGA NOTÆ, MACVLOSVS ET AVRO SQVAMAM INCENDEBAT FVLGOR. Cæruleæ notæ, & auro maculosus fulgor, hoc est pro auri fulgor. INCENDEBAT. Id est, illustrabat.

AGMINE LONGO TANDEM. Post illos gyros tandem longo repere cœpit *Agmine*, id est impetu, tractu. SERPENS. Participium est non nomen: ac si diceret repens.

LIBAVITQVE DAPES. Leviter gustavit epulas superpositas, quæ filicernium vocantur quasi filicenium, super filicem positum.

DEPASTA ALTARIA. Altaria species arcum, depasta autem, non à se: Nam supra ait, *Libavitque dapes*. Sed hoc dicit, tam diu permansit, quandiu cuncta arisuperpositæ facer ignis absumeret.

GENIVMNE LOCI. Quia (ut diximus) nullus locus sine genio est. FAMVLVMNE PARENTIS. Fuit enim hæc majorum consuetudo, sicut hodie apud Indos est, ut quotiens reges moriebantur, cum his dilecti equi vel servi, & una de uxoribus charior circa rogum occisi incenderentur. Inter quas de hoc erat magna contentio. Possumus ergo famulum, servum sepultum cum Anchisa accipere: quem per Apotheosin deum ostendit effectum. Vnde ei famulum dat quasi ministrum. Singula enim numina habent inferiores potestates quasi ministrantur, Venus Adonim: Diana Virbium. Aut certe secundum Pythagoram dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis, quæ est in spina, anguem creari: quod etiam Ovidius in quintodecimo Metamorphoseon dicit, loquente Pythagora.

DONATI.

NON LICVIT. Propter quod in Tertio dixit: *Heu tantis nequicquam erepte periclis.*

AGMINE. Dixit agmen, quo naturaliter impellitur serpens. Pulchritudo & innocentia serpentis, rem cælestem, & non noxium animal, significat: propter quod magis honores restauravit.

RVRSVS. Quia inimicorum manibus fuerant effossi, & iterum sua opera conditi: quod beneficium, cum non senserit mortuus dixit: nequicquam; & bene dictum est ex persona filii, qui vivo quàm mortuo beneficium præstare maluisset.

VARIORVM.

LIBAVITQVE DAPES. Notat Turnebus, hoc ad antiquorum pietatem referendum; qui partem cœnæ Lari Diisque donabant, & in focum mittebant Lari sacrum: quod *dapes libare* fuisse asserit. Huic quoque loco non omnino repugnat hæc interpretatio, quod quodammodo serpens genius famulusve Anchisæ libarit dapes, ac veluti Diis manibus sacrarit: nisi malis simpliciter accipere, pro eo quod est leviter degustavit. GERMAN.

INCERT. GENIVM. Turneb. lib. 13. cap. 19.

Esse

Esse putet. cædit quinas de more bidentes:
Totque sues, totidem nigrantes terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris; animamque vocabat
Anchisæ magni, Manesque Acheronte remissos.
Nec non & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt; onerantque aras, mactantque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, & viscera torrent.
Exspectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos, & clari nomen Acestæ
Excierat: læto complerant littora cœtu,
Visuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio; sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus; armaque, & ostro

SERVII.

NIGRANTES TERGA. Nigra terga habentes.

MANESQVE ACHERONTE REMISSOS. Aut venientes de Acheronte ad hanc parentationem: aut certe remissos Acheronte, qui jam in Acheronte non essent post Apotheosin, *Remissos*, ut remitterentur, post divinitatis confirmationem.

QVÆ CVIQVE EST COPIA. Pro sua quisque facultate.

LÆTI DONA FERVNT. Alacres, libenter & ipsi conferunt parentationem. FVSI. Id est strati.

PHAETHONTIS. Solis, Διὸς Φαέθοντος. Sane de Phaëronte fabulam in decimo plenius invenies. CIRCO. Hoc est in spatioso ludorum loco.

FAMA FINITIMOS. Vtrum per se potius audienda, an & ipsa ad Acesten referenda, an subtiliter ad Æneam fama, nomen ad Acesten.

EXCIERAT. Evocaverat, Invitaverat. LÆTO COETV. Pro ipsi læti. VISVRI ÆNEADAS. Potest & absolute accipi *visuri Æneadas*, potest & per syllepsin subaudiri, *certantes*. CERTARE PARATI. Hoc est parati ad certandum. LOCANTVR. Ponuntur.

SACRI TRIPODES. Sic pulchri, ut sacros putares: vel quales sacrari solent. nec enim sacrilegus erat ut sacra donaret. & sic dictum est, ut, *Dodonæosque lebetas*: quales sunt in Dodona.

ET PALMÆ PRETIVM VICTORIBVS. Zeugma utriusque lateris. Nam victoribus pretium, & ad supra dicta & ad dicenda pertinet.

DONATI.

EXPECTATA. Quasi tardius desiderantibus venisset.

VISVRI ÆNEADAS. Expressit plenissimam laudem Trojanorum: cum Siculi non solum causa ludorum convenirent.

CIRCO. Non quod esset circus, sed in formam circi.

IN MEDIO. Vt ab omnibus spectari posset.

ARMAQVE ET OSTRO PERFVSÆ VESTES. Transit ad generalitatem, ne speciatim diceret.

VARIORVM.

INCERTVS GENIVMNE LOCI. Draco siquidem sacer erat Heroibus; ut videre est apud Plutarch. in Cleom. Credo ego Poëtam hic respicere antiquam religionem, qua persuasum erat non solum locis omnibus suos esse genios, sed & personis: ut genii quodammodo hominibus famulari videantur, & non tantum nascentibus protinus adesse, sed & mortuorum oberrare & obire sepulchra. Turneb. lib. 13 cap. 12. GERMAN.

CÆDIT QVINAS DE MORE. Sacra quædam suovetaurilia veteres appellabant, ab immolatione suum, ovium, boum. Hoc genus sacrificii puto hic Maronem significasse. TVRNEB. lib. 14. c. 4.

IN MEDIO SACRI TRIPODES. *Tripodas* hic accipimus pro lebetibus vel cacabis, tribus pedibus innixis. Constat autem ex Athenæo, duo antiquitus tripodum fuisse genera: alterum ἐμπυροφόρητον, qui igni imponebatur, & eo ad balnea utebantur: alterum ἄπυρον ignis expertem, in quo vinum dilui solebat. Tales vero tripodes, qui ignis injuriam nunquam sentiunt, temperandoque vino addicti, Libero patri sacrabant, ob veritatem in ebrietate sitam, juxta illud οἶνος καὶ ἀλήθεια. Vnde & victoriæ præmium in Liberalibus proponi solebat tripus, quando & *veriloquos ex Tripode locutos* proverbio dicimus. Duas ergo ob causas Poëtam sacros tripodas dixisse putarim, tum ἀπύρους, ac proinde Libero sacratos; tum ἀναθηματικοὺς, qui vel ad ædium sacrarum ornatum converti possent. IVNIVS.

Per-

Digitized by Google

Perfuſæ veſtes; argenti, aurique talenta:
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Velocem Mneſthea agit acri remige Priſtin;
Mox Italus Mneſtheus, genus à quo nomine Memmi;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Vrbis opus: triplici pubes quam Dardana verſu

SERVII.

ARGENTI AVRIQVE TALENTA. Talenti, ſecundum varias gentes, varium pondus eſt: ſed apud Romanos talentum eſt ſeptuaginta libræ, ſicut Plautus oſtendit in Muſtellaria, qui ait duo talenta eſſe centum quadraginta libras. Legimus etiam talentum eſſe paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli, ultima præmia dicit duo talenta. Quod nos cogit aliquid minimum intelligére. Nam ſi primus victor bovem accipit, conſequens non eſt, ut dicamus ultimum tam magnum accepiſſe præmium. Vnde apparet talentum etiam minimum quiddam ſignificare.

ET TVBA COMMISSOS. Romano more: ſicut hodieque videmus omnibus ludis funebribus, ut ſunt divorum. Nam ſi ſacri ſint, id eſt feſti, luſtrantur faculis. Ante etiam ab hymnis incipiebant. COMMISSOS CANIT.... *

PRIMA CERTAMINA. Punico bello primum naumachiam ad exercitum inſtituêre Romani: poſtquam probarunt gentes etiam navali certamine plurimum poſſe: ad quam rem in hoc certamine alludit poëta. PARES. Aut pariter, aut diverſis comparabiles rebus: ut ſequentia indicant, *Melior remis, ſed pondere pinus.* Ordine remorum quamvis Gyæ tantummodo triremem dicit. Aut pares ita ut ante certamen videbantur. GRAVIBVS REMIS. Fortibus, ut, *Ferit enſe gravem Tymbræus Oſyrin.* Nam graves inferunt tarditatem.

REMIGE. Erit nominativus remix. Serenus, *Semiremex Herculis.* PRISTIN. Vel à tutela depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα: id eſt undas incidere à ſecatione fluctuum.

MOX ITALVS. Subaudis futurus. Ipſe enim familiam Memmiorum conſtituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam à Sergio Sergia familia fuit: à Cloantho Cloentia: à Gya Gygania, cujus non facit mentionem. Nobiles autem familias à Trojanis fuiſſe Iuvenalis oſtendit, ut, *Iubet à præcone vocari Ipſos Trojugenas.* A QVO NOMINE. Scilicet Mneſthei. & Mneſtheus ſic eſt ut Tydeus. Nam diphthongus Græca eſt. MEMMI. Pro Memmiorum, genitivus ſingularis pro plurali, vel à quo nomine genus Ital...* Memmi..* à quo nomine genus Memmii. * genitivus ſingularis nominativus pluralis.

INGENTI MOLE. Motu: ut, *Magna ſe mole moventem.* CHIMÆRAM. Fabula ex quo hoc nomen tranſlatum eſt, talis eſt: Bellerofontes admiſſa per ignorantiam cæde, profugit ad Prœtum Argivorum regem, à quo cum eſſet ſuſceptus hoſpitio, à Sthenebœa uxore ejus adamatus de ſtupro interpellatus eſt, qui cum frequentius hoc ſe indicaturum Prœtominaretur præoccupatus à Sthenebœa ipſe apud Prœtum accuſatus eſt, tanquam reginę caſtitatem adpetiſſet, quem cum Prœtus ad Iovatem Lyciæ regem ſocerum ſuum cum litteris ſignatis, quibus præcipiebat ut puniretur miſiſſet, Iovates Bellerofontem adverſus Tympios ſive Solimos, gentem ferociſſimam miſit, quos cum ille ſuperaſſet; revertens inſidias quas ſibi Iovates ſtruxerat incidit, quibus proſtratis noviſſime miſſus adverſus Chimæram triplex monſtrum, ſiquidem prima pars leo erat, poſterior draco, in medio caput capræ quod ignes efflabat. Hanc ille vectus Pegaſo equo qui volabat, occidit. Mirabatus hanc conſtantiam Iovates filiam ſuam ei cum parte regni in matrimonio dedit.

VRBIS OPVS. Tam magna, ut urbem putares. TRIPLICI VERSV. Omnes enim Triremes fuerunt. *Verſu* autem, aut ordine, ut, *Ille etiam ſeras in verſum diſtulit ulmos.* aut verſu, tractu. à verrendo: ut, *Æquora verrebant caudis, æſtumque ſecabant.* Sane unus eſt ſenſus, & eſt Græcum, nam illi πῆχυν dicunt.

VARIORVM.

COMMISSOS LVDOS. Diverſa ſpectaculorum ac ludorum genera, diverſis temporibus in rempub. Rom. invecta ſunt. Quorum finis partim in religione, partim in voluptate populi poſitum erat. Ludos inter alia cæleſtis iræ placamina inſtituros, teſtatur Livius lib. 7. Cenſorinus de die natali c. 12. Valer. lib. 2. cap. 4. & alii. lege Stevechium ad Veget. lib. 2. cap. 24.

PRIMA PARES INEVNT. Id eſt compoſitæ, ſeu æque omnes inſtructæ, remis, aliiſque huic negotio aptis rebus. NASC.

AGIT ACRI REMIGE PRISTIN. Inter navium ornamenta, quæ multa & varia fuiſſe conſtat, effigies quaſdam diverſorum animalium à ſcriptoribus commemorari comperio, quæ in univerſum Παράσημα nuncupantur; cujuſmodi hæc fuiſſe exiſtimare licet, à quibus navium nomina his verſibus Maro ſumpſit: vocat enim aliam Priſtin, aliam Chimæram, aliam Centaurum. TITIVS lib. 7. cap. 4. Had. Iunius Animad. lib. 2. cap. 13.

INGENTI MOLE. Non motu, ut Servius interpretatur, ſed ad navis magnitudinem refertur; hoc enim indicant ſequentia, VRBIS OPVS, hoc eſt ea magnitudine, ut urbem putares. NASC.

Digitized by Google

Impellunt; terno consurgunt ordine remi.
Sergestusque, domus tenet à quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Cærulea; genus unde tibi Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Littora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sydera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur unda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt; ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent, ostroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus,

SERVII.

PVBES IMPELLVNT. Figura est: ut. *Pars in frusta secant.* Et sciendum inter Barbarismum & Lexin, hoc est, Latinam & perfectam elocutionem, Metaplasmum esse qui in uno sermone sit ratione vitiosus. Item inter Solœcismum & Schema; id est perfectam sermonum connexionem, figura est quæ sit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo Metaplasmus & figura media sunt, & discernuntur peritia & imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

DOMVS SERGIA. Familia: ut, *Da propriam Tymbræe domum.* Et inde est Sergius Catilina. TENET. Vltra tenet., vel servat.

CENTAVRO MAGNA. Fœminini est generis, si de navi dicas: ut in Eunuchum suam, cum comœdiam diceret. Iuvenalis contra sensit, dicens, *Et in tergo nec dum finitus Orestes.* Sed sciendum genera plerunque confundi, aut metri, aut hiatus causa. Sic Horatius, *Nec cupido sordidus aufert.* Cum significantes cupiditatem fœminino genere dicamus. Ipse etiam Virgilius ait, *Timidæ damæ, cervique fugaces;* cum ipse secundum fidem dixerit: *Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.* At Horatius, *Et superstes pavidæ natarunt æquore damæ.*

CÆRVLEA. Aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum, nigrum est: ut *Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque umbris.* CLVENTI. Ad ipsum Apostropha est.

EST PROCVL. Modo nimis longe, ut & supra diximus. Sic in Bucolicis de nimia vicinitate ait, *Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.* Interdum & satis longe significat.

OLIM. Tunc fere cum cori nubibus abscondunt & obtuunt sydera.

TRANQVILLO. Melius septimus est quam dativus.

CAMPVS. Saxi latitudo. APRICIS. Sole gaudentibus. Sane *apricus* & locus dicitur sole calens, quod est opaco & abdito contrarium: & *apricos* dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius, *Duceret apricus in collibus uva colorem.* Persius, *Nostra ut Floralia possint Aprici meminisse senes. Aprieum* autem quasi ἀνὰ φέγος, sine frigore, inde & Aphrica quod est calidior. MERGIS. Æsacus Priami filius fuit: hic se præcipitavit de muro, nec periit, & cum hoc sæpius faceret, deorum miseratione in avem versus est: quæ ad imitationem præcipitandi quasi idem facit sæpe mergendo.

FRONDENTI EX ILICE. Hæc enim arbor in tutela Iovis est, & *frondenti*, pro frondente, dativum pro ablativo.

CIRCVNFLECTERE. Bene uno sermone & profectionem complexus est, & reversionem.

LEGVNT. Eligunt.

DVCTORES. Domini navium, non gubernatores.

POPVLEA VELATVR FRONDE IVVENTVS. Hebe Græce est juventus filia Iunonis, uxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc juventus utitur populeis coronis: aut imitatione virtutis. Populus enim Herculi consecrata est: ut, *Populus Alcidæ gratissima.* Aut populea, quia ludi funebres sunt, & hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret, nam & ipsa arbor *achemsta* vocatur.

VARIORVM.

TERNO QR DINE REMI. Turneb lib. 14 c. 4.

EST PROCVL IN PELAGO. Explic. contra Turneb. Becanus lib. 3. Hieroglyph.

VNDE REVERTI SCIRENT. In spectaculis quandoque *missus* nominabantur. Confici missum unum intellige, ubi à calce ad calcem procurrentes equi, rursus à meta circumflexa calcem repetebant. Sic vero dicitur, unde emittuntur equi. Rhodigin. lib. 8. cap. 7. Certe & Græci κάμπτειν κέρατα nautice dicunt, quod Latini flectere promontorium. Et Ennius campsare promontorium, quod est, navigatione & flexu promontorium circumducere. GERMAN.

NU-

Digitized by Google

Nudatoſque humeros oleo perfuſa niteſcit.
Conſidunt tranſtris, intentaque brachia remis,
Intenti exſpectant ſignum; exultantiaque haurit
Corda pavor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, proſiluere ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt parites ſulcos, totumque dehiſcit
Convulſum remis roſtriſque ſtridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus:
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virûm, ſtudiiſque faventum
Conſonat omne nemus: vocemque incluſa volutant
Littora; pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante altos, primuſque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Conſequitur, melior remis; ſed pondere pinus
Tarda tenet. poſt hos æquo diſcrimine Priſtis,

SERVII.

NVDATOS. Bene nudatos: quia veſte tecti eſſe conſueverunt. Nam NVDVM eſt quod nunquam tegi ſolet, ut facies. OLEO PERFVSA. Oleo perfulos habens.

TRANSTRIS. Et tranſtra dicuntur & juga. ut in ſexto. *Inde alias animas quæ per juga longa ſedebant.* INTENTA. Porrecta, & bene eodem termone in diverſis uſus eſt rebus. Aliter enim brachia, aliter intendimus mentem.

EXVLTANTIAQVE HAVRIT CORDA PAVOR PVLSANS. Hypallage omni parte pulſans pavor corda haurit, id eſt ferit, & exultare facit: ut, *Latus haurit apertum.*

LAVDVMQVE. Ne eſſet turpe quod ait *pavor.* Sane iſtæ ſunt proluſiones bellorum. unde etiam ad tubam geruntur. Sed ſciendum majoris ætatis funera ad tubam ſolere perferri. Perſius, *Hinc tuba candela.* Minoris vero ad tibias: ut Statius de Archemoro, *Tibia enim teneros ſolitum deducere manes.*

FINIBVS OMNES. Secundum naturam ante generali uſus eſt deſcriptione, venturus ad ſpecialitatem.

PRÆCIPITES. Feſtinantes: ut, *Præcipites vigilate viri*, & eſt hyperbole. BIIVGO. Pro bigarum: nove dixit. Sane & hoc celeritatis eſt. Plures enim ſe impediunt.

CARCERE. Vſurpavit. Nam carcer eſt numero tantum ſingulari, cuſtodia noxiorum. *Carceres* vero numero tantum plurali oſtia quibus equi arcentur: unde & *carceres*, quaſi arceres ſecundum Varronem.

IVGIS. Pro equis jugalibus. VNDANTIA. Large effuſa.

CONSONAT. Ideo conſonat propter echo. Noſtræ enim vocis eſt æmula: unde & RESVLTANT, ait.

ELABITVR. Erzcurrit celeriter: ut, *Labere nympha polo.*

TVRBAM INTER. Tumultum, hoc eſt in ipſo principio.

DISCRIMINE. Vel interſtitio, vel certamine, vel curſu. Et bene variat, nunc naves, nunc ductores commemorans.

VARIORVM.

OLEO PERFVSA. Ad roborandas & conſervandas vires: more luctatoribus Romæ uſitatiſſimo. Auguſtus, centeſimum annum excedentem interrogans, quanam maxime ratione vigorem illum animi corporiſque cuſtodiiſſet: reſpondit, *intus mulſo, foris oleo.* Plin. lib. 23. cap. 24 Cælius lib. 6. cap. 6.

INTENTAQVE BRACHIA REMIS. Carrion. lib. 1. cap. 10. Emendat.

EXVLTANTIAQVE HAVRIT, &c. *Haurit*, pro exhaurit, & emovet corda. Subſiliunt enim pavore aut ſpe, Aut, Exhaurit ſpiritibus, in lucta illa pavoris & cupiditatis affectuum contrariorum. Scalig. lib. 4. cap. 16. Poët.

FERIT ÆTHERA CLAMOR. Iliad. αὐτὰρ ὁ ἐγρόμενος. HART.

ROSTRISQVE STRIDENTIBVS. De roſtratis navibus, Turneb. lib. 12. cap. 12.

BIIVGO CERTAMINE CAMPVM. Ex Hom. Macrob. l. 5. c. 7. Saturn. Cælius l. 7. c. 38. Lect. antiq.

Centaurusque locum tendunt superare priorem:
Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus, nunc una amba, junctisque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
Iamque propinquabant scopulo, metamque tenebant;
Cum princeps, medioque Gyæ in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum;
Littus ama, & lævas stringat sine palmula cautes:
Altum alii teneant. dixit: sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum, pete saxa Menœte,
Cum clamore Gyæ revocabat: & ecce, Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille, inter navemque Gyæ, scopulosque sonantes
Radit iter lævum interior, subitusque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens;
Nec lachrymis carnere genæ: segnemque Menœten,
Oblitus decorisque sui, sociumque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernaclo rector subit; ipse magister:

SERVII.

PRIOREM. Inter se, hoc est tertium.

METAMQVE TENEBANT. Nauticum verbum. PRINCEPS. Modo ordinis est.

QVO TANTVM MIHI. Vacat MIHI; ut solet plerunque.

LITTVS AMA. Littus est omne quod aqua alluitur. Vnde & saxum littus vocavit. STRINGAT. Radat: ac si diceret, Hoc volo quod times. PALMVLA. Extrema pars remi in modum palmæ protenta.

ITERVM. Hoc verbum & à poëta potest dici, ut, *Iterum revocabat*: & à Gya, ut Quo abis iterum? non, iterum pete. INTER NAVEMQVE. QVE vacat.

EXARSIT IVVENI. Causa pendet ex causa. Horatius, *Non ego hoc ferrem calidus juventa consule Planco.*

NEC LACHRYMIS CARVERE GENÆ. Nimis irascentium est. Cicero de Verre, *Cum irascerentur, lachrymas vix interdum tenerent.*

DECORISQVE SVI. Inhonestum enim est irasci, duci præsertim.

SOCIVMQVE SALVTIS. Possumus intelligere oblitus salutis suæ socium, id est gubernatorem. Possumus & socium salutis oblitus, pro sociorum, præcipitato scilicet gubernatore.

IPSE GVBERNACLO. Vt ostenderet nihil esse quod etiam ipse, qui non profusus erat, posset implore. Vt in VI, Æneid. *Cui deinde subibit.*

VARIORVM.

QVO TANDEM MIHI DEXTER ABIT. Explicat Gorop. Becanus lib 3. Hieroglyph. Vide etiam Ios. Castalionis Variar. c. 1.

LITTVS AMA. Id est secundum, seu juxta littus semper naviga, adhære littori. Sic Horat. 25. I. *amatque janua limen*, id est, perpetuo ei hæret. Vnde cui hæremus, id amamus quodammodo. PONTAN.

SED CÆCA MENOETES, SAXA TIMENS. Iliad. ϕ. ἰκχὺς ἴλε γαίης, ἢ χερσίεσσι ἄλιτο ὕδωρ, &c.

RADIT ITER LÆVVM INTERIOR. *Interiorem* crediderim hic qui cursu breviore ad metam tendebat, ut apud Ciceronem. *Nam cursu interiore brevi utitur orbe: cui tamen, ut sinister esset, evenichat:* etsi non ex eo interior dicitur, sed quia propinquiore spatio & breviore ad scopulum, qui pro meta constitutus erat, pergebat. TVRNEB. lib. 14. c. 4.

EXARSIT IVVENI DOLOR OSSIBVS. Hinc occulta laus juvenis emergit, à magnitudine animi: non enim eos videris gloriæ inservire, qui sunt animo abjecto atque demisso, cum in excellentissimis duntaxat animis gloriæ cupiditas vigeat. NASCIMB.

Horta-

itized by Google

Hortaturque viros, clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaque fluens in veste Menætes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem;
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto, Mnestheoque, Gyam superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina;
Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus usi,
Ionioque mari, Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo:
(Quanquam, ô) sed superent, quibus hoc Neptune dedisti.

SERVII.

HORTATVRQVE VIROS. Aut ipse dicit Celeuma. Nam hortatores dicuntur, aut id hortatur ideo quia consternati fuerant, perdito gubernatore. CLAVVM. Fustem gubernaculi.

IAM SENIOR MADIDAQVE FLVENS IN VESTE MENOETES. Contra illud, quia occurrebat gubernatorem natandi peritum fuisse debere: addidit seniorem veste madida. Et ideo gravis madida. FLVENS autem, id est, cui vestis fluebat. honeste locutus est: sic Iuvenalis, *Et multo stillaret pennula nimbo.*

RISERE NATANTEM. Vnde in ludis voluptas quæritur.

REVOMENTEM. Sæpius vomentem, vel quod diu hauserat.

MORANTEM. Imperitia gubernantis.

ÆMVLA PRISTIS Ejusdem rei studiosa. Vt *illo æmulo atque imitatore studiorum meorum*: Cicero in Cæsarianis. Alias inimicum significat.

INSVRGITE. E contra Lucanus, *Atque in transtra cadunt.*

HECTOREI. Aut fortissimi, qualis Hector fuit: aut quondam Hectoris.

GETVLIS. Africanis. à parte totum. Nam Getulia Mediterranea est. Syrtes vero juxta Libyam sunt. sic de Syrtibus Horatius, *Vbi Maura semper æstuat unda.* Fuisse autem Trojanos in Syrtibus ille indicat versus, *In brevia & Syrtes urget, miserabile visu.* IONIO MARI. Quando juxta Charybdin navigaverunt.

MALEÆQVE. Malea promontorium est Laconicæ provinciæ; unde sunt *sequaces*, id est persecutrices: ut, *Capreæque sequaces Inludunt.*

PRIMA. Quasi quæ soleo. MNESTHEVS. Ille victor semper.

VARIORVM.

FVNDO VIX TANDEM REDDITVS. Præcipitatus Menætes, & *vix*, & *tandem* emersit ex undis. Ideo *tandem*, quia *vix*. Dicit causssas difficultatis & moræ. Cadenti enim in præceps, ne mature possit emergere, impedimento fuerunt & vestes & senectus. DONATVS.

REVOMENTEM PECTORE FLVCTVS. Homerus de Vlysse, Odyss. ε. tale quid habet. H.

MALEÆQVE SEQVACIBVS. Recte *sequacibus*, ibi enim unda adeo sævit, ut persequi navigantes appareat: tantumque periculi inest, ut locus adagio datus fuerit. *Maleam navigans, eorum quæ domi obliviscere.* HART.

SPES EST ACCENSA DVOBVS. Duobus postremis spes accessit ex casu Gyæ, quoniam ejus mora poterat prodesse sequentibus, ut superiores efficerentur. Propinquabat scopulo Sergestus, sic tamen, ut non tota navis esset libera: pars quippe ejus videbatur præteriisse, pars vero premi posterioris rostro. *Æmulam Pristin* dicit, quæ transire conabatur. DONAT.

NVNC NVNC INSVRGITE. Mnesthei hortatoria oratio ad socios; quæ utilitatem honestam respicit: captat sociorum benevolentiam, commendatione fortitudinis eorum: quos ideo *Hectoreos*, id est fortes, appellat; unde necessitatem celeritatis in remigando designat: quam iteratione verborum, & celeritate orationis ostendit. NASCIM.

Extremos pudeat rediſſe: hoc vincite cives,
Et probibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt; vaſtis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahitturque ſolum. tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora quatit: ſudor fluit undique rivis.
Attulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburget
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, & acuto in murice remi
Obnixi crepuere, illiſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ & magno clamore morantur:
Ferrataſque ſudes & acuta cuſpide contos
Expediunt; fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem; mox aëre lapſa quieto,

SERVII.

HOC VINCITE. Loco victoriæ ſit, ultimos non redire.

NEFAS. Modo opprobrium.

ÆREA. Fortis: ut, *Et junctos temo trahat æreus orbes.* Nam puppis ærea non eſt, ſed prora.

SVBTRAHITVRQVE SOLVM. Vnicuique rei quod ſubjacet, unde eſt ſolum navis, mare: & aër avium. & eſt verbum cujus perlucida ſignificatio per naturam non invenirur.

RIVIS. Quaſi rivis, more rivorum: ac ſi rivatim diceret.

FVRENS ANIMI. Figurate dixit; ut, *Præſtans animi juvenis.*

INTERIOR. Sinisterior. Cicero, *Quem omnia intus canere dicebant.* Saluſtius, *Igitur introrſus prima Aſiæ Bithinia eſt.* INIQVO. Anguſto: ut, *Et ſylvis inſedit iniquis.*

PROCVRRENTIBVS. Prominentibus, & objectis & velut obviam venientibus.

MVRICE. Saxi acumen eminens per tranquillitatem.

MORANTVR. Id eſt retro agunt.

LEGVNT. Vel PRÆTERVNT: ſed melius LEGVNT, id eſt collegunt. Nam ſequitur, *Et ſpatiis diſcentem currere remis.*

PRONA. Vicina littoribus. Vnde *altum*, eſt longe poſitum.

COLVMBA. Vbique de his domeſticis columbis Virgilius dicit. Perſius vero ait, *Teneroque columbo Eſt ſimilis.* Nam agreſtes palumbes vocantur.

EXTERRITA PENNIS. Pinnarum concuſſione terrorem ſignificans: ut, *Timuitque exterrita pinnis Ales.* Non enim timet pinnis: ſed indicat timorem.

VARIORVM.

EXTREMOS PVDEAT REDIISSE. Eſt alluſio ad puerorum certamen, quod in proverbium abiit, *Occupet extremum ſcabies.* Nam pueri olim curſu certantes, ita clamare ſolebant, adhortantes hac voce ſingulos ad curſum, ac male precantes ei, qui fuiſſet omnium poſtremus. FONTAN.

PRORAM AD SAXA. S. Turneb. lib. 14. c. 4.

AD SAXA SVBVRGET INTERIOR. *Interiorem* hic Turnebus accipit, quod propinquiore ſpatio & breviore ad ſcopulum, qui meta erat, pergeret: ex illo Ciceronis loco, *Nam curſu interiore brevi vertitur orbe.* GERMAN.

PELAGO DECVRRIT APERTO. Liquido declarat, non fuiſſe petita maria, aut litori, aut ſcopulo vicina. Nam ſi littus petiiſſet, omnis illi ſpes victoriæ ablata fuiſſet: ſi ſcopulum, verendum erat, ne, ut Sergeſtus, ipſe quoque in occultas cautes impingeret. Itaque aperto pelago decurrebat: ut poſtea longos circumflectendo curſus, metam abſque ullo diſcrimine commodius attingere poſſet. DONATVS, & NASCIMB.

Radit

Digitized by Google

Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas.
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Priſtis
Æquora, ſic illam fert impetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto
Sergeſtum, brevibuſque vadis fruſtraque vocantem
Auxilia, & fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan, ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus:
Quem petit, & ſummis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique ſequentem
Inſtigant ſtudiis: reſonat clamoribus æther.
Hi proprium decus, & partum indignantur honorem,
Ni teneant: vitamque volunt pro laude paciſci:
Hos ſucceſſus alit: poſſunt, quia poſſe videntur.
Et fors æquatis cepiſſent præmia roſtris,
Ni palmas ponto tendens utraſque Cloanthus,
Fudiſſetque preces, divoſque in vota vocaſſet:
Dii, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras, voti reus, extaque ſalſos

SERVII.

RADIT. Secat. LIQVIDVM. purum aërem.

FRVSTRA. Quis enim ei relicta victoria ſubveniret?

IPSO SVPEREST IN FINE. Prope terminum certaminis. Vt *ſpatia etſi plura ſuperſint, Tranſeat elapſus prior.*

PROPRIVM DECVS. Quaſi jam partam victoriam & honorem ni teneant, indignantur.

SVCCESSVS. Fœlicitas: POSSVNT, QVIA POSSE VIDENTVR. Sperabant victoriam opinione ſpectantium: ut, *Cunctique ſequentes Inſtigant ſtudiis.*

ET FORS. Pro fortaſſe.

PALMAS VTRASQVE. Diximus ſupra antiquum hoc eſſe. Carminius tamen dicit (qui de elocutionibus ſcripſit) per naturam vitioſam eſſe hanc elocutionem: & ſive utranque palmam, ſive utraſque palmas dixerimus, eſſe in aliquo uſurpationem.

IMPERIVM PELAGI. Id eſt, In pelago: ut, *Dii quibus imperium eſt animarum.*

LÆTVS. Victor: à præcedenti quod ſequitur.

ANTE ARAS. De quibus paulo poſt, *Pars ſpoliant aras.* VOTI REVS. Debitor. Vnde vota ſolventes, dicimus abſolutos. Inde eſt; *Damnabit te quoque votis*, quaſi reos facies. PROICIAM. Exta projiciuntur in fluctus. *Aris proiiciuntur*, hoc eſt porriguntur. Niſi forte dicamus etiam fluctibus offeri. quod ſi eſt,

VARIORVM.

FRACTIS CVRRERE REMIS. Iocoſe & argute. Et habet ſpeciem Proverbii, in eos, qui tenui præſidio nituntur. TAVB.

SOLVS IAMQVE IPSA, &c. Vltimum certamen Mneſtheo cum Cloantho eſt. Conanti tranſire Mneſtheo magis favebat ſpectantium turba. Qui locum primum tenebant, hunc ne amitterent, laborabant; itaque ducebantur gloria, ut hanc ſaluti ſuæ præſumerent præponendam. Alterius navis viros, qui primum locum præripere nitebantur, erigebant res ſecundæ & fortunæ ſuffragium, eo magis, quod videbantur auſus ſuos poſſe complere. DONATVS.

VITAMQVE PRO LAVDE PACISCI. Id eſt mutare ex pacto vitam cum laude: Scalig. lib. 4. c. 12.

VOBIS LÆTVS EGO TAVRVM, &c. Quod dicit ſe hilari animo taurum ex voto oblaturum diis, ſciendum, reſpexiſſe ad id, quod vota lætiſſimis animis ſolvebant. Tibull: *cum debita reddet Certatim ſanctis lætus uterque focis.* Vnde ſolemne illud in vetuſtis monumentis. V. S. L. M. Votum ſolvit libens, merito. DONTAN.

VOTI REVS. Vtrumque vocabulum, *reus* & *damnatus*, in votis nuncupandis atque perſolvendis frequens in veterum libris comperies. Nam illum proprie *reum* dixerunt, qui ſuſcepto voto in ſacris numinibus obſtrinxit: *damnatum* vero dicimus, qui ſe à promiſſis eximit & vota perſolvit. P. CRINITVS. lib. 3. cap. 3.

Porri-

Torriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit: eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus, Panopæaque virgo:
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit: illa Noto citius, volucrique sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in naves, ternos aptare juvencos,
Vinaque, & argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplex Melibœa cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos, cursuque fatigat;

SERVII.

PORRICIAM legendum est, id est porro jaciam.

FORCIQVE. Latine hic Forcus, hujus Forci dicimus: nam apud nos, Græca hujus nominis non est declinatio. Est autem hic Forcus deus marinus.

PANOPÆAQVE VIRGO. Una de Nereidibus: quam ideo separatim dixit, ut illas non virgines intelligamus.

PORTVNVS. Deus marinus, qui portubus præest. Et bene IMPVLIT eum ipse jam vicinum portui. Nota est autem fabula. Indignata Iuno quod ex pellice sua Semele natus Liber pater ab Ino matertera ejus esset nutritus, Athamanti viro ejus regi Thebanorum, sive, ut quidam volunt, Orchomeniorum, furorem immisit, qui cum occiso Learcho filio dum eum feram credit, Melicertam alterum filium cum Ino uxore sua persequeretur, & se illi in mare præcipitassent, voluntate numinum in deos versi sunt: Melicerta in Portunum, qui Græce Palæmon dicitur: Ino, in matrem Matutam, quæ Græce dicitur Leucothea.

PORTV SE CONDIDIT ALTO. Id est, usque ad interiora pervenit.

EX MORE. Ludorum scilicet per præconem.

VICTOREM PRIMVM. Cloanthum subaudis. Nam & illi duo victores Sergesti: unde paulo post habes: *Quum modo navali Mnestheus certamine victor Consequitur.*

DAT FERRE. Græcum est duo verba conjungete, ut paulo post: *Donat habere viro.* sed hoc datur poëtis. MAGNVM TALENTVM. Vt diximus, quiddam breve: sed MAGNVM dixit, comparatione alterius.

CIRCVM. Id est in parte extrema: ut diximus.

MÆANDRO DVPLICI. Flexuoso. & dicit, Erat in chlamyde flexuosa & in se remeabilis purpura, in modum Mæandri fluminis Cariæ provinciæ, qui sinuosus est. MELIBŒA. Melibœnsis. Alii putant Milesia. Est autem civitas Thessaliæ Melibœa. REGIVS, Trois regis Frygiæ filius. FATIGAT. Laus picturæ, quasi gerat.

VARIORVM.

EXTAQVE SALSOS PORRICIAM. Alii *Prosiciam* legunt: Notat vero Brissonius ante fuisse prosecta, tum deinde porrecta exta, quod hostiæ exsectæ exta prosecarentur primum, dein porricerentur, hoc est aris inferrentur seu imponerentur. & *Prosecare* esset exta minutatim concidere: *Porricere* vero, ut Varro lib. 1. de re Rust. c. 29. interpretatur, exta Diis dare. Ita dissecta exta Diis porrici, in altaria, aram, focumve. Cum prosecta exta aris imponi solita docent Ovid. lib. 12. Metamorph. *Cumque ut imposuit prosecta calentibus aris.* Turneb. lib. 11. c. 7. Macrob. lib. 3. c. 2. Saturn. GERM.

PHORCIQVE CHORVS. Vide Theogoniam Hesiodi. Proverb. *Orci galea.* HART.

VICTOREM MAGNA PRÆCONIS. Alludit ad ludorum Olympicorum ritum, quo victores per præconem pronuntiabantur. Turneb. lib. 26. cap. 17. GERMAN.

MAGNVM DAT FERRE TALENTVM. Cum dicit, *magnum talentum*, credibile est, eum respicere ad talentum Atticum majus, quod valuisse dicitur coronatos octingentos: minus autem sexcentos. Quintil. lib. 9. cap. 3. PONTAN.

PVRPVRA MÆANDRO DVPLICI, &c. A multitudine pannorum vel fasciarum & lororum. vestes dilores, trilores, &c. dictæ. Turneb. lib. 14. cap. 4. SALMASIVS.

INTEXTVSQVE PVER. Hic ab Homerica secta desciscit. Macrob. lib. 5. cap. 16. Saturn.

Acer

Digitized by Google

Acer, anhelanti ſimilis: quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad ſydera tendunt
Cuſtodes: ſævitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Levibus huic hamis conſertam, auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe,
Victor apud rapidum Simoenta, ſub Ilio alto,
Donat habere viro decus, & tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus, curſis palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aſpera ſignis.
Iamque adeo donati omnes, opibuſque ſuperbi
Puniceis ibant evincti tempora tæniis:
Cum ſævo è ſcopulo multa vix arte revulſus,
Amiſſis remis, atque ordine debilis uno
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.
Qualis ſæpe via deprenſus in aggere ſerpens,

SERVII.

ACER. Id eſt velox. PRÆPES. Modo volans.
SVBLIMEM. In altum.
PALMAS AD SYDERA TOLLVNT. Aut minantes: aut increpantes deos.
VIRTVTE SECVNDVM. Quia primus favore viderat numinum. Vnde & Præmia dantur Congrua: illi chlamys, deorum continens fabulam: huic lorica, id eſt virtutis inſigne.
HAMIS AVROQVE. Hamis aureis.
SIMOENTA. Venit à nominativo Græco, non in *is*, ſed in *os*; exeunte, ut σιμόεις σιμόεντος. SVB ILIO ALTO. O brevis fit ſequente vocali.
DECVS ET TVTAMEN. Quia triplex & aurea.
PHEGEVS SAGARISQVE. Nominatim dicendo addidit laudem.
CVRSV PALANTEIS TROAS AGEBAT. Ad Æneæ qui eum vicit pertinet laudem.
CYMBIAQVE. Pocula ſunt in modum cymbæ navis. ASPERA SIGNIS. Hoc eſt ἀνάγλυφα.
OMNES. Qui viderant ſcilicet.
PVNICEIS TÆNIIS. Vittis roſeis: & ſignificat lemniſcatas coronas, quæ ſunt de frondibus & diſcoloribus faſciis. & ſicut dicit Varro, magni honoris ſunt. *Tænia* autem modo vittis: alias vittarum extremitates dicit: ut *Fit longa tænia vittæ*. ARTE. Id eſt virtute. Quod Græce ἀρετὴ dicitur.
ATQVE ORDINE DEBILIS VNO. Sergeſtus ſcilicet. Et bene ex mutatione conquiſivit ornatum. Nam inrideri & ſine honore eſſe, hóminis eſt: remis carere, navis.
VIÆ IN AGGERE. Agger eſt media viæ eminentia, coaggeratis lapidibus ſtrata. Vnde via aggere dixit.

DONATI.

LEVIBVS. Minutis & omni ſubtilitate perfectis, oſtendit illam fortem & pulchram. Deinde accedit tertia laus, ab auctore.
DECVS. Propter aurum.
TVTAMEN. Propter texturam trilicem laudat Demoleum, quia illa armatus agebat hoſtes. Laudat magis Æneam, qui illum vicerit ac ſpoliaverit, & portaverit. Laudat eum cui donatur: quia & ipſe portare optime poſſet, propterea que eſſet dignus dono.
PVNICEIS TÆNIIS. Vittis roſeis.

VARIORVM.

AVROQVE TRILICEM LORICAM. Trilices loricæ ex eo videntur appellatæ, quod cum eſſent hamis, vel ſquammis ferreis conſertæ, præterea tribus erant liciis ornatæ, per eas currentibus. TVRNEB. lib. 29. c. 35. Lipſius de Rom. militia lib. 3. dialog. 6.
DONAT HABERE. Victor. lib. 38. c. 17. Variæ.
CYMBIA ASPERA SIGNIS. Olim qui theſaurum parare ſtudebant, in eo nummum aſperum libenter recondebant, quem interpretor, bene percuſſum & recentem, non veterem neque tritum atque ipſo uſu lævem. TVRNEB. lib. 18. cap. 28.

Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravi ictu
Semineçem liquit saxo lacerumque viator:
Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardensque oculis, & sibila colla
Arduus attollens: pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat:
Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis.
Sergestum Æneas promissо munere donat;
Servatam ob navem laetus, sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ,
Cressa Genus, Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas missо certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Invitat pretiis animos, & praemia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistique Sicani:
Nisus & Eurγalus primi.

SERVII.

ÆREA. Fortis: ut, *Ærea puppis.* GRAVIS Fortis, ut, *Gravibus certamina remis.*

TORTVS. Hos tortus, id est sine causa tentat incessus.

CLAVDA. Ab homine transiluit. Cicero, *Mancam ac debilem Praeturam tuam.*

MEMBRA. Etiam hoc ab homine transiluit.

VELA FACIT TAMEN: ἀναχρονισμὸν: Nam non praemisit, Quanquam remigare non possit. SVBIT OSTIA. Portus: ut supra diximus, ideo quia exitus fluminum frequenter portus efficiunt.

PROMISSO. Aut magno: aut ante promisso, ἵνα τὸ ἀγωνοθέτου; ut intelligamus in omnibus ludis illud esse servatum, *Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.* Quod etiam in pictali air certamine, *Victor, velatum auro vittisque juvencum: Ensem atque insignem galeam solatia victo.* Aut certe promisisse eum intelligamus, quando vidit navem periclitantem.

OPERVM HAVD IGNARA MINERVÆ. Perita lanificii.

CRESSA GENVS. Hoc est Cretensis, & hoc est figura Graeca: ut, *Qui genus unde domo.* PHOLOE. Nomen proprium: erat autem lactans. Nam infantes lactentes dicimus.

GRAMINEVM. Graminosum. Cicero de hastis, *Bene etiam ne gramineas hastas.* Quia *gramineum* est ex gramine: graminosum gramine abundans.

COLLIBVS VNDIQVE CVRVIS. Mutavit. Non enim sylva colles habet: sed est in collibus sylva. Debuit dicere, Quem colles cingebant sylvis.

MEDIAQVE IN VALLE THEATRI. Media in valle erat circus theatri, id est spatium spectaculi. Et theatri Graece dixit à circunspectione. Omne spectaculum theatrum possumus dicere, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι: non enim est speciale nomen.

CONSESSV MEDIVM TVLIT. Ordo est, Quo se Æneas medium tulit cum multis millibus, & extructo consessu resedit.

ANIMOS. EORVM subaudis.

MISTIQVE SICANI. Quia ait, *Pars & certare parati.*

DONATI.

PLENIS VELIS. Facit contra nauticam consuetudinem: nam subituri portum demittunt vela; sed necessitas coëgerat, quia carebant remis.

CRESSA GENVS. Plena laus fervæ, quæ est ab artificio, à genere, & à fœcunditate.

VARIORVM.

MEDIAQVE IN VALLE THEATRI. Intelligit vallem in via Appia. Marianus de urbe antiqua.

NISVS ET EVRYALVS. Secundi certaminis descriptio: id erat Cursus. HARTVNG.

En-

Digitized by Google

Euryalus forma inſignis, viridique juventa:
Niſus, amore pio pueri: quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores.
Hunc Salius, ſimul, & Patron: quorum alter, Acarnan,
Alter ab Arcadia, Tegeæ de ſanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus, Panopeſque,
Adſueti ſylvis, comites ſenioris Aceſtæ.
Multi præterea, quos fama obſcura recondit.
Æneas quibus in mediis ſic deinde locutus:
Accipite hæc animis, lataſque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Cnoſſia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit unus honos: tres præmia primi
Accipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equum phaleris inſignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis
Threïcis; lato quam circum amplectitur auro
Balteus, & tereti ſubnectit fibula gemma.

SERVII.

FORMA INSIGNIS. Id eſt decorus. VIRIDIQVE IVVENTA. Ætates omnes Varro ſic dividit, *Infantiam, pueritiam, adoleſcentiam, juventam, ſenectam.* Hæ tamen, ſicut etiam de temporibus ſupra diximus, ſingulæ trifariam dividuntur, ut ſit prima viridis, præceps: hinc eſt, *Et viridi juventa*: &, *Cruda deo viridiſque ſenectus*: item Salluſtius, *Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus, matre ſua veneno interfecta.*

AMORE PIO PVERI. Caſto, non infami, aut genitivus eſt, & dicit eum ob hoc veniſſe, ne amicum relinqueret. aut diſtinguendum per ſe, & eſt nominativus pluralis: ut PVERI non referamus ad ætatem, ſed ad agonale ſtudium, in quo ſunt puerorum & virorum ſeparati certamina. Nam dicuntur, licet non ſint unius ætatis παῖδες, ἄνδρες.

ACARNAN. Epirota. Acarnania enim eſt pars Epiri.

TEGEÆ DE SANGVINE GENTIS. Si derivativum fuerit, DE non ſequitur: ſi *Tegea* legerimus, non ſtat verſus, niſi addita DE ſyllaba. Derivativum autem ille indicat locus, *Tunc lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem.* Tegæum autem oppidum eſt Arcadiæ, à Tegæo Arcadiæ filio.

HELYMVS. Ecce ubi ſubtiliter Elymum cum Aceſte ad Siciliam dicit veniſſe, cum ait, *comites ſenioris Aceſtæ.*

ADSVETI SYLVIS. Id eſt venatores.

QVOS FAMA OBSCVRA RECONDIT. Hoc dicendo per contrarium illos omnes eſſe nobiles indicavit.

GNOSIA. Cretenſia. Gnoſus enim civitas Cretæ. Et bene, ſicut etiam in navibus & generalia dat & ſpecialia. LEVATO. Nitido: ut, *At levem clypeum ſublatis cornibus Io.*

PRIMI. Aliorum comparatione: Nam unus eſt primus.

FLAVA. Viridi: ut ſupra, *Iaſpide ſylva.*

PHALERIS. Equorum ornamentis ſermo Græcus eſt. HABETO. Habeat: tertia perſona eſt à futuro imperativi, quæ in hoc modo numeri ſingularis ſimilis ſecundæ eſt.

AMAZONIAM. Quaſi Amazoniam: ut, *Sacri Tripodes.*

BALTEVS, Balteus dicitur, non tantum quo cingimur, ſed etiam à quo arma dependent.

VARIORVM.

HVNC SALIVS, SIMVL. De Salio, Turneb. lib. 26. cap. 17.

FLAVAQVE OLIVA. Æſchyli epitheton ſecutus eſt. ξανθῆς ἐλαίας κοτίνου ἰνώδης πίειρα. Vbi interpres Græcus flavam dicit olivam vocari, quod poſterior pars folii videatur porracei eſſe coloris. Bayfius lib. 2. de re veſtimentaria. In Eclogis ſupra; *Pallenti cedit oliva*; & *Minerva flava* dicta Ovid. lib. 2. Metam. Ad imitationem ſacrorum certaminum. Oliva enim Minervæ ſacra fuit. Ipſa arbor olea, fructus oliva appellatur. Turneb. lib. 14 cap. 4. NAEC.

EQVVM PHALERIS INSIGNEM. De phaleris lege elegantem diſputationem Aldi Manut. de quæſtis per epiſt. lib. 1. cap. 10.

Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt: signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt
Effusi, nimbo similes: simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humeris: spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumque relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique sub ipsam
Finem adventabant; levi cum sanguine Nisus
Labitur infelix: cæsis ut forte juvencis
Fusus humum, viridesque super madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans, vestigia presso

SERVII.

CONTENTVS ABITO. Quasi de parvo munere.

CORRIPIVNT SPATIA. Raptim eunt, ut, *Corripit Æneas aditum custode sepulto.* LIMENQVE RELINQVVNT. Aut regulam, aut signum de creta factum.

SIMVL VLTIMA SIGNANT. Intuentes & notantes ultima spatia, id est finem cursus aviditate vincendi, & deest visu: ut Cicero, *Notat & designat oculis.* Aut signant ultima culmorum, scilicet summitatem: signant vestigiis: ut alibi, *Vix summa vestigia signat arena.*

PRIMVS ABIT. Sicut & de navibus post generalitatem transit ad specialitatem. & bene, cum tribus statuta sint præmia, quinque commemorat scilicet casuris duobus. ALIS. Velocitate: quia tam ventos, quam fulmina alata fingunt poëtæ: ut, *Et celsis austri.*

PROXIMVS HVIC. Secundum hunc locum, proximum autem dicimus etiam longe positum nullo interveniente.

QVO DEINDE SVB IPSO. Sub ipso, id est post ipsum, juxta ipsum.

CALCEM CALCE TERIT. Calcem dicimus unde terram calcamus. Ergo non proprie dixit, *Calcem calce terit.* Plantam enim calce potuit terere: unde à parte totum accipiendum, id est calce pedem terebat.

INCVMBENS HVMERIS. Aut Helymi humero: aut currentis est gestus

ELAPSVS PRIOR. Vt dum labitur, id est celeriter currit ut prior fiat: sed satis licenter est dictum. AMBIGVVMQVE RELINQVAT. Minus firmum ad celeritatem.

SVB IPSAM FINEM. Finem bis subaudis, Sub ipsam finem, aut fessi adventabant ad finem.

LABITVR INFELIX. Quia parata victoria caruit. CÆSIS VT FORTE IVVENCIS. Bene rem notam, per transitum tetigit. Agonalis enim moris fuerat, post sacrificia ad certamen venire.

FVSVS HVMVM VIRIDESQVE SVPER MADEFECERAT HERBAS. Ordo est, superfusus. TITVBATA. Participium sine verbi origine.

DONATI.

HÆC VBI DICTA, &c. Quia ignobilior fuisset hic ludus, exornat illum descriptione: quia ponit varios casus.

VARIORVM.

CORRIPIVNT SPATIA. Calius lib. 3. c. 15. HARTVNG.

ECCE VOLAT, CALCEMQVE. Macrob. l. 5. cap. 13. Homer. Iliad. ψ. αἶψα δ' ἔπειθ' ἵκανον ἐϋξέστην ἐπὶ νεῖκος ἁρματα καὶ περὶ σῶμα καὶ ἀμφιχυτὸν ἄνακτα. HART.

ECCE VOLAT, CALCEMQVE TERIT. Perinde ac si diceret, nullum inter utrumque intervallum extitisse. Quomodo vero, in hujus loci explanatione, aliorumque interpretum reprehensione excutierit alioqui oculatissimus ille Scaliger, vide Nascimbenum.

AMBIGVVMQVE RELINQVAT. Hic *Ambiguum* interpretor parem, & ambigentem de cursus palma cum eo, & victoria. Et *relinquere* existimo esse præterire. Qui enim quem præterit, eum post se relinquit. Plus, inquit, si spatii superesset, eum præteriret, qui cum juris in cursu ambigui fuit, cum simul ad metam pervenerint. TVRNEB. lib. 24. c. 4.

Haud

Haud tenuit titubata solo: sed pronus in ipso
Concidit, immundoque simo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens:
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, & munere victor amici,
Prima tenet, plausuque volat, fremituque secundo.
Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat & magna proclamat voce Dioren,
Qui subiit palmæ, frustraque ad præmia venit
Ultima, si primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent pueri, & palmam movet ordine nemo:
Me liceat casum miserari insontis amici.
Sic fatus, tergum Gætuli immane leonis

SERVII.

IN IPSO CONCIDIT. Ablativum posuit, quia non est mutatio.

OBLITVS AMORVM. Id est Euryali. Et divisit sententiam Euryali: Amorum, pro amoris. nec supradictis congruit: ait enim, Amore pio pueri: nunc amorum: qui pluraliter non nisi turpitudinem significant.

SPISSA HARENA. Tenui. quanto enim quid minutius, tanto est densius.

PRIMA TENET. πρῶτα ἔχει, prisca. PREMITVQVE SECVNDO. Bene secundo addidit: quia est & insecutium.

HIC TOTVM CAVEÆ. Hic temporis adverbium est, modo. CAVEÆ CONSESSVM. Per caveam autem plebem significat. Nam *cavea* consessus est populi. ET ORA PRIMA PATRVM. Hoc est quod Iuvenalis ait, *Et omnibus ad podium spectantibus.*

LACHRYMÆQVE DECORÆ. Ipse etiam fletus habebat aliquid venustatis, ortus à gaudio: ut Terentius, *Lachryma gaudio.* Quod & congruit puero propter victoriam inopinatam; aut certe ad miserationem movendam contra eum qui se adserebat esse victorem.

VENIENS. Crescens: ut, *Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.*

CERTA MANENT. Firma. PVERI. Vt diximus supra: quia ἀνάρρητα καὶ ἀσήμαντα dicuntur.

ME LICEAT. Licest me miserari Nam non dicimus me licet: sed, mihi licet. CASVS. Allusit à cadendo.

TERGVM. Mutavit more suo. Nam tergus debuit dicere.

DONATI.

SIMVL VLTIMA SIGNANT. Designabant locum, qui finem cursibus daret.

NON ILLE OBLITVS AMORVM. Propter hanc inquit causam posuit in superioribus tantum inter illos amorem.

CAVEA. Idcirco theatrum cavea dicitur, quod inclusos contineat spectatores.

VARIORVM.

CONCIDIT IMMVNDOQVE SIMO. Hom. ἐν δ' αἵματι μᾶλλον ἔλυσθε ἠδὲ κονίῃσι μετὰ βοῦσι καὶ ἀνδράσι θοῦρον ἐόντε. HART.

EMICAT EVRYALVS. Celeritatem & concitationem quandam motus hoc verbum innuit, ut supra, *Terque solo emicuit: & lingua micat ore trifulco.* GERMAN.

GRATIOR ET PVLCHRO. Brodæus lib. 5. Miscell. c. 35.

ME LICEAT CASVM MISERARI. *Miserari* Latinis est, verbis aut lachrymis aut gestu dolorem ex alicujus miseria contractum ostendere, ὀχτιλιάζω. Festus: *Miseratur is, qui conqueritur alienâ incommoda.* Virgil. *Miseranter incommoda nostra.* GERM.

Digitized by Google

Dat Salio, villis oneroſum, atque unguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt præmia victis,
Et te lapſorum miſeret: quæ munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliſſet?
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, & udo
Turpia membra ſimo. reſit pater optimus olli,
Et clypeum afferri juſſit, Didymaonis artes:
Neptuni ſacro Danais de poſte refixum.
Hoc juvenem egregium præſtanti munere donat.
Poſt ubi confecti curſus, & dona peregit:
Nunc ſi cui virtus, animuſque in pectore præſens
Adſit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum:
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora, continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm ſe murmure tollit:
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra:
Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem Buten immani corpore, qui ſe

SERVII.

ONEROSVM. Plus eſt quam ſi oneratum diceret: ſicut ſceleratum & ſceleroſum.

QVI LAVDE CORONAM. Virtute: à ſequenti quod præcedit.

FORTVNA. Bene dolum ſuum excuſat.

OPTIMVS OLLI. Atrei adriſit: aut olli juſſit efferri. Sane congrue arma dat juveni.

DIDYMAONIS ARTES. Laus ab artifice: ut, *Divinum opus Alcimedontis.*

NEPTVNI SACRO DANAIS DE POSTE REFIXVM. Danaïs, à Danais, & intelligimus hoc ad Æneam tranſiſſe per Helenum.

PRÆSENS. Fortis: ac ſi diceret, ſi adſit quis plenus animi.

VELATVM. Id eſt Coronatum. AVRO autem quia ſolent habere laminas quaſdam: ut, *Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum.* VIRVM SE MVRMVRE TOLLIT. Cum ſuffragio plurimorum.

SOLVS QVI PARIDEM SOLITVS CONTRA. Multi hæc à poëta volunt dici: melius tamen verba ſunt populi. Vnde &, *Virum ſe murmure tollit.* PARIDEM. Venit ab eo quod eſt Paris, Paridis, vel Paridos. Quod autem legimus, *Urbe paterna, Parin creat*, venit ab eo quod eſt πάρις, ὁ πάριος, τοῦ πάριος, τὸν πάριν. & volunt, ſi proprium ſit, in DOS exire genitivum: ſi appellativum, in OS. Sane hic *Paris* ſecundum Troica Netonis fortiſſimus fuit; adeo ut in Trojæ agonali certamine ſuperaret omnes: ipſum etiam Hectorem, qui cum iratus in eum ſtringeret gladium, dixit ſe eſſe germanum: quod allatis crepundiis probavit, qui habitu ruſtici adhuc latebat. Hos autem ludos transfert Virgilius ad Hectoris tumulum: qui ſunt facti cum ludi funebres celebrarentur cadaveri Hectoris ab Achille occiſi.

VARIORVM.

QVÆ MVNERA NISO? Non mihi, ſed Niſo ἰμφαλικῶς dixit, quaſi nobili, ac multis laudum præconiis othato. NASC.

POST, VBI CONFECTI CVRSVS. Παραγωγὴ ad tertium, quod erat Ceſtuum certamen. H.

ANIMVSQVE IN PECTORE. &. Nimirum, quod ſocios Æneas ad pugnam cæſtus invitabat: quam exitus Daretis periculoſiſſimam oſtendit, & qua Lycurgus Lacedæmoniis interdixerat, ut conſtat ex Plutarcho in ipſius vita, quamque repub. è ſua videtur exegiſſe Plato lib. leg. ζ. GERMAN.

DARES. Proverb. *Dares Entellum provocat.* De Ceſtuum certamine, Theocritus in Dioſcuris, Apollonius libro 2. Homer. ψ. Iliad. HART.

IDEMQVE AD TVMVLVM. Homerus Iliad. ψ. ὃς πάντ' ἄνδρας ἔναιρε δαΐφρονα, ὃν κατὰ μοῖραν. HARTVNG.

Bebry-

Digitized by Google

Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, & fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius, nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere cæſtus.
Ergo alacris, cunctoſque putans excedere palma,
Æneæ ſtetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quo me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proximus ut viridante toro conſederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortiſſime, fruſtra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis deus ille, magiſter
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama, per omnem

SERVII.

AMYCI DE GENTE FEREBAT. Amycus fuit Neptuni filius & Nymphæ Melies; qui à Pollucе victus eſt pyctali certamine. *Bebrycia* autem ipſa eſt Bithynia. Saluſtius, *Igitur introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa enim eſt & major Phrygia.*

MORIBVNDVM. Morienti ſimilem.

TALIS. Qualem multitudo loquebatur. OSTENDIT. Melius dixiſſet OSTENTABAT.

ALACRIS. Cum acer ubique dicat, alacer tamen non dicit: licet inde naſcatur. Vitat enim confuſionem. Vnde utrunque non vult dicere. Nam *alacer* nuſquam: & iterum *acris* nuſquam dixit. Inde eſt quod etiam Papinius ſupprimit genus, quia dubitatur.

SI NEMO AVDET. ὅρα βιαίως. Argumentatur enim ſe viciſſe, ex eo quod ad certamen nullus accedit.

REDDI. Quaſi debita promiſſa: quia ait, *Victori relatum auro vittiſque juvencum.*

HIC GRAVIS. Tunc: gravis vel ætate vel objurgatione. CASTIGAT. Increpat, objurgat.

TORO CONSEDERAT HERBÆ. Verbum de verbo. Nam *toros* à tortis dictus eſt herbis.

FRVSTRA. Ordo eſt, Tantane dona tam patiens fines tolli fruſtra? Sane ſciendum hunc ſecundum Iginum, qui de familiis Trojanis ſcripſit, unum Trojanorum fuiſſe, de quo Virgilius mutat hiſtoriam.

NOBIS DEVS ILLE MAGISTER. *Nobis* non vacat: ut Cicero, *Qui mihi accubantes*, ſed pro noſter eſt poſitum, vitandi propter ſimilitudinem homœoteleuti cauſa.

DONATI.

PVTANS. Iam ex hoc ſignat emeſſorum alium qui vincat. CVNCTI. Vt pro victore ab omnibus haberi oſtendat, & ſimul eſt teſtimonium ſuorum meritorum.

ENTELLE HEROVM. Objurgatio non injurioſa, cui ſit admixta laus.

FRVSTRA TANTA NE TAM PATIENS. Singula verba cum pondere pronunciandа. *Fruſtra*, id eſt, ſine laboris merito. TANTA. Tam preciosa, tam pulchra, ſine gloria vincendi tolli dona patieris. Eſt autem ſententia, quoniam in ſuperioribus ille dixerat, ſi nemo audet, videberis tu etiam timuiſſe.

VARIORVM.

CVNCTI SIMVL ORE FREMEBANT. Trojani, Daretis petitionem ut juſtam & honeſtam approbabant. Eſtq; alluſio ad morem priſcorum Rom. apud quos res approbari ſolebant publice ſtrepitu, ac plauſu populi. NASC.

REDDIQ. VIRO PROMISSA IVBEBANT. Quod approbant tanquam juſtum, mox id fieri jubent, & alluſio, ni fallor, ad populi Romani poteſtatem: cujus erat jubere, ut apud Livium & Ciceronem videre eſt; Senatus autem cenſere. NASC.

Tri-

Trinacriam, & ſpolia illa tuis pendentia tectis
Ille ſub hac: Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu, ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet, frigentque effœta in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque improbus iſte
Exultat fidens, ſi nunc foret illa juventa:
Haud equidem pretio inductus, pulchroque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere cæſtus
Projecit: quibus acer Eryx in prælia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Oſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum plumbo inſuto ferroque rigebant.
Ante omnes ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat:
Magnanimuſque Anchiſiades, & pondus, & ipſa
Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.
Tum ſenior tales referebat pectore voces:
Quid, ſi quis cæſtus ipſius, & Herculis arma

SERVII.

ILLE SVB HAC. Aut ſtatim: aut poſt hæc.

SED ENIM GELIDVS TARDANTE SENECTA SANGVIS HEBET. Aliud pendet ex alio, quare HEBET? quia gelidus eſt: quare GELIDVS? quia ſenex.

EFFŒTÆ. Exhauſtæ, & eſt tranſlatio à mulieribus, quas partus frequens debiles reddit.

IMPROBVS ISTE. Qui ſine certamine poſtulat præmium.

ILLA IVVENTA. Aut magna, quæ quondam fuerat.

NEC DONA MOROR. Id eſt non expecto. Hic enim ſenſus tam ſuperioribus, quam ſequentibus congruit. etenim ſupra ait ſe non præmii cauſa dimicare, ſed gloriæ. & paulo poſt bovem victor interemit.

IMMANI PONDERE. Pro immanis ponderis, more ſuo: ut, *Hamis auroque trilicem.* QVIBVS. Quorum inſtructu.

FERRE MANVM. Contendere. Nam utraque manus armatur. Et manum, pro manus. INTENDERE BRACHIA TERGO. Ligare: ut, *Intenditque locum ſertis.*

ANIMI TANTORVM. Hic diſtinguendum eſt, hoc eſt virorum fortium, quos æquum non erat magna mirari. Vnde addit, *Ante omnes ſtupet ipſe Dares.* Nam ſtultum eſt dicere tantorum boum: cum diceret ſeptem.

LONGOQVE. Valde: ut, *Tyberinaque longe Oſtia.*

VERSAT. Conſiderat: Saluſtius, *Exercitum majorum more verteret*, hoc eſt conſideraret.

SENIOR. Secundum Varronem ſenior & junior comparativi ſunt per imminutionem. Hinc eſt, *Iam ſenior: ſed cruda deo viridiſque ſenectus.* Additum enim hoc eſt ad exprimendum qui ſit ſenior. Item Ovidius; *Inter juvenemque ſenemque.* Et re vera non convenit hunc ſatis ſenem accipi, qui & vincere poteſt, & uno ictu taurum necare. Ergo *ſenior*, non ſatis ſenex: ſicut *juvenior*, non ſatis juvenis, intra juvenem: ſicut *pauperior*, intra pauperem. dicit autem hoc Varro in libris ad Ciceronem.

CÆSTVS ET ARMA. ἐν διὰ δυοῖν: arma, id eſt cæſtus.

VARIORVM.

SPOLIA ILLA TVIS PENDENTIA TECTIS. Morem explicat Turneb. lib. 26. cap. 17.

SPOLIA PENDENTIA TECTIS. Turnebus lib. 26. cap. 17. more Romano vult dixiſſe Poëtam. nam ut ſcribit Plin. Nat. hiſt. lib. 35. *Romani ædium ſuarum limina adfixis hoſtium ſpoliis exornabant, quæ mutato domino, nec emptori refigere licebat.* unde hac imitatione & repræſentatione, de Caco, Maro, *ſeriboſque affixa ſuperbis, &c.* GERMAN.

SI MIHI, QVÆ QVONDAM, &c. Carpit confidentiam Daretis Entellus, & à magnitudine animi ſui benevolentiam colligit, qui non ſpe quæſtus aut præmiorum, ſed tantum gloriæ deſiderio (quod excellentium ingeniorum eſt) ad certandum moveri ſoleat. NASCIMB.

IMMANI PONDERE CÆSTVS. Multa de cæſtibus Hieron. Mercurialis de arte Gymnaſt. lib. 2. cap. 9. & Aldus Manut. de quæſit. per epiſt. lib. 1. c. 8. Turneb. lib. 14. cap. 4.

TERGA BOVM PLVMBO. Homerus Iliad ψ. δῶκεν ἄεθλον ἀνδρῶν βοὸς ἐξαιρέτου τὸν ζωστῆρα. HART.

Vidiſſet

Digitized by Google

Vidisset, tristemque hoc ipso in littore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:
Sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus,
Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes:
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto,
Solve metus, & in Trojanos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Immiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque juventa:
Hic membris & mole valens; sed tarda trementi

SERVII.

TRISTEMQVE HOC IPSO IN LITTORE PVGNAM. Aut in quo magister occisus est: aut in tristi littore, id est infœcundo. Varro enim dicit sub Eryce monte esse infœcundum campum fere in tribus jugeribus, in quo Eryx & Hercules dimicarunt.

HÆC GERMANVS. Germanus est, secundum Varronem in libris de gradibus, de eadem genitrice manans, non (ut multi diciunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat. secundum quem bene nunc Erycen Butæ & Veneris filium, Ænea dicit fuisse germanum.

SANGVINE CERNIS ADHVC. Non Herculis quippe victoris, sed Erycis quæ infecerat se tegendo.

ÆMVLA. Necdum adversa virtuti. GEMINIS. Duobus.

AVCTOR ACESTES. Hujus certaminis scilicet.

ÆQVEMVS PVGNAS. Id est arma. à sequenti quod præcedit. TIBI Pro te: ut, *Tibi defert Hesperia Œtam.* EXVE. Projice, solve.

DVPLICEM AMICTVM. Id est Abollam, quæ duplex est: sicut chlamys. Horatius, *Contra quem duplici panno patientia velat.*

CONSTITIT. Hic distinguendum propter vitium, ut sit arrectus in digitos. Est autem hic totus locus de Apollonio translatus.

PVGNAMQVE LACESSVNT. Provocant potius quam gerunt; vel certe inritant.

MEMBRIS ET MOLE. Hoc est mole membrorum: ut, *Molemque & montes.* Sed utrumque in pedum, an in manuum digitos?

VARIORVM.

HIS MAGNVM ALCIDEN CONTRA STETIT. Viri olim quanto nobiliores, & gravitate animi præstantiores, tanto in iis ludorum certaminumque generibus frequentiores fuerant. nihilque gloriosius à se fieri posse putabant, quam quod manibus, pedibusque suis faciebant. id Homerus planum facit Odyss. θ. NASCIMB.

TIBI TERGA REMITTO. Ita accipiendum, ut apud Horat: *Atride magis apta tibi tua dona remitto*, hoc est, cedo tibi & illis renuntio. GERMAN.

PALMAS AMBORVM INNEXVIT ARMIS. Turneb. lib 14. cap 4.

CONSTITIT IN DIGITOS. Initium pugnæ describendum aggreditur: cujus imago verbis ita belle per ἐνάργειαν pingitur, ut spectantibus oculis clarior futura non fuerit. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 7. Saturnal.

ABDVXERE RETRO. Morem pugilum adfert Turneb. lib 23. cap. 11.

ILLE PEDVM MELIOR. Collatio egregia bellicarum virtutum. Prov. *Senum consilia; robur juvenum.* H.

Digitized by Google

Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se vulnera jactant:
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus: erratque aures & tempora circum
Crebra manus; duro crepitant sub vulnere mala.
Stat gravis Entellus, nisuque immotus eodem,
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis:
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & alte
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit; & ultra
Ipse gravis, graviterque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit, aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri, & Trinacria pubes:
It clamor cælo, primusque accurrit Acestes,
Æquævumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira.

SERVII.

GENVA LABANT. Proceleusmaticus est, quem (ut supra diximus) sic semper ponit, ut cogi possit in dactylum: ut, *Genua labant*, &, *Arietat in portas.*

NEQVICQVAM. Non profutura victoriæ. VVLNERA IACTANT. Ictus.

TELA. Ictus. EXIT. Virat, declinat. unde de Tarchonte, *Et vim viribus exit.* & hoc verbo bis usus est tantum.

QVI MOLIBVS VRBEM. Amphibolon est, aut celsam molibus: aut quæ molibus oppugnantur.

SEDET CIRCVM CASTELLA. Tmesis est, hoc est circunsedet.

OSTENDIT DEXTRAM. Aut fiducia virtutis est ostendere quod minaris: aut certe proventus ætatis ostenditur, qui eum ex improviso ferire non sinit.

VELOX. Velociter, nomen pro adverbio.

VLTRO. Econtrario. Ille enim cadere debuerat.

GRAVIS GRAVITERQVE. Figura à similitudine.

CAVA PINVS. Id est exesa vetustate, & dicendo *cava pinus* bene respexit ad ætatem. ERYMANTHVS. Mons Arcadiæ.

IDA IN MAGNA. Modo non Cretæ, sed Phrygiæ propter pinos.

CONSVRGVNT STVDIIS. In studia.

VARIORVM.

ET PECTORE VASTOS DANT SONITVS. De pectore magnos effundunt sonitus, non quod doleant, sed ut acrius feriant. NASCIMB.

CREBRA MANVS DVRO CREP. Hom. Iliad. ψ. Macrob. lib. 5. cap. 7. Δοιὼ δ' ἀμφοτέρω ὑπὲρ γνύα, γίνετο δ' ἱδρὼς πάντοθεν ἀμφὶ μέλεσσιν. Theocritus, in Dioscuris: πυκνὰ δ' ἀράσσοντο ἰδὲ πλευραὶ καὶ ὦμοι. Apollon. lib. β. ὡς τὼ μὲν παλάμῃσι κατ' ἀμφοτέρῃφι παγὴν γίνεις κτύπεον, βρυχὴ δ' ὑπετύπτετ' ἐδόντων. HART.

EXIT. Transitive. infra l. 11. *Sustinet à jugulo dextram, et vim viribus exit*, pro evitat. Vide Mac. l. 6. c. 6.

CORPORE TELA EXIT. Id est, quod Cic. 1. Catil. habet, & ut dicitur, *corpore effugit*: estque verbum gladiatorium. Manil. lib. 5. *Ille cito motu rigidos illudere cæstus.* TVRNEB. lib. 14. c. 4. & 28. c. 15.

MISERANS ATTOLLIT AMICVM. Lege pugilatus: prostratum vel collapsum allevare & erigere licuit; alioquin casus Entelli, Daretis victoria fuisset. GERMAN.

Tum

Tum pudor incendit vires, & conscia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra:
Nec mora, nec requies. quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat, versatque Dareta.
Tum pater Æneas, procedere longius iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ; fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur:
Infœlix! quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
Cede deo. dixitque, & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves: galeamque, ensemque vocati
Accipiunt; palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus:

SERVII.

PRÆCIPITAMQVE DAREN. Celerem: ut, *Precipites vigilate viri.*

NVNC ILLE SINISTRA. *Ille* vacat, nam metri causa additum est. De ipso enim dicit: ut, *Creber utraque manu pulsat, versatque Dareta.*

QVAM MVLTA GRANDINE NIMBI. Hypallage. Nam debuit dicere, Quam multo nimbo grando præcipitatur.

VERSATQVE DARETA. Dares Daretis, unde est Dareta: & Dares Daris, unde est Daren; sicut Chremes & Chremis & Chremetis.

INFELIX. Consolatio est, unde non dicit imbellis, ut fortunæ videatur esse quod victus est.

DIXITQVE. Vacat QVE metri causa: & maluit perissologiam facere, quam uti communi syllaba, quæ frequens vitiosa est. Vnde Horatius, *Nec tania in metris venia conceditur uis.* Græci enim his utuntur frequenter.

FIDI ÆQVALES. Homero, φίλοι ἀμφίπυροι ἑταῖροι εἵματα ἄγον δὲ ἀρωῆς ἰφιλαμφέσσοι πόδεσσι, ἄρρα παχὺ πτύονξε κόπη βάλλον δ' ἱπάρνοι. Pygmachia. HART.

VTROQVE. In utramque partem.

VOCATI ACCIPIVNT. Bene eorum ostendit pudorem: vel quia erant occupati circum amicum, VOCATI dixit.

DONATI.

INFELIX. Qui audeas contra numina. est autem optima consolatio, cum ostendat non illum ab homine, sed à numine vinci.

CEDE DEO. Errant qui putant Entellum Deum ab Æneа vocari, sed Deum dicit, favens illi numen.

ÆGRA. Quibus paulo ante tantopere valebat.

CAPVT. Quod paulo ante in cælum tollebat propter superbiam.

PALMAM TAVRVMQVE RELINQVVNT. Exprimit quanto cum dolore hæc facerent.

VARIORVM.

ET SÆVIRE ANIMIS. Ios. Castalio cap. 47. Variar.

CEDE DEO. Hoc autem amanter Æneam dixisse intelligendum est, ut Dares non Entelli, sed dei cujusdam violentia superatus esse videretur. Et dicendo *Cede Deo*, minuere voluit victoris homunis laudem. DONATVS.

AST ILLVM FIDI ÆQVALES. Jam tota Daretis fatigatio, habitu depingitur. Macrob. lib. 4. c. 1. Saturn.

CRASSVMQVE CRVOREM. Macrobius l. 4. cap. 1. Homer. Iliad. ψ. σὺν παχὺ πτύονξε, κόπη βάλλον δ' ἱπάρνοι. Theocritus in Dioscuris: αἱ δ' ἴππουν αἷμα φοίνισ. Pygmachia. HART.

GALEAMQVE ENSEMQVE VOCATI. Victum Dareta luculentiore auget munere, quam victorem Entellum. Idque non absque judicio factum fuisse existimo. Vt scilicet ostenderet Æneas, virtutem sibi ipsam & pretium & præmium esse. Hinc est, quod leges, supplicia criminibus proponunt, virtutibus vero nihil impartiunt. Vide Franciscum Modium Epist. 56. NASCIMB.

PALMAM ENTELLO. Turneb. lib. 26. c. 17.

Digitized by Google

Nate dea, voſque hæc, inquit, cognoſcite Teucri:
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua ſervetis revocatum à morte Dareta.
Dixit, & adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum aſtabat pugnæ; duroſque reducta
Libravit dextra, media inter cornua cæſtus,
Arduus, effractoque illiſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimiſque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper tales effudit pectore voces,
Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Dareti
Perſolvo; hic victor cæſtus artemque repono.
Protinus Æneas celeri certare ſagitta
Invitat, qui forte velint, & præmia ponit:
Ingentique manu malum de nave Sereſti
Erigit, & volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Convenere viri: dejectamque ærea ſortem
Accepit galea: & primus clamore ſecundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mneſtheus certamine victor

SERVII.

COGNOSCITE TEVCRI. Habet rationem perſonarum: quia virtutem ejus noverant Siculi.

EFFRACTOQVE INLISIT IN OSSA CEREBRO. Hypallage, fregit oſſa, & inliſit cerebrum.

HVMI BOS. Cur cum de uno loquatur, hic bovem, alibi juvencum, alibi taurum appellat; ſed videtur pro tempore ac diverſitate uſus, ideoque *Juvencum* ait. Eſt autem hic peſſimus verſus in monoſyllaba deſinens.

MELIOREM. Aptiorem. Nam animalem hoſtiam dat.

CÆSTVS, ARTEMQ. REPONIT. Et arma depoſuit, & arti renuntiavit. Id eſt catalyſin fecit.

INGENTIQVE MANV. Magna multitudine. MALVM. Malus, arbor & navis, generis eſt maſculini. Horatius, *Nec malus celeri faucus Africo.* Et dictus eſt *malus*, vel quia habet inſtar mali in ſummitate: vel quia quaſi quibuſdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius elevantur.

TRAIECTO. Extento: unde tranſenna dicitur extentus funis. Salluſtius, *Machinato ſtrepitu tranſenna corona in caput imponebatur.*

QVO. In quam. Nam ponit adverbia pro pronominibus, ut, *Genus unde Latinum.*

CLAMORE SECVNDO. Sicut ſupra ait, *Magnoque virûm ſe murmure tollit.*

QVEM MODO. Id eſt nuper: nam ut diximus, victor fuit duorum. Vrbanus vero dicit MODO, propemodum, pene. Nam ſecundus fuit. Alii VICTOR, voti compos volunt: ut, *Rapidiſque rotis inſiſtere victor.* Optaverat enim ne extremus rediret: ut, *Hoc vincite cives.*

VARIORVM.

LIBRAVIT MEDIA INTER CORNVA. Cæſtus ergo illiſit inter cornua juvenci. Hæc enim pars capitis maximam habet duritiem, proindeque maximam frangendi difficultatem, & tamen ictus iſtius, effractis oſſibus uſque ad cerebrum penetravit. Qua ergo morte interiit bos, ipſa oſtendit Darem interire potuiſſe. DONAT.

HVMI BOS. Verſus præceps & anhelans: cui ſimilis; *Lutulenta ruit ſus.* & ſupra. *Præruptus aquæ mons: Naſcetur ridiculus mus.* Apoll. lib. 2. γυὴ ὄφα-ναν. Theocritus: μῦς ἰπὶ γαῖαν κεῖν' ἀλοφοριίαν. HARTVNG.

HANC TIBI ERYX MELIOREM ANIMAM. Hoc ad proverbium ἀλλήρων ἀμείνων pertinere vult Turnebus; uſurpari ſolitum in hoſtiis ſuccidaneis, quæ cum priora ſacra minus ſecunda proſperaque apparebant, immolabantur faventibus linguis, & erumpentibus in hanc exclamationem ἀλλήρων ἀμείνων. Turneb lib. 14. cap. 4. & lib. 20. cap. 24. GERMAN.

PROTINVS ÆNEAS. Quartum certamen eſt ſagittis, hic, ſed apud Homerum, ſeptimum eſt & poſtremum. Macrob. lib. 5. c. 7. Sat. HARTVNG.

VOLVCREM TRAIECIT. Turneb. lib. 5. c. 9.

Con-

Digitized by Google

Conſequitur: virtûs Mneſtheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, ô clariſſime frater
Pandare: qui quondam juſſus confundere fœdus,
In medios telum torſiſti primus Achivos.
Extremus galeaque ima ſubſedit Aceſtes;
Auſus & ipſe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvans viribus arcus,
Pro ſe quiſque virî, & depromunt tela pharetris
Trimaque per cœlum, nervo ſtridente, ſagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras.
Et venit, adverſique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti ſonuerunt omnia plauſu.
Poſt acer Mneſtheus adducto conſtitit arcu,
Alta petens; pariterque oculos, telumque tetendit.
Aſt ipſam miſerandus avem contingere ferro
Non valuit: nodos & vincula linea rupit;
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato

SERVII.

CLARISSIME FRATER PANDARE. Notiſſime, qui fuit Lycaonis filius. Pandarus autem qui ſecundum Homerum, Minervæ perſuaſione, ſingulare Menelai & Paridis certamen, cum in eo eſſet, ut Paris vinceretur, jactu teli, diremit, quo Menelaum vulneravit. IVSSVS. A Minerva.

SVBSEDIT ACESTES. Hoc eſt remanſit. Nec enim proferebatur ſors quæ remanſerat ſola: aut certe *ſubjedit*, detulit. Vnde & *ſubjeſſores* vocantur, qui occiſuri aliquem deliteſcunt. De quo verbo plenius dicitur illo verſu, *Devicta Aſia ſubſedit adulter.*

FLEXOS INCVRVANT. Mutatione uſus eſt. Nam curvos inflectunt debuit dicere.

PRO SE QVISQVE VIRI. Pro qualitate robotis ſui.

DIVERBERAT AVRAS. Scindit.

ARBORE MALI. Sic dixit: ut, *Luſtrat Aventini montem.*

EXTERRITA PENNIS. Timorem ſuum pinnis ſignificans. Singula enim animalia habent ſigna, quibus indicant ſuum timorem. Vnde ipſe de ludo, *Caudamque remulcens, Subjecit pavitantem utero.* Item de Caco, *Turbatumque oculis.* Hominum enim timorem primi indicant oculi.

OMNIA PLAVSV. Alii *pinnarum* dicunt, ſed melius ſpectantium favore. Illud enim eſt incredibile.

ADDVCTO ARCV TELVM TETENDIT. Hypallage eſt nam adducitur telum, & arcus intenditur.

MISERANDVS. Qui perfecta re difficiliore, victoria caruit.

INNEXA PEDEM. In nexu pedem habens.

TVM. Deinde, & eſt adverbium ordinis. Nam TVNC temporis eſt. ARCV CONTENTA PARATO TELA TENENS. Contento arcu tela tenens parata.

VARIORVM.

QVI QVONDAM IVSSVS CONF. Alludit ad hiſtoriam, quam deſcribit Homer. Iliad. 3. & 4. convenerant jurejurando Trojani atque Græci, ut Paris cum Menelao ſingulari certamine congrederetur, & quicunque victor eſſet Helenam abduceret, finiſque belli foret, &c. NASCIME.

IN MEDIOS TELVM TORSISTI. Hom. Iliad. ♂. HART.

NERVO STRIDENTE SAGITTA. Quintil. conſule, lib. 1. cap. 10. Hom. Iliad. ♂.

TVM RAPIDVS. Morarum impatiens. Quod ait, *ſpeculatus*, artis fuit, debuit enim volatum ejus explorare, quia turbato eo atque incompoſito locus feriendi inveniri non poterat. Vbi igitur hanc vidit lætis & ſecuris volatibus ferri, jecit ſagittam, & columbam in aëre confixit. Magnæ peritiæ, volantem & in alto conſtitutam figere, præterea obumbratam nube atra. Non dixit autem ſagitta revocat columbam, quæ ruptis vinculis libera avolarat, ſed quod erat pulchrius, ales ipſam ſagittam revocat. DONAT.

Digitized by Google

Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit.
Iam vacuo lætam cælo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aëriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes;
Qui tamen æthereas telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.
Hic oculis subito objicitur, magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens,
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumpta in ventos: cælo ceu sæpe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sydera ducunt.
Attonitis hæsere animis, Superosque precati
Trinacrii Teucrique viri. nec maximus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur

SERVII.

IN VOTA VOCAVIT. Nam apud Lycios colitur, quasi heros.

NIGRA NVBE. Id est alta.

VITAMQVE RELIQVIT IN ASTRIS. Vnde sumpserat vitam: ut, *Hinc hominum pecudumque genus, vitæque volantum.* Sane sciendum hunc totum locum, ab Homero esse sumptum. Vnde inanis est vituperatio Æneæ, quod suspenderit avem maternam. Nam & res est translata simpliciter: & quamcunque suspendisset avem, in hanc incideret vituperationem. Nulla enim avis caret consecratione, quia singulæ aves numinibus sunt consecratæ. Quanquam Vrbanus dicit matrem citius potuisse placari.

ARTEM PARITER, ARCVMQVE SONANTEM. Semelque culpat hoc Virgilium asfix. Artem enim in vacuo aëre ostendere non poterat: quanquam dicant periti posse ex ipso sagittariorum gestu artis peritiam comprobari.

OBIICITVR. Superius de his particulis secundum Iubam artigraphum tractavimus. Sed dicunt alii istas monosyllabarum ratione vel produci vel corripi. Sane sciendum naturæ esse, ut breves sint, euphoniæ vel Iubæ ratione: in compositione producuntur, si tamen t sequatur: quæ licet non sit consonans, potest tamen in declinatione pro consonanti haberi.

AVGVRIO MONSTRVM. Augurium dictum quasi avigerium, id est quod aves gerunt. Et bene de sagitta dixit augurium, quæ habet pinnas: quanquam omnia ad unum congesserit locum, monstrum augurium, auspicium, oraculum.

SERA. Gravia. Sallustius, *Serum bellum in angustiis futurum.* id est grave. Et quod improbant vates, Æneas amplectitur, deceptus augurii similitudine quod apud Trojam probaverat pater, ut, *Stella facem ducens.*

LIQVIDIS IN NVBIBVS. Nubes pro aëre posuit. Nubes enim liquidæ esse non possunt.

CEV SÆPE REFIXA. Poëtice dixit secundum publicam opinionem. Nam ut Lucretius dicit, *Ventus alterna petens, æthereum ignem fœmi torquet, qui fractus imitatur stellas cadentes.*

ATTONITIS ANIMIS. Intentis, stupefactis per tonitrua: quæ cohærent cœlestibus ignibus.

NEC MAXIMVS OMEN ABNVIT ÆNEAS. Amplexus est, & probavit. Nam secundum augurum disciplinam dixit ad semon pertinere. Nam nostri arbitrii est, visa omina vel improbare, vel recipere.

VARIORVM.

PLAVDENTEM NIGRA, &c. Homerus ♆ Iliad. ad finem. HART.

OSTENTANS ARTEM PARITER. Quomodo artem ostentare poterat, si quod figeret, amplius non erat? Sic occurritur: artificis peritiam quandoque ex solo illius gestu perspici solere: sicuti veteranus miles & in re militari exercitatissimus in deferenda hasta sæpe cognoscitur. NASCIMB.

SERAQVE TERRIFICI. Turneb. lib. 26. cap. 17.

NEC MAXIMVS OMEN ABNVIT. Id est omen, ut lætum accipit. Turneb. lib. 26. cap. 17.

Sume

Digitized by Google

Sume pater (nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exortem ducere honorem)
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis:
Craterα impressum signis; quem Thracius olim
Anchisæ genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro;
Et primum ante omnes victorem appellat Acesten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori;
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli,
Epytiden vocat, & fidum sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si jam puertia paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum:
Ducat avo turmas, & sese ostendat in armis.
Dic, ait. ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos jubet esse patentes:
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum

SERVII.

SVME PATER. Percipe. Nam verbum est jurisconsultorum, quo utuntur quotiens legatum non ab hærede datur, sed est in accipientis arbitrio.

EXORTEM. ἄκληρον. Sine sorte.

ANCHISÆ MVNVS. Quod Cissæus rex Thraciæ (secundum Virgilium pater Ecubæ, ut, Cisseis regina Parin erant) Anchisæ aliquando donaverat.

IMPRESSVM SIGNIS. Impressa signa habens, id est emblemata.

VIRIDANTI. Species participii sine verbi origine, temporis præsentis.

PRIMVM ANTE OMNES. Vnum vacat. APPELLAT. Vel dicit, vel salutat. Sallustius, *Jugurtha adveniens velox Quæstorem appellat*:

PRÆLATO INVIDIT HONORI. Id est prælatum honorem.

PROXIMVM. Post Eurytionem. DONIS. Ad dona.

EXTREMVS. Ostendit hos sua munera percepisse: Acesten vero sumpsisse præcipua.

NONDVM CERTAMINE MISSO. De peractis loquitur rebus. Inde debuit dicere VOCAVIT, & FATVS EST. Ergo aut tempus est pro tempore; aut sic refert, ut videatur non de præterito loqui, sed actum præteriti temporis ponere & referre.

CVSTODEM AD SESE. Secundum Tullium, qui dicit ad militiam euntibus dari solitos esse custodes, à quibus primo anno regantur. Vnde ait de Pallante, *Sub te tolerare magistro Militiam & grave Martis opus.* IMPVBIS IVLI. Ab eo quod est hic pubis. Nam quod ait Sallustius, *Puberes omnes interfici jubet*: venit ab eo quod est puber: & sunt ista communis generis, si referantur ad singulos. Multitudo autem si dicatur, generis tantum fœminini est, ut hæc pubis.

FATVR AD AVREM. Sequitur, & *Dic ait.* Vnde sicut & in tertio diximus, unum vacet necesse est.

CAMPOS IVBET ESSE PATENTES. Discessu populi jubet fieri campos patentes.

INCEDVNT PVERI. Aut poëtica licentia confudit ætates: ut, modo pueros, modo juvenes dicat. Nam ait, *Una acies juvenum.* aut certe secundum quosdam sequenti distinctione mutata, magistros, pueros dicit: sequentes vero, maturioris ætatis.

VARIORVM.

EXSORTEM DVCERE HONOREM. Hic *Honorem*, pro honorario posuit, more Iurisconsultorum, quibus passim familiaris est hæc usurpatio. Honor enim pro pretio à Romanis accipiebatur, imitatione Græcorum, quibus τιμὴ in eodem est usu. GER.

CVSTODEM VOCAT. Turneb. lib. 26. c. 22.

EPYTIDEN VOCAT. Ex Homero Iliad. ρ. Turneb. lib. 7. cap. 3. & lib. 14. cap. 4.

Fre-

Frenatis lucet in equis; quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona:
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leves humero pharetras: it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque secuti,
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
(Nomen avo referens) Priamus; tua clara Polite
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atyi duxere Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iülo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus

SERVII.

QVOS OMNIS EVNTES. Quos euntes omnis turba fremit, id est cum favore prosequitur.

TONSA COMA. Composita. Nam propriè comæ sunt non cæsi capilli. PRESSA CORONA. Id est galea. & sermone Homeri usus est. nam galeam κυνέην dixit. Et re vera corona non potest intelligi, cum sequatur. *Galeam ante pedes projecit inanem.* Sed alii dicunt potuisse eos galeas habere coronatas. Bebius tamen Macer dicit à Cæsare Augusto pueris qui luserunt Trojam donatas esse galeas, & bina hastilia: ad quod Virgilium constat adludere.

IT PECTORE SVMMO. Sic legendum est, ne sit solœcismus: & rei inanimali dedit motum dicendo IT. Summum autem pectus ait, pectoris & colli confinium.

TRES EQVITVM NVMERO TVRMÆ. Rem Romanæ militiæ suo intulit carmini. Nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: unam *Tatiensium*, à Tito Tatio duce Sabinorum jam amico post fœdera: alteram *Rammetum* à Romulo: tertiam *Lucerum*, quorum secundum Livium & nomen & causa in occulto sunt. Varro tamen dicit Romulum dimicantem contra Titum Tatium, à Lucumonibus, id est Tuscis auxilia postulasse. Vnde quidam venit cum exercitu: cui recepto jam Tatio pars urbis est data: A quo in urbe Tuscus dictus est vicus. Horatius, *Ac Tuscis turba impia vici.* Ergo à Lucumone Luceres dicti sunt. Sic autem in tres partes divisum fuisse populum Romanorum constat, ut etiam qui præerant singulis partibus, tribuni dicerentur. Vnde etiam sumptus quos dabant pópulo, tributa nominarunt.

TERNI. Tres, & ait more suo.

DVCTORES PVERI. Hic quidam distinguunt, ut diximus supra.

PARIBVSQVE MAGISTRIS. Et hoc adludit. Nam hodieque equitum dicuntur magistri.

POLITE PROGENIES. Illum dicit quem supra à Pyrrho introduxit occisum; de quo Cato in originibus dicit quod ad Italiam venerit, & segregatus ab Æ nea condiderit oppidum Politorium à suo nomine.

QVEM THRACIVS ALBIS. Cum tres dixerit duces duorum equos commemorat. Sed aut prætermisit, quod ut consequeretur necesse erat: nec enim unus pedes esse poterat. aut illo redditur loco: ut, *Cætera pubes senioris Acesta Fertur equis.* Quamquam multi distinctione mutata tres equos commemorant: ut sit, plena. *Equus bicolor maculis*, & de alio dicatur VESTIGIA PRIMI ALBA PEDIS. Id est primorum pedum vestigia. & Frontem albam ostentabat alter.

GENVS VNDE ATYI DVXERE LATINI. Propter Atiam dicit matrem Augusti: de qua Antonius ait, Aricina mater. Vult enim ejus etiam maternum esse genus antiquum.

EXTREMVS. Quantum ad numerum spectat.

VARIORVM.

POLYTE. Apostrophe est, & Græcus vocativus. recedit vero identidem à Latina ad Græcam flexionem. Sic supra *Mnestea* dixit: sic *Orphei, Calliopea*, &c. Macrobium lib. 5. cap. 17. pete. HART.

ALTER ATYS: GENVS VNDE ATYI DVXERE LATINI. Quod Augusti causa dictum scribit Servius, qui ex Atia matre natus est. Hoc in Augusti gratiam dictum fuisse à Virgilio opinor; neque enim ulla vetus Atiorum mentio est. Atii plebeii fuerunt, neque præturæ gradum excessere, cognominaque Varri, Paulli, & Baldi tulerunt. PANVINIVS.

Sido-

Digitized by Google

Sidonio eſt invectus equo: quem candida Dido
Eſſe ſui dederat monumentum & pignus amoris.
Cætera Trinacriis pubes ſenioris Aceſtæ
Fertur equis.
Excipiunt plauſu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ, veterumque agnoſcunt ora parentum.
Poſtquam omnem Lætî conſeſſum, oculoſque ſuorum
Luſtravere in equis: ſignum clamore paratis
Epytides longe dedit, inſonuitque flagello.
Olli diſcurrêre pares, atque agmina terni
Diductis ſolvêre choris; rurſuſque vocati
Convertêre vias, infeſtaque tela tulêre.
Inde alios ineunt curſus, alioſque recurſus
Adverſis ſpatiis, alternoſque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis.
Et nunc terga fugæ nudant; nunc ſpicula vertunt
Inſenſi; facta pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta,
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuiſſe dolum, qua ſigna ſequendi
Falleret indepreuſus & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati veſtigia curſu
Impediunt, texuntque fugas & prælia ludo:
Delphinum ſimiles, qui per maria humida nando

SERVII.

CÆTERA TRINACRIIS. Cætera pubes equis Aceſtæ fertur.

PAVIDOS. Gloriæ cupiditate ſollicitos: ut, *Corda pavor pulſans.*

FLAGELLO. Virga quæ ſonat in morem flagelli. CHORIS. Aciebus. VOCATI. Ictu virgæ.

ET NVNC TERGA NVDANT. Tria quæ in bellis geruntur cuncta commemorat: fugam, pugnam, pacem.

LABYRINTHVS. Locus apud Cretam factus à Dædalo perplexis parietibus: ubi Minotaurus incluſus eſt.

PARIETIBVS TEXTVM COECIS ITER. Hyppallage eſt, cœcum iter intextis parietibus. ANCIPITEM DOLVM. Perplexum errorem. FALLERET. Frangeret, deciperet. Eſt autem verſus Catulli.

IMPEDIVNT. Implicant, intexunt. Quod à veſtibus tractum.

DELPHINVM. Aut venit ab eo quod eſt Delphin delphinis, à delphine: aut delphinum pro delphinorum poſuit. MARIA HVMIDA. Homerus. ὑγρὰ κέλευθα.

VARIORVM.

FERTVR EQVIS. Comma eſt: quale illud ſupra, lib. 1. *Dardanidæ.* Colon vero eſt: *Hæc curſus fuit.* HART.

INSONVITQVE FLAGELLO. Humile mihi videtur hoc, parumque ei majeſtati & gravitati quam ubique alias ſervat quam diligentiſſime, conſentaneum: fuiſſet magis decorum, tuba vel lituo ſignum exhibere. Opinor tamen eo Homerum alicubi æmulatum eſſe: Iliad. ψ. ἐκ δ' ἄρα πάντες ἐφ' ἵπποισιν ἐρύσσατο ἠνία καλὰ ἄνδρα ἕκαστος, ἔπι δὲ μάστιγας ἔχον. HART.

FLAGELLO. Id eſt virga, quæ ſonat in morem flagelli. Atque hoc à more Rom. ſumptum eſt: apud quos Magiſtratus aliquis præſidens ludis ex ſuperiori loco auſpicandorum ludorum ſignum dabat: de quo Interpr. ad Sueton. in Nerone. TVRN.

OLLI DISCVRRERE. Proverb. *Obliquus curſus.* De Olli, Quintil. lib. 8. cap. 3. H.

DIDVCTIS SOLVERE CHORIS. *Diductis*, pro ſeparatim in acie collocatis dixit; & *ſolvêre* pro ſeparavere. HVRTENS.

VT QVONDAM CRETA. Cælius lib. 9. c. 14. Lect. Antiq. Proverb. *Labyrinthus.* Dicitur autem, ἀπὸ τοῦ μὴ λαθεῖν δύεσθαι. HART.

Digitized by Google

Carpathium Libycumque ſecant, ludumque per undas.
Hunc morem, hos curſus, atque hæc certamina primus
Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes,
Albani docuere ſuos. hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem.
Trojaque nunc, pueri, Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſolennia ludis,
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventoſque adſpirat euntí,
Multa movens, necdum antiquum exſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo.
Conſpicit ingentem concurſum, & littora luſtrat,
Deſertoſque videt portus, claſſemque relictam.

SERVII.

CARPATHIVM. Mare eſt inter Ægyptum & Rhodum ab inſula Carpatho illic poſita dictum. Nec mirum duas eum poſuiſſe comparationes, cum & in ſecundo hoc fecerit, ut, *In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris Incidit, aut rapidus montano flumine torrens.* Et in Georgicis tres poſuit comparationes, *Frigidus at quondam ſylvis immurmurat Auſter.* Et, *Vt mare ſollicitum ſtridit refluentibus undis.* Et, *Æſtuat incluſis rapidus fornacibus ignis.*

PRIMVS ASCANIVS. Generis ordinem docet: ut in primo diximus.

RETTVLIT. Innovavit, quod ante jam fecerat. PRISCOS LATINOS. Ita dicti loco ubi Alba eſt condita. PORRO. Poſt longum intervallum, & eſt adverbium temporis.

TROIAQVE NVNC PVERI, TROIANVM DICITVR AGMEN. Vt ait Suetonius Tranquillus, *Luſus ipſe, quem vulgo pyrrhicam appellant, Troja vocatur*: cujus originem expreſſit in libro de puerorum luſibus.

HAC CELEBRATA TENVS. Tmeſis eſt, hoc eſt hactenus. & hic ſermo, quantum ad artem ſpectat, duas continet partes orationis: ut HÆC pronomen ſit, TENVS præpoſitio, ſicut *pube tenus*, & *crurum tenus*: ſed jam uſus obtinuit, ut pro una parte habeatur. ergo adverbium eſt (omnis enim pars orationis cum deſierit eſſe quod eſt, in adverbium migrat) & eſt temporis: nam hucuſque ſignificat.

HIC PRIMVM. Sequitur enim Palinuri mors, vel Miſeni.

IRIM DE COELO MISIT SATVRNIA IVNO. Ex magna parte ſervatur, ut Mercurius ad concordiam, Iris ad diſcordiam mittatur: unde & Iris dicta eſt quaſi ἔρις. Falſum eſt autem quod dicitur miniſtra eſſe tantum dearum: cum & à Jove plerumque mittatur: ut, *Æriam celo nam Juppiter Irim Dimiſit, germana haud mollia juſſa ferentem.*

VENTOSQVE ADSPIRAT EVNTI. Vt de Mercurio, *Voca Zephyros.* Et bene Irim mittit, quæ de nubibus, quarum dea eſt Juno.

PER MILLE COLORIBVS ARCVM. Aut ſubaudis *factum*: aut Antiptoſis eſt mille colorum, hoc eſt multi colorum.

NVLLI VISA. Ad ipſum retulit numen. Nam arcus ſemper videtur: quem non Irim, ſed viam Iridis dixit. Alii NVLLI VISA, celeritatis eſſe volunt. Notandum ſane etiam de Iride, arcum genere maſculino dicere Virgilium: Catullus, & alii, genere fœminino ponunt; referentes ad originem, ſicut hæc cattus, & hæc gallus legimus.

CONSPICIT INGENTEM. Quia ait ſupra, *Vtique conveniunt Teucri miſtique Sicani.* CONCVRSVM autem circa ludicra.

DESERTOSQVE VIDET PORTVS. A viris ſcilicet.

VARIORVM.

PRISCOS LATINOS. Trojani cum ſuo duce à Latino ſuſcepti, & Aborigines, communi nomine nuncupati fuerunt *Latini*, qui & ἀρχαῖοι, autore Dionyſio lib. 1. Hi iidem & *Cæſi* nominabantur. MERVLA, Coſmograph. part. 2. lib. 4.

TROIANVM DVCITVR AGMEN. Tangit veterem nobilium adoleſcentum apud Romanos conſuetudinem: de qua politiſſimus ſcriptor Dion. Nicæus in Iulio Cæſare meminit. RVEVS.

At

At procul in ſola ſecreta Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctaque profundum
Pontum aſpectabant flentes: heu, tot vada, feſſis
Et tantum ſupereſſe maris, vox omnibus una:
Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi
Conjecit, & faciemque dea, veſtemque reponit.
Fit Beroë, Iſmarii conjux longæva Doryclî,
Cui genus, & quondam nomen, natique fuiſſent:
Ac ſic Dardanidûm mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus (inquit) Achaïca bello
Traxerit ad lethum, patriæ ſub mœnibus! ô gens
Infœlix, cui te exitio fortuna reſervat!
Septima poſt Troſæ excidium jam vertitur æſtas,
Cum freta, cum terras omnes, tot inhoſpita ſaxa,
Sideraque emenſæ ferimur: dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, & volvimur undis.

SERVII.

IN SOLA. Deſerta: Terentius, *Venit meditatus alicunde e ſolo loco* ACTA. Mutato ι in α ſuperiori accentum damus: ut ἰλίη Helena, κίρκη circa. Ergo quoniam & ἀκτὴ Græcum eſt cum acta facit, penultima debet habere accentum: ſed propter differentiam commutatur, ne non ſecreta, & amœna littorum, ſed acta ſignificet participaliter.

ASPECTABANT FLENTES HEV. Multi PLENTES HEV, diſtinguunt, ut ſit miſerabiliter flentes: & à perſona dicatur poëtæ. alii HEV à mulieribus dictum accipiunt.

FACIEMQVE DEÆ, VESTEMQVE REPONIT. Duo diverſa uno ſermone concluſit.

ISMARII DORYCII. Illyrii. Iſmarus enim mons eſt Epyri. Et bene ſuadentis commendatur auctoritas.

AC SIC DARDANIDVM. MEDIAM SE MATRIBVS INFERT. Sic, aut mutato habitu: aut iſta dictura.

O MISERÆ. Magna utitur arte perſuadendi, ut non ex abrupto, quod perſuadere vult dicat: ſed circumſtantiis ad illud veniat.

EXITIO. Non regno.

SEPTIMA POST TROIÆ EXCIDIVM IAM VERTITVR ÆSTAS. Atqui & Dido dixit, *Nam te jam ſeptima portat Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas.* De qua re quidam hoc dicunt: quod Æneas apud Carthaginem paucis diebus fuerit. Nam ait, *Cum ſubito aſſurgens fluctu nimboſus Orion: qui ortus* (ut Salluſtius dixit) *juxta Solis æſtivi poſſum.* Item ait, *Dum pelago deſævit hyems & aquoſus Orion*: ut hyemem pro tempeſtate poſuerit. Secundum quod Carthagini paucis fuerit diebus. Sed illud occurrit, *Nunc hyemem inter ſe luxu quam longa fovere.* Et hoc quidam ſic putant, ut dicant potuiſſe fieri, ut intra anni metas, & ad Africam venerit, & inde navigaverit. Sed iſtis occurrit quod in primo ait, *Septima æſtas.* Unde apparet hanc octavam fuiſſe: quod & ab Anchiſæ morte indicat annus impletus. Ergo conſtat quæſtionem hanc unam eſſe de inſolubilibus: quas non dubium eſt emendaturum eſſe Virgilium.

CVM TERRAS OMNES. Quia peragraverat multa.

SIDERAQVE EMENSÆ FERIMVR. Aut tempeſtates ait, quæ ortu vel occaſu ſiderum ſæpe naſcuntur. aut provincias, quæ ſideribus ſubjacent: ut, *Æthiopum verſemus oves ſub ſidere Cancri.* PER MARE MAGNVM. Procelloſum. Lucretius, *Suave mari magno.*

ITALIAM SEQVIMVR FVGIENTEM. Ut alibi, *Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.* Et revera nullus ſequitur, niſi quod fugit. VOLVIMVR. Non dixit navigamus.

VARIORVM.

IN SOLA TROADES ACTA. Pro littore. Turneb. lib. 3. c. 1.

SECRETÆ TROADES. *ἀφίστως.* Indecorum eſt, honeſtas matronas in publicis ſpectaculis miſceri viris. Tum autem in exequiis, matronatum erat, pullatas ſoluris crinibus mortuos lugere. HOR.

CVI GENVS. Ad utrumque referri poteſt, vel ad Beroën, vel ad Doryclum: ſed melius eſt ad Doryclum referas. NASCAMS.

IAM SEPTIMA VERTITVR ÆSTAS. Significat jam ſeptimam æſtatem recedere & finiri. Annum vertentem & menſem vertentem dicunt Latini, pro circumacto, expleto & finito. PONT.

Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Aceſtes:
Quis prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti nequicquam ex hoſte penates:
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam
Hectoreos amnes, Xanthum, & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infauſtas exurite puppes.
Nam mihi Caſſandræ per ſomnum vatis imago
Ardentes dare viſa faces: Hic quærite Trojam:
Hic domus eſt, inquit, vobis: nunc tempus agi res:
Nec tantis mora prodigiis. en quatuor aras
Neptuno: deus ipſe faces animumque miniſtrat.
Hæc memorans, prima infenſum vi corripit ignem:
Sublataque procul dextra connixa coruſcat,
Et jacit. arrectæ mentes, ſtupefactaque corda
Iliadum. hic ima è multis, quæ maxima natu
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non hæc Rhœteïa matres,
Eſt Dorycli conjux, divini ſigna decoris,
Ardenteſque notate oculos: qui ſpiritus illi,
Qui vultus, vocisque ſonus, vel greſſus eunti.
Ipſa egomet dudum Beroën digreſſa reliqui
Ægram, indignantem, tali quod ſola careret
Munere, nec meritos Anchiſæ inferret honores.
Hæc effata:

SERVII.

HIC ERYCIS FINES. Argumentum à facili. Et eſt neceſſaria antitheſis, ut opportunitate meliorum præſentium, animi à futuris incertis avertantur.

MVROS IACERE. Pro fundamenta jacere, nam *muri* duci dicuntur.

NEQVICQVAM. Qui non proderant, cum eſſent fatorum comites.

INFAVSTAS. Male ominiſi.

NAM MIHI CASSANDRÆ. Non cui credere non debuerant: ſed cum ſua pernicie non crediderant.

HECTOREOS AMNES. Quemadmodum vidit ſibi patriæ recordatione finxiſſe, aut non continget mihi videre flumina.

IAM TEMPVS AGI RES. Id eſt Trojam fieri.

MORA PRODIGIIS. Ecce prodigium de bono: & argumentatur ad incendium navium, aras ardere Neptuni: quas ideo quattuor dicit, quia ſinguli duces navium qui certaverant, ſingulas poſuerant. Nam contrarium eſt, *Numero deus impare gaudet.* Alii tamen dicunt à Cloantho eſſe poſitas: qui promiſerat ſupra.

DEVS IPSE. Maris, vel navium.

INFENSVM IGNEM. Id eſt ipſa infenſa. TOT. Aut multorum: aut ſupra dictorum: ut, *Quinquaginta illis thalami ſpes tanta nepotum.*

NON BEROE VOBIS. Non eſt diſſuaſio, ut quidam putant: ſed magis hortatur perſuadendo numinis auctoritate. RHOETHEIA. A promontorio Rhœtheo.

DIVINI SIGNA DECORIS. Omnia colligit, quibus numina cognoſcuntur: ut, *Namque haud tibi vultus Mortalis: nec vox hominem ſonat: ô dea certe.*

SPIRITVS. Odor: ut, *Divinum vertice odorem Spiravere.*

ET GRESSVS EVNTIS. ut, *Et vera inceſſu patuit dea.*

VARIORVM.

NVLLANE IAM TROIÆ DICENTVR MOENIA? Morem explicat, Turneb. lib. 14. cap. 4.

INFENSVM VI CORRIPIT IGNEM. Servius *infenſum*, id eſt, ipſa infenſa. Ego malo infenſum ignem, reſpondere τῷ θοὸν πῦρ apud Homerum toties. alibi Maro, *inimicum ignem.* GERM.

At

At matres primo ancipites, oculisque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatisque vocantia regna:
Cum dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monstris, actæque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras; frondem, ac virgulta, faceſque
Conticiunt: furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per & remos, & pictas abiete puppes.
Nuntius, Anchisæ ad tumulum, cuneosque theatri,
Incensas perfert naves Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat; sic acer equo turbata petivit
Castra: nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miseræ cives? non hostem, inimicaque castra
Argivûm, vestras spes uritis. en ego vester
Ascanius. galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm.
At illæ diversa metu per littora passim
Diffugiunt, silvasque, & sicubi concava furtim

SERVII.

PRIMO ANCIPITES. Antequam numen agnoscerent. OCVLISQVE MALIGNIS. Pro ipsæ malignæ.

MISERVM INTER AMOREM PRÆSENTIS TERRÆ. Aut magnum: ut, Terentius. *Eam misere amat*: aut MISERVM, quo fiebant miseriores, cum eis regna negarentur.

PVPPES ABIETE PICTAS. In abiete pictas. Sane ABIETE, hoc est quæ erant de abiete.

EVMELVS. Latinus accentus est: translato nomine in Latinum.

CASTRA. ut, *Nos castra movemus*, id est classem. MAGISTRI. Custodes. Terentius, *Me filius reliquum quasi magistrum.*

QVIS FVROR ISTE NOVVS? Quasi ad furentes loquitur. Vnde ne tum quidem agnitus, cum dixisset, *Eo ego vester Ascanius.* Novus autem est aut inopinatus. QVO TENDITIS? Id est quid habetis intentionis?

VESTRAS SPES VRITIS. Navibus enim ad regna tendebant.

INANEM. Concavam, vacuam sine capite. LVDO. Per ludum.

VARIORVM.

AMBIGVÆ, SPECTARE RATES. Tanquam sibi odiosas, propter longos labores, maximaque navigationis pericula. MISERVM INTER AMOREM. Μεταφορικῶς, quo miserimæ futuræ erant. NASC.

FOCIS PENETRALIBVS. Ab ipsis aræ interioris partibus, & à profano usu semotis. TVRNEBVS.

ABIETE. Trisyllabum est in scansione: nam Proceleusmaticus non locum habet in hoc genere carminis. HART.

CVNEOSQVE THEATRI. Hic per *cuneos theatri*, μετωνυμικῶς etiam non inepte spectatores ipsos intellexeris.

QVIS FVROR ISTE NOVVS? Ascanii increpatio est in Trojanas mulieres, non tamen contumeliosa, sed ex intimo doloris affectu proveniens: initium habet abruptum, quale hominum conciratorum esse solet. Fœminas igitur insaniæ ac furoris redarguit, & quantum ex hac re damni atque incommodi futurum sit, ostendit. NASC.

Saxa petunt. piget incæpti, lucisque: suosque
Mutata agnoscunt, excussaque pectore Iuno est.
Sed non idcirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stupa, vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, & toto descendit corpore pestis.
Nec vires heroum, infusaque flumina prosunt.
Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, & tendere palmas:
Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos: da flammam evadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrûm res eripe letho.
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte: tuaque hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, cum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris:

SERVII.

EXCVSSAQVE PECTORE IVNO EST. Furoris causa, non furor. Idcirco quia furor desierat.

VDO SVB ROBORE. Vel vicino aquis.

STVPA. Secundum antiquam orthographiam. Nam stippa dicta est à stipando: abusive etiam linum dicimus. TARDVM. Densum, crassum. Nam ignem solet fumus præire. Vnde *tardum* ad densitatem retulit.

CORPORE. Navium: ut, *Et disjice corpora ponto.* DESCENDIT PESTIS. Incendium: more suo. Et declamavit per contrarium. Nam ignis superiora semper petit.

FLVMINA PROSVNT. Id est vis aquæ.

TVM PIVS ÆNEAS HVMERIS ABSCINDERE VESTEM. Et notant quidam quod damnum quatuor navium vir fortis & rex impatienter doleat: sed magis illud considerandum est, quod ait supra Ascanius, *Vestras spes urbis*: ut non damnum doleat, sed spem navigationis ereptam.

IVPPITER OMNIPOTENS. Figuratis agit coloribus: nec enim re vera vult perire: sed agit oblique ut restinguatur incendium. Bene autem SI ubique interponit. Hic enim est optimus ductus: qui agentis voluntatem latenter ostendit. EXOSVS. Antiqui & odi dicebant & osus sum: hinc est exosus, quo utimur: licet jam osus sum, non dicamus, odi autem & præsens est & præteritum. AD VNVM. Nullo excepto.

SI QVID PIETAS ANTIQVA LABORES RESPICIT HVMANOS. Aut si tibi chara pietas præstat aliquid humanis laboribus: aut si quid meremur propter pietatem cultam (ut, *Parce pio generi*) hoc ipsum remunerare. Aut (quod est melius) si vel respicit res humanas pietas, quæ de terris olim recessit.

RES ERIPE LETHO. Superflua Acyrologia est.

QVOD SVPEREST. Quod congrue sequitur.

SINE MORE. Sine exemplo. TONITRVQVE TREMISCVNT. Hic ablativus incertus est, unde veniat: utrum à neutro indeclinabili hoc tonitru, ut cornu; nam inde est, *Fractaque tonitrua nubes.* ut cornua. An à masculino secundum quartam declinationem. Hinc enim Statius, *Tonitrus aquæ, & mea fulmina torquet.*

DONATI.

IVPPITER OMNIPOTENS. Amplexus est omnia quæ pro malorum necessitate fuerant postulanda. IVPPITER. Hoc solum satis est ad auxiliandum. OMNIPOTENS. Vt non solum præstandi habeat potentiam, sed etiam difficilia possit removere. Sed quoniam non satis est posse, nisi etiam velit: addit, *Si non omnes ad unum odisti*, id est, nisi me quoque odisti. Addit etiam commemorationem, ponens egestatis angustias, postremo ponit meritum postulantis, & plenum auxilium dantis.

VARIORVM.

VOMENS TARDVM FVMVM. Quis est hic obsecro tardus fumus? an amarus & acerbus? ut, *tardumque saporem Felicis mali.* an potius qui non celeriter emicat, præsertim densior, & ex materia uda, quique diutius durat, cunctaturque & diuturnior est? & verius putem. Sed & vapor, id est ignis, lentus erat. Nam etsi naves erant unctæ, tamen uda materia nonnihil officiebat igni. TVRN. lib. 14. c. 4.

Im-

Digitized by Google

Implenturque ſuper puppes: ſemuſta madeſcunt
Robora; reſtinctus donec vapor omnis, & omnes
Quattuor amiſſis, ſervatæ à peſte carinæ.
At pater Æneas caſu concuſſus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat; verſans, Siculiſne reſideret arvis,
Oblitus fatorum, Italaſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque inſignem reddidit arte:
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deûm, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Æneam ſolatus vocibus inſit:
Nate dea, quo fata trahunt, retrahuntque, ſequamur;
Quicquid erit, SUPERANDA omnis fortuna ferendo eſt.
Eſt tibi Dardanius divinæ ſtirpis Aceſtes:
Hunc cape conſiliis ſocium & conjunge volentem:
Huic trade, amiſſis ſuperant qui navibus, & quos
Tertæſum magni incæpti rerumque tuarum eſt:
Longævoſque ſenes, ac feſſas æquore matres;
Et quidquid tecum invalidum, metuenſque periclí eſt,
Delige: & his habeant terris ſine mœnia feſſi.

SERVII.

ARDVA TERRARVM. Periphraſis montium. ÆTHERE TOTO. Pro aëre poſuit.

MADESCVNT ROBORA. Aut humectantur: aut reſolvuntur in cinerem; quod naturale eſt poſt incendium.

FATORVM. Oraculorum.

TVM SENIOR NAVTES. Bene datarum conſilium & ab ætate, & à prudentia, & à religione commendat. Quod autem dicit, Pallas quem docuit: propter illud quod ſupra diximus, fingitur: quia ipſe Romam Palladium detulit. Vnde Nautiorum familia Minervæ ſacra retinebat: quod etiam Varro docet in libris quos de familiis Trojanis ſcripſit. VNVM. Præcipuum. TRITONIA PALLAS. Pro uno proprio, duo Antonomaſiva.

REDDIDIT ARTE. Id eſt virtute, ἀπὸ τοῦ ἀρετή.

RESPONSA DABAT. Laus conſilii. VEL QVÆ PORTENDERET IRA MAGNA DEVM. Quæ præſignificabat.

MAGNA IRA DEVM. Id eſt Iuno: ut alibi, *Cœleſtum vis magna jubet.*

SOLATVS VOCIBVS INFIT. Id eſt ſolatur & infit. Nam SOLANS debuit ponere: ſicut ſequens ejus indicat conſolatio.

QVIDQVID ERIT. Vt ait, *Fuerint quæcunque, fatebor.* FERENDO EST. Dum fertur: modus gerundii eſt à paſſivo.

EST TIBI. Iam hoc conſilium eſt, id eſt habes.

DIVINÆ STIRPIS. Propter Dardanum ab Criniſo fluvio.

VOLENTEM. Voliturum. Nam velle habet, non jam vult.

SVPERANT. Superſunt, ſuperfluunt. Dicit autem non tantum debiles, ſed etiam nolentes juvenes. Vnde ſequitur, *Longævoſque ſenes.* nec enim adderet QVE, niſi ſupra IVVENES dixiſſet. Vnde ſequitur expreſſius, *Et quidquid tecum invalidum metuenſque periclí eſt.*

PERTÆSVM MAGNI INCÆPTI. ut, *Si non pertæſum thalami taedæque fuiſſet.*

DONATI.

SENIOR. Et ætate & arte à Pallade accepta meruerat audiri. Eſt autem huic ſententiæ conſona illa Terentiana: *Quando id fieri non poteſt quod vis, id velis quod poſſis.*

VARIORVM.

TVM SENIOR NAVTES. Alludit ad cuſtodiam Palladii, quam ſibi Nautii, qui genus ad Nautem illum Trojanum referebant, ſacrorumque Minervæ adminiſtrationem vindicabant, à quo etiam Romæ clara Nautiorum familia. De eorum familia, Turneb. lib. 26. cap. 17. GERMAN.

QVO FATA TRAHVNT, RETRAHVNTQVE S. Iterum ab Homerica ſecta deſciſcit. Macrob. lib. 5. cap. 16. Saturnal.

Vrbem

Digitized by Google

Vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.
Talibus incenſus dictis ſenioris amici:
Tum vero in curas animus diducitur omnes.
Et nox atra polum bigis ſubvecta tenebat:
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ ſubito taleis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis;
Imperio Iovis huc venio; qui claſſibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior: lectos juvenes, fortiſſima corda,
Defer in Italiam. gens dura atque aſpera cultu,
Debellanda tibi Latio eſt. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, & Averna per alta
Congreſſus pete nate meos: non me impia namque
Tartara habent, triſteſque umbræ: ſed amœna piorum
Concilia, Elyſiumque colo. huc caſta Sibylla

SERVII.

PERMISSO NOMINE. Ab Aceſte ſcilicet. Dicta autem Aceſta, Segeſta.

TVM VERO. Nam & ante ea cogitaverat: ut, *Pectore curas Mutabat verſans.* ANIMVM DIDVCITVR. Græca figura: ut, *Mentem læſus.*

ET NOX ATRA POLVM. Quaſi major cauſa cogitationis: ut, *Et ſub noctem cura recurſat.* BIGIS. Proprie modo, non ut Statius, *temnaverat æra biga*, abuſus eſt.

CŒLO FACIES DELAPSA PARENTIS. Aut ſecundum quod ſupra diximus, quia animæ cœlum tenent, ſimulacra vero apud inferos ſunt. aut ad errorem pertinet ſomnii: nam & viſa ait. aut certe intelligamus, à Iove miſſam poteſtatem aliquam, quæ ſe in Anchiſæ converteret vultum, ut religioſus videretur. Nam & dicit, *Imperio Iovis huc venio*: & infert, *Elyſiumque colo.*

CHARE MAGIS. Pro charior. Bene autem addidit, *Dum vita manebat.* Vt oſtendat vita fuiſſe chariorem.

IMPERIO IOVIS. Ab auctoritate: ut, *Ipſe deum tibi me claro demittit Olympo Regnator.*

NAVTES DAT SENIOR. Vt ſolet, iiſdem uſus eſt ſermonibus. Nam ait, *Cum ſenior Nautes.*

ATQVE ASPERA CVLTV. Quod in nono latius exequitur, *Natos ad flumia primum Deferimus*, uſque, *At patiens operum.*

DEBELLANDA TIBI. Bello perdomanda, & bene victoriam, non bella prædicit, in quibus eſſe poterat terror.

AVERNA PER ALTA. Vt Gargarus gargara: & Tartarus tartara: Mænalus Mænala pluraliter, ita Averuus Averna.

NON ME IMPIA NAMQVE. Propter facilitatem.

AMOENA. Amœna ſunt loca ſolius voluptatis plena: quaſi amunia, unde nullus fructus exſolvitur: unde etiam nihil præſtantes, immunes vocamus.

PIORVM CONCILIA, ELYSIVMQVE COLO. Elyſium eſt ubi piorum animæ habitant poſt corporis animæque diſcretionem. Vnde & interitus dicitur res inter animam & corpus veniens. Ergo Elyſium, ἀπὸ τοῦ ἀλύειν ab abſolutione. Quod ſecundum poëtas in medio inferorum eſt ſuis felicitatibus plenum: ut, *Solemque ſuum ſua ſydera norunt.* Secundum Philoſophos Elyſium eſt inſulæ fortunatæ: quas ait Saluſtius inclytas eſſe Homeri carminibus: quarum deſcriptionem Pius commentator dicit eſſe ſublatam: ſecundum Theologos circa lunarem circulum, ubi jam aër purior eſt. Vnde ait ipſe Virgilius, *Aëra in campis.* Lucanus, *Non illic auro poſiti, nec thure ſepulti perveniunt.*

VARIORVM.

VRBEM APPELLABVNT PERMISSO, &c. Ab Aceſte permiſſo, intelligendum eſt. Quidam legunt *promiſſo*, nec invenuſte, ut hoc ſit præmium, quod polliceri debeat Æneas, ſi eos recipere Aceſtes non recuſarit. Vel promiſſo à fatis ſive ab oraculis, ἀπὸ τοῦ πεπρῶσθαι, ut multa alia apud Virgilium. NASCIMB.

ET NOX ATRA POLVM. Νὺξ μελανόχροος. Hic igitur *Nox* ponitur, quaſi major cauſa cogitationis.

BIGIS SVBVECTA. Vt Soli quadrigas tribuunt; ita Lunæ bigas: cui duplex proprietas, crescendi & decreſcendi. TAYRMAN.

Ni-

Digitized by Google

Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia, diſces.
Iamque vale: torquet medios nox humida curſus:
Et me ſævus equis Oriens aſflavit anhelis.
Dixerat, & tenuis fugit, ceu fumus in auras.
Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit.
Quem fugis? aut quis te noſtris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & ſopitos ſuſcitat ignes,
Pergameumque larem, & canæ penetralia Veſtæ
Farre pio, & plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios, primumque accerſit Aceſten:
Et Iovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo ſententia conſtet.
Haud mora conſiliis: nec juſſa recuſat Aceſtes.

SERVII.

TVM GENVS OMNE TVVM, ATQVE DENTVR MOENIA, DISCES. Hæ ſunt cauſæ propter quas Æneas deſcendit ad inferos: generis agnitio, & civitatis nomen: quod ei nullus unquam prædixerat: ſed ſolus pater indicat. Latet enim, ut ſupra diximus, verum urbis nomen, unde ei pater quaſi pro myſterio & adfectione ait, *illa inclita Roma*. Et nomen quidem Romæ à poëta dictum eſt, nam verum urbis nomen, ut dictum eſt, latet.

TORQVET MEDIOS NOX HVMIDA CVRSVS. ET ME SÆVVS EQVIS ORIENS AFFLAVIT ANHELIS. Dies eſt plenus, qui habet viginti quatuor horas. Nam & nox pars diei eſt. Dicimus autem diem à parte meliore. Vnde & in uſu eſt, ut ſine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum. Hic autem dies ſecundum Ægyptios inchoat ab occaſu Solis: ſecundum Perſas ab ortu Solis: ſecundum Etruſcos & Athenienſes à ſexta hora dici: ſecundum Romanos à media nocte: & hos nunc ſecutus ait, MEDIOS CVRSVS NOX HVMIDA TORQVET, &c. Hæc autem plene exſequuntur, & Cicero in auguralibus, & Aulus Gellius in libris noctium Atticarum. hoc etiam illa res juris indicat, quod cum tribunum plebis abnoctare ab urbe non liceret, licebat tamen exire poſt noctem mediam, & ante mediam reverti.

SÆVVS ORIENS. Solem dicit, cujus lux eſt umbris inimica. Vnde Lucanus, *Et medio ferit axe diem*. Eſt autem phyſicum. Nam pereunt umbræ, Solis adventu.

ÆNEAS, QVO DEINDE RVIS? Ordo eſt. Æneas deinde, quo ruis?

QVEM FVGIS? Quaſi ignorans rationem, qua fugeret.

CANÆ. Aut antiquæ, aut propter ignis favillas. PRIMVM. Principem.

FARRE PIO. Vel quia exinde ſacrificabant: vel quia mos fuit apud majores, ut divinum ignem farre ſervarent: qui ſi duraſſet in alterum diem, cum aptum agendis rebus ſignificabant. Far autem frumenti certa ſpecis eſt, ſicut adoreum. Horatius, *Non ſumptuoſa blandior hoſtia, Mollibit averſos Penates Farre pio & ſaliente mica*: Et Tibullus, *Farre pio placare & ſaliente ſale*.

HAVD MORA. Hoc eſt quod ait, & *conjunge volentem*. NEC IVSSA. Voluntatem, ut ſupra, *Infandum regina jubes renovare dolorem*. Aut certe quæ Iuppiter juſſerat.

FARIORVM.

NIGRARVM PECVDVM. Hom. Odyſſ. 9. οἰοτόκοιο μέλαιναν dicit. HART.

ET ME SÆVVS EQVIS ORIENS &c. Adventante die, diſcedit ab Æneа Anchiſes: noctu enim ſolent dii, in quorum numero Manes ponuntur, inviſere terras, interdiu relinquere. Hinc illud adjunctum *ſævus*; quia Sol, ſeu lux umbris iſtis inimica. TVRNEB. lib. 14. cap. 4.

CANÆ PENETRALIA VESTÆ. Hoc epitheto Maro Veſtam & Fidem proſequutus eſt, tum propter vellus album, quo brachia ad digitos pene ſacrifici utriuſque ſexus rite involvebant; tum quod Veſtæ ſacræ virgines albo à primo, puriſſimo, ſynceriſſimoque colore amictu uterentur: unde & Propert. lib. 4. *Vel cui commiſſos cum Veſta repoſceret ignes, Exhibuit vivos carbaſus alba focos*. Alii epitheton ad canitiem & annos referunt, probitatem & integritatem priſci ſæculi reſpicientes. GERMAN.

PLENA VENERATVR ACERRA. *Acerra*, ara, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur. Alii dicunt aeculam eſſe thuriariam, ſcilicet ubi thus reponebant. Sic Feſtus. vide & Tiraquell. in Alexand. lib. 2. cap. 7. BRISSON. Formul. lib. 1. pag. 26.

EXTEMPLO SOCIOS. Magna brevitas narrationis. Vocavit Aceſten & ſocios, quid Iupiter Anchiſe nuntio & interprete præcepiſſet, indicavit, quod Homerus totum iiſdem verbis repetiviſſet. Quid ſibi placeret adjecit. Invenit Aceſten admodum promptum ac volentem. DONATVS.

Digitized by Google

Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remosque, rudentesque,
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,
Sortiturque domos: hoc, Ilium, & hæc loca Troja
Esse jubet. gaudet regno Trojanus Acestes:
Indicitque forum, & patribus dat jura vocatis.
Tunc victna astris Eryeino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos,
Et lucus late sacer additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, & aris
Factus bovos: placidi straverunt æquora venti;
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per littora fletus:
Complexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,

SERVII.

TRANSCRIBVNT VRBI MATRES. Romani moris verbum est. Transcripti enim in colonias deducebantur. VRBI. Ad urbem.

DEPONVNT. Quasi de navibus. Aut Æneas deponit eos, qui nulla gloriæ cupiditate tangebantur. aut hi qui erant transcripti, id est matres & volentium multitudo deponunt animos, id est submittunt inertiæ.

ROBORA NAVIGIIS. Melius hic distinguitur.

EXIGVI NVMERO: SED BELLO VIVIDA VIRTVS: Transiit ad rem à numero.

VRBEM DESIGNAT ARATRO. Quem Cato in originibus dicit morem fuisse. Conditurі enim civitates, taurum in dextra, vaccam in sinistra jungebant: & cincti ritu Sabino, id est togæ parte capitis velati, parte succincti tenebant stivam obliquam, ut glebæ omnes intrinsecus caderent. Et ita sulco ducto loca designabant murorum; aratrum suspendentes circa loca portarum. Vnde & territorium dictum est quasi tritorium, tritum bubus & aratro.

REGNO TROIANVS ACESTES. Sub nomine enim ejus fuerat civitas appellata.

INDICITQVE FORVM. Id est tempus & locum distinguendorum negotiorum definit, qui conventus vocatur. INDICIT autem verbum juris est, & per hoc potentem vult significare civitatem.

ET PATRIBVS DAT IVRA VOCATIS. Dat condendi juris potestatem his quos appellaverat patres: aut certe vocatis patribus jura distribuit. Hi autem, ut Sallustius dicit, *Vel ætate vel curæ similitudine patres appellati sunt.* Senatores autem alii à senecta ætate: alii à sinendo dictos accipiunt. Ipsi agendi facultatem dabant per senatusconsultum.

ERYCINO IN VERTICE. Eryx mons Siciliæ supra Drepanum, ubi fuit templum Veneris Erycinæ.

IDALIÆ. Cypriæ. SACERDOS. Alii ad tumulum, alii verso ordine ad templum referunt: ut lucus tantum tumulo detur Anchisæ: ut in Bucolicis, *Induxit fontibus umbras Pastores.* Nemora enim aptabant sepulchris.

VISA MARIS FACIES. Vt alibi, *Mens fatis placidi vultum.* Vult autem istos aspectum quoque maris horruisse.

DONATI.

PATRIBVS DAT IVRA VOCATIS. Hoc ad Æneam refertur, ad quem rediit post expletam Acestæ benevolentiam.

VARIORVM.

TRANSCRIBVNT VRBI MATRES. De pecunia tractus est sermo. nam *scribi* est dare. Proprie vero *Transcribi* Iureconsultis dicuntur; quorum jus in alium translatum est. Sic & Trojani hi, pulchre dicuntur *transcribi*, quasi omne jus suum Acestæ cesserint, ejusque imperio obnoxii degere velint. NASC.

DEPONVNT ANIMOS. Metaph. explicat Turneb. lib. 14. cap. 4.

EXIGVI NVMERO. Cælius lib. 4. cap. 5. Lect. Antiq.

VRBEM DESIGNAT ARATRO. Alexander lib. 6. cap. 14. Cælius lib 26. cap. 5. HART.

INDICITQVE FORVM. Sic indicere Senatum.

Ire

Digitized by Google

Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lachrymans commendat Acestæ.
Trèis Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet, solvique ex ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora, pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesque effundit pectore questus:
Iunonis gravis ira & inexsaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla:
Nec Iovis imperio fatisve infracta quievit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Vrbem odiis satis est, nec pœnam traxe per omnem
Reliquias Trojæ: cineres atque ossa peremptæ

SERVII.

FVGÆ. Profectionis.

ERYCI ET TEMPESTATIBVS. Bene junxit. Procellæ enim aut de fluminibus, aut de montibus fiunt, quas ἀελλοὺς dicunt, vulgo *peripenas* appellant.

SOLVIQVE EX ORDINE FVNES. Ordo est, jubet cædere ex ordine, id est rite peragi sacrificium: & sic solvi funem ut in septimo, *Phrygiamque ex ordine matrem Invocat.* id est rite. Vel....* quo naves ad terram ligantur.

TONSÆ OLIVÆ. Comptæ minutis frondibus.

PROCVL IN PRORA. In parte extrema.

EFFVNDIT PECTORE. Voces. Hoc est cum dolore: ut ait, *Funditque preces rex pectore ab imo.*

PRECES DESCENDERE AD OMNES. Si quid invidiæ est in humillimis precibus, imputandum non est per omnia Junoni. Nam *omnes* dicendo, etiam humiles significat: unde ait etiam *descendere.*

QVAM NEC LONGA DIES. Longum tempus: de quo licet melius fœminino genere dicamus, tamen & masculino dicimus. Nam de certo die, masculino tantum utendum est. Vt natalis meus dies est. PIETAS NEC MITIGAT. Aut Trojanorum, quia pii sunt: aut certe propter illud, *Junoni Argivæ jussos adolemus honores*: quasi quæ nec sacrificiis placaretur.

INFRACTA. Valde fracta: ut, *Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.*

MEDIA DE GENTE. Id est totius gentis potentem. EXEDISSE. Muliebriter dictum. Nam inde est quod sequitur, CINERES ATQVE OSSA PEREMPTÆ. Sane EDO habet & rectam, sed antiquam declinationem, ut edo edis edit: & anomalam, ut edo es, est. Quarum secunda & tertia personæ longæ sunt, propter differentiam, Sum es est. EDIT autem in præterito producit E, Edi, edisti, edit: ut legit.

DONATI.

IVNONIS GRAVIS. Magnum artificium: nam in ipso principio & suam personam commendat, & adversariæ detrahat. & incipit à nomine, & addit, *gravis ira.* & exaggerat, quod pectus ejus dicat inexsaturabile. Quam autem crudelis in Trojanis sit, ipsius Neptuni testimonio probat.

VARIORVM.

TEMPESTATIBVS AGNAM. Ritum explicat Turneb. lib. 14. cap. 4.

EX ORDINE. Rite. Quid si, *Ex ordine*, id est absque mora exponas? ut sit sensus jubet fieri sacra; quibus peractis, deinde absque mora, nullo intermisso tempore solvi funes. NASCIM.

STANS PROCVL IN PRORA, &c. Æneas jubet alios tempestati agnam cædere. ipse vero Princeps exta illius in mare porricit, & vinum fundit. Hoc enim sacrificio putabant mare tranquillum fieri. NASC.

PORRICIT IN FLVCTVS. Macr. lib. 3. c. 2. Saturn. Morem explicat Turneb. lib. 26. c. 17. Muret. lib. 14. cap. 2. Variar.

Inſequitur. cauſſas tanti ſciat illa furoris.
Ipſe mihi nuper Libycis, tu teſtis, in undis
Quam molem ſubito excierit. maria omnia cœlo
Miſcuit, Æolicis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc auſa tuis.
Proh ſcelus: ecce etiam Troſanis matribus æſtis,
Exuſſit fœde puppes, & claſſe ſubegit
Amiſſa, ſocios ignotæ linquere terræ.
Quod ſupereſt, oro; liceat dare tuta per undas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt Cytherea meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis. merui quoque: ſæpe furores
Compreſſi, & rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris (Xanthum, Simoëntaque teſtor)
Æneæ mihi cura tui: cum Troïa Achilles
Exanimata ſequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerentique repleti
Amnes: nec reperire viam, atque evolvere poſſet

SERVII.

CAVSAS TANTI SCIAT ILLA FVRORIS. Bene ſupprimit. Contra ipſam enim ſunt quæ Iuno in decimo exſequitur, *Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.*

QVAM MOLEM. ut, *Tantas audetis tollere moles.*

NEQVICQVAM. Aut ſine cauſa, id eſt, nulla extante ratione: aut *Nequicquam*, quantum ad ejus pertinet mentem. Vnam enim navem vertit ex omnibus. Vnde ait Iuno, *Quæ potus inſolix, quæ memet in omnia verti? Vincor ab Æneæ.*

IN REGNIS HOC AVSA TVIS. Vt alibi, *Non illi imperium pelagi ſævumque tridentem.* ACTIS. Furore compulſis: ut, *Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.*

IGNOTAM. Ignobili. IIII. Georg. *Nam ſæpe favos ignotus adedit Stellio.* Et dixit IGNOTAM, Italiæ comparatione. Nam ignota non erant ad quam bis Trojani venerant.

VELA TIBI. Id eſt per regnum tuum.

SI CONCESSA PETO. Siquidem. Nam modo SI confirmantis eſt. Agit autem à poſſibili.

FAS OMNE EST. Fas te eſt: hoc eſt, poſſibile eſt. MEIS REGNIS FIDERE. Fido, dativum tantum regit.

VNDE GENVS DVCIS. Vt diximus ſupra, quia feliciter eſt navigaturus Æneas, Venerem dicit à mari procreatam: & ut fert fabula, Celus pater fuit Saturni: cui cum iratus filius falce virilia amputaſſet, ipſa in mare ſunt: de quorum cruore & maris ſpuma nata dicitur Venus. Vnde & ἀφροδίτη dicitur, ἀπὸ τῆς ἀφροῦ, id eſt ſpuma. Sed hoc habet ratio, Omnes vires uſu venerio debilitantur: qui ſine corporis damno non agitur. Vnde fingitur Venus nata per damnum: de mari autem ideo, quia dicunt Phyſici ſudorem ſalſum eſſe; quem ſemper elicit coitus. Vnde etiam myrtus ei conſecrata eſt, quæ littoribus gaudet: ut ait, *littora myrteis lætiſſima.* Ideo autem diximus Cœlus pater, ut deus ſignificaretur. Nullus enim deus generis neutri eſt. Nam *Cœlum* genere neutro elementum ſignificat. MERVI QVOQVE. Etiam præſtiti: ut, *Nec te regina negabo Promeritam.* Alii dicunt militavi: ut, *Ære merent parvo.*

RABIEM TANTAM CŒLIQVE MARISQVE. Vt in primo legimus.

IN TERRIS. Etiam in terris: Nam augmentum eſt.

VARIORVM.

MARIA OMNIA CÆLO MISCVIT. Proverbialis hyperbole, *mare cœlo miſcere*, pro eo, quod eſt omnia perturbare, nihilque non facere. Livius, *Quid tandem eſt, cur cœlum ac terras miſceant.*

IN REGNIS HOC AVSA TVIS. Illius ſuperbiam notat: quæ cum ſuis ſe finibus continere debuiſſet, nimis ſuperbe aliena occupavit. NASC.

VNDE GENVS DVCIS. Id eſt, Ex ſpuma maris nata Venus: & ob id ἀφροδίτη. Cœlium vide lib. 29. cap. 18. HART.

In

In mare ſe Xanthus: Pelide tunc ego forti
Congreſſum Æneam: nec diis, nec viribus æquis,
Nube cava eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus periure mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perſtat mihi: pelle timores:
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
Vnus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæret:
Vnum pro multis dabitur caput.
His ubi læta dea permulſit pectora dictis,
Iungit equos curru genitor, ſpumantiaque addit
Fræna feris, manibuſque omneis effundit habenas.
Cæruleo per ſumma levis volat æquora curru.
Subſidunt undæ, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies: immania cete,
Et ſenior Glauci chorus, Inouſque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.

SENSVS.

IN MARE SE XANTHVS. Omnia hæc Homeri ſunt.

NEC DIIS, NEC VIRIBVS ÆQVIS. Id eſt diis iniquis, hoc eſt adverſis. Liptotes figura. Aut *non æquis*, non æquali favore. Plures enim Græcis favebant. De matribus autem, id eſt Thetyde & Venere intelligere non poſſumus: quia Thetyde melior Venus eſt, & ei præſenti derogare nollet.

CVPEREM CVM VERTERE AB IMO. Quod proprium ejus eſt: ut, *Magnoque emota tridente Fundamenta quatit.* Hinc & ut ſupra dicimus, ἐνοσίχθων dictus eſt: fecit autem augmentum, cum ſe præſtitiſſe dixit iratum.

PORTVS ACCEDET. Hic diſtinguendum, ne ſit contrarium Veneris petitioni, quæ ait, *Liceat Laurentem attingere Tybrim.* AMISSVM QVEM QVRGITE QVÆRET. Miſenum dicit: de quo legimus, *Inter ſaxa virum ſpumoſa immerſerat unda.*

VNVM PRO MVLTIS DABITVR CAPVT. Hic Palinurum ſignificat. Nam falſum erit, ſi unum voluerimus accipere: duo enim conſtat occiſos, Miſenum & Palinurum.

LÆTA PERMVLSIT. Et læta fecit, ut, *Animumque labentem Impulit.* Aut certe perpetuum eſt epitheton Veneris.

SPVMANTIA FRÆNA. Spumas vomentia. FERIS. Equis: ut, *Inque feri curvam compagibus alvum Contorſit.*

VARIÆ COMITVM FACIES. Aut beluas dicit marinas ſecundum naturam: aut poëtice deos marinos. IMMANIA CETE, Græca declinatio τὸ κῆτος κήτη, ut, βέλος βέλη. Nam Latine ſic declinari non poteſt. Nullum enim apud nos animal generis neutri eſt, niſi forte hic cetus, hujus ceti dicamus: quod nuſquam lectum eſt. Nam dicuntur canes marini.

ET SENIOR GLAVCI CHORVS. Glaucus Anthedonius piſcator fuit: qui cum captos piſces ſupra herbam abjeciſſet, & eos vidiſſet recepiſſe quam amiſerant animam: intellecta herbarum potentia, decerptam herbam guſtavit, & ſe præcipitavit in maria, & in deum marinum commutatus eſt: cujus chorum ideo ſenem dicit, quia ipſe ſenex fuerat. Aut certe propter ſpumarum colorem: ſicut pene omnes dii finguntur eſſe maris. INOVSQVE PALÆMON. Melicerta Inous filius. Et notandum patronymicum à matre in authore idoneo.

PHORCIQVE EXERCITVS OMNIS. Dii qui ſub Phorco agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thooſæ nymphæ & Neptuni filius. Vt autem Varro dicit, rex fuit Corſicæ & Sardiniæ: qui cum ab Atlante rege, navali certamine cum magna exercitus parte fuiſſet obrutus, finxerunt ſocii ejus, eum in deum marinum eſſe converſum.

VARIORVM.

IVNGIT EQVOS CVRRV GENITOR. Equus Neptuno conſecratus erat, vel tanquam creatori, vel domitori. Vnde & Conſualia ludi Neptuno inſtituti, qui ἱππικοὶ Græcis: per quorum religionem & procurationem omne veterinum genus laboris immune feriabatur. GERMAN.

IN MARE SE XANTHVS. Ex Homero eſt, Iliad. φ. ἀλλ' ἤτοι ἵππους τε καὶ ἅρματα καὶ τοὺς ἄνδρας, &c. Et in ν. HART.

PERIVRÆ MOENIA TROIÆ. Propter Laomedonta. Vide Ovid. lib. 11. Et Homerum φ. Iliad. πολλὰς δὲ ἰλάων ἑκατόμβοας εἰς ἑνὶ χώρῳ μιᾷ ἐν ἡμέρᾳ, &c. λαομέδων ἐκπάγλας ἀπηλίθμους ἀπέτισεν.

Læva tenent Thetys & Melite, Panopeaque virgo,
Niſæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque.
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Una omnes fecere pedem, partiterque ſiniſtros,
Nunc dextros ſolvêre ſinus: una ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt ſua flamina claſſem.
Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii curſum contendere juſſi.
Iamque fere mediam cœli nox humida metam
Contigerat, placida laxarant membra quiete
Sub remis fuſi per dura ſedilia nauta:
Cum levis æthereis delapſus Somnus ab aſtris
Aëra dimovit tenebroſum, & diſpulit umbras;
Te Palinure petens: tibi triſtia ſomnia portans

SERVII.

LÆVA TENENT THETYS. Satis prudenter ſexum debiliorem ſiniſtræ adplicat parti.

NISÆE. Media diphthongus eſt.

VICISSIM. Quia reliquerat quidem ſocios, ſed feliciter petebat Italiam.

PERTENTANT. Sollicitant.

ATTOLLI MALOS. Id eſt vela per malorum volubilitatem levari. Nam cum navigaret, non dubium quod olim erexerat arbores.

FECERE PEDEM. Id eſt Podium, hoc eſt funem quo tenditur velum. SINISTROS, NUNC DEXTROS. Pro auræ mutabilitate.

CORNUA. Antemnarum extremitates. SUA FLAMINA. Proſpera, à puppi venientia.

PRINCEPS ANTE OMNES. Unum verbum vacat.

MEDIAM COELI METAM. Perite loquutus eſt. Nam medium cœlum meta eſt περιφερείας circuli: qui medius eſt inter ortum & occaſum. A medio autem cœlo & finitur ortus, & occaſus incipit ſyderum. alter eſt horizontis, qui ſegregat aſpectum hujus cœli, ab alio invisibili nobis.

SUB REMIS FUSI PER DURA SEDILIA NAUTÆ. Id eſt requierant paululum, ſic remos tenentes.

LEVIS. Vel adventu, vel diſceſſu. Nam in utroque eſt levis. DISPULIT UMBRAS. Nam ſemper deos ambit nimbus.

TE PALINURE PETENS. Factioſe aggrediens, adperens. Et ſciendum in majus celebrari Palinuri mortem more poëtico, quem dormientem in undas conſtat miſſum. SOMNIA. Soporem. Bene autem diſcernit iſta Virgilius, ut Somnum ipſum deum dicat: Somnium, quod dormimus: Inſomnium, quod videmus in ſomnis: ut, *Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia manes.*

VARIORUM.

INTENDI BRACHIA VELIS. Antennas volunt intelligi, quibus expanſa carbaſorum cornua, brachiorum ſpeciem habent. At Naſcimben. de brachiis nautarum intelligendum cenſet. TAUBMAN.

UNA OMNES FECERE PEDEM. ibi Servius *id eſt podium, hoc eſt funem quo tenditur velum.* ita legendum, non *podium*, τὸ πόδιον. nunc dextri porro nunc ſiniſtri ſolvebantur velorum ſinus, pro venti mutabilitate, & pro ut dextera aut ſiniſtra adflaret. pedes ergo proprie ſunt funes ad angulos velorum, quibus ea vertebantur. Iſidorus *propedem* vocat τὸ πρόπεδον, & funem interpretatur, quo pes veli alligatur. unde & pro velo poëtæ plerumque ſumunt; quibus in navi vertendorum velorum manus incumbebat, *pedem tenere* dicebantur. Turneb. lib. 20. cap. 4. & lib. 25. c. 21. SALMASIUS.

PEDEM. Pes, Græcè πούς. Hic funis eſt, quo velum tenditur. Homer. Odyſſ. ε κάλως δ' ἐν πόδας ἧκε θοὴν ἐς κύμα θαλάσσης. Euripides in Oreſte; & Lazarus Bayfius, libro de re navali primo. HART.

PRINCEPS ANTE OMNES. Non vacat unum horum, *Princeps ante omnes*, ſed alterum eſt dignitatis, alterum ordinis. Tale illud 2. Æneid. *Primus ibi ante omnes magno, &c.* NASCIMB.

AD HUNC CURSUM CONTENDERE IUSSI. Curſum navigationis Cicero ad rempublicam tranſtulit, pro Sextio: *Quid eſt igitur propoſitum his reipub. gubernatoribus, quod intueri, & quo dirigere curſum debeant?* Et idem de Oratore. lib. 1. *Eum vitæ curſum tenere potuerunt.* Unde & *honorum deurſus.* GERMAN.

AERA TENEBROSUM. Hom. Iliad. ξ. οὐδ' ὑπὸ νυκτὸς ἀμολγῷ πρηνέα μοῦνον ἔθηκε κατὰ δὲ ἀέρα πᾶσαν ἔχευεν. HARLUNG.

In-

Inſonti: puppique deus conſedit in alta,
Phorbanti ſimilis, funditque has ore loquelas;
Iaſide Palinure, ferunt ipſa æquora claſſem:
Æquatæ ſpirant auræ; datur hora quieti:
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori:
Ipſe ego paulliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi vultum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Æneam credam quid enim fallacibus Auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?
Talia dicta dabat, clavumque affixus, & hærens
Nuſquam amittebat, oculoſque ſub aſtra tenebat:
Ecce, deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique ſoporatum Stygia, ſuper utraque quaſſat
Tempora: cunctantique natantia lumina ſolvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus;
Et ſuper incumbens, cum puppis parte revulſa,
Cumque gubernaclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequicquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales in auras.

SERVII.

IASIDE. Fili Iaſi. IPSA ÆQVORA CLASSEM. Id eſt & æſtu & aura noſtris utimur.

ÆQVATÆ SPIRANT AVRÆ. Proſpera: ut, *Æquatis claſſem procedere velis.*

PONE CAPVT. Bene particularim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. LABORIS. Ex intuendis ſyderibus. PAVLISPER. Hoc eſt paululum dum tu quieſcis.

VIX ATTOLLENS LVMINA. Aut à ſyderibus removens. aut certe numinis præſentia prægravatus: quod eſt melius. Nam & ſequens ejus oratio turbata eſt: quod & ſemiplenæ indicant elocutiones.

VVLTVM. Mutabilitatem, quæ fit pro qualitate ventorum.

IVBES. Vis: ut, *Infandum regina jubes renovare dolorem.* MENE HVIC CONFIDERE MONSTRO? Subaudis vis, jubes.

ÆNEAM CREDAM. Per contrarium dicit. Cur Æneam committam cœlo, & auris fallacibus, qui ſum totiens ſerenitatis fraude deceptus? QVID ENIM. Quid ni? cur non?

FRAVDE SERENI. Serenitatis: ut, *Servantiſſimus æqui.* Alii legunt deceptus fraude cœli ſereni.

VIQVE SOPORATVM STYGIA. Morte plenum.

VTRAQVE TEMPORA. Per utrunque tempus. CVNCTANTI. Quaſi reluctanti. NATANTIA. Errantia ſomni vicinitate.

CVM PVPPIS PARTE. Proœconomia: ut triduo natare potuerit.

VARIORVM.

CVI VIX ATTOLLENS LVMINA. Egregie naturam, moremque ſemiſopiti hominis expreſſit: cui adeo ſunt graves oculi, ut eos vix attollat. N.

MENE SALIS PLACIDI? &c. MENE HVIC, &c. Ideo ἰμφαλλὰς, MENE, ait: qui fallacem, mentiramque illius placiditatem. ſæpe cum magno meo periculo expertus ſum. MENE HVIC, &c. Verbi & ſententiæ repetitio actiorem reddit orationem. NASCIMB.

CLAVVMQVE AFFIXVS. Homerus Odyſſ. ι. αὐτὰρ ὁ πηδαλίῳ ἰθυνέτην πυκινῶς. HART.

LETHÆO RORE MADENTEM. *Lethæo rore* autem dixiſſe videtur, ut ſupra, *Infernas Orphei lethæa papavera mittes*: & Georg. 1. *Lethæo perfuſa papavera ſomno*: ut quibus vis inſit à frigiditate ſomnifica. Ros à veteribus pro humore & aqua uſurpatur ſæpiſſime, quod obſervatu dignum. Ita rorem lachrymarum dixit Naſo, & Horat. maris rorem, pro aqua marina. FONTAN. GERMAN.

VIQVE SOPORATVM STYGIA. Vſus hujus vocis obſervandus videtur: neque enim ex vi directa verbi *ſoporo* omnino accipi debet, nec hoc loco, nec lib. 6. ubi de offa melle ſoporata agit poëta: neque enim *ſoporata* pro ſopita poteſt intelligi, ſed quæ melle ſoporifero, vique ſomnifica imbuta, & macerata ſit; ramus hic *ſoporatus*, ſoporifero, ὑπνωτικῷ φαρμάκῳ imbutus. Tumeb. lib. 9. c. 26. & lib. 22. cap. 4. GERMAN.

Currit

Currit iter tutum non secius æquore classis:
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat;
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longe sale saxa sonabant:
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit: & ipse ratem nocturnis rexit in undis;
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium cœlo & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure jacebis arena.

SERVII.

CVRRIT ITER. Vt Cicero, *Ite viam, redite viam.* TVTVM. Præsidio Neptuni.

SIRENVM. Sirenes secundum fabulam parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis & Calliopes Musæ filiæ. Harum una voce, altera tibiis, alia lyra canebat: & primo juxta Pelorum, post in Capharei insulis habitaverunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam eos ducebant ad egestatem, his ficta sunt inferre naufragia: has Vlysses contemnendo deduxit ad mortem. Sirenum autem genitivus est, veniens ab hac Sirene.

TVM RAVCA, AC si diceret, antehac delectabili voce resonabant, nunc fluctibus solis, & bene imitatus est maris stridorem. SALE SAXA SONABANT: *Cum pater amisso fluitantem errare magistro Sensit.* Naturale enim est ut fluctuet navis, sine gubernatore.

NOCTVRNIS REXIT IN VNDIS. Dat ei hoc & in decimo, ut, *Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.*

MVLTA GEMENS. Nomen pro adverbio. Hoc est multum & satis gemens. CASV AMICI. Propter ruinam: allusit ad nomen.

PELAGO CONFISE. Hoc est quod supra Palinurus excusat.

NVDVS. Insepultus, mortuus. ut, *Et freta destituent nudos in littore pisces.* IGNOTA. Peregrina, ante non visa. Nam in sexto dicturus est, *Paulatim adnabam terræ, jamque arva tenebam.* Sciendum sane Tuccam & Varrum hunc finem quinti esse voluisse. Nam à Virgilio, duo versus sequentes huic juncti fuerunt: unde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium est, *Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci.*

VARIORVM.

IAMQVE ADEO SCOPVLOS SIRENVM. Caprearum insulam intelligit, quæ est in ora Campaniæ contra Neapolim. De Sirenibus Homerus Odyss. μ. & Ovid. lib. 5. Metamorph. aliique plurimi. TAVRMAN.

SALE SAXA SONABANT, Pulcherrima alliteratione, hoc est *συγχρωτισμῷ* saxorum sonitum imitando expressit. Scalig lib. 4. cap. 48.

RATEM NOCTVRNIS REXIT IN VNDIS. Temporibus heroicis, ut nandi inscitia probro erat, ita & Heroës *ἀγλέκτοις* gubernandæ navis peritia valebant; ut non solum ab hac facultate Vlyssem commendaverit Homerus, & siderum scientia, sed & ab opificio & fabrili arte compingendæ formandæque navis, ut videre est, Odyss. ε. GERMAN.

PELAGO CONFISE SERENO. Proverbialis versiculus. HART.

NVDVS IN IGNOTA. Versus Heroice incomptus. Macrob. lib. 5. cap. 14. Saturnal. Martial. ad nomen alludit. Turneb. lib. 13. cap. 19.

IN IGNOTA ARENA. Locus commiserationis, ex circumstantiis: quod nudus, quod in ignoto loco, quod in arena insepultus, atque indefletus jaceat. NASCIMB.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER SEXTVS.

SIC fatur lachrymans: classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Anchora fundabat naves: & littora curvæ
Prætexunt puppes. juvenum manus emicat ardens

SERVII.

TOtus quidem Virgilius scientia plenus est: in qua hic liber possidet principatum: cujus ex Homero pars major est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia: multa per altam scientiam Philosophorum, Theologicorum Ægyptiorum: adeo ut plerique de his singulis hujus libri integram scripserint pragmaticam. Sane sciendum, licet primos duos versus, Probus & alii in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam & conjunctio poëmatis melior est, & Homerus etiam sic inchoavit, ὡς ῥ' ὃ μὲν ἐνάριζε χέων.

CLASSIQVE IMMITTIT HABENAS. Navibus suis, sive navi quæ *classis* dicitur: vel quod fiat de fustibus. *Calos* enim dicebant majores nostri fustes quos portabant servi sequentes dominos ad prælium: unde etiam *Calones* dicebantur. Nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret, & vallum: *vallum* autem dicebant calam: sic Lucilius, *Scinde calam ut caleas*, id est, ô puer, frange fustes & fac focum. Inde ergo *classem* dictam dicunt. Alii *classem* hinc magis dictam volunt: apud majores nostros stipendium prælio terrestri miles pedester dabat: equites vero dabant in navali certamine. nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde jam quod ab equitibus dabatur stipendium, tractum est: ut diceretur *classis*. Proprie enim *classes* equitum dicimus. CLASSIQVE. Aut sine navi, quæ classis, ut in primo diximus, dicta est, ἀπὸ τῶν κλήσεων, id est à lignis. Vnde Horatius, *Me vel extremos Numidarum in agros classe releget*. Aut omnium quæ ejus cursum sequentur. Palinuri enim implet officium, de quo supra ait, *Ad hunc alii cursum contendere jussi*. IMMITTIT HABENAS. Aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait σὺν νῆας δ' ἐρύσαντο θοὰς ἐπὶ δῖαν ἅλα δὸν. Et alibi, ἕλκον δ' ἐκ νηῶν λᾶαν λίθον ἠϋπερῆα βόεον, id est loris tortis. his enim utebantur antiqui.

ET TANDEM. Ad Æneæ desiderium retulit, olim ad Italiam venire cupientis. Cæterum mora non congruit, de Capreis Cumas usque in tanta vicinitate longam fuisse navigationem, præsertim accedente favore Neptuni. An *tandem* ad consuetudinem navigantium, quibus nulla non longa navigatio videtur? an *tandem*, ad idem tempus refertur, ex quo Troja navigatum est? EVBOICIS ORIS. A Colonia Cumas appellavit. Nam Euboea insula est, in qua Calchis civitas est, de qua venerunt qui condiderunt civitatem in Campania, quam *Cumas* vocarunt: vel ἀπὸ τῶν κυμάτων: vel à gravidæ mulieris augurio, quæ Græce ἔγκυος dicitur. ALLABITVR. Venit celeriter: ut, *Labere nympha polo*. PELAGO. In pelagus, sic dictum est, ut, *It clamor cœlo*. Bene autem OBVERTVNT. non obvertit, ut non Æneæ, sed sociis vilia & nautica dentur officia. Ars gubernandi vero soli tribuitur Æneæ. DENTE TENACI. Vnde in primo', *Vincula nam illigat ancora morsu*. Ancora (ut diximus) in Græco aspirationem non habet: nam ἄγκυρα dicitur. Inde apud majores sine aspiratione proferebatur. Contra thus & orchus veteres dicebant & luxcho, id est vorax: quibus sequens ætas detraxit aspirationem.

IVVENVM MANVS. Post conditam in Sicilia civitatem, senum aut nulla aut rara fit mentio. ARDENS. Festinans: ut, *Instant ardentes Tyrii*.

VARIORVM.

Anteponendus est hic liber cæteris sine controversia, in quo splendor revera omnigenæ doctrinæ, eruditionisque mirum in modum elucet: & in iis, quæ ad rhetoricam, dicendique facultatem pertinent, si in reliquis libris copiosus est & gravis, in hoc certe est admirandus. Neque septem Homeri æque omnis Græcia, si in unum vires omnes suas conferat, sextum librum Æneidos unquam adæquaverit. NASCIM. MODICIVS.

Hunc librum explicat Turnebus toto cap. 21. l. 13. & lib. 19. cap. 17. & lib. 22. c. 1. & lib. 28. c. 44 & 46. Allegoricus sensus hujus libri explicatur à Cælio lib. 7. c. 1. Lect. antiq. In quibus hoc libro Homerum æmulatur, Macrob. lib. 5. cap. 2. Saturnal.

ANCHORA FVNDABAT NAVES. Ita sentiendum est dici, quod stabiliat navigia, eisque pro quodam firmamento subjecta sit, ut fundamenta esse solent deorsum jacta. Vel FVNDABAT, id est, sistebat, quod enim in fundo est, non movetur, Anchora enim fundo committit naves. Vide & adagium. *Sacra anchora* TVRN. l. 13. c. 21. & l. 29. c. 24. SCAL

Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, sylvas, inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum immane, petit: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Iam subeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.

SERVII.

LITTVS IN HESPERIVM. Hic ostenditur esse minorem, & omnem Italiam Hesperiam dictam (ut supra diximus) vel à rege, vel à stella. SEMINA FLAMMÆ. σπέρματα πυρός Homerus dicit, id est semen ignis.

ABSTRVSA IN VENIS SILICIS. In Georg. *Et silicis venis abstrusum exuderet ignem.* Abstrudere enim est, de industria celare. FERARVM TECTA. Epexegesis sylvæ.

FLVMINA MONSTRAT. Quæcunque fluenta. Et sciendum monstrari Æneæ, ad expiandum se. Nam funestatus fuerat morte Palinuri: non quod eum viderat, sed quod funus agnoverat, id est doluerat. In eo enim est pollutio quod ait, *Casusque animum concussus amici.* Nam ipsa impiant quæ agnoscimus. Vnde in Livio habemus, Horatium Pulvillum, cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium: & ne pollutus dedicare non posset, respondisse, *tadaver sit.* Hanc autem purgationem Æneæ dumbique Virgilius, ut paulo post, *Corpusque recenti Spargit aqua.*

AT PIVS ÆNEAS. Opportune hoc loco, quippe ad templa festinans. ARCES QVIBVS ALTVS APOLLO. Cum ubique arx Iovi detur, apud Cumas in arce Apollinis templum est: *altus* autem vel magnus: ut, *Iacet altus Orodes.* Et de ipso Apolline, *Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo.* Vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod fuisse constat altissimum. Cælius enim de Cumano Apolline ait, *Est in fano sinum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv.* Cujus meminisse putatur Virgilius.

QVIBVS PRÆSIDET. Quibus præest, quas defendit. HORRENDÆ. Venerandæ: ut, *Horrendum sylvis & religione parentum.* PROCVL. Haud longe. procul enim est & quod præ oculis est: & quod porro ab oculis. Vnde duplicem habet significationem.

ANTRVM IMMANE PETIT. Epexegesis domus Sibyllæ. MENTEM ANIMVMQVE. Perissologia est. Nam secundum Lucretium unum est, mens & animus.

DELIVS INSPIRAT VATES. Apollo fatidicus. & sic ait *Delius*, ut, *Nunc Lycia sortes*, id est Apollinea. Bene autem Sibylla quid sit, expressit, *Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates.* Nam ut diximus, *Sibylla* dicta est quasi σὺ βουλὴ, id est dei sententia. Æolici enim σὺς deos dicunt.

TRIVIÆ LVCOS. Congrue Apollini, Dianæ junsta sunt templa: ut & paulo post, *Phœbi, Triviæque sacerdos.* Et bene fit Lucorum Dianæ commemoratio: quia petiturus est inferos. AVREA TECTA. Apollinis scilicet.

VARIORVM.

LITTVS IN HESPERIVM. Non ociose, nec ab re: sed ἐμφατικῶς ad augendam Trojanorum virtutem splendoremque, hoc dictum esse videtur. Quasi innuere velit, tales in littore Italico sese Trojanos præstitisse, ut non solum Italis, viris bellicosissimis splendore virtutis æquari, verumetiam anteferri posse viderentur. NASCIMB.

QVÆRIT PARS SEMINA FLAMMÆ. Quibus verbis, quid aliud innuit, nisi formam ignis in silice, vi ac potestate latere? deinde in actum educi, non ab extrinseca idea procreari. NASCIMB.

SEMINA FLAMMÆ. Homericum est. Macrobius lib. 5. cap. 12. Homer. Odyss. 8. σπέρμα πυρὸς HART.

QVÆRIT PARS SEMINA FLAMMÆ. *Semina flammæ*, vocat Maro scintillas, quæ excutiuntur, & fomentis exceptæ & cremiri, flammam excitant, ut merito ejus semina dici debeant. TVRNEB. libro 13. cap. 21. Brodæus libro 5. Miscell. cap. 36.

INVENTAQVE FLVMINA MONSTRAT. Æneæ, ut inquit Servius, ad se expiandum, qui morte Palinuri funestatus fuerat, arguta sane interpretatio. Sed monstrat hic alter alteri non absq; lætitiæ signo; cum locum nacti fuerint valde opportunum, regionemque beneficio naturæ sibi apprime commodam, rebusque necessariis abundantem, idque ex more militari dictum arbitror: nam militibus præcipua cura est, & esse debet, ut aquandi liberius facultatem habeant. NASCIMB.

MAGNAM MENTEM, ANIMVMQVE. Non hic idem *mens*, quod *animus*: nec ἀδιανοησία est ulla: sed *mens*, pars animi est: ut apud Catull: *Mens animi tanta fluctuat ipsa malo.* Lactant. lib. 7. *Non idem est*, inquit, *Mens & animus. aliud enim est quo vivimus: aliud quo cogitamus. Nam dormientium Mens, non animus sopitur: & in furiosis Mens exstinguitur, Animus manet.* Certe *Amentes* dicuntur & *dementes*, consilii expertes, quod *Mens* pro sapientia & intellectu capiatur: *Animus* vero pro vitæ ac voluntatis fundamento. Hinc illud in Terent. *Mala mens, malus animus.* Turneb. lib. 28. cap. 44. Victorius lib. 19. cap. 6.

Dada-

Digitized by Google

Dædalus (ut fama eſt) fugiens Minoïa regna,
Prætibus pennis auſus ſe credere cælo,
Inſuetum per liergelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem ſuperaſtitit arce.
Redditus his primum terris tibi Phœbe ſacravit

SERVII.

DÆDALVS (VT FAMA EST) FVGIENS MINOIA REGNA. Vbique de incertis dubitat, ut, *Fama eſt Enceladi.* Sane fabula de hoc talis eſt. Indicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutiſſimis catenis lectulum cinxit: quibus Mars & Venus ignorantes implicati ſunt, & cum ingenti turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorum deorum. quod factum Venus vehementer dolens, ſtirpem omnem Solis perſequi infandis amoribus cœpit. Igitur Paſiphaë Solis filia, Minois regis Cretæ uxor, Tauri amore flagravit: & ante Dædali incluſa intra vaccam ligneam, ſeptam corio juvencæ pulcherrimæ, cum tauro concubuit. Vnde natus eſt Minotaurus: qui intra Labyrinthum incluſus humanis carnibus veſcebatur. Sed Minos de Paſiphaë habuit liberos plures, Androgeum, Ariadnem, Phedram: Sed Androgeus cum eſſet athleta fortiſſimus, & ſuperaret in agonibus cunctos, apud Athenas ab Athenienſibus & vicinis Megarenſibus conjuratis occiſus eſt. Quod Minos dolens, collectis navibus bella commovit: & victis Athenienſibus pœnam hanc ſtatuit, ut ſingulis quibuſque annis ſeptem de filiis ſuis edendos Minotauro mitterent. Alii dicunt à Minoë in vindicta filii occiſi ſicut dictum eſt, Phœbum rogatum, qui cum Athenienſibus peſtilentiam miſiſſet præceptum oraculo eſt de ſeptenis filiis annuis ad Minotauri paſtum dirigendis. Sed tertio anno Ægei filius Theſeus miſſus eſt, potens tam virtute quam forma. qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuiſſet, ex Dædali conſilio labyrinthi iter filo texit: & necato Minotauro cum rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos reperiſſet effecta, cum cum Icaro filio ſervandum in Labyrinthum truſit. ſed Dædalus corruptis cuſtodibus, vel ut quidam tradunt ab amicis ſub faciendi muneris ſpecie, quo ſimulabat ſe regem placare poſſe, ceram & linum accepit & pennas, unde tam ſibi quam filio aliis impoſitis evolavit per ſummam *ædis* partem quæ apud veteres ſine tecto erat, cum filio volavit, ipſe juxta terram volans. Icarus altiora petens, dum cupit cœli portionem cognoſcere, pennis Solis calore reſolutis, mari in quod cecidit nomen Icarium dedit. Dædalus vero primo Sardiniam, ut dicit Saluſtius, poſt delatus eſt Cumas: & templo Apollini condito ſacratiſque ei aliis, in foribus hæc univerſa depinxit. Dicendo autem Virgilius, ut fama eſt, oſtendit requirendam eſſe veritatem. Nam Taurus notarius Minois fuit: quem Paſiphaë amavit, cum quo in domo Dædali concubuit: & quia geminos peperit, unum de Minoë, alium de Tauro, enixa eſſe Minotaurum dicitur: quod & ipſe paulo poſt oſtendit dicens, *Mixtumque genus.* Sed incluſum Dædalum corruptis relaxavit regina cuſtodibus: quia miſſo in mari filio, navi delatus eſt Cumas: quod & ipſum tangit dicens, REMIGIVM ALARVM. Alæ enim & volucrum ſunt, & navium. ut *Velorum pandimus alas.* Panoricos deliacon * Dædalum propter ſupradictas cauſas fugientem navem conſcendiſſe, & cum imminerent qui eum ſequebantur, intendiſſe pallium ad adjuvandum ventos, & ſic evaſiſſe. Illos vero qui inſequebantur reverſos nuntiaſſe, pinnis illum evaſiſſe. Meneerates Dædalum occiſo Patruele fratre Cretam petiſſe dicit, Icarum filium ejus ab Atticis pulſum, dum patrem petit naufragio periiſſe, unde mari nomen.

Quidam hunc Dædalum Eupalami filium arte fabrili nobilem, occiſo Perdicefororis ſuæ filio, quem ſolum habere metuebat æmulum artis ſuæ, nam ab illo & uſum ſerræ de oſſe interiore piſcis, & circinum propter nomen ſuum. * Nam aliquibus circinus putatus eſt appellatus, vel ut quidam organum inventum tradunt, fugientem invidiam ad Minoëm delatum Cretam, Paſiphaës uxoris ejus nefandi ſtupri dolum fabricaſſe. MINOIA REGNA. Cretam ſcilicet, id eſt è Minois ſævitia *.

PRÆPETIBVS PENNIS. Vel velocibus, vel felicibus. *Præpetes* autem dicæ vel quod priora petant, vel ſummi volatus, vel qui præ petit volatum, vel quæ ſecundum auſpicium facit, & quidam *præpetes* tradunt, non tantum aves dici quæ proſperius prævolant, ſed etiam locos quos capiunt, quod idonei feliceſque ſunt, unde bene Dædali pinnas *præpetes*, quia de locis in quibus periculum metuebat, in loca tutiora pervenit; *præpetes* enim ſunt aves boni augurii, quod huic dat quia pervenit. AVSVS SE CREDERE COELO. Quaſi alienis rebus. Horatius, *Expertus vacuum Dædalus aëra pennis non homini datis.* INSVETVM. Hominibus ſcilicet.

ENAVIT AD ARCTOS. Bene miſcet utrunque. *Nare* enim & de navibus dicimus: ut *Natas nuda carina.* Item, *Et terris adnare neceſſe eſt.* Et de volatu: ut, *Nare per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen.* Ad Arctos autem, ſi ad fabulam, contra Septentrionem, ut quidam volunt propter fervorem Solis & ceratas pinnas: ſi ad veritatem, ad Septentrionis obſervationem quod navigantibus convenit.

CHALCIDICAQVE. Quam civitatem Chalcidenſes condiderant, & ſupra de inſula, nunc à civitate dedit epitheton.

REDDITVS HIS PRIMVM TERRIS. Quaſi de alieno elemento in ſuum. Horatius, *Finibus Atticis reddas incolumem precor.*

VARIORVM.

DÆDALVS, VT FAMA EST. Gellius lib. 6. cap. 6. HARTVNG.

CHALCIDICAQVE LEVIS. Gellius lib. 10. cap. 16.

Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus, lethum Androgeo: tum pendere pœnas
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Cnosia tellus.
Hic crudelis amor Tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mistumque genus, proleſque biformis,
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum reginæ sed enim miseratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit;
Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam
Partem opere in tanto (sineret dolor) Icare haberes.

SERVII.

REMIGIVM ALARVM. Artem volandi. Et iterum miscet dicendo *remigium*, quod est navis. POSVIT. Exædificavit.

LETHVM ANDROGEO, Secundum Atticam linguam genitivus singularis Græcus est: cum ipse alibi, *Androgei galeam*, quidam tamen hic subaudiunt *posuit*, id est, pinxit; ut Horatius, *Qualis Parrhasius prodidit aut Scopas solers, nunc hominem ponere nunc deum: hic saxo, liquidis ille coloribus.* Sane nonnulli hunc *Androgeum* non ita quemadmodum supradictum est, insidiis occisum; sed à Marathonio tauro, qui flammas vomere dicebatur, conflagratum tradunt.*

CECROPIDÆ IVSSI. Athenienses à rege Cecrope. PENDERE autem, solvere: quod ut supra diximus, tractum est à pecuniaria damnatione. MISERVM. Dolentis interjectio: ac si diceret *nefas*. Et quid est *miserum* subjunxit dicens: SEPTENA QVOTANNIS CORPORA NATORVM. Septena quotannis, quidam septem pueros & septem puellas accipi volunt, quod & Plato dicit in Fædone, & Sappho in Lyricis, & Bacchilides in Dithyrambis, & Euripides in Hercule, quos liberavit secum Theseus, quorum hæc nomina feruntur: Hippoforbas & Ibi, ideſt * Arcadis, Antimachus Euandri, Mnesteus Sumiani, Fidocus Ramnutis, Demolion Cydani, Puriesion Celei: Puellæ, Hæperibea Alcatini * Medippe Pyrii, Iesione Celei, Andromache Eurymedontis, Eurymedusa Polixeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi. *

CORPORA NATORVM. Bene CORPORA, quæ adempta vita consumebantur. Vt super orbitatem parentibus ne sepelire quidem liberos licuisset, magna ergo periphrasi dicta est. STAT. Aut horret: ut, *Stant lumina flamma.* Aut plena est, ut, *pulvere cœlum Stare vident.* Aut re vera *stat*, post ductas sortes; aut certe ad picturam respexit. Nam volvi in pictura non poterat urna. Et licet non poterat, & non sit urnæ stare, de pictura tamen bene dictum est. Sed si STAT, horret acceperimus: DVCTIS SORTIBVS. intelligimus de qua ducebantur: ut, *Et qua vectus Abas.* Nam à passivo (ut sæpe diximus) inveniri non potest participium præsens. Proprie autem *ductis sortibus*: Sallustius, *Sorte ductos fusti necat.*

ELATA MARI. Perite dixit, eminens est enim, & bene situm expressit: ut enim Sallustius dicit, *Creta altior est qua parte spectat orientem.* RESPONDET. Aspicitur. Nam contra Athenas est posita.

SVPPOSTAQVE FVRTO. Hoc est furtim inclusa in vaccam ligneam, quæ erat operta ejus vaccæ corio, quam maxime taurus adpetebat: aut *furto* adulterio, ut *Vulcani, Martisque dolos & dulcia furta*; potest autem sicut dictum est, & ad vaccam referri, cujus specie tauro furata sit coitum.

MIXTVMQVE GENVS. Secundum veritatem. PROLESQVE BIFORMIS. Secundum fabulam.

VENERIS MONVMENTA NEFANDÆ. Aut memoria turpissimi coitus, aut ultio Veneris à Sole proditæ. Significat autem Minotaurum.

INEXTRICABILIS ERROR. Insolubilis, indeprehensibilis. Horatius, *Si pugnat extricata densis cerva plagis.* SI EXTRICATA, est soluta: INEXTRICATA, insoluta sine dubio.

REGINÆ. Regis filiæ Ariadnes.

OPERE IN TANTO. In foribus adfabre factis.

VARIORVM.

REMIGIVM ALARVM. A Græcis ductum esse ostendit. Pet: Victorius lib.25.cap.23. Variar.

POSVIT QVE IMMANIA TEMPLA. De conditore Dædalo. Turn.lib.19.cap.17.

ANDROGEO CECROPIDÆ. Genitivus est Atticus. Ovidius lib. 8. De eadem re lege Floridum, lib.2. cap.23. succisivarum lect. Est enim (*Miserum*) hic interjectio dolentis. HART.

HIC LABOR ILLE DOMVS. Cælius lib.9. cap.34.lect:antiq.

REGINÆ MISERATVS AMOREM. Dædalum, administrum & interpretem muliebrium amorum fuisse, poëtæ multi consentiunt. Vnde & *γυναικῶν ἐρώτων ὑπουργὸν* eum vocat Eustathius. GERM.

Digitized by Google

Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni jam præmiſſus Achates
Afforet; atque una Phœbi, Triviæque ſacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam (nec ſacra morantur
Juſſa viri) Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum;
Vnde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.

SERVII.

BIS PATRIÆ CECIDERE MANVS. Ideo. Quia Patriæ. QVIN PROTINVS OMNEM. Oſtendit plura fuiſſe quam dixit depicta.

PERLEGERENT. Perſpectarent. Scilicet picturam. Nec incongrue dictum legerent: nam Græce γράψαι, ſcribere ſignificat & pingere. Hoc eſt quod ait Horatius in arte poëtica, *Et nova fictaque nuper habebunt Verba fidem, ſi Græco fonte cadant parce detorta.* PRÆMISSVS ACHATES. κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus *ſecundum*, id eſt ſecundum taciturnitatem.

DEIPHOBE GLAVCI. Subaudis FILIA, & eſt proprium nomen Sibyllæ. Multæ autem fuerant, ut ſupra diximus, quas omnes Varro commemorat: & requirit à qua ſint fata Romana conſcripta: & multi ſequentes Virgilium, ob hoc Cumanam dicunt: ut quæ licet longæva legatur, tamen non valde congruit eam uſque ad Tarquinii tempora duraſſe, cui Sibyllinos libros conſtat oblatos. Ducitur tamen Varro ut Erythræam credat ſcripſiſſe, quia poſt incenſum Apollinis templum in quo fuerant, apud Erythram inſulam, in Aſia ipſa inventa ſunt carmina.

NON HOC ISTA SIBI TEMPVS SPECTACVLA POSCIT. Vt ſupra diximus Apollinem ſex menſibus apud Lycios, & ſex apud Delum dediſſe reſponſa. Item lectum eſt deos aliquotiens tantum calendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari: non nunquam diei vel prima, vel media, vel poſtrema parte. Vnde eſt in jure *fiſſus dies*, id eſt non totus religioſus: quem nunc oſtendit dicens non oportere Æneam, religioſam diei partem perdere, id eſt oraculis congruam. Sane ſciendum POSCIT lectionem eſſe meliorem. Tempus enim poſcit ſpectacula, non à ſpectaculis poſcitur.

NVNC GREGE DE INTACTO. Gregem pro armento poſuit. Nam de juvencis dicturus eſt, ſed hæc per poëticam licentiam ſæpe confundit. Illo loco proprie poſuit, *Quinque greges illi balantum quina redibant Armenta.* INTACTO autem, indomito: ut, *Intacta totidem cervice juvencas.*

LECTAS DE MORE BIDENTES. DE MORE, antiquo ſcilicet quem prætermiſit: quaſi tunc omnibus notum, id eſt ne habeant caudam aculeatam, ne linguam fiſſam, ne autem nigram: per quod docet aliud eſſe intactum, aliud lectum. BIDENTES autem, ut diximus ſupra, oves ſunt circa bimatum habentes duos dentes eminentiores: quæ erant aptæ ſacrificiis.

EVBOICÆ RVPIS LATVS. Deeſt *eſt*, hoc eſt montis Cumani, quem Euboici habitaverunt. Eſt autem Acyrologia. Coloniæ enim epitheton rei dedit immobili. IN ANTRVM. In antri ſimilitudinem, ut *Portus ab Eso fluctus curvatus in arcum.*

QVO LATI DVCVNT ADITVS CENTVM. Non ſine cauſſa & adixus & oſtia. Nam Vitruvius qui architectonica ſcripſit, *oſtium* dicit per quod ab aliquo arcemur ingreſſu, ab oſtiando dictum: *aditum* ab adeundo per quem ingredimur. OSTIA CENTVM. Finitus numerus pro infinito: licet & poſſit rationabiliter dictum eſſe. Reſponſa enim Sibyllæ in hoc loco plus minus centum ſermonum ſunt. Inveniuntur tamen Apollinis elogia, & viginti quinque & trium ſermonum. Vnde & melius eſt finitum pro infinito accipi.

TOTIDEM VOCES. Ac ſi diceret tot ſermones.

VARIORVM.

QVIN PROTINVS OMNIA, &c. Cælius l. 14. cap. 34. lect. antiq.

NI IAM PRÆMISSVS ACHATES. Pet. Crinitus lib. 22 cap. 2.

NVNC GREGE DE INTACTO. Turnebus. lib. 13. cap. 21. & lib. 18. cap. 2. admonet, de hoſtiis injugibus accipi à Macrobio, quod nefarium videretur juvencum aratorem, immolare, ut Theon Arati interpres ſcribit: quia impietate non videri obſtringi, qui juvencum nondum domitum, nec laboris ſocium, nec in dominum beneficum mactabat. Idem quoque vult, eſſe qui jam domitas pecudes ſacris non puras cenſent, ut hominum manu & labore ruſtico contaminatas. GERMAN.

RVPIS IN ANTRVM. Id eſt in formam antri. Turneb. lib. 24. cap. 40.

Ventum erat ad limen, cum virgo, Poscere fata
Tempus ait: dens ecce, deus. Cui talia fanti,
Ante fores subito, non vultus, non color unus,
Non compta mansere coma; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: majorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota, precesque,
Tros (ait) Ænea? cessas? nec enim ante dehiscent
Attonita magna ora domus. & talia fata
Conticuit, gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe; graves Trojæ semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manusque
Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras

SERVII.

DEVS ECCE DEVS. Vicinitate templi jam adflata est numine. Nam furentis verba sunt deum velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. Sane cauti saris esse debemus, quando plena sit numine, & quando deum deponat. De Miseno enim post vaticinationem dictura est.

NON COLOR VNVS. Idem Lucanus, *Stat nunquam facies.*

COMPTÆ COMÆ. Antehac scilicet. Nam propter sacra resolutæ sunt: ut, *Vittasque resolvit Sacrati capitis.*

MAIORQVE VIDERI. Videbatur, sicut solebat in vaticinatione apparere per numinis præsentiam: quod humanis inludebat aspectibus. Unde ait, *Majorque videri.* Non enim erat re vera.

NEC MORTALE SONANS. Alia enim vox numinis est: ut, *Nec vox hominem sonat.* item. *Vocisve sonus, vel gressus eunti.* ADFLATA EST NVMINE. Nondum deo plena: sed adflata vicinitate numinis. QVANDO. Siquidem: nam conjunctio est, nec dubium adverbium.

CESSAS IN VOTA. Tardus es ad vota facienda. Nam si dixerit *Cessas in votis*: hoc significat, tardus es dum vota facis. Aliud est cessas in illam rem, aliud cessas in illa re: tardus es ad faciendam rem, & tardus es in facienda re. Figurate autem dixit, *cessas* circa promittenda vota numinibus.

TROS. Principale pro derivativo, pro Troïus. ANTE DEHISCENT. Trahit hoc de Matris deum templo: quod non manu, sed precibus aperiebatur.

ATTONITÆ. Stupendæ, non stupentis. Ergo ATTONITÆ, facientis attonitos: ut, *Mors pallida, Tristis senectus.* ORA DOMVS. Quia supra ait, *Unde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ.*

PER DVRA CVCVRRIT OSSA TREMOR. Religionis est non divinæ & reverentiæ. Alibi, *Ipse manum multo suspensum numine ducit.*

PECTORE AB IMO. Mentis intimo, nec imerito: nam illa re divinitas flectitur, quæ est nobis cum divinitate communis, id est sensu.

PHOEBE GRAVES TROIÆ SEMPER MISERATE LABORES. Secundum Homerum, qui eum dicit semper Trojæ propugnatorem fuisse. & bene ait, MISERATE, quia Troja defendi non potuit. Ideo non dixit qui defendisti: sed miseratus es.

DARDANA QVI PARIDIS. Achilles à matre tinctus in Styge palude, toto corpore invulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus est: qui cum amatam Polyxenam, ut in templo acciperet, statuisset; insidiis Paridis post simulachrum latentis occisus est. Unde fingitur quod tenente Apolline, Paris direxerit tela: & bene ait *direxit*, quasi ad solum vulnerabilem locum. *Dardana* autem ideo, ut non adultero, sed genti præstitisse videatur. TELA MANVSQVE. Vel quia aliud sine alio esse non potest. vel hoc dicit, Et artem per tela nosse, & ut nosset quid feriret: & virtutem per manus dedisti, ut ejus vota compleres.

MAGNAS OBEVNTIA TERRAS TOT MARIA INTRAVI. Terras cingentia: Oceanus quidem ambit omnes terras: & licet ille per ea maria navigaverit, quæ terris cinguntur: tamen non dixit impropric, si de Oceano ista nascantur.

VARIORVM.

NON VVLTVS, NON COLOR VNVS: Movet affectum ex habitu personæ. Macrob. lib. 4. cap. 1. Saturn.

NON COLOR VNVS. Budæus, in prioribus Annotat. in Pandect. facit mentionem hujus loci. H.

ATTONITÆ MAGNA ORA DOMVS. Græcis ἐμβρόντητοι. Turneb. lib. 28. cap. 44.

MAGNA ORA DOMVS. *Attonitum*, ἐκφρονοῦντος reddit Turnebus, quod hic accipit dictum de æde fatidica & vaticinante, oraculum habente, quod furore concitatos, præsagos futuri reddat. GERMAN.

Tot

Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arva:
Iam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas est parcere genti,
Diique, deæque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
Gloria Dardaniæ: tuque ô sanctissima vates
Præscia venturi, da, (non indebita posco
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.

SERVII.

TOT MARIA. Dicendo MARIA, partes eum maris navigasse significat, non totum mare. Mare enim elementum est totum. Maria vero, partes sunt: sicut & terræ, partes sunt: terra vero totum elementum est. PENITVSQVE REPOSTAS. Longe remotas, avias.

MASSYLVM GENTES. Massyli sunt Mauri. Vnde speciem pro genere posuit. Nam Æneas ad Africam venit: cujus partem constat esse Massyliam. Mediterranea enim est pars Mauritaniæ. Vnde à parte totum accipere debemus. PRÆTENTAQVE SYRTIBVS ARVA. Circumfusa. Incerta enim illic sunt maria & terræ. Vnde ait Lucanus, *Æquora fracta vadis, abruptaque terra profundo.*

PRENDIMVS. Quippe fugientem Italiam.

HAC TROIANA TENVS. Id est hactenus, hucusque: id est, hic sit finis. Nam TENVS proprie est extrema pars arcus, ut Plautus ostendit, unde tractum est, ut *hactenus*, hucusque significet. TROIANA autem fortuna. Ideo à præjudicio, id est mala, adversa: & dicit iniquum esse, ut Trojanam fortunam patiantur in Italia.

FAS EST PARCERE GENTI. Quæ se victam fatetur.

QVIBVS OBSTITIT ILIVM. Ganymedes enim Hebæ obfuit: Paris Minervæ, & Iunoni. Cur autem cum dixerit, *Diique deæque omnes*, dearum tantum reperiamus exempla? non mirum est, cum supra dixerimus ἀρρενόθηλυς esse omnes deos. Possumus ergo & per unam rem utrunque intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troja ex denegata mercede. Novimus præterea esse morem poëticum, ut duabus præpositis rebus uni respondeant: ut, *Navita cum stellis numeros, & nomina fecit Pleiadas, Hyadas: clarumque Lycaonis Arctum.* Nam supresso numero dixit nomina.

PRÆSCIA VENTVRI. Absolutum est, rerum venturarum. DA. Dic, ut *Qui sit, da Tityre nobis.* Vnde est è contra, *Accipe nunc Danaum insidias.* Non enim aliquid præstare poterat, sed indicare futura. NON INDEBITA POSCO REGNA MEIS FATIS. Deest SI. Est autem σύμμικτος, id est longissimum Hyperbaton, Phœbe, & Vos dii deæque: tuque ô vates *da*, id est dic Latio Teucros considere, si non posco regna meis fatis indebita. *Dic* autem *considere*, id est utrum possimus considere. Et verecunde ait, *Non posco indebita*, cum certum constet regna deberi.

ERRANTESQVE DEOS. ut, *Dis sedem exiguam patriis.* AGITATAQVE NVMINA TROIÆ. Aut mecum vexata: aut signa ξόανα dicit, id est simulacra brevia, quæ portabantur in lecticis, & ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud Ægyptios & Carthaginenses.

TVM PHOEBO ET TRIVIÆ. Vt solet, miscet historiam. Nam hoc templum in palatio ab Augusto factum est: sed quia Augustus cohæret Iulio, qui ab Ænea ducebat originem, vult ergo Augustum parentum vota solvisse.

FESTOSQVE DIES DE NOMINE PHOEBI. Ludos Apollinares dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt: secundum alios tempore Sillano ex responso Martiorum fratrum, quorum extabant, ut Sibyllina responsa.

TE QVOQVE MAGNA MANENT NOSTRIS PENETRALIA REGNIS. Id est coleris ut numen: *Manent* autem expectant. PENETRALIA. Secreta templorum.

VARIORVM.

TVQVE O SANCTISSIMA VATES. Macrob. lib. 3. cap. 3. Saturn. Ald. Manut. de quæstis per Epist. Epistola. 10.

SOLIDO DE MARMORE. Hoc est, de uno solo lapide, ut Tusanus accipit: quemadmodum & μαρμάλυξαι in Epigr. interpretatur, ut & supra, *solidoque adamante columna*: & *solido elephanto*. Hoc vero templum Augustus, ut ex veterum monumentis constat, tanquam avitis nominibus obnoxius, & Æneæ veteri reus, in Palatio posuit & perfecit, GERM.

Hic

Hic ego namque tuas ſortes, arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam: lectoſque ſacrabo
Alma viros. foliis tantum ne carmina manda,
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
Ipſa canas, oro. finem dedit ore loquendi.
At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe deum. tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Oſtia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte ſua, vatiſque ferunt reſponſa per auras:

SERVII.

TVAS SORTES. Sibyllina reſponſa: (de quibus ſupra diximus) incertum eſt cujus Sibyllæ fuerint: quanquam Cumanam Virgilius dicat, Varro Erythræam eſſe. Conſtat autem regnante Tarquinio quandam mulierem, quæ ſe *Maltheam* diceret, obtuliſſe ei novem libros, in quibus diceret fata & remedia Romana: & pro his popoſciſſe trecentos philippeos, qui aurei tunc pretioſi erant. Quæ contempta, alia de tribus incenſis, cum ſex reverſa eſt. Et trecentos popoſcit, ac denuo contempta eſt: item tertio aliis tribus incenſis, cum tribus tantum reverſa eſt: & accepit quantum popoſcerat, hac ipſa re commoto rege quod pretium non minuebat, tunc mulierem ſubito non apparuiſſe. Qui libri in templo Apollinis ſervabantur: nec ipſi tantum, ſed & Marciorum, & Bigois Nymphæ, quæ artem ſcripſerat fulguritarum apud Tuſcos. Inde addidit modo *Tuas ſortes, arcanaque fata*: & hoc trahit poëta. Æneam tamen inducit quaſi de præſenti dicentem oraculo.

LECTOSQVE SACRABO ALMA VIROS. Quia niſi patricii non fiebant. Sciendum tamen primum duos librorum fuiſſe cuſtodes, inde decem, inde quindecim uſque ad tempora Syllana, poſtea crevit numerus. Nam & ſexaginta fuerunt, ſed remanſit in his quindecim virorum vocabulum.

FOLIIS TANTVM NE CARMINA MANDA. Vt Varro dicit, *In foliis palmæ interdum notis, interdum ſcribebant ſermonibus*: ut diximus ſupra.

IPSA. Pro TV. & poſuit pronomen ejus perſonæ de qua loquitur pro illius cum qua loquimur. eſt autem Græcum, nam dicunt αὐτὴ σύ, id eſt tu dic.

FINEM DEDIT ORE LOQVENDI. Hoc eſt definivit ei ut ore loqueretur, nec in foliis ſcriberet.

NONDVM PATIENS. Quæ nondum poſſet implere oraculorum ſermones. aut DVM vacat; & eſt impatiens.

PHOEBI BACCHATVR VATES. Bene BACCHATVR. Idem enim eſt Apollo qui Liber pater, qui Sol. Vnde ait Lucanus. *Cui numina mixto Delphica Thebanæ referunt Trieterica Bacchæ.* Vnde in eorum ſacris erat Phœbadum Baccharumque conventus.

EXCVSSISSE DEVM. *Excuti* proprie de equis dicimus. quod inde traxit, quia Phœbus (id eſt Sol) equis utitur. Et nunc Sibyllam quaſi equum: Apollinem, quaſi equitem inducit: & in ea permanens tranſlatione, *excuſſiſſe ait*, ut *Excuſſus Aconteus*. Item. *Fera corda domans*: quod eſt equorum proprium, frenos pati & ſtimulos. Vt, *Ea frena furenti Concutit, & ſtimulos ſub pectore vertit Apollo.* Quod autem dicit, MAGNVM DEVM, non re vera ait: ſed furentis ad effectum, id eſt colentis, ut, *Summe deum ſanctis cuſtos Soractis Apollo.* Vnicuique enim deus quem colit, magnus videtur. EXCVSSISSE VERO DEVM. Pro excutere: tempus eſt pro tempore. Eſt autem Attica figura, qua nos uti non convenit: quia hac licenter utuntur poëtæ.

FINGITQVE PREMENDO. Componit: ut, *Et corpora fingere lingua.* Componit autem ad moderationem certam dicendi. Diximus enim ſupra, omnia quidem vident: ſed non omnia indicant ſacerdotes.

OSTIA IAMQVE DOMVS PATVERE. Precibus ſcilicet, & quæ antea oſtia erant patefacta, aditus eſſe cœperunt.

FERANT RESPONSA. Quia ut ſupra ait. *Ora domus patuere.*

VARIORVM.

LECTOSQVE SACRABO ALMA VIROS. Alludit ad ſacerdotes & ſodales lectos & nuncupatos Sibyllæ ab Auguſto, qui tanta cura & cautione ejus carmina rimatus eſt, ut notioni & excuſioni ea ſubjecerit diſcernenda, ſcilicet germana à falſis & ſuppoſitis, quod multi ſub Sibyllæ celebritate nominis vana multa & commentitia carmina evulgaſſent, ut conſtat ex Tacito, lib. 5. Annal. GERMAN.

FOLIIS TANTVM, NEC CARMINA. Proverb. *Sibyllæ folium.* HART.

IPSA CANAS, ORO. Pro cantas. Ioach. Camerar. Probl. 10 Dec. 5.

AT PHOEBI NONDVM PATIENS. Egregie varicinantium morem Poëta ob oculos ponit: nam oracula edituræ Phœbades, fatidico numine primum repleri credebantur, quod illis grave inprimis & moleſtum erat, nitebanturque pro viribus, illud è pectore ejicere: ubi vero vi numinis reſiſtere non licebat, tunc demum deæ plenæ, atque illius voluntati cedentes, in mentis ſtuporem abibant, oraculaque edebant. NASCIMB.

O tan-

O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terra graviora manent. in regna Lavini
Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & ventisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. alius Latio jam partus Achilles,
Natus & ipse dea. nec Teucris addita Juno.
Usquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Caussa mali tanti conjux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna sinet. via prima salutis,
(Quod minime reris) Graja pandetur ab urbe.

SERVII.

PELAGI DEFVNCTE PERICLIS. Non liberate pelago, sed marinis periculis. Nam adhuc navigaturus est: sed sine ullo discrimine. *Defuncte* autem liberate. Nam dicimus functos officio, qui officia debita complerunt. Vnde est & honoribus functi: hinc & *Defunctos*, mortuos dicimus, qui compleverunt vitæ officia. Vnde est, *Et nil jam cœlestibus ullis Debentem.*

SED TERRÆ. Legitur & *terra*. Vnum tamen est. IN REGNA LAVINI. Alii LATINI legunt, cujus tunc erant: sed quia divina loquitur futura, præoccupat. Postea enim Lavinium dicitur, licet possit ad Lavinum Latini fratrem referri, qui illic ante regnavit.

HORRIDA BELLA. Quæ contra hospitem cognatumque suscepta sunt: ut Latinus dicturus est, *Arma impia sumpsi, Promissam eripui.*

SPVMANTEM SANGVINE CERNO. Quasi non solum præsciat, sed prævideat, quod facturus est Turnus, ut *Recalent Tyberina fluenta Sanguine adhuc.*

NON SIMOIS TIBI, NEC XANTHVS. Tyberinus & Numicus in quem cecidit. NEC DORICA CASTRA. Græca. & re vera: nam Turnus Græcus fuit: ut, *Et Turno si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres mediæque Mycenæ.*

PARTVS ACHILLES. Turnum significat. & sic hoc dictum est ut in Bucolicis, *Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vehat Argo Delectos Heroas.* & hoc est quod dicit, *Obscuris vera involvens.* Nam licet vera sint, latent. Vnde Apollo λοξίας dicitur, id est obliquus.

NATVS ET IPSE DEA. De Venilia sorore Amatæ: ut, *Cui diva Venulia mater.* Nec debet mirum esse Amatam fuisse mortalem, cum etiam Turnus futurnæ frater mortalis fuerit. Nam hæc fuerunt divina beneficia. AVDITA IVNO. Inimica. Est autem verbum Lucilii, & antiquorum: ut Plautus, *Argus quem quondam Ios Iuno custodem addidit.*

IN REBVS EGENIS. Per transitum ostendit famem futuram.

CONIVX ITERVM HOSPITA. Nam & Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. *Hospita* autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Æneæ, quasi fatorum hoc esse prædicit.

TV NE CEDE. Ne cedas: sed esto audentior quam tua te fortuna permittit. Et bene adversam fortunam docet virtute, aut vitari, aut minui, aut patienter sustineri. VIA. Ratio, opportunitas.

GRAIA PANDETVR AB VRBE. Propter Euandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarchontem est.

VARIORVM.

O TANDEM MAGNIS. Apollinis vaticinium est. orditur per commiserationem: quam movet à præteritis, & amplificat à futuris Trojanorum calamitatibus. huic loco contrarius est locus ex 1 Æneid.

O passi graviora: dabit Deus his quoque finem.

Ibi enim de præteritis queritur, & de futuro consolationem adfert; hic vero futura etiam prædicit mala, quanquam in fine ipsum consoletur. NASCIMB.

MAGNIS DEFVNCTE PERICLIS. Defungi, inquit, Budæus in Pandect. est explicari negotio aliquo aut molestia, & finem ei imponere. Propterea *defuncti* absolute dicuntur, qui mortem obierunt, quasi ærumnis sæculi liberatos & exemptos significemus. PONTAN.

NEC TEVCRIS ADDITA IVNO. *Addita* vero hic positum est pro affixa, & per hoc infesta atque inimica, & est ex Lucilio sumptum, ita enim ait:

Si mihi non prætor fuit additus, atque agitet me.

Macrob. lib. 6. cap. 4.

TV NE CEDE MALIS. Proverb. *Palmam ferre.* Ab hoc non multum abludit illud, Iliad. μ. μηδὲ ἑκὼν ἐθέλων πρόφερε, &c. HART.

Digitized by Google

Talibus ex adyto dictis, Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit;
Obscuris vera involvens. ea frena furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Vt primum cessit furor, & rabida ora quierunt;
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies, inopinave surgit:
Omnia percepi, atque animo mecum ante peregi.
Vnum oro (quando hic inferni janua regis

SERVII.

EX ADYTO. Locum vaticinationis ostendit.

CVMÆA SIBYLLA. Bene addidit propter discretionem.

ANTROQVE REMVGIT. Quia in antro est, ut, *Pulsati colles clamore resultant.*

OBSCVRIS VERA INVOLVENS. Vera & obscura confundens. est autem Hypallage veris obscura inserens.

CESSIT FVROR. Non penitus recessit, sed paulatim cœpit imminui. Nam paulo post de Miseni morte dictura est: quod non procedit, si nec numen recessit.

NON VLLA LABORVM. Pro nulla, ut *nullus aratro Cessit honos.* O VIRGO. O, licet sit naturaliter brevis in Latinis sermonibus, apud Virgilium tamen pro longa habetur, ut hoc loco, *O virgo.* Item alibi, *Quis te magne Cato tacitum.* Exceptis ego: ut, *Ast ego quæ divum.* & duo, ut *Si duo præterea.* & scio, ut, *Nunc scio quid sit amor*: & nescio, ut, *Nescio quis teneros oculos mihi fascinat agnos.* Apud alios o, nisi in Græcis nominibus non producitur: quod & nunc sequi debemus. Dicunt tamen quidam quod o tunc producitur in nominativo quando & in genitivo producta fuerit: quod falsum est. Nam & Virgilius produxit virgo, cum virginis faciat, & Lucanus Cato corripuit: ut, *Nos Cato da veniam*: cum Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virgilius, Statius corripuit. Sane sciendum adlocutionem hanc esse suasoriam cum partibus suis. Nam honestum est quod dicit se patrem requirere: utile, ut ab eo patriæ originem discat: necessarium, quia jusserat pater: ut, *Ditis tamen ante Infernas accede domos*: possibile, quia ait, *Quando hic inferni janua regis Dicitur.* Item, *Potes namque omnia*: si omnia, etiam hoc!

NOVA MI FACIES. Id est species. Sciendum tamen MIHI pronomen nunquam in Synæresim venire, ne incipiat esse blandientis adverbium: & licet quidam hujus loci utantur exemplo, non procedit; vel quia unum est exemplum, vel quia potest esse etiam blandientis adverbium, nihil vero prometri necessitate cogitur. Nam si pars sequens orationis à vocali inchoet, NIHIL dicimus, ut *Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis.* Si autem à consonanti inchoet, NIL ponimus. ut Iuvenalis, *Nil tale expectes: emit sibi multa, videmus.* INOPINAVE SVRGIT. Nomen est, non participium. Nam inopinatam diceret quod non procedit. *Opinatus* enim venit ab eo quod est opinor. sed quia inopinor non dicimus: ideo nec inopinatus facit. sicut & nocens participium est, quia invenimus noceo verbum: innocens vero nomen, quia innoceo non dicimus, esse participium non potest. Nullum est enim participium quod & à verbo non trahitur: licet à sui verbi forma non veniat, ut placita, licet placeor non dicamus, tamen placeo invenimus. Item regnata, triumphata. Vnde galeatus & tunicatus & togatus nomina comprobantur. Nullum enim verbum horum originis reperitur.

OMNIA PRÆCEPI, ATQVE ANIMO MECVM ANTE PEREGI. *Præcepi*, ante cognovi ab Heleno, vel à patre qui ait, *Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est.* Dicit autem se futura partim audisse, partim mente præcepisse. Sed occurrit, Si novit omnia, quid consulit numen? Sed nosse se dicit omnia quantum ad labores pertinet: & concedit totam petitionem, ut ad illud veniat quo possit patrem videre. Nam quod dicit *unum oro*: non solum dicit, sed præcipuum, ut, *Vnam posthabita coluisse Samo.*

QVANDO. Siquidem: & est conjunctio.

VARIORVM.

OBSCVRIS VERA INVOLVENS. Vnde oracula & vaticinia omnia ambigua sunt. Hinc etiam Apollinis nomen Λοξίας: de quo Macrobius lib. 1. cap. 7.

EA FRENA. Quibus mentem variis pro arbitrio versat, temperatque: transfario à brutis ad hominem: sicut STIMVLOS, Metaphoricῶς vim divinam, quę animum Sibyllę & impetum fatidici spiritus excitavit: à re corporea ad incorpoream. HERTENS.

NON VLLA LABORVM, O VIRGO. Æneæ petitoria oratio est; omnibusque deliberativi generis, ad quod dirigitur, partibus constat: honesto, jucundo, utili, facili, possibili & necessario. Principio Sibyllæ benevolentiam colligit à persona suæ: nam modeste & absque jactantia prudentiam suam Stoicè commendat: qui quæ futura sunt, sive commoda, sive incommoda, tanquam ex specula multo ante se providisse demonstrat: Stoici enim sapientem sic animo excubare oportet ajunt, ut nihil ei improvisum accidere possit, vel inopinatum. Cic. in Tusculan. HASCIMB.

OMNIA PERCEPI. Ex Æschylo expressum. Muret. lib. 5. cap. 12.

Dici-

Digitized by Google

Dicitur, & tenebroſa palus Acheronte refuſo)
Ire ad conſpectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & ſacra oſtia pandas.
Illum ego per flammas, & mille ſequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra, ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, & tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. natique patriſque,
Alma, precor miſerere: potes namque omnia: nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.

SERVII.

ET TENEBROSA PALVS ACHERONTE REFVSO. Paludem pro lacu poſuit. Nam Avernum ſignificat: quem vult naſci de Acherontis æſtuariis. *Palus* autem, bene iſte produxit LVS: quia palus paludis facit, quod ſupra plenius diximus. Horatius corripuit: ut *Sterliſque dim palus aptaque remis.* *Tenebroſa* autem, nigra, per quod altam ſignificat: ut, *Nigra fugit ſub nube columbam*, id eſt alta. ACHERONTE REFVSO. Acheron fluvius dicitur inferorum, quaſi ſine gaudio: ſed conſtat locum eſſe haud longe à Baiis undique montibus ſeptum: adeo ut nec orientem, nec occidentem Solem poſſit aſpicere: ſed tantum medium diem. Quod autem dicitur ignibus plenus, hæc ratio eſt: omnia vicina illic loca calidis & ſulphuratis aquis ſcatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel ſciomantia, ut dicunt, non niſi ibi poterat fieri: quæ ſine hominis occiſione non fiebat. Nam & Æneas illic occiſo Miſeno ſacra iſta complevit, & Vlyſſes occiſo Elpenore: quanquam fingatur in extrema Oceani parte Vlyſſes fuiſſe: quod ipſe Homerus falſum eſſe oſtendit ex qualitate locorum quæ commemorat ex tempore navigationis. Dicit enim eum circa unam noctem navigaſſe: & ad locum veniſſe, ubi ſacra perfecit. Quod de Oceano, non procedit: de Campania, manifeſtiſſimum eſt. Præterea à Bajo ſocio ejus illic mortuo, Bajas conſtat eſſe nominatas. Dicit etiam vidiſſe Herculem: ideo quia illic ſunt Baulix, locus Herculis dictus quaſi Boaulia: quod illic habuit animalia, quæ Geryoni detracta ex Hiſpania adduxerat.

IRE CONTINGAT. Vt minus eſt, Vt ire contingat: ut iter doceas.

SACRA OSTIA PANDAS. Aut venerabilia, aut execranda: ſicut de Tartaro dicturus eſt, *Sacræ panduntur portæ.*

ILLVM EGO PER FLAMMAS. Meritum approbat patris, ut juſtum videatur eſſe deſiderium. SEQVENTIA TELA. Vt, *Ardentes clypeos atque æra micantia cernes.*

EX HOSTE RECEPI. Liberavi, ut, *Frugeſque receptas.* Ex hoſte autem, plus eſt quam ſi ex hoſtibus diceret, ut diximus ſupra. *Ex hoſte* enim generaliter dicitur: *ex hoſtibus* partem oſtendit. ſicut dicendo *terram*, ſignificamus elementum. *terras* vero ſingulas partes, ut Africæ, Italiæ.

MEVM COMITATVS ITER. Non ſpe ſalutis, ſed mei cauſſa: ut, *Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuſo.*

COELIQVE FEREBAT. Vt ante morte præventus ſit quam ferre deſierit. Et mire imperfecto uſus eſt tempore. ac ſi diceret, adhuc ſi viveret ferret.

VIRES VLTRA, SORTEMQVE SENECTÆ. Quia ſenectæ ſors, eſt quies & otium: ſicut pueritiæ, ludus: amor, adoleſcentiæ: ambitus, juvenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater, quam ſors exigebat ſenectæ.

ORANS MANDATA DABAT. Sic dictum eſt, ut, *Et ſupplex tua numina poſco.* Major enim ad impetrandum vis eſt eum rogare, qui poſſit jubere. MANDATA DABAT. ut, *Hæc caſta Sibylla Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.*

LVCIS HECATE PRÆFECIT AVERNIS. Hecate trium poteſtatum nomen eſt. Ipſa eſt enim Luna, Diana, Proſerpina. ſed ſolam Proſerpinam dicere non potuit, propter lucos qui Dianæ ſunt. Item Dianam, quia AVERNIS ait. Vnde elegit nomen in quo utrunque conſtabat. Vnde Lucanus de Proſerpina ait, *Hecate pars ultima noſtræ.*

VARIORVM.

SACRA OSTIA PANDAS. Quod vero *ſacra oſtia* dicat, non mirum eſt: nam & inferorum loca antiquis ſacra fuerunt. NASC.

INVALIDVS, VIRES VLTRA. Hæ omnes circumſtantiæ, vim movendæ atque augendæ commiſerationis habent.

SORTEMQVE SENECTÆ. Præter munus ſeneſtutis: id eſt, præter quod ſeneſtus ferre poteſt.

IDEM ORANS MANDATA DABAT. Oſtendit mandatum patris non fuiſſe violentum, ſed ut ita dicam obſecratorium: nam ait ORANS: unde occulta colligi poteſt Æneæ commendatio ab officio & pietate erga patrem: qui etſi in hac re liber erat, idq; facere & non facere poterat, tamen ob nimiam erga patrem ſuum charitatem, omnia patris verba juſſa ſibi eſſe putat & tanquam neceſſaria. NASCIM.

Si potuit Manes arcessere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara, fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit:
Itque, reditque viam toties. quid Theseа; magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Iove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat:
Tum sic ortа loqui vates: Sate sanguine divûm
Tros Anchisiade, FACILIS descensus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. pauci, quos æquus amavit

SERVII.

SI POTVIT MANES. Nititur exemplis, quæ inferiora sunt per comparationem: ut ipse videatur justius velle descendere. Nam Orpheus revocare est conatus uxorem: hic vult tantum partem videre. Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam conjugis: quod quia implere non potuit, à poëtis fingitur receptam jam conjugem perdidisse, dura lege Plutonis. quod etiam Virgilius ostendit, dicendo ARCESSERE: quod evocantis est proprie.

FIDIBVSQVE CANORIS. Bene sonantibus chordis. *Fidibus* autem est à nominativo hæc fidis, ut sit pyrrhichius. Nam *fides*, jambus est.

SI FRATREM POLLVX ALTERNA MORTE REDEMIT. Vt diximus supra, Helena & Pollux de Iove nati immortales fuerunt. Nam Castor Tyndarei filius fuit: cujus mortem suo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur, quia horum stellæ ita se habent, ut occidente una oriatur altera. & iterum exemplum per comparationem: quod quia pium est, se ad frequentiam contulit dicendo, ITQVE REDITQVE VIAM TOTIENS. QVID THESEA. Durum exemplum. Vnde nec immoratus est in eo. Dicit autem inferos debere patêre pietati, qui patuerunt infanda cupienti. Nam hic ad capiendam Proserpinam ierat cum Pyrithoo: & illic retentus luit pœnas: ut, *Sedet æternumque sedebit Infelix Theseus.*

MAGNVM QVID MEMOREM ALCIDEN? Melius sic distinguitur: licet quidam legant, *Quid Theseа magnum*: ut epitheron ei dent qui per se non est magnus. Nam Herculem etiam sine epithero magnum intelligimus. Sed melius est MAGNVM dare Herculi, quam sacrilego. ET MI GENVS AB IOVE SVMMO. Occurrit tacitæ quæstioni tanquam Sibylla dixerit, Sed ii enim qui descenderant, à diis ducebant originem.

ARASQVE TENEBAT. Rogabant enim deos ararum ansas tenentes.

SATE SANGVINE DIVVM. Vnde Æneas desiit, inde hæc sumpsit exordium.

FACILIS DESCENSVS AVERNI. Legitur & AVERNO: id est ad Avernum: sed si AVERNI, inferorum significat: & lacum pro inferis ponit.

NOCTES ATQVE DIES PATET ATRI IANVA DITIS. Id est omni tempore homines in fata concedunt: & hoc poëtice. Nam Lucretius ex majore parte, & alii integre docent inferorum regna nec esse quidem posse. Nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur Antipodes? In media vero terra eos esse, nec soliditas patitur, nec centrum terræ. quæ si in medio mundi est: tanta ejus esse profunditas non potest, ut medio sui habeat inferos, in quibus esse dicitur tartarus, de quo legitur, *Bis patet in præceps tantum tenditque sub umbras, Quantus ad æthereum cæli suspectus olympum.* Ergo hanc terram in qua vivimus esse inferos voluerunt, quia est omnium circulorum infima: planetarum scilicet septem, Saturni, Iovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunæ: & duorum magnorum. Hinc est quod habemus, *Et novies Styx interfusa coercet.* Nam novem circulis cingitur terra. Ergo omnia quæ de inferis finguntur, suis locis hic esse comprobabimus. Quod autem dicit, PATET ATRI IANVA DITIS, &c. Aut poëtice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam: qui deprehenderunt bene viventium animas ad superiores circulos, id est ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompejo, *Vt vidit quanta sub nocte iaceret Nostra dies.* Male viventium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diversa, & esse apud inferos semper.

PAVCI QVOS ÆQVVS AMAVIT IVPPITER. Tria genera hominum dicit ad superos posse remeare: quos diligit Iuppiter, id est hos quos in ortu benignus syderum aspectus irradiat. Iuvenalis, *Dixit enim quæ Sydera te excipiant modo primas ingressum Edere vagitus quos prudens Jubilat.*

VARIORVM.

SI POTVIT MANES ARC. Pathos ab exemplo? Nam indignum videtur, negari sibi, quod aliis indultum est. Macrob. lib. 4. cap. 5. Saturn.

QVID MEMOREM ALCIDEN. Aul. Gellius lib. 10. c. 16. HART.

FACILIS DESCENSVS AVERNI. Inferi an sint, & de inferorum pœnis. Cælius lib. 6. c. 9. &c. lect. antiq.

Iuppi-

Digitized by Google

Iuppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Diis geniti, potuere. tenent media omnia ſylvæ,
Cocytuſque ſinu labens circumfluit atro.
Quod ſi tantus amor menti; ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & inſano juvat indulgere labori;
Accipe quæ peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,

SERVII.

Nam hoc eſt, QVOS ARDENS EVEXIT AD ÆTHERA VIRTVS. Item religioſos quos à diis genitos dixit. Conſequens enim eſt, ut deorum ſoboles religionibus vacet. DIIS autem GENITI, quia corporibus ſe infundebant poteſtates ſuperæ. Vnde Heroes procreabantur.

TENENT MEDIA OMNIA SYLVÆ. Cauſam reddit cur non facilis ſit animarum regreſſus, quia omnia polluta & inquinata ſunt. Nam per ſylvas, tenebras & luſtra ſignificat, in quibus feritas & libido dominatur.

COCYTVSQVE SINV LABENS CIRCVMFLVIT ATRO. Fluvius inferorum, dictus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id eſt lugere. Nam Homerus ſic poſuit. Eſt autem locus vicinus Acheronti: de quo diximus ſupra. Qui ideo luctuoſi eſſe finguntur, quia, ut expoſuimus in primis partibus libri, hæc ſacra mortem hominis faciebant.

BIS STYGIOS INNARE LACVS. Modo, & poſt mortem. Quod autem dicit Ovidius, Æneam inter deos relatum, non mirum eſt. Nam ut ſupra etiam diximus, neceſſe eſt etiam relatorum inter deos apud inferos eſſe ſimulacra: ut Herculis, Liberi patris, Caſtoris & Pollucis. Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, ut dicat, Vis me bis inferos cernere: modo: *& cum me lucis Hecate præfecit Averni*: quod eſt paulo poſt dictura. quod ſi eſt: non bis hæc, ſed tertio inferos cernet. Nam quandoque etiam ipſa morietur. Item hi ſupradictam non videntes rationem, dicunt de ſe Sibyllam dicere. Nam ſi de Æneâ dicat, non eum prævidet deum futurum. quod ſi eſt, caruit numine, & quemadmodum de Miſeno, vaticinatur. Vnde referre nos debemus ad id, ut dicamus etiam poſt apotheoſin apud inferos remanere ſimulacra. STYGIOS LACVS. Styx palus quædam apud inferos dicitur: de qua legimus, *Dii cujus jurare timent, & fallere numen*. Quod ſecundum fabulas ideo eſt, quia dicitur Victoria Stygis filia bello Gigantum Jovi faviſſe: pro cujus remuneratione Iuppiter tribuit, ut dii jurantes per ejus matrem, non audeant fallere. Ratio autem hæc eſt, *Styx* mœrorem ſignificat: unde ἀπὸ τοῦ στυγεῖν, id eſt à triſtitia Styx dicta eſt. Dii autem læti ſunt ſemper, unde etiam immortales. Quia ἀφθαρσίᾳ καὶ ἀπαθείᾳ, id eſt ſine morte beati. Hi ergo quia mœrorem non ſentiunt, jurant per rem ſuæ naturæ contrariam, id eſt triſtitiam, quæ eſt æternitati contraria. Ideo juſjurandum per execrationem habent.

TARTARA. Locus inferorum profundus: de quo Lucanus ad inferos dicit, *Cujus vos æſtus ſuperi*. INSANO. Magno.

ACCIPE QVÆ PERAGENDA PRIVS. Si vis, inquit, reverti, audi obſervationis præcepta. Et ſub imagine fabularum docet rectiſſimam vitam, per quam animabus ad ſuperos datur regreſſus. LATET ARBORE OPACA AVREVS. Licet de hoc ramo, hi qui de ſacris Proſerpinæ ſcripſiſſe dicuntur, quiddam eſſe myſticum affirment: publica tamen opinione hoc habet, Oreſtes poſt occiſum regem Thoantem in regione Taurica cum ſorore Iphigenia (ut ſupra diximus) fugit: & Dianæ ſimulacrum inde ſublatum, haud longe ab Aritia collocavit. In hujus templo poſt mutatum ritum ſacrificiorum, fuit arbor quædam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur autem fugitivis poteſtas, ut ſi quis exinde ramum potuiſſet auferre, monomachia cum fugitivo templi ſacerdote dimicaret. Nam fugitivus illic erat ſacerdos, ad priſtinæ imaginem fugæ. Dimicandi autem dabatur facultas, quaſi ad priſtini ſacrificii reparationem. Nunc ergo iſtum inde ſumpſit colorem. Ramus enim neceſſe erat ut & unius cauſa eſſet interitus. unde & ſtatim mortem ſubjungit Miſeni, & ad ſacra Proſerpinæ accedere, niſi ſublato ramo, non poterat. Inferos autem ſubire, hoc dicit ſacra celebrare Proſerpinæ. De reditu autem animæ hoc eſt, Novimus Pythagoram Samium vitam humanam diviſiſſe in modum y literæ, ſcilicet quod prima ætas incerta ſit, quippe quæ adhuc ſe nec vitiis, nec virtutibus dedit. Bivium autem y literæ à juventute incipere: quo tempore homines aut vitia, id eſt partem ſiniſtram: aut virtutes, id eſt dextram partem ſequuntur. Vnde ait Perſius, *Traducit trepidas ramoſa in compita mentes*. Ergo per *ramum* virtutes eſſe ſectandas, qui eſt y literæ imitatio. Quem ideo in ſylvis dicit latere: quia re vera in hujus vitæ confuſione, & majori parte vitiorum, virtus & integritas latent. Alii dicunt ideo ramo aureo inferos peti, quod divitiis facile mortales intereunt, Tiberianus, *Aurum quo pretio reſeramus limina Ditis*.

LENTO VIMINE. Flexili, ut, *Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis*. Alias gravi.

VARIORVM.

RAMVS AVREVS. Virtutis ſimulachrum. Ille aureus ramus eſt in abdito abſtruſus, pauciſque obvius & parabilis. Vide Copias Eraſ. de exemplo fabuloſo, lib. 2. HART.

AVREVS ET FOLIIS. Per. Crin. l. 10. c. 6. De hon. Diſc.

Iunonî inferna dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur, telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo avulso non deficit alter.
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, & rite repertum
Carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur;
Si te fata vocant: aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes:
Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.

SERVII.

IVNONI INFERNÆ. Proserpinæ: ut, *Sacra Iovi Stygio.* DICTVS. Dicatus.

ET OBSCVRIS CLAVDVNT CONVALLIBVS VMBRÆ. Re vera nemus Aricinum densum est.

SED NON ANTE DATVR. Sive justis sive injustis. sic intelligentes removebimus quæstionem. Hinc enim dicit, *Longo post tempore visum.* Ex eo enim quod dicit descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. TELLVRIS OPERTA. Secundum eos qui dicunt infetos in medio esse terrarum: quos Iuvenalis dicit putari esse sub terris: ut, *Esse aliquos manes & subterranea regna.*

PVLCHRA. Quæ rapi meruit. SVVM. Sibi charum.

NON DEFICIT ALTER. Ne diceretur, ab iis qui primo descenderunt esse sublatum.

FRONDESCIT. In naturam redit: & honeste locutus est dicens, *Habet frondes sui metalli.*

ALTE VESTIGA OCVLIS. Require omni intentione. RITE REPERTVM CARPE. Rite carpe, id est cum observatione, non rite repertum.

SI TE FATA VOCANT. Hoc est si quem fata vocant, facile sequetur.

POTERIS. Poterit quis. Tertiæ enim personæ significationem ad secundam transtulit, & generaliter loquitur. Nam ut de Æneæ dicat, non procedit. Si enim dubitat, caret deo: nec potest de Miseno vaticinari. DVRO FERRO. Et genus esse potest & species.

PRÆTEREA. Ac si diceret est & alia opportunitas descendendi ad inferos, id est Proserpinæ sacra petagendi. Duo autem horum sacrorum genera fuisse dicuntur. Vnum Necyomantiæ, quod Lucanus exequitur: & aliud Sciomantiæ, quod in Homero, quem Virgilius sequitur, lectum est. Sed secundum Lucanum, in Necyomantia ad levandum cadaver sanguis est necessarius: ut; *Pectora tunc primum ferventi sanguine supplent.* In Sciomantia vero, quia umbræ tantum est vocatio, sufficit solus interitus. Vnde Misenus in fluctibus occisus esse inducitur. TIBI. Ideo addidit *tibi*, ne AMICI posset etiam ad Sibyllam referri.

INCÆSTAT. Polluit, & incæstus est quæcunque pollutio.

PENDES. Sollicitus es: ut, *Ipse manu multa suspensum numine ducit.* Et proprie *pendere* est desyderare aliquid audire: ut, *Pendetque iterum narrantis ab ore.*

SEDIBVS HVNC REFER ANTE SVIS. Apud majores (ut supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Vnde etiam umbras, larvas vocamus. Nam Dii penates alii sunt. Inde est quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo aut secundum istum locutus est morem, quamvis adhuc Trojani domos non habuerint. Aut dicit, Refer hunc naturalibus sedibus, id est terræ: nam in aqua perierat. Verum tamen illud est, ut intelligamus eam dicere *Sepeli eum.* Nam Sepulchrum sedes vocatur. Horatius, *Nulla certior tamen rapacis orci fine destinata aditem manebat herum.* Virgilius, *Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen.* Persuadet autem sepulturam, ut possit recentis cadaveris uti anima: ut ait Lucanus, *Non in tartareo latentem poscimus antro, Assuetamque diu tenebris: modo luce fugata Descendentem animam primo pallentis hiatu Haret adhuc orci.*

VARIORVM.

IVNONI INFERNÆ. Pro Proserpina, ex Homeri Interprete. Turneb. lib. 28. cap. 44.

SED NON ANTE DATVR. Muret. lib. 14. c. 2.

AVRICOMOS. Homericum epitheton. Macrob. lib. 5. cap. 14. Sat.

TOTAMQVE INCESTAT FVNERE. Quemadmodum domus, ubi aliquis extinctus jaceret, tota polluta esse credebatur: ideoque ramus cypariſſinus præ foribus affigebatur, ne forte flamen Dialis per imprudentiam ingressus pollueretur: sic tota etjam classis, tanquam unum corpus & una domus incestata putabatur. NASCIMB.

Duc

Digitized by Google

Duc nigras pecudes; ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Aspicies. dixit, pressoque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur, linquens antrum, cœcosque volutat
Eventus animo secum: cui fidus Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant,
Quem socium exanimum vates, quod corpus humandum
Diceret. atque illi Misenum in littore sicco,
Vt venêre, vident indigna morte peremptum:
Misenum Æoliden; quo non præstantior alter
Ære ciêre viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum

SERVII.

PRIMA PIACVLA SVNTO. Ad expiationem pollutionis, quæ fuerat nata morte Miseni.

SIC DEMVM. Ad postremum: hoc est novissime. Et hæc particula tam apud Virgilium, quam apud omnes idoneos authores hoc significat, licet in aliis diversa significet.

LVCOS STYGIOS, REGNA INVIA VIVIS ASPICIES. Seneca scripsit de ritu & de sacris Ægyptiorum. hic dicit circa Sienem extremam Ægypti partem esse locum, quem Philas, hoc est amicas vocant: ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis: quibus irascebatur quod membra mariti Osiridis, non inveniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inventa postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem transitu constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta & alta. Vltra hanc est brevis insula inaccessa hominibus. Vnde ἄβατος appellata est. Lucanus, *Hunc Abatos, quam nostra vocat veneranda vetustas.* Hæc palus *Styx* vocatur, quod tristitiam transeuntibus gignit. Sane ad illam insulam ab his qui sacris imbuti sunt, certis transitur diebus. Lectum est etiam quod vicini populi cadavera suorum ad alteram regionem transferunt: sed si quis forte in fluvio pereat, nec ejus inveniatur cadaver, post centum ei annos ultima persolvuntur officia. Hinc est tractum, *Centum errant annos, volitantque hæc littora circum.* ET REGNA INVIA. Quæ contra naturam fiunt, non afferunt præjudicium generalitati. Vnde ait, *Invia regna.* licet Hercules & alii transierint: & sit transiturus Æneas. Sic dictum est illud: *Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.*

MŒSTO VVLTV. Propter mortem amici, & rami inquisitionem. DEFIXVS LVMINA. Defixa lumina habens: per quod tristitia mentis ostenditur.

INGREDITVR. Pro graditur: vacat præpositio: ut, *Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.*

PARIBVS CVRIS VESTIGIA FIGIT. Aut simili solicitudine detentus incedit: aut *figit vestigia*, id est stat subito: quod cogitantes facere consueverunt.

MVLTA INTER SESE VARIO SERMONE SEREBANT. Hic proprie dictus est sermo, qui inter utrunque ferìtur.

INDIGNA MORTE. Miserabili: non congrua ejus meritis: vel propter animæ etiam extinctionem, elementi contrarietate.

MARTEMQVE ACCENDERE CANTV. Hemistichium hoc dicitur addidisse dum recitat.

DONATI.

INDIGNA MORTE. Quæ non convenit viro forti: ergo non tantus dolor fuisset, si in bello cecidisset.

ÆRE CIERE VIROS. Enumerat quæ in tali viro essent dolenda: primo, quia Æolides, id est, nobili genere. secundo, quod summus artifex in sono tubæ. VIROS. Homines fortes, quia imbelles nullis exhortationibus citari possunt.

HECTORIS HIC COMES. Maxima laus, quod nunquam nisi præcipuis comes esset.

VARIORVM.

QVOD CORPVS HVMANVM. Cælius lib. 9. cap. 44. & seq.

MISENVM AEOLIDEM. Digressio est, qua Misenum describit, ad movendam commiserationem de illius interitu. HART.

QVO NON PRÆSTANTIOR. Παιάνισμος est liricinis, sive tibicinis. Quintilian. lib. 8. cap. 4. Summum autem hoc est, *Quo non præstantior alter.* HARTVNG.

ÆRE CIERE VIROS. Æneatores generatim vocat Suetonius in Iulio, qui classicum canunt, sive id tuba, sive cornu faciant: neque enim tubam à cornu materia, sed forma distinguebat. TORRENT.

Et

Et litno pugnas insignis obibat, & hasta.
Postquam illum victor vita spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum forte cava dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina divos;
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipue pius Æneas: tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes; aramque sepulchri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.

SERVII.

VITA SPOLIAVIT. Ad bellum retulit: in quo victis tolluntur exuviæ.

NON INFERIORA SECVTVS. Vbique Æneam Hectori comparat, ut, *Ambo animis: ambo insignes præstantibus armis.*

CAVA DVM PERSONAT ÆQVORA CONCHA. Aut personare facit: aut Hysterologia est, dum per cava æquora sonat.

DEMENS. Improvidus, qui non consideravit etiam deos in æmulationem posse descendere.

ÆMVLVS. Modo ejusdem rei studiosus: alias inimicus invenitur. EXCEPTVM. Oppressum insidiis. quo sermone ostendit eum tantæ fuisse virtutis, ut ne à numine quidem nisi insidiis opprimeretur. TRITON. Penultima accentum habet. nam Tritonis facit. Si enim ultima habet, Tritontis facit. quod non procedit: ut, Demophoon Demophoontis. Ergo quia talis perierat: aut quia sic fuerat interemptus.

PRÆCIPVE PIVS ÆNEAS. Æneam supra cæteros inducit, mortem cujuslibet dolere: ut, *Nunc Amyci casum gemit.* Item, *Casuque animum concussus amici.* Hinc ei dat circa sepulturam etiam sordida officia, quæ in aliis denegat locis. Qui enim de piegatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt. Vnde cum pontificibus nefas esset cadaver videre, tamen magis nefas fuerat illi visum insepultum relinquerent. Genus autem fuerat sepulturæ injectio pulveris. Vnde est, *Aut tu mihi terram Injice* (*namque potes.*) Horatius, *Non est mora longa, licebit injecto ter pulvere curras*

ARAMQVE SEPVLCHRI. Pyram dicit, quæ in modum aræ construi lignis solebat. Nam & sequitur, *Congerere arboribus, cœloque educere certant.* Et aram quæ ante sepulchrum fieri consuevit, intelligere non possumus: ut, *Stant manibus aræ*: cum nondum facta sit funeratio, quæ præcedit sepulchrum. Probus tamen & cæteri commentatores, de hoc loco requirendum esse dixerunt.

COELOQVE EDVCERE CERTANT. Vt hoc faciant, mente pertractant. Nam adhuc ituri ad sylvam sunt.

DONATI.

ET LITVO PVGNAS ET HASTA. Non solum tuba alios accendere poterat, sed & ipse pugnabat.

SI CREDERE DIGNVM EST. Quasi incredibile sit, quod homo Deum provocaverit.

EXCEPTVM. Vt venabulo feram, quæ dum sua feritate plurimum posse credat, incauta ruens in ferrum, temeritatis pœnas dat.

VARIORVM.

SED TVM FORTE CAVA. Prosecutis obiter Misseni laudibus, ad ejus mortis causam exponendam delabitur. NASCIMB.

SED TVM FORTE CAVA. Ante tubam, concha usos veteres. TVRNEB. lib.28.cap.44.

ÆMVLVS EXCEPTVM. *Exceptum* dixit, ut feram venabulo. (est enim verbum venatorium) quæ dum feritate sua plurimum se posse arbitrabatur, sic incauta ruit in ferrum, & pœnam suæ temeritatis expendit. Ostendit autem Poëta his verbis, *si credere dignum est*; se dubitare, utrum homo tantæ extiterit audaciæ, qui Deos in certamen provocaret. Alludit autem ad proverbium, *Noli cum deo pugnare.* DONATVS.

ERGO OMNES MAGNVM. Revertitur à digressione illa. Vide Scalig. libro quinto capite tertio. HART.

ARAM SEPVLCRI CONGERERE. *Aram* autem *sepulcri* dixit, quod non solum secundum ipsa sepulcra, sed & in ipsis sepulcris aras antiqui struerent, in quibus. D. Manibus sacra oportunius fierent. Forsan ergo ex mente Homeri intelligit Poëta, aram, basinque sepulcri cumulatam, congestam & aggeratam arboribus ad rogum pyramique destinatis: nam quamvis ex ordine & œconomia poëmatis, pyra consumpta Poëta Æneam narret imposuisse ingenti molæ sepulcrum: nihil tamen vetat, etiamsi aliter sentire videatur Servius, quin præstructo præparatoque jam sepulcri aggere aut fundamento, velut epistylion & coronidem demum Æneas rite imposuerit. GERMAN.

Itur

Digitized by Google

Itur in antiquam ſylvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes: cuneis & fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque accingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti tum corde volutat,
Aſpectans ſylvam immenſam, & ſic ore precatur;
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates Miſene locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venêre volantes:
Et viridi ſedêre ſolo. tum maximus heros

SERVII.

ITVR. Eo, *e* brevis eſt: itur, *i* longa invenitur. Ergo quia hoc verbum breve eſt in origine, & in declinatione fit longum, ideo certa ejus natura, nec in temporibus, nec in participiis invenitur. Nam cum ITVR longa ſit, iturus brevis invenitur: ut, *Superumque in lumen iturus.* Multi tamen tentant dicentes ITVR propter EO, quæ prima verbi origo eſt, per diphthongum ſcribi debere: quod non procedit, quia diphthongus ſemper longa eſt. I autem & produci poteſt & corripi. Hinc eſt quod FORTVITVS & producit, & corripit. Iuvenalis. *Non quaſi fortuitu nec ventorum rabie: ſed Iratus cadat in terras & vindicet ignis.* Contra Horatius, *Nec fortuitum ſpernere cæſpitem leges ſinebant.* Hic enim niſi *i* litera longa ſit, non ſtat verſus. Et hoc protulimus exemplum unius ſermonis, ne quis dicat iturus & itur, ideo variam habere naturam, propter temporum varietatem. Vnde melius eſt (ut diximus) originis conſiderare rationem. Sane *fortuitus ab* eundo eſt, & à fortuna compoſitum.

PROCVMBVNT PICEÆ. Picea ſecundum Plinium in naturali hiſtoria, quinta ſpecies cedri eſt. Nam cædria dicta eſt quaſi κηδρία ὑγρὸν ὄζον, id eſt arboris humor ardentis.

NECNON ÆNEAS. Bona œconomia venitur ad ramum.

ACCINGITVR ARMIS. Inſtruitur officiis.

FORTE PRECATVR. Vacat FORTE: & eſt verſus de his qui tibicines vocantur: quibus additur aliquid ad ſolam metri ſuſtentationem: ut, *Nunc dextra, nunc ille ſiniſtra.* Nec enim poſſumus intelligere eum fortuitu rogaſſe. SI. Adverbium rogantis & optantis eſt per ſe plenum: ſicut & *o*; licet Neoterici hæc jungant, & pro uno ponant. Perſius, *O ſi Ebullat patrui præclarum funus.*

QVANDO. Siquidem. & NIMIVM vere cum ingenti dixit effatus: quaſi mors prædicta falſa eſſe debuerit.

CVM FORTE COLVMBÆ. Auguria aut oblativa ſunt, quæ non poſcuntur: aut impetrativa, quæ optata veniunt. Hoc ergo quia oblativum eſt: ideo dixit FORTE. Bene autem à columbis Æneæ datur augurium, & Veneris filio & regi. Nam ad reges pertinet columbarum augurium: quia nunquam ſolæ ſunt, ſicut nec reges quidem.

IPSA SVB ORA. Perite: ne ſi longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, ut captantes auguria, certa ſibi ſpatia deſignarent, quibus volebant videnda ad ſe pertinere.

DONATI.

ANTIQVA. In qua eſſent arbores multis ſæculis auctæ.

STABVLA FERARVM. Ergo majores feræ ibi ſtare conſueverant: quarum metus arcebat homines, ne irent cæſum ligna. Laus Trojanorum, qui non ſunt deterriti ſtabulis ferarum, ubi multarum eſſet congeries & magnarum: nam de minoribus cubilia diceret.

TRISTI. Quamvis de morte amici triſtis eſſet, non omittebat curam rami inveſtigandi.

PRECATVR. Nam auxilio divino ſciebat opus eſſe, ut in tanta ſylva ramus inveniretur.

VARIORVM.

ITVR IN ANTIQVAM SYLVAM. Homer. Iliad. Ψ. Macrob. lib. 6. cap. 2. Sat. HARTVNG.

PROCVMBVNT PICEÆ. Cur piceæ dictæ. Turneb. lib 13. cap. 21.

ADVOLVVNT INGENTES ORNOS. Turneb. lib. 13. cap. 21.

QVANDO OMNIA VERE. Vaticinii Sibyllæ commendatio eſt: & dicit, utinam ita vere mihi ſeſe oſtendat ramus aureus, uti vera cætera fuerunt, quæ mihi prædixit Sibylla. NASCIMB.

GEMINÆ CVM FORTE COLVMBÆ. Cælius lib. 9. cap. 40. lect. antiq. Gerop. Becanus in Saxonicis.

Digitized by Google

Maternas agnoſcit aves, latuſque precatur:
Eſte duces, ô ſiqua via eſt, curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. tuque ô dubiis ne deſice rebus
Diva parens. Sic effatus, veſtigia preſſit:
Obſervans quæ ſigna ferant, quo tendere pergant:
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde ubi venêre ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt ſe celeres: liquidumque per aëra lapſæ,
Sedibus optatis gemina ſuper arbore ſidunt:
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.

SERVII.

MATERNAS. Veneri conſecratas propter fœtum frequentem & coitum.

SI QVA VIA EST. Si eſt ratio. & jam ex hoc loco eſſe incipit impetrativum, quod fuerat oblativum. CVRSVMQVE PER AVRAS. *Curſum* vocavit impetum, & eundi officium. Nam & navium curſum dicimus.

NE DEFICE REBVS. Ne deſere in rebus incertis. Et bene in ſylvis invocat matrem, quam jam ſcit ſibi viſam eſſe habitu venatricis: ut in primo legimus.

SIC EFFATVS. Proprie effata ſunt augurum preces. Vnde ager poſt pomeria, ubi captabantur auguria, dicebatur *effatus*. VESTIGIA PRESSIT. Quia ad captanda auguria poſt preces, immobiles vel ſedere, vel ſtare conſueverant.

OBSERVANS QVÆ SIGNA FERANT. Obſervare enim & de cœlo & de avibus verbo augurum dicitur. QVO TENDERE PERGANT, PASCENTES. Hic jam optimum ſignificatur augurium, quod paſcebant. Nam Romani moris fuit, & in comitiis agendis & in bellis gerendis pullaria captare auguria. Vnde eſt in Livio, Quod cum quidam cupidus belli gerendi à tribuno plebis arceretur ne iret, pullos juſſit afferri: qui cum miſſas non ederent fruges, irridens conſul augurium: ait. *Vel bibant*: & eos in Tyberim præcipitavit. inde navibus victor revertens ad Africam in mari cum omnibus quos ducebat extinctus eſt. Multi PASCENTES diſtinguunt, & abſolutus eſt ſenſus. Alii dicunt paſcentes volando: & referunt ad naturam columbarum, quæ exilientes paſcere conſueverunt. Alii VOLANDO, ambulando dicunt. Vola enim dicitur media pars pedis ſive manus.

PRODIRE. Prodibant: infinitus pro indicativo.

GRAVEOLENTIS AVERNI. Male olentis. Alibi bene olentis: ut, *Et graviter ſpirantis copia ſymbra Floreat.*

LIQVIDVMQVE PER AERA LAPSÆ. Non eſt aëris perpetuum epitheton: ſed parum ait. Averni comparatione. Dicit autem eas alte volaſſe ad vitandum Averni odorem.

SVPER ARBORE SIDVNT. Secundum antiquam licentiam.

AVRI AVRA. Splendor auri. Horatius, *Tua ne retardet aura maritus*, id eſt ſplendor. Hinc & aurum dicitur à ſplendore, qui eſt in eo metallo. Hinc & aurati dicti, quorum favor ſplendidos reddit.

DONATI.

O. Poſuit cum loqueretur cum columbis: O, cum preces torſiſſet ad matrem. illic enim ponitur, ubi ſimplex hortatio eſt & blanda.

VESTIGIA PRESSIT. Obſervabat diligentius: quia ſciebat poſſe illas præter adventum ſuum, aliquid propriis moribus nunciare.

PRODIRE VOLANDO. Prodire pedum eſt, volare alarum: ſed quomodo ambulabant & volabant? ſed intellige volam eſſe mediam partem plantæ manus. Ergo *volabant*, id eſt, ambulabant per volam. Vnde involare dicimus, cum aliquid furtim volæ manus ſubtrahimus. Item *involare* cum violenter manus in aliquem diriguntur. Terent. *In faciem involem veneficæ.* ergo hic ambulare intelligit: nam cum alarum motum exprimere voluit, dixit: *Cælo venere volantes*: cum autem demonſtraſſet ambulationem in eo, quod eſt prodire volando: & deinde volatum exprimere vellet, dixit: *Tollunt ſe celeres, liquidumq; per aëra lapſæ.* ergo uſque ad avernum ambulaverant.

DISCOLOR. Namque arborem viridem fulſit color aureus.

VARIORVM.

MATERNAS AGNOSCIT AVES. Certe Poëtæ non temere eas videntur Veneri nuncupaſſe, quod columbarum inter volatilia ſalacitſimum genus ſit, vel auctore Ariſt. lib. de hiſt. animal. 5. qui eas teſtetur ab oſculis mutuis Venerem inchoare: quin & per maris abſentiam, fœminas ſeſe invicem ſalire. GERMAN.

MATERNAS AVES. Id eſt, columbas; quæ Veneri ſacræ. dicuntur enim à colendis lumbis. HARTVNG.

Quale

Quale ſolet ſylvis brumali frigore viſcum
Fronde virère nova, quod non ſua ſeminat arbos,
Et croceo fœtu teretes circumdare truncos:
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice; ſic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Æneas, aviduſque refringit
Cunctantem, & vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in littore Teucri
Flebant, & cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tedis & robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupreſſos
Conſtituunt, decoramque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices & abena undantia flammis

SERVII.

BRVMALI FRIGORE VISCVM. Bene BRVMALI addidit. Tunc enim maturum eſt: & auri imitatur colorem. Nam nova fronde viret: quod ut ait Plinius in naturali hiſtoria de ſimo turdelarum, in certis arboribus naſcitur. Vnde Plautus, *Ipſa ſibi avis mortem creat.*

TERETES TRVNCOS. Teres eſt rotundum aliquid cum procetitate: ut, *Incumbens teretis Damon ſic cœpit oliva.* Horatius, *Brachia & vultum teresque ſuras Integer laudo.*

EXTEMPLO. Bene verbo uſus eſt augurum, ut diximus ſupra.

CVNCTANTEM. Aliud pendet ex alio. *Cunctantem*, quia avidus, ut oſtendat tantam fuiſſe avellendi cupiditatem, ut nulla ei celeritas ſatisfacere poſſet. Nam tardantem dicere non poſſumus eum, qui fataliter ſequebatur. Alii CVNCTANTEM ad auri naturam referunt, id eſt mollem. quia paulatim frangitur, id eſt lenteſcit. Alii CVNCTANTEM gravem dicunt, ut, *glebas cunctantes, craſſaque terga Expreſſa.*

NEC MINVS. Nihilominus ille deflebatur. INTEREA. Dum itur ad ſylvas.

INGRATO. Triſti: ut gratum, lætum aliquid dicimus. Alii *ingrato* dicunt gratiam non ſentienti.

PINGVEM. Aut de Græco tranſtulit λιπαρὸν magnam. aut Hypallage eſt de pinguibus tedis.

FRONDIBVS ATRIS. Aptis ad funera.

ANTE CVPRESSOS CONSTITVVNT. Cupreſſus adhibetur ad funera, vel quod cæſa non repullulat: vel quod per eam funeſtata oſtenditur domus, ſicut lætam frondes indicant feſtæ. Varro tamen dicit pyras ideo cupreſſo circundari propter gravem uſtrinæ odorem: ne offendatur populi circumſtantis corona. quæ tandiu ſtabat reſpondens fletibus præficæ, id eſt principis planctuum, quamdiu conſumpto cadavere, & collectis cineribus diceretur noviſſimum verbum ILICET, quod ire licet ſignificat. Vnde eſt, *Dixitque noviſſima verba.*

PARS CALIDOS LATICES. Plinius in naturali hiſtoria dicit hanc eſſe cauſam ut mortui & calida abluantur, & per intervalla conclamentur: quod ſolet plerunque vitalis ſpiritus excluſus putari, & homines fallere. Denique refert quendam ſuppoſitum pyræ, adhibitis ignibus erectum eſſe, nec potuiſſe liberari. Vnde & ſervabantur cadavera octo diebus, & calida abluebantur: & poſt ultimam conclamationem comburebantur: unde traxit Terentius, *Deſine, iam conclamatum eſt.*

AHENA VNDANTIA FLAMMIS. Hoc eſt per flammas. Alibi: *Nec ſe jam capit unda: volat vapor ater ad auras.*

DONATI.

CORRIPIT. Ne prolixor eſſet narratio, non dixit quomodo ad ipſam arborem Æneas venerit, ſed per aliam viam intellige pervenit.

CINERI. Nondum cinis erat, ſed mox combuſto cadavere erat futurus.

PRINCIPIO PINGVEM. Ea adhibuerunt quæ non ſolum pyram inſtruerent, ſed etiam facile incenderent.

ARMIS. Nam virorum fortium arma, & cætera quæ chariſſima haberent, cum ipſis conſumebant.

VARIORVM.

BRVMALI FRIGORE VISCVM. Id eſt, brumali tempore, tunc enim maturum eſt viſcum, & imitatur auri colorem: nam nova fronde viret. Naſcitur autem de ſimo palumbium & turdorum in certis arboribus. Plin. lib. 16. cap. 44.

LENI CREPITABANT BRACTEA. Bractea tenuiſſima lamina, ἀπὸ τοῦ βρεχῶ, quod ex ἠχῶ à crepitando. Iſid. lib. 16 *Crepitabat tanquam bractea.* Nam ejus folia ea ſubtilitate natura produxerat, ut aura ſpirante, quaſi bractea crepitarent. N.

PRINCIPIO PINGVEM TEDIS. Ex Homero Macrob. lib. 7. cap. 7 Saturnal.

PARS CALIDOS, &c. Turn. lib. 28. cap. 44.

Digitized by Google

Expediunt, corpusque lavant frigentis, & ungunt.
Fit gemitus: tum membra thoro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt: pars ingenti subiere pheretro,
Triste ministerium, & subjectam more parentum
Averſi tennere facem. congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit,
Reliquias vino, & bibulam lavêre favillam:
Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno,
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:

SERVII.

LAVANT FRIGENTIS ET VNGVNT. Versus Ennii qui ait, *Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.*

DEFLETA. Participium ab eo quod est fleor, si tamen inveniatur: alias sine verbi origine esse dicemus.

PVRPVREAS. Ad imitationem sanguinis in quo est anima: ut diximus supra: ut, *Purpureum vomit ille animam.*

VELAMINA NOTA. Vel ipsi chara, vel animæ. Ex notitia enim gignitur charitas:, *Hic inter flumina nota.*

PHERETRO. Græce dixit. Nam capulus dicitur à capiendo. Vnde ait Plautus, *Capularus senex*, id est capulo vicinus. SVBIERE PHERETRO. Vt *Subeunt muro.*

MORE PARENTVM. Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium.

FACEM. De fune, ut Varro dicit: unde & funus dictum est. Per noctem autem urebantur: unde permansit ut mortuos faces antecedant.

FVSO CRATERES OLIVO. Diis superis tantum libabant: inferis vero sacrificantes etiam vasa in ignem mittebant, unde ait *Crateres*: quod etiam Statius in Archemori sepultura commemorat. OLIVVM. autem ab oliva dixit. Nam oleum ab olea dicitur.

FLAMMA QVIEVIT. Pyræ ingentis: quia ut in quarto diximus, pro qualitate personæ pyræ fiebant: sepulchra etiam vel minora, vel magna faciebant.

OSSAQVE LECTA. Aut collecta, aut lecta, ideo quia ut supra diximus, nobiles nunquam soli comburebantur: sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo.

TER SOCIOS. Aut sæpius, aut revera *ter.* Licet enim à funere contraxerit pollutionem, tamen omnis purgatio ad superos pertinet: unde & ait *Imparem numerum.* aut quia hoc ratio exigit lustrationis. CIRCVMTVLIT. Purgavit. Antiquum verbum est. Plautus, *Pro larvato te circumferam*, id est purgabo. Nam lustratio à circumlatione dicta est, vel tedæ, vel sulphuris. Iuvenalis, *Si qua darentur Sulphura cum tedis.*

SPARGENS. Quia res infernæ aguntur. In secundo Æneas deos portaturus ait, *Donec me flumine vivo Abluero.* Hic enim erat mos, ut diximus supra. FELICIS OLIVÆ. Arboris festæ. sed moris fuerat, ut de lauro fieret. Sane dicit Donatus quod hoc propter Augustum mutavit. Nam nata erat laurus in palatio eo die quo natus est Augustus: unde triumphantes coronari consueverant: propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere.

DONATI.

PVRPVREAS. Ex precio vestium meritum mortui vult ostendere. Has vestes illium amasse, ex eo demonstrat, quia frequenter illis usus est: & propterea multis erant notæ.

THVREA DONA CONGESTA. Meritum viri ostendit ex multitudine specierum: & cum non dicat quanta, etiam plura intelliguntur. CONGESTA. Copiose tradita.

FVSO CRATERES. Non paulatim, sed semel cecidit.

LECTA. Ex cinetibus lignorum.

RELIQVIAS. Ossa quæ restabant ex cadavere combusto.

VARIORVM.

CORPVSQVE LAVANT. Franc. Robertellus, Annotat. lib. 2. c. 5. Turneb. lib. 28. cap. 44.

PVRPVREASQVE SVPER VESTES. De usu purpuræ in funeribus, meminit Suetonius in Cæsare, cap 84. *Intra lectus eburneus auro & purpura stratus.* Lege totum caput Alex. ab Alexandr. 7. lib. 3.

PARS INGENTI SVBIERE PHERETRO. Alludit ad Romanorum in clarorum virorum funeratione consuetudinem, quæ invaluerat, ut etiam pheretrum imperatorii honoris humeris subiretur, primi nominis militum, atque adeo equestris & patriæ dignitatis. GERMAN.

RELIQVIAS VINO. Ex Homero. Turneb lib. 28. c. 44.

CIRCVMTVLIT VNDA. Pro unda purgavit. Turneb. lib 9. c. 10. & lib. 13. cap. 21. Macrob. lib. 3. c. 1. Saturnal.

RAMO FELICIS OLIVÆ. Ald. è ramo. Non placet Turneb. lib. 13. c. 21.

Lu-

Digitized by Google

Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum
Imponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte ſub aërio, qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſæcula nomen.
His actis, propere exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque immanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam ſuper haud ullæ poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat.
Vnde locum Græji dixerunt, nomine Aornon.
Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos;

SERVII.

NOVISSIMA VERBA. Id eſt ILICET. Nam VALE dicebatur poſt tumuli quoque peracta ſolennia.

SVAQVE ARMA VIRO. Ipſi chara ſculpſit in ſaxo. Nam ſupra ea jam legimus concremata. REMVMQVE TVBAMQVE. Quia & bellator & remex fuerat. licet poſſimus etiam ſolam tubam accipere. *Remus* enim dicitur lorum, quod continet tubam.

MONTE SVB AERIO. In aërio. Nam ſupra eſt poſitus. *Aërium* autem alii altum dicunt: alii nomen montis antiquum volunt. Vnde eſt *qui nunc Miſenus ab illo Dicitur.*

PRÆCEPTA SIBYLLÆ. ut, *Duc nigras pecudes, ea prima piacula ſunto.*

SPELVNCA ALTA FVIT. Qua ad inferos deſcendebatur: non ubi fuerat Sibylla vaticinata.

SCRVPEA. Lapilloſa. Nam *ſcrupus* proprie eſt lapillus brevis, qui preſſus ſolicitudinem creat. Vnde etiam ſcrupulus dictus eſt. LACV NIGRO. Aut alto: aut vere nigro inferorum vicinitate. TVTA autem, quia hinc lacu, hinc cingitur ſylvis. Dicit autem locum quem nunc *Dolcola* vocant.

VOLANTES. Volucres, participium pro nomine poſuit: ut, *Plurimus Alburnum volitans cui nomen Aſylo eſt.* licet illic ſit etiam altera figura. Sane ſciendum Lucretium & alios Phyſicos dicere aëriem corporeum eſſe, unde aves ſuſtinet: ſed hunc cedere vapori ſulphureo. Vnde aves in illis locis deſertæ aëre, quo portari ſolent, concidunt, non odore, ſed pondere. Quod poteſt eſſe veriſimile: quia altius in eodem loco poſſunt volare: ut, *Tollunt ſe celeres: liquidumque per aëra lapſæ.*

AD CONVEXA. Cœli curvitatem.

INVERGIT VINA SACERDOS. In quarto ait, *Media inter cornua fundit.* Et *fundere* eſt ſupina manu libare: quod fit in ſacris ſupernis. *Vergere* autem eſt converſa in ſiniſtram partem manu ita fundere, ut patera convertatur; quod in infernis ſacris fit. Hæc autem pertinent ad victimarum explorationem: ut ſi non ſtupuerint, aptæ probentur.

DONATI.

LVSTRAVIT VIROS. Quia totius claſſis pollutionem poſuerat, idcirco omnes hic luſtrat.

AT PIVS ÆNEAS. Superiora exteri compleverant: ſepulchrum vero idcirco curavit Æneas, ut magna mole fieret: quia contemplabatur ejus maximum meritum. Arma etiam poſuit, ut quibus in vita floruit, illis in morte ornaretur.

AEREO. Hoc nomen monti illi apud priſcos fuerat. Ergo mira brevitate & vetus & novum ponit nomen. *Æternum per ſecula*: & propter meritum defuncti, & propter authoritatem Æneæ, qui hoc voluit. Neque placet quod *Aereum* non ſit nomen proprium, ſed ſignificet altum. nam quod veruſtum illud nomen fuerit, oſtendit Mato, cum de Miſeno dicat, qui nunc quaſi inferat: dicitur nunc Miſenus, qui olim dictus eſt Aërius.

TVTA LACV. Hoc facit natura loci, & non humanum artificium quod tuta ſit.

TALIS HALITVS. Refert cauſam cur non poſſent volare, ſcilicet propter vim vaporis inde ſurgentis, quo ſtatim necabantur.

QVATVOR. Procurabat Sibylla remedium ad tranſitum. nam ſi aves per altitudinem cæli citæ tranſire non poterant, quid homo efficeret per teterrimum locum & tenebras tranſiturus tardo greſſu? Numerus autem & color & reliqua quæ adhibentur, pertinent ad rationem ſacrificii.

VARIORVM.

LVSTRAVITQVE VIROS. Donatus Domos legit. Vulgatum tuetur Turneb. lib. 13. cap. 21.

AT PIVS ÆNEAS. Ex Homero. Macrob. l. 5. cap. 7. Saturn.

REMVMQVE TVBAMQVE. Franc. Floridus Subſec. lib. 2. cap. 16.

FRONTIQVE INVERGIT VINA SACERD. De ritu, ex Plutarcho. Turneb. lib. 13. cap. 21.

Digitized by Google

Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, cœloque, Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris: ipſe atri velleris agnam
Æneas, matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi Proſerpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,
Pingue ſuperque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem primi ſub lumina Solis & ortus,

SERVII.

VOCE VOCANS. Non verbis, ſed quibuſdam myſticis ſonis. Nam ut in Lucano legimus, varia numina invocabantur: ut, *Latratus habet ille canum, gemituſque luporum: Quod ſtridunt ululantque fere, quod fibilat anguis Exprimit: & planctus fractæque tonitrua nubes: Tot rerum vox una fuit.* COELOQVE EREBOQVE POTENTEM. Hoc eſt quod ait Hecaten, ut plenum numen oſtenderet.

SVPPONVNT CVLTROS. Id eſt victimas cædunt. Fuit autem verbum ſacrorum, in quibus mali ominis verba vitabantur. Hinc eſt quod & macte dicebatur, quod magis auge re ſignificet. Dicimus autem hic culter cultri. Nam cultellus diminutivum eſt; cultellum penitus latinum non eſt.

SVCCIPIVNT. Antique. Nam modo SVSCIPIVNT dicimus.

MATRI EVMENIDVM. Id eſt Noctis: ut, *Hunc mihi da proprium virgo ſata Nocte labarem.* Et Eumenides dicuntur per Antiphraſim, cum ſint immites. MAGNÆQVE SORORI. Id eſt terræ. Nam ut ſupra diximus, nihil eſt aliud nox niſi umbra terrarum. ENSE FERIT. Vt eum contra umbras haberet conſecratum. hinc eſt quod ei dicit Sibylla, *Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum.* Item, *Strictamque aciem venientibus offert.* Hoc autem etiam Homerus dicit:

STERILEMQVE TIBI PROSERPINA VACCAM. Dea congruam, nunquam enitenti.

NOCTVRNAS ARAS. Quæ tota nocte arderent. INCHOAT *autem perficit.* Et eſt verbum ſacrorum.

SOLIDA IMPONIT TAVRORVM VISCERA FLAMMIS. Non exta dicit: ſed carnes. Nam VISCERA ſunt, quicquid inter oſſa & cutem eſt. Vnde etiam viſceratio dicitur, ut diximus ſupra. Ergo SOLIDA *viſcera*, holocauſtum ſignificat: quod detractis extis aræ ſuperimponebantur, quæ nonnunquam abluta, elixa etiam ipſa reddebantur: unde infert, FVNDENS ARDENTIBVS EXTIS. Quanquam alii pro parte totum velint: ut per *exta* totum animal intelligatur.

PRIMI SVB LVMINA SOLIS ET ORTVS. Atqui hæc ſacra per noctem fiebant: ſed locutus eſt ſecundum Romanum ritum, quo dies creditur à medio noctis incipere. Illo autem loco quo dicit, *Nox ruit Æneas*: non VENIT, ſed FINITVR ſignificat. Quanquam alii dicunt ſacra hæc à media die incipere: & perduci uſque ad mediam noctem. Quod ſi eſt NOX RVIT, poteſt VENIT ſignificare.

DONATI.

SVCCIPIVNT. Ne jam ſacratus in terram cadat. IPSE ATRI. Omnia nigra inferis mactat, & thilem vaccam, quia nihil ab inferis naſcitur. demonſtrat quatuor, colorem; genus animalis, cum primo vellere intactum: ergo non attonſum, & Veneris immune.

NOCTVRNAS. Nam & tempus tenebroſum inferis convenit.

OLEVM. Vt validius urerentur, oleum infundit. Oſtendit igitur quo more, vel quibus, & qualibus, & quantis animalibus cæſis inferorum numinum favor acquiritur. ECCE. Vbicunque ponitur ecce, neceſſario ſequitur aliquid, quod mirum afferat vel admirationem. ORTVS. Ne incertum eſſet quid ſit, *ſub lumina ſolis*, addidit, *ortus.*

VARIORVM.

SVMMAS CARPENS MEDIA. Etiam Græcis κορυφὰς τέμνειν. Turneb. lib. 13. cap. 21. & lib. 19 c. 17.

SVPPONVNT ALII CVLTROS. Ritum explicat & form. Turneb. lib. 15. cap. 12. & lib. 13. cap. 21. Briſſon. Formul. lib. 1.

ÆNEAS MATRI EVMENID. Heroïcum ritum ex Homero expreſſit. Turneb. lib. 15. cap. 12.

STERILEMQVE TIBI PROSERPINA VACCAM. Hic Maro Homerum ſecutus Diis Manibus vaccam ſterilem dicavit, ut & Apollonius. ἄτοκα μῆλα dicuntur ex pecudibus caſtrati mares, qui inferis ſacrificantur ut infœcundi, quales ſunt verveces, quorum capita in terram prona inciduntur; cum contra, quæ cœleſtibus immolantur, reſupinatis capitibus mactari ſoleant, ut notavit ejuſdem Apollonii interpres. GERMAN.

NOCTVRNAS INCHOAT ARAS. Nocturnas intelligit Turnebus lib. 21. c. 44. in quibus res divina noctu fieret, non interdiu. Valerius de Plutonis & Proſerpinæ ſacris: Hoſtias nigras, quæ antiquis furvæ dicebantur, Tarenti immolavit, ludoſque & lectiſternia continuis tribus noctibus, quia totidem filii periculo liberati erant, fecit: GERMAN.

Sub

Sub pedibus mugire ſolum, & juga cæpta moveri
Sylvarum, viſæque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul, ô procul eſte profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco.
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe immiſit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Dii quibus imperium eſt animarum, umbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegethon, loca nocte ſilentia late;
Sit mihi fas audita loqui: ſit numine veſtro
Pandere res alta terra & caligine merſas.
Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbras,

SERVII.

VISÆQVE CANES VLVLARE. Ita numinis oſtendebatur adventus. CANES autem, furias dicit. Lucanus, *Stygiaſque canes in luce ſuprema Deſtituam.* Sicut etiam diximus ſupra. VLVLARE autem & furiarum eſt.

ADVENTANTE DEA. Ipſa ſcilicet Proſerpina. PROFANI. Qui non eſtis initiati.

TOTOQVE ABSISTITE LVCO. Hoc eſt, non tantum à ſpelunca, ſed ab omni luci vicinitate diſcedite.

INVADE VIAM. Ingredere. FVRENS. Deo plena: aut certe ſimilis furenti.

DII QVIBVS IMPERIVM EST ANIMARVM. Plenus locus alta ſapientia: de qua varie diſſerunt Philoſophi. Nam dicunt per alios animas ad inferos duci: ut, *Hæc animas ille evocat orco Pallentes: alias ſub tartara triſtia mittit.* Item per alios transferri: ut, *Navita ſed triſtis.* Per alios purgari, ut, *Alia panduntur inanes Suſpenſæ ad ventos.* Per alios vero ad ſumma revocari: ut, *Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno.* Sciens ergo de deorum imperio varias eſſe opiniones, prudentiſſime tenuit generalitatem. Ex majore autem parte Syronem, id eſt magiſtrum ſuum Epicureum ſequitur. Hujus autem ſectæ homines novimus ſuperficiem rerum tractare, nunquam altiora diſquirere. VMBRÆQ. SILENTES. Secreta inferorum ſemper ſilentia. Nam hominum umbræ loquuntur. Hinc eſt, *Quæ ſacra ſilentia norunt.* Invocat autem ſummum bonum quod in ſilentio conſtare manifeſtum eſt.

ET CHAOS, ET PHLEGETHON. Elementorum confuſio. Invocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confuſione. Per *Phlegethonta* inferorum fluvium, ignem ſignificat. Nam φλὸξ Græce, Latine ignis eſt, unde ſecundum Heracletum cuncta procreantur: & revera ſine calore nihil naſcitur: adeo ut de Septentrione dicat, *Sterilis non quicquam frugere gignit.* LOCA NOCTE SILENTIA LATE. Aut hoc eſt quod ſupra ait, *Umbræque ſilentes*: aut vult oſtendere eſſe partem mundi, in qua perpetuæ ſunt tenebræ. Cum enim probatum ſit quod legimus, *Et minima contentos nocte Britannos*, ſphæræ exigit ratio ut è contrario ſit regio noctibus vacans.

SIT MIHI FAS AVDITA LOQVI. De alta dicturus prudentia miſcet poëticam licentiam.

SIT NVMINE VESTRO. Concedatur à veſtro numine.

ALTA TERRA, ET CALIGINE MERSVS. Bene junxit. Ex terris enim caligo procreatur, id eſt umbra.

OBSCVRI SOLA SVB NOCTE. aut Hypallege eſt. *Sub obſcura nocte ſoli ibant*, aut *Sub ſola nocte*, id eſt ubi nihil aliud eſt præter noctem. DOMOS VACVAS. Noſtri mundi comparatione. Simulachra enim illic ſunt, quæ inania eſſe non dubium eſt.

NOX. Sola nox eſt cui nulla lux ſuccedit.

DONATI.

PER VMBRAM. Ad omnia pertinet, quæ deſcripſit.

TOTO LVCO. Vt penitus lucum relinquatis.

APERTO. Id eſt, quod ſemper patebat.

VADENTEM PASSIBVS ÆQVAT. Magnam fiduciam Æneæ oſtendit.

DII QVIBVS IMPERIVM. Diſturus quales eſſe ſedes inferni aſſerantur; & quæ illic gerantur, quæ ſunt incognita viventibus, ne temerarius videatur, veniam à diis petit: aſſerens non ſe authore, ſed aliis proferentibus illa dicere, ne ſibi incognita, & in vulgus non proferenda videatur retegere.

VARIORVM.

VISÆQVE CANES VLVLARE. Dianæ ceu Hecatæ tribui docet Turneb. lib. 13. cap. 12. & lib. 15. cap. 8. & lib. 16. cap. 4. & lib. 28. c. 44. Bern. Realinus Annotat. cap. 13.

PROCVL ESTE PROFANI. Sacra reſpexit, quæ ἀθέσπιστα dicebantur, oppoſita τοῖς βεβήλοις, ad quæ profanis acceſſio erat. GERMAN.

PROCVL, O PROCVL ESTE PROFANI. Pet. Crinitus lib 6. cap. 3. de Honeſt. diſc. Cælius lib. 1. cap. 29. Lect. Antiq. Briſſonius lib. 1. de Form.

Per-

Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam Lunam sub luce maligna
Est iter in sylvis, ubi cœlum condidit umbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci
Luctus, & ultrices posuere cubilia Curæ:
Pallentesque habitant morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, & malesuada Fames, & turpis Egestas;
Terribiles visu formæ, Letumque, Laborque:

SERVII.

INANIA REGNA. Inanium: per quod ostenduntur vacua.

INCEPTAM. Alii INCERTAM legunt: illic tamen recurrit. Nam *incertum*, incipientem, id est minorem significat. LVCE MALIGNA. Obscura. Nam malignum est proprie angustum: ut, *Aditusque maligni*, id est minores, obscuri. Sane sciendum Lunæ, licet minoris commemoratione, ostendere eum fuisse illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quæ dicturus est, videre non poterant.

VBI. Quando. Nam non est loci: sed temporis.

NOX ABSTVLIT ATRA COLOREM. Hoc & videmus, & tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem. Vnde & apud inferos omnia nigra esse dicuntur. Contra hos Academici una repugnant. Nam squamas piscium lucere per noctem comprobatur.

VESTIBVLVM. Vt Varro dicit, Etymologiæ non habet proprietatem: sed fit pro captu ingenii. Nam VESTIBVLVM, ut supra diximus, dictum ab eo quod januam vestiat. Alii dicunt à Vesta dictum per imminutionem. Nam Vestæ limen est consecratum. Alii dicunt ab eo quod nullus illic fiet. In limine enim solus est transitus: quomodo vesanus dicitur non sanus: sic vestibulum, quasi non stabulum.

FAVCIBVS ORCI. Deum posuit pro loco: ut Iovem dicimus, & aërem significamus. Horatius, *Manet sub Iove frigido venator. Orcum* autem Plutonem dicit. Nec enim per Charonta possumus intelligere inferos dictos, quia minor potestas pro imperio nonquam ponitur, sed illa quæ tenet imperium. Ergo alter est Charon. Nam *Orcus* idem est Pluton, ut in Verrinis indicat Cicero dicens, *Vt alter Orcus venisse Ætnam: & non Proserpinam, sed ipsam Cererem rapuisse videatur:* alibi ait, *Quia Ditem patrem emersisse ab inferis putant.* Dicimus autem & hic Dis: & hic Ditis.

LVCTVS ET VLTRICES POSVERE CVBILIA CVRÆ. Ea dicit esse in aditu inferorum, quæ vicina sunt morti: aut quæ post mortem creantur: aut quæ in morte sunt, ut pallorem Luctus enim post mortem est. CVRÆ. Conscientiæ: quæ puniunt semper nocentes.

TRISTIS. Severa, quæ gignit severitatem. Cicero, *Iudex tristis & integer.*

TVRPIS EGESTAS. Quæ turpes facit. & quasi harum rerum imagines facit, quas dicit esse apud inferos. Ideo quia in quem ista conveniunt, fit mortalis necesse est. Vnde deos immortales dicunt: quia ista non sentiunt, quibus mors creatur.

TERRIBILES VISV FORMÆ. Omnes scilicet quas supradixit.

DONATI.

VACVAS. In quibus nihil videri potest, neque illic occurri.

INCERTAM. In ipsis initiis positam.

IN SILVIS. Quæ etiam illud exiguum lucis sua densitate possunt eripere.

VESTIBVLVM ANTE IPSVM. In hoc erant omnia quæ cruciant vivos, aut defunctos affligunt.

LVCTVS. Quorum sordidus & miserabilis cultus est. CVRÆQVE. Quæcunque possident, torquent.

TRISTISQVE SENECTVS. Et quia nostros contrahit vultus, & morti vicinos facit.

FAMES. Non solum quæ egestatem affert victus, sed quæ cupiditatem rapiendi affert.

TVRPIS EGESTAS. Nam & macie deturpat faciem, & necessitate sordidum relinquit victum & vestitum.

VARIORVM.

PERQVE DOMOS DITIS. Turnebus lib. 9. cap 27.

VESTIBVLVM ANTE IPSVM, PRIMISQVE IN FAVCIBVS Pauces enim Orci vestibulum sequuntur, & significant limen ipsum, atque adeo aditum, qui vestibulum excipit, ubi arctatur ad ipsas fores, ex quibus initium habet. Itaque Virgilius, recto ordine, *vestibulum* prius nominavit; tum locavit *primas Orci fauces*; neque tam ipsas *fauces*, quam faucium principium. Nec ideo *primis in faucibus* dixit, quasi alix posteriores fauces sequerentur: sed earum initium & primas oras designare voluit: qua ratione Latini dicunt, *primoribus labris*, &c. Nec quem moveat, quod Virgilius dixerit, *Vestibulum ante ipsum*; nam, *ante vestibulum*, non notat locum ipso priorem vestibulo; sed est in ipso vestibulo. quod ante Orcum est. BERGOTIVS.

VESTIBVLVM ANTE IPSVM. Macrobius lib. 6. cap. 8. Saturnal. Florid. lib. 2. cap. 22. lect. subsec.

PALLENTESQVE HABITANT MORBI. Florid. Subsec. lib. 2. cap. 12.

Tum

Tum consanguineus Lethi Sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum.
Ferreique Eumenidum thalami, & Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Vlmus opaca, ingens; quam sedem somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praterea variarum monstra ferarum:
Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,

SERVII.

CONSANGVINEVS LETHI SOPOR. Secundum Homerum, juxta illud, *Dulcu & alta quies placideque simillima morti.*

MALA MENTIS GAVDIA. Generaliter omnium scelerum dicit: ac si diceret *mala mentis gaudia.* Vt cum male fecerunt gaudeant.

MORTIFERVMQVE ADVERSO IN LIMINE BELLVM. Mire cum omnia in vestibulo, bellum vero in limine ipso posuit, quoniam nulla major est mortis causa quam bellum: & est familiare epitheton.

EVMENIDVM THALAMI. Furiæ nunquam nupserunt. Vnde thalamos accipiamus habitationum loca, in quibus natæ sunt. Alii *thalamos* dicunt, qui facti sunt authoribus furiis: sed non procedit, quia ait, *Terribiles visu formæ*, ut non videatur esse contrarium: quia furias paulo post alibi dicit esse. Nam possunt hic natæ esse, & alibi manere, & alibi officium exercere pœnarum.

VITTIS INNEXA. Vt, *Scissa comam*, & *Oculos suffusa.*

IN MEDIO. Aut vestibulo: aut absolutum est, & intelligimus hanc esse eburneam portam per quam exiturus est, quæ res, hæc omnia indicat esse simulata, si & ingressus & exitus simulatus est & falsus.

VLMVS OPACA INGENS. Distinguenda sunt ista propter duo epithera. PANDIT. Non aperit, sed expandit, id est, extendit, & dicunt quidam *pandit* ab eo quod est aperit venire, nam quod apertum, est latius diffusum: hinc est, *Patula recubans sub tegmine fagi.* VVLGO. Passim, catervatim, an vulgo ferunt?

VANA TENERE. Vtrum κατὰ ψεῦδος, an quæ ex his vana sunt, & duo somniorum genera putantur, unum de cœlo ut, *Visa dehinc cœlo facies delapsa parentis Anchisæ*, quod est verum: aliud ab inferis, quod est vanum. FOLIISQVE SVB OMNIBVS. Qui de somniis scripserunt, dicunt quo tempore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. *Vana* autem ideo, quia ab inferis. nam vera mittunt superi. Homerus, κρύπτας τ' ὄνας οὐκ ἀΐδος, somnium de Iove.

CENTAVRI IN FORIBVS STABVLANT. Bene in foribus: quia ea quæ contra naturam possunt creari, statim pereunt. STABVLANT autem, habitant: & usurpative dixit, ut populat, lustrat; nam stabulos dicimus. Et bene allusit: quia ex parte equi sunt. *Centauri* autem Ixionis & Nubis filii sunt. Ixion enim amatam Iunonem de stupro interpellavit. Illa confessa Iovi est: & ejus voluntate Nubem in suam formam conversam obtulit, unde feruntur nati esse Centauri. SCYLLAQVE BIFORMES. Bene plurali usus est numero Nam Scylla filia Nisi, secundum alios in avem conversa est, secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit: sicut hæc in Siciliæ freto. Dictum autem est per poëtæ licentiam. Quidam pluralem numerum pro singulari positum volunt, nam quæ in avem conversa est, nihil terroris habet: Harum sane fabulæ in Bucolicis plenius narratæ sunt.

DONATI.

MALA GAVDIA MENTIS. Hæc sunt quæ in scelera ducunt. Adulter enim & latro cum luctu de sceleribus voluptatem capiunt. *mala* ergo, quia apud inferos puniuntur.

DISCORDIA DEMENS. In quam ex dementia incidimus. neque injuria da. sanguinem & serpentes.

IN MEDIO RAMOS. Post vestibulum ponit interiorem partem, quæ non esset sub tecto. Potuit ulmum annosam: & quia non omnes annosæ sunt mentes, & opacæ frondibus, idcirco hæc addit: VANA SOMNIA. Vult hæc esse errores, qui pro necessariis inaniter occurrunt.

VARIORVM.

TVM CONSANGVINEVS LETHI, &c. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap 7. Saturn. lib. 28. c. 43. & 44. Parrhasius pag. 844. Tom. 1. Lampad. Critic.

FERREIQVE EVMENIDVM THALAMI. *Thalami* impropriè pro sedibus positi sunt. Et scite de domicilitis meminit Furiarum, non de Furiis, quia huc illuc mittuntur Furiæ: & si forte apud inferos morantur, non nisi raro in vestibulo domus Plutonis, licet illic sedes habeant, sed in tartaro frequentius diversantur, ut sceleratos suis flagellis crucient. NASCIMB.

VLMVS OPACA INGENS. Cælius lib. 6. cap. 9. Lect. antiq.

CENTAVRI IN FORIB. STAB. H. Magius lib. 1. cap. 20. STABVLANT ergo non simpliciter accipiendum, pro habitant. Sed tationem habuit personarum: quibus natura est belluina magis, quam humana: nam ex parte, ut est in fabulis, equi sunt, & *stabulare* de pecoribus proprie dicitur. N-

Et centumgeminus Briareus, ac belua Lernæ;
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra;
Gorgones, Harpyiæque, & forma tricorporis umbræ.
Corripit hic subitæ trepidus formidine ferrum
Æneas, strictamque aciem venientibus offert.
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.

SERVII.

CENTVM GEMINVS BRIAREVS. Centies duplex: secundum fabulas ipse etiam dictus est Ægæon. Qui, ut nonnulli tradunt, pro diis adversus Gigantes bella gessit; ut vero alii affirmant, contra deos pugnavit, eo maxime tempore quo inter Iovem & Saturnum de cœlesti regno certamen fuit, unde eum à Iove fulmine ad inferos tradunt esse trusum. Alii dicunt cum Iuno & Minerva & Neptunus, exterique dii Iovem ligare vellent, à Thetide Briareum adhibitum, Iovem vinculis exemisse.

AC BELLVA LERNÆ. Hydram dicit serpentem inmanis magnitudinis, quæ fuit in Lerna Argivorum palude: sed Latine *Anguis* dicitur, quod uno exsorta capita exercebant. Cum sæpe amputata triplarentur amoto ab Hercule incendio consumpta narratur, cujus felle Hercules sagittas suas tinxisse dicitur. Sed constat *Hydram* locum fuisse evomentem aquas vastantes vicinam civitatem: in quo uno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit: quibus siccis clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est, id est ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Potuisse autem hoc fieri ille indicat locus, ubi dicit, *Omne per ignem Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor.* Et utrum hic distinctio plena sit, an *horrendum stridens* infertoribus jungendum sit, stridere enim bene Chimæræ datur, quæ & serpentes habet & flammas.

HORRENDVM STRIDENS. Pro horrende, adverbium qualitatis derivatum in nomen. FLAMMISQVE ARMATA CHIMÆRA. Typhonis & Cheldrix filia, ore leo; posterioribus partibus, draco: media, capra secundum fabulas fuit. Re vera autem mons est Siciliæ: cujus hodieque ardet cacumen, juxta quod sunt leones: media autem pars hujus pascua habet quæ capreis abundant; ima vero montis serpentibus plena sunt. Hunc Bellerophontes habitabilem fecit, unde Chimæram dicitur occidisse.

GORGONES. Hæ Gorgones Forci filiæ tres fuisse dicuntur, extrema Africa circa Atlantem montem, quæ omnes unum oculum habebant, quo invicem utebantur: quarum nomina hæc fecerunt Stheno, Euryale, Medusa: sed Medusa erecta favore Neptuni, ausa est crines suos Minervæ capillis præferre, qua re indignata dea: crines quibus amatori maxime placuerat, in serpentes vertit, eamque excidi à Perseo fecit luminibus orbatam, fecitque ut quisque caput ejus vidisset verteretur in saxum; sed Perseus, Iovis, & Danaës filius, cum ad eam occidendam volaret, præ se scutulla ferens speculi candore perlucidum, sic Minerva monstraverat, in umbra ejus vidit caput Gorgonæ, & ita aversus accedens id amputavit, quod cum ad Polydioten regem pertulisset, isque negaret id ejus virtute confectum, conspectum id regi fecit, cujus conspectu ille in saxum mutatus est, quod in Serifo insula hodieque ostenditur; serenus tamen Poëta dicit Gorgonas puellas fuisse unius pulchritudinis, quascum vidissent adolescentes, stupore torpebant: unde fingitur quod si quis eas vidisset, verteretur in lapidem. Sane quidam dicunt versus alios hos à Poëta hoc loco relictos, qui ab ejus emendatoribus sublati sunt.

Gorgonis in medio portentum immane Medusæ,
Viperea circum vasta comæ, quas sibila torquent,
Infames que tegent oculi, mentoque sub imo
Serpentum extremis nodantur vincula caudis.

HARPYIÆQVE. Aut jam mortuas intelligit: aut secundum Platonem, & alios simulachra licet vivarum, illic fuisse. Nam dicunt esse omnium rerum ideas quasdam, id est imagines: ad quarum similitudinem procreantur universa. Hinc est quod in Statio Amphiaraus Plutoni dicit, *Omnibus fautor rerum videris: mihi vero & fator.* Harum autem simulachra bene apud inferos sunt: quia esse dicuntur & furiæ.

TRICORPORIS VMBRÆ. Exili & Geryonis.

OFFERT. Non ad feriendum, sed ad repellendas umbras. Unde *offert* dixit: sacerdos autem ferire prohibet.

TARTAREI QVÆ FERT ACHERONTIS AD VNDAS. Sequitur illud Pythagoricum dicens, tenuisse eos viam post errorem sylvarum; quæ vel ad vitia vel ad virtutes, ut diximus, ducit. TARTAREI ACHERONTIS. Acheronta vult quasi de limo nasci Tartaro: hujus æstuaria Stygem creare. De Stygе autem nasci Cocytον: & hæc est mythologia. Nam Physiologia hoc habet, Quia qui caret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui procreatur ex morte. Unde hæc esse apud inferos dicit.

VARIORVM.

GORGONÆ, HARPYIÆQVE. Gorgones tres fuere sorores, vide Gyrald. Syntag. 5. Natal. lib. 7. cap. 12.

ET FORMA TRICORPORIS VMBRÆ. Geryon, rex Hispaniæ triplici corpore. Natalis lib. 7. cap. 1. Gyrald. in Hercule.

VOLITARE CAVA SVB IMAGINE. Pro inani. Tum. lib. 12. cap. 5. Ex Non. Marcello. Isc. Nic. Loënsis. lib. 6. cap. 3.

Tar-

Turbidus hic cœno, vastaque vorágine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina servat
Terribili squallore Charon: cui plurima mento
Canicies inculta jacet: stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior: sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat;
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm Heroum; pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quam multa in sylvis Autumni frigore primo

SERVII.

COCYTO ERVCTAT ARENAM. In Cocytum: scilicet per Stygem.

HAS HORRENDVS AQVAS. Propter tria flumina. PORTITOR. Proprie qui portat: abusive etiam qui portatur *portitor* dicitur, sicut vector.

TERRIBILI SQVALLORE. Id est terribilis squalloris. CHARON: κατ' Antiphrasin, quasi Acharon.

CANICIES INCVLTA IACET. Veteres enim non solum comam ornabant, sed etiam barbam, ut nonnullas videmus statuas. Ideo dixit *Inculta mento canicies*. STANT. Horrent. Et est polysemus, hoc est multiplicatio sermonum, ut diximus supra.

SVBIGIT. Subagit, furium agit, regit. Et est polysemus sermo. Nam ACVIT significat: ut, *Subiguntque in cote secures*. Et COMPELLIT: ut, *Subigitque fateri*. VELISQVE MINISTRAT. Aut pro vela: & est septimus. Aut velis obsequitur: & est dativus.

FERRVGINEA. Nigra, tristi. Nam lugubrem ostendit dicens, *Cum caput obscura nitidum ferrugine texit*. CORPORA CYMBA. Omne quod potest videri, corpus dicitur. unde paulo post discretionem fecit, dicens, *Corpora viva nefas Stygia vectare carina*.

IAM SENIOR. Aut pro positivo posuit: aut ut diximus, *senior* est virens senex: ut *iunior*, intra juvenem est: quam rem à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. CRVDA DEO, VIRIDISQVE SENECTVS. τὸ ἄῤῥιζον: Ideo cruda & viridis, quia in deo: & bene viridis.

AVTVMNI FRIGORE PRIMO. Extremitatem vult ostendere: quod ait Iuvenalis, *Iam lethifero cedente pruinis Autumno*. Nam ejus prima pars fervet: ut, *Totoque Autumni incanduit æstu*. Sane sciendum secundum Plinium, folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor æstatis calore invenitur exhaustus. ERGO CADVNT, non quia tunc siccari incipiunt: sed quia tunc eis jam deest humor.

DONATI.

TVRBIDVS HIC CŒNO. Pro qualitate inferni fuit natura aquæ turbida, cœnosa, odoris pessimi: utpote quæ ructaretur à cœno.

PORTITOR. Is proprie est qui portum observat, ut nullus ejus injussu in alienas regiones transeat. His igitur aquis tam male olentibus, tam horridis aspectu erat par custos, nec dissimilis loco & regioni.

STANT LVMINA FLAMMA. Inflexibiles oculi, quasi flammam emittebant.

SORDIDVS AMICTVS. Sordidum erat velamen, neque tantum ut totum tegeret corpus: & non fibula, sed nodo nectebatur.

IPSE RATEM. Non agendi potestatem, sed pœnam habebat: quia multa simul officia implebat, nam dabat vela, vectabat corpora. SVBIGEBAT. Id est, non sine labore agebat.

VIRIDIS. Non propter colorem, sed quæ adhuc non parùm de pristinis temporibus retineret. *Cruda* & *viridis*: quia nondum tendebat ad maturitatem.

IVVENES. Qui adhuc suis commodis inservire patriæ potuissent. PVERI ET VIRGINES. Quos in spem posteritatis servandæ, convenerat in longum senium perduci. Distinguit sexus & ætates, ut ostendat mortem omnibus esse communem, nec moriendi esse ordinem.

QVAM MVLTA. Ex hac comparatione, quanta fuerit turba ostenditur.

VARIORVM.

STANT LVMINA FLAMMA. Pleni flamma sunt oculi. Turneb. lib. 28. c. 22. Sic alibi STARE, quod explicat Iac. Durantius lib. 2. Var. cap. 4.

FERRVGINEA. Pro atra & nigra. Turnebus lib. 14. cap. 4.

IAM SENIOR. De Charontis senio. Turneb. lib. 22. cap. 18.

Lapſa cadunt folia; aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans Pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita sed tristis, nunc hos, nunc accipit illos:
Aſt alios longe ſummotos arcet arena.
Æneas (miratus enim, motuſque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſa generate, deûm certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Styglamque paludem,
Dii cujus jurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba eſt:

SERVII.

GLOMERANTVR AVES. Bene rebus volitantibus animas comparavit, quæ & ipſæ volant.

IMMITTIT APRICIS. Quaſi ἄνευ ῥίγους, id eſt ſine frigore, ut diximus ſupra. Vnde nonnulli & Africam dictam volunt.

PRIMI TRANSMITTERE. Figura Græca eſt: ut primi tranſirent.

TRISTIS. Aſper, & miſerabilis, ſeverus.

ÆNEAS. Ordo eſt Æneas ait, dic ô virgo. cætera per parentheſim dicta ſunt, id eſt per ſuppoſitionem.

QVO DISCRIMINE. Qua differentia. RIPAS HÆ LINQVVNT. Repulſæ ſcilicet, non tranſeuntes.

VADA LIVIDA. Nigra. Et lividum, non niſi apud neotericos invenimus. Lucanus, *Livor edax tibi cuncta negat, genteſque ſubactæ.*

LONGÆVA SACERDOS. Sibyllam Apollo pio amore dilexit: & ei obtulit poſcendi quod vellet arbitrium. Illa hauſit arenam manibus: & tam longam vitam popoſcit. Cui Apollo reſpondit poſſe fieri, ſi Erythræam (in qua habitabat) inſulam relinqueret, & eam nunquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit: & illic defecta corporis viribus vitam in ſola voce retinuit. Quod cum cives ejus cognoviſſent, ſive invidia, ſive miſeratione commoti, ei epiſtolam miſerunt cretæ antiquo more ſignatam: quæ viſa quia erat de ejus inſula, in mortem ſoluta eſt. Vnde nonnulli hanc eſſe dicunt quæ Romana fata conſcripſit, quod incenſo Apollinis templo, inde Romam allati ſunt libri, unde hæc fuerat.

DEVM CERTISSIMA PROLES. Ex eo quod ſubire inferos potuit. Ideo autem CERTISSIMA, quia multi ad gloriam generis ſimulant ſe numinum filios: ut Romulus ex Marte, Alexander ex Iove Hammone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule, *Salve vera Jovis proles.*

ET FALLERE NVMEN. Vt ſupra diximus, ſive propter Victoriæ favorem Stygis filiæ. Nam dicitur ſtatuiſſe Iupiter, ut ſi quis fefelliſſet ejus numen, uno anno & novem diebus ab Ambroſio & Nectare prohiberetur. Ratio autem eſt quam ſupra diximus. Ideo per Stygem dii jurant, quia triſtitiæ contraria eſt æternitati.

INOPS INHVMATAQVE TVRBA EST. Duo dicit, id eſt nec legitimam ſepulturam habet, neque imaginariam. Inopem enim dicit ſine pulveris jactu (nam OPS terra eſt) id eſt ſine humatione. Vult autem oſtendere tantum valere inanem, quantum plenam ſepulturam. Nam & Deiphobi umbra tranſvecta eſt, cui Æneas cenotaphium fecit: ut, *Hinc exonet tumulum Rhœtro in littore manem Conſtitui.* Bene autem *ſepultos*, id eſt fletos. Nam ſine fletu ſepultura non eſt. Vnde legimus, *Inhumata, inſletaque turba.* Facit ſupradicta flumina tranſire, quibus luctus nomen impoſuit.

DONATI.

TRISTIS. Dirus, nunquam affabilis. NVNC HOS. Nam omnes ſimul non poterat.

BREVITER. Ne qua fieret rebus neceſſariis mora.

CERTISSIMA PROLES. Natus ex homine, non immerito paves, ſed nihil debes metuere: quia à diis principium ducis.

COCYTI STAGNA. Non auget moram: quia reſpondet ad id quod non interrogat, ſed minuit: nam curat ne poſtea interroget. Stagnum igitur inquit, Cocyti nomen: palus vero, quæ ex ſuperfuſione aquæ efficitur, Styx appellatur. Nec indiget probatione, quod inſepulti non tranſportentur: quoniam cernit ibi quos ſepelire non potuit.

VARIORVM.

DII CVIVS IVRARE TIMENT. Cælius l. 14. cap. 18. Lect. Antiq.

Portior

Digitized by Google

Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc littora circum:
Tum demum admiſſi, ſtagna exoptata reviſunt.
Conſtitit Anchiſa ſatus, & veſtigia preſſit;
Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mœſtos, & mortis honore carentes,
Leucaſpim, & Lycia ductorem claſſis Orontem:
Quos ſimul à Troja ventoſa per æquora vectos,
Obruit Auſter, aqua involvens navemque virosque.
Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat;
Qui Libyco nuper curſu, dum ſydera ſervat,
Exciderat puppi, mediis effuſus in undis.
Hunc ubi vix multa mœſtum cognovit in umbra,

SERVII.

RAVCA FLVENTA. Aut theamata dicit: aut bene pluraliter quia de tribus loquitur.

SEDIBVS OSSA QVIERVNT. Id eſt prius, quam corpus in naturam ſuam redeat, id eſt in terram.

CENTVM autem ANNOS ideo dicit, quia hi ſunt legitimi vitæ humanæ, quibus completis poteſt anima tranſire ripas, id eſt ad locum purgationis venire, ut redeat rurſus in corpora. Sane ſciendum, quia cum terram dicimus, hæc ops facit: ſi Nympham dicamus, hæc Opis: ſi divitias, hæ opes numero tantum plurali.

STAGNA EXOPTATA REVISVNT, Lethæi ſcilicet fluminis.

VESTIGIA PRESSIT. Scilicet, cogitatione tardatus, & intentionem conſtantis oſtendit.

PVTANS. Reputans. SORTEMQVE ANIMO MISERATVS INIQVAM. Iniqua enim ſors eſt puniri propter alterius negligentiam. Nec enim quis culpa ſua caret ſepulchro. Bene autem ANIMOS: quaſi re præſaga. ut alibi, *Præſaga mali mens.* Ipſe enim Æneas inſepultus jacebit: ut, *Mediaque inhumatus arena.*

MORTIS HONORE. Sepultum: ut, *Quiſquis honos tumuli.*

DVCTOREM CLASSIS. Apertum exemplum *claſſem* dici etiam unam navem. Nam legimus, *Unam quæ Lycios fidumque vehebat Orontem.*

AVSTER. Hic diſtinguendum.

SESE AGEBAT. Seſe agere, eſt ſine negotio incedere.

QVI LIBYCO NVPER CVRSV. Bene Libyco. Navigatio enim non à diverticulo: ſed ab intentione accepit nomen.

EFFVSVS IN VNDIS. Archaïſmos eſt: quanquam Donatus eſſe ordinem velit, *dum ſervat ſydera in undis mediis.*

MVLTA MŒSTVM COGNOVIT IN VMBRA. Prudentiores dicunt animas recedentes à corporibus, ſordidiores eſſe donec purgentur: quæ purgatæ incipiunt eſſe clariores. Vnde ait paulo poſt, *Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit labem, purumque reliquit Æthereum ſenſum: atque auræ ſimplicis ignem*, id eſt non urentis, ut eſt ſolis. Inde eſt quod aliæ animæ Lunarem circulum, aliæ ſolſtitialem retinere dicuntur pro modo purgationis: Bene ergo Palinurum obſcura umbra circumdata dicit: & vix agnitum, qui nec ad loca quidem pervenerat purgationis, ſicut etiam alibi de Didone dicturus eſt, *Agno vixque per umbram Obſcuram.*

DONATI.

QVOS SIMVL A TROIA. Revocat in memoriam legenti, qui iſti eſſent, & ubi, & quando, & qua vi periiſſent. Et ſimul, ne quis daret vitio Æneæ, quod ſuos non ſepeliſſet: quoniam ſepelire non potuit.

VARIORVM.

CENTVM ERRANT A. Ex Platonicorum myſteriis depromptum. Nam cum denarius numerus perfectus eſſe credatur, ſi decies ſumatur, naſcitur inde centenarius. Hos annos univerſos vocant, qui purgationi & emaculandis animis dedicantur, quibus vitiorum ſordes eluuntur, ut aliquando Elyſii felicitate fruantur. HORTENS.

CENTVM ERRANT ANNOS. Cælius lib. 12. cap. 14. Lect. Antiq.

MVLTA PVTANS. Ἀφαιρέσις, pro reputans. Terent. *Dum hæc puto, præterii imprudens villam.* Putamus enim inſtantia: reputamus præterita. DONATVS.

SESE PALINVRVS AGEBAT. Ægre ſe movebat: agere enim ſe tardi & triſtes dicuntur. Et fortaſſe à phyſica ratione tractus eſt ſermo; nam agitur corpus animi judicio. NASCIMB.

Digitized by Google

Sic prior alloquitur: Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medioque sub æquore mersit?
Dic age. namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te Ponto incolumem. finesque canebat
Venturum Ausonios. en hæc promissa fides est?
Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaculum multa vi forte revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Treis Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ; & jam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,

SERVII.

QVIS TE PALINVRE DEORVM? Quis deus debuit dicere: sed Græce dixit τίς θεῶν.

ERIPVIT NOBIS? Bene nobis. Gubernator enim communi perit periculo. SVB ÆQVORE MERSIT? Tmesis est, Medio æquore summersit. DIC AGE. Hortantis adverbium est unde est & *age sis*, & *age facite*. VENTVRVM AVSONIOS. τὸ συντόμως intelligimus.

CORTINA. *Cortina* dicta est, aut quod cor teneat; aut quod tripos septus erat corio serpentis, ut supra dicitur: aut certe secundum Græcam etymologiam ἀπὸ τοῦ κορίου κύειν, id est quod extendit puellam: ut, *Mavorque videri*. NEC ME. Hic distinguendum, ne sit contrarium. Nam eum somnus dejecit. Quanquam alii frustra dicant, quod credebat Phorbantem: cum extinctis divinandi sit concessa licentia: & nunc jam scirit somnum fuisse.

NAMQVE GVBERNACLVM. Ut sit verisimile, quod post triduum tetigit litus Italiæ.

PRÆCIPITANS. Dum præcipitarer. MARIA ASPERA IVRO. Aut execratio est: ut, *Iliaci cineres*. Aut certe jurat, quasi navita, per maria.

SPOLIATA ARMIS. Propter amissionem gubernaculi. EXCVSSA MAGISTRO. Nove dixit, de qua fuerat magister excussus.

SVRGENTIBVS VNDIS. Non quia tempestas fuerit favente Neptuno: sed tumens fuisse significat. Nec de Æneæ peritia desperavit: sed propter perditum gubernaculum.

HYBERNAS. Asperas: & retulit ad affectum natandis.

ADNABAM. Et hic distingui potest, *paulatim adnabam*, ut sequentibus jungatur, *terræ jam tuta tenebam*.

DONATI.

IN VNDIS. Non *effusis undis*, ne sit vitium, in casu: sed effusus cum in undis esset.

MVLTA VMBRA. Hoc excusat, quod amicum non statim agnoverit.

QVI FORE TE PONTO. Nihil dixerat de Palinuro Apollo: sed tacendo de suis adversis, boni aliquid promisisse videtur.

DEVS. Cognovit vim illam esse divinam, sed quis Deus fuerit ignorat: quia nullum vidit nisi Phorbantem.

VI REVVLSVM. Ostendit pro viribus pugnasse, ut excuset factum.

VARIORVM.

NAMQVE MIHI FALLAX. Querelam ingreditur, quod fuerit ab Apolline delusus in vaticinio Palinuri; itaque occulte innuit Appollinis oraculum non semper verum esse; quod tamen veritatis commendatione mitigat, cum eum nunquam, nisi hoc responso, fallacem à se repertum fateatur. NASCIMB.

NEQVE TE CORTINA FEFELLIT. *Cortina* est tripus, seu vas aureum, tribus pedibus fulcientatum, in quo sedentes Phœbades vaticinabantur. Et quia hujusmodi tripodes seu cortinæ Apollini Delphico dicari solebant, alio nomine Delphicæ nuncupatæ fuerunt. Plin. lib. 34. NASCIMB.

Prensan-

Digitized by Google

Prenſantemque uncis manibus capita aſpera montis,
Ferro invaſiſſet, prædamque ignara putaſſet.
Nunc me fluctus habet, verſantque in littore venti.
Quod te per cæli jucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per ſpem ſurgentis Iuli;
Eripe me his invicte malis: aut tu mihi terram
Injice (namque potes) portuſque require Velinos.
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi diva creatrix
Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine divûm
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)
Da dextram miſero, & tecum me tolle per undas;
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.

SERVII.

GENS ERVDELIS. Lucanorum, Et dicit eum à Velienſibus interemptum: ut, *Portuſque require Velinos.* Sane ſciendum *Veliam* tempore quo Æneas ad Italiam venit nondum fuiſſe. Ergo anticipario eſt, quæ ut ſupra diximus, ſi ex poëtæ perſona fiat, tolerabilis eſt: ſi autem per alium, vitioſiſſima eſt, ut nunc de Palinuro ait: quanquam alii ad divinandi ſcientiam referant: quaſi ab umbra dictum. *Velia* autem dicta eſt à paludibus quibus cingitur, quos Græci ἕλη dicunt. Fuit ergo Helia: ſed accepit Digammon, & facta *Velia*, ut Enetus, Venetus.

MONTIS. Saxi: ut, *Fertur in abruptum magno mons improbus actu*: pro ſaxo. E contrario, *Saxi de vertice paſtor*: pro montis. Nam ſunt iſta reciproca.

ME FLVCTVS HABET. Quia ſecundum Philoſophos corpus ſolum noſtrum eſt, quod nobiſcum perit. Anima enim generalitatis eſt: & adeo non eſt noſtra, ut etiam in aſia corpora plerunque tranſeat. Ergo ME, corpus meum: quod eſt hominis proprium. Eſt autem Homeri, *αὐτὰρ ὁ ἰλύϊσιν πυκάσθη κυμάτων.*

CŒLI IVCVNDVM LVMEN. Bene IVCVNDVM addidit. Eſt enim etiam apud inferos, ſed non jucundum.

HIS INVICTE MALIS. Qui inferos ſubire potuiſti. *His* autem, ac ſi diceret quæ cernis.

TERRAM INIICE. Bene ante majus petiit, ut vel hoc impetraret. Terræ autem injectio ſecundum pontificalem ritum poterat fieri & circa cadaver, & circa abſentium corpora quibuſdam ſolennibus ſacris. NAMQVE POTES. Quia ubique eum rerum divinarum inducit peritum.

SI QVA VIA EST. Si eſt ulla ratio. DIVA CREATRIX. Rerum omnium generaliter. INNARE. Navigare: more ſuo.

DA DEXTRAM. Præſta auxilium. Umbræ enim nunquam tenentur: ut, *Ter fruſtra compreſſa manus effugit imago.*

SEDIBVS VT SALTEM. Ut ſaltem in morte requieſcam ſedibus placidis. Et bene: quia nautæ ſemper vagantur.

DONATI.

CAPITA ASPERA. Aſpera ſaxorum, quæ ex montis radicibus, veluti capita in mare extant.

VERSANT IN LITTORE. Ne in profundo eſſe videretur.

PER IOCVNDVM. Quia apud inferos non eſt jocundum. Quaſi dicat, per id ad quod cupis remeare.

PER GENITOREM. Cujus cauſa tot ſubis labores.

MALIS HIS. Captat hinc commiſerationem.

INIICE TERRAM. Oſtendit facilitatem.

PORTVS REQVIRE VELINOS. Renova laborem quærendi.

AT TV SIQVA VIA EST. Oſtendit illum poſſe, & quia tanto vir eſt corporis robore, & animi ingenio: quia natus ex diis, quia Venerem matrem habet, quia ſibi majora dii conceſſerunt, quando viventi hunc deſcenſum permiſerunt.

VARIORVM.

PRENSANTEM VNCIS MANIBVS. Ad ἀκροωνύχια videtur Poëta alludere, quæ vel ἀπὸ τοῦ ὄνυχος, id eſt, jugo montis nomen habet; vel quod, qui ſcandunt & contendunt in ſupremos arduoſque montes, vel ipſis unguibus ut uncis niti conſueverint. GERMAN.

PER GENITOREM ORO. Formulam expl. Turneb. lib. 23. cap. 3.

ERIPE ME HIS MALIS. Gellius lib. 10. cap. 16. Cælius lib. 9. cap. 45. Lect. Antiq.

TV MIHI TERRAM INIICE. Turneb. lib. 16. cap. 12. & lib. 25. cap. 6. H. Magius lib. 2. Miſcell. cap. 19.

TV MIHI TERRAM INIICE. Ad veterem Græcorum ritum refer. Nam & ille piaculum conficiebat, qui pulverem mortuo & inſepulto non injeciſſet, poſtquam Euziges primam Athenis, Diris eum devoviſſet, qui cadaver inſepultum præteriſſet. Qui vero inſepultum cadaver præteriſſet, porca præcidanea contra ſcelus expiabat. GERMAN.

PORTVSQVE VELINOS. Defendit contra Gellium Turneb. lib. 22. cap. 1.

Talia

Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Vnde hæc ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum aspicies? ripamve injussus abibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando:
Sed cape dicta memor duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt fluviisque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ:
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias, jam istinc & comprime gressum.

SERVII.

TAM DIRA CVPIDO. Cupiditas ex deorum ira veniens, aut certe magna: ut, *An sua cuique deus fit dira cupido?*

SEVERVM. Tristem, & hæc reciproca sunt, ut contra judex tristis, & integer, id est severus.

EVMENIDVM autem circa quem habitant Eumenides, per Antiphrasim dicta. RIPAM VE INVISVS ABIBIS. Abeo intus eo, sicut supra diximus: quanquam alii ADIBIS legant.

DESINE FATA DEVM FLECTI SPERARE PRECANDO. Fata quæ semel decreverunt. & locutus est secundum Epicureos qui dicunt, *Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.*

DVRI CASVS. Impossibilis ad mutationem.

LONGE LATEQVE PER VRBES. De historia hoc traxit. Lucanus enim pestilentia laborantibus, respondit oraculum, manes Palinuri esse placandos. Ob quam rem non longe à Velia & lucum, & tumulum cenotaphion dederunt.

PRODIGIIS ACTI CŒLESTIBVS. Compendiose & pestilentiam ortam, & peritum significavit oraculum. PIABVNT. Placabunt, expiabunt.

ÆTERNVM. In æternum: & est adverbium. PALINVRI. Plus est quam si tuum diceret.

PARVMPER. Id est paulatim lætari cœpit. Spem enim solam non præsens acceperat beneficium. Vnde bene dictum est: quasi ab eo magna moderatione dolor recessit. Alii *paramper*, valde parum volunt.

GAVDET COGNOMINE TERRA. Nominis sui similitudine. Facit autem hic & hæc cognomis. Nam in Plauto lectum est, cum una de Bacchidibus diceret, *Illa mea cognomen fuit*, Quod autem communi genere in e misit ablativum, metri necessitas fecit.

NAVITA. Epenthesis: ut, Mavors. INDE VT STYGIA PROSPEXIT AB VNDA. Vt, *Sicule prospexit ab usque Pachynno.* Et hinc ostenditur quod diximus juncta esse hæc tria, Acheronta, Stygem, Cocytum. De his autem nascuntur alia: unde est, *& novies Styx interfusa coërcet.*

PER TACITVM NEMVS. Aut solum: aut ipsi taciti, id est taciturne.

AGGREDITVR DICTIS. Hoc sermone ostendit iratum.

QVISQVIS ES ARMATVS. Bene à proscriptione cœpit: ac si diceret, nihil pium molitur armatus.

QVID VENIAS. Cur nam adverbium est. IAM ISTINC. A loco in quo es.

DONATI.

COEPIT CVM TALIA VATES. Respondet Sibylla, cui leges inferorum notiores essent.

FATA. Fatum dixit judicatum, cujus firmitas moveri non possit.

VARIORVM.

VNDE HÆC Ô PALINVRE. Objurgatio non absque indignatione, cum petat Palinurus, quæ nulla ratione assequi possit. NASC.

TV STYGIAS INHVMATVS AQVAS. Perstat in increpatione cum irrisione quadam, indicans fieri non posse, cum nisi prius sepulturæ mandetur, apud inferos posse quiescere. MASCIB.

ERGO ITER INCEPT. Canterus. lib. 4. Novar. cap. 26.

Vmbra-

Digitized by Google

Vmbrarum hic locus eſt, Somni, Noctiſque ſopora:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea, Pirithoumque,
Diis quamquam geniti, atque invicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit,
Ipſius à ſolio regis, traxitque trementem:
Hi Dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates:
Nullæ hic inſidiæ tales: abſiſte moveri:

SERVII.

CORPORA VIVA. Quia ut ſupra diximus, ſunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur, id eſt umbræ.

ME SVM LÆTATVS EVNTEM. Lectum eſt & in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos deſcendit, Charon territus eum ſtatim ſuſcepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo non lætatus, ſcilicet propter ſupplicium ſuum. Sane Alciden volunt quidam dictum ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id eſt à virtute, quod non procedit: quia à prima ætate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphitrionis. Et ſcimus agnomina ab accidentibus dari.

QVANQVAM. Ac ſi diceret, hoc in te nondum probavi, ſcilicet per ſimulationem. Nam noverat.

IN VINCLA PETIVIT. Hercules à prudentioribus, mente magis, quam corpore fortis inducitur, adeo ut duodecim ejus labores referri poſſint ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei aſſignantur, propter agnita duodecim ſigna. Quod autem dicitur traxiſſe ab inferis Cerberum, hæc ratio eſt: quia omnes cupiditates & cuncta vitia terrena contempſit, & domuit. Nam Cerberus terra eſt, quæ eſt conſumptrix corporum. Vnde & Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος, id eſt carnem vorans. Vnde legitur *Oſſa ſuper recubans*. Nam oſſa citius terra conſumit.

IPSIVS A SOLIO REGIS. Atque Cerberus ſtatim poſt flumina eſt: ut, *Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Perſonat*. Nam illic quaſi eſt aditus inferorum. Solium autem Plutonis interius eſt. Ergo aut ad naturam canum referendum eſt, qui territi ad dominos confugiunt: aut *ſolium* pro imperio accipiendum eſt. Vt alibi *arces* pro imperio poſuit: ut, *Imbellem avertis Romanis arcibus Indum*: cum Indi uſque ad primos venerint fines, non uſque ad arces.

HI DOMINAM DITIS. Aut de Græco tractum eſt, quia uxorem δέσποιναν dicunt: aut Ditis thalamo, ut dominam Charon ad ſe retulerit.

AMPHRYSIA VATES. Apollinea: & eſt longe petitum epitheton. Nam Amphriſus fluvius eſt Theſſaliæ, circa quem Apollo ſpoliatus divinitate à Iove irato Admeti regis pavit armenta: ideo quia occiderat Cyclopas fabricatores fulminum, à quibus fulminibus Æſculapius extinctus eſt, Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum potentia revocaverat.

DONATI.

NEC VERO ALCIDEM. Dat exempla eorum, qui apud inferos illicita commiſiſſent ſub occaſione, quod deorum originem ducerent.

TARTAREVM. Vna injuria, privare omnes inferos ſuo cuſtode.

IPSIVS A SOLIO. Alia ipſius regis injuria. TREMENTEM. Injecit timorem Hercules illi, qui neminem timuit.

HI DOMINAM DITIS. Pejus conati ſunt quam ille. Quot hic loca ſunt accuſationis? Facere vim uxori alienæ. uxori regis & præſentis. ipſi quoque reginæ: & hæc à perſona. A loco vero, de ipſo thalamo, quem moſſe præter maritum nemini licuit. A facto, extrahi quem honeſte tangere non licuit.

BREVITER. Quia quæ juſta ſunt, longo ſermone non egent.

NVLLÆ INSIDIÆ. Loquitur ergo contra, ut dixit. Nam loquitur contra illa quæ ſuſpicabatur.

VARIORVM.

NEC VERO ALCIDEN, &c. περιλαμβάνει quæſtioni occurrit, ſi nefas eſt vectare vivos cymba ſtygia, cur ipſe vexerit Herculem, Pirithoum, atque alios. nam diis genitos eſſe dicit, idque tamen cum animi molestia ſe feciſſe memorat. NASC.

HI DOMINAM DITIS. *Dominam Ditis* dixit honorifica appellatione, ut δέσποιναν. Nonius ita vult vocari, quæ in manum viri conveniebant: Catull: *Ac domum dominam voca Conjugis cupidam novi*: Nimirum proceſſu temporis receptum fuit, ut non ſolum Romani Imperatores *domini* nominarentur, ſed etiam uxores *dominæ*. Poſterioris etiam ſæculi homines nova voce & Græcia donata δεσποτεῖαν vocarunt, & δεσποτᾶν. GERMAN.

DOMINAM DITIS. Cælius lib. 14. cap. 17. Antiq. Vide Turneb. lib. 21. cap. 6.

AMPHRYSIA VATES. Sibylla vates Amphryſia à Marone vocatur, quod inſtinctu Apollinis afflaretur, qui aliquando apud Amphryſum flumen armentum Admeti paverat. Turneb. lib. 1. cap. 22. & lib. 28. cap. 44.

Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Æternum latrans exangues terreat umbras:
Casta licet patrui servet proserpina limen.
Trojus Æneas, pietate insignis & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)
Agnoscas. tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum;
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul accipit alveo
Ingentem Æneam. gemit sub pondere cymba

SERVII.

NEC VIM TELA FERVNT. Ac si diceret, tantum repellunt. LICET. Fas est. & est concedentis adverbium, sicut *Esto*.

ÆTERNVM. Adverbium est, ut supra: & subauditur bis, & *æternum* latrans, & *æternum* terreat. id est semper latrans.

PATRVI. Quia Iovis est filia ex Cerere. SERVET. Obtineat, custodiat, inhabitet, ut, *Sola domum & tantas servabat filia sedes.*

TROIVS ÆNEAS. Id est à diis originem ducens. PIETATE INSIGNIS ET ARMIS. Propter illud, *Pauci quos æquus amavit Iuppiter: aut ardens evexit ad æthera virtus.* EREBI Erebus proprie est pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt morantur. Nam ad Elysium non nisi purgati perveniunt: unde est, *pauci læta arva tenemus.* Hinc fit ut quæratur, an animæ de Elysio in corpora possint redire? & deprehensum est non redire, quia per purgationem carent cupiditate.

SI TE NVLLA MOVET. Necessitate vult persuadere, quia scit manes nulla re flecti: ut, *Scirent si ignoscere manes.* PIETATIS IMAGO. Pietas per Periphrasim dicta, ut, *Vis Herculea*, id est Hercules.

APERIT. Nudat: ut, *Aperire procul montes ac volvere fumum.*

NEC PLVRA HIS. Nec est aliquid ulterius dictum vel à Sibylla, vel à Charonte post ramum visum.

FATALIS VIRGÆ. Ut secutum est, *Si te fata vocant.* LONGO POST. Aut adverbium, aut præpositio antique posita. IVGA. Græce dixit. Ζυγὰ enim dicunt quæ transtra nominamus.

LAXATQVE FOROS. Tabulata vacuat: ut supra, *Et campos jubet esse patentes.* Multitudine enim remota quasi laxantur spatia. ALVEO. Fluminis scilicet. & per Synæresim ALVO facit.

INGENTEM ÆNEAM. Bene hunc solum dicit, ut per transitum ostendat purgatioris animi homines etiam corpora habere leviora: quod de Sibylla vult accipi.

DONATI.

NEC VIM TELA FERVNT. Confutat, quod ille vehementer timebat. Fertur enim ferrum plerunque non ut inferatur, sed ut repellatur injuria.

PIETATE ET ARMIS Nam propter pietatem descendit ad patrem: propter vero fortitudinem non reformidavit pericula, quæ sunt apud inferos.

ALIAS ANIMAS. Quo facilius Æneam ferret.

INGENTEM. Aut quod revera esset magnus, aut comparatione exiguæ navis: quæ ad incorporeas animas vehendas inventa esset.

VARIORVM.

INGENS IANITOR ANTRO. Cerberum innuit, canem triformem. dictus autem quasi κιγκλίδορος. Mortis symbolum. HART.

APERIT RAMVM. Profert aut detegit. De hoc artificio. Scalig. lib. 3. cap. 32.

VENERABILE DONVM FATALIS VIRGÆ. *Fatalem virgam* vocat, quoniam fato Æneæ debebatur: dixerat enim Sibylla supra, *namque ipse volens, facilisque sequetur Si te fata vocant* Hanc virgam ait Charontem admiratum, quippe post tot annos iterum visam: paucis enim donatur. PONT.

ACCIPIT ALVEO. P. Beroaldus in Servium parag. 28.

CYMBA SVTILIS. Turnebus vult novitatis aucupio à Marone confingi hic sutilem cymbam, quales fuisse Britannorum scribit Plinius. Tamen ego dubius hæreo, num affinitate elementorum s, & f, sutilis potius cymba Charontis dicta sit à Marone, quæ & rimosa, & paludem accipere ab eo dicatur, ut carie & situ obsoleta fatiscens: in qua significatione *sutilis* est Grammaticis, hoc est profluens, nec satis fideliter commissum liquorem continens: nisi si forte Maro ad vetera menta alludat, quæ crebris futuris interpolantur & renovantur, ut navigia tempestatibus annisque evicta, multis sæpe tabulatorum & fororum centonibus coassulatis refarciuntur. GERM.

GEMIT SVB PONDERE CYMBA. Expressum ex Homero. Muret. Varior. lib. 8. cap. 5.

Sutilis

Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque,
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat; adverso recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabida tria guttura pandens,
Corripit objectam: atque immania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuo audita voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortes, & ab ubere raptos,

SERVII.

SVTILIS. Intexta, per quod fragilem ostendit.

TANDEM. Aut propter pondus Æneæ, quod est melius: aut propter paludis magnitudinem: aut propter cœni densitatem.

INFORMI LIMO. Magno, sine forma. VLVA. Herba palustris.

PERSONAT. Aut personare facit: aut per regna sonat: & quia de anima dicturus est, bene facit ante Cerberi commemorationem consumptoris corporum. Lucanus, *Quis viscera sævo Spargus nostra cani.* Tunc enim animæ locum suum recipiunt, cum fuerit corpus absumptum.

HORRERE VIDENS IAM COLLA COLVBRIS. Fingit enim pro pilis habere serpentes: & est Hypallage. In collo ejus horrebant colubræ.

OFFAM. Hinc est & diminutio ofella: sed F non geminat. In diminutione enim plerunque multa mutantur. Quod autem ait MELLE, alluſit ad corpora quæ plerunque cum melle obruuntur.

TOTOQVE INGENS EXTENDITVR ANTRO. Per hoc magnitudo ejus ostenditur: sicut ait in tertio de Polyphemo.

OCCVPAT ÆNEAS ADITVM. Raptim ingreditur. SEPVLTO. Dormiente sine pulsu, id est motu.

EVADIT. Modo transit. IRREMEABILIS VNDA. Aut perpetuum est epitheton, ut diximus supra, ut sit magnæ pietatis & meriti, quod ipsi concessum sit reverti, aut ipse etiam Æneas intemeabilis. Nam per aliam egressus est portam: ut, *Portaque emittit eburna.*

CONTINVO AVDITÆ VOCES. Novem circulis inferi cincti esse dicuntur: quos nunc exequitur. Nam primum animas infantum tenere. Secundum, eorum qui sibi per simplicitatem adesse nequiverunt. Tertium, eorum qui evitantes ærumnas se necarunt. Quartum, eorum qui amaverunt. Quintum, virorum fortium esse dicit. Sextum nocentes tenent, qui puniuntur à judicibus. In septimo, animæ purgantur. In octavo, sunt animæ ita purgatæ, ut redeant. In nono, ut jam non redeant, scilicet in campo Elysio. VAGITVS ET INGENS. Fletus infantum.

ANIMÆ FLENTES. Poëtice dixit. Sane ploratus tantum lachrymarum est: planctus tantum vocum: fletus ad utrunque pertinet. quæ plerunque confundunt poëtæ. IN LIMINE PRIMO. Quia de prima subrepsi sunt vitæ.

EXSORTES. Expertes, quos Græci ἀκλήρους dicunt.

DONATI.

TANDEM. Aut mora fuit, quia navis præter solitum esset onusta. vel ex affectu Æneæ, qui properabat ad patrem.

DVLCIS VITÆ EXORTES. Quos dulcis vita cito deseruit & fecit *exortes*, id est extra sortem vivendi majorem. AB VBERE. Ad augmentum miserationis, quod insontes à matris uberibus rapti, ante extinguerentur quam loqui cœpissent.

VARIORVM.

SVTILIS, ET MVLTAM. Fabulæ tradunt, cymbam Charontis è juncis esse contextam. Turnebus vult novitatis aucupio à Marone confingi hic *fusilem cymbam*, TAVBM.

MELLE SOPORATAM. Explic. Victor. lib. 4. Var. Turnebus defendit contra Medicum, lib. 22. cap. 45. & lib. 9. cap. 10.

TOTOQ. INGENS EXTENDITVR ANTRO. Non poterat melius nec brevius Cerberi magnitudinem corporis explicare: nam quæ immanitas corporis illius judicari debet, qui extentus totum antrum occupat: ita quoque de Tityo inferius, *per tota novem cui jugera corpus Porrigitur.* NASC

INFANTVMQVE ANIMÆ FLENTES Pathos ab infantia. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturn.

AB VBERE RAPTOS. Muret. l. 13. Variar. c. 3.

Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Hos juxta falſo damnati crimine mortis.
Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice ſedes.
Quæſitor Minos urnam movet: ille Silentum
Conciliumque vocat, vitaſque & crimina diſcit.
Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi lethum
Inſontes peperêre manu, lucemque peroſi
Projecêre animas. quam vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores!
Fata obſtant, triſtique palus inamabilis unda
Alligat, & novies Styx interfuſa coërcet.

SERVII.

ACERBO. Immaturo: à pomis tranſlatio eſt.

SINE SORTE. Sine judicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur cauſſæ, niſi per ſortem ordinatæ. tempore enim quo cauſſæ audiebantur, conveniebant omnes. Vnde & CONCILIVM ait. Et ex ſorte dierum ordinem accipiebant, quo poſt diem trigeſimum ſuas cauſſas exequerentur. Vnde eſt, *Vrnam movet*. Iuvenalis, *Gratia fallacis prætoris vicerit urnam.*

QVÆSITOR. Quæſitores autem ſunt qui exercendis quæſtionibus præſunt. Et notandum quia Minoëm, quaſi crudelem introducit: quod ei epitheton & Plato & Homerus dant. Nam Æacus & Rhadamanthus fratres mitiores ſunt.

MOESTI LOCA. Ideo *mœſti*, quia audiximus ſupra ſecundum Platonem, graviter puniuntur eorum animæ, qui ſibi inferunt mortem.

LVCEMQVE PEROSI. Figurate dixit. Nam peroſus illius dicimus. Sane peroſus & exoſus de eo tantum qui odit dicitur.

PROIECERE ANIMAS. Quaſi rem vilem.

ET DVROS PERFERRE LABORES. Homerus Achillis umbram introducit loquentem, & dicentem libentius ſe apud ſuperos cuncta adverſa tolerare, quam apud inferos imperare. Quod autem ait, ÆTHERE IN ALTO, poëtice dictum eſt. *Æther* enim ſuperius eſt: ſed noſtrum habitaculum *aëremm* vocavit, inferorum comparatione.

FATA OBSTANT. Iura naturæ. TRISTIQVE. Triſti unda palus inamabilis: ne ſi *triſtis* dicamus, duo ſint epitheta.

NOVIES STYX INTERFVSA. Quia qui altius de mundi ratione quæſiverunt, dicunt intra novem hos mundi circulos incluſas eſſe virtutes, in quibus & iracundiæ ſunt & cupiditates: de quibus triſtitia naſcitur: id eſt Styx. Vnde dicit novem eſſe circulos Stygis, quæ inferos cingit, id eſt terram, ut diximus ſupra. Nam dicunt alias eſſe purgatiores extra hos circulos poteſtates.

DONATI.

QVÆSITOR MINOS. Et inquirendi & urnæ agitandæ habet poteſtatem.

INSONTES. Dicitur cauſa facti. nihil enim fit niſi quod faciendi habet neceſſitatem.

VARIORVM.

ABSTVLIT ATRA DIES ET FVNERE, &c. Exiſtimo eum ad conſuetudinem & ad opinionem veterum reſpexiſſe, apud quos, qui juvenes immaturam, ut videbatur, mortem obierant, albeſcente cælo, ante Solis exortum à propinquis efferri ſolebant: quod nefas opinarentur, tanti mali, tantæque calamitatis ſpectatorem ac teſtem eſſe Solem. Atque eam ob cauſam dies ipſa eos auferre dicebatur; quod ut primum dies apparere cœperat, auferebantur. MVRET. lib 13. cap. 2. ATRA DIES. Infauſta: ſic enim Macrob. docet lib 1. Saturn. cap. 15. *atros dies* dici infauſtos. Docent idem alii, qui de atris diebus loquuntur. Forſitan etiam reſpexit ad morem Cretenſium, dies lætos albis calculis, infelices & adverſos, nigris ſignantium. PONT.

FALSO DAMNATI CRIMINE MORTIS. Cur falſo damnatis juxta infantes detur locus, cauſſam nullam reperio: niſi forte, quemadmodum infantes abſque crimine ſunt: ſic hi falſi criminis experres. NASCIMB.

NEC VERO HÆ SINE SORTE DATÆ. Budæus in comment. idem cenſet, dicas ſortiri & cauſas. Sortes enim dicit, à Iudicibus educebantur, & quæ prima dica exierat, prima agebatur. Nannius tamen vult Ciceronem pro eodem habuiſſe, ſortiri judices, ſortiri dicas. GERMAN.

NEC VERO SINE SORTE D. Explicat Budæus pag. 23. commentar. ling. Græc. in dictione λαγχάνω. Nannius Miſcell lib. 9. cap. 7.

QVÆSITOR MINOS VRNAM TENET. De variis ſortiendi generibus, Had. Iunius lib. 2. Animadv. cap. 5.

PROIECERE ANIMAS. Videtur *projicere animas* diciſſe Poëta, Græcorum imitatione, canente Homero Iliad. 1. ἀλλ' ἐμοὶ ψυχὴν ὀδυσσάμενος προΐαψε μάχεσθαι, hoc eſt, diſcrimini intrepide me objiciens. GERMAN.

STYX INNABILIS VNDA. Vide Aul. Gell. lib. 2. cap. 6. Hom. Odyſſ. λ. ἀτέρπεα χῶρα. H.

ET NOVIES STYX INTERFVSA. Cælius lib. 12. cap. 8. Lect. Antiq. Vide German. notas.

Nec

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit; curæ non ipsa in morte relinquunt.
His Phædram, Procrinque locis, mœstamque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem vulnera, cernit:
Evadnenque & Pasiphaën: his Laodamia
It comes, & juvenis quondam, nunc fœmina Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.

SERVII.

PARTEM FVSI MONSTRANTVR IN OMNEM. Plures vult ostendere eos in quibus libido dominatur.

LVGENTES CAMPI. Quasi lucis egentes: quod & amoribus congruit.

DVRVS AMOR. Immitis, inexorabilis. TABE PEREDIT. Corpore defluente paulatim.

SECRETI CELANT CALLES. Amantibus congruit. MYRTEA SYLVA. Quæ est Veneri consecrata.

CVRÆ NON IPSA IN MORTE RELINQVVNT. Hoc est, etiam illic amant, & habent peractorum imaginem criminum: sicut etiam de piis dicturus est, *Quæ gratia currum Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.* Sane sciendum, ut diximus supra, loqui eum de amore generali: sicut etiam Plato in Symposio tractat. Nihil enim interest quid quis amet, dummodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum est) quia cum masculino genere supra usus sit, ut, *Hic quos durus amor*: tantum fœminarum ponit exempla. Non quod desint viri: sed elegit sexum impatientem ad amandum. Tamen paulo post etiam Sichæi facturus est commemorationem.

HIS PHÆDRAM. Hæc filia fuit Minois & Pasiphaës uxor Thesei: quæ privignum Hippolytum amore capta de stupro interpellavit: & despecta, apud maritum, eum falsi criminis detulit: qui iratus invocavit Æ geum patrem, ut Hippolyto currus agitanti immitteret Phocam: quo facto, & Hippolyto interempto, Phædra amoris impatientia laqueo vitam finivit. PROCRINQVE. Filia Iphidi, uxor Cephali fuit, qui cum venandi studio teneretur, labore fessus, ad locum quendam adire consueverat: & illic ad se recreandum Auroram vocare. Quod eum sæpe faceret, amorem in se movit Auroræ, quæ ei canem velocissimum Lælapam nomine donavit: & duo hastilia inevitabilia: eumque in amplexus rogavit. Ille respondit jusjurandum se habere cum conjuge mutuæ castitatis. Quo audito Aurora respondit, Ut probes igitur conjugis castitatem, muta te in mercatorem. quo facto ille it ad Procrin, & oblatis muneribus impetratoque coitu, confessus est maritum se esse: quod illa dolens, cum audisset à rustico quodam amare eum Auroram, quam invocare consueverat, ad sylvas profecta est, & in frutetis latuit ad deprehendendum maritum cum pellice. Qui cum more solito Auroram vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commovit: sperans Cephalus feram, hastam inevitabilem jecit, & ignarus interemit uxorem. MOESTAMQ. ERIPHYLEN. Hæc Amphiarai auguris Argivi uxor fuit: quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto quod ante uxori dederat: qui ductus ad prælium hiatu terræ periit. Cujus filius Alcmæon postea in vindictam patris matrem necavit: & est, ut Orestes furore correptus. Vituperatus sane Virgilius quod *mœstam* dixerit, quam *Stygeren* legit, id est nocentem. Nam *mœsta* est *συμφορᾷ*.

EVADNENQVE. Uxor Capanei fuit, quæ se in ardentem mariti rogum præcipitavit. ET PASIPHAEN: Hæc ut diximus, tauri amore flagravit.

LAODAMIA. Uxor Protesilai fuit: quæ cum maritum in bello Trojano primum periisse cognovisset, optavit ut ejus umbram videret: qua re concessa non deserens eum, in amplexu ejus periit.

NVNC FOEMINA CÆNEVS. Cænis virgo fuit: quæ à Neptuno pro stupri pretio meruit sexus mutationem. Fuit etiam invulnerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros, crebris ictibus fustium paulatim fixus in terra est: post mortem tamen in sexum rediit. Hoc autem dictum Platonicum illud ostendit, vel Aristotelicum, *Animas per μετεμψύχωσιν sexum plerumque mutare.*

DONATI.

FVSI IN OMNEM PARTEM. Quocunque oculos tendere poterant.

SECRETOS. Aut in abdito constitutos, aut separatos.

CVRÆ NON IPSA IN MORTE RELINQVVNT. Tanta fuit vis amoris, ut post mortem ab iisdem curis non desererentur.

VARIORVM.

HIS PHÆDRAM. Homer. Odyss. λ. HART.

MOESTAMQVE ERIPHYLEN. *Στυγερὴν τ' ἐριφύλην.* Homer. Odyss. λ. HART.

COENEVS. *Cæneus hasta*, Proverb. Ovid. lib. 12. Cæneum appellabant hominem mollem & qui muliebribus curis virilem animum exuisset. Qui memoratur in fabulis Cæneus, olim virgo fuerat. Virgilius hic iterum fœminam factum canit. CASAVBON. in Athenæum.

Inter quas Phœniſſa recens à vulnere Dido
Errabat ſylva in magna: quam Troïus heros,
Vt primum juxta ſtetit, agnovitque per umbram
Obſcuram; qualem primo qui ſurgere menſe,
Aut videt, aut vidiſſe putat per nubila Lunam:
Demiſit lachrymas, dulcique affatus amore eſt:
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat exſtinctam, ferroque extrema ſecutam.
Funeris heu tibi cauſſa fui. per ſydera juro,
Per ſuperos, & ſiqua fides tellure ſub ima eſt,
Invitus regina tuo de littore ceſſi.
Sed me juſſa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egêre ſuis. nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque aſpectu ne ſubtrahe noſtro.

SERVII.

ERRABAT. Vagabatur. Et bene alluſit: quia & amaverat, & ſe interemerat: ut quaſi incertum eſſet quem circulum poſſet tenere.

OBSCVRAM. Recenti morte: ut diximus ſupra.

INFELIX DIDO. Veniali utitur: & excuſat ſe per neceſſitatem, ne mortis cauſſa fuiſſe videatur.

VERVS MIHI NVNTIVS. Ἐκ τοῦ σημαινόμενον intelligendum, quod ſit nuntiatus Didonis interitus. Alii ad ignem referunt viſum. Alii ad Mercurium qui ait, *Certa mori.* Sed in neutro ejus et etiam mortis genus eſt ſignificatum: & hinc dicit, *Ferroque extrema ſecutam.* Sane qui nuntiat, genere tantum dicitur maſculino. Quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur, tamen invenitur & maſculini.

FVNERIS HEV TIBI CAVSSA FVI. Ac ſi diceret, qui fueram ante voluptatis.

SI QVA FIDES TELLVRE SVB IMA EST. Vbi promiſſa exitum non habent. Reſpexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit conjugem.

QVÆ NVNC HAS IRE PER VMBRAS. Argumentatur ex eo quod eſt inferos ſubire compulſus, invitum ſe reliquiſſe Carthaginem.

SENTA SITV. Squallida. Et eſt tranſlatio à terra inculta. *Situs* autem proprie eſt lanugo quædam ex humore procreata. Et fit in locis Sole carentibus.

NEC CREDERE QVIVI. Argumentationem tetendit: ac ſi diceret, ſi credidiſſem, forte etiam deorum juſſa contemnerem.

SISTE GRADVM. Diſcedere eam datur intelligi.

DONATI.

VMBRAM OBSCVRAM. Cum dicit *umbram obſcuram*, habuit aliquid luminis. id enim eſt *Obſcurum*, quod oſtendat aliquam lucem, ſed & maximas habet mixtas tenebras.

DEMISIT LACHRYMAS. Non cogitavit flere: nam dolor verus, repentinos fletus non coactos excludit.

INFELIX DIDO. Perſonarum & cauſarum ratio habetur. Dido fuit aſpera propter recentis facti cauſam: cujus quantus dolor fuerit, oſtendit exitus. Acerbitas etiam vulneris, & aſpectus authoris, dolorem duplicabat. Æneas autem ſe reum agnoſcit, & interpoſita purgatione factum fatetur. INFELIX DIDO. Oſtendit dolorem quod miſerabiliter ferat: & augetur quod ferro petierit.

PER SYDERA. Firmamentum ponit purgationis, quia apud illam fide carebat: & quia hominum teſtimonium adhiberi non poterat, adhibet deorum.

ET SI QVA FIDES. Quia neſciebat quod genus jurisjurandi apud inferos eſſet, poſuit generalem jurationem.

INVITVS. Non te fugi, ſed potiorum juſſis ceſſi. DE TVO LITTORE. Quaſi dicat, mutavi locum, ſed te in animo retinui.

NEC CREDERE QVIVI. Mendacio veriſimili tutatur cauſam. Ipſa primo ſilendo, & ſe avertendo, & poſtremo fugiendo, oſtendit iram.

VARIORVM.

INTER QVAS PHOENISSA. Macrob. lib. 5. cap. 2. Saturn.

QVALEM PRIMO QVI MENSE, &c. *Primo menſe*, primos dies menſis intelligit, primo ortu, cum jam apparere plena incipit. idque græcæ gentis more, quæ à nova Luna eum auſpicabatur. BROMÆVS, lib. 1. cap. 26.

PER SVPEROS, ET SI QVA FIDES. Turneb. lib. 23. cap. 3.

TEQVE ASPECTV. Vide Agell. lib. 4. c. 16. Indic. Erythræi Virgil.

Quem

Digitized by Google

Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc eſt.
Talibus Æneas ardentem, & torva tuentem
Lenibat dictis animum, lachrymaſque ciebat.
Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat:
Nec magis incœpto vultum ſermone movetur,
Quam ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes.
Tandem proripuit ſeſe, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi priſtinus illi
Reſpondet curis, æquatque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas caſu perculſus iniquo,
Proſequitur lachrymans longe, & miſeratus euntem eſt.
Inde datum molitur iter: jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari ſecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis

SERVII.

EXTREMVM FATO QVOD TE ALLOQVOR, HOC EST. Aut quia deus futurus eſt: aut, quod melius eſt, quia poſt mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus ſcilicet, non amantibus datum.

TORVA. Pro torve, id eſt terribiliter.

LENIBAT. Pro leniebat. & antique dixit: ut, *Squamis auroque polibant*, pro poliebant. Majores enim in omnibus conjugationibus imperativo *bam* addebant, & faciebant imperfectum ab indicativo: quod in tribus adhuc obſervatur: in quarta etiam *e* additur, ut nutri nutriebat. LACHRYMASQVE CIEBAT. Sibi non Didoni, vel profundebat, aut certe illud dicit, Sermo quidem ejus lachrymas eliciebat: ſed illa immobilis manſit. Tractum autem eſt hoc de Homero, qui inducit Ajacis umbram Ulyſſis colloquia fugientem, quod ei fuerat cauſſa mortis. Nam *ciere* eſt proprie alteri fletum movere.

INCOEPTO SERMONE. A principio orationis.

DVRA SILEX. Saxi eſt ſpecies: generalitas enim eſſe non poteſt ſequente ſpecialitate. Nam cautem Marpeſiam, Parium lapidem dicit. Marpeſos enim mons eſt Pariæ inſulæ.

TANDEM. Quaſi diu deliberaverit.

VMBRIFERVM. Umbroſum. Frondoſum. PRISTINVS. Prior: quod difficile invenitur. Nam de hoc ſermone quærit & Probus & alii.

RESPONDET CVRIS. Aut pari eam diligit affectione: quod in Ænea non fuit, qui plus amatus eſt, & amantem deſeruit: ut expreſſio rei ſupradictæ ſit. ÆQVATQVE SICHÆVS AMOREM. Aut certe reſpondet curis: par eſt mortis ſimilitudine. Ferro enim uterque conſumptus eſt.

PROSEQVITVR LACHRYMIS LONGE. Oculis eam ſequebatur humentibus.

DATVM MOLITVR ITER. Peragit. *Datum* autem dixit, aut ratione fati conceſſum: aut oblatum fortuito, quod τυχὸν dicunt, an injunctum?

ARVA TENEBANT VLTIMA. Atqui multa adhuc ſuperſunt: ſed dixit quantum ad ꝛ pertinet literam. In his enim quæ dixit, miſta ſunt virtutibus vitia. In his autem quæ dicturus eſt, nocentum pœnas à piorum ſegregat meritis. Nam inferi (ut diximus ſupra) humanam continent vitam: hoc eſt animam in corpore conſtitutam. Hæc autem quæ dixit, miſta eſſe manifeſtum eſt. Licet enim in viris fortibus laudetur virtus, eſt tamen vituperabile alienum imperium cædibus occupare. Item amare privignum, crimen eſt: virtus, maritum. Alii diſtinctione mutata dicunt, Tenebant arva, quæ ultima viri fortes frequentant, id eſt quæ poſſident ultima.

HIC ILLI OCCVRRIT TYDEVS. Althææ & Œnei filius, quem in bello Thebano Menalippus extinxit.

VARIORVM.

EXTREMVM FATO, &c. Hoc ait eſſe extremum verbum, quod eam in vita ſua alloquatur: idque ſibi fato conceſſum, ac proinde æquum putat ſe audiri. Poſt mortem vero ſuam tenebit alium circulum, viris fortibus, non amantibus aſſignatum. GERMAN.

TORVA TVENTEM. Macrob. lib. 5. cap. 1. Sic Odyſſ. A. Ajax Ulyſſem intuetur. HART.

NEC MAGIS INCEPTO. Movet affectum ex habitu perſonæ Macrob. principio lib. 4.

QVAM SI DVRA SILEX. Proverb. *Obturbas fruſtra, velut unda.* Et *Incus maxima non metuit ſtrepitus.* HART.

TANDEM PRORIPVIT SESE. Augmentum iræ ſuæ Æneam refugiendo teſtata eſt: & ut fuerat inimica, ita diſceſſit. Dicitur ad quem locum, *in nemus umbriferum* ſeu frondoſum ad Sichæum ſuum, qui unum cum ea gerebat animum, & amore mutuo, conſimilique tenebatur. DONATVS.

PROSEQVITVR LACHRYMANS. Amoris affectus quantum valeat, hinc colligi poteſt, quod Æneas vir prudens, apud inferos vel umbram amicæ fugientis proſequitur. NASCIMB.

Par-

Parthenopæus, & Adraſti pallentis imago.
Hic multum fleti ad ſuperos, belloque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longe ordine cernens,
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilochumque,
Treis Antenoridas, Cererique ſacrum Polybetem,
Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextra, lævaque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: juvat uſque morari,
Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſſas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniæque phalanges,
Vt videre virum, fulgentiaque arma per umbras:
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor fruſtratur hiantes.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora:

SERVII.

PARTHENOPÆVS. Hic Atalantæ & Martis, ſive Melanionis filius rex Arcadiæ fuit, qui Thebana bella puer admodum petiit. ADRASTI PALLENTIS IMAGO. Rex Sicyonis Adraſtus primo fuit, poſt Argivorum ſocer Tydei & Polynicis. Quod autem ait PALLENTIS; aut epitheton eſt umbræ: aut illud reſpexit, quia in bello Thebano conſumptis ſex ducibus ſolus aufugit. Fugæ autem comes ſemper eſt pallor.

HIC MVLTVM FLETI. Id eſt nobiles, quorum mortem magna ſequitur lamentatio. AD. Pro apud. CADVCI. Qui bello ceciderint, id eſt mortui à cadendo. Vnde & cadavera dicta.

LONGO ORDINE. Ingenti multitudine, ut, *Pueri & pavidæ longo ordine matres*: non ad ordinem ſtantes. Sane IN minus eſt, In longo ordine, in ingenti multitudine.

TRIS ANTENORIDAS. Multi ſupradictos accipiunt: quod falſum eſſe Homerus docet, qui eos commemorat. CERERI SACRVM. Sacratum: nomen pro participio.

IDÆVMQVE. Quem autigam legimus Priami.

ETIAM. Adhuc: ut, *Quæ cura nitentes Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.*

VSQVE. Diu: & eſt adverbium.

TREPIDARE. Pro trepidabant.

CEV QVONDAM PETIERE RATES. Oſtendit vitia nec morte finiri.

FRVSTRATVR HIANTES. Decipit clamare cupientes Nec nos moveat quod aliis umbris verba dat: his ſilentium. Timorem enim exprimit, qui vivis quoque adimit vocem: ut, *Obſtupui, ſteteruntque comæ, & vox faucibus hæſit.*

DEIPHOBVM VIDIT. Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. Ad cujus domum primum ire neceſſe erat, ubi fuerat cauſſa bellorum: ut, *Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano ſuperante, domus.*

LACERVM. Pro laceratum. Id eſt habentem ora dilacerata.

DONATI.

MVLTVM FLETI. Quia propter ſuas virtutes magnum reliquerant luctum.

SACRVM POLYBETEN. Oſtendit numina ſuis in morte juvare non poſſe.

PROCERES. Non tantum ordine, ſed meritis.

PHALANGES. Ac ſi tota Græcia ad inferos migraſſe videretur. Oſtendit igitur quanti Æneam hoſtes feciſſent in bello: oſtendit etiam non ſine multa ſua cæde viciſſe Græcos.

VARIORVM.

PARTHENOPÆVS. Lege Phœniſſas Euripidis. HART.

ADRASTI PALLENTIS IMAGO. Sunt quos epitheton *pallore* induxerit ad credendum, hunc locum ad Adraſtum referri debere, qui ab Homero meticuloſus, ſupplex & ad genua hoſtis provolutus, ad deprecandam mortem deſcribitur. Tamen mihi verius Adraſto Tydei ſocero convenire videtur; tum quod Tydei mentio eſt propinqua; tum quod pallor & metus ex fide hiſtoriæ & fuga merito ei attribuitur. GERMAN.

MEDONTAQVE. Medontis quidem mentio eſt apud Hom. 4. Sed quis hic Trojanus fuerit, fatentur interpretes ſe neſcire. Itaque Naſcimb. malit legit MYDONAQVE: qui Iliad. 21. ab Achille interficitur: cum præſentem & ibi jungatur cum Therſilocho. TAVR.

ATQVE HIC PRIAMIDEM. Turneb. L. 28. cap. 46.

PRIAMIDEM LANIATVM. Rhetoricum exemplum copiæ, & partitionis. HART.

Ora

Digitized by Google

Ora, manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
Supplicia: & notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucri,
Quis tam crudeleis optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in littore inanem
Constitui, & magna Manes ter voce vocavi.
Nomen & arma locum servant: te amice nequivi
Conspicere, & patria decedens ponere terra.
Atque hic Priamides: Nihilô tibi amice relictum est:
Omnia Delphobo solvisti, & funeris umbris.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersêre malis; illa hæc monumenta reliquit.

SERVII.

POPVLATA. Vastata, id est de[illegible]nia sublatis auribus. TRVNCAS. Truncatas.

INHONESTO. Fœdo, deformi, turpi, ut Terentius, *Illumne obsecro inhonestum hominem, quem mercatus est here, senem mulierem?*

PAVITANTEM. Ne agnosceretur timentem. TEGENTEM. Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? *Tegere* autem est celare: ut è contra nudare est indicare: ut, *Trajectaque pectora ferro Nudavit.*

NOTIS VOCIBVS. Amicabilibus.

OPTAVIT SVMERE. Elegit ut sumeret. DE TE. Pro in te.

RHOETEO IN LITTORE. Vbi erat asylum Ajacis: sicut in Sigæo Achillis. Et bene illic, quasi ubi tutatus esse potueram. Sane Rhœtejum dicitur: & facit Rhœteum. Cytherea, à Cythera.

ET ARMA. Depicta scilicet. SERVANT. Obtinent. TE, Pro tuum corpus: ut, *Nunc me fluctus habet.*

OMNIA SOLVISTI. Quia constituto tumulo manes vocavit. ET FVNERIS VMBRIS. Sepultura mea umbris. Nam funus illic esse non potuit, ubi nec cadaver quidem fuerat.

FATA MEA, ET SCELVS EXITIALE LACENÆ. Secundum Mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato descendere. Vnde ista conjunxit, *fatum* & *scelus* Helenæ, per quæ illi mors contigit.

MONVMENTA. Sermo medius, dictus ab eo quod moneat mentem. Vnde est hic de malis. Econtra in terti[illegible] *Manuum tibi quæ monumenta mearum Sunt puer.*

DONATI.

TEGENTEM. Non quia posset manibus, sed quia toto se corpore subtrahere conabatur, aut totum avertere.

QVIS. Non tam interrogantis hæc sunt, quam admirantis & dolentis. Admiratur primo, cogitare quempiam potuisse tot adversa supplicia in viro tam forti: deinde quod ausus esset implere; deinde quod totum corpus supplicio infectatus esset.

FESSVM PROCVBVISSE SVPER ACERVVM. Magna laude afficit: non enim dixit occisum, sed procubuisse lassatum.

EGOMET. Quasi dicat, Non aliis commisi. INANEM. Quia inter hostes confusos jacens reperiri non potuisti.

TE AMICE. Feci quod potui, non quod volui; quia te reperire non potui.

VARIORVM.

AVRIBVS ET TRVNCAS. Pathos à debilitate. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturn. Homer. Iliad. ω.

PAVITANTEM AC DIRA TEG. SVPPLICIA. Præ pudore nolebat agnosci. per *supplicia*, intellige vulnera. Deiphobus autem nihil admiserat, ut suppliciis dignus esse videretur: sed occulte Græcis indignatur Poëta, qui hominem innocentem, ac strenue pro patria pugnantem tali supplicio crudeliter affecerint, quale ne scelestis quidem inferri solet. NASCIMB.

TER VOCE VOCAVI. Ex Ausonio illustrat Turneb. lib. 22. c. 10. Franc. Florid. Subsec. lib. 2. cap. 10.

FVNERIS VMBRIS. Adumbratione sepultura in inani sepulchro. Turneb. lib. 23. cap. 3.

Digitized by Google

Namque ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti: & nimium meminiſſe neceſſe eſt:
Cum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa chorum ſimulans, evanteis Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, & ſumma Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, ſomnoque gravatum
Infœlix habuit thalamus, preſſitque jacentem
Dulcis & alta quies, placidæque ſimillima morti.
Egregia interea conjux arma omnia tectis
Emovet, & fidum capiti ſubduxerat enſem:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit:
Scilicet id magnum ſperans fore munus amanti,
Et famam exſtingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: comes additur una
Hortator ſcelerum Æolides. Dii talia Grajis
Inſtaurate, pio ſi pœnas ore reposco.
Sed te qui vivum caſus, age fare ſuperſtitem,

SERVII.

EGERIMVS. *Ri* metri neceſſitate corripuit. MEMINISSE NECESSE EST. Cicero, cui placet, obliviſcitur: cui dolet, meminit. Ergo quia dolet, meminerit neceſſe eſt.

FATALIS. Mortifer, ut, *Fatiferumque enſem.* SVPER ARDVA VENIT PERGAMA. Aut quod in arce eſt poſitus: aut quia deiectis muris ſupra tractus eſt. GRAVIS. Gravidus. ut, *Graves tentabunt pabula fœtas.* Supra autem dixerat, *Fata arma.*

EVANTEIS. Evanteis Phrygias: aliter non ſtat verſus. *Evanteis* autem Bachantes, à Libero qui *Evan* dicitur. Chorum autem ait multitudinem in ſacra collectam.

CIRCVMDVCEBAT. Diviſit in duos verſus unam partem: ſed ideo quia eſt compoſita. Lyrici vero etiam incompoſitam partem orationis in duos dividunt verſus.

CONFECTVM CVRIS. Atqui vacaverat gaudiis: ſed illuc oſtendit, quod ait Statius, *Stant veteres ante ora metus.* Nam curæ ferebantur ſuo impetu ex priſtino bellorum tumultu. Alii hanc ipſam curam volunt: quod habebat conjugem pernicioſam maritis. Vnde ſequitur, EGREGIA INTEREA CONIVX, per Ironiam.

VOCAT MENELAVM, & LIMINA PANDIT. Ante pandit, & ſic vocat: ut, *Subeunt luco fluviumque relinquunt.*

ID MAGNVM SPERANS FORE MVNVS AMANTI. Putavit ſe vitia præterita præſentibus poſſe celare, quod etiam ſequens indicat verſus.

ÆOLIDES. Vlyſſes: qui ubique talis inducitur. Nam Anticlia filius eſt, quæ ante Laërtæ nuptias clam cum Siſypho Æoli filio concubuit. Vnde Vlyſſes natus eſt. Hoc ei & in Ovidio Ajax objicit, *Quod ſanguine cretus Siſyphio.* Alii Ilidem legunt, de quo nuſquam legimus. SI. Siquidem. VICISSIM. Quia ipſa narraverat.

DONATI.

ILLA. Propter odium, nomen non poſuit: ſic ſupra Lacænæ dixit

INFELIX THALAMVS. Vel quia in eo talem habui uxorem: vel quia ibi tot ſuppliciis ſum affectus.

CONIVNX. Ex hoc nomine deteſtabilius ſcelus facit, quod violatum ſit conjugium, quod ſacrum eſſe oportet. CONIVNX. Non dixit mea, ſed quæ multorum fuiſſet, neque ſe amaret.

DII TALIA GRAIIS. Pulchra apoſtrophe, & multa continens. Oſtendit autem tanti ſceleris ſolos deos ultores eſſe poſſe.

AGE FARE Quærit optime, Deiphobus: ſed Poëta optimo conſilio abſcindit reſponſionem, ne dicta iterum dicenda ſint.

VARIORVM.

FALSA INTER GAVDIA. Multis diſputatur in Philebo Platonis, an gaudia falſa dici poſſint, ut & opiniones veræ & falſæ. In eam tamen ſententiam ſit diſceſſio, ut ſtatuatur & veras & falſas dici voluptates. GERMAN.

DII TALIA GRAIIS, &c. Hier. Magius, lib. 3. Miſcell. cap. 5.

Al-

Digitized by Google

Attulerint; pelagine venis erroribus actus?
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Vt triſteis ſine Sole domos, loca turbida adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Iam medium ætherio curſu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla eſt:
Nox ruit Æneа; nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, parteis ubi ſe via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit,
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne ſævi magna ſacerdos:

SERVII.

PELAGINE VENIS ERRORIBVS ACTVS? Non ad inferos, ſed ad locum in quo inferorum deſcenſus eſt: id eſt ad Avernum, ſi intra terram ſunt inferi. Alii altius intelligunt, qui ſub terra eſſe inferos volunt ſecundum chorographos & geometras, qui dicunt terram σφαιροειδὲς eſſe, quę aqua & aëre ſuſtentatur: quod ſi eſt ad Antipodes poteſt navigatione perveniri: quia quantum ad nos ſpectat, inferi ſunt, ſicut nos illis. Hinc eſt quod terram eſſe inferos dicimus: quanquam illud ſit, quia novem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epiſtolam vento allatam ab Antipodibus, quæ habet, *Superi inferis ſalutem.* qua occaſione tractat reciprocum hoc quod diximus ſupra. Nam prudentiores, etiam animas per μετεμψύχωσιν dicunt ad alterius climatis corpora tranſire: nec in eo orbe verſari in quo prius fuerint. Vnde ait Lucanus, *Regit idem ſpiritus artus, Orbe alio, longæ canceſ ſi cognita vitæ.* Sciendum tamen Homericum eſſe. Nam & illic Elpenor ſimiliter Vlyſſem interrogat.

SINE SOLE DOMOS. Non eſt contrarium, *Solemque ſuum ſua ſydera norunt.* Illud enim de campis Elyſiis dicit.

HAC VICE SERMONVM. Hæc ſacra, ut diximus ſupra, præter unius diei ſpatium non tenebant. Vnde veretur Sibylla ne inanibus fabulis datum, id eſt ſtatutum & legitimum tempus teratur. Quod autem dicit *Aurora medium axem trajecerat:* illud oſtendit, quod ſecundum Tuſcos diei ortus eſt à ſexta diei hora. Ortus enim diei habet Auroram. Donatus tamen dicit auroram cum quadrigis poſitam, Solem ſignificare.

BREVITERQVE. Quod congruit moram objurganti.

NOX RVIT. Si per diem ſacra celebrantur, RVIT eſt IMMINET: ſi per noctem, *finitur.* FLENDO. Proprie. nam & lachrymæ & gemitus fuerant. FINDIT IN AMBAS. Compendioſius, quam ſi *duas* diceret. Poteramus enim etiam tertiam ſperare. Sic Saluſtius, *Inter ſecundum atque ultimum bellum Carthaginenſe*, non ait tertium.

ITER ELYSIVM. Ad Elyſium: de quo ſupra diximus. MALORVM. Impiorum: ut *Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem.*

IMPIA TARTARA. Vbi puniuntur impii.

NE SÆVI. Ne inſcere. Terentius, *Ne ſævi tantopere*, & antique dictum eſt. Nam nunc ne ſævias dicimus, nec imperativum jungimus adverbio imperantis.

DONATI.

SED COMES. Quæ illi propterea juncta fuit, ut omnibus inſtrueret ignorantem. BREVITER. Ne longitudine ſermonis tempus tereret, cum ipſa brevitatis admoneret.

IN AMBAS. Honeſta locutio, in *ambas* potius quam in duas. intellige enim quod ambas vias dixerit, quæ eſſent natæ ex una.

VARIORVM.

TRISTES SINE SOLE DOMVS. Id eſt, obſcuras. Alludirur ad ἀϊδὴς, Plutonis nomen. Euripides in Alceſtide: HART.

HAC VICE SERMONVM. His verbis, ultro citroque habitis: nam homines ita per vices loqui, ut negotia agere dicuntur. unde & pugnare & cantare per vices, ſeu vicißim & loquendi & pugnandi ſervare vices dicimus. NASC.

IAM MEDIVM ÆTHERIO. Hinc colligunt interpretes noctem civilem à meridie, ſicut diem à media nocte, Romano more inchoare. adeas Gellium lib. 3. cap. 2. & Macrob. lib. 2. Saturn.

TRAIECERAT. Macrobius libro 1. capite tertio, Saturnalium. HART.

NOX RVIT ÆNEA. Verba Sibyllæ admonentis Æneam, ne ſtatutum ſibi tempus conterat, quia breve eſt, nec ultra noctis ſpatium, quod jam dimidium præteriit, extenditur, ideo ait, *nox ruit.* NASCIMB.

HIC LOCVS EST, PARTES. Crinitus, lib. 3. cap. 11. de Honeſt. diſcipl.

ELYSIVM. Homerus Odyſſ. ϛ. Crinitus lib. 5. HARTVNG.

Digitized by Google

Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i nostrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro.
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnæ:
Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant, stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis servat noctesque diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæva sonare

SERVII.

EXPLEBO NVMERVM. Vt diximus supra, *Explebo* est, minuam. Nam ait Ennius, *Navibus explebant sese, terrasque replebant.* quem Caper secutus cum de præpositione EX tractaret, hoc exemplum posuit. Sensus ergo est, Minuam vestrum numerum, & reddar tenebris. Nam circa Æneam & Sibyllam aliquid lucis fuisse intelligimus: quippe circa vivos. Vnde paulo post, *Respicit Æneas subito.* Et reliqua. Alii EXPLEBO, male putant complebo esse, umbrarum scilicet, à quibus discesserat, numerum. Alii *explebo numerum*, dicunt esse finitum tempus statutum purgationi & in corpus recurram: ut hoc sit, REDDARQVE TENEBRIS. Nam legimus *Clausa tenebris & carcere cæco*: ut sit sensus, Irascaris mihi quasi homo: nonne & ego homo futurus sum? Alii dicunt cur irascaris? in locis his sum, quandiu vitæ per vim ereptæ expleam tempus: post *tenebris*, id est meis sedibus reddar. Sed hæc omnia, congrua loco non esse manifestum est. Non enim intelligere possumus, Sibylla aliud volente, scilicet ut abscederet; Deiphobum ad aliud respondisse.

I DECVS NOSTRVM. Aut I decus nostrum, utere melioribus fatis, inferorum scilicet hac comparatione: quia ait supra, *An quæ te fortuna fatigat, Vt tristem sine Sole domos, loca turbida cdires?* Aut certe, I decus, & fatis utere nostrum melioribus: id est quam aut ego aut tu habuimus.

MOENIA LATA VIDET. Tartarum dicit, quem vult esse carcerem inferorum. Quod autem ait LATA, nocentum exprimit multitudinem. TRIPLICI CIRCVNDATA MVRO. Vide munitum indicat locum.

TORQVET. Trahit, volvit.

PORTA ADVERSA INGENS. Distinctione excludendum est vitium de duobus epithetis. SOLIDOQVE ADAMANTE. Lapis est durissimus: & tantæ soliditatis, ut nec ferro possit infringi, quem hircino sanguine frangi dicunt.

VIS VT NVLLA VIRVM. *Virum* non ad sexum retulit, sed ad virtutem: hoc est, virorum fortium. ut Cicero, *Virum res illa quærebat.* cum de vito forti diceret. Per hoc autem ostendit nullum de tartaro ad superos posse remeare, ne numinum quidem favore.

STAT. Eminet. AVRAS autem inferis congruas intelligamus. Statius de Mercurio ait; *Pigræ aures eius impedsebant volatum.* De illo enim loco multi quærunt, *Quis tantus plangor ad auras?* Et Pollio dicit Æneæ & Sibyllæ, quas illi secum traxerant; cum constet esse etiam illic auras.

EXAVDIRI. Exaudiebantur.

DONATI.

MELIORIBVS VTERE FATIS. Placavit Sibyllam, & Æneæ felicia ominatus est.

MOENIA LATA VIDET. Locum describit idoneum coërcendis reis. Primo triplici muro claditur, ne facile evadere possint. Portæ ita sunt robustæ, ut neque vi divina, neque humana possint frangi. Postremo omnia fluvius claudit, qui & saxis & flammis transitum prohibet.

VARIORVM.

EXPLEBO NVMERVM, REDDARQVE TENEBRIS. ὕστερον πρότερον hic videtur in sensu. Nam illud posterius dictum fuit, quod prius dicendum fuerat: nam prius tenebris reddatur, quam numerum annorum compleat necesse est. Sit igitur sensus: à vobis discedam in tenebras, ibique annos purgationis mex explebo. Vel explebo annorum numerum, quo expleto reddar tenebris id est rursus humanum corpus occupabo. Nam anima humano corpori inclusa, tanquam in carcere deterrimo, densissimisque in tenebris versari videtur. NASCIMB.

EXPLEBO NVMERVM. Parrhasius in Servium P. 28.

RESPICIT ÆNEAS SVBITO. Crinitus lib. 5. cap. 11. de Hon. Discipl.

MOENIA LATA VIDET. Petrus Crinitus lib. 5. cap. 11. HART.

TISIPHONEQVE SEDENS. Turneb. lib. 28. cap. 46.

Ver-

Digitized by Google

Verbera: tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumque exterritus hauſit:
Quæ ſcelerum facies? ô virgo effare, quibuſve
Vrgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclyte Teucrum,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen.
Sed me cum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnoſius hæc Radamanthus habet duriſſima regna:
Caſtigatque, auditque dolos: ſubigitque fateri.
Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans, torvoſque ſiniſtra
Intentans angueis, vocat agmina ſæva ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ

SERVII.

TRACTÆQVE CATENÆ. Et genitivus ſingularis poteſt eſſe, & nominativus pluralis.

STREPITVMQVE EXTERRITVS HAVSIT. Hoc eſt, Hauſit & extetritus eſt, & Hypallage eſt.

SCELERVM FACIES. Species: ut ſupra, *Viſa maris facies, & non tolerabile numen.*

NVLLI FAS CASTO. Pio. Et hæc reſponſio oſtendit Æneam quidem voluiſſe ingredi: ſed quaſi pium prohibitum. INSISTERE LIMEN. Inſiſto illam rem dicimus, non illi rei: quod qui dicunt, decipiuntur propter, *Inſto illi rei.*

SED ME. Quia occurrebat, Vnde ipſa cognoviſti?

DEVM POENAS DOCVIT. Aut quas dii nocentibus ſtatuerunt: aut Titanum, quos legimus deos ex terra progenitos. Aut re vera dicit pœnas deorum. Fertur namque ab Orpheo, quod dii peierantes per Stygem paludem, novem annorum ſpatio puniuntur in Tartaro. Vnde ait Statius, *Et Styx perjuria divum Arguit.*

RADAMANTHVS. Radamanthus, Minos, & Æacus filii Iovis & Europæ fuerunt: qui poſtea facti ſunt apud Inferos judices.

SVBIGITQVE FATERI. Compellit ad confeſſionem.

FVRTO LÆTATVS INANI. Latebra non valde profutura: quippe quæ fuerant publicanda poſt mortem.

DISTVLIT IN SERAM. Gravem: ut Salluſtius, *Serum bellum in anguſtiis futurum.* PIACVLA COMMISSA. Propter quæ expiatio debetur.

ACCINCTA FLAGELLO. Aut hoc dixit quod videmus: quia qui longo flagello utitur, ut id poſt ictum in ſe revolvat, neceſſe eſt. Aut ACCINCTA, dixit inſtructa ad verbera ſcilicet, id eſt nocentes flagello quatit ipſa præparata.

AGMINA SÆVA SORORVM. Aut impetus? ut de Harpyiis dixit: aut ſerpentum agmina, quos pro comis habent.

TVM DEMVM HORRISONO STRIDENTES CARDINE SACRÆ PANDVNTVR PORTÆ. Mittuntur inquit poſt verbera ad æternum ſupplicium. Et eſt ſecutus ordinem juris antiquum. Nam poſt habitam quæſtionem, in Tullianum ad ultimum ſupplicium mittebantur. Alii hoc à poëta dictum volunt, ut illa loquente intelligamus portas eſſe parefactas. Alii continuant narrationem. SACRÆ. Execrabiles.

DONATI.

DVX INCLYTE. Magna Poëtæ copia. quoties enim Sibyllam loquentem inducit cum Ænea, toties principia cum ejus laude variavit.

DISTVLIT. Nam quamvis homines ſcelerati tacuerint, non tamen pœnas evaſerunt, ſed in aliud tempus diſtulerunt.

VARIORVM.

SCELERATVM INSISTERE LIMEN. *Limen* ideo *ſceleratum* dixit, quia furiarum ſedes eſt in limine: ut lib. 4. *Vltriceſque ſedens in limine diræ.* GERMAN.

FVRTO LÆTATVR INANI. Furtum hic non accipit, pro ablatione ei alienæ, invito domino: ſed pro omni noxa mala, furtim & in operto perpetrata. HORTENS.

COMMISSA PIACVLA MORTEM. Commiſſum piaculum eſt, inquit Turnebus, cum id factum eſt, cujus cauſa piaculum dandum, & facienda ſacra piacularia: ut cum fraus commiſſa eſt, vel facinus, eo modo quo à Iuriſconſultis commiſſa dicitur ſtipulatio & pœna. GERMAN.

Digitized by Google

Panduntur portæ. cernis custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.
Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloïdas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudelis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis, & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans,

SERVII.

CERNIS CVSTODIA QVALIS. Custodia est quæ custodit, non quæ custoditur. Vsurpatum est autem sicut hospita, sicut neptis. Nam hic & hæc custos facit. Ea enim quæ in *o* exeunt, ut fullo: in *os*, ut nepos: *mes* ut hospes, fœminina ex se non faciunt. quæ autem invenimus, usurpata sunt. Vnde & dissimilia inveniuntur. Nam custos custodia facit: & nepos neptis: hospes, hospita.

VESTIBVLO SEDEAT? Megæram significat.

QVINQVAGINTA. Hoc autem dicit, Cernis hanc quam sæva sit? est intus alia. IMMANIS ATRIS HIATIBVS. Quæ est sævior quam Hydra fuit. Multi ipsam Hydram volunt, quod non procedit. Nam eam in aditu legimus inferorum: ut, *Ac bellua Lernæ*: quam alii tria volunt habuisse capita: alii novem: Simonides quinquaginta dicit.

TARTARVS. Vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς: aut quod est melius, ἀπὸ τοῦ τρομεῖν, id est à tremore frigoris. Sole enim caret.

BIS PATET IN PRÆCEPS. Ideo *in præceps* addidit: quia potest quid etiam sursum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum: quia secundum rationem Sphæræ Sol cum in unam concessent partem, duæ quasi Tartarum faciunt: una à qua discessit: & altera ad quam nunquam accedit. quod melius sphæræ indicat ratio. Hoc autem dicit, Tartarus ipse bis tantum in præceps patet, & tendit sub umbras.

QVANTVS EST SVSPECTVS. id est altitudo ad olympum ætherium: & deest EST.

HIC GENVS ANTIQVVM TERRÆ. Id est primum. Titanas enim contra Saturnum genuit: Gigantes postea contra Jovem. Et ferunt fabulæ, Titanas ab irata contra deos Terra, ad ejus ultionem creatos: Vnde & Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, id est ab ultione. De his autem solus Sol abstinuisse narratur ab injuria numinum: unde & cœlum meruit.

ALOIDAS GEMINOS. Aloëus Iphimediam uxorem habuit: quæ compressa à Neptuno, duos peperit, Othum & Ephialtem: qui digitis novem per singulos menses crescebant. Freti itaque altitudine, cœlum voluere subvertere: sed confixi sunt Dianæ & Apollinis telis. Aloidas autem sic dixit, ut de Hercule Amphitryoniades dicimus. GEMINOS. Sui similes.

CRVDELEIS POENAS. Sævas, nimias. Nam non dicit indignas ferentem, qui sacrilegus fuit.

SALMONEA. Salmoneus Æoli filius fuit, non regis ventorum, sed cujusdam apud Elidem ubi regnavit: qui fabricato ponte æreo, super eum agitabat currus ad imitanda tonitrua: & in quem fuisset jaculatus facem, eum jubebat occidi. hic postea verum fulmen expertus est.

DONATI.

CVSTODIA QVALIS. Non expressit quæ esset, ne quicquid terrum, horrendum, ac detestabile esset, contuens colligeret æstimatio. Ergo suppressit specialitatem, ne sola putaretur quæ forte potuisset.

SEDEAT. Vt ostendat assiduitatem & continuationem facti.

BIS PATET IN PRÆCEPS. Vt si cæli altitudo sit centum, profunditas inferni sit ducenta. ne Aloidæ, qui manibus cælum tangerent, ex infimo inferno fastigium possent tangere, & inde abire.

VARIORVM.

BIS PATET IN PRÆCEPS. Hom. Iliad θ. H.

DANTEM SALMONEA, &c. De Salmoneo, Turneb. lib. 9. Cap. 9. Hieron. Magius lib. 1. Misc. cap. 1. Tom. 2. Lampad.

DVM FLAMMAS IOVIS. Crinitus lib. 2. c. 10. de Honest. Discip. Volaterranus lib. 30. cap. de Machinis bellicis in Philo.

Per

Ter Grajûm populos, medieque per Elidis urbem
Ibat ovans, divûmque sibi poscebat honorem:
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen,
Ære & cornipedum cursu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec fumea tedis
Lumina) præcipitemque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon Terræ omniparentis alumnum
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostroque immanis vultur obunco
Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex jamjam lapsura, cadentique

SERVII.

MEDIÆQVE PER ELIDIS VRBEM IBAT OVANS. Hinc est indignatio, quod in ea civitate Iovem imitabatur, in qua speciaiiter Iuppiter colitur.

DENSA INTER NVBILA TELVM CONTORSIT. Ostendit fulminis causam & originem.

FVMEA LVMINA. Id est terrena. Nam æthereus ignis caret fumo: solo enim splendore viget.

NEC NON ET TITYON. Tityus secundum alios filius Terræ fuit: secundum alios à Terra nutritus. Vnde elegit sermonem quo utrumque significaret. Nam *alumnum* dicit. Hic amavit Latonam: propter quod Apollinis confixus est sagittis. Et damnatus hac lege apud inferos, ut ejus jecur vultur exedat. Quanquam Homerus vicissim dicat duos vultures sibi in ejus pœnam succedere. Sane in usu est VVLTVR: licet Cicero vulturius dixerit, quod quidem potest esse & derivativum. Ennius, *Vulturis in campo miserum mandebat hominem.* Declinatur autem hic Tityos, hujus Tityi: sicut Delos Delii.

PER TOTA NOVEM CVI IVGERA CORPVS PORRIGITVR. Quantum ad publicam faciem, magnitudinem ostendit corporis: sed illud significat, quia de amatore loquitur, libidinem late patere, ut ait supra. *Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem Lugentes campi.* Sane de his omnibus rebus mire reddit rationem Lucretius: & confirmat in nostra vita esse omnia quæ finguntur de inferis. Dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ secundum Physicos & Medicos in jecore est: sicut risus in splene, iracundia in felle. Vnde etiam exesum à vulture dicitur in pœnam renasci: etenim libidini non satis fit, re semel peracta, sed recrudescit semper. Vnde ait Horatius, *Incontinentes nos Tityi vocat.* Ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos jamjam casurus imminet lapis, superstitiosos significari: qui inaniter semper verentur: & de diis & cœlo & locis superioribus male opinantur. Nam religiosi sunt qui per reverentiam timent. Per eos autem qui saxum volvunt, ambitum vult & repulsam significari: quia semel repulsi, petitores ambire non desinunt. Per *rotam* autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus turbinibusque volvuntur.

FOECVNDAQVE PŒNIS. Fœcunda in pœnam.

RIMATVR. Pascitur: ut, *Rimantur prata Caystri.* FIBRIS. Fibræ sunt eminentiæ jecoris.

OVID MEMOREM LAPITHAS? Hi populi Thessaliæ fuerunt, quibus imperabat Ixion amicissimus (ut diximus supra) Iovi, Phlegyæ filius: qui post nubis coitum fictæ in formam Iunonis, cum se de ejus stupro jactaret, ab irato Iove ad inferos trusus est, & illic religatus ad rotam circumfusam serpentibus. PIRITHOVM. Et hic unus de Lapithis fuit, qui descendit cum Theseo ad rapiendam Proserpinam.

DONATI.

TITYON. Monoproton declinatur. Nam Tityonem diceret, si per casus variari potuisset.

QVID MEMOREM LAPYTHAS? Genus est transitus per omissionem: & ponitur ne continuatio narrationis horrescat.

VARIORVM.

OMNIPARENTIS ALVMNVM. Hom. Odyss. A. Macrob. lib. 5. cap. 7. HART.

IMMANIS VVLTVM. Macrob. lib. 4. cap. 4. HART.

ATRA SILEX. Proverb. *Tantali lapis.* Ovid. lib. 4. Transformationum eadem prosecutus. Macrob. lib. 4. c. 4. HART.

NEC NON TYTION. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 7. Saturn.

ROSTROQVE IMMANIS, &c. Pathos à modo Macrob. lib. 4. c. 4. Saturn.

Immi-

Imminet adſimilis: lucent Genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora parata
Regifico luxu: Furiarum maxima juxta
Accubat, & manibus prohibet contingere menſas;
Exſurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hic quibus inviſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatuſve parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui divitiis ſoli incubuere repertis,
Nec partem poſuere ſuis: quæ maxima turba eſt:

SERVII.

ADSIMILIS. Valde ſimilis, ad enim vacat: & à majoribus ad ornatum adhibebatur, ut, Horatius *Qua populus adſita certis limitibus vicina refugit Iurgia.* LVCENT GENIALIBVS ALTIS. Aliud eſt: Tantalus rex Corinthiorum amicus numinibus fuit: qui cum frequenter eos ſuſciperet: & quodam tempore defuiſſent epulæ: filium ſuum Pelopem occidit, & diis epulandum appoſuit. Tunc abſtinentibus cunctis, Ceres humerum ejus exedit, & cum eum dii per Mercurium revocare ad ſuperos vellent, eburneus ei eſt humerus reſtitutus, ſicut ſupra: *Humeroque Pelops inſignis eburno.* Ideo autem ſola Ceres dicitur comeſſe, quia ipſa ipſa eſt terra, quæ corpus reſolvit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur eſſe revocatus: quod ipſe eſt deus prudentiæ, per quam Philoſophi deprehenderunt πολυφθορίαν vel μετεμψύχωσιν. Tantalus autem hac lege apud inferos dicitur eſſe damnatus, ut in Eridano inferorum ſtans, nec undis præſentibus, nec vicinis ejus pomariis perfruatur. Per hæc autem avaritia ſignificatur: ut etiam Horatius, *Quid vides? mutato nomine de te Fabula narratur.* GENIALIBVS. Veluti genialibus. Nam geniales proprie ſunt, qui ſternuntur puellis nubentibus: dicti à generandis liberis.

AVREA FVLCRA. Quibus fulcimur, id eſt ſuſtinemur.

REGIFICO LVXV. Regali ambitu. FVRIARVM MAXIMA. Id eſt ſæviſſima, hoc eſt fames. ut, *Vobis furiarum ego maxima pando.* Unde & famem pronuntiat, ut hanc eſſe furiarum maximam doceat.

ET MANIBVS. Illorum ſcilicet, non ſuis.

FACEM ATTOLLENS. Injiciens ignem avaritiæ, ut abſtineant.

QVIBVS INVISI FRATRES. Hæc quidem conſtat dicta eſſe generaliter. Poſſunt tamen & ad ſpeciem trahi: ut Ægyſtum & Danaum, Atreum & Thyeſten, Eteoclem & Polynicem ſignificare videatur. Bene autem dicendo INVISI, per id quod leve eſt, etiam majora complexus eſt.

PVLSATVSVE PARENS. Item quod levius eſt dixit, parricidii comparatione. Poſſumus autem OEdipum accipere Laii extinctorem. AVT FRAVS INNEXA CLIENTI. Ex lege duodecim tabularum venit, in quibus ſcriptum eſt, *Patronus, ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto.* Si enim clientes quaſi colentes ſunt, Patroni quaſi patres: tantundem eſt clientem, quantum filium fallere. Et hoc poſſe fieri ex Horatii dictis intelligimus: qui cum loqueretur de avaris potentibus, ait de vicino cliente, *Pellitur paternos in ſinus ferens deos.* Urbano tamen hoc diſplicet: & dicit rarum eſſe hoc, magiſque contrarium, cum magis patronos decipiant frequenter clientes. Vult autem intelligi prævaricatores, qui patroni ſunt clientium, quos nunc *ſuſceptos* vocamus.

NEC PARTEM POSVERE SVIS. Bene addidit SVIS, id eſt cognatis, affinibus. Hæc enim fuerat apud majores donandi ratio: non profuſa paſſim. Nam hoc eſt velle inaniter perdere. Unde Cicero ait in libris legum, *Septem prohibeo. nam auget ſuperſtitionem & exhaurit domos. Dignus igitur largiendum eſt.* Unde Horatius, *Cur eget indignus quiſquam te divite?* id eſt indignus paupertate.

VARIORVM.

LVCENT GENIALIBVS ALTIS: Beroaldus in Servium parag. 30.

EPVLÆQ; ANTE ORA PARATÆ. Quopacto locus iſte de Tantalo Corinthiorum rege intelligi poſſit (ut ſentiunt interpretes) non video. Sed de Phineo Arcadiæ rege intelligendum puto: qui cum filiis ſuis, uxoris ſecundæ impulſu, oculos eruiſſet, ira divina ipſe etiam cæcus factus eſt: immiſſæque Harpyiæ, quæ cibos ei appoſitos auferrent atque fœdarent. quod etſi in vita ei contigerat, uti ex Apollonio 2. Argonaut. legere eſt, quis tamen prohibet, quin Poëta fingere poſſit, Phineum iiſdemmet apud inferos cruciatibus affici? Nam Plato in decimo dial. repub. ſcriptum reliquit, impios omnium, quæ in vita geſſerunt, poſt tergum apud inferos ſigna deferre: ut pro qualitate delictorum ſic etiam ſuppliciorum modus. Mihique hoc ideo fit verisimilius, quoniam hic de genialı: id eſt, de matrimoniali toro mentio habetur; ut ſit alluſio ad facinus, quod per matrimonium, id eſt uxoris impulſionem Phineus admiſit. NASCIMB.

ET FRAVS INNEXA CLIENTI. Quando & à quo introducti ſint patroni & clientes, quod utrorumque munus fuerit, docet Dionyſius lib. 2. & Budæus in Pandect. pag. 270.

NEC PARTEM POSVERE SVIS. Hic etiam cruciantur, qui omnia more Epicureorum, ſuo commodo metiuntur, & aliena non curant; & quia iſtorum numerus eſt infinitus, ſubdit *quæ maxima turba eſt.* NASC.

Qui-

Digitized by Google

Quique ob adulterium cæsi, quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras:
Inclusi pœnam expectant. Ne quære doceri,
Quam pœnam, aut quæ forma viros, fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet, æternumque sedebit
Infœlix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet, & magna testatur voce per umbras:
DISCITE *justitiam moniti, & non temnere divos.*

SERVII.

OB ADVLTERIVM CÆSI. Si occisi, Ægystum significat Thyestæ filium, si revera cæsi Salustius, quem Milo deprehensum sub servi habitu verberavit in adulterio suæ uxoris, quæ fuerat Fausti Syllæ filia. QVIQVE ARMA SECVTI IMPIA, NEC VERITI DOMINORVM FALLERE DEXTRAS. Hoc loco videtur blandiri Augusto: quia contra Cæsarem patrem ejus, multi quibus ignovit, arma susceperant. Est namque ejus dictum, *Dare quidem se veniam Pompejanis: sed ab ipsis quandoque esse periturum.* Vt arma impia, civilia dixerit bella: quæ moverunt Pompejani contra acceptæ veniæ fidem: sed non procedit. Nam si *arma impia* dixit bellum civile, tangit & Augustum & Cæsarem: qui & ipsi bella civilia tractarunt. Item si culpat eos qui contra fidem datæ veniæ dimicarunt, tangit Augustum. Nam transierunt ad eum ab Antonio duo millia equitum: per quos est victoriam consecutus. Horatius, *Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Cæsarem.* Fecit præterea injuriam Augusto vel Cæsari, si eos dominos dixit: quod apud majores invidiosum fuit. Nam patres patriæ dicebantur, non domini. Iuvenalis, *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.* Melius ergo est ut bellum à Sexto Pompejo Pompei filio in Siculo freto gestum accipiamus. Nam occiso patre Siciliam tenuit: & collectis inde servitiis vastavit sex annis ultro citroque Siciliam: postea victus est ab Augusto & Agrippa. Horatius, *Mutatus urbi vincla quæ detraxerat Servis amicus perfidis.* Et hoc sensu tam *arma impia*, quam dominorum congruit commemoratio.

POENAM EXPECTANT. Quod gravius est. Nam in expectatione & præsens metus est & dolor futurus. In ipsa autem pœna, solus est dolor. FORMA VIROS. Regula. Singulis enim sceleribus statuta sunt supplicia ex more Romano, quem sequitur.

SAXVM INGENS VOLVVNT ALII. Sisyphum dicit, qui deorum consilia hominibus publicavit. RADIISQVE ROTARVM. Ixionem dixit, ut alibi ostendit, *Atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Licet supra dixerit, *Quos super atra silex.* Nam de his fabulis variæ sunt in ipsis authoribus opiniones.

ÆTERNVMQVE SEDEBIT INFELIX THESEVS. Contra opinionem. Nam fertur ab Hercule esse liberatus: quo tempore eum ita abstraxit, ut illic corporis ejus relinqueret partem. Frequenter enim variant fabulas poëtæ. Hyppolitum Virgilius liberatum ab inferis dicit, Horatius contra, *Neque enim Diana pudicum liberat Hyppolitum.*

PHLEGYASQVE MISERRIMVS OMNEIS ADMONET. Si PHLEGYAS est nominativus singularis, hoc dicit, Phlegyas omnes admonet apud inferos ferentes. Si autem PHLEGYAS accusativus pluralis est, Theseum omnes Phlegyas admonentem debemus accipere. Hi namque secundum Euphorionem populi insulani fuerunt satis in deos impii & sacrilegi. Vnde iratus Neptunus percussit tridente eam partem insulæ, quam Phlegyæ tenebant: & omnes obruit. Phlegyas autem Ixionis pater habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiavit: unde suscepit Æsculapium. Quod pater dolens, incendit Apollinis templum & ejus sagittis est ad Inferos trusus. Statius, *Phlegyam jubet cava saxa tacentem Æterno premit accubitu.*

DISCITE IVSTITIAM. Hoc est, vel nunc in pœnis locati.

VARIORVM.

QVIQVE OB ADVLTERIVM CÆSI. Quam acriter lex Iulia vindicarit adulterii crimen, liquet ex facta etiam extraneis accusandi potestate, & patri & marito, non ex æquo tamen, adulterum impune occidendi. GERMAM.

QVIQVE ARMA SECVTI IMPIA. Turneb. lib. 22. cap. 1.

ET DOMINORVM FALLERE DEXTRAS. Hunc locum interpretes non satis assecuti sunt. Quid enim est, *fallere dextras dominorum*, quam fidem dominis promissam fallere? nam dextra olim fidei consecrata fuit: unde *jungere dextram*, & *dextræ dextram committere* apud Poëtas sæpe reperies, pro pacisci & fœdus ferire. Ovid. in Epist. *Hem ubi pacta fides, commissaque dextera dextræ.* MASCIM.

RADIISQVE ROTARVM. De hoc tormenti genere. Turneb lib. 7. cap. 16. Budæus lib. 2. Misc. cap. 16. Titius 5. controv. cap. 2.

ÆTERNVMQVE SEDEBIT. Gellius lib. 10. c. 16. Cæl. lib. 4. c. 2.

INFELIX THESEVS. Cælius lib. 2. cap. 49 Lect. Antiq. An Thereus legendum, disputat Brodæus lib. 1. Miscell cap. 20. Delrius in Senec. Tragic. Titius aliter lib 1. cap. 11. Bapt. Pius Annotat. Potter. cap. 9. Iac. Locent. 2. lib. 1. cap. 3.

DISCITE IVSTITIAM. Explicat sententiam Ioach Camerar. problem. 5. Dec. 1.

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit; fixit leges pretio, atque refixit.
Hic thalamum invasit natæ, vetitosque Hymeneos:
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos,
Sed jam age carpe viam, & susceptum perfice munus:
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Moenia conspicio, atque adverso fornice portas:
Hic ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter gressi per opaca viarum,

SERVII.

VENDIDIT HIC AVRO PATRIAM. Etiam hæc licet generaliter dicantur, habent tamen specialitatem. Nam Lasthenes Olynthum Philippo vendidit: Curio Cæsari viginti septem millibus de fœderiis Romam. De quo Lucanus, *Gallorum captus spolus & Cæsaris auro.*

FIXIT LEGES PRECIO, ATQVE REFIXIT. Possumus Antonium accipere secundum Ciceronem in Philippicis. FIXIT autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis affigebantur.

HIC THALAMVM INVASIT NATÆ. Thyestes: unde Ægystus natus est, item Cinyras. Nam quod Donatus dicit, nefas est credi dictum esse de Tullio VETITOSQVE HYMENÆOS. Legibus scilicet. Nam dicendo VETITOS, ostendit fuisse, ut est apud Persas hodie. Vnde Donatus male ait, natura & legibus vetitos,

AVSI OMNES IMMANE NEFAS, AVSOQVE POTITI. Illic sunt & qui fecerunt & qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, sed & voluntas.

NON MIHI SI LINGVÆ CENTVM SINT ORAQVE CENTVM, FERREA VOX. Lucretii versus sublatus de Homero: sed *Ærea vox* dixit.

SCELERVM COMPRENDERE FORMAS. Vt, *Aut quæ forma viros fortunave mersit.*

PERPICE MVNVS. Hoc est ramum redde. Nam supra ait, *Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus Instituit.*

CYCLOPVM EDVCTA CAMINIS. Hoc est magna. Ita enim cujuslibet rei magnitudinem significant: adeo ut Statius Argivorum muros ab ipsis dicat esse perfectos.

FORNICE. Acen. Cicero, *Vidit ad ipsum fornicem Fabianum.*

DONATI.

LEGES PRECIO REFIXIT. Omnia hæc scelera posuit Maro, ut viventes ad bonos mores metu pœnæ reducerer.

NON MIHI. Necessario generalitas injecta est, ne cuncta descripsisse videretur: quoniam fuit impossibile latitudinem tantam plene complecti: vel ne contemptui haberentur pœnæ propositæ ex quotidiana meditatione. Plus quam etiam metus injicitur, cum infinita formido est.

FORNICE. Ea enim est camera in arcum ducta.

VARIORVM.

DISCITE IVSTITIAM MONITI. Explicat sententiam Ioach. Camerarius problem. 5. Dec. 1.

LEGES FIXIT ATQVE REF. &c. Quia Tabulis æreis insculpebantur columnæ aut pilæ in loco publico adfigendis; quæ refigebantur, quum lex abrogabatur. Servius: *fixit autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis affigebantur.* In his tabulis æreis, leges, edicta, agrorum divisorum formæ, canones siderum astronomici, & alia vulgo incidebantur, & in locis publicis adfigebantur columnis aut parastatis. Inde dicta προγράμματα, quod affigerentur. SALMASIVS.

FIXIT LEGES PRETIO. Leges in æs incidebantur. Turn. lib. 25. c. 30. potest & hic locus de Antonio, Clodio & Verre intelligi; qui pecunia corrupti, leges à se promulgatas in æs incidi & parietibus affigi, rursusque illas antiquari & refigi jubebant. NASC.

HIC THALAMVM INVASIT NATÆ. De Cicerone scriptum à Poëta putat Donatus, reclamante Servio. Vide Quæsturam Cotradi pag. Basil. 159. 160. &c.

NON MIHI SI LINGVÆ CENTVM. Macr. lib. 6. cap. 3. Saturnal.

OMNIA POENARVM NOMINA. Lucretius ea, uno fere versu lib. 3. comprehendit,

Carcer & horribilis de jacto pendhus deorsum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tæda.

Vide Alexand. ab Alex. lib. 3. Genial. cap. 5. Cæl. Rhodig. lib. 6. lect. antiq. cap. 5.

CYCLOPVM EDVCTA CAMINIS. Quod invenerint, & ferrum fabricare & oppida munire. Turneb. lib. 28. cap. 46.

Corri-

Digitized by Google

Corripiunt ſpatium medium, foribuſque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpuſque recenti
Spargit aqua, ramumque adverſo in limine figit.
Hîs demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.
Largior hic campos æther & lumine veſtit
Purpureo, Solemque ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris;
Contendunt ludo, & fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veſte ſacerdos,

SERVII.

CORRIPIVNT SPATIVM. Raptim peragunt. OCCVPAT ÆNEAS ADITVM. Ingreditur, ſicut ſupra diximus. RECENTI. Semper fluenti. Dixit hoc propter paludem Stygem.

SPARGIT AQVA. Purgat ſe. Nam inquinatus fuerat, vel aſpectu Tartari: vel auditu ſcelerum atque pœnarum: & SPARGIT, quaſi ſe inferis purgat.

AMOENA VIRETA. Virentia: & eſt ſatis uſurpatum. AMOENA autem, quæ ſolum amorem præſtant: vel, ut ſupra diximus, quaſi amunia, hoc eſt ſine fructu, ut Varro & Carminius docent. Alludit autem ad inſulas fortunatas. Nam & ſequenti hoc indicat verſu.

LARGIOR HIC CAMPOS ÆTHER ET LVMINE VESTIT PVRPVREO. Non noſtro largior: ſed quam eſt in cætera inferorum parte. Aut revera LARGIOR, ſi Lunarem intelligis circulum. Nam ut ſupra diximus, campi Elyſii aut apud inferos ſunt, aut in inſulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, *Illic poſtquam ſe lumine vivo Induit.* SOLEMQVE SVVM. Sibi congruum: ut, *Feſſoſque ſopor ſuus occupat artus.*

PALÆSTRIS. Luctationibus. Græce dixit.

CONTENDVNT LVDO. Non odio. CHOREAS. *Re* corripuit propter metrum. Alibi ait ſecundum naturam: ut, *Iuvat indulgere choreis.* Ergo aut Syſtolen fecit, aut Antitheſin: i pro e ponens. Nam Græcum eſt nomen.

NECNON THREICIVS LONGA CVM VESTE SACERDOS. Orpheus Calliopes muſæ, & OEagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia inſtituit: primus etiam deprehendit harmoniam, id eſt circulorum mundanorum ſonum, quos novem eſſe novimus: è quibus ſummus quem ἀνάγκης dicunt, ſono caret. Item ultimus qui terrenus eſt. Reliqui ſeptem ſunt, quorum ſonum deprehendit Orpheus. unde utique ſeptem fingitur chordis. LONGAM autem VESTEM, aut cytharœdi habitum dicit, aut longam barbam. Nam à contrario imberbes, inveſtes vocamus. SACERDOS autem, quia & Theologus fuit, & Orgia primus inſtituit. Ipſe etiam homines de feris & duris compoſuit. Vnde dicitur arbores & ſaxa moviſſe: ut Deus.

DONATI.

DEVENERE LOCOS LÆTOS. Vt metu pœnarum malos deterruit: ita bonos ſpe felicitatis ad virtutes hortatur. Primo ergo regionum bona proſequitur: deinde, quæ ex his locis capiantur commoda, & qui ſint ii qui hujuſcemodi bonis perfruantur.

LARGIOR. Hic oſtendit nihil deeſſe ex iis, quæ ſunt apud ſuperos, adeo ut fortunati & beati appellari meruerint.

PARS IN GRAMINEIS. Oſtendit quanta animi ſerenitate in voluptatibus honeſtis vivant.

NEC NON THREICIVS. Oſtendit cytharam, inter honeſtas enumerari artes. Eſt enim muſica.

VARIORVM.

CORRIPIVNT SPATIVM. Explic. phraſin Turneb. lib. 9. cap. 27.

OCCVPAT ÆNEAS ADITVM. Macrob. l. 3. cap. 1. Saturn.

LARGIOR HIC CAMPOS ÆTHER. Videri poteſt hic Poëta Anaxagoræ ſententiam ſecutus, *ætherem* accepiſſe pro igne, & mundum ambiente corpore & complente, ſuffragante hemiſtichio ſequenti, *lumine veſtit Purpureo.* Sunt autem, qui hic *ætherem* pro aëre accipere malunt, ex illo ſequenti, *Aëris in campis latis:* ut lumen hic purpureum referatur ad ſplendorem Solis & illuſtrationem Elyſii. GERMAN.

PVRPVREO, SOLEMQVE SVVM, &c. Turneb. lib. 28. cap. 28. & 46.

PARS IN GRAMINEIS. Contra Grammaticos explicat Turneb. lib. 28. cap. 46. Brodæus lib. 5. Miſcell. cap. 25. ex Pindaro.

PARS PEDIBVS PLAVDVNT. Turneb. l. 28. cap. 46.

LONGA CVM VESTE SACERDOS. De hac eſſe, cum ſyrmate è Tibullo. Turneb. lib. 28. c. 35. & lib. 28. cap. 46.

Digitized by Google

Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum:
Iamque eadem digitis, jam pectine pulſat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Iluſque, Aſſaracuſque, & Trojæ Dardanus author.
Arma procul, currusque virûm miratur inanes.
Stant terræ defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi. quæ gratia currûm
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentes
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.
Conſpicit ecce alios dextra lævaque per herbam
Veſcentes, lætumque choro pæana canentes;
Inter odoratum lauri nemus: unde ſuperne

SERVII.

OBLOQVITVR NVMERIS. Dicendo OBLOQVITVR, chordarum expreſſit laudem, quas dicit verbis loquutas. *Obloqui* enim non eſt niſi contra loquentem loqui. NVMERIS. Rhythmis, ſonis: ut, *Numeros memini, ſi verba tenerem.* SEPTEM DISCRIMINA. Quia omnes chordæ diſſimiliter ſonant.

IAM PECTINE PVLSAT EBVRNO. *Iam* nunc. Hoc autem pecten declinatur, ut lien, carmen.

HIC GENVS ANTIQVVM. Quod non omnes viros fortes in Elyſio viſos eſſe commemorat, hæc ratio eſt: quia iſti divinos meruerant honores: quod Tydeo vel his quos ſupra memoravit non contingit. Nam ideo ANTIQVVM addidit: quaſi & illis Elyſii non contingerent campi, ſi eis annorum non derogaſſet vetuſtas.

NATI MELIORIBVS ANNIS. Plerumque enim virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero, *Vt illa laus, temporum, non hominum ſuiſſe videatur.*

ILVSQVE ASSARACVSQVE. Trojani reges fuerunt. TROIÆ DARDANVS AVTHOR. Hunc in ſeptimo inter deos dicit relatum: ut, *Et numerum divorum altaribus auget.* Sed ut diximus ſupra, Homerum ſequitur, qui inducit ſimulacrum Herculis apud inferos viſum.

DEFIXÆ HASTÆ. Subaudis INANES. Item, *equos inanes.*

QVÆ GRATIA CVRRVM. Detraxit unum V, licentia, qua Latinitas Græcos ſecura genitivo plurali ſyllabam aut addit, aut detrahit: hoc loco detraxit: ſicut *Arma virum.* Contra addidit, *Annum centumque genus*: pro alium, ſicut Græci μυρίων ἀνδρῶν.

NITENTES. Pingues: abſque quod ſequitur, id quod præcedit intelligis. Per omnia autem quæ dicturus eſt intelligendum hoc, *Quæ gratia fuit vivis, eadem ſequitur tellure repoſtos.*

PÆANA CANENTES. Proprie Apollinis laudes, quod nunc congruit propter laurinemus: abuſive omnium deorum. Sic Orgia proprie Liberi: abuſive, omnium deorum ſacra.

ODORATVM. Pro odorum: ut diximus ſupra.

VARIORVM.

OBLOQVITVR NVMERIS SEPTEM. Laus chordarum, quæ non ſonare, ſed verbis quaſi loqui videbantur. Græci habent ſuum κιθαρίζειν & κιθαρῳδεῖν. Alii, *obloquitur numeris*, interpretantur: *Cecinit modulis ac rythmis*: ut & fides increpuiſſe, & ſimul voce cecinisſe intelligatur. ἐκ δυοῖν ἡ λύρα, contra Fulgent. lib. 3. Mytholog. Turneb. lib. 19. cap. 30. & lib. 28. cap. 46.

SEPTEM DISCRIMINA. Quia cythara ſeptem chordarum diſſimiliter ſonantium fuit ex Terpandri inſtituto. Plin. Plutarch. NASCIMB.

IAMQVE EADEM DIGITIS. Id eſt, intus & foris canit. Manus enim ſiniſtra carpit chordas digitis, quod *intus canere* eſt: tacita quadam muſica, nec foris audita, ſed artifici tantum intellecta. At manus dextra Pectine chordas pulſat, *canitque foris*, id eſt canit, quod etiam alii audiant: nec enim tacita eſt ejus, ut ſiniſtra muſica, ſed canora. Turneb. lib. 28. cap. 46. & lib. 14. c. 4.

NATI MELIORIBVS ANNIS. Declarat quod dixerat *antiquum*. nam ætas antiqua melior ſemper fuiſſe exiſtimatur. hoc igitur ait; eos eo tempore natos, quo majori in honore virtus haberi ſolebat: ideoque divino honore dignos judicatos fuiſſe; quibus ſi hoc tempore naſci contigiſſet, ad tantum honoris faſtigium minime evecti fuiſſent. alludit autem per commiſerationem ad tempora Trojana, quibus meliori fortuna utebantur. NASCIMB.

STANT HASTÆ DEFIXÆ. De haſtis præpilatis. Turn. lib. 13. cap. 16.

ARMORVMQVE IVIT. Cælius lib. 10. cap. 9. Macrob. in ſomnium Scipionis, lib. 1. c. 9. Odyſſ. 11. HARTVNG.

EADEM SEQVITVR TELLVRE, &c. Macr. lib. 1. cap. 9. Somn. Scip. Cælius lib. 6. cap. 9. Lect. Antiq.

Plu-

Digitized by Google

Plurimus Eridani per ſylvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando vulnera paſſi;
Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat,
Quique pii vates, & Phœbo digna locuti;
Inventas aut qui vitam excoluere per artes:
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfuſos ſic eſt affata Sibylla:
Muſæum ante omnes: medium nam plurima turba

SERVII.

VNDE SVPERNE PLVRIMVS ERIDANI PER SYLVAM VOLVITVR AMNIS. Eridanum Aratus in cœlo eſſe dixit, haud longe à cete. Hic & in terris eſt, qui in Italia, id eſt in Venetia Padus vocatur: quem alii etiam ad Inferos volunt tendere, alii naſci apud Inferos, & exire in terras. Ideo autem iſta finguntur, quia de Apennini parte oritur, quæ ſpectat inferum mare, & tendit uſque ad ſuperum. Ergo hic ſenſus eſt, Canebant in locis, unde ſuperne, id eſt ad ſuperos plurimus Eridani amnis per ſylvam volvitur. Namque veriſimile eſt: quoniam legimus de Ariſteo, *Omnia ſub magna labentia flumina terra Spectabat diverſa locis.* Et congrue. nam omnis humor ex terræ naſcitur venis. Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, & dicunt παρὰ τὸ ἐχθεῖν dictum Nam legimus *Fluviorum rex Eridanus.* & amant poëtæ, pro appellatione, ponere magnæ rei proprietatem: ut alibi: *Poculaque inventis Acheloia miſcuit uvis.* Melius tamen eſt ſi diſtinguamus, *Unde ſuperne plurimus*, Vnde ad ſuperos plurimus, id eſt magnus amnis volvitur per ſylvam Eridani, id eſt populos. Fabula namque hæc eſt, Eridanus Solis filius fuit: hic à patre impetratum currum agitare non potuit, & cum ejus errore mundus arderet, fulminatus, in Italiæ fluvium cecidit: & tunc à luce ardoris ſui, Phaëton appellatus eſt, & priſtinum nomen fluvio dedit. Vnde mixta hæc duo nomina inter Solis filium & fluvium invenimus. Poſtea ejus ſorores flendo in populos verſæ ſunt: ut in decimo, *Populeas inter frondes umbramq; ſororum.* Et hoc Virgilius. nam alii in alias arbores dicunt.

HIC MANVS OB PATRIAM PVGNANDO VVLNERA PASSI. Manus, id eſt multitudo eorum qui ob patriam paſſi ſunt vulnera. & eſt figurate dictum. Sane animadvertendum quod ait Horatius in arte poëtica, *Et ſimul & jucunda & idonea dicere vitæ.* Nullam enim majores noſtri artem eſſe voluerunt, quæ non aliquid reipublicæ commodaret. Vnde Virgilius hoc per tranſitum facit. Nam dicendo patriæ venditores, contra præmia defenſoribus ſolvi: nihil aliud niſi fugienda vitia & ſectandas eſſe docet virtutes.

SACERDOTES CASTI DVM VITA MANEBAT. Quaſi quis caſtus poſſet eſſe poſt mortem? ſed aliud dicit: id eſt qui fuerunt caſti dum in communione vitæ verſarentur. Nam hi qui ſacra maxima accipiebant, renuntiabant omnibus rebus: nec ulla in his numinum cura remanebat. Herbis etiam quibuſdam emaſculabantur: unde jam coire nec poterant; Dicit ergo eos ſacerdotes qui caſti fuerunt, etiam ante ſacra ſuſcepta.

PII VATES. Vaticinantes, non mendaces. PHOEBO DIGNA LOCVTI. Aut veridici, qui talia loquebantur, qualia decebant Apollinem. Multi enim mentiebantur: ut in Lucano Phœbas, ad quam Appius Claudius, *Et nobis dabis improba pœnas, Et ſuperis quos fingis, ait:*

INVENTAS AVT QVI VITAM EXCOLVERE PER ARTES. Qui ſtudierunt & ornaverunt vitam per inventa artificia. Significat autem Philoſophos: qui aliquid excogitaverunt unde vita coleretur.

QVIQVE SVI MEMORES ALIOS FECERE MERENDO. Et quia aliquos ſui memores fecere præſtando: ut, *Nunquam regina negabo Promeritam*, id eſt præſtitiſſe. Terentius, *Ego Carine neutiquam officium liberi eſſe hominis puto: cum is nihil promereat, poſtulare id gratiæ apponi ſibi.*

OMNIBVS HIS NIVEA CINGVNTVR TEMPORA VITTA. Per quod eos oſtendit meruiſſe divinos honores: ut diximus ſupra.

MVSÆVM ANTE OMNES. Theologus fuit iſte poſt Orpheum: & ſunt variæ de hoc opiniones Nam eum alii lunæ filium, alii Orphei volunt, cujus eum conſtat fuiſſe diſcipulum. Nam ad ipſum primum carmen ſcripſit, quod appellatur *Critera.*

DONATI.

OMNIBVS HIS. Omnia commoda conſequuntur honeſtatis cultores: locum, ſydera, lucem, prata, nemora, cibos, delitias, ſtudia artium ut non privati vita, ſed ad aliud vivendi genus tranſiſſe videantur.

VARIORVM.

PLVRIMVS ERIDANI, &c. Vt in cœlo conſecrarunt Eridanum Aſtrologi, ſic & in Elyſiis ponit cum campis Maro, vel cæleſtis illius Eridani imitatione, vel patriæ commendatione inductus, cum ſit in Italia fluviorum rex. TVRNEB. lib. 22. c. 1.

PLVRIMVS ERIDANI. Turneb. lib. 22. c. 1. cur fluvium hunc in Elyſio ponat. Goſop. Becanus in Venet. & Hyperbor.

MVSÆVM ANTE OMNES. Muſæum cur laudet, ſileatque Homerum mirantur Græci, ait Turn. lib. 28. cap. 46.

Digitized by Google

Hunc habet, atque humeris extantem ſuſpicit altis.
Dicite felices animæ, tuque optime vates,
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergò
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit Heros:
Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
Riparumque toros, & prata recentia rivis
Incolimus. ſed vos (ſi fert ita corde voluntas)
Hoc ſuperate jugum, & facili jam tramite ſiſtam.
Dixit: & ante tulit greſſum, camposque nitentes
Deſuper oſtentat: dehinc ſumma cacumina linquunt
At pater Anchiſes penitus convalle virenti
Incluſas animas, ſuperumque ad lumen ituras,
Luſtrabat ſtudio recolens; omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, claroſque nepotes;
Fataque, fortunaſque virum, moreſque, manuſque.
Iſque ubi tendentem adverſum per gramina vidit

SERVII.

HVMERIS EXTANTEM SVSPICIT ALTIS. Quaſi Philoſophum, ac ſi diceret Platonem. Alludit enim poëta. Nam Plato ab humerorum dictus eſt latitudine. Athleta enim fuit, qui poſt omnium victoriam ſe philoſophiæ dedit.

TVQVE OPTIME VATES. Quia theologus fuit. Et ſciendum hoc loco Sibyllam jam à numine derelictam. Vnde & interrogat, quod alias non faceret.

QVÆ REGIO ANCHISEN, QVIS HABET LOCVS? Bene & generaliter rem requirit & ſpeciem, quo poſſit facilius inveniri. Nam LOCVS in regione eſt. ILLIVS ERGO. Propter illum, vel cauſa illius. *Ergo* autem conjunctio fuit, ſed per accentus mutationem in adverbium tranſit: & eſt ſola particula quæ habet in fine circumflexum. Multi male putant nomen eſſe indeclinabile: & dicunt poſitum eſſe pro cauſſa (Cauſſa autem, nomen eſt quod ponitur pro ratione) qui caſus declinatione careat.

MAGNOS AMNES. Aut magna fluenta: aut quia novem ſunt, quæ odioſum fuerat commemorare per ſingula.

NVLLI CERTA DOMVS. Id eſt habitatio, quam animæ tandiu certam habent, quandiu in corporibus ſunt: poſt quorum ſolutionem vagantur pro vitæ merito in circuitis. LVCIS HABITAMVS OPACIS. Varia dicit, quæ pro vitæ varietate contingunt. In his autem locis Heroum animæ coluntur.

RECENTIA RIVIS. Virentia: rivorum ſcilicet cauſſa.

IVGVM. Ita enim dividuntur montes, in radices, latera, juga, vertices, pro locorum qualitate.

DEHINC SVMMA CACVMINA LINQVVNT. Non linquit. hoc enim dicit Æneas & Sibylla, *Perducti ad ſummum, in plana deſcendunt.*

PENITVS CONVALLE VIRENTI. Valde virenti: ut, *Penituſque ſonantia Acceſtis ſcopulos.*

INCLVSAS ANIMAS. Non re vera incluſas; ſed multitudine ſeparatas, quo facilius agnoſcerentur.

LVSTRABAT STVDIO RECOLENS. Circuibat, ſtudioſe tractabat. INCLVSAS autem, aut ſegregatas: aut ſecundum ritum antiquum. Multitudinem enim ſi numerare non poterant, eam in locum certum includebant per partes, & ex unius numero quanta eſſet videbant. Quod Xerxes de ſuo fecit exercitu.

CHAROSQVE NEPOTES. Poſteros: ſicut per nurus fœminas dicunt.

FATAQVE FORTVNASQVE VIRVM, MORESQVE, MANVSQVE. Felicitas enim aut facilis eſt, aut fortuita, aut ex virtute deſcendens.

DONATI.

FELICES. Vtpote quæ poſt depoſitam vitam, talia loca ac delitias ſint affectæ.

LVSTRABAT. Oculis. RECOLENS. Animi intentione.

FATA, FORTVNAS, MORES, MANVS. Propoſitio eſt eorum quæ deinde proſequitur.

VARIORVM.

HVMERIS EXSTANTEM. Procera & pulchra corpora placent ubique Maroni. de hoc ſupra. HARTVNG.

ILLIVS ERGO. Pro cauſſa, gratia: mihi videtur Græcum eſſe ὦ. Ergo, Græcis ἕνεκα: niſi ab ἔργον magis placet. HART.

Æneas

Æneam, alacrìs palmas utraſque tetendit:
Effuſæque genis lachrymæ, & vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas; datur ora tueri
Nate tua, & notas audire & reddere voces.
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantìs jactatum nate periclis!
Quam metui ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: tua me genitor, tua triſtis imago
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant ſale Tyrrheno claſſes. da jungere dextram,
Da genitor: teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans, largo fletu ſimul ora rigabat:
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter fruſtra comprenſa manus effugit imago;
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.

SERVII.

ALACRIS. Ipſe alacris. Et ſciendum antiquos & alacris & alacer, & acris & acer, tam de maſculino quam de fœminino genere dixiſſe. Nunc maſculino utrunque damus: de fœminino alacer & acer nunquam dicimus: licet Ennius dixerit: *Æſtatem autumnus, poſt acer hyems ſit.* Nam inde eſt alacer.

GENIS. Palpebris. Ennius de dormiente, *Imprimitque genæ genam.* EXCIDIT ORE. Quaſi ſeni: quod circa Anchiſen reſervat, ut, *Tantumque nefas patrio excidit ore.*

VENISTI TANDEM. Hoc ad effectum pertinet deſyderantis. Alias oritur quæſtio quod dicit, *Sic equidem ducebam animo.* EXPECTATA. Probata: ut, *Et rebus ſpectata juventus.* Hoc autem dicit, Tua pietas mihi ſemper probata, nunc etiam *iter durum* vicit, ſcilicet inferorum.

ET NOTAS AUDIRE ET REDDERE VOCES. Familiariter loqui.

REBARQUE FUTURUM. Arbitrabar, rationabar eſſe venturum. Per quod intelligimus fataliter Æneam ad inferos deſcendiſſe. Non enim niſi fatalia deprehenduntur.

NEC ME MEA CURA FEFELLIT. Nec decepit me dulciſſimus filius. Nam vocativus eſt *mea cura*, id eſt tu: & dictum eſt ſicut *Veneris juſtiſſima cura.*

QUAS EGO TE TERRAS, ET QUANTA PER ÆQUORA VECTUM. Patriæ ejus ingenii caſibus.

LIBYÆ TIBI REGNA NOCERENT. Aut quia de Iunone aut Venus: *Haud tanto ceſſabit cardine rerum.* Aut quod eſt melius, illud dicit, Timui ne dum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas, imperium fatale derelinqueres.

TRISTIS IMAGO. Severa, terribilis, ut ſupra, *Et turbida terret imago.*

SÆPIUS OCCURRENS. ἀντὶ τοῦ πολλάκις ſæpius ei dictum intelligimus: aut certe, Egit me tua imago ad hæc tendere limina, quam ſæpe videre conſuevi.

STANT SALE TYRRHENO CLASSES. Affectionis eſt filii etiam ea indicare, de quibus non interrogatur.

LARGO FLETU. Nato ex gaudio.

TER FRUSTRA. Sæpius. finitus pro infinito.

VARIORUM.

EFFUSÆ GENIS LACHR. Quidam abſurdum putant, dare lachrymas Anchiſæ in beatorum jam numerum adſcito: ſed id finxit Poëta ad affectum paternæ pietatis oſtendendum. *Et vox excidit ore*, præ lætitia. NASC.

VICIT ITER DURUM. Laus Æneæ ingens ex officio pietatis erga patrem, quem nec horror inferorum, nec itineris difficultas retinuit. NASC.

TEMPORA DINUMERANS. Fato currentia. per quod colligitur Æneam fato ad inferos deſcendiſſe. NEC ME MEA CURA FEFELLIT. Id eſt cogitatio, quæ abſque ejus animæ ſollicitatione eſſe non poterat. NASC.

TER CONATUS COLLO DARE Homer. Odyſſ. λ. Macrob. lib. 5. cap. 7. & 4. HART.

PAR LEVIBUS VENTIS. Verſiculus concitatus & orbicularis: ac forte alludit latenter ad etymon animæ, ab ἄνεμος, quod ventum ſignificat. H-

Interea videt Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, virgulta ſonantia ſylvis,
Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes, populique volabant:
Ac veluti in pratis, ubi apes æſtate ſerena
Floribus inſidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſſaſque requirit
Inſcius Æneas, quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam

SERVII.

INTERRA VIDET ÆNEAS. Himnos eſt hoc loco, id eſt unus ſenſus protentus per multos verſus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phædone poſitum eſt περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis ſtrictim, hic latius loquitur. De qua re etiam Varro in primo divinarum plenissime tractavit. Hoc autem continet, Æneas dum per inferos pergeret, reſpexit fluvium quendam loci remotioris: ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogavit patrem quis eſſet fluvius, vel qua ratione ad eum pergerent animæ. Pater ait, Lethæus eſt: pergunt autem ut potantes oblivionem patiantur, & incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Æneas interrogat, Dic pater, animæ quæ per præteritam vitam tot ſupplicia pertulerunt, poſſunt habere votum revertendi in corpora? Non eſt veriſimile libenter de corporis carcere ad ejus nexum reverti. Suſcepta narratione hoc Anchiſes exequitur; primo debere fieri ut redeant, deinde poſſe, deinde velle. quæ quoniam obſcura ſunt, aliis diviſionibus innotescunt. Quid eſt debere? Cuncta animalia à deo originem ducunt: quæ quia nasci cernimus, reverruntur ſine dubio unde cuncta procreantur. Deinde poſſe ſic probat: quia immortales ſunt animæ, & ſunt quæ poſſunt reverti. Tertium eſt utrum velint, quod dicit fieri per Lethæum fluvium. Et hoc eſt quod dicturus eſt. Sed incidentes quæſtiones faciunt obſcuritatem.

VIRGULTA SONANTIA SYLVÆ. Quæ eſt juxta præcipita fluminis.

DOMOS PLACIDAS. Campos Elyſios. PRÆNATAT. Præterfluit, & contrarie dictum eſt. Nam non natant aquæ, ſed nos in ipſis natamus. Ennium igitur ſecutus eſt qui ait, *Fluctuſque natantes.* Sane de hoc fluvio quæritur à prudentioribus, utrum de illis novem ſit qui ambiunt inferos, an præter novem. & datur intelligi, quod ab illis novem qui ambiunt inferos ſeparatus eſt. Namque volunt eum eſſe imaginem ſeneſtutis. nam animæ noſtræ vigent & alacres ſunt & plenæ memoria à pueritia uſque ad virilem ſenectam, poſtea in nimia ſeneſtute omnis memoria labitur, quæ lapſa mors intervenit, & animæ in aliud corpus revertuntur. Unde fingunt poëtæ animas Lethæo hauſto in corpus redire. Ergo Lethæus eſt oblivio, morti ſemper vicina.

GENTES POPVLIQVE. Innumerarum gentium & populorum animæ.

FLORIBVS INSIDVNT. Inſido illi rei, ut, *Inſedat quantus miſeræ deus.* Inſiſto autem illam rem, ut, *Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen.*

CIRCVM LILIA FVNDVNTVR. Hoc eſt circunfunduntur: *Lilia* autem pro quibuſlibet floribus, ſpeciem pro genere poſuit.

FLVMINA PORRO. Longe remota: & eſt Græcum adverbium. Bene autem Æneam longe à Lethæo facit: quia adhuc juvenis eſt.

AGMINE RIPAS. Curſu, impetu: per quod oſtendit cito iti ad ſenectam: quia tota celeritate uſus labitur vitæ.

ANIMÆ, QVIBVS ALTERA FATO CORPORA DEBENTVR. Sciendum non omnes animas ad corpora reverti. Aliquæ enim propter vitæ merita non redeunt: aliquæ redeunt propter malam vitam: aliquæ propter fati neceſſitatem.

LETHÆI AD FLVMINIS VNDAM. Si anima æterna eſt, & ſummi ſpiritus pars: qua ratione in corpore non totum videt, nec eſt tantæ prudentiæ tantæque veracitatis, ut omnia poſſit agnoſcere: quia cum cœperit in corpus deſcendere, potat ſtultitiam & oblivionem. Unde non poteſt implere vim numinis ſui, poſt naturæ ſuæ oblivionem. Obliviſcitur autem ſecundum poëtas præteritorum, ſecundum Philoſophos futuri. Vnde medium tenuit dicendo OBLIVIA.

DONATI.

TVM PATER ANCHISES. Interrogat Æneas quis fluvium, & quare animæ illum petant. Ad utrumque breviter reſpondet. Eſſe animas, quæ in alia corpora reverti volunt, & fluvium eſſe Lethæum.

VARIORVM.

IN VALLE REDVCTA. Lambinus, *vallem reductam* appellat, quæ ſinus quoſdam flexuoſos & receſſus habet, in quibus quis à ventis & injuria cæli tutus eſſe queat.

Secu-

gitized by Google

Securos latices & longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia tandem lætere reperta.
O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
Sublimeis animas? iterumque ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo.
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.

SERVII.

SECVROS LATICES. Qui securos faciunt: ut morbos pallidos dicimus, quod pallidos faciunt.

OBLIVIA. Docent autem Philosophi, animam primum descendentem quid per singulos circulos perdat. Vnde etiam Mathematici fingunt: quod singulorum numinum potestatibus corpus & anima nostra connexa sunt: ea ratione quia cum descendunt animæ, trahunt secum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurii lucri cupiditatem, Iovis regni desyderium: quæ res faciunt perturbationem animabus, ne possint uti vigore suo & viribus propriis.

IAMPRIDEM. Ex quo ait, *Tum genus omne suum, & quæ dentur mœnia discet.*

O PATER. Nova brevitas. Nam dicendo PATER, qui loquatur, ostenditur. AD COELVM HINC IRE PVTANDVM EST. Miscet Philosophiæ figmenta poëtica: & ostendit tam quod est vulgare, quam quod continet veritas & ratio naturalis. Nam secundum poëtas hoc dicit, credendum est animas ab inferis reverti posse ad corpora, ut *cælum* superos intelligamus, id est nostram vitam. Secundum Philosophos vero hoc dicit, credendum est animas corporis contagione polluras ad cœlum reverti.

SVBLIMEIS ANIMAS? Non omnes, sed sublimium. AD TARDA REVERTI CORPORA? Animæ comparatione, qua velocius nihil est. Vno enim momento potest universa discurrere.

QVÆ LVCIS MISERIS TAM DIRA CVPIDO? Vt id desiderent, propter quod se sciunt pœnas dedisse, scilicet vitam.

SVSPENSVM. Sollicitum, incertum: ut. *Multo suspensum numine ducit.*

SVSCIPIT ANCHISES, ATQVE ORDINE SINGVLA PANDIT. Hysteron proteron. Post hunc enim versum sequi debuit, *Dicam equidem: nec te suspensum nate tenebo.*

DONATI.

QVO MAGIS ITALIA. Ex hoc ostendit se magna dicturum.

O PATER ANNE. Non poterat non mirari, quod ad tanta incommoda vitæ redire vellent.

SVSCIPIT ANCHISES. Aggreditur Anchises relationem, & ordine suo singula prosequi cepit. Occasione futuræ relationis, altior tractatus inducitur; ut ostendat poëta, ex quibus constet hominum genus, vel cæterorum animalium: & unde moveantur in gaudium; unde vertantur in metum; unde diversis cupiditatibus teneantur; unde animæ nutrimenta suscipiant.

VARIORVM.

ET LONGA OBLIVIA POTANT. Adeas Platonem in Phædro, ubi de hac animorum oblivione, & transmigratione pluribus disputatur.

HAS EQVIDEM MEMORARE TIBI. Hic ingentem Anchises cupiditatis suæ affectum ostendit: cujus etiam caussam assignat ex commodo & jucunditate Ænex: unde est benevolentiæ locus ex significatione paterni amoris erga filium. NASC.

QVO MAGIS ITALIA. τὸ ἄδηλον est. nam magis lætabitur se perveniisse ad Italiam, cum tot viros illustres ex suo genere propagandos, tantasque sanguini suo accessiones præparatas esse cognoverit. NASC.

O PATER, ANNE ALIQVAS. Ænex interrogatio est, quæ πάθος habet ex ingenti admiratione: totus autem locus iste Διαλογισμῶς tractatur: hoc est interrogationibus responsionibusque constat.

SVBLIMES ANIMAS. Nobiles ac illustres; & est honesta, rationique consentanea dubitatio, sive admiratio, ut anima viri illustris jam vinculis corporis exuta, iterum in mortale corpus revertatur. quasi innuere velit, viros illustres, & gloria virtutis insignes, hoc præmio dignos esse, ut carcere corporis soluti in numerum deorum referantur, ævoque sempiterno summa cum felicitate fruantur. NASCIMB.

AD TARDA. Perpulchra est in sensu antithesis, in his vocibus *sublimis*, *tarda*. Nam in sublimis levitas, in tardis gravitas est. leves sunt animæ; gravia, propter concretam materiam, corpora. NASC.

QVÆ LVCIS MISERIS TAM DIRA CVPIDO. Movet commiserationem ex præposteræ illorum cupiditate; qui exuti corpore priorem tamen vitam appetunt, propter quam ingentia passi fuerunt supplicia. NASC.

ATQVE ORDINE SINGVLA PANDIT. Homericum est. Nam Tiresiæ consiliis, Anchisæ monita respondent: Macrobius libro 5. capite 2. Saturnal.

Principio cœlum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

SERVII.

PRINCIPIO COELVM AC TERRAS, CAMPOSQVE LIQVENTES. Interrogatus Anchises quare animæ velint reverti ad corpora, quasi aliud dicit, tamen illuc recurrit: quod Græce τὸ πᾶν dicitur, id est omne quod est. Quatuor sunt elementa: terra, aër, aqua, æther: & Deus. Præter hæc nihil est aliud: & hoc mundum non possumus dicere. Nam mundus non est totum. Ergo Deus est quidem spiritus divinus, qui per quatuor infusus elementa gignit universa. Igitur si de elementis & Deo nascuntur omnia, unam originem habent, & par est natura omnium. Sed videamus quid in nobis est à Deo: & quid à quatuor elementis. Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus, à Deo animam: quod ideo probatur, quia quod est in corpore, terra, humor, anhelitus, calor (quæ omnia videntur, sicut etiam elementa) animus invisibilis est: sicut etiam Deus, unde originem ducit. Illa præterea irrationabilia sunt sicut corpus. contra Deus habet consilium, sic etiam animus. Deinde elementa mutari videmus, quorum perire mutari est, sicut etiam corpus: quod inde originem ducit. contra, Deum non perire manifestum est, ergo nec animus perit, qui inde originem ducit. Nam pars semper sequitur genus. Hoc igitur tetendit primam intentionem suam, ut animos immortales diceret. Sed occurrit illud, Si immortales sunt, & unum habent principium: qua ratione non omnia animalia sentiunt similiter? Et dicit non esse in animis dissimilitudinem, sed corporibus, quæ prout fuerint vel vivacia, vel torpentia, ita & animos faciunt. quod potest etiam in uno eodemque corpore probari. In sano enim corpore alia est vivacitas mentis, in ægro pigrior, insanis invalida & ratione carens, ut in phreneticis cernimus, adeo cum ad corpus venerit, non natura sua utitur, sed ex ejus qualitate mutatur. Inde Afros versipelles, Græcos leves, Gallos pigrioris videmus ingenii: quod natura climatum facit, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit translatum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare. De toto enim non potest: quia in principio accepit sortem corporis sui. Ergo anima pro qualitate est corporis. Et qua ratione res melior est in potestate deterioris? Atqui divinus animus debuit corpus habere in potestate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus est quod continet, quam quod continetur: ut si leonem includas in cavéam, impeditus vim suam non perdit: sed exercere non potest. ita animus non transit in vitia corporis, sed ex ejus conjunctione impeditus, nec exercet vim suam. Occurrit illud, Omne quod corrumpitur, æternum non est. si animus insanit, irascitur, desyderat, timet, caret æternitate, cui sunt ista contraria. Nam passio æternitatem solvit. Quod ideo falsum esse dicimus, quia animus nihil per se patitur. sed laborat ex corporis conjunctione. Et aliud est per suam naturam corrumpi: aliud per contrarium rei alterius. Videmus enim tale aliquid ut in lucerna, quæ per se clara est: & locum in quo est sine dubio illuminat: sed si qua re tecta fuerit & inclusa, non perdit splendorem proprium qui in ea est (remoto namque impedimento apparet) nec tamen quia impeditus est ejus vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo & animus quandiu est in corpore, patitur ejus contagionem, simul atque deposuerit corpus, recipit suum vigorem, & natura utitur propria. Si ergo recipit naturam suam, quare pœnas apud inferos patitur? Ideo quia res quæ simul diu fuit, non potest deposita ipsa re statim ad suum nitorem reverti. ut si speciem candidam missam in lutum polluas, & eam statim auferas, non iccirco sordibus caret, sed absolutionem requirit, ut in pristinum nitorem possit redire. Sic anima ex eo quod datur corpori, inquinata, etiam si corpus deponat, necesse habet purgari. Si ergo purgantur & recipiant naturam suam, cur volunt reverti? Quia potant (inquit) oblivia. Est etiam illud ambiguum, Aut ut præteritarum obliviscantur pœnarum; aut certe ut ignara futuri, habeant redeundi desyderium in corpora, quod sine passione non fit. Nam animus in quo est passio, meretur reverti. COELVM. Pro aëre, & arbore posuit: ut, *Iam cœlum terramque*. CAMPOSQVE LIQVENTES, Id est maria.

LVCENTEMQVE GLOBVM LVNÆ. Hoc usus est participio, ut ostendat eam suum lumen non habere. Nam lucens, est quod aliunde illuminatur. Lucibile, quod per se lucet, ut patulum & pateus. Patulum est quod semper patet: Patens quod & aperitur & clauditur, ut oculus. GLOBVM autem, ideo quia dicitur luna σφαιροειδὴς esse. TITANIAQVE ASTRA. Aut stellas dicit: aut Solem quem supra unum fuisse de Titanibus diximus.

SPIRITVS. Divinus scilicet: & unum est sive mentem dicat, sive animum, sive spiritum. INTVS ALIT. Vegetat, & in æternitatem custodit: quia mistus est, & nulla pars est elementi sine Deo. PER ARTVS. Per elementa: quæ membra sunt mundi. Corporalia namque sunt quæ possunt videri.

VARIORVM.

PRINCIPIO CÆLVM. Pet. Crinitus lib. 6. cap. 12. de Honest. Dicipl. Macrob. lib. 1. cap. 14. Somn. Scip.

TITANIAQVE ASTRA. Titanem existimat Pausanias virum solertem fuisse, temporum observatorem: unde cum Solis fratrem vulgo dictum. Atque hinc non obscura conjectura nascitur, cur astra Titania hic poëta nominarit. HORTENS.

TITANIAQVE ASTRA. Beroaldus in Servium. cap. 31.

SPIRITVS INTVS ALIT. Anima scilicet, in medio rerum posita res ipsas vivificat. ex Platone in Timæo. Macrob. [illegible] 1. c. 13. Somn. Scipion.

Mens

Digitized by Goog

Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore Pontus.
Igneus est ollis vigor & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque: nec auras
Respiciunt, clausæ tenebris & carcere cæco.
Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes, penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: aliæ panduntur inanes

SERVII.

MENS AGITAT MOLEM. Magnitudinem mundi mens agitat: & si, ut Cicero dicit in Tusculanis, *æternum est quicquid in æterno motu est*: sine dubio etiam animus æternus est. Semper enim in motu est, adeo ut ne nobis quidem quiescentibus conquiescat. MAGNO SE CORPORE MISCET. Aut Antiprosis est, pro corpori: ut, *Hæret pede pes, densusque viro vir*: quod potius credendum est. Aut certe secundum eos locutus est, qui dicunt corporalem esse: & eum ita diffiniunt πῦρ τεχνικὸν, id est ignem sensualem. Quod si verum est, corpus est: nec per Antiprosim dixit, sed per diffinitionem *magno corpore*, id est non communi.

INDE HOMINVM PECVDVMQVE GENVS. De quatuor elementis & Deo.

ET COELESTIS ORIGO SEMINIBVS, QVANTVM NON NOXIA CORPORA TARDANT. Quod supra diximus, In tantum, inquit, in omnibus viget pars divinitatis, in quantum finit corporum qualitas.

TERRENIQVE HEBETANT ARTVS. In quantum non hebetant artus. MORIBVNDAQVE MEMBRA. Morienti similia, hoc est semper morientia. Nunquam enim in eodem statu sunt: sed aut minuuntur, aut crescunt. Ergo animus idem est: sed uti viribus suis non potest propter conjunctionem.

HINC METVVNT, CVPIVNTQVE, DOLENT, GAVDENTQVE. Ex corporis conjunctione, & hebetudine. Varro & omnes Philosophi dicunt quatuor esse passiones: duas à bonis, duas à malis opinatis rebus. Nam dolere & timere, duæ opiniones malæ sunt: una præsentis, alia futuri. Item gaudere, & cupere, opiniones bonæ sunt: una præsentis, altera futuri. Hæc ergo nascuntur ex ipsa conjunctione. Nam neque animi sunt, neque corporis propria. Pereunt enim facta segregatione.

NEQVE AVRAS RESPICIVNT. Nam quia cohærent corpori, obliviscuntur naturæ suæ, quam *auras* vocavit. CLAVSÆ TENEBRIS, ET CARCERE CÆCO: Diffinitiones sunt corporis.

QVIN ET SVPREMO CVM LVMINE VITA RELIQVIT. Quia ut diximus, animæ debere eas statim post corpus depositum redire in suum vigorem: & dicit non posse. Quæ enim diu conjuncta sunt, invicem se tenent, & trahunt reliquias sordium antiquarum.

NON TAMEN OMNE MALVM. Cedit quidem, sed non omne. Nam remanet: quod ut purgetur, necesse est. Inde est quod dicit, *Eidem sequitur tollere vepestos*. Bene autem MISERIS, quæ etiam post corpus habent corporis damna. Vnde est, *Nec funditus omnes Corporeæ excedunt pestes*.

DIV CONCRETA. Conjuncta & conglutinata. INOLESCERE. Crescere, ut, *Vdoque docent inolescere libro*.

ERGO EXERCENTVR POENIS. Quia deposito corpore sordes supersunt. Pœnas autem minime perferunt animæ: sed illius conjunctionis reliquiæ, quæ fuit inter animam & corpus. Nam licet ista duo per se pœnas perferre non possint: homo tamen perfert, qui de his duobus est factus.

SVPPLICIA EXPENDVNT. Ideo agunt supplicia, non ut animas puniant, sed ut eas peccatis exuant pristinis.

VARIORVM.

MAGNO SE CORPORE MISCET. Macrob. lib. 1. cap. 17. Somn. Scip.

IGNEVS EST OLLIS VIGOR. Inde & heroes ex disciplina Homeri in aquis, mortem perhorrescebant, quod igneam animam extingui aqua crederent. Tum forte & hæresin Stoicorum respexit, qui animum corpore solutum sub lunam ad ignis subvolare regionem ponebant: ut illis adstipulatus Cicero Tusc. 1. Et Tertull. lib. 1. de anima: *Itaque apud illum in æthereum sublimantur animæ sapientes, apud Annum in aërem, apud Stoicos sub Lunam.* GERM.

HINC METVVNT, &c. Affectus quatuor, hoc unico versiculo expressit. Cælius lib. 3. cap. 24. Lect. Antiq.

Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjux
Educet ſylvis regem, regumque parentem:
Vnde genus longa noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille, Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys & Numitor, & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas: pariter pietate, vel armis
Egregius, ſi unquam regnandam acceperit Albam.
Qui juvenes quantas oſtentant, aſpice, vires.
At qui umbrata gerunt civilia tempora quercu,
Hi tibi Nomentum & Gabios, Vrbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Caſtrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.
Quin & avo comitem ſeſe Mavortius addet

SERVII.

QVEM TIBI LONGÆVO. Id eſt Deo. Ævum enim proprie æternitatis eſt: quæ non niſi in deos venit. Ennius, *Romulus in cælo cum dis genialibus ævum Degit.* Male autem vindicavit uſus: per quem dixit, *Longævoſque ſenes.*

VNDE. A quo: ut, *Genus unde Latinum.* Nam poſteri ejus fuerunt: qui poſtea apud Albam regnaverunt civitatem.

PROXIMVS ILLE PROCAS. Standi ordine, non naſcendi. Nam ſextus eſt rex Albanorum. Item Numitor tertiuſdecimus fuit.

SI VNQVAM REGNANDAM ACCEPERIT ALBAM. Æneas ſcilicet Sylvius. Et hic oſtendit omnes Albanos reges, Sylvios dictos. Recepit autem à tutore, qui ejus invaſit imperium: quod ei vix anno quinquageſimo tertio reſtituit. Et rem plenam hiſtoriæ per tranſitum tetigit.

CIVILI TEMPORA QVERCV. Civicæ debuit dicere: ſed mutavit. At econtra Horatius, *Motum ex Metello conſule civicum*, pro civilem. Quercean autem coronam accipiebant, qui in bello civem liberaſſent: ideo quia ante cauſſa vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus veſcebantur. Aliæ enim erant murales: aliæ agonales, id eſt ſemniſcatæ. Muralis dabatur ei, qui prior murum aſcendiſſet.

HI TIBI NOMENTVM, ET GABIOS. Hæ civitates ſunt priſcorum Latinorum ab Albanis regibus conſtitutæ: quanquam Collatiam Tarquinius conſtituiſſe dicatur: qui ut erat ſuperbus, eam ex collata pecunia conſtituit. Vnde & Collatia dicta eſt. Poteſt tamen fieri ut ab Albanis fundata ſit, aucta à Tarquinio, ſicut ſupra de Tarento diximus, quod Taras fecit, auxit Phalantus. Romam etiam Romulus feciſſe dicitur, quam ante Euander condidit: ut, *Tunc pater Euandrus Romane conditor arcis.* VRBEMQVE FIDENAM. Fidenæ dicuntur, ut Thebæ: ſed dixit ut Iuvenalis, *Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis.* Nam varietati ſtudet. Vnde etiam ait *Pometios*, cum dicatur numero ſingulari Pometia.

CASTRVMQVE INVI. Vna eſt in Italia civitas: *Caſtrum novum* dicitur. De hac autem ait, Caſtrum Inui, id eſt Panos, qui illic colitur. Inus autem Latine appellatur, Græce πὰν. Item ἐφιάλτης Græce, Latine incubo. Idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem Inus ab ineundo paſſim cum omnibus animalibus. Vnde & Incubo dicitur. CASTRVM autem civitas eſt. Nam caſtra numero plurali dicimus: licet legerimus in Plauto, *Caſtrum pœnarum*: quod etiam diminutio oſtendit. Nam caſtellum dicimus. NVNC SVNT SINE NOMINE TERRÆ. Atqui in Catalogo hinc eſt dicturus aliquas civitates: ſed ex perſona ſua præoccupat.

QVIN ET AVO COMITEM SESE MAVORTIVS ADDET ROMVLVS. Amulius, & Numitor fratres fuerunt, ſed Numitorem regno Amulius pepulit: & Iliam ejus filiam, ſacerdotem Veſtæ fecit. De hac & Marte, nati ſunt Remus & Romulus: qui cum adoleviſſent, occiſo Amulio, Avum Numitorem in regnum revocarunt: & cum eo uno anno regnaverunt. Poſtea propter anguſtias imperii, Romam captatis auguriis condiderunt. Ergo avo ſe addet comitem: aut avito ſe junget imperio, aut certe ſecundum Ennium, refertur inter deos cum Æneа. Dicit namque Iliam fuiſſe filiam Æneæ quod ſi eſt, Æneas avus eſt Romuli. Vnde etiam addidit,

DONATI.

CIVILI TEMPORA QVERCV *Civilem* dixit, eſtam, pacificam, ut eſt laurus & oliva:

VARIORVM.

AT QVI VMBRATA GERVNT CIVILI TEMPORA QVERCV. Vide Gellium lib. 5. c. 6. Alex. ab Alexandr. lib. 4. cap. 18. Lipſ. de Milit. Rom. lib. 5. dialog. 17.

Roma-

Digitized by Google

Romulus: Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet: viden' ut geminæ stant vertice cristæ,
Et pater ipse suo superum jam signat honore?
En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
Septemque una sibi muro circumdabit arces:
Felix prole virûm: qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Læta deûm partu, centum complexa nepotes,
Omneis cœlicolas, omneis supera alta tenentes.
Huc geminas nunc flecte acies; hanc aspice gentem,
Romanosque tuos: hic Cæsar, & omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura sub axem.

SERVII.

ASSARACI. Nam hoc epitheton non sine caussa est introductum: quod est proprium Ænex. Nam Assaracus pater est Capyos, Capys Anchisæ, Anchises Ænex.

VIDEN.' DEN naturaliter longa est. Brevem tamen eam posuit secutus Ennium: & adeo ejus est immutata natura, ut jam ubique brevis inveniatur. GEMINÆ STANT VERTICE CRISTÆ. Omnino in omnibus hoc egit Romulus, ut cum fratre regnare videretur, ne se reum patricidii judicaret. Vnde omnia duplicia habuit quasi cum fratre communia. Etenim ad captanda auguria montem Palatinum Romulus tenuit: Aventinum Remus, qui prior sex vultures vidit: postea Romulus duodecim. Et cum ille tempore, ille numero de condenda urbe certarent, orta contentione de urbis nomine inter exercitum, à Romuli militibus Remus occisus est. Fabulosum enim est, quod à fratre propter muros dicitur interemptus.

ET PATER IPSE SVO SVPERVM IAM SIGNAT HONORE? Merito virtutis Mars Romulum deum esse significat. Superum enim accusativus est singularis, ab eo quod est superus superi. ILIA. Quam tibi sæpe fata promiserunt. INCLYTA. Græcum est. Nam κλυτὸς glorioſum dicunt.

IMPERIVM TERRIS. In quantum tenditur terra. ANIMOS ÆQVABIT OLYMPO. Magnanimitate æquabitur cœlo. De hoc autem loco & Trogus & Probus quærunt.

SEPTEMQVE VNA SIBI MVRO CIRCVNDABIT ARCES. Bene urbem Romam dicit septem inclusisse montes, & medium tenuit. Nam grandis est inde dubitatio: & alii dicunt breves septem colliculos à Romulo inclusos, qui tamen aliis nominibus appellabantur. Alii volunt hos ipsos, qui nunc sunt, à Romulo inclusos, id est Palatinum, Quirinalem, Aventinum, Cœlium, Viminalem, Æsquilinum, & Ianicularem. Alii vero volunt hos quidem fuisse, aliis tamen nominibus appellatos: quæ mutata sunt postea, ut de omnibus rebus legimus fieri, ut de multis locis, & de fluminibus legimus: ut sæpius, *Et nomen posuit Saturnia tellus*.

PROLE VIRVM. Virorum fortium. QVALIS BERECYNTHIA MATER. Phrygia. Nam Berecynthos, castellum est Phrygiæ juxta Sangarium fluvium: ubi mater deûm colitur. Per hanc autem comparationem nihil aliud ostendit, nisi Romanos duces inter deos esse referendos.

TVRRITA. Vel quia ipsa est terra, quæ urbes sustinet.

HVC GEMINAS NVNC FLECTE ACIES. Totum visum tuum huc dirige, & huc specialiter intuere, sic Asper.

HIC CÆSAR, ET OMNIS IVLI PROGENIES. Vt, *Iulius à magno demissum nomen Iulo.*

COELI VENTVRA SVB AXEM. Nam cum Augustus patri Cæsari ludos funebres exhiberet: stella per diem apparuit, quam persuasione Augusti, Cæsaris esse populus credidit. Hinc est, *Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.* SVB AXEM ergo, id est ad divinos honores.

DONATI.

VIR. Vir hic ad similitudinem Saturni regnabit? ex quo illud videtur astruere, quod felicitas regnandi generi ejus attributa videatur.

VARIORVM.

ÆQVABIT OLYMPO. Prov. *Quanto vix cælo capi possit.* HART.

SEPTEM CIRCVNDABIT ARCES. Ab aliis colles, aut montes dicti, qui circuitu civitatis continentur, unde *septicollis* Roma vocatur. Laus ergo est à situ & amplitudine loci: non enim civitas non fortis esse potest, quæ septem arces habet. NASC.

FELIX PROLE VIRVM, QVALIS BEREC: Hic non dubie Maro Berecynthiæ Romam assimilat, tanquam Deam Dex. Romæ scilicet consecrationem & apotheosin respiciens. quæ & delubrum habebat, & pro Dea colebatur. GERMAN.

Huc

Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, divûm genus: aurea condet
Secula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: ſuper & Garamantas & Indos
Proferet Imperium. jacet extra ſydera tellus,
Extra anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum:
Hujus in adventu jam nunc & Caſpia regna
Reſponſis horrent divûm, & Mœotica tellus,
Et ſeptem gemini turbant trepida oſtia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit,
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Placârit nemora, & Lernam tremefecerit arcu:
Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celſo Nyſæ de vertice tigres.

SERVII.

HIC VIR, HIC EST. C. litera pro duplici, non niſi in monoſyllabis habetur: ut, *Hoc erat alma parens.* Per eorum ſcilicet privilegium. Vnde falſum eſt quod Terentianus dicit, eam pro metri ratione vel duplicem haberi vel ſimplicem. Nam ſi hoc eſſet, etiam in diſſyllabis, pro duabus haberi debuerat, quod nuſquam invenimus. Literæ enim naturam ſervari, & in polyſyllabis convenit.

DIVVM GENVS. Cæſaris, qui factus eſt deus. Genus autem dicit non ſolum jure adoptionis, ſed conſanguinitatis. Nam Octaviæ filius fuit, quæ erat ſoror Cæſaris. Hic autem. Auguſtus Cæſar, hoc nomen accepit à patre adoptivo. Nam ante Octavianus dictus eſt à patre Octavio.

SECVLA QVI RVRSVS LATIO. Sub Saturno dicit aurea ſecula fuiſſe in orbe terrarum, ſub Auguſto tantum in *Italia*.

GARAMANTHAS. Populi inter Libyam & Africam juxta καὶ ἀφόβου. INDOS. Populi orientis extremi.

IACET EXTRA SYDERA TELLVS. Nulla terra eſt quæ non ſubjaceat ſyderibus. Vnde perite addidit, EXTRA ANNI SOLISQVE VIAS: ut oſtenderet duodecim ſigna, in quibus eſt circulus Solis. Significat autem Maurorum Æthiopiam, ubi eſt Atlas: de qua ait Lucanus, *Æthiopumque ſolum: quod non premeretur ab ulla Signifera regione poli, niſi poplite lapſo Vltima curvati procederet angula tauri.*

TORQVET. Suſtinet. APTVM. Vicinum, ut diximus ſupra.

IAM NVNC ET CASPIA REGNA. Fines Aſſyriorum, in quibus ſunt πύλαι Caſpiæ. Quod autem dicit verum eſt. Nam & Suetonius ait in vita Cæſaris, reſponſa eſſe data per totum orbem naſci invictum imperatorem:

MOEOTICA TELLVS. Scythica, cujus palus eſt Mæotis.

TVRBANT. Turbantur. SEPTEM GEMINI autem, ſeptem fluvii.

FIXERIT ÆRIPEDEM CERVAM. Pro æripedem. Vicit autem Cerinitim cervam dictam à loco. FIXERIT autem *ſtatuerit.*

ERYMANTHI PLACARIT NEMORA. Mons Arcadiæ ubi aper ferociſſimus fuit.

LERNAM TREMEFECERIT ARCV. Pro Hydra paludem ipſam poſuit; & intelligamus ante eam ſagittis fuiſſe confixam: poſt exſectam & aduſtam.

NYSÆ DE VERTICE. Mons eſt Indiæ de quo loquitur. Cæterum eſt & Nyſa civitas, in qua Liber colitur. Vnde Nyſeus dictus eſt.

DONATI.

SVPER & GARAMANTHAS & INDOS. Faciet id, quod Saturnus in Italia: atque inſuper pacabit ipſum orbem.

ANNI & SOLIS. *Annum* pro nocte, *Solem* pro luce poſuit. Vult ergo aliquid ulterius etiam eſſe Poëta, quod Sol neſciat, & mundus excludat. Ergo melius Cæſar, qui ad tantum ſpatium, imperium proferet quam Saturnus, qui in ſola regnavit Italia.

NEC VERO ALCIDES. Nunc comparat illum Herculi, deinde Libero patri, qui ambo plurima loca ſuperarunt. Laudat ergo alios, ut potiorem Cæſarem faciat. Sic aſſentator ille Terentianus Gnato, cum dictum eſſet: *Magnas vero gratias Thaïs. Mihine* reſpondit, *ingentes*: ut æſtimationem audentius aſſentatione etiam ſuperaret. nam ſi *magnas* reſpondiſſet, non promerebatur patrocinium.

VARIORVM.

ARCEM HVMERO TORQVET. Ex Enino, Macrob. lib. 6. c. 1. Saturn.

FIXERIT ÆRIPEDEM. Pro Aëripidem. Brodæus lib. 2. c. 29. Miſc.

Et

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis olivæ,
Sacra ferens? nosco crines incanaque menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum. cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriæ, residesque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina. quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis & Tarquinios reges, animamque superbam

SERVII.

ET DVBITAMVS. Pro dubitas. Miscuit personam suam. Est autem sensus, Cum tibi sit tanta præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere, id est gloriam?

AVT METVS. Est aliquis timor, qui te regnis Italiæ revocet?

QVIS PROCVL ILLE AVTEM. Nunc redit ad Romanos reges, qui septem fuerunt: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. Mira autem utitur phantasia: ut quasi ostendat se non agnoscere eum qui de gente Romana non fuerat. Romulo enim mortuo cum anno senatus regnasset per decurias: tædiosum visum est, & quæsitus est rex. Sed cum in urbe nullus idoneus esset inventus, orta est bona Pompilii fama, quod esset apud Cures civitatem Sabinorum. Rogatus itaque per legatos accepit imperium: qui ferociam populi à bellis ad sacra contulit. Vnde etiam Numa dictus est ἀπὸ τῶν νόμων, ab inventione & constitutione legis. Nam proprium nomen Pompilius habuit. Hic etiam canus fuit à prima ætate: ad quod alludens ait, *Incanaque menta*. Item propter sacerdotium, *Ramis insignis olivæ*.

OCIA QVI RVMPET PATRIÆ. De hoc Livius, *Inde Tullum qui ferocior Romulo fuit, quam Numæ similis.* RESIDES. Pigros, ociosos, nimium sedentes.

DESVETA TRIVMPHIS. A consuetudine triumphandi dissuescentia.

IACTANTIOR ANCVS. Amans populi favorem. hic Ostiam fecit. ANCVS autem dictus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, id est à cubito, quem incurvum habuisse dicitur.

AVRIS Favoribus. Vnde & aurarii dicuntur favitores.

VIS ET TARQVINIOS REGES, ANIMAMQVE SVPERBAM. Vnus enim de Tarquiniis fuit superbus.

DONATI.

ET DVBITAMVS. Fuit ornamenti, quo impelleret filium, ne frangeretur tarditate veniendi

QVIS PROCVL ILLE VIRVM? Multa dat signa, ut cognoscatur in multitudine. Magna autem laus, ut per modicas vires ad magnum tendat imperium.

IACTANTIOR. Iactat se, quisquis plurimum sibi arrogat.

POPVLARIBVS AVRIS. Hi sunt favores populi, quos non quærunt sapientes.

VARIORVM.

ET DVBITAMVS ADHVC VIRTVTEM EXTENDERE F. Ecphonesis, qua exhortatur Æneam ad virtutem, spe & exspectatione tantæ posteritatis, ne bellorum tumultibus perculsus, animum abiiciat: sed tanti imperii præsenti fortuna erectus, ferro Italiæ possessionem sibi vendicet. Hortatur autem eum ad virtutem, à fortuna, exspectatione ampliſſimi imperii & loci nobilitate. Iam vero & interrogationibus inest negationis vis: Nemo dubitet virtute ad gloriam grassari: nec illus metus te à capessenda Italia absterreat. Estque clausula laudum Cæsaris Augusti. HORTENS.

QVIS PROCVL ILLE A. Crinitus lib. 4. c. 15. & lib. 22. c. 3. de Honest. discipl.

RAMIS INSIGNIS OLIVÆ. Quia bella non gessit, sed religioni intentus, sacra, ceremoniasque multas instituit, ideo & ait *sacra ferens*. Livius, Plutarch. & alii. NASCIMB.

NOSCO CRINES, INCANAQVE MENTA. Numa canus ab ætate prima, quo respexit Virgilius. Strabo auctor gravissimus Tarquinium refert à pueritia fuisse canescentem. Crinit. lib. 4. cap. 15. vel *incana mentа*, id est valde cana, quia octuaginta natus annos decessit. Cælius lib. 24. cap. 5.

PRIMVS QVI LEGIBVS. Ald. Manut. de Quæsit. per Epist. lib. 1. Epist. lib. 1. Ep. 1.

CVRIBVS PARVIS. Oppido Sabinorum, ubi natus erat Pompilius. adeas Dionysium & Livium. NASCIMB.

OCIA QVI RVMPET PATRIÆ. Nam otium sub Numa Pompil. rege, animos Romanorum exacuminarat, cum bella non gererent. NASC.

Vltoris Bruti, fasceſque videre receptos?
Conſulis imperium hic primus, ſævaſque ſecures
Accipiet: natoſque pater, nova bella moventes,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,
Infœlix. utcunque ferent ea fata minores:
Vincet amor patriæ laudumque immenſa cupido.
Quin Decios, Druſoſque procul, ſævumque ſecuri
Aſpice Torquatum, & referentem ſigna Camillum.

SERVII.

VLTORIS BRVTI, FASCESQVE VIDERE RECEPTOS? Vis videre etiam ultoris Bruti faſces receptos? Hiſtoria autem hoc habet, Tarquinius ob multa quidem, Superbus eſt dictus: præcipue tamen ob hanc cauſſam: Mandavit aliquando cuidam ſatelliti, ut cujuſdam oppidi omnes principes interimeret. Profectus ille grandem multitudinem reperit. Quod cum ei renuntiaſſet deambulanti cum virga in hortis: detractans ille reſponſioni, capita decuſſit papaverum, ut ſatelles quid fieri vellet, agnoſceret. Hujus filius vitiavit nobiliſſimam matronam Lucretiam. Quod illa dolens, ſe interemit. Tunc ejus avunculus Brutus rapto ex ejus corpore gladio proceſſit ad populum: & de hac re concionatus eſt. Quo facto omnibus placuit, ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam expugnabat. Propter quod ſe Tarquinius cum liberis ad Porſennam regem Tuſciæ contulit: & bellum geſſit graviſſimum contra populum Romanum. Tunc duo creati ſunt conſules, Brutus & Tricipitinus pater Lucretiæ, qui & Tarquinius dicebatur: ob quod ſolum eſt urbe depulſus: & in ejus locum ſubrogatus eſt Valerius Publicola: quo mortuo item alter eſt factus: & alter ſimiliter. Quod cernens tædioſum eſſe Virgilius Brutum ſolum poſuit, qui annum ſolus implevit. Sed Bruti filii amici erant filiis Tarquinii: cum quibus cum iniiſſent conſilium, ut eos per noctem intromitterent, proditi ſunt à ſervo Vindicio: & à patre interempti ſunt. Ideo ergo *ultoris*, ſcilicet & libertatis publicæ, & Lucretiæ pudoris.

SÆVASQVE SECVRES. Quæ ſævierunt etjam contra liberos.

PVLCHRA PRO LIBERTATE. Ingenti arte loquitur conſyderatione perſonarum. Factum enim laudat dicens, *pulchra pro libertate*: perſonam vituperat.

VTCVNQVE FERENT EA FACTA MINORES. Etiamſi lauderis à poſteris, non extorquere vim naturæ debet amor patriæ.

QVIN DECIOS. Quinimo Decios reſpice. Hi duo fuerunt qui Mures dicti ſunt: pater & filius. Horum alter ſe bello Gallico, alter Samnitico vovit pro republica, cum terra & mari univerſum bello vellent exercitum perdere. DRVSOSQVE PROCVL. Et hi duo fuerunt. Horum prior vicit Haſdrubalem. Alter eſt filius Juliæ ſororis Auguſti.

SÆVVMQVE SECVRI ASPICE TORQVATVM. Hic Gallum quendam in ponte Anienis, ſingulari certamine ſuperavit, & ejus ſibi torquem impoſuit: unde nomen accepit. Hic ad urbem pergens, præcepit filio ut tantum caſtra metaretur: ille provocatus ab hoſtibus nacta occaſione victoriam conſecutus eſt. Reverſus poſtea pater laudavit fortunam populi Romani: ſed filium, ut dicit Livius, *Faſtuario ſupplicio necavit*. Ergo *ſævum ſecuri*, ſævum jure occidendi, non ferri genere. Nam ſecuri non animadvertit in filium.

REFERENTEM SIGNA CAMILLVM. Brenno duce, Galli apud Alliam fluvium deletis legionibus everterunt urbem Romam abſque Capitolio: pro quo immenſam pecuniam acceperunt. Tunc Camillus abſens Dictator eſt factus: cum diu eſſet apud Ardeam in exilio propter Vejentanam prædam non æquo jure diviſam: & Gallos jam abeuntes ſecutus eſt. quibus interemptis aurum omne recepit & ſigna. Quod cum illic appendiſſet, civirati nomen dedit. Nam Piſaurum dicitur, quod illic aurum penſatum eſt. Poſt hoc tamen factum rediit in exilium. Vade rogatus, reverſus eſt.

FVLGERE. Ab eo quod eſt fulgo fulgis.

DONATI.

SÆVASQVE SECVRES, INFELIX. Quamvis ob commodum publicum te laudent, tamen infelix eris propter natos exſos.

VARIORVM.

AD POENAM PVLCHRA PRO LIBERTATE. V. I. Bruti factum occulte commendat, quia pro libertate fit: perſonam perſtringit, quia pater eſt. denique movet commiſerationem per locum communem à fortuna, quod in eam calamitatem pater inciderit, ut liberos ſuos necare, coactus fuerit. NASCIMB.

INFELIX: VTCVNQVE FERENT. Tanta fuit priſcis patribus in liberos poteſtas, ut in eos citra judicium capitaliter conſtituere poſſent. Vide Valer. lib. 5. cap. 8. Eam tamen effuſam poteſtatem revocatam conſtat lege *Inauditum*, II. *ad leg. Cornel. de ſicar.* nec id temere, cum & in ſervos crudum immaneque dominorum imperium coërcitum humanitate legum fuerit. GERMAN.

VTCVNQVE FERENT EA FATA MINORES. Alii FACTA legunt. Quia factum Bruti, non æque ab omnibus acceptum fuerat, attamen major pars ei annuebat; quia etſi ſevere, tamen juſte ac utiliter pro patriæ libertate fecerat: unde & gloriam reportabat. NASCIMB.

Illæ

Digitized by Google

Illa autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, ſtragemque ciebunt!
Aggeribus ſocer Alpinis, atque arce Monœci
Deſcendens, gener adverſis inſtructus Eôis.
Ne pueri, ne tanta animis aſſueſcite bella:
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, ſanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæſis inſignis Achivis:
Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas:
Ipſumque Æaciden, genus armipotentis Achillei,
Vltus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ.

SERVII.

ET DVM NOCTE PREMVNTVR. Bene alluſit. Nam concordiam in humilitate tenuerunt: cum nobilitate vero in bella venerunt.

AGGERIBVS SOCER ALPINIS. A munimentis Alpium. Hæc enim Italiæ murorum exhibent vicem. Socer vero quia Pompeius habuit Iuliam filiam Cæſaris, quæ in partu periit. Vnde etiam iſti inter ſe facile dimicare potuerunt. ARCE MONOECI. De Liguria ubi eſt portus Monœci Herculis. Dictus autem μόνοικος, vel quod pulſis omnibus illic ſolus habitavit: vel quod in ejus templo nunquam aliquis deorum ſimul colitur: ſicut in Iovis, Minerva & Iuno: in Veneris, Cupido.

ADVERSIS INSTRVCTVS EOIS. Orientalis enim auxiliis eſt uſus.

ASSVESCITE BELLA. Mire dictum. Ab ipſis enim quaſi conſuetudinem fecit populus Romanus bellorum civilium. Septies enim geſta ſunt à Cæſare contra Pompeium in Theſſalia. Item contra ejus filium magnum in Hiſpania. Item contra Iubam & Catonem in Africa. Mortuo Cæſare ab Auguſto contra Caſſium & Brutum in Philippis civitate Theſſaliæ. Contra Lucium Antonium in Peruſia Tuſciæ civitate. Contra ſextum Pompeium in Sicilia: Antonium & Cleopatram in Epiro.

TVQVE PRIOR, TV PARCE. Cæſari dicit, quem clementem circa Pompejanos legimus: cui vult tunc hoc eſſe mandatum.

ILLE TRIVMPHATA CAPITOLIA AD ALTA CORINTHO. Mummium ſignificat.

IPSVMQVE ÆACIDEN. Neceſſe eſt ut ILLE ſubaudiamus. Pyrrhum enim quem Æaciden dicit, Curius & Fabricius vicerunt ferentem Tarentinis auxilium. Hic poſtea fugit in Græciam, & illic eſt occiſus in templo. Argos vero & Mycenas alii vicerunt.

VLTVS AVOS. Aut hic diſtinguendum: ut ſit, Trojæ Minervæ, pro Trojanæ: principale pro derivativo. Aut certe *avos Trojæ*: non quos Troja habuit avos: ſed qui de Troja fuerunt, id eſt avos Trojanorum.

DONATI.

PVERI. Nam quiſque cum naſcitur, puer eſt. Tanquam autem optimus pater, recte conſulit poſteris, eoſque ſapienter admonet.

VLTVS AVOS TROIÆ. Vehementer reficit animum filii, interitum Græciæ & ultionem Trojæ promittens

VARIORVM.

PARIBVS QVAS FVLGERE CERNIS, &c. Tranſit ad Cæſarem & Pompejum, quorum facta, id eſt bella civilia circumſtantiis exaggerat, perſonis, loco, magnitudine factorum, cum ingenti miſerationis affectu. *Paribus* autem *armis* dixit, quia ambo Romani, & amborum paria armorum inſignia erant, ut Lucan. 1. *Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.* Iam illud, *dum nocte premuntur*, non ſimpliciter dictum eſt, ſed alludit Poëta ad utriuſque fortunæ obſcuritatem. Nam dum Cæſar & Pompejus humiles extiterunt, concordi inter ſe voluntate fuerunt: ubi vero rerum geſtarum gloria clarere ceperunt, tunc maxime animos attollere, & tyrannidem affectare ceperunt. NASCIMB.

FVLGERE. Enallage conjugationis: ut ſupra, Fervere. HART.

SI LVMINA VITÆ ATTIGERINT. Sunt tamen qui hic *limina vitæ* malint, cum Lucretio: *vitæ cum limen intret*: & *limen vitæ. Decurrere* enim *limen* transfertur elegantius à ſpatio & curriculo hippodromi, ut partem pro toto accipiamus. GERMAN.

AGAMEMNONIASQVE MYCENAS. Aul. Gell. lib. 10. cap. 16. HART.

Digitized by Google

Quis te, magne Cato, tacitum aut te Coſſe relinquat?
Quis Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ parvoque potentem
Fabricium? vel te ſulco Serrane ſerentem?
Quo feſſum rapitis Fabii? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt cauſſas melius; cælique meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſydera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) paciſque imponere morem;
Parcere ſubjectis, & debellare ſuperbos.

SERVII.

MAGNE CATO. Cenſorium dicit, qui ſcripſit hiſtorias: multa etiam bella confecit. Nam Vticenſem præſente Auguſto, contra quem pater ejus & dimicavit, & Anticatones ſcripſit, laudare non poterat. Supra autem Minervæ templa temerata per ſtuprum Caſſandræ dicit. COSSE RELINQVAT? Coſſus tribunus militum conſulari poteſtate fuit. Hic regem Tuſcorum Lartem Tolumnium à loco dictum, occidit: & ſecunda poſt Romulum opima ſpolia revocavit. Etit autem nominativus hic Lar, hujus Laris.

QVIS GRACCHI GENVS? Gracchos ſeditioſos conſtat fuiſſe: Nobiles tamen genere. Namque per Corneliam, nepotes Scipionis Africani fuerunt. Vnde Iuvenalis ad eam, *Tolle tuum precor Hannibalem.* Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo autem fuerunt: major Africanus, Æmilianus minor, qui obſidione Carthaginis ab Italia revocavit Hannibalem.

SCIPIADAS. Hi gemini fratres fuerunt: qui cum fortiſſime dimicarent in Hiſpania apud Carthaginem novam, quæ Sparraria dicitur, inſidiis intercepti ſunt. CLADEM LIBYÆ. Scipiones.

FABRICIVM. Paupertate glorioſum. Hic eſt qui reſpondit legatis Samnitum aurum ſibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle, ſed aurum habentibus imperare. SERRANE SERENTEM. Attilius quidam ſenator fuit, qui cum agrum coleret, evocatus propter virtutem meruit dictaturam. Serranus autem, à ſerendo dictus eſt.

QVO FESSVM RAPITIS FABII? Cur me ô Fabii feſſum ad veſtram trahitis narrationem? Aut certe *feſſum* triſtem: ut, *Ter feſſus valle reſedit*, ſcilicet propter eorum mortem. Nam trecenti ſex fuerunt de una familia: qui conjurati cum ſervis & clientibus ſuis contra Veientes dimicarunt, & inſidiis apud Cremeram fluvium interempti ſunt. Vnus tantum ſuperfuit Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in civitate remanſerat. Hic poſtea cum Hannibalis impetum ferre non poſſet, mora eum eluſit, & ad Campaniam traxit. Vbi delitiis Carthaginenſium virtus obtorpuit. Notandum eſt de ſecunda perſona dictum. Ille autem eſt, de quo ait Ennius, *Vnus qui nobis cunctando reſtituit rem.* Sciens enim Virgilius quaſi pro exemplo hunc verſum poſuit.

EXCVDANS. Alii cudendo efficient: & eſt rhetoricus locus. SPIRANTIA. Animata. Horatius, *Et molles imitabitur ære capillos.*

VIVOS VVLTVS. Hoc eſt quod dixit *ſpirantia*. Et per æs, Corinthios indicat: per marmor, Parios: per actionem cauſſarum, Athenienſes: per Aſtronomiam, Ægyptios & Chaldæos.

PACIS MOREM. Leges pacis.

VARIORVM.

DVO FVLMINA BELLI &c. Ex Lucretio, Macrob. lib. 6. c. 1. Saturn.

VEL TE SVLCO SERRANE. *Sulcos* legi vult Turn. lib. 19. cap. 17.

VNVS QVI NOBIS CVNCTANDO. Proverb. *Romanus ſedendo vincit.* HART.

VNVS QVI NOBIS. Ex Ennio. Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturn.

SPIRANTIA MOLLIVS ÆRA. Turneb. lib. 22. cap. 1.

VIVOS DE MARMORE VVLTVS. Turneb. lib. 14. cap. 21.

ORABVNT CAVSAS MELIVS. Athenienſes deſignat. TAVBMAN.

HÆ TIBI ERVNT ARTES, PACISQ. &c. Nimirum civilis ſcientiæ totius potiſſimæ partes belli adminiſtrandi, paciſque tenendæ & utendæ ratione & ſolertia contineri videntur; cum bellum non alium finem quam ſibi oppoſitam pacem ſpectare videatur, nec motus omnes bellici alio, quam in quietem definere poſſint: unde non tantum voluit Poëta Romanum belli artibus præ cæteris gentibus, ſed & pacis ſtudiis & more excellere, ut aſſuetudine & inſtitutione paci colendæ ſe dederet & conſecraret. GERM.

PARCERE SVBIECTIS, &c. Typus veri principis. HART.

Sic

Digitized by Google

Sic pater Anchiſes, atque hæc mirantibus addit:
Aſpice, ut inſignis ſpoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnes.
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Siſtet eques: ſternet Pœnos, Gallumque rebellem:
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas (una namque ire videbat
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis:
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu)
Quis, pater, ille, virum qui ſic comitatur euntem?
Filius? anne aliquis magna de ſtirpe nepotum?
Quis ſtrepitus circa comitum? quantum inſtar in ipſo eſt?
Sed nox atra caput triſti circumvolat umbra.
Tum pater Anchiſes, lachrymis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.

SERVII.

SPOLIIS MARCELLVS OPIMIS. Hic Gallos & Pœnos equeſtri certamine ſuperavit. Viridomarum etiam Gallorum ducem manu propria interemit, & opima retulit ſpolia, quæ dux detraxerat duci: ſicut Coſſus Larti Tolumnio.

SVPEREMINET OMNES. Virtutis ſcilicet genere. REM ROMANAM. Statum reipublicæ.

TVRBANTE TVMVLTV. Ideo tumultu, quia res in Italia adverſus Gallos geritur.

SISTET. Confirmabit, corroborabit.

TERTIAQVE ARMA PATRI. Capta hic tertia, opima ſpolia ſuſpendet patri, id eſt Iovi. CAPTA QVIRINO. Qualia & Quirinus ceperat, id eſt Romulus de Acrone rege Ceninenſium: & ea Iovi ſuſpenderat. Poſſumus, & quod eſt melius, ſecundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima ſpolia Iovi Pheretrio debere ſuſpendi. quod jam Romulus fecerat. Secunda Martı, quod Coſſus fecit. Tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Quirinus autem eſt Mars, qui præeſt paci: & intra civitatem colitur. Nam belli Mars extra civitatem templum habuit. Ergo aut ſuſpendet patri, id eſt Iovi: aut ſuſpendet patri Quirino. Varie de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores: cujus facit mentionem & Livius.

EGREGIVM FORMA IVVENEM ET FVLGENTIBVS ARMIS. Tria ſunt ſecundum Carminium: pulchritudo, ætas, virtus. Significat autem Marcellum filium Octaviæ ſororis Auguſti, quem ſibi Auguſtus adoptavit. Hic decimo ſexto anno incidit in valetudinem: & periit decimo octavo in Bajano cum ædilitatem gereret. Hujus mortem vehementer civitas doluit. Nam & affabilis fuit: & Auguſti filius. Ad funeris hujus honorem Auguſtus ſexcentos lectos intrare civitatem juſſit. hoc enim apud majores glorioſum fuerat. Etiam dabatur pro qualitate fortunæ. Nam Sylla ſex millia habuit. Igitur cum ingenti pompa relatus, & in campo Martio eſt ſepultus. Ergo modo in Auguſti adulationem, quaſi epitaphion ei dicit. Et conſtat hunc librum tanta pronuntiatione Auguſto & Octaviæ eſſe recitatum, ut fletu nimio imperarent ſilentium: niſi Virgilius finem eſſe dixiſſet, qui pro hoc ære gravi donatus eſt, id eſt maſſis. Nam ſic & Livius argentum grave dicit, id eſt maſſas.

SED FRONS LÆTA PARVM. Omen eſt mortis futuræ. Ex contrario alibi, *Incipe parve puer riſu cognoſcere matrem.*

VIRVM QVI SIC COMITATVR EVNTEM. Marcellum, cui ſimilis eſt.

QVIS STREPITVS. Propter ædilitatem. INSTAR. Similitudo: & eſt nomen quod non recipit præpoſitionem. Ad inſtar enim non dicimus, quod Probus declarat.

DONATI.

ATQVE HÆC MIRANTIBVS ADDIT. Tranſitus quidam, ne una & continua narratio tædioſa ſit. Hinc enim generibus varietas naſcitur, & quaſi nova initia aliarum narrationum fiunt.

QVIS PATER ILLE VIRVM? Interrogat Æneas, cum admiretur formam juvenis & triſtitiam in fronte, quis ſit.

VARIORVM.

ASPICE VT INSIGNIS. Redit ad ſuorum nomenclaturam, & M. Marcellum imprimis extollit à præſtantia rei militaris & à felicitate victoriæ, cujus etiam egregia facta breviter memorat, Hic Marcellus eſt, qui Romanorum enſis dictus eſt, qui primus Annibalem terga oſtendere, & ex obſidione Nolæ turpiter recedere coëgit. NASCIMB.

MARCELLVS OPIMIS. Floridus lib. 2. de Cæſaris præſtantia. HART.

Oſtendent terris hunc tantum fata; neque ultra
Eſſe ſinent. nimium vobis Romana propago
Viſa potens, Superi, propria hæc ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ Tyberine videbis
Funera, cum tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet avos; nec Romula quondam
Vllo ſe tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu priſca fides, invictaque bello
Dextera: non illi quiſquam ſe impune tuliſſet
Obvius armato; ſeu cum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miſerande puer, ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. ſic tota paſſim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia luſtrant.

SERVII.

OSTENDENT TERRIS HVNC TANTVM FATA. Parum illuceſcet: quia mox peribit.

VISA POTENS SVPERI. Cum indignatione dicit, Invidiſtis & gloriæ Romanæ, & veſtris muneribus. Nam felicitas veſtra ſunt munera. PROPRIA. Perpetua: ut, *Propriamque dicabo.*

MAVORTIS CAMPVS. In quo eſt ſepultus.

FVNERA CVM TVMVLVM PRÆTERLABERE RECENTEM. Propter ſexcentos lectulos.

IN TANTVM SPE TOLLET AVOS. Eriget generis antiquitatem. Et rhetorice ſpem laudat in puero, quia facta non invenit. Eſt autem Ciceronis in dialogo, *Fanni, cauſa difficilis laudare puerum. Non enim res laudanda, ſed ſpes eſt.* NEC ROMVLA QVONDAM. Pro Romulea: ut, *Quos Africa terra triumphis Dives alit.* QVONDAM autem, poteſt & præteriti eſſe & futuri.

FODERET CALCARIBVS ARMOS. Species pro genere. *Equi armos* pro equo poſuit. Non enim poſſunt *arma* calcaribus fodi.

FATA ASPERA RVMPAS. Poſſe aliqua ratione fata diſrumpi, per tranſitum docet.

TV MARCELLVS ERIS. Talis qualis fuit Marcellus.

PVRPVREOS FLORES. Vt ſæpe diximus, propter ſanguinis ſimilitudinem: quia aut anima, aut animæ eſt ſedes. NEPOTIS. Poſteri. Non enim re vera nepos fuit.

INANI MVNERE. Secundum Epicureos, non profuturo. SIC. Iſta noſcentes.

AERIS IN CAMPIS. Colliſionem fecit. Locus eſt autem ſecundum eos, qui putant Elyſium lunarem eſſe circulum.

DONATI.

MANIBVS DATE LILIA. Affectum dolentis expreſſit dicendo, *date*: cum non eſſent præſto qui darent. MANIBVS PLENIS. Plena officia ſignificat.

SIC TOTA PASSIM REGIONE VAGANTVR. Non complevit omnia quæ apud inferos agebantur. eſſet enim vitium ſi totum vellet ſuo carmine complecti, quia & longum & impoſſibile.

VARIORVM.

PROPRIA HÆC SI DONA. Nannius lib. 4. cap. 8. Ioſ. Caſtalio cap. 42. Variar.

NEC PVER ILIACA QVISQVAM DE GENTE. ὑπερβολικῶς Marcellum, omnibus qui futuri ſunt de ſtirpe Romana pueris præfert. NASC:

IACTABIT ALVMNO. Ioſ. Caſtalio. pag. 603. Tom. 4. Lampad.

OBVIVS ARMATO. Illi cognatum, quod apud Homer. Odyſſ. 9. HART.

MANIBVS DATE LILIA PLENIS. Alludit, credo, Maro Marcellum lugens ad Græcorum morem, qui conſpergere floribus ſepulcra ante diem morte immatura interceptorum ſolebant, referentes ad momentanei vigoris & ævi brevitatem. Quamvis non inconſiderate alii ἄωρον τάφον ſepulcrum exolorum, ſenium & carioſum accipiant, ut quod renovare, interpolare, & floribus veluti fucare antiqui ſolebant. GERMAN.

AERIS IN CAMPIS L. Pro per inane. Turn. l. xi. c. 19.

Hæc

Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda;
Laurenteſque docet populos, urbemque Latini;
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminæ ſomni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera, candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia Manes.
His ubi tum natum Anchiſes unaque Sibyllam
Proſequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam ſecat ad naves, ſociosque reviſit.
Tum ſe ad Cajetæ recto fert littore portum.
Anchora de prora jacitur, ſtant littore puppes.

SERVII.

INCENDITQVE ANIMVM. Nam ſupra ait, *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* EXIN. Deinde. Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius propter longum actum ait, *Intus deſponsebitur, intus transigetur, ſi quid eſt quod reſtat.*

SVNT GEMINÆ SOMNI PORTÆ. Pro ſomniorum. Eſt autem in hoc loco Homerum ſecutus. Hoc tantum differt, quod ille per utramque portam ſomnia exire dicit: hic umbras veras, per quas ſomnia indicat vera, & poëtice apertus eſt ſenſus. Vult autem intelligi falſa eſſe omnia quæ dixit. Phyſiologia vero hoc habet, Per portam corneam oculi ſignificantur, qui & cornei ſunt coloris, & duriores cæteris membris: nam frigus non ſentiunt: ſicut etjam Cicero dicit in libris de natura deorum. Per eburneam vero portam os ſignificatur à dentibus. Et ſcimus quia quæ loquimur, falſa eſſe poſſunt: ea vero quæ videmus, ſine dubio vera ſunt. Ideo Æneas per eburneam emittitur portam. Eſt & alter ſenſus, Somnum novimus cum cornu pingi: & qui de ſomniis ſcripſerunt, dicunt ea quæ ſecundum fortunam & perſonæ poſſibilitatem videntur, habere effectum: & hæc vicina ſunt cornu. Vnde cornea vera fingitur porta. Ea vero quæ ſupra fortunam ſunt: & habent nimium ornatum, unaque jactantiam, dicunt falſa eſſe. Vnde eburnea, quaſi ornatior porta fingitur falſa.

FALSA INSOMNIA. Id eſt ſomnia. SECAT. Tenet. Vnde ſectas dicimus ab eo quod propoſitum non tenent.

AD CAIETÆ PORTVM. A perſona poëtæ, Prolepſis. Nam Cajeta nondum dicebatur.

DONATI.

EXIN BELLA. Narravit primo læta, triſtia prætermiſit, præterquam de Marcello. deinde docuit quomodo quædam æquo animo ferre poſſet.

VIAM SECAT. Quid enim prius facere debuit, quam ſuos reviſere?

RECTO LITTORE. Atqui nullum littus rectum: ſed dicimus rectam vitam agere, quando nihil aliud agimus niſi iter continuum, & nullo alio actu illud rumpimus. nam cupida ſuorum mens, nihil aliud agere debuit. CAIETÆ. Ex perſona Poëtæ loquitur. nam adhuc non erat Cajeta.

VARIORVM.

EXIN BELLA VIRO MEMORAT, &c. Longinquitatem narrationis in compendium confert: nimis enim longum fuiſſet, ſi omnia ſeparatim recenſere voluiſſet. NASC.

SVNT GEMINÆ SOMNI PORTÆ. Ex Homero. Turneb. lib. 4. cap. 14. Muret. lib. 11. cap. 7. Pierius, lib. 59. Servium de cornu ſomni explic. Turneb. lib. 9. cap. 26. Vide Floridum lib. 2. Subſec. cap. 24. Macrob. lib. 1. cap. 3. Somn. Scip.

SVNT GEMINÆ SOMNI PORTÆ. Macrob. lib. 1. cap. 3. Proverb. *Non quidvis contingit, quod optatur.* Et Proverb. *Pluris valet oculatus unus teſtis.* Homerus Odyſſ. 19. Floridus lib. 2. cap. 24. de hac re.

ILLE VIAM SECAT AD NAVES. Expreſſit Euripidem in Phœniſſis. Turneb. lib. 19. cap. 17.

ANCHORA DE PRORA IACITVR. Hom. Odyſſ. 1. αἱ δ' ἐπ' ἀκτῆς ἔσταλαν. HART.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER SEPTIMVS.

TV quoque littoribus noſtris Æneïa nutrix
Æternam moriens famam Cajeta dediſti:
Et nunc ſervat honos ſedem tuus, oſſaque nomen
Heſperia in magna (ſi qua eſt ea gloria) ſignat.
At pius exequiis Æneas rite ſolutis,
Aggere compoſito tumuli, poſtquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aſpirant auræ in noctem: nec candida curſum

SERVII.

TV QVOQVE LITTORIBVS NOSTRIS ÆNEIA NVTRIX. Vt & in principio diximus, in duas partes hoc opus diviſum eſt. Nam primi ſex ad imaginem Odyſſeæ dicti ſunt: quos perſonarum & allocutionum varietate conſtat eſſe graviores. Hi autem ſex ad imaginem Iliadis dicti ſunt, qui in negotiis validiores ſunt. Nam & ipſe hoc dicit, *Majus opus moveo.* & re vera tragicum opus eſt, ubi tantum bella tractantur. TV QVOQVE. Sicut Miſenus, Palinurus etiam. NOSTRIS. Hoc eſt Italicis: ut, *Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris.* Non ut Donatus ait, in comparationem Oceani navigabilibus. ÆNEIA NVTRIX. Hanc alii Æneæ, alii Creuſæ, alii Aſcanii nutricem volunt. Leſtum tamen eſt in Philologis in hoc loco claſſem Trojanorum caſu conflagratam. Vnde Cajeta dicta eſt, ἀπὸ τῆς καιέιν.

SERVAT. Tenet, poſſidet: ut, *Servantem ripas alta non vidit in herba.* HESPERIA IN MAGNA. Propter Hiſpaniæ diſcretionem.

SI QVA EST EA GLORIA. Secundum Epicureos. Bene autem intereſt funeri, poſtquam ab Inferis rediit: ſicut interfuit ante quam deſcenderet, ut medium actum oſtenderet.

QVIERVNT. Hebrus QVIERANT legit.

TENDIT ITER VELIS. Quia prout vela extenſa fuerint, ita etiam curſus extenditur, in quo navis eſt iter. Nam ait ſupra, *Flectle viam velis.* Et aliud eſt iter velis tendere: aliud per vela iter. Et multi dicunt improprie dictum, multi nimium proprie. Conſtat tamen ſecundum illud dictum quod ait, *Flectle viam velis.* Quod ſi dicimus, bene procedit, Et, *tende viam velis*: ut in ipſis velis ratio ſit vitæ.

ASPIRANT AVRÆ IN NOCTEM. Quia ut diximus, temporum mutatione, ventus vel minuitur vel augetur. IN NOCTEM autem, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accuſativum regit iſta præpoſitio.

DONATI.

TV QVOQVE. Viderat apud inferos, quam neceſſarium eſſet defunctis ſepulchrum. ergo ut pius nutrici illud inſtituit. Meruerat enim ipſa: quia tam pium, religioſum Romani imperii principem, prudentem, fortemque virum nutrierit. *Tu quoque repete*: inde & optime conjunge. *At pius Æneas ingenti mole ſepulchrum Imponit, ſuaque arma viro remumque tubamque*: deinde remotis iis quæ de inferis narrantur, ſequere. *Tu quoque littoribus noſtris, & cætera.* TV QVOQVE. Quæ admirandæ memoriæ videris ſupremo officio conjungi meruiſti. NOSTRIS. Italis. ergo ibi eſt ſepulta, ubi ipſe cum ſuis eſſet regnaturus. Honoratur ergo à loco.

ÆTERNAM MORIENS, Argumentum à contrario. nam crevit fama, cum deberet morte minui.

NVNC. Etiam his temporibus, quo hæc ſcribuntur.

SI QVA EST GLORIA. Sciebat nihil ſentire mortuos, ſed ſatis faceret religioni.

VARIORVM.

Turnebus hunc librum explicat lib. 26. cap. 28. & lib 30. cap. 5.

TV QVOQVE LITTORIBVS NOSTRIS. Strabo tamen Cajetam vult dici, non à nomine proprio nutricis Æneæ, ſed à curvitate, quod Lacones curva, cajeta appellant. GERMAN.

OSSAQVE NOMEN SIGNAT. Id eſt, tumulo tuo, ô Cajeta, nomen tuum inciſum eſt ad perennem tui memoriam. Nomen indicat, cujus oſſa ibi ſint depoſita. Memorabile fuiſſe ſepulchrum Cajetæ. Turneb. lib. 21. cap. 22.

HESPERIA IN MAGNA. Id eſt Italia. nam minor Heſperia dicitur Hiſpania. TAVB.

AGGERE COMPOSITO TVMVLI. Turn. lib. 4. c. 14. & lib. 19. cap. 29. & lib. 30. cap. 38.

NEC CANDIDA CVRSVM. Argenteus color Lunæ, ut Soli aureus tribuitur. Ioach. Cameratius problem. 5. Dec. xi.

Luna

Digitized by Google

Luna negat: splendet tremulo sub lumine Pontus.
Proxima Circææ raduntur littora terræ;
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu: tectisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Argutò tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iraque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, nec litora dira subirent;

SERVII.

LVNA NEGAT. Liptotes. Nam dicit, large præstat: ut, *Munera nec sperno.* TREMVLO SVB LVMINE. Ita enim mobilitas aquæ facit videri.

CIRCÆÆ RADVNTVR LITTORA TERRÆ. Vt diximus supra, mons iste antehac insula fuit. Paludibus enim à continenti segregabatur: quas exclusit limus de Albanis montibus fluens. Et dicebatur Ææus ab horrore transeuntium, quo homines mutabantur in feras. In hoc summo oppidum fuit, quod & Circæum dictum & Circæi. Nam utrumque Livius dicit.

DIVES. Non addidit cujus rei, cum soleat: ut, *Dives equum, dives pictai vestis et auri.* INACCESSOS. Inaccessibiles, inaccedendos. Nam Vlysses illuc venit. Ergo *inaccessos*, ad quos nullus debeat accedere: ut, *Aut illaudati nescit Busyridis aras:* hoc est illaudabilis. Nam ab Isocrate constat esse laudatum.

RESONAT CANTV. Resonare facit. SVPERBIS. Nobilibus, propter antiquam magnitudinem.

ODORATAM. Pro odoriferam. Et hoc ideo, quia usus olei apud majores non fuit, præcipue in Italia.

ARGVTO PECTINE. Garrulo, stridulo, sonanti: ut, *Forte sub arguta consederat ilice Daphnis.* PERCVRRENS PECTINE TELAS. Aut manu percurrens: aut ictu pectinis, ut videmus. aut quia apud majores stantes texebant: ut hodie lintеones videmus. Est autem Homeri, qui ait, ἱστὸν ὑφαίνων.

GEMITVS IRÆQVE. Gemitus irascentium leonum: ἐν λέουσι θυμόν.

SERA SVB NOCTE. Quasi eo tempore quo naturali libertate uti consueverunt. *Sub sera nocte*, per noctem seram. RVDENTVM. Naturaliter RV longa est: Persius, *Findor ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas.* Systolem ergo fecit. Ruditus autem proprie est asinorum clamor: ut grunnitus, porcorum: ranarum, coax: quæ nomina à sono vocis constat esse composita.

PRÆSEPIBVS. Caveis ubi aluntur. Non enim re vera præsepia habent.

DEA SÆVA. Aut per se, aut herbis potentibus sæva. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit: & nihil est Sole clarius. Hæc libidine sua, & blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat: ut libidini & voluptatibus operam darent. Vnde datus est locus fabulæ apertæ. Horatius, *Sub domus meretrice fuisse turpis & excors.*

IN VVLTVS AC TERGA FERARVM. Corrumpebatur in illis sensus. Animus namque idem manebat.

οἱ δ' αὖτε μὲν ἔχον κεφαλὰς φρένας ἠΰτε θῆρες
αἰγίμολοι. αἶψα δὲ νῆας ἔβαν ἐπὶ πείρατα γαίης.

PII PATERENTVR TROES. Ergo impii qui pertulerunt. Impii autem propter occisa Solis armenta.

DONATI.

VRIT ODORATAM. Vigilans & voce & odorato lumine, ad se incautos attrahere nitebatur. CEDRVM. Vt Cedrus tanquam oleo madens, incendia semper insidiis nutrit, ita & voce, id est cantu insidiatur.

VARIORVM.

SPLENDET TREMVLO SVB LVMINE. Cur tremorem attribuit? Turneb. lib. 6. cap. 6. Ignis siquidem, cui ἰσχνὸν astra putarunt Platonici, tremulas esse flammas levitate & calore constat. GER.

VRIT ODORATAM. Hoc ex antiquorum consuetudine dictum videtur, quod ex Homero sumptum est. Ignitabulum enim, vel focum in mediis ædibus habebant, in quo taedas urebant luminis causa. Ritum explicat Turneb. lib. 4. cap. 14. Ptol. Flavius Conjectaneor: cap. 74. Tom. 1. Lampad.

HINC EXAVDIRI GEMITVS. Ex Homero Macrob. lib. 5. c. 8. Saturn.

Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Iamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento lactantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit. hunc inter fluvio Tyberinus amœno,
Vorticibus rapidis & multa flavus arena
In mare prorumpit: variæ circumque supraque
Assuetæ ripis volucres & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat: & lætus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expedium, & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diva mone. dicam horrida bella:

SERVII.

NEPTVNVS VENTIS IMPLEVIT VELA S. Physice autem locutus est. Motu enim aquæ ventus creatur, ut videmus in bombis organorum.

PRETER VADA FERVIDA. Periculosa navigantibus, & est Tinesis.

IN ROSEIS FVLGEBAT LVTEA BIGIS. Lutea est crocei coloris, ut: *Croceo mutabit vellera luto.* Vnde multi jungunt IN ROSEIS, id est non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum ῥοδοδάκτυλον, id est roseis coloris digitos habentem, interdum κροκόπεπλον dicit Auroram: id est crocei coloris veste circumdatam.

CVM VENTI POSVERE. Cum ortu diei quievere. *Posuere* enim, quievere est: sicut contra, FERRE, flare dicimus ut, *Fieret vento mora nequa ferenti*, id est flanti. OMNISQVE REPENTE RESEDIT FLATVS, Omnis, id est & qui ripæ est, & qui pelagi, qui altanus vocatur.

TONSÆ. Remi dicti à decutiendis fluctibus: sicut tonsores à tondendis & decutiendis capillis.

LVCVM PROSPICIT. In quo erat fluminis nomen. Diximus enim nunquam sine religione esse lucum à Virgilio positum.

HVNC INTER. Per hunc. Terentius, *Dum vaco eo, cupio egomet mecum inter vias.* Est autem crebra Frontonis elocutio. AMOENO. Vmbroso, sylvis circumdato.

MVLTA FLAVVS ARENA. Epitheton proprium. Et sciendum exitum Tyberini fluminis naturalem non esse, nisi circa Ostiam, ubi primæ Æneas castra constituit. Nam aliter non procedit quod ait: *Murorum in parte sinistra Opposuere aciem: nam dextra cingitur amni.* Postea enim in Laurolavinio castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur. ASSVETÆ RIPIS VOLVCRES. Bono compendio usus est.

ÆTHERA MVLCEBANT CANTV. Lenibant. Corporalia enim sunt elementa, ut diximus supra. Non enim mulcetur, nisi quod corporale est. Supra enim ait, *Totamque infusa per artus.*

NVNC AGE. Hic est sequentis operis initium. Antedicta autem ex superioribus pendent. ERATO. Vel pro Calliope, vel pro qualicunque Musa posuit sane. QVÆ TEMPORA RERVM. Quia ut diximus supra, secundum Lucretium, tempora nisi ex rebus colligantur, per se nulla sunt.

LATIO ANTIQVO. Quia duo sunt, vetus & novum: sicut & in jure lectum est.

EXORDIA PVGNÆ. Cervi interitum.

VARIORVM.

LENTO LVCTANTVR MARMORE. De lento, Floridus lib. 3. cap. 15.

ATQVE HIC ÆNEAS ING. &c. Sic autem latus fuit Æneas adventantis in Italiam ingressus, ut elementa ipsa obsequi, & aves gratulari viderentur. DONATVS.

FLVVIO TYBERINVS AMORNO. Macrob. lib. 3. cap. 4. Saturnal.

MVLTA FLAVVS ARENA. Græcis ξανθὸς. Turneb. lib. 22. cap. 7.

Dicam

Digitized by Google

Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. Rex arva Latinus, & urbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te Saturne refert: tu sanguinis ultimus author.
Filius huic, fato divûm, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
Iam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totaque petebant

SERVII.

ACTOS. Aut collectos, aut revera compulsos: quod est verisimile, propter illud, *Longa placidas in pace regebat.*

TOTAMQVE SVB ARMA COACTAM. Collectam: ut, *Tityre coge pecus.* Totam autem Hyperbolicos dixit.

HVNC FAVNO, ET NYMPHA GENITVM LAVRENTE MARICA ACCIPIMVS. Quidam deus est Fatuellus: hujus uxor est Fatua. Idem Faunus, & eadem Fauna. Dicti autem sunt Faunus & Fauna à vaticinando, id est fando. Vnde & fatuos dicimus inconsiderate loquentes. Ergo Faunæ & Fatuæ nomen quasi asperum fugit poëta: & Maricam dicit uxorem fuisse Fauni. Est autem Marica dea Littoris Minturnensium juxta Lirim fluvium. Horatius, *Et innantem Maricæ littoribus tenuisse Lirim.* Quod si voluerimus accipere uxorem Fauni Maricam, non procedit. Dii enim Topici, id est locales, ad alias regiones nunquam transeunt. Sed potest dictum esse per poëticam licentiam, *Laurente Marica*: cum sit Minturnensis. Dicunt alii per Maricam, Venerem intelligi debere; cujus fuit sacellum juxta Maricam; in quo erat scriptum ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ. Sane Hesiodus Latinum Circes & Vlyssis filium dicit: quod & Virgilius tangit dicendo, *Solis avi speciem.* Sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est Iginii, qui ait Latinos plures fuisse, ut intelligamus poëtam abuti (ut solet) nominum similitudine.

ACCIPIMVS. Propter varias opiniones hoc adjecit: ut Sallustius, *Vrbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani.*

VLTIMVS AVTHOR. Primus: ut supremum, summum dicimus, *Prosupreme Iupiter.*

PRIMAQVE ORIENS EREPTA IVVENTA EST. Per transitum tangitur historia. Amata enim duos filios voluntate patris Æneæ sponsantes Laviniam sororem, factione interemit. Vnde & EREPTA dixit, quasi per vim: hos alii cæcaros à matre tradunt, postquam amisso Turno Lavinia Æneæ juncta est. FATO autem dicit voluntate. Nam dii id fantur quod sentiunt, non ut homines de quibus lectum est, Aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere.

IAM MATVRA VIRO, IAM PLENIS NVBILIS ANNIS. Non est iteratum, sed secundum jus dictum: in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum: secundum ad annos pertinet.

LATIO. Latium pars est Ausoniæ. Vnde dixit primo quod minus est: sic intulit, *Totaque Ausonia.*

DONATI.

VLTIMVS AVTHOR Quia primus fuit Latinus, à quo factum est initium narrandi. ergo iste *ultimus.* Vt in scalis, si descendas primus est summus, ultimus qui est imus: si ascendas contra fiet. Sic Cicero in rhetoricis inquit: *Ab ultimo principio huius præceptionis.* Hinc de Latino ipsum dicere sequentia indicant: quamvis posset credi de Saturno.

PRIMAQVE ORIENS. Non nascendo, sed moriendo extincta est: & quod magis dolendum, in ea ætate extincta est, unde spes cœperat.

MVLTI. Et quia unica esset, & quia senis filia, ex quo regnum pro dote veniret.

VARIORVM.

ACTOS FVNERA REGES. In sua, inquit, Donatus, non in Trojanorum funera. Quum enim animis ferocitate exagitatis, in alienum exitium ruerent, ipsi, Trojanis è diverso certantibus, cecidêrunt. PONT.

MAIOR RERVM NASCITVR ORDO Attentio à difficultate, atque operis gravitate. Ostendit in prioribus vel minus fuisse difficultatis, vel laboris, quam in sequentibus sit futurum. HORTENS.

REX ARVA LATINVS. Narratio. HART.

HVNC FAVNO QVONDAM. Parrhasius legatur HART.

LAVRENTE MARICA. Id est Circe, ut explicat è Lactantio Turneb. lib. 21. cap. 22. Jan. Parrhasius pag. 845. Tom. 1. Lampad.

IAM MATVRA VIRO. Explicat contra Servium, Hieron. Magius lib. 1. Miscell. cap. 2.

Ausonia: petit ante altos pulcherrimus omnes
Turnus; avis atavisque potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus:
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum: & partes petere agmen easdem
Partibus ex jisdem, & summa dominarier arce.
Præterea castis adolet dum altaria tedis,
Et juxta genitorem adstat Lavinia virgo,

SERVII.

PETIT ANTE ALIOS PVLCHERRIMVS. Aut ante alios petit: aut pulcher ante alios. MIRO AMORE. Nova intemperantia.

SED VARIIS. Propter apes & incendium & oraculum Fauni. PORTENTA. Signa, quæ sunt media: à portendendo. Nam & bona & mala sunt portenta.

LAVRVS ERAT. Latinus post mortem fratris Lavini, cum Lavinium amplificaret: ab inventa lauro, Laurolavinium id appellavit. IN PENETRALIBVS. Penetrale est omnis interior pars domus, licet sit intecta. Vnde laurum in penetralibus fuisse non est mirum.

METV. Religione, quæ nascitur per timorem.

PRIMAS CVM CONDERET ARCES. *Primas*, circa laurum supple. Nam jam civitas fuerat.

TRANS ÆTHERA. Ætherem pro aëre posuit.

OBSEDERE APICEM. Verbum oppugnationis est *obsedère*, quo usus signate propter bellum futurum. PER MVTVA. Invicem: & est absolutum. Melisus qui de apibus scripsit ait: *Duobus pedibus se struunt: & duobus alias sustinent.*

VATES. Divinus, per quam autem artem non dixit, nec nomen ejus: sed datur intelligi conjecturis eum quibusdam futura dixisse.

PARTES PETERE AGMEN EASDEM. Intelligimus ab inferiori mari apes venisse, unde & Trojani. Partes autem easdem summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri per quam adversarum victoria prænuntiatur.

CASTIS. Piis: sciendum Latinum sacrificasse astante Lavinia.

DONATI.

ANTE OMNES. Subaudi pulcherrimus: non autem ante omnes petiit. Omnia autem suprædicta in laude sunt Æneæ, ne ignobilem, aut sibi imparem ducere videatur: quoniam illam vicini sprevissent. Vterque à Saturno est. Ab illo enim Iupiter: ab Iove Venus, à Venere Æneas. sic à Saturno Picus, à Pico Faunus, à Fauno Latinus, à Latino hæc. ergo par sanguis, sed virtus in Ænea major.

LAVRVS. Ponit portenta, quibus connubium Turni prohibebantur.

VIRVM. Non dixit cernimus virum veluti præsentem, sed cernimus virum externum adventare.

VARIORVM.

TVRNVS AVIS, ATAVISQVE POTENS. Describit Turnum à formæ decore, & majorum claris imaginibus. Festinat ad belli materiam præcipuam, quæ Lavinia fuit, Turno desponsa. Erat autem Turnus Rutulorum rex, cui ante adventum Æneæ connubium Laviniæ pactum fuerat. Ferebat ille ægre, hominem advenam sibi in amore prælatum iri: quamobrem publicam pacem init extemplo perturbatum. HORTENS.

LAVRENTISQVE AB EA NOMEN. Libenter legerem *Laurentes*, ut sit quasi illud Livii lib. 1. *cui parentes Ascanium dixere nomen.* Et nostri, lib. 3. Æneid. *Æneadasque meo de nomine fingo* Alioqui sensus est, ab ea lauro posuit nomen colonis, id est incolis, ut Laurentes dicerentur, & urbs Laurentum. PONTAN.

STRIDORE INGENTI. Apum ille stridor proprie bombus dicitur, *quasi* [illegible] *sonus.*

Visa

Digitized by Google

Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regaleſque accenſa comas, accenſa coronam
Inſignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum ſpargere tectis.
Id vero horrendum ac viſu mirabile ferri.
Namque fore illuſtrem fama fatiſque canebant
Ipſam, ſed populo magnum portendere bellum.
At rex ſollicitus monſtris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucoſque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quæ maxima ſacro
Fonte ſonat, ſævamque exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omniſque OEnotria tellus,
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit:
Multa modis ſimulachra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.

SERVII.

NEFAS. Abſoluta parentheſis, eſt autem Hypallage. COMPRENDERE CRINIBVS IGNEM. Cum ignis crines comprehenderet.

FVMIDA. In fumo eſt cauſa lachrymarum & belli.

VVLCANVM SPARGERE. Incendium bellicum ſignificat. His enim duobus hoc ab augurio diſtat Aſcanii: fumo, & aſperſione flammarum.

FAVNI. Faunus ἀπὸ τοῦ φωνῆς dictus, quod voce, non ſignis oſtendit futura.

LVCOSQVE. In lucis.

SVB ALBVNEA. In Albunea.

ALTA. Quia eſt in Tyburtinis altiſſimis montibus. Et Albunea dicta eſt ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte eſt. Vnde etiam nonnulli ipſam Leucotheam volunt. Sciendum ſane unum nomen eſſe fontis & ſylvæ.

SACRO FONTE. Nullus enim fons non ſacer. MEPHITIN. Mephitis proprie eſt terræ putor, qui de aquis naſcitur ſulphuratis: & eſt in nemoribus gravior ex denſitate ſylvarum. Alii *Mephitin* deum volunt Leucotheæ connexum: ſicut eſt Veneri Adonis. Dianæ Virbius. Alii *Mephitin* Iunonem volunt, quam aërem eſſe conſtat. Novimus autem putorem non niſi ex corruptione aëris naſci: ſicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto: ut ſit *Mephitis* dea odoris graviſſimi, id eſt grave olentis.

HINC ITALÆ GENTES. Commendatio oraculi ipſius, OENOTRIA TELLVS. Proprie Sabinorum tractus. INCVBVIT. Incubare dicuntur proprie hi qui dormiunt ad accipienda reſponſa. Vnde eſt, *ille incubat Iovi*, id eſt dormit in Capitolio, ut reſponſa poſſit accipere.

SVB NOCTE SILENTI. Per noctem ſilentem.

VARIAS AVDIT VOCES. Scilicet propter multa ſimulachra. FRVITVR. Paſcitur: quod de rebus tantum bonis dicimus. ACHERONTA AFFATVR AVERNIS. Poteſtates quæ ſunt in Acheronte, ad quem per Avernum venitur. Hoc autem ideo, quia Faunus infernus dicitur deus: & congrue. nam nihil eſt terra inferius, in qua habitat. Hinc eſt, quod eum Horatius inducit nocentem, dicens: *Levis incedas, abeaſque parvus Æquus alumnus.*

DONATI.

ATREX. Non dixit virginis pater: nam publicus ſtatus quam filiæ potior fuit.

ITALÆ GENTES. Ergo omnes.

IN DVBIIS. Ergo majoris meriti erat oraculum. HVC DONA. Ponit motem petendi oraculi.

VARIORVM.

ALBVNEA. In veteri lexico Λευκοθέα Matuta. Turnebus autem ex Suida, qui Sibyllam quandam Tiburtinam Albuneam vocatam refert, non temere exiſtimare videtur & fontem vocatum, & Deam in digitatam fuiſſe, de nomine illius Sibyllæ. GERM.

PELLIBVS INCVBVIT STRATIS. Brodæus 3. Miſcell. cap. 31. Cælius lib. 14. cap. 46. Lect. Antiq.

ACHERONTA AFFATVR. Pro inferis. Turneb. lib. 30. cap. 5.

Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentes:
Atque harum effultus tergo ſtratiſque jacebat
Velleribus: ſubita ex alto vox reddita luco eſt:
Ne pete connubiis natam ſociare Latinis,
O mea progenies, thalamis nec crede paratis.
Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque à ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Aſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc reſponſa patris Fauni, monituſque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Auſonias tulerat, cum Laomedontia pubes
Graminea ripæ religavit ad aggere claſſem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altæ:
Inſtituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subjiciunt epulis (ſic Iuppiter ipſe monebat)
Et cereale ſolum pomis agreſtibus augent.

SERVII.

PATER IPSE. Aut honoris eſt, aut re vera pater Laviniæ.

GENTVM. Aut pro qualitate fortunæ: unde & RITE dixit. Aut finitum pro infinito poſuit.

TERGO. Pro tergoribus, id eſt coriis.

THALAMIS NEC CREDE PARATIS. Propter Turnum.

VENIENT. Melius VENIVNT, ut jam eos venire ſignificet. GENERI. Plurali uſus eſt pro ſingulari.

A STIRPE. Stirpem cum de genere dicimus, tantum fœminium eſt: cum de arbore, & maſculini generis & fœminini invenitur: ut, *Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum*. Contra Horatius, *Stirpeſque raptas, & pecus, & domos.*

SVB PEDIBVS. Sub imperio ſuo ac poteſtate.

MONITVSQVE. Alibi monita dixit. Vt, *Carmentis Nymphæ monita, & deus auctor Apollo.* NON IPSE SVO PREMIT ORE LATINVS. Quo à ſe repelleret generos.

SED CIRCVM LATE VOLITANS. Tmeſis eſt circumvolitans.

ADOREA LIBA. Ador proprie eſt genus farris. Liba autem, ſunt placentæ de farre, melle & oleo, ſacris aptæ.

SVBIICIVNT EPVLIS. Subponunt in epularum locum. IPSE. Qui per Harpyjam vaticinatus eſt: ut, *Ille Phœbo pater omnipotens.*

ET CEREALE SOLVM. Solum omne dicitur quod aliquid ſuſtinet. Vnde de mari ſupra ait, *Subtrahiturque ſolum.* Sic nunc panicias menſas, id eſt epularum ſuſtentaculum, *ſolum* vocavit.

DONATI.

IPSE PATER. Ergo non miſit alterum, ſed ipſe perrexit, ut & patris & regis diligens adhiberet officium: pro mollibus plumis & ornatu regio, non recuſavit pelliceum ſtratum.

VOCE SVBITO. Propter meritum petentis.

CIRCVM. Cum eo quod eſt, *tulerat*, jungendum eſt, ut ſit circumtulerat.

VARIORVM.

QVA SOL VTRVNQVE RECVRRENS. Mare Eoum & Occiduum. Turneb. lib. 30. cap. 5.

ADOREA LIBA. Pro menſis. Turneb. lib. 30. cap. 5. *Adorea* quoque ſubſtantivum, genere fœminino laudem & gloriam veteribus ſignificabat: qua glorioſum eum putabant eſſe, qui ſacris copia abundaret. Plin. lib. 18. cap. 3. Gloriam denique ipſam à farris honore *adoream* appellabant. Notat Scalig. in Feſtum, vocem *adorea* pro laude capi ceptam eſſe, poſtquam præmium militibus frumentum erat, parta victoria. FONTAN.

SIC IVPPITER IPSE MONERAT. *Ille* Iovi adjungi ſolitum, obſervat Turneb. lib. 30. cap. 5.

CEREALE SOLVM. Menſas intellige, Turneb. ibid.

Con-

Digitized by Google

Conſumptis hîc forte aliis, ut vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi:
Et violare manu maliſque audactibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus, etiam menſas conſumimus, inquit Iulus.
Nec plura adludens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac ſtupefactus numine preſſit.
Continuo, ſalve fatis mihi debita tellus,
Voſque, ait, ô fidi Trojæ ſalvete penates:
Hic domus, hæc patria eſt. genitor mihi talia namque
(Nunc repeto) Anchiſes fatorum arcana reliquit:
Cum te nate fames ignota ad littora vectum
Accisis coget dapibus conſumere menſas;
Tum ſperare domos defeſſus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos ſuprema manebant,
Exitiis poſitura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,

SERVII.

FORTE ALIIS. Abundat FORTE.

FATALIS CRVSTI. Ad negotium reſpexit Æneæ, cui hic erat finis laborum. *Cruſtum* autem & *cruſta* neutraliter dicimus de his quæ comedi poſſunt. Horatius, *Vt pueris olim dant cruſtula blandi Doctores.* Iuvenalis, *Nos colaphum incutimus lambenti cruſtula ſervo.* Fœminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comeſſe non poſſumus: ut, *Concreſcunt ſubitæ currenti in flumine cruſtæ.* QVADRIS. Aut menſis: & eſt Antonomaſia. Nam ſupra orbem dixit, Aut *quadris*, fragmentis accipimus: ut, Iuvenalis, *Vt bona ſummâ putes aliena vivere quadra.*

ADLVDENS. Aut vacat AD: & ludentem ſignificat. Aut certe ADLVDENS, ad reſponſi fidem verba componens.

LABORVM FINEM. Scilicet maritimorum. Nam in terra multa paſſurus eſt: ut ait Sibylla, *Sed terræ graviora manent.* PRIMAMQVE LOQVENTIS AB ORE ERIPVIT PATER. Hoc eſt, Adhuc loquente Aſcanio, intellexit famem, quam fata prædixerant.

NVMINE PRESSIT. Oraculi fide ab Heleno & Anchiſa prædicti. *Preſſit* autem vocem Aſcanii: quo poſſet ipſe numina deprecari.

FATIS MIHI DEBITA TELLVS. Bona Periphraſis eſt, ne fatalis diceret: quod eſt medium, & in precibus nihil ambiguum eſſe debet.

O FIDI TROIÆ SALVETE PENATES. Æneæ ſcilicet, non Trojæ: quam nequivere ſervare.

HIC DOMVS. Aut familia: ut, *Da propriam Thymbræe domum.* Aut ordo eſt, Hic eſt patria, hic domus. Ante enim patria eſt, ſic domus.

ACCISIS Vndique concisis vel conſumptis: & hoc eſt apud nos AC, quod apud Græcos ἀπὸ. Hinc eſt, *Anſanctî valles*, id eſt undique ſancti.

HÆC ERAT ILLA FAMES. Ac ſi diceret, Hoc fuerat timendum periculum: quod pericula determinat.

HABITANT. Habitent. Hoc enim frequentativum eſt, ab eo quod eſt habeo. VBI MOENIA GENTIS. Laurolavinium dicit.

VARIORVM.

NEC PLVRA ALLVDENS. Pro ludens. Turneb. lib. 30. cap. 5.

ERIPVIT PATER. πρόφημον φάμεν, Hom. Aviditatem notat imponendi finem tot exſpectationibus. Quaſi eam vocem è faucibus ei rapuerit, nec exſpectarit, ut totam eloqueretur: ita protinus ſe eam vocem agnoſcere dixit, & omen accipere. *Omen* enim eſt quod ab hominis ore excipitur, quod hic Æneas, qui eſſet Pontifex & ſciens auguriorum facit. Scalig lib. 3. cap. 15. Turneb. lib. 30. cap. 5.

ACCISIS COGET. Servius *anciſis* legiſſe videtur. Turneb. lib. 30 cap. 5.

CONSVMERE MENSAS. Quæ fiebant ἐκ τῶν πλακουντίνων μερῶν τῆς ἀρτῆς, ut ait Didymus, id eſt è durioribus panis partibus compactum fruſtum. Vide Cælium lib. 7. cap. 12.

Veſti-

Digitized by Google

Veſtigemus, & à portu diverſa petamus.
Nunc pateras libate Iovi, precibuſque vocate
Anchiſen genitorem, & vina reponite menſis.
Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque deorum,
Tellurem, Nymphaſque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctiſque orientia ſigna,
Idæumque Iovem, Phrygiamque ex ordine matrem
Invocat, & duplices cæloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cælo clarus ab alto
Intonuit, radiiſque ardentem lucis & auro,
Ipſe manu quatiens oſtendit ab æthere nubem.
Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor,
Adveniſſe diem, quo debita mœnia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti ſtatuunt, & vina coronant.
Poſtera cum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diverſi explorant: hæc fontis ſtagna Numici:
Hunc Tybrim fluvium: hic fortes habitare Latinos.

SERVII.

NVNC PATERAS LIBATE IOVI. Ab eo quod continet, id quod continetur.

ANCHISEN GENITOREM. Bene Iovem & Anchiſen: qui cauſſa oraculi fuerunt. REPONITE MENSIS. Aut timore verborum Aſcanii interrupta renovate: aut REPONITE, frequenter ponite, id eſt crebro libate, bibite.

TEMPORA RAMO IMPLICAT. Diebus feſtis ita epulabantur, coronati.

GENIVMQVE LOCI. Apollinem vult intelligi. In tutela enim ejus tota fuerat regio: ut, *Quæ pater inventam primas cum conderet arces, Ipſe ſerebatur Phœbo ſacraſſe Latinus.* Aliter iniquum eſt, ſi cum omnes invocet, Apollinem prætermittat: præſertim cum Helenus dixerit, *Aderitque vocatus Apollo.* PRIMAMQVE DEORVM. Quia ipſa eſt mater deorum.

NYMPHASQVE, ET ADHVC IGNOTA PRECATVR FLVMINA. Bonum ordinem ſequitur. Sic alibi, *Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnibus unde eſt.*

NOCTEM, NOCTISQVE ORIENTIA SIGNA. Quæ noctem ſequuntur: ut Nymphas flumina. Invocat enim ſibi conjuncta.

PHRYGIAMQVE EX ORDINE MATREM. Aut contigue, quia Idæum dixerat Iovem: aut certe rite, id eſt more ſolenni.

DVPLICES. Duos. CŒLO autem, Venerem: EREBO, Anchiſen.

CŒLO CLARVS AB ALTO. In ſerenitate, quod eſt augurii. Nam ſi cœlo nubilo fuerit, cauſſa eſt.

RADIIS. ET AVRO. Radiis aureis. ARDENTEM NVBEM. Alii fulmen, nubem ardentem dicunt, ut Lucanus, *Atque ardens aëre ſolo*, quos hoc loco ſecutus eſt. Alii fulmen dicunt aëris ſciſſione ardentem rimam, quos alibi ſequitur dicens, *Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.*

CERTATIM INSTAVRANT EPVLAS. Id eſt, *Et vina reponite menſis.*

VINA CORONANT. Pro pateris. MAGNO autem OMINE, cœleſti dicit. Alibi, *Nam te majoribus ire per altum, Auſpiciis manifeſta fides.*

HÆC FONTIS STAGNA NVMICI. Iſta jam ab incolis diſcuntur. Quod autem ait *ſtagna*, verum eſt. Nam Numicus ingens ante fluvius fuit: in quo repertum eſt cadaver Æneæ & conſecratum. poſt paulatim decreſcens, in fontem redactus eſt: qui & ipſe ſiccatus eſt ſacris interceptis. Veſtæ enim libari non niſi de hoc fluvio licebat.

VARIORVM.

VINA REPONITE MENSIS. *Reponere* verbum eſſe convivale conſtat: unde & infra lib. 8. *Iubet ſublata reponi pocula.* Hinc fit, ut quidam exiſtimarint repotia dicta, quaſi repoſtia, hoc eſt, τὰ μεθύσματα ἐπίσω, qua apud maritum novum inſtaurabatur, & veluti reficiebatur potatio. GERM.

TROIANA PER AGMINA RVMOR. Turneb. lib. 25. cap. 30.

Tum

Digitized by Google

Tum ſatus Anchiſa, delectos ordine ab omni
Centum oratores Auguſta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora, feſtinant juſſi, rapidiſque feruntur
Paſſibus: ipſe humili deſignat mœnia foſſa,
Molitурque locum; primaſque in littore ſedes,
Caſtrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emenſi turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque ſubibant.
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:
Aut acres tendunt arcus; aut lenta lacertis
Spicula contorquent, curſuque ictuque laceſſunt.

SERVII.

ORDINE AB OMNI. Ex omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittenda, hodieque ſervatur.

AVGVSTA AD MOENIA. Augurio conſecrata. Hinc paulo poſt illud eſt, *Teclum auguſtum, ingens.* Et niſi in auguſto loco conſilium ſenatus habere non poterat. Vnde templum Veſtæ non fuit augurio conſecratum, ne illuc conveniret ſenatus: ubi erant virgines. Nam hæc fuerat regia Numæ Pompilii. Ad atrium ſane Veſtæ conveniebatur, quod fuerat à templo remotum.

FOSSA. Sulco: & ſunt iſta reciproca. Nam & *Sulcum* ponit pro foſſa: ut, *Auſim vel tenui vitem committere ſulco*, id eſt foſſa.

MOLITVRQVE LOCVM. Præparat. PRIMASQ. IN LITTORE SEDES. Ideo PRIMAS, quia imperium, Lavinium tranſlaturus eſt. Et ſciendum civitatem, quam primo fecit Æneas, Trojam dictam ſecundum Catonem & Livium: quod ipſe dicit, *Nec te Troja capit.*

CASTRORVM IN MOREM. Brevem ſcilicet. PINNIS ATQVE AGGERE CINGIT. Muro, in quo pinnæ ſunt. & eſt Synecdoche. AGGERE autem, Foſſa.

IAMQVE ITER EMENSI, TVRRES AC TECTA LATINORVM. Hypermetrus verſus.

MVROQVE SVBIBANT. Alibi per accuſativum: ut, *Æneæ ſubiit mucronem, ipſumque morantem Suſtinuit.* Et hoc ſecundum naturam eſt. Nam, it ſub mucronem, dicimus. Nam per dativum figuratum eſt.

PVERI ET PRIMÆVO FLORE IVVENTVS. Bene Romanæ militiæ exprimit morem. Nam poſt pubertatem armis exercebantur: & ſexto decimo anno militabant. Quo etiam ſolo ſub cuſtodibus agebant. Nec eſt contrarium, *Longa populos in pace regebat.* Nam licet in pace eſſent, exercitium tamen vigebat armorum.

DOMITANTQVE IN PVLVERE CVRVS. Equos ſub curribus.

ACRES ARCVS. Fortes: & eſt καταχρηστικῶς. Nam acrimonia mentis eſt. LENTA. Mollia. ICTV. Iaculatione.

DONATI.

TVM SATVS ANCHISA. Quamvis fatis fideret, tamen humanitatis officium putavit ad regem legatos mittere, ne ob ſuperbiam alienos fines invadere videretur: interim non expectato de pace reſponſo urbem deſignat, tantum ſpei in fatis repoſuerat.

TVRRES & TECTA. Primo enim altiora ædificia, deinde cum propinquius acceditur, humiliora cernuntur.

IN PVLVERE. Quia ibi melius animalia domantur, ubi difficilior tractus eſt.

ICTV. Non ut ſeſe ferirent invicem, ſed ut deſtinata percuterent.

VARIORVM.

CENTVM ORATORES. *Orare* antiqui dixerunt pro agere: unde & *Oratores* cauſarum actores; & Oratores, qui nunc legati, quod reipublicæ mandata peragerent. FESTVS.

RAMIS VELATOS PALLADIS. Græci ἱκετηρίαν ramum olivæ, à ſupplicando vocant. Locos de more iſto, cum ramo oleagino ſupplicandi, cumulat, Tiraquell. in Alex. cap. 19. lib. 2.

PALLADIS OMNES RAMOS. Cælius lib. 12. cap. 19. Alexand. lib. 5. cap. 15. Infra lib. 11. *Veluti ramos olea, veniamque rogantes.* HART.

ANTE VRBEM PVERI ET PRIMÆVO FLORE, &c. Exponit diligenter Virgilius inſtituta priſcorum Latinorum, & qua diſciplina imbuere pueros ſuos illi ſolerent, commemorat. Finem autem illa omnis habebat fortitudinem militarem, & ſcientiam rerum bellicarum. VICTORIVS lib. 30. c. 6. Ex Iſidoro explanat Turneb. lib. 26. c. 22.

Cum provectus equo longævi regis ad aures
Nuntius, ingenteis ignota in veste reportat
Advenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens; centum sublime columnis,
Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum sylvis & religione parentum.
Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat; hoc illis curia templum:
Hæ sacris sedes epulis: hîc arjete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem:

SERVII.

INGENTEIS. Ex stupore nuntii laus ostenditur Trojanorum. Et bene novitatis ostendit opinionem. Ingenteis enim esse, quos primum vidimus, opinamur. REPORTAT. Aut RE vacat: aut RE pro AD posuit, ut sit adportat.

INTRA TECTA VOCARI. Dissentit hoc loco à Romana consuetudine. Nam legati si quando incogniti venire nuntiarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur: post ad eos egrediebantur magistratus minores: & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat, & ita si visum fuisset, admittebantur. Sed hoc prudenter fecit. Latinum namque memorem vult esse responsi: & avidum sacra ad externos videndos: per quos promittebatur felicitas.

SOLIO MEDIVS CONSEDIT. Vt supra diximus, *Solium* est veluti armarium de uno ligno ad regum tutelam factum. Secundum alios à soliditate dictum. Secundum Asperum per Antistichon, quod solum unum capit: quasi sodium à sedendo. Nam & sella, quasi Sedda dicta est.

TECTVM AVGVSTVM, INGENS. Domum, quam in palatio diximus ab Augusto factam, per transitum laudat: & quasi in Laurolavinio fuisse commemorat.

HORRENDVM. Venerandum: non quod horroris sit.

HINC SCEPTRA ACCIPERE. Hoc in palatio fiebat.

CVRIA TEMPLVM. Quia ut diximus supra, curia non est nisi in augurato loco.

ARIETE CÆSO. Hoc sacrificium in janua palatii fiebat festis diebus.

PERPETVIS MENSIS. Longis, ad ordinem exæquatis sedentium. Majores enim nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus: ut Varro docet in libris de gente populi Romani: in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem.

EX ORDINE. Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas.

EX CEDRO. Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tinea nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit. Vnde est cedria quæ chartam reservat. Hinc est illud, *Et cedro digna locuti.* Aut *Cedria perunctæ*, quoniam ligna custodita conservat.

VITISATOR. Non inventor vitis: sed qui genus vitis demonstravit Italis populis.

SVB IMAGINE FALCEM. Aut statuæ exprimit gestum, ut dicat, Ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut *Sub imagine*, sub theca dicit, quæ falcis est similis.

DONATI.

VIROS INGENTES IGNOTA VESTE. Nam ex impræmeditata re, & perturbato animo, putavit se vidisse illos ultra humanam formam. Extollit autem regiam Latini à pulchritudine ædificii, & ab ornatu triumphali, non à pictura fabularum.

AVGVSTVM. Vel quia domus fuit regum, vel quia reges ipsi sibi regnandi auspicia sortiebantur; illic enim potestatem sumebant & fasces exigebant.

EX ORDINE. Ita ut nati fuerant.

CEDRO. Ex Cedro factæ, quia hoc lignum eariem non sentit: vel Cedria unctæ, quæ ligna conservat.

VARIORVM.

VRBE FVIT SVMMA. ἀμφιτρόλιν intelligit Turneb lib. 30. cap. 5.

PRIMOS ATTOLLERE FASCES. Cui contrarium, *fasces summittere* Alludit autem ad Capitolium, moremque Romanorum, apud quos Magistratus omnes fascibus insigniri soliti, fasces ex Capitolio, ritu & more majorum desumebant GERM.

HÆ SACRIS SEDES EPVLIS. In templis epulum Deorum dabatur. Turneb. lib 35. cap. 5.

VITISATOR CVRVAM, &c. Hoc epitheton ex Actio est. Macrob. lib. 6. cap 5. Saturnal.

Satur-

Digitized by Google

Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo astabant: aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaque praterea sacris in postibus arma:
Captivi pendent currus, curvaque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea, levaque ancile gerebat

SERVII.

SATVRNVSQVE SENEX. Antiqui reges nomina sibi plerunque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiæ. Nam &. supra ait, *Veterum effigies ex ordine avorum.* Iterum infert, ALIIQVE AB ORIGINE REGES. Hinc est quod apud Cretam esse dicitur Iovis sepulchrum. Gabalus etiam Romanus imperator Solem se dici voluit. Nam Heliogabalus dictus est.

AB ORIGINE. Pro Aboriginum reges: sed est metro prohibitus.

PVGNANDO VVLNERA PASSI. Pugnando quasi reges.

SACRIS IN POSTIBVS. Vbi spolia consecrabantur.

CAPTIVI. Pro captivorum: nota figura est.

CRISTÆ. Galex. A parte totum posuit.

ERPTAQVE ROSTRA CARINIS. Bene de omni genere præliorum, spolia illic demonstrat fuisse.

QVIRINALI LITVO. Lituus est incurvum augurum baculum: quo utebantur ad designanda cœli spatia. Nam manu non licebat. *Quirinalem* autem ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit. Nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel *lituum*, id est regium baculum: in quo potestas esset dirimendarum litium.

SVCCINCTVS TRABEA. Toga est augurum, de cocco & purpura. ANCILE. Scutum breve. Regnante Numa cœlo hujusmodi scutum lapsum est: & data responsa sunt illic fore summam imperii, ubi illud esset. Quod ne aliquando posset auferri, aut ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui & diem consecrarunt, quo pellem virgis feriunt ad artis similitudinem. Dicimus autem hoc ancile, & hæc ancilia. Ancilium vero usurpavit Horatius, *Metu dsorum & nominis & toga obliti.* Septem fuerunt paria, quæ imperium Romanum tenent: Acus matris deûm, Quadriga fictilis Vejorum, cineres Orestis, sceptrum Priami, velum Ilionæ, Palladium, ancilia.

DONATI.

ALII AB ORIGINE REGES. Refert se à specialitate ad generalitatem, ut & compendio uteretur, & numerum augeret. in generalitate enim infinita æstimatio est, & plus intelligitur quam veritas habet.

VVLNERA PASSI. Vt gloriam ex defensione libertatis ostenderet.

IN POSTIBVS ARMA. Indicia hæc sunt virtutis.

CVRVÆQVE SECVRES. Omnia sine numero posuit, ut plus arbitraremur.

INGENTIA. Vt ostendat quanto labore retracta sint.

CARINIS. Vt appareat etiam navali bello illos vicisse.

LITVVM. Id est, regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium. PARVA. Vel quia trabeæ non extant, aut non magni precii sunt; quia veteres non erant ambitiosi cultus.

VARIORVM.

IANIQVE BIFRONTIS IMAGO. Cur Ianus δίπρωρος, videatur Athenæus lib. 15. pag. 692. Edit. Casaub. inprimis Vicent. Cartharius de Imaginibus Deorum. Idem etiam *Quadrifrons* alicubi exhibetur; à quatuor anni temporibus: quemadmodum *Biceps* à solertia præteritorum & futurorum. Cæterum antiqui reges nomina sibi plerunque vendicabant deorum. Ita Gabalus Imper. Romanus, *Solem* se dici voluit, nam *Heliogabalus* dictus est. TAVRM.

SACRIS IN POSTIBVS ARMA. Spolia postibus appensa, docet Turneb. lib. 14. cap. XI. Vide Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 24. & Lipsium de Militia Rom. lib. 5. dialog. 17.

IPSE QVIRINALI LITVO. Macrob. lib. 6. cap. 8. Saturnal. Gellius lib. 5. cap. 8. Illustrat Turnebus lib. 9. cap. 10. & lib. 30. cap. 5. pro habenti Quirinalem lituum.

SVCCINCTVS TRABEA. Trabeam vestem liquet olim regum fuisse, post equitum in transvectione, postea Consulum. Docet Turnebus sic dictam, quod trabes pannorum haberet. quod sic accipio, quod ut trabes ligna dicuntur, quæ compage & commissura duorum lignorum coalescunt, sic & trabeam contextu fimbriato ex pannis & limbis constare: sicut Palmata dicebatur item, quæ palmam intextam haberet, triumphantibus usu ordinario conciliata. Aliam tamen fuisse à palmata & picta veste, docet Turneb. lib. 28. cap. 23. GERMAN.

TRABEA. Bayfius in lib. de Vestimentaria re, cap. 10. Cæl. lib. 12. cap. 8. *Parvam* autem vocat, aut vere talem: aut non magni pretii, pro sæculi frugalitate. HART.

ANCILE. Cæl. lib. 21. cap. 18. quid sit, consulatur. HART.

Digitized by Google

Tlcus equûm domitor: quem capta cupidine conjux
Aurea percuſſum virga, verſumque venenis
Fecit avem Circe, ſparſitque coloribus alas.
Talì intus templo divûm patriaque Latinus
Sede ſedens, Teucros ad ſeſe in tecta vocavit:
Atque hæc ingreſſis placido prior edidit ore:
Dicite Dardanidæ (neque enim neſcimus & urbem,
Et genus: auditique advertitis æquore curſus)
Quid petitis? quæ cauſa rates, aut cujus egentes
Littus ad Auſonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa, mari nautæ patiuntur in alto,)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis.
Ne fugite hoſpitium: neve ignorate Latinos
Saturni genſem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte ſua, veteriſque dei ſe more tenentem.

SERVII.

AVREA CONIVX. Nam aliter non ſtat verſus. Et *aurea* per Ironiam dixit. *Coniux* vero, non quæ erat: ſed quæ eſſe cupiebat: ut, *Quos ego ſim totiens jam dedignata maritos.* Fabula talis eſt, Picum amavit Pomona dea pomorum, & ejus volentis eſt ſortita conjugium. Poſtea Circe cum eum amaret, & ſperneretur, irata eum in avem picum Martium convertit: nam altera eſt pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit: & domi habuit picum, per quem futura noſcebat: quod pontificales indicant libri. Bene autem huic ſupra *lituum* dedit: quod eſt augurum proprium. Nam ancile & trabea communia ſunt cum Diali, vel Martiali ſacerdotibus.

PLACIDO PRIOR EDIDIT ORE. Bene *placida.* Legatorum enim fuerat, ut ipſi ante loquerentur. Sic in ſecundo, *Vltro flens ipſe videbat.*

DICITE DARDANIDÆ. Aut ex veſte eos Trojanos eſſe cognoſcit, quæ erat proprie gentium ſingularum. Aut ἀπὸ τοῦ πανταχόθεν intelligimus famam: quæ eos venire nuntiaverat, eandem etiam Trojanos eſſe dixiſſe. Vnde infert, AVDITIQVE ADVERTITIS ÆQVORE CVRSVS. Dardanidæ autem, ac ſi diceret cognati.

ERRORE VIÆ, SEV TEMPESTATIBVS ACTI. Duo quærit. Si voluntate veniſtis, quid petitis? Si neceſſitate, tempeſtas vos an error adduxit?

VADA CÆRVLA. Cærulum eſt viride cum nigro, ut eſt mare.

QVALIA MVLTA. Ad duo reſpexit: errorem & neceſſitatem.

FORIVQVE SEDETIS. Ante enim pro portu erat illic exitus fluminis.

NE FVGITE. Ne fugiatis, ne ignoretis.

SATVRNI GENTEM. Laus generis.

SPONTE SVA, VETERISQVE DEI SE MORE TENENTEM. Xenocratis eſt: qui cum primus Philoſophiæ ſcholam aperuiſſet (quod antea in porticibus Philoſophi tractarent) & interrogatus eſſet quid præſtare poſſet diſcipulis: Reſpondit, *ut ad voluntate faciant quod aliis jure coguntur.* VETERIS. Antiqui: ac ſi diceret, aurei ſeculi imagine vivimus.

DONATI.

AVREA. Ironice, quaſi intelligat peſſima, & indignationem citat, quod talem virum ita tractaſſet.

DICITE DARDANIDÆ. Primus verba facit, ut facilitatem ſuam & benevolentiam in eos demonſtret. Potuit autem ex veſte Latinus, qui multa experientia eſſet, Trojanos cognoſcere: quod non poterant per teneram ætatem illi, qui erant extra portas.

ERRORE VIÆ. Quia in obſcuro cælo, in quo via eſt navigantibus, ab illa errare poſſunt: vel vi tempeſtatis inde abſtrahi.

NE FVGITE HOSPITIVM. Non modo concedit quod ſua authoritate jam ſumpſerant, quod ripas intrarant, ſed ultra id hoſpitium offertur: Ex cognatione autem, quæ Trojanis cum Italis eſt, oſtendit eos poſſe capere omnem fiduciam.

VARIORVM.

TALI INTVS TEMPLO DIVVM, &c. Vtrandirent in ſanis legatos, antiqua fuit conſuetudo, non ſolum Latinorum, verum etiam Græcorum: cui quod Æſchines minime paruiſſet, hoc ei Demoſthenes ut culpam crimenque objicit. BROD. lib. 4. cap. 17.

TALI TEMPLO MENS. Revertitur à digreſſione. Porro Græciſmus eſt, *Intus*, pro *In.* ἔνδοθεν, adverbium pro præpoſitione. Græcis frequentior, quam Latinis, loquendi modus. HART.

QVID PETITIS? QVÆ CAVSA, &c. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 2.

Atque

Digitized by Google

Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Aurunços ita ferre ſenes: his ortus ut agris
Dardanus, Ideas Phrygiæ penetravit ad urbes,
Threïciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corithi Tyrrhena ab ſede profectum,
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus ſic voce ſecutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hyems veſtris ſuccedere terris:
Nec ſydus regione vie, littuſve fefellit:
Conſilio hanc omnes animiſque volentibus urbem
Afferimur, pulſi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol aſpiciebat Olympo.
Ab Iove principium generis: Iove Dardana pubes
Gaudet avo. rex ipſe Iovis de gente ſuprema
Trojus Æneas tua nos ad limina miſit.

SERVII.

FAMA EST OBSCVRIOR ANNIS. Ac ſi diceret, niſi eſſet, jam vos ſciretis.

AVRVNCOS ITA FERRE SENES. Apud veteres hiſtoriæ hoc genus fuit, ut maiores natu anteacta poſteris indicarent: quod hic indicat locus. Lucanus apertius, cum eſſet de Antæo narraturus ait, *Cognitæ per multos docuit rudis incola patres.* Quia adhuc nec annales erant, nec hiſtoriæ. *Aurunci* vero, Italiæ populi antiquiſſimi fuerunt. FERRE autem, quaſi cum oſtentatione jactare.

DARDANVS. Iuppiter cum Electra Atlantis filia, Corithi regis Italiæ uxore, concubuit. Sed ex Iovis ſemine natus eſt Dardanus: ex Corithi Iaſius. Dardanus profectus ad Phrygiam, Ilium condidit: Iaſius vero Thraciam tenuit, ubi eſt Samos: quam hic Samothraciam nominavit. Nam Iunonis alia eſt Samos inſula. Quanquam civitas Thraciæ quæ eſt Cephalenia, Samos dicatur. Vnde poſtea cum reſponſum eſſet, *Antiquam exquirite matrem:* & Æneas Italiam peteret, profectus ad Thraciam, Samothracas deos ſuſtulit, & pertulit ſecum propter originem matris, quod ſuperius plenius dictum eſt. IDÆAS PHRYGIÆ PENETRAVIT AD VRBES. Quia erant Idæ & Cretæ, addidit *Phrygiæ* ad diſcretionem.

CORITHI. Oppidum & mons dicti à rege Corinthi, ut putatur à quibuſdam, patre Dardani bis ſepulto dicti.

ADDIT. Auget, adjectione ſcilicet nominis ſui.

VOCE SECVTVS. Plerunque enim conſentimus & taciti.

REX. Conciliatio ab honore, inde à genere.

SVCCEDERE TERRIS. Vt, *Succedoque operi.*

NEC SYDVS. Aſpectus ſyderum. Nam tempeſtatem ſupra dixit: nec eſt bis idem poſitum.

VRBEM AFFERIMVR. Ad urbem ferimur.

EXTREMO VENIENS. Id eſt primo. Nam alias REDIENS diceret, non VENIENS.

DARDANA PVBES GAVDET AVO. Generis origine. Nam avus non eſt Trojanorum Iuppiter: ſed Æneæ ſolius per Venerem.

DONATI.

DARDANVS. Iam explicat quod propoſuerat, cum dixit: Dicite Dardanidæ.

REX GENVS EGREG. Cum ſe benevolum oſtendiſſet Latinus, non multum laboravit in texendo exordio Ilioneus nec tamen penitus omiſit. FAVNI. Vnde hoc cognovit Ilioneus? nempe ex ſimulachris, quæ erant in veſtibulo. Breviſſime autem amplectitur quæcunque dixit Latinus, nec potuit in tanta brevitate magis extollere genus Trojanum.

AB IOVE PRINCIPIVM. Plus dixit quam Latinus. Ille enim Dardanum ex Italia veniſſe, hinc utrique generi à Iove principium eſſe demonſtrat: & confirmandæ rei cauſa rem ſæpius repetit.

SVPREMA. Vt enumeratione majorum ipſe videatur finis, propinquior cauſa oſtenditur Æneas: quia nepos erat Iovis.

VARIORVM.

AVRVNCOS ITA FERRE. Fabricius legendum pertendit ARVNCOS. Cum *Aruncí* & *Auruncí* populi ſint diverſi: atque infra loco & duce exercitus ſeparati. *Aruncí*, ſunt Latii Rutulis vicini, quorum dux Turnus: ſed *Auruncí*, Campaniæ Calenis & Sueſſanis finitimi, quorum dux Haleſus, Turni ſocius, 10. Æneid. TAVBM.

Digitized by Google

Quanta per Ideos sævis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis,
Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quattuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis, litusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.

SERVII.

QVANTA PER IDEOS. Ad illud respondit: *Auditisque advertitis æquore cursum*, Id est, non mirum est hæc te audisse, quæ universus orbis agnovit.

TEMPESTAS. Vis bellorum ACTVS. Conlisus. FATIS. Per translatum & Trojanos eximit culpa: & Græcorum deterit laudem.

TELLVS EXTREMA. Vt est Britanniæ & omnium insularum Oceani. REFVSO autem, refluo, ut Lucanus indicat. & est hoc Homeri, αὐτὰρ ἐπὶ πρὸ μὲν λίπε βένθεα νηχτὸς Νῆυς. δὶς δ' ἐπὶ καὶ πρὸς ἐρύσσατο βένθεα νηῦς.

ET SI QVEM EXTENTA PLAGARVM QVATTVOR. Audierunt etiam illi qui separantur Zona ea quæ est in medio quatuor, id est fervens. Significat autem Antipodas.

INIQVI. Intemperati vel ardentis.

DILVVIO EX ILLO. Ex illa vastitate. Alii distinguunt, & mutant sensum: ut sit Quos dirimit plaga Solis ardentis: ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desiit. TOT. Pro multa.

DIIS SEDEM EXIGVAM PATRIIS. Pia & verecunda petitio. LITTVSQVE ROGAMVS INNOCVVM. Non quod nulli noceat: sed cui vindicato nullus possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus.

CVNCTIS VNDAMQVE AVRAMQVE PATENTEM. Ita enim communia sunt.

INDECORES. Decus decoris, pecus pecoris, nemus nemoris, o in genitivo correptum est: omnia enim in Vs exeuntia neutra, in genitivo singulari penultimam corripiunt, excepto pelagus, quod Græcum est; unde & ulceris dicitur secundum regulam, licet de hoc nomine aliud auctoritati placuerit. Decor vero decoris facit penultimam in genitivo productam: omnia enim in *or* exeuntia in genitivo producuntur, exceptis v. arbor, marmor, memor, immemor, æquor: unde quæritur *Indecores* à quo sit nominativo, ab eo quod est indecus non potest venire, quia lectum non est, & quia decus neutrum regit genus non masculinum, restat ut dicatur ab eo quod est indecor venire Indecores, nam & lectum est. Sed decor decoris facit producta penultima, quam Virgilius corripuit. Ergo aut systole est, aut certe dicendum hujus nominis nominativum non inveniri, sicut in multis nominibus fit, quod & melius est, nam systole sine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit, sua conjunctione etiam ornari Italos.

ABOLESCET. Abolebitur: & usus est inchoativa forma, cum opus non esset.

TROIAM. est Trojanos.

DONATI.

QVANTA. Vt commiserationem concitaret narrandæ erant calamitates, sed removendæ erant moræ, ut quamprimum legationem exponeret. ergo breviter illa tangit.

DILVVIO. Non bello: nam ex bello aliquid remanet, ex diluvio vero nihil: nam omnia tollit. TOT VASTA. Post calamitatem belli, durior casus nos excepit.

DIIS SEDEM EXIGVAM. Facilem & honestam petitionem ostendit. Ex commemoratione autem deorum, etiam hominibus petere videtur: Namque numinibus præbentur sedes cultore neglecto. LITTVS. Vt demonstret quod ad homines pertinet, nec difficile nec onerosum.

NON ERIMVS INDECORES. Noluit dicere ornabimus regnum, ne sit arrogans.

LEVIS. Nec pro levi dicimus, quicquid præstiteris.

VARIORVM.

EVROPÆ ATQVE ASIÆ ORBIS. Sic à Marcellino, orbis Eous & Occiduus. Turneb. lib. 30. cap. 5.

EXTREMA REFVSO. Pro refluente. Turneb. lib. 30. cap. 5. Britanniam dicit, easque insulas Oceani, ubi septenis horis, reciproco cursu fluit, refluitque mare ac refunditur. HORT.

LITTVSQVE ROGAMVS Insignis locus est, & politicus. sunt enim ista communia jure naturali. HARTVNG.

NON ERIMVS REGNO. Proverbialis versiculus, atque eximie elegans. HART.

Fata

Digitized by Google

Fata per Æneæ juro, dextramque potentem
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantum)
Et petiere sibi, & volnere adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. hinc Dardanus ortus
Huc repetit: jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortuna parva prioris
Munera; relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora; soloque immobilis hæret;
Intentos volvens oculos. nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,

SERVII.

FATA PER ÆNEÆ IVRO. Quem jam novit Latinus, oraculo scilicet Fauni: per quod audivit, *Externo venient genere.*

SIVE FIDE, SEV QVIS BELLO EST EXPERTVS, ET ARMIS. In his enim dextera comprobatur fide & virtute.

VITTAS. Quæ pendebant in ramo religatæ. Alibi, *Et vitta comptos voluit prætendere ramos.*

HVC REPETIT. Scilicet Dardanus, id est Æneas, qui & Dardanus, ut diximus supra, vocabatur. Et bene non PETIT, sed REPETIT, quasi ad sua. INGENTIBVS. Deiis, quæ magna constat fuisse.

FORTVNÆ PARVA PRIORIS. Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur, ait PARVA. ne deformare (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait, *Fortunæ prioris.*

HOC PATER ANCHISES AVRO LIBABAT AD ARAS. Pateram significat.

HOC PRIAMI GESTAMEN ERAT. Diadema dicit. Nam sceptrum dicturus est.

SACERQVE TIARAS. Pileum Phrygium dicit. Et sciendum hic *tiaras* per usurpationem dictum. Nam hæc tiara dicitur. Melius ergo Iuvenalis: *Et Phrygia vestitur bucca tiara.*

OBTVTV TENET ORA. Ordo est. Latinus defixa tenet ora: & *obtutu*, id est intuitu solo hæret immobilis.

INTENTOS VOLVENS OCVLOS. Cogitantis est gestus: sic de Bocchо Sallustius, *Vultu & oculis pariter atque animo varius.*

REGEM PICTA MOVET. Quippe regem, & in purpura Iliadum labor.

DONATI.

FIDE. Laudat fidem, quæ necessaria est in societate regni.

DAT PRÆTEREA. Quomodo *præterea*, cum nihil prius dederit? sed sic conjunge: misit nos ad te Æneas & *præterea*, id est, ultra, ad id quod misit dat munera, parva respectu prioris fortunæ.

HOC PATER. Nam & si per se non sint, magna sunt tamen, quia talium virorum fuerant.

TIARAS. Pileus est quo Phryges utuntur, cum celebrant sacra: unde *sacrum* dixit.

INTENTOS OCVLOS. Quod est capientis consilium. nam oculi per diversa vagantes, secum animum trahunt, & à fixa cogitatione abstrahunt. Sed si *intentos*, quomodo *volvens*? quia tacitarum cogitationum est, movere oculos cum animi æstus per diversa rapiunt: ita quo jerit redieritque animus oculorum signis ostendit.

VARIORVM.

PRÆFERIMVS MANIBVS VITTAS. Ritum exponit Turneb. lib. 4. cap. 15. & lib. 5. cap. 7. & lib. 8. cap. 16.

HINC DARDANVS ORTVS. Explicat. Turn. lib. 30 cap. 5.

DEFIXA LATINVS. Macrob. initio lib. 4 Saturnal.

TIARAS. Bayfius c. 20. de re vestimentaria. H.

Quid-

Quantum in connubio natæ thalamoque morantur
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa à sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii nostra incepta secundent,
Augurium que suum: dabitur Trojane quod optas.
Munera nec sperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri, Trojæve opulentia deerit.
Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusque vocari)
Adveniat, vultum neve exhorrescat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cælo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,

SERVII.

PORTENDI. Porro tendi, prædici, significari.

PARIBVS AVSPICIIS. Pari potestate. & tractum est ex comitiis, ut diximus in quarto.

DII NOSTRA INCEPTA SECVNDENT. Secundum priscam consuetudinem locuturus de publica utilitate, id est pace, & de regiis nuptiis, facit ante deorum commemorationem, sicut in Catonis orationibus legimus. Hinc est in divinatione Ciceronis, *Si quid ex aliqua vetere oratione, Iovem ego optimum & maximum.* Ipse etiam Virgilius alibi, *Præfatus divos solio rex infit ab alto.*

AVGVRIVM. Propter quæ dicta sunt supra. QVOD OPTAS. Id est pax.

NEC SPERNO. Quia dixerat, *Fortunæ parva prioris Munera.* Et est Liptotes, id est, Libenter accipio.

VBER AGRI. Ubertas. Alibi, *Pecorique & vitibus almis Aptius uber erit.* Et est major petitione promissio. Nam illi tantum litrus petierant.

PACIS ERIT. Fœderis: ab eo quod sequitur, id quod præcedit. TYRANNI. Græce dixit, id est regis. Nam apud eos tyranni & regis nulla discretio est: licet apud nos incubator imperii, tyranus dicatur: Sane apud Græcos hic & hæc tyrannus declinatur.

EST MIHI NATA. Male multi arguunt Virgilium, quod Latinum induxit ultro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo dari non poterat, nec Æneæ meritum quem dicebat rogari. Nam antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terentius, *Hæc fama impulsus Chremes, ultro ad me venit, unicam gnatam suam.* Heliodus etiam ἐπὶ γυναικῶν, inducit multas Heroidas optasse nuptias virorum fortium.

SORTES. Modo abusive pro oraculis posuit. Nam non proprie dicuntur *sortes*, hic autem à Fauno oraculum, non *sortes* acceperat.

PLVRIMA COELO MONSTRA SINVNT. Aut per augmentum dixit: aut & alia visa intelligamus. Nam duo, plurima non sunt.

DONATI.

TANDEM. Post diuturnam cogitationem. LETVS. Quia reperierat felices exitus. VESTRA INCEPTA. Quod magnopere desideramus, compleri optamus. hoc optatum pertinet ad nuptias filiæ, de quibus diutius cogitaverat.

QVOD OPTAS. Brevis, sed pleniſſima promissio. TROIANE. Nam nomen Ilionei ignorabat.

TYRANNI. Hoc nomen posterioribus sæculis infamatum est: nam reges quoque tyranni dicebantur.

EST MIHI NATA. Verecunda oblatio & adversus omnem exprobrationem munita: ne forte illud dici posset Terentianum: *Aliquid monstri alunt, & quoniam nemini obtrudi potest, stur ad me.*

VARIORVM.

VOLVIT SVB PECTORE SORTEM. *Sortem* hic usurpavit, ut Græci κλῆρον & κλήρους, pro facto, effato, responsis. Alibi enim *Lycias sortes* dixit. Et Lucret. lib. 4. *Nequidquam divum numen, sorteſque fatigant*, consulentes oraculum scilicet. GERM.

DII NOSTRA INCEPTA S. Ab euphemia ductum principium responsi, ut dii benevertant: quod ipse ex Fauni fortibus; Æneas è divorum responsis accepisset. HORT.

Non

Digitized by Google

(Hoc Latio reſtare canunt) qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. huic illum poſcere fata
Et reor, & ſi quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt ſub dentibus aurum.
Abſenti Æneæ currum, geminoſque jugales,
Semine ab ætherio, ſpiranteis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Suppoſita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictiſque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

SERVII.

HOC LATIO RESTARE CANVNT. Hoc Italiam manere ſignificant. Nam ſi dicimus, hoc mihi reſtat, id eſt manet me illa res.

MENS AVGVRAT. *Auguro* dicimus ſecundum Plinium, cum præſagio mentis futura colligimus. *Auguror* vero tunc, cum futura veris captamus auguriis.

NVMERO OMNI. Vtrum equorum numero, an legatorum? Sed ſi de equis trecentis dixit, perite locutus eſt: nam in legione non niſi trecenti equites erant, quæ tamen legio habebat ſex millia virorum. Per quod oſtendit unam habuiſſe legionem Latinum. Item alio loco, *Tercentum ſcutatis omnes Volſcense magiſtro.*

IN PSÆSEPIBVS ALTIS. Multa non propter ſe, ſed propter aliud dicuntur. Nam per *præſepia alta*, equorum magnitudo monſtratur. Homerus βαθύστηλος ἱλάων. id eſt longas veſtes habens

ORDINE. Pro merito ſingulorum.

TAPETIS. Tertio declinatur hoc nomen tapetum taperi: ut templum templi. Vnde eſt his tapetis: ut templum templi. Vnde eſt his tapetis hoc loco. Item, hoc tapete hujus tapetis, ut ſedile, ſedilis. Vnde eſt, *Qui forte tapetibus altis Extructos.* Declinatur & Græce ὁ τάπης τάπητος. Vnde eſt, *Pulchroſque tapetas τὰς ποικίλας.*

DEMISSA MONILIA PENDENT. Suſpendenda pronuntiatio eſt: & ambitus major eſt. Nam *monilia* non niſi hominum dicimus: quæ nunc ad laudem pro phaleris poſuit.

PATRI QVOS DÆDALA CIRCE. Ingenioſa: & hoc fingit eam feciſſe. Tractum autem eſt de Homero, qui tales equos habuiſſe inducit Anchiſen. Et bene eſt compoſitum ad illud quod ſupra ait, *Troiæve opulentia deerit.* Vt Trojanis nihil de priſca rerum copia abeſſe videretur. GENTEM autem abuſive dixit de equis, cum gens hominum ſit.

NOTHOS. Materno ignobiles genere. Eſt autem hoc nomen Græcum. Nam in latinitate deficit.

DONIS, DICTISQVE LATINI. Equis: & pacis nuptiarumque promiſſione.

DONATI.

OPTO. Ad laudem Ænex.

INSTRATOS OSTRO. Stratis purpureis ornatos.

MONILIA. Ornati in formam mulierum. mirum autem benevolentiæ in Trojanos ſignum. Nam qui pedites venerant, non debebant ad futurum generum niſi equites redire. Æneæ vero mittit bigas, honoris virtutiſque cauſa. *Honoris*, ut curru vectus, ad ſocerum cum dignitate veniret. *Virtutis*, quia currus & equi inſtrumenta bellorum ſunt: & ne ad generum, potentiſſimus rex, leve donum mittere videretur, equos mirifice laudat.

DÆDALA, Vivaciſſimo ingenio, ut Dædalus fuit.

DONIS. Propter equos. DICTIS. Nam pacem reportant.

VARIORVM.

TERCENTVM NITIDI. Amplificatione numeri, regias opes declarat, Et in donis ſervat decorum. Regum enim eſt, equos & currus quibus vehantur donare. Equis addit paris dignitatis ornamenta. HORTENS.

AVREA PECTORIBVS. Illuſtrat Victor. lib. 33. cap 12.
Ald. Manut. de Quæſitis per epiſt. de Phaleris.

DÆDALA CIRCE. Ex Lucret. Macrob. lib. 6. cap. 4. Saturn. Circen enim Dædalam ob id vocat, quod novis artibus homines verteret in ferus. Vide proverb. *Dedali opera.* HORTENS.

SVPPOSITA DE MATRE NOTHOS. Matrem hic ſuppoſitam dixit nove, cum ſubjectos partus dicamus πνεύματι καὶ ὑποβλητίους βρέφη. GERM

Ecce autem, Inachiis ſeſe referebat ab Argis
Seva Iovis conjux, auraſque invecta tenebat,
Et latum Æneam, claſſemque ex æthere longe
Dardaniam Siculo proſpexit ab uſque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ;
Deſernisſe rates. ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Hen ſtirpem inviſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygûm! num Stygiis occumbere campis
Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenêre viam? at, credo, mea numina tandem
Feſſa jacent: odiis aut exaturata quievi.
Quinetiam patria excuſſos infeſta per undas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere Ponto.
Abſumtæ in Teucros vires cælique mariſque.
Quid Syrtes aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis

SERVII.

INACHIIS SESE REFEREBAT AB ARGIS. Bene Inachiis. Non enim una eſt Argos: fuit enim & in Italia, quam Diomedes condidit: quæ primo Argi, poſt Argyrippa poſt Arpi dicta eſt. Fuit & in Theſſalia. Lucanus, *Vbi nobile quondam, Nunc ſuper Argos erat.* Fuit & haud longe ab Athenis, quod à ſiti Argos Dipſion dictum eſt: apud quos magna erat ſocietas inter eos qui uno puteo utebantur. Vnde & fratrias dixerunt ἀπὸ τῆς φρέατος, quas tribus vocamus. Et notandum quod ubi bonus ſequitur eventus Trojanos, Iuno removetur: & congrue quaſi numen inimicum, quod præſens poſſet nocere.

AVRASQVE INVECTA TENEBAT. Per elementum ſuum ibat.

AB VSQVE. *Ab uſque* autem & *ad uſque* uſurpative dicimus. Præpoſitio enim nec adverbio jungitur, nec præpoſitioni. *Vſque* autem, aut præpoſitio eſt, aut adverbium.

IAM FIDERE TERRÆ. Per dativum jungendum, aliter non procedit. Vt, *Fidere nocti.*

STETIT. Quod ſolet eſſe cogitantium, id eſt ſtare.

FATIS. Voluntatibus.

CAPTI POTVERE CAPI? Cum felle dictum eſt. Nam ſi hoc removeas, erit oxymorum. Dicit autem omnia quæ contigerunt, non videri contigiſſe, quia non obfuerunt. CAPTI autem CAPI ſic dixit, ut Cicero, *Vt in uberrima Siciliæ parte, Siciliam quæreremus.*

AT CREDO MEA NVMINA TANDEM. Nec fatigata deſiiti: nec ſatiata requievi.

PATRIA EXCVSSOS. Satis ſignate locutus eſt.

ME OPPONERE PONTO. Plus eſt, quam ſi diceret tempeſtates. ME autem per Periſſologiam imbres, tonitrua, tempeſtates.

AVT SCYLLA MIHI. Bene MIHI: ac ſi diceret, Etiam quæ per ſuam naturam ſolent nocere, me rogante non potuerunt obeſſe Trojanis.

DONATI.

FATIS CONTRARIA. Qui contrariis fatis naſcuntur, immortales inter ſe inimicitias exercent: confirmat etiam deos fatis agi. dolet igitur Iuno quod debuiſſent timere fata ſua Trojani, & non timuerint; dolet quod ſuperiores ſemper evaſerint: & quicquid excogitare potuerit, viceriut.

MEDIAS ACIES. Per gladios & perignes non extremos, ſed medios, quibus nulla poſſunt eſſe graviora pericula.

AT CREDO MEA NVMINA. Nec feſſa ſum odiis, nec quievi ſaturata.

VARIORVM.

ECCE AVTEM. Tranſitio ad conſilium Iunonis, quo occaſio fiet ad turbandum confundendumque fœdus inter Latinum & Trojanos, ut belli materia quæratur. HORTENS.

ECCE AVTEM INACHIIS. Non ſatis apte Virgilium feciſſe initium belli inter Trojanos & Latinos, Macrob. ait. lib. 5. cap. 17. Saturnal.

QVASSANS CAPVT. Notatio ex geſtis iratorum. HART.

HEV STIRPEM INVISAM. Hujus orationis artificium explicatur eleganter à Macrob. lib. 4. c. 2. Saturnal.

QVIN PATRIA EXCVSSOS. Mirabiliter poſitum: quicquid enim excutitur, vim teſtatur, quam ferre non potuit: & ad hoc excutitur, ut cum ſua pernicie cadat. DONATVS.

Pro-

Digitized by Google

Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: conceſſit in iras
Ipſe deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
Aſt ego magnæ Iovis conjux, nil linquere inauſum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti;
Vincor ab Æneâ. quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis; dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt.
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis (eſto) prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener, atque ſocer coëant mercede ſuorum:
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum

SERVII.

CONDVNTVR TYBRIDIS ALVEO. Condi proprie dicuntur, qui ſibi ſtatuunt civitatem. *Conduntur* ergo, ſedem ſtabilem locant. Saluſtius, *Parte conditor orbis terrarum.* Et ſunt propria verba quæ nulla ratione mutantur: nam ut ſacerdotes creati, virgines capi dicimus.

PELAGI. Propter illud, *Sed terra gravioris manent.* MARS PERDERE GENTEM. Bene belli & vaſtationis quærit exempla in rebus hujuſmodi: ſicut in primo, naufragii. Pirithous Lapitharum rex cum uxorem deduceret, vicinos populos Centauros, etiam ſibi cognatos, & deos omnes excepto Marte ad convivium convocavit. Vnde iratum numen immiſit furorem, quo Centauri & Lapithæ in bella venerunt.

ANTIQVAM GENITOR CALYDONA DIANÆ. OEneus Calydonis rex de primitiis omnibus numinibus ſacrificavit excepta Diana: quæ irata aprum immiſit: qui cuncta vaſtabat, donec à Meleagro occideretur. CONCESSIT autem ideo dixit, ut oſtenderet minora numina, niſi impetraverint, nocere non poſſe. Statius de Venere, *Infandum nato conceſſet honorem.*

QVOD SCELVS AVT LAPITHIS TANTVM, AVT CALYDONE MERENTE? Hæc eſt vera lectio: ſic & ſenſus procedit, ut uterque ablativus ſit. Nam ſi Calydona legas, vitium erit, nec ſenſus proceder. SCELVS autem pro pœna poſuit: ab eo quod præcedit, id quod ſequitur. Vt, *Et ſcelus expendiſſe merentem.*

QVÆ POTVI INFELIX. Id eſt nocens, irata: ut contra, *Sis felix*, id eſt propitia: ſicut diximus ſupra.

IMPLORARE QVOD VSQVAM EST. Ac ſi iceret, etiam humilia. Quod autem Iuno ubique alieno uti introducitur auxilio: phyſicum eſt. Natura enim aëris per ſe nihil facit, niſi aliena conjunctione, ventorum ſcilicet, qui creant nubes & pluvias.

ATQVE MORAS TANTIS LICET ADDERE REBVS. Oſtendit deos retardare poſſe fata; non penitus tollere. Vt, *Decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.* Quæ autem dicit, etiam à Creuſa dicta ſunt, ut, *Regnumque & regia conjux Parta tibi.*

SANGVINE TROIANO, ET RVTVLO DOTABERE VIRGO. Ambitioſæ execrationes.

NEC FACE TANTVM. Tantummodo.

DONATI.

MARS PERDERE GENTEM. Ab exemplis iras ſuas accendit, & oſtendit minores deos ad plenum ſe defendiſſe. Comparat cauſas, delicta, & perſonas.

VINCOR AB ÆNEA. Nomen proprium pro convitio poſuit. quaſi dicat ab uno, eodemque vitioſiſſimo.

AT LICET AMBORVM. Magnum factioſæ inimicitiæ conſilium, ut diſſiparet populos, cum regum concordiam non poſſet rumpere. Convertit ad virginem, veluti ipſa cum Æneâ aliquid egiſſet.

VARIORVM.

NIL LINQVERE INAVSVM. Guil. Canterus lib. 2. cap. 2. Novat.

ET BELLONA MANET TE PRONVBA. *Pronubas* dici, ait, Donatus, quæ in obſequio nubentis ſunt, quæ ſcilicet nubentes domum mariti deducunt & comitantur.

NEC FACE TANTVM. De *Face* à Caſſandra prædicta in Paride fratre, explicat Vict. lib. 29. c. 5.

Ciſſeïs prægnans igneis enixa jugalem
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtæque iterum recidiva in Pergama tedæ.
Hæc ubi dicta dedit, terræ horrenda petivit:
Luctificam Alecto Dirarum ab ſede ſororum,
Infernisque ciet tenebris; cui triſtia bella,
Iræque, inſidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipſe pater Pluton, odêre ſorores
Tartareæ monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,
Tam ſævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium virgo ſata Nocte laborem,
Hanc operam; ne noſter honos, infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ poſſint, Italoſve obſidere fines.
Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis verſare domos: tu verbera tectis,
Funereaſque inferre faces: tibi nomina mille,

SERVII.

CISSEIS. Regina Hecuba ſecundum Euripidem filia Ciſſei, quem Ennius, Pacuvius & Virgilius ſequuntur. Secundum Homerum filia Dimantis fuit. Hæc ſe facem parere vidit, & Parin creavit qui cauſa fuit incendii. Ergo nunc hoc dicit, *Talis erit Veneri partus ſuus.* Nam ſicut per Parin Troja incenſa eſt, ſic per Æneam reliquiæ Trojanorum. Comparatio autem injurioſa. Nam Veneri Hecubam, Parin Æneæ, Helenam Laviniæ comparavit. IVGALES. Conjugales, matrimonio & ſanguine conceptos.

IDEM. Talis, ſimilis.

FVNESTÆQVE ITERVM RECIDIVA IN PERGAMA TEDÆ. Sic tedæ recidivæ.

LVCTIFICAM ALECTO. Græcus accuſativus eſt. Hujus autem declinationis tres tantum caſus uſurpamus, genitivum ut Alectus, nominativum, & accuſativum, ut Alecto.

ODIT ET IPSE PATER PLVTON. Veneracionis eſt ipſe pater. Nam furiæ, Acherontis & Noctis ſunt filiæ.

HIS ACVIT VERBIS. Incitavit & inſtigavit ejus inſaniam.

PROPRIVM. Aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefeſſum, uſque ad finem perducendum. Et ſciendum ideo Furiæ nihil pro præmio dari, quia præſtatur hoc ipſum Furiæ, ut bella commoveat: & ut dicatur defendiſſe Junonem.

INFRACTA. Aut valde fracta: aut quæ fuit antehac ſemper infracta. Vt, *Turnus ut infractos adverſo Marte Latinos.*

CEDAT FAMA LOCO. Vincatur. Cicero, *Loco ille motus eſt, cum eſt ex urbe depulſus.* AMBIRE LATINVM. Amplecti circum, retinere: & dictum eſt non ab ambitu. Nam ambio ad illum dicimus, non ambio illum.

TV POTES VNANIMES. A majore ad minus.

VERSARE. Vertere. & uſus eſt frequentativo ad vim augendam.

TIBI NOMINA MILLE. Facies: ut, *Et ſine nomine corpus.* Mille autem ſecundum Euripidem: in cujus tragœdia dicit Furias non eſſe unius poteſtatis, ſed ſe fortunam, ſe Nemeſin, ſe fatum, ſe eſſe neceſſitatem. Ita dicit etiam Aſper.

DONATI.

HORRENDA. Ex cauſa magnæ iracundiæ vehementer commota. Deſcriptio autem Alectos oſtendit eam eſſe aptam tanto negotio.

PROPRIVM. Ergo non laborabis, quia nihil peto alienum à te. DA. Non precatur, ſed imperat: ut ſit ratio perſonarum.

NOMINA. Per nomina formas oſtendit, in quas converſa mutabat, quod poterat vocitari.

VARIORVM.

ET PARIS ALTER. Confert Euripid. Troadibus Vict. lib. 28. cap. 7.

LVCTIFICAM ALECTO. Quæ nihil aliud præter luctus poſſet efficere, aut quæ faceret luctus. Multa deinde congerit, ut oſtendat exquiſitum malum, & quo pejus non eſſet, ſibi Junonem adhibuiſſe. DONAT.

IRÆQVE INSIDIÆQVE. Jac. Loenſis Epiph. lib. 6 cap. XI.

TIBI NOMINA MILLE. Numeris cur dignitas indicata. Turneb. lib. XI. cap. 19.

Mille

Digitized by Google

Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ.
Quam super adventu Teucrûm, Turnique Hymenæis,
Fœmineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & levia pectora lapsus
Volvitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam. fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longa tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem:

SERVII.

FOECVNDVM CONCVTE PECTVS. Plenum pectus malitiæ efficacia.

COMPOSITAM PACEM. Quam Latinus dederat. CRIMINA BELLI. Causas. Vt, *Crimen, amor vestrum.*

EXIN. Statim, & est adverbium ordinis. GORGONEIS autem pessimis, sævis: à Gorgone.

TACITVM. Pro tacite, bene autem OBSEDIT, quasi quæ insidiabatur.

CVRÆQVE, IRÆQVE COQVEBANT. Perverso ordine respondit. Nam ira in Trojanos est: cura vero de nuptiis, & primo adventu Teucrorum. COQVEBANT vero, macerabant.

HVIC DEA. Figura perturbata. Namque talis est ordo, Huic dea unum anguem in sinum conjicit, & usque ad intima subdit præcordia, quæ sunt loca cordi vicina quibus sensus percipitur. ANGVEM autem injecit partem sui, id est furoris.

LEVIA. Pulchra.

ATTACTV NVLLO. Sine morsu, sine sensu. FALLITQVE FVRENTEM. Injicit furorem sine accipientis sensu. *Furentem* autem, quod furore teneatur. Nam nondum furebat.

TÆNIA VITTA. Tænia est vittarum extremitas.

VDO SVBLATA VENENO. Hypallage sensus, venenum enim *udum* dixit, quod est de udo corpore. Namque serpentum uda sunt corpora, adeo ut qua eunt, viam humore designent.

DONATI.

FOECVNDVM. Nocendi artibus redundans. Sollicita autem in causa sua, sæpius rem commendat. Ordinatum autem consilium est. primo enim fœdus verendum fuit, ut via pateret ad bellum.

SERE. Vt ex satis alia rursus fœcundè pullularent.

VELIT. Plus velle est quam cogi. *velit* primo, deinde poscat, & si non detur, rapiat. nam capit qui sine jubentis authoritate invadit.

EXIN. Ex eo momento. GORGONEIS. Fuit ea forma, qua fingitur Gorgone.

TACITVM. Sine strepitu, quoniam in mœrore jacebat, cum audiret filiam dandam Æneæ: vel ipsa tacita, ut facilius nescienti obtemperet.

VNVM. Quia unum ad perditionem præsentium arbitrata est satis esse.

SINVM. Sinus dicitur, qui potest aliquid excipere & tenere.

VIPEREAM ANIMAM. Pulsa scilicet humana.

TÆNIA. Id est, vitta.

VARIORVM.

ARMA VELIT, POSCAT, &c. Juventus optat interdum arma, sed non audet à principibus petere. Et ut etiam maxime poscat, tamen non ita statim conceduntur. Itaque inquit, *rapiat*. Id est, tanta bellandi cupido juventuti immittatur, ut sua sponte, contempto duce ad arma prosiliant. HORTENS.

OBSEDIT LIMEN AMATÆ. Reginæ. Prona enim fœmina est ad rixas & bella serenda, & miscenda omnia.

PRÆCORDIA. Sunt loca cordi vicina, in quibus affectus humani, & perturbationes sitæ sunt. HORT.

VIPEREAM INSPIRANS. Ex Homero desumptum ait Pet. Vict. lib. 38. cap. 6. Variar.

Digitized by Google

Nec dum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius & solito matrum de more locuta est
Multa super nata lachrymans, Phrygiisque Hymenels.
Exulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor! nec te miseret nataque, tuique
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum?
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Fauniique premunt te jussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor; & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum

SERVII.

SOLITO MATRVM DE MORE LOCVTA EST. Nondum ad plenum furebat. Vnde per muliebrem iracundiam missa asperitate loquebatur. Nam hoc est *matrum de more*. Paulo post enim furore quatietur.

EXVLIBVSNE DATVR? Propter dissuasionem figurate loquitur, *exules* vocans eos qui propria regna repetebant. DVCENDA. Abducenda. PRÆDO. Quasi piratam dicit hominem diu in mare morantem.

AT NON SIC PHRYGIVS. Legitur & AN NON, sed hoc absolutum est. Si autem AT legeris copulativa particula est, ad ornatum solum pertinens. Horatius, *At ô deorum quicquid in cœlo regit terras, & humanum genus.*

QVID CONSANGVINEO. Filius enim est Venilix sororis Amatæ.

SI GENER EXTERNA PETITVR DE GENTE LATINIS. De qualitate transit ad finem. Nam vult Turnum extraneum esse diffinire per callidam argumentationem, quia imperio Latini non subjacet: cum oraculum de Latinis omnibus caverit. Postea etiam huic argumento alia subvenit argumentatione, Turnum Græcum esse ab Acrisio commemorans, per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem considerandam docet & Turnum esse ab Inacho Acrisio: & Æneam Latinum esse à Dardano.

PREMVNT TE IVSSA. Vrgent, in hoc loco compellunt.

INACHVS ACRISIVSQVE PATRES. Danaë Acrisii regis Argivorum filia, postquam est à Iove vitiata, pater eam intrâ arcam inclusam præcipitavit in mare. quæ delata ad Italiam, inventa est à piscatore cum Perseo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi, qui eam sibi fecit uxorem: cum qua etiam Ardeam condidit, à quibus Turnum vult originem ducere.

DONATI.

EXVLIB. DATVR. Non fuit utendum principio. nam nec benevolus reddendus erat, qui esset pater: nec attentus, qui de re esset sollicitus: nec docilis, cum causam sciret. Incipit ergo à quæstionibus deformans negotium: & ita agit cum marito, quem revereri oportuit, ut suadere potius quam reprehendere videatur. Sunt ergo argumenta: Nullus postulat. Pater ingerit. Erit in navi thalamus filiæ, quando datur ei qui perpetuis erroribus damnatus est. Omnis vita ducetur in fluctibus. Nulla conjugis gratia, nullum decus uxoris, quam pater non tradidit, sed abjecit non amplius visuram. Ergo non propagatio sanguinis, sed orbatio est, & domus nostra solitudo perpetua. Antea autem gesta exempla sunt perfidiæ ipsorum. Est autem maximum scelus rumpere fidem Turno. Responsa deorum sunt cum maxima cautela considerandæ, quia implicita sunt & involuta.

VARIORVM.

EXVLIBVSNE DATVR. Eleganter ex contemptu Æneæ auget injuriam suam. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturnal.

SI GENER EXTERNA. Explic. Victor. lib. 36. cap. 5.

Contra

Contra ſtare videt, penituſque in viſcera lapſum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur ſpatiis: ſtupet inſcia turba,
Impubeſque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. non curſu ſegnior illo
Per medias urbeis agitur, populoſque feroces.
Quin etiam in ſylvas, ſimulato nomine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orſa furorem,
Evolat, & natam frondoſis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tedaſque moretur:
Euæ Bacche, fremens: ſolum te virgine dignum
Vociferans: etenim mollem tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choros, ſacrum tibi paſcere crinem.
Fama volat, furiisque accenſas pectore matres
Idem omnes ſimul ardor agit, nova quærere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla, comaſque.
Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineaſque gerunt incinctæ pellibus haſtas.

SERVII.

SINE MORE FVRIT. Sine exemplo: & hoc jam contra decus eſt regium. LYMPHATA. Percuſſa furore lympharum, ſicut Cerritos à Cerere dicimus.

TVRBO. Catullus hoc turben dicit, ut hoc carmen. Hic turbo, unde turbinis facit. Nam ſi Turbonis ſit, erit à proprio nomine genitivus: ut Horatius, *Turbonis in armis.*

IMPVBISQVE MANVS. Aut multitudo puerorum: aut à parte totum poſuit, ut pro manu puerum ipſum intelligas.

SIMVLATO NOMINE BACCHI. Talem patiebatur furorem, ut ſperaret ſe Liberi ſacra celebrare. Non enim ipſa ſimulabat, quod eſt ſanorum. Nam & paulo poſt dicturus eſt, *Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.* QVO. Vt.

EVOHE BACCHE. Bacchantis vox eſt.

TIBI SVMERE THYRSOS. Sumebant: infinitivi ſunt pro indicativis.

PAMPINEAS HASTAS. Pampinis tectas. INCINCTÆ PELLIBVS. Nebridarum ſcilicet.

VARIORVM.

INGENTIBVS EXCITA MONSTRIS. *Monſtra* credo accipienda, quæ animo ejus objicerentur imagines, quæque ipſa ſibi inſano dolore percita fingebat. PONT.

ERIPVIT TEVCRIS. Alluditur ad Proverb. *Bolum è faucibus preripere.* HART.

CERVQVONDAM TORTO. Vide Iac. Loenſem lib. 7. Epiphyll. cap. ultimo. Caſtalion cap 39. Var.

CERVQVOMIAM. A ſimili, ut inſantientis ſpeciem oculis ſubjiciat: trocho à pueris flagellis circumacto eam comparat; quo more ſolent Bacchades in Liberi patris Orgiis lymphatæ per urbes monteſque diſcurſare. HORTENS.

SIMVLATO NOMINE. More Bacchantium fœminarum, ut cum numinis impetu ageretur, aut certe agi videretur, reliquæ ad exemplum concitarentur, Dei quodammodo religione ictæ. HORT.

MAIVS NEFAS. Bacchanalia *nefas* vocat, propter Rom. leges poſtea contra Bacchanalia latas. HORT.

SACRVM TIBI PASCERE CRINEM. De ritu comam Baccho dedicandi, Turneb. lib. 7. cap. 14.

PAMPINEASQVE GERVNT. De Bacchi ſacris & ritu. Turneb. lib. 29. cap. 32.

INCINCTÆ PELLIBVS. Alexander lib. 6. c. 9. Cæl liv. 7. cap. 15. HART.

Ipſa

Digitized by Google

Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natæ Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem: torumque repente
Clamat, Iò matres audite ubi quæque Latinæ.
Si qua pijs animis manet infelicis Amatæ
Gratia, ſi juris materni cura remordet:
Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter ſylvas, inter deſerta ferarum
Reginam Alecto ſtimulis agit undique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque, omnemque domum vertiſſe Latini;
Protinus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis,
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis,
Præcipiti delata Noto. locus Ardea quondam
Dictus avis, & nunc magnum manet Ardea nomen,
Sed fortuna fuit: tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem:
Alecto torvam faciem, & furialia membra
Exuit, in vultus ſeſe transformat aniles,

SERVII.

PINVM SVSTINET. Facem pineam, ſicut in Liberalibus fit.

NATÆ TVRNIQVE CANIT HYMENÆOS. Hic aperte expreſſit dementiam. Nam cum conſecraverit filiam Libero, hymenæum canit eius & Turni. HYMENÆVS autem, nunc carmen nuptiale dicitur.

TORVVM. Pro torve. Io. Vox clamantis: & eſt tragicus ſermo.

PIIS ANIMIS. Id eſt maternis.

CRINALES VITTAS. Quæ ſolarum matronarum erant. Nam meretricibus non dabantur.

ACVISSE FVRORES. Vt ſupra, *Quam Iuno his acuit verbis.*

CONSILIVMQVE OMNEMQVE DOMVM VERTISSE LATINI. Quod habuerat: ut filiam dando Æneæ, bella removeret quæ ſignificaverat fumus augurii.

ACRISIONEIS DANAE. Patronymicum eſt. Nam male putant Acriſioneis colonis Sola enim venerat, non cum colonis.

PRÆCIPITI DELATA NOTO. Intra aream, ut diximus ſupra, & ut à plurimis dicitur.

MAGNVM TENET ARDEA NOMEN. Bene alluſit. Nam ARDEA, quaſi ardua dicta eſt, id eſt magna & nobilis: licet Iginus in Italicis urbibus ab augurio avis, *Ardeam* dictam velit. Illud namque Ovidii in Metamorphoſi fabuloſum eſt, incenſam ab Hannibale *Ardeam*, in hanc avem eſſe converſam. Sciendum tamen *Ardeam* per Antiphraſin dictam, quod brevitate pennarum altius non volat. Lucanus, *Quoque auſa volare, Ardea ſublimis penna confiſa natanti.*

MEMBRA EXVIT. Bene EXVIT. Nam dii cum volunt videri, induunt ſe corporibus propter mortalium oculos, Nam incorporei ſunt.

VARIORVM.

SOLVITE CRINALES. Capitum diademata. Solutis enim crinibus hæc ſacra celebrari ſolebant: & clamoribus & ululatibus ita fœminis mixti mares per urbes vagabantur. Verba ſunt Amatæ, mulierculam turbam hortantis ad conſimilem amentiam. HORT.

PROTINVS HVNC FVSCIS &c. Tranſitio ad ſecundam belli occaſionem: hoc eſt ad Turnum, quem & ipſum furore implet, & ad arma concitat. HORT.

ACRISIONEIS COLONIS. *Acriſioneis* vult Servius referri ad *Danae*, non ad *colonis*. Sed pace Servii ad *colonis* referendum eſt: Nam patronymicum fœmininum, pro Acriſii filia, eſſet Acriſione, vel Acriſis, non Acriſionæus. Sed dicas forte, Danaen cum Argolicis colonis non veniſſe, quibuſcum urbes condere potuiſſet. Fateor: atqui advena ipſa atque Acriſione, id eſt, Acriſii filia, cur in Italia aſſumptos colonos de ſuo nomine Acriſioneos dicere non potuerit, haud video. PONTAN.

Et

Digitized by Google

Et frontem obscœnam rugis arat: induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit olivæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templique sacerdos:
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæsitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.
I nunc ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas i sterne acies: tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem, portisque moveri
Lætus in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedêre duces, pictasque exure carinas.

SERVII.

ALBOS CVM VITTA. Id est etiam vittas albas.

RAMVM INNECTIT OLIVÆ. Aut coronam accipit: aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octavo ostendit, *Et vitta comptos voluit prætendere ramos.* Supra etiam, *Præferimus manibus vittas.*

IVNONIS ANVS, TEMPLIQVE SACERDOS. Ordo, ut Iunonis templi anus sacerdos.

FVSOS PATIERE LABORES? Probus de temporum connexione libellum composuit, in quo docet quod cui debeat accommodari: ex quo intelligimus hanc, quam fecit, arduam esse connexionem. Nam PATIERE futuri temporis est. FVSOS vero participium est præteritum. Est autem sensus, Patieris ut tot tui labores fundantur in cassum, id est, in irritum cadant. ET INCASSVM tractum est à retibus quæ casses vocantur.

TRANSCRIBI. Tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia. Nam scribi est dari. Horatius, *Scribe decem Nerio, non est satis, adde Cicuta.* Rescribi, reddi. Horatius, *Dictantis quod tu nunquam rescribere possis.*

QVÆRITVR HÆRES. De jure traxit. Vt non generum, sed hæredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio sibi invicem succedebant.

TYRRHENAS I STERNE ACIES. Vt, *I sequere Italiam ventis.* Sane notum est bello multum potuisse Tyrrhenos: & fuisse præcipue infestos Latinis. Vt, *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina.*

HÆC ADEO TIBI ME. Addidit authoritatem, quia scit anui credi difficile. ADEO autem, valde scilicet jussit: ut Terent. *Adolescentem adeo nobilem.*

LÆTVS. Alacer, festinus. Nam lætari non poterat, qui perdebat uxorem. Sic supra in primo, *Vela dabant læti.* FLVMINE PVLCHRO. Vt, supra, *Flavio Tyberinus amœno.*

DONATI.

INDVIT. Bene Iunonis sacerdotis personam sumit, ut majore authoritate loqueretur. Pulchrè autem dixit, *exuit* & *induit*, veluti enim vestitus permutationem facimus. Exuimus enim nostrum, & induimus alienum.

ABNEGAT. Cum tantis periculis & uxorem & dotem quæsieris. EXTERNVSQVE IN REGNVM. Dicit omnia quæ hominem fortem ad prælium, propter regnum, movere possint. dat præterea vincendi fiduciam, asserendo Iunonem assurutam, cui causa displicebat. Addidit metum, ne si cunctaretur, firmatos arctiore fœderis vinculo, superare non posset.

IPSA PALAM FARI. Habet emphasin *Ipsa*, quasi dicat, quæ omnia potest, tuæ causæ favet. TIBI. Contra meritum laborum irrisio. *Tibi*, qui male gesta, possis tua propria fortitudine corrigere. *Tibi*, suscepto jam genero. MR. Sacerdotem suam, templi custodem, cujus fidem nosset.

PHRYGIOS. Quasi dicat imbelles & inermes.

PICTAS. Nam luxuriosos hæc pictura denotat.

VARIORVM.

ET TVA DARDANIIS TRANSCRIBI, &c. Imperiumne jam tuis meritis debitum, ad indignos & advenas sine labore transferetur? Bis itaque intelligendum est, *sceptra transcribi.* Quod autem ait, *tot labores*, à qualitate adjecit pondus dictioni: quod ait *tua*, laudis loco accipiendum; *Dardaniis* vero convitio: utpote qui sua perdidissent, & invadere cuperent aliena. DONATVS.

INVNC INGRATIS. Ironia, qua exprobrat ei sua merita in Latinum, ut irritet magis, exacerbetque odium in regem, ob ingratitudinem & inconstantiam. HORTENS.

QVARE AGE. Epilogus constat exhortatione ad arma, & exurendam classem Trojanorum. HORT.

Cœlestûm vis magna jubet: rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, & dicto parêre fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Tybridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus:
Dirigunêre oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quarentem dicere plura

SERVII.

COELESTVM VIS MAGNA IVBET. Aut per diffinitionem, ipsa Iuno est vis deorum: aut per augmentum, suasit primo per sé, deinde per Iunonem: postremo per omnium vim deorum.

TVRNVM EXPERIATVR IN ARMIS. Id est probet contra se, quem pro se laborantem non probavit.

HIC IVVENIS VATEM IRRIDENS. Caluit, quia juvenis. Horatius, *Nou ego hoc ferrem calidus iuventa consule Planco.*

VICTA SITV SENECTVS. Temporis longinquitate, ex qua nascitur situs. VERIQVE EFFOETA. Cassa veritatis.

O MATER. Irrisio est, non honor.

FALSA VATEM, FORMIDINE LVDIT. Quia *vatem.* Nam eam defendebant à bellis, si non ætas, saltem religio sacerdotis.

EXARSIT IN IRAS. Communis sermo habet, ardeo illa re. sed figuratius, ardeo in illam rem dicimus: & est specialis Cornelii elocutio.

ORANTI. Loquenti. Vnde etiam oratores dicimus. TREMOR OCCVPAT ARTVS. Vicinitate scilicet furiæ. Nam tremor furoris est.

TANTAQVE SE FACIES APERIT. Remoto anili vultu quem finxerat, & quo se induerat. Sic supra de Venere, *Et vera incessu patuit dea.*

DONATI.

CÆLESTVM VIS. Ergo debet audacius fieri. REX IPSE. Qui te fefellit, cujus imperium tua defensione servasti.

IVVENIS. Non mirum, si juvenis mulierem & anum, in re bellica contempsit.

O MATER. Irrisio est aperta.

VARIORVM.

VERIQVE EFFOETA SENECTVS. Cassa veritatis, exponit Servius. Sed hoc obscurum est. Puto Poëtam insinuare, senectutem esse deliram, & senes delirare plerumque, ut neque quid agant, neque quid, aut quamobrem dicant, satis sciant. GERMAN.

CLASSES INVECTAS TYBR. Primum respondet ad id, quod ad classes, quæ in Tyberi stabant: cætera sunt irrisionis plena: quorum summa est, non videri verisimile à Latino quicquam de connubii pactis mutari: quare anum senio delirare. HORT.

O MATER. *Mater* hic ad invidiam & contemptum: ut docet Eustathius, μήτηρ καταφρόνησις Græcis nonnunquam ad venerationem: nonnunquam ad miserationem, ad contumeliam nonnunquam usurpari. Homero μέτηρες dicuntur simpliciter honore digni viri, etiamsi ætatem senectam non attigerint, ut Romanis patres interdum. GERMAN.

CVRA TIBI. &c. Clausula constat jocosa exhortatione ad officium. HORT.

BELLA VIRI PACEMQVE GERANT. Proverbium Græcorum, μὴ πολέμει ἀνὴρ θῆλυ, Gladium ne tolle mulier: in eos, qui sese immiscent rei, cui minime sunt idonei. Et in eum, cui negotium mandatur, cui parum est idoneus. Senatus exstat, γερουσία, ἐν γυναιξὶ ἐστὶ βουλή, Fœmina exercitum ducit; & fœmina militat. PONTAN.

QVEIS BELLA GERENDA. Proverb. *Bellum Cononi curæ fuerit.* HART.

Rep-

Digitized by Google

Reppulit, & geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice ad hæc: adsum Divarum ab sede sororum,
Bella manu, lethumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantem fixit sub pectore tedam.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma toro tectisque requirit,
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantque æstu latices, furit intus aquai vis,
Fumidus, atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.

SERVII.

GEMINOS ERExIT CRINIBVS ANGVES. Similes. Nam omnes eam dixit erexisse, non duos. VERBERAQVE INSONVIT. Pro verberibus insonuit. Id est per verbera. RABIDO ORE. Habitum futuræ orationis ostendit.

RESPICE. Multi hic distinguunt, & superioribus jungunt, ut sit sensus, Respice eam, quam dicis falsa deludi formidine. AD HÆC, ADSVM. Id est ad regum arma, & ad bella. Quomodo ergo dicis, quod superflue his inferat rebus, ad quas veni? Alii RESPICE AD HÆC legunt, ut sit quasi demonstrantis, *Respice, bella & lethum gero.*

FACEM IVVENI CONIECIT. Satis considerate facem juveni conjecit, quæ cito exardescit & desinit. Supra vero, Amatæ serpentem injecit: quod in mulieribus semper viget venenum.

ATRO LVMINE FVMANTEM CONIECIT TEDAM. Atri luminis. Vt, *Et pulchra faciat te prole parentem.* Atro autem lumine, furiali, inferno, alias ratione caret. SVB PECTORE, ubi fellis locus est, id est iracundiæ.

FREMIT. Cum clamore deposcit. Bene autem AMENS, quia in thoro requirebat.

SCELERATA INSANIA BELLI. Nihil enim tam insanum, quam desiderare id per quod possis perire.

VIRGEA. De virgis facta: unde est flamma validior. COSTIS autem, lateribus. Et bene antiquum respexit morem. nam ollas non suspendebant: sed positis circum circa ignem adhibebant. *Costis* autem id est lateribus: ut, *Tardi costas agitator asselli.* FVRIT INTVS AQVAI FVMIDVS ATQVE AMNIS. Nec immerito. Nam potest esse & alterius rei amnis. Vt, *Fluvios videt ille cruoris.* Hanc autem Dixresim Tucca & Varus fecerunt. Nam Virgilius sic reliquerat, *Furit intus aquæ amnis*, & *exuberat ut aquæ amnis*: quod satis asperum fuit. Notandum quod in toto Virgilio non reperiuntur, nisi quatuor dixreses: hoc loco, & in tertio: ut, *Aulas in medio libabant pocula Bacchi*, & in VI. ut *Aras simplicis ignem*, & in IX. *Dives picta vestis & auri.*

NEC IAM SE CAPIT VNDA. Melius quam si diceret, *Nec jam vas undam capit.*

DONATI.

EN EGO VICTA SITV. Pejus non potuit objurgare metuentem, quam in illum regerere quæ protulerat.

BELLA MANV, LETHVMQVE. Contra illud, *bella viri pacemque gerant.*

MAGNO VELVTI. Ornatus Poëticus in parabolis, similitudinibusque maxime consistit.

VARIORVM.

ATRO LVMINE. Explicat Victor. lib. 26. c. 12.

SÆVIT AMOR FERRI. Quomodo hi versus apud eruditos legantur, Pet. Crinitus lib. 18. cap. 2. de honest. disciplina. Cælius lib. 14. cap. 39. Lectiantiq.

MAGNO VELVTI CVM FLAMMA SONORE. Ex Homero ita transtulit, ut ei superior videatur. Macrob. lib. 5. cap. 11. Saturn.

FVRIT INTVS AQVAI &c. Vide Hentic. Stephan. de delectu lection. Virgilii.

NEC IAM SE CAPIT VNDA. Sic & exuberantes cyathos Græci ὑπερπίνοντας vocant, qui infusam humoris nimiam copiam rejectant & respuunt, quam capere & continere nequeant. GERMAN.

VOLAT VAPOR ATER. Illustrat Victor. lib. 26 Variar. cap. 13.

Ergo iter ad regem, polluta pace, Latinum
Indicit primis juvenum, jubet arma parari;
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventa:
Hunc atavi reges, hunc clarus dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis:
Arte nova speculata locum, quo littore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima malorum
Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma præstanti & cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri, quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, & late custodia credita campi.

SERVII.

ERGO. Id est, quia sic incensus est. POLLVTA PACE. Vel sua vel Trojanorum.

INDICIT. Figurate verbum bellicum posuit.

IN VOTA VOCAVIT. Quia nuncupatis votis bella sumebant.

HVNC DECVS EGREGIVM FORMÆ MOVET. Turni scilicet decus. Nam hoc dicit, alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus movebat ad bellum. Nam hoc est, ANIMIS AVDACIBVS IMPLET. Id est fortibus. Quidam hæc ad singulos qui se in arma hortabantur referri volunt.

ARTE NOVA. Dolo. SPECVLATA LOCVM, QVO LITTORE. Pronomen pro nomine ponitur, non pro nominibus. Vnde nove inter duo nomina, unum pronomen posuit. nam recte *quo loco* diceret. & hoc semel tantum fecit.

INSIDIIS CVRSVQVE. Cursu agitabat. Nam si *insidiis* circumvenimus, non agitamus.

CANIBVS RABIEM. Studium mutavit in rabiem.

NOTO ODORE. Cervino. Solent enim ita instituí. Horatius, *Venaticus ex quo Cervinam catulus pellem latravit in aula.*

MAIORVM CAVSSA FVIT. Hoc est, *Et prima revocabo exordia pugnæ.*

ANIMOS ACCENDIT AGRESTES. Plus quam si diceret, *agrestium animos.*

CORNIBVS INGENS. *Ingens* & ad præstantem formam pertinet, & ad magnitudinem cornuum.

TYRRHIDÆ PVERI. Tyrrhi filii: & ut diximus supra, alludit ad nomen. Nam Tyrrhus dictus est pastor, apud quem Lavinia peperit.

CVI REGIA PARENT ARMENTA. Magistrum hunc pecoris vult fuisse, & saltuarium. Nam hoc est, *Et late custodia credita campi.* Magister autem est pecoris, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero, *Nominat hominem, quem magistrum pecoris esse dicebat.*

DONATI.

POLLVTA PACE. Aliter enim adversus socerum moveri non debuit. Præterea impellebatur à Furia.

PRIMIS. Ductoribus, ut causam scirent.

CERTATIM. Amor maximus, & favor in Turnum ostenditur.

ANIMOS AGRESTES. Excitavit eos primum, qui facilius excitari potuerunt, propter imperitiam & feritatem.

VARIORVM.

CERVVS ERAT FORMA, &c. Hanc tanti belli causam, ut minis levem, vellicat Macrob. lib. 5 cap. 17. Qua tamen magis oportuna, magisque artificiosa nullam excogitari potuisse contra istum accuratissime docuit Ios. Iovian. Pontanus in Antonio. TAVBMAN.

Assue-

Assuetum imperiis soror omni Sylvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis:
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, mensæque assuetus herili,
Errabat silvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Commovêre canes, fluvio cum forte secundo
Deflueret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus abfuit: actaque multo
Perque uterum sonitu, perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis: questuque cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.

SERVII.

SYLVIA. Bonum puellæ rusticæ nomen formavit.

PECTEBATQVE FERVM. Quadrupedem. Vt, *In latus inque feri curvam compagibus alvum* : sic dictæ, quod velocitate pedum ferantur.

MANVM PATIENS. Patiens illius rei dicimus. Vnde apparet unum *a* caussa merri esse detractum.

MENSÆ HERILI. Nove dixit. Nam herum non nisi dominum dicimus: nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum sensum. Nam ait paulo post, *Imploranti similis.*

ERRABAT SYLVIS. Pascebat, ut, *Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.* IPSE. Id est sua sponte.

SECVNDO DEFLVERET. Secundo, id est cum aqua. Vnde & adverso dicimus, contra aquam. Nam ideo DEFLVERET dixit: & SECVNDO ideo, quia cursus fluminis post natantem videtur.

DEVS ABFVIT. Alecto deum dicit: sicut de Venere, *Descende, ac ducente deo.* Nam ut diximus: numina utriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, & quod volunt assumunt corpus. Vt autem deum dicamus pro dea, non aperte ponitur, sed in subauditione, ERRANTI. Licet enim certum esset feriturum, tamen bene *errantem* dixit, quia non usquequaque semper certus est ictus. Horatius, *Nec semper feriet quodcunque minabitur arcus.*

PERQVE ILIA. Hoc ile & hæc ilia facit. Hinc & Iuvenalis, *Vis frater ab ipsis Ilibus?* Nam quod Marullus Mimographus dixit, *Te Hectorem imitaris: ab Ilio nunquam recedis:* cum de guloso diceret, allusit ad civitatis nomen. Namab *ili* debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ statim mortem afferre non possent, ut domum rediret, & esset caussa bellorum. Nam si statim periret, aut ipse, aut vulneris auctor lateret.

SYLVIA PRIMA SOROR. Bene puellæ dat doloris impatientiam.

DVROS CONCLAMAT AGRESTES. Aut qui semper duri sunt: aut *duros*, qui cervi interitum non dolebant.

DONATI.

ERRANTEM. His versibus ponit excusationem Ascanii.

DEVS. Id est, eventus, qui humanos actus aut implet, aut deserit.

NOTA. Quorum humanitatem diu comprobasset.

VARIORVM.

ERRABAT SYLVIS: RVRSVSQVE AD LIMINA NOTA &c. Significat ipsum fuisse ἥμερον. Ita enim Græci appellant belluas, quæ sine custode ullo libere vagantur, emissæ ab hominibus, in quorum manum potestatemque venerint: quæ tamen domum postea cum pastæ sunt, revertantur. VICTORIVS. lib 28, cap 24.

HVNC PROCVL ERRANTEM RAPIDÆ, &c. A natura cervorum, qui gregatim errantes pascuntur. HORTENS.

NEC DEXTRÆ ERRANTI DEVS. Bapt. Pius Annot. post cap 70.

ERRANTI DEVS ABFVIT. *Numina utriusque sexus videri, ait* Servius, *quia incorporea sunt, & quod volunt, assumunt corpus.* Sed non credo, eo respexisse Poëtam; sed Græcos imitatum esse, quibus. θεὸς utriusque est generis. VOSSIVS.

Olli (peſtis enim tacitis latet aſpera ſylvis)
Improviſi adſunt: hic torre armatus obuſto,
Stipitis hic gravidi nodis. quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta ſpirans immane ſecuri.
At ſæva è ſpeculis tempus dea nacta nocendi,
Ardua tecta petit, ſtabuli & de culmine ſummo
Paſtorale canit ſignum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
Contremuit nemus, & ſylvæ intonuere profundæ.
Audiit & Trivia longe lacus: audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fonteſque Velini:
Et trepidæ matres preſſêre ad pectora natos:
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ; nec non & Troïa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.

SERVII.

PESTIS, Furiæ. TORRE. Hic torris facit, ut hic fuſtis.

GRAVIDI. Gravis, propter nodos ſcilicet.

QVADRIFIDAM. Quæ findi partes poſſet in quatuor.

CVNEIS COACTIS. Satis ſignate *coactis* dixit. Exprimit autem antiquum morem: ut, Sed *primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.*

DE CVLMINE SVMMO. Proprie, quia de tectis agreſtium loquitur.

TARTAREAM. Aut terribilem, aut fortem.

TRIVIÆ LONGE LACVS. Eſt nemus haud longe ab Aricia, in quo lacus eſt qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandum quia vocem ejus paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio.

SVLFVREA NAR ALBVS AQVA. In via Flaminia eſt civitas Narnia in montibus poſita, quibus ſubeſt Nar fluvius, qui Tyberino conjungitur. Ideò dicit SVLFVREA NAR ALBVS AQVA. Quia dum curſit eſt ſulfurei coloris, dum hauritur albi: & Sabini lingua ſua Nar dicunt ſulfur. Ergo hunc fluvium ideo dicunt eſſe Nar appellatum, quod odore ſulfureo nares contingat: ſivè quod in modum natium geminos habeat exitus.

FONTESQVE VELINI. Vltra amnem ſunt: Vt diximus, vox *furiæ* paulatim procedit.

PRESSERE AD PECTORA NATOS. Statius, *Preſſitque Palemona mater.* Item econtra, *Nec natos auſæ deponere matres.*

AD VOCEM. Buccinæ. Vt, *Senſit, & ad ſonitum vocis veſtigia torſit.* Nam quicunque ſonus dici vox poteſt.

AVXILIVM CASTRIS EFFVNDIT APERTIS. Id eſt, ipſa in auxilium effunditur.

DONATI.

TRIVIÆ LONGE LACVS. Id eſt, Avernos, qui à Latini ſtabulis eſſet remotiſſimus.

PRESSERE AD PECTORA. Oſtendit maternum affectum.

TVM VERO AD VOCEM. Primo dixit: Sylvia auxilium vocat, poſtea dixit: Vocat agmina Tyrrhus, & veniſſe aliquos. Tertio, furia bellum finitimis tuba canit, & plurimi venere.

AVXILIVM CASTRIS EFFVNDIT. Nam in periculo regii pueri non paulatim proceſſum eſt, nec partibus, ſed simul omnes. Tuetur autem Trojanos ab invidia, ut non ferant, ſed ut defendant injuriam.

VARIORVM.

HIC TORRE ARMATVS. ἀσάφεια. ſervatque decorum in armando ruſticos, ut quæque tela ſe illis obvia dabant. HORT.

SPIRANS IMMANE. A natura deſudantis laborando. Et *immane* hic ſupra modum. Eſt alioqui admirantis vox. HORT.

ET TRIVIÆ LONGE LACVS. Quibus de cauſſis *Trivia* nominetur Diana, conſulendus Gyrald. Syntag. 12. Natalis. lib. 30. cap. 27.

SVLPHVREA NAR ALBVS. Floridus lib. 2. Subſec. cap. 18. Ald. Manut. de quæſitis per Epiſt. Epiſt. 1. lib. 1.

ET TREPIDÆ. Confert cum Euripide in Troadibus, Victor. lib. 39. Variar: cap. 10.

INDOMITI AGRICOLÆ. Ex Ennio Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturnal.

Di-

Digitized by Google

Direxêre acies, non jam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibuſve præuſtis:
Sed ferro anceps decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus; æraque fulgent
Sole laceſſita, & lucem ſub nubila jactant.
Fluctus uti primo cœpit cum albeſcere vento,
Paulatim ſeſe tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo conſurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem ſtridente ſagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur. hæſit enim ſub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter, tenuemque incluſit ſanguine vitam.
Corpora multa virûm circa; ſeniorque Galeſus,
Dum paci medium ſe offert, juſtiſſimus unus
Qui fuit, Auſoniſque olim ditiſſimus arvis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promiſſi dea facta potens, ubi ſanguine bellum

SERVII.

DIREXERE ACIES. Ordinarunt in latitudine.

PRÆVSTIS. Præ brevis ſit propter ſequentem vocalem: quod in una parte orationis factum tolerabile eſt, quia compoſitus eſt ſermo.

FERRO ANCIPITI. Vtrinque noxio. Dicit autem aut gladios aut bipennes.

SEGES. Terra modo: ut, *Quid faciat lætas ſegetes.* Per ATRA vero, fertilem ſignificat, ut in Georgicis oſtenditur.

SOLE LACESSITA. Naturale enim eſt, ut metallorum ſplendor plus fulgeat alia luce percuſſus.

PAVLATIM SESE TOLLIT MARE. Sic bella dixit ſurrexiſſe paulatim, ſicut ventis flantibus ſenſim mare turgeſcit.

HIC IVVENIS. Et puerum & juvenem nonnunquam indiſcrete ponit Virgilius, ut hoc loco. Nam Almonem, quem modo juvenem dicit, paulo poſt ait puerum. Movet autem miſerationem ab ætate, cum dicit IVVENIS: à virtute, quod dicit, *Primam ante aciem*; vulneris etiam crudelitate.

ALMON. Bene ruſtici nomen uſurpavit ex fluvio.

HÆSIT ENIM SVB GVTTVRE VVLNVS. Id eſt ſagitta. Vt, *Illum ardens infeſto vulnere Pyrrhus.* VDÆ VOCIS ITER. Hoc eſt udum iter vocis. Non enim vox uda eſt: ſed per udam arteriarum labitur viam. Vnde in febricitantibus deficit.

CORPORA MVLTA VIRVM CIRCA. Conſtrata ſunt. Rhetorice viles trudit in medium: nobiles vero primo & ultimo commemorat loco.

DVM PACI MEDIVM SE OFFERT. Reddit cauſam cur ſenex bellis interêrat.

DITISSIMVS ARVIS, Secundum antiquum morem. Horatius, *Dives antiquo cenſu.*

QVINA REDIBANT ARMENTA. Pro quinque, ſicut bina.

ET TERRAM CENTVM VERTEBAT ARATRIS. Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus qui eſſet paterfamilias, reſpondit eum, qui bene paſcit, & bene arat.

ÆQVO DVM MARTE. Aperta contentione, bello manifeſto, nam ſic dicimus. *Æquum* autem pro æquali non poſſumus dicere, cum ſoli interempti ſint Itali.

PROMISSI DEA FACTA POTENS. Honeſta elocutio *Potens promiſſi.* Promiſiſſe autem eam conſentione intelligimus. Nam non promiſit.

DONATI.

HIC IVVENIS. Poſt eædem cervi, vulit ſors ut maximus natorum Tyrrhi occideretur. Movet autem pathos, & quod Tyrrhi filius, & quod maximus natu, & quod juvenis.

SENIORQVE GALESVS. Pathos ab ætate: item à cauſa, quod pacis medius. Cupiditas pacis oſtenditur ex divitiis, quas in bello perdere erat anxius.

VARIORVM.

FERRO ANCIPITI DECERNVNT. Eſt autem *vitam cernere*, dimicare & pugnare, Græcis κρίνειν dicitur. *Cernit vitam*, qui eam conſtituit in dimicationem. Turneb. lib. 26. cap. 32

ALBESCERE VENTO. Mare vento agitatum albeſcit. Turneb. lib 26. cap 28.

DITISSIMVS ARVIS. Pathos à fortuna. Macrob lib. 4. cap. 3. Sat.

Imbuit

Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ:
Deserit Hesperiam, & cœli convexa per auras,
Iunonem victrix affatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam coëant, & fœdera jungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes:
Accendamque animos insani Martis amore,
Vndique ut auxilio veniant, spargam arma per agros.
Tum contra Iuno: Terrorum & fraudis abunde est:
Stant belli causæ: pugnatur cominus armis:
Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma,
Talia connubia, & tales celebrent Hymenæos,
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super æthereas errare licentius auras,

SERVII.

IMBVIT. Initiavit. Et bene SANGVINE. Nam potest bellum & à discordia & à dissensione inchoare.

ET COELI CONVEXA PER AVRAS. Potest tamen esse Epexegesis *per auras*, id est cœli convexa. Nec enim aliud sunt *aurae*. Dicit etiam quidam Commentarius CONVECTA legendum, ut sit ipsa convecta, quod difficile in exemplaribus invenitur.

VICTRIX. Voti compos. AFFATVR. Iam cum superbia. Bene autem ei in principio denegavit orationem, quasi ad scelera festinanti: quam modo tribuit post bella jam cœpta.

BELLO DISCORDIA TRISTI. Iuno enim belli poposcerat semina. Hæc ipsa etiam bella possecit.

DIC IN AMICITIAM COEANT. Ac si dicat, Ita bella commovi, ut nullo quidem imperio possint in pacem redire. Et hoc est *Affatur voce superba*. Alii dicunt, Ego inter hos bella commisi: tu vicinos populos fœderibus junge, & partibus favere compelle: quod tamen si vis, ego faciam. ut hinc sit, *Ego si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam.*

CERTA VOLVNTAS. Si tua in hoc consentit auctoritas.

INSANI MARTIS AMORE. Homeri epitheton.

SPARGAM ARMA PER AGROS. Meminit sui. Nam supra dixit, *Sere crimina belli.*

TERRORVM ET FRAVDIS. Terror ex morte tot hominum: fraus vero ex cervi vulneratione.

STANT BELLI CAVSSÆ. Manifestæ sunt: vel placent, ut, *Stat conferre manum.*

EGREGIVM VENERIS GENVS. Ironicῶς dictum est: ut alibi, *Egregiam vero laudem, & spolia amplia refertis.* IPSE LATINVS. Ac si diceret, quem Æneæ causa cogor odisse. Vnde & Amatæ nulla fit mentio, quæ est Trojanis inimica. Urbanus tamen totum hunc locum per interrogationem vult accipi, *Terrorum & fraudis abunde est? Stant belli causæ?* Vt quasi per gratulationem non credat, sicut Terentii illud, *Quia plus cupio, minus credo.*

SVPER ÆTHERIAS. Quia dixerat, *Cœli convexa per auras.*

DONATI.

PERFECTA DISCORDIA. Habuit rationem personarum: nam laus est in Furia, quod in aliis est vituperatio.

HOC ETIAM HIS ADDAM. Non solum gloriatur de eo quod fecit, sed promisit plura facturam.

VARIORVM.

IMBVIT. *Imbuere*, proprie inchoare & initiari est: deinde & perfundere. Atque hic utrumque significari potest. *Imbuere* etiam de igni dixit. Lucret. lib. 6. TAVEMAN.

CÆLI CONVEXA PER AVRAS. Id est *convecta*. Turn. lib. 26. cap. 28. Alii *peragrans*, pro per auras: alii peregrans. Guil. Canterus lib. 7. Novar. cap. 18.

ACCENDAMQVE ANIMOS INSANI MARTIS AMORE. Alludere videtur ad lanistas, magistros sc. & præpositos gladiatorum, qui eos de propinquo adhortabantur & accendebant, dictaque illis suggerebant: ideoque & cum gladiatoribus producebantur, ut pugnaturis adsisterent, & ad fortiter faciendum incitarent. Accendones seu incitores ab accendendo seu irritando dicti. SALMASIVS.

STANT BELLI CAVSÆ. Manifestæ sunt placent, ut, *Stat conferre manum*; Idonea belli fundamenta constructa sunt. DONAT.

Haud

Digitized by Google

Haud pater ipſe velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis: ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Taleis dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit ſtridentes anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſuper ardua linquens.
Eſt locus Italiæ in medio, ſub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles. denſis hunc frondibus atrum
Vrget utrinque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis & toto vertice torrens.
Hîc ſpecus horrendum, & ſævi ſpiracula Ditis
Monſtrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit fauces: queis condita Erinnys,
Inviſum numen, terras, cœlumque levabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Paſtorum ex acie numerus: cæſoſque reportant,

SERVII.

ATTOLLIT STRIDENTES ANGVIBVS ALAS. Honeſta volantis periphraſis.

EST LOCVS ITALIÆ IN MEDIO. Hunc locum umbilicum Italiæ coſmographi dicunt. Eſt autem inlatere Campaniæ & Apuliæ, ubi Hirpini ſunt, & habet aquas ſulphureas: ideo graviores, quia ambiuntur ſylvis. Ideo autem ibi aditus dicitur inferorum, quod gravis odor juxta accedentes necat: adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, ſed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat genus litationis. Sciendum ſane Varronem enumerare quot loca in Italia ſint hujuſmodi. Vnde etiam Donatus dicit Lucaniæ eſſe, qui deſcribitur locus circa fluvium, qui Calor vocatur. quod ideo non procedit, quia ait, *Italiæ medio ſub montibus altis*. Hoc niſi ad totam Italiam referas, non procedit: ut ſit, Eſt in vallibus Italiæ montuoſæ. Nam in hoc loco montes penitus non ſunt.

NOBILIS. Notus, quod & ſequentia indicant.

AMSANCTI VALLES. Loci amſancti, id eſt omni parte ſancti: quem dicit & ſylvis cinctum, & fragoſum torrente fluvio.

HIC SPECVS HORRENDVM. Hoc nomen apud majores trium generum fuit. Ennius fœminino poſuit: Horatius maſculino, *Quæ nemora, aut quos agor in ſpecus?* Virgilius neutro, quod hodie in numero ſingulari tribus tantum utimur caſibus. Hoc ſpecus, hujus ſpecus, ô ſpecus. Nam pluralem tantum à genere maſculino habemus in omnibus caſibus. Hinc eſt, *Ipſe in defoſſis ſpecubus*. Quanquam antiqui codices habeant, *Hic ſpecus horrendus*. SPIRACVLA DITIS. Aditus, à ſpirando, quod ibi hoſtiæ admotæ concidant & morianiur. Antiqui codices *piracula* habent: quæ dicta ſunt ἀπὸ τῆς πείρας: hoc eſt à finibus inferorum.

VORAGO. Acherontis exæſtuatio.

CONDITA ERINNYS. Recepta: alii CONDIT legunt, & *ſe* ſubaudiunt.

COELVMQVE LEVABAT. Relevabat, recreabat.

EXTREMAM SATVRNIA BELLO IMPONIT REGINA MANVM. Quod ſupereſt, perficit. Et eſt tranſlatio à pictura quam manus complet, atque ornat extrema.

DONATI.

DAT SONITVM. Compendioſa deſcriptio, in qua amnem & partem ex qua funditur, & ſonum cadentis aquæ, & cauſam ſoni oſtendit.

NEC MINVS INTEREA. Id eſt, interea non minus. EXTREMAM MANVM. Nam in artib. *extrema manus* eſt, cum amplius manus non reponitur, quia opus eſt perfectum.

VARIORVM.

SVPER FORTVNA LABORVM. Τμῆσις, pro, ſupereſt fortuna[illegible] HART.

MEMORATVS IN ORIS. Floridus Subſec. lib. 2. cap. 18. Ald. Manut. de Quæſitis per Epiſt. lib. 1. Epiſt. 1.

AMSANCTI VALLES. Plin. lib. 2. cap. 93. de hoc loco. Floridus lib. 2. cap. 18. ſucciſivarum lectionum. HART.

SPIRACVLA DITIS. Plutonium & Charonium ſic deſcribi à Strabone, auctor eſt Turneb. lib. 5. cap. 22.

ACHERONTE VORAGO. Ex Homero. Turneb. lib. 26. cap. 28.

TERRAS COELVMQ. LEVABAT. Quippe quæ terræ ac cælo ſua præſentia fuiſſet oneroſa. Et cui bella non ſunt gravia. HORT.

Digitized by Google

Almonem puerum, fœdatique ora Galesi:
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine, cœdis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucrosque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant thiasis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cunctí contra omina bellum,
Contra fata deûm perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Molle tenet: scopuli nequicquam & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.

SERVII.

FOEDATI. Cruentati. IMPLORANTQVE DEOS. Ad auxilium & ultionem.

OBTESTANTVRQVE LATINVM. Propter eadem factam testem adhibent: & dicunt, authores rupti fœderis esse Trojanos, cum ipsi pacis jura temerarint.

ET IGNIS. In ipsis scilicet seditionis incendio.

TEVCROS IN REGNA VOCARI. Subaudis DICIT. Et *Teucros* injuriose, ac si dicerent exules & perfidos.

ATTONITÆ BACCHO. Veluti Baccho. furia enim agebantur. Et sic est dictum ut, *At medias inter cædes exultat Amazon.* NEMORA AVIA. Per nemora.

THIASIS. Choreis. NEQVE ENIM LEVE NOMEN AMATÆ. Iuvenalis, *Quæ non faciet quod principissa probet.*

MARTEMQVE FATIGANT. Prælium cum clamore deposcunt.

CONTRA OMINA FATA. Superius de Lavinia. FATA DEVM. Propter Fauni oraculum. PERVERSO NVMINE. Irato.

VELVT PELAGI RVPES. Quum Cicero seditionem fluctibus comparaverit: bene Virgilius eum qui resistit seditioni, rupem vocavit.

MOLLE TENET. Hic distinguendum: ut SCOPVLI nominativus pluralis sit.

DONATI.

OBTESTANTVR. Invidiosis vocibus lacerant, quod omnia mala per Trojanorum fœdus evenerant.

TEVCROS ET STIRPEM PHRYG. Pro convicio posuit, quasi dicat, indignos ad maximas dignitates vocari.

CONTRA OMINA. Propter apes & incendium.

CONTRA FATA. Id est, sententias deorum & Fauni responsa.

CIRCVMSTANT. Obliti regalis reverentiæ.

VARIORVM.

TVRNVS ADEST. Ne tumultus ad somnum perducatur, Turnum supervenientem facit & expostulantem cum Rege de facti injuria. HORT.

STIRPEM ADMISCERI PHRYGIAM. Injuriose omnia, quasi dicat, Exules & perfidos. Ex Græcorum moribus desumptum, quorum legibus cum peregrinis & hospitibus contracta matrimonia incerta & illegitima habebantur: unde & *mulier* è tali prognati contubernio, ut Romanis Hybridæ. GERMAN.

INSVLTANT THIASIS. Thiasus generatim pro quovis cœtu saltantium, reique divinæ vacantium; tum ut testis est Athenæus lib. 8. pro turba hominum, Bacchicas choreas agitante, usurpatur. Thiasos autem alii ἀπὸ τῆς θύειν ἀλλήλους, id est, à sacris carminibus: alii vero ἀπὸ τοῦ θεῖν, id est, à currendo volunt esse nuncupatos. GERMAN.

CONTRA OMINA BELLI: Sic Cantenus lib. 2. cap 6. Noster.

ILLE VELVT PELAGI RVPES IMMOTA. Comparatione constantiam Latini amplificat. Eique exemplum studii pacis in Latino. Et ipsa repetitio comparationis mire festiva est & elegans. Eodem modo & Cicero seditionem populi fluctibus comparavit. unde Virgilius rectè eum vocat *rupem*, qui seditioni resistit. TAVRMAN.

VELVT PELAGI RVPES. Homer. Iliad. ε. ἀμφὶ δέ μιν κύματα ὄρνυται. HART.

LATRANTIBVS VNDIS. Homer. Odyss. μ. ὀξὺ δὲ κύματα κωτίλλει περὶ, &c.

Verum

by Google

Verum ubi nulla datur cæcum exuperare poteſtas
Conſilium, & ſæve nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, auraſque pater teſtatus inanes,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipſi hæc ſacrilego pendetis ſanguine pœnas,
O miſeri. te Turne nefas, te triſte manebit
Supplicium: votiſque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies, omniſque in limine portus:
Funere felici ſpolior. nec plura locutus,
Sepſit ſe tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus urbes
Albane colnere ſacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima movent in prælia Martem:
Sive Getis inferre manu lachrymabile bellum,

SERVII.

CORCVM CONSILIVM. Fremitus populi bene tale nomen impoſuit.

FRANGIMVR. Permanſit in rupis tranſlatione.

SACRILEGO SANGVINE. Quia bellum ſumebant contra voluntatem deorum.

VOTISQVE DEOS VENERABERE SERIS. Quia religio rigida dicit, ſemel male commiſſa nulla ratione revocari, Horatius, *Dira deteſtatio nulla expiatur victima.*

PARTA QVIES. Scilicet vicini mortis beneficio. IN LIMINE PORTVS. Securitas omnis in prompru eſt.

FVNERE FELICI SPOLIOR. Exequiis tantum regalibus careo.

MOS ERAT. Varro vult morem, communem conſenſum omnium ſimul habitantium, qui inveteratus conſuetudinem facit. HESPERIO IN LATIO. Hoc eſt in antiquo. Nam ut in primo diximus, duo Latia fuerunt. Vnde non fruſtra *Heſperio* addidit. Quod autem dicit hanc conſuetudinem antiquam fuiſſe, falſum eſt. Nam à Numa Pompilio primo inſtituta eſt: ſed carmini ſuo ut ſolet, miſcet hiſtoriam. Notandum ſane inconnexum eſſe hunc locum, ſi quis totius libri conſideret textum. Nam ſupra ait. *Longa placidas in pace regebat.* Item dicturus eſt, *Ardet inexcita Auſonia, atque immobilis ante.* & nunc dicit, *Mos erat Heſperio in Latio.* Supra etiam, *Captivi pendent currus.* Item, *Tyrrhenas ſternit acies.* Quæ ne ſint contraria, accipiamus Italiam primo caluiſſe bellis, medio tempore quieviſſe: & ad antiquum ſtudium nunc reverti., ſicut Romani bello flagravere ſub Romulo, quievere ſub Numa, ſub Tullo Hoſtilio priſtina ſtudia repetiverunt. Hinc eſt quod & ipſe Virgilius ait, *Longa placidas in pace regebat*: non perpetua. Item, *Deſuetaque bello Agmina in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.* Nam RETRACTARE, eſt repetere quod omiſerat. Tale aliquid dicit de genere Syllano, Saluſtius. Nam volens oſtendere antiquos majores ejus conſulares fuiſſe, vicinos vero ignaviſſimos, Syllam vero florentiſſimum ait, *Igitur Sylla patritiæ gentis fuit, familia iam extincta maiorum ignavia.* QVEM PROTINVS. Iugiter, deinde. nam nunc temporis eſt adverbium. alibi loci: ut, *Cum protinus utraque tellus Una ſoret.*

MAXIMA RERVM ROMA. Imperii potita.

MOVENT IN PRÆLIA MARTEM. Nam moris fuerat indicto bello, in Martis ſacrario ancilia commovere. Vnde eſt in octavo, *neque impulit arma,*

LACHRYMABILE BELLVM. Getarum fera gens etiam apud majores fuit. Nam ipſi ſunt Myſii, quos Saluſtius à Lucullo dicit eſſe ſuperatos.

DONATI.

DEOS ET AVRAS. Nam omnibus contra ſtantibus, quem alium ſuæ ſententiæ potuit adhibere teſtem.

FRANGIMVR. Frangantur commoda noſtri imperii: & ponit ſignata verba in tranſlatione: nam frangitur navis, & ductibus inſtantib. interit.

MISEROS. Dolet errore peccantium. Nullus enim ſciens cadit in foveam ſcelerum.

MOS. Obſervationes, aut legibus, aut aſſenſibus hominum ſunt. *Mos* longo tempore cuſtoditus legem facit, quæ etiam ad poſteros tranſit, ut hic paret.

SACRVM. Quia non pro levi duxerunt, quaſi putarent ſacrilegium committi, niſi eſſet obſervatus.

ROMA. Magna laus moris cum à principe terrarum populo ſervetur.

VARIORVM.

VOTISQVE DEOS VENERABERE SERIS. Reſpexit ad Proverb. *Poſt factum ſtultus ſapit. Sero ſapiunt Phryges.* HORT.

MOS ERAT HESPERIO IN LAT. Macrob. lib. 3. cap. 8. Saturn.

SIVE GETIS INFERRE MANV. Illuſtrat hiſtoriam ex Horat. Turneb. lib. 9. cap. 13.

Hircaniſve, Arabiſve parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthoſque repoſcere ſigna.
Sunt geminæ belli portæ (ſic nomine dicunt)
Religione ſacræ & ſævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora: nec cuſtos abſiſtit limine Ianus.
Has, ubi certa ſedet patribus ſententia pugnæ,
Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino

SERVII.

HYRCANISVE Gens eſt dicta à ſylva Hyrcaniæ, ubi ſunt tigres. ARABISVE PARANT, SEV TENDERE AD INDOS. Venit ab eo quod eſt hic Arabus nam ab eo quod eſt hic Arabs, ab hoc Arabe Arabibus facit: ſicut Hiberus. Vnde eſt in Lucano, *Occurrit Hiberis alter*, & Hiber. Nam Horatius dicit, *Vt diſcet Hiber, Rhodanique potor.* Item lectum eſt Æthiopus, ſed tantum Æthiops dicimus.

AVRORAMQVE SEQVI. Ingenti ambitu dixit ipſum ortum diei pro populis. PARTHOSQVE REPOSCERE SIGNA. Hoc in honorem Auguſti poſuit: quo imperante à Parthis repetita ſunt ſigna, quæ Craſſus triumvir perdiderat. Qui cum aviditate ſua contra auſpicia bellum ſuſcepiſſet, interdicentibus tribunis plebis, captus cum filio eſt: & necatus infuſo in os auro, cujus amore pugnaverat. SVNT GEMINÆ BELLI PORTÆ. Sacrarium hoc Numa Pompilius fecerat circa imum Argiletum, juxta theatrum Marcelli: quod fuit in duobus breviſſimis templis. Duobus autem propter Ianum bifrontem. Poſtea captis Phaleris civitate Tuſciæ inventum eſt ſimulacrum Iani cum frontibus quatuor. Propter quod in foro tranſitorio conſtitutum eſt illis ſacrarium aliud, quod novimus hodieque quatuor portas habere. Ianum ſane apud aliquos quadrifrontem eſſe non mirum eſt. Nam alii eum diei dominum volunt, in quo ortus eſt & occaſus. Horatius, *Matutine pater, ſeu Iane libentius audis.* Alii anni totius, quem in quatuor tempora conſtat eſſe diviſum. Anni autem eſſe deum illa res probat: quod ab eo prima pars anni nominatur. Nam ab Iano Ianuarius dicitur.

RELLIGIONE SACRÆ. Tremendæ, execrabiles. Nam & paulo poſt dicturus eſt, *Triſteſque recludere portas.*

FERRI ROBORA. Bene addidit FERRI. Nam omne quod forte eſt, robur vocamus.

IANVS. Quidam Ianum Eanum dicunt ab eundo, eumque eſſe Martem & quod apud Romanos plurimum poteſt, ideo primum in veneratione nominari. Alii Ianum aërem credunt, & quia vocis genitor habeatur, ideirco mandari ei preces noſtras ad deos perferendas. Alii *Ianum* mundum accipiunt, cujus caulæ ideo in pace clauſæ ſunt, quod mundus undique clauſus eſt, belli tempore aperiuntur ad auxilium petendum ut pateant. * Nam quaſi mundo ei duas facies dedetunt, Orientis & Occidentis, quod jam ſupra dictum eſt: alii quatuor, ſecundum quatuor partes mundi. Alii Cluſivium dicunt, alii Patulcum, quod patendarum portarum habeat poteſtatem. Idem Iunonius, inde pulchre Iuno portas aperire inducitur. Idem Quirinus, unde trabearum Conſulem aperire portas dicunt, eo habitu quo Quirinus fuit.

IPSE QVIRINALI TRABEA. Aut regali, aut qua uſus eſt Romulus intellige: Horatius, *Trabeatis jura Quirini.* Sueronius in libro de genere veſtium, dicit tria eſſe genera trabearum. Vnum diis ſacratum, quod eſt tantum de purpura. Aliud regum, quod eſt purpureum: habet tamen album aliquid. Tertium, Augurale de purpura & cocco. *Quirinali* ergo regali. CINCTVQVE GABINO. Gabinus cinctus eſt toga ſic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia revocata hominem cingat. Hoc autem veſtimenti genere veteres Latini cum necdum arma haberent præcinctis togis bellabant, unde etiam milites in procinctu eſſe dicuntur. Hoc rurſus utebatur conſul bella indicturus, ideo cum Gabii Campaniæ civitas ſacris operaretur, bellum ſubito evenit. Tunc cives cincti togis ſuis ab eris ſunt ad bella profecti, & adepti victoriam. Propter quod omen tali habitu ſemper utebantur in bellis. Vnde hic ortus eſt mos.

DONATI.

CENTVM ÆREI. Numerus, & materiæ qualitas, dat vim.

IANVS. Additur ad robur portarum Deus, qui bifrons omnia circumſpiciat, ne furorum & ſcelerum inſania portæ temere aperiantur.

SEDET PATRIBVS. Firma eſt omnium ſententia.

VARIORVM.

PARTHOSQVE REPOSC. SIGNA. Illuſtrat Turneb. lib. 26. cap. 33.

GEMINÆ BELLI PORTÆ. Alexand. lib. 1. cap. 15. HART.

IPSE QVIRINALI TRABEA. Ritum explicat Turneb. lib. 22. cap. 19 & 20. Et lib. 28. cap. 45.

QVIRINALI TRABEA. Cælius lib. 12. cap. 8. Alexand. lib. 5. cap. 18. HART.

CINCTVQVE GABINO. Obſervavimus Romanos magiſtratus & Pontifices eo cinctu uti ſolitos, cum belli cauſa operabantur ſacris, ſe devovebant pro exercitu, portas Iani aperiebant, aut ambubia faciebant: denique cum rei ſacræ operam dabant, belli cauſſa, & cerimonia quadam ſacra defungebantur. Livius lib. 8. de Conſule Decio, qui ſe devovebat. *Ipſe incinctus cinctu Gabinio, armatus in equum inſiluit.* PONT.

Inſi-

Insignis, reserat stridentia limina consul:
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes,
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristeisque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.
Tum regina deûm cælo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos & spicula lucida tergent
Arvina pingui, subigunt que in cote secures;
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tyburque superbum,

SERVII.

INSIGNIS, RESERAT STRIDENTIA LIMINA CONSUL. Is qui prior creatus est: licet similem habeant potestatem.

IPSE VOCAT PVGNAS. Tria sunt, ut diximus supra, militiæ genera. Sacramentum, in quo jurat unusquisque miles se non recedere nisi præcepto consulis post completa stipendia, Id est militiæ tempora. Conjuratio, quæ fit in tumultu, id est Italico bello & Gallico, quando vicinum urbis periculum singulos jurare non patitur: sicut de Fabiis legimus. Evocatio: quod genus nunc tangit. nam ad subitum bellum evocabantur. Vnde etiam consul solebat dicere: *Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.*

CONSPIRANT CORNVA RAVCO. Nam & tubæ simul inflabantur.

FOEDA MINISTERIA. Cruenta: more suo. MORANTES Bella differentes.

RVMPIS SATVRNIA POSTES. Acyrologiam fecit commutando Ennii versum. Nam ille ait, *Belli ferratos postes, portasque refregit.*

IMMOBILIS ANTE. Non semper, sed antehac. Potest tamen & immobilis à furia. Nam ante gessit bella, sed jure indicta per feciales, per patrem patratum.

TERGENT. Ab eo quod est tergeo venit: & tergunt, à tergo tergis, quod de usu iam recessit.

ARVINA. Secundum Suetonium in libro de vitiis corporalibus, *Arvina est pinguæ durum, quod est inter cutem & viscus.* Alii arvinæ nomine laridum dicunt.

ADEO MAGNÆ. Valde magnæ, ut Terentius, *Adolescentem adeo nobilem.*

ATINA POTENS. Civitas hæc est juxta Pontinas paludes: dicta Atina à morbis, qui Græce ἀτης dicuntur, quos paludis vicinitas creat. TYBVRQVE SVPERBVM. Aut nobile: aut per transitum tetigit, illud, quod cum aliquando à senatu auxilia poscerent Tyburtes sub commemoratione beneficiorum: hoc tantum à senatu responsum acceperunt, *Superbi estis.* CRVSTVMERIQVE. Mutavit. Nam Crustumerium dicitur. Cassius Hemina tradidit Siculum quendam nomine uxoris suæ Clytemestræ condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum. Alii volunt à crustula panis quam Trojani coacti fame exediſſe dicuntur, appellatam.

DONATI.

VOCAT PVGNAS. Dat pugnandi potestatem.

IVNO IMPVLIT. Quod non decebat. ergo ostenditur pertinax inimicitia. Neque aperuit solum, sed evertit postes à cardine.

ARDET INEXCITA. Ecce quantum potuit factio Iunonis.

VARIORVM.

RESERAT STRIDENTIA LIMINA. Explicat Turneb. lib 5. cap. 27.

PVLVERVLENTVS EQVIS. Ex Ennio. Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturn.

CLYPEOS, ET SPICVLA LVCIDA TERGENT. Turnebus lib. 17. cap. 21. vult Samiarios dici, qui creta Samia arma, ferramenta, spicula prætorianorum & satellitum imperatoris ad nitorem fricabant tergebantque atque exasperabant gladiorum & jaculorum aciem & cuspides: unde & Samiata ferramenta. GERMAN.

Ardea, Cruſtumerique, & turrigera Antemnæ.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque ſaligna
Vmbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leveis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Claſſica jamque ſonant: it bello teſſera ſignum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementeis
Ad juga cogit equos, clypeumque auroque trilicem
Loricam induitur, fidoque accingitur enſe.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecuta
Complerint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et memniſtis enim divæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

SERVII.

TVRRIGERÆ ANTEMNÆ. Bene mutatæ. *Antemnæ* autem dictæ ſunt, quod eas amnis præterfluit, quaſi ante amnem poſitæ.

SALIGNAS VMBONVM CRATES. Vt dicit Salluſtius de Lucanis, *Illi de vimine facta ſcuta, recentibus detractis coriis, quaſi glutino adhæſcebant.*

THORACAS AHENOS. Quia apud majores loricæ tantum pectora tegebant. ut Statius, *Triplici ſervantur pectora ferro.* Pectora: nam tergo nullus metus.

LENTO DVCVNT ARGENTO. Flexili argento ducunt, id eſt extendunt. Eſt autem ſpondaicus & reciprocus verſus.

CLASSICA IAMQVE SONANT. Bene poſuit amphibologiam. Nam *claſſicum* dicimus, & tubam ipſam & ſonum. *Claſſicum* autem eſt flexilis tuba. TESSERA SIGNVM. Symbolum bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur: ſcilicet propter confuſionem, ut fuit in exercitu Marii, Bardeus: in Sullæ, Apollo Delphicus: in Cæſaris, Venus genitrix.

TREPIDVS. Feſtinus: more ſuo.

LORICAM INDVITVR. Dicimus & induor illa re, & illam rem.

HELICONA DEÆ. Parnaſſus mons Theſſaliæ dividitur in Citheronem Liberi, & Heliconem Apollinis, cujus ſunt Muſæ. Eſt autem Homeri verſus,

ἔστιν τιῶ μοὶ μῆκος ἀλύσκακον ἔγχεος ὠκεῖς
ἠμὲν γὰρ ῥά τε καὶ ἐν πάντεσσι τέτυκται
ἠμὲν ξ καλὸς ἔπειν ἀκόντιον ἔλλαι ἐρῦσαι
εἶσιν ἀγχεμάχης δυνατὸν μοὶ πολεμίζειν.

MOVETE. Legitur & monete.

QVIBVS ARSERIT ARMIS. Aut ſplenduerit: aut amore fugraverit.

DONATI.

QVINQVE ADEO. Numerum & magnitudinem exprimit.

VOMERIS. Ecce qualis amentia univerſorum agreſtium fuit, ut inſtrumenta vitæ profutura in perniciem vitæ verterent.

TESSERA. Significat nuncium gerendum ſignificantem bellum.

PANDITE NVNC. Relaturus antiquitatis memoriam invocat Muſas: ne ſive vera, ſive falſa referat, culpam habeat: & invocando proponit quid ſit narraturus.

VARIORVM.

FLECTVNT SALIGNAS CRATES. Scutis è vimine contextis uſi ſunt Siculi & Syracuſii, item Perſæ & Parthi: quod genus γέρρων & γέρρου Græcis appellatur. Vide Lipſ. de Milit. Rom. lib. 3. Dial. 2. & Alexand. ab Alex. lib. 6. cap. 22.

LENTO DVCVNT ARGENTO. *Lentos*, uſitate vocamus tardos & ſegnes: opponique id nomen tum prompto ac celeri videtur. Interdum *lentum* aliter accipimus: ut cum lentum vimen dicimus & *Lentum argentum*. Lentum enim tunc idem valet, quod molle, cedens, quodque quocunque velis, facile trahi, duci poſſit. PONTAN.

RECOQVVNT PATRIOS. Illuſtrat hunc locum Xylander loco Horat. Oda 35. lib 1.

IT BELLO TESSERA SIGNVM. *Teſſera* ſymbolum bellicum, quo ſocii milites dignoſcebantur ab hoſtibus. Vide Alexand. ab Alex. lib. 4. c. 2. Lipſius de Milit. Rom. lib 5. Dial. 9.

CLYPEVMQVE AVROQVE TRILICEM. De trilicibus loricis, Turneb. lib 29. cap. 35.

QVI BELLO EXCITI REGES. Macrob. lib. 5. cap. 15. & 16. Saturn.

Pri-

Digitized by Google

Primus init bellum Tyrrhenis asper ob oris
Contemptor divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus, equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos
Mille viros: dignus patriis qui latior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clypeoque, insigne paternum,
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hydram.
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit auras,
Mista deo mulier: postquam Laurentia victor

SERVII.

PRIMVS INIT BELLVM. Non mirum si sacrilegus & contemptor Divum contra piam gentem prior arma susceperit. Et scienda est poëtæ affectatio. Nam ablepsiam nefas est dicere Hic enim aliquos commemorat, quos bello non invenis. Item in sequentibus aliquos invenimus, quorum hic nullam fecit commemorationem.

TYRRHENIS ASPER AB ORIS. Otiundo Tuscus, non qui nunc de Tuscia venit, quem antea pulsum à civibus constat.

AGMINAQVE ARMAT Aut eorum qui eum secuti fuerant: sicut ejus filium. Nec enim credibile est solum fugisse. Nam & Statius dicit, *Vel quos movet exul & hasit Tristibus aucta fides.* Aut certe eorum quos Turnus dederat. Vt Adrastus Polynici in Statio, qui ait, *Ne parva movens inglorius arma Iret.*

AGILLINA EX VRBE. De Cerete oppido. NEQVICQVAM. Quia in prælio periit, nec patrium recepit imperium. PATRIIS QVI LATIOR ESSET IMPERIIS. Dignus qui habere: imperatorem potius, quam exulem patrem.

PVLCHRO. Forti: ut diximus supra.

PVLCHER AVENTINVS. Aventinus mons urbis Romæ est: quem constat ab avibus esse nominatum: quæ de Tyberi ascendentes illic sedebant, ut in octavo legimus, *Diversum nidis domus opportuna volucrum* Quidam etiam rex Aboriginum Aventinus nomine, illic & occisus & sepultus est: sicut etiam Albanorum rex Aventinus: cui successit Procas. Varro tamen dicit in gente populi Romani, *Sabinos à Romulo susceptos istum accepisse montem, quem ab Avente fluvio provinciæ suæ appellaverunt Aventinum.* Constat tamen has varias opiniones postea secutas. Nam à principio Aventinus dictus est ab Avibus: vel à rege Aboriginum Vnde hunc Herculis filium constat nomen à monte accepisse, non ei præstitisse.

INSIGNE PATERNVM. Absolute dixit.

CENTVM ANGVES. Secundum Simonidem ut diximus supra: nam alii dicunt IX. fuisse.

COLLIS AVENTINI SILVA. In sylva collis Aventini. Et dicendo AVENTINI, ostendit antea id esse nominatum. RHEA SACERDOS. Alludit ad nomen matris Romuli, quæ dicta est Ilia, Rhea, Sylvia.

FVRTIVVM. Illicite conceptum: quippe à sacerdote. Sic ait alibi, *Et dulcia furta.*

MISTA. μιγεῖσα Græce dixit. MVLIER. Compendiose mortalem dixit. Consequens namque fuerat, ut diceret *Mista deo mortali.* LAVRENTIA ARVA. Laurentum civitas plurimum potuit. Nam omnia vicina loca, ejus imperio subjacuerunt. Unde nunc ait *arva Laurentia*: cum juxta Tyberim armenta Hercules paverit. Secundum antiquum situm ante Albam & Romam, Tyberis Laurentini territorii fuit.

DONATI.

PRIMVS. *Primus*, Quia asper: *primus*, quia contemptor eorum deorum, quibus authorib. Æneas ad Italiam venit: & conjugium Laviniæ factum est.

LAVSVS EQVVM. Laudat Lausum à fortitudine, quæ in pulchro corpore rara solet esse.

CENTVM ANGVES. Gloriæ causa hydram gestabat: sed ludibrium matris ex hoc apparebat.

FABIORVM.

ET MINISTIS ENIM. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 13. Sat.

PRIMVS INIT. Exponit sive enumerat copias Italicas. De hoc catalogo, lib. 5. cap 3. Macrob legatur. HART.

CONTEMPTOR DIVVM. macrob. lib. 1. cap. 5. HART.

CLYPEOQVE INSIGNE PATERNVM. De Insignibus Iov. Castalio, cap. 4. Var.

Ge-

Digitized by Google

Geryone extincto, Tirynthius attigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu sævosque gerunt in bella dolones:
Et teretі pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur;
Ceu duo nubigenæ cum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen, Othrynque nivalem
Linquentes cursu rapido: dat cuntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.

SERVII.

GERYONE. Geryones rex fuit Hispaniæ: qui ideo trimembris fingitur, quia tribus insulis præfuit, quæ adjacent Hispaniæ, Balearicæ minori, & majori, & Ebusæ. Fingitur etiam bicipitem canem habuisse: quia & terrestri & navali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit, qui ideo fingitur ad eum olla ærea transvectus, quod habuit navem fortem, & ære munitam. Hunc Geryonem filii Tartessiorum regem dicunt fuisse, & habuisse armenta pulcherrima, quæ Hercules occiso eo abduxit, de cujus sanguine dicitur arbor nata, quæ vergiliarum tempore poma in modum ceraſi sine ossibus ferat. Sane sciendum declinari hic Geryones hujus Geryonæ. Unde est, *Tergemini nece Geryone*: ut Anchises Anchisæ. Unde usurpavit Sallustius: *Geryonis* dicens. Veniens autem Hercules, in quadam Campaniæ civitate pompam triumphi sui exhibuit: unde Pompei dicitur civitas. Postea juxta Bajas, caulas bubus fecit, & eas sepsit: qui locus Boaulia dictus. Nam hodie Baulæ vocantur. TYRINTHIVS. A Tyrinthia civitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules.

TYRRHENOQVE BOVES IN FLVMINE LAVIT IBERAS. Admiratio, locorum longinquitate.

PILA MANV. Pilum proprie est hasta Romana: ut gesa Gallorum, sarissæ Macedonum. DOLONES. Dolo est flagellum, intra cujus virgam latet pugio. Aut secundum Varronem, *Ingens contus cum ferro brevissimo.* Dolones autem à fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Et multi volunt per teretes mucrones, dolones dici: per veru Sabellum, pila significari.

IPSE PEDES Ad genus respicit. Nam & Hercules pedes semper incessit, cum equos habuerit nobilissimos. TORQVENS. Sustinens. Vt, *Axem humero torquet.*

HORRIDUS. Tremendus: non revera horribilis.

TYBVRTIA MOENIA LINQVVNT. De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam: Catillus, Coras, Tybur vel Tyburnus. Hi simul omnes unam fecere civitatem; & eam de fratris majoris nomine Tybur appellaverunt: licet & alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso in civitate ad custodiam Tyburno vel Tyburte.

CATILLVS. Unde mons Catilli, quem Carelli dicunt per corruptionem, juxta Tibur. CORAS. A cujus nomine est civitas in Italia.

DESCENDVNT CENTAVRI. Ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. Quod tamen dicturus est postea, *Nec non celeresque Latini: Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ.* HOMOLEN, OTHRYNQVE NIVALEM. Montes Thessaliæ.

INGENS SYLVA LOCVM, ET MAGNO CEDVNT VIRGVLTA FRAGORE. Cedit sylva, cedunt & virgulta. FRAGORE. Cum utique à minore ad majus venire debuerit.

DONATI.

TERGVM LEONIS. Præter hydram etiam leonis pellem, aliud insigne paternum gestabat.

TVM GEMINI. Geminos dicit vel simul natos, vel duos, ut a libi: *Gemini à Tenedo.*

VARIORVM.

PILA MANV. De Pilo agit disertissime Lipsius de Milit. Rom. lib. 3. dial. 4.

TYBVRTIA MOENIA. Alias *Tiburna* legi posse docet è Servio Turneb. 11. cap. 26. & lib. 22. cap. 3.

Nec

Digitized by Google

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis;
Vulcano gentium pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. hunc lecto late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt: quos dives Anagnia pascit,
Quos Amasene pater. non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusve sonant: pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit, pars spicula gestat

SERVII.

NEC PRÆNESTINÆ FVNDATOR DEFVIT VRBIS. De civitatibus totius orbis multi quidem scripserunt: ad plenum tamen Ptolomæus Græce, Latine Plinius. De Italicis etiam urbibus Iginus plenissime scripsit, & Cato in originibus. Apud omnes tamen si diligenter advertas, de authoribus conditarum urbium dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidem Romæ origo possit diligenter agnosci. Nam Salustius dicit, *Vrbem Romam, sicut ego accepi, condidere atque habuere initio Troiani, & cum his Aborigines.* Alii dicunt ab Euandro: secundum quos Virgilius, *Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.* Alii à Romulo, ut, *En hujus nate auspiciis illa inclyta Roma.* Si igitur tantæ civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos, nec commentatores varia dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas ipsa creavit errorem: & plerique fundant, plerique augent, & ad se transferunt nomina: quam rem etiam non parvum errorem afferre manifestum est. Vt ecce Laurentum à Pico factum est: ut, *Laurentis regia Pici.* Item à Lavinio Latini fratre & Lavinium dictum. Item à Latino Laurentum. Item à Lavinia Laurolavinium. NEC PRÆNESTINÆ FVNDATOR DEFVIT VRBIS. Prænestе locus est haud longe ab urbe, dictus ἀπὸ τῶν αἰγίλων id est ab ilicibus, quæ illic abundant. Ibi erant Pontifices & dii Indigetes, sicut etiam Romæ. Erant etiam duo fratres qui divi appellabantur. Horum soror dum ad focum sederet, desiliens scintilla, ejus uterum percussit: inde dicitur concepisse. Postea enixa puerum juxta templum Iovis abjecit: quem virgines aquatum euntes juxta ignem inventum sustulerunt: qui haud longe à fonte erat. Vnde Vulcani dictus est filius.

CAECVLVS autem, ideo quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudine, postquam diu latrocinatus est, Prænestinam civitatem in montibus condidit. Et cum ad ludos vicinos populos invitasset, cœpit eos hortari ut secum habitarent, & pro gloria jactare se filium esse Vulcani. Quod cum illi non crederent invocato Vulcano ut eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flamma circundatus. Quo facto commoti omnes simul habitaverunt, & Vulcani filium esse crediderunt. Hinc est, OMNIS QVEM CREDIDIT ÆTAS. Quasi post dubitationem: & quia sine dubio ætas varia in spectaculis fuit.

ALTVM PRÆNESTE. Cato dicit, *Olim si locus montibus præstet, Prænesti oppido nomen dedit.* Ergo *altum* quia in montibus locatum. Dicimus autem & hoc Prænestе: *Quique altum Prænestе viri.* Et hæc Prænestis, unde est, *Cum primam aciem Prænestе sub ipsa Stravi.* QVIQVE ARVA GABINÆ IVNONIS. Gabii diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt. Vnde perite *arva* dixit, non mœnia. Sane Iuno illic religiosissime colitur. Est autem locus haud longe ab Vrbe.

GELIDVMQVE ANIENEM. Anio fluvius haud longe ab Vrbe est: sed hic Euphoniam secutus est. Nam Ennius Anionem dixit juxta regulam.

HERNICA SAXA COLVNT. Sabinorum lingua, saxa *Hernæ* vocantur. Quidam dux magnus Sabinos de suis locis elicuit, & habitare secum fecit saxosis in montibus. Vnde dicta sunt Hernicaloca, & populi Hernici. DIVES ANAGNIA. Aut fertilis: aut alludit ad historiam. Nam Antonius Augusti sorore contempta, postquam Cleopatram duxit uxorem, monetam ejus nomine in Anagnia civitate jussit feriri.

QVOS AMASENE PATER. Aut pascis: ut sit Antiptosis. Nam Amasenus est fluvius, qui Anagnienses agros irrigat. ARMA. Scuta.

NEC CLYPEI. Scuta majora: dicta ab eo quod celent corpus, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν.

DONATI.

LIVENTIS PLVMBI. Plumbeis massulis pugnabant.

VARIORVM.

LATE LEGIO COMITATVR. A. Infinitum in modum diffusam fuisse multitudinem significat. DONAT.

QVOS AMASENE PATER. Macrob. lib. 5. cap 18 Saturnal.

NEC CLYPEI. Clypeus unde dictus, Manurius de Quæsit per epist. de Parma, Clypeoque.

GLANDES LIVENTIS PLVMBI. Sphærulæ bombardicæ sunt. Ovid. lib. 7. *Contorto verbere glandes.* Olim, ante usum bombardarum, apparet missas fuisse fundis. HARTVNG.

Bina manu, fulvoſque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis; crudus tegit altera pero.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec ſternere ferro,
Iampridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies, æquoſque Faliſcos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cymini cum monte lacum, lucoſque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Cum ſeſe è paſtu referunt, & longa canoros

SERVII.

FVLVOSQVE LVPI DE PELLE GALEROS. Galerus genus eſt pilei, quod Fronto genere neutro dicit, hoc galerum.

VESTIGIA NVDA SINISTRI INSTITVERE PEDIS. Atqui ipſe eſt in pugnantibus primus: ſed bene nudus eſt, quia tegitur ſcuto. Dextrum autem tectum conveniebat eſſe, quaſi ab armis remorum.

PERO autem, ruſticum calceamenti fuerat genus.

AT MESSAPVS EQVVM DOMITOR N. E. Hic per mare ad Italiam venit. Vnde Neptuni dictus eſt filius: quem invulnerabilem ideo dicit, qui nuſquam periit nec in bello. Ignem autem ei nocere non poſſe propter Neptunum dicit, quia aquarum deus eſt. Ab hoc Ennius dicit ſe originem ducere: unde nunc & cantantes induxit ejus ſocios: & eos comparat cycnis. Domitor autem equorum, quaſi animalium quæ pater invenerat.

HI FESCENNINAS ACIES, Feſcennium oppidum eſt, ubi nuptialia inventa ſunt carmina. Hi autem populi ab Athenienſibus ducunt originem. ÆQVOSQVE FALISCOS. Faliſcos Haliſcus condidit. Hi autem immutato *H* in *F*, Faliſci dicti ſunt: ſicut febris dicitur, quæ ante hebris dicebatur: Formicæ, quæ Hormiæ fuerunt, ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. Nam poſteritas in multis nominibus *F* pro *H* poſuit. *Æquos* autem dicit, id eſt juſtos, quia populus Romanus miſſis decem viris, ab ipſis jura ſocialia, & nonnulla ſupplementa duodecim tabularum accepit: quas ab Athenienſibus habuerant.

HI SORACTIS HABENT ARCES. Soracte, qui eſt mons apud Irpinos haud longe à Flaminia: de quo Horatius, *Vides ut alta Stet nive candidum Soracte.* FLAVINIAQVE ARVA. Locus eſt in Italia Flaviniun nomine.

ET CIMINI CVM MONTE LACVM. Et lacus, & mons hoc nomine appellantur. Sane hoc fabula habet: Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum à ſingulis provocaretur ad oſtendendam virtutem, defixiſſe dicitur vectem ferreum quo exercebatur: qui cum terræ eſſet affixus, & à nullo potuiſſet auferri, cum rogatus ſuſtulit. Vnde immenſa vis aquæ ſecuta eſt, quæ Ciminum lacum fecit. LVCOSQVE CAPENOS. Hos dicit Cato Vejentum condidiſſe auxilio regis Propertii, qui eos Capenam, cum adoleviſſent, miſerat. Vnde & porta Capena, quæ juxta Capenos eſt, nomen accepit.

ÆQVATI NVMERO. Digeſti in ordinem. Hinc *ſæpenumero* ſcripſi. Hoc eſt ordine, congruenter, ſicut decebat, rationabiliter.

LIQVIDA INTER NVBILA. Pura: ſed nihil tam contrarium nubibus. Nam liquidæ non ſunt, ut in quinto diximus, ubi eſt, *Liquidis in nubibus arſit arundo.* Vnde *nubes* pro aëre accipiamus poſitas.

ET LONGA CANOROS DANT PER COLLA MODOS. Secundum Plinium qui ait in naturali hiſtoria, *cycnos ideo ſuavius canere, quia colla longa & inflexa habent: & neceſſe eſt eluctante voce per longum & flexuoſum varias reddere modulationes.*

DONATI.

CEV QVONDAM. Harum avium comparatione offendit hos inertes & delicioſos.

VARIORVM.

VESTIGIA NVDA SINISTRI. Brodæus lib. 3. Miſcell. cap. 8. Macrob. lib. 5. cap. 18.

CRVDVS TEGIT ALTERA. Tangit morem eundi in bellum, uno pede calceato, altero nudo. Sumptum ex Meleagro Euripidis. Cælius lib. 20. cap. 21. Rævardus tamen lib. 1. cap. 8. Var. per *perones* intelligit non ruſticos, cum Servio: ſed cum Tertulliano. *puros calceos*, quibus per nives, glacies, imbreſque uſi ſunt: immo & *perones* magiſtratuum gemmis inſignitos legi annotat. TAVBMAN. HART.

DESVETAQVE BELLO AGMINA IN ARMA VOCAT. Ad *evocatos* reſpexit. Hi ex civibus & ſociis; ex equite & pedite ſumebantur: ſed rogatione & precibus, ideo *Evocati* dicti. Vide Lipſ. lib. 1. de Milit. Rom. dial. 8.

CVM SESE E PASTV REF. Ex Hom. Macr. lib. 5. cap. 8. Sat.

Dant.

Digitized by Google

Dant per colla modos; ſonat amnis, & Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quiſquam aratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet; aëriam ſed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raucarum ad littora nubem.
Ecce Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magnique ipſe agminis inſtar:
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Vna ingens Amiterna cohors, priſcique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferaque Mutuſca:
Qui Nomentum urbem, qui roſea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Severum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, & flumen Himellæ:

SERVII.

SONAT AMNIS ET ASIA. Caiſtrum dicit, qui cohæret Aſiæ paludi: quam cum ſignificamus, a longa eſt: cum ſit brevis ſi provinciam ſignificare voluerimus, quod ſignificatur in Georgicis, ut, *Atque Aſia circum Dulcibus in pratis rimantur prata Caiſtri.* nam cum Aſiam de provincia dicimus a brevis eſt, ut, *Poſtquam res Aſiæ.*

VOLVCRVM RAVCARVM. Raucum τὸν μέγαν eſt, ſicut *grave olens.* Nam legimus, *Graviter ſpirantis copia Tymbræ.* Sciendum tamen Virgilium ſecundum morem provinciæ ſuæ locutum: in qua bene canentes cycni rauciores vocantur.

ECCE SABINORVM PRISCO DE SANGVINE. Vſurpat hoc. Nam Clauſus Sabinorum dux poſt exactos reges cum quinque millibus clientum & amicorum Romam venit: & ſuſceptus habitandam partem urbis accepit: ex quo Claudia & tribus eſt & familia nominata. PRISCO DE SANGVINE. De antiquis Sabinis.

MAGNVM AGMEN. Propter quinque millia clientum.

PARTEM DATA ROMA SABINIS. Hoc de alia traxit hiſtoria. Nam poſt Sabinarum raptum, &c. factum inter Romulum & Titum Tatium fœdus, recepti in urbem Sabini ſunt: ſed hac lege ut in omnibus eſſent cives Romani, excepta ſuffragii latione. Nam magiſtratus non creabant.

AMITERNA COHORS. De Amiterno oppido. PRISCIQVE QVIRITES. Id eſt Sabini. *Priſci* autem ideo, quia poſt fœdus Tatii & Romuli placuit ut quaſi unus de duobus fieret populus. Vnde & Romani Quirites dicti ſunt, quod nomen Sabinorum fuerat à civitate Curibus: & Sabini à Romulo Romani dicti ſunt.

ERETI MANVS OMNIS. Oppidum eſt dictum à Iunone, id eſt ἥρας, quæ illic colitur. OLIVIFERÆQVE MVTVSCÆ. Hæc Trebia poſtea dicta eſt, quam modo Tribulam dicunt: apud quam Hannibal delevit populum Romanum. Lucanus, *Cannarum fuimus Trebiæque juventus.* QVI NOMENTVM VRBEM. Hoc ex ſua perſona dicit poëta. Nam adhuc civitas Nomentana non fuerat, ut in ſexto ait, *Hi tibi Nomentum & Gabios.* Item, *Hæc tum nomina erunt, nunc ſunt ſine nomine terræ.*

ROSEA RVRA VELINI. Velinus lacus eſt circa Reate juxta agrum qui Roſulanus vocatur. Varro tamen dicit lacum hunc à quodam conſule, in Narran vel Narren fluvium (nam utrunque dicitur) eſſe diffuſum: poſt quod tanta eſt ea loca ſecuta fertilitas, ut etiam pericæ longitudinem altitudo ſuperarit herbarum: quinetiam quantum per diem demptum eſſet, tantum per noctes creſcebat. Quod Virgilius ad ſuam provinciam tranſtulit, dicens, *Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.*

TETRICÆ HORRENTES RVPES. Tetricus mons in Piceno aſperrimus. Vnde triſtes homines, *tetricos* dicimus. MONTEMQVE SEVERVM. Proprium nomen montis eſt: ſicut agri, Roſeus.

CASPERIAMQVE COLVNT. Caſperia Forculi & civitates ſunt. FLVMEN HYMELLÆ. Hymella fluvius eſt: & ſic dixit Hymellæ flumen, ut Butroti urbem.

VARIORVM.

ASIA LONGE PVLSA PALVS. Turneb. lib. 28. cap. 21.

ASIA. De Aſia vide Homer. in 2. Iliad. ἀσίῳ ἐν λειμῶνι. Apollo. lib. 4. Supra Georg. lib. 1. HARTE

NVBEM. Græciſmus eodem. nam apud Græcos frequentiſſimum eſt, *Nubem*, pro agmine & vi uſurpari. Euripides Phœniſſis. Iliad ρ.

ECCE SABINORVM. De Sabina gente Ald. Manut. de Quæſitis per Epiſt. lib. 1. Epiſt. 1.

AMITERNA COHORS. Quid Legio, quid cohors, Vid. Lipſium de Milit. Rom. lib 2. dial. 4.

QVI ROSEA RVRA VELINI. De lacu Velino Ald. Manut. ibid.

Digitized by Google

Qui Tyberim, Fabarimque bibunt; quos frigida miſit
Nurſia, & Hortinæ claſſes, populique Latini:
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen.
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hybernis conditur undis,
Vel cum Sole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut Hermi Campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
Scuta ſonant, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonium Trojani nominis hoſtis
Curru jungit Haleſus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci miſêre patres, Sidicinaque juxta
Æquora: quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Accola Vulturni, pariterque Saticulus aſper

SERVII.

QVI TYBERIM FABARIMQVE BIBVNT. Bene *bibunt*, nam Tyberis in Tuſcia oritur: ſed tranſit etiam per Sabinos. Vnde BIBVNT, non POSSIDENT dixit. Et ſciendum Turno dari auxilium à traſtu Piceni, Samnii, Campaniæ, & pro parte Apuliæ: omnis vero Tuſcia ſuperior & Venetia Æneæ præſtat auxilium. *Fabarim* autem quem dicit, etiam ipſe per Sabinos tranſit, & Farfarus dicitur. Plautus, *Diſſipabo te tanquam folia Farfari*. Ovidius, *Et amœna Farfarus umbræ*.

FRIGIDA MISIT NVRSIA. Piceni civitas. Frigida autem, aut re vera, aut certe venenoſa, nocens. Gracchi namque ubique in concionibus ſuis *Nurſinos* ſceleratos appellaverunt: & ſcimus amare Virgilium hiſtoriarum rem per tranſitum tangere.

HORTINÆ CLASSES. Hortini equites, qui *claſſes* dicuntur. Vnde & eorum tubas claſſica dicimus: & partes populi *claſſes* vocamus, quas quinque fuiſſe legimus. POPVLIQVE LATINI. Qui intererant Albani montis viſcerationi.

INFAVSTVM INTERLVIT ALLIA NOMEN. Allia fluvius haud longe ab urbe eſt: juxta quem Galli, Brenno duce, decimoquinto calendarum Auguſtarum die delero exercitu, poſt triduum etiam urbem vaſtaverunt excepto Capitolio. Sane *Alia* dicitur, cui propter metri neceſſitatem unum *L* addidit, ut *Allia* diceret, ſicut reliquias & relliquias, unde apparet bene dixiſſe Lucanum: *Quos Alia Clades*. MARMORE. Mari.

VEL CVM SOLE NOVO TORRENTVR ARISTÆ, Primæſtatis parte. Nam proprie Sol novus eſt octavo calendas Ianuarias: ſed tunc non ſunt ariſtæ, quas ab ariditate dictas eſſe conſtat.

HERMI CAMPO. Hermus Lydiæ fluvius, qui ſuperfuſus campis gignit fertilitatem. Vnde arenas aureas fingitur trahere. LYCIÆ FLAVENTIBVS ARVIS. Fertilis frugum provincia.

HINC AGAMEMNONIVS TROIANI NOMINIS HOSTIS. Hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt: qui cum veniſſet ad Italiam audito adventu Æneæ *in bellum* ruit, non amore Turni, ſed odio hoſtilitatis antiquæ. Vnde ait, *Trojani nominis hoſtis*.

RAPIT POPVLOS. Raptim adducit. Etiam Campaniæ loca commemorat. Nam Maſſicus mons eſt vitibus plenus. Maſſica autem dixit, ut *Menela*.

AVRVNCI MISERE PATRES. *Iſti* Græce Auſones nominantur. SIDICINAQVE IVXTA ÆQVORA. Ab oppido quod *Sidicinum* dicitur.

CALES LINQVVNT. Civitas eſt Campaniæ. Nam in Flaminia eſt, Quæ Cale dicitur. Eſt & in Gallia hoc nomine, quam Saluſtius captam à Perpenna commemorat. AMNISQVE VADOSI ACCOLA VVLTVRNI. Fluvius juxta Cumas cadit in mare.

SATICVLVS ASPER. Populus Campaniæ aſper moribus.

VARIORVM.

QVI TYBERIM FABARIMQVE BIBVNT. Poëtæ ſæpius gentes indicant per fluvios, ad quos habitant. *Bibunt* mallem de ipſa regione & agris intelligere, quam de hominibus. PONT.

VEL CVM SOLE NOVO DENSÆ &c. SERVIVS, NOVO. *Primæſtatis parte. Etiam Sol novus eſt. VIII. Kal. Ianuarii die.* Neſcio an locus Gellii lib. XVIII. cap I. *æſtate novi anni*, ita accipiendus ſit. Sed & Romani novum Solem vocabant Kal. Ianuariis, propter novos faſces Conſulum. Statius in XVII Conſulatum Domitiani,

Inſignemque aperit Germanicus annum,
Atque oritur cum Sole novo.

SCALIGER De Emendat. tempor lib. 5.

IVNGIT HALESVS EQVOS. Faliſcorum conditor fuit. Turneb. lib. 21. cap. 3.

Oſto-

Oſcorumque manus. teretes ſunt aclides illis
Tela: ſed hæc lento mos eſt aptare flagello.
Lævas cetra tegit, falcati comminus enſes.
Nec tu carminibus noſtris indictus abibis
OEbale; quem generaſſe Telon, Sebethide Nympha
Fertur, Teleboûm Capreas cum regna teneret
Iam ſenior: patriis ſed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarraſteïs populos, & quæ rigat æquora Sarnus:
Quique rufas Batulumque tenent, atque arva Celennæ:
Et quos malifera deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere catejas:
Tegmina quæis capitum raptus de ſubere cortex,
Æratæque micant peltæ, micat æreus enſis.
Et te montoſæ miſêre in prælia Nurſæ,
Vfens, inſignem fama & felicibus armis.

SERVII.

OSCORVMQVE MANVS. Capuenſes dicit, qui ante Oſci appellati ſunt, quod illic plurimi abundavere ſerpentes. ACLIDES ILLIS TELA. Aclides ſunt tela quædam antiqua, adeo ut nec uſquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod ſint clavæ cubito ſemis factæ, eminentibus hinc & hinc acuminibus quibuſdam: quæ ita in hoſtem jaciuntur religatæ loro vel lino; ut peractis vulneribus poſſint redire. Putatur tamen eſſe teli genus, quod per flagellum in immenſum jaci poteſt.

LÆVAS CETRA TEGIT. Scutum loreum quo utuntur Afri & Hiſpani. FALCATI COMINVS ENSES. Affectavit varietatem. Nam conſequens fuerat, *Dextræ armant gladii falcati*. Falcatus autem enſis eſt harpe, qua uſus eſt Lucanus, *Harpen alterius monſtri ſam cæde rubentem*.

OEBALE. OEbalus filius eſt Telonis & Nymphæ Sebethidis. Hæc autem eſt juxta Neapolim. Sed Telon diu regnavit apud Capreas inſulam contra Neapolim ſitam. Filius vero ejus patriis non contentus impertis, tranſiit ad Campaniam: & multis populis ſubjugatis ſuum dilatavit imperium.

TELEBOVM CAPREAS CVM REGNA TENERET. Cum teneret Capreas regna Teleboum. Nam Teleboæ Caprearum ſunt populi, quos Telon ſuo regebat imperio: quidam dicunt Capreas à Capreo, qui in illis regionibus potens fuit, nominatas.

SARRASTEIS POPVLOS. Populi Campaniæ ſunt à Sarno fluvio. Conon in eo libro quem de Italia ſcripſit, quoſdam Pelaſgos alioſque ex Peloponneſo convenas ad eum locum Italiæ veniſſe dicit, cui nullum antea nomen fuerit, & flumini quem incolerent Sarno nomen impoſuiſſe ex appellatione patrii fluminis, & ſe Sarraſtes appellaſſe: hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.

RVFAS BATVLVMQ. TENENT. Caſtella Campaniæ à Samnitibus condita. ARVA CELENNÆ. Junonis locus Campaniæ eſt, Celemne locus ſacer Junoni.

ET QVOS MALIFERÆ DESPECTANT MOENIA BELLÆ. Multi Nolam volunt intelligi: & dicunt iratum Virgilium nomen ejus mutaſſe propter ſibi negatum hoſpitium: & ita aperte noluiſſe dicere, ſed oſtendere per periphraſin. Nam illic Punica mala naſcuntur, ut nunc *Bella* pro Nola poſuerit. Alii volunt accipi, ut ſit Synalœpha, & legatur mœnia Abellæ. Quidam hanc civitatem à rege Murano conditam Mœram nomine vocatam ferunt, ſed Græcos primo eam incoluiſſe quæ ab nucibus abellanis Abella nomen accepit. Alii quod imbelle vulgus & otioſum ibi fuerit, ideo Abellam appellatam. hujus cives cum loca circa Capuam poſſiderent, ortotumultu interiiſſe, alioſque fugientes Mœranum abiiſſe, & ejus incolis ſerviſſe & quod imbelliores fuerint, Abellanos dictos.

CATEIAS. Tela Gallica. Vnde & Teutonicum ritum dixit. Catejam quidam aſſerunt teli genus eſſe tale quale aclides ſunt, ex materia quam maxime lenta, cubitus longitudine, tota fere clavis ferreis illigata, quam in hoſtem jaculantes, lineis quibus eam adnexuerant, reciprocam faciebant. Catejæ autem lingua Theothiſca haſtæ dicuntur.

RAPTVS DE SVBERE CORTEX. Bene RAPTVS, id eſt raptim ſublatus: quia recens ſuberis cortex in quamvis formam tora flectitur facilitate.

MONTOSÆ NVRSÆ. Civitas in montibus poſita.

INSIGNEM FAMA. Bene fama quia occidetur: ut, *Vſentemque, Gyas cadit, & Tolumnius augur.*

VARIORVM.

TERETES SVNT ACLIDES. De hoc telorum genere. Turneb. lib. 30. cap. 31.

FALCATI COMINVS ENSES. Curvi, quos Græci harpas vocant. Turneb. lib. 26. cap. 28.

Digitized by Google

Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicola glebis:
Armati terram exercent; semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & felici comptus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
Vipereo generi & graviter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte levabat.
Sed non Dardanie medicari cuspidis ictum
Evaluit: neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsita in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello,

SERVII.

HORRIDA PRÆCIPVE CVI GENS. Æquicolam gentem dicit, & morum & vitæ qualitate præduram. Sane aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur, quia habebant duras glebas, id est infertiles. Nam molles, feraces sunt: ut in Georgicis docet, *Et cui pulre solum, namque hoc imitatur arando.*

QVIN ET MARRVBIA VENIT DE GENTE SACERDOS. Medea quando relictis Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam pervenisse: & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui Marrubii appellabantur, quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes. Quanquam alii Marrubios à rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam Angitiam nominaverunt ab eo quod ejus carminibus serpentes angerent. Ab his nunc Vmbronem venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti Marsorum populi.

FRONDE SVPER GALEAM, ET FELICI COMPTVS OLIVA. Frondibus compta serta olivæ.

VIPEREO GENERI. Terrenis serpentibus.

GRAVITER SPIRANTIBVS HYDRIS. Aquæ serpentibus * *Graviter* autem *spirantibus*, solo nocentibus flatu. Lucanus, *Ante venena nocent.* SPARGERE. Conficere, ut, Cicero, *Et spargere venena didicerunt.*

ARTE LEVABAT. Leviores esse faciebat, ut, *Nostrumque leves quæcunque laborem.* Medicor illam rem & illi rei: sicut modulor.

LIQVIDI FLEVERE LACVS. Etiam alii.

IBAT ET HYPPOLITI PROLES PVLCHERRIMA BELLO VIRBIVS. Thesèus mortua Hippolyte Phædram Minois & Pasiphaë filiam superduxit Hippolyto. Qui cum illam de stupro interpellantem contempsisset, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille Ægeum patrem rogavit, ut se ulcisceretur: qui agitanti currus Hippolyto, immisit focam: qua equi territi eum traxerunt. Tunc Diana ejus castitate commota, revocavit eum in vitam per Æsculapium filium Apollinis & Coronidis, qui natus erat exsecto matris ventre, ideo quod cum Apollo audisset à Corvo ejus custode eam adulterium committere, iratus Coronidem, maturo jam partu, confixit sagittis. Corvum vero nigrum fecit ex albo: & exsecto ventre Coronidis produxit Æsculapium, qui factus est medicinæ peritus. Hunc postea Iuppiter propter revocatum Hippolytum interemit. Vnde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminum confixit sagittis. ob quam rem à Iove jussus est Admeti regis novem annis apud Amfrisum armenta pascere divinitate depositâ. Sed Diana Hippolytum revocatum ab inferis in Aritia Nymphæ commendavit Ægerix: & eum Virbium, quasi bis virum jussit vocari: cujus nunc filium cognominem dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam cum castus ubique inductus sit, & qui semper solus habitaverit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, & ut supra diximus, Virbius est numen conjunctum Dianæ, ut matri deum Attis. Minervæ Erichthonius, Veneri Adonis.

VARIORVM.

QVIN ET MARRVBIA. Poëtæ coronati & infulati. Turneb. lib. 19. cap 3. Cælius lib. 6. cap. 16.

SPARGERE QVI SOMNOS. In veneficiis vincula adhiberi solita. CANTVQ. MANVQ. Nam in veneficiis non tantum est carmini locus, sed etiam manui, id est iis quæ fiunt manus opera. Turneb. lib. 4. cap. 15.

TE NEMVS ANGITIÆ. Pathos nascitur ex repetitione. Macrob. lib. 4 cap. ult. Saturn. Quintilian. lib. 9. de Figuris.

Vir-

Digitized by Google

Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Littora: pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas,
Turbatis distractus equis, ad sydera rursus
Ætheria & superas cœli veniisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis,
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & Nymphæ Egeriæ, nemorique relegat;
Solus ubi in sylvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam Triviæ templo lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi; quod littore currum

SERVII.

QVEM MATER ARITIA MISIT. Civitas juxta Albam. Mater autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre progenitus: ac si diceret, quæ tanti auctor est generis.

ÆGERIÆ LVCIS. Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingebat, ad firmandam legum suarum auctoritatem.

PINGVIS VBI ET PLACABILIS ARA DIANÆ. Pinguis frequenti sacrificio: placabilis autem, ac si diceret, non qualis ante fuit, vel illic vel apud Tauros humano gaudens cruore: quam historiam plene in secundo invenies, cum Iphigeniæ incidit commemoratio.

ARTE NOVERCÆ OCCIDERIT. Bene vim sceleris expressit sola novercæ commemoratione.

PÆONIIS REVOCATVM HERBIS. Aut medicinalibus: à Pæone medico deorum, qui Pæan secundum Doricos dicitur: secundum rationem, Paon. Aut re vera herbam Pæoniam dicit, cujus Creta ferax est. ET AMORE DIANÆ. Amore, id est cura.

MEDICINÆ TALIS ET ARTIS. Quæ etiam fata dissolveret.

PÆNIGENAM. Matre Pœna genitum. Alii PHOEBIGENAM legunt, ut Probus.

RELEGAT. Commendat ab aliis segregatum.

SOLVS. In solis locis. Nam solus quomodo, qui filium dicitur suscepisse? IGNOBILIS. Non vilis, sed ignotus. quanquam possit etiam ad illud referri, quod dicunt quibusdam arribus hominum vitam ultra fata protendi: ita tamen ut solam habeant vitæ imaginationem. videntur enim omnia facere, nec faciunt. ÆVVM. *Ævum* est ætas perpetua, cujus neque initium, neque extremum nascitur, sed hoc modo *evum* ætatem Hippolyti posuit. Veteres *evum* etiam deorum vitam dicebant, nam & VIRBIVS inter deos colitur. Virbium autem quidam Solem putant esse, cujus simulachrum non est fas attingere, propter quod nec Sol tangitur.

VERSOQVE VBI NOMINE. De re facto: ut, *OEstrum Græi vertère vocantes.*

VNDE ETIAM TRIVIÆ TEMPLO. Exponit τὸ ἄλσος. Nam Callimachus scripsit ἄλση: in quibus etiam hoc commemorat.

ARCENTVR EQVI. Quoniam apud quasdam gentes ad aram equo sedere permittebatur.

VARIORVM.

VIRBIVS. Nomen ab etymologia Hippolytus ita dictus. Vide Rod. Agric. lib. 1. HART.

EDVCTVM ÆGERIÆ LVCIS. Flavius Prolom. Conject. cap 16. Tom. 1. Lampad.

HYMETTIA CIRCVM. Germanus notat, hanc lectionem nulla ratione defendi posse; nisi Hyppolytum prætexamus Atticæ suæ memorem Athenienle quoque nomen Hymetti montis, novo & mutato solo dedisse: Mavult itaque cum Giphanio, *Hometta* legere. GERM.

PLACABILIS ARA DIANÆ. Forsan non amplius humano sanguine gaudentis: aut eo loco sacrificia & humanas victimas non posecentis? GERMAN.

REPERTOREM PHOEBIGENAM. Æsculapium Apollinis filium, cujus Medicis herbis revixerat. HORT.

NEMORIQVE RELEGAT. Respicit Poëta exilii speciem, quæ Iurisconsultis *relegatio* dicitur: cujus meminit Iurisconsultus passim, & in l. Capitalium. §. Incendiarii. ff. De pœn. GERMAN.

Et

Digitized by Google

Et juvenem monſtris pavidi effudêre marinis.
Filius ardentêis haut ſecus æquore campi
Exercebat equos, currumque in bella ruebat.
Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimeram
Suſtinet; Æneos efflantem fauctbus igneis:
Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ.
At levem clypeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, jam ſetis obſita, jam bos,
Argumentum ingens, & cuſtos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inachus urnâ.
Inſequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina denſantur campis, Argivaque pubes,

SERVII.

HAVD SECIVS. Non ſegnius patre. Dicit autem tantæ eum fuiſſe audaciæ, ut nec paternæ mortis terreretur exemplo.

VERTITVR. Id eſt agit. ET TOTO VERTICE SVPRA EST. Statius, *Et toto deſpectat corpore bellum.*

ÆTNÆOS EFFLANTEM FAVCIBVS IGNEIS. Nimios: quantos habet Ætna.

TAM MAGIS ILLA FREMENS, ET TRISTIBVS EFFERA FLAMMIS, QVAM MAGIS EFFVSO CRVDESCVNT SANGVINE PVGNÆ. Legitur in arte, quod tam, magis, maxime, minus, minime, poſitivo tantum jungantur: quod tamen tunc obſervatur, ſi ponantur ad augmentum iſtæ particulæ: tunc enim vitioſam faciunt elocutionem. Cæterum ſi ad exæquationem poſitæ ſint, poſſunt vel comparativo, vel ſuperlativo, vel pro his gradibus ipſæ inter ſe jungi. Hinc ergo eſt, TAM MAGIS ILLA FREMENS ET TRISTIBVS EFFERA FLAMMIS, QVAM MAGIS EFFVSO CRVDESCVNT SANGVINE PVGNÆ. Non enim ad prælationem poſitæ ſunt, ſed ad exæquationem. Majores enim noſtri vitia non in dicto, ſed in ſignificatione eſſe voluerunt. Hinc eſt in Salluſtio, *Ita quam quiſque peſſime fecit, tam maxime rutus eſt.* Nam & hic exæquatio eſt, non comparatio.

IO AVRO INSIGNIBAT. Hæc Inachi filia Argivorum fluminis fuit. Hanc amavit Iupiter: & dum cum ea eſſet, Iuno ſupervenit. Timens ille ne deprehenderetur, Ionem mutavit in vaccam: & eam poſcenti dedit Iunoni, ne pellicem confiteretur: cui Iuno Argum ocularum omnibus membris Ariſtonidis filium cuſtodem appoſuit. Quem cum Iupiter per Mercurium interemiſſet, Iuno eum in pavonem mutavit: Ioni vero immiſit œſtrum, quo diu exagitata ad Ægyptum venit, & Iovis voluntate in Iſin mutata colique cœpta eſt. INSIGNIBAT. Signo ſuo clarum eſſe faciebat, ſua pictura inſignem faciebat.

ARGVMENTVM INGENS. Aut fabula, ut Cicero, *Argumenta erant in valvis.* Aut re vera argumentum quo ſe Græcum probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata ſuperius dixit, *Inachus Acriſioneſque patres, mediæque Mycenæ.* CVSTOS. Ne reverti poſſet in formam priorem.

PATER INACHVS. Pater non tantum *ipſius* Iovis: ſed author originis Turni.

TOTIS AGMINA DENSENTVR CAMPIS. Qui oculis poterant ſubjacere. DENSENTVR autem, denſeo denſes dicimus, aliter non. ARGIVAQVE PVBES. Et hoc ad generis, ut ſupra diximus, pertinet probationem: quod eum ſequebantur Argivi.

VARIORVM.

CVI TRIPLICI CRINITA IVBA. Triplex criſta hæc, eſt Græcis τριλοφία, ſive τριφάλεια, cujus certatim Poëtæ meminerunt. Turneb. lib 28. cap. 16. Lipſius de milit. Rom. lib. 3. Dial. Macrob. lib. 5. cap. 13. Saturn. Plutarch. in Mario. galeas equitum Cimbrorum & plumis & horridis hiantium animalium formis inſignes deſcribit. E re militari haud dubie mos, quo etiamnum hodie inſignia familiarum exornata atque diſtincta videmus, cum galeis inſident leones, aquilæ, dracones & aliarum beſtiarum ſive capita, ſive cornua. Origo moris tam antiqui ab Ægyptiis deſcendit. Ab Ægyptiis porro mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad diſciplinam militarem pertineat: Lacedæmoniis certe galeæ inventionem tribuit Plinius libro ſeptimo, capite decimo ſexto. Criſtas autem galeis illigaſſe Cares primos, itemque in ſcutis ſimulacra nexiſſe ſcribit Herodot. libro primo. STRABO, libro primo cap. 20. in Vegetium.

As-

Digitized by Google

Auruncæque manus, Rutuli veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tyberine tuos sacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum; queis Iuppiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentis ære catervas,
Bellatrix: non illa colo calathisve Minervæ
Fœmineas assueta manus, sed pralta virgo

SERVII.

VETERESQVE SICANI. Bene VETERES; nam ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani: quos postea pepulerunt Aborigines. SACRANÆ ACIES. Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam & tenuisse loca quæ nunc vicina sunt. Ex eo populos ducentes originem, *Sacranos* appellatos. Nam sacrati sunt Marti deûm Corybantes. Alii *Sacranas* acies Ardearum volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt. Vnde *Sacrani* dicti sunt. PICTI SCVTA LABICI. Glaucus Minois filius venit ad Italiam: & cum sibi imperium posceret, nec acciperet: ideo quod nihil præstabat, sicut ejus pater præstiterat: Zonam eis transmittendo, cum antehac discincti essent, ostendit scutum, à quo & ipse Labicus dictus est: & ex eo populi, ἀπὸ τῆς λαβῆς, quam latine ansam vocamus. PICTI AVTEM SCVTA, id est in bello frequenter probati. Nam apud majores virorum fortium picta erant scuta: econtra inertium & tyronum pura erant. Vnde est, *Parmaque inglorius alba*, id est non picta.

QVI SALTVS TYBERINE TVOS. Non originem, ut diximus supra. SACRVMQVE NVMICI LITTVS ARANT. Aut jam tunc *sacrum*, aut Prolepsis est Nam consecratus est Numicus postquam inventum est illic cadaver Æneæ.

LITTVS ARANT. Littus fluminis: ut, *Viridique in littore conspicitur sus.*

CIRCÆVMQVE IVGVM. Circa hunc tractum Campaniæ colebatur puer Iupiter, qui Anxurus dicebatur, quasi ἀπὸ ξυρῆς, id est sine novacula: quia barbam nunquam tetigisset. & Iuno virgo quæ Feronia dicebatur. Est autem fons in Campania juxtà Terracinam, quæ aliquando Anxiris est dicta.

ET VIRIDI GAVDENS FERONIA LVCO. Non vacat quod addidit VIRIDI. Nam cum aliquando hujus fontis lucus fortuito arsisset incendio; & vellent incolæ exinde transferre simulacra, subito reviruit.

QVA SATVRÆ IACET ATRA PALVS. Secundum hanc lectionem revera saturam paludem intelligimus. sed alii ASTVRÆ legunt: quod si est, paludem pro flumine posuit. Nam haud longe à Terracina oppidum est Astura, & ejusdem cognominis fluvius.

QVÆRIT ITER VALLES. Satis figuratis verbis expressit flumen angustum. Contra de Tyberino ait, *In mare prorumpit*

HOS SVPER ADVENIT VOLSCA DE GENTE CAMILLA. Prudenter post impletam commemorationem virorum, transit ad fœminas. Ita enim & de Trojanis legitur, qui ultimum Amazonum auxilium postulaverunt. Quæ res ab Homero prætermissa est. Sane jam præsagium est infelicitatis futuræ, quod inter ipsa principia armantur & fœminæ. VOLSCA DE GENTE. De Priverno Volscorum oppido, ut, *Privernum antiqua Metabus cum excederet urbe.*

FLORENTEIS ÆRE CATERVAS. Ennius & Lucretius *florens* dicunt omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucretius, *Florebat navibus pontus.*

CALATHISVE MINERVÆ. Minerva & armorum dea est, & lanificii: sed Camilla animum ad arma sola contulit.

VARIORVM.

IVPPITER ANXVRVS. *Anxur*, ait Festus, vocabatur, quæ nunc Tarracina dicitur, Volscæ gentis. In veteri editione est *Axur*. Nam certissimum est ex Servio, veteres ita dixisse ob Iovem imberbem, sive ἄξυρον, qui ibi colebatur. Et in nummo argenteo Pansæ: ab uno latere § Iovis. AXVR. VIRIVS. C. F. C. N. ab altero, PANSA. Scalig. in Festum. PONT.

NON ILLA COLO CALATHISVE MINERVÆ. Lanificium significari arbitror, ut illo libro VIII. *Cui tolerare colo vitam, tennique Minerva.* Turneb. lib. XI. cap. 22. Lanificium Romanis, inquit Lipsius Elect. lib. I. cap. 17. impensæ curæ. Docent nuptiæ, in quibus sponsæ colus præferebatur cum lana: cingulum erat è lana. postes velati lana, omnia videlicet signa & indicia matronis operæ futuræ. PONTAN.

Digitized by Google

Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu lasisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos levels humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

SERVII.

CVRSVQVE PEDVM. Bene PEDVM adjecit, ne per equum ejus gloria minueretur: quod ei obiicitur. *Quid tam egregium, si fœmina sorte Fidus equo?*

ARISTAS. Aristæ autem sunt primæ spicæ partes, ab eo quod primæ arescant dictæ.

TINGERET. Mergeret: ut, *Tingat equos.*

IVVENTVS TVRBAQVE MIRATVR MATRVM. Ante, ornatum ejus: post, arma dicturus est. Vnde hysteroproteron in respondendo esse voluerunt: ut, *Ornatum matres, viri vero arma mirentur.* Sed melior sensus est, si sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus uterque miratur, quæ sunt posita contra opinionem, ut mirentur fœminæ arma in muliere, viri ornatum in bellatrice.

INHIANS. Stupore quodam in ore patefacto.

LYCIAM PHARETRAM. Quasi Lyciam. Vt legimus, *Cretenses sagittæ.*

PASTORALEM PRÆFIXA CVSPIDE MYRTVM. Quia hoc pugnare pastores solent. MYRTVM. Non hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Statius, *Lerneam jacit ille trabem.*

VARIORVM.

CVRSVQ. PEDVM PRÆVERTERE VENTOS. Achillem toties Homerus ποδας ὠκὺν, ποδάρκη appellat. Et Ladas quidam Alexandri Magni cursor, tanta pedum velocitate memoratur, ut vestigia ejus in arena non apparerent. Porro de cursoribus admiranda collegit. Lipsius Epist. Centur. ad Italos & Hispanos LIX. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 21. & ibidem Tiraquell.

ILLA VEL INTACTÆ SEGETIS. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 8. Saturnal.

FLVCTV SVSPENSA TVMENTI. Quid sit hic *suspensa fluctu*, declarant sequentia, *celeres nec tingeret æquore plantas.* Suspensis ergo est, non gravitet impressis, sed subleveris. PONT.

ATTONITIS INHIANS ANIMIS. Absolute accipitur hoc loco *inhians*, uti apud Lucret. lib. 1. *Pascit amore avidum, cunctans ac cetera visus.* Alias prædæ & prædam inhiare dicimus. PONTAN.

VT REGIVS OSTRO VELET. Ante ornatum ejus, post arma dicit. PONTAN.

CVSPIDE MYRTVM. Myrto jacula figebant. Turneb. lib. 23. cap. 22.

P. VIR.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER OCTAVVS.

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & ranco strepuerunt cornua cantu:
Vique acreis concussit equos, utque impulit arma:
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium: sævitque juventus
Effera. ductores primi, Messapus, & Vfens,

SERVII.

VT BELLI SIGNVM LAVRENTI TVRNVS AB ARCE EXTVLIT. Apud majores nostros tria erant militiæ genera in bellis gerendis. Nam aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli jurabant pro republica se esse facturos: nec discedere nisi completis stipendiis, id est militiæ temporibus, & sacramentum vocabatur, ut Æn. 2 *Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura.* Aut certe si esset tumultus, id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ductus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quod pedites evocabat, & unum ceruleum quod erat equitum (nam ceruleus color maris est, à cujus deo equum constat inventum) dicebat, *Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.* & qui convenissent, simul jurabant, & dicebatur ista militia conjuratio. Alii album & roseum vexilla tradunt, & roseum bellorum, album comitiorum signum fuisse. Fiebat etiam evocatio. Nam ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. Modo ergo duo sunt genera militiæ, conjuratio & evocatio, quippe in tumultu. Sane incongruum non est quod signum belli, id est, vexilli elevationem Turno dat, aut quia de rege Latino dixerat supra, *Rerumque reliquit habenas.* Aut quia Turnus furore succensus maluit ipse efficere quam jubere, ut omnes abrumpat moras: Aut quia sicut dictum est, Latinus, cui soli imperandi hoc jus erat, abstinuerat, & nemo illo abstinente parebat. Turnus ergo ideo hujusmodi officium arripuit, quia etsi ipse non imperabat, tamen prohiberi non poterat. Belli autem signum generaliter dixit (nam multa sunt) sed vexillum significat, quod est tractum à veli diminutione, ut velum vexillum. AB ARCE. Quoniam vexillum in arce poni solebat, quod esset specimen imperati exercitus.

STREPVERVNT CORNVA. Quæ simul sonabant: ut, *Ereaque adsensu conspirant cornua ranco.*

VTQVE ACRES CONCVSSIT EQVOS. Hoc ad equites pertinet. Et utrum hoc epitheton equorum perpetuum est, an dum concutiuntur? VTQVE IMPVLIT ARMA. Hoc ad pedites. Est autem sacrorum. nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia commovebat, post hastam simulacri ipsius dicens, *Mars vigila.* Quidam sane suos equos & sua arma, de Turno tradunt: scilicet ut cæteris esset exemplum.

EXTEMPLO. Aut subito, aut re vera ex ipso templo: id est post divina arma commota. TVMVLTV TREPIDO. Festino: more suo. Non enim timere poterant qui pericula vincebant.

CONIVRAT. Notandum de re bona conjurationem dici posse. Ergo conjuratio τὸ μέσον est. IVVENTVS EFFERA. Efferata per furiam; ut, *arma velit poscatque simul.*

PRIMI. Vtrum ordine, an dignitate? MESSAPVS ET VFENS. Bona electio personarum ad delectum habendum: unus eques bonus, id est Messapus mittitur: alter pedes egregius.

DONATI.

SIMVL. Simul & omne dicit: id est uno tempore, omnibus in unum coëuntibus.

CONIVRAT. Conjuratio autem totius Latii: & tumultus: id est timor multus. & concitatio tot populorum ad laudes Æneæ pertinent. Inservit etiam Æneæ hic tumultus: ne peregrinus in hospites, & socius in fœderatos impius videatur, si primus bellum moveat.

COGVNT. Non congregant, sed vi cogunt timidiores. In qua re etiam ipsi duces timorem suum ostendunt.

VARIORVM

Explicat hunc librum toto cap. 8. lib. 13. Turneb. & lib. 26. cap. 29.

ET BELLI SIGNVM. Explicat Turneb. lib. 14. cap. 16.

RAVCO STREPVERVNT CORNVA CANTV. De usu tubarum, cornuum, lituorum in re militari, Vide Alex. Neapol. cum Tiraquell. lib. 4. c. 2.

EXTEMPLO TVRBATI ANIMI. Turneb. lib. 26. cap. 29.

Digitized by Google

Contemptorque deûm Mezentius, undique coguntur
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros.
Advectum Æneam classi, victosque penates
Inferre, & fatis regem se dicere poscit,
Edoceat: multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen:
Quid struat his cœptis, quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi
Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium: quæ Laomedonitius heros

SERVII.

CONTEMPTORQVE DEVM MEZENTIVS. Quis enim justius quam sacrilegus contra pios & præpararet bellum & gereret?

VASTANT CVLTORIBVS, Abducendo cultores, vastos & desertos efficiunt. Salustius in Iugurtha, *Vastum ab natura & humano cultu.* alibi, *Quippe vasta Italia rapinis, fuga, cædibus*, hoc est hominibus deserta.

MITTITVR ET MAGNI VENVLVS DIOMEDIS AD VRBEM. Diomedes postquam reperit ira Veneris à se vulneratæ, uxorem apud Argos cum Cillabaro ut Lucilius, vel Cometa ut plerique tradunt, turpiter vivere, noluit reverti ad patriam; vel ut dicitur ab adulteris proturbatus, sed tenuit partes Apuliæ: & edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu civitates plurimas condidit. Nam & Beneventum & Æquumtuticum ipse condidit, & Arpos quæ & Argiripa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur: non Arpinum, quam constat esse Campaniæ: unde Cicero Arpinas. Sane sciendum Apuliam uno dictam vocabulo: sed hujus partem quam Diomedes tenuit, Messapiam & Peucetiam à duobus fratribus dictam, qui illic imperarent. Item, Daunian à Dauno rege Apuliæ. A quo hunc Diomedem quidam hospitio receptum dicunt. Sane artificiose ad Diomedem mittitur, movenda est enim indignatio & metus Diomedi ut subveniat Latinis contra Trojanos, vel ut eum quasi civis civius posset adducere. VENVLVS. Hunc fuisse constat Argivum. Nam Tybur est, ut ille indicat locus, *Prædam Tyburti ex agmine raptam, Portat ovans.* Hunc alii Lavini imperasse olim tradunt.

CONSISTERE. Jam esse conditos, id est fundasse civitatem. Plus est enim consistere, quam venisse.

INFERRE. Hic invidiam facit: ut. *Inferretque deos Latio*, proprie enim inferuntur penates. REGEM SE DICERE POSCI. Unde illud est, *Expellat solo Lurentum.* Et dicendo POSCI, agit subtiliter. Nam si non venit errore, sed fato: omnem sibi utique est vendicaturus Italiam, sine dubio & Diomedis imperium. VICTOSQVE PENATES. Ut major sit indignatio, & amat Poëta quotiens adversum Trojanos poscuntur auxilia, penatibus victorum crimen adscribere, ut apud Æolum, *Ilium in Italiam portans victosque penates.*

VIRO SE ADIVNGERE GENTES DARDANIO. Hic metum injicit, & bene non Æneæ dixit, sed *viro Dardanio*: ut non sit mirum si sequebantur hominem sibi cognatione sociatum. Vt, *Hinc Dardanus ortus Hinc repetit.*

QVID STRVAT HIS COEPTIS. Cum hæc etiam cœperit. Et participialiter dixit, ab eo quod est incipio, cœptus facit, Hinc est cœptis. QVEM SI FORTVNA SEQVATVR. Eventum pugnæ cupiat. Si eum fortuna comitetur, quem finem suæ velit esse victoriæ, ipsum melius nosse qui jam antiquus est hostis. Ergo *quem* acutè pronunciandum, ut sit ordo, quem eventum pugnæ cupiat fortuna sequatur.

MANIFESTIVS IPSI. Vult autem intelligi Æneam etiam contra Diomedem bella gesturum: non tantum propter præsens imperium, sed & caussa hostilitatis antiquæ.

TALIA PER LATIVM, *Gerebantur* subaudis. & est formosa Eclipsis.

DONATI.

CONTEMPTOR DEVM MEZENT. Magna laus Æneæ, ut Mezentius contemtor divum aliquando invenerit, quem timeret.

MITTITVR ET MAGNI. Magnum signum timoris, ut etiam ab externis auxilium petant.

ADVECTVM ÆNEAM. Quasi quem antea vicerat, ne desperet de victoria.

REGEM SE POSCI. Quasi dicat, mentitur in hac re.

MVLTOS. Adjungit hæc vera, ut etiam falsa credantur. Vult igitur inferre timorem Diomedi, ut vel sua causa pellat Æneam: sed non tantum terrorem ut desperet de victoria, si properabit. Est autem in singulis repetendum, *edoceat.*

LAOMEDONTIVS HEROS. Virtute & calliditate Laomedonti respondens.

Cuncta

Digitized by Google

Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aheneis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omneis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:
Cum pater in ripa geltdique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit: seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus: eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, &, crines umbrosa tegebat arundo.

SERVII.

CVNCTA VIDENS. Mente pertractans. Nam non videbat. CVRARVM FLVCTVAT ÆSTV. His verbis futuram præoccupat comparationem, quæ est Apollonii de verbo ad verbum. FLVCTVAT ÆSTV. Vtrumque verbum de mari est.

ATQVE ANIMVM NVNC HVC CELEREM, NVNC DIVIDIT ILLVC. Vel quod suis copiis bellum Itali adversus eum parabant, vel quod à Diomede vetere hoste suo auxilia postulabant. CELEREM autem ad corporis comparationem quod tardum est, ut, *Iterumque ad tarda reverti corpora.*

SOLE REPERCVSSVM. Aut vacat RE, aut bene *repercussum*: quia primo aquam ferit, inde postea tendit ad tecta. RADIANTIS IMAGINE LVNÆ. Negant omnes Physici lumen lunæ aliud ex se reddere: & vituperatur hoc dicto Virgilius. quod tamen tolerabile est: quia non lunam, sed imaginem dixit lunæ, quam à Sole lumen accipere manifestum est. An ideo *radiantis*, ut quoniam Luna lumen de Sole mutuatur, idem videatur etiam ipsa efficere quæ de Sole procedit.

LAQVEARIA. Multi *lacunaria* legunt: nam lacus dicitur. Vnde est in Horatio, *Nec mea renidet in domo lacunar* Non enim à laqueis dicitur, sed ab eo quod sunt lacus.

ALITVVM. Pro alitum: sed metri caussa, ut diximus supra, addidit syllabam.

SVB ÆTHERIS AXE. Id est sub aëre.

SERAMQVE DEDIT PER MEMBRA QVIETEM. Tardam: quippe in bellicis curis. *Seram* autem pro sero adverbium temporis in nomen desexum. DEDIT autem mire dixit, hoc est indulsit quietem corpori suo.

HVIC DEVS IPSE LOCI. Cum ipse fluvius Tyberinus sit, quid ita intulit deus fluvio? Tyberinus enim deus genius loci. TYBERINVS. Bene *Tyberinus*, quia supra dixerat deus. Nam in sacris Tyberinus, in Cœnolexia Tyberis, in poëmate Tybris vocatur.

TENVIS GLAVCA VELABAT AMICTV CARBASVS, ET CRINES VMBROSA TEGEBAT ARVNDO. Fluvialem aquam purificationi aptam latenter ostendit in tantum, ut etiam harundinibus, quæ fluminum germina esse non dubium est, purificatio rite celebretur. Ideo inventa occasione poëta ab harundinibus tectum fluvium induxit, ut doceat hoc etiam harundinibus in purificatione quod per aquam impleri posse, sicut in sacris traditur. Ideo & ubique fluminibus harundinem dat, ut lib. x. *Velatus harundine glauca Mincius*, & lib. II. Georg. *Ripa fluvialis harundo*: Quod autem ait, *tenuis glauco velabat amictu Carbasus*, docet quædam sacra pure à linteatis debere fieri. Carbasus autem genus lini est: Linum vero, ut ait Plinius, *Melius irrigatione fluminum quam pluvia nascitur.* Ideo & vestis linea fluminibus tanquam propria datur. SENIOR. Atqui ubique eum flavum dixit: sed *senior*, aut propter spumas dictum est: aut ad reverentiam pertinet. Sic Lucanus urbe Roma adhuc florente, *Turrigero canos effundens vertice crines.*

DONATI.

CVNCTA VIDENS. Id est, nihil ex iis quæ hostes agerent illum latuit.

ÆSTV CVRARVM. Propter exiguas copias suas, & tantos hostiles apparatus.

VARIORVM.

ANIMVM NVNC HVC CELEREM N. D. I. Græcis proprie ἀστάτον, cum vacillans animus huc & illuc impellitur. GERMAN.

QVVM PATER. *Pater*, dignitatis nomen Turn. l. 13. c. 8.

GLAVCO VELABAT AMICTV Cur hic color fluviis detur, Turneb. lib. 8. c. 15. & lib. 24. c. 40.

Tum ſic affari, & curas his demere dictis:
O ſate gente deûm, Trojanam ex hoſtibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama ſervas,
Expectate ſolo Laurenti, arviſque Latinis:
Hic tibi certa domus, certi (ne abſiſte) penates:
Neu belli terrere minis. tumor omnis, & iræ
Conceſſere deûm.
Iamque tibi (ne vana putes hæc fingere ſomnum)
Littoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit:
Alba ſolo recubans, albi circum ubera nati.
Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Aſcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod inſtat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.

SERVII.

TVM SIC ADFARI. Subaudis viſus. CVRAS HIS DEMERE DICTIS. Habitum futuræ orationis oſtendit.

O SATE GENTE DEVM. Alibi, *Deum certiſſima proles, & ſate ſanguine divum.* Sane interdum hæc epitheta non vacant, ſed vim hortandi obtinent. VRBEM QVI REVEHIS NOBIS. Vt, *Ilium in Italiam portans*: VRBEM ergo pro civibus poſuit. REVEHIS autem propter Dardanum.

ÆTERNAQVE PERGAMA SERVAS. Pro ſervas & æterna facis, id eſt efficis ut æterna ſint.

EXSPECTATE SOLO LAVRENTI. Dat adfectum etiam locis. Vt, *Ipſe te Tuyre pinus, Ipſi te fontes, ipſa hæc arbuſta vocabant.*

HIC TIBI CERTA DOMVS. Quod ſuperius ab Apolline popoſcerat, hoc nunc indicat Tybetis. ut, *Da propriam Tymbræe domum, da mœnia ſeſſis.*

TVMOR OMNIS ET IRÆ CONCESSERE DEVM. Quidam *conceſſere*, pro diſceſſere accipiunt. Alii ita tradunt qui nondum conceſſerunt, ſed utiliter dissimulant, ſed aliqua hemiſtichia in Virgilio, tam ſunt ſenſu imminuta, quam verbis; ut ecce hoc loco. Namque non poſſumus intelligere quieviſſe omnem tumorem & iram deorum, cum & adhuc inimica ſit Iuno: & ad Trojanorum perniciem addantur alia numina, ut Furia, aut Iuturna. Vnde mire quidam concluſit hunc verſum dicens, *Conceſſere deum profugis novâ mœnia Teucris.* Conceſſere ergo indulſerunt vel ceſſerunt, id eſt permiſerunt, ut, *Nec ſi muneribus certes concedat Iolas*, id eſt permittat, indulgeat, & *Extremum hunc Arethuſa mihi concede laborem.* Quod ſi ita acceperimus, ut dicat Teucros conſtituere civitatem, nec ea numina quæ irata ſunt verant: nihil erit contrarium. Nam & ipſa Iuno hoc dicit: *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis: Atque immota manet fatis Lavinia conjux.* Hic autem ſenſus etiamſi detrahas ſubaudi-tionem, poteſt accipi à ſuperioribus: ut ſit, *Tumor omnis, & iræ, Conceſſere deum*, ut, *Hic tibi certa domus, certique penates.*

LITTOREIS INGENS. Licet poſſimus etiam de fluvio littus dicere: ponit tamen diſcretionem, ut hic, *Sub ilicibus.* Paulo poſt, *Veridique in littore conſpicitur ſus.* Hanc autem porcam, ut diximus ſupra, ſecum habuere Trojani, quam amiſſam in Campania invenerunt cum fœtu circa Laurentem agrum: quam ideo Æneas immolavit Iunoni, quia ipſa dicitur Terra. Vt eſt, *conjugis in gremium lætæ deſcendit.* Scimus autem hoc animal inimicum eſſe frugibus: ut caprum vitibus, qui Libero immolatur. Alii de ea ſue dicunt, habuiſſe eam Trojanos, & ubi primum generaſſet, ibi certam ſpem ſedis concepiſſe. Alii in littore Laurenti inventam, quam ſecutos Trojanos in eum montem perveniſſe, ubi poſtea Alba à colore porcæ, longa à poſitione, ſit condita. Sane & *littoreis* & *littoralibus* dicitur.

ENIXA IACEBIT. Participio utens tangit hiſtoriam.

SOLO RECVBANS. SOLO videtur abundare.

EX QVO. Qua ratiocinatione. QVOD INSTAT. Quod ſolum ex laboribus reſtat. Cura enim Æneæ præſentis fuerat neceſſitatis.

DONATI.

NE VANA PVTES. Quia ſolent multi in ſomnis decipi, dat ſignum quo cognoſcat hoc ſomnium verum eſſe.

VARIORVM.

IAMQVE TIBI, NE VANA. Explicat Goropius Becan. In Venet. &c.

TRIGINTA CAPITVM. Hæc ſupra lib. 3. Ænead. ab Heleno prædicta. HART.

Arca-

Arcades his oris, genus à Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Elegêre locum, & posuere in montibus urbem;
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem:
Surge age nate dea, primisque cadentibus astris
Iunoni fer rite preces, trasque minasque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem

SERVII.

ARCADES HIS ORIS, GENVS A PALLANTE PROFECTVM. Euander Arcas fuit, nepos Pallantis regis Arcadiæ. Hic patrem suum occidit suadente matre Nicostrata (quæ etiam Carmentis dicta est, quia carminibus vaticinabatur.) Alii ipsam Nicostratam matrem Euandri cum esset centum decem annorum à filio peremptam tradunt. Constat autem Arcadas plurimum vixisse, intantum, ut quidam usque ad trecentos annos vivendo pervenerint. Ipse autem Euander dimissa provincia sua exilio non sponte, compulsus venit ad Italiam, & pulsis Aboriginibus tenuit loca in quibus nunc Roma est, & modicum oppidum fundavit in monte Pallatino, sicut ait Varro, *Nonne Arcades exules confugerunt in Palatium duce Euandro?* Hic autem mons Pallatinus secundum Virgilium à Pallante avo Euandri est dictus: secundum Varronem & alios, à filia Euandri Pallantia ab Hercule vitiata, & postea illic sepulta. Alii à Pallante qui de filia Euandri natus, & ibi sepultus est immaturæ ætatis. Alii à filio Euandri, qui post mortem patris seditione occisus est. Alii à balatu Ballanteum volunt dictum. Et exinde per Antistoichon id est mutata littera Pallanteum dictum. Sed si à balatu hoc nomen venerit, *pa* longa est: sicut eam Martialis ponit plerumque. Si autem à Pallante, *pa* brevis est, ut eam ponit ubique Virgilius secundum suam opinionem. GENVS A PALLANTE PROFECTVM. Profectum ad has oras genus à Pallante, non à Pallante profectum.

QVI REGEM EVANDRVM, QVI SIGNA. Id est, qui regis Euandri signa secuti; ut, *Sanguine placastis ventos & virgine cæsa*, pro sanguine virginis cæsæ.

IN MONTIBVS. Vt diximus supra, est in minoribus illis collibus. An pro monte, an inter montes?

PALLANTIS PROAVI. Confundit nomina ut plerunque solet. Nam avus fuit: sic & illud dixit, *Luco tunc forte parentem Pilumnus Turnus.* Et alibi, *Pilumnusque illis quartus pater.* A quibusdam tamen hic Pallas auctor Euandrii generis Egeii filius fuisse dicitur, qui à fratre Theseo Athenis regno pulsus, ad Arcadiam venit, & ibi regnum tenuit, & hoc poëta quasi Romanis dicit, nam ad Æneam non pertinet.

HI BELLVM ASSIDVE DVCVNT CVM GENTE LATINA. *Ducunt*, aut gerunt, aut in longum trahunt. Et bene præstandorum auxiliorum exprimit causam: ne magis Turno, quasi Græco favere credantur.

FOEDERA IVNGE. Legitur & *Fœdere junge.*

RECTO FLVMINE DVCAM. Non ad naturam alvei referendum est, nam ait, & *longos superant flexus*, sed recto fluminis itinere, quia non sunt erraturi: & sic dixit, ut, *Tunc se ad Cajetæ recto fert littore portum.* Hoc est à littore non recedens. Sic ergo & nunc DVCAM, à littore fluvii non recedentem significat. Est & alia expositio, ut *recto flumine*, edomito, frenato, & in tranquillitatem redacto intelligamus: quod etiam fecit; ut, *Mitis ut in morem stagni placidaque paludis.* Vt sit RECTO Præteriti temporis participium ab eo quod est rego.

PRIMIS. Proprium cadentibus astris, cum primum nox occiderit, & dictum juxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant astra.

IVNONI FER RITE PRECES. Sicut etiam Helenus monuit. Et sic fer preces, quemadmodum sacra ferri dicimus.

VICTOR HONOREM PERSOLVES. Bene ei adimit bellicam curam, promittendo voti fore compotem.

DONATI.

ARCADES. Brevitate utitur, ne tædio afficiat Æneam. Genus enim dicit & nomen & urbem, & spem dat auxilii ab iis, qui & ipsi hostes sint & peregrini, quos jure oderint Latini.

IPSE EGO. Pollicetur homini ignaro viam se ostensurum.

IVNONI. Matutinum tempus congruum sacrificiis ostendit. Docet potentum iras, supplicando potius, quam repugnando superari.

VARIORVM.

HI BELLVM ASSIDVE DVCVNT. *Ducunt*, non *gerunt* dixit, ut ostendat belli continentiam, & usitatum exercitium belli cum vicina gente. ut Græci ἀγῶνα πόλεμον & ἄγειν, hoc est, πολεμητοφῶν. GERMAN.

PRIMISQVE CADENTIBVS ASTRIS. Quæ astra cadere dicantur, Turneb. lib. 6. c. 21.

Strin-

Perſolves: ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta ſecantem,
Cæruleus Tybris, cœlo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput urbibus exit.
Dixit, deinde lacu fluvius ſe condidit alto,
Ima petens: nox Æneam ſomnuſque reliquit.
Surgit, & ætherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac talels effudit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt:
Tuque ô Tybri tuo; genitor cum flumine ſancto,

SERVII.

STRINGENTEM RIPAS. Radentem, imminuentem. nam hoc eſt Tyberini fluminis proprium, adeo ut ab antiquis *Rumon* dictus ſit, quaſi ripas ruminans & exedens. in ſacris etiam *Serra* dicebatur. Vnde ait nunc, *Et pinguia culta ſecantem*: in aliqua etiam urbis parte Terentum dicitur, eo quod ripas terat. Alii STRINGENTEM juxta veterem morem dictum intelligunt. Stringere enim ſignificare dicunt, tactu modico præterire: ut ipſe ait in x *Magnoſtrinxit de corpore Turni.*

CÆRVLEVS TYBRIS. Altus, profundus. COELO GRATISSIMVS. Pro his qui in cœlo ſunt.

HIC MIHI MAGNA DOMVS. Scilicet circa exitum ſuum: quamvis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolo. Alii Romam dicunt Tyberini eſſe domicilium, hinc dixiſſe *magnam domum.* Alii oſtia aiunt ab hoc, quod nos, cum per diverſa diſcurrerimus officia, in domum noſtram nos recipimus, ibique requieſcimus; ut idem hic cum per reliqua ſpatia diſcurrerit, recipiat ſe per oſtia in mare. Alii *domum*, non Romam ſignificare quæ adhuc non erat, ſed regionem illam ut oſtendat ſibi eam demum electam, quæ ad totam gloriam perventura ſit.

CELSIS CAPVT VRBIBVS EXIT. De Tuſcia, quam illis multum conſtat floruiſſe temporibus. Nam & Lucumones reges habebat, & maximam Italiæ ſuperaverat partem.

LACV FLVVIVS. Abutitur lacus nomine ut mox, *Quo te cunque lacus*, fluvius autem hic ipſe ſcilicet deus alvei.

NOX ÆNEAM SOMNVSQVE RELIQVIT. Vt, *Feſſos cum ſole reliquit*, & cito, ORIENTIA SOLIS LVMINA. Pro orientis ſolis lumina.

VNDAM DE FLVMINE PALMIS SVSTVLIT. Quia dicitur nox etiam ſolo ſomno polluere. Vnde eſt, *Et noctem flumine purgat.*

NYMPHÆ. Hic diſtinguendum, ut generalitatem ſequatur ſpecialitas. ut in Georgicis, *Mater Cyrene mater.* Nam vitiolum eſt poſt ſpeciem genus inferre. GENVS AMNIBVS VNDE EST. Quidam hic hypallagen putant, ut ſit Nymphæ quæ ab amnibus genus habetis. Sane cum VNDE hodie ad locum referimus, veteres etiam perſonis adplicabant, ita ut ad omne genus & ad omnem numerum referrent, ut hoc loco genus fœmininum & pluralem numerum poſuit, cum alibi maſculinum & ſingularem poſuerit, *genus unde Latinum*, quod plenius in initio primi libri Æneidos dictum eſt.

TVQVE O GENITOR CVM FLVMINE. Sic enim vocatur in precibus, *Adeſto Tyberine cum tuis undis.* Tyberim vero alii à rege Aboriginum dictum volunt, qui juxta dimicans interemptus eſt. Alii ab eo rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alii, inter quos & Livius, ab Albanorum rege qui in eum cecidit.

DONATI.

EGO SVM Non arroganter, ſed neceſſario laudat ſuum officium.

NYMPHÆ, poteſt ſic diſtingui. Nymphæ Laurentes, quoniam ipſæ in tempore fuerant neceſſariæ: deinde pone, Nymphæ genus amnibus unde eſt. Poſſumus etiam intelligere eſſe duplicationem. Tertia diſtinctio eſt: ut dicas *Nymphæ*: ut generaliter proferatur, deinde ad ſpeciem redeat & dicat *Laurentes Nymphæ*, quæ erant præferendæ.

GENITOR. Honoris cauſa, vel quia ſubit, quod ut pater conſuluerat.

VARIORVM.

STRINGENTEM RIPAS. Politianus Miſc. 58.

HIC MIHI MAGNA DOMVS. Hoc modo verſus eſt exponendus. *Hic*, id eſt, non longe ab exitu meo & oſtio, quo in mare ingredior, *magna domus mihi exit*, id eſt, oriri incipit. *Celſis caput urbibus*, id eſt, quæ futura aliarum magnarum urbium caput & princeps. Vide Lambin. in Od. 1. lib. 1. PONT.

CELSIS CAPVT VRBIBVS EXIT. Capita fontium amnes ſunt. Turneb. lib. 24 cap. 40.

CAVIS VNDAM DE FLVMINE PALMIS. Non ſacrificaturi modo, ſed precaturi, manus prius abluebant. Et Ovid 4. Faſt. Claudiam precaturam, puram fluminis aquam manibus hauſiſſe narrat, Briſſon. Formul. Rom. lib. 1.

TVQVE O TYBRI TVO. Ex Ennio Macrob. lib. 6. cap. 1. Satyr. contra Macrob. de Tyberino, Turneb. lib. 13. cap. 8.

Acci-

Digitized by Google

Accipite Æneam, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque lacus, miſerantem incommoda noſtra
Fonte tenet, quocunque ſolo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluvius regnator aquarum,
Adſis ô tandem, & propius tua numina firmet.
Sic memorat: geminaſque legit de claſſe biremes,
Remigioque aptat; ſoctos ſimul inſtruit armis.
Ecce autem ſubitum atque oculis mirabile monſtrum:
Candida per ſylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in littore conſpicitur ſus;

SERVII.

ARCETE PERICLIS. Hypallage, pro à me prohibete pericula.

QVO TE CVNQVE LACVS TENET. Lacus eſt quoddam latentis adhuc aquæ receptaculum: & dictus lacus quaſi lacuna: ex qua erumpens aqua efficit fontem: qui cum fluere cœpit, alveum facit. Vnde tria ita dixit: lacum, fontem, alveum. Hoc enim eſt, QVOCVNQVE SOLO PVLCHERRIMVS EXIS. Quanquam multi hoc verſu ſuperfuſionem ejus velint ſignificari. ideo autem hoc dixit Æneas, quia audierat, *Hic mihi magna domus celſis caput urbibus exit.*

SEMPER HONORE MEO. Amphiboliam facit. Satis autem pie Æneas pollicetur, cum Tyberis verecunde popoſcerit. Ait namque, *Mihi victor honorem Perſolves.*

CORNIGER. Flumina ideo cum cornibus pinguntur, ſive quod mugitum boum imitatur murmur undarum: ſive quod plerunque in cornuum ſimilitudine curvatas cernimus ripas. HESPERIDVM REGNATOR AQVARVM. Bene addidit HESPERIDVM, id eſt Italicarum. Nam Eridanus rex eſt fluminum Heſperiæ, ut, *Fluviorum rex Eridanus.* FLVVIVS vero, vocativus antiquus eſt, quia apud majores in omni forma ſimilis erat nominativo. Sed modo aliter eſt in ſecunda tantum forma, namque ſi proprium fuerit nomen, & i ante VS habuerit, VS perdita facit vocativum: ut Terentius, Terenti: nullo excepto. ſi autem appellativum ſit, in E mittit vocativum, ut pius pie, fluvius fluvie: excepto filius, nam fili facit. Plerumque tamen poëtæ Euphoniæ cauſſa antiquitatem ſequuntur.

ET PROPIVS. Legitur & PROPRIVS. Et ſi *pro prius*, familiarius: ſtabilius ſignificat: ut, *Et propius res aſpice noſtras.* Si autem *propius*, citius ſignificat. Cicero in Verrinis, *Nec eo quicquam eſt propius factum, quam ut illud exemplum de Adriano Syracuſas referretur.* Et hoc eſt melius. nam ſtatim eſt porca conſpecta, & Æneas non dubitavit de fide oraculi, ſed expoſcit celeritatem. TVA NVMINA. Tua oracula & promiſſa.

GEMINAS. Pro duas. REMIGIOQVE APTAT. id eſt ad remigium officium remigantium, alibi pro turba remigantium: ut, *Remigium ſupplet.*

MONSTRVM. Quia & ſubito & cum triginta porcellis eſt viſa.

FORTV CONCOLOR ALBO. Expedita locutio. VIRIDIQVE IN LITTORE. Fluviali ſcilicet.

CONSPICITVR SVS. Horatius, *Et amica luto ſus.* Sciendum tamen hoc eſſe vitioſum monoſyllabo finiri verſum, niſi forte ipſo monoſyllabo minora explicentur animalia. Vt, *Parturient montes, naſcetur ridiculus mus.* Gratiores enim verſus iſti ſunt ſecundum Lucilium.

DONATI.

EXIS SEMPER. Quocunque lacu & quocunque fonte. Alterum ad ejus originem: alterum ad exitum pertinet. Fons eſt aquæ initium. Lacus ubi fontis aqua colligitur.

REGNATOR. Vt oſtendat omnibus fluminibus potiorem.

MONSTRVM. Id eſt, quod eſt contra rationem naturæ.

VARIORVM.

QVO TE CVNQVE LACVS. Hoc ergo numini ſpondet. Vbicunque te invenero, ſive ex fonte naſcentem, ſive in ſtagno collectum, ſive fluentem per liberos exitus; venerabor te pro meritis tuis, & ſemper offeram vota. SEMPER duplicatum, plenam præſtitorum memoriam ſignificat. DONATVS.

CORNIGER HESPERIDVM. Fluvios ipſos cornigeros, vel ταυροκεφάλους, hoc eſt tauricipites, ut luculentam apud Græcos locutionem interpretemur, paſſim effingunt. Sic & Ovid. Metamorph. *Et gemina auratus taurino cornua vultu.* Sic tauriformis Aufidus Horatio. Cur cornua attribuantur. Turneb. lib. 24. cap. 40.

TVA NVMINA FIRMES. Palmerius conjiciebat *omina*, Tom. IV. Lampad. p. 616.

GEMINASQVE BIREMES. Ad poſtera retulit tempora: nam Æneæ ætate nondum biremes, vel triremes erant. Turneb. lib. 24. cap. 40.

SOCIOS SIMVL INSTRVIT ARMIS. Socios appellat claſſiarios iſtos ſeu epibatas. PONT.

ECCE AVTEM SVBITVM. Gorop. Becan. in Venet. & Hyperbor.

Digitized by Google

Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Mactat, sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Tybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Lenit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo.
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virûm fluvio, pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur

SERVII.

PIVS ÆNEAS. Oportunum epitheton, quoniam rem divinam facit. TIBI ENIM. Vacat ENIM, & tantum ad ornatum pertinet. integrum est ergo TIBI, ut ex iteratione crescat augmentum. Terentius, *O Mysis Mysis*. MAXIMA IVNO. Quæsitum est quæ sit Iunomaxima. Nam ut diximus, variæ sunt ejus potestates: ut Curetis. Lucina Matrona, Regina. & dicunt Theologi ipsam esse matrem deûm, quæ Terra dicitur. Vnde etiam porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, ut *maximam* diceret.

MACTAT SACRA. Mactatio post immolationem est: unde bono usus est compendio. Sane hysteroproteron est in hoc versu: Primum enim est, *Cum grege sistit ad aram*: & sic mactat, id est auget, perficit. Sed sciendum sacrum proprie esse quod ad deos pertinet, & hic breviter factum sacrificium dixit. CVM GREGE. Ambitiose Poëta triginta filios gregem dixit.

FLVVIVM. Hic fluvium ipsum aquæ cursu leni tum accipiendum est. QVAM LONGA EST NOCTE. In quantum longa est. Vt, *Nunc hyemem inter se luxu quam longa fovere.*

REFLVENS. Velut in alveum suum recurrens, ut Æneas contra undas pergens descendentis celeritate propemodum uteretur.

MITIS. Vel ad Tyberim, vel ad stagnum referes.

ÆQVOR AQVIS; Ipsius æqualitatem, nam & post ait, *Placido æquore.*

RVMORE SECVNDO. Hoc est bona fama, cum neminem læderent. Aut certe dicit ante eos venisse quam fama nuntiaret esse venturos. Aut RVMORE pro RVMONE posuit. Nam ut supra diximus, Rumon dictus est, unde & ficus ruminalis ad quam ejecti sunt Remus & Romulus: quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis, antequam Vertumnus factis sacrificiis averteretur. Quamvis ficum ruminalem alii à Romulo velint dictam, quasi Romularem. Alii à lacte infantibus dato. Nam pars gutturis ruma dicitur. Ergo si fuerit *Rumone secundo*, favente fluvio intelligimus.

LABITVR VNCTA VADIS ABIES. Descendentis celeritate prope conscendit. Statius de *disco*, *Similisque cadenti Crescit in adversum.* MIRANTVR ET VNDÆ. Laus Trojanorum per phantasiam quandam ex undarum vel nemoris admiratione veniens.

NOCTEMQVE DIEMQVE FATIGANT. Vt, *Sylvasque fatigant*, pro ipsi fatigantur. An deest SE, ut sit fatigant se: an *diem fatigant*, pro occupant & consumunt?

SVPERANT FLEXVS. *Superant*, transeunt, ut *Fontem superare Timavi.* Et hic ostendit non esse alveum fluminis rectum. Quia Tyberim libri Augurum colubrum locuntur, tanquam flexuosum. VARIISQVE TEGVNTVR ARBORIBVS. Hoc est, *Hunc inter fluvio Tyberinus amœno.*

DONATI.

PLACIDVS. Et mente & flumine, propter navigationem.

MACTAT. Prius sistit, deinde mactat. Ergo ordo est, Quam Æneas tibi ad aras cum grege sistit, & cum grege mactat: ut intelligatur etiam fœtus mactasse.

VARIORVM.

TIBI ENIM MAXIMA IVNO. Macrob. lib. 3. cap. 1. Saturn. Turneb. lib. 24. cap. 40.

RVMORE SECVNDO. *Rumorem* hic, non tam pro studio & favore, ut Grammatici; & omine, ut Turnebus, quam pro aquæ murmure & stridore remis proscissæ, & palmulis & rostris verberatæ, accipiendum puto: Tum quod murmur & murmurare de aquis huic Poëtæ cæterisque satis familiare est; quodque ipse supra, *spumas salis ære ruebant*, dixit; ut si *rumor* à ruendo trahatur, pro sono facile & quovis strepitu usurpari possit. *Rumorem* vero *secundum*, non murmur editum à navigio & prono alveo labente, sed *secundum* prosperum intelligo, ut cui Tybris aspiraret & faveret. GERMAN.

LABITVR VNCTA VADIS ABIES. Macr. lib. 6. cap. 1. Saturn.

VNCTA. Forte idem apud Græcos μίλαινα, quod interpres Homer. Iliad. β. exponit, pice oblita, seu picata. HART.

Albo-

Arboribus: virideſque ſecant placido æquore ſylvæ.
Sol medium cœli conſcenderat igneus orbem,
Cum muros, arcemque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocyus advertunt proras, ubique propinquant.
Forte die ſolemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno, diviſque ferebat
Ante urbem in luco: Pallas huic filius una,
Vna omnes juvenum primi, pauperque ſenatus
Thura dabant; tepiduſque cruor fumabat ad aras.
Vt celſas vidère rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis

SERVII.

SECANT PLACIDO ÆQVORE SYLVAS. Oſtendit adeo perſpicuam fuiſſe naturam fluminis, ut in eo apparerent imagines nemorum quas Trojanæ naves ſecabant. Terentianus, *Natura ſic eſt fluminis, ut obvias imagines nemorum receptet in lucem ſuam.*

SOL MEDIVM COELI CONSCENDERAT IGNEVS ORBEM. Alterius ſcilicet diei.

CVM MVROS ARCEMQVE PROCVL. Palatinum vidit: nec ſitum præſentem conſiderare debetus. Tunc enim nullis obſtantibus ædificiis & Tyberi per Lupercal (ut diximus) fluente, facile mons poterat videri Palatinus.

COELO ÆQVAVIT. Pro ad cœlum extulit.

FORTE DIE SOLENNEM ILLO. *ἐυσυμβόλως*, id eſt bono omine victori deo Trojanis venientibus ſacra celebrabantur. Bona etiam uſus eſt œconomia.

AMPHITRYONIADÆ MAGNO DIVISQ. FEREBAT. Amphitryo rex Thebanorum fuit, cujus uxorem Alcmenam Iuppiter adamavit, & dum vir ejus OEcalios civitatem oppugnat de trinoctio facta una nocte cum ea concubuit, poſt duos edidit filios, unum de Iove, id eſt Herculem, alterum de marito qui Iphitus appellatus eſt. Ergo adſumpſit epitheton & ſatis perite ait, *diviſque ferebat.* Nam cuivis deo ſacrificaretur, neceſſe erat poſt ipſum reliquos invocari. DIVISQVE FEREBAT. Quidam ſic intelligunt: Ergo & Hercules de divis eſt, ut eſt illud ſcema, *Cœlumque Iapetumque creat, ſævumque Typhœa, Et conjuratos cœlum reſcindere fratres*: ergo & ſuperiores tres conjurati, & *Niveamque Paron ſparſaſque per æquor Cycladas*, ergo & illa è Cycladis.

ANTE VRBEM. Secundum antiquum ſitum. Tunc enim brevis civitas fuerat. PALLAS HVIC FILIVS. Pro, cum hoc.

IVVENVM PRIMI, PAVPERQVE SENATVS. Totam oſtendit ætatem & præmiſit *juvenis*: nam per *ſenatum*, ſeniores ſignificavit. *Pauper* autem, aut ad numerum retulit (centum enim ſub Romulo fuerunt (aut revera PAVPER, per quod Romani imperii oſtenditur parſimonia pro laude tunc habita. Et libri veterum tradunt à majoribus ſacrificando parſimoniam obſervatam eſſe.

TEPIDVSQVE CRVOR. Fruſtra quidam cruorem pecorum, ſanguinem hominum volunt. Nam Iuvenalis ait, *Sanguis Iret, & à magno cervix ferienda magiſtro.* Virgilius, *Atque atros ſiccabat veſte cruores.* THVRA DABANT. *Dabant*, verbo ſacrorum uſus eſt. Nam dici ſolebat in ſacris, *Da quod debes de manu dextra aris.*

CELSAS VIDERE RATES. Quia dixit, *Geminaſque legit de claſſe biremes.*

INTER OPACVM ADLABI NEMVS. Hoc eſt, Per nemus: ut, *Hunc inter fluvio Tybermus amœno.* Et eſt honeſta elocutio, ut ſi dicas, Inter cœnam locuturus ſum, id eſt per cœnam.

TACITIS INCVMBERE REMIS. Pro ipſi taciti, id eſt ſine celeumate.

DONATI.

PAVPER SENATVS. Et numero & opibus intellige.

VARIORVM.

IGNEVS ORBEM. *Aureus axem* legiſſe videtur, Ioach. Camerarius problemat. 4. Dec. XI.

FORTE DIE SOLEMNEM ILLO, &c. Occaſio ad narrationis hiſtoricæ telam de Hercule, de ejus rebus geſtis & origine ſolemnium ſacrorum, quibus operantibus ſupervenit Æneas. HORTENS.

PAVPERQVE SENATVS. Cui nondum erat cenſus ſenatorius, de quo Alexand. ab Alex. lib. 4. cap. 11.

THVRA DABANT. Vſus verbi *dare*, multus eſt in ſacris. BRISSON. Form. lib. 1.

VT CELSAS VIDERE RATES. Proverb. *Senex ſecunda ſaltat.* HART.

Conſurgunt menſis: audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipſe:
Et procul è tumulo, Iuvenes, quæ cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.
Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.
Euandrum petimus: ferte hæc, & dicite lectos
Dardanidæ veniſſe duces, ſocia arma rogantes.

SERVII.

CONSVRGVNT MENSIS. Quidam menſas proprie deorum tradunt, nam & ideo ſubjunctum, QVOS RVMPERE PALLAS SACRA VETAT. Ne interruptione ſacrificii (*rumpere* enim pro interrumpere poſuit) piaculum committeretur. Vnde etiam Helenus, *Ne qua inter ſanctos ignes in honore deorum, Hoſtilis facies occurrat, & omina turbet.* Denique cum ludi Circenſes Apollini celebrarentur, ut Hannibal nuntiatus eſt circa portam Collinam, urbi ingruere: omnes raptis armis concurrerunt. Reverſi poſtea cum piaculum formidarent, invenerunt ſaltantem in circo ſenem quendam: qui cum interrogatus dixiſſet ſe non interrupiſſe ſaltationem, dictum eſt hoc proverbium: *Salva res eſt, ſaltat ſenex.* AVDACEM autem dicit ubique Virgilius, quotiens vult oſtendere virtutem ſine fortuna. Vnde etiam Turnum audacem vocat.

IVVENES QVÆ CAVSSA SVBEGIT. Succincta & plena interrogatio: cui per ſingula reſpondit Æneas.

IGNOTAS TENTARE VIAS. Ideo ignotas, quia videt eos eſſe peregrinos, & bene breviter, ſed frequentius interrogationibus eos urget, ut *State viri: quæ cauſſa vie, quive eſtis, in armis?*

QVI GENVS? Quo genere, & bona elocutio. VNDE DOMO? De qua civitate? AN ARMA? Tropum fecit metti cauſſa. Nam conſequens erat, ut cum dicit *pacem*, ſubjungat bellum.

PVPPI SIC FATVR AB ALTA. Sic intelligendum, ut ſimul dicat & faciat.

PACIFERÆQVE MANV RAMVM PRÆTENDIT OLIVÆ. Ne moram faceret in reſponſione, quoniam Pallas prius de pace quæſierat, & ideo mox ſignum pacis oſtendit, ut cætera Pallas ſecurus audiret.

TROIVGENAS AC TELA. Breviter ſingulis quæſitis reſpondit, & *Troiugenas*, ad *Qui genus* referendum. TELA VIDES INIMICA LATINIS. Bona conciliatio. Nam audierat, ut *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.* Ergo *tela inimica* ad illud pertinet, *Pacemne huc fertis, an arma?*

QVOS ILLI BELLO PROFVGOS. Sicut & vos. Et movet conciliationem etiam ex ſimilitudine fortunæ. SVPERBO. Injuſto.

EVANDRVM PETIMVS. Hoc ad *Quo tenditis*, pertinet. FERTE HÆC. Hoc ad ramum pertinet: DICITE, ad verba. Et *ferte* vobiſcum, & *dicite* ἀφ' αὑτῶν.

SOCIA ARMA ROGANTES. Hoc ad illud pertinet, *quæ cauſſa ſubegit. Rogantes* autem ad id pertinet quod à Sibylla dictum fuerat, *Quas gentes Italûm, aut quas non oraverit urbes?*

DONATI.

AVDAX. Non temerarius, ſed propria virtute confidens.

ET PROCVL. Cum aſſiduum bellum gereretur cum gente Latina, non mirum ſi anxie cuncta exploraret. O IVVENES. Oratio, neceſſariis in tanto metu interrogationibus plena.

QVO TENDITIS. Quia ex deſertu videbat illos velle deſcendere.

SVPERBO. Quia injuſtum. PROFVGOS. Vt oſtendat juxta peregrinos immites.

DICITE. Quia non ſolus in tanto tumultu venerat Pallas.

VARIORVM.

RVMPERE PALLAS SACRA, &c. Alludit ad religionem ritusque Romanorum, quibus piaculare erat, ſacrificia, ludoſque Diis inſtitutos aut cœptos ulla interventus occaſione interrumpere. Vnde & locum proverbio factum conſtat: *Salva res eſt, ſenex ſaltat:* qui quidem Pontificalis juris gnarus, cæteris ad arma, ſcena deſerta concurrentibus, & ingruenti urbi Hannibali occurrentibus, piaculum continuata ſaltatione antevertit. GERMAN.

TVM PATER ÆNEAS. Turneb. lib. 13. c. 8.

PACIFERÆQVE MANV. Ioh. Hartung. Dec. 1. cap. 8.

QVOS ILLI PROFVGOS. Sicut & vos. Nam & Euander patria pulſus jam à Latinis bello vexabatur. TAVBM.

DICITE LECTOS DARDANIÆ VENISSE. Et ad meritum ejus pertinet, qui fuerat rogandus, & ad terrorem, ſi contrariis votis exciperentur. Et extolli debet *Dardaniæ*, quia loco laudis eſt poſitum. DONAT.

Obſtu-

Obſtupuit tanto perculſus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait, coramque parentem
Alloquere, ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes:
Accepitque manu, dextramque amplexus inhæſit.
Progreſſi ſubeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vitta comptos voluit prætendere ramos;

SERVII.

TANTO PERCVLSVS NOMINE. Dardani ſcilicet commemoratione. TANTO autem, id eſt magnitudine nominis.

QVICVNQVE ES. Hoc ad nomen Æneæ pertinet. Nam eſſe Trojanos audierat.

NOSTRIS SVCCEDE PENATIBVS HOSPES. Mire ſine patris auctoritate nihil confirmat, & tamen *hoſpitem* appellat.

DEXTRAMQVE AMPLEXVS INHÆSIT. Oſtendit virum & virtutis & hoſpitalitatis amatorem.

SVBEVNT LVCO FLVVIVMQVE RELINQVVNT. Hypallage in ſenſu: Et hic *ſubeunt* juxta veteres dativo junxit, cum alibi juxta uſum præſentem accuſativo junxerit, ut *Æneæ ſubit mœrorem*, ſicut & *ſuccede* veteres dativo junxerunt, quod ſignificat penitus ingredere, uti hoc loco, *Ac noſtris ſuccede penatibus hoſpes*. Saluſtius tamen ut dictum eſt, accuſativo junxit.

OPTIME GRAIVGENVM. Quantum ad Æneam pertinet, Græci neque boni neque meliores ſunt. Ergo *optime Græugenum* ſuperlativus eſt pro poſitivo. Nam optimus malorum, non poſſumus dicere. Superlativus enim ſuo tantum jungitur generi. Sic ergo dixit ut Homerus, Δικαιότατοι κενταύροιο, id eſt juſtiſſimus Centaurorum, pro juſtus. Et eſt rhetorica perſuaſio nam principium ex utriuſque perſona ſumpſit, *Optime Græugenum* ad Euandrum pertinet. *Cui me fortuna precari*, ad Æneam qui ſe fatetur ſupplicem venire: Sed quia ignotus eſt, & oſtendere vult quod impetrare debet, ait, *Dardanus Iliacæ primus pater urbis & author*: Contra quos auxilium petat, *Gens eadem quæ te*. Quid ipſi etiam ſit utile à quo beneficium poſtulatur, *Nos ſi pellant nihil abſore credunt*: dicit enim nos pellimur, ſed vos ſervietis poſtremi; ipſam propoſuit *Accipe dapque fidem*. ad ultimum poſſumus reddere beneficium: *Sunt nobis fortia bello pectora*, nam utrum poſſet is à quo petebatur omiſit, quia manifeſtum erat poſſe, & ignotus à demonſtratione perſonæ ſuæ incipere debebat. CVI ME FORTVNA PRECARI. Servavit τὸ σχῆμα dicendo *fortuna*. ET CVI ME PRECARI, antiquum eſt: Nam modo, quem precari dicimus. Terentius, *Credo qui mihi ſic oret*. Item, *Facite ut vobis decet*. Salluſt. *Locum editiorem quam victoribus decebat*. & eſt Græcum, ut ἔχω σοὶ λιτάς. Sane veteres & precor illi, pro precor pro illo dicebant; Plautus in Amphitryone, *Nolis peſſimo precari*, hoc eſt prò peſſimo noli precari: aut hyperbaton eſt hoc modo tibi me fortuna vitta comptos voluit prætendere ramos & precari.

VITTA COMPTOS RAMOS. Vt in pacis petitione ramus olivæ cum vittis offeratur, partim fabulæ, partim naturæ efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarum Neptunus & Minerva contenderent: & juſſiſſet Iupiter, ut illius nomine diceretur civitas, qui munus melius obtuliſſet hominibus; equum Neptunus, Minerva olivam protulit, & ſtatim vicit. Vnde cum ejus ramus alicui offertur, indicat eum eſſe meliorem. Hinc eſt illud proverbium, *Herbam do*: id eſt cedo victoriam. Quod Varro in antiquarum libris ponit, *Cum in agonibus herbam in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non cupit; & fatetur eſſe meliorem*. Vittas autem habet ramus olivæ ideo, ut inertiam & imbecillitatem offerentis oſtendat. Scimus enim oves, unde lana è qua vittæ, egere alieno ſemper auxilio. Aut quia & lana in tutela Minervæ ſit, quæ pacis bellique ſit cultrix, aut quia mite & quietum animal eſt ovis, cujus quietem habere debent, qui in fœdus & amicitiam coëunt. Quæritur autem quid dixerit *comptos*; ſed ut crines comi dicimus cum nectuntur, ita & hic etiam ramos comptos & illigatos intellige, ut ipſe, *Tum ramum innectit olivæ*: Ergo quod illic Innectit, hic *comptos* dixit. VOLVIT. Hinc eum laudat quod tantus eum vir rogare compellitur.

DONATI.

QVICVNQVE. Ad hominem non ad originem referas. CORAM PARENTEM ALLOQVI. Optime ſummum judicium ſervat parenti & regi.

VARIORVM.

EGREDERE Ô QVICVNQVE ES. Notetur ſumma civilitas, atque adeo humanitas Pallantis in ignotum. Summam etiam modeſtiam, bene nato, beneque inſtituto adoleſcenti attribuit Poëta; qui patri reſpondendi munus reliquit. Videatur Scalig. lib. 3. cap. 19. *de Moribus*. TAVB.

DEXTRAMQVE AMPLEXVS INHÆSIT. Hæc enim fœdera fuerunt, ſeu nota fœderis apud antiquos. Canterus lib 6. cap. 16. Novar.

OPTIME GRAIVGENVM. Peritoria oratio generis ſuaſorii; ut arma adverſus Latinos conjungant. Exordium ductum ab occupatione: quod Trojanus, & quidem ipſe non vereatur ad Græcum ſupplex venire, & auxilia adverſus communes hoſtes implorare. HORTENS.

Non equidem extimui, Danaum quod ductor, & Arcas,
Quodque à stirpe fores geminis conjunctus Atridis:
Sed mea me virtus, & sancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua terrîs dicta fama,
Conjunxere tibi, & fatîs egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis & author,
Electra (ut Graji perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.

SERVII.

DANAVM QVOD DVCTOR, ET ARCAS. Nec quod multitudinem haberes extimui: nec quod esses Arcas: ut illuc hoc tendat, *Geminis conjunctus Atridis*, id est Agamemnoni & Menelao cognatione conjunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet: qui qualitate morum non timeri meruit. FORES. Pro fuisses. & notandum FORES de præterito.

GEMINIS CONIVNCTVS ATRIDIS. Geminos hic duos, aliter gemini uno partu editi. Quæritur sane unde Euander Atridis genere fuerit conjunctus, & quamvis Hesiodus dicat qualiter conjunctus sit Euander: tamen quidam ajunt Testii filias Ledam & Hypermestram fuisse, Ledæ & Tyndarei filias Clytemestram, Helenam & Tymandram fuisse, quam duxit uxorem Socenius*Arcas cujus filius Euander. Clytemestram & Helenam notum est Agamemnoni & Menelao junctas fuisse. Alii ita tradunt Steropes & Atlantis filios OEnomaum & Majam fuisse, OEnomai Ippodamiam filiam, unde Atreus natus, at Majæ filius Mercurius ex quo Arcades, de quibus Euander, quod Accius in Atreo plenius refert. Alii ita narrant, Atlas complures habuit filios, sed de Lino Pelopen genuit, is Atreum, Atreus Agamemnonem & Menelaum, Mercurius deinde est Nicostratæ pater, quæ fuit mater Euandri, Mercurium Maja filia Atlantis genuit: Sic Euander Atridis conjunctus est, Trojanis autem sic jungitur, ex Electra Atlantis filia, & Jove Dardanus nascitur, ejus filius Erichthonius, ex eo Assaracus, ex illo Capis, ex illo Anchises, ex illo Æneas.

MEA ME VIRTVS. Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet, & sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi deorum oracula & facta conjungeret: deinde ut Euandro blandiretur; *Tua*, inquit, *terris dicta fama*, & ut in audientis mente remaneret, in ultimo addidit, *Et fatis egere volentem*, sed hic singula distinguenda, ut major sit enumeratio. SANCTA ORACVLA DIVVM. Tyberis scilicet, vel Apollinis, ut *Via prima salutis; Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.*

DICTA FAMA. Divulgata: ut *Dicitur hic subito Trojana per agmina rumor.* FATIS EGERE VOLENTEM Id est, quod voluntatis fuerat, egit necessitas fati.

DARDANVS ILIACÆ PRIMVS PATER, VRBIS ET AVTHOR. Dardanus ex Jove, & Electra Atlantis filia genitus, de Italia sorte abire compulsus, agros Troicos petit, ibique Dardanum oppidum in regione Dardania collocavit. Sane hic reddit quod ait supra, *Cognatique patres.* Sed sciendum Atlantes tres fuisse. unum Maurum qui est maximus. Alterum Italum patrem Electræ: unde natus est Dardanus. Tertium Arcadicum patrem Majæ, unde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitudine facit errorem: & dicit Electram & Majam filias fuisse Atlantis maximi. Nec præter rationem ait, & *maximus*: & Atlas idem Atlas generat. nam & ipse habuit etiam horum nominum filias, id est Electram & Majam.

VT GRAII PERHIBENT. Id est, ut vestræ continent literæ: firmius enim est quod ipsorum testimonio infertur.

ADVEHITVR TEVCROS. Et homines & regionem significat. Sane prolepsis est, nam post Dardanum Teucri appellati sunt.

DONATI.

VT GRAII PERHIBENT. Vt hoc tuorum testimonio probem.

VARIORVM.

TVA TERRIS DICTA FAMA. Propter terras, ut 7. Æneid. Turneb. lib. 25. cap. 30.

VT GRAII PERHIBENT. Ut vestris continetur litteris. Necessario posuit, ut Euander homo Græcus suis potius, quam Trojanis testibus crederet. Summa est, Trojanos genus ducere à Dardano, Arcadas à Mercurio: illum Electræ, hunc Majæ filiarum Atlantis fuisse filios, ita esse unius, ejusdemque avi materni, duarumque sororum velut nepotes & posteros hosce duos populos, ac propterea arcta cognatione devinctos.

ADVEHITVR TEVCROS. Nova locutio; pro eo quod est, vehitur ad Teucros, sive in Teuctiam. At regio illa per id tempus eo nomine haudquaquam appellata fuit. Dardanus enim multo ante è Samothracia in Phrygiam venit, oppidumque Dardaniam condidit, atque ibi fato obiit. Sepulchrum ejus situm fuit circa Trojam, in ditione Dardaniæ. Postea Dardania, Ilium & Troja, in unam urbem coiverunt. HORTENS.

Vobis

Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Majam (auditis ſi quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cæli qui ſydera tollit.
Sic genus amborum ſcindit ſe ſanguine ab uno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: meme ipſe, meumque
Objeci caput, & ſupplex ad limina veni.

SERVII.

MERCVRIVS PATER EST. Mercurius Iovis & Majæ, quæ eſt una de Plejadibus, filius, auctor eloquentiæ & liræ, internuntius deorum. Iſte etiam palæſtræ inventor, hoc modo eſſe narratur: Choricus rex quidam Arcadiæ filios habuit Plexippum & Enetum & Paleſtram filiam: Sed juvenes cum caſu inter ſe haberent certamen, impreſſione & niſu corporum invenerunt luctamina, qui cum hoc patre preſente facerent, & illa re nova delectarentur, ex ea re luctus factus eſt, quam rem Paleſtra ſoror juvenum, Mercurio amanti ſe prodidit, qui cum rem novam vidiſſet, pleniorem de induſtria artem homines docuit: hoc ſeni juvenes à ſorore proditum nunciant, ille iratus eſt potius filiis, quod non tanquam furem Mercurium inſequerentur, quem cum illi in monte dormientem invenſſent, manus ei amputaverunt: unde & ipſe Cyllenius & mons dicuntur. Namque Græce κυλλους, aliqua mutilatos parte corporis dicunt, unde etiam hermas vocamus, quoſdam ſtimulos in modum ſignorum ſine manibus: Mercurius vero Iovi conqueſtus Choricum eviſceratum in folliculum redigi fecit, amatam vero ſuam Paleſtram remuneratus, omne luctamen quod corpore conficitur palæſtram vocari fecit. Alii Mercurium quaſi medicurrium à Latinis dictum volunt, quod inter cœlum & Inferos ſemper incurrat: hic etiam mercimonii deus eſt. Quidam hunc in petaſo & in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cujus auctor eſt, velocitatem, Caduceum illi ideo aſſignatur, quod fide media hoſtes in amicitiam conducat, quæ virga ideo ſerpentibus inligata eſt, ut ſicut illi obliti veneni ſui in ſe coëunt, ita hoſtes contemptis & depoſitis inimicitiis in amicitiam reverrantur. CANDIDA MAIA. Splendidior enim eſt Maja inter Plejadas, quæ eſt una de Atlantibus, id eſt Plejadibus. Non ergo candida, pulcra, ut *candida Dido*. Meminit autem Majam Atlantidem eſſe, ut, *Ante tibi Eoæ Atlantides abſcondantur*, & *multi ante occaſum Maiæ cœpere*, cum vellet per Majam etiam cæteras Atlantis filias intelligi.

CYLLENES. Mons eſt Arcadiæ, ubi Maja Mercurium eſt enixa. FVDIT autem non injurioſe dictum eſt. Vt in Piſonem, *Qui te belluam exutera, non hominem fudit*. Sed celeritatem parientis oſtendit: quod infantibus dicitur omen felicitatis adferre. Spectat etiam ad rationem phyſicam. Nam celer eſt ubique Mercurius, ut diximus ſupra. Ideo dicit eum etiam in ortu fuiſſe velocem.

GENVS AMBORVM. Aut meum aut tuum, aut Trojanorum & Arcadum: ergo *amborum*, poteſt utrorumque accipi.

NEQVE PRIMA PER ARTEM TENTAMENTA TVI PEPIGI. Cum nullo ante pactus ſum, ut te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem: ſed intrepidum me tibi commiſi.

TENTAMENTA PEPIGI. Expetimenta pactus ſum: Nam geminus eſt hic præteritus ab eo quod eſt paciſcor: facit enim & pepigi & pactus ſum, ſicut placeo & placui & placitus ſum. Pago enim, unde multi venire volunt pepigi, nuſquam eſt lectum. Et altera eſt expoſitio, non tentavi te quibuſdam pactionibus, quibus crederem tuto ad te venturum, ut hæc fuerit ars tentantis, aut non legatos; tale eſt quemadmodum in oratione ab alio in aliud initium tranſitur, ut, *Me me adſum qui feci*. Et non reſponderetur propoſitis, ergo illud refertur: Non legatos miſi aut tale aliquid quod ſententiam compleat.

DONATI.

IDEM ATLAS. Ne ſimilitudine nominis falſo id uſurpare videretur.

OBIECI. Cum petiturus eſſem, quæ etiam tibi ſalutaria eſſent non expavi. Nam cum gente tibi inimica & crudeli bellum gero: & dicendo, *meam gentem*, extenuat timorem belli.

VARIORVM.

NEC PER ARTEM TENTAMENTA TVI PEPIGI. Credo alluſiſſe Maronem ad bolidum demiſſiones aut ſpecilla chirurgica, quibus artifices vulnera explorant; aut etiam ad inſtrumenta quibus putearii & aquileges terræ naturam periclitantur, eam figentes, & depactis præacutis ferreis, ferratiſve obeliſcis, qualitates ejus experiuntur: tuente hanc meam opinionem verbo ipſo *pangere*, quod eſt πηγνυναι & figere: ita ut Æneas dicat, nulla ſe ἐφοδῳ πειρατικῃ uti voluiſſe, antequam in colloquium veniret cum Euandro, nec ulla ejus tentamenta, βασανους pepigiſſe: id eſt, nullis eum ſpecillis defigere; hoc eſt explorare voluiſſe, ſed ſyncere & recta eum aggredi. Quamvis ſint, qui *Pangere tentamenta* accipiant, pro componere & ſtruere; ut pangere verſus & vites. GERM.

NEQVE PRIMA PER ARTEM, &c. Nec ſententiam tuam aliqua artis calliditate elicui. DONATVS.

Gens

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur: nos si pellant, nihil abfore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant;
Et mare, quod supra, teneant, quodque allnit infra.
Accipe, daque fidem. sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus.
Dixerat Æneas: ille os, oculosque loquentis
Iamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: ut te fortissime Teucrûm
Accipio, agnoscoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisæ magni, vultumque recordor!
Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiadem Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.

SERVII.

GENS EADEM, QVÆ TE. Sic agit, ut & ipse præstare videatur. Nam & supra ait, *Socia arma rogantes.* Et argute inseruit EADEM, nec addidit NOS. DAVNIA. Rutula à Dauno. CRVDELI BELLO. Supra, *Bello profugos egere superbo.*

NIHIL ABFORE CREDVNT. Sibi obfuturum nihil arbitrantur.

QVIN OMNEM. Vt non omnem, & bene *omnem* ait, ne non solum Euandrum contemnere viderentur. PENITVS SVA SVB IVGA. Vtrum penitus sub juga mittant, an omnem penitus Hesperiam?

QVOD SVPRA TENEANT. Hadriaticum dicit. QVODQVE ALLVIT INFRA. Tyrrhenum dicit, omne enim mare quod à Sicilia usque ad Hispaniam tendit *inferum* appellatur, ideo quod Sol ibi ad inferiores cœli partes delapsus occidat.

ACCIPE DAQVE FIDEM. Ab utili agit. Et hoc est quod ait in decimo, *Humanis quæ sit fiducia rebus.*

SVNT NOBIS FORTIA BELLO PECTORA. Iterum sic laudat juventutem suam, quasi præstet auxilium.

REBVS SPECTATA IVVENTVS. Experimentis probata, decennali scilicet prælio. Et bene promissionem rebus confirmat & testimoniis, quæ est verbis invalida.

ILLE OS, OCVLOSQVE LOQVENTIS. Sufficerat ad recordationem Anchisæ vultum agnovisse; addidit, *Et totum lustrabat lumine corpus*, quod sine dubio non vacat. Nam quia Æneas in virtute sua, multa prædixerat, orationem ejus voluit æstimare de corpore, & postquam fides facta est, inde cæpit, *Vt te fortissime Teucrum accipio*

TOTVM LVSTRABAT LVMINE CORPVS. Paterna in eo lineamenta cognoscens. LVMINE. Pro luminibus: id est oculis. PAVCA REFERT. Non pauca, sed paucis: id est breviter. Hoc vult dicere, multa eum dixisse, sed paucis. VT TE. Quemadmodum: *Vt te fortissime Teucrum.* Ad *Optime Grajugenum*, reddidit, *Fortissime Teucrum.*

AGNOSCOQVE LIBENS. Postquam probavit ex habitu corporis vera esse quæ dicebat Æneas, per Anchisen eum laudat adulatione deposita. Sane inter agnosco & cognosco, superfluo quidam volunt facere discretionem, ut cognoscamus novos, agnoscamus antiquos: sed hæc à poëtis metri necessitate variantur. Nam *agnosco* propter Synalœpham dixit.

VOCEM ANCHISÆ MAGNI. Mire quod non fecit Æneam dicentem, qui scit Euandrum cognoscentem.

HESIONES VISENTEM REGNA SORORIS. Commemorationi necessitudinis reddit commemorationem hospitii. Sane fabula de Hesione & nota est, & aliquot locis exposita; quis enim nescit à Laomedonte mercedem Neptuno & Apollini ob muros Trojæ fabricatos negatam, cumque incursu maris civitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hesionam ceto objicere, eamque ab Hercule liberatam, eversa Troja & occiso Laomedonte, propter negatum præmium, Telamoni in matrimonium datam, quæ causa fecit, ut Priamus ad visenda sororis regna proficiscens cum Salamina tenderet, & iter per Arcadiam faceret, & tunc ab Euandro esset susceptus Anchises. VISENTEM REGNA. Videre cupientem.

PROTINVS. Vno eodemque tempore: hoc est dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non possumus simul intelligere: Cum Salamina insula sit, Arcadia in continenti.

DONATI.

ACCIPE DAQ. FIDEM. Sume auxilium & da.

FORTIA PECTORA & ANIMI. Nam in bello animi fortitudo & corporis robur requiritur. SPECTATA. De qua jam factum est periculum.

VARIORVM.

ACCIPE DAQVE FIDEM. Macrob. lib. 6. c. 1. Saturnal.

Tum

Tum mihi prima genas vestibat flore juventas.
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Accessi, & cupidus Pheneï sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas,
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet aurea Pallas.
Ergo & quam petiit, juncta est mihi fœdere dextra:
Et lux cum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.

SERVII.

MIRABARQVE DVCES TEVCROS. Hos laudat: quo melior sit ille quem præfert.

CVNCTIS ALTIOR. Non solum ad staturam, sed ad omnia.

IVVENILI ARDEBAT AMORE. Inest enim juvenibus strenuis, studium adquirendarum amicitiarum. Horatius, *Animusque virilis Quærit opes & amicitias.*

CVPIDVS. ἐπιθυμῶν. PHENEI SVB MOENIA. Oppidi Arcadiæ. Homerus εἴ ῥ' ἔτι νῦν ἔασιν, ἐπὶ ἀμφιρύτῃσι πολίεσσιν. Nec nos debet movere, quod cum Euander de Palanteo sic dixit, *Pheneos sub mœnia*: cum sciamus poëtas vicinas omnes pro una habere civitates: sicut de Didone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquoties Sidoniam vocat.

ILLE MIHI INSIGNEM PHARETRAM. Jus hospitii habet inter se remunerationem: sed verecunde facit Euander de suis muneribus. LYCIASQVE SAGITTAS. Enumerando singula, efficit ne communia & ficta videantur.

AVRO DEDIT INTERTEXTAM. Legitur & INTERTEXTO. Et figurate dictum est, intertextum aurum habentem.

FRENAQVE BINA. Poëtice: Nam duo debuit dicere. Bina enim secundum Ciceronem non dicuntur, nisi de his quæ sunt numeri tantum pluralis. Nam Cicero per epistolam culpat filium dicens, male eum dixisse *Direxi litteras duas*: cum literæ quotiens epistolam significant, numeri tantum pluralis sint. Contra, epistolas binas non dicimus, sed duas.

IVNCTA EST MIHI FOEDERE DEXTRA. Antiquis amicitiis per Anchisæ hospitium.

AVXILIO LÆTOS DIMITTAM. Hæc sunt pauca quibus auxilium polliceretur. OPIBVS. Id est militibus, *Opes* antiqui vocabant milites.

QVANDO HVC VENIAM. Siquidem amici venistis. Extraneos enim ad sacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi antiquis junctos amicitiis. Vnde infert, *Et jam nunc sociorum assuescite mensis.*

ANNVA QVÆ DIFFERRE NEFAS. Anniversaria sacrificia id est solennia, ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. Solenne autem hoc esse ipse ait, *Forte dies solennem illo rex Arcas honorem.* Nam calendaria si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti: nec piaculum eorum intermissione committitur. Sane hoc sacrum pollutum vocatur, quod populo annis singulis luitur. FAVENTES. Vt in sacris, *Favete linguis, favete vocibus.*

ET IAM NVNC. Ordo est, & jam sociorum.

DONATI.

INSIGNEM PHARETRAM. Mire munera exornat, ne videantur levia.

VARIORVM.

GENAS VESTIBAT. Hinc vestis pro pube. Vnde vesticeps, pubes; & investiceps, impubes. Investis quoque puer, imberbis Palladio. *lanuginem*, autem ipsam, *florem* Virgilius appellat. *Vestibat* vero pro vestiebat; nam Poëtæ metri gratia plerumque vocalem *e* abjiciunt. ERYTHRÆVS.

SED CVNCTIS ALTIOR IBAT. Imitatur Maro receptam inter mortales opinionem de Heroibus, quos non solum animi dotibus, sed & corporis magnitudine & præstantia cæteros homines superare, persuasit sibi jam olim, boni, simpliciorisque sæculi sanctimonia; ut quæ ex illis insignibus, virtutibusque imperia, magistratusque decerneret, Indorum potissimum atque Æthiopum exemplo, qui proceritati corporis, liberalitatique & dignitati vultus, regna deferre solerent. GERMAN.

ALTIOR IBAT ANCHISES. Dignitatem personæ pulchritudo habet. HART.

Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
Præcipuumque thoro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, solioque invitat acerno.
Tunc lecti juvenes certatim araque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laborata Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Euandrius alt: Non hæc solennia nobis,

SERVII.

DAPES. Epulæ deorum propriæ, ut Iovis cœna. SVBLATA REPONI POCVLA. Quoniam metu reliquerant mensas, ideo ait *reponi*. GRAMINEO. Hic de gramine facto: alibi *Gramineo*, pro graminoso, ut *Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.*

SEDILI. Bene *sedili*. Nam in templo Herculis lectisternium esse non licebat. Quamvis apud veteres omnes sedentes vescerentur.

PRÆCIPVVM. Potest & præcipue accipi. VILLOSI PELLE LEONIS ACCIPIT ÆNEAM. Aut suscipit ad sedendum: aut pascit, ut, *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* Torum autem herbarum super solium fuisse intelligamus, nè sit sedili contrarium. Congrue autem de leonis pelle dicitur coopertum, quia nihil oportunius in Herculis festo.

TVM LECTI IVVENES. Non vacat LECTI. In sacris enim Herculis nec servi intererant, nec liberti: adeo ut Appius qui sacra hæc transtulit in libertos, vel ut quidam volunt in servos publicos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Pinariorum INVITAT ET ACCIPIT. Verba hospitalia. CERTATIM. Id est studiose. ARÆQVE SACERDOS. Maximæ scilicet. Nondum enim templum Herculis fuerat: sed ara tantummodo, quam *maximam* dicit ex magnitudine fabricæ.

LABORATÆ CERERIS. Quæ eget laboris: ut, *Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos Esset rubigo.* Glandes enim sine ullo labore nascuntur.

PERPETVI TERGO BOVIS. Aut secundum Homerum intelligendum, qui dicit carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, ut sit sensus talis, Posuit ante eos magni bovis carnes eas, quæ apud majores in honore fuerunt. Aut re vera *Perpetui*. nam de hoc bove immolato Herculi, carnes carius vendebantur caussa religionis: & inde alter redimebatur, qui ex illius pretio comparatus quasi perpetuus esse videbatur. TERGO autem potest à parte totum intelligi, quamvis alii dicant ideo *tergo bovis*, quod ad aram, maximam aliquid servari de tauro nefas est: nam & corium illius mandunt. LVSTRALIBVS. Aut pinguibus. Moris enim fuerat completo lustro pingues victimas offerre Censores. Aut certe de quinquennali bove, id est perfectæ ætatis. Nam Homerus dicit, τὸν πενταέτορα, aut quia per quinquennium ipsa victimis urbs lustrari solebat. Alii proprie *lustralia* dicunt, quæ duabus manibus accepta in aram Pontifex vel Censor imponit, quæ non prosecantur.

POSTQVAM EXEMPTA FAMES, ET AMOR COMPRESSVS EDENDI. Postquam & necessitati satis factum est, & voluptati.

REX EVANDRVS. Aut non servavit nominis declinationem, nam Euander facit sicut ipse alibi, *Pallas Euandre in ipsis*, aut Græce declinavit, ὁ Εὐάνδρου. NON HÆC SOLENNIA. Variat in uno pronomine. *Non hæc solennia nobis, Hæc ex more dapes, hanc tanti numinis aram.*

DONATI.

SVBLATA. Aut metus causa, aut satietate interveniente.

SEDILI. Nam mos fuit non accumbendi, sed sedendi in his sacris. unde in 7. *Hæc sacris sedes epulis.*

LEONIS. Quod conveniebat Herculi sacris.

VISCERA. Nulla erat ambitio in escis: caro portabatur copiosa, sed bubula. Male autem acceptus fuisset si tollatur sacrorum religio.

POSTQVAM EXEMPTA FAMES. Non libenter audiuntur sermones, nisi venter satur sit.

VARIORVM.

HÆC VBI DICTA DAPES. Mirandam fuisse Virgilii circa hæc sacra doctrinam, Macrob. lib. 3. cap 6. Saturn.

ACCIPIT ÆNEAM. Homer. Iliad. 8. νῶϊν δ' αὖτε δόμονδε νέεσθαι. Proverb. *Tanquam heroïs in clypeo excipere.* Calius lib. 14. cap. 47. HARTVNG.

VESCITVR ÆNEAS. Macrob. lib. 5. cap. 8. Sat. ex Hom.

PERPETVI TERGO BOVIS. Quod est totius bovis. Turneb. lib. 24. cap. 40. & lib. 7. cap. 13. Macrob lib. 5. cap. 8.

POSTQVAM EXEMPTA FAMES. Proverb. *Non interpellandus famelicus.* HART.

LVSTRALIBVS EXTIS. Qualia sint exta, Turneb. lib. 7. cap. 5. & cap. 13. & lib. 15. cap. 7.

Hæc

Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterumve ignara deorum
Imposuit. savis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus: meritosque novamus honores.
Iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem:
Dissectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radiis, semperque recenti
Cæde tepebat humus, foribusque assixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater; illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque dei. nam maximus ultor,

SERVII.

VANA SVPERSTITIO. Superstitio est timor superfluus & delirus. Aut ab aniculis dicta superstitio, quia multæ superstites per ætatem delirant, & stultæ sunt. Aut secundum Lucretium, *Superstitio est superstantium rerum*, id est cœlestium & divinarum, id est quæ supernos stant, inanis & superfluus timor. VETERVMVE IGNARA DEORVM. Duo dicit. Non ideo Herculem colimus aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat, & apud Athenienses & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones. Vnde & Socrates damnatus est: & Chaldæi vel Iudæi sunt urbe depulsi. Sane quidam veteres deos Novensiles dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem. Ergo ideo *vana*, quia superstitio ignara deorum.

NOVAMVS HONORES. Detraxit R, nam *renovamus* debuit dicere. quam particulam alibi addit: ut, *Fata renarrabat divûm*. Aliter in quarto, *Tecta novantem*, dixit. Quidam intelligunt proprie esse *novare*, replicando vetera quandam facere novitatem, ac per hoc excludere vetustatis injuriam.

SVSPENSAM HANC ASPICE RVPEM. Cacus secundum fabulas, Vulcani filius fuit: ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos & historicos hoc habet, hunc fuisse Euandri nequissimum servum ac furem. Novimus autem malum à Græcis κακὸν dici: quem ita illo tempore Arcades appellabant. postea translato accentu Cacus dictus est; ut Helene Helena. Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror suæ ejusdem nominis prodidit. Vnde etiam sacellum meruit, in quo ei pervigili igne sicut Vestæ sacrificabatur. SVSPENSAM RVPEM. Quasi jam jamque lapsuram.

RECESSV. A vestigiis scilicet hominum.

SEMIHOMINIS. Hoc est feritate corrupti. FACIES. Pro universus visus.

INACCESSAM. Participium sine verbi origine. Accedor enim non dicimus: sed tale est, ut placita, nupta, triumphata, regnata. Et quæritur quis hoc ante Virgilium dixerit. ORA VIRVM. Hoc est capita.

HVIC MONSTRO. Bene mutavit casum in quo inerat turpis significatio verbi, ne diceret huic Caco.

ET NOBIS. Sicut multis, quibus Hercules profuit monstra purgando. ÆTAS Beneficium temporis: ut, *Volvenda dies en attulit ultro.*

AVXILIVM ADVENTVMQVE DEI. Hysteroproteron. ante enim *adventum*, sic *auxilium* debuit dicere. MAXIMVS VLTOR. Non tantum noster: sed omnium terrarum.

DONATI.

HAS DAPES. Dum originem sacrorum narrat, epulas etiam excusat.

VARIORVM.

HANC TANTI NVMINIS ARAM. Maximam, sub divo. Estque egregia amplificatio narrationis institutæ ab historia & origine sacrorum Herculis. Reddit attentum & nean ad narrationem, à singulari origine præsentium sacrorum ac propulsato periculo. Quare à Græcis ἀλεξίκακος Hercules fuit appellatus. HORTENS.

SERVATI FACIMVS. Verbum FACIMVS ad solemnia & dapes referendum est, hoc sensu: Ita solemnia & has dapes obimus, dum salutis adeptæ à latrone sævissimo anniversariam memoriam celebramus. Quid si exponamus *facimus*, sacrificamus. cum sequatur velut per ἐπεξήγησιν, *meritoque novamus honores?* PONTAN.

ORA VIRVM TRISTI. Attestatio rei visæ, pathos movet. Macrob. lib. 4. cap. 6. Saturn.

Digitized by Google

Tergemini nece Geryonis ſpoliisque ſuperbus
Alcides aderat: tauroſque hàc victor agebat
Ingentes, vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inauſum,
Aut intentatum, ſceleriſve dolive fuiſſet,
Quattuor à ſtabulis præſtanti corpore tauros
Avertit, totidem forma ſuperante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſiſque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, cum jam ſtabulis ſaturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet:
Diſceſſu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vaſtoque ſub antro

SERVII.

TERGEMINI NECE GERYONIS. Hæc fabula dicta eſt illo loco, *Poſtquam Laurentia victor Geryone extincto Tyrinthium attigit arva.* SPOLIISQVE SVPERBVS. Atqui boves abduxerat: ſed *ſpolium* eſt quicquid de hoſtibus tollitur, ut, *Addit equos & tela quibus ſpoliaverat hoſtem.* Item, *Poſtquam illum vita victor ſpoliavit Achilles.* Sane aliter ſupra, *ſoribuſque ſuperbis.*

VICTOR. Perpetuo epitheto Herculis uſus eſt, quia omnia animalia vicit, quod in ſequentibus plenius dicetur. Sane de Caco interempto ab Hercule, tam Græci quam Romani conſentiunt. Solus Vertius Flaccus dicit, Garanum fuiſſe paſtorem magnarum virium qui Cacum adflixit, omnes autem magnarum virium apud veteres Hercules dictos.

AT FVRIS CACI MENS. Pro ingenti ſcelere, *furis* nomen poſuit. Capitale enim crimen apud majores fuit ante pœnam quadrupli. Sed hic quidam ab Euandro tanquam in degeneris fraude *furem* appellatum volunt.

AVERTIT. Erat proprium ABEGIT: ſed reſpexit, ad prædam quæ averti dicitur. ut, *Raptas ad littora avertere prædas.* ATQVE HOS. Quotiens maſculinum & fœmininum junguntur, hæc diſciplina eſt, ut etiam ſi poſterius eſt fœmininum, maſculino reſpondeamus. PEDIBVS RECTIS. Pro pedum rectorum, dativus pro genitivo.

VERSISQVE VIARVM INDICIIS. Hoc eſt veſtigiis, quod averſi trahebantur: id eſt contra naturam initicientibus errorem indiciis. Ipſa (inquit) decipiebant indicia, quæ indicare conſuevêrunt. Nam indicium ab indicando nomen accepit.

SIGNA. Et hic ſigna pro veſtigiis.

OMNE QVERELIS IMPLERI NEMVS. Non ut multi dicunt, quia conſortes perdiderant: ſed quia avellebantur à paſcuis. Inſita enim eſt bobus aviditas edendi. Vnde eſt, *Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite juvenci*; vel certe propter ſtabulorum mutationem.

IMPLERI NEMVS. Pro impletur & relinquitur, Infinitum pro indicativo. ET COLLES CLAMORE RELINQVI. Cum clamore: ut, *Et templum clamore petebant*; & *Atque Ixionis vento rota conſtitit orbis*, id eſt cum vento. Et hoc eſt melius. Nam multi dicunt, Relinquebantur colles etiam à clamore: hoc eſt tantum receſſerant à collibus boves, ut nec echo reſultaret, ſcilicet ad colles jam clamore non perveniente. quod non procedit: quia hoc ſenſu illud excluditur, REDDIDIT VNA BOVM VOCEM. Si enim tam longe fuerunt, ut nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret: quemadmodum incluſi bovis eſt clamor auditus ab Hercule? Alii ita in quid imago vocis evadens, tanquam relictis collibus inauditus *.

REDDIDIT. Quaſi inclamata. VNA BOVM. Figura Græca, μία τῶν βοῶν.

DONATI.

DISCESSV MVGIRE BOVES. Nam & bruta quædam, familiaritatis affectum habent.

REDDIDIT VNA BOVM VOCEM. Nam & bruta ſua voce affectum exprimunt: unde & in tertio dixit: *Qui volucrum linguas ſentis.*

VARIORVM.

TERGEMINI NECE GERYONIS. Geryo, ſeu Geryones Chryſaoris Iberiæ regis filius; *tergeminus* & *triceps* ideo à Poëtis dictus eſt, quia tres fratres erant, viribus corporis præſtantes. PONTO. FORMA SVPERANTE IVVENCAS. De proceritate vel fortitudine. Turneb. lib. 23 cap. 25.

MN-

Digitized by Google

Mugiit, & Caci ſpem cuſtodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarſerat atro
Felle dolor. rapit arma manu, nodiſque gravatum
Robur, & aëriis curſu petit ardua montis.
Tum primùm noſtri Cacum vidêre timentem,
Turbatumque oculis: fugit ilicet ocyor Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Vt ſeſe incluſit, ruptiſque immane catenis
Dejecit ſaxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultoſque emunit obice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Acceſſum luſtrans, huc ora ferebat & illuc:
Dentibus infrendens, ter totum fervidus ira
Luſtrat Aventini montem: ter ſaxea tentat
Limina nequicquam: ter feſſus valle reſedit.

SERVII.

MVGIIT. More ſuo, pro mugivit: ut, *Audit & Trivia longe lacus.* CVSTODITA FEFELLIT. Id eſt, dum cuſtoditetur fefellit.

EXARSERAT. Pro exarſit. ATRO FELLE DOLOR. Quo iraſcimur ſecundum Phyſicos, ut ſplene ridemus. Perſius, *Sed ſum petulanti ſplene cachinno.*

RAPIT ARMA MANV, NODISQVE GRAVATVM ROBVR. Duo dixit, ſagittas & clavam. & non vacat QVE. Nam ſi *armorum*, Epexegeſis eſt: NODISQVE GRAVATVM ROBVR, *vacat* QVE. Gravatum autem, pro GRAVE poſuit. Nam *grave* eſt per naturam ponderoſum: *gravatum*, quod oneratur extrinſecus. Sed quidam melius gravatum, quam grave dictum volunt, quaſi extrinſecus nodi ſint additi.

TVM PRIMVM. Id eſt primo Herculis beneficio.

TVRBATVMQVE OCVLIS. Ea parte turbatum, quæ proditrix mentis eſt. *Alii* OCVLI legunt, & accipiunt à ſuperioribus, videre turbatum oculi. ILICET. Poteſt *ilicet* accipi pro igitur, aut continuo.

ARTE PATERNA. Perſeverat in fabula. Sane aliter ferro, aliter arte.

EMVNIIT. Yſteroproteron, fulſit ut muniti eſſent & aliter. Sicut *emunit* & *mugit*, pro mugivit & emunivit. OBICE POSTES. Hanc obicem dicimus, ut, *Ecce maris magna claudit nos obice pontus.* Dubitant enim nonnulli utrum maſculinum ſit.

TIRYNTHIVS. A Tirynthia ubi natus eſt civitate, ut diximus ſupra, & eſt verſus hypermetrus.

DENTIBVS INFRENDENS. Proprie *infrendens* eſt inter ſe comprimens dentes, nam & *frendere* ſignificat dentibus frangere, unde & nefrendes infantes, quia nondum habent dentes, & Varro frenos hinc putat dictos: *frendere* ergo quomodo frangere, Vt freſa faba, fracta.

AVENTINI MONTEM. Vt fontem Timavi, Buthroti urbem.

TER FESSVS VALLE RESEDIT. Egens conſilii. Saluſtius, *Feſſus in Pamphiliam ſe receperat.* Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero feſſum: quamvis hoc ſæpe confundit auctoritas. Sane quidam ſic diſtinguunt, *Ter ſaxea tentat limina*, & ſubjungunt, *nequicquam ter*, ac poſt, *feſſus valle reſedit*, ut ſemel ſederit.

DONATI.

CVSTODITA. Nihil profuit cuſtodia & aſtutia.

RAPIT. Et non cœpit: nec paſſibus, ſed curſu magis injuriam quam damnum dolens.

TIMENTEM. Hoc tria ſigna oſtendunt: Oculi, qui omnes animi motus indicant. Curſus celerior ſolito: & in ſpeluncam, non in loca aperta ſe contulit.

RVPTIS. Nam celeritas ſolvere prohibuit.

VARIORVM.

EXARSERAT ATRO FELLE D. Ioach. Camerarius problem. 8. Dec. 2.

NODISQVE GRAVATVM ROBVR. Deſcriptio accidentalis clavæ. Theocritus in Heraclidis? *βάκτρον αὐ τύφλοιο.* HART.

TVM PRIMVM NOSTRI CACVM VIDERE TIMENTEM. Subtiliter hic Poëta, in colloquio Regis Euandri cum Æneа, expoſitioneque fabulæ Herculis; cum feritatem Caci atque audaciam demonſtrare vellet, deique illius imperum in maximum furem, cognita illius injuria, id tum contigiſſe dixit, quod nunquam antea viſum fuerat, ut immanis ſcilicet illa bellua timeret, ac timoris ſui certa etiam ſigna vultu oſtenderet. VICTORIVS.

PEDIBVS TIMOR ADDIDIT ALAS. Erasmus hunc verſiculum. Ovidio tribuit. D. Joach. Camerarium vide, in erratis. HART.

Digitized by Google

Stabat acuta ſilex, præciſis undique ſaxis,
Speluncæ dorſo inſurgens, altiſſima viſu,
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adverſum nitens concuſſit, & imis
Avulſam ſolvit radicibus: inde repente
Impulit: impulſu quo maximus inſonat æther,
Diſſultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At ſpecus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbroſæ penitus patuere cavernæ:
Non ſecus, ac ſi qua penitus vi terra dehiſcens
Infernas reſeret ſedes, & regna recludat
Pallida, dis inviſa, ſuperque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immiſſo lumine Manes.
Ergo inſperata deprenſum in luce repente,
Inclusumque cavo ſaxo, atque inſueta rudentem,
Deſuper Alcides telis premit: omniaque arma
Advocat, & ramis, vaſtiſque molaribus inſtat.
Ille autem (neque enim fuga jam ſuper ulla pericli eſt)

SERVII.

STABAT ACVTA SILEX. Pene omnes hunc ſilicem dixerunt. Nam & Varro & Lucretius ita dixerunt. Tanta tamen eſt Virgilii auctoritas, ut perſuadeat nobis etiam hanc ſilicem dici. DIRARVM VOLVCRVM. Modo *dirarum*, non mali ominis dicit, ut ſunt bubones: ſed quæ humanis cadaveribus veſcebantur. Dixit enim, *Foribuſque adfixa ſuperbis Ora virum, triſti pendebant pallida tabo.*

DEXTER. Hoc eſt à dextra parte conſiſtens CONCVSSIT. Solvit, impulit. Satis ſignaris uſus eſt verbis.

REFLVITQVE EXTERRITVS AMNIS. Rem naturæ vertit in fabulam, cum ruina rupis in ſe recurrere neceſſe ſit impetum fluminis.

INGENS REGIA. Regia, ſicut Cacus putabat: Sic eſt & illud dictum, *Illa ſe jactet in aula Æolus.*

PENITVS PATVERE. Admiſſum lumen eſt uſque ad ſecreta ſpeluncæ. Cavernas autem ſpeluncæ per Tapinoſim dixit. Sane veteres loca concava, vel ſi quid incurvum fuiſſet, *cavernas* appellabant.

SI QVA VI. Terræ hiatus non niſi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris naſcitur, aut crebris tonitribus, aut de concavis terris erumpentibus ventis: ideo ait *Si qua vi.* Quod autem dicit, *Infernas reſeret ſedes*: notandum eſt etiam de impoſſibilibus fieri poſſe comparationem.

DIIS INVISA. Superis ſcilicet.

TREPIDENT IMMISSO LVMINE. Lucanus, *Et ſubito periere dies.*

INSVETA RVDENT. Clamantem. Abuſive dictum eſt, ſicut ſupra de leonibus: *Et fera ſub nocte rudentum.* Nam *rudere* proprie aſinorum eſt. Perſius, *Findor ut Arcadiæ pecuaria rudere dicas.* Aut ideo *rudentem*, quia ſupra ait, ſemihominis Caci.

TELIS PREMIT. Omne quod jaci poteſt *telum* vocatur: dictum ἀπὸ τοῦ τηλόθεν. Vnde addidit, *Omniaque arma Advocat.*

MOLARIBVS. Aſperrimis ſaxis, non unde molæ fiunt. & ſecundum Homerum dixit: μεγάλοισι λίθοισι. Aut certe magnis & molis convenientibus.

DONATI.

STABAT ACVTA SILEX. Non ſolum virtus, ſed etiam prudentia Herculis oſtenditur.

AT SPECVS. In hoc loco ſpelunca ſignificat longitudinem & interiores receſſus.

REGIA. Latitudinem. CAVERNÆ. Coarctas anguſtias. Fuit ſpelunca, ſed pro qualitate perſonæ dicta eſt regia. *Cavernas* autem dixit patuiſſe, id eſt, non ſolum latas partes ſed anguſtas. REGIA. Quia ibi tyrannidem agitaret.

VARIORVM.

STABAT ACVTA SILEX. Marianus lib. 5. c. 3. de Vrb. R. antiq.

INFERNAS RESERAT SEDES. Macrob. lib. 5. cap. 16. Saturn.

SEDES ET REGNA RECLVDAT. Homer. Iliad. 20. Macrob. lib. 5. cap. 16.

Fan-

Digitized by Google

Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis: glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis; seque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis:
Abstractæque boves, abjuratæque rapinæ
Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores

SERVII.

FAVCIBVS INGENTEM FVMVM (MIRABILE DICTV. Consuetudine sua usus est, ut cum aliquid contra naturam factum infert, prædicet unde incredibile videatur, ut *Nascenti cui tres animas Feronia mater, Horrendum dicto dederat.* Et *mirabile dictu*, Parenthesis.

FVMIFERAM NOCTEM, non est noctis epitheton, sed quam Cacus fumum evomens faciebat. COMMIXTIS IGNE TENEBRIS. Utrumque enim evomebat.

NON TVLIT. Non sustinuit. ANIMIS. Pro ira, unde iracundos dicimus animosos. PER IGNEM. Per eam rem, unde ille sperabat auxilium.

INCENDIA VANA. Vana quantum ad Herculem pertinet.

ANGIT INHÆRENS ELISOS OCVLOS, ET SICCVM SANGVINE GVTTVR. *Angit guttur*, bene dicimus: angit oculos, non procedit. Ergo *angit* ad unam rem pertinet. ut, *Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis.* Nam fortuna non discitur. Unde multi ELIDENS legunt, & integer sensus est. Nam elisos solœcophanes est: ut sit ita, *Angit guttur, & elisos oculos facit.*

ET SICCVM SANGVINE GVTTVR. Per hoc jam exanime cadaver ostenditur.

ABIVRATÆQVE RAPINÆ. *Abjurare* est rem creditam negare perjurio: sed hoc isti loco non congruit. Unde modo abjuratas rapinas contra jus retentas intelligamus. Alii *abjuratas*, abductas atque alieni juris factas, alii fraude & furto abductas tradunt.

INFORME CADAVER. *Informe*, magnum, cujus formam non sit facile complecti: & cadaver est corpus nondum sepultum: dictum cadaver, quod careat honore sepulturæ.

NEQVEVNT EXPLERI CORDA TVENDO TERRIBILES OCVLOS. Non poterant homines videndo cadaver, sua corda satiare. *Tuendo* autem pro intuendo. SEMIFERI. Bene *semiferi*, cum supra semihominis.

LÆTIQVE MINORES. Nove & satis licenter MINORES dixit, cum ab ipso Euandro Herculem constet esse susceptum: & *minores* non dicamus, nisi quotiens gradum deficit nomen, ut puta, filius, nepos, pronepos, abnepos. Vbi isti gradus defecerint, merito jam dicimus *minores*: sicut etiam *majores* dicimus post patris, avi, proavi, abavi, atavique vocabulum. Ergo *minores* accipimus pro deinceps, vel certe *minores*, cum quibus vivit, quia ipsum constat esse longævum, nam post ait, *O multos præteritos referat si Iuppiter annos.*

VARIORVM.

SEQVE IPSE PER IGNEM, &c. Tanto ad ultionem fervore properans, Caci contempsit incendia, nam intrepidus se per ea jecit, nec ipsam loci altitudinem metuens. DONAT.

CORRIPIT IN NODVM. Id est constrictum tenet. Turneb. lib. 19. cap. 29. Videri potest fortasse alludisse ad Herculanum nodum, qui & arctissimus erat, & ita nexus, ut ægre dissolvi posset; ita ut proverbio locum dederit. GERMAN.

PEDIBVSQ. INFORME CADAVER. Proverb. *Pedibus trahere.* Homer. Iliad. χ. H.

EXTINCTOS FAVCIBVS IGNES. Non contemplabantur extinctos ignes: sed cum terribiles oculos, trucem vultum intuerentur, etiam fauces illas mirabantur, è quibus paulo ante ignis prodierat. PONT.

LÆTIQVE MINORES. Alexand. lib. 2. c. 14. HARTVNG.

Ser-

Digitized by Google

Servavere diem; primusque Potitius author,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri,
Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris.

SERVII.

PRIMVSQVE POTITIVS AVTHOR: ET DOMVS HERCVLEI CVSTOS PINARIA SACRI. Apud majores nostros raro advenæ suscipiebantur, nisi haberent jus hospitii. Incertum enim erat quo animo venirent. Vnde etiam Hercules primum ab Euandro non est susceptus: postea vero cum se & Iovis filium dixisset, & morte Caci virtutem suam probasset, & susceptus, & pro numine habitus est. Denique ara est ei maxima consecrata, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat. Cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo senes, vel ut quidam tradunt ab Euandro dati Pinarius & Potitius: quibus qualiter se coli vellet, ostendit: scilicet ut mane & vespere ei sacrificaretur. Perfecto itaque matutino sacrificio, cum circa solis occasum essent sacra reperenda, Potitius prior advenit, Pinarius postea extis jam redditis. Vnde iratus Hercules, statuit ut Pinariorum familia tantum ministra esset epulantibus Potitiis & complentibus sacra. Vnde & Pinarii dicti sunt λὰπὸ τοῦ πεινᾶν, id est à fame. Nam senem illum Pinarium constat alio nomine nuncupatum. Hinc est quod paulo post Potitii tantum facit commemorationem. Vt, *primusque Potitius ibat.* Quod autem dicit, DOMVS HERCVLEI CVSTOS. Hoc est ministra ut in undecimo, *At Triviæ custos jam dudum in montibus Opis Alta sedet*, id est ministra. Alii *custos Pinaria sacri* dicunt, quod cum ara maxima vicino incendio conflagraret, à Pinariis liberata sit, & ideo *custos sacri*. Auctor vero Potitius quare tum quod sine familia Potitiorum sacra ista non fiebant, donec illos Appius Clodius corrupit pecunia, ut servos publicos hoc sacrum docerent, propter quod dicitur & ipse mox excus factus, & Potitiorum familia intra breve tempus extincta. Quidam tradunt ideo *custos*, quod Potitii sacra publica servis publicis prodiderint, & quamvis tradatur eos ideo ad sacra Herculis non admitti, quod serius venerint, & ideo *custos*, quoniam nec prodendi habuerint facultatem, & id quasi religiose dictum est, quod ignorantiæ eventus attulerat, tamen habent Ciceronem auctorem, qui in De domo sua, Pinarium Nattam appellans sic dicit, *Quem ego tamen credo sic est ortus ab illis, quos memoria proditum est ab ipso Hercule perfuncto laboribus sacra didicisse.* Quidam etiam tradunt ideo Potitiis ab Hercule sacra commissa, quod cum ipse Hercules rem divinam faciebat; ipsum Herculem fortuito invocasset Potitius, fertur tunc Herculem accepto omine divinitatis, rejecto Pinario, perpetuæ epulationis sacrum Potitio tradidisse, à quo videbatur consecratus, & Potitius dici, quod eorum auctor epulis sacris potitus sit; Pinarius quod eis, sicut dictum est, fames epularum sacrarum indicta sit, hoc enim eis Hercules dixisse dicitur ὑμᾶς ἢ πινάσετε.

LVCO. Templum enim nondum habuerat Hercules: sed aram tantummodo, ut diximus supra. MAXIMA. Ingens enim est ara Herculis, sicut videmus hodieque post januas Circi maximi. Alii *maximam* ideo dicunt, quia illo tempore omnibus erat honore potior, quam sibi Hercules postquam se à matre Euandri Iovis filium esse & immortalem futurum cognovit, statuit.

ERIT QVÆ MAX. Repetitio verbi ad honorem & potestatem pertinet.

IN MVNERE. Non tam in officio, quam in honore hic accipiendum.

PORGITE DEXTRIS. Præbete invicem pocula: & est Homeri, τὸν μὲν ἔπειτα χερείονα κοτέσσατο δαὶς ἀχαιῶν, διδίξατο δ' ἄλλοθι κῦδος. Id est propinate mutuo; An divisæ sunt personæ, ut *Cingite fronde comas*, ad convivas referatur: *pocula porgite*, ad ministros.

VARIORVM.

ET DOMVS HERCVLEI CVSTOS, &c. Quidam enim aram maximam, cum vicino flagraret incendio, liberatam à Pinariis ferunt: & ideo *sacris custodem* domum Pinariam dixisse Virgilium. Asper κῦ ἀλφαλὲς, inquit, Potitiorum, qui ab Appio Claudio præmio corrupti, sacra servis publicis prodiderunt. Sed Veratius Pontificalis, in eo libro, quem fecit *de Supplicationibus*, ita ait: Pinariis, qui novissimi comesso prandio venissent, cum jam manus pransores lavarent, præcepisse Herculem, ne quid postea ipsi, aut progenies ipsorum ex decima gustarent, sacranda sibi: sed ministrandi tantummodo causa, non ad epulas convenirent. Quasi ministrantes ergo *sacri custodes* vocatur ipse Virgil Æneid. 8: *At triviæ custos jam dudum in montibus Opis*, id est ministra. Nisi forte custodem dixit eam, quæ se prohibuerit & continuerit à sacris, ut ipse Georg. 4.

Et custos furum, atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.

Hic utique custodem prohibitorem avium, furumque significat: Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 6. PONTANVS.

CVSTOS PINARIA SACRI. De ceremoniis hujus sacri lege Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 14. & Livium lib. 1.

QVARE AGITE, O IVVENES. Epilogus constat exhortatione brevi, & invitatione ad celebrandum diem festum summa hilaritate. HORTENS.

Com-

Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor cum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus, ocyus omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Iamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,

SERVII.

COMMVNEM VOCATE DEVM. Aut quia Argivus est Herculeſes, ut supra dixit Æneas, tam Græcos quam Trojanos de uno sanguinis fonte descendere: aut *communem deum* dixit inter deos atque homines. unde medius fidius dictus? Aut utriusque naturæ medium, id est inter mortalitatem & divinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum cœlestia, aliqua tantum terrestria, aliqua media; quos deos Apulejus Medioximos vocat, hoc est qui ex hominibus dii fiunt. Alii communem deum ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ritum idem est Hercules qui & Mars. Nam & stellam Chaldeis dicentibus unam habere dicuntur, & novimus Martem communem dici: Cicero, *Martemque communem.* Virgilius, *Et dis communibus aras.* Item paulo post, dat Salios Herculi, quos Martis esse non dubium est. Alii *communem*, humanum, beneficum, φιλάνθρωπον, unde & communes homines dicimus. Varro dicit *deos alios esse qui ab initio certi & sempiterni sunt, alios qui immortales ex hominibus facti sunt*, & de his ipsis alios esse privatos, alios communes: *privatos*, quos unaquæque gens colit, ut nos Faunum; Thebani Amfiaraum; Lacedæmonii Tindareum: *communes*, quos universi, ut Castorem, Pollucem, Liberum, Herculem. DATE VINA. Quia tantum diis superis vina libari decebat.

HERCVLEA POPVLVS. Herculi consecrata, qui cum ad inferos descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore corona facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus cohærens, & capiti, abluit sudorem: pars vero exterior propter inferorum colorem nigra permansit. Et honeste ait, *Pependit populus*, id est corona de populo. Atqui lauro coronari solebant qui apud aram maximam sacra faciebant, sed hoc post urbem conditam cœpit fieri, neque alia fronde circundat caput prætor Vrbanus, qui Græco ritu sacrificat. Sed Poëta ad illud tempus retulit, quo Euander apud aram maximam sacra celebravit. Varro enim rerum humanarum docet in Aventino institutum Laurerum de quo proximo monte decerpta laurus sumebatur ad sacra, quamvis ipse dixerit, *Populus Alcidæ gratissima.*

SACER IMPLEVIT DEXTRAM SCYPHVS. Legitur in libris antiquis Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum adtulisse, quo utebatur in sacris: quod ne carie consumeretur, pice oblitum servabatur, cujus magnitudinem & religionem simul significat dicendo, *Implevit dextram sacer scyphus.* Scypho prætor in anno semel vino libabat, neque hoc sine, sacra fiebant. Possumus & illud accipere quod inter munera deorum etiam pocula sunt. Salustius, *Hi sunt secundum pocula & alias res aureas, duo sacrata instrumenta cum pino mercantur.*

IN MENSAM LÆTI LIBANT. Hoc est *date vina volentes.* Quæritur sane cur in mensam & non in aram libaverint? Sed apud antiquos inter vasorum supellectilem, etiam mensam cum aris mos erat consecrari, quo die templum consecrabatur, unde bene ait, *In mensam læti libant*, quam constabat cum ara maxima dedicatam, ut alibi, *Mensæque deorum.*

DEVEXO OLYMPO. Inclinato in noctem cœlo.

DONATI.

COMMVNEM. Vt per conjunctionem fœderum se Trojanis commixtum ostendat. Vel quia Trojanis & Arcadis idem erat genus. SECVNDA. Prospera.

VARIORVM.

COMMVNEMQVE VOCATE DEVM. Quia supra ostendit Æneas, Trojæ & Arcadiæ populos iisdem parentibus genitos. DONAT.

DATE VINA VOLENTES. Vel quia obsequia non accipiuntur, nisi plena voluntate fuerint persoluta: vel quia inimicus aliquando Trojæ Hercules fuit. D.

HERCVLEA BICOLOR CVM POPVLVS. *Bicolor populus* quibusdam distincte accipienda videtur, ut δίχροος intelligatur, quod populi duæ sint separatæ species; hæc quidem quæ λεύκη, altera autem nigra, quæ αἴγειρος. Servius tamen de eadem arbore intelligit. GERMAN.

POPVLVS. BICOLOR. Cælius lib. 13. cap. 17. Theocr. in Pharmaceutria. Estque sacra Herculi, supra in Eclogis: *Populus Alcidæ gratissima, vitis Lyæo.* HART.

ET SACER IMPLEVIT DEXTRAM SCYPHVS. *Sacer* ideo posuit, quia quibus sacrorum cura est, habent dicata numinibus vasa, quibus obsequia divina perficiunt. DONATVS.

IMPLEVIT DEXTRAM SCYPHVS. De scypho Herculano vide quæ referat Macrobius Saturn. lib. 5. cap. 21.

IN MENSAM LÆTI LIBANT. Quid est in mensam libare? Nempe religionis causa de patera, priusquam bibas in mensam, quæ opinione veterum sacra erat, & tanquam quædam ara, aliquid de vino effundere, quod Græci, λείβειν & σπένδειν dicunt. Turneb. lib. 24. cap. 40. Lipsius lib. antiq. lect. 3. cap. 1. Macrob. lib. 3. cap 11.

Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt: ut prima novercæ
Monstra manu, geminosque premens eliserit angues:
Vt bello egregias idem disjecerit urbes,

SERVII.

PELLIBVS IN MOREM CINCTI. Aut in morem Herculis: aut certe secundum morem sacerdotum: aut quia Pan Deus Arcadiæ pelleus fit, unde Euander.

ET MENSÆ GRATA SECVNDÆ DONA FERVNT. Quia ut dixi una carnis fuerat, altera pomorum, *mensæ* autem *secundæ* quæ sunt alioquin gratæ.

CVMVLANTQVE ONERATIS LANCIBVS ARAS. Id est reddunt exta.

SALII. Salii sunt, qui tripudiantes aras circumibant. Saltabant autem ritu veteri armati, post victoriam Tiburtinorum de Volscis. Sunt autem Salii Martis & Herculis, quoniam Caldei stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur, & Tiburtes Salios etiam dicaverant. Quidam hos à saltu appellatos tradunt, quos alii à Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent: Ergo bene à saltu appellati; horum numerum Hostilius addidit: nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini, & Quirinales à Numa instituti, ab Hostilio vero Pavorii & Pallorii instituti. habuerunt sane & Tusculani Salios ante Romanos. Alii dicunt Salium quendam Arcadem fuisse qui Trojanis junctus hunc ludum in sacris instituerit: nonnulli tamen hos à Dardano institutos volunt, qui Samothracibus diis sacra persolverent. Quidam etiam dicunt Salios à Morrio rege Vejentanorum institutos, ut Alesus Neptuni filius eorum carmine laudaretur, qui ejusdem regis familiæ auctor ultimus fuit.

LAVDES HERCVLEAS, ET FACTA FERVNT. Senes tantum voce laudes Herculis exsequebantur: Juvenes & gestu corporis ejus facta monstrabant. Vnde ibi immorandum est, *Hic juvenum chorus*; ut Salii juvenibus conveniunt, carmina ad senes pertinent. Et bene *Senes* facta Herculis canunt, quorum ætas scire & interesse gestis Herculis potuit, antequam hic ab hominibus transiret ad deos. Sane quæritur cur huic deo operto capite sacrum fiat. Legitur enim in libris antiquioribus his verbis, *Mihi detecto vertice cuncti Sacrificant.* Id facit observatio ne in æde Herculis ejus habitum imitaretur. Signum enim ejus operto capite est. Constat autem ante adventum Æneæ in Italiam, aram Herculi consecratam, ab Æneæ vero morem operiendorum capitum inductum, sicut ait, *Purpureo adoperta amictu.* PRIMA NOVERCÆ MONSTRA. Bene. PRIMA. nam & alia omnia Junonis insidiis pertulit. Fabula autem hoc habet, Hercules natus est cum Iphicio Amphytrionis filio: sed cum Juno duos serpentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus suo vagitu excitavit parentes: qui cum surrexissent, viderunt Herculem angentem manibus angues immissos ei novercalibus odiis.

ELISERIT. Præfocaverit. Et hunc versum junge, unum est enim, *monstra & angues.*

VARIORVM.

MENSÆ GRATA SECVNDÆ. Græci etiam δεύτερας, & ἐπιδορπίους τραπέζας secundas mensas vocant, quibus inferuntur bellaria & παρεδρήματα. GERMAN.

TVM SALII AD CANTVS. Omnes ludii & saltatores, qui ad cantum & tibiam in sacris ludunt, *Salii* & *Saliunculi* dicuntur. Itaque hic simpliciter *Salii* sunt ludii ad sacra Herculis saltantes. Qui enim primi ἐπιθέδειον ὄρχησιν doctore Æneæ in Italia saltarunt, *Salii* dicti sunt, auctore Polemone vetere scriptore rerum Italicarum. Quare hic argutatur Macrobius lib. 19. cap. 12. dum quærit quare Salios Herculi attribuat Virgilius potius quam Marti. Quare recte ὀρχηστὴς Salius vertitur, à vetere Glossario. Vnde Virgil. dixit *Salios ad cantum*, ut Propert. *pastor ad baculum.* κατ' ἐξοχὴν autem ludii Martis dicuntur Salii. Scalig. in Catull. E veteribus vero monumentis constat, Salionum auctorem fuisse Salium Arcadem qui in Italiam cum Euandro venerat. Igitur cum ante Romam conditam, ad aram maximam instituta fuissent ab Euandro Herculi sacra, verisimile est Salium tum ei choros instituisse. Vrbe autem condita, ad gradivum Martem eos postea choros Numa, ut opinor, transtulit, Romanæ gentis auctorem. Turnebi lib. 13. cap. 8. De Saliis eorumque ornatu Gyrald. Syntag. 17. Plutarch. in Numa Pompilio.

QVI CARMINE LAVDES HERCVLEAS. Veteres *Axamenta* πίνακας ἐν ἱεροῖς ἀγομένους vocabant. Videtur autem hic Poeta alludere ad ritus & morem Lacedæmoniorum, apud quos diu Heraclidæ ab Hercule oriundi regnarunt. GERMAN.

FACTA FERVNT. Enumeratio rerum gestarum Herculis. HART.

GEMINOSQVE PREMENS ELISERIT. Theocr. in Heraclidis. Hom. Iliad. ε. ἰλὰς ἰδὲ παλάμῃφι πιέζων. HART.

Tro-

Digitized by Google

Trojamque, OEchaliamque: ut duros mille labores
Rege ſub Euryſtheo, fatis Iunonis iniquæ,
Perculerit. tu nubigenas invicte bimembres,
Hylæumque, Pholumque manu, tu Creſſia mactas
295 *Prodigia, & vaſtum Nemeæ ſub rupe leonem.*
Te Stygii tremuere lacus: te ianitor Orci,
Oſſa ſuper recubans antro ſemeſa cruento.
Nec te ulla facies, non terruit ipſe Typhœus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem

SERVII.

TROIAMQVE. Vt ſupra diximus, Trojam Hercules evertit propter negatos ſibi à Laomedonte equos divino ſemine procreatos, & Eſionæ nuptias, quam à ceto liberaverat, necato patre ejus Laomedonte. Sane Critici fruſtra culpant Virgilium, quod præſentibus Trojanis, Trojæ laudare introduxit excidium, non reſpicientes quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid ſubtrahere ſacrilegium eſt. Alii magis hoc in ſolatium Æneæ cantatum poſſe accipi tradunt, nam quod Herculi datur, Græcis aufertur, & poteſt obliteratus dolor videri præteritus, quando ad fatalem terram perventum eſt, ſicut alibi ait Æneas, *Illic fas regna reſurgere Trojæ*, ut ibi jam dixerat, *Salve fatis mihi debita tellus*: quia expectatus venerat ſolo Laurenti arviſque Latinis.

OECHALIAMQVE. OEchalia civitas in Eubœa inſula fuit, cujus Eurytus rex Iolem filiam Herculi denegavit, victori certamine ſagittarum ante promiſſam, ideo quod eum fuerat filius dehorratus, dicens ab Hercule & Megæra uxorem, & ex ea filios interemptos, quod factum fuerat Iunonis inſtinctu. Vnde iratus Hercules propter nuptias ſibi denegatas, everſa civitate interemit Eurytum & Iolem ſuſtulit. MILLE. Pro multis.

REGE SVB EVRYSTHEO. Hujus aſperrima imperia ſuſtinuerat Hercules, voluntate Iunonis. Nam hoc eſt quod dicit, *Fatis Iunonis*, id eſt voluntate, vel certe reſponſis quæ Euryſtheo in Herculem dederat: & quidam bono auſpicio, FATIS Iunonis, poſitum volunt; hoc eſt, quam etiam Trojani gravem ſuſtinent, ut dei jubentur exemplo qui tam multis ejus inſtinctu ſubjacuerit ærumnis: virtute tamen ad divinitatem pervenerit.

NVBIGENAS. De Ixione & Nube procreatos Centauros, ut ſuperius diximus. Pindarus, Ipſum cum equas paſceret inceſſaſſe eas, inde Centauros natos dicit.

HYLÆVMQVE PHOLVMQVE. Hylæum Theſeus occidit. Pholus vero Herculem ſuſcepit hoſpitio eo tempore quo ad expugnandos Centauros eſſet profectus. Lucanus, *Hoſpes & Alcidæ magni Phole.* Vnde apparet per poëticam licentiam nomina eſſe pro nominibus poſita. Alii Pholum non abhorrere à vera hiſtoria tradunt, Pholus enim dum miratur ſagittas Herculis quibus tot Centauros interfecerat, unaex illis in pedem ejus decidit, cujus vulnere ſanari non potuit. CRESSIA MACTAS PRODIGIA. *Maclas*, bene ad leonem quem interemit refertur. Nam Cretenſem taurum non maſtavit: ſed cum eum incolumem ad Euryſtheum perduxiſſet, ille eum licet flammas vomuiſſe dictus ſit, inlectus pulchritudine, in Atticam regionem reliquit: Qui cum Marathonem vaſtaret à Theſeo poſtea occiſus eſt. Vno tamen verbo utrumque ſæpe concluditur, aliquoties una pars: ut, *Diſce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis.* Alii *maclas*, ad Centauros ſicut ad Leonem referri volunt.

NEMEÆ SVB RVPE. Nemea ſylva eſt vicina Thebis, in qua Hercules interemit leonem, qui Luinæ filius & invulnerabilis dictus eſt. Nemea autem anapæſtus eſt. Nam & NE, & ME breves ſunt.

STYGII TREMVERE LACVS. Id eſt, Inferni, quo tempore deſcendit ad rapiendum Cerberum.

OSSA SVPER RECVBANS. Aut ad terrorem dictum eſt: aut certe illud eſt quod ſupra diximus Cerberum eſſe terram, quæ corpora ſepulta conſumit. Nam inde Cerberus dictus eſt quaſi κρεοβόρος. Alii pueriliter volunt à Cerbero Amphiarai oſſa conſumi, qui hiatu terræ ſecundum fabulas deſcendit ad inferos. SEMESA CRVENTO. Semenſum non dicimus, ſicut nec enſum: nam eſum facit & comeſum.

NEC TE VLLA FACIES. *Facies*, id eſt ſpecies, more ſuo, vel periculorum vices multæ, ut, *Nova mi facies*, &c. *Quæ ſcelerum facies*, ſubauditur tamen *terruêre*. IPSE TYPHOEVS ARDVVS, ARMA TENENS. Et hoc poëtice. Nam ſi interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum interfuit prælio, qui ante innumeros annos fuiſſe dicuntur? Ergo NON TERRVIT, pro non terreret vel terruiſſet, ut ſit, *Nec te Typhœus ipſe terreret.*

NON TE RATIONIS EGENTEM. Liptotes figura. Nam minus dixit, & plus intelligimus. hoc enim dicit, Prudentiſſimum te non circumvenit.

VARIORVM.

VT DVROS MILLE LABORES. A qualitate, duros: à quantitate, *mille*. TAVBMAN.

NVBIGENAS INVICTE BIMEMB. Macrob. lib. 6. cap. 5. Saturnal.

SEMESA OSSA CRVENTO. Ab etymologia Cerberi alludit: κρεοβόρος. HART.

NON TE RATIONIS EGENTEM. Turneb. lib. 24. cap. 40.

Lernæus turba capitum circumſteitit anguis.
Salve vera Iovis proles, decus addite divis:
Et nos & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant: ſuper omnia Caci
Speluncam adjiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.
Exin ſe cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt: ibat rex obſitus ævo:
Et comitem Æneam juxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone levabat.

SERVII.

LERNÆVS ANGVIS. Id eſt Hydra: TVRBA CAPITVM. Et eſt talis figura, qualis *Munera nec ſperno*, aliis amphibolia videtur.* Si non te Lernæus turba egentem capitum anguis remanet rationis egentem ordinaveris remanet Lernæus t. c. e. a. ſi eſt non eguiſti ratione cum te Lernæus anguis circunſtetit capitum turba* Præter hæc quæ Herculem hoc loco Poëta feciſſe memoravit. Alia facta Herculis hæc ſunt, Superatus aper Erymanthius, poſt cerva, item Stymfalides aves, quæ alumnæ Martis fuiſſe dicuntur, quæ hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum eſſent plurimæ volantes, tantum plumarum de ſe emittebant, ut homines & animalia necarent, agros & ſemina omnia cooperirent. Inde ovilia Elidenſium regis, quæ ſtercore animalium congeſto, peſtilentiam tam ſuis quam vicinis regionibus creaverant, immiſſo Alfeo flumine repurgavit, & regionibus ſalubritate reddita, ipſum regem negata ſibi mercede interemit, inde equos Diomedis Thracis qui humanis carnibus veſcebantur abduxit, inde ab Hippo Lytæ cingulum perendum perrexit, eamque ablato cingulo ſuperavit. Ad Geryonem autem, ſicut jam ſupra dictum eſt, navi unea navigavit, tergo leonis velificans, ibique primum canem Echidnes filium peremit deinde Eurytiona paſtorem Martis filium, noviſſime Gerionem, cujus abduxit armenta. Item ad Heſperidas perrexit & Antæum filium terræ victum luctatione necavit. Inde in Ægypto Buſiridem necavit, qui advenientes hoſpites immolare conſueverat, poſt Prometheum Iovis imperio in Caucaſo monte religatum occiſa ſagittis aquila liberavit. Acheloum etiam fluvium qui ſe propter Dejaniram OEnei filiam certando cum Hercule in formas varias commutabat, mutatum in taurum avulſo ab illo cornu, victoria cedere compulit, poſt Lycum regem qui ſe apud inferos conſtituto Megæram uxorem ejus tenaverat, reverſus peremit, propter cujus necem Iuno ei inſaniam miſit, & uxorem necavit ac filios, qui poſt receptam ſanitatem cum expiationem parricidii ab Apolline petiſſet, nec ab eo reſponſa meruiſſet, iracundus cortinam ipſam & tripodem Apollinis ſuſtulit, ob quod iratus Iuppiter eum Omfalæ ſervire præcepit. Cujus finis humanitatis talis fuit, cum Dejaniram conjugem per fluvium in quo Neſſus Centauros commeantes tranſvehebat etiam Hercules tranſvehere vellet, auſus eſt Neſſus occulte Dejaniram de ſtupro interpellare, quod cum Hercules agnoviſſet Neſſum peremit, ſed Neſſus moriens Dejaniram monuit, ut ſanguinem ſuum exceptum ſervaret, & ſi quando advertiſſet Herculem altera fœmina delectari, ſanguine ipſo veſtem inlitam marito daret, per quam vindicari poſſit. Sed Dejanira cum audiſſet maritum Iolen Euriti OEtalienſis amare filiam, veſtem tinctam Neſſi ſanguine Lichæ ſervo dedit ad eam perferendam, qui cum Herculi in OEta occurriſſet, munus uxoris tradidit, quam cum ille Iovi ſacrificaturus induiſſet, tanto corporis ardore correptus eſt, ut non invento remedio pyram conſtrui juberet, donariſque Philoctetæ ſagittis, peteret ab eo ut cremaretur, quo facto inter deos relatus eſt.

SALVE. Hic *Salve* ſic dictum eſt ut alibi, *Sis felix*, hic divus fidius ſolus dicitur, quod ſolus fidem fecit ſe Iovis filium. VERA IOVIS PROLES. Nullus enim humano ſanguine procreatus tanta perficeret.

DEXTER ADI. Id eſt propitius. PEDE SECVNDO. Omine proſpero.

SVPER OMNIA CACI. Id eſt hoc factum laudant ultra omnia. Et ſic eſt dictum, ut eſt, *Et te ſuper omnia dona Vnum oro.* Et bene quantum ad ipſos pertinet, rem majorem & ſibi utiliorem ſervare poſt omnia: quia ita ſæpe fit, ut ea quæ in præſente aguntur, fabulis omnibus poſtea addantur, & quæ experierant poriora videantur ignotis, & fides habeatur illis quæ audierant, & his quæ viderant.

OBSITVS ÆVO. Ætate involutus, ut Terentius ait, *Annis pannisque obſitus.* Nonnulli *obſitum*, quaſi inſitum & obſeſſum & poſſeſſum tradunt.

VARIORVM.

LERNÆVS TVRBA CAPITVM. Id eſt, non te conſternavit. Turneb. lib. 24. cap. 26.

VERA IOVIS PROLES. Herculem Afri tanto cæteros heroas virtute ſuperaſſe loquuntur, ut, qui bellica virtute claruerint, idem cognomen conſciverint. GERMAN.

DEXTER ADI PEDE SACRA SECVNDO. Turneb. lib 29. cad. 35.

REX OBSITVS ÆVO. More veterum dixit, qui *obſitum* pro pleno uſurpabant, Turneb. lib. 24. cap. 40.

Mira-

Digitized by Google

Miratur, facileſque oculos fert omnia circum
Æneas; capiturque locis, & ſingula lætus
Exquirit que, auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Genſque virûm truncis, & duro robore nata:
Quèis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque aſper victu venatus alebat.
Primus ab æthereo venit Saturnius Olympo;
Arma Iovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus indocile, ac diſperſum montibus altis

SERVII.

FACILESQVE OCVLOS FERT OMNIA CIRCVM. Phyſici dicunt ex vino mobiliores oculos fieri. Plautus, *Faciles oculos habet.* id eſt mobiles vino. Hoc etiam Mecænas in Sympoſio, ubi Virgilius & Horatius interfuerunt, cum ex perſona Meſſalæ de vino loqueretur, aut id è m vinor* miniſtrat faciles oculos, pulcriora reddit omnia, & dulcis juventæ reducit bona.

CAPITVRQVE LOCIS. Delectatur, id eſt uno loco diutius retinetur.

ROMANÆ CONDITOR ARCIS. Conditor Pallantei, ubi nunc palatium eſt: quod non eſt re vera arx, ſed tener omnium rerum principatum. Et hic ſubtiliter videtur ſignificare, Romam initium ab Euandro ducere.

HÆC NEMORA INDIGENÆ FAVNI. Indigenæ, id eſt inde geniti, αὐτόχθονες. Et ſciendum ſecundum Heſiodi theogoniam primo deos genitos, inde emitheos, poſt heroas, inde homines innocentes, ultimo ſceleratos: quem & hic nunc ordinem ſervat. Sane ſicut ſupra dictum eſt, Faunus Pici filius dicitur, qui à fando quod futura prædiceret, Faunus appellatus eſt, quorum etiam reſponſa ferebantur. Hic Faunus habuiſſe filiam dicitur Omam caſtitate & diſciplinis omnibus eruditam, quam quidam quod nomine dici prohibitum fuerat, Bonam deam appellatam volunt. Hos Faunos etiam faruos dicunt, quod per ſtuporem divina pronuntient: quidam Faunum appellatum volunt eum, quem nos propitium dicimus.

TRVNCIS, ET DVRO ROBORE NATI. Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut in cavis arboribus, aut in ſpeluncis manebant: qui cum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati.

NEQVE CVLTVS ERAT. Id eſt nullam ſui curam habebant. Alii ad animum referunt, ut Saluſtius, *Indocti inculti que.* Alii ad morem, hoc eſt qui neque legibus aut imperio cujuſquam regebantur, quia mos eſt lex quædam vivendi, nullo vinculo adſtricta, hoc eſt lex non ſcripta. Sed hic *cultum*, legem, imperium, dictum volunt: Alii mores pro legibus; veluti, *Moreſque virûm & mœnia ponet*, & *Veteriſque dei ſe more tenentem.*

COMPONERE OPES. Reſervare, ordinare.

PARCERE PARTO. De die, inquit, vivebant, nec inventa ſervabant.

RAMI ATQVE ASPER VICTVS VENATVS ALEBAT. Cognato quodammodo victu alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: hinc enim ali debent ex arboribus nati.

PRIMVS. Quaſi & alius venerit è cœlo, ſed primus in Italiam venit AB ÆTHEREO VENIT SATVRNVS OLYMPO. Hoc dicit ſecundum poëticum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretæ, quem Iupiter filius bello pepulit. Hic fugiens ab Iano rege, qui urbem habuit ubi nunc Ianiculum eſt, ſuſceptus eſt, qui regnabat in Italia: quem cum docuiſſet uſum vinearum & falcis, & humaniorem victum, in partem eſt admiſſus imperii, & tibi oppidum fecit, ſub clivo Capitolino ubi nunc ejus ædes videtur, qui poſtea ſuum repetivit imperium. Ex hoc & Saturnalia, ut eſſent memorialia vitæ quam Saturnus docuerat, qua die ſimili & promiſcuo victu utuntur ſervi & liberi. Ideo autem in æde ipſius ærarium Saturni, quod ibi potiſſimum pecunia ſervaretur, eo quod illi maxime credatur.

INGENVS INDOCILE. Pro indoctum. Nam *indocile* eſt quod penitus non poteſt doceri: *indoctum*, quod nondum didicit. Hos autem dicit eſſe compoſitos: unde apparet quia INDOCILE dixit pro indoctum. Hoc autem eſt quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum, *Feros adhuc homines magni cujuſdam viri oratione compoſitos.*

VARIORVM.

OCVLOS FERT OMNIA CIRCVM. Cælius lib. 3. cap. 28. HART.

EXQVIRITQVE AVDITQVE VIRVM. Macrob. lib. 6. cap. 2. Saturn.

TVM REX EVANDRVS. Excurſus in narrationem, de Latii antiquitate, incolis, regibus, & fluminis ratione. Marlianus lib. 1. c. 2. de Vrbe.

HÆC NEMORA INDIGENÆ. Cur indigenæ. Turneb. lib. 7. cap. 14. & lib. 13. cap. 8.

DVRO ROBORE NATA. Proverb. *Ex quercubus nati.* Homer. Odyſſ. τ. HART.

Compoſuit, legeſque dedit, Latiumque vocari
Maluit, bis quoniam latuiſſet tutus in oris.
Aureaque (ut perhibent) illo ſub rege fuere
Sæcula: ſic placida populos in pace regebat:
Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor ſucceſſit habendi.
Tunc manus Auſonia, & genies venêre Sicanæ,
Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.
Tum reges, aſperque immani corpore Tybris;
A quo poſt Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus; amiſit verum vetus Albula nomen.

SERVII.

LEGESQVE DEDIT. Atqui dixit, *Haud vincla, nec legibus æquam*, ſed intelligimus Saturnum dediſſe leges, quibus adeo obtemperaverunt, ut jam ita per naturam ſine legibus viverent. Hunc ſane Deum & leges recipere & legibus præeſſe docet antiquitas, nam ideo & acceptæ à populo leges in ærario claudebantur, quoniam ærarium Saturno dicatum erat, ut hodieque ærarium Saturni dicitur. LATIVMQVE VOCARI MALVIT. Bene MALVIT. Nam & Saturnia dicta eſt: ut, *Et nomen poſuit Saturnia tellus.* Et Virgilius *Latium* vult dici, quod illic Saturnus latuit fugiens Jovem Fabula nota eſt quod Saturnus filios ſuos de Ope genitos voraverit, cum audiſſet à filio ſe regno eſſe pellendum, & quod ei uxor nato Jove lapidem pro infante obtulerit devorandum. Varro autem Latium dici putat, *quod latet Italia inter juga Alpium & Apennini.* Quidam ferunt à Latino dictum Latium, alii ipſum Latinum, à Latio.

SIC PLACIDA POPVLOS IN PACE REGEBAT. Ut merito aurea ſecula crederentur.

DECOLOR ÆTAS. Vitioſa, quæ decoloraret veteres mores. In omni enim vitioſo corpore ineſt peſſimus color. Et alludit ad naturam metallorum, quam cernimus diſcolorem: nec immerito, ſupra enim dixerat *Aurea ſecula*: ideo nunc dixit *Ætas decolor*, id eſt aurea & ferrea, ſicuti Heſiodus dicit. Sane *decolor ætas*, quis ante hunc?

TVNC MANVS AVSONIÆ. Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut advenæ, aut convenæ, aut incolæ ſunt; indigenæ ſunt inde geniti, ut idem de Faunis dixit: advenæ de uno loco venientes: ut Saturnus. convenæ de diverſis, ut Auſones & Sicani, quamvis quidam Auſones cognominatos ab Auſone Vlyxis & Circes filio dicant. Sicani autem ſecundum nonnullos populi ſunt Hiſpaniæ à fluvio Sicori dicti. Lucanus, *Heſperios inter Sicoris non ultimus amnis.* Hi duce Siculo venerunt ad Italiam, & eam tenuerunt exclusis Aboriginibus. Mox ipſi pulſi ab illis quos ante pepulerant, inſulam vicinam Italiæ occuparerunt: & eam Sicaniam à gentis nomine, Siciliam vero à ducis nomine dixerunt: quanquam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem veniſſe, & ab eo eſſe Italiam appellatam. Alii ſic diſtinguunt Sicanæ, & ſubjungunt, *Sæpius & nomen poſuit Saturnia tellus.* Semel enim Sicani ex Hiſpania in Italiam veniſſe dicuntur; at Italia plura nomina habuit, dicta eſt enim Heſperia, Auſonia, Saturnia, Viralia.

IMMANI CORPORE TYBRIS. Hic Tuſcorum rex fuit, qui juxta hunc fluvium pugnans cecidit: & ei nomen impoſuit, vel ut quidam volunt à Glauco Minois regis filio occiſus eſt. Alii volunt iſtum ipſum regem latrocinarum eſſe circa hujus fluminis ripas: & tranſeuntibus crebras injurias intuliſſe. Vnde Tybris quaſi ὕβρις dictus eſt, ἀπὸ τῆς ὕβρεως, id eſt ab injuria. Nam amabant majores, ubi aſpiratio erat, ponere. Alii Tyberim Iani & Camaſenæ filium ibi in bello periiſſe tradunt: Varro Tyberim à Tyberino quodam rege Latinorum, quod ibi interierit dictum tradit. Alii, ut ſupra diximus, volunt eos qui de Sicilia venerunt, Tybrin dixiſſe à ſimilitudine foſſæ Syracuſanæ, quam fecerunt per injuriam Afri & Athenienſes juxta civitatis murum. Nam quod Livius dicit, ab Albano rege Tyberino Tybrin dictum, non procedit: ideo quia etiam ante Albam Tybris dictus invenitur. Sed hic Alexandrum ſequitur, qui dicit Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluvium cecidiſſe, & fluvio nomen dediſſe. Nam & à Pontificibus indigitari ſolet.

POST ITALI: Etiam Euander ſe Italum dicit.

ALBVLA NOMEN. Antiquum hoc nomen à colore habuit.

VARIORVM.

LATIVMQVE VOCARI. Ovid. lib. 1. Faſt. *Dicta fuit Latium terra latente deo.* Carmen. lib. 1. Emend. cap. 18.

ET GENTES VENERE SICANÆ. De his alibi dictum. At Dionyſius tradit, Arcades omnium Græcorum primos, Ionio emenſo, in Italiam colonos miſiſſe. Hinc ajunt Œnotrum cum Aboriginibus, XVII ætates ante excidium Ilienſe, cum Peucetio fratre, claſſe in Italiam tranſmiſiſſe. Junioris Lycaonis is fuit filius, quintus à Phoroneo, qui omnium primus in Peloponneſo regnavit, ut quidam prodidere. HORT.

ET NOMEN POSVIT. Depoſuit. Etenim, ut in primo dictum eſt, pro temporum & locorum diverſis rationibus, à novis colonis aut regibus, à quibus invicem pulſi fuere, nomen mutatum fuit, Italia, Œnotria, Auſonia, Heſperia, Saturnia, &c. HORT.

Me

Me pulſum patria, pelagique extrema ſequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His poſuere locis: matriſque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & deus author Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progreſſus, monſtrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priſcum Carmentis honorem,
Vatis fatidicæ: ecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem (quem Romulus acer Aſylum

SERVII.

ME PVLSVM PATRIA. Aut, ut diximus ſupra, propter patricidium: aut certe oraculorum neceſſitate compulſum.

PELAGIQVE EXTREMA. Ideſt, aut per extrema pelagi actum: aut, ut dicunt quidam, per pelagus extrema ſequentem. ut PELAGI adverbium ſit, aut pro in pelago, aut pelagi pericula.

FORTVNA OMNIPOTENS, ET INELVCTABILE FATVM. Secundum Stoicos locutus eſt, qui naſci & mori fatis dant: media omnia, fortunæ. Nam vitæ humanæ incerta ſunt omnia. unde ET miſcuit, ut quaſi plenum oſtenderet dogma. Nam nihil tam contrarium eſt fato quam caſus: ſed ſecundum Stoïcos dixit. Alii *fortunas omnipotens*, propter fugam & exilium; *Ineluctabile fatum*, aut idcirco ut ſe ſceleris & parricidii crimine purgaret.

EGERE Coëgerunt, ut quaſi oſtendat initium.

CARMENTIS NYMPHÆ MONITA. Matris Euandri quæ Nicoſtrate dicta eſt. Sed ideo *Carmentis* appellata à ſuis, quod divinatione fata caneret, nam antiquæ vates *Carmentes* dicebantur, unde etiam librarios qui eorum dicta perſcriberent *Carmentarios* nuncupatos. Alii hujus comites Portimam & Poſtvotam tradunt, quia vatibus & præterita & futura ſunt nota. Alii etiam Tyburtem dictam. Nymphæ autem, maritæ dicit. Nam Græce νύμφη Latine ſponſa dicitur. hæc autem non vere Nympha fuit, ſed vaticinatrix. Alii Nympham ideo dictam, quoniam qui res Arcadum ſcripſerunt, tradunt ſex fœminas ibi fuiſſe quæ Nymphæ vocarentur, in queis & *Carmentem*; Ergo proprio ergo vocabulo non Epithero poëtico uſus eſt. AVTHOR. Scilicet oraculorum,

MONSTRAT ET ARAM. Aut quam Euander matri fecit extinctæ: aut *aram* pro monumento, aut ideo *aram* quia ibi ſepulta eſt, & poſt exceſſum dea credita: Hæc ara juxta portam, quæ primo à Carmente Carmentalis dicta eſt: poſt Scelerata à Fabiis CCC. ſex, qui per ipſam in bellum profecti, non ſunt reverſi. VATIS FATIDICÆ. Bene addidit FATIDICÆ; Nam vatem & poëtam poſſumus intelligere. Vt ſolum, plenum non erat. Ergo tale eſt, ut illud in Saluſtio, *In tugurio mulieris ancillæ.* Non quia mulieris, ſtatim & ancillæ; ſi autem ancillæ, ſtatim & mulieris.

QVÆ PRIMA. Quia poſtea etiam Sibylla dixit.

NOBILE PALLANTEVM. Futurum ſcilicet, ſicut & Æneadas, ad ſequens enim Romanorum retulit tempus.

ASYLVM RETVLIT. Poſtquam Hercules migravit è terris, nepotes ejus timentes inſidias eorum quos avus adfixerat Athenis, ſibi primi Aſylum, hoc eſt templum miſericordiæ conlocarunt, unde nullus poſſet abduci, quod etiam Statius dicit, ut, *Herculeos fama fundaſſe nepotes*, ideo ergo ait, *Quem Romulus acer Aſylum.*

DONATI.

ME PVLSVM. Non ſua culpa patria caruiſſe, ſed fatorum, demonſtrat, quæ ut ipſe dicit, ſunt inſuperabilia.

MATRIS. Nam & mater & dea, quæ contra pietatis meritum movere filium non poſſet.

CECINIT QVÆ PRIMA. Magnum argumentum quod dea fuerit & fatidica. Cum prima cecinerit Æneadas futuros magnos, & Pallanteum futurum nobile.

LVCVM. Qui poſtea à Romulo aſyli nomen accepit.

VARIORVM.

PELAGIQVE EXTREMA SEQVENTEM. Me navigationem in longinquas & ultimas terras procul domo parantem: ut *pelagi extrema* audiamus extremas & longiſſime remotas ejus partes. Turneb. lib. 24 cap. 40.

FORTVNA OMNIPOTENS. Differit de hoc loco Ioach. Camerarius problem. 9. Dec. 3. Macrobius. Saturn. lib. 5. cap. 16. Alex. ab Alexand. lib. 1. cap. 13. & ibidem Tiraquell.

FORTVNA. Cauſas impulſivas reddit quibus in Italiam venerit: ſeditione pulſus iniquitate fortunæ, neceſſitate fatali, & monitis matris fatidicæ Carmentis, atque adeo etiam ipſius Apollinis juſſu. HORTENS.

CARMENTALEM PORTAM. Alexand. lib. 4. cap. 16. HART.

ASYLVM. Primum Cadmus, dum Thebas conderet, aſylum aperuiſſe fertur, ad quod fugientes ſine diſcrimine ſervi, aut liberi, ab omni pœna tuti erant. Poſt aſylum Athenienſes, de quo Servius, fuit in Rhæteo, Ajacis aſylum aperuerunt. Alexand. ab Alexand. lib. 3. cap. 20.

Ret-

Rettulit) & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & sacri monstrat nemus Argiletî:
Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,

SERVII.

RETTVLIT. Hoc est fecit ad imitationem Athenienſis Aſyli: quod ideo Romulus fecit, ut haberet advenas plures, quibus conderet Romam. Iuvenalis. *Et tamen ut longe repetam, longeque revolvam Nomen, ab infami gentem deducit Aſylo.* Sane hoc non ad Euandri perſonam adplicatur quod ipſe Æneæ retulerit. GELIDA MONSTRAT SVB RVPE LVPERCAL. sub monte Palatino eſt quædam ſpelunca, in qua de capro luebatur, id eſt ſacrificabatur: unde *Lupercal* dictum nonnulli putant Alii quod illic lupa Remum & Romulum nutrierit. Alii (quod eſt verius) locum eſſe hunc ſacratum Pani deo Arcadiæ. Cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus. Et dictus Lycæus, quod lupos non ſinat in oves ſævire. Ergo ideo & Euander deo gentis ſuæ ſacravit locum, & nominavit Lupercal, quod præſidio ipſius numinis, lupi à pecudibus arcerentur. Sunt qui dicant hunc Panem: Alii deum bellicoſum: Alii Liberum patrem, eo quod capro ei ſit divina res, qui eſt hoſtia Liberi propria. In hujus ſimilitudinem inrecti cultores ejus, cui Lupercalia inſtituta ſunt, quia Deus paſtoralis eſt. Nam Remum & Romulum ante urbem conditam Lupercalia celebraſſe, quod quodam tempore nuntiatum illis ſit lattones pecus illorum abigere, illos togis poſitis cucurriſſe, eoſque obviis pecus recuperaſſe, id in morem verſum ut hodieque nudi currant. Nonnulli propter ſterilitatem hoc ſacrum dicunt à Romulo conſtitutum, ideoque & puellæ de loro capri cæduntur, ut careant ſterilitate & fœcundæ ſint, nam pellem ipſam capri veteres februm vocabant.

PARRHASIO DICTVM PANOS DE MORE LYCÆI. Ordo eſt, Monſtrat Lupercal Panos Lycæi dictum de more Parrhaſio, id eſt oſtendit Lupercal Panos Lycæi dicatum ex more Arcadico. Nam Parrhaſia, Arcadia eſt. DICTVM. Dicatum, conſecratum.

PANOS LYCÆI. Hujus Panos, genitivus eſt Græcus. & *Panos Lycæi* ſic dictum eſt, ut Iovis Olympici, Apollinis Delfici. SACRI MONSTRAT NEMVS ARGILETI. *Sacri*, execrabilis. Sine Argiletum, quaſi argilletum multi volunt à pingui terra: alii à fabula. Nam Euander Argum quendam ſuſcepit hoſpitio, qui cum de ejus cogitaret interitu, ut ipſe regnaret, Euandro hoc non ſciente ſocii intellexerunt, & Argum necarunt. Cui Euander & ſepulcrum fecit, & locum ſacravit: non quod ille meruerat, ſed hoſpitalitatis cauſſa. Bene autem in hac re Euander immoratur, & docet cauſſas ne apud hoſpitem veniat in ſuſpicionem. Ergo Argiletum ab Argo illic ſacrato & ſepulto. Alii Argum occiſum dicunt ab ipſo Euandro, auxiliante ſibi Hercule, quod is ex hoſpite factus eſſet inimicus: Alii Danaen cum duobus filiis Argo & Argeo quos de Fineo habuit venîſſe in Italiam, & locum ubi nunc Roma eſt tenuiſſe, ibique Argum Aboriginum inſidiis interfectum loco nomen dediſſe. Alii Argiletanam portam appellari, quod eam Caſſius Argillus ſive fecerit ſive refecerit, quod ibi Caſſius poſt Argillus bello Punico primo ſit interfectus ob turbulentam & ſeditioſam naturam. Alii quod Argillus Senator poſt Cannenſe prælium ſuaſerit à Pœnis pacem poſtulari, ideo in Senatu carptum, domumque ejus diruram & locum Argiletum appellatum. Quidam dicunt cum Capitolii, ubi nunc eſt, fundamenta jacerentur, caput humanum quod Olli diceretur, inventum, quo omine ſollicitatos conditores miſiſſe ad Tuſciam ad aruſpicem illius temporis nominatum, qui jam indicaverat Argo filio ſuo, tributum fataliter eſſe, ut is locus orbi imperaret, in quo illud caput eſſet inventum. Obvii igitur Argo hi qui miſſi erant, ubinam eſſet pater interrogaverunt, qui cognita cauſa itineris eorum, omne reſponſum patris prodidit, monuitque ut caverent, ne ab eo interrogatione deciperentur: Sed cum Legati ad eum perveniſſent, & de ſignificatione inventi capitis quærerent, volens ille dominatum orbis patriæ ſuæ potius adſcribere, interrogavit anne hic, ſuum locum oſtendens, inveniſſent: Illis negantibus, ſuſpicatus proditum eſſe reſponſum, quæſivit an quenquam obvium feciſſent, illis ſimpliciter confitentibus occurriſſe ſibi juvenem, tunc aruſpex conſcenſo equo ſequutus Argum occidit eo loco ubi nunc Roma eſt, à cujus cæde Argiletum: Quamvis hæc hiſtoria etiam de alio nomine ſæpe celebrata ſit.

TESTATVR LOCVM. Iurat non ſua culpa jura hoſpitii eſſe violata; vel in teſtimonium docit nomen loci, vel deteſtatur.

TARPEIAM SEDEM. Prolepſis, duo hæc enim nomina poſtea monti indita ſunt.

DONATI.

LVPERCAL. Vnde luperci & lupercalia dicuntur.

ARGI. Qui ex hoſpite factus eſt inimicus: unde non erat pudendum, ſi hoſpitem talem interemiſſet, qui hoſpitalis religionis oblitus fuiſſet.

DVCIT. Oſtendendo, non autem ambulando. nam ſenex ardua non aſcendiſſet veſpertino tempore.

VARIORVM.

MONSTRAT SVB RVPE LVPERCAL. Sacra Lupercalia Euander inſtituit. Iis ſacris, juvenes Romani nudi canem & capram immolabant. Vide Gyrald. Syntag. 17

LVPERCAL. Alexand. lib. 6. cap. 11. & lib. 4. cap. 12. HART.

ARGILETI Alexand. lib. 2. c. 28. HART.

Aurea

Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci: jam tum ſylvam, ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoſo vertice collem,
(Quis deus, incertum eſt) habitat deus. Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iovem, cum ſæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nimboſque cieret.
Hæc duo præterea diſiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter ſe dictis ad tecta ſubibant
Pauperis Euandri, paſſimque armenta videbant,

SERVII.

AVREA NVNC. NVNC ad utrumque pertinet, & ad *aurea* & ad *Tarpeiam ſedem*. Nam Tarpeja ſedes dicta eſt à Tarpeja virgine. cum enim Romulus contra Sabinos bella tractaret, & Tarpejo cuidam dediſſet arcem tuendam, filia ejus Tarpeja aquatum profecta in hoſtes incidit: quam cum hortarentur ad proditionem arcis, illa pro præmio popoſcit ornatum manuum ſiniſtrarum, id eſt armillas. Facta itaque arcis proditione, hoſtes ingenioſa morte, promiſſa ſolverunt. Nam ſcuta, id eſt ſiniſtrarum manuum ornatum, ſuper illam jacientes, eam vita privarunt; quæ illic ſepulta, Tarpejæ ſedi nomen impoſuit.

RELLIGIO. Id eſt metus, ab eo quod mentem religet dicta religio.

DIRA. Magna, admirabilis: ut, *An ſua cuique deus ſit dira cupido?* SAXVM: Sic appellatur Capitoliium.

HOC NEMVS. Bene ubique NEMVS dixit. nam tunc ædificia non erant.

QVIS DEVS. Dubitando *quis deus*, adfirmat deum eſſe.

IPSVM CREDVNT SE VIDISSE IOVEM. In hoc ſcilicet nemore. Sane ad illud alludit quod primi dicuntur Iovi templa & rem divinam feciſſe: Æacus enim primus in Arcadia templum conſtituiſſe dicitur: nec enim longe ſunt à monte Olympico, unde eos dicit Iovem vidiſſe: & quod ipſi ſunt προσέλήνοι, id eſt ante Lunam creati, ut ait Statius, *Arcades aſtris, Lunaque priores.* licet dicat Saluſt. Cretenſes primos inveniſſe religionem: unde apud eos natus fingitur Iupiter.

ÆGIDA CONCVTERET. Hic diſtinguendum. nam ægida, id eſt pellem Amaltheæ capræ, à qua nutritus eſt, in ſiniſtra Iupiter tenet. Sane Græci poëtæ turbines & procellas αἰγίδας appellant, quod hæc mota faciat tempeſtates. Ergo NIGRANTEM. tempeſtatem commoventem. DEXTRA, NIMBOSQVE CIERET. Et de dextra fulmina commoveret. nam modo *nimbos*, pro fulminibus poſuit, quæ dextra jacit. Ægidis autem concuſſio commovet pluvias. Ergo CONCVTERET ÆGIDA, aut per eam nimbos moveret.

DISIECTIS OPPIDA MVRIS. Vnum Iani, aliud Saturni, jam tunc vetuſta.

MONIMENTA VIRORVM. Hoc ſermone oſtendit etiam Saturnum virum fuiſſe.

IANVS PATER. Ianus in Ianiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia ejus ex una parte Iani caput, ex altera navis ſignata eſt

DICTIS. Dubium nomen ſit *dictis*, an participium.

PASSIMQVE ARMENTA VIDEBANT. Quæ poſt mortem Caci paſſim nullo timore vagabantur.

DONATI.

AD TECTA. Vt jam appropinquaſſe oſtendat, non autem tecta, ne ingredi viderentur.

VARIORVM.

RELLIGIO DIRA. δεισιδαιμονία. Religio ſæpiſſime eſt horror, qui nos quaſi religatos tenet. Vide Herald. in Arnob.

PAVIDOS TERRERET AGRESTES. Iam tum, hoc eſt, quum eſſet locus ille humilis atque deſertus, jam habuit numen, eratque illic, quod terreret accedentes, & his incuteret horrorem, maxime ruſticanis, qui pavore naturali omnia metuunt, & univerſa formidant. DONATVS.

ÆGIDA CONCVTERET DEXTRA. Quod hic Servius ægida diphtheræ & caprinæ pelli tribuit, non ſatis Homer. verſibus Il. o. convenire videtur; qui, ut hic Maro *ægida concutere*, οὐλον ἀιγίδα dixerat, prioribus & præcedentibus verſibus de ſcuto locutus apertiſſime, à Vulcano Iovi cuſo. Sonat etiam ἀιγὶς quandoque procellam & venti vertiginem, ut eo loco infra monuimus, *Ægidaque horrificam turbatæ Palladis arma*: unde liquet ægida Iovi, Palladi variiſque numinibus à Poëtis dari. GERMAN.

HANC IANVS PATER. De ejus nomine & forma, Rhodigin lib. 2. cap. 23. & lib. 23. cap. 11. Gyrald. Syntag. 4. Macrob. lib. 1. c. 7.

Romanoque foro, & lautis mugire Carinis.
Vt ventum ad ſedes. Hæc, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; hæc illum regia cepit.
Aude hoſpes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebuſque veni non aſper egenis.
Dixit & anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Æneam duxit, ſtratiſque locavit,

SERVII.

ROMANOQVE FORO. Romanum forum eſt, ubi nunc roſtra ſunt. Sed & hic prolepſin fecit, nam poſtea ſic dictum eſt. LAVTIS MVGIRE CARINIS. Carinæ ſunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant circa templum Telluris. LAVTAS autem dixit, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Auguſtum, qui natus eſt in lautis carinis. Alii dicunt Carinas montem nominatum, quod ager ſuburbanus ante portas Cariis erat. Alii lautia loca legatorum, quæ in ea regione inſtructa accipere conſueverant. Alii quod ibi Sabini nobiles habitaverint, quorum genus invidere & carinare ſolebat. *Carinare* autem eſt obtrectare. Ennius, *Contra carinantes, verba atque obſcæna profatus.* Alibi, *Neque me decet hanc carinantibus edere chartis.* Alii quod Romani Sabinis inſtantibus fugientes, eruptione aquæ ferventis & ipſi liberati, & hoſtes ab inſequendo repreſſi. *quia calida aqua lavandis vulneribus apta fuit, locus lautulus appellatus eſt.

VICTOR ALCIDES SVBIIT. Virg. hic jus pontificale quibuſdam videtur ſubtiliter tangere, domus enim in qua Pontifex habitat regia dicitur, quod in ea rex ſacrificulus habitare conſueſſet, ſicut flaminia domus in qua flamen habitat dicebatur, quod hic oſtendit ex perſona Euandri, quem facit orantem, ut Æneas ſuam ingrederetur domum, non utique profanam, ſed ſacratam, ſcilicet quæ fuerit hoſpitium Herculis, illis verſibus, *Hæc inquit limina victor Alcides ſubiit, hæc illum regia cepit*, quem etiam honore divinæ dignationis ſociat, adjiciens: *Aude hoſpes contemnere opes & te quoque dignum Finge deo:* hæc enim dicendo quid aliud agit, quam ut ſacratæ religionis uſum tribuat antiſti * divina communia, utpote quem etiam Pontificali honore nuncupaverat, dicens: *Maxime Teucrorum ductor*, neque enim quia ductor eo maximus, ſed quia maximus eo omnia * regiæ autem verius meminit dicendo; *Tecta ſubibant Pauperis Euandri, Romanoque foro*, quis enim ignorat regiam ubi Numa habitaverit in radicibus palatii, finibuſque Romani fori eſſe? Victor autem Alcides Subiit *ἀντιφράσει*, id eſt bonum Æneæ omen oſtenditur, Varro enim divinarum Lib. IV. victorem Herculem putat dictum, quod omne genus animalium decies vicerit: Sed Romæ, victoris Herculis ædes duæ ſunt, una ad portam trigeminam, altera ad forum boarium, cujus commenti cauſa hæc exponitur: Marcus Octavius Herſennus in prima adoleſcentia tibicen, poſtquam arti ſuæ diffiſus eſt, mercaturam inſtituit, bene re geſta decimam Herculi dicavit, poſtea cum navigans hoc idem ageret à prædonibus circumventus fortiſſime pugnavit & victor receſſit, quem inſomnis Hercules docuit ſua opera ſervatum, cui Octavius impetrato à magiſtratibus loco, ædem cum ſigno ſacravit, & victorem inciſis litteris appellavit. Ergo Virgilium non tantum ad victoriam præſentem victorem dixiſſe, ſed occulte perpetuo ejus Epitheto uſum debemus accipere, quippe quem Romæ ſub hoc nomine ſacratum coli videbat, nam ſupra ait, *Tauroſque hæc victor agebat*, cum de pugna ejus alia loqueretur. Sane hic SVBIIT juxta uſum præſentem accuſativo junxit, cum antiquo more alibi dativo junxerit, ut *Progreſſi ſubeunt luco.* CEPIT. Mire dixit, ut alibi, *Nec te Troja capit.*

AVDE HOSPES CONTEMNERE OPES. Bene AVDE, quaſi rem arduam & difficilem, tanquam virtute opus ſit animi & ad expellendum amorem divitiarum. DIGNVM FINGE DEO. Compone te & forma in ſimilitudinem numinis: quod juxta ſectam cynicam hoſpes Herculis ſuadet: Sane quidam DEO, pro immortalitate dictum volunt.

NON ASPER. Non aſpernator, id eſt faſtidioſus.

ANGVSTI SVBTER FASTIGIA TECTI INGENTEM ÆNEAM DVXIT. Ex contrarietate quæſitus ornatus, ait enim, *Anguſti tecti ſubter faſtigia ingentem Æneam duxit.*

DONATI.

REGIA. Quæcunque domus, modo à rege habitetur, regia jure dicitur.

AVDE HOSPES. Multum tribuit Æneæ, cum Herculi comparet.

REBVSQVE VENI NON ASPER EGENIS. Id eſt, ne aſpere veni rebus egenus. Sum quidem pauper (cui & ſi copia deſit, aliquantæ tamen ſubſtantiæ ſunt) ſed non ſum egenis. ille enim in miſeriis eſt & egeſtate. Ergo non bis repetendum.

VARIORVM.

ROMANOQVE FORO. De foris Romanis & externis, vide Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 12.

LIMINA VICTOR ALCIDES. Macrob. lib. 3. cap 6. Saturn.

AVDE HOSPES. In animum tuum quaſi rem arduam fortiter inducito ac ſuſtineto, ut ait Turneb. libro 21. capite 8. Nempe qui σωφροσύνην & ἀνδρείαν virtutem conſtituerunt, partem quoque μεγαλοψυχίας in contemptu divitiarum poſuerunt. GERMAN.

REBVSQVE VENI NON ASPER EGENIS. De antiquorum frugali & parco victu, multa Alexand. ab Alex. lib. 3. cap. 11.

Effil-

Digitized by Google

Effultum ſolitis & pelle Libyſtidis urſæ.
Nox ruit, & fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur; thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita, caſuraſque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miſeris, non arma rogavi
Artis, opiſque tuæ: nec te, chariſſime conjux,
Incaſſumve tuos volui exercere labores.

SERVII.

EFFVLTVM. Sicut ſupra dictum eſt, apud veteres dicebatur ſuper quod unuſquiſque jacuiſſet. PELLE LIBYSTIDIS VRSÆ. Species pro genere. nam cujuſlibet feræ poſſumus accipere. Ideo dicit *Libyſtidis*, ut ex pretio beſtiæ aliquid gratiæ potuiſſet ipſis ſtratis accedere.

EXTERRITA MATER. Ideo territa, quia mater. TVMVLTV. Gallicus tumultus.

DICTIS DIVINVM ASPIRAT AMOREM. Id eſt dictis ſuis addit venuſtatem, ut amabiliter ejus audiatur oratio. Sane Venus petitura pro filio de adulterio procreato, orationem ſuam ingenti arte compoſuit: quod etiam Vulcanus ipſe teſtatur dicens, *quid cauſſas petis ex alto*? Non enim aperta eſt petitio ejus: ſed longo proœmio perverſum amorem arte circumvenit. Præſentem ergo quæſtionem hanc, quæ naſcitur ex petitione Veneris impudica, ſolvimus his modis: Primo quod Vulcanum amore circunvenit: nam & poſt completam orationem ſtatim eum complectitur & molli amplexu fovet: Deinde nacta eſt ejus occaſionem temporis, quo Marti arma faciebat, quem fuiſſe ſciebat adulterum: per quod datur intelligi, Vulcanum jam omnem ſuſpicionem & iram, quam habuit circa Venerem, depoſuiſſe, adeo ut arma etiam ipſi fabricaret adultero. præterea Vulcanum uxorium fuiſſe teſtantur, & ipſe Virgilius dicens, *Tunc pater æterno fatur devinctus amore.* Et Statius, ubi Martem Venus adloquitur: ut, *At non eadem Vulcania nobis Obſequia, & laſſi ſervit tamen ira mariti.* Nam quod dicit Donatus potuiſſe fieri, ut cum Anchiſa concumberet Venus ante quam Vulcano nuberet, non procedit. Conſtat enim à principio Venerem uxorem fuiſſe Vulcani. Sane divinum τὸ θεῖον debemus accipere.

DVM BELLO ARGOLICI. *Dum* poſtquam. Sane hæc oratio rhetorica fuſio eſt, nam principium à verecundia ſumpſit, dicendo enim nunquam ſe moleſtam antea fuiſſe, oſtendit impetrare debere, præſertim ex eo quod non timuerit petere. NVNC IOVIS IMPERIO RVTVLORVM CONSTITIT ORIS: ERGO EADEM SVPPLEX VENIO. Hæc non tantum rogandi, ſed etiam impetrandi vim habent, verſo tamen ordine; nam primo arma petit, deinde adjuvat exemplo dicendo, *Te filia Nerei* &c. deinde cauſam, *Aſpice qui coëant populi.* Ipſum enim POPVLI multitudinem ſignificat, & quaſi non impugnet, ſed impugnetur Æneas, ita pathos fecit dicens, *In me excidium que meorum*: nam quod à principio arma petit, hæc ratio eſt, quod rem nec magnam, nec difficilem Vulcano petebat, ideo & ſtatim poſuit, nam ubi majus aliquid eſt, ante cauſa dicenda eſt, ut præmollitis animis, tunc quod petitur, ſuggeratur.

DEBITA. Fataliter ad exitium deſtinata. CAſVRASQVE INIMICIS IGNIBVS ARCES. Cauſa cur non petierit.

MISERIS. Atqui honeſtum eſt miſeris ſubvenire: ſed hoc dicit, cur te fatigarem pro hominibus fati neceſſitate perituris;

ARMA ROGAVI. Argute hic in principio *arma* nominat, ut jam intelligatur quid petitura ſit.

ARTIS OPISQVE TVÆ. Duo duobus reddit, opis *arma*: aut certe idem valet *opis* quod *artis*, hinc opifices.

INCASSVMVE TVOS. Ordo eſt, tuoſve labores incaſſum exercere volui.

DONATI.

LIBYSTIDIS VRSÆ. Vt ex precio beſtiæ, aliquid gratiæ illi ſtrato adderet.

VVLCANVM ALLOQVITVR. Tantum habens ſpei, quantum uxor de viro concipere debet: & tantum deſperationis, quantum odium inter vitricum & privignum eſſe conſuevit. Ergo illum fraude adoritur. THALAMO. Vt inter ſecreta lectuli extorqueret, quod ille nollet.

DIVINVM. Quem humanis pectoribus dono inſerere conſuevit. Nam amor, qui eſt ex voluntate noſtra, humanus eſt.

VARIORVM.

NOX RVIT ET FVSCIS. Tranſitio à rebus humanis in colloquium Vulcani ac Veneris deorum. Imitatus hoc loco eſt Homerum Iliad. Ξ. qui Iunonem inducit [illegible], varioque ornatu & mundo muliebri inſtructam uxoriis illecebris mariti animum tentantem & pericli tantem. GERM.

DVM BELLO ARGOLICI. Petitoria oratio generis deliberativi. HORT.

Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem,
Nunc Iovis imperio Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato. te filia Nerei,
Te potuit lachrymis Tithonia flectere conjux.
Aspice qui coëant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.
Dixerat, & niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet: ille repente
Accepit solitam flammam, notusque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim tonitru cum rupta corusco

SERVII.

PRIAMI DEB. PLVR. NATIS. Scimus quod Paridi tantum debuit: sed hoc honestius ad aliarum commemorationem personarum adduci potest, ne ex turpi causa Paridi debuisse videatur, & simul, ut quidam tradunt pulchritudinis suæ Vulcanum admoneret, hoc est formæ judicio Iovis conjugem vici.

ÆNEÆ FLEVISSEM SÆPE LABOREM. Bene post Pergama, post Trojanos, post Priami liberos, cum excusatione fit Æneæ commemoratio: Dicit enim se ejus infelicitate commotam, ut illud causas habeat, hoc miseratione consistat.

IOVIS IMPERIO. Id est nunc vero, & subdistingue, nunc autem Iovis imperio, ne videatur impudens, si aliena regna deposceret: & hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui etiam Iupiter favet.

EADEM. Quæ nunc scilicet silui, quæ nihil petii. SANCTVM MIHI NVMEN. Si sanctum simpliciter accipiatur, leve est numen, Ergo *sanctum*, ut leges sanctas dicimus, id est firmas à sanciendo.

ARMA ROGO. Hic distinguendum, ut cui petat, non dicat: sed relinquat intelligi, ne fœde apud maritum & amorem suum circa Anchisem memoret & susceptum de adulterio filium.

GENITRIX NATO TE FILIA NEREI. Hoc est soles hoc præstare matribus, & dicit Thetidem quæ Achilli arma impetravit. Et bonis utitur comparationibus dicendo *filia Nerei*, cum Ipsa Iovis sit filia. Item uxor Tithonia, cum sit ipsa Vulcani. NEREI. autem, pro Nerei. Omnia enim quæ in EVS exeunt hodie, apud majores in ES exibant: ut Nereus Neres: Tydeus Tydes: & genitivum in EIS mittebant, ut, Tydeis Nereis. Sed quia plerumque s supra in Latinitate detrahitur, remanebat EI. Hinc est filia Neri, Immitis Achilli. Item in Sallustio, *At bellum Persi Macedonicum.*

TITHONIA CONIVX. Aurora pro Memnone.

ASPICE QVI COEANT POPVLI. τὸ σαφὲς, ut præsentem ostenderet necessitatem, dicendo autem *populi*, phantasiam fecit. CLAVSIS FERRVM ACVANT PORTIS. Vt ostenderet festinationem, dixit enim superius, *Quinque adeo magna positu incudibus urbes Tela novant.* IN ME. Artificiosè arma petit etiam sibi profutura: Nisi enim subvenis, iterum vulnerabor. Nam à Græcis fuerat vulnerata. Vnde est, *Equidem credo mea vulnera restant.*

CVNCTANTEM. Scilicet de promissione, quam per amplexum suum immisso amore persolvit.

ACCEPIT SOLITAM FLAMMAM. Vel quasi maritus, vel alludit ad rem naturalem. Namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, quod Venerium officium non nisi calore constitit. Vnde est, *Frigidus in Venerem senior.*

LABEFACTA PER OSSA. Si ossa labefecit, quanto magis animum?

ATQVE OLIM. Fere ut solet, nam non est adverbium temporis.

DONATI.

PRIAMI NATIS. De Creusa maxime intelligit. laborat autem ut verecunde videatur petere, ne mariti auxilium inaniter rogaret in rebus, quæ removeri non possent.

EADEM Quæ tacui.

GENITRIX NATO. Majorem miserationem movet nominibus necessitudinum, quam moviset nominibus propriis.

IN ME. Iunxit personam suam, ut magis moveret.

ACCEPIT SOLITAM FLAMMAM. Ostendit plus profuisse, loci temporis & personæ observationem quam verba.

VARIORVM.

ARMA ROGO. Propositio petitionis verecundæ.

NON SECVS ATQVE OLIM. Comparatione ostendit, quo pacto calor amoris per ossa Vulcani serpsit. HORT.

CVM RVPTA CORVSCO. Credo autem circumscribi à Poëta ea fulgura, quæ à Lucretio, *micantia*, ut supra: vibratus ab æthere fulgor. GERMAN.

Ignea

Digitized by Google

Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Senſit læta dolis, & formæ conſcia conjux.
Tum pater æterno fatur devinctus amore;
Quid cauſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi diva mei? ſimilis ſi cura fuiſſet,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet.
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.
Et nunc, ſi bellare paras, atque hæc tibi mens eſt,
Quicquid in arte mea poſſum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove poteſt electro:
Quantum ignes animæque valent, abſiſte precando,

SERVII.

IGNEA RIMA MICANS. Id eſt fulmen, cujus naturam expreſſit. Namque nubes vento coactæ plerumque rumpuntur, & ex ſe fulmen emittunt. Quamvis philoſophi fulgura & tonitrua ſimul exprimi dicant. Sed illud celerius videtur, quia clarum eſt, tonitrua autem ad aures tardius pervenire. Alii RIMA MICANS, Fulgetram dicunt, ex hoc ad velocitatem amoris, qui momento Vulcanum percuſſit.

FORMÆ CONSCIA CONIVX. Intellexit ſe ſola pulchritudine pervertiſſe mentem mariti. Alii duabus rebus Venerem volunt maritum adgreſſum, dolis & pulchritudine; & volunt melius *dolis* & *formæ conſcia*, quam læta; & *formæ* melius dativo caſu quam genitivo.

DEVINCTVS. Hoc ſermone oſtendit eum poſſe cuncta concedere.

EX ALTO. Mirum & hoc libenter, & olim de promittentis * & utitur argumentatione longe repetita. Eſt autem de uſu dictum, Cicero primo libro ad Brutum, *Si Pompejus non ex alto peteret, & multis verbis me jam hortaretur.*

TVM QVOQVE. Sicut nunc, & tunc quoque his audiendum. TEVCROS ARMARE FVISSET. Per *Teucros* Æneam debemus accipere, quia Venus ante ait, *Arma rogo*, & ſubjungendo *Genitrix natæ*, per ſimilitudinem ſignificat Æneam. Ergo Poëta aliud dicendo, aliud dedit intelligi. Sanè fuiſſet in proximo repetitum decorem addidit. *

NEC PATER OMNIPOTENS. Notandum quod hic Jovem à fatis ſeparet, cum alibi jungat, ut, *Sic fata deûm rex Sortitur.* Sed hanc imminentium malorum dilationem Etruſci libri, primo loco à Jove dicunt poſſe impetrari, poſtea fatis, unde & hic ſic ait, *Nec pater omnipotens, nec fata vetabant*, NEC FATA VETABANT STARE. Atqui ſupra ait, *debita.* Sed ſciendum ſecundum aruſpicinæ libros & ſacra Acherontia, quæ Tages compoſuiſſe dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuiſſe fieri. Ergo non eſt contrarium. nam fata differuntur tantum, nunquam penitus immutantur: Quod etiam Iuno dicit, ut, *Atque immota manet fatis Lavinia conjux, Atrahere atque moram tantis licet addere rebus.*

SI BELLARE PARAS. Quia dixerat *In me excidiumque meorum.* Quidam hunc ſenſum illi jungunt, *abſiſte precando Viribus indubitare tuis*, cætera enim per parentheſin dicta ſunt.

POSSVM PROMITTERE CVRÆ. Quicquid in me curæ eſt, id eſt, officii & ſollicitudinis.

LIQVIDO ELECTRO. Aut liquefacto aut puro: & ſecundum Plinium in naturali hiſtoria, ſunt tria electri genera: unum ex arboribus, quod ſuccinum dicitur: aliud quod naturaliter invenitur: tertium quod fit de tribus partibus auri & una argenti: quas partes etiam ſi naturam reſolvas, invenies. Unde errant qui dicunt melius eſſe naturale. Electri autem natura probatur veneno, quo recepto & ſtridorem emittit, & varios ad ſimilitudinem arcus cœleſtis reddit colores. Et ad lumina in convivio clarius auro & argento lucent.

DONATI.

PATER. Qui loco patris Æneæ eſſet profuturus?
QVID CAVSAS? Ita loquitur, quaſi non ipſe eſſet, qui paulo ante cunctabatur. EX ALTO. Longa circuitione verborum.

NEC PATER OMNIPOTENS. Non poſſe penitus ſubverti, ſed poſſe differri fata, oſtendit Poëta.

FERRO. Ad robur pertinet. ELECTRO. Ad pulchritudinem. Sed armorum ſplendor vehementer arcet hoſtes. ANIMÆ. Venti quibus ignis animatur.

VARIORVM.

ÆTERNO DEVINCTVS AMORE. Æternum pro magno, atque adeo immenſo poſuit Maro. Et Curtius lib 4. fere eodem modo ſcripſit: Ablue corpus illuvie, æterniſque ſordibus ſqualidum. Turneb. lib. 13. cap. 8.

LIQVIDOQVE POTEST ELECTRO. Turpiſſimum mendum in hoc verſu inhæſerat, nam cum legeretur ante POTESTVR, ex veruſtiſſimo volumine bibliothecæ Vaticanæ Politian. Miſcell. cap. 71. emendavit POTEST. Quæ etiam verior lectio vel inde probatur, quod electrum ubique in prima ſyllaba longum, tam apud Græcos ponitur, quam apud noſtros. HENR. STEPHAN. de delectu Virgil. lection. & Ang. Politian. cap. 71. Miſcell.

Digitized by Google

Viribus indubitare tuis. ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abacta
Curriculo expulerat somnum: cum fœmina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes;
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos:

SERVII.

ANIMÆQVE VALENT. Fabrica Vulcani duobus constat, ventis, & flatu, hic ergo animæ pro spiritu quo fabriles folles inflari solent, id est venti, ἀπὸ τῶν ἀνέμων. Horatius, *Impellant animæ lintea Thraciæ*: Vnde anima dicitur, quæ secundum aliquos ventus est. ut, *Atque in ventos vita recessit.*

EA VERBA LOCVTVS. Quidam humiliter dictum accipiunt. FRECANDO VIRIBVS INDVBITARE TVIS. Id est dubitare. nam IN vacat, & hoc dicit, Precum nimietas, postulationis significat dubitationem. Sane *indubitare* quis ante hunc?

CONIVGIS INFVSVS GREMIO. Hoc est, ante concubuit, & sic quievit. Probus vero & Carminius propter sensum cacephaton, *infusum* legunt, ut sit sensus, Dormiit cum conjuge dormiente, id est, petiit soporem infusum, etiam conjugis è gremio. Alii *infusus* legunt, ut significetur coisse illos, & sic sopitos, & volunt esse emphasin coitus, nam *infusum gremio soporem* nihil esse dicunt: multi autem cacephaton accipiunt; ne duo epitheta videantur, *placidum* & *infusum*: Alii figurate accipiunt *placidum per membra*, pro eo quod est placidum membris. ET PER MEMBRA. Potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris.

CVRRICVLO. Tempore modo: alias loco, alias officio. Cicero in oratore, pro loci spatio. *Hæc sunt curricula ac spacia multiplicium variorumque verborum*: Et multi sic distinguunt. *Inde ubi prima quies medio jam noctis abacta Curriculo expulerat somnum, cum fœmina primam Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva impositum.* nam quies curriculo expulerat somnum cum pene nihil est: quid enim est quies, nisi somnus? aut ut sit aliquid, non est absentia matrona illa dum surgit, quia est tiara* maxime, aut *tolerare colo vitam, tenuique Minerva Impositum*: Et hic distinguitur, quid enim est *Impositum cinerem?* cum illud sit pulchrius, cui castitas imposuit lanificio tolerare vitam, ut sequatur *Cinerem & sopitos suscitat ignes*, ut alibi, *Et sopitas ignibus aras Excitat.*

COLO. Hunc sequimur: nam hujus coli dicimus, non ut Statius, hujus colus. TENVIQVE MINERVA. Non filo tenui, id est subtili artificio, sed parvo pretio lanificii, id est tenuiter & exiliter victum præbente. Et alii hic distinguunt, & subaudiunt *mos est*, aut, *placet*: ut sit sensus, *Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva mos est*, vel *placet*: & sic inferunt: *Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes.* Vtecontra Horatius, *Incedis per ignes suppositos cineri doloso.* Alii sic legunt, *Tenuique Minerva Impositum*: quasi fato datum, hoc est cui hæc est fataliter data necessitas.

NOCTEM ADDENS OPERI. Per transitum ostendit noctem esse partem diei.

EXERCET PENSO. Fatigat. Terentius, *Primo hæc vitam parce, ac duriter agebat.* Hinc ergo traxit Virgilius ut diceret, *Castum ut servare cubile Conjugis*, id est, ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere.

DONATI.

GREMIO. Intelligimus *gremium*, non solum sedentis sinum, verum etiam quicquid homini ad requiem præstiterit locum. ita alibi. *Et ferum gremio dea tollit in altum.*

FAMVLAS. Pro manibus accipiamus, quibus vice famularum utuntur pauperiores, quibus ad comparandas famulas pecunia non est.

VARIORVM.

OPTATOS DEDIT AMPLEXVS. Notandum Virgilium, quem à Virginali verecundia non temere nomen sortitum dicunt; non modo ἀισχρολογίας inquinamenta procul à se habuisse; sed & vitandæ ἀισχρολογίας studiosissimum fuisse, resque inhonestas magna religione & pudore honeste semper extulisse. GERMAN.

CONIVGIS INFVSVS GREMIO. Iac. Nic. Loensis Epiphyll. 2. cap. 16.

CVI TOLERARE COLO. Pro lanificii arte non quæstuosa. Turneb. lib. 11. cap. 22. & lib. 26. cap. 29. Alexand. lib 4. cap. 8.

CVI TOLERARE COLO VITAM. Notanda hujus verbi vis, quæ parcum victum, & plus inopiæ quam copiæ significat, qualis sæpe sub *tolerandi* vocabulo à Lucretio tenuitas, & parsimonia innuitur. Mulieres autem colo & manu victum quærentes Græci χειροῦσθαι vel χειρώνακτες vocant. Tolerandi autem verbo respondere videtur & illud Græcorum ἀλφεστικῶν. GERMAN.

Hand

Digitized by Google

Haud ſecus ignipotens, nec tempore ſegnior illo
Mollibus è ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium juxta latus, Æoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:
Quam ſubter ſpecus & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum; ſtriduntque cavernis
Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro;
Bronteſque, Steropeſque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus, jam parte polita

SERVII.

IGNIPOTENS. Vulcanus, ut diximus ignis eſt: & dictus Vulcanus quaſi Volicanus, quod per aërem volet. Ignis enim è nubibus naſcitur. Vnde etjam Homerus dicit eum de aëre præcipitatum in terras, quod omne fulmen de aëre cadit: quod quia crebro in Lemnum Inſulam jacitur: ideo in eam dicitur cecidiſſe Vulcanus. Claudus autem dicitur, quia per naturam nunquam rectus eſt ignis. NEC TEMPORE SEGNIOR ILLO. Bene comparationis ſimilitudini duo reddidit, feſtinationem & induſtriam. AD FABRILIA SVRGIT. Dura & ex contrariis epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus è ſtratis ſurrexit ad opera fabrilia.

INSVLA SICANIVM IVXTA LATVS, ÆOLIAMQVE ERIGITVR LIPAREM. Phyſiologia eſt cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Ætnam & Liparen, ſcilicet propter ignem & ventos quæ apta ſunt fabris. Æoliam autem Liparen ideo, quia una eſt de illis ſeptem inſulis, quibus Æolus imperavit.

EXESA CAMINIS. Exeſa ad uſum caminorum qui ſunt Cyclopum, an *caminus exeſa* pro ignibus exeſa?

ANTRA ÆTNÆA TO: Magnitudinem ictuum oſtendit, quibus etiam vicini montes reſultabant: aut certe *Ætnea* quaſi Ætnæ dixit.

AVDITI REFERVNT GE. Et hoc breviter ſignificavit, id eſt referentes gemitus audiuntur non enim prius audiuntur, & poſtea referunt gemitus: poteſt & bis intelligi, audire eos primum cum eduntur, poſtea per Echo cum venerunt in eos locos, ex quibus repulſi vocis imaginem referunt.

STRICTVRÆ CHALYBVM. Strictura eſt terra ferri in maſſam coacta. Chalybes autem proprie populi ſunt, apud quos naſcitur ferrum: ut ipſe, *At Chalybes nudi ferrum, viroſaque Pontus Caſtorea*. unde modo Chalybum poſuit ſtricturas, pro ferri maſſis.

HOC TVNC. Id eſt huc tum: & HOC pro HVC poſuit ſecundum antiquum morem. Nam anteà HOC, adverbium loci fuit, quod nunc abolevit. Nam crebro in antiquis lectionibus invenitur ſicut in epiſtolis probæ Verrius Flaccus exemplis, auctoritate ratione, dicens in adverbiis pro *u*, *o* plerunque majores ponere conſueros: & ſic pro HVC, HOC veteres dicere ſolebant: ſicut pro ILLVC, ILLO dicimus. Vnde etiam HOC, o longum eſſe appareret, ſicut ILLO quod pro ILLVC ponitur.

FERRVM EXERCEBANT. OEconomia.

BRONTESQVE. Quid facturi ſint ex nominibus docet. Nam BRONTES à tonitru dictus eſt, ἀπὸ τῆς βροντῆς. STEROPES. A fulgetra, ἀπὸ τῆς στεροπῆς. PYRACMON vero, qui nunquam calenti incude diſcedit, ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἄκμονος. Nam πῦρ ignis eſt, ἄκμων incus. NVDVS MEMBRA. Per hunc etiam cæteros nudos fuiſſe ſignificat.

INFORMATVM. In quandam formam deſignatum & compoſitum. Dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem jam politam fuiſſe. MANIBVS. Deeſt *In*, ut ſit in manibus.

VARIORVM.

INSVLA SICANIVM. Inſula Hiera dicitur. Turn. 16. c. 29.

STRICTVRÆ CHALYBVM. Pro maſſis & laminis ferri. Turneb. lib. 25. cap. 14.

HIS INFORMATVM MANIBVS. Non oportet hic (ut quidam faciunt) *informatum* accipere rude & omnino ſine forma, quaſi particula IN privandi vim haberet; ſed [illegible]. Cum *informare* ſit aut pictoriæ, aut ſtatuariæ vocabulum, primam & rudem operi formam inductam ſignificans. Scilicet & informatio σκιαγραφία, & per tranſlationem imperfecta & rudis notio, à natura primum animo impreſſa, quam Cicero anticipationem & προλαβὴν vocat. GERMAN.

HIS INFORMATVM. Lepidum commentum ad ſubjiciendam fidem Vulcani, & præcipitantiam in cudendis armis. Et delectandi gratia, hypotypoſi ſubjicit, quibus operibus fuerint intenti Vulcanii miniſtri. HORTENS.

Ful-

Fulmen erat; toto genitor quæ plurima cœlo
Dejecit in terras: pars imperfecta manebat.
Treis imbris torti radios, treis nubis aquosæ
Addiderant: Rutuli treis ignis, & alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant: quibus ille viros quibus excitat urbes:
Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,

SERVII.

TOT GENITOR QVÆ PLVRIMA COELO. Toto cœlo, id est ab omni parte cœli. Nam dicunt physici de sexdecim partibus cœli jaci fulmina. QVÆ autem, pro qualia: ut, *Hunc ego te Euryale aspicio*, id est talem. Ergo hoc dicit, Faciebant fulmen in eorum similitudinem, quæ Iupiter jacit toto cœlo, hoc est divertis partibus cœli, scilicet sexdecim.

DEIECIT. Quibusdam videtur humiliter dictum: alii *de*, pro valde accipiunt, sicut diximus deamo pro valde amo.

TREIS IMBRIS TORTI RADIOS. Constricti & coacti in grandinem. Statius, *Sicco quos asper hiatu Præsolidat Boreas.* Et sciendum hoc eum velle ostendere, toto anno jaci fulmen. nam per has periphrases, tempora ostendit anni totius, quæ & quatuor esse & ternos menses habere manifestum est. Vnde est, *Treis imbris torti radios*: hoc est grandinis, quæ abundat per hyemem. TREIS NVBIS AQVOSÆ. Hoc est veris, quo tempore nimiæ sunt pluviæ: ut, *Et ruit imbriferum ver.*

RVTVLI TREIS IGNIS. Hoc est æstatis. ET ALITIS AVSTRI. Id est Autumni, quo ventorum crebra sunt flamina. Et prudenter his omnibus naturam exprimit fulminis: quod necesse est ut per nubes nascatur & ventos. Nam alibi ait, *Fulminis adflavit ventis & contigit igni*, & bene in materiam fulminis ventis vehementer agitatæ sunt, sic incalescunt ut accendantur: Sane fulmen triplici præditum potestate est: Est ostentatorium, peremptorium, præsagum: *ostentatorium* est quo terror incutitur, ut, *Fulgores nunc horrificos, sonitumque metumque.* At cum dicit, *Flammisque sequacibus iras*, Peremptorium docet. Præsagi autem sic meminit, *Tertius ille hominum divumque interpres Asylas, Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent, Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes.* Nonnulli vero manubias fulminis, his numinibus, id est Iovi, Iunoni, Marti, & Austro vento adserunt attributas, quod hoc loco ostendunt: nam cum dicit, *Treis imbris torti radios*, Iovem significasse intelligitur; cum autem *Rutuli treis ignis*, Martem, & sic adjectum *Alitis* * austri ventis. Alii ideo ternorum radiorum volunt mentionem factam, quia fulmen ni* trisulcum est: aut enim gerebat incenditur, aut disclina * & *imbris torti radios*, pro tortos radios torti autem elementis, & hoc verbo frequenter utitur, quotiens vim aliquam vult exprimere, ut *Torquet aquosam hyemem*, & *Ante genitor, cum fulmina torques.*

FVLGORES NVNC TERRIFICOS. Quas fulgetras dicunt. SONITVMQVE METVMQVE. Non quem habeant, sed quem inferant, & per SONITVM, tonitrua ostendit: per METVM, fulgetras. Et hunc ordinem sic posuit ut hominibus videtur. Nam revera prior est conlisio nubium, unde ignis emanat. Nos autem ideo prius fulgetras videmus quam tonitrua audimus quia velocior oculorum, quam auctum sensus.

SEQVACIBVS. Persecutricibus, quoniam rapax natura ignis est, & ordo est, *Iraque flammis sequacibus.*

CVRRVMQVE ROTASQVE. Nova locutio currum & rotas instabant: Nec nos moveat, quod in domo Vulcani Marti currus fabricatur, eo enim absente fabricabatur.

ÆGIDAQVE HORRIFERVM. *Ægis* proprie est munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fuerit, *Ægis* vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis imperatorum statuis videmus, *lorica* dicitur. TVRBATÆ. Vel concitatæ & iratæ, vel turbantis. Nam timuit Homœoteleuton, & fecit supinam significationem. Alii ab fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma perdidisse turbata, ut quasi ipsa nunc reparet, cujus dicti nullus auctor invenitur idoneus.

SQVAMIS SERPENTVM AVROQVE POLIBANT. Ægida horriferam aureis squamis serpentum certatim polibant. Alii volunt revera de corio serpentum dicere eum arma esse levigata.

VARIORVM

FVLMEN, QVÆ PLVRIMA CÆLO. Non semper Poëtæ reddunt sequentia præcedentibus κατὰ λέξιν, neque antecedentibus relativa, aut numeros numeris, ad circinum canonemque Grammaticum, sed non tam verbis, quam sententiæ insistunt. Hæc enim vocum continentia *quæ plurima*, respondet illi Græcorum poëtarum, ὅσον πολύ. GERMAN.

TRES IMBRIS TORTI. Trisulcum Iovis fulmen pingebatur. Turneb. lib. 26. cap. 29.

TVRBATÆ PALLADIS. Id est ad bella concitatæ. Turneb. lib. 26. cap. 29. contra Servium.

Con-

Connexoſque angueis, ipſamque in pectore divæ
Gorgona, deſecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptoſque auferte labores
Ætnæi Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus uſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra:
Præcipitate moras. nec plura effatus: at illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. fluit æs rivis aurique metallum,
Vulnificuſque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum ſeptenoſque orbibus orbes
Impediunt. alii ventoſis follibus auras
Accipiunt reddunique: alii ſtridentia tingunt

SERVII.

CONNEXOSQVE ANGVES. Gorgonis ſcilicet capiti. DESECTO VERTENTEM LVMINA COLLO. An ſua lumina circunferentem, & mortis indignatione quærentem, quorum ſe interitu poſſet ulciſci. Aut certe intuentum lumina in ſaxa vertentem. Aut horrore ſuo aliorum oculos avertentem, ne cum periculo videretur. Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic eſt omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac ſaxeos comprobat. IPSAMQVE IN PECTORE DIVÆ. Hoc eſt quæ in pectore ponatur.

DESECTO VERTENTEM. Quomodo *vertentem*? Id eſt ſecto collo non ſua lumina vertentem, ſed immutantem eorum faciem qui hanc vidiſſent: aut *vertentem* dixit, lumina adverſa habentem, ut habuit cum ſecaretur ei collum, & quæreret aſpectibus vindicari.

TOLLITE CVNCTA, INQVIT. Vile eſt quod plerique dicunt, propter arma Martis iratum eſſe Vulcanum, præſertim cum & armet Minervam & fabricent fulmina Cyclopes: & Vulcanus dixerit, *Cuncta tollite*. Ergo TOLLITE, aut differte eſt, aut celerius terminate. COEPTOSQVE AVFERTE LABORES. Quia dixerat, *Hu informatum manibus jam parte polita Fulmen erat*.

ÆTNEI CYCLOPES. Vt *Ætneos fratres*.

NVNC VIRIBVS VSVS. Hoc eſt, nunc eſt veſtrarum virium exercitium, id eſt tempus eſt exercendæ virtutis circa arma viri fortis. Et ſic dictum eſt, ut dicimus opus eſt viribus: & hoc quidam non ad difficultatem operis, ſed ad celeritatem referunt.

RAPIDIS. Latis. ARTE MAGISTRA. Ambitioſius quam ſi dixiſſet *magiſtri*, & rem perſonæ in artem tranſtulit: ut ſi dicas, opus eſt peritia medicinæ, non medici.

PRÆCIPITATE MORAS. Præcipitanter, id eſt feſtinanter abjicite. NEC PLVRA EFFATVS. Sicut feſtinantem decebat.

OCIVS INCVBVERE. Quam ille præceperat. PARITER. Pari modo dicitur, & pro ſimiliter & pro ſimul.

SORTITI. Diviſerunt inter ſe laboris officium: ut, *Sortiti remos*.

VVLNIFICVSQVE CHALYBS. Populum apud quos naſcitur, pro ferro poſuit. Et LIQVESCIT dixit proprie. Nam ferrum non ſemper ſolvitur, ſed molleſcit.

INFORMANT, Deſignant. INGENTEM autem & magnitudine, & ſoliditate. Nam & CLYPEVM dixit, qui magnitudine corpus futatur. Vnde & clypeus dictus eſt ἀπὸ τῆ κλίσεως. & dicturus eſt, SEPTENOSQVE ORBIBVS ORBES IMPEDIVNT. Id eſt veluti ſeptem ſcuta facta in unitatem connectunt.

VENTOSIS. Ventos gignentibus, aliter *Ventoſa per æquora vectis*, qui ventis turbentur.

ACCIPIVNT REDDVNTQVE. Iungendum. uno enim eodemque tempore partim reddunt, partim ventos accipiunt. STRIDENTIA TINGVNT. Tingendo ſtridere faciunt.

DONATI.

TOLLITE. Magnum Ænex meritum, quod cuncta ſuperis neceſſaria tollerentur, ut arma illi fierent.

ACRI ARMA VIRO. Suppreſſit cujus cauſſa, ne nimis uxorius videretur. Nec nominat privignum, qui naturali malitia odioſus eſſe poteſt.

ILLI OCIVS. Iubentis authoritas oſtenditur.

FLVIT. De auro & reliquis metallis: quæ ita ſolvuntur, ut currant tanquam effuſa.

LIQVESCIT De ferro quod non ita ſolvitur.

OMNIA CONTRA TELA LAT. Ex perſona Poëtæ: nam Cyclopes neſciebant cui fabricarent.

SEPTENIS. Quatuordecim circulis: ſic clypei textura currebat ordinatis omnibus, ut ſe invicem neſterent.

VARIORVM.

SEPTENIS ORBIBVS ORBES. Hom. quinque plicas ponit, per quas quinque zonæ accipiendæ. Vide Heraclid. HART.

Æra lacu: gemit impoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Hæc pater Æolliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum ſubligat enſem,
Demiſſa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini cuſtodes limine ab alto
Procedunt, greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitia Æneæ ſedem, & ſecreta petebat,
Sermonum memor & promiſſi muneris heros.
Nec minus Æneas ſe matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.

SERVII.

ÆRA LACV. Amat lacum, pro aqua ponere.

ILLI. Quidam pro alii accipiunt. IN NVMERVM. In ordinem: ut, *Tunc vero in numerum Faunoſque ferasque videres Ludere.*

FORCIPE. Forfices quibus incidimus. forcipes quibus aliquid formum tenemus, quaſi formi capes. Nam formum eſt calidum. Vnde & formoſos dicimus, quibus calor ſanguinis ex rubore pulchritudinem creat: has tamen forcipes in Medicinalibus Graci ἁρπάγας appellant, quibus ſolent in bello vulneratis ſpicula extrahi.

DVM HÆC PROPERAT. Hoc eſt properanter facit: & eſt honeſta elocutio. ÆOLIIS. Nam, ut diximus, Vulcanis una eſt de ſeptem Æoliis, in quibus Æolus regnavit. LEMNIVS. Quia in Lemnum inſulam, ut diximus, cecidit: vel à Iunone propter deformitatem dejectus; quam aërem conſtat eſſe ex quo fulmina procreantur. Ideò autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aëre naſcuntur: quod etiam Lucanus dicit, *Fulminibus terra propior ſuccenditur aër, Pacem ſumma tenent.*

VOLVCRVM SVB CVLMINE. Poteſt & generaliter accipi *volucrum* quarumvis, quæ matutine ſonant: poteſt & ſpecialiter, ut hirundinum, poteſt & gallorum, quæ omnia propter ſermonis humilitatem vitavit.

TYRRHENA VINCVLA. Tuſca calceamenta. Et dicit crepidas quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani, nunc milites. Alii calceos ſenatorios volunt, quia hoc genus calceamenti à Tuſcis ſumptum eſt.

TEGEÆVM ENSEM. Arcadicum gladium.

DEMISSA AB LÆVA PANTHERÆ TERGA RETORQVENS. A ſiniſtro humero pellem demiſſam habuit, quam retorquens & in dextram revocans partem ſe amiciebat.

GEMINI CVSTODES. Hoc & in Homero lectum eſt: & in hiſtoria Romana, quæ ait, Syphax *inter duos comes ſtans Scipionem appellavit.*

SERMONVM MEMOR. Scilicet promiſſi auxilii, ut *Auxilio tuos dimittam, opibuſque juvabo.*

HEROS. Hoc nomen non tantum præſentis eſt virtutis: ſed & præteritæ. Vnde eſt quod Euandrum Heroem dicit, cum ſit virtutis emeritæ: plerumque heros & generis eſt.

MATVTINVS AGEBAT. Rem temporis ad perſonam tranſtulit.

DONATI.

IN NVMERVM. Ordinatis vicibus feriendi & verſandi. Quod autem *incudibus* in plurali dixit, & maſſam & forcipem in ſingulari, intelligas ſingulis incudibus ſingulas maſſas & forcipes fuiſſe.

VARIORVM.

EVANDRVM EX HVMILI. Redit ab excurſu ad intermiſſam narrationem: hoc eſt, ad res Euandri. Hæc deſcriptio ſumpta eſt ex Homeri Iliad. ſecundo & ab Agamemnone ſurgere juſſo, apte ad Euandrum tranſlata. Macrob. lib. 5. cap. 8. Saturn. HORT.

IN NVMERVM In ordinem: ut, *Tum vero in numerum Faunoſque ferasque videres Ludere.* A fabrorum in numerum incudem tundentium ictibus, Pythagoras proportionem Muſicam inveniſſe dicitur. PONTAN.

ET TYRRHENA VINCVLA. Calceamenti genus, explicat Turneb. lib. 30. cap. 38. & lib. 26. cap. 29. H. Magius. l. 3. c. 3.

Con-

Digitized by Google

Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus, & licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebor:
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes, ubi Lydia quondam
Gens bello præclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo

SERVII.

IVNGVNT DEXTRAS. Sic enim se antiqui salutabant.

LICITO TANDEM SERMONE. *Tandem*, quia amborum desyderio nox fecerat moram. Vel tandem dato secreto.

MAXIME TEVCRORVM. Dicendo *maxime*, subtiliter ostendit, eum Pontificis maximi & scientiam & potestatem habere.

NVNQVAM RES EQVIDEM TROIÆ VICTAS. Satis mature EQVIDEM dixit, si est ego equidem Trojam te vivo victam non arbitror, quantum est in opinione mea.

PRO NOMINE TANTO. Pro tui nominis gloria

ET MVRVM CIRCVMSONAT ARMIS. Et brevitatem sui ostendit imperii, & hostilem necessitatem: ob quam se penitus exarmare non poterat. AMNI autem CLAVDIMVR TVSCO, ideo dixit, quia ipse fuit Romani finis imperii. Iuvenalis, *Et quæ Imperii fines Tyberinum virgo natavit.*

HINC RVTVLVS PREMIT. Hoc est, *Gens eadem quæ te crudeli Dannia bello insequitur.*

SED TIBI EGO. Artificiose ait, ut etiam quæ monstrantur auxilia, ipsius esse videantur. INGENTES autem POPVLOS, non sine caussa dixit. Nam Tuscia duodecim Lucumones habuit, id est reges quibus unus præerat. Vnde est, *Gens illa triplex populis sub gente quaterni.*

QVAM FORS INOPINA. Hoc beneficium casus præstat, qui efficit ut eo tempore quæras auxilium, quo Tyrrheni ducem requirunt.

FATIS HVC TE POSCENTIBVS AFFERS. Perge illuc poscentibus fatis. Nam talis est sensus. Si legeris ADFERT, similiter jungit fortunam fato: ut supra ubi ait, *Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum.* Si autem legeris AFFERS: sensus erit talis, Fati necessitate factum est ut venires: fortunæ beneficio ut illi ducem requirant. Legimus ergo & *adfert* & *adfers*.

HAVD PROCVL HINC. Vt ire ei facile persuadeat. SAXO COLITVR FVNDATA VETVSTO. Antiquo opere: ut, *Templa dei saxo venerabar structa vetusto.*

VRBIS AGYLLINÆ SEDES. Quæ nunc Cere dicitur. LYDIA QVONDAM GENS. Quondam insedit, non quondam bello præclara, nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra diximus, Mæoniam provinciam esse, cujus dum brevitas duos fratres Lydum & Tyrrhenum ferre non posset, ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus est, & partem Italiæ tenuit, & Tyrrhenam nominavit. Hi diu piraticam exercuerunt, ut etiam Cicero in Hortensio docet, cum captivos novis pœnis adfligerent, occisorum eos religantes cadaveribus: quod Virgilius dat Mezentio, sciens lectum esse de gente Tyrrhenorum. Sane illo tempore Tyrrheni dicti sunt: postea Tusci, ἀπὸ τῆς θυσίας. Lydi autem à Lydo regis fratre qui in provincia remanserat: & Lydia provincia positivum, Lydia gens derivativum pro Lyda.* Sane hanc Agyllinam quidam à Pelasgo conditam dicunt, alii à Telegono, alii à Tyrrheno Telesi filio. *Insedit* autem secundum Sallustium, *Mortem sacrum atque Ver sinum insedit.*

VARIORVM.

MAXIME TEVCRORVM DVCTOR. Suasorii generis oratio, qua consulit Æneæ, ut à Tarchonte Hetruscorum duce auxilium petat. Suadet ab oportuno, ut spem injiciat firmiorum opum certissimam, adversus potentes hostes. Exordium ductum ab insinuatione. Ostendit enim vires suas tenuiores esse, quam quæ ad tantum bellum sufficiant: laudans simul Æneæ virtutem. HORT.

OPVLENTAQVE REGNIS. Bene hoc addit. Nam pecunia nervus rerum gerendarum. TAVR.

FORS INOPINA SALVTEM. Alludit ad oraculum Sibyllinum: *via prima salutis, Quod minime reris Graya pandetur ab urbe.* HORT.

Imperio, & ſævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes; quid facta tyranni
Effera? dii capiti ipſius generique reſervent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibuſque manus, atque oribus ora:
(Tormenti genus) & ſanie taboque fluentis
Complexu in miſero, longa ſic morte necabat.
At feſſi tandem cives infanda furentem
Armati circumſiſtunt, ipſumque domumque:
Obtruncant ſocios, ignem ad faſtigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapſus in agros
Confugere, & Turni defendier hoſpitis armis.
Ergo omnis furiis ſurrexit Hetruria juſtis.
Regem ad ſupplicium præſenti Marte repoſcunt.
His ego te Æneæ ductorem millibus addam:
Toto namque fremunt condenſæ littore puppes,
Signaque ferre jubent; retinet longævus aruſpex,
Fata canens: O Mæonia delecta juventus,
Flos veterum virtuſque virûm, quos juſtus in hoſtem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira:
Nulli fas Italo tantam ſubjungere gentem:

SERVII.

SÆVIS TENVIT MEZENTIVS ARMIS. Vnde illi magis indigni injuriis quorum perſona laudata, & hoc poſitum eſt ut oſtendatur, an utile illis ſit jungi Æneæ.

QVID MEMOREM INFANDAS CÆDES. Figura oratoria quæ Paralepſis vocatur. Cicero, *Nam illa nimis antiqua prætereo.*

EFFERA. Cruenta. DII CAPITI IPSIVS. Vt eſt, *Quod dii prius omen in ipſum convertant.* Quando enim volumus exprimere indignitatem rei, quaſi commoti avertimus orationem, ut *Dii talia Græiis.*

MORTVA QVINETIAM quod ſupradictum eſt, quod Cicero etiam in Ortenſio de Tuſcis dixit.

TORMENTI GENVS. Exclamatio eſt inventi ſupplicii, & deteſtatio. SANIE TABOQVE. Sanies, mortui eſt: tabo, viventis ſcilicet ſanguinis.

AT FESSI. Cum eſſent feſſi, tandem circumſiſtant.

CONFVGERE. Confugiebat: ut diximus, hiſtoricus ſtilus eſt. DEFENDIER. Defendi, id eſt defendebatur. Et vertit hiſtoriam. Nam ut diximus, Turnus magis confugit ad Mezentium.

AD SVPPLICIVM. Bene, non ad bellum. PRÆSENTI MARTE REPOSCVNT. Sine aliqua dilatione.

HIS EGO TE ÆNEA DVCTOREM. Quaſi grande incrementum. ADDAM. Aut dabo: aut revera addam habentibus Tarchontem. TOTO NAMQVE FREMVNT. Vel præterita narrat, vel conjectura eſt, utrum velint qui ceſſant.

LONGÆVVS ARVSPEX. Argumento ætatis vult doctum videri. Quibuſdam ſane diſplicet quod aruſpicis nomen addiderit, cujus ætatem auctoritatemque deſignat.

FLOS VETERVM. Ennianum.

VARIORVM.

DII CAPITI IPSIVS. Macrob. lib. 4. cap. ultim. Saturnal. Turneb. lib. 9. cap. 12. Vide Adag. *Capiti ſuo jnere.*

DII CAPITI IPSIVS. Proverb. *Si quid mali in Pyrrhum.* HART.

MORTVA QVIN ETIAM. P. Crinitus lib. 11. cap. 9. de Hon. diſc. explicat. Pet. Victor. lib 4. Var. cap 18. Val. Max. lib. 9. c. 2. Sigonius ad Ciceronis fragmenta in Hortenſio.

TABOQVE FLVENTIS. Horrendum tormenti genus. HART.

ERGO OMNIS FVRIIS. A conſequentibus cauſas tyrannidis: ſecuta fuit ſeditio & magni motus, quibus regno fugatus Mezentius. Clauſula narrationis quam confirmat conjecturis, ex aruſpicum reſponſis ſumptis. HORT.

FLOS VETERVM VIRTVSQ. Quod patrum ſc. virtus liberorum generoſorum propagatione reflorescere & reviviſcere videatur. PONTAN.

Exter-

Digitized by Google

Externos optate duces. Tum Hetrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipse oratores ad me regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu, seclisque effœta senectus
Invidet imperium, seraque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. tu, cujus & annis
Et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
Ingredere, ô Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi præterea, spes & solatia nostri,
Pallanta adjungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & grave Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.

SERVII.

EXTERNOS OPTATE DUCES. Votis scilicet. Vel certe *expectate*, legite.

HOC ACIES CAMPO. Quasi jam in bellum parati. SUBIUNGERE. Conjungendo subjungere.

REGNIQUE CORONAM. Insigne: non revera coronam quam Tusci reges nunquam habuerunt. ergo species est pro genere.

MANDATQUE INSIGNIA. Aut mittit insignia, id est omnia ornamenta regalia. Aut re vera ipse Tarchon oratores ad me misit, coronamque cum sceptro regni. MANDATQUE INSIGNIA, id est magna, ut Castris succedam & capessam regna Tyrrhena. Alii, *Insignia* pro fascibus qui ad Romanos à Tuscis translati sunt; aliud est enim *insigne*, singulari numero; aliud *insignia*, in quibus vestis & sella regia accipi potest, vel MANDAT trahit, ut dicimus mandari magistratum. Sallustius, *Ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni.*

SED MIHI TARDA GELU. Occurrit tacitis quæstionibus, dicens se non isse propter senilem ætatem: filium propter mistum genus per originem matris. Unde Æneam dicit ire debere, cui & ætas & origo regna concedunt. SECLISQUE EFFOETA SENECTUS. Notandum dicta *secula*, etiam in uno homine, secundum eos qui dicunt *seculum* triginta annos habere. Nam alii centum & decem: alii mille annis putant *seculum* contineri.

INVIDET IMPERIUM. Bona locutio, ut, *Liber Pampineas invidit collibus umbras.*

MISTUS MATRE SABELLA. Pro duplici genere natus.

PARTEM PATRIÆ TRAHERET. Sic dixit *traheret*, quomodo dicitur originem ducere.

ET ANNIS. Ad se retulit.

GENERI FATUM INDULGET. Ad Pallanta retulit. QUEM NUMINA POSCUNT. Ut, *Externos optate duces.*

ITALUM FORTISSIME DUCTOR. *Crispulus* jam ductorem Italiæ vocat Æneam.

SPES, ET SOLATIA. *Spes*, quia multa sibi de ejus virtute promittebat pater; SOLATIA, quia amissa conjuge, unici filii utebatur solario.

TOLERARE. Quasi rem asperam & difficilem. Et per hoc significat nondum eum sufficere, ut intelligatur quid nolit, nam & paternam sollicitudinem servat, & heroicam virtutem, & ideo non vult simpliciter dicere, nondum debere puerum pugnare, sed verecunde *Sub te tolerare magistro.*

MIRETUR. Imitetur. Lucanus, *Miratoremque Catonis*, Id est imitatorem. Optima enim ingenia necesse est, ut ea quæ mirantur imitentur.

SUO NOMINE. Bene in omnibus filii gratiam facit: maluit enim munus suum cum persona ejus dividere, quam suo nomine totum dare. Namque dicit, dat tibi Pallas milites ducentos suo nomine: ipse vero à me accipiat ducentos.

VARIORUM.

TARCHON. Boccatium lege. libro 12. cap. 76. HART.

SUB TE TOLERARE MAGISTRO. Hoc loco commendatur disciplina & educatio. Missis enim ad militiam adolescentibus Roman. primo anno custos, sub quo disciplinam ediscerent, & magister, sub cujus imperio, tyrunculi acuerentur, publice dabatur, ne experres operum militarium arma tractarent. Huc ergo alludit Poëta, ut etiam lib. 5. *Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli Epytiden vocat.* PONT.

Digitized by Google

Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
Æneas Anchiſiades & fidus Achates,
Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant,
Ni ſignum cælo Cytherea dediſſet aperto.
Namque improviſo vibratum ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repente,
Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.
Suſpicimus: iterum atque iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem cæli in regione ſerena
Per ſudum rutilare vident, & pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii: ſed Trojus heros
Agnovit ſonitum, & divæ promiſſa parentis.

SERVII.

DEFIXIQVE ORA TENEBANT. Aut tacebant: ut, *Tennitque inhians tria Cerberus ora*: aut ſtupebant.

TRISTI CVM CORDE. Propter brevitatem auxiliorum. PVTABANT. Figura per tempora putabant, quaſi putaſſent, niſi ignum dediſſet, aut certe *putabant*, cogitabant. Vnde & arbores putari dicuntur, quia diu deliberatur, quid eis adimi debeat, quid relinqui: *Putare* eſt & diſcernere, & in partes redigere, inde diſputare.

COELO APERTO. Sereno, ut *Et aperta ſerena Proſpicere*, in eo eſt enim quod aperti.

IMPROVISO. Nullum enim indicium præceſſerat nubium. VIBRATVS. Proprium telorum ad fulgura tranſtulit. FVLGOR. Id eſt fulgetra. Et tria genera fulgoris eſſe dicuntur, unum *Conſiliarium*, ubi quid cogitantibus nobis accidit quod verat aut hortatur: alterum *auctoritatis*, quod evenit re geſta quod probet: tertium *ſtatum* eſt, ubi nec novi quicquam geſſimus nec cogitamus, ſed quietis noſtris rebus fruimur: ſed duo hæc quæ ſequuntur ad locum hunc non pertinent. Primum ſane apte videtur adnecti, ubi quod cogitantibus nobis accidit, quod verat aut hortatur, quod *conſiliarium* dicitur. Nam & hic modo Æneas de brevitate auxilii cogitat, quia ait, *Multaque dura ſuo triſti cum corde putabant*: & ſic fulgur factum eſt, quod eum horretur ne de bellicis ſubſidiis deſperet.

CVM SONITV. Tonitruum ſcilicet. Et ut diximus ſupra, ordinem tenuit qui nobis apparet, ut fulgetras dicat priores, cum ſint ante tonitrua. RVERE OMNIA. Sic enim ſonat ut videatur ruina: alibi, *Cælique ruina* Bene autem temperavit dicens, VISA. Id eſt ad opinionem animi: *Tyrrhenuſque tubæ mugire per æthera clangor.* Tyrrhenum clangorem dixit: ideo quia apud Tuſcos tubam conſtat inventam. Ergo *Tyrrhenæ clangor*, ſonus Tyrrhenarum tubarum. Et bene congruis ominibus arma nuntiantur per ſonum tubarum. Et figurate per epitheti immutationem Tyrrhenæ tubæ: Varro de ſeculis auditum ſonum tubæ de cælo dicit. Videtur hic opportune *Tyrrhenæ tubæ* facta mentio, ut jam Tyrrhenorum caſtra vocare videatur Æneas.

FRAGOR INTONAT INGENS. *Fragor* eſt proprie armorum ſonus. quod autem dicit INTONAT, illud ſpectat, *Fulminat Æneas armis*, quæ vult fragore tonitrua, ſplendore fulgetram imitari. Non autem mirum eſt à Venere adlatis armis ineſſe fulgorem. Nam & Homerus dicit à Thetide oblata arma habere motum quendam & ſpiritum: quæ duo in aqua eſſe manifeſtum eſt. Thetidem autem novimus Nympham eſſe.

INTER NVBEM. Per nubem, more ſuo. Et dicit in ſerena parte cæli fuiſſe nubem per quam arma portata ſunt.

PER SVDVM. Sudum eſt quaſi ſub udum, ſerenum poſt pluvias, ut verſudum. Alii *ſudum* ſemiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perveniat Solis ictus non integer. PVLSA TONARE. Recte arma, quæ hiidem ignibus, quibus fulmina facta ſunt, ait tonare pulſa, & hic magis proprie quam Homerus, illic enim ſpirare ait & moveri: Hic vero armis Æneæ cœleſtem ſonitum dedit, unde veniebant.

AGNOVIT SONITVM. Hoc eſt quid ſonitus ſignificaret. DIVÆ PROMISSA PARENTIS. Καὶ τὸ σωτήριον intelligamus Venerem ei promiſiſſe.

VARIORVM.

VIX EA FATVS ERAT. Ex Euandri reſponſo non modice conſternatus fuit Æneas, quod videret parum opis in eo ſitum eſſe. Quid enim quadringenti equites momenti allaturi erant, adverſus tot millia, quorum catalogum ſupra recenſuit. Sed hanc conſternationem diſcuſſit præſens cæli fragor, omen præſentium armorum, quæ Venus genitrix filio promiſerat. HORTENS.

CVM CORDE PVTABANT. Putamus inſtantia, reputamus præterita. *Putare* proprie purgare eſt, & arbores & vites dicimur putare: hinc *putare* eſt cogitare, quia cogitando ſuperflua mente recidimus. Eſt etiam *putare* ejus, qui ſimplicitate pectoris aberravit. Cicero, non putavit, lapſus eſt. DONATVS in Heautont.

TYRRHENVSQVE TVBÆ, &c. Tyrrhenis inventum tubæ tribuitur, quamvis ſint, qui Palladi inventionem ejus acceptam referant. GERMAN.

Tum

Digitized by Google

Tum memorat: Ne vero hospes, ne quære profecto
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quanta miseris cædes Laurentibus instat!
Quas pœnas mihi Turne dabis! quam multa sub undas
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volves,
Tybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto:
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque larem parvosque Penates
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes.
Euandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad naveis gradiur, socioque revisit:
Quorum de numero qui sese in bella sequuntur,
Præstantes virtute legit: pars cætera prona.

SERVII.

HOSPES. Et qui suscipit, & qui suscipitur, *hospes* vocatur, ut hoc loco Euander. Item supra, *Hospiti Æneæ sedem.* NE QVÆRE PROFECTO. Hic *profecto* vetuste pro expletiva conjunctione positum. Ambæ particulæ ad ornatum pertinent tantum.

PORTENTA. Modo bona omina. EGO POSCOR OLYMPO. Aut de Olympo poscor, id est hæc signa mei caussa fiunt: aut certe in Olympum poscor. Alii Olympo poscor, alii Olympo sequentibus jungunt.

DIVA CREATRIX. Rerum omnium generaliter.

HEV. Adeo de victoria fretus est, ut etiam hostium misereatur. & hinc nascitur ille sensus, *Non hæc ô Palla dederas promissa parenti.* Item Æneas, *Hi nostri reditus expectatique triumphi, Hæc mea magna fides.*

POSCANT ACIES. Quasi eant nunc, & flagitent bellum. FŒDERA RVMPANT. Quæ se facturum Latinus promiserat, non enim erant facta: aut certe *fœdera*, quod in septimo legati cum muneribus missi.

HERCVLEIS SOPITAS IGNIBVS ARAS. Hypallage est, id est suscitabat aras Herculeas, in quibus erant ignes sopiti.

HESTERNVM autem LAREM, cui pridie sacrificaverat, & est iteratio. nam male quidam EXTERNVM legunt, id est extraneum.

MACTAT LECTAS. De more lectas, an de more mactat?

EVANDRVS. Pro *Euander*, sed vitavit ἀφαίρεσιν Adhuc sequentis verbi.

POST HINC AD NAVEIS GRADITVR. Vnum vacat, aut POST, aut HINC: ut, *post hinc digredens jubeo frondentia capris Arbuta*: tale est & illud, *Primus ibi ante omnes.*

QVI SESE IN BELLA SEQVANTVR. In expeditionem & bellicam præparationem. nam ut supra dictum est, *bellum* est tempus omne quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium: vel quo pugna geritur. *Prælium* autem dicitur conflictus ipse bellorum. Vnde modo bene dixit, *Qui sese in bella sequantur*, non ad prælium. nam auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Quanquam etiam si hoc diceret, qui se in prælium sequantur: non valde abs re esse videbatur. Hi enim equites cum à Tarchonte accepissent Æneas auxilium, cum aliis Hetruscis equitibus per terram missi, obvios statim habuere bellantes: & quasi jam hinc recta pergere videntur in prælium. Vnde etiam à Cymodocea naviganti Æneæ dicitur, *Iam loca jussa tenet sorti permixtus Hetrusco Arcas eques.*

VARIORVM.

TVM MEMORAT. Interpretatur prodigium, ut Euandri & præsentium omnium animos confirmet & solicitudinem discutiat. HORT.

HEV QVANTÆ MISERIS, &c. Affectus ab exclamatione, in futuram cladem, quam inter hostes sit editurus. HORT.

QVAS POENAS MIHI TVRNE DABIS. Pœnas dant qui pœnis digna perpetrarunt. Dicimus enim pendere, dependere, solvere, persolvere, luere pœnas: & ista quidem patientis sunt. Agentis autem, exigere, poscere, repetere, capere, infligere, irrogare pœnas. Delictum vero Turni, quod pœna ulciscendum sit est ruptio fœderis, quod à Latino cum Æneæ factum. PONT.

TYBRI PATER. Turneb. lib. 13. cap. 8.

Fer-

Fertur aqua, ſegniſque ſecundo defluit amni,
Nuntia ventura Aſcanio rerumque patriſque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exſortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam ſubito vulgata per urbem,
Ocyus ire equites Tyrrheni ad littora regis.
Vota metu duplicant matres, propiuſque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis.
Hæret, inexpletum lachrymans, ac talia fatur:

SERVII.

SEGNIS. Sine remigio, id eſt ceſſans, nihil adminiſtrans. Et reſpexit ad deſcendentes, de quibus ait, *Remigio noctemque diemque fatigant.* Licet fuerit leniſſimus fluvius. Epitheton ergo ad tempus, non enim ignavos dixit: aut *ſegnis* certe, quia meliores elegerat. DEFLVIT. Defertur.

RERVM. Quas geſſerat. PATRIS. Vbi eſſet.

EXSORTEM ÆNEÆ. Per id quod non eſt factum, quod factum eſt indicatur. per *exortem* autem optimum & præcipuum ſignificat. *Exſortem* autem, ut exlegem: & multi hoc loco reprehendunt Virgilium, qui cum Æneam ubique Pontificem oſtendat, & Pontificibus non liceat equo vehi, ſed curru, ſicut in ſeptimo à Latino ei currum miſſum dicit, cur equo eum uſum faciat, dicens, *ducunt exortem Æneæ, quem ſulva leonis Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.* Et, *Iamque adeo exierat portis equitatus apertis Æneas inter primos*: cujus rei hæc redditur ratio: Æneam non tantum Pontificii juris, ſed omnium ſacrorum & peritum & primum fuiſſe: Virgilium autem inventa occaſione ritum Romanarum ceremoniarum exponere: more etenim veteri ſacrorum, neque Martialis, neque Quirinalis Flamen omnibus ceremoniis tenebatur, quibus Flamen Dialis, neque diurnis ſacrificiis deſtinebantur, & abeſſe eis à finibus Italiæ licebat, neque ſemper prætextam, neque apicem, niſi tempore ſacrificii geſtare ſoliti erant: Ergo ſi ire eis in provinciam licebat, & equo ſine religione vehi licuit, quod hic oſtendit velut in Provinciam miſſo Æneæ, equum datum, nam Euander hoc ait, *Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis Iungere caſtra paro*, deinde infra de poteſtate obtinendæ provinciæ ſubtexuit, *Ipſe oratores ad me regnique coronam Cum ſcepiro miſit.* Tum excuſatione interpoſita hortatur Æneam, ut Etruſcis regem, & ducem deſiderantibus præſit, ait enim, *Tu, cui ſua & annis, & generi fatum indulget.* Incedere ergo & equo merito uti potuit, ſi ei ire in provinciam fas erat. Sciendum tamen poëtam contentum eſſe diverſum Ius Pontificale, dum aliud narrat, attingere.

PELLIS OBIT TOTVM. Pellis oſtenditur magnitudo in eo, quod dicit *totum obit*, id eſt circundat. VNGVIBVS AVREIS. Aut quia ungues ipſi cum aruerint, auri imitantur colorem. aut quia ſolent deaurari. Statius, *Auro tu anguerat ungues.*

SVBITO VVLGATA. Cur ſubito? ipſe dicit: quaſi per parvam urbem.

OCYVS. Poſitivus antiquus eſt, id eſt celeriter. Nec enim poteſt eſſe comparativus ubi nulla eſt comparatio; tractum ex Græco ὠκύς.

VOTA METV DVPLICANT MATRES. Bene METV DVPLICANT, nam ineſt ſemper in matribus votum. PROPIVSQVE PERICLO IT TIMOR. *Pericla*, id eſt ad periculum vicinus: aut certe It timor propius periclo, *propius* pro propior: nam matres quod timent, hoc putant liberis poſſe contingere. Aut certe æquatur periculo timor, & per dativum extulit, ut *Propius ſtabulis armenta tenerent*; aut poëtice dixit timorem periculo comitem. IAM APPARET. Adhuc illis pergentibus jam prælium cogitabatur à matribus: Ergo ut ſolet imaginem τῶν φανταζομένων, ut eſt, *Et plurima mortis imago*: hanc Salluſtius *Speciem* dicit, ſicut ipſe dicit ſpeciem captæ urbis efficere diſcedentes.

PATER EVANDRVS. Cum dicit *Pater*, oſtendit cujus. DEXTRAM COMPLEXVS EVNTIS. Filii ſcilicet, quia dixerat *pater.*

HÆRET INEXPLETVM. Multi hic diſtinguunt, ut ſit, Inexpletus hæſit, & talia locutus eſt lachrymans. Alii legunt inexpletus lachrymis. Honeſtius tamen eſt inexpletum lachrymans, ut ſit nomen pro adverbio, id eſt inexplebiliter.

VARIORVM.

DVCVNT EXSORTEM. Explicat Turneb. 13. cap. 8.

PRÆFVLGENS VNGVIBVS AVREIS. Caſaubonus in Capitolin.

PROPIVSQVE PERICLO IT TIMOR. Eſt enim acrior metus inſtantis periculi. Timor enim earum mulierum, facit ut periculum videatur ipſis eſſe propinquius, ſeu majus quam erat; unde ſequitur, & *Major Martis jam apparet imago.* Quare? quia timetur plurimum. PONT.

TVM PATER EVANDER. Ex Homero Hen. Stephan. Schediaſm. lib. 4. cap. 17.

O mihi

Digitized by Google

O mihi præteritos referat si Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos:
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui treis animas Feronia mater,
Horrendum dictu, dederat: terna arma movenda,
Ter letho sternendus erat: cui tunc tamen omneis
Abstulit hac animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam
Nate tuo: neque finitimus Mezentius unquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis vidduasset civibus urbem.
At vos, ô superi, & divûm tu maxime rector

SERVII.

O MIHI PRÆTERITOS REFERAT SI IVPPITER ANNOS. Et ô & *si* optantis sunt: id est utinam quæ nunc junguntur. nam singula ante ponebantur. Vt, *Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus.* Ergo unum vacat quantum ad antiquitatem. & notandum votum de præterito fieri.

QVALIS ERAM, CVM PRIMAM ACIEM. Aut ut sim talis, qualis tunc eram quando ista perfeci. Aut certe laudantis est, *Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi.*
Et bonum principium parentis qui filium ad bella mittens cohortetur, ab ætate enim juvenum cœpit, cui facile esse debet hostem prosternere, sim& filium paternis exemplis admonuit, ut, *& pater Æneas & avunculus excitat Hector.* PRÆNESTE SVB IPSA. In septimo neutro genere dixit: *Quique altum Præneste viri.*

SCVTORVMQVE INCENDI VICTOR ACERVOS. Hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus victis Sabinis in honorem Vulcani, eorum arma succendit, quem postea secuti sunt cæteri.

CVI TREIS ANIMAS. Per transitum ostendit illam Platonis & Aristotelis contentionem, qui dubitant utrum quatuor, an tres animæ sint in homine, φυτικὴ, αἰσθητικὴ, νοητικὴ, remota κινητικῇ. Hoc autem loco per tres animas magnum & perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas per tria habuit corpora. Attendendum sane hoc sibi Euandrum vindicare, quod fuit in Hercule. Nam ut ille Geryonem extinxit, ita hic Erylum occidit. inde est quod paulo post ait, *Neque finitimo Mezentius unquam Huic capiti insultans.* Herculis enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim sicut Varro dicit, *Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur.* Licet eos primo XLIII. enumeraverit. Hinc est quod legimus Herculem Tirynthium, Argivum, Thebanum, Libyum. FERONIA MATER. Nympha Campaniæ; quam etiam supra diximus. hæc etiam libertorum dea est, in cujus templo raso capite pilcum accipiebant. Cujus rei etiam Plautus in Amphytrione facit mentionem, *Quod utinam ille faxit Iuppiter, ut raso capite portem pileum.* In hujus templo Tarracinæ sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: *Benemeriti servi sedeant, surgent liberi.* Quam Varro libertatem deam dicit Feroniam, quasi fidoniam.

HORRENDVM DICTV. Dictum est per Poëtam his quibus fides difficiliorem interponit adfectum, ut alibi, *Horresco referens*, & *Horrendum dictu latices nigrescere sacros*, & hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur. TERNA ARMA MOVENDA. Figura poëtica, nam *trina* debuit dicere. *Arma* enim numeri sunt tantum pluralis. *Movenda* autem vel contra ipsum, vel ab ipso.

FINITIMO. Aut in finitimo: aut finitimo capiti, id est vicino.

HVIC CAPITI INSVLTANS. Ad curam enim viri fortis, & viri boni pertinet, ne quid injurioſe fiat alicui homini: Ergo & hinc contumeliam ducit, quod finitimos à tyranni injuria non defenderit.

VIDVASSET CIVIBVS VRBEM. Scilicet viris fortibus peremptis. & proprie VIDVASSET dixit, quia urbs generis est fœminini. Horatius abusive & satis incongrue in genere masculino posuit, dicens, *Viduus pharetra risit Apollo.*

AT VOS O SVPERI. Iam hinc quasi pater loquitur. divisa enim est hæc adlocutio, & ultima pars ejus habet adfectum parentis, quod & ipse ostendit dicens, ET PATRIAS AVDITE PRECES. Prima vero viri fortis est: ut, *Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Stravi.*

VARIORVM.

O MIHI PRÆTERITOS. Ex Hom. Macrob. lib. 5. cap. 8. Sat.

QVALIS ERAM CVM. Macrob. lib. 5. cap. 14. Saturn.

VIDVASSET CIVIBVS VRBEM. De voce viduus. Ios. Castalio cap. 34. Varior.

AT VOS, O SVPERI. Aversione precatur superos, ut si per fata liceret, filium incolumem restituant: aut si id non detur, nunc sibi mori in complexibus illius liceat. HORT.

Iuppiter, Arcadii quæso miserescite regis:
Et patrias audite preces; si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant:
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro, patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum cæsum Fortuna minatur,
Nunc ô nunc liceat, crudelem abrumpere vitam,
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea sera & sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Æneas inter primos, & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur

SERVII.

PATRIAS AVDITE PRECES. Poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur.

DVRARE LABOREM. Ipsius scilicet senectutis. Terentius, *Senectus ipsa morbus est.* Durare autem est sustinere. Horatius, *At sine funibus vix durare carina Possunt imperiosius æquor.* INFANDVM CASVM. Parentis est nolle memorare quod formidat. CRVDELEM VITAM. Quæ filio est superstes.

SOLA ET SERA. Quia & unus erat, & serius susceptus, id est à seniore: vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit, vel quod sera ex filiis voluptas est.

SVPREMO. Hoc ex persona Poëtæ, quia periturus erat Pallas.

IAMQVE ADEO EXIERAT. *Adeo*, ad ornatum pertinet tantum.

INDE. Hic deinde significat, & est polysemus sermo. IPSE AGMINE PALLAS IN MEDIO. Hic enim mos fuit ut tyrones ponerentur in medio, & ambirent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est, medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi, *Medio dux agmine Tiryns.*

CONSPECTVS. Conspicuus, conspicabilis. Nam pro nomine, participium posuit: Sic est, *Et versis Arcades armis.*

QVALIS OCEANI. Homericum est.

ANTE ALIOS ASTRORVM DILIGIT IGNES. Venus in cœlo habet unam propriam stellam, quæ oriens Luciferum, occidens vesperum facit. Inde Statius, *Et alterno deprenditur Venus in ortu.* Habet etiam duas alias, unam in signo Tauri, & unam in Septentrione. Vnde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit, *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.*

SACRVM. Venerabile. TENEBRAS autem RESOLVIT propter jubar, quod sola possidens aliquod adfert lumen.

OCVLISQVE SEQVVNTVR. Mira brevitate hoc explicuit, id est quam longissime prospiciunt.

VARIORVM.

QVEMVIS DVRARE LABOREM. Al. *efferre.* Vnde Ian. Guilielm, *eferre.* Plaut. quæst. cap. 4. in Captivis.

CRVDELEM ABRVMPERE VITAM. Quæ filio est superstes. Quia in privatis & publicis calamitatibus vita acerba esse solet, videmus multos optasse ante emori, quam illas viderent, & beatos quoque à scriptoribus judicatos, quibus contigisset. PONTAN.

NVNTIVS AVRES VVLNERET. Vulnus auritum est, ingratus nuntius, cujus auditio est auribus tanquam vulnus. Sic & Arnobius, *vulneratis accipiunt auribus.* PONT.

QVALIS VBI OCEANI. Ex Homero, Macrob. lib. 5. cap. 8. Sat.

QVEM VENVS ANTE ALIOS. Franc. Flor. lib. 2. subsec. cap. 7.

Pul-

Digitized by Google

Fulveream nubem, & fulgenteis ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque, diemque
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis: celsoque omnis de colle videri

SERVII.

PVLVEREAM NVBEM. ὑπερκόνιστον,

QVA PROXIMA META VIARVM. Qua proximus circuitus est.

AGMINE FACTO. Agmen est proprie exercitus ambulans. quicquid fuerit aliud, abusive dicitur.

PROPE CAERITIS AMNEM. Agylla civitas est Tusciæ, à conditore Agella appellata, cui ex inscientia Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani eunies per Tusciam interrogarent Agyllinos quæ diceretur civitas, illi utpote Græci quid audirent ignorantes; & optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε: quam salutationem, Romani nomen civitatis esse putaverunt, & detracta aspiratione eam *Cere* nominaverunt, ut dixit Yginus de urbibus Italicis. AMNIS autem aut tacuit nomen, aut ut quidam volunt Minio dicitur: quia alibi dixit, *Qui Cerete domo, quos sunt Minionis in arvis.* Alii cereæ montem putabant, ob hoc oppidum dictum. *

LATE SACER. Hoc est non solum colebatur à civibus, sed etiam ab accolis. VNDIQVE. Deest *quem*, vel *eum*.

NIGRA. Umbrosa: more suo.

VETERES SACRASSE PELASGOS. De hi varia est opinio. Nam alii eos ab Athenien sibus, alii à Laconibus, alii à Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius. Nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Filocorus ait, ideo nominatos Pelasgos, quod velis & verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Yginus dicit Pelasgos esse qui Tyrrheni sunt, hoc etiam Varro commemorat.

ARVORVM PECORISQVE DEO Publica ceremoniarum opinio hoc habet, Pecorum & agrorum deum esse Sylvanum. Prudentiores tamen dicunt eum esse ὑλικὸν θεὸν, hoc est deum ὕλης. Hyle autem est fex omnium elementorum, id est ignis sordidior & aër, item aquæ & terræ sordidiores, unde cuncta procreantur; quam ὕλην Latini materiam appellaverunt, nec incongrue, cum materiæ sylvarum sint. Ergo quod Græci à toto, hoc Latini à parte dixerunt. LVCVMQVE, DIEMQVE. Hoc à Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam solenne quam dies consecrationis. Hinc est illud, *Nostrosque hujus meminisse minores.* Ecce & hic luco & numen, & consecrationem dedit.

TARCHO ET TYRRHENI. Tarcho, sic legitur, & est Latinus nominativus de Græco veniens, ab eo quod est Tarchon: perdita litera N, & ω in ο mutata, ut Apollo Ἀπόλλων. aliter versus non stat. TVTA TENEBANT CASTRA LOCIS. Hoc est industria & natura munitissima. Sed novimus castra per naturam munita esse non posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo procedit, *Latis tenebat in arvis?* Ne sit ergo contrarium, intelligamus quod hodieque videmus & legimus, hanc collium fuisse naturam, ut planicies esset in summo, in qua inerant castra Tarchontii. Quanquam multi velint, *Celsoque omnis de colle videri Iam poterat legio*: ad Æneam referre, ut intelligamus venientes in collibus fuisse Trojanos: Castra vero Hetrusca in campis. Quod si velimus accipere, quemadmodum procedit, *Tuta tenebant Castra locis?* nam TVTA id est per naturam locorum.

DE COLLE VIDERI. Incertum utrum ipsa in colle agens, an ab his qui de colle prospiciunt.

VARIORVM.

QVADRVPEDANTE PVTREM. Ex Ennio, Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturn. Explicat Turneb. lib. 26. cap. 29.

EST INGENS GELIDVM. Macrob. lib. 3. c. 3. Saturnal. Gellius lib. 4. cap. 9. Topographia, à situ cognati loci, religione vetusta, cui divo peculiariter consecratus fuit. HORT.

SYLVANO FAMA EST. Macrob. lib. 3. cap. 3. Saturnal.

VETERES SACRASSE PELASGOS. Pelasgi quinam fuerint, quomodo in Italiam venerint, quæ loca tenuerint, quopacto se Aboriginibus junxerint, tandemque deleti fuerint, omnia hæc persequimur lib. primo antiq. Dionys. PONT.

Iam poterat legio, & latiùs tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis, seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit & amplexus nato Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore,
Explèri nequit, atque oculos per singula volvit:

SERVII.

TENDEBAT IN ARVIS. Vt, *Hic sævus tendebat Achilles.* Hoc est tentoria habet.

ET BELLO LECTA. Quia ait supra, *Qui sese in bella sequantur, Præstantes virtute legit.* Aut LECTA proprie, quia delectus militum est.

FESSIQVE ET EQVOS ET CORPORA CVRANT. Ingenti arte quod sequebatur omisit, redditurus in decimo. Namque si vellet dicere venisse Æneam, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat, & peribat illud quod ait supra, *Toto namque fremunt condensæ littore puppes*: cum & Etruscorum festinationi dicentis brevitas congruat. Verum hoc quod in isto loco prætermisit, reddidit in decimo, dicens, *Namque me ab Evandro tustris ingressus Etruscos, Regem adit, & regis memorat nomenque, genusque.*

ÆTHERIOS NIMBOS. Per aërem numinum, scilicet purgatiorem, qui circa deos est. ἀὴρ γὰρ ἱερὸς ἐστὶ θεῶν ἐφήμερος.

RADVCTA. Secreta.

EGELIDO SECRETVM FLVMINE VIDIT. Egelido, id est nimium gelido: & est ipsa pars orationis, ut IIII. Georg. *Eluamque pirum*: id est valde diram, & sic dixit, *Secretum flumine egelido*, hoc est præsidio fluminis: ut dicimus, secretus est monte vel sylvis. Latenter autem ostendit, Æneam non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse.

OBTVLIT VLTRO. Id est dum confessa, ut in secundo dixit, est autem ὑπερσυντέλικον, & ordo est, Obtulit se, & locuta est.

PROMISSA MEI. ὡς τὸ σὺν δόρυ; ut supra, *Hoc signum cecinit missuram diva creatrix.*

LAVRENTES SVPERBOS. Vt, *Quos ille bello profligos videre superbo.*

ACREM TVRNVM. Fortem. & proprie apud nos acer est, qui apud Græcos θυμὸς dicitur. Nam fortem & vehementem dicis, & asperum, & amarum potest significare. POSCERE. Provocare. Cicero, *Poscunt majoribus poculis*, id est provocant.

DEÆ DONIS. Propter arma. TANTO LÆTVS HONORE. Quod manifestè viderat matrem, & plenam numinis sui.

VARIORVM.

ET CORPORA CVRANT. Verbo *curandi* utebantur in rebus ad vitam, victumque spectantibus. *Cura te, mi Tyro*, apud Cic. Apud Horat. *curare cutem*, genium, pelliculam. Apud Terent. *Curasti te molliter.* Lucret. lib. 2.

Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ
Non magnis opibus jucunde corpora curant.

Livius & historici frequentissime. PONTAN.

AT VENVS ÆTHERIOS. Rursum omissa narratione de futuro fœdere ducum ad Venerem & ejus promissa redit: hoc est, ad traditionem armorum, idque exemplo Homerico. HORT.

VT PROCVL EGELIDO. In hoc verbo *egelidum*, vocali, E, significatum nunc intendit, nunc remittit; sic ut *egelidum* aliquando sit valde gelidum, seu pragelidum; quomodo nunc apud Maronem: aliquando parum gelidum, sive potius tepidum. Muretus Catulli illud Carmine 43. *Iam ver egelidos refert tepores*, interpretatur moderatos calores; exemplo illius Ovidii, 2. Amorum. 11. *Et gelidum Boreas, egelidumque Notum.* De cujus versus tamen lectione, vide I. C. Scalig. Poët. lib. 6.

EN PERFECTA MEI. Ex Homero. Macrob. lib. 5. cap. 8. Satura.

ILLE DEÆ DONIS. Macrob. lib. 5. cap. 8. & 9. Homer. 19. Iliad. HART.

EXPLERI NEQVIT. Si perpendas omnia; quod non expleatur; quod oculos in cuncta intendat, quod miretur & vereat: magnum opus, magnum Æneam, magnum etiam Virgilium intelliges. GALIG. lib. 3. cap. 3.

Mi-

Digitized by Google

Miraturque, interque manus & brachia verſat
Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cum cærula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget.
Tum leves ocreas, electro auroque recocto,
Haſtamque & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inſcius ævi,
Fecerat ignipotens. illic genus omne futuræ
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat: & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum

SERVII.

INTERQVE MANVS ET BRACHIA VERSAT. Iungendum eſt, ut intelligas Æneam manibus minora, brachiis majora arma conſideraſſe, ut puta loricam vel ſcutum: hæc enim ſunt arma majora. minora vero, galeam, gladium, ocreas. VERSAT. conſiderat. Vt *hinc illuc vinctorum immenſa volumina verſat.*

FATIFERVMQVE ENSEM. Fatum ſæpe pro morte poſitum legitur, *fatiferum* ergo lethiferum. RIGENTEM, SANGVINEAM, INGENTEM. Diſtinguendum propter plura epitheta. *Sanguineam* autem velut cruentam, terribilem.

SOLIS INARDESCIT RADIIS. Irim Phyſica ratione deſcribit, quæ fit cum aquoſam nubem ardor ſolis inradiat. Nec eſt incongrua hæc comparatio, cum lorica de diverſis metallis fieri plerumque conſueverat.

LEVES OCREAS. Id eſt nitida tibialia. RECOCTO. Sæpe purgato, quia quanto plus coquitur, melius fit; Ergo ad qualitatem & ad commendationem refertur.

NON ENARRABILE. Bene *non enarrabile*, cum enim in clypeo omnem hiſtoriam Romanam vellet eſſe deſcriptam, dicendo *Illic omne genus futuræ Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella*: carptim tamen pauca commemorat, ſicut in primo ait, *Videt Iliacas ex ordine pugnas.* nec tamen univerſa deſcribit. Sane intereſt inter hunc & Homeri Clypeum: Illic enim ſingula dum fiunt narrantur, hic vero perfecto opere noſcuntur; nam & hic arma prius accipit Æneas quam ſpectaret: ibi poſtquam omnia narrata ſunt, ſic à Theride deferuntur ad Achillem; Opportune ergo Virgilius, quia non videtur ſimul & narrationis celeritas potuiſſe connecti, & opus tam velociter expediri, ut ad verbum poſſet occurrere.

HAVD VATVM IGNARVS. Liprotes figura, id eſt futurorum non inſcius. Et quibuſdam videtur hunc verſum omitti potuiſſe, VENTVRIQVE INSCIVS ÆVI. Non *ævi*, ſed quæ in ævo erant futura.

STIRPIS AB ASCANIO. Vſque ad Auguſtum Cæſarem. PVGNATA QVE IN ORDINE BELLA. Et hic ſubaudiri poteſt de Aſcanio. Et bella bonorum quæ Romanorum in clypeo dicit *.

MAVORTIS IN ANTRO. Poteſt accipi, & fecerat lupam Mavortis, & Mavortis in antro. Fabius ſpeluncam Martis dixit. Dicendo autem ET, oſtendit multa alia eſſe depicta. Eſt autem elegans figura *Fecerat procubuiſſe*, ſane laus operis, ut tale videretur. FORTAM vero quæ peperit & nutrire potuiſſet.

PROCVBVISSE. Id eſt prima parte ſe inclinaſſe, quod Græci κυλίνδεσθαι dicunt: ut inclinatione corporis ubera præberet infantibus. Nam ſi PROCVBVISSE, jacuiſſe accipias, contrarium eſt quod dicit, *Ludere pendentes pueros.* Quod ſi *procubuiſſe*, ut, *Cum fœtu concolor albo Procubuit*, acciperemus; intelligere debemus *pendentes*, deſiderio alimoniæ ſuſpenſos, vel intentos, ut, *Pendetque iterum narrantis ab ore.* Alii *Pendentes*, ceſſantes, ut *Pendent opera interrupta minæque Murorum ingentes.* Sciendum tamen voluiſſe eum geſtum proprie exprimere, quem in ipſius lupæ cernimus ſtatuis. GEMINOS HVIC. Modo revera geminos: alias ſimiles. Sane totus hic locus Ennianus eſt.

VARIORVM.

INTERQVE MANVS ET BRACHIA. Hypotypoſis geſtuum eorum, qui aliquid adnituntur. HART.

TERRIBILEM CRISTIS GALEAM. Macrob. lib. 5. cap. 13. Saturn.

SOLIS INARDESCIT. Homerus Iliad. 7. ἠΰτε σέλας ἐξιφαάσθη. HART.

TVM LEVES OCREAS. Homerus Iliad. 18. πῶξε δ' οἱ κνημῖδας ἰὼν περικαλλὲς ἔπηγε. HART.

ELECTRO, AVROQVE RECOCTO. Omni auro ineſt argentum, ſed vario pondere: alibi decima, alibi nona, alibi octava parte. Verum ubi quinta argenti portio eſt, *electrum* vocatur. Fit & cura electrum argento addito. HORT.

CLYPEI NON ENARRABILE TEXTVM. Sic expreſſit Achillis clypeum Homer. Iliad. ζ. Sed clypei hæc deſcriptio, multo apud nos aptior univerſo argumento. Ioſ. Gaſtalio. c. 49. Scalig. l. 5. c. 3. Poët.

Digitized by Google

Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu cavea, magnis Circensibus actis,
Addiderat: subitoque novum consurgere bellum

SERVII.

LVDERE. Moveri. Terentius, *Congrum istum paulisper in aqua sinito ludere*, id est moveri. LAMBERE MATREM. Quasi matrem, cujus affectum pueris exhibebat. Sane veteres etiam nutrices *matres* vocabant, ut ait Plautus in Menechmis, *Et mater non posset dignoscere quæ mammam dabat.*

TERETI CERVICE. Rotunda cum longitudine. Vt *Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.*

MVLCERE ALTERNOS. Non quod in pictura erat dicit: sed id quod intelligimus factum fuisse. Vt, *Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros.* ET CORPORA FINGERE LINGVA. Id est tergere. Cicero in Sestiana, *Spongiis sanguis effingebatur*, id est tergebatur: *Fingere* tamen & formare aliquid & ad integram faciem arte perducere significat, inde *Fictores* dicuntur, qui imagines vel signa ex ære vel cera faciunt.

NEC PROCVL HINC ROMAM. Congrue juxta proprios conditores. RAPTAS SINE MORE SABINAS. Raptæ spectaculo sine ullo exemplo. Aut sine ullo bono more: vel *raptas* stupratas, id est per vim: Historia autem talis est, Romulus cum turbam civium non haberet, asylum condidit, ad quem locum si quis confugisset eum exinde non liceret auferri, hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse deperire, à vicinis civitatibus matrimonia postulavit, sed ab eis contemptus *celetes* se Neptuno Equestri deo, qui & Conſus dicitur, editurum proposuit, ad quos *celetes* cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus fœminis convenisset, Romulus eas signo dato rapi de spectaculo fecit, ob quam rem à Sabinis bellum ei indictum est, in quo cum jam capto à Sabinis Capitolio in foro Romano pugnaretur, & ejus milites fugerent, Iovi Statori templum se facturum esse promisit, si ejus stetisset exercitus. Quo voto restituta pugna cum anceps esset, intervenientibus mulieribus Sabinorum quæ jam Romanis nuptæ erant, pugna sedata est, & isto fœdere Tatius Rex Sabinorum in partem urbis acceptus est, unde Romani à Curibus Quirites appellati sunt.

CONSESSV CAVEÆ. Cauea est ubi populus exspectat. vallis autem ipsa ubi Circenses editi sunt, ideo *murcia* dicta est, quia quidam vicinum montem Murcum appellatum volunt; alii quod fanum Veneris verticordiæ ibi fuerit, circa quod nemus è Murtetis fuisset inde mutata litera Murciam appellatam: alii Murciam à murco, quod est murcidum dictam volunt. Pars à dea Murcia, quæ cum ibi bacchanalia essent, furorem Sacri ipsius murcidum faceret.

MAGNIS CIRCENSIBVS ACTIS. Magnis quantum ad paupertatem pristinam pertinet. Nam legimus propter equorum inopiam diversis eos tunc usos animalibus. Raptæ autem Sabinæ Consualibus, hoc est mense Martio. *Consus* autem est deus consiliorum: qui ideo templum sub Circo habet, ut ostendatur tectum debere esse consilium. inde est quod Fidei panno velata manu sacrificabatur, quia fides recta esse debet & velata. Ideo autem dicato Consi simulachro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum de raptu consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur unde etiam in ejus honorem Circenses celebrantur. Errant ergo qui dicunt magnis Circensibus, aut Megalesiacis aut Romanis quos constat fieri ante calendas Ianuarias. ACTIS autem, cum agerentur: quia non erat præsens à passivo participium. ut, *Et qua vectus Abas.* CIRCENSIBVS. *Circenses* dicti vel à circuitu, vel quod ubi nunc metæ sunt, olim gladii ponebantur quos circumibant. dicti *Circenses* sine adjectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, ludos gladiatorios, ludos Circenses.

VARIORVM.

ET LAMBERE MATREM. Sic & Nonius, qui adducit hunc locum, addens *Matrem*, id est nutricem. Qui nam infantes à quibus bestiis nutriti fuerint, vide 1 Æneid. *Inde lupæ Fulvo*, &c. FONTI

ET CORPORA FINGERE LINGVA. De inventis sub lupa his duobus infantibus Dionys. lib. 1. FINGERE, id est tergere. De ursa porro catulos lingua fingente Plutarch. lib. de amore parentum erga liberos.

MORE SABINAS. Floridum lib. 2. cap. 13. succis. lect. petat qui volet: mihi ostendisse locum hic, ut alias, sat est. HART.

MAGNIS CIRCENSIBVS ACTIS. Ludis. Cum animum ad vim adjecisset, finitimis spectaculum indicere jussit Non erant illi ludi quidem Circenses, qui postea instituti fuerunt, sed eos ita appellat, quod circa Circum maximum, ubi ara Conso erat, exhiberentur. Spectaculum enim hoc Neptuno equestri sacrum instituit, Consualia id dixere. Quidam persuasum habuere, eundem genium & Neptunum equestrem fuisse & Consum Deum. Sed Dionysius diversos existimat, quod Neptuno nec apud Græcos, nec apud barbaros, ara erigeretur, cum juxta Circum maximum Conso ara subterranea consecrata Romæ esset. Arbitratur fieri potuisse, ut equorum cursus, diesque illi festi fuerint ab initio Neptuno: ac mox, quia occultum de rapiendis virginibus consilium ex sententia successit, Conso, qui arcanorum deus esset, aram positam fuisse. HORTENS.

MAGNIS CIRCENSIBVS ACTIS. Iac. Crucius Annot. 2. Tom. 1. Lamp.

Ro-

Digitized by Google

Romulidis, Tatioque ſeni, Curibuſque ſeveris.
Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges
Armati, Iovis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & cæſa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citæ Metium in diverſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſylvam, & ſparſi rorabant ſanguine vepres.

SERVII.

ROMVLIDIS. Hic dativus pluralis venit ab eo quod eſt hic Romulida. CVRIBVSQVE SEVERIS. Mire & merito dixit *severis*. Cum enim filias perdiderint Ceninenſes, Antennates, Cruſtuminii, & Sabini, cæteris quieſcentibus Sabini ſoli bella ſumpſerunt: ſicut dictum eſt, intervenientibus poſtea triginta fœminis jam enixis de illis quæ raptæ erant, pax facta eſt: ex quarum nominibus Curiæ appellatæ ſunt in communem etiam mulierum honorem Calendæ eis dictæ ſunt Martiæ. Horatius, *Martius cælebs quid agam calendis?* Iuvenalis, *Munera ſæminei tractat ſecreta calendæ.* Nec enim aliter congruit Martias calendas eſſe fœminarum, niſi quia (ut diximus) à fœminis bella ſedata ſunt. Sane ſciendum omnes virgines raptas excepta Herſilia, quam ſublatam à marito, ſibi Romulus fecit uxorem. Aut SEVERIS diſciplina, aut rem hoc verbo reconditam dixit, quia Sabini à Lacedæmoniis originem ducunt, ut Yginus ait de Origine Vrbium Italicarum, à Sabo qui de Perſide Lacedæmonios tranſiens ad Italiam venit, & expulſis Siculis tenuit loca, quæ Sabini habent. Nam & partem Perſarum nomine Caſpiros appellare cœpiſſe, qui poſt corrupte Caſperuli dicti ſunt. Cato autem & Gellius à Sabo Lacedæmonio trahere eos originem referunt: Porro Lacedæmonios duriſſimos fuiſſe omnis lectio docet: Sabinorum etiam mores populum Romanum ſecutum, idem Cato dicit: merito ergo *severis*, qui & à duris parentibus orti ſunt, & quorum diſciplinam victores Romani in multis ſecuti ſunt.

POSITO CERTAMINE. Finito: ut, *Ante diem clauſo componet veſper Olympo.*

IOVIS ANTE ARAM. Ante templum Iovis ſtatoris, quod fecerat Romulus poſtquam orans elatis armis meruit ne ſuus exercitus fugaretur.

IVNGEBAT FOEDERA PORCA. *Fœdera*, ut diximus, dicta ſunt à porca fœde & crudeliter occiſa. Nam cum ante gladiis configeretur, à Fecialibus inventum, ut ſilice feriretur; ea cauſa quod antiquum Iovis ſignum lapidis ſiliceni putaverunt eſſe. Cicero *fœdera* à fide putat dicta ſed hujus porcæ mors optabatur ei qui à pace reſiliſſet: falſo autem ait PORCA. Nam ad hoc genus ſacrificii porcus adhibebatur, ergo aut uſurpavit genus pro genere, ut, *Timidi veniant ad pocula damæ*: cum has damas dicamus. Item ſupra lupam, cum artis ſit hic & hæc lupus. Aut certe illud oſtendit, quia in omnibus ſacris fœminei generis plus valent victimæ. Denique ſi per marem litare non poſſet, ſuccidanea dabatur fœmina. Si autem per fœminam non litaſſent, ſuccidanea adhiberi non poterat. Quidam porcam Euphonix gratia dictam volunt, hujus autem facti in ſacra via ſignâ ſtant: Romulus à parte palatii, Tatius venientibus à roſtris. CITÆ METIVM IN DIVERSA QVADRIGÆ. Donatus hoc loco contra metrum ſentit dicens, CITÆ DIVISÆ: ut eſt in jure, *Ercto, non cito*: id eſt patrimonio vel hæreditate non diviſa. Nam *Citus* cum diviſus ſignificat, *ci* longa eſt. Ergo *Citæ*, veloces intelligimus. Quod autem dicit Virgilius Metium: Metius Suffetius dictus eſt, quod nomen mutilavit cauſſa metri. Novimus autem nominum vel mutationem vel mutilationem conceſſam poëtis: ſic pro Polluce, Caſtorem: pro Citheride, Lycotidem poſuit: ut, *Sed quæ legat ipſa Lycoris.* Hic autem Metius Suffetius, cum apud Albanos ſummam rerum teneret, è Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, jure ſocietatis venit quidem, ſed in ipſo prælio ad hoſtes defecit. Quod cernens Tullus Hoſtilius, ait voce maxima militibus ſuis, ita ut etiam hoſtis audiret, Ne trepideris, meo concilio factum eſt, ut factioſe Metius Suffetius ad hoſtes tranſiret. Quo conſilio & ſuis pene amiſſas jam reddidit vires: & effecit ne hoſtes crederent Metio, quem poſt victoriam captum Tullus Hoſtilius religavit ad duas quadrigas, ita ut ab unis quadrigis traherentur manus, pedes vero ab alteris: quibus agitatis velociter, eum crudeli morte diſcerpſit. Videns itaque poëta Romano nomini incongruam eſſe vindictam, culpam criminis retorquet in auctorem, dicens ex ſua perſona ad ipſum Metium, AT TV DICTIS ALBANE MANERES. Ideo etiam MENDACIS infert, ut tacitæ quæſtioni, & invidiæ crudelitatis occurrat. Sane conſtat poſt victoriam de Albanis Romanorum, quam per condicionem Horatiorum & Curiatiorum adepti ſunt, hoc factum eſſe quod hoc loco poëta narravit, nam quemadmodum * Metius vel auxilium facile niſi juſſus veniſſet? vel poſt cognitam fraudem acciri tam facile potuiſſet, niſi tanquam ſubjectus congratulatum victoriam ad Tullum Hoſtilium veniſſet.

VARIORVM.

TATIOQVE SENI, CVRIBVSQVE. Franc. Floridus Subſec. lib. 2. cap. 12. Ald. Manut. de Quæſit. per Epiſt. lib. 1. Epiſt. 1.

CÆSA PORCA. Turneb. lib. 26. cap. 29.

HAVD PROCVL INDE CITÆ METIVM. Quintilian. lib. 9. cap. de Figuris. Turn. lib. 6. c. 24.

Nec-

Digitized by Google

Nec non Tarquinium ejectum Porſenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obſidione premebat.
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Aſpicerent: pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.

SERVII.

NECNON TARQVINIVM EIECTVM PORSENNA IVBEBAT. Tarquinius ſuperbus habuit perditos filios, inter quos Aruntem: qui dum in caſtris eſſet, patre ſuo Ardeam obſidente: & ortus eſſet inter eum & Collatinum maritum Lucretiæ de uxoribus ſermo, eo uſque proceſſit contentio, ut ad probandos earum mores, arreptis equis ſtatim domus ſuas ſimul proficiſcerentur. Ingreſſi itaque civitatem Collatinam ubi Lucretiæ domus, invenerunt eam lanificio operam dantem, & triſtem propter mariti abſentiam. Inde ad Aruntis domum profecti cum uxorem ejus inveniſſent cantilenis & ſaltationibus indulgentem, reverſi ad caſtra ſunt. Quod Arums dolens, cum de expugnanda Lucretiæ caſtitate cogitaret, mariti ejus nomine epiſtolam finxit, & dedit Lucretiæ: in qua hoc continebatur, ut Aruns ſuſciperetur hoſpitio. Quo facto, per noctem ſtricto gladio ejus ingreſſus cubiculum cum Æthiope, hac arte egit ut ſecum coiret, dicens, Niſi mecum concubueris, Æthiopem tecum interimo, tanquam in adulterio deprehenderim. Timens itaque Lucretia ne famam caſtitatis amore deperderet (quippe quam ſine purgatione futuram eſſe cernebat) invita turpibus imperiis paruit. Et altera die convocatis propinquis, marito Collatino, patre Tricipitino - Bruto avunculo, qui tribunus celerum fuerat, rem indicans, petiit ne violatus pudor, neve inultus ejus eſſet interitus: & ejecto gladio ſe interemit. quem Brutus de ejus corpore extractum tenens proceſſit ad populum: & multa conqueſtus de Tarquinii ſuperbia, & filiorum ejus turpitudine, egit ne in urbem reciperentur, auctoritate qua plurimum poterat, nam ut diximus, Brutus tribunus equitum fuerat. Sed cum non ſuſciperetur Tarquinius, contulit ſe ad Porſennam regem Tuſciæ: qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Ianiculo, & illic caſtris poſitis, Romam vehementer obſedit. Et cum per ſublicium pontem, hoc eſt ligneum, qui modo lapideus dicitur, tranſire conarentur, ſolus Cocles hoſtilem impetum ſuſtinuit, donec à tergo pons ſolveretur à ſociis, quo ſoluto ſe cum armis præcipitavit in Tyberim, & licet læſus eſſet in coxa, tamen ejus fluenta ſuperavit. Unde eſt illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium objiceretur, *Per ſingulos gradus admoneor triumphi mei.* In tantum autem obſidionis neceſſitatem populus venerat, ut etiam obſides daret, ex quibus Cloelia juventa occaſione tranſnatavit Tyberim, & Romam reverſa eſt. Redditaque rurſus eſt, pacis lege cum Porſenna reperente: qui admiratus virtutem puellæ, dedit ei optionem, ut cum quibus vellet rediret. Illa elegit virgines quæ injuriæ poterant eſſe obnoxiæ: unde Porſenna hoc quoque miratus conceſſit: & rogavit per literas populum Romanum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data eſt ſtatua equeſtris, quam in ſacra via hodieque conſpicimus. EIECTVM autem quæreſaut quia facile poterat ſuſcipi & occidi. Sed ideo non ſuſceptus, quia occidi non poterat religione impediente. rex enim etiam ſacrorum fuerat. Unde etiam alii poſtea conſules facti ſunt, alii reges ſacrorum. Sane PORSENNA. Unum N addit metri cauſa: unde & penultimæ datus accentus eſt. Nam Porſena dictus eſt. Martialis, *Hanc ſpectare manum Porſena non potuit.*

ÆNEADÆ. Satis longe petitum epitheton. Et poteſt hoc loco hiſtoria de Mutio accipi.

ILLVM. Coclitem ſcilicet. Et modo Cocles in hoc loco de quo dicit, proprium eſt nomen. In aliis appellativum. nam luſcos, coclites dixerunt antiqui. Unde & Cyclopas, cocliras legimus dictos, quod unum oculum habuiſſe perhibentur. Quaſi κυκλώπους à rotunditate.

VINCLIS INNARET CLOELIA RVPTIS. Aut quia obſides non ligantur: ſed *vincla* pro cuſtodiis accipimus; aut certe pro fœderibus; Aut certe ruptis vinclis pontis, id eſt ponte reſoluto.

VARIORVM.

NEC NON TARQVINIVM. Tarquinium ſuperbum dicit, quam Porſena Cluſinorum rex in regnum reſtituturus, urbem arctiſſima obſidione cinxit. Atque in his caſtris Mutius Scævola pulcherrimum illud & memorabile apud omnem poſteritatem facinus perpetravit. HORT.

ÆNEADÆ IN FERRVM PRO LIBERTATE. Sic & Romani ita libertatem amabant, ut nec dominorum poteſtati, nec tyrannorum imperio, nec magiſtratuum potentiæ, nec creditorum libidini, nec civium ſuorum gratiæ eſſent obnoxii. SIGON. antiq. jure civium Rom. lib. 1 cap. 6.

PONTEM AVDERET VELLERE COCLES. Horatius, Cocles cognomento dictus, ab uno oculo, amiſſo altero hoſtium telis in trajectu amnis.

VINCLIS INNARET CLOELIA RVPTIS. hac duce, vel ut alii, Valeria Publicolæ filia, deceptis cuſtodibus Romanæ virgines Tiberim tranſnaverunt. Impetrarant hæ ab illis, quorum cuſtodiæ creditæ erant, ut ad flumen liceret ire lotum, ſimulque rogarunt, ut tantiſper oculos tenerent, dum poſitis veſtibus fluviali ſe aquæ abluerent, ne nudæ conſpicerentur: ac tum Cloeliæ hortatu in ulteriorem ripam tranaſſe. Cloeliæ equeſtris ſtatua Romæ publice poſita inde eſt. HORT.

CLOELIA. Paulum Oroſium vide, lib. 2. cap. 4. & 5. HART.

In

In ſummo cuſtos Tarpeja Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celſa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defenſi tenebris & dono noctis opacæ.
Aurea Cæſaries ollis, atque aurea veſtis,
Virgatis lucent ſagulis: tum lactea colla

SERVII.

IN SVMMO CVSTOS TARPEIÆ MANLIVS ARCIS. In ſumma clypei parte, nam poſtea ait, *In medio claſſes æratas.* Et bona ratione utitur in pictura, apta unicuique rei loca diſtribuens. Ideo enim in ſumma clypei parte dicit eſſe factum Capitolium, quia hoc arcem urbis eſſe manifeſtum eſt. Hæc hiſtoria autem talis eſt, Brenno duce Senones Galli venerunt ad Vrbem: circa Alliam fluvium occurrentem ſibi omnem deleverunt exercitum populi Romani. Aliaque die cum vellent ingredi civitatem, primo cunctati ſunt inſidias timentes, quia & patentes portas, & nullum in muris videbant. Poſtea paulatim ingreſſi cuncta vaſtarunt, octo integris menſibus: adeo ut quæ incendere non poterant, militari manu diruerent, ſolo remanente Capitolio: ad quod cum ürenſilibus reliqui confugerant cives, qui tamen à Gallis obſidebantur, etiam id penetrare cupientibus: quos alii per dumeta & ſaxa aſpera, alii per cuniculos dicunt conatos aſcendere. Tunc Manlius cuſtos Capitolii Gallos detruſit ex arce, clangore anſeris excitatus, quem privatus quidam dono Iunoni dederat. Namque ſecundum Plinium, nullum animal ita odorem hominis ſentire dicitur. Qua cauſa poſtea eo die quo hoc factum eſt, canes qui tunc dormientes non ſenſerant, cruci ſuffigebantur; anſeres auro & purpura exornati in lectiſicis geſtabantur. Sane hic Manlius poſt defenſum Capitolium pro præmio ſingulis libris farris ob virtutem à populo donatus eſt. In tantam autem cibi penuriam redacti erant in obſidione, ut coriis madefactis & poſtea frictis veſcerentur, cujus rei argumentum eſt, quod hodieque ara in Capitolio eſt Iovis Soteris, in qua liberati obſidione, coria & ſola vetera concremaverunt: hic tamen Manlius poſtmodum adductus in ſuſpicionem regni appetiti, vel inimicorum oppreſſus factione, à populo damnatus eſt.

PRO TEMPLO. Pro defenſione templi, hoc eſt in templo, nam ante templum, non procedit: cum obſeſſus intra templum eſſet. Sic in nono *Ipſi intus dextra ac læva pro turribus aſtant.* Terentius. *Nam niſi hæc ita eſſent pro illa haud ſtares Phædria.* TENEBAT. Defendebat, & eſt militare verbum, & etiam Saluſtius dicit. Vnde è contrario victos, loco motos dicimus. Cicero, *Loco ille motus eſt.*

HORREBAT REGIA CVLMO. Curiam Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis. Ideo autem *Calabra*, quod cum incertæ eſſent Calendæ aut Idus, à Romulo conſtitutum eſt, ut ibi patres vel populus calarentur id eſt vocarentur, & ſcirent qua die Calendæ eſſent, vel etiam Idus. A Rege Sacrificulo idem fiebat: ut quoniam adhuc faſti non erant, Iudorum & ſacrificiorum prænoſcerent dies.

ATQVE HIC. Hic in Capitolio ſcilicet ſatis prudenter argenteum anſerem dixit. Nam quaſi & epitheton eſt coloris, & ſignificavit rem veram. Nam in Capitolio in honorem illius anſeris, qui Gallorum nuntiaverat adventum, poſitus fuerat anſer argenteus. AVRATIS PORTICIBVS. Hoc ad tempus retulit florentis Romanæ reipublicæ. Nam illo loco ubi dixit, *Horrebat regia culmo*: ideo addidit *Romuleo*, ut incipientis & pauperis adhuc imperii tempora deſignaret.

GALLOS. Senones, qui Senones dicti ſunt, quod Liberum patrem hoſpitio recepiſſent. CANEBAT. Quaſi præcanebat. Nam *canere*, & dicere, & divinare ſignificat.

ARCEMQVE TENEBANT. Deeſt PENE. Nam prope tenuerunt,

DEFENSI TENEBRIS, ET DONO NOCTIS OPACÆ. Multi iterationem volunt. Alii dicunt TENEBRIS, propter cuniculos. DONO NOCTIS. Somno Manlii. Nam ſomnus noctis eſt donum. CÆSARIES. Coma ideo quod cædi poteſt. AVREA VESTIS. Hoc eſt barba. Vnde contra inveſtes dicimus imberbes: unde eſt, *Tunc nubi prima genas veſtibat flore juventas.*

VIRGATIS LVCENT SAGVLIS. Quæ habebant in virgarum modum deductas vias. Et bene adluſit ad Gallicam linguam, per quam virgæ purpura dicitur. *Virgatis* ergo, ac ſi diceret purpuratis. GÆSA. Haſtas viriles. Nam etiam viros fortes Galli *gæſos* vocant.

VARIORVM.

VIRGATIS LVCENT SAGVLIS. Cælius lib. 9. cap. 7. Lect. antiq. Solet interdum in litteris nimia diligentia Grammaticos in errorem auferre. In hoc enim verſu non acquieſcunt, ut ea tantum intelligamus, quæ diſcoloribus tanquam currentibus regulis colorum & ductibus varia cernuntur: etiam ajunt ad Gallorum reſpectum eſſe linguam, quibus virga purpuram ſignificet, ut virgata ſint purpurea. Ego intellectu ſimplici & latino, virgatum ἐμβάδων ſignificare puto, quod virgas quaſdam in longum aut latum varia ſerie & colore porrectas habet, ut in concharum genere ſunt virgulatæ, id eſt, ἐγκόλπια. Turneb. lib. 2. cap. 14.

Digitized by Google

Auro innectuntur. duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices & lapsa ancilia cœlo
Extulerat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis:
Et scelerum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, furiarumque ora trementem:

SERVII.

SCVTIS LONGIS. Per hoc, corporum ostenditur magnitudo, ut supra, *Stabant terentum motis in præsepibus altis.* Per quod equorum magnitudinem expressit.

HIC. In eodem sensu. Et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. SALIOS. Qui sunt in tutela Iovis, Martis, Quirini. Dicti *Salii* ideo quod circa aras saliunt & tripudiant. Alii à Salio Æneæ comite dictos volunt. NVDOSQVE LVPERCOS. Cum in honorem Panos Lupercaliorum solemne celebraretur, pecora Romanorum subito à latronibus rapta sunt. Illi projectis vestibus insecuti sunt, his latronibus oppressis & receptis animalibus propter rem à nudis propere bene gestam, consuetudo permansit, ut nudi, Lupercalia celebrarent.

LANIGEROSQVE APICES. Flamines in capite pileum habebant, in quo erat brevis virga desuper habens lanæ aliquid. Quod cum per se illis portare non possent, filo tantum capita religare cœperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Vnde à filo quo utebantur, flamines sunt dicti, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito, pilea necesse erat accipere, quæ secundum alios ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columen. Alii dicunt non propter eminentiam dignitatis hoc factum: sed quia cum sacrificarent apud Laurolavinium, & eis extis frequenter aves de vicinis venientes loeis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam consuetudo permansit ut apud Laurolavinium ingentes haberent virgas, non breves ut in urbe. LAPSA ANCILIA COELO. Regnante Numa Pompilio scutum breve & rotundum cœlo lapsum est. Et cum aruspices respondissent illic fore orbis imperium ubi illud fuisset: diligentia Numæ, ne quandoque ab hostibus posset auferri, adhibito Mamurio fabro, multa similia facta sunt, & in templo Martis locata. Quod autem dicit *ancilia*, plurali utitur numero pro singulari. Nam unum lapsum est. *Ancile* autem dicitur, aut quasi undique circumcisum. aut quasi ἀμφίκυκλον, id est, undique labrum habens.

EXTVLERAT. Studiose fecerat. DVCEBANT. Deducebant. Hæc enim fuerat consuetudo.

PILENTIS MATRES IN MOLLIBVS. Pilenta sunt vehicula, sicut nunc basternas videmus. Erant autem tunc veneti coloris, non ut nunc sunt russati, quibus nisi castæ matronæ uti non poterant, sicut nec vittis, unde addit *Castæ*. MOLLIBVS autem, pensilibus: ut *molle feretrum*, & oscilla mollia: contra, Plumas pensiles dicimus, & molles significamus: ut *mollibus*, molliter stratis: quidam pilenta læva occisia * sed vulgo dicta eradunt. HINC PROCVL. Bene à templis longe infestos facit. Et bene *Tartareas sedes*, ut nihil prætermissum videretur.

SCELERVM PŒNAS. Pro sceleratorum. Et bene ait *scelerum pœnas*, in crimina enim personæ incidunt, non ipsarum sunt propriæ crimina. Vnde & sceleribus sunt statuta supplicia, quæ in se incidentes homines obnoxios faciunt. ET TE CATILINA MINACI PENDENTEM SCOPVLO. Hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur.

VARIORVM.

ALPINA CORVSCANT CASA MANV. Notant apud Græcos etiam τὸ χεῖρον, quæ τὸ χεῖρον. contum & defensaculum significare. *Alpina* vero vocat, quasi præstantiora: cum montium frigior & aridior habitus, lignum magis duret & adstringat, ventisq; ibi ad soliditatem rundantur arbores. Hinc & Homer. ait hastam Achillis è vertice Pelii montis excisam. TAVRM. Cur Alpina & montana. Turneb. lib. 23. cap. 3.

GASA MANV. Festus lib. 11. cap. 18. HAST.

SCVTIS PROTECTI. De clypeis, Turneb. lib. 11. cap. 27.

HIC EXVLTANTES SALIOS, NVDOSQVE LVPERCOS. Fuere Salii Martis sacerdotes. Alex. Neapolit. lib. 1. c. 26. & lib. 4. c. 12. Turneb. lib. 22. c. 11. De Lupercis vide Livium lib. 1. Dionys. lib. 2. Valer. Max. lib. 2. cap. 1.

LANIGEROSQVE APICES. Ritum Flaminum, filo caput obligentium, explicat Turneb. lib. 29. cap. 31.

DVCEBANT SACRA PER VRBEM. Quid *ducere sacra*, Turneb. lib 2. cap. 14. & lib. 9. cap. 6.

PILENTIS MATRES IN MOLLIBVS. *Mater* dignitatis nomen, Turn. lib 13. c. 8. & lib. 11. c. 6.

ET TE CATILINA MINACI. Turnebus lib. 23. cap 3.

PENDENTEM SCOPVLO. Cur insepultus Catilina. Turneb. lib. 23. cap. 3.

Secre-

Digitized by Google

Secretosque pios, his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago
Aurea: sed fluctu spumabant cærula cano,
Et circum argento clari Delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes aratas, Actia bella,
Cernere erat, totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar

SERVII.

SECRETOSQVE PIOS. Aut in secreto morantes, aut participaliter ab illis secretos. HIS DANTEM IVRA CATONEM. Et significat, Vticensem, qui contra Cæsarem bella suscepit. Quomodo enim piis jura redderet, qui in se impius fuit? Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionem. Siquidem ille Minoa Rhadamanthum, Æacum de impiis judicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare jura commemorat.

HÆC INTER. Bene inter inferos & superos mare factum dicit, quod ut supra diximus, nos ab Antipodis dividit, qui inferi sunt nostri comparatione.

IMAGO AVREA. Non est contrarium quod & cæruleam, & auream, & argenteam maris esse dicit imaginem: quam scimus pro ventorum qualitate mutari, & colores varios reddere, quod expressum in scuto fuisse significat. ERAT autem quidam pro *erat* accipiunt, ut, *Ast ego quæ divum incedo regina.* Sane ubique propositum est poëtæ Augusti gloriam prædicare; itaque majorem partem operis in hoc clypeo, Augustum adsignat *

CÆRVLA. Id est maria. FLVCTV CANO. Omnis enim spuma alba est.

IN ORBEM. In circuitu, in medio, utrum clypeo an mari?

ÆSTVMQVE SECABANT. Naturalem rem ostendit. Nam semper mare turbatur cum Delphini apparuerint.

CERNERE ERAT. Græca figura est.

FERVERE LEVCATEN. *Fervere* ab eo quod est fervo facit, nam ab eo quod est *fervo* fervêre facit ut producta, fic effulgere. Alii dicunt antique per tertiam conjugationem correpta media syllaba positum, ut, *Lavit ater corpora sanguis*, pro lavat; de eo in tertio Georgicorum in ipso loco plenius dictum est. LEVCATEN. In promontorio Epiri est mons Leucata, quod quia saxa nuda in eo cacumine habuit, ex horum candore Leucates appellatus est. AVROQVE EFFVLGERE FLVCTVS. Non quod hic ex auro fluctus esse dicat; quos supra cæsos dixit, sed mare & ex auro expressum sit, fluctus per aurum effulgeant.

HINC AVGVSTVS AGENS ITALOS. Cum de statu reipublicæ esset longa contentio inter Augustum & Antonium & Lepidum, placuit ut totum Orientem teneret Antonius: Augustus Gallias & Hispanias cum Italia: Lepidus Africam, Siciliam, Sardiniam: & ad cautiam majoris fidei Antonius sororem Augusti duxit uxorem. Profecti itaque sunt in provincias suas. Sed Antonius in prima statim creatus Tribunus plebis, Cæsarianas partes cum Curione defendens, bellum civile inter Cæsarem Pompejumque commovit. Quæstor fuit, idemque Augur, quo Consule in senatu Cæsar occisus est, hic, sicut dictum est, cum divisa Repub. ad orientem illeris in Ægypto captus est amore Cleopatræ, non usquequaque adeo, ut ea dimissa, contra Parthos proficisceretur. quibus cum ante victor esset, post repulsus dum Cleopatræ cupiditate festinat, exercitum omnem frigore in Armenia perdidit. Ipse tamen animalium cadaveribus pastus, cum paucis ad Ægyptum est reversus: ubi ei cœpit suadere Cleopatra ut se sortiretur uxorem, derelicta sorore Augusti. quo facto Augustus vehementer accensus, contra eum cœpit bella moliri. Antonius re comperta collectis Orientis viribus, prior cum uxore Cleopatra, venit ad bellum. Conflictum est navali certamine circa Actium Epiri promontorium, ubi victi sunt Antonius & Cleopatra, & in fugam coacti: postea occiso Antonio illa sibi serpentes admisit. Sed Antonius cum Alexandriam obsideri videret & in eo esse, ut capi posset, se ipsum occidit, Cleopatra vero cum ad Augustum esset adducta, & in custodia esse jussa esset, admotis sibi ut putatur serpentibus vitam finivit: Sed quia belli civilis triumphus turpis videtur, laborat poëta ut probet justum bellum fuisse, dicens Augustum esse cum patribus, populoque, penatibus, & magnis diis. Contra cum Antonio, auxilia peregrina & monstrosa Ægypti numina: & re vera in exercitu Antonii omnes Barbari fuerunt. quod & Virgilius dicit, *Ægyptum viresque Orientis, atque ultima secum Bactra vehit.* Vnde etiam de hoc bello egit triumphum. Nec enim civile putatum est, quod tantummodo Romano duce gestum est, qui & ipse Barbaræ serviebat uxori: adeo ut prætoria ei castra concederet. Quorum qui potiebatur imperio, ipse vocabat exercitum. Vnde est in loco de Cleopatra, *Patrio vocat agmina sistro.* Nam Antonius consulare sibi tantum detinuit imperium, in quo sola est potestas jubendi. Ille enim ducit exercitum, qui habet in potestate castra prætoria.

VARIORVM.

TOTVMQVE INSTRVCTO MARTE VIDERES. Elegantet Macrobius, libro 5. capite 14. Saturn.

Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis diis,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sydus.
Parte alia ventis, & diis Agrippa secundis,
Ardua, agmen agens: cui belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope Barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Aurora populis & littore rubro,

SERVII.

PENATIBVS ET MAGNIS DIIS. Alii id unum volunt esse: alii separant. Vt *magnos deos* accipias Iovem, Minervam, Mercurium, quos Æneas de Samothracia sustulit.

TEMPORA FLAMMAS LÆTA VOMVNT. Naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur, adeo ut obtutum ejus nemo contra aspectare posset: denique quidam eques Romanus interrogatus ab eo cur se viso verteret faciem: dixerit, *quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum*, sicut ait Suetonius

APERITVR VERTICE SYDVS. Apparet sydus in vertice, hoc est super galeam. Nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri genitrici & ludi funebres Cæsari exhiberentur, per triduum stella apparuit in Septentrione, quod sidus Cæsaris putatum est Augusto persuadente: nam ideo Augustus omnibus statuis, quas ob divinitatem Cæsaris statuit, hanc stellam adjecit. Ipse vero Augustus, in honorem patris stellam in galea cœpit habere depictam: Honorifice autem poëta unam stellam *sidus* dixit, cum sidus ex multis stellis constet.

PARTE ALIA. Non è contra: sed in alia parte aciei. VENTIS, ET DIIS AGRIPPA SECVNDIS. Agrippa dicitur ab ægro partu, id est qui hodie bis nascitur. Sed hic Agrippa non adeo claro genere ortus, viribus, & societate Augusti, ad summos honores pervenit, nam & Tribunus plebis quietissimus fuit, & post tertium Consul, & in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit; nam & Sextum Pompejum apud Mylas ipse devicit, & apud Actium Antonium Cleopatram navali certamine prope ipse superavit, ob quod meruit etiam gener esse Augusto. *Secundis* ergo dixit Augusti comparatione. Nam hoc dicit Augustus, Nimio ventorum & numinum urebatur favore. AGRIPPA SECVNDIS. Hoc est, Ille habuit primum favorem, hic secundum. Hadrianus scribit Agrippam solitum tempestate orta militibus cogere, naves in fluctus urgere, ut consuetudine discriminis, dempto metu, redderet eos adversum pericula fortiores: ergo [illegible] lævi maris, quod exercitatione militibus erat, ait diis & ventis secundis esse pugnarum, ut tempestatem quidem Agrippa non timuerit, sed favor divinus maria constraverit; nam & ipsa Actiaca pugna eum Aquilo ei esset adversus, eo exercitio quo milites adsueverat adversum fluctus naves agere, ad portum se fugere finxisse, quare eum hostes decepti insequi conati essent, conversis subito navigiis suis Alexandrinas naves incurrisse, & telis ac flammis in eas missis refragante hostibus fluctu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutum: merito ergo *Ventis secundis*.

INSIGNE SVPERBVM. Quasi principale decus.

NAVALI ROSTRATA CORONA. Sextus Pompeji filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicavit Augustus. Postea Agrippæ cura data est: qui eum delevit, ob quod ei Augustus rostratam dedit coronam, quia vicerat navali certamine.

HINC. A parte contraria. OPE BARBARICA. Crimen Antonii quod ope barbarica Romanus pugnet. VICTOR AB AVRORÆ POPVLIS. Quia primo vicerat Parthos, ut diximus: aut quia Antonium Parthi postea pepulerunt, sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus inbellem superasse videatur, ideo addidit victorem Orientis Antonium, ut majorem hostem Augustus vicisse videatur.

LITTORE RVBRO. Erythræo mari, quod est inter Ægyptum & Indiam.

VARIORVM.

CVM PATRIBVS POPVLOQ. PENAT, &c. Alludit ad Græcum *σὺν θεοῖς*. *Patribus* autem, ut notet nefarium & usurpatum injuria Antonii imperium, quod Senatus auctoritas, vel etiam pretextus tam grande secum momentum traheret, ut legitimum imperium earum partium diceretur, à quibus Senatus stetisset. GERMAN.

APERITVR VERTICE SIDVS. Id est erigitur, vel ostenditur super Galeam Augusti stella Cæsaris. Vide IX. Eclog.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

Honorifice autem stellam unam *sidus* dixit. TAVRM.

ET DIIS AGRIPPA SECVNDIS. Octavius eo navali certamine dextrum regebat latus: M. Agrippa lævum. Cum jam in ipso pugnæ ardore res contis & tragulis gererentur, Agrippa lævum circumagente cornu, cogebatur Publicola latius se explicare: quo contigit illico, ut Antonii classe abrupta, turbati fuerint ordines. HORT.

TEMPORA NAVALI. De bello Siculo, quod cum Pompejo gestum. De qua re sic Paterculus, l. 2. Insigne coronæ Classicæ, quo nemo unquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari virtute meruit. Turneb. lib. 26. cap. 29.

Ægy-

Digitized by Google

Ægyptum, viresque Orientis, & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjux.
Una omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis, rostrisque stridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur: arva nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Nec dum etiam geminos à tergo respicit angues.

SERVII.

ET VLTIMA SECVM BACTRA, VEHIT. *Vltima*, non quantum ad fines pertinet orbis terrarum: sed ultima in imperio Antoniano. Constat enim Bactrianos post se habere gentes innumeras.

NEFAS. Exclamatio est: quasi *pro nefas!* aut per parenthesin dictum est, & *Nefas* non in eo tantum quod Ægyptiam Romanos duxerat sed etiam quod mulier castra sequebatur, quod in ingenti turpitudine apud majores fuit. Vnde bellaturus Pompejus in Lesbo reliquit uxorem.

RVERE. Ruebant: id est veniebant cum impetu. Et hoc verbo more suo ostendit velocitatem.

CREDAS. Pro credat quis.

CONCVRRERE MONTIBVS ALTOS. Alii ALTIS *legunt*, unum tamen est.

TVRRITIS PVPPIBVS INSTANT. Hoc de historia traxit. Nam Agrippa primus hoc genus turrium invenit, ut de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in prælium, turres hostibus improvisæ, in navigando essent occultæ.

TELISQVE VOLATILE. Cato. *Sub tela volantia.*

ARVA NEPTVNIA CÆDE RVBESCVNT. *Nova cæde*, magna, nimia. Nam non dicit re vera nova arva, sed *nova cæde*, Homerus ἰοῤῥόος αἵματι γαῖα. sed non est hoc *rubescunt.*

PATRIO VOCAT AGMINA SISTRO. Cleopatra sibi tantum adsumpserat, ut se Isin vellet videri. Isis autem est genius Ægypti, qui per sistri motum quod gerit in dextra, Nili accessus recessusque significat: per sitellam quam sinistra manu retinet, ostendit adfluentiam omnium lacunarum. Isis autem lingua Ægyptiorum est terra: quam Isim volunt esse. Hanc Isim & alios deos ideo Ægyptiolunt, quia deos reges habuisse dicuntur: Ergo in opprobrium Alexandrini exercitus, pro classico sistrum posuit; quod autem ait VOCAT AGMINA: Hoc est quod superius dictum est, & Augustus in commemoratione vitæ suæ refert, *Antonium tussisse ut legiones suæ apud Cleopatram excubarent, ejusque nutu & tussu parerent:* bene ergo *Vocat agmina*, quæ signum dabat.

A TERGO RESPICIT ANGVES. Hoc est nondum videbat mortem futuram. Traditur enim ne ad Triumphum Augusti adservaretur, admoto sibi aspide defeciſſe: tum geminos, cum unum sibi admoveretur.

VARIORVM.

ÆGYPTVM. Ægyptios, Arabes & Bactrianos. Bactra ipsa regio ultra fines Assyriorum, à Bactro amne Bactrum oppidum ante Zariaspe vocatum, regionis caput. Huic genti mos patrius erat, vivere rapto & semper esse in armis. Frumenti ubertas maxima, ut singula grana nostras spicas æquent. Alibi vitis & arbor largos miteſque fructus alit: præpingue solum crebris fontibus irrigatur. Mitius vero frumento conseritur; cætera armentorum pabulo servantur. HORT.

SEQVITVRQ; (NEFAS) ÆGYPTIA CONIVX. Acute videtur observatum à Servio, hoc ad leniendam invidiam acti triumphi ab Augusto de Antonio, cum Romæ insolens esset & inusitatus de civibus & patria triumphus, caussificante nimirum Cæsare à se non tam Antonium, quam Cleopatram subactam. Nam pie admodum videntur Romani civili abstinuisse triumpho, ne patriæ insultare viderentur. Respexit Poëta morem Romanorum, quorum per leges non licebat uxores in castris aut expeditione habere, derivata ea à Græcis consuetudine. GERM.

ROSTRISQVE TRIDENTIBVS ÆQVOR. Sic legit Turneb. lib. 26. c. 29. Erythræus eo etiam modo legit, defendens eam lectionem, antiqua rostrorum forma, quam ego sequi malo, quam eos, qui hic μέσοπορ versum esse volunt. GERM.

INNARE REVVLSAS CYCLADAS. Macrob. lib. 5. cap. 14. Saturn. Quintilian. lib. 8.

TELISQVE VOLATILE FERRVM. Macrobius lib. 6. cap. 5. Saturnal.

PATRIO SISTRO. Ex Plutarcho docet Turneb. lib 26. c. 33. sistrum, instrumentum Ægyptium, ab agitatione nomen cepisse (σείω est agito) quod concussum tinnitus argutos redderet, parte sui superiore rotundum, crotalumque. Tiraquel. in Alexand. lib. 5. cap. 2.

Omnigenumque deûm monſtra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent: ſævit medio in certamine Mavors,
Celatus ferro, triſteſque ex æthere Diræ,
Et ſciſſa gaudens vadit Diſcordia palla:
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Deſuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illum inter, cædes pallentem morte futura,
Fecerat ignipotens, undis, & Iapyge, ferri.

SERVII.

DEVM MONSTRA. Ideo *monſtra* dixit, quia ſub Auguſto necdum Romani Ægyptia ſacra ſuſceperant. Et admittebat locus pro laude Auguſti aliquid etiam in deos inclementius dici, Varro indignatur Alexandrinos deos Romæ coli. LATRATOR ANVBIS. Quia capite canino pingitur, hunc volunt eſſe Mercurium: ideo quia nihil eſt cane ſagacius. Bello autem Gigantum plures deos ferarum formas accepiſſe traditur.

CONTRA NEPTVNVM. Homerum ſequitur, qui deos dicit contra ſe pro diverſis partibus habere certamen. Et quidam latenter illud tetigiſſe Virgilium volunt, quod Plinius Secundus in hiſtoria naturali dicit, quod Antonii navem piſcis Echen retinuerit, qui piſcis Latine *Remora* dicitur.

CÆLATVS FERRO. Aut in armis locatus: aut de ferro ſculptus, ſcilicet metallo ſibi congruo: aut ſævit ferro. DIRÆ. Diræ proprie ſunt ultrices dex, & bene has intereſſe dicit prælio: aut à Iove miſſas ad terrorem Ægyptiis inferendum, aut puniendum Antonium, qui matrimonii læſerat fidem.

SCISSA DISCORDIA PALLA. Vtrum *ſciſſa palla* gaudens, an *ſciſſa palla* vadit, & ſeorſum gaudens? Ideo autem *diſcordias*, quia unius civitatis & cives principes erant, & bene *Diram* diſcordia ſequitur, quam Bellona comitatur. Nam per diſcordiam venitur ab bellum, in quo neceſſe eſt ſanguinem fundi, ideo ait *ſanguineo flagello*. Horatius, *Ira, truces inimicitias, & funebre bellum.*

ACTIVS HÆC CERNENS. Quem poſtea Actium nominavit Auguſtus.

VERTEBANT TERGA SABÆI. Omnes iſti populi Orientis ſunt.

IPSA VIDEBATVR VENTIS. Apud plures Cleopatram priorem fugiſſe, poſt inſecutum Antonium.

IAM, IAMQVE. Scilicet aviditate fugiendi. Et bene *jam jamque* addidit, quia tempus operis in pictura declarare non poterat.

INTER CÆDES. Inter ſuorum cadavera. MORTE FVTVRA. Omine mortis futuræ.

IAPYGE FERRI. Vento qui de Apulia flans, optime ad Orientem ducit. Iapigia enim Apulia dicta eſt. Horatius, *Obſtrictis aliis præter Iapyga.* Quem Varro de ora maritima Argeſten dicit, qui de Occidente æſtivo flat, hic in Apulia peſtilens eſt.

VARIORVM.

ET LATRATOR ANVBIS. Filius Oſiridis, qui canis ſpecie cultus fuit, aut certe capite canino: cujus alterum filiorum Macedonem lupi ſimulachro venerabantur. Oſirim Solem: Iſidem terram credebant. Non recipiebant intra muros aut Saturni fanum, aut Serapis. His religioſum erat, pecudibus aut ſanguine placare deos; precibus tantum & thure litabant. Fana extra pomœria poſita erant. HORT.

SÆVIT MEDIO IN CERTAMINE MAVORS. Ex Hom. Turneb. lib. 23. cap. 4.

ET SCISSA GAVDENS. Pathos ab imagine; Macrob. lib. 4. cap. 5. Saturn.

CVM SANGVINEO BELLONA FLAGELLO, Sanguinea haſta bellum indicebatur. Turneb. lib. 8. cap. 23. Nam & Bellonæ miniſtri, brachia ſibi cruentare ſolebant; unde Horat. *hunc curru intonuit gaudens Bellona cruento.* ex hoc autem loco & Plinio, apud Modeſtinum I. C. ad leg. Pompeiam, docet parricidas virgis ſanguineis, non ſagmineis verberari. GERMAN.

BELLONA; Bellona Latine: Græce Ἐνυώ. Homerus Iliados 5. HART.

ACTIVS HAC CERNENS. Apollo Leucatius. Turneb. lib. 21. cap. 9. Suſpicor Poëtam *Actium Apollinem* dicere, tanquam ex littorali promontorio pro Auguſto pugnarit. Vide Propert. *Vicit miſſa ſagitta rates.* Semper autem Apollinem Teucris Romaniſque faventem Poëta inducit, & veluti Iuliæ familiæ præſidem, ut cujus inſignia cultumque Auguſtus uſurpavit, & cui hanc victoriam acceptam tetulit, nuncupatis ei ludis Actiis, certamine hymnico, navali, equeſtri inūgnibus. GERMAN.

ÆGYPTVS ET INDI. Indos Orientales intelligit. Turneb. lib. 21. cap. 9.

Contra

Digitized by Google

Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentemque ſinus, & tota veſte vocantem
Cæruleum in gremium, latebroſaque flumina victos.
At Cæſar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis votum immortale ſacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Lætitia, ludiſque viæ plauſuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæſi ſtravere juvenci.
Ipſe ſedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus: incedunt victa longo ordine gentes,
Quam varia linguis, habitu tam veſtis & armis.

SERAII.

MAGNO CORPORE. Aut ita eum tanquam deum magno corpore formatum accipiendum eſt, aut *magno* ſeptemfluo, & non corpore mœrentem, ſed magno corpore pandentem ſinus.

VOCANTEM CÆRVLEVM IN GREMIVM. Hoc de hiſtoria eſt. nam legitur Cleopatram præſagio mortis futuræ obliram eſſe receſſus Ægypti peretetin quibus facile potetat bella reparare. De qua re ſe moriens dicitur increpaſſe. Bene ergo poëta adiicit hortatum fuiſſe Nilum ut interius fugeret, ideo *tota veſte vocantem cæruleum in gremium.*

LATEBROSAQVE FLVMINA. Quia Nili origo neſcitur: licet Plinius dicat haud longe ab Æthiopia Maurorum, poſt majorem Atlantem, lacum eſſe ex quo Nilus erumpit. Quod videtur eſſe veriſimile ex belluarum ſimilitudine.

TRIPLICI TRIVMPHO. Tres enim Auguſtus habuit triumphos. Nam primo die triumphavit exercitus, qui Antonium vicerat navali bello. Secundo qui Dalmatas vicerat. Tertio ipſe cum Alexandrino eſt ingreſſus triumpho.

DIIS ITALIS VOTVM IMMORTALE SACRABAT. Videtur eadem Apollinis dixiſſe, quæ eſt in Palatio.

TERCENTVM. Hoc eſt pro multos.

LVDISQVE VIÆ, PLAVSVQVE FREMEBANT. Hoc eſt compitalitii ludi celebrati ſunt. Et eſt Zeugma, nam & delubra fremebant.

CANDENTIS LIMINE PHOEBI. In templo Apollinis in palatio de ſolido marmore effecto, quod adlatum fuerat de portu Iunæ, qui eſt in confinio Tuſciæ & Liguriæ, ideo ait *candentis.*

DONA RECOGNOSCIT POPVLORVM. Aurum coronarium dicit: quod triumphantibus hodieque à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter conceſſam vitam. Ideo ergo dicit DONA: Si hoc non eſſet, ſpolia diceret. APTATQ. SVPERBIS POSTIBVS. Porticum enim Auguſtus fecerat, in qua ſimulacra omnium gentium conlocaverat, quæ porticus appellabatur *Ad nationes.*

VARIORVM.

VOTVM IMMORTALE SACRABAT. Hoc eſt nuncupatis votis debitum conſecrabat. GERM.

DONA RECOGNOSCIT POPVL. Aurum coronarium dicit. Id ſpecie triumphorum vel oblatum, vel exactum. Origo fuit, ut ſocii & amici victori Imperatori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes, quæ ante ipſum in triumpho præferrentur, populo oſtendebantur. Poſtea invaluit, ut pro iis pecunia & aurum in coronas offerretur, & hoc proprie *aurum coronarium.* Lipſius de magnit. Rom. lib. 2. cap. 9. Id auri Suetonius quoque ſcribit in Circo offerri ſolitum à populo. Et in Claud. vita: Nec ullo, inquit, ſpectaculi genere communior aut remiſſior erat, adeo ut oblatos victoribus aureos, prolataque ſiniſtra, pariter cum vulgo, voce digitiſque numeraret. Eo alluſiſſe videtur Iuvenalis,

— & cum ſe verterit annus,
Accipe victori populus quod poſtulat aurum.

Fragmenta auri & argenti donabantur, idque genus ſtips dicebatur collatitia, ut ſinguli tamen quid minimum præſtarent. Id inde ad fabros deferebatur in aliquod ornamenti genus conflandum. Hoc ab Alpheno Iuriſconſulto, *argentum poſtulatum* dictum videtur. Martial. lib. 7. *nulla venit à me Argenti tibi libra poſtulati.* HORTENS.

VOTVM IMMORTALE SACRABAT. Hoc eſt nuncupatis votis debitum conſecrabat. In quam ſententiam & verba Valerius lib. 1. de Marcello. In quo cum Marcellus quintum conſulatum gerens, templum Honori & Virtuti, Claſtidio prius, deinde Syracuſis potitus, nuncupatis votis debitum conſecrare vellet, à collegio augurum impeditus eſt. GERMAN.

IN TEMPLIS MATRVM CHORVS. *Matrum* meminit ſignate, quoniam in precibus & ſupplicationibus, & omnino in colendis ſanctè cæleſtibus, præcipua ſolet eſſe laus mulierum: neſcque D. Auguſtinus, devotum ſæmineum ſexum vocavit. PONTANVS.

Hic

Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros:
Hic Lelegas, Caraſque, ſagittiferoſque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat jam mollior undis:
Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis,
Indomitique Dae, & pontem indignatus Araxes.
Talia per Clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Attollens humero, famamque & fata nepotum.

SERVII.

HIC NOMADVM GENVS. Atqui Antonius Orientis habuit populos: ſed intelligamus has gentes Africæ operas ſuas locaſſe: & ſimul cum Antonio ab Auguſto eſſe ſuperatas. DISCINCTOS. Vel habitum eorum oſtendit: qui uſque in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Pœnulo dicens, *Quenam illaec avis eſt?* Cum Afrum vidiſſet veſtem dimiſſam trahentem; neque enim utuntur hodieque zonis; Aut *diſcinctos* dixit, inhabiles militiæ. Omnes enim qui militant cincti ſunt. Aut certe inefficaces: ut contra *præcinctos*, ſtrenuos dicimus. Horatius, *Altus ac nos præcincti ſumus*. Vnde & Græce ἀζωνοι appellatur: non qui bonam zonam habet, ſed ſtrenuus. MVLCIBER. Vulcanus: ab eo quod totum ignis permulcet: aut quod ipſe mulcatus pedes ſit, ſicut quibuſdam videtur, aut quod igni mulcatur.

LELEGAS. Theſſalos. Lucanus de Theſſalia, *Mox Lelegum dextra preſſum deſcendit aratrum*. CARASQVE. Carꝫ inſulani populi fuerunt piratica famoſi, victi à Minoe, ut Thucydides & Saluſtius dicunt. GELONOS. Populus Scythiæ.

EVPHRATES IBAT IAM MOLLIOR VNDIS. Sentiens quaſi ſe eſſe ſuperatum. Horatius, *Minores volvere vertices.*

MORINI. Populi in Galliæ finibus, qui Britanniam ſpectant proximi Oceano. RHENVS. Fluvius Galliæ, qui Germanos à Gallia dividit. BICORNIS autem, aut commune eſt omnibus fluviis, aut propriè de Rheno, quia per duos alveos fluit: per unum qua Romanum imperium eſt: per alterum qua interluit Barbaros. Vbi jam Vahal dicitur & facit inſulam Batanorum.

INDOMITIQVE DAE. Scythiæ populi à parte Septentrionali juncti Perſidi, unde Dani dicti. PONTEM INDIGNATVS ARAXES. Hic Armeniæ fluvius cui Alexander Magnus pontem fecit, quem fluminis incrementa ruperunt, poſtea Auguſtus firmiore ponte eum ligavit, unde ad Auguſti gloriam dixit *Pontem indignatus Araxes.*

PER CLYPEVM VVLCANI. Hic diſtinguendum, nam Vulcani parentis non procedit.

IMAGINE GAVDET. Ignarus erat veritatis, ſed triumphorum imagine delectabatur.

ATTOLLENS HVMERO FAMAMQVE ET FACTA NEPOTVM. *Fata* legeris, hoc eſt quod nepotes fataliter fecerunt. Hunc verſum notant Critici, quaſi ſuperfluo & inutiliter additum, nec convenientem gravitati ejus, namque eſt ejus magis neotericus.

VARIORVM.

DISCINCTOS MVLCIBER AFROS. Simplex epitheton à veteribus tractum. Macrob. lib. 6. cap. 5. Sat. Alex. ab Alexand. lib. 1. cap. 20.

MVLCIBER. Vulcani epitheton, quod omnia muleeat ignis. Vide Macrob. lib. 6. cap. 5. HART.

EVPHRATES IBAT IAM MOLLIOR. Tanquam ſcilicet ſe ſubmittens & Auguſti dominatum agnoſcens. Nimirum & huic fluvio vim futuri præſagam & faridicam non ſolum accolæ, ſed & advenæ perſuaſum habebant. GERMAN.

EVPHRATES. Quaſi amnis ſenſerit etiam Cæſaris victoriam. Euphratem & Araxem montes Armeniæ majoris fundunt, hunc in ortum, illum in occaſum. HORTENS.

EXTREMIQVE HOMINVM MORINI. Iac. Loenſis, lib. 6. cap. 21. Epiphyllid. Turneb. lib. 23. cap. 5.

RHENVSQVE BICORNIS. Turneb. ibid.

PONTEM INDIGNATVS ARAXES. De hac voce diſputat Pet. Victorius lib. 36. cap. 10. Turneb. lib. 19. cap. 20.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER NONVS.

Atque ea diverſa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo miſit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:

SERVII.

ATQVE EA DIVERSA PENITVS DVM PARTE GERVNTVR. In hoc libro mutatio eſt omnium rerum. Nam & aliæ perſonæ, & loca alia ſunt, & aliud negotium incipitur. Ab Æ nea enim tranſit ad Turnum, à Tuſcia ad Ardeam, à petitione auxiliorum ad bellum; quem tranſitum quidam culpant, neſcientes Virgilium prudenter junxiſſe ſuperioribus negotiis ſequentia, per illam particulam; *Atque ea diverſa penitus dum parte geruntur.* Scilicet dum offeruntur arma, dum dantur auxilia, DVM enim cum ſit conjunctio, hic tamen adverbii vim obtinet. Terentius, *Mea nihil refert dum potiar modo.* Sane formatus eſt iſte liber ad illa Homeri, ubi dicit per noctem egreſſos eſſe Diomedem & Vlyxem cum capto Dolone caſtra penetrarunt. nam partem maximam & œconomiæ & negotiorum exinde habet. DIVERSA PENITVS. Valde diverſa, id eſt longius remota, vel apud Pallanteum, vel in Etruria. unde paulo poſt dicit, *Nec ſatis, extremas Coritis penetravit ad urbes, Lydorumque manum.*

IRIM. Iris quaſi ἴρις dicta eſt. nunquam enim ad concilationem mittitur ſicut Mercurius, ſed ad diſturbationem. Et eſt miniſtra non tantum dearum, ſed & deorum; nam præter Homerum & Virgilius hoc probat dicens, *Aeriam cœlo nam Iuppiter Irim Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem.*

AVDACEM AD TVRNVM. Fortem, ſine felicitate, ſicut de Pallante diximus. & modo audaciæ laus opportuna, quia ad audendum exhortandus eſt.

PARENTIS PILVMNI. Pilumnus & Pithumnus fratres fuerunt, & dii horum Pithumnus uſum ſtercorandorum invenit agrorum: unde & Sterquilinius dictus eſt. Pilumnus vero pinſendi frumenti, unde & à piſtoribus colitur. Ab ipſo etiam *pilum* dictum eſt. Quidem Pilumnum & Pithumnum Caſtorem & Pollucem accipiunt. nonnulli laudum deos. Varro conjugales deos ſuſpicatur. SACRATA VALLE. Ideo SACRATA, quia ut diximus ſupra, nunquam eſt lucus ſine religione. SEDEBAT. Vt Aſper dicit, erat, quæ clauſula, antiqua eſt, & de uſu remota. Secundum Plautum autem, *Sedere*, eſt conſilium capere, qui induxit in Moſtellaria ſervum dicentem, *Sine uxta aram ſedeam & dabo meliora conſilia.* Sed ſecundum augures, *ſedere* eſt augurium captare: namque poſt deſignatas cœli partes à ſedentibus captabantur auguria: quod & ſupra ipſe oſtendit latenter, inducens picum ſolum ſedentem, ut, *Parvaque ſedebat Succinctus trabea*: quod eſt augurum, cum alios ſtantes induxerit? Ergo *ſedebat* aut erat, aut conſilia capiebat, aut augurabatur. Vnde & hic locus vice ædis ſacratæ accipi debet, quod plenius illo loco dictum eſt, *Hoc illis curia templum.* Aut quia in locis ſacris ſedentes, conſilia habituri erant curiam in templo haberent, quod Numa cum ſciret, Veſtæ ædiculam non templum ſtatuit, ne ibi Senatus haberi poſſet, & ipſa neceſſitate vir introiret locum. Nam & ipſa conſilia à ſedendo quaſi conſidia dicta ſunt. Sedentium enim animi tranquilliores fiunt.

THAVMANTIAS. Secundum poëticæ, Thaumantis filia. Cæterum ex admiratione hoc nomen accepit, quæ admiratio de ejus coloribus naſcitur.

DONATI.

DIVERSA. A Trojanorum caſtris remota. Sic in Quinto: *Quo diverſus abis*, id eſt, à me remotus?

AVDACEM. Inconſultum & temerarium. Iris vero hinc hortatur, illinc objurgat.

SEDEBAT. In otio erat, & non tractibus neceſſariis vacabat, ut multi volunt. Vult enim Poëta illius inertia laudes Æneæ per comparationem extollere: & ut Æneam laudat à loco & frigore fluminis, ſic hunc vituperat, quod in loco amœno otiaretur, cum Æneas per laborem ſubiiſſet nemora, & longinquas partes petiiſſet. Miſit ergo Irim Iuno ut torpentem excitaret.

VARIORVM.

Explicat hunc librum Turnebus lib. 22. cap. 7. & cap. 15. per totum. & lib. 29. cap. 25.

LVCO TVM FORTE PARENTIS PILVMNI. Turneb. lib. 23. cap. 3. accipit de eo, qui mortuis feriatur; ut Pilumnus pro mortuo à Turno colceretur. Neſcio tamen, an ad Pilumni ἀναθήματα potius Poëta reſpexerit, cum diis ex hominibus factis heroibus lucum ſacrare antiquitati ſolenne eſſet. Ita ut veriſimile ſit Turnum tum in valle Pilumno ſacra, tanquam in ſacro & religioſo loco conſediſſe, ſolitum quotannis divinos ei honores inſtaurare. GERM.

Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discedere cœlum,
Talantesque polo stellas. sequor omina tanta
Quisquis in arma vocas. Et sic effatus, ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coërcent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus

SERVII.

REPENTE. Item aliud augurium. Nam cum Iris sine nubibus non possit videri, post ejus abscessum statim est secuta serenitas. CLARA autem bene addidit, quia tempestas ἀφ' μίσου est.

DISCEDERE COELVM. Chasma dicit factum, id est subitam aëris disruptionem & quendam recessum: per quod vult videri inter chasma Irim se recepisse. MEDIVM autem bene dixit: nam est & summum. unde est lib 1. Æn. *Sic vertice cœli Constitit*. Nubes autem in medio sunt, ubi omnia ista fiunt signa quæ dicit, id est Iris, serenitas, chasma. Nam si in summo fieret, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altiorem & nimium splendorem ferre non possunt. Sane chasma est (ita enim Plinius vocat) disruptio & quidam cæli recessus. In Auguralibus libris inter ostenta etiam cœlum discisse dicitur: Et quidam hic *cœlum* pro aëre accipiunt, ut Lucretius, *In hoc cœlo qui dicitur aër*. PALANTESQVE POLO STELLAS. Bene *palantes*, quasi in alienum tempus errore venientes. Aut *palantes*, quæ sunt palantes, Epitheton stellarum perpetuum. OMINA TANTA. Scilicet cœlestia. Et hæc *omina*, pro signis vel auspiciis posuit.

QVISQVIS IN ARMA VOCAS. Vel Iuno, vel Iupiter.

ONERAVITQVE ÆTHERA VOTIS. Iterum atque iterum, aut alia atque alia est vota pollicitus. Locus autem iste dictus est secundum augurum morem, apud quos fuerat consuetudo, ut si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati aquas haurirent: exinde & manibus & fusis precibus vota promitterent, ut visum perseveraret augurium, quod aquæ intercessu disrumpitur. Unde etiam in duodecimo, visum augurium non procedit, nec sortitur exitum firmum; quia cygnus dimissus ab Aquila in fluvium cecidit, ut, *Prædamque ex unguibus ales Projecit fluvio*. Hinc videtur etiam Turnum minime potuisse liberari.

IAMQVE OMNIS CAMPIS EXERCITVS IBAT. Intelligamus hunc exercitum primo confuse in campos ruisse: post digestum in ordines, ut sit sequentium fluminum congrua comparatio: quæ flumina dicit post camporum inundationem in alveos suos reverti. Nam hoc vult dicere, Vt de campis flumina in alveos suos redeunt, sic digesta est in acies militum multitudo, quæ fuerat ante diffusa.

DIVES EQVVM. Per genitivum frequentius utimur hac figura, quam per ablativum. Sane hic secutus veteres cujus rei *dives* addidit, cum alibi subtraxerit lib. IIII. Æn. ut *Dives quæ munera Dido*, & *Dives inaccessos ubi Solis filia lucos*.

COERCENT. Cogunt, colligunt. Alias continent, alias, compescunt, nonnulli *postrema* pro postremas partes accipiunt.

SEDATIS AMNIBVS. Quia Nilus exundat æstate, cum cætera flumina imminutione quieta sunt.

DONATI.

CEV SEPTEM. Per comparationem ostendit magno silentio iviſſe Turnum, ut improvisus opprimeret incautos: tamen ingens pulvis illos manifestavit.

VARIORVM.

VNDE HÆC TAM CLARA REPENTE. De chasmate sive hiatu, Turneb. lib. 2. cap. 12.

MEDIVM DISCEDERE COELVM. Chasma, sive hiatus cæli indicatur. Sane *chasma*, ut ait Plinius, *disruptio & quidam cæli recessus est*. Discedere, hic χάζεσθαι est. Lucret. lib. 3. *mœnia mundo discedunt*, id est, cælum hiat. Alii *discindere* legunt, minus recte. TAVBM.

PALANTESQVE POLO STELLAS. Quæ discurrere videntur, nunquam temere, quin ex ea parte truces venti cooriantur. Atque hinc procellæ terra mari que. Proinde belli ingruentis tempestatem horribilem id denuntiat ex otituram. HORTENS.

SVMMOQVE HAVSIT DE GVRGITE LYMPHAS. Respicit ritum Romanorum, qui ante bella vota nuncupantes, se aqua lustrabant. GARMAN.

ONERAVITQVE ÆTHERA VOTIS. Ritum lavandi ante pugnam & vota concipiendi, ex Plutarcho, Turneb. lib. 25. cap. 30.

POSTREMA COERCENT. Id est ὀπισθοφυλακοῦσι claudunt agmen, ut Livius loquitur. PONT.

Digitized by Google

Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Cum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros
Hostis adest: eja. ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas, si qua interea fortuna fuisset,
Non struere auderent aciem, nec credere campo:
Castra modo, & tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat:
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armatique cavis expectant turribus hostem.

SERVII.

ALTVS PER TACITVM GANGES. Fluvius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ, novem alveis fluit, secundum *Melam* septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere quod tribus alveis fluat. Virgilius tamen Nilo eum jungens septem alveos habere significat. Hanc varietatem Donatus fugiens longum Hyperbaton facit, dicens, *Cum surgens septem amnibus Nilus aut Ganges.* ALTVS PER TACITVM. Sane bene addidit PER TACITVM ALTVS, hoc est profundam altitudinem. nam licet crescat, intra ripas tamen est, nec ut Nilus superfunditur campis. Vnde Asper distinxit *altus per tacitum.* Et bene agmen exercitus flumini comparavit, quia & fluviorum agmina ipse dicit, *Lins fluit agmine Tybris.* PINGVI FLVMINE NILVS. Nilus dictus est quasi νέον ἰλὺν, hoc est novum limum trahens: quod volens exprimere dixit *Pinqui flumine*, id est fluore: quæ res fœcundam efficit terram, quod & ipse in Georgicis ostendit dicens, *Liquuntur montibus amnes, Felicemque trahunt limum.* Item, *& viridem Ægyptum nigra fœcundat arena.*

CVM REFLVIT CAMPIS. Hoc est à campis rediit, tunc enim omnia ora ejus apparent, alias cum abundat una ejus facies est.

AB ADVERSA. Castris opposita, an venienti agmini? QVIS GLOBVS. Id est quantus. admirantis enim est, non interrogantis. nec enim interrogat qui nuntiat.

HOSTIS ADEST, EIA. Hic distinguendum, ut, *Eia* militum sit properantium clamor: & est Ennianum, qui ait, *Eia macharas.* Ergo *Eia* ingenti clamore dicentes, ad portas ruebant. Alii, *Hostis adest, eja*: legunt. *Eia* non à persona ad personam dictum putant, sed ipsum Poëtam quasi actu rei & imaginatione exclamasse.

NAMQVE ITA DISCEDENS PRÆCEPERAT. Excusatio Trojanorum, ne portas clausisse timore viderentur. OPTIMVS ARMIS. Peritus armorum, dux egregius qui & futura provideret.

SI QVA INTEREA FORTVNA FVISSET. Scilicet belli casus.

TVTOS SERVARENT AGGERE MVROS. Id est tutos beneficio aggeris muros.

PVDOR, IRAQVE MONSTRAT. Licet eos hortaretur ire pudor.

OBIICIVNT. Objices ponunt, vel objicibus muniunt, & per hoc eludunt. FACESSVNT. Hic faciunt, alias discedunt, ut, *Illa hinc facessat.*

TVRRIBVS. Pro in turribus.

DONATI.

QVIS GLOBVS. Primo dubitavit: deinde cognovit esse hostes.

TELA. Etiam lapides & omnia missilia dici possunt.

NAMQVE ITA DISCEDENS PRÆ. Aliter enim timidi poterant videri Trojani, qui instructa acie non exirent contra hostes. Æneæ præceptum propter incertos fortunæ casus sapiens fuit. ergo: Duas dedit illis virtutes: alteram ne imbelles viderentur: alteram ut regi parerent.

VARIORVM.

AVT PINGVI FLVMINE NILVS. Sententia est; quemadmodum de campis flumina in alveos redeunt: sic militum multitudo, quæ ante in campos confuse prorumpebat, in acies digesta est. Nam *refluere campis*, non est fluere per campos; sed relati è campis in alveos. TAVRMAN.

SI QVA FORTVNA FVISSET. Belli. Discedens præceperat, in rebus dubiis claudere portas. Excusat factum à mandatis ducis. HORTENS.

Turnus,

Digitized by Google

Turnus, ut antevolans tardum præcesserat agmen:
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?
En, ait, & jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ: & campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremitumque sequuntur
Horrisono. Teucrûm miratur inertia corda:
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. hinc turbidus, atque hinc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,

SERVIL

TARDVM AGMEN. Peditum dicit, qui equitum comparatione tardi sunt.

VRBI. Trojæ quam fecerat Æneas castrorum in morem.

MACVLIS QVEM THRACIVS ALBIS. Figuras maculis albas habens. & nove *albas maculas* dixit, cum proprie macularum hæc sit natura, ut obscuritate sua album aliquid infuscent.

CRISTAQVE TEGIT GALEA AVREA RVBRA. Pro galea cristas habens rubras: sed duo ablativi sunt, & duo nominativi, quos metrica ratione discernimus. Nam *rubra crista* longæ sunt ultimæ, quia ablativi sunt casus. Sane hujusmodi versus pessimi sunt.

EN, AIT. Eclipsis festinationis exprimendæ gratia, quidquid enim addideris sensus admittet.

PRINCIPIVM PVGNÆ. Hoc de Romana solennitate tractum est. Cum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps Fecialium proficiscebatur ad hostium fines, & præfatus quædam solennia, clara voce dicebat se bellum indicere propter certas causas, Aut quia socios læserant, aut quia nec abtepta animalia, nec obnoxios redderent. Et hæc *Clarigatio* dicebatur à claritate vocis. Post quam clarigationem hasta in eorum fines missa, indicabatur jam pugnæ principium. Post tertium autem & tricesimum diem quam res repetissent ab hostibus, Feciales hastam mittebant. Denique cum Pyrrhi temporibus adversum transmarinum hostem, bellum Romani gesturi essent, nec invenirent locum, ubi hanc solennitatem per Feciales indicendi belli celebrarent, dederunt operam, ut unus de Pyrrhi militibus caperetur, quem fecerunt in Circo Flamineo, locum emere, ut quasi in hostili loco jus belli indicendi implerent: Denique in eo loco ante pedem Bellonæ consecrata est columna, Varto in Caleno ita ait, *Duces cum primum hostilem agrum introitum jerant omnis causa prius hastam in eum agrum mittebant, ut castris locum caperent*: Ergo bene hoc Poëta de more Romano tractum, Turno utpote duci dedit, sed in hac consuetudine Fecialis qui bellum indicebat, antequam hastam jaceret, etiam terram hostium contestabatur, unde quidam volunt Æneam scientem quod bellum gesturus esset, sicut à Sibylla cognoverat: ubi ad Italiæ partem debitam venit, primum adorasse terram, ut *Geniumque loci, primamque deorum Tellurem*.

CLAMOREM EXCIPIVNT SOCII. Legitur & *clamore*. Si CLAMORE, sensus erit talis, Hastæ jactum socii clamore comitantur. Si CLAMOREM, intelligimus Turni eos clamorem excepisse, & cum fremitu eos sequutos esse, id est Excipiunt clamorem Turni, & cum fremitu eum sequuntur.

INERTIA CORDA. Non revera: sed sicut hostibus videbatur.

ARMA VIROS. Vehementius *vivos* pronuntiandum. CASTRA FOVERE. Veteres *fovere*, pro diu incolere & habitare dicebant.

ADITVMQVE PER AVIA QVÆRIT. Etiam *per avios*. Sane exprimitur Turni violentia, nam viam per avia nullus requirit.

DONATI.

TARDVM. Non quod tarde ambularet, sed comparatione Turni.

IACVLVM. Dedit principium pugnæ. id enim signum fuit ante, quod nulli licebat arma movere.

VARIORVM.

TVRNVS VT ANTE VOLANS. Siccum genus elocutionis. Macrob. lib. 5. cap. 1. Saturnal. In hac voce motum audiri ait, Scalig. lib. 4. cap. 16.

QVEM THRACIVS ALBIS PORTAT EQVIS. qui generosiores cæteris. Turneb. lib. 23. cap. 14.

IACVLVM INTORQVENS EMITTIT. Titius lib. 4. cap. 15. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 3.

AC VELVTI PLENO. Pathetica parabola. Macrob. lib. 4. cap 5. Saturnal. Pathos ab ira. Venusta comparatione vim iramque Turni proponit, ducta à natura lupi, ad ovilia ovibus insidiantis, cum irrumpere nequeat.

Digitized by Google

Cum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres,
Nocte super media: tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & sicca sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet:
Qua teneat ratione aditus, & quæ via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus sæptum circum, & fluvialibus undis,
Invadit: sociosque incendia poscit ovantes:
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt: urget præsentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripuere focos: picem fert fumida lumen
Tæda, & commissam Vulcanus ad astra favillam.
Quis deus ô Musæ tam sæva incendia Teucris

SERVII.

AD CAVLAS. Munimenta & septa ovium. Est autem Græcum nomen, c detracto. Nam Græci aulas vocant animalium receptecula. Vnde in sacris ædibus, & in tribunalibus, septa quæ turbas prohibent *aulas* vocamus.

NOCTE SVPER MEDIA. Vltra mediam noctem, id est plus quam media vel majore ejus parte. Et est bona elocutio facta per Syllepsin. ut si dicas, *Lege nocte super media*: id est contra mediam noctem. Nulla enim syllepsis est quæ non & casum mutet, & egeat subauditione. Vt, *Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque periclo est.*

IMPROBVS IRA. Non ira improbus, sed ira sævit, totum autem summa brevitate narratum.

SÆVIT IN ABSENTES. Fantasiam sævitiæ expressit: quia lupi sic circa caulas fremunt, ut in ipsis animalibus solent.

EX LONGO RABIES. Absoluta elocutio, ut si dicas, Ille fame fatigatur ex longo. SANGVINE. Pro à sanguine.

ET QVA VIA CLAVSOS. QVA adverbium loci est, non pronomen: nam non stat versus si VIA septimus sit, non nominativus. Ergo *Qua via*: per quam partem viæ vallo Trojanos excutiat. Legitur tamen, *Et quæ via*, & est sensus absolutior.

EFFVNDAT IN ÆQVOR. In planum, in campum.

INVADIT: SOCIOSQVE INCENDIA POSCIT OVANTES. Ysteroproteron, ut aviditatem juvenis ostenderet. INCENDIA autem pro materia ex qua incendia sequuntur, & videtur erentum posuisse.

TVM VERO. Vt signum incendendarum navium datum est.

FACIBVS PVBES ACCINGITVR ATRIS. Pro ad faces accingitur, ut sit dativus, ut *Accingunt omnes operi*, aut *Accingitur*, armatur, instruitur facibus.

DIRIPVERE FOCOS. Quæritur quid ibi faciant foci: Sed in carminibus quædam, nec ad subtilitatem, nec ad veritatem exigenda sunt, aut certe *focos* quos ibi habere potuerunt. PICEVM FERT FVMIDA LVMEN. Sordidior enim in tedis & ignis & fumus est.

QVIS DEVS O MVSÆ. Quia res deorum est & ardua, ideo per se eam non potest dicere. Hic autem gloria Turni latenter ostenditur, cujus vis nisi à numinibus repelli non potuit. TEVCRIS. Aut detraxit præpositionem Ab, ut sit ab Teucris, aut *Teucris* in honorem salutemque Teucrorum incendia classibus avertit.

DONATI.

VRGET PRÆSENTIA TVRNI. Plus valet præsentia ejus, qui potest jubere, quam jussio. Cum autem dicit *fumida teda*, exprimit quare dixerit *facibus atris.*

VARIORVM.

PICEVM FERT. De atro lumine, Pet. Victor. lib. 26. c. 12. Var.

QVIS DEVS O MVSÆ. Rem prodigiosam commemoraturus, Musas rursum invocat, ut narrent cujus Dei beneficio incendium in naves injectum, sit aversum. FORTENS.

CVM FREMIT AD CAVLAS. *Caula* à cavo dictæ sunt, inquit Festus. Antiquitus enim ante usum tectorum oves in antris claudebantur. PONTAN.

Aver-

Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat:
Ipsa deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Iovem: Da nate petenti,
Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigrantit picea, trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret,

SERVII.

PRISCA FIDES FACTO, SED FAMA PERENNIS. Omnis antiquitas difficile pura & incorrupta manat in posteros. Ergo hoc dicit, Factum hoc licet priscum sit, id est antiquum, tamen fama ejus non est obliterata temporum vetustate. Alii sic intelligunt, fabulosum est quidem sed fides ejus rei penes priscos est, ejus enim rei cujus auctorem facere noluit, sic ordinem protulit: Alii, jam quidem evanuit fides, hoc est nemo credit factum, adhuc tamen fama vivit: Et dicitur, prisca autem fides ἀξιωσία, quasi non sit facta historia.

QVO PRIMVM. Hoc est initio. non enim secundo factæ sunt naves apud Idam ab Æneа. PHRYGIA FORMABAT IN IDA. Id est formate cogitabat. non enim in Ida, sed apud Antandrum factæ sunt. Et bene PHRYGIA IN IDA Quia & in Creta est alia Ida, ut, *Mons Idaeus ubi & gentis cunabula nostrae.*

ALTA PELAGI. Absolutum, ut *Lata camporum.*

IPSA DEVM FERTVR GENITRIX. Figmentum hoc licet poëticum sit, tamen quia exemplo caret, notatur à Criticis. Vnde longo prooemio excusatur. nam ideo & prisca ratione religionis & Iovis beneficio dicit esse perfectum, ut naves mutarentur in Nymphas: quo vel aliqua ex parte possit esse verisimile. Sane quidam *Fertur* reprehendunt, quod dicendo auctoritatem rei detraxerit: Alii laudant, quod dicendo FERTVR, incredibili rei auctoritatem dare noluerit.

BERECYNTIA. Mater deum à monte Phrygiæ Berecynto, cujus ultima syllaba caret aspiratione, quam addimus, quotiensunque montem Deli Cynthum dicimus. Est autem tenuis ista discretio, quibus nominibus subtrahi debeat aspiratio. Nam ecce, Ripæi montes Arcadiæ non scribuntur cum aspiratione: quam addimus, cum Riphæos montes Scythiæ significamus.

DA NATE PETENTI. Ac si diceret, Ei quæ jubere debuerat. Et dicendo NATE & PARENS iteratione auxit adfectum. DOMITO TE POSCIT OLYMPO. Videtur hoc dicere, Præstá ei cujus beneficio servatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum omnes comsumeret filios, Iovem solum esse non potuit celatum matris auxilio. Domito ergo Olympo, in tuas scilicet leges per beneficium meum mundo reducto. Sane hæc narratio tunc II. libri erat, sed Dilata est, ut hic opportunius redderetur. Aut ne bis idem diceretur: potest ergo aut [illegible] videri, aut ὑστερότερον.

PINEA SYLVA MIHI. Congrue, nam primus fuit tutela Martis deûm est.

IN ARCE FVIT SVMMA. Hoc est apud Gargarum, quæ dicta sunt quasi κάρη κορυφῆς, id est caput capitis, altitudinis altitudo, κάρη est ἀκρωλὴ. Gargara autem sunt montis Idæ cacumina: propter quod dixit *In arce summa.* Sane & hic locum sacrarum ostendit: Et Pinea sylva lucus fuit: tale scema est Eclog. 1. *Nec tamen interea raucae tua cura palumbes*, ubi fœminino plurali fœminînum singulare jungit. Et, *Ite meae quondam felix pecus*, ubi duobus fœmininis pluralibus neutrum singulare quæ dei comitatus.

NIGRANTI PICEA. *Nigranti*, umbrosa: & picea arboris genus est, unde pix desudat. Harum autem secundum Plinium quinque sunt species: sicut etiam supra diximus.

HAS EGO. Non trabes nam de acere naves non fiunt. Vnde melius arbores intelligimus, referentes ad piceas vel pinus. Sane notandum *trabes* eum dixisse de arboribus, cum non dicantur trabes nisi jam cæsæ sint & depositæ. Abutitur ergo eo quod posterius est, pro eo quod est prius. QVO SACRA FEREBANT. Non addit qui, sed intelligimus Frigas. Item, *Centum urbes habitant magnas*: id est Cretes, & bene arbores consecravit, quibus immortalitatem petitura est. CLASSIS EGERET. Pro *classe*, genitivus pro ablativo. & justa Æneæ petitio, & concedentis benignitas numinis exclusit piaculum. Nam his remotis sacrilegium committeretur, ideo addidit *laeta dedit.*

DONATI.

TEMPORE QVO. Verisimilis fit res, cum tempus & locus exponitur.

IPSA DEVM GENITRIX. Nullus homo hæc viderat aut audiverat, sed Musæ Poëtam docuerunt.

DA. Imperativa vox ostenditur parentis. NATE. Quod nomen ad imperandum multum valet.

CHARA. Vt sit, da parenti quam diligis & quæ te amat. Rem autem arduam petitura, causas justas inserit.

Laeta

Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem:
Ne cursu quassata illo, neu turbine venti
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sydera mundi:
O genitrix, quo fata vocas aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo ubi defunctæ finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quacunque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eriptam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereïa Doto,
Et Galatea secans spumantem pectore ponum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,

SERVII.

TIMOR ANXIVS ANGIT. Aut perpetuum est timoris epitheton: aut certe verum timorem voluit significare, ut separaret ab eo qui ex cupiditate nascitur prosperorum. ut, *Exultantesque haurit corde pavor pulsans.*

SOLVE METVS. Id est meos.

PROSIT NOSTRIS IN MONTIBVS ORTAS. Bona brevitate detraxit & HIS & ESSE. Nam plenum est Prosit his ortas esse in montibus nostris: quod fecit elocutionis caussa. Sane ostendit, quod supra aream dixit pro monte, & bene *ortas*, ut sensum quendam navibus daret, verbum de origine commoda.

TORQVET. Sustinet, aut nutu suo regit.

QVO FATA VOCAS? Ostendit fata posse aliquatenus trahi, non tamen usquequaque. Hinc enim dicit QVO, id est ad quam rem. PETIS ISTIS? Id est pro istis. nam sic dicimus, peto tibi, id est pro te. Aut *Istis*, utrum precibus an navibus?

FAS HABEANT? Ius: nec enim possunt æterna esse quæ ab hominibus facta sunt. Horatius. *Debemur morti nos nostraque.* Nam sicut animi facta sunt immortalia, ita corporis pereunt. Sallust. *Cæterum studia omnia nostra sicut anima, immortalia sunt.*

CERTVSQVE INCERTA PERICVLA LVSTRET ÆNEAS? Securus dubia tentet? Et hoc dicit, casibus licentiam hæc petitio vult adimere. Nam Æneas sorte qua homo est, navigationis debet timere periculum: quod perit si ejus navibus æternitas detur.

CVI TANTA DEO PERMISSA POTESTAS? Cui: ac si diceret nec regi quidem deorum. *Permissa* autem data, ut hoc possit præstare.

DEFVNCTÆ. Liberatæ. ut, *O tandem magnis pelagi defuncte periclis.* PORTVSQVE TENEBVNT. Nautico usus est verbo, cum de navibus diceret.

QVACVNQVE. Hic ostendit aliquas esse perituras. EVASERIT VNDIS. De undis exierit, ad eum locum, de quo navigatura jam non sit. Alii legunt *evaserit undas*, quod si est; intelligimus quæcunque evaserit undarum periculum.

MORTALEM ERIPIAM FORMAM. Bene dixit MORTALEM. Nec enim potest fieri, ut eadem res & mortalis sit, & immortalis: sed ut sit immortalis, ante est ut desinat esse mortalis.

QVALIS NEREIA CLOTHO. Non dixit tales erunt, sic supra, *Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus.*

DONATI.

TORQVET QVI SYDERA. Cui est omnium rerum potestas, sed tamen non debet aliquid præstare contra fatum ut illa petit, scilicet ut & naves & Æneas non sint subjecti casibus.

VARIORVM.

PROSIT NOSTRIS IN MONTIBVS ORTAS. Debent esse majoris meriti, quàm quæ sacris in lucis non sunt ortæ. Prosit illis, fuisse mihi sacras, ortas in luco meo. DONATVS.

MORTALINE MANV FACTÆ. Locus à repugnantibus. HART.

VBI DEFVNCTÆ FINEM. *Defungitur*, qui tempora sua vivendo tramisit. *Defungitur* quoque, qui munus debitum complet: ita hic *Naves defunctæ* sunt, quæ Æneam navigandi necessitate completa in Italiam vexerunt. TAVBMAN.

NEREIA DOTO. Alii Clotho. Vide Paull. Leopardum lib. 10. Miscell. cap. 25.

IDQVE RATVM STYGII. Hoc loco Virgilius Homero longe inferior. Macrob. lib. 5. cap. 13. Saturnal.

Per

Per picē torrentēis atraque voragine ripas,
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies: & tempora Parca
Debita complerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit ſacris ratibus depellere tedas.
Hic primum nova lux oculis effulſit, & ingens
Viſus ab aurora cælum tranſcurrere nimbus,
Ideique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas Teucri defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam ſacras dabitur pinus. vos ite ſolutæ,
Ite deæ pelagi. genitrix jubet: & ſua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis æquora roſtris
Ima petunt: hinc virgineæ (mirabile monſtrum)
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius ærata ſteterant ad littora proræ.

SERVII.

PER PICE TORRENTEIS. Ardentes: & eſt figmentum poëticum.

TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM. Homericum eſt, μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.

ADERAT PROMISSA DIES. Promiſſum tempus advenerat. TVRNI INIVRIA. Scilicet quam inferebat. Et modo injuria eſt ἀδικημα, id eſt injuſtitia. Hinc eſt apud comicos injurius, qui audet aliquid contra ordinem juris. Et bene *injuria*, quia & contra neceſſitatem fati, quod Trojanos ad Italiam venire compulerat, & contra rationem fœderis bella commoverat. Alii *injuria* violentia accipiunt.

NOVA LVX. Hoc eſt repentina, id eſt nimbus deorum, quod ipſe paulo poſt dicit: in ſecundo, *Nimbo effulgens*, & hic *lux* proprie, aliter poſtea, *Continuo nova lux oculis effulſit.*

NIMBVS. Lumen quod capita deorum ambit, ut ſæpe dixi.

NE TREPIDATE MEAS. Pro ne feſtinetis. Et per hoc ſignificatur, ideo ad navium defenſionem egreſſos non eſſe Trojanos, quia numen vetuit.

QVAM SACRAS DABITVR PINVS. Fabula talis eſt: Attis puer ſpecioſus cum Matris magnæ præeſſet ſacris, à rege civitatis ſuæ adamatus eſt, ſed cum intelligeret vim ſibi à rege inſtare, quaſdam in ſylvas profugit: Cum ergo juventus vim ſibi videret inferri, verenda ſtupratoris abſcidit, qui moriens eandem ipſam partem corporis puero abſcidit, quem ſemianimem ſub pinu latentem cum inveniſſent antiſtites Matris magnæ perlatum in templum deæ fruſtra conati reficere, defunctum ſepeliérunt, cujus ut perpetua maneret memoria, Mater magna inſtituit, ut quotannis in ſacris ſuis plangererur, pinumque arborem ſub qua jacuerat, tutelæ ſuæ adſcripſit, & effecit ut cultores ſui viriles ſibi partes amputarent, qui Archigalli appellantur.

ITE DEÆ PELAGI. Alii hucuſque volunt matrem deûm locutam. Prope enim videtur abſurdum ipſam indicare quæ ſit, cum jam nymphis & audientibus utique & videntibus dicat. Alii jungunt *Genitrix jubet*, & putaretur melius quia poſtea ait, *quas alma Cybele Numen habere maris, nymphaſque è navibus eſſe juſſerat.*

DONATI.

HIC PRIMVM. Debuerunt ante conjurationem præire ſigna, ne caſu res facta videatur. deinde vox ſequitur, ut conjectura ſignorum firmetur.

MARIA ANTE. Pulchre à loco in quo erant, poſſibilitatem ſumſit.

TOTIDEM. Ut appareret ipſas eſſe quæ fuerunt verſæ.

VARIORVM.

ANNVIT ET TOTVM. Turneb. lib. 26. c. 30.

ERGO ADERAT PROMISSA DIES. Retulit, quod olim geſtum videretur, redit ad cauſſam & præſentis temporis neceſſitatem. Venerat, inquit, dies promiſſi, & diſpoſitionem ſuam fata compleverant: hoc eſt & navigiorum munus expletum fuerat, & Æneas in Italia erat: reſtabat, ut naves depoſita forma mortali verterentur in deas. DONAT.

NE TREPIDATE. Pro feſtinate. Palmerius, pag. 730. Tom. 4. Lamp.

MARIA ANTE EXVRERE TVRNO. Pathos de nimietate. Macrob. lib. 4. cap. ultimo Saturnal.

Obſtupuere animis Rutuli. conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis: cunctatur & amnis
Ranca ſonans, revocatque pedem Tyberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno:
Vltro animos tollis dictis, atque increpat ultro,
Trojanos hæc monſtra petunt: his Iuppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria invia Teucris,
Nec ſpes ulla fugæ: rerum pars altera adempta eſt:
Terra autem in manibus noſtris: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ ſe jactant reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum eſt, tetigere quod arva

SERVII.

OBSTVPVERE ANIMIS RVTVLI. Hoc eſt Rutulorum, dativus pro genitivo. Timuerunt ergo Rutuli, timuit Meſſapus numinis Marini filius, qui utique fiducia patris & ſui, nihil ex mari timere debuerit, vel certe, *Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro*: timuit etiam Tyberis. Per hos autem gradus, id eſt Rutuli, Meſſapi, amnis, major Turni deſignatur audacia. Talis eſt & in quarto, *At non infelix animi Phœniſſa.*

ET AMNIS RANCA SONANS. Licet antiquitas habuerit hic & hæc amnis: melius tamen eſt accipere *ranca ſonans*, pro rauce, quam ranca amnis.

REVOCATQVE PEDEM TYBERINVS AB ALTO. Nunc ipſum deum territum dixit: ſupra undas fuiſſe perterritas & in ſe repreſſas.

AVDACI TVRNO. Ecce ubi confirmat Epitheton quod Turno ſemper imponit, & hoc colore futuram orationem oſtendit.

ANIMOS TOLLIT DICTIS. Magnanimitatem ſuam quia ipſe non terreatur comprobat dictis. Tale eſt & illud de contrario, *Turbatumque oculis.* Poteſt tamen accipi, eorum animos tollit qui erant territi, & hinc increpat.

TROIANOS HÆC MONSTRA PETVNT. Id eſt Appetunt, hoc eſt ad Trojanorum pertinet damnum: ut, *Reginam petit.* IVPPITER IPSE. Scilicet qui omnibus præſtare conſuevit. Vnde & Iuppiter dictus eſt, quaſi juvans pater. Ergo AVXILIVM SOLITVM non circa Trojanos accipimus: ſed quod ipſe omnibus præſtare conſuevit. Alii *auxilium ſolitum*, auxilium fugæ accipiunt.

NON TELA NEQVE IGNES EXPECTANT RVTVLOS. Non expectant Trojani, ut Rutulorum ignibus aut telis pereant: qui jam navium amiſſione perierunt.

MARIA INVIA TEVCRIS. Color eſt. Nam rem quam pro ſe Trojani putabant, in contrarium vertit dicens, navigationis & fugæ auxilium perdidiſſe Trojanos, quos conſtat pro felicitate habuiſſe navigationis vitare diſcrimina.

RERVM PARS ALTERA DEMPTA. Id eſt naturæ rerum. Humanæ enim naturæ duo elementa conceſſa ſunt, mare & terra. NIL ME FATALIA TERRENT. Nihil pro non, & tacitis occurrit quæſtionibus dicens, Si fataliter ſe ad Italiam veniſſe dicunt, jam venerunt, completa ſunt fata. & callide tacuit quod erat fatale. Trojani enim dicebant Italiæ ſibi regna deberi. Et eſt oratorium, quæſtiones ita proponere ut facilem ſolutionis ſortiantur eventum.

SI QVA PHRYGES PRÆ SE IACTANT RESPONSA DEORVM, Iactant, quaſi & iſta confingant. aut, *Præ ſe jactant*, præferunt.

TETIGERE QVOD ARVA. Quæſtio eſt, an ſuperare poſſent qui forte venerint, &, ſicut ſupradictum eſt, per conceſſionem argumentatur, etiam ſi vera ſunt quæ jactant, tamen jam completa ſunt, tetigere quod arva Fertilis Auſoniæ Troës.

DONATI.

INCREPAT VLTRO. Temeritas maxima qui eum factum intellexiſſet: debuit potius fortunam ſuam deflere.

AVXILIVM SOLITVM. Quaſi dicat, qui fugere ſemper ſoliti ſunt.

TOT MILLIA. Separa, & deinde dic gentes.

PHRYGES. Pro convitio poſuit.

VARIORVM.

TROIANOS HÆC MONSTRA PETVNT. Sic & Græcis τέρας tam monſtrum vulgari ſignificatione, quàm ſignum à numine dicitur. GERM.

TROIANOS. Propoſitio ab inverſione prodigii. Nam quod ſuis erat adverſum; proſperum fautumque Trojanis; id pro ſe ac contra Trojanos interpretatur ὑβριστῶς. Simul interim dum ſuorum ignaviam increpat, inſolenter ſuas vires ac virtutem minatur. HORTENS.

OBSTVPVERE ANIMIS. *Obſtupuere*, non ad permutationem navium pertinet tantummodo, ſed ad omnia quæ viſa fuerant vel audita. DONAT.

Fer-

Digitized by Google

Fertilis Ausonia Troës: sunt & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Conjuge prærepta: NEC SOLOS tangit Atridas
Iste dolor, solisque, licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. peccare fuissèt
Ante satis, pœnitus modo non genus omne perosos
Fœmineum: quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque mora, lethi discrimina parva,
Dant animos. an non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, considere in igneis
Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protinus omnes
Hetrusci socios: tenebras & inertia furta
Palladit, cæsis summæ custodibus arcis,

SERVII.

SVNT ET MEA CONTRA FATA MIHI. Hoc falsum est quod dicit Turnus: sed in arte rhetorica tunc nobis conceditur uti mendacio, cum redarguere nullus potest. Vt in hoc loco, quis enim potest scire si Turno vere data sint, necne responsa? Sane quia scit falsum esse quod loquitur, argumentis probare dicta contendit, dicens esse sceleratam gentem, raptam sibi conjugem. In quo facto utitur Græcorum exemplo, qui ob raptam Helenam gentem delevere Trojanam.

CONIVGE PRÆRAPTA. Invidiosè sponsam, conjugem vocat. NEC SOLOS TANGIT ATRIDAS ISTE DOLOR. Cur non in similitudine criminis sit pœnæ similitudo? si culpa repetitur, supplicia quoque geminentur.

PERIISSE SEMEL SATIS EST. Quasi objectio est, ut si dicatur, sed periisse semel satis est, immo vero semel satis fuit eos peccasse, ex quo colligitur quoties peccaverint, totiens eos perire debere.

PENITVS MODO NON GENVS OMNE PEROSOS FOEMINEVM? Modo omne genus fœmineum, non eos penitus perosos oportebat, propter quod ante perierunt. Locutus est autem figurate.

MEDII FIDVCIA VALLI. Quod inter Trojanos Rutulosque sit medium, & bene de muris nihil dixit.

FOSSARVMQVE MORÆ. Non tutela: sed mortis dilatio.

AN NON VIDERVNT. Legitur & AT NON viderunt: si AN NON, absolutum est, si AT NON, inceptiva est particula ad ornatum pertinens. Horatius, *At ò deorum quicquid in cœlo regit.* Tale est *At non sic Phrygias penetrat Lacedæmana pastor*: & est exemplum a majore ad minus, hoc est At credo, non viderunt Neptuni manu fabricata mœnia conflagrasse, ut fiduciam vitæ in exigua, & parva fossa habeant.

LECTI FERRO. Vtrum ad ferrum lecti, an potius acie lecti? Sit ut si dixisset virtute lecti: VALER. M. Historice locutus est: Vallum autem dicitur ipsa munitio. Nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Ipse de sustentaculis vitium, *Vallos primus sub tecta referto.*

TREPIDANTIA CASTRA: Vt, *Turbataque arripe castra.*

NON ARMIS MIHI VVLCANI, NON MILLE CARINIS. Bene *arma* generaliter dixit. Nam & ipse habuit à Vulcano, sed solum gladium: ut, *Ensem quem Daunо ignipotens deus ipse parenti Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.* Per hoc autem quasi latenter dicit se Achille esse meliorem, qui se Trojanos etiam sine divinis armis superare posse confidit.

ADDANT SE PROTINVS OMNES. Ne timere videatur auxiliorum multitudinem, dicit incrementa esse victoriæ: quidam *protinus* hic pro licet accipiunt.

DONATI.

SOLOS ATRIDAS. Si luerunt pœnas primarum injuriarum in Atridas pulsi patriâ, luent & illarum in nos jam extorres, & ideo imbecilliores: est ergo mirum exemplum. deprimit autem omnia illorum gesta apud Trojam, & se Græcis præponit, quod non fraude, sed vi velit adoriri.

VARIORVM.

NEC SOLOS TANGIT ATRIDAS. Ex Homero Macrob lib. 5. cap. 9. Saturnal.

TENEBRAS ET INERTIA FVRTA. Sensus hic est, Nihil est cur metuant, ne per noctem & insidias occupentur. Non imitabimur Vlyssem & Diomedem. PONT.

Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum est igni circundare muros.
Haud sibi cum Danais rem, faxo, & pube Pelasga
Esse putent: decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei:
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate viri, & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur,
Purpurei cristis juvenes auroque corusci,
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & verinnt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas

SERVII.

LVCE PALAM. Propter tenebras & furta inertia. Vel *luce*, quod Ilium nocte captum est: *Palam*, quia insidiis.

QVOS DISTVLIT HECTOR. Bene solius Hectoris facta est commemoratio, ut ostendatur periisse eum, qui potuit esse terrori. Et satis Hectori dedit, quasi plus esset differre quam vincere, per quod vult Æneam nihil fortiter in bello feciisse Trojano.

MELIOR QVONIAM PARS ACTA DIEI. Id est major, & prima. An quoniam dicit hoc optimum quod matutinum?

BENE GESTIS CORPORA REBVS. In eo tantum quod hostes non ausi sunt egredi: nam nihil egerant. Ergo hortativa est oratio ad socios, ut audaciores esse debeant cum videant se timeri.

PROCVRATE. Verbum compositum, id est curate. PVGNAM SPERATE PARATI. Scilicet contra Trojanos, non à Trojanis, ne videatur contra supradicta omnia nunc sociis inferre terrorem. Ergo à me parari sperate, id est pugnaturos vos scitote, licet hostes muris se teneant, ut, *Arma parate animis, & spe præsumite bellum.*

VIGILVM EXCVBIIS. Excubiæ diurnæ, sunt: Vigiliæ, nocturnæ.

CENTENI QVENQVE. Centurionum scilicet, ex more Romanæ militiæ. nam ex numero militum qui eos sequuntur, gradus dignitatis apparet.

PVRPVREI CRISTIS IVVENES. Hic versus per figuratum ablativum prolatus est.

VARIANTQVE VICES. Vices stationum.

INDVLGENT VINO. Ablativus casus est, & deest *sibi*, ni figuratum est ex fiducia, scilicet sequitur quæ Rutulos habeat fiducia. VERIVNT CRATERAS AHENOS. Potantes exhauriunt: & est hemistichium Ennianum.

CVSTODIA. Nomen ambiguum, sed modo quæ custodit.

EVALLO. E muro. ARMIS ALTA TENENT? Bona elocutio, id est, armati tenent alta, hoc est muros, *tenent* autem custodiunt.

TREPIDI FORMIDINE. Festini per formidinem. Nam non est iteratio.

VARIORVM.

LVCE PALAM. Hoc ad virtutis suæ commendationem facit, & hostium contemptum. HORT.

HAVD SIBI CVM DANAIS REM. A narratione, ut imbelli, & quæ tecto dolo, non virtute vincere didicit: quare differre addidit, *arte Pelasga*, Græcis dolis, & Græca fide. HORT.

MELIOR PARS ACTA DIEI. Meliorem hic partem diei esse censeo majorem, quæ cum transacta est, inclinat dies in occasum. Major autem pars è duodecim horis septem primarum est, quæ cum exactæ sunt, major & melior pars acta est: sed multo magis cum exactæ sunt octo vel novem, ut cum advesperascit; quod tempus Turnus significavit. Turneb. lib. 3. cap. 14.

CORPORA PROCVRATE. Ita apud Aristoph. Allantopoles admonetur, antequam cum Cleone congrediatur, se ipsum cibo vinoque roborare, metaphora ducta ab iis, qui Gallis commissis allium depascendum objiciunt, quo vorato acrius ad pugnam irritentur. Alludit autem ad militum morem, qui prandio & cibo roborati & curati, expediti pugnatum ducebantur. GERMAN.

Explo-

Digitized by Google

Explorant, pontesque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt: instant Mnesthem acerque Serestus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periclum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos: acerrimus armis,
Hyrtacides: comitem Æneæ quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
Et juxta comes Euryalus: quo pulchrior alter
Non fuit Æneadûm: Trojanâ nec induit arma,
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt

SERVII.

EXPLORANT. Confirmant. PONTESQVE. Qui fiunt in muris angustioribus. Vt sit facilior transitus ad divisas muri partes. PROPVGNACVLA. Pinnas murorum.

REGTORES IVVENVM. Legitur & juveni: si IVVENI, Ascanium: si IVVENVM, magistros militum accipe.

SORTITA PERICLVM. Aut sorte divisa ad defensionem periculi. Aut patiuriens periculum quod quisque experiretur.

QVOD CVIQVE TVENDVM EST. Exercet unusquisque vices ad id quod accipit tuendum.

IDA VENATRIX. A plerisque Ida mater Nisi accipitur, dixit *venatrix*. Nam si montem volueris accipere, abusive *Idam venatricem* dictam intellige pro venationibus abundantem. Nam *venatrix* est proprie quæ venatur, non quæ venationibus abundat. Aut *venatrix* pro his qui in ea venantur, ut *Demitrixque Epidaurus equorum.*

IACVLO CELEREM. Bene inducit Nisum optimum esse jaculatorem: & hanc præmittit armorum peritiam, quia plurimum potuerit in Euryali defensione.

TROIANA NEQVE INDVIT ARMA. Hoc est qui nondum bellicosa arma induerat, id est acceperat. Et hoc dicit, Pulcher quidem erat, sed nondum bellandi peritus.

PRIMA IVVENTA. Num prima lanugine? INTONSA. Hoc est ad sua tempora retulit; alioquin heroes non tondebantur.

AMOR VNVS ERAT. Id est eorum studio flagrabant. PARITERQVE IN BELLA RVEBANT. Aut simul, aut similiter, & pari virtute, id est æque fortes erant.

DIINE HVNC ARDOREM MENTIBVS ADDVNT EVRYALE, &c. Apud Plotinum philosophum, & alios quæritur, utrum mentis nostræ acies per se ad cupiditates & consilia moveatur, an impulsu alicujus numinis. Et primo dixerunt mentes humanas moveri sua sponte: deprehenderunt tamen ad omnia honesta impelli nos Genio, & numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur: prava vero, nostra mente nos cupere & desiderare. Nec enim potest fieri ut prava, numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum constat placere. Vnde nunc hic ortus est sensus. Hoc enim dicit Nisus, O Euryale, diine nostris mentibus cupiditates iniiciunt & desideria? an deus sit ipsa mentis cupiditas? MENTIBVS vero ADDVNT. Bene dixit ADDVNT. Nam animus sui natura prudens est, sed ei additur ut aliqui impatienter desideraret.

DONATI.

IVVENI. Ascanio, aut appellatione unius omnes intellexit.

NISVS. Quam scite dixit nomen patris: locum in quo natus, & quibus esset studiis.

TROIANÀ INDVIT ARMA. Cæteris pulchrior. Pulcherrimus autem cum esset armatus.

VARIORVM.

NISVS ERAT, &c. Hi duo inter amicorum paria recensentur, ut Pylades & Orestes, & alii. HORT.

HYRTACIDES. An Asius, quem Homerus Hyrtacidem vocat, Nisi fuerit frater, quærit Vict. lib. 28. cap. 36.

ORA PVER PRIMA. Iuventa pro lanugine, ut Græcis ὤθη. Turneb. lib 22. cap. 15.

TVNC QVOQVE COMMVNI. Supra dixit, forte singulis curanda loca provenisse: quod ipsum fuerat ad illorum felicitatem, ut nec ipsa fors divisisse videatur, quos tanta familiaritas copulaverat. DONAT.

DIINE HVNC ARDOREM. Cælius lib. 1. c. 30. Lect. antiq. Expressum ex Homero ait Pet. Vict. lib. Var. 7. cap. ult. & ex Eutipidis Cyclopibus.

Digitized by Google

Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum,
Mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: somno vinoque soluti
Procubuere: silent late loca. percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Æneam acciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt: mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt (Nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum:
Mene igitur socium summis adjungere rebus
Nisse fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes

SERVII.

DIRA CVPIDO? Magna. Nonnulli tamen inter cupiditatem & cupidinem hanc differentiam esse volunt, ut masculino genere Cupidinem deum ipsum, id est τὸν ἵμερον significemus: fœminino cupiditatem, quamvis hoc auctores plerunque confundunt.

ALIQVID MAGNVM. Scilicet per hostis transitum.

AGITAT. Molitur. QVIETE. Modo otio, non somno. Nam in vigiliis fuerat conlocatus, qui enim custos est, de insomnio suo queri non potest.

CERNIS QVÆ RVTVLOS HABEAT FIDVCIA RERVM. Ipsius desiderii vult esse rationabiles causas. Nevanum mens agitare videatur, nam & negligentia hostium per fiduciam nimiam ostenditur, & occasio dabatur aliquid strenue gerendi.

SOMNO, VINOQVE SEPVLTI. Alterum pendet ex altero.

PORRO. Hortantis est. Aut *nam* conjunctio expletiva?

QVID DVBITEM. Id est cogitem. omnis enim cogitatio in dubitatione est ante sententiam.

PORVIVSQ. P. Transfert in Trojanos Romanam consuetudinem ut solet plerunque. Prius enim jubebat aliquid populus: postea confirmabat senatus.

REPORTENT. Portent. Nam RE vacat. Aut ab eo quod est reportare.

SI TIBI, QVÆ POSCO PROMITTVNT. *Poscere est*, secundum Varronem, *quotiens aliquid pro merito nostro deposcimus: PETERE vero est cum aliquid humiliter, & cum precibus postulamus.* Et bene quod Euryalum solit ducere, latenter ostendit. Nam ideo adjecit, *Mihi facti Fama sat est.*

SVB ILLO. Pro ex illo, præpositionem mutavit?

MOENIA PALLANTEA. Ubi nunc credit esse Æneam. ARDENTEM. Modo ardentem, ut, *Ardet amans Dido*: an festinantem? ut, *Instant ardentes Tyrii*: an cupiditate cædis flagrantem? ut, *Ardet in arma magis*: an propter illud quod ipse dicat? *Deus hunc ardorem mentibus addunt*, & deinde, *Aut pugnam, aut aliquod jamdudum invadere magnum.*

SVMMIS ADIVNGERE REBVS. *Summum* aut extremum dicimus & laudabile. Bene ergo in rebus dubiis sermone usus est dubio. nam hoc dicit, Non debes me, nec à tua gloria, nec à periculis segregare.

GENITOR BELLIS ADSVETVS. Ipse poet est necdum probatus. Unde se & à belli temporibus, & à patris virtute commendat.

DONATI.

DIRA CVPIDO. Cogitationes ne manimas Deus aliquis movet, an ipsa sibi mens Deus est?

VARIORVM.

OBSTVPVIT MAGNO LAVDVM, &c. Non laudavit Euryalum Nisus, ut suarum amore laudum perculsum dicat Poëta. Sed hoc vult, amore ac desiderio earum laudum, seu illius gloriæ, quam Niso videbat propositam, & ad quam illum impetu quodam eximio ferri cernebat. Euryalum quoque fuisse correptum, ita vehementer, ut pæne apud se non esset. PLENT.

NON ITA ME GENITOR. Decorum in adolescente; qui se ab illis temporibus & à patris virtute commendat, cum ab suâ non posset. Quasi qui bello Trojano natus, disciplinam militarem cum ipso lacte suxerit. TAVERNAN.

Argo-

Digitized by Google

Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudit: nec tantum talia gessit,
Magnanimum Æneam & fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemptor: & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendit, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: non ita me referat tibi magnus ovantem
Iuppiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casusve deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretiove redemptum
Mandet humo solita: aut si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulchro:
Neu matri miseræ tanti sim caussa doloris,
Quæ te sola, puer, multis è matribus ausa

SERVII.

ARGOLICVM TERROREM. Quem Græci inferebant. TROIÆQVE LABORES. Bene ἐν παρενθέσει annos Euryali ostendit, nam si à cœpto Trojano bello quod decennium tenuit, septem anni erroris addantur, anni decem & septem sunt: Est ergo ætas pene ad bellum inhabilis, sed exercitium ostenditur, quod inter bella nutritus est.

SVBLATVM. Susceptum.

MAGNANIMVM ÆNEAM. Ideo secutus non ut vitæ studeam, sed gloriæ.

EST HIC, EST ANIMVS. *Hic*, potest esse & adverbium demonstrantis, ut sit, *Est hic*: Est in meo pectore. potest & sic accipi ut dicas, Est hic animus locis contemptor, hoc est, iste animus. Ergo HIC, & produci potest & corripi.

ISTVM QVI VITA BENE CREDAT EMI HONOREM. Qui istum honorem. QVO TENDIS. Id est ad quem niteris: libenter emat vita, id est vitæ pretio.

NIL TALE VEREBAR. Quale tu suspicaris. NON. Distinguendum ut initium jurisjurandi sit, *Ita me referat.*

REFERAT TIBI MAGNVS OVANTEM IVPPITER. Mire jusiurandum compositum sic enumerat, quasi relicturum eum, cum de virtutibus ejus optime sentiat. HÆC. Humana negotia: vel quæ loquitur.

SED SI QVIS. Multas causas prætendit! primam ipsius pueri, secundam propter se, tertiam matris, & est parenthesis.

SI QVIS IN ADVERSVM RAPIAT CASVSVE DEVSVE. Hoc est, quæ multa ut in tali discrimine accidere posse intelligis. PRETIOVE. Pro vel, ve enim syllaba, proprie vel, significat.

MANDET HVMO. Multi hic distinguunt, alii jungunt *mandet humo solita*, ut sit commendet interra. SOLITA autem, id est cui mandari defuncti solent. FORTVNA, scilicet quæ piis invidere consuevit. Statius hinc trahens colorem ait, *Invida fata pios, & fors ingentibus ausis Rara comes.*

ABSENTI FERAT INFERIAS. Absenti quem non sepelierit. Hoc est cenotaphion faciat, & impleat honorem sepulchri. De inferiis autem plenius in quarto Georgicorum invenies.

MISERÆ. Ad illum exitum quem timet retulit an dolenter jam *miseræ*, quæ in hoc consilio filii periclitatur?

PVER. Mire dissuadet dicendo puer. E MATRIBVS. E nobilibus: nam matres non nisi nobiles dicimus. Vnde & matronæ dictæ sunt. Scimus autem non omnes mulieres in Sicilia remansisse. Nam legitur in undecimo, *Et mœstum Iliades crinem de more solutæ.*

DONATI.

SED SI QVIS. Omnia huc refert, quod in omni causa minus spei, plus timoris inest.

VARIORVM.

SVBLATVM ERVDIT. Terent. And. *Quidquid peperisset, decreverunt tollere.* Nati enim infantes & ab obstetrice sublati protinus nudi in terra statuebantur, deorumque auxilium nascenti invocabatur: inde à patribus tollebantur. Hoc officium Poëtæ diis adscribunt, quando eximie aliquem volunt commendatum. TVRNEB. lib 22. cap. 11.

QVI VITA BENE CREDAT EMI. Novi ipse quoque pro laude vitam contemnere. Novi facinus magnum, sine magno periculo compleri non posse: quippe gloriæ pretium est, necis discrimen. DONAT.

ABSENTI FERAT INFERIAS. Absentem pro mortuo hic Poëta accipit; ut supra, *sequar ignibus absens.* GERMAN.

Prose-

Prosequitur, magni nec mœnia curat Acesta.
Ille autem: Caussas nequicquam nectis inanes:
Nec mea jam mutata loco sententia cedit:
Acceleremus, ait. vigiles simul excitat: illi
Succedunt: servantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omneis animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum.
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent? quisve Æneæ jam nuntius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum & campi medio: tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres, admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus

SERVII.

NEC MOENIA CVRAT ACESTÆ. Id est, Nec tenetur desiderio Segestæ civitatis.

ILLE AVTEM. Hunc locum esse interruptum oratione Nisi intelligimus.

VIGILES SIMVL EXCITAT. Qui vigiliarum officium habebant. Hoc est futuros vigiles, alioquin quomodo excitat? & totum junctim legendum est, ut simul & dictum & factum videatur.

SERVANTQVE VICES. Hic distinguendum: alias sensus non procedit. STATIONE RELICTA. Hoc ad Nisum & Euryalum pertinet, ut sit sensus, *statione relicta, Ipse comes Niso graditur*: quidam *servantique vices statione relicta*, pro stationis relictæ vices servant intelligi volunt, ut, *Et pulchra faciat te prole parentem*: Hoc est pulchræ prolis.

REGEMQVE REQVIRVNT. Regis filium ut, *Magnum regina sed enim miseratus amorem.*

CÆTERA PER TERRAS OMNEIS. Exaggerat more suo vigilantum labotem.

CONSILIVM SVMMIS REGNI DE REBVS HABEBANT. *Summis*, utrum maximis; an quod putabant eas in extremo sitas? & est Lucilii versus, uno tantum sermone mutato. Nam ille ait, *Consilium summus hominum de rebus habebant.*

IAM NVNTIVS ESSET. *Iam*, aut citò, ut festinandum sit, & jam nuntiandum Anex, nec differendum: aut cum nullum invenirent. Ad desperationem quasi nemo esset jam qui posset audere.

ADNIXI HASTIS. Mira facies consilii, in dubiis non sedent, sed stant. Ostendit ergo jam eos diuturna statione fatigatos: quod autem stant, & Romani moris est, & bellicæ necessitatis. Hunc autem standi habitum & Sallustius commemorat, ut, *Fessi arma sua quisque stantes incumbere.*

CASTRORVM, ET CAMPI MEDIO. In medio campi spatio, qui campus castrorum medius fuit. Quia in mediis castris principes sunt semper, & bene *campi medio* quam campo medio: tunc enim campo medio, cum aliquot campi sunt, & unius est medius campus: *Campi* autem *medio*, in media parte unius campi.

ALACRES. Concitati, Terentius, *Quid tu es tristis, quidve es alacris.* ADMITTIER ORANT. Hoc verbo ostendit olim, & apud reges admissionum fuisse officium.

REM MAGNAM PRETIVMQVE MORÆ FORE. Dicebant se adferre rem magnam, cujus mora pretium posset adferre, id est pœnam. Terentius, *Ego pretium ob stultitiam fero*, ut sit sensus, si tardius mittamur ad Æneam, luemus hostibus pœnas. Alii sic intelligunt, scimus quidem adventum nostrum moram vestris adferre consiliis: verum hujus moræ erit pretium, id est remuneratio. Namque hoc offerebant quod illi cogitabant, ut diximus supra, *Quisve Æneæ jam nuntius esset?* Alii deesse putant *affirmantes*, ut sit sensus affirmantes rem magnam futuram, & multum illos consecuturos, si audiendi se moram pertulissent. Alii, qui pretium pro pœna dicunt positum ita tradunt, eos anxios tandiu super rebus dubiis futuros, quandiu se non admiserint ad loquendum.

FABIORVM.

VIGILES SIMVL EXCITAT. Si vigiles fuerunt, quomodo excitabantur? Manifestum est, hic nullam esse quæstionem. Vicibus enim servatis, ii hora dormientibus aliis, qui fuerant vigilaturi. Nisus tunc & Euryalus vigilabant: proinde recessum excitabant alios, qui erant ex vigilum numero. DONATVS.

CÆTERA PER TERRAS OMNES, &c. Profundi temporis nocturni periphrastica descriptio hæc spectat ut Ascanii, quem hic *Regem* vocat & aliorum ducum vigilantiam doceat. [illegible] Homericum est. HORT.

STANT LONGIS ADNIXI HASTIS. Cum Homero confert Vict. lib. 31. cap. 18.

Per

Accepit trepidos, ac Niſum dicere juſſit.
Tunc ſic Hyrtacides: Audite ô mentibus æquis
Æneadæ: neve hæc noſtris ſpectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli ſomno vinoque ſepulti
Conticuere. locum inſidiis conſpeximus ipſi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, æterque ad ſydera fumus
Erigitur. ſi fortuna permittitis uti,
Quæſitum Æneam ad mœnia Pallantea,
Mox hîc cum ſpoliis, ingenti cæde peracta,
Affore cernetis. nec nos via fallit euntes.
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus urbem
Venatu aſſiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum ſemper ſub numine Troja eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,

SERVII.

ACCEPIT TREPIDOS. Feſtinos: more ſuo. Ergo per metalepſin cupidos dixit ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, non enim poſſumus timentes accipere, quod feſtinabant.

NEVE HÆC NOSTRIS SPECTENTVR AB ANNIS. Bene excuſat: quia ſcit de ætate puerorum poſſe dubitare, dicens non ex ſuggerentum perſona in qua eſt major auctoritas, ſed ſua vi conſilia ponderanda. *Spectentur* autem æſtimentur.

RVTVLI SOMNO VINOQVE SEPVLTI. Occaſio prius narratur, ſic conſilium, ut neceſſario ad id quod nuntiat veniat.

LOCVM INSIDIIS CONSPEXIMVS IPSI. Ordo eſt, locum conſpeximus qui inſidiis patet: *ipſi* autem ad fidem pertinet, qui enim rem tantam nuntiat debet firma auctoritate contendere, & communicat conſcio quod ſolus conſpexit.

QVI PATET IN BIVIO. Neceſſaria ſigna addidit. PORTÆ QVÆ PROXIMA PONTO. Apparet, ut & ſupra diximus, caſtra Trojana in Hoſtienſi fuiſſe. Siquidem nullus alter locus in Laurolavinati hinc fluvio cohæret, hinc pelago. Et nunc dicit, *Portæ, quæ proxima ponto.* Item paulo poſt dicturus eſt, *Murorum in parte ſiniſtra, Oppoſuere aciem, nam dextera cingitur amni.*

INTERRVPTI IGNES. Signum eſt ſopitorum ignium, quotiens major fumus erigitur.

FORTVNA. Occaſione. Ad inquirendum Æneam. Alii hunc ordinem volunt, ſi fortuna permittitis uti, *Mox hic cum ſpoliis ingenti cæde peracta, Affore cernetis. nec nos via fallit euntes Quæſitum Æneam, & mœnia Pallantea.*

QVÆSITVM. Vt quæramus. CVM SPOLIIS. Hinc eſt quod ſupra Euryalo dixit, *Me referat tibi magnus ovantem Iuppiter:* reſpiciens ad id quod poſſet fortiter facere.

NEC NOS VIA FALLIT. Bene utique cuncta cum amico communicat.

OBSCVRIS PRIMAM SVB VALLIBVS VRBEM. Nos in obſcuris vallibus poſiti vidimus primam urbem, hoc eſt primam partem urbis. Nam Pallatium in monte eſt, non in vallibus.

TOTVM AMNEM. Hoc eſt regionem amnis.

ANNIS GRAVIS, ATQVE ANIMI MATVRVS ALETHES. Salluſtius de Philippo, *Qui ætate & conſilio cæteros anteibat*

NON TAMEN OMNINO TEVCROS DELERE PARATIS. Ac ſi diceret, Licet iraſcamini ad tempus, hinc tamen apparet non velle vos penitus delere Trojanos, quod tales animos noſtris juvenibus datis.

DONATI.

VIDIMVS. Demonſtrat rem fieri poſſe.

DII. Maturi hominis matura oratio. Recte autem incipit à diis quorum favore Reſpub. tales viros recipiunt. Lachrymæ autem gratulationis fuerant, quod extitiſſent tales. Item doloris quod recordaretur tot fortium virorum jam amiſſorum, quia dixerat, *Non tamen omnino Teucros delere paratis.*

VARIORVM.

SOMNO VINOQVE SEPVLTI. A mortuis ad dormientes metaphora; profundum enim dormientes, haud multum videntur diſtare à mortuis. PONT.

SI FORTVNA PERMITTITIS VTI. Si fortunam ſequi, & oblatam arripere occaſionem ſiniris.

ANIMI MATVRVS ALETHES. Alii *ævi* pro ſene, ut legit & exponit Turneb. lib. 19. cap. 29.

DII PATRII. Græcis θεοὶ πατρῷοι, patrios deos ſignificant, tam patrios à patria; quam paternos, cognatos & gentiles. GERMAN.

Digitized by Google

Cum tales animos juvenum & tam certa tulistis
Pectora. sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, & vultum lachrymis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus ausis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri: tum cætera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
(Excipit Ascanium) per magnos Nisæ Penates,
Assaracique Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor (quæcunque mihi fortuna, fidesque est,

SERVII.

CERTA. Hoc loco firma vel fortia.

HVMEROS DEXTRASQVE TENEBAT. Hoc ad affectum retulit: nec enim simul fieri potest. Intelligimus autem quod & singulos & membratim amplectebatur.

VVLTVM LACHRYMIS, ATQVE ORA RIGABAT. Poëtice junxit, & modo unum significant, est autem iteratio: Interdum recipiunt diserertionem. Nam est naturaliter facies quam habemus, vultus vero quem pro motu animi ad tempus formamus. PRO LAVDIBVS. Id est virtutibus: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Vt lib. v. Æneid. *Primam merui qui laude coronam.*

DII MORESQVE DABVNT VESTRI. Ciceronis est, tractum de Philosophis, qui dicunt sufficere ad gloriam, benefacti conscientiam. Scit enim Poëta nihil esse majus, quam quod vel à diis meruerimus, vel rectis moribus fecerimus.

ACTVTVM. Confestim, sine dilatione: & est adverbium temporis. INTEGER ÆVI. Integri ævi, Id est Adulescens cui ætas integra supersit. Vnde Ennius deos ævi integros dicit, quibus multum ævi supersit. Et bono omine ad pericula pergentibus, etiam per Ascanium præmium pollicetur. Longiorem enim eis vitam promittit, si ea exspectent quæ Ascanius dare majora possit.

MERITI. Præstiti: ut, *Merui quoque.* Item *Quique sui memores alios fecere merendo.*

IMMO EGO VOS. Pulchre Poëta fidem sponsionis Alethi addidit, ut eum statim promissa Ascanii sequerentur.

EXCIPIT ASCANIVS. Id est subsequitur: & à Poëta dictum est, *Vos autem Nisæ*, figurate, ut, *Vos ô Calliope:* SOLA SALVS vero, cui una est salus, genitore reducto.

CANÆ VESTÆ. Venerabilis, antiquissimæ. Ipsa enim antiquissima dea est, è terra. PER MAGNOS NISÆ PENATES. Hoc est quod ait *Penatibus & magnis dis*, id est, quos Æneas secum advexerat: Nam ideo ait *Assaracique larem*, id est familiæ nostræ vel generi proprium, vel quos nos Trojani præcipue colimus, de quibus ait III. Æneid. *Frigiique Penates, Quos mecum a Troja medios ex ignibus urbis Extuleram.* Qui tamen dii qui sunt, à diversis varie traduntur, sicut supra dictum est.

OBTESTOR. Adjuro. & est ordo, Immo ego cui sola salus genitore reducto, Vos obtestor revocare per deos parentem. FORTVNA, FIDESQVE EST. Id est, Quicquid casu, quicquid consilio egero, vobis committam. nam per *fidem*, consilia significat: per *fortunam* opes, imperium, & cujuslibet rei possibilitatem. Alii sic tradunt, fortuna ut possit, fides ut velit promissa persolvere. Alii ita, quantum habeo fortunæ in vestris pono gremiis, doque fidem me ita animatum esse & sic sentire, mihi inquit habeo conjunctam fortunam & fidem esse: Nam cum volumus ostendere quantum in nostra sit potestate, dicimus fortunam & fidem: Fortuna de nostris est possessionibus, fides quantum nobis creditur ab inimicis.

DONATI.

DII. Qui bonis favent.

MORESQVE VESTRI. Recte vivendo.

ÆNEAS. Et ut diuturnior res sit Ascanius.

CANÆ VESTÆ. Dicit *canam*, Antiquam & perpetuam. *Obtestari autem* est, ob aliquam causam deos testes adhibere.

VARIORVM.

TAM CERTA TVLISTIS PECTORA. Quæ tam constanter res arduas, periculique plenas pro suorum salute adeundas sibi proponerent. Quæ maximum facinus aggredi nihil dubitarent. PONTAN.

ET VVLTVM LACHRYMIS ATQVE ORA RIGABAT. Gratulationis fuerunt lachrymæ & doloris. *Gratulationis*, quod extitissent tales voluntarii. *Doloris* vero, quia dixit, *Non tamen omnibus Teucros delere paratis.* Recordatus est enim, quam perdidissent magnanimos heroas Trojani. DONAT.

QVÆCVNQVE MIHI FORTVNA FIDESQ. Fortuna in eventu est factorum, fides autem in potestate. Quæcunque inquit, in me fuerit fortuna, hoc est, si melior me fortuna respexerit, & si qua in me fides est, hanc servabo meritis vestris, in tantum, ut in vestro arbitrio sit, quid rependi vobis pro meritis debeat. DONAT.

In

In veſtris pono gremiis) revocate parentem,
Reddite conſpectum: nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptriſque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere ſortem:
Vidiſti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipſum illum, clypeum criſtaſque rubenteis
Excipiam ſorti, jam nunc tua præmia Niſe.
Præterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captivoſque dabit ſuaque omnibus arma:

SERVII.

NIHIL ILLO TRISTE RECEPTO. Subaudis erit.

ARGENTO PERFECTA. Id eſt tota argentea.

DEVICTA GENITOR QVÆ CEPIT ARISBA. Atqui ſecundum Homerum Arisba miſit Trojanis auxilium, & ab Achille ſubverſa eſt. Sed accipimus aut ante bellum Græcorum Arisbam à Trojanis captam, & in amicitiæ fœdus admiſſam. Aut certe pocula hæc data ab Heleno, qui in Achillis bona per Pyrrhi ſucceſſit hæreditatem, ut ſit, *quæ cepit*, pro quæ accepit. DEVICTA ARISBA. Scilicet ab Achille. Dicta eſt Arisba à Meropis vel Macarei filia, quam primum Paris in conjugio habuit. Quidam ab Abante, qui Troica ſcripſit, relatum ferunt poſt diſceſſum à Troja Græcorum, Aſtyanacti ibi datum regnum, hunc ab Antenore expulſum ſociatis ſibi finitimis civitatibus, inter quas & Arisba fuit, Æneam hoc ægre tuliſſe, & pro Aſtyanacte arma cepiſſe, ac proſpere geſta re Aſtyanacti reſtituiſſe regnum: quod ſi ita eſt, merito eam Æneas & viciſſe & hæc pocula inde cepiſſe memoratur.

DVO MAGNA TALENTA. Bene addidit MAGNA. nam varium apud diverſas gentes pondus eſt talenti. Vnde *talentum* poteſt & breve aliquid & magnum ſignificare. Nam ut ſupra diximus, ſecundum Plautum, talentum ſeptuaginta librarum eſt. qui cum dixiſſet debere centum quadraginta libras, paulo poſt intulit duo talenta; per jocum dicens, *Debentur talenta tot, quot ego & tu ſumus.* Item Homerus talentum breve quiddam oſtendit, quippe quod accepit victus: cum victori levia data ſint munera.

CRATERA ANTIQVVM. Hoc eſt antiquo opere factum, ut ei pretium creſcat ex tempore.

CAPERE ITALIAM. Obtinere.

DVCERE SORTEM. Statuere. Alii proprie *ducere* legunt, quod eſt ſortium: ut, *Stat ductis ſortibus urna.* Alii dejicere legunt ſecundum illud, *Deſectamque ærea ſortem Accepit galea.* Id eſt ſortiri prædam.

VIDISTI QVO TVRNVS EQVO. Meliore œconomia Niſum noluit inducere, poſtulantem equum Turni præmii loco, ſed honeſtius facit ultro offerri, cum Homerus fecerit Dolonem Achillis currus improbe poſtulantem.

IPSVM ILLVM. Equum ſcilicet, cui ex pronomine addidit dignitatem.

EXCIPIAM SORTI. Extra ſortem ſeponam, ut tibi dari poſſint, id eſt, præter ſortem dabo. IAM NVNC. Aut jam nunc excipiam.

MATRVM. Cum dicit MATRVM, non ſolum ſexum oſtendit, ſed etiam propter muneris laudem vult oſtendere fœcundas.

CAPTIVOSQVE DABIT. Subaudiendum bis ſex.

DONATI.

VICTA ARISBA. Nihil enim tollitur poſt victoriam, niſi quod ſit magni meriti.

VARIORVM.

BINA DABO ARGENTO PERFECTA. Remuneratio pro obitis periculis. Enumerat pulcherrima dona, quorum ſpe ad memorabile facinus faciendum, adoleſcentes alioquin per ſe ſatis paratos, invitat. HORTENS.

PERFECTA, ATQVE ASPERA SIGNIS. Turneb. lib. 18. cap. 28.

ET TRIPODAS GEMINOS, &c. Quia duo iſta talenta *magna* appellantur, *auri* non ſunt, ſed argenti; itaque interpungendum eſt ad hunc modum poſt vocem auri:

Et tripodas geminos auri; duo magna talenta.

ita ut *aurum* ad *tripodas* referatur, qui ex *auro* eſſe dicuntur: nam intelliguntur tripodes ἀναθηματικοὶ qui ornatus cauſſa appenduntur in ædibus, ſive publicis, ſive privatis. PETITVS.

SI VERO CAPERE ITALIAM. Morem militarem exponit Vict. lib. 26. cap. 1. Ex Euripidis Trojadibus.

CLYPEVM, CRISTASQVE RVBENTES. Explicat locum Turneb. lib. 13. cap. 8. Lipſius de Milit. Rom. lib. 3. Dialog. 5.

EXCIPIAM SORTI. Extra ſortem. Turnebus lib. 22. cap. 15.

Digitized by Google

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis proploribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omneis.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda
Aut adversa cadat: sed te super omnia dona
Unum oro. genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ,
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcunque periculi est,

SERVII.

INSVPER HIS. Super hæc, est figurata elocutio per dativum casum. CAMPI, QVOD REX HABET IPSE LATINVS. Mos fuerat ut viris fortibus, sive regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, ut habuit Tarquinius superbus in campo Martio quod spatium ab Homero πίμπλημι dicitur. Hoc ergo quod Latinus pro honore de republica habuit, ab Ascanio intelligamus esse promissum.

PECTORE TOTO. Omni affectu. Et est de proverbio. Cicero de legibus: *Nisi toto pectore amantur, ut dicitur.* Cum enim dicit, *ut dicitur*, ostendit proverbiale.

REVM VERBORVMQVE FIDES. Et rempublicam tibi committam, & tecum omne communicabo consilium.

CONTRA QVEM TALIA FATVR EVRYALVS. Cur cum duobus sit locutus Ascanius & unus illis respondit, id est Euryalus, * & minor quia Euryalo & familiarius, & posterius est locutus! deinde quod Euryalus matrem commendare debeat?

ME NVLLA DIES TAM FORTIBVS AVSIS DISSIMILEM ARGVERIT. Ab hoc officio & ab hac audacia accessu temporis inferior non probabor, qualiscunque fortuna comitetur. Id est nunquam aut tam secunda fortuna acciderit, aut tam adversa, ut me dissimilem mei faciat, hoc est neque secundis intumescam, neque adversis dejiciar.

TANTVM. Tantummodo hoc possum de me promittere, ut semper audeam: semper velim fortiter facere. Nam hoc est quod dicit, TAM FORTIBVS AVSIS DISSIMILEM ARGVERIT: Tantum ergo meum est hoc promittere, sive prospera, sive adversa fortuna comitetur. nam AVT disjunctiva particula est, non negantis adverbium. Quidam sic intelligunt, tantummodo fortuna prospera non in contrarium recidat, tanquam nunc in secundis rebus sit cum obsideatur. Alii ita putant me nulla dies dissimilem arguet, sive quæ est hodie fortuna permanserit, sive etiam læta fuerit, id est, nec si feliciter mihi, nec si infeliciter cesserit, dissimilis ero huic conatui: & melius legitur, sine aspiratione, id est aut adversa.

SVPER OMNIA DONA. Vltra omnia, magis quam omnia; proprie enim super id significat, ut sit pro omnibus donis.

PRIAMI DE GENTE VETVSTA. De familia. Et bene eam etiam ex cognatione commendat. Nam Ascanius nepos est Priami per Creusam.

MISERAM. Quæ sic impatienter diligit filium.

MECVM EXCEDENTEM. Vt, *Ille meum comitatus iter.* vult enim intelligi sui causa matrem secutam.

IGNARAM. Hic ignaram cui non dixerit. QVODCVNQVE PERICLI EST. Syllepsis. Nam subaudis *periculum.*

DONATI.

INSVPER. Mos mirandus in Poëta. Vbi enim multa narranda sunt, ne continuatio fastidium pariat dividit, interponendo aliquid, quod tamen non sit alienum.

GENITRIX. Magnum pondus in his verbis. Maternum enim nomen omnes affectus transit. Præterea quod sit ex genere Priami non accessione nova, sed vetustate conjuncta. Laudavit ergo à genere: sed quia frustra laus originis tangitur, nisi is qui laudatur, vita & moribus se majoribus suis dignum gerat, ponit suas virtutes. Excusat autem quod ignara relinquat: quia nisi illa causa intercessisset, scelus non parvum commisisset.

VARIORVM.

ME NVLLA DIES TAM FORTIBVS AVSIS. Nunquam meam de hoc audaci capro mutabo sententiam. Quo ad vixero dabo operam ut hanc tuam exspectationem non frustrer. PONT.

Inque

Inque ſalutatam linquo (nox, & tua teſtis
Dextera) quod nequeam lachrymas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, & ſuccurre relictæ.
Hanc ſine me ſpem ferre tui, audentior ibo
In caſus omnes: perculſa mente dederunt
Dardanidæ lachrymas: ante omnes pulcher Iulus,
Atque animum patriæ ſtrinxit pietatis imago.
Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit iſta mihi genitrix, nomenque Creüſæ
Solum defuerit: nec partum gratia talem
Parva manet, caſus factum quicunque ſequetur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebuſque ſecundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illachrymans: humero ſimul exuit enſem

SERVII.

INQVE SALVTATAM LINQVO. Inſalutatam. & eſt Tmeſis aut, *Inutilis inque ligatus cedebat.*

QVOD NEQVEAM LACHRYMAS PERFERRE PARENTIS. Excuſat ne videatur crudelis. Vnde ſequitur matris ejus tragicus & miſerabilis ille conqueſtus, *Potuiſti linquere ſolam Crudelis*, & alia.

INOPEM. Modo auxilii egentem. RELICTÆ. Aut à me, aut ab hominibus.

AVDENTIOR. Vt ſapientior ab appellatione non à participio futura, cum Terentius in heautontimorumeno, *Natu gravior, ignoſcentior.*

IN CASVS OMNES. Vt ſupra, *Fortuna ſecunda, Aut adverſa cadat.*

PVLCHER IVLVS. Incongruum epitheton pulchritudinis poſuit, cum res ſit in hoc loco religionis.

STRINXIT PIETATIS IMAGO. Momordit, perſtrinxit, admonuit. Senſus autem eſt, aut poſtquam vidit iſtum ſic amare matrem, paternæ pietatis virtutem cœpit agnoſcere. Aut certe cœpit etiam ipſe ſic in pietatem moveri, unde conſueverat pater. Aut certo exemplo Euryali avidius cœpit amare patrem, etiam ante dilectum.

NEC PARTVM GRATIA TALEM PARVA MANET. Debet ab omnibus coli quæ talem creavit, non ergo à te tantum, ſed per te commendatur.

CASVS FACTVM QVICVNQVE SEQVETVR. Satis congrue. Præmia enim non debentur eventui, ſed voluntati: hoc eſt quicquid evenerit præmia dabo. PER QVOD PATER ANTE SOLEBAT. Alii volunt ideo *ante*, quia abſens eſt Æneas. Sed jurare poſſumus etiam per abſentis filii caput. Alii ad cauſſam religionis trahunt, quæ præcepit ut filii imitentur in omnibus rebus ſuos parentes: ut nunc quaſi imitatio ſit juriſjurandi, ut dicat Aſcanius, *Juro per caput meum*, ſicut præſens pater per ſuum caput jurare conſueverat, quotiens fidem ſuam confirmare cupiebat. Alii volunt ideo dictum *ante*, quia pontificibus per liberos jurare non licebat: ſed per deos tantummodo, ut ſit *ante*, antequam pontifex eſſet Æneas. Ergo *ante* aut temporis eſt, aut ordinis.

REDVCI REBVSQVE SECVNDIS. Mira ante moratur in proſperis, & ea iterat: tacet adverſa, & magis intellectui & ſubauditioni relinquit. Cum enim non dicat, ſi non redieris, ait, MATRIQVE TVÆ, GENERIQVE MANEBVNT. Hoc autem ſecundum morem Romanorum dicit, apud quos ita præmia decernebantur, *Illi liberiſque ejus*: ut darentur liberis quæ accipere non potuiſſent parentes.

VARIORVM

PER CAPVT HOC IVRO. Græcorum imitatione. Porro cum patris ſui exemplo per proprium caput jurat, ratum ac indubitatum eſſe indicat, quod pollicetur. Rhadamanti autem juſjurandum erat, quod quidem quamvis eſſet veriſſimum, nulluni tamen deum aſciſceret. Notum eſt Socratem per canem & anſerem jurare ſolere. Briſſon. Formulat. num. 709. HORTENS.

MATRIQVE TVÆ GENERIQVE MANEBVNT. Videtur alludere ad juris decreta, quibus beneficia aut immunitates perſonis conceſſæ, niſi diſerte aliter cautum ſit, perſonas non egrediuntur. GERMAN.

SIC AIT ILLACHRYMANS. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 9. Sat.

HVMERO SIMVL EXVIT ENSEM. Antiquitus ab humero, non à medio cingulo pendebant enſes militibus. Homer. Iliad. 2. ἀμφὶ δ' ὤμοισιν, &c. Loris autem latioribus dependebant, & id balteus ſeu baltea. Vide Lipſium in Analect. lib. 3. de Milit. Rom. ad dial. 3.

Digitized by Google

Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius, atque habilem vagina aptaret eburna.
Dat Niſo Mneſtheus pellem, horrentiſque leonis
Exvias: galeam fidus permutat Alethes.
Trotinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque ſenumque
Proſequitur votis. nec non & pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: ſed aura
Omnia diſcerpunt, & nubibus irrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctiſque per umbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. paſſim vino ſomnoque per herbam
Corpora fuſa vident: arrectos littore currus:
Inter lora, rotaſque, viros, ſimul arma jacere,
Vina ſimul. prior Hyrtacides ſic ore locutus:
Euryale, audendum dextra: nunc ipſa vocat res.
Hâc iter eſt: tu, ne qua manus ſe attollere nobis
A tergo poſſit, cuſtodi, & conſule longe.

SERVII.

LYCAON GNOSIVS. Cretenſis. Et eſt laus ab artifice. hunc autem gladium Euryalo datum intelligimus. nam Niſus accepit galeam & pellem.

PELLEM HORRENTISQ. LEONIS EXVVIAS. τὸ αὐτὸ dixit: hoc eſt bis idem: ut, *Bellum etiam pro cæde boum, ſtratiſque juvencis Laomedontiade bellumne.*

GALEAM FIDVS PERMVTAT ALETHES. Galex enim ſunt explorantum arma, ſicut etiam Homerus oſtendit. *Permutat* autem compoſitum pro ſimplici.

PRIMORVM. Genitivus hic eſt, ab eo quod eſt hic primus, hi primi, & ab eo quod eſt primores, ſicut hi proceres: quorum nominum nominativus ſingularis non invenitur, licet dicamus hujus primoris, hujus proceris.

VOTIS. Aut cum votis: aut pro reditu vota facientes: an *Juvenumque* manus ad portas votis proſequitur? an juvenum quidem manus ad portas, ſenum vero votis proſequitur, ut juvenes quidem illos deduxerunt, ſenes vero optaverunt illis reditum.

PORTANDA. Nuntianda.

ET NVBIBVS INRITA DONANT. Vt ipſe, *Partem volucres diſperſit in auras.*

SVPERANT. Tranſgrediuntur.

CASTRA INIMICA. Non tantum hoſtilia, ſed & pernicioſa. nam cum dolore dictum eſt INIMICA: unde ſcilicet rediturі non erant, quod ex ſequentibus comprobatur. dicendo enim *Multis tamen ante futuri Exitio*: id eſt antequam ipſi perirent, oſtendit pernicioſa caſtra eſſe, quæ ipſis mortem fuerant adlatura. Et bene cito dictum eſt exitio, cum caſtra mortifera dicuntur.

LITTORE. Aut aream *Litori* proximam, ſicut ſolet; quidam litore fluminis volunt. CVRVS. Quia ante dixerat; *Porta, qua proxima ponto.*

VINA SIMVL. Hoc eſt vaſa vini, ſcilicet in quibus vina ponuntur.

ORE LOCVTVS. Non eſt periſſologia. nam ſecundum Homerum, exploratores, quæ volunt, pleruncque tibilo ſignificant.

AVDENDVM DEXTRA. Quia audemus & curſu & animo. NVNC IPSA VOCAT RES. Id eſt ſomnus & vinum.

HAC ITER EST. Per hoſtium cædem & audaciam noſtram. ADTOLLERE. Adſurgere.

CONSVLE. Provide.

VARIORVM.

VAGINA APTARET EBVRNA. Macrob. l. 5. cap. 9. Homer. Iliad. ν.

PELLEM, HORRENTISQVE LEONIS. Turneb. lib. 29 cap. 25.

ANTE ANNOS, &c. Videtur autem hic Poëta, ut paſſim, ἀφτοσιάζειν & ſtudiis Iuliæ familiæ, in perſona Iuli ad Auguſtum alludere, eique aſſentari, qui ſolutus Romanis legibus, referente Cicerone, ætatis privilegio, prima adoleſcentia conſulatum geſſit.

SED AVRÆ OMNIA DISCERPVNT. Promiſſa & mandata, quæ exitum non habent, poëtæ dicere conſueverunt, *à ventis diſcerpi*; vel tota ipſis tradi ab illis, qui fidem violant, nec ullam in partem ipſa ſervant. VICTORIVS. lib. 30. cap. 8.

Hæc

Hæc ego vaſta dabo, lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit: ſimul enſe ſuperbum
Rhamnetem aggreditur, qui forte tapetibus altis
Extructus, toto proſtabat pectore ſomnum:
Rex idem, & regi Turno gratiſſimus augur:
Sed non augurio potuit depellere peſtem.
Treis juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Rhemi premit, aurigamque ſub ipſis
Nactus equis, ferroque ſecat pendentia colla.
Tum caput ipſi aufert domino, truncumque relinquit,
Sanguine ſingultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent: nec non Lamyrumque, Lamumque,
Et juvenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luſerat, inſignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus. felix, ſi protinus illum
Æquaſſet nocti ludum, in lucemque tuliſſet.

SERVII.

HÆC EGO VASTA DABO. De quibus dixit, *Corpora fuſa vident.*

VOCEMQVE PREMIT. Aut ſummiſſa voce loquitur, aut tacet. SVPERBVM. Cur *ſuperbum* dixerit enarrat, qui forte tapetibus altis extructus, *Superbum* enim eſt & nobile, ut, *Tiburque ſuperbum: Extructus* autem pro extructis tapetibus altis, veteres & menſæ, & toris tapetes aptabant. *

TOTO PROFLABAT PECTORE SOMNVM. Periphraſis eſt, ne verbo humili ſtertentem diceret.

SED NON AVGVRIO POTVIT DEPELLERE PESTEM. *Augurio* hic pro ſcientia augurii, & oſtendit per tranſitum fati neceſſitatem nulla peritia poſſe depelli. Eſt autem Homericus verſus,

Ἀλλ' οὐκ ἐκτεῖναι ἰφθίμους κῆρες μάλοντο.

TEMERE. Paſſim, fortuito, negligenter, vel humi, vel periculoſe, ut in conſuetudine ſolemus dicere temerarios homines. *Temere*, ſignificat & facile. Plautus, *Magnus eſt hic fluvius, non hac temere tranſiri poteſt.* Significat & ſubito. Ennius, *Quod tam temere tuis citate catomecarin?* * Significat ſine cauſa. Ennius *Haud temere eſt quod tu triſti cum corde gubernas.*

PREMIT. Opprimit, occidit. SVB IPSIS EQVIS. Circa ipſos equos.

PENDENTIA COLLA. Quaſi ebriorum: aut ita jacentium ut colla penderent.

SINGVLTANTEM. Cum ſingultu animam efflantem. ATRO. Poteſt & ſuperioribus adplicari, ut ſit intellectus, ſanguine ſingultantem atro; poteſt & ſequentibus jungi, ſed melius ſequentibus.

PLVRIMA LVSERAT. Pro plurimum luſerat dixit, vel per plurimam noctem.

DEO. Vel vino, vel ſomno. PROTINVS: Hic porro tenus.

DONATI.

TEMERE. Oſtendit hos ita vino fuiſſe oppreſſos, ut cecidiſſe potius quam corpora ad quietem tradidiſſe viderentur.

SECAT. Quod non fit ſine mora. Hoc veniebat ex ſecuritate agentis & ignoratione patientis ex nimia ebrietate.

DEO VICTVS. Oſtendit hunc ſola ebrietate oppreſſum eſſe.

VARIORVM.

RHAMNETEM AGGREDITVR. Turnebus lib 22. cap. 15.

TOTO PROFLABAT PECTORE SOMNVM. Quod ait de Rhamnete, eum toto pectore ſomnum proflare, cum ſupra univerſe de Rutulis dixerit, *paſſim vino ſomnoque per herbam corpora fuſa* jacuiſſe; haud dubie de quiete minime tacita, ſed ronchos egregie trahente, ſtertenteque accipiendum eſt. Quem ſoporem Cælius Aurelianus medicus, elegantiſſime *ſorbilem* nuncupavit: & Plaut. in Milit. L. *Sorbet dormiens.* P. *Quid ſorbet.* L. *Illud ſtertit volui dicere: ſed quia conſimile eſt quid ſtertas, quaſi ſorbeas.* PONT.

REX IDEM, ET REGI AVGVR. Oſtendimus alibi & Reges antiquitus ſacerdotio fungi ſolere. Et poſtea urbe condita, tanta dignitas augurandi ſcientiæ acceſſit, ut reges in eorum collegium adſcribi voluerint. Talem Poëta facit hic Rhamnetem & regem & augurem. HORTENS.

SED NON AVGVRIO POTVIT, &c. Proverb. *Alii proſpicient.* Hom. Iliad β.

TRESIVXTA FAMVLOS. Enumerat eos Poëta quos Niſus caſtra hoſtium ingreſſus, interfecit. HORT.

Im-

Digitized by Google

Impaſtus cen plena leo per ovilia turbans,
(Suadet enim veſana fames) manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu, fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incenſus & ipſe
Perfurit, ac multam in medio ſine nomine plebem,
Fadumque, Hebeſumque ſubit, Rhætumque, Abarimque,
Ignares: Rhætum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat.
Pectore in adverſo totum cui cominus enſem
Condidit aſſurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum ſanguine miſta
Vina refert moriens. hic furtò fervidus inſtat:
Iamque ad Meſſapi ſocios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter cum talia Niſus

SERVII.

PER OVILIA TVRBANS. Perturbans ovilia. nam Tmeſis eſt. MVTVMQVE METV. Scilicet pecus: nam male quidam accipiunt mutum fremit, de leone. quod ſi dixeris, vacat *metu*.

INCENSVS ET IPSE PERFVRIT. Exemplo Niſi.

SINE NOMINE PLEBEM. Bene expreſſit & bellatoris peritiam, & tyronis inconſideratam aviditatem. Nam Niſus reges interemit: Euryalus ſævit in plebem. ut Saluſtius, *Ex inſolentia avidus male faciendi.* SINE NOMINE autem dixit, ſine gloria, quorum per humiliratem non ſunt omnibus nota nomina, atqui adiecit *nomina*, nam ait *Fadum, Hebeſumque ſubit*: Ergo aut ſine dignitate & nobilitate, aut ſeorſum plebem dicit, & ſeorſum nobiles, quorum nomina inſeruit.

RHETVM VIGILANTEM. Hoc loco non tantum Rheti timor, ſed & Euryali audacia comprobatur.

ET MVLTA MORTE RECEPIT PVRPVREAM. Multi hoc diſtinguunt, ut ſit ſenſus talis, Educit gladium multo cruore purpureum. Alii multa morte recepit, ut ſit, Eduxit gladium cum multo cruore. & ſic inferunt, *Purpuream vomit ille animam*: ſecundum eos, qui animam ſanguinem dicunt. RECEPIT. Eduxit. ut, lib. x. *Haſtamque receptat Oſſibus hærentem*, vel ſecundum Homerum, ἕλκεσι πορφύρῳ· ἰὼν δὲ μέγας ἀχθόμενος. Cornutus *nocte* legit, & adnotavit virum *nocte* pro morte; an cum multa nox eſſet?

VINA REFERT. Proprie, quæ paulo ante potaverat. REFERT autem, rejicit; Græci ut ille dicunt ἀναφέρει, hoc eſt qui in tantum potando vigilaverat, ut metuens poſt magnum cratera ſe tegeret. HIC FVRTO FERVIDVS INSTAT. Scilicet Euryalus, qui furebat latenter: ut ſit *furto* nocturno prælio. Nam fures ideo dicti ſunt, quod furvo, id eſt nigro tempore furta committunt. aut re vera *furto fervidus*: quia Meſſapi galeam ſuſtulit, & Rhamnetis phaleras.

DEFICERE EXTREMVM. Vtrum ignem extremum; an deficere extremum? RELIGATOS. Non reſolutos, ſed diligenter ligatos. Vnde addidit RITE, id eſt ex militari conſuetudine optime ligatos. RITE. Ex more.

DONATI.

VIGILANTEM. Hic ſolo timore periit: qui nec clamare, nec ire contra auſus eſt.

PVRPVREAM. *Purpura* nigra eſt cum rubore. Sic ſanguis propter copiam vini nigrior in eo fuerat.

INSTAT FVRTO. Occaſio rei gerendæ illum accendebat. Oſtendit autem hos non motos eſſe precio rerum, ſed gloria: quia abſtulerunt ſolum ea quibus ornarentur.

VARIORVM.

IMPASTVS CEV PLENA LEO. Homero comparat Vict. lib. 27. Variar. cap. 16.

INCENSVS ET IPSE PERFVRIT. Exemplo Niſi inflammatus.

IGNAROS. Ad omnes pertinet, excepto Rhæto, qui ſolus ſciens occiſus eſt, & conſpiciens univerſa. DONAT.

MAGNVM METVENS SE POST CRATERA. De magno & vaſto quodam cratere, quem ſublatum Theſeus in Eurytum centaurum jecit, in nuptiis Pirithoi, vide Metamorph. lib. 12.

PVRPVREAM VOMIT ILLE ANIMAM. Iuxta illos, qui animam dicunt eſſe ſanguinem. Vide Cœli Rhodigin. lib. 8. cap. 18.

HIC FVRTO FERVIDVS INSTAT. Hic tanto magis perficiendis cædibus operam dabat, quanto videbat occaſionem multiplicem ſuffragari. *Furto*, quia ſæviebat latenter nocturno prælio: furtivas cædes perſequitur. DONAT.

Serſii

(Senſit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhauſtum ſatis eſt: via facta per hoſtes:
Multa virûm ſolido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque ſimul, pulchroſque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula; Tyburti Remulo ditiſſimus olim
Quæ mittit dona, hoſpitio cum jungeret abſens,
Cædicus: ille ſuo moriens dat habere nepoti:
Poſt mortem, bello Rutuli prædaque potiti.
Hæc rapit, atque humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem, criſtiſque decoram
Induit: excedunt caſtris, & tuta capeſſunt.
Interea præmiſſi equites ex urbe Latina,

SERVII.

SENSIT ENIM. Parentheſis. NIMIA CÆDE. Id eſt illum. * FERRI. Φέρεται. LUX INIMICA. Proditrix.

POENARUM EXHAUSTUM SATIS EST. Bene EXHAUSTUM, ut oſtendat eos avidos cædis fuiſſe, & cruoris hoſtilis. VIA FACTA PER HOSTES. Vt, *Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.*

MULTA VIRUM SOLIDO ARGENTO. Mira arte, tempus expreſſit quo neceſſe erat hæc omittere.

PULCHROSQUE TAPETAS. Secundum Græcos per maſculinum genus.

EURYALUS PHALERAS RHAMNETIS, ET AUREA BULLIS CINGULA. Phaleræ ornamenta equorum ſunt: & eſt ſermo Græcus παρὰ τὸ φέλας, id eſt, ἵππων. CINGULUM autem hominum, generis neutri eſt. Nam animalium, fœminino genere dicimus has cingulas.

TYBURTI REMULO DITISSIMUS OLIM QUÆ MITTIT DONA. Conſuetudo erat apud majores, ut inter ſe homines hoſpitii jura mutuis muneribus copularent, vel in præſenti, vel per internuntios. Senſus ergo nunc talis eſt, Cædicus quidam Tyburti Remulo cum eum ſibi abſens hoſpitio vellet adjungere, miſit phaleras & cingula bullis aureis, hoc eſt clavis inſignita. Remulus moriens nepoti ſuo cognomini hæc reliquit, qui poſtea victus à Rutulis eſt, & occiſus: poſt cujus mortem apud Rhamnetem Rutulum, ab Euryalo hæc reperta ſunt munera. Quod autem dixit *Tyburti Remulo*, aut Tyburtino intelligimus, hoc eſt de Tybure, ut ſit dativus ab appellativo veniens hic Tyburs. aut *Tyburti*, hoc eſt filio Tyburti, ab eo quod eſt hic Tyburtius hujus Tyburtii, ut ſit *Tyburti Remulo*, ſicut Deiphobo Glauci.

CUM IUNGERET ABSENS. Aut cum ſe illi jungeret, aut cum jungeretur.

SUO MORIENS DAT HABERE NEPOTI. Nepoti Remulo, quem ſupra avo cognominem dixi-

mus. Nam quotiens aperte non ponitur nomen filii vel nepotis, cognominem eum eſſe intelligimus avo vel patri, quorum nomen aperte poſitum invenimus: & econtra ſi filii vel nepotis poſitum nomen fuerit, prætermiſſum autem parentum, cognomines eos eſſe intelligamus, neceſſe eſt.

POST MORTEM. Scilicet Remuli, ſecundum ſupra dictum ſenſum. Nam Donatus dicit, poſt mortem Niſi & Euryali, bello potiti ſunt Rutuli: quod non procedit ſi diligenter advertas. Sane ſciendum hunc locum unum de XIII. Virgilii, ſive per naturam obſcuris, ſive inſolubilibus, ſive emendandis, ſive ſic relicti ſunt, ut à nobis per hiſtoriæ antiquæ ignorantiam liquide non intelligantur.

NEQUICQUAM. Non fruiturus: & eſt, *nequicquam aptat*: non, nequicquam fortibus.

GALEAM MESSAPI. Non occiſi Meſſapi abſtulit Galeam (nam dimicaturus eſt paulo poſt) ſed invenit jacentem, & ſuſtulit. CRISTISQUE DECORAM. Bene præmittit dicens DECORAM. nam: ejus ſplendore prodente, Euryalus capitur. Denique Niſus hac ratione non proditur, cui habenti inferiorem galeam, habiliorem galeam Alethes permutavit.

EXCEDUNT CASTRIS. Rutulorum ſcilicet. nam ſupra dixit, *Caſtra inimica petunt.*

URBE LATINA. Non eſt contrarium illi loco, ubi ait, *Sepſit ſe tecto, rerumque reliquit habenas*: quo modo à Latina urbe auxilia venire commemorat. Intelligimus enim Latinum in principio diſcordiæ, & tumultus paululum ſe abſtinuiſſe: poſtea tamen nec ſuorum copias, nec propria denegaſſe conſilia, nam eum & cœtui, & fœderibus interfuiſſe dicturus eſt. PRÆMISSI EQUITES. Hos neque alio loco à Turno miſſos uſquam dixit, nec prius de eis mentionem fecit: dubitatur ergo à quo ſint, vel quibus præmiſſi, vel cur præmiſſi, cum eos conſtat, aliis jam in campo poſitis advenire.

DONATI.

NEQUICQUAM. Quia omnia in morte perditurus erat.

Digitized by Google

Cætera dum legio campù inſtructa moratur,
Ibant, & Turno regis reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Iamque propinquabant caſtrù, muroque ſubibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiiſque adverſa refulſit.
Haud temere eſt viſum, conclamat ab agmine Volſcens:
State viri, quæ cauſſa viæ, quive eſtis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra,
Sed celerare fugam in ſylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites ſeſe ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque aditum cuſtode coronant.
Sylva fuit late dumis, atque ilice nigra
Horrida, quam denſi complerant undique ſentes:
Rara per occultos ducebat ſemita calles.
Euryalum tenebræ ramorum, onerosaque præda

SERVII.

LEGIO CAMPIS INSTRVCTA MORATVR. Proprie. nam legiones peditum ſunt: turmæ vero equitum.

TVRNO REGI. In omnibus bonis, *regis*, dicitur inventum, nam quaſi abſurdum eſt duobus poſitis, Turnum potius quam Latinum reſponſa dare.

TERCENTVM. Quia Romani equites primo trecenti fuerunt. De ſingulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuiſſe diximus. An TERCENTVM. ut *centum centeſimus*? SCVTATI OMNES. Armati, à parte totum. Non clypeati. nam clypei, peditum ſunt: ſcuta equitum. VOLSCENTE MAGISTRO. Proprie. nam magiſter equitum dicitur more Romano, quod dictatori adjungi ſolet.

MVROS SVBIBANT. Muros Trojanorum. Et eſt locutio de Cicerone, *Potuit ne ejus orationem ſubire?*

LÆVO LIMITE. Reſpiciens ſitum regionis locutus eſt.

SVBLVSTRI NOCTIS IN VMBRA. *Subluſtris nox* eſt habens aliquid lucis. Horatius, *Nocte ſubluſtri nihil aſtra præter vidit & undas.*

IMMEMOREM. Amentem. *Inſtamus tamen immemores*, vel incurioſum, vel incautum. RADIIS. Lunaribus intelligendum.

HAVD TEMERE. Particula hæc modo non ſine cauſſa ſignificat: alias fortuito, alias male, alias improvide, alias paſſim. ut, *Temere inter tela jacentes*; *alias* facile. Plautus, *Rapidus fluvius eſt hic, non hac temere tranſiri poteſt*, quæ pro loco accipiuntur & intelleguntur: adverbio qualitatis ſane relatum eſt hoc loco.

NIHIL ILLI TENDERE CONTRA. Hoc eſt, nihil contra reſponderunt. nam *tendo* contra ſermonem tuum, eſt reſpondeo tibi. tendo *contra* iter tuum, eſt occurro tibi. ergo *nihil contra tendebant*, id eſt nihil reſpondebant e contra.

AD DIVORTIA. Vix in diverſa tendentes, hoc eſt ad diverticula viæ militaris. Terentius, *Ubi ad ipſum venit diverticulum.* Diverticula autem ſunt ſemitæ tranſverſæ, quæ ſunt à latere viæ militaris.

ADITVM CORONANT. Melior lectio ADITVS, quam ADITVM. Cingunt enim ſylvam ne adeant, non ne adire poſſint.

DVCEBAT SEMITA CALLES. Legitur & *lucebat*. quod ſi eſt, RARA pro raro accipiendum, ut ſit, Raro lucebat, herbis ſcilicet in aliquibus locis intervenientibus. SI DVCERAT, intelligimus inter calles pecorum raram fuiſſe ſemitam, hoc eſt hominum viam, & non oſtendit quo ducebat, ſed intelligamus euntes.

DONATI.

SVBLVSTRI. Vmbra noctis quæ ſereno cælo habet aliquid luminis.

STATE. Mira brevitate omnia interrogat.

SYLVA. Brevis deſcriptio, & qua ea ſola continentur, quæ errorem Euryalo facere poſſint. Hæc ſeparata ſunt quos diſcerni non oportuit.

VARIORVM.

CÆTERA DVM LEGIO. Vocata eſt legio, quod lecti ex omnibus eſſent militares. Ea vero jam inde à Romulo rege inſtituta eſt trium millium peditum & trecentorum equitum. Subſequentibus vero temporibus pro uſu reipub. & ſenatus arbitrio variatum, ut Legio modo quatuor, modo ſex millium peditum, itemque modo ducentorum, modo trecentorum equitum ſcriberetur. Lege Vegetium l. 2. c. 1.

Impe-

Digitized by Google

Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: jamque imprudens evaſerat hoſtes,
Atque locos, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani, tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum,
Euryale infelix, qua te regione reliqui?
Quave ſequar? rurſus perplexum iter omne revolvens
Fallacis ſylvæ, ſimul & veſtigia retro.
Obſervata legit, dumiſque ſilentibus errat.
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
Fraude loci, & noctis ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſtes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?

SERVII.

EVRYALVM IMPEDIVNT. *Impedio* te dicimus per accuſativum, & caſus mutari non poteſt, niſi deſeras verbum; ut dicas *impedimento mihi eſt*. Sciendum ſane multas inferri in Euryalum excuſationes. REGIONE VIARVM. Regionem hic rectum iter dixit, ab eo quod regat tramitem.

NISVS ABIT. Bene meminit velocitatis, quam ei in quinto dedit: ut, *Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus Emicat*. IMPRVDENS. Scilicet remanentis Euryali, aut *imprudens* ſuaſiſſe; alii *imprudens*, valde prudens accipiunt.

ALBÆ DE NOMINE. Vel poteæ, vel civitatis, vel regis Albani, cui ſucceſſit Procas.

INFELIX, QVA TE REGIONE RELIQVI? Se infœlicem dixit, qui dolet: non illum propter quem dolet.

ITER OMNE REVOLVENS. Vrbanus hucuſque verba Niſi vult eſſe: alii, poëtæ dant, *Rurſus perplexum iter omne revolvens*.

FALLACIS SYLVÆ. Vt Niſus vſquequaque ſequar, dixiſſe videatur.

OBSERVATA. Id eſt obſervans. SILENTIBVS. Pro ipſe ſilens, aut ſilentibus, *cum tacet omnis ager*.

SIGNA SEQVENTVM. Militarem ſonum dicit, qui varius eſt. nam interdum canit, ut inſequantur eos qui fugiunt: interdum receptui.

NEC LONGVM IN MEDIO TEMPVS. Inter auditum ſonum, & viſum Euryalum, & eſt eclipſis.

FRAVDE LOCI ET NOCTIS. Fraude loci, difficultate loci, noctis, pro tenebris, & obſcuritate fraudem appellat. Quidam, *noctis ſubito turbante tumultum* legunt, ut ſit noctis tumultus, nocturno tumultu explorantium dicit.

OPPRESSVM RAPIT. Hoc eſt, Quem jam manus omnis rapit, nam male quidam VIDET, RAPIT accipiunt. quod ſi admiſeris, vacat *Quem jam manus omnis*.

QVID FACIAT. Mire adfectum ſuum poëta interpoſuit.

IN HOSTES. Quidam IN ENSES legunt, & melius hoc putant, quam *in hoſtes*.

PVLCHRAM PROPERET PER VVLNERA MORTEM. Aut deeſt adire, aut deeſt ad, ut ſit ad mortem properet, aut certe antique *properet mortem*, ut, Plautus, *Properate prandium*. Ennius, *Feſtrum feſtinant diem*.

PVLCHRAM MORTEM. Glorioſum enim eſt pro amico deficere. Et PVLCHRAM ex perſona poëtæ dictum, vel certe pulchram ad eum qui hoc putat.

DONATI.

EVRYALE INFELIX. Duplex eſt lectio: vel infelix Euryale, vel Euryale ego infelix, qua regione reliqui te? Sed magis ad ſe refert, cui labores & pericula jam peracta, repetenda ſint.

FRAVDE LOCI. Iam liberat Niſum ab inertia.

VARIORVM.

CVM CLAMOR AD AVRES. Clamor de capto Euryalo.

FRAVDE LOCI. Supra dixit, *fallacem ſylvam*. Eſt Euryali capti defenſio, ne per inertiam videatur factus eſſe captivus. DONAT.

QVID FACIAT? QVA VI IVVENEM? Pathos per addubitationem. Macrob. lib. 4. cap. ultimo Saturn.

PROPERET PER VVLNERA MORTEM. Pro propere faciat. Palmerius pag. 668. Tom. 4. Lampad.

Digitized by Google

Ocyus adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos:
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat: & toto conuixus corpore ferrum
Conjicit, haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis: ibique
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen

SERVII.

OCYVS Prouciter.

TV PRÆSENS NOSTRO SVCCVRRE LABORI. Non dicit quæ præſens es, ſed præſens ſuccurre, id eſt loco ſtatuto & conſuetudinis ejus, ut de vicino & proximo ducat opportunas invocationes. *Faune precor miſerere*, inquit: & *Nymphas veneraſtar*, *Gradivumque patrem Geticis qui præſidet arvis.* Et in repetitione *Tu dea, tu præſens*, major emphaſis videtur.

SI QVA. *Qua* vacat & hic, & in ſequenti.

SVSPENDIVE THOLO. Tholus proprie eſt veluti ſcutum breve, quod in medio tecto eſt, in quo trabes coëunt: ad quod dona ſuſpendi conſueverant. Quæ tam diu dona dici poterant, quam diu non profana fierent, ſicuti in libris Sacrorum refertur. Bene autem venatorem inducit numen invocare ſylvarum. Alii *tholum* ædium ſacrarum dicunt genus fabricæ Veſtæ & Pantheon *: Alii tectum ſine parietibus columnis ſubnixum. Ædes autem rotundas tribus diis dicunt fieri debere, Veſtæ, Dianæ, vel Herculi vel Mercurio.

TVRBARE GLOBVM. Sana petitio. Nam quia tot vincere impoſſibile fuerat, petit ut ſaltem eos perturbet telorum beneficio. REGE TELA PER AVRAS. Per noctem, in qua ſine auxilio numinis recti jactus eſſe non poſſunt.

FERRVM CONICIT. HASTA. De ferro ad haſtam tranſiit. CONICIT, pro coicit. Nam *conicit* antiquum eſt.

ADVERSI IN TERGVM SVLMONIS. *Tergum* pro tergus dixit. Saluſtius, *Tergis vinciebant*, pro tergoribus. ut intelligamus haſtam in ſcutum veniſſe, & illic eſſe conliſam: ut FRANGITVR, ſit pro colliditur. Fiſſo ſcuti ligno etiam præcordia penetraſſe, aliter non procedit. Nam ſi haſtam re vera fractam accipiamus, ratione caret quod dicit, *Fiſſo tranſit præcordia ligno.* Alii re vera in tergum volunt eſſe percuſſum, quod falſum eſt. nam quo modo ante fiſſum lignum eſſet, & ſic præcordia penetrata? Sciendum tamen locum hunc eſſe de his quos ſupra inſolubiles dictum eſt.

LIGNO. Quidam humiliter dictum accipiunt.

DONATI.

TV DEA. Vt poſſis.

ASTRORVM DECVS. Laudat quam rogat, ut benevolam reddat.

SI QVA. Oſtendit quod meritum nihil proficeret, niſi pro ſe pater feciſſet. *Tholum* autem dicunt medium tecti, in rotunditatem collecti. Petit autem quod facile eſt, non liberationem ſui & ſocii, ſed turbationem globi.

VIRORVM.

OCYVS AVDVCTO TORQVENS. Cito reduxit cum haſtili dexteram: *cito ideo*, ne locum mutarent, qui Euryalum tenebant. Reductio autem manus ideo fit, ut fortius exeat telum. DONAT.

SVSPENDITE THOLO. Nam de præda olim diis immolabant, & partes etiam quaſdam de tholo (quod medium tecti eſt in rotunditatem collecti) eis ſuſpendebant & conſecrabant: ut Dianæ aprorum capita, & cervorum cornua. De donis tholo ſuſpenſis. Turneb. lib. 4. cap. 22.

HASTA VOLANS NOCTIS. Expreſſum hic beneficium dex & humanæ fortitudinis robur. Haſtam enim Rutuli Sulmonis ſcutum excipit, & per ſcutum penetrans in præcordia tranſit. DONAT.

ET VENIT ADVERSI IN TERGVM SVLMONIS, &c. Hunc locum perplexos habere Grammaticos docet Turneb. quod & *tergum*, & *adverſum* dicat; cum tergum ſit in averſo: itaque *tergum* pro clypeo ipſis hic accipi: malle tamen ſe *adverſum* hic interpretari, qui erat è regione, & ſi non adverſo pectore, ut in eodem libro, *ardentem cædiſque inſana cupido Æqui in adverſos*, pro eo quod eſt, in eos qui ante eum ex adverſo ei erant, etſi tergum averterant & fugerant. Vnde & mox, *hunc raptis fugientibus ingerit haſtas In tergum.* Haſtam porro ſic fractam eſſe ipſo impetu, ut finderetur: ita lignum & haſtile fiſſum, & ipſa fiſſione acuminatum præcordia tranſiſſe. GERMAN.

Fii-

Digitized by Google

Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure,
Dum trepidant. It haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Authorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum: tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iſte nec auſus,
Nec potuit (cælum hoc, & ſydera conſcia teſtor)
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit:

SERVII.

HOC ACRIOR IDEM. Quod latuerat, & quod ei primus proſpere ceſſerat jactus.

TELVM LIBRABAT AB AVRE. Geſtus jaculantis exprimitur: duobus autem generibus manualia tela mittuntur, aut enim ab aure, aut à latere tela jaciuntur.

PER TEMPVS VTRVMQVE. Congrue dicit telum per tempus utrunque tranſiſſe: ait enim, DIVERSI CIRCVMSPICIVNT: hoc eſt huc & illuc ora circunferunt, per quam opportunitatem potuit telum tempus utrumque tranſire. Aſper tamen dicit, *Per tempus utrumque*, hoc eſt inter tempus utrumque, ut è contra, *Hunc inter fluvio Tybertinos amœno*: id eſt per hunc. Quod ſi eſt, intelligamus eum in fronte eſſe vulneratum.

TEPEFACTA CEREBRO. Alibi, *Et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.*

INTERREA. Donec ille invenitur. CALIDO MIHI SANGVINE POENAS. Ennius in primo, *Nam mi calido das ſanguine pœnas.*

PERSOLVES AMBORVM. Aut occiſorum: aut tuas & Niſi. Nam duos eos fuiſſe novit. ſupra enim ait, *State viri.* AMPLIVS. De cetero, poſthac; interdum & quantitatem ſignificat, ut, Terentius, *Quod tibi mea ars efficere hoc poſſit amplius.*

TANTVM POTVIT. Hoc quamvis ad animum Niſi pertineat, tamen ſympathiam etiam poëta ex ſua perſona fecit. ME ME. Subaudis *interficite*, & eſt interrupta elocutio dolore turbati.

NEC POTVIT. Validior argumentatio ex impoſſibilitate. ut, *Quid Troes potuere?* Et, *Non ea vis animo: nec tanta ſuperbia victis.* TANTVM INFELICEM NIMIVM DILEXIT AMICVM. Contra illud, Cur ergo venit? dicit, Tantum amicum dilexit, ut cum nihil poſſet, tamen veniret.

VOLVITVR EVRYALVS LETHO. Aut ſeptimus eſt, aut dativus: ſed ſi dativus fuerit, figuratum eſt, id eſt in lethum. ut, *It clamor cœlo.*

DONATI.

SVMMA LIBRABAT AB AVRE. Summa copia ſcriptoris: nam ſupra dixit *adducto Lacerto.*

SÆVIT. Creſcit ira, quoniam author facti non apparebat.

VARIORVM.

IT HASTA TAGO. Si τὸ *it* præſentis eſt temporis; inſequens H, vim litteræ habebit, ut ejus adminiculo ſyllaba brevis producatur: cum hic nulla incidat exſura, quæ id faciat. Quanquam Mart. Capella tradat, *Syllabam, quæ deſinat in t litteram eſſe communem.* Alii tamen hic *it* legunt; quia ſequitur, hæſit. Vide ERYTHR. Indic.

PER TEMPVS VTRVMQVE. Homer. Iliad. Θ.

CONCLAMAT NISVS. Par fideliſſimorum amicorum, Niſus & Euryalus. Nam ut aurum igne exploratur: ſic amicorum fides rebus adverſis. H.

VOLVITVR EVRYALVS. Macrob. lib. 4. c. 6. Ab atteſtatione rei viſæ τοῦ ὁρᾶν. HART.

Ocyus adnecto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori,
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos:
Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendive tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conjicit, haſta volans noctis diverberat umbras,
Et venit adverſi in tergum Sulmonis: ibique
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen

SERVII.

OCYVS Prociter.

TV PRÆSENS NOSTRO SVCCVRRE LABORI. Non dicit quæ præſens es, ſed præſens ſuccurre, id eſt loco ſtatuto & conſuetudinis ejus, ut de vicino & proximo ducat opportunas invocationes. *Faune precor miſerere*, inquit: & *Nymphas venerabar, Gradivumque patrem Geticis qui præſidet arvis.* Et in repetitione *Tu dea, tu præſens*, major emphaſis videtur.

SI QVA. *Qua* vacat & hic, & in ſequenti.

SVSPENDIVE THOLO. Tholus proprie eſt veluti ſcutum breve, quod in medio tecto eſt, in quo trabes coëunt: ad quod dona ſuſpendi conſueverant. Quæ tam diu dona dici poterant, quam diu non profana fierent, ſicuti in libris Sacrorum refertur. Bene autem venatorem inducit numen invocare ſylvarum. Alii *tholum* ædium ſacrarum dicunt genus fabricæ Veſtæ & Pantheon *: Alii tectum ſine parietibus columnis ſubnixum. Ædes autem rotundas tribus diis dicunt fieri debere, Veſtæ, Dianæ, vel Herculi vel Mercurio.

TVRBARE GLOBVM. Sana petitio. Nam quia tot vincere impoſſibile fuerat, petit ut ſaltem eos perturbet telorum beneficio. REGE TELA PER AVRAS. Per noctem, in qua ſine auxilio numinis recti jactus eſſe non poſſunt.

FERRVM CONICIT. HASTA. De ferro ad haſtam tranſiit. CONICIT, pro coicit. Nam *conicit* antiquum eſt.

ADVERSI IN TERGVM SVLMONIS. *Tergum* pro tergus dixit. Saluſtius, *Tergis vincebant*, pro tergoribus. ut intelligamus haſtam in ſcutum veniſſe, & illic eſſe conſiſtam: ut FRANGITVR, ſit pro colliditur. Fiſſo ſcuti ligno etiam præcordia penetraſſe, aliter non procedit. Nam ſi haſtam re vera fractam accipiamus, ratione caret quod dicit, *Fiſſo tranſit præcordia ligno.* Alii re vera in tergum volunt eſſe percuſſum, quod falſum eſt. nam quo modo ante fiſſum lignum eſſet, & ſic præcordia penetrata? Sciendum tamen locum hunc eſſe de his quos ſupra inſolubiles dictum eſt.

LIGNO. Quidam humiliter dictum accipiunt.

DONATI.

TV DEA. Ut poſſit.

ASTRORVM DECVS. Laudat quam rogat, ut benevolam reddat.

SI QVA. Oſtendit quod meritum nihil proficeret, niſi pro ſe pater feciſſet. *Tholum* autem dicunt medium tecti, in rotunditatem collecti. Petit autem quod facile eſt, non liberationem ſui & ſocii, ſed turbationem globi.

VIRORVM.

OCYVS ADNVCTO TORQVENS. Cito reduxit cum haſtili dexteram: cito ideo, ne locum mutarent, qui Euryalum tenebant. Reductio autem manus ideo fit, ut fortius exeat telum. DONAT.

SVSPENDITE THOLO. Nam de præda olim diis immolabant, & partes etiam quaſdam de tholo (quod medium tecti eſt in rotunditatem collecti) eis ſuſpendebant & conſecrabant: ut Dianæ aprorum capita, & cervorum cornua. De donis tholo ſuſpenſis. Turneb. lib. 4. cap. 22.

HASTA VOLANS NOCTIS. Expreſſum hic beneficium dex & humanæ fortitudinis robur. Haſtam enim Rutuli Sulmonis ſcutum excipit, & per ſcutum penetrans in præcordia tranſit. DONAT.

ET VENIT ADVERSI IN TERGVM SVLMONIS, &c. Hunc locum perplexos habere Grammaticos docet Turneb. quod & *tergum*, & *adverſum* dicat; cum tergum ſit in averſo: itaque *tergum* pro clypeo ipſis hic accipi: malle tamen ſe *adverſum* hic interpretari, qui erat è regione, & ſi non adverſo pectore, ut in eodem libro, *ardentem cædiſque inſana cupido Egit in adverſos*, pro eo quod eſt, in eos qui ante eum ex adverſo ei erant, etſi tergum averterant & fugerant. Vnde & mox, *hinc raptas fugientibus immerit haſtas In tergum.* Haſtam porro ſic fractam eſſe ipſo impetu, ut finderetur: ita lignum & haſtile fiſſum, & ipſa fiſſione acuminatum præcordia tranſiſſe. GERMAN.

Fiſ-

Digitized by Google

Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diverſi circumſpiciunt: hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure,
Dum trepidant. it haſta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæſit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volſcens, nec teli conſpicit uſquam
Authorem, nec quo ſe ardens immittere poſſit.
Tu tamen interea calido mihi ſanguine pœnas
Perſolves amborum, inquit: ſimul enſe recluſo
Ibat in Euryalum: tunc vero exterritus, amens
Conclamat Niſus: nec ſe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me: adſum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iſte nec auſus,
Nec potuit (cœlum hoc, & ſydera conſcia teſtor)
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: ſed viribus enſis adactus
Tranſadigit coſtas, & candida pectora rupit.
Volvitur Euryalus letho, pulchroſque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapſa recumbit:

SERVII.

HOC ACRIOR IDEM. Quod latuerat, & quod ei primus proſpere ceſſerat jactus.

TELVM LIBRABAT AB AVRE. Geſtus jaculantis exprimitur: duobus autem generibus manualia tela mittuntur, aut enim ab aure, aut à latere tela jaciuntur.

PER TEMPVS VTRVMQVE. Congrue dicit telum per tempus utrunque tranſiſſe: ait enim, DIVERSI CIRCVNSPICIVNT: hoc eſt huc & illuc ora circunferunt, per quam opportunitatem potuit telum tempus utrumque tranſire. Aſper tamen dicit, *Per tempus utrumque*, hoc eſt inter tempus utrumque, ut è contra, *Hunc inter fluvio Tyberinus amœno*: id eſt per hunc. Quod ſi eſt, intelligamus eum in fronte eſſe vulneratum.

TEPEFACTA CEREBRO. Alibi, *Et fixo ferrum in pulmone tepeſcit.*

INTERREA. Donec ille invenitur. CALIDO MIHI SANGVINE POENAS. Ennius in primo, *Nam mi calido das ſanguine pœnas.*

PERSOLVES AMBORVM. Aut occiſorum: aut tuas & Niſi. Nam duos eos fuiſſe novit. ſupra enim ait, *State viri.* AMPLIVS. De cetero, poſthac; interdum & quantitatem ſignificat, ut, Terentius, *Quod tibi mea ars efficere hoc poſſit amplius.*

TANTVM POTVIT. Hoc quamvis ad animum Niſi pertineat, tamen ſympathiam etiam poëta ex ſua perſona fecit. ME ME. Subaudis *interficite*, & eſt interrupta elocutio dolore turbati.

NEC POTVIT. Validior argumentatio ex impoſſibilitate. ut, *Quid Troës potuere?* Et, *Non ea vis animo: nec tanta ſuperbia victis.* TANTVM INFELICEM NIMIVM DILEXIT AMICVM. Contra illud, Cur ergo venit? dicit, Tantum amicum dilexit, ut cum nihil poſſet, tamen veniret.

VOLVITVR EVRYALVS LETHO. Aut ſeptimus eſt, aut dativus: ſed ſi dativus fuerit, figurarum eſt, id eſt in lethum. ut, *It clamor cœlo.*

DONATI.

SVMMA LIBRABAT AB AVRE. Summa copia ſcriptoris: nam ſupra dixit *adducto Lacerto.*

SÆVIT. Creſcit ira, quoniam author facti non apparebat.

VARIORVM.

IT HASTA TAGO. Si τὸ *it* præſentis eſt temporis; inſequens H, vim litteræ habebit, ut ejus adminiculo ſyllaba brevis producatur: cum hic nulla incidat cæſura, quæ id faciat. Quanquam Mart. Capella tradat, *Syllabam, quæ deſinat in t litteram eſſe communem.* Alii tamen hic *iit* legunt; quia ſequitur, hæſit. Vide ERYTHR. Indic.

PER TEMPVS VTRVMQVE. Homer. Iliad. ϑ.

CONCLAMAT NISVS. Par fideliſſimorum amicorum, Niſus & Euryalus. Nam ut aurum igne exploratur: ſic amicorum fides rebus adverſis. H.

VOLVITVR EVRYALVS. Macrob. lib. 4. c. 6. Ab atteſtatione rei viſæ πάθος. HART.

Digitized by Google

Purpureus velut cum flos ſucciſus aratro
Langueſcit moriens, laſſove papavera collo
Demiſere caput, pluvia cum forte gravantur.
At Niſus ruit in medios, ſolumque per omnes
Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur.
Quem circum glomerati hoſtes, hinc cominus, atque hinc
Proturbant: inſtat non ſegnius, ac rotat enſem
Fulmineum: donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverſo, & moriens animam abſtulit hoſti.
Tum ſuper exanimem ſeſe projecit amicum
Confoſſus: placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo, ſi quid mea carmina poſſunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

SERVII.

PVRPVREVS VELVTI CVM FLOS SVCCISVS ARATRO LANGVESCIT. Habetur ratio comparationis. videtur enim Euryalo Hyacinthum comparare, qui pulcherrimus fuit, & poſt mortem converſus in florem eſt.

LANGVESCIT MORIENS. Duplex ſimilitudo & pulchritudinis & geſtus.

LASSOVE PAPAVERA COLLO DEMISERE CAPVT. Homeri eſt & comparatio & figura. nam & ille ſic ait, ut multorum unum diceret caput.

SOLVMQVE PER OMNES. An per obſtantes, an protegentes?

VOLSCENTEM PETIT. Appetit. Petitiones enim proprie dicimus impetus gladiatorum. Vnde Cicero, *Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari nullo modo poſſe viderentur, parva quadam declinatione & ut aiunt corpore effugi.* MORATVR. Perſeverat.

PROTVRBANT. Modo confodiunt, ut paulo poſt, *Confoſſus.* NON SECIVS. Non ſegnius.

IN ORE CONDIDIT ADVERSO. Archaiſmos eſt. ut ſupra, *Pectore in adverſo totum cui comminus enſem Condidit.*

PLACIDAQ. IBI DEMVM MORTE QVIEVIT. Aut proprium mortis epitheton eſt: aut ex affectu pereuntis dictum eſt, qui cum amico moriebatur.

FORTVNATI AMBO. Proſphonefis eſt. Mireborum mortem non luctu aut miſericordia, ſed felicitatis teſtimonio proſequitur. SI QVID MEA CARMINA POSSVNT. Verecunde.

DOMVS. Familia. CAPITOLI IMMOBILE SAXVM ACCOLET. In urbe Roma Jovis templum non fuit, quod cum jam devotum à Priſco Tarquinio vellet Superbus Tarquinius ædificare, cœpit auguriis captare qui mons huic templo eſſet aptiſſimus. Et cum in omnibus Tarpejus eſſet inventus (in quo erant multa diverſorum numinum ſacella) actum eſt ut exinde ad alia templa numina evocarentur ſacrificiis, quo poſſet libere & ſine piaculo templum Jovis exædificare. Cumque omnes dij libenter inde migraſſent, Terminus ſolus, hoc eſt limitum deus, deſcendere noluit, ſed illic remanſit. Tum de hoc ipſo ſacrificatum eſt & deprehenſum, quod Terminus cum Jove remanens æternum urbi imperium cum religione ſignificaret. Vnde in Capitolio ſuperna pars tecti patet, quæ lapidem ipſum Termini ſpectat. nam Termino non niſi ſub divo ſacrificabatur. Hinc ergo nunc dixit, *Capitoli immobile ſaxum Accolet*: quia Terminus non eſt revulſus de loco.

DONATI.

PVRPVREVS. Ad totum corpus refertur hæc comparatio, *papaver* vero ad cervicem & ad caput.

DVM DOMVS. Oſtendit omnia ventura ad finem.

VARIORVM.

SI QVID MEA CARMINA POSSVNT. Litteris memoriam perennare è Seneca docet, Joſ. Caſtalio cap. 48.

DVM DOMVS ÆNEÆ CAPITOLI, &c. Hic ego *domum Æneæ*, familiam Iuliam ſignificari puto, è qua Auguſtus erat. Et quamvis de toto Capitolio intelligi non inepte poteſt, quod de ſaxo immobili cecinit; tamen Grammaticis ad Terminum, qui exaugurari non potuit, referri magis placet. Turneb. lib. 22. c. 15. De Termino conſule Gyrald. Syntag. 1. Videtur autem Poëta ad gloriam privilegiumque velut fatale Juliæ familiæ hos verſus direxiſſe, cui prærogativa inſigni ad Capitolium habitatio conceſſa videretur, quam patriciis omnibus denegatum fuiſſe docet Plutarch. GERMAN.

IMPERIVM PATER ROMANVS HABEBIT. Pater Romanus eſt Imperator, cum præſertim Imperatores patres patriæ dicerentur, & hunc titulum Auguſtus conſecutus ſit, & *pater* nomen dignitatis ſit. TVRNEB. lib. 22. cap. 15.

Victo-

Digitized by Google

Victores præda Rutuli, ſpoliiſque potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exangui: & primis una tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque. ingens concurſus ad ipſa
Corpora ſemineceſque viros, tepidumque recenti
Cede locum, & plenos ſpumanti ſanguine rivos.
Agnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, & multo phaleras ſudore receptas.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens aurora cubile:
Iam ſole infuſo, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat: eratasque acies in prælia cogit:
Quiſque ſuos, variſque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa arrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Præfigunt capita, & multo clamore ſequuntur,
Euryali, & Niſi.
Æneadæ duri murorum in parte ſiniſtra

SERVII.

PRÆDA RVTVLI, SPOLIISQVE POTITI. Non ſolum ſuis eos armis exuerunt, ſed etiam illa præda quæ Rutulis fuerat ante detracta.

NEC MINOR IN CASTRIS LVCTVS. Decens repetitio.

SERRANOQVE, NVMAQVE. Decima Antepodoſis, quæ fit quotiens commemorantur ea quæ non ſunt ante prædicta. Neque Numam induxit occiſum.

TEPIDAQVE RECENTEM CÆDE LOCVM. Hypallage eſt, tepidum locum recenti cæde. Vnde multi legunt *Tepidumque recenti Cede locum.*

SPVMANTEM SANGVINE RIVOS. Spumas tunc habet ſanguis cum effunditur, nam poſtea conquieſcit. Vnde bene dixit, *Spumantem rivos:* quia præmiſit, *Semineceſque viros.*

ET IAM PRIMA NOVO. Lucretianum eſt. Et bene deſcripturus cædes & bella motoſe diem oriri facit.

IAM REBVS LVCE RETECTIS. Supra, *Et rebus nox abſtulit atra colorem.*

QVISQVE SVOS. Scilicet comites. nam plenum eſt, *Ærataſque acies.* ACVVNT RVMORIBVS IRAS. Quia duo auſi ſunt per eorum caſtra tranſire.

EVRYALI, & NISI. Volunt nonnulli clamoſem eſſe militum: ſed melius hoc à poëta dictum accipimus. nam Rutuii, eorum non noverant nomina: ut ſit, quin etiam capita Euryali & Niſi præfigunt in arrectis haſtis, & cum magno clamore comitantur.

MVRORVM IN PARTE SINISTRA. Aliud agens ſitum caſtrorum oſtendit, præterea & proœconomia eſt, quia poſtea caſtris per fluvium Turnus evadit.

DONATI.

VICTORES. Irriſorie, tanquam qui magnum putarent, ſi trecenti duos vicerunt, cum duo tres interemiſſent.

DVRI. Durantes in labore. In matre autem Euryali oſtendit quid poſſit dolor cum oblita ſexus & ætatis, tantum fureret. Denique accuſat eorum, quæ & ſi facta fuiſſent, nihil tamen prodeſſent.

VARIORVM.

TEPIDVMQVE RECENTI CÆDE LOCVM. Vt apud Græcos θέρος, quod vocabulum eadem ſignificat, etiam ſanguis dicitur, ita & hoc loco *tepida cæde*, id eſt tepido ſanguine. TVRNEB. lib. 18. cap. 3.

ET IAM PRIMA NOVO. Macrob. lib. 5. c. 9. Sat. ex Homero.

TITHONI CROCEVM LINQVENS. Ex Furio. Macrob. lib. 6. c. 1. Sat.

IAM REBVS LVCE RETECTIS. Apparebant omnia, quæ nocturnis tenebris erant occultata. PONTAN.

ÆRATASQVE ACIES IN PRÆLIA COGIT. Quidam hîc legunt & diſtinguunt, *erataſque acies in prælia cogit ſuiſque ſuos*, ut ſit ſynthetis. Turnus adhortabatur milites, ad oppugnationem oppidi ſeſe pararent: duces eum ſecuti, cohortes expediebant, & quiſque colligebat ſuos. PONT.

Oppo-

Oppoſuere aciem (nam dextra cingitur amni)
Ingenteſque tenent foſſas, & turribus altis
Stant mœſti. ſimul ora virûm præfixa videbant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia fama ruit, matriſque allabitur aures
Euryali, ac ſubitus miſeræ calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa:
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlum dehinc queſtibus implet:
Hunc ego te Euryale aſpicio? tune illa ſenecta
Sera meæ requies? potuiſti linquere ſolam
Crudelis? nec te ſub tanta pericula miſſum,
Affari extremum miſeræ data copia matri?

SERVII.

CINGITVR AMNI. *Amne* debuit dicere: nunquam enim bene in i exeunt, niſi quæ communis ſunt generis: ut docilis, agilis. ſed ideo auſus eſt ita ponere ablativum, quia ut ſupra diximus, apud majores hic & hæc amnis dicebatur.

TENENT FOSSAS. Tuentur, defendunt.

NOTA NIMIS MISERIS. Hoc plus commovebantur, quia etiam abſciſſi vultus, nec dum agnitionis amiſerant notas.

PINNATA. Quidam volunt ideo hic famam pinnatam à poëta inductam, quæ tumultum & res adverſas nuntiet, ut illud tangere videretur, quod qui bellum nuntiaret, *pinnatas literas* diceretur adferre.

SVBITVS MISERÆ. Poteſt pro *ſubitus miſeræ*, vel pro ſubito miſeræ; ergo & genitivus poteſt eſſe.

EXCVSSI MANIBVS RADII. Bene EXCVSSI, quaſi neſcienti: melius quam ſi diceret projecti.

FOEMINEO VLVLATV. Impatienti: ut, *Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.*

PRIMA PETIT. Ideoque PRIMA, quia ſolent in extrema neceſſitate etiam mulieres muros aſcendere: ut, *Ipſæ de muris matres.* NON ILLA VIRVM, NON ILLA PERICLI. Vnum pudoris eſt, aliud ſalutis.

TELORVMQVE MEMOR. Hanc impatientiam matris Euryali illo loco poëta præmiſit, cum Euryalus nec profectionem ſuam ad requirendum Æneam ſcire ſignificat, & tantopere commendat Aſcanio, nam & Niſus propter illam dicit nolle Euryalum ſibi comitem jungere, quod ſciret, ſi quid ei accidiſſet intolerabiliter eam laturam.

HVNC. Talem. Et eſt conqueſtio matris Euryali plena artis Rhetoricæ. nam pene omnes partes habet de miſericordia commovenda à Cicerone in Rhetoricis poſitas. EGO HVNC TE ASPICIO? A qualitate cædis.

SERA MEÆ REQVIES? Enander, *Mea ſola & ſera voluptas.* Et *Requies* hic pro ſolatio. POTVISTI LINQVERE SOLAM. Ab intercepto ſolatio.

CRVDELIS? Cum potuiſti linquere ſolam eam pius eſſes. SVB TANTA PERICVLA. *Sub* pro in, ut 1. Æn. *Namque ſub ingenti luſtrat dum ſinguloa templo.*

AFFARI EXTREMVM. Anchiſes, *Sic ô, ſic, poſitum, adſatis diſcedite corpus.* Terentius, *Quin igitur dum licet loquimini mecum Antiphio?* MATRI. Melius matri, quam ſi dixiſſet *mihi.*

VARIORVM.

ALLABITVR AVRES. Hyſterologia. Proverb. *Ad aures pervenit.* HART.

EXCVSSI MANIBVS RADII. Pathos ex habitu. Macrob. lib. 4. cap. 1. Saturn.

SCISSA COMAM. Apud Græcos viri in luctu funebri barbam capillumque ſummittebant, mulieres comam detondebant; quem morem & Romanæ fœminæ ſervarunt, ut etiam cadaveri aut ſepulchro ſubſectos crines imponerent. Alex. ab Alex. lib 3. cap. 7. & ibid. Tiraquell.

HVNC EGO TE EVRYALE ASPICIO. Ad hoc deducta eſt infelicitas mea, ut poſt illum ætatis tuæ florem hunc te videam mater, hoc eſt occiſum, & triumphum præbentem hoſtibus. DONAT.

LINQVERE SOLAM CRVDELIS. Mirum quantum afferat vel affectus, vel ornamenti, vox quæ in principio carminis ponitur poſt expletam ſententiam; quæ vox tamen illi appoſita, apponit & ſenſum. Neque poſt τὸ *Crudelis*, nota interrogationis ponenda; ſed poſt τὸ *ſolam?* SCALIG. libro 4. cap. 48.

Hen!

Digitized by Google

Heu! terra ignota, canibus data præda Latinis,
Alitibuſque jaces: nec te tua funera mater
Produxi, preſſive oculos, aut vulnera lavi,
Veſte tegens: tibi quam noctes feſtina, dieſque
Vrgebam, & telà curas ſolabar aniles.
Quo ſequar? aut quæ nunc artus, avulſaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te
Nate refers? hoc ſum terraque, marique ſecuta?
Figite me, ſiqua eſt pietas; in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli: me primam abſumite ferro,
Aut tu magne pater divûm miſerere, tuoque
Inviſum hoc detrude caput ſub tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concuſſi animi, mæſtuſque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu, & multum lachrymantis Iüli,

SERVII.

LATINIS. Id eſt Latinorum. NEC TVA FVNERA MATER. Id eſt funerea. Nam apud majores *funereas* dicebant eas ad quas funus pertinebat, ut ſororem, matrem: nam præficæ, ut & ſupra diximus, ſunt planctus principes, non doloris. *funeras* autem dicebant, quaſi *funereas* ad quas pertinet funus: vel derivavit veteres ſecutus, ut *funeram* pro funeſta diceret, ut homo ſcelerus, ſicuti ſceleſtus vel ſceleroſus dicebatur. Plautus in Pſeudulo, *Feritur ſinapis ſcelera.* In eadem, *Nunc jube venire Pſeudolum ſcelerum caput*, id eſt ſceleſtum.

AVT VVLNERA LAVI. Romana conſuetudo fuit, ut mortui lavarentur, ideoque hos qui hoc officium implebant, pollinctores appellatos dicunt, qui mortuis os polline oblinebant, ne livor appareret extincti.

FESTINA. Pro feſtinans: Nomen pro participio, vel à verbo derivatum, ut ab eo quod eſt feſtino, feſtinus dicatur, ut hic *feſtina*, quomodo ſuperius *funera*. Salluſtius, *In ſecunda cohortes feſtinas compoſuerat*, ſicut ipſe ab eo quod Propero, *Circumſtant properi aurigæ*, ut ſit nominativus hic properus; & bene *feſtina*, nam ait ſuperius, *Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.*

QVO SEQVAR. Id eſt inquiram.

ET FVNVS LACERVM TELLVS HABET. Dilaniatum cadaver. nam *funus* pro cadavere poſuit. Ergo ex poſteriore intelligitur prius. HOC MIHI DE TE. Hoc caput intuens ait.

SI QVA EST PIETAS. Si qua eſt pietas in occidendo, in me probetur.

ME PRIMAM ABSVMITE FERRO. Vnuſquiſque enim in propriæ ſalutis deſperatione, credit eum univerſa etiam poſſe conſumi, unde eſt quod modo dixit *Me primam*. Quaſi mortuo Euryalo, omnes Trojani perituri eſſent.

INVISVM HOC DETRVDE CAPVT SVB TARTARA TELO. *Inviſum* quidem eſt, hoc eſt odioſum caput: ergo deeſt tibi, & ſi *Inviſum*, quomodo miſereret? verum miſericordiæ genus eſt, ſi me etiam iratus interimas.

QVANDO ALITER NEQVEO CRVDELEM ABRVMPERE VITAM. Hinc traxit illum colorem Iuvenalis, *Quod facinus dignum tam longo admiſerit ævo?*

TORPENT INFRACTÆ. Antea infractæ, nunc tamen torpent. Vt *Turnum ut infractos adverſo Marte Latinos.* Naturaliter enim homines dolore ac miſeratione franguntur.

IDÆVS ET ACTOR. Ex nominibus perſonarum & finem & dignitatem rei addit.

LACHRYMANTIS IVLI. Puero dat lachrymas cui poteſt ſine pudore: viris fortibus, tantum dolorem.

DONATI.

CANIBVS DATE PRÆDA. Non ſolum morte, ſed mortis accidentibus cruciatur.

VARIORVM.

TVA FVNERA MATER PRODVXI. Turnebus lib. 19. c. 16. hic *producere*, interpretatur προπέμπειν, quod eſt, ante ædes mortuos ad exſequias proponere. Scalig. lib: 4. cap 16. *Produxi te, tua funera*, id eſt, ad funera. quaſi perturbatio mutilam faceret orationem. GERMAN.

PRESSIVE OCVLOS. Ritum explicat Turn. lib. 19. cap. 16 Franc. Luiſinus lib. 3. Parerg. c. 36. Crinitus lib. 18. cap. 12.

Corripiunt, interque manus ſub tecta reponunt.
At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro
Increpuit: ſequitur clamor, cœlumque remugit.
Accelerant acta pariter teſtudine Volſci,
Et foſſas implere parant, ac vellere vallum.
Quærunt pars aditum, & ſcalis aſcendere muros,
Qua rara eſt acies, interluceatque corona,
Non tam ſpiſſa viris. telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Aſſueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infeſto volvebant pondere, ſiqua
Poſſent tectam aciem perrumpere: cum tamen omnes
Ferre libet ſubter denſa teſtudine caſus.
Nec jam ſufficiunt. nam qua globus imminet ingens
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Que ſtravit Rutulos late, armorumque reſolvit
Tegmina: nec curant cæco contendere Marte

SERVII.

SVB TECTA REPONVNT. Honorifice. Quod autem dicit CORRIPIVNT, non injuriæ eſt, ſed celeritatis: Id eſt raptim tollunt.

AT TVBA TERRIBILEM SONITVM. Hemiſtichium Ennii. nam ſequentia iſte mutavit. Ille enim ad exprimendum tubæ ſonum ait *Taratantara dixit*. Et multa hujuſmodi Virgilius cum aſpera invenerit, mutat. Bene tamen hic electis verbis imitatur ſonum tubarum.

INCREPVIT. Et inſonuit, & ſegnitiam increpavit.

VOLSCI. Non mirum, quia dicit Volſcos, cum & Camilla de Volſcis ſit, ut, Et *Volſca de gente Camilla*. Namque pars aliqua Tuſciæ dat Turno auxilia, cum Tuſcos dixerimus ſpecialiter Æneæ favere. Item è contra pars Venetiæ auxilium præſtat Æneæ, quam Turni fuiſſe ſuperius diximus. TESTVDINE. Teſtudo ſcutorum eſt connexio, curvata in modum & ſimilitudinem teſtudinis, cum à militibus aliqua civitas obſidetur, & fit ut murus ejus ſubruatur. Namque in armorum generibus milites ſumunt ab animalibus nomina, ut aries. Saluſtius, *In modum ericis militaris*. Inventor autem teſtudinis Artemon Clazomenius fertur, idemque arietis repertor dicitur. Scuta geſtare Curetes primi invenerunt, galea Thraticum tegmen eſt. Thoraces Thorax quidam rex dicitur inveniſſe; Lycaon Arcas gladium longiore lamina produxiſſe narratur; Peleus primus machæram dicitur inveniſſe: Arpen, id eſt curvum gladium in modum falcis à Perſeo inventam multi dixerunt.

FOSSAS IMPLERE PARANT. Vertit ordinem: nam ante eſt ut impleatur foſſa, tollantur valli: & ſic teſtudine accedatur ad murum. Quanquam poſſimus intelligere etiam ad foſſas eos facta veniſſe teſtudine. Proprie tamen foſſas implere, vallum vellere, ſic enim & hiſtorici.

EFFVNDERE CONTRA. Proprie: tela enim non jaciuntur in ſubjecto, ſed funduntur: & dicendo *Omne genus telorum*, oſtendit telum vocari omne quod jacitur. Græci τὰ βέλη ἀπὸ τοῦ βάλλειν: ſicut Latine tela, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, id eſt longe.

ASSVETI LONGO. Docet uſum in rebus omnibus plurimum poſſe.

INFESTO VOLVEBANT PONDERE. Hoc eſt infeſti ponderis. SVBTER DENSA TESTVDINE. Hoc eſt ſubter teſtudine.

NEC IAM SVFFICIVNT. Diu jam non ſuſtinent. RVVNTQVE Hic *ruunt*, pro deſiciunt.

ARMORVMQVE RESOLVIT TEGMINA. Hic oſtendit armorum connexionem eſſe teſtudinem. Lucanus de teſtudine, *At poſtquam virtus incerta virorum Perpetuam rupit defeſſo milite cratem, Singula continuus ceſſerunt telibus arma.*

DONATI.

EFFVNDERE. Plus eſt quam mittere. ille enim effundit cui magna eſt copia: nec mittendi propter copiam metuit finem. præterea etiam quæ emitti non poſſunt, fundimus: & fuſa proficiunt, ut eſt aqua calida, pix fervens & ſoluta, & oleum candens.

TRVDERE CONTIS. Nam ſcalis ad eos perveniebant. Quanto autem Rutulorum laudatur inſtantia, tanto præferuntur Trojani.

VARIORVM.

AT TVBA. Præparatio ad oppugnationem, quam primum ſummatim graphice deſcribi, atque inde particulatim. HORT.

Am-

Digitized by Google

Amplius audaces Rutuli, ſed pellere vallo
Miſſilibus certant.
Parte alia horrendus viſu quaſſabat Hetruſcam
Pinum, & ſumiferos infert Mezentius ignes.
At Meſſapus equûm domitor, Neptunia proles,
Reſcindit vallum, & ſcalas in mœnia poſcit.
Vos ô Calliope precor aſpirate canenti,
Quas ibi tum ferro ſtrages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quiſque virum demiſerit Orco:
Et mecum ingenteis oras evolvite belli.
Et meminiſtis enim diva, & memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali ſummaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere ſaxis,
Perque cavas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, quæ plurima vento
Corripuit tabulas & poſtibus hæſit adeſis.
Turbati trepidare intus: fruſtraque malorum
Velle fugam. dum ſe glomerant, retroque reſidunt

SERVII.

HETRVSCAM PINVM. Hoc eſt ipſe Hetruſcus. QVASSABAT autem & INFERT mutatio temporum, ut 1. Æn. *Tydides multa vaſtabat cæde cruentus: Ardenteſque averſit equos in caſtra.*

VOS O CALLIOPE PRECOR. Syllepſis per numeros. erat enim rectum *Vos muſæ, aut te Calliope.*

ASPIRATE CANENTI. Favete: ut, *Aſpirat primo fortuna labori.*

ORAS EVOLVITE BELLI. Hoc eſt ingentis belli narrate non tantum initia, ſed etiam extrema bellorum: Nam oræ ſunt extremitates. Eſt autem Ennianum, *Qui potis ingentis oras evolvere belli.*

ET MEMINISTIS ENIM DIVÆ, & MEMORARE POTESTIS. Differt *meminiſſe* ac *memorare*: cum illud ſit memoriter tenere, *Memorare* vero exponere & narrare. Eſt autem Homeri ſententia,

Ἴσασιν γὰρ πᾶσαι ἐπὶ χθονὶ δῖαι ἀοιδαὶ,
Ἴστε γὰρ ἐστὲ θεαὶ πάρεστέ τε πάντα.

TVRRIS ERAT. Turres hujuſmodi eſſe ad munitionem civitatum & inſecandas legimus: Sed hæ plerumque mobiles ſunt, plerumque fixæ: mobiles, ut in duodecimo meminit, *Subdideratque rotas, pontesque inſtraverat altos*: fixæ, ut in ſecundo, *Turres ac tecta domorum.* PONTIB. Pro tabulatis.

OPPORTVNA LOCO. Pro opportuna ſcilicet et circa portas.

OPVM VI. Poteſt & Hypallage eſſe, ut ſit *Operum vi.*

CERTABANT. Zeugma, poteſt & ad Latinos, & ad Trojanos referri. CAVAS. Patulas.

DENSA TELA. Protela denſa.

ET FLAMMAM AFFIXIT LATERI. Adfectate. Debuit enim dicere, adfixit aut facem aut malleolum, non flammam. QVÆ PLVRIMA VENTO. Gliſcens, & magna facta per ventum.

HÆSIT ADESIS. Non jam *adeſis*, ſed quos exedit adhærendo, id eſt hæſitans adedit, vel adeſos reddidit.

MALORUM VELLE FUGAM. Honeſtiſſima elocutio.

VARIORVM.

EQVVM DOMITOR NEPT. Aulus Gell. l. 15. cap. 21.

VOS O CALLIOPE. Calliopen autem vel ſolam, vel præcipue invocat, quia heroico carmini præeſt, de qua multa ſeparatim Gyrald. Syntagm. de muſis.

VIRVM DEMISERIT ORCO. Hom. Iliad. α. Ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν.

ET MECVM INGENTES ORAS. Ex Ennio. Macrob. lib. 6. c. 1. Sat. *Oras*, non ſolum extremas partes, ſed etiam primas ſignificare, & pro bellis ſpatiis ſumi, Turneb. lib. 18. cap. 3.

ET MEMINISTIS ENIM, &c. Alludit Poëta ad Muſarum natales, quas ex Mnemoſyne ſuſceepiſſe fingitur Iupiter. Macrob. lib. 5. c. 13. GERMAN.

Digitized by Google

In partem quæ peſte caret, tum pondere turris
Procubuit ſubito, & cœlo tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, & pectora duro
Tranſfoſſi ligno veniunt: vix unus Helenor,
Et Lycus elapſi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi, quem ſerva Lycimnia furtim,
Suſtulerat, vetitiſque ad Trojam miſerat armis:
Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.
Iſque, ubi ſe Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies aſtare Latinas:
Vt fera, quæ denſa venantum ſepta corona
Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
Inſicit, & ſaltu ſupra venabula fertur:
Haud aliter jævenis medios morituras in hoſtes
Irruit, & qua tela videt denſiſſima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hoſtes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter curſu, teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtraſne evadere demens

SERVII.

PASTE. Incendio. ut, *Et tota deſcendit corpore peſtis.*

VERVS. Subaudis & ALTER. nam non procedit omnis. HELENOR ET LYCVS ELAPSI. Scilicet non mortem, ſed turris ruinam.

MOEONIO REGI. Aut proprium patris nomen eſt, aut cognominem cum filio intelligamus: quia ut ſupra diximus, cum filii vel patris nomen præmittitur, & aliud tacetur, cognomines eos eſſe intelligimus.

FVRTIM SVSTVLERAT. E ſtupro educaverat. hinc eſt, *Et dulcia ſerta.* VETITISQVE AD TROIAM MISERAT ARMIS. Secundum Donatum *vetitis fato*, quia ſtare Troja diutius vetabatur; ſed melius lege militari intelligimus, quia ſervi à militia prohibebantur. Vnde & in Dejotariana purgat hoc Cicero, cum fuiſſet objectum inter equites quos Dejotarus miſerat Cæſari, unum ſervum fuiſſe. Virgilium autem novimus trahere aliqua de hiſtoria. Servos ſane nunquam militaſſe conſtat, niſi ſervitute depoſita, excepto Hannibalis tempore: cum poſt Cannenſe prælium in tanta neceſſitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem ſervorum daretur facultas.

ENSE NVDO. Id eſt ſtricto. *Enſe* levis armatura eſt, *nudo* autem ſtricto, vel ſine vagina. PARMAQVE INGLORIVS ALBA. Quaſi tyro, ut diximus ſupra: quia picta arma jam probati in bellis habebant.

VT FERA. Quidam pardum ſignificari volunt.

LONGE MELIOR LYCVS. Ergo & Helenor bonus. INTER. Per: ut, *Hunc inter fluvio Tyberinus amœno.*

PRENDERE SAXA MANV. Quia tunc alti non erant muri: ſed ad impetum tantum repellendum, ut etiam Salluſtius oſtendit, Vbi Sertorium humeris ſublatum per muros aſcendiſſe commemorat.

CVRSV, TELOQVE SECVTVS. Nimiam ejus oſtendit celeritatem, qui potuit telum miſſum conſequi. nam hoc dicit, Cum præmiſſo telo ad hoſtem venit. Statius, *Et emiſſum curſu comprendere telum.*

DONATI.

SVBITO. Recte, nam ſi ſignum dediſſent ſervari potuiſſent.

VARIORVM.

QVEM SERVA LYCIMNIA FVRTIM. Ex Homero. Macrob. lib. 5. cap. 12. Saturnal. Cælius lib. 25. cap. 23. Lect. Antiq.

ENSE LEVIS NVDO. De ſcuto ſive inſignibus, Turnebus lib. 26. cap. 1. & lib. 22. cap. 21. Iac: Loënſis lib. 7. cap. 5. Epiphyll. Manutius de Quæſit. per Epiſt. de Parma.

Spe-

Digitized by Google

Speraſti te poſſe manus? ſimul arripit ipſum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
Qualis ubi aut leporem, aut candenti corpore cygnum
Suſtulit alta petens pedibus Iovis armiger uncis:
Quæſitum aut matri multis balatibus agnum
Martius à ſtabulis rapuit lupus. undique clamor
Tollitur: invadunt, & foſſas aggere complent.
Ardentes tædas alii ad faſtigia jactant.
Ilioneus ſaxo, atque ingenti fragmine montis,
Lucetium portæ ſubeuntem, igneſque ferentem:
Emathiona Liger: Chorinæum ſternit Aſylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente ſagitta:
Ortygium Caneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Ityn, Clonimumque, Dioxippum, Promulumque,
Et Sagarim, & ſummis ſtantem pro turribus Idam:
Privernum Capys. hunc primo levis haſta Themillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo alis allapſa ſagitta,
Et lævo infixa eſt lateri manus, abditaque intus

SERVII.

REVELLIT. In verbo *vello*, facit in participio vulſus. *Qualis ubi aut leporem.* Pro qualiter. Comparatio Homerica,

ὥρμησεν δ' ἐξ ἀλτὸς ὡς αἴτ᾽ ὑψιπετηὼς
ἠὲ διὸς πυδόνδε λάβρ᾽ ἰφθίμοιο ἰοῦσιν
ἀρ πτῶκα ἢ ἄρνα καλὸν ἢ αἰπόλιον λαχοῦσιν.

PEDIBVS IOVIS ARMIGER VNCIS. Quia dicitur in bello Gigantum Aquila Iovi arma miniſtraſſe, quod tamen fingitur. Nam ut ſupra diximus, Iuppiter & Saturnus reges fuerunt. Sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum eſt: ad quod egrediens Iuppiter, Aquilæ vidit augurium: cujus cum viciſſet auſpicio, fictum eſt quod ei pugnanti tela miniſtraret. Vnde etiam à felici augurio natum eſt, ut Aquila militaria ſigna comitetur.

QVÆSITVM. Qui quæritur: nam præſens à paſſivo non habet; & eſt proteroſteron. nam poſt raptum requiritur. Vel *quæſitum*, requirendum *accipere*.

MVLTIS BALATIBVS. Id eſt, cum multis balatibus.

MARTIVS LVPVS. Aut eruentus, aut Marti dicatus.

AGGERE. Agger eſt cujuſlibet rei cumulatio, unde foſſæ, aut valles poſſunt repleri. Subaudiendum tamen, *Alii.*

INGENTI FRAGMINE MONTIS. Supradicti ſaxi exaggeratio eſt.

LVCETIVM. Solum hoc nomen eſt quod dictum à Virgilio à nullo alio repetitur auctore. Sane lingua Oſca Lucetius eſt Iuppiter, dictus à luce quam præſtare dicitur hominibus. Ipſe eſt noſtra lingua dieſpiter, id eſt diei pater. Horatius, *Namque dieſpiter plerumque per purum tonantes Egit equos.*

HIC IACVLO BONVS. Neſcius de quo dixerit.

CÆNEA, TVRNVS: *Turnus Itym.* Vt ait Lucilius, *Bonum ſchema eſt quatenus ſenſus variatur in iteratione verborum: Et in fine poſitus, ſequentis ſit exordium, qui appellatur climax.*

PRO TVRRIBVS. Aut pro defenſione turrium. Aut ſic magni, ut turrim putares.

HASTA THEMILLÆ. Themillas Themillæ, ut Æneas Æneæ. LEVIS autem *haſta*, pro leviter veniens. Vt & STRINXERAT dixit, id eſt paulum vulneraverat. Vt, *Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.*

DEMENS. Qui frutum quo ſe tegebat abjecit.

ALIS. Pinnis.

ET LÆVO INFIXA EST LATERI. Oſtendit vulneris locum quem ante ſuppreſſerat. Sic in quarto, *Infixum ſtridit ſub pectore vulnus.*

VARIORVM.

QVALIS VBI AVT LEPOREM. Macrobius lib. 5. cap. 12. Iliad. 22. HART.

MARTIVS LVPVS. Cælius lib. 10. cap. 2. Alexand. lib 3. cap. 12.

TOLLITVR INVADVNT. Macrobius lib. 5. cap. 12. Homer. Iliad. λ.

STERNIT ASYLAS. Confundit nomen Poëta. Infra enim lib. 12. Coſinæus Ebuſum ſternit. Macrob. lib. 5. cap. 15.

Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Iberâ
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Symethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena:
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius: fortemque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam, nuper thalamo sociatus, habebat.

SERVII.

SPIRAMENTA ANIMÆ. Diffinitio pulmonum.

PICTVS ACV CHLAMYDEM. Hoc est habens chlamydem Frigiam. Vt, *Et Frigiam Ascanio chlamydem*, & est figuratus pictus chlamyde.

FERRVGINE CLARVS HIBERA. Ferrugo coloris genus est, qui vicinus est purpuræ subnigræ. *Hibera* autem modo, non Hispana, sed Pontica. nam Hiberia pars Ponti est, inter Persidem & Armeniam, ubi optime colores diverſi tinguntur: ut ostendit Horatius dicens, *Herbasque quasi Iolchos atque Hiberia mittit Venenorum ferax.*

GENITOR QVEM MISERAT ARCENS. Ordo est, Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius. nam non congruit ut hujus filii prætermisso nomine, bis fiat patris commemoratio.

SYMETHIA CIRCVM FLVMINA. Symethos fluvius est Siciliæ, à rege Symetho dictus, haud longe ab urbe Catinensi, circa quem sunt Palici dei, quorum talis est fabula; Æthnam nympham, vel ut quidam volunt Taliam Iuppiter cum vitiasset, & fecisset gravidam, timens Iunonem (secundum alios ipsam puellam) Terræ commendavit, & illic enixa est. Secundum alios, partus ejus postea cum de Terra erupisset, duo pueri Palici dicti sunt, quasi iteram venientes. nam πάλιν ἰέναι est iterum venire. Hi primo humanis hostiis placabantur, postea quibusdam sacris mitigati sunt & eorum immutata sacrificia. Inde ergo PLACABILIS ARA: quia mitigata sunt eorum numina. *Palicos* nauticos deos Varro appellat. Alii dicunt Iovem, hunc *Palicum* propter Iunonis iracundiam in Aquilam commutasse: Alii Vulcani & Ætnæ filium tradunt, sed incertum ex qua recondita historia Arcentem istum induxerit, neque enim sine ratione vel lucus Martis appositus est: & quid homo Siculus in hoc bello facit, quem nusquam supra cum Æneа dicit ad Italiam perveniſſe?

LIQVEFACTO TEMPORA PLVMBO DIFFIDIT Plumbum enim jactum nimio rotatu & æris calore dissolvitur. Statius, *Et arsuras cali per inania glandes.*

PORRECTVM EXTENDIT ARENA. Intelligimus eum cecidisse trans murum. dicendo autem *multa*, ostendit corporis proceritatem.

TVM PRIMVM BELLO. Hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in historia pueros de bellis gloriam reportasse. Filium Marci Drusi annorum sexdecim: Crispini filium Crispinum in Corsica, cum fugeret exercitus Spurii Carvilii Consulis, bellum restituisse. Apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem eductum, à quo hostem occisum spoliatumque * Lucii Tarquinii filium quem ob hoc parer aurea bulla præcinctaque donavit.

MINOREM GERMANAM. Quia major nympha fuerat Iovis voluntate.

DONATI.

DICITVR FORTEM MANV PVERVM NVMANVM. Poëta quoniam impossibile videbatur pueri manibus cecidisse robustissimum virum, non se facit authorem.

VARIORVM.

STABAT IN EGREGIIS. Macrob. lib. 5. c. 19

FERRVGINE CLARVS IBERA. Loquitur hic de Iberis inter Albanos & Colchos sitis: unde olim in Hispanias venere, qui amni Ibero & ipsi Hispaniæ nomen fecerunt. HORT.

PLACABILIS ARA PALICI. Pinguis, pro divitis. Turneb. lib. 18 cap. 3. De Palico deo, Gorop. Becan. in Veruumno. pag. 45.

STRIDENTEM FVNDAM. An his debeat agitari funda circum caput disputat Ioh. Brodæus lib. 4. Miscell. cap. 27. De Funda veterum multa Lipsius de Milit. Rom. lib. 5. Dialog. 20.

Digitized by Google

Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumiduſque novo præcordia regno
Ibat, & ingenti ſeſe clamore ferebat.
Non pudet obſidione iterum, valloque teneri
Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?
En qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Vlyſſes:
Durum à ſtirpe genus: natos ad flumina primum
Deferimus, ſævoque gelu duramus, & undis.
Venatu invigilant pueri, ſylvaſque fatigant:
Flectere ludus equos, & ſpicula tendere cornu.
At patiens operum, parvoque aſſueta juventus,

SERVII.

DIGNA ATQVE INDIGNA RELATV. *indigna*, id eſt turpia & obſcœna. Vt dici ſolet fanda & nefanda.

NOVO REGNO: Aut nova regii generis affinitate: aut quia ipſi per regis filiam portio debebatur imperii. Aut partem regni à Turno acceperat.

INGENTEM SESE CLAMORE FEREBAT. Non erat ingens, ſed ſe eſſe clamabat ingentem.

ITERVM. Denuo. Nam jam tertio obſidentur: & *iterum*, non niſi de duobus dicimus.

BIS CAPTI PHRYGES. Semel ab Hercule, poſtea à Græcis Alii tradunt ſemel à Græcis & nunc à Latinis, & hoc magis aptum eſſe Numani perſonæ, ut ſe cepiſſe exiſtimet, qui tam jactans & petulans inducatur. MORTI PRÆTENDERE MVROS. Emphaſis eſt. *Morti* enim pro bello poſuit. Sic ſupra, *Letidiſcrimine parvo*. Cum potuerit hoſti dicere, ſcilicet ut nihil Trojanis reliquam * perire.

NOSTRA CONNVBIA. Aut quaſi Turni cognatus loquitur: aut invidioſe retorquet noſtra connubia, & vult cauſam omnium eſſe communem.

ITALIAM. Ad Italiam.

NON HIC ATRIDÆ. Exaggeratio vituperationis. nam non tantum ſe Trojanis, ſed etiam eorum victoribus præfert. Poteſt & *Atridas* intelligi, quarum conjuges aut deſerunt maritos, aut interimunt revertentes. FANDI FICTOR VLYSSES. Aut fallax aut λογοδαίδαλος, id eſt qui dolum celat ſermonis ornatu.

DVRVM A STIRPE GENVS. Italiæ diſciplina, & vita laudatur: quam & Cato in originibus, & Varro in gente populi Romani commemorat.

GELV DVRAMVS, ET VNDIS. Vndis gelidis: & eſt ἐν διὰ δυοῖν, ut, *Hamis auroque trilicem*: Nam nemo quod plus eſt prius dicit. Si enim duo eſſent, ante aquam diceret: ſic gelu.

VENATV. Pro venatui, ut, Curru pro currui: Ablativus dubius, vel pro dativo.

PVERI. Bene venationem pueris dedit opus ruſticum jam juvenibus.

SYLVASQVE FATIGANT. Ipſi fatigantur in ſylvis: vel pro feris *ſylvas* poſuit, in quibus ſunt feræ.

FLECTERE LVDVS EQVOS. Aliorum labor noſtræ pueritiæ ludus eſt, *Flectere* autem verbo antiquo uſus eſt, nam equites apud veteres Flexutes vocabantur, ſicut ait Varro rerum humanarum. Sane Poëta meminit ſui, nam ait ſuperius *Ante urbem pueri & primævo flore juventus Exercentur equis.*

AT PATIENS OPERVM, PARVOQVE ADSVETA IVVENTVS. Hoc & in Georgicis laudat. nam magnæ virtutis eſt in nimio labore parvis eſſe contentum.

DONATI.

PHRYGES. Pro convitio poſuit, quaſi dicat, ideo capti, quia Phryges.

EN. Vituperantis demonſtratio.

QVI. Scilicet mendici & exules.

NOSTRA. Quaſi meliorum & fortiorum.

BELLO. Cum ſciant in ſimili cauſa ſe victos.

NON HIC. Invenietis fortiores iis, qui tamen vos vicerunt.

DVRVM. Forte. A STIRPE. Non arte, ſed natura.

FLECTERE LVDVS EQVOS. Non enim itineribus ludis intenti ſunt.

VARIORVM.

BIS CAPTI PHRYGES. Pathos à fortuna. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturn. Brodæus lib. 4 Miſcell. cap. 27. docet è Græcis, Phryges ter captos.

DVRVM A STIRPE GENVS, &c. E Germanorum conſuetudine tractum; qui aquæ Rheni arbitrio explorabant partus, eſſetne legitimus an nothus. TVRNEB. lib. 22. cap. 5. Rhodigin. lib. 6. cap. 3. Victor. lib. 34. cap. 2. Alex. ab Alexand. lib. 2. cap. 25.

NATOS AD FLVMINA PRIMVM DEFERIMVS. Cœlius lib. 3. cap. 26. Lect. Antiq. A Germanorum more tractum. Turneb. lib. 22. cap. 15. Falckenburgius, notis in Nonnii Dionyſiaca. Orrelius de Germanorum moribus. Goſop. Becanus in Advaticis.

Digitized by Google

Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello,
Omne ævum ferro teritur, verſaque juvencûm
Terga fatigamus haſta: nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem:
Caniciem galea premimus: ſemperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco & fulgenti murice veſtis:
Deſidiæ cordi, juvat indulgere choreis:
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.
O verè Phrygiæ (neque enim Phryges) ite per alta

SERVII.

TERRAM DOMAT. Bene bellico uſus eſt verbo: & ne à re militari diſcederet, non dixit terras colimus, ſed domamus: ac ſi diceret, cum hoſtes deſunt, terras ferro domamus. QVATIT OPPIDA BELLO. Oppidum quidam à vico caſtelloque magnitudine ſecernunt. Alii locum muro, foſſave, aliave qua munitione concluſum. Alii locum ædificiis conſtitutum, ubi fanum, comitium, forum & murus ſit. Alii *oppidum* dici ab oppoſitione murorum, vel quod hominibus locus eſſet oppletus, vel quod opes illo munitionis gratia congeſtæ ſunt.

VERSA IVVENCVM TERGA FATIGAMVS HASTA. Agriculturam ſine officio belli non gerimus. Eſt autem ἐμφατικὸν & ἐμφατικῶς. Nam ſit ita *verſa haſta juvencorum terga fatigamus*, id eſt cædendo urgemus.

TARDA SENECTVS. In aliis ſera ſenectus.

NEC SENECTVS DEBILITAT VIRES ANIMI. Bene ANIMI, quia non eſt auſus corporis dicere. Nec enim poteſt fieri, ut quamvis robuſtus ſenex, vires habeat prioris ætatis, & ſuæ comparetur aduleſcentiæ. Nunc ergo licet dicat fortes eſſe etiam ſenes, bona tamen eſt uſus temperatione, ut diceret nihil animorum vigori derogare temporis vetuſtatem.

CANICIEM GALEA PREMIMVS. Id eſt ſemper militamus.

VOBIS PICTA CROCO. Vituperatio Trojanorum, in qua utitur argumentis quæ in rhetoricis commemorat Cicero, à gente, habitu, & geſtu. Et ſunt molliores verſus apri ad carpendam mollitiem. Sane veſtes acu pictas coloribus Phryges primi invenerunt, nam ideo & artifices talium veſtium Frigiones appellantur.

FVLGENTI MVRICE. Purpura. Hanc autem vitio & dedecori apud majores fuiſſe conſtat. Iuvenalis, *Peregrina ignotaque nobis Ad ſcelus atque nefas quæcunque eſt purpura ducit.*

DESIDIÆ CORDI. Vobis ſunt, & eſt ab animo argumentum CHOREIS. Servavit hoc loco naturam ſyllabæ, quam in ſexto metri cauſſa corripuit: Vt, *Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.*

ET TVNICÆ MANICAS. Tunicæ veſtræ habent manicas, quod etiam Cicero vituperat, dicens, *Manicatis ac talaribus tunicis.* Nam colobiis utebantur antiqui. Sane *habent* bis ſubaudiendum.

ET HABENT REDIMICVLA MITRÆ. Illud dicturus fuerat, Habetis in pileis redimicula: quod convertit in vituperationem majorem, dicens, *Religatas habetis mitras.* Nam pilea, virorum ſunt: mitræ fœminarum quas calanticas dicunt. *Mitra* autem proprie Lydorum fuit, ut, *Mæonia mentum mitra.* quem habitum imitati ſunt Trojani. Alii *mitras* meretricum eſſe voluerunt, quod hic eſt tanquam effœminatis objectum.

O VERÆ PHRYGIÆ. Ipſos vituperaverat Phryges: nunc ad majorem injuriam Phrygias, non Phryges dixit. ALTA DINDYMA. Montes matris deum. *Ire* autem *per alta* ſic dicit, quaſi currite per dindyma, & ducite choros per dindyma: nec ſufficit Nomano loqui injuriam Trojanorum, niſi etiam ſacris numinum conjunctam faciat. Sed hoc jam quaſi moriturus loquitur, hoc eſt enim *Digna atque indigna relatu Vociferans*, ut digna ſint quæ de ſuorum virtute dixit; indigna, quæ impia & in deos auſus eſt.

DONATI.

TARDA. Quæ faciat homines tardos.

VARIORVM.

TERGA FATIGAMVS HASTA. *Haſta*, pro boum ſtimulo. Turneb. lib. 29. cap. 25.

CANICIEM GALEA PREMIMVS. Cælius lib. 10. cap. 1. Lect. Antiq.

CONVECTARE IVVAT PRÆDAS. Cælius lib 18. cap. 1. Conſulatur Homer. lib. γ. Odyſſ. & Thucydides lib. 1. belli Peloponeſiaci.

VOBIS PICTA CROCO. Crocus mulierum erat. Irridet itaque parum virilem cultum. Turneb. lib. 25. & 22. cap. 15. & lib. 29. cap. 25.

FVLGENTI MVRICE. Bayſius cap. 3. de re veſtimentaria.

ET TVNICÆ. Proverb. *Manivoro vinculo.* Et, *Theſſalorum ale.* Aul. Cell. lib. 7. cap. 12.

REDIMICVLA MITRÆ. De hoc tegmine Turneb. lib. 4. cap. 14. & lib. 29. cap. 25. Bapt. Pius Annotat. Poſter. cap. 58. Manutius Epiſt. 21.

O VERÆ PHRYGIÆ. Proverb. *Lingua bellare.* Ex Homero. Macrob. lib. 5. cap. 9. Sat. Manutius de Quæſitis per Epiſt. 4.

Dim-

Digitized by Google

Dindyma, ubi aſſuetis biforem dat tibia cantum:
Tympana vos buxuſque vocat Berecynthia matris
Idææ: ſinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Aſcanius, nervoque obverſus equino
Contendit telum, diverſaque brachia ducens,
Conſtitit ante Iovem, ſupplex per vota precatus:
Iuppiter omnipotens audacibus annue cœptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſolennia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Iam cornu petat, & pedibus qui ſpargat arenam.

SERVII.

BIFOREM DAT TIBIA CANTVM. Biſonum, imparem. Et ſervavit eis tibiarum ſuarum, id eſt Phrygiarum naturam. Tibiæ aut ſerranæ dicuntur, quæ ſunt pares, & æquales habent cavernas. Aut Phrygiæ, quæ & impares ſunt, & inæquales habent cavernas. Ergo *biforem*, diſſonum, diſſimilemque. Non ſunt pari modulatione compoſitæ. Vt enim ait Varro, *Tibia Phrygia dextra unum foramen habet: ſiniſtra duo, quorum unum, acutum ſonum habet, alterum gravem.*

BVXVSQVE VOCAT BERECYNTIA. A monte Berecynto dicta. Dicitur autem & hæc buxus & hoc buxum. ut, *Et torno raſile buxum.* Vnde ſuperfluo quidam arborem generis fœminini eſſe volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis fœminini habeamus exemplum.

ET CEDITE FERRO. Aut ferrum relinquite: & eſt iteratio. Aut cedite ferro, id eſt cum viri non ſitis, abſcindite partem virorum.

IACTANTEM. De ſuorum gloria. DIRA CANENTEM. Ad injuriam Trojanorum.

NERVOQVE EQVINO. Quia in arcubus nervi equini ſolent eſſe. Accius Philoctetæ, *Tendens nervo equino concita tela.*

ANTE IOVEM SVPPLEX PER VOTA PRECATVS. Atqui Apollinem debuit invocare jacularus ſagittas ſed diximus ideo Iovem invocatum, quia omne initium & incrementum Iovi debetur: ut, ab *Iove principium Muſæ.* Vnde nunc Aſcanius, non quid faciat, cogitat: ſed quod primum, inde invocat Iovem.

IVPPITER OMNIPOTENS. Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad cauſam dicentis. Namque hoc loco dicendo OMNIPOTENS, oſtendit eum etiam his qui per ſe minus valent, præſtare poſſe virtutem.

IPSE TIBI. Bene ipſe, quia adhuc pro Aſcanio pater ſolebat ſacrificare, nam ideo & *ſolemnia* ait, quæ fieri ſolerent, ut ſe oſtenderet, ſi victoria & pax eſſet ſecuta, etiam illius officii capacem eſſe. FERAM SOLENNIA DONA. Feram, de juvenco non dicimus: ſed adducam. Intelligimus ergo alia dona eum ferre promiſiſſe. Singulis enim numinibus certa ſunt dona quæ offeruntur. Vnde eſt, *Struerentve ſuis altaria donis*, id eſt congruis.

ET STATVAM ANTE ARAS. Per aras ſe daturam victimam oſtendit alibi, *Si ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aras.* Quotiens enim victima reluctabatur, oſtendebat ſe improbari. Lucanus, *Diſcuſſa fugit ab ara Taurus.* Iuvencum autem ſecundum Romanas ceremonias dicit. Nam Iovi de tauro non immolabatur, ut etiam in tertio diximus, niſi cum triumphi nomine ſuovetaurium faciebant: quod tamen ideo admiſſum eſt, quia non tantum Iovi, ſed & aliis diis qui bello præſunt, ſacrificabatur.

AVRATA FRONTE IVVENCVM. Ita enim victima ornari conſueverat.

CANDENTEM. Candidum. Iuvenalis, *Duc in Capitolia magnum cretatumque bovem.* CAPVT CVM MATRE FERENTEM. Hoc eſt non juvenci matrem, ſed quæ jam peperiſſet. Vnde conſuetudo permanſit, ut vacca ſimul & taurus auratis cornibus Iovi Capitolino immolarentur. Et æqualem matri nondum patri. Iuvenalis, *Quem iam pudet ubera matris Ducere: qui vexat naſcenti robora cornu.*

DONATI.

PRECATVS. Quia primordia erant belli, recte Iovem precatus eſt.

VARIORVM.

TYMPANA VOS BVXVSQVE VOCAT. *Buxus*, pro tibia. Turneb. lib. 30. cap. 39. Rhodigin. lib. 9. cap. 7.

SINITE ARMA VIRIS. Homerus Iliad. 6. HARTVNG.

AVDACIBVS ANNVE CEPTIS. Quomodo voce *annuere* uterentur antiqui in precibus ad deos, ex Poëtis, item Livio productis locis demonſtrat Briſſon. Formular. lib. 1. num 74.

ET STATVAM ANTE ARAS. Ritum explicat ex Homero, Turneb. lib. 29. cap 25.

IAM CORNV PETAT. Hic verſus ſupra Eclog. 3. repetitus eſt. HARTVNG.

Digitized by Google

Audiit, & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit lævum. ſonat una lethifer arcus;
Effugit horrendum ſtridens elapſa ſagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. i, verbis virtutem illude ſuperbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis reſponſa remittunt.
Hæc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Lætitiaque fremunt, animoſque ad ſydera tollunt.
Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies urbemque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem affatur Iülum:
Macte nova virtute puer, ſic itur ad aſtra,

SERVII.

DE PARTE SERENA. Vt non caſſæ ſit, ſed augurii. Et auſpicii vis oſtenderetur, ſolent enim tonitrua per tempeſtatem inferri.

INTONVIT LÆVVM. Proſperum. Vt enim ſupra diximus, quæ ſiniſtra nobis videntur, intuentibus cœlum, illic dextra ſunt: non quod ſiniſtra bona ſunt, ſed quod dextra cœli, nobis ſiniſtra ſunt. SONAT VNA FATIFER ARCVS. Simul ut cognovit augurium.

ET FVGIT. Melius EFFVGIT legitur. Et figura eſt, *horrendum effugit.*

PERQVE CAPVT REMVLI VENIT. Figmenta hæc vulnerum plerunque non ſine ratione ponunt Poëtæ. Nam modo hunc ideo in capite dicit eſſe percuſſum, quia cum ſupra vaniloquum introduxerat, & ſuperbum: quod vitio capitis evenit. Horatius, *Attollens vacuum plus nimio gloria verticem.* Sic Homerus, Therſiten à tergo vulneratum dicit uſque ad præcordia (nam ait μεταφρένου) quia ſtultum induxerat. Item de Achille dicit, πόδας ἀκὺς ἀχιλλεύς. Item ποδάρκης δῖος ἀχιλλεύς: quem legimus in talo eſſe vulneratum. Vel ideo per caput & cava tempora, ut divinitus miſſo telo nulla pars alia corporis, ſed caput vulneraretur, ſcilicet ut hominis qui infanda & impia de religionibus dixerat, ſacrilegium capite expiaretur.

VIRTVTEM INLVDE. Inludo tibi & inſulto tibi dicimus. Nam *inludo te* figuratum eſt, ut hoc loco Item, *Inſulto te*: Salluſtius, *Multos à puericia bonos inſultaverat.*

HÆC RVTVLIS. Pro talia viravit pronomen.

HOC TANTVM ASCANIVS. Edixit & fecit.

ANIMOSQVE. Aut ſuos, aut Aſcanii per favorem.

ACIES VRBEMQVE. Sylleptis.

NVBE SEDENS. Vt ſedent numina. *Iuno: Nec tu me aeria ſolam nunc nube videres Digna indigna pati.*

VICTOREM. Bene ei qui unum occiderat addidit dignitatem. AFFATVR IVLVM. Non ita ut Iulus audiret.

MACTE. Magis auctæ adfectatæ gloriæ. Et eſt ſermo tractus à ſacris. Quoticns enim aut tus aut vinum ſuper victimam fundebatur, dicebant, mactus eſt taurus vino vel ture: hoc eſt cumulata eſt hoſtia & magis aucta. *Macte* ergo pro mactus eſto, vocativum pro nominativo poſuit, ut Perſius, *Stemmate quod Tuſco ramum millesime ducis Cenſorumve tuum vel quod trabeate ſalutas*, pro milleſimus & trabeatus: & Virgilius, *Vicinoſque ignare paras invadere partus*, Pro ignarus. & alibi, *Quod Amaſene pater*, pro Amaſenus, ſic ergo & *macte* pro mactus, quod autem *Eſto* non addidit, ab antiquitate deſcivit, nam veteres *macte eſto* dicebant, ſed hoc ſecutus ſuam conſuetudinem fecit. Nam & alibi, *Dives maceſſos ubi ſolis filia Lucos:* & iterum IV. Æn. *Dives quæ munera Dido*, prætermiſit cujus rei dives, cum veteres dives illius rei dicerent: quod ipſe alibi, *Dives opum variarum, & Dives picta veſtis & auri.* Item cum veteres natalem diem, vel locum, vel tempus dicerent, ut Horatius, *Natalemque mares Delon Apollinis*, & Plautus in Pſeudolo: *Natalem hunc mihi diem feſtum eſſe*: Virgilius his omiſſis dixerit, *Phyllida mitte mihi meus eſt natalis Iola.* Ergo & hic ita ſubtraxit, nam integrum eſt, *macte eſto nova virtute puer*: Mactus autem apud veteres etiam mactatus dicebatur, ut Ennius, *Livius inde redit magno mactatus triumpho.* Et Lucilius lib. v. *Macte, inquam, virtute ſimulque hoc verſibus eſto.* Et in Pontificalibus ſacrificantes dicebant deo, *Macte hoc vino inferto eſto.* NOVA VIRTVTE PVER. Aut magna & mira: ut, *Pollio & ipſe facit nova carmina.* Aut re vera nova, id eſt rudi quantum ad bellum.

DONATI.

LÆVVM. Quod proſperum eſt. quod præſtantibus lævum eſt, idem accipientibus eſt dextrum.

VARIORVM.

AVDIIT ET CÆLI GENITOR. Franc. Luiſinus. lib. 3. Parerg. c. 2. Philipp. Beroaldus in Servium, Paragr. 20.

TEVCRI CLAMORE, &c. Commoti Trojani ex felicitate facti extulerunt clamorem cum læto fremitu, & ſperantes tanto auſpicio meliora, plurimum gratulabantur. DONAT.

Diis

Digitized by Google

Diis genite, & genitore deos: jure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus ab alto
Æthere ſe mittit, ſpirantes dimovet auras,
Aſcaniumque petit: formia tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardanio Anchiſæ
Armiger ante fuit, fiduſque ad limina cuſtos.
Tum comitem Aſcanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longævo ſimilis, vocemique colorem que,
Et crines albos, & ſæva ſonoribus arma:
Atque his ardentem dictis affatur Iülum.
Sit ſatis Æneide, telis impune Numanum
Oppetiiſſe tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis:

SERVII.

DIIS GENITE. Propter Venerem. GENITVRE DEOS. Propter Iulium Cæſarem & Auguſtum. IVRE. Merito.

GENTE SVB ASSARACI. Sub gente Romana. Aſſaracus enim pater eſt Capyos, avus Anchiſæ.

FATO VENTVRA. Magna. hæc enim bella ſunt gravia, quæ fatali ratione proveniunt, ut Trojana & Thebana. RESIDENT. Sedabuntur, ut tempeſtatem reſidere dicimus.

NEC TE TROIA CAPIT. Vel major es quam patria, vel major es meritis quam civitas in qua nunc es. Lucanus de Cæſare, *Plus patria potuiſſe tua.*

SPIRANTES. Vitales, quibus ſpiramus & vivimus.

ASCANIVMQVE PETIT. Notandum *petit*, ſine inſidiis dictum.

ANTIQVVM IN BVTEN. Hic Butes ſemel hic nominatur, ut bis, Nautes.

FIDVSQVE AD LIMINA CVSTOS. Ædituus fuit: quod, ut ſupra diximus, in ingenti honore apud majores fuit. Illic enim & epulabantur, & deos colebant. Cenſus etiam omnes illic ſervabant, quod etiam Plautus in Aſinaria, qua inducit Sauriam ſervum atrienſem in tota familia plurimum poſſe. *Ad limina*, ſane figuratum.

SÆVA SONORIBVS ARMA. Strepitu terribilia. Et ut ſunt ſæva arma quæ habent ſonorem: Vt, *aurea bullis Cingula*: An etiam *ſonoribus ſæva?*

ARDENTEM. Deſiderio dimicandi. Vnde *animoſque ad ſydera tollunt.* Melius Aſcanii intelligimus, ſicut Statius de Menœceo, *Et laudibus implet honeſtis.*

ÆNEIDE. Patronymicum hoc non venit ab eo quod eſt Æneas. Nam hic Æneades & ὁ Æneade faceret.

PRIMAM HANC TIBI MAGNVS APOLLO. Dicendo PRIMAM, pollicetur & aliam. CONCEDERE autem ideo ſe dixit, quia ſagittarum deus eſt: & licet eum Iupiter juverit, Apollo tamen ſuum ſibi officium vindicat, quod dicit ſe conceſſiſſe, quia non prohibuit. Ea enim quæ ab aliis numinibus poſcimus, tunc implentur, ſi non adverſentur numina, quorum propria ſunt quæ poſcimus. unde & in quarto Iuno ait, *Altero & tua ſi mihi certa voluntas.* Hoc eſt, Quod in me eſt, jungam eos: reſtat ut & tu tuum velis impleri officium.

PARIBVS NON INVIDET ARMIS. Pari gloriæ. Nam ut Apollo puer extinxit Pythonem in vindictam matris, ſic Numanum Aſcanius. *Paribus* ergo *armis*, id eſt ſimilibus, non peritia, ſed triumpho.

DONATI.

IN BVTEN. Nam ætate & longa exercitatione dignus erat, cujus conſilium multi facerent.

ÆNEIDE. Ab eo quod eſt in nominativo caſu Æneida.

APPOLLO MORTALIS. Id eſt, conſtitutus ſub hominis forma

VARIORVM.

IVRE OMNIA BELLA. Quicquid Grammatici dicant, etiam antiquiſſ. videtur omnino legendum IN TE. Videat prudens lector quæ antecedant, quæ ſequantur, & judicet. SALMAS.

FATO VENTVRA. Subobſcure ad Iulium dictatorem & Auguſtum reſpicit, qui orbem à bellis pacarunt. HORT.

NEC TE TROIA CAPIT. Philippi ad Alexandrum filium apophthegma expreſſit, *ζῆτει σεαυτῷ βασιλέως ἴσον, μηκέτι σὺ ἐν χωρῇ.* Brod. lib. 1. cap. 26. Miſcell.

FIDVSQVE AD LIMINA CVSTOS. Servum atrienſem vel atriarium ſignificavit, dictum, quod primæ domus parti ſervandæ præficeretur. Ea autem facie dicitur *cuſtos ad limen*; qua ſervus ad manum, id eſt amanuenſis, Ciceroni. *Ad lites*, qui aptus eſt ad cauſſas & advocationes, &c. Propert. GARMAN. Turneb. lib. 3. cap. 33. & lib. 29. cap. 24.

Digitized by Google

Cætera parce puer bello. sic orsus Apollo
Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres, divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ dictis ac numine Phœbi
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animosque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acreis arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta cavæque
Dant sonitum ictu galeæ. pugna aspera surgit:
Quantus ab occasu veniens pluvialibus hædis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cum Iuppiter horridus austris
Torquet aquosam hyemem, & cælo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Iovis eduxit luco sylvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos:

SERVII.

CÆTERA. Deinceps: & est adverbium. Id est in exterum, est autem Ennianum, *Cetera quos pepetisti ne cures.* ORSVS. Modo locutus, id est pro eo qui desierit: alias cœpit, quod magis est proprium; ut, *Sic Venus, at Veneris contra sic filius orsus.*

MEDIO SERMONE. Ideo *medio*, quia non respondit Ascanius. *Sermo* est enim duorum vel plurium oratio.

FVGA. Abscessu. & more suo abeuntes deos inducit agnosci. PHARETRAMQVE SONANTEM. Quia ait supra. *Et seva sonoribus arma.*

DICTIS. Propter auditam orationem. AC NVMINE. Propter agnitum deum.

ANIMASQVE IN APERTA PERICVLA MITTVNT. Plus enim quam manifesta sunt præsentia pericula, quando audientibus Trojanis bello prohibebatur Ascanius ne periclitaretur.

INTENDVNT ACREIS ARCVS. Pro ipsi acres. Vt enim & in primo diximus, arcum unusquisque habet pro viribus suis. AMENTAQVE TORQVENT. Pro tela amentis torquent: nam *amentum*, est lorum quo media hasta ligatur & jacitur.

FLICTV. Pro adflictu vel inflictu, id est ictu. nam detraxit more suo præpositionem. Et loquutus est juxta antiquum morem. Pacuvius Teucro, *Flictus navium.*

PLVVIALIBVS HOEDIS. Sub Tauri cornu est signum, cui Auriga nomen est: hunc cum Tauro una clara stella conjungit. Retinet autem Auriga stellas duas in manu, quæ Hœdi vocantur, & capram quam Amalteam dicunt: quarum & ortus & occasus gravissimas tempestates faciunt. Oriente autem Scorpione occidunt.

IVPPITER. Aër. Vt Horatius, *Manet sub Iove frigido venator.* EDVXIT. Quidam pro educavit volunt intelligi.

MONTIBVS ÆQVOS. Idæo, vel ejus arboribus exæquandos.

VARIORVM.

MORTALES MEDIO. Homerus Odyss. ω. HARTVNG.

PLVVIALIBVS HOEDIS. A Græcis ὑσίαις dicuntur. Occidente IV. Non. Octob. Heniocho matutino, Cæsaris corona incipit oriri. Hædi vesperi VIII. Idus Octobr. occidunt. Turbidum sydus & vehemens suo exortu. Tantus telorum imber est exortus. HORT.

TORQVET AQVOSAM HYEMEM. Non ipsum anni tempus, quod dicitur hyems, & æstati opponitur; sed pluviam densam cum vento significat, ut alibi. PONT.

PANDARVS ET BITIAS. Transitio ad pulcherrimum facinus duorum Trojanorum Hos autem describit à parentibus, & loco educationis. HORT.

IDÆO ALCANORE CRETI. Sanctissime & religiosissime colebatur à Trojanis Jupiter cognomento Idæus. Ei locus erat in Ida monte, ubi educati fuerunt Pandarus & Bitias, & templum habebat ibi in alto Gargaro. Turneb. lib. 22. cap. 7.

SYLVESTRIS HIERA. Hyæna legi contendit Turneb. lib. 22. c. 7.

ABIETIBVS. lib. 5. cap. 14. Macrob. HART.

Portam

Digitized by Google

Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextra ac læva pro turribus astant,
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aëria liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt gemina quercus, intonsaque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens & pulcher Equicolus armis,
Et præceps animi Tmarus, & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ:

SERVII.

DVCIS IMPERIO COMMISSA. Aut quæ ei commissa fuerat imperio absentis Æneæ: aut, quod est melius, quæ imperio Æneæ fuerat commissa, id est clausa. Vnde & commissuræ dicuntur cõnjunctiones tabularum secundum superiorem sensum: Contrarium est quod dixit, *Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros.* Æneas enim abscedens principibus omnium rerum commiserat curam. Alii *ducis* Ascanium accipiunt: Alii commissa ideo clausa accipiunt, qua superibus lectum est, *Heia ingenti clamore per omnes Condunt se Teucri portas.* Quietis enim rebus portæ patebant, per quas se Teucri sub adventum hostis receperant. Propterea quod ait, *Namque ita discedens præceperat optimus armis Æneas, si qua interea fortuna fuisset, Non æquo dare se campo, non obvia ferre Arma viros, sed castra fovere.* Sane *commissam* deest sibi vel illis. Pandaro & Bitiæ, ne contrarium sit quod dixit, *Rectores juvenum & rerum dedit esse magistros.* Scimus enim quod Mnestheo & allis ducibus imperaverat Æneas ad petenda proficiscens auxilia, ne portas aperirent. ut, *Castra modo, & intos servarent aggere muros.* Item legimus Mnesthea & Serestum ductores fuisse, & rerum magistros, non Pandarum & Bitiam. Vnde apparet, quia hunc locum male intellexit Donatus dicens, *Commissam portam*, id est creditam Pandaro & Bitiæ, qui duces non erant. Ergo melius est ut *commissam* dicamus clausam, quam creditam Pandaro & Bitiæ.

MOENIBVS. Pro in mœnia.

PRO TVRRIBVS. Aut vice turrium: aut pro defensione.

ARMATI FERRO. Aut bene instructi armis: aut, ut Asper dicit, ferrea corda habentes, id est dura, & cruenta cogitantes: ut Ennium ut secutus, qui ait, *Succinctî corda machæra.*

LIQVENTIA FLVMINA. Padus Italiæ fluvius aliquas provincias dextra lævaque contingit, inter quas & Venetiæ partem præterfluit. Athesis Venetiæ fluvius est Veronam civitatem ambiens & in Padum cadens. *Liquetia* Venetiæ fluvius est inter Altinum & Concordiam, quem nunc commemorat, nam *Liquetia* non est epitheton, nemo enim à generalitate transit ad species. Vnde apparet quia *Liquetia* legendum est, & non *liquentia.*

INTONSAQVE COELO. Hoc ad supradictas cristas refertur. GEMINÆ QVERCVS. Non quia tantum duæ nascuntur, sed ad istorum similitudinem respexit: id est quando similes elevantur quercus.

PVLCHER EQVICOLVS ARMIS. Vt pulcher armis, pulcher vestibus: & melius figuratum quam si dixisset pulchris armis. PRÆCEPS ANIMI. Figurate genitivo junxit. Nam dicimus præceps iracundia, præceps furore. MAVORTIVS HÆMON. Non Martis filius, sed bellicosus.

AGMINIBVS TOTIS. Deest AB: & significat eos primo fugatos esse, mox occisos. Aut certe alios fugatos alios interemptos: quidam dubium putant, utrum ab agminibus totis terga dedere, an ab agminibus versi.

POSVERE IN LIMINE VITAM. Vt, *animasque in vulnere ponunt.*

ANIMIS DISCORDIBVS IRÆ. Hostilibus, scilicet Trojanorum, qui à Rutulis discordabant.

DONATI.

PRO TVRRIBVS. Vice turrium.

VARIORVM.

PORTAM QVÆ DVCIS IMPERIO. Macrobius lib. 6. cap. 2. Saturn.

ARMATI FERRO. Macrobius, lib. 5. cap. 11. Homer. Iliad. 12. HARTVNG.

LIQVENTIA FLVMINA. Erythræus, Giphaniusque mutuo consensu *liquentia*, hoc est, liquida legere malunt: quamvis & *Liquetiam* fluvium nobilem in Foro Iulii vel chorographi abunde cognoscant, quem & Liquentiam dici contendit ipse Erythræus, & vulgo Livenza, ut & Plinio lib. 3 cap. 18. Vide GERMAN.

Et jam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere cæde nova, & portas præbere patentes.
Deserit incœptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos,
Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala cornus
Aera per tenuem, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit Aphydnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
Non jaculo (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta phalarica venit

SERVII.

NVNTIVS. Et qui nuntiat dicitur, & qui nunciatur; sed modo hic qui nunciatur.

FRATRESQVE. Quos supra portam dixit tenere.

SE PRIMVS AGEBAT. Iuxta veteres *agebat*, pro veniebat, ut, *Ecce gubernator sese Palinurus agebat*. Plautus in Mostellaria. *Vnde agis te?* Vt enim nos è contrario dicimus duco me: ita illi, agit se ἀπὸ τοῦ ἄγειν, *se agebat*. Hoc est incedebat. Tractus autem sermo est à ratione Physica. Nam agitur corpus animi judicio. Vnde Terentius, *Quo te agis?*

THEBANA DE MATRE. Parenthesis est. Sane Thebæ aliæ Ægyptiæ, aliæ Bœotiæ, aliæ Frigiæ.

SARPEDONIS ALTI. Id est nobilis.

ITALA CORNVS. Telum de Itala cornu factum, & materiam pro opere posuit.

STOMACHO INFIXA. Græcus sermo est.

SPECVS VVLNERIS. Poëtica exaggeratio. *Specum* enim pro cavatione posuit.

ET FIXO FERRVM IN PVLMONE. Et ferrum fixum, & pulmonem fixum possumus accipere.

ERYMANTHA MANV. Id est gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus superius dixit, non manu occisi sunt, sed misso jaculo. Ergo ad differentiam teli jacti, accipe *manu* id est gladio.

ARDENTEM OCVLIS, ANIMISQVE FREMENTEM. Et gestu corporis, & mente commotum.

NEQVE ENIM IACVLO. Parenthetis. VITAM DEDISSET. Pro reddidisset.

PHALARICA VENIT. De hoc telo legitur, quia est ingens, torno factum, habens ferrum cubitale supra quod veluti quædam sphæra, cujus pondus etiam plumbo augetur, dicitur enim ignem habere adfixum stuppa circundatum, & pice oblitum: incensumque aut vulnere hostem, aut igne consumit. Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est. Vnde & in circo Falæ dicuntur divisiones inter Euripum & metas, quod ibi constructis ad tempus turribus, his telis pugna edi solebat. Iuvenalis, *Consulit ante phalas, de primorumque columnas.* Hinc *phalarica hasta*: sicut alia muralis. Sane *phalaricam* Lucanus dixit nervis mitti tortilibus & quadam machina. ut, *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica nervis Obruat*: Virgilius vero ait, Turnum manu jaculari potuisse. Vnde apparet aut à Lucano ad auxesim illius qui occidendus fuerat, esse dictum: aut à Virgilio ad laudem Turni, qui talem hastam manu jaculatus est.

VARIORVM.

COLLECTI TROES GLOMERANTVR. Tanti facti exemplo animati Trojani densabantur ad portam, remotaque trepidatione omni, & egredi longius audebant, & alios cominus provocare. DONATVS.

DARDANIAM RVIT AD PORTAM *Ruit*, inquit, non venit, ut ostenderet ejus fervorem, qui suorum necem veniebat ulturus, & qui nolebat patentis portæ occasionem perdere, ne iterum claderetur. DONATVS.

THEBANA DE MATRE NOTHVM. Matrem hic Thebanam accipio è Thebis Hypoplaciis quæ in Cilicia erant. Est enim verisimile, Sarpedonem Lycium ex ea provincia concubinam habuisse potius, quam ex aliis Thebis. Turneb. lib. 22. cap. 7. & lib. 29. cap. 25.

ARDENTEM OCVLIS, ANIMISQ. Quod animo fremeret, oculi ostendebant. Ipse vultus hominis, ejus animi ferociam loquebatur. DONATVS.

Ful-

Digitized by Google

Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum superintonat ingens.
Qualis in Euboico Bajarum littore quondam
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam jacium ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.
Miscent se maria, & nigra attolluntur arena:
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis imposta Typhoeo.

SERVII.

FVLMINIS ACTA MODO. Amat tela cum impetu venientia fulminibus comparare. TAVREA TERGA. Vsurparit pro taurina. Alibi taurinis follibus. Vnde sicut & Plinius dicit, *Derivationes, firmas non habent regulas, sed exeunt prout authoribus placet.* Bene autem per transitum ejus arma descripsit.

DVPLICI SQVAMA ET AVRO. Id est duplicibus squamis aureis. *Squamæ* autem sunt loricarum cathenæ in modum squamæ compositæ. Sane *squamæ* & splendorem significant, si à piscibus veniat: & sordes, si ab squalore. Sed in Virgilio splendorem ubique significat.

ET CLYPEVM SVPERINTONAT INGENS. Aut ipse *ingens* super clypeum intonat: aut *ingens* clypeum super ipsum tonat. Nam lectum est etiam hoc clypeum, ut probat Caper: eo magis debemus accipere. Nam Homerum imitatus est qui ait, Ἠρᾶτο δὲ τεῦχε' ἐπ' αὐτῷ.

EVBOICO BAIARVM LITTORE. Bene Bajarum addidit, ne Euboeam insulam intelligeremus, unde Chalcidenses venerunt, qui condiderunt Cumas, quæ sunt Baiis vicinæ. Postuinus de adventu Æneæ & Lutatius communium historiarum, Bojam Euximi comitis Æneæ Nutricem & ab ejus nomine Bojas vocatas dicunt * veteres tamen portum Bajas divisse Varro à Bajo Vlyxis comite, qui illic sepultus est, & Bajas dictas tradit. QVONDAM. Hic *quondam*, pro expletiva posuit. Alii *quondam* medii temporis volunt, quidam *quondam* ad perpetuitatem temporis referunt, hoc est ut solet fieri.

PONTO IACIVNT. Hoc est contra Pontum.

SIC ILLA. *Sic*, protrahendum, nam cum dixisset qualis, addidit, *sic illa*. PRONA TRAHIT. Ita enim exædificantur.

PRONA TRAHIT. Ita enim exædificantur.

PROCHYTA ALTA TREMIT. Atqui hæc insula plana est: sed epitheton de præterito traxit. Nam ut dicit Plinius in naturali historia, Inarimes insula fuit alta, quæ terræ motu diffusa aliam insulam fecit, quæ Prochyta ab effusione dicta est ἀπὸ τοῦ προχεῖσθαι. Hanc Nævius in primo belli Punici de cognata Æneæ nomen accepisse dicit; sed Inarime nunc Enaria dicitur, & sæpe fulgoribus peritur, ob hoc quod Typhœum premat, & quia in eam ad contumeliam simiæ missæ sunt, quas Grajorum lingua ἔναρας, id est Enarias dicunt, ob quam causam Pithecusam etiam vocitant, licet diversi auctores varie dicant. Nam alii hanc insulam Typhœum, Alii Enceladum tradunt premere, & putatur nove dictum *Inarimem*, quod & singulari numero, & addita syllaba dixerit, cum Homerus ἐν ἀρίμοις posuerit, ut prior syllaba præpositionis locum obtineat. Livius in libro nonagesimo quarto, Inarimem in Maeoniæ partibus esse dicit, ubi per quinquaginta millia, terræ igni exustæ sunt, Hoc etiam Homerum significasse vult. *Prochyta* ergo *alta*, quondam scilicet. DVRVMQVE CVBILE. Hoc est mortiferum, ad pœnam statutum.

VARIORVM.

COLLAPSA RVVNT IMMANIA. Homer. Iliad. 1. ὄφρα τοι ἐν στήθεσσι. &c. HART.

QVALIS IN EVBOICO, Explicat Brodæus lib. 5. cap. 25.

SAXEA PILA CADIT. Pilam pro columna posuit. Columnæ enim vel structiles sunt, quæ de lapide quadrato, aut laterculis exstructæ sunt, quæ pilæ etiam dicuntur. Columnæ ergo Græce κίονες, uno scapo constant, id est lapide oblongo, perpetuo. Pilæ Græce σφῦραι, structura constant aut lapidea, aut cæmentitia, aut lateritia. Brodæus lib. 5. cap. 25. PONTANVS.

PILA. Vitruvius lib. 1. cap. 8. Cælius lib. 7. cap. 20. locus est in Budæi annotat. in Pandectas. HART.

INARIME, IMPOSTA TYPHOEO. Defendit contra Grammaticos Turneb. lib. 20. cap. 18. Erythræus in notis. Est autem *Inarime*, mons Prochytæ insulæ in sinu Bajano, quæ & Arvaria à statione navium Æneæ, & Pithecusa à figulinis doliariorum, ut Plin. lib. 3. cap. 6. auctor est, appellata fuit, à qua olim profusa Prochyte nomen accepit. GERM. *Inarime* & Enaria, eadem cum Pithecusa. & *Enaria* quidem ab Enaribus, qui sunt σφῆκες. *Enares* simii, ut *ecandes*, *elinques*, *enodes*, & similia Plinius diversas vult fuisse *Œnariam*, ab Æneæ statione: *Pithecusam*, ἀπὸ τῶν πίθων, à doliis dictas contendit: sed utrumque falsum. Vide SALMASIVM. Plin. Exercit. pag. 97.

Hic

Digitized by Google

Hic Mars armipotens, animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acreis sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Vndique conveniunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa conversо cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos, duro in certamine linquit;
Ast alios secum includit, recipitque ruentes
Demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit: & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subito Æneadæ: tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides, nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:

SERVII.

STIMVLOS ACREIS. Sæviendi scilicet. Nam sunt & timoris & libidinis stimuli. Notanda quoque prooeconomia quæ id agit ut verisimile sit Turnum victorem evasisse de castris.

VNDIQVE CONVENIVNT. Non dicit qui conveniunt, sed illi sine dubio quibus Mars injecit audaciam, inventa opportunitate irruperunt castra Trojana. QVONIAM. Postquam.

OBNIXVS. Connisus, conabundus.

DVRO IN CERTAMINE LINQVIT. Sine spe evadendi.

AST ALIOS SECVM INCLVDIT. Pro hostibus quoniam multos suos exclusisset. Statius, *Paret operi: cæsura lucro. Namque hoste recepto Exclusere suos.* Potest tamen & dubium esse, *Includit*, utrum hostes, an suos? VLTRO. Insuper.

DEMENS. Pathos per personam Poëtæ proferendum. Alibi, *Sed tum forte cava dum personat æquora concha Demens, & cantu vocat in certamina divos.* RVTVLVM. Potest accusativus esse, potest & genitivus.

DOTALIS REGIA AMATÆ. Aut tibi data per dotem, aut quia sperabatur. Et bene *Amatæ*, quæ illum sola generum esse cupiebat, contra mariti judicium. Ergo eum mulieri probatum non viro dicit. Notandum sane quia id agit ut ostendat non se per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse.

OLLI SVBRIDENS. Magnam confidentiam virtutis ostendit.

VARIORVM.

IMMISITQVE FVGAM. Ex Homero. 19. Victor. lib. 18. cap. 6.

ATRVMQVE TIMOREM. Pro inauspicato & turpi. Turneb. lib. 22. cap. 7.

CONTINVO NOVA LVX. Tanta fuit inter cæteros dissimilitudo Turni, ut illum forma corporis & armorum qualitate quivis posset agnoscere. DONATVS.

TREMVNT IN VERTICE CRISTÆ. Macrob lib. 5. cap. 13. Homer. Iliad. 6. HART.

AMATÆ. Reginæ. *Amata* vero nomen priscum est, eo enim appellari omnes consueverunt Vestales: quod ea ita fuisset dicta, quam primam Numa rapuit: Raptæ statim hoc nomen imponebat. HORT.

Inci-

Digitized by Google

Incipe, ſi qua animo virtus, & conſere dextram:
Hic etiam juvenem Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Iuno
Detorſit veniens, portæque infigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris author.
Sic ait: & ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit: impubeſque immani vulnere malas.
Fit ſonus, ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Collapſos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt verſi trepida formidine Troes.
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu, ſocioſque immittere portis,
Vltimus ille dies bello, gentique fuiſſet:
Sed furor ardentem, cædiſque inſana cupido
Egit in adverſos.
Principio Phalarim, & ſucciſo poplite Gygen

SERVII.

PRIAMO NARRABIS ACHILLEM. Propter illud Sibyllæ, *Aius Latio jam partus Achilles.* Hoc autem ſic dictum eſt ut illud, *Di genetrem quem Neoptolemum narrare memento.*

RVDEM NODIS. Non levem, nec pulchram, ſed fortem. CORTICE CRVDO. Viridi. Nam haſtæ igni plerunque torrentur.

VVLNVS SATVRNIA IVNO DETORSIT VENIENS. *Vulnus veniens*, id eſt ictum quo vulnerari debuit. Plerique, ſed non idonei commentatores, dicunt hoc loco occiſum Turnum: ſed cauſſa œconomiæ gloriam à Poëta Æneæ eſſe ſervatam: quod falſum eſt. Nam ſi veritatem hiſtoriæ requiras, primo prælio interemptus Latinus eſt in arce, poſtea ſimul Turnus & Æneas, poſtea Mezentius ab Aſcanio.

TELVM. *Telum* gladium dixit à longitudine. Vnde & muſtela dicitur, quaſi mus longus. VERSAT. Librat, jactat, & eſt Ennianum, *Verſat mucronem.* TELVM autem pro gladio poſuiſſe illud ſignificat, quod infert paulo poſt, *Conſurgit in enſem.*

IS TELI. Par, ſimilis.

ALTE CONSVRGIT IN ENSEM. Genus feriendi Gallicanum. Saluſtius, *Regreſſi ad ſacientes ictus loco cedebant.*

IMPVBESQVE Pathos ex ætate movit.

HVC CAPVT. *Huc* pependit figurate.

BELLO GENTIQVE FVISSET. Quia illic Aſcanius extinguebatur.

CÆDISQVE INSANA CVPIDO. Oeconomia eſt quæ excuſat Turnum cur non à porta fugatis Trojanis penitus delecta ſint caſtra.

PRINCIPIO. Intra caſtra, poſt Trojanorum fugam.

SVCCISO POPLITE GYGEN EXCIPIT. Ordo eſt, Excipit & ſuccidit poplitem. ut, *Poſtibus hæſit adeſis, &, Scuta latentia condunt.* Nam ante fuit ut eum circumveniret inſidiis. *Poples* autem ſciendum PO brevem eſſe, ſicut in Sereno legitur: & fit longa poſitione.

VARIORVM.

PRIAMO NARRABIS ACHILLEM. Proverbialis verſiculus, Du ſollt dem Mann finden.

HVC CAPVT ATQVE ILLVC. Patinos à debilitate. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturnal.

BELLO GENTIQVE. Duo dicit. Et bellum finiri potuit omnibus interemptis. Et gens penitus fuiſſet extincta, occiſo Aſcanio, à quo Romani ducunt originem. GLOSS. MSS. LVGD.

EGIT IN ADVERSOS. Explicat Turnebus lib. 29. cap. 25.

Digitized by Google

Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergum (Iuno vires animumque miniſtrat)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemque cientes,
Alcandrumque, Haliumque, Npemonaque, Prytanimque
Lyncea tendentem contra, ſocioſque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum cominus ictu
Cum galea longe jacuit caput: inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Æoliden, & amicum Cretea Muſis:
Cretea Muſarum comitem, cui carmina ſemper
Et citharæ cordi, numeroſque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnaſque canebat.
Tandem ductores, audita cæde ſuorum,
Conveniunt Teucri, Mneſtheus, acerque Sereſtus:
Palanteſque vident ſocios, hoſtemque receptum.
Et Mneſtheus, Quo deinde fugam? quo tenditis? inquit.
Quos alios muros? quæ jam ultra mœnia habetis?

SERVII.

HINC. Deinde, nam ordinis eſt adverbium non loci. RAPTAS autem, de hoſtium cadaveribus. Nam quod dicit Donatus, ab armigeto, non procedit. Cum ſolus incluſus fuerat Turnus, ut poſt ait, *Vnus homo, quamvis poſſit*, ſicut in *Suggere tela mihi*, & paulo poſt, *Tum magnam corripit haſtam, Et jacit.*

IVNO VIRES ANIMVMQVE MINISTRAT. Oeconomia, ut quod dicit poſſit eſſe veriſimile.

MARTEMQ. CIENTES. Pugnam agitantes.

ALCANDRVMQVE, HALIVMQVE, NOEMONAQ. PRYTANVMQVE. Homeri verſus, tantum conjunctione mutata. Ἄλκανδρόν θ' Ἅλιόν τε πολεμήϊα εἰδότα ἔργα. Vnde apparet non ad hiſtoriam, ſed ad ornatum poëmatis hæc nomina pertinere.

TENDENTEM CONTRA. In ſe facientem impetum.

CVM GALEA LONGE IACVIT CAPVT. Ad exprimendam celeritatem præterito uſus eſt tempore. Potuiſſe autem caput cum galea longe jaci, præmiſſa loci altitudo ſignificat.

FELICIOR. Peritior. Nam in ungendis telis non eſt felicitas, ſed peritia. Sane nec ungo, nec ungentum a recipit, excepto uno nomine, ut unguen. Vnde eſt, *Et pingues unguine ceras.* Eſt autem mira brevitate inducta deſcriptio.

FERRVMQ. VENENO. Speciose dictum *armabat ferrum*, quo nos armari conſuevimus, ut ex venenato ferro vehementius & perniciosius vulnus ſit.

AMICVM CRETEA MVSIS. Poëtam lyricum. & tale eſt ſchema per repetitionem, ut ſequitur, *Pulcherrimus Aſtur, Aſtur equo fidens.*

MVSARVM COMITEM. Non re vera *comitem*, ſed carminum ſtudioſum.

NVMEROSQVE INTENDERE NERVIS. Rhythmos facere intentione nervorum. Nam *numeri* ſunt Rhythmi, ut *Numeros memini ſi verba tenerem.* Ergo hoc dicit, Secundum cordas verba componebat.

AVDITA CÆDE SVORVM. Servat τὸ πρέπον, ne præſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videretur.

QVO DEINDE FVGAM? Aut vacat DEINDE, ut tandem, gentium, locorum. Aut intelligimus mente eum tractaſſe, quod de campis milites ſolent ad caſtra confugere: & ſic dixiſſe, *Quo deinde?* ſcilicet de caſtris: quo fugieris ulterius. Sic Terentius, *Quid igitur faciam?* Et hoc eſt melius. Vnde & ſequitur, *Quos alios muros.* Eſt ea autem amara accuſatio.

DONATI.

SEMPER EQVOS. Laus hominis quod tantam muſicam non ad turpes actus: ſed ad res egregias adhiberet.

FARIORVM.

FERRVMQVE ARMARE VENENO. Hinc eſt, quod Grammatici non ignobiles, *toxicum*, quod τὸ τοξεύματος inficiat; ſive quod jaculi more celeriter interficiat, dictum velint: ut alii, à taxo arbore. Vide Dioſcorid. lib. 6. cap. 20. Plin. lib. 16. c. 10.

Vnus

Digitized by Google

Vnus homo, & veſtris, ô cives, undique ſeptus
Aggeribus, tantas ſtrages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ, ſegnes' miſeretque pudetque?
Talibus accenſi firmantur, & agmine denſo
Conſiſtunt: Turnus paulatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. ceu ſævum turba leonem
Cum telis premit infenſis: at territus ille,
Aſper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra
Ille quidem, hoc cupiens, potis eſt, per tela viroſque
Haud aliter retro dubius veſtigia Turnus
Improperata refert, & mens exæſtuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaſerat hoſtes,
Bis converſa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus è caſtris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Iuno
Sufficere: ærìam cælo nam Iuppiter Irim
Demiſit, germanæ haud mollia juſſa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.

SERVII.

VNVS HOMO. Ac ſi diceret mortalis. Et bona extenuatio eſt, cum ſupra dixerit, *Rutulum in medio non agmine regem.*

INFELICIS PATRIÆ. Trojæ, in qua nunc ſunt. VETERVMQVE DEORVM. Penates ſignificat, quos ſemper coluere Trojani.

MISERETQVE, PVDETQVE. Sic Pallas, *Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.*

ACRIVS HOC TEVCRI. Cum eum decedentem viderent.

CEV SÆVVM TVRBA LEONEM. Senſus hic eſt, Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluvium, ac ſolet leo preſſus multitudine: nec terga præbere, propter iram & pudorem: nec poſſe, licet cupiat in venantes impetum facere.

ILLE QVIDEM. Parentheſis. POTIS EST. Ille enim, *Tendere contra potis eſt per tela viroſque.*

INVASERAT HOSTES. Aut ſpeciem præteriti temporis mutavit, aut tempora: nam cum dixiſſet *Invaſerat*, ſubjunxit *Vertit.*

NEC CONTRA VIRES AVDET SATVRNIA IVNO. Atqui favente numine debuit etiam contra multitudinem poſſe: ſed hoc Iupiter vetuit.

HAVD MOLLIA IVSSA FERENTEM. Melius quam Homerus, hunc locum exequutus eſt. Salvo enim ſenſu vitavit & fabuloſa & vilia. Nam ille ipſas minas exſequitur. SVFFICERE. Subminiſtrare.

DONATI.

MISERET. Pertinet ad Deos.

PVDET. Pertinet ad Æneam.

TALIBVS ACCENSI. Oſtendit quantum commoda ornamenta valeant.

VARIORVM.

QVOS ALIOS MVROS? Ex Homero, Macrob. lib. 5 cap. 9. Saturn.

INFELICIS PATRIÆ. Non vobis venit in mentem infelix patria, quam reparare debemus?

TALIBVS ACCENSI. Ecce quantum commoda hortamina valuerunt. metuentes dudum, in plenam conſtantiam repente mutati ſunt, & agmine denſo, recuperata mentis fiducia, conſiſtunt. DONATVS.

SVFFICERE. Elegans cum primis verbum in hac ſignificatione pro ſubminiſtrare: contra Jovem, cujus major eſt potentia, ac numen majus. HORT.

Digitized by Google

Ergo nec clypeo juvenis ſubſiſtere tantum,
Nec dextra valet: injectis ſic, undique telis
Obruitur, ſtrepit aſſiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & ſaxis ſolida æra fatiſcunt,
Diſcuſſæque jubæ capiti, nec ſufficit umbo
Ictibus: ingeminant haſtis & Troës, & ipſe
Fulmineus Mneſtheus. tum toto corpore ſudor
Liquitur, & picem (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit, feſſos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluvium dedit: ille ſuo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis,
Et lætum ſociis abluta cæde remiſit.

SERVII.

ERGO. Quia numinis eſt deſertus auxilio.

NEC DEXTRA VALET. Cum dixiſſet *clypeo*, non ſubjunxit gladium, ſed *dextram*, ut oſtenderet eum, nec ſe armis tegendo, nec hoſtem telis petendo, valuiſſe.

TELIS OBRVITVR. Lucanus eundem ſenſum per declamationem dicit, *Telorum nimbo perſtura & pondere ferri.*

TEMPORA CIRCVM. Totus locus Homeri eſt.

IVBÆ CAPITI. Pro quæ in capite ſunt. VMBO. Id eſt ſcutum. Nam totum à parte ſignificat.

ET PICEVM (NEC RESPIRARE POTESTAS) FLVMEN AGIT. Ordo eſt, *Sudor piceum flumen agit*: hoc eſt ſordidum, quia ſine reſpiratione pugnabat.

FESSOS QVATIT ÆGER ANHELITVS. Probus ait, *commodius hic eſt Æger quam in quinto, Faſtos quatit æger anhelitus artus*, quamvis conſuetudo ſit Virgilio iſta mutandi: quidam *acer* legunt, & volunt in quinto æger aptius dictum de ſene, hic de juvene *acer* melius conveniet.

TVM DEMVM. Poſtquam ſe alias evadere non poſſe vidit. OMNIBVS ARMIS. *Cum* minus eſt.

ILLE SVO CVM GVRGITE FLAVO. Hyſterologia eſt, cum ille eum excepit. Non enim procedit *cum ſuo gurgite*, quaſi poſſet fieri ut eum Tyberis ſine ſuis fluentis exciperet. Sane quærunt multi cum Tyberis Æneæ faveat, cur liberaverit Turnum. Sed ſolvitur iſta oratione: Ob hoc Turnum eſſe liberatum, ut major Æneæ gloria ſervaretur: Alii tradunt de Tybri qui Æneæ favet nunc Turnum in Junonis gratiam eſſe ſervatum.

VARIORVM.

ERGO NEC CLYPEO IVVENIS. Ex Iliad. 16. Macrob. lib. 6. cap. 3. Saturn.

PICEVM FLVMEN. Quærendum videtur, cur *piceum ſudorem* dixerit: *flumen* enim illud ſudor eſt. Ergo hic per tranſſumptionem *piceum* interpretor nigrum, & ex eo multum: multus enim humor nigricat; qui paucus pellucet & limpidus eſt. Turneb. lib. 22. cap. 7.

TVM DEMVM PRÆCEPS. Confert cum Æſchylo. Victor. lib. 38. cap. ult. Variar.

ILLE SVO CVM GVRGITE FLAVO. Cur flavus, Turneb. lib. 22, cap. 7.

ET LÆTVM SOCIIS. Macrob. lib. 3. cap. 1. Saturnal. Cæde contaminati aqua ſe purgabant. Turnebus lib. 22. cap. 7.

ABLVTA CÆDE. Macrob. lib. 3. cap. 1. Proverb. *Mare abluit mala hominum.* Euripides in Hippolyto. HART.

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER DECIMVS.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi:
Conciliumque vocat divûm pater atque hominum rex
Sydeream in ſedem: terras unde arduus omneis,
Caſtraque Dardanidum aſpectat, populoſque Latinos.
Conſidunt tectis bipatentibus: incipit ipſe:
Cœlicolæ magni, quianam ſententia vobis
Verſa retro? tantumque animis certatis iniquis?

SERVII.

PANDITVR INTERRA DOMVS OMNIPOTENTIS OLYMPI. Hoc dicit, factus eſt dies, ſecundum poëticum morem: quia dicunt poëtæ matutino tempore aperiri cœlum, noctu vero claudi. Vnde eſt illud alibi, *Ante diem clauſo componet veſper Olympo.* Nam & paulo poſt deſcripturus eſt noctem, ut, *Iamque dies cœlo conceſſerat*: unde intelligamus alium diem eſſe conſumptum: & nunc eum more ſolito noctis præmiſiſſe deſcriptionem. Quanquam PANDITVR COELVM, etiam ſimpliciter poſſumus accipere quovis tempore, ſcilicet ad numina convocanda: quod & melius eſt, quia ait INTERRA, id eſt dum hæc egerunt. nam hæc particula præterita negotia conjungit futuris. OLYMPI. cœli, quaſi ἀλὸ λάμπεσθαι, ideo quia totum lucet.

DIVVM PATER. Pro divorum, ſicut Argivûm, Danaûm, Teucrim, videtur accuſativi ſingularis ſpecie pro genitivo plurali uſus.

SYDEREAM IN SEDEM. In aſtriferum circulum. Non enim omnes circuli aſtriferi ſunt, ſed ſolus ſuperior: aut *ſydeream*, lucidam dixit. VNDE ARDVVS OMNEIS. Vt alibi. *Et iam finis erat cum Iuppiter æthere ſummo Deſpiciens mare velivolum.*

CASTRAQVE DARDANIDVM ASPECTAT, POPVLOSQVE LATINOS. Poſt genera'itatem intulit ſpeciem. Conſequens eſt enim ut omnes terras videns, cernat etiam caſtra Trojana. Nonnulli ſane *Dardanidum* pro Dardanidarum adſerunt, ut ſit genitivus generis maſculini ſpecie fœminina.

BIPATENTIBVS. Phyſice dixit. Nam cœlum patet ab ortu & occaſu. Eſt autem ſermo Ennianus tractus ab hoſtiis, quæ ex utraque parte aperiuntur. Vnde & modo *bipatentibus*, apertis intelligimus, quod intrantibus & exeuntibus pareant.

COELICOLÆ MAGNI. Orationis iſtius intentio hoc agit, ut ab odiis Trojanorum Iuno revocetur. QVIANAM. Cur, quare, ſermo Ennianus. *Quianam legiones cadimus ferro.*

VERSA RETRO? Mutata, ut, *Quæ te genitor ſententia vertit?* Quidam *verſa retro* intellegunt, quod rurſus ad diſcordias videntur rediſſe. alii verſa retro, pro inverſum acta, quaſi quæ prius rectum iter pergebat derivata. CERTATIS. Aut contra vos, aut contra ſententiam meam.

DONATI.

CÆLICOLÆ. Omnium facit cauſam, quoniam favore Iunonis, omnes contra Trojanos erant: nominatim autem uxorem ſuam carpere noluit.

SENTENTIA VERSA. Oſtendit non decere deos mutari, aut injuſtos eſſe.

VARIORVM.

Explicat hunc librum toto capite Turneb. lib. 2. cap. 21. & lib. 29. cap. 24.

PANDITVR INTERRA. Principio libri decimi refertur deorum conſilium, de rebus utriuſque gentis & belli ratione. Inde redit ad narrationem pugnæ, quæ vario inde Marte dirempta fuit. Principium huius libri ductum eſt à deſcriptione temporis matutini, quo cœlum & terra aurora cepit illuſtrari. INTERRA. Dum iſta vario habitu geruntur in Italia. Etenim oriente Sole cœlum videtur aperiri, ſicut occidente claudi. Quintilian. libro primo. HORTENS.

DIVVM PATER ATQVE HOMINVM REX. Homer. Odyſſ. α. Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Proverb. *Dius applaudentibus.* HART.

OMNIPOTENTIS. Bapt. Egnatius cap. 10. legit *Omnipotentis.* Alii Omnipatentis. Vulgatam lectionem tuetur, Turneb. lib. 29. cap. 24. Ioſ. Caſtalio Var. cap. 9. Cælius Rhodigin. lib. xx. cap. 13. Quintilian. lib. 19. cap. 4.

CONCILIVMQVE VOCAT. Ex Ennio Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturn.

CASTRAQVE DARDANIDVM. Ian. Gulh. Plaut. Quæſt. in Aulul. cap. 6.

TECTIS BIPATENTIBVS. Dux cæli portæ Iſidoro. Turneb. lib. 18. cap. 27. Homer. Iliad. ε.

Digitized by Google

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris:
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne accersite) tempus:
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpeis immittet apertas.
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit:

SERVII.

ABNVERAM BELLO ITALIAM CONCVRRERE TEVCRIS. Prohibueram Italiam contra Trojanos bella suscipere. Quomodo *abnueram?* cum ipse in primo dixerit, *bellum ingens geret Italia*; sed secundum sapientes quosdam, alta est necessitas fati, alia voluntas deorum, vis nulla est, quod ipse manifestius in quinto ostendit his versibus; *Vel quæ portenderet ira Magna deum, vel quæ fatorum posceret ordo.* Nam in primo Æneid. de ira Junonis ait, *Acta satis maria omnia circum.* Et iterum in primo fatorum arcana se dixit narraturum, non suam voluntatem ostensurum, sed ibi secreto filiæ dicit, hic aliter, idem invidiose diis omnibus præsentibus videtur loqui, propter removendam eorum dissensionem, aut quia ait in primo *Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.* Nunc autem omnis est Italia in bella commota Junonis instinctu, quod & Alecto promisit, ut, *Finitimas in bella feram rumoribus urbes.* Et Juno dixit se magis esse facturam: ut, *Ego siqua super fortuna laborum est, Ipsa regam.* ABNVERAM autem, prohibueram; ut contra, *annuo* promitto significat & consentio.

QVÆ CONTRA VETITVM DISCORDIA. Vetationem, prohibitionem meam. Et est *vetitum* ut æquum, unde est, *Et servantissimus æqui.*

FERRVMQVE LACESSERE. Pro ferro se lacessere, ordo autem: Quis metus suasit aut hos arma sequi ferrumque lacessere, non est enim *hos suasit*, ne fiat συλλογισμὸς, quamvis inveniatur hujusmodi figura, ut, *Iturnam misero, fateor, succurrere fratri Suasi*, & Ennius, *Quis te persuasit?*

NE ARCESSITE TEMPVS. Nolite bellorum tempora præoccupare. Et bene satisfacit uxori cum prohibitione. Significat autem bellum Punicum secundum, quo Hannibal ingressus Italiam cum plurimis locis vicerit, præcipue apud Cannas, vicum Apuliæ, omnem populi Romani delevit exercitum. OLIM. Quandoque.

ALPEIS IMMITTET APERTAS. Emphasis est, non enim dixit per Alpes immittet exercitium, sed ipsas Alpes: quas patefecit, non sibi tantum, sed omnibus gentibus, quæ secundum Catonem & Livium muri vice ruebantur Italiam: has ante exustas aceto infuso Hannibal rupit. Juvenalis, *Et montem rupit aceto.* Denique loca ipsa quæ rupit, Apenninæ Alpes vocantur. Quamvis legatur à Pœnina dea quæ ibi colitur Alpes ipsas vocari. Sane omnes altitudines montium licet à Gallis Alpes vocentur, proprie tamen montium Gallicorum sunt; quas quinque viis Varro dicit transiri posse, *Una quæ est juxta mare per Ligures, altera qua Hannibal transiit, tertia qua Pompeius ad Hispaniense bellum profectus est, quarta Hasdrubal de Gallia in Italiam venit, quinta quæ quondam à Græcis possessa est, quæ exinde Alpes Græcæ appellantur.*

RES RAPVISSE LICEBIT. Clarigationem exercere, hoc est per fetiales bella indicere. Nam veteres lædere res, rapere dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeret, similiter satisfacere, res reddere dicebant. Sed Ancus Marcius cum videret populum Romanum ardentem amore bellorum, & plerunque inferre gentibus bella, nulla justa exstante ratione, & exinde pericula procreari, misit ad gentem Equiculanam, & accepit jura fecialia, per quæ bella indicebantur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Livius. Nam si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano: cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt fœderibus, proficiscebatur etiam pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli caussam: & nolentibus res raptas restituere, vel authores injuriæ tradere, jaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli res rapere. *Clarigatio* autem aut à clara voce dicta est, quia utebatur pater patratus: aut ἀπὸ τοῦ κλάρου, hoc est sorte. Nam per bellicam sortem agros hostium invadebant. Unde & κληρονόμοι dicuntur Gentes, qui jure sortiuntur hereditates.

DONATI.

ABNVERAM BELLO ITALIAM CONCVRRERE. Non est contra id quod dixit in Primo, *Bellum ingens geret Italia*: Æneam dixit gesturum bellum in Italia, non Italiam gesturam. Cum autem omnes deos objurgat, Junonem insolentiæ reprehendit. Venus autem nacta est tempus congruum querelis, quia vidit Jovem faventem Trojanis.

VARIORVM.

ABNVERAM BELLO ITALIAM. Turneb. lib. 26. cap. 30. vult serio ad nutum & Jovis supercilium ab Homero descriptum respicere, quod nutu & renutu Jupiter omnia facere crederetur, unde & numen: hinc illud Maronianum, *Annuit & totum nutu tremefecit Olympum.* GERMAN.

PVGNÆ NE ACCERSITE TEMPVS. Quamquam vulgati codices habent ACCERSITE, & ea lectio damnanda non sit; tamen elegantius legitur in quibusdam castigatioribus, ARCESSITE. Est enim *arcessere*, advocare, adsciscere, adducere. Cic. pro Sex. Roscio, *Tunc ab aratro arcessebantur, qui consules fierent.* Est etiam *arcessere*, accusare inde dicimus aliquem capitis arcessere, judicio arcessere. PONTAN.

Nunc

Nunc ſinite, & placitum læti componite fœdus.
Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert:
O pater, ô hominum divûmque æterna poteſtas,
(Namque aliud quid ſit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut inſultent Rutuli, Turnuſque feratur
Per medios inſignis equis: tumiduſque ſecundo
Marte ruat? non clauſa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas, atque ipſis prælia miſcent
Aggeribus mœrorum, & inundant ſanguine foſſæ

SERVII.

PLACITVM. Aut mihi ſcilicet, aut fatis, aut quod velim vobis placere.

IVPPITER HÆC PAVCIS. Habet perſonarum acceptionem: ut ſuperioribus perſonis det breviloquium: Sic alibi, *Tum breviter Dido vultum demiſſa profatur.* AT NON VENVS AVREA CONTRA. Quia Veneri cauſam neceſſe eſt reddere, ideo non pauca refert, aut quia mater dolens, aut quia inferior.

O PATER, O HOMINVM. Et Titianus & Catulinus, qui themata omnia de Virgilio elicuerunt & adformaverunt ad dicendi uſum, in exemplo controverſiarum has duas poſuerunt adlocutiones, dicentes Venerem agere ſtatu abſolutivo cum dicit Iunoni, cauſſa fuiſti periculorum his quibus Italiam fata conceſſerant: Iunonem vero niti ſtatu relativo, per quem oſtendit non ſua culpa Trojanos laborare, ſed Veneris. O PATER. Generaliter *pater* accipe, non tantum Veneris. Nam ſupra ait, *Divum pater, atque hominum rex.* Et bene in principiis ſibi favorem arte conciliat. HOMINVM DIVVMQVE ÆTERNA POTESTAS. Hunc locum Probus quærit: ſed dixit unam rem ſecundum Phyſicos, alteram ſecundum Mathematicos. nam *divum poteſtas* eſt, quia ipſe eſt æther qui elementorum poſſidet principatum: *hominum* vero, ideo quia bona Iovis inradiatio honores hominibus tribuit. *Æterna* autem *poteſtas* adjecit propter aliorum numinum diſcretionem. Nam legimus & Apollinem divinam depoſuiſſe poteſtatem, & Herculem vel Liberum patrem non ſemper deos fuiſſe. Sicut autem hominum & rerum poteſtas eſt, an quemadmodum pro rege vel magiſtratu poteſtas ſolet dicere.

NAMQVE ALIVD QVID SIT. Ac ſi diceret, cum pene omnes dii in favorem Iunonis conceſſerint. NAMQVE enim conjunctio oſtendit eam hanc habuiſſe cogitationem, eſt autem parentheſis. IMPLORARE. *Implorare* eſt auxilium cum miſeratione depoſcere: qua ratione bene dicimus, *Imploro te* ut auxilium miſero feras. contra, Imploro te ad diem feſtum: non procedit narratio.

CERNIS. Ad augendam invidiam ait CERNIS, ac ſi diceret, non eſt opus narratione, cum Trojanorum miſerias ipſe conſpicias. INSVLTENT autem. Propter quod dicturus eſt, *Interea Rutuli portas circum omnibus inſtant.* Inſultare autem, eſt inimicis irridere per cavillationem. *Exultare* vero, gloriari & lætum eſſe

PER MEDIOS. Suos ſcilicet. INSIGNIS EQVIS. Propter illud, *Viginti lectis equitum comitatus.* Nam caſtra non eques intruperat, & ambiguum utrum equis inſignis, an equis feratur. SECVNDO MARTE. Ad illud reſpicit, *His Mars armipotens animos viresque Latinis Addidit.*

RVAT. Irruat. CLAVSA MOENIA. Ad quæ in extremis ſolent adflicti confugere.

QVIN. Quinetiam. IPSIS. In ipſis.

AGGERIBVS autem munitionibus, ſed abuſive. In muris autem ideo, quia ait ſupra, *Ignaros deinde in muris, Martemque cientes* AGGERIBVS. Agger proprie dicitur terra illa quæ vallo facto propius ponitur: ſed abuſive & muros & munimenta omnia *aggerem* dicimus. ſicut modo, AGGERIBVS MOERORVM, pro munimentis. *Mœrorum* antique ait pro murorum. Nam veteres pleraque eorum quæ nos per V dicimus, per œ diphthongon pronuntiabant. hinc eſt MOERORVM, pro murorum Et è contra PVNIO, pro pœnio, quod verbum à pœna venit. Hinc eſt, *Punica regna vides:* cum Pœnos ubique legerimus: hoc autem facit Græca orthographia. Nam quam nos V habemus, illi diphthongon habent ου: & ideo putarunt poſſe pro hac littera, diphthongon poni licet aliam. INVNDANT. Implent, & inundare faciunt.

VARIORVM.

AVREA VENVS. Epitheton Homericum Iliad. γ. χρυσὴ ἀφροδίτη. Et Heſiod. lib. 2. Proverb. *Fictus homo.* HART.

O PATER. Petit Venus, ut Trojanorum hoſtes muris arceat: aut ſi id obtinere nequeat, Aſcanium à cæde ſervet, & Æneam patiatur à ſe aliquo in remotas terras ablegari. Perſtringit interim acriter Iunonem. HORT.

O PATER, O HOMINVM, &c. Probus quærit, cur Iupiter hominum ac deorum æterna poteſtas dicatur? Vide Turneb. lib. 29. cap. 24.

CLAVSA IAM MOENIA. Magna invidia. Scimus enim ultimum eſſe præſidium in caſtra confugere & hoſtilem impetum plerumque differre: ſicut factum eſt in bello Trojano. Modo ergo dicit adeptum eſſe etiam hanc partem miſericordiæ: ſiquidem intra muros hoſtis inſultat. GLOSS. MSS. LVGD.

Digitized by Google

Æneas ignarus abeſt. nunquamne levari
Obſidione ſines? muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Trojæ, nec non exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis ſurgit ab Arpis
Tydides. equidem (credo) mea vulnera reſtant,
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si ſine pace tua atque invito numine Troës
Italiam petiere, luant peccata, neque illos
Iuveris auxilio: ſin tot reſponſa ſecuti,
Quæ ſuperi, manesque dabant, cur nunc tua quiſquam
Flectere juſſa poteſt? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in littore claſſes?
Quid tempeſtatum regem, ventoſque furenteis
Æolia excitos, aut actam nubibus Irim?

SERVII.

ÆNEAS IGNARVS ABEST. Ne meritò videatur pati; neque enim poteſt videri fecisſe bellum qui factum eſſe ignorat, aut hoc ipſo miserabilis, quia ignarus exceſſus.

LEVARI OBSIDIONE SINES? Liberari. & oblique per Iovem invidiam commover in Iunonem.

NASCENTIS TROIÆ. Invidioſe, quia jam ruinis periclitatur, quæ modo naſcitur.

ÆTOLIS SVRGIT AB ARPIS. Atqui non eſt venturus. Vnde accipiamus Venerem non quaſi deam loqui: ſed quaſi unam de Trojanis, ut in primo, *Vnus ob iram Prodimur.* Item, *Cœli quibus adimis arcem.* Ne futura ignorare videatur. *Ætolis* autem *Arpis* ſic dixit, ut Cumas Euboicas. Nam de Ætolia Diomedes venit qui Arpos in Apulia condidit.

MEA VVLNERA RESTANT. Vt poſſim denuo vulnerari.

DEMOROR. Expecto ſuſtineo, id eſt ut dea mortalium armis interſim, & ipſa depugnem, & ſic dixit *mortalia arma*, ut in duodecimo, *vulnus mortale.*

SINE PACE TVA. Sine tua benevolentia: ſine voluntate tua, ſine tua conceſſione, ut ſolet dici, *pace illius dixerim.* Dicendo autem, Si ad Italiam ſine deorum voluntate venerunt, dent pœnam: oſtendit fatum eſſe abſolutum. INVITO NVMINE TROES. Syllepſis eſt per genus.

LVANT PECCATA. *Luant*, id eſt abſolvant. Dicimus autem & luo pœnam. ſed melius eſt luo peccatum. nam peccatum ſolvitur pœna. Qui enim crimine tenetur obnoxius, pœna eum à priſtina liberat obligatione. Contra, luo pœnam: non procedit quaſi pœna ſolvatur. auctoritas tamen iſta confundit licenter more quo ſolet poni, vel à ſequenti quod præcedit, vel à præcedenti quod ſequitur. NEQVE ILLOS IVVERIS AVXILIO. Conceſſivus eſt modus iſte ſecundum Probum: namque in artibus non invenitur. Fit autem quotiens tædio contentionis quaſi videmur concedere, quod tamen nolumus fieri. nam hoc loco id agit Venus, ut Iupiter magis præſtet auxilium.

RESPONSA SECVTI. Hoc eſt. ſi non ſolum prohibiti non ſunt, ſed eis etiam conceſſum eſt.

SVPERI. Id eſt, ut Apollo. MANES, Vt Creuſa vel Anchiſes, vel Hector. QVISQVAM. Verecunde: quia contra uxorem agit apud maritum.

NOVA CONDERE FATA. Quæ adverſus quæ ſtatuiſti.

EXVSTAS ERYCINO IN LITTORE CLASSES. Nunc per μετάληψιν ad accuſationem alterius tranſit, argumentum eſt enim utrum habeat voluntatem nocendi quæ nocuit. *Erycino* autem *in littore*, ſecundum opinionem ſuam dixit. Nam alii apud Cajetam dicunt exuſta navigia: unde & Cajeta dicta eſt ἀπὸ τῆς καύσεως. Quamvis quatuor naves exuſtæ ſunt, hæc tamen exaggerat.

QVIN TEMPESTATVM REGEM. Vbique *repetam* ſubaudiendum eſt.

ACTAM NVBIBVS IRIM. Impulſam, ſcilicet ut perſuaderet matribus incendium navium. Aut ſecundum præceptum artis Rhetoricæ, rem unam in duas diviſit, ut latius pateret rei acerbitas interpoſito alio crimine. nam per Irim naves exuſtæ ſunt. Sed melius eſt (ut non ſit iteratio) ad Turnum miſſam Irim intelligere. nec nos moveat ordo converſus. Solent enim graviora in principiis & in fine ſecundum artem Rhetoricam poni. NVBIBVS. Per nubes.

VARIORVM.

NEC NON EXERCITVS ALTER. Quæ ad hunc locum illuſtrandum pertinent, dicta ſunt lib. 7. ad illa verba, *& Paru alter*, &c. *Alter exercitus*, Latinorum ſcilicet, prior enim Græcorum fuit. PON.

ÆOLIA EXCITOS. Recurre ad illud. lib. 1. *Æoliam venit*, ubi regiam Æoli, non omnes ſignificare videtur Æolias inſulas, ut vulgo cenſent interpretes. GERMAN.

Nunc

Digitized by Google

Nunc etiam manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet : & ſuperis immiſſa repente
Alecto , medias Italûm bacchata per urbes.
Nil ſuper imperio moveor : ſperavimus iſta,
Dum fortuna fuit : vincant quos vincere mavis.
Si nulla eſt regio , Teucris quam det tua conjux
Dura, per everſæ genitor fumantia Trojæ
Excidia obteſtor , liceat dimittere ab armis
Incolumem Aſcanium , liceat ſupereſſe nepotem:
Æneas ſane ignotis jactetur in undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna , ſequatur:
Hunc tegere , & diræ valeam ſubducere pugnæ.
Eſt Amathus , eſt celſa mihi Paphos , atque Cythera,
Idaliæque domus : poſitis inglorius armis

SERVII.

SORS RERVM. Id eſt regnum. nam per ſortem inter ſe fratres Iuppiter, Neptunus, & Pluton mundi regna diviſerunt : quæ Iuno præter inferos in Trojanorum perniciem moverat. SVPERIS IMMISSA. Acſi diceret, non jam Trojanis, ſed diis. Reſpexit autem ad illud, *Et cœli convexa per auras.*

BACCHATA PER VRBES. Non vagata, ſed *bacchata*, id eſt furit: & bene bacchata, quia per ſimulationem ſacrorum Liberi patris, matres egerat in furorem.

SVPER IMPERIO. Id eſt de imperio, & quaſi de ſalute ſua ſe dicit laborare. Eſt autem verecunda petitio & obliqua, per quam magna Iovi invidia commovetur, qui imperium Trojanis promiſerat. SPERAVIMVS, ISTA. Abſolute dixit.

CONIVX DVRA. Hic diſtinguendum, ne incipiant eſſe duo epitheta, *Dura fumantia excidia.* Dura autem debere diſtingui ipſe ex perſona Iunonis oſtendit. Quæ *dura* potentia noſtra egit? & mire *conjux*, quaſi vitium mariti ſit. NVLLA autem REGIO invidioſe dixit, ut ſupra, *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis* : cum à ſola arceantur Italia.

PER EVERSÆ GENITOR FVMANTIA TROIÆ. Cum dicimus, Rogo te per deos, hoc videmur dicere, Memineris religioni curæ eſſe petitionem meam : ſicut in primo expreſſit, *At ſperate deos memores fandi atque nefandi.* Cum autem dicimus Rogo te per miſerias meas, videmur dicere, Memineris ab eo te rogari qui miſerias pertulit : ut ad miſericordiam qui rogatur, miſeriarum commemoratione flectatur : ſicut eſt nunc in Veneris petitione. Nam ideo ſic rogat, ut commemoratione Trojanæ infelicitatis impetret miſericordiam. Alias ſtultum eſt, cum adiuratur Iupiter per excidia Trojanorum. Salluſtius in primo, *Poſtremo ipſos colonos per miſerias & incerta humani generis orare.* FVMANTIA autem quæ fumaverunt, non enim fumant jam... *

INCOLVMEM ASCANIVM. Scit autem in Aſcanio eſſe ſummam rerum ut, *Cui regnum Italiæ, Romanaque tellus Debentur.* Ideo eſt pro eo ſollicita, non quia pro filio non movetur.

ÆNEAS SANE. Quidam SANE pro valde accipiunt, ut, Cicero pro Quintio, *Sane cæterarum rerum pater familias & prudens & attentus.*

EST AMATHVS. Amathus & Paphos Cypri inſulæ civitates ſunt, Amathus ab Amathonte. CELSA PAPHOS. Antiqua Paphos, quæ nunc Palæpafos dicitur, in excelſo fuit poſita, ex quo loco ædificia permittente pace in litoreis deducta ſunt. CYTHERA. Inſula eſt contra Laconicam Veneri conſecrata. Dicimus autem hæc Cythera, ſicut hæc Solyma, hæc Artaxata.

IDALIÆQVE DOMVS. Idalium, civitas Cypri eſt, & hic Idaliam dixit, cum ipſe dixerit, *Aut ſuper Idalium.*

DONATI.

ALECTO. Commoverat ſuperos, ventos, fluctus, terras, homines. Reſtabant autem inferi, ſed & hos nuper movit.

TVA CONIVNX. Oblique hactenus in eam locuta eſt : nunc doloris neceſſitate compellitur, ut eam nominet

IGNOTIS VNDIS. Per ignota maria continuet errores.

VARIORVM.

HÆC INTENTATA MANEBAT. Græcis ἀπειλήσασα. Per. Victor. lib. 31. cap. ult.

ÆNEAS SANE, &c. Ideo Venus pro Æneæ non petit hoc loco : non quia pro eo non movetur: Sed aut quia ſcit eum celerius eſſe morituram : aut quia ſoli Aſcanio debetur imperium. Vt, cui regnum Italiæ, Romanaque tellus debentur. Gloss. Mss. Lvgd.

ET QVAMCVNQVE VIAM. Ab Homerica ſecta deſciſcit. Macrob. lib. 5. cap. 16. Saturn.

Digitized by Google

Exigat hic ævum. magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli
Iuvit, & Argolicos medios fugisse per ignes?
Totque maris vastæque exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum quo Troja fuit? Xanthum & Simoenta
Redde oro miseris: iterumque revolvere casus
Da pater Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis

SERVII.

ÆVVM. Hic vitam alias ætatem. INGLORIVS. Sine triumphis, immemor gloriæ. Cicero in Tusculanis, *Quæ de vita inhonorata & ingloria dici solent.*

NIHIL VRBIBVS INDE OBST. TYRIIS. Id est ab Ascanio Tyrii nihil timebunt: & verum est. nam Scipio vastaturus est Africam.

QVID PESTEM EVADERE BELLI IVVIT. In fine jam agit miserabiliter, sicut egit in principiis. Nam hoc præcipit ars Rhetorica, ut epilogi & principia pari argumentatione tractentur. PESTEM autem incendium significat: ut, *Et toto descendit corpore pestis.* cum de navibus loqueretur incensis.

FVGISSE PER IGNES? Exprimit quid sit pestem belli evadere.

RECIDIVAQVE PERGAMA. Renascentia. Tractus est autem hic sermo ab arboribus, quæ aliis sectis repullulant. ergo illud *solum recidivum* dicimus, quod postea renascitur. unde modo RECIDIVA PERGAMA., quæ sunt ab his qui superstites sunt Trojanis periclis.

NVM SATIVS. Deest *fuit*. CINERES PATRIÆ INSEDISSE. Sic in quarto, *Dulcesque meorum Reliquias colerem.*

ATQVE SOLVM, QVO TROIA FVIT. Sic in tertio, *Et campos ubi Troja fuit.* XANTHVM ET SIMOENTA REDDE ORO MISERIS. Ambiguum est utrum dicat, redde nobis re vera antiquam Trojam: an terras alias ad similitudinem Trojæ. Nam novimus hanc fuisse consuetudinem; ut advenæ patriæ suæ sibi imaginem redderent: ut, *Effigiem Xanthi, Troiamque videtis.* Bene ergo Venus medio usa est loquendi genere, ut utrunque significaret, & antiquæ Trojæ reditum, & imperium Italiæ, quod Trojanis Iupiter ad similitudinem Trojæ fore promiserat: & magis hoc est, quod latenter desiderat atque petit.

CASVS DA PATER ILIACOS. Reddantur nobis errores pristini, dummodo præsentia bella vitemus. ITERVMQVE REVOLVERE CASVS. Si ad Trojam vis referre, sic dic, Nobis redde Trojam per naufragia & pericula, id est patiamur denuo quæ pertulimus, duntaxat nobis Troja reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, sic intellige, Redde nobis Italiam, & libenter repetimus ea quæ in Troja pertulimus.

ALTA SILENTIA Iuno ubique silens inducitur. Unde ei oratio pro re nisi ex nimia necessitate non datur. unde est, *Acta furore gravi.* Statius, *Iunonem tacitam furibunda silentia torquent.* Et notandum quia sigillatim dicta Veneris hac oratione solvuntur. SILENTIA autem RVMPERE, loqui proprie dictum. Sciendum enim quod vocem rumpere, est tacere. Unde apparet usurpatione dictum esse, *Composito rumpit vocem*: id est loquitur. nam vocem rumpere, silere est: silentium rumpere, loqui.

DONATI.

ACTA FVRORE. Ergo injuste commota. QVID ME? Ostendit Iuno se invitam cogi: nam nihil rumpitur nisi magna violentia.

VARIORVM.

RECIDIVAQVE PERGAMA. Servius ἀναφυόμενα, πολιορκῶν accipit: hoc tamen ego judicium ad doctiores lubens rejicerem, cum, si hæc vox ab arboribus sectis & incisis similitudine ducatur, nesciam quomodo moduli ratio congruere & constare possit, cum antepenultimam hujus dictionis corripuerit Maro: qua etiam ratione motus videri potest Ascensius, ut RECIDIVA, iterum casura interpretaretur, cum tamen potius accipi debere videantur, quæ bis & secundo eversa fuerint. Sunt & qui RECIDIVA legi posse sint suspicati. GERM.

CASVS, DA PATER ILIACOS. Turnebus lib. 2. cap. 22.

QVID ME, ALTA SILENTIA. Macrobius lib. 4 cap. 2. HARTVNG.

SILENTIA COGIS RVMPERE. Initium abruptum indignantis Iunonis. Macrob. lib. 4. cap. 2. Saturn. Vox & silentium quamvis contraria sint, rumpere tamen vocem & silentium, idem diversa oratione significant. Nam rumpere vocem loqui dicimus, sicut rumpere questus, queri; quia vox & questus pectore rumpuntur, id est effunduntur. Alibi ipse, *rumpunt fontibus amnes*, id est funduntur. *Rumpere* autem *silentium* ex eo loqui dicimus, quia cum id facimus, veluti vocem rumpimus. ERYTHR.

Rum-

Digitized by Google

Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Æneam hominum quisquam, divûmque subegit
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis authoribus: esto,
Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hic Iuno, demissave nubibus Iris?
Indignum est Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra,

SERVII.

OBDVCTVM DOLOREM. Celatum jam, & diuturna cicatrice coopertum. nam obduci vulnera dicuntur, quæ cicatrice claudunrur.

ÆNEAN HOMINVM QVISQVAM. Ad illud, *Quæ fuerit mansque dabant*: & celans quæ facta sunt, ea quæ non sunt facta, commemorat. Nam non Æneas, sed Turnus Iunonis instinctu bella commovit.

SEQVI autem petere, ut, *fidera voce sequentem*. Vtitur autem replicatione rerum objectarum: post enim sequitur resolutio.

ESTO. Modo est concedentis adverbium, nam Græcum est. Illo autem loco verbum est, Esto nunc Sol testis. FATIS AVTHORIBVS. Num hic responsis? quia hoc sequitur.

CASSANDRÆ IMPVLSVS FVRIIS. Bene *furiis* plurali numero, quod de vaticinantibus non dicitur, Ergo ut videantur merito esse decepti qui Cassandræ insaniam crediderunt. quod nunc falso à Iunone dicitur, sicut ex verbis probatur Anchisæ, qui ait, *Aut quem tam vates Cassandra moverit?* NVM LINQVERE CASTRA. Illa ait, abest: hæc ait reliquit, ut ipsi adsignet culpam, & est status finitivus, non tam dicendum abisse quam reliquisse.

VITAM COMMITTERE VENTIS. Non qui enavigavit hoc dixit, sed *ventis*, id est incertis & inanibus rebus.

NVM PVERO SVMMAM BELLI. Quod Venus ad miserationem, hæc ad indignationem posuit, Et est aggeratio ab ætate.

TYRRHENAMQ. FIDEM. Inire societatem cum inimicis gentibus Turno. *Fidem* autem auxilium petens, an *fidem* sacramentum quod adhibetur ad belli societatem? *Agitare* autem ad gentes pertinere melius est. Ergo *Tyrrhenam fidem* extrinsecus accipiendum invocare, aut petere: aut certe disrumpere fœdera, quæ Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum sane Turnum auxiliorum causa ad Mezentium confugisse. GENTES QVIETAS. Nam licet vellent in bella prorumpere, tamen erant quietæ, propter illud oraculum, *Externos optate duces.*

QVIS DEVS IN FRAVDEM? Interrogatio: *In fraudem* autem periculum. ita enim in jure lectum est, *Fraudi erit illa res*, id est periculo. QVÆ DVRA POTENTIA NOSTRA. Ad illud respicit, *Si nulla est regio Teucris, quam det tua conjunx Dura.*

VBI HIC IVNO. Melius quam si dixisset ego, ut, *Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* NVBIBVS IRIS. Propter illud, *Aut aciam nubibus Irim*

INDIGNVM EST ITALOS TROIAM CIRCVNDARE FLAMMIS. Rhetoricum est. Nam quotiens aliqua non possumus solvere, paria opponimus: quod nunc Iuno facit. nam negare non potest, nec solvere: quia obsidentur Trojani. Vnde dicit, indignum est Trojanos obsideri, aliena eos matrimonia præripere dignum est Sic in Bucolicis, *Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo Tres patet cæli spatium non amplius ulnas*, quod quia non potuit solvere, & ipse objecit, *Dic quibus in terris inscripti nomina regum Nascantur flores.*

NASCENTEM. ἐπιθετικῶς.

DONATI.

ÆNEAM. Nititur colorare falsa: nam Æneas bellum non movit, sed instinctu Iunonis Latini.

NVM PVERO. Hoc quoque falsum est: nam senioribus rem reliquit, & pugnam committere vetuit.

VARIORVM.

ÆNEAN. Confutat id quod questa fuerat Venus, Æneam in Italia novo bello ad arma induenda coactum, cum à nullo ad bellum sit provocatus.

ITALIAM PETIIT. Concedit id quod inficiari non potest: fatorum vi in Italiam eum delatum: sed omissis Divorum oraculis, contemptim Cassandræ, ut fœminæ Trojanæ, furiis huc navigasse dicit. HORTENS.

NVM PVERO SVMMAM BELLI, &c. Maro hunc locum, ad Augusti laudem assentatorie accommodavit, revocans tacito Ascanii exemplo, veluti gentilem Imperatoris felicitatem, qui prior primum Senatus decreto, referente Cicerone, in Antonium exercitum, summamque rerum accepit. GERMAN.

Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid, soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Æneam manibus subducere Grajûm,
Proque viro nebulam & ventos obtendere inaneis:
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juvisse nefandum est.
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphos, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res verterè fundo

SERVII.

PILVMNVS AVVS. Comparat genus Turni Æneæ, dicens etiam Turni avum deum esse. Varro Pilumnum & Picumnum infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur an utilis sit qui natus est. Piso, Pilumnum dictum quia pellat mala infantiæ, sed Pilumnus idem Sterculinus, ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est. Si ergo proavus Latini est, non Turni avus, nam Sterculini Picus, Pici Faunus, Fauni Latinus est filius, sed in his nominibus aburitur poëta.

DIVA VENILIA MATER. Hoc ad Veneris obtrectationem dicit, *Diva Venilia mater.* Nam Venilia Nympha est. Pilumnum autem avum Turni ideo dicit, ut à vicino, nobilis genere esse videatur, sicut est Æneas. Nam paulo post dictura est ipsa Iuno, *Pilumnusque illi quartus pater.* Sane hanc *Veniliam* quidam Salaciam accipiunt Neptuni uxorem. Salaciam à salo, *Venilam* quod veniam det exigentibus.

ATRA FACE. Sævo bello: & belli diffinitio est. Nam non facibus Trojani pugnaverant, sed ferro, id est bello.

AVERTERE PRÆDAS. Invidiosè, nam nihil rapuerant.

LEGERE. Furari: unde & sacrilegi dicuntur, qui sacra legunt, hoc est furantur. Alibi, *Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper.* GREMIIS ABDVCERE PACTAS? Id est sponsas. Nam ante usum tabularum, matrimoniis cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant se consentire in jura matrimonii, & fidejussores dabant. Vnde & admissum est sponsum & sponsam ut dicamus à spondendo. Cæterum proprie SPONDERI puellæ est. ergo sponsus non qui promittitur, sed qui spondet & sponsores dat. Sane exaggeratio est nimia in eo quod ait, *Gremiis abducere*: tanquam jam uxores.

PRÆFIGERE PVPPIBVS ARMA. Propter illud, *Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.* Scilicet quando ad petenda auxilia navigavit. PACEM ORARE MANV, PRÆFIGERE PVPPIBVS ARMA. Propter, *Centum oratores augustæ ad mœnia regis Ire jubet.*

PROQVE VIRO NEBVLAM. Injuriosè *pro viro* rem inanem dicit, aut quando eum Venus à Diomede liberavit, Vel Neptunus ab Achille, quod Veneri quia in ejus gratiam factum est imputatur. VENTOS INANES. Vacuos: & est nebulæ diffinitio.

ET POTES IN TOTIDEM CLASSEM CONVERTERE NYMPHAS. Licet hoc Mater deûm fecerit, tamen Veneri imputatur. Aut quia dicunt ipsam esse Matrem deûm.

NOS ALIQVID RVTVLOS CONTRA IVVISSE NEFANDVM EST. Confessio est, non enim negat se juvisse, sed attenuat dicendo aliquid.

ÆNEAS IGNARVS ABEST. Ea quæ solvere non possumus, inridemus: ut hoc loco. sic in Bucolicis præmisit, *Divini opus Alcimedontis.* postea per irrisionem, *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit.*

GRAVIDAM BELLI VRBEM. Alibi, *Populosque feroces Contundet.* Vrbem autem provinciam dicit, quo modo, *Italiam quæro patriam.*

NOSNE TIBI FLVXAS. Status relativus, per quem ostendit Venerem magis Trojanis causam fuisse periculorum: FLVXAS. Molles, quæ possent etiam sine inimicis perire. Res ergo fluxas: rempublicam fluxam dicit; vel *fluxas*, labefactatas.

DONATI.

CVI PILVMNVS AVVS. Per comparationem Æneæ & Veneris, & sui & Turni extollit causam suam, & deprimit adversariorum.

NOS ALIQVID. Extenuat factum suum: verum Venus affuit causæ, cui dii & fata favebant.

VARIORVM.

QVID FACE. Turneb. lib. 4. cap. 14. Explic. Victor. lib. 29. cap. 5.

ÆNEAS IGNARVS ABEST. Pathos ab objurgatione: id est, cum objecta iisdem verbis refutamus. Macrob. lib. 4. cap. ultim. Saturn.

Cona-

Digitized by Google

Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ causſa fuit consurgere in arma
Europamque, Asiamque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
Cælicolæ assensu vario: ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Insit. eo dicente, deùm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum Zephyri posuere, premit placida æquora pontus.

SERVII.

FOEDERA SOLVERE FVRTO? Legitur in historiis quod Trojani cum Græcis fœdus habuerunt. Vnde etiam receptus est Paris hospitio, & sic commisit adulterium. Ergo *Fœdera solvere furto*, est amicitias adulterio dissipare. nam *furtum* est adulterium: ut, *Et dulcia furta:* an quod Paridem victum à Menelao subripuit morti, an quod Pandarus dissipavit, ut sit, per furtum? * Et eversi Ilii hæc est vera causſa. nam fœdera quæ inter Græcos & Trojanos fuerunt, ita soluta sunt. Hercules cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Esionam Priami sororem Telamoni dedisset, profecti sunt legati cum Priamo, & eam minime repetere potuerunt, illis dicentibus se eam habere jure bellorum. Vnde commotus Priamus misit Paridem cum exercitu, ut aliquid tale abduceret: aut uxorem regis aut filiam, qui expugnata Sparta Helenam rapuit. Hinc ergo Virgilius utrunque tangit: & istam historiam quam modo diximus, & propter judicium Paridis, quamvis fabula sit illa res, & à poëtis composita.

QVI TROAS ACHIVIS. Ideo masculinum genus posuit, quia dei Arsenotheles sunt, ut dictum est supra, ideo dicit QVI, de Venere & in subauditione ponuntur ea quæ non possumus dicere aperte.

CONSVRGERE IN ARMA. Pro consurgendi, Infinitus modus verbi, pro participio.

DARDANIVS. Non propter injuriam Æneæ hoc posuit, qui Dardanus dicitur: Nam perite dubium nomen elegit, qui contumeliam communicaret Æneæ.

SPARTAM EXPVGNAVIT. De historia est. Nam cum sollicitata Helena Parin sequi noluisset, egressus ille civitatem obsedit: qua eversa Helenam rapuit: unde postea recipi meruit à marito.

TELA DEDI. Aut bello, aut amore Alexandri.

CVPIDINE. Eo scilicet quo in amore Paridis Helena compulsa est.

DECVIT METVISSE. Optima est elocutio. nam utrumque præteriti est temporis. Si enim dixeris, Decet metuisse: incongruum est, quia DECET præsentis est, METVISSE præteriti. SERA. Pro sero. ut *Nec sera comantem Narcissum.*

IRRITA. Vana, substantiam non habentia. IACTAS. Ventilas.

ORABAT. Loquebatur. Vnde & oratores dicti sunt. nam *rogabat* si dixeris, non procedit, quia magis convitiabatur.

ASSENSV VARIO. Quia pars Veneri, pars Iunoni favebat. CEV FLAMINA PRIMA, CVM DEPRENSA FREMVNT SYLVIS. Non subito deprensa, sed aut in sylvis detenta, aut intellecta.

ET CÆCA VOLVTANT MVRMVRA. Non tempestatis facit comparationem, sed signi tempestatis futuræ. Quadam enim arcana ratione fit, ut sit murmur in sylvis ante ventorum adventum. Vnde ait, *Cæca murmura:* ut, *Cæcique in nubibus ignes*, quorum ratio non apparet: *Terrificant animos.* Sic in Georgicis, *Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis Montibus audiri fragor.*

TREMEFACTA SOLO TELLVS. Loquente Iove stupor elementorum omnium ostenditur per naturæ mutationem. Nam & quicquid in æterno motu est, quievit: & contra, terra mota est semper immobilis. Vnde Horatius, *Et bruta tellus.*

ZEPHYRI POSVERE. Sallustius, *Iam repente visus sevire Tagus.* PREMIT PLACIDA. Id est premendo reddit placida.

DONATI.

MEDVCE. Quæ graviora sunt argumenta in fine servat.

INFIT. Nam cum sibi potestas decernendi sit, aperte loquitur.

VARIORVM.

ET FOEDERA SOLVERE FVRTO. Id est, amicitiam & hospitium adulterio furtivo dissipare, quod Paris fecit. PONT.

Digitized by Google

Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ, monitisque siniſtris.
Nec Rutulos solvo. sua cuique exorsa laborem,
Fortunamque ferent: rex Iuppiter omnibus idem.
Fata viam invenient. stygii per flumina fratris,
Per pice torrenteis, atraque voragine ripas.
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi: solio tum Iuppiter aureo
Surgit, cælicolæ medium quem ad limina ducunt.

SERVII.

ACCIPITE ERGO ANIMIS. Totus hic locus de primo Lucillii translatus est libro, ubi inducuntur dii habere concilium, & agere primo de interitu Lupi cujusdam ducis in republica: postea sententias dicere. Sed hoc quia indignum erat heroico carmine, mutavit. Et induxit primo loquentem Iovem de interruptis fœderibus, cujus orationem interrupit Venus. post secuta Iunonis verba sunt, quibus redarguit Venerem. Vnde nunc Iuppiter illud quod omiserat, reddit, dicens, Ergo quoniam pacem esse non vultis, ea quæ sup dicturus accipite: Et hoc significat versus qui sublequitur.

QVANDOQVIDEM. Bene dicendæ sententiæ ordinem servat. nam sicut & in Saluſtio, & in Philippicis legimus, antequam dicatur sententia, ejus præmittitur ratio: quod hodieque in usu est.

HAVD LICITVM EST. Et licuit dicimus, & licitum est: sicut & placuit, & placitum est. Terentius *Vbi sunt cognita, placita sunt.*

QVÆ CVIQVE EST FORTVNA HODIE. Specialiter Iupiter pro Trojanis agit, sed hac arte, ut videatur totum pro Iunone loqui: & re vera verba pro Iunone sunt, sed altius intuens deprehendit Trojanorum favorem. Nam dicendo NVLLI FAVEBO, & in statu fore res in quo sunt hodie, Trojanis se favere significat, quorum ducis adventu statim victoria consequeretur. Et vult nihil valere ea quæ aut Venus conquesta fuerat de absentia Æneæ, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in ejus scilicet commendationem. SECAT. Sequitur, tenet, habet: ut, *Ille viam secat ad naves.* Vnde & sectas dicimus, habitus animorum & instituta philosophorum circa disciplinam.

FVAT. Id est fuerit: futuri temporis est verbum defectivum.

SEV FATIS ITALVM CASTRA OBSIDIONE TENENTVR. Sive malo fato Italorum obsidentur castra Trojæ, sive Trojani malo errore, & monitis adversis ad Italiam venerunt: neminem absolvo. Vnde propter Amphibologiam sic distingue, *Italûm*: & infer, *Castra obsidione tenentur*, scilicet Trojanorum. Ipsi enim obsidentur, non Itali.

NEC RVTVLOS. Hoc & de Trojanis dictum accipe. SOLVO. Absolvo. nam Aphæresim pertulit *solvo*. MONITIS autem SINISTRIS. Propter *Cassandræ impulsus furtis*. EXORSA REVM. Facta initia, actus hodierni dici. Id est secundum sua corpta habebit eventum. LABOREM FORTVNAMQVE. Periculum, fortunam, felicitatem.

FATA VIAM INVENIENT. Scit enim hoc esse fatale, ut Æneas imperet in Italia. Et videtur hic ostendisse, aliud esse fata, aliud Iovem. STYGII PER FLVMINA FRATRIS. Hypallage est, Per Stygia flumina fratris. Et bene etiam jurejurando statuta confirmat: ut rem immobilem necessitate constituat.

TOTVM NVTV TREMEFECIT OLYMPVM. Hoc Homeri est μίγα νεύσας ἄνακτι.

COELICOLÆ MEDIVM. Poëtice mores hominum ad deos refert, ut magistratum deducunt.

DONATI.

ACCIPITE. Non potuit sedare partes, sed sic dimisit ut nullam præferret, ne aut filiam aut uxorem lederet: sequæ æquum omnibus pollicitus est.

VARIORVM.

QVAM QVISQVE SECAT SPEM. Id est, transigere, vel desecare, more Græcorum, qui ἀποτέμνεσθαι dicunt, quod qui quid desecat, sibi assumit. Turneb. lib. 29. cap. 24.

SVA CVIQVE EXORSA LABOREM, &c. Vt quisque sementem fecerit, ita metet. Quod quisque intriverit, hoc erit illi exedundum. PONT.

STYGII PER FLVMINA FRATRIS. Macrob. lib. 5. cap. 13. Saturn. Cælius lib. 14. cap. 18. Lect. Antiq.

Im-

Digitized by Google

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
Ast legio Æneadûm vallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugæ: miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
Prima acies: hos germani Sarpedonis ambo,
Et clarus & Hæmon Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnesius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum:

SERVII.

PORTIS CIRCVM OMNIBVS INSTANT? Instant portis omnibus circum, id est circum circa fusi. Nam modo CIRCVM, adverbium loci est.

AST LEGIO. Prolepsis, nam legionis nomen Trojani temporis non fuit. VALLIS. Intra vallos, id est fossarum fustes, qui *Valli* vocantur. Nam munitio ipsa, *Vallum* neutro dicitur genere: & hoc dicit, Tenebantur Trojani intra vallos, quos ipsi posuerant, ne eorum castra facile irrumperent Rutuli. *Vallum* enim, non modo obsidentium, sed obsessorum debemus accipere.

NEC SPES VLLA FVGÆ. Miserrimum & ultimum præsidium fuga est: tamen etiam hoc carebant.

IMBRASIDES. Imbrasi filius. HICETAONIVS. Hicetaonis filius: Et bene ex varietate syllabarum quæsivit ornatum. Nam patronymica aut in DES, aut in IVS exeunt, quibus & uti possumus. Quæ enim in MON terminantur, ad nos transire non possunt.

SENIOR CVM CASTORE THYBRIS. Possumus & in solum Thybrim senem accipere: & Castorem etiam si legamus, *Et senior cum Castore Thybri*. Nam Amphibologia est.

PRIMA ACIES. Hoc est magni viri: & est diffinitio eorum qui in prima acie fuerunt. unde laudis magis est, nam hoc dicit, *magni viri*. Ordinis enim esse non potest, quia res in muro est. GERMANI SARPEDONIS. Aut inter se germani Sarpedonis filii: aut Sarpedonis fratres ex eadem matre.

LYCIA ALTA. Nobili, quos comitantur qui sunt Lycia ab alta.

FERT INGENS TOTO. Quidam sine effectu ferentem saxum improprie inductum accipiunt, sed hoc ita resolvunt, quod qui jactum saxum refert, unius tantum rei eventum ostendit, qui *ferentem* dicit longum jactum notat.

LYRNESIVS. Id est Phryx. Acmon ergo & Menestheus filii Clytii: nam Lyrnesos civitas est Phrygiæ, unde fuit Briseis, quam civitatem Achilles expugnavit.

MENESTHEO. Non Mnestheo, de quo paulo post dicturus est, nam non stat versus: ita tamen ut meminerimus in ultima syllaba esse Synæresin propter rectam scansionem.

HI IACVLIS. Rutuli scilicet. ILLI CERTANT. Trojani.

VENERIS IVSTISSIMA CVRA. De quo merito curet, quia ei debebatur imperium. MOLIRIQVE IGNEM Quid est *molvi*? num iniicere, an tentare jacere? & subaudiendum, alii atque alii.

CAPVT DETECTVS. Sine galea: quasi non pugnaturus: propter, *Cætera parte puer bello*. Intererat autem quasi dux. ECCE. Pro admiratione & demonstratione. HONESTVM. Pulchrum. Terentius, *Ita me dii bene ament, honestus est*.

DONATI.

INTEREA. Redit ad narrationem quam posuit in fine Noni libri. STANT. Vtpote qui pauci adversus plurimos non auderent.

CAPVT DETECTVS. Non pugnaturus: quia prohibuerat Deus.

VARIORVM.

CAPVT DETECTVS HONESTVM. Forsan morem Romanorum Poëta respexit, qui nisi Saturnalibus, diebus aliis nudo erant capite. Eustathius lib. 1. Od. ut notavit Turnebus, hunc morem Romanos à Græcis accepisse disputat, ἴσως δὲ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἀκαλύπτους ἦσαν, &c. cum heroicis temporibus nulla capitis integumenta in usu fuisse memorentur. GERMAN.

Qualis

Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo aut Orticia terebintho
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt Ismare gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia generose domo: ubi pinguia culta,
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Assuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit:
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.

SERVII.

MICAT. Scilicet Ascanius: micat quasi gemma.

AVT COLLO, AVT CAPITI. Figurate est. nam commune est colli vel capitis decus.

ORICIA TEREBYNTHO. Oricos civitas est Epiri, juxta quam nascitur terebynthus nigrum lignum habens, folia in buxi speciem. Retulit autem comparationem ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus.

MAGNANIMÆ GENTES. Hic est ordo, aliter non stat versus, est autem prosphonesis. ISMARE. Modo nomen est proprium. nam Ismarius appellativum facit, à monte Ismaro Thraciæ.

VVLNERA DIRIGERE. Pro dirigentem: *vulnera* autem *dirigere*, id est sagittas quibus fiunt vulnera, est autem ὑστεροπρότερον. Vt, *Insequitur infesto vulnere Pyrrhus*: & acerrime expressit inevitabiles sagittas, dicens enim *vulnera*, non tela dirigere.

MOEONIA. Lydia, quæ ante Mœonia vocabatur. Ergo ideo *generose*, quod Lydius. PINGVIA CVLTA. Aut figuratum est quæ exercendo culta faciunt, aut *culta* pro arvis.

PACTOLVSQVE IRRIGAT AVRO. Pactolus & Hermus Lydiæ flumina sunt, aurum trahentia sicut Tagus. Sed Pactoli fabula talis est; Midas rex cum ibi regnaret Silenus captus ab ejus sociis & vinctus est, miseratione vel prudentia eum & resolvi fecit, & omni adfabilitate fovit, quibus rebus ille gratiam rependens, præstitit Midæ ut quidquid tetigisset in aurum verteretur, sed cum ille quæcunque contigisset in aurum convertens, fame periclitaretur, ex præcepto in Pactolum fluvium abluendi gratia se mittere jussus est, in quem se cum jecisset, ferendi auri naturam flumini dedit, ipse destitit in aurum quæ contingebat mutare. IRRIGAT autem *auro* mire, cum tamenta quædam auri inveniri dicantur.

ET CAPYS: HINC NOMEN CAMPANÆ DVCITVR VRBI. Iste quidem hoc dicit, sicut Ovidius qui Capyn de Trojanis esse commemorat. *Ille dedit Capys repetita vocabula Troja.* Cœlius qui Trojanum Capyn condidisse Capuam tradidit, eumque Æneæ fuisse sobrinum. Alii hunc Capyn filium Capeti volunt esse Tyberini avum, ex quo fluvius Tyberis appellatus est, eumque Capuæ conditorem produnt; Alii Capyn Samnitem, condidisse Capuam confirmant. Sed Capuam vult Livius à locis campestribus dictam in quibus sita est: Constat tamen eam à Tuscis conditam de viso falconis augurio, qui Tusca lingua Capys dicitur: Vnde est Capua nominata. Tuscos autem omnem pene Italiam subjugasse manifestum est. Alii à Tuscis quidem retentam & prius Aliternum vocatam: Tuscos à Samnitibus exactos Capuam vocasse: ob hoc quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum falcones aves habent, quos viros Tusci Capuas vocarunt. Varro dicit propter cœli temperiem & cespitis fœcunditatem campum eundem Capuanum, sive Campanum dictum, quasi sinum salutis & fructuum.

CONTVLERANT. Nocte interveniente petegerant. MEDIA ÆNEAS FRETA NOCTE SECABAT. Aut media nocte, aut freta media.

DONATI.

MNESTHEVS ET CAPYS. Alterum laudat à facto, alterum à merito civitatis.

NOCTE. Ad laudem Æneæ.

VARIORVM.

QVALIS GEMMA MICAT. Comparat Ascanium gemmæ auro inclusæ, & candidissimo ebori è terebyntho elucenti, ut formæ decus in Ascanio amplificet. HORTENS.

FVLVVM QVÆ DIVIDIT AVRVM. Quæ est medio annuli aurei. PONTAN.

CALAMOS ARMARE VENENO. Supra de hac re dictum lib. IX.

PACTOLVSQVE IRRIGAT AVRO. Id est aureis arenis spargit dum irrigat. SALMASIVS. Qua ratione Pactolus evaserit aurifluus, narrat Fulgentius lib. 2.

Nanque

Digitized by Google

Namque ut ab Euandro caſtris ingreſſus Hetruſcis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genuſque:
Quidve petat, quidve ipſe ferat: Mezentius arma
Quæ ſibi conciliet: violentaque pectora Turni
Edocet: humanis quæ ſit fiducia rebus
Admonet: immiſcetque preces: haud fit mora, Tarchon
Iungit opes, fœduſque ferit. tum libera fatis
Claſſem conſcendit juſſis gens Lydia divum
Externo commiſſa duci. Æneïa puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubvecta leones:
Imminet Ida ſuper, profugis gratiſſima Teucris.
Hic magnus ſedet Æneas: ſecumque volutat
Eventus belli varios: Pallaſque ſiniſtro

SERVII.

NAMQVE VT AB EVANDRO. Rem antea obmiſſam breviter exſequitur.

REGEM ADIT. Inſtanti tempore adit.

QVIDVE PETAT. Scilicet auxilium. QVIDVE IPSE FERAT. Auxilii viciſſitudinem. ut ſupra Euandro, *Accipe, daque fidem.* Multi autem *quidque petat, quidque ipſe ferat* dicunt oportuiſſe dici, ſed mutatam conjunctionem: neque enim ex alterius perſona exponitur, ſed totum ex Æneæ, & ideo QVE, conjunctione opus fuiſſe, VE enim proprie vel ſignificat, ut ſic, *Nec patris Anchiſæ cineres manesve revelli.* MEZENTIVS ARMA. Quæ ſibi conciliet. Iniicit latenter timorem, ne forte poſſit collectis auxiliis Mezentius in regna remeare, à quibus fuerat ante depulſus.

VIOLENTAQVE PECTORA TVRNI. Superba: ut eſt illud, *Quos ille bello profugos egere ſuperbo*, id eſt violento.

HVMANIS QVÆ SIT FIDVCIA REBVS. Latenter hoc dicit, Nolite putare fixam eſſe & ſtabilem felicitatem. magna eſt enim rerum varietas, invicem accipietis auxilia.

ADMONET, IMMISCETQVE PRECES. Partim rogat, partim admonet hoc eſſe tutum ſolatium humanæ vitæ, ſi vel mutua dentur auxilia, vel in proſperis poſiti, etiam objecta conſyderent: & eſt ſuperioris verſus expreſſio. Nam edocet quid peteret, & quid eum ſolicitabat. *Admonet* vero vel cauſſa Mezentii, vel quia inſtabilis eſt & vaga fortuna. TARCHON. Hoc nomen ubique Græce ponit, excepto uno loco: ut eſt, *Haud procul hinc Tarchon:* & Tyrrheni. atque id propter metrum.

FERIT. Facit, ex more Romano propter porcum qui de lapide feritur. LIBERA FATIS. Exempta neceſſitate fatali, qua pugnare non poterat propter illud, *Externos optate duces.*

GENS LYDIA. Per derivationem Lydia gens, nam Lydia provincia, proprium eſt.

PRIMA TENET. More viri fortis in principiis eſt. Alibi, *Princeps ante omnes denſum Palinurus agebat Agmen.* ROSTRO PHRYGIOS SVBIVNCTA LEONES. Pro ſubjunctos Leones habens. Vult pro jugo roſtrum navis fuiſſe. Leones autem ſingulos, in ſingulis navis partibus fuiſſe depictos. Sane hoc loco notant Critici, quemadmodum tam cito potuerint fieri naves Æneæ quod excuſat pictura, quam ſolam mutatam debemus accipere. Ergo hanc navem Æneæ ab Etruſcis datam intelligamus: quidam volunt hanc navem ex his eſſe quibus Æneas ad Euandrum erat evectus, & ad Etruriam terra eſſe portatam.

GRATISSIMA. Propter illic navigia fabricata.

EVENTVS BELLI VARIOS. Licet haberet fortiſſimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum.

DONATI.

ET REGI MEMORAT. Tria dixit, memorat, edocet, admonet. *Memorat* ergo nomen & genus, & quid petat, & quid ferat. *Edocet* Turni violenta pectora, quæ arma conciliet. *Admonet*, quæ ſit humanis rebus fiducia. *Nomen*, ut cognoſcat. *Genus*, ne ab ignobili putet ſe rogari.

VARIORVM.

NAMQVE VT AB EVANDRO. Notanda eſt admirabilis & conciſa ἀνακεφαλαίωσις, rerum repræſentatio breviter propoſitarum ab imperatore auxilium ſuis maturante, & in celeritate bonam partem belli adminiſtrandi & expediendi ponente. GERMAN.

TVM LIBERA FATIS. Auguror ſignificari, libere licuiſſe militatum ire Etruſcis, nihil repugnantibus fatis, cum Æneæ externo duci commiſſi eſſent. Nam duce Etruſco ne militarent in Mezentium, varum effatis moniti ante fuerant. Turnebus lib. 2. cap. 21.

PALLASQVE SINISTRO AFFIXVS LATERI. Longiuſculam & eruditam diſputationem uter locus antiquis honeſtior fuerit, dexter an ſiniſter, videbis ſi voles, apud Lipſium Elect. lib. 2. cap. 2.

Digitized by Google

Affixus lateri, jam quærit ſydera, opacæ
Noctis iter, jam quæ paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona deæ, cantuſque movete,
Quæ manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Æneam, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus ærata princeps ſecat æquora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Cluſi,
Quique urbem liquêre Coſas: queis tela, ſagittæ,
Coritique leves humeris, & lethifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum inſignibus armis

SERVII.

IAM QVÆRIT SYDERA. Deeſt de Æneа; Et *quærit ſydera*, num de ſyderibus quærit? an ipſa ſydera? id eſt recenſet: aut num cauſa quærendi quod cupiat vicem diſcere. *

NOCTIS ITER. Aut per quæ nox decurrit: aut quæ intuentes nautæ iter peragunt noctibus. IAM. Modo. ut, *Iamque hos curſu, jam præterit illos.* QVÆ PASSVS TERRAQVE MARIQVE. Num quia audiendo res geſtas Æneæ, incendatur & ipſe ad imitandi cupiditatem?

PANDITE NVNC HELICONA DEÆ. Parnaſſus mons eſt Theſſaliæ juxta Bœotiam, quem locum aliquando Aones tenuerunt, qui in duo finditur juga, Citharonem Liberi, & Heliconem Apollinis & Muſarum. Ex quo fons manare dicitur quem Pegaſi ungula protuliſſe fertur qui vocatur Hippocrene.

TVSCIS. Tuſci à frequenti ſacrificio ſunt dicti ἀπὸ τοῦ θύειν. Vnde Tuſcos populos bene dicimus: Tuſciam vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur, ſed aut Etruria dicenda eſt ab Etruſco principe, aut Lydia, à Lydo, aut Tyrrhena ab ejus fratre, qui ut ſupra diximus, cum parte populi de Mœonia venit ad Italiam; quod ergo hic dicit Virgil. *Tuſcis comitetur ab oris*, de Tuſcorum finibus intelligendum eſt.

MASSICVS ÆRATA PRINCEPS SECAT ÆQVORA TIGRI. Inter auxilia accipiendum, nam Æneæ prima eſt navis, & licet ſit catalogus, id eſt inſcriptio, in quo enumerantur hi qui de Tuſcia venerunt, invenit tamen aliquam varietatem quod hos cum navibus veniſſe commemorat, cum in ſeptimo Turni ſocios per terram veniſſe memoraverit. Sane ſciendum amare Virgilium ducibus Italis dare nomina vel fluviorum vel montium. Vt ergo ſupra Almonem, & Aventinum commemoravit: ſic nunc *Maſſicum* dicit. Nam *Maſſicus* mons eſt, unde & Maſſicum vinum dicitur. Plerique tamen *Maſſicum* nolunt proprium nomen eſſe, ſed appellativum, dicentes Oſinium eſſe Maſſicum regem. Nam paulo poſt dicturus eſt, *Qua rex Cluſinus advectus Oſinius oris*: & nunc dicit, *Qui mœnia Cluſi*. Multi alium Maſſicum, & alium Oſinium eſſe voluerunt. ÆRATA TIGRI autem, cujus roſtrum erat in ſimilitudem tigridis. namque ſolent naves vocabula accipere à pictura tutelarum. hinc eſt. *Hunc velut immanis Triton*. Item, *& auratæ fulgebat Apolline puppis*. Tigri autem ſecundum regulam dixit. nam Græca nomina quæ genitivum ſingularem in DIS mittunt, in eo tantum & in dativo creſcunt: & in accuſativo & ablativo paria ſunt nominativo, ut Tigris, tigridis, tigridi, tigrim, tigris, à tigri. Iſis, Iſidis, iſidi, iſim, iſis, ab iſi. Si aliter invenerimus, abuſivum eſt. Vt in Lucano, *Ocyor & cœli flammas & tigride fœtu.*

MOENIA CLVSI. Pro Cluſiis: nam *Cluſium* dicitur, & eſt dictum per Synæreſim: ſicut *Nec cura peculi*, pro peculii. *Cluſium* autem eſt oppidum juxta Maſſicum: quod in Etruria condidit Cluſius Tyrrheni, ſive Telemachus Vlyxis.

COSAS. Civitas Tuſciæ, quæ numero dicitur ſingulari ſecundum Saluſtium. Vnde apparet *Coſas* hunc uſurpative dixiſſe.

CORITIQVE. *Coriti* proprie ſunt arcuum thecæ: dicuntur tamen etiam ſagittarum, quas & pharetras nominamus.

VNA. Ad totam claſſem refert. TORVVS. Pro forti & aſpero vel terribili.

DONATI.

QVÆRIT SYDERA. Quærit autem non neceſſaria Pallas, quæ ſi maturior ætate fuiſſet non quæſiſſet: erat à ſiniſtris, quia ſi duo erant, dignior erat Æneas.

PANDITE. Hæc invocatio tenet ſummam rerum & ſpeciem propoſitionis.

TORVVM. Aut oculis diſtortis, aut contracto vultu.

VARIORVM.

PANDITE NVNC HELICONA DEÆ. Novum catalogum eorum populorum, qui Æneam ad bellum ſunt ſequuti contexturus, iterat invocationem, quo fides ſit penes Muſas. HORT.

MASSICVS PRINCEPS. Hunc Maſſicum Cluſinorum & Coſſanorum ducem facit. Cluſium in Hetruria fuit, ubi Porſena poſtea imperavit. Nomen datum à Maſſico monte vinifero. HORTENS.

CORYTIQVE LEVES. Lipſius Antiq. lib. 1. cap. 2. legit *Coricique leves*, emendans hunc locum Nonii in *Catapulta*. Lud. Carrio lib. 1. Emend. c. 6.

Agmen,

Digitized by Google

Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: aſt Ilva trecentos,
Inſula, in exhauſtis Chalybum generoſa metallis.
Tertius, ille hominum divumque interpres Aſylas,
Cui pecudum fibræ, cæli cui ſydera parent,
Et linguæ volucrum, & præſagi fulminis ignes:
Mille rapit denſos acie, atque horrentibus haſtis.
Hos parére jubent Alphææ ab origine Piſæ,
Vrbs Hetruſca ſolo. ſequitur pulcherrimus Aſtur,

SERVII.

FVLGEBAT. Scilicet puppis aurato Apolline. ARMIS. Exercitu.

POPVLONIA. Civitas Tuſciæ. Matrem autem eorum qui venerant patriam dixit, ut alibi, *Inſignem quem mater Aricia miſit*: quidam Populoniam, poſt XII. populos in Etruria conſtitutos, populum ex Inſula Corſica in Italiam veniſſe, & condidiſſe dicunt. Alii Populoniam Volaterranorum coloniam tradunt. Alii Volaterranos Corſis eripuiſſe Populoniam dicunt.

EXPERTOS BELLA. Peritos. nam experres ſunt ignari. *Belli* autem poteſt pro in bello accipi. ILVA. Quidam Ilvam Æthalen dictam volunt, eſt autem Inſula adjacens Tuſciæ in conſpectu Populoniæ. Probus *Trecentos*, ſubdiſtingui vult, ut Inſula, ſequentibus jungatur.

INEXHAVSTIS CHALYBVM GENEROSA METALLIS. Quanto exhauſta fuerit, tanto generoſior, hoc eſt πολυγόνως. Ergo IN EXHAVSTIS, non eſt una pars orationis. Nanque dicit Plinius ſecundus, *Cum in aliis regionibus effoſſis metallis terræ ſint vacuæ, apud Ilvam hoc eſſe mirum quod ſublata renaſcuntur. & rurſus de hiſdem locis effodiuntur.* Varro & aliud dicit, naſci quidem illic ferrum, ſed in ſtricturam non poſſe cogi niſi tranſvectum in Populoniam Tuſciæ civitatem, ipſi inſulæ vicinam.

HOMINVM, DIVVMQVE INTERPRES ASYLAS. Deorum quos interpretatur, hominum quibus interpretatur & divinas indicat mentes, interpres vocatur. Sed notandum quod ait Nigidius Figulus, has artes ita inter ſeſe eſſe conjunctas, ut alterum ſine altero eſſe non poſſit. Vnde his quos perfectos vult probare Virgilius, omnium divinandi artium facit præſtare ſcientiam, ut hoc loco. Item ſupra Heleno de quo ait, *Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi, Qui tripodas Clarii lauros, qui ſydera ſentit.* Nigidius autem ſolus eſt poſt Varronem, licet Varro præcellat in Theologia, hic in communibus liueris: nam uterque utrunque ſcripſerunt.

FIBRÆ. Fibræ ſunt jecoris extremitates. PARENT autem, peritiſſime agnoſcuntur. Quod ſi *parent* obtemperant, non procedit: nam quomodo ſydera aut fibræ, vel fulgura poſſunt obtemperare? Aut *parent* apparent ac patent, quaſi nihil ei abſconditum, vel abſtruſum ſit. An hyperbolice tantam illi ſcientiam ſyderum vel ceterarum quas dixit rerum eſſe, ut ei parere videantur, ſicut dicimus artes quibuſdam eſſe ſubjectas? Sed *parent*, id eſt agnoſcuntur, quod ad omnia referendum eſt fibras, ſydera, voces avium, fulmina. nam ſi videntur, tantum accipias, cujus poſſunt videri: nec tamen intelligi. Item voces avium non videntur, ſed agnoſcuntur auditæ.

PRÆSAGI FVLMINIS IGNES. Præſagi, futura denuntiantis, ut. *De cælo tactas memini prædicere quercus.* Eſt enim Iovis filius fulmen de quo tantum futura noſcuntur, ut in octavo plenius de fulminis generibus dictum eſt. Alii non ipſum fulmen præſagum accipiunt, ſed eos præſagos qui inde futura prædicunt.

RAPIT. Raptim ducit. DENSOS ACIE. In acie conſtrictos & conjunctos.

ALPHEÆ AB ORIGINE PISÆ. Alpheus fluvius eſt inter Piſas & Elidem civitates Arcadiæ, ubi eſt templum Iovis Olympici: ex quibus locis venerunt qui Piſas in Italia condiderunt, appellatas à civitate priſtina: unde nunc addidit, VRBS HETRVSCA SOLO: cum præmiſiſſet, ALPHEÆ AB ORIGINE PISÆ. Sane Piſas antiquitus conditas à Peloponneſſo profectis, vel ab his qui cum Neſtore ad Ilium venerunt. Alii Piſum Celtarum regem fuiſſe Apollinis Hyperborei filium, & cum Samnitibus bellum geſtaſſe, à quorum regina quæ poſt conjugis mortem imperio ſucceſſerat, receptum in Etruria oppidum ſuo nomine condidiſſe. Alii locum * ex deo privigno genitum juvenem viribus magnis Piſas condidiſſe ajunt: Cato originum i. qui Piſas tenuerunt ante adventum Etruſcorum negat ſibi compertum, ſed inveniri Tarchonem Tyrrheno oriundum, poſtquam eorum locorum dominium ceperit, Piſas condidiſſe, cum ante regionem eandem Teutanes quidam Græce loquentes poſſederint. Alii ubi modo Piſæ ſunt, Focida oppidum fuiſſe ajunt, quod nobis indicio eſt à Peloponneſo originem id oppidum trahere. Alii incolas ejus oppidi Teutanas fuiſſe, & ipſum oppidum Teutam nominatum, quod poſtea Piſas Lydi lingua ſua ſingularem portum ſignificare dixerunt; quare huic urbi à portu lunæ nomen impoſitum. Alii ab Epeo Trojani equi fabricatore conditum tradunt, qui cum aliis Græcis in hanc regionem rejectus eſt. Vbi, poſtquam Trojanæ captivæ metu dominarum ad quas deducebantur naves incenderunt, deſperatione reditus remanſit, urbemque condidit, & ab ea quæ eſt in Peloponneſo Piſas cognominavit.

Aſtur equo fidens, & verſicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt (mens omnibus una ſequendi)
Qui Cære domo, qui ſunt Minionis in arvis:
Et Pyrgi veteres, intempeſtæque Graviſcæ.
Non ego te, Ligurum ductor, fortiſſime bello,
Tranſierim, Cycne, & paucis comitate Cupavo:
Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ,
Crimen amor veſtrum, formæque inſigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëtontis amati,

SERVII.

EQVO FIDENS. Id eſt, Eques optimus. Quidam Aſtur pro Aſtures accipiunt, apud quos equi & Equites optimi perhibentur. VERSICOLORIBVS ARMIS. Depictis, per quod bellicoſus oſtenditur.

TERCENTVM ADIICIVNT. Conſentiunt & accedunt ejus voluntati: quod ſequentia explanant. Probus *adiciunt*, adjacent, & quaſi juxta ſunt tradit. MENS OMNIBVS VNA SEQVENDI. Id eſt conjurati ſunt.

QVI CÆRITE DOMO. Ac ſi diceret, qui ſunt domo Carthagine. Cære autem ut ſupra diximus dicitur, ἀπὸ τοῦ χαίρειν, quod verbum ſalutandi gratia apud Græcos dici ſolet. Hanc Pelaſgi condiderunt, qui cum ſitim paſſi, nec uſquam aquam invenientes, caſu quodam fontem inveniſſent, in eodem loco oppidum condiderunt. Nec videatur contrarium quod ait, *Ducit Agylina nequicquam ex urbe ſecutos*: quaſi & Turno & Æneæ præſtet auxilium. nam illi Lauſum fugientem ſecuti ſunt: hi vero communi odio & conſilio totius civitatis in Mezentium arma commoverunt. MINIONIS. Fluvius eſt Minio Tuſciæ ultra centum ceſſas.

ET PYRGI VETERES. Hoc caſtellum nobiliſſimum fuit eo tempore, quo Tuſci piraticam exercuerunt. nam illic metropolis fuit, quod poſtea expugnatum à Dionyſio tyranno Siciliæ dicitur, de qua Lucilius, *Scarta Pyrgenſia*. INTEMPESTÆQVE GRAVISCÆ. Graviſcanum oppidum, alii intempeſtum dicunt ventis & tempeſtatibus carens: quod nulla poteſt ratione contingere. *Intempeſtas* ergo *Graviſcas* accipiamus peſtilentes & ſecundum Plinium in naturali hiſtoria, & Catonem in Originibus, ut *intempeſtas* intelligas ſine temperie, id eſt tranquillitate. nam ut ait Cato, *ideo Graviſcæ dictæ ſunt, quod gravem aërem ſuſtinent.*

LIGVRVM DVCTOR. Nam Liguria poſt Thuſciam eſt circa Gallos.

CYCNE. Cunare, quidam duci nomen datum tradunt à Cunaro monte, qui in Piceno. CVPAVO. Hic Cupavo ſicut declinatur Cato, vel Cicero.

NAMQVE FERVNT LVCTV CYCNVM PHAETONTIS AMATI. Phaëton Clymenes & Solis filius, qui cum doleret objectum ſibi ab Epapho rege Ægypti quod eſſet non de Sole, ſed de adulterio procreatus: duce matre venit ad Solem, & poſcit, ut ſi vere eſſet ejus filius, petita præſtaret. Quod cum Sol juraſſet per Stygiam paludem ſe eſſe facturum, petit ille ut ejus currus agitaret. Sol poſt jusjurandum negare non potuit. Acceptis itaque curribus Phaëton, cum exiſſet orbitam Solis, & cœpiſſet mundus ardere, à Iove fulminatus, in Eridanum cecidit, qui Padus vocatur. Hujus interitum flentes ſorores Phaëtuſa & Lampetuſa in arbores mutatæ ſunt, deorum miſeratione: ut hic dicit in populos: ut in Bucolicis, in alnos. Fuit etiam quidam Ligus, Cycnus nomine dulcedine cantus ab Apolline donatus; amator Phaëtontis, qui cum eum defleret extinctum, longo luctu in avem ſui nominis verſus eſt: qui poſtea ab Apolline inter ſydera conlocatus eſt: hujus nunc filium Cupavonem dicit habere cycni pinnas in galea ad paternæ formæ inſigne monſtrandum.

CRIMEN AMOR VESTRVM. Phaëtontem à Cycno amatum aut pie, aut turpiter accipiamus neceſſe eſt. Si turpiter, talis eſt ſenſus, Crimen veſtrum eſt ô Cycne & Phaëton, quod ſic amaſtis. Alii VESTRVM, pro tuum accipiunt: & ad ſolum Cycnum referunt: ut *Vos ô Calliope precor*: Si pie amavit, ſecundum Aſprum CRIMEN erit cauſa, ut 11. Æneid. *Et Crimine ab uno diſce omnes*, ut ſit ſenſus, ô Phaetontiades ſorores, & ô Cycne cauſa veſtrum, id eſt veſtræ mutationis, amor eſt: quia ſic Phaëthontem amaſtis ut periretis.

DONATI.

VERSICOLOR. Qui dum vertitur mutat colorem.

VARIORVM.

CVIVS OLORINÆ. Faculam interſerit Maro, ad tollendum faſtidium. Macrobius lib. 5. cap. 16. HARTVNG.

CRIMEN AMOR VESTRVM, &c Senſus eſt, O Cygne Cupavo, fili Cygni, cujus pater dictus eſt Cygnus: veſtrum crimen, id eſt, iſta pœna tranſmutationis, ob amorem contigit vobis. Nam pater tuus ob amorem Phaëtontis in cygnum tranſmutatus eſt: & inde cygneæ pennæ, quas tu geris in galea, paternam formam indicant: non quam ab initio habuit: ſed quam luctu amiciſſimi ſui Phaëtontis eſt adeptus DONATVS.

NAMQVE FERVNT LVCTV. Macrob. lib. 5. cap 14. Saturn.

Po-

Digitized by Google

Populeas inter frondes umbramque ſororum,
Dum canit, & mæſtum muſa ſolatur amorem:
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam,
Linquentem terras, & ſydera voce ſequentem.
Filius æquales comitatus claſſe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Inſtar aquæ, ſaxumque undis immane minatur
Arduus, & longa ſulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantûs & Tuſci filius amnis,
Qui muros matriſque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua dives avis. ſed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni:

SERVII.

VMBRAMQVE SORORVM. Ambitioſe dictum, pro inter arbores de ſororibus factas. Et eſt una de his quæ habet Virgilius inimitabilia & ſua propria. Tale eſt illud, *Sinuatque alterna volumina crurum.* Et, *Cum primum ſulcos æquant ſata.*

MVSA. Carmine, cantilena.

CANENTEM SENECTAM Quia *canentem ſenectam* pro albo colore neoterice dictum putant: canentem ſenectam mollibus tranſegit in plumis.

SYDERA VOCE SEQVENTEM. Cum cantu cœlum petentem: vel quod eſt re vera relatus in ſydera, ſicut videmus in ſphæra.

ÆQVALES COMITATVS CLASSE CATERVAS. Aut æqualiter habens per naves diſtributas catervas, aut ipſi duci pares virtute.

CENTAVRVM. Aut nomen navis, aut qui erat in navi pictus.

OCNVS. Iſte eſt Aucnus quem in Bucolicis Bianorem dicit. Vt, *Namque ſepulchrum Incipit apparere Bianoris.* hic Mantuam dicitur condidiſſe, quam à matris nomine appellavit. nam fuit filius Tybetis & Mantus Tyreſiæ Thebani vatis filix, quæ ad Italiam poſt parentis venit interitum: Alii Mantos filiam Herculis vatem fuiſſe dicunt. Hunc Ocnum, alii Auleſtis filium, alii fratrem qui Peruſiam condidit referunt, & ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Ceſenam quæ nunc Bona dicitur condidiſſe: permiſiſſe etiam exercitui ſuo ut caſtella munirent in quorum numero Mantua fuit. Alii à Tarchone Tyrrheni fratre conditam dicunt: Mantuam autem ideo nominatam, quod Etruſca lingua Mantum Ditem patrem appellant, cui etiam cum cæteris urbibus & hanc conſecravit. Mantus vero Græce declinavit. nam ſi Latine vellet, Mantonis diceret, ut ait Plautus. Ionis.

DIVES AVIS. Majoribus præpotens. Et bene *dives avis* quia non ab Ocno, ſed ab aliis quoque condita ſit: primum namque à Thebanis, deinde à Tuſcis, noviſſime à Gallis, vel, ut alii dicunt, à Sarſinatibus qui Peruſiæ conſiderant. SED NON GENVS OMNIBVS VNVM. Quia origo Mantuanorum & à Tuſcis venit, qui in Mantua regnabant, & à Venetis: nam in Venetia poſita eſt, quæ & Gallia Ciſalpina dicitur.

GENS ILLI TRIPLEX, POPVLI SVB GENTE QVATERNI. Quia Mantua tres habuit populi tribus, quæ & in quaternas curias dividebantur, & ſingulis ſinguli Lucumones imperabant, quos in tota Tuſcia duodecim fuiſſe manifeſtum eſt: ex quibus unus omnibus imperat. hi autem totius Tuſciæ diviſas habebant quaſi præfecturas, ſed omnium populorum principatum Mantua poſſidebat. Vnde eſt, *Ipſa caput populis.* Ergo Virgilius miſcet novam & veterem Etruriam, ut utriuſque principatum patriæ ſuæ adſignet, cum alioquin Mantua ad hæc auxilia pertinere non debeat, quod Æneas nulla à Tranſpadanis auxilia poſtulaverit, cum omnis exercitus adverſum Mezentium uno loco conſiderit, & propterea putetur Poëta in favorem patriæ ſuæ hoc locutus, ut de hac ſola trans Padum pro Ænea adverſum Mezentium auxilia faciat veniſſe, & quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit.

DONATI.

OCNVS. Filius fuit Mantûs, qui muros dedit urbi, & de matris nomine illam vocavit:

VARIORVM.

POPVLEAS INTER FRONDES. Sunt qui putent à Marone Heliadas nunc in alnos, nunc in populos verſas cani, quod Græcis λεύκη & populum & alnum ſignificet. GERMAN.

FILIVS ÆQVALES COM. Filius Cygni, ducebat catervas æquales, aut ætate ſcilicet, aut armorum cultu. DONAT.

OCNVS AB ORIS. Cur Mantuæ conditor, è Suida, Turn. lib. 29. cap. 24.

MANTVA DIVES AVIS. Expliçat. Turneb. lib. 2. cap. 21.

POPVLI SVB GENTE QVATERNI. Sic & gens Attica in decem populos diſcreta erat, qui diviſi, ut Romanis tribules, δημόται dicebantur: Romani enim in tribus diſtributi erant. GERMAN.

Ipſa caput populis, Tuſco de ſanguine vires.
Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca,
Mincius infeſta ducebat in æquora pinu.
It gravis Auletes, centenaque arbore fluctum
Verberat aſſurgens: ſpumant vada marmore verſo.
Hunc vehit immanis Triton, & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtin deſinit alvus:
Spumea ſemifero ſub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subſidio Trojæ, & campos ſalis ære ſecabant.
Iamque dies cælo conceſſerat, almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulſabat Olympum.
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)

SERVII.

TVSCO DE SANGVINE VIRES. Quia robur totum à Lucumonibus habuit.

IN SE ARMAT. Id eſt, Odio ſui in arma compellit.

PATRE BENACO VELATVS ARVNDINE GLAVCA MINCIVS. Venacus lacus eſt Venetiæ, de quo fluvius naſcitur Mincius. Iure ergo dux Venetus fluvium provinciæ ſuæ depinxit in navi: quem Venaci filium, quia ex ipſo habere orginem dicit.

GRAVIS. Fortis: ut, *Ferit enſe gravem Tymbreus Oſyrim.* Vel *gravis* aut animo, aut ætate, aut gravis propter navem, nam ſequitur, *Centenaque arbore fluctum Verberat aſſurgens* CENTENAQVE ARBORE. Non ait remis, ſed arboribus, ad exprimendam navis magnitudinem, quæ plures habuit remorum ordines. Vnde ait Lucanus, *Et ſummis longe petit æquora remis.*

MARMORE. Mari. TRITON. Pictus in navis prora ſedens, & ſic ait quaſi de vero Tritone, ut *Galea alta Chimeram Suſtinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.* CÆRVLA. Cærula freta, non concha cærula, ne non ſtet verſus, ſi cærula fuerit ſeptimus caſus.

LATERVM TENVS. Vt *Crurum tenus*, ἄχρι τῶν μηρῶν. HISPIDA. Horrida, ſetoſa.

FRONS HOMINEM PRÆFERT. Modo *frontem*, primam hominis partem intelligimus. nam hoc dicit, A capite uſque ad ima latera, hominis monſtrabatur effigies.

SPVMEA SEMIFERO. Incertum utrum pictus, an ex ære factus.

TOT LECTI PROCERES. Quare Tarchonem præterit? An quia illi omnes ſub imperio ejus fuerant? TER DENIS. Triginta naves accipiamus fuiſſe, non ut quidam volunt, ſingulos duces tricenas naves habuiſſe. nam enumeratorum militum non convenit numerus, præſertim cum ſequatur SVBSIDIO TROIÆ: id eſt parvo auxilio. Nam apud majores bella non ambitu, ſed virtute conſtabant. TROIÆ. Aut caſtra Anex dixit: aut *Trojæ*, pro Trojanis.

IAMQVE DIES CÆLO CONCESSERAT. Non dicit diem interveniſſe: nam ſupra ait, *media Æneas freta nocte ſecabat*, Et cælo *conceſſerat*, pro cælo, & deeſt noctι.

NOCTIVAGO. Nomen mire compoſitum. PHOEBE. Luna: ſicut Sol Phœbus. Item & Titan Sol, & Titanis Luna. Deſcribit autem noctem mediam, & dicit finitum diem ſecundum Romanum ritum. Quia media nocte diem numerant, & noctem ſimiliter à medio die. nec Luna ſine nocte poterant. Nec Lunæ fit ſine cauſſa commemoratio. Nam aliter videri Nymphæ non poterant.

DONATI.

ARMAT IN SE. Armat, quia cauſam præbuit, quod illi in ſe armarent.

IAM DIES. Laus Æneæ, quod die noctеque continuata navigatio illum non defatigaret. Sedebat ergo & vigilabat, & cum plura cogitaret, tamen temone navem regebat & velis.

VARIORVM.

IMMANIS TRITON. Cur Triton Buccinator. Turn. lib. 2. cap. 21.

IN PRISTIN DESINIT ALVVS. De hac voce Iunius, lib. 2. Animad. 13.

CVRRV NOCTIVAGO. Lunæ autem currui vehendo dabant Poëtæ nunc cervos, nunc equos. Cervos ſcilicet, aut quod eadem Diana dicatur nemorum præſes; aut eo ænigmate velocitatem ejus indicante, quod planetarum celerrime proprio motu citetur GERMAN.

NOCTIVAGO PHOEBE. Hoc epitheton ex Egnatio habuit. Macrob. lib. 6. cap. 5. Saturn.

NEQVE ENIM MEMBRIS DAT CVRA. Cantelius lib. 1. Novar. cap. 18.

Ipſe

Digitized by Google

Ipſe ſedens, clavumque regit, veliſque miniſtrat.
Atqui illi medio in ſpatio, chorus ecce ſuarum
Occurrit comitum: Nymphæ, quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphaſque è navibus eſſe
Iuſſerat: innabant pariter, fluctuſque ſecabant,
Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.
Agnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctiſſima Cymodocea,
Pone ſequens, dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac læva tacitis ſubremigat undis.
Tum ſic ignarum alloquitur: Vigilaſne deûm gens
Æneas? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos ſumus Idææ ſacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ claſsis tua: perfidus ut nos

SERVII.

CLAVVMQVE REGIT. Pro clavo navem regit, & dat Æneæ ſicut in quinto libro, gubernandi dedit peritiam. VELISQVE MINISTRAT. Velis quidam dativum volunt, non ablativum, ut ſi dicamus aliquem miniſtrare convivis.

MEDIO IN SPATIO. Inter navigandum. CHORVS COMITVM NYMPHÆ. De navibus factæ, & mire *comitum*, quia cum eo venerant.

ALMA CYBELE. A Cybelo Phryge qui primus ei ſacrum inſtituit: Mater deûm dicta Cybele, ἀπὸ τοῦ κυκλεῖσθαι τὴν κεφαλήν, id eſt capitis rotatione: quod ſemper Galli motu capitis per furorem, comam rotantes, ululatu futura pronuntiabant. Lucanus, *Crinemque rotantes Sanguineî populi ulularunt triſtia Galli.* Cybele autem Bacchius eſt. nam Cybele Anapæſtus eſt: ut, *Huc mater cultrix Cybele.*

INNABANT PARITER. Quia de navibus verſæ.

QVOT PRIVS. Id eſt quantæ, ad numerum retulit. Ergo ſubtrahit *tot.*

LVSTRANTQVE. Circundant & circumeunt.

DOCTISSIMA CYMODOCEA. Poëtice: ſicut & mutatio ipſa confingitur. Ergo doctiſſima quæ divinitus hanc doctrinam fuerit conſecuta. Nam ſtultiſſimum eſt quod quidam ait, Ilionei navem fuiſſe, & ideo eam eſſe doctiſſimam fandi.

PONE SEQVENS. Hoc quidam ideo dictum tradunt, quod adverſæ videri nolunt: unde Eclog. VIII. eſt, *Tranſque caput ſace, ne reſpexeris.* DORSO EMINET. Peritia natandi oſtenditur.

TACITIS. Aut ipſe tacitus, aut pro tacite & leniter. SVBREMIGAT. Subnatat.

IGNARVM ADLOQVITVR. Aut præſentiæ ſuæ ignarum, aut quod è navibus Nymphæ factæ ſunt. VIGILASNE DEVM GENS. Verba ſunt ſacrorum. Nam virgines Veſtæ certa die ibant ad regem ſacrorum, & dicebant, *Vigilaſne rex? vigila.* Quod Virgilius jure dat Æneæ, quaſi & regi, & quem ubique Pontificem & ſacrorum inducit peritum. Et bene primo interrogat, deinde quod vigilat approbat. DEVM autem GENS. Propter, *Diis genite, & geniture deos.*

VELIS IMMITTE RVDENTES. Hoc eſt rudentibus vela immitte, id eſt laxa, ut eſt illud Geor. III. *Notas odor attulit auras*: Immitti autem dicuntur rudentes, cum vela laxantur.

SACRO DE VERTICE. Argute *ſacro*, ne miretur Æneas deas factas. PINVS. hoc loco, ſecundum quartam declinationem dixit: in Bucolicis juxta ſecundam, ut, *Menalus argutumque nemus, pinoſque loquentes Semper habet.* Et loquitur per diffinitiones. NOS SVMVS. Sane declamatorie hos verſus explicuit.

PERFIDVS. Qui poſt fœdus bella commovit. hinc Latinus, *Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine pœnas.* Alii è communi ſermone *perfidum* Rutulum dici, quia ipſa Trojana eſt. VT NOS. Vt, pro quoniam, Plautus in Pſeudolo, *Vt laſſus veni de via, me volo curare.* Et in Moſtellaria, *Eundem animum mihi oportet eſſe gratum, ut impetravi*: pro quoniam.

DONATI.

AGNOSCVNT. Nam propter noctumas tenebras, alii non facile cognoſcerent.

VIGILAS? Recte dubitat: nam tempus ſomnum, cutæ vigilias ſuadebant.

VARIORVM.

VELISQVE MINISTRAT. Vtitur & lib. 6. & Tacitus de moribus German. Turnebus lib. 29. cap. 24.

QVOT PRIVS ÆRATÆ STETERANT. Explic. Turneb. lib. 12. cap. 12. Franc. Florid. lib. 1. Subſec. cap. 3.

CYMODOCEA. Græca forma eſt, pro Cymdoce. HARTVNG.

ÆNEAS? VIGILA. Credo alludere Poëtam ad ſymbolum & vocem illam quam exitum in bellum duces uſurpabant, *Mars vigila*, ejus cuſtodiam implorantes. GERMAN.

Præ-

Digitized by Google

Præcipites ferro Rutulus, flammaque premebat,
Rumpimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Iam loca jussa tenet sorti permistus Hetrusco
Arcas eques. medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age & aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit ipse
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingenteis Rutula spectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per undas
Ocyor & jaculo, & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.

SERVII.

PRÆCIPITES. Nomen pro adverbio, præcipitanter.

RVMPIMVS. Propter illud, *Continuo puppes abrumpunt vincula ripis.* INVITÆ. Ac si diceret, malueramus tibi potius servire, quam in Nymphatum numina commutari. TEQVE PER ÆQVOR QVÆRIMVS. Id est hæc nobis vagandi causa est, ut te invenire possimus.

REFECIT. Aut vacat RE: aut quia ante navium amiserant formam, ergo alteram fecit.

ET DEDIT ESSE DEAS. Græca figura: ut, *Donat habere viro.* ÆVVM. Immortalem. AGITARE. ἄγειν, hoc est agere.

IAM LOCA IVSSA TENET. Vt & supra diximus, hoc κατὰ τὸ ναυάγιον accipiendum est. nam intelligimus equites eum misisse per terram.

NE CASTRIS IVNGANT. Aut SE subaudis: aut *jungant* pro jungantur.

SOCIOS VENIENTE VOCARI. Antiquo verbo militiæ usus est, viros enim vocari significat eos qui necessitate in bellum, non voluntate conveniunt.

CRASTINA LVX. Deest veniat, hoc est crastina lux veniat tantum, & CRASTINA IVX, si ad Æneam referas, spectabis, & non inrita dicta putaris, & *crastina lux*, subaudiendum, cum venerit: si autem ad lucem, spectabit legas: *Crastina lux*, suspendendum quidam.*

SPECTABIT CÆDIS ACERVOS. Hæc est vera lectio: & ordo est, Si mea dicta inrita non putaris, crastina lux ingenteis acervos cædis videbit· nam male quidam SPECTABIS legunt, & ad lucem referunt: quod non procedit. nullus enim fic loquitur, ô Æneа, si quæ dico minime credis, ô lux crastina ingenteis cædis acervos videbis. Alii more antiquo *lux* pro luce accipiunt. Lucilius in tertio, *Hinc media remis Palinurum pervenio nox.* Pro nocte. Longus ait, *Diesi venerit.* Vnde & ipse *spectabis* legit.

DEXTRA DISCEDENS IMPVLIT. Mire discedens, adjuvatur enim pulsus recedente eo qui impulerit.

FVGIT. Pro velociter posuit. HAVD IGNARA MODI. Impulit navem libramento peritiæ & moderationis, quippe quæ navis fuerat.

OCYOR ET IACVLO. Breviter tribus comparavit, quoniam & sagittam ventis æquavit.

INDE ALIÆ CELERANT CVRSVS. Hoc est, inde aliæ Nymphæ aliarum navium cursus efficiunt celeriores, sicut fecerat Cymodocea, An aliæ naves? INSCIVS. Id est rerum quas audierat. Nam credere ex aperto non poterat.

OMINE. Augurio promissæ victoriæ.

DONATI.

SVRGE. Sedentem excitat non dormientem. AVRORA. Antequam plene veniat lux.

SPECTABIS ACERVOS. Prædixit futura ut dea appareret.

TOLLIT ASPECTANS. Audierat à nympha etiam adversa. ergo non lætabatur, sed quia plura nunciabantur, prospera attollebant animos.

Tum

Digitized by Google

Tum breviter ſupera aſpectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones:
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibuſque adſis pede diva ſecundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio ſociis edicit, ſigna ſequantur:
Atque animos aptent armis, pugnæque parent ſe.
Iamque in conſpectu Teucros habet, & ſua caſtra,
Stans celſa in puppi. clypeum tum deinde ſiniſtra
Extulit ardentem. clamorem ad ſydera tollunt
Dardanidæ è muris. Spes addita ſuſcitat iras.
Tela manu jaciunt: quales ſub nubibus atris
Strymoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque Notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi, ducibuſque ea mira videri
Auſoniis, donec verſas ad littora puppes

SERVII.

CONVEXA. Hic *convexa* epitheton eſt, quia ait, *Supera convexa*: alibi ſolum *convexa* principale eſt.

ALMA PARENS IDÆA DEVM. Alma proprie tellus eſt, ab eo quod nos alat: abuſive etiam aliis numinibus hoc epitheton datur. Terram autem ipſam conſtat eſſe matrem deum. Vnde & ſimulacrum ejus cum clavi pingitur. Nam terra aperitur vetno: hyemali clauditur tempore. DINDIMA. Mons Phrygiæ.

TVRRIGERÆQVE VRBES. Civitates turritæ, quas terra gerit. Vnde cum turrita corona Mater deûm pingitur. AD FRENA LEONES. Ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternæ ſubjacet affectioni. Figurate autem leones ad frena bijugi, id eſt frenati leones.

PROPINQVES. Facilius efficias, proſperes, matures, propitium facias: ut, *Et propius res aſpice noſtras.*

PHRYGIBVSQVE ADSIS. At ſi diceret cultoribus tuis.

TANTVM EFFATVS. Breviter ut ſupra dixit, propter lucem jam maturam, id eſt plenam. Nam nec crepuſculum, ſed lux jam matura deſcribitur.

REVOLVTA. Id eſt, Aperta: ſicut è contrario quod involvitur clauſum eſt. RVEBAT autem, non occidebat, ſed oriebatur, cum impetu veniebat quia per orbem: ut, *Et ruit Oceano nox:* Eſt autem, hyſteroproteron in ſenſu. ante enim eſt ut nox fugetur: & ſic lux adveniet.

MATVRA. Multa, quaſi tempeſtiva, & quam jam eſſe oportebat, aut ſatis plena & clara.

SOCIIS EDICIT. Secundum edicta Nymphæ. SIGNA SEQVANTVR. Nunquid litterarum figuram faciunt pervolitam? *Signa ſequantur*: vel tubarum, vel teſſeræ, vel re vera ſigna militaria.

QVALES SVB NVBIBVS ATRIS. Ideſt altis modo.

STRYMONIÆ GRVES. A fluvio Thraciæ Strymone, juxta quem habitant. Hæc autem comparatio non ad telorum pertinet jactum, ſed ad Trojanorum clamorem.

πρῶτοι μὲν κλαγγῇ τ' ὀρθῇ τ' ἴσαν ὄρνιθες ὥς
τε γε κλαγγὴ γεράνων πέλει οὐρανόθι πού,
αἵ τ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον καὶ ἀθέσφατον ὄμβρον
κλαγγῇ τοῖγε πέτονται ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων.

FVGIVNTQVE NOTOS. Aut quoſvis ventos frigidos. nam etiam & grues ſignificant tempeſtatem futuram: ut oſtendit ipſe Virgilius dicens, *Aut illum ſurgentem vallibus imis Aeriæ fugêre grues.* Aut re vera *notos*: horum enim calorem fugiunt, cum revertuntur ad Macedoniam ex Ægypto. SECVNDO. Num lxto? Trojanorum clamor ex gaudio.

DONATI.

ALMA PARENS IDÆA. Ex iis tribus nominibus captavit benevolentiam.

EDICIT. Eſt edicere, cum authoritate aliquid curandum jubere.

DARDANIDÆ MVRIS. Oſtendit quid poſſit ſpes: nam qui metu fugiebant, nunc ſpe in hoſtes inſurgunt.

AT RVTVLO. Hi enim in plano conſtituti, videre Æneam non poterant.

VARIORVM.

BIIVGIQVE AD FRENA LEONES. Expl. Turn. lib. 22. cap. 5. & lib. 3. c. 23. & lib. 29 c. 24.

STRYMONIÆ DANT SIGNA GRVES. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 10. Saturn.

Digitized by Google

Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:
Non secus ac liquida siquando nocte cometæ

SERVII.

ALLABI CLASSIBVS ÆQVOR. Labi cum classibus, aut æquore classem labi. quidam ita exponunt, & hoc ad phantasiam Rutulorum referunt, quoniam admirantibus his unde tanta fiducia animo Trojanorum incessisset, repentina facies multarum adpropinquantium perinde visa est, atque si ipsum æquor cum classibus allaberetur.

ARDET APEX CAPITI. Ex sequentibus intelligimus Aenex armorum fieri descriptionem nam dicturus est, *At non audaci Turno fiducia cessit*: licet talia arma conspiceret. Si tamen primam respicias connexionem, quasi de Turno videtur dicere: quod non procedit. *Apicem* tamen modo coni altitudinem dicit. Est autem Homeri & locus & comparatio.

Παμφαίνει δ' ὅς τ' ἀστὴρ ἐκπρολιπὼν περικαλλὲς
ἐς ῥα τ' ἀμέρας πόσιν. ἀερίζηλοι δ' ἐι αὐγαὶ
φαίνονται. πολλοῖσι μὲν ἄρματι νυκτὸς ἀμολγῷ,
ὅστε πού τ' ἀφέλοντο ἐπιπλόμενοι κακὰ ἔργα
λαμπετόωντες ῥηΐτ' ἰεῖ, κεκόρυθται δὲ τε σῶμα πολύν),
καὶ τε φέρει πολλὸν πυριτόν δηλοῖσι βροτοῖσιν.

Hoc autem iste violentius posuit: quod ille tantum stellæ facit comparationem: hic etiam stellæ pestiferæ, aspiciens quasi clades Rutulis illaturus Æneas. Possumus tamen APEX CAPITI accipere utrumque eum fuisse complexum, cum dicit, *Ardet apex capiti, cristisque à vertice flamma Funditur*, Et sacerdotis per apicem & viti fortis facere mentionem: dicitur autem *apex* virga, quæ in summo pileum Flaminum lana circumdata & filo conligata erat, unde etiam flamines vocabantur. Hoc autem nomen à veteribus tractum est, *Apere* enim veteres ritus Flaminum adligare dicebant, unde *apicem* dictum volunt.

COMETÆ SANGVINEI LVGVBRE RVBENT. Pro lugubriter. *Cometas* autem Latina lingua Crinitas appellamus. Has autem stellas Stoici ultra triginta duas esse dicunt: quarum nomina & effectus Abienus commemorat, qui Virgilii fabulas jam bis scripsit. Plinius etiam secundus dicit, *Cometas* stellas esse naturales, quæ apparent certis temporibus. Ita hoc quoque commemorat *cometas* fieri de planetis quinque: unde interdum bona, interdum pessima significant. nam si de Venere aut Iove fiant, meliora significant: si de Marte aut Saturno, deteriora. Nam Mercurius semper talis est, qualis ille cui cohæret. Vnde & minister deorum fingitur: hinc est ergo quod ait modo. *Cometæ sanguinei*, id est nocentii. Hanc stellam Electram dicunt, cum qua Iuppiter concubuit, quæ cum Trojam ardentem videret, capillum lacerabat, atque ita in astra est recepta. Sane Abienus cometarum has differentias dicit, stella quæ obliquam facem post se trahens quasi crinem facit Ippius vocatur: illa si ab occasu Solis in ortum venerit, mala Persidi & Syriæ ostendit; si ad meridiem attenderit, Africam & Ægyptum à malis revelat, lo-

lis pecoribus pestem denuntians: Si Septentrionem respexerit, Ægyptum bellis & miseriis premit. Si occidentem attenderit, gravat Italiam, & quidquid ab Italia usque ad Hispanias tendit: Si à meridie in septentrionem ierit, à bellis quidem externis securitatem denuntiat, sed seditiones domesticas significat. Alter *Cometes* est, cui ex gladio nomen est, nam Græce ξίφος appellatur, cujus tractus est longior, & pallidus color, neque comas habere dicitur, & hebetior ejus flamma est, qui si orientem adtenderit, Regem Persidis dolis significat appetendum. denuntiavit & bella, etiam Syrios pari conditione involvit, & Libyam atque Ægyptum fraude & insidiis nuntiet posse * laborem: Quod si occidentem attenderit, fœdera nova regionis ejus regi significat, quæ dicit per puellam congregatam in nuptias posse dissolvi. Alter Cometes est, qui Lampas appellatur, & quasi fax lucet, hic cum orientem attenderit, omnes illas orientis partes dicit nebulis posse laborare. frugesque eorum caliginoso aëre corrumpi: Si meridiem attenderit, Africam dicit siccitate, & serpentibus posse laborare: Si occidentem spectaverit, Italiam dicit adsiduis fluminum inundationibus laborare: Si septentrionem viderit, famen gentibus Septentrionalibus significat. Est etiam alter Cometes, qui vere *Cometes* appellatur. Nam comis hunc inde cingitur. Hic blandus esse dicitur, qui si orientem attenderit, lætas res ipsi parti significat: Si meridiem, Africæ aut Ægypto gaudia, si occidentem inspexerit, terræ Italiæ voti sui compos erit, hic dicitur apparuisse eo tempore quo est Augustus sortitus imperium; tunc denique gaudia omnibus gentibus futura sunt nuntiata: Si septentrionem attenderit, prospera universis significat. Est alter *Cometes* in tympani modum, quia & valde lucet, & Electri colorem habet, quem Disceum vocant, quoniam iste ex uno loco * sol & gignit orbi terrarum cædes, rapinas, bella, & cætera mala significat. Sextum *Cometem* appellari ex Regis Typhonis nomine Typhonem dicunt, qui semel in Ægypto sit visus, qui non igneo, sed sanguineo rubore fuisse narratur, globus ei modicus dicitur & tumens, crinem ejus tenui lumine apparere fertur, qui in Septentrionis parte aliquando fuisse dicitur: Hunc Æthiopes dicuntur & Persæ vidisse, & omni * malorum & fames necessitatis perstitisse, quarum plena vel in pleniores differentias, vel in Campestro, vel pero siri, siquem * delectaverit quærat.

DONATI.

TOTVMQVE ADLABI. Moraliter quidem: nam repentino turbatis motu omnia majora videntur.

VARIORVM.

TOTVMQ. ALLABI CLASSIBVS ÆQVOR. Phrasin explic. Turneb. lib. 29. cap. 24.

ARDET APEX CAPITI. Macrob lib. 5. c. 10. Saturn. PRO CRISTIS. emendat Fœrnus *Tristes*.

San-

Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus ægris
Naſcitur, & lævo contriſtat lumine cælum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Littora præripere, & venientes pellere terra.
Vltro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Quod votis optaſtis, adeſt perfringere dextra:
In manibus Mars ipſe, viri. nunc conjugis eſto
Quiſque ſuæ, tectique memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudes. ultro occurramus ad undam,
Dum trepidi, egreſſiſque labant veſtigia prima.
AVDENTES *fortuna juvat.*
Hæc ait: & ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Æneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. multi ſervare recurſus

SERVII.

SIRIVS ARDOR. Sirius ſtella eſt in ore canis: quæ ut in tertio diximus, quantum in ipſa eſt peſtifera eſt: & pro qualitate adiacentium aut vincitur, aut majoribus utitur viribus. hinc eſt quod cum certo tempore oriatur ſemper, non ſemper eſt noxia. Sed ſecundum Phyſiologicos, id circa caloris ſidus putatur quod Ida malignam vim habet, nam quod natura inimicum morem habeat propterea fieri ut ægro aquam hauriat ad reſtinguendam ſitim, nam id eo eos qui rabidi canis morſu continguntur aquam refugere, & ni cito ſubveniatur perire ſiti, quia niſus ejus animalis quod contrarium ori ſit, ſimiliter in corpore humano ſæviat.

LÆVO. Noxio hic, ut *Si mens non Læva fuiſſet*: alibi pro bono, ut IIII. Geor. *Si quem numina læva ſinunt*. An potius *Læva*, noxia: quia canis circa Auſtrum eſt, & Aſtrologi votiva quæ ſunt in cœlo ſiniſtra vocant? Quod autem ait, CONSTRISTAT LVM. CÆ. Cum de ſtella loqueretur quam armis ſplendentibus comparavit, bene hoc Statius ad ipſa arma tranſtulit dicens, *Armaque in auro Triſtia.*

LITTORA PRÆR. Pro præripiendi & depellendi.

QVOD VOTIS OPT. ADEST. Magna ars perſuadentis eſt, ut quod cupit fieri, in præjudicium trahat. Sic hoc loco: quia vult Turnus ut optent pugnam ejus ſocii, dicit eos hanc ſemper optaſſe. PERFRINGERE DEXTRA. Fortiter facere, & bene verbo uſus eſt militari.

IN MANIBVS. Non jam in votis, ſed in manibus eſt res. ESTO. Pro SIT: tertia namque perſona eſt.

REFERTO FACTA PAT. Alii hic diſtinguunt, ut ſit *Referto*, id eſt referto facta patrum & laudes. Travit autem hoc de Salluſt. qui dicit, Hiſpanorum fuiſſe morem, ut in bella euntibus facta adoleſcentibus parentum memorarentur à matribus. Alii diſtinguunt, *nunc magna referto facta*, ut duas res dixerit, Nunc unuſquiſque & ſuorum factorum meminerit, & laudis parentum.

EGRESSIQVE. Si *egreſſi*, figurate dictum eſt.

VERSAT QVOS DVC. CONT. Cogitat quidem, ſed non facit: ne diviſo exercitu utrobique vincantur. quod ſequentia indicant. Nam paulo poſt dicturus eſt, *Et rapit acer Totam aciem in Teucros.* AVDENTES FORTV. Terent. *Fortes fortuna adjuvat*, poteſt hæc ſententia & ſuperioribus adplicati, & per ſe ſeparatim intelligi. CONCEDERE vacat CON.

PVPPIBVS ALTIS. Non potentibus. PONTIBVS. Tranſtris navium. SERVARE. Pro ſervaverunt: Et CREDERE. Pro crediderunt.

DONATI.

VERSAT QVOS DVCERE. In tanta deſperatione; nec conſilium, nec vim animi amiſit.

VARIORVM.

SIRIVS ARDOR. Homer. Iliad. Λ. HART.

ILLE SITIM MORBOSQVE FERENS. Turneb. lib. 18. cap. 32. Explic. morbum ſolſtitialem, lib. 24. cap. 38.

LÆVO CONTRISTAT LVMINE. Vt oſtenderet lumen non ſemper eſſe optimum, ſed aliquando exoriri contrarium. Nam cometes & Sirius tanto ſunt perniciosiores, quanto fuerint luce majore conſpicui. *Lævum* ergo *lumen*, eſt infauſtum & portentoſum, quo cæli aſpectus ſit triſtis. DONAT.

NVNC CONIVGIS ESTO. Opportuna, & ſolennis incitatio. HARTVNG.

AVDENTES FORTVNA IVVAT. Ex Ennio. Macrob. lib. 6. cap. 1. Sat. H. Stephan. Schediaſmat. lib. 4. cap. 29.

Digitized by Google

Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu:
Per remos alii. speculatus littora Tarchon,
Quà vada non sperant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subito proras, sociosque precatur:
Nunc ô lecta manus validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates: inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppes statione recuso,
Arrepta tellure semel. quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedère carinæ
Omnes innocuæ: sed non puppis tua Tarchon,
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps, sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum, quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.

SERVII.

LANGVENTIS. Tranquilli. BREVIBVS. Vadis.

PER REMOS. Id est scaphis, & deest descendunt.

NON SPERANT. Legitur & SPERAT, quod melius est. Nam dum vada esse non sperat, incidit in ea, quia fracta non remurmurat unda, *Sed mare inoffensum crescenti adlabitur æstu.*

PRECATVR. Modo cum precibus hortatur.

TOLLITE, FERTE. Ad celeritatem dictum est. FINDITE RO. Militari felle dictum: ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum.

STATIONE. Portu temporali. nam portus est ubi hyematur. sed modo *stationem* siccum littus significat. nam hoc dicit, Potiar terra, & navem frangere non recuso.

INNOCVÆ. Innocuus primo est, cui non nocetur. Innoxius, qui nocere nescit. sed hoc plerunque confundunt Poëtæ. *Innocuum* quibus non sit nocitum, alibi littus innocuum quod noceat. SED NON PVPPIS TVA. ἀπροσδιόριστος, & σοφώτατος.

DORSO INIQVO. Dorsum est durior arena, quæ remeantibus fluctibus plerunque densetur, & in modum saxi durescit: hoc à nautis pulvinus vocatur. A Græcis Ῥάχις. Homer. Ἐπὶ ῥῖνα πολιόῤῥοιο. Probus vadis dorso, pro vado dictum putat, ut in Geor. *Dorso nemoris.* INIQVO. Sibi nocenti.

SVSTENTATA. Non ab alio, ut *Fratremque ruentem Sustentat dextra*, sed quasi αὐξηθῆναι, vel *sustentata* cum sustentaretur. Melius *sustentata* pro suspensa accipit, nam ideo & anceps est cum huc atque illuc mutaret. FLVCTVSQVE FATIGAT. Subaudis EAM. Nam fluctus singularis est nominativus.

EXPONIT IN VNDIS. Ideo in undis, non in undas: quia non est loci mutatio, sed in uno eodemque loco res agitur.

FRAGMINA. Antique dictum, nam fragmenta dici debere nonnulli adserunt.

VARIORVM.

TOLLITE, FERTE RATES. Ad celeritatem dictum est: & illud, *terram inimicam findite rostris*, militari felle: ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis adventum. *Statio* autem est portus temporalis: nam portus est, ubi hyematur. Sed modo *statio*, siccum littus significat. Hoc enim dicit, potiar terra, & navem frangere non recuso. DONAT.

SOCII CONSVRGERE TONSIS. Quid *tonsa*, dictum lib. 7. vers. 28.

NEC TVRNVM SEGNIS. Transitio ad Turnum & Rutulorum studia, ad excipiendos Trojanos. HORTENS.

Signa

Digitized by Google

Signa canunt: primus turmas invaſit agreſteis
Æneas, omen pugnæ, ſtravitque Latinos,
Occiſo Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petit: huic gladio, perque ærea ſcuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre peremptæ,
Et tibi Phœbe ſacrum: caſus evadere ferri
Cui licuit parvo. nec longe Cyſſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clava,
Dejecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, uſque graveis dum terra labores
Præbuit. ecce Pharon, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum, clamantis ſiſtit in ore.

SERVII.

OMEN PVGNÆ. Salluſtius, *Pugnam illam pro ominibus belli futuram.* Ergo ideo *omen*, quia ſicut nunc, ſic ubique vincit Æneas. INVASIT AGRESTES. Quia ſupra ait, *Et latos vaſtant cultoribus agros.*

THERONE. Hoc nomen tantum in Pindaro lectum eſt. Et bene in honorem victoris victum laudat.

TVNICAM SQVALLENTEM. Splendentem loricam. *Squalentem auro*, Splendentem auro, & ſignificat copiam denſitatemque auri in ſquamarum ſpeciem intertexti: *Squalere* enim dictum à ſquamarum crebritate atque aſperitate, quæ in ſerpentum piſciumve coriis viſuntur. Alibi, *Quem pellis aheneа In plumam ſquamis auro conſertâ tegebat.* Alibi, *Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, aheneis Horrebat ſquamis:* quidquid igitur inculcatum obſitumque aliqua re erat *ſqualere* dicebatur. HAVRIT. Modo ferit ſignificat: non nudum latus, ſed quod aperuerat: & putatur ὕστερον πρότερον. Quidam Italicam elocutionem putant, cum enim à latere quis aliquem adortus gladio occidit, *hauſit illum* dicunt.

ET TIBI PHOEBE SACRVM. Omnes qui ſecto matris ventre procreantur, ideo Apollini conſecreati ſunt, quia Deus medicinæ eſt, per quam lucem ſortiuntur. Vnde Æſculapius ejus fictus eſt filius: ita enim eum eſſe procreatum ſupra diximus. Cæſarum etiam familia ideo Apollinis ſacra retinebat, quia qui primus de eorum familia fuit, exſecto matris ventre natus eſt. Vnde etiam Cæſar dictus eſt: licet varia de hujus nominis etymologia dicantur, ut diximus ſupra.

QVOD LICVIT PARVO. Legitur & CVI licuit. Et reſpexit ad illud quod ferrum nunc Iuvenis vitare non potuit, quod parvus evaſit. NEC LONGE. Pro nec multo poſt, adverbium loci pro temporis, antique.

IVVERE MANVS. Id eſt ſuæ. VSQVE. Tandiu, donec. DVM TERRA. Donec in terra.

LABORES PRÆBVIT. Nove dixit cum bona præbeti dicantur. an ideo præbuit quod hæc Herculi profuerunt, ut ad immortalitatem per iſta perveniret. ECCE PHARON. Legitur & Pharo ut ſit dativus ab eo quod eſt Pharus. Si autem PHARON legeris, figuratum eſt. nam de nominativo tranſit ad dativum, dicens *Clamantis in ore.* INERTES. Aut quod alii inertiam objecerint, aut quia ubi pugnari oportet, loqui inertis eſt.

VARIORVM.

PRIMVS TVRMAS INVASIT. *Primum* accipere poſſumus, non tantum primo incipientem, verum etiam ſine aliorum ſocietate: magnæ enim laudis inſtar eſt, ipſe unus in exitium plurimorum. DONATVS.

OCCISO THERONE. Enumeratio eorum, qui manibus Æneæ in primo conflictu concidêre?

VIRVM MAXIMVS. Alluſit ad Theronem Hiſpaniæ citerioris regem, qui cum furore actus Gades expugnatum Herculis templum proficiſceretur, navi fulmine conſumpta, cum omnibus copiis ſuis à Gaditanis navali prælio victus. Quare eum & virorum maximum vocat, & tunicam auro ſqualentem tribuit. HORTENS.

PERQVE ÆREA SCVTA. *Ærea ſuta*, non *ſcuta* legi vult Vrſin: loricam enim hamatam intelligit, aitque Statii teſtimonio hanc lectionem confirmari. Verſus Statii ſunt hi, lib. 4. Thebaid *Latium omne ſub armis Ferreа ſuta tegunt.* Lib. 3. *magnorumque ærea ſuta Thracum.* Quibus verbis etiam oſtendit, eam trilicem fuiſſe. PONT.

PER TVNICAM SQVALLENTEM AVRO. Inter verba quæ nonnulli Grammatici in Virgilio quaſi abjecte & incurioſe poſita reprehenderunt, hoc etiam eſt, tanquam non convenerit dicere, *auro ſqualentem*: quoniam nitoribus, ſplendoribuſque auri, ſqualloris illuvies ſit contraria. Reſpondet Gell. lib. 7. cap. 6. & cum eo Macrob. lib. 6. cap. 7. verbum *ſqualentem*, ſignificare copiam, denſitatemque auri, in ſquammarum ſpeciem intexti. PONT.

Digitized by Google

Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infœlix nova gaudia Cydon:
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies. septem numero, septenaque tela
Conjiciunt: partim galea clypeoque resultant
Irrita, deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. fidem Æneas affatur Achatem:
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos) steterunt quæ in corpore Grajûm
Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,
Et jacit: illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem

SERVII.

FLAVENTEM MALAS. Flaventes malas habentem, & est ordo, Tu quoque Cydon miserande jaceres dum sequeris Clitium flaventem prima lanugine malas, id est dum adolescentem sectaris, cujus amore flagrabas, *Qui juvenum tibi semper erant.*

INFOELIX NOVA GAVDIA CYDON. De Cretensibus accipimus quod in amores puerorum intemperantes fuerunt: quod postea in Laconas, & in totam Græciam translatum est, adeo ut Cicero dicat in libris de republica, *Opprobrio fuisse adolescentibus, si amatores non haberent.* Propter quod poëta Cydonem inducit amatorem. Novimus autem Cydonas Cretenses dici. Sane *Cydon* quando nomen est proprium, CY naturaliter producit: si appellativum, corripit CY. ut, *Parthus sive Cydon, telum immedicabile torsit.* Tamen Statius etiam in proptio corripuit, ut, *Hæc regi promissa Cydon hæc lampe dabamus.* Quod fecit abutens licentia, qua utimur in nominibus propriis. NOVA GAVDIA. Ergo quem tum primum amare cœperat.

SECVRVS. Deest pene. SECVRVS AMORVM. Hoc loco, * aliter *Securus amorum Germana*, id est contemnens, non curans. MISERANDE. Pro miserandus. Nam pro nominativo vocativum posuit: ut contra, *Socer arma Latinus habeto.* licet illic possit accipi, Socer arma Latinus habeat. nam habeto & secundæ & tertiæ personæ est. tamen etiam & alibi nominativum pro vocativo legimus, ut *Cerniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.*

STIPATA COHORS. Id est unanimiter veniens.

SEPTEM NVMERO. Hoc est pro septem & deest QVIA, veteres enim ita enunciabant: Lucilius in IIII. *Hi præ se portant mihi ingentes munere pisces Triginta numero.* * An potius proprie? Credibile est enim ut sæpius jecerint. SEPTENAQ. TELA. Pro septem more suo, ut *bina* pro duobus *Frenaque bina.*

DEFLEXIT PARTIM STRINGENTIA CORPVS ALMA VENVS. Quidam ἰμφαλκόντα per purant, id est jam stringentia: alii participium, præsens pro futuro accipiunt, id est, quæ nisi essent deflexa stringere habuerant. Male ait Donatus hoc loco ante dictorum oblitum esse Virgilium, quod post Iovis prohibitionem bellis facit numina interesse, non respiciens Iovem magis honestatum esse deos in fœdera, quam à bellis prohibuisse. Nam & paulo post, & tam Iuno quam Iuturna bellis intererunt.

ACHATEN. Omnia nomina quæ in TES exeunt, vocativum in A mittunt, ut Achates Achata, Timœtes Timœta.

SVGGERE TELA MIHI. Ordo est, *Suggere tela mihi*: quæ in campis Iliacis in Græcorum steterè corporibus. nullum enim mea in Rutulos dextera sine causa jaculabitur telum eorum, quæ jam sunt cæde hostium comprobata. Qui vero steteruntque in corpore Grajùm per conjunctionem, non per pronomen legunt, hi neque sic haud debuisse dici putant, & mutatam à poëta conjunctionem. Aliique conjunctionem pro *enim* ponunt, ut, *Primaque oriens erepta juventa est.*

TRANSVERBERAT. Scindit.

HVIC FRATER SVBIT. *Huic subit*, id est prope.

DONATI.

THORAX. Dicitur indumentum quo bellator usque ad pectus munitur.

VARIORVM.

SEQVERIS NOVA GAVDIA CYDON. Bene profecto hunc amorem Cydonis ἀνιδέῳ execrabilem, & sceleratissimum, maximeque naturæ repugnantem Donatus vocat.

SVGGERE TELA MIHI. Etsi juxta proverbium, *ne Hercules quidem adversus duos*, ne dum Æneas: armis tamen confidens Vulcaniis, poscit tela sibi dari, ut cum septem unus manum conferat. Hor.

Susten-

Digitized by Google

Sustentat dextra. trajecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: sed non & figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Lausus
Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum graviter pressa: pariterque loquentis
Vocem animamque rapit trajecto gutture. at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threïcios Boreæ de gente suprema,
Et treis, quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. occurrit Halesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ: magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:

SERVII.

TRAIECTO MISSA LACERTO. Quæ fuerat missa retroacto lacerto.

PROTINVS. Iugiter, continue. TENOREM. Modum currendi; id est eodem impetu fertur.

MORIBVNDA. Morienti similis. Quod ita esse etiam Sallustius ostendit, qui ait, *Quasi vitabundus per tramites & occulta loca exercitum deducere.* Nam Iugurtha non vitabat legatum, sed se eum vitare simulabat, nam quia nomen est, ideo significat similitudinem, non passionem: Quod si participialiter diceretur, à passivo veniret. Omnia enim à passivo participia, in DVS exeunt. Moribunda, similis morienti, non enim participialiter aliquid significat, sed nominis habet significationem. nominis autem significatio similitudinem habet, non passionem. Quando dico MORITVRVS EST: vere moriturus est. *Moribundus* autem, non vere, sed similis morienti est. unde & Sallustius dicit, *Quasi vitabundus.* NERVIS. Aut necessarie additur *nervis*; aut nervis tantum pependit.

FRATRIS DE CORPORE RAPTO. Si diceret *fratrum de corpore raptum*, speciosius esset: quod ideo omisit, quia hasta Alcanoris tantum vulneraverat manum, in Maeonis vero hæserat corpore.

EST LICITVM. Quoniam non contradixerat. FEMVR dicitur: quia lectum est, & declinatur hujus femoris. Illius vero ablativi non invenitur nominativus, *Latus Eripit à femine.* licet Caper in libris enucleati sermonis dicat femen, sed non ponat exemplum. ergo aut hoc femur, aut hoc femen; Nam femus penitus non dicimus.

HIC CVRIBVS. Hoc est *nunc*. Et est ordo, Tunc fidens primævo corpore advenit Lausus Curibus: qui erat de Curibus, ut Verres Romulia. Aut *fidens Curibus*, id est multitudine: ut, *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Lausus.*

RIGIDA. Id est, Tenens eam; non vibrans & jaciens.

BOREÆ DE GENTE SVPREMA. Aut originem ducentes de Zeto & Calai, qui filii Boreæ & Orythiæ Nymphæ fuerunt: ut DE GENTE, de genere accipiamus. Aut certe in Hyperboreis montibus natos: unde est origo venti Boreæ. *Suprema* autem pro supremi Boreæ: Si autem, ut quidam volunt, *Boream* principium generis accipiamus, erit *suprema* dictum pro summa, quod si ventum intelligimus, *suprema* ultima modo, sicut dictum est, initium flandi Boreas concipit * ISMARA. Civitas Thraciæ à monte Ismaro dicta: hic enim fœminino Ismara, quia patriam dixit, ibi neutri, id est, *juxta Ismara Baccho Conserere.*

EXPELLERE TENDVNT. Hoc est loco se invicem movere contendunt.

LIMINE. Decenter dictum, hoc est in litore.

MAGNO ÆTHERE. In magno aëre. nam veluti in æthere non sunt, sed in aëre. sic supra, *Atque æthera tranant Cum fonitu*: pro aëre.

An-

Anceps pugna diu, ſtant obnixa omnia contra:
Haud aliter Trojanæ acies, acieſque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, denſuſque viro vir.
At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Intulerat torrens, arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas inſuetos acies inferre pedeſtres
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci,
Aſpera quæis natura loci dimittere quando
Suaſit equos: unum quod rebus reſtat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quo fugitis ſocii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quâ globus ille virûm denſiſſimus urget:
Hac vos & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæque manuſque.

SERVII.

OBNIXA OMNIA CONTRA. Mare mari, nubes nubibus, ventis venti. Legitur & *obnixi*: ut referatur ad ventos.

HÆRET PEDE PES. Pro pedi. Nam eſt Antiproſis: & verſus eſt Homeri:

ἄνηρ δ' ἄνδρὶ ἴρηδε, πόλις πόλιν, αἰὲν δ' αἰὲν.

ROTANTIA. Vt *Eleuſinæ matris volventia plauſtra*: Rotantia ergo quæ rotantur.

TORRENS. Non Tyberis, ſed quicunque alius fluvius ad tempus creſcens.

INSVETOS ACIES INFERRE PEDESTRES. Quia ſaxis quæ torrens intulerat impediti Arcades, omiſſis equis pedeſtrem pugnam inſueti inierant, & à Latinis pellebantur. Et ARCADAS. Accuſativus pluralis eſt, cujus ultima ſyllaba ideo brevis eſt, quia nominativus pluralis *es* terminatur: ut hi Arcades, item delphines, delphinas.

LATIO SEQVACI. Metonymia pro Latinis ut alibi, *Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam.*

DIMITTERE QVANDO. *Quando* ſiquidem. Et eſt Romanæ militiæ. nam in locis impeditis equos militibus dabant, & pedeſtri certamine confligebant.

QVO FVGITIS? Hoc amare dictum eſt jam preces ſequuntur. PER VOS ET FORTIA FACTA. Adjurat eos per ipſorum facta, quoniam non habet puer proprios titulos, nam eſt ei prima militia.

PER DVCIS EVANDRI. Melius *ducem*, quam ſi dixiſſet Regis, hoc enim nomen exprimit ducentem in prælia: Salluſt. *Quo cupidius in ore ducis ſe quiſque bonum & ſtrenuum oſtentantes*, Non dixit proconſulis. DEVICTAQVE BELLA. Finita, exhauſta. nam hoſtis vincitur, non bellum.

SVBIT. Succedit, ut *Cui deinde ſubibit*. LAVDI. Vt ſolet virtuti, poteſt proprie intelligi.

FIDITE NE PEDIBVS. Vativus eſt pedibus. nam fido tibi dicimus.

HAC VOS ET PALLANTA DVCEM PATRIA ALTA REPOSCIT. Hoc vult patria ut per cædes hoſtium revertamur.

NVMINA NVLLA PREMVNT. A facili argumentatur dicens non cum deo, ſed contra mortales bella tractamus.

DONATI.

QVO FVGITIS? Cum omnis teneant hoſtes.

VARIORVM.

HÆRET PEDE PES, VIRO VIR. Ex Furio. Macrob. lib. 6. cap. 3. Saturn. & lib. 5. cap. 13. Saturnal.

AT PARTE EX ALIA. Omiſſo Æneæ, narrat ea quæ ab Arcadibus in diverſa campi parte ſint fortiter geſta: ut Pallantis, qui hic Patrocli Homerici perſonam refert, virtutem maxime celebret, non diu ſuperſtitis futuri. HORT.

ARCADAS INSVETOS. Arcades à ſtudio equorum & nutricatione commendati fuerunt olim, & equeſtri imprimis valuerunt certamine. Sed quomodo hic pugnare nequiverint, miratur GERMAN. quem vide.

FERRO RVMPENDA. Propoſitio, quæ pugnandi neceſſitatem illis proponit.

NVMINA NVLLA PREMVNT. A facili: verum ſi cum diis adverſariis pugnandum foret, fugam haud ſe diſſuaſurum. Non enim unquam bene ceſſit cuiquam, pugnaſſe cum diis. HORT.

Ecce

Digitized by Google

Ecce maris magna claudit nos obice pontus:
Deeſt jam terra fugæ: pelago Trojamne petemus?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primum fatis adductus iniquis
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quâ ſpina dedit, haſtamque receptat
Oſſibus hærentem: quem non ſuper occupat Hiſbon,
Ille quidem hoc ſperans. nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Helenum petit, & Rhæti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare novercæ.
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis,
Daucia; Laride Tymberque ſimillima proles,
Indiſcreta ſuis, gratuſque parentibus error.

SERVII.

ECCE MARIS. Quod eſt efficax, in fine poſuit. nam dicit eos quo fugiant non habere, cum terra ab hoſtibus teneatur: mare autem pedibus tranſire non poſſint: caſtra vero ingredi turpiſſimum ſit. Aut certe etiam hoc impoſſibile, ſi ab hoſtibus obſidentur, ut quidam volunt, intelligentes. Et rapit acer totam aciem, in Teucros ſcilicet ſuam quam ducebat cæteris relictis. MAGNA CLAVDIT NOS OBICE PONTVS. Periphraſis. Id eſt mari claudimur: Modo uſus habet ut hic obex dicamus: unde quidam MAGNO OBICE legunt. Antiqui etiam hæc obix dicebant, ſecundum quod eſt *magna obice*. Hinc eſt quia nonnulli vitant generis dubietatem, & legunt *Magno*, ſcilicet maris. Caper tamen in libris dubii generis, probat dici & hic obex & hæc obex: quod ut diximus, hodie de uſu receſſit.

TROIAM. Id eſt caſtra Trojanorum.

DENSOS PRORVMPIT IN HOSTES. Vt eos hortaretur exemplo.

FATIS INIQVIS. Exitum præoccupavit futurum.

MAGNO PONDERE. Hoc eſt magni ponderis: ut, *Ære cavo clypeum, magni geſtamen Abantis*, pro ætis cavi.

RECEPTAT. Ideo frequentativo uſus eſt, quia oſſibus inhærentem haſtam facile avellere minime poterat. Et expreſſit moram quandam & molitionem extrahentis. Ergo *receptat*, eſt frequenti concuſſione divellit. Tale eſt & illud, *Clypeoque ſiniſtram Infertabam aptans*.

QVEM NON SVPER OCCVPAT. Quem ſuper Lagum ſubauditur ſtantem, ideo autem deſuper, quia Pallas ad evellendam haſtam fuerat inclinatus.

NAM PALLAS ANTE RVENTEM DVM FVRIT. Ordo eſt, nam eundem Pallas ante excipit, id eſt dolo interimit. Ille enim incautus fuerat, furens propter crudelem mortem ſodalis. unde & incautus fuerat.

TVMIDO IN PVLMONE. Et naturaliter tumido, & quia furebat. In pulmone autem recondit, Archaiſmos eſt, pro in pulmonem.

HINC STHENIVM PETIT. Pro *tunc*, loci adverbium pro temporis. RHOETI DE GENTE VETVSTA ANCHEMOLVM. Hæc fabula in Latinis nuſquam invenitur auctoribus. Abienus tamen qui totum Virgilium jambis ſcripſit, hanc commemorat, dicens Græcam eſſe. Rhœtus ergo Marrubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Caſperiam ſuperduxit novercam: hanc privignus ſtupravit. Qua re cognita cum eum pater inſequeretur, & ad pœnam vocaret, fugiens ſe ille contulit ad Daunum. Merito ergo in bello Turni, Dauni filio Anchemolus gratiam reddit. *Gente* autem *Vetuſta*, ideo quia à Forco deo marino originem ducere legitur. Hoc totum Alexander Polyiſtor tradit, quem Lucius Sylla civitate donavit.

VOS ETIAM GEMINI. Vt ſupra, *Tu quoque flaventem prima lanugine malas*.

SVIS Etiam ſuis. Lucanus, *Et amiſſum fratrem lugentibus offert*. Et eſt abſolutum ſuis omnibus, non ſuis parentibus tantum.

VARIORVM.

ECCE MARIS MAGNA, &c. A pugnandi neceſſitate. Quid ſi maxime vellent capere fugam, non poſſent. Ergo via ferro per hoſtes eſt facienda, cum magna laude. HVRTENS.

INCESTARE NOVERCÆ. Floridus libro de Iuris civilis interpretatione, hujus meminit. *Inceſtare*, proprie ad ſacras virgines: hic tamen ad prophanas perſonas. HART.

SIMILLIMA PROLES. Horat. lib. 4 Ode. 5. *Laudantur ſimiles, prole puerpera*. Heſiod. lib. 2. ἐοικότα γείνατο παῖδα. HART.

At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi Tymbro caput Euandrius abstulit ensis:
Te decisa suum Laride dextera quærit:
Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhætea præter
Trajicit: hoc spatium tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhæteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren, curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut optato ventis æstate coortis
Dispersa immittit sylvis incendia pastor:
Correptos subito mediis extenditur unà
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammas despectat ovanteis.
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat Palla. sed bellis acer Halesus

SERVII.

DISCRIMINA. Differentias. TYMBRE. Pro Tymber, metri causſa Metaplasmum fecit. Ipse enim superius Tymber dixit.

EVANDRIVS ABSTVLIT ENSIS. Possessivum est modo, non patronymicum.

DECISA SVVM. Mire *suum*, tanquam dominum, à quo fuerat separata.

SEMIANIMESQVE MICANT DIGITI, FERRVMQVE RETRACTANT. De Ennio sublatum est, ille enim ait, *Oscitat in campis caput à cervice revulsum, Semianimesque micant oculi lucemque requirunt.* Quem versum ita ut fuit ad suum carmen transtulit Varro & Attacinus.

TVENTES. Modo intuentes, alias defendentes significat.

DOLOR, ET PVDOR. Sic de Mezentio, *Æstuat ingens Vno in corde pudor, mixtoque insania luctu.* Alii dolorem alicujus studii ardorem, & promptam gloriæ cupiditatem veterum more dictum volunt, ut Græci νῆνις appellant, Lucilius in quinto, *Nam omnibus nunc dolor receptus labosque.*

FVGIENTEM RHOETEA PRÆTER. Id est præterfugientem.

HOC SPATIVM, TANTVMQVE MORÆ FVIT ILO. Hoc tantum spatium, & hæc sola mora quo minus Ilus periret. De cujus morte cum nihil dicat, intelligendum est.

INTERCIPIT. Quia intercipi aliena dicuntur. TEVTHRA. Ab eo quod est hic Teuthras, sicut Æneas.

TYREN. Ab eo quod est hic Tyres.

SEMIANIMIS. Potest & *semianimis* ab eo quod est semianimus legi.

OPTATO. Id est ex voto. Per æstatem enim venti frequentes optantur, & quasi comingere videntur ex voto: quia difficili æstate validiores sunt.

DISPERSA. Ex diversis locis.

MEDIIS. Absolute dixit. EXTENDITVR VNA. Sicut duces diversis locis commissa prælia continuaverant.

ACIES VVLCANIA. Ideo abusus est: quia comparatio ad bellum pertinet. nam de igne aciem dicere, nimis incongruum: est enim *acies Vulcania*, vis ignis, quæ late per campos effunditur.

ILLE SEDENS. Non quasi Pallas pugnantibus suis nihil agit, sed comparatur illius securitati hujus voluntas. VICTOR. Voti compos, ἐυτυχὴς. OVANTEIS. Abusio est, non proprietas.

COIT OMNIS IN VNVM. Id est compellit. Vnanimiter omnes fortiter faciunt.

SED BELLIS ACER. SED modo inceptiva particula est, ut in Sallustio sæpius, sicut AT interdum: nam non est conjunctio ratiocinantis.

DONATI.

ARCADES. Vehementer moverunt virtus alieno exemplo, maxime ducis.

VARIORVM.

TE DECISA SVVM DEXTERA. Sensus est, brachium dextram decisam requisiviſſe, & digitos aliquo subsultu & motu, qui à convultione committitur, veluti prius ministerium affectasse. GERMAN.

Tendit

Digitized by Google

Tendit in adverſos, ſeque in ſua colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti diripit enſe,
Elatam in jugulum: ſaxo ferit ora Thoantis,
Oſſaque diſpergit cerebro permiſta cruento.
Fata canens ſylvis genitor celarat Haleſum:
Vt ſenior letho canentia lumina ſolvit,
Iniecere manum Parcæ, teliſque ſacrarunt
Euandri: quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc Tybri pater ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Haleſi:
Hæc arma, exuviaſque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infælix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnæ nodumque moramque.
Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Hetruſci:

SERVII.

IN SVA COLLIGIT ARMA. Scuto ſe tegit: Alibi, *Et ſe collegit in arma.*

ELATAM IN IVGVLVM. Iugulo ſuo vulnus minantem.

FATA CANENS. Quaſi divinus. Alii CAVENS legunt, ſecundum quod non ſtatim & divinus: cavere potuerat & ab aliis audita.

CANENTIA LVMINA. Aut Hypallage, pro ipſe canens. aut phyſicam rem dicit. Dicuntur enim pupillæ mortis tempore albeſcere.

INIECERE MANVM PARCÆ. Traxerunt debitum ſibi. Et ſermone uſus eſt juris. nam *manus iniecta dicitur, quotiens nulla judicis authoritate exſpectata, rem nobis debitam vindicamus.* TELISQVE SACRARVNT EVANDRI. Multis experimentis oſtenditur Virgilium ſubtiliter & aliud agentem ritum vetuſtiſſimorum factorum referre. Hic ergo cum dicit, *teliſque ſacrarunt Euandri*, docet quidquid deſtinatum diis, id ſacrum appellari. Perveniri autem ad deos non poſſe, niſi libera onere corporis fuerit anima, quod niſi morte fieri non poteſt: opportune ergo hic ſacratum Haleſum loquitur, cum imminebat interitus.

DA NVNC TYBRI PATER. Vicinum invocat numen, circa cujus ripas bella tractantur: ſic ſupra, *Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori.*

DVRI. Aut fortis, aut aſperi & crudelis in hoſtes.

TVA QVERCVS. In tuis ripis creata. Sane ſuperius de ſpeciebus ſtativi augurii dictum eſt, in quibus capillorem eſſe diximus, quod hoc loco tangit. *Capillos* autem dicitur cum auſpicato arbore capitur & conſecratur Iovis fulguri, dicit enim his verſibus, *Da nunc Tybri pater ferro quod miſſile libro Fortunam* &c. *Hæc arma exuviaſque viri tua quercus habebit:* hic ergo cum *arborem* nominat, videtur veteris ritus inducere mentionem.

AVDIIT. Modo exaudiit, & ad effectum deduxit. Paulo poſt tantum audiit. Vt, *Audiit Alcides juvenem.*

DVM TEXIT. Dum ſpoliat. Nam tempus præſens eſt, non præteritum, ab eo quod eſt tego. Sic Plautus, *Ego hunc hominem hodie texam pallio.* Et *texit*, *te*, primam ſyllabam corripuit, ut tantum poſitione longa ſit.

INERMVM. Et inermem dicimus & inermum.

PERTERRITA SINT AGMINA. Subaudis eſſe.

PRIMVS ABANTEM. Ideo *primus*, quia comites ejus exemplum ſecuti ſunt, nam infert, *Sternitur Arcadiæ proles, ſternuntur Etruſci.* Et, *Agmina concurrunt ducibuſque & viribus æquis.*

OPPOSITVM. Obſtantem, fortiter pugnantem: & quidam dubium volunt utrum pugnæ oppoſitum, an nodum pugnæ, quod eſt melius. NODVMQVE MORAMQVE. Bene addidit MORAM, ne nodum alium acciperemus. Nam NODVS, proprie eſt denſa peditum multitudo: ſicut *turma* equitum, ut lectum eſt in diſciplina militari. Modo autem *nodum* pro difficultate poſuit, quæ vix poſſit reſolvi.

DONATI.

PETIT. Petit telo, & precatur verbis.

VARIORVM.

DVM TEXIT IMAONA HALESVS. Dum ſpoliat & exuvias legit. Turneb. lib. 30. cap. 34.

Digitized by Google

Et vos ô Grajis imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibuſque & viribus æquis:
Extremi addenſant acies: nec turba moveri
Tela manuſque ſinit. hinc Pallas inſtat & urget,
Hinc contra Lauſus: nec multum diſcrepat ætas;
Egregii forma, ſed queis fortuna negarat
In patriam reditus: ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi:
Mox illos ſua fata manent majore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum, qui volucri curru medium ſecat agmen.
Vt vidit ſocios, tempus deſiſtere pugna:
Solus ego in Pallanta feror, ſoli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipſe parens ſpectator adeſſet.
Hæc ait: & ſocii ceſſerunt æquore juſſo..
At Rutulûm abſceſſu juvenis, tum juſſa ſuperba
Miratus, ſtupet in Turno, corpuſque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia viſu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:

SERVII.

GRAIIS IMPERDITA CORPORA TEVCRI. Quos Græci perdere nequiverunt. TEVCROS vero accipimus, quos ſecum duxit Æneas. nam ait, *Quorum de numero qui ſeſe in bella ſequantur Præſtantes virtute legit.* Alias non procedit. nam paulo poſt erupturi ſunt, qui obſidentur in caſtris. IMPERDITA autem quis ante hunc?

EXTREMI ADDENSENT ACIES. Lucanus, *Quantum pede prima relicto Conſtringit giros acies.* DENSEO autem ſecundæ conjugationis eſt. NEC TVRBA MOVERI TELA, MANVSQVE SINIT. Lucanus, *Gladioſque ſuos compreſſa timebat.* Quidam ſane *turbam* multitudinem accipiunt, nam plurali numero *turbas* perturbationes dixerunt, & ſtrepitus, unde & Terentium turbas lampadas propter ſtrepitum volunt dixiſſe, cum parcus ſenex perperam per publicum duci ſuadeat, nec ſtrepitum per turbas adhiberi.

MAIORE SVB HOSTE. Sub hoſtilitate. Nam ſub adverſis hoſtibus pereunt.

MONET SVCCVRRERE LAVSO. Expoſitio talis eſt, monitus à ſorore continuo ſecat agmen, atque ut vidit ſocios, &c.

FERROR. Pro ferri debeo, id eſt redibo.

CVPEREM IPSE PARENS SPECTATOR ADESSET. Aſpere & amare dictum, multa enim mala graviora videntur, ſi ante oculos noſtros eveniant, quam ſi audiantur. Tale eſt ut in ſecundo de Polyte: *Oris nati coram me cernere letbum Feciſti*, non enim objicit Pyrrho quod occiderit, quia hoc jus belli exigebat: ſed quare vidente patre, & his ſimilia, ut, *Impoſitique rogis juvenes ante ora parentum.* Et, *An fratris miſeri letbum ut crudele videres?* Et, *Vidi oculoſ ante ipſe meos*; &, *Victum tendere palmas Auſonii vidêre.*

ÆQVORE IVSSO. Pro ipſi juſſi: & eſt uſurpatum participium. Nam jubeor non dicimus: unde poteſt venire juſſus. Sic ergo hic participium uſurpavit, ut Horatius verbum, dicens, *Hæc ego procurare & idoneus imperor & non invitus.* Ergo ſatis licenter dictum eſt, adeo ut huic loco Probus hic correptum *a*, longum poſuerit.

TVM. Deinde. STVPET IN TVRNO. Id eſt in Turnum intuens.

OMNIA. Quæ omnia? an circa Turni arma & corpus?

TYRANNI. Regis ſuperbi.

DONATI.

CVPEREM IPSE PATER. *Ipſe* ſcilicet qui amat: *ipſe*, qui inimicis meis auxilia ſubminiſtrat: *ipſe*, à quo miſſus eſt contra me. SPECTATOR. Quia graviora ſunt quæ videntur, quam quæ audiuntur. Quod leoni Turnum, & tauro Pallantem comparet, jam eventus rei demonſtrabit.

VARIORVM.

CESSERVNT ÆQVORE IVSSO. Ipſi juſſi, hypallage. *Æquore cedere* dictum, ut cedere foro, patria, vita. Etiam cum dandi caſu invenitur, cedere legibus, fortunæ, oneri, honori, Cedere Græce ὑπαχωρεῖν dicitur ὑπαχώρησις, ὑπάκουσις, &c. ſecundum varios ſignificatus. Vide Budæum in Pand.

Aut

Aut ſpoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho inſigni: ſorti pater æquus utrique eſt.
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor:
Frigidus Arcadibus coit in præcordia ſanguis.
Deſiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Cominus. utque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc ubi contigium miſſæ fore credidit haſtæ,
Ire prior Pallas, ſi qua fors adjuvet auſum
Viribus imparibus, magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hoſpitium, & menſas quas advena adiſti,
Te precor Alcide, cœptis ingentibus adſis:
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem: magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lachrymaſque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis affatur amicis,

SERVII.

AVT SPOLIIS EGO IAM RAPTIS LAVDABOR OPIMIS, AVT LETHO. Argumentum dilemmatum, quod adverſarium ab utraque parte concludit. SPOLIIS OPIMIS. Quæ dux duci detrahit, ut diximus, ſpolia opima ſunt.

SORTI PATER ÆQVVS VTRIQVE EST. *Sorti* pro caſui & fortunæ. ÆQVVS, hoc eſt æquo animo feret ſi occidero, quia dixerat Turnus, *Cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.*

FRIGIDVS ARCADIBVS COIT IN PRÆCORDIA SANGVIS. Præſagio mortis futuræ eorum.

PEDES APPARAT IRE. Ne videatur pugnæ iniquitate viciſſe.

SPECVLA CVM VIDIT AB ALTA. Hoc ad currus altitudinem ſpectat: leo ad Turni violentiam atque feritatem. & eſt ordo, *Vtque leo advolat*: talis eſt Turni imago venientis.

CONTIGVVM. Poſtquam vidit eum veniſſe intra jactum teli, ſcilicet ut poſſit feriri.

IRE PRIOR PALLAS. Subaudis VOLVIT IRE: Alii *Ire* pro it legunt, ut ſit Infinitivus pro indicativo. SIQVA. Si quando. FORS. Fortuna: & dictum eſt propter illud, *Audentes fortuna juvat.* AVSVM. Num pro audentem?

PER PATRIS HOSPITIVM. Deeſt Mei.

TE PRECOR ALCIDE. Supra contra inferiorem hoſtem, fluminis imploravit auxilium: nunc contra hoſtem majorem viribus, deum invocat virtute præſtantem.

CERNAT SEMINECI. Ad illud quod ait Turnus, *Cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet*: hic dicit, *Ipſe ſuum cernat interitum.*

VICTOREMQVE FERANT MORIENTIA LVMINA TVRNI. Donatus dicit meminerint: ſed melius eſt ſuſtineant, quaſi pondus & pœnam. nec enim meminiſſe oculi poſſunt.

LACHRYMASQVE EFFVNDIT INANES. Hic oſtendit eventum futurum.

VARIORVM.

AVT SPOLIIS EGO IAM RAPTIS. Alterutrum præſens proponit: aut vincere, aut fortiter mori. Vtrumque ex æquo laudabile ducit. Accius in armorum judicio: Nam trophæum ferre me à forti viro pulchrum eſt. Si autem & vincar, vinci à tali nullum eſt probrum. Patri ergo meo, cui tu dolorem inurere maximum, & quem adeſſe ſpectatorem concupiſcis, utrumvis gratum erit: qui ſi lætari non poterit, ſe filium victorem, at certè lætabitur, ſe generoſum bellatorem, & qui in acie occumbere non dubitaret, genuiſſe. De opimis ſpoliis, ni fallor, ante hac dictum, & vide Alex. ab Alexand. lib. 1. cap. 14. HORT. PONT.

VTQVE LEO. A comparatione, ſubjicit utriuſque ferociam: Turnum comparat leoni, Pallantem tauro. Adjecit, *meditantem prælia*, quia & Pallas tum primum belli certamina ceperit meditari. DONATVS.

PER PATRIS HOSPITIVM ET MENSAS. Obteſtatur Herculem per hoſpitii jus cum patre Euandro quondam lib. 8. *hæc limina victor Alcides ſubiit.* Quaſi diceret Pallas. Etſi Deus factus es meritis tuis, fuiſti tamen aliquando homo, fuiſti hoſpes patris mei, fuiſti conviva, habes ubi vicem reddas. DONAT.

STATSVA *cuique dies: breve, & irreparabile tempus*
Omnibus eſt vitæ: ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ ſub mœnibus altis
Tot nati cecidêre deûm: quin occidit unà
Sarpedon, mea progenies. etiam ſua Turnum
Fata vocant, metaſque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus haſtam,
Vaginaque cava fulgentem diripit enſem.
Illa volans, humeri ſurgunt qua tegmina ſumma,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto

SERVII.

STAT SVA CVIQVE DIES. Sectis philoſophorum poëtæ pro qualitate negotiorum ſemper utuntur: nec ſe unquam ad unum alligant, niſi quorum hoc propoſitum eſt, ut fecit Lucretius, qui Epicureos tantum ſecutus eſt. Scimus autem inter ſe ſectas eſſe varias. Vnde fit ut in uno poëta aliqua contraria inveniamus, non ex ipſius vitio, ſed ex varietate ſectarum. Illud nanque quod ait in quarto, *Sed miſera ante diem*, Epicureorum eſt, qui caſibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit, *Stat ſua cuique dies*, Stoicorum eſt: qui dicunt fatorum ſtatuta ſervari. Sane prudenter fecit ut fluxam & vagam opinionem Epicureorum daret homini, id eſt ſibi (nam illud ex perſona poëtæ dictum) hanc autem validam daret Iovi. nam Stoici & nimiæ virtutis ſunt & cultores deorum. STAT autem, fixa eſt. DIES vero, Tempus vitæ: nam fœminino uſus eſt genere. Nam cum maſculino dicimus, re vera diem ſignificamus. Sane prudenter *negaturus* à cauſa cœpit, qua qui rogat dum ſuſpenſus expectatione eſt, poteſt audire cauſam cur ſibi poſtea negatum ſit. Cæterum ſi ſtatim neges, nec admittit excuſationem, ideo negaturus Iuppiter ſic cœpit. BREVE TEMPVS VITÆ. Quia quandoque finitum: ipſe paulo poſt, *Rhabe diu, res ſi qua diu mortalibus ulla eſt, Vximus.* Item Cicero, *Quid eſt enim hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum?*

OMNIBVS EST. Magna conſolatio, quæ oſtendit non eſſe dolenda communia. Quis enim indignetur contingere eum quod omnium eſt? SED FAMAM EXTENDERE FACTIS. Contra illud quod occurrebat, vitanda eſſe ardua ſi communis omnibus mors eſſet, brevis vita: dicit ideo amandas eſſe virtutes, ut vitæ brevitas, fama & gloriæ meritis poſſit augeri. OPVS. Officium.

GNATI DEVM. Vt Achilles Theridis, Memnon Auroræ, Martis Aſcalaphus.

SARPEDON. Secundum Virgilii declinationem, ut, *Nothum Sarpedona alti*, ultima habebit accentum in nominativo. ſecundum Homerum, qui & Sarpedonos & Sarpedontos facit, & ultima & penultima ſyllaba habet accentum: ETIAM SVA TVRNVM. Multi ETIAM legunt, ut ſit ECCE: & pertinet ad conſolationem. ſic ait, *Periturus eſt ille qui vincit.*

METAS. Fines. ut, *His ego nec metas rerum, nec tempora pono.* PERVENIT. Bene ad exprimendum celerem mortis adventum, præterito uſus eſt tempore.

RVTVLORVM REIICIT ARVIS. Reſpiciendo fecit partem feliciorem. ut, *Aſpice nos hoc tantum*, quidquid enim Iuppiter videt, admodum juvat. REIICIT. *Re* naturaliter brevis eſt, & eam pro longa poſuit. Sic alibi, *Reice, ne maculis infœdet vellera pullis.* quod licet poſſit excuſari: quia cum facit rejeci, inter duas vocales *e* poſita, producit ſuperiorem, ut dicamus longam eam eſſe ſpe qua per declinationem longa futura eſt: tamen quia in hac re argumentum magis eſt quam ratio, dicamus ectaſim factam, quæ poëtis plerumque conceditur.

FVLGENTEM DIRIPIT ENSEM. Ne jacto telo inermis eſſet.

VIAM MOLITA. Hoc eſt cum difficultate quæſivit: per quod & ſoliditas clypei, & minus firmus haſtæ jactus oſtenditur.

STRINXIT. Tactu modico præteriit, ita enim ab antiquis dicebatur, & eſt ſignificatio levis vulneris.

FERRO PRÆFIXVM ROBVR. Periphraſis haſtæ.

VARIORVM.

STAT SVA CVIQVE DIES. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap 10. Saturn. & lib. 1. cap. 16. Conſolatio complectitur generalem ſententiam, qua communis conditio oſtenditur; & inde ſequitur, non eſſe dolenda communia. Subjiciuntur exempla cum argumentatione à majori ad minus. Sententia ergo hæc bipartita eſt: prior pars de brevitate hujus vitæ loquitur: poſterior, nos ad eandem brevitatem ſpe ſempiternæ gloriæ ex virtute naſcituræ conſolandam excitat, & ad præclara facinora ſuſcipienda invitat. PONTAN.

Ib

In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Aſpice num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat: at clypeum, tot ferri terga, tot æris,
Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti cuſpis medium tranſverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de vulnere telum:
Vna eademque via ſanguiſque animuſque ſequuntur.
Corruit in vulnus: ſonitum ſuper arma dedere:
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper aſſiſtens, ſic ore profatur:
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit Pallanta remitto:
Quiſquis honos tumuli, quicquid ſolamen humandi eſt,
Largior. haud illi ſtabunt Æneia parvo
Hoſpitia: & levo preſſit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,

SERVII.

NVM MAGE SIT. Legitur & NVNC MAGIS EST. Vnus tamen eſt ſenſus. Sed ſi MAGE legamus, propter metrum dictum eſt, pro *magis*: ſicut etiam pote, pro potis. Perſius, *Qui poſſe vn docam magis cum tibi calve?* Quod adeo in uſum venit, ut etiam in proſa inveniatur. Cicero in Verrinis, *Mage condemnatum hominem in iudicium adducere non poſſe.* PENETRABILE. Pro penetrale dicitur. nam quod penetrat, penetrale dicitur: quod autem penetratur, penetrabile.

TOT FERRI TERGA. Non dicit quot terga, ſed multa.

CVM PELLIS. Quidam *pellis* humiliter dictum accipiunt.

CVSPIS INGENS. Ita accipiendum, ne ſit incongruum de puero ingens pectus. Sane *cuſpidem* abuſive pro haſtæ mucrone poſuit.

ET PECTVS PERFORAT. Hic ſubdiſtinguendum: ut *ingens* (ſicut diximus) ad ſuperiora poſſit referri.

ANIMVSQVE SEQVVNTVR. *Animus* pro anima: nam animus, conſilii eſt: anima, vitæ: Quidam ſecundum Epicureos animam per totum corpus diviſam eſſe volunt, & exinde poſſe fieri, ut quis amputata parte corporis vivat: animum vero eſſe τὸ ἡγεμονικὸν animæ, ſine quo vivere non poſſumus: Ergo ſecundum ſectam ſibi notam Poëta locutus.

SONITVM SVPER ARMA DEDERE. Homeri eſt, ἀμφὶ δὲ τεύχεσι ἔπεσε πάταγος.

REFERTE EVANDRO. Poteſt hic & diſtingui: poteſt & ſupra referri, ut ſit, Euandro remitto qualem meruit filium.

QVIDQVID. Pro quodcunque. Plautus in Bacchidibus, *Quidquid eſt nomen ſibi.* SOLAMEN HVMANDI EST. Solatium dolentis ſcilicet patris. Quia hoc ſolatium vivorum eſt humare defunctos.

STABVNT. Conſtabunt. Hoc ergo dicit, non illi PARVO: Non parvo periculo conſtabunt Æneæ hoſpitia, & eſt proverbialis ſenſus. BALTEI. Poteſt & Synæreſis eſſe *baltei*: poteſt & hypermetrus verſus eſſe. nam ſequens à vocali inchoat. BALTEVS autem, in numero ſingulari maſculini eſt tantum generis. Iuvenalis, *Balteus & tunica & criſta.* In numero vero plurali, & neutri, ut idem Iuvenalis, *Quotiens rumoribus ulciſcuntur baltea.*

VARIORVM.

QVEM TVRNVS SVPER ASSISTENS. Quædam editiones tantum habent prius hemiſtichium, *Quem Turnus ſuper aſſiſtens*, ut pro aſſumpto ducendum ſit, quod ſequitur ἀκροτελεύτιον, *ſic ore profatur.* Ego, ut Virgilianum recipiendum autumo. PONT.

QVALEM MERVIT PALLANTA REMITTO. Inſultans Turnus & ſucceſſu ſuperbior factus deſcribitur. Fieri autem non potuit, ut hoſtis & Euandro, & Pallanti infenſus, pro malefactis benevolentiam redderet: unde ſub imagine humanitatis, dum ſponte patri reddit occiſum, etiam patrias pœnas conatur exigere. ſupra enim profeſſus eſt, quid animi gereret: nam dixit:

Solus ego in Pallanta feror ſoli mihi Pallas
Debetur, cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.

Quod quia factum non eſt, alio genere cupiebat impleri: ut qui cadentem filium ſpectare in campo non potuiſſet, in ſedibus ſuis poſitus videret occiſum. Levius enim, ut ſupra dictum eſt, dolemus, ſi audiantur mala: gravius vero, ſi videantur. DONAT.

Im-

Impressumque nefas: una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fæde, thalamique cruenti:
Quæ bonus Eurytion multo cælaverat auro.
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista diemque
Oderit. at socii multo gemitu lachrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum redituræ parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed certior author.
Advolat Æneæ: tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris.

SERVII.

IMPRESSVMQVE NEFAS. Insculptum nefas Danaidum. Donatus tamen IMPRESSVM dicit, coactum: quod à patre sunt compulsæ facere: Sane fabula talis est, Egyptus & Danaus, fratres fuere, sed cum inter eos contentio de Menfidis imperio fuisset, multis sæpe adductus contumeliis Danaus fratri Egypto cessit imperio, ...* ad Peloponnesum perrexit, cujus cives, ibi rex factus, à suo nomine Danaos appellavit; quod cum Egyptum momordisset, veritus ne Danaus de filiabus per generos & nepotes auxilia conquireret, fraude concepta filiis suis, quinquaginta fratris filias in matrimonium postulavit, quas Danaus, dolorem exilii retinens mox promisit, sed cum factæ essent nuptiæ, sponsæ omnes sponsos suos monente patre Danao, nuptiali nocte necaverunt, sola Ypermestra servato Linceo fugam dedit, qui post adeptus patruum Danaum interemit. Hæ Danaides apud Inferos hanc pœnam habuisse dicuntur, ut in dolium pertusum aquam mittant.

NEFAS. Declinatione caret. SVB NOCTE. Pro in nocte. BONVS EVRYTION. Laus ab artifice: ut, *Mira quem fecerat arte Lycaon.* Item, *Divini opus Alcimedontis.*

CÆLAVERAT AVRO. Non auro cælaverat, sed in auro.

OVAT. Iactat, gloriatur. & est ordo quo spolio potitus ovat, gaudetque. NESCIA MENS HOMINVM. Hoc ad Turnum pertinet. Quia propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse lætatur.

SERVARE MODVM. Nunquam nescia, ideo nec servare* SVBLATA. Elata.

MAGNO CVM OPTAVERIT EMPTVM. Magno emptum scilicet pretio. Sic & alibi, *Et magno mercentur Atridæ*, sensus autem talis est, Erit tempus quo Turnus optabit quovis pretio redimere, ne ipse Pallantem occidisse videatur.

MVLTO GEMITV. Lacrymis, minus est hic, cum.

O DOLOR, ATQVE DECVS. Duos hos versus plerique à poëta dictos volunt. Alii à sociis qui reportant cadaver. Dolor autem propter illud, *Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert.* Decus propter illud, *Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.*

CERTIOR AVTHOR. Id est nuntius verus.

ADVOLAT ÆNEÆ. De morte Pallantis scilicet, ut postea inferantur quæ præterea addit. TENVI DISCRIMINE LETHI. Modico mortis interstitio. per quod magna Pallantis virtus ostenditur: quo interempto omnis est in fugam conversus exercitus.

VERSIS. Fugatis.

DONATI.

VNA SVB NOCTE IVGALI. Hujusmodi exlatura triste augurium detulit Turno, futurum scilicet, ut ipse nuptiarum causa esset perituras.

VARIORVM.

NESCIA MENS HOMINVM. Ecphonesis in Turni temerariam exultationem, ob Pallantis necem: qui eum in secunda fortuna sibi temperare nequiret, haud multo post similem sortem experturus. HORTENS.

DIEMQVE ODERIT. Quos dies albo, quos atro calculo notarint, docet, Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 20.

O DOLOR. Exclamatio pathetica Poëtæ, in luctum & dolorem senis Euandri, ubi casum filii acceperit. HORTENS.

Pro-

Digitized by Google

Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne, ſuperbum
Cæde nova quærens: Pallas, Euander, in ipſis
Omnia ſunt oculis: menſæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quattuor hic juvenes, totidem quos educat Vfens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.
Inde Mago procul infenſam cum tenderet haſtam,
Ille aſtu ſubit, ac tremebunda ſupervolat haſta:
Et genua amplectens effatur talia ſupplex:
Per patrios manes, & ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerves, natoque patrique.
Eſt domus alta: jacent penitus defoſſa talenta
Cælati argenti: ſunt auri pondera facti
Infectique mihi. non hic victoria Teucrûm

SERVII.

LATVMQVE PER AGMEN, LATVM LIMITEM ARDENS AGIT. Id eſt facit. ſic melius quam ſi dicas, *latum per agmen.* Et ſic intelligamus, aut per ordinem, aut per Hypallagem. nam & ſupra ſic ait, *Hæc ego vaſta dabo, & lato te limite ducam.*

PALLAS, EVANDER IN IPSIS OMNIA SVNT OCVLIS. Erat rectum, *Pallas, Euander, menſæ quas advena primus Tunc adiit, dextræque datæ, In ipſis omnia ſunt oculis.* Sed perite ſciſſa eſt narratio, per quam animus Æneæ perturbatus oſtenditur.

TVNC ADIIT. Quidam *tunc*, pro quondam accipiunt.

QVATTVOR HIC IVVENES. Emphaſis virtutis, quod multos, quod juvenes, quod armatos, quod rapit: minus enim fuerat ſi dixiſſet capit, unde in XI. *Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris Inferias.*

INFERIAS QVAS IMMOLET VMBRIS. *Inferiæ* ſunt ſacra mortuorum ab inferis dictæ. Sane mos erat in ſepulchris virorum fortium captivos necari: quod poſtquam crudele viſum eſt, placuit gladiatores ante ſepulchra dimicare, qui à buſtis buſtuarii dicti ſunt.

ὅ δ' ἐπὶ πρώτοις χῆρας ἐσήμηνε.
Ζωὸς ὁπ' ἀμφιρρῶτι δυώδεκα λίπεσθαι κούρους
πυρὴν ἐπιτρέψαι φοβερώτατον ἥρωϊ ϑυσίην.

CAPTIVO SANGVINE. Pro captivorum: ut, *Captivi pendent currus.* Item, *Captivaque veſtis Congeritur:* & eſt, ut dictum eſt, ſpecioſus ornatus. MAGO. Dativus eſt ut ſupra, *Ilo namque procul.*

CONTENDERAT. Adverſum jecerat.

ILLE ASTV. *Aſtu* pro ſcientia bellica. SVBIT. Subdidit.

PER PATRIOS MANES, ET SPES SVRGENTIS IVLI. Per eas perſonas rogat, propter quod precatur. Et bene ut in belli calore, breviter omnes locos ad impetrandam veniam complectitur.

PENITVS DEFOSSA TALENTA. Multi enim divitias ſuas obruebant. Vnde Horatius, *Quid juvat immenſum te argenti pondus & auri Furtim defoſſa timidum deponere terra?* Sane melius *infoſſa* diceret, quam *defoſſa*: ad quod eſt metri neceſſitate compulſus. nam fugit dubiam ſyllabam. Et quidam volunt tria genera argenti vel auri poetam complexum, ſignatum, factum, infectum; Signatum, quod id vaſis & ſignis, ut *Cælati argenti.* Infectum quod in maſſis, ut *Infectique mihi*; atqui talentum non ad numerum ſolet, ſed ad pondus referri, niſi forte uſum temporis ſui heroicis temporibus poëta voluerit applicare. Hic eſt locus Homeri.

NON HIC VICTORIA TEVCRVM VERTITVR. In meo ſcilicet interitu. Lucanus, *Non pondera rerum, Nec momenta ſumus.*

DONATI.

METIT. Qui metit facile ſecat ſegetes, & obſtantia removet: ſic Æneas. facile cedebant qui obſtabant.

QVATTVOR SVLMONE CREATOS. Mira virtus hominis, qui tanta facilitate tot hoſtes rapiat.

VARIORVM.

QVATTVOR HIC IVVENES. Supra in eum locum, *numero deus impare gaudet*, docuimus quæ ad numeri imparis efficaciam pertinere videbantur. Certum eſt autem Poëtas, cum de inferiis, aut ſacris manibus ſolvendis faciendiſve agitur, numerum parem uſurpare, ut ſupra: *Hic duo rite mero libans carchefia Bacchi Fundit humi, &c.* GERMAN.

VIVENTES RAPIT INFERIAS. Hartung. Dec. 3. cap. 3. § 25.

PER PATRIOS MANES: Macr. Sat. l. 5. c. 10.

Vertitur: haud anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit,
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iülus.
Sic fatus, galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infusa cui sacra redimibat tempora vitta:
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit. arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi rex Gradive trophæum.

SERVII.

DABIT DISCRIMINA. *Dabit*, aut compensabit, aut faciet, ut, *Quas turbas dedit.* DISCRIMINA autem, differentiam circa eventum & victoriam.

GNATIS PARCE TVIS. Talenta parce per accusativum, Plautine dictum, qui ait in Milite, *Parce vocem.* Qui in Virgilium declamationes scripsit, de hoc loco sic ait ex persona Æneæ, *Improbus es qui aut regi dones, aut filios exheredes.* PARCE autem est secundum antiquos serva, ut apud Lucilium & Ennium invenitur: quod autem dicit *Gnatis*, cum supra dixerit, *Gnatoque patrique?* non est contrarium. nam liberos etiam unum dicimus filium, adeo ut etiam Terentius filiam liberos dixerit: in Hecyra, *Qui illum dignum decreverint suos esse liberos commutarent.* ubi pater de filia ad uxorem loquitur. Ergo usurpavit respiciens ad liberos, ut gnatos de uno diceret. COMMERCIA. Vicissitudines, facultatem ignoscendi, vel captivorum redemptionem.

IAM TVM PALLANTE PEREMPTO. Pro jam tum cum Pallantem peremit.

HOC PATRIS ANCHISÆ MANES. Idem sentire & patrem & filium dicit, quasi hoc commodum ad illos pertineat.

NEC PROCVL ÆMONIDES. Hoc nomen licet possit esse patronymicum quia in *des* exit, ut dicamus Æmonis filius: tamen melius est ut id proprium esse dicamus, quia nunquam aliud nomen ejus aut præmissum est, aut secutum. ergo simile est patronymico, ut sit *Æmonides* sicut Tydides.

INFVSA. Fascia in modum diadematis, à qua vittæ ab utraque parte dependent: quæ plerumque lata est, plerunque tortilis de albo & cocco. INSIGNIBVS ARMIS. Asper sic legit, & utitur Salustii exemplo, qui ait, *Equo atque armis insignibus.* Probus vero, INSIGNIBVS ALBIS dicit legendum, ut albas vestes accipiamus, quæ sacerdotibus congruæ sunt: sicut Statius dicit de Amphiarao.

AGIT CAMPO. Insequitur per campum.

IMMOLAT. Quasi victimam ut ille consueverat, nam hoc verbo ad sacerdotis nomen adlusit. Sane *immolari* proprie dicuntur hostiæ, non cum cæduntur, sed cum accipiunt molam salsam; Cato in Originibus ita ait, *Lævius * boves immolatos prius quam caderentur profugisse in Siciliam.* INGENTIQVE VMBRA TEGIT. Aut magnitudine corporis sui, aut clypei, obumbrat ejus cadaver. Aut *ingenti umbra*, Id est morte: ut, *In æternam clauduntur lumina noctem.* Aut *ingenti umbra tegit*, secundum usum accipiendum, id est exultatione eum opprimit & adumbrat. Ut superatos dicimus adumbratos: aut *ingenti umbra tegit,** ut inferior tegat adversum hostes à fortiore quod institutum minuit causa spoliorum detrahendorum. Sequitur enim, *Arma Serestius Lecta refert humeris.* SERESTVS. Serestos duos intelligamus, unum in castris, & unum cum Æneæ. Nam Trojani nondum erupere de castris, ut intelligamus eum quem supra dixit. Ergo duo sunt. nec mirum, cum ipse dixerit, quod exemplo esse possit, *Assaracique duo.*

LECTA REFERT. Proprie dixit: nam spolia quæ aptantur trophæis, legi dicuntur, id est eligi. TIBI REX GRADIVE. Vt, *Tibi Phœbe sacravit.* TROPHÆVM. Declinatio Latina est: unde penultima habebit accentum. in numero vero plurali, quia tropæa dicimus sicut Græci, nec aliquid inde mutilamus, erit Græcus accentus sicut apud Græcos. scilicet tertia syllaba à fine.

VARIORVM.

TIBI REX GRADIVE TROPHÆVM. De cognomine hoc Martis, dictum lib. 3. Æneid. v. 25. Vide etiam Gyrald. Syntagm. 10.

NEC PROCVL ÆMONIDES. Æmonidem hunc describit ab habitu religioso & munere & armorum splendore. Cum Æneam hunc mactantem introducat, docet Marti non convenire cum Diana, perpetua pudicitia decantatarum cum Apolline, pulcherrimarum artium præside. In bello enim nullo discrimine in omnes sævitur. HORT.

In-

Digitized by Google

Inſtaurant acies Vulcani ſtirpe creatus
Cæculus, & veniens Marſorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortaſſe ferebat,
Canitiemque ſibi & longos promiſerat annos.
Tarquitus exultans contra fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti ſeſe obtulit: ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit haſta.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumque repente
Provolvens, ſuper hæc inimico pectore fatur:

SERVII.

INSTAVRANT ACIES VVLCANI STIRPE CREATVS CÆCVLVS. Ἀπὸ τοῦ στοιχείου. Nam ante fuſas accipimus. Ergo *inſtaurant* adverſus Æneam

VVLCANI STIRPE CREATVS. Notandum ſtirpem de patre dictam, cum ſemper de longa generis ſignificatione dicatur.

VENIENS. Pro qui venerat.

DARDANIDES. Patronymicum à majoribus. ANXVRIS ENSE SINISTRAM. Quidam ex hoc volunt intelligi etiam Vmbronem occiſum. Conſtat enim vere ab Ænea occiſum, ſicut ipſe hoc libro in Catalogo ait. *Sed non Dardaniæ medicari cuſpidis ictum Evaluit.*

DEJECERAT. Plus quam perfecto uſus eſt ad exprimendam celeritatem, uti, *Suras incluſerat auro.*

DIXERAT ILLE ALIQVID MAGNVM. Proverbialiter dictum eſt, ac ſi diceret, non mirum ſic occiſum eſſe eum, qui ſibi plurimum adrogabat. Corinthus ut ſordidum improbat

COELOQVE ANIMVM FORTASSE FEREBAT. Forte ſe exæquaverat cœlo, ut de Ænea, Drances: *Quibus cœlo te laudibus æquem.* Aut FEREBAT. Elevabat, quod ſolus eſſet majore ſeneſtute victurus, debellatis omnibus, id eſt Ænea cum ſuis.

LONGOS. Pro multos.

SYLVICOLÆ FAVNO DRVOPE QVEM NYMPHA CREARAT. Faunus quidam hoc loco ruſticus intelligendum eſt, non deus, ſicut ſupra Anxur, quem legimus Iovem. Alii Fauni filium, ſed antequam Faunus in deorum numero reciperetur, nonnulli & nympham non deam volunt, ſed Græce ſponſam dictam, vel quæ recens nupta ſit, ne incredibile ſit ex duobus numinibus procreatum eſſe mortalem, quanquam hæc numina ſecundum Ariſtotelem aliquando perire credantur. nam & Etyx Veneris & Neptuni filius ab Hercule occiſus eſt.

ILLE REDVCTA. Id eſt longa. ut, *Interea videt Æneas in valle reducta.* Et intelligimus protenta haſta Tarquiti arma eſſe impedita. Alii REDVCTA, retroacta dicunt, quod non procedit.

IMPEDIT. Non permiſit uſui eſſe ad protegendum Tarquitium

DETVRBAT TERRÆ. Hoc eſt in terram.

SVPER HÆC INIMICO PECTORE FATVR. Quæritur quid tantum iſte commiſerat, ut ſic ſæviret Æneas. Sed ubique de morte Pallantis objicitur dolor.

DONATI.

CANITIEM SIBI. Irridet, qui futurorum ſcientiæ confidunt.

VARIORVM.

DIXERAT ILLE ALIQVID MAGNVM. Nemeſin innuere videtur Turneb. lib. 2. cap. 21.

ALIQVID MAGNVM. Videtur hic locus prima facie apertus, ſed arrecto attentoque lectori frigere & languere obvia apparenſque ſententia videri poteſt; ut non temere in conjecturæ hujus occaſionem delapſus ſim, fortaſſe legendum, *Dixerat ille aliquid magicum*; ut innuat Poëta, amuletis quibuſdam, ſuſurriſque magicis & ſuperſtitioſis conſecrationibus ſeſe adverſus vulnera, fatumque veteres loricaſſe & muniviſſe, quo audentius pericula ſubirent: ita ut Poëta more ſuo vanæ illi religioni inſultare voluiſſe videatur. GERMAN.

CÆLOQVE ANIMVM FORTASSE FEREBAT. Alluſum ad proverbium, *Cælo digitum attingere*, de iis qui ſe venditant. Significat infeſtam fortaſſe fuiſſe Nemeſin, adverſari ſolitam ſuperbis, ejuſdemque inſolentiam provocaſſe deorum invidiam, quæ ei exitii cauſſa fuerit & peſtis. Turnebus lib. 2. cap. 21.

SYLVICOLÆ FAVNI. Hoc epitheton ſumpſit ex Accio, & Nævio. Macrobius lib. 6. cap. 5. Saturn.

ILLE REDVCTA LORICAM. Explic. Turn. lib. 2. cap. 21.

Iſtic nunc metuende jace : non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra ſepulchro:
Alitibus linquêre feris, aut gurgite merſum
Vnda feret, piſceſque impaſti vulnera lambent.
Protinus Anthæum & Lycam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volſcente ſatum: ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidûm, & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenaſque manus, quinquaginta oribus ignem,
Pectoribuſque arſiſſe: Iovis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clypeis, tot ſtringeret enſes:
Sic toto Æneas deſævit in æquore victor,

SERVII.

ISTIC, NVNC, Archaïſmos, id eſt hoſtilis inviſio. *Iſtic* autem pro hic,

εἰ δ' ἄγε δὴ καὶ ἐγὼν ἐπιβήσομαι· οὐδέ με λείψει
ὦκα μάλ' ἀντιάσειν ἀκαχήμενον.

NON TE OPTIMA MATER. Vtrum vere mater, an terra patria?

PATRIO SEPVLCHRO. Aut etiam hinc apparet Faunum hominem fuiſſe, aut, ut quidam volunt, poteſt hoc ad matrem referri, ut dicat Æneas quod mater eum ſepelire non poſſit in ſui patris monumentis, id eſt in avi ejus materni.

ALITIBVS FERIS. *σαρκοφάγοις ὄρνισι*. Plautus, *Avi me fera ſimilem faciam ut prædicas.*

IMEASTI. Ita avidi, ut ſemper credantur impaſti, ſicut de Harpyiis dixit, *Et pallida ſemper Ora fame*, quaſi de fame.

PRIMA AGMINA. Qui agminis erant primi.

FORTEMQVE NVMAM FVLVVMQVE CAMERTEM. Fulvum, Κουρῆτα: horum in Catalogo meminit.

AVSONIDVM. *Pro* Auſonidarum: ſicut deûm pro deorum. nam AVSONIDVM à genere fœminino venit, hæc Auſonis, & hæ Auſonides. Auſonidarum vero venit ab eo quod eſt hic Auſonida & hi Auſonidæ. TACITIS REGNAVIT AMYCLIS. Inter Cajetam & Terracinam oppidum conſtitutum eſt à Laconibus, qui comites Caſtoris & Pollucis fuerunt: & cum Glauco filio Minois in Italiam venerunt, & miſti cum Auſonis ab Amyclis provinciæ ſuæ Laconicæ civitate ei indictum nomen eſt. Lacones itaque iſti cum ſecundum Pythagoream ſectam à cæde omnium animalium abſtinerent, & à vicinis paludibus natas ſerpentes occidere nefas putarent, ab iiſdem interempti ſunt. Vnde *Amyclas tacitas* dicit, id eſt Pythagoreas. nam Pythagorica eſt virtus quinquennale ſilentium. Cicero propter nimiam modeſtiam periſſe illos ait, dum à finitimis accipiunt injurias, & tacent eas. Eſt & alia expoſitio, Cum frequenter falſo nuntiarentur hoſtes, & inani terrore civitas concuteretur: lata lege cautum eſt, ne quis unquam hoſtis nuntiaret adventum. Poſt quam cum vere hoſtis veniret nullo nunciante, ex improviſo civitas capta eſt. Vnde *tacitæ Amyclæ* dictæ ſunt, quod periere ſilentio. Vnde Lucilius ait, *Mihi neceſſe eſt loqui: nam ſcio Amyclas tacendo periiſſe.* Vel *tacitis*, de quibus taceatur, id eſt ignobiles & non dignæ aliqua opinione: vel Hypallage eſt, pro ipſe tacitus.

ÆGÆON QVALIS. Ipſe eſt qui & Briareus dicitur, cœli & terræ filius. Alii hunc ex terra & Ponto natum dicunt, qui habuit Cœum & Gigen fratres. Hic contra Titanas Iovi adfuiſſe dicitur, vel, ut quidam volunt, Saturno. IGNEM PECTORIBVS ARSISSE. Aſper dicit *ignem* hunc nimium intelligendum calorem, venientem ex ferocia, ut ſit, Cum vim ſuam crudelitatis eſſlaret. Alii *ignem* hunc fulminis volunt, ut ſit quemadmodum in primo, *Illum exſpirantem tranſfixo pectore flammas.* Sane notandum ignem arſiſſe, cum igni alia res ardeat.

IOVIS CVM FVLMINA CONTRA. Quia dicitur flammam emiſiſſe oribus ſuis contra Iovem fulmen: Homerus nihil dicit aliud, quam centum manus eum habuiſſe, & auxilio eum Iovi adverſus Neptunum, Iunonem, & Minervam fuiſſe, & forte aut ſuum ignem, aut Iovis acceptum ſpiraſſe pro eo, ut ſit contra noſtra, adverſus Iovem, ſed ſimiliter, à pari, ut Terentius in Adelphis in Capite Comœdix, *Ille ut item contra me habeat, facio ſedulo.*

PARIBVS. Id eſt inter ſe paribus.

SIC. Vt non unam manum putares, namque ad hoc pertinet comparatio, ut intelligamus eum multitudinis vice dimicaſſe. *Deſævit* autem hic valde ſævit; alias ſævire deſinit.

DONATI.

METVENDE. Qui te metuendum arbitratus es.

VARIORVM.

ISTIC NVNC METVENDE IACE. Macrob. lib. 3. cap. 2. Saturnal.

Vt

Vt ſemel intepuit mucro. quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos, adverſaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem & dira frementem
Vt vidêre, metu verſi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem, rapiuntque ad littora currus.
Interea bijugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: ſed frater habenis
Flectit equos, ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Æneas tanto ſervore furenteis:
Irruit, adverſaque ingens apparuit haſta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis, & ævi
His dabitur terris. veſano talia late
Dicta volant Ligeri: ſed non & Troïus heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hoſtem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo
Aptat ſe pugnæ, ſubit oras haſta per imas
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen.
Excuſſus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis affatur amaris,

SERVII.

INTERVIT MVCRO. Nimia ſcilicet cæde.

QVADRIIVGES. Propter Homœoteleuton noluit quadrijugos dicere, & contulit ſe ad aliam declinationem. nam & quadrijugus & quadrijugis dicimus, ſicut inermus & inermis, exanimus & exanimis.

ATQVE ILLI. Equi ſcilicet. Nam ad ſuperiora retulit: quod ſciendum eſt eſſe vitioſum, interpoſuit enim, *Adverſaque pectora tendit*. LONGE GRADIENTEM. Longis gradibus incedentem: & eſt militaris inceſſus: aut longinquo.

EFFVNDVNTQVE DVCEM. Et hoc loco omiſit occiſum, ut ſupra, *Dardanides contra furit*.

BIIVGIS. Erit nominativus hic bijugus: nam alias bijugibus faceret, ſi eſſet formæ tertiæ declinationis, ut hic bijugis hujus bijugis faceret.

ADVERSAQVE INGENS. Hoc eſt adverſus ipſe cum haſta apparuit: Et bene *ingens* viſus cum adverſa haſta minaretur.

NON DIOMEDIS EQVOS, NEC CVRRVM CERNIS ACHILLIS. Duos objecit, à quibus eſt victus Æneas: nec tamen uſquequaque: nam eorum impetus evitavit.

VESANO. Hic poëta adfectationem ſuam accommodavit dicendo *veſano*.

DICTA PARAT. Poteſt legi, *Et dicta parent contra*.

PRONVS. Pendens in verbera, *Pronus* nomen eſt. nam & comparatur, ut pronior. Si autem participium eſſet, fieret vitioſa locutio ſine interpoſitione conjunctionis.

ADMONVIT. Præterito præſenti.

PROIECTO. Extento, id eſt antejacto, ut, *Projectaque ſaxa Pachyni*.

DONATI.

NON DIOMEDIS. Achillem & Diomedem non vult laudare, ſed illos cum Ænea deprimit in Phrygiis, quaſi dicat in quibus verſabantur imbelles.

NON DICTA PARAT. Nam prudens norat non lingua, ſed manu utendum in bello.

VARIORVM.

NON DIOMEDIS EQVOS, &c. Conſtat cum his duobus Æneam congreſſum, ſed infeliciter: verum divorum beneficio ſervatum Æneam à cæde. Liger jactat ſe illis præſtantiorem fore in pugna, ut non poſſit evadere, ſi maxime vel dii adſint præſentes ac propitii. HORT.

QVEM PIVS ÆNEAS. Quamvis pius, procacitas linguæ non poteſt non optimi cujuſlibet animum exacerbare. Liger ergo pugnabat lingua, Æneas jaculo: & ille verbis, hic armis rem gerebat. HORT. PONT.

Digitized by Google

Lucage, nulla tuos currus fuga ſegnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertère ex hoſtibus umbræ:
Ipſe rotis ſaliens juga deſeris. hæc ita fatus,
Arripuit bijugos, frater tendebat inermes
Infœlix palmas, curru delapſus eodem.
Per te, per qui te talem genuêre parentes,
Vir Trojane, ſine hanc animam, & miſerere precantis.
Pluribus oranti Æneas: haud talia dudum
Dicta dabas: morere & fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ, vel turbinis atri
More furens. tandem erumpunt, & caſtra relinquunt
Aſcanius puer, & nequicquam obſeſſa juventus.
Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
O germana mihi, atque eadem gratiſſima conjux,
Vt rebare, Venus (nec te ſententia fallit)
Trojanas ſuſtentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animuſque ferox, patienſque pericli.
Cui Iuno ſubmiſſa: Quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua triſtia dicta timentem?

SERVII.

LVCAGE NVLLA TVOS CVRRVS FVGA SEGNIS EQVORVM PRODIDIT, &c. Hæc ad locutio contraria eſt ſuperiori. hoc enim continet, Objeciſti mihi quod ſim & ab Achille & à Diomede converſus in fugam. Te vero ô Lucage nec equorum tarditas prodidit: quod mihi contigit cum à Diomede occiſus eſt Pandarus, qui in eodem curru dimicabat, nec aliqua umbra equi tui ſunt territi, quod factum ſæpius in Homero legitur: ſicut & paulo poſt, Turnum cogit imago deſerere bella. Poteſt tamen & ad illud referri, quo tempore eum ab Achille nube cava Neptunus eripuit, ut in quinto commemorat. Poteſt & ad aliud referri, quod Nilæus paulo ante ab equis ſuis proditus eſt.

IPSE ROTIS SALIENS. Sarcaſmos eſt qui non morte dejectus eſt: per irriſionem dictum eſt. Ille enim vulneratus ceciderat. ROTIS autem, curru, à parte totum. SINE. Permitte, relinque, patere id eſt *συγχώρησον*.

LATEBRAS ANIMÆ FECTVS. Diffinitio eſt pectoris, id eſt in quo anima latet & continetur.

EDEBAT. Quaſi ad ſpectaculum. Vnde & munerum editores vocantur. FVNERA. Cædes, ut, *quis funera fando Explicet.*

TORRENTIS AQVÆ. Notandum quod *aquæ* addiderit, cum abſolute torrens dicatur.

MORE FVRENS. Expoſuit ſuperiora Epitheta. TANDEM ERVMPVNT. Solutam obſidionem oſtendit. ASCANIVS PVER. Syllepſis, ordo eſt, Aſcanius & Iuventus; nam *obſeſſa* & ad Aſcanium pertinet.

VT REBARE. Vt arbitrabaris verum eſt quod Trojani Veneris utuntur auxilio, & dictum eſt per Ironiam. nam ſuperflue quidam hanc orationem ſimplicem volunt dictam, ut ne vera dicat Iuppiter per ſe nihil poſſe Trojanos, quia falſum eſt: adeo ut Iunonis oratio ad Ironiam, non ad ſimplicia verba reſponderet. NEC TE SENTENTIA FALLIT. Hoc per Parentheſim dictum eſt.

VIVIDA. id eſt Fortis; ut v. Æn. *Sed bello vivida virtus.*

CVI IVNO SVBMISSA. Et humilis: & quia intelligit obliqua Trojanorum accuſatione impugnari ſuum pudorem, etiam ipſa reſpondet oblique.

TRISTIA. Vel quæ triſtem faciant, vel quæ ſevera. Terentius, *Triſtis ſeveritas ineſt vultu.* Item è contra Virgilius, *Furias animumque ſeverum*, id eſt triſtem.

DONATI.

SVBMISSA. Humilem eſſe decet, quem neceſſitas precandi urget.

VARIORVM.

EX HOSTIBVS VMBRÆ. Homer. Iliad. 5. & 11.

PER TE, PER QVI TE. Macrob. lib. 5. cap. 2.

DICTA DABAS, MORERE. Ardens, infeſtum & erectum dicendi genus, Macrob. lib. 5. cap. 1.

Si

Digitized by Google

Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares
Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnusque illi quartus pater, & tua larga
Sæpe manu, multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherei breviter sic fatur olympi:
Si mora præsentis lethi temptusque caduco
Oratur juveni, neque hoc ita ponere sentis,
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat: sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri,

SERVII.

QVIN. Vt non: nam est confirmativa particula. Quidam hunc ordinem esse volunt. Namque si mihi quæ quondam fuerat vis in amore foret, non hoc mihi negares, quin possem pugnæ subducere Turnum: Alii hoc genus elocutionis accipiunt, ut per ea quæ in parenthesi posita sunt, reliquo sensui occurritur, non his quæ primo posita sunt, hic enim ad illud quod insertum est: *Non hoc mihi namque negares Omnipotens, quin & pugnæ subducere Turnum, & Dauno possem incolumem servare parenti.* Alioquin dempta hac parenthesi non congruit primum cum postremo, si ita dicas, *Si mihi quæ quondam fuerat quamque esse decebat vis, quin & pugnæ abducere Turnum, & Dauno incolumem possem servare parenti.* Plautus in Cistellaria: *Is servus sed abhinc annos factum est* XIIII. *cum auspicatus est primo crepusculo puellam exponi.*

NVNC PEREAT, TEVCRISQVE PIO DET SANGVINE POENAS. Durius est. Non enim agit ut pereat: sed magis favet ejus saluti. nam statim subiicitur cur indigne fiat, *Ille tamen nostra deducit origine nomen*, ut in secundo, *Iamdudum sumite pœnas, Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.* Quod autem dicit PIO SANGVINE, Æneæ latenter eum exæquat, qui ubique inducitur ultor deorum.

ILLE TAMEN. Quanquam moriturus est, tamen ab his originem ducit. NOSTRA. Divina. Id est aut Iovis, aut Iunonis, aut omnium deorum.

QVARTVS PATER. Abavus: nec est contrarium quod ait supra, *Cui Pilumnus avus.* Potuit enim fieri ut & avus ejus & atavus à Pilumno Pilumni nominarentur: Ergo per *patris* appellationem ostendit cognationem.

REX ÆTHEREI BREVITER SIC FATVR. Vbique Reges breviter loquentes ostendit, *Iuppiter hæc paucis*, &, *Tum breviter Dido vultum demissa profatur.*

SI MORA PRÆSENTIS LETHI. Ex Iovis concessione quasi arte egerit Iuno cognoscitur, scilicet ut Turnus possit evadere. CADVCO. Morituro.

PONERE. Facere, vel, ut quidam volunt, constituere & decernere. Alii *ponere* pro dare, ut XII. Æn. *Hæc pro virginitate reponit.* Sane *ponere* facere, sicut Lucilius Homerum secutus, ait, ἔθηκε ἔργα, id est fecit. Alii *ponere* putare, ut solet dici, pone me hoc fecisse.

HACTENVS INDVLSISSE VACAT. Id est sufficit, ingenti arte locutus est: nam dicendo VACAT, ostendit supra hoc breve spatium nullam ulterius bonam stellarum inradiationem futuram: ex quo Turni fata differre non posse. Vnde non ait indulsisse licet, sed *vacat*: ac si diceret jam undique in mortem traditur Turnus, hoc tantum vacat spatium. Id est intervallum temporis, quasi *hoc spatium*, hic locus est ut parumper differatur. Hinc est quod & supra ait, *Metasque dati pervenit ad ævi.*

VENIA VLLA. Beneficium quod te sperat meteri. Et duas habet significationes, quod petitur, ut hic, & quod conceditur, ut, *Si quis est vitlis venia hostibus*, &c.

VARIORVM.

PIO DET SANGVINE POENAS. Quod pro aris & focis justum bellum gerere videatur. HORT.

SI MORA PRÆSENTIS LETHI, &c. Locum hunc admonet Sulpit. ex intima Philosophia sumptum, veritatem scilicet sempiternam, ex æternitate fluentem mutari non posse, præsertim si ad omne genus humanum, reique summam attineat: singulorum vero posse fata mutari & produci. Et sic ex hac sententia posse Turno mortem differri, sed totius belli sortem, rationemque mutari non posse. GERMAN.

SIN ALTIOR VENIA VLLA LATET. *Venia*, est veniæ impetratio. Et est sensus: Sin preces istæ tendunt ad impetrandam aliam veniam, id est ut aliud indulgeam. PONT.

Mu-

Digitized by Google

Mutarive putas bellum, ſpes paſcis inaneis.
Cui Iuno illachrymans, Quid ſi, quod voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet inſontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror: quod ut ô potius formidine falſa
Ludar: & in melius tua, qui potes, orſa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cælo ſe protinus alto
Miſit, agens hyemem nimbo ſuccincta per auras:
Iliacamque aciem, & Laurentia caſtra petivit.
Tum dea nube cava tenuem ſine viribus umbram,
In faciem Æneæ (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis, clypeumque jubaſque
Divini aſſimulat capitis: dat mania verba,
Dat ſine mente ſonum, greſſuſque effingit euntis,
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quæ ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis & voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Conjicit: illa dato vertit veſtigia tergo.

SERVII.

MVTARIVE. Deeſt poſſe, an mutatum iit?

QVÆ VOCE GRAVARIS. Quæ negas fato. *Vox* enim Iovis fatum eſt. Statius, *Et vocem fata ſequuntur*. hoc enim dicit, Vtinam quæ negas voce, id eſt fato, mente præſtares. Nam ſi Iovis vox, fatum eſt, poteſt aliud fando commutare. GRAVARIS autem, negas, graviter fers; & hac elocutione non niſi per accuſativum utimur: ut ſi dicas, gravor adventum tuum, id eſt graviter fero, gravor præſentiam tuam. nam & ipſe dixit, *Quæ gravaris*: aliter non dicimus in hac ſignificatione. Similiter etiam accuſativo utimur caſu, cum volumus abſolutam facere elocutionem: & per gerundi modum aliquid dicere: ut, Petendum mihi eſt equum, codicem, byrrum Hinc Virgilius, aut *Pacem à Troiano rege petendum*. Sic Saluſtius, *Caſtra ſine vulnere introitum*. Nam ſi dixeris *petendus eſt codex*: non jam per gerundi agis modum, ſed participialiter loqueris. RATA. Firma, perpetua.

VERI VANA FEROR. Id eſt ſum veritatis ignara.

ORSA. Prodictis & fatis.

NIMBO SVCCINCTA. Id eſt nubibus: quia præmiſit, *Agens hyemem*: quod niſi eſſet, ſplendorem acciperemus qui eſt circa corpus deorum.

TVM DEA. Poteſt ſenſu integro *dea* detrahi. NVBE CAVA. Nominativus eſt hæc nubes. nam nubs non dicimus, quod ait Livius Andronicus, qui primus edidit fabulam apud nos.

IVBASQVE. Propter equinam caudam, quæ eſſe ſolebat in galeis. unde eſt, *Criſtaque hirſutus equina*.

DIVINI CAPITIS. Hoc ex perſona poëtæ dictum eſt de Æneæ intuentis futura. Nam poſt mortem in numerum refertur deorum. INANIA. Nec à membris, nec à mente venientia.

OBITA. Morte ſuſcepta & completa.

AVT QVÆ SOPITOS. Quæ ſomnia, pro qualia inſomnia quæ per ſomnum videmus.

EXVLTAT. *Exultare* eſt gaudere: & per ſe plenum eſt. Nam *inſultare* eſt inridere inimicos: & dicimus inſulto tibi: licet Saluſtius dixerit, *Multos ab adoleſcentia bonos inſultaverat*. Id eſt in ipſos impetum fecerat.

IRRITATQVE VIRVM TELIS. Ideo hoc arte agit Iuno, & imagine decepit Turnum: quia ſi ei ex aperto fugam ſuaderet, more viri fortis ille fugæ præponeret mortem, cum præſertim ipſe in ſequentibus dicat, *Vſque adeone mori miſerum eſt?*

VARIORVM.

MENTE DARES. Hoc diceret, ſecus ſentiret: hominum more, qui aliud mente clauſum, aliud promptum habent in lingua. HORT.

HÆC VBI DICTA DEDIT. Confirmata nonnihil Iuno verbis Iovis in præſenti, Turnum cædi ſubtrahere maturat: HORTENS.

DAT SINE MENTE SONVM. *Sine mente ſonum*. Proverbiale eſt. HARTVNG.

MORTE OBITA QVALES. Ex Lucret. Macr. lib. 6. cap. 1. Saturn.

Tum

Digitized by Google

Tum vero Æneân aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis Æneа? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Quâ rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultra latebras jam quærit imago,

SERVII.

TVRBIDVS. Tumens, elatus arrogantia.

PACTOS. Nunc passivum, ut, *Pacta puella.*

TELLVS QVÆSITA PER VNDAS. Sic alibi, *En agros, & quam bello Trojane petisti Hesperiam metire jacens.*

VOCIFERANS SEQVITVR. Sequens clamabat. nam ante dixit, & sic est secutus.

NEC FERRE VIDES SVA GAVDIA VENTOS. Proverbium est, *Venti ferunt gaudia*, id est lætantur incassum. Sic supra, *Sed aura Omnia discerpunt.* Item, *Partem Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.*

FORTE RATIS. Descriptio per ὑστέρησιν facta: non enim à superioribus pendet, sed antedictis adjungitur: ut, *Insula Sicanium juxta latus.* Has autem descriptiones esse aptas & raras convenit: sicut etiam Horatius docet in arte poëtica dicens, *Purpureus late qui splendeat unus & alter Adsuitur pannus.* Sunt enim ornatui.

CREPIDINE SAXI. *Crepido est* abrupti saxi altitudo, Crepidines etiam templorum dici ipsos suggestus in quibus ædes sunt conlocatæ, & crepidines viarum, id est ipsæ eminentiæ dextræ sinistræque. Sane hic Antiptosis facta est propter metrum. *Conjuncta* ergo *crepidine*, pro crepidini: sicut, *Hæret pede pes*, pro pedi. Est autem ablativus pro dativo.

OSINIVS. Ipse est quem supra Massicum dixit. Ergo (ut diximus supra) *Osinius* proprium est, Massicus appellativum: licet posset fieri, ut duo nomina unius sint, ut est Numa Pompilius, Alexander Paris, Numanus Romulus. Alii volunt non eundem esse Massicum quem Osinium, nam duas civitates supra commemorat, Clusium & Cosam, & tradunt potuisse fieri, ut hic Osinius, rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus, sed sub imperio Massici egerit: Nam & Ramnetem & Romulum quos in ducum ordinem non numeravit, reges fuisse dixit. Alii hunc postea τῷ νὲ συμπόρῳ volunt venisse, quia in catalogo ejus non meminit. CLVSINIS ORIS. Tusciæ civitatis.

TRANSILIT ALTOS. Hoc sermone festinantis celeritas indicatur.

VIX PRORAM. ἀποκοπὴν, sic enim melius. RVMPIT SATVRNIA FVNEM. Debuit dici, cum rumpit Saturnia funem: ut, *Vix è conspectu Siculæ telluris, Cum Inno æternum servans:* Ideo autem *rumpit*, ne deprehenso dolo Turnus in bellum rediret.

REVOLVTA PER ÆQVORA NAVEM. ἐπαναλαμβανόμενον est, revolutam navem.

ILLVM AVTEM ÆNEAS ABSENTEM IN PRÆLIA POSCIT. Sic melius, quam sicut nonnulli volunt, Ille autem Æneam absentem in prælia poscit: ut sicut Vrbanus, *Obvia multa virûm demittit corpora morti*, de navibus inventis intelligatur: quod non procedit. nam *absens* dicitur qui recedit: quod nunc Turno congruit, non Æneæ, qui interest prælliis. Ille * autem Æneam legunt quod sic ita est: quia Æneas *Multa virûm demittit corpora morti.*

VARIORVM.

NEC FERRE VIDET SVA GAVDIA VENTOS. Nec animadvertit, vanum esse suum gaudium. Proverbiali schemate usurpari solet, *ventis tradere*; pro eo quod est, oblivisci, atque ex animo ejicere. Nam quæ ventus rapit, nostram custodiam evadunt, & nobis quodammodo amplius cordi non sunt. Hujus etiam ordinis sunt, *ventis loqui*, *verberare aërem.*

Digitized by Google

Sed ſublime volans nubi ſe' immiſcuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratuſque ſalutis,
Et duplices cum' voce manus ad ſydera tendit:
Omnipotens genitor, tantón' me crimine dignum
Duxiſti? & tales voluiſti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga? quemve reducet?
Laurenteiſne iterùm muros, aut caſtra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma ſecuti?
Quoſve (neſas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. quid agam? aut quæ jam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos ô potius miſereſcite venti:
In rupes, in ſaxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, ſæviſque vadis immittite ſyrteis:
Quo neque me Rutuli, neque conſcia fama ſequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens

SERVII.

MEDIO. Ad medium. TVRBO. Vis venti.

IGNARVS RERVM. Id eſt artis, per quam evaſerat Hoc eſt neſciens hoc pro ſalute ſua factum, ideoque & ingratus, nam deſqueritur.

OMNIPOTENS GENITOR. Duo Antonomaſiva pro uno proprio: ut, Tritonia Pallas. TANTVN'. Pro Tantone. & conſtat mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo etiam integræ habuerunt. nam μόριον, id eſt minores particulæ, ut QVE, VE, NE, CE, quotiens junguntur aliis partibus, ante ſe accentum faciunt, quaſilibet ſit ſyllaba quæ præcedit, ſive brevis, ſive longa: ut, Muſaque, Hujuſce, Illucce, Tantone, Adduce: & hæc mutilata ſimiliter proferuntur, ſcilicet ſub eodem accentu.

QVO FEROR? VNDE ABII? bene variavit adverbia & pronomina. QVEMQVE REDVCET? Quem, qualem: ut, *Hunc ego te Euryale aſpicio?* & quaſi neſcius ſui eſt in tanta rerum permutatione.

LAVRENTISNE. Quaſi deliberatio eſt.

QVID MANVS ILLA VIRVM? Syllepſis per genus. nam à manu, id eſt multitudine, ergo à fœminino ad maſculinum dicendo *manus* tranſitum fecit. Ergo figuratum & per genus & per numerum: Eſt autem mira defectio, id eſt quid dicunt?

QVOSVE NEFAS. Aſper *quoſne* legit, & adnotavit *Ne* pro *ve*, quaſi expletiva particula.

PALANTES VIDEO. Intelligimus eum non longe à terris fuiſſe. nam quod ait ſupra, *Medio fert æquore*: ut diximus, ad medium accipiendum eſt. Aut quia *medium* dicitur omne quod eſt inter finem & initium: ut, *Interea medium Æneas jam claſſe tenebat*. GEMITVMQVE CADENTVM ACCIPIO. Hinc apparet de Ænea dictum, *Obvia multa virûm demittit corpora morti.*

IMA TERRA. Dolet ſibi infœlicium vota ſublata: nam in mari conſtitutus optare ſibi hiatum non poteſt terræ. *Imam* autem *terram*, prudenter dixit, quæ ſuſtinet & continet maria.

MISERESCITE VENTI. Pro petentis qualitate, nonnunquam etiam mors videtur eſſe miſeratio, ut hoc loco. Item ſupra, *Figite me, ſi qua eſt pietas.* Miſereſcite autem quis ante hunc? ab eo quod eſt miſereſco & miſereſcimus.

TVRNVS ADORO. Id eſt juxta veteres, qui *adorare* adloqui dicebant, nam ideo & adoria laus bellica, quod omnes cum congratulatione adloquebantur eum, qui in bello fortiter fecit. Alii ADORO, Pro oro, ut AD vicet, & fit metri cauſſa additum.

SYRTIS. Vbi arenoſa ſunt littora *ſyrtes* vocantur. Ergo immittite me ad ſæva vada ſyrtium: aut ad arenoſa loca, aut re vera *ad ſyrtes*, id eſt ad mundi extrema, quo me nec fama comitetur, id eſt ubi me nemo ſciat deſertorem eſſe.

MVCRONE INDVAT. Aut κατὰ συνεκδοχὴν dixit INDVAT, pro feriat: aut Hypallage eſt, pro mucronem ſuo induat corpore. Si enim INDVERE, eſt veſtire: non mucrone corpus induitur, ſed induitur mucro corpore, id eſt regitur & veſtitur.

VARIORVM.

ANSESE MVCRONE INDVAT. Servius catachreſin eſſe ait: negat Turneb. lib. 29. cap. 24. loco Cæſaris lib. 7. Adde Cicer. in Verr. *Induere ſe in laqueos.*

In-

Digitized by Google

Induat, & crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an jaciat mediis, & littora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Iuno
Continuit, juvenemque animo miſerata repreſſit.
Labitur alta ſecans, fluctuque æſtuque ſecundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Iovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucroſque invadit ovanteis.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Vni odiiſque viro teliſque frequentibus inſtant.
Ille, velut rupes vaſtum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert cælique mariſque,
Ipſa immota manens: prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi: cum quo Latagum, Palmumque fugacem,
Sed Latagum ſaxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat os, faciemque adverſam: poplite Palmum
Succiſo volvi ſegnem ſinit: armaque Lauſo.

SERVII.

CRVDVM. Crudelem, cruentum. EXIGAT. Aviditas mori cupientis oſtenditur.

ANIMI MISERATA. Pro animo miſerata. Nam figurate locutus eſt, ſicut, *O præſtans animi juvenis*, pro animo, id eſt illa re.

AD VRBEM. Ardeam: & ideo ſic longe ne ex propinquo ſtatim rediret: & ut eum affectus retineret parentis.

AT IOVIS INTEREA MONITIS. Id eſt novimus ſacrilegum eſſe Mezentium, novimus quoque Iovem etiam exhortatum eſſe alios deos, ut à bello deſiſterent: & dixiſſe, *Rex Iuppiter omnibus idem.* quomodo ergo procedit, *At Iovis interea monitu?* Dicimus primo Iovem juſtitiæ favere, non partibus: quod ſi eſt, jure Mezentium in Turni locum facit venire: ut juſtum prælium inveniatur, ne una pars penitus ſit à ducibus deſtituta. Quod autem dicitur, ſacrilegum Iuppiter admonere non debuit: non admonet ut vincat, ſed ut poſſit perire. Illud etiam fruſtra quæritur quemadmodum numini ſacrilegus obedire potuerit, cum Mezentium non aperte Iuppiter moneat, ſed iniiciat tale deſiderium. Vnde eſt, *Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an ſua cuique deus fit dira cupido?* MONITIS. Hic dativus venit ab eo quod eſt hæc monita, nam & hos monitus dicimus. Vnde Perſius, *Hos pueris monitus patres infundere lippos.* Sed à quarta declinatione, nec ſingulari dativo utimur, nec plurali. nam unum nomen eſt de his quæ licet duplicem habeant declinationem, tamen aliquibus eorum caſibus propter auctoritatem non utimur: ſed, Laurui lauribus, cum & hujus laurus & ab hac lauro dicamus.

CONCVRRVNT TYRRHENÆ ACIES. Quæ ſpecialiter odio Mezentii in bellum ruebant.

VNI ODIISQVE. Bene repetitur *uni*, ut oſtendat conſpirationem Etruſcorum olim Mezentio incumbere.

PRODIT IN ÆQVOR. Extenditur. hinc Iuvenalis, *Quod pelago occurrunt medio, longeque relinquunt Italiam.*

PONTO. Contra pelagus. nam dativus eſt.

VIM CVNCTAM. Id eſt violentiam, impetum. COELIQVE MARISQVE. Sicut Mezentius odiorum & telorum totius exercitus.

FVGACEM. Modo velocem, vel fugientem. LATAGVM OCCVPAT OS. Pro Latigi os occupat. & eſt Græca figura in Homero frequens, ut ſi dicas τὸν ἐκ πόδα τὸν πόδα, id eſt Achillem percuſſit pedem, pro percuſſit Achillis pedem.

POPLITE PALMVM. Ea parte qua plurimum poterat.

SEGNEM SINIT. Qui vulneratus nihil jam efficere poſſit.

VARIORVM.

TER CONATVS VTRAMQVE VIAM. Additione numeri ternarii amplificatio. HORT.

AT IOVIS INTERÆA MONITIS. Faro tractus fuit ad mortem: ut ſua & filii exde, Pallantis caſus expietur. HORTENS.

ILLE VELVT VASTVM. Comparatione Mezentii virtutem in eo prælio amplificat, ut eo plus gloriæ ad victorem poſtea redeat. HORT.

Digitized by Google

Donat habere humeris, & vertice figere criſtas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridiſque Mimanta
Æqualem, comitemque una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Ciſſeis regina Parin creat: urbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis
Actus aper, multos Veſulus quem piniſer annos
Defendit, multoſque palus Laurentia, ſylva
Paſtus arundinea, poſtquam inter retia ventum eſt:
Subſtitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam iraſci, propiuſve accedere virtus,
Sed jaculis tutiſque procul clamoribus inſtant.
Haud aliter, juſtæ quibus eſt Mezentius iræ,
Non ulli eſt animus ſtricto concurrere ferro:
Miſſilibus longe & vaſto clamore laceſſunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omneis,
Dentibus infrendens, & tergo decutit haſtas.

SERVII.

DONAT HABERE. Græca figura, ut, *Argenti magnum dat ferre talentum.*

THEANO. Mater Minantis.

CISSEIS. Hecuba filia Ciſſei, ſecundum Euripidem in Hecuba, πολύδωρος ἰκνοῦμαι πατρὸς γυμὸς τ' ἀπὸ Ἰλίου. Nam ſecundum alios Dymantis eſt. Quod autem ait, FACE PRÆGNANS, hæc ratio eſt: quia antequam pareret, faculam ſe peperiſſe vidit in ſomnis. PARIN CREAT. Plus eſt quam ſi diceret face prægnans * incendit Parin. VRBE PATERNA OCCVBAT. Subaudis PARIS. Quod ut non diceret, metri eſt neceſſitate compulſus. Nam deeſt *qui*, ut ſit *qui urbe paterna.*

IGNARVM LAVRENS HABET ORA MINANTA. Scilicet caſus ſui: vera tamen lectio eſt IGNARVM, id eſt ignoratum, qui neſciretur: & eſt ſupina ſignificatio, ſicut in quarto, *Liquitque volatile ferrum Neſcius*, pro qui neſciebatur. Alii Ypallagen volunt eſſe, ut Minas in Laurenti ora ignota jacet.

AC VELVT ILLE. Antiqui *Ille* vel magnitudini, vel nobilitati adſignabant, ut, *multum ille & terris*, &, *Panorum qualis in arvis Saucius ille gravi.*

ACTVS. Coactus in retia.

DEFENDIT. Texit. ut, *Hic mihi dum teneras defendo à frigore myrtos.* VESVLVS autem Mons Liguriæ eſt juxta Alpes. Liguria autem cohæret Tuſciæ, de qua fuerat Mezentius. unde eſt ſatis congrua comparatio. Sane de hoc Veſulo quidam duo flumina Rodanum & Padum naſci dicunt, quorum unus, id eſt Rodanus in Tyrrhenum mare, alter, id eſt Padus in Adriaticum fluit. MVLTOSQ. Pro *multoſque*. non enim vicina eſt palus Laurentia à monte Veſulo, ut poſſit unus idemque aper intelligi. Sane Laurentia pro Laurens, nam hæc eſt vera & recta derivatio.

PASTVS. Pro paſtum. nam ſupra ait, QVEM. Ergo Antiproſis eſt.

INHORRVIT ARMOS. Id eſt, armis inhorruit. Aut certe in armos horruit, per quod erectas ſetas accipimus.

IRASCI. Deeſt *eſt*. TVTIS CLAMORIBVS. Præter periculum. Id eſt ipſi tuti.

IVSTÆ IRÆ. Quaſi quibus odium eſt propter mortua corpora, ut, *Mortua quinetiam jungebat corpora vivis, Componens manibuſque manus.*

CVNCTATVR. Se per omnes partes diſponit. TERGO. Scuto. ut, *Et venit adverſi in tergum Salmonis.*

VARIORVM.

DONAT HABERE HVMERIS. Ex Homer. Victor. lib. 38. cap. 17.

PARIDISQVE MIMANTA ÆQVALEM. Locus contra genethliacos: cui non diſſimilis exſtat apud Hom. Iliad. 18. HART. *Mimanta* legendum, à Mimante Thraciæ monte. HORT.

ET FACE PRÆGNANS. Paridem Trojani belli facem à Caſſandra prædictam, explic. Victor. lib. 29. cap. 5. Var. & ſupra lib. 7. Æneid.

AC VELVT ILLE CANVM. De particula *Ille*, multa congerit lib. 3. Novar. Guil. Canterus, c. 26.

SED IACVLIS, &c. Vt ſex ſequentes verſus tranſponendi, Vide Scalig. Proleg. in Manil.

QVIBVS EST MEZENTIVS IRÆ. Iræ eſſe, Matonis eſt inventum: Odio eſſe uſitatius. Vide Macrob. lib. 6. cap. 6. Homerus Odyſſ. λ. Videtur ſimile affectaſſe. HART.

Vene-

Digitized by Google

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Grajus homo, infectos linquens profugus hymenæos.
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans,
(Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comasque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infælix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus:
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus & hasta,
Pars belli haud temnenda viri, jacet altus Orodes.

SERVII.

CORITHI DE FINIBVS. Corithus est & civitas Tusciæ, & mons, & pater Dardani rex. Vnde nunc ad quosvis potest referri de finibus Corithi.

GRAIVS HOMO. Oriundo quidem Græcus, sed qui nunc de Tuscia venisset ad bellum.

MISCENTEM. Perturbantem.

PVRPVREVM PENNIS. Galeam significat purpureas cristas habentem, aut certe *purpureum pennis*, pulchrum, bene galeatum: ut, *Purpurei cristis juvenes*, id est pulchri. PACTÆ CONIVGIS. Hic ordo est, conciliata primo, dein conventa, dein pacta, dein sponsa.

VESANA FAMES. Alibi, *Et male-suada fames.*

FVGACEM. Velocem.

SVRGENTEM IN CORNVA. Id est crescentem, cornibus eminentem.

COMASQVE ARREXIT. Naturale enim est ut irati leones erigant jubas.

LAVIT. Ab eo quod est lavo lavis. nam hoc verbum & primæ est conjugationis, & tertiæ: à qua nunc ait *lavit*. Item Horatius, *Lavit amne crines.* Item alibi, *Neque dulci mala vino lavere.* Ergo lavitum, & lavit, sicut Plautus in Pseudolo, *Easque lacrymis lavas*, id est, humectas.

INFRACTA. Aut nimium fracta, aut re vera infracta.

ORODEN. Ipsum Oroden virum fortem intelligimus in fugam necessitate esse conversum. Nam ipse paulo post dicturus est cerrari * socios. *Pars belli haud temnenda viri, jacet altus Orodes.*

NEC IACTA CAECVM. Vanum sensum & duos extulit. *Cæcum vulnus* autem quod adverso infigitur.

FVRTO. Insidiis.

PEDE NIXVS ET HASTA. Deest ait.

HAVD TEMNENDA VIRI. Asper *viris* legit. Vt ait, alii * haud temnenda, alioqui ipse ait, *Fugientem haud est dignatus Oroden Sternere.* ALTVS. Magnus. ut, *Sic pater ille deûm faciet, sic altus Apollo.*

VARIORVM.

IMPASTVS STABVLA ALTA LEO. Ex Homero. Macrob. lib. 5. cap. 10.

SVADET ENIM VESANA FAMES. Macrob. lib. 5. cap. 10 Hom. Iliad. γ. ὥστε λεὼν ἐριθαίνῃ. Od. ξ. H.

SVRGENTEM IN CORNVA CERVVM. Sic Ovid. 10. Metamorph. *Aut celsum in cornua cervum.* Turneb. lib. 1. cap. 23.

STERNITVR INFELIX ACRON, &c. Bene *infelix*, qui delicits relictis ad certamen perrexit, quod complere non poterat, & nec conjuge, nec salute potitus est. Qui expirans tundebat calcibus terram, quod sæpe etiam apud Homerum fit, ad dolorem monstrandum, cum alia ratione non posset.

FVGIENTEM HAVD EST DIGNATVS ORODEN STERNERE. Mezentius haud se dignum est arbitratus Oroden sternere fugientem, nec ei à tergo non videnti vulnus dare, hoc enim appellat *cæcum vulnus.* Quæ enim esset ista gloria, fugientem & aversum ferire? DONATVS.

ALTVS ORODES. Allusum est ad vocis etymon, ὄρος enim Græcis mons est: ὀρώδης montosus, sive melius dicam monti similis. HORT.

Conclamant ſocii, lætum Pæana ſecuti.
Ille autem expirans: Non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem ſubridens miſta Mezentius ira,
Nunc morere: aſt de me divûm pater, atque hominum rex
Viderit. hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoûm obtruncat, Sacrator Hydaſpen,
Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orſen,
Meſſapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericaten:
Illum infrenis equi lapſu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes, & Lycius proceſſerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit. Atronium Salius, Saliumque Nealces
Inſignis jaculo, & longe fallente ſagitta.
Iam gravis æquabat luctus & mutua Mavors

SERVII.

PÆANA SECVTI. Pæan proprie Apollinis laus eſt: abuſive & aliorum dicitur. Vnde Pindarus opus ſuum, quod & hominum & deorum continet laudes, *Pæanas* vocavit. Quamvis quidem alium *Pæana* eſſe, alii Apollinem velint, ſed vere Pæan Apollo: tamen *Pæana* carmen eſſe victoriæ Æſchylus docet, quod ideo Apollini dicatum eſt, quia malorum avertendorum potens eſt; unde & ab Homero ultricem immittens peſtilentiam inducitur.

NEC LONGVM LÆTABERE. Duo dicit Nec diu lætaberis, nec diu me indefenſo: Homeri autem more, morienti dedit ſcientiam futurorum. LONGVM autem pro longe, nam nomen eſt pro adverbio.

SVBRIDENS. Per iracundiam ridens loquitur. Vnde per irriſionem dictum accipitur.

AST DE ME DIVVM PATER, ATQVE HOMINVM REX VIDERIT. Id eſt viderit utrum Mezentio poſſit nocere ille, quem vos deorum & hominum creditis eſſe rectorem.

EDVXIT CORPORE TELVM. Quo facilius poſſet perire. Lucanus, *Non eget ingeſtu, ſed vulſis corpore telis.*

DVRA QVIES. Blanda & contraria. ſic dictum ut ſomnus ferreus. Eſt autem Homeri comparatio, ὡς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον.

CÆDICVS ALCATHOVM. Hoc loco eſt confuſio in aliquibus nominibus: nam quis ſit Trojanus, quis ſit Rutulus ignoratur.

RAPO. Rapon dicitur ſicut Tarchon, ſed metri cauſſa detraxit *n*, propter Synalœpham: ſicut ſupra, *Haud procul hinc Tarchon & Tyrrhenus tuta tenebant.*

INFRENIS EQVI. Caſu equi aſperrimi, qui frenorum ſperneret regimen. *Infrenos* autem etiam homines dicimus: ut, *Hinc Numida infreni cingunt.* Dicimus & infrenus, & infrenis, ſicut inermus & inermis.

PROCESSERAT AGIS. Scilicet contra Meſſapum dimicaturus? quem aequivit. nam à Valero antequam ad Meſſapum perveniret, occiſus eſt.

HAVD EXPERS. Non ignarus virtutis parentum.

IACVLO, ET LONGE FALLENTE SAGITTA. Iaculo, pro longe fallentis ſagitta. nam ἐν διὰ δυοῖν dixit. ut, *Hamus utroque trilicem.* Item, *Molemque & montes inſuper altos*: An *longe*, valde?

MAVORS. Fortuna bellica.

VARIORVM.

CONCLAMANT SOCII. Antea dictum, vocem deſperantis eſſe *conclamare*. Sed & *conclamare* militare vocabulum; ut ad arma conclamare, conclamare vaſa, &c. HORTENS.

AD QVEM SVBRIDENS. Macrob. lib. 5. c. 18. Saturn.

OLLI DVRA QVIES OCVLOS. Ex Homero. Macrob. lib. 5. cap. 11. Saturn.

FERREVS VRGET SOMNVS. Ex Homero & Plutarcho. Turneb. lib. 19. cap. 16. FERREVS ergo eſt durus, implacabilis. Quare ſomnum vocat ferreum, quaſi mortem duram, implacabilem: Adamantinum enim, ferreum, &c. de rebus implacabilibus uſurpantur. HORTENS.

CÆDICVS ALCATHOVM. Turneb. Maronem hic à calumnia vindicat. quaſi Rutulos à Trojanis non diſtinguat. lib 29. c. 24.

ILLVM INFRÆNIS EQVI. Contra Servium explicat Caſtalio cap. 8. Variar.

Fu-

Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, nec illis.
Dii Iovis in tectis iram miserentur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna, viam scindens, humero supereminet undas:
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat,
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ,

SERVII.

FVNERA. Mortes. CÆDEBANT. Legitur & CEDEBANT, id est terga vertebant: secundum quod RVEBANT, insequebantur significat. Si autem CÆDEBANT, id est occidebant: RVEBANT, id est cadebant.

IRAM MISERATVR INANEM. Generaliter dicit omnem iram bellicam, ubi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, ubi ut pereamus irascimur? Aut quia nulla causa tam justa est, ut propterea bellum geri debeat, nam ideo ait, & *tantos mortalibus esse labores*: An *inanem* non juste conceptam? sic inanes fletus Aristei, ut qui scilicet tanti non fuerint, propter quos ille sic lamentaretur.

AMBORVM. Pro utrorumque.

PALLIDA TISIPHONE. Non ipsa dea, sed effectus furiæ, id est furialis ardor, hoc est insania.

ORION, CVM PEDES INCEDIT MEDII PER MAXIMA NEREI STAGNA. Orion (ut etiam in primo diximus) OEnopionis filius regis fuit, ei concessus ab Iove, Mercurio, Neptunoque susceptis hospitio. Hic venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus à rege OEnopione cum vellet ejus filiam vitiare, ille iratus opem Liberi patris cujus erat filius imploravit: Is Satyros misit qui soporem infunderent Orioni, & sic velut vinctum OEnopioni traderent arbitrio ejus puniendum. Tum ille OEnopion, sopito ejus oculos tulit. Cecus itaque Orion cum consuleret quemadmodum oculos posset recipere, responsum est ei posse hoc fieri, si per pelagus ita contra Orientem pergeret, ut loca luminis radiis Solis semper referret. Quod ille efficere ita potuit: nam cum audisset strepitum Cyclopum Iovi fulmina fabricantium, sono ad eos ductus est, unum de his suis humeris superposuit, & eo duce oraculi præcepta complevit. Non autem incongrue fingitur potuisse ire per medium pelagus, quasi filius pro parte Neptuni. Hæc autem comparatio pertinet ad solam corporis proceritatem. Alii hunc Orionem tantæ magnitudinis dicunt fuisse, ut nulla eum altitudo maris ingredientem potuerit morari, unde inter sydera receptus. Sane PEDES INCEDIT, pro incessit, præsens pro præterito.

PER MAXIMA autem NEREI STAGNA. Epitheto elevavit Tapinosim more suo.

REFERENS. Pro ferens more antiquo, nam RE abundat.

IMPERTERRITVS. Prima est compositio, non secunda. nam hoc est PERTERRITVS, quod & territus: & tunc est vera compositio cum sermonis natura convertitur: Sane *imperterritus* quis ante hunc?

MOLE SVA STAT. Hoc est in sæva mole, ut dicitur in vestigio.

SPATIVM EMENSVS, QVANTVM SATIS HASTÆ. Speciosissima elocutio.

VARIORVM.

CEDEBANT PARITER. Atqui lectio hæc *cedebant*, id est fugiebant, aperte cum verbis Poëtæ sequentibus pugnat, quod Servium fefellit, ait enim, *neque his fuga nota, nec illis*. Quisque locum suum tuebatur. PONT.

DII IOVIS IN TECTIS. Macr. lib. 5. c. 16. Satur.

QVAM MAGNVS ORION. Ante vocalem *quam*, deest particula *tam*, quomodo & alii auctores locuti sunt. Terent. Eunucho, *Parmenonis esse hanc scio technam quam me vivere*. De Orione. Vide Turneb. lib. 27. cap. 38. & lib. 3. cap. 19. Notavit, Græcos poëtas non raro mare & Oceanum appellare λιμνὰς, id est stagnum.

STAGNA. Explic. è Græcis, Turneb. lib. 3. c. 19. & lib. 27. cap. 28.

Dextra

Dextra mihi deus, & telum quod miſſile libro,
Nunc adſint: voveo prædonis corpore raptis
Indutum ſpoliis, ipſum te Lauſe trophæum
AEneæ: dixit, ſtridentemque eminus haſtam
Iecit: at illa volans clypeo eſt excuſſa, proculque
Egregium Anthorem latus inter & Ilia figit:
Herculis Anthorem comitem, qui miſſus ab Argis,
Hæſerat Euandro, atque Itala conſederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere: cælumque
Aſpicit, & dulceis moriens reminiſcitur Argos.
Tum pius AEneas haſtam jacit: illa per orbem
AEre cavum triplici, per linea terga, tribuſque
Transiit intextum tauris opus, imaque ſedit
Inguine: ſed vires haud pertulit, ocyus enſem
AEneas, viſo Tyrrheni ſanguine, latus
Eripit à fémore, & trepidanti ſervidus inſtat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Vt vidit, Lauſus, lachrymæque per ora volutæ.
Hic mortis duræ caſum, tuaque optima facta,

SERVII.

DEXTRA MIHI DEVS. Sic dictum eſt, ut, *In manibus Mars ipſe viri*, ut non alium ſibi putet deum eſſe ſacrilegus, quam dextram & fortitudinem.

VOVEO. Conſecro, & dico. PRÆDONIS CORPORE RAPTIS. Prædones ſunt qui populandam alienam invadunt provinciam. Vt alibi, *Perfidus alta petens abducta virgine prædo.*

TROPHÆVM. Tropæum dictum eſt, ἀπὸ τῆς τροπῆς, id eſt ab hoſtium converſione, quod qui hoſtem fugaſſet, merebatur trophæum: qui autem occidiſſet, triumphum, ἀπὸ τῆς θριαμβοδίας, id eſt ab exultatione. Sciendum ſane Lauſo propriam ideo nihil profuiſſe pietatem, quod in eum pater mente ſacrilega munera transferebat deorum, & ei occiſorum ſpolia devovebat.

ANTHOREM. Erit nominativus hic Anthores, quomodo Diores. Nam ſi Anthor fuerit nominativus ſingularis numeri, metri ratio non procedit. omnia enim Græca nomina in OR terminata, in obliquis caſibus corripiuntur. Vt Hector Hectoris, Neſtor Neſtoris, Caſtor Caſtoris.

MISSVS AB ARGIS. Profectus, ut, *miſſus in imperium magnum.*

ALIENO VVLNERE. Telo, quod in Æneam fuerat deſtinatum. CÆLVMQVE ASPICIT. Vt, *Alto quæſivit cœlo lucem.* Item, *Hauſit cœlum, mentemque recepit.* Naturaliter enim morientes cupiunt ſatiari extremo lucis aſpectu.

DVLCEIS MORIENS REMINISCITVR ARGOS. Intra Phyſica ſigna morituorum, etiam hoc legitur patriæ aſpectum deſiderare perituros: ut, *Et Tyrios deſerta quærere terra*: An ex facti pœnitentia, qui ad patriam redire contempſerat?

LINEA TERGA. Lino enim tegebantur ſcuta, ut poſſent inhærere picturæ.

INTEXTVM TAVRIS OPVS. Pro tergis, Plautus, *Vbi vivos homines mortui incurſant boves.* IMAQVE SEDIT INGVINE. Hypallage eſt, ima haſta, pro in imo inguine.

A FEMINE. Vt etiam ſupra diximus, ſecundum Caprum erit nominativus hoc femen: licet nuſquam lectum ſit, ut etiam ipſe commemorat.

LACHRYMÆQVE PER ORA VOLVTÆ. Non viri fortis, ſed filii eſt conſideranda perſona.

OPTIMA FACTA. Alii optime legunt, eſt autem proſphoneſis. HIC. In hoc loco, vel in bello. nam adverbium eſt.

VARIORVM.

DEXTRA MIHI DEVS ET TELVM. Proverbialis verſiculus. Alludit ad gigantum immanitatem, quorum nonnulli, ut liquet ex Hom. & poëtis, per haſtam, tanquam numen jurabant, eamque obnoxiis, hoſpitibuſque adorandam obtrudebant: unde in proverbium abiiſſe docet interpres Apollonii, τὸ χρυσίας δόρυ, quod haſtam venerandam proponeret, illique ipſe ſacrificaret. GERMAN.

INFELIX ALIENO VVLNERE. malo à cauſſa. Macrob. lib. 4. cap 4.

DVLCES MORIENS REMINISCITVR ARGOS. Quintil. lib. 7.

LINEA TERGA. Bayfius c. 8. Hom. Il. 7. Et in catalogo Alexand. lib. 6. c. 12. Cælius lib. 12. cap. 40.

Si

Digitized by Google

Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te juvenis memorande ſilebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum haſtile trahebat:
Proripuit juvenis, ſeſeque immiſcuit armis.
Iamque aſſurgentis dextræ, plagamque ferentis
AEneæ ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit. ſocii magno clamore ſequuntur,
Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus, furit Æneas, tectuſque tenet ſe.
Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola; & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris: ut poſſint Sole reducto
Exercere diem: Sic obrutus undique telis
AEneas, nubem belli dum detonet, omneis
Suſtinet, & Lauſum increpitat, Lauſoque minatur:
Quo moriture ruis? majoraque viribus audes?

SERVII.

SI QVA FIDEM EST TANTO OPERI. Si qua pro ſi, ut, 1. Æneid. *Anthea ſi qua*, aut pro ſi quam fidem, & quæritur, *Si qua fides*, an de præterito, an de futuro dicat. *Tanto* autem *operi*, non de ſuis carminibus dicit (nec enim ſibi arrogaret) ſed TANTO OPERI, id eſt pietati & virtuti tuæ. Nam hic eſt ſenſus, Ego quidem facta tua ô Lauſe & mortem ex pietate venientem non ſilebo: ſi tamen credet vetuſtas ex ſcelerato homine pium filium fuiſſe procreatum.

INVTILIS. Pro vulnere debilitatus. INQVE LIGATVS. Pro illigatuſque, & eſt Tmeſis cum Hyſterologia.

INIMICVM HASTILE. Cujuſdam quaſi picturæ pompa deſcribitur.

IAMQVE ASSVRGENIS DEXTRÆ. Ordo eſt, Iamque ſubiit mucronem Æneæ dextræ adſurgentis, & plagam ferentis. *Subiit* autem *mucronem* juxta uſum præſentem accuſativo junxit, cum alibi antique dativo junxerit, ut, *Muroque jubebant*, quod ſuis locis plenius dictum eſt.

MORANDO SVSTINVIT. Moram iniiciendo ejus impetum luſit.

DVM GENITOR NATI PARMA. De hiſtoria eſt. nam Scipio Africanus cum eſſet vix annorum decem & ſeptem, patrem ſuum defendit in bello, nec ceſſit viginti ſeptem confoſſus vulneribus.

FVRIT ÆNEAS. Dolore ſcilicet quod ſibi Mezentius eſſet ereptus, & eſt integrum quanquam furit, tenet ſe tamen.

EFFVSA SI QVANDO GRANDINE. Præteritum pro inſtanti poſuit.

PRÆCIPITANT. Præcipitantur.

TVTA LATET ARCE. Quod ſcilicet ſe perite à tempeſtate defendunt, ut aut ante quæ tuetur*

ALTI FORNICE SAXI. Concavi arationis curvæ.

DVM PLVIT. Hic diſtinguendum. Nam ſi junxeris, DVM PLVIT IN TERRIS, erit Archaiſmos, debuit enim dicere *in terras*: tamen ſciendum Hemiſtichium hoc Lucretii eſſe, quod ita, ut invenit Virgilius ad ſuum tranſtulit carmen. IN TERRIS VT POSSINT. Et viator & ruſticus, quibus opera ſunt in terris.

EXERCERE DIEM. Hypallage eſt, pro ut ipſi per diem exerceri poſſint. NVBEM BELLI. Bellantium imperum ſuſtinet donec deferveat. Et bene tranſlationem fecit à vicina comparatione.

VARIORVM.

ILLE PEDEM REFERENS, &c. Nexibus vulneris illigatus & impeditus, paulatim retrocedebat, ne averſus terga nudaret. PONT.

PRORIPVIT IVVENIS, SESEQVE, &c. *Seſe*, bis accipiendum: ut ſit proripuit ſeſe juvenis, & ſe immiſcuit armis: Quod quia duplicare otioſum fuit, addidit *que*, ut ſuperiori ſimul, inferiorique ſerviret. PONT.

TECTVSQVE TENET SE. Quid enim facere poſſet tot obſidentibus, niſi adverſus vim multitudinis ſeſe contegeret. DONAT.

Digitized by Google

Fallit te incautum pietas tua. nec minus ille
Exultat demens: ſævæ jamque altius iræ
Dardanio ſurgunt ductori, extremaque Lauſo
Parcæ fila legunt. validum namque exigit enſem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Tranſiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque ſinum ſanguis. tum vita per auras
Conceſſit mœſta ad manes, corpuſque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchiſiades pallentia miris,
Ingemuit miſeratus graviter, dextramque tetendit;
Et mentem patriæ ſubiit pietatis imago.
Quid tibi nunc miſerande puer prò laudibus iſtis?
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus, & cineri (ſiqua eſt ea cura) remitto.
Hoc tamen infelix miſeram ſolabere mortem:
Æneæ magni dextra cadis. increpat ultro

SERVII.

FALLIT TE INCAVTVM PIETAS TVA. Quod credis idcirco me pium tibi veniam poſſe concedere: quia & ipſe pietatis intuitu dimicas pro patris ſalute. *Tua* autem *pietas*, prudenter eſt additum: quaſi non à parente diſcedens.

FILA LEGVNT. Proprium fuerat RVMPVNT: tamen LEGVNT, aut colligunt, aut rumpunt, eſt autem tranſeunt, ut *Littoraque Epiri legimus*. EXIGIT ENSEM PER MEDIVM. Poëtica eſt deſcriptio. nam re vera fieri non potuit, ut gladius tranſiret per medium corpus juvenis, & in corpore juvenis abſconderetur. nam EXIGIT, eſt agens trans corpus.

PARMAM. Id eſt levia arma, non clypeum. MINACIS autem non Lauſi. non enim ipſe minatus fuerat. Ergo ordo eſt, Mucro minacis, ſcilicet Æneæ. Aut ſi ad Lauſum referas *Minacis*, num audacis & fortis?

IMPLEVITQVE SINVM SANGVIS. Mire expreſſus eſt ſinus tunicæ ſanguinem excipiens, nec tramittens.

VITA PER AVRAS CONCESSIT MOESTA AD MANES. *Vita*, id eſt anima. Et abuſive dictum eſt. nam ad inferos ſimulachrum pergit, non anima.

CORPVSQVE RELIQVIT. Potuit ſine hoc ſenſus eſſe.

PRO LAVDIBVS ISTIS. Quia & contra fortiorem, & pro patris ſalute dimicare conatus eſt; nam ideo & pluraliter LAVDIBVS dixit. Alii *laudibus* pro virtutibus, ut ſolet à Poëta dictum tradunt.

PIVS ÆNEAS TANTA DABIS INDOLE DIGNVM. Propter vitandam adrogantiam tertia perſona uſus eſt: Vt, *Et quiſquam numen Junonis adoret?* Indoles autem proprie imago quædam virtutis futuræ.

QVIBVS LÆTATVS HABE TVA. Moris enim fuerat, ut cum his rebus homines ſepelirentur, quas dilexerant vivi.

SI QVA EST EA CVRA REMITTO. Aut more illo dixit, quod ſolet, ſepulturam ad ipſa cadavera non pertinere: licet umbris, ſicut in ſexto legimus, proſit, ut, *Si qua eſt ea gloria ſignat*. Item de Pallante, *Vana mœſti comitamur honore*. Aut certe ſiqua eſt cura Mezentio, hoc eſt patri ſacrilego, qui ſuperos inferoſque contemnit. An de tota hac re dubitat?

ÆNEÆ MAGNI DEXTRA CADIS. Sic alibi, *Nomen tamen haud leve patrum Manibus, hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ*.

VARIORVM.

FALLIT TE INCAVTVM TVA PIETAS. Macr. lib. 4. cap. 4. à cauſſa & indignitate. HARTVNG.

QVID TIBI NVNC MISERANDE PVER? Cum ubique inducatur pius Æneas, tum etiam hic à decoro ejus perſonæ non receditur. Non ſolum pietatem adoleſcentis in patrem Mezentium laudat, verum etiam præmio donat. Reddit illi ſua arma: remittit eum ſepeliendum, &c. HORTENS.

ÆNEÆ MAGNI DEXTRA. Meminit in Proverb. *alii ſe mentem faciunt, alii metuunt*. HART.

Cum-

Cunctantes ſocios, & terra ſublevat ipſum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tyberini ad fluminis undam
Vulnera ſiccabat lymphis, corpuſque levabat
Arboris acclinis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quieſcunt.
Stant lecti circum juvenes: ipſe æger, anhelans,
Colla fovet, fuſus propexam in pectore barbam.
Multa ſuper Lauſo rogitat, multoſque remittit
Qui revocent, mœſtique ferant mandata parentis.
At Lauſum ſocii exanimum ſuper arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longe gemitum præſaga mali mens:
Caniciem immundo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.

SERVII.

SANGVINE TVRPANTEM. Non ipſum turpantem, ſed ut accidit ita dixit. COMPTOS DE MORE CAPILLOS. Antiquo ſcilicet more, quo viri ſicut mulieres componebant capillos: quod verum eſſe & ſtatuæ nonnullæ antiquorum docent, etiam perſonæ, quas in Tragœdiis videmus ſimiles in utroque ſexu, quantum ad ornatum pertinet capitis.

INTERREA. Dum hæc geruntur. Et omnino ſic eſt apud Poëtas INTERREA, ſicut apud Salluſtium, *Eodem tempore.*

VVLNERA SICCABAT LYMPHIS. Siccabat aqua, ſed & nove & Phyſice locutus eſt, nam cum aqua omnia infundantur, hic ait *ſiccari vulnus aqua*, & ratio vera eſt, quia Fluxus ſanguinis aquarum frigore continetur. LAVABAT. Inclinatione recreabat.

ACCLIVIS. Quis ante hunc? PROCVL. Modo juxta: ut, *Serta procul tantum capiti delapſa jacebant.*

GRAVIA ARMA QVIESCVNT. Cur illa pendeant, hæc in terra ſint, docuit dicendo *gravia*, unde & *quieſcunt* dixit. Bene ergo GRAVIA: ut galeam, arma, & levia intelligamus. Et talis eſt figura, ſicut illa Salluſtii, *Leonem atque alias feras.* Ergo & leo fera eſt. *Quieſcunt* autem quaſi in terra poſita: quoniam galea quæ pendebat, poterat & moveri.

COLLA FOVET. Suſtinens ſe arboris trunco. FVSVS PROPEXAM IN PECTORE BARBAM. Barbam in pectus infuſam habens. Archaiſmos autem eſt quod ait *in pectore*, pro in pectus; ſicut alibi, *Mediis effuſus in undis*: pro, In medias undas. *Propexam* autem quis ante hunc?

MVLTA. Pro multum. ſicut, *Et pede terram crebra ferit*, pro crebro. MVLTVMQVE REMITTIT. Hoc pro ſæpe.

SVPER ARMA FEREBANT. Supra ſcutum, ſicut ſupra: *Impoſitum ſcuto referunt Pallanta frequentes.*

INGENTEM, ATQVE INGENTI VVLNERE. Homeri dictum, Κεῖτο μέγας μεγάλῳ λελασμένος ἐν πεδίοιο.

AD COELVM TENDIT PALMAS. Increpans deos, quaſi ſacrilegus. Et ſciendum non eum uno eodemque tempore potuiſſe & corpori inhærere, & manus ad cœlum levare: licet Poëta iſta conjunxerit. CORPORE INHÆRET. Aut inhæret Lauſo ſuo corpore: aut certe Hyſterologia eſt: ut ſit, hæret in corpore. Melius tamen ut ſit Antiptoſis, pro corpori: ut, *Hæret pede pes*, pro pedi.

VARIORVM.

INTERREA GENITOR. Redit ad Mezentium, cui mors filii nunciata, occaſio eſt ad congrediendum cum Æneа, & pugnando moriendum. HORT.

ARBORIS ACCLINIS TRVNCO. Pro accubans & acclinatus. trunco arboris ſe ſuſtinebat: & ipſa inclinatione nonnihil corpus fovebat & recreabat. Sic mavult Turneb. lib. 3. c. 19.

MVLTA SVPER LAVSO ROGITAT. Sollicitus pro filio Lauſo, diligenter & multum de eo ſciſcitabatur, & mandata mittebat. Conſiderabat quid ipſe ab Æneа pertuliſſet, conſiderabat filii perſonam & ætatem; timebat ne per imprudentiam ipſe ſalutem ſuam proderet. DONATVS.

AT LAVSVM SOCII. De Lauſo Palmerius pag. 775. Tom. 4. Lamp.

CANICIEM IMMVNDO. Pathos à ſenecta. Macrob. lib. 4. cap. 5. Saturnal.

IMMVNDO DEFORMAT PVLVERE. Videtur alludi ad illud Odyſſ. α. χερσὶν ἀμοιβαδὶς κόνιν, &c. Macrob. lib. 4. cap. 3. πάθος movet ab ætate. HART.

CANICIEM IMMVNDO DEFORMAT PVLVERE. Deformare pulvere capillos, etiam ſolenne in luctu. Exemplum eſt in XII. de Latino. Catull. *Caniciem terra atque infuſo pulvere ſedans.* Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 9.

Tantane me tenuit vivendi nate voluptas,
Vt pro me hoſtili paterer ſuccedere dextræ,
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera ſervor,
Morte tua vivens? heu nunc miſero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum.
Idem ego nate tuum maculavi crimine nomen,
Pulſus ob invidiam ſolio, ſceptriſque paternis:
Debueram patriæ pœnas, odiiſque meorum,
Omneis per mortes animam ſontem ipſe dediſſem:
Nunc vivo, neque adhuc homines lucemque relinquo:
Sed linquam. ſimul hæc dicens, attollit in ægrum
Se femur: & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet: hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mœrentem, & talibus infit:
Rhœbe diu (RES SIQVA DIV *mortalibus ulla eſt)*
Viximus: aut hodie victor ſpolia illa cruenta

SERVII.

PER VVLNERA SERVOR. Aut re vera *per vulnera*, quia per totum ejus corpus mucro tranſierat. aut invidioſe *vulnera* ait, pro vulnus; ſicut Terentius, *Non perpeti meretricum contumelias?* Cum una eſſet Thais de qua loquebatur.

NVNC DEMVM EXILIVM INFELIX, NVNC ALTE VVLNVS ADACTVM. Solatio enim viventis filii utrunque fuerat ante tolerabile.

IDEM EGO. Qui nunc cauſſa tuæ mortis fui, qui feci ut exulis & ſacrilegi filius eſſe diceteris.

PVLSVS OB INVIDIAM. Excuſat, ne merito expulſus eſſe videatur.

OMNEIS PER MORTES. Per omnia mortis genera: nam una mors eſt, aut per mortes omnes, id eſt per diverſa ſupplicia: aut quaſi non una tantum morte dignus.

VIS ALTO VVLNERE TARDAT. Alti vulneris violentia.

HAVD DEIECTVS. Non dejectus animo.

ADLOQVITVR MOERENTEM. Triſtem. Hæc enim animalia ſecundum Homerum ſunt triſtia, quando indicant dominorum mortem futuram. Et proprie *adloquitur* dixit, eſt enim adloqui conſolari. Eſt autem Homeri comparatio,

Τὸν δ' αὖ ὑπὸ ζυγόφιν προσέφη πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεὺς.
Ξάνθε. μάψ δ' ἄμυνε τεμὼν, πῶμ' ἦ χαίτη
Ζεύγλης ἐκτὸς ἐόντα θεᾷ ζυγὸν ὕδατι πῆξαι.

RHOEBE DIV (RES SIQVA DIV MORTALIBVS VLLA EST) Hoc loco notant Virgilium Critici, quod homini ſacrilego dedit prudentem ſententiam: quam rem ratio naturalis excuſat. ea enim quæ per naturam movent animos, in quamvis perſonam cadunt. Illa vero ſunt tantum prudentia, quæ non niſi conſilio & ratione deprehenduntur. Vnde & Terentius ſervis dat plerunque ſententias prudentiſſimas quidem, ſed quæ ſe per naturam offerunt cunctis: ut, *NE QVID NIMIS.*

SPOLIA ILLA CRVENTA. Arma Æneæ Lauſi cruore perfuſa. Vnde intulit, *Et caput Æneæ*: per quod etiam ſpolia Æneæ intelligimus. nam Lauſo nihil detraxerat. Dixit autem, *Arma quibus lætatus, habe tua.* Si autem *cruenti* intellexeris, ſcilicet crudelis, ſic enim convenit perſonæ loquentis.

VARIORVM.

TANTANE ME TENVIT. Amplificat narrationem à querelis Mezentii patheticis, & tangit vitium quod Græci φιλοψυχίαν vocant & φιλοζωίαν, vitæ retinendæ mollem & turpem cupiditatem. Supra, *quæ tanta tui clementia cepit.* GERMAN.

MORTE TVA VIVENS. Quia cecidiſti pro me. Scalig. lib. 4. cap. 16.

NVNC ALTE VVLNVS ADACTVM. Pathos per definitionem. *Altum* enim *vulnus* vocat, amittere filium. Macrob. lib. 4. cap. 4. Saturn.

OMNES PER MORTES. Hyperbole, per quam exprimitur ira. Debueram, dicit, me cuilibet periculo, ſine ullo mortis metu objicere. Macrob. lib. 4. cap. ult. Saturn.

ATTOLLIT IN ÆGRVM SE FEMVR. Pathos à debilitate. Turneb. lib. 4. cap. 3. Saturn.

ALLOQVITVR MOERENTEM. Hæc animalia credidit Homerus, fata dominorum præſentire, & ſuo mœrore malum portendere & ſignificare. GERMAN.

RHOEBE DIV, &c. Ira Achilles Xanthum equum alloquitur, apud Homer. Iliad. 7. Macrob. lib. 4. cap. 6. H.

Et

Digitized by Google

Et caput Æneæ reſeres, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter: neque enim, fortiſſime, credo
Iuſſa aliena pati & dominos dignabere Teucros.
Dixit, & exceptus tergo conſueta locavit
Membra: manuſque ambas jaculis oneravit acutis,
AEre caput fulgens, criſtaque hirſutus equina.
Sic curſum in medios rapidus dedit. æſtuat ingens
Imo in corde pudor, miſtoque inſania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conſcia virtus.
Atque hic AEneam magna ter voce vocavit.
AEneas agnovit eum, lætuſque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo:
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infeſta ſubit obvius haſta.
Ille autem: Quid me erepto ſæviſſime nato
Terres? hæc via ſola fuit qua perdere poſſes:
Nec mortem horremus, nec divûm parcimus ulli.
Deſine. jam venio morituru s, & hæc tibi porto
Dona prius. dixit, telumque intorſit in hoſtem.

SERVII.

LAVSIQVE DOLORVM. Num Lauſi dolorum, ut *Lachrymas dilecta pelle Creuſe.*

AVT APERIT SI NVLLA VIAM VIS. Aut ſi nullam oſtenderit fortitudo rationem. *Aperit* autem, præſens pro futuro.

NEQVE ENIM FORTISSIME CREDO. Quod dignaberis habere dominos Teucros, ſcilicet ignavos. Nam hoc intelligimus ex eo quod dixit equo, FORTISSIME. Plerunque enim ex alterius perſonæ vituperatione vel laude, quid de alia dicatur, agnoſcimus: ut hoc loco Trojanos vituperatos ex equi laude cognoſcimus. Item alibi è contra, *Et nunc ille Paris*, ſcilicet adulter. nam illic ex perſona Paridis vituperatur Æneas.

EXCEPTVS TERGO. Equo ſe præbente exceptus: quod fieri plerunque conſpicimus.

IACVLIS ONERAVIT. Aviditas ſævientis exprimitur, ut ſæpius.

AERE CAPVT FVLGENS. Quia ſupra, *proculærea ramis Dependet galea.*

VNO IN CORDE PVDOR. *Vno* autem pro eodem: tribus vero adfectibus conturbatum ſignificat, pudore, ira, dolore; quæ potentia ſunt ſingula.

SIC PATER ILLE DEVM FACIAT. Bene in perniciem contemptoris deorum, deos invocat.

SIC ALTVS APOLLO. Et venerabilis, aut quia in excelſo loco conſecratus eſt.

INCIPIAS. Deeſt *ut*. INFESTA HASTA. In vulnus parata, id eſt, protenta.

QVA PERDERE POSSES. Deeſt ME. nam hoc dicit, niſi extincto filio nulla ſe potuiſſe ratione ſuperari.

NEC DIVVM PARCIMVS VLLI. Hoc ideo quia Æneas invocaverat deos. ut, *Sic pater ille deûm faciat, ſic altus Apollo.*

DONATI.

DIXIT ET EXCEPTVS. Non enim poterat aſcendere, ſed ex ſuperiori loco ſe in equo compoſuit.

VARIORVM.

ÆNEAN MAGNA TER VOCE VOCAVIT. Debuit non provocare eum, cujus virtutem ſenſerat; & timere potius, quem exemplo ſuo probaverat fortiorem: ſed cur metueret, cui æquis votis optabile fuit, aut vincere, aut perire. DONAT.

CRISTAQ. HIRSVTVS EQVINA. Homer. Odyſſ. χ. κυνέην ἐύτυκτον ἔχων ἵππειον ἀνωγεν. Alexand. lib. 1. cap. 20. HART.

AERE CAPVT FVLGENS. A terribili hominis ornatu, quaſi eo hoſtem territurus. HORT.

SIC PATER ILLE DEVM. Brevis quidem precatio, ſed circumſtantiis plane conveniens. HORT.

NEC DIVVM PARCIMVS VLLI. Impius etiam contumelioſus in morte perſiſtit in Deum, ut ſui per omnia ſemper ſit ſimilis. HORT.

Inde aliud ſuper, atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: ſed ſuſtinet aureus umbo.
Ter circum aſtantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter ſecum Troïus Heros
Immanem ærato circumfert tegmine ſylvam.
Inde ubi tot traxiſſe moras, tot ſpicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congreſſus iniqua,
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit haſtam.
Tollit ſe arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cælum Troeſque Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit enſem:
Et ſuper hæc, Vbi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suſpiciens hauſit cælum, mentemque recepit:

SERVII.

INDE ALIVD. Id eſt jacit telum. DESINE. Scilicet mortem minari: quoniam libenter moriturus advenio.

VMBO. Scutum: nam à parte totum intelligimus.

TER CIRCVM. Enarravit quid eſſet, *ingenti gyro*. LÆVOS EQVITAVIT IN ORBES. Secundum artem militiæ. nam eques ſtans facillime ſuperatur à pedite. In lævam partem autem ideo circumibat, ut Æneæ dextram circumveniret, quæ utique nuda erat.

TOT SPICVLA TÆDET. Hic oſtendit quid ſit, *figitque volatque*.

PVGNA INIQVA. Pedes contra equitem.

MVLTA MOVENS. Vtrum in ipſum, an in equum tela torqueret: quo vulnerato Mezentius carebat effugio. INTER TEMPORA. Id eſt in frontem.

BELLATORIS EQVI. Per quem bellum geritur. aliter hominem dicimus bellatorem, qui bellum gerit.

IMPLICAT. Impedit. CERNVVS. Cernuus dicitur equus qui cadit in faciem, quaſi in eam partem cadens quam cernimus. Vnde & pueros quos in ludis videmus ea parte qua cernunt κυβιστῶντας, cernui vocantur: ut etiam Varro in ludis theatralibus docet.

CLAMORE INCENDVNT COELVM. Implent. Et abuſive dixit. TROESQVE. Hoc eſt Trojani: Gaudio. LATINIQVE. Scilicet dolore.

ADVOLAT ÆNEAS. Multi hæc nolunt diſtingui, quaſi ſimul fiant.

HAVSIT COELVM. Hoc eſt aërem. Lucretius, *In hoc cælo qui dicitur aër*. & hoc dicit, poſtquam reſpiravit, & mentem recepit, poſt turbationem ex equi venientem ruina.

VARIORVM.

VOLATQVE INGENTI GYRO. Circumibat Æneam ingentibus gyris, ut adverſum potius, quam averſum feriret. Æneas omnibus telis occurrebat, ſcuto ea excipiens. LÆVOS IN ORBES ideo, ut Æneæ dexteram partem circum veniret, quæ utique nuda erat. Fuerat autem ſcutum Æneæ tot jaculis ſixum, ut ſylvæ faciem præferret. DONATVS.

BELLATORIS EQVI. πολεμιστοῦ. Vide Ioach. Camerarii *Hipperonic.*

TOLLIT SE ARRECTVM, &c. Τὸ ὀρθωλόφιον Græcorum expreſſit. Grammatici: ὀρθωλόφιξ ἵππος ἐπανατρέφων, καὶ πολλάκις. qui arrectum equus ſe tollit eſt ὀρθωλόφιξ. Non tamen ſemper cernuant, qui in altum ſeſe erigunt equi. Hæc quippe invicem contraria ſunt ὀρθωλόφιξ & *cernuus*. Eſt ubi utrumque faciunt equi, poſtquam in ſublime ſeſe erexere, mox cadunt cernui. Vide plura in hanc rem. lib. 12. verſ. 364. SALMASIVS.

INCVMBIT CERNVVS ARMO. Conſtat ex Varrone, *cernuare* eſſe titubare, & lubrico ſolo & veſtigio lapſari, & in pronum & declive ire, quod Græcis ἀκροκωλίζειν dicitur, genus ludi exprimentibus, de quo ſupra eo loco, *nucles ſaltare per aures*. Inde *Cernuare* Varroni, ſe in caput jacere, κυβιστᾶν. Turnebus lib. 28. cap. 9. dicit, *Cernuum* calceamenti eſſe genus apud Feſtum. GERMAN.

VBI NVNC MEZENTIVS. Sarcaſmus. amarulenta irriſio & inſultatio. HART.

Hoſtis

Digitized by Google

Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec ſic ad prælia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lauſus.
Vnum hoc per (ſi qua eſt victis venia hoſtibus) oro,
Corpus humo patiare tegi. ſcio acerba meorum
Circumſtare odia, hunc (oro) defende furorem,
Et me conſortem nati concede ſepulchro.
Hæc loquitur, jugulóque haud inſcius accipit enſem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

SERVII.

HOSTIS AMARE. Aſpere. Et hoc Homeri eſt de telo dictum, quod hic ad hominem tranſtulit. Ille enim ait Πικρὸν ὀϊστὸν.

NVLLVM IN CÆDE NEFAS. Mori viro forti nefas non eſt. Ergo, aut nihil acerbi in morte ſe paſſurum ait, aut nihil nefandum Æneam commiſſurum, ſi ſe volentem interfecerit, quia mori decreverit, ſi mortem filii non valuiſſet ulciſci.

NEC SIC AD PRÆLIA VENI. Hoc eſt ut vincerem, aut victus mortem deprecarer, Ergo libenter occumbo. Nec ego ſic ut vincerem veni: hoc eſt, cum voluntate recumbo.

* HÆC PEPIGIT MIHI FOEDERA LAVSVS. Hoc eſt, non cum hoc pacto à te Lauſus receſſit, ut ego vitam requiram. FOEDERA autem PEPIGIT, per tranſlationem dixit: id eſt ſic non pugnavit Lauſus, ut ullum mihi vitæ relinqueret deſiderium. VENIA. Beneficium, ut, *Orantes veniam.*

ACERBA MEORVM. Quaſi hoc de Æneæ non ſenſerit.

HVNC (ORO) DEFENDE FVROREM. Inimicorum iram & poſt fata ſævire cupientem. DEFENDE autem eſt prohibe: ut, *Dum teneras defendo à frigore myrtos.* Et bene petit ab Ænea ſepulturam, quod ſcit eum ultro concedere, ut probavit in filio: petit autem non de ejus pietate dubitans, ſed timens iram ſuorum.

HAVD INSCIVS. Liptotes figura eſt. non enim dixit non ignarus, ſed expectans omnibus votis: ut, *Munera nec ſperno:* id eſt libenter accipio. In hac autem figura plus cogitatur, quam dicitur.

VNDANTIQVE ANIMAM DIFFVNDIT IN ARMA CRVORE. Ordo eſt. In arma undanti cruore animam diffundit, cujus ſedem pleriique ſanguinem volunt eſſe. & ſic eſt dictum hoc, quomodo illud, *Vna eademque via ſanguis animuſque ſequuntur.*

DONATI.

CORPVS HVMO PATIARE TEGI. Verebatur enim, ne cives ex veteri odio in ejus cadaver nimis ſævirent.

VARIORVM.

HAVD INSCIVS ACCIPIT ENSEM. Animo & habitu gladiatorio ſciens præbuit jugulum. Quod in arena dicebant, *Ferrum recipere*: Seneca de Tranquillit. *morieris expeditus, qui ferrum non ſubducta cervice, nec manibus oppoſitis; ſed animoſe recipis.* Et qui hoc faciebant fortiores habebantur. Vide Turneb. lib. 4. cap. 14. & lib. 8. cap. 18. Mutuatus eſt à Turnebo nonnulla, & adjecit plura Lipſius Saturnal. lib. 2. cap. 22.

VNDANTIQVE ANIMAM DIFFVNDIT. Quaſi anima aut ſanguis ſit, aut in ſanguine: quidam enim docuerunt, hanc ſedem ejus eſſe. Hinc *animam effundere, profundere.* Dicit autem *undanti cruore*, ad ſignificandum copiam erumpentis ſanguinis ex lethali vulnere, quo ipſo etiam anima lavabat. PONT.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS
LIBER VNDECIMVS.

OCEANVM *interea ſurgens aurora reliquit.*
Æneas (quanquam & ſociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt)
Vota deûm primo victor ſolvebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo: fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias, tibi magne trophæum

SERVII.

OCEANVM INTERREA SVRGENS AVRORA RELIQVIT. More ſuo prætermiſit noctis deſcriptionem, quam tranſiſſe indicat præſens ortus diei: & hoc eſt quod ait Horatius, *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres.* Quæ enim naturalia ſunt, omnibus patent. *Surgens* autem quæ ſurrexit ἀπὸ & κοινοῦ.

ÆNEAS, QVANQVAM ET SOCIIS DARE TEMPVS HVMANDIS. Conſuetudo Romana fuit, ut polluti funere, minime ſacrificarent. Si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore funeſtaretur quis, & cogeretur operam dare ſacrificiis, elaborabat ut ante ſacra completet, quam funus agnoſceret. Vnde etiam Horatius Pulvillus in Capitolii dedicatione cum ab inimicis ei filius nuntiaretur extinctus, ut quidam putant falſo, ut alii pro vero, ait *Cadaver ſit*: nec voluit funus agnoſcere donec templa dedicaret. Secundum quem ritum etiam Æneas inducitur ante operam dare ſacrificiis: & ſic ad ſociorum & Pallantis ſepulturam reverti.

PRÆCIPITANT CVRÆ. Vrgent. Longam enim dilationem ſepultura non patitur. Sane cum *Quanquam* præmiſiſſet, non intulit *Tamen*, Vt alibi, *Libertas quæ ſera tamen reſpexit inertem*, cum *Tamen* dixerit, non præmiſit *Quanquam*, dare vero tempus relinquere, id eſt ut breve, & habet emphaſim propter multitudinem negotiorum*. TVRBATAQVE FVNERE MENS EST. Funere Pallantis. κατ' ἐξοχήν. nam eſt hæc conſuetudo apud poëtas, ut à plebe ſegregent duces. Sic paulo poſt ait, *Interea ſocios inhumataque corpora terræ Mandemus.* & intulit ſegregans *Mœſtumque Euandri primus ad urbem Mittitur Pallas.* Sic dictum eſt, *Reliquias Danaûm, atque immitis Achilli.* Item, *Forſitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.*

PRIMO VICTOR SOLVEBAT EOO. Antequam luctum ſubiret & funeraretur. PRIMO autem EOO, ſubaudimus tempore. nam Græce ἠὼς dicitur, quam nos Auroram vocamus. Homerus ait, ῥοδοδάκτυλος ἠὼς: quod nomen Latini traxerunt per derivationem, ut dicerent, *Et Lætus Eois Eurus equis.* Item, *Eoaſque acies.* Sane ut etiam ſupra diximus, in hoc ſermone prima ſyllaba naturaliter longa eſt: ſed cum opus fuerit, corripitur *Eos*: aut licentia nominis proprii, aut quia eam vocalis ſequitur.

CONSTITVIT TVMVLO. In colle: quia trophæa non figebantur niſi in eminentioribus locis. Salluſtius de Pompejo, *Devictis Hiſpanis, trophæa in Pyrenæi iugis conſtituit.* Ex quo more trophæa arcubus exædificatis in urbibus figuntur. Ideo autem nunc trophæum ponit Æneas, quia necdum plenam eſt victoriam conſecutus: ſed occiſo *Mezentio* fugavit exercitum. plena victoria enim, ut ſupra diximus, triumphus debetur. Et perſolvit vota vel propter tanti ducis interitum, vel quia fas erat etiam de primitiis belli ſacrificare. *Tumulo* autem deeſt *in*, id eſt in tumulo. INDVIT ARMA. Vt *indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis*, ſine nomine.

(TIBI MAGNE TROPHÆVM BELLIPOTENS.) videtur interrupta deſcriptio. Hoc per Parentheſim dictum eſt & proſphoneſin, & poſt reddita: *magne* autem *bellipotens* antonomaſia per duo epitheta ſine nomine.

DONATI.

VOTA DEVM. Recte diis conſecrat ejus arma, qui deos ſemper contempſit.

VARIORVM.

Explicat hunc librum Turneb. lib. 5. cap. 7. & 14. cap. 13. & lib. 22. cap. 3.

MEZENTI DVCIS EXVVIAS. De Trophæorum ritu apud Romanos, Turneb. lib. 14. cap. 13.

TIBI MAGNE TROPHÆVM. Hic mos ab Italia & Græcia, velut jure gentium, etiam ad Chriſtianos pervaſit, ut hoſtium ſpolia & exuvias ſacris poſtibus lociſque tanquam victoriam ad numen referentes, appendant. GERMAN. Multa ſcitu utilia ſuper notione hujus vocis *trophæum*, Alex. ab Alexand. lib. 1. cap. 22. & in eum Tiraquell.

Belli-

Digitized by Google

Bellipotens : aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis : clypeumque ex ære sinistræ
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tam socios (namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovanteis:
Maxima res effecta viri: timor omnis abesto,
Quod supereſt. hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.
Arma parate animis, & spe præsumite bellum:

SERVII.

APTAT. Apta locat, & congrue ponit vel figit ut *Aptatque superbis Postibus.*

TELAQVE TRVNCA VIRI. Id est perfracta: ita enim in trophæis poni consuerunt. Iuvenalis, *Et fracta de casside buccula pendet, Et curtum temone jugum, victaque triremis Aplustra.* Vel *trunca tela*, quæ de suo clypeo legeret. Ideo enim *trunca*, quod in evellendo præfracta. ET BIS SEX THORACA PETITVM PERFOSSVMQVE LOCIS. Duodecim vulneribus appetitum: quia, ut supra diximus, totius Tusciæ populus in duodecim partes fuit: ut, *Gens illis triplex populi sub gente quaterni*, qui singulis Lucumonibus parebant. Moris autem fuit: ut interemptos duces omnis vulneraret exercitus. Sicut etiam de Hectore Homerus commemorat,

εἰ δ' ἐτύμως Φυλεΐ, καὶ οἱ δὶς ἀγητὸν
Ἔκτορ' ἐδ' ἄφρ' ἔμεν εἰ τὸν αὐτόχειρα πατρίζη.

Vnde est, *Quæ circum plurima muros Accepit patrias.* Non ergo ab Æneа, sed ab his qui *Vni eduisque viro telisque frequentibus instant*, quod ostendit Mezentius cum sub Ænea telis jaceret. Scio acerba tuorum circumstare odia, neque enim hoc in illo momento periculi meminisset, nisi eos cerneret imminere.

CLYPEVMQVE EX ÆRE. Figuratius, quam si *ereum* diceret, ut alibi, *Cui pharetra ex auro.*

ENSEM COLLO SVSPENDIT EBVRNVM. Vaginam eburneam. Sane ebur, eboris facit, non eburis: sicut murmur, murmuris. Vnde quia in principalitatis declinatione varietas invenitur, etiam derivatio varia est. nam eburneus facit ab eo quod est ebur: eboreus ab eo quod est ebor eboris. *Collo* autem, id est de collo: Paulatim de trunco arboris humanam figuram fecit, ut & sinistram illi det, & collum, quod valde quæritur an bene.

MAXIMA RES EFFECTA VIRI. Occiso tanto duce: simul etiam trophæi ostenditur caussa. Et verecunde cum ipsius opus sit, impersonaliter ait. ABESTO. Absit: nam tertia persona est.

QVOD SVPERREST. De reliquo: & est absoluta elocutio. ut, *Quod supereſt lætis bene gestu corpora rebus.* ET DE REGE SVPERBO PRIMITIÆ. Aut hoc dicit, primitiæ istæ quas fecimus, non de plebe sunt, sed de rege superbissimo. Aut certe regem superbum Turnum accipiamus. nam de ipso legimus, *At Rutulum absceſſu juvenis cum uſſa superba Miratur:* ut sit sensus, Hæc spolia & hanc primam belli partem superbo Turno sustulimus: Nam hoc epitheton proprium Turni est, quod ei Virgilius pro ingenti dat scelere. Apud majores enim superbia ingens facinus fuit, adeo ut Tarquinius pro multis sceleribus *Superbi* nomen acceperit.

MEZENTIVS HIC EST. Pro, talis est. ut, *Hunc ego te Euryale aspicio?* Id est talem; & utrum per contemptum, an per commendationem hoc pronuntiandum? MVROSQVE LATINOS. Bene quasi hoc solum restet & hoc dicit: Iam campestri superavimus prælio: restat ut etiam obsidione vincamus. Credit enim quod sibi jam aperte nullus occurrat: nec inaniter. nam & paulo post dicturus est Turnus, *Furta paro belli.* Et in duodecimo Latinus, *Vix urbe tuemur Spes Italas.*

ARMA PARATE ANIMIS. Aut Hypallage est, pro armis parate animos. aut certe est mutanda distinctio, ut sit, animis & spe præsumite bellum.

PRÆSVMITE BELLVM. Mente præoccupate. ut supra Turnus, *Et pugnam sperate parati.* Bene autem ait PRÆSVMITE, quasi nem jam sui juris, ut ei deberi videatur certa victoria.

DONATI.

BIS SEX. Quanta vis fuit istius, qui duodecim plagis occidi non potuit? nam in aperto jugulo periit.

NVNC ITER AD REGEM. Non enim vult tum esse consultandum de bello, cum prælium erit gerendum.

VARIORVM.

PRIMITIÆ. Victoriarum mearum. Primitiarum nomine (quas proprie dicimus, quæ de fructibus novis, aut fœtibus gregum diis offeruntur) & spoliorum, quodam circuitu verborum ἀκροθίνια significare voluit Maro, quæ & spolia & frugum primitias sonant: λάφυρα autem vivis abstracta: σκῦλα vero & σκυλεύματα mortuis. GERMAN.

Digitized by Google

Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere ſigna
Annuerint ſuperi, pubemque educere caſtris,
Impediat, ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait: egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamque Euandri primus ad urbem
Mittatur Pallas: quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funere merſit acerbo.
Sic ait illachrymans, recipitque ad limina greſſum:
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acetes
Servabat ſenior, qui Parrhaſio Euandro
Armiger ante fuit: ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis charo datus ibat alumno.

SERVII.

NEQVA MORA. Ordo, nequa mora impediat. VELLERE SIGNA ANNVERINT SVPERI. Ne in mora ſitis, cum captatis auguriis ad bellum exire cœperimus. VELLERE autem proprie dixit, quia Romana ſigna figebantur in caſtris: & cum ad bellum eundum fuiſſet, captatis auguriis avellebantur è terra. nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, ſi avellentem facile ſequerentur, adeo ut cum filio Orodis bello ſit Craſſus occiſus, qui iturus ad Parthiam, avellere ſigna vix potuit. Quod etiam Flaminio contigit, qui cum imperaſſet ſigna tolli, eaque non poſſent moveri, effoſſo ſolo in quo erant fixa, vi magna extrahi præcepit, & infeliciter apud Traſyminam pugnavit: Alii vellere, movere accipiunt. Ennius, *Rex deinde citatus Convellit ſeſe*, & in ſacris convelli menſa dicitur, cum tollitur.

ADNVERINT SVPERI. Bene in adhortatione nihil ſe inauſpicato, vel ſine deorum voluntate facturum promittit, ideo non dixit *Iuſſero*, ſed cum divi juſſerint.

INTERÆA SOCIOS. Donec tempus obſidionis adeniat. Et *Interea ſocios, inhumataque corpora terræ*, ἐν ἀπὸ κοινοῦ, pro corpora ſociorum.

QVI SOLVS HONOS ACHERONTE SVB IMO EST. Hoc ideo intulit, quia in ſexto de inſepultis dixit: *Centum errant annos, volitantque hæc littora circum.* Palinurus Æneæ, *Portuſque require Velimus. Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.* Et bene *Acheronte ſub imo*, quia hæc res ad umbras tantum pertinet. Nam apud prudentes homines nullius momenti ſunt illa.

ITE, AIT. Vitioſe in media oratione, ait, poſitum Critici notant. EGREGIAS ANIMAS. Ingenti arte laudat, potius quam miſereatur extinctos, ut præſentium animos in bella ſuccendat. QVÆ SANGVINE NOBIS HANC PATRIAM. Eleganter & hoc oratorie ad exhortationem audientium ſumptum eſt, nam loca defunctorum viventium exhortatio eſt, & bene *patriam* ait, tanquam fiduciam geris quaſi vicerit. Sane cum hortatur ſocios ut ſepeliantur occiſi, ipſe defunctis velut Epitaphion dixit.

QVEM NON VIRTVTIS EGENTEM. Ennii verſus eſt. *Egentem* ſine nos ablativo jungimus. FVNERE MERSIT ACERBO. *Acerbo*, immaturo. tranſlatio à pomis.

QVI PARRHASIO EVANDRO. Arcadio à civitate Arcadiæ, quam Donatus vult à Parrha avi dictam: quod procedit, ſi Parrha nomen eſt Græcum: ſi autem Latinum eſt, ſtulte ſenſit. nam Græcum nomen etymologiam Latinam non recipit. Alii Iovis filium Parrhaſium dicunt, qui habuit Arcadem filium, ex quo primo Parrhaſii, poſt Arcades dicti ſunt. Sane Arcadum genera fuerunt quatuor, Parrhaſiorum, Mœnaliorum, Azanorum, Cynethorum. Alii non Exanas & Cythenos, ſed Axanes & Cyneros dicunt *.

FELICIBVS ÆQVE. Hinc non felicitas comparatur, ſed ut eſt illud: *Dii meliora piis*, non quia hæc bona ſunt, ſed bona optat.

IBAT. Præierat. ALVMNO. Alumnus eſt, qui Græce τροφιμος dicitur: quod nomen quia in Latinitate non eſt, ut ab eo quod eſt nutritor, inveniamus eum qui nutritus eſt, tranſiit ad nomen aliud, & alumnum dixit.

VARIORVM.

ACHERONTE SVB IMO EST. Pro Inferis, fluvius capitur. Turneb. lib. 5. cap. 7.

HANC PATRIAM PEPERERE. Pathos à cauſa. Macrob. lib. 4 c. 4. Saturnal.

CORPVS VBI, &c. Mos familiaris fuit, ut poſt efflatam animam cadaver cubiculo efferrent, in veſtibulo ædium collocarent ad januam. Hunc morem tangit occulte. Vide Lipſ. Elect. lib. 1. c 16.

Circum

Digitized by Google

Circum omnes, famulumque manus, Trojanaque turba,
Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
Vt vero Æneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sydera tollunt
Pectoribus: mœstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis, & ora
Vt vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lachrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, cum læta veniret,
Invidit fortuna mihi? ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherêre paternas?
Non hæc Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium: metuensque moneret
Acreis esse viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.

SERVII.

ILIADES CRINEM DE MORE SOLVTÆ. Has Æneæ ancillulas intelligimus. nam omnes honestas matres, hoc est mulieres nobiles in Sicilia remansisse dixit, exceptа Euryali matre: de qua legimus, *Quæ te sola puer multis è matribus anja Persequitur?* Crinem autem solutæ, figurate, ut *Palmus percussa lacertos.*

VT VERO ÆNEAS FORIBVS SESE EXTVLIT ALTIS. Naturale enim est ut intermissa lamenta repetantur, cum aliquis notus advenerit. Sic in Statio, *Ingressu ducibus demum defletur Archemori.*

NIVEI VULTVM PALLANTIS. Late patet hoc epitheton. referri enim potest & ad candorem pristinæ pulchritudinis, & ad pallorem ex morte venientem, & ad frigus quod proprium mortuorum est: ut, *Corpusque lavant frigentia & ungunt.*

LEVI IN PECTORE. Pulchro, puerili, nondum setoso.

TENE, INQVIT. Iteratio est: nam supra ait, *Lachrymis ita fatur obortis.* Sicut in quinto posuit: *Et fidem sic fatur ad aurem.* Et paulo post intulit, *Et sese ostentat in armis, Die ait.* Sane sciendum hanc adlocutionem talem esse, qualis illa non ubi defletur Euryalus. nam locis omnibus commovet miserationem, ab ætate, à tempore, à vulnere, à spe parentis.

CVM LÆTA VENIRET INVIDIT FORTVNA: Ac si diceret, quantum noceret adversa, cum læta talem intulit casum. Videtur autem dolere, quod queri non potest de fortunæ crudelitate, quæ ei uno eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. TENE autem INVIDIT FORTVNA MIHI. Vt, *Liber Pampineas invidit collibus umbras.*

DISCEDENS DEDERAM. Καὶ τὸ στυγνόν hoc intelligimus. Nam abscedens nusquam est Euandrum adlocutus Æneas.

CVM DVRA PRÆLIA GENTE. Subaudimus *fore.*

FORS ET VOTA FACIT. Forte, utrumque enim dicimus etiam & vota suscipit. potest & unum esse FORS, Et unum forsitan vota facit, & jam vota suscipit. CVMVLATQVE ALTARIA DONIS. Id est & sacrificat & suscipit vota. Naturaliter autem queritur de terrore mentis humanæ.

DONATI.

MISERANDE PVER. Puerum dixit Pallanta, ut victoris minueret gloriam: nam alibi juvenem dixerat.

VARIORVM.

ET MOESTÆ ILIADES. Facit mentionem seorsim feminarum, quia, ut ait Sophocles, Φιλεῖ γὰρ ἡ γυνὴ συμπαθὴς μᾶλλον γυναικί. *De more* autem, non indocti homines reddunt per illud Poëtis familiare, καὶ ἔθος, licet καὶ ἄτοπος aliud videatur. GERMAN.

IPSE CAPVT NIVEI. Mortui corpus nova arte laudavit: augent enim dolorem quæ possunt in defuncto laudari. Tantæ, inquit, Pallas pulchritudinis erat, ut eum nec mors deformare valuisset. Tum augebat dolorem religiosi viri, quod in uno casu multa essent extincta: spes juvenis, vota patris, pulchritudo corporis. DONAT.

NON HÆC EVANDRO DE TE. Πάθος à sui ipsius objurgatione. Macrob. lib. 4. c. 5. HART.

FORS ET VOTA FACIT. Guiliel. Canterus. lib. 4. cap. 8. Novar.

Digitized by Google

Nos juvenem exanimum, & nil jam cæleſtibus ullis
Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, expectatique triumphi:
Hæc mea magna fides. at non Euandre pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præſidium Auſonia, & quantum tu perdis Iüle.
Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lachrymis: ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates, & molle pheretrum

SERVII.

NIL IAM COELESTIBVS VLLIS DEBENTEM. Vivi enim, ſuperorum ſunt: mortui ad inferos pertinent. Vt in duodecimo, *Vos ô nulli mansi Eſſe boni, quoniam ſuperis averſa voluntas.* Superis autem debemus omnia donec vivimus, ideo quia ut dicunt phyſici, cum naſci cœperimus, ſortimur à Sole ſpiritum, à Luna corpus, à Marte ſanguinem, à Mercurio ingenium, à Iove deſiderium, à Venere cupiditates, à Saturno humorem: quæ omnia ſingulis reddere videntur extincti. Et hoc ſecundum phyſicam diſciplinam, tradunt enim phyſici omnia nos mereri à ſuperis, quæ rurſus extincti reddimus ipſis poteſtatibus ſupernis, quod & Plato videtur aſtruere, qui dicit quod cum de effluxione fontium non aliarum quarumlibet rerum, ſed ipſarum ſtellarum fuerint animæ corporibus commodandæ, quicquid de ipſis fontibus ſtellarum ebullit hoc intelligi debere ſtellas. Ergo priuſquam in corpora ingrediantur animæ per hæc ſigna erratica tranſeuntes, ſingula ſupradictæ ſingulæ accipiunt. Item exeuntes ſingula ſingulis redhibere dicit, quæ in corpus venientes perceperunt.

VANO MOESTI COMITAMVR HONORE. Inani, ut ſupra diximus, quantum ad divos pertinet.

INFELIX NATI FVNVS. Hoc quidam *αὐτοσχεδίως* & vulgare accipiunt, ſed decenter ad exprimendum patris adfectum nunc ad patrem redit.

HI NOSTRI REDITVS. Tales ſunt: ut, *Manibuſque meis Mezentius hic eſt.* EXPECTATIQVE TRIVMPHI. Modo de ſe loquitur.

HÆC MEA MAGNA FIDES. *Ἐπὶ τὸ σεμνότερον*: quam de Pallantis reditu promiſerat patri. AT NON EVANDRE. Aut mutavit declinationem, nam Euander facit, ut ipſe lib. 8. *Pallas Euander in ipſis*, aut Græcum vocativum fecit *ὦ Εὐάνδρε*.

PVDENDIS VVLNERIBVS. A tergo illatis: & eſt conſolatio. Quid autem *pudendis* ſit, ipſe expoſuit dicendo *pulſum aſpicies*. NEC SOSPITE. Antiproſis eſt pro *ſoſpiti*; & hoc dicit, Si fugiſſet vulneratus à tergo, ipſe ei optares interitum. Alii, non talem habes, inquit, filium quo ſoſpite tibi dirum funus oprares, quod parentes ſibi precari ſolent ob nequitiam liberorum. Alii, non optabis, inquit, ſoſpiti filio mortem, quod magis heroicæ perſonæ convenit, & quare *ſoſpite* pro ſoſpiti?

HÆC VBI DEFLEVIT. Hoc eſt, poſtquam hæc cum lachrymis dixit. *Flere* enim eſt cum voce lachrymare. Vnde habemus in ſexto, *Continuo auditæ voces, vagitus & ingens: Infantumque animæ flentes in limine primo.*

TOTO LECTOS EX AGMINE. Trojanos, Thuſcos, Arcades.

EXIGVA. Quamvis enim magna ſint, orbati patris prodeſſe non poſſunt. Sed tamen exhibenda ſunt patri, quia debentur: aut eſt ſenſus, non quidem reſponſura luctui, ſed tamen ſolennia. Ergo juſtitiæ potius cauſa quam ſolacii.

PHERETRVM. Feretrum locus ubi mortui ferruntur, & eſt Græcum nomen. nam Græce *φέρετρον* dicitur. Vnde per diæreſim pheretrum facit, dictum à ferendo: nam Latine capulus dicitur. Vnde & Plautus ait, *Capulare ſenex*, id eſt vicinus capulo. Et dictus eſt capulus, eo quod corpus capiat.

VARIORVM.

CAELESTIBVS VLLIS DEBENTEM. Id eſt, mortuum, vivi enim ſuperis obnoxii ſunt. Turnebus lib 5. cap. 7.

VANO MOESTI COMITAMVR HONORE. *Vano*, quod eo in vitam deſiderati mortui revocari non poſſint: neque enim conveniret perſonæ & pietati Æneæ extremum illum honorem, cujus ſe ſtudioſiſſimum ubique oſtendit, eludere & elevare: cum præſertim nuper à Palinuro admodum, & inferis didicerit, quanta cura & ratio ſepulturæ habenda ſit. GERMAN.

HI NOSTRI REDITVS, &c. Ironia pathetica, cum quidvis potius, quam hujuſmodi reditus & triumphi exſpectati eſſent. HORT.

Arbu-

Digitized by Google

Arbuteis texunt virgis & vimine querno,
Extructoſque thoros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit:
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, oſtroque, auroque rigentes
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni, ſupremum mœſtus honorem,
Induit: arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.

SERVII.

VIMINE QVERNO. Sunt aliquæ duræ derivationes, tamen eis ſic utimur, ut quernum vimen, columnum veru. ut, *Pinguiaque in verubus torrebimus exta columnis.* Ficulnum lignum. ut Horatius, *Olim truncus eram ficulnus inutile lignum.* Item, Aprugnum callum.

OBTENTV FRONDIS INVMBRANT. Veluti cameram quandam capulo ramorum extenſione fecerunt.

AGRESTI SVBLIMEM IN STRAMINE. Hoc eſt ſuper frondes ponunt. Nam hic reddit quod omiſit ſupra dicens, *Extructoſque thoros*: nec addens unde.

DEMESSVM. Participium eſt veniens ab eo quod eſt meto. Sane ab eo quod eſt mero, præteritum perfectum meſſui facit. LANGVENTIS HIACYNTHI. *Languentis*, aut poſtquam decerptus ſit, aut quia non eſt acuti coloris, aut quando dimittit caput. Sane Hiacynthus puer fuit Eurotæ, vel, ut quidam volunt OEbali filius, cetera de hoc in Bucolicis dicta ſunt SVA FORMA RECESSIT. Id eſt propria pulchritudo.

OSTROQVE AVROQVE RIGENTES. Vnum QVE vacat: & eſt additum hiatus cauſſa.

LÆTA LABORVM. Figura eſt, lætus illius rei. Nam modo dicimus lætus labore.

SVIS MANIBVS SIDONIA DIDO. Vt, *Dives qua munera Dido*, ſuis autem manibus, ut heroïdes ſolebant.

DISCREVERAT. Depinxerat. ſimul & amantis affectus oſtenditur.

HARVM VNAM. *Unam* pro alteram de duobus ſcilicet, & horum alterum & horum unum poſſumus dicere. nam antigraphi hoc tantum vetant dicere, ne de duobus alium dicamus: quod de multis proprie dicitur. Sane figurate dixit, *Veſtem induit*, ut, *Exuvias induat Achilles*: cum in uſu ſit, Induit illa re. ut, *Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis.* Id eſt, truncos indutos jubet offerri. Sane hoc videtur ſecundum cæremonias Flaminum ſubtiliter dixiſſe. Flamini enim niſi unum mortuum non licet tangere, ſed Æneas plurimos poſtea occidit. Sed aliud eſt in bello occidere, aliud mortuum tangere: ſciendum eſt tamen Æneæ omne genus ſacerdotii tribui.

ARSVRASQVE COMAS OBNVBIT AMICTV. Harum unam de duabus veſtibus induit juveni, altera caput ejus velavit. nam ſupra duas veſtes dixit eſſe prolatas. OBNVBIT autem, velavit: tranſlatio à nubibus, quibus tegitur cœlum. Vnde & nuptiæ dicuntur, quod nubentium capita obnubantur, id eſt velentur.

LAVRENTIS PRÆMIA PVGNÆ. Mittit præmia quæ de præda Laurentis pugnæ ſuſtulerat. Nam præda eſt quæ eripitur: præmium quod offertur.

VARIORVM.

QVALEM VIRGINEO DEMESSVM. Pathos à parabola. Macrob. lib. 4. cap. 5. Saturnal.

TVM GEMINAS VESTES. De duplici veterum veſte, qua & caput detegebant. Turneb. lib. 5. cap. 7.

VESTES, OSTROQVE AVROQVE RIGENTES. Diſturus Æneam veſtem funeri contuliſſe, dicit ejus pretium & meritum. Has, inquit, fecerat Dido: ecce unum meritum. *Manu ſua*, augmentum laudis, ipſa quæ fuiſſet regina, fecit Æneæ, quem dilexerat plurimum, ut verum ac plenum amantis demonſtraret affectum. DONAT.

QVAS ILLI LÆTA LABORVM. Pro læta labore; quam ſcilicet laboris non pigeret. Simile illi inferius: *Fortunatuſque laborum*, id eſt, qui non fruſtra laborarit. Scalig. lib. 4. cap. 16.

LONGO ORDINE DVCI. Cur longo ordine prædam duci jubet? Ne in globum collecta, ambitionem ac pompam funeris minueret. DONAT.

Addit equos & tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammas:
Induioſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Æthon
It lachrymans, guttiſque humectat grandibus ora.
Haſtam alii galeamque ferunt: nam cætera Turnus

SERVII.

EQVOS ET TELA, QVIBVS SPOLIAVERAT HOSTEM. Vel Pallas, vel Æneas. Nam ambigue poſitum eſt. *Spolia* autem cum proprie ea tantum ſint quibus hoſtis ſpoliari poteſt, ut lorica vel veſtis, abuſive jam *ſpolium* dicitur quicquid hoſtibus tollitur. Vnde eſt, *Poſtquam illum vita victor ſpoliavit Achilles.* Alii equos & tela quibus ſpoliaverat hoſtem ad Pallantem volunt tantum pertinere, quia in antiquis diſciplinis relatum eſt, *Quæ quisque virtute ornamenta conſecutus eſſet, ut ea mortuum eum condecorarent.* Salluſtius, *Exuant armis equisque.*

VMBRIS INFERIAS. Proprie enim *inferiæ* ſunt ſacra mortuorum.

CÆSO SANGVINE. Pro cæſorum. Vt ſupra, *Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.*

IPSOS FERRE DVCES. Suos ſcilicet, qui illis mille præerant. Melius tamen eſt, truncos jubet pro ducum ſpoliis ferre ipſos duces, ut tropæa, duces ipſos dixerit. Sicut ſupra, *Manibuſque meis Mezentius hic eſt*, de tropæo: duces autem ut Haleſum & ejuſmodi quos occiderat Pallas, duces ipſi portarent, nam ducum fuerat tropæa portare, ut habeat pater ſolatium de victoriâ filii, & honor funeri accedat. INIMICAQVE NOMINA FIGI. Pro inimicorum. dicit autem adfixos tropæis titulos cum nominibus occiſorum.

DVCITVR INFELIX ÆVO CONFECTVS ACETES. Quaſi qui conſternatus nimio doloreire non poterat. Et bene ex rerum permutatione expreſſit doloris magnitudinem dicens, ita doluiſſe Aceſtem, ut pene carens humano ſenſu per ſe ire non poſſet, & equum ita ſenſiſſe interitum domini, ut in humanum migraret affectum. nam & lachrymabat & ſponte ſequebatur cadaver. Et bene; eum hominis ſit ire, equi ducere, hominem autem duci ait, de equo, *It lachrymans.*

FOEDANS. Vel cruentans, vel lacerans.

TERRÆ. Id eſt in terra. Et figurate *ſternitur terræ*, ut, *Truncumque reliquit arene.*

PERFVSOS SANGVINE CVRRVS. Aut captivorum, aut ipſius Pallantis.

POST BELLATOR EQVVS. Militaris enim diſciplinæ fuit, ut equus uſque ad ſepulchrum duceretur, armiger perverſa arma geſtaret, unde hanc conſuetudinem videtur poëta ſervaſſe.

POSITIS INSIGNIBVS. Sine phaleris:

IT LACHRYMANS. Non mirum eſt, quod equum dicit lachrymare, cum Homerus etiam divinantem induxerit. Plinius ſolum equum præter hominem lachrymare, & doloris adfectum ſentire dicit. ÆTHON. Nomen equi, quo etiam Auroræ equus vocatur. Quod autem equus bellator dicitur, & phalanx comitatur, juxta morem Romanum ait, ut dignitas in regii adoleſcentis ſerveretur exequiis, quia apud Romanos quod erat vivo conceſſum, mortuo non adimebatur, militaris autem diſciplinæ erat. GVTTIS GRANDIBVS. Bene *grandibus*, quia de equo.

NAM CÆTERA TVRNVS VICTOR HABET. Ἀπὸ τοῦ συμπεράσματος & alia eum ſuſtuliſſe intelligimus, non tantum balteum: ut legimus ſupra. nam ſola haſta & galea oſtenditur remanſiſſe.

DONATI.

QVIBVS SPOLIAVERAT HOSTEM. Ambigue dictum, vel quibus uſus fuerat dum hoſtes interimeret; vel quibus hoſtes ſpoliavit. ultima tamen ſententia melior eſt.

VARIORVM.

INIMICAQVE NOMINA FIGI. Alludit ad Romanorum morem, quo conſtat in funere Imperatorum, nomina ſub titulis hoſtium victorum & gentium prælata & exhibita fuiſſe. GERMAN.

DVCITVR INFELIX ÆVO CONFECTVS. Parthos ab ætate. Macrob lib. 4. cap. 3. Saturnal.

POST BELLATOR EQVVS IT LACHRYMANS. Sic & morte Cæſaris equos diu pabulo abſtinuiſſe multi ſunt auctores. Sunt autem qui dubitent an ea ſententia dictum ſit à Poëta, ut equum intelligerent cum ipſo cadavere exuſtum iri: nimirum quod ſolerent priſci cum mortuis ipſis cariſſima quæque cremare, arma, veſtes, equos, canes, &c. Alii malunt equum ad comitatum & pompæ ornatum ductum tantummodo. GERMAN.

IT LACHRYMANS. Iumenta lachrymaſſe etiam dixit Sueton. in Cæſare. Turneb. lib. 2. cap. 27.

Vi-

Victor habet. tum mœsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lachrymas eadem horrida belli
Fata vocant: salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale. nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Iamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet; ac tumulo sineret succedere terræ:

SERVII.

PHALANX. Lingua Macedonum, legio. Quod autem ait *mœsta*, Arcadas intelligimus. Unde infert, TEVCRIQVE SEQVVNTVR, TYRRHENIQVE DVCES. Et hoc est quod ait supra, *Et toto lectos ex agmine mittit Mille viros.*

VERSIS ARCADES ARMIS. Lugentium more mucronem hastæ, non cuspidem contra terram tenentes. Quoniam antiqui nostri omnia contraria in funere faciebant: scuta etiam invertentes propter numina illic depicta, ne eorum simulachra cadaveris pollueretur aspectu, sicut habuisse Arcades Bachilides in dithyrambis dicit, & hoc, ut nonnullis frustra placet. nam lugentium mos, est prioris habitus immutatio. Alii *versis armis* in obliquum verso scuto, ne splenderent insignia: *Arma* autem scuta dici ipse declarat, ut, *Laosum socii examinem super arma ferebant*, sed potest hoc de armis versis non ad Arcadas solum, sed ad omnes pertinere: An *versis armis*, quod interempto Pallante victos jam se Arcades adspiciebant: Alii dicunt hunc morem fuisse, ut de suo duce nunquam voce quereretur exercitus, ne seditio paulatim insurgeret, verum armorum ordinem mutantes, scuta supina portarent. Ergo vel Æneas ab Arcadibus arguitur, quod Pallas non sit vindicatus, vel Euander, quod novi hospitis gratia adulescentem temere in bella projecerat.

COMITVM. Potest pro comitantium accipi.

GEMITVQVE. Deest *cum*.

ALIAS HINC AD LACHRYMAS. Ad aliam sepulturam, id est, ad ceteros sepeliendos, qui eodem prælio ceciderunt.

SALVE ÆTERNVM MIHI MAXIME PALLA. ÆTERNVMQVE VALE. Varro in libris logistoricis dicit, *Ideo mortuis Salve & Vale dici: non quod aut valere aut salvi esse possint, sed quod ab his recedimus, eos nusquam visuri.* hinc ortum est, ut etiam maledicti significationem interdum vale obtineat, ut Terentius, *Valeant qui inter nos dissidium volunt*, hoc est ita à nobis recedant, ut nunquam ad nostrum revertantur aspectum. Ergo cum mortuo dicitur VALE, non etymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis vale dicimus, nisi à quibus recedimus.

ORATORES. Legati: à perorando pro republica nominati, quod orabant, id est agebant, unde & actores causarum, oratores appellantur. VRBE LATINA. Pro Latini: id est de Laurolavinio

VELATI RAMIS OLEÆ. Non coronati (nec enim lugentes decebat) ut qui pro mortuis precabantur, sed instructi, & ornati: id est in manibus olivæ ramos ferentes, sicut Homerus εἰρεσίῃ ἔχον ἐν χερσὶ ἑκάστοις δόρατα. VELATI autem, ornati: & illo loco significat, *Victori velatum auro vittisque juvencum*: cum vittis non aut velentur aut coronentur victimæ, sed ornentur, aut certe velamen, ab omni injuria tecti jure gentium. VENIAMQVE ROGANTES. Beneficium juxta antiquum modum dictum, hoc est sepulturam suis petentes.

FERRO QVÆ IVSA. *Fusa* modo, interempta, alias fugata, sed discernuntur epithetis: ut si dicas, ferro fusus, vel metu fusus.

REDDERET. Ostendit jam campos in Trojanorum esse potestate.

VARIORVM.

VERSIS ARCADES ARMIS. Versionem hanc armorum, non luctus solum notam fuisse, sed etiam transfugii & defectionis. Ammianus lib. 16. Turneb. lib. 22. cap. 11.

SALVE ÆTERNVM. De forma salutandi Turneb. lib. 11. cap. 1. Titius lib. 6. cap. 16. Brisson. Formul. lib. 8. num. 747. Alexand. lib. 3. cap. 7.

IAMQVE ORATORES ADERANT, &c. Poëta bellici juris peritus, ut integram solidamq; victoriam Trojanis asserat, & eos campo potitos doceat, inducit legationem Latinam ad Æneam, quæ ad sepulturam corpora deposceret à victore Ænea; secundum scilicet historicam fidem & receptum belli morem & legem, Imperatori illi superiores commissæ pugnæ partes adjudicantem, penes quem campi & sepulturæ potestas remanlit. GERMAN.

VELATI RAMIS OLEÆ. Ex Homero desumptum, ut docet Turnebus lib 5. cap. 7. Deque hoc supplicandi ritu. Had. Iunius lib. 2. Animadv. cap. 9.

Nul-

Digitized by Google

Nullum cum victis certamen & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus AEneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna Latini
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacemne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent:
Nec bellum cum gente gero. rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
AEquius huic Turno fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam deus, aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, & miseris supponite civibus ignem.

SERVII.

NVLLVM CVM VICTIS CERTAMEN. Deest esse oportet. ET ÆTHERA CASSIS. Id est luce vacuis: unde & retia, casses dicimus. hoc autem bene addidit, quoniam victi possunt innovare certamen.

BONVS ÆNEAS. Ideo quia ab eo facile impetratur. HAVD ASPERNANDA. Iusta, non contemnenda. Sepulturæ enim beneficium generaliter debetur universis.

VENIA. Quam petebant; aut *venia*, humanitate. INSVPER ADDIT. Accumulat verbis beneficium, dicens pacem se etiam vivis velle præstare. pacem autem ideo defunctis, quia ait supra, *Nullum cum victis certamen*. & mortuorum pax, sepultura est. Vnde elegit verbum quod tam vivis, quam mortuis aptum esset.

QVÆNAM. Quanta & qualis, nam mirantis est: nec enim dubitat cum ipse dicat *Indigna*. Ergo potest ἐπιφώνημα esse, quænam vos fortuna implicuit, quæ est indigna bello: & mira est oratio conciliantis se hostibus suis.

IMPLICVIT. Id est involvit invitos. *Bello* autem incertum dativus an ablativus.

MARTIS SORTE PEREMPTIS. Ad illud, *nullum cum victis certamen*.

NEC VENI. Nec venissem: tempus est pro tempore & vitavit ὁμοιοτέλευτον.

NEC BELLVM CVM GENTE GERO. Subaudiendum, Sed cum Turno: per quod populariter eorum captat favorem: aut ut seditionem eorum adversum regem invocat.

HOSPITIA. Hoc verbum duo significat, ... * & quo aliquem recipimus.

HVIC TVRNO. Id est huic morti διηλλαγῶς, quasi jacentes offendit.

SI BELLVM FINIRE MANV. Hoc est interjectione. potest enim & pace finiri.

HIS MECVM DECVIT CONCVRRERE TELIS. Aut qui se Teucros parat pellere, aut tela sua ostendit, ut armatus in concilio fuerit.

VIXET. Pro vixisset: & est Syncope. DEVS, AVT SVA DEXTRA DEDISSET. Victoria enim vel vita: duplici ratione consistunt, aut virtute, aut voluntate fortunæ.

MISERIS CIVIBVS. Quasi aliena culpa pereuntibus; & bene commendatur dicentis bonitas, quasi & ipse eorum misereatur.

DONATI.

MISERIS. Qui non in suo, sed in Turni negotio perierant.

VARIORVM.

NVLLVM CVM VICTIS CERTAMEN. Vide Prov. *Luctari cum mortuis*. & Epist. 1. Plin. lib. 9.

QVÆNAM VOS TANTO. Exordium à reprehensione modesta, quod temere adversus se arma induerint. HORT.

PACEMNE EXANIMIS. Propositio hostium de sepeliendis suorum cadaveribus. ad quam ipse est responsurus.

NEC VENI, NISI FATA LOCVM, &c. Causam obiter adventus sui, cur contra se arma sint sumpta, reddit: obtenditque *fatum*; ut à se removeat, quod toties ab hostibus fuit obiectum. HORT.

ÆQVIVS HVIC TVRNO FVERAT. Taxat oblique sinistra Latini consilia: qui persuasus pessime, maluerit se propter Turnum bello implicare, quam secum societatem adjungere. HORT.

NVNC ITE. Epilogus, qui constat perbenigna permissione ejus rei, quam petunt. HORT.

Di-

Digitized by Google

Dixerat Æneas. olli obſtupuere ſilentes:
Converſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis & crimine Drances
Infenſus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: O fama ingens, ingentior armis
Vir Trojane, quibus cælo te laudibus æquem?
Iuſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem,
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi: quærat ſibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies: & pace ſequeſtra

SERVII.

OBSTVPVERE SILENTES. Id eſt obſtupefacti ſunt, & ſilere cœperunt.

TVM SENIOR. Cui ab ætate præſtabatur authoritas. ODIIS, ET CRIMINE DRANCES INFENSVS IVVENI TVRNO. Aut qui eum odio ſemper & criminationibus perſequebatur. Aut propter ſuum crimen, id eſt inertiam, quam ſemper virtuti conſtat eſſe contrariam. Aut Turni crimine, qui tot viris cauſa mortis extiterat.

ORSA REFERT. Cœpta verba. O FAMA INGENS, INGENTIOR ARMIS. Fruſtra ait Donatus hoc nomen de his eſſe quæ non recipiunt comparationem. nam quis augmentum recipit & comparatur. alia ſunt illa nomina in quibus eſt dubitatio utrum comparentur, ut eſt perfectus, quod ſi velis comparare, incipit perfectus non eſſe perfectus.

CÆLO TE LAVDIBVS ÆQVEM? Pro his qui in cœlo ſunt, id eſt diis: ut, *Cæruleus Tybris cælo gratiſſimus amnis*, & eſt oratorium non invenire paria verba virtutibus. *Cælo* autem Dativus, *laudibus*, ablativus.

IVSTITIÆNE PRIVS MIRER, BELLINE LABORVM? Figura Græca, Miror illius rei & regno illius rei, ut, πάνδικόν τε ἐφ' ἁπάντων. Inde Horatius ait, *Et qua pauper aqua Daunus agreſtium regnavit populorum*, pro agreſtibus populis, ita & hic *Iuſtitiæ laboribus* genitivum pro ablativo; ſi autem *Iuſtitiæ* legeris ſubaudiendum juſtitiæ laudibus, ſi *juſtitia* ſubaudiendum præditum.

SI QVA VIAM DEDERIT FORTVNA. Bene cum exceptione pollicetur, dicens, Si voluntatem noſtram fortuna comitetur.

FOEDERA TVRNVS. Vel conjugii, vel amicitiarum, & poteſt videri deeſſe *alia*.

FATALES MOLES. Quia audierat; *Nec veni, niſi fata locum ſedemque dediſſent.*

SAXA TROIANA. Ambitioſe ait, quaſi Trojanis fataliter debita, vel *Troiana*, in uſum Trojanorum.

PEPIGERE DIES. Pacti ſunt. nam ab eo quod eſt paciſcor, & pepigi & pactus ſum facit: ſicut ab eo quod eſt parco, & parſi & peperci facit. PACE SEQVESTRA. Media. Namque ſequeſter eſt aut medius inter duos altercantes, aut ad quem aliquid ad tempus ſeponitur, dictum autem à ſequendo, quod ejus qui electus ſit utraque pars fidem ſequitur. *Pacem* ergo *ſequeſtram*, inducias dicit: id eſt pacem temporalem, & mediam inter bellum præteritum & futurum.

DONATI.

PACE SEQVESTRA. Sequeſtra pax ea eſt, quæ ſic interponitur ut non tollat, ſed differat bellum.

VARIORVM.

CRIMINE DRANCES. Drances, imago eſt Ciceronis. Turneb. lib. 23. cap. 14.

O FAMA INGENS. Ex Catone, M. T. Ciceronis. Macrob. lib. 6. cap. 2. Saturn. Cum Homero confert Victor. lib. 20. cap. 3.

IVSTITIÆNE PRIVS MIRER. Helleniſmum illuſtrat Turnebus lib. 5. cap. 8. Rufus Antexeg. cap. 45. Tom. 2. Lampad.

BELLINE LABORVM. Linacer libro ſexto, capite de Helleniſmo: ſubauditur, cauſa laborum. Macrob. lib. 6. cap. 2. HART.

ET PACE SEQVESTRA. Frigidiuſculum exiſtimo, hic pacem ad ſequeſtri inſtar inter bellum diverſi temporis mediam collocare: nam potius inter altercantes, hoc eſt, Teucros & Rutulos, conſtituenda ſorte fuit: eo exemplo & ratione accipere *pacem ſequeſtram* ſimpliciter præſtiterit intermediam, intercedentem, μεσίτην, & μεσιτεύουσαν φιλίαν, cujus interventu impune adverſæ partes & innocue rebus ſuis vacare & ſupereſſe potuerint: ut oratores, *ſequeſtres* accipiunt pro interpretibus, qui judiciis corrumpendis, aut ejuſmodi maleficiis ſuſcipiendis operam ſuam locant. GERMAN.

PACE SEQVESTRA. Aulus Gellius lib. 20. cap. 10. HART.

Per ſylvas Teucri, miſtique impune Latini
Erravere jugis: ferro ſonat alta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſydera pinus.
Robora nec cuneis, & olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam ſuma volans tanti prænuntia luctus,
Euandrum, Euandrique domos & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetuſto
Funereas rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina: quæ poſtquam matres ſuccedere tectis

SERVII.

MIXTIQVE IMPVNE LATINI. Apud majores enim magna erat cura fidei, adeo ut induciis factis conloqui ſoliti eſſent duces populi Romani, cum hoſtium ducibus, ſummaque ſeveritate vindicatum, ſi injuriam ſe paſſos quererentur, denique obſeſſa urbe à Tarquinio, inter Porſennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenſes in urbe celebrarentur, ingreſſi hoſtium duces curuli certamine contenderent, & victores coronarentur. *Impune* autem hoc loco ſine periculo.

FERRO BIPENNI. Ad epitheton tranſtulit nomen proprium. nam *bipennis* per ſe plenum eſt, & ſecurim ſignificat, ut, *Crebriſque bipennibus inſtant.*

ROBORA Modo genus ligni eſt. nam eſt inter ſpecialia nominatum.

PLAVSTRIS GEMENTIBVS. Sub pondere ſonantibus.

QVÆ MODO VICTOREM LATIO PALLANTA FEREBAT. *Latio* pro in Latio. Bene MODO. Vno enim eodemque die & forriter fecit & periit: ut, *Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert.* Alii *modo*, Paulo ante accipiunt. Sed *modo* haud cum adfectu, ut acerbior luctus de tanta mutatione naſceretur. alii *mòdo* pene accipiunt.

ARCADES AD PORTAS RVERE. Eos nunc Arcadas dicit qui intra civitatem ſunt. Multa tamen exemplaria, *Arcadas at portis ruere*, habuerunt, ut conjunctio ſit, non præpoſitio; ut, *It nigrum campis agmen*, Pro per campos, & *It portis moare*, per portas: *ruere* autem, id eſt, magna velocitate ferri, ut *Excitum ruit, ad portas*. &, *Ruuntque effuſi carcere currus*, & *ruere* pro ruebant, infinitum pro pronuntiativo. DE MORE VETVSTO. Quia antea per noctem cadavera proferebantur cum faculis.

RAPVERE FACES. *Rapuere*, raptim & feſtinanter tulerunt. Sed apud Romanos moris fuit ut noctu efferrentur ad funalia, unde etiam funus dictum eſt, quia in religioſa civitate cavebant ne aut magiſtratibus occurrerent, aut ſacerdotibus, quorum oculos nolebant alieno funere violari. Inde etiam qui funeri præerant à veſpera primum veſperones, deinde Veſpillones dicti videntur, & magis moris Romani ut impuberes noctu efferrentur ad faces, ne funere immaturæ ſobolis domus funeſtaretur, quod præcipue accidebat in eorum qui in magiſtratu erant filiis. Ideo Virgilius Pallantis corpus facit excipi facibus, quia acerbum funus. *Funera* autem alii à funalibus candelis, ſebo vel cera circundatis dicta, quod his prælucentibus noctu efferrentur mortui. Alii à fungendo quod eo præſumo * in eo qui deceſſit officio fungimur, vel quod hi qui mortui ſunt, vita functi dicuntur. Alii tradunt de filiis qui in poteſtate patris ſint, non putari jus eſſe funus vocari ſicque, quia ſervi loco ſint parenti, & ſi id fiat familia funeſtata ſit: Ergo hic merito Pallantis funus facibus celebratur, ut filii. Alii ſicut Varro & Verrius Flaccus dicunt, Si filius familias extra Vrbem deceſſit, liberti amicique obviam procedunt, & ſub noctem in urbem infertur in cereis facibus, quoniam prælucentibus, ad cujus exſequias nemo rogabatur. Sane hæc corpora ſive proici jubebantur & à cadendo, ſive quod ſepultura carebant, cadavera dicta.

DISCRIMINAT. Dividit. Vnde & diſcrimen capitis muliebris dicitur, ex eo quod caput auro diſcernat.

SVCCEDERE. Vt, *Tantulo ſineret ſuccedere terra.*

DONATI.

POSTQVAM MATRES Vel pro mulieribus poſuit, vel matres eorum qui caſi fuerant.

VARIORVM.

FERRO SONAT ALTA BIPENNIS. Hartung. Dec. 3. cap. 6, §. 4.

ET OLENTEM SCINDERE CEDRVM. Hic *Cedrum* pro Iunipero accipit Victorius, ducto argumento ab odoris ſuavitate, baccarum, foliorumque in utraque planta ſimilitudine, ne indefenſum deſerat Maronem apud eos, qui in Italia negant naſci Cedrum. GERMAN.

CEDRVM. Alexand. lib. 3. cap. 2. Pro, Cedro dignum. HART.

Vide-

Digitized by Google

Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis eſt vis ulla tenere:
Sed venit in medios: pheretro Pallante repoſto,
Procumbit ſuper, atque hæret, lachrymanſque gemenſque:
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:
Non hæc ô Palla dederas promiſſa parenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum.
Vota, preceſque meæ: tuque ô ſanctiſſima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem.
Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor: Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis, animam ipſe dediſſem:

SERVII.

INCENDVNT. Implent: ut, *clamore incendunt cælum Troesque Latini.*

VIS VLLA. Nec ætatis nec imbecillitatis, nec ſeveritas regia.

PHERETRO PALLANTE REPOSTO. Id eſt poſito Pallantis pheretro. Nam Antipteſis eſt.

NON HÆC O PALLA DEDERAS PROMISSA PARENTI, CAVTIVS, &c. Duplex expoſitio eſt: aut enim hoc dicit, Non mihi talia promittebas ut crederem cautius te dimicaturum. ut intelligamus proficiſcentem Pallantem promiſiſſe patri victoriam, eandem hoſtium, plurima ſpolia. Qui enim cogitat hæc, cautelæ obliviſcitur, aviditate vincendi: aut certe NON, pro nempe accipiamus. ut in Terentio, *Non tu hunc rus produxiſſe te ajebas?* id eſt nempe. ut nunc ſit ſenſus, Nempe hæc mihi dederas promiſſa diſcedens, quis cautius fueras pugnaturus: alii non *parenti* ſed *petenti* legunt, ut non jure adfectionis quam filius patri ducebat, ſed humanitatis eum convenire videatur. Petenti mihi, ô Palla fidem dederas te cautius quam fortius dimicaturum, & adfirmant ſi *parenti* legendum eſſet, potuiſſe dici, *Non hæc ô fili dederas promiſſa parenti.* Alii hæc τῷ στασιαστικῷ dicta accipi volunt.

IN ARMIS. Apud armarum, cujus conſilium cupidos victoriæ plerumque conturbat.

PRÆDVLCE DECVS. Aut valde dulce, aut quaſi immaturum.

PRIMITIÆ. Rudimenta, quaſi Trojani.

BELLIQ. PROPINQVI. Vel quod ante maturam ætatem Pallantis venerit, aut *propinqui* nimium vicini, quo Pallas mitti poſſet. Sane hoc bellum Antarium vocari ſolitum, quod ſit ante Vrbem, quaſi ante Aras.

DVRA. Miſera & infelicia.

VOTA PRECESQVE MEÆ. Supra, *Fors & vota facit.* TVQVE O SANCTISSIMA CONIVNX. Sanctum non ſemper ſacrum, neque religioſum eſt, ut hic, ubi *ſanctiſſima* incorruptæ caſtitatis ſignificat, unde & *ſanctæ leges* appellantur, quæ neque corrupta ſunt, neque corrumpi poſſunt.

FELIX MORTE TVA. Ea ſorte felix qua exteri dolentur. Et bene *tua*, ne ut ipſe filii morte fieret infelix.

VIVENDO VICI MEA FATA. Diu vivendo. Vt in Bucolicis, *O Lycida vivi pervenimus.* Vici autem mea fata, id eſt naturalem ordinem vitæ longioris ſuperavi; an hoc tantum, ut ſuperſtes eſſem filio meo, nanque hic ordo naturalis eſt, ut ſint parentibus ſuperſtites liberi. *Fata* ergo generalia dixit, referens ſe ad naturalem ordinem, non ad fatum proprium. Nam fata ſuperare nemo hominum poteſt. Vnde multi ſic diſtinguunt, Contra ego vivendo vici vitam, ſcilicet filii. Id eſt, Supervixi. veteres enim vivendo vincere dicebant ſupervivere, ut *Multa virum volvens vivendo ſecula vincit*, nam & in Togatis *victrices* appellantur quæ viros extulerunt. Plautus in Epidico, *Quia tibi licuit eum vivendo vincere.* Nam hoc eſt, Superſtes reſtarem ut genitor. ut, *Mea fata*, per exclamationem dictum ſit. Sciendum tamen etiam irrationabilia dolentibus dari.

RESTAREM. Eſſem.

OBRVERENT RVTVLI TELIS. Id eſt *me*, & bene etiam ſibi iraſcitur, ſic enim natura immorientis exprimitur. DEDISSEM. Reddidiſſem.

VARIORVM.

ET VIA VIX TANDEM VOCI LAXATA, &c. Solemus ſiquidem in graviſſimis doloribus obmuteſcere.

HAVD IGNARVS ERAM. Movet pathos ex eo quod jam ſpreverat. Macrobius lib. 4. cap. ultim. Saturnal.

Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim Teucri, nec fœdera, nec quas
Iunximus hospitio dextras: fors ista senectæ
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante perempto,
Dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus. non vitæ gaudia quæro:
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.

SERVII.

POMPA. Exequialis scilicet. ME. Vehementius pronuntiandum, & bene Pallanta ipsum omen.*

NEC VOS ARGVERIM. Exonerat eorum pudorem, ne videantur ei causa orbitatis fuisse, dicens sibi hoc fataliter debitum. *Arguerim* autem alias indicaverim, ut *degeneres animos timor arguit*; alias accusaverim, ut nunc Cicero, *Arguis fatentem.*

SENECTÆ. Deest ætati: nam senecta ætas dicitur. Sallustius, *Senecta jam ætate.* Per se autem plenum est, si senectus dicamus. nam si *senecta*, aut addendum ætas, aut intelligendum.

QVOD SI IMMATVRA MANEBAT. Magnifice servat decorum, quod se revocat ad heroicam consolationem.

DVCENTEM IN LATIVM TEVCROS CECIDISSE IVVABIT. Lucrum quodammodo putat, impendisse pro amicorum felicitate filium, qui mortis fuerat acerbo funere fataliter debitus.

NON ALIO DIGNER TE FVNERE PALLA. Latenter hic Æner ostenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, ut pater ampliùs præstare non possit. Alii *dignem* legunt, juxta veteres, ab eo quod est digno: Calvus, *Hunc tanto munere digna.* Pacuvius in hermione, *Cum neque me inspicere æquales dignarent.* Hinc ipse Virgilius III. Æn. *Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo.*

QVAM PIVS ÆNEAS. Deest *quo*, ut sit quam quo.

TV QVOQVE NVNC STARES IMMANIS TRVNCVS IN ARMIS. Id est in trunco armatus. Sicut isti duces de quibus hæc sunt trophæa. nam supra ait, *Indutosque jubet truncos hostilibus armis Ipsos ferre duces.*

ESSET PAR ÆTAS. Vel mea, vel filii. nam ad utrumque potest referri.

TEVCROS QVID DEMOROR ARMIS? *Ab armis*: & hoc videtur dicere, Dimittendi sunt Trojani, ut morte Turni dolotibus meis satisfiat, quod etiam posteriora significant.

MERITIS VACAT HIC TIBI SOLVS, FORTVNÆQVE LOCVS. Nihil est aliud quod possit vel virtus tua, vel fortuna præstare (nam his rebus victoria contingit) nisi ut occiso Turno, & vindices filium, & patrem consoleris orbatum.

SED GNATO MANES PERFERRE SVB IMOS. Ac si diceret hanc solam esse causam, quæ eum cogat ad vitæ patientiam, ut filio Turni nuntietur interitus.

VARIORVM.

HÆC POMPA DOMVM ME REFERRET. Accuratam pompæ funereæ descriptionem, lege apud Alex. ab Alex. lib. 3. c. 7.

TEVCROS CECIDISSE IVVABIT. Iucunda interim memoria mitigat dolorem, quod Pallantis auxilio, & Teucri in Latium sint invecti, & Volscorum millia aliquot ceciderint. HORTENS.

ESSET PAR ÆTAS. Vel mea vel filii, ad utrumque enim potest referri, ut vult Servius. Donatus ad filium refert hoc sensu. In hoc trophæorum numero etiam tu esses, ô Turne, si ætas filii mei ætati tuæ congruisset, aut robur ejus tuo robori membrisque convenisset. PONTAN.

Au-

Digitized by Google

Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Iam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Conſtituere pyras: huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum, ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrêre rogos, ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur & tellus lachrymis, ſparguntur & arma:
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis directa Latinis

SERVII.

EXTVLERAT LVCEM. Aſinius Pollio dicit ubique Virgilium in diei deſcriptione ſermonem aliquem ponere aptum præſentibus rebus, ut hoc loco: quia funerum & ſepulturarum res agitur, dicit *extulerat*. Item in quarto, quia eſt navigaturus Æneas, & relicturus Didonem, dicit: *Tithoni croceum linquens aurora cubile*. quod licet ſuperfluum ſit, tamen in multis locis invenitur neceſſarium. MISERIS MORTALIBVS. Qui ſunt ſubjecti tot caſibus. Homerus, δειλοῖσι βροτοῖσιν, id eſt miſeris mortalibus, non timidis. OPERA, ATQVE LABORES. Hoc opus & hæc opera tunc dicimus, quando negotium ipſum quod geritur, ſignificamus. ſi autem fœminino genere dixerimus *operas*, ipſas perſonas quæ aliquid faciunt, ſignificamus. ſicut cuſtodia dicitur quæ cuſtodit, ut, *Cernis cuſtodia quales Velivolo ſedeat*. nam ut hi qui cuſtodiuntur, cuſtodiæ dicuntur, uſurpatum eſt. Vnde male eſt in uſu, cuſtodiæ audiuntur.

CONSTITVERE PYRAS. *Pyra* eſt lignorum congeries. *Rogus*, cum jam ardere cœperit dicitur. *Buſtum* vero jam exuſtum vocatur. Quem ordinem ſervat poëta, dicens, *Conſtituere pyras*. Item, *Subjectiſque ignibus atris. Ter circum accenſos Decurrere rogos*. Item poſtea, *Semuſtaque ſervant Buſta*.

MORE TVLERE PATRVM. Quia apud varias gentes, diverſa fuerunt genera ſepulturæ. Inde eſt quod alii obruuntur, alii exuruntur, alii propriis remittuntur ad patrias: alii per diem, ut nunc iſti: alii per noctem, ut ſupra Pallas. Et perite has varietates Virgilius poſuit. Namque Heraclitus, qui omnia vult exigne conſtare, dicit debere corpora in ignem reſolvi. Thales vero qui confirmat omnia ex humore proereari, dicit, obruenda corpora, ut poſſint humore reſolvi. IGNIBVS ATRIS. At qui ignes atri non ſunt, ſed epitheton traxit de negotio, ut *atris* diceret, hoc eſt funebribus: ut paulo poſt, *ter mœſtum funeris ignem*, id eſt funebrem. nam mœſtus eſſe non poteſt ignis: *Atris*, cum concipiuntur.

CONDITVR IN TENEBRAS ALTVM CALIGINE COELVM. Id eſt aër fumi obſcuritate completur.

CINCTI FVLGENTIBVS ARMIS. Id eſt incincti & inſtructi. Fruſtra hoc epitheton notant Critici, quaſi circumeuntes rogos alia arma habuere debuerint.

DECVRRERE ROGOS. *Pro* circum rogos cucurrere. Bene autem ait DECVRRERE, non DECVCVRRERE. Nam verba quæ in præterito perfecto primam ſyllabam geminant, ut curro cucurri, tondeo totondi, cum compoſita fuerint, geminari non poſſunt. nam decurri & detondi dicimus, non decucurri neque detotondi: exceptis tantum duobus, do & ſto.

SPARGITVR ET TELLVS LACHRYMIS. ὑστερολογία eſt, nam prius eſt ut arma ſpargantur lachrymis quæ corpori adhærent, quam terra.

ITCOELO. Pro in cœlum. CLANGORQVE TVBARVM. Ante enim mortui ad tubam deducebantur. Vnde Perſius, *Hinc tuba candela tandemque beatulus alto Compoſitus lecto.*

HINC ALII SPOLIA OCCISIS DIRECTA LATINIS. Secundum ſuæ gentis ritum: alii hoſtilia arma, alii peremptorum cremabant.

VARIORVM.

TER CIRCVM ACCENSOS DECVRRERE ROGOS. Quid ſit *decurrere*, docet Livius lib. 10. De bello Maced. his verbis. *Mos erat, luſtrationis ſacro peracto, decurrere exercitum, & diviſas bifariam acies concurrere ad ſimulachrum pugnæ: regis juvenes duces ei ludicro certaminis dati.* Gellius lib 7. *Vt in decurſibus ludicris, aut ſimulacris prœliorum voluptatis ſpectandis videmus.* GERMAN.

CLANGORQVE TVBARVM. In cujuſcunque ordinis & ætatis funeribus tibicines, vel tubicines canere ſolitos certum eſt. TIRAQVELL. In Alex. lib. 3. cap. 7.

HINC ALII SPOLIA OCCISIS, &c. Reſpicit Romanorum conſuetudinem, qui hoſtilia arma, raptaſque manubias ſæpe concremare Diis ſolebant: quod & Lunæ matri factum Livius lib. 45 memorat: ubi docte Turnebus Lucæ legendum contendit; quod dea illa à luendo & expiando dicta eſſet. GERMAN.

Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frenaque, ſerventeſque rotas: pars munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela,
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes. tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cælum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus & miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cætera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore cremant. tunc undique vaſti
Certatim crebris colluxere ignibus agri.
Tertia lux gelidam cælo dimoverat umbram:

SERVII.

FERVENTESQVE ROTAS. Nimio ſcilicet curſu. alibi, *Volat vi fervidus axis*. Horatius, *Metaque fervidis evitata rotis*. Et *ferventes* non modo, ſed quæ ſoleant fervere, ut ſpumantia frena.

ET NON FELICIA TELA. Quibus ſe defendere nequiverunt.

MACTANTVR CORPORA MORTI. Aut in morte, aut Morti ipſi deæ. Statius, *In ſcopulis Mors ſæva ſedet*. Lucanus, *Ipſamque vocatam Quam petat à nobis mortem tibi cogе fateri*. CIRCA autem, ideo quia ut Homerus dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines, quam pecora immolabantur. Vnde & in ſexto, *Oſſaque lecta cado texit Corinneus aheno*. Homerus ἐν τῷ ψ, ad Patrocli pyram,

ἐν δ' ἔτιθει μήλων τε πολυπλάνητων ἠδὲ βοείων
αὐτὰρ ὁ λίπτα κῶλα, πίονσιν δ' ἐγκατέκρυπτεν ἐπ' αὐτοῖς
ἀμφιθέτους σταθμοὺς πυρὶ μενεαίνοντα δαΐξαι.
ἐκ δὲ τοῦ γε καπνὸς ἀπὸ νεκροῦ ἔσκε θύελλα
πρὶν μὲν ἅμα σταθμοὺς πυρὶ δῦναι ἀθρήσαντος.

RAPTAS. Raptim advectas. nam per inducias rapere non poterant: aut certe ante *raptas*, belli ſcilicet tempore.

IN FLAMMAM. Id eſt in rogum. BVSTA. Buſtum dicitur id quo mortuus conbuſtus * oſſaque ejus ibi uſta, ſunt ſepulta. Alii dicunt ubi homo combuſtus eſt niſi ibidem humatus fuerit, non eſſe ibi buſtum, ſed uſtrinum.

INVERTIT CÆLVM. Patet illud quod in promptu eſt, *Invertit cælum* ut ea pars quæ noctem haberet ſub terra eſſet. STELLIS APTVM. Conjunctum, ἀστράσι ἄρτιον.

NEC MINVS. Etiam.

INNVMERAS STRVXERE PYRAS. Hoc loco multis rebus oſtendit immenſam eadem factam eſſe Rutulorum.

FINITIMOS TOLLVNT IN AGROS. Qui enim è longinquo venerant, referri non poterant. VRBIQVE REMITTVNT. Deeſt VNICVIQVE, & meminit antiquæ conſuetudinis. nam ante etiam in civitatibus homines ſepelirentur. Quod poſtea Duilio conſule ſenatus prohibuit, & lege cavit ne quis in urbe ſepeliretur. Vnde Imperatores & virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur, in civitate habent ſepulchra. Denique etiam nocentes Virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur licet vivæ, tamen intra urbem in campo ſcelerato obruebantur.

NEC HONORE. Ideo nec honore, quia nec numero, quod in numero & ordine honos ſpectatur. nam aliud verbum pendet ex altero. Alii nec pro ſine accipiunt. TVNC. Pro tum, id eſt poſtquam cremare cœperunt.

TERTIA LVX. Mos enim erat tertia die oſſa crematorum legi.

VARIORVM.

GALEAS CONIICIVNT. Alexand. libro 5. cap. 7. HART.

PARS MVNERA NOTA IPSORVM, &c. Videnum hic verſus referri poſſit ad ἐχθρῶν δῶρα ἄδωρα, qualia Hectoris & Ajacis: ut de muneribus dictum intelligamus, quibus ſe mutuo ante Italicum bellum, vel per pacem, induciaſve, finitimas cognataſque Italiæ gentes, & milites proſecutos fuiſſe veriſimile eſſe poteſt, quæ denique igni conjecta milites ipſi facile vel in flamma recognoſcerent. GERMAN.

Mæ-

Digitized by Google

Mœrentes altum cinerem & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Iam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, miseræque nurus, hic chara sororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari
Testatur: solum poscit in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama trophæis,
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magni Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,

SERVII.

MOERENTES. Hæc aut ad Latinos & ad Trojanos potest referri. Sane flere est cum silentio dolere: *flere*, abertim lachrymas demittere; *plorare*, cum voce flere: *plangere* cum aliquibus dictis miserabilibus pectus aut faciem tundere: *lugere* etiam cum habitus mutatione. ALTVM CINEREM. Quia dixerit, *innumeras struxere pyras.*

CONFVSA RVEBANT OSSA FOCIS. Aut quia dixit multos crematos. Aut si ad honoratorum cadavera referas, ut supra diximus, CONFVSA propter simul animalia concremata. RVEBANT autem. De cineribus eruebant. Adnotandum sane quod *focos* dixerit pyras, cum focus ara sit deorum penatium. An quod focum dicat ubicumque ignis est & fovetur, unde & Varro focum dici vult.

TEPIDOQVE ONERABANT AGGERE TERRÆ. Hypallage, hoc est ossa tepida.

PRÆDIVITIS. More Græco epitheton incongruo loco posuit.

LONGE PARS MAXIMA LVCTVS. Valde: hoc est melius quam legatur & *longi*.

HIC MATRES. Quia scit ad aliqua ea pertinere, non addidit defiebant filios, aut maritos, aut fratres. CARA PECTORA. Id est caros fratres desiderarunt, ut *Cari stat cura parentis*, & est periphrasis.

IPSVM ARMIS. Bene repetitum *ipsum*.

IVBENT. Volunt, exposcunt.

INGRAVAT. Majorem invidiam conficit, id est graviora facit & oneravit. VOCARI. Provocari.

TESTATVR. Testificatur etiam legatorum fidem qui cum eo fuerunt. SOLVM. Et hic bene repetitum *solum*.

SIMVL CONTRA VARIIS. Scilicet ut alii paci faverent, alii Turno.

OBVMBRAT. Subaudis Turnum: tuetur, defendit: translatio ab arboribus facta, quia nomen nobilium tanquam umbra est pro aliis. Hoc autem dicit, Amor reginæ ad favorem popularem plurimum proderat Turno. MERITIS SVSTENTAT FAMA TROPHÆIS. Vel quia multos occiderat, ut etiam ipse dicturus est; vel secundum illud, *sunt oppida multa Capta manu.*

ECCE SVPER. Insuper, hoc est ad cumulationem malorum. MOESTI. Hoc sermone eos nihil egisse significat. MAGNA DIOMEDIS AB VRBE. Legitur & MAGNI. Et tanto asperius videtur quod cum magnus sit Diomedes, non audet adversus Æneam pugnare.

NIHIL OMNIBVS ACTVM. Breviter & laborem & studium comprehendit.

NIL DONA NEC AVRVM. Ordinem legationis exsequitur dicens, inaniter perfecta esse omnia quæ possent efficaces legati perficere auro, precibusque, promissione.

DONATI.

ECCE SVPER MOESTI. *Ecce*, inopinatum pronunciat malum hæc dictio, & grave satis ac vehemens.

NEQVE AVRVM. Quod quidem etiam, qui nullo odio commoti sunt in prælium excitat & ad injurias, ut probavit in *Pigmalione* & in *Polymnestore*.

VARIORVM.

ET CONFVSA RVEBANT OSSA FOCIS. Servius *ruebant*, è cineribus eruebant interpretatur: sed utemur ipso potius Marone sui interprete, qui in Georg. *cumulos ruere arena* dixit, profusim projicere & acervati immiscere. GERMAN.

Nec

Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus:
Fatalem Æneam manifeſto numine ferri
Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis: ſedet in medius & maximus ævo,
Et primus ſceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Ætola ex urbe remiſſos,
Quæ referant, fari jubet: & reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. tunc facta ſilentia linguis:

SERVII.

PACEM TROIANO AB REGE PETENDVM. Sicut & ſupra diximus, cum per gerundi modum aliquid dicimus; per accuſativum elocutionem formemus neceſſe eſt: ut petendum mihi eſt equum. Lucretius, *Æternas quoniam pœnas in morte timendum*. Salluſtius, *Caſtra ſine vulnere introitum*. nam caſtra accuſativus pluralis eſt, qui multis errorem facit, ut videatur eſſe nominativus: quia neutra tripota ſunt, & ſimilis eſt nominativus accuſativo.

REX IPSE LATINVS. Qui conſolari debuit, aut defendendæ reipublicæ aliud inire conſilium.

FATALEM ÆNEAM MANIFESTO NVMINE FERRI. Modo *fatalem* pernicioſum omnibus Æneam, vel exitio futurum omnibus. MANIFESTO NVMINE autem, id eſt manifeſto deorum judicio ad Italiam veniſſe, numinum ita teſtatur: quam cognoſcimus tantorum cæde ſociorum. Et eſt ordo, fatalem Æneam ferri manifeſto numine admonet ira deûm.

ALTA INTRA LIMINA COGIT. Quæritur cur ad privatam domum convocetur ſenatus, qui non niſi ad publica & augurato condita loca convenire conſuevit. Sed ſcimus domum Latini augurato conditam, & eandem tam templum fuiſſe, quam curiam. namque in ſuperioribus legimus *Tectum auguſtum*, id eſt augurio conditum. Item paulo poſt, *Hinc ſceptra accipere, & primos attollere faſces Regibus omen erat, hoc illis curia templum*. Merito ergo ad domum regis, quaſi ad locum gentibus publicum convocatur ſenatus. nam in ſeptimo, *Talibus templo dictis, patriaque Latinus Sede ſedens*. Ideirco etiam in palatii atrio, quod augurato conditum eſt, apud majores conſulebatur ſenatus: ubi etiam aries immolabatur. quod (ut in ſeptimo diximus) Virgilius ad Latini tranſtulit domum. Multi dicunt perire Virgilium, nec templi, nec curiæ hoc loco feciſſe commemorationem: & tantum dixiſſe *tecta regia*, ut oſtenderet conſilium quod initur, non eſſe complendum: quia nec rectum eſt inchoatum, & ea quæ dicit Latinus, effectu carebunt.

OLLI. Illi, ſecundum Ennium. Et intelligendum καὶ τὸ σιωπώμενον Turnum quoque veniſſe, qui in ſuperiori libro à Iunone ſubtractus pugnæ, Ardeam pervenerat. FLVVNT. Feſtinanter incedunt.

ET PRIMVS SCEPTRIS. Primus inter ſceptriferos. namque apud majores, omnes duces cum ſceperis ingrediebantur curiam. Poſtea cœperunt tantum ex conſulibus ſceptra geſtare, & ſignum erat eos conſulares eſſe. Aut [illegible] & alii ejuſdem patris reges erant; ut Turnus [illegible]amemnon dux totius exercitus diverſæ civitatis [illegible]proprios reges habuerint.

ÆTOLA EX VRBE REMISSOS. Quam condiderunt hi qui de Ætolia venerunt, Græciæ provincia. Vnde Diomedes habuit ſocios de tribus ejus civitatibus, quas habet Ætolia, Pleuron, Olenon, Calidona. Sic ergo dixit *Ætola ex urbe*: ut, *Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris*. Ideo autem Diomeden Ætolum dicit, quia pater ejus Tydeus Ætolus fuit, qui ad Argos fugit, quoniam fratrem patris ſui occiderat.

ET RESPONSA REPOSCIT. Mire ait REPOSCIT. Ante enim rex ſolet à legatis univerſa cognoſcere, & ſic eos præſente populo iterum omnia jubere narrare. Vnde eſt, *Ordine cuncta ſuo*. Nam nihil prætermittunt. Vnde & ſuperflua narrare conſueverunt.

DONATI.

ALTA AD LIMINA. Interiorem partem domus intelligit, & non curiam quam deſcripſerat, in qua de rebus lætis agebatur.

OLLI CONVENERE. Oſtendit quam cupide propter magnitudinem periculi omnes concurrerent.

VARIORVM.

PACEM TROIANO. De hujuſmodi gerundiis. Victor. lib. 33. c. 22.

DEFICIT INGENTI LVCTV. Quod ſpe auxiliorum à Diomede deſtitutus eſſet, in quo anchoram ſalutis ſuæ poſuerat. HORT.

Et

Digitized by Google

Et Venulus dicto parens, ita farier infit:
Vidimus ô cives Diomedem, Argivaque castra:
Atque iter emensi casus superavimus omneis,
Contigimusque manum qua concidit Ilia tellus.

SERVII.

VIDIMVS O CIVES DIOMEDEM. Rhetorica protinus arte cœpit, neque enim opus erat principio aliquo legationem referenti, & hic figura est ὑστεροπρότερον: Natura enim hoc fuit prius dicendum, *Atque iter emensi casus superavimus omneis*, & tunc *vidimus Diomedem Argivaque castra*. Sed habet consuetudo, ut qui tale aliquid nuntiant, protinus admoneant, ut puta, *vide illum*, erat illic, faciebat illud: ideo adjecit, *Ille urbem Argyripam patria cognomine gentis*. Illud etiam ordine congruo subjunxit ad proliciendum animum priusquam quicquam diceret, *Munera præferimus*. Vnde, ordine *nomen patriamque docemus. Qui bellum intulerat*, hoc est qui, unde, contra quos, qua causa: deinde ponitur oratio Diomedis, cujus sunt partes duæ, una, qua se excusat: alia, qua etiam illis suadet, ut bellum deponant. Nam hoc in fine orationis Venulus addit, *Et responsa simul quæ sunt rex optime regum Andisti*. Excusatio Diomedis duplex est, Fortes sunt Trojani & felices: Fortes breviter ostendit per intermissionem, *Mitto ea quæ murus bellando exhausta sub altis*. Frigidus enim locus erat si virtutem eorum timere diceret, quos vicit. Secundus locus multa continet, tam felices esse ut de omnibus vindicarentur, & singula de singulis mire augendo exsequitur: novissimo loco de se dixit, ne ei objiceretur, quid te ista movent si tu nihil passus es? & auxit quod omisit, & socios adjecit, cum exclamatione, *Hæc adeo ex illo mihi tam speranda fuerunt Tempore*. Ideo se contra Veneris filium excusat pugnasse, nam sequitur, *Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas*: Superat ut pacem suaderet, ait enim, *Munera, quæ patrias ad me portastis ab oras*. Inde laudem Æneæ addidit ut suam laudem servaret, ibi enim ubi se excusat non hoc ait, quia fortis est non adeo, sed illud, *Quicunque Iliaros ferro violavimus agros*, quasi hoc fatum fuit omnium, hic ubi suadet pacem aperte dicit pares mihi non estis, & ait, *Experto credite quantus In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam*, id est ego fatum timeo, vos virtutem timere debetis. Nam quod adjecit, *si duo præterea tales Idæa tulisset*, non fuit contentus illum Hectori comparare, nisi adjunxisset, *Hic pietate prior, cessant in fœdera dextræ*, id est, quia pius est, bonus amicus erit: statim concluſit sicut ad singula invenies dictum.

Quod autem ait, *Vidimus ô cives Diomedem*, quasi res magna ei contigerit, qui talem virum viderit. Sane hic aut DIOMEDEM legendum, ut sit Latinus accusativus, & admittitur Eclipsis, ut, *Multum ille & terris jactatus & alto*, Aut si Græcum accusativum facere voluerimus, DIOMEDE legatur, ut possit fieri Synalœphe: sicut, *Eurydice infelix quæ te regione reliqui?* Si autem DIOMEDEN dixerimus, nec Latinum est, nec Græcum; nec versus consistit. Nunquam enim Eclipsis fit per *n* literam. Tamen melius est ut DIOMEDE legamus, ut fit Græcus accusativus, nomina enim Græca in ης exeuntia, quæ genitivum in ους mittunt, per plenam locutionem, cum eundem casum per Synæresim in ους miserint, accusativum in ν mittant necesse est: ideo quia cum naturam suam servant, accusativum in vocalem mittunt, non in consonantem: & jam debet Synæresis plenitudinis servare rationem. Vt ecce ὁ διομήδης, plena declinatio est: τοῦ διομήδους, τῷ διομήδει, τὸν διομήδη. Per Synæresim servare facit τοῦ διομήδους, τῷ διομήδει, τὸν διομήδη. Ergo hic accusativus ideo in ε exit, non in αν: quia cum integrum est hoc nomen, in ης exit: & crescit ejus genitivus. Si enim ἱππόδαμος sit in nominativo, accusativum in αν mittit: nec habet *s* in genitivo, ut ἱππόδαμος, τοῦ ἱππόδαμου, τὸν ἱππόδαμον. nam Diomedes ideo in genitivo *s* habet, quia & cum integrum est, & διομήδους facit, habet *s* consonantem.

CASVS OMNEIS. Itineris scilicet. Et bene vilitatem singularum rerum generaliter vitavit, ne diceret *Flumina, latrones*, &c. Mire autem multa congesta ne possit de legatorum desidia queri.

CONTIGIMVSQVE MANVM. Bene quasi divinam: sic, *Vidimus ô cives Diomedem*.

QVA CONCIDIT ILIA TELLVS. ἰμφατικῶς dixit, pro urbs Ilia. nam terra non concidit, sed civitas Ilium.

VARIORVM.

ITA FARIER INFIT. *Infit* vox Lucretio familiaris, defectivum Festo est verbum, quod idem vult esse quod *incipit*. Sunt tamen qui non temere pro *inquit* accipiant; ut apud Livium lib. 1. ab urbe cond. *Ibi infit, annum se tertium & nonagesimum agere*. Nec est quod quemquam turbet vox duplicata & repetita ejusdem significati, cum Hellenica imitatio sustineri possit, Atticis sæpe ἴφην φάναι per pleonasmum iterantibus. GERMAN.

VIDIMVS O CIVES. Ovid. lib. 14. Metam H.

DIOMEDEM. Macrob. lib. 5. cap 17. Saturnal. legit *Diomede*, ut sit accusativus Græcus contractus, τὸν διομήδεα διομήδη.

QVA CONCIDIT ILIA TELLVS. Pro urbe Ilia ἰμφατικῶς *Ilia tellus*: nam terra non concidit, sed civitas. Fuit autem Diomedes de civitate, quæ Argosippion dicitur; de qua Homerus, ἄργος ἱππόβοτον. Horat. *Apulum ducet equis Argos*. Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriæ suæ nomine Argosippion dixit: quod nomen postea vetustate corruptum est; & factum ut civitas Argyripa diceretur: quod rursum corruptum Arpos fecit. Strabo lib. 6. PONTAN.

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Gargani condebat Iapygis agris.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Munera præferimus: nomen, patriamque docemus.
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem

SERVII.

ARGIRIPAM. Diomedes fuit de civitate quæ Argosippion dicitur: de qua Homerus ἄρπης ἐν πολυπύρῳ. Horatius, Aptum dicit equis Argos. Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriæ suæ nomine appellavit, & Argosippion dixit. quod nomen postea vetustate corruptum est, & factum est ut civitas, *Argiripa* diceretur: quod rursus corruptum, Arpos fecit. Sane Diomedes multas condidisse per Apuliam dicitur civitates, ut Venusiam quam in satisfactionem Ven[illegible], quod ejus ira sedes patrias invenire non poterat, condidit, quæ Aphrodisia dicta est. Item Canusium Cynegeticon, quod in eo loco venari solitus erat. Nam & Garganum à Phrygiæ monte Gargara vocavit, & Beneventum & Venafrum ab eo condita esse dicuntur.

GARGANI CONDEBAT IAPYGIS ARVIS. Iapygia pars est Apuliæ, in qua est mons Garganus, imminens Sipontinæ civitati: qui per Calabriam usque in Adriaticum tenditur pelagus. Lucanus, *Apulus Adriacas exit Garganus in undas.* Gargani autem Iapygis figura est, pro Gargani Iapygii. & hæc est Iapygia Apuliæ à qua & Iapyx ventus est nominatus, ad quam Iapyx delatus, unde sic nominatus est. Nam Iapidia Venetiæ regio est ab oppido dicta. Unde est, *Tunc sciat aerias Alpes & Norica si quis Castella in tumulis & Iapidis arva Timavi.* Sed in Gargani summitate duo sepulchra esse dicuntur fratrum duorum, quorum cum major virginem quandam despondisset, & eam minor frater conaretur auferre, armis inter se decertati sunt, ibique ad memoriam invicem se occidentes sepulti, quæ res admirationem habet illam, quasi qui duo inter ipsam sylvam agentes iter, uno impetu vel eodem momento saxa adversum sepulchra jecerint, vi nescio qua saxa ipsa separata ad sepulchra singula decidunt.

MVNERA PRÆFERIMVS. Vt illa ante orationem auxilium impetrent.

QVI BELLVM INTVLERINT. Quasi nominatis Trojanis quos viderat pronior futurus esset ad ferendum auxilium.

PLACIDO SIC REDDIDIT ORE. Vt solet habitum futuræ orationis ostendit.

O FORTVNATÆ GENTES. Qui habitatis regna Saturniæ, id est, ô viri semper pace gaudentes. nam legimus, *Aurumque, ut perhibent, illo sub rege fuerunt Secula, sic placida populos in pace regebat.* Et bene hoc laudat, quod eis persuadere desyderat.

ANTIQVI AVSONII. Quia qui primi Italiam tenuerunt, Ausones dicti sunt. QVIETOS. Quibus est amor pacis à majoribus traditus propter regnum Saturni.

IGNOTA LACESSERE BELLA. Scilicet Trojanorum: non omnia generaliter bella. Nam legimus, *Captivi pendent currus, curvæque secures:* aut *ignota* quæ ignoraverint, quasi non suscepturi si scissent. SVADET autem vobis subaudit. nam vos à superioribus subaudiri, quia non te suadeo, sed tibi dicimus.

VIOLAVIMVS. Quasi sacros. Nam *violare* de religionibus dicimus. Et ingenti arte agit, ne aut victoriam suam fileat, aut non procedendo contra eos, quos vicit, confiteatur ignaviam, dicens non esse contra eos pugnandum, quos vincere perniciosissimum est.

MITTO EA. Oratorie, ut etiam sine illis quæ memoraturus est, quæ omittit graviora videantur.

QVOS SIMOIS PREMIT ILLE VIROS. Id est toto orbe celebres, & *premit* quasi hostes. Alibi in primo, *Vbi tot Simois correpta sub undis Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volvit.* Alii QVOS, pro quantos accipiunt, ut sit pronomen pro nomine. ILLE autem mire execratur.

VARIORVM.

ILLE VRBEM ARGYRIPAM, P. Leopard. lib. 5. cap. 16. Miscell.

MVNERA PRÆFERIMVS. Præcedere obsequium & commoditas munerum debuit, ut secutus sermo aures Diomedis gratanter intraret. Dixerunt ergo, qui & unde essent, & (quod minime fuerat factum) Trojanos sibi bellum intulisse: postremo quid ab eo peterent. DONAT.

O FORTVNATÆ GENTES. Diserte exponit in concilio dissuasorium Diomedis responsum. Terret primum Latinum à bello, ab exemplis Græcorum, qui omnes fere in reditu à Troja infeliciter periere. HORT.

Sup-

Digitized by Google

Supplicia, & ſcelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miſeranda manus: ſcit triſte Minervæ
Sydus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad littus abacti,
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exulat, Ætneos vidit Cyclopas Vlyſſes.

SERVII.

SCELERVM POENAS EXPENDIMVS OMNES. Id eſt luimus omnes pœnas, quæ ſunt ſtatutæ ſceleribus. Alii SCELERIS OMNIS legunt, nam OMNES non poteſt ad Græcos referri, quia non omnes pertulere ſupplicia. Sed ſi omnes, mire, ne pures forte factum, & adjuvandum pronunciatione.

VEL PRIAMO MISERANDA MANVS. Etiam Priamo. ut, *Carmina vel cœlo poſſunt deducere lunam.* Eſt autem Pacuvii qui ait, *Si Priamus adeſſet ex ipſe ejus commiſereſcerent.* Id eſt ut calamitas eorum qui vicerunt gravior crederetur miſerantibus victis. SCIT TRISTE MINERVÆ SYDVS. Fabula hoc habet, propter Caſſandræ ſtuprum, Græcis iratam Minervam: vel quod ei victores per ſuperbiam ſacrificare noluerunt. Unde eos redeuntes graviſſima tempeſtate fatigatos per diverſa diſperſit. Horatius, *Cum Pallas uſto veriſt iram ab Ilio.* Re vera autem conſtat Græcos tempeſtate laborâſſe æquinoctio vernali, quando manubiæ Minervales, id eſt fulmina, tempeſtates graviſſimas commovent. Unde perite dicendo SYDVS, utrumque complexus eſt. Nam *ſydus* & tempeſtatem ſignificat: & re vera *ſydus.* Hæc autem numina quæ inter ſydera non videmus, licet ſua ſigna propria non habeant, cum aliis poteſtate ſunt permiſta: ut Ophiucus ipſe eſt Æſculapii: Gemini, Apollinis & Herculis eſſe dicuntur. Sic Minervæ Aries eſſe dignoſcitur.

VLTORQVE CAPHAREVS. τὸ αὐτὸ eſt cautes Euboicæ. Nam Eubœa inſula eſt in qua mons Caphareus, circa quem Græci periere naufragio. *Vltor* autem ideo dixit, quod Nauplius Palamedis pater, dolens filium ſuum factione interemptum, ut in ſecundo commemoravimus, cum videret Græcos tempeſtate laborare, montem Caphareum aſcendit: & elata facula ſignum dedit vicini portus, qua re decepti Græci inter aſperrimos ſcopulos naufragium pertulerunt.

ATRIDES PROTHEI MENELAVS. Agamemnon & Menelaus uno quidem fataliter fuerant ſupplicio deſtinati. namque Atreus & Thyeſtes fratres fuerunt in ſe invicem ſævi, adeo ut Thyeſtes cum Aërope fratris uxore concumberet, quod dolens Atreus, liberos ejus epulandos ei appoſuit. Sed cum Thyeſtes poſt cognitum facinus requireret ultionem, ei Apollo reſpondit: poſſe alio ſcelere illius facinoris vindicem naſci, ſcilicet ſi cum Pelopeja filiâ ſua concumberet. Quo facto natus eſt Ægyſthus factus in Atrei geminam ſobolem. Sed Iupiter Menelai facta miſeratus eſt, propter Helenæ jugale conſortium: & eum per diverſa errare maluit, quam Ægyſthi manibus interire. Is ergo Menelaus hic errans ad Ægyptum uſque pervenit, ubi Proteus deus marinus regnaverat: cui aliquando rapta à Theſeo Helena dicitur commendata. Unde quidam dicunt, quod ad eam petendam Menelaus ad Ægyptum profectus ſit poſt bella Trojana. Quidam volunt raptam eſſe à Paride Helenam: ſed aliam cauſſam belli fuiſſe Trojani, illam ſcilicet, quod Herculem quærentem Hylam, ſuſcipere noluerunt. Qui autem volunt eam raptam à Paride, hoc dicunt, quod recepta à Proteo, per Theſeum ad Menelaum tranſitum fecerit, & ſic eam Paris rapuerit. Secundum quod ut ſupra diximus, Menelaus ad Ægyptum Iovis voluntate pervenit: ſcilicet ne ab Ægyſtho potuiſſet interimi. Quod autem ait *Protei columnas*, ratione non vacat. Nam columnas Herculis legimus & in Ponto & in Hiſpania. Hunc autem Proteum fortiſſimum & inviſtum conſtat fuiſſe. Novimus autem quod omnes fortes, Hercules dicebantur. unde videtur adfectaſſe Virgilius, ut pro finibus, Protei columnas diceret, quas habuit Hercules: ut oſtenderet eum etiam Herculem dictum. ADVSQVE COLVMNAS PROTEI. Vſque ad fines Ægypti: hoc eſt uſque ad Pharon ante inſulam, nunc partem Alexandriæ. Lucanus, *Nunc clauſtrum pelagi cepit Pharon, inſula quondam In medio ſtetit illa maris ſub tempore vatis Proteos, at nunc Pelleis eſt proxima muris.* Protei autem, Latinus eſt genitivus conſtrictus per ſynæreſim. *Aduſque* autem ſic eſt dictum, ut, *Siculo proſpexit aduſque Pachyno.* Nam cum præpoſitio præpoſitioni nunquam cohæreat, ADVSQVE ET ADVSQVE licenter admiſſum eſt.

EXVLAT. Proprie: nam *exulare* dicuntur qui extra ſolum cunt. Sane ſciendum quo tempore Menelaus ivit ad Ægyptum, perdidit Canobum gubernatorem, à quo vicina civitas nomen accepit, quæ hodieque manet a litera, Canops nominatur.

VIDIT. Mire addidit, ut *Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro Scyllam.* CYCLOPAS. Græca declinationis accuſativus eſt: inde Græcum habebit accentum. nam Latine CYCLOPES diceret: ſed ſic verſus ſtare non poterat.

VARIORVM.

VEL PRIAMO MISERANDA. Reſpexit ad paræmiam; *vel hoſti miſerandus.* HORT.

TRISTE MINERVÆ SIDVS. Conſtat enim certorum ſyderum exortu tempeſtates concitari. In primo retulimus, Ajacem Oileum, propter vim Caſſandræ in Palladis templo oblatam, in mari, immiſſa à Minerva tempeſtate, cum ſociis naufragium feciſſe.

VLTORQVE CAPHAREVS. Quod hic ſydus intelligatur, & de Nauplio Palamedis parente, & de Servii in hunc locum ſenſu, Pet. Victor. lib. 31. Var. c. 12. Ex Euripid. Troadibus, Turneb. lib. 22. c. 10.

ATRIDES PROTEI. De columnis, quæ in confinibus ponerentur. Turneb. lib. 5. cap. 8.

Regna Neoptolemi referam? versosque penates
Idomenei? Libycove habitantes littore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: devicta Asia subsedit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus oris,
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?

SERVII.

REGNA NEOPTOLEMI REFERAM? Subaudis EVERSA. Quod ex posteroribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit, manifestum est: Nam ut in tertio legimus, cum vellet ducere Hermionem, Oresti ante desponsatam, ab eo est inter aras Apollinis interemptus. Unde est, *Et scelerum furiis agitatus Orestes Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.* VERSOSQVE PENATES IDOMENEI? Idomeneus rex Cretensium fuit: qui cum tempestate laboraret, vovit se sacrificaturum Neptuno de re quæ ei primum occurrisset. Casu cum ei primum filius occurrisset, quem cum, ut alii dicunt, immolasset: ut alii, immolare voluisset: ob crudelitatem regno à civibus pulsus est. Unde est, *Fama volat pulsum regnis cessisse paternis Idomenea ducem.* Alii dicunt quod abscedens cuidam suum commendaverat regnum, qui per ejus absentiam occupavit imperium & reversum pepulit. Ergo *versos penates*, aut eversos & funditus dirutos accipiendum: aut certe in aliena jura conversos.

LIBYCOVE HABITANTES LITTORE LOCROS? Ut etiam in tertio diximus, Locri socii Ajacis Oilei fuerunt Epizephyrii & Ozoli. Sed hi tempestate divisi sunt, adeo ut Epizephyrii tenerent Brutios, de quibus ait in tertio, *Hic & Narycii posuerunt mœnia Locri.* Ozoli vero delati Pentapolim, de quibus nunc queritur, dicens, *Libycove habitantes littore Locros?* Quamvis quidam dicant etiam in ipsis Brutiis littus Libycum dici; alii hos circa Syrtes posuisse sedes, alii in Libya insulas quasdam inhærentes occupasse, eosque initio Nisammones, postea corrupte Nasammones appellatos. Alii amissa in syrtibus classe per Mediterrena arietis fortuito ductum * iter facientes ad Ammonem pervenisse, & oppidum Aurela inter Nasammones condidisse. Alii Africæ insulam tenuisse, quæ nunc Cercina dicitur: & pronuntiandum ut longinquitas doceatur exilii.

DEVICTA ASIA SVBSEDIT ADVLTER. Quidam *sub* pro post accipiunt, ut sit post possedit. Legitur & devictam Asiam. Quod si est ita, intelligimus *subsedit*, dolo possedit. Lucanus, *Subsidere regnum Calchidos Euboïcæ magnæ spe raptæ parabas.* Unde & *subsessores* dicuntur, qui in insidiis tauros interimunt: & hostium dolos *subsessas* vocamus, ut sit sensus, Ab Agamemnone devictam Asiam adulter Ægisthus insidiis & factione possedit. Melius tamen est ut, *devicta Asia* legamus; secundum quod SVBSEDIT, erit remansit: ut, *Extremus galeaque ima subsedit Acestes.* ut sit sensus, Asia propter adulterium pertulit bella, quæ remanente adultero finita esse nihil profuit, ut cum indignatione sic dictum, Dum primum adulterium vindicatur, aliud rursus emersit. Sane Clytemnestram Orestes filius, postea in vindictam patris necavit. Quidam dicunt Clytemnestram non manu filii, sed judicum sententia peremptam. Alii hunc Orestem filium Menelai & Helenæ tradunt: quidam invenustam Iphigeniam abortiam uxorem ei volunt fuisse.

PRIMA INTRA LIMINA. In ipso limine imperii, id est in littore: quia secundum Homerum Clytemnestra Agamemnoni occurrit ad littus: & illic eum susceptum cum adultero inter epulas interemit.

ἀλλὰ μοι αἰγισθος τεύξας δυσπότμον ὄλεθρον
ἔκτα σὺν ἀλκμήνης ἀλόχῳ οἰκονδέ κιόντι
δυσμόρως ὥς τις τε κατέκτανε βοῦν ἐπὶ φάτνῃ.

Quod & Juvenalis tangit, dicens, *Quippe ille deûm authoribus ultor Patris erat cæsi media inter pocula.* Alii autem dicunt Clytemnestram dolore pellicatus quod comperisset Cassandram à marito electam, quod in ipso regressu, id est prima die, qua domus suæ limen ingressus est, blande susceptisset, cumque ille diis penatibus se sacrificare velle dixisset, consilio Ægisthi ab uxore vestem accepit clauso capite & manicis qua implicatus adulteri manibus interiit.

INVIDISSE DEOS. Stheneli filius Ægialam Diomedis uxorem cognovit adulterio: quo compertο Diomedes reverti noluit, & in Apuliæ partibus sibi condidit sedes, quod Veneris dolo dicitur esse perfectum, quam in bello Trojano vulneraverat. Unde ait, *Invidisse deos.*

PVLCHRAM CALYDONA VIDEREM. Unam de supradictis civitatibus quibus imperabat.

VARIORVM.

IPSE MYCENÆVS. Agamemnonis periphrasis. Pathos à loco & necessitudine.

CONIVGIS INFANDÆ. Pathos à loco. Macrob. lib. 4 cap. 3. Saturn.

SVBSEDIT ADVLTER. *Subsidere*, delitescere est: unde *subsessores*, qui delitescentes insidiantur & insidiis circumventos & oppressos interimunt, qui *subsessi* dicuntur: & *subsessa* Vegetio insidiæ, *lib. 3.* Convenit autem huic loco, quod *subsessor* alieni matrimonii dictus est à Valerio, qui pudicitiæ alienæ conjugis insidiatur. GERM. *subsidere*, pro clam subsistere. Turneb. lib. 5. c. 8.

CALYDONA. Ætoliæ urbem. Homerus Calydonem montanam vocat, propter regionem. Fuit autem Ætolia in duas partes divisa: in montanam, quæ Pleuroni fuit attributa: & campestrem, quæ Calydoni. HOSE.

Nunc

Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur,
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis,
Fluminibuſque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia) & ſcopulos lachrymoſis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
Pergama, nec veterum memini, lætorve malorum.
Munera quæ patriis ad me portaſtis ab oris,
Vertite ad Æneam: ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus: experto credite, quantus

SERVII.

NVNC ETIAM HORRIBILI VISV. Hoc loco nullus dubitat fabulæ hujus ordinem à Virgilio eſſe converſum. Nam Diomedis ſocios conſtat in aves eſſe converſos poſt ducis ſui interitum, quem extinctum impatienter dolebant hæ aves, hodieque Latine *Diomedeæ* vocantur; Græci *erodios* dicunt. Habitant autem in inſula Electride ſive Febra, quæ eſt haud longe à Calabria in conſpectu Tarentinæ civitatis. Quinetiam de his avibus dicitur, quod Græcis navibus lætæ occurram: Romanas, & Latinas vehementer fugiant, memores & originis ſuæ, & quod Diomedes ab Illyricis interemptus eſt. PORTENTA. Re vera enim portentum eſt, homines in aves eſſe converſos.

ET SOCII AMISSI. Legunt nonnulli & ADMISSIS PINNIS. Sed melius eſt *amiſſi*.

LACHRYMOSIS VOCIBVS. Dolentes vel ſuam mutationem, vel regis interitum. namque hoc tangit latenter.

SPERANDA. Pro timenda: ut, *Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.*

COELESTIA CORPORA. Martis & Veneris, quæ numina vulneravit in bello.

VENERIS VIOLAVI VVLNERE DEXTRAM. Artificioſe agit. nam ſciens ea quæ dicuntur in fine, animis inhærere, ſuos caſus ultimos memorat. Perite etiam Venerem tantum à ſe vulneratam dicit, Martis ſupprimens numen, quod ei poterat eſſe glorioſius: ut videatur omnia quæ pertulit odio Veneris pertuliſſe, contra cujus filium nunc vocatur ad pugnam, ut negans etiam nunc paria videatur formidare. *Dextram* autem ſecundum Homerum dicit, qui ait, ἰπὶ πρατερῇ.

TALES IMPELLITE PVGNAS. Quantum eſt periculoſa victoria.

NEC MIHI CVM TEVCRIS VLLVM POST ERVTA BELLVM PERGAMA. Ne ei objiciatur illa conjuratio, quam apud Aulidem Græci inierunt. dicit in Trojæ excidio ſacramentum conjurationis eſſe completum. Namque in Trojam, non in Trojanos conjuraverant Græci. huc enim ſpectat quod dicit, nullum ſe cum Trojanis habere bellum poſt dirutam Trojam.

NEC VETERVM MEMINI, LÆTORVE MALORVM. Nec meminiſſe volo victoriarum mearum, quarum nullus obliviſci conſuevit: nec lætor Trojanorum malorum, pro Trojanis malis, quæ nobis bellantibus pertulerunt. nihil poteſt de ſuis malis dicere, cum & mala ſua nullus obliviſcatur: & ea ipſa paulo ante memorarit. LÆTOR autem MALORVM, figura Græca eſt: ſicut Horatius, *Agreſtium regnavit populorum*, pro Agreſtibus populis.

MVNERA QVÆ PATRIIS AD ME PORTASTIS AB ORIS. Hinc jam ſuaſio eſt & conſilium: nam finita eſt auxiliorum negatio. Vnde & paulo poſt Venulus ita dividit dicens, *Et reſponſa ſimul quæ ſint rex optime regis Audiſti, & quæ ſit magno ſententia bello*, ſcilicet Audiſti. Et quod negaverit auxilia, & quod nobis dederit de pace conſilium.

STETIMVS TELA ASPERA CONTRA: CONTVLIMVSQVE MANVS. Id eſt & eminus, & è longinquo inter nos bella tractavimus.

QVANTVS IN CLYPEVM ASSVRGAT. Aut QVANTVS, eſt quotiens in hoſtem pergens erigit ſcutum: aut pugnandi exſecutus eſt genus. Qui enim ſcripſerunt de arte militari, dicunt ſummum genus eſſe dimicandi, quotiens calcato umbone adverſarii, ſe in hoſtilem clypeum erigit miles, & ita contra inſtantis vulnerat terga. Vel quantos adſurgit, vel quantis ſit major.

DONATI.

MVNERA QVÆ PATRIIS. Qui auxilium non dat, dat conſilium.

VARIORVM.

ET SOCII AMISSI PETIERVNT. Malo hic *admiſſis* legere, quam cum Servio *amiſſi*, obſervata vi vocabuli ſæpe apud Livium & Cæſarem: ut, *admiſſo equo impetum facere*, hoc eſt meo judicio, concitato, concuſſo, immiſſo. GERMAN. Vide Ianum Parrhaſium pag. 846. Tom. 1. Lampad.

In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quicquid apud duras cessatum est mœnia Trojæ.
Hectoris Æneæque manu victoria Grajûm
Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: ast armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu saxa morantur
Cum rapidos amnes, clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Vt primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus divos, solio rex infit ab alto:
Ante equidem summa de re statuisse Latini

SERVII.

SI DVO PRÆTERREA. Hoc est alios duos.

DARDANVS. Pro Dardanius populus: & posuit principale pro derivativo: sic Homerus, τὸ δ' ἔκλυον Διὸς υἱός. LVGERET. Morem lugendi quidam dicunt Ægyptios invenisse. Eos enim primos Liberum quem Osyrim appellant à fratre Typhone per insidias interemptum, atra veste luxisse, inde exteris gentibus traditum, ut post interitum proximorum suorum veste mutata lugerent; ita tamen ut intra annum finiretur luctus.

CESSATVM EST. Tardatum est, & mire, quia non habet quos imputet Trojanis triumphos, vult eis excidii tarditatem pro victoria cedere.

HÆSIT. Tardata est. VESTIGIA RETTVLIT. Retro acta est, & repulsa ut, *Retro sublapsa referri.*

HIC PIETATE PRIOR. Id in Ænea plus laudat, quod Latinis sicut suadet pacem petituris est utile, ut eum se credant posse facilius exorare. PRIOR autem, Præstantior, melior.

QVA DATVR. Qua potest, quacunque ratione permittitur.

PER ORA TVRBATA. Prope ora turbatorum.

CLAVSO GVRGITE. Saxorum objectione præcluso.

FREMVNT RIPÆ. Antiqui aquæ sonitus, fremitus dicebant. Ennius, *Ratibusque fremebat Imber Neptuni.*

PRÆFATVS DIVOS. More antiquo. nam majores nullam orationem nisi invocatis numinibus inchoabant: sicut sunt omnes orationes Catonis & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus. Vnde Cicero per inrisionem ait, *Si quis ex vetere aliqua oratione, Iovem ego optimum maximum.* Et Demosthenes in oratione contra Æschinem, πρῶτον μὲν ἅπαντας ἀνθρώπους τοὺς ἐνθάδε θεοὺς ἐπεύχομαι.

ANTE EQVIDEM SVMMA DE RE STATVISSE LATINI. Latenter arguit Turnum, quod sibi non obtemperaverit, ut fœdus fieret: in septimo scilicet, ubi ait, *Te Turne nefas, te triste manebit Supplicium.* nam modo hoc tempus revolvit.

VELIEM STATVISSE. Olim est quod volui, his malis terminum dare. *Vellem* autem *statuisse* dixit, ut vellem fecisse. & est compendiosa elocutio cum querimur non esse factum, quod fieri debuit.

DONATI.

HIC PIETATE PRIOR: Vt facile sit impetrare facem.

VARIORVM.

SI DVO PRÆTERREA TALES. *Duo*, Græcum est, pro duos. Poëta hoc ex Homeri Iliad. β. ubi & videtur affectasse: τοῖσιν δὲ Νέστωρ μετέφη, &c. HART.

CEV SAXA MORANTVR. Apta similitudine fremitum submissum principum, Diomedis & responsum & consilium obstupentium, subjicit ab amnium natura, quorum fauces præclusæ fremitum obrusum edunt. HORT.

PRÆFATVS DIVOS. Ritum invocandi deos initio, explic. Turn. lib. 14. cap. 13. & lib. 27. c. 12. Brisson. Form. lib. 1. num. 42.

Et

Et vellem, & fuerat melius: non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum cives cum gente deorum,
Invictisque viris, gerimus: quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite. spes sibi quisque, sed, hæc quam angusta, videtis.
Cætera qua rerum jaceant perculsa ruina,
Ante oculos, interque manus sunt omnia vestras.
Nec quenquam incuso. potuit quæ plurima virtus
Esse; fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam: & paucis (animos adhibete) docebo.

SERVII.

NON TEMPORE TALI. Adjuvandum pronuntiatione, id est post tanta quæ pertulimus mala, & opportune deliberandi quidem de hac re existimet intervallum esse hostili exercitu imminente, & per hoc magis suadet dum tam infestos probat, ut sibi nec pacem petere permittatur.

BELLVM IMPORTVNVM. Concepit gravem iracundiam, & sic in hæc verba prorupit. IMPORTVNVM autem est, ubi nullum refugium est, quod caret portu, id est quiete, ubi nullus est portus. Nam hoc quodammodo dicit, in naufragium fertur illa contentio: quia supra audierat periculum esse etiam superare Trojanos, & enarrat cur *importunum*, dicens, *Cum gente deorum*, *Invictisque viris gerimus*. CIVES. ἀπὸ θεῶν. CVM GENTE DEORVM. Qui à diis originem ducunt.

INVICTIS. Atqui supra legimus, *Bis captis Phryges*. Sed *invictis* ideo dicit, quia sequeretur, *Nec victi possunt absistere ferro*. Et sicut supradictum est, latenter occurrit illi, forsitan vincemus, ergo hic si vincamus proficiemus. POSSVNT autem ABSISTERE: mire ait, ac si diceret, Etiam si velint, eos à bellis discedere natura non patitur. Ennius, *Qui vincit non est victor, nisi victus fatetur*. Varro & cæteri invictos dicunt Trojanos, quia per insidias oppressi sunt: illos enim vinci affirmant, qui se dedunt hostibus.

ADSCITIS. Evocatis, adjunctis. Ergo & gradatim accedit ad desperationem, quæ cogit pacem esse poscendam. ÆTOLVM IN ARMIS. A patri usque adde id Diomedis mentionem intulit.

PONITE. Deponite. SPES SIBI QVISQVE. Subaudis SIT. Et late patet ista sententia, vel quod alienis egere auxiliis non oporteat, vel quod meminisse singuli spei suæ debeant, ut ea sperent tantum quibus possunt potiri. SED HÆC QVAM ANGVSTA VIDETIS. Vt, Vnusquisque in tantum spem habeat quam sit angustum videbis. CÆTERA. Absolute dixit: id est exercitus, vires, auxilia imperii: quæ si videatis afflicta, quid restat, nisi ut pacem petamus?

ANTE OCVLOS, INTERQVE MANVS SVNT OMNIA VESTRAS. Ac si diceret, non egent narratione. *Inter manus* autem, quod Græci ἐγχείρησις.

NEC QVENQVAM INCVSO. Excusatio hæc ostendit, & obliquam esse in Turnum orationem Latini.

FVIT. Exhausta & consumpta est. TOTO CERTATVM EST CORPORE REGNI. Id est, Imperii omnibus viribus bellamus.

DVBIÆ MENTI. Mihi scilicet cogitanti.

PAVCIS ANIMOS ADHIBETE DOCEBO. Aut paucis docebo, aut animos paucis adhibete.

DONATI.

IMPORTVNVM. Quod defensionis non habet portum, & quod periculosum non invenit rationis suffragium.

CVM GENTE DEORVM. Causa quare importunum sit. quæ enim potest inveniri defensio?

NEC VICTI POSSVNT ABSISTERE FERRO. Quia potuisset dici, tandiu durabimus, ut succumbant.

VARIORVM.

BELLVM CVM GENTE DEORVM. Confirmat rationem ab impio: oblique notans exemplum Diomedis. Is Venerem quia bello impetiverat, infeliciter regno exturbatus fuit: Quid nobis eventurum est, qui arma sumpsimus, cum Veneris filio, Iovis nepote? HORT.

QVOS NVLLA FATIGANT PRÆLIA. A difficultate superandi, & supervacaneo ftuitoque conatu vincendi. Locus ab impossibili. HORT.

TOTO CERTATVM EST CORPORE. Quasi diceret. Quid faciemus pauci & fessi, qui cum totius regni viribus recenti virtute certantes, nec obtinere potuimus & afflicti discessimus? Consilium deinde se utile daturum spondet, & attentos faciens, brevitatem promittit. *Dubiam mentem* intellige deliberantis mentem: qui enim deliberat, dubitat. DONATVS.

Est

Eſt antiquus ager, Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos.
Aurunci Rutulique ſerunt, & vomere duros
Exercent colles: atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus.
Conſidant, ſi tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore naveis,

SERVII.

EST ANTIQVVS AGER TVSCO MIHI PROXIMVS AMNI. Hoc loco Donatus erravit dicens, agrum quem Latinus donare ſe diſponit, eſſe in Campania juxta Vfentem fluvium (quod etiam Clanarius ait) cujus terras vicinas Thuſci aliquando tenuerunt: ut inde dictum ſit, *Thuſco mihi proximus amni.* Agit etiam hoc argumento, quod illi eſt locus, qui hodieque Pinetum vocatur. Conſtat loca illa omnia eſſe campeſtria: nec procedit quod dicitur, *Celſi plaga pinea montis.* Vnde ſequenda eſt potius Livii Siſennæ & Catonis auctoritas. Nam pene omnes antiquæ hiſtoriæ ſcriptores in hoc conſentiunt. Cato enim in originibus dicit Trojanos à Latino accepiſſe agrum, qui eſt inter Laurentum & caſtra Trojana. Hic etiam modum agri commemorat, & dicit eum habuiſſe jugera DCC. Sane *antiquus* poteſt & nobilis accipi, vel ſecundum Trebatium qui de religionibus libro ſeptimo ait, *Luci qui ſunt in agris qui conſilio capti ſunt, hos lucos eadem ceremonia moreque conquiri habereque oportet, ut ceteros lucos qui in antiquo agro ſunt.* Antiquum agrum Romanum cogit intelligi. TVSCO MIHI PROXIMVS AMNI. Tyberino.

LONGVS IN OCCASVM. Ea parte qua in occidentem tenditur, longior, potuit ergo uſque ad Laurentum & ad Hoſtiam tendi. FINES SVPERVSQVE SICANOS. Vſque ad fines Sicanos loquitur, quos Siculi aliquando tenuerunt, id eſt, uſque ad ea loca in quibus nunc Roma eſt. hæc enim Siculi habitaverunt. Vnde eſt, *Et gentes Venere Sicanæ.* Illi autem à Liguribus pulſi ſunt, Ligures à Sacranis, Sacrani ab Aboriginibus.

AVRVNCI RVTVLIQVE SERVNT. Subaudis à ſuperioribus MIHI. Nam & ſupra ait, Eſt mihi antiquus ager. Ergo ſuum agrum pollicetur, aut quem tanquam ſtipendiarium habebant Rutuli & Aurunci: aut quem colendum quaſi regi operas dabant. Vnde ſuperfluum eſt quod ait Donatus, non potuiſſe fieri ut præſente Turno ager Rutulorum à Latino donaretur Æneæ.

DVROS EXERCENT COLLES. Extenuat agri meritum, quo vile videatur eſſe quod donat, vel ne grave videatur his, quibus auferendus eſt; hinc etiam eſt, *Atque horum aſperrima paſcunt.* Et ſupra, *Aurunci Rutulique ſerunt*: id eſt non operis ſuis excolitur. *Aſperrima* autem *paſcunt*, quidam pro aſperrimas partes, vel aſperrima paſcunt loca, accipi volunt.

CEDAT AMICITIÆ. Id eſt in pretium concedat amicitiarum. Et bono verbo uſus eſt amicitiæ, non pro hoſtibus, hoc eſt ne quaſi victas demus.

ÆQVAS DICAMVS LEGES. Vt pari inter nos ſocietate verſemur, id eſt ut ſit neutrum inferior. SOCIOSQVE IN REGNA VOCEMVS. Non ſtipendiarios, ut in quarto, *Cuique loci leges dedimus.*

POSSVNTQVE SOLO DISCEDERE NOSTRO. Scit eos fataliter ad Italiam veniſſe. nam audiit & à Fauno, *Externi venient genere*: Et ab Helleno, *Sed nos fata deûm veſtras exquirere terras, Imperiiſque egere ſuis.* Tamen propter Turnum ſimulat ignorantiam, ut ſe etiam circa eum æquum præſtare videatur. Multum eſt autem quod ait *poſſunt.*

BIS DENAS ITALO TEXAMVS ROBORE NAVEIS. Quæritur unde ſcierit Latinus viginti naves habuiſſe Æneam; ſed ita abſolvitur, potuit ſpeculatione, potuit rumore cognoſcere, poſtremo extimatione dixit, quæ amplius ſolet complecti, quia de viginti navibus unam periſſe cum Oronte, IIII. in Siciliam concremataſ. TEXAMVS. quidam *texamus* proprie dictum tradunt, quia loca in quibus naves fiunt, Græce *ναυπήγια*, Latine textrina dicuntur: Ennius dicit; *Idem campus habet textrinum navibus longis.* Navalia enim non eſſe *ναυπήγια*, ſed *νηόσια*.

VARIORVM.

EST ANTIQVVS AGER. Deſcribit agrum, qui eſt inter Laurentum & Tiberim, quem DCC. jugerum à Latinis accepiſſe Æneam, Cato in originibus autor eſt.

AVRVNCI RVTVLIQVE SERVNT. Fabricius *Arruncos* legendum pertendit. *Arruncos* enim Rutulis finitimos eſſe: *Aurunccs* Sueſſanis. TAVR.

ET FŒDERIS ÆQVAS DICAMVS LEGES. *Fœderis leges* ipſe exponit; ut nimirum ſocii ſint, non ſtipendiarii, non civibus inferiores. Dixit unam ſententiæ ſuæ partem, ut accipiant agros, conſidant, civitatem ſibi condant. Subnectit alteram, hoc modo, *Sin alios fines*, &c. DONAT.

Sex

Seu plures complere valent. jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque, modumque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos:
Munera portantes eboriſque, aurique talenta,
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
Conſulite in medium, & rebus ſuccurrite feſſis.
Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliqua invidia, ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis author.

SERVII.

COMPLERE VALENT. Proprie verbum nauticum, nam Græce πλήρωμα dicitur. IACET OMNIS AD VNDAM MATERIES. Hic *omnis* pro ea quæ ſufficit. Iterum extenuat, ut ſine magno negotio fieri videatur. ET MATERIES, Antique dictum, nam materiam dici debere multi adſerunt. NVMERVMQVE MODVMQVE. Eleganter quot & quantæ magnitudinis ſint.

MANVS. Artifices. NAVALIA DEMVS. Hoc loco ipſæ res navales ſunt, id eſt picem, ceram, funes, vela & alia hujuſmodi. *Navalia* dicimus loca ubi naves ſunt. Sed modo de Græco tranſtulit. Et NAVALIA poſuit pro trabibus, de quibus naves fiunt. nam Homerus ξύλα dicit navale lignum.

PRIMA DE GENTE. Et ex numero & ex nobilitate legatorum intelligitur negotii magnitudo.

AVRIQVE EBORISQVE TALENTA. Ad aurum refertur, an & ad ebur? quia & ebur ad pondus venditur.

ET SELLAM REGNI, TRABEAMQVE INSIGNIA NOSTRI. Bene NOSTRI: Romanorum enim imperatorum inſigne fuit ſella curulis & trabea. nam diadema aliarum gentium reges non habebant. Et ſciendum ſellam curulem à curru dictam, quod ea tantum utebantur, qui triumphali curru invecti fuiſſent. Sicut etiam palmata dicitur tunica, quam merebantur qui reportaſſent de hoſtibus palmam.

IN MEDIVM. In commune. ut, *In medium quærebant ipſæque tellus.*

TVM DRANCES IDEM. Videlicet quia ſupra apud Æneam egerat.

OBLIQVA INVIDIA. Hoc eſt qui non ex aperto impugnabat Turnum: ſed eum reipublicæ ſimulata detentione lacerabat.

LARGVS OPVM. Abundans opibus, dives: non qui multa donaret. LINGVA MELIOR. Vt *lætiſſimus umbra*: Salluſtius, *Fructuum pabulique lætus ager.*

NON FVTILIS AVTOR. Non inanis. nam *futilis*, vas quoddam eſt lato ore, fundo anguſto, quo utebantur in ſacris Veſtæ, quia aqua ad ſacra Veſtæ hauſta in terram non ponitur: quod ſi fiat, piaculum eſt. Vnde excogitatum eſt vas quod ſtare non poſſit: ſed poſitum ſtatim effunderetur. Vnde & homo commiſſa non retinens, *futilis* dicitur. contra, *non futilis*, bonus in conſiliis, non inanis.

DONATI.

CENTVM ORATORES. Hoc ab Æneа didiciſſe videtur.

VARIORVM.

IACET OMNIS AD VNDAM MATERIES. Materiam navibus idoneam Græci vocant ναυπηγήσιμον ὕλην, ut & ναυπηγήσιμον πόλιν, quæ commoda habet ad navium compacturam & ædificia. GERMAN.

NOS ÆRA, MANVS, NAVALIA DEMVS. Credo hic per manus ἐργάτας, operas, & remiges intelligi. Sunt tamen, qui *manus* ſine præcedente interpunctione in gignendi caſu accipiant: ut *æra manus*, pro ſtipendio nautici miniſterii & bellici: ut *es mannarium*, quod mannum labore acquiritur. Alii malunt *manus* accipere pro inſtrumentis & telis navalibus, quibus naves harpagonibus raptæ tenentur, à manus humanæ ſimilitudine. Non videtur autem, convenire poſſe, ut hic *manus* exercitum aut agmen ſignificet, quod Teucris non deerat: aut ſit *dare manus*, quod herbam porrigere. GERMAN.

MVNERA PORTANTES. Idque è conſilio Diomedis, qui conſuerat, regiæ magnificentiæ munera ad Æneam juſſius vertenda, quam ad ſe. HORT.

ET SELLAM REGNI TRABEAMQVE. Quæ dona Pop. Rom. regibus ſociis & amicis mittere ſoleret, & quibus præterea à ſenatu honoribus afficerentur, vide Briſſon. Form. lib. 2. p. 234.

TVM DRANCES. Totum hoc certamen verborum Turni & Dranci, ad imitationem altercationis inter Agamemnonem & Achillem apud Homerum conſictum eſt. HORT.

Digitized by Google

Seditione potens (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis ô bone rex: cuncti ſe ſcire fatentur
Quid fortuna ferat populi, ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum, moreſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi, mortemque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe urbem luctu: dum Troïa tentat

SERVII.

SEDITIONE POTENS. Præpotens in movenda, non in comprimenda ſeditione. SVPERBVM. Pro nobile.

INCERTVM DE PATRE FEREBAT. Non ignobilem, ſed penitus ignoratum ſignificat. Alii *incertum* aut ipſum patrem, aut genus tradunt; & bene ſegni homini paternam non dedit nobilitatem.

SVRGIT. Hic reddidit ſenſum, *Tum Drances ſurgit.* ONERAT DICTIS. Hoc ſermone oſtendit Turnum etiam ex oratione gravarum Latini. IRAS. Turni, an omnium qui bellum deteſtabantur?

REM NVLLI OBSCVRAM. Callide & oratorie agit: & in omnibus adulatorie reſpondet dictis Latini. ſupra enim ille dixerat, *Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.* Sane quaſi prædictum oratorem exprimit: quia ſupra de eo dixit, *Et lingua melior.* Et *Rem conſulis*, pro de re conſulis. Plautus, *Conſulere quiddam eſt, quod tecum volo:* Sed Drances ſicut dictum eſt rhetorice ſuadet de pace, nam & pacem faciendam hortatur, & accuſationem in Turnum dirigit & quæ in Latino indubitanter univerſa dicta ſunt, quæ pacem fieri ſuadeant* Drances eadem omnia reſpondens addit etiam de filia danda Æneæ, quod Latinus ante reticuerat. *Quam natam egregio genero*: quaſi non aliter firma erit pax quam fieri vis, quia ſciebat hoc Turnum graviter eſſe laturum. in invidiam perſonam ejus adducens, *Dicam equidem, licet arma mihi, mortemque minetur,* & ne mirum eſſet qui ſic libere reſponderet, ante ejus & mores & cauſam prædixit, *Lingua melior, ſeditione potens*: idem *infenſus, quem gloria*, &c. duæ tamen hic faciendæ pacis præcipuæ cauſæ ſunt, quod victi ſunt, & Turnus ſingulari certamine congredi debeat. VOCIS EGENTEM. Genitivo junxit, ut *cum claſſis egeret.*

O BONE REX. Bene addidit BONE, & auxit epitheto dignitatem. *Rex* enim medium eſt: nam & bonus eſſe & peſſimus poteſt. Alii *bone rex* exprobratione accipiunt, ut quidem voluit ſe bonum* dici.

MVSSANT. Modo verentur vel timent ſignificat. alias dubitant: ut, *Muſſat rex ipſe Latinus Quos generos vocet.* Interdum ſuſurrant; ut de apibus dicit. Et proprie OBMVSSARE, eſt obmurmurare & queribundum I & * jus velut muto vicinum: Alias tacent, alias quieſcunt.

FLATVSQVE REMITTAT. Aut ponat ſuperbiam: aut noſtros flatus remittat, id eſt nobis reſpirare concedat. *Remittat* autem nunc pro laxet, ut remiſſis antubus pro laxatis.

CVIVS OB AVSPICIVM INFAVSTVM. Invidioſe Turni auſpiciis imputat, quod tantus perivit exercitus: ac ſi diceret, ſi malis & infauſtis tuis ominibus non egrederentur, poſſent forſitan ſuperare virtute. Sane ſciendum hunc Drancis ſupprimere quicquid verecunde celaverit Latinus* MORESQVE SINISTROS. Contrarios: quia in principio, Latino morigerari nolunt.

LICET ARMA MIHI. Licet, eſt parentheſis.

LVMINA DVCVM. Id eſt proceres, ut, *O lux Dardaniæ.*

CONSEDISSE VRBEM LVCTV. In luctum eſſe demerſam. TENTAT. *Mire tentat*, non pugnat.

VARIORVM.

GENVS HVIC MATERNA SVPERBVM. Quanquam filii non nobilitentur ex parte matris, tamen accepta à patre nobilitas ſplendidior, illuſtrior, clarior, inde fit. Ignobilitas autem propter matris nobilitatem minus obſcura & abjecta, ut ſentit Baldus in d. l. ult in fi. C. de ſer. frugi. Hinc etiam apud poëtas quoſdam à genere materno videmus commendari, & ejus rationem magnam haberi. Vlyſſes apud Ovid. 13. Metamorph.

Eſt quoque per matrem Cyllenius addita nobis
Altera nobilitas, deus eſt in utroque parente.

Statius lib. 4. Sylvar. *Stemmate materno felix virtute paterna.* Vide Tiraquell. de Nobilitate cap. 19.

REM NVLLI OBSCVRAM. Expoſtulatoria oratio Drancis cum Turno, de injuria, qua publice affecit Latinos, cum privatam libidinem reipub. ſaluti anteponit. Exordium à benevolentia, & approbat aperte conſilium regis Latini, ita ut in medium amplius conſulere non ſit neceſſe. HORT.

CONSEDISSE VRBEM LVCTV. Lugentes enim ſedent. Turneb. lib. 23. cap. 14.

Caſtra,

Digitized by Google

Castra, fuga fidens, & cœlum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis ducique jubes, unum optime regum
Adjicias: nec te ullius violentia vincat.
Quin gnatam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror,
Ipsum obtestemur veniamque oremus ab ipso:
Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & causa malorum!
NVLLA *salus bello: pacem te poscimus omnes,*

SERVII.

FVGÆ FIDENS. Illud respicit quod bella deserit, Iunone faciente, vel quia ejus exercitus fugit. FVGÆ autem figurate dixit, non Fuga fidens. CŒLVM TERRITAT ARMIS. Dictum quidem Virgilii gravitati non convenit: sed perite Dranci hæc data sunt verba, qui tumida oratione inducitur. Vnde ei paulò post Turnus dicit, *Quæ tuto tibi magna volant.* Item, *Proinde tona eloquio.* Item, *Ventosa in lingua.* Deinde diximus Drancem librare se ad orationem Latini. unde nunc dicit, *Et cœlum territat armis*, aut quasi vanus & cumentus monetur * quia audierat, *Bellum importunum cives cum gente deorum.* Id est contra eos pugnet, qui favore nituntur.

ETIAM. Hoc loco *etiam*, pro adhuc, ut Terentius, *Hunc ego nunquam videram etiam*: & mox, *Vnum etiam nos oro ut me in vestrum recipiatis gregem.*

MITTI DARDANIDIS, DICIQVE. *Mitti Dardanidis*: & cætera dici de navibus vel agro. Et bene *Dardanidis*, quasi cognatis & ab origine generis propinquis.

ADIICIAS. Pro adhice. Terentius, *Abeas si sapis.* Quia indecens erat imperatione ad regem loqui. Et bene hic quod honeste Latinus reticuerat dicit, Laviniam quoque ei offerendam.

EGREGIO GENERO, DIGNISQVE HYMENÆIS. Ergo Turnus videtur indignus.

ÆTERNO FOEDERE IVNGAS. Natæ scilicet conjunctione. nam munera & contemni poterant: generis vero conjunctione in æternum pacis fœdera firmabantur. hoc autem dicto latenter etiam Latini pudorem exonerat: qui Turno etiam suam promiserat filiam, dicens causam reipublicæ præponderare debere, & propter pacem civium Turno Æneam esse præferendum.

TERROR. Terror est proprie qui aliis infertur: ut si dicas, ille mihi habet terrorem: id est timendus est. Vnde & terribilis dicitur. *Metus* autem est quem habent timentes. Sed nunc usurpative terrorem pro metu posuit. Nam hoc dicit, Quod si tantum Turnum timemus. Alicno voluit quod turpe esset audienti Latino dicere, ut Turnum timeat.

IPSVM. Invidiose repetitum pronomen. VENIAMQVE OREMVS AB IPSO, CEDAT. Aspex hic distinguit. id est hanc veniam oremus ut cedat, aut si conjuncte legeris *Cedat jus proprium regi*, nova erit elocutio accusativo junctum *cedat*, & cedat jus proprium, id est quod proprium regum est, aut cedat Æneæ. Quod autem hic dixit *cedat*, mox ait *Pone animos & pulsus abi.*

QVID MISEROS TOTIENS IN APERTA PERICVLA CIVES PROIICIS. Quasi viles & abjiciendos. & ingenti pondere universa verba sunt posita.

LATIO. Non uni civitati. CAPVT. Principium. Et est antiquum. Quia quivis auctor & princeps rei gestæ fuerat, *caput* à veteribus dicebatur. Terentius, *Nam si hic malis est quicquam, illic huic rei est caput.* Plautus in Asinaria, *Ego caput huic fui argento inveniendo.*

NVLLA SALVS BELLO. Plus est quam si SPES diceret. *Nulla bello* autem, per bellum. PACEM TE POSCIMVS OMNES. Te poscimus, qui solus es causa bellorum. nam Æneas pacem promisit. Omnes invidiose, ut & Latinus, hoc poscere videatur.

DONATI.

CIVES PROIICIS. Homines omni charitate amplectendos, ut rem vilem abjicis.

IN APERTA. Manifesta, quod non fortis est, sed temerarii.

VARIORVM.

FVGÆ FIDENS. Ignaviam adversarii acerbe perstringit, qui cum ferociter grandia spiret ac minitetur, nihil præterea efficiat. HORT.

ET CÆLVM TERRITAT. Pro terrere velle videtur. Turneb. lib. 14. cap. 13. Hyperbole proverbialis in Thrasones magniloquos, ferociores, ac lingua magis minaces quam re præstantiores. Confine huic illud in Epist. Synesii ad Andronicum. Τῇ κεφαλῇ τὸν οὐρανὸν ἐκφέρουσι ὑπερφέρει, id est, capite cælum perrumpere conatur.

Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis (& eſſe
Nil moror) en ſupplex venio, miſerere tuorum:
Pone animos, & pulſus abi. ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes & deſolavimus agros.
Aut, ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, & ſi adeo dotalis regia cordi eſt,
Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux:
Nos, animæ viles, inhumata inſletaque turba,
Sternamur campis: etiam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra,
Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:

SERVII.

SOLVM INVIOLABILE PIGNVS. Id eſt Laviniam. Et hoc eſt quod ait ſupra, *Pacem hanc æterno fœdere firmes.*

INVISVM QVEM TV TIBI FINGIS. Id eſt inimicum, & bene QVEM TV TIBI FINGIS, ne ei tanquam inimico minime credatur. & hoc dicit, Non ſum quidem inimicus: ſed ſi velis eſſe, non recuſo. nam hoc eſt *& eſſe nihil moror.*

FVSI. Fugati. DESOLAVIMVS AGROS. Vel dum occiduntur agricultores, vel dum coguntur ad militiam. nam legimus, *Et latos vaſtant cultoribus agros.*

DOTALIS REGIA CORDI EST. Hoc eſt regnum Latini. Sic alibi, *Non hæc dotalis regia Amatæ.*

SCILICET VT TVRNO CONTINGAT REGIA CONIVX. Hæc cum quadam irriſione dicuntur. Et oſtendit hoc nec utile, nec honeſtum eſſe.

INHVMATA INFLETAQVE TVRBA. Atqui ſepulti ſunt omnes qui in bello perierant, ut legimus ſupra. Sed hoc factum eſt Æneæ beneficio, qui ſepulturæ eorum reddidit ſocios. Ergo quantum ad Turnum pertinet inſepulti ſunt: nam campos ſua poteſtate retinebat Æneas.

ETIAM TV. Nunc etiam hortantis adverbium eſt, ut eja. Terentius, *Etiam reſponde.* Alias ADHVC ſignificat, & eſt temporis adverbium, ut *etiam currus, etiam arma tenentes.* Alibi pro conjunctione, ut, *vos etiam gemini* &c. Ponitur etiam pro nondum, Afranius, *Etiam quidquam egiſti.* Apud majores ETIAM conſentientis fuerat. quod tamen in his recentibus idoneis auctoribus non invenitur. Nonnulli etiam TV, pro quin tu tradunt. VIS. Virtus.

SI PATRII QVID MARTIS HABES. Id eſt, ſi quid bellicæ virtutis habes, neque enim à Marte oriundus eſt, nam patrii & à patre & à patria poteſt dici.

IMO PECTORE VOCES. Vt qui diu tacuerit dum audit inimicum. Dicendo autem IMO PECTORE VOCES, habitum futuræ orationis oſtendit more ſuo.

DONATI.

SVPPLEX. Magna nocendi callidiras, qua inimicum ſumma invidia oneret.

ANIMOS. Fortem. quandam conſiderationem.

DESOLAVIMVS AGROS. Nam de ſolo certabatur, quod factum eſt deſertum.

SCILICET VT TVRNO. Neceſſario poſita eſt in fine exclamatio, ut demonſtret cauſæ privatæ ipſius Turni non eſſe admiſcendum publicum periculum.

VIOLENTIA TVRNI. Ante ardens magis exarſit. Oſtendit autem Drancem uti præpoſtera eloquentia, cum eo tempore manibus & non verbis ſit utendum.

VARIORVM.

NIL MOROR. Παρρησία dicentis.

PONE ANIMOS. Epilogus, quo monet Turnum ad ponendam ferociam: & movet affectus ab accepta clade.

AVT SI FAMA MOVET. Occurrit tacitæ cogitationi ut ab ipſo turpitudinem removeat, Hypothetica diſiunctiva. Aut ferociam pone, aut ſingulari pugna cum hoſte congredere. Et hortatur ab utilitatis ſpe; ut Lavinia potiatur, & famæ decus tueatur. HORT.

NOS ANIMÆ VILES. Tanquam viles & abjectæ, & nullius pretii animæ. Inſerit affectus, ut moveat ferocem juvenis animum.

ETIAM TV. Iterat exhortationem ad μεγαλοψυχίαν, ut publici mali non ſit memor, & dedecus nominis ſui ſubterfugiat. HORT.

Largæ

Digitized by Google

Larga quidem ſemper Dranee tibi copia fandi,
Tum cum bella manus poſcunt, patribuſque vocatis
Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec mundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi, meque timoris
Argue tu Drance. tot quando ſtragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque trophæis
Inſignis agros, poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circunſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
Ventoſa in lingua pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit?

SERVII.

LARGA QVIDEM SEMPER DRANCE TIBI COPIA FANDI, TVM CVM BELLA MANVS POSCVNT. Multa ſunt ſumma optimaque, quoniam per ſe non poſſunt vituperari, ab accidentibus vituperantur: ut hoc loco, quoniam eloquentia per ſe eſt optima, eam culpat ex tempore, dicens, Tunc incumbens eloquentiæ cum manus bella depoſcunt. Et oſtendere vult omnem illam orationem Drancis non conſilio, ſed timiditate prolatam. Sane rhetorice reſponſurus Turnus, bene cœpit à Drance, ante enim ſe defendit, tunc de bello ſententiam dicit & primum hoc vicit * quod eloquens & infirmas ſententias de bello audeat ferre, dicendo *Larga quidem ſemper Drance tibi copia fandi*, & *Dum diſtinet hoſtem*, &c. Inde pro ſe agit per enumerationem oſtendens, id falſum eſſe quod dicatur victus, *Iliaco tumidam quis ſanguine Tybrim*, &c. Sed obiicitur in futurum ſpes nulla eſt, exſecratur omen, *Capiti cane talia demens Dardanio*, & ex adverſariorum perſona rem adrenuat dicendo, *Extollere vires Gentis bis victæ*, etiam ille regem reſpondit * quam dixerat Drancis vim ſe timere. *Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit*, &, *Nunquam animam talem*, &c. Dilata autem de ſingulari certamine quæſtione, quaſi aliam orationem inchoat, & *Nunc ad te & tua magne pater conſulta reverter.* Sed hæc in ſequentibus ſingulatim tractanda ſunt.

PATRIBVSQVE VOCATIS, PRIMVS ADES. Bella penitus ignorans atque formidans, primus es inter ſenes ad danda conſilia.

REPLENDA EST CVRIA VERBIS. Emphaſis loquacitatis.

TVTO. Dativus, an adverbium? ut falſo volant. MAGNA VOLANT. Homerus ἔπεα πτερόεντα ἀνεμώδη. DISTINET. Arcet, repellit: nam *diſtinet* eſt proprie extra tenet. DIS enim ſeparantis eſt, unde & diduco & diſtraho dicimus.

PROINDE. Proſyllaba metri cauſa excluditur. TONA ELOQVIO. Non ſtrepitu armorum. MS. QVE TIMORIS ARGVE TV DRANCE. Vt, in Bucolicis, *Cantando tu illum?* Arguo autem genitivum regit: ut arguo te exdis, inſidiarum: & eſt de Græco. nam ita dicunt, κατηγορῶ σε φόνου, ἐλέγχω σε φόνου ἢ κλοπῆς.

QVANDO. Siquidem. Et per inciſionem ſuas in illum confert laudes. STRAGIS TEVCRORVM. Duo genitivi.

INSIGNIS AGROS. Nobilitas, clarificas. nam verbum eſt *inſignio*, & dicit exauctorari ejus debere famam, quod de bello judicat virtutis ignarus.

QVID VIVIDA VIRTVS. Id eſt tua, vel certe mea.

IMVS IN ADVERSOS. Contra illud, *Illum aſpice contra qui vocat.* ISTIS; ἀνιστοῦς.

VARIORVM.

LARGA QVIDEM SEMPER DRANCE TIBI COPIA FANDI. Acris animi juvenis, acute hic increpat adverſarium, magnum oratorem; quod propinquis hoſtibus, aggredique urbem parantibus, oſtentaret importunam illam ſuam eloquentiam: neque enim tunc ſinguæ munus valde requiritur, ſed manuum opus. VICTORIVS. lib. 2. cap. 16.

LARGA QVIDEM. Exordium à virulenta reprehenſione eloquentiæ Drancis, à temporibus & locis. H.

PRIMVS ADES. Curiam & caſtra hoſtium inter ſe componit, loca uſu humano diverſa, quorum collatione Drancis ignaviam, contra ſuam virtutem attollit. HORT.

AGGER MVRORVM. Guil. Cant. l. 6. c. 8. Nov.

TONA ELOQVIO. Acris Ironia. Etenim cum in Turno omnia ſumma ſint, in Drance non ſunt; ideo illum arguit tanquam imbellem, ignavum & timidum: ac paulatim ſua laudate perpetrata facinora, timori opponit.

AN TIBI MAVORS VENTOSA IN LINGVA. *Lingua bellare*, proverbialiter dicuntur iis, qui magnifice convitiantur, minitanturque quidem, ſed cum ipſi in tuto ſint. HORT.

Pulſus ego? aut quiſquam merito fœdiſſime pulſum
Arguet? Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia demens
Dardanio, rebuſque tuis: proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ: contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſcunt:
Nunc & Tydeides, & Lariſſæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit

SERVII.

PVLSVS EGO. Quia ille dixerat, *Pone animos & pulſus abi.* & agit conjectura. nam hoc vult intelligi non poſſe dici, merito pulſum eum qui inſequendo hoſtem bella deſeruit, aperte autem hoc dicit, poteſt merito credi, quod pulſus ſit is cujus tot extant trophæa, & rerum commemoratione falſum probat.

CVM STIRPE. Occiſo enim Pallante, interiit ejus tota poſteritas.

EXVTOS ARCADAS ARMIS. Aut ſuis, aut ducis; unde per *Arcadas* etiam Pallantem intelligi quidam volunt.

BITIAS. Subaudis INGENS à conſequentibus. MILLE. Finitus numerus pro infinito.

INCLVSVS MVRIS. Quem pulſum ille jactabat. AGGERE SEPTVS. Sic ut ſupra, *Veſtros & cives undique ſeptos Aggeribus.*

NVLLA SALVS BELLO? CAPITI CANE TALIA DEMENS DARDANIO. Quoties argumentum non poſſumus ſolvere, aut contraria objectione, aut riſu, aut maledicto, ut hoc loco, adverſario reſpondemus. CANE autem, pro divina: Et bene hic male ominanti *canere* dicit, ut vatem; quibuſdam videtur vulgare convitium, ut eſt tibi & capiti tuo: ſed honeſtatem dicto additam pervarietatem * Dardanio rebuſque tuis ſimul eum Æneæ jungendo vult latenter oſtendere proditorem.

PROINDE. Itaque. Et eſt ordo: *Nulla ſalus bello, proinde omnia magno ne ceſſa turbare metu.* cætera per Parenthefin dicta ſunt. Hoc eſt *capiti cane talia demens Dardanio, &c.*

ATQVE EXTOLLERE VIRES GENTIS BIS VICTÆ: CONTRA PREMERE ARMA LATINI. Hæc eſt virtus eloquentiæ. Bis autem victæ ab Hercule & ab Argivis. ARMA autem LATINI invidioſe dixit. nam debuit MEA dicere. Et hoc ad illud quod ille dixerat, *jus proprium regi patriæque remittat.*

MYRMIDONVM PROCERES. Græcorum principes. Dicit autem Patroclum & Achillem. nam licet ipſi aliunde fuerunt, tamen Myrmidonibus imperaverunt; hæc autem ponit inter impoſſibilia, & utitur Græco proverbio, *μὴ πηδᾶν ἵππον μαχάν.* Sic Horatius, *Et ante Padum Matina Laverit cacumina.* Et ſic eſt modo dictum, ut in quarto, *Nunc Lyciæ ſortes, nunc & Jove miſſus ab ipſo.*

RETRO FVGIT AVFIDVS VNDAS. Quod eſt contrarium, *Aufidus* autem Apuliæ fluvius eſt, juxta Cauſium civitatem, cadens in Adriaticum pelagus.

VEL CVM SE PAVIDVM CONTRA MEA IVRGIA FINGIT: Contra illud quod ait, *Det libertatem fandi, flatuſque remittat.* nam hoc dicit, Timorem ſuum naturalem invidioſe in meam cauſam retorquet, ut mex præſentiæ, non illius naturæ, quod timet, eſſe videatur. hoc eſt enim quod plenius iterat dicens, *Et formidine crimen acerbat,* id eſt quam ſimulat.

DONATI.

ILIACO TVMIDVM TYBRIM SANGVINE. Magna pompa eſſet ſua facta: nunc & turbulenta oratione ad mitem redit.

VARIORVM.

PVLSVS EGO. Reſpondet ad id, quod adverſarius negaverat, cum audere ſolum cum ſolo hoſte congredi.

TVMIDVM CRESCERE TYBRIM. Convincit diverſum, exemplis anteactis, ſe multa hoſtium millia trucidaſſe. Enumerat aliquot inſignes, ne vanus videatur: Palantem, Bitiam & Pandarum. HORT.

GENTIS BIS VICTÆ. Sarcaſmus. Hortatur ironice Drancen, ad turbanda omnia petulanti lingua.

AMNIS ET ADRIACAS. Alluſum eſt ad paræmiam, *Surſum verſus ſacrorum fluminum ſervantur fontes:* cum præpoſtere hoc fieri velit ſignificare H.

Arti-

Digitized by Google

Artificis ſcelus, & formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, & ſit pectore in iſto.
Nunc ad te & tua, magne pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis:
Si tam deſerti ſumus, & ſemel agmine verſo,
Funditus occidimus, neque habet fortuna regreſſum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
Quanquam ò ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios, fortunatuſque laborum,
Egreginſque animi, qui, ne quid tale videret,

SERVII.

ARTIFICIS SCELVS. Nam ſceleratorum eſt ſimulare formidinem. ACERBAT. Nomen ſine verbi origine, non enim facit acerbo.

HABITET TECVM, ET SIT PECTORE IN ISTO. Peſſima anima habiret in membris congruis. nam talem peſſimam accipiamus, quam nefas eſt perire mea dextra, quæ non inertes, ſed quæ viros fortes tantum conſuevit occidere, & hoc ad illud, *Licet arma mihi*, &c.

CONSVLTA REVERTOR. Conſultor eſt qui conſulit: conſultus qui conſulitur: conſultum vero res ipſa de qua quis conſulitur. Bene ergo *conſulta* de quibus conſulis.

SI NVLLAM NOSTRIS VLTRA SPEM PONIS IN ARMIS. Inſinuatione utitur, id eſt callido & ſubtili aditu ad perſuadendum. vult enim dicere melius eſſe interire, quam pacem rogare. quod quia aperte non audet, latenter & paulatim ad hoc ſerpit. Namque inter principium & inſinuationem hoc intereſt, quod principium eſt aperta rei enuntiatio: Inſinuatio autem, ut diximus, eſt callida & ſubtilis oratio. IN ARMIS autem, aut meis, aut Latinorum omnium generaliter. Et VLTRA. Modo tempus ſignificat, alias locum.

SI TAM DESERTI SVMVS. Si ita, ſi valde, ſi hoc propter Diomedem qui ſolus negavit auxilia. Ergo deſerti ab auxiliis accipiendum.

NEQVE HABET FORTVNA REGRESSVM. Omnia quæ ſibi poſſunt objici ponit, ſed cum ſolutionibus ſuis. nam & fortuna non eſt immutabilis: & qui ſemel pellitur, iterum in prælium poteſt reverti: & ab auxiliis non ſunt penitus deſtituti, & in ipſorum exercitu eſt adhuc plurimum ſpei. Eſt autem ſyllogiſmus.

OREMVS PACEM. Argumentum ab honeſto. DEXTRAS TENDAMVS INERMES. Felicitatem rei verbis expreſſit.

QVANQVAM O, SI SOLITÆ QVICQVAM VIRTVTIS ADESSET. Non ſe inertiæ arguit: ſed queritur de virtute omiſſa per negligentiam. Et videtur voluiſſe dicere, ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet, nunquam ad hoc cogeremur, ſed reliquit. O autem, dolentis eſt exclamatio, & intelligimus immoratam eſſe illic ejus orationem, nam exarſit dolore, quia aperte non potuit dicere moriendum potius eſſe, quam hoſtes rogandos: quod tamen dixit conferens ſe ad alias perſonas, & laudans eos quibus contigit perire ne iſta conſpicerent. Et ſervavit viri fortis perſonam ut pœnituerit eum dixiſſe, *Oremus pacem.*

ILLE MIHI ANTE ALIOS. Vtrum generaliter *ille* pro quicunque occubuit accipiendum eſt, an Mezentius: FORTVNATVSQVE LABORVM. Sicut, *Lætatus laborum:* & eſt Græcum, εὐτυχῶς τῶν πόνων.

EGREGIVS ANIMI. Figurate dixit. TALE VIDERET. Vel hoſtes rogare: vel quod latenter inſinuat, tradi alteri ſibi ante deſponſam. Ideo & media dicto quoniam res ejus agebatur, ne quid tale videret poſuit, quis enim eum ferret dicentem moriendum potius, quam de nuptiis ejus mutandum.

DONATI.

MAGNE PATER. Occulta Ironia eſt, quaſi dicat, quomodo *magne pater*, qui non recte conſulis filiæ tuæ?

ILLE MIHI ANTE. Multi de Mezentio intelligunt.

VARIORVM.

NVNQVAM ANIMAM TALEM AMITTES. Ea porro hujus loci ſententia eſt, ut neget Turnus velle ſe heroicas manus contemerare tam impuro ſanguine, nec item bene mereri de inimico nefario, nec eum occidendo ejus cruciatus finire, quem veriſimile ſit (ut flagitioſis accidit) furias pati, & vitam turbidam atque inquietam agere, ut ex decretis Philoſophiæ diſcere eſt. GERMAN.

NVNC AD TE, ET TVA &c. Tranſitio ad orationem Latini, ut ad ejus ſingula argumenta reſpondeat: & primum quidem quod dixerat Latinus, infeliciter bellum geri cum gente deorum, ab hoſtibus ſe undique circumſideri. Si nullam ſpem in armis habemus noſtris, oremus pacem: ſin opes noſtræ adhuc ſunt infractæ, nec in totum acciſæ, quæ cauſa eſt, cur arma abiiciamus? alterum tenere neceſſe eſt. HORT.

Pro-

Digitized by Google

Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ, populique ſuperſunt:
Sin & Trojanis cum multa gloria venit
Sanguine, ſunt illis ſua funera, parque per omneis
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
MVLTA *dies, variuſque labor mutabilis ævi*
Rettulit in melius: multos alterna reviſens
Luſit, & in ſolido rurſus fortuna locavit.

SERVII.

SEMEL ORE MOMORDIT. *Semel* cito, confeſtim: id eſt qui tota mortis celeritate conſumptus eſt, quaſi nihil vltra paſſurus. Vulnerati autem ſolent vel terram, vel arma mordere, ac dolorem eorum indicet gemitus. Lucanus de Pompejo, *Timuit ne quæ effundere voces Vellet, & æternam fletu corrumpere famam.*

ADHVC INTACTA IVVENTVS. Non quæ pugnavit, ſed de qua adhuc delectus habendus eſt.

VRBES ITALÆ. Quia Diomedes peregrinus fuerat. nam hoc dicit, Habemus robur Italum, non Græcum militem, inertem & diſſolutum. SVPERSVNT. Superabundant, adſunt ultra quam bella deposcunt.

SIN ET TROIANIS CVM MVLTO GLORIA VENIT SANGVINE. Mire agit poſt confirmatas partes ſuas, Trojanorum integras vires imminuens. Quid enim proderat dixiſſe, quod ſupereſſent Latinis auxilia, ſi etiam & Trojanorum integræ vires eſſe probarentur? Ergo cum multa gloria venit ſanguine acquiſita convenit * & hoc eſt unde laudat Salluſtius duces, quia victoriam incruento exercitu reportaverunt.

SVNT ILLIS SVA FVNERA. Id eſt Trojanis. Legitur & ILLI: & aut ÆNEÆ intelligimus. aut adverbium loci eſt pro ILLIC: ut in ſecundo, *Patet iſti janua letho*, pro iſtic. PARQVE PER OMNEIS TEMPESTAS. Sic alibi, *Quanta per Idæos ſævis emiſſa Mycenis Tempeſtas ierit campos.* nam bello crebro comparat tempeſtatem.

INDECORES. Decor decŏris facit, ſicut auctor auctoris: decus decoris, pecus pecoris. ſimiliter facit in compoſitione, indecor indecoris, indecus indecoris. Ergo in neutro, Co brevis eſt, in maſculino producitur. Vnde apparet Syſtolen feciſſe Virgilium. nam *indecores* nominativus eſt plŭralis à maſculino, ab eo quod eſt indecor. nam non poteſt hic indecus facere, neutrum enim Vs terminatum, maſculinum ex ſe facit. Aut certe dicamus INDECORES, declinationem eſſe, cujus nominativus ſingularis non invenitur. IN LIMINE PRIMO. Quaſi in ipſo initio & aditu infelicitatis; & ad illud reſpexit quod ſupra dixerat, *Et ſemel agmine verſo Funditus occidimus.*

MVLTA DIES. Illi rei vehementer incumbit, cujus dixerat, *Neque habet fortuna regreſſum*; dicens fortunam tam labores quam feliciratem pro temporis qualitate mutare. DIES, autem tempus. Quidam ſane non dies multa accipiunt, ſed multa tetulit in melius & varia, cui non ut ipſum varium ſit, ſed ut fortuna ejus.

LVSIT. Decepit: ut, *Quid natum totiens crudelis tu quoque falſis Ludis imaginibus?* ET IN SOLIDO RVRSVS FORTVNA LOCAVIT. Subaudis & MVLTOS: Nam in ſolidum revocavit oppreſſos, & paulo ante derelictos: luſit vero, & decepit felices.

DONATI.

PROCVBVIT MORIENS. Quaſi intelligat, non victum ſed ſua voluntate cecidiſſe.

VARIORVM.

PROCVBVIT MORIENS ET HVMVM SEMEL ORE MOMORDIT. Ductus autem eſt hic modus loquendi ut arbitror, ab eo quod neceſſario uſu venit, cum aliquis confoſſus vulneribus, concidit. Vix enim fieri poteſt, quin ille ore telluris aliquid ſumat. Cadunt autem, quod Lucretius etiam tetigit, in vulnera, qui occumbunt. Tum conſueverunt in pugnis ſingularibus, cum aliquem graviter ictum, animam efflare vident, terram in os inſerere: ſed hoc ceremoniæ genus eſt, propriumque (ut opinor) noſtræ pietatis. VICTORIVS lib. 29, cap. 16.

HVMVM ORE MOMORDIT. Iliad. χ. Homer. φῶτε ἐδηξάσθην. Difficultas moriendi in juvenibus. Odyſſ χ. Proverb. *Mordicus tenere.* HART.

CVR INDECORES IN LIMINE PRIMO. Turpe enim nobis foret, accepta una clade, exiſtimare noſtras opes eſſe in totum fractas. *In limine deficere*: proverbium, pro ſtatim ac vix re incepta: hoc loco vix dum inito bello. HORT.

CVR ANTE TVBAM. *Ante tubam trepidat.* Adagium quadrat in eos, qui animo conſternantur, priuſquam appareat periculum.

MVLTA DIES VARIVSQVE, &c. Ecphoneſis in ludibrium fortunæ inconſtantis & variæ, quæ cum in omnibus rebus, tum in bello maxime dominatur. Vnde etiam Hom. Martem mutabilem volens ſignificare, ἀλλοπρόσαλλον vocat. Macrob. lib. 6. cap. 2. Sat.

ALTERNA REVISENS. *Alterna fortuna*, quæ nunc his, nunc illis favet. Tutneb. lib. 14. cap. 13.

Non

Digitized by Google

Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?.
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi miſere duces: nec parva ſequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Eſt & Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum & florenteis ære catervas.
Quod ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus victoria fugit,
Vt tanta quicquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra: vel magnum præſtet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc, ſoceroque Latino

SERVII.

NON ERIT AVXILIO NOBIS ÆTOLVS, ET ARPI. Redit ad rem: quia occurrebat, Sed negantur auxilia. *Ætolum* autem dicendo, ejus vires ex Græcæ gentis commemoratione debilitat, ut oſtendat plus eſſe in Meſſapo ac Tolumnio, ſi Diomedes & infelix & alienus finibus commemoraretur.

AT MESSAPVS ERIT, FELIXQVE TOLVMNIVS. Bene duo junxit quæ quæruntur in bello, fortitudinem, & felicitatem. Nam de Meſſapo jam legimus, *Quem neque fas igni cuiquam, nec ſternere ferro.* Vtrunque autem contra Diomedem dicit, quem dicendo Græcum, inertem ſignificavit. Infelicitatem ejus ſupradicta legatorum verba teſtantur. Opportune ergo hic *felix*, quod Diomedi nec poſt victoriam contigit.

NEC PARVA SEQVETVR GLORIA. Liptotes figura. minus dixit enim quam voluit. nam hoc ſignificat, Latina pubes celerrime victoriam adipiſcitur: quam vix Græci poſt decennium ſunt adepti.

EST ET VOLSCORVM EGREGIA DE GENTE CAMILLA. Vt in ſeptimo, ſegreget eam à virorum multitudine, & quoniam à ſexu non poteſt, laudat ex gente. Et vult oſtendere de viris amplius ſperandum ſi & fœmina dimicaret, aut ut Dranci exprobraret, puellam non metuere Trojanos quos Diomedes timeret & Drances.

QVOD SI ME SOLVM TEVCRI IN CERTAMINA POSCVNT. Quia audiit, *Illum aſpice contra Qui vocat.* etiam utitur ductu, nam oblique promittit ſe ſingulari certamine dimicare velle, cum nolit. Similiter etiam in duodecimo agit, dicens inriſorie, *Sedeant ſpectentque Latini.*

IDQVE PLACET. Hinc apparet eum nolle pugnare, ſi placet inquit vobis hoc fieri quod hoſtis poſtulat. TANTVMQVE BONIS COMMVNIBVS OBSTO. Et in tantum obſum commodis publicis, ut niſi ſolus dimicavero, concidat univerſa reſpublica, & imputat tanquam hoc faciat quod pro omnibus facturus eſt.

NON ADEO. Non multum. nam verecunde dicit adſuetam manibus ſuis eſſe victoriam. Et bene manus per quas fit ipſa victoria, & contra manus dare dicuntur, qui dedunt ſe victi.

TANTA PRO SPE. Vt ſolus dicam pro ſpe publica, vel ſpe matrimonii.

IBO ANIMIS CONTRA. Ac ſi diceret, *Si deſunt corporis vires*, commendat autem gratiam certaminis; ne invitus videatur adduci. VEL MAGNVM PRÆSTET ACHILLEM. Et præſto illum, id eſt melior illo ſum: & præſto illi dicimus. Cicero in Cæſarianis, *Tanto ille ſuperiores viceras gloria, quanto tu omnibus præſtiteris.*

VVLCANI MANIBVS PARIA INDVAT ARMA. Bene addidit PARIA. nam etiam Æneas habuit arma Vulcania. Et mire quaſi falſum ſit Æneam habere arma Vulcani. licet poſſumus dicere quod hoc Turnus ignoret: quod tamen non valde idoneum comprobatur.

VOBIS ANIMAM HANC, SOCEROQVE LATINO. Bene ſibi & favorem conciliat populi, & à ſoceri nominis præjudicio Latini implicat voluntatem.

VARIORVM.

NON ERIT AVXILIO. Reſpondet ad objectum, de auxiliis à Diomede negatis, in cujus armis, nulla jam ſpes erat amplius; quare cenſebat pacem eſſe faciendam Latinus. His opponit aliarum gentium florentiſſimas copias, Diomedeis non inferiores. HORT.

AT MESSAPVS ERIT. Turneb. lib. 22. cap. 3.

FLORENTES ÆRE CATERVAS. Pereleganter. Sic Lucret. lib. 1. *Bina lucernarum florentia lumina flammis.* Sic ἀνθηρὸν Græci poëtæ. Sic Æſchylus ἄνθος πυρὸς. Scalig. F. in Manil.

NON ADEO. Non recuſat, ut etiam Hectorem ſe, Æneam, Achillem fingat, moriturus lubens pro ſalute Latinorum. Singulari conſilio Poëta Turno Achillis indolem tribuit. Alludit ad devovendi morem pro incolumitate exercitus. Buccinatur ſe ipſe à virtute, ut etiam ſe majoribus ſuis præferat. HORT.

Digitized by Google

Turnus ego, haud ulli veterum virtute ſecundus,
Devoveo. ſolum Æneas vocat? & vocet, oro.
Nec Drances potius, ſive eſt hæc ira deorum,
Morte luat: ſive eſt virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes: caſtra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magniſque urbem terroribus implet,
Inſtructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis deſcendere campis.
Extemplo turbati animi, concuſſaque vulgi
Pectora, & arrectæ ſtimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poſcunt: fremit arma juventus:
Flent mæſti muſſantque patres. hic undique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras:
Haud ſecus atque alto in luco cum forte caterva
Conſedere avium, piſcoſove amne Paduſæ

SERVII.

TVRNVS EGO. Quem Drances contemnit. VLLI VETERVM VIRTVTE SECVNDVS. Dicimus & ſecundus illi, & ſecundus ab illo.

SOLVM ÆNEAS VOCAT. Contra illud, *Illum aſpice contra, Qui vocat.*

NEC DRANCES POTIVS, SIVE EST HÆC IRA DEORVM, MORTE LVAT: SIVE EST VIRTVS ET GLORIA, TOLLAT. Senſus quidem datus obſcure, ſed facilis & qui de uſu nunquam recedat. Nam ita irati dicimus, Abeat, nec bonis meis nec malis rebus interſit: nolo ſit aut mea particeps gloriæ, aut in me invidiam ex infelicitatis communione commoveat. Sicut nunc de Drance dicit, *Sive eſt hæc ira deorum, morte luat*: id eſt, Si periturus ſum, nolo invidiam ſuſtinere, ſi Drances forte pariter moriatur. Si vero me virtus & gloria comitabuntur, nolo ignavus felicitatis alienæ ſit particeps: ſi dum meis pugnat auſpiciis, forte ſuperaret. Alii ſic accipiunt, ſive eſt hæc ira deorum, uter inquit eventus ex hac pugna ſequetur? vel ira deorum ſi vincar, vel gloria ſi vicero mihi potius quam Dranci adſcribatur. Alii ſic, nec Drances potius ſi pereundum eſt ira deorum pereat, aut ſi vincendum eſt gloriam conſequatur.

ILLI HÆC INTER SE. Aut communiter Latini, aut Drances & Turnus. CASTRA ÆNEAS, ACIEMQVE MOVEBAT. Id eſt ducebat exercitum: ut, *Nos caſtra movemus.* Lucanus, *Brundiſium decimus jubet hanc attingere caſtra*, id eſt decima deductione.

ARMA MANV. Nam præter vocem, geſtum etiam flagitantis expreſſit, nec eſt ſuperfluum *Manu*, ut quidam volunt. FREMIT ARMA IVVENTVS. Experit & abſolute, id eſt hoc fremebant arma: & militaris vox eſt.

MVSSANT. Modo queruntur.

DISSENSV VARIO. Alii enim Turni dicta, alii Drancis probabant.

PISCOSOVE AMNE PADVSÆ. Paduſa pars eſt Padi. Nam Padus licet unus ſit fluvius, habet tamen fluenta plurima, è quibus eſt *Paduſa*, quæ quibuſdam locis facit paludem, quæ plena eſt cygnorum. Alii Padum tribus fontibus naſci dicunt ex quibus ſumpſit vocabulum *Paduſa*, qui diffuſus in modum ſtagni in amnem digeritur: nam ideo per *ſtagna loquacia*. Alii partem fluminis Padi in quam deſcenditur foſſa, Valgius in Elegis, *Et placidam foſſæ qua jungunt ora Padumjam. Navigat Alpini flumina magna Padi.* Ceterum illud incongruum eſt Paduſam fœminino genere juxta veteres Padum dictum. Titinius in Serina, *Vidiſtin' Tiberim? vidi, qui illam derivet beaverit agrum Sentinum.*

DONATI.

DEVOVI. Qualitas iſta verborum miſerationem potius, quam pugnaturi audaciam demonſtrat.

VARIORVM.

CASTRA ÆNEAS MOVEBAT. Ad rem bellicam à communi Latinorum conſilio narrationem transfert: & primum quidem ad Trojanorum ſtratagemata, qui Latinis de belli rebus ad iſtum modum diſceptantibus, caſtra ad urbem movere nuncio ferebantur. HORT.

DISSENSV VARIO. Quia in duas partes concilium divulſum erat, quorum hi à Latino, illi à Turno ſtabant.

HAVD SECVS. Vt auribus, diverſum Latinorum in partes diſcedentium fremitum, ſubiiciat, illuſtrat ſimili, ducto ab avium diverſarum concentu. HORT.

Dant

Digitized by Google

Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cygni.
Imo, ait, ô cives arrepto tempore Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruunt. nec plura locutus
Corripuit ſeſe, & tectis citus extulit altis.
Tu Voluſe armari Volſcorum edîce maniplis:
Duc, ait: & Rutulos equites Meſſapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turreſque capeſſant:
Cætera, qua juſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota diſcurritur urbe.
Concilium ipſe pater & magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt.
Multaque ſe incuſat, qui non acceperit ultro

SERVII.

PER STAGNA LOQVACIA CYGNI. In quibus habitant cygni loquaces. RAVCI autem τῶν μείων eſt. nam modo canoros ſignificat: alias voces peſſimas. Iuvenalis, *Rauci Theſeide Codri.* Sicut venenum & de bono & de malo dicitur, ut odor & bonus & malus vocatur.

ARREPTO TEMPORE. Hic inventa opportunitate, id eſt occaſione.

COGITE CONCILIVM. Drancis vitium omnibus exprobrat quod belli tempore in curiam conveniant, ut *Larga quidem ſemper Drance tibi copia fandi, Tum cum bella manus poſcunt.* SEDENTES. Pigri, ut, *Immuniſque ſedens alsena ad pabula fucus*, vel ſedentes invidioſe, ut, *Sedeant ſpectentque Latini?*

ARMARI EDICE. Figura eſt, dic ut armentur verbum verbo junxit, ut, *Tu das epulis accumbere divum.* EDICE autem plenus eſt imperativus. nam in omnium conjugationum verbis infinito modo detrahe ultimam ſyllabam, & fit imperativus: ut amare, ama: docere, doce: legere, lege: audire, audi. Quum autem *fac* vel *dic* dicimus, Apocopen verba patiuntur, ex face, dice; cum poſuit *edice* expreſſit, expreſſa autem feſtinantis oratio, qua Turnum non prædixit locuturum. MANIPLIS. Ars quidem exigebat ut MA haberet accentum, NI enim longa quidem eſt: ſed ex muta & liquida: quod quotiens fit, tertia Syllaba à fine ſortitur accentum, ut latebræ, tenebræ. Tamen in hoc ſermone ut ſecunda à fine accentum habeat uſus obtinuit. MANIPLIS. Signiferis: quia ſecundum antiquum morem in legione erant triginta: legio autem habebat ſeptem cohortes, ſexaginta centurias. licet in his rebus acceſſu temporis ducum varietas ſemper mutaverit militiæ diſciplinam.

EQVITEM MESSAPVS IN ARMIS, ET CVM FRATRE CORAS LATIS DIFFVNDITE CAMPIS. Equitem in armis, id eſt armatum. nam figura eſt. Meſſapus autem ut diceret, vitavit ὁμοιοτέλευτον. nam vitioſum erat Voluſe, Edice, Meſſape. Ergo Meſſapus aut antiquus vocativus eſt, ut *Heſperidum fluvius regnator aquarum.* Et, *Socer arma Latinus habeto.* aut certe nominativus eſt pro vocativo: quanquam poſſit etiam nominativus eſſe, ut ſit, Meſſapus & Coras equitem diffundite, pro diffundant. melior tamen ſenſus eſt ſuperior.

CVM FRATRE CORAS. Scilicet Catillo: nam legimus, *Catilluſque, acerque Coras Argiva juventus.*

QVA IVSSO. Quò juſſero: & eſt antiquum.

ILICET. Confeſtim, ilico, quod ut diceret, metri neceſſitas fecit. nam ILICO dicimus.

MAGNA INCEPTA. Quia de pace cogitabat quæ impleri non potuit.

MVLTAQVE SE INCVSAT. Pro MVLTVM. Et eſt Græca figura.

VARIORVM.

COGITE CONCILIVM. Ironica exhortatio in eos qui pacem ſuaſerant.

TV VOLVSE ARMARI. Verba ſunt Turni, partientis tumultuarie ducibus officia obeunda circa muros maxime. HORT.

VOLSCORVM EDICE MANIPLIS. De manipulis militum egit diligenter Lipſius Milit Rom. lib. 2. Dial. 2. & Alex. ab Alexand. lib. 1. cap. 5.

PARS ADITVS VRBIS. *Aditus urbis* intellige portas, qui adverſus hoſtem omni ope muniendi erant, & propter diligentiorem cuſtodiam ſecuritatemque etiam in turribus collocandi milites. DONAT.

QVA IVSSO. Pro juſſero: ut levaſſo, aliaque id genus. Turneb. lib. 15. cap. 15.

ILICET IN MVROS. Hæc primam trepidationem fere comitantur. Servat autem venuſtum ordinem circa primos motus. Orditur à rege ſe incuſante, quod in deligendo genero fuiſſet parum prudens. Inde ſtudium vulgi proponit in muniendis portis, adverſus hoſtium irruptiones. Ad poſtremum vota matronarum Palladi nuncupata, pro ſalute reip. ut hoſtis muro arceatur. HORT.

Dardanium Æneam, generumque aſciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut ſaxa ſudeſque
Subvectant: bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina, tunc muros varia cinxere corona
Matrona puerique: VOCAT labor ultimus omnes.
Nec non ad templum, ſummaſque ad Palladis arces,
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Cauſa mali tanti, atque, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœſtas alto fundunt de limine voces:
Armipotens belli præſes Tritonia virgo,

SERVII.

GENERVMQVE ASCIVERIT VRBI. Id eſt propter urbem, quantum de præſentibus rebus colligebatur. Lucanus de Catone, *Vrbi pater eſt, urbique maritus.* Gener autem ideo dicitur, quia ad augendum genus adhibetur.

PRÆFODIVNT ALII PORTAS. Id eſt ante portas, foſſas faciunt: hoc enim eſt quod ſupra dixit. *Pars aditus urbis firment*: quæ res nimiam indicabat deſperationem.

BELLO DAT SIGNVM RAVCA CRVENTVM BVCCINA. Bene addidit *bello*, nam & propter hoc buccina inſonans, ſolicitudinem ad bella denuntiat. Sic in ſeptimo, *Quia buccina ſignum Dira dedit.* Prælium autem tubæ indicant: ut, *At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro Increpuit.*

MATRONÆ. Nunc fœminæ quidam ſane arbitrantur inter matronam & matremfamilias hoc intereſſe, quod *matrona* dicatur prima pueri mater, *materfamilias* quæ plures peperit. Alii hoc putant rectius, *matronam* dici quæ in matrimonium cum viro convenerit, & in eo matrimonio manſerit, etiam ſi liberi nondum fuerint: dictam matris nomine ſpe atque omine, unde & matrimonium dictum: *Matrem* vero *familias* eam eſſe quæ in mariti manu mancipioque, aut in cujus mariti manu mancipioque eſſet, quomodo in familia quoque mariti & ſui heredes veniſſet? Alii matronas Virgines nobiles dicunt, matresfamilias vero illas quæ in matrimonium per coëmptionem convenerunt. nam per quandam Iuris ſolennitatem in familiam migrant mariti. inter matrem vero, & matrem familias hoc intereſt præter illam ſignificationem quæ eſt ad aliquid, quæ tantum convenit in matrimonium, quod alii matrifamilias, ſicut hoc loco dictum eſt, applicaverunt.

VOCAT LABOR VLTIMVS OMNES. Omnes ad laborem ultima neceſſitas convocat. Alii *Vltimus* hypallagen volunt eſſe, pro ultimis.

NEC NON AD TEMPLVM. Secundum Homerum qui inducit in ſumma deſperatione matres ad templa concurrere, ut victoria, quæ non poteſt viribus, poſſit deorum favore conquiri.

SVBVEHITVR. Proprie. Matronæ enim pilentis vehebantur ad templa pergentes; ut *Pilentis vehebantur matres in mollibus.* MAGNA MATRVM. Deeſt *cum*, non enim caterva ſubvehitur.

DONA FERENS. Peplum ſcilicet, ſicut dixi in primo: ideo dimiſit hoc loco.

MALI TANTI. Pro malorum tantorum. OCVLOS DEIECTA DECOROS. Deorſum habens, & ſic ait *Dejecta oculos*, ſicut, *Oculos ſuffuſa nitentes.*

SVCCEDVNT MATRES. Pro intrantes: eſt ordo, *Succedunt matres, & templum thure vaporant.*

DE LIMINE. Ad preces feſtinantium mulierum oſtenditur deſiderium.

ARMIPOTENS BELLI PRÆSES TRITONIA VIRGO. Antonomaſiva ſunt proprie. hæc autem omnis oratio verbum ad verbum de Homero tranſlata eſt, Πάλλι Ἀθηναίη ἰφθίμη δῖα θεάων. PRÆSES autem BELLI, id eſt qui præeſt omnibus bellis, cujus nutu ſemper bella tractantur. Sane qui *præſens* legunt, quaſi præſtans in bellis intelligunt, qui præſes ſine S ou N littera, quaſi quæ præſideat rei: Sic præſides dii urbis appellantur, cujus genitivus præſidis facit.

DONATI.

DONA FERENS. Putabant mulieres poſſe donis & precibus favorem à dea impetrare.

VARIORVM.

DAT SIGNVM RAVCA CRVENTVM. *Signum* ideo *cruentum*, quoniam ſanguis bello funditur, cujus illa ſignum eſt. Imbellis ætas & ſexus *cingit muros corona varia.* Ideo *varia*, quia pueri permiſti mulieribus. Omnes ad laborem qualemcunque ultima neceſſitas compellit. DONAT.

NEC NON AD TEMPLVM. Hom. lib. Iliad. 6. Poſtquam Glaucus & Diomedes arma inter ſe permutaſſent, refert Hectorem in hoſtes iturum matri præcepiſſe, ut peplum pulcherrimum, quod domi inter ſua cimelia ſepoſitum haberet, Minervæ dedicatum pro ſalute ſua offerret, turba matronarum comitata. Eum locum Poëta aptiſſime hic imitatus. dona Minervæ reginam matreſque Latinas ferentes facit pro victoria. HORT.

OCVLOS DEIECTA. *Deiicere* ac deducere oculos humilitatis indicium eſt: ut contra *tollere*, ſuperbiæ & impudentiæ. SALMAS.

Frange

Digitized by Google

Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipſum
Pronum ſterne ſolo, portiſque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat ſquamis, ſuraſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc: laterique accinxerat enſem:
Fulgebatque alta decurrens aureus arce,
Exultatque animis, & ſpe jam præcipit hoſtem.
Qualis ubi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paſtus, armentaque tendit equarum:
Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians, ludunteque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo regina ſub ipſis

SERVII.

FRANGE MANV TELVM. Aut tua manu, aut in ejus manu tela confringe. Homerus ἄξον ἐγχος διομήδεος. ET IPSVM PRONVM STERNE SOLO. Homerus ἀϊξ κυὶ αὐτὸν πρηνέα δὸς πεσέειν. PORTISQVE EFFVNDE SVB ALTIS. Homerus, σκαιῶν ὑφ᾽ ἁρμάτων πυλέων. Bene autem ſub ipſis portis, quaſi ad quas feſtinabat Æneas. Vnde eſt, *præfodiunt alii portas.*

CINGITVR IPSE FVRENS CERTATIM IN PRÆLIA TVRNVS. OEconomia omnis hæc eſt. Nam Turnus ideo cum mora armatur & intecto capite circa arcem incedens admonet ſingulos ut & à Lavinia poſſit videri, & ut ſit major cauſa dimicandi dum ſponſæ placere contendit. Alii *Cingitur*, propere armatur accipiunt, nam ait *Suraſque incluſerat auro*, & *Certatim* pro feſtinanter: *Cingitur* ergo accingitur, nam & Terentius, de futura contentione ait *accingere*, & procinctus appellatur. CINGITVR AVTEM IN PRÆLIA. Id eſt, Vt præliari poſſit. ut ſi dicas, lego in advocationem: id eſt, ut advocatus eſſe poſſim. FVRENS. Amore Lavinix, quam videbat. Quod etiam ſequens indicat comparatio. nam dicturus eſt, *Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum.*

IAMQVE ADEO. Aut vacat ADEO: aut certe SIC ſignificat, ut ſit ſenſus, Adeo ſic præparatur in prælia, ut jam univerſa præter galeam arma portaret. THORACA INDVTVS. Omnia quæ in AX exeunt Græca maſculina, in obliquis caſibus A producunt, ut thorax thorâcis, pinax pinâcis. Nam fœminina corripiunt, ut climax climacis: ſed in Latinum non tranſeunt. Phalanx vero & aliter exit, & peregrinum eſt etiam apud Græcos.

TEMPORA NVDVS ADHVC. Quod ſine galea. Præoconomia eſt, quia mox Camillam adloquitur, & ut orans & incendens ceteros facilius noſceretur.

ALTA DECVRRENS AVREVS ARCE. Illic enim & Amata fuerat & Lavinia.

SPE IAM PRÆCIPIT HOSTEM. Mente præoccupat hoſtis adventum: ut, *omnia præcepi.*

QVALIS VBI ABRVPTIS FVGIT PRÆSEPIA VINCLIS. Et hæc comparatio Homeri eſt verbum ad verbum tranſlata,

ὡς δ᾽ ὅτε τὶς στὰς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ
δεσμὸν ἀπορρήξας θείῃ ποδὶ θῆσιν ἁμαίνων,
ἐωθὼς λούσασθ᾽ εὐρῆος ποταμοῖο,
κυδιόων ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται
ὤμους καλύπτουσιν, ὁδὶ ἀγλαΐῃφι πεποιθὼς
εἶμφα ἰχνύων φέρει μετὰ ἠνία καὶ ἑὸν ἦτορ.

POTITVS. Venit ab eo quod eſt potior. nam *Subnixus rapto potitur*, venit ab eo quod eſt potior potiris. nam ut etiam ſupra diximus verbum hoc, modo tertiæ, modo quartæ conjugationis eſſe invenitur.

AVT ADSVETVS AQVÆ. Figurate *aquæ adſuetus*, aquæ flumine perfundi adſuetus.

ARRECTISQVE FREMIT CERVICIBVS ALTE. Alte arrectis cervicibus fremit, non alte fremit, aut alte luxurians: quidam ſane cervicibus plurali numero ſecundum veteres dictum volunt, & Hortenſium primum ſingulari numero cervicem, unde Ciceronem cerviculam illum jactaturum tradunt dixiſſe.

VARIORVM.

CINGITVR IPSE FVRENS. Ex Homero, Macrob. lib. 5. cap. 10. Saturn.

QVALIS VBI ABRVPTIS. Ex Ennio Macrobius lib. 6. cap. 3. Saturn.

Digitized by Google

Deſiluit, quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, & mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiæ, virgo, quas dicere grates,
Quaſve referre parem? ſed nunc (eſt omnia quando
Iſte animus ſupra) mecum partire laborem.
Æneas (ut fama fidem miſſique reportant
Exploratores) equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite ſylvæ,

SERVII.

DESILVIT. Hoc ad Turni honorem refertur, quatuor namque erant apud Romanos quæ ad honorificentiam pertinebant, equo deſilire, caput aperire, via cedere, adſurgere: hoc etiam præcones præeuntes magiſtratus clamare dicebantur. CONORS. Pro turma, nam equitum turmæ, peditum cohortes appellantur.

AD TERRAM DEFLVXIT. Dicendo DEFLVXIT uno verbo abſolvit deſilientem equis multitudinem, & vel celeritatem vel artem & quandam moderationem ac facilitatem deſcendendi ſignificavit, quæ eſt etiam aſcendendo apud hujus rei peritos.

SVI MERITO SI QVA EST FIDVCIA FORTI. Si unuſquiſque habet aliquam confidentiam ex conſcientia fortitudinis ſuæ, & ego audere non dubito. FORTI autem bene dixit: nam fortis communis eſt generis. Hæc autem hoc vult dicere, non ſexum conſiderandum eſſe, ſed robur: & eſt ordo, ô Turne audeo OCCVRRERE TVRMÆ. Equitatui: nam partem pro toto poſuit. Varro turmam triginta ſex equites poſuit.

TV PEDES AD MVROS SVBSISTE. Bene ex muliere gloria augetur, ut cum eam faciat adverſum hoſtes cuncta promittere quæ faciunt viri fortes, etiam Turno murorum cuſtodiam inducat mandantem. OCVLOS HORRENDA IN VIRGINE FIXVS. Figurate vel oculos figens, vel fixos habens: *horrenda* autem pro admirabilis, alioqui hoſtibus horrenda.

QVAS DICERE GRATES. Pro quantas pro pronomine, & ſecundum rhetoricam diſciplinam dicit ſe verba invenire non poſſe, quibus ejus exprimat laudes: cum dixerit, *O decus Italiæ virgo.* Sic alibi, *Quibus celo te laudibus æquem?* Cum præmiſerit, *O ſama ingens, ingentior armis Vir Trojane,*

SED NVNC. Ordo eſt, *Sed nunc mecum partire laborem.* nam per Parentheſim dictum eſt. QVANDO ISTE ANIMVS EST SVPRA OMNIA. Præmium, Id eſt, ſiquidem es magnanima ut ſupra omnes grates & ſupra omne præmium: *partire* autem ideo, quia ille dixerat, *Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.*

ÆNEAS VT FAMA FIDEM. OEconomia, educuntur hinc duces, ut ſervata eorum honeſtate fortitudo virginis poſſit induci, alioqui indecens fuerat præſentibus Turno & Æneæ.

QVATERENT CAMPOS. Ad camporum perturbationem.

FVRTA PARO BELLI. Inſidias. Salluſtius, *Gens ad furta belli peridonea.*

VARIORVM.

DESILVIT. *Deſilire* celeritatis habet & fortitudinis ſignificationem: *deſcendere* vero tarditatis. Vbi Turnum vidit ſtantem ante portas, ut honorificam ſe monſtraret, mox equo deſiluit: quod Reginæ factum, ut Turno deferrent, omnes ſtatim imitati ſunt. DONATVS.

DEFLVXIT. Id eſt deſcendit ſaltu quodam corpus ad terram mittendo. Græci ἅλλεσθαι dicunt.

OCVLOS HORRENDA IN VIRGINE FIXVS. Iac. Nic. Loënſis, lib. 4. Epiphyll. cap 26.

MECVM PARTIRE LABOREM. Partiuntur inter ſeſe operas, ut Camilla Tyrrhenis objiciatur: ipſe inſidiis Æneam in faucibus viarum excipiat. H.

LEVIA ARMA PRÆMISIT. Equites dicit levis armaturæ, cum quibus Æneas per montem & ſylvam vagabatur. HORT.

FVRTA PARO BELLI. Sic Græcis κλοπὴ tam furtum, quam dolum & fraudem ſignificat: unde τὴ κλοπαίαν, clam acta, & Homero κλόπιος μῦθοι, callidi ſermones. GERMAN.

Vt

Digitized by Google

Vt bivias armato obſidam milite fauces:
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis.
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tyburtique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocioſque duces, & pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu valles, accommoda fraudi
Armorumque dolis: quam denſis frondibus atrum
Vrget utrinque latus: tenuis qua ſemita ducit,
Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper in ſpeculis, ſummoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra, lævaque velis occurrere pugnæ,
Sive inſtare jugis, & grandia volvere ſaxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, & ſylvis inſedit iniquis.

SERVII.

BIVIAS FAVCES. Fauces dicuntur itinera inter duos montes, loca anguſta & penuia: dicta à faucium ſimilitudine.

CONLATIS EXCIPE SIGNIS. Conjunctis ducibus quos commemoraturus eſt. Sic autem dicebatur à Romanis, quotiens acie dimicarum eſſet.

TECVM ACER MESSAPVS ERIT. Ingenti honore *tecum* dixit, hoc eſt non tu illi adjuncta eris, ſed ille tibi.

TYBVRTIQVE MANVS. Catillus & Coras.

DVCIS ET TV CONCIPE CVRAM. Sicut ego. nam non dicit ſicut Meſſapus aut alii, ne ei facere videatur injuriam. CONCIPE autem vel ſimul cum illis ſume, vel mecum cape, quia ille dixerat, *mecum partire laborem.* CON enim conjunctiva particula eſt. Vnde & convocari de pluribus dicimus.

VALLES. Metri neceſſitate compellimur ut VALLIS dicamus. Statius *Vallis in amplexu nemorum*: ſed & nam plenum eſt VALLES, ſicut nunc Virgilius poſuit, quod ita eſſe diminutio indicat: nam vallicula dicitur, ſicut turrim dici debere turriculam indicat, at vulpes vulpecula facit. Horatius, *Moveat vulpecula riſum.* Ergo in ES vel in IS quando naturaliter exeant nomina, ſola diminutio indicat; ea autem quæ in ES exeunt longa ſunt omnia, ſi in genitivo non creſcant, ut labes, valles, vulpes. nam ſi creſcunt, brevia ſunt, ut miles militis.

DENSIS FRONDIBVS ATRVM. Vtrum denſis frondibus urget, an denſis frondibus atrum? QVO SEMITA DVCIT. Legitur & QVA.

ADITVSQVE MALIGNI, Proprie OBSCVRI: ut, *Sub luce maligna.*

IGNOTA. Vel infrequentata, vel ignota, Scilicet Æneæ. nam de Turno dicturus eſt, *Huc juvenis nota fertur regione viarum.* TVTIQVE RECEPTVS. Male quidam RECESSVS legunt. nam *receptus* dicitur, quo ſe cito exercitus recepit. Et ſigna receptui canere dicuntur.

SEV DEXTRA, LÆVAQVE VELIS OCCVRRERE PVGNÆ. Sive per vallis, ſive per montis radices. incertum eſt enim qua ſit venturus Æneas. *Velis* autem pro ſi quis velit.

INSTARE IVGIS. Vt *turriti puppibus inſtant.*

ARRIPVITQVE LOCVM. Raptim tenuit. INSEDIT. Proprie. nam INSIDERE eſt doloſe aliquem exſpectare. unde & inſidiæ nominatæ ſunt. INIQVIS. Intelligendum hoſti, vel inæqualibus.

VARIORVM.

COLLATIS EXCIPE SIGNIS. Signa Romanis fuerunt, alia peditum, alia equitum. Peditum duplicia; manipulorum & totius legionis. Manipulorum fuere, perticæ cum ligno tranſverſario ſupra fere in crucem. Quibuſdam dextræ corollæ, aut alia ornamenta in vertice ſupra poſita, pleriſque clypei rotundi, ſive imagines ad perticam affixæ. Legionis totius aquila fuit: id eſt, alitis ejus effigies, ſive corpus ex argento vel auro ſummæ perticæ inſiſtens, & pede altero fulmen ſæpe tenens. Hæc peditum ſigna. Equitum vexilla fuere, ſive quadri ad haſtam volitantes pannuli, ritu fere hodie in Bandis equitum noſtrorum, Lipſius Milit. Rom. lib. 4. dialog. 3.

ET PERGIT IN HOSTEM. Completis quæ fuerant tanta in neceſſitat mandanda, pertexit ad bellum.

EST CVRVO ANFRACTV VALLIS. Hæc eſt loci lata deſcriptio; melius poſita ex Poëta, quam ex Turni perſona: in qua nihil aliud eſt, niſi quod pro utilitate faciat inſidiantis, ut probare poſſet, quod dixit: *Accommoda fraudi, Armorumque dolis.* DONAT.

HVC IVVENIS NOTA FERTVR. Vt oſtenderet loci difficultatem, multis generibus impeditam, adiri non poſſe, niſi ab his, qui ejus aditus aut ſemitas noſſent. DONAT.

Velo-

Digitized by Google

Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Vnam ex virginibus ſociis ſacraque caterva,
Compellabat, & has triſteis Latonia voces
Ore dabat: graditur bellum ad crudele Camilla,
O Virgo, & noſtris nequicquam cingitur armis,
Chara mihi ante alias. neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno, viresque ſuperbas,
Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutata parte, Camillam.

SERVII.

VELOCEM INTEREA. Licet INTERÆA particula negotia ſemper præteritis futura conjungit: tamen abruptus & vituperabilis tranſitus. habet autem tales tranſitus & in ſuperioribus libris, & in ſequenti præcipue, ubi Iuppiter appellat Iunonem. OPIM. Opim quando dicimus, Nympham ſignificamus: ſi autem dicamus OPEM, auxilium intelligimus. Terentius, *Iuno Lucina fer opem.* OPES vero numero plurali, cenſus accipimus. nam Ops, terra eſt uxor Saturni, quam Græci Rheam vocant. Sane hoc nomen ipſius Dianæ fuiſſe ab Epheſiis dedicato templo ei impoſitum, Alexander Ætolus poëta in libro qui inſcribitur Muſæ, refert, quod hoc loco peritiſſimus antiquitatis poëta ſocix ejus, impoſuit: quidam dicunt Opim & Hecaergea primos ex Hyperboreis ſacra in Inſulam Deli occultata in faſcibus mergitum pertuliſſe. Alii putant Opim & Hecaergon nutritores Apollinis & Dianæ fuiſſe, hinc itaque Opim ipſam Dianam cognominatam, quod ſupra dictum eſt, Apollinem vero Hecaergon, vel quod proxima luna quæ Dianæ terris facile conſpiciat * quoniam mta * i vocali ecaergas ſola. τὸ τῦ πρόσω ἔκ πρὸς πρόβ. hoc è longinquo. Alii dicunt à Latone cœpta non adducatus * & ideo poëtam Triviæ cuſtodem Opim induxiſſe.

TRISTES VOCES. Habitum futuræ orationis oſtendit.

ORE DABAT. Pleonaſmos. BELLVM AD CRVDELE CAMILLA. Vno verbo exitum rei docuit.

O VIRGO. Quidam ad Camillam referunt, quia ineptum putant præſenti opi ducere &* ô virgo autem interjectio eſt. NOSTRIS NEQVICQVAM CINGITVR ARMIS. *Noſtris*, quibus utraque gaudemus, vel etiam ut ipſe habeat cauſam doloris & majoris iracundiæ. Et *cingitur* nolunt quidam eſſe paſſivum, neque enim ab alio cingitur, ſed ita quemadmodum dictum eſt, *Fulvique inſternor pelle leonis.*

CHARA MIHI ANTE ALIAS. Ante omnes cara, omnium cariſſima, ut, *O felix una ante alias.* NEQVE ENIM NOVVS ISTE DIANÆ VENIT AMOR. Firmiores enim ſunt antiquiores amicitiæ. Terentius, *Per amicitiam, quæ incepta à parvulis cum ætate adcrevit ſimul.* Iuvenalis, *Ille excludatur amicus Iam ſenior, cujus barbam tua vanna vidit.*

PVLSVS OB INVIDIAM. Scilicet crudelitatis. nam ſequitur, *Neque enim ipſe manus feritate dediſſet.* VIRESQVE SVPERBAS. Quibus ſuperbe viribus utebatur.

ANTIQVA. Nobili urbe. nam hoc Privernum dicitur. METABVS. Nomen ſumptum de hiſtoria. Metabus enim fuit dux Græci agminis, qui juxta Adriaticum mare urbem Metapontum condidit.

NOMINE CASMILLÆ. Statius Tullianus de vocabulis rerum libro primo, ait dixiſſe Callimachum apud Camillum appellari Mercurium, quo vocabulo ſignificant deorum miniſtrum. Vode Virgilius bene ait, Metabum Camillam appellaſſe filiam, ſcilicet Dianæ miniſtram. nam & Pacuvius in Medea eum de Medea loqueretur, *Celitum Camilla exſpectata advenis, ſalve hoſpita.* Romani quoque pueros & puellas nobiles & juvenes Camillos & Camillas appellabant, flaminicarum & flaminum præminiſtros.

DONATI.

PVLSVS OB INVIDIAM, &c. Excuſat exilium Metabi, quod non ſua culpa ſed invidia, id eſt, ſuperbia civium ſit pulſus: & fugiens non opes, ſed filiam eripuerit. hac cauſa Dianæ favorem meruit.

VARIORVM.

SEDIEVS OPIM. A quo Virgilius hoc mutuatus ſit, Macrob. lib. 5. cap. 22. Saturn. Explic. Turneb. lib. 22. c. 3.

PRIVERNO ANTIQVA METABVS. Multa antiqua Italiæ nomina vetera poëmati ſuo Virgilius inſeruit, ut morientem eorum memoriam renovaret. Camillæ patrem Metabum dicit fuiſſe, eumque Priverno pulſum profugiſſe. Metabus Metaponti conditor fuit, quam urbem etiam barbari Metabum appellant. STEPHANVS. Turneb. lib. 22. c 3.

NOMINE CASMILLÆ. Sic & à Latinis poſtea Camenas dictas, quæ à priſcis Caſmenæ dicerentur. VARRO. Contra Macrob. lib. 3. cap. 8. Saturn. Explic. Turneb. lib. 14. cap. 13.

Ipſe

Digitized by Google

Ipſe ſinu præ ſe portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis (tantus ſe nubibus imber
Ruperat) ille innare parans, infantis amore
Tardatur, charoque oneri timet. omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis & robore cocto,
Huic natam, libro & ſylveſtri ſubere clauſam
Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ.
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo. tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit: accipe, teſtor,
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum haſtile lacerto

SERVII.

IVGA LONGA. Id eſt longe poſita, remotiora. Salluſtius, *Et Metello procul agente, longa ſpes auxiliorum*, id eſt longe poſita.

SOLORVM NEMORVM. Deſertorum. Terentius, *Venit meditatus alicunde ex ſolo loco.* Item ipſe, *Nonne hunc deportarier in ſolas terras?*

FVGÆ MEDIO. Dum fugit, inter fugam. nam figuratum eſt, ut *Laurus erat tectis medio.*

IMBER RVPERAT. Impetum pluviæ oſtendit.

CHAROQVE ONERI TIMET. Anacreon Φορτίου ἔρωτος, id eſt onus amoris. *Et pariter comitique onerique timentem.*

VIX HÆC SENTENTIA SEDIT. Ideo VIX, quia naturale eſt, ut quotiens ſimul multa cogitamus, vix aliquod comprobemus. Vnde vera diſtinctio eſt, Omnia ſecum verſanti ſubito, hæc ſententia ſedit.

ET ROBORE COCTO. Aut antiquam haſtam fuiſſe ſignificat, nam multi temporis aliquid *coctum* vocatur. Horatius, *Plerumque recoctus Scriba ex quinqueviro corvum deludet hiantem.* Perſius: *Vt ramale vetus vegrandi ſubere coctum.* Aut re vera cocto robore. haſtæ enim igni plerunque durari conſueverunt, ut facilius corticem demittant. HVIC, huic ſcilicet telo.

NATAM IMPLICAT. Probus de hoc loco arpitamplaſma* LIBRO. Liber dicitur interior corticis pars, quæ ligno cohæret alibi, *Alta liber aret in ulmo.* Vnde & liber dicitur in quo ſcribimus, quia ante uſum chartæ vel membranæ de libris arborum volumina fiebant, id eſt compaginabantur.

ALMA TIBI HANC NEMORVM. Antonomaſia, nam tria epitheta ſine nomine poſita ſunt.

IPSE PATER FAMVLAM VOVEO. Bene IPSE PATER, quia auctoramenti poteſtatem niſi patres non habent. VOVEO autem, conſecro in tuum miniſterium. Vnde & Camilla dicta eſt, licet ſupra eam à matre dixerit eſſe nominatam. Sed illud poëtice: nam Camilla, quaſi miniſtra dicta eſt, quod ſuperius expoſitum eſt. In ſacris tamen legitur poſſe etiam opera conſecrari ex ſervis uſque dum ſolvatur caput hominis, id eſt liberetur ſacrationis nexu, aut enim numen famulæ quam ſervi ſignificatio conditionis *.

TELA TENENS. Ordo eſt, Tua ſupplex tela tenens quibus inligata eſt, & ingenioſe *tenens*, cum inligata ſit.

DONATI.

TELVM IMMANE. Quia bellator. Nam opus fuit ingenti telo & bellatore, id eſt, viro forti ad rem perficiendam.

VARIORVM.

ET ROBORE COCTO. Horat. Sat. 5. lib. 2. *Plerunque recoctus Scriba*, &c. Vbi per *recoctum* intelligo veteratorem inſignem, qui longo uſu didicerit, quid diſtent æra lupinis. Itaque recte Donatus hoc ad roborationem artis, ingenio quæſitam detorquet. *Cocto* ergo pro egregie indurato. Iun. lib. 5. c. 5.

HABILEM CIRCVMLIGAT HASTÆ. *Habilem* dixit, bene compoſitam & prudenter aptatam. (ἐυαρμόστῳ, καὶ ἀναγκαίως) Mediæ autem haſtæ idcirco implicatam nexuit, ne in unam partem gravior, optatum ſpatium tranſire non poſſet. Don.

Immittit: ſonuere undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat ſeſe fluvio, atque haſtam, cum virgine victor
Gramineo, donum Triviæ, de cæſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere, neque ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum & ſolis exegit montibus ævum.
Hîc natam in dumis, interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Vtque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine palla,
Tigridis exuviæ per dorſum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torſit:

SERVII.

SONVERE VNDÆ. Hic diſtinguendum.

INFELIX CAMILLA. Mira effingit, *Infelix* autem *Camilla*. Non eo tempore quo evaſit, ſed nunc *infelix*. plerunque enim epitheta præſentis temporis ſcilicet ſunt, peractis negotiis: ut ſecundo, *Infelix quæ ſe dum regna manebant, Sæpius Andromache ſero incomitata ſolebat.*

VICTOR. Propoſiti ſui & intentionis effectu, ut *Mihi victor honore Perſolves.*

DONVM TRIVIÆ. Mire *Triviæ*, cum ipſa loquatur, ut bene *donum*, aut quoniam pater Dianæ ſervaverit. CÆSPITE. Probus aut ceſpito, aut ceſpite pro campo, ſcilicet quod ceſpes gleba ſit.

NON ILLVM TECTIS, NON VLLÆ MOENIBVS VRBES ACCEPERE. Non mirum à nulla hunc civitate ſuſceptum. nam licet Privernas eſſet, tamen quia in Thuſcorum jure pene omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum omnia odia ferebantur. nam pulſus fuerat à gente Volſcorum, quæ etiam ipſa Etruſcorum poteſtate regebatur: quod Cato pleniſſime executus eſt. Hinc eſt, *Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres Optavere nurum:* quod non procederet niſi inter eos eſſent jura connubii. NON MOENIBVS VRBES ACCEPERE. Non tectis, non mœnibus: non in civitatem, non in privatam admiſſus eſt domum. Et ſic iſta etiam in primo libro ſeparavit, *Vrbe, domo ſocias.* Sciendum autem *mœnia* abuſive dici omnia publica ædificia: ut, *Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.* nam proprie MOENIA, ſunt tantum muri, dicta quaſi munia, à munitione civitatis.

MANVS DEDISSET. Conſenſiſſet; & hoc dicit, Etiam ſi qui eum voluiſſent ſuſcipere, ille tamen eorum conſortia morum feritate fugiſſet, *feritate* autem figurate pro feritati, an ob feritatem?

PASTORVM ET SOLIS EXEGIT MONTIBVS ÆVVM. Et paſtorum ævum exegit in montibus ſolis, id eſt paſtorali uſus eſt vita.

ARMENTALIS EQVÆ. Indomitæ. Scilicet quæ in armenta foeturæ cauſa parcatur. Vnde ſequitur, *& lacte ferino.* Veteres enim omnes prope quadrupedes feras vocabant, *In latus inque feræ curvam compagibus, alvum.* Equæ autem mammis & lacte ferino ἀπὸ κοινοῦ.

NVTRIBAT. Quidam nove dictum accipiunt.

VESTIGIA PLANTIS INSTITERAT. Signa pedum primis plantis expreſſerat. nam *Veſtigia* ſunt, imagines pedum: ut, *Semeſam prædam & veſtigia fœda relinquunt.*

PALMAS ONERAVIT. Onus enim quicquid teneris imponitur manibus.

CRINALI AVRO. Quo crines inligantur. PRO LONGÆ TEGMINE PALLÆ. Palla proprie eſt muliebris veſtis deducta uſque ad veſtigia unde ait LONGÆ. ſicut ſupra, *Pallam ſignis auroque rigentem.*

A VERTICE PENDENT. Tempora variavit, nam de præterito dicit.

VARIORVM.

NON ILLVM TECTIS, &c. A paſtorali conſuetudine ac vita Metabi. *Dare mamma*, dixit, pro cedere. HORT.

HIC NATAM IN DVMIS. A loco & ab educatione, quæ maximum habet momentum in ingeniorum moribus inoleſcendis. Ex *lacte ferino*, ſimul & feram naturam imbibit, quæ etiam grandem natu per omnes vitæ partes eſt comitata. HORT.

PRO LONGÆ TEGMINE PALLÆ. Ald. Manutius de Quæſit. per Epiſt. de Tunica Rom.

Et

Digitized by Google

Et fundam tereti circum caput egit habena,
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: ſola contenta Diana
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Chara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere Nympha polo fineſque inviſe Latinos,
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome ſagittam:
Hac quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus, & arma

SERVII.

STRYMONIAMQVE GRVEM. Thraciam à fluvio Strymone. Sane ſciendum poſſe dici, & hic & hæc grus, & hi & hæ grues. OLOREM. Latine ita dicimus. nam Græce cygni dicuntur.

MVLTÆ ILLAM FRVSTRA. Antequam rem diceret, prius ejus oſtendit eventum: ſic Salluſtius, *Falſo queritur de natura ſua genus humanum.* nam antequam diceret QVERITVR, dixit *falſo*. MATRES. Inter matrem & matrem familiarum quid interſit, ſuperius pleniſſime narratum eſt, & hic oſtendit dicendo *Tyrrhena per oppida*, quod etiam Volſci in Tuſcorum fuerint poteſtate.

ÆTERNVM. Id eſt æterno. nam nomen eſt pro adverbio.

INTEMERATA COLIT. Inviolata, incorrupta; temeratæ enim quibus vis allata eſt.

CONATA. Dum conatur, ut, *Obſeſſumque acta teſtudine limen*: & *Caci ſpem cuſtodita ſefellit*. hac autem ratione oſtendit quare non ſuſcenſa à Trojanis *

FATIS VRGETVR ACERBIS. Oſtendit etiam deſideria ex fato, non neceſſitate deſcendere.

COMMITTITVR OMINE PVGNA. Pro committetur.

HÆC CAPE. Generaliter dixit arcum, pharetram, ut ſequentia indicant. nam dicit, *Et ultricem pharetra deprome ſagittam*, & neuteritum putatur ipſam ſagittam ultricem. VLTRICEM. Nomina omnia in X, littera terminata, ablativum ſingularem in E mittunt: genitivum vero pluralem in VM: exceptis his quæ omnis ſunt generis: ut felix. nam & ab hoc felici, & horum felicium facit. Lucanus, *Et felici non fauſta loco tentoria ponens*: quod receptum eſt ideo, quia genitivus pluralis à nominativo minor eſſe non debet, ſed aut par, aut major una ſyllaba. & quia in neutro facit felicia, felicum dicere non debemus, ne propter alia genera huic præjudicemus. namque ab eo quod eſt felices, ut felicium dicamus, ratio patitur: una enim creſcit ſyllaba. ab eo quod eſt fellcis, ut felicum dicamus, non procedit, ne minor ſit genitivus à nominativo plurali. Similiter & ultricium & victricium dicimus: licet in his neutrum in numero ſingulari non inveniatur.

VIOLARIT VVLNERE CORPVS. Bene *violarit*, quia dixerat ſacrum. Et ſuperius dictum eſt operam ſolemni more conſecrari uſque dum ſolvatur caput hominis, id eſt liberetur ſacrationis nexu, quod facilius accidet, ſi mors intercedat. Hic ergo totius rei, & præcipue ſacrationis aliud agens poëta mentionem inſeruit dicens, *hac quicunque ſacrum violarit vulnere corpus, Tros Italuſve mihi pariter det ſanguine pœnas*, bene ergo ſicut dictum eſt *violaret*, quia dixerat *ſacrum*.

TROS ITALVSVE MIHI. Si ſimpliciter accipiamus, ſic intelligamus, Sive eam Trojanus interemerit, ſive aliquis de Æneæ auxiliis. namque alii volunt Aruntem de Turni eſſe partibus, & indignatum fœmineum ſexum plus in bello potuiſſe, quam viros. quam rem hic dicunt perſtrinxiſſe Virgilium: & re vera ſic ubique loquitur, ut incertum ſit, Arunsne de cujus partibus fuerit. Vnde eſt illud, *Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis*. PARITER, Similiter, uno modo.

MISERANDÆ CORPVS, Hæc œconomia, præjudicia nominantur, quotiens negotii futuri exitus tollitur. vult enim nos de Camillæ cadavere nihil ulterius expectare, ſicut fecit in primo, *Tu facies illius noctem non amplius unam Falle dolo*. Quod præmiſſum, ſuſtulit commemorationem quando vel Cupido receſſerat, vel Aſcanius ſit reverſus.

VARIORVM.

MVLTÆ ILLAM FRVSTRA. Abactatis juvenilis ſtatu. Cælebs maluit perpetua virginitate vitam degere, quam nubere; quippe Dianæ ſacra, atque ſylveſtri vita inter feras educata. HORT.

VERVM AGE. Epilogus conſtat mandatis exequendis.

Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cæli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Hetruſcique duces, equitumque exercitus omnis,
Compoſiti numero in turmas. fremit æquore toto
Inſultans ſonipes, & preſſis pugnat habenis
Huc obverſus & huc. tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ
Adverſi campo apparent, haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, & ſpicula vibrant:
Adventuſque virûm, fremituſque ardeſcit equorum.
Iamque intra jactum teli progreſſus uterque

SERVII.

ARMA INSPOLIATA. Aut indetracta, aut ipſius inſpoliatæ Camillæ.

PATRIÆQVE REPONAM. Hoc eſt in patriam.

NIGRO CIRCVNDATA TVRBINE CORPVS. Hoc ideo quoniam ad mœrorem luctumque deſcendit. Contra in octavo, ubi ad lætitiam deſcendit Venus, clato eam nimbo circundatam dicit; ut; *At Venus ætherios inter dea candida nimbos.*

AT MANVS INTEREA. In tota hac deſcriptione hiſtoricum characterem poëtico miſcet.

HETRVSCIQVE DVCES. Hetruria dicta eſt, quod ejus fines tendebantur uſque ad primam ripam Tyberis. Quaſi ὑπερία. Nam ἕτερος eſt alter, & ὅρος finis vocatur. Roma enim antea unam tantum Tyberis ripam tenebat. Iuvenalis, *Quæ imperii fines Tyberinum virgo natavit.* Quidam ſane Etruri legunt ab Etrurus *trans Tyberim enim Etruriam dicebant, homines Etruros, quos nunc Etruſcos.

COMPOSITI NVMERO. Id eſt æquati numero honorabiliter: unde & ſæpenumero dicimus, id eſt frequenter & rationabiliter. hinc eſt, *Tum vero in numerum*, id eſt in rationem & rhythmum. unde & metra numeros dicimus: ut, *Numeros memini, ſi verba tenerem.* Sane modo generalis eſt deſcriptio equeſtris certaminis: paulo poſt deſcendit ad ſpecialem, ſicut fecit in quinto & de curſoribus & de navali certamine.

PRESSIS. Cum habenis premeretur: PVGNAT autem pro repugnat.

FERREVS HASTIS. Quæritur quid ſit *ferreus*, utrum ferreus ager horret haſtis, an ferreus haſtis ager horret. HORRET autem terribilis eſt, & eſt verſus Ennianus vituperatus à Lucilio dicente per irriſionem eum debuiſſe dicere HORRET ET ALGET. Vnde Horatius de Lucilio, *Non videt* (dicens) *verſus Ennis gravitate minores.*

CAMPIQVE OSSIBVS ARDENT. Id eſt reſplendent.

CELERESQVE LATINI. Adludit ad militiam Romanam: namque & equites habuit Romulus, ut illo diximus loco, *Tercentum ſenatî omnes Volſcente magiſtro.* quos celeres appellavit, vel à celeritate; vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidiſſe, in cujus gratiæ vicem à Romulo fieri tribunus equitum meruit. Alii hos *celeres* ideo appellatos dicunt, quod explorationes obirent, & quæ uſus exigeret velocius facerent: Alii à Græco dictum putant quod eſt κέλης.

ALA CAMILLÆ. Equitatus. *Alæ* autem dicuntur equites, quod alarum vice pedeſtrem exercitum tegunt.

HASTASQVE REDVCTIS. Ante oculos poſita deſcriptio.

INTRA IACTVM TELI. Vnde poſſit haſta emiſſa in hoſtem venire. hinc traxit Statius, *Quale quater ſpacium jaculo ter arundine vincas.* Et Enniana eſt iſta omnis tam brevis deſcriptio.

VARIORVM.

AT MANVS INTEREA. A digreſſione in perſonæ deſcriptionem, ſive hiſtoriam potius redit res belli. Et primum quidem quibus viribus Trojani ad urbem cum inſtructis equitum peditumque copiis acceſſerint. HORT.

FERREVS HASTIS HORRET AGER. Macrob. lib. 6. cap. 4. Saturn.

ALA CAMILLÆ. Vt alæ equitum ſunt, ita cornua peditum, quæ κέρατα & πτέρυγες, ut frons item exercitus πρόσωπον, & exercitus tergum νῶτα. GERM.

HASTASQVE REDVCTIS PROTENDVNT. Habitum expreſſit jaculantis. Turneb. lib. 14 cap. 13.

IAMQVE INTRA IACTVM. Proverb. *Intra jactum telorum*, de iis, qui periculis obnoxii, videri poſſunt; ut *extra telorum jactum*, qui in tuto ſunt. H.

Sub-

Digitized by Google

Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, fremiteſque
Exhortantur equos: fundunt ſimul undique tela
Crebra, nivis ritu: cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adverſis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti: præfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. excuſſus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbata acies: verſique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Aſylas.
Iamque propinquabant portis: rurſuſque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt: penituſque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperiacit undam
Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, littuſque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad mœnia verſos,
Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes:
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prælia, totas
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir,

SERVII.

SVBITO. Adverbium eſt, an *Subito clamore*, & eſt verſus hypermetros.

CONTINVO ADVERSIS. Hic ſpecialis pugna eſt.

PRÆFRACTAQVE PECTORA PECTORIBVS RVMPVNT. rumpunt, præfractaque faciunt.

PRÆCIPITAT. Pro præcipitatur.

REIICIVNT PARMAS, ET EQVOS AD MOENIA VERTVNT. *Reiiciunt*, retro agunt, vel retrorſum ferunt, ut cedentium terga munita ſint, ut ipſe II. Æne. *Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.* Sane nunc fugiunt, non timore, ſed lege præliandi. Salluſtius: *More equeſtri prælii ſumpto terga ac redditis.* Parma autem eſt equeſtre ſcutum.

MOLLIA. Domita ſcilicet, domitorum equorum.

SVPERIACIT VNDAM. Super ſcopulos undam jacit. nam more ſuo dedit detractam verbo nominis præpoſitionem.

SINV. Curvatione & flexu undarum. EXTREMAMQVE. Quantum ad mare pertinet, nam terræ prima eſt. EXTREMAM autem ad illud pertinet, quod ait ſupra, *Penituſque datis referuntur habenis.*

ÆSTV REVOLVTA RESORBENS SAXA, FVGIT. *Æſtus* proprie eſt maris incerta commotio.

VADO LABENTE. Hypallage, pro labens ipſe per vadum littus reliquit.

VARIORVM.

CÆLVMQVE OBTEXITVR VMBRA. Alluſit ad Laconis illud: ſub umbra pugnavimus. Cic. 2. Tuſcul. Turneb. lib. 14. cap. 13.

FVLMINIS IN MOREM. Hyperbolicis collationibus atrocitatem pugnæ amplificat. HORT.

LEGITQVE VIRVM VIR. Quid ſit *vir virum legere*, docet his verbis Turnebus: veteres cum animoſiſſime in prælium ire parabant & omni animorum & corporum contentione pugnæ diſcrimen experiri inſtituebant, in ordinanda acie hoc conſilium interdum ſequebantur, ut vir virum legeret; ut in cujus virtute plurimum fiduciæ eſſe quiſque ſtatueret, eum in acie proximum haberet, cujus latus tegeret, & à quo viciſſim ſuum tegeretur. GERM.

LEGITQVE VIRVM VIR. Militarem morem explic. Victorius lib. 18. c. 19. Turneb. lib. 25. c. 7. Lipſius de Milit. Rom.

Digitized by Google

Tum vero & gemitus morientum, & ſanguine in alto,
Armaque corporaque, & permiſti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli (quando ipſum horrebat adire)
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat
Vulneris impatiens arrecto pectore crura:
Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic haſta per armos
Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſat,
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,

SERVII.

GEMITVS MORIENTVM. Aliqui *morientum*, genitivum corruptum pro integro accipiunt, facit enim morientium. ET SANGVINE IN ALTO. ἐμφατικῶς cædis oſtenditur magnitudo.

ARMAQVE, CORPORAQVE. Verſus πολεμικός, & bene belli faciem demonſtravit, multa enumerando quæ in alto ſanguine velut natarent.

QVANDO IPSVM HORREBAT ADIRE. Parentheſis, & quæritur quid ſit *horrebat*.

HASTAM INTORSIT EQVO. Figurate. nam intorqueo in equum dicimus: ut, *in latus, inque ſenis curvam compagibus alvum Contorſit* SVB AVRE RELIQVIT. Ex vulneris genere fugientem eum intelligimus eſſe percuſſum.

VOLVITVR ILLE EXCVSSVS HVMI. Humi volvitur. nam EXCVSSVS per ſe plenum eſt.

DEIICIT HERMINIVM. Nomen hoc de hiſtoria Romana eſt. nam cum Cotlite contra Tuſcos Lartius & Herminius ſteterunt & pugnaverunt eo tempore, quo pons ſublicius rumpebatur. unde & eum plurimum laudat, ac ſi diceret, Talis hic eſt, qualis ille fuit.

TANTVS IN ARMA PATET. Id eſt, Tantum patebat in vulnere, id eſt in hoſtilia tela totus patebat. Alii *in arma*, pro armis vel ſcutis trahunt. PER ARMOS. Abuſive. nam proprie *arma* quadrupedum ſunt.

EXVLTAT AMAZON. Suſpendendum, *exultat Amazon*, intelligas quaſi Amazon. nam Camilla Volſca fuerat. ſic in primo, *Dederatque comam diffundere ventis Venatrix*, id eſt quaſi venatrix.

PHARETRATA. Participium à fœminino genere derivatum. *Unum* autem *exſerta latus*, pro exſertum latus habens.

DENSET. Id eſt denſe, ſparſe jacit. Sane deſentiuntur plures res in unum, ut, *Vos maximus denſete caterva*, & declinatur, denſeo, denſes, denſet.

INDEFESSA. Infatigabilis. Et omnia ei Amazonum arma tradit, quas Titianus unimammas vocat. nam hoc eſt Amazon quaſi ἄνευ μαζοῦ, ſine mamma. bipennis autem dicitur, quod ex utraque parte habeat aciem, quaſi duas pinnas quas veteres dicebant.

VARIORVM.

DEIICIT HERMINIVM. Eo nomine fuit Saxo ille vocatus, qui Quintilium Varum in Germania fudit ſub Auguſto. Sed hoc loco Hetruſcum appellat. HORT.

DVPLICATQVE. Magnus enim dolor nos duplicat & curvat: vel duplici dolore virum cumulat. Turneb. lib. 23. cap. 14.

AVREVS EX HVMERO. Homerus de Apolline, lib. Iliad. α. ἴλαχε γὰρ ἄρ' ἔπειτα ἐκηβόλος ἀμφὶ ἑ ὤμοις. HARTVNGIVS.

Spi-

Digitized by Google

Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeja ſecurim,
Italides: quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonas, bellique miniſtras.
Quales Threïciæ cum flumina Thermodoontis
Pulſant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu cum ſe Martia curru
Pentheſilea refert: magnoque ululante tumultu,
Fœminea exultant lunatis agmina peltis.

SERVII.

SPICVLA FVGIENTIA. Pro ipſa fugiens.

AT CIRCVM LECTÆ COMITES. Subaudis *dimicant*: quod etiam ſequens Amazonum indicat comparatio, quæ inducuntur circa reginam bella tractantes, ne culpetur poëta quod nullam earum pugnantem induxerit. LARINAQVE VIRGO. Nomina hæc nobiliſſimarum ſunt Italiæ fœminarum, & *æratam* pro ferream, ut *Micat æreum enſis.*

ITALIDES. Vt Sicelides, Atlantides: atque ſaciarum ducem Amazonam dicit velut Amazonidas. * ut *Ducit Amazonidum*: & eſt pulchra derivatio non tantum vera: nam verum eſt Italiæ. Italis autem, unde eſt Italides, magis patronymicum eſt, quam derivativum; ſicut Belis, & eſt Belides, & eſt Græcum. QVAS IPSA DECVS. Et ad delectas, & ad ipſam poteſt referri. *Decus* autem ſi ad Camillam, nobilitas, pulchritudo: ſi ad delectas, ornamentum, id eſt, quas ſibi elegit ornamentum id eſt ad ornamentum. DIA CAMILLA. Generoſa: *Δίγονος*. nam Græcum eſt, cujus nominis etymologiam plerique volunt venire *διὰ τῆ δίης*: quodſi ſic eſt, dicemus diſſentire derivationem à principalitate. nam *dia*, *di* producit, cum *δίης* corripiat: ſicut è contra, cum LVX LV producat, lucerna Lv corripit.

PACISQVE BONÆ, BELLIQVE MINISTRAS. Congruum paci epitheton dedit, ut eam bonam diceret, cum bellum è contra ſit peſſimum. nam ſine dubio & belli ſævi diceret, ſi ratione verſus liceret: quidam bonum interdum pro grandi accipiunt. BELLIQVE MINISTRAS. Nonnulli *miniſtras* modo ad bellum tantum referri volunt, ideoque conjunctionem incongrue poſitam, & ordinem eſſe *decus pacis, & miniſtras belli*. Poterit & ita, quas ſibi decus delegit miniſtras bonæ pacis & belli.

QVALES THREICIÆ. Tanais fluvius eſt qui ſeparat Aſiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitaverunt. unde poſtea ad Thermodonta fluvium Thraciæ tranſtulerunt. quod & Salluſtius teſtatur, dicens, *Dein campi Threiſſi, quos habuere Amazones, ab Tanai flumine incertum quam ob cauſſam digreſſæ.* Has quidam dicunt ſtato die ſolitas Scinthiis coire. FLVMINA. Pro flumine, aut fluenta. THERMODOONTIS. Plenum eſt Thermodoon, ſed per Synæreſim Thermodon facit. Vnde DON circunflexum habebit accentum. Græca enim nomina neceſſe eſt ut circumflectantur, quotiens fit Synæreſis exigente metri neceſſitate. Ergo ſi ſit Thermodoon, Do acutum habebit accentum: quod ſi Thermodon fecerit, & in finalem tranſferatur, & mutatur accentus, nam fit circunflexus.

PVLSANT. Ennius, Ad muſas, *Quæ pedibus pulſatis Olympum.* BELLANTVR. Pro bellant. nam ſolent verba pro verbis poni. Vnde nunc paſſivam declinationem ſub activa poſuit ſignificatione: ſicut in Georgicis, *Et placidam paci nutritor olivam:* futurum tempus à paſſivo poſuit, pro præſenti ab activo. Nam *nutritor* pro nutri poſuit. Vnde eſt è contra, *Nox humida cælo Præcipitat.*

HIPPOLYTEN. Hæc Amazonum fuit regina, cui victæ Hercules baltheum ſuſtulit, hujus filia Antiopa quam Theſeus rapuit, unde Hippolytus. MARTIA. Aut bellicoſa, aut Martis filia, quæ ab Achille occiſa ac mortua adamata eſt. ut nonnulli vero adſerunt, cum Achille concubuit, & ex eo Caiſtrum filium edidit, ex quo flumen Lydiæ ita appellatur: refert autem, aut addita eſt præpoſitio re, id eſt ferri, aut mutata pro infert.

VLVLANTE TVMVLTV. *Vlulare* veteres etiam vocem quæ redditur initio prælii dicebant, quam Græci ἀλαλαγμὸν vocabant.

VARIORVM.

QVVM FLVMINA THERMODOONTIS. Servius aliique ſecundam in *Thermodontis* corripi putant. Eſt enim Græce Θερμώδων: ut apud Apollon. 2. Argon. ἐπὶ ῥοῇσι Θερμώδοντος. Nam quod Quinctianus Stoa, & Pontanus lib. 11. de aſpiratione, *Thermodoontis* legunt, id ferri nequit. Quippe dum verſum fugiunt ſpondaicum, ſede quinta ignati ponunt antibacchium. Et ſane Latinis quoque *mo* in *Thermodon* produci, indicat illud Ovidii lib. IV. de Ponto. eleg. 8.

Et tu fœminea Thermodon cognite turba.

Item hoc Silii Italici, in viii.

Perſtrepit, & tellus, & Amazonius Thermodon.

VOSSIVS.

PICTIS ARMIS. Alexand. lib 6. cap. 22.

BELLANTVR AMAZ. Linacrum lege lib. 2.

LVNATIS AGMINA PELTIS. Alexand. l. 6. cap 22 *Pelta*, breve ſcutum, inſtar lunæ Grapaldus lib. 2. cap. 10.

Quem

Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat abjete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſque ſuo ſe in vulnere verſat.
Tum Lyrim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo, dum colligit: alter
Dum ſubit, ad dextram labenti tendit inertem,
Præcipites pariterque ruunt: his addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chromimque:
Quotque emiſſa manu contor ſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. procul Ornitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis:
Agreſtiſque manus armat ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis & toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine verſo)
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur:

SERVII.

QVEM TELO PRIMVM DEIICIS? Homericum eſt, interrogationem ad ipſum referre qui deſcribitur, cum ſemper ſic muſæ interrogari conſueverint: ut, *Vos ô Calliope precor aſpirate canenti.* ASPERA VIRGO. Epitheton ad officium belli reſpiciens: alias incongrue virginem aſperam dicimus.

EVNEVM. Quia Latina eſt declinatio, ideo non accipit accentum. nam Statius quia Græce declinavit, Græcum accentum poſuit dicens, *Nunc Eoncon audit Ante Thoas.*

LONGA ABIETE. Longa haſta, longa abjete * arborem enim pro haſta poſuit.

SVFFVSO. Caſuro. nam fuſſuſi equi dicuntur quos vulgo inceſpiratores vocant. Alii SVFFOSSO legunt, id eſt præcipiti & cadenti.

DVM SVBIT. ſcilicet ad ſuſtentationem ruentis inclinat: & vult utrunque tanta celeritate eſſe percuſſum, ut unum interemptum putares. inde eſt enim, *Præcipites pariterque ruunt.* INERTEM. Nudam, an nihil proficientem?

SEQVITVR. Pro perſequitur.

ARMIS IGNOTIS. Novis, inconſuetis. Vel *ignobilis*, id eſt non conſpicuus. IAGYGE. Appulo equo.

PELLIS ERETA IVVENCO. Id eſt lorica. nam proprie LORICA, eſt regimen de corio tanquam de loro factum: quo majores in bello uti conſueverant.

CAPVT INGENS ORIS HIATVS. Amphibolon, id eſt hiatus.

AGRESTISQVE MANVS ARMAT SPARVS. Bene AGRESTIS: nam *ſparus* eſt ruſticum telum in modum pedis recurvum. Saluſtius, *Sparos aut lanceas, alii præacutas ſudes portare.* Varro ait *ſparum*, telum miſſile, à piſcibus ducta ſimilitudine, qui ſpari vocantur: Alii *ſparum*, à ſpargendo dici putant.

VERTITVR IN MEDIIS. Id eſt agitur: nam Græce dixit ἀναστρέφεται. TOTO VERTICE SVPRA EST. Sic Statius de Capaneo, *Et toto tranſcendit corpore bellum.*

HVNC ILLA EXCEPTVM. Fraude circumventum; ut, *Æmulus exceptum Triton.* AGMINE VERSO. Aut converſo impetu ſuo, aut adverſariorum conlato agmine.

TRAIICIT. Vis jactus oſtenditur.

VARIORVM.

QVEM TELO PRIMVM, QVEM, &c. Camillam admiratur ob feriendi celeritatem, & occiſorum ingentem numerum: nam diſcerni non poterat, quem primo, quem poſtremo loco maſtaſſet tanta quippe pugnandi ars & celeritas. DONAT.

Sylvis

Digitized by Google

Sylvis te Tyrrhene feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum, & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide figit
Loricam, galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem
Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro, perque oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugna
Poſſe, neque inſtantem reginam avertere cernit:
Conſilio verſare dolos ingreſſus, & aſtu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, ſi fœmina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te cominus æquo

SERVII.

SYLVIS. Pro, in ſylvis, & Archaïſmos, caſus pro caſu.

MVLIEBRIBVS ARMIS. Vſus obtinuit ut innuptas, virgines: nuptas, mulieres vocemus. Nam apud majores indiſcrete virgo dicebatur & mulier: utrunque enim ſexum tantum ſignificabat, ut ecce hoc loco dicit *armis muliebribus*, cum Camillam innuptam fuiſſe manifeſtum ſit. Item in Bucolicis legimus, *Ah virgo infœlix*, cum Paſiphaën conſtat ex Minoë ante amorem tauri filios ſuſcepiſſe. Terentius in Hecyra, etiam mulierem poſt partum, virginem vocat, *Nam vitium eſt oblatum virgini olim ab neſcio quo improbo.*

NOMEN TAMEN HAVD LEVE PATRVM MANIBVS HOC REFERES TELO CECIDISSE CAMILLÆ. Irriſio eſt amaritudinis plena. nam ſi voluerimus ſimpliciter accipere, ut ita ſit dictum, quemadmodum ſupra, *Æneæ magni dextra cadis*: incipit contrarium eſſe ſuperioribus. Vnde melius eſt ut perſeveremus in ſenſu: & ita ſit dictum, Magnam re vera gloriam laturus eſt ad manes parentum, quem fœmineæ tela ſuperarunt.

SEDENTIS. Equitis. Sane eum ex vicino intelligimus eſſe percuſſum.

INTERIOR. Sinifterior, breviore ſcilicet circulo.

CONGEMINAT. Hic diſtinguendum. Nam nemo dicit ſecurim vulnus congeminat, ſed ſecuris.

INCIDIT HVIC. Figurate, pro, in hanc incidit. Terentius, *Ego in eum incidi infelix locum, ut neque amittendi, neque retinendi ſit copia.*

APENNINICOLÆ BELLATOR FILIVS AVNI. Quia Liguria majore parte ſui in Apennino eſt conſtituta. *Ligures autem omnes fallaces ſunt*, ſicut ait Cato in ſecundo Originum libro. FILIVS AVNI. Aunus ſcilicet. nam ut ſupra diximus, cum dictis parentibus filiorum nomina ſupprimuntur, eos patri cognomines intelligimus: ut, *Tiburti Remulo ditiſſimus olim.*

REGINAM AVERTERE. Proprio verbo uſus eſt, ut eſt mos equeſtris, id eſt non ſperat fore, ut illam averteret.

VERSARE DOLOS INGRESSVS: Tractare, ut, *Seu verſare dolos, ſeu certe occumbere morti.* ASTV. Malitia. Nam proprie aſtutos, malitioſos vocamus. unde in Terentio, poſtquam de domino dixit ſervus *Aſtute*: ille, iratus ait, *Carnifex quæ loquitur?* Cicero, *Ita fit ut tua iſta ratio exiſtimetur aſtuta: meum hoc conſilium neceſſarium.*

DIMITTE FVGAM. Id eſt equi celeritatem, cui fidis, relinque.

VARIORVM.

PROTINVS ORSILOCHVM. Macrob. lib. 6. cap. 6. HARTVNG.

FILIVS AVNI. Mos eſt Poëtis, filiorum nomina diſſimulare, & patrum edere; ſi quando cognominesſunt. HART.

Digitized by Google

Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Iam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique incenſa dolore,
Tradit equum comiti, paribuſque aſſiſtit in armis,
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
(Haud mora) converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu: freniſque adverſa prehenſis
Congreditur, pœnaſque inimico à ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto

SERVII.

VENTOSA FERAT CVI GLORIA FRAVDEM. Hæc eſt vera & antiqua lectio: Vt *fraudem* non *laudem* legas: ut ſi FRAVDEM legeris ſit ſenſus, Pedes congredere: jam agnoſces cui inanis jactantia adferat pœnam. Nam *fraudem*, veteres pœnam vocabant: Ab eo quod præcedit, id quod ſequitur, ut, *Et ſcelus expendiſſe merentem Laocoonta ferunt.* Cicero in Cornelianis. *Ne fraudi ſit ei qui populum ad contentionem vocarit.* Vt etiam in antiquo cognoſcitur jure. Salluſtius in Catilinario, *Diem ſtatuit antequam ſine fraude liceret ab armis diſcedere.* Si autem LAVDEM legerimus, erit ſenſus, Agnoſces cui inanis gloria afferat laudem. VENTOSA autem GLORIA eſt, quam Græci κενοδοξίαν vocant.

PARIBVSQVE RESISTIT IN ARMIS PEDES. Sicut & illum congreſſurum putabat.

PVRA PARMA. Tunc enim primum in bella deſcenderat.

FVGAX. Fugiens. Nam nomen eſt pro participio: non enim fugacem poſſumus accipere: quem ſupra legimus bellatorem.

FERRATA CALCE. Calcem genere fœminino.

VANE LIGVR. Aut fallax, aut inaniter jactans. nam *vanos*, ſtultos, poſteriores dicere cœperunt. & tarum eſt etiam in neotericis. Iuvenalis, *Sit libitum vano, qui noſtra diſſinxit, Othoni.* Quid autem hoc loco VANE ſignificet, ſequentia demonſtrant. *Fruſtraque animis elate ſuperbis*: poſſumus tamen hic & mendacem verius accipere, quia ait, *Dum fallere fata ſinebant*, Et, *Nec fraus te incolumem fallaci perferet Anno.* Nigidius de errore: *Nam & Ligures qui Apenninum tenuerunt latrones inſidioſi, fallaces, mendaces.* Cato originum 11 cum de Liguribus loqueretur: *Sed ipſi unde oriundi ſunt exacta memoria intermiſſa, mendaceſque ſunt, & vera minus meminere.* Sane ſubito ut ſolet, ad characterem dramaticum tranſit, neque enim offendit Camillam loqui cœpiſſe.

LVBRICVS. Fallax, mobilis.

PERNICIBVS IGNEA PLANTIS. Modo velocibus: alias perſeverantibus. Nam *pernix* interdum velox: interdum perſeverans ſignificat, ut ipſe in Georgicis, & *inter Dura jacet pernix inſtrato ſaxa cubili.*

TRANSIT EQVVM CVRSV. Nunc hoc incredibile videretur eſſe, niſi præmiſiſſet in ſeptimo, *Illa vel intacte ſegetis per ſumma volaret Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.* ADVERSA. Oppoſita. QVAM. ſimilitudinis adverbium eſt, eſt & pronomen tam ſubjunctivum, quam præpoſitivum; eſt & conjunctio, ut cum dicimus, tam hoc quam illud. ACCIPITER SAXO SACER ALES AB ALTO. *Sacer* ideo, quia Marti eſt conſecratus accipiter: aut *ſacer* avibus execrabilis: ut, *Auri ſacra fames.* Aut quod verius eſt, nomen Græcum expreſſit. nam ἱερὸς dicitur, hoc eſt ſacer: ἱερεὺς enim Græce Latine ſacerdos vocatur. Cur autem Græce ita dictum ſit, ratione non caret: quia nota eſt ſacrorum peritis.

VARIORVM.

PARMA. Supra lib. 9. *Parmaque inglorius alba?* Albam enim primam geſtare, probro fuit. Alexand. lib. 6. cap. 22. HART.

PATRIAS ARTES. Quaſi dicat fraudulentas: cum viri fortis ſit, aperta virtute, non dolo vincere. HORTENS.

POENAS INIMICO A SANGVINE. *Sanguis* invenitur pro ipſo homine apud primarios ſcriptores, ſicut caput, anima. Proinde inimicus ſanguis hic, nil eſt aliud, quam inimicus. PONT.

ACCIPITER SACER ALES. Quid ſi Poëta reſpexerit ad Græcam vocem, ἱερὸς. hoc quod addit, *ſacer ales*, interpres addit, Marti ſacram: quod tamen à Poëta non eſt additum. HART.

Con-

Digitized by Google

Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamque tenet, pedibuſque eviſcerat uncis:
Tum cruor & vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum ſator atque deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, & ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quenque vocans, reficitque in prælia pulſos.
Quis metus, ò nunquam doliture, ô ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes nocturnaque bella:
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, & plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium, dum ſacra ſecundus aruſpex
Nuntiet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.

SERVII.

CONSEQVITVR PENNIS. Nova laus Camillæ: ſiquidem accipiter columbam ſequitur, iſta hoſtem præcedit. ipſa autem avium comparatio ſumpta eſt è contrario. nam æquius vir accipitri, Camilla compararetur columbæ.

EVISCERAT. Ne vulgari verbo & Græco uteretur, dicens exenterat, ait *pedibuſque eviſcerat.*

TVM CRVOR, ET VVLSÆ LABVNTVR AB ÆTHERE PLVMÆ. Ecbaſis poëtica, id eſt exceſſus.

NON NVLLIS. Id eſt non negligentibus. Nam Liptotes figura eſt. vult enim dicere, non leviter Iuppiter intuebatur iſta certamina. Ideo & adjecit *obſervans oculis*, id eſt intente aſpiciens. Plautus: *Obſervato quam blande ſuppalpatur mulieri.*

INSTIGAT VOCIBVS ALAS. Alas incitat: & irritat ad reditum. primum enim eſt ut fugere deſinant: poſt ut in hoſtes impetum faciant.

NOMINE QVENQVE VOCANS. Per hoc extrema neceſſitas indicatur. REFICITQVE. Id eſt reſtituit.

QVIS METVS. Dolentis, interrogantis, id eſt Qualis, quantus: quod viros etiam fœminam timere compellit? Vnde paulo poſt, *Quæ & quanta animis ignavia venit? Fœmina palantes agit.* O NVNQVAM DOLITVRI. Id eſt ſtulti. Stultus enim eſt quiſquis injuria non movetur. Et bene NVNQVAM: ſi quidem ante ſæviuam Mezentii pertulerunt, nec ſe ulti ſunt. Nunc præbent terga mulieri: & nec hinc quidem commoventur dolore. Nonnulli tamen dolorem, ſtudii alicujus ardorem & promptam gloriæ cupiditatem veterum more dictum tradunt, ut Græci πόνους.

ATQVE HÆC AGMINA VERTIT? ἀπλῶς, id eſt multitudinem tantam, hoc eſt magnam.

INERTIA. Id eſt Inertia: quæ nos ulciſci minime valent.

AT NON IN VENEREM SEGNES. Latenter hoc dicit, Mulierem fugitis, quia armata eſt: alias primi ad hunc curritis ſexum. NOCTVRNAQVE BELLA. Quibus coitus. Alibi, *Et ſi quando ad prælia ventum eſt.*

CVRVA TIBIA. Symphoniacorum. *Bacchi* autem ideo, quia apud veteres ludi theatrales non erant niſi in honorem Liberi patris. Hanc tibiam Græci πλαγίαυλον vocant, Latini Vaſcam tibiam, & eſt Dionyſia, cum maxime ea Satyri utuntur.

EXPECTATE. Pro exſpectaris, modum pro modo poſuit.

HIC AMOR, HOC STVDIVM. Per parentheſim dictum eſt, nam ordo eſt, pocula menſæ, dum ſacra ſecundus aruſpex Nuntiet. SECVNDVS ARVSPEX. Pro ſecunda ſacra, id eſt proſpera: ſicut è contrario Homerus μεγάλα πρήγματα, id eſt malorum divine.

IN ALTOS LVCOS. Illic epulabantur ſacris diebus. Mire autem VOCET HOSTIA, pro ut ad hoſtiam conveniatis.

VARIORVM.

INCITAT IRAS. Homer. θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἀγειρε. Reſpicit ad Peripateticorum illud: Ira fortitudinis incitabulum. HART.

Hæc effatus, equum in medios moriturus & ipſe
Concitat, & Venulo adverſum ſe turbidus infert:
Direptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus auſert.
Tollitur in cælum clamor, cunctique Latini
Convertêre oculos: volat igneus æquore Tarchon
Arma virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat. contra ille repugnans
Suſtinet à jugulo dextram, & vim viribus exit.
Vtque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectiſque horret ſquamis, & ſibilat ore,
Arduus inſurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem roſtro, ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. ducis exemplum eventumque ſecuti
Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ ſit fortuna facillima, tentat:

SERVII.

MORITVRVS ET IPSE. Moriturus animo. nam moriturus non eſt. Quod autem ait ET IPSE, aut ad Camillam, aut ad Venulum reſpicit.

TVRBIDVS. Id eſt terribilis.

DIREPTVMQVE AB EQVO DEXTRA COMPLECTITVR HOSTEM. Hoc de hiſtoria tractum eſt. Nam Cajus Cæſar, cum dimicaret in Gallia: & ab hoſte raptus equo ejus portaretur armatus, occurrit quidam ex hoſtibus qui eum noſſet, & inſultans ait, Cæſar Cæſar: quod Gallorum lingua dimitte ſignificat: & ita factum eſt ut dimitteretur. Hoc autem ipſe Cæſar in Ephemeride ſua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Eſt & alia hujus rei hiſtoria, Varro enim cum de ſuo nomine diſputaret, ait eum qui primus Varro ſit appellatus, in Illyrico hoſtem Varronem nomine quod rapuerat, & ad ſuos portaverat, inſigne ex facto meruiſſe *

TOLLITVR IN CÆLVM CLAMOR. Rei ſcilicet admiratione.

RIMATVR. Inquirit, ut, *rimanti telum ira facit.*

EXIT. Evitat: ut, *Atque oculis vigilantibus exit.*

VTQVE VOLANS ALTE RAPTVM. Homerica comparatio: & utrum *alte volans*, an *alte raptum*, an *alte fert*?

LVCTANTEM ROSTRO. Magna brevitate rem deſcripſit.

DVCIS EXEMPLVM EVENTVMQVE. Et virtutem & felicitatem. Exemplum quod cœpit, eventum quod proſpere.

MÆONIDÆ. Lydii: ut, *Mæonide delecta juventus.*

ARTE. Fraude, dolo: ut, *Arte Pelaſga.*

DONATI.

VTQVE VOLANS. Aquilæ comparatio aptiſſima. Vt enim & aquila & ſerpens fortiſſimi ſunt: ita illi duo fortiſſimi erant. itidem mira perſpicacitate, ut illi ſunt.

VARIORVM.

MORITVRVS ET IPSE. *Moriturus* autem, non ut illi, ſed animo paratus ad mortem ſe in hoſtem intulit. Rapuit autem Venulum ab equo ſedentem, & ante ſe in equo ſuo collocatum portavit. Hoc factum, quia non admittebat fidem, poſſe dorſo equi diripi armatum, addidit difficultatem, dicens: *multa vi concitus auſert*: ut majore virtute atque impetu venientis id factum legentes, fieri potuiſſe facilius credant. DONAT.

VOLAT IGNEVS ÆQVORE. Accenſus animo. Hypotypoſis Tarchontis, hoſtem armatum ſinu in equo ſuo complexi, quærentiſque rimam ad jugulum. HORT.

VIM VIRIBVS EXIT. Macrob. lib. 6. cap. 6. pro evitat. ſupra lib. 5. vide. HART.

CVM FVLVA DRACONEM FERT AQVILA. Virgilius hic Homero inferior. Macrob. lib. 5. cap. 13. Saturn.

Qua

Qua se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Quâ victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat:
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybelo Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus & ostro,

SERVII.

QVA SE CVNQVE FVRENS MEDIO TVLIT AGMINE VIRGO, HAC ARVNS SVBIT. Vt etiam supra diximus, ita Poëta loquitur, ut aliquibus locis det suspicionem quod Aruns de Turni partibus fuerit. namque & in Camillam impetum facit, & cum ea rursus recedit: quod nisi de socio non procedit. Donatus etiam dicit esse manifestum signum socium ei fuisse: quod Apollinem Soractis invocat montis: de quo Turno auxilia constat venisse. licet possit fieri ut alterius loci homo, alterius loci invocet numen. Item ad argumentum vocat, *Patrias remeabo inglorius urbes:* quod etiam de hoste procedit. *Inglorius* autem ideo, quia superare fœminam, nullam constat esse virtutem. Aut quia nec gloriari poterat, si Camillam earundem partium occidisset, ut quod supradictum est, videatur eam invidia peremisse, quod viris præripiat gloriam & sola nobiliter pugnet Camilla.

TACITVS. Hoc est latens.

CIRCVITVM. Proprie. Nam circumire, insidiantium est: unde est, *Nec gregibus nocturnus obambulat.* CERTAM HASTAM. Inevitabilem. Vnde est è contrario. *Et incertam excussit cervice securim,* id est infirmam, evitabilem.

SACER CYBELE. Nunc montem pro numine, quod in eo colitur, posuit. Et bona occasio ad mortem Camillæ, ut sacerdotem majoris numinis conetur occidere: per quod quasi exauctoratur Dianæ favor, interveniente majoris numinis iracundia. OLIMQVE SACERDOS. Aut quia vetus sacerdos, aut cujus etiam majores sacerdotes fuissent, quibus apud veteres in sacra quoque succendebantur

LONGE FVLGEBAT. Vel longe fulgebat, vel longe insignis.

QVEM PELLIS AHENIS IN PLVMAM SQVAMIS, AVRO CONSERTA TEGEBAT. Cataphractum eum fuisse significat. Cataphracti autem equites dicuntur, qui & ipsi ferro muniti sunt, & equos similiter munitos habent: de quibus Sallustius, *Equis paria operimenta erant, quæ linteo ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant.* Pluma est in armatura ubi in laminam se indit. Nunc autem pro linteo pellem posuit: & *æneas squamas*, æreas laminas intelligimus.

IN PLVMAM vero, in similitudinem plumæ: ut, *Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,* id est in antri similitudinem. Sane sciendum quod ipsos equites cataphractos dicimus. Sallustius, *Et sequebantur equites cataphracti.*

PEREGRINA FERRVGINE. Vt Hibera, id est Hispana, nam ipse hoc alibi exposuit, *Et ferrugine clarus Hibera.* Quidam purpura accipiunt, quod ejus prima tinctura ferrugineo colore sit.

DONATI.

CYBELE. Locus est in quo Cybele colebatur.

SQVAMA. Serpentis est & piscis, quam facit compositio naturalis. nam & ordinibus digesta est: & viarum plurimarum impressione distincta. Quicquid igitur in hanc similitudinem facit artifex, squama dicitur. hæc fit ex minutis laminis invicem se retinentibus, & ita digestis, ut est in avibus pluma.

PEREGRINA, Quasi dicat, ex melioribus regionibus advecta.

VARIORVM.

FORTE SACER CYBELE. Macrob. lib. 5. cap. 1. Saturnal.

QVEM PELLIS AHENIS IN PLVMAM. Puto & Maronem cum Sallustio consentire, & plumarium opus respexisse, antiquis cognitum & laudatum, quod & in armatura ipsa imitabantur, & quod à multiplici liciorum varietate πολύμιτα vocabant. *In plumam* autem, πλουμίδας. unde & plumare, acu pingere ὑφαίνειν. GERMAN.

PELLIS AHENÆ. Aul. Gell. libro 2. cap. 6. HARTVNG.

IN PLVMAM SQVAMIS AVRO, &c. sic & plumatæ vestes, & plumatiles, quæ pluribus ejusmodi notis ex auro purpurave, acu intextis sparsa erant & variata. PLVMAS autem vocarunt veteres, notas ex auro vel purpura rotundas, & in modum plumarum factas, plumarumque similitudinem referentes: inde & *plumarii*, qui plumis vestes variant, & acu pingunt. SALMASIVS.

FERRVGINE CLARVS. Parthasius legatur. HARTVNG.

Digitized by Google

Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu:
Aureus ex humeris ſonat arcus, & aurea vati
Caſſida: tum croceam chlamydemque, ſinuſque crepantes
Carbaſeos, fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo ſive ut ſe ferret in auro,
Venatrix: unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur, totumque incauta per agmen,
Fœmineo prædæ & ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis cui tandem tempore capto
Conjicit, & ſuperos Arruns ſic voce precatur:
Summe deûm ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna:
Da pater hoc noſtris aboleri dedecus armis

SERVII.

SPICVLA TORQVEBAT LYCIO CORTYNIA CORNV. Cretenſes ſagittas Lycio arcu ditigebat: quod, etiam ut ſupra diximus, ad ornatum poni conſuevit.

VATI. Hic vatem ſupra ſacerdotem, ut de Heleno utrumque.

CASSIDA. Pro caſſis: nam accuſativum poſuit pro nominativo.

PICTVS ACV TVNICAS, ET BARBARA TEGMINA CRVRVM. Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id eſt habebat veſtem Phrygionis arte perfectam. Sane armorum longa deſcriptio illuc ſpectat, ut in eorum cupiditatem merito Camilla videatur eſſe ſuccenſa.

FOEMINEO. Inpatienti, inrationabili: ut, *Fœminea ardentem curæque iraque coquebant.*

SVMME DEVM. Ex affectu colentis dicitur. nam Iuppiter ſummus eſt. SANCTI CVSTOS SORACTIS APOLLO. Soractis mons eſt Hirpinorum in Flaminia collocatus. In hoc autem monte cum aliquando Diti patri ſacrum perſolveretur (nam diis manibus conſecratus eſt) ſubito venientes lupi exta de igni rapuerunt, quos cum diu paſtores ſequerentur, delati ſunt ad quandam ſpeluncam, halitum ex ſe peſtiferum emittentem, adeo ut juxta ſtantes necaret, & exinde eſt orta peſtilentia, quia fuerant lupos ſecuti: de qua reſponſum eſt poſſe eam ſedari ſi lupos imitarentur, id eſt rapto viverent. Quod poſtquam factum eſt, dicti ſunt ipſi populi Hirpini Sorani. Nam lupi Sabinorum lingua Hirpi vocantur. Sorani vero, à Dite: nam Ditis pater Soranus vocatur: quaſi lupi Ditis patris. Vnde memor rei Virgilius Aruntem paulo poſt comparat lupo: quaſi Hirpinum Soranum.

PINEVS ARDOR. Ignis ἐξοχήν. ACERVO. Pyra, coacervatione lignorum.

FRETI PIETATE. Iſte quidem hoc dixit: ſed Varro ubique expugnator religionis ait, cum quoddam medicamentum deſcriberet: *Eo uti ſolent Hirpini ambulaturi per ignem, medicamento plantas ungunt.*

MVLTA PRVNA. In pruna. *Pruna* autem quandiu ardet dicitur. Horatius, *Prætextam & latum clavum, prunæque batillum.* Cum autem extincta fuerit, carbo nominatur. Terentius, *Tam excoctam atque atram reddam, quam carbo eſt.* Nam *pruna* à perurendo dicta eſt.

DONATI.

CORNV. Ligni ſpecies eſt.

BARBARA. Nomen artis indicat: nam qui per hanc exercent Barbarii, Carii * alias Barbaricarii dicuntur, qui auro & variis filis hominum & aliarum rerum figuras exprimunt acu pingentes.

TANDEM. Quia diu infectatus fuerat. TÆDA. Hoc lignum naturali ſucco veluti oleo violentius ardet.

PRIMI. Electi.

VARIORVM.

SQVAMMIS. De armis connexis, Turneb. lib. XI. cap. 25. & lib. 24. cap 40. Lipſius de Milit. Rom. lib. 3. dial. 6.

AVREVS EX HVMERIS. Ex Homero Viſt. lib. 33. cap. 12. Var.

CASSIDA. Ex Soſipatro & Feſto L. Fruterius, lib. 3. Veriſim. c. 5.

FRETI PIETATE PER IGNEM. De Hirpinorum familiis, ſuper ambuſtam lignorum ſtruem ambulantibus, ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soracte Apollini, vide Plin. lib. 7. cap. 2.

Omni-

Digitized by Google

Omnipotens. non exuvias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto. mihi cætera laudem
Facta ferent: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit: inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertêre animos acies, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa per auras,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli:
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Arruns,
Lætitia, mistoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnoque juvenco,
Conscius audacis facti: caudamque remulcens

SERVII.

EXVVIAS, PVLSÆVE TROPHÆVM. Exuvias occisæ, pulsæ trophæum. Et proprie. nam ut supra diximus de occisis hostibus triumphabant, de pulsis figebant trophæa.

PARTEM MENTE DEDIT, PARTEM VOLVCRES DISPERSIT IN AVRAS. Bona moderatio Apollinis inter sacerdotis preces, & voluntatem sororis.

NIHIL IPSA, NEC AVRAS, NEC SONITVS MEMOR. Hæc est antiqua lectio. Namque apud majores trahebatur interdum à Græco genitivus singularis. Hinc est & paterfamiliàs & materfamiliàs: quæ duo tantum nomina remanserunt. nam nec hujus auras dicimus, nec hujus custodias secundum Sallustium, qui ait, *Castella custodias thesaurorum*: pro custodiæ. Etenim ita Asper intelligit: licet alii custodias accusativum velint. Sane paterfamiliàs & materfamiliàs quando dicimus, familias indeclinabile est. Si autem paterfamiliæ dixerimus, jam non erit nomen: sed locutio, & familiæ erit dativus. Nam pater mihi est dicimus. Terentius, *Natura tu illi pater es, consilium ego.* Multi tamen volunt in numero plurali nomen utrunque declinari, ut dicamus hi patresfamiliæ, horum patrumfamiliarum.

PAPILLAM EXERTAM. Nudam. Sane mamilla est omnis eminentia uberis: papilla vero breve illud unde lac trahitur.

DOMINAM. Reginam: ut, *Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.*

VIRGINIS AVDET. Sic fuerat consternatus, ut etiam vulneratam timeret.

OCCISO PASTORE LVPVS. Bene pastori comparat reginam. nam reges ipsi, pastores vocantur. Homerus, ποιμένα λαῶν.

CAVDAM PAVITANTEM. Quæ timorem indicat: pro, ipse pavitans.

DONATI.

ANTE OMNES. Demissis omnibus actionibus.

VARIORVM.

MENTE DEDIT. Macrobius lib. 5. c. 5. Homerus Iliad. Ψ. Proverb. *Alia dantur, alia negantur.* Et Proverb. *Nutu ac renuitu.* HART.

CAVDAMQVE REMVLCENS. Sic enim lupi & canes reflectunt caudam, ut eam sub verenda reducant. *Remulcens*, ergo pro reflectens. Turneb. lib. 21. c. 22.

Sub-

Subjecit pavitantem utero, ſylvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Arums,
Contentuſque fuga, mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum ſic expirans Accam ex æqualibus unam,
Alloquitur (fida ante alias quæ ſola Camillæ
Quicum partiri curas) atque hæc ita fatur:
Hactenus Acca ſoror potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigreſcunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata noviſſima perfer,
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe.
Iamque vale. ſimul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens. tum frigida toto
Paulatim exolvit ſe corpore: lentaque colla
Et captum letho poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor

SERVII.

TVRBIDVS. Timidus modo, ſupra terribilis: ut, *Venulo adverſum ſe turbidus infert.*

MVCRO. Hinc apparet *mucronem* eſſe cujuſlibet teli acumen.

FRIGIDA LETHO. Alii TELO legunt, & intelligunt VVLNERE. Et quidam labuntur letho, non letho frigido, ſed letho labuntur. Alii *frigida letho* accipiunt, quia ſequitur poſt, *Captum letho poſuit caput:* Nonnulli frigida lumina tradunt, ſcilicet igni calore extincto, ut è contrario *Ad cælum tendens ardentia lumina.*

PARTIRI CVRAS. Subaudis conſueverat. HÆC ITA FATVR. Vnum abundat. nam ſupravit, *Alloquitur.*

POTVI. Abſolute: pugnare vel vivere. neceſſaria enim Eclipſis in defectione, quæ ex arte non ſemel poſita eſt.

SVCCEDAT PVGNÆ. Animus bellatricis oſtenditur, quæ non ſe dolet lucem, ſed bella deſerere. Iratantum ut nihil aliud moriens, quam de republica tuenda & bellum mandaret, & ſolum putarent idoneum Turnum in ejus vicem ſuccedere.

NON SPONTE FLVENS. Non ſponte ut ſupra, *Portiſque ab equo regina ſub ipſis Deſiluit: quam tota cohors imitata relictis Ad terram defluxit equis.*

PAVLATIM EXOLVIT SE CORPORE. Sic in quarto, *Teque iſto corpore ſolvo.*

ET CAPTVM LETHO POSVIT CAPVT. Cum dicit *caput*, oſtendit operam conſecrati, uſque dum ſolvatur caput hominis, id eſt liberetur; quod facilius poteſt morte contingere, ſicut ſupra dictum eſt. ARMA RELINQVENS. Alii *arma relinquunt* legunt. Probus hypalliagen vult vel contrarium, ut *ipſa relinquit.* Alii *arma relinquunt* laudant dictum eſt, illa decidebant è manibus cum ille exanimi.

VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS. Servat hoc ubique, ut juvenum animas à corporibus dicat cum dolore diſcedere, quod adhuc eſſe ſuperſtites potuerunt: quod etiam de Turno dicturus eſt.

IMMENSVS CLAMOR. Trojanorum ſcilicet, qui exultabant, & quorum animi aucti ſunt Camilla moriente.

VARIORVM.

TVM SIC EXPIRANS ACCAM. Non temerarium eſt, quod Maro ſodalem attribuit Camillæ Accam. Nam & Acca Larentia Romanorum ſuperſtitione conſecrata erat: & Accæ nomen à poëtis aliis poſitum legimus; ut à Suevio (de quo Macrob. lib. 2. cap. 14. Saturn.) hoc verſu, *Admiſcetu Accæ baſilicu hæc nunc partum, Partim Perſica.* Turneb. lib. 11. cap. 1.

HACTENVS POTVI. Indicat ſe jam non poſſe quicquam. Hujuſmodi loquendi colores, deſperantis formulæ ſunt, quibus ſignificamus, id jam non eſſe, quod fuit: ut *habui Chremes: fuimus Troes.* HORTENS.

Sy-

Digitized by Google

Sydera: dejecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Euandrique Arcadis alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam,
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello.
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema jam in morte: neque hoc sine nomine letbum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Auruntem tumulo speculatur ab alto.

SERVII.

CRVDESCIT. Crudelior fit cæde multorum.

OMNIS COPIA. Pro totus exercitus, ut, *Et qua sit me circum, copia, lustro.*

MVLTATAM. Affectam. *Mulctari* enim proprie verberibus dicimus *.

AT TRIVIÆ CVSTOS. Vel ministra, vel observatrix: Potest & pro comite accipi, vel custos mandatorum Triviæ, ne inulta Camilla moriatur.

TEVCROS CONATA LACESSERE. Propter illud, *Bellum importunum gerimus cum gente deorum.* HEV autem doloris exclamatio est. CRVDELE LVISTI SVPPLICIVM. Iuris verbo usus est. *Luere* enim debere dicitur qui pecuniam solvit, quod hic usurpatum est in capitis pœnam. Quidam hujus loci longam expositionem tradunt, Vulscos à Vulscatibus Ylinis originem ducere, Exelytas autem inter quos Amazones sunt, regionem Illyricam incolere * luisse ergo supplicium Camillam dicunt, quæ adversum Trojanos arma tulerit, quibus majores ejus auxilium constat tulisse, id est Penthesilea.

DESERTÆ IN DVMIS. In sylvis coluisse, aut dumis deserti, id est soli & sine nobis. COLVISSE DIANAM PROFVIT. Non deam incusat, sed fatorum necessitatem: contra quam nec numinis opitulatur auxilium.

SINE NOMINE. Sine gloria, sine fama, quod fortiter fecit, vel quis dea vindicat.

FAMAM PATIERIS INVLTA. Id est non invindicatæ ignominiam sustinebis: quod etiam Dido dolet dicens, *Et moriemur inulta: Sed moriamur ait.*

MONTE SVB ALTO. Vt, *Monte sub aërio.* Apud majores, nobiles aut sub montibus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur. unde natum est, ut super cadavera aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ.

REGIS DERCENNI. Quidam de Stercenii Aboriginum, hoc nomen fictum putant * BVSTVM. Hoc loco sepulchrum.

DONATI.

PVLCHERRIMA. Bonam consilio hic intellige.

VARIORVM.

CRVDESCIT PVGNA. Sic lib. 7. *Crudescunt sanguine pugnæ.* Colligit similia Palmerius pag. 859. Tom. IV. Lampad.

AT TRIVIÆ CVSTOS. Macrob. lib. 3. cap. 6. Saturnal.

MVLTATAM MORTE CAMILLAM. Maronis vetustiss. optimusque codex; *mulcatam morte Camillam* habet, cum hac glossematis adjectione: *mulcatam*, id est affectam. Quod ex Ennic. Memmio, multis probat. GERMANVS, quem vide.

Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem,
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum.
Huc perituræ veni: capias ut digna Camillæ
Præmia. tunc etiam telis moriere Dianæ?
Dixit: & aurata volucrem Threïssa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuque infensa tetendit.
Et duxit longe, donec curvata coïrent
Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem, auraſque sonantes
Audiit una Arunſ, hæsitque in corpore ferrum.
Illum expirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignota camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur olympum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas.

SERVII.

VANA TVMENTEM. Plenum falsæ gloriæ, quam Græci κενοδοξίαν dicunt. Vana autem tumentem, ut *Insanda furentem.*

CVR INQVIT DIVERSVS ABIS? Non quasi audienti dicat, ut *Mucle nova virtute puer*; diversus autem, à pugna diversus, vel *diversus* quod fugit quam occidit.

DIGNA CAMILLÆ PRÆMIA. Sic in secundo, *Persolvant grates dignas, & præmia reddant Debita.* Item in decimo, *Et hæc tibi porto Dona prius.*

TVNE ETIAM TELIS MORIERE DIANÆ? Cum ingenti amaritudine dictum est. nam ei etiam genus invidet mortis. Quod autem ait TVNE ETIAM, ad Niobes numerosam pertinet sobolem.

VOLVCREM SAGITTAM Proprie, quia sagittis pennæ adglutinantur. THREISSA. Propter Amazonas: & hanc Virgilius non ita finxit, ut Tarpejam & cæteras, sed proprio nomine videtur induxisse, Græci + enim tradunt ouloforos ex hyperboreis, qui & ipsi sunt Treci in Insulam Delum venisse, hunc Hecaergon Apollinem & Dianam educasse, ut etiam ex cognominibus deorum, cum illa Opis, & hic Hecaergos appellatur, agnoscitur; quod supra plenius dictum est.

CORNVQVE INFENSA TETENDIT. *Cornu* accusativus singularis est, ac si diceret, *Arcumque infensa tetendit.* nam horum dubiorum nominum casus ex similibus vel synonymis comprobantur.

COIRENT INTER SE CAPITA. Homerica est ista descriptio. MANIBVS ÆQVIS. Pro æqualiter, vel æquantibus, & licitum Poëtæ, nomen pro adverbiis aut participiis ponere.

TELI STRIDOREM. Homerus, ἴαλλεν δ' ἄρ' ὀϊστὸν ἐπ' ἄτην.

AVDIIT VNA ARVNS, HÆSITQVE IN CORPORE FERRVM. Celeritas jaculantis exprimitur, sic Statius cum jam percussum dixisset, extinctum ait, *Necdum certi tacet arcus Amynte.* Multi nolunt in medio distingui, propter exprimendam celeritatem.

OBLITI. Nonnulli Virgilium secundum vetustatem hoc verbo usum tradunt, ut obliti ἀμελήσαντες, hoc est negligentes & contemnentes putent, viderant enim peremptum, sed neglexerunt; Ergo scientes liquerunt, ut *oblitus decorisque sui, & oblitus fatorum* Alii obliti ubi reliquerant nescientes, & est sensus *obliti illum.* IGNOTO CAMPORVM IN PVLVERE LINQVVNT. Bene Arunſ, qui quasi sacrilegus peremptus est, facientis numinis iracundia est relictus, ut nec sepulturam possit mereri.

LEVIS ALA. Levis armatura scilicet.

TVRBATI FVGIVNT RVTVLI. Hoc ad Camillæ pertinet laudem: qua amissa turbari fuerunt Rutuli, & mutantur fata bellorum. ACER ATINAS. Licet acer: fugit tamen.

DONATI.

CVR INQVIT. Hæc loquitur secum ex dolore.

TVNE ETIAM. Indignatur quod telis Dianæ sit periturus.

IGNOTO CAMPORVM PVL. LIN. Quod fuit ultionis argumentum, ut socii illius oblivisceremur.

VARIORVM:

CVR DIVERSVS ABIS? Lib. 5. *Quo diversus abis? iterum pete fana.* Hæc secum Opis loquebatur, non ut Arunſ audiret, sed ut comminatione verborum satisfaceret æstibus suis. Locuta est ergo quasi ad præsentem, & tanquam præsentem insultanter appellat. DONAT.

FVGIT ACER ATINAS. De hoc Tumeb. lib. 22. cap. 2.

Dis-

Digitized by Google

Disjectique duces, desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instanteis Teucros lethumque ferenteis
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, & è speculis percussæ pectora matres,
Fœmineum clamorem ad cœli sydera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupêre patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas. pars claudere portas,
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes. orturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos, lachrymantumque ora parentum,
Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur: immissis pars cæca & concita frenis

SERVII.

DESOLATIQVE MANIPLI. Deserti signiferi: quod nimii discriminis. namque hoc ubique dux præcipit, ut frequentes circa signa sint milites: sicut in Sallustio legimus. MANIPLI autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, hastas fœni manipulis inligabat: & hos pro signis gerebant. Vnde hoc nomen remansit.

LETHVMQVE FERENTEIS. Pro inferentes.

LAXOS ARCVS. Non intentos: sed jam solutos.

PVLVIS. Hic corripuit, at ibi produxit, *versa pulvis inscribitur hasta.*

FOEMINEVM CLAMOREM. Impatientem. nam jam dixerat matres, per quod muliebrem clamorem poteramus accipere.

QVI CVRSV PORTAS. Portanda elocutio qui consequatur hos, sed intelligendum eos qui.

INIMICA. Pro hostilis.

MISERAM MORTEM. Quia sequitur, *Limine in ipso.*

MOENIBVS IN PATRIIS. Scilicet ubi sese jam tutos esse credebant.

PARS CLAVDERE PORTAS. Pars eorum qui cursu irrupere portas.

APERIRE VIAM. Id est dare aditum, & bono locutus est ambitu. Nam cum portis via aperitur & clauditur.

ORITVRQVE MISERRIMA CÆDES. Quoniam defensores mœnium dum hostes petunt, suos feriebant. Sic in secundo ubi intulit, *Armorum facie & Grajarum errore jubarum.*

DEFENDENTVM. Ideo *defendentum* & *ruentum*: quia ad masculinum retulit, & hi defendentes facit, quod & de fœminino dicimus. Si autem de neutro loquamur, *defendentium* dicamus necesse est: quia hæc defendentia facit: ut supra diximus, genitivus pluralis à nominativo plurali non debet minor esse. Quod si forte minorem eum aliquando invenerimus, metri necessitate fit & incipit jam parhos esse, non declinatio. Nonnulli ergo in his nominibus genitivum corruptum pro integro accipiunt.

LACHRYMANTVM. Quidam *lachrymantum* genitivum corruptum pro integro accipiunt, quia facit lachrymantium.

PRÆCIPITES FOSSAS. In quas quis potest præcipitari.

COECA. Irrationabilis, quæ in clausas portas more arietis ruebat: id est bellici machinamenti.

VARIORVM.

IRRVPERE PORTAS. Alii RVPERE legunt, simplex pro composito; ut vis meru inflantis hostis, carpentisque terga, atrocior appareat. HORT.

HOS INIMICA SVPER. Gradatim ad summum timorem ascendit. HORT.

VRGENTE RVINA. Multitudine cadentium impellente. PONTAN.

Arietat in portas, & duros obice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum, ſudibuſque imitantur obuſtis,
Præcipites, primæque mori pro mœnibus audent.
Interea Turnum in ſylvis ſæviſſimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam:
Ingruere inſenſos hoſtes, & Marte ſecundo
Omnia corripuiſſe: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæva Iovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix è conſpectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Æneas ſaltus ingreſſus apertos,

SERVII.

SVMMO CERTAMINE. In extremo diſcrimine, ut ſupra, *Vocat labor ultimus omnes.*

MONSTRAT AMOR VERVS. Qui apparet in adverſis. VIDERE CAMILLAM. Scilicet quæ pro aliena patria cecidiſſe videtur. Sane ut videre, non relatam ex pugna, ſed ut exemplum virtutis ejus viderunt, & quidam *ut videre*, quaſi quemadmodum ut videre, ut cum conjunctio modo non adverbium temporis eſt, aut *ut videre* quemadmodum illam dimicare viderant quando interiit.

TREPIDÆ. Licet trepidæ, tamen oblitæ ſexus tela jaculabantur.

PRÆCIPITES. Aut feſtinæ, aut in mortem ruentes. PRIMÆQVE MORI PRO MOENIBVS AVDENT. Nimii doloris eſt: ut, *Me primam abſumite ferro.*

SÆVISSIMVS IMPLET NVNTIVS. Vt & ſupra diximus nuntius eſt qui nuntiat nuntium quod nuntiatur: ſecundum quod nunc nec de fœmina, nec de re quæ nuntiatur procedit nuntius. Vnde multi volunt aliud nuntium intelligi: Accam vero pro ea veniſſe. ſed melius eſt ut nuntius de Acca dictum intelligamus. Novimus enim poni aliqua in ſubauditione, quæ ex aperto dicere non debemus: ut, *Nec dextræ erranti deus abfuit*: cum neceſſe ſit, ut aut Iunonem, aut Alecto intelligamus. Item Salluſtius, *Prima, qui forte venientes exciperet*, cum de inſidiis loqueretur, quas numeri tantum pluralis eſſe pluſquam manifeſtum eſt.

TVMVLTVM. Ferite *tumultum*, ita enim dicitur bellum, quod differri non poteſt.

DELETAS VOLSCORVM ACIES. Falſum eſt: tantum enim fugerunt. ſed vim exprimit nuntii, cujus mos eſt plus quam habet veritas, nuntiare.

INGRVERE. Impetum facere: ut XII. Æn. *Ingruit Æneas Italis.*

ILLE FVRENS (NAM SÆVA IOVIS SIC NVMINA POSCVNT) Duplici ratione inſidias eum reliquiſſe commemorat: dolore nimio, & numinum voluntate: quæ utraque ideo egit, ne capi poſſet Æneas. Sæva autem Iovis numina per parentheſim dictum eſt. Paulo ante præcedens tempus à Turno relictos, id eſt vacantes inſidiis. SÆVA IOVIS SIC NVMINA POSCVNT. Homerus διὸς δ' ἐπαλάσσε βελὴ.

OBSESSOS COLLES. Quos ipſe obſederat ne ad urbem tranſitum haberet Æneas.

PARTORVM.

ARIETAT IN PORTAS. In portas irruit, tanquam aries bellica machina. Vide Macr. l. 5. c. 13. G.

ET DVROS OBICE POSTES. De ſyllabis hujus carminis, Macrob. lib. 5. cap. 14. Saturnal.

DE MVRIS SVMMO CERTAMINE MATRES. Amor patriæ mulieres quamquam trepidas, tamen ſexus ſui faciebat obliviſci, & tela jacere in ſubeuntem hoſtem, ac mori velle. Exemplum Camillæ audaciores reddebat, quæ cum in aliena cauſſa cecidiſſet, juſtum videbatur, ut ipſæ in ſua cauſſa, & pro patria ſua non dubitarent ſe morti etiam offerre. PONTAN.

INTERREA TVRNVM IN SYLVIS. Cædes Camillæ ſpargitur in plures perſonas, ut ejus rei fama Turnum gravius acuat ad pugnam, & terror trepidatioque major oriatur. HORT.

CECIDISSE CAMILLAM. Erigenda pronuntiatio eſt in Camillæ nomine: illic enim eſt major Turni deſperatio, quod Camillæ auxilium perdidit. DONATVS.

METVM IAM AD MOENIA FERRI. Fortaſſis Græcum φόβον, expreſſit: quod fugam, metum & terrorem ſignificat. HARTVNG.

IOVIS SIC NVMINA P. Fatum inevitabile rapit eum ad ulciſcendam Camillæ mortem; unde ipſe in ſuum ſe fatum furibundus conjicit. HORT.

Exin-

Digitized by Google

Exuperatque jugum ſylvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Æneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longè, Laurentiaque agmina vidit:
Et ſævum Æneam agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum, flatuſque audivit equorum:
Continuoque ineant pugnas, & prælia tentent:
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante urbem, & mœnia vallant.

SERVII.

AMBO AD MVROS. Vt tueretur & repugnaret Turnus, ut obſideret Æneas.

FVMANTES PVLVERE CAMPOS. Veluti fumantes caligine pulveris. Ita enim nebula excitat pulvis, ut fumus eſt *

SÆVVM. Fortem. ut, *Sævus ubi Æacida telo jacet Hector.* Item, *Nec minus interea maternis ſævus in armis.* An iratum? Vt, *& ſævum ambobus Achillem.*

INEANT PVGNAS. Pro ineiſſent & tentaſſent.

HIBERO. Oceano, occiduo, id eſt Hiſpano: Hiſpaniam autem, Hiberiam ab Hibero flumine conſtat eſſe nominatam.

TINGAT EQVOS. Quidam *tinguat* humiliter dictum accipiunt.

CONSIDVNT CASTRIS. Hoc eſt in ſua quiſque caſtra digreſſi. Ergo aut caſtra poſuerunt, aut ad morem caſtrorum fecerunt. MOENIA VALLANT. Hinc probatur, quia & qui tuentur & qui obſidenti vallare dicuntur.

VARIORVM.

TOTOQVE FERVNTVR. Proverb. ἄγχει ἐς φίλον. HART.

FVMANTES PVLVERE CAMPOS PROSPEXIT. A ſigno excitati pulveris ſurgentis in cœlum, colligit hoſtem adeſſe. HART.

IAM OVRGITE PHOEBVS IBERO. Periphraſis occaſus Solis. Eſt autem Ἴβηρ, ſive Iberus, fluvius Hiſpaniæ, à quo Hiſpani ipſi, Iberi ſunt dicti, qui utramque Iberi ripam colunt uſque ad mare. Iberia tamen proprie appellatur ea regio, quæ intra Iberum ſita eſt. Et quia Galli Celtæ quondam eam terram tenuerunt, ipſi incolæ Celtiberi, regio vero Celtiberia etiamnum appellatur. HORTENS.

ET MOENIA VALLANT. Caſtris undique tanquam continenti vallo cingunt, & Turnus & Æneas. De circumvallatione Lipſius Poliorcet. lib. 2. Dialog. 2. ab initio.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS

LIBER DVODECIMVS.

Vrnus ut infractos adverſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,
Se ſignari oculis: ultro implacabilis ardet,
Attollitque animos: Pœnorum qualis in arvis
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo: gaudetque comanteis
Excutiens ceruices toros, fixumque latronis

SERVII.

TVRNVS VT INFRACTOS. Poſtquam Turnus in bello defeciſſe videt Latinos, antea ſemper infractos. namque ita major eſt ſenſus, quam ſi INFRACTOS, valde fractos acceperis.

SVA NVNC PROMISSA REPOSCI. Quia dixerat, *Ibo animis contra, vel magnum præſtet Achillem.* NVNC autem pro tunc.

SE SIGNARI OCVLIS. Propter illud quod poſt dicturus eſt, *ante ora Latini, In te oculos referunt.* Modo autem ſignificat, id eſt, ut quod eſſet ſilentio ambiguum, oculis confirmaretur ſine dubio eorum à quibus coactus promiſerat. VLTRO. Aut inſuper, aut antequam aliquis compoſcat. Et bene ducis dignitatem ſervavit, ut non ideo faceret, quia quidam repoſcebant, ſed ſua ſponte accenderetur in prælium.

SAVCIVS ILLE. κατ' ἐξοχὴν. ILLE LEO. Id eſt princeps ferarum. Vel certe veteri more ad magnitudinem pertinet, ut, *ac velut ille canum morſu*, interdum nobilitatem ſignificat, ut, *Multum ille & terris jactatus*, &, aut ſimilem rem deſignat. Lucilius, *Velut olli Auceps ille facit cum improviſo inſidiisque.* Quamvis quidam *ille* per ſe ſuperfluum hoc loco pronomen tradunt. *Saucius* autem *pectus*, id eſt saucium pectus habens. Vt, *nudatoſque humeros oleo perfuſa nitebat.* Et bene alia verba interpoſuit, quia *saucius pectus* & ſonabat aſperrime, & imperitis poterat ſolœciſmus videri. Et *saucius pectus* congrue, in quo Turni dolor eſt. GRAVI VVLNERE. *Gravi*, id eſt, Forti: ut, *Ferit enſe gravem Tymbreus Oſirim.* Venantum autem vulnere, quod venantes fecerunt.

TVM DEMVM. Noviſſime: id eſt poſtquam fuerit vulneratus. Hæc enim leonum natura eſt, ut niſi læſi nequeant iraſci. MOVET autem ARMA. Vires ſuas experitur. nam arma ſunt uniuſcujuſque rei poſſibilitas. unde eſt, *Et quærere conſcius arma*: id eſt dolos. Eſt autem *movet arma*, etiam tranſlatio ab hominibus, qui cum hoſtem petunt, arma movere dicuntur. Sic alibi de tauro, *ſigna movet præceps que obſtrum ferit in hoſtem.* GAVDETQVE. Speultionis, & dicendo *gaudet*, alacritatem voluit leonis exprimere, *gaudio* verbo. Cæterum nulli ferarum, vel pecudum iſte ſenſus adponitur.

EXCVTIENS CERVICE TOROS. Cervice excutiens an quos in cervice habet? LATRONIS. Inſidiatoris à latendo, ſed modo venatoris, & eſt Græcum, nam λατρεύειν dicunt obſequi, & ſervire mercede. Vnde *latrones* vocantur conducti milites. moris autem erat, ut hos imperator & circa ſe haberet, & eos primos mitteret ad omne diſcrimen. unde nunc dicit latronis telo fixum leonem, quia etiam venatores operas ſuas locare conſueverant. Sic etiam dicti qui circa cavea ſunt, quod ut milites ſtent cum ferro; aut quod lateant ad inſidias faciendas: Ergo ex eadem ſimilitudine *latronem*, hic venatorem accipiendum, quia & obſidet ſaltus & cum ferro eſt. Sane *latronem* venatorem, quis ante hunc? Varro tamen dicit hoc nomen & Latinam poſſe habere etymologiam, ut latrones dicti ſint quaſi laterones: quod circa latera regum ſunt, quos nunc ſatellites vocant. una tamen ſignificatio, licet in diverſa etymologia. Plautus in Pyrgopolinice aperte oſtendit qui ſint latrones, dicens. Nam, *Rex Seleucus me opere oravit maximo, ut ei adconducerem latrones & conſcriberem.* Idem in Bacchidibus exſecutus eſt, militem *latronem* dicens, *Suam qui ante vitam venditat.*

DONATI.

INFRACTOS. Valde fractos. LATINOS. Non ſolum ejus gentis milites: ſed omnes qui eſſent in exercitu Turni comparat leoni, qui in beſtias impetium habet, ut Turnus in ſuos, ſed vulnerato, & qui ulciſci non poteſt.

VARIORVM.

Explicat hunc librum Turneb. lib. 23. cap. 14.

PŒNORVM QVALIS. Comparatione, Turni ferociam amplificat. *Pœnorum*, hoc eſt Afrorum, ubi leones.

SAVCIVS ILLE GRAVI. *Ille* redundat. Turnebus lib. 18. cap. 32.

FIXVMQVE LATRONIS. Latro pro Venatore, &c. Victorius lib. 16. cap. 17.

Im-

Digitized by Google

Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento:
Haud ſecus accenſo gliſcit violentia Turno.
Tum ſic affatur regem atque ita turbidus inſit:
Nulla mora in Turno: nihil eſt quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigere recuſent.
Congredior: fer ſacra pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam
Deſertorem Aſiæ (ſedeant ſpectentque Latini)
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos: cedat Lavinia conjux.
Olli ſedato reſpondit corde Latinus:

SERVII.

IMPAVIDVS FRANGIT TELVM. Lucanus, *Per ferrum tanti ſecurus vulneris exit.* FREMIT ORE CRVENTO. Licet os habeat proprio cruore perfuſum. Sane ipſa comparatio exitum oſtendit futurum. Nam etiam Turnus ruit in mortem ferocitate compulſus: ſic in quarto indicat futurum exitum reginæ, dicens, *Qualis conjecta cerva ſagitta.*

GLISCIT. Creſcit & latenter, unde & glires dicti ſunt quos pingues efficit ſomnus. Veteres *gliſcit* incremento ignis ponebant. bene ergo hoc verbo utitur de quo ait, *Vltro implacabilis ardet.*

TVRBIDVS. Plenus terroris & perturbationis. Sane notandum APFATVR, atque INFIT. nam iteratio eſt, qua frequenter eſt uſus: licet nonnulli dicant temperare hoc interpoſitam conjunctionem, & hic habitum futuræ orationis oſtendit.

NVLLA MORA IN TVRNO. Plus eſt Turno, quam ſi in me dixiſſet: ut, *quiſquam numen Iunonis adoret Praterea*: Et bonum principium ejus qui ſuſpicionem timiditatis inciderat. RETRACTENT. Repetant & revolvant.

IGNAVI ÆNEADÆ. Aut *Æneade* pro Æneas, aliud pro aliud ſignificavit; aut *Æneade* non Æneas, quaſi contra omnes pugnaturus.

CONGREDIOR. Hypocriſis eſt, exprimatur id quod flagitatis. ſic Statius ubi Polinicen oblique inducit loquentem, *Non me ullius domus anxia culpet, Expectentve truces obliquo lumine nati.* Vnde etiam ſupra ait poëta, *Se ſignari oculis.* Quidam ſane à NVLLA MORA IN TVRNO, uſque ad PEPIGERE RECVSENT jungunt; ne ſi diſtinctio interceſſerit, languefcat ſententiæ color. CONCIPE FOEDVS. Id eſt conceptis verbis. Concepta autem verba dicuntur jurandi formula, quam nobis tranſgredi non licet. nam & ſarcinatores concipere dicuntur veſtimenta, cum e diverſo conjungunt & adſuunt.

DESERTOREM ASIÆ. Exulem: ut, *Exulibuſne datur ducenda Lavinia Teucris?* unde eſt præmiſſa illa excuſatio, & tota ſecundi œconomia, & in quarto ubi dicit, *Me ſi fata meis paterentur ducere vitam Auſpiciis, & ſponte meas componere curas, Vrbem Troianam primum, dulceſque meorum Reliquias colerem.* Sane *Aut hac Dardanium dextra ſub tartara mittam.* Ponenda eſt mora, ut poſtea inferatur, *Deſertorem Aſiæ*; poteſt enim videri non ita inſtituiſſe Turnus orationem prædicto Dardanium ut inferret deſertorem, ſed regem: verum ubi propius acceſſit intelleriſſe hunc honorem nominis ejus, non dandum: itaque commutaſſe & contumelioſe deſertorem dixiſſe. SEDANT, SPECTENTQVE LATINI. Invidioſe. nam ſenſus eſt * ductus eſt, ut diximus ſupra aliis. Pollicetur enim ſe ſingulari certamine dimicare velle cum nolit: nam cum dicit, SEDANT, SPECTENTQ. LATINI: latenter eos ignaviæ arguit, quod ſolus omnibus quieſcentibus dimicet: quam rem planius ſequens indicat verſus, *Et ſolus ferro crimen commune refellam*, id eſt commune fugæ ac timoris dedecus, ſolus meis virtutibus comprimam. Alii *crimen commune*, id eſt omnium Latinorum: & *crimen* ait, quod Trojani in Italia conſederunt.

AVT HABEAT VICTOS. Vitavit propter omen peſſimum verbum de ſe, quod de Ænea dixerat: *Illæ me in tartara mittat*, Sed ait *Victos.* CEDAT LAVINIA CONIVX. Vt, *Cedat amicitia Teucrorum*, id eſt in præmium victoriæ concedat.

SEDATO CORDE. Quia de Turno ait, *Atque ita turbidus inſit*: & qualitatem orationis prædixit.

DONATI.

DESERTOREM ASIÆ. Tria convitia: à loco quod Aſianus, quaſi dicat, ex corrupta pervincia: à genere quod eſſe Dardanus, qua rebellis: à facto quod eſſet proditor.

COMMVNE. Nam commune dedecus eſt, quod Trojani Italiam teneant.

VARIORVM.

NVLLA MORA IN TVRNO. Emphaticôs de ſe, in tertia perſona. ſic illud ſuprà, *Æneæ magni dextra cadu.* & Hom. Iliad. α. HART.

FER SACRA PATER. Quæ fœderibus faciendis adhibebantur in ſingulari certamine ceremoniæ, referuntur ab Homer. Iliad. 3. HORT.

SEDANT SPECTENTQVE LATINI. Sedere, non ſolum habitu illo corporis manere, ac quieſcere valet: ſed etiam negligenter, pigre ſe gerere in aliquo negotio. Victor. lib. 16. cap. 20.

O præ-

Digitized by Google

Opræstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atque omneis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu: necnon aurumque animusque Latino est.
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris,
Nec genus indecores. sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: simul hæc animo hauri,
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat: idque omnes divique hominesque canebant:
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mæstæ lachrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero, atque arma impia sumpsi.
Ex illo, qui me casus, quæ Turne sequantur
Bella, vides: quantos primus patiare labores.

SERVII.

O PRÆSTANS ANIMI. Et præstans viribus, & præstans virium dicimus. Sane magnæ moderationis est hæc oratio. nam & laudat Turnum, quasi virum fortem: & tamen eum à singulari certamine dehortatur. dicens enim PRÆSTANS ANIMI, latenter ostendit eum inferiorem esse virtute.

EXPENDERE CASVS. Ne ex abrupto de ejus virtute desperare videatur, casuum varietatem se timere commemorat.

SVNT TIBI REGNA PATRIS DAVNI, SVNT OPPIDA. Argute negat illi sua regna, dicens ei esse alia, ut hæc malit Turnus quæ sua virtute quæsivit. Sensus ergo est, Si propter regnum dimicare disponis, habes paternum: si propter gloriam, multos virtute superasti. Quod autem dicit, NEC NON AVRVMQVE ANIMVSQVE LATINO EST, varie exponitur. namque alii dicunt, habes regnum paternum, habes oppida: etiam à me habes aurum & promptum animum ad danda omnia præter filiam, ut de se Latinus dixisse videatur de auro, propter illud *Prædivitis urbe Latini.* Alii vero sic intelligunt, si propter opes & uxorem dimicaturus es, hæc non solus habeo, cuicunque enim Latino est & aurum & animus promptus in generum: ut *Latino* non de se dicat, sed cuicunque de Latio.

LATIO, ET LAVRENTIBVS ARVIS. Et in civitate, & in omni regno Latinorum.

NEC GENVS INDECORES. Quia iste petebat filiam regis, est autem elocutio figurata de Græco ἀσχήμονες μίαφι * SINE ME HÆC. Hoc loco intelligimus Turnum dolore in aliqua voluisse verba prorumpere. HAVD MOLLIA FATV. Id est vera, non aspera, sed quæ cum veritate dicuntur. falsa enim, plena solent esse blanditiis.

ANIMO HAVRI. Omni intentione percipe.

NVLLI VETERVM SOCIARE PROCORVM. Generaliter dicit prohibitum esse dari Laviniam cuilibet Latino, ut Turnus solatium aliquod habere possit doloris.

DIVIQVE HOMINESQVE CANEBANT. Propter Faunum & vates.

VICTVS AMORE TVI. Id est propter te, propter tuum amorem. Sane inter *tui causſa feci*, & *tua causſa feci*, hoc interest: ut tui causſa tunc dicamus, si aliquid ipsi ad quem loquimur, præstiterimus: ut puta tui causſa me defendi. Tua vero causſa tunc, cum alteri aliquid alterius contemplatione præstamus, ut puta tua causſa hominem tuum defendi.

COGNATO SANGVINE. Quia Venilia mater Turni, soror est Amatæ.

VINCLA OMNIA RVPI. Et religionis & fœderis.

PROMISSAM ERIPVI GENERO. Verum est. nam Æneæ per legatos promiserat filiam, cui postea intulit bellum licet multi dicant ante eam Turno fuisse promissam: quod falsum est. Nam Latinus nunquam est Turno pollicitus. Nam nec Faunum consuleret, si eam Turno ante promisisset. sed tantum eum esse generum Amata cupiebat: quod etiam legimus, *Quem regia conjux Adjungi generum miro properabat amore.*

QVI ME CASVS. Excusat Turnum, ut non ipsius videatur esse, quod victus est: sed suum qui ausus est contra generum bella suscipere.

PRIMVS. Præcipuus ante omnes.

VARIORVM.

O PRÆSTANS ANIMI IVVENIS. Ex Accio. Macrob. lib. 6. cap. 2. Saturn.

AVRVMQVE ANIMVSQVE LATINO EST. Nec sibi Turni affinitate opus esse, nec vicissim Turno Latini: cum uterque alterius subsidio carere facile possit. Turneb. lib. 23. cap. 14.

ME NATAM. Excusat, quare se neget illi dare filiam, à fatali necessitate jungendi eam alii. HORTENSIVS.

Digitized by Google

Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent noſtro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem inſania mutat?
Si, Turno extincto, ſocios ſum accire paratus,
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia? ad mortem ſi te (fors dicta refutet)
Prodiderim, natam, & connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias: miſerere parentis
Longævi, quem nunc mæſtum patria Ardea longe
Dividit. Haud quaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exuperat magis, ægreſcitque medendo.
Vt primum fari potuit, ſic incipit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor optime pro me
Deponas, lethumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.

SERVII.

BIS MAGNA VICTI PVGNA. Semel occiſo Mezentio: iterum cum interiit Camilla.

RECALENT. Pro calent. RE enim ſuperflua compoſitio eſt verbi, aut *recalent*, iterum calent dixerat, magna quod victi pugna: RE enim iterationis obtinet vicem, & bene neceſſarium cum actu refert.

ALBENT. Vſurpavit verbum albeo albes.

INSANIA MVTAT. Inſania enim eſt, unde vix evaſeris illuc reverti.

TOLLO. Finio, removeo: ut, *Tollite cuncta, inquit.*

SOCIOS SVM ADSCIRE PARATVS. Bene non adjecit quos, ut levaret invidiam.

FORS DICTA REFVTET. Parentheſis quaſi diſſimulatio vel remo * plena abominationis.

NATAM, ET CONNVBIA NOSTRA PETENTEM? Iniquiſſimum enim eſt eum morti tradere, qui tuam affinitatem exoptet.

RESPICE RES BELLO VARIAS. Ne eum ignaviæ videatur arguere, admonet eum caſuum: ut ſupra, *Atque omnes metuentem expendere caſus.*

MOESTVM PATRIA ARDEA LONGE DIVIDIT. *Longe mœſtum*, id eſt valde mœſtum. longe dividit, non procedit. non enim Ardea à Laurento longo valde diſſidet ſpatio.

HAVDQVAQVAM. Nequaquam, quia ſupra dixerat, *ultro inplacabilis.*

ÆGRESCITQVE MEDENDO. Inde magna ejus ægritudo creſcebat, unde ſe ei Latinus remedium ſperabat afferre. MEDENDO autem, dum ei medetur. Nam gerundi modus eſt à paſſiva ſignificatione.

VT PRIMVM FARI POTVIT. Nimius enim dolor vel iracundia intercluſerat ejus vocem: ſic de Euandro, *Et via vix tandem laxata doloris eſt.*

QVAM PRO ME CVRAM GERIS, HANC PRECOR OPTIME PRO ME DEPONAS. Bis quidem ait PRO ME, ſed diverſa affectione namque hæc dicit, Quam pro ſalute mea ſolicitudinem geris, hanc pro mea fama & gloria quæſo derelinquas. vir fortis enim glorioſam mortem præponit ſaluti.

DEBILE FERRVM. Sic in ſecundo, *Telumque imbelle ſine ictu Conjecit.*

NOSTRO DE VVLNERE. Quod nos inferimus, & dubie eſt locutus.

DONATI.

BIS MAGNA VICTI PVGNA. Semel cum occiſus Mezentius lib. x. iterum cum Camilla lib. xi. Si ſemel male pugnatum, daretur hoc eventui: bis pugnatum eſt, & fortiter quidem, atque ut obtineri debuiſſet victoria, niſi offenſa numina proſperitatem omnem in aliam partem, facta noſtorum cæde avertiſſent. Atque utinam malis ipſis veniſſet finis: nimis autem vigent: ac ut nova & pertinaciter continuata perdurant. Quid jam ſperetur proſperi, quum extra urbem perierint omnia, & vix tueamur, quæ tenemus incluſa.

VARIORVM.

MISERERE PARENTIS. Pathos ab ætate. Macrob. lib. 4. c. 4. Saturn.

PRO LAVDE PACISCI Supra libro 5. *Vitamque volunt pro laude paciſci.* HARTVNG.

Digitized by Google

Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Fœmineæ tegat, & vanis seſe occulat umbris.
At regina nova pugnæ conterrita sorte
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat.
Turne, per has ego te lachrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum: spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ: decus, imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit:
Vnum oro, desiste manum committere Teucris.
Qui te cunque manent isto certamine casus,
Et me Turne manent. simul hæc inviſa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
Accepit vocem lachrymis Lavinia matris,
Flagrantes perfusa genas, cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, vel mista rubent ubi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:

SERVII.

LONGE ILLI DEA MATER ERIT. Contra illud, *Sed matris auxilio nititur.*

NOVA SORTE. Id est, magna. nam novum non est quod fuerat ante promissum. magnam autem sortem vocavit singulare certamen.

PER SI QVIS AMATÆ TANGIT HONOS ANIMVM: Si quod te regina rogat tuam commovet mentem, & si quem honorem habes Amatæ. Sic in septimo, *Si qua pius animis manet infelicis Amatæ Gratia.*

IN TE OMNIS DOMVS INCLINATA RECVMBIT. Totum digessit ante per species: & sic se contulit ad generalitatem.

MANVM COMMITTERE TEVCRIS. Ab omni eum bello, non tantum à singulari certamine dehortatur.

ET ME TVRNE MANENT. Mire agit. nam quia scit suam mortem virum fortem facile posse contemnere, deterret eum, dicens se simul esse morituram, ut qui periculum non timet, formidet invidiam.

NEC GENERVM ÆNEAM CAPTIVA VIDERO. Mire & fidem suam & studium circa Turnum expressit.

ACCEPIT VOCEM. Ordo est, Accepit vocem matris Lavinia.

FLAGRANTES PERFVSA GENAS. Lachrymis perfusas. Statius, *Et gemitu mœstos imitata parentes.*

IGNEM SVBIECIT RVBOR. Hypallage est, pro, cui ignis animi subjecit ruborem. movebatur autem, intelligens se esse tantorum causſam malorum. Sicut supra ipse, *Causſa mali tanti atque oculos dejecta decoros.*

VIOLAVERIT OSTRO SI QVIS EBVR. Homeri comparatio. unde & *violaverit*, transtulit. Ille enim ait, ὅς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ.

MIXTA RVBENT VBI LILIA MVLTA ALBA ROSA. Aut ubi multa alba lilia permixta rubent rosa, id est, rosæ conjunctione. Naturaliter enim omnis candor vicinum in se trahit ruborem.

ILLVM TVRBAT AMOR. Invenit occasionem qua Turnus magis moveretur in bellum.

VARIORVM.

LONGE ILLI DEA MATER. Muret lib. 10. Var. cap. 4.

VANIS SESE OCCVLAT VMBRIS. Videtur quadam reciprocationis abusione dictum esse, cum de Ænea dici videatur, & ipsum Latinitas postulet: sed aliquanto hac in re liberiores fuerunt Latini veteres, etiam Cicero. Turneb. lib. 10. cap. 7.

TANGIT HONOS ANIMVM. Explic. Turneb. lib. 23. cap. 14.

ACCEPIT VOCEM LACHRYMIS. Ordo verborum est: Lavinia vocem matris accepit, ipsa flagrantes genas perfusa lachrymis. PONT.

IN TE OMNIS DOMVS INCL. Proverb. *In caducum parietem inclinare.* HART.

INDVM SANGVINEO. Ex Homero Macrob. lib. 5. cap. 12. Saturn.

RVBENT LILIA. Hom. Iliad. 5. Macr. lib. 5. c. 12. H.

Ardet

Digitized by Google

Ardet in arma magis: pauciſque affatur Amatam:
Ne quæſo, ne me lachrymis, neve omine tanto
Proſequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater. neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum craſtina cælo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quieſcant
Et Rutulûm: noſtro dirimamus ſanguine bellum:
Illo quæratur conjux Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapiduſque in tecta receſſit,
Poſcit equos: gaudetque tuens ante ora frementeis,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithya,
Qui candore nives anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigæ, manibuſque laceſſunt
Pectora plauſa cavis, & colla comantia pectunt.

SERVII.

NEQVE ENIM TVRNO MORA LIBERA MORTIS. Duplex hoc loco eſt expoſitio: aut enim ordo eſt, Ne quæſo mater, ne me lachrymis, id eſt tanto mortis omine proſequaris, ad duri Martis certamina proficiſcentem. neque enim Turno mora libera eſt non eundi, poſt jam promiſſum ſingulare certamen. Aut certe hoc dicit, Noli me mater ad bellum euntem ominoſis lachrymis proſequi: neque enim Turno mora libera mortis, id eſt, neque enim eſt poteſtatis meæ moram inferre venientibus fatis. ac ſi diceret, Si imminent fata, periturus ſum: etiam ſi minime ad bella proficiſcar. Sciendum tamen locum hunc unum eſſe de inſolubilibus XII. quæ habent obſcuritatem, licet à multis pro captu reſolvantur ingenii.

CVM PRIMVM CRASTINA CAELO PVNICEIS INVECTA ROTIS. Hoc loco aviditas pugnaturi exprimitur. Sane nunc non dicit oriri diem, ſed deſignat tempus quod vult ut ad ſingulare certamen uterque procedat.

NOSTRO DIRIMAMVS SANGVINE BELLVM. Bene ſe omnibus commendat hoc dicto: ſiquidem ſuum ſanguinem pro omni bello dicit poſſe ſufficere.

POSCIT EQVOS, GAVDETQVE TVENS ANTE ORA FREMENTEIS. Solent enim ex equorum vel mœſtitia, vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere.

PILVMNO QVOS IPSA DECVS DEDIT ORITHYA. Ait Horatius in arte poëtica, *Nec quodcunque velit, poſcat ſibi fabula credi.* Vnde Critici culpant hoc loco Virgilium, dicentes incongruum eſſe figmentum. Namque Orithya cum Athenienſis fuerit, filia Terrigenæ, & à Borea in Thraciam rapta ſit, quomodo potuit Pilumno, qui erat in Italia, equos dare? DECVS DEDIT. Ad ornamentum: ut, *Quæ ipſa decus ſibi dia Camilla delegit.* Sane hic verſus ἀποδεδόχαν eſt. nam *thyi* diphthongus Græca eſt.

QVI CANDORE NIVES ANTEIRENT CVRSIBVS AVRAS. Homeri verſus verbum, ad verbum λαμπετόωντε θέειν, ἶσοι δ' ἀνέμοισιν ὄμιλον.

PROPERI AVRIGÆ. Feſtini, veloces: & erit nominativus hic properus. *aurigas* autem pro agaſonibus poſuit. nam aurigæ proprie ſunt currus regentes.

VARIORVM.

ARDET ARMA MAGIS. Cui ſuadebatur ne ſe committeret pugnæ, videndo Lavinam adeo venuſtam, ut nihil ſupra, magis inflammatus eſt ad pugnam ex amore illius & deſiderio potiundæ talis elegantiæ. Nec tempus ſinebat, neque affectus magnitudo longam orationem texere: ergo reſpondet paucis: vetat lachrymationem, quia malum omen habet: mallet enim ſe læto omine, nempe fauſtis acclamationibus proſequeretur. PONT.

NEQVE ENIM TVRNO MORA LIBERA MORTIS. Emendatur à Turneb. lib. 23. cap. 14.

PILVMNO QVOS IPSA DECVS. Defendit à Criticorum reprehenſione hunc locum Turnebus lib. 23. cap. 14 qui negat incongruum eſſe, deam deo equos Thracios donaviſſe, cum & ἵππιον πολεμιστὴν vocet Heſiod. & Thraces equos paſſim Homerus, & ipſe Maro carminibus commendent. Ego certe, ut cum Turnebo ſentiam, tam alienum quam Critici, hoc figmentum accipere non poſſum: nam & hoſpitii dona multas, inter abſentes locisque diſiunctos, amicitias tradita, vel miſſitata junxiſſe certum eſt, ex Homero, exteriſque auctoribus & Poëtis. GERMAN.

QVI CANDORE NIVES. Explic. Turnebus lib. 24. cap. 31.

Digitized by Google

Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco
Circundat loricam humeris: ſimul aptat habendo
Enſemque, clypeumque, & rubræ cornua criſtæ:
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium, quaſſatque trementem,
Vociferans: Nunc ô nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da ſternere corpus,

SERVII.

ALBOQVE ORICHALCO. Apud majores orichalcum pretioſius omnibus fuit metallis. namque ſicut Lucretius dicit, Cum primum homines ſylvas incendiſſent, nullarum adhuc rerum periti, terra caſu fertilis omnium, ex incendii calore deſudavit metalla: inter quæ orichalcum pretioſius viſum eſt, quod & ſplendorem auri & æris duritiem poſſideret. Namque de auro primum ſecuris facta diſplicuit cauſſa mollitiei; ſimili ratione & argenti contemptus eſt uſus, mox æris: orichalcum placuit, donec veniretur ad ferrum. Vnde etiam ſecula ita dicuntur fuiſſe diviſa. Orichalcum etiam fuiſſe pretioſum Plautus docet, qui ait in Milite glorioſo, *Ego iſtos mores orichalco contra comparem.* ALBOQVE ORICHALCO. Auri ſcilicet comparatione. nam album non eſt.

CIRCVNDAT LORICAM HVMERIS. Non armatur hoc loco, ſed explorat utrum arma apte & congrue ejus membris inhæreant. APTAT HABENDO. Ad habendum, ut congrue poſſint inhærere.

CORNVA CRISTÆ. Id eſt comas, quas Græci κόμας nominant. unde & κείρειν dicunt tondere. *Cornua* autem proprie ſunt cincinni.

DEVS IPSE PARENTI FECERAT. Ac ſi diceret, non per miniſtros. Statius, *Sed plurimus ipſi Sudor ibat.* Et notandum quam affectate variaverit, ut Æneæ uno loco arma deſcriberet: Turni vero hic haſtam, gladium & loricam. In octavo autem ſcutum & galeam.

EXIN. Deinde. nam ordinis eſt adverbium. INGENTI ADNIXA COLVMNÆ. Haſtæ per columnam exprimitur magnitudo: ſicut in ſeptimo equorum; ut, *Stabant tercentum nitidi in præſepibus altis.*

STYGIA VNDA. Quaſi immortalem fecerat. VI. Virtute.

ACTORIS AVRVNCI SPOLIVM. Vel quod Actori detraxerat Turnus: vel quod Actor cuidam alteri ſuam ambigue eſt poſitum. QVASSATQVE TREMENTEM. Quaſſat, & tremere facit.

VOCIFERANS. Hæc ſcilicet quæ dicturus eſt. Plerumque enim ita clamor oſtenditur, ut ſtatim ipſius clamoris verba ſubdantur. ſic ſupra, *Torvumque repente Clamat io matres.* Sane nunc ita ad haſtam, quaſi ad aliquam perſonam loquitur, & ei intellectum & auditum dat, ſicut Cicero in Catil. verba reipublicæ. Sed ille ait. *Si patriam loqui poſſet ſieri.* Turnus vero quaſi ad virum ſentientem loquitur: nec immerito. nam eum inducit furentem, ut, *His agitur furiis, totoque ardentis ab ore Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.*

VOCATVS HASTA MEOS. Invocationis mex preces. Nam appellatio eſt à verbo, quæ ſemper aut in IO exit, aut in VS. Si in IO exeant, tertiæ eſt formæ. Si in VS quartæ: ut ab eo quod eſt lego, aut lectio, aut lectus facit. Sed hoc nos dicimus, quod ἀφωνήτως fuerit: ſicut nunc ab eo quod eſt voco, vocatus poteſt, non invocatio. TE MAXIMVS ACTOR. Subaudimus, ante agere conſueverat.

NVNC TVRNI DEXTRA GERIT. Ejus ſcilicet qui quaſi ſupra maximum eſt Actorem. DA STERNERE. Figura Græca: ut, *Donat habere viro.* Item, *dat ferre talentum.*

DONATI.

STYGIA VNDA. Conſecrationem quandam enſis oſtendit.

CORRIPIT. Quaſi dicat ſine conatu extulit, quamvis tanta eſſet, ut adminiculis columnæ egeret.

VARIORVM.

ALBOQVE ORICHALCO. Album vocat *orichalcum*, auri comparatione. Quidam perverſe *aurichalcum* ſcribunt. Vtrum vero orichalcum genus aliquod ſit metalli foſſilis, præter id quod eſt omnibus notum & factitium, an nullum fuerit unquam, quæritur. Vide Lambin. in Curcul. Plaut. ſcen. ult. act. 1.

SIMVL APTAT HABENDO. Id eſt ad habendum, ut congrue poſſint inhærere, ut bene haberi poſſint ac ferri. Quod enim bene portatur & apte fertur, geſtantem relevat, quia levius redditur. DON.

RVBRÆ CORNVA CRISTÆ. Lege Iunium de coma, pag. 308. De cornibus ſuper galea aſſert quædam Lipſius Analect. ad dial. 5. lib. 3. de Milit. Rom.

ADNIXA COLVMNÆ. Magius lib. 3. Miſcell. cap. 2.

NVNC, O NVNQVAM. Explic. Turneb. lib. 8. c. 16. & lib. 22. c. 12.

Lori-

Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines,
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in prælia Taurus
Terrificos ciet, atque iraſci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco, ventoſque laceſſit
Ictibus, & ſparſa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis ſævus in armis
Æneas acuit Martem, & ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum ſocios, mœſtique metum ſolatur Iüli,
Fata docens, regique jubet reſponſa Latino

SERVII.

LACERARE REVVLSAM. Vt laceratam revellam. Laceratam autem propter illud, *Et bis ſex thoraca petitum Perfoſſumque locis.*

VIBRATOS CALIDO FERRO. Criſpatos calamiſtro. nam calamiſtrum eſt aeus major, quæ calefacta & adhibita intorquet capillos. Vnde etiam Cicero *calamiſtratam comam* appellat frequenter, quæ etiam vituperationi eſt. Vnde & contra ad laudem eſt poſitum ab Horatio, *Hic & incomptæ Curium capillo.* MYRRHA autem MADENTES. Vnguentatos.

OCVLIS MICAT ACRIBVS IGNIS. Vt ſupra dictum eſt furoris immanitate.

TERRIFICOS CIET. Nomine, & hinc apparet mugitus non tantum dolentum eſſe, ſed etiam iraſcentum. CIET autem modo dat, ſicut in VI. *Lenibat dictis animum lachrymaſque ciebat.* Nam proprie CIERE, eſt aut dolorem aut lachrymas commovere.

AD PVGNAM PROLVDIT. Præmeditatur. Cicero, *Sin mecum in hac profectione nihil fueris, id eſt præmeditatione certaminis, quem te in ipſa pugna cum acerrimo adverſario fore putemus.*

SÆVVS. Fortis: more ſuo, vel magnus. Et ingentem moderationem dat Æneæ, quippe quem inducit laborantem, ut poſſit in iram moveri, cum Turnum ita dicat furere, ut nec Latini conſiliis, nec Amatæ precibus poſſit obedire.

ACVIT MARTEM. Irritat ſe ad futura certamina.

COMPONI FOEDERE BELLVM. Finiri. Vt, *ante diem clauſo componet veſper Olympo.* aut componi bellum ad pactionem ſingularis certaminis bellum deduci. *Fœdus* autem, ſicut ſupra dictum eſt, ab hoſtia quæ fœde interimi ſolet appellatum eſt *Oblato* autem *gaudens*, intelligendum nuntium Æneæ veniſſe de bello.

TVM SOCIOS MÆSTIQVE METVM SOLATVR IVLI. Intelligamus hos ſpe ſingularis certaminis pro ducis ſalute eſſe turbatos. Bene autem ſeparavit Aſcanium à ſociis, de illis enim ſocios dixit, non addidit metum, quia proprium erat & filii & pueri timere pro patre.

FATA DOCENS. Monens quibus condenda urbs ſit, quid futurum ut vincat. LATINO CERTA REFERRE VIROS. τὸ σαφὲς: etiam ad Latinum Æneam legatos miſiſſe intelligimus. Nam ſupra Turnus tantum dixerat, *Nuntius hæc Idmon, Phrygio mea dicta Tyranno.* Certa autem pro firma & vera; aut certe hos legatos Idmoni adjunctos poteſt intelligi.

VARIORVM.

SEMIVIRI PHRYGIS. Semivirum invidioſe propter Paridis cognationem; tum quod formarum ferax habita ſit Phrygia, & mollior, ut docet Euſtathius in primum verſum Iliad. λ. GERM.

FOEDARE IN PVLVERE CRINES. Ciniflones antiquis dicti à calefactis calamiſtris ad intorquendos fingendoſque capillorum cincinnos, cirros, corymbos, crobylos tum mulieribus, tum effœminatis viris mollibuſque. Calamiſtratos autem crines ut muliebres notat, alludens ad ſæcula quibus Romæ indulſere mariti uxoribus, quo formam ſuam concinniorem efficerent, capillos ſuos cinere rutilare. GERMAN.

SCINTILLÆ ABSISTVNT. Pathos ex habitu perſonæ. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturn. Idem Homerus de irato Achille. Camerar. problem. 8. Dec. 2.

PROLVDIT ARENA. *Proludere*, eſt ludendo imaginem quandam veritatis oſtendere. Vel futurum certamen meditari, & exercendarum virium cauſſa, confirmandique animi, ſimulacrum certaminis inire. DONAT. BVDÆVS.

ET SE SVSCITAT IRA. Supra indicatum eſt jam aliquot locis, iram eorem eſſe fortitudinis. HARTVNG.

Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes
Orta dies, cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnæ ſub mœnibus urbis:
Dimenſi Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas: alii fontemque ignemque ferebant,

SERVII.

PACIS DICERE LEGES. Id eſt, Quas paulo poſt in ipſo fœdere eſt dicturus Æneas.

POSTERA VIX SVMMOS. Deſcriptio temporis quod Turnus præfinierat.

CVM PRIMVM ALTO. Quia res perturbatæ ſecuturæ ſunt, diem quoque cum fervore oriri fecit.

LVCEMQVE ELATIS NARIBVS EFFLANT. Ennianus verſus eſt ordine commutato. Ille enim ait, *Fundunteque elatis naribus lucem.* Et ſciendum nunquam diem ſic patenter deſcripſiſſe Virgilium. Sicut in quarto noctem, ubi Dido pervigilans deliberat.

CAMPVM AD CERTAMEN. Totus hic de fœderibus locus de Homero tranſlatus eſt, ubi Alexander Paris cum Menelao ſingulari certamine dimicaturus eſt.

DIMENSI RVTVLIQVE VIRI. Inter ſe per certa ſpatia dividentes, quæ quiſque loca purgaret: & hoc loco ſciendum *Fanni lucum evertere Troiani.* Vnde eſt paulo poſt, *Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.*

FOCOS. Quicquid ignem fovet, focus vocatur, ſive ara ſit, ſive quid aliud in quo ignis fovetur. Sicut in tertio dictum eſt, tamen & hic in publico ſacrificio oſtendit cum aris etiam focos ſacratos, nam ait, *Inmedioque focos & diis communibus aras*, & poſt ſubtexuit, *Crateraſque focoſque ferunt*; crateras ſcilicet quibus libaverat, focos vero ad quos legitimum ſacrificium perfecerat. ET DIIS COMMVNIBVS ARAS. Dii communes ſunt, ut alii dicunt, Mars, Bellona, Victoria: quia hi in bello utrique parti favere poſſunt. Vt autem altioris ſcientiæ hominibus placet, *dii communes* ſunt qui ἀζωνοι dicuntur, id eſt qui cœli certas non habent partes, ſed generaliter à cunctis coluntur. ubique enim eos eſſe manifeſtum eſt: ut Mater deûm, cujus poteſtas in omnibus zonis eſt. Nam ideo & Mater deum dicitur, quod cum omnibus eſt ejus communis poteſtas. Alii *communes deos* volunt, Solem, Lunam, Plutonem, Martem. hi enim apud omnes homines inveniuntur, & ſunt in omnibus terris. Prior tamen ſenſus & ſimplex eſt, & magis aptus negotio.

ARAS GRAMINEAS. Romani enim moris fuerat ceſpitem ante ſuperponere, & ita ſacrificare. *Gramineas* autem ideo, quia & de bello res agitur, & Marti ſacrificatur, cui gramen eſt conſecratum: quod ſecundum Plinium in naturali hiſtoria ex humano cruore procreatur. Gramen autem herbæ ſpecies eſt, licet omnis herba gramen vocetur: ſicut robur, omne lignum, cum ſit & ſpecies. FVNTEMQVE IGNEMQVE FEREBANT. Fontem pro aqua poſuit, à toto partem. Sane ad facienda fœdera ſemper aqua & ignis adhibentur. unde & quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aqua & igni interdicimus, id eſt rebus quibus conſortia copulantur; ad hæc autem aqua de certis fontibus peti ſolet.

DONATI.

ARAS. Propter conſecrationem fœderis. COMMVNIBVS. Quia adhuc incertum erat, quo eſſet perventura victoria.

VARIORVM.

ET PACIS DICERE LEGES. Græci quoque εἰρήνην λέγειν.

POSTERA VIX SVMMOS SPARGEBAT LVMINE. Nimis operoſa lucis matutinæ inſequentis diei deſcriptio, quam periergiam vocant. HORTENSIVS.

SPARGEBAT LVMINE MONTES. In locis enim excelſis, atque adeo cacuminibus primum ſe radii Solis Orientis oſtendunt. PONT.

CAMPVM AD CERTAMEN. In quo duo illuſtres heroes ſingulari pugna congrederentur.

IN MEDIOQ. FOCOS. Aras, ad quas præſentibus diis, per fetialem & patrem patratum fœdus percutiebatur. HORT.

ET DIIS COMMVNIBVS ARAS. Græci ὁμοβωμίους vocant ab eadem ara homines ejuſdem religionis, deos item communes. Quod autem Servius communes, Martem, Bellonam, Victoriam dicit, Homerus non diſſimili ſententia prorſus ἄμφω ἀμοιβαίω πολεμιστὰ, ξυνάλιε, ὀτρηρὼ ἐπίκουρε vocitat, & ἀμύντορε. cujus hic Servius ſub titulo Matris deûm meminit, ſæpe Euripid. πάντων θεὸν nominat. Cæterum hic Turneb. lib. 23. cap. 14. Exiſtimat communes deos dici, quorum ſimulacra in gramineis aris erant poſituri, ut eorum interventu & religione ſanciretur fœdus, atque adeo *communes* vocari, quod eorum ſacramento & religione communiter utraq; pars fœdus eſſet perenniſura & eorum numinibus ſtatura, ut dii ſint communes Trojanis & Latinis in fœdere ſanciendo. GERM.

ARAS GRAMINEAS. Id eſt ceſpititias, quales in caſtris excitabantur. TVRNEB. lib. 11. cap. 1.

Velati

Digitized by Google

Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidûm, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis:
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. necnon mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Vtque dato signo spatio in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.

SERVII.

VELATI LINO. Atqui Feciales & Paterpatratus per quos bella vel fœdera confirmabantur, nunquam utebantur vestibus lineis. Adeo autem à Romano ritu alienum est, ut cum Flaminica esset inventa tunicam laneam lino habuisse consutam constitisset ob eam causam piaculum esse commissum. Vnde dicimus errore factum ut linea vestis contra morem adhiberetur ad fœdera, quæ futura non erant firma. Scimus enim hoc ubique servare Virgilium, ut rebus quibus negaturus est exitum, det etiam infirma principia. Sic in Thracia civitatem condens Æneas, quam mox fuerat relicturus, contra morem Iovi de tauro sacrificavit. Sic senatum ad privata Latinus convocat tecta, quando ejus non erant firma consilia. Sic paulo post in augurio liberatus cygnus in fluvium concidit, & quia Turnum Rutuli, licet rupto fœdere, liberare non potuerunt. Caper tamen & Iginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam, & Virgilium ita reliquisse confirmant: VELATI LIMO. Limus autem est vestis qua ab umbilico usque ad pedes prope tegebantur. hæc autem vestis habet in extremo sui purpuram limam, id est flexuosam, unde & nomen accepit. nam *limum*, obliquum dicimus. unde & Terentius *Limis* dicit, id est obliquis. ET VERBENA TEMPORA VINCTI. Verbena proprie est herba sacra, ros maximus, ut multi volunt, id est λιβανωτὶς Licutagonis * sumpta de loco sacro Capitolii, qua coronabantur Feciales & Paterpatratus fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusive tamen verbenas jam vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva vel myrtus. Terentius, *Ex ara sume hunc verbenas*. Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Quidam sane veris * proximi herbas verbenas dicunt. Alii certa ligamenta verbenam volunt vocari.

LEGIO AVSONIDVM. Pro AVSONIDARVM, quod venit ab eo quod est hic Ausonida: sicut hic auriga. Nam *Ausonis* generis fœminini est: unde Ausonidum facit, quod ut diceret, metri est necessitate compulsus. PILATAQVE PLENIS. Hoc est pilis armata. quidam hoc loco pilata agmina non à genere hastarum positum adserunt. nam paulo post dictum inferunt, *defigunt tellure hastas*: sed pilata densa, spissa, ut implere portas potuerint, & postea se in loca aperriora diffundere. Alii *pilatum agmen* dicunt, quod in longitudine directum est, quale solet esse cum portis procedit. vel certe *pilata* fixa & stabilia, vel à pilo quod figit, vel à pila structili quæ fixa est & manet; nam & Græci res densas & artas πιλώδη dicunt. Ennius Satyrarum II. *Contempter inde loci liquidas pilataſque atheris oras*, cum firmas & stabiles significaret, & quasi pilis fultas. Hostius belli Histrici primo, *Percutit atque hastam pilans præ pondere frangit*. Pilans, id est figens; Idem *Sententia præsto pectore pilata*, id est fixabilis. Asellio historiarum III. *Quartum signum accedebat sive pilatum, sive passim iter facere volebat*. Scaurus de vita sua, *In agrum hostium veni, pilatim exercitum duxi*, id est strictim & dense? nam ubi proprie de genere hastæ loquitur, ait, *Pila manu, servosque gerunt in bella dolones*. Varro rerum humanarum, duo genera agminum dicit, *Quadratum quod immixtis etiam jumentis incedit, ut obvius possit considere. Pilatum alterum quod sine jumentis incedit, sed inter se densum est, quo facilius per iniquiora loca tramittatur*.

RVIT. Cum impetu venit: quod apud Græcos est ἐφέρεσθαι.

VARIIS. Quia alius Troicus, alius Tyrrhenus, aut ipse Tyrrhenus varius, quia de variis gentibus Tuscorum.

INSTRVCTI FERRO. Bona proœconomia, & rei futuræ præparatio, ruptis enim fœderibus ad bella discedent: quia necesse non erat armati omnes, solis ducibus pugnantibus.

ASYLAS. Etruscum nomen.

DONATI.

PLENIS PORTIS. Qui securi erant facti de alieno certamine.

VARIIS. Quia diversarum terrarum erant viri

VARIORVM.

VELATI LINO. Alii LIMO legunt, pro vestis genere. GERM. Supplicum ritus. Iac. Schegkius Epist. x. Præniest.

AGMINA SE FVNDVNT PORTIS. Fundendi Metaph. exponit Vict. lib. 18. cap. 18.

Tum

Tum ſtudio effuſæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique ſenes, turres & tecta domorum
Obſedere: alii portis ſublimibus aſtant.
At Iuno ex ſummo, qui nunc Albanus habetur,
(Tunc neque nomen erat, neque honos, aut gloria monti)
Proſpiciens tumulo campum ſpectabat, & ambas
Laurentum Troumque acies, urbemque Latini,
Extemplo Turni ſic eſt affata ſororem,
Diva deam, ſtagnis quæ fluminibuſque ſonoris
Præſidet (hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter erepta pro virginitate ſacravit)
Nympha, decus fluviorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ

SERVII.

VVLGVS INERMVM. Senum ſcilicet ac matrum, ſicut ipſe memoravit; & quidam volunt ideo hic matrum factam mentionem, ut etiam Amata inter ceteras, ſed ſpectandum veniſſe videatur quo poſſit ducta errore, perimere.

NVNC ALBANVS HABETVR. Catonem ſequitur qui Albonem montem, ab Alba longa putant dictum.

TVNC NEQVE NOMEN ERAT. Hoc ideo ait, quia in Albano res divina à jure triumphantibus fieri ſolebat, ſcilicet quod Alba patria populi Romani habetur, unde omnis origo Romana, propter quod Albanique patres & Iuppiter Latiaris antiquiſſimus eſt. Ergo montis hujuſce gloria quod patria populi Romani eſſe dicatur; honos vero rei divinæ quæ ibi à Romanis fieri conſueverat: nomen quis ignorat à longa Alba tractum œri.

ASPECTABAT. Amat uſurpare antiquitatem, nam potuit *ſpectabat* dicere.

DIVA DEAM. Aut Hypallage eſt, pro *dea divam*. Nam deos, æternos dicimus: divos vero qui ex hominibus fiunt. Aut bene dixit de Iunone *divam*, reſpiciens etymologiam. Nam in Horatio legimus, *Sub divo moreris victima nihil Miſerantis Orci*. Id eſt ſub aëre, quem conſtat eſſe Iunonem. Deus autem vel dea, generale nomen eſt omnibus. Nam Θεὸς Græce dicitur φόβος id eſt timor, unde factum eſt deus, quia omnis religio ſit timori. Varro ad Ciceronem tertio, *Ita reſpondeant cur dicant deos cum omnes antiqui * dixerint divos*.

STAGNIS QVÆ, FLVMINIBVSQVE SONORIS PRÆSIDET. Iuturna, fons eſt in Italia ſaluberrimus juxta Numicum fluvium, cui nomen à juvando eſt inditum. Cum enim naturaliter omnis aqua noxia ſit extraneorum corporibus, hic omnibus ſaluberrimus fons eſt. de hoc autem fonte Romam ad omnia ſacrificia aqua adferri conſueverat. Bene ergo Virgilius Turno fingit ſororem quæ laborantes juvare conſuevit: huic fonti per Aquaminum inopum * ſacrificari ſolet: cui Lutatius Catulus primus templum in campo Martis fecit, nam & Iuturnas ferias celebrant, qui artificium aqua exercent, quem diem feſtum IVTVRNALIA dicunt. Varro rerum divinarum quartodecimo, ait, *Iuturna inter proprios deos Nymphaſque ponitur*: Et quia ſtagna dixerat, ideo ſonora flumina addidit, eſt enim ſtagnorum ἴδιον.

NYMPHA DECVS FLVVIORVM. Sic ſupra, *Nymphæ Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde eſt.*

ANIMO GRATISSIMA NOSTRO. Homerus, ἐμῷ κεχαρισμένον ἦτορ.

CVNCTIS PRÆTVLERIM. Liptotes figura per contrarium. plus enim dicit, & minus ſignificat. namque alias omnes eſt perſecuta: huic vero libenter indulſit. Et dicit ſe hanc omnibus prætuliſſe; quaſi etiam alias in honore habuerit. Ergo ideo hoc dicit, ut tollat cauſam quam potuit Iuturna habere ſuſpectam. Sane talis hæc figura eſt, ut illud Salluſtianum, *Mare ponticum dulcius, quam cætera*: Cum nullum dulce ſit. Sciendum autem non immerito finxiſſe Virgilium, Nymphæ, id eſt patri ſuæ indulſiſſe Iunonem. QVÆCVNQVE LATINÆ. Quæ ſint Latinæ cum quibus Iuppiter concubuerit incertum eſt.

DONATI.

ANIMO GRATISSIMA NOSTRO. Simulata verba pro tempore: nam pellex nunquam placet uxori.

VARIORVM.

AT IVNO. Ad dearum conſilium tranſitio, ut fœdus aliqua via diſturbetur.

STAGNIS QVÆ PRÆSIDET. A potentia & numine. Hanc fluminibus præſidere fingit. HORT.

NYMPHA DECVS FLVVIORVM. Hortatoria oratio Iunonis ad turbandum fœdus. Captat benevolentiam à commemoratione ſuorum in eam beneficiorum. Narrat audita: hortatur, concludit brevibus. HORT.

ANIMO GRATISSIMA. Homerus eſt Iliad. 5. HARTVNG.

Ma-

Digitized by Google

Magnanimi Iovis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, cælique libens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
Quâ visa est fortuna pati, Parcæque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi.
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarumque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano si quid præsentius audes,
Perge: decet. forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea, cum lachrymas oculis Iuturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lachrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno,
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus:

SERVII.

INGRATVM CVBILE. Aut ingratum de quo pellici * nulla gratia, hoc enim convenit personæ dicentis: aut quod gratiam castæ non præsentat uxori Iuppiter. Ergo sibi dicit *ingratum* non illis quæ ascenderunt; nam Iuturna dea facta est, neque propter Iovem dictum est, qui immortalitatis præmium persolvit. Ergo bene sibi ingratum. Nam cum Iuppiter multas vitiasse diceretur, nihil tamen à Iunone de Iuturna detractum est, sed potius auctum est. Animadvertendum autem versum hunc sine cæsura esse. Nam Heptimemeris quam habere creditur, in Synalœpham cadit: ut, *Magnanimi Iovis ingratum ascendere cubile.* Terentianus de hoc, *Rarum concedam, fieri non posse, negabo.*

CORLI IN PARTE. In parte divinitatis. nam pro honore locum numinum posuit.

QVA VISA EST FORTVNA PATI. Quatenus inquam permisit. & sic ait *Qua visa est*, ut supra *Coeant in fœdera dextræ*, *Qua datur*. Sane ostendit latenter favorem numinum sine confectione fatorum non posse procedere: & quidam putant Virgilium quoad visa est fortuna reliquisse: ut sit *quoad visa est*, usquequo.

CEDERE RES LATIO. Feliciter cuncta procedere.

VIDEO CONCVRRERE. Pro concursum esse. licet, quasi dea, bene præsenti usa sit tempore, quæ etiam futura cernebat.

NON PVGNAM ASPICERE HANC OCVLIS. Quia numina quoriens morituros videtint eos, quibus favent, ab his recedunt. Sic Statius Apollinem inducit. Amphiaraum deserentem, ubi eum vicinum morti esse cognovit.

PRÆSENTIVS AVDES. Efficacius, vehementius. nam licet germanam illicita etiam pro fratris salute tentare.

FORSAN MISEROS MELIORA SEQVENTVR. Ne forte possit fatorum ordo mutari.

CVM LACHRYMAS OCVLIS IVTVRNA PROFVDIT. Totum jungendum, *Cum lachrymas oculis Iuturna profudit.*

TERQVE QVATERQVE MANV PECTVS PERCVSSIT. Ne videatur diverso tempore & lachrymare, & pectus percutere, cum utrumque simul fiat; & hoc ideo quia solam doloris audiverat causam, nihil fratri posse mederi. nam paulo post audiet, *Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.* HONESTVM. Aut divinum, aut quod Iovi placere potuerit.

NON LACHRYMIS HOC TEMPVS, AIT, SATVRNIA. Non flendi, sed subveniendi tempus est. Statius In matrum consolatione, *Accenso flebis tu igne.* Non lachrymis, autem, aut deest agendum, vel quid tale, figuratum est pro lachrymarum.

ET FRATREM SI QVIS MODVS. Non dicit aut eripe aut bella cie, sed eripe fratrem aut bello concitato, aut rupto fœdere.

CONCEPTVMQVE EXCVTE FOEDVS. Placitum, animo prædestinatum.

VARIORVM.

NVNC IVVENEM IMBARIBVS V. C. FATIS. Iuno, Iovis consilium est; unde videt Turnum ab Æ nea occidendum esse. Est autem ex Homero traductum, qui duo fata Achilli dat, alterum ut cito pereat, gloriam habens æternam; alterum, ut inglorius diu domi in tuto vivat, carens militari laude. Sic Turnus impar fatum habet, dum mavult clarus mori, quam Laviniam dare, & aliam uxorem ducere, & regnare in pace. E prisco Glossatore hoc protulit BARTHVS. IMPARIBVS FATIS. Ex Homero Macrob. lib. 5. c. 13. Sat.

PERGE: DECET. Epilogus brevis, quo ambigue per addubitationem aliquid boni promittere videtur. Quamobrem cum fata norit esse immutabilia, addit *Forsan*. HORT.

NON LACHRYMIS, &c. Aposiopesis: subauditur, *opus est*: pathos à silentio.

Digitized by Google

Author ego audendi. ſic exhortata reliquit
Incertam, & triſti turbatam vulnere mentis.
Interea reges (ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen. bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ ſtirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & cæleſtibus armis;
Et juxta Aſcanius, magnæ ſpes altera Romæ)
Procedunt caſtris: puraque in veſte ſacerdos
Setigeræ fœtum ſuis, intonſamque bidentem.

SERVII.

AVTHOR EGO AVDENDI. Nomina in TOR exeuntia, fœminina ex ſe faciunt, quæ in TRIX terminantur, ſi tamen à verbo veniant, ut ab eo quod eſt lego, & lector, & lectrix facit: doceo, doctor, & doctrix. Si autem à verbo non venerint, communia ſunt. nam ſimiliter maſculina & fœminina in TOR exeunt, ut hic & hæc ſenator, hic & hæc balneator. licet Petronius uſurpaverit, balneatricem dicens. Tale eſt & hic & hæc auctor: ſed tunc quando ab auctoritate deſcendit, ut hoc loco. Cum autem venit ab eo quod eſt augeo, & auctor & auctrix facit; ut ſi auctor divitiarum dicas, vel auctrix patrimonii.

RELIQVIT INCERTAM. Quia licet dederit ei conſilium, dicendo tamen *forſan*, eam reliquit incertam.

INTEREA REGES. Longum Hyperbaton. nam ordo eſt, *Interea reges procedunt caſtris.* cætera enim per parentheſim dicta ſunt: nec eſt Ecliſis, id eſt conceptio, cum ſermo in omnibus congruat. INGENTI MOLE. Pompa, ambitu. nam modo hoc ſignificat.

CIRCVM. Abſolute ex omni parte, ut ſi dicas tempora radiis cingitur.

SOLIS AVI SPECIMEN. Vt etiam in ſeptimo dicimus, Latinus ſecundum Heſiodum in Θεογονίᾳ, Vlyſſis & Circes filius fuit, quam multi etiam Maricam dicunt. ſecundum quem nunc dicit, *Solis avi ſpecimen.* Nam Circe, Solis eſt filia. Sane ſciendum Virgilium in varietate hiſtoriæ, ſua etiam dicta variare. Sed de Vlyxe, ut etiam ſupra diximus, credere nos temporum non ſinit ratio. BIGIS IT TVRNVS. Quotiens utimur nominibus tantum pluralis numeri, & unum volumus ſignificare, ita dicimus unas bigas, unas quadrigas, unas ſcalas. Salluſtius, *Hi poſtquam in una ſuetudine convenere.*

BINA. Pro duobus.

ROMANÆ STIRPIS ORIGO. Hoc ad laudem Auguſti reſpicit.

SYDEREO FLAGRANS CLYPEO. Latino tantum imaginem Solis dedit. Æneam autem, cum ſidereo clypeo ipſe quodammodo comparat Soli.

MAGNÆ SPES ALTERA ROMÆ. Ideo quia Æneas una. Male autem quidam MAONA legunt. Sane Aſcanii habitum vel ornatum omiſit, quia puer eſt.

PVRAQVE IN VESTE SACERDOS. Impolluta & pura dicitur veſtis, qua feſtis diebus uti conſueverant ſacra celebraturi. Vt neque funeſta ſit, neque fulgorata, neque maculam habeat ex homine mortuo. Eſt autem linea & purpurea. Purpura maris vicem ad piandum præbet, linum vero fluminis, quia cum vere primum in Oriente flumen inundaſſet ſponte ſua linum natum eſſe, Plinius Secundus dicit. Ideo Magiſtratus & ſacrificaturi togam prætextam habent, & manus ablutas detergere lineis mantilibus curant. Quod ipſe de Ariſteo ait, IIII. Georgicorum, *Oceano libemus. Et manibus liquidos dant ordine fontes Germana: tenſiſque ferunt mantilia villis.* Ecce mentionem de lino, rurſum purpura. *Purpureo velare comas adoperta amictu.* Item, *velati lino*, Ergo pura linea vel purpurea bene poteſt intelligi.

SETIGERÆ FŒTVM SVIS. More Romano: ut, *Cæſa jungebant fœdera porca*, nonnulli autem porcum non porcam in fœderibus adſerunt ſolere mactari, ſed poëtam periphraſi uſum propter nominis humilitatem: *Intonſam* vero *bidentem* dixiſſe. quam Pontifices *altilanam* vocant. nam Homerus aliud genus ſacrificii commemoravit: Sane non præter rationem eſt quod ait, *Fœtum ſuis*: Item, *Intonſamque bidentem.* Id eſt brevem adhuc. Nam in rebus quas volebant finiri celerius: ſenibus & jam decreſcentibus animalibus ſacrificabant. in rebus vero quas augeri & confirmari volebant, de minoribus & adhuc creſcentibus immolabant. Sane ovem Græco more fœderi adhibuit.

PARIORVM.

INGENTI MOLE LATINVS. Macrob. lib. 6. cap. 6. lib. 7. Hom. Iliad. HART.

CRISPANS HASTILIA FERRO. Homero *criſpare* eſt κάμνειν. Turnebus lib. 23. cap. 14. alibi *coruſcare* dixit.

SETIGERÆ SVIS. Ritus feriendorum fœderum. HART.

Aliud —

Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Ille ad surgentem conversi lumina solem,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius AEneas stricto sic ense precatur:
Et nunc sol testis & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno,
Iam melior, jam diva, precor, tuque inclyte Mavors:
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:
Fonteſque fluvioſque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,

SERVII.

ADTVLIT ADMOVITQVE PECVS. Primo adtulit, inde admovit pecus, id est hostiam.

ILLI SVRGENTEM. Non utique nunc Solem surgentem dixit, jamdudum enim dies erat, sed disciplinam cerimoniarum secutus est, ut Orientem spectare diceret eum, qui esset precaturus.

DAT FRVGES MANIBVS SALSAS. Far & sal: quibus rebus & cultri aspergebantur & victimæ. Erant autem istæ probationes aptum utrum esset animal sacrificio. Obliquum etiam cultrum à fronte usque ad caudam ante immolationem ducere consueverant. Nam hoc est quod dicit, *Et tempora ferro Summa notant pecudum.*

PATERISQVE ALTARIA LIBANT. Probus *altaria*, id est in altaria dicit, & *pateris* pro ex pateris, ut vinum altaria intelligamus. Ea enim quæ in altaria funduntur, altaria dici voluit; alii altaria species aratum tradunt.

TVM PIVS ÆNEAS STRICTO SIC ENSE PRECATVR. Hic prior precatur, quia hic mavult fieri fœdus: stricto autem ense, juxta quendam Iuris jurandi morem ait.

ESTO NVNC SOL TESTIS. Bene eum primum invocat deum, quem orientem intuens vidit. Nam ait, *Illi insurgentem conversi lumina Solem.* ESTO autem multi volunt tertiam esse personam, id est sit mihi Sol testis: quia sequitur, *Et hæc terra*: ut elocutionem per nominativum factam intelligamus. Sed hoc non procedit, quia sequentia vocativum habent, ut, *Et tu Saturnia Iuno.* Item, *Tuque inclyte Mavors.* Unde per vocativum eum omnia dixisse accipiamus: in hoc vero tantum ad nominativum fecisse transitum. ET HÆC MIHI TERRA PRECANTI. Licet etiam hic possit esse vocativus. nam δευτερῶς est dictum, *Hæc terra esto mihi testis*: ac si diceret, ô Italica terra testis mihi esto. Sane juxta Homericum fœdus, hic inducit fieri: Nam ut ibi Priamus, ita hic Latinus, ut hic Æneas, ibi Agamemnon & priores precantur qui servaturi sunt fœdus, quod ruperunt qui posteriores juraturi erant; ibi per Pandarum Trojani, hic per Tolumnium Latini, & hoc per speciem auguris, quæ precatio maxima appellatur, dicit. precatio autem maxima est, cum plures deos quam in ceteris partibus auguriorum precatur, eventusque rei bonæ poscitur, ut is melius juvet, quod his versibus ostenditur, *Esto nunc sol testis, & hæc mihi terra precanti.*

QVAM PROPTER. *Propter* habet accentum, quia est postposita præpositio, id est, propter quam tantos.

ET PATER OMNIPOTENS. *Et quæ cæruleo sunt numina ponto.* Ceterum quod in precatione dici solet ut melius juvent, melius fortunent, subjecit his versibus. *Si nostrum adnuerit nobis victoria Martem.*

IAM MELIOR, IAM DIVA PRECOR. Ac si diceret, Non Saturnia, id est jam minime nocens, & Trojanis propitia. aut melior non optantis, sed affirmantis accipiamus: potuit enim intelligere minus se impugnari à Iunone qui vicerat bis.

TORQVES. Hoc loco regis freno, sic alibi *Ipse pedes tegmen torquens immane leonis*: alibi, sustines, ut, *Axem humero torquet.* INCLYTE MAVORS. Bene induxit Martem poëta, quem scit Romanæ stirpis auctorem.

FONTESQVE FLVVIOSQVE VOCO. Congruenter, cum à Tyberino flumine sit admonitus quæ agere deberet. QVÆQVE ÆTHERIS ALTI RELLIGIO. Post specialia intulit generalitatem. Sane *religio* dicta quod ea homines regantur ad cultum divinum.

PONTO. Id est in ponto & quidam hoc loco à filio Veneris jurejurando, velut matris, volunt inditam mentionem.

CESSERIT AVSONIO SI FORS. Si forte? & bene dubitat de hoc. contra cum ad suum venerit nomen, dicet, *Vi potius reor, & potius dii numine firment.* Sane ratione non caret quod primo de victoria Turni loquitur, post descendit ad suam. scit enim in auguriis prima posterioribus cedere.

VARIORVM.

DANT FRVGES MANIBVS. Explic. è Theophrasto Turneb. lib. 7. cap. 23.

Convenit Euandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius dii numine firment,
Non ego nec Teucris Italos parére jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto.
Imperium solenne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas, sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sydera dextram:
Hæc eadem Æneæ, terram, mare, sydera juro,
Latonæque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & diri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit.
Tango aras, medioque ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem

SERVII.

REBELLES. Homo rebellis dicitur: res ipsa rebellio, non rebellatio: sic Suetonius.

ADNVERIT NOBIS VICTORIA MARTEM. Hypallage: pro Sin noster Mars adnuerit nobis victoriam. nam Martem victoria comitatur.

INVICTÆ. Quasi invictæ. nam sine dubio una cum rege vincerur.

SACRA DEOSQVE DABO. Captat gratiam populi, quia magna fuit apud majores sacrorum cura, sicut diximus supra. unde nunc Æneas id agit, ne pereant. Et re vera constat sacra Phrygia tunc Latinis tradita coluisse Romanos. LATINVS HABETO. Aut antiquus vocativus est. Aut *habeto* tertia persona est. Sane sciendum quia crebra soceri commemoratione sibi favorem Latini conciliat. Item dicendo, *Mihi mœnia Teucri constituent*: popularem gratiam captat, quia supra dixerat Drances, *Saxaque subvelare humeris Troiana vrabit.*

TERRAM, MARE, SYDERA IVRO. Et ornatior elocutio, & crebra apud majores, quam si velis addere præpositionem, ut dicas, Iuro per maria, per terras. EADEM autem bene dixit. nam pro mari, ille fontes & fluvios posuit, pro syderibus Solem.

LATOIDÆQVE GENVS DVPLEX. Ac si diceret, utrunque sexum prolis Latonæ vel sobolis. Et bene in fœderibus duplicia invocat numina, quia in unum duo coituri sunt populi. IANVMQVE BIFRONTEM. Bene invocat: quia ipse faciendis fœderibus præest. Namque postquam Romulus & Tatius in fœdera convenerunt, Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Legimus tamen etiam Ianum quadrifrontem fuisse. Vnde Martialis ait, *Et lingua pariter loquentis omnis.* Nam omnis de duobus non dicimus.

VIM. Duritiem inexorabilem. SACRARIA DITIS. *Sacrarium* proprie locus est in templo in quo sacra reponuntur: sicut *donarium*, est ubi collocantur oblata: sicut *lectisternia* dicuntur, ubi homines in templo sedere consuerunt.

QVI FOEDERA FVLMINE SANCIT. Confirmat, sancta esse facit: quia cum fiunt fœdera, si coruscatio fuerit, confirmantur. vel certe quia apud majores aræ non incendebantur, sed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebant altaria: *Sancire* autem proprie est sanctum aliquid, id est consecratum facere, fuso sanguine hostiæ: & dictum *sanctum*, quasi sanguine consecratum.

VARIORVM.

SIN NOSTRVM ANNVERIT. De Diis propitiis Turneb lib. 10. cap. 10. & de Marte lib. 23. c. 14. contra Servium & lib. 24. cap. 26.

SVSPICIENS COELVM, TENDITQVE. Gestus precantium fuit, oculos, manusque in cælum tollere. BRISSON. Form. lib. 1. num. 39.

TERRAM, MARE, SIDERA IVRO. Per quam varias res jurare solitæ sint gentes, demonstrat Alexand. Neapolit. lib. 5. cap 10 & formulas ipsas collegit Brisson. lib. 8. in principio.

Avet-

Avertet: non ſi tellurem effundat in undas
Diluvio miſcens, cælumve in Tartara ſolvat.
Vt ſceptrum hoc (dextra ſceptrum nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta, nec umbras,
Cum ſemel in ſylvis imo de ſtirpe reciſum
Marte caret, poſuitque comas, & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Incluſit, patribuſque dedit geſtare Latinis.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis,
Conſpectu in medio procerum: tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Iamdudum, & vario miſceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
Adjuvat inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus,
Pubenteſque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem ſimul ac Iuturna ſoror crebreſcere vidit

SERVII.

SI TELLVREM EFFVNDAT IN VNDAS. Hypallage, pro, Si undas effundat in terram.

DILVVIO MISCENS. Id eſt aquæ ſuperfuſione univerſa perturbans.

VT SCEPTRVM HOC. Homeri locus verbum ad verbum:

ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον, τὸ μὲν οὔ ποτε φύλλα καὶ ὄζους
φύσει ἐπεὶ δὴ πρῶτα τομὴν ἐν ὄρεσσι λέλοιπεν,
οὐδ' ἀναθηλήσει, περὶ γὰρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλειψε
φύλλά τε καὶ φλοιόν, νῦν αὖ τά μιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐν παλάμῃς φορέουσι δικασπόλοι, οἵ τε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύαται· ἔσται δέ τοι μέγας ὅρκος.

DEXTRA SCEPTRVM NAM FORTE GEREBAT. Per parenthesim dictum eſt. Vt autem ſceptra adhibeantur ad fœdera: hæc ratio eſt, quia majores ſemper ſimulacra Iovis adhibebant: quod cum exdioſum eſſet, præcipue quando fiebant fœdera cum longe poſitis gentibus, inventum eſt ut ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderent Iovis. Sceptrum enim ipſius eſt imperium. Vnde nunc tenet ſceptrum Latinus, non quaſi rex: ſed quaſi pater patratus.

IMO DE STIRPE. Ideo genere uſus eſt maſculino, quia de arboribus loquitur. Nam de hominibus genere fœminino dicimus: ut, *Heu ſtirpem invisam.* dixit tamen, ſed uſurpative. Horatius etiam de arboribus: ut, *Stirpesque raptas & pecus & domos.*

MATRE CARET. Vel terra: ut, *Antiquam exquirite matrem:* vel arbore: ut, *Parva ſub ingentis matris ſe ſubdicit umbra.*

ÆRE DECORO. Id eſt orichalco.

DEDIT GESTARE LATINIS. Vt, *Dat ferre.*

TALIBVS INTER SE FIRMABANT FOEDERA DICTIS. Latinus & Æneas. Turnum autem non inducit jurantem, quia dux eſt, qui præſente rege non habet poteſtatem. Et imitatus eſt Homerum, qui poſt jusjurandum Menelai, Alexandrum quaſi fervidum & adoleſcentem inducit excluſum, & Priamum adhibitum ad fœderis confirmationem.

RITE SACRATAS. Rite exploratas ſolennitate, quam diximus.

VIDERI MISCERI. Infiniti ſunt pro indicativis.

PROPIVS. Diligentius: ut, & *propius res aſpice noſtras.* NON VIRIBVS ÆQVIS. Eos congreſſuros ſubaudis.

INCESSV TACITO. Pro ipſe tacitus, Hypallage eſt.

DONATI.

INCESSV TACITO. Quatuor ponit ſigna timoris: primum eſt ingreſſus tacitus, dum vix pedem movebat. Alterum, quod aram venerabatur oculis dejectis. Tertium, tabentium genarum ex macie repentina. Quartum palloris.

VARIORVM.

NON SI TELLVREM EFFVNDAT. Hyperbole pathos facit. Macrob. lib. 4. cap. ult. Saturn.

VT SCEPTRVM HOC. Morem per ſceptra jurandi, explic. Turneb. lib. 8. cap. 17. & lib. 22. c. 12.

Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis:
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet ô Rutuli cunctis pro talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non sumus? en omnes, & Troes & Arcades hic sunt,
Fataliſque manus, infensa Hetruria Turno:
Vix hostem alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos patria amissa dominis parére superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis
Iam magis atque magis: serpitque per agmina murmur.
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini,
Qui sibi jam requiem pugnæ rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Iuturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo: quo non præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.

SERVII.

CVI GENVS A PROAVIS INGENS. Cui auctoritatem commendabat, & origo majorum, & paterna virtus, & propria fortitudo.

PRO CVNCTIS TALIBVS. Qualis etiam Turnus est. & attendit sensum superiorem, ubi ait Turnus oblique, *Et solus ferro crimen commune revellam.*

AN VIRIBVS ÆQVIS NON SVMVS? Bene addidit VIRIBVS. Nam legimus in Sallustio, *Memorare possum quibus in locis populus Romanus ingentes hostium copias parva manu fuderit.* Virgilius, *Exigui numero, sed bello vivida virtus.*

EN DUMNEIS. Ne occurreret, Sed est in castris alter exercitus. FATALISQVE MANVS. Trojanorum scilicet, qui fataliter ad Italiam venerant, ut sit iteratio.

HETRVRIA autem INTENSA, pro Hetrusci, qui etiam Turno inimici sunt causa Mezentii.

DEVOVET ARIS. Quia ait supra, *& aram suppliciter venerans.* Item, *Sed vobis animam hanc soceroque Latino Devovi.* Nam ipsa iterat verba.

VIVVSQVE PER ORA FERETVR. Tanquam de vivo omnes loquuntur. LENTI. Ociosi: ut, *Tu Tityre lentus in umbra.*

FORDVSQVE PRECANTVR INFECTVM. Rogant ut pro non facto sit, ne piaculum videantur admittere.

ET ALTO DAT SIGNVM CŒLO. Vt religio alia religione solvatur.

PRÆSENTIVS. Efficacius.

MONSTROQVE FEFELLIT. Bene FEFELLIT. namque hoc augurium non oblativum est, nec impetritum, sed immissum factione Iuturnæ, quo dicere fide indicat sedes negata. Nam ubicunque firmum inducit augurium, dat ei firmissimam sedem: ut, *Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes, Et viridi sedere sola.* Item, *Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix.* In hoc autem augurio liberatum cygnum cecidisse in aquam dicit, aquam autem instabilem & infirmam non dubium est.

VARIORVM.

RVMORESQVE SERIT VARIOS. Ex Furio Macrob. lib. 6. cap. 1.

VIX HOSTEM ALTERNI. Id est secundum quisque Turneb. lib. 3. c. 13. & lib. 5. cap. 3.

QVORVM SE DEVOVET ARIS. Devotionum formulas require à Brissonio, Formul. lib. pag. 101.

Nam-

Digitized by Google

Namque volans rubra fulvus Iovis ales in æthra,
Littoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
Cygnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali: cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile visu)
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus, primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi:
Accipio, agnoscoque deos. me me duce ferrum
Corripite ô Rutuli, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & littora nostra
Vi populat: petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit: vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes

SERVII.

LITTOREAS AGITABAT AVES. Palustres. Nam littus circa omnem aquam est, ut *Viridique in littore conspicitur sus.*

EXCELLENTEM. Magnum, sicut in exercitu magnus est Turnus.

CONVERTVNT CLAMORE FVGAM. Redeunt cum clamore, sicut exercitus solet.

AVGVRIVM SALVTANT. Venerantur. Et proprie. nam salutare dicimus deos. Terentius, *At ego deos penates hinc salutatum devortar.*

EXPEDIVNTQVE MANVS. Dimicare se velle significant. hæc enim est consensio militaris. Lucanus, *Elataque alte quæcunque ad bella vocaret Promisere manus.*

QVOD SÆPE PETIVI. Quasi impetritum hoc augurium vult videri. ACCIPIO, AGNOSCOQVE DEOS. Modo quasi de oblativo loquitur. nam in oblativis auguriis in potestate videntis est, utrum id ad se pertinere velit, an refutet & abominetur. Ergo nunc dicit se augurium libenter amplecti, & agnoscere circa se favorem deorum.

QVOS IMPROBVS ADVENA TERRITAT. Interpretatur augurium: & confirmat id ad præsens negotium pertinere.

LITTORA NOSTRA. Bona iteratio. nam supra ait, *Littoreas agitabat aves.*

VI POPVLAT. Antique. nam veteres & populo & populor dicebant. nunc tantum populor dicimus, illud penitus de usu recessit. PENITVSQVE PROFVNDO VELA DABIT. Vt supra de aquila, *Penitusque in nubila fugit.*

DENSATE CATERVAS. Sicuti Cygni *hostemque per auras Facta nube premunt.*

ET ADVERSOS TELVM CONTORSIT IN HOSTES. Hoc loco ab Homeri œconomia recessit. Ille enim inducit Minervam persuadentem Pandaro, ut jacto in Menelaum telo dissipet fœdera. hic vero dicit ipsum augurem telum sponte torsisse, & occidisse unum de novem fratribus: quod pertinet ad œconomiam. Necesse enim erat ut fratris dolore ex unius morte commoti bellum moverent. Si enim vilis aliquis interiret, poterat ejus mors ob fœderis religionem forte contemni.

DONATI.

PRIMVSQVE TOLVMNIVS. Non solum Rutuli: sed etiam Tolumnius augur, hoc augurio deceptus est.

DIXIT, & ADVERSOS. Recte qui se ducem professus est primus tela contorsit.

VARIORVM.

GYGNVM EXCELLENTEM PEDIBVS. Homer. Iliad. o.

HOC ERAT, HOC VOTIS. Formul. explicat Turneb. lib. 5. cap. 7.

ET REGEM DEFENDITE RAPTVM. Turnum intellige, qui quodammodo raptus & in unguibus Æneæ erat, jam jam cum eo congressurus, & abeo occidendus. PONT.

Pro-

Procurrens: ſonitum dat ſtridula cornus, & auras
Certa ſecat. ſimul hoc, ſimul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Haſta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora conſtiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo:
Horum unum ad medium, teritur qua ſutilis alvo
Baltheus, & laterum juncturas fibula mordet:
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Tranſadigit coſtas, fulvaque extendit arena.
At fratres, animoſa phalanx, accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt. quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc denſi rurſus inundant
Troës, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omneis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras. it toto turbida cælo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Crateraſque focoſque ferunt. fugit ipſe Latinus,
Pulſatos referens infecto fœdere divos.

SERVII.

SONITVM DAT. Id eſt facit. CERTA. Inevitabilis. unde incerta, eſt infirma & vitabilis.

SIMVL HOC SIMVL. Antique, ut, *ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes*: Et, *Simul Æneam in regia ducit Tecta, ſimul divum templis indicit honorem.*

HASTA VOLANS. Minus eſt *namque*: Sane reliquit haſtam Poëta, dum vult ſimul multa deſcribere, & rem imperfectam omiſit; deinde rediit ad deſcriptionem ut ſupra in augurii narratione.

HORVM VNVM. Ordo eſt, Tranſadigit unum coſtas. & figurate dixit *unum*, pro *unius*. TERITVR QVA SVTILIS ALVO BALTHEVS. Rem phyſicam dixit. omnia enim quibus utimur non nos terunt, ſed ea nos terimus, ut annulum, veſtem, baltheum. AD MEDIVM autem abſolute, id eſt, Vbi alvo teritur baltheus.

EGREGIVM FORMA IVVENEM. Bene hic *egregium*, quippe qui eſſet de fratrum grege.

AT FRATRES. Pro at fratrum pars. ANIMOSA PHALANX. Quaſi phalanx, id eſt legio. Et bene à numero, à germanitate, à nobilitate, à forma, ab ætate, ab vulneris genere, ab ipſius laude, à genere mortis incite ſionata *

COECI. Vt ſalutis improvidi. Et bene jam non pars, ſed univerſi.

INVNDANT. More undæ fluunt.

AGYLLINIQVE. Pro Etruſcis; hi enim contra Mezentium auctores conjurationis fuerunt. PICTIS ARCADES ARMIS. Bene pictis ut in undecimo, *Et verſis Arcades armis*. ut ornatus picturæ, lateret in luctu.

SIC OMNEIS AMOR VNVS HABET. Sic, id eſt dum paulatim ſuis invicem ſubveniunt, omnes in bellum coacti ſunt. Sic Salluſtius.

DIRIPVERE ARAS. Dejecerunt, diſſipaverunt. Sane cum præſens tempus belli loquitur, bene præteritum intulit *diripuere*. Et more ſuo interjecit aliud: nam ordo erat *diripuere aras crateraſque focoſque ferunt*.

FERREVS IMBER. Permanſit in tranſlatione, quia dixerat *Tempeſtas telorum*.

FERVNT. Auferunt. nam Aphæreſis eſt, ut temnere, pro contemnere: alibi, *Omnia fert ætas*.

PVLSATOS DIVOS. Id eſt violatos, læſos fractis fœderibus.

DONATI.

DIRIPVERE ARAS. Vocati furore certandi.

VARIORVM.

HASTA VOLANS. Ratio turbandi fœderis. Vnde inoleviſſe ritum credibile eſt haſtæ illius, quam in bello indicendo fecialis in fines hoſtium mitteret. GERM.

AC FERREVS INGRVIT. AGGER. Ex Ennio. Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturn.

PVLSARATQVE EOS. Pulſantur dii, cum fœdera violantur. & exponit Floridus, lib. de interpretibus Iuris civil.

In-

Digitized by Google

Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Auleſten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo involvitur aris
In caput, inque humeros. at fervidus advolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet, hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Chorineus ab ara
Corripit: & venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit: super ipse secutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terræ applicat ipsum:

SERVII.

INFRENANT ALII CVRRVS. Id est equos, qui sub curribus sunt: sic alibi, *Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.*

SVBIICIVNT IN EQVOS. Super equos jaciunt. sed proprie non est locutus, magisque contrarie. nam SVBIICERE, est subter jacere.

REGISQVE INSIGNE GERENTEM. Id est diadema. & decenter regem cum insignibus suis dixit.

AVIDVS CONFVNDERE FOEDVS. Legitur & AVIDVM. Sed melius AVIDVS: quia Messapus Turno favebat, qui erat impar ad singulare certamen. Nam & postea ait, *Et miser oppositis à tergo involvitur aris.* Sic enim facilius fœdus dissiparet, si aræ humano cruore polluerentur, nam & Messapi voluntas ita expressa est, qui ait, *Hæc melior magnis data victima divis* Confundere fœdus autem, prodiit confundere.

PROTERRET. Mire dictum. HASTA. Cum hasta.

TELOQVE ORANTEM MVLTA TRABALI. Ennius, *Teloque trabali.*

ALTVS EQVO. Equi magnitudinem latenter ostendit.

HOC HABET. Id est lethali percussus est vulnere. Apud antiquos enim id erat, *hoc habet*, quod nunc, peractum est, sic Terentius, *Certe captus est, habet.* Sane Sarcasmos est carnificina, quasi de loci qualitate inventus. nam quia supra aras ceciderat, ait, *Hæc melior magnis data victima divis.*

OBVIVS. Bene *obvius* corripuit. AMBVSTVM TORREM. Quidam *ambustum*, proprie circumustum accipiunt; sed Poëtæ indifferenter pro combusto utuntur. TORREM autem, erit nominativus hic torris, & ita nunc dicimus. nam illud Ennii & Pacuvii penitus de usu recessit, ut hic torrus, hujus torri dicamus.

FERENTI. Pro inferenti. NIDOREM. Putorem.

RELVXIT. Bene ad brevitatem ignis retulit, qui tantum fulgorem brevi ediderat.

SVPER. Quidam propterea, alii pro supra, ut *Ense sequens nudo super immimet.*

TVRBATI HOSTIS. Quia plus trepidationis in illa flamma fuit, quam periculi.

DONATI.

HOC HABET. Id est, bene se habent res. MELIOREM VITAM. Cum joco dixit, quia in aram cecidit.

VARIORVM.

TELOQVE ORANTEM MVLTA TRABALI. Explic. Turn. lib. 9. c. 14. Vide Horatii interpretes Ode 35. lib. 1.

DATA VICTIMA DIVIS. Quæ sit victima explic. Turneb lib. 14 cap. 4. Palmerius pag. 858. Tom. 4. Lampad. Casaubonus in vita Aristippi apud Laërt. lib. 2. Sarcasmus est, inquit Donatus, de loci qualitate inventus. Nam quia super aras cecidit, sic ait, quasi dicat: si sacrificandum fuit numinibus meliore victima, en meliorem.

EBVSVM CHORINAVS. Mirum, quod hic Ebusum Chorinæus flemit: qui tamen supra lib. 9. confecti sunt ab Asyla. Vide Macrob. lib. 5. cap 15. HARTVNG.

OCCVPAT OS FLAMMIS Hoc verbum *occupat*, celeritatem quandam præ se ferre videtur. *Occupare*, inquit Nonius, est proprie præverti.

Digitized by Google

Sic rigido latus enſe ferit. Podalirius Alſum
Paſtorem, primaque acie per tela ruentem
Enſe ſequens nudo ſuper imminet: ille ſecuri
Adverſi frontem mediam mentumque reducta
Diſſicit, & ſparſo late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve iſta repens diſcordia ſurgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compoſitæ leges. mihi jus concurrere ſoli.
Me ſinite, atque auferte metus, ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis allapſa ſagitta eſt:
Incertum qua pulſa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, caſuſne, deuſne,

SERVII.

SIC RIGIDO. Quidam SIC, pro æque accipiunt; alii ſimpliciter, ut eum impreſſo genu terræ adplicuerat: ut eſt illud, *Deſpiciens mare velivolum, terraſque jacentes.* SIC RIGIDO LATVS ENSE. Quidam duro & acuto volunt, non recto: ut, *Et curve rigidum falces formantur in enſem.*

PRIMAQVE ACIE. Hic QVE coniunctio abundat. RVENTEM. Non cadentem, ſed magno impetu ſe inferentem.

FERREVS SOMNVS. Hom. χάλκεος ὕπνος.

NVDATO CAPITE. Scilicet depoſita galea, ut poſſit agnoſci. Sane quæritur quomodo NVDATO dixerit, cum ſupra eum nuſquam tecto induxerit capite. nam *nudatum* eſt quod fuit ante coopertum. *Nudum* vero dicitur, quod teſtum ante non fuerat. Ergo aut NVDATO pro NVDO accipiamus, ut ſit pro nomine participium: aut dicamus teſtum eum habuiſſe caput cum deſcendit ad campum. Nam legimus, *Sydereo flagrans clypeo, & cœleſtibus armis.*

SVOS CLAMORE VOCABAT. Vtrunque exercitum jam ſuum vocabat, ut talis fuerit ejus clamor, Cur in vos invicem mei ruitis? *Quo* autem & adverbium poteſt eſſe & nomen.

REPENS. Aut ſubito, ut ſit adverbium, id eſt repente: ut, *Sole recens orto.* Aut *repens diſcordia*, pro repentina.

NE SINITE. Subaudiendum concurrere, & eſt Zeugma. FAXO, id eſt Faciam, confirmabo, & eſt archaiſmos.

ALIS ALLAPSA SAGITTA EST. Vtrum alis ſtridens, an alis adlapſa?

INCERTVM QVA PVLSA MANV. Hoc loco adhuc quidem quaſi dubitat: tamen intelligimus à Iuturna immiſſum quendam qui vulneraret Æneam. Quod paulo poſt Iuno dictura eſt de Iuturna quod movet. *Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:* minime eſt mirandum: nam ſcimus unicuique imputari quod alter in ejus fecerit gratiam, ſicut eſt, *Et potes in totidem claſſes convertere Nymphas.* Æneam autem ab hominibus vulneratum indicat Iuppiter paulo poſt dicens, *Mortalem decuit violari vulnere divum.* TVRBINE. Quod improviſa, alii quod vehementer accipiunt.

DONATI.

OLLI DVRA QVIES. Quia eſt quies non dura, & ſomnus non ferreus, & nox non æterna.

RVITIS. Aliud eſt ire, aliud tendere, aliud ruere.

VARIORVM.

OLLI DVRA QVIES OCVLOS. Elegantèr ex Homero tranſtulit. Macrob. lib. 5. cap. 11. Sat. Palmerius legit OLLI, ſimplici l. Tom. 4. Lampad. Critic.

FERREVS VRGET SOMNVS. Mortem poëtæ, χάλκεον ὕπνον, ferreum ſomnum ac perpetuum vocant. Eſt enim conſanguineus lethi ſopor. Homer. Iliad. Λ. Macrob. lib. 5. cap. 11. PONT.

REPENS DISCORDIA SVRGIT. *Repens*, prima brevi, quaſi repentinus: nomen à verbo Repo, quod primam producit. HART.

NVDATO CAPITE. Alluſio ad C. Cæſaris dictatoris celeberrimum facinus, quod nudo capite pugnarit, terrocaritque ſuos in prælium. HORT.

At-

Attulerit. preſſa eſt inſignis gloria facti:
Nec ſeſe Æneæ jactavit vulnere quiſquam.
Turnus ut Æneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatoſque duces, ſubita ſpe fervidus ardet:
Poſcit equos, atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas:
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo increpat, atque furentes
Bella movens, immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant: gemit ultima pulſu
Thraca pedum; circumque atræ formidinis ora,
Iræque, inſidiæque, dei comitatus, aguntur:
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes ſudore quatit (miſerabile) cæſis
Hoſtibus inſultans: ſpargit rapida ungula rores
Sanguineos, miſtaque cruor calcatur arena.
Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque Polumque:
Hunc congreſſus, & hunc illum eminus: eminus ambos

SERVII.

PRESSA EST INSIGNIS. *Preſſa* pro ſuppreſſa; & non inſignis gloria, ſed inſignis facti, ut genitivus caſus magis ſit.

ÆNEÆ VVLNERE. Hic proprie, eſt enim huic contrarium, *Et noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.* Iactavit autem aut adeo fortis Æneas & metuendus, aut adeo impium nefas viſum eſt.

MOLITVR. Regit: & eſt Acyrologia nam proprie MOLITVR, eſt parat. Alii *molitur* movet intelligunt, vel arripit, vel aptat.

HEBRI. Hebrus autem fluvius Thraciæ, juxta Cypſala oppidum.

SANGVINEVS MAVORS. Gaudens ſanguine, *αἱματηρὸς.* Emantellocios * CLYPEO INCREPAT. Sonat, Alibi arguit: ut, *Increpat ultro Cunctantes ſocios.*

ANTE NOTOS ZEPHYRVMQVE. Id eſt VENTOS. VOLANT. Provertuntur. VLTIMA. Hoc eſt tota: ſi enim gemit ultima, omnis ſine dubio.

THRACA autem, id eſt Thracia. Cicero in de republica, *Colonia vero quæ eſt deducta à Græcis in Aſiam, Thraciam, Italiam*, & non dixit Thraciam.

IRÆQVE, INSIDIÆQVE DEI. Figurata elocutio vario ſignificatu. Id eſt oſtendens, & non tam virtute, ſed inſidiis comitatus *

ALACER. Quidam *alacer*, geſtiens, & rei novitate turbatus volunt, *alacris* vero lætus.

QVATIT. Exagitat. MISERABILE CÆSIS. Id eſt miſerabiliter. Nomen pro adverbio: ut *Sanguineis lugubre rubent.*

MISTAQVE CRVOR. Ypallage eſt, pro mixto cruore.

STHENELVMQVE DEDIT THAMYRVMQVE. Plura ἐφιστορικῶς.

AMBO. Antiquo more ambo. Terentius, *Ambo opportune vos volo*, ſicut ſuperius dictum eſt, cum hodie *ambos* dicamus.

DONATI.

SANGVINEVS. Non ipſe, ſed qui aliis ſanguinem effundit.

VARIORVM.

TVRNVS VT ÆNEAN. Cum autem diſceſſus cauſa lateret, rebatur eum inire fugam: quamobrem cædibus ferocire cepit. HORT.

QVALIS APVD GELIDI. Amplificatio à comparatione. Confert eum cum Marte ad Hebrum belligerante. Eſt autem Hebrus fluvius Thraciæ: fundit auri ramenta, ut Tagus in Hiſpania, Padus in Italia, Pactolus in Aſia, Ganges in India. HORT.

ILLI ÆQVORE APERTO. Quidam ILLE, legunt, & ad Martem referunt. HORT.

CIRCVMQVE ATRÆ FORMIDINIS ORA. Ex Homero, Turneb. lib. 23. cap. 14.

Digitized by Google

Imbraſidas, Glaucúm atque Ladem: quos Imbraſus ipſe
Nutrierat Lycia, paribuſque ornaverat armis,
Vel conſerre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo manibuſque parentem:
Qui quondam, caſtra ut Danaûm ſpeculator adiret,
Auſus Pelidæ pretium ſibi poſcere currus.
Illum Tydeides alio pro talibus auſis
Affecit pretio: nec equis aſpirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conſpexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane ſecutus,
Siſtit equos bijugos, & curru deſilit: atque
Semianimi lapſoque ſupervenit, & pede collo
Impreſſo, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo: atque hæc inſuper addit,
En, agros & quam bello Trojane petiſti

SERVII.

IPSE NVTRIERAT. Solent enim plerunque parentes filios ſuos, aliis dare nutriendos. Dicendo autem *ipſe*, ignotæ perſonæ hoc pronomine addit dignitatem. LYCIA autem pro in Lycia, ut non Lybiæ * PARIBVSQVE ONERAVERAT ARMIS. Scilicet ut æqualiter dimicarent, æqualiter currerent.

ANTIQVI. Pro nobilis & magni, *ut, urbs antiqua fuit*: aut proprie *antiqui*, ſi referamus ad tempora ſcribentis. DOLONIS. Cum Trojani exploratorem quem ad caſtra Græcorum mitterent quærerent, hic Dolon exploratum ſe ire obtulit, ſi ſibi equi Achillis pro præmio darentur, qui eum iſſet, obvios habuit Diomeden & Vlyxen ſimiliter exploratores miſſos ad caſtra Trojana, captuſque ab iis & * tormentis conſtituerat adactus, tam conſilia Trojanorum Rheſi adventum, qui equos falcatos adduxerat in auxilium Trojanorum, quem Diomedes & Vlyxes vinctum ad arborem relinquentes profecti ad caſtra Trojana occiſo Rheſo abductis equis redeuntes occiderunt. hujus filium nunc inter Trojanos à Turno dicit occiſum.

PRO TALIBVS AVSIS. Quæritur quis ante hunc *auſis* dixerit.

AVSVS PELIDÆ PRETIVM SIBI POSCERE CVRRVS. Difficilis Hypallage. nam hoc vult dicere, Qui ut Achillis equos poſſet accipere, ire auſus eſt ad caſtra Græcorum. Ordo enim non procedit, qui ut iret, auſus eſt petere. *Currus* vero pro curruum & per hoc equorum dixit.

AFFECIT PRETIO. Modo pœna ſignificat, nam pretium eſt τῶν μίσθων. Terentius, *Ergo pretium ob ſtultitiam fero.* Vnde & Græci πμωρίαν, pœnam vocant, ἀπὸ τοῦ πρίω, quod eſt pretium. NEC EQVIS ASPIRAT ACHILLIS. *Aſpirat*, apud majores accedit ſignificat. Cicero, *Nunquam aſpiravit ad curiam.* Sed hic figurate dixit, *Aſpirat equis*, pro ad equos: id eſt occiſus eſt, nec ad equos Achillis acceſſit. Melius tamen eſt ut Diomeden intelligamus, ut ſit ſenſus, Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis auſus eſt petere: quos nec ille qui eum occidit, popoſcit. Sane *adſpirat* eſt tractum ab his qui inſequentes ſpiritu ſuo proximos adflant.

LONGVM PER INANE. Hoc eſt per longum ſpatium. SECVTVS IACVLO. Pro inſecutus, vel certe è longinquo eum ante jaculo vulneravit.

ELAPSOQVE. Pro lapſo.

DEXTRÆ MVCRONEM EXTORQVET. Quaſi proœconomia eſt, ut non eum ſuo interimat gladio, ne agnoſcat quod Metiſci eſt: & ſuum requirat, quo facto perire poterat, ſequente fracti gladii œconomia.

TINGVIT IVGVLO. Hic non ſignificat ut inficit, ut & *Tingue novo mecum direptis crura cothurnis*, ſed demerſit in jugulum, ut ibi & *Stygia candentem tinxerat unda*, imbuerat, durarat ſignificat.

EN AGROS. Subauditur quos victore Æneæ te accipere poſſe credebas corpore tuo metire, metiuntur autem agros qui colonis adſignant, inde enim Sarcaſmos factus eſt: nam conſuetudo erat ut victores imperatores, agros militibus ſuis darent, ut in hiſtoriis legimus. Item in Lucano, *An melius fient piratæ magne coloni.* Et hoc eſt quod ſupra ait, *Hoſtibus inſultans.*

VARIORVM.

PRÆCLARA DOLONIS. Macrob. lib. 5. c 17. Hom. Iliad. κ. HART.

SPECVLATOR ADIRET. Euripidem lege in Rheſo, conſule Hom. Iliad. κ. HART.

Heſpe-

Hesperiam metire jacens. hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare ferunt: sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjecta cuspide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therssilochumque,
Et sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad littora fluctus,
Quâ venti incubuere, fugam dant nubila cælo:
Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
Objecit sese ad currum, & spumantia frenis
Ora citatorum dextra contorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:

SERVII.

STERNACIS EQVI. Ferocis, qui facile sternit sedentem. Quidam pro pavidi accipiunt, consternati enim equi dicuntur.

EDONI BOREÆ. Edoni, Thracii. nam Edon mons est Thraciæ. Sane sciendum hoc loco erraisse Donatum, qui dicit Edonii legendum, ut Do brevis sit secundum Lucanum qui dicit; *Edonis Ogygio decurrit plena Lyæo.* Namque certum est Systolen feciisse Lucanum. Vnde *Edoni* legendum est, ut sit hic Edonus hujus Edoni. Statius & Virgilium & artem secutus ait, *Tristius Edonas hyemes Hebrumque nivalem.* Non *Edonias.*

ÆGÆO. Mari scilicet, sicut sequentia indicant. SEQVITVRQVE AD LITTORA FLVCTVS. Nam male ait Donatus montem esse, unde flat Boreas, cum certum sit eum de Hyperboreis montibus flare: quidam *fluctus* melius numero singulari accipiendum putant.

QVA VENTI INCVBVERE. Pro qua ventus, Boream enim solum dixit. FVGAM DANT. Pro fugiunt, ut alibi, Defensum dabit.

QVATIT VOLANTEM. Vt *Oblimet inermeis.*

INSTANTEM PHEGEVS. Aut sibi, aut omnibus.

AD CVRRVM. Pro currui se objecit. CITATORVM. Aphæresis pro concitatorum.

PENDETQVE IVGIS. Pro jugo, ut, *Ausus Pelidæ pretium sibi poscere curras.* LANCEA. Raro lectum, & est telum missile. BILICEM LORICAM. *Li* longa est, & accentum habet: sicut *bifidum*, Fi producitur: quia & fila & licia dicimus.

DEGVSTAT CORPVS. Id est leviter tangit, id est stringit, propter exiguitatem sanguinis, unde è contrario de alto vulnere ait, *Virgineumque alte bibit acta cruorem.*

DVCTO MVCRONE. Id est educto.

VARIORVM.

ET STERNACIS EQVI, &c. *Sternax* equus dicitur, qui sedentem sternit. sed quomodocunque equitem effundat equus, sive erigendo se, sive cernuando, *sternax* potest vocari. Intelligit ergo *cernuum*, non ἐφ' ἑαυτῷ. *Cernui* pueri in ludis dicebantur, qui capite in solo sistebant, pedibus in aërem erectis, Græci κυβιστῶντες vocant. *decernuare*, κυβιστᾶν. Servius cernuum equum interpretatur, qui in faciem cadit, quasi in eam partem ruens qua cernimus. SALMASIVS.

LAPSVM THYMOETEN. A Thymoete ille sene Trojano, qui cum Priamo & aliis illustribus viris, in portis Scæis pugnam spectasse finguntur ab Hom. lib. 3. Iliad. HORT.

INSONAT ÆGÆO. Ægæum mare ab insulis appellatum est, quæ in eo mari caprarum similitudinem præ se ferunt: seu quod in ea Ægæa, Amazonum regina perierit: sive quod eo Ageus Thesei pater se præcipitaverit. FESTVS.

DVM PENDET IVGIS. Qui enim ora citatorum dextra detorsit equorum, procul dubio frænos tenuit, non jugum. & ita non jugo, sed jugis pendebat, hoc est frænis junctorum equorum. PONT.

Digitized by Google

Quem rota præcipitem & procurſu concitus axis
Impulit, effuditque ſolo: Turnuſque ſecutus
Imam inter galeam, ſummi thoracis & oras,
Abſtulit enſe caput, truncumque reliquit arena.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mneſtheus, & fidus Achates,
Aſcaniuſque comes, caſtris ſtatuère cruentum,
Alternos longa nitentem cuſpide greſſus.
Sævit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poſcit:
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebram
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.
Iamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes, ſua munera lætus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celereſque ſagittas.
Ille, ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum uſumque medendi

SERVII.

PROCVRSV Impetu: & eſt procurſus una pars orationis.

SÆVIT. Scilicet, quia non poteſt in bella procedere. Vel quod abſtractus à bellis ſit, & bene viro forti ſervat dignitatem, qui nihil molliter facit in tam aſpero vulnere, nam ideo ait, *Infracta luctatur arundine.*

ENSE SECENT LATO VVLNVS. Quidam *lato* ita dictum accipiunt, ut quaſi ipſo jubente ne ſcalpello aut aliquo ferramento minore, ſed enſe: & hoc *lato*, quod cum majore dolore, dummodo extracta ſagitta, remittant eum quamprimum ad pugnam. Alii *lato* pro late tradunt, ubique tamen animum viri fortis expreſſit.

IAPIX. Aptum nomen medico. nam ἰάομαι Græci dicunt curare.

AVGVRIVM CITHARAMQVE DEDIT. Vera lectio eſt DABAT. nam non dedit. Sane ſciendum per citharam, ſcientiam indicat * armoniæ, id eſt muſicæ. Sed & cythara & ſagittæ artes ſunt: augurium vero munus: non enim ſola arte, verum etiam indulta divinitate colligitur.

VT DEPOSITI. Id eſt deſperati. nam apud veteres conſuetudo erat ut deſperati, ante januas ſuas collocarentur, vel ut extremum ſpiritum redderent tertæ, vel ut poſſent à tranſeuntibus forte curari, qui aliquando ſimili laboraverant morbo. Cicero, *Ægram & prope depoſitam reipublicæ partem ſuſcepiſſe.*

POTESTATES HERBARVM. Vim, poſſibilitem. nam in herbarum natura vis eſt, quæ δύναμις dicitur, cujus nulla ratio eſt * unde etiam ait, *Mutas artes*, muſicæ comparatione. Alii *mutas*, quia apud veteres manibus magis medicina tractata eſt, unde & chirurgia dicta, nam ipſe ait *Multa manus medica Phœbique potentibus herbis.* Ergo *mutas*, quia ubi manu res agebatur, ceſſabat oratio. VSVMQVE MEDENDI. ἐμπειρίαν ſcientiam, hoc eſt medicinam, in uſu, non in ratione conſtantem. Nam quædam artes uſu diſcuntur, ſicut ipſa maxima parte medicina, quæ ante Hippocraten muta fuit.

VARIORVM.

ALTERNOS NITENTEM CVSPIDE GRESSVS. Poëta, qua parte corporis vulnus accepiſſet Æneas, non prodit: ſed cum dicit, *Alternos longa nitentem cuſpide greſſus*, ſagittam pedi ejus inhæſiſſe licet intelligere. DONAT.

IAPIS. *Iapida* Auſonius hinc mutuatur Epigrammate 21. Turneb. lib. 23. cap. 14.

ILLE, VT DEPOSITI. Hippocrati, invalidi & depoſiti παγκρατέσι dicuntur, ἀδυνάτοις καὶ ἀπόροις. *Deponere* autem antiquis ſignificabat abalienare à ſe & abjicere, ut notat Non. Marcell. hinc *depoſitum*, pro abjecto & deſperato, & quod pro derelicto habetur. Cæterum, ut docent Iuriſconſulti, non ſemper utique res noſtras perdendi, ſed conſervandi animo deponimus: unde & illis *depoſitum*, quod cuſtodiendum alicui datum eſt. *Depoſitum* ergo parentem ἀπροσδόκητον, Poëta Græcorum imitatione dixit: qui ἀπόβλητα παιδία dicunt de liberis, quos parentes per leges repudiare, & impune, ſi numerum à legibus præſcriptum naſcendo exceſſiſſent, projicere & exitio deſtinare poterant. GERMAN.

PROFERRET FATA. Pathos à cauſa finali: ut patri extrema valetudine laboranti, arte medica prorogaret vitam. HORT.

Ma-

Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in haſtam,
AEneas, magno juvenum & mœrentis Iüli
Concurſu, lachrymiſque immobilis. ille retorto
Pæonium in morem ſenior ſuccinctus amictu,
Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis,
Nequicquam trepidat, nequicquam ſpicula dextra
Sollicitat, prenſatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil author Apollo
Subvenit: & ſævus campis magis ac magis horror
Crebreſcit, propiuſque malum eſt. jam pulvere cœlum
Stare vident: ſubeunt equites, & ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis: it triſtis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro ſub Marte cadentum.
Hic Venus indigno nati concuſſa dolore,
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,

SERVII.

INGLORIVS. Comparatione ſagittarum, armoniæ, id eſt muſicæ, divinitatis. MALVIT. Quoniam heroicis temporibus etiam medicina valde fuerat in honore.

ACERBA FREMENS. Pro acerbe, adverbium qualitatis in nomen derivatum.

LACHRYMISQVE IMMOBILIS. Non ſuis, ſed illorum.

PÆONIVM IN MOREM. Medicinalem à Pæone. Nam Doricæ linguæ eſt Pæan: naturale autem eſt Pæon.

MVLTA. Pro multum. TREPIDAT. Pro trepidanter facit.

FORCIPE FERRVM. Hic forcipem dixit quod Græci ἀρδοδήκην dicunt, quæ ſolent ſpicula vulneribus evelli, ἄρδις enim ſpicula ſagittarum appellantur, alibi forcipem, quod formum, id eſt calidum capiunt.

NVLLA VIAM FORTVNA REGIT. Nullus eventus rationem præſtat. NIHIL AVTHOR APOLLO. Medicinæ inventor. Nam Æſculapius præeſt medicinæ, quam Apollo invenit: ipſe in Ovidii Metamorphoſi ait, *Inventum medicina mea eſt.*

PROPIVSQVE MALVM. Ex fuga ſcilicet Trojanorum.

STARE. Plenum eſſe. Alii *ſtare*, conſtare intelligunt, ut ſignificet pulvere cœlum conſtat, id eſt in pulverem verſum eſt, & quaſi totum ex pulvere eſt. Alii diutinum pulvere & continuum & ſignificatum volunt, inumbrationemque ex eo Solis, & cœli factam, id eſt, non moveri cœlum, ſed conſiſtere eundemque manere habitum aëris, ex continua caligine pulveris, obducto ſemel cœlo, & quaſi ab oculis intercluſo.

HIC VENVS. Genitrix. INDIGNO DOLORE. Qui fuerat natus ex vulnere indigne inflato, ſcilicet per inſidias.

DICTAMVM. Hæc herba licet ubique naſcatur, melior in Creta eſt. Quæ *Dicta* dicitur, unde proprium herbæ nomen. Hæc admota vulneri in quo ferrum eſt extrahit ferrum, in tantum ut animalia apud Cretam, cum fuerint vulnerata, ad hanc herbam currant, eaque depaſta, tela corpore dicuntur excutere: hæc herba hauſta, etiam venena corpore exigere dicitur.

VARIORVM.

MVTAS AGITARE INGLORIVS ARTES. Ars Medica, *Muta*, à Marone nuncupata eſt, quod tota ejus vis in operationibus ac remediis potius, quam in ſermonibus atque eloquentia collocetur: unde in Medicos loquaces dictetium emanavit, ἰατρὸς ἀδόλιχος, νεκρὸς πόλις νόσος. *Medicus* ſcil. *loquax, morbum creabit alterum.* Mercurial: Var. lect. lib. 3. cap. 23. VRSIN.

PÆONIVM IN MOREM. More Medicorum χειρουργῶν: ſive à Pæone medico, à quo Pæonia herba: ſive quod Apollo illi Pæan ſit dictus; ἀπὸ τοῦ πάσας τὰς ἀνίας, quod omnes dolores curet. Pæonium, herba medica, & ſalutare remedium. HORT.

NEQVICQVAM TREPIDAT. *Multa trepidat manu medica*, eſt hic, multa agit, idque non ſine feſtinatione. PONT.

SOLLICITAT. Sollicitare hic motum in ſe continet, ſuiſque ſedibus quid emovere valet, eaque vera hujus verbi eſt notio. PONT.

IAM PVLVERE COELVM STARE. *Stare pulvere*, niti accipio; ita ſcilicet inſpiſſato, concreto aëre & glomerato nube pulverea, ut cœlum jam ſuſtineri & fulciri velut baſi, pulvere videretur. GERMAN. Phraſin exponit Turneb. lib. 28. cap. 32. Iac. Durantius lib. 2. Var. cap. 4.

Tube-

Digitized by Google

Puberibus caulem foliis, & flore comantem
Purpureo. non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circundata nimbo,
Detulit: hoc fuscum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans, spargitque salubreis
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapis
Ignorans: subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis stetit imo vulnere sanguis:
Iamque secuta manum nullo cogente sagitta
Excidit, atque novæ redière in pristina vires.
Arma citi properate viro: quid statis? Iapis
Conclamat: primusque animos accendit in hostes,
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt, neque te Æneа mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ, suras incluserat auro
Hinc atque hinc: oditque moras, hastamque coruscat.

SERVII.

PVERIBVS CAVLEM FOLIIS. Hoc est adultis. Sic in quarto, *Pubentes herbæ*. Et est reciproca inter herbas & homines translatio. nam herbarum pubertatem, & florem juventutis vocamus. *Caulem* autem medium fruticæ qui vulgo θύρσος dicitur, de hac herba in IV. Æneid. ait, ubi de vulnerata cerva, *Ida fuga sylvas saltusque peragrat Dicteos.*

GRAMINA. Hic pro herba, nam est hoc nomine alia herba quæ in immensum excrescit.

FACIEM CIRCVNDATA. A parte totum corpus accipimus. Et putatur sic dictum: ut, *Faciem mutatus & ora cupido.*

FVSVM AMNEM. Pro aqua. A toto partem. sic supra, *Fontemque ignemque ferebant.*

AMBROSIÆ SVCCOS. Ambrosia est cibus deorum. nam nectar potus. Alibi, Ambrosia unguentum deorum legitur, *Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem.* PANACEAM. Genus herbæ est. Sciendum tamen Lucretium *panaceam* ubique salem dicere: unde possumus & hoc loco salem intelligere. nam omnem pellit dolorem. Sed melius herbam, quia ait *odoriferam*. Alii *panaceam* medicamentum dicunt, ex compluribus herbis compositum, quod ad omne vulnus facit: hanc herbam Hercules contra vim venenorum Thessalis dicitur præstitisse; Sane nomen mire compositum.

QVIPPE DOLOR. Quasi dolor: cujus natura hæc est, ut adhibito remedio statim recedat. Nam dolor consequens res est, non principalis: unde sublata causa etiam ipse statim recedit. hinc ait, QVIPPE; nam infusa aqua inhærens laxare cœperat telum, quod ante inferebat dolorem.

IAMQVE SECVTA MANV. Leniter tentantis secuta est.

IN PRISTINA. In usum priorem. Hoc est quales fuerunt pristinæ: vel NOVÆ magnæ, aut mitæ

ARMA CITI PROPERATE VIRO. Suo more ostendit festinationem, ante induxit loquentem quam significaret qui loqueretur. Atqui sicut nos *properare* festinare dicimus, ita antiqui pro dare dicebant. Sallust. *Solas festinate.*

NON HÆC HVMANIS OPIBVS. Potest subaudiri & ante humana.

MAIOR AGIT DEVS. Apollo scilicet inventor medicinæ. hoc est, hæc agit major.

VARIORVM.

PVERIBVS CAVLEM FOLIIS. Pro adultis. Turneb. lib. 5. cap. 5 & lib. 26. cap. 6. De Dictamno Brodæus lib. 2. Miscell cap. 30.

FOVIT EA VVLNVS. Medice hic locutus est Virgilius. Verbum enim *fovere*, cum voce aqua copulatum, apud Medicos peculiarem quandam notionem & usum vindicat. Est enim idem quod madefacere, tingere, eluere, & ita locum affectum velut lenimento afficere. Nonius interpretatur *aspersit.* PONTAN.

MAIOR AGIT DEVS. Male autem hic nomine *Dei*, Apollinem intelligit Servius. Venus egit, non Apollo. Sed genus masculinum decepit Grammaticum. Vide 2 Æneid. *Descende ac ducente Deo*, cum duceretur à Venere. PONT.

Ille

Digitized by Google

Postquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula, fatur:
DISCE *puer virtutem ex me, verumque laborem,*
Fortunam ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox, cum matura adoleverit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Anteusque, Mnestheusque ruunt: omnisque relictis
Turba fluit castris. tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Vidêre Ausonii: gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnes Iuturna Latinos
Audiit, agnovitque sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.

SERVII.

HABILIS LATERI CLYPEVS. Et hic expressa festinatio est. LORICAQVE TERGO EST. Quare tergo tantum, cum totum ambiat corpus? aut quia latus clypeo dixerat tectum, supererat ut tergum lorica muniret.

SVMMAQVE PER GALEAM. Decenter galeam quoque tum induisse significat.

VERVMQVE LABOREM. Quem per me ipse suscipio: non qui ex aliorum virtute imperatoribus ascribi consuevit.

FORTVNAM EX ALIIS, Subaudimus OPTA. neque enim fortuna discitur. Quidam autem defectionem putant, & deesse volunt *pete* aut *accipe*. Alii figuram volunt, pro quid fortuna sit ex aliis disce, cum & bona & mala sit fortuna. quid valeat den hæc ex aliis disce: vult enim intelligi se adversa usum: & est Zeugma non integrum.

DEFENSVM DABIT. Pro defendet. INTER PRÆMIA. *Inter*, veteres pro ad, ponebant: id est ad præmia. Cicero, *Dico te priore nocte venisse inter falcarios*, id est ad falcarios.

MATVRA ADOLEVERIT ÆTAS. Matura adolescendo esse cœperit.

SIS MEMOR. Subaudiendum meorum factorum.

ANTEVS, MNESTHEVSQVE. Servavit τὸ σχῆμα. Necesse enim erat ut vulnerato duce, multi cum eo in castra remanerent.

MISCETVR. Modo confunditur: alibi perturbatur. ut, *Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.*

AGGERE TVRNVS. Hic *aggere* pro eminentia posuit, de ea autem aggerem non possumus dicere, nisi si viæ aggerem dicere voluerimus, id est coacervationem, quam historici viam militarem dicunt: ut, *Qualis sæpe via deprensus ab aggere serpens.* Quidam ambiguitatem volunt utrum ipse Turnus in aggere, an venientes ex aggere.

PRIMA ANTE OMNES. Ut, *Primus ibi ante omnes*, & ante omnes Latinos solum audit.

TREMEFACTA REFVGIT. Quæritur cur Iuturna cum hic acie * excedat. mox tamen inducitur revertens.

ATRVM RAPIT AGMEN. Pulveris nube coopertum: quidam autem *agmen* iter accipiunt; *rapit* autem festinat, ut sit, Ille campo aperto iter festinat pulveris plenum & ipsa festinatione excitat, & ita dicunt, quoniam si *agmen* exercitum dicit, apertus campus esse non potuit bellatorum densitate completus.

VARIORVM.

DISCE PVER VIRTVTEM. Ex Accio Macr. lib. 6. cap. 1. Sat. Alludere videtur ad eorum decreta Imperatorum, qui in re bellica virtutem quantamcunque fortunæ comitis favore egere statuebant: inter quos Iulius Cæsar ipse sibi fortunæ studium arrogabat; & Sulla felicem se dici voluit. GERM.

ILLE VOLAT. Tanta celeritate ferebatur Æneas, ut volare videretur, & aperto campo, qui scilicet hostibus metu dispersis vacuus & patens erat, raptim ducebat, hoc enim est *rapit*. DONATVS.

Qualis ubi ad terras abrupto ſydere nimbus
It mare per medium (miſeris heu præſcia longe
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis: ruet omnia late.
Ante volant, ſonitumque ferunt ad littora venti)
Talis in adverſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit: denſi cuneis ſe quiſque coactis
Agglomerant. ferit enſe gravem Tymbræus Oſirim:
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Vſentemque Gyas. cadit ipſe Tolumnius augur,
Primus in adverſos telum qui torſerat hoſtes.
Tollitur in cœlum clamor, verſique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque adverſos dignatur ſternere morti,
Nec pede congreſſos æquo, nec tela ferentes
Inſequitur: ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.

SERVII.

ABRVPTO SYDERE. Vel immenſa, vel magna tempeſtate, per ſydus enim tempeſtas ſignificatur, ut *Sorbet in abruptum fluctus*. Item, *Scit triſte Minervæ Sydus.*

IT MARE PER MEDIVM: MISERIS. Statius plenius de hoc ſenſu, *Deflent ſua damna coloni, Et tamen oppreſſos miſerantur in æquore nautas.* Sane aut longe horreſcunt* heu autem ut ſolet interjectionem ex ſua perſona interpoluit.

DABIT ILLE RVINAS. *Dabit* pro faciet; Terentius, *Quas turbas dedit*: Et ipſe, *Et ingentem lato dedit ore feneſtram.* RVET. Eruet, evertet. Terentius, *Ceteros agerem, ruerem.* Nam aliter dictum eſt, *Ruit alto à culmine Troja.*

TALIS. Taliter, ſimili modo. Sic paulo poſt, *Similis medios Iuturna per hoſtes.* RHOETEIVS. Trojanus, à promontorio Trojæ.

DENSI CVNEIS SE QVISQVE COACTIS AGGLOMERANT. Denſentur, ut cuneatim dimicent, ſcilicet in cuneorum modum compoſiti, ut hoſtem facilius invaderent.

GRAVEM. Fortem, Salluſt. *Luſitanis gravem civitatem.*

CADIT IPSE TOLVMNIVS AVGVR. Homerus, Vt primus violator fœderis pœnas luet.

TOLLITVR IN COELVM CLAMOR. Occiſo eo qui auctor diſrumpendi fœderis fuerat, exortus eſt clamor: & ſtatim ſecuta fuga Rutulorum: ut, *Verſique viciſſim Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.* Et bene VICISSIM, quia Trojanos in fugam verſos fuiſſe, exinde apparet, quod ſupra dixit, *Subeunt equites, & ſpicula caſtris Denſa cadunt mediis.*

PVLVERVLENTA. Plena pulveris, nam apud veteres *pulverulenta* dicebantur, ſicut vinolentum dicimus, qui vino plenus eſt, & temulentum qui temeto plenus eſt.

NEC PEDE CONGRESSOS, NEC EQVO. Pedeſtris quæ eſt pugnæ quo * at ubi inter equitem & peditem pugna eſt, VIRG. Æneidos. *Et urgetur pugna congreſſus iniqua.* NEC TELA FERENTES INSEQVITVR. Id eſt nec fugientes, nec contra ſtantes dignatur occidere. Et magna Æneæ oſtenditur pietas, qui nec vulneratos iraſcitur: ut velit contra legem fœderis in bellum movere.

VARIORVM.

QVALIS VBI AD TERRAS. Luculenta comparatione Æneæ deſcendentis in pugnam robur, hoſtiumque terrorem ante oculos conſtituit. Quia ortu ſuo, aut occaſu ſidera multa tempeſtates cient, quin & ſua natura exhalationes vaporeſque ſurſum tollunt ſurriguntque; unde & multas in ſublimi affectiones committi Meteor: tractatu docet Ariſt. factum eſt, ut Latini efficientem cauſam, cum re effecta aut mora, conturbagines, *ſidus* pro tempeſtate & intemperie accipiant, ut hic & ſupra lib. 4. G.

CVNEIS SE QVISQVE, &c. In acie *cunei*, ſunt globi cuneatim ſtipati. SALMASIVS.

CADIT IPSE TOLVMNIVS AVGVR. Qui primus telum in hoſtes conjecerat, fœduſque turbaverat: tacite notans proverbium, *conſilium malum conſultori peſſimum*, ἡ ἧ κακὴ βολὴ τῷ βαλόντι κακίστη : cum nimirum in caput eorum recidit, qui aliis perpetam conſuluerant. PONT.

TOLLITVR IN COELVM CLAMOR. De clamore militum ante, vel in ipſo conflictu, nonnulla Alexand. ab Alex. lib. 4 cap. 7. de cauſſis clamoris hujus Lipſius de Milit. lib. 4. dial. 11.

Hoc

Hoc concussa metu mentem Iuturna virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longe lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens: vocemque, & corpus, & arma Metisci.
Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Iuturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Iamque hic germanum, jamque hic ostendit ovantem:
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, & disiecta per agmina magna
Voce vocat. quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta levis cursu præfixa, hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & se collegit in arma,

SERVII.

VIRAGO. Dicitur mulier quæ virile implet officium, id est mulier quæ viri animum habet, has antiqui viras dicebant.

VNDANTES. Quia in motu, undarum modo flectuntur.

PERVOLAT. Per magnas ædes volat. Nam more suo verbo dedit detractam nomini præpositionem.

NIDISQVE LOQVACIBVS ESCAS. Ordo est, Escasque nidis loquacibus legens.

VACVIS. Magnis: ut, *Vacua atria lustrat Saturnius.*

SIMILIS. Pro similiter.

NEC CONFERRE MANVM. Cum Ænea, nec alios persequitur. AVIA. Ab ea scilicet parte qua veniebat Æneas.

TORTOS ORBES. Obliquas & implicitas vias.

VESTIGATQVE VIRVM. Inquirit: translatio à canibus. DISIECTA PER AGMINA. Dissipata adventu Æneæ.

AVERSOS RETORSIT. Pro retorsit & avertit.

HEV QVID AGAT? Omne adverbium verbo cohæret. Unde quia heu, en & ecce, & similia, verbo cohærere non possunt, separatam fecerunt aliam partem orationis, scilicet interjectionem: quam sola Latinitas possidet. Sane hoc poëta dedit rerum miserationem movens. Alii ab Æneæ persona dictum accipiunt, ut diceret, *Heu quid agam?*

HVIC. Pro in hunc: & est ordo, *Huic dirigit.*

SE COLLEGIT IN ARMA. Ita se vertit, ut nulla parte posset ferri.

VARIORVM.

HOC CONCVSSA METV. Ab affectu & cura sororis in fratrem Turnum, ut eum prælio subtraheret. HORT.

VNDANTES FLECTIT HABENAS. Supra, *undantia lora.* Solet autem Poëta ἀπὸ τοῦ ἐναργοῦς ex lectore vel auditore spectatorem rei, quam oculis subjicit, efficere: ut hic *undantes habenas* dixit, imitatione vel repræsentatione animalium pedibus carentium & serpentum, quæ undoso & sinuoso motu & flexu volvuntur. GERMAN.

HVIC MESSAPVS, VTI, &c. Messapus obvius, in Æneam alterum duarum hastarum torsit, & leviter decussit conum galeæ. HORT.

Digitized by Google

Poplite ſubſidens: apicem tamen incita ſummum
Haſta tulit, ſummaſque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero aſſurgunt iræ, inſidiiſque ſubactus
Diverſos ubi ſenſit equos, currumque referri,
Multa Iovem & læſi teſtatus fœderis aras:
Iam tandem invadit medios, & Marte ſecundo
Terribilis, ſævam nullo diſcrimine cædem
Suſcitat, irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diverſas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
Pugna loco ſtatuit Teucros) haud multa moratus
Excipit in latus: & qua fata celerrima, crudum
Tranſadigit coſtas & crates pectoris enſem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorèm
Congreſſus pedes, hunc venientem, cuſpide longa,

SERVII.

APICEM TAMEN INCITA SVMMVM. Galea, id eſt eminentia quam Græci conum vocant, in qua eminent criſtæ. Poteſt hoc tamen nomen & de ſacerdote Flamine accipi, qui apice utuntur, quod in quarto plenius dictum eſt, nam ſubjunxit *vertice criſta*. INCITA. Id eſt cum impetu veniens.

REPERRI. Id eſt retro ferri.

MVLTA IOVEM, ET LÆSI TESTATVR FOEDERIS ARAS. *Multa* pro multum, licet haberet juſtam cauſſam iracundiæ, quod & fugiebat Turnus, & ipſe appetebatur inſidiis: non tamen ante prorupit in bellum, quam Iovis fidem & læſa fœdera teſtaretur.

MEDIOS. Qui inter ipſum ſequentem & fugientem Turnum medii de hoſtibus erant. MARTE SECVNDO TERRIBILIS. Poteſt & Marte ſecundo diſtingui, ut ſequatur *Terribilis ſævam*, &c. poteſt & jungi, ut ſit, *Marte ſecundo terribilis*.

NVLLO DISCRIMINE CÆDEM SVSCITAT. Indiſcrete obtruncat univerſos, quibus ante pari pepercerat modo.

IRARVM HABENAS. Poteſtatem, facultatem, id eſt iræ permittit ſæviendi liberam poteſtatem: ut, *Et premere, & laxas ſciret dare juſſus habenas*. Et hic moderate locutus eſt. Nam Ennius ait, *Irarumque effunde quadrigas*.

QVIS MIHI NVNC TOT ACERBA DEVS? Ac ſi diceret, nec Muſa, nec Apollo ſufficiunt. Statius, *Major ab Aonia ſumenda audacia lucu Mecum omnes audete dee*.

INQVE VICEM. Invicem. Nam QVE vacat. Alii QVE expletivam conjunctionem accipiunt.

TANTON' PLACVIT CONCVRRERE. Apoſtropha cum exclamatione ad Iovem. Sane *tanton'* circunflectitur. Nam cum per Apoſtrophen, Apocopen verba patiuntur, is qui in integra parte fuerat, accentus mutatur.

ÆNEAS RVTVLVM SVCRONEM. Deſcriptio per alterna diviſa, Solent hiſtorici ....* RVENTES TEVCROS. Modo fugientes quos Sucro inſequebatur.

HAVD MVLTA MORATVM. Id eſt non diu moratum, quod ſcilicet vim Æneæ diutius ſuſtinere non potuit.

EXCIPIT IN LATVS. Figurata elocutio. CRVDVM ENSEM. Modo *durum*, alias *crudelem*. ET CRATES PECTORIS. Donatus ſuperfluam vult eſſe conjunctionem: &, ut ſit Epexegeſis, adigit enſem per coſtas, id eſt pectoris crates, ubi celerius fata complentur. Et hoc eſt quod ait ſupra, *Haud multa morantem*.

AMYCVM, FRATREMQVE DIOREM. Hi duo duces ſunt etiam ſupra memorati, ut, *Nunc Amyci caſum gemit, nunc acris Orontæ*. Item, *Et nunc tertia palma Dioren*. Unde ad terrorem populi, eorum capita religantur in curru.

VARIORVM.

QVIS MIHI NVNC TOT ACERBA DEVS? Iterat attentionem à rerum pondere, & magnitudine cladis, quæ utrinque à ducibus edita eſt; ut non humanæ ſed divini ingenii ſit eam explicare. HORTENSIS.

Hunc

Digitized by Google

Hunc mucrone ferit: curruque abſciſſa duorum
Suſpendit capita, & rorantia ſanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Treis uno congreſſu, & mœſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matriſque genus Peridiæ.
Hic fratres Lycia miſſos, & Apollinis agris,
Et juvenem exoſum nequicquam bella Menœten
Arcada, piſcoſæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus: nec nota potentum
Munera, conductaque pater tellure ſerebat.
Ac velut immiſſi diverſis partibus ignes
Arentem in ſilvam, & virgulta ſonantia lauro:
Aut ubi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, & in æquora currunt,

SERVII.

CVRRV autem aut ſeptimus eſt, aut dativus, caſus antiquus ſecundum regulam, ne ſit major à nominativo plurali. DVORVM. Pro amborum.

MOESTVM ONYTEN. Severum, naturaliter triſtem, ἀγέλαστον, aut imaginatus eſt exſpirantem, mittit autem ſocium ſupra memoratis. Sane ONYTEN Donatus dicit aut gentile eſſe, aut patronymicum, ut nomen ejus proprium ſit Echionius. Sed hoc non procedit, quia neque patronymicum in TES exit: neque Onytes à qua gente veniat uſquam lectum eſt. Proprium ergo eſt: & ſequens verſus erit, *Nomen Echionium*: id eſt Thebana gloria, per Periphraſin. Nam Echionii ſunt Thebani à rege Echione. Vnde quidam male legunt *Nomine Chionium*. Alii *nomen Echionium* hoc eſt genus, quemadmodum de matre genus dixit, accipiunt, ut oſtendatur eum Echionis eſſe & Peridiæ filium, vel ab Echione genus ducentem.

MATRISQVE GENVS PERIDIÆ. Periphraſis eſt: hoc eſt filium Peridiæ.

LYCIA MISSOS, ET APOLLINIS AGRIS. Vacat ET. nam per Epexegeſin Lycia arva, Apollinis dixit, ut, *Nunc Lycia ſortes*. Appellat autem *Lyciam* à Lyce nympha, ex qua habuit Apollo filium nomine Lycadium: *miſſos* autem profectos, ut *Miſſus in imperium magnum*.

EXOSVM NEQVICQVAM. Sic ſupra, *Iniecere manum Parcæ*. Nam per tranſitum oſtendit urgentibus fatis eum ad bella deductum: quæ nequicquam ſemper vitare cupiebat: Hunc autem Menœtem orundo Arcada fuiſſe intelligimus, ſed habitaſſe circa Argos. nam Lerna palus eſt Argivorum, in qua dicit ſolitum eum fuiſſe piſcari. nam hoc ſignificat, PISCOSÆ CVI CIRCVM FLVMINA LERNÆ ARS FVERAT. Et veruſte *flumina* pro fluore dixit, neque enim Lerna fluvius eſt, & ſic *flumina Lernæ*, quomodo Aventini montem: Quæritur ſane qui primus *exoſum* pro peroſo dixerit.

PAVPERQVE DOMVS. Hic & hæc pauper dicimus. nam paupera uſurpativum eſt. Sic Plautus, *Paupera eſt hæc mulier*. Sed hoc hodie non dicimus. Ea enim nomina quæ ablativo ſingulari in e exeunt, ſi fœminina ex ſe faciunt, ſimilia faciunt: nec enim heteroclita iterum nomina, id eſt alterius declinationis eſſe poſſunt. ut puta, quæ ab hoc hoſpite facit, hic & hæc hoſpes dicamus neceſſe eſt. Lucanus, *Hoſpes in extremis audivit curia tectis*. Nam ab hoc leone, hic & hæc leo: ab hoc latrone, hic & hæc latro: ab hoc fullone, hic & hæc fullo: ab hoc nepote, hic & hæc nepos. Nam ut neptis dicamus in jure eſt propter diſcretionem ſucceſſionis admiſſum. Sciendum autem hoſpita, paupera, lexna, lea uſurpatum à poëtis eſſe.

POTENTVM MVNERA. *Munera* dicit obſequia: Id eſt officia quæ pauperes divitibus loco munerum ſolvunt. Sane *munera* & quæ munia dicimus.

PATER. Ipſe pater, an pater ejus?

ARENTEM IN SYLVAM Proaridam.

DANT SONITVM SPVMOSI AMNES. Bellum ſemper incendio & fluminibus compara. Sic in ſecundo, *In ſegetem veluti cum flamma furentibus auſtris Incidit, aut rapidus montano flumine torrens.* VIRGVLTA SONANTIA LAVRO. Quæritur quid ſit *virgulta ſonantia lauro*, ſcilicet ipſa virgulta lauri; *ſonantia* autem cum crepitu ardentia.

VARIORVM.

ET IVVENEM MENOETEN. Perſonæ deſcriptio, à patria, ſtudio, fortuna ſua & parentum. H.

AC VELVT IMMISSI DIVERSIS PARTIBVS IGNES. Binas flammas, duos amnes ſive torrentes duobus viris fortibus comparat: nam quomodo flammæ conſumunt quicquid occurrit, & torrentes quicquid implerint, trahunt: ſic iſti faciebant, in adverſos elati ira & cupiditate vincendi, non metuentes vulnerum caſus, aut mortis.

AVT VBI DECVRSV RAPIDO. Homerus Iliad. 4. illuſtrans luctum gemitumque cadentum, & victorum exultationem: ὡς δ' ὅτε χείμαρροι ποδα-κῆες, &c. HORT.

Digitized by Google

Quisque suum populatus iter: non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prælia. nunc nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murranum hic atavos & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo: huic lora & juga subter
Provolvêre rotæ: crebro super ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Illi ruenti Hilo, animisque immane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Grajûm fortissime Cretem
Eripuit Turno: nec dii texêre Cupentum
Æneæ veniente sui, dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt Æole campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.

SERVII.

NON SEGNIVS AMBO ÆNEAS TVRNVSQVE RVVNT. Bene comparationibus diversis singula reddidit ad similitudinem veram quia ambos ignibus aut fluminibus comparaverat. Ergo *non segnius* ad ignem retulit, quia segnis quasi sine igne sit, *fluctuat* autem ad amnes eum retulisse nulla dubitatio est.

RVMPVNTVR. Pro fatigantur, & fluctuat & rumpuntur, quia *Nescia vinci Pectora*. Horatius, *Pelidæ stomachum cedere nescii.*

MVRRANVM HIC ATAVOS ET AVORVM ANTIQVA SONANTEM NOMINA. Hoc est, cujus majores omnes Murrani sunt dicti, & reges fuerunt: ut, *Per regesque actum genus omne Latinos*. Scimus enim solere plerunque fieri, ut primi regis nomen etiam reliqui possideant, ut apud Romanos Augusti vocantur, apud Albanos Sylvii, apud Persas Arsacidæ, apud Ægyptios Ptolemæi, apud Athenienses Cecropidæ. Vade superfluum quod ait Donatus debere nos accipere occisum Murranum, dum avos & atavos Turni commemorat, & effert laudibus maximis per illud, *Vide oculos ante ipse meos me voce vocantem Murranum.*

PER REGESQVE ACTVM GENVS OMNE LATINOS. Horatius de Lamo, *Et nepotum per memores genus omne fastos.*

NEC DOMINI MEMORVM PROCVLCAT EQVORVM. Id est equorum domini immemorum

DEXTERA NEC TVA TE GRAIVM FORTISSIME CRETEM ERIPVIT TVRNO, NEC DII TEXERE CVPENCVM. Ita Æneam comparat Turno, ut eum superiorem esse significet. Nam quem Turnus interemit, virtus sua liberare non potuit: el vero quem occidit Æneas, ne sua quidem numina prodesse potuerunt. Terentius, *Memini relinqui me deo irato meo.* Sic alibi, *nec dis moriamur Elissæ.* Singuli enim deos proprios habemus genitos. Sane sciendum *Cupencum* Sabinorum lingua sacerdotem vocari: & apud Romanos Flaminum & Pontificem Sacerdotem: Sunt autem Cupenci Herculis sacerdotes. Ergo quod huic proprium nomen de sacerdote finxit bene dixit, *Nec dii texere sui*, & quidam reprehendunt Poëtam hoc loco, quod in nominum inventione deficitur. Iam enim in TE. Cretea à Turno occisum induxit, ut *Cretes musarum comitem*. Sed & apud Homerum, & Pylæmonem, & Adrastum bis ponit & alios complures.

LATE TERRAM CONSTERNERE. Aliud ex alio ostenditur. Nam per hoc corporis exprimitur magnitudo. ut, *Stabant terrenti mitidi in præsepibus altis.*

SERVII.

RVMPVNTVR NESCIA VINCI PECTORA. Turneb. lib. 10. cap. 1.

MVRRANVM. Murrani autem Latinorum reges dicti, vel à murrha & unguentis, vel à muris, vel de nomine regis proprio. GERMAN.

ILLE RVENTI HILO. *Ruenti*, id est inconsiderata festinatione properanti. *Ilo* legendum esse contendit Turneb. lib. 10. cap. 7.

NEC DII TEXERE CVPENTVM. De diis propitiis, Turneb. lib. 10. cap. 10.

Occi-

Digitized by Google

Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum everſor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ, domus alta ſub Ida
Lyrneſſi domus alta, ſolo Laurente ſepulchrum.
Totæ adeo converſæ acies, omneſque Latini,
Omnes Dardanidæ, Mneſtheus, acerque Sereſtus,
Et Meſſapus equûm domitor, & fortis Aſylas,
Tuſcorumque phalanx, Euandrique Arcadis alæ:
Pro ſe quiſque viri, ſumma nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genitrix pulcherrima miſit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocyus, & ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, ut veſtigans, diverſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit: aſpicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago:
Mneſthea, Sergeſtumque vocat, fortemque Sereſtum,
Ductores: tumulumque capit, quo cætera Teucrûm
Concurrit legio: nec ſcuta aut ſpicula denſi
Deponunt: celſo medius ſtans aggere fatur:

SERVII.

EVERSOR ACHILLES. Bene ſeparavit: ut, *Reliquias Danaûm atque immitis Achilli.*

MORTIS METÆ. Id eſt mors quæ meta eſt & finis. nam metas vitæ dicimus, non mortis, mors enim infinita eſt. Sciendum tamen ita hoc de Homero eſſe tranſlatum, qui ait πέλος θανάτοιο, hoc eſt finis mortis. nam in ipſa morte finis eſt.

LYRNESSI DOMVS ALTA. Lymeſos civitas eſt Phrygiæ. Vnde fuit Briſeis, & per tranſitum docet neminem poſſe ſtatuta vitare, quando enim hic crederet ibi ſe natum tam longe eſſe perituram?

CONVERSÆ ACIES. In bellum coactæ, vel inter ſe converſæ.

PRO SE QVISQVE VIRI. Pro qualitate vitium ſuarum: ſicut in quinto, *Pro ſe quiſque viri, & deprimunt tela pharetris.* SVMMA NITVNTVR OPVM VI. Hemiſtichium eſt Ennianum. TENDVNT. Pro contendunt.

MENTEM ÆNEÆ GENITRIX PVLCHERRIMA MISIT. *Mentem*, Conſilium: ut *Quæ facere id poſſis, noſtram nunc accipe mentem*: miſit autem pro immiſit: Et PVLCHERRIMA perpetuum epitheton eſt, nec ad negotium pertinens. Sane bona uſus eſt œconomia, ut diceret inſtinctu numinis Æneam profectum eſſe ad civitatis excidium. Nam incongruum fuerat occupatum bello per ſe tale cepiſſe conſilium.

VRBIQVE ADVERTERET AGMEN. Id eſt contra urbem.

AGIES CIRCVNTVLIT. Vel exercitum ſuum huc atque illuc circumduxit, vel acies oculorum: bona occaſione pervenit ad id, ut Æneas civitatem poſſet aſpicere.

IMMVNEM TANTI BELLI. Sine officio dimicandi. Et vult inobſeſſam intelligi, quaſi ſine periculo ſit oppugnationis. Nam IMMVNIS eſt qui nihil præſtat, quaſi ſine muniis, hoc eſt qui non facit munia. IMPVNE QVIETAM. Quæ ſpecialiter debuit pœnas luere propter fœdus abruptum.

PVGNÆ ACCENDIT MAIORIS IMAGO. Subaudis EVM.

NEC SCVTA, AVT SPICVLA DENSI DEPONVNT. Ex eo quod non eſt factum, quod fieri ſoleat indicavit: ut ſupra, *Defigunt telluri haſtas, & ſcuta reclinant.*

VARIORVM.

ARGIVÆ PHALANGES. De *Phalange*, conſule Vegetium lib. 2. cap. 2. & ibidem Stevechium.

PRO SE QVISQVE. Terent Heautont. *Pro ſe quiſque ſedulo faciebant.* Palmerius pag. 756. Tom. 4. Lampad. Critic.

SVMMA NITVNTVR OPVM VI. Ex Ennio Macrob. lib. 6. cap. 1. Saturnal.

Nequa

Nequa meis eſto dictis mora: Iuppiter hac ſtat:
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Vrbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum accipere, & victi parére fatentur,
Eruam, & æquа ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem libeat dum prælia Turno
Noſtra pati? rurſuſque velit concurrere victus?
Hoc caput, ô cives, hæc belli ſumma neſandi.
Ferte faces propere, fœduſque repoſcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum, denſaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.
Diſcurrunt alii ad portas, primoſque trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipſe inter primos dextram ſub mœnia tendit
Æneas, magnaque incuſat voce Latinum:
Teſtaturque deos, iterum ſe ad prælia cogi:
Bis jam Italos hoſtes, hæc altera fœdera rumpi.

SERVII.

NEQVA. Pro nulla. ESTO. Sit. IVPPITER HAC STAT. Pro nobis religio eſt, quam læſerunt Rutuli ruptis fœderibus. Novimus autem interfuiſſe fœderi & deos alios, & Iovis imaginem ſceptri præſentia redditam.

NEV QVIS OB INCEPTVM SVBITVM MIHI SEGNIOR ITO. Tertia perſona eſt ITO, id eſt eat: & hortatur eos ut ita in bellum ruant, quaſi res fuerit ante diſpoſita. Nam hoc dicit, Repentinum imperium nullam vobis afferat moram. Vnde eſt illud paulo poſt, *Scalæ improviſo, ſubituſque apparuit ignis.*

CAVSSAM BELLI. Quia illic erat Lavinia.

FRENVM. Frenum ſingulari numero raro lectum eſt, & quidam hunc verſum per figuram Græcam dictum tradunt. ὁμολογῶν μίλλειν λαβεῖν.

ERVAM. Confidenter, quaſi jam non bellum ſit, ſed expugnatio.

HOC CAPVT O CIVES. Sic ſuperius Drances à Turno, ut, *O Latio caput horum & cauſa malorum*, id eſt principium, potuiſtis enim quieri eſſe, ſi Latini fœdus ſervaſſent, & ad Latinos transfert crimen Turni.

FOEDVSQVE REPOSCITE FLAMMIS. Gravitate ſermonum declamationi pondus impoſuit. Nam hoc dicit, Flammas fœderis urbis innovemus incendio. nam REPOSCITE, eſt revocate, innovate.

DANT CVNEVM. Quoties in ſimilitudinem cunei milites diſponuntur. DENSA MOLE. Denſi cum impetu.

IMPROVISO. Deeſt ex, ut ſit ex improviſo.

APPARVIT IGNIS. Pro apparuerunt, & eſt Zeugma ut in primo, *Cymothoe ſimul, & Triton adnixus*, pro adnixi, non enim ſolus Triton adnitebatur.

DISCVRRVNT ALII AD PORTAS, PRIMOSQVE TRVCIDANT. Subaudis IMPROVISO. & hæc ſimul pronuntianda ſunt, ut ſimul facta videantur: quo vehementer vis bellica poſſit agnoſci. *Primoſque trucidant* autem, id eſt qui primi ad portas erant obvii, ſcilicet ſtationem agentes.

INTER PRIMOS. Inter duces, inter principes.

TESTATVRQVE DEOS. Id eſt fœderis. HÆC ALTERA FOEDERA RVMPI. Bis rumpi fœdera, bis Italos hoſtes fieri, bis ſe in prælia ſæva compelli. Nam varie eandem rem iterat. Bis autem facta ſunt fœdera, ſemel per Ilioneum. Quando Latinus ait. *Ipſe modo Æneas, noſtri ſi tanta cupido eſt, Si jungi hoſpitio properat, ſocioſque vocari, Advenit. Et, Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.* & iterum paulo ante ſingulare certamen.

VARIORVM.

DANT CVNEVM. Caſtrenſe & militare vocabulum, pro eo quod eſt, ſe in cuneum componunt. *Cuneus* autem per tranſlationem ſumitur pro peditum globo, in cunei formam redacto & glomerato: unde & conſtipatam quamvis turbam, *cuneos* dicimus. GERMAN.

DENSAQ. AD MVROS MOLE. Principium, ad cataſtrophen, hoc eſt ad tragicæ rei funeſtiſſimum exitum, ut Amata, capta urbe ſuſpendio pereat: & Turnus ſingulari certamine cum Trojano congrediatur ac cadat. HORT.

ET OBVMBRANT. Vict. lib. 27. cap. 9.

Ex-

Digitized by Google

Exoritur trepidos inter discordia cives:
Vrbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in mœnia regem:
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro:
Ille intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant: vacuus it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessu muros, ignes ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Extinctum, & subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque caputque malorum:
Multaque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,

SERVII.

TREPIDOS INTER. Hoc est inter trepidos.

RESERARE IVBENT. Id est volunt, ut Terentius, *Iubeo Chremetem salvere.*

TRAHVNT IN MOENIA REGEM. Trahere volunt. Nam voluntas, animi est, non facti. Scilicet ut possit imminens videre discrimen. Donatus dicit *trahunt in mœnia*, pro dilacerant in mœnibus rumoribus suis. Ergo regem de Latino dixit, *mœnia* autem hic muros dixit.

INCLVSAS VT CVM LATEBROSO IN PVMICE PASTOR: Pene omnia verba comparationis ad supradictum pertinent bellum. Nam ita apes inclusæ sunt, ut homines qui obsidentur. Ita civitatem, timentum latebras dicimus, sicut apum sunt alvearia. Item pastor ut rex, & revera pastor est, & ductor exercitus, ut Homerus ποιμένα λαῶν. *Pumicem* autem iste masculino genere posuit: & hunc sequimur. nam & Plautus ita dixit: licet Catullus dixerit fœminino.

FVMO AMARO. Qui elicit lachrymas.

TREPIDÆ RERVM. Nescientes quid agant, ignaræ auxilii, hoc est trepidæ de suis rebus. Terentius, *Satagit rerum suarum.* CEREA CASTRA. Opportune hic *castra* de his rebus quæ nunc aguntur, in lib. IIII. Georg. *Aulasque & cerea regna.*

ATER ODOR. Nove. nam in odore quis est color? Sed hoc dicit, odor atræ rei, id est fumi ater odor, pessimus: ut, *Fœmoque implevit amaro.*

FESSIS. Proadflictis. ETIAM FORTVNA. Casus. nam omnis casus in potestate fortunæ est.

TECTIS VENIENTEM PROSPICIT H. Aut è tectis prospicit: aut contra tecta venientem.

INCESSI MVROS. Invadi.

INFELIX PVGNÆ IVVENEM. Quis non putabat Turnum civitatem obpugnari passurum fuisse si viveret.

MENTEM TVRBATA. Figurate. Vt, *Oculos suffusa.*

CAPVTQVE. Sicut supra dictum est, *Caput* dicebatur qui auctor & princeps alicujus rei gestæ fuisset, ut 11. Æn. *O Latio caput horum.*

DEMENS EFFATA FVROREM. Verba noluit ponere, unde videtur diras significare.

PVRPVREOS MORITVRA MANV. Rem quæ Flaminicæ competit, transtulit ad reginam. Flaminica enim venenato operiri debet: nam cum amictus dicit, operam dicit, quæ res ad pallium refertur.

VARIORVM.

LATEBROSO IN PVMICE. Pumicem hic non fungosum & foraminosum lapidem accipit Turneb. lib. 26. cap. 33 sed saxum cavum & latebrosum, auctoritate Plinii lib. 36. cap. 21.

FVMOQVE IMPLEVIT AMARO. Apes fumum ferre posse Physici negant; quod meatus spiritus vitalis angustissimos habeant, isque fumo interceptus eas angat: vel quod acredo amaritudoque fumi in caussa sit, cum non alio quam dulci nutrimento apes alantur; quo fit ut fumum rem diram & noxiam detestentur. GERMAN.

INSESSI MVROS. Cant. lib 6. Novar. cap 21.

Digitized by Google

Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ,
Filia prima manu flavos Lavinia crines,
Et roseas laniata genas, tum cætera circum
Turba furit: resonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem:
Demittunt mentes: it scissa veste Latinus,
Conjugis attonitus fatis, urbisque ruina,
Caniciem immunda perfusam pulvere turpans:
Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Æneam, generumque asciverit ultro.
Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus atque minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illis cæcis terroribus aura
Commistum clamorem, arrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.

SERVII.

ET NODVM INFORMIS LETHI. Fabius Pictor dicit quod Amata inedia se interemit. Sane sciendum quod cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiiceretur. Unde hunc ait INFORMIS LETHI, quasi mortis infamissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, pœtam etiam pro reginæ dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Emina ait, *Tarquinium Superbum cum cloacas populum facere coëgisset, & ab hunc ingenium multis suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi: Tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere.* & Varro ait, *Suspendiosis quibus justa fieri jus non sit, suspensis ofcillis velatis per imitationem mortis parentari.* Docet ergo Virgilius secundum Varronem & Cassium, quia se laqueo induerat, letho periisse informi.

FLAVOS LAVINIA CRINES. Antiqua lectio FLOROS habuit, id est floridulos, pulchros: & est Ennianus sermo. Probus sic adnotavit, *Neotericum erat flavos, Ergo bene flores, nam sequitur,* Et roseas Laniata genas. Accius in Bacchis: *nam flovi crines video, ut & propexi jacent.* In iisdem, *Et Lanugo floro nunc demum inrigat.* Pacuvius Antiopa, *Cervi cum floros dispertite crines.*

ET ROSEAS LANIATA GENAS. Moris fuit apud veteres, ut ante rogos humanus sanguis effunderetur vel captivorum vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas suum effundebant cruorem, ut rogis illa imago constitueretur. Tamen sciendum cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis, *Mulier faciem ne carpito.*

HINC TOTAM. Id est de domo regia. INFELIX FAMA. Rerum infelicium nuntia, ut infelix vates.

DEMITTVNT MENTES. Desperant, illud è contra, Sperantes aliquid, erigunt mentes.

CONIVGIS ATTONITVS FATIS, VRBISQVE RVINA. Et privatis & publicis infortunis.

CANICIEM. Ex ætate pathos movit, non enim tam miserum est regem in miseriis esse, quam senem. IMMVNDO PVLVERE. Bene IMMVNDO addidit. Sic in Georgicis, *Et cinerem immundum jactare per agros.* quia etiam ille pulvis quo utuntur puellæ, cinis vocatur. Unde etiam & cinisones dicti sunt. Horatius, *Custodes, lectica, cinisones, parasitæ.*

BELLATOR. Epitheton peracti temporis.

MINVS SVCCESSV LÆTVS EQVORVM. Infirmitas animi ex equorum etiam tarditate veniebat: quia minus successus habebant equi jam fatigati.

ATTVLIT HVNC ILLI CÆCIS TERRORIBVS AVRA. Naturale enim est, ut à qua parte fecit ventus, inde maximus auditatur clamor. Et mire *cæcis terroribus*, quos nemo videret.

COMMISTVM CLAMOREM. Ex impugnatione & morte regiæ. ARRECTAS AVRES. Ad audiendum sollicitas. Terentius, *Arrige aures Pamphile.*

INLÆTABILE MVRMVR. Quæritur quis *inlætabile* dixerit. Ideo autem *murmur* quæ ferre solent quasi præsagium murmurs sive bona, sive mala intelligi †

VARIORVM.

CANICIEM IMMVNDO PVLVERE TVRBANS. Fuit enim solenne veteribus in luctu, funebri præsertim, caput cinere seu pulvere conspergere, Iudæis maxime. Testimonia multa congerit Tiraquell. in Alexand. lib. 3. cap. 7.

Hei

Digitized by Google

Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque & equos, & lora regebat;
Talibus occurrit dictis: Hac Turne sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit:
Sunt alii qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis & prælia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior pugnæ, nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O soror, & dudum agnovi, cum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ego? aut quæ jam spondet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem
Murranum, quo non superat mihi charior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfens
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.

SERVII.

DIVERSA CLAMOR. Hypallage diversus clamor, aut ex variis partibus civitatis.

AMENS. Egens consilii, nescius rei gerendæ.

OCCVRRIT DICTIS. Ejus orationis verbis obviam venit.

PRIMA VICTORIA. Id est primum.

SVNT ALII QVI TECTA MANV. Ideo quia sciit Turnum de urbe maxime esse sollicitum.

NEC NVMERO INFERIOR PVGNÆ, NEC HONORE. Id est, nec pauciores interimis, nec minor te quam Æneam, comitabitur gloria. Nam occisorum multitudo compensat hoc, quod tu fugientes interimis. Sane sciendum Iuturnam in hac omni oratione occurrere quæstionibus tacitis.

PRIMA PER ARTEM FOEDERA TVRBASTI. *Prima*, aut inchoantia: aut tu prima. nam post datum augurium quo animi omnium perturbati sunt, & post ejus orationem Tolumnius tela conorsit. *per artem* autem, per fraudem, ut initio II. Æn. *Artificis scelus.*

NEQVICQVAM FALLIS. Hoc est pro non fallis.

AN FRATRIS MISERI LETHVM. Humile est si ex persona Turni accipias. Ergo *miseri* ad animum sororis referendum est, & quod ait, *Sed quis olympo, intulit*, an ut videres? subaudiendum ergo tus sponte.

NAM QVID AGO? Argumentum à necessario. *Iam* non est temporis, aut erit absurdum.

ME VOCE VOCANTEM. Atqui hoc nusquam legimus. sed aut κατὰ τὸ σεσημειῶσθαι, intelligimus. aut mortis est omen, audire se à mortuo vocari aut audire quod non dicitur: videre quod minime occurrit. Sic in quarto, *Hinc exaudiri gemitus & verba vocantis Visa viri.*

SVPERAT. Vivit: ut *Superatne & vescitur aura?*

NE NOSTRVM DEDECVS VFENS ASPICERET. Sic est hoc, ac si diceret, forsasse viveret, ne ideo voluisset occumbere, ne nos victos videret. & est quale in XI. *Ille mihi ante alios, fortunatusve laborum, Egregiusque animi, qui ne quid tale videret Procubuit moriens.* Infelix autem in hoc bello contra illud *Insignem fama & felicibus armis*, & est argumentum ab honesto.

TEVCRI POTIVNTVR CORPORE ET ARMIS. Id est etiam sepultura caruit. Nam ut in Homero legimus, de virorum fortium cadaveribus erat inter hostes grande certamen.

VARIORVM.

AN FRATRIS MISERI. Macrob. lib. 4. cap 2. Sat.

Digitized by Google

Excindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hac terra videbit?
Vsque adeone mori miserum est? vos ô mihi manes
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ,
Descendam, magnorum haud unquam indignus averum.
Vix ea fatus erat, medios volat ecce per hostes,
Vectus equo spumante Sages, adversa sagitta
Saucius ora: ruitque, implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus, miserere tuorum:
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum:
Iamque faces ad tecta volant: in te ora Latini,
In te oculos referunt. mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidissima, dextra

SERVII.

DEXTRA NEC DRANCIS DICTA REFELLAM? Id est virtute. nam pro rei officio ipsam rem posuit, *dexteram* pro virtute, hoc est fortiter faciendo.

TVRNVM FVGIENTEM. ἐμφατικῶς Turnum.

VSQVE ADEONE MORI MISERVM EST. Tacitæ quæstioni occurrit. Et quidam hoc verbum reprehendunt *usque adeone*, melius dici *usque adeo*. Lucilius septimo, *Vsque adeo studio atque odio illius efferor.* Quidam sic accipiunt, *Vsque adeone mori miserum est*, ut non quasi confirmet, sed quasi interroget quare dea sic de illo laborat ut vivat, cum satius sit honeste mori, quam turpiter vivere. Ergo *usque adeone* ut tamen tanta turpitudo ferenda sit.

VOS O MIHI MANES. Quasi per fantasiam relinquens superos, ad manes convertit orationem.

SVPERIS AVERSA VOLVNTAS. Quia supra diximus, donec vivimus, curæ sumus diis superis: post mortem ad inferos pertinemus.

SANCTA AD VOS ANIMA. Quæ differentia *sancti* sit superius dictum est. hic *sancta* incorrupta accipiendum est, neque enim sacro aut religioso ejus anima tenebatur. ISTIVS INSCIA CVLPÆ. Vel fugæ: quia fuga grande crimen est apud virum fortem, vel rupti fœderis & læsæ religionis: à qua re se dicit esse alienum, propter futura supplicia.

INDIGNVS AVORVM. Græca figura nam nos, indignus illa re, dicimus: contra Græci ἀνάξιον στεφάνου, id est indignus coronæ.

VECTVS EQVO SPVMANTE SAGES. Pro eum veheretur: ut, *Et qua vectus Abas.*

IMPLORANS NOMINE TVRNVM. Ex multis rebus indicat perturbationem, quod festinans venit, quod per hostes, quod vulneratus, quod Turnum nomine appellat. Nam contumelia est nomine suo superiorem vocare: sic in Georgicis, *Mater Cyrene mater*: cum præmisisset, *Et te crudelem nomine dicit.*

TVRNE IN TE SVPREMA SALVS. Omnis quæ supra luctuma dixerat, oratio ista dissolvit.

FVLMINAT ÆNEAS. Exaggeratio est. sic paulo post, *Horrendumque minatur armis.* MINATVR DEIECTVRVM ARCES. Quod dixerat, *Et æqua solo fumantia culmina ponam.*

IAMQVE FACES. Vt sit quare Turnus subvenire festinet.

MVSSAT. Modo dubitat. Et cunctatur Rex ipse in quo summa rerum est: veteres *mussat* pro timet. Ennius *mussare* pro tacere posuit; Clodius Tuscus *mussare* est ex Græco, comprimere oculos, Græci μύειν dicunt.

QVOS GENEROS VOCET. Pro urros, pluraliter autem *generos* de exercitibus, quorum duces sunt Æneas & Turnus. AVT QVÆ SESE AD FOEDERA FLECTAT. Aut nuptiarum fœdera, ut, *Nec conjugis unquam Prætendi tedas, aut hac in fœdera veni:* Aut propter violatum fœdus, ut ideo dixerit quæ sese flectat ad fœdera, quasi nec hoc remedium supersit, cum illa jam bello corrupta sint.

PRÆTEREA REGINA TVI. Quia occurrebat, Amatam si Latinus dubitat, reginam pro ejus partibus niti. TVI FIDISSIMA. Tui amantissima. DEXTRA OCCIDIT IPSA SVA. Vt laquei offenderet dedecus.

VARIORVM.

VSQVE ADEONE MORI MISERVM EST? Quasi dicat non est miserum mori. Hæc quæstio erudite à Cicerone disputatur, in Quæstionibus Tusculanis. HORT.

Oc-

Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus, & acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrinque phalanges
Stant densæ: strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit. æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Vt primum discussæ umbræ, & lux reddita menti est.
Ardenteis oculorum orbes ad mœnia torsit
Turbidus: èque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cælum undabat vortex, turrimque tenebat,
Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos.
Iam jam fata, soror, superant: absiste morari:
Quo deus, & quo dura vocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Æneæ: stat quicquid acerbi est,

SERVII.

LVCEMQVE EXTERRITA FVGIT. Augmentum mali.

SOLI PRO PORTIS. Contra illud, *Sunt alii qui tecta manu defendere possint.* Pro *portis* autem, ante portas, Sallustius, *Ex Parte cohortium præcipere instructa & stationes locatæ pro castris.* Bene autem cum dicit *pro portis sustentant acies*, & spem adhuc subveniendi dedit, & dicendo *Soli*, addidit etiam necessitatem.

DESERTO IN GRAMINE VERSAS. Huc atque illuc agis, ut, *Æthiopum versemus oves*. Homerus ἐφέρου, & bene *deserto gramine*, contra illud, *Et nos sæva manus mittamus funera Teucris.*

VARIA CONFVSVS IMAGINE RERVM. Multiplici nuntio, quòd regina periit, quod urbs oppugnatur, quod omnes Latini in illum oculos referunt, quod dubitat Latinus quos generos vocet.

ET OBTVTV. Vario flectit vultu. Et *obtutus* est proprie, quem Græci ἀτενισμὸν, id est vultum dicunt.

PVDOR. Propter illud, *Tu currum deserto in gramine versas*, vel *pudor*, quia in illum oculi referuntur. INSANIA. Quia in hostes fremebat, vel quia urbs oppugnabatur. MIXTO LVCTV. Propter Amatæ cognitam mortem.

AMOR. Quia mussat Latinus. CONSCIA VIRTVS. Quia fugere putarut qui *Currum deserto in gramine versas.*

DISCVSSÆ VMBRÆ. Postquam mentis caligo discessit, quod sequentia indicant: ut, *Et lux reddita menti est.*

TVRBIDVS. Plenus perturbationis.

ECCE AVTEM FLAMMIS. Alia persuasio ex aspectu.

VNDABAT VERTEX. Exundabat, & bene in translatione permansit, ut vertice undare diceret, vertex enim undarum dicitur, *Verticibus rapidis: & Vorat æquore vertex.*

QVAM EDVXERAT IPSE. Scilicet quod ei majorem creabat dolorem. Graviter enim dolemus si perire videamus illa quæ fecimus: *Eduxerat* autem, in altum fabricando sustulerat, ut alibi, *Cyclopum educta caminis.*

SVBDIDERATQVE ROTAS. Quo possit trahi ad ea loca, quibus hostis instabat.

IAM IAM FATA. Sallustianum, *Iam jam frater animo meo carissime.*

STAT CONFERRE MANVM ÆNEÆ. Placet, ut, *Stat casus renovare omnes*, vel *stat*, certum est. QVICQVID ACERBI EST MORTE, PATI. Aut quicquid in morte acerbum est placet pati: hoc est inferna supplicia, vel quid potest acerbus hostis inferre, sicut de Hectore legimus. Aut certe positivus sit pro comparativo, placet pati, si quid etiam morte acerbius invenitur.

VARIORVM.

ACER ATINAS. Hunc Atinatem nomine urbis Atinæ vocavit unde Atinates populi: nominibus enim celebribus suum poëma distinxit. Tutn. lib. 21. cap. 3.

DISCVSSÆ VMBRÆ. Hac allegoria Turnum ad nuntiantis verba obstupuisse, ac plane amentem attonitumque fuisse: & mox collectis consiliorum rationibus rediisse ad se significat. HORT.

Morte, pati: neque me indecorem germana videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit, & è curru saltum dedit ocyus arvis:
Perque hostes, per tela ruit, mœstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cum ruit avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas:
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo sylvas, armenta, virosque
Involvens secum: disiecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurę:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini:
Quæcunque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedêre.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces:
Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit,
Lætitia exultans: horrendumque intonat armis.

SERVII.

FVRENTE FVROREM. Figura antiquæ ut, Servitutem servit, Dolet dolorem. Est autem sensus, sine me bellicum furorem furere, scilicet priusquam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam, & instructus furore ad bella prorumpam.

SAXVM DE VERTICE PRÆCEPS CVM RVIT. Comparatio ipsa futurum ostendit eventum. Simul notandum quia sicut supra in prælio, ita nunc in comparatione præfertur Æneas. Nam Turnum parti comparat montis, montibus Æneam exæquet, & est comparatio de Homero sumpta:

οἷόν τε πρηστὴρ ἰάπτει ἀστεροπῆφιν
ἄν τε πρὸ πτόλιος πυρὶ φαίνεται ἀίσσων
δεινὰ δ' ἀμπνείουσι περὶ κνέφας ἀίσσοντες
ὕμβρῳ ἀνιηρῷ ἐναλίγκιοι, ὅς τε θύελλα
ἀίσσῃ ἀνέμοισι μετὰ σκυδμαίνουσι πέλονται)
πυκνοὶ δ' ἰὸν ἐπ' αὐτῷ ὅλῃ ἰοὶ ἀσφαλίωσι
ἰοὶ δ' ἐκ νεύρῃφιν ἐπίπτυσιν ὀξέες ἰοὶ
ἰοὶ δ' ἐκ νεύρῃφιν ἐπίπτυσιν ὀξέες ἰοὶ

AVVLSVM VENTO. Proprie. nam Turnus ad bellum invitus adtrahitur.

ANNIS SOLVIT SVBLAPSA. Pro multorum annorum sublapsum saxum, & quidam *lapsa* quoniam non passiva specie, sed activa dictum volunt.

MONS IMPROBVS. Pars montis, & ἰμφαλκῶς dictum est. Sicut supra, *Haud partem exiguam montis*. MAGNO ACTV. Magno impetu.

EXVLTATQVE SOLO. mire sæpe exilit dum volvitur. VBI PLVRIMA FVSO SANGVINE TERRA MADET. Hypallage, ubi plurimo sanguine terra madescrat: sic supra, *Sanguine in alto*, vel certe ubi plurimum fuso sanguine madet terra.

STRIDVNTQVE HASTILIBVS AVRÆ. Homerus, σμερδαλέον λάγχη, id est stridor laneæ.

MAGNO ORE. Provoce magna.

TELA INHIBETA. Cohibete, suspendite. & est translatio à nautis.

MI VERIVS VNVM PRO VOBIS. *Verius*, Iustius: & sensus hic est, Iustius est me unum pro omnibus rapti fœderis pœnas exsolvere. Alii veteri more dictum accipiunt, *verum* enim quod rectum & bonum esset appellabant. Terentius, *Id nec est verum modo*, id est pessimum genus: & item, *Quod si astu rem tractavit dii vestram fidem quantam & quam veram laudem capiat Parmeno*. Sallustius in primo, *Ea paucis quibus peritia & verum ingenium est abunentibus*, Idem. per pennaram paucis pro pectus vera est æstimanda. *

DECERNERE FERRO. Decertare, dimicare: aliter *decernere*, statuere, ut decernere Senatum dicimus.

VARIORVM.

MI VERIVS VNVM. Vt justum pro vero; ita vicissim *verum* pro justo. GERMAN.

Quam-

Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Cum fremit ilicibus, quantus gaudetque nivali
Vertice ſe attollens pater Appenninus ad auras.
Iam vero & Rutuli certatim, & Troës, & omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros:
Armaque depoſuere humeris. ſtupet ipſe Latinus
Ingentes genitos diverſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procurſu rapido conjectis eminus haſtis,
Invadunt Martem clypeis atque ære ſonoro:
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant: fors & virtus miſcentur in unum.
At velut ingenti Syla, ſummove Taburno
Cum duo converſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi ceſſere magiſtri:
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque juvencæ,
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur:
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,

SERVII.

QVANTVS ATHOS. Hæc eſt vera lectio. Nam ſi legeris ATHOS, thos brevis eſt: & verſus non ſtat. *Athon* autem dici accuſativus indicat. nam hunc Athona facit, ſicut Apollon Apollona, Quod autem Herodotus hunc Athon & hunc Apollon dicit, Atticæ declinationis eſt. *Athos* autem mons eſt adjacens Thraciæ circa Lemnum inſulam in promontorio Macedoniæ. AVT QVANTVS ERYX. Siciliæ mons ſupra Drepanum oppidum. NIVALI VERTICE SE ATTOLLENS PATER. Apenninus mons Italiæ eſt, de hoc Lucanus, *Nullaque à vertice tellus Latius intumuit, propiorque acceſſit Olympo.*

TROES ET OMNES. Græce declinavit, unde brevis eſt ES: ut ſupra, *Troes agunt.*

ARMAQVE DEPOSVERE. Spectaturi vel defeſſi, vel juſſi ne quis poſſit iterum fœdus turbare.

INTER SE COIISSE VIROS, ET CERNERE FERRO. Vera & antiqua lectio hæc eſt. Nam Ennium ſecutus eſt, qui ait, *Olli cernebant magnis de rebus agentes.* Poſteriùs cœpit legere, & *decernere.* Secundum quam lectionem Synalœpha opus eſt, ſed exciſo OS, ut ſit *Inter ſe coiſſe vir' & decernere ferro.*

VACVO PATVERVNT. Poteſt intelligi & Patuerunt corporis magnitudine.

PROCVRSV. Una pars orationis eſt.

DAT GEMITVM TELLVS. Pulſu pedum.

FORS ET VIRTVS MISCENTVR IN VNVM. *Fors*, id eſt caſus in Turno, *virtus* in Æneâ. Nam in bello caſus etiam plurimum valet. Cicero in Miloniana, *Adde caſus, adde incertos exitus, Martemque communem.*

AC VELVT INGENTI SYLA, SVMMOVE TABVRNO. Syla mons eſt Lucaniæ: Taburnus mons Campaniæ. Salluſtius de fugitivis, *In ſylva Syla fugerunt.* Vnde peſſimè quidam *Sylva* legunt: quia proprium appellativo non poteſt exæquari. unde bene proprium pro proprio junxit.

PAVIDI CESSERE MAGISTRI. Proprie *magiſtri* ſunt militum: paſtores, pecorum. Sed reciprocæ ſunt iſtæ tranſlationes. Nam & ductor militum, paſtor vocatur, ut diximus ſupra, & magiſtros pecorum dicimus. Cicero, *Quem magiſtrum pecoris eſſe dicebant.*

MVSSANT QVE IVVENCÆ. Dubitant: ſicut, *Muſſat rex ipſe Latinus.*

NEMORI IMPERITET: Hoc eſt qui ſunt in nemore, ut eſt, *Sed tota æſtiva repente.*

VARIORVM.

QVANTVS ATHOS, &c. Magnitudinem animi & vires Æneæ ſuperlationibus amplificat, ne quid ſublimitati rei & ponderi deſit. Athos & Ætna montes in moleſtiæ proverbium abiere. Vide HORT.

ET CERNERE FERRO. Eruditi quidam ſic etiam legunt hoc carmen, *Inter ſe coiſſe viros, decernere ferro, concidimus*, ſive ſublata particulæ conjunctionis. Diſputat de lectione hac etiam Hen. Stephan. Schediaſm. apud Virgil.

Cor-

Cornuaque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla, armosque lavant: gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Æneas & Daunius Heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Iuppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diversa duorum:
Quem damnet labor, & quo vergat pondere lethum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem:
Et ferit. exclamant Troes, trepidique Latini:
Arrectæque amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentes deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocyor Euro,
Vt capulum ignotum, dextramque aspexit inermem.
Fama est, præcipitem, cum prima in prælia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,

SERVII.

IVPPITER IPSE DVAS ÆQVATO EXAMINE LANCES. Aut poëtice dictum est, & ratione caret. nam Iuppiter ignorare nihil poterat. aut certe illud quæritur quis ibi de Turno & Æneа mortis adferat causam. Nam dicunt philosophi mortem ad deum minime pertinere. Nam bona tantum præstat, nec ad eum quæ mala sunt pertinent. nam ideo & æquas lances sustinet, vel ideo à Iove hoc fit, ut Iunoni aliisque deis necessitatis violentiam probet: an inquirit utrum tempus sit? Tamen sciendum locum hunc à Virgilio ita esse translatum, ut in Homero lectum est,

καὶ τότε δὴ ῥ' ἐπὶ σταθμὰ ἰδὼν πατὴρ ἐλκτῆρε τάλαντα
ἐν δ' ἑτέρῳ δύο κῆρε τανυήκεε θῆκε δαέντε,
τὸν μὲν Τρώων ἱππολόχων, τὸν δ' ἐν πυγμαχίῃσιν.
ἕλκε δ' μέσσα λαβών, ἔπιπτε δ' ἱμὰς ἐπὶ μοῖρα βεβήκει.
ὤχετο δ' εἰς αἶσαν, λιπὲ δ' ἠέλιον περάασαι.

EXAMINE. Examen proprie est filum quo trutina regitur.

DAMNET LABOR. Id est, quem voto liberavit labor præliandi, parta scilicet victoria, quoniam unusquisque ob incolumitatem recuperatam votis exsolvitur, id est liberatur expliciris sacrificiis: ut est, *Damnabo tu quoque votu.* Nonnulli sic tradunt quem labor suus liberet, quem mors arguet. nam in Iure cum dicitur, *damnas esto*, hoc est damnatus es ut des, hoc est, damno te ut des, neque alias libereris: quidam labor pro maluit intelliguntur. * VERGAT PONDERE LETHVM. Apte posuit *Vergat*: nam morientes inferos petunt.

TREPIDI LATINI. Atqui læti esse debuerunt. Sed nimia Æneæ ostenditur virtus. Nam quod naturale est ut sociis timori sit inferioris audacia. Vnde nunc Latini sunt territi, ex eo quod superiorem ferire ausus est Turnus.

ACIES. Aut exercitus, aut oculi.

VT CAPVLVM IGNOTVM, DEXTRAMQVE ASPEXIT INERMEM. Locus hic totus ad gloriam Æneæ pertinet. Namque id agit, ne videarur Turnus armorum vilitate superatus. Vnde ei redditur gladius quo etiam cum divinis armis ab Æneа possit extingui. ASPEXIT autem, quasi mirabundus quod fractus esset, cum putaret se gladium ferre Vulcanium.

PATRIO MVCRONE. Quo tempore vulneratum vidit Æneam. Sed supra de Turno, *Simul aptat habendo Ensemque clypeumque*, Ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti Fecerat. Modo ergo Metisci usus est ferro: & hæc ratio est, quod quamvis armatus suo gladio descendisset ad campum, tamen causa fœderis deposuisset arma, nam & de Æneа hoc dixit, *Dextram tendebat inermem*, qui utique ad fœdus non inermis advenerat, nam dictum est, *Hinc pater Æneas, Sidereo flagrans clypeo, & cœlestib. armis.* Sane PATRIO, modo paterno significat. Nam Dauni fuerat gladius: ut hic dictum est, *Ensem quem Dauno*, &c. Alias *patrium* à patria est derivativum. *Mucrone* autem pro gladio à parte totum.

VARIORVM.

IVPPITER IPSE DVAS. Homerum secutus est, quod omnes fere Grammatici observarunt. Videtur dictum ex ea cogitatione & sententia, qua prisci censebant res mortalium à Iove, velut libra quadam pensitari; unde & ὑψίζυγον à Poëtis dicitur, velut ex alto cœlo omnia librans & ponderans. Aliam tamen quoque ejus noverunt adjectionis expositionem antiqui Grammatici. Itaque Theognis Iovi tribuit libram hoc versu, ζεύς γὰρ τοι τὸ πάλαι ἐπιφρίζει ἄνθρωπον ἄνδρα. Turnebus lib. 24. cap. 3. Macrob. lib. 5. cap. 19. Saturn. cap. 18.

ARRECTÆQ. AMBORVM ACIES. In spem & metum.

Dum

Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metiſci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: poſtquam arma dei ad Vulcania ventum eſt,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulva reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diverſa fuga petit æquora Turnus,
Et nunc huc, inde huc, incertos implicat orbes.
Vndique enim denſa Teucri incluſere corona:
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardante ſagitta
Interdum genua impediunt, curſumque recuſant)
Inſequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
Incluſum velutì ſi quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine pennæ,
Venator curſu canis, & latratibus inſtat:
Ille autem inſidiis, & ripa territus alta,
Mille fugit, refugitque vias: at vividus Vmber
Hæret hians: jam jamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor, ripæque lacuſque
Reſponſant circa, & cœlum tonat omne tumultu.

SERVII.

DVM TREPIDAT. Dum turbatur, feſtinat, quod Græci ὅταν ἀγωνιᾷ λέγουσι, ſcilicet quando rupto fœdere ſubita ſpe furibundus ardet. FERRVM. Materiam pro opere ſolet * ut *Iungit equos curru genitor.*

ARMA DEI AD VVLCANIA. Hypallage pro dei Vulcani arma.

MORTALIS MVCRO. Mortali manu factus. GLACIES CEV FVTILIS. Hoc loco fragilis.

VNDIQVE ENIM DENSA TEVCRI INCLVSERE CORONA. Stratagema eſt. Nam poſtquam Turnum fugere videre Trojani, clauſerunt loca per quæ evadere poterat, aut non dedita opera incluſere Trojani, ſed quod ita confederant.

ATQVE HINC VASTA PALVS. Quæ nunc non apparet.

CVRSVMQVE RECVSANT. Retardant, ſcilicet genua quæ impediebant vulnus inlatum ſagitta. Sane perite facit ut gladio non utatur Æneas, ſed haſta eminus dimicare contendat: quia impediente vulnere non ſequi poterat, nec in ictum conſurgere. Vnde eſt, *Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſta.*

INCLVSVM FLVMINE. Comparatio Apollonii. Alterutro incluſum aut flumine, aut formidine, aut duobus incluſum: infra enim ait *inſidiis & ripa territus alta*, ut *inſidiis* pro formidine, *ripa* pro flumine poſuerit.

CERVVM AVT PVNICEÆ. Verum figurate *cervum inſtat*: an potius cervum nanctus alioquin inſtat?

SEPTVM FORMIDINE PENNÆ. Lucanus, *Claudit odorata metuentia æra penna.*

VENATOR CANIS. Pro venaticus.

INSIDIIS. Pinnarum ſcilicet: inſtrumentum quoddam in fune ad terrendas beſtias factum.

VIVIDVS VMBER. Acerrimus Tuſcus. Nam Vmbria pars Tuſciæ eſt. Sane Vmbros Gallorum veterum propaginem eſſe Marcus Antoninius refert, hos eoſdem quod tempore aquoſæ cladis imbribus ſuperfuerunt, Vmbros cognominatos. FVGITQVE VIAS. Figurate campum, cum mare navigat. IAMIAMQVE TENENS. Ita ut videatur intuentibus: & hi duo verſus verbum ad verbum ſunt tranſlati de Apollonio: Sane ſumma brevitate rem elocutus eſt.

TVM VERO EXORITVR CLAMOR. Quidam quærunt an jam receſſum ſit his verſibus à comparatione, ſed non dubie videtur.

VARIORVM.

IDQVE DIV SVFFECIT. Sat fuit, & valuit in cædendis Teucris fugientibus. HORT.

GLACIES SEV FVTILIS. *Futilis* autem παρὰ τὸ χεῖσθαι. Feſtus à fundendo, alii à futio & effutio deducunt, hoc eſt liquorem commiſſum non contineo, ſed effundo. GERMAN.

CERVVM AVT PVNICEÆ. Chriſt. Rufus, Antexeg. cap. 6. Tom. 2. Lampad. Critic.

PVNICEA PENNÆ. Cælius lib. 16. cap. 11. H.

Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omneis,
Nomine quemque vocans: notumque efflagitat enſem.
Æneas mortem contra, præſenſque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat: terretque trementes,
Exciſurum urbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt
Huc, illuc. Nec enim levia aut ludicra petuntur
Præmia, ſed Turni de vita & ſanguine certant.
Forte ſacer Fauni foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona ſolebant
Laurenti divo, & votas ſuſpendere veſtes:
Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine ſacrum
Suſtulerant, puro ut poſſent concurrere campo.
Hic haſta Æneæ ſtabat: huc impetus illam
Detulerat, fixam & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum

SERVII.

INCREPAT. Objurgat, incuſat. Vt, *Æſtatem increpitans ſeram.*

EFFLAGITAT ENSEM. Cum clamore depoſcit.

TERRETQVE TREMENTES. Quis enim ſaucium non timeret inſtantem, cum eum integer fugeret? Et bene terret eos apud quos terror ejus habetur. & alibi, *Ne me terrete timentem.*

LVDICRA PRÆMIA. Vilia, digna ludo. Hæc apud antiquos ludibria dicebantur, non ut nunc in mala ſignificatione. Dabatur autem victori propræmio aut pellis, aut manus * eſca hordeum, unde hordiariæ quadrigæ dicuntur. SACER OLEASTER. Fere omnia Latina arborum nomina, generis ſunt feminini, exceptis paucis, ut hic oleaſter, & hoc ſilex. Ipſe, *Vt molle ſilex lentaque geniſta.* Item hoc buxum: licet & hæc buxus dicatur. Nam ſuperfluam quidam volunt facere diſcretionem, ut hæc buxus de arbore dicamus: buxum vero de ligno aliquid compoſitum. Legimus enim de tibiis, *Buxuſque vocat Berecynthia matris Idæa.* Item cum de arboribus diceret, *Et torno raſile buxum.*

VENERABILE LIGNVM. Antiquum arborem voluit exprimere. Seu truncus fuerit jam, & aridus ob vetuſtatem, & ideo lignum viriliter dictum accipiunt, ornavit tamen *venerabile* dicendo.

VBI FIGERE DONA SOLEBANT. Propter ut ait, *Sacra ad faſtigia fixi.* Et quæritur cur terreno deo nautæ dona ſuſpenderent, quia conſtat omnes in periculis ſuis deos patrios invocare, & ideo illis vota ſolvere quorum familiarius numen opitulari ſibi credant.

NVLLO DISCRIMINE. Sine aliquo religionis intuitu. Ea deeſt *habito*, ut ſit nullo diſcrimine habito. Intelligendum autem eatenus ſtirpem exciſum quatenus ſupra terram fuit; ergo *ſtirpem* pro arborem accipiendum, quia & ſobolem ſtirpem appellant.

FIXAM: & LENTA RADICE TENEBAT. Plenum eſt, quam radix fixam tenebat. Et bene *tenebat*, quaſi propter piaculum remotæ arboris hoc videretur paſſus Æneas, & ideò dixit *tenebat*, quod adeo veriſimile eſt, ut Faunus Turnum audiat, & haſtam moretur.

VARIORVM.

VITA ET SANGVINE. Quod quidem perinde ſonat, ac ſi diceret: non de parva re diſceptatur: cum Hector & Achilles perinde de vita certabant, ut hic Turnus & Æneas. HORT.

FORTE SACER FAVNI FOLIIS OLEASTER. Docet Turneb. lib. 8. cap. 16. teſtimonio Theophraſti, alluſiſſe Virgilium ad Græcorum ritum, qui in oleaſtris votiva dona ſuſpendere ſolebant, ut vivaciſſimis arboribus, nec clavorum aculeis vulneribuſque lædi ſolitis: unde & Poeta, *Palladia ſylva vivacis olivæ.* GERMAN.

VENERABILE LIGNVM. Sive propter antiquitatem, ſive propter dona votiva, quæ ibi ſuſpendebantur, ut ſequitur. PONT.

VBI FIGERE DONA SOLEBANT. Ad ritum Græcorum alluſiſſe Maronem exiſtimat Turnebus lib. 8. cap. 16.

VOTAS VESTES. Id eſt voto promiſſas. PONT.

PVRO CONCVRRERE CAMPO. Æquabili & non impedito. Sunt tamen qui *purum campum* intellexerint, ut Iuriſconſulti *locum purum* dicunt, qui nec ſit ſacer, nec religioſus, ut nimirum ſublato oleaſtro campus profanus factus videretur, per ſequentia, *Dixi contra Æneada*, &c. GERM.

Dar-

Dardanides, teloque ſequi, quem prendere curſu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune precor miſerere, inquit: tuque optima ferrum
Terra tene: colui veſtros ſi ſemper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.
Dixit: opemque dei non caſſa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in ſtirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit diſcludere morſus
Roboris Æneas. dum nititur acer, & inſtat,
Rurſus in aurigæ faciem mutata Metiſci
Procurrit, fratrique enſem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Acceſſit, telumque alta ab radice revellit.
Olli ſublimes armis, animiſque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus haſta,
Adſiſtunt contra, certamine Martis anheli.
Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulva pugnas de nube tenentem:
Quæ jam finis erit conjux? quid denique reſtat?

SERVII.

PRENDERE CVRSV. Quidam humiliter *prendere curſu* dictum accipiunt.

FERRVM TERRA TENE. *Ferrum* pro telo, terra autem elementum pro dea poſuit.

BELLO FECERE PROFANOS. *Profanum* proprie dicitur, quod ex religioſa re in hominum uſum convertitur, ut hic pleniſſime oſtenditur, dicens enim Turnus, *colui veſtros ſi ſemper honores. Quos contra Æneadæ bello fecere profanos*, & ſibi religioſam fuiſſe arborem, & à Trojanis in uſum communem fuiſſe conſumptam: nam ex ſua perſona ſupra poëta ait, *Forte ſacer Fauno foliis elaaſter amaris. Hic ſteterat nautis olim*, & ſubjunxit, *Sed ſtirpem Teucri nullo diſcrimine*, &c. at poſtea dicendo *bello fecere profanos*, docuit *profanum* eſſe quod à religione in uſum hominum tranſiit, ſacro profanum contrarium, ut feſto profeſtum, faſto nefaſtum. Ergo non omne quod ſacrum non ſit profanum, ſed quod ſacrum fuerit & deſierit.

NON CASSA IN VOTA. Non ad inania vota poſcit auxilium.

LVCTANS LENTOQVE IN STIRPE MORATVS. Luctatus & moratus erat integrum, quod vitavit propter ὑπερπλασμὸν. In ſtirpe autem hic radicem dixit.

RVRSVS IN AVRIGÆ FACIEM MVTATA METISCI. Ἐξ ὑποστάσεως intelligimus Iuturnam in numen reverſam, poſtquam Turnus currus reliquit.

AVDACI NYMPHÆ. Vt diximus, ubicunque inducit nitentem aliquem ſine effectu, *audacem* dicit. Præcipue autem hoc de Rutulis ſervavit dicens, *Nec curant cæco contendere Marte Amplius audaces Rutuli*, &c. LICERE. Pro quod liceret.

ARMIS, ANIMISQVE REFECTI. Sicut armis, ita & animis. namque armorum inopia, animi utriuſque torpebant.

HIC ACER & ARDVVS HASTA. Poteſt & hic haſta fidens ſubaudiri.

CERTAMINA MARTIS ANHELI. Alii CERTAMINE legunt: ut ſit ſenſus, Adſiſtunt contra ſe in Martis anheli certamine.

FVLVA DE NVBE. De aëre, de elemento ſuo.

QVÆ IAM FINIS ERIT CONIVX? Quid denique. Verba iſta quaſi jam tædiantis ſunt ad longam Iunonis iracundiam. unde & paulo poſt, *Deſine jam tandem, precibuſque inflectere noſtris.*

VARIORVM.

TVQVE OPTIMA FERRVM TERRA TENE. Pathos ex ſermone converſo ad inanimata. Macrob. lib. 4 cap. 6. Saturn.

BELLO FECERE PROFANOS. Oſtendit *profanum* eſſe, quod ex ſacro promiſcuum humanis actibus accommodatum eſt. Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 3.

DISCLVDERE MORSVS. Tenacitatem radicis, mordicus tenentis haſtam. PLINT.

DEA DAVNIA. Periphraſis Iuturnæ.

IVNONEM INTEREA. Tranſitio ad conſultationem deorum, de fatis duorum principum.

OMNIPOTENTIS OLYMPI. Videat lector, num *omnipatentis* ſit legendum. HORT.

Digitized by Google

Indigetem Æneam ſcis ipſa & ſcire fateris,
Deberi cælo, fatiſque ad ſydera tolli.
Quid ſtruis? aut qua ſpe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut enſem (quid enim ſine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim creſcere victis?
Deſine jam tandem, precibuſque inflectere noſtris:
Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ
Sæpe tuo dulci triſtes ex ore recurſent.
Ventum ad ſupremum eſt. terris agitare vel undis
Trojanos potuiſti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miſcere hymenæos.
Vlterius tentare veto. ſic Iuppiter orſus:
Sic dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua magna voluntas
Iuppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati: ſed flammis cincta ſub ipſa.

SERVII.

INDIGETEM ÆNEAM SCIS IPSA, & SCIRE FATERIS. Subaudis FORE. Et *indigetes* duplici ratione dicuntur, vel ſecundum Lucretium, quod nullius rei egeant. *Ipſe ſuis pollens opibus nihil indiga curat.* Vel quod nos deorum indigeamus, unde quidam omnes deos indigetes appellari volunt. Alii patrios deos *indigetes* dici debere tradunt. Alii ab invocatione *Indigetes* dictos volunt, quod *indigito* eſt precor & invoco. Vel certe indigetes ſunt dii ex hominibus facti: & dii indigetes quaſi in diis agentes. Sane de Æneæ fabula talis eſt; Cum Turno occiſo & accepta Lavinia, condita civitate in Numicum fluvium, ut alii volunt, ſacrificans: ut alii Mezentium, ut alii Meſſapum fugiens cecidiſſet, nec ejus eſſet cadaver inventum, Aſcanius filius ejus victo Mezentio cum cæteris Trojanis credens & jactitans inter numina receptum, ſive patrem volens conſecrare templum ei conſtituit, quod *deo indigeti* appellare juſſit.

MORTALIN', DECVIT VIOLARI VVLNERE DIVVM? Mortali vulnere dixit. Non lethali, ſed aut quo mortales laborant, aut à mortali illato. Aut *mortali vulnere*, id eſt mortem facienti: ergo non quaſi Iuturna mortalis ſit. *Divum* autem ſubaudimus *futurum*.

(QVID ENIM SINE TE IVTVRNA VALERET?) Parentheſis: poterat enim excuſare Iuno ſe, nihil feciſſe commemorans. Vnde eum authorem fuiſſe Iuppiter dicit, propter illud, *Auctor ego audendi.*

DESINE IAM TANDEM. Singula pronuntianda ſunt. Dicendo autem *tandem*, odium perſeverantis oſtendit.

NEC TE TANTVS EDAT TACITAM DOLOR. Scilicet deſideriis urgere Trojanos. Sane edo, edis, edit, integrum verbum eſt; ut lego, legis, legit. Nam edo, es, eſſe anomalum conſtat.

VENTVM AD SVPREMVM EST. Per infinitum modum verbi dictum.

TROIANOS POTVISTI. Id eſt jam non potes: ideo præterito uſus eſt tempore: & bene *potuiſti*, quia ipſe dixerat, *Atque ipſos potuit ſubmergere ponto*: & iterum, *Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit.*

DEFORMARE DOMVM. Deformem reddere per luctum.

SVBMISSO VVLTV. Habitum futuræ orationis oſtendit.

QVIA NOTA MIHI TVA MAGNA VOLVNTAS IVPPITER. Hoc ideo Iuno quia Iuppiter neceſſitatem objecerat fati, dicens, *Ventum ad ſupremum eſt.* Sed Iuno ſciens fatum eſſe quicquid dixerit Iuppiter, dicit ſe cedere ejus voluntati. Nam id agit ut conciliet ſibi ejus favorem ad petitionem futuram.

AERIA SEDE. Nubem dixit, quia ſupra dixerat, *Fulva pugnas de nube tuentem.* Nam & hoc accuſaverat Iuppiter. Ergo argumento veriſimili utitur, quaſi dicat, non faceres ſolum ut ſpectatrix eſſem, ſed ipſa rem gererem.

DIGNA, INDIGNA PATI. Id eſt omnia: & proverbialiter dictum eſt.

VARIORVM.

INDIGETEM ÆNEAN. Alexand. libro 6. cap. 4. HART.

TACITAM DOLOR. Proverb. *Cor ne edito.* HARTVNG.

Sta-

Digitized by Google

Starem acie, traheremque inimica in prælia Teucros.
Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
Adjuro Stygii caput implacabile fontis:
Vna superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Cum jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cum jam leges, & fœdera jungent,
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrósque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago.
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:

SERVII.

SVCCVRRERE FRATRI. Bene fratri, ne si diceret cæteret adfectu.

PRO VITA. Pro re nobis data, id est à superis: Et bene figuravit *Audere probavi.*

NON VT TELA TAMEN, NON VT CONTENDERET ARCVM. Hoc loco quasi Iuturnam sagittam jeciſſe significat. Sed ut supra diximus, possumus accipere, quia alter in ejus gratiam in Æneam tela contorsit: ipsi adscribendum ergo, *Contenderet arcum.* Alii offenderet, id est adiuverit tendentem in Æneam telum: non enim certus auctor vulneris fuerat.

ADIVRO STYGII CAPVT IMPLACABILE FONTIS. Pro IVRO. nam Prothesis est. Quidam tamen volunt IVRO tunc dici debere, cum confirmamus aliquid, aut promittimus. ut, Iuro me facturum: ADIVRO vero, cum negamus: Adiuro me non posse, Adjuro me non feciſſe. Terentius, *Adjurat se non posse apud vos Pamphilo absente perdurare.* Potest tamen & AD, valde significare: ut sit *adjuro*, valde juro. IMPLACABILE autem, perjurantibus implacabile, & bene respondit ad illud quod Iuppiter juraverat in decimo, ne qui deorum Trojanis, vel Rutulis ferret auxilium.

VNA SVPERSTITIO. Id est sola vel summa, ut, *unam Posthabita coluisse Samo*, superstitio autem religio, metus: eo quod superſtet capiti. REDDITA. Hoc est Data. nam Prothesis est.

EXOSA RELINQVO. Exosus & perosus de eo tantum qui odit dicitur.

NVLLA FATI QVOD LEGE TENETVR. Bene FATI. nam victoriæ lex est, ut victi cedant in habitum nomenque victorum.

PRO MAIESTATE TVORVM, Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnaverat. Inde ait TVORVM. Nam & Latinus inde originem ducit: ut, *Fauno Picus pater, isque parentem Te Saturne refert, tu sanguinis ultimus auctor.*

ESTO COMPONENT. Consentit: sed invita.

SIT ROMANA POTENS ITALA VIRTVTE PROPAGO. Hoc videtur dicere, Si fataliter imminet ut à Trojanis origo Romana descendat, Trojani Italorum nomen accipiant: ut Romani de Italis non de Trojanis videantur esse progeniti.

VARIORVM.

ADIVRO STYGII CAPVT. Videtur memoria lapsus Lactant. lib. 1. cap. 11. dum duos hosce versus, *Adjuro Stygii*, & sequentem Iovi tribuit, qui à Iunone pronuntiantur: sed tamen ejus quod sequitur de superstitione parum interest, à quo deo, dummodo à deo per Stygiam paludem jusjurandum concipiatur: quod ille sapienter ibi reprehendit. PONTANVS.

PRO MAIESTATE TVORVM. Quid sit *majestas*; quid lædere, minuere, solvere, retinere, constituere majestatem, enucleate docet Budæus annotat. poster. in Pandect.

NE VETVS INDIGENAS. Quod ea regio ad id temporis usque, sæpe ab ejus cultoribus nomen suum mutasset. HORT.

HOMINVM RERVMQE REPERTOR. Quomodo potest deus videri (Iupiter) aut, ut ait Poeta, *hominum rerumque repertor*, ante cujus ortum infinita hominum millia fuerunt? Eorum scilicet, qui Saturno regnante vixerunt, ac priores luce, quam Iupiter sunt potiti. LACTANT. lib. 3. cap. 11.

Digitized by Google

Es germana Iovis, Saturnique altera proles:
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, & incæptum frustra submitte furorem:
Do quod vis: & me victusque, volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt:
Vtque est, nomen erit: commisti corpore tantum
Subsident Teucri, morem ritusque sacrorum
Adjiciam: faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis.
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Iuno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cælo, nubemque reliquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat,
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ,

SERVII.

ES GERMANA IOVIS, SATVRNIQVE ALTERA PROLES. Locus de obscuris, de quo quidam hoc sentiunt, Petis pene illicita: sed concedenda sunt, quoniam soror Iovis es, id est Saturni filia. Quod si voluerimus admittere, erit sequens versus incongruus: ut, *Iratum tantos volvis sub pectore fluctus?* Vnde melius est ut ita intelligamus, Soror Iovis es, id est Saturni filia. Vnde non mirum est tantam te iracundiam retinere sub pectore. Nam scimus unumquemque pro generis qualitate in iram moveri. nobiles enim etsi ad præsens videntur ignoscere, tamen in posterum iram reservant: quod nunc Iunoni videtur obiicere. Nam cum se concedere diceret, petit tamen quod graviter posset obesse Trojanis. Sic Homerus inducit Calchanta dicentem de Agamemnone, Regum iræ ita se habent, ut etiam si ad præsens indulgere videantur, stimulos iracundiæ in futurum reservent.

κρύπτειν γὰρ βασιλῆος ὀπὶ χόλον, ὅστις ἀνάγκῃ
ὅππῃ γὰρ τε χόλον γε κατὰ στῆθος κορύψῃ,
ἀλλὰ γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον ὄφρα τελέσσῃ.

DO QVOD VIS. Bene præsenti usus est tempore. Nam promissio numinis pro facto est.

SVBSIDENT. Remanebunt, latebunt, Latinorum scilicet multitudine: ut, *Galeaque una subsedit Acestes.* RITVSQVE SACRORVM ADIICIAM. Verum est: nam sacra Matris deûm, Romani Phrygio more coluerunt .... & patritæ leges appellatum est dixit * quæ morem sacrorum ritusque continebant, quod licet in VII. dixerit, plenius tamen declarat... i.q.t. Nihil est enim sermo patrius Ausoniusque nisi avitus, quippe cum Ausonii antiqui Italiæ populi fuisse referantur. Nam pueri ..... quod ait *morem ritusque sacrorum adiiciam*, ipso titulo legis Papyriæ usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam, & quod junxit, faciamque omnis in ob ... eri sic enim dictæ sunt leges avitæ & patritæ, & utramque legem sacrorum complexus est. nam ritus est comprobata in administrandis sacrificiis ... q. civitas ex alieno ascivit sibi, cum receptum est, mos appellatur. Alii ita definiunt; ritum esse quo sacrificium rite fiat ..... tis. Aut institutus religiosus cæremoniis consecratus, isque privatus aut publicus est, publicus ut curiarum, compitorum ...

MENTEM LÆTATA RETORSIT. Ille quidem hoc dicit, sed constat bello Punico secundo exoratam Iunonem: tertio vero bello à Scipione sacris quibusdam etiam Romam esse translatam.

HIS ACTIS. Remoto à Turno auxilio.

DIMITTERE EX ARMIS. Per transitum, historiæ usus est verbis. nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dicuntur dimitti. Sallustius de Appio, ubi eum Cotta in concione ab exercitu cogit abscedere, dicit se ejus opera non usurum, eumque ab armis dimittit.

PESTES, COGNOMINE DIRÆ. Proprie pestes vocantur; diræ vero, cognomine. Et dicæ *diræ* quod non nisi ante iratum Iovem videntur: ut, *Deæque in limine regis Apparent.*

VARIORVM.

NEC GENS VLLA TVOS, &c. Magno apparatu Junonis festa Romæ celebrari cepta, quæ Græcis ἱραῖα, matronis præsertim in magna erant religione templo dex insigni in Aventino posito: unde & Junonem inter propensa, propitiaque Romanis numina exequitur Valer. lib. 1. cap. de miraculis PONT.

ES GERMANA IOVIS. Benevolentiæ captatio à generis dignitate. HORT.

DO, QVOD VIS. Concedit blande Junoni, quod alioqui sua sponte donaturus esset, ut gratiam ineat.

ADIICIAM. Per reges Albanos, Romanosque.

Quas

Digitized by Google

Quas & tartaream Nox intempeſta Megæram,
Vno eodemque tulit partu: paribuſque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hæ Iovis ad ſolium, ſævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris:
Siquando lethum horrificum, morboſque deùm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere ſummo
Iuppiter, inque omen Iuturnæ occurrere juſſit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non ſecus ac nervo per nubem impulſa ſagitta,
Armatam ſævi Parthus quam felle veneni,
Parthus ſive Cydon, telum immedicabile, torſit
Stridens, & celereis incognita tranſilit umbras:
Talis ſe ſata Nocte tulit, terraſque petivit.
Poſtquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
Alitis in parvæ ſubito collecta figuram:
Quæ quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per umbras:
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora.

SERVII.

TARTAREAM MEGERAM. Bene TARTAREAM addidit, ut oſtendat eſſe & terrenam & aëream Megæram. Nam ut etiam in tertio diximus, voluit periti quandam poteſtatem triplicem eſſe, & in terris & apud ſuperos, ſicut eſt furiarum apud inferos. Ideo autem dicit has ex Nocte progenitas, ut oſtendat & latenter orini & intolerabilem eſſe iram deorum. NOX INTEMPESTA. Perpetuum noctis epitheton. Alio modo dicimus *intempeſtam*, partem noctis ſignificantes.

VNO, EODEMQVE TVLIT PARTV. Diſpoſitio hæc poëtæ, quæ dicit has & ſimiles eſſe furiis, & cum his eſſe procreatas, hoc agit ut oſtendat illam prudentiam opinione eſſe tam apud ſuperos, quam in terris, ſicut apud inferos furias.

SÆVI REGIS. Epitheton eſt, accommodatum enim cum ſævit, neque enim eſt Iuppiter ſemper ſævus.

APPARENT. Videntur, præſto ſunt ad obſequium. Vnde etiam apparitores conſtat eſſe nominatos.

LETHVM HORRIFICVM. Volunt Iovem non eſſe mortis authorem, ſed poſſe mortis genere, vel prodeſſe, vel obeſſe mortalibus.

INQVE OMEN IVTVRNÆ OCCVRRERE IVSSIT. Vt Iuturnæ omen fraternæ mortis efficeret.

NON SECVS, AC NERVO PER NVBEM IMPVLSA SAGITTA. Sic illa deſcendit ut ſolet ſagitta deſcendere. Hinc Statius traxit ut diceret de diſco jacto, *Similiſque cadenti Creſcit in adverſos.* Impulſa autem proprie, ſicut ſupra, *Incertum qua pulſa manu.*

FELLE VENENI. Amaritudine veneni, ſucco noxio: aut certe periphraſtice dixit venenum

TELVM IMMEDICABILE. *Immedicabile* eſt, cujus vulneri mederi non poſſit.

CELEREIS. Hypallage eſt pro celeriter, & ita celeriter, ut tranſiliat priuſquam exeat.

TRANSILIT VMBRAS. *Hyperbole eſt.* Namque umbras ſemper tela comitantur. hinc ait, *Tranſilit umbras ſagitta.* Male enim quidam *auras* legunt.

TALIS SE. Taliter collecta: ex nimia ſcilicet furiæ magnitudine.

CVLMINIBVS DESERTIS. Noctuam dicit, non bubonem: nam ait, *Alitis in parvæ.* bubo autem major eſt.

SERVM CANIT. Triſte, diuturnum: ut, *Seraque terrifici cecinerunt omina vates.* Salluſt. *Serum bellum in anguſtiis futurum.*

DONATI.

NON SECVS. Interponitur parabola, qua narratio interrumpatur, ut legentis tædium excludat.

ALITIS. Noctuam, vel bubonem intelligit.

VARIORVM.

VNO EODEMQVE. Synæreſis eſt: EODEM enim diſſyllabum eſt in ſcanſione. HART.

NON SECVS AC. Hyperbolica comparatione amplificat velocitatem furiæ, & quidem decore, ſpectavs earum naturam. HVRT.

Fert-

Fertque refertque ſonans, clypeumque everberat alis.
Illi membra novus ſolvit formidine torpor:
Arrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæſit.
At procul ut diræ ſtridorem agnovit & alas,
Infælix crines ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis:
Quid nunc te tua Turne poteſt germana juvare?
Aut quid jam miſeræ ſuperat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?
Iam jam linquo acies. nec me terrete timentem
Obſcœnæ volucres: alarum verbera noſco,
Lethalemque ſonum, nec fallunt juſſa ſuperba
Magnanimi Iovis. hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta eſt
Conditio? poſſem tantos finire dolores
Nunc certe, & miſero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? haud quicquam mihi dulce meorum
Te ſine frater erit. ô quæ ſatis ima dehiſcat
Terra mihi; maneſque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens, & ſe fluvio dea condidit alto.
Æneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, & ſævo ſic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora eſt? aut quid jam Turne retractas?

SERVII.

CLYPEVM EVERBERAT ALIS. Signa ſunt iſta plangentium.

STRIDOREM. Vocis ſcilicet ſonum. nam utrunque tangit augurium, & oſcinum & præpetum: quod graviter poſſet obeſſe Trojanis. Sic Homerus inducit Calchanta. DIRÆ. Immiti: quæ poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum.

CRINES SCINDIT SOLVTOS. Aut ſolvit & ſcindit, aut ſolutos non propter fratris exitium, ſed q...*

QVID NVNC. Decenter inducit loqui cœpiſſe.

MISERÆ SVPERAT. Duræ, immiti, ſupereſt.

MONSTRO. Augurio ex Iovis voluntate venienti. OBSCOENÆ VOLVCRES. Iovidioſe dixit. Nam una eſt.

QVO VITAM DEDIT ÆTERNAM. Quia occurrebat, Sed præſtitit immortalitatem, dicit hanc ÆTERNAM eſſe cauſſam doloris.

IMMORTALIS. Per indignationem dictum eſt: *Immortalis ego*, quam maxime ſcilicet e....*

GLAVCO AMICTV. Quaſi propter undarum ſimilitudinem.

INGENS ARBOREVM. Quidam pro ligneo accipiunt, ut ho...* Non ſunt duo Epitheta, ſed Æneas ingens, telum coniſcat arboreum.

DONATI.

PRO VIRGINITATE. Pro erepto virginitatis honore.

ÆNEAS INSTAT. Redit ad narrationem quam interruperat interpoſitis dictis Iunonis, Iovis, & Iuturnæ.

INGENS ARBOREVM. Non haſtam, ſed geſtatorem laudat.

VARIORVM.

QVID NVNC TE. Pathetica querela de rebus frattis deſperatis, cui jam amplius nihil opis adferre poteſt. HORT.

QVO VITAM DEDIT Æ. A finali cauſa conſtruit, Iovis beneficium ſibi nihil prodeſſe. HORT.

SATIS IMA DEHISCAT. Proverb. *Terra mihi dehiſcat.* Homer. Iliad. Β. μή γάιης ἐρέω χθόν. HARTVNG.

Non

Non curſu, ſævis certandum eſt cominus armis.
Verte omneis tete in facies, & contrahe quicquid
Sive animis, ſive arte vales. opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumque cava te condere terra.
Ille caput quaſſans, Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox: dii me terrent & Iuppiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circunſpicit ingens:
Saxum antiquum, ingens, campo qui ſorte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem
Altior inſurgens, & curſu concitus heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemve manu, ſaxumque immane moventem.
Genua labant, gelidus concrevit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri vacuum per inane volutus,
Nec ſpatium evaſit totum, nec pertulit ictum.

SERVII.

SÆVIS CERTANDVM COMINVS ARMIS. Sed hoc ideo dicit, quia vulnere tardus magis comminus pugnare deſiderat.

TETE IN FACIES. Teipſum, & proverbialiter dictum. CONTRAHE. Collige, eſt autem hoſtilis iracundia.

ANIMIS. Id eſt viribus. Aut enim animo, aut corpore, aut precibus & voce poſſumus quicquid poſſumus; & hoc ideo quia ſeptus erat undique, & non habebat effugium.

CAPVT QVASSANS. Concutiens: ut, *Tunc quaſſans caput.*

ET IVPPITER HOSTIS. Ordo eſt, ferox hoſtis: *Saxum circunſpicit.* Homeri totus hic locus eſt:

ἦμαρ δὲ καὶ ἀχιλλῆα λίθῳ ἐσσεύατο χερσὶ παχείῃ
χείρων οὐ ποδὶν μέλεσιν πεποιθὼς μεγαθύμοις.
ἔκτισε δ' ἀμφίξυτον λᾶαν φέρων, ὃς ῥα νέμεσσι λάεσσι.

Et alibi.

ἐσήκει σφόδρα.

CAMPO QVI FORTE IACEBAT LIMES AGRO POSITVS. Secundum artem proprie reſpondet. Sic Salluſtius, *Eſt locus in carcere quod Tullianum appellatur.*

MANV RAPTVM TREPIDA. Aut feſtina: aut re vera TREPIDA, quia ſequitur, *Sed neque currentem, nec ſe cognoſcit euntem.* TORQVEBAT. Bene imperfecto uſus eſt tempore, quia non eſt perfectum quod voluit: ut, *Nec ſpatium evaſit totum, nec pertulit ictum.*

VIRI. Mire vero addidit quaſi propter rationem ejus qui languide jecerat, & ipſe lapis ſine effectu fuerit, ut ſi dixiſſet talis eſt vir, qualem deſcripſi.

NEC SPATIVM EVASIT. Hic diſtinguendum eſt, ut ſit, *totum nec pertulit ictum*: id eſt evacuatus eſt impetus ipſius ſpatio longiore.

DONATI.

PINNIS. Semper pinna, & non penna eſt apud Donatum.

VARIORVM.

NON ME TVA FERVIDA TERRENT DICTA. Fatetur timorem: ſed hunc ſubtiliter excuſat, quaſi dicat: ſi occubuero, non tu me ſuperabis, ſed dii cum ipſo Iove; qui armis & partibus meis inimici ſunt & infeſti. DONAT.

SAXVM ANTIQVVM, INGENS. Anaphora ejuſdem dictionis, non ſolum ſpectat ad ejus deſcriptionem ab uſu; verum etiam ad amplificandas vires Turni, quas etiam in præſenti diſcrimine ira acuit. HORTENSIVS.

LIMES AGRO POSITVS. De hujuſcemodi lapide Tibull. Eleg. 3. lib. 1. ubi bona ætatis illius autex commemorat: *non fixus in agris, Qui regeret certis finibus arva lapis.* Antiquiſſimos terminos formam contuliſſe, notat in 4. rerum Auguſtanorum V. C. L. Marcus Velſerus. PONT.

QVALIA NVNC HOMINVM. Franc. Florid. lib. 2. Subſec. cap. 2.

SED NEQVE CVRRENTEM SE, &c. Non ſatis ſciebat ubi eſſet, quid ageret, totus horrebat præ formidine: videns non videbat, audiens non audiebat, apud ſe non erat. PONT.

PER INANE VOLVTVS. Explic. Tum. lib. 5. cap 24.

Digitized by Google

At velut in ſomnis oculos ubi languida preſſit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere curſus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires: nec vox, nec verba ſequuntur.
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)
Succeſſum dea dira negat. tum pectore ſenſus
Vertuntur varii: Rutulos aſpectat & urbem,
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit.
Nec quo ſe eripiat, nec qua vi tendat in hoſtem:
Nec currus uſquam videt, aurigamque ſororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruſcat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt, nec fulmine tanti
Diſſultant crepitus. volat atri turbinis inſtar
Exitium dirum haſta ferens, oraſque recludit
Loricæ: & clypei extremos ſeptemplicis orbes
Per medium ſtridens tranſit femur: incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Conſurgunt gemitu Rutuli, totuſque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis, ſupplexque, oculos dextramque precantem

SERVII.

AC VELVT IN SOMNIS. Homeri comparatio.

NEC QVO SE ERIPIAT. Totum enim Trojam clauſerant.

SORTITVS FORTVNAM OCVLIS. Hunc locum ad feriendum oculis elegit Æneas, quem fortuna deſtinaverat vulneri.

FVLMINA TANTI. Pro tonitru: ſine quo fulmen nunquam mittitur.

ATRI TVRBINIS INSTAR. Multis utitur comparationibus ad exprimendum nimium impetum: & INSTAR (ut ſupra diximus) per ſe plenum eſt, nec recipit præpoſitionem, licet Serenus *ad inſtar* dixerit, quod in idoneis authoribus non invenitur.

ICTVS. Percuſſus. nunc participium eſt, ac ſi diceret, *Cecidit eliſus.*

DONATI.

IN SOMNIS. Ponit parabolam quam quiſque in ſe expertus intelligere poteſt, quid Turno evenerit.

VRBEM. Vel in qua erat Lavinia, vel unde expectaret auxilium, quod pudor petere vetabat.

NEC QVO SE ERIPIAT. Fugiendi occaſio deerat, audendi fiducia negabatur, nullum ſperat auxilium ſorore jam remota.

HVMILIS. Corpore, id eſt, ſupplex, dejecto faſtu. Victoria Æneæ, quam ponit in fine operis, perficit atque abſolvit cumulum laudum Æneæ, quas à principio ad finem omni artificio continuavit.

VARIORVM.

NEQVICQVAM AVIDOS EXTENDERE CVRSVS. Non male ſentiunt quidam Scholiaſtæ, eſſe hic, & ſequentibus verbis notationem nocturnæ oppreſſionis & ſuffocationis, quæ incubus Latinis, Græcis ἐφιάλτης. PONT.

NON CORPORE NOTÆ SVFFICIVNT. Enallage caſus pro corpori: ut *hæret* pede pes, pro pedi. Niſi malis intelligi præpoſitionem, ut ſit ſenſus: vires non ſufficiunt in corpore.

MVRALI CONCITA NVNQVAM. Concita ſaxa tormento murali, ſunt ſaxa catapultis & baliſtis emiſſa ad muros feriendos. PONT.

ILLE HVMILIS SVPPLEXQVE. Supplicum morem explicat, Victorius lib. 12. cap. 23. Cicero alibi, *Tendere manus* dixit.

Pro-

Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit,
Vtere ſorte tua. miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt, oro: fuit & tibi talis
Anchiſes genitor, Dauni miſerere ſenectæ:
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mavis,
Redde meis. vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii vidêre. tua eſt Lavinia conjux.
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volvens oculos, dextramque repreſſit.
Et jam jamque magis cunctantem flectere ſermo
Cœperat, infœlix humero cum apparuit alto
Baltheus, & notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum inſigne gerebat
Ille oculis poſtquam ſævi monumenta doloris,
Exuviaſque hauſit: furiis accenſus, & ira
Terribilis, Tunc hinc ſpoliis indute meorum

SERVII.

EQVIDEM MERVI. Secundum artem rhetoricam. nam quotiens perſonæ in invidia ſunt, aliæ his opponuntur. unde ita ait, Ego quidem occidi mereor, ſed tu debes ignoſcere parentis intuitu.

NEC DEPRECOR. Non refuto, non recuſo. VTERE SORTE TVA. Interfice hoſtem tuum.

FVIT ET TALIS ANCHISES GENITOR. Hic diſtinguendum, ut duo dicat: & habuiſti patrem, & pater es.

ET ME REDDE MEIS. Ordo eſt, *Redde meis.* ſed ne ex aperto rem viro forti pudendam peteret, interpoſitione uſus eſt dicens, *Seu corpus ſpoliatum lumine mavis.*

VICTVM TENDERE PALMAS AVSONII VIDERE. Ad gloriam Æneæ pertinet, quod ſe Turnus cunctis præſentibus victum fatetur.

TVA EST LAVINIA CONIVX. Quæ fuerat cauſa certaminis.

VLTERIVS NE TENDE ODIIS. Noli velle crudelitatem tuam ultra fata protendere, ſed redde corpus ſepulchro. ACER IN ARMIS. Non tantum ad præſens refertur, ſed quia ſemper in armis acer eſſe conſuevit.

CVNCTANTEM FLECTERE SERMO COEPERAT. Omnis intentio ad Æneæ pertinet gloriam. Nam & ex eo quod hoſti cogitat parcere, pius oſtenditur: & ex eo quod eum interemit, pietatis geſtat inſigne. Nam Euandri intuitu Pallantis vleiſcitur mortem.

INFOELIX BALTEVS. Nulli domino fœlix. & ſic eſt dictum, *Infelix baltens*: ſicut, *Lacedæmonioſque hymenæos.* Et ſciendum balteum habuiſſe Turnum ad inſultationem & jactantiam, non ad utilitatem. unde eſt, *Atque humeris inimicum inſigne gerebat.*

MONVMENTA DOLORIS. Proprie, nam & *monumentum* ab eo dictum eſt quod mentem moneat.

HAVSIT. Vidit: ut, *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.*

VARIORVM.

DAVNI MISERERE SENECTÆ. Pathos ab ætate. Macrob. lib. 4. cap. 3. Saturn.

SPOLIATVM LVMINE CORPVS. Supra lib. 2. de Palamede, *nunc caſſum lumine lugent.* Corpus ſpoliatum lumine, pervenuſta periphraſis pro cadavere. Lumen autem & lucem pro vita dicunt Poëtæ & non ſemel, Maro. In eundem uſum Græci τὸ φῶς & βλέπειν familiaria. GERMAN.

VICTVM TENDERE PALMAS. Macr. lib. 4. cap. 2. Saturn.

DEXTRAM REPRESSIT. A decoro perſonæ non recedit, ut etiam in extrema victoria moderatum eum fingat, & in devictum hoſtem clementem. HORT.

NOTIS FVLSERVNT CINGVLA BVLLIS. *Bulla* & Græcis βῦλλα, inſigne quondam triumphantium; poſt in uſum etiam puerorum nobilium uſurpatum: à cujus ſpecie *bulla* πομφόλυξ dicta, tumor quidam in aqua bulliente excreſcens & ſtatim evaneſcens. Pro ornamentis autem, quibus cingula decorantur, uſurpavit & Calphurn. in Bucol. *Alternat vitreas lateralis cingula bullas.* GERMAN. Vnde vero dicta, & quid moneret, conſulendus Pierius lib. 41. in *Bulla.* Hic ergo accipiendum pro capitibus clavorum, quibus militaria cingula ornabantur. De bullis iſtis in cingulo ſeu balteo, agit pleniſſime, Lipſius in Analect. ad Dialog. 2. lib. 1. de Milit.

Digitized by Google

Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus: ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

SERVII.

PALLAS IMMOLAT. Ad sux mortis & abrupti fœderis ultionem, te tanquam hostiam immolat Pallas.

FRIGORE. Morte: ut, *Corpusque lavant frigentia, & ungunt.*

VITAQVE CVM GEMITV FVGIT INDIGNATA SVB VMBRAS. *Indignata*, vel quia post preces veniam non meruerat: vel quia Laviniam fore sciebat Æneæ: vel quia, ut supra de Camilla diximus, discedebat à juvene. Nam volunt physici animam discedere à corpore invitam, cum quo adhuc habitare naturæ legibus poterat. Sic Homerus,

Ψυχὴ δ' ὲκ μελέων πταμένη ἀϊδόσδε βεβήκει
Ὃν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' ἀνδροτῆτα καὶ ἥβην.

VARIORVM.

PALLAS IMMOLAT. *Immolare* proprie dicuntur victimæ, non cum cæduntur, sed cum accipiunt molam salsam. Immolandi ergo verbum non popis aut victimariis, sed his, qui magistratu, sacerdotiove publico præditi, aut etiam privatim domi sacra faciebant, assignari, &c. Brisson. Form. lib. 1. num. 18.

VITAQVE CVM GEMITV. Cur voce *gemitu* usus fuerit Maro, explicat Titius lib. 7. cap. 21.

FVGIT INDIGNATA. Immatura, quia juvenis: aut quia victus à peregrino: aut quia regno cum dedecore excedebat: aut quia nemo volens moritur, ut supra dixit de Camilla. SABINVS.

FINIS.

INDEX.

Digitized by Google

INDEX AUCTORUM
IN COMMENTARIIS CITATORVM.

Abantis Troica, 78.
Abienus, 842. 849.
Academici, 410. 608.
Accius, 234. 247. 529. 666. 853. 859. 969.
  in { Atreo, 718. / Bacchis, 978. / Clytemneſtra, 235. 242. / Deiphobo, 330. / Pelopidis, 538. / Philocteta, 809. / Troadibus, 253.
Adeius, 268.
Acilius, 508.
Adeſpotum Græc. 99.
Aelius, 83.
Ælianus, 149.
Aelius Gallus, 103.
Æmilius Macer, 29. 288.
  ornithogonia, 283.
Æſchylus, 226. 243. 377. 423. 515. 555. 594. 820. 870.
Æſopus, 111.
Afranius, 62. 488. 908.
  in Sororibus, 168.
Agellius, 225. 296. 377. 622.
Agrippa ſecund. vitæ ſuæ, 131.
Albertus Gentilis, 63.
Alemanes, 177.
Alexander. 347. 393. 476. 734.
Alexander Aetolus in muſis, 920.
Alexander Polyhiſtor. 849.
Alexarchus, 435.
Alphenus, 767.
Ammianus, 887.
Anacreon, 921.
Anaxagoras, 39. 528. 635.
Annales, 440.
Anneus Placidus, 234.
Antonius, 561.
Apollo Hyperboreus, 418.
Apollonius, 157. 273. 337. 375. 421. 423. 468. 483. 495. 498. 525. 558. 561. 562. 564. 606. 632. 709. 872. 927. 985.
Apulejus, 48. 729.
  de arboribus, 128.
Aratus, 19. 100. 110. 114. 150. 155. 351. 637.
Ariſtonicus, 435.
Ariſtophanes, 26. 70. 74. 293. 780.
Ariſtoteles, 3. 27. 53. 75. 76 89. 181. 169. 178. 191. 192 194. 195. 196. 200. 202. 212. 220. 243. 241. 250. 280. 306. 437. 527. 542. 602. 621. 753. 859.
Arnobius, 39. 156. 180. 267. 406. 754.
Artemidorus, 20.
Aſtigraphus, 244. 885.
Aſconius Pedianus, 22. 25.
Aſellio, 951.
Aſinius Pollio, 328. 628. 893.
Aſper, 14. 140. 216. 220. 647. 666. 676. 728. 769. 772. 797. 813. 836. 858. 860. 866. 907 915.
Athenæus, 26. 829. 235. 490. 544. 657. 690.
Attacinus, 850.
Atta, 79.
  in Megalenſibus, 48.
Atteius Philoſophus, 307. 538.
Auctor ad Herennium, 330.
Auſidius Modeſtus, 852.
Auguſtin. de civit. Dei, 24. 117. 767.
Auguſtus, 497.
  de memoria ſuor. lib. 2. 51. 64.
Avienus, 118.
Auſonius, 126. 179. 625.

Baldus, 906.
Bacchylides in Dithyrambis, 588. 887.
Bæbius Macer, 168.
Bayfius, 233. 347. 555. 582. 671. 808. 872.

Cæcilius, 82.
Cælius Aurelianus, 791.
Cælius, 83. 141. 243. 245. 249. 259. 262. 289. 308. 310. 318. 324. 329. 365. 378. 389. 410. 423. 442. 444. 447. 450. 460. 468. 470. 489. 507. 512. 519. 530. 547. 556. 569. 578. 580. 585. 586. 588. 589. 596. 598. 601. 607. 609. 612. 613. 675. 617. 620. 633. 634. 636. 649. 661. 663. 665. 667. 679. 683. 692. 698. 702. 729. 738.
Cæſar, 266. 539. 832. 866. 908.
  in Ephemeride ſua. 932.
  ad Cic. 111. 170.
Cajus I. c. 176.
Calaber, 324.
Calaſiris, 285.
Callimachus, 59. 67. 97. 285. 401.
  in [illegible], 703.
Calphurnius, 995.
Calvus, 385. 475. 892.
  in Io. 41. 51.
Campeſter, 842.
Caper, 628. 815. 847. 849. 872. 951.
Cariſius, 324.
Carminius, 635. 653. 742.
  de Elocutionibus, 561.
Caſſius Hemina, 281. 287. 693. 978.
  annalib. 74. 237.
Cato, 102. 135. 266 267. 322. 406. 413. 442. 466. 481. 498. 510. 527. 532. 534. 641. 665. 687. 698. 759. 765. 822. 902. 904. 912. 952.
  in Originibus, 83. 131. 226. 227. 241. 287. 461. 466. 568. 578. 697. 807. 835. 836. 858. 904. 919. 930.
  de re milit. 146.
  de re Ruſtica. 79. 319.
  in orationib. 493. 672.
  orat. de Achaïs, 44.
  ad filium, 79. 126. 146.
  in L. Furium, 493.
  de ſuo Conſulatu. 24.
  in legem Voconiam, 305.
Catulinus, 823.
Catullus, 30. 63. 126. 133. 148. 169. 208. 335. 509. 530. 569. 570. 596. 617. 679. 756. 875. 977.
Celſus, 104. 140. 158. 169. 175. 176. 191. 502.
Chærilus, 117.
Chryſippus, 140.
Chryſoſtomus, 219. 313.
Cicero, 2. 3. 13. 18. 37. 39. 42. 56. 61. 63. 79. 81. 82. 89. 125. 135. 149. 158. 203. 208. 210. 224. 238. 241. 253. 257. 258. 273. 290. 297. 305. 307. 313. 314. 318. 329. 338. 339. 342. 345. 350 397. 398. 402. 430. 436. 438. 440. 448. 456. 458. 461. 462. 497. 504. 507. 516. 517. 526. 548 550. 554. 556. 559. 567. 584. 608. 620. 626. 628. 631. 632. 634. 636. 654. 674. 678. 684. 690. 702. 764. 721. 729. 743. 748. 750. 756. 759. 761. 786. 790. 794. 798. 804. 808. 811. 854. 860. 892. 902. 917. 929. 946. 949. 964. 966. 969. 983. 994.
  in Rhetoricis, 659. 800.
  Rhetoric. I. 733.
  de Oratore, 2. 7. 253. 582.
  in Oratore. 515. 742.
  in Bruto, 296.
  in Oeconomicis, 118. 146. 319.
  in Oeconom. III. 79.
  pro Quintio, 339. 825.
  pro Flacco, 363.
  pro Roſcio, 103. 301. 378. 416. 435. 822.
  in Verrinis, 44. 107. 156. 175. 224. 225. 255. 322. 330. 339. 372. 392. 451. 466. 532. 539. 541. 608. 713. 855. 866.
  de Finibus, 257.
  in divinatione, 3. 277. 446. 672.
  in prætura, 32. 409.

Digitized by Google

in Pompejana, 161.
pro Rabirio, 229.
pro Archia, 493.
pro Marcell. 302.
in Catil. 171. 512. 948.
pro Murena, 310. 406. 436.
pro domo ſua, 728.
in Seſtiana, 92. 94. 582. 758.
in Cœliana, 10. 320.
in Piſonem, 45. 719.
in Vatin. 47. 402.
in Epiſt. Fam. 257.
Ad Atticum, 436.
Ad Quintum Fratr. 442.
in Miloniana, 61. 144. 250. 443. 983.
in Philippicis, 42. 63. 187. 270. 444. 461. 530. 614. 830.
Philippic. I. 503.
II. 35. 369.
III. 12.
in Cornelianis, 930.
in Fundaniana. 145.
in Gabinium, 88.
pro Scauro, 93.
in Arato, 87. 402.
in Elegia, quæ Talemaſia inſcribitur, 6.
in Auguralibus, 577.
in Cæſarianis, 129. 549. 913.
ad Brutum, 741.
de Republ. 133. 365. 250. 848. 963.
de Legibus, 24. 788.
in Timæo, 77. 515.
in Hortenſio, 275. 430. 747. 748.
de Gloria, 13.
de nat. Deorum, 24. 85. 152. 267 271. 430 506. 524. 655.
de Divinat. 446.
in Tuſculanis, 11. 88. 153. 322. 412. 471. 594. 643. 826. 980.
Tuſcul. I. 283. 308. 337. 458. 527. 643. 925.
III. 194.
Officior. III. 161.
I. 22. 493.
in Catone majore, 155. 163. 889.
in Fontejo, 221.
in Lælio, 226.
Cincius, 74. 352.
Cinna, 63.
Smyrna, 105.
Clanarius, 904.
Claudianus, 7. 419. 426.
Claudius Quadrigarius. 86.
Annal. I. 245.
lib. IIII. 89.
Clinias, 268.
Clodius Tuſcus, 980.
Clodius Scriba commen. 236. 358.
Comment. IV. 253.
Columella, 22. 85. 87. 106. 122. 125. 126. 146. 156. 167. 176. 180. 181. 190. 193. 195. 196. 197. 199.
Comminianus, 16.
Commentarius quidam, 618.
Conon, lib. de Italia, 701.
Corinthus, 859.
Cornelius, 682.
Cornelius in Alphenum, 61.
Corn. Falbus, 482.
Cornificius, 23. 30. 50.
Cornificius Longus, 435.
Cornutus. 104. 235. 205. 295.
Critias, 244. 527.
Cteſias, 77. 312.
Curtius, 741.

DEclamationes in Virgil. 858.
Democritus, 458.
Demoſthenes, 342. 492. 902.
Didymus, 495. 663.
Diodorus Sicul. 66. 109. 149. 180. 214. 236. 295.
Diogenes, 77.
Diomedes, 225.
Dion Nicæus, 570.
Dionyſius, 97. 236. 267. 409. 417. 570. 632. 649. 734. 755. 758. 762.
Dioſcorides, 48. 56. 519. 818.
Domitius in Cicuta, 21.
Donatus, 10. 18. 36. 68. 88. 184. 120. 140. 146. 154. 200. 211. 221. 225. 284. 344. 380. 395. 398. 434. 451. 461. 462. 485. 549. 550. 551. 563. 564. 565. 600. 604. 605. 613. 627. 634. 656. 689. 719. 750. 759. 772. 804. 813. 818. 846. 853. 882. 889. 904. 933. 965. 972. 973. 974. 978.

EMpedocles, 39. 244. 587.
Ennius, 49 62. 67. 75. 83. 147. 148. 159. 162. 194. 201. 202. 204. 226. 230. 231. 232. 236. 239. 241. 247. 250. 255. 260. 264. 268. 269. 324. 335. 347. 351. 356. 364. 387. 426. 469. 490. 508. 523. 530. 538. 546. 604. 628. 631. 639. 640. 644. 646. 648. 652. 676. 686. 689. 693. 698. 705. 712. 738. 748. 755. 757. 772. 780. 791. 795. 757. 802. 803. 810. 812. 813. 817. 824. 822. 850. 858. 882. 896. 902. 904. 924. 927. 950. 961. 972. 975. 978. 980. 983.
in Annalib. 435.
VII. 164.
Satyrar. II. 951.
Iphigenia, 236.
Epaphus, 409.
Ephorus Hiſt. 74.
Epicadus, 312.
Epicurei, 472. 524. 542. 608. 616. 632. 654. 656. 854.
Epicurus, 141.
Epimenides, 76.
Eratoſthenes, 109. 268.
Eudoxus, 430. 539.
Euphorion, 43. 66. 70. 331. 349. 353. 401. 633.
Euripides, 250. 305. 363. 401. 404. 411. 423. 448. 426.
Troad. 398. 514. 525. 533. 534. 582. 624. 627. 659. 676. 686. 698. 699. 820. 950. 964.
Hecuba, 868.
Hercule, 588.
Euſebius, 160.
Euſtathius, 34. 66. 86. 212. 219. 459. 494. 526. 588. 682. 831. 919.
Eutropius, 266.

FAbius, 225. 757.
Fabius Maximus. Annal. I. 225.
Fabius Pictor, 76. 978.
Faernus, 842.
Feſtus, 45. 49. 87. 114. 130. 160. 205. 338. 405. 557. 665. 705. 774. 897. 914. 965. 985.
Feſti Epitimator, 146.
Flaccus Argonaut. 457.
Florus, 351.
Fulgentius, 231. 832.
Fronto, 285. 658. 698.

GAlenus, 207.
Gargilius Martialis, 200.
Gellius, 262. 297. 311. 325. 342. 350. 380. 387. 615. 620. 627. 633. 759. 891.
Annal. 507.
A. Gellius, 102. 106. 116. 162. 371. 373. 596. 646. 651. 667. 700. 755. 803. 808. 845. 889. 932.
noct. Attic. 577. 645.
Gloſſæ, 32. 207. 730.
Gracchus, 138. 902.
in Concionib. 700.
Gyraldus, 160. 236.

HAdrianus, 764.
Hebrus, 656.
Heliodorus, 285.
Heraclides, 268. 745.
Heraclitus, 83. 607. 893.
Herodotus, 61. 66. 189. 292. 295. 334. 510. 704. 953.
Heſychius, I. 195.
Heſiodus, 24. 40. 72. 75. 93. 101. 104. 106. 174. 248. 249. 256. 250. 337. 421. 423. 516. 659. 672. 718. 734. 823. 849. 947.
in Theogonia, 552. 713.
ἔργα καὶ ἡμέραι, 672.
in Aſpide, 914.
Hipparchus, 89. 539.
Hippocrates, 966.
Hiſtoria Pœnorum, 277. 323.
Hiſtoria Romana, 746.

Homerus,

Digitized by Google

INDEX AUCTORUM.

Homerus, 10. 14. 27. 34. 41. 42. 66. 71. 73. 75. 84. 100. 103. 109. 111. 125. 188. 196. 205. 206. 208. 212. 215. 219. 224. 225. 228. 230. 231. 235. 236. 237. 238. 241. 242. 243. 244. 245. 250. 251. 252. 254. 255. 256. 258. 259. 261. 272. 273. 275. 281. 286. 292. 294. 295. 296. 298. 306. 307. 309. 315. 317. 324. 327. 332. 339. 340. 347. 349. 350. 351. 355. 356. 357. 359. 360. 361. 363. 364. 365. 366. 368. 373. 376. 379. 382. 383. 385. 396. 397. 401. 408. 410. 411. 413. 415. 416. 421. 426. 427. 428. 441. 443. 444. 447. 448. 450. 457. 459. 460. 461. 462. 471. 472. 486. 489. 491. 492. 493. 494. 506. 509. 512. 517. 524. 527. 529. 530. 533. 534. 535. 540. 543. 545. 547. 548. 549. 556. 557. 558. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 572. 575. 576. 577. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 590. 595. 597. 598. 600. 601. 603. 604. 605. 606. 608. 615. 618. 620. 621. 623. 624. 625. 627. 630. 633. 634. 636. 639. 641. 643. 645. 654. 655. 657. 658. 663. 668. 670. 673. 676. 677. 682. 683. 688. 689. 690. 694. 695. 698. 699. 705. 714. 717. 721. 722. 726. 727. 733. 737. 743. 745. 746. 750. 752. 753. 754. 756. 757. 761. 763. 765. 766. 769. 770. 777. 781. 784. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 797. 803. 805. 808. 809. 810. 812. 813. 815. 818. 820. 821. 823. 830. 844. 848. 855. 857. 860. 861. 867. 868. 869. 870. 872. 875. 876. 877. 879. 880. 881. 886. 887. 893. 894. 897. 898. 900. 901. 902. 905. 909. 913. 916. 917. 926. 931. 932. 934. 935. 938. 940. 943. 946. 947. 949. 950. 952. 953. 954. 957. 959. 962. 963. 964. 970. 973. 974. 975. 977. 979. 981. 982. 984. 990 992. 993. 996.

Homeri interpres, 414.

Horatius, 2. 4. 9. 12. 13. 14. 16. 20. 21. 24. 25. 28. 30. 31. 40. 45. 47. 48. 49. 51. 52. 60. 62. 63. 66. 76. 82. 96. 103. 104. 105. 107. 108. 109. 113. 114. 116. 118. 119. 122. 123. 124. 130. 133. 135. 137. 140. 144. 149. 150. 153. 154. 157. 161. 166. 167. 168. 171. 177. 179. 182. 183. 187. 189. 197. 199. 202. 204. 208. 210. 217. 218. 223. 227. 228. 231. 234. 237. 241. 245. 247. 253. 257. 258. 260. 262. 263. 268. 270. 276. 280. 283. 288. 294. 298. 299. 300. 301. 306. 308. 318. 319. 320. 321. 322. 324. 327. 331. 335. 337. 338. 342. 350. 354. 355. 356. 365. 366. 369. 371. 372. 374. 375. 380. 382. 384. 385. 392. 394. 399. 406. 411. 414. 416. 417. 432. 448. 451. 455. 456. 474. 477. 479. 486. 490. 491. 493 496. 498. 508. 509. 518. 522. 524. 526. 530. 531. 540. 541. 546. 548. 549. 561. 562. 564. 568. 577. 583. 585. 587. 588. 589. 595. 598. 600. 601. 602. 603. 608. 631. 632. 633. 646. 652. 657. 659. 661. 662. 663. 678. 679. 681. 682. 684. 685. 687. 689. 691. 692. 698. 709. 713. 721. 742. 754. 756. 759. 766. 768. 776. 779. 794. 805. 806. 810. 812. 829. 849. 851. 857. 869. 885. 889. 894. 897. 898. 899. 901. 910. 919. 921. 954. 949. 952. 957. 974. 978.

In arte Poët. 259. 637. 865. 880. 947.

Hortensius, 267. 917.

Hostius belli Histrici, I. 951.

Hyginus, 149. 293. 299. 329. 555. 655. 755. 951.
de urbib. Ital. 268. 455. 680. 697. 755. 759.
de familiis, 559.

INcertus Poëta, 54. 274. 286. 311. 314. 319.

Ion. 317.

Iosephi antiquit. 39.

Isicorus, 83. 121. 166. 332. 582. 603. 665. 821.

Isocrates, 156. 657.

Iube antigraphus, 566.

Iulianus ad Sarapion, 488.

Iulius obsequens, 513.

Iustinus, 84. 227. 281. 295.

Iuvenalis, 4. 16. 20. 47. 68. 81. 86. 139. 149. 150. 152. 153. 155. 177. 179. 197. 205. 224. 229. 243. 254. 258. 277. 311. 313. 327. 330. 337. 339. 342. 373. 380. 384. 416. 452. 472. 477. 488. 490. 491. 508. 519. 526. 534. 539. 545. 546. 548. 557. 559. 558. 601. 604. 631. 620. 632. 652. 663. 671. 685. 690. 715. 736. 747. 755. 797. 801. 808. 809. 814. 832. 855. 867. 881. 900. 915. 920. 924. 930.

LAbeo, 281. 419.

Leges XII. tab. 401. 632. 978.

Leges Regum, 180.
Numæ, 27. 653.

Libri Antiqui. 725. 730.

Libri Augurum, 453. 474. 771.
Etruscor, 234. 453. 741.
Haruspicinæ, 741.
Indigitamentor, 76.
Pontificales, 34. 810. 978.
Sacrorum, 47. 796.

Linus, 28.

Livius Andronicus, 473. 864.
odyssea. 141.

Livius, 40. 109. 817. 155. 156. 226. 227. 261. 265. 267. 277. 279. 282. 284. 291. 295. 324. 344. 348. 369. 412. 420. 461. 491. 545. 559. 568. 580. 586. 601. 645. 649. 650. 655. 657. 665. 692. 712. 728. 734. 756. 761. 771. 809. 815. 821. 831. 891. 897. 901.

Longus. 840.

Lucanus, 2. 4. 19. 21. 78. 81. 100. 107. 110. 117. 118. 123. 128. 130. 137. 138. 145. 149. 151. 153. 157. 164. 177. 182. 183. 188. 198. 204. 207. 214. 215. 218. 223. 224. 225. 228. 233. 237. 245. 252. 257. 277. 282. 284. 286. 300. 304. 307. 308. 331. 346. 347. 355. 356. 363. 372. 373. 376. 377. 397. 402. 408. 410. 413. 431. 434. 440. 445. 452. 453. 469. 477. 486. 494. 499. 504. 514. 519. 535. 549. 576. 590. 591. 592. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 606. 607. 612. 619. 627. 634. 635. 637. 648. 651. 654. 670. 674. 680. 692. 699. 700. 701. 702. 726. 731. 735. 746. 749. 768. 802. 809. 811. 814. 820. 834. 838. 839. 849. 852. 857. 870. 894. 898. 899. 900. 912. 914. 916. 923. 943. 959. 964. 965. 973. 983. 985.

Lucianus, 35. 68. 366.

Lucilius, 4. 88. 105. 125. 167. 173. 192. 212. 213. 240. 254. 262. 309. 332. 335. 336. 414. 485. 513. 585. 595. 708. 713. 784. 805. 810. 831. 836. 840. 846. 850. 858. 860. 924. 942. 980.

Lucius in V. 88.

Lucretius, 39. 65. 71. 73. 79. 80. 84. 88. 90. 113. 123. 130. 135. 140. 142. 150. 151. 152. 165. 166. 168. 174. 175. 181. 183. 185. 186. 187. 188. 194. 204. 206. 207. 210. 216. 217. 220. 221. 237. 247. 258. 260. 318. 325. 411. 416. 418. 457. 494. 497. 515. 516. 524. 526. 528. 530. 536. 538. 542. 566. 577. 586. 596. 605. 631. 634. 642. 652.

Digitized by Google

658. 678. 688. 705. 706. 723. 726. 740. 756. 771. 799. 854. 873. 878. 890. 857. 913. 948. 968. 988.
Luctatius, 10. 222.
Lutatius communium historiar. 815.
Lycophronis interpres, 59.
Lycurgus, 558.
Lyrici antiqui, 26.
Lysimachus, 350.

MAcer, 9.
Mœcenas, 725.
Mago Afer, 328. 341.
de re rustica, 7..
Marcus Antoninius, 985.
Martialis, 63. 69. 77. 131. 149. 169. 200. 440. 441. 455. 470. 711. 760. 767. 956.
Martianus I. C. 87.
Marullus, vel Marinus vel Martianus, lupercorum poëta, 3.
Marullus Mimographus, 47. 685.
Maturius Sabinus, 352.
Mathematici, 625.
Mela, 412. 772.
Melissus. 484.
Melo. 772.
G. Memmius de Lucull. triumph. 251. 4 f. 937.
Menander, 4. 9. 951.
Menecrates. 587.
Meto, 430.
Metrodorus, 99. 844.
Mezentius, 55.
Modestus, 161.
Moschus in Prolegomen.
Mustus, 637.

NÆvius, 258. 268. 400. 469. 496. 859.
in { bello Punico, 252. 256. 260. 398. 815. / Andromache, 103.
Neronis Troica, 558.
Nicander, 26. 134. 181. 382. 495.
Nigidius, 76. 80. 102. 281. 835. 930.
de diis, 25.
comment. grammat. 88.
in sphæra Græcanica, 79. 98.
de animalibus, 166.
de hom. natura, 813.
Nonius, 88. 166. 196. 206. 210. 321. 306. 434. 474. 610. 617. 758. 961. 966. 968.
Numanus, 490.

OLedius Massò, 23.
Oraculum. 411.
Orosius, 295. 760.
Orpheus, 28. 74. 411. 617. 629.
Ovidius, 5. 23. 41. 60. 69. 70. 100. 113. 113. 131. 152. 183. 207. 219. 220. 236. 342. 350. 403. 420. 448. 452. 468. 480. 507. 513. 514. 534. 560. 581. 583. 588. 598. 597. 611. 616. 697. 700. 756 812.
in Metam rph. 116. 179. 209. 212. 249. 264. 415. 525. 543. 552. 559. 631. 680. 715. 869. 897. 906. 967.
in fastis, 79. 285. 325. 712. 734.
de Ponto, 727.
in Epist. Oenon. 70. 499. 633.
Trist. 170.

PAcuvius, 216. 236. 380. 317. 469. 471. 514. 515. 532. 676. 899. 961.
in { Antiopa, 978. / Hermione, 538. 891. / Medea, 920. / Teucro, 242. 812.
Palæfatus, 149. 400. 409.
Palladius, 121. 195. 721.
Papinius, 13. 140. 455. 559.
Paterculus, 764.
Pausanias, 160. 208. 219. 355. 435. 502. 642.
Persius, 16. 82. 91. 113. 169. 177. 179. 202. 206. 209. 253. 305. 319. 322. 350. 379. 440. 449. 501. 537. 543. 546. 547. 550. 597. 601. 657. 726. 810. 855. 867. 893. 921.
Petosiris. 842.
Petronius, 139. 156. 405. 954.
Philistus, & Philisthenes, 6.
Philochorus, 755.
Philostephanus περὶ ἀφροδισίων, 76.
περὶ νήσων. 256.
Phocylides, 530.
Pindarus, 75. 259. 465. 635. 731. 845. 870.
Isthmia, 77.
Piso, 395. 828.
Pius commentator, 576.
Plato, 33. 69. 141. 142. 324. 446. 485. 507. 530. 539. 542. 543. 558. 610. 613. 620. 628. 626. 641. 642. 753. 884.
{ Phædone, 380. 588. 640. / Politicis, 200. / Sympolio, 621. / de repub. 33. 200. 632.
Plautus, 16. 71. 82. 114. 127. 138. 152. 186. 201. 206. 208. 222. 223. 266. 288. 291. 293. 319. 322. 324. 329. 333. 335. 510. 365. 419. 423. 464. 478. 484. 488. 492. 520. 538. 537. 591. 593. 601. 604. 646. 700. 731. 791. 794. 797. 837. 851. 860. 884. 905. 931. 973. 977.
{ Amphitruone, 97. 255. 266. 310. 420. 490. 492. 717. 753. / Asinaria, 811. 907. / Aulularia, 94. 109. 133. 404. / Bacchidib. 56. 329. 616. 859. 942. / Captivis, 65. 212. 490. / Calina, 112. 170. 101. / Cistellaria, 510. 863. / Curculione, 488. 510. 526. / Epidico, 891. / Menæchmus, 89. 95. 189. 456. 505. 758. / Mercatore, 103. 317. 375. / Milite, 34. 62. 189. 245. 261. 301. 526. 791. 818. 898. / Mostellaria, 6. 403. 541. 759. 814. 839. / Persa, 34. / Pœnulo, 193. 196. 225. 341. 768. / Pseudolo, 77. 249. 281. 498. 801. 810. 839. 869. / Pyrgopolinice, 942. / Rudente, 141. / Addicto, 88. / Vidularia, 13. / Querulo, 424. / Trucul 65. / in Sticho, 327.
Plinius, 12. 16. 22. 26. 32. 47. 51. 58. 71. 81. 85. 90. 98. 112. 113. 115. 116. 117. 122. 125. 126. 130. 139. 143. 146. 148. 152. 155. 160. 162. 164. 165. 166. 167. 173. 180. 182. 183. 184. 186. 188. 191. 192. 194. 195. 196. 197. 198. 200. 201. 202. 203. 205. 207. 208. 218. 219. 253. 271. 288. 292. 302. 318. 335. 355. 357. 391. 438. 447. 469. 493. 519. 541. 542. 547. 611. 614. 618. 636. 662. 675. 689. 697. 704. 709. 766. 767. 771. 775. 813. 814. 818. 835. 842. 886. 888. 914. 950. 954. 977.
in Naturali hist, 9. 47. 113. 130. 284. 330. 410. 413. 473. 495. 519. 522. 535. 560. 601. 603. 698. 741. 761. 766. 815. 836.
Epist. 282.
Plotinus, 781.
Plutarchus, 39. 128. 155. 324. 407. 419. 519. 541. 544. 558. 605. 636. 649. 704. 730. 758. 765. 771. 768.
Pœnias antiquus Tragicus. 531.
Poeta vetus, 78.
Polemon, 730.
Pollio vide Asinius.
Polybius, 292.
Pomponius, 449.
Pompejus, vide, Trogus, 213. 471.
Pollux, 483.
Porphyrius in Sole, 34. 518.
Postumus de adventu Æneæ, 815.
Priscianus, 22.
Probus, 24. 27. 44. 73. 74. 82. 92. 96. 97. 99. 100. 104. 126. 128. 131. 133. 143. 145. 157. 159. 169.

Digitized by Google

188. 161. 162. 175. 176. 181. 191. 198. 209. 212. 215. 217. 224. 230. 235. 289. 329. 347. 409. 510. 585. 600. 622. 647. 651. 681. 703. 742. 820. 823. 824. 828. 835. 836. 844. 852. 858. 918. 924. 936. 955. 978.
de temporum connexione, 681.
Proclus, 325.
Propertius 10. 31. 66. 76. 195. 198. 218. 235. 347. 397. 541. 577. 730. 766. 811.
Prudentius, 82.
Ptolomæus, 126. 160. 410. 539. 642. 697.
Publius in Mimis. 59.
Pythagoras, 210. 407. 543. 597. 610. 946.

QVadrigarius, 56. 89.
Quinctianus Stoa, 527.
Quintilianus, 29. 93. 119. 224. 241. 245. 250. 253. 324. 331. 335. 339. 355. 356. 405. 434. 462. 494. 522. 552. 565. 569. 598. 702. 759. 765. 821.
Quintilius Varus, 31.

RHetorica, 497.
Rubellius Blandus, 86.
Ruellius de nat. ſtirp. 68.

SAlluſtius, 10. 12. 14. 16. 30. 31. 48. 51. 52. 56. 73. 75. 77. 79. 81. 95. 97. 102. 105. 116. 126. 134. 144. 151. 161. 167. 180. 183. 184. 185. 186. 188. 194. 199. 202. 203. 205. 208. 224. 225. 226. 228. 229. 230. 233. 235. 239. 243. 245. 246. 250. 251. 252. 255. 258. 260. 262. 264. 266. 267. 269. 272. 273. 275. 277. 278. 281. 285. 286. 287. 288. 289. 291. 295. 297. 305. 307. 309. 310. 318. 330. 331. 334. 337. 342. 345. 347. 349. 357. 362. 368. 372. 376. 385. 386. 392. 401. 412. 415. 422. 428. 429. 435. 438. 443. 444. 452. 453. 456. 458. 471. 476. 482. 489. 490. 493. 496. 497. 501. 509. 542. 550. 555. 559. 560. 564. 566. 567. 571. 576. 577. 587. 588. 627. 659. 671. 675. 691. 694. 696. 697. 700. 704. 708. 717. 725. 729. 733. 735. 737. 740. 749. 752. 761. 768. 776. 784. 785. 792. 796. 801. 804. 810. 817. 825. 829. 830. 834. 843. 845. 847. 850. 858. 864. 875. 880. 896. 896. 912. 918. 921. 923. 925. 927. 928. 933. 935. 940. 952. 954. 958. 960. 968. 970. 981. 982. 983. 990. 998. 503.
in Catil. 109. 153. 227. 255. 272. 281. 910.
in Iugurth. 9. 73. 273. 497. 567. 708.
Sammonicus, 77.
Sappho, 40. 588.
in Epithal. 77.
Saufcjus, 277.
Scaurus, 449.
de vita ſua, 951.
Seneca, 5. 64. 115. 126. 161. 171. 179. 189. 190. 205. 209. 291. 433. 599. 772. 758. 875.
Serenus Sammonicus, 86. 116. 329. 457. 545. 610. 817. 994.
Servius, 1. 2. 9. 60. 316. 443. 462.
reprehenditur, 6. 7. 18. 32. 41. 68. 165. 171. 174. 190. 246. 293. 312. 332. 339. 364. 387. 407. 414. 473. 488. 493. 494. 495. 511. 513. 516. 517. 518. 524. 534. 545. 572. 680. 744. 866. 870. 901. 927. 968.
Sibylla, 268.
Silius Italicus, 927.
Simonides, 315. 630. 655.
Sinnius Capito, 245.
Siſenna, 245. 262. 904.
Solinus, 130. 134. 164. 169. 182. 412. 484.
Solon, 403.
Sophocles, 226. 333. 393.
Laocoonte, 350.
Philoctete, 317. 448.
Sophoclis interpres, 513.
Statius, 28. 141. 145. 185. 196. 198. 207. 223. 254. 286. 330. 334. 356. 364. 367. 392. 395. 396. 398. 403. 423. 425. 438. 462. 482. 532. 547. 574. 576. 594. 604. 610. 626. 628. 629. 633. 634. 644. 645. 675. 686. 693. 695. 700. 704. 706. 714. 735. 737. 744. 753.
Statius Tullianus de vocab. rerum, 920.
Stoici, 407. 410. 528. 643. 735. 739. 806. 811. 842. 854.
Strabo, 152. 236. 279. 292. 412. 415. 444. 473. 649. 679. 897.
Suetonius, 22. 24. 126. 128. 158. 198. 270. 286. 390. 391. 542. 599. 604. 764. 767. 816. 656.
in vitiis corporalib. 695.
de genere veſtium, 692.
de pueror: luſibus, 570.
Suevius, 936.
Suidas, 84. 335. 661.
Syneſius, 243. 907.
Syro, 607.

TAbulæ XII. 58. 155. 343. 432.
Tacitus, 5. 63. 121. 286. 366. 442. 592.
Tagetis liber, 225. 741.
Terentianus, 138. 154. 383. 474. 509. 648. 715. 953.
Terentius, 11. 15. 17. 19. 23. 25. 35. 41. 42. 45. 47. 54. 74. 81. 84. 94. 105. 111. 126. 159. 161. 175. 197. 198. 203. 208. 216. 222. 227. 233. 240. 242. 245. 248. 249. 250. 254. 256. 257. 258. 261. 265. 273. 284. 285. 288. 289. 291. 296. 298. 302. 304. 305. 307. 308. 312. 315. 317. 321. 327. 337. 345. 349. 354. 365. 366. 374. 378. 380. 398. 402. 417. 424. 427. 429. 437. 445. 450. 458. 461. 463. 468. 469. 472. 478. 479. 482. 488. 490. 498. 500. 501. 505. 506. 509. 512. 518. 525. 526. 557. 571. 572. 575. 586. 602. 613. 625. 627. 637. 655. 658. 672. 681. 688. 693. 714. 717. 732. 754. 756. 758. 761. 769. 784. 797. 800. 814. 818. 830. 831. 843. 852. 860. 862. 871. 876. 887. 891. 907. 908. 917. 920. 929. 934. 935. 951. 959. 961. 963. 964. 970. 974. 977. 982.
Andria, 9. 59.
Adelphis, 2. 17. 370. 448.
Eunucho, 101. 175. 370. 376. 423.
Heautont. 61. 69. 302. 314. 789. 975.
Hecyræ, 81. 266. 511. 858. 929.
Phormione, 101. 216. 283. 314. 831. 853.
Terſilander, 516.
Tertullianus, 252. 502. 534. 643. 693.
Thales Mileſius, 39. 213. 426. 893.
Theocritus, 3. 10. 13. 15. 16. 18. 32. 45. 50. 52. 56. 62. 63. 65. 66. 67. 68. 70. 71. 72. 174. 249. 259. 332. 355. 390.
Eidyll. 1. 450. 462. 519. 526. 558. 562. 563. 564. 725. 780.
Pharmaceutria, 355. 729.
Theognis, 984.
Theodatus, 232.
Theon, Arati interpres, 589.
Theophraſtus, 80. 88. 122. 129. 139. 174. 194. 402. 955. 986.
Περὶ λιθων, 38.
Theopompus, 37.
Theſſandrus, 350.
Theſias, 117.
Thucydides, 734. 768. 808.

Digitized by Google

Tiberianus, 597. 627.
Tibullus, 14. 59. 76. 108. 109. 116. 155. 184. 218. 258. 359. 438. 517. 551. 577. 631. 993.
Titianus, 823. 926.
in chorographia, 473.
Tirinnius, 503.
in Setina, 914.
Trebatius, 940.
Trogus, 647.
Tryphiodorus, 231. 315. 331. 332. 334. 355.
Tubero, 329. 507.
Tucca, 223. 381. 584.
Turpilius, 405. 429.

VAlerius, 41. 117. 217. 250. 470. 545. 606. 748. 762. 767. 900. 990.
Valgius in Elegis, 46. 168. 914.
Varius, 63.
Varro, 6. 8. 43. 46. 48. 49. 51. 57. 58. 65. 72. 73. 76. 78. 91. 93. 104. 111. 116. 122. 128. 134. 145. 155. 156. 158. 169. 173. 176. 177. 183. 184. 192. 194. 230. 236. 247. 252. 254. 263. 268. 281. 284. 290. 296. 297. 300. 307. 312. 318. 324. 337. 343. 346. 356. 375. 377. 392. 400. 406. 409. 413. 429. 435. 437. 438. 439. 44 . 441. 446. 452. 456. 460. 475. 476. 483. 485. 510. 532. 535. 538. 547. 553. 557. 560. 561. 568. 581. 589. 592. 604. 608. 611. 635. 643. 682. 612. 616. 718. 725. 726. 729. 730. 734. 753. 755. 766. 769. 770. 782. 806. 809. 815. 828. 832. 835. 850. 878. 890. 895. 918. 920. 928. 928. 932. 934. 942. 978.
Varro, 31.
in lib. antiq. 717.
Divinat. 107. 352. 416.
I. 640.
II. 282 427.
IV. 738.
V. 234. 481.
VI. 206. 377.
XIV. 552.
rer. Humanar. 386. 417. 419. 729. 807. 551.
de vita p. R. 322.
de gente pop. R. 158. 645. 666.
G. S. 107.
de familiis, 575.
de ling. latina, 83. 242. 267.
ad Ciceronem, 13. 74. 183. 235. 296. 560.
III. 952.
de re ruſtica, 8. 79. 265. 273. 552.
Epiſt. quæſt. 79.
in Logiſtoricis, 542. 885.
in agemodo, 132.
in Caleno, 778.
in Cyniſore, 150.
in Scauro de Scenicis orig. 70.
de ludis theatralib. 878.
de fæculis, 750.
de ora maritima, 245. 537.
in Satura de Salute, 142.
in Admirandis, 164.
in Aetiis, 53.
de Pudicitia, 474.
Atacinus, 168.
Varro Attacinus, 850.
Varus Tragœdus, 14. 23. 381. 584.
Vegetius, 178. 222. 371. 545. 748. 900. 975.
Verarius Pont. 221. 728.
Verrius Flaccus, 49. 724. 890.
in Epiſtol. 743.
Vibius Sequeſter, 10. 150.
Victorinus, 212.
Virgilio maſtix, 10. 566.
Vitruvius, 102. 181. 212. 375. 377. 589. 815.
Vlpianus, 138.
Vroanus, 147. 507. 521. 564. 566. 612. 688. 755. 865.

XEnocrates, 668.
Xenophon, œconom, 79. 169. 324.
de Venatione, 481.

ZEnon, 148.

INDEX

Digitized by Google

INDEX LOCUPLETISSIMUS, RERUM AC VERBORUM,

Quæ in SERVII, ac VARIORUM Commentariis continentur ac explicantur.

Prior numerus, Paginam: posterior Verſum: A, primam columnam, B, alteram denotat.

A.

A Bantis clypeus, & hiſtoria, 430. 286. a.
Abas comes Æneæ: plures fuerunt, 247. 125. a.
Abella maliſera, 701. 740. b.
Abies fulminata, interitum domina ſignificat, 329. 16. b.
Abiete puppes, pro in abiete, vel quæ erant de abiete, 573. 663. a.
Abietis ſpecies, apta navibus, 124. 68. b.
Abſurata rapina, quæ? 727. 263. a.
Abnuere, pro prohibere, 812. 8. a.
Abolefcet, pro abolebitur, 670. 232. b.
Abſcondere, pro præterire, 431. 211. a. b.
Abſens, pro mortuo, 783. 285. b.
Ab usque, 674. 289. a.
Abydos & Seſtos, civitates Helleſponti, 96. 207. b.
Acanthus, pro luſcinia; & unde dicta, 177. 338. a. b.
Acanthina, veſtis quæ? 312. 653. b.
Acanthus arbor, ſpinis plena, an pro Lotis genere? 128. 119. a. b.
genus floris, 19. 45. a.
videns, pro ſuavis, &c. 26. 20. a.
Acarnan, pro Epirota, 555. 298. a.
Acca ſodalis Camillæ, 936. 820. b.
Accendere animos, 688. 550. b.
inde Accendones, ibid.
Accerſere, an arceſſere pugnæ tempus? 822. 11. a. b.
Accuſcla flagello, 619. 570. a.
Accinctos induſtrios dicimus, 258. 214. a. *diſcinctos negligentes,*
Accingere ſe operi, 353. 235. a.
Accingier, pro præparari, 517. 4 3. a.
Accingor, pro armor, inſtruor, 774. 74. b.
Accipe, pro audi, 3. 1 a. 631. 680. a. 335. 65. a. 526. 611. b.
Accipere, pro paſcere, 437. 363. a.
Accipiter, ſacer ales, 53. 721. b.
Acciſæ dapes, pro conſumptæ, 663. 125. b.
Accius an collegio Poëtarum, I. Cæſari Strabonis aſſurgere dedignatus eſt, 41. 66. b.
Acclinis trunco arboris, 875. 835. a. b.
Acer, ſtrenuus, & fortis, 756. 614. a. b. 259. 214. a.
Acer, in tutela Stuporis eſt, 319. 16. b.
Acerbare crimen, 911. 407. a.
Acerbum funus, pro immaturo, 620. 419. a.
Acerna trabs, 340. 118. a.
Acerra, ara quæ ante mortuum poni ſolebat, 577. 745. b.
Acerre civitas Campaniæ, 135. 225. a.
Aceſta urbs ab Aceſte, 576. 718. a.
Aceſtes, Crimiſi & Egeſtæ filius, 538. 30. a. *de Aceſte fabula,* 502. 554 a. b.
Achæmenides, an Agamemnonides legend. 459. 614. b.
Achates Æneæ comes, 283 316. a. b. *& lapidis ſpecies,* 253. 178. a.
Achelois pocula unde dicta, 74 9. a.
Acheron, fluvius inferorum, 595. 107. a. 610. 295. b.
avarus, cur dictus, 152. 492. a. b.
Acheronta affari, 661. 91. b.
Acheronte remiſſi manes, 544. 99. a.
Acheronte ſub imo, quis honos? 882. 23. a. b.
Achilles Lariſſæus, 349. 197. a. *toto corpore invulnerabilis,* 590. 57. b. *inſidiis Paridis occiſus eſt,* ibid.
Acidalia Venus, à fonte Acidalio, &c. 321. 724. a.
Acies, homonymum eſt, & multa ſignificat, 363. 333. a. *de exercitu & oculis,* 984. 731. b. 331. 30. a.
Acides, ſunt tela antiqua, 701. 730. a. b.
Aconitum natum de ſpumis Cerberi, 130. 152. a. b.
Acriſonæi coloni, 680. 41 . b.
Acron ſternitur, 869. 730. b.
Actia bella, 763. 675. b.
Actia lutora, 429. 280. b.
Actias Orithyia, Nympha Athenienſis, 217. 463. a. b.
Actis, pro furore compulſis, 580. 7 3. a.
Actius Apollo, 766. 704. a. b.
Actius Navius, augurum clariſſimus, 283. 317. b.
Actor Aurunci, 948. 94. a. b.
Actus, pro impetu, 982. 687. a.
Actutum, confeſtim, 780. 255. a.
Acuens corda, pro exercens, 88. 123. a.
Acuere Martem, 949. 1 8. a.
Ad & apud, ut differant, 231. 28. a.
Ad auras, id eſt in die, 6. 57. a.
Adamas, hircino ſanguine frangitur, 628. 552. a.
Addicere, quid ſignificet, 462. 655. b.
Addita, pro affixa & per hoc infeſta, 593. 90. a. b.
Addunt ſe in ſpatia, 119. 513. a.
Adeo, ornatus gratia additum, 754. 585. a.
Adeo, pro multum, valde, 475. 96. a. 681. 427. a.
Adeſſe, pro favere, 28. 56. b.
Adglomerant, pro adglomerantur, 361. 340. a.
Aducere, pro conſentire, 836. 182. a.
Aduro & juro, an differant? 989. 816. a.
Adloqui, pro conſolari, 876. 860. a.
Adludere pro ludere, 663. 117. a. b.
Admittere equum, admiſſarius equus, 165. 127. b.
Adnare terris, 527. 615. a.
Adnixus, unique pro adnixus, 249. 148. b.
Adolere, pro colere, & augere, 319. 708. a.
Adole, id eſt, incende, 56. 65. a.
Adoleſcunt, pro incenduntur, 213. 379. a.
Adonis fabula, 67. 18. b.
Adorandi verbum, unde ductum, 445. 43 . b.
Adorare, pro adloqui, 866. 677. b.
Adraſtus, rex Sicyonis, 624. 480. a b.
Adrea liba, pro menſis, &c. 662. 109. a. b
Aſciſcere ſibi generum, 916 472 a.
Aſſimilis, pro valde ſimilis, 652. 6 3. a.
Aſſpirat, pro favet, 367. 385. a.
Advehi Teucros, ut dicatur, 718. 136. b.
Advertere agmen urbi, pro contra urbem, 575 555 b.
Adulterum, Parim vocamus, 21. 79. a.

Ædes, locus templi secretior est, 340. 115. a.

Æacida, pro *Achille*, 590. 58. b.

Æacides, pro *Pyrrho*. 671 230. a.

Æa insula Circes, & unde dicta. 440. 386. b.

Ædes, de omni ædificio, dicuntur, 377 532. a.

Ædificare, de equo, 329. 16. a.

Ægeon, qui & *Briareus*, cui centum brachia, 840. 565. b.

Ægæum pelagus, unde dictum, 408. 74. b. 965. 368. a. b.

Æger, & *agrotus* ut diff. 257. 282. b. 2. 15.

Æger animo, *agrotus corpore*, 472. 35. b.

Ægeria nympha, *Numæ amica* 703. 763. a.

Ægis propriè quid, 744. 435. b.

Ægis nigrans, 737. 354. a b

pro procella, ibid

Ægra, pro *mœsta*, 278. 355. a.

Ægrescit medendo, 945. 46. a.

Ægrum, pro *ægrotum*, 417. 140 a.

Æmonides, *Phœbi sacerdos*, 358. 532. a. b.

Æmula, *eiusdem rei studiosa*, 549. 187. a. b.

Æneada, pro *Troianis*, 251. 161. a.

Æneas ex quo de *Troia* egressus est, *Veneris stellam quotidie vidit*, donec ad agrum *Laurentum* veniret, 282. 386. a.

Æneas post errores VII. annorum, in *Italiam* venit. 265. 263. a.

à *Latino* susceptus, *filiam* eius *Laviniam* auxit uxorem, occidit *Turnum*, &c. 265. 263. a.

Æneas fatalis, id est pernitiosus omnibus, 896. 232. a.

Æneatores, qui classicum canunt, 599. 165. b.

Æneide, patronymicum hoc, non est ab *Æneâ*, 811. 653. a. b.

Æneus, ab *Æneâ*: Stylo constat grandiloquo, &c. 223.

Ænigma, quod crucem *Grammatico* fixit, 23. 106. b.

Æolia insula ventorum. *Æolus* rex ventorum. 236. 56. a.

Æolia Lipare, 743. 416. a.

Æolides, *Ulysses*, 616. 529. a.

Æquata vela, sunt æqualiter tensa. 524. 587. b.

Æquata aura, pro prospera. 583. 844. a.

Æqui, pro exæquandi, 812. 694. b.

Æquicola gens prædura, 702. 747. a.

Æquinoctia duo, vernale & autumnale, 95. 100. a.

Æquor, ab æqualitate dictum. 331. 69. b. pro terra, 80. 50. a. pro campo. 774. 68. a. 169. 201. a. 659. 57. a. 84. 57. b.

Æquor classibus albi, 242. 269. a.

Æquore iusso cedere, 852. 444. b.

Æra arboris, pro cacumine, 128. 121. b.

Ærea, religioni magis apta et cur? 290. 452. a.

Æripedem cervam fixit, pro æripedem, 648. 802. b.

Æris motus ventos creat, 241. 82. a.

Æris vim, multa in priscis monumentis attestantur, 200. 151. b.

Æsernus mons, 605. 234. a. b.

Æsculus arbor glandifera, 138, 291. a.

Æsculus Iovi frondet, 121. 16. a.

Æther, pro igne, vel ut alii, pro aere, 691. 640.

Æthra & *æther* unum, 417. 585. a.

Æs grave, pro massis, 653. 861. b.

Æs vi occulta minus quam ferrum corrumpit: vulneribus minus noxium, &c. 519. 513. b.

Æstas præceps, quæ prope exacta est. 328. 9. b.

Æstiva, loca umbrosa, 185. 472. a.

Æstus, proprie maris incerta commotio, 925. 627. b. 444 419. a.

Ætas, pro modo annorum, & pro tempore, 27. 37. a b. 265. 267. a. pro beneficio temporis, 721. 200. b mobilis, pro flexili, 168. 165. a.

Ætates quinque, 555. 295. a.

Æternum adverb. 618. 401. a.

Æther, pro aere, 241. 94. a. 340. 113. a. 660. 65. a.

Æther alium, pro nostro habitaculo. 620. 436. a.

Æthiopia duæ, & unde dicta, 515. 481. b.

Æthon, nomen equi, 816. 89. b.

Ætnæ descriptio, & causa incendii, 456. 371. a. flammarum globos ejecit, 117. 472. a.

Ætnæa antra, 741. 419. a.

Ætnæi fratres, 464. 678. a. b.

Ætnæi ignes, 704. 786. a.

Ætola urbs, 896. 239. b.

Ætoli Arpi, 824. 28. a.

Ætas, pro anno, 326. 760. b. prima, adulta, præceps, 400. 8. a.

Ævum, pro ætate perpetua, 703. 776. a. b. pro tempore, 52. 27. b. 443. 415. a. pro vita, 826. 53. a.

Affectare dextram, gladiatorum verbum, 463. 670. a. b.

Affectus quatuor, 643. 733. a.

Affectus omnes tribus rebus ostenditur, 352. 41. a.

Asserimur urbem, pro ad urbem, 669. 217. b.

Asi, qui, 6. 61. b. primi invenerunt pompam triumphi. 473. 37. a

Agamemnon Dianæ cervum occidit, 340 116. a. b.

Aganippe fons, fons *Bœotiæ*, &c. 62. 1818.

Agathyrsi picti, qui, 484. 146. a. b.

Agenoris urbs quæ? 276. 342. a.

Agere, pro impellere, 824. 32. b. pro insequi & agitare, 514. 465. b. *Agere telum*, pro urgere & persequi. 47. 71. *Agere se*, est sine negotio incedere, 613. 337. a. b. pro venire, 814. 696. b.

Agere ventos, 493. 245. a.

Agetur, pro regetur, 305. 573. a.

Agger, cujuslibet rei cumulatio, 805. 167. a. pro eminentia, 546. 446. b. pro munitione, 823. 24. b. pro fossa, 665. 155. a.

Agglomerare se cuneis, 570. 458. a.

Aggredi, decipiendi causa adire quempiam, 479. 52. a. b.

Agitare ævum, pro agere, 239. 235. a. pro moliri, 782. 187. a. pascere, aut curare, 174. 278. a. pro vexare. 591. 68. b.

Agitator asselli, unde dictus, 104. 273. a. *Agitator equorum*, pro auriga, 374. 476. a.

Agitatus scenis, pro celebratus tragediis, 515. 471. a.

Agmen, proprie quid. 755. 595. a. 254. 190. b. *aquarum*, 107. 52. b. pro itinere & impetu, &c. 351. 212. a. 241. 86. a. pro fluore, 397. 782. a. 644. 749. b pro tractu, 543. 90. a. pro volatu, 283. 397. b.

Agminum sæva sororum, 629. 572. b.

Agna cur tempestatibus cædatur? 579. 772. b.

Agni supercilii qui, 46. 15. b.

Agnosco & *cognosco*, an differant. 720. 155. b.

Agonalia mos est, post sacrificia ad certamen venire, 556. 329. b.

Ἄγων κατὰ φύσιν. 366. 374. b.

Agragas, mons muro cinctus, 466. 705. a.

Agri, cum primo arantur, proscindi; cum iterantur, obfringi; cum sertiantur, lirari dicuntur, 84. 97. b.

Agros steriles incendunt, & quare? 83. 84 b.

Agrippæ triumphus de *Antonio*, 764. 682. a. b.

Agyllina urbs, 695. 651. a. ejus sedes, 747. 479. b.

Agyllini, pro *Etruscis*. 760. 81. a.

Aiaces duo fuerunt, quorum alter tertiam manum post tergum habuisse dicitur, 2. 4. 45. b.

Ala (*amulla*; pro equitatu, 924. 604. b.

Alacer & *alacris*, ut diff. 963. 317. a. b. olim, masc. & fem. 639. 685. a.

Ala equitum, unde sic dicta, 431. 111. a. b.

Alba, semper læta, 33. 56. b.

Alba ab Ascanio condita, 227. 11 a.

Digitized by Google

Alba à Tullo Hostilio eversa, 267. 275. a.
Albent campi ossibus, 945. 36. a.
Albescit lux. 524. 586. b.
mare, vento, 687. 528. b.
Albula vetus, 734. 332. b.
Albunea alta, 661. 83. a. b.
Albunus, mons Lucaniæ, 166. 247. a.
Alcides magnus, 596. 823. a. 648. 801 b. *ad inferos descendit*, 617. 392. a.
Alcimedon artifex, 18. 17. a.
Alcinoi sylva, pro pomifera arboribus. Alcinous enim rex Phæacum fuit, diligens cultor hortorum. 125. 87. b.
Alcon, Cretensis sagittarius peritissimus, 50. 11. b.
Alecto luctifica, 676 324. a. b.
Alethes, maturum animi, 785. 246. b
Alga, herba vili, 48. 42. b
Alipedes equi, 673. 377. a.
Aliqua, pro aliquatenus, 16. 15. b.
Alisothem Neptunus filius, eiusque interitus, 75. 18. b.
Alius, de duobus non dicitur, sed de multis. 885. 76. a.
Allabi, pro celeriter venire, 585. b.
Allia fl. juxta quem exercitus Rom. deletus, 700. 717. a.
Allium, venenis adversatur, 9. 11. a. b
Alma, ab alendo dicta, 74. 7. a.
Almon, filius Tyrrhi, 687. 512. a.
Alnus, arboris species, 89. 136. a.
Alonde gemini, Othus & Ephialtes, 630. 582. b.
Alpes, muri vice Italiam tuebantur, 822. 13. a.
Aëria, 185. 474. a. b.
Alphea flumina Pisæ, 168. 180. b. 835. 109. b.
fluvius Elidis, 158. 19. a. b.
Alpheseibœus, pastor quidam, 35. 73. a.
Alta pelagi. 775. 81. a.
Altaria superis, ara terrestribus dicata, 34. 65. b. 377. 515. b.
Alte, pro diu, vel ex alto cadentes, 512. 441. a.
Alter, de duobus dicimus: & de femina; 17. 34. b.
Alter ab undecimo, est decimus tertius, 54. 19. a.
Alterna modulari, 30. 14. b.
Alternare, varia mente tractare, 497. 287. a.
Alterni pro secundus quisque, 958. 233. b.
Alternis, pro alternatim. 82. 71. a. *& pro intermissis*, 83. 79. a.
Altum, pro nobis, 814. 69*. a.
Alvearia ubi ponenda sint, 191. 8. b
Alveo, pro alvo, 148. 453. a. b.
Amnis, Græce ποτάμος 282. 38. b.
Alvus, Plautus masculino genere protulit, 333 51. b.
Amantes, sibi somnia fingunt, 59. 148. b.
Amantis animus magis est, ubi amat, quam ubi animat, 69. 44. b. 478. 83 b.
Amaracus, regius puer unguentarius fuit, 318. 697. a. *postea in herbam amaracum versus*, ibidem, 318. 697. b. *inde unguentum amaracinum*, 318. 697. b.
Amaryllis, 4. 37.
Amasene pater, fl. 697. 685. b.
Amata regina Lat. 677. 343. b.
Amata dotalis, 816. 737. a. b.
Vestales, Amatæ dictæ, ibidem. b.
Amathus & Paphos Cypri insulæ civitates, 825. 51. b.
Amatores, tribus placere possunt, 10. 20. a.
Amazones quæ, & cur ita dictæ, 29*. 494. a. *unmammiæ dictæ*, 926. 649. b.
Thracicæ, 927. 660. a.
Ambarvale, & amburbiale sacrificium, cur ita dicantur, 20. 77. b. 35. 75. a. b. 109. 338. a.
Ambesa mensa. 487. 257. a
Ambigua, pro incerta, ac gemina, 314. 665. a.
Ambiguum relinquere, pro parem præterire, 556. 326. b.
Ambire aliquem, 497. 283. a. *hinc ambitores*, ib. *pro retinere, &c.* 676. 333. b.
Ambo, pro ambos, 38. 18. a. 963. 342. b.
Ambobus sævus, ut intelligend. 291. 462. a.
Ambrosia, cibus deorum, 968. 419. a
Ambrosia coma, 285. 407. a.
Ambustus torris, 961. 398. a. b.
Amellum quid, an pulmoni prosit. 207. 271. b.
Amens, pro consternatus & attonitus. 497. 279. a.
Amenta torquent; & quid amentum, 812. 665. a.
Amerina retinacula qua, 103. 265. a.
Amissi, ter vocari consueverant. 259. 223. b.
Amiterna colors. 699. 710 a.
Amminenum vinum, unde sic dictum, 126. 94. b.
Amni & amne in ablativo, 800. 469 a. *& hic & hæc*. 778. 124. a.
Amœbeum carmen, quale, 17. 18. a.
Amœna, loca voluptatis plena, quasi amœnia, 576. 734. b.
viveta, 635. 618. a.
Amomum, flos Assyrius, 21. 89. a.
herba odorifera, 26. 25 a.
Amor omnibus idem, 171. 244. a.
eius furor, ibid. b. *definitio*, 317. 691. a. b. *vehementia & impetus*, 509. 412. a. *quam vanus*, 369. 427. b. *non adest illis modus*. 1468. b. *habitat in oculis*. 319. 717. b. *arboribus inædificandis mos, &c.* 70. 53. b. *inter epulas facile conciliatur*, 317. 690. b.
Amor primus, pro marito, 470. 17. a.
vincit omnia, 71. 5. a.
Amores in pl. non nisi turpidinem significant, 557. 334. a.
Amphion & Zetus fratres, 10. 24. a.
Amphitryoniades magnus, 715. 103. a.
Amphrysia vates, Sibylla, 617. 398. a. b.
Amphrysus, fluvius Thessaliæ, 1164. 2. a.
Amsancti valles, omni parte sancti, 689. 565. a. b.
Amurca tristis quæ, 184. 448. a. *oleæ sordes*, 95. 194. a.
Amycle, civitas Laconiæ, 163. 89. b.
Amyclæ tacitæ, 860. 564. a. b.
Amyclæus canis, pro Laconico, 178. 345. a. b.
Amycus Neptuni filius et Nymphæ Meliæ. 559. 373. a.
Amyntas, 31. 35. a.
Amythaonius Melampus, 190. 550. a. b.
Anchemolus, novercam stupravit. 849. 389. b.
Anagnia, urbs, 695. 684. b.
Anchises pastor fuit, & cum eo Venus concubuit, 309. 621. a. *fulmine afflatus, oculoque privatus*. 309. 621. a.
Anchora, & unde derivata, 252. 273. a.
Ancile, scutum breve, cælo lapsum, &c. 667. 188. a. b.
Ancora sine aspiratione olim proferebatur, 585 4. b.
Ancus rex Rom. unde dictus. 649. 815.
Androgei lethum. 588. 20 a.
Andromache, uxor Hectoris, 372. 456. b.
Anetus, puer pulcherrimus fuit, 12. 48. a.
Angina morbus pecorum, fauces occupans, 186. 497. b.
Angitiæ nemus; 701. 759. a. b.
Angues, aquarum sunt, serpentes terrarum, 560. 204. a.
tres incolo, 96. 205 a.
Angustiæ viarum, 561. 332. b.
Anhelis equis, pro anhelantibus, 101. 250. b.
Anhelitus ager quæsit artus, 810. 814. a.
Anima, pro aëre, 39. 32. a.
pro sanguine, 792. 349 a. b.
pro vento, 380. 561. b. 741. 403. b.

Digitized by Google

Anima cali pars, corpus umbra inferorum, 586. 641. b. pro qualitate est corporis, 642. 1. 4. a.
Animalia, quæ diis sacrabant, ea e manu dimittebant, 453. 587. b.
Anime, pro divitiis. 129. 134. a b.
quatuor in homine, & quæ, 542. 81. b. alis tres, 753. 764. a.
Anima biothanatorum non recipiuntur in originem suam, nisi fatis tempus compleverint, 507. 585. a. per septem orbes ad corpora penetrant. 543 84 a. hinc recedentes, alia corpora alibi sortiri, 501. 543. a. lacte & sanguine delectantur, 406. 66. b. Lethæo hausto in corpus redeunt, 640. 705. b. per alios deos ad inferos ducuntur, per alios transferuntur, per alios purgantur, etc. 607. 764. a. recedentes à corporibus, sordidiores sunt, donec purgentur, 613. 540. b. pro umbris, 491. 542. a.
de Animis hominum circa sepulchra errantibus, 406. 66. b.
Animi, pro viribus, 993. 892. a.
Animos mollire, pro vencos, 537. 61. a tollere, pro magnanimitate, 542. 550. a.
Animus consilii est, anima vitæ, 855. 487. a. pro ira, 509. 414. b. 727. 256. a.
Anio gelidus fl. 697. 683. b.
Anius rex Delii, Apollinis sacerdos, trium filiarum parens: & quicquid una attigisset vertebatur in fruges, &c. 409. 80. a.
Annales & historia, ut diff. 280. 397. a. annales maximi qui, ib.
Annorum tria genera, lunaris, solstitialis & magnus: unde dictus sit annus, 267. 273. a. Hieroglyphicus anni, ibid.
Anni centum, purgationi & emaculandis animis dedicantur, 613. 529. a. b.
Annos demovari, 587. 647. a.
Annuere, est nutu aliquod promittere, 263. 254. b.
Annus extremus quis, 175. 504. a. magnus quis: lunaris qui, &c. 430. 284. a.
Anno magno completo, omnia sydera, in ortus suos redibunt, 241. a.
Annus maximus, quis? 25. 12. b. picto dracone caudam mordente, indicatur, 541. 85. a. pro nocte, & Sol pro luce, 648. 796. b.
Annus vertens, pro circumacto & finito. 571. 626. b.
Annuus orbis, 538. 46. a.
Anser, cur improbus dicatur, 87. 119. b. laurum fugit, & quare, 63. 36. b.
Anser inter odores, 63. 36. a. b. eorum honos, ob servatum Capitolium, 761 652. a. b.
Antandrus civitas, unde dicta, 400. 6. a.
Ante diem, id est, ante fati necessitatem, 527. 620. a.
Ante focum si frigus erit, 35. 70. a.
Ante tubam trepidare, proverb. 911. 424. b.
Antemna turrigeræ, 694. 631 a.
Antennæ velatæ, 454. 540. a.
Antenoris beneficio, Menelaus & Ulysses servati, 261. 246. a.
Antenoridæ tres, 624. 484. a.
Ἀντίφως, qui amores resolvit, Athenis colì dicitur, 520. 520. a.
Antes sunt ordines cujuscunque rei anteriores, 146. 417. a. b.
Anthores egregius, 872. 778. a.
Antigenes, pastor, 36. 89. b.
Antigona, in ciconiam conversa, 231. 51. b.
Antiqua, pro nobili, 219. 16. a. 281. 379. a. 300. 535. a. 964. 547. a.
Antiqua patria, quæ, 543. 537. a b.
Antiqui, res rebus mutabant, 27. 49. b.
Anubis latrator capite canino, 766. 691. a. b.
Aonius vertex, Musis dicatus, 157. 11. a. b.
Ἀόριστος, tamdiu in superis vagari credebant, donec in morte reliquum tempus exegissent, quod in vita non impleverant, 533. 696. b
Apenninus, mons Italiæ, 985. 705. a.
Aperire, pro nudare ac proferre, 618. 406. a. pro ostendere, 245. 111. a. 422 106. b. 764. 681. b.
Aperire viam, pro dare aditum, 939. 884. a.
Apex, proprie quid, & apere? 841. 270. a.
de Apibus historia, 288. 434. a.
Apum mores & ingenium describitur, 200. 149. b. penitus amisse, ut reparentur, 207. 281. a. amor & studium erga regem suum, 205. 210. b. ira, 205. 236. b
Apibus Eurus nocent, 202. 191. b. de procreatione apum, ibid. fumum ferre non possunt, 977. 588. b. gaudent tinnitu æris, illis inest auditus, sensus, 295. 64 b.
Apum generandarum materia in herbis & foliis latet, ibid. earum multa genera, 288. 419. b. vel maxima animalia ictu aculei sui necant, 205. 236. b. mel non faciunt, 194. 57. b. oderunt fœdos odores, &c. 194. 48. a. b.
Apes revocat, lac vel aqua mulsa, 196. 88. b.
Apum stridor, bombus dicitur, 668. 65. b.
Apices lanigeri, qui? 762. 664 a. b.
Apio poetæ coronabantur, & ubi? 43. 68. a.
Apis coronas sepulchris imponebant, inde proverb. 542. 79. b.
Apollo idem, qui Liber pater, 592. 78. a. Medicinæ inventor, 961. 405. a. diversa nomina tributa. cur sagittæ ei datæ, cur laurus consecrata? 275. 333. a. triplex ejus potestas, triaque insignia circa ejus simulachrum: Lyra, Gryphenum, Sagitta, & unde dictus, 54. 66. a. b. Actius, 766. 704. a. b. alius, cur dicatur, 877. 875. a. Λοξίας cur dictus? 410. 89. b. 593. 89. a. formidatus mantis, & cur? 429. 275. a. Nomius dictus & unde? Admeto regi armenta pavit, pastor ab Amphryso dictus, 156. 2. a. 32. 35. a. Thymbræus dictus, 210. 313. b. 409. 85. b. Cassandram amavit, ejusque concubitum petiit, &c. 354. 246. a. jam regnat, 25. 10. a. b.
Apollo & Liber nuptiis contrarii, & quare, 475. 58. b.
Apprima, pro apprime & maxime, 129. 134. a. b.
Aprica terra, sine frigore, 612. 512. a
Aprici mergi, Sole gaudentes, 546. 128. a.
Aptare, pro congrue ponere vel figere, 881. 8. a. pro eligere, vel adjungere, 302. 556. a. Aptare classem, pro parare, 497. 189. a. Aptare habendo, pro ad habendum, 948. 88. a. b.
Aptum, pro conligatum & constrictum, 515. 482. b. vinum, 648. 797. a.
Aqua, omnium rerum elementum, 113. 382. b.
Aqua & ignis, ad fœdera faciunda adhibebantur, 950. 119. b.
Aqua & ignis mariti uxores ducebant, 485. 167. b.
Aqua marina, tenuat, 252. 177. b.
Aquila in tutela Jovis, & cur fulmen ei ministrare dicatur? Solem recto lumine spectat. Fabula, 284. 398 a. 805. 564. a. cum Cygnis immortale odium, 284. 397. b.
Aquilices, scrutatores aquarum, 87. 109. a.
Aquilo densus, cur? 169. 196. b.
Ara Jovis Herei, in mediis ædibus erat, 577. 512. b. Ara sepulchri, pro pyra, 600. 177. a. b.
Ara, saxa sunt, & cur ab Italis sic dicta? 245. 113. a. b.

Ara ſunt, apud quas hoſtiæ non cæduntur; ſed deus prece tantum ſolennis veneratur, 409. 85. b.

Aræ, diis ſuperis & inferis conſecratæ ſunt: altaria vero ſuperorum tantum deorum, 34. 67. a.

Ara graminea, 950. 118. a. b.

patria, quæ an Achillis, an Apollinis? 435. 332. a. b.

Ara ſopitæ, pro igne, 751. 542. a.

ad Araxum præſidium, periclitantes fugiebant, 977. 513. a. b.

Araxum anſas tenentes, rogabant deos, 596. 124. a.

Aras tenendi conſuetudo, 491 219. b

Arabi & Arabes, 691. 605 a.

Aracynthus, mons Thebanus, 10. 24. a.

Aracne in araneam converſa, 206. 249. b.

Araneus & aranea confunduntur, 206. 247. a.

Arar, fluvius Galliæ, 663. a. b.

Arare, de æquore, 450. 491. a.

Araxes, Armeniæ fluvius, 768. 718. a. b.

Arbores fœtus, pro pomis, 80. 55. a.

Arbores in India, quæ lanam ferunt 312. 653. b. *Arbores alienas incidere, capitale ſupplicium erat,* 16. 11. a. *Arbores biferæ,* 130. 150. a

Arboris, cum aureo ramo, deſcriptio, 597. 137. b.

Arborum creandarum tria genera, 121. 9. a. *Arborum & radicum, par altitudo,* 512. 446. a.

Arbuſta, quæ? 4. 40.

Arbuſtum, quid, 16. 10. a.

Arbuta, poma rubra, 90. 148 b. *poma ſylveſtria,* 154. 520 a.

Arcadum quatuor genera, 881. 31. b. *equeſtri certamine valebant,* 848. 364 b. *à Muſica ſtudio commendantur.* 45. 4. b. a. *Proſelenos ſe eſſe aſſerunt,* 141. 312. a. *primi, templum conſtituerunt,* 37. 353. a. *vetuſtiſſimi,* 711. 51. a.

Arcadius magiſter, pro Ariſtæo, 207. 283. a. b.

Arcas, pater Euandri, 718. 129. a.

Arcere, pro continere & prohibere, 968 406. b. *Arcere pecori, pro à pecore,* 167. 155. a. *periculis,* 713. 73. a.

Arces, genus teli, unde dict. 250. 24. a.

Arceſſere, evocantis verbum, 596. 7. 9. a.

Archigalli, qui? 717. 116. b.

Architeneus pinus, pro Apolline, 468. 75 b.

Arctos clara, pro Helice, 89. 138. b.

Arctos metuentes tingi æquore & quare? 101. 215. a.

Arcturus ſtella, unde dicta, &c. 3. 5. 748. a. *in Boote,* 96. 2. 4. a. *poſt ortum,* 452. 516. *autumnalis tempore oritur,* 82 68. a.

Arculum, quod, 483. 137. a.

Arcus, aquam haurire creditur, 121. 380. b.

Ardea, qualis avis, unde ita dicta, 110. 364. b.

Ardea urbs, & unde dicta, 681. 411. a. b.

Ardere, nunc neutrum, nunc activum, 8. 1. a. b. *Ardere armis,* 694 644. a. *pro cupere, accuſar. & abſol. regit,* 297. 519. a. *pro feſtinare,* 585. 5. b.

Ardentes equi, pro candidis & velocibus, 293. 476. a.

Ardentes, pro feſtinantib. vel ingeniоſis, 287. 457. a.

Area, pro loco vacuo, 93. 178. b.

Arena bibula cur ita dicta, 82. 70. b

Arena, pro terra, 252. 176. b.

Areos Pagos, quis locus: hinc Areopagita, 77. 18. b.

Arethuſa, amnis, 465. 696. b. *pro Muſa Sicula,* 66. 1. a.

Argi, ab Argo dicti, 338. 95. a.

Argileti nemus, 736. 145. a. b.

Argitu, uva ab Argis, 127. 99. a.

Argo, pro navi, ab Argo fabricatore ita dicta, 27. 34. a. *& unde dicta,* ibid. b.

Argolicum mare, pro Ionio & Adriatico, 539 52. b.

Argos Inachia, 674. 286. a.

Arguere, pro accuſare, indicare, 892. 164. a. 909. 581. b. *pro probare ac oſtendere,* 470. 13. a.

Argumentum ingens, 704. 791. b.

Arguti, celeres dicuntur & qui celeriter loquuntur, 27. 34. a. b.

Argutum pro brevi, 161. 80. a. b. *pro canoro & ſtridulo,* 41. 1. a. 106. 293. a. 617. 14. a.

Argutæ ferræ, id eſt ſtridulæ, ſonoræ, 90. 143. a.

Argyripa urbs, à Diomede condita, 898 246. a.

Aridus frago quis, 110. 350 a.

Aries oblatus, homicidam exſolvit crimine homicidii, 27. 43. b. 180. 387. b. *ſi inſolito colore ſit infectus, felicitatem portendit imperatori,* 27. 43. b.

Arietare in portas, 940. 890. b.

Arion, Lesbius citharedus. ejusque hiſtoria, 55. 56. a.

Ariſba, ab Achille devicta, 787. 264 a.

Ariſta, unde dicta, 706. 806. a. *pro anno,* 7. 70 a. *pro frumento,* 74. 8. a.

Ariſtæus, Apollinis et Cyrenes filius, 75. 14. a. 209. 317. a.

Aritia, civitas juxta Albam, 703. 761. a.

Arma ſive Arviſia vinea, quæ & unde dicta, 35. 71. a.

Arma ſunt, quæ armos tegunt. 5 7. 415. a. *pro unumcujusque rei poſſibilitate,* 942. 6. a. *pro bello* 224. 5. a. *aliarum artium inſtrumenta,* 240. 123. b. *pro clypeo,* 430. 288. b. *pro conſilio,* 301. 546. a.

Arma, in puppibus religabant milites navigantes, 254. 387. a.

Arma verſa, quæ? 887. 93. a. b.

Armorum quorundam, inventores, 802. 105. a.

Armenta, unde dicta, 482. 540. a.

Armentalis equa, pro indomita, 922. 571. b.

Arms, proprie quadrupedum, 926. 644. a. *equi,* 654 881. a.

Armos inhorruit, 868. 711. b.

Arretis auribus, Adag. 250 156. b.

Ars τῶν μιμητῶν eſt; & pro dolis artes ponebant, 514. 661. a. 339. 106. a. 358. 99. b. *pro auxiliis, &c. pro fraude,* 9. 9. 652. a.

Artem aliquem; qui deſinebant, ejus inſtrumenta diis artis iſtius præſidibus ſuſpendebant, 470 24. b.

Artes, pro virtutibus, 164. 181. b.

Artus, pro elementis, 642. 726. b.

Arva, pro littore, 310. 209. b

Arvina pinguis, 693. 627. a.

Arundo fluminibus nonque datur, 709. 34. b.

Arvus, Lucretia ſtuprum infert, &c. 760. 646. a.

Aruſpex ſecundus, pro ſacra proſpera, 931. 799. b.

Arva mala, vel ſterilia, vel arvi coloris, 55. 52. a.

Aſcanius, Iulus & Ilus etiam dictus, 485. 159. a. *occiſo Mezentio. Iulus vocatus, & cur?* 266. 271. a.

Aſcanius, Amnis Myſiæ. pro quibuſlibet fluminibus; 1736 270. a. b.

Aſcreus ſenex, pro Heſiodo 43. 70 a. *carmen,* 132. 176. a.

Aſia palus, 699. 701. a.

Aſia prata, 111. 381. b.

Aſilus, muſca, bubus maxime nocens, 166. 147. b *myops primo vocabatur, poſtea æſtrus;* ibid.

Ἀστράλια, feſta in honorem Bacchi, 144. 384. b.

Aſpera ſigna pocula quæ? 555. 267 b.

Aſper, pro aſperimator. 738 361. b.

Aſpirare, pro accedere, 974 352. b. *pro favere,* 823. 425 a.

Aſſaracus, avus Anchiſæ. 119. 35 a. *pater Capyos,* 821. 643. a. 647. 778. a.

Assarici domus, id est Troiani, 269. 288. a. Assirici Lar. 786. 269. b.
Assurgere alicui, 42. 66. b.
pro cedere, 127. 98. a.
Assyrii populi Syriæ adjacentes, 149 465. b.
Astare, pro esse sub hoc, 415. 123. a.
Astra, movent & implent fata hominum, 31. 23 b.
quæ cadere dicantur, 211. 59 b.
Astrum, pro stella, 64. 47. a.
Astu, pro malitia, 929. 704. b.
scientia bellica, 857. 522. a.
Astyanactis imago & fabula, 450. 489. 2. 372. 456. b.
Asylas Chorinæum sternit, 805. 571. b
Asylum, unde dictum, 595. 761. a.
quando positum, &c. quibus, 735. 342. a.
Atalanta ab Hippomene victa, 42. 61. a.
de hac fabula. 413. 112. b.
Athamas & Thoas, duces Græc. 355. 262. a.
Athena, primo Aulis dicta, 10 42. a.
Athesis, Venetiæ fluvius, 813. 680. a.
Athos mons Græciæ, 108. 332. a.
vel Athon, mons Thraciæ, 983. 701. a.
Atina, civitas juxta Pontinas paludes, 695. 630. b.
Atinas acer, unde Atinates, 980. 661. b.
Atlas maximus, 515. 481. b.
cur cælum sustinere dicatur, 324. 745. 2.
pomarium habuit, in quo mala aurea nascebantur: fuit & peritus astrologiæ, 493. 247. b.
Atlantes tres fuerunt, 718, 235. b.
Atlantides stellæ, quæ & quot, 58. 221. b.
Atomi, quid, 37. 31. a.
Atque, pro statim, 56. 201. a.
de Atreo & Thyeste fabula. 304. 527. a
Atridæ, pro Agamemnone & Menelao, 191. 462. a. b.
Atri dies, infausti, 620. 429. b.
pro noxiis, 88. 129. b
Atrum lumen, pro furiali & inferno, 683. 456. a.
Atrum, dicitur, quod atrum ex fumo, &c. 322. 730. a.
in Atriis antiqui epulabantur, 322. 730. a.
& pecunias suas ibi habebant, & liminum custodes. ibid.
ibi & culina.
Attalus, rex Asiæ populum Romanum scripsit hæredem, 311. 702. a.
Attonita prostupenda, non stupente, 550. 53. a.
Attonitus proprie quis dicatur, 420. 172. a. 497. 282. a.
Attrita ansa, 38. 17. a.
Atys, unde Atyi Latini, 568. 565. b.
plebeji fuerunt, ibid.
Avaritia comes, crudelitas, perfidia, 278. 353. b.
Audentes fortuna juvat, 843. 284. b.
Avena nomen veteribus in frumenti vitio tantum habita; nusquam inter fruges, 32. 37. a. b.
Avenæ steriles, 81. 154. a.
tenuis, quæ, 1. a.
Aventinus, & rex & mons, 695. 657. a.
Avernus, lacus in pl. Averna facit, 446. 442 a. 576 732. a.
fons, per quem descensus ad Inferos, 519. 512. a.
fretum, 131. 164. b.
Aversa, pro irata, aspernans, 294. 486. a. b. 504. 362. a.
Avertere numen, Advertere legend. 526. 621. b.
Avertere, pro pervertere &c. 56. 66.
A vertice, an ab Aquilone? 139. 310. a.
Avertit, pro avertitur, 244. 108. b.
Aves auspicatæ, & inauspicatæ quæ, 283. 397. b.
Aves colli longioris, retro ordine volant, & cur, 284. 402. a.
Aves singulæ numinibus consecratæ, 566. 516. a.
Aufidus, Apuliæ fluvius, 910. 405. b.
Augures spatia designant lituo, tum dextrum, tum sinistrum 61. 15. b.
Augurium quid, 491. 703. a.
quasi avigerium. 566. 523. a.
ut differat ab auspicio, 284. 402. b.
pro conjectura, 536. 7. a.
pro oraculo, &c. 410. 89. a.
Augurium, maximi faciebant veteres: ejus species, auctores. 283. 397. b.
Augurium minora, licet priora sint, majoribus cedunt. 61. 13. b.
in iis non solum aves considerandæ, sed etiam volatus, 283. 397. a.
Augurium jugè, quod, 553. 537. a.
aut oblativa, aut impetrativa sint, 608. 190. a b.
Augurium pullaria captabant in bellis gerendis 602. 191. a.
unum vidisse non sufficit, nisi confirmetur ex simili, 390. 691. b.
Auguro & auguror, ut diff. 673. 273. a.
Augustus filius Atiæ. 823.
Augustus à Venere originem ducit, 77. 28. a.
Augustus Cæsar, hoc nomen accepit a patre adoptivo, 648. 792. a.
vivus, divinos honores meruit, 76. 24. b.
Augusti cum Antonio bellum, 763. 678. b.
igneos oculos habuisse dicitur. 764. 680. a.
illo imperante, à Parthis repetita signa, 692. 606. a.
illi simulachrum factum, cum Apollinis insignibus conjunctis, 25. 10. a. vivus templa emeruit, 2. 7. a.
Avaria, loca secreta nemorum. 147. 430. b.
Aulea, unde dicta, 158. 25. b.
318. 701. a.
Aulæ, pro aulæ, 437. 354. a.
Auletes gravis, pro navi, 838. 207. a.
Aulis, insula in Ægeo mari, 510. 426. b.
Aunus Appenninicola, 929. 700. b.
Aura auri, pro splendore, 692. 204. b.
Auræ, pro favore, 649. 816. b.
omnia discerpunt. 790. 313. b.
Auras ferre, quid, 147. 422. a.
Auras vocat, naturam, 643. 733 a.
Aurea, pro pulchra. 114. 433. b.
Aurea mala quæ. 20. 71. a. b.
Aurem vellit, pro admonuit. 36. 1. b. 37. 4. a.
Auri sacra fames, 405. 57. a.
Auris, memoriæ consecrata, frons genio &c. 37. 4. a. 459. 607. a.
Aurora filius, Memnon. 326. 755. a.
Aurora, pro populis, 692. 606. a.
Aurum coronarium quid? 767. 721. a b.
Aurunci, Græce Ausones, 700. 727. b.
Aurunci & Arunci, populi diversi, 669. 206. a. b. 904. 11. a. b.
Ausonia terra, pro Italia: & unde dicta, 420. 171. a. 449. 479. a.
Ausones, unde cognominati? 734. 321. a.
Ausonidæ agri, 860. 564. a.
Ausonii antiqui. 858. 253. b.
Auspicia omnium rerum sunt, augurium certarum, 401. 20. b.
pro dispositionibus, voluntate, ibidem. 502. 341. a. b.
Auspicia majora quæ, 419. 475. b.
pro potestate, 672. 257. a.
peculiaria quæ, 351. 223. b.
Auster floribus noxius, 11. 58. a, b.
Auster ales, pro Autumno. 744. 430. a.
Author hic & hæc, 954. 155. a.
ab augendo dictus, 77. 27. b.
Author Jupiter, ut dicatur, 536.
Autolicus, fur quidam fuit, unde Sinon natus, 336. 79. b.

Digitized by Google

Aſtromedon, Pyrrhi auriga, 374. 477. a.
Autumnus, cur morbis abundet, 185. 179. b.
Axis cœlestis, 377. 502. a.
Axis, pro cœlo, 515. 482. b.
pro Septentrione. 137. 271. a. 178. 351. a. b.

B

Baccar, herba fascinum depellens, quidam nardum rusticum appellant, 26. 19. a. b. 47. 27. a.
Baccatum, est margaritis ornatum, 313. 654. b
Bacca & acini, ut differant, 61. 27. b.
Bacca, fructus arborum agrestium, 492. 642. a.
Bacchari, furere more bacchantium, 498. 301. a.
Bacchus, unde dictus, 31. 15. a.
Bacchanalia, in montibus celebrari solita, 181. 417. b.
Baccho dedicabant comam, 679. 341. b.
de sacris & ritu eius ibid.
Bactra ultima, quæ? 765. 682. a. b.
Bactra regio juxta Assyrios, 128. 138. a.
Barbarum littus Euboicum, 815. 710. a.
Balearis funda, 107. 309. a. b.
Balsamum, arbor est, Opobalsamum succus, 128. 119. a.
Balteus quid, 555. 313. b.
baltea in pl. 855. 496. b.
Barathrum, immensæ altitudinis nomen, 444 421 a.
Barba de quadrupedibus, barba hominum, 176. 321. a. 357. 277. a.
Barbam heroes non solebant tondere. 458. 594. a
Barbaricum aurum, quod? 316. 504. a.
Barcæ late furentes, 475. 41. a. b.
Barce, nutrix Sichæi, 528. 632. a.
Barmulæ, scrutatores aquarum, 87. 109. a.
Bavius & Mævius, pessimi poëtæ, 1. 90. b.
Bebrycia, pro Bithynia, 559. 371. a.
Belgæ, civitas Galliæ, 170. 204. a.
Bellantur, pro bellant, 527. 650. b.
Bellum ac arma, ut diff. 301. 544. b.
Belli indicendi, mos, 772. 53. a.
Bello indicto, in Martis sacrario arcilia movebant, 693. 603. b.
Bella gumebant, nuncupatis votis, 634. 471. a.
Bellum Cononi cura fuerit, 682. 444. b. viri gerant, 602. 414. b.
Bellonæ pronuba, 675. 319. b.
sanguineo flagello, 765 703. a b.
Bellus ἀφιτρόφους, 655. 491. b.
Belus, primus rex Assyriorum. 112. 646. a. 322. 733 b.
Benacus, lacus Italiæ, 131. a. b. ac Venetiæ, 838. 205. a.
Benevolentia quatuor modis conciliatur, 298. 526. a.
Berecynthia, mater deum, 775. 82. a. Phrygia, 647. 784. b.
Berõe, Rhuteia conjux Doryeli, 572. 616. b.
Bianor, qui & Hocnus dictus, 65. 60. a.
Bibere amorem, 325. 763. b.
Bidentes, quasi biennes, 475. 57. a. pro ovibus, 589. 39. b.
Biforem dat tibia cantum, 809. 618. a.
Biga, Lunæ tribuuntur, & cur? 576. 721. a. b.
Biga alba. 554. 164. a.
Bigæ, 861. 575. a.
Bilicem loricam rumpit, 965. 375. a.
Bilinguis, pro fallaci, 314. 665. a. b.
Bina, de his quæ sunt numeri tantum pluralis, 721. 168. a.
Bipatentes portæ, 362. 330. a.
tecta cæli, 831. 5. a. b.
Bipennis, 374. 479. a.
Bipenni ferro, 890. 131. a.
Biremes, an Troiis temporibus fuerint? 254. 186. a. 713. 79. b.
Bis mulget in hora, 15. 5. b.
Bis nuptæ à sacerdotio repellebantur, 470 19. b.
Bis solem, bis frigora sensit, ut intelligendum, 80. 48. a. b.
Bisaltæ, populi Scytharum, 184. 461. a.
Bitias, præfectus classis Punicæ. 323. 742. a. b.
Bitumen ex fulmine procreari dicitur, 57. b.
Bolum è faucibus præripere, 679. 388. b.
Bonus pro docto, 29. 1. a. pro largo & liberali, 255. 199. a. b. pro forti, ibid.
Bonum sit, bene ominandi ritus, 59 106. b.
Bootes occidit verno tempore, 99. 229. b.
Bovem comesse, majores nefas putabant, 155. 537. a. b.
Bractea, tenuissima lamina, unde dicta. 601. 219 b.
Brenno duce, Roma vastata, 761. 652. a.
Brevia & Syrtes quid? 245. 115. b. pro vadis, 844. 289. a.
Breviloquium, regum est, 303. 565. a.
Briareus centumgeminus, 610. 287 a.
Britannia, olim pars orbis terrarum, 7. 17.
Brontes; Steropesque, 748. 425. b.
Brumæ, à brevioribus diebus dictæ. 97. 211. a. 374. 472. a.
Brutus historia, 411. 96. a.
Brutus ultoris fasces, 650. 818. a.
Bubo, si cujus ædes insederit & vocem miserit, mortem significare dicitur. Si de busto sudem ad tectum detulerit, incendium, 514. 462. a.
Bubulci, pastores boum. 68. 19. b.
Buccina rauca, 916. 475. b.
Bucula, bovis diminutio, 58. 16. a.
Bufo, rana terrestris, 94, 184. a.
Bullæ, pro ornamentis, quibus singula decorantur, 995. 942. b.
Bumastæ, uvæ, ob similitudinem mammæ bovis, 127. 102. a.
Buris, curvamentum aratri, 93. 170. a. b.
Bύσσος, Græcè corium dicitur, 279. 371. a. b.
Busiris rex Ægypti, hospites immolabat, 156. 5. b.
Bustuarii, qui? 857. 519. a.
Bustum, pro sepulchro, 937. 850. b.
Butes antiquus, 811. 647. a.
Butintoti urbs, 411. 293. a.
Buxus Berecynthia, 809. 619. a b. pro tibia.
Buxum rasile, 148. 449. a.
Byssina, Bombycina & Serica, ut diff. 128. 120. a.
Byssum è terra gignitur, ut linum, 128. 120. b.

C

Cacus, Vulcani filius, unde sic dict. 723. 194. a.
Cadavera lavare, proximis concedebatur, 532. 683. a.
Cadaver insepultum qui præteriisset, porca præcidanea contra scelus expiabat, 615. 366. b. domi, septem diebus reservabantur, octavo incendebantur, nono sepeliebantur, 540. 64. b.
Cadavera, cur Ægyptii diu condita reservent? 407. 68. a. Romani, non ibid. per diem non incendebantur, 515. 1. a. sed per noctem olim proferebantur cum faculis, 890. 142. a.
Cadet hostia, 276. 338. a.
Caducus, pro moriturus, 863. 622. b.
Cea insula, in Ægeo mari, 75. 14. b.
Cæculus, filius Vulcani habitus, 697. 681. a.

Caca faris, non omnibus nota. 378. 453. a. b.
Cæcum latus, & *cacus homo*, diversimode dici, 330. 19. a.
Cæco Marte resistere, 363. 335. a. b.
Cæci tumultus, qui, 116. 464. a.
Cadere, pro occidere, 871 756. a.
Cades, pro sanguine, 799. 456. a. b.
Cadicus Alcathoum obtruncat, 870. 747. a.
Calare in auro, 856. 499. a.
Calata, qua dicantur, 18. 37. a.
Calata facta, in auro. 311. 644. a.
Calatores laboriosi dicti, 18. 37. a. b.
Calis sepulcrorum & unguina, 22. 105. a. b.
Calum, pro aere, 237. 61. a. 537. 13. a. 642. 724. b. *Calum apertum*, pro sereno, 550. 523. a.
Calum claudi & aperiri dicitur, 821. 1. a. b. *non tractabile*, 474. 53. b. *Calum terra miscere*, 248. 737. b.
Calo æquare, pro ad *calum efferre*, 715. 100. a.
Calo, pro in *calum*, 464. 678. a.
Calus, *pater Saturni*, 580. 801. a. b.
Canarum 3. *genera*, 35 74. b.
Canens, *virgo fuit*, *quæ à Neptuno pro stupri pretio*, *meruit sexus mutationem*, 621. 448. b.
Canes hasta, ibid.
Caneus, pro *homine molli*, 621. 448. b
Carete domo, *qui sunt*, 856. 183. a.
Caritis amnis, 755. 597. a.
Carulum est viride cum nigro, 668. 198. a. *pro aere olim*, 536. 10. b. 406. 64. a.
Carulum, pro *mari*, 763. 672. a.
Cæsar, *cur ita dictus*, *vicit* LXIV. *civitates Galliarum*, & *cur bellum civile gesserit*, *à Pompeyanis accusus*, *in deorum numerum relatus*, 269. 290. b. *illo occiso*, *Solis defectus fuit*. 116. 467. a. b.
Cæsaris & Pompeji gesta. 651. 827. b
Cæsares, & *qui de cæsa matris ventre procreantur*, *Apollini consecrati*, 845. 315. a.
Cæsar ab hoste raptus, *ut evaserit*, 912. 743. a. *primum sacra Liberi patris*, *Romam transtulit*, 32. 29. a. *in Senatu*, xxxiij. *vulneribus interemptus*, 31. 20. a.
Cæsaries, *à cædendo dicta*, & *virorum tantum*, 306. 554. a.
Cæsaries aurea, 761. 659. b.
Cæstus crudus, pro *duro*, 158. 20. a. 541. 65. a. b. *immani pondere*, 560. 401. b.
Catera Grajus, 458. 594. a. b.
Catus, pro *corvivio*, 323. 739. a.
Cajeta portus unde dict. 655. 500. a. 656. 2 a. b.
Calamus, pro *fistula*, 41. 69 a.
de Calamo, *fabula*. 31. 48. a.
Calabria ebersydris frequentissima, 182. 415. b.
Calathis & colus Minervæ, 705. 805. b.
Calathus, *latine quasillum* 12. 46. a.
Calcem calce terere, 556. 324. a.
Calchantis vites ferenti, *augur quidam dixit*, *nunquam fas esse inde novum gustare vinum*, *præ risu*, *intercluso eo spiritus*, 43 72. a.
Calchante ministro, *sc. me destinat ara*, 339. 100. a. b.
Calchis, *civitas Eubææ*, *de qua Euphorion*, 41. 72. b.
Calculus, *cur ita dictus*, 132. 18 .b.
Cales, *civitas Campaniæ*, 700. 721. b.
Callis, *semita & via*, *ut diff.* 509. 405. a.
Calones, *unde dicti*, 535. 1. a.
Calor, pro *anima*, 534. 705. a.
Caltha, *violæ genus*, 12. 50. b.
Calydon, *Æoliæ urbs*, 900. 270. b.
Calydonis rex, *Oeneus*, 675. 306. a.
Calx ferrata, 930. 714. a.
Camena, *à priscis Casmenæ dicebantur*, 910. 543. b. *alterna amant*, 19. 59. b.
Camerina, *palus*; *deque ea responsum Oraculi*, 466. 701. a.
Camertes sylvæ, 860. 562. a.
Camilla de Volsca gente, 705. 803. b. 913. 432. a.
Camilli & Camillæ, *juvenes nobiles dicti*, 920 543. b
Camillus absens dictator factus, & *ejus gesta*, 650. 825. b. *à Gallis sublata signa revocavit*, 132. 169. a.
Campi liquentes, pro *mari*, 642. 724. b. *patentes*, pro *aere*, 195. 77. a. pro *saxi latitudine*, 546. 128. a.
Camura cornua, pro *curvis*, 161. 550. a. b.
Canarium sacrum Romæ celebratum, 215. 425. b.
Candens, pro *candidum*, 809. 628. b.
Candidus, pro *deo*; *niger*, pro *mortuo*, 33. 56. b.
Canentia lumina, *quæ?* 851. 418. a.
Canis species triplex, 181. 404. b.
Canes, pro *furiis*, 607. 257. a.
Canis latratus carmina magica solvit, & *Hecatæ immolatur*. 59. 107. b. *ut adverso astro occidere dicatur*, 98. 218. a.
Canoæria significata habet 224. 5. a.
Canere ad myrtum: *proverb. de imperito*, 324. 744. b.
Canopus, *civitas juxta Alexandriam*, 208. 287 a. b.
Capensi luci. 698. 697. b.
Capere, *verbum augurale*, 284. 400. b.
Caper, *Tragœdiæ præmium*. *Libero immolatur*, 861. 380. a.
Capessere est sæpe capere, 240. 81. b. pro *occupare*, 503. 346. a.
Capharæus ultor. 899. 260. a.
Capi, pro *delectari*, 733. 311. a.
Capillor, *quid*, 851. 423. a.
Capillos deformabant pulvere, *in luctu*, 875. 844. b.
in Capitolio omnium deorum simulacra colebantur. 361. 319 a. b.
Capitolii immobile saxum, 798. 448. b.
Capræ, *Teleboum regna*, 701 735 a.
Capræ sequaces, *cur*. 143. 374. a.
Capra, *Baccho*, *Æsculapio & Minervæ immolantur*: *earum morsus arboribus exitiales*. 143 379. b.
Captivus sanguis, pro *captivorum*, 857. 520. a.
Capua dives, 135. 224. a.
Caput horum malorum, 907. 361. b.
Caput in luctu pulvere conspergebant, 978. 611. b.
Caput velare in re divina solebant, *præterquam Saturno*, 448. 405. b.
Capitis integumenta, *heroicis temporibus*, *in usu non erant*, 831. 133. b.
Capiti suo fuere. 748. 484. b.
Capys, *an Capuam condiderit?* 332. 35. a. 832. 145. a b.
Cara, *populi insulani*, 768. 725. a.
Carbasus, *genus lini est*, 709. 34. b. pro *velo*, 437 317. a.
Carcer & carceres, *ut diff. unde dicatur*, 236. 58. a. 547. 145. a.
Carceres dicti, *ubi coërcentur equi*, 119. 512 a b.
Carchesia, *poculorum genera sunt*, 213. 580. a. 542. 77. a.
Cardo, *quasi cor janua*, *cur arcus esse debuerit*. 290. 453. a. b.
Cardo, pro *puncto ac momento occasionis*, 316. 676 b.
Carduus, *spina genus*, 32. 30. b.
Carduus segnis, pro *insecundo*, 91. 152. a.
Carecta, *loca caricis plena*. *Carex vero herba est*, 16. 20. b.
Carex, *herba acuta & dura*, 171. 211. a.
Carina lauta, *quæ?* 758. 561. a.
Carinare, *quid?* ibidem
Carmentalis porta, *postea Scelerata dicta*. 735. 338. a.
Carmentis Nymphæ monita, 735. 336. a.
Carmen dicitur, *quicquid pedibus continetur*, 430. 287. b. *etiam de duobus versibus*, 33. 42. a.
Carne elixa olim non vescebantur, 258. 217 a.
Caro morbosa non coquitur, 186. 490. a.
Carpathium mare inter Ægyptum & Rhodum, 570. 591. a.

Carpathos, insula contra Ægyptum, 213 387 2 b.
Carpere, pro accipere, 283. 392.2.
Carpere summas fetas, 6. 6.245.b.
Carpitur, pro paulatim consumitur, 468. 2.b.
Carthago, lingua Panorum nova urbs, 279. 370. 2. b. ante Byrsa, post Tyros dicta, 531. 670.2.
Carthaginis vetus nomen Caccabe, 289. 447. b.
Caruscandi Diana templum à Lacenibus consecratum, 53. 30. 2.
Casa, mapalia dicuntur, 11. 29.2.
Casia, herba suavissimi odoris, 12. 49 b. unde unguentum fit, 359. 466.2
Casia & rosmarinus, apibus apta herba, 134. 213.2.
Caspia regna, Assyriorum fines, 648. 798.2.
Casperia, urbs, 699. 714.b
Cassandra divinationem ab Apolline acceperat, 421. 183.2.
Cassida, pro cassis, acc. pro nom. 934. 775. 2.
Cassus lumine, id est privatus, &c. 337. 85.b.
Cassum votum, pro inani, 987. 780.2.
Castalia, fons est Delphis, 175. 292.2.b.
Castanea nuces dicta, quare, 13. 52.2. hirsuta, quæ 49. 53.2.
Castigare, pro increpare & objurgare, 559. 587 2.
Castorea virosa, quare & unde, 21. 59.2 b.
Castra movere, 914. 446.2.
Castra, pro classe: hinc castra nautica, 452. 519.2. 526. 604.2. 573. 660.2.
Castrum Inui, id est Panos, qui illic colitur, 646. 775.b.
Casus, pro ruina, 510. 627.2.
Cataphractis descriptio, 953. 770 2.
Catera, tela Gallica, 701. 741.b.
Catilinæ pœna, 762. 668.b.
Catillones, qui? hinc Catillatio grave opprobrium, 15. 5.b.
Catillus, 696. 672.b.
Cato Censorius, 652. 841.2.
Cato Uticensis, 763. 670.2.
Catuli, de serpentibus, &c. 183. 438 2. 365. 357.2.
Cavadium, quid? 375. 487 b.
Caucasus mons Scythiæ, 148. 440.2 504. 567.2.
Caudex pro codex, 122. 30.2.b.
Cavea, consessus est populi, 557. 340.2. 715. 636.2.
Caverna, 350. 19 2. umbrosa, 726. 241.2.
Caula, sepes ovium, 774. 60.2.b.
Caulon, mons Calabriæ, 455. 553.2.b.
Caurus, pro Corus, 174. 278.2.
Causæ rebus novandis, 497. 290. b.
Causa in ordine dicebantur propter multitudinem, 339. 102.2.
Causare, quid? 65. 56.2.b.
Caystrus, Asiæ fluvius, 111. 383.b.
Cecropia, id est Atheniensis, 201 177.2. à rege Cecrope, 588.2 1.2.
Cedere amicitiæ, 904. 521. b. æquore, foro, patria, 851 444.b.
Cede deo, 563. 567.b.
Cedere, de jure, 431. 297.2.
Cedere loco, pro vinci, 6. 6. 332 2.
Cedrus cariem non sentit, 666. 378 b.
Cedrus olens, pro Junipero, 89c. 137.b.
Celenne, locus sacer Inuus, 701. 739.b.
Celerare, celeriter facere, 514. 660.2.b.
Celeus rex Eleusinorum, 12 165.2.b.
Cella, pro cavernis saverum, 281. 437.b.
Centaurea gravelentia, 207.270.2 fel terræ appellatur, ibid.
Centauri, unde dicti, 164. 115.b. Stabulant, pro habitant. & unde nati, 609. 286.2.b.
Centaurus pro nævi, 546. 122.2.
Centum quadrijugis, id est Circenses exhibebo, 158. 18.2.
Cerasus arbor, civitas Ponti, & cerasum pomum, 121. 18.b.
Ceraunia, montes Epiri, 108. 332.2. 451. 506.2.
Cerberus, custos tartareus, 617. 395.2.
Cereale papaver quod in segete nascitur, 97. 212.2 b. solum, 602. 111.b.
Ceres, Pales & Fortuna, Tuscorum penates, 362. 325 2.
Ceres à creando dicta, 74. 7. 2.b. agriculturam docuit, 90. 147.b. sacra instituta, quæ θεσμοφόρια dicta, 76. 19.2. 109. 339. 2 b.
Ceres & tellus dicta, Magna mater, ibid. nuptias exsecratur, & cur, 475. 58.b. deserta cur dicatur, 392. 714.2.b. flava, 84. 96.2. laborata, 722. 181. 2. legifera, 475. 58. 2.b. pro frumento, 253 181.2. pro pane, & tritico, 319. 705.2.
Cerevisiæ descriptio, 180 383. 2.b.
Cerinthe gramen ignobile, 194. 63. 2.b.
Cernuus equus, & cernuare quid? 278. 194. 2. b.
Certamen erat Corydon, pro Corydoni, 46. 10.2.
Certamina ponere in ulmo, 1,4. 530. b.
Certare laudibus, pro cum, 329. 338. 2.
Certo tibi, pro tecum, 30. 8 2. Græco more, ibid b.
Certi, pro veloces, aut fideles, 305. 582.2.
Certus, pro indubitabiliter pergens, &c. 535. 1. 2.
Cervi, unde sic dicti, 254. 288. b. juvenescunt esu serpentum, 47. 30. 2. rubra penna aspectu terrentur, 279 372. b.
Cervix singulari numero, collum; plurali superbiam, notat, 392. 707. 2.
Cervix plurima pro longa. 261. 52. 2.
Cervos figere, quo sensu, 11. 29 2.
Cespes, quid, 7. 69. 2. pro campo, 522. 566. 2. pro radice, 207. 273. b.
Cessare in rem vel in re, diverso sensu? 590. 51. 2.
Cete immania, 581. 822. 2.
Cetra, scutum loreum, 701. 732. 2.
Chalcidica arx, 587. 17. b.
Chalcidicus versus quis, 70. 50.2.b.
Chalybes, gens in Ponto, 21. 58.2. 743. 421.2.
Chaonia unde dicta, 431. 293.b 435. 334.b. 436. 335 2.
Chaonia columba, pro Epiroticis, 61. 13 b. glans, 74. 8.2.b.
Chaonius pater, Jupiter Epiroticus, 124. 67.2.
Chaos, Elementorum confusio, 607. 265.2.
Characteres dicendi tres, 15. 8.2. in Bucolico carmine requisiti, ibid.
Charon portitor, 611. 299.2. ejus cymba, è juncis confecta, 619 414.b.
Charybdis, femina fuit voracissima, 444. 410.2.b.
Chasma, quid, 771. 20.2 b.
Chela, Scorpii brachia sunt, 78. 33.2.
Chelydri, quasi chersydri, & unde dicti, 182. 415.2.
Chelydrus, seu hydrus niger, 134. 214.2.
Chimæra, triplex monstrum, à Bellerophonte vicit. 545. 118. 2. b. ore leo, postremis partibus draco, 610. 288 2.
Chiron Medicinæ peritiss. Æsculapium docuit, 150. 550.b.
Chlamys Sidonia, 483. 137. 2.b. ejus usus, ibid.
Chlamydem acu pictus, 806. 582.2.
Chloreus, sacer Cybelo, 933. 768.2.
Chœrobo stultior, 363. 341. 2.b.
Chorus, coetorum est canere, 109. 346.b.
Chori deducti, pro aciebus, 569. 581. 2.b.
Choros instaurare, id est sacra, 484. 145.2.
Chromus et Mnasylus, satyri. 37. 13.b.

Cicadarum cantus, maximum estum insinuat. 9. 13. b. 177. 328 a.
Ciceronis uxor, libare volens in cinerem, flamma inde surrexit: quidque portenderit, 59. 106. a.
Cicones, Thracum mulieres, 220. 520. a.
Iconiam accidisse, capitale in Thessalia, 139. 320. a. b.
Cicuta quid. 11. 36. b. pingues reddit capellas. 516. 486. a.
Cicuta, pro fistula, 56. 85. a.
Ciere gemitus, pro dare, 188. 417. a. 949. 104. a.
Ciere lachrymas, 623. 468. a.
Ciere, pro movere, verbum grave, 301. 545. a. ibid. b.
Ciere Manes, 517. 490. b.
Cincinnato aranti, Dictatura oblata, 155. 532. a.
Cinclus Gabinus, 692. 612. b.
Cineres & purgamentorum in mare jaciendorum ritus, & caussa, 58 101. b.
Cingi in prælia, pro accingi, 917. 416. a.
Cingulum & cingulum diff. 753. 360. a.
Cinyphes qui, 949. 100. b.
Cinna, poëta optimus fuit. 63. 55. a.
Circe, cur Solis filia fingatur, 65. 2. b. Dædala, 673. 282. a. b.
Circeum jugum, 705. 799. a.
Circea terra, 657. 10. a.
Circenses ludi qui, 158. 18. a. 758. 636. a.
Circlus, pro circulus, 168. 166 a.
Circum, pro adverbio loci, 831. 238. a.
Circumferre, pro purgare, 604. 229. a. b.
Cisseis, Hecuba filia Cissei, 676. 320. a. 868. 705. a.
Cisseus, rex Thraciæ, 56. 537. a.
Citati, pro concitati equi, 915. 373. a.
Cithæron mons Bœotiæ, ubi Trieterica Bacchi celebrabantur, 160. 43. b. pars Parnassi montis, 16. 45. a. b. 498 305. b.
Cithara usus, quomodo repertus sit. 217. 464. a. ars honesta, in sacris certaminibus coronabatur: per hanc Orpheus plurimum potuit, 324. 744. b.
Civilis quercus, pro civica, 6. 6. 772. a.
Civitates plerumque ad tubam everunt, 360. 113. a.
Clelia Tyberim transnavavit. statua ei erecta, 760 65. a.
Clamor militum ante prælium, eius caussa, 900. 462. b. 360. 113. b.
Clanius, fluvius. 135. 215. a.
Clarigatio quid. 271. 52. a. 822. 181. b.
Clarium oppidum in finibus Colophoniorum, 438. 360. a.
Classis, unde dicta, 185. 1. a. classi committere habenas, quid pro equitibus, 458. 6. 2. a. pro navibus, & unde dicta, 234. 43. a.
Classicum, de tuba & de sono, 694. 637. a.
Claudite jam rivos pueri, &c. 23. 111. a.
Clausus Sabinorum dux. 699. 707. a.
Cleopatra, Isis videri voluit, 765. 696. a.
Clientes, quasi colentes, 632. 609. a. b.
Cluummus fluvius in Mevania; cur albus, 130. 146. a. b.
Cloare, olim pugnare, unde Cloacina Venus, 521. 724. a.
Cluere, pugnare significat, 728. b.
Clunis, male ab Horat. feminino genere, &c. 380. 554. a.
Clusi mœnia, 834. 167. b.
Clusinæ oræ Tusciæ civitatis, 865. 655. b.
Clypeus, unde dictus sit, 367. 589. a. 697 686. b. & clypeum neutro gen. 440. 286. a. 815. 70. a.
Cnossia, Cretensia. Gnosus civitas Cretæ, 555. 806. b.
Coclus facinus, 760. 50. a.
Cocites, lusci, ibid. b.
Cochlum robur, pro egregie indurato, 921. 553. a. b.
Cocyti amnis, 159. 38. b. inferorum, 818. 279. b. 597. 122. a.
Cocyto eruciat, pro in Cocytum, 611. 29. a.
Codrus duo Athenienses, eius historia, 30. 81. b.
Cœdrus, poëta, 46. 22. b.
Cœus, Iapetusque nomina gigantum, 105. 279. a.
Cœmptio quid, 480. 103. a.
Cœrcere postrema, 771. 27. b.
Cogere in sulcum, pro arare, 124. 62. a.
Cohors, pro turma, & ut diff. 918 500. a.
Coitus, laudatus labor dicitur. 165. 127. b.
Cola prælorum, 135. 242. b.
Collatio urbs, à Tarquinio condita dicitur, 646. 774. a.
Colligere arma, pro vela contrahere, 536. 15. a. b.
Colligere se in arma, 971. 493. b.
Collum de trunco arboris, 881. 11. a.
Colo vitam tolerare, 742. 40. a.
Colocasia sunt flores fabæ Ægyptiæ 26 20. a. b.
Coloniæ deductio et unde deriveur, 229. 16. a.
Coloni sunt cultores advenæ, & in colonium deducti, 225. 16. a.
Color quis, pro qua specie, 132. 178. b.
Colostrum, quid? 10. 22. a.
Coluber, 373. 41. b.
Columbæ Veneri consecratæ, & cur? 602. 193. a. b.
Columbarum augurium ad reges pertinet, 601. 190. b.
Columbæ vocales, & responsa dedere, 74. 8. b. duæ, humanam vocem edentes, Jupiter Hebæ filiæ dedit, 447. 466. b. 61. 13. b.
Columnæ ære surgentes, 119. 29. a. b.
Coma, proprie, non casi capilli, 568. 556. a.
Comam mulieres in luctu detondebant; viri barbam & capillum summittebant, 800. 478. b. pro ramis, 385. 619. a.
Comans galea, pro cristata. 367. 391 a.
Comitiorum differentiæ et effectus, 842. 272. a. b. diri, 118. 488 a.
Commune, prostatum, sine intermissione, 86. 104. a. b.
Commaculare, pro polluere, 54. 48 b.
Commercia belli, 858. 532. a.
Commissa porta, præclusa. 858. 675. a.
Compages & compagio, 271. 297. a.
Comparativi loco, particula magis additur, 472. 11. a.
Comparativum ponit, pro positivo, 260. 232. a.
Compellere, quid. 45. 2. a. b.
Compensatio, quid. 26. 241. b.
Compescere quid, & dispescere, 45. 1. b.
Compita sunt quadrivia, unde dicti, 143. 282. b.
Componere, pro finire, disponere, comparare. 280. 38. a. ibid. 44. 109. a. 23. 108 a.
Componere opes, pro reservare &c. 783. 317. b.
Compositus, pro compositus, 265. 253 b.
Concedere, pro decedere, 338. 91. a.
Concentus & symphonia unum. 114 422. a.
Concessere ira, pro cessere, 710. 41. a.
Concisa veteres usi, ante tubam. 630. 171. b.
Concinebantur novi, reconciliantur antiqui. 241. 83. a.
Conclamare, inde res conclamata, pro perditis, 352. 231 b.
Conclamare, militare verbum. 170. 738. a.
Concreta, commixta & conglutinata, 643. 738. b.
Condere, pro abscondere, 131. 24 a. pro componere, 37. 7. a.
Condere Soles, pro finire, 64. 52. b.

Digitized by Google

Condictio seu denuntiatio, 414. 1[illegible]. a.

Conduntur, pro sedem stabilem locant, 6[illegible]. 305 a.

Confrere signa, 919. 51[illegible] a.

Confidentia, pro impudenti audacia, 2[illegible]6 44[illegible]. b.

Confieri, pro confici. 431. [illegible]16. b.

Congerere, pro nidificare, 20.69.a.

Congredior tibi, pro tecum, 291. 479 a.

Coniferæ cypariſſi, 461 680. a.

Connubiones duæ ſeparatæ, naturaliter nemo conjungit, 206. 2. a. b.

Conjuratio, de re bona, 707. 5. b.

Connixa, pro enixa, 2 15

Connubia. N V, pro brevi, per ſyſtolen, 240. 7[illegible]. a. 432. 126 a.

Conon dux fuit, & Samius aſtrologus, 18. 40. a. b. Archimedi familiaris & contemporaneus, 18. 40. b.

Conſecrationibus certis ſolebant homines facere ut muniti eſſent adverſus fortunæ impetus: nec poterant mori niſi exauctorati illa conſecratione, 533. 694. a.

Conſerere prælia, 368. 398. a.

Conſedere dicuntur profugi, 3[illegible]4. 576. b.

Conſilium cæcum, 691 79[illegible]. a. malum, conſultori peſſimum, 9[illegible]0. 46[illegible]. b.

Conſtare, pro ſtoppetere, 452. [illegible]8 a.

Conſternere, pro implere, cumulare, 511. 444. a.

Conſualia ludi Neptuno inſtituti, 581. 817. b.

Conſuetudo olim, ut qui in familiam tranſiret, prius ſe abdicaret ab ea in qua fuerat, & ſic ab alia recipiebatur. 345. 15[illegible]. a.

Conſulere rem, pro de re, 906. 144 a.

Conſulta, conſulor & conſultus, ut diff. 913 410. a.

Conſurgere in enſem, 817. 747. a.

Conſus, deus conſiliorum, 758. 636. b.

Contemplator, pro contemplare, 94. 1[illegible]7. b. 194. 61. a.

Conti duri, 802. 5[illegible]0. b.

Continet, pro detinet & impedit, 102. 259. a.

Continuo, pro in æternum, 21. 60. b.

Conventio in manum, 430 103. a.

Convexo, pro curvo, 28. 50. a.

Convexa cæli, 5[illegible]2. 4[illegible]. b. 60[illegible]. 241. a.

Convexa luſtrabunt, 308. 612. a. b.

Convexa per auras, alis convecta, 688. 543. a. b.

Conus, curvatura qua in galea prominet, 448. 468. a.

Copia, pro exercitu ſing. numero, 30[illegible]. 564. b.

Coquebat illam, pro macerabat, 67[illegible]. 34[illegible]. a.

Cor veneno interempti, cremari non poteſt, 186 490. b.

Cor ne edito. 9[illegible]. [illegible]01. b.

Coras, cum fratre, 915. 465. b. à cujus nomine civitas in Italia, 696 672. b

Corallus, mons Tuſciæ, 770. 10. a. & civitas, [illegible]9. 71[illegible]. a.

Corinum, oppidum, & unde dictum, 429. 270. b. & mons, 669. 209. a.

Coriti, arcuum et ſagittarum theca, 834. 160. b.

Cornu lapidoſa, 122. 34. a. 462. 649. a.

Cornuger fluvius, 719. 77. a b.

Cornix ſiniſtra, infauſta, 3. 18. 61. 15. b.

Cornua arborea, 2[illegible]. 194. a.

Cornua, pro antennarum extremitatibus, 58[illegible]. 132. a.

Cornua criſtæ, 948. 89. a

Cornua Italæ, pro telo de Italæ cornu, 814. 698. a. Cornus apta haſtilibus, 148. 448. a.

Cornus, in genitivo pro cornu; & genus pro genu, 402. 22. a.

Cornus Lycium, pro arcu. 934. 772. a.

Coronæ duplex, famine ea utebantur, 313. 659. b. Coronæ nautarum, quæ? 510. 41[illegible]. a. b. puppibus imponebant, 106. 3[illegible]4. b.

Coronæ preſſæ, pro galea & ſtephanæ 568. 556. a.

Coronare crateram, 154. 52[illegible]. a b. poculæ, [illegible]2. 728. a. b. vinæ, 6[illegible]4. 147. b. Corona induere craterae. 452. 525. b.

Corporis partes ſingulæ numinibus conſecratæ. 459. 60[illegible]. a.

Corpus dicitur, quicquid videri poteſt. 611. 301. a.

Corripere ſpatia, pro rapidum ire, 5[illegible]. 316. a. 6[illegible]. 634. a b.

Corripere viam, 286. 422 b. impenſas, pro imminuere, b.

Corrumpitur, quicquid deſinit eſſe, quod fuit, 150. 465. b.

Cortina, locus eſt unde Oraculum datur &c. 410 92. b. Phœbi, quid, 614. 347. a. b.

Corycia ſpicula, 934. 77[illegible]. a. ſtabula, a Corycio oppido Cretæ, 42. 60. a.

Corvi, valdè oblivioſi, 1[illegible]. 410. a.

Coruſca fulmina, 108. 128. a.

Corybantia æra, unde dicta. 4[illegible]3. 111. a. b.

Corycus ſenex quis, unde ſic dictus. [illegible]8. 127. a b.

Coryden, ab avo Corydalo dicitur, 8[illegible]. a.

Coryli, avellanæ ſunt, 924. 6[illegible]. a.

radices nocent vitibus, 1[illegible]8. 299. a. b.

Corymbi uvæ laderarum. 18. 19. a.

Coſſi urbs Tuſciæ. 8[illegible]4. 1[illegible]8. b.

Coſſus tribunus militum conſulari poteſtate, 652. 841 a.

Coſtæ, pro lateribus. 68[illegible]. 463. a.

Cothurnus, genus calceamenti. 47. 32. b. 5[illegible]. 10. a. Adj. cothurno verſatilior. 121. 8 b. Bacchus cothurnatus, ibid. 276. 341. b. pro calceamentis venatoriis, 276. 341. a.

Crater, unde dictus, 322 728. b. tres in cœna ſtatuebant antiqui Græci & quibus, ibid.

Crebra, pro crebro, 8[illegible]7. 50[illegible]. a.

Κρυσσπα, quid, 14. 72. b.

Crematorum oſſa tertio die legebantur, 8 4. 210 b.

Crepido eſt abrupti ſaxi altitudo. 865. 653. a.

Crepitantes flammæ, & ſonantes. 33 85. b.

Creſſa genus, pro Cretenſi, 563. 285 a.

Creſſia nemora, pro Cretenſia. 47[illegible]. 70. a.

Creſſia prodigia quæ? 738. 294. a. b

Creta, hodie Candia, ejuſque deſcriptio, 412. 104. b. tenax & argilloſa, 91. 179 b.

Cretenſes, in amores puerorum intemperantes, 816. 3[illegible]5. a. primi invenere religionem, 412. 104.

Cretes, Dryopeſque qui populi, 414. 146. a.

Crimina belli, pro cauſſis, 677. 330. a.

Crimine abeunte, diſcedunt omnes, 315. 65. b.

Crines flavos, an floros legend. 978. 60[illegible]. a.

Crinis madens, pro unguentato. 4[illegible]0. 216. b.

Criſſare haſtilia, Gr. κρίσσειν, 273. 317. b 9[illegible]4. 16[illegible]. b.

Criſtarum, duplex uſus, 292. 472. b.

Criſta, pro galea, 667. 18[illegible]. a.

Criſtatus Achilles, 892. 4[illegible]2. a.

Criſta comantes quæ, 448. 468. b.

Crocus rubens, 202. 182 a.

Crudeſcit morbus, cum validior fit, 18[illegible]. 50[illegible]. pugna, 937. 833 a b.

Crudum, pro crudeli & cruento. 8[illegible]7. 68[illegible]. a.

Crudus cortex pro viridi. 8[illegible]7. [illegible]3. a.

Cruores & ſanguines, pl. numero non dicimus, 532. 637 b.

Cruſta, & cruſtum ut diſſ. 179. 36[illegible]. a. Cruſtum ſaltatile, 663. 11[illegible]. a.

Cruſtumerium urbs, unde dict. 69[illegible]. 631. b.

Cruſtumia pyræ, unde dicta, 1. 6. 88 a.

Digitized by Google

Cujum, antique, pro cujus, 1512.a.
Culmen, unde dictum, 7. 69.a. *à Culmine ruit urbs id est concidit.* 358.290.a.b.
Culmus levis, 307. 321.b.
Culta, pro arvis, 832. 141.a.
Cultus, quid significet, 73. 1. a. *pro lege & imperio, &c.* 713. 316.a.
Cum praepositio, subinde omittitur, 724. 216.b.
Cum Deo fiere vel ridere, 370. 428.b.
Cuma civitas in Campania, 585. a.b. *unde dict.* ibid.
Cumaea Sibylla, 594 98.a. *urbis & unde dicta*, 445. 441.a.b.
Cumei atas, id est Sybillini, 24 4.a.
Cumulo, pro augmento, 375. 498.a.
Cumulata venia, pro solida ac plena. 511.436.b.
Cumulare altaria donis, 883. 50.b.
Cunabula, sunt lectuli infantium, 26. 23.a.
Cunabula geniis, 412. 105.a.
Cunctantes glebas, pro gravibus & magnis. 135. 236.a.
Cunctari in omnes partes, 861. 717.b.
Cunctis & omnes ut differant, 257. 522.a.b.
Cunei, loca in theatro, seu gradnum ordines, 853. 509.b. *pro spectatoribus*, 573. 664.b. *sunt globi cuneatim stipati*, 970. 457.b.
Cuneis coactis scindere, 616 509.a.
Cuninus Deus, quis, 22. 103.b.
Cupavo, quis? 836. 186.a.b.
Cupencus, Sabinorum lingua sacerdotes, 974 539.b.
Cupido ex Venere tantum progenitus; alii ex ipsa & Marte: alii ex ipsa et Vulcano &c. 315. 668.a. *cur aliger dicatur et cur sagittas ferat*, 314. 667.a. *Cupido et amor, ut differant*, 488. 194. a.
Cupressus. § 26. *inferis consecrata, & cur? fabula*, 466 64.a. *ante domum funestam poni solebat & cur? ibid.* 518. 506.a. 598. 150.b. *& cur ad funera adhibebatur?* 603. 216.a.
Cura dicta, quod cor uret, 257. 212.b. 468. 1.a. *pro amore*, 68. 22.b. *pro filio*, 639. 691.a. *pro cogitatione*, ibid. b.
Cura, pro conscientiis, 608. 274 a.
Curare corpus, 756. 607.b.
Cures, oppidum Sabinorum, 649 811.b. *Cures severi*, 759. 638.a.
Cureres, matris deum ministri, 415. 131 b.
Curgulio, quasi Gurgulio & quare. 94 186 a.
Curiam olim ingrediebantur duces, cum scepira, 8.6. 231. b.
Curio Cæsari Romam vendidit, 634. 621.a.
Curia, non nisi in augurato loco. 666. 171.a.
Curibus advenit, id est de Curibus, 847. 345.b.
Curotrofæ nymphæ, quæ, 70. 61.b.
Curriculum, pro tempore, 742. 408.a.
Currite, pro velvite, 28. 46.a.
Currus, pro equo, 661. 163.b. *non audit habenas*, 119. 514.a.b.
Curru, pro curribus, 32. 89.a. 451. 511.a.
de Cursoribus admiranda, 706. 807.b.
Cursus, pro navigatione, 498.299.a. 582.834.b. *pro volatu*, 41.80. b.
Custodia, qua custodit, 610. 574.a.
Custos ad limina, pro servo atriensi. 811. 648.
Cyllene, mons Arcadiæ, 719.139.a.
Cybele ops & terra dicta, 397. 718.b. *mater deum & unde derivata*, 839. 220.a.
Cybeli cultrix, id est montis Phrygiæ, 413. 111.a.
Cycladis descriptio unde dicta, 312. 653 a.b.
Cycladesparsa quæ, 415. 127.a.
Cyclas, genus vestis muliebris, 320. 715.b.
Cyclops filius Neptuni, 10. 26.b.
Cyclopum mania, 634. 630. a.b.
Cyclopea saxa, quæ, 256. 205.a.
Cycne, Ligurum ductor. 836. 185.a.
Cydon infelix, 846. 325. a.
Cydonia spicula, pro Cretica, 70. 59.
Cydonii mali, cum Medico, ejusdem pene efficacia, 128. 126.b.
Cygni, inter augurales aves non inveniri, ajunt, 284. 402 b. *augurium dant nautis*, 283. 57.a. *vanci & loquaces*, 915. 458.a.
Cygni, pro poetis, 62 14.b. *cur suavius canant?* 698. 659.b.
Cylindrus, lapis teres, instar columnæ, 53. 178.b.
Cyllene, mons Arcadiæ, 719. 139.a.
Cyllenius pro Mercurio, 494. 252.a. *ignes, pro Mercurii stella*, 108. 317.b.
Cymba futilis, an futilis legend. 618. 411.b.
Cymbala Cybeles sacris, & Bacchi orgiis adhibita, 195. 64.a b.
Cymbia, 466. 66.a. *pocula in modum cymbæ*, 551. 267.a.
Cyminus lacus, 698. 697.a.b.
Cymodocea doctissima, 839 225.a.b.
Cymothoe & Triton, dii marini, 249. 142.b.
Cynsphii hirci, id est Libyes, 176. 312 a.b.
Cynthius, Apollo à monte Cynthe, 363.b. *author Troiæ*, 159. 36.a.b.
Cynthus, mons Deli, in quo Diana nata, 296. 502 a. 484. 147.a.
Cyparissus conifera, fabula, 464. 680.a.
Cyprus, à Teucro superata, 310. 626.a.
Cyrnea taxus, id est Corsicana, 64. 50.b.
Cythera, insula Veneri consecrata, 825. 51.b. *neutro genere pluraliter dicitur*, 317. 684.a.
Cythera meretrix, eadem cum Lycoride, 37. 11. b.
Cytisus, herba est, 14. 64.a. *arbor, à Cythiso insula*, 181. 394.b. *virgulta*, 147. 431.b.
Cytisum, genus fruticis, 8. 79.a.
Cytorus, mons Macedoniæ, aut civitas, 148 437.a.b.

D

DA, pro dic, 3. 19. 409. 85. b.
Daa, Scythæ populi, 768. 728. a.
Dacorum mos, in bellum euntium, 152. 497. b.
Dædala Circe, 673. 282.a.b. *tecta, id est ingeniosa*, 201. 179. a.
Dædali, historia, 587. 14. a.
Dama, masculini & fœminini generis, 52. 28. b. *timidi*, 139. 539.a.
Damnare votis, pro obligare & obnoxios reddere & Damnati, qui dicantur, 35. 80. a. b.
Danai, unde dicti, 327. 5. a.
Danaidum nefas impressum, 856. 497. a.
Dapes, deorum. Epulæ, hominum sunt, 424. 224.a. *Dapes, regum sunt: epulæ privatorum*, 319. 710 a.
Daphne Ladonis filia, ab Apolline dilecta, & in laurum conversa. 20. 63. a.
Daphnis filius Mercurii. 10. 26. b. *venationis & musicæ peritissimus, &c. ejus tota historia*, 31. 20. a. *adamatus ab omnibus fœminis, usque historia*, 56. 68. a. b.
Dardania, pro Troja, 362. 315.a. 418. 156. a. *Dardanæ proles, pro Albanis regibus*, 6 5. 756. a.
Dardanus, pro Dardanus, 531. 662. a. 902. 287. a.
Dardani ortus & hist. 669. 207.a.
Dare, maximum habet in sacris usum, 715. 106. b. *pro facere*, 374. 481. a. 970. 453. a. *pro reddere*, 891. 162. b.
Dare dextram, pro auxiliari, 615, 370. a.
Dare cuneum, se in cuneum componere, 976. 575. a. b.
Dari ferre, 552. 248. a.

Dares

Digitized by Google

Daves, Dametis; & Dares, Daris. 563. 456. a.
Dares Entellum provocat. Proverb. 558. 369. b.
Daunia dea, pro Juturna, 587. 715. b.
Daunia gens, pro Rutula, 720. 146. a.
De, Augentis, 245. 110 a.
De more, quo ritu? 885. 35. b.
De te, pro in te. 625. 502. a.
Dea, instruitur circa fluvios, vel nemora, 309. 621. a.
Deceptus, pro captus, 52. 18. a.
Decernere, pro pugnare, 687. 525. b.
Decernere ferro, 982. 625. b.
Decii duo fuerunt, 132. 169. a. *pater & filius. Mures dicti,* 650. 814. a.
Decimo sexto anno militabant Rom. 665. 162. a.
Decolor aetas, 734 326. a.
Decoquere humorem, 106. 255. a.
Decurrere rogos, pro circum rogos, 893. 189. b.
Deducere, pro ducere, 87. 114. a. 104. 269. a.
Deductum carmen, pro tenui & bucolico. 37. 5. a.
Defendere, pro prohibere & excludere, 49. 47. a. 879. 905. a.
Defensum dare, pro defendere, 919. 437. a.
Defluere ad terram, 918. 501. a.
Deformare domum, 988. 805. b.
Defringere plantas, 138. 300. b.
Defunctus liberatus, 593. 83. a. b. 776. 98. a. b.
Degener quis dicatur, 379. 549. b.
Degeneres animos timor arguit, 470. 13. a.
Degenerare, in pejus & melius verti, 124. 19. a.
Degustare, pro leviter tangere, 965. 375. b.
Deycere oculos, humilitatis indicium. 916. 480. b.
Deiopeia Nympha pulcherrima, 229. 76. a. b.
Deiphobus Helenam duxerat, mortuo Paride, 624. 95. a.
Deiphobe Glauci filia, sacerdos Triviae, 589. 36. a.
Delia, pro amica & Diana fumitur, 20. 67. a.
Delicia, ut de hominibus dicantur, 2. 2. b.
Delius vates, pro Apolline, 516. 12. a.
Delos, post Latona partum Ortygia dicta, 407. 72. a. 408. a. *Latonia,* 157. 6. a.
Delos civitas & insula, 408. 73. a.
Delphico gladio perire, 435. 332. b.
Delphines, 565. 393. a.
Delphinus inter sacrata Apollini receptus, 415. 312. b.
Delubrum, unde dictum, 475. 56. a.
Delubrum dicitur, quod uno tecto plura complectitur numina, 352. 225. a.
Delus materna, 434. 144. a.
Demissa vox, pro humili & tenui, 433. 320. a.
Demittere mentes pro desperare, 978. 600. b.
Demophoon, Thesei filius, 30. 10. a.
Demorari, pro exspectare, sustinere, 824. 30. a.
Demorer Austros, 449. 481. a.
Densa, pro dense, 137. 275. a.
Densare, pro dense jacere, 926. 650. b.
Densi tela, pro densa tela, 803. 534. b.
Denso, & denseo, 704. 794. b.
Denso pinguis distendere, 165. 124. a.
Dentale, quid, 55. 172. a.
Deorum potestas triplici signo ostenditur, 57. 75. a.
Deos invocandi, ritus, 502. 301. a. b.
Deos tutelares cur Romani in obsidione urbis evocaverint, 364. 351. a. b. *Deos, veteres, patres dicebant,* 251. 159. a.
Depectant, pro decerpunt, 128. 121. a.
Depellere quid, 5. 22.
Deponere, quid, 17. 32. b.
Deponere animos, 578. 751. a. b.
Depositis, pro desperatis, 966. 195. a. b.
Deprensus, pro occupatus, 539. 52. b.
Deprensis, pro periclitantibus, 215. 421. a.
Dercenni regis bustum, 937. 850. b.
Desaevire, pro valde saevire, 860 56 . b.
Desilire ab equo, 918. 500 b.
Despumare undam salis, 106. 296. b.
Desuper venire, pro opprimere, 333. 47. a.
Detexere, pro perficere, 14. 72. b.
Detinere, pro delectare, 503. 348. a.
Deturbare terra, pro in terram, 859. 555. b.
Devotionis vis et modus, 362. 326. b.
Devotionum formula, 958. 234. b.
Deus, more Graec. utriusque generis, 685. 498. a. b. *Deus dabit his quoq; finem,* 256. 203. a. b. *Deus, pro somno vel vino,* 791. 337. b.
Δώτωρ ἀγαθῶν, Proverb. 564. 483. b.
Dexter an sinister locus antiquis honestior? 833. 160 b
Dexter modus rebus, pro optimo eventu, 498 294 a.
Dexter, pro propitius, 367. 388. a. 7. a. 362. b.
Dextra, olim fidei consecrata, 631. 613. b.
Dextra dextram jungere, salutatio majorum, 285. 412. a.
Dia, progenerosa, 527. 65. a.
Diana à parturientibus invocatur, 408. 73. a *Dianae tria ora,* 518. 511. b. *ara placabilis,* 763 764. a. b.
Diversos quatuor in toto Virgilio, 683. 464 a. b.
Dic quibus in terris &c. ejusque aenigmatis expositio, 22. 105 a. b. 23. b.
Dicabo, pro dabo, 240. 77. a.
Dicendi genera tria Humile, medium, &c. 223.
Dicere, pro designare, 165. 115. b. *pro dicare & consecrare,* 736. 344. a.
Dictaea arva quae, 470. 171. a.
Dictaeus rex, pro Jove, 155. 516. a.
Dictaei saltus, pro Cretenses, 477. 73. a.
Dictamnus herba qualis? 567. 412. b. *ferrum inhaerens expellit,* 470. 171. a. 477. 73 a.
Dictis, mons in Creta, 42. 56. a.
Dicto citius, 249. 146. a.
Dictum, pro dictatus, 598. 338. a.
Dicta, pro divulgata, 718. 332. a.
Dido Phoenissa, 316. 674. a. *Elissa ante dicta, & cur?* 276. 344. a. 473. 16. a.
Dido, potest & accusativus esse, 507. 323. a.
Didymaonis artes, 558. 359. a.
Dies descriptio, 950. 313. a. b. *partes quae,* 356 262. a. *brevium & longorum, causa,* 181. 412. a. b. 325. 749. a. b.
Dies an incipiat ab occasu, an ab ortu Solis &c.? 577. 739. a.
Dies Roman. à medio noctis incipiebat, 606. 251. a. *Dies, pro nocte,* 323. 736. a. *pro tempore,* 912. 425. b.
Die pro diei genitivus regulariter apud antiquos, 97. 208. a.
Dies felices operum, 104. 277. b.
Dies procedere, pro proficere, 25. 12. b.
Differre, pro dissipare, 269. 197. a.
Digerere omina, pro interpretari, &c. 348. 182. a.
Digna indigna pati, proverb. 938. 811. b.
Dignatus, pro digne habitus, 448. 475. a.
Dignor & digno, 892. 169. a.
Dii, pro dies, 311. 610. a.
de Dis triplex opinio, 506. 380. b. *cur per Stygem jurabant?* 612. 124. b.
Dii communes, qui? 950. 118. a. b.

Digitized by Google

Dii fluminum, cur cornuti fingebantur, 212. 371. b. *Dius Ino pitalibus & Iovi in mensa libabatur*, 323. 740. a. *Di maximi fere omnes senes sunt & quare*, 214. 401. a. *Di omnes, sunt ἀρρενόθηλυς*, 591. 64. a. *Di penates, à Samothracia ab Aenea in Italiam advecti sunt*, 400. 12. b. *& qui fuerint*, 281. 312. a. *Dii superis libabant tantum: inferis sacrificantes, etiam vasa in ignem mittebant*, 601. 225. a.

Dii non gradiuntur sed fluunt, 285. 409 b. *Dei propria præsunt singulis actibus*, 143 14[illegible]. a. *Stemmatis coli solebant & quid stemma*, 513. 45[illegible]. b. *Dii tribus coluntur, precibus, votis, donis*, 44[illegible]. 438. b. *Dii, tum tantum calendis, tum idibus vaticinabantur*, 589. 37. a. *veneantur operto capite*, 439. 3[illegible]0. b.

Dii umbris contrarii, 12. 46. a.

Dei voceni, scriptores tribuebant, qui in re aliqua excellebant, &c. 2. 7.

Diluere Baccho favos, id est sacrificare mella, 109. 344 a

Dimittere ab armis, 990. 84[illegible]. b.

Dindyma, mons Phrygiæ, 141. 252. a. 608. 617. b.

Diomede, Græcus accusativus, 197. 243 a. b. *Beneventum, Argos &c. condidit*, 708. 9. a. *equos habuit, quibumanis carnibus vescebantur*, 405. 51. a. *socii ejus in aves conversi*, 961. 271. a. *Troianis Palladium reddidit, & curè* 443 467. a.

Dionæa mater, pro Venere, 401. 19 b.

Dioneus Cæsar, unde ita dictus, 64. 47. a. b.

Dira, abominanda & magna, 271. 2[illegible]7. a. 78. 37. b.

Dira appellant Sabini, quæ nos mala, 425. 2[illegible]5 b.

Dira in cælis: Furiæ in terris: Eumenides apud inferos, 526. 610. b. *sunt ultrices deæ*. 766. 701. a. *gemmapestes*, 990. 845. b.

Direpta, pro dispensa, 380 563 b.

Dirpere tergora, an derspere legendum, 258 215. b.

Discincti, qui? 763. 724. a.

Discite justitiam moniti, &c. 631. 620 b.

Discordia, pro avaritia, 1[illegible]2. 496. a.

Discordia repens, 962. 311. a. b.

Discrimen, pro intersitio, vel cursu, 547. 114. b.

Discriminare, pro dividere, 89[illegible]. 144 b.

Discumbentes & sedentes olim vescebantur, 320. 712. a.

Dissimulare & simulare, ut diff. 29[illegible]. 52[illegible]. a.

Διστάζειν *quid.* 79. 2[illegible]. b.

Distendere, pro implere, 288 487 b.

Distinere hostem arcere, repellere, 90. 381. a.

Dius domina, pro Proserpina, 617. 357. a. b.

Divi & dii ut differant, 539. 45. a. 55. 139. a.

Divinandi peritia, in duas partes dividitur, 438 559. a.

Divini honores merentur duplici ratione, 241. 13. a.

Divinum ius cur dicatur, 95. 168. a.

Divortia, via in diversa tendentes, 794. 379 b.

Dodona, civitas Epiri, juxta quam nemus Iovi sacratum, glandibus abundans, 90. 149. b.

Dodonæi lebetes, qui, 44[illegible]. 466. a. b.

Dolere dolore, 315. 673 b.

Dolones, à fallendo sic dicti, 696. 664 a.

Dolopes, Pyrrhi socii, 5[illegible]8. 7. a.

Dolon, explorator Trojanorum, 564. 347. a.

Dolos versare, pro exercere, 335. 62. a. b.

Dolus an virtus, quis in hoste requirat, 367 390. b.

Domina Ditis, 617. 357. a. b

Domitia, crinem suum execrata ad tormenta facienda, cum Galli Capitolium obsiderent, 321. 724. a.

Domus, pro familia, 387. 652. b.

Domus singulæ partes, diis sacratæ. 373. 469 a.

Domus placida, pro campis Elysiis, 640 705 a.

Donaria, abusive pro templis, 189. 533 a.

Donum & munus ut diff. 356. 269 a 531. 31. a. *pro sacrificiis*, 476 63 a.

Donysa viridis, 415. 125. a.

Dorica castra, pro Græcis, 593 88. a.

Doris amara, pro mari, 66 5. b.

Dorsum duplex in vomere, quid? 93. 172. a. *Dorsum, de saxo*, 245. 114. a. *Dorsum iniquum, pro duriore arena*, 844. 303. a.

Dorus Neptuni filius, unde Dori, 331. 2[illegible]. a. b.

Dotalis regia, 968. 36[illegible]. a.

Draco sacer heroibus, 544. 96. b.

Drances Turno infensus, 88[illegible]. 121. a.

Drepanum civitas, & unde dicta, 466 707. a. b.

Drusi duo, prior Asdrubalem vicit, 60. 814 a.

Dryades, Nymphæ quales, 160. 40. a. *Unde dictæ*. ibid. 74. 11. b.

Drymoque, Xanthoque, &c. Nymphārum nomina, 216. 336. b.

Ducere, pro abducere, 678. 359. b. *pro educere*. 965. 372. b. *Ducere animam, quo jure*, 73. 6. b. *bellum*. 711. 55. b. *Ducere muros*, 247. lin. penult. b. *pro exadificare*, 287. 227. a.

Duces interemptos, omnis exercitus vulnerabat. 81. 9. a.

Duci, pro ductum iri, 23[illegible]. 23. a.

Dulce meum, ut intellig. 500. 318. a.

Dulichia rates, à Dulichio insula, in qua Ulysses habitavit, 44. 76. a.

Duobus simul eunibus, Proverb. 273. 3[illegible] 6. b. *Duo, pro duos*, 34. 6[illegible]. b. 460. 623 b. 902. 28[illegible]. b.

Duplex amictus, 56[illegible]. 421. a.

Duplicare, quid? 526. 64[illegible]. b. *pro augere*, 14. 6[illegible]. a.

Duplicare vota, 752 556. b.

Duplices, pro duas, 243. 97. a. 664. 140. a.

Durare, pro sustinere, 754. 577. a.

E

Ebulum, genus herbæ, 68. 27. a.

Ebur, à barro dictum, 306. 196. a *illachrymat templis*, 117. 470. a. b.

Echionium nomen, pro Thebana gloria, 973. 515. a.

Ἐχθρὸν δῶρον ἄδωρον. 333. 44. b. 894. 195. b.

Ecloga unde dicta, 1. 1. *Ecloga nunquam sibi similes sint*, 1[illegible]. 1. a.

Edice, pro edic. 915. 463. a.

Edisserere, ordine cuncta narrare, 344. 149. a. b.

Edon, mons Thraciæ, 96[illegible]. 36[illegible]. a.

Educere, pro educare, 812. 673. b.

Edura, nimium dura, 199. 14[illegible]. a. b. *Edura, quasi non dura*, 124. 65 a.

Effata, dicuntur loca sacra, ab augurib. inaugurata, 447. 461. a.

Effigiem toro locat, & quare? 518. 108 a. b.

Effodere & fodere, ut diff. 289 447 a.

Effatus ager, quis, 83. 81. a.

Effata vera senectus, pro cassa veritatis, 682. 440 a. b.

Effugia, dicitur hostia quæ effugit, ad aras adducta immolanda, 343. 140. a.

Effultum, super quod unusquisque jacet, 73[illegible]. 368. a.

Effundere iras rum habenas, 972. 499. a.

Effundere tela, 802. 56[illegible] b.

Egelidum, nimis gelidum, 756. 610. a. b. *pro tepido*, ibid.

Egere, pro coegerunt, 735. 335. a.

Egeo hanc rem. Plaut. 505. 373. a.

Eget illa re, & illius, dicimus, 14. 71. b.

Egregius

Digitized by Google

Egregius animi, 911. 417. b.
Egressus fines. cum accusat, 392. 713. a.
Ehen, *quam pingui macer est tibi taurus in arvo*, 22. 100. b.
Ei diphthongus apud Græcos, *in E apud Latinos producitur*, 265. 261. a.
Elabi, *pro celeriter præcurrere*, 546. 851. b.
Electrum, *succinum est*, 188. 522. a. b. 757. 624. b.
Electri tria genera, 748. 402. b. *pinguia*, 55. 54. a.
Elea mota, *id est*, *fines Circi*, 169. 208. a. b.
Elementa quatuor, *& de Elementis & Deo nascuntur omnia: ab elementis habemus corpus*, *à Deo animam*, 642. 724. a.
Elementa, *animalia esse voluerunt*, 520. 524. a.
Elephanti & in Africa, *sed in India majores*, 81. 57. a.
Eleusina mater pro Cerere, *& unde sic dicta*, 92. 163. a.
Elidere, *pro præfocare*, 730. 289. b.
Elidis urbs, 631. 588. a.
Elis & Pisa civitates Arcadiæ, 465. 691. b.
Elisa spuma, *pro expressa*, *exclusa*, 456. 567. a.
Elisa, *pro Didone*, *lingua Punica virago*, 501. 335. a. b.
Elysium, 627. 542. b. *ubi piorum animæ habitant*, 576. 738. b.
Elysiorum camporum descriptio, 635. 638. a.
Elorus, *fluvius*, 465. 691. b.
Eloquentia effectus, 250. 157. b.
Eluctari, *ut aqua dicatur*, 135. 244. b.
Elyces, *sulci ampliores*, *ad siccandos agros ducti*, 87. 109. a. b.
Emathia, *Thessaliæ est*, 118. 492. a. *pro Macedonia*, 213. 390. b.
Emicare, *verbum celeritatis*, 537. 387. b.
Emicuit, *pro exiluit*, 347. 178. a. b.
Hμίσεοι cum volant, *tantum videntur*, 38. 24. b.
Enare, *de volatu*, 537. 16. b.
Enceladi corpus in Sicilia, 476. 573. b.
Enipeus, *Thessaliæ fluvius*, 212. 368. a.
Enses ab humero antiquitus pendebant, 789. 303. b.
Ensis crudus, *pro duro ac crudeli*, 972. 507. b.
Eoæ domos Arabum, 127. 116. b.
Eoæ, *pro matutinis*, 58. 221. b.
Eo primo, *sc. tempore*, *vel aurora*, 880. 4. a.
Eous, *E*, *naturaliter longum habet*, 369. 417. a.
Eous fluctus, *pro Euro*, 453. 538. a.
Eous, *pro Lucifero*, 105. 288. b.
Epeus, *equi Trojani fabricator*, 355. 264. b.
Ephyreja ara, *id est Corinthia*, 149. 464. b.
Epicurei, *duo principia rerum statuunt*, *Corpus & inane*, 39. 31. a. *pinres cælos esse asserunt*, 275. 335. b.
Epidaurus, *civitas Illyrii*, *Æsculapii tutela nobilis*, 160. ibid. *domitrix equorum*, 160. 44. a. b.
Epirus optimas equas creat, 81. 55. b.
Epitaphium & Epicedion, *ut differant*, 30. 14. a.
Epitheta, *nunquam vacant*; *sed aut ad augmentum*, *aut ad diminutionem*, *aut ad discretionem ponuntur*, 253. 182. b. 275. 327. a.
Epulæ repostæ quæ, 188. 527. a. b.
Equas, *è vento concipere*, *& ubi*, 173. 271. a. b. *Equarum prægnantium cura*, 166. 138. b.
Equicolus pulcher armis, 813. 684. b.
Equidem, *pro ego quidem*, *& quidem*, 305. 580. a.
Equi fata dominorum præsentiunt, 876 860. a. b.
Equi, *caput effossum quid designarit*, *belli omen*, 239. 445. a.
Equus à Neptuno progenitus, *ut dictus*, 76. 14 a. *Neptuno consecratus*, 581. 817. b. *bellator*, 878. 891. a. b.
Equus immolatus Romæ, *sacris publicis*, 167. 160. b.
Equus in frenis, 870. 750. a. *lachrymas & dolorus affectum sentiens*, 886. 90. b.
Equus Trojanus quid fuerit, *an machinamentum*, *an porta*, *an signum*, *&c.* 359. 15. a.
Equini pulli, *in fronte carnem quandam habent* Amor mattis, *vel Ippomanes dict.* 119. 513. a.
Erato, *pro Calliope*, *vel qualicunque Musa*, 658. 37. b.
Erebus, *pars inferorum*, 618. 404. a.
Erebi umbræ pallentes, 471. 26. a. *Ereti manus*, 699. 711. a.
Ergo, *pro gratia vel caussa*, 638. 670. a. b. *pro merito*, 34. 58. a. 145. 393. b.
Erichthonius primus, *usum currus docuit*, *&c.* 164, 113. a. b.
Eridanus fl. Italiæ, *qui & Padus vocatur*, 212. 372. a. b. *& cur in Elysio* 637. 655. a. b. *fluviorum rex*, 117. 483. a. b.
Erigone, *virgo est*, *signum cæleste*, 78. 38. a.
Erinnys, *pro furore bellico*, 363. 817. a. b.
Eripere fugam, *pro accelerare*, 385. 619. a.
Eriphyle, *Amphiarai augurii Argivi uxor*, 621. 445. b. *muneris allecta*, *virum suum prodidit*, 314. 663. b.
Eris mihi magnus Apollo, 22. 104. a.
Errabunda vestigia, *pro erratica*, 42 58. a.
Errare, *pro pascere*, 254. 189. a. 685. 491. a. *pro pasci*, 2. 5.
Error, *pro furore*, 187. 513. b. *alibi pro noxa &c.* ibid.
Erumpi quid, 22. 100. b.
Erycinum littus, 824. 36. b.
Erymanthus, *mons Arcadiæ*, 561. 448. a.
Erymanthi memora, 643. 802. b.
Eryx Buta & Veneris filius, 537. 24. b. 561. 412 a.
Eryces fines, *pro Sicilia*, *& quis ille Eryx*, 504. 574 a.
Eryx, *mons Siciliæ supra Drepanum*, 578 75. b. 983. 701. a.
Essedæ, *Gallicana vehicula*, 170. 204. a. b.
Esset id est comesset, *consumeret*, 91. 151. a.
Est, *prodit*, 476. 66 a b.
Esto, *pro sit*, 841. 180. a.
Esto concedentis adverbium, 827. 67. a.
Etiam, *pro adhuc*, 169 189. b.
Etiam, *pro eja*, *adverbium hortantis*, 903. 373. a.
Etruscorum maximum in Italia imperium, 155. 533. b.
Euadne, *uxor Capanei*, 6. 1. 447. b.
Eue Bacche, *Bacchantis vox*, 679. 389. a.
Euandrus rex, 722. 185. a. *Arcas fuit*: *ejus historia*, 711. 52. a. *arcis Romanæ conditor*, 713. 313. a. *ut Atridis contemtus?* 718. 129. a.
Euandrus, *pro Evander*, 751. 545. a.
Euantes, *Bacchantes à Libero*, *qui Evan.* 66. 517. a.
Euboea insula est in qua Calchis civitas est, 585. a b.
Euboicum littus Bajarum, 815. 710. a.
Euboicæ rupes, *pro monte Cumano*, 589. 42 b.
Evincla juras, 47. 32. a.
Eviscerare & exenterare, 931. 7. a.
Eumenides quæ, *& cur ita dictæ*, 105. 278. a. *Eumenidum mater*, *pro Nocte*, 606. 210. a. *thalami*, *pro Furiarum sedibus*, 609. 280. a. b.
Evocati milites qui, 698. 694 b.
Euphrates, *Orientis fluvius*, 129. 509. a. 212. 561. a b. 766. 721. b.
Euripus, *circa Chalcidem*, 70. 50 a.

Digitized by Google

Europa dicta, ab Europa Agenoris filia, 282. 389.a.
Eurotas, fluvius Laconum, 44. 83.b. 295. 502.a.
Eurystheus dictus, rex Graciæ fuit, 156 4 a. *ejus imperia in Herculem,* 711. 292.a.
Eurytion bonus, 856. 499.a. *apud Lycios colitur, ut heros,* 566. 514.a.
Ex alto causas petere, 741. 395.a.b.
Ex ordine, rite, & sine mora, 579. 771.b.
Exacta, pro exquisita, 273 313.a.
Exacti menses, qui, 114. 415.b.
Examen, proprie est filum, quo trutina regitur, 984.
Exardere in iras, 682. 445.a.
Exanimus & exanimis dicitur, 294 488.a.
Excantare, est magicis carminibus obligare, 56. 71.b.
Exceptus, pro fraude circumventus, 928. 684.b.
Excierat, pro evocaverat, 544. 107.a.
Excipere est, insidiis opprimere, 600. 173. a.b. 16. 18. b. 435. 332 a. *pro insidiose respondere,* 481. 114.a.
Excipere sorti, quid? 787. 271.b.
Excitare, pro consternere, 391. 718.a.
Excreti hedi, id est validiores, 181. 398.a.b.
Excubiæ, diurnæ: vigiliæ, nocturnæ, 782. 159.a.
Excudere, est feriendo elicere, 253. 178.a.
Excussa magistro navis, 614.353.a
Excussi patria, 674. 299.b.
Excussisse, pro excutere, 592.79.b.
Exegit, pro exclusit de latebris, 365. 35[illegible].a.
Exercere, pro fatigare, 288. 435.a.
Exercere diem, 273. 801.b
Exercitus, pro exercitatus & peritus, 421.182.a. *Exercitus, duobus modis deletur,* 239. 74.a.
Exerta mamma, pro nudata, 195. 496.b.
Exhausta bella, 470. 14.a.
Exhaustus omnibus, 307. 603.a.
Exigere ensem, pro agere, 874.815.a.
Eximii sacrificii vocabulum, 221. 550. b.
Exire, pro vitare, 562. 418.a.b.
Exire vim, pro evitare, 512.750 a.b.
Exit flumen cum abundat, 87 316.a
Exolvit se corpore, 936. 829.a.
Exorare, & orare, ut differant, 439. 370.a.
Exorsa longa, 123. 46.b.
Exorsa verum, 850. 181.b.
Expectata pro probata, 639.687.a.
Expectate venit, pro expectatus 357. 283.a.
Expedire, pro ferre, 315. 706.a.
Expedire manus, 955. 258.a.
Expendere, quid, 352. 129.a.
Experientia, pro notitia, 73.4.a.
Explere numerum, pro minuere, 628. 545.a.b.
Explorare, pro deliberare, explanare, statuere, 240. 81.b.
Exsors, pro optimo & præcipuo, 752. 552.a.
Exsors vitæ, 619. 428.b.
Exstinxem, pro exstinxissem, 526. 606 a.
Exsudat, pro exsudatur 83. 88 b.
Exta consulere, 476 64.a.
Exta tristia, 117.434 b.
Extemplo, pro ilico: & unde derivatum, 242.96.b.
Exterrita, pro turbata, 512.450.b.
Extorris finibus, 527. 616.a.
Extremum, pro summo, vel primo, 209. 319.a b. 669. 218.b.
Extremus labor, quis, 66. 1.a.b.
Extrema, pro pessima, &c. 487. 179.a.
Extundere, pro studiose reperire, 89. 133.a. 209. 315.a.
Exuberare, pro super abundare, 94. 191.b.
Exultare, gaudere, 864. 643.b.
Exurere, & urere, ut diff. 234. 41.a.b.
Exuvia, de corio serpentis, 374. 472.a.

F

Fabaris qui & Farfarus dicitur, 702. 715.a.
Fabii trecenti sex, de una familia, 652. 845.a.
Fabritius, paupertate gloriosus, 652. 844 a.
Fabula & Historia, ut diff. 261. 239.b. *Fabula inventa, delectationis causa,* 40. 41.a.
Facere, pro sacrificare, 20. 77.b.
Faces præire solent nubentes puellas, 53. 29.a.
Facesso, pro facio, 221. 548 b.a. *sed cum studio,* ibid. 772. 45.b.
Facies, pro totius corporis forma, 156. 95.b *pro speciebus,* 619. 5[illegible].a. *pro vultu,* 317. 687.a.
Facies qui, 169.a.
Facilis descensus Averni, 596 126 a.
Facilis victus, est copiosa, dives, fertilis, 289. 449.a b.
Fagus, arbor glandifera, unde dicta, 1.1.
Falcatus ensis, 701.732.a.
Falernus mons Campaniæ, ubi optima vina nascuntur, 126. 6.a.
Falisci, Halisci condidit, 695. 695.a.
Fallere, pro latere, 394.744.b.
Fallere dextras dominorum, 633. 63.b. *Fallere faciem, pro simulare & mentiri,* 317. 687.b.
Fallax herba, quæ, 26. 24. a.b.
Falsum, pro simulato, 432. 302.a.b.
Fama, cur monstrum, horrendum, ingens, 487. 181.b.
Famæ descriptio, 486. 174.a.
Famelicus non interpellandus, 259. 210.b.
Fanatici, futura præcinunt, 74. 10.b.
Fandum atque nefandum, pro justitia ac injustitia, 301. 347.a.
Far pium, quid? 577.745.a.b.
Fas, est omne quod permittente satorum lege præstatur, 533 696.b.
Fas versum atque nefas, 118. 505.b.
Fas nobis dicimus, 503. 305 a.
Fascelis, quid, 340. 116.b.
Fasces attollere & submittere, quid, 666. 173.b.
Fasces populi, 352. 495.a.
Fascis, pro onere, 65.65.a.
Fascinus deus, quis, 22. 203.b. & *fascinum,* ibid.
Fascis mystas, cur dicatur, 178. 347.a.b.
Fastigia, quæ, 372. 458.b.
Fastigia rerum, id est primordia, 277. 346.a. *pro operis summitatibus,* 289. 442. a. *de infima parte,* 237. 61.b.
Fatalis manus Trojanor. 958.232.a.
Fatalis virga, 618. 409.b.
Fatiferus ensis, 757 621.a.
Fatigare, pro exercere & sollicitare, 269. 284.a.
Fatigare sylvas, 807. 605.a.b.
Fatigant, pro fatigantur, 714. 94.b.
Fatiscere, pro abundanter aperire, 24[illegible]. 127. a. 182.a b.
Fatum quid, ejusque definitio, 44[illegible]. 376. a.
à fando dictum, 28. 46. a.
Fata, pro calamitatibus, 354. 246.a. *pro casibus,* 470. 14.a. *sunt & denuntiativa & conditionalia,* 533 696.a.
Fati necessitas impediri potest, non penitus eludi, 556. 610 b. 265. 261.a. *differri possunt, sed non immutari.* 741.398.a.394.738 b.
Fatis pro malis, an pro responsis? 512. 450.b.
Fata, responsa, 341.121.a. *pro morte,* 519. 19.b. *pro voluntate,* 232. 36. b. 527. 64.a. 659. 50. a.
Fauces, itinera inter duos montes, 9[illegible]9. 16 a.
pro angustiis, 56. 207.b.

Digitized by Google

Fauces prima Orci, 608. 271. b.
Favere, pro velle. 75. 18. b. *favere*, ibid.
Fauni, unde dicti, 38. 21. b.
Fauni, sylvicolæ, 819. 551. a. b.
Faunus Pici filius: Omam filiam habuit, 731. 314. a. *à fando dictus*, 74 10. b. *Rex Aboriginum*, ibid. 659. 47. a. *ejus oracula*. 661. 11. a.
Favorum constructio, & quibus partibus constet, 192. 22. b.
Fax ara, pro bello, 828. 77. a.
Fax, pro lumine, 391. 694. a.
Faxo, pro faciam, 961. 316. a.
Febris à fervere dicta, famen & frigida datur, 184. 458. a. *ante bobris dicebatur*, 693. 695. a.
Februus, Dius pater, 79. 41. a.
Fel veneni, 951. 857. b.
Felicior, pro peritior, 818. 772. a.
Felix sis, id est propitius, 34. 65. a.
Femina olim non utebantur vino, 823. 741. a.
Femur; & an femen dicatur, 847. 344. a. b.
Fera ac rabida ad minima consternantur, 179. 372. b.
Fera de omnibus prope quadrupedibus, unde dicta, 258. 219. b.
Feralc carmen, pro funebri, 514. 462. b.
Fere, ultima syllaba longa. 416. 135. a.
Ferendo, dum fertur, 575. 710 a.
Ferentes venti, pro propitii & prosperis, 511. 430. a.
Feria aut legitima sunt, aut indicta, 310. 636. b.
Feriis, terram ferro tangi, nefas, 203. 268. b.
Ferire fadus, 833. 354. a.
Feronia mater, nympha Campania, libertorum dea, 753. 564. a. *gaudens luco*, 705. 100. a.
Ferre, pro adferre & nuntiare, 336. 75. a. *Ferre, pro auferre*, 560. 285. b. 237. 63. b. 64. 51. a.
Ferre animum calo, 859. 548. a. b.
Ferre manum, pro contendere, 560. 403. a.
Ferri equis, pro trahi, 293. 480. a.
Ferre letlum, pro inferre, 939. 872. a.
Ferre pedem, quo sensu, 74. 11. b.
Ferreus ager hastis horret, 524. 601. a.
Ferro flammaque res geritur, 363. 33[illegible]. b.
Ferrugineum pro nigro colore, 202. 183. a. b. 611. 303. a. b.
Ferrugo quid, 116 467.
Ferrugo libera, coloris genus, 806. 582. a. b. *peregrina*, 933. 772. b.
Ferrum, unde sic dictum, 333. 51. b.
Ferrum anceps, pro utrinque noxio, 687. 325. a.
Ferrum recipere, quid? 879. 907 b.
Fervere pro implere & æstuare, 116. 46. a.
Fervet opus, 218. 440. b.
Fervor 38. *conjugal*, 509. 409. a. 523. 567. a.
Fescennina acies, 658. 695. a.
Fessus & fatigatus, ut diff. 725. 232. b.
Festine, pro festinans, 801. 418. a.
Fibra, quid proprie, 18. 120. a. b. 631. 600. b. *litoris extremitates*, 835. 176. a.
Fibra mimaces, 117. 484 b.
Fibri, canes Pontici, 11. 59. a.
Fidena urbs Lat, 646. 771. a.
Fides magna cura, apud majores, 8. 0. 134. a. *cana, cur dicatur*, 270. 256. a.
Fiducia in bonis, confidentia in malis rebus, 248. 136. a.
Fiducia, & pro crimine ponitur. 354. 61. b.
Fidus & fidelis, an diff, 246. 117. a.
Figere, pro consecrare, 263. 212. a.
Figere atque refigere leges, 634. 612. a. b.
Filii non nobilitantur ex parte matris, 906. 304. b.
Filios, scelera paterna non maculant, 241. 116. b.
Fineus Thracum rex, de illo fabula, 423. 209. a.
Finus, latamen agri dicitur, & quare, 83. 80. b.
Fingere, pro componere, 414. 148. a.
Fingere lingua corpus, 758. 634. a. b.
Fingere premendo, quid? 592. 10. b.
Fiscellum texere, 71. 71. a.
Fiscina facilis, cur ita dicta, 103. 266.
Fissus dies est, non totus religiosus, 589. 37. a.
Fistula venus, ut compacta, 11. 36. b.
Flabra, caret singulari numero, 138. 293. a. b.
Flagella, summa arborum partes sunt, 138 299. a.
Flagitare, pro invidiose poscere, 341. 124. a.
Flamen Martialis & Quirinalis, non tenebatur omnibus ceremoniis, quibus Flamen Dialis, 752. 552. a.
Flammes, unde dicti, & eorum vitus, 762. 664. a.
Flammi, à Flaminica vestu fiebat, 495. 263. b.
Flammi dialis, mensa inanis non adponebatur, 319. 710 b. *si quis eius pedes vel genua amplexus fuisset, verberari non licebat*, 459. 6. 7. a.
Flammi, post Solis occasum apicem ponere non licere, 272. 309. a. b.
Flammes, farinam fermentatam contingere non licebat, 258. 113 b.
Flaminicam non licet, nisi unum virum habere. 471. 29. b.
Flaminicam scalas plus tribus gradibus nisi Graecas scandere non licebat, et ratio additur, 529 646. b.
Flaminica non licebat soleas morticinas habere, 519. 518. a.
Flamines ac Flaminica per farreationem in nuptias convenisendi, mos, 505. 374. b.
Flammis adolere penates, ut intelligendus locus ille, 319. 708.
Flatus remittere, 906. 346. b.
Flaminia urna, 698. 696. a.
Flavum, pro viridi, 755. 309. b.
Flectere, pro regere, 251. 160. a.
Fletus, pro verbis flebilibus. 511. 417 b.
Flictus, pro infictu & ictu, 812. 667. a.
Florentes are catervæ, 705. 804. b. 913. 433. b. *florentes ætatibus*, 45. 4. a.
Floribus aspergere tumulos, mos antiquus, 542. 79. a. b.
Fluctuare, pro splendere. 137. 281. b.
Fluctuare æstu curarum, 709. 19. a.
Fluens crinis, an unguentatus, an prolixus? 414. 147. a.
Fluere, pro delabi; τῶν μίσων est, 347. 169. a. *pro festinanter incedere*, 896. 236. b.
Flumen piceum, 820. 814 a. b.
Flumina, cur cum cornibus pingantur? 713. 77. a. b. *illis simulacra fiebant ex lapide candido: Nilo vero ex nigro, & quare*, 108. 293. b.
Fluvio secundo defluere, 685. 494. a.
Fluvius, pro fluvio, 713. 77. a.
Fluxa res Phrygia, pro mollibus, 818. 88. b.
Foci penetrales, qui. 573 660. b.
Focos amare, quid sit. 416. 134. a. b.
Focus, pro privata cujusque domo. 416. 134. b. *pro pyra*. 895. 212. a.
Focus vocatur, quicquid ignem fovet. 950, 118. a.
Fetiales, olim fadales dicebantur & unde. 237. 66. b.
Fœcunda panis, pro in panam. 631. 598. b.
Fœdare, pro cruentare, 426. 241. a. b. *pro dilacerare, &c.* 334. 55. a. b.
Fœdus, quid, unde derivatum. 237. 66. b. 775. 641. a.
Fœdere pepigit, quo sensu? 879. 902. a.
Felix, pro propitio, 275. 334. b.
Femina, varium & mutabile semper, 523. 570. b.
Famina, & olim regnavere, 313. 657. a.

Fenilia tecta sunt, sub quibus fenum reponitur, 176. 321.b.
Fœta, pro plena & gravida, 236. 55.a. 353. 238 a.
Fœtura gregem supplet, 48. 36.a.
Fons, pro aqua, 950. 119.b.
Fontes omnes sacri, 661. 84.a.
Forceps, Gr. δοδιήκης, 967. 404.a.
Forcipes, quasi formi capes, 746. 451.a.
Forent, pro essent, 371. 439.a. 718. 130.a. pro præterito tempore, 443. 417.b.
Fori, tabulata navium, 526. 605.a.
Formica, unde dicta. Fabula, 508. 402.a.
Fornix est camera in arcum ducta, 634. 631.a.b.
Fornix alti saxi, 873. 806.b.
Fors & virtus miscentur in unum, 983. 714.a.
Fortunatus laborum, 911. 416.b.
Fortunæ varietas describitur, 912 425.b.
Forulis, urbs, 699. 714 b.
Forum insanum, pro luxurioso, 153. 502.a.
Fossa, pro sulco, & contra, 665. 157.a.
Fotum gremio & complexum, 318. 696 a.
Fovere, quid significet apud Medicos, 968. 420.b. pro amplecti, 15.4.b. pro incolere & inhabitare, 481. 193.a. 778. 57.b.
Fraga, quæ, 21.92.b.
Fragmen, pro fragmento, 844. 306.b
Fragrantia & flagrantia ut diff. 288. 440.b.
Franci, sæpe utitur in adversis, 329. 13.a.
Fraus, pro periculo, 827. 72.b.
Fremere ore, pro consentire, 305. 563.a.b. 559. 385.b.
Frendere quid, 216. 452.b.
Fremere, cum clamore deposcere, 683. 460.a. imperia recusare, 217. 69.a. alias velle, ibid.
Fremere, de aqua fontis, 902. 219.a.
Frenum accipere, 976. 518.a.
Frequens, pro frequenter, 85. 99.a.
Freta, dicta à fervore, 6. 61.a. 303. 561.a. pro mari, 301. 611.a.
Frigidus angus, id est nocens, 56. 71.b.
Frigus penetrare & urere dicitur, 84. 93.a.b.
Frigus sceleratum, 136. 256.b.
Frigus, pro morte, 996. 951.a. pro timore, 242. 96.a.
Frondator, 6. 57.a. tria genera frondatorum, ibid.
Frondes atræ, quæ? 603. 215.a.
Frondes & frondes sunt diff. 255. 285.a.
Frons, pro prima parte hominis. 838. 211.a.
Fruges, à frumentis non discernis, 253. 185.b.
Frumenta lætentia, 10. 315.a.
Fuat, pro fuerit, 130. 108.a.
Fuci, imperfecta sunt apes, 201. 108.b.
Fucinus, vitrea unda, 702. 759.a.
Fucus, genus herbæ velleræ, 191. 39.a b. de equis oriuntur, 28. 419.b.
Fuga de profectione & cursu, 105. 236.a. 579. 769.a. Fuga medio, id est dum fugit, 2. 2. 547.a.
Fugax, pro veloce & fugiente, 867. 697.b.
Fugere patriam, 1. 4.
Fuimus Troës, 362. 325.a.
Fulga, gis, 651. 826. b.
Fulgor, pro fulgetra & tria genera fulgetus, 750. 524.a.
Fulica marina, 110 361.a.b.
Fulmen, pro tonitru, 954. 522.a.
Fulmina de sexdecim partibus cæli jaciuntur, 744. 427.a. tria genera, 387. 649.a. si fulmen principem vel regem afflaverit & supervixerit, posteri eius nobiles futuri sunt, ibid. alia quatuor genera, 235. 47.a. diis adsignantur, & duodecim genera fulminum, 234. 46.b. ex nubium collisione fieri.
Fulmina ventu afflare, pro amburere, 387. 649.b.
Fulminis triplex vis, 108. 332. a. 744. 430 a.
Fulmineus ensis, pro fulgenti, 524. 580.a.
Fulvus hyacintho, 41. 53.b.
Fumantia excidia Trojæ, quæ fumaverunt, 825. 45.a.
Fumare pro sacrificare, 5. 44.
Fumus tardus, qui, 574. 682.b.
Funalia, faces ex funibus, 322. 731.a.
Funda genus retis, à fundendo dicta, 90. 141. a.
Funda stridens, & de funda veterum, 806. 586.b.
Fundat anchora naves, id est sistit, 555.4. b.
Fundunt, se agmina portis, 951. 122.b.
Fundum, cum olim venderent, sæpe locum sepulcri excipiebant, 28. 105.b.
Fundus, unde dictus, 150. 468.a.
Funus proprie est incensum cadaver, 406. 62.a.
Funera, unde dicta, 890. 148.a b. differentiæ, 377. 539.a.
Funus, pro cadavere, 101. 491. a.
Funus acerbum, pro immaturo, 182. 28. b.
in Funere clarissimorum virorum cibis abstinere, veterum mos, 31. 14.b.
Funera majoris ætatis ad tubam solebant efferri: minora vero ad tibias, 54. 138.a.
Funere polluti Romani, non sacrificabant, 880. 2.a.
Fur, unde dicatur, à furvo i.e. nigro, 18. 407.a.
Furens, pro vaticinans, 361. 345.a.
Furere furorem, 912 630.a.
Furiæ, templum Apollinis non ingrediuntur, 515. 473.b.
Furias, pro amore, 234. 45.b.
Furiarum maxima, pro fame, 631. 605. a.
Furiatus & furiosus, ut diff. 369. 407. a.
Furibunda Dido, 529. 646.b.
Furor & ira, mentem præcipitant.
Furore corripitur, qui sacrificavit de vino, quod est de vitibus impiatis, 14. 70.a b.
Furtum, pro adulterio, 829. 91.a. pro insidiis, 89. 735.b. pro nocturno prælio, 792. 350. a.b.
Furta belli, pro insidiis, 918. 515 b.
Furta servorum proprie, 16. 16.b.
Fusi labores, 681. 421.a.
Fusis suis, pro vaticinationibus, 28. 46.a.
Futilis author, inanis, 505. 830.a.b.
Futilis glacies, pro fragili, 985. 740.a.b.
Futura tribus modis prædicta, 446. 444.a.

G

Gabinus cinctus, 612. 618.b.
Gesa Alpina quæ? 762. 662.b.
Galateam Nympham Polyphemus adamavit, &c. 48. 17.a. 63. 39.a.
Galbaneus nidor, 182. 415.a.
Galbanei odores quando & cur incendendi, 206. 164.a.
Galeæ manes quæ, 118. 496.a. cur insideant iis leones dracones etc. 704. 785.b.
Galerus, genus pilei, 698. 681.a.
Galesus fluvius Calabriæ, cur niger dictus, 398. 126. a.b.
Galesus senior, 61. 535. b.
Gallam, multi pilas cyparissi accipiunt, 206. 161. a.
Gallus, poëta eximius &c, 42. 64.b. Ægypti præfectus 66.a.b.
Garganara, acumina sunt montis Idæ, 777. 16.b.
Garganus mons imminens Sipontinæ civitati, 898. 247 a.
Gangaridæ populi, qui, 158. 27.b.
Ganges, Indiæ fluvius, 129. 137.a. 772. 13.a.

Gany-

Digitized by Google

Danaymedis honores, cujus filius &c. 282. 32.a. Catamitus
Garmantes populi Africæ, 54 44.b.
Garamanta populi inter Libyam & Africam, 648. 794 a.
Garamantis Nymphæ, quæ, 488. 198.b.
Gargara, Ida promontorium, &c. 86.1 3.a.b. pro quibuslibet montibus, 173. 269.a.
Gaudia falsa, an dici possint, 626. 518.b.
Gaza, Persicum verbum, pro divitiis, &c. 246. 183.b.
Gaza agrestis quid? 518. 40.b.
Gela, civitas à fluvio nominata, 466. 702.a.
Gelonos picti, & stigmata habentes, 127.115.b. populus Scythiæ, 768. 725.a.
Gemere, pro canere, 6. 59 a.
Gemini, vel simul nati, vel duo, 696.670.b. pro duob. 350 203.a. 369. 415.a. 713.79.a. 7.8. 830.a.
Gemma bibere, 153. 506.a.
Gena, pro palpebris, 639. 686 a.
Generatim & generaliter, ut diff. 122.35.a.
Generos rogare, antiquis mos, 672. 261.a.
Genialis hyems, 106. 302.a.
Geniales tori qui? 632. 603.a.b.
Genitivus pluralis, tertiæ decl. in VM & IVM exeunt, 288.454.a.
Genius, deus naturalis unusquisque loci, 106. 302.a.
Genios duos fortimur, cum nascimur, 644. 743.a.
Gens, pro genere, 847. 750.b. de equis, 673.282.a.
Gemma labans, 562 432.a.
Geometria unde derivata, 18. 41.a.
Gerit pro habet, 128. 122.b.
Germani, aquâ explorabant patrimus suos, 807. 601.b.
Geryones rex Hispaniæ trimembris fingitur & bicipitem canem habuisse hunc Hercules vicit, 696. 662.a. 610.289 b. 724. 202.a.b.
Gestire incassum, 112. 387 a.
Geta, populi Mœsiæ, 403. 5 .a.
Getula Syrtes, 539. 51.b. pro Africanis, 549. 192.a.
Gigantes, per hastam, tanquam per numen mirabant, 872. 773.b.
Gignere patris, parere matris est, 309. 612.b.
Gilvus, melinus est color, 162. 81.b.
Gladium ne tolle puellæ, 682. 444.b.
Glandibus olim homines vesci solitos, 1. 1.
Glarea jejuna, pro sterili terra, 134 212. a.
Glaucus, dilaniatus ab equabus, &c 173. 267.a.b. conversus in marinum numen, 111. 437.a. Fabula, 581. 823.b.
Glaucus, cæruleus est color, 161. 82.a b. cur fluvius detur, 7.9. 33.b.
Glaucus amictus, 992. 385.a.
Gliscere, pro crescere, 943.9.a.
Glomerare quid, 484 155.b.
Glomerare gressus superbos, 165. 117.a.
Gnosia regna, pro Cretensia, 414. 115.a.
Gnosia stella Coronæ, qua & unde dicta, 99. 222.a.
Gorgona, lumina vertentem, 745. 438.a.
Gorgones tres fuerunt, Sthemo, Euriale, Medusa, 384. 616.b Phorci filiæ, 610. 289.a.
Gorgoneum venenum, 677 341 a.b.
Graccho genus, 652. 242 a.
Gradivus pater, cur sic dictus Mars. 403. 35.a. 858. 542.b.
Græcorum mos, epulis remotis, potationem instituere majoribus poculis, 322. 728.b.
Gramen, de omni herba dicitur, 910. 119. a. b. 968. 415. a.
Gramina mala, pro herbis venenatis, 373. 471. b.
Gramineum & graminosum, ut diff. 554. 287. a.
Gratare, pro gratulare, 515. 478. a. 538. 40. b.
Gratia, cur nuda, & connexæ pinguntur, & una aversa & duæ nos respicientes? 321. 724. a
Gravari, pro negare, & graviter ferre, 864. 628. a.
Gravatum, pro grave, & ut diff. 725. 220 a.
Gravisce intempesta, 836. 184. a.
Gravida imperiis Italia, 412 229.a.
Gravis, id est gravida, 1. 50. a. pro venerabili, 250. 155. b.
Grex, de armento, 589. 38. a. de bobus, 42. 5 .a.
Grus Strymonia, 913. 580. a.
Grues aëriæ, 111. 375. a.
Gryneum nemus, in finibus Ionis, 43. 71. a.
Gryneus Apollo, unde dicatur, 02. 345. b.
Gryphes, qua. 52. 27. b. Apollini consecrati, ibid.
Gurges, pro fluctu, 455. 564. b.

H

Habene undantes, 971. 471.a.b.
Habendo pecori, pro habendorum, 71. 1.a.
Habere, pro habitare. 653. 1 .b
Habet, pro percussit est, 961. 256.a
Habilis, pro bene composita, 921. 551. b.
Habilis vigor, pro vegetabili, 21 . 418 a.
Habitare rem aliquam, melius dicitur, quam in illa re, 11. 29. a.
Habitare casas, 191. 4 6 a.
Habitus locorum, Id est, natura, 80. 52.
Hæc Mea sunt æusone vitus, 60.4 b.
Hædi petulci & lascivi cur ita dicti, 191. 10 b.
Hædi pluviales, stellæ, 812. 668 a.b.
Hædorum ortus pluvias faciunt, 96 205.a. b.
Hæmon Mavortius, id est bellicosus, 813. 685. b.
Hæmus mons Thessaliæ vel ut alii Thraciæ, 18:. 481.a.
Herere pro dubitare, 458. 594. a.
Halant, pro olent, 286 421.b.
Halcyones dilecta Thetidi aves, earumque historia: unde dies ipsi Halcyonia, 112. 399. b.
Halesus Agamemnonius, 702. 723.b.
Hamadryades Nymphæ, quales, 70. 61. a.
Hammon Iupiter, unde sic dictus. 498. 156. a. b.
Harpalice, maximæ velocitatis virgo, 174. 32 . a.
Harpyæ, canes Iovis dicuntur & Ponti & Terræ filiæ, tres sunt, 423.209 a 426.241.a.610 289.b.
Hasta pura, sine ferro, 645. 760. b.
Hasta, pro boum stimulo, 808. 610. b.
Haud tanto cessabit, cardine rerum, 316. 676. b a.
Haurire, pro accipere, videre, audire, &c. 324. 741. a. 295. 946.b. pro exhaurire & emovere, 547. 337. b. pro ferire, 164 105.a. 845. 314. a. Haurire animo, pro percipere, 944 26.a.
Haurire supplicia, pro luere et dare, 507. 383. a. b.
Haurire vocem auribus, pro percipere, 504 359. a.
Haurit ensis, pro perent. 332 600.b.
Hauserat, pro tenuerat, 215. 427. b. nivaserat, ibid.
Haustus athereus, pro spiritu divino, 204. 2 c. a.
Hebenum & hæc hebenus dicitur, 128. 11 . a.
Hebrus Thraciæ fluvius, 71. 65. a. 217. 453. a. 220. 524 b.
Hebrus fluvius volucris recte dicatur. 274. 321. b.
Hecate tergemina. & unde? 518. 511 b. 515. 118. b. cælo, Erebo que potens, 6 6. 24 .a.
Hecate ululata, pro ululatu quæsita, 526 609. a. b.
Hector, lux & spes Trojanorum, 857. 2 1. a.b.

Hedera ab herendo dicta, 18. 19.b. *ea Poëta coronantur*, 47. 25.a. *& quare*, 51. 25.b. *alba & nigra*, 48 38 a. *flexipedes dicta*, 26. 19.a. *& quare*, ibid.
Helena adeo formosa fuit, ut pingi non potuerit, & omnes formosa, Helena appellantur, 313. 654 b. *vi à Paride rapta, &c.*, 313. 655 a. *à Proteo, Paridi subtracta*, 383. 601.a. 382. 592.a. *Troiam nunquam venisse asserunt quidam*, 382. 592.a.
Helenor & Lycus elapsi, 804. 544.a. *furtim sublatus è serva Helenor*, ibid.
Helenus vates, non omnia dicit, quæ scit, 440. 380.a.
Helicon mons, Musis dicatus, 157. 11.b.
Parnassi montis pars, 814. 168.a. *Apollini sacer*, 694. 641.a.
Helleborus herba, quæ & radicula dicitur, 184. 451.b.
Helymus, princeps Trojanorum, 542. 73.a.
Helymus, Panopesque, 555. 300.a.
Herba ad Lunæ lumen lecta efficaciores veneficiis, 519. 513 b.
Herbam dare, pro victoriam cedere, 717. 128.b.
Herculea corona, 124. 66.a.
Hercules mente magis, quam corpore fortis, 617. 392.a. *philosophus fuit & cur cælum ab Atlante susceptisse dicatur*, 324. 745.a. *ἀλεξίκακος appellatur*, 723. 186.b. *communis deus vocatur*, 729 275.a.
Herculis facta, 732. 300.a. *Trojam everit, & quare?* 731. 271.a. *illi ara maxima consecrata*, 728. 269 a.b. *eique operto capite sacrum fiebat, & cur?* 730. 288.a. *sacris ejus servi non intererant*, 722. 179.a.
Herminius, ingens corpore, 926. 641.a.b.
Hermione, Oresti & Pyrrho desponsata, 435. 330.a.
Hermus Lydiæ fluvius, arenas aureas trahens, 112. 137.a. 700. 721.a.
Hernica saxa, 697. 684.b.
Heroes, unde ita dicti, 27. 35.a. *non tondebantur*, 781. 181.a. *mortem perhorrescebant in aquis, & cur?* 641. 710.b.
Heros, nomen & pretorita virtutis, 746. 464 b. *vir fortis, semideus*, 254. 207.a.
Herorum anima, vel in fontibus, vel in nemoribus habitant, 32. 40 b.
Hesiodus Cumæus fuit, 24. 4.b. *de Ascra civitate*, 72.
Hesiona, Laomedontis filia ad scopulum relegata, 322. 554 a.b.
Hesiones regna, & fabula, 720. 157.b.
Hesperia qua, 451. 503.a. *unde dicta*, 419 16 .a. *Hesperia magna, Italia dicta*, 304. 573.a.b. *ad discretionem Hispaniæ*, 656. 4.a.b. 297. 534.a.
Hesperidum horti, circa Atlantem, 516. 484.b.
Hesperidum templi custos, 516. 484.a.
Hesperides quæ, ibid.
Hesperium littus, pro Italia, 516. 6 a.
Hetruria, unde dicta, 924. 598.a.
Heu nihil invitis fas quenquam fidere divis! 368. 402.a.
Hiantes venæ, sunt apertæ & patentes, 84. 91.a.
Hibiscus, genus herbæ, 11. 30.a.b.
Hibisco viridi, 71. 71.a.
Hic, pro illic, 252. 172.a. 331. 29.a. *pro talis*, 492. 237.b. *pro tunc*, 341. 121.a.
Hiera sylvestris, an Hyssopus legend. 81:. 673.b.
Hilarus, ab ἵλαρος descendit, 34. 69.b.
Hinc, pro deinde, 818. 763.a.
Hippodame, filia Oenomai regis Elidis, 157. 7.a.
Hippolyte, Amazonum regina, 917. 661.b.
Hyppolyti proles, 701. 761.a.b.
Hippomanes, quid, alii herbam; alii virus ex equarum inguinibus defluens, &c. unde ita dicatur, &c. 174. 280. a. b. 519. 515. a. b.
Hippomenes Atlantem cursu superat, 413. 113.b.
Hirci & Hirqui, ut differant, 16. 8.a. *Hirci libidinosa sunt animalia. Hirqui, oculorum anguli*, ibid b.
Hircos mulgere, 21. 91.b.
Hirmos, est unus sensus porrectus per multos versus, 640 703.a.
Hirpini, illæsi per ignem ambulabant, 534. 788.b.
Hirta capella, id est setosa, 274. 287.a.
Hisco, quid, 433. 314 a.
Hiulca, arva, id est fissa, 142. 358.a.
Hoc, pro huc, 743. 423. a.
Homœomeria Anaxagoræ, 528. 625 a.
Homerum cur Virgilius non citavit in opere suo, 163. 90.b.
Homines, unde orti, 325. 747.a. *ut dicantur ex arboribus procreati*, 733. 315. a. *cur per se non sentiant qualitatem aëris futuram, sed ex animalibus eam colligant*, 111. 415.b. *in lupos mutati*, 58. 97.b.
Hæmo, arbor inversa, à Platone dicitur, 142. 355.b. *sine sponsis*, 502. 341.b. *trium literarum, pro fore*, 16. 16.b.
Homole, Othrysque montes Thessaliæ, 696. 675.b.
Honestatis cultores omnia commoda consequuntur, 637. 665.b.
Honestum, pro pulchro, 333. 133.b. 270. 293.a.
Honor, pro honorario, more Jurisconsult. 567. 534.b. *pro sacrificio*, 276. 339.a. 420. 178.b.
Honorem aris imponere, id est, victimam, 256. 53.b.
Honoris non cedit, 449. 484.a.b.
Horatii Pulvilli responsum, Cadaver sit, 330.a.a.
Hordea qui dixit, superest ut tritica dicat, 97. 210.a.
Hordeum, mel, triticum, numeri tantum singularis, 32. 56.a.
Horrea, pro spatiis olearioribus, 206. 250.b.
Horrendum, pro venerando, 666. 173.a. *& admirabili*, 918. 507.a. 585. 10.a.
Horrere, pro abundare, 91. 151.a.
Horrida arbutus, pro hispida, 134. 69.b.
Horridior, id est spinosior, 48. 41.b.
Horridus, pro terribili, 538. 37.b.
Horrificare, pro horrorem incutere, 514. 465 a.
Hortensia classes, 700. 716.a.
Hospes, qui suscipit, & qui suscipitur, 751. 532.a.
Hospita planities unde quæ, 179. 362.a.
Hospitalis homo quis, 179. 362.a.
Hospitii violati exemplum, 405. 55.b.
Hostia, quid, & unde dicta, 345. 156.a. *à victima, ut diff.* 276. 338.a
Hostia effugia, quæ: succidanea, sterna, taurea, 343. 147.a.
Hostiarum duo genera, 471. 56.a.
Hosti miserandus. Proverb. 328 7.b.
Hostis, pro hospite, 50. 4 4.b.
Huic, pro in hunc, 971. 488.b.
Humana vita tribus continetur, Natura, fato, fortuna, 530. 53.a.
Humi jacere, est despici & nihili fieri, 157. 9 b.
Hyacinthus unde natus, 23. 106.a. *& quid ibid. tam à Borea, quam ab Apolline amatus, disco interemptus, & in florem mutatus*, 20. 63.a.
Hyacinthus languens, 885. 60.a.
Hyades, signum in fronte Tauri; unde dicta: latine Suculæ, numero quinque. earum nomina &c. 89. 138. b. 325. 748. a.

Digitized by Google

Hyades pluvia qua, 452. 516. a.
Hyalis ſatuto colore, pro vitreo & viridi, 210. 335. a. b.
Hybla, oppidum Siciliæ, 5. 55. b.
Hybrida, quid, 690. 579. b.
Hydaſpes, fluvius Mediæ, 203. 218. a.
vel potius Indiæ, ibid. b.
Hydra graviter ſpirantes, 702. 758. a.
Hyems, pro tempeſtate, 247. 126. a. 422. 195. a. 536. 11. a.
Hylas, Theodamantis filius; ei ſtatuta ſunt ſacra, 41. 44. a. *ſocius Herculis, à Nymphis raptus,* 157. 6. a. b. 309. 623 a.
Hylæus, Pholuſque 731. 494. a.
Hymella fluvius, 699 714. b.
Hymenæus, cuius filius, pro nuptiis &c. 481 127. a. *pulcher adoleſcens fabula,* 479. 59. a. b. *ab Heſpero adamatus, &c.* 53. 30. b.
Hymenæus, nuptiarum deus, &c. & cur apud Romanos Talaſio invocetur. 313. 655. a. *pro carmine nuptiali.* 680 398. a.
Hymenæi veſti, 634 623. a.
Hymettia littora, an Hymettia legend.? 703. 763. b.
Hypanis, Ponti fluvius, 212. 170. a. b. *vel Scythiæ,* ibid.
Hyperborea regio qua, 180. 381. b.
Hyperborei montes Scythiæ, 169. 196. a.
Hypermetrus verſus, 275. 336. b.
Hyrcania ſylva eſt Arabiæ, 504. 360. b. *inde Hyrcani dicti,* 692. 605. a.
Hyrpex, crates ferrea cum dentibus, 84. 94. a. b.
Hyrtacides, acerrimus armis. 781. 177. b.

I

Iacchus pro vino, aut Libero patre, 38. 15. a.
Iacit ſalutem, pro habet, penit, 208. 294. a. b.
Iactare, pro inaniter loqui. 244. 106. b. *pro incaſſum fundere,* 9. 5. a.
Iaculari puppibus, pro in puppes, 357. 275. a.
Iamdudum, pro nimium aut vehementer, 468. 1. a. *pro quamprimum,* 79. 103. a. *pro olim* 305. 384. a *&*
Iampridem, 641. 717. a.
Ianus anni deus, hinc quadrifrons, 692. 607. a. *bifrons,* 667. 180. b. 956 158. a. b. *Eanus dictus, Clusivius, Patulcus,* 69..610. a. b. *in Ianiculo habitavit,* 737. 157. b. *de eius nomine & forma,* ibid.
Iani templum ter clauſum, & quando, ratio aperiendi, vel claudendi, varia, 270. 295. a.
Ianua, ſic dicta, quia Iano conſecrata, 200. 451 a.
Iapidia, pars Venetiæ, 185 475. a.
Iapis Phœbo dilectus 966. 391. a. b.
Iapygia, pars Apuliæ, in qua mons Garganus. 198. 247. a.
Iapyx equus, pro Appulo, 918 678. a.
Iapyx, ventus de Apulia flans. 766. 710. b.
Iarbas, filius Iovis Hammonis. 488. 156. a. *rex Lybiæ,* 471. 36. a.
Iaſius qui, frater Dardani &c. 419. 168. a.
Iaſpis ſulva, pro viridi, 495. 261. a. *eius vires.* ibid. b.
Ibat, pro erat, 763. 671. a.
Iberi impacati. 182 408. a. b.
Iberus gurges, pro Hiſpano Oceano. 941. 913. a. b.
Ictus, pro jaculatione, 665. 165. b.
Ida magna, 562. 449. b. *in Phrygia, & Creta,* 775. 80. a. *mons,* 398. 801. b.
Ida venatrix, 781. 177. a.
Idæa alma parens deum, 841. 252. a.
Idens mons, 412. 105. a. *nemus,* 413. 112. b. *pix,* 184. 450. a.
Idalium, Cypri nemus, 317. 685. a. *& civitas,* 825. 52. b.
Idomeneus rex Cretenſium, hiſtoria, 414. 121. b. 900. 265. a. *Lyctius.* 442. 401. a.
Idumæa palma, 157. 12. a. b.
Iejunia, pro macie. 165. 128. a b.
Ignarus, pro ignoratus, 861. 706. a.
Ignes, unde, 525. 747. a.
Ignis, τῶν μένειν, nam & nocere poteſt. 59. 106 a.
Ignis forma in ſilice, poteſtate latere, 516. 6. b.
Ignes æterni, qui, 345. 154. a. *atri, qui,* 507. 514. a. 893. 186. a.
Ignes cæci, pro fulmine. 489. 209. b.
Ignis vigil, quis? 481. 200. b.
Ignis pro amore. 20. 65. a. *pro ira.* 381. 575. b.
Ignobilis, pro ignoto. 703. 776. a. *pro ſtulto.* 250. 153. a.
Ignotus, pro ignobili. 580. 795. a.
Ilex nigra, qua, 41. 54 b.
Ilia, Numitoris filia, Veſtæ ſacerdos, à Marte compreſſa, geminos peperit, &c. 262. 278. a. 665. 499. a.
Ilia tellus, pro urbe, 897. 265. b.
Ilia illi rumpantur, 47. 26. a. b.
Ilicet, ab ire licet, & unde, 370. 424, a. b.
Iligna canalis, facta ex ilice, 477. 335. a.
Ilienſes maximus, quomodo, 295. 225. a.
Ilium, neutro genere, & ſæminino, 399. 3. b. *divum domus,* 353. 241. a. *Ilion captum plenilunio, ſine veris, anno mundi* 2767. 355. 255. b. *Ilium, pro rebus Ilienſibus,* 239. 72. a.
Illætabile murmur, 978. 619. b. *portus,* 466. 707. b.
Illaudatus, qui laudari non meruit, 156. 5. b.
Ille, antiqui magnitudini aſſignabant, 868. 707. a. b.
Illiſit in oſſa. Hypallage, 564. 480. a.
Illudo tibi & te, & in te dicimus, 335. 64. a.
Illuſæ veſtes auro, 149. 464. a.
Illuvies, pro ſordes, 458. 593. a.
Illyrici ſinus, qui, & cur ſic dicti, 262. 247. a.
Ilva, inſula adiacens Tuſciæ, 815, 173. a.
Ilus, Aſſaracuſque, reges Troiani, 636. 650. a.
Imagines, maxime fallunt, 11. 27. a.
Imago cur magna? 530. 654. a. b.
Imbelle telum, 379. 544. a.
Imber unde, 325 747. a. *pro quavis aqua,* 247. 127. a.
Imbraſides, 931. 123. a.
Imbrex anguſti tecti, 208. 296. a.
Imbuere quid, 2. a.
Imbuere ſanguine bellum, pro initiare, 688. 542 a. b.
Immane, pro malo, ejuſque etymologia, 241. 114. b. *pro ſupra modum,* 686. 510. b.
Immiſſa, pro ultra modum grandi, 458. 593. b.
Immolari quando dicantur boſtiæ, 851. 541 b.
Immolandi verbum, quibus aſſignetur, 996. 949. b.
Immunis, proprie quis, 975. 559. b. *qui munere non fungitur,* 201. 244. b.
Impar numerus immortalis, 57. 75. a.
Impedire, pro connectere, 745. 419. b. *pro implicare & intexere,* 569. 593. a.
Imperare arvis, quo ſenſu, 85. 99. a. b.
Imperatores poſt mortem in numerum deorum referebantur, 2. 7.
Imperatorum in funere nomina, ſub titulis boſtium victorum prælata, 886. 84. b.
Impexa corpore, 851. 430. a.
Impetterritus, 771. 770 b.
Impii, omnium, qua in vita geſſerunt, poſt tergum apud inferos ſigna deferre, 632. 604. b.
Implicare, pro impedire, 878. 894. a.

Digitized by Google

Implicare bello, pro involvere, 881. 109. a.
Implicare ignem, pro inferre amorem, 314. 664. a. b.
Implorare proprie quid, 123. 19. a.
Importunum bellum, 903. 505. 2. b.
Importuna volucres, 116. 470. b.
Improbum, est quicquid nimium est, 90. 146. a. b. *pro insatiabili*, 182. 431. a. b.
Imprudentibus imber non obest, 111. 373. a.
Impune, sine periculo, 890. 134. a.
In pro circa, 156. 8. a. *pro contra & pro*, 261. 235. a. *In Daphnide, pro Daphnidis loco*, 58. 83.
In hoste, pro in hostem, 379. 541. a.
In limine primo deficere, 912. 423. b.
In manibus terra, id est in promptu, &c. 123. 45. a.
In medium quærere, 83. 127. b.
In numerum, id est in modum, 204. 227. b. *& in ordinem*, 746. 451. a. b.
In unum ipsius caput, proverb. 349. 190. b. *In unguem, id est ad perfectionem*, 137. 277. b.
Inaccessa, participium sine verbo origine, 723. 195. b.
Inaccessus lucus, 657. 11. a.
Inachus pater Ionis, 704. 702. b.
Inachus Acrisiusque patres, 678. 372. a.
Inarime, mons Prochytæ insulæ, 811. 716. a. b.
Incæstare, polluere, 598. 150. b.
Incana, nimium cana, 175. 311. a.
Incassum cur dicamus, 179. 371. b. 681. 421. a.
Incedere, nobilium personarum proprium, 235. 50. a. b.
Incedere, pro implere, 891. 147. a.
Incepta non desistendum esse, 233. 41. a.
Incessit, pro supervenit, 295. 501. b.
Incessit regibus discordia, 195. 61. a.
Incessus, sæpe pro honore ponitur, 215. 409. a. b.
Incestare thalamos, 849. 389 b.
Inchoare, perficere, 606. 251. a.
Incidere, pro decidere, 61. 14. b.
Incidere huic, pro in hanc, 929. 699. a
Incita hasta, cum impetu veniens, 972. 492. a.
Inclytum, Græcum est, à κλυτὸν gloriosum, 647. 781. a.
Incondita, quæ dicantur, 9. 4. a. b.
Inconsulti, id est sine responso, 446. 452. b.
Incrementum Iovis, 28. 49. a.
Increpare, pro sonare, 962. 332. a.
Increscere, pro revirescere, 404. 46. a.
Incubare, qui dicantur, 661. 18. a.
Incubare, est per vim rem alienam tenere, 242. 93. a.
Incubi descriptio, 994. 909. b.
Incusare & accusare ne diff. 285. 414 b.
Indagine cingere, quid, 481. 121. a.
Inde, pro deinde vel tunc, 327. 2. a. 754. 587. a.
Indecores, 670 231. a. *penult. pro brevi*, 912. 423. a.
Indicere, verbum juris, 578. 758. a. b. *& sacrorum verbum* 48. 263. a.
Indicere honorem templis, pro supplicationib. 310. 636. b.
Indicia versa viarum, 724. 211. a.
Indictum, pro delatione, 337. 84. b.
Indictiva sacrificia, quæ, 310. 636. b.
Indigena, id est inde geniti, 733. 314. a.
Indigetes, dii ex hominibus facti, 118. 498. a b. 988. 794. a. b.
Indignus amor, pro magno vel impari, 52. 18. a. 67. 10. a
Indignus averum. Gr: 980. 649. a.
Indocile, pro indoctum; ut diff. 733. 321. b.
Indoles, imago quædam virtutis, 874. 826. b.
Indorum consuetudo, cum reges moriuntur, ut cum his dilecti equi vel servi, occisi circa rogum, incendantur, 543. 95. b.
Indubitare, pro dubitare, 742. 404. a.
Inducere, pro tegere & cooperire, 62. 20. a.
Induere se mucrone, pro ferire, 860. 681. b.
Induet se in florem, quo sensu, 94. 188. b.
Indulgentia, veteres indulgitas, 141. 345. b.
Indulgere, pro operam dare, 137. 277. a. *pro operam dare*, 474. 51. a
Indui alia re, & alium rem, 694. 640. a.
Induitus exuvias, pro armis, 357. 271. a.
Ineluctabile tempus, 361. 324. b.
Inermus & inermis, 851. 42. b.
Iners quis, 3. 28. 485. 158. a.
Inertes gleba, id est pigræ & nil creantes, 84. 54. a
Inexorabilitas mortis, 162. 62. a.
Inexpletum lachrymans, pro inexplebiliter, 752. 559. b.
Inextricabilis, pro indeprehensibili, 588. 27. b.
Infantes nefandes, quis? 725 230. a.
Inferi, an sint, & de pœnis eorum; 596. 126. b. *novem circulis cinctis dicuntur*, 619. 425. a. *pari gaudent numero: Superi, impari*, 436. 305. a.
Inferiæ, ab inferendo dictæ, 228. 553. b. *sacra mortuorum*, 874 519. a. 886 82. a.
Inferni lacus, qui, 440. 380. b.
Infixit scopulo, an infixit legend. 235. 49. a.
Infit, pro incipit & inquit 897. 243. b.
Inflatum venas Læcho, 38. 15. a.
Informare quid? 743. 426. b. *pro designare*, 715. 447. b.
Informe cadaver, 717. 24. a.
Infractis Latini, 942. 1. a. b. *tela, quæ?* 869. 731. a.
Infracta, valde fracta, 579. 714. a. 676. 332. b.
Infrenare currus, 961. 287. a.
Infrendens dentibus, 725. 231. a.
Infrem Numidæ, cur dicantur, 475. 41. a. b.
Infula, fascia in modum diadematis, 858 538. a.
Ingenia arborum, pro natura, 132. 177. a.
Ingenio, nihil excellentius, 18. 61. b.
Ingluvies quid, 183. 431. a. b.
Ingravare, pro graviora facere, 895. 220. a.
Ingredi domus, pro ad domos, 567. 543. a.
Ingruere, pro impetum facere, 940. 899. a.
Inhiare, quid, 476. 64. a. b. *attentis animis*, 706. 814. b. *Inhiare rem aliquam*, 149. 463. a. b.
Inhorret messis campis, 107. 314. a.
Inire, pro inchoare, 25. 11. a.
Inludere virtutem, 810 634. a.
Inmobilis palma quæ, 218. 479. b.
Innare, pro navigare, 615. 369. a.
Innectere causas, pro prætendere, 474 51. b.
Inexa pedem, pro in nexu pedem habens, 565. 511. b.
Innocuum & innoxium, ut diff. 844. 302. a.
Innocuum lustrat, 670. 230. a.
Inolescere, pro concrescere περὶ φυσιν 121. 77. a. 643. 738. b.
Inopina facies, 594. 104 a. b.
Inops, sine pulveris jactu, 612 325. b.
Inous Melicerta, 115. 437. a.
Inous Palæmon, 582. 823. b.
Inque ligatus, pro illigatus, 873. 794 a.
Inque salutata, pro insalutata, 739. 288. a.
Insanum, pro magno, 597. 131. b. 363 343. a. 63. 43. b.
Insanus labor, quis, 396. 776. a. *vortex*, 117. 481. a.
Inscribitur, pro laceratur, 293. 412. b.
Inserta, pro inserata & non clausa, 418. 352. a. b.

Insidere,

Insidere, doloſe aliquem exſpectare, 919. 51⁷. b. *quaſi in ſinu ſedere*, 310 723 b.
Inſido illi rei, 640. 708. b.
Inſignia, *pro faſcibus*, 749. 756 a.
Inſignire, *pro nobilitare*, 909. 386 b.
Inſignire auro, 704. 790. a. b.
Inſinuat, *pro inſinuatur*, 352. 239. a. b.
Inſiſtere illam rem, *non rei*, 629. 763. a.
Inſitio & inoculatio, *ut diff.* 125. 73. a. b.
Inſitionum genera tria, 122. 30. b.
Inſomnia, *ea quæ per ſomnium videmus*, 469. 9. a. b.
Inſpicare faces, 106. 292. a. b.
Inſpoliata arma, 924. 594. a.
Inſtamus immemores, 353. 244. b.
Inſtar, *indeclinabile*, 329. 15. a. ib. *ad inſtar non dicitur*, 653. 865. b. *an recipiat præpoſitionem*, 594. 923. a.
Inſtaurare diem dapis, 476. 63. a. b.
Inſtaurare, *& de feriis & de ſcenis*, 388. 669. b.
Inſtaurare funus, 406. 62. a.
Inſulæ extra orbem dicuntur, 7. 67.
Inſultare, *& exultare*, *ut diff.* 362. 330 a. 822. 20. a. b.
Inſultare nemora, 690. 580. a.
Integer ævi, 786. 255. a.
Integrare, *pro renovare*, 220. 515. a.
Intemerata, *incorrupta vel integra*, 344. 143. a. *ſacra* 420. 171. a.
Intempeſta nox qua dicatur, 101. 247. b 457. 587. a.
Intempeſta, *pro peſtilens & ſine temperie*, 836. 184.
Intendere, *pro inligare*, 353. 237. a. *& circumligare*, 511. 506. b.
Intendere brachia, 560. 403 a.
Intentare, *pro minari & ingerere*, 242. 95. a.
Intentata ſors, 815. 39. b.
Intenti ora tenere, 527. 1. a.
Inter, *pro ad*, 969. 417. a.
Inter, *pro per*, 715. 107. b. *Inter manus*, ἀφχείρως, 903 311. b.
Intercalaris verſus, *quis*, 42. 21. a.
Interfari aliquem, *pro interpellare*, 282 390. b
Interior, *quis dicatur*, 548. 170. b. 550. 203. a. b.
Interpres, *pro judice & arbitra & conſcia*, 526. 608. a.
Interpres divum, *Hermes*, 503. 356. b.
Intonſi montes qui, 31. 63. a.
Intorquere haſtam equo, *pro in equum*, 916. 637. a.
Intra jactum telorum. *Proverb.* 914. 608. b.
Intractabile, *pro inſuperabili & ſævo*, 276. 343. a.
Intus, *pro in*, 668. 191. b.
Intus & foris canere, *quid*, 636. 647. b.
Intybus, *pro cichorea*, 88. 120. a. b. *ſegetis noxia*, ibid.
Invadere viam, *pro ingredi*, 607. 260. a.
Invergere vinum, *quid?* 605. 244. a.
Inveſtis puer, *pro imberbi*, 721. 160. b.
Invideo tibi illam rem, 49. 58. b.
Invigilare venatu, *pro venatui*, 807. 605 a.
Inundare, *more undæ fluere*, 960. 280. a.
Invocatio, *quid*, 418. 265. a.
Involvere diem, 422. 198. a.
Inus, *Pan dictus & unde?* 646. 775. b.
Inutilis, *pro vulnere debilitatus*, 871. 754. a.
Io, *vox clamantis*, 680. 410. a.
Io Inachi filia, *à love adamata*, 704. 789. a.
Io in vaccam converſa, 167. 152. a. *Iſis*, *dicta*, ibid. b.
Iolas, *quis*, 33. 57. a.
Ionium mare unde dictum, 423. 211. a. 549. 193. a.
Iopas, *unus de procis Didonis*, *aut puer*, 324. 744. a.
Jovem, *à juvando dictum volunt*, 235. 50. b.
ab Jove principium, 19. 60. b.
Jovi juvencus immolandus, *non taurus*, 453. 21. a. 809. 627. b. *fabula de Jove nato*, 412. 104. a
Jovis omnia plena, 19 60. b.
Iphigenia, *ut immolata*, *& ejus fabula*, 340. 116. a. b.
ἰπτῶ δέρα. *Proverb. de inſidiis occultis*, 330. 17. b.
Ira, *animi perturbatio eſt*, *&c.* 281. 775. b. *furiarum incitabulum*, 951. 728. b.
Ira bellica, *inanis*, 871. 758. a. *ſenescit tardiſſime*, 216. 8. b.
Ira eſſe, *pro odio eſſe*, 668. 714. b.
Iraſcimur felle, *ſplene ridemus*, 725. 219. a.
Ire, *pro eſſe*, 77. 29. a. *pro venire*, 354. 254 b. *& contra*, 365. 375. a.
Iris, *dicta quaſi* ἔρις. 570. 606. a. b. *deorum miniſtra*, 769. 2. a
Iris roſcida, 534. 700. a.
Irrigare, *pro infundere*, 318. 696. a.
Irrigare auro, 832. 142. b.
Irrita tela, *pro inertia*, 931. 735. b.
Irrorare quid, 105. 283. b.
Iſis genius Ægypti, 765. 696. a.
Iſmara, *civitas*, 847. 351. b. *& montes Thraciæ*, 122. 37. b.
Iſmara, *nomen proprium* 132. 139. b.
Iſmarus, *aut Rhodope mentes*, 54. 44. b.
Iſmarus Doryclis conjux, 573. 620. a.
Iſter, *fluvius Scythiæ*, 181. 497. a. b. *Danubius dictus*, 378. 350. a.
Iſti, *pro iſtic*, 388. 661. a.
Iſtic, *pro hic*, 860. 557. a.
Italo, *qui Latine loquuntur*, 245. 113. a.
Italia, *plurima nomina habuit*, 734. 328. b. *pars Europæ*, *ab Italo rege ſic dicta*, 225. 6. a. *alii aliunde*, 300. 537. a. *humilis cur dicatur?* 451. 522. b.
Italia umbilicus, 689. 563. a.
Italiam adigere, *pro ad Italiam*, 807. 601. a.
Italides, *ut Siculides*, 927. 657. a.
Iter loquendum, *pro puro aëre*, 551. 217. a.
Ithacus, *pro Ithacenſis*, 319. 104. a.
Ityræi arcus, *pro Parthici*, 148. 448. a. b.
Juba crinita triplex, 704. 785. b.
Juba, *pro criſta*; *proprie equorum*, 350. 206. a. b. 364. 412. a.
Juba capiti diſcuſſa, 120. 810. a.
Jubar, *pro Lucifero*, *& quare*, 482. 230. a. *pro ſole*, ibid.
Judices ſubſortiti qui, 162. 71. b
Juga, *pro tranſtris*, 612. 412. a.
Jugalis, *pro conjugalis*, 676. 310 a.
Juga, *pro equis jugalibus*, 547. 147. b.
Jugo pendet, *pro frenis junctorum equorum*. 965. 374. b.
Juglandes, *quaſi Jovis glandes*, 53. 30. a.
Julia unda, *unde dicta*, 131. 163 a. b.
Julius & Auguſtus menſes, *antea Quintilis & Sextilis dicti*, *& quare*. 25. 17. a.
Julus, *olim cognomen Julorum fuit*. *proprie uti ſunt tenera lanugines*, *flores antecedentes*, 266. 271. b.
Juncus, *pro fœno*, 548. a.
Jungentur jam gryphes equis, 52. 27. b.
Juniperus, *quid*, 493. 3. a, *ejus umbra an gravis?* 76. 6. b.
Juno multa habet nomina, *eſt Cinxia*, *eſt Lucina*, 228. 12. a. *à juvando dicta*, 216. 8. a. *cur Jovis ſoror & conjux dicatur*, 235. 50. a. *cœleſtis & infera*, 323 738. a. 445. 437. a. 476. 59. a. *Gabina*, 697 682. b. *pro aëre*, *terra & aqua accipitur*, 140. 825. a. 859. 75. a.

Iuuenis festa Romæ celebrata, 900. 8.0.b. *Iovis consilium est*, 983. 149. b.
Iuno ingalis, 400. 16. a.
Iuno inferna, pro Proserpina, 198. 138. a. b.
Iunonis Lacinia templum, miraculum, 451. 552. a. b.
Iunonis Lucinæ sacra, non licet accedere, nisi solutis nodis, 519. 518. a.
Iuno maxima, quæ? 714. 81. a. *pertæsum deæ, & quare*, 384. 61:. a. *pronuba*, 474. 45. a. 476. 59. a. *nubentibus præest*, 485. 166. a.
Iunonia hospitia, pro Carthagine, 316. 675. a. b.
Iunonis incessu ambulare, 235. 50. b.
Iuppiter, quasi juvans pater, 778. 128. a *in capitolio, in quadriga miniata*, 38. 22. a. *duas lances sustinere dicitur*, 984. 715. a. b.
Iupiter Anxurus, 705. 729 a. b. *Hospitalis*, 823. 735. a. b. *Idæus, à Trojanis colebatur*, 812. 672. b. *ingenitus*. 49. 60. b.
Iupiter hac stat. 976. 565. a. *quicquid irradiaverit felix facit*, 390. 619. b.
Iupiter pro aëre, 114. 408. a. *æthere*, 140. 323. a. 812. 670. b. *cur ζὼς dicatur & unde*, 283 392. a.
Iupiter Stygius, pro Plutone, 529. 68. a. b. *terras diluvio inundavit, & quare*, 40. 43. a.
Iura ferrea quæ, 153. 503. a. b.
Iurare per terram, mare &c. 956. 197. b.
Iusso, pro jussero, 915. 467. b.
Iustum & æquum, ut diff. 370. 4. 6. a.
Iuturna, fons in Italia salubernimus, 952. 139. a. *inde Iuturnalia feria*, ibid. b.
Iuvenes, non amatos fuisse, apud Cretenses infamiæ genus, 12. 51. b.
Iuvenes mortui ante Solis exortum a propinquis efferri solebant, 620. 429. b.
Iuventus & juventas, ut diff. 306. 594. a. 470. 32. a.
Iuvenca, pro lanugine, 721. 181. b.
Ixionis angues, 150. 38. b. *pœna apud Inferos*, 635. 616. a. b.

L.

Labe factus animum, 508. 395. a.
Labes, pro ruina, 338. 97. b.
Labici picti scuta, 705. 796. a.
Labor actus in orbem redit, 145. 401. a.
Labor improbus omnia vincit, 80. 145. a. b.
Labra & labia an differant, 11. 31. b.
Labrusca, vitis agrestis, & unde dicta, 30. 7. a.
Labyrinthus, à Dædalo factus, 569. 588. a. b.
Lac augetur frigore, calore minuitur, 22. 98. a.
Lac novum, quod? 542. 78. a.
Lacedæmonius Hymenæus, 434. 3. a. b.
Lacertus, genus serpentis, 9 9. a.
Lacessere ferrum, pro ferro, 12. 10. a.
Lacessita ara Sole, 687. 527. a.
Lachryma rerum, 22. 466. b.
Lachrymis tempus, pro lachrymarum, 953. 156. b.
Lacinia diva quæ, ejus templum, 455. 552. a. b.
Lactans deus quis; & ut lactans & lactens differant, 107. 315. a.
Lactis alimonia, mores pueris infundit, 504. 367. b.
Lacuna, fossa fumi, 87. 117. b.
Lacus, unde dictus, 713. 74. a. *pro aqua*, 436. 451. a.
Ladas, Alexandri cursor, 869. 195. b. 706. 807. b.
Læna, genus vestis, 490. 262. a.
Lætamen quid, 73. 1. a.
Later malorum, 901. 280 b.
Latum, diversimode accipitur, 82. 74 b.
Latæ segetes, pro fertilibus, 731. a. b.
Læti, pro, alacres vel festinantes, 23. 39. a. 681. 430. a.
Lætus, pro victore, 551. 336. a.
Lætus laborum, 885. 73. a. b.
Lævum, de cælestibus prosperum, de humanis rebus contrarium, 314. 54. a *pro noxio*, 344. 275. a. b.
Læva numina, id est prospera, 151. 7. a. b. 810. 631. a. b.
Læva id est stulta, 2. 16. b.
Lagenos latine leporaria, 126. 93 a.
Lamentabile regnum, 327. 4. a.
Lanificium Romanis impensa cura, 7. 5. 805. b.
Laodamia, uxor Protesilai, 621. 447. b.
Laomedontea gens, pro fraudulenta. 521. 542. a. 118. 502. b.
Laomedontiada, id est, perfidi, 426. 248. b.
Laomedontius heros, 708. 18. b.
Laomedontis hysteria, 399 3. b.
Lances pandæ & patulæ, 133. 194. a. b.
Lanista cavus, 180. 384. a. b.
Laocoon Neptuni sacerdos sorte dictus, &c. 349. 201. b.
Lapis bibulus seu arenarius, 141. 348. a. b.
Lapis incusus, pro mola manuali, 104. 274. b.
Lapides Pelethronii, sunt Thessali, 164. 121. b. 631. 601. b.
Lapithærum & Centaurorum bellum, 675. 307. a.
Lappa, species herbæ hirsutæ, 91. 351. a. 180. 315. a. b.
Laquearia unde dicta, 522. 780. a. 709. 25. a.
Laqueo vitam finiens, insepultus abjicitur, 978. 603. a.
Largus opum, abundans opibus, 505. 338. a.
Larius, lacus est, vicinus Alpibus, 131. 159. a. b.
Larunda, Tullaque virgo, 927 (55. a.
Lasthenes Olynthum Philippo vendidit, 634. 621. a.
Latagum os occupat, pro Latagi, 167. 698. b.
Latet anguis in herba, 21. 93. b.
Latex, proprie aqua, & pro vino, 317. 610. a.
Latini prisci, qui, & unde deducti, 570. 578. b. 227. 10. a.
Latinus, Ulyssis & Circes filius, 954. 164. a.
Latium, cur dicatur? 734. 322. a. *duplex & unde dictum*, 227. 10. a. *vetus & novum*, 68. 38. b. 691 601. a. *sequax*. 348. 365. a.
Latio, pro in Latio, 190. 141. a.
Latona in cotem vicem mutata, 407. 72. a.
Latona duplex genus, 956. 155. a.
Latro, pro venatore, 912. 7. b.
Laudari antiqui metuebant, & quare, 400. 27. b.
Laudato ingentia rura, exiguum colito, 146. 412. a. b.
Lavinia, civitas, aria habuit nomina, 225. 6. a.
Lavo, lavis, 869. 737. a.
Laurente Marica, pro Circe, ut Turnebus, 659. 47. a. b.
Laurentes superbi, 756. 613. a.
Laurentia arva, 695. 661. b.
Laurentia palus, 868. 709. b.
Laurus, Daphnis filia, &c. 377. 513. a. *Parnassia*, 121. 18. b. *Apollini consecrata, fabula de Lauro*, 410. 91. b. *cur fragiles dicantur*, 57. 82. b.
Laurus in palatio, eo die nata, quo Augustus natus, 604. 216. b.
Lauro triumphantes coronantur, 51. 13. a. *& quare*, ibid.
Lauri, pro vatibus, 44. 85. b.
Laurus, divinationis symbolum &c. 418. 360. b.
Laus, pro virtute, 291. 465. b. 320. 629. a.
Lausus Turnis adhæsit, 847. 345. b. *examinus*, 875. 851. b.
Lauta carina qua? 738. 361. a.
Laxant arva sinus, 140. 331. b.
Laxare foros, pretabulata vacuare, 618. 413. a.
Laxum, pro laxatum, 247. 126. a.

Digitized by Google

Leana lupum sequitur, 33. 61. b.
Leander de Abydo fuit; *ejusque historia*, 96. 207. b. & *amor*, 173. 258. b.
Lectisternium in templo Herculis non licebat esse, 722. 376. a.
Ledea Hermione, *pro Helena*, 434. 332. b.
Legatorum excipiendorum consuetudo, 666. 168. a. *olim eos in fanis audiebant*, 668. 392. b.
Lege aram litoris, 123. 44. a.
Legere, *pro colligere*, *aut rumpere*, 874. 811. a. *pro furari*, 138. 79. a. *considerare*, 645. 758. a. *pro praterire*, 415. 187. a. 350. 208. a.
Leges figere atque refigere, 614. 622. a. b.
Legibus scriptis, *Locri primi usi*, 297. 511. a.
Legiones paditum, *turma equitum* 794. 301. a. b.
Legomedicio, *species augurii*, 410. 89. a.
Legumen dicitur, *quicquid manu legitur*, 12. 74. b.
Legumina ut majora fiant, 55. 195 a.
Lelega, *pro Thessalis*, 768. 725. a.
Lembus, *genus navicula breve*, 95. 201. b.
Lemnius pater, *pro Vulcano*, 746. 454. a.
Lenæus, *pro Baccho*, 120. 4. a. & *cur?* 489. 207 b.
Lenebat, *pro lenichat*, 623. 468. a.
Lentandus remus, 440. 284 b.
Lenteſcere pro cohærere, 136. 250. a.
Lentum, *quid*, 1. 4. *Lenti*, *otiosi*, 958. 237. a. *Lentum argentum*, 694. 634. a. b. *vimen* 597. 137 b.
Leo, *communis generis*, 172. 245. a. 13. 63 b. *Leones*, *mappa proritat*, 179. 372. b.
Lepores auriti, 107. 301. a.
Lerna, *palus*, *pro Hydra*, 643. 803. b. *serpens immanis magnitudinis*, 610 28. a.
Lernæus anguis, 732. 300. a.
Lesbos, *insula Asiæ*, 126. 90. a. b.
Lethæus amnis, 640. 705. a. *an sit de IX. inferorum fl.?* ibid.
Lethæus ros, 581. 154 b.
Lethæus somnus, 83. 78. a. b.
Lethum informe, 978. 103. a.
Levare, *pro relevare & recreare*, 689. 571. b. *Levare auxilio pro juvare*, 372. 452. a. *Levare nemus fronde*, *pro spoliare*, 145. 400 a.
Levatum ferrum, *pro nitido*, 555. 306. b.
Leucata mons altissimus, 418. 274 a. 768. 677. a.
Leucen Oceani filiam Pluto adamavit, 50. 26. b.
Levi de marmore, *pro polito*. 47. 31. b. *Leve pectus*, *pro pectore*, *non setoso*, 883. 40. a.
Leve luisse in adulteras, 633. 612. b.
Liba, *placenta*, 48. 33.
Libare pro leviter tangere, 264. 260. a.
Libare dapes, *&c.* 548. 92 a. b. *pro sacrificare*, 223. 381. b.
Libare annuum, 31. 25. b.
Liber 2. *Æneid. inter præcipuos judicatur*, *& viginti aureis emptus*, 527. a.
Liber proprie pater vocatur, 120. 4. a. *cum Musis esse creditur*, 160. 43. b.
Liber pro Sole, *& quare*, 74. 7. b.
Liber, *corticis pars interior*, 71. 67. a. 521. 554. a.
Liberi civium, *tanquam reipub. oppignorati & dati obsides*, *paterna luebant delicta*, 343. 130. b.
Liberis dabantur prænomina, *post obitum parentum*, 789. 502. b.
Libethrides Nymphæ, *a fonte Libethro*, 46. 21. b.
Librare telum, 757. 487. a.
Librorum Sibyllinorum custodes quot, 592. 73. a.
Liburni, *qui*, *ab Amazonibus orti*, 262. 248. a.
Libystidis ursa pellis, *pro lænina*, 538. 17. b. 739. 568. a.
Licia, *stamen implicant*. 57. 78. a.
Licia telæ addere, 105. 285. b.
Ligur assuetus malo, 131. 168. a.
Ligustrum quid. 10. 18. a.
Lilia, *pro quibusvis floribus*, 640. 709. b.
Lilybæum littus, 466. 706. a
Limbus quid, 413. 137. a.
Limen, *pro littore*, 847. 355. b.
Limen, *pro signo creta facto*, 556. 316. b. *Limina & postes amplectendi mos*, 437. 351. b. *Limina*, *pro interiori familiaritate*, 153. 304. a. *Limina prima*, *vel imperii*, *vel littoris*. 900. 267. b.
Limite campum signare, 88. 126. a.
Linus, *pro vestis genere*, 581. 120. a. b.
Lina trahit, *inde tragum dictum*, 90. 142. a.
Linea terga, *quæ?* 872. 784.
Linguis trisulcis micare, *quid*, 183. 439. b.
Lingua bellare, 803. 617. b. 959. 390. b.
Linea vestibus, *nunquam Fæsulæ nebantur*, 151. 120. a.
Lini seges, *urit campum*, 83. 77. a.
Linifera arbores, *byssum ferentes*, 128. 120. b.
Linquere, *pro derelinquere & desecare*, 507. 390. b.
Linus, *Apollinis & Psamathis filius*, 28. 56. b. 42. 67. b.
Liquentia mella, *pro dejecata*. 288. 485. b.
Liquetia, *Venetiæ fl.* 813. 679 b.
Liquida, *quæ dicantur*, 39. 33. b.
Liquida vox, 133. 410. b.
Liquitur, *pro desinit ac resolvitur*, 79. 44. b.
Lita corpora, *id est illita & delibuta*, 196. 99. a.
Litare, *est sacrificiis deos placare*. 341. 118. a. b.
Litare & sacrificare, *ut differant*, 474. 50. b.
Littus, *jure gentium*, *omnibus commune*, 301. 544. a. *pro quavis terra*, *quæ aquis alluitur*. 10. 86 b. 441. 390. a. 548. 163. a.
Littus, *& terra mari vicina distinguitur*, 125. 6. b. *Littus*, *de flumine*, 705. 798. a.
Litus rubrum, *pro Erythræo mari*, 764. 686. b.
Litus Hyrmalis, 667. 187. a. b.
Lividum, *pro nigro*, 612. 320. a.
Locare, *pro collocare & ponere*, 496. 166. a.
Locri, *primi usi scriptis legibus*, 297 511. a.
Locri, *vel Epizephyrii vel Ozoli*, 900. 265. a.
Locus nullus sine genio, 543. 81. a.
Lolium infelix, *cæcitatem parit*, 32. 37. a. 91. 154. a.
Longævus, *pro deo*. *Ævum enim æternitatis est*, 646. 764.
Longe, *pro multo post*. 845. 317. a. *pro valde*, *porro*, *præsque*, 239. 17. a. 392. 711 a. 560. 406 a. *pro longe*, 870. 740. a. *pro multo*, 859. 549. a.
Lora trajectus, *pro trajecta habens*, 356. 373. b.
Loricam induor, 694 640. a.
Loricam vilicem, 442. 467. a.
Lotos arbor, *faba Syriaca dicta*. *& Nympha quædam fuit*, *vide Adag.* Lotum gustavit, 125. 84. a. b. *bona*, 181. 374. b.
Lubricum, *quid*. 374 474. a.
Lucens & lucidus, *ut diff.* 642. 715. b.
Lucetius, *lingua Osca est Jupiter*. 805. 570 a. b.
Lucifer, *Veneris stella*. 398. 801. a.
Lucina, *pro Diana*. 25. 10. a. & *pro Junone*, ibid. *cur*. 161. 60. b.
Lucretia mors, *& historia*, 760. 646. a.
Lucrinus lacus & cur claustra ei addita, 181. 161. a b.
Luctari cum mortuis, *proverb.* 888. 104. b.
in Luctu fœmina Rom. solutis comiserant, 293. 484. b.

Digitized by Google

Lucumones, *lingua Tuscorum*, *tres* ges *sunt*, 357. 278. a.
Lucus *ubi ponitur*, *& consecratio sequitur*, *& hexametri anima lucos tenere dicuntur*, 289. 441. a.
Ludere, *pro decipere*, 178. 356. a. 912. 426. b.
pro moveri, 758. 652. a.
Ludere *in numerum saltare ad modum rhythmi*, 38. 27. b. *pro scribere*, 2. 10.
Ludi *Apollinares*, *& quo tempore instituti*, 591. 70. b.
Ludis *festis*, *omnis aetas coronata spectabat*, 541. 71. a.
Ludorum *finis*, *tum religio*, *tum voluptas*, 541. 115. b.
Ludus, *pro cantilena*, 46. 17. a.
pro voluptate, 63. 39. b.
Luere *peccata*, *pro absolvere*, 814. 32. a.
Luere *supplicium*, 937. 841. a.
Lues, *pro scelere*, 216. 454. b.
Lugendi *morem*, *Aegyptios invenisse dicunt*, 902. 287. a.
Lugentium *est corpori inhaerere*, 38. 21. b.
Luna, *pro nocte*, 177. 337. a. *quando colligat reverentes ignes*, 114. 427. a. b. *errans cur dicatur*, 344. 746. a.
Luna *incerta incipiens*, 608. 270. a. *tacita*, 355. 255. a. b.
Luna *labores*, 151. 478. a. b. *illam venefiasis praesse censent*, 519. 513. b.
Lumen *& lux*, *pro vita*, 955. 535. b.
Lumina *vitae attingere*, *an limina*, 651. 828. b.
Lupatis *parere*, *& unde*, 170. 208. a. b.
Lupercal, *& Lupercalia*, 736. 343. a. b.
Luperci *nudi*, *cur? hinc* **Lupercalia**, 761. 663. a.
Lupinus *tristis*, *pro amaro*, 83. 71. a.
Lupus *in tutela Martis*, 364. 355. b. *eius cauda*, *virus amatorium inest*, 173. 264. b.
Lupus *est in fabula*, 64. 54. b.
Lustra, *quae*, 484. 251. b.
Lustra *ferarum & meretricum*, 350. 471. a.
Lustra, *& lupanaria dicta & cur?* 461. 647. b.
Lustralia *exta*, 722. 183. a. b.
Lustramus *oculis*, *recolimus animo*, 638. 681. b.
Lustrare, *pro circuire*, 35. 75. a. b. *pro circumdare*, 839 824. a. *pro inumbrare*, 308. 612. a.
Lustrari *dicta*, *id est expiari*, 429. 279. a.
Lustrum, *unde dictum*, *hinc ambilustrum*, 269. 287. a.
Lutea *Aurora*, 651. 26. a.

Luto *croceo*, *pro croco luteo*, *& rubicundo*, 27. 44. b.
Lux, *pro die*, 48. 43. b. *alma cur dicta*, 273. 310. a.
Lux *ultima vocat nos*, *pro moriendum nobis est*, 388 668. a.
Luxuriat *toris pectus*, 162. 81. a.
Lybia, *pro Carthagine*, 230. 26. b. *unde dicta*, ibid.
Lycaei *summa*, 175. 314. a.
Lycaeus, *mons Arcadiae*, 71. 16. b.
Lycanthropia, *qualis morbus*, 58. 57. b.
Lycaon *in lupum versus*, 823. 735. a.
Lycaon *Gnosius*, 790. 304. a.
Lycia *arva*, 700. 721. a. *Apollinis*, 573. 516. a.
Lycia *hyberna*, *quae & cur?* 481. 143. b.
Lycia *pharetra*, 706. 816. a. *sagitta*, 721. 166. a. *sortes*, 503. 346. a. & 506. 377. a.
Lycii, *socii Aeneae*, 246. 117. a.
Lycisca, *canis ex lupo & cane*, 16. 18 b.
Lycoris, *pro Cytheris*, 66. 2. a.
Lyctius *Aegon*, *id est Cretensis*, 35. 72 a. *Idomeneus*, 442. 401. a.
Lycurgus, *filius Dryantis*, *Bistonum rex*, 401. 14. a.
Lydia *gens*, *quae?* 747. 479. b. 833. 851. a.
Lydius *Tybris*, *unde sic dictus*, 397. 712. a.
Lympha, *pro aqua*, 532. 681. a.
Lymphata, *pro furore percussa*, 675. 377. a.
Lymphis *vulnera fucare*, *ut intelligas*, 875. 834. a.
Lynces, *in tutela Liberi*, 50. 5. b. *currum ejus trahunt*, 173. 264. a.
Lyncis *perspicacius*. *Proverb.* 275. 327. b.
Lyncus, *rex Scythiae*, 175. 327. a.
Lyrnessius *Acmon*, 831. 118. b.
Lyrnessi *domus alta*, 575. 547. a.

M

Machaon *Aesculapii filius*, 355. 263. a.
Maclantur *corpora mortui*, 894 897. a.
Maclare, *verbum sacrorum*, *magis augere*, 475. 57. a. *ornare &c.* 402. 21. b.
Macte, *pro mactus*, *verbum è sacris traclum*, 210. 641. a. b.
Macula *in Sole*, *quid designet*, 115. 441. b. **Macula** *alba*, 779. 49. a.
Madere, *antique*, *pro coqui*, 95. 196. a b.
Maandro *duplici & flexuoso*, 772. 252. a. b.
Maecenas, *& carmina composuit*, 123. 41. a.

Manala, *mons Arcadiae*, *& unde dictus*, 75. 17. b.
Manalus *mons*, 52. 22. a. 67 15. a.
Manes, *dicta quasi munia*, 522. 567. a.
Maeonia, *pro Lydia*, 832. 141. a.
Maeonides, *pro Lydis*, 932. 759. b.
Maenis *Bacchi*, 213. 380. a.
Maotica *palus Scythiae*, 178. 349. a. *tellus*, 648 709. a.
Maerere, *plorare*, *plangere*, *lugere*, *ut diff.* 895. 211. a.
Maesia, *provincia Thraciae*, *vicina Scythiae*, 86 102. a.
Magalia, *an magaria*, *casae Punorum past.* 287. 425. a. *Magalia & mapalia*, *ut diff.* 491. 259. a.
Magis, *pro magis*, 855. 481. a.
Magica *semper damnarunt Romani*, 517. 493. a b.
Magistratus *olim post res sacras quae consulto peragebantur*, *in fine actus addebant*, Diis honorem dico, 310. 636. b.
Magna, *non fiunt sine magno labore*, 252. 37. b.
Magna *parvis componere*, 3. 24.
Magnis, *pro pulchris*, 25 12. a.
Magni *dii*, *qui*, 400. 12 b.
Magni *menses*, *qui*, 25. 12. a. b.
Magnum *aliquid dixit*, *an vero magicum?* 859. 547. b.
Maia, *una de Atlantibus vel Virgiliis*, 99. 225. a. b. *mater Mercurii*, 719 138. a.
Maiestas *quod & ladere majestatem &c.* 989. 820. b.
μαθεῖν *& ἐπιστῆναι*, *ut intelligendum*, 174. 280. b.
Maior, *vel natu*, *vel merito*, 25. a. b.
Maiores *natu anteacta posteris indicabant*, 669. 206. a.
Maiores *nostri sedentes evulabantur*, 666. 176. a.
Mala *homines conciliant*. *Proverb.* 310. 632. b.
Mala *Hesperidum*, 42. 61. a. *pro ovibus*, *quae Gr.* μῆλα, 516. 434. a.
Mala *cana tenera lanugine*, 31. 51. b.
Male, *sape pro non*, 86. 205. b. 115. 448. b. *minus*, *& perniciose*, 469. 8. a.
Male *amicum numen*, 353. 735. b.
Maleferiati, *qui dicantur*, 354. 249 b.
Malefida *statio quae*, 331. 23. a.
Male *temperare carinis*, *non parcere*, 110 360. a.
Malea, *promontorium Laconicae provinciae*, 549 193. a.
Malignum *pro obscuro*, 608 270. a. 919. 525. a. *pro infecunde*, 832. 179. b.

Digitized by Google

Malum pro labore, & contra, 132. 168. b.
Malum veneri ſacrum. cur eſum in ſomnis res veneras fruſtrationem portendere, 20. 64. b.
Malus, de navi & arbore, 564. 487. a.
Manalis lapis traſlebatur *à Pontificibus in ſiccitate*, 420. 175. a.
Mandare ſuicis, 32. 36. a.
μανδρα, nunc pro ſtabulo, nunc pro antro uſurpatur, 7. 67.
Manere, pro exſpectare, 93. 168. a. 591. 78. b.
Manes, qui, unde dicti &c. 406. 63. a. *Manes mortuorum, inſeſti quibuſdam vivis*, 507. 316. b. 517. 490. a.
Manes, pro ſuppliciis quæ ſunt apud Manes, 644. 743. a.
Manibus demiſſis ad terram, inferos: levatis ad cælum, cæleſtes invocamus, 489. 205. a.
Manibus æquis tangere, 938. 861. a.
Manipli, 113. 400. a.
Manipuli triginta in legione, 915. 463. a. b. *ſunt ſigniferi, & unde dicti*, 939. 870. a.
Manlii virtus, in Capitolio defendendo, 761. 652. a.
Mantilia, à tergendis manibus dicta. & majores, Mappas villoſas habebant, quibus in ſacris utebantur, 319. 706. a. 212. 177. a. b.
Mantua dives avis, 837. 201. a. b.
Mantua væ miſeræ nimium vicina Cremonæ, 62. 28.
Manum extremam imponere, pro perficere, 689. 573. b.
Manus, pro artificibus, aut remigibus, 505. 319. a. b.
Manum dare, pro conſentire, 922. 568. a.
Manus, pro multitudine, 564. 487. a. 637. 663. a. *Manus, pro ſanguibus*, 424. 217. a.
Mapalia, caſæ Maurorum ſunt, 177. 140. b.
Marcellus, opima retulit ſpolia. Enſis Rom. dict. 653. 485. a. b.
Marcotides uva unde dicta, 126. 91. a. b.
Mare, quare imaginem non reddat, 10. 26. b.
Maris color non eſt certus, ſed pro qualitate ventorum mutatur, 515. 2. a. *cur nocte quieſcat*, 320. 523. b.
Mare inferum, & ſuperum quod? 720. 149. a.
Mare, pro omni aquarum congregatione, 10. 26. b.
Mare cælo miſcere, 510. 790. b.
Mares, decimo menſe, fœmina nono naſcuntur: & quare olim decimo parerent, jam nono, 29. 61. a. b.
Margarita & margaritum, dicitur, 183. 659. b. *ut differat à gemma*, ibid.
Maria, an uxor Fauni? 659. 47. a. b.
Marsi, multis fuerunt, 182. 169. a.
Maritare vites, 73. 2. a. *& quæ arbores maritandæ*, ibid. b.
Marmor infidum, pro mari, 102. 254. a. *lentum*, 658. 28. b. 700. 718. a. 851. 208. a.
Marpeſia cautes, pro Pario lapide, 623. 471. a.
Marrubia gens, 702. 750. a. b.
Mars cum ſævit, Gradivus dicitur, cum tranquillus eſt, Quirinus. duo ejus templa, 270. 296. b.
Marſi, 182. 167. a.
Marſi montes, 702. 758. a.
Marſyas, miniſter Bacchi, libertatis indicium eſt, 475. 58. b.
Martis ſimulacrum vinctum, & ab Apelle pictum, 271. 299. b.
Martius, olim anni initium, 79. 43. a. 175. 304. a.
Maſculum, non ſemper ſexum ſignificat, ſed quicquid vegetum ac robuſtum, 56. 65. a. b.
Maſſicus humor, pro vino Campano, 130. 143. a. b.
Maſſicus mons, unde & Maſſicum vinum, 834. 166. a.
Maſſilienſium peſte laborantium, mos, 405. 57. a.
Maſſyli, qui, 482. 182. b. *populi Mauritaniæ*, 516. 413. b. 591. 59. a.
Mater, nomen divinitatis & dignitatis, 120. 4. b.
Mater deûm, cur curru vehatur. &c. 413. 313. b.
Mater antiqua, pro Terra, 411. 96. a. *vel arbore*, 957. 209. a. b.
Matres, matrices olim dictæ, 758. 632. a.
Matrum de more loqui, 678. 357. a.
Matrimonia contracta cum peregrinis, inceſta, 690. 539. b.
Matrona & materfamilias, ut diff: 916. 476. a.
Matronis nunquam flava coma dabatur, 534. 698. a.
Matura lux, 841. 257. a.
Maturi Soles, pro vehementer fervidis, 81. 66. b.
Matura fugam, 248. 141. b.
Mavors, magna veriens Deus, 217. 46:. b. *ſanguinens*, 168. 332. a.
Mauruſia gens, pro Maura, 489. 206. a.
Medea, Angitia dicta, & unde, 702. 750. a.
Media, provincia eſt, 128. 126. a.
Media, pro ignota, 527. 620. b.
Media mors, pro manifeſta, 378. 553. a.
Medica arbor, duo genera florum habet, 129. 134. b *quales herba ſit*, 97. 215. b.
Medica ars, à Marone muta dicitur, 567. 357. b.
Medicina, aut à contrario, aut à ſimili quæritur, 9. 13. a.
Medico & medicor veteres dixere, cum acc. 95. 3. a. b. *& dativo*, 702. 756. a.
Medioximi dii, qui, 729. 275. a.
Meditari, quaſi melitari, 1. 1. a.
Meditante, pro canente, 44. 82. b.
Meditatur, pro exercet, 486. 171.
Medium, quid, 535. 1. a.
Medius locus honoratior, apud Romanos, 157. 86. b. 338. 702. a. b.
Medius, pro incongruus, importunus, 317. 686. a.
Medonta, an Mydona legendum? 624. 483. b.
Meduſa fabula, 514. 616. b.
Megæra, 659. 575. a. *tartarea*, 991. 846. a.
Megara, oppidum juxta Syracuſas, 465. 639. a.
Mel ex rore colligitur, & cur aëreum dicatur, 191. 1. a. b. *arboribus fluxit*, 89. 11. a.
Mella illi fluant, 21. 89. b. *ſunt & amara, ut Corſicana &c.* 197. 101. a.
Melibœa, civitas Theſſaliæ, 552. 251. b.
Melibœes & Alexis, ut ſe mutuo dilexerint, 321. 724. a.
Melior pars diei, quæ, 780. 156. a. b.
Melliphylla, apiaſtrum dicta, 194. 61. a. b.
Meliſſa, latine apes, ejus hiſtoria vel fabula, 288. 434. a.
Mella fluvius Galliæ eſt, 207. 278. a. b.
Melus, unde nomen traxerit, ejuſque fabula, 54. 37. a.
Memmi, pro Memmiorum, 545. 117. a.
Memnonis nigri arma, 295. 498. a.
Memor, olim dicebatur non tantum à μνήμων, ſed & à μνήμων, 226. 8. a.
Menelaus, frater Agamemnonis, 355. 264. b.
Mens & animus, unum eſt, 586. 11. a. *alii diverſum*, ibid b.
Mens, pro conſilio, 975. 854. a.
Menſæ duæ apud Romanos, unæ epularum, altera poculorum, 322. 727. a.
Menſæ perpetuæ, 666. 376. a. *ſecundæ dies ſtatuebantur*, 322. 727. b. 730. 283. a. b.

Digitized by Google

Mensa, pro discis. Mensa carnis & pomorum, 259. 220. a.
Menses, olim tantum decem erant. 79. 43. a. *unde dicti, & nomina sua habeant*, ibid.
Menses incerti, qui, 87. 125. a. b.
Menses veterum, nostris breviores erant, 29. 61. b.
Menstrua sacra diis maximis celebrabant, 5. 44. b. *Ἐφήμερα Gr. dicta*, ibid.
Mente dare, nutu ac renutu. *Proverb.* 915. 705. b.
Mentitur lana colores, 27. 42. b.
Mephitis, terra pater, dea &c. 661. 84. a.
Merces pro labore, 124. 62. a.
Mercurii descriptio, genus, inventa, &c. 719. 138. a.
Maja filius, 271, 301. a. *orationis & palæstræ deus*, 522. 578. b.
Mercurius tres, & qui, alii quatuor esse tradunt, 524. 577. a.
Meretrices lupa dicta, hinc lupanaria, 268. 278. a.
Meretrices, uno tempore nobiles, quæ, 66. 6. b.
Mergites, manipuli sunt spicarum, 154 517. a. b.
Mergus, à mergendo dict. 546. 138. b.
Merops, aves sunt, apiastra dicta, 152. 14. a. b.
Mersit acerbo funere, 812. 28. b.
Messapus, Neptuni filius, invulnerabilis, 698. 691. a. 911. 429. b.
Metabere, pro eliges, 187. 274. a.
Metabus, dux Graci agminis, 920. 540. b.
Metalla fublata & effossa renasci, 838. 174. a.
Metere, tam ad vites, quam ad segetes refertur, 146. 410. b.
Methymna civitas pretiosissimum habet vinum, 126. 90. a. b.
Metius Suffetius distractus, 759. 642. b.
Meton metaxis & metior metiris, ut diff. 137. 274. a.
Metus, pro religione, 660. 60. a.
Mezentius, contemptor deûm, 708. 7. b.
Micon parvus, 47. 30. a. b
Milesia vellera, à Mileto civitate Asiæ, 175. 306. b. 210. 334. a.
Milesii, luxu, delitiisque notabiles, 175. 306. b.
Milites evocati, 698. 694. b.
Milites obeso ventre ab Imperatoribus rejiciebantur, 136. 94. b.
Militia tria genera, 345. 137. a. 693. 614. a. 707. 1. a.
Mina, eminentia murorum, prima dicta, 478. 88. a. b.
Minari, pro eminere, 251. 166. b. *vel minitari*, 353. 240. a. *movere*, 385. 628 a.
Mincius fluvius, prope Venetiam, 46. 15. a. 858. 106. a.
Minerva, artium dea & cur, 384. 615 a.
Minerva tenuis, quæ? 742. 479. a.
Minerva triste sidus, 899. 260. a. b.
Minio rubens, 68. 27. a
Minio, Tuscia fl. 851. 183. a.
Minoja regna, pro Creta, 587. 14. b.
Minores quis? 727. 268. b.
Minorum est majores revereri, 29. 4. b.
Minores, à majoribus suo nomine nominari, honestum sectus in majoribus, 283. 42. a. b. 238. 69. a.
Minos Quæstor, 620. 412. a.
Minotaurus, monumentum Veneris nefandæ, 588. 26. b.
Minya, appellati socii Iasonis, 27. 34. a. & *unde*, ibid.
Mirari, pro imitari, 749. 517. b.
Mirmix puella in formicam conversa, & cur? 508. 402. a.
Miror illius rei, 889. 126 a.
Miscere, pro perturbare, insequis. 255. 195. a. 869. 721. a. *pro replere aut commovere*, 509. 413. a.
Misenus tubicen, 425. 239. b.
Æolides, 559. 164. b.
Miserari, quid, 587. 510. b.
Miserisco, 866. 676. b.
Miseror & misereor, unum significant, 307. 601. a. *genit. regit*, 505. 570. a.
Miserebitur hostis, 887. 645. a.
Miseri, pro mortuis, 471. 20. a.
Missi, pro profecti, 973. 516. a.
Missus XXV. cur olim aratus dicebatur, 158. 18. a.
Mitia, pro matura, 8. 81 a.
Mitra Mæonia, quæ, 490. 216. a. b. *fœminarum est, ut pileum virorum*, 808. 616. b.
Mittere, pro immittere, 975. 554. a.
Mittere, pro emittere, 257. 207. a.
Modus, pro fine, 479. 98. a.
Mœris, pro amico, Mœnalcas pro Virgilio, 61. 36. b
Mœrs, pro muri, 823. 24. b.
Molam spargendi & præparandi ritus, 57. 82. b.
Molaribus instare, 726. 250. b.
Molarum usus olim incognitus, 253 183. a.
Moles, pro difficultate, 232. 37. b. *pro molitione & agitatione*, 462. 656. a. *pro pompa*, 914. 161. a.
Μόλγοι, qui & unde dicti, 15. 5 b.
Molivi, pro agitare & facere, 108. 129. a. *cum difficultate quærere*, 154. 477. b. *pro fabricare & parare*, 400 6. a. *pro movere*, 499. 309. a. 665. 158. a. *pro struere & facere*, 286. 418. a.
Molivi fugam, 340. 109. a.
Molivi habenas, pro regere, 963. 127. a.
Moliri ignem, 837. 131. b.
Molivi iter, pro peragere, 623. 477. a.
Molle, pro fertili, 26. 21. b. *flexibili*, 19. 45. b.
Molle, pro tepido, 175. 295. b.
Mollis adsitus, pro facilis, 510. 413. a.
Molle collum, pro domito, 170. 204. a. b.
Molles Sabæi quare dicantur, 81. 57. a.
Molli clivo, pro facili descensione, 175. 293. a.
Mollissima fandi tempora, 408. 295. a.
Molorchi lucus, id est sylva Nemea, 858. 19. a. b.
Monœci arx, Liguria, 651. 810. a.
Monile, ornamentum gutturis, 311. 6. a. b.
Monilia, pro phaleris, 673. 278. a.
Monita & monstra dicimus, 501. 381. a. 867. 682. a.
Mons improbus, 982. 617. a.
Monstra mala & bona, 401. 59. b. *vim primo unde dict.* 389. 680. b.
Monstra hæc Trojanas petunt, 778. 128. a. b.
Monumenta, unde dicta, 419. 486. a. 625. 512. a 995. 947. b.
Mopso Nisa datur, 52. 26. b.
Mors libera mortis, 947. 74. a. b.
Morbi, aut à contrariis, aut à similibus pellentur, 71. 65. a.
Mores sumuntur à conversantibus, 5. 11. b. *Mores, pro legibus*, 266. 268. a. 652. 852 b.
Mores gentium, temperie plagarum mutantur, 304. 171. b.
Moribundus, morienti similis, 847. 341. a.
Moribunda membra, 643. 732. a.
Morini, populus in Galliæ finibus, 768. 727. a. b.
Moris sanguinei, cujusque fabula, 38. 22. a.
Mori in aquis, interitus animæ existimabatur, 243. 98. b.
Morsus coporis, pro tenacitate radicis, 917. 782. b.
Mortalia, pro adversis & casibus, 292 466. a.
Mortes per omnes, 876. 854. a.
Mortis meta, 975. 546 a.
periphrasis, 507. 385. a.
Mortis via simplex qua, 116. 482. a. b.
Mortuus, ter vale dici solet, 387. 644. a.
Mortui cur calida abluebantur? 601. 212. b. *hinc pollinctores*, 801 487. a. *ante ad tubam deducebantur*, 893. 189 b.
Mos appellandi manes, 407. 68. b. *& mortuos*, ibid.

Mos

Mos inveteratus, consuetudinem facit, 691. 601. a.
Motus populi, tempestati comparatur, 210. 152. a.
Mox, pro postea, 76. 24. b.
Mucro, pro gladio, 914. 735. b.
Mulcere, pro delinire & mitigare, 238. 70. a.
Mulcere aëria cantu, 618. 24. b.
Mulciber pro Vulcano, & unde sic dict. 768. 724. a. b.
Mulctatus morte, 917. 839. a. b.
Mulctra, vas in quo mulgetur, 17. 30. b.
Mulier imperator, proverb. 279. 361. b. *Mulier & virgo, indiscrete sumuntur,* 929. 687. a.
Mulier quadam Tarquinio obtulit IX *libros, &c.* 592. 72. a.
Mulieres in exsequiis & luctu eas lacerare solitas & cur, 406. 67. b.
Mulierum ingenium, varium semper, 308. 614. b. *Mulierum lues, à religione,* 767. 718. b.
Multa, pro magna. 468. 5. b.
Munera, pro obsequiis & muneribus, 971. 720. b.
Munus, pro beneficio, 747. a.
Munus inane est non profuturum, 654. 815. a.
Munuscula, 26. 18. a.
Murex quid, 495. 161. b. *Murex acutus, pro saxo,* 550. 201. a.
Murex, unde purpura tingitur, 27. 44. b.
Muri & mania ut diff. 153. 234. b.
Murmur in sylvis ante ventorum adventum, 829. 99. b.
Muros jacere, pro fundamenta, 572. 631. a.
Murrani, Latinorum reges dicti. 974. 729. a. b.
Musas alii IX, *alii* VIII, *alii* VII, *dixerunt.* 223. 31. a. *his Numa ædiculam æneam brevem fecit.* ibid. *an Bœotia, an Attica &c.*
Musa tantum tres, 46. 21. b.
Musæ sylvestres quæ, 1. 2.
Musæus, Theologus fuit, 637. 66. b.
Muscosi fontes qui, 48. 45. b.
Musici tanto olim in honore fuerunt ut & vates & sapientes judicarentur, 324. 745. b. *an ut convivio adhibendi.*
Mussare, pro dubitare, timere, tacere, 910. 657. b *pro murmurare,* 1. 2. 188. b. *pro queri,* 914. 44. b. *pro vereri,* 906. 345. a.
Mustum numero tantum singulari dicimus, 120. 7. b.
Mutare, pro tingere, 27. 44. b.
Mutuitare, pro mutua convivia agitare. 1068. 101. b.
Mutusca olsvifera, Turbia postea dicta. 639. 711. a.
Mycenæ, Agamemnonis patria, 269. 288. a. 539. 51. b. *pro Græcia,* 331. 35. a.
Mycenæ & Gyarus, 48. 76. b.
Myrica, vulgo tamariscus, virgulta sunt humilia 24. 2. a. 55. 54. a. *per Myricas & nemora, bucolica significat* 37. 10. a.
Myrmidones Achillis socii, & unde dicti &c. 328. 7. a.
Myrmidonum proceres, 910. 405. b.
Myrrha madentes crines, pro unguentatis, 949. 100. a.
Myrta crines, unde dicantur. 106. 306. b.
Myrtetum, locus ubi myrti nascuntur, 127. 132. b.
Myrtus, & fabula de myrto sepulcralis, 402. 23. a. b. *quare dicata Veneri,* 49. 62. b. 77. 28. a. b. *Fabula,* 541. 72. a. *apta mulierum necessitatibus* 124. 64. a.
Myrtea sylva, Veneri consecrata. 621. 443. a.
Mysia, civitas Phrygiæ. 86. 102. a. *regio Asiæ,* ibid. b.
Mysusque Caicus, fl. qui per Mysiam labitur, 212. 370. a.

N

Nayades, quæ, fontium nymphæ, 67. 10. a.
Nænia inscitia, probro olim habebatur. 584. 868. b.
Napææ Nymphæ, quæ & Dryades sunt, 221. 535. a.
Nar fluvius sulfurei coloris, 686. 517. a. b.
Narcissus, puer pulcherrimus fuit, 12. 48. a.
Narcissus purpureus, 32. 51. a.
Nare, pro volare, 194. 59. b.
Narycia pix, 148. 438. a. b.
Narycii Locri qui, 442. 399. a.
Nascentibus aderant, mars, Genius, qui Deus mensæ: femina, Juno dea cubilis, 29. 63. b.
Natantia lumina, quæ, 583. 856. b.
Natura dicta, ab eo, quod nasci aliquid faciat, 133. 40. b.
Navalia, ubi stant naves, 523. 593. a. *pro rebus navalibus,* 505. 329. a.
Naves in Nymphas mutatæ, 775. 82. a. *omissa convitiis Proverb.* 503. 346. b.
Navigantibus malum omen est, si rogalis flamma videatur, 531. 641. a.
Navigaturi hecatomben faciebant, 511. 638. b.
Navigia, ex arundine olim conficiebantur, 218. 48. a. b.
Navis gubernanda peritis commendatur, 584. 868. b.
Nautiorum familiæ Minervæ sacræ, & unde? 443. 407. a. 575. 704. a. b.
Naxos Bacchata, cur dicatur, 415. 125. a.
Neæra quæ, 15. 3. b.
Nebula, quæ pluviam, quæ serenitatem portendant, 111. 374. b. *de terris orta, nostris obtutibus obest.* 581. 604. a.
Nectar, pro melle, 288. 437. b.
Nefasti dies, proverb. 405. 55. b.
Nemea sylva vicina Thebis, 738. 295.
Nemo, pro nullus 770. 6. a.
Nemo repente fit bonus vel malus, 521. 724. b.
Nemus, sylva & lucus, ut diff. 71. 314. a.
Neoptolemus, quis, 575. 265. a.
Neptunus omnibus aquis præest, 75. 14. a. *cum Minerva de Athenarum nomine contendens,* 75. 16. a. *cum Apolline, Trojæ muros fabricavit,* 384. 610. *currus tridens adsignatur,* 245. 141. a. *Ægeus dictus & cur?* 408. 74. a. b. *taureus, & unde,* 414. 119. b. *prodigiorum omnium pater,* 426. 241. a.
Nequicquam, pro non, 113. 403. a. 95. 192. a. 379. 546. a. 979. 634. a.
Nereis filia, 740. 381. a.
Nereja Doto, 776. 102. b.
Nereidum mater, pro Doride, 408. 74. a.
Nerine Galatea, amica Corydonis, 48. 37. a.
Neritos mons Ithacæ, 428. 271. a.
Nescia mens hominum fati, 856. 501. a. 977. 72. a.
Neutra femininis mugebant veteres, 175. 305. b.
Ni pro ne antiqui tenebant, 464. 686. a. b.
Nidor, pro putore, 961. 301. b.
Nigri, pro mortuis & malis, 330. 16. b.
Nihil, & quando nil, ponendum, 594. 104. a.
Nihil Sui cum amaraco, 318. 697. b.
Nilus fl. antea Melo dicebatur 208. 291. a. *quasi vino ἰλυὼ,* 772. 31. a. *ejus origo nescitur,* 765. 711. a.
Nimbi, tum ventos, tum pluvias &c. significant, 2361 55. *pro fulminibus,* 737. 354. a. *pro nubibus,* 536. 33. a.
Nimbus, deorum capitum ambire fingitur, 467. 586. a. 777. 111. a.
Nimbo effulgens, 394. 616. b.
Niphates fluvius & mons, 159. 30. a.
Nisus & Euryalus, inter amicos memoria, 781. 1761. b.

Niſus rex Megarenſium, pater Scyllæ, 113. 404. a.
Nitens, pro volans, 494. 252. a.
Nitens humi, 366. 38c. b.
Nitentes equi, pingues, 636. 654. a.
Nito gradibus, 371. 443. a. b.
Nitrum, quid, 95. 194. a.
Nives, Gr. χίονες, & unde, Fabula, 494. 250. a.
Nixibus, pro partubus, à nitendo, 202. 199. a.
Nobiles nunquam ſoli comburebantur, 604. 228. a. *in montibus altis ſepeliebantur,* 937. 849. b.
Nobiles familiæ à Trojanis fuere, 545. 117. a.
Nocte ſe melius dare, id eſt per noctem, 105. 287. b.
Nocles atque dies patet atri janua Ditis, 595. 127. b.
Noctis initium deſcribitur: partes, 356. 265. a.
Noctis mediæ deſcriptio, 520 524. a.
Noctis ſeptem tempora, 457. 587. a.
Noctivagus curruſ Lunæ, 838. 116. b.
Noctua, quando pluviam portendat, fabula, 113. 403. a. b.
Nodis paribus, id eſt intervallo pari, 36. 90. b.
Nodus Herculanus, 727. 260. b.
Nodus pugnæ, pro difficultate &c. 851. 428. b:
Noli cum diis pugnare. Proverb. 60. 173. b.
Nomadum genus, 768. 724. a.
Nomen cum adverbium eſſe ceperit, fit indeclinabile: adverbium cum nomen eſſe ceperit declinatur, 137. 19. a.
Nomen pro generoſitate, 135. 240. a. b. *de vino ut dicatur.*
Nomen, pro gente, 64c. 71c. a *pro gloria, fama,* 937. 846. a. *pro forma,* 6. 6. 387. b. *pro nobilitate,* 263. 252 a.
Nomentum & Gabii, urbes priſcorum Latinorum, 646. 773. a. 699. 712. b.
Nomina, quæ in Græco aſpirationem habent, pro aſpiratione ſ ponimus; ut pro ἑξ ſex, &c. 9. 11. a.
Non pro nempe, 291. 152. a.
Non movenda moves. Proverb. 401. 7c. b.
Non obtuſa adeo geſtamus pectora, 304. 571. a. b.
Non uſque adeo cornea fibra. Proverb. 304. 571. b.
Noricum, pars Illyrici, 181. 474. a b.
Noſtri & veſtri, genit. plurales antiqui, 382. 595. b.
Novalia quæ, 7. 71. a. b.
Novalis ager, quis dicatur, 82. 71. a. b.
Novare, pro renovare, 723. 189. a.
Novendialia ſacra & ludi, 540. 64. b.
Novenſiles dii, 713. 187. a.
Noviſſima verba dixit, ſc. ILICET, 605. 231. a.
Novum, multa ſignificat, 79. 43. a. *pro inſperato, deteſtando, incipiente,* 457. 591. b. *pro mirando & magno,* 21. 86. a. 469. 10. b. 352. 228. a, b.
Nox dicta, quia oculis nocet, 142. 91. a. *umbra terræ eſt,* 417. 184. b. *pro tenebris,* 423. 570. a. *ἀφ' ὧν dicta,* 272. 309. b.
Nox intempeſta, quæ, 417. 587. a. *cælo præcipitat,* 328. 8. b. *ruit,* 627. 539. a. b.
Noxa, pro noxia: & ut differant inter ſe, 234. 45. a.
Nubes tantum dicimus, non nubs, 306. 571. a. *ardens, pro fulmine,* 664. 142. b.
Nubes, pro agmine & vi, 699. 705. b.
Nubem belli detonare, 173. 209. b.
Nubes pulverea, 755. 593. a.
Nubigenæ bimembres, pro Centauris, 731. 293. a.
Nuces quæ dicantur, 13. 52. a. b.
Nuces à novo marito, cur ſpargantur, 53. 30. a. *Fabula de Nucis origine,* ibid. *Nuces in tutela Jovis ſunt,* ibid. b.
Nudus ara ſere nudus, 106. 299. a.
Nuda genua, 274. 324. b.
Nudatum & nudum, ut diff. 562. 312. a.
Nulla ſalus bello, &c. 907. 162. b.
Nulli, pro non, 88. 125. a.
Numa Pompilius unde dictus, 649. 88. a. b.
Numen, pro Palladio, 348. 178. a. *pro oraculo,* 341. 121. a. 432. 363. b. *pro promiſſo,* 713 78. a. *pro ſimulacro,* 290. 451. a.
Numeri, pro rhythmis & ſonis, 636. 646. a.
Numero deus impare gaudet, 34. 65. a. 75. 75. a.
Numeros intendere nervis, 818. 776. b. *Numeros memini ſi verba tenerem,* 64. 45. a. *Numeros & nomina ſtellis facere,* 89. 137. a.
Numici fontis ſtagna, 664. 150. b. *Veſtæ non niſi de hoc fonte libari licebat,* ibid.
Numici littus ſacrum, 705. 797 a.
Numida infernis, cur dicantur, 473. 41. a b.
Numina magna quæ ſint, 428. 264. a.
Numina, utriuſque ſexus participationem habent, 315. 632. b.
Numini videri nolunt, 59. 102. a.
Numinibus nomina ex officiis impoſita, 76. 21. b.
Numinibus diverſis, vel bene, vel maleſaciendi poteſtas dicata, 416. 139. b.
Nunquam, pro non, 589. 670. a.
Nuncius, & qui nuntiat, & qui nuntiatur, 814. 692. a.
Nuntius & nuntium, ut diff. 940. 897. a.
Nuntius ingratus, valuit auſpicium eſt, 754. 783. b.
Nuptiæ, unde dictæ, 885. 77. b.
Nuptus auſpices adhibebantur, 485. 166. b. *captatis augurus fiebant,* 474. 45. a.
Nuptiarum antiquum ritus; tribus modis fiebant; uſu, farre, coëmptione, 77. 31. a.
Nurſa montoſa, civitas, 701. 744. b.
Nurſia frigida, Picens civitas, 700. 716. a.
Nurus centum, ne intellig. 376. 501. a.
Nuſquam tuta fides, 505. 373. a. b.
Nutans mundus, 28. 50. a.
Nyctelia ſacra quæ, 498. 303. b.
Nymphæ aquis præſident, 5. 53. a. *cur Poetæ eas invocent?* 46. 21. b.
Nympharum diverſa nomina, 70. 62. b.
Nymphæ ſorores quæ earumque nomina, 152. 414. a. b. *eædem cum Muſis,* ibid. 46. 21. b.
Nymphæ & fauni, nec omnia ſciunt, & mentiuntur, 280. 376. a.
Nymphis, pretas naturaliter miſta, 31. 20 a.
Nymphis vino libari, Pontifices negant, 213. 320. a.
Nyphæi, 861. 570. a.
Nyſa mons India; eſt & Niſa civitas, 642. 805. b.

O

O brevis ſit ſequente vocali, 155. 261.
O fortunatos Agricolas &c. 149 458 a.
O mihi tam longe maneat pars ultima vitæ, 28. 53. a.
Oaxis fluvius Scythiæ Orientalis, non Meſopotamiæ, ut Servius vult, 6. 66. b. *Apollinis & Anthiclemæ filius,* ibid 10. 24. b.
Ob, pro juxta, circa, 261. 237. a. *ante, propter,* ibid.
Obductus dolor, pro celato, 827. 64. a.
Obex, hic & hæc, 349. 377. a. 25. 227. a.
Obices maris, 151. 420. a. b.
Obice ſe tegit, 215. 422. a.

Digitized by Google

Obita morte, pro ſuſcepta & completa, 564. 641. b.
Oblimet ſulcos, pro obruet & obcludat, 166. 136. a.
Obliquus curſus, 569. 580 a.
Obſervies, pro contemnere & neglegere, 344. 148. a.
Obloqui numeris, 636 646. a. b.
Obnubit, pro velavit, 115. 77. b.
Obſcænum, unde derivetur, 428. 263. b. *malo omine*, 513 455. a.
Obſcenus canes, 116. 470. b.
Obſcena fames quæ, 439. 360. a.
Obſitus ævo, 732. 307. b.
Obtenta nox, pro obducta, 101. 148. b.
Obtentu frondis inumbrare, 115. 66. a.
Obteſtor, quid, 786. 260. b.
Obteſtari aliquem, 600. 576. a.
Obtuſiores dicuntur populi ſeptentrionales, 304. 571. b
Obtutus, pro adſpectu, 215. 499. b. *pro vultu*, 981. 666. a.
Obtutu tenet ora, 671. 250. a.
Obumbrare, pro tueri ac defendere. 895. 223. b.
Occator deus, unde dictus, 76. 21. b.
Occulit, pro occuluit & abſcondit, 273. 316. a.
Occupare, prævenire, 961. 300. b.
Occupare aditum, raptim ingredi, 619. 424. a.
Occupet extremum ſcabies, 550. 196. b.
Ocium ignobile, pro poëſi, 122. 564. a
Ocnus vel Aucnus, Mantua conditor, 837. 198. a. b.
Ocrea leveis, 757. 624. a.
Octaviano, tria nomina à pop. Rom. oblata, 270. 296. b.
Oculo, amoris illices ſunt, 320. 717. b.
Oculi faciles qui? 733 310. a.
Oculos imponere, inoculatio dicitur, 125. 73. a. b.
Odi, præſens & præteritum: olim oſus ſum, 574. 687. a.
Odor ater, 977. 551. a.
Odora canum vis, & quid odorum, 482. 132. b.
Odorata cedrus, pro odorifera, 657. 13. a.
Odoratum, pro odorum, 636. 658. b.
Oeagrius Hebrus, fl. 220. 524. a. b
Oebale, filius Telonis & Sebethidis, 707. 734. a.
Oebalia, Laconia eſt; vel arx Tarentina, 198. 125 a. b.
Oechalia, civitas in Euboa inſula, 731. 291. a.
Oedipi exſecratio, 378. 137. b.
Oenotria, unde dicta, 300. 556. a. b. 661. 85. a.
Oenotris, 419. 165. a.
Oeta mons Theſſaliæ, 53. 30. b.
Offa ſoporata, 61. 42. a.
Olea arbor, oliva fructus & arbor, 124. 63. a.
Oleaton, 415. 126 a.
Oleaſter ſacer, 986. 766 a. b.
Olentia ora, pro male olentia, 129. 134. a. b.
Oles humor, cur Minervæ conveniat. 71. 11. b.
Oleo perfundi ſolebant luctatores, & cur? 547. 135. b.
Olere & redolere, ut diff. 228. 440 b.
Olim, pro quovis tempore, 133. 190. a. 330. 24. a. 257. 207. b.
Olim, pro futuro tempore, 69. 34. a.
Oliva Minervæ ſacra, 555. 309. b
tarde creſcit, 120. 3. a. *pacis inſigne*, 75. 14. a.
Oliva ramus in pacis petitione cum vittis offerebatur, 717. 128. b.
Oliva tonſa qua? 151. 21. a. b. 579. 774. a.
Oliva vivax, 133. 181. a.
Olivum & oleum; oliva & olea dicitur, 34. 68. b.
Olli, pro illi, 896. 236. a.
Olor albus, 923 580. a.
Olympiaca palma, qua, 160. 49. a
Olympicorum ludorum origo, 160. 49. b.
Olympus, pro cælo & monte, 496 268. a. *mons Macedoniæ*, 105. 281. a.
Omina vel improbare, vel recipere, noſtri arbitrii eſt, 566. 530. b.
Omina repetendi mos, redauſpicare dict. ibid. 348. 178. a. b.
Omina ſecunda, ſaltat ſenex, 429. 279. a.
Omina turbare, quid, 413. 407. a.
Omina, pro nuptiis, 277. 350. b.
Omne pro toto, & ut differant, 481. 122. b.
Omnes generale, plerique ſpeciale, 254. 185. a.
Omnia ſert ætas, 64. 51. a.
Omnia vel medium fiant mare, 55. 58. b.
Omnia vincit amor, 71. 69. a.
Onagri, ſunt aſini agreſtes, 182. 409. a. b.
Onerare æthera votis, 771. 24. a. b.
Oneroſum, plus quam oneratum, 558. 352. a.
Onuſtus & oneratus, ut diff. 270. 293. a.
Onyces maſtus, 913. 513. a.
Opaca locorum, 593. 726. a.
Opacum frigus quid, 5. 53. a.
Operari in herbis, pro ſacrificare 109. 339. a. b.
Operum haud ignara Minerva, id eſt, lanificii, 554. 284. a.
Opes, pro muſculis, 721. 171. a.
Opicerda, quid, 18 19. b.
Opim velocem, vocat Nymphas. 920. 532. a. b.
Opima, pro opulenta, 310. 125. a.
Opis, pro poſſibilitate, 307 605. a.
Oppetere, pro mori, unde derivatum, 24. 100. a.
Oppidum unde dicti? 88. 28. a.
Opponere morti, pro objicere, 341. 127. b.
Oppoſitus, pro, obſtans, fortiter pugnans, 851. 428 b.
Optare, pro eligere & eſt verbum militare, 287. 429. a. b. 413. 109. a.
pro velle, 240. 80. b.
Opus, pro officio, 854. 469. a.
Opus intextum tauris, pro tergis, 872. 785. b.
Orantes, interdum ima, ſubinde ſumma reſpicere, 411. 93. a.
Orare, pro loqui, 682. 446. a. 329. 96 b.
Oras, terras generaliter accipimus, 224 5. b.
Orat abducere, pro ut abducat, 12. 43. a.
Oratores, pro legatis, & cauſarum actoribus. 665. 153. b. 887. 100. b.
Oratoris virtus, quanta, 271. 101. a.
Orbis, olim terra continens, quæ Oceano alluitur. 7. 6.
Orbis, pro certo annorum numero & converſione ſumitur: etiam abſolute pro annis. ſæpius pro cælo, 18. 41. b. 267. 273. b.
Oracula antiquitus ſortibus dabantur, 103. 146. b.
Orcbites, à teſticulis dervantur, 115. 86.
Orcus, idem eſt Pluto, 608. 273. a. *pallidus cur dicatur?* 103. 277. b. *fluvius Theſſaliæ*, 219. 502. b.
Ordine reſpicere, 314. 425. a.
Ore excidit, 38. 6. a. b.
Ore ſævire, 541. 71. a. b.
Ore terram mordere, 912 418. b.
Oreades, montium Nymphæ, 67. 10. a. 296. 304 a.
Oreſtes Agamemnonius, 515. 471. a. *furiis agitatus*, 43 331. a.
Orgia, ſacra Liberi, unde dicta, 498. 303. b.
Orichalcum album, auri comparatione, 948. 87. a. b.
Oricta terebinthus, 832. 136. a.
Oriens ſævus cur dicatur, 577. 719. a. b.

Digitized by Google

Orion, rex, unde ſic dictus, 300. 538. a. venator facilis, Dianæ vim inferre voluit, inter ſydera relatus, ibid. ortu ſuo & occaſu tempeſtates movet, ibid. b. & 871. 763. a. ſtella qualis, cur auro armatur, ibid. b. 452. 517. a.
Orion nimboſus, 474 52. a.
Oritbya, Erechtbei & Praxitelis filia, 217. 463. b. equos dedit Pilumno, 947. 83. a.
Orodes altus, 869. 737. a. b.
Orpheus, primus deprehendit harmoniam, 635. 645. a. ejus Muſica capti Manes, 217. 471. b.
Orpheus & Linus, me non vincent, 28. 55. b. revocare conatus eſt uxorem, 596. 119. a.
Orſa, pro dictis & fatis, 864. 632. a.
Orſus, pro locutus, 812. 656. a.
Ὀρθοπαλὲς Græcorum exprimitur, 878. 894. a. b.
Ortygia, 418. 154. a. 465. 694. a.
Os, pro fonte vivo, 465. 696. b. pro voce, 982. 692. b.
Os humeroſque deo ſimilis, 306. 593. a.
Oſcilla mollia, unde dicta, fabula, 144. 389. a. b.
Oſcorum manus, pro Capuenſibus, 701. 730. a.
Oſculum, baſium & ſuavium, ut diff. 264. 260. a. b.
Oſinius rex, 865. 655. a.
Oſiris docuit ex hordeo potum fieri, 180. 380. b.
Oſſa grandia, 318. 497. a. molliter quieſcant, 69. 31. a.
Oſtia, exitus fluviorum dicuntur, 284. 401. b. pro portu, 514. 281. a.
Oſtrum, pro purpura, 319. 704. a.
Oſtrum ſuperbum, 311. 643. a.
Oſyris, monſtrator aratri, 76. 19. a.
Oſſus & Ephialtes, filii Neptuni, cælum evertere voluerunt, 105. 280. a.
Ovantes, pro alacres, 421. 183. a. lætantes, & quid Ovatio, 511. 540. a.
Ovantes gutture corvi, 314. 423. b.
Ovare, pro jactare & gloriari, 856. 500. a.
Oves, antiquitus opes appellatæ, 68. 19. b. lanæ cauſa non debent pingueſcere, 180. 384. a. b.
Oves ultro fugiat lupus, 55. 52. a.
Ὀχολεῖ, qui & unde dicti, 442. 399. a.

P

PAcem petere à diis, ſolenne fuit. 221. 535. a.
Pachynum, promontorium, 465. 699. b.
Paciſci dies aliquot. 889. 133. a. b. vitam pro laude, 551. 230. b. lethum, 945. 49. b.
Pacta, proſponſa, 828. 79. a.
Pactolus & Hermus fl. aurum trahentia, 832 142. a.
Padus Italiæ fluvius, 811. 680. a.
Paduſa, pars Padi fl. 914. 457. b.
Pæana, proprie Apollinis laudes, 636. 657. a. 870. 738. a.
Pœne antiquorum, omnes pecuniariæ erant, 248. 140. b.
Pallet, parum videtur, 502. 553. a.
Pæonius herbis revocatus, 763. 769. a.
Pœonius mos, pro Medicinali, 967. 401. a. b.
Palamedis hiſtoria, 337. 81. a. ut θ. φ. χ. invenerit, ibid.
Palæſtra ejus apud Athenienſes repertus. 429. 281. b.
Palæſtra agreſtis, & unde dicta, 154. 531. a.
Palæſtræ graminea, 635. 642. a.
Palea, numero ſingulari, contra artem, 95. 12. a.
Paleæria, pelles è gutture dependentes, 161. 55. a. b.
Pales, dea pabuli, huic ſacra ſolvuntur 21. kal. end. Majas die, qua Palilia vocantur. Pales vero deus alius à Pale dea, 156. 1. a. b. 157. 2. 4. a. 32. 35. a.
Palici placabilis ara, 806. 515. a.
Palinurus, filius Iaſi, 583. 813. a. gubernator Æneæ, 422. 202. a.
Palmurus, non eſt herba, ut Servius vult, ſed frutex arboreſcens differt ab alba ſpina, 32. 39. b.
Palla & pictum velamen, pro cyclade, 320. 715. b. muliebris veſtis, 902. 576. b.
Palla rigens, quæ, 312. 652. a. b. ſciſſa, 766. 702. a.
Palladium, ut raptum, Romam tranſlatum, &c. 346. 166. a. b.
Pallantea mania, 782. 196. b.
Pallas arcium dea, 13. 61. b. unde ita dicta, 234. 43. a.
Palladis rami, pro olivæ ramis, 665. 154. b.
Pallas turbata qua? 744. 415. b.
Pallatinus mons, unde dictus? 711. 54. a.
Pallene eſt Cherſoneſus in Thracia, 213. 391. b.
Pallentes herbæ, quæ, 41. 54. b.
Palmam ferre. Proverb. 593. 95 b.
Palmula, extrema pars remi, 548. 163. a.
Paludis humor, eſt aqua in agris collecta, 87. 114 a.
Palumbes, teta dicta, 6. 58. a.
Palus, pro lacu, 595. 107. a.
Pampineus autumnus, 120 5. a.
Pampinea hygia, 679. 326 a.
Pan quis, & unde dictus, 21. 11. a. b. Arcadiæ deus eſt, 52 24. b. Ithacenſis eſt, 75. 17. b.
Pan, an Endymion, Lunam adamaverit, 181. 312. a.
Panacea odorifera, 568. 419. a.
Panchaja, regio Arabiæ, ubi templum Jovis, 129 130. a. b.
Panchaïs ignibus, pro ture & Arabicis odoribus, 213. 379 a.
Panda carina, id eſt curva, 148 445. a.
Pandarus, Lycaonis filius, 565. 436. a. 812 672. b.
Pandere, pro expandere & extendere, 609. 282. a.
Pandere mœnia urbis, pro diruere, 353 284. a. b.
Pangæa, montes Thraciæ, 217. 452. a. b.
Pangere tentamenta, 719 144. b.
Panis olim, non argenteus, ſed vimineis vaſculis inſerebatur, 319. 705. b.
Panopea, Nympha marina, 115. 437. a. 571. 240. a.
Pantagia fluvius Siciliæ, 465. 689. a.
Panthus Otriades, ſacerdos Apollinis, 361. 319. a. Panthu vocativus Græcus, 870. 429. a.
Papaver, puer pulcherrimus fuit, 12. 47. a.
Papavera apud Romanos in honore fuere, 12. 47. b.
Papaver ſoporiferum, cur vigili Draconi datum, 516. 486. a. b. 83. 78. a. b.
Papaver veſcum, quod, 159. 131. a.
Paphus, civitas Cypri, ubi templum Veneris, quo nunquam implevit, 286. 419. a. centum aris inclytum, ibid. b.
Paphia, id eſt Veneria, à Papho inſula, 124. 64. a.
Papilla exerta, 935. 803. b.
Papula ardentes, 190. 564. a.
Parcarum officia, cur ita dicta, nomina &c. 230. 26. b. 28. 47. a.
Parca injecere manum, 851. 415. a.
Parcere, cum accuſativo, & pro ſervare, 518. 531. a. pro abſtinere, 141. 339. b.
Parens, pro patria, 436. 341. b.
Parentes, nomine vocare, invidioſum eſt, 209. 321. a.
Parere, pro apparere ac patere, 8 5. 176. a.
Paribus alis, pro leni volatu, 494. 252. a.
Parietibus textum iter cæcis, 569. 581. a.
Paris fortiſſimus, 558. 370. b. ſylvas habitavit, 13. 61. b. Troiani belli fax, 868. 705. b. ejus judicium, 231. 31. b.

Digitized by Google

Parius lapis, pro marmore, 159. 54. a b. 306. 597. b.
Parma, eſt equeſtre ſcutum, 925. 619 a.
Parmam album geſtare, probro fuit, 930. 711. b.
Parnaſſus, mons Boetiæ, 67. 11. a. 35. 29. a.
Paros nivea, 415. 127. a.
Parrhaſius Evander, 882. 31. b.
Parrhaſius mos, pro Arcadico. 736. 344. a.
Tarthenia, quis & unde nati, 454. 551. a. b.
Parthenius, mons Arcadiæ, & unde dictus, 70. 57. a.
Parthenopæus, rex Arcadiæ, 629. 580. a.
Parthenope, Neapolis eſt, & unde dicta, 222. 564. a. b.
Particeps, pro nomine, 437. 350. a.
Partio & partior dicimus, 255. 198. a.
Parturire, de arbore, 19. 56. a.
Paſco & paſcor illam rem dicimus, 134. 458. a. 137. 485. b.
Faſcere, pro delectare, 291. 468. a.
Paſci, pro creſcere, 390. 624. a.
Paſcor, 175. 314. a. *pro depaſcor,* ibid.
Paſiphae, tauri amore flagravit &c. 41. 46. a. *unde & Minotaurus natus,* 587. 14. a. 588. 26. b. 621. 447. b.
Paſſiones quatuor, & quæ, 643. 733. a.
Paſſis palmis, id eſt apertis, 428. 263. a.
Paſſum, à patiendo dictum, 126. 93. a.
Paſtorum tria genera, 68. 19. b.
Patavium, unde ſic dict: 262. 246. a. 263. 251. a.
Patefacere feneſtram, Proverb. 374. 482. a.
Patent, pro patata ſunt, 272. 302. a.
Pater ſæpe nomen divinitatis eſt, 120. 4. a. b. *& dignitatis,* ibid.
Pater, religionis nomen, 410. 89. a. 709. 21. b.
Pater familias, an utrumque declinetur, 931. 801. a. *Pater quartus, pro abavo,* 561. 619. a.
Patiens manuum, 60. 4 0. a.
Patres conſcripti, qui, & unde, 287. 430. b. *& Senatores* 2 5. 8. 758. a. b.
Patribus in libros olim maxima poteſtas, 650. 822. b.
Patria, civitas in provincia eſſe poteſt, non ipſa provincia, 281. 384. b.
Patriam qui vendiderint, 634. 621. a.
Patroclus, ut armis Achillis indutus, interfectus, 294. 487. a.
Patronus ſi clienti fraudem fecerit, ſacer eſto, 132. 609. a.
Patulum quid, 1. 1. *ut differat à patens,* 1. 1. 642. 715. b.
Pauca, quos æquus amavit Iuppiter, &c. 595. 129. b.
Pavidus, & timens, ut diff. 375. 489. a.
Pauper domus, 913 519. a.
Panſia amara bacca, 125. 86. b.
Pax, pro benevolentia, 475. 56. a. 814. 31. a. *pro fœdere,* 672. 266. a.
Pax iniqua, qua, 227. 10. a.
Pecora inertia qua, 485. 158. a.
Pectine telas percurrere, 657. 14. a.
Pecten eburnum, 636. 647. a. b.
Pecuaria, unde dicta, 161. 64. a. b.
Pecudes, de omnibus animalibus dicimus, 210. 327. b. *domitæ, ſacris impuræ,* 589. 38 b.
Pecudes locutæ, 117. 478. a. b.
Peculium, antiquorum patrimonium, 4. 33.
Pecunia, unde dicta, ex corio bubulo olim, 280. 372. b.
Pede ſecundo, pro omne proſpero, 732. 302. b.
Pedes, ſunt funes ad angulos velorum, 582. 830. b. *Pedem facere, quid,* 582. 830. a. b.
Pedibus trahere, 727. 264. b.
Pedica, qua, 106. 307. b.
Pedum, virga eſt incurva, qua retinentur pecudum pedes, 36. 88. a.
Pelagus, pro aquarum abundantia, 263. 250. a.
Pelagus languens, pro tranquillo, 844. 289. a.
Pelagi extrema, 735. 333. a. b.
Pelaſgi, à Pelaſgo terræ filio, dicti, 337. 83. b. *à Theſſalis orti,* 755. 600. a.
Peletronium oppidum Theſſaliæ, ubi primum repertus eſt uſus domandorum equorum. 164. 115. a. b. *eiuſque antrum,* ibid.
Pelion, mons Theſſaliæ, 163. 94. a.
Pelio Oſſam imponere, 105. 281. a. b.
Pella Macedoniæ civitas, patria Alexandri, 208. 287. a.
Pellax, an à pelliciendo, an à pellando deducatur, 338. 90. a.
Pellacis Ulyſſei, id eſt, per blanditias decipientis, 338. 50. b.
Pelles leonum geſtare ſolebant, ad terrorem incutiendum, 353. 722. b.
Pelopeia, pro Argiva, 349. 193. a.
Pelops Tantali filius, eburno humero, 157. 7. a.
Peloris ſedes quæ, 464. 687. b. *promontorium Siciliæ,* 448. 411. a.
Peltæ aratæ, 701 743. b.
Pelta lunata, quid, & ut a ſcuto, clypeo &c. diff. 295. 494. a. b. 927. 661. b.
Peluſiaca lens, quæ, 99. 228. a.
Penates, ſunt dii, qui domi coluntur. 377. 514 a. *ligneæ vel lapideæ ſigilla erant,* 417. 148. b.
Pendere, deſiderare aliquid audire, 598. 151. b.
Penetrabile telum, pro penetrale, 855. 481. a.
Penetrale, interior pars domus, 660. 59 a.
Penetralia, unde dicta: proprie deorum, 374. 484. 376. 508. b.
Peneus Theſſaliæ fluvius, 209. 317. a. b.
Penitus, pro omnino, 7. 67.
Pennata fama, 800. 473. a.
Penſo longo exercere famulas, 742. 412. b.
Penthefilea, Martis & Otreres filia, 295. 495. a. 527. 662. b.
Penus & cellarium, ut diff. 319. 708. a.
Penthens furens de quo fabula, 514. 469. b.
Peplum, palla picta fœminea eſt, 293. 484. b.
Perdix, ferræ uſum primus invenit, 89. 133. b. 90. 143. a.
Peregrina, olim male audiebant, 490. 211. b.
Peregrini, Neptuni filii dicuntur, 426. 241. a.
Perfringere dextra, pro fortiter facere, 843. 279. a.
Pergama, de omnibus altis ædificiis, 243. 99. a. *Troiana arces,* 380. 556. a.
Pergamea urbs, 416. 133. a.
Permenſi æquor, pro evecti, 418. 137. a.
Permeſſus ex Helicone monte fluens, 42. 64. b.
Pernix, pro perſeverans, 171. 230. a. *& pertinax,* ibid. b. *velox* 930. 718. b.
Pero crudus, ruſticum calceamenti genus, 698. 690. a. b.
Peroſi lucem. 620. 435. a.
Perpetuus tergo bovis veſcitur, 722. 183. a.
Perſeus, ut Meduſæ caput amputaverit, 610. 289 a. b.
Perſonare latratu, 619. 418. a.
Pertentare, pro vehementer tentare, 296. 106. a. *pro ſollicitare,* 512. 818. a.
Perverſum numen, pro irato 650. 584. a.
Pes pede hæret, 848. 361. a.
Peſtilentia ordo, 416. 138. a.
Peſtis, pro amore vel malo, &c. 716. a. 478 90. b. *pro incendio,* 574. 683. a. 804. 540 a. *pro furiis,* 686. 505. a.

Digitized by Google

Peſtis belli, 826. 55. a.
Peſtum oppidum Calabriæ, 198. 119. a. b. vel Lucaniæ, ibid.
Petendum pacem, & ſimiles locutiones, 864. 628. a. 896. 230. b.
Petere, proprie eſt inſidiari, 320. 711. a. ſine inſidiis dictum, 811. 646. a.
Petilia, civitas, & unde dicta, 442. 402. a. b.
Petitiones, impetus gladiatorum, 793. 439. a.
in Petitione, quæ obſervanda, 238. 61. a. Petitionis ars eſt, ut minora impetrare cupientes, maiora poſcamus, 239. 74. a.
Phæacum arces, pro Corcyra inſula, 431. 291. a.
Phœbe, pro Luna, 114. 431. b.
Phœbigena, pro Æſculapio, 703. 773. a. b.
Phœbus Apollo, id eſt purus, 427. 251. a. præeſt auſpiciis urbium, 475. 58. b.
Phœbo digna locuti, 637. 661. b.
Phœdra filia Minois & Paſiphaes, Fabula 621. 445. a. de ſtupro interpellat Hyppolitum, 702. 761. a. b.
Phaetontiade, Clymenes & Solis filiæ, 42. 62. a.
Phaëton Clymenes & Solis filius, 856. 119. a. b. Phaetontis equi, pro Sole, 544. 105. a.
Phalantus, dux Parthenianum, 454. 551. b.
Phalanx, quid, 965. 544. b. pro legione & exercitu, 354. 254. b. pro legione, 960. 277. a. 887. 92. a.
Phalarica, quænam ſpecies teli, 814. 705. a. b.
Phalera, equorum ornamenta, 555. 310. b. 793. 359. a
Phanæus, mons in promontorio Chii, 127. 98. a.
Pharon, & Pharo legitur, 845. 322. b.
Phaſelus, genus navis, 201. 289. a. b.
Phaſis fluvius Colchidis, 212. 367. a.
Phegeus, Sagariſque famuli, 353. 263. a.
Phemei mania, 721. 165. a.
Pheretrum, capulus dicitur, 604. 222. a. b. à ferendo, latine capulus, 884. 64. b.
Philoctetæ Melibœus, Herculis comes, 442. 402. a.
Philippi, civitas Theſſaliæ, 118. 490. a.
Philyrides Chiron, Medicinæ inventor, 190. 550. a. b.
Philomela, pro quavis ave, 210. 511. a. de cantu ejus, mira, ibid. dapes paratæ, 44. 79. b.
Philoſophia cognitione, mortis metus &c. tollitur, 152. 492. b.
Philoſophorum varia opiniones, de rerum origine; alii ex igne; alii ex humore omnia procreata, 39. 31. a.
Pholyræ à Saturno adamatæ, 163. 93. a. b.
Phinëia domus, à Phineo Arcadiæ rege, 423. 211.
Phineus, oculos filiis ſuis erut. pœna ejus, 631. 604. b.
Phlegethon, inferorum fl. 607. 265. a.
Phlegyas, an ſit accuſativ. an nomin. 633. 618. b.
Phoca, vituli marini ſunt 189. 543. b. 214. 395. a. b.
Phœnix, Achillis magiſter, 395. 762. b.
Pholoe, nomen proprium, 554. 285. a.
Phorcus, deus marinus, 552. 240. a.
Phorci exercitus omnis, 581. 824. b.
Phryges, bucapti, 807. 599. a. b. inventores veſtium acu picturarum, 808. 614. a.
Phrygia, pro Trojana, 254. 186. a. unde dicta, ibid.
Phrygia chlamys, 447. 484. a. mater, 764. 139. a. æquor, pro Helleſponto, 251. 385. a.
Phryx flagris emendatur, proverb. 381. 580. b.
Phyllis Sitonis filia, ut Demophoontem dilexerit, &c. in arborem, amygdalum converſa, &c. 30. 10. a.
Piacula, purgationes, ſacrificia, 528. 656. b.
Piacula commiſſa, 629. 569. a. b.
Piare, pro expiare, 343. 140. a. 848. 184. a. Placare. 616. 379. a.
Picea, cedri ſpecies, 601. 180. a. b.
Pictura manus, cur dicatur, 292. 468. a.
Picturata veſtis, 449. 483. a.
Picum, Circe mutavit in avem, 668. 189. a.
Pierides, pro Muſis, 37. 13. b.
Piget ad futurum: pudet ad præteritum ſpectat, 501. 338. a.
Pignora ſui, 58. 92. b.
Pila ſaxea, pro columna, 815. 711. b.
Pilata agmina, pilis armata, 951. 121. a. b.
Pilenta vehicula ſunt, & eorum uſus. 762. 666. b.
Pileorum, quibus ſacerdotes utuntur, tria genera. 390. 681. a.
Pilum, pro haſta Romana, 696. 664. a.
Pilumnus à piſtoribus colitur, & cur? 769. 4. a. b. Turnus avus, infantium deus, 818. 76. a.
Pinaria domus, cuſtos Herculei ſacri, 728. 170. a. b.
Pindus, mons Theſſaliæ, 67. 11. a.
Pineus ardor, pro igne, 934. 786. b.
Pinguedo, nec pinguetudo latinum eſt, 165. 124. a.
Pingues paſcere, id eſt, ut pinguefcant, 37. 4. a.
Pinguefcere campos, 118. 492. a.
Pinna, pro muro, 665. 159.
Pinus, an laurus ſylveſtris? 157. 112. b. ſecundæ & quartæ declin. 839. 230. b. matri deum conſecrata, 47. 24. a. 329. 16. b. 775. 85. b.
Pinus, an tinus legendum, 199. 141. b.
Pipleæ, ſeu Italiæ à Daphni adamatæ, 76. 68. b.
Pirami & Thiſbes fabula, 18. 22. a.
Pirithous, unus de Lapithis, 631. 601. b.
Piſæ conditæ à Peloponneſo profectis, 835. 179. b.
Piſtores, olim pinſores dicti & unde, 253. 183. b.
Pithumnus ejus ſtercorandorum agror. inventor, 604. a.
Pius, pro purus, & piare, purgare, 281. 382. a.
Plaga, ſunt funes, quibus retia tenduntur, 412. 131. a.
Planetæ ſeptem, 324. 746. a.
Plangunt littora, 108. 334. a.
Planta & plantaria, ut diff. 121. 23. b.
Platani arbores, vino exhilarantur, 200. 146. b.
Platani, malos geſſere, 124. 70. b.
Plato, atlideta fuit, & poſt victoriam omnium ſe philoſophiæ tradidit, 638. 667. a.
Plauſtra, qualia vehicula ſint, 92. 163. b.
Plauſtra gementia, 890. 138. a.
Plejades ſeptem 59. 138. b.
Plejades, ſignum ante genua Tauri, unde dictæ. 59. 138. b.
Plemmyrium undoſum, quid, 465. 693. a.
Pluma, & plumata veſtes, quæ, 931. 771. b.
Plumbum, nimio rotato diſſolvi, 806. 518. b.
Pluralis pro ſingulari, 338. 79. a.
Plurima mortis imago, 366. 369. a.
Pluvia tenuis, quæ, 84. 52. a.
Pluviarum generatio, 40. 38. a.
Pocula olim non in manus dabantur, ſed menſis apponebantur. 319. 710. b.
Podagra turpes, cur ita dicta, 875. 297. a.

Digitized by Google

Veni primi, viæ lapidibus stravere, 287. 426. a.
Vesta Musarum sacerdotes, 150. 476. a. b.
Vestæ, insani dicuntur, 18. 36. a. 47. 2[illegible]. a.
Vestites, à Pyrrho occisus, 568. 564. b.
Vestiseri, & promittere, ut diff. 261. 241 b.
Vestio, tragœdiarum & historiarum scriptor, 21. 34. a.
Vestuere, pro contingere, 425. 214. a.
Vestus, pro Castore positus, 163. 8[illegible]. a. fratrem alterna morte redemit, 556. 121. a.
Vetus, pro calo, 3[illegible]8. 61[illegible]. a.
Vetus sacratus Cereri, 614.
Vetydori historia, 404. 49. a.
Vetyphemus cur oculum in capite habuisse dicatur, 461. 636. a.
Vetyxena, manibus Achillis immolata, 434. 322. a.
Vetyxena, manibus Achillis immolata, 434. 322. a.
Vompa exequialis, 892. 168. a. b.
Vomum, de iis dicitur, qua molliorem & tenuiorem corticem habent, 13. 52. b. a.
Vone, pro post, 350. 208. a. 39[illegible]. 725. a.
Vonere, pro deponere, 734. 329. b. pro facere, constituere, &c. 263. 6[illegible]. b. pro quiescere, 658. 27. a.
Vontes, pro tabulatis, 8[illegible]. 530. a
Vontificibus, per liberos jurare non licebat, 78 [illegible]. 300. b.
Vonto jaciunt, pro contra Ventum, 815. 712. a.
Ventus, pro unda, 245. 118. a.
Voples successus, 817. 762. b.
Ποντοπορία & ποντοπόρος, quid, 169. 116. b.
Populi, λαοὶ dicuntur à lapidibus, 81. 65. b.
Populi Romani tres partes, Tatienses, Ramnetes, Luceres, 568. 560. a.
Populi Romani erat jubere: Senatus autem censere, 559. 356. b.
Populo, veteres dixere, pro populor. 94. 185. a. 299. 531. a. 508. 403. b. 959. 263. a.
Populonia, civitas Tuscia, 185. 172. a.
Populos in plurali, urbes significat, 260. 229. a.
Populus Alcidæ gratissima, 50. 66. a. 546. 134. b Herculea, 729. 276. a. bicolor, ibid.
Porca silice feriebatur, 755. 641. a.
Porgere pocula, 728. 274.
Porricere exta in fluctus, 579. 776. b.
Porriciam, an projiciam legend, 551. 237. a. 552. 238. b.
Porro, post longum intervallum. 570. 600. a.
Porsenna, rex Tusciæ, Romam obsedit, 760. 646. a. b.
Porta, de omni exitu dicitur, 241. 87. a.
Portendere, 421. 184. a. prædicere, 672. 256. a. præsignificare, 5[illegible]5. 706. a.
Portenta, & bona & mala sunt, 660. 58 a. 753. 533. a
Portenus ad nationes, quæ? 767. 721. a.
Portitor, qui portat. 611. 298. a. b.
Portitor Orci, pro Charonte, 219. 502. a.
Portunus deus marinus, qui portibus præest, 552. 241. a.
Poscere, & petere, ut diff. 7[illegible]2. 194. a. pro inquirere, 286. 418. a. pro provocare, 756. 614. b.
Poscor Olympo, 751. 533. a.
Posita, pro examinata, 532. 681. a.
Post, cum ablativo junctum, 4. 30.
Postes & limina, cur osculentur? 375. 490. b.
Postes sacri, 667. 183. a.
Postilenbus mea seria, 45. 17. a.
Postlimmus quis? 645. 763. b
Potior, cum accusativo, 429. 278. a 405. 56. a. modo iij. modo iiij. conjugationis, 917. 493. b.
Potiri hostium, pro ab hostibus capi, 490. 217. b.
Potis, nomen est, 463. 671. a.
Potissimus, sacra Herculi commissa, 728. 269. a.
Potniades quadriga, è Potnia civitate, 373. 2[illegible]. a.
Præ se jactare, pro præferre. 778. 134. b.
Præcipere, pro præoccupare, 22. 98. a. b.
Præcipitat, pro præcipitatur, 32[illegible]. 9. a. 173. 104. b. 925. 617. a.
Præcipitare moras, 745. 443. a.
Præcipitant cura, pro urgent, 880. 3. a.
Præceps, festinus, 377. 516. a. 490. 895. a. 52[illegible]. 565. a. 547. 144. a. celer, 563. 456. a.
Præcipere spe hostem, 917. 491. b.
Præcordia, loca cordi vicina, 677. 347. b.
Præfiscine, quid, 47. 27. b.
Pragnantes, fastidia pati solent, 29. 61. a.
Pralia, pro coitu, 163. 98. b.
Prælium, bellum & pugna, ut diff. 368. 397. a.
Præneste sub ipsa, 753. 561 a.
Prænestina urbs, 697. 678. a.
Præneste alium, ibid. b.
Præpes, volans, 353. 254. a.
Præpetes aves quæ, 438. 361. a.
Præpetes penna, pro velocibus, 587. 15. b.
Præpetes & imbres quæ dicantur, 416. 246. a.
Præsens animus, pro forti, 558. 563. a.
Præsentes divi qui? 5. 42. b.
Præsentia numina, id est propitia, 74. 10. a.
Præsentius, pro efficacius, 553. 152. a.
Præsepe, pro alveari, 288. 439. b. pro cavea, 657. 17. b.
Præstans corpus, quod, 239. 75. b.
Præstat illum & illo, 2[illegible]8. 13[illegible]. a. illi, 913. 438. b.
Præsumere spe bellum, 881. 18. b.
Prætenta arma, circumfusa, 591. 60. a.
Præterea, pro posthac, 236. 55. a.
Prætexere, prævelare & abscondere, 517. 500. b. 46. 12. a.
Prætides; Prœti & Stenobœa filiæ: Imo iis furorem immisit, &c. 41. 48. b.
Prætorium est, ubi præfectus exercitus præsidet, 195. 75. b.
Prævertere, præoccupare, 321. 725. b.
Præverti fuga, pro transire, 274. 321. b.
Præ in præfatis, brevis, 687. 524 a.
Prata recentia rivis, 638. 674. b.
Precantium gestus, 956. 196. b.
Precari, cum dativo, ut & orare, 717. 127. a.
Precatio maxima, 955. 176. b.
Precia, uva, quæ cito maturescunt, 126. 55. a.
Premere, pro compellere, 678. 368. a. pro insequi, 275. 328. a.
Premere feram, ut intelligendum, 182. 413. Premere hasta, pro interficere, 378. 530. a.
Premere, pro opprimere, occidere, 791. 330. a.
Premere vocem, 791. 314. a.
Premere pro populari & vastare, 263. 250. a.
Premere umbras, pro imminuere, 51. 157. b.
Prendimus, pro occupamus, 361. 322. a.
Pressa carina, quæ, 306. 303 a. bi
Pressus & myrteus color, idem. Georg. 3. 82. com. 162. 82. a. b.
Pretium, pro pœna, 564. 352 a.
Pretium moræ, 784. 232. b.
Priamus, ἀπὸ τοῦ πρίασθαι dictus, 309. 723. b. ut centorium Achillis ingressus &c. 294. 491. b. 379. 541. a.
Priamo narrare Achillem, Proverb. 717. 741. b.

Digitized by Google

Priami mors, 376. 506. a. b. & ubi occisus, 380. 537. b.
Priapus, hortorum deus, 48. 33. a. b. 197. 111. a.
Prima fides pelago, 407. 69. b.
Prima tellus pro littore, 77. 13. a.
Primi, principes, 482. 133. b.
Primitiæ victoriarum, 881. 16. b.
Primitiæ & rudimenta belli, 891. 156. a.
Primores, sicut proceres, 790. 309 a.
Primus, ante quem nullus, 5. 45. 224. 5. a. b. 231. 28. a. 332. 40. a. b.
Primus mensis, pro primis diebus mensis, 612. 453. b.
Prima tellus, pro Italia, 411. 95. a.
Prima terra, pro litore, 301. 541. a. b.
Prima urbs, id est primam partem urbis, 785. 144. b.
Principis veri typus, 612. 853.
Prior, præstantior, melior, 902. 292. a.
Prisci cum mortuis, cariſſima quæque cremabant, 186. 89. b.
Pristis de nave, pistrix de bellua, 414. 427. b.
Pristis, à tutela depicta, 345. 116. a.
Privernum, antiqua urbs, 920. 540 b.
Pro tempore, pro necessitate &c. 48. 3<. a.
Πρὸ ὥρας, & κατὰ μοῖραν ϑανεῖν, ut diff. 533 696. b.
Procas, sextus rex Albanorum, 646. 767. a.
Procax, petax & impudens, 300. 540. b.
Procedere, quid, 25. 12. b.
Procella, quid, & unde dicta, 242. 89 a
Proceres, cur ita dicantur, 324. 744. a.
Prochyta, insula, ab effusione dicta, 815 715. a. b
Procris, filia Iphidi, uxor Cephali. Fabula, 621. 445. a.
Procudere, cudendo extenuare, 102. 261. b.
Procul, quod præ oculis est, & porro ab oculis, 586. 10. a. pro juxta ac prope, 38. 16. a. b. 875. 815. a.
Procumbere, de lupa, 757. 631 b.
Procursus, pro impetu, 966. 179. a.
Prodere, pro decipere vel perdere, 511. 431. a. pro protendere & propagare, 492. 231. a.
Prodigium, portentum & monstrum, ut diff. 439. 366. a.
Prodigium, de bono, 572. 639. a.
Prodimur, pro porro damur, 264. 256. a. b.
Prodire volando, 602. 199. b.
Prodit in aquor, pro extenditur, 867. 693. b.
Producere funera, quid? 801. 486. a. b.
Profani, qui non sunt initiati, 607. 258. a. b.
Profanum proprie quid? 987. 759. a. b.
Profecto, pro expletiva conjunctione, 751. 532. a.
Profugus, quasi pro fugatus, 225. 6. a.
Progne, pro hirundine, 152. 15. a.
Projecta saxa, quæ, 465. 69. b.
Projicere animas, 620. 436. a. b.
Proludere ad pugnam, 949. 106. a. b.
Proludia pugnæ, προμάχεις Gr. 171. 234. b.
Proluere se auro, 324. 743. a. b.
Proluvies, pro sordis effusione, 424. 217. a.
Promethei fabula, ut ignem furatus sit, &c. 40. 42. a. unde dictus sit, ibid. b. primus bovem occidit, 155. 537. b.
Promittere, pro minari & contra, 318. 56. a.
Promunt se robore cavo, 355. 260. a.
Pronomina quædam, addita nominibus dignitatem faciunt, 27. 43. b.
Properare, antiqui, pro dare, 968. 425. b.
Properare mortem, 795. 401. b.
Properi aurigæ, 947. 85. b.
Propexam fusus in pectore barbam, 855. 858. a.
Propinquare, properare, maturare, 241. 254. a.
Propius, pro citius, 713. 78. a pro diligentius, 957. 215. b.
Propius aliquem aspicere, 299. 550 a. b. proprium, ut commune fiat, 305. 577. b. pro perpetuo & firmo, 47. 31. a. 240. 77. a. 409. 85. b 654. 871. a.
Propter, pro juxta, 58. 87. a.
Prorumpere nubem, pro evomere & fundere, 456. 572.
Proscenia, sunt pulpita ante scenam, 143. 381. a b.
Proserpina & Diana eadem, 17. 26. a.
Proserpina ad superos remeare non poterat, quia gustaverat in Elysio grana Punici mali, 78. 39. b.
Prospicions alto, quo sensu, 247. 131. b.
Prosubigit pede terram, 172. 256. a.
Protenus & protinus ut differant, 2. 13.
Protinus, pro deinceps, 191. 1. a. pro statim, deinde, 691. 601. b.
Proteï columnæ, usque ad fines Ægypti, 899. 262. a.
Proteus deus maris, solitus se in omnes figuras convertere: hinc adagium, Πρωτέως ποικιλώτερος, 215. 419. b. rex Ægypti, 214. 406. b.
Proturbare, pro confodere, 798. 441. a.
Provincia una, ferre non potest omnia, 81. 56. a.
Proxima myrte, quo sensu, 13. 54. a.
Pruina, pro hyeme, 93. 230. b. pro nive, 179. 568. b.
Pruina & carbo, ut diff. 934. 788. b.
Pruna cerea, quæ, 13. 53. a.
Pseudothyrum, quid, 372. 453. b.
Psythia passo utilior, 126. 93. a.
Pubentes herbæ, 165. 126. a. 519. 514. a. b.
Pubera folia, quæ, 968. 413. a. b.
Pudor pro pudicitia, 471. 27. a.
Puer, pro filio, 312. 598. b.
Pueri, qui bello gloriam reportarunt, 806. 590. b.
Pueris nobilibus editis, in atrio domus, Junonis lectus, Herculi mensa ponebatur, 29. 63. b.
Pugilatus lege, collapsum erigere licuit, 562. 452. b.
Pugna, prælium & bellum ut diff. 251. 460. a.
Pugnare, pro repugnare, 934. 600. a.
Pulcher, pro forti, 695. 656. a.
Pulcri, olim exsoleti dicti, 414. 119. a.
Pulcritudo personæ, dignitatem habet, 721. 162. b.
Pullæ maculæ, sunt nigræ, 180. 189. b.
Pulsati divi, pro violatis, 960. 216. b.
Pulveratio quid, 147. 418. a.
Pulverulenta terga, 970. 463. a.
Pulvis, pro siccitate, 94. 180. b.
Pumex latebrosus, 977. 589. a. b.
Punica fides. Proverb. 514. 665. b. 276. 342. b.
Punici ex ossibus ducunt ortum posteros, 528 625. a.
Puppes turritæ, 765. 691. a.
de purgatione animarum. Purgatio omnis triplex, 644. 741. a.
Purpuræ usus in funeribus, 604. 321. a. b.
Purpureos spargere flores, 654. 384. a b.
Purpureum, pro alto, nigro & cæruleo, 212 373. a. b.
Purus campus, qui? 986. 771. b.
Pura veste, quæ? 954. 169. b.
Putare, pro cogitare, 750. 522. a. b. pro reputare, 613. 332. a. b.
Puteus altissimus, trium ulnarum, 21. 105. b.
Putres glebæ, id est solubiles, 79. 44. b.

Pyra,

Pyra, rogus, buſtum, ut diff. 853. 185. a.
Pyracmon modus, 743. 425. b.
Pyrgi veteres, qui? 836. 184. a.
Pyrrha & Deucalion, hominum genus reparârunt, & quomodo, 40. 41. a.
Pyrrhus ex Andromache Molœſſum ſuſcepit, 411. a, 6. a.
Pythagoras, cuncta creſcentia animam habere dicit, 210. 330. a. vitam noſtram diviſit in t. 597. 216. b.
Pythagorici dicunt, omne quod creſcit, animam habere. 86. 107. b.
Pythia, Achillis patria, 269. 288. a.

Q

QVa, pro qua, 84. 90. a.
Qua, pro unde, 396. 753. a.
Quadra, pro menſa, 663. 115. a.
Quadret, pro conſentiat, 137. 277. b.
Quadrifida quercus, 686. 509. a.
Quadringes equi, 861. 571. a.
Quadrupes dubii generis, 31. 26. b.
Quæ, pro qualis & quanta, 474. 47. a.
Quæſitor Minos, & qui Quæſitores, 620. 432. a.
Quæſitus, qui quæritur, an requirendus? 805. 565. a.
Quali, ſpiſſo vimine, 135. 241. b.
Quando, pro ſiquidem, 497. 291. b.
Quanta vix cælo capi poſſit. Proverb. 269. 291. b.
Quatere, pro exagitare, 963. 333. b.
Que, pro longa, 410. 91. a. b.
Que, pro vel, 483. 143. b.
Quercea corona, ob civem in bello liberatum, 646. 771. a.
Quercus in tutela Iovis, a. 17. hujus fructu olim homines veſcebantur, ibid. 177. 331. a.
Quercus oracula habita, 121. 16. a.
Ques, pro qui, 243. 99. a.
Qui, de Venere, 829. 89. a.
Quicquid, pro quodcunque, 855. 493. a.
Quid domini facient, audent cum talia fures, 16. 16. b.
Quid veſper ſerus vehat, 116. 161. a. b.
Quieſco, duplicem habet ſignificationem, 51. 4. a.
Quietem dare per membra, 709. 30. a.
Quina, pro quinque, 687. 538. b.
Quintam lunam ſuge: & quintus numerus Minervæ conſecratus, 134 277. b.
Quirinalis trabea, pro regali, 692. 62. b.
Quirino patri arma ſuſpendere, 653. 860. a.
Quiries priſci, pro Sabinis, 699. 710. a.

Quiſque ſuos patimur Manes, 644. 743. a.
Quod nec bene vertat, unde tractum, 60. 6. b.
Quod quiſque intriverit, erit illi exedendum, 810. 111.
Quondam, pro expletiva poſitum, 811. 710. a. pro aliquando & ſemper, 389. 678. a. de præterito & futuro, 654. 876. a.

R

RAbiem, an rabiam dicend. 256. 204. a.
Racemus, botryonis eſt pars, 124 60. a.
Radamanthus, Minos & Æacus, judices Inferorum, 629. 566. a.
Radere quid, 466. 700. a. pro ſecare, 551. 217. a.
Radii, oleæ ſpecies, 125. 86. a. b.
Radius eſt virga Philoſophorum, 18. 41. a.
Ramus aureus, virtutis ſimulacrum, 597. 237. b.
Rana querelam veterem canentes, & unde, 111. 378. a.
Rapere, profeſtinanter ferre, 810. 143. a. pro raptim adducere, 700. 725. b.
Rapuit flammam, id eſt raptim fecit, 253. 180. a.
Rapidus æſtus, 9. 10. a.
Rapta pecudes, pro raptim advecta, 594. 198. a.
Rara arbutus, vel egregia, vel frondibus raris, 48 46. b.
Rarum, pro præcipuo & ſummo, 199. 130. a.
Raſtra, cur ita dicta, & raſtros dicimus, 84 94 a.
Rata vita, pro firma & perpetua, 864. 629. a.
Rates, pro navibus, 235. 47. a.
Rauca volucres, 699. 705. a.
Rebar, arbitrabar, 639. 650. a.
Rebellis, rebellio, non rebellatio, 956. 125. a.
Reboant ſylvæ, pro reſultant & remugiunt, 270. 223. a.
Rebus deploratis, antiqui ſigna deorum veſtibus ornare ſolebant, 293. 484. b.
Recalere, 945. 35. a.
Receptare haſtam, 849. 383. a.
Recidiva pergama, 502. 344. b.
Recidivus annus, ibid 826. 581. a. b.
Recinus, quid, vulgo Mavorte dicunt, 269. 286. a.
Recipere, pro educere, 792. 348. a.
Recujare, pro retardare, 985. 727. a.
Reddere, pro dare, 435. 333. b. pro reconciliare, 515. 479. a.
Reddi, extadicuntur, cum elixa, aut ſuperponebantur, 335. 194 a. b.
Reducere, pro placare & reconciliare, 348. 178. a.
Reduces, qui periculo evaſerunt, 283. 394 a.
Reducta haſta, pro longa, 859 552. a.
Rejicere dicta quid? 506 352. b.
Referre numerum, pro recenſere, 44. 85. b.
Referre, pro ferre, 878. 766. b. vel inferre, 927. 662. b. prodeſſe 190. 548. b. pro rejicere, 9 . 35 . a. pro retro ferre, 972. 495. a.
Reficere in pralia, pro reſtituere, 931. 731. a.
Refluere campis, 772. 32. b.
Refuſum pro refluente, 670. 225. b.
Regem, pro regnaturum, 230. 25. b.
Reges antiqui, nomina deorum ſibi vendicabant, 667 180. a. olim ſacerdotes & pontifices, 409. 80. a. 791. 327. b.
Regia, domus Pontificis dicitur, 738 363. a.
Regificus luxus, 632. 605. a.
Regna, lepida poſſeſſiones noſtras vocamus, 7. 70.
Regna invia, 599. 354. a.
Relaxare, pro aperire, 84. 89. a.
Relegare nemori, 703. 775. b.
Relegere, pro renavigare, 465. 60. a.
Religatus, pro diligenter ligatus, 792. 352. b.
Religio, pro metu: unde dicta, 757. 349. a. b.
Religioſa limina, religionis plena, 365. 365. a. b.
Remetiri aſtra, 537. 25. a. b.
Remigium alarum, 272. 305. a. pro arte volandi, 588 19. a.
Remigio aptare, pro ad remigium, 715. 80. a.
Remis velisque. Proverb. 455. 160 b.
Remittere, pro cedere & renuntiare, 761. 419. b.
Remordet, pro ſollicitat, 265. 265. b.
Remulcere caudam, pro reflectere, 935. 812. b.
Remulus Tyburtinus, 793 360 a.
Remus à militibus Romuli occiſus eſt, 647. 779. a.
Remus, lorum dicitur quod continet tubam, 605. 333. a.
Renovare, pro retexere & itterare, 327 3. a.
Rependere, compenſare, 262. 243. a. b. perſolvere, 345. 161. b.
Reponere vina, 664. 334. a. b.
Reponere in ſceptra, eſt in regna reſtituere, 264. 257. a.
Reportare, pro adportare, 666. 167. a.
Repoſitum, pro repoſitum & remotum, 438. 364 b.

Repoſta

Digitized by Google

Repoſta gentes, pro longe remotis, 591. 59. a.
Requies, pro ſolatio, 800. 432. b.
Res, pro imperio, aut univerſo ſtatu, 399. 1. a.
Res in cardine eſt, id eſt in articulo &c. 216. 676. a.
Reſident bella, pro ſedabuntur, 811. 643. a.
Reſides animi, pigri & inertes ſunt, 321. 716. b. *viri,* 649. 811. a.
Reſignare, pro claudere, perturbare, &c. 49. 244. a. b. *pro auferre,* ibid. *aperire.*
Reſpicere, pro opem ferre, inde Fortuna reſpiciens a Romanis culta. 259. 30. b.
Reſtare, pro eſſe, 81. 161. b.
Reſtat hoc Livio, id eſt, manet, 673. 271. a.
Retegere radius, pro illuminare, 481. 119. a.
Retiolum, Græce κρωβύλος, 483. 138 a.
Retulit, renovavit, 570. 598. a.
Revelli non revulſi, 510. 427. b.
Revellit, pro revulſit, 85 562. a.
Revocare animos, 256. 206. a.
Revolutum, pro aperto, 141. 256. a.
Reus voti, debitor, 551. 237. a. b.
Rhea ſacerdos, mater Romuli, 695. 659. b.
Rhœteus, pro Trojanus, 970. 456. a
Rhenus bicornis, 708. 727. a. b.
Rhejus, dux & rex Thracum, 217. 462. a. b. 292. 473. a. *ut interfectus &c.* ibid.
Rhetica uva à Catone laudata, & vinum Rhetica grata fuere Auguſto, 126. 96. a. b.
Rhodia uva, 127. 102. a.
Rhodope & Iſmarus, montes Thraciæ, 19. 30. a. 108. 132. a. 178. 351. a. 217. 461. a. b.
Rhœteum promontorium Troadis, 413 108. a. *litus,* 125. 505. a.
Rhœtus Marrubiorum rex in Italia, 349. 388. b.
Rhœtus, Pholoſque centauri, 149. 456. a b.
Rica, genus veſtis, 413. 137. a.
Rident, id eſt læta ſunt, 49. 55. a.
Rigidum, pro duro & acuto, 562. 301. a.
Rigor ferri, id eſt durities, 50. 143. a.
Rima micans, proſulgetra, 741. 392. a.
Rimari, pro inquirere, 932. 748. a. *pro pejer,* 112. 384. a. 631. 599. b.
Riphæa arces, Scythiæ montes, 100. 240. b.
Riphæus Eurus, 280. 387. a. b.
Riſus ſolutus, pro cachinno, 144. 386. a.
Riſu ignaros cognoſcere, 28. 60. b.
Rite, pro recte, 454. 546. a.
Ritus, more ritorum, 50. 200. a.
Robore je premunt, pro equo, 315. 260. a.
Robur vocamus, omne quod forte eſt, 62. 61. a.
Robur cœlum, 921 553. a. b.
Roma, unde dicta, an a Romulo, an a Rome Telemachi filia antea Valentia vocitata, 268. 278. a. *ante Romulum fuit,* 320. *& ab Roma Æſculapii filia, urbi nomen impoſitum,* ibid.
Roma verum nomen, nemo vel in ſacris enuntiare auſus; & hanc ob cauſam Val. Soranus occiſus, 268. 281. b. *triplex olim nomine inſignita,* 4. 31.
Roma ſeptem montes, eorumque nomina, 355. 535. b.
Roma, ſeptem montes incluſos habet, 647. 783. a b. *cur alta dicatur,* 227. 11 b.
à Roma ortu, et inter excidium Trojæ, anni CCCLX. *inveniuntur,* 266. 271. b.
Romani, cur celatum voluerint, in cujus dei tutela urbs Roma ſit? 364. 351. a. b. *ante bella vota nuncupantes, ſe aqua luſtrabant,* 771. 23. b. *bella geſturi, partem prædæ numinibus pollicebantur,* 424. 223. a. *egreſſi, ſi male pugnaſſent, revertebantur ad auguria rurſus captanda,* 343. 178. a. *panicea ſacrata, quæ menſas lubebant, in quas libabant,* 523. 740. a. *duobus tantum cibis utebantur,* 311. 641. a. *Imperatores eorum Auguſti vocantur, &c.* 645. 760. b. *reges ſeptem,* 64. 808. a.
Romani proceres, in urbe lucos in domibus lubebant, 359. 300. b.
Romanum forum, 735. 301. a b.
Romanus jeduno vicit, 652. 846. b.
Romula tellus, pro Romulea, 650. 876. a.
Romuli & Remi nativitas, ut avium ſuum in regnum reſtituerint &c. 208 278. a. b. *ex Ilia & Marte nati,* 645. 777. b.
Romulus omnia duplicia habuit, quaſi cum fratre communia, 647. 772. a. *cur unigenus dictus,* 270. 296 b.
Romulidæ, 750. 638. a.
Roranda aſtra, 456. 567. a.
Rorem, pro roremarino posuit, 134. 213. b.
Ros Luna ſilente non multus: contra verò in pleniunio. Jovis ac Lunæ filius, 157 337 b.
Ros, pro humore & aqua usurpatur, 583. 854. b.
Roſcida mala, quæ, 54. 37. a.
Roſcida mella, id eſt fragrantia, 26. 30. b.
Roſea, pulchra, 285. 406. a.
Roſeta ſunt, ubi roſa naſcuntur, 81. 17. a.
Roſtrata corona Agrippæ data, 764. 614. b.
Rote pro curru, 862. 591. a.
Rotantia ſaxa, 848 362 a.
Rubea virga quæ, 103. 266. a.
Rubens color deorum eſt, 38. 22. a.
Rubigo, vitium frumenti, 91. 151. a. *calamitas dicta,* ibid.
Rubigo, quaſi ſcabies ferri, 134. 220. b.
Rubigus deus, ejus ſacra Rubiginalia dicta, 91. 151. a.
Rubus, 21. 89. b.
Rudentes leones, 657. 16. a. *Rudetus aſinorum eſt,* ibid.
Rudens prora, pro ſtridenti & ſonante, 455. 561. a.
Rudentes velis immittere, 339. 229. b.
Rudere, pro clamare, proprie aſinorum eſt, 726. 248. b.
Ruit, pro emittit & egerit, 139. 301. a.
Ruere, pro eruere, 895, 218. a. *Ruere oſſa confuſa,* ibid. 970. 454. a. *diſſipare,* 86. 105. b. *pro magno impetu ſe inferre,* 962. 305. a. b. *pro oriri,* 841. 256. a. *pro venire,* 765. 689. a.
Ruit nox Oceano, 354. 150. a.
Ruit ver, pro in fine eſt, 107. 313. a.
Ruſa, Batuluſque Caſtella Campaniæ, 701. 730. a.
Ruminare, quid, & ruminatio unde dicta, 41. 54. b.
Rumor ſecundus quis, 714 90 a. b.
Rumpantur ut ilia Codro, 47. 26. a. b
Rumpere, pro complere, 177. 328. b. *pro interrumpere,* 716. 110. a.
Rumpere vocem, 342. 129. a. b. 426. 246. a. *ſilentium* 826 63. b.
Rumpi, pro fatigari, 971. 527. a.
Rumpi amnes fontibus, ut dicantur, 181. 428. b.
Rurſus, pro contra, 166. 138. b. 186. 484 b.
Ruſcum, virgulta brevia &c. unde in ſacris ſcopæ fieri ſolebant, 48. 42. b. 146. 413. a.
Ruſtica vita, non fugienda eſt, 13. 60. b.
Ruſtici, maxime Bacchum Cereremque colunt, 35. 79. a.
Rutuli colles, 705. 793. a.
Rutulus ignis, 744. 430. a.

S

Sabei, populi juxta Syriam & Arabiam, 81. 57. a. 766. 706. a.

Sacel-

Digitized by Google

Labeum, pro *Arabico*, unde sic dict. 286. 420 a.
Labella gens, quæ, 132. 167. b.
Labellicus fus, 872. 255 a.
Labinarum raptus, 758. 635. a.
Labini, & *Servini* appellati, & unde? 155. 532. b.
Lacellum, pro sacro loco, 16. 9. a.
Lacer homo quis, qui eum occiderit, parricidii non damnatur, 465 57. b.
Lacer ignis, proprie *Erysipelas*, vel ignis S. *Antonii*, 190. 566. b.
Lacerdos longæva, pro *Sibylla*, 612. 321. a.
Lacranæ acies & *gentes*, 705. 796. a.
Lacrarium, ubi sacra reponuntur, 956. 199. b.
Lacrificantes diis inferis, aspergebantur aqua, 528. 635. a.
in *Lacrificiis* omnibus castitatis observatio, præter diei natalis sacrificium, 20. 76. b.
Lacrificium nunc aptum, cum animal victima dedicatum patiens inventur, 145. 395. a. b.
in *Lacrificio*, aliquid relegatum esse, piaculum, 342. 334. a.
Lacrificia exoleta, 519 518. a.
Lacrificia interrumpere, piaculare erat, 716. 110. b.
Lacrum & *sanctum*, ut diff. 150. 478. b.
Lacra, pro diis, 464. 60. a.
Lacra sunt, quibus anima humana in deos vertantur. 419. 168. b.
Lacra commovere, quid, 498. 501. a.
Lacrum, pro execrabili, 345 395. a. 310. 636. b. 405. 57. a. 629. 573. b. 692. 608. a. 736. 345. a.
in *Lacris* nil solet esse præligatum, 515. 518. a.
Lacrum munusculum, quod, 476. 62. a.
Lacra hyemalia & æstivalia, 35. 70. b.
Lacrorum Proserpinæ, duo genera, 598. 140. a.
Lacra suovetaurilia quæ, 544 96. b.
Lævum, olim magnum, 226. 8. a. b. &c. 244. 103. a. pro forti ac irato, 941. 910. a.
Lævire, pro irasci, 617. 544. b.
Lævit toto *Mars impius orbe*, 119. 511. a.
Lagulum virgatum, 761. 660. b.
Sal, pro mari, 233. 39. a. *Sales*, pro jocis &c. ibid.
Sale tabentes, id est aspergine madefacti, 252. 177. b.
Salentinum, promontorium *Italiæ*, 44. 40. a.
Salicis, locus salicum, 121. 13. a.
Salictum virgulti genus, 551. b.
Salire, à *salio*, *salui*, 344. 384. a.
Saligna crates umbonum, 654. 632. a.
Saligna falx, de salice facta, 197. 110. a.
Salii, qui, & unde dicti, 762. 663. a. b. *Penatium Antistites*, 362. 325. a. eorum duo genera, &c. 710. 285. a. b.
Salinuca, Oreitunica dicta & unde: & est ipsissima montana nardus, ibid. b. 31. 17. a. b.
Salius & *Patron*, 555. 298. b.
Salix lenta, 21. 83. a. arbor vilissima, 30. 16. b.
Salcis semen esum, infœcunditatem gignit, 1348. b.
Salmacis fons, evirandi habet facultatem, 131. 161. b.
Salmoneus, Jovem imitabatur &c. 630. 585. b.
Salona Dalmatiæ civitas, 24. 1. a.
Salsa fruges, pro mola salsa, 342. 133. a. b.
Saltatio in religionibus, & quare, 35. 73. a. b.
Saltatores, olim una canebant, 35. 73. b.
Saltem, unde derivatum, 500. 327. a. b.
Saltuarii pastores, 30. 8. b.
Saltus, pro campi spatio &c. 166. 143. b.
Salva res est, saltat senex, 716. 110. a b.
Salve & *vale*, in salutatione & execrationibus utimur, 542. 80. a. cur mortuis dicatur? 817. 90. a. b.
Salum, pro mari & unde, 350. 209. a.
Salus, pro remedio, 364. 354. a.
Salutare augurium, pro venerari, 959. 257. a.
Salutatores, communes amici dicti, 149. 462. b.
Same Cephalenia civitas est, 428. 251. a.
Samothracia, unde derivata, 669. 208. a.
Sancire fœdera, confirmare &c. 956. 200. b.
Sanctum, pro non corrupto, 891. 152. b.
Sandyx, herba vel frutex, cocco similem colorem faciens: hodie Garantia dicta, 28. 45. a b.
Sane, pro valde, 125. 48. b.
Sanguis, an anima sit, 244. 102. a. b. pro ipso homine, 930. 710. b. fodes vitâ, 371. 532. a.
Sanguis bibet, frigetque in sensibus, 560. 396. a. per ætatem minuitur, 386. 638. a.
Sanguis humanus ante rogos effundebatur, 978. 606. a.
Sanguis non fluit de effosso oculo, 462. 663. a.
Sanies, à tabo, ut differat, 748. 487. a. pro sanguine, 351. 221. a.
Sanies jejuna, pro sicca & exigua, 186. 491 b.
Sardois herbis, in Sardinia nascentibus, 48 41. b.
Sardonica herba, apiastri similis, 26. 14. a.
Sardonius risus, 48. 41. b.
Sarpedon, *Jovis* & *Laodamiæ* filius, 244. 104. a.
Sarpedonis germani, 831. 125. a.
Sarrano dormire ostro, 853. 506. a. b.
Sarrastes, populi Campaniæ, 701. 718. a.
Sarritor deus, unde dictus, 76. 21. b.
Sat prata biberunt, 23. 111. a.
Saticulus, populus Campaniæ, 700. 729. b.
Satis, pro segetibus, 76. 23. b. pro agris satis, 86. 106. b.
Satura palus atra, 704. 801. a.
Saturare, pro recreare, 83. 80. a.
Saturnia, nomen ad crudelia a m quasi aptum, 231. 27. a. de *Junone*, ubi nocturna est, 479. 92. a.
Saturnus, rex fuit *Italiæ*, 667. 180. a. pulsus à *Jove*, 733. 319. b.
Saturni currus deus, 145. 406. b.
Saturnus in templo ærarium fuit, &c. 153. 502. a. legibus præesse docent, 714. 322. a.
Saturno inter sacrificandum, caput aperiebant, 442. 405. b. cur fingatur filios suos comesse, 412. 104. a. quare ei falx attributa, 64. 51 b.
Saturni stella, cur frigida, 108. 316. b. & tardissima, 163. 93. a.
Saturnia regna, quæ, 24. 6. b.
Saturnios appellat *Jovem* vel *Junonem*, ubi eos infestos vult ostendere, 505 572. a.
Saturnus color est largus, vineus & pressus color, 280. 355. a. b.
Saucius pectus, pro saucium habens pectus, 942. 5. a.
Saxum, pro Capitolio, 737. 350. a.
Saxum magno pondere, pro ponderis, 849. 381. a.
Saxum, pro monte, 360. 308. a. 484. 512. b.
Saxum in arce Trojana fuit, quod contritum, sanguinem emittebat. 331. 33. b.

Digitized by Google

Saxum Sisyphi, 159. 39. b.
Scabra rubigo, 118. 495. a.
Scatebræ seu ebullitiones aquarum, 87. 110. a.
Scea porta quæ & unde dicta, 437. 351. a.
Scelerare, pro *polluere*, 404. 42. a.
Sceleratæ hastæ, & porta quæ, 352. 231. b.
Scelus, pro *supplicio*, 352 229. a.
Scena, pro *inumbratione*, *eyusque derivatio*, 251. 161. a.
Scena, versilis & ductilis qua, 151. 24. a.
Sceptra adhibebantur ad fœdera, 957. 206. a.
Scilicet is superis labor est, 506. 379. b.
Scindi in contraria studia, 352. 39. a.
Scipiades duri belli, 132 170. a.
Scipio Africanus, *vix annorum 17. patrem summ defendit in bello*. 373. 800. a.
Scipiones duo fulmina belli, 652. 841. a.
Scitatum, pro *scitaturum*, 340. 134. a.
Scopulus unde sic dictus, 235. 49. a.
Scopuli turriti, *qui*, 453. 556. a.
Scorpius ardens, 78. 34. b.
Scrobes, *masculini generis*, 138. 228. a.
Scrobe exigua, *Lucanus dixit*, 123. 50. b.
Scrupea, *lapillosa*, 605. 238 a.
Scuta equitum, *clypei peditum*, 794. 370. a.
Scuta è vimine contexta, *vitiqu.* 694. 632. b.
Scuta virorum fortium picta, 705. 796. a.
Scuta & insignia describuntur à diversis, 104. 518. b.
Scylaceum navifragum, *unde dictum*, 455. 553. a.
Scylla, *& helleborus*, *genera herbarum*, 184. 451. a. b.
Scylla & Charybdis descriptio, 444. 420. a.
Scyllæ biformes, 609. 286. b.
Scyllæ duæ fuerunt, 43. 74. b. *quarum una in monstrum marinum mutata*: *altera in avem Cirim*, ibid.
Scylla, *patri comam purpuream abscidit*, 113. 405. a.
Scyllæa rabies, *quæ*, 256 204. b.
Scyphus Herculanus, 729. 278. a. b.
Scyrus, *una de Cycladibus*, 374. 470. a.
Scythia, *regio frigidissima*, 6. 66. b.
Secare, pro *prosequi & tenere*, 810. 107. a. b. 615. 899. a.
Secespita, *culter oblongus*, *&c.* 495. 262. a.
Secessus, pro *sinu secreto*, 251. 161. a.
Secludere, pro *includere*, 446. b.
Seculum, *centum annorum*, 24. 5. a. 749. 508.
Secundi dii, *id est propitii*, 127. 101. b.
Secundus illi & ab illo, 914. 441. a.
Secures sævæ Bruti, 650. 819. a.
Securus amorum, *id est negligens & non curans*, 278. 354. a.
Sedentes, *id est pigri*, 915. 460. a.
Sedentes, *olim vescebantur*, 341. 83. a. 258. 218. a.
Sedere, pro *considerare & curare*, 237. 60. a. pro *esse*, *consilium capere &c.* 769. 4. a. b. pro *placere*, 470. 15. a. pro *remisso animo esse*, 184. 456. a. b. 943. 35. b.
Sedet sententia, pro *firma est*, 692. 611. b.
Sedistio, *quid*, *& unde dicta?* 250. 153. a.
Seges est, *quod aratum*, *satum est*, 7. 71. b. pro *terra*, 73. 1. a. 80. 47. a. 199. 129. a. *frumento*, 417. 141. a.
Segetem alienam ne pellexeris, 58. 97. a.
Seges telorum, pro *multitudine*, 404. 46. a.
Segnities sera, 366. 374. a.
Selinis palmosa, *urbs juxta Lilybæum*, 466. 705. a.
Sella & trabea, *insigne fuit Rom. Imperator.* 905. 334. a.
Semel, pro *cito*, 912. 418. a.
Semesa ossa, 718. 297. b.
Semesa præda, 426. 244. a.
Semesa vox, 433. 314. b.
Semina, *id est atomos*, 39. 31. a.
Semina, pro *arboribus*, 142. 354. b.
Semina flamma, *quæ?* 586. 6. b.
Semina sæva leonum, *id est genera*, 130. 151. a.
Seminex, 351. 461. a.
Semiputata vitis, 14. 70. a. b.
Senatus, *unde dictus*, 287. 430. b.
Senatusconsultum facere non licuit, *nisi in loco per augures constituto*, 297. 511. b.
Senecta, *sc. ætas*, 892. 165. a.
Senectus cruda ac viridis, 611. 304. a. b.
Senex saltat, *anima secunda*, 419. 279. a.
Sensus, pro *animo*, 76. 66. a.
Senta situ loca, 622. 462. a.
Sententia versa retro, 821. 7. b.
Sentes, pro *spinis & frutetis*, 26. 29. b.
Senum consilia, *robur juvenum. Proverb.* 561. 430 b.
Sepeliebantur olim omnes, *in suis domibus*, 598. 152. b.
Sepia, *quid sint*, 4. 34.
Septem paria, *quæ Imperium Rom. tenent*, 667. 188. a.
Septena tela, pro *septem*, 346. 329. a.
Septenarius numerus, pro *infinito*, 219. 507. b.
Septima post decimam felix, *ut intelligendum*, 105. 284. a.
Sepulcra veterum, *cur juxta vias*, 65 59. a. b.
Sepulchrorum violatoribus supplicia proposita, 403. 42. b. 510. 427. b.
Sepulchris inscribi solitum S.T.T.L. 69. 35. b.
Sepultura diversa fuerunt genera, 393. 186. a.
Sepultura genus, *injectio pulveris*, 600. 176. a.
Sepultus vino, 460. 630. a. *sommoque*, 782 189. a.
Sepultus, pro *dormiente*, 619. 424. a.
Sequaces undæ, 549 193. b.
Sequestra pax, pro *indutiis*, 389. 133. b.
Sequi, pro *imitari*, 542. 74. a. *persequi*, 928. 674. a.
Sera, pro *sero*, 101. 251. b.
Sera frondes, *id est sero cadentes*, 145. 403. b.
Sera mors, pro *gravi*, 689. 569. a. 566. 524. b.
Serenare quid, 264. 259. a.
Serenum, *à serendo*, *id est aperiendo dictum*, 112. 393. b.
Serenus vultus, pro *hilari*, 3571 285. b.
Serere multa sermone, 199. 160. b.
Seres vellera foliis depectant, 128. 121. a.
Sergia domus, pro *familia*, 546. 121. a.
Sero sapiant Phryges. *Proverb.* 691. 597. b.
Serpere, pro *humiliter procedere*, 51. 13. b.
Serpens, pro *repens*, 543. 91. a.
Serpens unam tantum linguam habet, 350. 211. b.
Serpentum renovatio, 183. 437. b.
Serpyllum, *venenis adversatur*, 9. 11. a. b.
Serranus à serendo dictus, *dictator fuit*, 652. 844 a.
Servare, pro *observare*, 96. 205. a. pro *tenere & possidere*, 656. 3. a.
Servi Romanor. nec colobia, *nec calceos habebant*, 269. 256. a. *à militia prohibebantur*, 804. 547. a.
Serum, pro *tristi*, 991. 864. b.
Seta comantes in usum castrorum, pro *cilicus*, 176. 312. a. b.
Severus mons, 699. 713. b.
Sextus liber Æneidos cæteris anteponendus, 585. 1. b.

Digitized by Google

Sibilet Auſtri, 31.81. b.
Sibylla, unde dicta, quot fuerint &c. 446. 445. a. 536. 10. a.
Sibylla Cumana, 592. 72. a. *Apollinis vates*, 435. 332. b. *Sibyllæ ſolium*, 445. 443. b. *Sacerdotes*, 592. 74. b.
Sic omnia fatis in pejus ruere, 95. 199. b.
Sicania, pro *Italia*, & *unde dicta*, 503. 560. a.
Secani fines, 904. 817. a.
Sicani veteres qui, 705. 795. a.
Sicani, populi Hiſpaniæ, 734. 328. a.
Sicaninum inſula, 743. 416. b.
Sicanos flectus, 66. 4. b.
Siccare ubera, 12. 42. a.
Siceli des Muſa, pro *Theocrita*, 24. 1. a
Sichæus, Sicharbas dictus, 277. 347. a
Sichæo cineri promiſſa, 522. 552. a.
Sicilia, *cur Trinacria dicta?* 464. 687. b.
Sicyonia bacca, pro *oliva*, 154. 519. a. b.
Siderea æquora, 700. 727. b.
Sidonia, pro *locuplete*. *Sidon urbs Phœnicia*. 290. 450. a. pro *Tyria*, 309 617. a. *Sidonis opes*, pro *Pygmalionis*, 477. 75. a.
Sidus, pro *tempore*, 499. 309. a.
Sigæum, *Troiæ promontorium*, 560. 512. a.
Signa cæleſtia, *undecim Chaldæi ſtatuunt*, 78. 33. a.
Signa Rom. figebantur in caſtris, & *captatu auguriis avellebantur*, 882. 19. a.
Signum clarum, *an facula*, *an vox?* 452. 519. a. b.
Sila, *mons Lucaniæ*, 170. 219. a.
Silarus flumen vel mons Lucaniæ, 166. 146. a.
Silenus, *ſatyri ſunt*, *priuſquam ſeneſcant*, 37. 14. b.
Sileno ferula attributa, 37. 14. b.
Silentium fiebat olim, *lumine incenſo*, *ſublatiſque menſis primis*, 323. 734. a.
Silentia rumpere, pro *loqui*, 826. 63. a.
Siler molle, *genus arboris*, *neutro genere*, 121. 12. a.
Silex acuta, 726, 233. a
Silex atra. Tantali lapis, *Proverb.* 631. 602. b.
Silex dura, 613. 471. b.
Siliqua theca leguminis eſt, 82. 74. b
Sima capella, *id eſt preſſis naribus*, 66. 7.
Simois, *Troiæ fluvius*, 244. 104. a. 553. 261. a. 593. 88. a.
Simon, *premit viros*, 898. 257. b.
Simulachra deorum ſunt, *umbræ inferorum*, 396. 772. a.
Simulata, pro *veris accipiunt in ſacris*, 340. 116. b.
Simulati latices, 519. 512. a.
Sine mente ſomnus, *Proverb.* 864. 640. b.
Sine more, *id eſt*, *ſine exemplo*, 574. 694. b. 679. 377. a.
Sine nomine plebs, 792. 343. a.
Sanguineus ſanguine, 758. 333. a.
Siniſtri mores, pro *contrariis*, 906. 547. b. *Siniſtrum auſpicium*, *quare infauſtum?* 3. 18.
Sinuſtrum augurium, *cur proſperum &c.* 590. 695. b.
Sinuare, pro *curvare*, 350. 208. a.
Sinum, *genus vaſis*, 48. 33. a.
Sinum lacrymis implevit, 472. 30. a
Sinus eſt reductus luctorum receſſus, 331. 21. a.
Sinus reducti, *id eſt replicabiles*, 251. 165. b. 915. 626. a.
Sirenum deſcriptio & fabula, 584. 864. a. b.
Sirius, *ardens ſtella in ore canis*, 215. 425. a. b. 843. 273. a.
Siron, *præceptor Virgilii & Quintilii Vari*, 36. 1. b. 37. 13. a. b.
Siſtere, pro *adducere*, 528. 654. a. pro *confirmare & roborare*, 653. 858. a.
Siſtrum, pro *claſſico*, 765. 696. a. b.
Siſyphi pœna, *apud Inferos*, 633. 616. a.
Sitire Venerem, 166. 137. b.
Situs, *langor quidam ex humore procreata*, 622. 462. a.
Situs, pro *otio*, 82. 72. a.
Spartam quam nactus es, *orna*, 37. 4. b.
Socios, *quos Romani appellent*, 538. 36. b.
Socrates per canem & anſerem jurare ſolebat, 789. 300. b.
Soles, pro *diebus*, 325. 749. a. pro *ſerenitate*, 112. 393. a.
Sol coruſcus, pro *ardenti*, 100. 233. a.
Sol decedens duplicat umbras, 14 67.
Solis defectus ut fiat, 151. 478. a. b.
Sol inæquus, pro *intemperato*, 607. 227. a. *Solis labores*, 324. 746 a. *Sol novus*, pro *oriente*, 105. 258. b. 700. 720. b.
Solem quis dicere falſum audeat? 116. 463. a.
Solennes aræ quæ. 350. 202. a.
Soleo, *caret præterito*, 373 462. a.
Solicitare ſpicula, 967 4[illegible]4. b.
Solidum marmor, *quid?* 591. 69. b.
Solium, *ſella regalis & unde dictum*, 297. 510. a. 666. 169. a.
Solvent perpetua formidine, pro *in perpetuum*, 25. 14. b.
Solvere, pro *abſolvere*, 830. 111. b. pro *cura liberare*, 516. 487. b.
Solvere pudorem, 474. 55. b.
Sola pro *deſerta*, 571. 613. a.
Sola, *id eſt magna ac præcipua*, 77. 30.
Sola, *id eſt terra*, 83. 80. b.
Solſtitium pro *æſtate ſæpe ſumitur*, *quamvis etiam ſolſtitium hyemale ſit*, 85. 80. a. b.
Solum cereale, 662. 311. b.
Solum, pro *mari*, 550. 199. a.
Somnia ſpes vigilantium, 59. 108. b.
Somniorum duo genera, 604. 284. a.
Somni porta gemina, *cornea & eburnea*, 655. 893 a.
Somnus, *ſomnium & inſomnium*, *ut diff.* 582. 838. a.
Somnus ferreus, 870. 745. b. 962. 310. a. b. *Somnum more*, 6. 56. a.
Somnus primus, pro *prima parte noctis*, 292. 474. b.
Somnus, pro *nocte*, 97. 208. a.
Sonipes, pro *equo*, 482. 135. b.
Sonorum & ſonans, *ut diff.* 236. 57. b.
Sophoclео cothurno, 51. 10. a.
Sopitus ſomno, pro *irrigatus*, 319. 614. a.
Sopor, *conſanguineus lethi*, 278. 609. a.
Soporatum, *quid?* 583. 855. b.
Soracte, *mons apud Irpinos*, 658. 696. a. 934. 785. a.
Sorbilis ſopor, 791. 326. b.
Sordere, *quid ſignificet*, 12. 44. b.
Soror magna, pro *terra*, 606. 250. a.
Sors omnia verſat, 24. 73. b. 60. 5. b.
Sors ſenecta, *quies & otium*, 595. 114. b.
Sors iniqua qua, 613. 532. a.
Sors, pro *iudicio*, 620. 431. a. b. pro *caſu & fortuna*, 853. 450. a.
Sortes pro *oraculis*, 672. 268. b. pro *reſponſis Sibyllinis*, 592. 72. a.
Sortire, pro *ſubſtitue*, & *elige*, 162. 78. a. b.
Sortiri dicas & cauſas, 620. 431. b.
Sortiri, *periculum*, 781. 174. a.
Sortiti, *qui dicantur*, 451. 510. b.
Sortitus non pertulit, 484. 323. a. b.
Spadix color albus & fuſcus, 162. 82. a. b.
Spargere, pro *conficere*, 702. 754. a. b. pro *miſcere*, 516. 486. b.
Spargere voces, 338. 98. b.
Sparta, *Laconia eſt civitas*. 181. 405. a. *Spartana*, pro *Lacæna*, 274 320. a.
Sparus, *ruſticum telum*, 528. 682. b.
Spatiari ad aras, *quid*, 460 62. a.
Species rerum præſentium eſt, *fama abſentium*, 486. 170. a.
Specimen, pro *argumento*, 135. 241. b.
Spectata, *probata*, 95. 197. a.
Specula montis, *de Leucate petra*, 55. 59. a.
Specus, *trium generum*, 689 561 a.
Specus, pro *cavatione*, 814 760. a.
Spelæa. pro *ſpelunca*, 760. 52. a.

Digitized by Google

Spēare, pro timere, 5:.26. b. 3:1. 54:. a. 511. 419. a. 901. 275. a.

Sperchius, fluvius Thessaliæ, 151. 487. b.

Spes, pro lætitia, 257. 213. b.

Spicula cæca apum, 2:5. 237. a.

Spicus & spicum dicimus, 17. 111. a.

Spina duplex, pro lata, 163. 87. a.

Spinus, prunorum arbor, 199. a.

Spira serpentum, 131. 154. a.

Spire, pro nodis, 351. 217. a.

Spirabile numen pro vitale, 4;8. 600. a. b.

Spiracula Ditis. 689. 562. a.

Spiramenta animæ, pro pulmonibus, 806. 580. a.

Spiramenta cæca, sunt caverna latentes, 84. 90. a.

Sperantes auræ, pro vitalibus, 811. 645. a.

Spramia æra, 652. 847 b. *signa quæ*, 159. 34. a.

Spirare, pro exhalare, 285. 4:8. a.

Spiritus, mens, *animus*, unum est, 642. 726. b.

Spiritus, pro odore, 572. 648. b.

Spissa harena, pro tenui, 557. 336. a.

Spolia opima, quæ? 853. 44:. a.

Spolia postibus appensa, 667. 123. a. b.

Sponda, pro lecti latere vel stragula, 318. 702. a. b.

Spondeii, propriè puella est, 828. 79. a.

Sponte, modo nomen, 121. 11. a.

Spuma argenti, Lythargyrum vulgo, 184. 449. b.

Spuma cruenta, signum equi fortissimi, 170. 203. a.

Spumens, pro spumosus, 375. 496. a.

Squalens auro, pro splendens, 845. 314. a. b. 196. 91. a.

Squalentes, id est sordida, 141. 348. a. 357. 277. a.

Squama & auro, pro squamis aureis, 815. 707. a.

Squama ænea, pro lamina, 933. 771. a. b.

Stabulo, pro stabuler & habito, 609. 286. a. b.

Stagna, profunda maris, 247. 130. b.

Stare parvo, pro constare, 855. 494. b.

Stat, pro est & placet &c. 312. 650. a. certum est, 931. 678. b.

Stat, quod firmum salvumque est, 49. 53 a. b.

Stat, pro horret, 363. 383. a. 611. 300. a. b.

Stant belli causse, manifesta sunt, 688. 553. a. b.

Stare hosti, pro contra hostem, 178. 348. a. b.

Stare pulvere cælum, 967. 408 a. b.

Stat sua cuique dies &c. 854. 467. a. b.

Statio & portus, ut diff. 331. 23. a. pro sicco lictore, 844. 297. a. b.

Stella cadere non possunt, 110. 366. b.

Stellio, animal hominibus valde noxium, 205. 213 b. pellis ejus comitialem morbum depellit, ibid. hinc stellionatus crimen, ibid.

Sterilia omnia, quinta luna nata dicuntur, 104. 277. b.

Sternax equus, quis, 965. 364. a. b.

Sternichon, quis, 33. 55. b.

Stipare, à stipa derivatum, 447. 465. a.

Stipare, pro densare, 288. 43:. b.

Stipula, pro culmo, 107. 315. b.

Stiria, pro gutta, 179. 366. a. b.

Stirps, pro origine, & ligno, ut diff 310. 630. a. 411. 94. a. pro arbore, m. & f. 662. 99. a.

Stirps, masculini gen. 95:. 208. a.

Stirps, de patre dicta, 85:. 543. a.

Stirps sacer, pro arbore, 586. 770. a. b.

Stirpes, pro radicibus, 142. 367. b. 587. 781. b.

Stiva, est manica aratri, 93. 174. a.

Stoici dicunt, non esse, nisi unum deum, qui pro ratione officiorum. variis nominibus appellatur. 73 5. a. 529. 638. a.

Stricturæ chalybum, 713. 411. a. b.

Stridere, 1ª. & tertiæ conjugationis 222. 556. a. 369. 418. b.

Stridor, pro sonitu alarum, 113. 407. a.

Stringere, pro leviter vulnerare, 805. 577. b. pro radere, 54:. 161. a. 712. 63. a.

Stringere frondes, pro amputare, &c. 65 61. a. b., secare, 107. 317. a.

Stringere ramos, pro defrondare, 302. 556 b.

Strinxit hoc animum, pro momordit &c. 719. 294. a.

Strophades insulæ quæ, 423 210. a.

Struere, pro adstruere, 334. 60. b. pro ordinare, inde structores, 119. 708. a.

Strymon, fluvius Thraciæ, 219. 508. a. b.

Strymonia grues, à lacu Thraciæ sic dicta, 88. 1:0. a. 841. 265. b.

Stulti, frigidioris sanguinis sunt, 251. 484. a.

Stupa, à stupando, 574. 682. a.

Styx, palus apud inferos, 218. 410. b. 597. 134. a. *dii* vantes per eam, non audent fallere. ibid. &c. 599. 154. a.

Suadere, cum accusat. 822. 10. a.

Sub, cum tempus significat, accusativo gaudet, 12. 68. a.

Sub, pro in, 291. 457. a. 803. 483. b

Sub, pro prope, & infra, 352. 227. a.

Sub imagine, quid, 666. 179. b.

Sub ipso, pro post & juxta ipsum, 556. 323. a.

Sub vertice torsit, an *sub vortice* legend. 220. 529. b.

Subaquanea saxa, 466. 707. b.

Subducere classem, & *deducere* ut diff. 302. 555. b.

Subducere colles, quid, 61. 7. a.

Suberunt, pro erunt, 26. 51. b.

Subigere, pro rursum agitare, 95. 202 b. *impellere*, ibid. pro *rursum agere* & *non sine labore*, 611. 702. a.

Subigere arvum, pro mollire, & domare, 88. 125. a.

Subigere corpora in equos, 561. 288. a.

Subjicere epulis, 662. 11:. a.

Subjecit se, pro attollit, 71. 74. b.

Subire, cum dativo. 717. 125. a. 665. 161. a.

Subit, pro sequitur, 393. 725. a.

Sublatus, pro elatus, 816. 502. a.

Sublatum, pro susceptum, 783. 2:5. a. b.

Sublegi, pro suratus sum, 62. 21. a.

Sublimes animæ, pro nobilibus, 641. 720. b.

Sublime expulsam eruere, 107. 310. b.

Sublustris nox, quæ? 794. 373. a. b.

Submittere tauros, pro terram exercere, 5. 46.

Subnectit, est sursum nectit, 483. 139. a.

Subnixa, pro submissa, 197. 710. a.

Subnixus crinem, an *Subnexus* legendum? 490. 21:.

Subremigare, pro submeare, 839. 217 a.

Subsedit, pro remansit, 565 498. a.

Subsidere, pro remanere ac latere, 990. 836. a. pro dolo posidere. &c. 900. 268. a. b.

Subtegmen, filum quod intra stamen currit, 449. 483 a. b.

Subulci, pastores porcorum, 68. 19. a.

Succedere, dativum & accusativum regit. 30. 6. a. 717. 123. a.

Succedere tectis, & *tecta*. 310. 631. a. 669. 214. a.

Digitized by Google

Succidanea hostiæ, quæ, 564. 483. b.
Succipere, pro suscipere, 153. 179. a.
Succurit, pro in animum venit, 361. 317. a.
Sudare, pro desinere, 26. 30. b.
Sudes quadrifidæ, quæ, 122. 25. a.
Sudum, quasi sub udum, 750. 539. b.
Sudum ver, id est serenum, 195. 72. b.
Suffecti, pro infecti, 350. 210. b.
Sufficere, pro subministrare, 147. 424. a. 162. 65. b. suggerere, 324. 618. b. 219. 803. b.
Suffusi equi, vulgo incessitatores, 928. 671. a.
Sulli pecoris cura, cur à Virgilio neglecta, 156. 1. b.
Sulcus, pro fossa, 287 a.
Sumere, pro percipere, verbum Iurisconsult. 567. 531. a.
Summanus Pluto, cur dictus, 152. 492. b.
Summum, pro extremo, 373. 463. a.
Summa dies, pro ultima, 361. 324. a.
Super, pro de, 326. 714. a. 825. 42. a. 875. 839. b. pro insuper, 364. 348. 295. 226. b. pro valde, vehementer, 450. 489. a.
Super laude, id est, pro laude, 492. 233. a.
Supera convexa, 841. 251. a
Superanda omnis fortuna ferendo est, 575. 710. a.
Superare, pro abundare, 54. 159. b. pro supereſſe, 139. 514. a. pro supervivere, 382. 597. b. pro transire, 714. 95. b. pro vivere, 436. 339. a. 979. 639. b.
Superbum, pro nobili, 230. 25. b. 318. 701. 399. a. b. 506. 304. a.
Superbum bellum pro injusto, 716. 118 a.
Supercilium, nota severitatis, 53. 34 b.
Supercilium, pro edito loco, 86. 108. b.
Superintonare clypeum, 815. 709. a.
Superis omnia debemus donec vivimus, 884. 52. a. b.
Superstitio quid, & unde dict, 723. 187. a. 589. 817. a.
Supplicia, supplicationes dicuntur, quæ sunt de bonis, supplicia passorum, 310. 636 b.
Supplicum mos explicatur, 994. 930. b.
Supponere cultros, pro victimas cædere, 606. 248. a b.
Supposita mater, pro partu, 673. 283 b.
Supra morem, pro plus æquo, 135. 227. a. b.
Supremus labor, pro ultimo, 328. 11. b.
Surgit, pro oritur, 305. 586. a.
Sus setigera, 954. 170. b.
Sus hostia prima animalium, & quare? 143. 38c. b.
Sus, triginta fatus enixa, & quid portendat, 441. 390. a. b.
Suspensus, pro sollicito, 340. 184. a. 393. 729. a. incerto, 641. 722. a.
Suspicere, pro mirari, 289. 442. a.
Sustentatum, pro suspenso, 844. 304 b.
Sybillarum, nomina & numerus, 24. 4. b.
Sydera, pasci aquis marinis, 303. 612. a. b.
Sydera cadentia, 328. 9. a.
Sydera, pro ventis, 524. 578. a.
Sydus, pro anno, 82. 73. b. pro tempore, &c. 73. 1. a. pro una stella, 764. 681 a. b.
Sydus abruptum, pro magna tempestate, 970. 451. a.
Syla, mons Lucaniæ, 983. 715. b.
Sylva, pro frutice, 207. 273. b. & de herbis dicitur, 91. 152. a. & de virgis, 322. 26. b.
Sylva coruſca, id est tremula, 252. 161. a.
Sylvarum cura, inter officia Consulum, 241. b.
Sylvanus, deus sylvarum: Cyparissum amavit. 76. 20. a. arvorum, pecorisque deus, 755. 600. a.
Sylvii dicti, omnes Albani reges, 645. 760. b.
Sylvius Æneas, 646. 769. a.
Symethos fluvius Siciliæ, 806. 584. a.
Syracosio versu, quia Theocritum sequitur, 36. 1. a
Syrius, stella in ore canis posita, 417. 141. a.
Syrtes, ubi arenosa littora, 866. 678. b.
Syrtis inhospita, 471. 41. a.
Systole, quid, 240. 77. a.
Sython, mons Thraciæ, 71. 66. a.

T

Tabo, pro corrupto sanguine, 402. 29. b. pro pestilentia, 186. 482. b.
Tabularia sunt, ubi actus publici continentur, 153. 502. a. b.
Tabulata, sunt rami in plana tendentes, 142. 361 a. b.
Taburnus, mons Campaniæ, 122. 38. b. 983. 715. b.
Tacitum pro tacite, 256. 506. a.
Tacitum cælum, 451. 513. b.
Tedæ pingues, quæ, 49 49. a.
Tænarus Laconiæ promontorium, 217. 467. a.
Tænia est vittarum extremitas. 677. 352. a.
Tæniæ puniceæ, sunt vittæ rubeæ, 551. 269. a.
Talaria nectere, Proverb. 492. 249. b.
Talenti, varium pondus, 545. 313. a. magnum, & Atticum, 513. 248. a. b. 787. 265 a. b.
Talenta defossa, 817. 526 b.
Talorum jactus, quando & quare inventus, 238. 71. a.
Talpæ, capti oculis quomodo? 94. 181. a.
Tanager, fluvius Lucaniæ, 167. 151. a.
Tanais, fluvius Scythiæ, 220. 517. a.
Tangere, pro tingere & imbuere, 181. 403. b.
Tangere curas, pro tangi curis, 522. 551. b.
Tangit bonos animum, 946. 57. b.
Tantum, pro tantummodo, 788. 282. a.
Tantalus rex Corinthiorum, apud Inferos damnatus, 632. 603. a.
Tapetum, & hoc tapete, 671. 277. a.
Tapeta pulchri, 793. 358. a.
Taprobane insula, ubi duas æstates habent, 80. 48. a.
Tarcho & Tyrrheni, 755. 603. b
Tardi, id est stulti, 68. 19. a.
Tardi menses, sunt æstivi, 77. 32. b.
Tardus sapor, id est vix intelligibilis, 128 116. a. b.
Tarentum, à quibus conditum, 454. 551 a. b.
Tarentum saturum, cur ita dictum, 133. 197. a. b.
Tarmes, ligni vermiculus, 102. 256. a. b.
Tarpeja sedes, 736. 347. b. 737. 347. a.
Tarquinius, Superbus cur dictus? 650. 818. a 649. 817. a. ejectus, 760. 646. a.
Tartara, locus inferorum profundus, 597. 135. b.
Tartari descriptio & derivatio, 630. 577. a.
Tartarea vox, pro terribili, 656. 14. a.
Taurea terga, pro taurina, 815. 706. a.

Digitized by Google

Taurei ludi, unde dicti, 143. 140. a.
Taurino vultu Eridanus, 212. 371. b.
Taurobolium quid, 351. 224. b.
Taurus aperire annum dicitur, 98. 217. a b.
Taurum excitat color rubicundus, 179. 372. b.
Taurus, *rite Neptuno & Apollini immolatur: Iovi non licet*, 350. 202. a.
Taurus, *cur maxima victima*, 130. 146. a. b.
Tauri, *ignem naribus spirantes*, 129. 140 b.
Taygeta, *mons Laconum Baccho sacratus*, 182. 481. a.
Taygete, *una de septem Pleiadibus*, 205. 231. a.
Taygeti canes, *id est Lacones*, 160. 44. a. b.
Taxus, *venenata arbor*, 193. 47. b. 62. 30. b.
Tectum, *pro tentorio*, 178. 344 a. b.
Tectus, *pro multitudini se subtrahens &c.* 341. 126. a.
Tegeum oppidum Arcadiæ, 75. 18. b. 555. 299. a.
Tegeans ensis, *pro Arcadico*, 746. 459. a.
Tegere, *pro protegere*, *& servare*, 370. 430. b.
Tellus, *rerum omnium parens*, 486. 178. b.
Tellus extrema, *quæ?* 670. 225. a.
Tellus justissima cur dicta, 149. 460. a. b.
Tellurem, *& præesse nuptiis tradunt*, 485. 166. a.
Telum, ἀπὸ τῆ πάλλειν, *derivatur*, 375. 468. a.
Telum, *omne quod jaci potest*, 726. 249. a. 802. 509. b.
Tela, *pro iaculis*, 562. 458. a.
Telum immedicabile, 991. 858. b.
Temere, *pro passim*, *fortuito &c.* 791. 329. a.
Temnere, *pro contemnere*, 301. 546 a. 311. 669. a. 869 717. b.
Temo, *quid*, 93. 171. a.
Tempe, *loca amœna Thessaliæ*, 150. 469. a. 209. 317. b.
Temperare, *pro abstinere*, 328. 8 a.
Temperare æquor, *pro tranquillum reddere*, 250. 150. a.
Tempestas, τὸν μέσον *est*, 771. 20. a. *pro vi bellorum*, 670. 223. a.
Tempestatum prognostica, *quæ ex Sole*, 115. 458. b.
Tempestiva pinus quæ, 102. 256. a. b.
Templa, *in modum testudinis fiunt & cur*, 296. 509. a. *velamentis religiosa*, 513. 458 a.
Templum Iovis prædatoris, 424. 215. a.
Tempora tantum duo admittunt Philosophi, 267. 273. b.
Temporum felicitas comprobatur ex nascentium meritis, 308. 609.
Tendere, *pro contendere*, 351. 220. a. 974. 553. a. 537. 27. a. b.
Tendere, *pro tentoria habere*, 351. 29. a. 756. 605.
Tendere nihil contra, *pro nihil respondere*, 794. 377. a. b.
Tendunt, *pro tenduntur ilia*, 187. 507. b.
Tenedius homo, *in aspectu formidabilem*, 330. 21. b.
Tenedos insula, *ante Leucophrys dicta*, 330. 21. a b. *ubi sita*,
Tener orbis, *id est recens factus*, 39. 34 b.
Tenere, *pro defendere*, 761. 651. a.
Tenere fugam, *pro implere*, 430. 285. a.
Tenet, *pro habet & amplectitur*, 34. 59. a.
Tennes vel Tennus Cygni filius, 330. 21. a. b.
Tenor, *pro ductu & continuatione*, 141. 337. a.
Tenorem servare, 847. 330. a.
Tentamenta tui per artem non pepigi, 719. 144. b.
Tentare Tethin ratibus, *pro navigare*, 27. 32. a.
Tentatura pedes, 126. 94. a.
Tentoria, *papiliones vocant*, 292. 473. b.
Tenuia, *procelensmaticus*, *pro dactylo*, 112. 397. b.
Tenus cum genitivo & ablativo & pro fine, 161. 53. a. b.
Tenus, *gaudet postpositione*, 444. 427. b.
Terebinthus Oricia, *nigrum lignum habet*, 132. 136. a.
Terebrare, *pro aperire &c.* 331. 38. a.
Terere otia, 496. 271. a.
Teres, *rotundum & oblongum est*, 51. 16. b. 603. 207. a
Tereus rex Thracum, *ejusque historia*, 44. 71. a.
Terge spicula, 693. 626. a.
Tergus tergoris, *& tergum tergi*, *ut diff.* 258. 215. a. 280. 372. a.
Tergum, *pro coriis*, 662. 54. a.
Tergum immane leonis, 557. 351. b.
Tergum, *pro scuto*, 868. 718. b.
Tergum, *pro superficie terræ*, 84. 97. b.
Terminus deus exaugurari non potuit, 798. 448. b.
Terminus hic hæret, *immutabile est*, 527. 614. a. b.
Terra, *quadrifariam dividitur*, 72. *superiorem aqua Physici asserunt*, 281. 285. b.
Terra & vesta, *dicitur*, 58. 93. a.
Terra jacens, *quæ bruta*, *iners*, 160. 228. b.
Terram certis temporibus patere, *ac tum manes libere vagari*, *credebant antiqui*, 432. 310. b.
Terra invectio fieri poterat & circa absentium corpora, 614. 365. a.
Terra mihi delitescat. Proverb. 471. 24. b.
Terra, *pro in terra*, 886. 87. a.
Terra stupent, *id est homines*, 39. 37. b. *Terra quidem non profuit. Proverb.* 301. 541. b.
Terra motus, *unde*, 151. 479. a.
Terrstare cælum, 907. 351. b.
Terror & metus, *ut differant*, 907. 317. a.
Tessera dabatur olim hospitibus dimidiata, *quam quicunque attulisset ad hospitem*, *hospitio recipiebatur*, 323. 735. a.
Tessera, *symbolum bellicum*, 694. 6, 7. a. b.
Testor, *pro juro*, 345. 155. a. *pro obtestor*, 458. 599. a.
de Testudine fabula, 296. 509. b.
Testudo scutorum est connexio. Artemon Clazomenius ejus inventor fertur, 802. 505. a.
Testudo templi, *camera est incurva &c.* 296. 509. a. b.
Tethys, *uxor Oceani*, *nympharum mater*, 77. 31. a.
Tetricus mons asperrimus, *inde homines tetrici*, 659. 713. b.
Teucer, *pro Dardano*, 261. 239. a.
Teucer, *unde natus*, *& ut Sidonam venerit*, 309. 613. b.
Teucrus, *& fabula de illo*, 413. 1. 8. a.
Texere, *pro spoliare*, 851. 424. b.
Texere naves, 904. 326. b.
Thalami Eumenidum, *pro sedibus Furiarum*, 609. 210. a. b.
Thalia, *Musa*, 36. 2. a.
Thapsus, *insula*, 46. 689. a.
Thasia vites, *a Thaso insula*, 126. 91. a.
Thaumantias, *quæ*, 769. 5. b.
Theano mater Munantis, 868. 703. a.
Theatri circus, *pro spatio spectaculi*, 554. 288. b.
Thebæ, *civitas in Bœotia*, 514. 470. b. *alia Ægyptiæ*, *alia Bœotia*, *alia Phrygiæ*, 314. 697. a.
Themillus, *Themilla*, *ut Æneas*, 805. 576. b.
Thensa, ἀπὸ τῆ θεῖν *dicta*, 250. 21. a.
Theocritus Syracusanus fuit, 24. 1. a.
Thermodoontis flumen, 917. 659 a.
Theseus infelix, 633. 618 a. *cum Pyritheo Proserpinam rapere tentat*, 556. 322. a.

Digitized by Google

Theſida, Athenienſes ſunt, 143. 383. b.
Theſtylis, mulier ruſtica, 9. 10. a.
Thetys & Melite, &c. Nymphæ marinæ, 582. 825.
Thextras optimus, 850. 402. a.
Thiaſus, pro quovis cœtu ſaltantium, &c. 690. 581. a. b.
Tholus, quid? 796. 402. a. b.
Thorax, indumentum militare, 846. 317 b.
Thoraces ahenei, 694. 633. a.
Thraca, pro Thracia, 961. 315. a.
Threcius ſacerdos, pro Orpheo, 635. 615. a.
Threſſa, pro Thracia, 274. 320. a.
Thule, inſula qualis, 77. 30. a. b.
Thus, unde derivatum, modo ſine aſpiratione dicitur. 81. 57. a.
Thura maſcula quæ, 56. 63. a. b.
Thuricremæ aræ, 512. 413. b.
Thyaſi quid, haſta varius ſertis inducta &c. 32. 30. a. b.
Thyas, Bacchæ, 498. 302. b.
Thybris ſenior, cum Caſtore, 831. 824. a.
Thymœtes, quis, 331. 32. b.
Thymbra, quale genus herbæ, 193 31. a. b. *Satureia dicta,* 409. 85. b.
Thymus dulcis apibus, non hominibus, 48. 17. a.
Thyrſi molles, 679. 390. a.
Tiara, pileum Phrygium, 671. 247. a. b.
Tibi, id eſt, in tuum honorem, 78. 34. a. 109. 313. a.
Tibia aut ſerranæ ſunt, aut Phrygiæ, 809. 618. a.
Tigris, Armeniæ fluvius, 6. 63.
Timavus, fluvius Venetiæ, 51. 6. a. 185. 475. a. b
Timavi fons, in Hiſtria eſt, 262. 248. a. 263. 249. a.
Timentes, cur frigeant, 403. 30. a
Timidus & timens, ut differant, 38. 20. a.
Timor de futuro, odium de præteritis, 231. 27 a.
Timor ater, pro turpi, 816 719. b.
Tingere, pro mergere, 706. 813. a.
Tingere jugulo, pro demergere in jugulum, 964. 358. b.
Tiphys, Argonautarum gubernator, 27. 34.
Tirynthius, Hercules dictus. 616. 662. a. 725. 233. a.
Tiſandrus, & Sthenelus, quis duces, 315. 262. a.
Tiſiphone pallida, pro peſte, 190. 552. b. 618 555. b. 571. 60. a.
Titanes in Tartaro, 630. 580. a.
Titania aſtra, 642. 725. b.
Tithonia conjux, 740. 384. a.
Tithonum, pro Sole poni, 160. 48. a. b.
Tithonus adamatus ab Aurora, in cicadam converſus, 115. 447. b. 177. 328. a. 524. b. 585. b.
Tityrenus quid, 1. 1.
Tityrus quid, & unde derivetur, 1. 1.
Tmeſis inſolita. 286. 416. a.
Tmolus, mons Cilicia & Lydiæ, 81. 56. a. 127. 58. a.
Toga, omnis ſexus & conditio utebatur, 269. 286. a.
Togam virilem ſumentes, ad Capitolium eunt, 28. 50. a.
Tolerare vitam colo, 742. 405. b.
Tollere, pro differre &c. 745. 49. a.
Tollere ſe humo, eſt nomen ſibi parare, 157. 5. b.
Tonare ore, quid? 518. 520.
Tonſurus, quarta decl, 574. 694. b.
Tonſa quid? 844. 299. b. *rems dicti,* 618. 28. a.
Topius ſcaber, ſeu lapis aſperrimus, 134. 214. a.
Tornatura, nihil facilius, 18. 38. a. b.
Torquatus, à torque ſic dictus, 650. 525. a.
Torquere, pro freno regere, 951. 180. b. *pro jacere & immittere &c.* 245. 112. a. *pro regere & ſuſtinere,* 496. 269. a 648. 797. a. 696. 667. b. 776. 93. a. *pro vertere,* 93. 174. a. *pro volvere & trahere,* 628. 551. a.
Torrens rapidus, 359. 305. b.
Torrens aqua, 861. 603. a
Tortus, 554. 276. a.
Tortus imber, pro conflictus in grandinem, 744. 429. a
Torti orbes, 971. 481. a.
Torvum, pro torve, 623. 467. a. 620. 399. a.
Torus dictus, 320. 712. a. *à tortis herbis dictus,* 559. 388. a. *Torus altus, id eſt ſummus,* 327. 2. a. b.
Totum, & omne, ut diff. 254. 189. b.
Toxicon, unde dictum, 818. 773 b.
Trabale telum, 961. 294. b.
Trabea, toga Augurum, 667. 181. a b. *Trabearum tria genera,* 691. 612. b.
Trabea, inſigne fuit Rom. Imperatorum, 905. 314. a.
Trabes, de arboribus, 775. 88. b. *pro nervibus vel remis,* 523. 564 a
Tractim, pro jugiter, & ſine intermiſſione, 206. 260. a.
Tractus, pro plaga & regione, 133. 112. a. *Tractus maris,* 28. 51. a.
Trahea, vehiculum, ſive rotis, 92. 164. a. b.
Trahit ſua quemque voluptas, 14. 65. a.
Tranare, pro tranſvolare, 491. 241. b.
Tranſcribi, protradi, 681. 422. a.
Tranſcripti in colonias deducebantur, 578. 750. a. b.
Tranſmittere, pro celeriter tranſire, 481. 154 b.
Tranſmittere claſſem, 442. 403. b.
Tranſverberare, proſcindere, 846. 336. b.
Trapetum, mola olearia eſt, 154. 519. a. b.
Tremit artus, pro artubus, 162. 84. b.
Trepidare, pro feſtinare, 451. 121. b. 777. 114. a. b. 715. 233. a. *Trepidus, feſtinus,* 460. 616. a. 463. 666. a.
Trepidi rerum, 977. 589. a.
Tria vides è duobus, Proverb. 514. 470. b.
Tribula, genus vehiculi, 52. 164. a.
Tribuli, genus ſpinæ, 91. 153. a.
Tribunus plebis, abnoctare ab urbe non poterat, 577. 738. a.
Triclinia in media cœnatione ſtrata, & cur? 312. 642. b.
Tricorpor umbra, 610. 289. b.
τρίκυμπια, quid, 246. 120. a.
Trieterica, ſunt triennalia ſacra Bacchi, 498. 302 b.
Trilices loricæ quæ, 553. 250. b.
Trilicem, pro trino nexu intextam, 448. 467. a.
Trinacria, latine Triquetra, 440. 384. b.
Trinacrium littus, unde ſic dictum, 256. 200. a.
Triones, pro Septemtriones, Helice & Cinoſura, 325. 748. a. *qui,* 452. 516. a.
Tripodes, quid. eorum genera. cur victoriæ præmium, 544. 310. b. *menſa in templo Apollinis,* 438. 360. a. b.
Tripodes gemini ex auro, 787. 265. b.
Triptolemus, Cererem hoſpitio excepit, 76. 39. a. *& fabula de eo.* ibid. *Cereris ſacra inſtituit.* ibid. b.
Tripudium ſonubium, auguriî ſpecies, 410. 90. a.
Triton, 600. 373. a.
Triton immanis, pro navi, 538. 209. a.
Tritones citi, 581. 824. b.
Tritonia, pro Pallade, unde ſic dicta, 347. 271. a. *virgo armipotens,* 916 433. b.
Trituræ magnæ, pro abundantia frugum, 94. 190. b.
Trivia, pro Diana. 586. 13. a. b.
Trivia donum, 922. 566. a.
Triviæ lacus, 686. 516. a. b.

Digitized by Google

Triviæ templo equi arcentur, 703. 78. b.
per Trivia solebant flebile quiddam cantare in honorem Dianæ, 17. 26. a.
Trivium carmen, 17. 26 a. b.
Triumphantes, omnia Jovis insignia habent. 68. 27. b.
Troja, regio est Asiæ, 224. 5. a.
Troja urbs, 304. 569. a.
Troja Neptunia, unde? 319. 3. b.
Troja perjura cur dicatur? 531. 811. b.
Trojæ, pro Trojanis, 838 814. a. b.
Troilus, cur puer dicatur? 293. 478. b.
Trojugena, pro generoso, 438. 359. a.
Tropæum, unde dictum, 872. 775. a.
Trophæa rapta quæ, 159. 32. a. b.
Trophæa, eminentioribus locis figebantur, 880. 6. b.
Tros parens, rex Trojanorum, 159. 36 a.
Tros pro Troïus, 590. 52. a.
Tros Tyriusque mihi nullo &c. proverb. 305. 578. b.
Trudituv, pro urgente natura procreatur, 122. 31. a. b.
Trunca, pro truncata, 625. 497. a.
Tu ne cede malis &c. 593. 95. b.
Tua res agitur, Proverb. 360. 311. a. b.
Tuba inventio, Tyrrhenis attribuitur, 750. 526. b.
Tueri, pro intueri, 850. 397. a.
Tugurium à tegendo dictum, 7. 69. a.
Tui caussa, & tua caussa feci, ut diff. 544. 29. b.
Tulerit, pro genuerit, 207. 285. b.
Tulerunt, media syllaba brevi, 29. 61. a.
Tulisset, pro absolvisset, 632. 679. a.
Tulit, pro impetravit, 36. 85. b.
Tullus Hostilius, igni exustus, 40. 42. b. 759. 644. b
TVM, *ordinis esse volunt*, TVNC *temporis*, 451. 114. a.
Tumens vana, 538. 854 a.
Tumulus, pro sepulchro, 402. 22. a.
Tunica, pro libra interiore arboris 125. 75. a.
Tunica recta, qua, 312. 65[illegible]. b.
Tunica manicas habentes, 808. 616. a. b.
Turba, de tribus dicitur, 425. 33 a. *pro multitudine: & turba, pro strepitu*, 852. 432. a.
Turbans per ovilia, pro perturbans, 79[illegible]. 339. a.
Turbant, pro turbantur, 648. 800. b.
Turbidus, plenus perturbationis, 943. 10. a. *pro terribili*, 503. 353. a. *pro terribili*, 932. 742 a. *pro timido*, 93[illegible]. 814. a.
Turbidus, pro tumens & elatus arrogantia, 865. 648. a.
Turbo, 679. 378. a. *pro vehementia*, 562. 320. b. *pro venti*, 866. 665. a
Turnus describitur, à forma decore &c. 660. 56. b. *origo ejus*, 678. 371. a.
Turpe caput, pro magno. 161. 52. a. b.
Turrita mater, terra, 647. 755. b.
Turtur, & masculino & fœminino genere invenitur, 6. 59. a.
Tuscia, duodecim Lucumones habuit, 747. 473. a.
Tusci, qui populi, unde dicti? 854. 164. a.
Tuscus amnis, finis Romani imperii, 747. 473. a. *pro Tyberino* 904. 316. a.
Tybernus deus, 709. 31. a. 778. 125. a.
Tyberis, unde dictus? 712. 72. b. *antea Albula dicebatur, &c.* 450. 500 b. *in Tuscia eritur.* 700. 715. a.
Tybris, pro rege & flumio, ἀπὸ τοῦ ὕβεως, 734. 330. b.
Tybur superbum, 693. 630. b.
Tyburtis manus, 919. 519. a.
Tyburtia mania, à Tyburte, 696. 670. b.
Tydeus, Althes & Oenei filius, 623. 479. b.
Tydides, pro Diomede, & cujus filius fuerit, 243. 101. b. 252. 475. b. 324. 28. a.
Tympana, sunt tecta vehiculorum, 148. 444. a.
Tyndaridis, pro Helena, 383. 601. a.
Typhoea tela, quæ, 315. 669. a
Typhœus arduus, 731. 291. b.
Tyranni à regibus olim non diversi, 500. 320. a. 672. 264. a.
Tyria, pro Cartagine, 283. 392. a. 330. 24. a.
Tyrius rubor, pro purpura, 176. 307. a. b.
Tyro despectus, pro in Tyro &c. 474. 36. a. b.
Tyrrhenus clangor, 750. 526 a. *æstus*, 131. 164. b. *fides*, 827. 71. a.
Tyrrhenum mare, unde dictum, 238. 71. a.
Tyrrhena ora, 695. 647. a.
Tyrrhenus pinguis, & cur? 13[illegible]. 13. a. b.
Tyrrhena vincula, pro crepidis, 76. 458. a. b.
Tyrrhida pueri, 684. 484. b.
Tytius terræ filius, ejus jecur vultur exedit, 631. 595. a.

V

Vacat, pro sufficit, 863. 625. b.
Vacca sterilis diis Manibus dicatur, 656. 251. b.
Vaccinia sunt viola, vel hyacinthi, &c. 10. 18. a. b.
Vaccinia mollia, 12. 50. b.
Vacuus, pro magnis aut latis, 395. 761. a. 971. 476. a.
Vada fervida, 658. 24. a.
Vallare dicuntur, & qui tuentur, & qui obsident, 941. 915. b.
Valles, pro vallis, 919. 522. a.
Valli & sudes, idem sunt, 122. 25. a. *fustes fossarum*, 331. 180. a. *vitium sustentacula*, 146. 409. a.
Vallos exacuare quid, 103. 264. a.
Valli reducta qua? 640. 703. b.
Vallum, dicitur ipsa munitio, 779. 146. b.
Vannus mystica Iacchi, & unde 92. 166. a. b.
Vannus quis, & pro stulto sumitur, 337. 80. a.
Vana veri, pro ignara, 864. 631. a.
Varius poëta fuit, 63. 35. a. *Varus vero dux*, ibid.
Varus, cum tribus legionibus interiit, 37. 7. a.
Vastum, pro desolato, 236. 56. b. *& deserto*, 401. 13. a.
Vatis nomen dignius poëta, 63. 32. b. *& pro excellentissimo in qualibet arte usurpatur*, ibid.
Vates, unde dicti, 446. 443. a. *ἀπὸ τοῦ φάσι dicti*. 438. 360. b.
Vaticinantium mos, 592. 77. b.
Vber, pro fœcunditate, 300. 535. a.
Vber agri, pro ubertate, 671. 262 a.
Vbi, pro cum, 481. 118. *quando*, 608. 271. a.
Vcalegon, in consiliis & amicitia Priami fuit, 360. 312. a.
Vdo sub robore, vicino sc. aquæ, 574. 681. a.
Vdum venenum, 677. 374. a.
Vda vocis iter, 6 7 584. a.
Vehor, dicitur, tam is qui vehit, quam qui vehitur, 27. 38. b. 47. 72. a.
Vela dare, pro favorem præstare, 123. 41. a.
Vela equata, quæ? 524. 587 b.
Vela suspendi solebant, ad pulverem excipiendum, quia usus cameræ ignorabatur, 318. 701. a.
Velamen acantho circumtextum, 312 653. a. b.

Velare

Digitized by Google

Velare frondes, pro cæsmare, 354. 249. a. b. 558. 366. a.
Velata coma quæ, 420. 174. a. b.
Velati limo, an limo legend.? 951. 120 a. b.
Velati ramis oleæ, 887. 103. b.
Velini fontes, 686. 517. a. *rosea rura,* 699. 721. b.
Velinus portus, 615. 366. a.
Vellera, à vellendo dicta, 176. 307. b.
Vellere signa, quid? 882. 19. a.
Velsvolum, quid, 260. 328. a.
Venabula, unde dicta, 482. 131. b.
Venatorum quatuor genera, 482. 121. b.
Venator canis, pro venatico, 985. 751. b.
Venefica, cur cereas, cretaceas & laneas imagines adhibeant, 57. 80. b.
Venena pellentes herbæ, olim ante alias epulas, mensis apponebantur, & quæ. 127. 130. a.
Venenatum, pro infecto, 483. 137. a.
Venenum dictum, quod per venas eat, 317. 692. a. *nigrum, cur dicatur?* 519. 514. a.
Venenum, pro colore, 149. 461. b.
Venerandæ verbum, omnes divini cultus species complectitur, 221 547.
Veneralia, unde dicta, 262. 247. a.
Veni, vidi, vici, 171. 548. b.
Venia, pro beneficio, 518. 435. a. 8 9. 901. a. *pro culpa. verbum pontificale,* 291. 523. a.
Venum, pro sit, 77. 29. a.
Venulæ dea, mater Turni, 128. 76. a.
Venire, pro crescere, 80. 54. a. 557. 144. a.
Venus ex Aethra & Aurora nati, 248. 136. a.
Ventorum origo, 257. 58. b.
Ventus creatur motu aquæ, 658. 23. a.
Venti ferunt gaudia. Proverb. 865. 652. a. b.
Ventos ictibus lacessere, 371. 238. b.
Ventis non turbare superiora, 237. 61. a.
Vento, pro adventu, 218. 414. b.
Ventosa gloria, 930 708. a.
Venturum excidio, pro futurum, 230. 26. b.
Venulus, dirimit, 701. 9. a.
Venus, de maris spuma nata, unde ἀφρόδιτη. 580. 8. a. a. b.
Veneris multa nomina imposita & quæ. 311. 724. a.
Venus, pro amica, 20. 68. a.
Veneris barbatæ simulacrum, 385. 632. b. *cui viri in veste muliebri, mulieres in virili veste sacrificant,* ibid. b.
Venus Cluacina, 77. 22. b. *Idalia, id est Cypria,* 571. 760. b.
Veneris præmia, 472. 31. b.
Veneri, thure & floribus sacrificatur, 276. 319. a. b.
Vepres, pro masculino & fœminino genere, 183. 444. b.
Ver novum, adultum & præceps, 79 48. a.
Ver rubens, 319. 319. a. b.
Verbena sunt virgulta & frondes, quæ semper virent, religiosa apta, &c. 56. 65. a. b. 951. 120. a.
Verbera infenat, pro verberibus, 683. 411. a.
Vere nomen terræ, 140. 324. a
Verres, pro vestum, 982. 694. b.
Verrunt tempus, Veneri genitrici dicarunt. Mathematici inde augurare annum incipiunt, 140. 324. b.
Verrere, pro trahere, 169. 201. a. 217. 63. b.
Versa cornua, id est infesta, 170. 222. b
Versare pro considerare, 560. 408. a. *pro pascere,* 71. 68. a. *pro vertere,* 676. 536. b.
Versare telum, pro jaculare, 817. 747. a.
Versi, pro fugati, 856. 512. b.
Versu tripleci, pro ordine, 545. 219. b.
Vertere, pro avertere, 299. 532. a.
Vertere humina, ut intellig. 745. 438. a.
Vertex, an pro puppi, an pro aquilone? 246. 118. a.
Vertit, pro agit, 704. 784. a. 928. 683. a.
Vertitur cælum, 354. 250. a.
Vertumnus Sabellum, 696. 665.
Vesci aura æthereia, pro frui, 302. 550. a.
Vescum vita significat, 199. 131. b.
Vesca frondes, id est ficca, tenera, 168. 175. a. b. *& edaces,* ibid.
Veserus mons Liguriæ, vel Campaniæ, 135. 324. a. b.
Vesper stella, quæ Venus & Lucifer dicitur, 201. 251. b.
Vesta dea ignis, & pro terra sumitur, 559. 296. a.
Vesta mater, 118. 491. a. *cur cana dicatur?* 577. 744. a. b. 716. 259. a.
Vesta, pro igni, 213. 384. b. *pro religione, & terra,* 270. 296. a.
Vestibat genas, 721. 160. b.
Vestibulum quid, & unde derivatum, 573. 469. a. 608. 213. a. b.
Vestigare, pro inquirere, 971. 482. a.
Vestigia, pro indiciis, 136. 218. b
Vestigia sceleris mostra, pro bella civilia, 25. 13. a. b.
Vestigia referre, pro repetere, 908. 290. a.
Vestire, pro implere, 122. 58. b.
Vestis duplex veterum qualis, 825. 72. b.
Vestes arte laboratæ, 311. 643. a.
Vestes dilores, trilores dicta à multitudine pannorum. 512. 251. b.
Vestis aurea, pro barba, 761. 659. b.
Vesulus pinifer, mons Liguriæ, 868. 708. a.
Veteres festis diebus & lætis, templa & postes suos sertis & infulis decorabant, 354. 249 b.
Veternus, pro pigritia & otio, 82. 124. a.
Vexare rates, pro evertere, &c. 44. 76. a.
Vexillum roseum, peditum: cæruleum, equitum, 707. 1. a.
Vfens in mare condítur, 705. 202. b.
Via, olim vehe dicta, 8. 13. b.
Via, meridatur, 412. 202. a. *pro ratione, & remedio,* 515. 471. a. *pro opportunitate,* 593. 96. b.
Vibrans lingua, pro mobili, 350. 211. b.
Vibrati cremes ferro calido, 949. 100. a. b.
Viburnum quid, 3. 26.
Vicarii, in vicem aliorum exitio devoventur, 542. 330. b.
Vices, pro pugnis vel numeribus, 371. 433. a.
Vice sermonum, 627. 535. b.
Vicia, quid, 88 77. a.
Vicinitas, in propinqua parte amicitiæ, 19. 53. a.
Victima, de maioribus animalibus Hostia de minoribus dicebantur, 130. 146. a. b.
Victima numinibus, aut per similitudinem, aut per contrarietatem immolantur, 143. 330. a.
Victimarum ratio fit, pro qualitate numinum, 414. 118. a.
Victima duci debet, non trahi, 145. 395. b.
Victima fugiens, ubicunque inventa fuerit, occidatur. 539. 104. a. b.
Victor, pro voti compos, 318. 55. a. *& propositi effector,* 251. 196. a. 562. 329. a. 445. 437. a.
Victrix, 688. 544. a.
Victus, pro cibo, 258. 218. a.
Victu invigilare, pro victus, 200. 158. b.
Vidvare urbem civibus, 753. 571. b.
Vigilasne Rex? vigila. verba sacrorum, 839. 228. a b.
Villa, olim vella dicta, 8. 13. b.
Villosa pectora senis, eri, 727. 266. b.

Digitized by Google

Vimen, quid, 14 72. b. pro caule, 198. 1:3. b.
Vimen æternum, 815. 65. 2.
Vimmea crates, quæ, 84 95. 2. b.
Vina, in plurali dici, 32. 36. 2.
Vindicat, pro eripit, 491. 228. b.
Vinitor, cultor vinearum, 69. 36. 2.
Vinum, an gelari possit? 179. 364. 2.
Vina coronant, pro poculis, 322. 728. 2. b.
Vini infundendi mos, capitibus victimarum, 476. 61. b.
Vinum, qui libunt ex semiputata vite, mente sani non habentur, 14. 70. 2. b.
Vindemia spumat plenis labris, 120. 6. b.
Vinclum legale, pro matrimonio, 470. 16. 2.
Vinctus, si flaminiam introisset, solvebatur, 314. 57. 2.
Viole pallentes, 12. 47 2.
Violaria, loca in quibus viola nascuntur, 193. 32. 2.
Viperæum genus, 702. 753. 2.
Vir, nomen dignitatis, 15. 7. b.
Vir fortis, Achilles dicitur, 21. 79. 2.
Vir gregis, caper, 45. 7. b.
Vir virum legere, 915. 612. b.
Virago, vir a olim dicta. 971. 468. 2.
Virbius Hyppolyti proles, 702. 761. b. 703. 777. b.
Virga, insigne potestatis, 493. 242. 2. b.
Virgatum sagulum, 761. 660. b.
Virgilius XXVIII annorum Bucolica scripsit, 4. 29. 122 565. b. in operibus suis, diversos secutus est poëtas. Theocritum in Bucolicis, &c. 72. pueros amasse dicitur, 8. 1. 2. cum Vari uxore adulterium committere solebat, 16. 20. b. stricto gladio insequentes, beneficio institoris servatus, 60. 1. 2.
Virgo, pro Justitia, & quare virgo dicta, 24. 6. b.
Virgo, de matre, & unde dicta, 41. 47. 2.
Virgo matura, 659. 51. b.
Virgula divina. Proverb. 493. 242. b.
Virgulta sonantia lauro, 973. 522. b.
Viri, ut mulieres compunebant capillos, 875. 532. 2.
Virtus fortibus honoris ergo, publica agri particula dabatur, 788. 274. 2.
Virtus ipsa pro præmio est, 308. 608. 2.
Virtutem factis extendere, 649. 806. b.
Virtus & bonum & malum est, 88. 139. b. tres tantum habet casus, ibid.
Vis, quid sit, 226. 8. 2. pro possibilitate &c. 95. 198. b. 599. 535. 2. pro virtute, pro magna copia.
Viscera dicimus, quicquid sub corio est, 258. 815. 2. 6. 6. 253. 2. propriæ carnes sunt, 460. 622. 2.
Viscum, auri imitatur colorem, &c. 603. 205. 2. b.
Viscos fallere, 90. 139. 2.
Visus, pro visa, 405. 36. 2.
Vita in ventos recessit, 534. 705 b.
Vitæ longinquitas hominibus sæpe obest, 60. 2. 2.
Vita tempus breve, 854. 467. b.
Vita rusticorum, an philosophorum felicior? 150. 475. 2.
Vites, arbores dici, 120. 1. 2.
Vitisator, quis, 666. 179. b.
Vitta, quibus victima coronabantur, 342. 138. 2.
Vitta deorum qua. virginales quæ, &c. 345. 156. 2. ibid. b.
Vitta crinales, meretricibus non dabantur, 680 403. 2.
Vitta mollis, pro lanea, 56. 61. 2.
Vittis currus prætendebantur? 717. 128. b.
Vitula, à viridiore ætate dicta, 17. 29. 2. pro vacca, 17. 29. 2. b.
Vitulus, & de equis & de bobus, 167. 157. 2.
Vivendo vincere fata, 891. 160. b.
Vivida dextra, pro forti, 862. 609. b.
Vivite, pro valete, 55. 58 b.
Vivus amor, pro vehemens &c. 321. 721. b.
Vivum flumen, pro semper fluenti, 192. 719. b.
Vivum saxum, pro naturali, 251. 171. 2.
Viva terra, 122. 27. 2.
Vix, pro max & statim, 233. 38. 2.
Vixet, pro vixisset, 888. 118. b.
Vligo, humor terræ naturalis, 133. 184. 2. b.
Vlmus, quid, 6. 59. 2.
Vlmi mixtæ corylis, 29. 3. b.
Vlna, quid, 22. 105. 2. & unde dicta, ibid Græce ὠλένη, cubitus dicitur, 178. 355. 2.
Vltimus author, pro primo, 659. 49. 2.
Vltima jussa, deterrima, an superba? 521. 537. 2. b.
Vltra placitum laudare, 47. 27. 2.
Vltro, pro insuper, 344. 145. 2. pro statim & mox, 349. 193. 2.
Vlva herba palustris. Buda dicta, 342. 135. b. 619. 416 2.
Vlula, & unde dicta, 55. 55. 2.
Vlulare, lætus & lætitiæ vocabulum, 426. 168 2. b.
Vlulata, pro ululatu quæsita, 526. 609. b.
Vlysses quis, quam uxorem & quos filios, habuerit, 353. 44. 2.
Vlysses sandi fictor, 807. 602. 2. ut insaniam simularet, & ut à Palamede detecta &c. 337. 81. 2.
Vlysseum commentum, 346. 164. b.
Vmber viridis, pro Tusco acerrimo, 985. 718. b.
Vmbo, proscuto, 820. 810. 2. 878. 814. 2.
Vmbonum crates, 694. 615. 2.
Vmbra gravis, & nocens frugibus, 71. 95. b. 88. 121. 2.
Vmbra interea, quare, 30. 5. 2.
Vmbra ingens, clypeus an mortis? 858. 541. b.
Vmbra magna, pro nocte, 514. 251. 2.
Vmbra mortuorum ad sepulchra vocabantur, 259. 223. 2. sanguine & lacte satiari dicuntur, 542. 78. 2.
Vmbra silentes, 607. 261. 2.
Vmbriferum nemus, 623. 473. 2.
Vna, pro sola, 394. 743. 2.
Vna salus victis, nullam sperare salutem. 364. 354. 2.
Vnanimus & manimus dicitur, 469. 2. 2.
Vncis manibus prensare, 615. 360. 2.
Vncta abies, 714. 91 b.
Vncta carina est pice delibuta, 508. 398. 2.
Vndans Ætna, 117. 472. 2 fumus, 583. 609. b.
Vndans bello Nilus, 359. 28. 2.
Vndare, pro exundare, 981. 679. b.
Vno matrimonio contenta, corona pudicitiæ honorabantur, 470. 19. b.
Vno ordine habere omnes, 339. 102. b.
Vnum, pro unius, 960 273. 2.
Vnum cognoris, omnes noris, 335. 65. b.
Vocalem longam, cum vocalis sequitur, prioris vires detrahit, 254. 45. 2.
Vocari solebant, qui in aliena terra perissent, 259. 223. 2.
Vocari, pro provocari, 895. 220. 2.
Vocativus similis olim nominativo, 290. 455. b.
Volantes, pro volucres, 605. 259. 2.
Volare, & involare, quid? 602. 199. b.
Volema dicta, quod volam impleant, 126. 88. 2.
Volsca gens, 705. 803. b.
Volsci vertuti, 132. 168. 2. b.
Volvendis, pro volubilibus, 267. 273. 2. b.
Volvenda dies, pro volubilis, 770. 7. 2. b.
Volvere casus, pro casibus volvi, 228. 13. 2.

Digitized by Google

Voluptas gemina, 13. 58. a.
Volutabra, loca in quibus apri se volvunt, 18:. 411. a.
Volutare, pro revolutare & cogitare, 216 f4. a.
Vomis, unde dicatur, 92. 162. b.
Vomitoria in ſpectaculis, 149. 452. b.
Vorago Acheruntis exæſtuatio, 689. 769. a.
Vortex, quid, 246 121. a.
Vota, pro ludis funebribus, f40. 78 a. *pro ſacrificiis & precibus*, 91. 167. b.
Vota latiſſimis animis ſolvebant, 551. 236. b.
Vota veſtes, voto promiſſa, 586. 769. b.
Vovere, pro conſecrare in miniſterium alicujus, 921 f78. b.
Vox, corpus eſt, 371. 488. a. *de quocunque ſono dici poteſt*, 686. 519. a. *pro Jovis fato*, 864. 628. a. *pro oratione*, 285. 410. a *pro rumorum ſonitu*. 463. 669. a.
Vpilio, ovium cuſtos, 68. 19. a. b.
Vrbanus ruſticum faſtidit, 13. 56. b.
Vrbs, ab orbe dicitur, vel ab urbo, 219. 16. a. *pro urnis*, 536. 265. a. 710. 36. a.
Vrbis deſignanda mos, 578. 755. a.
Vrbis opus, 545. 219. b.
Vrbem quam ſtatuo, veſtra eſt. 805. 577. a. b.
Vrgere, pro imminere & inſiſtere, 115. 443. a.
Vri, ſunt boves agreſtes, 141. 374. a. *unde dicti*, ibid. 189. f32. a.
Vrſa Libyſtidis pellis, pro femina, f38. 37. b.
Vrſi informes dicti, & quare, 172. 247. a. b.
Vſque, pro tamdiu, 385. 617. a. 624. 457. a.
Vſque, à loco ſignificat, 208. 291. b.
Vſque ramus, id eſt juguter, 65. 64. a.
Vt vidi, ut perii, &c. f4. 41. a.
Uterus & alvus, ut diff. 330. 20. a.
Uva, pro vite & vino, 124. 60. a.
Vvidus, pro pingui, 61. 20. a.
Vulcania acies, eſt vis ignis, 150. 408. b.
Vulcanus quaſi Volicanus, 743. 414. a. *cur claudus?* ibid *cur Veneris maritus fingatur?* 740. 389. b. *à Jove præcipitatus in Lemnum inſulam: nutritus à Sinone: petit Minervam in conjugem, repudiatur: quærit parentes ſuos, fecit fedile: tandem in deorum numerum receptus*; 29. 62.
Vulcanii aruſpices, præſagium, & mors, 64. 47. a.
Vulgus, tam maſculini generis, quam neutri, 332. 19. a.
Vulnificus chalybs, 745. 446. b.
Vulnus alte adactum, 856. 850. b. *cæcum, quod?* 869. 733. b.
Vulnera, pro ictibus, 385. 630. a. 562. 433. a. *pro ſagittis*, 687. f33. a.
Vulnera dirigere, 832. 140. a.
Vulnus, pro telo, 378. f29. a.
Vulnus mortale, quod? 988. 757. a.
Vulnera pudenda, quæ? 184. 55. a. b.
Vulnus veniens, quod? 817. 746. a.
Vulpes jungere, 21. 91. b.
Vulturnus, amnis vadoſus, 700. 728. b.
Vultus & facies, ut diff. 786 251. a.
Vultus ſalis, f83. 848. a.
Vulva, antea folliculus muliebris dicebatur, 166. 136. a.
Vxores, ab unguendo, quaſi unxores, 513. 418. a.
Vxorius quis? 496. 466. a.

X

Xanthus, fluvius Trojæ, 255. 477. a. *an idem cum Scamandro?* 437. 350. b. 593. 88. a. 581. 801. b. *fl.* 826. 60. a.

Z

Zacynthos, inſula Græciæ, 428. 370 a.
Zona quinque cælum tenent, 100. 233. a. b.

FINIS.

ERRATA CORRIGENDA.

PAg: 44 lin. 48. a. leg. *epulandum*. 60. lin. ult. a. *inopinata*. 75. 56. b. *prolatum*. 81. 41. a. *tundendo*. 108. 28. a. CORVICA. 218. 9. *atque*. 247. Nota Salmaſii ad Verſ. 427. 269. 27. a. *mecum*. 273. 8. *latos* 337. 8. *miſit*. 361. 5. *Phœbique*. 362. 37. b. Παίωνα. 366. lin. penult. a. *Syneceſis*. 367. 25. b. *ſuperari*. 370. a. *ſi quos*. 374. a. *poſitis*. 379. 14. b. *jocus*. 381. 24. a. *vox*. 382. 16. b. *interitum*. 383. 5. *hebetat*. ibid. 52. *lateritiorum*. 387. 44. a. *Tacitus*. 397. 41. b. *detineor*. 401. 49. a. *Ænum*. 416. 31 a. *focis*. 460. 9. *in*. 462. 38. *neceſſarium*. 488. 46. a. *lingua*. 491. 1. *famamque*. 506. 44. a. *Danaus*. 507. 32. a. *date vela*. 528. 36. b. *adduc*. 531. 22. *integrum*. 577. 16. b. *ſpecies*. 616. 35. a. *Lucanus*. 667. 9. *levaque*. 675. lin. ult. a. *diceret*. 715. 6. *urbique*. 736. 47. a. *Sane*. 765. 20. a. *Romanus*. 768. 41. a. *Batavorum*. 775. 16. b. *pugnæ*. 782. 36. b. *maximas*. 823. lin. antep. b. *ademptam*. 850. 33. a. dele, &. 858. 10. *Inſula*. 861. lin. antep. a. *ſuam ac-*. 908. 12. *contrà*. 958. 13. *ignoto*. 957. 6. *Matre*.

527289

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

527289

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google